PJJ .B45 v.1
Thesaurus totius hebraitatis et veteris
Princeton Theological Seminary–Speer Library
1 1012 00221 0575

LIBRARY OF PRINCETON
SEP 23 1910
THEOLOGICAL SEMINARY.

Division

Section

Fasc 1-12

Gesamtwörterbuch
der
alt- und neuhebräischen Sprache
von
Elieser Ben Jehuda
in Jerusalem

Eingetragene Schutzmarke

Berlin-Schöneberg
Langenscheidtsche Verlagsbuchhandlung
(Prof. G. Langenscheidt)

Dictionnaire complet
de la
Langue Hébraïque ancienne et moderne
par
Eliézér Ben Yehouda
à Jérusalem

Paris
H. Le Soudier

Berlin-Schöneberg
Librairie Langenscheidt
(Prof. G. Langenscheidt)

Bruxelles
Misch & Thron

A Complete Dictionary
of
Ancient and Modern Hebrew,
by
Eliezer Ben Yehuda
of Jerusalem

London WC.
H. Grevel & Co.

New York
The International News Company

Berlin-Schöneberg
Langenscheidtsche Verlagsbuchhandlung
(Prof. G. Langenscheidt)

LIBRARY OF PRINCETON
SEP 23 1910
THEOLOGICAL SEMINARY.

THESAURUS
TOTIUS HEBRAITATIS
ET VETERIS ET RECENTIORIS

AUCTORE

Elieser ben Jehuda

ELIESER BEN IEHUDA

HIEROSOLYMITANO

VOL. I

CAUTUM HOC SIGNO

SCHOENEBERGI APUD BEROLINUM
IN AEDIBUS PROF. G. LANGENSCHEIDTI

מִלּוֹן הַלָּשׁוֹן הָעִבְרִית

הישנה והחדשה

כרך ראשון

Digitized by the Internet Archive
in 2025 with funding from
Princeton Theological Seminary Library

https://archive.org/details/thesaurustotiush01benj

Josef Hebroni sc.

E. BEN JEHUDA

מִלּוֹן הַלָּשׁוֹן הָעִבְרִית

הישנה והחדשה

כולל:

אָ) כל מלות הלשון העברית שבתנ״ך, והמלות העבריות ומספר רב מיתר המלים שבתלמוד ומדרשים, וכל המלים שבספרי הפוסקים, המחקר, החכמות, הפיוטים, השירה והמליצה, עד ימינו אלה· וכמו״כ המלות שנתחדשו בזמן האחרון, ומספר רב של מלים אשר יצר המחבר למושגים ישנים וחדשים, אשר לא מצא להם כלל מלים בספרותנו או שהמלים, אשר מצא, אינן טבועות במטבעת הלשון העברית.

ב) גדר כל מלה לכל משמעותיה, ותרגומה בגרמנית, צרפתית ואנגלית.

ג) עדיות ומשלים מכל הספרות, לכל פרטי משמעות המלה ולכל גוניה ולכל דרכ שמוש הלשון בה.

ד) מדרש מלים, בהערות, באו בו חקירות והַוָיות בדבר צורת המלות ומשקלן, מקורן, פרושן ודיוק משמעתן, לפי דעות המסורה, המתרגמים והמדקדקים הקדמונים, והחקירות החדשות על פי דמיון ללשונות האחיות.

ה) השמות הנרדפים, ובמושגים כלליים, המלות השיכות להם עפ״י דמיון ושתוף הרעיון למען יוכל אדם למצא המלה המבֻקשה גם אם איננה ידועה לו.

חברו

אליעזר בן־יהודה

ירושלמי

כרך ראשון

ירושלם—ברלין

אתת״ם לחרבן

לכבוד

הנדיב הגדול, חובב ציון ותומך הישוב

ברון אדמונד די רותשלד

ברגשי כבוד והכרת טובה

המחבר

הערה

הקדמה ומבוא גדול יבואו בכרך מיוחד.

מפני שעוד לא הגיעו החכמים לכלל הסכמה בקביעת זמן חבור קצת חלקי התנ"ך לא הקפדתי על סדר הזמנים בדיוק, וחשבתי את כל זמן התנ"ך בשתי תקופות, בתקופה הראשונה רוב הספרים הכתובים בסגנון הלשון הטהורה, הקדומה, ובתקופה השניה—הספרים שנושאים עליהם מטבע הסגנון של הזמן המאוחר.

את גוף בן סירא, שנמצא בהגניזה במצרים, אעפ"י שהוא בודאי קדום לקצת מזמורי תהלים וכדומה, צינתי בציון שצינתי המקורות מזמן המשנה והתלמוד.

בהמשנה והתלמוד השתמשתי בהדפוסים שהיו תחת ידי פה, ובשנויי נוסחאות של רבינוביץ (דקדוקי סופרים), וכמו"כ במשניות דבני מערבא, ובקצת סדרי המשנה שיצאו לאור עם גוף הערבי של פרוש הרמבם, וקצת המסכתות שפרסם פרופ' דר' שטראק, ובכ"י של המשניות המנקדות שבבית הספרים בפרמה.

בתלמוד ירושלמי השתמשתי בדפוס ויניציה, וצינתי מראה המקומות לפי מספר הדפים של דפוס זה.

בהספרות שלאחר זמן התלמוד ועד ימינו השתמשתי לפי סדר הזמנים. ואף על פי כן, בקצת מקומות לא דקדקתי בזה והבאתי את המשלים על פי ראות עיני לפי הצרך ההגיוני וכיוצא בזה.

המלים הלועזות בגרמנית צרפתית ואנגלית כתבתי עפ"י הכתיב הנהוג בהמלונים של .Toussaint—Langenscheidt

ואלה הסימנים שהשתמשתי בהם:

בלי כל סימן הם מלים מהתנ"ך.

* מלים מגוף בן סירא מהמשנה, ותלמוד ומדרשים.

∵ מלים מהספרות שלאחרי התלמוד, מימי הגאונים ואילך.

∞ מלים שחדשתי אני ושנתקבלו כבר בספרות של זמננו, או בדבור העברי בארץ ישראל.

לוח מקצת ראשי תבות

א.

א"א, ארך אנפין.
אב', מסכת אבות.
א"ב דר"ע, אלף בית דרבי עקיבא.
אג' המוס', אגרת המוסר.
אדו"מ, אהבת דוד ומיכל.
אדר"נ, אבות דרבי נתן.
אהל', אהלות.
אה"ע, אבן העזר.
אה"צ, אהבת ציון.
או"א, אמת ואמונה.
או"ד, לרסע"ג, אמונות ודעות
או"ז, אור זרוע.
או"ח, אורח חיים.
אולסה', אולסהויזן.
או"נ, אוצר נחמד.
אוצה"ח, אוצר החיים.
אוצה"ס, אוצר הספרות.
אוצה"ש, אוצר השרשים.
אוצ"ט, אוצר טוב.
אורח' צד', אורחות צדק.
איו', איוב.
איכ', איכה.
איל' אהב', אילת אהבים.
אי"ש, איש שלום (Friedman).
אמו"ר, אמונה רמה.
אמשד', אמשטרדם.
א"ס, אין סוף.
אסת', אסתר.
אעפי"כ, אף על פי כן.
א"ק, אדם קדמון.
ארנ' מוס, ארנולד . . .

ב.

באה"ג, באר הגולה.
באו"ת, בעל אור תורה (מנחם מלונזנו).
בארמ', בארמית.
ב"ב, בבא בתרא. — בר בהלול
בד"ה, בדבור המתחיל.
בוקשד', בוקשדורף.
ב"ז, בן זאב.
בחי"ע, בחינת עולם.

ביהמ"ד, בית המדרש.
בינ', בינוני.
בכו', בכורים.— בכורות.
ב"מ, בבא מציעא.
במד', במדבר.
ב"ס, בן סירא.
בסור', בסורית.
ב"ע, בר עלי.
בעבר', בעברית.
בע"ח, בעלי חיים.
בערב', בערבית.
ב"ק, בבא קמא.
ב"ר, בן רבי. — בראשית רבה.
בראש', בראשית.
בר"ד, בר דוד.
ברכ', מסכת ברכות.

ג.

גא', גאון. — גאונים.
גיט', גיטין.
ג"ב, גם כן.
גמ', גמרא.
גני', גניזה.
ג"ע, גן עדן, של ר"א הקראי.
גפה"ע, גוף פרוש הערבי.

ד.

ד"א, דרך ארץ.
דבר', דברים.
ד"ה, דבור המתחיל.
דה"י, דברי הימים.
דהי"א, דברי הימים א.
דהי"ב, דברי הימים ב.
דו"מ, דוד ומיכל.
ד"ח, דברי חכמים.
די"ע, דברי ימי עולם.
דל"ע, דקדוק לשון עברית.
דני', דניאל.
ד"ס, דקדוקי סופרים (שנויי נוסח' בתלמוד בבלי).
דרנב', דרנבורג.

ה.

ה"ג, הלכות גדולות.
הגר"א, הגאון ר' אליהו.
הוס' הוספה.
הוצ', הוצאת.
הור', הוריות.
הוש', הושע.
הלכ' פסוק', הלכות פסוקות.
הקד', הקדמה.
הרא"ש, הרב רבנו אשר.
הרדב"ז, הרב דוד בן זמרי.

ו.

ויקר', ויקרא.

ז.

ז"א, זעיר אנפין.
זבח', זבחים.
זד"ת, זואולוגי דס תלמודס, (Zoologie des Talmuds).
זכר', זכריה.
ז"ל, זה לשונו.

ח.

ח"א, חלק א.
חבק', חבקוק.
חגי', חגיגה.
חה"י, חמדת הימים.
חו"ה, חובות הלבבות.
חוה"מ, חול המועד.
חוהמ"ס, חול המועד סכות.
חוהמ"פ, חול המועד פסח.
חול', חולין.
חו"מ, חושן משפט.
חו"ס, חיים זליג סלונימסקי.
חס', חסר, חסרים.

ט.

טהר', טהרות.
טע' זקנ', טעם זקנים.

י.

י"א, יש אומרים.
יבמ', יבמות.
י"ג, יש גורסים.
יוא', יואל.
יו"ד, יורה דעה.
יוה"כ, יום הכפורים.
יחזק', יחזקאל.
יל"ג, יהודה ליב גורדון.
ילק' שמע', ילקוט שמעוני.
י"מ, יש מפרשים.
יסו"ע, יסוד עולם.
יסט', יסטרוב (M. Jastrow).
ירוש', ירושלמי.
ירמ', ירמיה.
י"ש, יהודה שלמה.
ישע', ישעיה.
יש"ר, יהודה שלמה ריגיו.

כ.

כ"י, כתב יד.
כ"מ, כסף משנה.
כמו"כ, כמו כן.
כנ', כנוי.
כנה"ג, כנסת הגדולה.
כרית', כריתות.
כשת', כשתלו (Castello).
כתוב', כתובות.

ל.

לד"א, לדוד אוז.

מ.

מ' לטריש, מאיר...
מ"א, מלכים א'. — מאיר אלדבי.
מ"ב, מלכים ב'.
מג"א, מגן אבות.
מד', מדות.
מדב"מ, מתניתא דבני מערבא.
מדב"ע, מדבר בעדו.
מד"ר, מדרש רבה.
מהד', מהדורה.
מהר"י קולון, מורנו הרב יוסף . . .
מהר"מ מרוטנברג, ר' מאיר . . .
מהרש"ך, הרב שלמה כהן.
מהרש"ל, הרב רבי שלמה לוריא.
מה"ש, משקלי השמות.
מו"ל, מוציא לאור.
מו"מ, מזרח ומערב.
מו"נ, מורה נבוכים.
מו"ק, מועד קטן.
מ"ז, משקל זכר.
מיכ', מיכה.
מיכאל', מיכאלים.
מי"כ, מיכה יוסף כהן.
מכי', מכילתא.
מכשי', מכשירין.
מל', מלא, מלאים.
מלא', מלאכי.

מל"א, מלון לשון אשורית.
מלא' ההג', מלאכת ההגיון.
מלה"ג, מלות הגיון.
מ"מ, מכל מקום.
מנח', מנחה, מנחות.
מס', מסכת.
מסו' מסורה.
מ"ע, מצות עשה.
מע"ר, מעשר ראשון.
מע"ש, מעשר שני.
מעשר', מעשרות.
מק"נ, מקיצי נרדמים.
מ"ר, מספר רבים.
מ"ש, מנחת שי.
משמ' משמעת.
מת' שפת', מתק שפתים

נ.

נגע', נגעים.
נדר', נדרים.
נוסח', נוסחאות.
נחו', נחום.
נחמ', נחמיה.
נחמ' ונע', נחמד ונעים.
ניד', נידה.
נל"ה, נחי למד הא.
נמס', נמסר.
נע"ו, נחי עין וו.
נע"י, נחי עין יוד.
נפ"י, נחי פה יוד.
נק', נקבה.

ס.

ס' פרנקל, סיגמונד . . .
סדעו"ר, סדר עולם רבה.
סוט', סוטה.
סה"ש, ספר השרשים, ספרי השנים.
סמא"צ, סדור מנהג ארם צובה.
סמ"ג, ספר מצות גדולות.
סמי', סמיכות.
סנה', סנהדרין.
סרע"ג, סדר רב עמרם גאון.

ע.

עב', עבר.
ע"ד, על דבר.
עדי', עדיות.
עה"מ, עמק המלך.
עה"ש, ערוך השלם.
עובד', עובדיה.
עוקצ', עוקצין.
ע"ז, עבודה זרה. — על זה.
עזר', עזרא.
ע"ח, עץ חיים.
עי', עיין.
עיוה"כ, ערב יום הכפורים.
עי"ש, עין שם.
עי"ת, עשרת ימי תשובה.
ע"כ, עד כאן.
עכ"פ, על כל פנים.
ע"מ, על משקל.
עמ' פרנס', עמנואל פרנסים.
עמה"מ, עמק המלך.
עמו', עמוס.
עפי"ר, על פי רוב.
ער"ה, ערב ראש השנה.
ערכ', ערכין.
ערל', ערלה.
ע"ש, על שם.
עת', עתיד.

פ.

פ"י, פעל יוצא.
פסח', פסחים.
פסק' רב', פסיקתא רבתי.
פסק' ר"כ, פסיקתא רב כהנא.
פ"ע, פועל עומד, פתחי עולם.
פעו"י, פעל עומד ויוצא.
פרש"י, פרש רש"י.
פתי', פתיחה.

צ.

צ"ד, צמח דוד.
צו"ג, צום גדליהו.
צוה"ת, צוהר התיבה.
צ"ל, צריך לומר.
צפנ', צפניה.

ק.

קהל', קהלת.
קוה', קוהוט.
קומ"ק, קונקורדניץ מנדלקרן.
קונט', קונטרים.
קינ', קינה.
קני' קנים.
ק"ס, קרית ספר.
ק"ש, קלמן שולמן.

ר.

ר"א קליר, רבי אליעזר . . .
ר"א מודינא, רבי אריה . . .
ר"א הקראי, רבי אהרן . . .
ר"א דלמידיגו, ר' אליהו . . .
ר"א בחור, רבי אליהו . . .
ראב"ד, רבי אברהם בר דוד.
ראב"ע, רבי אברהם בן עזרא.
רגב"ש, ר' גרשון בן שלמה.
רגמ"ה, רבנו גרשון מאור הגולה
רד"ק, רבנו דוד קמחי.
ר"ה, ראש השנה.
רה"ג, רב האי גאון.
ר"ח, רבנו חננאל.
רח"ו, רבי חיים ויטאל.
ר"י יעבץ, רבי יוסף . . .
ר"י נאגארה, ר' ישראל . . .
ר"י סטנוב, ר' יצחק . . .
ר"י אברבנל, ר' יצחק . . .
ר"י עמדין, ר' יעקב . . .
ר"יא"ת, רבי יהודה אבן תבון.
ר"י אלבו, רבי יוסף . . .
ר"י הלוי, רבי יהודה . . .
ר"י אלחריזי, רבי יהודה . . .
ר"י חיוג, רבי יהודה . . .
ריב"ג, רבי יונה בן גנאח.
ריב"ל, רבי יצחק בר לוינזון.
ריב"ק, ר' יהודה בן קריש.
ריב"ש, רבי יצחק בר ששת.
רי"ל בן חביב, ר' יצחק לוי . . .
ר"ל, רצה לומר.
רלב"ג, רבי לוי בן גרשון.
ר"מ, רבי מאיר, רבי משה.
ר"מ מרוטנברג, רבי משה . . .
רמא"ג, ר' מרדכי אהרן גנזבורג.
רמב"ם, רבנו משה בן מימון.
רמב"ן, רבנו משה בן נחמן.
רמב"ע, רבי משה בן עזרא.
רמ"ג, ר' מאיר גבאי.
רמח"ל, רבי משה חיים לוצאטו.
רמ"ע מפאנו, רבי משה עזוריה...

רמ"ק, רבי משה קורדובירו.
ר"נ, רבנו נסים.
רנה"ו, ר' נפתלי הירץ ויזילו.
רנ"ק, ר' נחמן קרוכמל.
רסע"ג, רב סעדיה גאון.
רע"ב, ר' עובדיה ברטנורה.
רע"פ, ר' עמנואל פרנסים.
ר"ש הנגיד, רבי שמואל . . .
ר"ש גמע, רבי שמואל . . .
רשב"א, ר' שלמה בן אדרת.
רשב"ג, ר' שלמה בן גבירול.
רשב"ם, רבי שלמה בן מאיר.
רשב"צ דוראן, ר' שלמה בן צמח...
רש"ט פלקיירא, רבי שם טוב . . .
רש"י, רבנו שלמה יצחקי.
רש"ל, ר' שלמה.
ר"ת, רבנו תם, ראשי תיבות.

ש.

ש' בלאך, שמשון . . .
ש"א, שמואל א', שבילי אמונה.
ש"ב, שמואל ב'.
שבו', שבועות.
שבי', שביעית.
שבי"ע, שבילי עולם.
שד"ל, שמואל דוד לוצאטו.
שה"ג, שבת הגדול.
שה"כ, שיר הכבוד.
שה"פ, שם הפעולה.
שה"ק, שלשלת הקבלה.
שה"ש, שיר השירים.
שו"ע, שולחן ערוך.
שופט', שופטים.
שו"ת, שאלות ותשובות.
ש"ז, שם זכר.
שי"פ, שמואל יוסף פין.
שי"ר, שלמה יהודה רפפורט.
של"ה, שני לוחות הברית.
שמה"צ, שמות הצמחים.
שמו', שמות.
שמח', שמחות.
שמ"ע, שמיני עצרת.
ש"נ, שם נקבה.
ש"ע, שבילי עולם.
שקל', שקלים.
שש"ק, שירי שפת קדש.
ש"ת, שמחת תורה.
שת"ז, שם תאר זכר.
שת"נ, שם תאר נקבה.

ת.

ת"א, תרגום אונקלוס. — תרגום ארמית
ת"ב, תשעה באב.
תגמ' הנפ', תגמולי הנפש.
תד"א, תנא דבי אליהו.
תהל', תהלים.
תה"פ, תאר הפעל.
תה"ש, תאר השם.
תה"א, תולדות הארץ.
תוה"ב, תורת הבית.
תוה"ט, תולדות הטבע.
תוס', תוספות.
ת"ז, תאר זכר.
תחכ', תחכמוני.
ת"י, תרגום יונתן, ירושלמי.
תל"ע, תלמוד לשון עברי.
תמו' תמורות.
תמי', תמיד.
ת"נ, תאר נקבה.
תנח' בוב', תנחומא בובר.
תרג', תרגום.
תרומו', תרומות.
תענ', תענית.
תשו', תשובות.

בסוף ההקדמה הגדולה תבוא רשימה שלמה מכל הספרים שהשתמשתי בהם לחבורי זה.

מפני טענות רבים החלטתי לא להכנים בגוף החבור אלא המלים העבריות, או המלים שכבר נכנסו לתוך הסגנון העברי ומצויות בהמקורות העברים. אך כדי שיהיה החבור מספיק לכל הספרות העברית, אתן בכרך מיוחד בקצרה אוצר המלים הארמיות וגם המלים הזרות, יוניות, רומיות ופרסיות שבתלמוד ומדרשים.

בהוצאת ההדפסה משתתפות החברות הללו: **Gesellschaft zur Förderung der Wissenschaft des Judentums; Hilfsverein der Deutschen Juden; Zunz-Stiftung; Zionistische Vereinigung.**

חברי „הועד להוצאת מלון בן יהודה" הם האדונים:
Prof. Dr. M. Philippson; Dr. Paul Nathan; Prof. Dr. O. Warburg.

Barth, NB., Nominalbildung in den semitischen Sprachen.

Brock, Brockelmann.

Cis, Corpus inscriptionum Semiticarum.

Ew, Ewald.

Ges, Gesenius.

JAs, Journal asiatique.

JQR, Jewish Quarterly Review.

KMT, Kahle, Der masoretische Text des Alten Testaments nach der Überlieferung der babylonischen Juden.

Kö, König, Lehrgebäude der hebräischen Sprache.

Lehnw, S. Kraus, Griechische und lateinische Lehnwörter im Talmud, Midrasch und Targum.

MF, Morgenländische Forschungen.

MOS, Mitteilungen des Orientalischen Seminars.

Nö, Dr. Nöldeke.

Olsh, Olshausen.

Pflnzn, Aramäische Pflanzennamen von Dr. J. Löw.

PSBA, Proceedings of the Society of biblical Archæology.

PSm, Payne Smith.

QGJD, Quellen zur Geschichte der Juden in Deutschland.

REJ, Revue des études juives.

SKr, S. Kraus.

Spi, Spitta, Grammatik des arab. Vulgärdialektes von Ägypten.

ZAW, Zeitschrift für die alttestamentliche Wissenschaft.

מִלּוֹן הַלָּשׁוֹן הָעִבְרִית

הַיְשָׁנָה וְהַחֲדָשָׁה

שער האלף

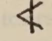

א

א אות הראשנה[1]) באלף־בית העברית, ושמה אָלֶף, עין זה, ומ"ר אַאִים: מפני שהם עושים היהין חתין ועיינין א א י ן (ספרא, ויקרא׳ ברכות כ ד).

האות א היא סימן להיותר רפה בקולות ההברה המתהוה בדחיפת האויר בנשימה בעברו דרך הגרון ובסגירה פתאמית של בית הבליעה במקום היותר רחוק בגרון. קול הברה זו, אעפ"י שהוא רפה, יוצא במבטא ונשמע לאזן לא בלבד בתחלת הברה, כשהיא מונעת בתנועה, אלא גם בסוף הברה מרכבת, והוא סוגר אותה כשאר קולות ההברה, והוברים יַא-דִיר כמו יַרְ-כִּיב, בְּאְ-שׁוֹ כמו קָדְ-שׁוֹ. והאות א שהיא סימן להברה גרונית זו היא מפיק אלף[2]), וקצת מדקדקים קדמונים קראוה המזה[3]), כמו בערבית. אך מפני שבשביל רפיון קול הברה זו כבד להוציאה במבטא שתהיה נשמעת ומוחשית, בפרט בסוף ההברה, חדלו העברים עוד בזמן קדום מהפיק אותה[4]) בכל מקום במלה שהיתה קודם

---

[1]) מקום האותיות באלף בית נראה מקצת מזמורי תהל׳ ופרש׳ איכה, שהפסוקים סדורים על סדר א"ב, וכמו כן לפי ערך המספרי שלהן. — [2]) על טיבה זה של האלף כבר העיר אבי הדקדוק העברי ר"י חיוג, אמר וז"ל: אלף אשר באל תאטר ויאסר את רכבו שהיא בשבא נחה לא הונעה באחד מהמלכים והיא נראית ומוטעמת מוצאה מן הגרגרת קרוב להריאה (ר"י חיוג, אותי׳ הנות, תרג׳ רמ"ג).— [3]) אמר ר"י בן גנאח וז"ל: שהאלף על שני דרכים האחד מהם תהיה האלף בו נראית מוחשת כמו אלף אמר ואלף אכל ואלף אל תאטר וכו׳ וכללו של דבר כל אלף שהיא נראית ראיה מבוארת תהיה נחה או נעה באיזה תנועה תהיה, והיא נקראת המזה וכו׳ והאלף הנקראת המזה היא אשר מוצאה יותר רחוק מכל אותיות הגרון וכו׳ והאלף מרחפת באויר שמה. עכ"ל.— [4]) גם בדבר זה הנה הלשון העברית תופסת המקום האמצעי בין הענף הדרומי ובין הענף הצפוני של הלשון השֵמית. הלשון הערבית שמרה גם בזה את טבע הלשון השמית הקדומה בטהרתה, והמזה של האלף נהוגה בה עוד בכל תקפה, והערבים מהמזים את האלף גם בסגירת הברה באופן מוחשי ונשמע היטב לאזן. ומכל מקום, גם בה החלה המזותה של האלף להמחות קצת עוד בזמן קדום. וכבר העיד אבו זיד שאנשי הג׳ז עוד בימי מחמד חדלו להמז את האלף במקום ששאר הערבים עוד מהמזים אותה גם כיום הזה. וכבו׳ נהלקו חכמיהם בקצת אלפים, שקצתם מהמזים אותן וקצתם אינם

סוגרת ההברה והאריכו את התנועה שלפניה: בָּרָא במקום בְּרָא, צָמֵא במקום צְמֵא, וכיוצא בזה. רק לפני ד, ט, ש, היה יותר קל עליהם להבור ולהוציא במבטא מוחשי את קול האלף גם בסוף הברה ואמרו יַא-דִימו כתולע (ישעי׳ א יח), נַא-דַר, נַא-דְרוּ (שמות יה ו), יַא-טֵם אזנו (תהל׳ נח ה), תֶּא-טַר עלי באר פיה (שם סט יו). ועלה בָּא-שְׁוֹ (יואל ב כ), ופגריהם יעלה בָּא-שָׁם (ישעי׳ לד ז). ותחת שעורה בָּא-שָׁה (איוב לד מ), והיה כי יֶא-שַׁם (ויקרא ה ה), אל יֶא-שַׁם יהודה (הוש׳ ד טו), תֶּא-שַׁם שמרון (שם יד א), לא נֶא-שָׁם (ירמי׳ ג ז), תֶּא-שָׁמוּ (שופטים כא כב), וַיֶּא-שְׁמוּ ישבי בה (ישעי׳ כד ו), כל אכליו יֶא-שָׁמוּ (ירמי׳ ב ג), וַיֶּא-שְׁמוּ אשים (יחזק׳ כה יב), ולא יֶא-שְׁמוּ כל החסים בו (תהל׳ לד כג), גם עדרי הצאן נֶא-שָׁמוּ (יואל א ח). וכמו כן לפעמים גם לפני ז ולפני ס: נֶא-זָר בגבורה (תהל׳ סה ז), וַיֶּא-סֹר[1]) את רכבו (שמות יד ו), לֶא-סֹר שריו (תהל׳ כה כב), לֶא-סֹר מלכיהם בזקים (שם קמט ח), נגד לֶאְסֹר אסר (במד׳ ל ג), לֶאְסֹר את שמשון (שופט׳ טו י). ופעמים גם לפני פ אמרו וַיֶּא-פֹּד[2])לו בו (ויקרא ח ז), ארץ מַא-פֵלְיָה[3]) (ירמ׳ ב לא). אבל, יצאו אלה וכיוצא בהם, בכל שאר המקומות כדי להקל על המבטא הפרידו מהאלף את ההברה שלפניה והניחוה לא סגורה, והניעו את האלף והרהיטוה להברה שלאחריה, כמו יֶ-אֱנק, וַיֶּ-אֱסֹף, וכיוצא בזה, או הניהוה והפכוה לנחה נסתרת, כמו תֹּאמַר, יֹאכַל, במקום תְּא-מַר, יְא-כַל, וכיוצא בהם פעלים נחי פ״א. ומעט מעט נתפשטה הנחת האלף גם במקומות שלפניה שוא נע, והטילו את תנועת האלף על האות השואית שלפניה, כמו מָאתַיִם במקום מְאתַיִם, רֵאשִׁית במקום רְאשִׁית, וכמו״כ חֹטְאִים (ש״א יד לג) במקום חֹטְאִים, קֹרְאִים (תהל׳ לט ו) במקום קֹרְאִים. וגם אחרי שוא נח: מְלָאכָה במקום מַלְאָכָה. ובהשם אֱלֹהִים, עם בוכ״ל: בֵּאלֹהִים, וֵאלֹהִים, כֵּאלֹהִים, לֵאלֹהִים, והסימן במסרה תהל׳ קלז: משה מפיק אלף וכלב לא מפיק אלף. ופעמים שנשמטה גם מהכתיב: שֵׁלָתֵךְ (ש״א א יז) במקום שְׁאֵלָתֵךְ, וַתַּזְרֵנִי חיל (ש״ב כב מ) במקום וַתְּאַזְּרֵנִי, ולא יַהֵל שם ערבי (ישעי׳ יג כ) במקום יַאֲהֵל, תּוֹמִים[1]) (בראשית כה כד) במקום תְּאוֹמִים, מבית הָסוּרִים (קהל׳ ד יד), במקום הָאֲסוּרִים. וכן פעמים שנשמטה אות האלף הנחה השרשית מהתבה בכתיב, מָצָתִי במקום מָצָאתִי: ולמה לא מָצָתִי חן בעיניך (במדב׳ יא יא). ובקצת שמות ל״א חדלה האלף לשמש שום שמוש במבטא או בכתב ואיננה לא נח נראה אף לא נח נסתר, כמו חֵטְא, משקל נֵרְד, וכן שָׁוְא. ויש שישמיטוה גם מהכתב ויכתבו חט, עי׳ זה, בְּשָׁו[2]) (איוב יה לא), וכן הַחֵטִי (ירמ׳ לב לה) במקום הַחֵטְא.

ומפני טבעה זו של האלף להיות נחה נסתרה, לא יוצאת יציאה מוחשית במבטא, החלו להשתמש בה בזמן קדום בתוך התבה לסימן לקול תנועת פתח ארוך, ונשארו עוד עקבות הכתיב הקדום ההיא בקצת מלים, כמו וקאם שאון בעמיך (הוש׳ י יד), וכן דאג (נחמ׳ יג טז) במקום דָּג. אך אחרי כן השמיטוה מתוך התבות, אולי מפני שהיא אות גסה, רחבה, ותופסת הרבה מקום. ובזמן מאוחר שמשה לסימן לתנועת פתח אפילו קצרה, בפרט במלים זרות, ביחוד במקום שיש חשש טעות, ודבר זה היה נהוג הרבה בפרט בספרות החדשה, אך בשנים האחרונות השיבו הסופרים, בפרט סופרי א״י, להכתיב צורתו העברית, וישמיטו עפי״ר את האלף מכל מקום שצִינה תנועת פתח קצר.

ומפני זה שכבד על כלי המבטא להמז את האלף

מהמזים אותן. וכבר העידו אלפרא ואבו זיד ואחרים ששמעו קצת הערבים מהמזים במקום שאין שם באמת שום המזה וקצתם אינם מהמזים במקום שהדין נותן להמז (לשאן אלערב בער המזה). וכמו כן נחלקו חכמיהם במקום שתתקבצנה המזתים יחד, שקצתם מאמתים הראשנה ומקלים השניה וקצתם להפך. והקלה זו של ההמזה התקדמה עוד יותר בלשון הערבית ההמונית, בפרט בסופי ההברות, ובמקום יַאמַר יאמרו יָאמַר, במקום יַאכֻּל יאמרו יַאכֻּל, וכמו כן במקום רַאְשׁ יאמרו רָאשׁ, שהוא בעברית ראֹש. וכן נהפכו גם בלשון ערבי׳ ההמונית פעלים בעלי המזה בסוף, ר״ל פעלי ל״א, לפעלי ל״י: קַרַי במקום קַרַא, קַרַיְת במקום קַרַאְת, יִקְרַי במקום יַקְרַא, ממש כמו בעברית. בארמית ועוד יותר באשורית הקלת ההמזה לנח נסתר להתנועה שלפניה נוהגת בכל מקום כמעט. בעברית הישנה כבר נתגלתה נטייה זו, אבל, כמו שנראה מהמשלים המובאים בפנים, עוד נשארה ההמזה בתקפה לפני קצת אותיות, אפילו בסוף הברה. —

[1]) במסרת בראש׳ מב כד על וַיֶּאְסֹר אתו לעיניהם נמסר לית רפי, ור״ל שכל שאר ויאסר הוא דגוש, ר״ל האלף בשוא פשוט (מ״ש שם). — [2]) כן בפרוש חזקוני ומ״ש. — [3]) כך ברוב הספרים, וכן העיד רד״ק, אך במקצת ספרים נקוד אחר. — [1]) בקצת כ״י תאומם. — [2]) כך בכל הספ׳. ויש מגיהים הגהות במקום

בסוף ההברה והיא נהפכת לנח נסתר, דומה לפעלים ושמות ל״ה, החלו קצת פעלי ל״א לקבל צורת פעלי ל״ה. תחלת דבר זה נגלתה כבר בזמן קדום, בימי חיי הלשון העברית העתיקה: כלאתי רגלי (תהל׳ קיט קא) משרש כלא, על דמיון בניתי, רציתי, והלכה ונתפשטה נטיה זו הרבה בזמן המשנה ואח״כ: ק ר י ת י במקום ק ר א ת י, יצתה במקום יצאה, מ צ ו י במקום מצוא, נ ש ו י במקום נ ש ו א.

ותבוא האלף במקום ה ובמקום י, כמו מן טלה טלאים, מן צבי צבאים, וכיוצא בהם. וכמו״כ בקצת פעלים: *פ ד א ו ה ו (תוספתא גיט׳ ד ה).

בפעלים ובשמות תשמש האלף להורות הזמן (עתיד) והמשקל: א-כתב, א-צבע, א-שמורה. ויוסיפוה העברים בראש קצת שמות, בפרט המתחילים בשוא, להקל על המבטא: אזרוע, במקום זרוע. ובפרט בקצת שמות לקוחים מלשונות נכריות: אדרכון, *אלכסון, *אפלטון. בקצת שמות תכנס בסופן במ״ר: *מרחצאות מן מרחץ, *מחצלאות, ממחצלת.

בקצת שמות, בפרט של קרבה, שבאו מארמית נשארה האלף המשמשת בלשון ההיא בסוף המלה כמו ה׳ הידיעה בעברית, וגם לפאור השם, ונתנה להשם קצת גון מיוחד, כמו אבא, אמא, עי׳ באלה הערכים. וכמו״כ נוספה בשאר קצת שמות ומלים, כמנהג לשון הארמית, במקום אל, על, כמו *אגב במקום על גב, עי׳ ערך אגב, *אבית במקום על בית, בבית: אלו ואלו נשרפין א ב י ת[1]) הדשן (זבחים מ ד:). משקין טמאין שהיו נותנין א ב י ת צביעתו של כום (תוספתא כל׳ ב״ב ג). וקידוש ידים ורגלים א ב י ת הבירה (שם ידים א ד).

האלף אינה מקבלת ד ג ש. אך ארבע אלפים ד ג ו ש ו ת[2]) נמסרו במסורה: ויביאו לו את המנחה (בראש׳ מג כו), א ויביאו דגושה, וכן ויביאו לנו כיד

אלהינו (עזרא ח יח), ממושבתיכם תביאו לחם תנופה (ויקרא כג יז), ושפי עצמותיו לא ראו (איוב לג כא), א ראו דגושה.

מפני מקום האות א בראשית האלף בית השתמשו בו לסימן מספר א ח ד, כן בהמטבעות שקל ישראל, בשקל וחצי שקל של שמעון החשמונאי, וכן של מתתיהו כהן גדול: ש״א, שר״ל שנה א. וכן על מטבעות כנעניות ופוניות כתובה אות א לסימן המספר (כלירמון גנו, קכן). בזאת יבוא אהרן רמז לו שאין ביהמ״ק עושה אלא ארבע מאות ועשר שנים בזאת ב שנים ז שבעה א אחד (פסק׳ רב׳ פ׳ מ). —ובמשמעה זו יכתבו האות א עם קו קטן למעלה כזה א׳: במקום אחד כותבין א׳ במקום מאה כותבין ק׳ (ערוך, ערך גימטריה).

א,* הברה טבעית, להגות התרגשות הנפש, לצער, לפחד וכדומה, ah! ô!: אמר לו גבריאל (לאדם הראשון) זכור יום אשר נתת ע׳ שנה לדוד בן ישי אמרו לו מיכאל ושרפיאל אנחנו נעיד עליך אמר אדם לפניהם אָ בזאת השעה אמות על פי שלשתכם (מדרש רבתי, הובא בספר אלדד הדני מהדורת א׳ אפשטין).

א״א, ר״ת אדוני אבי, אי אפשר, אין אומרים, אשת איש.
אא״ב, ר״ת אי אמרת בשלמא.
אא״ז, ר״ת אדוני אבי זקני.
אא״כ, ר״ת אלא אם כן.

אב אולי ממנו

אָב[1]) ש״ז, סמי׳ אבי, וגם אב. כנויים: אבי, אביך־ך, אביו, אביה, אביכם־ן, אביהם־ן, מ״ר אָבות, סמי׳ אבות, כנויים: אבותי, אבותינו, אבותיכם־ן, אבותיהם־ן, אבותם־ן. — א) אדם שיש לו בן או בת הוא אָב ביחס אליהם, Father; Vater; père: אלה החקים אשר צוה ה׳ את משה בין איש לאשתו, בין אָב לבתו (במדבר ל יז). חי חי הוא יודך כמוני היום אָב לבנים יודיע את אמתך (ישעי׳ לח יט). ויצא חמור אבי שכם אל יעקב (בראשית לד ו). והיה שמך אברהם כי אב המון גוים נתתיך (שם יז ה). ויאמר

בשו. [1]) כך במשנ׳ שבגמ׳ בכל הדפו׳ ובמשנה שבמשניות בבית. — [2]) במסרה נמסר על קצת אלפים שהן ד ג ו ש ו ת, ור״ל שהן נקודות בשוא פשוט, (רא״ב במס׳ המס׳ ומ״ש), רק ד׳ אלפים הללו הן דגושות באמת, ובשבילן הוציא בן אשר את האלף מכלל שאר אותיות אהחע ואמר כי רק „הע״ח מן הדגשה פרושים" (דקד׳ הטע׳ פסקה תולד׳ האותיות), אעפ״י שבפסקה שלאחר זה הוא כולל גם א ואומר: „חוץ מ א ר ב ע אותיות אהחע לא יתיצב בהם דגש לעולם". ודגשות ד׳ אלפין הללו לא ידועה מהותה וכונתה. ר״מ בוטריל בפרוש ספ׳ יצירה כתב כי „בסוד הקבלה נודע הטעם וכבר חובר על זה הסוד ספר הנקוד הגדול אשר חברו רב אשי בבבל". רִיט (Wright, Comp. Gram. 43) סובר שזה שארית מסימן ה ה מ ז ה, ויש סוברים שהכונה בהדגשים האלה לשמר על קריאת האלף שלא תתהפך לקריאת י כמו שהיא נטיית האלף בין שתי תנועות.

[1]) שם משתף לכל לשונות השמיות, באש׳ אב

יוסף אל אחיו אני יוסף העוד אָבִי חי (ברא׳שית מה ג). ויאמר יצחק אל אברהם אָבִיו ויאמר אָבִי ויאמר הנני בני (ברא׳שית כב ז). הגידי נא לי היש בית אָבִיךְ מקום לנו ללין (ברא׳שית כד כג). טענו את בעירכם ולכו באו ארצה כנען וקחו את אֲבִיכֶם ואת בתיכם ובאו אלי (שם מה יז יח). וישלחו את כתנת הפסים ויביאו אל אֲבִיהֶם (שם לז לב). פקד עון אָבוֹת על בנים (שמות לד ז). לא יומתו אָבוֹת על בנים ובנים לא יומתו על אָבוֹת (דברים כד טז). בימים ההם לא יאמרו עוד אָבוֹת אכלו בסר ושני בנים תקהינה (ירמיה לא כח). אלה ראשי אֲבוֹת הלוים למשפחתם (שמות ו כה). האלהים אשר התהלכו אֲבֹתַי לפניו אברהם ויצחק (ברא׳שית מח יה). גם אנחנו גם אֲבֹתֵינוּ (שם מו לד). כה עשו אֲבֹתֵיכֶם בשלחי אותם מקדש ברנע (במדבר לב ח). אשר ישאלון בניכם מחר את אֲבוֹתָם (יהושע ד כא). והיה כי יבאו אֲבוֹתָם או אחיהם לריב אלינו (שופטים כא כב). ויקטרו בו לאלהים אחרים אשר לא ידעום המה וַאֲבוֹתֵיהֶם (ירמי׳ יט ד).—∴ומשל: אב אחד מפרנס עשרה בנים באהבה וברצון ועשרה בנים אינם מפרנסים אב אחד (קה״ר ס״ה).∴אב מפרנס עשרה בנים שותק האב שותקים הבנים ואם עשרה בנים מפרנסים לאב בוכה האב בוכים הבנים (פלא יועץ, קרובים). — ויקראו א ב גם לאבי האב והאם: ויאמר יעקב אלהי אָבִי אברהם ואלהי אבי יצחק (ברא׳שית לב י). -- *וגם בבע״ח: הנולדים מן הסוס אעפ״י שאביהם חמור (כלאים ח ד). — *בהשאלה בצומחים, האילן להענפים והפרי והעלים והקרקע להצמח: אבל לעלים יש ביעור

מפני שהם נושרים מ א ב י ה ם (שביעית ז ה). דלעת שניקרה בבית א ב י ה (ירוש׳ מעש׳ א). ניקור רטב ב א ב י ה (שם). (באיזו ז מ ו ר ה עוסקת המשנה) במחוברת באביה[1] (שבת קכה:). ואין אתה יכול לכפותו (את הלולב היבש) שיהו ענפיו הפרודים כאן וכאן נכפתים ומתמעכים אצל א ב י ה ם שהם מחוברין בו (רשי סוכ׳ לב.). בבריכה היונקת מן ה א ב (תשובת ר״י כר שבת רפג). — וגם בדוממים, וכל דבר ביחס למה שנאצל ממנו: מים שהם חוזרים ל א ב י ה ם (ספרא שמיני ט יא). במקומו היו קוראים לקום קום החלב, וכל ששם א ב י ו (החלב) עליו (על הקום) אסור (ר״נ נדרים נב:).— ב) אבי המשפחה, האֻמה: premier ancêtre d'une nation; first ancestor of a nation; Stammvater eines Volkes: ולשם וכו׳ אֲבִי כל בני עבר (ברא׳שית י כא). ותלד הבכירה בן ותקרא שמו מואב הוא אֲבִי מואב עד היום (שם יט לז). ואלה תולדות עשו אֲבִי אדום (שם לו ט).—ומ״ר, בכלל האנשים שהיו לפנינו, ancêtres; Ahnen, Vorfahren; ancestors: אֲבֹתֵינוּ חטאו אינם ואנחנו עונתיהם סבלנו (איכה ה ז). בך בטחו אֲבֹתֵינוּ, בטחו ותפלטמו (תהל׳ כב ה). לא בושה וכלימה הוא לנו שנגזור טומאה על עיר א ב ו ת י נ ו (זבח׳ קיג.). א ב ו ת י נ ו אמרו נשינו טובה אנו אפילו בעינינו לא ראינו (נדר׳ נ:). — ועם מלת בית: בֵּית־אָב, בֵּית־אָבוֹת, כלל אנשי המשפחה, famille: ונשיא בֵּית־אָב למשפחת הקהתי אליצפן בן עזיאל (במדבר ג ל). וקח מאתם מטה מטה לְבֵית־אָב (שם יז יז).—ובֵית־אָבוֹת: בעשר לחדש הזה ויקחו להם איש שה לְבֵית־אָבֹת שה לבית (שמות יב ג). חמשה ראשי בֵּית־אָבוֹת (דה״י א ז ז). ובכנויים: איש על דגלו באתת לבית־אֲבֹתָם יחנו בני ישראל (במדבר ב ב). — ובלי מלת ב י ת במשמעה זו: ויקרבו ראשי הָאָבוֹת למשפחת בני גלעד (שם לו א). אלה הנחלות אשר נִחֲלוּ אלעזר הכהן ויהושע בן נון וראשי הָאָבוֹת למטות בני ישראל (יהושע יט נא). — ובפרט שלשה ה א ב ו ת של האמה הישראלית אברהם יצחק ויעקב: אין קורין א ב ו ת אלא לשלשה (ברכ׳ טז:). מפני מה היו א ב ו ת י נ ו עקורים מפני שהקב״ה מתאוה לתפלתם של צדיקים (יבמ׳ סד.).—*אָבוֹת, שם לברכה מי״ח ברכות, שמזכירים

או אַבוּ, בערב׳ אַב אַבוּ a), בארמ׳ אָב ועם א הידיעה אַבָּא, וכן בסור׳. וסוברים קצת החכמים כי שמות הקרבה אב, אח, חם, נשארו בצורתם מזמן קדום של הלשון, כשהשמות והשרשים היו עוד בעלי שתי אותיות, ואחרי כן כשהתחילו השרשים השמיים לקבל יותר ויותר טבע ה ש ל ש י ו ת, נוספה על שמות הקרבה הללו תנועה סופית ארוכה ועי״ז נדמו להשרשים ה ש ל ש י ם (ברט מה״ם). ויש סברים להפך כי הצורה הקדומה של השמות הללו היו אבו וכו׳. וכבר נשא ונתן ברט (ZDMG, XLI, 614) בסבת מ״ר אבות. באר׳ וסור׳ מ״ר אבהן ואבהתא. וגם בערב׳ נהוג גם מ״ר אבהאת b), וגם אבואת c) בדרום ו ה ר א ן (Mercier, Ac. du 14 Congrés orient.).

a) أَبٌ أَبُو b) أُبَهَاتٌ c) أُبُوَّاتٌ

[1]) בר״ח שם מנקד בּאֲבִיהָ, ופרש בקרקע, ורשי: באביה, ב ג פ ן. אבל בערוך גורס ב א י ב י ה ועי׳ אֵב.

בה את האבות: אלו ברכות שאדם שותה בהם באבות תחלה וסוף (ברכ׳ לד.). — ג) יוצר ומחדש דבר שלא היה קודם בעולם, inventeur ; Erfinder ; originator : ותלד׳ עדה את יבל הוא היה אבי ישב אהל ומקנה; ושם אחיו יובל הוא היה אבי כל תפש כנור ועוגב (בראשית ד כ-כא). ר׳ הושעיה אבי המשנה (ירוש׳ יבמות ד.).—ד) מי שמתנהג עם אחרים כאב עם בניו, protecteur, Versorger ; : אני אהיה לו לאב והוא יהיה לי לבן אשר בהעותו והוכחתיו בשבט אנשים ובנגעי בני אדם וחסדי לא יסור ממנו (ש״ב ז יד-יה). אב אנכי לאביונים (איוב כט יו). אבי יתומים ודין אלמנות אלהים במעון קדשו (תהלים סח ו). וממשלתך אתן בידו (של אליקים) והיה לאב ליושב ירושלם (ישעי׳ כב כא). — ה) יועץ, מורה, רב, conseiller, maître ; Lehrer, Rathgeber, ; master, teacher : וישימני לאב לפרעה (בראשית מה ח). ויאמר לו מיכה (להנער מבית לחם) שבה עמדי והיה לי לאב ולכהן (שופטי׳ יז י). — וקריאה של כבוד וחבה מתלמיד לרבו, מצעיר לגדול, מעבד לאדוניו: ויעל אליהו בסערה השמים ואלישע ראה והוא מצעק אבי אבי (מלכי׳ ב ב יב). ויאמר מלך ישראל אל אלישע כראתו אותם האכה אכה אבי (שם ו כא). וירד אליו (אל אלישע) יואב מלך ישראל ויבך על פניו ויאמר אבי אבי (שם יג יד). ויאמר דוד לשאול וכו׳ ואבי ראה גם ראה את כנף מעילך בידי (שמואל א כד יב). וידברו אליו (עבדי נעמן אל נעמן) ויאמרו אבי דבר גדול הנביא דבר אליך (מלכים ב ה יג).—וכנוי מליצי לאלהים: הלי׳ תגמלו זאת עם נבל ולא חכם הלא הוא אביך קנך הוא עשך ויכננך (דבר׳ לב ו). אתה י׳ אבינו גאלנו מעולם שמך (ישעי׳ סג יו). — *אב שבשמים: אבי שבשמים יהי שמך מבורך לעולמי עולמים (תד״א י). — ו) *שם תאר כבוד לזקן, לחכם, לראש וראשון לדבר: אמר ר׳ יוסי ראה הלכה זו היאך נחלקו עליה אבות הראשנים ודנו עליה (תוספתא טבול יום א). אב לחכמה ואב לדורות (ירוש׳ נדרים לט:). אברך אב בחכמה ורך בשנים (מד״ר בראש׳ ב). משה היה אבי החכמה ואבי הנביאים (שם ויקרא א). ואברהם אב הגרים (תנח׳ בוב׳ לך לך ו). משה רבינו אבי החכמה ואבי התבונה (סדע״ר ל). אדריכל הוא אבי האומנין שהוא מדקדק בהנחת האבן לצדדה על מושבה בשוה (רשי ב״מ קיח:). רבנו גרשון אבי הגולה (רשי שבת

פה:). אריסטו ראש לפלסופיה היונית ואב לכלם (אגה מאהרי במכתביו). —*אב בית דין, עי׳ זה הערך. ז)*התחלה להתהוות שום דבר, générateur ; Erzeuger ; generator, producer : ג׳ אמות אמש יסודן ומהם נולדו אבות שמהם נברא הכל (ספר יצירה ג ב).—וכל מה שהוא סבה לדבר אחר: הנסיון אב החכמה (ר״א מודינא, לב אריה, א). הצחוק אבי הבטלה (הוא. אלדד ומידד ב). ח) *מקור לדבר אחר, Ursprung ; source : בין שנטמא באב הטומאה בין שנטמא בולד הטומאה (מעשר שני ג ט). אבות הטומאות השרץ ושכבת זרע וטמא מת וכו׳ הרי אלו מטמאין אדם וכלים במגע (כלים א א). אב הטומאה מטמא את הכל, ולד הטומאה אינו מטמא אלא אוכלין ומשקין בלבד (ירוש׳ שבת). כל אב טומאה שמטמא במגע ואינו מטמא במשא בין אב של תורה בין אב של דבריהם (רמבם הלכו׳ הטומא׳ ו יא).—*ובהשאלה יאמר אב הטומאה על איש שהוא מקור הרעה: ואם הבן הוא מקור החלאה והצואה, הלא אבותיו אבות הטומאה (ר״י חריזי, תחכ׳ מו). הבליעל אבי הטומאה אחי התנואה (מכתב בני חסדאי לקה׳ קשטיליה ע״ד ספר מו״נ, גנזי נסת׳ לקובק). המחשבות הרעות אבות הטומאה (התנוך, מצוה שפז). גובה הלב אבי אבות הטומאה (של׳ אלעמי, אג׳ המוס׳). דע כי פיך אבי אבות הטומאה (חרדים). ואבי אבות הטומאה היא שיחה בטלה (פלא יועץ, דבור). — ט) *דבר שהוא עקר במעלה, בחשיבות. אב הנזק: ארבעה אבות נזקים השור והבור וכו׳ (ב״ק א א). אם היה האב (ר״ל השור המזיק) מועד (סמ״ג, מ״ע סז).—אב מלאכה: היודע שהוא שבת ועשה מלאכות הרבה חייב על כל אב מלאכה (שבת ז א). אבות מלאכות ארבעים חסר אחת, הזורע החורש, הקוצר, המעמר, הדש, הזורה וכו׳ הרי אלו אבות מלאכות (שם שם ב). התולדות שבעבודת הארץ עם שאר האבות שלא נתפרסמו בענין (רמב״ם, שמיטה ויובל א). — י) *דוגמה ללמוד ממנו: זה בנה אב לכל המתנדב במנחה שלא יפחת מעשרון (ספרי שלח קז). זה בנה אב, כל מקום שנאמר פני אינו אלא קדים (יומא נה.).—והשם: *בנין אב, עי׳ בנין. —יא) *דבר שהוא יסוד לדבר, או שכולל ומקיף הרבה דברים אחרים: אבות המבטא (ר״ל התנועות) שבעה (תשו׳ דונש בן לברט). אך לא באתי להגיד לך רק שרשי הלשון ואבות המבטא שהם

הפעלים (ר"ת שם). ואמצעיות (תפלות) יש בהן שאלת כל הדברים שהן כמו אָבות לכל חפצי איש ואיש ולצרכי הצבור כלן (רמב"ם הלכות תפלה א). כאשר דבר ה' אל משה וצוה אותם קצת מצוות שהן כמו אָבות למצוותיה של תורה (רמבן שמות כה א). — יב) *דבר שלם ביחס לחלק ממנו, כלי ביחס לאבריו: כל הכלים הניטלין בשבת שבריהן ניטלין עמהן וכו' נשברו בשבת וכו' דברי הכל מותרין הואיל ומוכנין על גבי א ב י ה ן (שבת קכד:). — יג) *בלשון המשוררים: אֲבִי חכמה, אֲבִי מוסר, אֲבִי שכל, לאמר, בעל מוסר, חכם, בעל שכל: השר הטפסר א ב י המוסר (ר"י הלוי, לר' אהרן אלעמני) א ב י היושר אחי הכושר ויודע כל פשר (הוא, לר"ש הנגיד). אֲבִי אֹמר יהי חולש בשלח מעניו מטה (רמב"ע תרשים). ועתה אֲבִי המועצה שא משל ומליצה (עמנואל כ).

*ה ו ר ג א ב י ו[1], (מאמר הסמים של הרמבם, פרסם מס"ם כארכיב של וירכוב), שם פרי עץ דק העלים, טוב הריח, אדם המראה, והיה משמש לפנים ברפואה, arbutum ברומית, arbouse; Sandbeere; Arbute;

*אַבָּא, שם חבה בפי ילדים. — *אַבְהוּת, *אָבוּת, מעמד ומשפט אב. — *אָב זָקֵן, אבי האב, אבי האם. — *אָב חוֹרֵג, בעל האם, ביחס לילדיה מאיש זולתו. — אֵם, אשת האב ביחס לילדיו ממנה. — *אֵם חוֹרֶגֶת, אשת האב ביחס לילדיו מאשה זולתה.

בֵּן, בַּת, הילדים שנולדו להאב.

דּוֹד, אחי האב. דּוֹדָה, אחות האב.

הוֹרִים, האב והאם.

*זָקֵן, ובכנוים זְקֵנִי וכו', אבי האב, אבי האם.

*זְקֵנָה, *זְקֵנָתִי, אֵם האב.

חוֹתֵן, אבי אשתו של אדם. — חָם אבי הבעל.

יָלַד, הוליד, האב הוא המוליד. — יֶלֶד, יְלָדִים וכו'. — יְרֻשָּׁה, יְרוּשָּׁה, הון, נכסים, שהאב מניח לילדיו אחרי מותו. הוֹרִישׁ, הניח ירושה לילדיו. — יָתוֹם, יְתוֹמָה, מי שמת אביו.

---

[1]) בערב' קאתל אביה a).

---

a) قاتل أبيه

נֵכֶר, בן הבן או הבת.

שַׁכֹּל, אב ששכל את ילדיו, לאמר שמתו בחייו.

אב, אֲבִי, משמש להרכבת שמות, בפרט שמות עצמים פרטיים, לזכרים וגם לנקבות: אביסף אביתר, אבנר, אַבְרָהָם, אבשי, אַבְשָׁלוֹם, אביאל, אביאסף, אביגיל (שם אשה), אֲבִידָן, אבידע, אביהוא, אביהוד, אביחיל, אביטוב, אביטל (שם אשה), אֲבִיָּה, אבים, אבימאל, אבימלך, אבינדב, אבינעם, אבינר, אֲבִי-עַד (שם מליצי) אביעזר, אֲבִי עַלְבוֹן, אבירם, אבישג (שם אשה) אבישוע, אבישור, אבישי, אבישלום.

אָב[1], ש"ז, — חפץ, מאוה, désir, Wunsch; wish: אָבִי יבחן איוב (איוב לד לו). ותאמר (אסתר) א ב י וחפצי יבוא המלך והמן אל המשתה לו מזומן (ר"י נאגארה, זמיר' למגלה).

***אָב**[2], ש"ז, חדש החמשי מהחדש שבו חג הפסח, nom du 5e mois; Name des 5ten Monat; n. of the fifth month: משנכנס א ב ממעטין בשמחה (תענ' ד ו). אמר רב שמעון בן גמליאל לא היו ימים טובים לישראל כחמשה עשר ב א ב וכיוה"כ שבהן בנות ירושלים יוצאות בכלי לבן שאולין שלא לבייש את מי שאין לו (שם ח.). ר' אליעזר הגדול אומר כיון שהגיע חמשה עשר ב א ב תשש כחה של חמה (כ"כ קכא:). בארבעה שבילין חמה מהלכת, ניסן אייר סיון מהלכת בהרים כדי לפשר את השלגין תמוז א ב אלול מהלכת בישוב כדי לבשל את הפירות (פסחים לד:). — ושם המלאך הממונה על חדש א ב *ב ר ק י א ל, עי' זה.

---

[1]) משקל צָו, מן א ב ה, עפ"י דעת המפרשים הקדמונ' על הפסוק באיוב, ועי' אָבִי.

[2]) נזכר במגלת תענית: בט"ו באב זמן עאי כהניא. — באש' אַבְ. דל' סובר מלשון איבה, מפני להט השמש; והויפט אומר כי נקרא חדש זה אב ע"ש שבו היו כורתים קנים, באשורית אַבְ, לבנין, וזה אחד משלשה החדשים שהיו מקדשים אצל הבבלים לבנין, והם: סיון אב מרחשון. והסכים לזה מוס ארנולד (JBL XI, 72). וכן שם חדש זה גם בסור' וערבית.

אֵב[1], ס"ז, מ"ר אִבִּים, כנ' אִבּוֹ, ס' אִבֵּי, —א) צמח בראשית ילדותו, רך, רטב, רענן, jeune plante, pousse, green shoot; junge Sprosse: אל גנת אגוז ירדתי לראות בְּאִבֵּי הנחל (שה"ש ו יא). להעביב ולהענין, להריק ולהמטיר מים, אִבִּים בם גי לעטר (ר"א קליר, תפל' גשם). — ב) כמו"כ זמן ומעמד הצמח כשהוא עוד בילדותו, רך ורענן, jeunesse de la plante; freshness; Frische der Pflanze: היגאה גמא בלי בצה ישגא אחו בלי מים עודנו בְּאִבּוֹ לא יקטף (איוב ח יב). — ובהשאלה לילדות האדם ורעננותו: יכון לבך לעשות ענף ולתת פרי ב א ב ך (מנח' יהודה, סוגא נסים), ועתה אתה ידיד ימי אִבִּי, יושב בסתר לבי (אגרות ילג א קפח). — ג) מ"ר אִבִּים, אִבֵּי הצמח, *כל זמן שהוא מְחֻבר להקרקע: ירקות שיבשו ב א י ב י ה ן[2] כגון כרוב ודלעת יבשו ב א י ב י ה ן אין מטמאין טומאת אוכלין ליקטן ויבשו מטמאין טומאת אכלים (תוספתא עוקצין ג). קישות שהתליעה ב א י ב י ה[1]) אסורה (חולין נח.). תאנים שצמקו כ א י ב י ה ן (שם קכז:). — ובהשאלה לחלות הדבש בהיותן בצופן: אמר ר' יהודה לא נחלקו ר' אליעזר וחכמים על חלות דבש שאין מקבלין טומאה ב א י ב י ה ן[2]) (תוספתא עוקצין ג).

אֵב, ס"ז, — כמו אֵב: שלום לשר הוא להמון גוים ומשפחות לאב, משקה צמאיהם במי ידו כמו נחל לְאֵב[3]) (רמב"ע תרשים, א קפא).

אֹב, עי' אוב.

***אַבָּא**, ס"ז, קריאה של קרבת משפחה בפי הילדים לאביהם, במשמעת אָבִי, my Father; mein Vater; mon père: אמר רבן גמליאל נוהגין היו בית א ב א שהיו נותנין פאה אחת (פאה ב 7). יכולה היא (הבת שפסק אביה מעות לזתנו ולא נתן לו) שתאמר אילו אני פסקתי לעצמי אשב עד שילבין ראשי, עכשיו ש א ב א פסק עלי, מה אני יכולה לעשות (כתוב' יג ה). הרי זה גיטיך על מנת שתשמשי את א ב א על מנת שתניקי את בני (גיט ז ו). מעשה באחד בבית חורין שהיה אביו מודר הימנו הנאה והיה משיא את בנו ואמר לחבירו חצר וסעודה נתונים לך במתנה ואינו לפניך[4]) אלא כדי שיבוא א ב א ויאכל עמנו בסעודה (נדר' ה ו). קונם שאיני נהגית ל א ב א ולאביך וכו' אם אני עושה על פי א ב א ועל פי אביך (שם יא יא), אמר ר' אליעזר בר' צדוק תינוק הייתי והייתי רכוב על כתיפו של א ב א (תוספתא סנה' ט). משל למלך בשר ודם שכעס על בנו הלך הבן אצל אוהבו של אביו ואמר לו צא ובקש עלי מ א ב א (ספרי כג:). שאין התינוק יודע לקרות א ב א ואמא עד שיטעם טעם דגן (ברכ' מ.). כשם שאבדתי מבית א ב א כך אובד ממך (מגיל' טו.). א"ל (ר' שמעון לר' חייא) אתה הוא שציערת ל א ב א א"ל לא תהא כזאת בישראל (סנה' יא.) אילו הייתי יודע ש א ב א

---

[1]) משק' לֵב עֵת. ולא ברי לי מי הראשון נקד כך. ריב"ג ורד"ק לא גלו דעתם איך ראוי להיות המוכרת של אִבֵּי. לפי ידיעתי, הכהן אד' קסהלו, מחבר המלון שבפוליגל' הלונדוי (בשנ' 1669), הוא הראשון שנקד אֵב בצירה, ואחריו גזניוס, ואח"כ בן זאב באוצה"ש, יוהלסון בערך מלים, ואחריו ר"מ לנדוי מערכי לשון ערך אביב, ואח"כ דיסויאר ב„לשון רבנן", ריקנטי, פירסט, ואחרי כן החדשים היהודים ולא יהודים. ואין נקוד זה מכרת, כי גם פַּל נ ח ר ק בנטיות, כמו פַּת פִּתִּי, צַד צִדִּי. וכבר מצינו לרמב"ע גם המוכרת מן אִבִּי אַב, עי' הערך הבא. ואולי קצת ראיה לדבר שגם רה"ג קרא כך ממה שגזר אִבּוֹ מן א ב לבנים (שריבג"כ, אב הער' ג). וגם מהחדשים יש מי שחוה דעתו כי לְאִבֵּי ראוי להיות המוכרת אַב ולא אֵב, והוא בְּטבר דל"ע, (Böttcher § 344, ושם 765 § בהחלט). — והנה כבר העיר ריב"ג על הדמיון שבין מלה זו והמלה אַבּ a) בערבית, אמר וז"ל: והערב אומרים למקום מרעה אַבּ כאשר אמרו לדשא אַב. ע"כ. ואמר אלפרא א ל א ב הוא מה שיאכלו הבהמות, ואמר מגאהר אלפאכהה (פרי מגדים) הוא מה שיאכלו בני אדם ו א ל א ב מה שיאכלו הבהמות, ואמר ת'עלב א ל א ב כל מה שתוציא האדמה מן הצמחים, ואמר עטא כל דבר שיצמח על פני האדמה (לשון אלערב). — ובאר' אִבָּא דארעא (תרג"א כרתב' ד ג). בסור' אִבָּא, ותרגם ב ר ע ל י בער' אלת'מרה אלפכאהה, ר"ל פרי מגדים. —[2]) כך ברוב הנוסח', בצוק"מ באביהן. —[1]) כן בכל הדפוס' ושם סז. ב א ב י ה ן, ברוב הדפוס' גם הישנים, וכמו כן ב ר נ מ"ה ו ר ש י, ואלפסי והר"ן בב"מ ב א י ב י הן, וכן ה"ג ס ו ף ה ל כ' ד ג י ם. —[2]) עי' הערה 2. —

[3]) כך נקוד בהתרשיש הנדפס, והוא מוכרח מפני החרוז עם לאב במשמ' אב לבנים. ועי' הערה לאֵב.

[4]) כך הנוסחה במשנה שבגמרא.

a) أَبّ

ביניכם הייתי אומר כלכם אסורים חוץ מאבא (נדר' כה:). אמרתי לו (להעלם היפה שנדר נזירות) בני מה ראית להשחית את שערך אמר לי רועה הייתי לאבא בעירי וכו' (נדר' ט:). א"ל רבי אל תצטער לבודקני אם קטן אני אהיה בשביל אבא אם גדול אני אהיה בשביל עצמי (נזיר כט:). אמר לה (יעקב לרבקה) וכך הוא הדרך שאצא חוץ מדעתו של אבא (תנח' כוכ' ויצא ח). ויאמר קין אל ה' וכו' גדול עוני משל אבא, אבא על מצוה קלה עבר ונטרד וכו' אתמול גרשת את אבא ועכשיו אתה מגרשני (מד"ר כראש' כב). משל לתינוק שהיה רכוב על כתיפו של אביו וראה חבירו של אביו אמר לו ראית את אבא אמר לו אביו אתה רוכב על כתיפי ואתה שואל עלי (שם שמות כו). אמר ישמעאל עכשיו יקריב אבא את יצחק ואני אירש כל הנכסים שישארו מאבא (מדר' ויושע). — וגם כשהמדברים הם רבים: שבועה שלא פקדנו אבא ולא אמר לנו אבא (שבוע' ז ז). אם אמרו (הבנים הגדולים) ראו מה שהניח לנו אבא (כ"כ ט ג).—ובפרט מהילד לאביו בנוכח: אמר לו (בנו של עקביה לאביו בשעת מיתתו) אבא פקוד עלי לחבריך (עד' ה ז). אמר ר"א ב"ר צדוק פעם אחת נכנסתי את אבא לבית רבן גמליאל וכו' אמרתי אבא לא כך אמרו חכמים (פסח' לז ו.). כבן שמתחטא על אביו ועושה לו רצונו ואומר לו אבא הוליכני לרחצני בחמין שטפני בצונן (תענ' כג.). אמרה לו בתו (לעמרם) אבא קשה גזרתך יותר משל פרעה (סוט' יב.). אמר לו יהודה (ליעקב) אבא אם הולך בנימין עמנו ספק נתפ' ספק לא נתפ' (מד"ר כראש' נ"א). מה עשה (הקב"ה) נגלה עליו (על משה) בקולו של אביו אמר משה הנני מה אבא מבקש (שם שמות ג). משל למלך שאמר לבנו צא לפרקמטיא אמר לו אבא מתירא אני בדרך מהלסטים (שם ויקרא כה). אמר לו יצחק (לאברהם) אבא אוסרני בידיי וברגליי (פסק' רב' בחדש השביעי). כשראה כהן גדול שנשרף (ביהמ"ק) נטל את המפתחות וזרקן לשמים וכו' תפסו אותו שונאים ושחטו אותו אצל המזבח וכו' יצתה בתו בורחת וצווחת אוי לי אבא חמדת עיני תפשו אותה ושחטו אותה וערבו דמה בדם אביה (שם, ויהי בעת שסרחה). משל לגיבור שהיה עובר בנהר ובנו עמו היה הגיבור תופס בידו של בנו וכו' אלא שהיתה השיבולת עוברת על ראש הבן התחיל הבן צועק מלמטן אבא אילולי שאתה מחזיק בי כבר הייתי שטוף ביד השיבולת ומת (שם, ותאמר ציון). אמר יצחק לאביו אבא לאן אנו הולכים לבדנו (מדר"ו יו). ואמר יצחק אבא זרז עצמך וחשוף זרועך (שם). ולא יקרא לו (הבן לאביו) בשמו לא בחייו ולא במותו אלא אומר אבא מרי (רמב"ם ממרים ז). וקטנים מישראל מתבעתים והולכים ונטמנים כאו"א תחת אביו ותחת אמו ואומרים ווי ווי אבא (אבקת רוכל ד:).
— וגם לאבי האב ולאבי האם: שהתינוקות קורין לאבי אביהן אבא (ספרי ופסק' זוט' טו). —
ב) הוספה מנכרים לא מבנים לשם עצם פרטי של אדם, „אבא פלוני" לחבה וקצת בהתול של חבה, papa tel; Papa ....: עבדים ושפחות אין קורין אותם אבא פלוני [1]) אמא פלונית (כרכ' ט ז:). של בית רבן גמליאל היו קורין לעבדיהן ולשפחותיהן אבא טבי (ירוש' ניד' א מט:). דרש ר' יוסי בצפורי אבא אליהו (אליהו הנביא) קפדן הוה (שכעס על אחאב ואמר חי ה' אם יהיה השנים האלה טל ומטר, סנה' קיג. ורשי שם). אבא תחנה חסידא נכנס לעירו ערב שבת עם חשיכה (מד"ר קהל' לך אכול).

⁖אבאס, עי' אבאם.

אבב[2])

ממנו אֵב, אָבִיב.

—⁖הֶאֱבִיב, פ"י, הצמיח אבים, produire des plantes; Sprossen hervorbringen: להרביב, חזיזים להעביב, שיחים לְהַאֲבִיב [3]) עד זמן אביב (ר"ה קליר, תפלת גשם אפיק מען). ממגיד וּמְאַבִּיב (שמואל בן יהודה, יוצר לשמיני עצרת).

א"ב, ר"ת אלף בית.

*אֲבָבִית[4]), אֲבָ— ש"נ, — רעד וצמרמרת בגוף מפני

---

[1]) אמר רש"י: לא בבניהם קאמר אלא בשאר בני אדם כעין שאנו קורין עכשיו מר פלוני מרת פלונית כך היו רגילין לוֹמר אבא פלוני ואמא פלונית.

[2]) שרש שמי במשמעות מתהלפות. באר' וסור' הצמיח, בשל הפירות. בערב' כבר נזכר למעלה בהערה לערך אֵב.

[3]) כך הנקוד במחזור איטלקי ישן.

[4]) כך הנקוד במעה"מ, בוקסד', בהערוך הפוליגל' הלונד'. ובזמן האחרון דיסויאר בלשון דרבנן. וכן במדה"ג (הוצ' שכטר) אֲבַאֲבִית, והוא משק' שְׁמָמִית אם שרשו אבב, וכן *חֲזָזִית, *חֲפָפִית, לפי הקריאה המקבלה. צמ"ד

חקדחת, Schüttelfrost; frisson de fièvre: קור וחום (שבמקרא) המה ואבבית[1]) (מד"ר כרלת׳ לד). שמעת מימיך אומר חמור זה יוצא צינה עליו חמה עליו אבבית[1]) באה עליו והיכן הן יסורין מצויין על בני אדם (שם יט). שהכניסה בו (שרה בישמעאל) עין רעה ונכנסה בו חמה ואבבית[1]) וכו׳ שכן דרך החולה להיות שותה הרבה (שם נג).

אבבית (ואולי הוא אֲבַ— כמו שמנקד שם אֲבַטִיחִים). קוה׳ אַבָּבִית ודלמן אֲבָבִית. ואין בתנ"ך חבר לאלה המשקלים. ואעפי"כ דר׳ י׳ קצנ׳ מסכים לנקודו של דלמן, וסובר שמשק׳ „פַּעֲלִית היא התמונה המאוחרת לשמות המחלות במקום פַּעֶלֶת שבמקרא". עכ"ל בהערה בכ"י. ועי׳ הערה שאחרי זו בדבר מקור המלה ופרושה.
[1]) כך בערוך, ומביא גרסת ס"א ועועית, וכן במשל השני גרס׳ הערוך אבבית, ובמשל השלישי, שהובא בערוך כמו"כ בערך זה, כתוב בערוך בעצמו ועבעבית. ובנוסחאותינו במשל א׳ קור, וחום חמה חכאכית, ובמש׳ ב׳ חמור זה יוצא צינה עליו כמה חכבים באה עליו. ובדפ׳ וניציה עם פרוש רשי ואב"א, במקום כמה חמה: צינה עליו חמה עליו הככים עליו. אבל ברש"י שם אבאבית, ומביא ס"א חכאכית. ב„אות אמת" הביא גרסת רשי אבאבית. ובמשל ג׳ ונכנסה בה חמה ואכאבית, ובילק׳ במקום זה ועבעבית. ואות אמת הביא גרסת הערוך. ובמדה"ג של התימנ׳ בכ"י והוצ׳ דר׳ שכטר מובא משל ג׳ בנוסחה זו: חמור עועיות עלו בו גמל אבאבית באה עליו. השנויים הרבים מעידים כי הנוסח׳ משבשות, והגרס׳ אבבית שבהערוך היא היותר אמתית. והנה בה"ע הסתפק בהזכרת מלה זו בלי שום פרוש, ואין לנו איפוא שום פרוש מסור בקבלה מהקדמונ׳, והפרוש היותר קדום שיש בידינו הוא של רשי שם פר׳ יט שפרש: חמה זו חולי קדחת אבאבית קור, וכן עה"ק הוצ׳ קרקא (סנת סנח): לשון קרירות. ועפ"י זה פרש גם בוקסט׳ ותרגם: horropilatia, ר"ל סמור השערות מפני הקור, ואמר כי מהערוך נראה שפרש מלה זו בכ"מ במשמע׳ קור. וכן צמ"ד: קרירות עם חמימות, ותרגם כמו בוקסט׳. גם מ"כ הביא פרוש רשי קור. וכן ר"מ לנדוי, ותרגם Schauer, וכן דיומ׳ בלשון דרבנן. רק המשביר פרש אבבית (או חכאכית) ח׳ם, כדי שיהיו שתי המלים של המדרש חמה ואבבית מכונים להמקרא קר וחם, ולכן נאנס לפרש חמה מלשון יונ׳ ק׳ר, ונמשך אחריו גם לוי, ודלמן, וגם אני קודם בלי בדיקה כראוי. אבל חמה אין ספק בדבר שמשמעתה ה׳ם הקדחת, ובמשמעה זו היא משמשת בכ"מ בתלמוד, עי׳ זה הערך, ואולי היה הדבור חמה ואבבית שגור ורגיל בזמן ההוא ולכן פרשו בו את הפסוק קר וחם, ואין קפדה אם אין סדר המלים אחד. ומקור מלה אבבית, גם במשמ׳ ק׳ר וגם

*אַב בֵּית דִּין, מ"ר: אָבוֹת בֵּית דִּין, אבות בתי דינים, תאר כבוד לראש השני בבית הדין לפנים, second président du tribunal juif; zweiter Vorsitzender des Jüd. Gerichtsh.; second President of the Jew. Tribunal: הראשונים היו נשיאים והשניים אבות בית דין (חגיגה כ כ). כשהנשיא נכנס כל העם עומדים ואין יושבים עד שאומר להם שבו כשאב בית דין נכנס עושין שורה אחת מכאן ושורה אחת מכאן עד שישב במקומו (הוריות יג:). אב ב"ד בפני נשיא מי מורה הלכה (חגיג׳ טז:) באושא התקינו אב בית דין שסרח אין מנדין אותו (מו"ק יז.). אבטליון ושמאי אבות בתי דינים (ר"ח חגיגה טז).

∴אבג — צרוף ר"ת, חלק משם מ"ב אבגיתץ שלקמן: ואותיות אב"ג הם ו׳ בגימ׳ והם ו"ק דז"א (ע"ח לרח"ו, שבי׳ הכל׳ כ), והוא ר"ת תפלת אנא בכח גדולת וכו׳.

∴אַבְגָא, — שם שטן מצוי בביה"מ, nom d'un démon; Name ein. Dämons; N. of a Demon: מלשון הגמרא[1]) ההוא אבגא דבי רב פי׳ השטן שהיה

במשמ׳ ח׳ם, לא נתברר. גזרתו של המשביר ממלה יונית רחוקה מאד, וכן לא קבל אותה קר׳ בעמ"ש שלו. קוה׳ הביא המלה הערב׳ חמי אלע׳ב a) שפרושו הוא קדחת שלישית. אבל עקר משמעתו של ע׳ב הוא העדר, וחמי אלעב פרושו קדחת של סרוגים. ודר׳ יקצ"נ סובר כי מקור אבבית הוא השרש אבב במשמ׳ צמיחה, ואבבית היא צמח על העור, שחין. וכן דעת דר׳ מזיא כי נגזרה אבבית מן אבב במשמעת פריחה, וסובר הוא שראוי לתרגם אבבית exanthème, וחמה אבבית שבמשל ג׳ היא Fieber exanthem. וכל זה אינו מחור. ובאין יסוד נכון להשערות הללו, ובהיות שמצרוף חמה ואבבית נראה באמת כי אבבית היא איזה דבר מלבד חם הקדחת, ההגויה בחמה, לכן דעתי נוטה עתה כי ראוי יותר להחזיק בפרוש היותר קדום שיש לנו למלה זו והוא של רשי להמדרש, ושהחזיקו בו עכ"פ בעל עה"ק הנ"ל, בוקסט׳ והערוך של הפוליגלוטה, וצמ"ד, ומ"ל, ודיסויאר, ואחרים. ואולי יש קצת יחס בין שם אבבית זה ובין השרש הַבב b)(הבב) בערב׳ שמשמעתו היא נשיבת הרוח וגם זעזוע של החרב וכמו"כ של הזכר בבע"ת בשעה שהוא נזקק להנקבה. וכבר העיר פלישר (הגהות ללוי) על הדמיון בין שני השרשים השמיים אבב והבב.

[1]) לא מצאתי זה בשום מקום בגמרא.

a) حُمَّى الغِبِّ b) هَبَّ

נמצא בבה"מ ההוא (ע"ת לרח"ו, היכ' נקוד' שבי' הכל' ב).

אבגיתץ, אחד מצרופי שמות הקדש של האלהות בקבלה: וזה בן מ"ב אותיות אעפ"י שאותיותיו ידועות אין מסור בהגיונו וקריאתו אלא בקבלה, י"א אבגיתץ וי"א אביגתץ (תפ' רב הא', טעס זקנ' נז.). השכינה פועלת בכח י"ב הויות ובמ"ב אותיות הנקרא שם בו מ"ב ואלו הן אבג יתץ (ספ' הקנה פא:).

אבגר[1], ש"ז, — שם עשב agrimonia, eupatoria, (אסף דף ק), Odermeining; aigremoine, ושמש לפנים ברפואה.

אבד[2])

ממנו אבד וכו', אבדה, אבדה, אבדון, אבדן

אבד, פעו"י, עתי' אבד (אובד), תאבד, יאבד, תאבדו; מקו' אבד, אבד, אבדך, אבדך, אבדכם. —

— א. פ"ע. א) אבד הדבר ממנו או לו, נעלם מן העין ולא ידוע איהו, to be lost; verloren gehen; être perdu: וכן תעשה לכל אבדת אחיך אשר תאבד ממנו ומצאתה (דבר' כב ג). ותאבדנה האתנות לקיש אבי שאול ויאמר קיש אל שאול בנו קח נא אתך את אחד מהנערים וקום לך בקש את האתנת (ש"א ט ג). ולאתנות האבדות לך היום שלשת הימים אל תשם את לבך להם כי נמצאו (שם כ). ואת (הצאן) האבדת לא בקשתם (יחזק' לד ד). כשה אבד בקש עבדך (תהל' קיט קעו). נתנו במגדל ואבד המפתח (עירו' ג ג). היא אומרת אבד גיטי והוא אומר אבד שברי (כתוב' ט ט). המביא גט ואבד הימנו (גיט' ג ג). המניח פירות וכו' אם אבדו הרי זה חושש מעת לעת (שם ח). ואם בעיר אבד וכו' ואם בשדה אבד (תוספתא שם ב). שאבדה להם דרך באותו שדה (גמר' שם לד.). — ובמשמעת תעה, נע ונד ממקום למקום, to wander; herumirren; errer: צאן אבדות[3] היו עמי רעיהם התעום (ירמי' נ ו). תעיתי כשה אבד (תהל' קיט קעו). — ב) היה ועתה איננו, חדל, נעדר, חלף ועבר מן העולם, disparaître; verschwinden: איך נפלו גבורים ויאבדו כלי מלחמה (ש"ב א כז). אבד חסיד מן הארץ (מיכה ז ב). ואבד מלך מעזה ואשקלון לא תשב (זכר' ט ה). ואבדה חכמת חכמיו ובינת נבניו תסתתר (ישעי' כט יד) אבדה האמונה ונכרתה מפיהם (ירמי' ז כח). אבדה עצה מבנים (שם מט ז). כי גוי אבד[1]) עצות המה (דברים לב כח). יעלו בתהו ויאבדו (איוב ו יח). נוחלה אבדה תקותה (יחזקאל יט ה). תקות ענוים תאבד לעד (תהלים ט יט). ביום ההוא אבדו עשתנתיו (שם קמו ד). שמא תאמר אבד סיברן ובטל סיבויין (יומ' עב.). — ובמשמ' לא יהיה מעתה: ואבד מנוס מקל וחזק לא יאמץ כחו (עמוס ב יד). ומנוס אבד מנהם (איוב יא כ). — ג) כלה, נחרב, מת, to perish; umkommen; périr: אבדת עם כמוש (במד' כא יט). אבדנו כלנו אבדנו (במד' יז כז). ואבדתם מהרה מעל הארץ הטבה (דבר' יא יז). הגדתי לכם היום כי אבד תאבדון לא תאריכון ימים על האדמה (שם ל יח). ויאבדו מתוך הקהל (במדבר יו לג). כן יאבדו כל אויביך ה' (שופט' ה לא). אולי יתעשת ה' לנו ולא נאבד (יונ' א ו). ויקראו אל ה' ויאמרו וכו' אל נא נאבדה בנפש האיש הזה (שם יד). עד אבד הנשארים והנסתרים מפניך (דבר' ז כ). עד השמדך ועד אבדך מהר (שם כח כ). ורדפוך עד אבדך (שם כב). עד אבדכם מעל האדמה הטובה הזאת (יהושע כג יג). ואל תשמח לבני יהודה ביום אבדם (עבד' א יב). אלף וא' ואובד' עמהם (פסק' רב' ויהי בעת). — וארצות, בתים, תבואה: הטרם תדע כי אבדה מצרים (שמות י ז). על מה אבדה הארץ (ירמי' ט יא). איך אבדת נושבת מימים (יחזק' כו יז). ואבדו בתי השן וספו בתים רבים (עמוס ג טו). כי אבד קציר שדה (יואל א יא). עיר שכבשוה כרקום וספינה שאבדה בים (גיט' ג ד). — ובמשמ' נתקלקל ונפסד: ושולה פשתנו מן המשרה בשביל שלא תאבד וכו' אם כיונו מלאכתן במועד יאבדו (מו"ק ב ג). המפקיד פירות וכו' אפילו הן אובדין (תוספתא ב"מ ג). — ובהשאלה היה בצרה גדולה, ברעה: לולא תורתך שעשעי אז אבדתי בעניי (תהל' קיט צב). ובכן אבוא אל המלך אשר לא כדת וכאשר אבדתי אבדתי (אסתר ד' יו). — ובמליצה והיה ביום ההוא יאבד לב המלך

[1]) לפי דעת לו (סה"ל) על שם אבגר מלך אדסה.

[2]) משתף לעברית ארמ' וסו' ואת'. בערב' משמ' במשמע אחר, אבל ביד, באד a) ממש כמו אבד. —

[3]) קצת נוסח' אבדת.

a) باد

[1])לפי דעת רוב המדקד' ב פתוחה מפני ע גרוני' שאחרי בני

(ירמ' ד ט). יאבד יום אולד בו (איוב ג ג).

ב.*פ"יוט— חבורה ש א ב ד ה פסחה ואמרה לאחד צא ובקש ושחוט עלינו (פסח' ט ט). שבר (הילד) את הצלוחית ו א ב ד את האיסר (כ"ב ה ט). ר' שמעון אומר א ב ד מחט ומצא מחט טהורה שאני אומר מחט ש א ב ד הוא מחט שמצא (תוספתא טהר' ט). אוי נא לה אמרה רקת כי א ב ד ה כלי חמדתה (מ"ק כה:). א"ר יוחנן אוי להם לאומות העולם ש א ב ד ו ואינם יודעים מה ש א ב ד ו (סנה' נה:). א ב ד נ ו את ר' שמעון (מד"ר ברא' נא). מי גרם להם (לבכורים) ש א ב ד ו את כל הכבוד הזה (שם במד' ו). מה אספדה עליך כבוד אשר א ב ד ת או חיים אשר ת א ב ד י (רמח"ל, מ"ע א).

— פעו' *אָבוּד, אֲבוּדָה, ־דים, ־דות, — בכל משמ' הקל: המפקיד פירות אצל חבירו אפילו הן א ב ו ד י ן (ר"ל נרקבים) לא יגע בהן (ב"מ ג ו). תורמין על האבוּד (שנעלם מן העין) ועל הגבוי (ב"מ נח.). למלך שהיה לו מפתח (אמר) אם אניחנה כמו שהיא היא א ב ו ד ה קבע בה שלשלת (ירוש' תענ' ב). אם מסתפק לו הדבר שלא ידע אם הדבר (שמלא בתוך) הוא מונח או א ב ו ד (לבוש, אבדה ומציא' ר"ס יט). את מוצא אילולי יוסף היו מצרים א ב ו ד י ן (ר"ל גועים) ברעב (מד"ר במד' ב). כבלי פשתן הדקין הבאין מבית שאן אם מתפחמין קימעא א ב ו ד י ן (ר"ל נפסדים) (שם ברא' יט). באיזה דרך הלכו ה א ב ו ד י ן (הנתונים בצרה) (פסק' רב' ויהי בעת). א ב ו ד פלוני למשפחתו (מדר' רות, וזאת לפנים). אני א ב ו ד לעולם הבא (אדר"נ ט ז). יש אדם בחור ואשתו מכוערת נתונה בתוך אפריון ואומרים א ב ו ד הבחור הזה עם הכפושה הזו ואם הכלה נאה ובעלה מכוער אומרין א ב ו ד ה הכלה הזו באיש הזה (מדר' תהל', ילק' שמע' איוב כט). ואבוא ירכתי מדרש ומקרא, ואמצאם מחפשות שדודות, וארדף אחרי דבר מחדש כרודף אחרי שיות א ב ו ד ו ת (ר"י הלוי, הפסט הזמן). ותחיש עתידות לצאן האבודות (מנח' יוה"כ מנה' אוינגיון). ציון צפירת פאר, חדות אגודיך, זעקי ברמה בקולך על א ב ו ד י ך וכו' ממך א ב ו ד י ם ילדים חמודים (מהיר כר"א, קינ' לט"ב).

— נפ', *נֶאֱבַד, הֵאָבֵד, לְהֵאָבֵד, לֵאָבֵד, ליאבד— כמו קל עו': שמת או נשבה או נגנב או נ א ב ד (שבוע' ח ה). בזמן שהרשע נ א ב ד מן העולם שלש כיתות של מלאכי חבלה יוצאות לקראתו (כתוב' קד.). ואת רוצה לילך ל י א ב ד מן העולם (מד"ר במד' ב). ובכורי מצרים נ א ב ד ו בזעם ובעברה (יוסיפ' פה). יום נ א ב ד ת י על דתך לא עבדתי זולתך (ר"י הלוי יפו בעיני). שהרי ברוב חלומות ורוב דברים הולכים ו נ א ב ד י ם בני אדם מן העולם (רשב"ס קהל' הוצ' ילינק). שהנפש הזאת היקרה אינה נ א ב ד ת באבדן הגוף (ד' בן בילא, יסו' המשכיל). ו ב ה א ב ד מלכותם (של היהודים) אבדה חכמתם (ר"א דלמידינו, בחי' הדת).

— פע', אִבֵּד, אִבַּדְתָּ עת' אֲאַבֵּד [1]) ועם ו המהפ' וְאִבַּדְךָ, — א) עשה שיאבד, החריב, השמיד, faire : périr ; umbringen ; to causo to perish ואבדתם את כל משכיותם ואת כל צלמי מסכתם תְּאַבֵּדוּ (במד' לג נב). אַבֵּד תְּאַבְּדוּן את כל המקמות אשר עבדו שם הגוים וכו' וְאִבַּדְתֶּם את שמם מן המקום ההוא (דבר' יב ב-ג). הבמות אשר אִבַּד חזקיהו (מ"ב כא ג). אִבַּד ושבר בריחיה (איכ' ב ט). שכלתי אִבַּדְתִּי את עמי (ירמ' יה ז). ותקם (עתליה) וַתְּאַבֵּד את כל זרע הממלכה (מ"ב יא א). פרימו מארץ תְּאַבֵּד וזרעם מבני אדם (תהל' כא יא). וחוטא אחד יְאַבֵּד טובה הרבה (קהל' ט יח). ורעה זונות יְאַבֶּד-הון (משלי כט ג). כי העשק יהולל חכם וִיאַבֵּד את לב מתנה (קהל' ז ז). וַיְאַבְּדֵם יי עד היום הזה (דבר' יא ד). משובת פתים תהרגם ושלות כסילים תְּאַבְּדֵם (משלי א לב). התריבו מלכי אשור את הגוים וכו' וְאַבְּדוּם (מ"ב יט יח). ואחללך מהר אלהים וָאַבֶּדְךָ [2]) כרוב הסוכך (יחזק' כח יו). לשפך דם לְאַבֵּד נפשות (יחזק' כב כז). לי קוו רשעים לְאַבְּדֵנִי (תהל' קיט צה). אם על המלך טוב יכתב לְאַבְּדָם (אסת' ג ט). ללמדך שכל ה מ א ב ד נפש אחת מישראל כאלו א י ב ד עולם מלא (סנה' ד ה). ה מ א ב ד עצמו לדעת אין מתעסקין עמו בכל דבר (שמח' ב).— ב) כמו קל משמ' עו' ; égarer ; verlieren ; to lost : עת לבקש ועת לְאַבֵּד (קהל' ג ו). ה מ א ב ד ביום ומצא ביום (טהר' ח ג). איזהו שוטה ה מ א ב ד מה שנותנין לו (ירוש' גיט' מח:). מרגלית טובה היתה בידכם ובקשתם ל א ב ד ה ממני

---

[1]) כמו אֲאַזֶּרְךָ. — [2]) הסכימו רוב המדקדקים הראשנים והאחרנים כי הוא במקום וָאֲאַבֶּדְךָ. אלא שר"י חיוג סבר כי א וָאַבֶּדְךָ היא א השרש ונשמטה א השמוש, והשיגו עליו ריב"ג וראב"ע והכריעו כי נשמטה א השרש, וכן כל המדקדקים.

(חגי' ג.).—ג)*העדיר: א י ב ד את זכותו (כתוב' יג ו). לא כל הימנו של ראשון ל א ב ד זכותו של שני (גיט' ח ח). בוא ואראך כמה טובות א י ב ד ת (מד"ר כרתס' יע).—ועם שלילה: בור סוד שאינו מ א ב ד טפה (אב' ב ה). — ובמשמ' הוציא, למשל כספו, ולא יוכל להחזיר לו: מי שהלך למדינת הים ועמד אחד ופרנס את אשתו הנן אומר א י ב ד את מעותיו (כתוב' יג ג). — *והשחית, קלקל: משל לחכם שפתח לבנו חנות של בשמים בשוק של זונות המבוי עשה שלו והאומנות עשה שלו והנער הבחור יצא לתרבות רעה בא אביו ותפסו עם הזונה התחיל האב צועק הורגך אני, היה שם אוהבו אמר לו אתה א י ב ד ת את הנער ואת צועק כנגדו (מד"ר שמות מג). — ובכנ' אִ ב ד ת נ י, גרמת לי שיאבד ממני: שאם חס ושלום לא הייתי שומע לך א י ב ד ת נ י כל אשר יגעתי מימי (מד"ר במד' יז).

— הִפ', הֶאֱבִיד, הֶאֱ-, הֶאֱבַדְתָּ, הֶאֱ-, וְהֶאֱ-, אַאֲבִיד, ובמקום זה אֹבִיד, אֹבִידָה, — כמו קל יוצא וכמו פע': וְהֶאֱבִיד [1]) שריד מעיר (במד' כד יט). וְהַאֲבַדְתִּי את הנפש ההיא (ויקרא כג ל). וְהַאֲבַדְתָּ את שמם (דבר' ז כד). ותקות אנוש הֶאֱבַדְתָּ (איוב יד יט). אעלה אכסה ארץ אֹבִידָה [2]) עיר וישבי בה (ירמי' ו כח). והוא יכניעם (את הגוים) לפניך והורשתם וְהַאֲבַדְתָּם מהר (דבר' ט ג). והכרתיך מן העמים וְהַאֲבַדְתִּיךָ מן הארצות (יחזק' כה ז). וְהַאֲבַדְתִּיךְ מאין יושב (צפני' ב ה). כגוים אשר ה' מַאֲבִיד מפניכם (דבר' ח כ). ויהוא עשה בעקבה למען הַאֲבִיד את עבדי הבעל (מ"ב י יט). לְהַאֲבִיד אתכם ולהשמיד אתכם (דבר' כח סג). ולנתוץ וּלְהַאֲבִיד ולהרס (ירמי' א י). ואכל (הגוי) פרי בהמתך וכו' עד הַאֲבִידוֹ אתך (דבר' כח נא). ומשלם לשנאיו על פניו לְהַאֲבִידוֹ (שם ז י). לתת אתנו ביד האמורי לְהַאֲבִידֵנוּ (יהוש' ז ז).

— נתפ' *נִתְאַבֵּד, כמו קל משמ' א: וכי תעלה על דעתך שהיה משה מ ת א ב ד (מד"ר שמות ו). שלא י ת א ב ד שברך (תורת' לד' תרטה).

*אָבֵד, אֲבֵדָה, אֲבַדּוֹן, אָבְדָן. *אֶבֶן טוֹעִים, היתה בירושלם שעליה היה מכריז מי שמצא א ב ד ה. —אָזַל: הלחם אזל, נגמר. — אָכַל: אכל את הונו, כספו. — אָפֵס; אפס הכסף, אין יתר.

*בִּזְבֵּז, בזבז את הונו, פזר, הוציא כספי בלי מדה. —*בָּטַל; הדבר בטל. — *בִּטֵּל את הדבר. — בָּלָה: הבגדים וכדומה בלו, נשחתו, נתקלקלו. בִּלָּה בלה אותו, אִבְּדוֹ. — בָּלַע אותו, נִבְלַע, בִּלַּע, השחית, קלקל.

גָּז. גָּזַר, נִגְזַרְתִּי, אבדתי. —*גָּנַז, נִגְנַז. —גָּרַע החסיר. *גֵּרָעוֹן, חסרון.

הָלַךְ: הלך לו. — *הֶפְסֵד.

חִבֵּל: חבל את מעשי ידיו, אבד, השחית. — חָדַל: חדל המטר. — חָלַף: חלף עבר. — חָסֵר, חִסָּרוֹן, וכו'. — חָרַב הבית, העיר חרבה, נהרסה. נֶחֱרַב, הֶחֱרִיב, חָרְבָּן.

*טְמַע, גוי פלוני נטמע בגוי פלוני, נבלע אבד.

כָּבָה: האש כבתה, חדלה. — כָּלָה: כלה כספו וכדומה; כלו עיני, אבדו נשחתו. כְּלָיָה, כִּלָּיוֹן. — כָּרֵת: חיב כרת, שיִכָּרת, שיאבד מקרב עמו.

מָחָה את הכתב, מחה את שמו מעל פני הארץ. ימח שמו, קללה, שיאבד מן העולם. — מָסַס: הונו נמס בשלג. — מָצָא: מצא את אבדתו. — מֵת, מָוֶת. סָף, סָפוּ, תמו.

עָבַר: עבר מן העולם. — עָדַר: נעדר מן העולם.

פִּזַּר: פִּזֵּר את הונו. *פַּזְרָן, המפזר את הונו. — *פָּחַת, החסיר, המעיט — *פְּחַת, מה שנפחת. — *פָּחוּת וכו'. *פָּסַד *נִפְסַד, נשחת, נתקלקל, אבד. *הִפְסִיד, הפסיד הרבה במסחרו. ולהפך, *הִרְוִיחַ. *פְּסֵדָה, כמו נזק, אבדה. — פָּסַס, כמו אפס, חדל. —*פָּסַק, נִפְסָק, כמו חדל. — פָּקַד, נִפְקַד, נחסר, נעדר.

*צְבִי, הניח מעותיו על קרן הצבי, הניחם בסכנה, אִבְּדָם. — צָמַת, נִצְמַת, הִצְמִית. — צָרָה, וכו' במסומו.

קָטַב. *קִיֵּם, מִתְקַיֵּם, ההפך מן אבד. — קֶרֶץ וכו' עין צרה, מות.

רָקַב, נִרְקַב, נתקלקל מהרטיבות.

שִׁחֵת, החריב, קלקל. נִשְׁחַת, הִשְׁחִית, מַשְׁחִית, וכו'. — שָׁכַל: שכל את ילדיו, אבדו לו ילדיו.

---

[1]) קצת נוסח' וְאָבַד. — [2]) במקום אֲאַבְּדָה, כך כל המדקדק', ואולי הוא עת' מן ב י ד כמו בערב'.

שַׁכֵּל, שַׁכְּלָה. שָׁמַד, הִשְׁמִיד, החריב, אבד לגמרה. נִשְׁמַד. שְׁמָד, כליון. — שָׂרַף, נִשְׂרַף, אבד הדבר ע"י איש. תהו, עלה בתהו, אבד. — תְּהוֹם, הלך לתהום, אבד. — תַּם, כמו כלה, אפס. — תָּעָה: תעה במדבר, אינו יודע דרכו.

אֹבֵד[1]), מקור או ש"ז, כְּלָיָה, perte, Untergang; destruction: ראשית גוים עמלק ואחריתו עדי אֹבֵד [2]) (במד' כד כ). וגם הוא עדי אֹבֵד (שם כד).

אֹבֵד אוֹבֵד, עי' במקומו.

*__אָבֵד__[3]), אָבָד, שת"ז, דבר שעלול להֵאבד, להשחת, להתקלקל ולהפסד, ce qui se perd; was verloren geht: דבר ה א ב ד עושין אותו במועד ושאינו א ב ד אין עושין אותו במועד. במה דברים אמורים בתלוש אבל במחובר אפילו דבר ה א ב ד אין עושין אותו במועד (תוספתא מו"ק א יא). שנוי במועד בדבר ה א ב ד [4]) (גמ, מו"ק יב.). דבר ה א ב ד מותר לעשותו בחוה"מ (טור ושו"ע או"ח, חוה"מ).

אב"ד, ר"ת, אב בית דין.

אֲבֵדָה, ש"נ, סמי' אֲבֵדַת, מ"ר אֲבֵדוֹת, — דבר שנאבד, perte, qqch. perdue; etwas Verlorenes; something lost: או מצא אֲבֵדָה וכחש בה (ויקרא ה כב). והשיב את הגזלה וכו' או את האֲבֵדָה אשר מצא (שם כג). וכן תעשה לכל אֲבֵדַת אחיך אשר תאבד ממנו ומצאתה (דברי' כב ג). איזו היא אבדה מצא חמור או פרה רועין בדרך אין זו א ב ד ה וחמור וכליו הפוכין פרה ורצה בין הכרמים הרי זו א ב ד ה (ב"מ ב ט). א ב ד ת ו ו א ב ד ת אביו אבדתו קודמת (שם יא.). אמר ר' יוחנן שלשה הקב"ה מכריז עליהם בכל יום על רווק הדר בכרך ואינו חוטא ועל עני

---

[1]) אמר רד"ק: והביא החכם רבי יעקב בן אלעזר שם במשקל אחר ואחריתו עדי אוֹבֵד בפלס ואת ה י ו ת ר החרמנו, נטעתיך שורק. ע"כ. וכן החדשים, אעפ"י שאין משקל זה רגיל במשמ' מפשטת. והביא אולסה' דמיון לזה חֹזֶה (ישעיה כח יח), במשמ' ברית, ורֹאֶה (שם ז), במשמ' ראי'. ברט (מה"ש סי' 89) הביא עוד השם יוֹבֵל, ג"כ במשמ' מפשטה — [2])לפי קצת נוסח' אולי משבש.

[3]) נקוד לוי ודלמן אָבֵד, וכך קריאת הספרדים. והרשי"פ, לפי הקריאה המסורה של האשכנזים, אָבָד.

[4]) כך בנוסח' ובר"ח שם ובריף.

המחזיר א ב י ד ה לבעליה ועל עשיר המעשר פירותיו בצינעה (פסחים קי"ג.). — ובהשאלה: בכו לאבילים ולא ל א ב י ד ה (לאמר המת) שהיא למנוחה ואנחנו לאנחה (מו"ק כה:).

אֲבַדֹּה, כמו אֲבַדּוֹן, עי' זה: שאול וַאֲבַדֹּה [1]) לא תשבענה ועיני האדם לא תשבענה (משלי כז כ). ולא הביט (האדם) סוף חלדו וכי סוף כל ל א ב ד ה (ר"י הלוי, רודפים אחרי הבל).

אֲבַדּוֹ עי' הערה לערך הקודם.

אֲבַדּוֹן[2]), ש"ז, א)כְּלָיָה חרבן, perdition; Untergang; destruction: והחכמה מאין תבוא ואי זה מקום בינה, ונעלמה מעיני כל חי ומעוף השמים נסתרה, אֲבַדּוֹן ומות אמרו באזנינו שמענו (איוב כח כב). — ב)כנוי לקבר, ונרדף עם קבר שאול lieu de perdition; Ort des Unterg.; pl. of destruction: היספר בקבר חסדך אמונתך בַּאֲבַדּוֹן (תהל' פח יב). שאול וַאֲבַדּוֹן נגד ה' אף כי לבות בני אדם (משלי יה יא). כי אש היא עד אֲבַדּוֹן תאכל (איוב לא יב). — *ואחד משמות הגהנום, Abbadon: א"ר יהושע בן לוי ז' שמות יש לגיהנום ואלו הן שאול ו א ב ד ו ן ובאר שחת ובור שאון וטיט היון וצלמות וארץ תחתית (עירוב' יט.). שלא מצאה הנפש לא כוכב ולא מזל שעוזר להם על זה שיצילם מן ה א ב ד ו ן (תגמ' הנפ' לא). ולאחר י"ב חדש מורידין אותו (את הרשע) ל א ב ד ו ן ודנין אותו ב א ב ד ו ן י"ב חדש (ס' רזיאל). ואחרי א ב ד ו ן יש עוד שאול תחתית ועמקו שלש מאות שנה (שם). והגהנום הוא כמו ספוג השואב אליו כל הזוהמא, וכל הזוהמא נופלת אל המדור התחתון הנקרא א ב ד ו ן ושם הם דרגין הנקראים צואה רותחת וכו' ובו כל הנפשות הטמאות (עמק

---

[1]) כך הכתי' ובמס' א ב ד ו קרי (כן נראה מדברי ריב"ג שלקמן, וכן בפרוש במ"ש וז"ל: ו א ב ד ו קרי, וי"ס שכתוב ו א ב ד ו ן בפסוק ואחרים שכתיב ואבדה קרי ו א ב ד ו ן וכולם משובשים). ואמר ריב"ג: וכבר הפילו הנון ממנו (מן ואבדון) בשאול ו א ב ד ו. ע"כ. וכן רד"ק, וכן המדקד' החדשים, והביאו דמיון לזה קצת שע"פ בסוף -ון שנתקצרו כנראה לסוף -ו כמו מגדו-מגדון ואולי שלמה-שלמון. ואמר Böt. כי אפשר שגרמה בנפילת נון אבדון במקום זה הלמד שבמלה שאחריה. אבל Barth (מה"ש סי' 194 וסי' 224) דחה אפשרות התקצרות הסוף -ון בשע"פ לסוף -ו.

[2]) משק' פִּרְזוֹן בדגשות ל"פ.

המלך, תיקו' התנ' ה). לילית היא תמיד בסדין המטה של איש ואשה המזדווגין לקחת ניצוצי טפות הזרע ההולכים לאבדון (שם יא). כאש מתלקחת באבדון תאכל (ש"כ, שבי"ע, כוס).

***אבדלה**[1], ש"נ, מ"ר אבדלות, — א) שה"פ מן הבדיל, הבדלה בין שני דברים ,das Unterscheiden, das Absonderen ; séparation : ויבדל אלהים אבדלה ודאי (ירוש' ברכ' ח, יא ג). — ב) ברכה שמברכים היהודים במו"ש על כוס יין וכדומה להבדיל בין הקדש ובין החול : יין ואבדלה וכו' הואיל ואבדלה גרמה ליין שיבוא (ירוש' פסח' לג ג). ובלבד שלא יפחות משלש אבדלות (שם ברכ' ה ע:).

אֲבָדָן[2], (אֲב-דָן) שפ"ז, — פעולה של כליון והשמדה, : extermination ; Vertilgung ; destruction ויכו היהודים בכל איביהם מכת חרב והרג ואבדן (אסת' ט ה).

אָבְדָן[2], (אָב־דָן), סמי' ־דַן, שפע"ז, — א) כְּלָיָה, : Untergang ; ruine, perte ; destruction כי איככה אוכל וראיתי ברעה אשר ימצא את עמי ואיככה אוכל וראיתי באבדן מולדתי (אסת' ח ו). כשם ששמחה לפני המקום בקיומן של צדיקים כן שמחה לפני המקום באבדן של רשעים (תוספתא סנה' יד). — ב) *קלקול ופסדה והשחתת דבר : אבדן קדשים : (ירוש' פסח' ג לה.). — ועם ו אח' א, אובדן : ונוטלין ממנו (מן היין) לידים, אמר רבי אבא אין בו משום אובדן אוכלין (שם ברכ' ו יז). — ומצוי בשתי המשמ' בספרות : כבר קרה לה (להלשון) ההפסד ונאבדה באבדן שאר החכמות באומתנו (ר"י דורא̇ן, מעשה אפד ח).—ומ"ר : רב ריבם יי, על חושבי אבדני (יוצר שבת"נ אין צור).—ובכנויים : ויראה ברעתם ואבדנם ושפלותם (מ' אלגילה, רא"ש דעת, א א).

***אבדומה**, עי' אברומה,

אבה[1]

ממנו אָבָה, ולפי דעת רוב החכמ' אֶבְיוֹן, ולפי דעת קצת גם אָב, ויש מיחסים לו גם אֵבֶה.

אָבָה[2], פ"ע, עב' אבה אבתה, אבתה[3] אביתי, אבינו אביתם, אָבוּ, עת' אֹבֶה[3] תֹּאבֶה (ולפעמים אחרי אַל אמרו תֹּבֵא), תֹּאבִי, תֹּאבֶינָה, צווי אֲבֵה[4] אֱבִי אֱבִינָה, וגם אֵבִי, אֵבוּ וביג' אֹבֶה אֹבִים אֹבָה אֹבוֹת — חפץ, רצה, הסכים לדבר, נטה ל...., être enclin, consentir; geneigt sein, willig sein ; to be inclined, — ורוב שמושו עם לא במשמ' לא רצה, לא הסכים : ויחזק ה' את לב פרעה ולא אָבָה לשלחם (שמות י כז). ולא אָבָה סיחן מלך חשבון העברנו בו כי הקשה ה' אלהיך את רוחו

---

[1]) משק' אזכרה.

[2]) המדקד' הקדמ' החליטו מלה זו וכן אָבדן שלקמן למקור. אמר ריב"ג בס' ההשגה (סכב) וז"ל: ותוספת הנון על הסבובים שהם מקור כמו באבדן מולדתי. וכן רקמ' שע"ד: ויוסיפוה על המקורים באבדן מולדתי. ורד"ק (מכל' דה"פ יח) : ומצאנוהו (את המקור) גם בתוס' נון באבדן מולדתי והרג ואבדן. ע"כ. וכן רידו"ר (מעשה אפד י), ואבלמ'. והבדיל רד"ק בין אֲבְדָן לְאָבְדָן אמר וז"ל : וְאַבְדָן מהדגש כי משפטו וְאַבְּדָן בדגש הבית כי הוא יוצא והוקל כמו שהוקלו רבים מהדגוש, ע"כ. וכן גזנ' דיטר', ומפני זה לפי דעתו ד רפויה, ואבדן לפי דעתי מן אִבֵּד. בָּטב', שטדה, קניג, ברוין, גזנ' בוהל לא הבדילו, ורפיון הדלת באר ברט (מה"ש סי' 200) מפני שנגזר מהמקור ולכן רפה כמו אָבְדוֹ, מָלְכוֹ. והנה Olsh. § 215, 3, Bö. § 494, וכן Kö. 2, 471 מונים גם אבדן בין המלים שלקו בפרידת הדבקים מפני סבות צרוף האותיות וכדומה, ומשמע מדבריהם שהם סוברים כי צריך לקרא אָ־בְדָן. וכתב Olsh. שם בפרוש : mit Ablösung des zweiten Radicals von der ersten Sylbe. אך הקריאה המקבלה של הספרדים היא אַב־דָן, אעפ"י שהדלת רפה, וכמו שמעיד רד"ק (מכל' שער הכוח) בפרוש כי הקריאה המקבלה של מַלְכֵי היא מַל־כֵי ולא מַ־לְכֵי, כמו שמעתיקים כל המדקד' הלועזים החדשים Mal'khé, וכן עַבְדֵי, כַּנְפֵי, וכן נראה שכך היתה באמת קריאת הקדמונים, כמוכח ממשקלי שיריחים, כמו הבתים שהביא ראב"ע בצחות למשל למשקל ב' תנועות ויתד : כַּנְ—פֵי רְנָ—נִים וכו', וכן ר"י הלוי שיר לא מתמול, משקל ב' תנועות ויתד: כַּנְ—פֵי נְשָׁ־רִים ולא כַּ—נְפֵי.

[1]) שרש שמי באשורית אַבִית, לפי דעת חל"א חֵפֶץ, ובהשאל' מִצוה, פקודה, ואַבוּת רצון ונטיית חסד (מלון אשורי דל' ומ' ארנ'). בערב' אַבִי מֵאן, לא רצה. וכן בכושית. אך בקצת מקומות בארצות ערב, בתונס, בנג'ד יאמרו הערבים אבה במשמ' רצה, ושער Landb. 2 (Arabica III, 10) כי זה מקור ב המשמשת בערב' החדשה לסי' עתיד. — [2]) עי' הערה הקודמת. — [3]) ר"י חיוג. — [4]) רדק במכל'. — [1]) ר"י חיוג, ורד"ק מכלול.

ואמץ את לבבו (דבר׳ ב ל). ולא אָבָה האיש ללון (שופט׳ יט י). ולא אָבָה נשא כליו (של שאול לדקרו) כי ירא מאד (ש״א לא ד). ולא אָבִיתִי לשמע לבלעם (יהוש׳ כד י). ולא אָבִיתִי לשלח ידי במשיח ה׳ (ש״א כו כג). ולא אֲבִיתֶם לעלת (לארץ ישראל) ותמרו את פי ה׳ אלהיכם (דבר׳ א׳ כו). ולא-אָבוּ האנשים לשמע לו (שופ׳ יט כה). ויחמל שאול והעם על אגג ועל מיטב הצאן והבקר וכו׳ ולא אָבוּ החרימם (ש״א טו ט). ולא אָבוּ (ישראל) בדרכיו הלוך ולא שמעו בתורתו (ישעי׳ מב כד). — ועם א בסוף: ולא אָבוּא [1]) שמע (ישעי׳ כח יב), אולי מפני הארכת התנועה בדבור הנמרץ: לא אָ ב וּ א כלל וכלל. — ועת׳: אולי לא-תאבה האשה ללכת אחרי (ברא׳ כד ה). ואם תלכו עמי קרי ולא תאבו לשמע לי (ויקרא כו כא). ובית ישראל לא יאבו לשמע אליך כי אינם אֹבִים לשמע אלי (יחז׳ ג ז). — ובהחלט בלי פעל אחריו: וגם אל מלך מואב שלח (ישראל לבקש רשות לעבר בארצו) ולא אָבָה (שופט יא יז). ויקמו זקני ביתו (של דוד) עליו להקימו מן הארץ ולא אָבָה (ש״ב יב יז). ויאמרו אליו כל הזקנים וכל העם (למלך ישראל שתבע ממנו מלך ארם תנאים קשים) אל תשמע ולוא תֹאבֶה (מ״א כ ח). לא ישא (הגבר בעת קנאתו) פני כל כפר ולא-יֹאבֶה כי תרבה שחד (משלי ו לה).— בני אם יפתוך חטאים אל-תֹּבֵא [2]) (משלי א י) כה אמר אדני ה׳ קדוש ישראל בשובה ונחת תושעון בהשקט ובבטחה תהיה גבורתכם ולא אֲבִיתֶם (ישעי׳ ל טו). — ועם ל האיש או הדבר אחריו: כי יסיתך אחיך בן אמך וגו׳ לא תֹאבֶה לו ולא תשמע אליו (דבר׳ יג ז-ט). לא אָבוּ (הפתאים) לעצתי נאצו כל תוכחתי (משלי א ל).— והדבר ביחס הפעול אחריו: ותפרעו כל עצתי ותוכחתי לא אֲבִיתֶם (משלי א כה).—ובחיוב: אם תאבו ושמעתם טוב הארץ תאכלו (ישעי׳ א יט). הֲיֹאבֶה רים עבדך אם ילין על אבוסך (איוב לט ט).—✻והשתמשו בו הסופרים במשמעת חפץ רצה. סתם: ואבית תהלה וכו׳ מגלומי גוש (פיוט, אשר אימתך). אחיות שמש כל מה תאבה נפשי אובות (רמב״ע, תרשיש ב ה). העלם הלא תאבי דברך ממני (רמח״ל, מגדל עז ב ג). אֹבֶה אשר כה יהי (שם ד ב).

— התפ׳, ✻התאַבָּה: ונפשו שוקקה, מתאבה (רשי ישעי׳ כט ח).

הנרדפים: חפץ, רצה, הסכים, והנגוד מֵאֵן —עי׳ ערך חפץ

אֵבֶה [1]) ש״ז, סמי׳ אֵבֵה, [3]) כנוי אֵבִי [4]) אֵבְךָ אֵבֵךְ אֵבֵהוּ אֵבוֹ, אֵבָהּ׳ מ״ר אֵבִים, כנ׳ אֵבֵינוּ אֵבֵיהֶם — קנה עבה נבוב, כמו הגמא מצרים וכדומה, ועשו בו בקצת מקומות אניות קלות שטות במהירות גדולת על פני הים [5]) reed; Rohr; roseau,: ימי קלו מני רץ ברחו לא ראו טובה חלפו עם אניות אֵבֶה [6]) כנשר

---

[1]) בהרבה כ״י אָבוּ, אך המס׳ (ריש פרש׳ שלח לך ודני׳ ג כט) מונה א זו בפרוש בין שתים עשרה אלף הכתובות בסוף תבה ואינן נקראות. ואמר ר״י חיוג וז״ל: ע״כ אומר כי הפועל של רבים שעבר נכון הוא בלשון שיכתבו באלף אחר וו הרבים וכן מנהג לשון קדר וכמוהו ולא אבוא שמוע (אות׳ הנוח תרג׳ ראבע שער אהוי). וכן ריב״ג (אלמסתלחק). ומהחדשים רק Ew. רואה באבוא צורה אמתית שהיתה באמת נהוגה בלשון, וסובר כי נולדה מהטעמה חזקה של תנועת -בוּ עד שנשמע לאזן עוד כעין קול נשימה בסוף. ורדק (שער או י) מונה א זו בין הנחים היתרים, וכן אולסה׳ שטדה קויץ החליטו שהוא שבוש. בטכר (סי׳ 928) מודה אמנם באפשרות אמתות הצורה אך היא חשורה בעיניו. והנה בשאר האלפים הדומות לזו, השבוש מתבאר: ההלכוּא אתו (יהוש׳ י כד) אלף הלכוא היא הכפל מן אתו שאח״כ; נשוּא (תהל׳ קלט כ) במקום נשאו. אך בלא אבוא שמע קשה למצא סבת השבוש, ולכן יש אולי לסמך על דעת אבי הדקדוק שלנו ודעת אולד, כמבואר בפנים.

— [2]) רדק: האלף תמור׳ הא ופה״פ נעלם. ע״כ. ובמ״י גרסות מתחלפות: תָּבוֹא, תָּבֹא, תֹּאבֶה, תֹּאבֵא, וכו׳.

וכמו״כ רוב החדשים החליטו צורה זו משבשת. אך Kö. 1, 577 העיר כי נמצאת עוד צורה דומה לזו והיא וַיֵּתֶא וקשה לומר ששתיהן שבוש פשוט, ולכן יש לחשב כי היתה צורה כזאת במציאות בלשון החיה.

[1]) משק׳ נֵדֶה, רֵעֶה, וכן קֵצֶה, גֵּאֶה, אעפ״י שזה תאר. והוא מלרע גם לא בהפסק, כמו גֵּאֶה, וכן דעת הרד״ק, (מכלל משק׳ רֵעֶה).— [3]) כמו עֲלֵה, קְנֵה, שְׂדֵה, ודעת רד״ק (שם) כנראה אֵבֵה כמו רֵעֶה דוד שצירה הריש קים; אך כיון ששם גם סגול העין קים שלא כדין, כמו שהעיר שם רד״ק, אין ללמד ממנו. — [4]) רדק שם, וכן כל יתר הנטיות שם. —[5]) גזנ׳ והביא דמיון לזה בערב׳ אַבָּא׳ a) שפרושו קנה, וכן דעת שאר המפרשים החדשים והביאו עיד דמיון מאשורית אַבּ שלפי דעת חל״א פרושו קנה (מלון אש׳ דל׳ ומ׳ ארנ׳). — [6]) יונ׳

---

a) أَبَاء

יטוש עלי אכל (איוב ט כו).

אַבְהוּת, ש"נ, — המעמד של אב, המשפט והזכות של אב, paternité ; Vaterschaft, fatherhood : שאין א ב ה ו ת לגוי (רמ"י כרתם' כ יב, גרס' כ"י סרוול, מובאה בהערה לרמ"י מהד' דר' א. ברלינר).

אַבְהַל[1], ש"ז, — פרי אילן הערער, גרגרים ישמשו ברפואה להזיע וכדומה, sabine ; savin ; Sevenbaum (Juniperus sabina) : ואלה הם התחבושות יוקח א ב ה ל ואגוז סיפרי ומהעצמות השורפים וכו' (קאנון ג כב כה). אגוז א ב ה ל (פרקי משה ט). א ב ה ל ג י נ י — פ י ר ו ש שוינא המהות פרי הערער דומה לעוזרדין. (יוסף וידאל, רשימת הרפואות גרס המעלות).

***אַבּוּב**[2], אֲבוּב, ש"ז, מ"ר אַבּוּבִים, בכלל כל שפופרת ארכה עגלה, pipe ; tube ; Röhre, וביחוד — א) כלי זמר מקנה נבוב או משפופרת של נחשת וכדומה, pipe, flute ; Schalmei ; flûte : לא היה מכה ב א ב ו ב של נחשת ולא ב א ב ו ב של ברזל אלא באבוב של קנה מפני שקולו ערב ולא היה מחליק אלא ב א ב ו ב יחידי מפני שהוא מחליק יפה (ערכ' כ ג). א ב ו ב היה במקדש חלק היה ודק היה ושל קנה היה ומימות משה היה וכו' והיה קולו ערב (גמר' שם י :). לקחו תפים ואבובים (קינ' לת"ב אלכעותי שפלו). — ומשל: א ב ו ב שהיה לשרים זמר אורגים אינם רוצים בו (בארמית : אבוב לחרי זמר לגרדאי ולא קבלוהו. יומא כ.) . — ב) שפופרת רחבה לקלות בה: א ב ו ב של קלאים (כלים כ ג). נתנוהו (את

תרגם מגדיא. ר"י בן גנאח אמר שהוא שם נהר אחד, וכן רשי ואב"ע. ורד"ק : האניות שחפצם ורצונם ללכת אל המקום שממהרים ללכת. ע"כ. והביא עוד פרוש מלשין אֵיבָה, והכונה אניות שודדי הים. וכן נמצא בקצת כ"י כתיב איבה ביוד.

[1]) בערב' אבהל a).

[2]) קריאת האשכנז' ; ספרד' אֲבוּב וכן במשנ' מנקד' נדפסות. בערב' אנבוב b) לכל דבר עגול ונבוב בקנה, ובאר', וסור' אבובא, ואמרים חל"א כי באשור' אמבב. ומקורו כנראה נ ב ב, עי' זה.

a) أبهل b) أنبوب

העֹמר) לא ב ו ב וא ב ו ב היה מנוקב כדי שיתי' האור שולט בכולו (פסק' יח) . — ובמשמעה הכללית של שפופרת דקה בכלל : והחלילין שהיו מנגנין בהן היה א ב ו ב שלהם של קנה (רמבם, כלי המקד' ג). דברים יבשים מוכנים להנפח באף וראוי שינופחו ב א ב ו ב (קאנון ג ה א).

אַבּוּב רוֹעֶה[1], ש"ז, מ"ר אַבּוּבֵי רוֹעֶה (או רועים), צמח קוצי אבוב שלו מלא קשרים, והוא חריף הטעם, polygonum aviculare, L.; centinode ; Vogelknöterich : והשתמשו בו לפנים לרפואה נגד עצירת השתן : אבל אוכל הוא את יועזר ושותה א ב ו ב ר ו ע ה [2]) (שבת יד ג) . — ויקראו לו גם מ ט ה ה ר ו ע י ם, עי' זה הערך.

אַבּוּבִיָה, ש"נ, — כמו בַּבּוּאָה, בּוּבִיָּה, עי' במקומו : ואשר במים מתחת לארץ להביא א ב ו ב י א וכו' הצורות שהן מתחלפות ונראות במים ובגופות הנוצצות שהן מוצהבות כעין נחשת קלל והיא א ב ו ב י א [3]) (פרוש ר"י ברצלוני ליצירה, דף יד).

***אִבּוּד**, ש"ז, שה"פ מן אִבֵּד : משקה העומד לא י ב ו ד (שבת קמה.) מהו לכבות את הדליקה ביו"ט וכו' משום א י ב ו ד ממון (ביצה כב.). משום א י ב ו ד נשמה (חולין יא :) . אין א ב ו ד כ א ב ו ד הזמן (שלי אוליוירו, סוף יד לשון).

אֲבוֹי[4]), מלה להגות רגש של צער ומצוקת הנפש,

[1]) בערב' אנבוב אלראעי a), בסור' אבוב רעיא. — [2]) כך היא הגרסה במשנה שבמשניות, וכן בגמ' ירוש' שבת יד ג. ומדבמ"ע. וכן גרס' הערוך. ובמשנה שבג' בבלי וירוש' בניסח' הדפוסים אבוברואה, אבוב ראה, ובריף כ"י אבוב רואה. ושם בגמ' כ"י א"פ אבו ברועה (ד"ס). ופרשו שם בגמ' ת ו ט ר א ד ר ע י א (כך גרס' הערוך וכן כ"י, ד"ס). ובנוסח' חומטריא. ואמר שם ר"ח וז"ל : פירוש בלשון ישמעאל אנבוב אלראעי או ע צ א אלראעי b). עכ"ל. וכן הערוך, והרמב"ם בפרוש המשנה. ויחס לו דיאוסקורידס הרבה סגולות נגד עצירת השתן ו ה א ב ן וכדומה.

[3]) כך שם פעמים, ובגוף המכילתא בוביא.

[4]) צורה קצת זרה והמקור ומשמעת המלה קצת מסופקה. התרגומים הקדמונים תרגמוה במשמ' בלבול. קצת המפרשים פרשוה במשמ' עני, מן א ב י ו ן (מנחם,

a) أنبوب الرّاعي b) عصا الرّاعي

והיא בת זוגה של המלה אוי! wehe! ; malheur a...! ; alas! : למי אוי למי אֲבוֹי למי מדונים למי שיח למי פצעים חנם למי חכלילות עינים למאחרים על היין לבאים לחקר ממסך (משלי כג כט-ל). אבוי לחדש החמישי (רסע"ג, סליח׳ ע׳ כאב). אבוי לאיש אשר נעור ולא ראה נתיבתו (ר"ש הנגיד, משל קכו). ואבוי עלי ימים קווצותי בטל ילדות ימי השחרות נמלאו (רמב"ע, דיואן). אבוי לדור לפי כספו כבודו (מנח׳ יהודה, מוגה נכים). אבוי עולם רחב הים ותכיל לרבבות עם ונפשי לא תכילה (עמנ׳ ז). — ויאמרו אוי ואבוי: עברו שנותי וחלפו ימי אוי ואבוי כאשר ידאה הנשר (מנחם, מחברת). מי יתן ראשי מים ועיני מקור נוזלי, ואבכה על ימותי ולילי, את חללי טפי ועוללי וישישי קהלי, ואתם ענו אוי וַאֲבוֹי וְאַלְלַי (רבנו קלונימוס ב"ר יהודה, קינה לט"ב). אשריהם משכילים כרקיע זהרים, במנוחות שלום נחו ישרים, אוי ואבוי ושבר לנותרים, למדיבת נפש וחבלים וצירים (קינה החרישו ממני). קול זעקת לבבי וקול זעמי סבו בכל חצר. בכל מבוי אבוי אוי (עמ׳ פרנס׳ הוס׳ למתק שפת׳ סה). אוי ואבוי כי הגביר הסגירני (לרול המור, לך לך יח). ישראל הוי ואבוי קורא מן המצר (פיוט יוה"כ, אילת השחר). ועם ה הידיעה: למי האוי והאבוי לנואף המשלח מדנים בין איש לאשתו וכו׳ הם באים הקללות שאמרו האוי והאבוי וכו׳ (מד"ר במד׳ י). שהאוי והאבוי הוא להם (רלב׳ דעת, ר"מ אלכילא ד ו). ומזה המין היה האוי והאבוי הנאמר בימי אחשורש (מגל׳ ספ׳ לרמ"ל ב"ל דורמן).

*אַבּוּל[1], אֲבוּל, ש"ז, מ"ר אַבּוּלִים, אַבּוּלֵי, אֲבוּלִים אֲבוּלֵי, — מבוי מפולש מקורה ומלמעלה בנינים, משער העיר פנימה, passage vôuté; gewölbter Gang : אין חולקין את אבולים[2] עד שיהא בה כדי שיעור לזה וכדי שיעור לזה (תוספתא ב"מ יא י). הלכו כל האבולים עד מגדל צבעים (מד"ר רות א ה).

*אִבּוּל, סה"פ: האלמנה לא תתארס לפני ג׳ חדשים ממות בעלה מפני האיבול (יבמ׳ ד׳ י).

אֵבוּס[1], ש"ז, מ"ר אֲבוּסִים, וכו׳ אֲבוּסְךָ, סמי׳ אֲבוּס, כלי יתנו בו מספוא ומים לבהמה, manger; Krippe; crèche : ידע שור קנהו וחמור אֵבוּס בעליו (ישעי׳ א ג). באין אלפים אֵבוּס בר[2] (משלי יד ד). היאבה רים עבדך אם ילין על אֲבוּסֶךָ (איוב לט ט). עריבה גדולה שנפחתה וכו׳ עשאה איבוס לבהמה אף על פי שקבעה בכותל טמאה (כל׳ כ ג). קירות האבוס וקירות המחיצה (נגע׳ יב ד). השואל את הפרה ובא והעמידה על איבוס בעליה (תוספתא ב"מ ח). נוטל הוא (קיסם) מן האבוס שלפני בהמה (שם יו"ט ג). ולא ימלא אדם מים ויתן לפני בהמתו וכו׳ באיבוס העומד בר"ה גבוה עשרה ורוחב ארבע (עירוב׳ כח.). סוסי אש וכו׳ העומדים על אבוסי אש ומלאים גחלי רתמים ואוכלים גחלים מתוך אבוסיהם וגו׳ ונהרי אש בצד אבוסיהם (היכל׳ רב׳ טז, ביהמ"ד ילינק ג). — וכמו"כ גומה בקרקע בצורת אבוס לתת בה אכל לבהמה: אמר רב חסדא מחלוקת (בין החכמים שבמשנה אם מותר לגרוף מלפני הבהמה היא) באיבוס של קרקע אבל באיבוס של כלי דברי הכל מותר (שבת קמ:). — וגם המקום בהרפת שהבהמה עומדת שם: היתה (הבהמה) עומדת באבוס (ירוש׳ שבו׳ז לו ד). רב יהודה התיר ליטול ציפורני׳ של חמור (בחו"ה) וכו׳ ולבנות איבוס (הלכ׳ פסוק׳ רב יהודה גאון הלכ׳ מועד). — וערבה שהפועלים אוכלים ממנה יחד: לא יאכל עמו מן האבוס שלפני הפועלים (נדר׳ ד ד). במאכילו (את הפועל) מן האבוס (ירוש׳ דמ׳ ג ב).

— אָבוּס, בינוני פעול מן אבס.

ר"י חיוג, ראב"ע ועוד). אך רשי פרש צעקה ויללה, ורד"ק ואחריו רוב המפרשים והחדשים ראו בה מלת קריאה כמו אוי, אעפ"י שהאות ב אינה מצויה באותיות קריאה של רגש. ובמשמעה זו נשתמשו בה בספרות.

[1]) באשורית אַבּוּל, שער העיר (מוס׳ ארכ׳, מלון אכורי), וכן בארמ׳ וסורית. — דלמן: אֲבוּל, אך אשכנזים וספרדים קוראים אַבּוּל, וכן לפי הסורית. — [2]) כן בנוסח׳ הישנות, ובצוק׳ איבולים. ופרש ר"ח בגמ׳ עירוב׳ ו׳: אבולי מבוי, וכן נראה בפרט מהמאמר במד"ר רות המובא בפנים.

[1]) משק׳ אֵטוּן, אֵסוּר, ותסר: אֵמֻן. ועין חלומה: אֵזוֹר, אֵפוֹד. ואמרו המדקדקים החדשים כי עקרו הוא פְּעוֹל, ונתארך חטף סגול של האלף, אעפ"י שבשמות אחרים, אֱלִיל, אֱנוֹשׁ, אֱשׁוֹן, לא נתארך. — בלשונות האחיות אין חבר למלה זו, זולתי באשור׳ אַבּס (מוס ארכו׳ מל"א). וע׳ אבס. — [3]) תרגום ורוב המפרשים הקדמונים פרשו האבוס הוא ריק, ויש משערין שצ"ל אפס במקום אבום.

*אִ ב ו ק, שה"פ מן אבק.

***אֲבוּקָה**[1], ש"נ, מ"ר אֲבוּקוֹת, — קסמי עץ או סמרטוטים וכדומה דולקים יחד להאיר אור גדול, Fackel ; flambeau ; torch : חסידים ואנשי מעשה היו מרקדין לפניהם ב א ב ו ק ו ת של אור שבידיהן (סוכ' ה ד). איש הר הבית היה מחזר על כל משמר ומשמר ו א ב ו ק ו ת דולקין לפניו (מדות א ב). ונכנסו הכהנים אחריו ושתי א ב ו ק ו ת של אור בידם (תמי' א ג). מבערב מבקרין אותו (את הקרבן) לאור ה א ב ו ק ו ת (שם פ"ב ד). אין בודקין לא לאור החמה ולא לאור הלבנה ולא לאור ה א ב ו ק ה אלא לאור הנר (פסח' ז:) למה צדיקים דומין בפני שכינה כנר בפני ה א ב ו ק ה (שם ח.). א ב ו ק ה כשנים וירח כשלשה (ברכ' מג:). לעולם שוחטין בין ביום ובין בלילה וכו' ב ש א ב ו ק ה כנגדו (חול' יג:). משל לאדם שהיה מהלך באישון לילה ואפלה ומתירא מן הקוצים ומן הפחתים ומן הברקנים ומחיה רעה ומן הלסטים ואינו יודע באיזה דרך מהלך נזדמנה לו א ב ו ק ה של אור ניצול מן הקוצין ומן הפחתין וכו' (סוטה כא.). ו א ב ו ק ו ת של אור דולקות לפניהם כל הלילה כולה (הוס' למג' תענ' ט). שבלילה מבקשין בני אדם הרבה ומבקשין א ב ו ק ו ת של אור (הלכ' פסוק' רב יהודאי גאון, הלכ' מועד). ו א ב ו ק ה של שעוה (רא"ש, שבת ב א, בשם ספ' העתים).

****אָבוּת**, ש"נ, — כמו אֲבָהוּת: יצא כותי שאין לו אב, דאין א ב ו ת לכותי (רשי נזיר סא.). למאי הלכתא אמרת דאין א ב ו ת לכותי (שם). אחים (גרים) מהאב לבד מותרין בנשיהן דאין אחוה לגוי מן האב, וכן נושא בתו ואחותו מאביו ואשת בנו, דאין א ב ו ת לגוי (רא"י, האשכול, הלכות גרים). אעפ"י שאין א ב ו ת לנכרי מ"מ אסור לגר להכות או לקלל אביו הנכרי (שם). מצד ה א ב ו ת והבנויות (אמונה רמה, א א ו, ועוד שם א ז). — **אָבוּת בית דין, — משרת אב בית דין: ואף מר יוסף אזדעזע וקם ברבים ואמר סליקת נפשאי מן גאונות והדר ל א ב ו ת בית דין[2] (אגר' ר' שרירא גאון,).

***אָבוֹת**, שם מסכת ממסכתות התלמוד, נקבצו בה מאמרי החכמים במדות ומוסר.

****אָב זָקֵן**[1], אבי האב, אבי האם: לקרוע שטר זה ולכותבו בשילוש השמות של א ב י ה ם ז ק נ ם (לבוש חו"מ הלכ' שטר' ב ז). דודך א ב י ז ק נ י הישיש (רמ"א גינזבורג, דביר ב לד). אבי זקנם ר' חיים פרחי (שם מכתבי לוי, א).

אבח[2] ממנו **אֶבַח, **אִבַּח אִבְחָה.

****אֶבַח**[3] ש"ז, מ"ר אִבְחִים, אִבְחֵי, — ברק להב החרב, וחרב מרוטה, מחדדה, sword ; Schwert; glaive: וישתמשו בהשם הזה במליצה, בדבור הנשגב: בזבת אם נינו שוסה, חרב יד תסיר א ב ח (סעדיה גאון, עבודה). בתק מריקי א ב ח מתער, יהירים המלטשים תותח ותער (ר' יוסף בן אביתור נעילה, מחזור תלמסן). גמול נמלט מֵאֶבַח נשחז, בפשטו צוארו דמו לא נפחז וכו' עמד נא אבי וקשור הטבח, פן אנער מפני האֶבַח (שלמה בן גבירול, אזי בהר המור). מאכלת שנונה מרוטה לטבח נדנה נחן, מלהבעיתו בָּאֶבַח (ר' מאיר ב"ר יצחק, אל הר המור, סליחה ב' עי"ת). חנניה וחבריו מסרו נפשם ל א ב ח, רבי עקיבא וחבריו בעלי הטבח, כורתי בריתי עלי זבח (יעקב בן הילל, סליחות ב' סיון, שלומי אמוני). חרבו שלף אויב עלינו ל ט ב ח להיות זוקף עיניו ורואה את ה א ב ח (פיוט ר"ה של בני פאס, סדור אהבת קדמונים). שאונם (של צבאות אוליפרני) נכנע ותברת רוחם, שתתו וחגרו בפחד אִבְחָם (יוסף ב"ר שלמה, אודך כי אנפת, שבת חנכה). — ונרדף לטבח: חרבו שלף אויב עלינו ל א ב ח, להיות עוללים ויונקים מוכנים ל ט ב ח (סליחות לי"ז בתמוז אתאנו לך). לאמותם נואמים הננו נשחטים ונטבחים, כהקדישם לטבח והתיקום לַאֲבָחִים (אמרתי שעו מני).

---

[1]) לא נתברר מקור מלה זו. ואולי נצטמצמה מן אבהוקה, מן בהק, הבהיק.

[2]) אעפ"י שהמאמר הוא בארמית, מ"מ המלים: אבות בית דין הם ב ע ב ר י ת, ואין ספק בדבר כי השם הזה היה נהוג אצלם גם בדבור העברי. והנה שער פרופ' בכר כי המלה א ב ד י נ ו ת שבס' המליצה של ר"ש בר"ש הפרסי הוא שם מפשט למשרת אב בית דין. אבל אין זה מפרנס פרושו של הר"ש בעצמו „מחמנה של טבחים".

[1]) כך בארמ': אבא סב (תרג' אסתר ז).

[2]). שרש מספק בלשון העברית. בער' יש אמנם פעל אבח', ומשמ' נתן דפי באיש, ובאשור' יש, לפי דעת הל"א, השם אַבַח, שפרושו לפי דעתם ענוי ויסורים.

[3]) יצירת הפיטנים מן אבחה שלקמן.

אבח, פ"י, הרג באבח, בחרב, to slay ; töten ; tuer : אשיחה צרות ונקמת אנטיוכס, אבח חסידי ומשיחי נכס (יוסף בן שלמה, יוצר חנכה).

אבחה[1]) ש"נ, סמי' אבחת,—ברק וצחצוח דבר מלטש וממרט, למשל של להב חרב מרוטה, vif éclat ; gleam ; das Blinken ; : למען למוג לב והרבה המכשולים על כל שעריהם נתתי אבחת[2]) חרב אח עשויה לברק מעטה לטבח (יחזק' כא כ). גדע רום קרנם ועלומם הקציר ובאבחת חרב שעריהם הציר (ה' קליר, איכה תפארתו).—ובמשמעה זו השתמשו בו הסופרים האחרונים: לא תראה אבחת חרב ולא תשמע קול רעש כידונים (ה' מפו, אהבת ציון, כז). ויש שהשתמשו בו במשמע' עצם להב החרב: עליו תרנה אבחת כל מגל וחרמש (ש' פפנה, הרכע כוסות, כוס ביד ה').—ומ"ר אבחות במשמ' חרבן: עמודים וגלילים לאבחות, ואותיות קדושות פרחות (יוצר אין כמוך).

אב הורג[3]), ש"ז כנוי' אבי הרגי, מ"ר אבות הרגים, בעל האם ביחס להילדים שילדה לאיש זולתו, beau-père ; Stiefvater ; step-father : אבות חורגים (רמב"ג, דב"ר, רי"ב משפחה ט).

אבחמץ[4]), ש"ז, — גוף אוירי, בלי טעם וריח, אחד מיסודות הרכבת המים ואויר הנשימה, ופועל שרפת הגופים, oxygène ; Sauerstoff : בלי אבחמץ בכמות מספקת לא יחיו בעלי חיים (השקפה שנה ג' גליון ל"ג, קדמ' המדעים). והנה ידוע כי הפרדת המים על ידי החשמל נותנת שני חלקים אבמים לכל חלק אחד של אבחמץ (שם גליון כג הרי אם).

---

[1]) לא ידוע מקורה, ויש מפקפקים באמתותה, ועי' ההערה לקמן.— [2]) הביא מנחם בן סרוק בשם יהודה בן קריש הגהה אבעת במקום אבחת והשיב עליו' ופרש אבחת כמו אימת, בלי יסוד, כי אם לפי ענינו. ור"י בן גנאח אמר וז"ל: אין למלה זו גזרה ממה שבידינו מהלשון והראוי בו שיהיה ברק החרב ולהטו. רשי הביא יש פותרין טבחת, והוא בעצמו פרש קול זעקת הרוגי חרב, ואבחת כמו נביחת. ויונ' תרגם קטלי חרבא. ויש סברים כי מלה אבחת מיותרה כלה ומנסחים הכתוב כך: נתתי חרב מרוטה לברק הוחדה לטבח. — וקצת החדשים פרשוה במשמעת המלה האשור' אבח שלמעלה.

[3]) עי' חורג.

[4]) מרכב מן אב ומן חמץ, על שם שהוא מוליד החמצים, לפי השם בלעז oxigène שנתן לו החכם הצרפתי לבואזיה, מפני שהאמינו

אבחנה, ש"נ, סמי' אבחנת, מ"ר אבחנות, כמו הבחנה, בחינה, שה"פ מן בחן הבחין, éxamen ; Prüfung ; : אבחנת מומים מלהגיש בעל מום (ר' אליה הזקן, אזהרה א שבועות).

אבחנק[1]), ש"ז, בחכמת הכמיה, שם לגוף אדי אחד מהיסודות שהאויר מרכב מהם, azote ; Stickstoff ; ritrogen

אבט[2])

אבט[3]) אבטי ש"נ, מ"ר אבטאות,-טיאות -טיות—כלי ישימו בו מים ויכנס אדם בו וירחץ גופו Badewanne ; baignoire. bain; tub; bath-room; Badezimmer, ובהרחבה מרחץ שיש בו אבטאות משרבו עוברי עברה (שהיו רחצים בחמים בשבת) חזרו לאסור האבטאות[4]) שבכרכין (תוספתא שבת ג וגמ' בבלי שבת ע). באבטי[5]) קטנה אם יש בה

אז החכמים שכל החמצים מרכבים ביחוד מהגוף הזה. ובניתי שם מרכב זה בצורת השמות הפרטים המרכבים מן אב, אבי, עם מלה אחרת, שהובאו למעלה אחרי ערך אב הראשון, והוא בנין נאות לשמות לכל הגופים כיוצא בזה, שהם כמו אבות לסגולה מהסגולות, למשל גוף האוירי השני שבהמים: אבמים, ולגוף האוירי שהוא אחד מהיסודות שהאויר מרכב מהם, אבחנק מפני סגולה ידועה, וכדומה. וכבר שבח הרכבה זו החכם דר' י' קצנלנסון מחבר ספ' רמ"ח אברים.

[1]) מרכב מן אב ומן חנק, על שם סגולתו' שבתוך האויר הזה תפסק הנשימה ועי' הערה שלמעלה.

[2]) בעברית וארמ' שיש בידינו אין הצרוף הזה. באשור', לפי דעת חל"א, משמעת אבט היא מצוקה, ובפרט מצוקת רעב. בערב' אבט, בית השחי.

[3]) בערוך ערך אמבטי נאמר: ואמבטי הוא אבט שלמעלה. נראה מזה שסבר שהיו אומרים אבט היחיד מן אבטאות. וכן עה"ק. מעריך המערכות נקד אבטי אבטאות, צ"ד נקד היחיד אבט, וכן דים' בלשון רבנן. לוי כתבה בצורה ארמית אבטא,וגזרה משרש שמי משם אבט בערב', וקוה' נקד אבט ואמר שהיא פרסית. אבל, אין ספק כי זהו בעצמו השם אמבטי, והבליעו קצתם את המם באות השפיית שלאחריה (Kr. Lehnw. 1, 119), וקצתם השמיטו גם התנועה האחרונה מפני שקראוה אולי מלעיל. ויש לחשוב כי הדגישו הבית להשלים המם (דר' הרכבי, הערה לעה"ש, אמבטי).— [4]) כך גרסת הערוך גם בגמ' שבת, ועה"ק אבטיות. וכן דפוס שונציני. ובנוסח' אמבטאות, וכן בכ"י (ד"ס). — [5]) גרס' הערוך דפו' ראשון ערך אמבטי. ובנוסח' וכן

רישות רוחץ סיד (מכשיר׳ ג ה). שמא ב א ב ט י [1] עוברה (חגי׳ טו.). ה א ב ט י הזו האב והבן אין יכולין לרחוץ בו כאחת (ערוך ערך המבטי בשם ילמדנו). א ב ט י של מרחץ (רה״ג אהל׳ יב ג).

אבטח עי׳ אַבְטִי, **אֲבַטִּח** אחרי אבטי.

***אַבְטָחָה**, ש״נ, מ״ר אַבְטָחוֹת, כמו הבטחה: אנשי אמת, אלו בעלי א ב ט ח ה (מכלתא יתרו ב).

***אַבְטִי** [2] ש״ז, בליטה מן הכותל סמוך לחלון והדומה תשא צליה גסר ;saillie, console; bracket, Tragstein :Vorsprung, ומודה ר׳ אליעזר ב א ב ט י [3] שעשאו מתח״ה שהוא מביא את הטומאה (תוספתא אהיל׳ יג).

אֲבַטִּחַ [4] אֲבַטִּיחַ ש״ז, מ״ר, אֲבַטִּחִים אֲבַטִּיחִים,—פרי אדמה מלא משקה, ממין הקשואים והדלועים, ; melon, pastèque ; Wassermelone, Melone water- : זכרנו את הדגה אשר נאכל במצרים חנם את הקשאים ואת האבטחים ואת החציר ואת הבצלים ואת השומים (במדבר יא ה). איזהו גרנן למעשרות וכו׳ א ב ט י ח משישלק (מעשרות א ה). האומר לחברו הילך איסר זה וכו׳ ב א ב ט י ח שאבור לי סופת ואוכל (שם ב ו). ובירק הקשואים והדלועים ו ה א ב ט י ח י ם (שם א ד)— שריק, מי האבטיח, עי׳ זה.

***אֲבַטִּיחַ הוֹדִי**, מין צמח יגדל ב ה ו ד ו ופריו דומה קצת בצורתו ל א ב ט י ח, ומלא משקה משיב נפש, melocactus : אן יעשה האמבטי כלו מסחיטת הדלעת וכו׳ או מ א ב ט י ח ה נ ד י (קאנון ג, כ ג). וישתה העלול החלב החלוב שיעור נכון אם לא יהי׳ שם קדחת ומי השעורים ומי הדלעת ומי ה א ב ט י ח ה ה נ ד י (שם).

אָבִי [1] מלת הקריאה להגות רצון ותשוקה: אָבִי יבחן איוב (איוב לד לו).

—אָבִי, סמי׳ מן אָב.

אָבִיב [2], ש״ז מ״ר ׳אֲבִיבִים,—השבלים כשהן כבר בקנה ועודן ירקות, ;épi vert; grüne Aehre green ear:והפשתה והשעורה נכתה כי השעורה אביב והפשתה גבעל (שמות ט לא). ואם תקריב מנחת בכורים לה׳ אביב קלוי באש גרש כרמל תקריב את מנחת בכוריך (ויקרא ב יד). הזורע וכו׳ וסיערתו הרוח (את הזרע לתוך הכרם) לפניו ר״ע אומר אם עשבים (עלו) יופך ואם א ב י ב ינפץ ואם הביאה דגן תדלק (כלאים ה ז). על שלשה דברים מעברין את

בנוסחה עם גוף פירוש הרמבם הוצ׳ דרנב׳ אמבטי.—[1] גרס׳ הערוך ערך אבט וערך אודנא. ובנוסח׳ וכ״י אמבטי.

[2] משקל שְׁבוּי, ואעפ״י שיש מפקפקים באמתות מלה השם שבוי, מכל מקום כבר נתקבל בלשון.—[3] כך הגרסה בתוספתא בנוסחאותינו, ובמהד׳ צוקמ׳ מכ״י ארפוט אבטו, וצ״ל אבטי. וכן הביא הערוך ערך בטח; ובתוספתא א ב ט י כמין טיחת טיט בבנין שהוא סמוך לחלון וזיז נתון עליו וכו׳ פי׳ א ב ט י בנין כמין אבטי של מרחץ, ע״כ, והם ממש דברי רה״ג בפירושו למשנה אהל׳ י״ב ג׳ אלא שנשמטה שם מלת אבטי אחרי מלת בתוספתא. והנה אעפ״י שמפני הדמיון עם השם אבטי של מרחץ כתב רה״ג בנין כמין אבטי של מרחץ, עקר הכונה בשם זה היא מה שכתב בתחלת הפרוש: טיחת טיט בבנין וזיז נתון עליו, כמו שמוכח ממה שתרגם שם רה״ג בערבית ולא הביאו הערוך, והוא: רד בטיית, ופרוש רד a) בערב׳ הוא סמך, כל דבר שדבר אחר סומך עליו. והנה לא נתברר מקור מלה זו, כי הדמיון עם אבטי של מרחץ דחוק מאד. וגם מה שהביא קרויס כי השם אמבטי שמש גם ביונית במלאכת הבנין אינו מצילנו מהדחק יען מלה זו ביונית במלאכת הבנין פרושה מ ד ה, שאינו ענין לכאן. וי״ג אבטת, ועי׳ בטח.

[4] מארמית וסורית וערבית נראה שהתנועה האחרנה ארוכה. בארמ׳ אֲבַטִּיחָא, מ״ר חַיָא, בסור׳ בטיהא, בערב׳ בִּטִּיח׳ b) ובפי ההמון גם בַטִּיח׳. ויש סברים כי זה שם שאול מלשון מצרית, ולפי דעת פרנקל (Aram. Fremdw.) השם בִטִּיח׳ בערב׳ שאול מארמית, וקצת סימן לדבר שהוא ש א ו ל הוא שנהוג בערב׳ גם השם המסורס טִבִּיח׳, כאלו נגזר מן שרש טבח׳ במשמעת בשל.—ואין חבר למשקל זה זולתי אֲבַעְבֻּעַ. ואם האלף אינה סי׳ המשקל אלא נוספה או מהשרש, יש קצת דמיון למשקל זה בהשמות חֲנָמַל, חֲבַצֶּלֶת.

[1] מנחם בן סרוק פרש: רצוני ומאויי שיבחן איוב. רש״י ראב״ע ואחרים פרשו שהוא קריאה לאלהים במשמ׳ אב לבנים. וקצת החוקרים החדשים (וטעטין ואחרים) העידו כי הערבים בחורן אמרים אַבִי תַבִי וכו׳ במשמ׳ אבקש, תבקש וכו׳. — אולסה׳ סובר כי אבי במשמעת אב לבנים קבל בשמוש הדבור הרגיל משמעה של בקשה והגיית מאוה. ויש מפרשים במשמעה זו גם: אבי דבר גדול דבר הנביא (מ״ב ה יג).

[2] מן אבב.

a) رد   b) بطّيخ بَطّيخ

השנה על האביב ועל פירות האילן ועל התקופה (תוספתא סנהדרין יג). אביב קצור (ירוש' יומא מג:). —ומ"ר: כח תת באביבים רבים (פיוט מוסף פרשת חדש, כימים המכורכים). זורזו להקדים שלוחים דיני גיא נבואות, צאת בעסק עשות כריכות מאביבי תבואות (ר' מאיר נהוראי, פיוט אור יום הנף, א פסח). לפי שעדיין אינם (החרובים) אביבים (אמרי יושר ר"מ דיין סי' ג) —ב) חדש הָאָבִיב, החדש שבו הדגן אביב, הוא חדש ניסן, Monat April; mois d'Avril: שבעת ימים תאכל מצות כאשר צויתיך למועד חדש הָאָבִיב כי בו יצאת ממצרים (שמות כג יה). —ג) יעונת השנה אחרי הסתו מן ניסן ועד תמוז, printemps; Frühling; spring: וברוב שיקרה (חלי הפלג) יקרה בחזק קור הסתו, וגם יקרה בא ביב, בתנועות הלחות (קאנון ג. כ כ). ואם יוקדם סתו צפוני, וילוה אליו אביב דרומי גשמי, וקיץ בלתי נשיבות הרוחות, ירבה בו הרמד (שם שם, א ו). והנה ירבה השעול בסתו ובאביב הסתוי (שם ג יב). וכבר כתבו הטבעיים שארבעת תקופות הזמן הם כנגד הארבעה זמנים ששיערן בחיי האדם, הזמן הראשון שהוא האביב הוא כנגד הילדות והשחרות וימי הנערות, והקיץ הוא כנגד זמן הבחרות (ר"י אברבנאל זבח פסח, בסוף). ימי ניסן ואייר סיון זמן האביב האויר יותר ממוזג (כי להגון אולס"ת, א"כ). ד' זמני השנה שהם האביב והקיץ והחרף והסתו (כתב' דע' ר"מ אלבילא ו א). —ומשל: דרור אחד לא יבשר האביב (אבר' שלוס, נוה שלוס א ו). והוא הזמן הממוצע בין הקור והחום והוא זמן האביב (מאיר אלדבי, שבילי אמונה, כ ד). רק את (השמש), כי שבת צפונה, עת אָבִיב קראת לנו.... ותחי רוח כלנו (אד"מ שש"ק א' האביב). פרחים... מתגרת יד הסתו נבלו קמלו, מרית הָאָבִיב חיו כלם (יל"ג, שיר תל אביב). אך שוא הוא הָאָבִיב, כל תלמי רקמה, לא תחז בם עיני כ"א קוץ עם שקמה (מיכ"ל כנור בת ציון, האביב). —ובהשאלה לשני הילדות, הבחרות: אהה! ימי הילדות אביב החיים (רמ"א גינזבורג, אביעזר ג). מדוע לא ימשכו אביב נעורי כל ימי צבא על הארץ (ארבע כוסות התרעלה). ושערותם הלבינו לשחור תשובנה אביב נצחי יהי (אבר' גוטלבר, ממגלים דף קלו). באביב תבל, בעלומי הארץ עת היא עוד לא מלאה מטה ופרק (יל"ג, הסוס המתנקס).

אֲבִיבִי, שת"ז, נק' אֲבִיבִית, — א) מה שהוא מזמן האביב: ושיהיה זמנו (של האביב) זמן מה שבין השווי האביבי או לפניו או לאחריו, מעט עד הגיע השמש לחצי שור (קאנון אב, כ ג). דע כי אלה הפרקים (של השנה) אצל חכמי הכוכבים הם זמני העתקות השמש ברבע רבע מגלגל המזלות, מתחילים מהנקודה האביבית (שם). —ב) שיש בו מטבע האביב, לא חם ביתר ולא קר, כמו האביב: ואם יהיה הקיץ אביבי תהיינה הקדחות רפות בענינם (שם אב, כו). יש מן הארצות שהן שוות, אביביות, ומהן חמות קיציות, ומהן קרות סתויות ומהן יבשות חרפיות (שם, ג, כד).

אֶבְיוֹן[1], ש"ז, מ"ר אֶבְיוֹנִים אֶבְיֹנִים, כנ' אֶבְיוֹנְךָ, אֶבְיֹנֶךָ, סמי' אֶבְיוֹנֵי אֶבְיֹנֵי ולנק' אֶבְיוֹנָה— א) דל מאד שאין לו צרכיו ומבקש מאחרים, poor, needy; paurve, indigent; Bettler, Dürftiger: כי יהיה בך אֶבְיוֹן מאחד אחיך באחד שעריך וכו' לא תאמץ את לבבך ולא תקפץ את ידך מאחיך הָאֶבְיוֹן (דבר' טו ז—ח). לקנות בכסף דלים וְאֶבְיוֹן בעבור נעלים (עמו' ח ה). אם אראה אובד מבלי לבוש ואין כסות לָאֶבְיוֹן אם לא ברכוני חלציו ומגז כבשי יתחמם (איוב לא יט—כ). כפה פרשה (האשת חיל) לעני וידיה שלחה לָאֶבְיוֹן (משלי לא כ). לא תטה משפט אֶבְיֹנְךָ בריבו (שמות כג ו). פתח תפתח את ידך לאחיך לעניך וּלְאֶבְיֹנְךָ בארצך (דברים טו יא). שמעו הדבר הזה פרות הבשן אשר בהר שמרון העשקות דלים הרצצות אֶבְיוֹנִים[2] (עמ' ד א). פזר נתן לָאֶבְיוֹנִים צדקתו עמדת לעד (תהל' קיב ט). —והשביעת תשמטנה (את תבואת האדמה) ונטשתה ואכלו אֶבְיֹנֵי עמך (שמות כג יא). צידה ברך אברך אֶבְיוֹנֶיהָ אשביע לחם (תהל,

---

[1]) משקל עֶלְיוֹן, אלא שזה תאר ואביון שם. ואמרו הקדמונ' ורוב האחרונים שנגזר מן אבה במשמ' חפץ, ואביון ר"ל מי שחפץ. ודחוק הוא. וברט (מה"ש כז) הביא בשם חלמ"צ דמיון לזה מלשון ג'פטית ושער כי היא מלה שאולה מלשון מצרית הקדומה, אך בעצמו העיר על הדוחק שיש בהשערה זו. ואולי היה לשרש אבה בתחלה משמ' בקש, שאל, כמו בעה, ופרוש אביון הוא מי שמבקש, שואל, וכן בערבי' שאיל a), ר"ל אביון משרש שאל.— [2]) נמסר במס': י"ו במקרא ג' חסר'.—

a) سائِل

קלג יח)—ויבא הרבה בחבור עםעני[1])דל:לא תעשק שכיר עני ואביון (דברים כד יד). העניים והאביונים מבקשים מים ואין (ישעי' מא יז). הנה זה היה עון סדם אחותך גאון שבעת לחם וכו' ויד עני ואביון לא החזיקה (יחזקאל יו מט). יחס על דל ואביון (תהלים עב יג). פלטו דל ואביון מיד רשעים הצילו (שם פב ד). — ועם הנגוד עשיר: גם בני אדם גם בני איש יחד עשיר ואביון (שם מט ג). — ב) קשה יום נתון בצרה, נרדף, malheureux ; elend ; wretched : לחבל ענוים באמרי שקר ובדבר אביון משפט (ישעי' לב ז). שירו לה' הללו את ה' כי הציל את נפש אביון מיד מרעים (ירמי' כ יג). כי עני ואביון אנכי ולבי חלל בקרבי (תהל' קט כג).—ולנק' אביונה-יונות: ואביונה לנק' (אדונ' בן תמים, ראב"ע קהל' יב ה). נמשלים הארצות (בימי החרף) לשממות נחרצות, נחרצות בזקנה אלמנה אביונה (ראב"ע, ריב בין הקיץ והחרף). חרדי כיונה עניה א ב י ו נ ה זכרי בכל עת מנוחה עליונה (סכתי יגונך, תוכח' ליוה"כ).

*אביון, ש"ז מן אביונה שלקמן (רד"ק מכלול, כ"ז תל"ע, בטבר) ועי' הערה לאביונה. — ומ"ר: תמלאו כריסו מתמרות אביוניך (עזרת הבבלי תוכח' מוסר יח).

*אביונה[2]), ש"נ, מ"ר אביונות, — הפרי הרך של הצלף, משמש לתבל המאכל, caper berry ; Kaper; câpre: הצלף מתעשר תמרות ו א ב י ו נ ו ת[3], וקפריסין ר"ע אומר אינו מתעשר אלא אביונות מפני שהן פרי (מעשרות ד ו). אמר רב יהודה אמר רב צ"ף של ערלה בחוצה לארץ זורק את ה א ב י ו נ ו ת ואוכל את הקפריסין (בבלי ברכ' לו). על מיני נצפה על העלין ועל התמרות אומר בפה"א ועל ה א ב י ו נ ו ת והקפריסין אומר בפה"ע (שם). מעשר מקפרס על על התמרות ומן התמרות ע' הקפרס אבל לא מהן על ה א ב י ו נ ו ת ומן ה א ב י ו נ ו ת עליהן א ב י ו נ ו ת נתנו עליהן חומרי אילן וחומרי זרעין (ירוש' מעשר' ד' נח). פרי ה א ב י ו נ ה הוא קפר חם וטוב לטחול (אסף הרופא, כ"י מינכן דף כז). צלף הוא מין אילן ויש בו קפריסין ועלין ו א ב י ו נ ו ת (ערוך ערך צלף). וכן ה א ב י ו נ ו ת של צלף חייבים בתרומה מפני שהם פרי (רמבם תרומ' ב ד). ו ה א ב י ו נ ו ת של צלף הן הפרי שהן כצורות תמרים דקים (שם הלכ' ברכו' ח ו).

אביונה[1]),ש"נ,—כמו אביונה שלמעלה,והוא פרי הצלף, ומפני שהאמינו שפרי זה מעורר התאבון והתאוה [2]) השתמשו במלה זו במשמעה של תשוקה ותאבון ותאוות בשרים, appetit ; sexual desire ; Gelüste ; désir charnel, : וינאץ השקד ויסתבל החגב ותפר האביונה [2]) כי הלך האדם אל בית עלמו

[1]) ההבדל בין עני ובין אביון: להקדים (בתשלומי שכר שכיר) עני לאביון וכו' א ב י ו ן דלא כסיף למתבעיה (ב"מ קיא:). ורשי שם: אביון מעונה מעני. [2]) בספ' היחיד לא נזכר בשום מקום ב"א הרבים, וספרדים ואשכנזים קראים אֶביונות, וכן נקודה בכל משנ' המנקד' הנדפסות. בוקשד' ובשתלי אֲב-, צ"ד אֶב-, וכן נקדוה לוי קוה' ודלמן, ואעפ"י שחלק על זה דר' לו (שהצ"מ), והחליט כי צריך לקרא אֲביונות, כמו אֲביונה שלקמן, כמו שנקודה מלה זו בה"ג הוצ' הילדסה' על אביונות. אין לדחות הקריאה המקבלה.—ובדבר מקור השם הזה לא מצא חוקרי הלשון דבר יתר מתקבל מדעת הקדמו' שפרשוה מלשון א ב ה במשמ' חפץ מפני שהפרי הזה גורר ומעורר ה ת א ב ו ן לאכילה.
— [3]) וז"ל הרמבם בפרוש המשנה: צלף היא בערבית אלכבר וכו' ויש ממנו פרי מבושל כל צרכו ושמו הידוע אצלינו בלשון ערבי פרוע (כצ"ל במקום אלפרס, וקוהוט נשתבש בזה מאד) אל כבר והוא הנקרא א ב י ו נ ו ת. ע"כ. ו פ ר ו ע בערב' הוא בעין כפתורים הצומחים על האילן.

[1]) אין חבר למשקל זה זולת שע"פ מנדון ועסי נראה שפיפון-וישימון. והיתה דעת ר' אדונים בן תמים, כי אביונה הוא הקט' מן אביונה, אמר וז"ל: ואביונה לנק' ואם ת צ ע י ר נ ה תהי' אביונה וכן מלת אמינון (ראב"ע קהל' יב ה), ואעפ"י שהראב"ע דחה דקדוק זה, מכל מקום, כיון שרוב המדקדקים הסכימו שאמינון היא הקטנה מן אמנון, שכן היא צורת ההקט' בערבי' למשקל פעלון, אפשר לקבל דעת ר' אדוני בדקדוק מלה זו. קניג (ב רג) סבר כי החפץ להבדיל בין מלה זו ובין חתאר אֶביונה במשמ' עני גרם שנוי הצורה. —[2]) אמר אבן סינא והיא חריף חד וכו' ומוסיף במשגל (קאנן לות הסמים ערך וככר). ואמר דאוד אלצריר אלאנטאבי: יפתח ה ת א ו ה וישיבה אחרי נפלה (תזכרה ערך ככר). וזו תשובה על פקפוקיו של דר' תוד שהזכיר פרופ' מור במחקרו בפרוש אביונה (Prof, Moore JBL X ,55).

[2]) השבע' וכן ולג' תרגמו במשמ' פרי הצלף. מד"ר: זו התאוה המטילה שלום בין איש לאשתו שהיא בטלה, רסע"ג פרש מלשון המשנה אביונות. ר"י גיאת

(קהל' יב ה). — והשתמשו הסופרים הרבה במשמעה מיוחדה זו של תאוה: עד ימי הזקנה שתופר האביונה (בסמ' רפא, ק ב). הנה בן נולד לך אחרי הפרת האביונה (אגר' איל' אהב', שלמה אוליוירו). מכת המחלה ומעצבונה, גבר בי כח הצנה והופרה האביונה (בגידת הזמן). רשע עבד לאביונה (ר"י סטנוב, אסף ב יז). וכסיל יצוה את האביונה לנגיד (שם א נא). השט על פני הים כבר הרגיע המית נפשו ותפר האביונה וכו' תמו כל כוסף ותשוקה (א' גוטל', ממלרים). גם האביונה תפר מפחד המות (יל"ג מסל' א יד). —והשתמש ר"א קליר במלה זו במשמעת כח אבות, זכות אבות: אודה כהופר ה האביונה [1]) (ר"א קליר, אאדה).

*אביונות, כמו חביונות ועי' זה.

*אביונות ש"נ, מעמד איש אביון, indigence; Dürftigkeit: אמר דוד לפני הקב"ה חשוב לעניות ואביונות וגאלני חושה (מדרש תהל' ע).

*אביכה, שה"פ מן אבך משמעה א: להורות ההסתבכות והאביכה שהיה לאחד עם האחר הפך טבעם של הברד והאש (נוה שלום, יח).

אביל, עי' אבל.

*אבילה, שה"פ מן אבל: אנינה מבפנים ואבילה מבחוץ (מד"ר איכה, פתיחה מ"ד).

*אביסה, שה"פ מן אבס: וההיא אביסה היינו הלעטה (תוספ' שבת נה).

אביפיור, עי' אפיפיור.

*אביק [2]) אביק, ש"ז מ"ר, אביקים; ואביק, מ"ר אביקים, וגם אבק, פתיחה וצנור בשולי האמבט או בדפנות, להביא לתוכה חמים הקרים והחמים, ויפתחוה להוציא דרך בה המים המאוסים, Rinne; canal: האביק [3]) שבמרחץ בזמן שהוא באמצע פוסל, מן הצד אינו פוסל, וכו' אם מקבלת האמבטי רביעית עד שלא יגיע לאביק כשר (מקואות ו' י'). הנוגע באבק טהור שלא נעשה אלא לשמש עם הקרקע (תוספתא שם ה').

*אביקה, אביקות שה"פ מן אבק: ומכאן תראה אביקות ראש הפלסופים וקשיו (רמבן פרש' אחרי מות).

אביר [1]) או אביר ש"ז, סמ' אביר, — כנוי לאלהים, Beiname Gottes: adj. appliqué á Dieu: attr. of God: ותשב באיתן קשתו ויפזו זרעי ידיו מידי אביר יעקב משם רעה אבן ישראל (בראשית מט כד). לכן נאם האדון ה' צבאות אביר ישראל הוי אנחם מצרי ואנקמה מאויבי (ישעי' א כד). והאכלתי את מוניך את בשרם וכעסיס דמם ישכרון, וידעו כל בשר כי אני ה' מושיעך וגאלך אביר יעקב (שם מט כו). אשר נשבע (דוד) לה' נדר לאביר יעקב אם אבא באהל ביתי (תהל' קלב ב ג). —ויש שהשתמשו באביר במקום אביר שלקמן: התבשר אביר הרועים כי צצו בביתך נטיעים גם עמרו ממך זרעים וכשרש תהיה הפארה (ר"י הלוי לר"ש הנגיד). וכמו"כ אבירי לב במקום אבירי: מגערתך פחדו ורהו אישים אבירי לב (עמנ' מחב' ט).

אביר [2]), שת"ז מ"ר אבירים, —גדול, חזק, אמיץ, strong, mighty; tapfer, stark; brave, vigoureux. א) בפרט השור הגס, החזק, the bull; le taureau; der Stier: כי זבח לה' בבצרה וטבח גדול בארץ אדום, וירדו ראמים עמם ופרים עם אבירים (ישעי' לד ו ז). סבבוני פרים רבים אבירי בשן כתרוני (תהלים כב יג). — וכנוי להסוס החזק, החר,

---

תרגם, אל שהוה, ר"ל התאוה. וכן מנחם, ריב"ג, רשי, רד"ק, רלבג, וכמו"כ רוב החדשים, במשמ' חפץ ותאוה ותאות בשרים. ראב"ע מלשון בינה, והכונה לרוח האדם. ויש פרשו הנפש, הנשמה. — [1]) מד"ר על פסוק זה: האביונה זו זכות אבות.

[2]) כך מנקד במשנ' מנקדות כ"י פרמה במשנה מקו': האביק לאביק, וכן קריאה המקבלה של אשכנזים וספרדים, וכן מער' המער'. ובוקשד' כשתלי וצ"ד אביק, וכן במשנ' המנק' הנדפסות. וכן לשון רבנן. לוי נקד אביק, קוה' אביק וכן דלמן. ובדבר מקור המלה הנה שי"ר בערך מלים החליט כי היא עברית והיא היא המלה אפיק, אך רמבם אמר כי היא בערבית אלאנביק, שמקורה מיוני', וכן הסכימו פלישר, קוה' דלמן. וקרויס רואה בה מלה שמית. — [3]) רה"ג: אותה האמה שיבואו המים החמים והקרים בה ויורדים אל האמבטי שמו אביק. ע"כ. וכבר נזכר למעלה כי הרמבם תרגם אותה אלאנביק בערב'.

[1]) לפי דעת רוב החכמים כמו אביר שלקמן משרש אבר במשמ' כח וגבורה. ויש סברים כי הוא הכנוי אביר להשור אפים שהאליהו המצריים, ותקון סופרים היא לקרא אביר במקום אביר להבדיל בין קדש לחול.

[2]) שרש אבר, ע' זה.

the horse; le cheval; das Ross : אז הלמו עקבי סוס מדהרות דהרות אביריו (שופט׳ ה׳ כב). מדן נשמע נחרת סוסיו מקול מצהלות אביריו רעשה כל הארץ (ירמי׳ ח יז). מקול שעטת פרסות אביריו מרעש לרכבו המון גלגליו לא הפנו אבות אל בנים (שם מז ג). — ב) כנוי להשור אפים שעבדו לו המצריים, Apis : הגידו במצרים והשמיעו במגדול והשמיעו בנף ובתחפנחס אמרו התיצב והכן לך כי אכלה חרב סביביך מדוע נסחף אביריך לא עמד כי ה׳ הדפו (שם מו יד יה). — ובהשאלה לאנשים, לגבורים, לחשובים ואנשי מעלה: סלה כל אבירי אדני בקרבי קרא עלי מועד לשבר בחורי (איכה א יה). — וכנוי ליצורים עליונים, למלאכים : ויצו שחקים ממעל ודלתי שמים פתח וימטר עליהם מן לאכל ודגן שמים נתן למו לחם אבירים אכל איש (תהלים עח כג-כה). אשר אימתך באראלי אמן באבירי אמיץ (ר״א קליר). — ובכלל, גדול והשוב : אפילו קל שבקלים ונתמנה פרנס על הצבור הרי הוא כאביר שבאבירים (רה״ש כה:). הקיש ג׳ קלי עולם (ירבעל בדן ויפתח) לג׳ אבירי עולם (משה אהרן ושמואל) (ירוש׳ רה״ש הלכה ב). עשרת אבירי ברית התרימו (אלהים אל דמי). גבורי החכמה ואבירי המזימה אשר לא ירעשו מרות סערות התלאות (רמ״ע פלקירא, צרי היגון). ובך אבירי הזמן סליתי (עמנ׳ פרנס׳, הוספ׳ למתק שפתים). — אביר לב, מי שלבו חזק, קשה, בלי רגש, שאינו מתפעל משום דבר, stubborn; verstockt; dur de coeur : שמעו אלי אבירי לב הרחוקים מצדקה, קרבתי צדקתי לא תרחק ותשועתי לא תאחר (ישע׳ מו יב). — ולשבח, אמיץ הלב : ושיהיו הדיינים אבירי לב להציל העשוק מיד גוזל (סמ״ג עשה לז). מי יתנני אביר לב לנתק עבותות אהבתי אותך (א׳ מפו, אהבת ציון ו). — ה) עליון ראש : chief; Oberer; chef : אביר הרעים אשר לשאול (ש״א כב ח). והיה המלך נקתניבור משכיל וחכם וראש על כל חרטומי מצרים ואביר המכשפים ומורידי כחות הככבים (יוסיפון פ׳ ו). והרופא המדקדק השלם אביר המדקדקים ר׳ יונה בן גנאח (ר״י דורא, מעשה אפוד, הקדמה). כן הוא (ישעיהו) אביר הנביאים וכן הוא לשון למודים אשר חננו ה׳ (א׳ מפו אהבת ציון ח׳)

אבירות, ש״נ, מדת ותכונת אביר הלב : ויענהו יוסף (להבחור היוני נכד אלכסנדר מוקדון) האמת אתך לאמור כי אתה מזרעו (של אלכסנדר) לאבירות הלב אשר נראה בך, אמנם דע לך כי אבירות הלב צריכה לסמך הגבורה (יוסיפון, פרק פו). והמוקדמין שלחו בעד ר׳ יהושע הנזכר ואמרו לו מדוע אתה עובר הסכמת השלשים וכו׳ והוא ענה להם עזות ובאבירות לב השיב להם... (תשובת ריב״ש תלג). — או במתון ואבירות לב (יסוד׳ מסיר ליאון כפ׳ לופ׳ יב) אבירות לב להיות עז כנמר כנגד המלעיבים (ר״י אבוהב, נהר פישון יב ו). — ובלי השם לב : פעולת האבירות גורמת חזק האבירות (ר״י סטנוב, המדות לאריסטו ב ג).

אבך[1],

ממנו התאבך, ־אבך, ־אבך, ־אבך

— התפ׳, התאבך : התעבה ונהיה סמיך[2], sich verdichten; s'épaissir; to thicken : כי בערה כאש רשעה שמיר ושית תאכל ותצית בסבכי היער ויתאבכו גאות עשן (ישע׳ ט יז). ומזה נאמר לעבות הכבדות במים המתאבכות יקרות וכו׳ אבל יהיה אופל העבות המתאבכות הכבדות במים (ר״י אבן תבון בהפרשים של ריב״ג שרש יקר). ואף השם וחמתו עלינו נתכו, וגאות עשן הצרות התאבכו, והרואות בארובות חשכו (הקדמ׳ תרגום פרו׳ המבני להרמבס מועד). — ב) נתערבב זה בזה,[3] to mingle; se mêler; sich vermischen : והיו ב׳ העשנים (של הקרבן לצלמו של מיכה ושל בית המקדש) מתאבכין ועולין לשמים (פסק׳ רב׳ איכה ישבה). וצעקה ומהומה יתאבכו בנו (אד״ס מיכ׳ דמעה סה). — ובמשמ׳ הסתבך: ובכל אשר הרצועות (של הצידים) מגיעות יתאבכו הצפרים ויפלו ארצה (תוה״ע, אוז). — ובהשאלה נתבלבל, נבוך בדבריו : אשר בו נתאבך מנחם (תשו׳

---

[1]) קשה להחליט אם יש איזה שתוף בין השרש העברי הזה ובין אבך a) בערב׳ שמשמעתו הוא היה בעל בשר הרבה. — [2])כך תרגם רסעג הפעל ויתאבכו ויתכאתף אקתדאר אלדכאן, (תרג׳ רסע״ג, דרנב׳), ר״ל התעבה רבוי העשן (כת׳פ b) בערב׳ היה עבה, סמיך). וכן הביא ריב״ג פרוש זה : וכבר פרשו בו ענין עובי, ע״כ. ובמשמעה זו השתמשו בו הסופרים הקדמונים בפעל ובפעל וכו׳. — [3]) ממאמר הפסקתא שאחרי זה נראה כי פרשו התאבכו התערבבו, וקרוב לזה שרש

---

a) آيك b) كَثُفَ

דול' כן לכרט).—ג) התעלה והתרומם ונערם והתגבב [1], s'élever en l'air; to roll up; sich aufwirbeln: העשן וכדומה: עשן גאות תתאבך ורקב יעל על גבך (את פני מכין, מתז' רומני). — ואמר המליץ: על כן יאמר משל הקדמונים נכבדים במורד ירדו וקלים יתאבכו גאות עשן (ר"י סענוב אסף א מו).

— פע' *אִבֵּךְ, — אִבֵּךְ את הגוף וכדומה, עשהו עבה, סמיך, שחלקיו קרובים וצפופים מדבקים זה עם זה מאד, ההפך מספוגי, verdichten; to compact; rendre dense: (סמים) מבשלים מרכבים מקשים סומכים פותחים מדביקים ממרקים מספגים מאבכים מתיכים הבשר (כלל קלר מן הסמים הנפרדים, רשימ' כ"י המבורג).

*אִבּוּךְ שה"פ: וממה שנוסה (ברפואת הנקרס) סחיטת עלי הקנים הלחים הנה אם ירטה בהם שעה ארוכה ואם יסבול (החולה) המקררים ולא יכאיבוהו באבוך ומתיחה הנה אין כמו ההנדבי ומי ענבי השועל (קאנון, ג כב ב ז).

— פע', *אֻבַּךְ, פעול מן אִבֵּךְ: אמנם במשוש תודע (תקדחת המתחדשת מהתאבכות הגוף) לפי שהמשוש עור בעליה יהי' מקשי קשה מאובך וכו' ואמנם מי שהיתה בו קדחת יום ממורט בבשר הרך הנה השמן והמריחות פחות תועלת לו מתועלת המאובך וכו' מי שצריך שיתרחבו נקבי גופו ויותך הרבה כמו בעל הגוף המאובך פעמים רבות (תרגום פרקי גלינוס, כ"י פריז).

—קל *אָבַךְ והפע' *הֶאֱבִיךְ, השתמש בהם ר"א קליר: אבקו בקינות בבל שנה שלותי, אבכו [2] בה פנים בפנים עד כלות שלחי (קרוב' לת"ב). אאביך ביום מבך עגל חצי גרני (שם).

*אֶבֶךְ, ש"ז: מאתמול ערך מורך ואבך [3] מרחפת בשלשת גדוש בסבך (אסיפת, קונט' הפיוט').

בוך וכן פרש רשי מלשון נבוך. — [1]) כך פרש ריב"ג ויתאבכו: מלה יחידה ועניגה הגבהות והעליה. ע"כ. ורדק פרש ויתגאו בגאות עשן. וכן מעריך והמערכות, מלשון סבך ושרג. וכן צ"ד. וגזנ' וכל החדשים אחריו חברו את שני הפרושים יחד: התרומם והסתבך. [2]) אין כונת הפיטן ברורה. קצת המפרשים פרשו מלשון בכיה וקצתם במשמעת עטיפה.

[3]) גם כונת שם זה לא ברורה, וכבר העיד צונץ על פיוט זה כי קשה להבינו. אך על פי המלים מאתמול ערך יש לשער כי כונת הפיטן באבך היתה אולי להגהנום.

אבל, ממנו אָבַל, אֵבֶל, אָבֵל, אֲבֵלוּת.

אָבַל [1]), עתיד אאבל, יאבל, צווי אבל, עם על אחריו,— הצטער צער גדול, היה לבו מלא יגון על איזה דבר, to mourn; trauern; être triste: העל זאת לא תרגז הארץ ואבל כל יושב בה (עמוס ח ח). הכרת מנחה ונסך מבית ה' אבלו הכהנים משרתי ה' (יואל א ט). לעגלת בית און . . . כי אבל עליו עמו (הושע י ה). ואנו הדיגים ואבלו כל משליכי ביאור חכה (ישעי' יט ח). אך בשרו עליו יכאב ונפשו עליו תאבל (איוב יד כב).—ובהשאלה לדברים לא בע"ח: על זאת תאבל הארץ וקדרו השמים ממעל על כי דברתי זמתי ולא נחמתי ולא אשוב ממנה (ירמיה ד כח). —ב) ביחס להאדמה והצמחים, נבלו, יבשו, היה להם מראה של אבל: ה' מציון ישאג ומירושלם יתן קולו ואבלו נאות הרעים ויבש ראש הכרמל (עמוס א ב). אבלה נבלה הארץ אומללה נבלה תבל (ישעי' כד ד). אבל תירוש אומללה גפן נאנחו כל שמחי לב (שם ז).

—*אֲבִילָה שה"פ: אנחה מבפנים ואבילה מבחוץ (מדרש איכה, פתיחה).

הפ'—הֶאֱבִיל עתיד יַאֲבִיל, גרם שיאבל: כה אמר ה' ביום רדתו שאלה האבלתי כסיתי עליו את תהום (יחזק' לא טו).—ובמשמעת נתן צורה של אבל: חשב ה' להשחית חומת בת ציון נטה קו לא השיב ידו מבלע ויאבל חיל וחומה יחדו אמללו (איכה ב ח).

— הִתְאַבֵּל על, עשה אבל, בפרט על מת, être en deuil; to mourn; trauern: ויקרע יעקב שמלתיו וישם שק במתניו ויתאבל על בנו ימים רבים (בראשית לז לד). כאשה זה ימים רבים מתאבלת על מת (ש"ב יד ב). וימת (יאשיהו) ויקבר בקברות אבותיו וכל יהודה וירושלם מתאבלים על יאשיהו (דהי"ב, לה כד). ולא היו מתאבלין אבל אוננין (סנה' ו ו). מפני מה בניו ובנותיו של אדם מתים כשהם קטנים כדי שיבכה ויתאבל על אדם כשר וכו' שכל הבוכה ומתאבל על אדם כשר מוחלין לו על כל עונותיו (מו"ק כה.).—ובכלל לצער גדול עמק: וידבר משה

---

[1]) בארמ' וסור' אֲבַל, באשור' אַבָּלֻ. בערבית אבן a), וגם אבל אלמית b), כפד את המת, בכה עליו, ספר בשבחו.

---

a) أبن b) أبل الميت

את הדברים האלה אל כל בני ישראל (כי ימותון במדבר) ויתאבלו העם מאד (במדבר יד לט), וישמע העם את הדבר הרע הזה ויתאבלו (שמות לג ד). ולא יסף שמואל לראות את שאול עד יום מותו כי התאבל שמואל אל שאול (ש"א יה לה). עד מתי אתה מתאבל אל שאול (שם יו א). שמחו את ירושלם וגילו בה כל אהביה שישו אתה משוש כל המתאבלים עליה (ישעי' סו י). באה העת הגיע היום הקונה אל ישמח והמוכר אל יתאבל (יחזק' ז יב). ויאמר נחמיה וכו' לכל העם היום קדש הוא ליי' אלהיכם אל תתאבלו ואל תבכו (נחמי' ח ט). שלא להתאבל (על ירושלם) כל עיקר אי אפשר (תוספתא סוט' טו). כל המתאבל על ירושלים זוכה ורואה בשמחתה (תעני' ל:). — ובמשמעת התראה כמו אבל: ויקח משם (יואב) אשה חכמה ויאמר אליה התאבלי נא ולבשי בגדי אבל והיית כאשה זה ימים רבים מתאבלת על מת (ש"ב יד ב).

א. **אָבֵל** ש"ת סמי' אֲבֵל, אֲבֶל, נק' אֲבֵלָה, מ"ר אֲבֵלִים, אֲבֵלוֹת, סמי' אֲבֵלֵי, — מי שמתאבל על מת, qui est en deuil; mourner; Trauernder: וימאן (יעקב) להתנחם ויאמר כי ארד אל בני אָבֵל שאולה (בראש' לז לה). כאבל־אם קדר שחותי (תהלים לה יד). שלחני (אלהים) לחבש לנשברי לב וכו' לנחם כל אֲבֵלִים לשום לַאֲבֵלֵי ציון לתת להם פאר תחת אפר (ישעי' סא ג). ואשלם נחמים לו ולאבליו (שם נז יח). אבל אסור בתספורת וכו' בתכבוסת וכו' (מו"ק יד: טו.). ועל שפם יעטה שיהו שפתותיו מדובקות זו בזו שיהא כמנודה וכאבל (שם טו.). — ב) מלא צער, attristé, trauerig; sorrowful: והמן נדחף אל ביתו אָבֵל וחפוי ראש (אסתר ו יב). — ולא בע"ח: דרכי ציון אֲבֵלוֹת מבלי באי מועד כל שעריה שוממין (איכה א ד). — ג) בפמ"ז [1]) כמו אֵבֶל, ומ"ר: אבל שתכפוהו אֲבִילָיו [2]) הרי זה מיקל בסכין (שמח' ה ט). — ד) כהן נוצרי, כומר[3]), Abt; abbé:

האבל [1]) מקליני (מגלת יוסף הקנאי, REJ 1881) האביל מביטיטאנאה, האבל מבייש (פנק' חשבונ', שם 1834). — ולנק': האבלת מנוארי (שם).

ב. **אָבֵל** [2]), ש"נ כנוי אָבֵל, מ"ר אֲבֵלוֹת סמי' אבלות, — שדה משקה, רטוב, עטוף דשא, meadow, Wiese, pré: מעיר מבצר ועד כפר הפרזי ועד אָבֵל [3]) הגדולה (ש"א ו יח). ותשמש לקריאת שמות מקומות: אָבֵל בית מעכה, אָבֵל ברמים, אבל מחולה וכדומה.

אֵבֶל ש"ז כנוי אבלי אבלם, מ"ר אֲבָלִים, — א) צער ויגון גדול בסבת צרה ואסון, בפרט על מת, deuil; Trauer; mourning: ותהי התשעה ביום ההוא לְאֵבֶל לכל העם כי שמע העם ביום ההוא לאמר נעצב המלך על בנו (ש"ב יט ג). והעליתי על כל מתנים שק ועל כל ראש קרחה ושמתיה כְּאֵבֶל יחיד (עמוס ח י). בת עמי חגרי שק והתפלשי באפר אֵבֶל יחיד עשי לך מספד תמרורים (ירמי' ו כו). — ולתוגה בכלל: ויהי לְאֵבֶל כנרי ועגבי לקול בוכים (איוב ל לא). ובכל מדינה ומדינה מקום אשר דבר המלך ודתו מגיע אֵבֶל גדול ליהודים וצום ובכי ומספד (אסתר ד ג). והפכתי אבלם לששון ונחמתים ושמחתים מיגונם (ירמיה לא יב). — ב) המנהגים שנוהגים בהם המתאבלים על מת: ויעש (יוסף) לאביו אֵבֶל שבעת ימים (בראשית נ י). אֵבֶל לא תעשה פארך חבוש עליך ונעליך תשים ברגליך ולא תעטה על שפם (יחזקא' כד יז). — ג) הזמן שנוהגים בו להתאבל על מת: ויאמר עשו בלבו יקרבו ימי אֵבֶל אבי ואהרגה את יעקב (בראשית כז מא). ותשמע אשת אוריה כי מת אוריה אישה ותספד על בעלה ויעבר הָאֵבֶל וישלח דוד ויאספה

---

[1]) משק' גֵזֵל נרדף עם גֵזֵל. — [2]) כך דכתיב במס' שמחות בכל הדפוסים, וכן בראש' במקומו וטור ושו"ע יו"ד ש"ז מהלכ' אבל. ואין ספק כי זו גרסה קדומה, כי כן העיד ר"י בן גנאח שבמשניות מנקדות נקודה תיבה זו אֲבֵלָיו, ואינו דוחה גם הקמץ שתחת האלף. ובגמ' מו"ק י"ז: הכתיב אבליו, וכן בכ"י שהובא בד"ס שם, וכן באלפס, וכן בהרמבם, והקריאה המקבלה גם כאן אֲבֵלָיו. — [3]) בסור' אבילא, בערב' אֲבִיל a), כהן, כומר, נזיר.

a) أبيل

ואעפ"י שרצה לגרד למצא מקור ערבי לזה, אך כבר העיר נלדקה (ZDMG xl, 724) ופרנקל (Aram. Fremdw.) כי מלה זו באה מסורית לערבי'. ועל שאלת נסטלה (ZDMG xlv, 562) אימתי קבלה המלה אבילא בסורית משמעה של כהן, ענה דר' ריגר כי מלה זו קבלה בסורית משמעה זו על פי משמע' המלים אבלי ציון בעברית. — [1]) רצה שטינשנ' ברשי' כ"י המבורג להגיה אבט, אבל כבר העיר הרב צדיק כהן במאמרו בהקבץ REJ שהעיקר הוא הנוסחה אבל, וכמו שמוכח משאר המקומות המובאים בפנים. וכן צריך להגיה בהכ"י שנתפרסם בה„מקור' לדה"י של היהודים בגרמניה" כמו שהעיר ע"ז כ' בהקבץ REJ, Oct. 1899.

[2]) משק' חָצֵר. — [3]) כך פרש ריב"ג, וכן רוב שאר המפרשים. ויש סברים כי צריך לקרא אבן במק' אבל. ולא נתברר מקורו.

אל ביתו (ש"ב יח כו כז). אירעו א ב ל (מו"ק כ ח). ש א ב ל הוא לה (תוספתא תענ' ב). היה הולך לבית ה א ב ל או לבית המשתה (שם כ"כ ו). אין הבוגרת רשאה לנוול את עצמה בימי א ב ל אביה (תענ' יג:). — ועי' מות.

אֲבָל[1]) מלת הענין,—א) לקים ולחזק דבר, כמו באמת, ;truly, indeed; in der That, gewiss; en vérité vraiment: ויאמרו (אחי יוסף) איש אל אחיו אֲבָל אשמים אנחנו על אחינו אשר ראינו צרת נפשו בהתחננו אלינו ולא שמענו (בראשית מב כא) [2]).— ב) כעין פתיחה להתחלת הדבור להטעימו: ותפל (האשה התקועית) על אפיה ארצה ותשתחו ותאמר הושיעה המלך, ויאמר לה המלך מה לך ותאמר אֲבָל אשה אלמנה אני (ש"ב יד דה). והנה יונתן בן אביתר הכהן בא ויאמר אדניהו בוא כי איש חיל אתה וטוב תבשר, ויען יונתן ויאמר לאדניהו אֲבָל אדוננו המלך דוד המליך את שלמה (מ"א א מב מג). ויאמר (אלישע) ומה לעשות לה ויאמר גיחזי אֲבָל בן אין לה ואישה זקן (מ"ב ד יד). — ג) לתקן ולהוסיף על מה שקדם, nay indeed ; gar wohl, vielmehr; de plus: ויאמר אברהם אל אלהים לו ישמעאל יחיה לפניך ויאמר אלהים אֲבָל שרה אשתך יולדת לך בן (בראשית יז יט). — ד) *בזמן מאוחר שמשה מלה זו להגות דבר הפך הנאמר קדם לה, but ; aber ; mais: ויענו כל הקהל ויאמרו קול גדול כן כדבריך עלינו לעשות, אֲבָל העם רב והעת גשמים ואין כח לעמד בחוץ (עזרא י יג). והאנשים אשר היו עמי לא ראו את המראה, אֲבָל חרדה גדולה נפלה עליהם (דניאל י ז). וילכו שלמה וכל הקהל עמו לבמה אשר בגבעון כי שם היה אהל מועד האלהים וגו' אֲבָל ארון האלהים העלה דוד מקרית יערים (דהי"ב א, ג ד). ויצא אל פניו יהוא בן חנני החוזה ויאמר אל המלך יהושפט הלרשע לעזור ולשנאי ה' תאהב ובזאת עליך קצף מלפני ה' אֲבָל דברים טובים נמצאו עמך כי בערת האשרות מן

---

[1]) בערב' בַל a), והאלף נוספה, וי"א שבערבית נשמטה.—[2]) ובמשמ' זו היתה מלה זו משמשת עוד בזמן מאוחר, בפרט בדרום, כמו שהעיד על זה ר' אבא בר כהנא: ר' אבא בר כהנא אמר לשון דרומית היא א ב ל ברם (מד"ר על פסוק זה).

---

a) بَل

הארץ (שם יט ב ג). יתכסה במים ויקרא א ב ל לא יתכסה לא במים הרעים ולא במי המשרה וכו' (ברכ' ג ה). אימתי בזמן שלא שייר א ב ל אם שייר בעל השדה הוא נותן פאה לכל (פאה ג ה). אימתי בזמן שקבל ממנו למחצה לשליש ולרביע א ב ל אם אמר לו שליש ממה שאתה קוצר שלך מותר (שם ה ה). זית שיש בו סאתים ושכחו אינו שכחה, במה דברים אמורים בזמן שלא התחיל בו א ב ל אם התחיל בו אפילו כזית הנטופה בשעתו ושכחו יש לו שכחה (שם ז ב). אין סומכין לשדה תבואה חרדל וחריע א ב ל סומכין לשדה ירקות (כלא' ב ח). הנולדים מן החמור אף על פי שאביהן סוס מותרין זה בזה א ב ל הנולדים מן הסוס עם הנולדים מן החמור אסורים זה בזה (שם). ולא היו מתאבלין א ב ל אוננים (סנה' ו ו). במה דברים אמורים בזמן שקדם מקחו של זה לשבחו של זה א ב ל אם קדם שבחו של זה למקחו של זה אינו גובה (תוספתא כ"ב). ואין מברכין לפניה א ב ל מברכין לאחריה (ברכ' טז.). באמת אמרו בן מברך לאביו ועבד מברך לרבו ואשה מברכת לבעלה, א ב ל אמרו חכמים תבוא מארה לאדם שאשתו ובניו מברכין לו (שם כ:). במה דברים אמורים בעושין בשכרן אבל בעושין בסעודתן או שהיה בעה"ב מיסב עמהם מברכין כתיקונה (ברכו' טז.).— ואחרי אלא: עד כאן לא אמר ר' יוסי לא יצא א ל א גבי קריאת שמע א ב ל תרומה משום ברכה הוא (שם טו.). אמר ליה ר' יוחנן לא שנו א ל א שלא פתח בלמען ירבו ימיכם, א ב ל פתח בלמען ירבו ימיכם סרכיה נקיט (שם טז.). — וזה רוב שמושו בספרות המאוחרת.—ה) *במשמעת הןאחרי מאמר שולל, doch! ; si: אמר ר' אליעזר, אי אתם מודים שאם ערב ברגליו ביו"ט ראשון צריך לערוב ביו"ט וכו' אמרו לו א ב ל. אמרו לו אי אתה מודה שאין מערבים מיו"ט לחברו אמר להם א ב ל (תוספתא ערובין ה א). אמרו להם בית הלל לבית שמאי אי אתם מודים שמערבים לגדול ביום הכפורים אמרו להם א ב ל (ערובין ל:). אמ"ל ר"י אי אתם מודים לי בט' באב שחל להיות בא' בשבת שמפסיק מבעוד יום אמרו לו א ב ל (שם מא.).

~**אַבְמַיִם**[1]), גוף אוירי אחד מחלקי הרכבת המים והוא יותר קל מכל הגופים הידועים

---

[1]) עי' הערה ל א ב ח מ ץ

Wasserstoff; hydrogène, : הפרדת המים על ידי החשמל נותנת שני חלקים אבמים לכל חלק אחד של אבחמץ (הסקפה שנה ג כט הרי הלם).

אבן[1]), ממנו אבן, *אבן *אבני, **אבניה,

אֶבֶן[2]), כהפס׳ אֶ-, ש״ג, מ״ר אבנים, סמי׳ אבני,—א) גוף קשה,חזק, יחצבוהו מהסלעים ויבנו בו בתים וכדומה, stone ; Stein ; pierre, : ויקחו אבן וישימו תחתיו וישב עליה (שמות יז יב). ועבדתם שם אלהים מעשה ידי אדם עץ ואבן אשר לא יראון ולא ישמעון (דבר׳ ד כח). וישם אבן גדולה (שמו׳ ו יד). ולא יקחו אבן לפנה ואבן למוסדות (ירמ׳ נא כו). ירדו במצולת כמו אבן (שמות יה ה). והאבן גדולה על פי הבאר (בראש׳ כט ג). ולבונים העושים בית יי׳ ולחוצבי האבן (מ״ב יב יג). חלקה טובה ישליכו איש אבנו ומלאוה (מ״ה ג כה). ויאמר יעקב לאחיו לקטו אבנים ויקחו אבנים ויעשו גל (בראש׳ לא מו). אבנים שלמות תבנה את מזבח ה׳ אלהיך (דבר׳ כז ו). גלו אבנים גדולות אל פי המערה (יהוש׳ י יח). ויקח מאבני המקום (בראש׳ כח יא). עצים ואבני מחצב (מ״ב כב ו). ונתץ את הבית את אבניו ואת עציו (ויקרא יד מה). ארץ אשר אבניה ברזל (דבר׳ ח ט). הנה אנכי מרביץ בפוך אבניך (ישע׳ נד יא). ואבניך ועציך ועפרך בתוך מים ישימו (יחזק׳ כו יב). אם יעלה שועל ופרץ חומת אבניהם (נחמ׳ ג לה). היורד להוך חורבתו של חברו ובנאה שלא ברשותו ואמר לו עציי ו א ב נ י י אני נוטל (ב״מ קא.).—ומשל: אבן מאסו הבונים היתה לראש פנה (תהל׳ קיח כב).—ואבנים יקרות לתכשיט: ומלאת בו מלאת אבן ארבעה טורים אבן, טור אדם פטדה וברקת (שמות כח יז).—ובהשאלה לב אבן, לב קשה, בלי רגש: ונתתי להם לב אחד ורוח חדשה אתן בקרבם והסרתי לב האבן מבשרם ונתתי להם לב בשר (יחזק׳ יא יט), לבו יצוק כמו אבן (איוב מא יו). —ואמר המשורר: מימי דמעות לחכה אשך וגם אבני לבבות שחקו מימיך (ר״י הלוי, מה לך צביה). הו יעלת חן ל ב ב ה א ב ן וכו׳ הן מאנוש ילדת אידי רחמים ממך נדוד הרחיקו (רמח״ל מ״ע ג א). — ולמשל להעדר גמור של חיים ותנועה: תפל עליהם אימתה ופחד בגדל זרועך ידמו כאבן (שמות יה יו). ויהי בבקר בצאת היין מנבל ותגד לו אשתו את הדברים האלה וימת לבו בקרבו והוא היה לאבן (שם כה לז). הוי אמר לעץ הקיצה עורי לאבן דומם (חבק׳ ב יט). —ומליצה, אבן מקיר תזעק: הוי בצע בצע וכו׳ כי אבן מקיר תזעק וכפים מעץ יעננה (חבק׳ ב ט יא).— *דחה א ב ן אחרי הנופל, ר״ל עשה מעשה כדי שהנופל לא יוכל לקום: הואיל והלך זה ונעשה כומר לע״ל אימא לידחי א ב ן אחרי הנופל (קידוש׳ כ:).—ומשל: *בור ששתית ממנו אל תזרק בו א ב ן (מד״ר במדב׳ כב). —*א ב נ י ם שישבנו עליהן בנערותנו עשו עמנו מלחמה בזקנותנו (ירוש׳ כלה א סג). —*זרק א ב ן למרקולים, ר״ל עשה מעשה במחשבה שאין בו כל רע, ובאמת יש בזה חטא, עי׳ מרקולים.—ב) אבן משמשת למשקל, weight ; poids ; Gewicht : אבן שלמה וצדק יהיה לך איפה שלמה וצדק יהיה לך (דברים כה יה). תועבת יי׳ אבן ואבן ומאזני מרמה לא טוב (משלי כ כג). וישלם ראובן בעד כ ל א ב ן כפי השער (תבו׳ גא׳ בתרא׳ לא). לחייב לן עשרה א ב נ י ם שעוה (שם). — ובהשאלה: בידו, בכיסו א ב ן ו א ב ן, לאמר, אינו שוקל במשקל אחד לכל איש, אינו מודד לכלם במדה אחת, נוהג עמהם באופן מתחלף.—אבן המלך, שמשקלה קבוע על פי הממשלה: ושקל את שער ראשו מאתים שקלים באבן המלך (ש״ב יד כו).—ונקראו אלה האבנים אבני כיס, ע״ש שהיו שומרים אותם בכים: פלס ומאזני משפט לה׳ מעשהו כל אבני כיס (משלי יו יא).—ואבני מרמה, שאין בהן המשקל הראוי: האזכה במאזני רשע ובכים אבני מרמה (מיכה ו יא).—ג) אבן הבדיל, הוא האנך, קו הבנין, Senkblei, fil à plomb; plumet : ושמחו וראו את האבן הבדיל ביד זרבבל (זכריה ד י).—ד) מחלה בכים השתן, בכליות, la pierre (maladie); the Stone; der Stein (Krankh.); : ובתעלות מוצא השתן יהיה הכאב עד הקבץ שמר השתן אז יתודע ה א ב ן אם גדולה אם קטנה (אסף הרופא, כ״י מינכן). גרעיני קיקיון יבריא כל חצץ ואבן שבמקוה (ראב״ע, ספ׳ הנסיון כ״י פריז ה ח). למה תולד ה א ב ן בכליות בקטנים ובגדולים בבועים (רש״ט פלקירא, המבקש).

---

[1]) שרש שמי, ובכל הלשונו׳ זולתי הערבית, במשמעת אחת.—ב) באשורית אבנ, בכנענית אבן, בכלל וגם במשמ׳ ציון על קבר; מצוי הרבה בהכתבות הכנעניות והפוניות: טנא אבן לאחתי מלכת בת בעמלך (לידז-ברסקי, הכתבות השמיות, הפוניות החדש׳ סו) וכן עוד הרבה. —בארמית וסורית אבנא. באתפאי׳ אֶבֶן. — רק בערבית משמש שרש זה במשמעות אחרות.— [2]) לפי דעת קניג (ג׳ סי׳ רמת סעי׳ ג). ה נ ק ב ו ת של ארץ עברה בדעת היהודים גם על קצת גופים שהם בעין חלק מהארץ.

ב"א שחותכין מהם הרופאים ביצה אחת לרפואתם מנתיקת הבטן או מן ה א ב ן העוצר השתן (מרדכי יבמות פרק הערל בשם ר"ת). חולי הא ב ן (שו"ת רמא לח). החול ו ה א ב נ ים הנולדים שם בהכליות הם רכים ו ה א ב ן לבחורים תמיד בכליות וכו' ולנערים במקוה אשר צוארה קצר וכו' ובנשים נולדת ה א ב ן מעט וכו' ואם ה א ב ן גדולה עד שתסתם פי המקוה יבנים באמה מכחול וידחה איתה (מא"ר אלדבי, שבילי אמונה ד, כליות). ואל ירבה (הילד) לאכל הפירות והגבינה והחלב והמאכלים כדי שלא יתילדו להם א ב נ י ם בכליותיהם (שם נתיב ה' פרק א'). ושמן השקדים המרים חם ויבש יועיל לכל מיני חלאים ולכאב הראש ולשעול ולנשימה ולריאה ולכליות ויפוצץ ה א ב ן (שם).

ויבא השם אבן בחבור עם שמות רבים אחרים להוראות מתחלפות לפי עניני האבן או לפי התשמיש שנועדה לו:—אבן אלגביש, כמו אבן ברד. עי' אלגביש.-–*אבן בחן, לבחן בה את הזהב וכו', pierre de touche; touch-stone; Probierstein: בישפה השחור ישתמשו ב א ב ן ב ח ן לבחן עליו זהב וכסף ונחשת (יהושע סירקין, מערכת הדומם א).—אבן ברד כל אחד מגרגרי הברד, grêlon; Hagelkorn; hail stone: והשמיע ה' את הוד קולו ונחת זרועו יראה בזעף אף ולהב אש אוכלה נפץ וזרם ואבן ברד (ישעי' ל ל). רבי יוחנן בן נורי אומר א ב ן ה ב ר ד כמים (מקואות ז א).–-אבן גזית, עי' גזית.—*אבן זכוכית. אבן חלקה לגהץ הלבנים: גיהוץ ב א ב ן ה ז כ ו כ י ת (רש"י כתבות י:). שמחליק את הבגדים באבן זכוכית אחר הכיבוס (סמ"ג לא:). *אבן טובה, שם למיני אבנים מצינות בטבען, במראיתן, בסגולותיהן, pierre précieuse; precious stone; Edelstein: א ב ן ט ו ב ה היתה תלויה בצוארו של אברהם אבינו שכל חולה הרואה אותה מיד מתרפא (ב"ב יו:). רבי, רצונך שתדור עמנו במקומנו ואני אתן לך אלף אלפים דינרי זהב וא ב נ י ם ט ו ב ו ת ומרגליות (אבות ו ט). אמר ר' חנן מחצב של אבנים טובות גילה לו הקב"ה למשה בתוך אהלו (נדרים לח). — *אבן טועים: א ב ן טועים היתה בירושלם כל מי שאבדה לו אבידה נפנה לשם וכל מי שמוצא אבידה נפנה לשם זה עומד ומכריז וזה נותן סימנין ונוטלה (ב"מ כח:). — אבן יד, אבן קטנה שנתפשת באחת יד: ואם באבן יד אשר ימות בה הכהו רוצח הוא (במדבר לה יז).— אבן יקרה, כמו א ב ן ט ו ב ה: ואוצרות עשה (יחזקיה) לו לכסף ולזהב ולאבן יקרה (דה"ב לב כז).—ובמשמעת אבן גדולה, מתקנה ומסתתה היטב: ומיוסד אבנים יקרות אבנים גדולות, אבני עשר אמות (מא ז י).—*אבן כתף: א ב נ י כתף באות מכל מקום, וכו' ואלו הם א ב נ י כ ת ף כל שאינה יכולה להנטל באחת יד, דברי ר"מ, ר' יוסי אומר א ב נ י כתף כשמן כל שהן נטלות שתים שלש על הכתף (שביעית ג ט).— *אבן מסמא [1]), אבן גדולה ישימוה על בגדים וכיוצא בהם, לכבשם, גם תשמש למושב לדבר [2]): למעלה מהם (משרץ וש"ז וכו') מרכב שהוא מטמא תחת א ב ן מ ס מ א (כלים א ג). מנין לעשרה מרכבות זה על גב זה, אפילו על גב א ב ן מ ס מ א, ת"ל כל המרכב (ספרא מסכת מצורע פ"ג).—אבן מעמסה אבן גדולה, כבדה יעמסנה אדם לנסות את כחו: והיה ביום ההוא אשים את ירושלם אבן מעמסה לכל העמים כל עמסיה שרט ישרטו (זכריה יב ג).—אבן משכית, אבן שיש עליה צורות. עי' משכית. — אבן נגף, שיכשל בה אדם בלכתו, ובהשאלה: ולאבן נגף ולצור מכשול לשני בתי ישראל לפח ולמוקש ליושב הארץ (ישעי' ח יד).—אבן קלע, שקולעים בקלע: לקש נהפכו לו (להלויתן) אבני קלע (איוב מא כ). ויכן להם עזיהו לכל הצבא מגנים ורמחים וכובעים ושרינות וקשתות ולאבני קלעים (דה"ב כו יד).—*אבן שתיה, סלע בקרקע המקדש בירושלם, שעליו עמדו לפנים הארון עם הלוחות והאמינו היהודים שממנה התחילה בריאת העולם: אבן היה שם מימות נביאים ראשונים ו ש ת י י ה היתה נקראת וכו', ר' יוסי אומר שממנה ה ו ש ת ת ה ע ו ל ם (תוספתא יומא ג). והאמינו עוד שבמקום האבן הזאת הוא מרכז הארץ: והוכחנו שכדור הארץ היא בתוך, אם כן מ ר כ ז ה, שהוא במקום א ב ן ה ש ת י י ה, הוא מ־כוס (כ' מא"ר אבן אלדבי, שבילי אמונה, נתיב ב, ג).—*אבן תושבת, מחברת

---

[1]) לוי וקוהוט: מסמא, ובמשניות מנקדות מסמא,—במשנ' מנקד כ"י פרמה משמא. ובמשנה כ"י עם גוף פרוש הרמבם בבית הספרים בברלין משמא. — [2]) וזהי המשמעה העולה מדברי כל המפרשים. אך לא עמדו החכמים לא על מקור המלה מ ס מ א ולא על כונתה האמתית.

בקרקע: אבנים תושבות שהמחרישה מזעזעת (תוספתא בכיעית ג).—

א) שמות ופעלים כללים

—*אֶבֶן, *הָצָץ, מחלה, כמין אבן בכיס השתן ורבליות.— *אַבְנִי (אַבְנִיּי) מטבע האבן. *אַבֵּן מְאֻבָּן, *הִתְאַבֵּן, *הִתְאַבְּנוּת.

בְּנֵה, סדר אבן על אבן לעשות בנין, עי' במקומו.

גִּבְלִי גִּבְלִים.—פוסלי אבנים.

גָּדַר, עשה גָּדֵר והוא כֹּתֶל מאבנים בלי טיט, סביב שדה, כרם, וכו'. — *גְּוִיל, אבן כהויתה, לא מסתתה. והחפך גָּזִית, מסתתה, עשויה. — גַּל, אבנים צבורות יחד כמו תל. —*גּוֹלֵל, אבן עגולה לסתם פתח מערת הקברים.

*דּוֹמֵם, האבן ושאר המחצבים הם ממערכת הדומם בארבע מערכות תבל: דומם, צומח, חי, מדבר.

חַלְּקֵי אֲבָנִים, חלקות, ששפשפום המים בנחל, על שפת הים.—חָצַב, בקע סלעים לאבנים. מַחְצָב, המקום שחוצבים משם אבנים.—חָצָץ, אבנים קטנות וקשות.—חָרָשׁ אֶבֶן, אֻמן לעשות כלים מאבנים.

*כֵּיפָה, אבן. ומשל: נפלה כיפה על הקדרה, אוי לקדרה, נפלה קדרה על הכיפה אוי לקדרה, בין כך ובין כך אוי לקדרה.

מַצֵּבָה, אבן אחת או הרבה שהציבו לזכרון, לאות, לעבודת אלהים וגם לציון שנותנים על הקבר. —*מִרְבָּג, צבור של אבנים לבנין.—מַרְגֵּמָה, צבור של אבנים קטנות.—*מִרְצֶפֶת, מקום מרצף באבנים. —*מַרְקוּלִיס, כצבת אבנים לאלהי היונים מ ר ק ו ר. ומשל: זורק אבן למרקוליס, עי' למעלה.

*נִדְבָּךְ, שורת אבנים בבנין. — *נֶפֶשׁ, בנין אבנים על הקבר.

סֶלַע, גשם האבני בהיותו עוד דבוק ונשרש בקרקע. —*סְקִילָה, הרג ע"י זריקת אבנים. — סָקַל, הרג אדם או בהמה באבנים. סִקֵּל, הסיר האבנים מהשדה.—*סִתֵּת, התקין האבן בכלי מלאכה. נתן לה הצורה הדרושה.—*סַתָּת, מי שאומנתו לסתת.

*פְּגָשׁ, אבן גדולה לירות בה.—*פֵּאָה, שטח פני אבן הגזית.—פָּסַל, חתך, עשה בכלי מלאכה כלי מאבן.—פֶּסֶל, צורה עשויה מאבן. *פַּסְפָּס, אבן קטנה מרבעת למשחק, וציור עשוי בפספסים מגונים שונים.—*פְּרְעוֹה, אבנים בולטות מהכותל.

צור, סלע קשה. — צִיּוּן, על הקבר.—*צְרוֹר, חתיכה, בקיע, שנבקע מאבן.

*רֹבֶד, כליטת אבנים מהקיר לשבת עליו.—רָגַם, אבנים באדם.—רָצַף, כסה קרקע הבית או החוץ באבנים ועשה רִצְפָּה.

*אֶבֶן־שָׁעָה, עומדת במקום גלוי ומספר תחוב בה להורות השעה.

ב) מיני אבנים:

*אֶבֶן האויר, *אֶבֶן רעם, *אֶבֶן שמים.aérolithe.

—*אֶבֶן ארמנית,—*אֶבֶן אֵשׁ, היא צֹר.—*אֶבֶן בֹּחַן. —*אֶבֶן בַּרְזֶל.—*אֶבֶן גֵּיהִנּוֹם, *אֶבֶן שְׁאוֹל.—*אֶבֶן דָּם. *אֶבֶן חול. — *אֶבֶן טִפִּית. — *אֶבֶן יְהוּדִית, חשבו הקדמונים שהיא סגולה למחלות רבות.—*אֶבֶן כֹּחַל, היא אבן פוך.— *אֶבֶן מִצְרִית. *אֶבֶן מַשְׁחֶזֶת. —*אֶבֶן סְפוֹג, ישתמשו בה למריטה,—*אֶבֶן שְׁאֶבֶת. —*אֶבֶן תְּקוּמָה, מיחס לה ההמון סגולה לנשים הרות

אֹדֶם.—אַחְלָמָה.—אֶקְדָּח.

בַּהַט, שיש לבן מאד, רך.—בָּרֶקֶת.

*גֶּבֶס, *גִּבְסִים.—גִּיר, שעושים ממנו שיד.

דַּר, מין ברט שמראהו כעין הצדף.

*חַזֶּבֶת, אבן ממראה תכלת.—חַלָּמִישׁ, אבן קשה כמראה הזכוכית, מטבע הצֹר.

יַהֲלֹם, יָשְׁפֵה.

כַּדְכֹּד. — *כַּרְכַּדוֹן.

לֶשֶׁם.

נֹפֶךְ.—*נְצִיץ, אבן נוצצת.

סֹחֶרֶת אבן ירקרקת.—סַפִּיר.

עַיִן. שם לאבנים הרבה. *עין עגל *עין חָתוּל, *עין הַנְּחָשׁ, *עין תֵּבֵל, וכדומה. — *עָפְרָן, מי' אבן יקרה.—*עָקִיק.

פּוּךְ, אבני פוך, מין שיש שמראהו כעין הפוך. פִּטְדָה.—*פֵּרוּז.

צֹר, אבן קשה, נותנת אש.

רִקְמָה, אבני רקמה, מגונים שונים.

שְׁבוֹ.- שֹׁהַם.- שַׁיִשׁ, קשה, מטבע הגיר. — שַׁיִשׁ אָדֹם.—*שָׁמִיר, אבן קשה מאד ישחקוה וישתמשו בהשחק למרט מתכת ולהתיך זכוכית.

תַּרְשִׁישׁ.

(כאן נסדרו העדיות להשמות המרכבים מהשם אבן עם שם אחר).

*אֶבֶן אִילָנִית הוא ה א ל מ ו ג: ופרשו במלה הזאת (אלגום) שהוא צמח צומח בים, בהרים אשר תחת

המים ונדע באבן האילני מפני שהוא עץ מת אבן אחר הוצאתו מן המים (הברכים לריב"ג, לגס) אֶבֶן אֵשׁ, הוא הצֹר, Feuerstein ; silex : אבן האש, אשר בו יוציאו אש ברכות בחתיכת ברזל חזק (כרוך לינדו רחבית למודים, ט). אבן האש נקראה בשמה לבעבור כי ישתמשו בה הרבה להוציא על ידה זיקות אש (יוסף פינהק, תוה"ח, המולקים), ״אֶבֶן בֹּחַן אבן קשה יבחנו בה טיב הכסף והזהב, Probierstein; pierre de touche; touch-stone : או יקחו ממנו לאבן בוחן לבחן בו הכסף והזהב (כרוך לינדו, רחבית למודים בער ת). בישפה השחור ישתמשו כאבן-בוחן לבחן עליו זהב כסף ונחשת (יהושע סירקין, מערכת הדומס, פרק ה)· ״אֶבֶן דַם. מין אבן אדמה, האמינו הקדמונים כי נתהותה מן דם שנקרש וע"כ תועיל לעצר נזילת הדם, Blutstein; hématite : אם יתחזק החם תעשה שיאוף מאבן הדם (קאנון ג ג כ כ). במרקחת המחוב' מאבן הדם ונחושת שרוף (הכר' חסדאי תרג' ספ' היסוד לר"י ישראלי).—״אֶבֶן זוֹלֵר, אבן שואבת: אבן הזוחלת אשר תניע הברזל מצד סגולתה (ר' אהרן הקראי, עץ חיים, ה). —״אֶבֶן זְכוּכִית, אבן זכה כזכוכית, ישתמשו בה לחלונות בספינות וכדומה: ומהרריה (של ספרד) חוצבים נחשת וכו' ואבני שיש ואבני זכוכית (ר' חסדאי, מכתבו למלך הכוזרי). —״אֶבֶן חוֹל, אבן שנתהותה מהתלכדות גרגרי חול, sandstone ; Sandstein, grés : אבן החול הוא משני המינים, מאבני הריחיים ואבני הלטוש, אבני הלטוש מחוברים מחלקי חול יתר דקים מאבני ריחיים (כרוך לינדו, רחבית למודים, בער ת). אבן החול הוא אבן ידוע בקושי וצבעים שונים, ראשית חלקי הרכבתו הוא מגרגירי חול אשר חוברו יחדיו (תוה"ח, מולקים). —״אֶבֶן הַחֲכָמִים, אבן שהאמינו האלכימיים שאפשר להרכיב בדרך מלאכותי ושיהיו לה סגולות נפלאות להפך המתכיות הפשוטות ליקרות, וסוד הרכבתו חפשו כל החכמים ההם: אבן החכמים שיחסו לה כל הסגולות ההן יחד, להעשיר בהפכה מוצק זולל ליקר, לרפאות ולהאריך את החיים ולברא בריאה חדשה בלהטיה ולהוליד בכחו יצור חי לכל משפטיו (דר' רבין, אבן החכמים פרק א). — ״אֶבֶן טִפִּית, (טפי) אבן תתהוה מטפטוף המים במערות, Tropfstein; stalactite : אבן טיפי תמצא במערות בתמונות נפלאות, ותתהוה ע"י טיפות המים אשר תטיפנה באותן המערות (כרוך לינדו רחבית למודים, אכנים). — ״אֶבֶן יְהוּדִית, שארית בעלי חיים מאבנים בצורת זית, ויחסו לה סגולות: אם תקח האבן הנקרא אבן יהודית שיש לה שירטוטין ויתלה עליו יועיל משכחה (רחב"ע כפ' הנסיונ' כ"י פריז). יוקח (למחלת הכליות) אפר זכוכית וכו' ואבן יהודית וכו' ושחיקת אבן יהודית הזכר והנקבה יחד (קאנון ג, כמחלות הכליות, ז). —״אֶבֶן יַיִן, שמרי היין אשר יתדבקו בשולי החביות ויתקשו ברבות הימים ויהיו לאבן (כרוך לינדו רחבית למודים ת).—״אֶבֶן יֵרָקוֹן: אדם אחד שלקח אבן הירקון ורחץ אותה במים והשקה המים לבעלי הירקון (רחב"ע ספ' הנסיו' נ).—״אֶבֶן מִצְרִית, השתמשו בהל פנים לרפואה: ומן הרטיות הטובות לכל המיתמד בפלות הראש והכאב הנקרא כובע, שירטה באבן המצרית כי היא רב התועלת (קאנון א כ, יב).— ״אֶבֶן מַרְקָשִׁית, או ״מַרְקַשִּׁית, אבן בתערובת ברזל, marcassite : ומהטובים בזה אבן מרכשיתא (קאנון ד ג א כח). ואם ישימו עליו (על הזהב) אבן המרקשית יבדל מעליו (בער הסמים לרגב"ם).—״אֶבֶן מרתך : אבן מרתכא הוא ליתריירין (אסף הרופא 150). ״אֶבֶן נָחָשׁ, אבן מנומרה וטלואה בקוים וחברבורות כעין עור הנחשים, serpentine : ואמרו רבים כי האבן אשר ידוע כאבן הנחש, אם יתלה יהיה בו בריאות (קאנון ד ג ל"ג). אבן הנחשים, פלחיה בלתי גדולים וכו' האמינו העם לפנים כי לא יוכלו נחשים לבא בצור מחצבת האבן ההיא וחיו וכי היא תציל גם מרעל וארס הנחשים (יהושע סירקין, מעה"ד).—״אֶבֶן סְפוֹג, מנקבה כספוג וקשה, ישתמשו בה לשוף בה עץ וכדומה, Bimsstein ; pierre ponce ; אם יתלה אבן הספוג בצואר נער שיש לו שעול ישקיטהו (רחב"ע ספר הנסיונ'). יוקח אפר זכוכית וכו' ואפר הארנבת ואבן הספוג ודם התייש וכו' (קאנון ג יח כ ז). ״אֶבֶן רַעַם: היא אבן האויר: כגון המדינות הנטביעות ואבני הרעמים והרעש היורדים מן השמים (יהודה חריזי, תרגום מו"נ א נג). — אֶבֶן שׁוֹאֶבֶת, היא האבן המשכת אליה מתכת: אבן שואבת תלה להטאת ירבעם והעמידה בין שמים לארץ (סנהדרין קז:). — ״אֶבֶן שָׁעוֹת, לוח אבן עומד במקום גלוי,

ומסמר תחוב באמצע יורה צלו לפי מעמד השמש את שעות היום: מסמר של שולחני ומסמר של א ב ן ה ש ע ו ת (מכ:ה כלים יב ה, עדיות ג ח)· — *אֶבֶן תְּקוּמָה[1]) אבן בדמות כליות נמצאת בתוך החמר ולפעמים יש בה כמין גרעין ומקשקש, ומיחס לה ההמון סגולה לנשים הרות, Adlerstein; aétite: יוצאין ב א ב ן ת ק ו מ ה בשבת (שבת סו).

אֶבֶן שָׂדֶה, מ"ר אַבְנֵי הַשָּׂדֶה—מין בריה אגדית, אדם בצורת חיה או חיה בצורת אדם, כמו אד נ י ה ש ד ה, או כעין הבריה האגדית אדם זאב וכדומה: לשד ולכפן תשחק ומחית הארץ אל תירא כי עם אַבְנֵי הַשָּׂדֶה[2]) בריתך וחית השדה השלמה לך (איוב ה כב-כג).

***אִבֵּן**, הפך לאבן, עשה שיקבל מראה אבן וטבעה, versteinern ; pétrifier: וסבתו ליחה עבה י א ב נ ה החום (קאנון ג י, ג א). אמנם עצר הליחה הוא הולשת הדוחה שבכליות וכו', חזק החום שמחזיר המותר חול ו י א ב נ ה קודם שידחהו (שם יח ב ו).— ובהשאלה, במליצה: הפחד וכרומה אִבֵּן אותו, שלל ממנו כל תנועה וחיים.

— נתפ' *נִתְאַבֵּן, נעשה, נהפך לאבן, sich versteinern ; se pétrifier: עץ מ ת א ב ן אחר הוצאתו מן המים (הפרפי' לר"י בן גנאח ערך לגס). הברד הוא לחות עבה מ ת א ב נ ת בתוך העפעף דומה לברד (קאנון ג, ג ג י). ולפעמים י ת א ב ן בשרש השן התאבנות קשה לעוקרו (שם, פיניס פ' ט). — וביחס לגוף בעה"ח וכן

[1]) עי' תקומה.

[2]) פרש רשי וז"ל: אבני השדה מ י ן א ד ם הוא וחית השדה שנקרא גרוש"ה בלעז, וזו היא חית השדה ממש ובלשון משנה בתורת כהנים נקראים אדני השדה. ע"כ. והנה אין ספק בהבלעז גרוש"ה שכונתו להמלה הצרפ' garou, כמו שבאר הרמ"ל במרפא לשון, והוא ה א ד ם ז א ב שכבר היונים והרומאים ספרו עליו שהיא צמא לדם, וגוזל ילדים ובפרט ילדות. ונראין דברי רמ"ל שלשון רש"י משבש פה וצ"ל אבני השדה מין אדם גרוש"ה בלעז וחית השדה היא חית השדה ממש. וממה שהשוה אותו עם אדני השדה ותרגמו גרוש"ה שהוא אדם זאב נראה כי שני השמות היו אצלם כנויים לכל מיני הבריות האגדיות המורכבות מאדם וחיה ומזיקות לבני אדם, ועי' אדני השדה למיני בריות מתחלפות. ואע"פ שגם פשוטו של כתוב היא מליצה יפה, מ"מ מפרוש רש"י נראה שהיה בקבלה אצלם גם השם אבני השדה גם במשמעה זו של הבריות האגדיות שיצרו דמיוני כל העמים.

להאברים: ברפואות הפרקים ה מ ת א ב נ י ם והמתנגבים (קאנון ג, כב ב ח).

***אִבֵּן**, ס"ז, מ"ר אִבְּנִים, שארית בעלי חיים קדומים עפ"י רוב מאֻבָּנִים, שמוציאים מבטן האדמה, Versteinerung ; fossille: כל החיות אשר חיו על פני האדמה בטרם ברא ה' את האדם בחיר היצורים נקראות חיתו קדם, ויתר פליטות גויותיהם נמצא ברגבי אדמה ואבנים אלה שנהיו מרפש וטיט היון נקראים אִבְּנִים (תוה"ט סוג הח', א, 39).

אַבְנֵט[1]), ס"ז, מ"ר אַבְנֵטִים, חגורה עשויה מבגד, girdel; Gürtel ; ceinture: ואת הָאַבְנֵט (עשו) שש משזר ותכלת וארגמן ותולעת שני מעשה רוקם (שמות לט כט). ואת בניו (של הכהן הגדול) תקריב והלבשתם כתנות ו ח ג ר ת אותם אַבְנֵט (שם כט ט). ויתן עליו את הכתנת ו י ח ג ר אתו בָּאַבְנֵט (ויקרא ח ז). כתנת בד קדש ילבש ומכנסי בד יהיו על בשרו ובאבנט בד יחגר (שם יו ד). ולבני אהרן תעשה כתנות ועשית להם אַבְנֵטִים (שמות כח מ). והיה ביום ההוא וקראתי לעבדי לאליקים בן חלקיהו והלבשתיו כתנתך ואַבְנֵטְךָ אחזקנו וממשלתך אתן בידו (ישעי' כב כ-כא). — ונתיחד בפרט להחתיכה כעין חגורה תפורה בראש המכנסים במקום המתנים ויש בו לפעמים בית קבול להעביר דרך בו פתילים: שיש לנו א ב נ ט של מכנסים אין אנו צריכין לאזור (מחז' ויטרי). אלו הפתילין שהן תלויין ב א ב נ ט של המכנסיים וקושר בה בתי שוקים (רבנו ישעיה). וטוב לעשות בראש ה א ב נ ט כעין שעושין לחגורה (התרומה שבת רמג). וכן אלו שיש להן שני א ב נ ט י ם במכנסיהם ה א ב נ ט האחר שבו תלויין הרצועות שקושרין בהן האנפילאות ו ה א ב נ ט האחר שמחוברין אותן למעלה במתניהן (שבלי הלקט שבת קז). שצריך לחגור קודם שיתפלל אעפ"י שיש לו א ב נ ט במכנסים (מרדכי שבת רכו) אסור לקשור

[1]) לפי דעת קצת החכמים במצרית ב נ ד במשמעת אֵגֶד. ברט מדמה לו ט נ ב a), בערב' החבלים של האהל, יתר הקשת. ומשקלו איפו אַפְעֵל, וכן רד"ק במכלול, אך אין חבר למשקל זה בעברית, זולתי אַבְרֵךְ. ואולם זו מלה נכריה, לא עברית, רק בשע"פ יש דמיון אַשְׁבֵּל, אבל גם זה אפשר משקל אחר. ואבנר אולי מרכב.

a) طُنُب

ב' ראשי האבנט ברצועות בתוך המכנסים בשבת כ"א בעניבה (שם ספ"ו). צריך לאזור בשעת התפלה אפילו יש לו אבנט שאין לבו רואה את הערוה (שו"ע או"ח לח).

אַבְנִי (אבניי), ת"ז, לנק' אַבְנִית, -- מטבע האבן, קשה כאבן, או שמראהו כאבן, stony ; stein= artig ; pierreux : וכל אדם שהדם נוהג ומושל בו מראהו אבני (אסף הרופא, כ"י מינכן, 8 :). שיהיו (מעיני המים) אבניים כי אז הם יותר נכונים שלא יתעפשו (קאמון א ב, כטו). נודע כי לפעמים יצא בשעול דבר אבניי זרעון או ברד (שם ג, ג א). כמו שהוא נמנע המצא פעולה אשית במה שאינו אש אלא הפך אש או פעולה אבנית במה שאינו אבן אלא הפך אבן (מאיר אלדבי, ש"א נתיב ט).

אַבְנִיָּה[1], ש"נ, — מסלה כבושה עשויה ורצופה בצרורות אבנים קטנות ומדבקות בסיד. כבר באה מלה זו פעמים אחדות בהשקפה.

אָבְנַיִם[2], (כהפסק ־נָיִם) ש"ז זוגי, סמי' אָבְנֵי, — א) הוא האופן שיוצר חרס יוצר עליו הכלים, Scheibe ; potter's wheel ; tour de potier : וארד בית היוצר והנהו עשה מלאכה על האבנים[3] (ירמיה יח ג).—ב) הוא מושב לאשה בעת הלֵדה, chaise à accoucher ; birth-stool ; Gebärstuhl : ויאמר (פרעה למיַלדות) בילדכן את העבריות וראיתן על האבנים[4] אם בן הוא והמתן אתו ואם בת הוא וחיה (שמות א יו).

---

[1]) משקל עזניה, לפי השם חג'ריה a) בערב'.

[2]) לפי דעת רוב חכמי הלשון, שם בשתי משמעותיו נגזר מן אֶבן, ולפי דעת קצת הקדמונים, במשמעתו השניה נגזר מן בנה, בן. — [3]) תרגום על סדנא, והוא סדן היוצר. מנחם אמר : הפחת אשר גלגל היוצר יסוב בעברי פיהו. וריב"ג פתר אותו וז"ל : הם השני כלים אשר יקח בהם היוצר כלי החרס מן החמר והם כריחים מעץ אחד מהם גדול והוא התחתון והשני קטן והוא העליון ונאמר להם אבנים אף על פי שאינם מאבן לדמותם לריחים העשויים מן האבן, ואינם כלי יוצרי ארצנו אבל הם כלי ארץ המזרח אך ראיתי אותם בארצנו אצל קצת אומני ארצנו אשר הם אצלינו. ע"כ. וכן החדשים פרשוהו אופן היוצר, שהיה מרכב משתי אבנים כמו שנראה בהצורות שנמצאו בחרבות מצרים. — [4]) מנחם פרש גם אבנים זה : הפחת העשוי ליולדת בעת לדתה. אבל אונקלס תרגם על מתברה, רסע"ג אלמת'בר, וכן בן קריש, ואמר כי אבנים נגזר מן בָנים. וכן ריב"ג. אבל ראב"ע ורשי ורד"ק והבאים אחריהם החדשים החליטו כי זה שם למושב האשה בשעת הלדה שהיה מרכב משני אבנים, והעידו קצת החכמים שעוד הדבר נוהג כך אצל קצת עמים פראים. ומקצת ציורי המצריים נראה כי היתה האשה נשענת בשתי ידיה על שתי אבנים בשעת הלדה.

a) جَرِيَة

אבס[1]), ממנו אֵבוּס, אבס.

***אָבַס**[2]) פ"י, עתיד יֶאֱבֹס,—האכיל בהמה למען השמינה to fatten ; mästen; engraisser : אין אובסין את הגמל ואין דורסין אלא מלעיטין (שבת כד ג). גמל שראשו ורובו מבפנים אובסין אותו מבפנים (עירו' כ :). ברבורים אבוסים אמר רב שאובסין אותם על כרחם ושמואל אמר שאבוסים ועומדין מאליהם (ב"מ פו :).

— פָּעוּל, אָבוּס : טוב ארחת ירק ואהבה שם משור אָבוּס ושנאה בו (משלי יה יז). ויהי לחם שלמה ליום אחד וכו' עשרה בקר בריאים וגו' לבד מאיל וצבי ויחמור וברבורים אֲבוּסִים (מ"א ה ג).—ובהשאלה: ואיך לא יהיו אפס ותהו עצמות בתלאות הם אבוסים (רשב"ג שירי שלמה, כה).—ואמר המליץ : בן אדם כבהמה אבוסה מעונות עמוסה (ר"י חריזי תחכמוני מד).

— הִפעיל, השתמש בו כבר ש"ב בשבי"ע : וכמ יאביסו אותו נערי המלך (כוס, לח). ישב כ"א מהקרואים בין ב' נשים אשר תאביסינה חליפות (שם לה:). ואינו נכון.

***אָבַע**[3]), פ"י, לווי אָבַע — העלה המים מהתהום : א"ר אליעזר כשמנסכין המים בחג תהום אומר לחבירו אבע מימיך קול שני ריעים אני שומע (תענית כה :).

אֲבַעְבֻּעָה[4]) (אבעבועה), ש"נ, מ"ר אֲבַעְבֻּעוֹת — א) נפח בעור הבשר מלאה לחה או מים, pustule ; Blatter, Blase ; cloche, ampoule ; blister : והיה על האדם ועל הבהמה לשחין פרח

---

[1]) לא מצאו החכמים חבר לשרש זה במשמעתו בעברית בשאר לשונות האחיות.

[2]) פעל עברי, ועי' הערה שלמעלה והערה לערך אֵבוּס.

[3]) כנראה בנין אפעל הארמי מן נבע. אבל כל מאמרו זה של ר"א הוא בעברית צחה ויפה והפעל אבע שבתוכו כמו"כ איפוא פעל עברי.

[4]) מן בעבע, עי' שם.

אֲבַעְבֻּעֹת בְּכָל ארץ מצרים (שמות ט ט). ויהיו הצמחים מימיים כמו ה א ב ע ב ו ע ו ת ורוחיים כמו הבועות (קאנון א ב, א ה). — ב) ״והשתמשו האחרונים בשם זה להמחלה המפרחת א ב ע ב ו ע ו ת בעור האדם, שהראשונים קראו בשם הערבי גדרי, variole, petite vérole ; Pocken ; small-pox : כמו השחין הכולל שהתחיל בזמננו קוראין אותו חולי הבעבועות (ר״י אכרכגל ואלה ד ה). כשיש אבעבועות פורחים בתינוקות יבריחו הבנים מן העיר ואם לא עשו כן הם חייבים בנפשם (של״ה, וכו״ע או״ח תתקעג מג״א). סגולה בזמן שחולי ה א ב ע ב ו ע ו ת שקורין וירגואילה או סאראנפיון הולך בעיר וכו׳ ואני תמה על אדות מכת ה א ב ע ב ו ע ו ת ההולכת בקטנים ב״מ למה אין נזהרין להבריח התינוקות לצאת מן העיר (דרך ישרה שער הסגול׳). וגרש אסכרה ו א ב ע ב ו ע ו ת וכפיה ועין הרע מעל ילדי עמך בית ישראל (תמד׳ הימים, ב א). א ב ע ב ו ע ו ת הנקראת וירגאלו (מעשה טוביה, העולם יד). ויותר מהמה בני הזהר והזהר בחדר אשר שם תינוק שיש לו א ב ע ב ו ע ו ת היא המחלה הנקראת (בלעז) פאקען (ספר הברית, מאמר ז). מחלת ה א ב ע ב ו ע ו ת (פאקין) מורשה היא לנו מן הערביים וכו׳ (ס״ב, שבי״ע רוסיה). ליעקב הקטן הרכיבו א ב ע ב ו ע ו ת והימים האלה ימי יסורים לנפש יקרה זאת (יל״ג, אגרות קג). בשנות המאה שעברה היתה מחלת ה א ב ע ב ו ע ו ת מחלה משכלת עזה מאד (דר׳ י׳ פרנקל, שומר הבריאות). — ג) שה״פ : ובמחלת אבעבועתו (של הדם) ונפיחתו יראו בו אבעבועות ויפרד ממנו הדם (נוה שלום, קיא :).

״אֲבַעְבֻּעִי, ש״ת : ואם יהיה (הקרע) בלחה הקרנית שבעין נוסף על זה עד שנראה הגרגיר הענבי ומה שהוא יותר גדול יקרא ה א ב ע ב ו ע י (קאנון ג ב ג).

***אַבְעָיָה**[1], ש״נ, מ״ר אַבְעָיוֹת, — א) ביאת אביונים בחבורה להשדה לבקש הלקט, הפאה וכדומה : שלש א ב ע י ו ת[2] ביום, בשחר ובחצות ובמנחה (פאה ד ה). — ב) שאלה למודית מפני ספק שנולד בדבר : כל ה א ב ע י ו ת והקושיות והתירוצים (אגה מאלי, ספ׳ הירת בספ׳ מנח׳ קנא׳). כל ה א ב ע י ו ת שבתלמוד וכו׳ פעמים שהאבעיות נשאלו יחד (קלור כללי התלמוד).

אבץ, ממנו אָבָץ.

״אָבָץ[1], ש״ז — מתכת כעין הבדיל, zinc : גפרית של א ב ץ (השקפה ד כז, אור גנוז). מעט מעט תחל גפרית ה א ב ץ להאיר (שם).

אבק[2], ממנו אָבָק נאבק, אבק אִבֵּק וכו׳

אָבָק[3], ש״ז, סמי׳ אֲבַק, מ״ר אבקם כנ׳ אבקאות״-קים. — א) הדק בעפר האדמה וכל דבר שחוק ומדק מאד dust; Staub ; poussière : קחו לכם מלא חפניכם פיח כבשן וזרקו משה השמימה לעיני פרעה והיה לאבק על כל ארץ מצרים (שמות ט ח-ט). והיה כאבק דק המון זריך וכמץ עבר המון עריצים (ישעי׳ כט ה). משפעת סוסיו יכסך אבקם (יחזקאל כו י). לא יכנס להר הבית לא במקלו ולא במנעלו ולא בפונדתו ולא ב א ב ק שעל רגליו (ברכות ט ה). ולא יטמיננה (את הביצה) בחול ו ב א ב ק דרכים (שבת ג ג). עלה בה (בהסלת) א ב ק פסולה עד שינפנה (מנחות פה.). וכי בערביים חשדתנו שהם משתחוים ל א ב ק רגליהם (ב״מ פו :). — ב) שחק שמשתמשים בו הסופרים לפזר על הכתב ליבשו : כתב במשקין במי פירות ב א ב ק ד ר כ י ם ב א ב ק ס ו פ ר י ם (שבת יב ה). — ג) ״שחק דק של סממנים ישתמשו בו לרפואה, Pulver ; poudre ; powder : א ב ק נשאף מועיל מריח הטחורים (קאנון, מזכרת הרפואות, ד א יא). ומ״ר א ב ק י ם : הנכון שיורטה קודם שתזרה ה א ב ק י ם החזקים וכו׳ וזה מכלל ה א ב ק י ם המופלאים בתועלת (קאנון ג יו).

---

[1]) משרש בעה במשמעה בקש, משקל אזכרה. — [2]) כן במשנה שבמשניות ושבגמרא בבלית, ובמשנה שבגמ׳ ירוש׳ ויניציה א ו ב ע י ו ת. ופרש רמבם שלש ב ק ש ו ת. וגמ׳ ירוש׳ שם נותנת טעם לדבר : בשחר מפני המניקות בחצות מפני התינוקות ובמנחה מפני הנמושות.

[1]) בארמי׳ אֲבָצָא : ית אבצא (תרג׳ במד׳ לא כב), הוא בדיל, וי״א ע״ש גונו הלבן, בערב׳ באצ׳. ונמצא שרש זה בעברית בשע״פ אֶבֶץ (יהוש׳ יט כ) ושם לעיר מערי מטה ישכר (יהוש׳ יט כ) ואִבְצָן (שופט׳ יב ח). השרש הוא איפוא ע ב ר י, ובאין לנו צרך בשם אבץ להמתכת בדיל הרי הוא מופנה ואפשר להשתמש בו להמתכת הדומה להבדיל zinc בלעז. וכבר השתמשו בו במשמעה זו.

[2]) רק בארמית וסורית משמש שרש זה כמו בעבר׳. בערב׳ משמש במשמעות אחרות.

[3]) בארמית וסורית אַבְקָא, כמו בעברית.

ופעם יכלכלו האויר באבקים ועשונים ואוחזים את העינים (לוית חן, גנזי נסתרות כל קנק). ד) *אבק שרפה, תערובות של גפרית ופחם וכו' אשר בהתחממה יאצל ממנה אד מתפשט בכח גדול וידחה ויירה מלפניו כל גוף, ישתמשו בה ליריה מכלי נשק של אש, poudre à canon; Schiesspulver; gunpowder: צריכים אתם לשים בכל סוללה מהם עשרה ליטרין מהאבק וכו' ובסוללה של ששה ליטרין יהיה בה אבק במשקל ארבעה ליטרין וכו' ועוד תדעו כי האבק שיהיה לתשמיש הארטי-ליריה צריך שיהי' יותר גם ממה שהוא בקשתות (תכל' הרופת, פלטי גבורים מב). האבק עם הסוללות פסלו את כל כלי הראשונים (יס"ל, תילים, 86). וירד אש וברד מהשמים ויצת במגדלות הארמון אשר היה שם בתוכו יותר מאלף ככר אבק שרפה (למ"ד לד"ת, תלף ו). קול רעש כשל אבק השרפה (תגר' מודע לבינה ו). חרשים חכמים לעשות קנים ואבק שרפה (ש' בלון, שבי"ע ז:).— וכמו"כ *אבק מורה: ושלש מאות גמלים טעונים אבק מורה שבו ויבזו (רמת"ג, דכיר, מכתב ב'). מחט הצפוני, אבק המורה ומלאכת דפוס הספרים וכו', על אדות המצאת אבק המורה דעות שונות בין החוקרים, וכו' אך זאת ידענו נאמנה כי רק באמצע מאה הארבע עשרה החלו בני ארפה לירות באבק מורה בהצותם עם אויביהם ביום קרב (קלמן שולמן, די"ע, חלק ג, מכבר עת החדשה). — ובהשאלה, פלוני לא המציא אבק שרפה, איננו חריף ביתר, לא עשה גדולות בעולם: ויש עוד אנשים אשר אף כי לא פעלו גדולות ונצורות בקרב תבל, לא דברו בשבעים לשון ולא המציאו את אבק השרפה, אבל צבאם על ארץ חיה מלאו מסבות מתהפכות אלפי מינים, (יל"ג, תגרות, מה). — ה) בהשאלה *מעין איזה דבר, דומה לו במקצת: ארבע אבקאות הן, אבק רבית[1], אבק שביעית, אבק עבודה זרה, ואבק לשון הרע. אבק ריבית לא ישא אדם ויתן בהלוואתו של חברו מפני אבק ריבית. אבק שביעית לא ישא אדם ויתן בפירות שביעית מפני אבק שביעית. אבק עבודה זרה, לא ישא אדם ויתן עם חברו ביום אידו של גוי מפני אבק עבודה זרה. אבק לשון הרע לא יסיח אדם אפילו בטובתו של חברו, מפני אבק לשון הרע (תוספת' ע"ז ה י). כמה קשה אבקה של שביעית אדם נושא ונותן בפירות שביעית לסוף מוכר את מטלטליו (סוכ' מ:). ויש דברים שהם אבק לשון הרע. כיצד, מי יאמר לפלוני שיהיה כמות שהוא עתה וכל המספר בטובת חברו בפני שונאיו הרי הוא אבק לשון הרע שזה גורם להם שיספרו בגנותו (רמבם דעות ז ד). שמר לך מגזלים הצעירים אֲבַק גזל מקראים (מנחם מלונזנ' דרך חיים). אבק הרציחה היא הלבנת פנים (תורת' גדיק' שער הכושת).

אֲבָקָה, לקמן. אֵפֶר, הנשאר מכל דבר בהשרפו באש.

—גָּרַד, *גָּרַר וגֵרֵר, הוליך והביא דבר חד על פני איזה גוף והסיר ממנו חלקים דקים כאבק.

דוּךְ, כתש, שחק במְדוֹכָה, והוא כלי שישימו בו דברים ויכתשום לשחקם כאבק. — דַּק, הדק עשה איזה דבר לדק.

זָרָה, זֵרָה, פזר אבק על פני איזה דבר.

חול—*חִרְגָה, האבק הנראה באויר באור השמש.

טָחַן, עשה דק כאבק ברחים. טַחֲנָה, עי' במקומו.

*נֵעֵר, הניע, למשל את הבגד, למען יצא ממנו האבק.—*נְעֹרֶת, החלקים הדקים הנופלים מהפשתן כשמנפצים אותו.—נִפֵּץ, חבט, למשל בגד, במקל, למען יצא האבק.

עָפָר, אדמה שחוקה ודקה כאבק.—עִפֵּר, זרק עפר על — *עַפְרוּרִית, גופים דקים כעפר.

פִּזֵּר, שפך דברים דקים, אבק, בקצת מרחק אחד מהשני.—פִּיחַ, חלקים קטנים מהפחמים שהעשן משאיר אחריו.—*פֵּרֵךְ, שבר בין אצבעותיו לחתיכות קטנות.

—פְּתֵה, פתותים.

קֶמַח, דגן טחון.

רֹבַע, כמו עפר.

*שוּף שָׁף, גרד ב*שוֹפִין, והוא כלי מלאכה מברזל קשה מלא חריצים. — שָׁחַק, שבר ועשה דק כאבק.—שַׁחַק, דבר שחוק.

א. אָבַק,

—נפע' נֶאֱבַק, הֵאָבֵק,—נאבק עם פלוני, נתעצם והתגושש

---

[1]) ושאלו מליצה זו גם הערבים ואמר בח'ארה אלרבא או ע'באר' אלרבא a) (גולדליה' 5, REJ XLIII).

a) بُخَار الرِّبَى   غُبَار الرِّبَى

עִמו והתאמץ להפילו, to wrestle; ringen; lutter: ויותר יעקב לבדו וַיֵּאָבֵק[1]) איש עמו עד עלות השחר וירא כי לא יכול לו ויגע בכף ירכו וגו' ותקע כף ירך יעקב בְּהֵאָבְקוֹ עמו (כראש' לב כו).

—נתפ' *נִתְאַבֵּק, כמו נֶאֱבַק: שנים ש נ ת א ב ק ו יחד והאחד הפיל חברו לארץ (תשו' הרא"ש קא, וטור ושו"ע חו"מ תקא). כיון ש ה ת א ב ק ו זה עם זה מדעת שניהם הזיקו זה את זה שלא בכונה וכו' כששניהם מ ת א ב ק י ן יחד עיקר כונתם שיפיל א' את חבירו וכו' כי בכל כחם הם מתאבקים (לבוש, חו"מ כתכרו תכא ה).

—*אֲבִיקָה, שה"פ: ה א ב י ק ה וההשתדלות (דרך אמונה כיכאגי נד). וענין א ב י ק ה היא השתדלות עמו לנצחו (מאיר אלדבי, ש"א ח).

*אִבּוּק, ש"ז, שה"פ לאַבֵּק, התְאַבֵּק: וכשתתאוה לאכול בעת שהיית נהוג תתנועע תנועה שתיגע בדרך וזה ב א ב ו ק או בהלוך או שתרכב על סוסיך (שער כהנהגה המשוכתה לר"י חריזי, הנדפס להמגיד יא מז).

ב. אָבַק,

—פִּעֵל*אִבֵּק, את הדבר—א) זרה א ב ק עליו poudrer; to powder; bestäuben: מ א ב ק י ן מעשנים (את האילנות) עד ראש השנה (שבי' ב ג). המפרק ה מ א ב ק המעשן המתלע וכו' (ירוש' שבת ז י א). ולא י א ב ק את צמרתו באבק (רמבם, שמיט' א).— ואמר המוכיח: בעפרות חוצותיך ת א ב ק י נ י (עזרא הכבלי, תוכח' מוס' פ'). — ב) *עשהו דק כאבק, zu Staub machen; reduir en poudre; reduce to powder: ו א ב ק לעפר דק (אריה מודינה, לב אריה).

---

[1]) פרש ר' יהושע בן לוי בשני פנים: א) כאדם שחובק את חברו וידו מגעת לכף ימינו של חבירו, ב) מלמד שהעלו אבק מרגלותם עד כסא הכבוד (שני הפרושים חול' נא.). ופרש מנחם כפרוש ב' של ריב"ל אמר וז"ל: פתרונו ויתעפר איש עמו, נשתקשקו שניהם עד עלות אבק ועפר לשמים מרוב תקפם חגם ונענועם, ע"כ. וכן ריב"ג: העלו עפר. וכן ראב"ע: עד שעלה אבק ביניהם. ע"כ. וכן רדק והחדשים. ורשי פרש כפרוש א של ריב"ל, וז"ל: ול"נ שהוא לשון ויתקשר ולשון ארמי הוא בתר דאביקו ביה וכו' שכן דרך שנים שמתעצמים להפיל איש את רעהו שחובקו ו א ו ב ק ו בזרועותיו. ע"כ. וכן הרמבן שם וגזר מזה גם השם א ב ו ק ה בעבור היותה מעצים דקים חֲגוּרִים וקשורים יחד.

*אִבּוּק, שה"פ,—עשיה לאבק: העבירות היותר חמורות מהעבירות אשר עונשם ה א ב ו ק והפיזור תחת כפות רגלי הצדיקים (רשב"ל דורן, מגן אבות ד).

—פע'*אבק, מאבק,—א) מכסה באבק: ענבים מְ א ו בָּ ק וֹ ת ומעושנות (ירוש' בכור' א סג ד). וענבים מ א ו ב ק י ם ומעושנים לא נתקדשו (רמבם בכור' ב). — ב) *עָשׂוּי דק כאבק: אגוז וכו' כרכום וכו' מ א ו ב ק י ם (לב אריה).

—*הִתְאַבֵּק, כסה את עצמו באבק, se couvrir de poussière; sich bestäuben: יוסי בן יוֹעֶזר איש צרידה אומר יהי בֵיתך בית ועד לחכמים והוי מ ת א ב ק בעפר רגליהם (אבות א ד). לא נ ת אַ ב ק ו רגליו אלא כזה שהולך מביתו לבית הכנסת (מד"ר כראשית מג מא).

—קל *אָבַק, כמו התאבק: א ב ק ו בכל שנה שלוחי (ר"א קליר, אאביק).

ג. *אָבַק[1]), פ"י עת' אֶאֱבֹק,—הקיף הזרוע סביב ולחצו בחזקה, to embrace; umfassen; etreindre: שכן דרך שנים שמתאמצים להפיל איש את רעהו שחובקו ו א ו ב ק ו בזרועותיו (רשי כראש' לב כה).

—*אֲבִיקָה, שה"פ מהקודם: ו א ב י ק ה בלשון חכמים חביקה שמשו בה הרבה (רמבן כראש' לב כו).

— נפ' *נֶאֱבַק, נאבק בדבר, נתחבר ונדבק בו, sich anhängen; s'attacher à; cleave to: כל המשתמדין אחר ש נ א ב ק ו במינות אינם שבים (רשי ע"ז יז.).

אֶבֶק[2]), ש"ז, מ"ר אֲבָקִים, — עניבה רפה שדרך שם עובר ומחליק פתיל או חבל ואפשר להרפותו וללחצו: נראה לי שלא היה מעביר דרך נקב ה א ב ק אלא שבעה חוטים לכל היותר והשמיני מניה וקושר בו דאל"כ היה יכול להעביר הציצית מן הטלית דרך ה א ב ק אחר עשייתן (תוספ' מנח' מב ד"ה ותכיק).

אֲבָקָה[3]), ש"נ סמי' אַבְקַת, מ"ר אֲבָקוֹת,—סממנים משחקים הדק היטב, ישתמשו בהם לתמרוקים,

---

[1]) בארמ' אֲבַק דומה לו בערב' חַבַק ואולי גם בעבר' דבק.

[2]) מן ארמית א ב ק ת א.

[3]) אין המוכרת בתנך וע"כ אין משקלה מוכרע

לרפואה, poudre ; Pulver ; powder : מי זאת עלה מן המדבר כתימרות עשן מקטרת מר ולבונה מכל אבקת רוכל (שה"ש ג ו).

אבקי (אבקיי), שת"ז לנק' אבקית, דק כאבק, שיש בו אבק, staubartig staubig ; poussiereux; poudreux; dustlike, dusty : בין שתהיה הרפואה נזולת או מזור א ב ק י י (קאנון ג, ג כ ז). או תהיה הטבה לזה מקום א ב ק י י (קאנון א ג, כ טו). עפר ה א ב ק י הוא מין עפר אשר הוא דק מאד באבק (כרוך לינדו, ראשית למודים ח).

אבר[1], ממנו אביר ואולי אבר, אברה.

אבר[2], ש"ז מ"ר אברים, הנוצה הארוכה בכנף העוף, penne ; Schwingfeder ; wingfeather : הנשר הגדול גדול הכנפים ארך האבר מלא הנוצה (יחזק' יז ג). — ובהרחבה לכנף בכלל, Schwinge, aile ; wing : וקוי ה' יחליפו כח יעלו אבר כנשרים (ישעי' מ לא), יראה ורעד יבא בי ותכסני פלצות ואמר מי יתן לי אבר כיונה אעופה ואשכנה, הנה ארחיק נדד אלין במדבר (תהל' נה ו-ח). ועי' לקמן אברה ועי' כנף

***אבר**[3], אבר, איבר, מ"ר אברים, אברים, סמי' אברי איברי, — חלק חיצון מגוף האדם ובע"ח, מחבר לשאר הגוף ע"י קשרים ופרקים, membre ; Glied : שמן כדי לסוף א ב ר קטן (שבת ח א). השדרה והגלגולת ואבר מן המת ואבר מן החי שיש עליהן בשר כראוי (אהל' ב א). ובלבד שלא יזיזו בו א ב ר (שבת כג ה). עוד שאלן ר"ע א ב ר המדולדל בבהמה מהו אמרו לו לא שמענו אבל שמענו ב א ב ר המדולדל באדם שהוא טהור (כריתו' ג ח). כל א ב ר שיש בו ציפורן יש בו עצם (ניד' ו ב). מאתים וארבעים ושמונה איברים באדם (אהל' א ח). כשם שנפשי צמאה לך כן רמ"ח איברים שיש בי (מד"ר ברא' כט). יפתח מת בנשילת אברים (שם ט). ומפני מה אינו חוקר אלא כליות ולב וכו' שכל איבריו של אדם נוהגים על ידיהם (א"ב דר' עקיבא, ביה"מ ילניק ג). על כן א ב ר י ם שפלגת בנו ורוח ונשמה שנפחת באפנו ולשון אשר שמת בפינו הן הם יודו ויבהכו וישבחו (תפל' נשמת). שמנה וארבעים ומאתים (מ"ע) נטועים, כמו מסמרות תקועים, כמספר אברים (מסב"ג, אזהרות). — שמש דרך א ב ר י ם, שלא הכנים את האבר באותו מקום ממש : והמשחקין בתינוקות וכו' אלא דרך א ב ר י ם (ניד' ג :). — בעל, בעלת אברים, מי שיש לו אברים גדולים : שהאשה נראית משובחת ו ב ע ל ת א י ב ר י ם מפני העובר (רש"י ב"ק מט.). — ובפרט נתח בשר מבהמה שחוטה שיש בו אבר: א ב ר שיצא מקצתו וכו' (פסח' ז יב). א י ב ר י התמיד נותנין מחצי כבש ולמטה (שקל' ח ח). וכך היו מושיטין לו (להכהן) שאר כל ה א ב ר י ם (תמיד ז ד). קשוב מקראות וחין הסדרים, אברים ועכול פדרים (ר"מ כר"י, תפלה תקת). רבועי להרגיש

כי לפי הנטויה אבקת אפשר המוכרת אבקה כמו צדקה צדקת. וגם אבקה, כמו מלכה. הראשון שנקד אבקה הוא כנראה כשתלי, ואחריו החדשים, גיזנ' וכו'.

[1]) באש' אבר חזק היה חזק. בערב' משמש שרש זה במשמ' אחרות.

[2]) באשור' אבר, כנף.

[3]) במשנ' מנק' כ"י פרמה מנקדה מלה זו היחיד פעם אבר (אהל' ב), ופעם אבר (שם עהל' א ח). ורבים א ב ר י ם (אהלו' אט אי, ז ז, ט ט). וכן דונש בן לברט, אמר וז"ל : ואני אומר כי קיבוץ אבר אברים (תשו' סי' קיח). וכן תנח' הירוש' אבר (לקוט' בבר 139), וכן צ"ד, מער' המער', בוקשד', וכן קריאה המקבלה של ספרדים ואשכנזים היחיד אבר, ויש נקדו היחיד איבר (לחם במים על ברכות), משקל איתן, וכן בקצת משניות מנקדות נדפסות. וכן להרבים אברים, כבר הזכיר דונש בן לברט שם קריאה זו בשם אומרים : ואינו כ ש א ו מ ר י ם איברים. ע"כ. וכן העיד ו"א דוב בפרוש התפלות בסדור עבודת ישראל בתפלת נשמת, שבכל הספרים הישנים נקוד אברים. וכן נראה ממשקל הבתים של רשב"ג המובאים בפנים, שהם ע"מ יתד וד' תנועות, וכן ר' מאיר בר יצחק בפיוטו וכן ר' אפרים בר יצחק. וכן אבר' בלמשי במקנה אברהם אברים, והסכימו לזה גיגר (או"ב א) ושד"ל (שם), וכן קריאה המקבלה של ספרדים. ואשכנזים קוראים אברים כמו בעלים וכמו טעמים. — בארמ' איברא (איוב כ ד) ואיברא (בכ"י). ומ"ר אבריא (אברהא ת"א ויקרא דפוס סביוניטה הוצ' דר' ברלינר). ובנוסח' איבריא. בערב' ארב a), אבר, ואבר הזכרות ביחוד.

a) إِرْبٌ

צלות אברים, הלא מן בבש מוכח להרים (רא"פ כ"י, ב' טומכי). — ב) א ב ר הזכרות ; das mänl. Glied; membre viril : ה א ב ר הזה באדם הרעיבתו השביעתו השביעתו הרעיבתו (ירוש' כתוב' ה לג). היה משמש עם הטהורה ואמרה לו נטמאתי וכו' ושוהה בלא דישה עד שימות ה א ב ר ופורש ב א ב ר מת (טור ושו"ע יו"ד קפ"ה). — ג) כל אחד מחלקי הכלי, ברגלי המטה, וכדומה : מטה מטמאה חבילה וכו' וחכמים אומרים מטמאה א ב ר י ם ומטהרת אברים (כל' יח ט). מטה שפרש ממנה א ב ר אחד (תוספתא בלו' נח"ם). בליבה של חייטים וכו' פרש הימנה אבר אחד (שם ט). ואין מנכרין אותה מחרוזות מחרוזות אבל מנכרין אותה א י ב ר י ן א י ב ר י ן (תוספתא שבי' ז). שנאמר אני יעשה המנורה אברים אברים וידביקם ת"ל ממנה יהי' (כרייתא מלאכ' המשכן). שממשיך את האברים של המנורה מן העשת לכאן ולכאן בהקשת הקנים (רשי שמות כה לא).

*אבה *אברי, לקמן.—*אטם, גוף אטם, שאין תתוך האברים נכר בו, וכן כל אבר שאין לו חתוך צורה : יד א ט ו מ ה רגל א ט ו מ ה.

*גדם, כרת יד או רגל או חוטם ועשהו *גדם.

*זקף, חבר כל אברי הכלי והקימו.

*יבש, יבשה ידו, רגלו, שאינו יכול להניעה.

*קרה, תרדמת האברים.

*כלי: העין הוא כ ל י ה ר א ו ת.

מום, חסרון טבעי או נעשה בידי אדם באיזה אבר מהאברים: העור הפסח הוא בעל מום, ועי' במקומו מיני המומים.

נקע, האבר נ ש מ ט ממקומו. *נתח, אבר.

*פרק, מקום חבור האברים להגוף. פרק, הוציא מתפרק, הפריד האברים אחד מהשני.

*צמה, צמתה ידו.

*קטע, כרת אחד מהאברים, למשל יד, רגל. *קטע, מי שידו, או רגלו קטועה.

אָבַר

—האביר, עתיד יאבר, יאביר, ;die Schwingen öffnen ;spread the wings; ouvrir les ailes : המבינתך יאבר נץ יפרש כנפיו לתימן (איוב לט כו). ים ודרום יאברו ומסרום ירבו (ר"י הלוי, לר' נתן). ובכנפי שחר תפרש (הנפש) אברותיה תאביר לשחקים תעל מעלה מעלה (יל"ג, הוי אח). — ועי' כנף.

—*אבר, כמו האביר: ש מ א ב ר ופורח ומביא מזון (מ"ך כרא"ש פר' מ א).

א. אִבֵּר, פ"י, א) חזק והקשה את לבו, ;endurcir ;to harden; hart machen : אבירים ש א י ב ר את עצמו מעשות תשובה (סנהד' קט :). ש א י ב ר את ל ב ב ו מעשות תשובה (שם בעין יעקב ורשי).

—*התאבר, אבר את עצמו, ;sich verstocken ;harden oneself; s'endurcir : ימין ושמאל צפיתי ואין מכיר, צורר מתאבר ומתגבר עמך להעכיר (סליח' י טבת, אל דמי לך, מחזור רומני).

ב. אִבֵּר, —א) עשה אברים, הוסיף אברים, עשה דבר אברים אברים : כיצד מ א ב ר י ן את הערים אבר אבר (רב שמואל, ערוכין נג .). — ועי' כנף.

*אֲבָר[1], ש"ז, — עפרת, ;lead; Blei ; plomb : מביא כלון של חרס או של א ב ר ומניח ידיו תחתיו עד שהוא מתמלא מים (מקואת ו ח). הטהורים שבעגלה העול המצופה וכנפים העשויות לנוי ושפופרות המשמיעות את הקול ו ה א ב ר שבצד צוארי הבהמה (כל' יד ד). כוס של אבן שניקב והטיף לתוכו א ב ר (תוספתא כל' ב"ב ז). ר' אבהו בשם ר' יוסי בר חנינא (אומר) המתיך א ב ר חיב משום מבשל (ירוש' שבת פרק ז :). אין עושין משקלות לא של בעץ ולא של א ב ר ולא של גסטרא ולא של שאר מיני מתכות אבל עושה הוא של צונמא ושל זכוכית (ב"ב פט:). כתבו (את הגט) ב א ב ר בשחור ובשיחור כשר (גיטין יט.).

אֶבְרָה, ש"נ, מ"ר אברות,—כמו אבר, הנוצות הארוכות בכנף העוף, ;wingfeather ; Schwingfeder ;penne : כנף רננים נעלסה אם אברה חסידה ונוצה (איוב לט יג). הכנף עד שיש בו א ב ר ה וגף בין שיש

---

[1]) תרגום ואת העפרת (במד' לא כב) וית אברא; וכן באשור' ברשימת המתביות שהביא תגלת פלאסר מהערים שכבש נזכר גם אבר, וכן בכתבות רבות אחרות. ונחלקו חל"א בדבר אם משמעתו בלשון זו היא עפרת או מתכת אחרת. בערב' אבאר a), שאול מלשון ארמית (פרנקל, מלים ארמ'). — וראוי ליחדו להעפרת השחורה, המשמשת לכתיבה ,graphite. צ"ד נקד אבר, וכן משנ' מנק' כ"י פרמה. מער' המער' אבר.

---

a) اُبَّار

בה אברה ובין שאין בה אברה (רב האי גאון, טהרות א׳ כ). — ומ״ר: לנפי יונה נחפה בכסף ואברותיה בירקרק חרוץ (תהל׳ סח יד). — ובהרחבה נרדף עם כנף: כנשר יעיר קנו על גוזליו ירחף יפרש כנפיו יקחהו ישאהו על אברתו (דברים לב יא). כי הוא יצילך מפח יקוש מדבר הוות באברתו יסך לך ותחת כנפיו תחסה (תהל׳ צא ג—ד).

*אַבְרָה, כמו אֵבֶר: נשקעו כלם (בים סוף) יחד באברה (פיוט תהום אל תהום, אחרון פסח).

*אֹבְרָה[1], (אוברה) ש״נ, מ״ר אֹברות, — כנוי ליד: והרהתי לגמל חסד ובל תאמץ לב ותקפץ אוברות (רסע״ג אזה׳ קבן מע״ג).

**אֶבְרוֹן[2], ש״ז מ״ר אֶבְרוֹנִים, — קנה קטן של עץ או מתכת ובתוכו בד דק של אבר, יכתבו בו, crayon; Bleistift: אצל כותל המזרחי עומד ארג ספרים וכו׳ ניר, עטים, אברונים וכו׳ (תחת הסקד, לוח לונך תרס״ב).

*אֵבְרִי, ת״ז — מטבע האברים, adj. organ.: כמו טפת הזרע לעצם איברי גדול (רמב״ע ערוג׳ הבושם, ניון ג) הכליות הן איבריים בשריים עצביים (מאיר אלדבי שב״א, הכליות).

אַבְרֵךְ[3], — א) שם המשרה לכל אחד מחמשה השרים העליונים בממשלת בבל העתיקה, ובמצרים השר העליון אחר המלך, משנה למלך, הווזיר הגדול, מנהיג המדינה: Gross-Vezier; grand vizir: ויסר פרעה את טבעתו מעל ידו ויתן אתה על יד יוסף וכו׳ וירכב אתו במרכבת המשנה ויקראו לפניו אַבְרֵךְ[4] ונתון אותו על כל ארץ מצרים (בראש׳ מא מב—מג). — ובהשאלה, קרא אברך לפני איש, נתן לו כבוד בקהל עם, שמח לקראתו, מחא לו כפים, acclamer: התן, תנה הודך עלי כלה, כלו לך לבה ועיניה, וראה עתרת תמרותיה הנושאות ריח שמניה, מלאו רחובות באבק רוכל ויקראו אברך לפניה (ר״י הלוי, דיואן מקילי נכדמים כב כג). אנשי זמניך, ראים צבא רום רבבותיך, קראים לפניך אברך ולפני מרכבותיך (ר״י הלוי אל ר׳ מאיר קוטיאל). פי יה גבורות הודעת, מצור עינות בקעת, פי סן ונפת השבעת, אז כל משנאי לי אברך קראו ותכרע כל ברך (ראב״ע אדון על כל, מחזור והראן, טל אורות לשד״ל). אברך קראו נגדו (לאלהים) למרכבתו רתום (צור כי, פזמוני׳ תימני׳). והמאור באמצע כולם עומד כדמיון מלך ועטרה בראשו ושאר המאורות קורין לפניו אברך (ברית מנוחה, ניק׳ הד׳). — ב) תאר כבוד לאיש נכבד: וכשבאו ר׳ שמעון בן גמליאל ור׳ ישמעאל גזרו עליהם שיהרגו והיה ר׳ ישמעאל בוכה ור׳ שמעון אמר אברך בשתי פסיעות אתה ניתן בחיקן של צדיקים ואתה בוכה אמ״ל וכי אני בוכה על שאנו נהרגין, אלא על שאנו נהרגין כשופכי דמים (מסכת שמחות ח). — ג) השתמשו האחרונים במשמעת אדם בחור חשוב ונבון[1], jeune homme bien élevé; jung. gebild. Mann; educ. young man: פ״נ ה אברך הרך בשנים ואב בחכמה ה״ה וכו׳ מוהר״ר שאול בן הגאון וכו׳ (מסמ מלכות לקורות הגזרות ו). האברך השלם (אה״מ, מב״ק ג). לכבוד ידידי המשכיל היקר רך וטוב, אברך רב תבונות ומלא מעלות (יל״ג, אגרות, א סו). עודנו זוכר את עלבון האברך שגרש מישיבתו (יל״ג, כפות כף רגל עגל).

*אַבְרָנִי[2], ש״ז, אחד ממיני העוף בעלי הקב, המתהלכות בבצות, על שפת הים: משל לאברני שקינן על שפת הים עלה הים והציף את קנו, מה עשה התחיל ממלא פיהו (מים) ונותן לתוך החול וחוזר וממלא פיהו, בא חברו ועמד על גבו ואמר לו מה אתה עושה ומתיגע, אמר לו איני זז מכאן עד שאעשה זה הים חול (ילקוט אסתר נ׳, פסוק ויכו בעיניו). — ועי׳ עוף.

---

[1]) משק׳ ארחה, אמנה, אמנות.

[2]) מן אבר עי״ש הערה.

[3]) לפי דעת קצת חל״א באשור׳ אברכ מלשון מצרית במשמע׳ משנה למלך. אך עוד לא באו החכמים לכלל הסכמה אדות המקור הראשון למלה זו. — [4]) הקדמוני׳ פרשוהו משרש ברך במשמ׳ כריעת ברך. אונק׳ תרגם דין אבא למלכא. רסע״ג: הדא שריף אלמלך. ובדרך דרוש פרשוהו בעלי התלמוד: אב בחכמה ורך בשנים. — [1]) עפ״י הדרש שנזכר למעלה.

[2]) מהמשל המובא בפנים נראה ברור כי הכונה לאחד ממיני עופות המים, הבצה, בעלי הקב, אך לא נתברר מקור השם. קוהוט גוזר אותו ממלה פרסית אבראנה. קרנים (Kr. Lehnw.) הניח קרבין ואמר שזו מלה יונית והוא העוף שקורים לו בגרמני׳ סרטן הים. אך כבר דחה זה עמנ׳ לו, והניח הדבר בספק.

***אַבְשׁ**[1], אַבָשׁ, ש"ז, מ"ר אַבְשִׁים, — ענב הבר, שבגלל רע הארמה וכדומה לא יבשל לעולם, lambrusque; Heerlinge: מאימתי הפירות חייבות במעשרות התאנים משיבהילו הענבים ו ה א ב ש י ם משהבאישו (מעשרות א ב). — ועי' ענבים.

***אַגָא**, עי' אגה, עגה.

***אַגַב**[2], מלת היחס, א) תשמש להורות שדבר אחד הוא ה א מ צ ע, הכלי שנותן אפשרות לדבר אחר להעשות, ונרדף עם על ידי, באמצעות, by means of; moyenant; vermittelst: במה דברים אמורים (שכיון שקנה הקרקע נקנו המטלטלים) כשהיו אותם המטלטלים צבורים באותה קרקע, אבל אם היו במקום אחר צריך שיאמר לו קנה מטלטלים א ג ב קרקע וכו' ואם לא אמר לו קנה א ג ב קרקע לא קנה (רמבם, מכיר' ג ה). אעפ"י שאמר לו קנה המטלטלים א ג ב קרקע וכו' (סמ"ג מ"ע פב): — בְּאַגַב: הקנאת שעבוד ב א ג ב קרקע (התרומות, מג). בזמן שרוצה להיות מוקדם לטורפים שצריך להיות הקנאתו ב א ג ב (שם). — אַגַבוֹ וכו': ראובן כתב במתנה לבתו חצי פונדק ו א ג ב ו ארבעים זהוב' (תש' גאונ' כתי' ה). ואין צריך לסיים המקום שקנו א ג ב ו המטלטלין וכו' יכתוב הקניתי לו ארבע אמות קרקע בחצרי וא ג ב ן הקניתי לו המטלטלים (שו"ע ח"מ קיג ב). ה"ז מקנה א ג ב ן כל מטלטל שירצה (התרומו' מג יב). ו א ג ב ן כל שאר נכסים (נוסח' שטר קנין מן ה קכה, REJ 48, 58). — ב) ומצוי הרבה שמושו הארמי: א ג ב א ו ר ח א[3] ע"ג הדרך, ועם פעל או ש"ת ועם ש אחריו, כמו מפני, יען, da, weil; because; parce que: ואגב שתקנו מלכות שמים תקנו מלכות וכו' (סמ"ג מ"ע כ ז). ו א ג ב שבארתי לך עבודת וחטא המלכים אודיע שאין הדבר כמו שחשבו הפלסופים (ספ' מלכיות יח). וזה בארתי לך הנה א ג ב דברים אחרים (שם). — ג) והשתמשו במלת אגב גם לבדה: עתה באתי נשען על ענותנותיה דמר להשתחוות לפניו ולבקר את שלומו ו א ג ב אודה לאדוני כי למן היום הזמן דחפני (ר"י עוכדיה, אגרת דופי הזמן). תדמה לפני הצורה הקיימת איש נקרא משה לבוש רופא בספר על ראשו ו א ג ב טיב שתדע כי מוטב יהיה אם הספר ההוא יהיה ספר המורה בעצמו (יהודה מודינה, לב אריה).

אגד[1], ממנו *אֶגֶד, *אֻגַד, אֲגֻדָּה.

אָגַד[2], פ"י — כרך סביב וקשר, zusammenbinden, lier; to bind together: את שדרכו ל א ג ו ד אותו בבית אוגדין אותו בשוק כגון הכרישין וניץ החלב (שבי' ח ג) אם אינו א ו ג ד (את הירק) עד שימלא את הכלי (מעש' א ה). נפרדו עליו (של הלולב) כשר ר' יהודה אומר י א ג ד נ ו מלמעלה (סכה, ג א). אין א ו ג ד י ן את הלולב אלא במינו וכו' מעשה באנשי ירושלם שהיו א ו ג ד י ן את הלולב בגימוניות של זהב

---

[1]) לא נתברר לנכון מקור מלה זו, ועי' הערה לקמן. — ב) כך במשנ' שבמשניות וגמר' בבלי, ובמשנה בגמ' ירוש' א ו ב ש י ם, וכן בערוך וערוך הקצר ובפרוש ר"י מלכי צדק. ובס' המליצה של ר"ש בר"ש (הוצ' בכר) אבישן. ופרש ר' זעירא בגמ' ירוש' שם: משיקראו ב א ו ש א, ור' אייבא בר נגרא: שתהא הרצנה שלהם נראית מבחוץ. וגם רמבם פרש מלשון ב א ו ש י ם, ואמר: וזה מין ממיני הענבים אלא שהוא מין גרוע. ע"כ. והערוך הביא עוד פרוש: תפוחים קטנים.

[2]) מארמית, מרכב מן אַל־גַב, אַל במקום עַלי.

[3]) היינו דאמרי אינשי א ג ב א ו ר ח ך לבעל דבבך אשתמע (סנהדרי לה:) (זהו שאומרים אנשים, אגב ארח, בלכתך בדרך, לפי תמך, השתמע לאויבך, להפחידו). — ובהשאלה: מבדי, כהנים אימתי קא כלי בתרומה משעת צאת הכוכבים, ליתני משעת צאת הכוכבים מילתא א ג ב א ו ר ח י ה קמשמע לן, כהנים אימתי קאכלי בתרומה משעת צאת הכוכבים (ברכות ג. דבר א ג ב א ר ח משמיענו).

[1]) בעברית וערבית דומה לו ע ק ד. אבל גם הפעל אג'ד a) בערבית קרוב להמשמעה שיש לו בעבר', כי בערבית אג'ד פרושו חזק: אג'ד אלה פלאנה, חזק אלהים את פלוני, נתן לו כח (למשל אחר המחלה). והנה נראה, כי בני שם ראו יחס וקרבה בין שני המושגים קשר ו כ ח, יען דבר קשור הוא חזק. וראיה יפה לזה הוא הפעל ח ז ק, שבלשון עברית משמעתו כח ועז, ובערבית חַזַק b) פרושו: ק ש ר בכח, אסר אדם, והשם חזק חִזָקה חבר אנשים, ממש כמו בעברית אגדה במשמעה ב. באופן, כי שתי לשונות האחיות השתמשו שתיהן בהשרשים א ג ד ו ח ז ק, שלשניהם היה כנראה בקדמות הלשון משמעת כח ועז. ותניח לשון עברית את משמעת כח לשרש ח ז ק, ולמושג קשירה וחבר בני אדם השתמשה בשרש א ג ד, ולשון ערבית הניחה לשרש א ג ד את משמעת הכח ותשמש למושג קשירה וחבר בני אדם בשרש ח ז ק. זה מצוי בהסתעפית לשונות אחיות. — [2]) עי' הערה שלמעלה.

---

a) أجد   b) حزق

(שם ג ח). אם אגדו (את הירק) צינוק גדול לשדה אבל אם אגדו צינוק קטן לשוק נטבל (ירוש' מעשרות א ה מט א).—וכמו כן, חבר דפי החבית יחד בחשוק של ברזל: וששאלתם מהו לאגוד ולזפת חביות בחולו של מועד לכתחלה (מחזור ויטרי דף רפט).—ובהשאלה, חבר אנשים יחד למטרה מהמטרות: והיה בהניח יי' אלהיך לך מכל אויבך (ולא קדם) שלא תאגד עליך אגודה (ספרי סוף פרש' תנא). — ובמשמעת עשה שלא יוכלו להפרד זה מעל מזה: שיהא הספר (הגט) מבדילן ולא שיהא בו תנאי האוגדן (רמ"י קדוש' ה.).—

—*אָגוּד, — שיש עליו אגד: לולב בין אגוד בין שאינו אגוד כשר (סכה לג.).

— *נֶאֱגַד, שאגדו אותו, מי שדרכו להאגד: ירק הנאגד משיאגד (מעשרות א ה).

***אֶגֶד**[1]), ש"ז, מ"ר אֲגָדִים,—א)עצם הקשר, lien; Band; band: לולב צריך אגד, לולב אינו צריך אגד (סכה ל:). הותר אגדו ביו"ט (שם לג:). לא יתיר אגדים שלה (של הסכה) לסותרה (רמ"י סכה מח.). — ב) חתיכת בד וכדומה שאוגדים על גבי מכה, Binde; bandage: מכה ניתנה לאגד ולא ניתנה לאגד יתירה (כ"ק פה.). אבל יוצא הוא באגד שעל גבי מכה ובקשישין שעל גבי השבר (שבת נג.). בניטל באגדו וכו' בשאינו ניטל באגדו (עירו' קא:). — ג) דברים אגודים יחד, ירק וכדומה, bundle; Bündel; paquet: אגד של ירקות שנטמא והתירו אגדו (ירוש' תרומות ג, מא).

אֲגֻדָּה[1]) (אגודה), מ"ר אֲגֻדּוֹת (אגודות). — א) כמו אגד, עצם הקשר, band; lien; Band: הלוא זה צום אבחרהו פתח חרצבות רשע התר אֲגֻדּוֹת מוטה (ישעי' נח ו).— ב)*הדבר שאוגדים בו: המעלה האגודות לגג בשביל שימתינו להיות אוגד בהם (תוספתא מכשירין ג א). — ג) דברים אגודים יחד, bundle; Bündel; paquet: ולקחתם אֲגֻדַּת אזוב וטבלתם בדם אשר בסף (שמות יב כב). הנוער אגודה של ירק וירדו (המים) מצד העליון לתחתון וכו' שהקלת אחד והאגודה קלחים הרבה (מכשי' א ד). אגודה של לפת ואגודה של צנונות (ירוש' כלאי' א ה"ט ג). תנו רבנן, הותר אגדו בי"ט אוגדו כאגודה של ירק (סכה לג:). ואין אדם יוצא ידי חובתו בהן (בד' מינים שבלולב) עד שיהו כלן באגודה אחת (מנחות כז.). תכריך של שטרות או אגודה של שטרות וכו' וכמה אגודה של שטרות ג' קשורין זה בזה (ב"מ א ע). — ומ"ר: אגודות השום והבצלים אין להם שכחה (פאה ו י). באגודות של ירק של בעלי בתים (כלי' יז א).— ד) חבר אנשים, Vereinigung; union; troupe: ויתקבצו בני בנימין אחרי אבנר ויהיו לַאֲגֻדָּה אחת (ש"ב ב כה). וכן ישראל בהרצאה עד שיהיו כלם באגודה אחת (מנחות כז.). ויעשו כולם אגדה אחת לעשות רצונך (תפלה ר"ה). שכל מלכי מזרח ומערב יושבים אגודות אגודות בכבודם ואני ידי מלוכלכות בדם (ברכות ד.). לא תתגודדו לא תעשו אגודות אגודות (יבמות יג:). — ה) כפה[1]), voûte; Gewölbe; vault: הבונה בשמים מעלותו וַאֲגֻדָּתוֹ על ארץ יסדה (עמוס ט ו). וכן אמר ראב"ע: ושם מגדלים על ראשו (של הארמון) אגדתו רק היא יחידה (אתודה לכס תידה). — ו) *כעין מורסא: כל אדם אשר יצמח בו שחין או אגודה או קיבוץ טריא (אסף כ"י 143). — ז) בחכמת השעור: שעורים רבים העומדים זה אצל זה בסימניהם כמו אב + דג התסר + חד + נקראו בשם אגודה (חז"ם חכ' השעו' נו)*

אָגַה, *אָגֶד, *אֱגוּד, *אִגּוּד, וכו'. — אֲלֻמָּה אגדת שבלים. אִלֵּם, עשה אֲלֻמּוֹת, — *אָנִיץ, אגדת גבעלי פשתה.

*בִּזְגָּה, אגדה של דברים מפורמים, תבן וכדומה.--*בְּטוֹנָה, פשתן נפוץ עשוי חבילה.

*הִזְמָה, אגדה גדולה.

*זִרְזָה, של קנים.

*חֲבִילָה, של סחורה, של זמורות, של קוצים.

—*חִלְחֵל האגד, עשהו רפה. — *חֹמֶר, אגדה של מיני בשמים לסגולה.

*טוֹן אגדה של קוצים וכדומה.

*כִּישָׁה, אגדת ירק. — כְּרִיכָה, אלמה קטנה.— *כָּרַךְ כֶּרֶךְ של מעות.

*מַחֲרוּזָה, חתיכות בשר או דגים חרוזות על חוט.

נתר, הִתִּיר האגד.

עָמִיר ועֹמֶר וצבת, עין דגן.

*צִינוֹק, אגדת ירקות למכירה לשוק. — צְרוֹר אגדת פרחים, וכל דבר צרור יחד באיזה דבר: צרור

---

1) מן אָגַד.

1) דומה לזה בערב' אַג'אד a).

a) إجاد

של מעות, צרור של מרגליות, צרור של משי.

*רפרף, כמו חלחל. נתרפרף.

תכריך, אגדה של נירות, שטרות, קשור סביב בחוט, במשיחה.

***אגדה**[1] אגדה, ש״נ, כנ׳ אגדתו, מ״ר אגדות, אגדות, — א) דרושים מעורבים בשיחות וספורים, ובפרט חלק הדרושים והספורים שבתלמוד, Agada: בעלי א ג ד ה שמושכין לבו של אדם כמים ב א ג ד ה (חגיגה יד.). דברים שמושכין לבו של אדם כ א ג ד ה (שבת פז.). אמרו עליו על רחב״ג שהיה אומר שמועה ו א ג ד ה בבית האבל (מו״ק כג.). אמר לו (ר׳ יונתן לר׳ שמלאי) מסורת בידי מאבותי שלא ללמד א ג ד ה לא לבבלי ולא לדרומי שהן גסי רוח ומעוטי תורה (ירוש׳ פסח׳ פה ה״ג). חזרתי על כל בעלי א ג ד ה שבדרום שיאמרו לי פסוק זה (מד״ר ברחש׳ לד). א ג ד ת תלים (שם פרשה לג). צריך אדם להיות נוטל משל לומר פרקו או א ג ד ת ו או מדרשו בשעה שהוא מבקש לאמרם בצבור (מד״ר שמות מ). ומ״ר א ג ד ו ת: מקרא משנה הלכות תוספות ו א ג ד ו ת (מ״ר ויקרא פד). — ב) ׳ספור יציאת מצרים שיקראו היהודים בליל ראשון של פסח: אינו אומר שעשה נסים מפני שצריך לאמרו ב א ג ד ה (מחזור ויטרי רלד). — ג) ׳ספור ובפרט מימים קדמונים, יאמין ההמון שהוא מעשה כהויתו ובאמת אין בו אלא מקצת אמת, Sage; mythe; myth: (שטיינברג מלון רוסי עברי, ושולבויס ערך הגדה).

***אגדי**, שת״ז, לנק׳ אגדית, מ״ר א ג ד י ם, — אשר מקורו הוא ב א ג ד ה, שיש בו מטבע האגדה, agad.; mythique; sagenhaft; mythical: העוף הנפלא זהו שם אחד הספורים ה א ג ד י ם (המגיד, יח ס׳ בית׳ ילדים). המאמר הזה אעפ״י שנאמר בדרך א ג ד י יסודתו בהררי התלמוד (החלוץ כ 43).

***אגה**[2], אגא, ש״ז מ״ר אגין, — אילן ממיני הקוצים: ואין מרכיבין בשות על ה א ג א מפני שירק באילן

[1]) כמו הגדה. מן הגיד, שרש נגד. וי״א מן נגד בארמ׳ במשמ׳ משיכה, עפ״י הדרש שמושכין לבו של אדם. עב״פ הנקוד הנכון הוא אגדה. וכן מער׳ המער׳, וכן כשתלי. אך רא״ב נקד אגדה, ובסמי׳ אגדת, וכן צ״ד אגדה, וכן לוי וקוה׳.

[2]) כן ה בסוף בירוש׳ המובא בפנים. ונקדתי אגה, כמו קנה, עלה, מ״ר קנים עלים. וכן כתבוה לוי וקוה׳

(תוספתא כלא׳ א יב). האומר שביתתי על גבי האילן על גבי חרוב על גבי ה א ג א לא אמר כלום וכו׳ ונעקר האילן ונעקר החרוב ונעקר ה א ג א (שם עירוב׳ ד). עיקר הוורד ועיקר ה א ג ה ועיקר האוג אין בהם קדושת שביעית (ירוש׳ שביע׳ ז לג ז). הקנים ו ה א ג י ן והוורד והאטדין מין אילן ואינם כלאים בכרם (ירוש׳ כלאים ה ח). — ועי׳ הג.

***אגוד**, ש״ז, מ״ר אגודים, א) אגודה טבעית: וכן ב א ג ו ד י השום ואגודות השום והבצלים (פאה ו י). ו א ג ו ד י השום, הוא השוט המחובר חבור הטבעי בשרשי צמחיו ויהיה מהם שרש אחד כולל ראשים רבים (רמבם שם). — ב) הדבר במה שאוגדים: א ג ו ד י השום, שום שליקטן ל א ג ו ד בהם שאר השומים (הר״ש שם).

***אגוד**, ש״ז, שה״פ מן אגד: כל האגדות של כפרים הבאים מבית השיקין טמאים ולא ממקום א י ג ו ד אמרו אלא כלם מפני שהיא מתרפרפת וחוזר ואוגדה (תוספתא מכשירין פרק ג).

***אגודל**[1]), ש״ז, מ״ר אגודלים, סמי׳ אגודלי, — אצבע העב, הקצר, הוא גודל, הוא בהן; Daumen; pouce; thumb: הממונה אומר להם (להכהנים במקדש) ה צ ב י ע ו ומה הן מוציאין אחת או שתים, ואין מוציאין א ג ו ד ל במקדש (יומא כ א). בן לוי וכו׳ היה נועץ א ג ו ד ל ו בתוך פיו ו א ג ו ד ל ו אחד בקרקע (מד״ר שה״ש, פסוק מי זאת).

אגוז[2]) ש״ז, מ״ר אגוזים, מין פרי ינוח במדור עצי

ה בסוף ונקדוה אגה, שאין דמיונה במשקלי שמות הצמחים, ו נ ק ב ו ה, אבל בתוספתא עירוב׳ המובא בפנים היא זכר: נעקר האגא, וכמו״כ מ״ר אגין בירוש׳ שביע׳ המובא בפנים ראי׳ שהיחיד המוכרת היא לא בסימן נקבה בסוף. ועם א בסוף, כך בתוספתא במקומות המובאים בפנים ונקדו עמנ׳ לו אגא (שהל״מ, סי׳ קד). הערוך הביאו בערך הג, וכן נראה מבבלי עירו׳ לב: הגרסה הקנין והאטדין ו ה ה ג י ן מין אילן, במקום ו ה א ג י ן שבמאמר זה בתוספתא וירוש׳, וכן חברו עמנ׳ לו עם הג היגא, ועי׳ זה.

[1]) כמו גודל, עי׳ זה.

[2]) משק׳ אנוש, בכור. אבל זה אולי רק דמיון חיצון, ובאמת הוא משק׳ א-פול. בערב׳ גוז a) בסור׳ גוזא. בתלמ׳ אמגוזא. יש סברים שמקורו הוא בפרס׳ כוז.

a) جوز

קשה, Nuss ; noix ; nut : אל גנת אגוז ירדתי לראות באבי הנחל, לראות הפרחה הגפן הנצו הרמונים (שה"ש ו יא). אמ־ רב יהודא אמר רב אסי (קטן שנותנים לו) צרור וזורקו א ג ו ז ונוטלו זוכה. לעצמו ואינו זוכה לאחרים (גיטין סה). ה א ג ו ז הזה את נוטל אחד מהברי וכלם מדרדרין ומתגלגלים (מד"ר שה"ש, פסוק אל גנת אגוז). — ומ"ר אגוזים : לא יחלק החנוני קליות ו א ג ו ז י ם לתינוקות מפני שהוא מרגילן לבוא אצלו (ב"מ ד יב). אמרו עליו על ר' עקיבה שהיה מחלק קליות ו א ג ו ז י ם לתינוקות בערב פסח בדי שלא יישנו (פסחים קט.).—"וקראו הסופרים א ג ו ז גם למיני פרי אחרים דומים לו קצת : "אגוז הודו (קאנון במקומות רבים, רגב"ם, בעד הסמים ג ג), Cocosnuss ; coco-nut ; noix de coco. א ג ו ז מוסקד (קאנון) וכו'. א ג ו ז מ ל כ י : וממה שאמרו בזה שיוקת א ג ו ז מ ל כ י או זולתו ויושם על החבורה (שם ד, ודח). א ג ו ז הקיא, nux vomica.

*אֱגוֹזָה, אילן האגוז. *אֲגוֹרה, כמו מגורה. *אֶלְסָר, הוא האגוז הקטן :

בֹּטֶן, בָּטְנִים, הוא *פסתק.

*גַּרְעִין, הלב.

*חליקי אגוזים, עי' זה.— *טפח : מספק מטפח ומונה, במשחק האגוזים.

*לֵב, הוא הגרעין, עצם הפרי, הרך שבתוך הקלפה.

*מְגוֹרָה, כל אחד מארבעה החלקים שהאגוז מחולק על ידי הקרום.—*מַפְצֵעַ, כלי לפצוע בו את האגוזים. — מִשְׂחָק, שחוק האגוזים.

*נַרְגִיל, הוא אגוז הודו.

*סִירָה, האמצע, המרכז מארבע המגורות שבאגוז.

*עֶפֶץ, אגוז האלון, המשמש למעשה הדיו.

*פֻּנְדָק, האגוז הקטן.

— *פִּסְתְּק.-פָּצַע, שבר את הקלפה למען הוציא הלב.—*פֶּרֶךְ, אגוזי פרך, שהקלפה רכה ונפרכים מאליהם. — *פֵּרֵק, מפרק באגוזים.

*קַטְרוֹנִים, שקלפתם קשה מאד, שצריך להכות באבן הרבה עד שנפצע.— *קְלִפָּה, הקשה המכסה את הלב.—*קְרוּם, כעין מחצה קטנה המבדלת בין חלקי הלב

*שׁוֹמֵר, הקלפה הרכה, הדקה, שהוא שומר לפרי ונישר ממני כאשר יגמל.

***אֲגוֹז[1])** ס"ז מ"ר אֲגוֹזִים, אחד מכלי הספינות, מין עגן קטן בעל ארבעה חרטומים, לאחז החבלים, Schliffshacken ; grappin ; grappling-iron : כל הכלים ניטלין בשבת חוץ מן המסר הגדול ויתד של מחרישה, רבן שמעון בן גמליאל אומר אף א ג ו ז [2]) שבספינה, ר"י אומר אף צפורן גדולה (תוספתא שבת טו א). — ועי' אניה.

***אֱגוֹזָה**, ס"נ, מ"ר אֱגוֹזוֹת,—אילן האגוז, Nussbaum ; nut tree ; noyer : מה ה א ג ו ז ה נגזזת ונחלפת (מד"ר שה"ש ו יא).

***אֱגוֹזִי**, ת"ז : ומטעם האגוזי וכל שכן ה א ג ו ז י אחר בשול הבשר (קאנון, ג"כ א כ).

***אגוף**, עי' אגף.

***אֱגוֹר[3])**, ס"ז, צבור קטן של אבנים, Steinhaufen ; heap of stones ; tas de pierres : סלע שצף על גבי הארץ ו א י ג ו ר [1]) יוצא ממנו (תוספתא שביעית, פרק ג).

אֲגוֹרָה[2]), ס"נ, מטבע קטנה של כסף אצל העברים לפנים, kleine Münze ; petite monaie ; small coin : והיה כל הנותר בביתך יבא להשתחות לו לַאֲגוֹרַת כסף וככר לחם (שמואל ב, ב לו). — ואמר המליץ : במלח פת אכול ורעה עשבים ואל תשאל א ג ו ר ה מנדיבים (מוסר השכל מיוח' לרב האי). ב) השתמשו הסופרים במשמ' "דברים אסופים ואגודים יחד ועושים דבר אחד שלם, Sammlung, Gruppe ; collection, groupe.

***אֲגִידָה** ס"נ שם"פ מן אגד : שהרי נקרא עליו שם הושענה פסולה משעת א ג י ד ה (בבלי סכה לג :) — ובהשאלה : כנוי אלהים בסוד צרופי מעמד א ג י ד ת הטבעים וכו' שבו נמזגו הטבעים במעשי בראשית ונתערבו קצתם בקצתם (מאיר אלדבי, שבילי אמונה).

---

[1]) מלה זו מביא הערוך בשם התוספתא המובאה בפנים. וקוהוט נקד אותה ופרש אותה במשמעה הרשומה בפנים, וגוזר אותה ממלה פרסית אַבוּג'. — [2]) ברוב נוסחאות הדפוס הגרסה היא עיגון עוגן, אך גרסת הערוך הוא א ג ו ז, וכן הגרסה בקצת כ"י הביא קוהוט, וכן בתוספתא שהו"ל צוקרמן.

[3]) משק' אֱזוֹב אֵפוֹד. בארמ' אוֹגַר איגר, גל אבנים.— [1]) כך בתוספתא צוקמ', ובנוסח' א י ג ד, אבל כבר הגיה בעל חסדי דוד מדעתו איגר במקום איגד.

[2]) יש גוזרים שם זה מן א ג ר במשמעת שכר, ויש אומרים כי האגורה היא הגֵּרָה. עי' ערך זה. וכבר נחלקו בזה דונש ותלמידיו עם מנחם ותלמידיו, שמנחם

***אָגִין**[1], ס"ז, מ"ר אגינים, — י"א גן וי"א כמו הוגן והוא הקטן של הגמל: לאחד ששמר[2]) את א ג י נ ו שבלת נהר והקפיץ גם בנו עמו (מד"ר ברא' ב').

***אגיף**, עי' אגף.

***אֲגִירָה** ס"נ, סה"פ מן אגר: העוד וכו' כלם לשון א ג י ר ה (מנחם בן סרוק, מחברת.) אגר אינו נופל ב א ג י ר ת דבר חי (אבר' בדר' חות' תכנ').

אֶגֶל[3]) ס"ז, מ"ר אגלים סמי' אגלי —א) טפת הטל, Tautropfen; drop of dew; goutte de rosée: היש למטר אב או מי הוליד אגלי[4]) טל מבטן מי יצא הקרח וכפר שמים מי ילדו (איוב לח כח-כט). ואמר המליץ: א ג ל י ם מזהירים כתרשיש וספיר מעל דליותיהם (ארבע כוסות, כוס ישועות). — ב) *טפה קטנה בכלל, Tröpfchen; gouttelette; drop: השליך עליהם משמים בלי זעם ועברה כ א ג ל י ם (ר"ש הנגיד, הלי תעם). צמא למי גשמי א ג ל י ך איומה (אן תתנה, רני ושמחי). בכום הששון נמהלו א ג ל י לענה (דביר מכתבי מסחר סז). — וכמו"כ טפות של דמעות: נובעות כנחל אגלי, הולל שוקט ושנתו גילי (אליהו בר שמעי סליח' ה' עי"ת אתה תלקי). והנה א ג ל י דמעה בעיניו (מא"ג דביר, ריב משפחה ב). עוד א ג ל י מספר על גדיש ידמעו (יל"ג הוי, את) — וטפות מטר וכדומה: מי מנה חול ים ומי ספר אגלי מטר (ב"ז תרג' בן סירא אב). אגלי מים לתאוה יבקשו חברים (י' סטנוב, אסף לז). — ועי' טפה. — ג) *גשמים מזיקים לתבואות השדה: מכון שבו אוצרות שלג ואוצרות ברד ועליות טללים רעים ועליות ג ל י ם[1]) וחדרהא של סופה (חגיגה יב:). — ועי' גשם.

אגם, ממנו אֲגַם, ואולי אַגְמון.

אֲגַם[2]) ס"ז מ"ר אֲגַמִּים[3]), כנוי' אַגְמֵיהֶם, סמי' אַגְמֵי, —א) מקוה מים בקרקע, Teich; étang; pond: אפתח (לשבי הגולה) על שפיים נהרות ובתוך בקעות מעינות, אשים מדבר לאגם מים וארץ ציה למוצאי מים (ישעי' מא יז). אז ידלג כאיל פסח ותרן לשון אלם כי נבקעו במדבר מים ונחלים בערבה, והיה השרב לאגם וצמאון למבועי מים (שם לה ו-ז). ההפכי הצור אגם מים חלמיש למעינו מים (תהלים קיד ו—ג). נטה את ידך במטך על הנהרות על היארים ועל האגמים והעל את הצפרדעים על ארץ מצרים (שמות ח א). אחריב הרים וגבעות וכל עשבם אוביש ושמתי נהרות לאיים ואגמים אוביש (ישעי' מב יה). על נהרתם על יאריהם ועל אגמיהם ועל כל מקוה מימיהם (שמות ז יט). ושמתיה (את ארץ בבל) למורש קפד ואגמי מים (ישעי' יד כג). אמר שמואל נהרות המושכין מים מן ה א ג מ י ם מותר להשקות מהן בחולו של מועד (מו"ק ד.).—ב) קנים ושיחים ואילנות[4])

חבר אותו עם אגר ודונש החליט כי אגירה היא כמו גרה ונוספה א.

[1]) משק' גדיש נזיר, או א נוספת.—[3]) זו גרסת הספרים וכבר התקשו המפר' בפרוש הדברים, והגיהו הגהות מתחלפות. א"א הוסיף ששטף אחר אגינו, ויש שהגיהו ששור במקום ששמר, ופרשו אגינו גנו. אך יותר נכון פרושו של המשביר אגין כמו הגין והוא הקטן של הגמל, ועפ"י ההגהה ששור במקום ששמר, וכונת המשל היא: ה ר ג י ל האדם את א ג י נ ו לשור על שבלת הנהר ואגב הקפיץ את בנו אתו.

[3]) לא נתברר מקורה. רוב חוה"ל גזורה מן אגל a) בערב' שמשמעה היא נאסף ונקוה. אך זה רחוק.—[4]) תרג' רסיסי טלא. וכן שאר תרג' הישנים, וכן מנחם: אין למלה זאת דמיון בתורה אבל ענינה יורה על פתרונה אגלי טל כמו נטפי טל ורעיפת רביבים. ע"כ. ריב"ג לא פרש. רשי: אגלי כמו גלי (גלי הים) או כמו אגנות. ראב"ע: י"א כמו המטר הדק. רד"ק כמו התרגומים, ואחריו רוב המפרשים הישנים והחדשים. ובמשמעה זו רוב שמושו בהספרות. — [1]) בקצת כ"י חסרה מלה ר ע י ם אחרי טללים, ובקצתם יש המלה ר ע י ם גם אחרי א ג ל י ם. עכ"פ בכל הנוסח' טללים לבד ואגלים לבד, מוכח מזה שבזמן ההוא היו לשתי המלים האלה משמעות מתחלפות. הערוך לא הביא שום פרוש מזמן הגאונים ועלינו לסמך על רש"י שפרש: מים העומדים להלקות את הפירות.

[3]) באשורית אגמם, מ"ר אגממי, על מקוות המים שמדרום לבבל בקרבת ים הפרסי, וכמו כן הברכות המלאכותיות בהיכלו של סנחריב (מלון אשורי דליץ ומלון אשורי ארנולד מוס). ובערבית במשמעה דומה לזו השם ג'מה a), באר מלא מים, ולכן יש סברים (ד"ה מילר, קניג ב תלט) כי השרש הוא גם והאלף נוספת.—[3])אמר רדק מכלול דקה"ש משק' פעל: אבל אגם הדם הם דגושים בקבוצם ובהסמכם אמגים הדפים אגמי הדפי, וכן עם הכנויים אגמיהם, אבל אגמי נפש ועל אגמיהם אינם מן הדגושים כי אם מן דרך. ע"כ. —[4]) כן ממש בערבי

a) أجل.

a) جمّة

קטנים גדלים במקום אחד, bushes ; Gesträuch ; broussailles : והמעברות נתפשו ואת האגמים[1]) שרפו באש ואנשי המלחמה נבהלו (ירמי' נא-לב). אמר רב אם יהיו כל הימים דיו ו א ג מ י ם קולמסין ושמים יריעות וכל בני אדם לבלרין אין מספיקים לכתב חללו של רשות (שבת יא.).— והיחיד: אמר רב עכו"ם שהצית את האור ב א ג ם כל החגבים ש ב א ג ם אסורין (ע"ז לח.). מעשה שנפלה דליקה באשת (בהישת) קנים ו ב א ג ם תמרים (ירוש' מא ד). כאן בשדה הסמוכה ל א ג ם (אם עמדה החיה ולא רדפה אחרי האיש אף אם לא נתבאה איננה משולחת) כאן בשדה שאינה סמוכה ל א ג ם (תענית כב.).

אָגֵם[2]), סת"ז, לנק' אֲגֵמָה, מ"ר אֲגֵמִים, סמי' אַגְמֵי, —עצב, מצטער, traurig ; sorrowful ; attristé: ואנו הדיגים (על היאור שנחרב) ואבלו כל משליכי ביאור חכה וכו' והיו שתתיה מדכאים כל עשי שכר אגמי נפש (ישעי' יט ח-י).

***אַגְמָה**, ש"נ, צער, יגון, Kummer;sorrow;tristesse: מקרעין לקטן (על מת) מפני א ג מ ת[3]) נפש (מו"ק כו:).

אַגְמוֹן[4]), (אַגְמֹן)[5]) ש"ז, מ"ר אַגְמוֹנִים. — א) קנה רך, ישר, נכפף ונגמש, גדל באגמים ובצות, Binse; jonc ; rush : ויכרת ה' מישראל ראש וזנב כפה ואגמון (ישעי' ט יג). הכזה יהיה צום אבחרהו יום ענות אדם נפשו הלכף כאגמן ראשו ושק ואפר יציע הלזה תקרא צום (ישעי' נח ה). אחד שקלקל בעיר מסרוהו לבעל ה א ג מ ו ן וחבשו והיה קשה מבעל ה א ג מ ו ן מסרוהו לבעל הזמורה וחבשו (ירוש' סוטה כד:).—ב) כעין וו כפוף מברזל ישתמשו בו לצוד דגים, Fischhacken;fish-hook;hameçon: תמשך לויתן בחכה ובחבל תשקיע לשונו התשים אגמן באפו ובחוח תקב לחיו (איו' מכה כו).— למשך לבב כסיל כדג אלי א ג מ ו ן (שיר על הרמבם החלון כ').—ומ"ר: והמזלג של השנים ומזלגותיו ענין א ג מ ו נ י ם הם (מנחם בן סרוק, ערך מזלג). ג) מין קומקום להרתיח בו מים וכדומה, Siedekessel; cauldron ; bouilloise : מנחיריו יצא עשן כדוד נפוח ואגמן (איוב מ כו).

***אֶגְמוֹן**, כמו הֶגְמוֹן, עי' זה.

***אַגַמִּי**, (אגמיי), ת"ז, לנק' אַגַמִּית (אגמיית), מ"ר אגמיים אגמיות,—של אגם: יש מהם (מהצמחים) גניי ויש מהם מדברי ויש מהם פרדסי, ויש הרריי ויש ימיי ויש א ג מ י י (רשב"ל דוכן, מגן אבות חלק יעקב ב).

אַגָּן[2]), ש"ז סמי' אַגַּן מ"ר אַגָּנוֹת—א) כלי מכלי הבית, וישמש לתשמישים מתחלפים, לכבוס, ללישה, לשים בו דברים נוזלים, פרות, וכדומה Becken ; bassin ; basin : ויקח משה חצי הדם וישם באגנת (שמות כד ו). ותלו עליו (על היתד) כל כבוד בית אביו הצאצאים והצפעות כל כלי הקטן מכלי האגנות ועד כלי הנבלים (ישעי' כב כד).—והיה משמש ללישה ולרחיצה, ולפרות, וכדומה. לשתות ממנו: מנתי וכוסי גביעי וכוסי, בלילי משושי וביום לרוחו, וחיי ב א ג ן עלי כד בתוך גן (רמב"ע תרשים א שלג). וללישה: אילו אגנות של בני מדינה כיון שמניחים בהן חמץ כבית השאור שחימוצו קשה ואסור ואעפ"י שהן רחבית ושולט בהן אויר (הלכ' פסוק' הלכ' פסח).

---

[1]) כן פירש ריב"ג ורד"ק, ופרש עוד ריב"ג אג'מה a). —
אגם מצודה. וכן בערבית אג'ם b).

[2]) כמו חָנֵף חֲנֵפִי, חָדֵל, עָרֵל עַרְלִי, בערבית אַגַם c) היה לוהט (האש) ותאגַּם עלי d) .. . קצף על, וכן באשורית אגמ כעס, התעצב.

[3]) כך גרסת הערוך, ובנוסחאותינו עגמת בעין.

[4]) מן אגם ב' שלמעלה, ומפני שהאגמון הרך ראשו כפוף השאל להוו הכפוף המשמש לצידת דגים. ואולי השם אגמון במשמעה זו הוא ע"מ אפעול, והשרש הוא גמן, דומה לגמש שפירושו כפף: גמש לרישיה (יומא מז:) וכן דעת ר' אליעזר: מאי משמע דהאי גימון לשנא דמיכף הוא דכתיב הלכוף כאגמון ראשו (שבת סוף פ' במה בהמה). תרגום, מנחם בן סרוק, רשי ורבנו תם, ורד"ק, ורוב יתר המפרשים הראשונים פרשו שהוא צנור כפוף, רק ר"י בן גנאח מפקפק — ואגמון חברו של דוד נפוח כבר הזכיר ר"י בן גנאח שיש מפרשים אותו קומקום וכן פרשו רש"י: פתרונו לפי ענינו כלי חרס הוא, וכן רבנו תם ורוב המפרשים, ולא נתברר מקורו.—[5]) נמס' במס' שלשה חסרים.

[3]) באשור' אגנתי במ"ר ברשימת כלי השלל, שלשת אלפי כפי נחשת וספלי נחשת ואגני נחשת. וספק אם יש יחס בין אגן העברי ובין אג'אנה a) בערב' שהיא כלי יכבסו בה הבגדים, וכמו"כ עוגה סביב להאילנות.— בארמ' וסור' אגנא, כמו בעבר'.

---

a) أَجَمَة b) أُجُم c) أَجَمَ d) تأجَّمَ علي

a) إِجَّانَة

וכדומה: שהיה לנו א ג ן אחד של עץ שהיה מיוחד לקיבת חלב (הרוקח סי' רנא). לכן א ג נ ו ת של עץ או של נחשת (שם רנ"ח). ולא יתנהו אל א ג ן הלישה (מהרי"ל תקוני המלות). א ג ן נחשת קנו מגוי להגעיל וללוש בתוכו עיסה (שם הגעלה). ותעשה מכל אתרוג ארבע גזרים ותשרה ב א ג ן חרס (קאנון מזכ' הרפוא' ז). —ב) בהשאלה כעין עוקה ובור קטן אשר סביב המבוע ששם נקוים המים הנבעים, cuvette ; Quellbecken d'une source; basin of spring: שררך אַגַן הסהר[1]) אל יחסר המזג (שה"ש ז ג). —וכן אמר המשורר: מבחר עמקים בשמם לה (להעיר גבע) הקטירו וּבְאַגַן מעין חי רגליה נרטבו (יל"ג דו"מ א). —ג) יהשתמשו בו לכל גוף עגול, שטוח, disque;disc;Scheibe. למשל עגול הירח: הירח מתמעט... ויתוסף מעט מעט עד מלאת א ג נ ו (המבחר לר' אהרן הקראי פ' כא). —ד) א ג ן החלצים, א ג ן הירכים, בנתוח, בגוף האדם, pelvis: ה א ג ן הנקרא אצל בעלי התלמוד בשם כפלא וכו' הוא מרכב מארבע עצמות (שם). הונח השם ירך לחלק הגוף הנקרא היום אצל המנתחים בשם א ג ן (רמת אכריס 10

*אֹגֶן[2]), ש"ז, מ"ר אֳגָנִים מ"ז אגנים סמי' אָגְנֵי[3]) — שפה לפי הכלי והיא פחות או יתר רחבה, וקופה או כפופה ובולטת מהכלי חוצה או להוכו, rebord d'un vase ; rim of a vase ; Rand eines Gefässes: כלי שנטמא אחוריו במשקין אחוריו טמאין, תוכו א ו ג נ ו אזנו וידיו טהורין (כלים כה ז). צלוחית

[1]) סהר, מעין נובע תמיד, וכן בערב' סַאהִרַה a) מעין שיזלו מימיו יומם ולילה.

[2]) מלה עברית, מקורה לא ידוע. מ׳ק' בֹּטֶן בָּטְנִים, תֹּאַר תֳּאָרוֹ תְּאָרִים. כך נקד בוקשד' וכך לוי וקוה'. צ"ד אֹגֶן ואוֹגֶן, כשתלי אָגָן ואוּגָן. וכן במשנ' מנקד' נדפסות. — [3]) כך נקוד במשנ' כ"י פרמה.— [4]) רה"ג (כל' יא ג): מהוגני כלים פי' כמין אזנים יש לכלי אלא שהאוזן יוצא מגוף הכלי והגן הוא דבר שאינו מן הכלי אלא מסובב עליו מן מחולות ומתרגמינן חינגין ויש הרבה דברים הפוכין והוא גג הכלי שהאזנים קבועים בהם. ע"כ. ור"ח (עירוב' ע"ז.) פירוש אוגנים והם שפתים נמשכות לאחורי הספל. ע"כ. והביא הערוך שני הפרושים. וכן רשי כמו ר"ח. והרמבם (כלים יא ג) פרש וז"ל: ואוגן מעקה הבאר, ולזה קרא כאן צואר הכלי אוגן בהדמותו למעקה הבאר לפי שיש כלי מתכות אשר להם צוארים מונחים עליהם כמו הקומקמן וכדי המים ודומיהם (תרג דרנב').

a) سَاهِرَة

שאוגנה מעוך לתוכה וכו' לגין שאוגנו מעוך (תוספתא מקו' ו). ואלו הן גולמי כלי עץ וכו' מחוסר כן או א ו ג ן או אוזן (חולין כה.). אף הוא (מונבז) עשה כני כלים ו א ו ג נ י כלים וידות סכינין של יוה"כ של זהב (יומא לז:). —ו א ג נ י ם של קופה משוכים לתוכה: אין לה (להקופה) שולים ויש לה א ו ג נ י ם (נדה ג:). —ו א ו ג נ י ם של דלי: המדלה עשרה דליים מים בזה אחר זה ונמצא שרץ באחד מהן הוא טמא וכלן טהורין, ואמר ר"ל משום ר' ינאי לא שנו אלא שאין לה (להדלי) א ו ג נ י ם (שם). ואם היו א ג נ י ם בכלי (שמצא אצלו פירות) הרי אלו שלו (של המוצא) שאילו נשפכו מן הכלי היה נשאר מהן בתוכו מפני ה א ג נ י ם (רמבם, גזלה ואבדה טו יד). — ובהשאלה א ֹג ן הבור, כעין מעקה סביב פיו שעליו מונחת אבן החוליה: בור שבין שתי חצרות אין ממלאין ממנו בשבת אלא א"כ עשו לו מחיצה גבוהה עשרה טפחים בין מלמטה בין מתוך א ו ג נ ו (עירוב' ו ח). — ואֹגן של ים, שפה וקופה סביב סביב: ימה של טבריא הואיל ויש לה א ו ג נ י ם ועיירות וקרפיפות מקיפות אותה (שם פז.). — ובהשאלה: יזלזל בכבוד התורה לעשות להם אֳגָנִים (אגר' תמן מספע דון וידל שלמה).

*אַגָּנָה[1]) ש"נ, — כעין משפך מעל להריחים להתבואה, Mühltrichter ; trémie ; hopper: כמין כלי שעל הריחיים שהוא מכנים החטה ומוציא קמח ושמו ד ל ן, וזהו ה א ג נ ה שעל הריחיים, וכו' מניחין התבואה ויש בו חור ותחת יש לו כ-י עץ שממנו נופלת התבואה (רב האי כלים ל).

*אַגָּס[2]), ש"ז, מ"ר אַגָּסִים, פרי עץ ידוע ממין התפוח, Birne ; pear ; poire: ובאילן ה א ג ס י ם

[1]) אולי ש"נ מן אַגָּן, וע"ם יַבֶּשֶׁת.

[2]) כך נקד צ"ד, וכן כשתלי, וכן אולי לפי קריאת הספרדים ולפי הנקוד במשנ' המנקד הנדפסות: אגָּסים. ולפי קריאת האשכנז' אַגָסים ג פתוחה, נראה שבדעתם היא כמו זְמַן זְמַנִּים. וכך נקד באמת רא"ב בהתשבי אגס אֲגָסִים. לוי נקד אַגָּס, וקוה' אָ, והיא לפי נקוד המלה בערב' אִגַּאס a) אִגַּאץ, ובהמונ' גם אִנְגַאץ, שם להאחונים, ובהמונ' להפרי הנקוב בפנים. ואמר אלג'והרי וז"ל אגאץ היא מלה זרה בערב'. מפני

a) إجّاص إنْجاص

והקרסתומלין והפרישים והעוזרדים אינם כלאים זה בזה (כלאים א ד). עוקצי האגסין והקרוסטמולין והפרישין (עוקלין א ו). בשוקי צפורי היו מרכיבין קרסתומלין על גבי אגס (ירוש' כלאים פ"א דף כז) — ועי' תפוח.

אֲגַף[1], ש"ז מ"ר אֲגַפִּים, — א) חלק העליון מהכנף המחבר להגוף, ובפרט חלק הבשר והעצמות שבו: הכנפים והנוצה מטמאות ומיטמאות ולא מצטרפות וכו' ר"י אומר אף ראשי אגפים וראשי הזנב מצטרפים שכן מניחים בפטומות (טהרות א ג). (עד איזה מקום אם נפסק חוט השדרה טרפה) רבי ינאי אומר למטה מן האגפים ור"ל אמר עד בין האגפים (חולין מו.). —ב) בהרחבה, הכנף בכללי, aile ; wing; Flügel : יונה זו בשעה שהיא פורחת ויגיעה קופצת באחת מאגפיה ופורחת באחת מאגפיה (מד"ר בראש' לט). מה עשתה היונה התחילה צווחת ומטפחת באגפיה כדי שישמע לה בעל השובך (מד"ר שה"ש פסוק יונתי). ונשברו כנפיה ונמרטו אגפיה (מדר' פניס ואחור). ובמליצה: אבי עזרי ישיבוהו שעיפיו אשר נתן ידידו בין אגפיו (ר"ת לרא"ע). — ג) בהרחבה בזרוע האדם, החלק העליון המחבר אל הכתף, oberer Teil d. Oberarmes; partie supérieure du bras; upper part of the upperarm : מצעה שחברותיה (של היולדת) נושאות אותה באגפיה (שבת קכט.). לא דלוסקמא הניטלת בכתף אלא (קטנה) הניטלת באגפים (מו"ק כד:). —בין האגפים, חלק הגב שבין הזרועות: יכול יטילנו (יכנו את הרוצח) מבין האגפים וכו' מה הבערה שנאמר להלן מול העורף אף כאן מול העורף (ירוש' סנהדרין כז:). —ד) עופות שחוטים: עולת העוף שנמצאת בין אגפים וכסבור חטאת העוף היא ואכלה פטור (סכה מג.). — ה) מחלקה אחת ממחלקות החיל, Flügel eines Heeres; aile d'une armée; wing of army : ועלית כשואה תבוא כענן לכסות הארץ תהיה אתה וכל אֲגַפֶּיךָ ועמים רבים אותך (יחזקאל לח ט). וילכו לוטריק וכל אגפיו לנפולי ויהי מספרם שלשים אלף (יוסף הכהן, דה"י שנת 1528). — ו) הסביבות השיכות למדינה מהמדינות, לעיר מהערים: גמר וכל אֲגַפֶּיהָ בית תוגרמה ירכתי צפון וגו' (יחזק' לח ו). שכורת ולא מיין השליכי תפיך, קרחי וגזי והשחיתי אפיך, שאי על שפים קינה וספי כל אֲגַפַּיִךְ (שלמה גירונדי, קינות לט"ב). במדינת וריזיא הולנד בגלילותיהם ואגפיהם גברו המים ונאבדו משטף המים הזידונים כמה אלפים נפש וכו' (דוד גנז, צמח דוד תתקכב לאלף החמ'). נבורדיא ואשכנז ואגפיה (סמ"ג קי"א). רבני ורנפורט ואגפיה (שו"ת רמ"א יז). במרר תבכה בכל אפסי אגפיה (איך ידידותי, תלת השחר יוס ה). — ז) *גדות אמת המים העוברת בשדה, Ufer eines Kanals; bord d'un canal; border of a canal : אמר שמואל, אמה בית השלחין אני מוכר לך נותן לו שני אמות לתוכה ואמה מכאן ואמה מכאן לאגפיה וכו' ואיתן אגפיים מי זורעם רב יהודא אמר שמואל בעל השדה זורעם (ב"ב ל"ט :). אין עושין את האמה (בשביעית) מפני שמכשיר אגפיה לזריעה (מו"ק ד :). אמת המים העוברת בין הבתים וכו' ויש באוגנים שלה אגפיים מותר להוריד הדלי דרך חלון ולהניחו באגפיים ומן האגפיים לאמת המים ודוקא שהאגפיים פחות משלשה אבל אם יש באגפיים שלשה אינו בטל (פתחי עולם שו"ע או"ח סי' ת כפס די"ו). —ח) *כעין זרועות בשני הקצוות של המעגילה, וכדומה לזה: וי"א מחלצים אגפים של מעגילה (ערוך ערך מתל).

***אֲגַף**[1]), אגוף, אגיף, ש"ז, עובי הכותל במקום הפתח ממקום הדלת ולפנים: הנודר מן העיר מותר להכנס לתחומה ואסור להכנס לעיבורה, אבל הנודר מן הבית אסור מן האגף ולפנים (נדרים ז ה). גמל שהיה טעון פשתן ועובר ברשות הרבים ונכנסה פשתנו לתוך החנות ודלקה בנרו של חנוני והדליק את הבירה מן האגף ולפנים בעל גמל חיב מן האגף ולחוץ החנוני חיב (תוספתא ב"ק ו). מצא (מציאה) בין פסים לפסים מן האגף ולפנים כלפנים, מן האגף ולחוץ כלחוץ (ירוש' ב"מ ב, ח ג). לא קידשו תחת האגוף

שאין גימל וצדי מתקבצים במלה אחת בלשון הערבים. ומשמעתו בעבר' בקבלה אצל ספרדים ואישכנזים.

[3]) באשור' אֲגַפְּ כנף. בארמ' אֲגַפָּא. והסכימו חה"ל כי עקרו הוא גף בתוספת א בראש. מנחם: פתרונו גפין. ריב"ג: ואפשר שתהיה האלף הזאת בלשון העברים נוספת ואינה מהשרש. ע"כ. וכן החדשים.

[1]) כך כנראה מדמים להם האשכנזים את נקודו ולכן קוראים כאלו היה נקוד שני פתחים. וכן קוה'. צ"ד אֲגָף, ובמשנ' המנקד' הנדפסות אֲגַף, וקצת ראיה לקמצת הגימל הכתיב אגוף, שהוא אולי לפי הברת הקמץ כמו חולם.

שבירושלם וכו׳ כדי שיהו מצורעין מגינין תחתיהן בחמה מפני החמה ובגשמים מפני הגשמים, ודכותה לא קדשו תחת האגוף של הר הבית כדי שיהו זבין מגינין תחתיהן בחמה מפני החמה ובגשמים מפני הגשמים (ירוש׳ פסחים לה.). היה יושב וקורא בספר על האסקופה ונתגלגל הספר מידו לפנים ולחוץ גוללו מכן ומכן ומניחו אבית אגיף (תוספתא עירו׳ יא).

***אָגַף**[1]) פ״י עת׳ יֶאֱגֹף — א) אגף את הדלת, סגר אותה, zumachen ; fermer ; to close : שאומר אדם לחבירו הדליק לי את הנר ואגף לי את הדלת אחריך (ספרא, צו יא טז). — ב) אגף את פי הכד, סתם בדבר מתדבק, בחרס וכדומה, verkleben ; boucher ; to seal : כדי שיפתח (את החבית) ויאגוף[2]) (ע״ז ה ג, ז, ח). חבית שניקבה וסתמוה שמרים וכו׳ אגף חציה מהו (ב״ק קה). חבית המוקפת צמיד פתיל שניקבה מצדה, אגף הצי הנקב וסתם חציו ה״ז ספק אם הציל (רמבם טומאת מת כב ח). — ועי׳ סתם.

***אֶגֶף**, שה״פ, מן אגף: אגף חציה מהו וכו׳ לפי שהאגף של חצייה נותן בחבית טרם ינתנו בו הזיתים ויתאספו השמרים ויתיבשו (ר״ת ספר הישר דף קלב).

***אֲגֻפָּה**, ש״נ מ״ר אֲגֻפּוֹת, — כמו אֲגַף: הלא כעבד אל אדונו עיני לך צופות, עד יקום העד הנאמן כי נותרתי כיונה קצוצה אֲגֻפּוֹת (מנחם בן סרוק, מכתבו לחסדאי).

אגר, ממנו אָגַר, ואולי אֲגוֹרָה, *אגרון.

אָגַר[1]) פ״י, עתיד יֶאֱגֹר. — א) אסף תבואה, יין וכדומה, ושם למשמרת, einsammeln ; recueillir ; to gather : כרמים תטע ועבדת ויין לא תשתה ולא תֶאֱגֹר כי תאכלנו התלעת (דברים כח לט). לך אל נמלה עצל ראה דרכיה וחכם אשר אין לה קצין שטר ומשל, תכין בקיץ לחמה אָגְרָה בקציר מאכלה (משלי ו ז-ח). אֹגר בקיץ בן משכיל נרדם בקציר בן מביש (שם י ה). — ואמר המליץ: ובקיץ אֱגוֹר ירח ירח, אשר תאכל ימי חרף וקרת (מוסר השכל לרב האי). —ב) *בכלל, אסף יחד, קבץ ושמר: ולמה נקרא שמו (של הזית) אגורי ששמנו אגור בתוכו (ברכות לט.). א״ר חנינה כל הזיתים הגשמים יורדים עליהם והם פולטים את שמנן וזה הגשמים יורדין עליו והוא אוגר שמנו לתוכו (ירוש׳ בכורים א סג ד). רבי שמואל בר נחמן אמר מקום שאוגרין בו דמו של טלה, רבי שמעון בן לקיש אמר מקום שאוגרין דמה של פר (ירו׳ יומא ג מא.). רבי יוחנן בשם רבי בן יוחאי (אומר) קורעה (את החתיכה שהפילה אשה) ואם נמצא בה דם אגור טמאה ואם לאו טהורה (ירוש׳ נדה ג׳ ג ג). — ובדברים מפשטים: למה נקרא שמו אגור שאגר החכמה והתורה (תנחומא פרשת וארא לד). זה שאוגר עליו דברים אמר לו הרשת בתוך שלי והוא אומר לא חרשתי הוא אומר המית שורך את עבדי והוא אומר לא המית (ספרי). ולא יתכן בנין ספר בפתרון הלשון והחקים והמשפטים והתורות כי אם לאיש אשר יאגור אלה היסודות (דונש בן לברט, הקדמ׳ תשובתו על מנחם בן סרוק). אחת למול אחת יהיה מספר שעריה אשר אוגרת (ר׳ שלמה בן גבירול ספר הענק). ידעתני במחברת הפנינים אשר מאגדות חכמה אגורות (ר״י הלוי לר״מ בן עזרא). וימצא עם הכתב אגרת לכל חמדה אוגרת (רמב״ם במכתבו לר׳ יהודה מלוניל). ועתה עשה לנו אגרת כל מליצה טובה אוגרת (אלחריזי תחכמוני שער נא). ורציתי שתהיה זאת האגרת שותקת ומדברת, וכל הענין הזה כוללת ואוגרת (עמנואל, מחברת יא). — ג) *עצר דבריו בקרבו ולא הוציאם מפיו: אם החרש אחריש ואאגור דברי והיה בי חטא ח״ו (מהר״י קולון, תשובות סי׳ פ׳). עם גדולים וטובים ם... שריתי ולא אגרתי דברי מפני איש (יל״ג אגרות ב, רנה). — ג) *סכין אגרת, שיש בו פגימה שיש לה שני עוקצים schartig ; ébréché : סכין שיש בה פגימות ושאין בה אלא פגימה אחת אוגרת[1]) פסולה מסוכסכת כשרה וכו׳ אר״א אוגרת (שהפגימה) משתי רוחות מסוכסכת מרוח אחת וכו׳ (חולין יז:). אמר רבא ג׳ מידות בסכין אוגרת לא

---

[1]) לפי דעת רוב חוה״ל הוא אפעל הארמי מן גוף, עי׳ זה. אך עכ״פ, מהמקומות המובאים בפנים נראה ברור כי כבר נהיה בעברית לפעל מיוחד, ובפרט הרמב״ם ביד החזקה שמשנתו עברית בכל מקום השתמש בפעל זה ביחוד להבדיל מן סתם. — [2]) כן במשנה שבמשניות עם גוף פרוש הרמבם בב״י ברלין. ובנוסח׳ ויגוף.

[3]) פעל עברי. בשאר הלשונות האחיות משמש שרש זה במשמעות אחרות.

[1]) כך בכל הנוסח׳. רשי פרש מלשון אגר, שאוספת הצפרן, והוא דחוק. ולא נתברר מקורו.

ישחוט ואם שחט שחיטתו פסולה מסוכסכת לא ישחוט בה לכתחלה וכו' (שם).— ד) אחז יחד, למשל השערות zusammenhalten ; holdtogether ; attacher : (במחט שאינה נקובה אין אשה יוצאת בשבת) א"ר יוסף הואיל ואשה אוגרת[1]) בה שערה (שבת ס.). אוגרת בה שערה היוצא חוץ לקשוריה כורכתו סביב המחט ותוחבת המחט בשבכה מתחתיה (רשי שם). דאם היתה אוגרת בה שערה לא היתה מניחתה לעולם כנגד פדחתה וכו' דמחט שאוגרת בה שערה טהורה (תוספ' שם). שתכפל המחט לתוך השבכה ואוגרת בה השבכה שלא יצא שעריה חוץ לקשריה וכו' כמחט שאוגרת בה שערה (רא"ש, שם). מחט שאוגרת בה השער היוצא חוץ לקשוריה מותר לצאת בהן שאם תשלפנו קשוריה יתירו ויתגלו שערותיה (רב' ירוחם חלק אדם, יא).

—*נאגר, נאסף, ועם ל... נכנס: ולכך נראין (ישראל) מזוינין למואב והם נאגרין לעריהן (מד"ר במדבר כ). — ובלי ל, נאסף במקום אחד: ושם (מנחם בן סרוק) כנבל עלה וכגבר תבלה אשר תמיד יבלה בחלק נאגרים (דונש בן לברט). אני מוסר לכם ולרבבות ככם בשומי הבליכם בספר נאגרים (אבן שפת, תלמיד דונש, לתלמידי מנחם בן סרוק).

—*אגר, קבץ: אאגרה בני איש המושרר בטל (ר"א קליר, תפלת טל א פסח).

א. *אגר[2]), ש"ז מ"ר אגרים, — גג, מכסה שטוח על הבית ישמש לתשמיש אדם: אשר לו חומה ולא שור איגר סביב (מגילה ה: ערכין לב.).

---

[1]) כך הגרסה בנוסחאותינו. ואעפ"י שבערוך הגרסה אוגדת ובקצת כ"י חוגרת (ד"ס), אעפי"כ כבר נשתמשו רשי ותוספ' והפוסקים בהמלה אוגרת במשמעה זו.

[2]) בארמית וסורית איגרא, בערבית אג'אר ואנג'אר a) בלשון שאם (סוריה) ותג'אז. ואמר אבן שידה אנ'אר ואג'ארה גג שאין לו מעקה סביבו לעצור מפני הנפילה. — ולא נתברר מקורה. — ומשל: קב מהארץ ולא כור מהאגר (בארמית: קבא מארעא ולא כורא מאגרא. פסחים קיג.), לאמר טוב דבר מועט קרוב ונקל להשיגו מדבר גדול רחוק שצריך לטרח הרבה עד שתשיגהו. — ויאמר על דברים תמוהים, דברים אלו מרפסים (מרעעים ומשברים) אגרים (בארמית: אמר רב אפי הנו שמעתתא דידי מרפסן איגרי. —

a) إجّار إنجار

ב. *אגר, כמו אגרת במשמ' גליון ניר: יפי הכתיבה ובאגר ודיו (צוהת ר"י אבן תבון, דרך טובים).

*אגרון[1]), אגרון, ש"ז, מ"ר אגרונים, אגרונים, אגרונות—קבץ, ובפרט ספר נקבצו בו שרשי הלשון, מלון, dictionnaire, vocabulaire ; Wörterbuch ; dictionary, vocabulary: ספר האגרון לשון הקדש אשר בחר בו אלהינו מני עד ומלאכי קדשהו בו יזמרוהו (רסע"ג, הקד' האגרון הוצ' הרכבי). ושת ספר אגרון (או אגרון) בדעת ובכשרון וחבר הפתרון במלים נבחרים (דונש בן לברט). ספרי הדקדוקים ואגרונות (אשכל הכפר ליהודה הדסי). וגם אגרונים (אחימעץ, הוצ' ניבויאר קיא).

*אגרון, ש"ז, מ"ר אגרונות, — כך קראו קצת סופרים אחרונים לספר אגרות, recueil des lettres ; Briefsammlung ; collection of letters.

אגרוף[2]) אגרף, ש"ז מ"ר אגרפים, אגרופים, — כף היד מקבצה וסגורה, Faust ; poing ; fist: וכי יריבון אנשים והכה איש את רעהו באבן או באגרף[3]) (שמו' כא יח).

קידושין סג:). — ולמי שעמד במעלה עליונה והורד למדרגה שפלה, נפל מאגר רם לבור עמוק: לאחר שהגביהם עד לשמים השליכם לארץ בבת אחת מאיגרא רמא לבירא עמיקתא (רשי איכה ב א).

[1]) מן פעל אגר ע"מ אביון, חביון, אגמון ארמון. ובספר מאזנים לר"א אבן עזרא השם הזה נקוד אגרון, אך כבר העיר רשד"ל (במאמריו על מנחם בן סרוק) כי זה שבוש: ודע כי מה שנדפס בספר מאזנים לראב"ע ספר האגרון בחירק ודגש אינו אלא שבוש, וצ"ל האגרון, ושיר דונש יוכיח שאמר ושת ספר אגרון ואם באנו לנקד אגרון נשחת משקל השיר (בית האוצר דף יא יב). ובתשובת תלמידי מנחם בן סרוק (דף כו) אגרון. ובכ"י שממנו הדפיס דר' הרכבי את הקדמת ספר האגרון של רסע"ג נקודה מלה זו אגרון בסגול, כמובא בפנים, והעיר המו"ל, כי בכ"י המזרחיים שכיח הסגול לבא במקום הפתח.

[2]) מן גרף עי' שם. ונמס' במסורה: ב במקרא ושניהם חסרים.— [3]) ת"א בכורמיזא והוא קלע. וכן ת"י בישעי'. ותרגום השבעים והולג' תרגמו במשמעה שהיתה בלי ספק למלה זו בימי התלמוד, והוא כף היד מקבצה וסגורה. ובמשמעה זו פרשוה בעלי התלמוד: הקיש אבן לאגרוף מה אגרוף בידוע אף אבן בידוע (מכילתא). ובתלמוד: מה אגרוף מיוחד שמסור לעדה ולעדים וכו' (ב"ק לג:). רסע"ג תרגם שאדך', ר"ל דבר שובר ופוצע. מנחם במשמעה המקבלה: מכת יד לפי הענין. ע"כ. ריב"ג כמו רסע"ג: כל דבר שפוצעין ועושין בו חבורה,

כה יח). הן לריב ומצה תצומו ולהכות באגרף רשע (ישעי' נח ד). — *מלא אגרוף, במדת גדל האגרוף: ומאור שלא נעשה בידי אדם שעורו כמלא אגרוף גדול (מסכה כלים יז יב). מודה ר' יהודה (שנחשב אהל) במלא אגרוף (סכה כח.).— ומ"ר אגרופים: והרי דלת דיש בה כמה אגרופים (סכה כח.). — *אגרופו של בן בטיח (וגם בן אבטיח) אגרוף גדול מאד: אגרוף גדול זהו אגרופו של בן בטיח (מסכה כלים יז יב) אגרופו של בן אבטיח (בכורות לו:). -- ובהשאלה *כח הזרוע והחמס והעריצות: אוי לי מבית ישמעאל בן פאבי אוי לי מאגרופן שהם כהנים גדולים ובניהן גזברים וחתניהן אמרכלין ועבדיהן חובטין את העם במקלות (פסחים נז.). א"ר שמעון בן חלפתא מיום שגברה אגרופה של חנופה נתעוותו הדינים ונתקלקלו המעשים (סוטה מא:). — בַּעַל אֶגְרוֹף, בַּעֲלֵי אֶגְרוֹף, אֶגְרוֹפִים: אמרו להם אבותינו כשהקדישו לא הקדישו אלא קורות מפני בעלי אגרוף שהיו באין ונוטלין בזרוע (ירוש' פאה ז, ג). אמר רב יהודה אמר רב ד' מאות ילדים היו לו לדוד וכלם בני יפת תאר היו ומגדלי בלוריות היו וכלן יושבין בקרונות של זהב ומהלכי בראשי גייסות היו והם בעלי אגרופין של בית דוד (סנהד' כא.) —*בַּלָּע אֶגְרוֹפִים, הכה: אמר רב חסדא אגרופים טובים בלעתי ממנו של רב בימי עליה של שמועה זו (רב יהוד' גאון הלכות פסוקות, נסים). — ולחרטה וכדומה: ויך בחזהו בשני אגרופים (יוסיפון, ל).— *מלחמת אגרוף, מלחמה והתגוששות בין שנים באגרופיהם: המשחק המלחמיי של היונים והרומיים ששחקו בימי חגיהם להרגיל את הגוף ולעורר אותו לכח ועצמה, וידוע שבין החמשה משחקים המלחמיים, או תנועת התערבות המלחמה, היה משחק ידוע מלחמיי שהיה נקרא מלחמת האגרוף, יען שלחמו באגרוף איש ברעהו (ריב"ל שרשי לבנון גרף).

אֲגַרְטָל[1], אֲגַרְטָל, ש"ז, מ"ר אֲגַרְטְלִים, סמי' אֲגַרְטְלֵי, — כלי מנחשת כסף או זהב, פחות או יתר עמוק, וישמש להגיש מים לרחץ הידים וכדומה: והמלך כרש הוציא את כלי בית ה' אשר הוציא נבוכדנצר מירושלם וכו' ויספרם לששבצר הנשיא וכו' אֲגַרְטְלֵי זהב שלשים אֲגַרְטְלֵי כסף אלף (עזרא א ז-ט).

אִגֶּרֶת[1], ש"נ, מ"ר אִגְּרוֹת, כנוי' אִגַּרְתּוֹ, אִגְּרוֹתֵיהֶם, — כתב עשוי לשלחו ממקום למקום או לתכלית אחרת, a writing; Schreiben; écrit. וישמש במשמעות אלו: א) מכתב רשמי מהממשלה amtliches Schr.; official writing; écrit officiel: ואמר למלך אם על המלך טוב אגרות יתנו לי על פחות עבר הנהר אשר יעבירוני עד אשר אבוא אל יהודה ואִגֶּרֶת אל אסף שמר הפרדס אשר למלך אשר יתן לי עצים לקרות את שערי הבירה (נחמי' ב ז-ח). וישלח יחזקיהו על כל ישראל ויהודה וגם אגרות כתב על אפרים ומנשה לבוא לבית ה' בירושלם (דה"י ב' ל א). ותכתב אסתר המלכה בת אביחיל ומרדכי היהודי את כל תקף לקים את אִגֶּרֶת הפרים הזאת השנית (אסתר ט כט).— ב) מכתב שלוח מאדם לחברו, letter; lettre; Brief: וישלח אליו סנבלט כדבר הזה פעם חמישית את נערו ואִגֶּרֶת פתוחה בידו כתוב בה בגוים נשמע וגשמו אומר אתה והיהודים חשבים למרוד על כן אתה בונה החומה (נחמיה ו ה ו). בימים ההם מרבים חרי יהודה אִגְּרֹתֵיהֶם הולכות על טוביה ואשר לטוביה באות אליהם (שם יז). אמר ר' יהודה מעשה שהיו איגרות באות ממדינות הים לבני כהנים גדולים והיו בהם כסאה וכסאתים חותמות (אהלות יז ה). כיון שנכנס לכרך ראה בני אדם שהיו מוטלים בשוקים על השק ועל האפר, לא הגיע לאנטיפטרים עד שבאה לו אגרת שנהרג נסקלום ובטלו גזרותיו (מגלת תענית פר' יא). ומותר לכתוב אגרות של

---

[1]) משק' צְפַרְדֵּעַ. כך נקדת בן זאב באוה"ש. כשתלי-טַל, ט קמוצה, וכן גיזנ'. בטכר—טָל,—טָל. אולסה' וקניג כנראה במשקל צפרדע. ולא נתברר הדבר אם מקורה שמית או פרס'. לפי דעת אולסה' מרכבה אולי משתי מלים שמיות כמו צפרדע. ואמר ריב"ג: פרשוהו בלשון ערב' סטול ואביאל והם כמו מזרק שנותנים בהם מים לידים וכמו כלי מדות. ע"כ. וסטול פרשו המלונים הערבים שהוא: אנא מן אלנחאש כאלמרגל להוא עלאקה כנצף דאירה מרכבה פי' ערותין. ע"כ. ור"ל כלי מן הנחשת כמו מרגל לו אחיזה כחצי עגול מרכב בשתי אזניו.

[1]) באשו' אגרת. בארמ' איגרא, אִיגַּרְתָּא, בסור' אגרתא. רק בערב' אין מלה זו. ונחלקו חוקרי לשונות השמיות: יש אמרו כי מקורה בלשון פרס' א נ ב א ר ה, ספור כתב, או מן אנגר, ויו"א כי היא מלה שמית, ומשקלה כִּנֶּרֶת, ונגזרה מן א ג ר במשמ' שכר, על שם השכר הקצוב שהיו משלמים להרצים שימציאו הכתב למקום הנועד. והסכים לזה ארנ' מום במל"א שלו.

שאלת שלום במועד (רמבם, הלכות יו"ט, ז יד). כה חקות לי בתשובת א ג ר ת י אשר שלחת אלי לאמר אם העוית וכו' (מנחם בן סרוק לר' חסדאי). שלח יונה מבשרת ואם היא לא מספרת, באִגֶּרֶת קטנה אל בנפיה מחברת (ר"ש הנגיד, זכרון לראשונים, דר' הרכבי). תובל ה א ג ר ת בשלום ועתרת למחמד עינינו (ר"י הלוי). ועי' מכתב. — *ק ו ר א ב א ג ר ת, קורא בלי כונה מיוחדה: רבי אליעזר אומר העושה תפלתו קבע אין תפלתו תחנונים רבי אבהו בשם רבי אליעזר (אומר) ובלבד שלא יהיה בקורא ב א ג ר ת (ירוש' ברכות ח.).—*כתב דבר א ג ר ת, כתבו בלי כונה, בלי דקדוקים: אר"י אמר שמואל כתבה (המזוזה) א ג ר ת פסולה (מנחות לב:). — *אִגֶּרֶת שלומים, אגרת של שאלת שלום וידידות: שאלת עוד אם מותר לכתוב ב א ג ר ת ש ל ו מ י ם פסוקים בלי שרטוט וכו' אבל ב א ג ר ת ש ל ו מ י ם לצחות אלשון מותר (רשב"א תשובה פח). וזאת היתה תשובתי למעלת חכמתו אחר שכתבתי לו א ג ר ת ש ל ו מ י ם (מהרש"ך שו"ת, ח"ג סמן כ).— *כתב מעשה בית דין, acte d'un .tribunal ; gerichtl. Urkunde ; legal document *אגרת בִּקֹּרֶת, רשימה שעושה בית דין כדי לפרסמם ברבים מהדברים שנשומו על ידו ועומדים להמכר בהכרזה: שום הדיינין שפחתו שתות או הוסיפו שתות מכרן בטל וכו' אבל אם עשו א י ג ר ת בִּקורת ביניהם אפילו מכרו שוה מנה במאתים או שוה מאתים במנה מכרן קיים (כתובות לט:). אבל אם לא בדקו (בי"ד) בשומא ולא כתבו א ג ר ת ב ק ו ר ת שהיא דקדוק השומא וההכרזה וטעו והותירו שתות ופיחתו שתות מכרן בטל (רמב"ם הלכות מלוה ולוה, יב יא). — *א ג ר ת מזון, אגרת שחיבו בית דין את היתומים לתת מזון להאלמנה, וכדומה, ו*אגרת שום, ששמו בית דין נכסי פלוני בכך וכך: ואלו כותבים במועד וכו' אי ג ר ו ת ש ו ם ו א י ג ר ו ת מ ז ו ן (מו"ק יח:). — *אגרת מרד, להאשה על בעלה ולהבעל על אשתו: המורדת על בעלה כותבים לו איגרת מרד על כתובתה (ירוש' קדושין פרק א דף נט). ארוסה וחולה נדה ושומרת יבם כותבים לה א י ג ר ת מ ר ד על בעלה (ירוש' כתובות פרק ה ל ב). — *אִגֶּרֶת נִדּוּי, שבית דין נִדָּה את פלוני: ובי"ד כותבים א י ג ר ו ת נ י ד ו י ומנדין עליה ל' יום בבית הכנסת שתורה מה שתפסה מבעלה (עיטור אות כ כדיני כתובה). — ועי' בית דין. — ד) *כל כתב עשוי עפ"י תקנות בית דין או הרשות או להיות לעדות:

אמר לו הלבלר (לאבי הבן) מה לך הנחת א י ג ר ת שכתבת לכפר לבנך ואמרת לי להביא עדים (אגדת כרא"ב' יד כבהמ"ד ילינק חלק ד). ועל אשר נשבע לבתו סך מה בנדן כמבואר ב א י ג ר ת תנאיהם (מהר"י קולון, תשובות פא). — ה) *אגרת של משא ומתן: כגון שהיו ראובן ושמעון נושאין ונותנין ב א י ג ר ו ת שכתבו זה לזה (תשובות הגאונים, דר' הרכבי נט). — ו) *חבור קטן על מחקר מה, וכדומה, ; Werkchen ; opuscule ; pamphlet : ו א ג ר ת נ י הידועה בספר ההערה (ר"י אבן תבון בספר הרקמה לא). ויחבר מכתב אחד בחכמת הכוכבים וכו' ולו עוד ארבע א ג ר ו ת נקראו שמם רבע החכם בטלמיוס (תולדה שומרונית, REJ Juillet Sept 1902, דף 85). והפלוסופים המשאיים אשר אחריו הרבו לחקור מזה בספריהם הידועים ו ב א ג ר ו ת י ה ם המפרסמ' (יוסף ש"ט, כבוד אלהים יה:). עם כל אשר התפלסף אמר בסוף א ג ר ת אפשרות הדבקות וכו' (שם). החכם בן רשד חבר א ג ר ת, הביא בה הספק הזה והראה כי אריסטו בעצמו ישתמש בדומה בזה המופת (ר' משה נרבוני, פרוש למורה נבוכים א לז). ודרשתי וחקרתי ויגעתי ומצאתי זאת ה א ג ר ת (בן המלך והנזיר) אשר הוד ותפארת אוגרת (אברהם חסדאי בהקדמה, המתרגם). על כן נתתי את לבי להשליך אהרי גוי מחמד הזמן, אשר לכלה ולחפץ מזומן וכו' ולחבר א ג ר ת מורה דרך הישרה וכו' ואבקש מהמעיין בזאת ה א ג ר ת וכו' (ר' שם טוב פלקירא, המבקש). אמר המיסד, הנה יסדתי בהכרת העולם ובחינתו אבן בוחן, פנת יקרתו יריתי, ולכן קראתי שם ה א ג ר ת הזאת א ב ן ב ו ח ן באילו היא אבן סגולתה וטבעה לבחן בה מומי העולם (ר' קלונימוס, אבן בוחן).—ועי' ספר.— ז) *בכלל כל גליון כתוב עליו דבר שלם: שהארבע א י ג ר ו ת שהפרשיות (של תפלין) כתובות בהן תחובות בדפוסים של עור (רשי שבת סב.). נראה לר"י שאם כתב לחש אחד בשלש א י ג ר ו ת וריפאו שלשתן בני אדם וכו' ואם כל אחת מאיגרות ריפאו ג' פעמים אפילו אדם אחד מומחות שלשתן וכו' אלא דוקא א י ג ר ת לבדה שהומחת (תוספות שבת סא.). שכתב לחש א' ב א ג ר ת א' וריפא בו ג"פ שאותה א ג ר ת מומחה לכל אדם (או"ח ש"ע כה). שכל אדם מותר לישא אותה א י ג ר ת (בשבת) אף שלא ריפאתה אלא לאדם א' ג"פ (פתחי עולם לאו"ח שם). אבל אם יכתוב אגרת אחרת אסורה (פ"ע שם). ואסור לכתב א ג ר ת לנערים (בפסוקים מהתנך להתלמד בה) לפי שהם

(הפסוקים) עומדים לאבוד, אלא בקונטרים וכו׳ (שאלות ותשובות רשב״ץ ג).—ח)*אִגֶּרֶת יקר, בארמ׳, מכתב מספר בשבחו של אדם בבקשה להסביר לו פנים וכדומה [1]. — ט)- *אגרת ארחית, כתב ינתן לעני ההולך מעיר לעיר לבקש עזרה, להעיר רחמי הנדיבים וחמלתם עליו: שיצטרך קרוב ראובן (לחזור) על בתי פתחי המתנדבים בעם להשיא את בנותיו ואפשר שלא יספיק זה ויהיה צריך לכתת את רגליו (מעיר לעיר) לבקש טרפו בזעת אפו באגרת ארחית ואין לך גנאי ופגם משפחה מזה (מהרש״ך שו״ת חלק ב סי׳ קפא). — י) *אִגֶּרֶת חֲלִפִים, כתב ששולח סוחר או שולחני לבעל עסקיו בעיר אחרת לפרע סכום כך וכך לפלוני אשר מסר הסכום הזה בידי שולח האגרת Wechselbrief ; lettre de change : (כספר פתח ילחק ערך זה). וראובן מתעסק באומנותו בתיקון המשי ושמעון נושא ונותן ורוב עסקיו באגרות חליפין (שו״ת דברי יוסף לר״י אירגס).

*אִגֶּרֶת[2]) בת מַחֲלַת. — שם לאחת גבירות השדות Name einer Fee; name of sprite; nom d'une fée : והאמינו כי היא שולטת ביחוד בלילי יום ד׳ ויום השבת שאז היא משוטטת בחוצות במרכבתה וי״ח רבוא מלאכי חבלה מלוים אותה, וע״כ סכנה לאדם לצאת יחידי בלילות הללו : לא יצא יחידי בלילה לא בלילי רביעיות ולא בלילי שבתות מפני שאגרת בת מחלת היא ושמנה עשרה רבוא של מלאכי חבלה יוצאין וכל אחד ואחד יש לו רשות לחבל בפני עצמו (פסחים קיב:). לא תירא מפחד לילה מן אגרת בת מחלת ומרכבתה ולא מכל המזיקים המושלים בלילה (מד״ר במדבר יב). ודבר אגרת בת מחלת ומשפטי המזלות (ראב״ע יסוד מורא א). השבעתי עליך אשמדאי מלכא דשדאי ולכל כת דילך ואגרת בת מחלת שלא תזיק ולא תפחיד ולא תבהיל את פלוני בן פלונית (רזיאל מה׳ ד אמשטרדם). ותחת המרכבה הזאת כנגד עולם היצירה יש לה מרכבה שנית והיא כמין חתיכה מרובעת ושולט עליה בה קליפה אחת ואשמדאי יוצא ממנה ותחת הקליפה כלפי סוף יש עקרב ושתי צורות תחתיה ועליהן סמאל הרשע שנותן בהם רוח דוגמת הקדושה ובצורת ימין הוא אסימון רוכב על נעמה ונעמה רוכב על אגרת בת מחלת ואגרת זו רוכב על תנין עִוֵּר (עמק המלך קעז ע״ג). ובימינה אסימון רוכב על נעמה הרוכבת על אגרת בת מחלת ובשמאלה נחש רוכב על נחש עִוֵּר והתנין רוכב על לילית (מטנת חסידים עמנואל חי ריקי, היכלות הקליפות פ״ד).

אֵד[1]) איד, ש״ז מ״ר אֵדים — א) טפות דקות מאד העולות באויר מן המים או כל דבר רטוב כאשר יפעל עליהם חם השמש או האש, Dnust ; vapeur ; vapour : וְאֵד יעלה מן הארץ והשקה את כל פני האדמה (בראש׳ ב ו). כי יגרע נטפי מים יזקו מטר לְאֵדוֹ [2]) אשר יזלו שחקים (איוב לו כז).— ומ״ר : אֵדים

---

[1]) בארמ׳ ר׳ חייא בר אבא אתא לגביה ר׳ אלעזר א״ל פיים לר׳ יודן נשייא דיכתוב לי חדא איגרא דאיקר דאיפוק לפרנסתי לארע ברייתא ופייסיה וכתב ליה הרי ששלחנו לכם אדם גדול וכו׳ (ירוש׳ נדרים פרק א, דף מב :).

[2]) כך נקדו לוי וקוה׳ וכן קריאת ספרד׳ ואשכנ׳. ודומה לזה משק׳ בְּשַׁמַּת. ומ״ל העתיק בלעז Jgaroth, וכן דים׳ בלשון רבנן, בלי יסוד לזה. ואין לעמד על מקור שם זה ומשמעתו. לפי דעת קוה׳ מקורו בלשון זנדית, ומשמעתו בלשון ההיא זעם וקצף. ומחלת מלשון מחול, רקוד. ולפי דעת מהרש״א שם ע״ש מחלת בת ישמעאל שילדה שדים. — ואמרו שם בגמרה פסח׳, שבראשונה היתה אגרת בת מחלת זו מצויה כל יום, ופעם אחת פגעה ברבי חנינא בן דוסא והאמר לו אלמלא לא מכריזין עליך ברקיע הזהרו בחנינא ותורתו סכנתיך. ויען לה ר״ת אם חשוב אני ברקיע גוזרני עליך שלא תעבורי בישוב לעולם. ותתחנן לפניו ותאמר לו : במטותה ממך הניחה לי הרוחה קצת, והניח לה לילי שבתות ולילי רביעיות. ועוד פעם אחת פגעה באביי אמרה ודברה גם לו כך ויגזר גם הוא עליה שלא תעבור בישוב כלל. ומה שאנו רואין שהיא בכל זאת עוברת, אלה רק גזירות שמשתמטין סוסיהם של מרכבתה ובאים ומחזירים אותם.

[1]) מלה עברית. הקדמונים פרשוה ענן. ת״א : ועננא הוה סליק מן ארעא. ובעלי המדרש : ה׳ שמות נקראו לו עב, אֵד, ענן, נשיאים, חזיז (מד״ר בראש׳ פרשה יג). וכן בתרגום השבעים על הכתוב יזקו מטר לאדו (איוב לו כז). ואולם ואד יעלה מן הארץ תרגמו השבעים וכן עקילום והירונימוס נביעת מים. רסע״ג : ובכ׳אר. מנחם בן סרוק : ענן ערפל. רש״י בבראשית אינו מפרש מלה זו, אך באיוב אומר : לאידו לעננו. אבל ר״י אבן גנאח אומר בפרוש : ואד יעלה מן הארץ הבל. אבן עזרא, בראשית : ואד כמו עשן. והר״י קמחי אבי הרד״ק : הוא העשן העולה מן הארץ בעבור החום ונקרא בערבית בוכ׳אר וכו׳ משל לעשן העולה מן הקדירה כשיעלה למכסה יזלו מיד מים (רד״ק, שרש איד).—ובמשמעה זו השתמשו בו בספרותנו כל הסופרים הקדמונים והאחרונים. ואין דמיון למלה זו בשאר לשונות האחיות, ולא נתברר מקורה.—[2])יש מגיהים

(אידים) : ועת קרא אותם, רעדה אחזתם, ויצאה נשמתם ברתת שברים, והוריד טל אידיו, לעמו ועבדיו, והשיב בחסדיו, נשמות לפגרים (ר"ש בן גבירול, אזהרות). ומיסוד האויר והאש שהיה בהם נעשה האיד ההוא העשני העולה למעלה לקלותו בטבע (רוח חן ה). וכן חום האש המגיע אל המים יוצא מהם החום הטבעי שבהם והוא האיד העולה מן המים אלא שהוא לח יותר מקיטור העצים להיות האיד ההוא מעורב מאש ומים וזה מבואר ונגלה מן המים היורדים מן האיד ההיא בהגיען אל כיסוי הקדרה (שם ז).להיותו נקי מן האידים אשר באויר התחתון (שם). אידים היוצאים ממקומות המעופשים הביציים (קאנון ג, אב מח). ויקבב ראשו על אידים מאלו המימות קבוב רב (שם). עת ממעי הארץ אד יעלה שאף גפרית ונתר, יבער כאש בגבה עופו ויתלקח, יברק כחץ ברק ירעים יצרית (רמ"ח לוצאטו ליטריס תהלה ג). — ובהשאלה : אצפנה אוני, אך לשון דמעי יענה בי, כי אלי עיני, יעלה אד מחם לבבי (ר"י הלוי, כי לבי נדר). — ב) חלקים דקים אוויריים הפורשים ונדפים מגופים מוצקים כשהם נרקבים או מתעכלים וכדומה, Dunst ; exhalation ; exhalaison : אידים ועשנים (אמונה רמה). והחלק הניתק אל דמות האויר היה איד או קיטור לא היה ראוי להתגשם בו (ר"י אבן תבון, כוזרי ה יד). המזונות הנופחים והמעלים אידים (קאנון ג' אב י). האידים החמים אשר יולדו בהאצטומכא (שם ה ב ה). ואם יחלש החום שלו (של הכבד) מלעשות המעשה הזה אזי מתילדים בו אידים רבים ואותם האידים מתקבצים בכסלי הבטן (מאיר אלדבי שבילי אמונה, ד, הככד). וזו המחלה (סבוב הראש) תתילד מאידים חדים מִמרה ירוקה עולים למוח (שם ד ה). מפני שאמרו חכמי הטבע שהחלומות האמתיים הם שיחלמו בעלות השחר, אמנם לא כן בשאר הלילה בעת שיעלו אידי המאכל (ר"ע פרנסיס, מתק שפתים, הול' מקילי נרדמים, דף נה). — ומהאף : כמלך אחד שחלם ששני אידים יוצאים מנחיריו ומת (רשב"ל דוראן מגן אבות). וגם מהעינים וכדומה : מהאידים היוצאים מעיניו וכו' לפי שהאידים הארסיים יוצאים מעיני המזיק ובאים אל עיני הניזק (מכק' ה' י"ש דיכיד'). — אד גחלים, קיטור ארסי נאצל מגחלים שלא נשרפו היטב ומסבבות באב ראש: איד גחלים עוממו (רשי' המתל' אגר' החכמה)

אֶגֶל, טפת טל. — אֵד, אֵדִי, אֲדִיוּת.* — אַוִיר, גוף אדי הממלא את חלל העולם. — אֲוִירִי, מטבע האויר ומצורתו. — איד, יאיד, יוליד אד.

גהור, הבל היוצא מהפה בעת קר.

הֶבֶל, האד הדק העולה מן המים, היוצא מן הפה, מן האף.

זֵיעָה, לחות היוצאות דרך נקבי העור, וכו' עין במקומו. —

טַל, טפות האד אשר תנוחנה בלילה על הצמחים, על הקרקע. —

נֶדֶף, הריח נודף.

עָב, עָנָן, עֲרָפֶל, האד המתקרר ומתעבה באויר, עין מטר. —

קִבֵּב, עשה קִבּוּב, הרכין הראש וכדומה על אידים חמים לרפואה. —

קִיטוֹר, ההבל העב העולה ממים רותחים. —

מְכוֹנַת הַקִּיטוֹר, מכונה אשר תניע בכח הקיטור, עין במקומו. —

רֵיחַ, עין במקומו. — רָתַח, הִרְתִּיחַ מים באש שיעלה קיטור.

אדב[1], הקל לא נמצא בתנך.

— הֶאֱדִיב פ"י, הביא צער ומצוקה להנפש, betrüben; affli- ger ; afflict : הנה ימים באים וגדעתי את זרעך ואת זרע בית אביך וכו' לכלות את עיניך וְלַאֲדִיב את נפשך וכל מרבית ביתך ימותו אנשים (ש"א ב לג). — והשתמשו הסופרים הרבה בפעל זה במשמעה זו : אמרו לנטע נעמן ירא והרד כל רגעיו, אל יאדיבו הזמן כי קרבה עת שעשועיו (ר' מאיר מה' עבדים מחזור. והראן, טל אורות לשד"ל). מעתה הוסר הדבר המכאיב הלבב ומאדיב המחשבות (מ' אלדבי שבילי אמונה ח) . מזכרת טוב תתן ענג ורעה תאדיב נפש (אסף ב' י ב). הו קרואים על יום ה' והו כלי זעמו לְהַאֲדִיב כל הארץ (אד"מ, שש"ק מראה ערב ובקר)—ובהשאלה : נטפי בדולח אשר לולי יקוד האדיבם חברו גרגריו בענק לגרגרת (ר"י הלוי עין נדיבה). והאש יאדיב גופה ותשחק ודמעתה אלי לחיה שפובה (הוא, אחות

בפסוק זה הגהות מתחלפות.

[1]) הסכימו חכמי הלשון (מנחם בן סרוק, ר"י בן גנאח, הרד"ק, וכו' וגם החוקרים החדשים), כי זה אינו אלא סרוס פעל דאב, דיב, וְלַאֲדִיב הוא כמו לְהַאֲדִיב, להדיב. אבל כבר נתפשט שמושו בלשוננו.

סמס).בידו (של הטבח) גדיים אשר חום האש האדיבם, עדי השיבם צחים ורכים (ר"י אלחריזי תחכמוני ג).

— נפע' נֶאֱדַב :מי שמצאהו קדחת יש בגופו מותר נ א ד ב מאד ואצטומכא כבר נחלשת מהקבסא (פרקי משה להרמב"ם מאמר י').

—אָדַב הצטער, היה חולה ; א ו ד ב , — מצטער, חולה : אל תתאחר מבכים ועם אבלים תתאבל, אל תשא לב מ א ו ד ב [1]) כי ממנו תאהב (בן סירא גניזה, ז לד—לה).

אָדָה[2]), פ"ע, עבר אדיתי, אדית, אדתה, אדי, אדינו, אדיתם, עתיד אאדה, תאדה, תאדי, תאדו תאדינה — התנשא והתרומם באויר בכח עז ומהירות, sich in die Höhe schwingen; s'élever dans les airs : rise inthe air ; אאדה עד חוג שמים, אאלה את שמים (ר"א קליר, קינות לתשעה באב).

אדה"ר, ר"ת אדם הראשון.

אָדוֹם, עי' אָד'ם.

אָדוֹם[3]) ש"ז, מ"ר אדֻמים, — שם למטבע של זהב, Dukat; ducat : י' אדומים וב' גדולים (פנקס פוזנא שנ"ה, חדש' גס ישג' פ"ז 25). ובקנם חמשים א ד ו מ י ם להשר יר"ה וחמשים א ד ו מ י ם לצדקה (פנקס קראקא שנ"ה). ואילולי שקנה אותם בהחבא היו מעלים אותם עד חמשים א ד ו מ י ם (שבת, האר"י מסכת שס"ג). מאה זהובים א ד ו מ י ם על עניי א"י (תקנות המדינות מסכת שפ"ג, כנסת ישראל שפ"ר תקנה נג). עד שהלוה לו אלף אדומים ואז הפך הרמאי עורף ולא פנים (אורי ויבעי שער הצדקה), פי' זהובים דבאגודה (כלומר שנזכרו בספר אגודה) הם א ד ו מ י ם (שו"ת חוט השני ל"ז). ולנדוניא הפרזתי מאה א ד ו מ י ם (יעקב עמדין מגלת ספר קנג). לפני י"ח שנים רצו החברה קדושה לקנותו ואני רציתי דוקא אלף א ד ו מ י ם בזהב (שם קנג). אנכי כאשר הצליח ד' דרכי והשגתי הון ועושר בעשרת אלפים א ד ו מ י ם הלויתי לפלוני אלמוני חמשת אלפים א ד ו מ י ם (ר"י מדוכנא פרו' הגדה אמת ליעקב). כן על חלקי בשטר ההוא כן על חמשים א ד ו מ י ם וכו' הכל כאשר לכל ידרשו (רמ"א גינזבורג, קרית ספר פ"ז).

אֲדוּמִי, עי' אַדְמִי.

אֲדוּמִיוּת, עי' אַדְמִיוּת.

אֲדוּמָה, ש"נ, — אחד מארבעה ההלטים שבגוף, המרה האדומה : חולי המלנקוליה המתהוה משריפת הדם והאדומה השרופה (ר"י אברבנאל ש"א יו). והנה ה א ד ו מ ה נפרדת מהדם והולכת אל כיס המרה (רשב"ג דונן, מ"א ח"ו ד). ואם נסינוה (את הרפואה) בחולי הם כמו בקדחת שלישית אינו רחוק שתועיל בהרקת ה א ד ו מ ה (קאנון, כ א כ). — והאפי שעל פני הדם, א ד ו מ ה היא קצף הדם והוא אדום המראה מזהיר וקל וחד חמה ויבשה בטבעה (מכלול יפי, הוא ספר הגדרים ערך זה).

אָדוֹן[1]) ש"ז, סמי' אֲדוֹן, כנוי אֲד'נִי (אדוני), אֲד'נְךָ (אדונך), וכו' מ"ר אֲד'נִים (אדונים), אֲד'נַי (אדוני) אֲד'נָיו (אדוניו), — א) שליט ומושל, maitre; lord, master : Befehlshaber, Herr ; מהרו ועלו אל אבי ואמרתם אליו כה אמר בנך יוסף שמני אלהים לאדון לכל מצרים (בראש מה ט). וישימני

---

[1]) כך הכ"י של הגניזה. ובתרגום הארמי : לא תמאן לך למסער מרעא, ותרגם בן זאב: לא ת כ ל א רגלך מפקד ד ו ה על ערשו.

[2]) יש לחשב, כי הקליר, ברצותו להתחיל קינתו בפריחה השמימה ומ"מ שיהיה פעל עם אלף בראשו סרס את הפעל ד א ה וייצר ממנו פעל א ד ה. עכ"פ, זה פעל בפ"ע, ואינו יוצא חוץ מגדר הקש הלשון ורוחה, וזכות אבות מסיעתו כי יפנו לו מקום בין כל הפעלים של הלשון העברית.

[3]) מן אָד'ם ע"ש גונו, ונתחדש כנראה בפולניה לפי השם הפולני czervoniec. שר"ל אָד'ם,ואעפ"י שהתאר אָד'ם הוא מהחלומים וחסר, מ"מ, עפ"י ההברה הרגילה של חשם הזה קבעתי לו להשם מדור פה.

[1]) זו מלה כ נ ע נ י ת ו ע ב ר י ת, כי רק אלה שתי הלשונות השתמשו בה למושג השררה, ויתר לשונות השמיות השתמשו במלים אחרים : שר, רב (אשורית וארמית), שיד, ולי (ערבית). ומ"מ יש רגלים להשערה כי בלשון השמית הקדומה שמשה מלה זו במשמעתה הכנענית והעברית, כי בהאגרות שנמצאו בשנים האחרונות בתל אלעמרנה נזכר שם א ד ו נ א מלך ארקא. — ונחלקו חכמי הלשון בדבר שרש המלה ומקורה, אם משקלה פ ע ו ן מן אדה אי פ ע ו ל מן א ד ן. ורוב החוקרים החדשים הסכימו כי א ד ו ן נגזר מן ד ו ן במשמעת דין ומשפט, אך אינו מחור. ויש מי שסברו כי מקורו במושג של כח וחזק שיש, לפי דעתם, להשרש א ד ן. ברט אומר כי זו מלה שמית ועברה ללשון מצרית, ויש משערים כי היא מלה מ צ ר י ת.

לאב לפרעה ולאָדון לכ״ל ביתו ומשל בכל ארץ מצרים (שם ח). שמו (פרעה את יוסף) אָדון לביתו ומשל בכל קנינו לאסר שריו בנפשו וזקניו יחכם (תהל׳ קה כא). אשר אמרו ללשננו נגביר שפתינו אתנו מי אָדון לנו (תהל׳ יב ה).—ולמלך, לאלהים: לא יספדו לו (לשלם) הוי אָדון והוי הדה קבורת חמור יקבר (ירמ׳ כב יח). (הים ינוס וההרים ירקדו) מלפני אָדון חולי ארץ מלפני אלוה יעקב (תהל׳ קיד ז).— למ״ר: ויאמר יי׳ לא אֲדֹנִים לאלה ישוב איש לביתו (מ״א כב יז). יי׳ אלהינו בעלונו אֲדֹנִים זולתך לבד בך נזכיר שמך (ישעי׳ כו יג).— ועבד אדות בעליו: ויאמר, עבד אברהם אנכי ויי׳ ברך את אֲדֹנִי מאד וכו׳ ותלד שרה אשת אֲדֹנִי בן לַאדֹנִי אחרי זקנתה (בראש׳ כד לד-לו). ואם אמר יאמר העבד אהבתי את אֲדֹנִי את אשתי ואת בני לא אצא חפשי (שמות כא ה).— והאשה אדות בעלה: ותצחק שרה בקרבה לאמר אחרי בלתי היתה לי עדנה ואדֹני זקן (בראש׳ יח יב).— ולמלך: ויאמר (יהוא) אל כל העם צדקים אתם הנה אני קשרתי על אֲדֹנִי ואהרגהו (מלכים ב׳ י ט). ועתה התערב נא את אֲדֹנִי המלך אשור וכו׳ ואיך תשיב את פני פחת אחד עבדי אֲדֹנִי הקטנים (ישעי׳ לו ח—ט).— ולאלהים: שלש פעמים בשנה יראה זכורך אל פני האדון ה׳ (שמות כג יז). הרים כדונג נמסו מלפני ה׳ מלפני אדון כל הארץ (תהל׳ צז ה). לכן ישלח האָדון ה׳ צבאות במשמניו רזון (ישעי׳ י יז).— ובמ״ר ליחיד לכבוד והדור, והפעל בלשון יחיד: ו י ק ח אֲדֹנֵי יוסף אֹתו ויתנהו אל בית הסהר (בראש׳ לט כ). ד ב ר האיש אֲדֹנֵי הארץ אתנו קשות ו י ת ן אתנו כמרגלים את הארץ (שם מב ל). הנה רבקה לפניך קח ולך ותהי אשה לבן אֲדֹנֶיךָ (שם כד נא). ולמה לא שמרת אל אֲדֹנֶיךָ המלך כי בא אחד העם להשחית את המלך אֲדֹנֶיךָ (שמואל א כו יט). ויתאו המלך יפיך כי הוא אֲדֹנַיִךְ והשתחוי לו (תהלים מה יב). הלוא שמעת כי מלך אדניה בן חגית ואֲדֹנֵינוּ דוד לא ידע (מ״א א יא). ועתה תחזקנה ידיכם והיו לבני חיל כי מת אֲדֹנֵיכֶם שאול (ש״ב ב ז). ויאמר להם ישעי׳ כה תאמרון אל אֲדֹנֵיכֶם כה אמר ה׳ אל ת י ר א מפני הדברים אשר שמעת (ישעי׳ לז ו). וישם העבד את ידו תחת ירך אברהם אֲדֹנָיו (בראש׳ כד ט). ו י ר א אֲדֹנָיו כי ה׳ אתו (שם לט ג). אם אֲדֹנָיו יתן לו אשה וכו׳ והגישו אֲדֹנָיו אל האלהים (שמות כא ד-ו). ויקם אֲדֹנֶיהָ בבקר ו י פ ת ח דלתות הבית ו י צ א ללכת לדרכו (שופטים יט כז). ויפתחו והנה אֲדֹנֵיהֶם נֹפל ארצה מ ת (שם ג כה). וסכרתי את מצרים ביד אֲדֹנִים ק ש ה ומלך עז ימשל בם (ישעי׳ יט ד). ואם אב אני איה כבודי ואם אדֹנים אני איה מוראי (מלאכי א ו).— ולאלהים במ״ר: כי ה׳ אלהיכם הוא אלהי האלהים ואדֹני האדֹנים (דברים י יז). ה׳ אֲדֹנֵינוּ מה אדיר שמך בכל הארץ (תהל׳ ח ב). — אֲדֹנִי, לנכח, למי שחפצים להראות אותות כבוד והדור: ש מ ע נ ו אֲדֹנִי נשיא אלהים אתה בתוכינו (בראש׳ כג ה). ויאמר אהרן אל משה בי אֲדֹנִי אל נא תשת עלינו חטאת (במדבר יב יא). ותצא יעל לקראת סיסרא ותאמר אליו סורה אֲדֹנִי סורה אלי (שופט׳ ד יח).— ולרבים: ויאמר הנה נא אֲדֹנַי סורו נא אל בית עבדכם ולינו ורחצו רגליכם (בראש׳ יט ב).—ומ״ר לרבים באמת: ויאמר לוט אליהם אל נא אֲדֹנָי, הנה נא מצא עבדך חן בעיניך (בראש׳ יט יח-יט). וצוית אתם אל אֲדֹנֵיהֶם לאמר כה אמר ד׳ צבאות אלהי ישראל כה תאמרו אל אֲדֹנֵיכֶם (ירמי׳ כז ד).—ואדוני ביחיד למדברים רבים: ויאמרו בי אֲדֹנִי ירד ירדנו בתחלה לשבר אכל (בראש׳ מג כ)• וגם אנחנו נהיה לַאדֹנִי לעבדים (שם מד ט). ונאמר אל אֲדֹנִי יש לנו אב זקן וילד זקנים קטן (שם שם כ). ויבואו אליו בשנה השנית ויאמרו לו לא נכחד מֵאֲדֹנִי כי אם תם הכסף ומקנה הבהמה אל אֲדֹנִי לא נשאר לפני אֲדֹנִי בלתי אם גויתנו ואדמתנו (בראש׳ מז יח). ויאמר בני גד ובני ראובן אל משה לאמר עבדיך יעשו כאשר אֲדֹנִי מצוה ועבדיך יעברו כל חלוץ צבא לפני ד׳ למלחמה כאשר אדֹני דבר (במדב׳ לב כה כז). ויאמרו עבדי המלך אל המלך ככל אשר יבחר אֲדֹנִי המלך הנה עבדיך (ש״ב טו טו). ויאמרו לו עבדיו יבקשו לַאדֹנִי המלך וכו׳ וחם לַאדֹנִי המלך (מ״א א ב). ויאמרו אנשי העיר אל אלישע הנה נא מושב העיר טוב כאשר אדֹני ראה (מ״ב ב יט).— ולתוספת הדור ידבר המדבר להנכח כמו לנסתר: ויאמר (יעקב) אליו אֲדֹנִי ידע כי הילדים רכים והצאן והבקר עלות עלי וכו׳ י ע ב ר נא אֲדֹנִי לפני עבדו (בראש׳ לג יג-יד). אֲדֹנִי ש א ל את עבדיו לאמר היש לכם אב או אח ונאמר לאדֹני יש לנו אב זקן (שם מד יט-כ).— ונכח ונסתר יחד: ויאמר בני גד ובני ראובן אל משה לאמר ע ב ד י ך יעשו כאשר אדֹני מ צ ו ה (במדבר לב כה).— ולמלך: ויאמר אל המלך אל יחשב לי אֲדֹנִי עון ואל תזכר את אשר העוה עבדך ביום

אשר יצא אֲדֹנִי המלך מירושלם (ש"ב יט כ). יאמר נא אֲדֹנֵנוּ עבדיך לפניך (ש"א יו יו). — ולכל איש מפני דרכי כבוד ודרך ארץ: ויאמר הגמיאיני נא מעט מים מכדך ותאמר שתה אֲדֹנִי (ברא' כד יז—יח). והלך (עבד מלך הכושי) ועמד לו על הבור (שהיה ירמיהו בו) והיה קורא ואומר אדוני ירמיה אדוני ירמיה (פסיק' רב' ויהי בעת). (משל) לאחד שגנב נרתיקו של רופא, עם כשהוא יוצא נפצע בנו חזר אצלו ואמר לו אדוני הרופא רפא את בני (ירוש' ברכות ט:). אמר לוקח לדיין אדוני כשלקחתי חורבה זו מן האיש הזה לא לקחתי אלא חורבה בלבד (מד"ר יונה ביה"מ ילינק א). מה דרכו של אדוני לשוט הלום כלו' למה בא אדוני הנה (רש"י קידוש' ע:). יצתה בת קול ואמרה אדון זה מזומן לחיי העולם הבא (תעני' כט.).—ובדבור העברי בארץ ישראל נוהגין לאמר לנכח ולנסתר במו"ב הָאָדון: הֲרָאָה האדון דבר פלוני? יעשה נא האדון כך וכך, וכדומה: ראיתי דברי האדון ככסף מזוקקים (עמנ' פרנ' מתק שפתים כט). א"ל (האר"י) מה אתה רוצה בכאן אמר לו (תלמידו) ימחול האדון שראיתי לכ"ת מרחיש בשפתיו והטיתי את אזני (מכתב מלפת בשבחי האר"י משנת שסא). אמר לו אחיך הקטן איך שלומו, א"ל ולמה שואל האדון הוא ישן במטה (שם). — משל: מטוב אדוני לא טוב לי ומרעתו רע לי (מדרש איכה פתיחה, משא יי חזיון).

***אֲדוֹנָה** ש"נ כנוי אֲדוֹנָתִי, אֲדוֹנָתֵךְ, מ"ר אֲדוֹנוֹת אֲדוֹנוֹתַי, — שם הנקבה מן אָדוֹן הקודם, Herrin; lady, mistress; maitresse: דבר שנצטער יוסף עם אדונתו (מד"ר בראש' ט). בן שהפר לאדונתו בן שהפירה לו אדונתו (שם לח). אבל יוסף כשהיה עבד היה ירא את ד' שאדונתו משדלתו בדברים והוא אומר לה ואיך אעשה הרעה הגדולה (תנחומא בוב' ושב לג). ויבואו שרי הצדוקים ועמהם אריסתובלוס בן המלכה שר צבאם וידברו אל המלכה לאמר אדונתנו המלכה לעולם תחיי (יוסיפון פרק לד). תרבה לה תתרומם השפחה על אדונתה וכו' פעמים רבות שכעסת אדונתה ומקבעת אדונתה הכל בלבה (רבנו חננאל, שבת לב). ועם הקב"ה היה לבך כשלא שמעת לדברי אדונתך (רש"י בראש' מט כב). הריני אוסר עלי בהנאה כהקדש כקרבן כעולה כל איש שבעולם מלבד האיש אשר יבחרו לי אדונתי אמי פלו' והנו' פלוני הדרים בכאן (הר"נ גירונדי, שו"ת, לח). ואמר אנא אדונתי גברתי בושתי וגם נכלמתי (הגידת הזמן יז, שנת תי). אמרו לה להאשה הרופאנית אדונתנו מארץ רחוקה באנו ושמענו שמעך שאת רופאנית מעולה (ספר מעשיו' REJ 1806 239). ויבוא ר' יוחנן אל המלכה ויאמר אליה אדונתי הגידי לי אם אוכל למצא מה שאני מבקש (שם דף 241). ומצד אדונתי אמי שבם משפחת השבמי (ר' קלונימוס אבן בחן). — ושגור השם הזה בדבור העברי של המון העם (בפרט הספרדים) בארץ ישראל כשם תאר כבוד ודרך ארץ לאשה, Madame.

***אֲדוֹנוּת**, מ"ר אֲדוֹנִיּוֹת: ופעמים יהיו אלה שתי האדוניות בסוג מה (ההתחלות לאלפרבי, האסיף של פיליפובסקי, 40) ומעמד אנשי המדינות באדונות והעבדות (שם 44). מצמית לאדונותיך את כל יצוריו (אגרת הלל החסר ליצחק הרופא, טעם זקנים ע:). אדונות אדונותיך (אמרר בבכי .Quell. z. Gesch. d. Jud (Deutschl. III 313

אֲדוֹנָי, עי' אֲדֹנָי.

אֲדוֹנִי פת"ז, לנק' אדונית,—במנהג אדון, שליט בלי גבול: לא ימשול על הכחות הנפשיות ממשלה מוחלטת אדונית אלא ממשלה מדינית (יפ"ר מקנדיה, אליס).

***אֲדוֹנִיאֵל**, מלאך הממונה על חדש אלול, וכסלו: ואם נולד (המוחרם) בחודש כסלו ששם מלאך ראש משמרתו שמזלו אדוניאל ארור הוא (חרם גדול ס' הזכרו' של קהל וינה לפני הגרוש, בס' ברכת אברהם לכבוד ד"ר ברלינר).

***אֲדוֹנִית**[1] ש"נ,—כמו אֲדוֹנָה: אמר ר' חנינא בר פפא מה אדוניתו של יוסף תבעה אותו (מדר' תהל' מזמור ז ג). על כל איגרת היא (האגרת הזאת) גבירה ועל כל שירה שרית וכו' ועל כל בתי השיר היא אדונית (ר' יצחק עובדיה, אגרת דפי הזמן).

---

[1]) ההוספה -ית בסוף השם משמשת לפעמים להקטנה, כאשר אעיר על זה במקומו. ולכן יאות אולי לקבע וליחד השם אדונית לשם הכבוד ודרך ארץ לעלמה.

***אָדוּק**[1], ת"ז, מ"ר אֲדוּקִים — מי שהוא אדוק מאד באמונתו ודתו וזהיר ומדקדק בכל מצוותיה, sehr fromm ; devout ; dévot : האדוקים ביותר עומדים ומקוים מתי יזרח השמש ומשתחוים מיד (ספ' הקנה, כונת ק"ש). — ונהגו הסופרים בימינו לכנות בשם הזה את המתנגדים לכל שנוי ותקון בדת, Orthodox.

*אדור עי' אדר.

***אֲדוּרָה**[2], אֲדוּרָא, עדודה, עדורה, ש"נ, — שארית מגוף בהמה שטרפתה חית השדה, von Thieren zerrissener Körper ; corps déchiré par une bête ; body torn by beasts : אם טרף יִטָּרֵף (החמור או השור) יביאה עד יביא עדים שנטרפה באונס ופטור אבא שאול אומר יביא אדורה[3] לבית דין (ב"ק יח.).

1) מן שרש אדק, עי' שם.

2) בכל נוסח' הדפוס של הערוך ובכ"י, ובערוך הקצר אדורה, ונקדו בוקשד וכשת אֲדוּרָה, משק' נחושה. וכן לוי. צ"ד אֲדוּרָא, מער' המער' אֲדוּרָא. שי"ר אֲדוּר, קוה' אֲדוּרָה. ולא ידוע מקורו. — 3) זו גרסת הערוך. ובכ"י ארורה, והביא גרסה זו גם הערוך, וכן תוספ', וילק' משפט' רמז שמ"ו, וכן בכ"י ריף. ובנוסח' עדודה, וכן רי"ף ורשי. ובכ"י וקצת דפוסים ישנים עדורה, וכן ר"ח. ופרש ר"ח : יביא הנבלה בב"ד לשומה לניזק בתשלומין. ע"כ. והביא הערוך דברי ר"ח כלשונם. וכן רשי : עדודה נבילה. וכן שאר המפרשים והפוסקים מסכימים בעקר משמעת השם אדורה. ובדבר מקור מלה זו אומר הערוך : י"מ עיקר הנבלה עורה ע"כ נקראת אדורה. אבל כבר דחה זה רי"ש בע"מ, ויגזור השם אדורה מן השם הרומי cadaver. וגם זו השערה לא פחות דחוקה מהשערת הערוך, ואין לפקפק בשמיותה של מלה זו לפי גרסה זו או לפי גרסאות אחרות, וכן אין לפקפק בעצם משמעתה, אלא שקרוב הדבר ששמשה לא לנבלה סתם אלא ביחוד לשארית הנבלה הטרופה. ואפשר שע"ש זה כנו היהודים לצלם האל אדונים אדורי בשם גנאי, כמו שמספר בירוש' ע"ז יג יא : ר' יעקב בר אידי הוה מיסתמיך בר' יהושע בן לוי מטון לאדורי צלמא (כך הגרסה פה כפנים, וכן בירוש' מו"ק פ"ג ג, ובירוש' שקלים מז. דאדורת צלמא). וקרובה השערתי של פרופיסור דלמן בערוך החדש שלו כי הוא שבוש בכונה של שם הצלם אדוני, מפני שכך היה מנהגם לשבש את שמות האלילים לבלתי העלות את שמם האמתי על שפתם. ואמרו בתוספתא ע"ז ז : כל מקומות שנקראו לשבח ע"ז מכנין אותו לגנאי את שקורין פני מלך קורין אותו פני כלב עין כוס קורין אותו עין קוץ וכו'. וכן גם היהודים בזמננו, למשל קסח במקום פסח של הנוצרים, וכיוצא בזה.

אָדוּשׁ[1], ת"ז מ"ר אֲדוּשִׁים, — אדם הדש את התבואה, Drescher ; batteur ; thresher : לחם יודק כי לא לנצח אָדוֹשׁ[2] ידושנו (ישע' כח כח).

אֹדוֹת[3] אודות אוד'ת, בחבור עם מלת עַל, על אֹדוֹת, כנויים אֹדוֹתַי אֹדוֹתֶיךָ אֹדוֹתָם, — א) מלה תורה כי דבר פלוני הוא הדבר שעליו אנו מדברים, שבו אנו עסוקים, ונרדף עם על דבר, betreffs ; au sujet de ; concerning : ויבאו עבדי יצחק ויגדו לו על אֹדוֹת הבאר אשר חפרו (בראש' כו לב). אתה ידעת את הדבר אשר דבר ה' אל משה איש האלהים על אֹדוֹתַי ועל אֹדוֹתֶיךָ בקדש ברנע (יהוש' יד ו). — ועם אַל במקום עַל : ותאמר לו (תמר לאמנון) אל אדות[4] הרעה הגדולה הזאת מאחרת אשר עשית עמי (ש"ב יג יו). — ובמשמעה זו נהגו הסופרים מפני אהבת הקצור להשמיט המלה על : ויגד להם המעשה ויספר להם אודות קורותיו (יוסיפון פרק יא). לגלות סתרי פרושים יכבד מאד אודות הנפש (תגמ' הנפש ז :).

1) משק' אָדוֹן מן דון. — 2) אחד מהכתובים הקשים שבמקרא ויש לחשב כי הוא משבש. אך לפי הנוסחה שבידינו, התרגומים והמפרשים הקדמונים ראו בו מקור, אדוש במקום הדוש, וכן גם רוב החדשים, אך כבר דחה זה אולסה' (סי' 245) ואמר כי אם זה לא שבוש פשוט הוא מקור מן שרש אדש. בֶּטכר (סי' 988) סובר, כי זה שנוי בכונה בדרך המליצה של הנביאים לחזק הרשם ליצר צורה חדשה, לא רגילה בלשון. ברט (מה"ש סי' 79) רואה בו מקור הפע' ארמי מן דוש, ודחה זה קויץ (KHG, § 113w Anm. 1) וכמו"כ פקפק במציאות פעל אדש בעבר' הקדומה. עכ"פ, לפי הנוסחה המקבל, היותר מתישב על מליצת הכתוב הוא מה שאמר בו קניג (כ' כרשימת המלים) כי אָדוּשׁ הוא שם ע"מ אדון.

3) רוב חכמי הלשון סוברים כי מלה זו נגזרה משרש אוד a) בערב' שהם מיחסים לו משמעת סבב ואמרו כי אדות דומה למלת בגלל מן גלל, וכמו כן סבה מן סבב. אבל עקר משמעת אוד בערבית היא כפף, ובהשאלה היה כבד עליו (העסק). ואם באמת אדות נגזרת מן אוד, יש לדמותה להמלה ענין מן ענה, הֶעֱנָה באיזה דבר. והחכם סוסין סובר כי אדות נגזרה מן שרש אַדַי b) בערבית, שיש לו, לפי דברי החכם הנזכר, גם משמעת סבב. וכל זה לא מחור. — 4) המליצה קשה, ויש מגיהים במקום אל אדות אל אחי, וכדומה.

a) آد b) أدى

כשהיה מרצונו יתברך א ו ד ו ת החלק הנתן לאדם שיהי' זך ונקי (הקראי ר' אהרן הזקן, עץ חיים). ויהי היום אחר סעודת הפורים, הלכנו בכח האכילה והיין והצפרים, וכו' ונשית בנפשנו עצות, לדבר רק מ א ו ד ו ת השירים והמליצות (עמנואל, הקדמה). ידע כי כל הדור לעבור קדמנו, גם הם כמונו על מות דברו, ושמו אך זכרו לולי התבוננו, וכסַפר חלום אדוֹתָיו ספרו (א"ד לבנזון, הדעת והמות). הדברים האלה א ו ד ו ת פרושי (רש"ד לוצאטו אגרות טו). דבר את דודי שיהיה א ו ד ו ת זה (שלום הכהן כתב ישר ט). ספרתי לו כל אשר שמעתי א ו ד ו ת י ו (פרץ סמולנסקי התועה ב ח). — ב) תורה כי דבר פלוני הוא ס ב ה לדבר מה ונרדף עם בגלל, wegen; à cause de, because of; : וירע הדבר מאד בעיני אברהם על אוֹדֹת בנו (בראש' כא יא). והוכח אברהם את אבימלך עַל אֹדוֹת באר המים אשר גזלו עבדי אבימלך (שם כה). ויספר משה לחתנו את כל אשר עשה ה' לפרעה ולמצרים על אוֹדֹת ישראל (שמות יח ח). ותדבר מרים ואהרן במשה על אֹדות האשה הכשית (במדבר יב א). למקום ההוא קרא נחל אשכול על אֹדוֹת האשכול אשר כרתו משם (שם יג כד). — ועם כל, בין על ובין אדות: וארא כי עַל־כָּל־אֹדוֹת אשר נאפה משבה ישראל שלחתיה ואתן את ספר כריתתיה אליה (ירמי' ג ח). — ג) ־שם במ"ר במשמעת ענין, מעשה, מקרה, מסבות הענינים, Begebenheit, Angelegenheit ; événement, circonstance ; event, incident : מה שרשי עיקרה ומה א ו ד ו ת י ה (של גזרת המלך) וכו' ידענו כי יש לה א ו ד ו ת ומקרה (מנחם בן סרוק לא תזרע). וכל דבר סחורתם (של הסוחרים) וכל א ו ד ו ת ם לא יתכן כי אם על ידו (מכתב הנשיא חסדאי למלך הכוזרים). ויקראו הערים ההם על שמותם או על שמות א ו ד ו ת י ה ם (ספר הישר פרשה נח). ויספר להם אליעזר את כל א ו ד ו ת י ה ם (שם וילא). כי היה כמו מנבא ביניהם ומגיד לכל אחד מהם א ו ד ו ת י ה ם (יוסיפון פר' ו). וגם חכמתי לא משלה על כל זה כי לאלהים לבדו פתרוני א ו ד ו ת העולם (שם שם). אל תיראי כי האלוה אמון יעזרך על ככה ויתקן א ו ד ו ת י ך עם פיליפוס בעלך (שם). וכאשר מסבות הגלגל מתחלפות בשקיעתן וזריחתן כן א ו ד ו ת האיש בהיין נעתקות מענין אל תמורתו (תולדות אלכסנדר דף מא מהדורת ישראל לוי). תודיעני בחסדיך, דקדוקי א ו ד ו ת י ך ומסתרי קוראותיך (ר"י הלוי, מכתב לר' דוד נרבוני). ולכל ה א ד ו ת הרי לנו להודות (ראבע ו, שיר ועל כל). להודיע סודי חבי, ולהגיד כל לבי, ולספר א ו ד ו ת מסתרי (משה בן עזרא, אגרת לגביר דעות, אוצ"ט של דר' ברלינר 1881). שהרי כל א ו ד ו ת י ו של זה שאבד ממונו ולא נתון לקבורה (רשב"ם קוהל' הוצ' ילינק מג). כי אם התנהגתי בגאוה ובזדון והייתי בבית איש מדון הייתי מכיר את אשתי ו א ו ד ו ת י ה (משל הקדמונים שער ב). מלבי ואלהי, אלה דברי אמתך נפש הדוברת אשר יצרת לשחק בי לפניך בכל עת בהנהגת א ו ד ו ת י ה (ידעיה הבדרשי בחינת עולם פר' יד). ולו היו א ו ד ו ת י וקורותי בספר נצמדים לא ישאם צמד פרדים (עמנואל א). ויהי כשמוע השר את א ו ד ו ת י ואת אשר התעלל בי הזמן (שם). ואדרוש לשלומו וכו' ויגד לי א ו ד ו ת י ו וקורותיו ונגליו וסודותיו (ר' זכריה בן סעדיה אלצ'הרי, ס' המוסר, קבן על יד חלק א דף כא). כל א ו ד ו ת דבר זה נסיתי בחכמה (ראשית דעת אלבילא, קכג). כי טרדות א ו ד ו ת זמנו הן הן היו בעוכריו (שם קכט). ואם על כל אלה ה א ו ד ו ת, אבוא לשבח ולהודות, או אקריב כל התודות, כטפה מן הים לא אוכל להללו (מאיר אלדבי, שבילי אמונה, חתימה). ולכן אסתיר כל א ו ד ו ת י במעמקים (אברהם מפו אהבת ציון פר' יב). אל תגיד לו כי הודעתיך את א ד ו ת י ו פן ירע בעיניו (יל"ג, אגרות, א קנג).

אֲדוּת (אידות), ש"נ, שם מפשט מִן אֵד: והחלק הדק שבניזון מתהוה ממנו א י ד ו ת דק כמו שמתהוה בדברים שמתבשלים על האש א י ד ו ת עולה והיותר זך ודק מזה ה א י ד ו ת הוא הולך אל חלל הלב (רשב"ל דורן, מגן אבות, חלק יעקב, ד).

אֵדִי (אידי) ת"ז, לנק' אֵדִית, מ"ר אֵדִיִּים, אֵדִיּוֹת, — מטבע האֵד וצורתו, dunstartig, vaporeux ; vaporous: לפי שהריאה היא מקור האויר ה א ד י י בבעלי חיים בכלי הבשול (רבנו ניסים פירוש יצירה, קונט' המסור' דוק', דף 71). ולפעמים יהי' האויר העולה א י ד י י עבה (ראב"ד אמונה רמה, א ב, ט). הכאב המתחדש מרוע א י ד י ירפא ביחוד מבלעדי זאת בקרן המציצה (פרקי משה ח). יעלה עם הרוח אידיי או עשניי (שם). והרוח ה א י ד י י (קאנון א א השבנים). ראשנה שתשמר מהאויר ה א י ד י הלח (כאר לחי, הרופא יצחק טודרוס שנת קלז). ותרושה של המורסה יהיה אם מרוח א י ד י י כמו שיקרה למשוקה (קיקולי גלינוס

כ"י פריז, מאמר ב). התחלת תנועת העצם האדיי הדק אל האיברים והתחלת התקבצותו והתפשטותו לנשימה דקה (רשב"ל דורן מגן אבות, חלק יעקב, ג מה:). לפי שהם (הכליות) ארציים מושבים ארצות הדם הלח האידיי ויתהוה ממנו החלב (שם ד' ס:).

∞**אֲדִיב**[1]) שת"ז, לנק' אֲדִיבָה, מ"ר אֲדִיבִים, אֲדִיבוֹת, — מי שמתנהג עם כל אדם באֲדִיבוּת, בדרך ארץ, polite; poli; höflich.

∞**אֲדִיבוּת**[1]) ש"נ, מנהגי דרך ארץ המקבלים להתנהג בהם, מפני כבוד הבריות, בין אדם לחברו, politesse; politness; Höflichkeit. — ועי' דרך ארץ, כבוד, מוסר.

··**אֵדִיּוּת**, אידיות, ש"נ, — הטבע, הסגולה הטבעית להעלות אדים, evaporation; Verdunstung: כל דבר שיארך עכובו באצטומכא ויאחר יקרה ממנו האידיות המוליד לליחות (קאנון יג א יג). כי החום כשיהיה יותר נוטה אל האידיות ופחות מזיק ומצער המשוש אז הוא מעיפוש שני המררות (פרקי משה י). כמו שיולד מעובי הלחות כפי מזג מה עצם עב הוא האבר או חלק מהאבר כן יולד מאידיות הלחות ודקותם כפי מזג מה עצם דק והוא הרוח (קאנון א א יד). לפי שבלב הוא החיים היסודי והוא בתכלית החוזק וצריך לנשב עליו כדי שיכנס בו אידיות לרחף עליו (רשב"ץ דורן, מגן אבות חלק יעקב ד, מו:).

*__אַדַּיִן__[2]), אדיין — כפי היהודים בארץ ישראל אחר החרבן, גם בדבור העברי, כמו עדין: ומניין שמעברין את השנה על הגליות שעלו ואדין לא הגיעו (ירוש' ר"ה פרק ז הלכה א). מיד הביאו שמנים אלף פרחי כהונה ושחטו עליו ואדיין הדם תוסס (שם תענית פרק ד הלכה ח). תני רבי יונתן אומר רואין שתי זרועותיו (אצל העבר בתחלת ברייתו) כמין שני חוטין של זהורית, ושאר כל אבריו כמין גולם מצומתים, ופיתות ידים ורגלים אין לו אדיין (שם נדה פרק ג הלכה ג).

··**אֲדִיקוּת**, ש"נ, —אחיזה ודבקות חזקה, adhérence; Anhänglichkeit: האדיקות אשר לכתר באין סוף (ר"מ קורדוכירו, אילימה, עין הכדולח). והמעולים שבהם (בהמלאכים) שאין להם עסק עמם כלל לרוב אדיקותם בכסא הכבוד (יש"ר מקנדיה, מצרף לחכמה דף לג).

אַדִּיר[1]), שת"ז, לנק' אַדֶּרֶת, מ"ר אַדִּירִים, אַדִּירוֹת, — א) גדול עצום, חזק, grand; gewaltig, gross; great; puissant —על אילן: בהר מרום ישראל אשתלנו ונשא ענף ועשה פרי והיה לארז אדיר ושכנו תחתיו כל צפור כל כנף (יחזק' יז כג). אל שדה טוב אל מים רבים היא שתולה לעשות ענף ולשאת פרי להיות לגפן אדרת (שם ח). — על ספינה גדולה: מקום נהרים יארים רחבי ידים בל תלך בו אני שיט וצי אדיר לא יעברנו (ישעי' לג כא). — על מים: נשפת ברוחך כסמו (את המצריים) ים צללו כעופרת במים אדירים (שמות טו י). מקולות מים רבים אדירים[2]) משברי ים (תהל' צג ד). — ושם: ד' אדנינו מה אדיר שמך בכל הארץ (תהל' ח י). — ועל אנשים: ויהרג מלכים אדירים (תהל' קלו יח). — ולאלהים: אדיר במרום יי' (תהל צג ד). אוי לנו מי יצילנו מיד האלהים האדירים האלה (ש"א ד ח). — ועל עמים, גויים: בן אדם נהה על המון מצרים והורדהו אותה ובנות גויים אדִרִם[3]) אל ארץ תחתיות (יחזק' לב יח). — ··ועל הקול והרעש: בקול רעש גדול אדיר וחזק (תפלת קדושה). — ··ועל האש: ויהי בעשותם כן ותבער פתאם אש בלהב נורא ואדיר ותלהט הלהב ואש הגדולה אוכלת (יוסיפון ג). — ··וכתבים: וכתבו לנו כתבים אדירים (קטע' מהגניזה, ברכת הכהנים לכבוד דר' ברלינר ג). — ב) שם לשר, לאיש רם המעלה, noble, prince; Edler, Fürst: והיה אדירו ממנו ומשלו מקרבו יצא (ירמ' ל כא). ואדיריהם שלחו צעוריהם למים (שם יד ג). — בספל אדירים הקריבה חמאה (שופט' ה כה). יזכר אדיריו יכשלו בהליכותם (נחו' ב ו). עמוד והביא לפני כל גבורי חבורה

---

[1]) נהוגה עתה מלה זו בין המדברים עברית בא"י, לפי שמושו של אַדִב a) בערב': היה בעל תרבות וד"א. ואולי גם בעברית הקדומה שמש שרש אדב במשמעה זו, וזה אולי מקורו של השם אַדְבְּאֵל.

[2]) עפ"י הנטייה, פעולת הצפון, שהלכה ופשטה יותר ויותר בקרב היהודים להחליש את הברה המיוחדה של העין ולדמותה אל הברת האלף כמו בבנענית.

---

a) أَدُبَ

---

[1]) מן אדר, עי"ש. בערב' קַדִיר a). — [2]) יש מגיהים אדיר ממשברי. [3]) י"ם שוה שבוש.

---

a) قَدِير

וכל אדירי ישיבה ואמור לפניהם הרזין (היכלות י"ד ביהמ"ד ילינק חדר ג). א"ר ישמעאל כל התראות הללו וכל התנאים התרגו בו והתרו בסמאל הרשע והוא אומר קבלתי עלי ויכחדו עשרת אדירים הללו. — וכנוי להרועה: נמו רעיך מלך אשור ישכנו אַדִּירֶיךָ (נחום ג יח). ואבד מנוס מן הרעים ופליטה מֵאַדִּירֵי הצאן, קול צעקת הרעים ויללת אַדִּירֵי הצאן (ירמ' כה לה-לו).—וכנוי לקרדום גדול וכדומה: ונקף סבכי היער בברזל והלבנון באַדִּיר[1]) (ישעי' י לד). — ומליצה: יבוא אדיר (אלהים) ויפרע לאדירים (ישראל) מאדירים (המצריים) באדירים (במים אדירים) (מנח' נג.). — ובלשון ההמון יאמרו עשיר אדיר, וגם אדיר בלבדו בלי השם עשיר במשמעת עשיר גדול.

***אַדִּירוּת**, ש"נ, — הכח והעז של האדיר; Macht; might; puissance: מעשה בתלמיד אחד של ר' עקיבא שאמרו לו בחלום באדר אתה מת וניסן אי אתה רואה מה שזרעת לא תקצר. בא לו לפני ר' עקיבא א"ל באדירות אתה מת ואי אתה בא לידי נסיון ומה שהולדת אי אתה קובר (תנח' כוכ' כרמב' מ). אדירות עזירות עריצות (היכלות פרק כג).

∴אַדִּירִירוֹן[2]), — אחד משמות הקדש בקבלה: ובשם אדירירון אלהי רופא נאמן (ספ' רזיאל). כי צורת אדירירון קשור כשלהבת בגחלת עם החסד (ס' הקנה, הקד'). אדירירון הרוכב על הגלגלים ומניעם בכחו הגדול (שם). ומן מקום תבערה יורד זיו החכמה אל מקום נחל ארנון ונקרא שמו העמוק אדירירון מקום הרנה והמופת והחכמה (כרית מנותה דרך ח'). אדירירון שם הד' מהד' ראשים (של השם) שמרוב זיוו והדרו משיב הנפשות ומחכים לכל רואיו (כרית מנותה דרך ד'). ושם הנצוץ אשר מתחת לרקיע נקרא שמו אדירירון מקום הרנה (כרית מנותה ז). ויכוין (הסת"ם) במספר ראשי תבות הפסוקים שהוא אדירירון שמספרו לילית שהוא מכניעה (משנת חסידים תיקון תפלין פ"ד).

∞אֲדִישׁ[3]), שת"ז, לנק' אֲדִישָׁה. מ"ר, אֲדִישִׁים, אֲדִישׁוֹת, — אדם שאינו מתפעל משום דבר, gleichgültig; indifférent.

∞אֲדִישׁוּת[1]), ש"נ, טבע איש אָדִישׁ Gleichgültigkeit; indifférance:

∴אַדְכִּיר[2]), אַדְכַר, צמח בשרי העלים, אדם הפרח, שמש לפנים ברפואה, Aeschynanthus: אדכיר עשב שיצמח במדבר ובערבה ושמו אדכיר והוא איסקינגנטוס (אסף הרופא, כ"י מינכן 47). אדכר ופרחו הוא אשוננטו, ויש ממנו ערבי טוב ויש ממנו אגמי (קאנון ב, לוח הסמים). — ועי' חלף הים.

***אֲדֵל**[3]), אֲדָל, ש"ז, מין צמח דומה בטעמו להגרגיר, Lepidium latifolium; Pfefferkraut; cresson à larges feuilles: האטדין והאדל (תוספתא שביעית פרק ה). — ועי' עדל, ועי' ירקות.

אַדְלָקָה, אַדְלָקוֹת, כמו הדלקה: מיני אדלקת (ירוש' שביע' ז ד' לז:).

אדם[4]) ממנו: אָדָם אֹדֶם, אֲדָמָה, ארמדם, אדמוני.

אָדָם[5]) ש"ז, (אין מ"ר ולא סמי'), — שם המין להאנוש: Artbenennung des Menschen; nom générique de l'homme; gener. term for man: נעשה אָדָם

---

[1]) יש מגיהים בקרדם יפול. אך אינו מכרח.

[2]) לפי דעת פרלס (Zeitcshr. Graetz, 1872, 260) מלשון פרסית אדר, אש.

[3]) מן אדש. עי"ז. וכבר השתמשו הרבה במלים האלה בהעתונים ובספרים.

[1]) עי' הערה הקודמת.

[2]) בערב' אדחר ואד'חר a).

[3]) בסור' אדלא, ותרגם עמנ' לו (סהל"מ סי' ה) עפ"י המקורות הסורים כרשום בפנים. לוי וקוה' נקדו אֲדָל, ונקדתי אני אֲדֵל כמו בָּצֵל. — [3]) במשנ' עוקצ' ג ד, וכן בירוש' שבי' ז לז ג עדל בעין. אך רה"ג גרס אדל באלף, והביא גם גרסה בעין, ואמר: מצאתי בספרי רפואות שמפרש כל שם עשבים בלשון יוני' ובל' ארמי עדלא דמי לפוגלא, וכו'. עדלא הוא סיטרג. ופרוש שאר הדברים שם קצת קשה, ונתקשה גם עמנ' לו והניחם בלי פרוש.

[4]) שרש שמי אך נפרדו הלשונות בשמושו. באשורית, לפי דעת חל"א: אדמ אפרוח וגוזל, ואדמנ בנין בית, ואדמ דור, ועוד אדמ—דומה לאדם בעברית, אדמ קוף (מל"א דל' ומ' ארכ'). בערב' רוב שמישו הוא במשמעת לפות הפת, אך בקצתו דומה לעברית. וארמית וסורית הסכימו רק במקצת בשמוש צרוף זה עם עברית וכנענית.

[5]) בכנענית אדם, וערבים הדרומיים יאמרו אֻאדים b) להמשרתים שבבית, בערבית התונית אדמיה c) אנושות, דרך ארץ. — והנה ידוע מקורה שהתורה נותנת

---

a) إِذْخِر إذْخِر b) أُوادِم c) آدَمِيَّة

בצלמנו כדמותנו ... וירדו בדגת הים ובעוף השמים (ברא' א כו). זכר ונקבה בראם וכו' ויקרא את שמם אדם (שם ה ב). — ולהבדילו מיתר בע"ח: מבכר אדם ועד בכור בהמה (שמות יג טו). פטר כל רחם בבני ישראל באדם ובבהמה לי הוא (שם שם ב). וימח את כל היקום אשר על פני האדמה מאדם עד בהמה (ברא' ז כג). — ולהבדילו מהאלהות: אדם טובע כמה מטבעות בחותם אחד וכולם דומין זה לזה אבל הקב"ה וכו' (סנה' לח.).—וישמש: א) שם לכל מין האנושי, Menschengeschlecht, Menschheit; genre humain, humanité; human race: ויהי כי החל האדם לרב על פני האדמה (ברא' ו א). וינחם ה' כי עשה את האדם בארץ (שם שם ו). — ב) האנשים, die Menschen; les hommes, mankind: ושח גבהות האדם ושפל רום אנשים (ישעיה ב יז). — ועם כל: אני אמרתי בחפזי כל האדם כזב (תהלים קטז יא). כל תפלה כל תחנה אשר יהיה לכל האדם לכל עמך ישראל (מ"א ח לח). טוב ללכת אל בית אבל מלכת אל בית משתה באשר הוא סוף כל האדם (קהלת ז ב). ותפתח הארץ את פיה ותבלע אתם ואת בתיהם ואת כל האדם אשר לקרח ואת כל הרכוש (במד' יו לב). — ג) פרט אחד מהאדם, כמו איש, ein Mensch, jemand; quelqu'un, un homme; some one: אדם כי יקריב מכם קרבן (ויקרא א ב). אדם כי ימות באהל כל הבא אל האהל יטמא (במדב' יט יד). למה תשמע את דברי אדם לאמר הנה דוד מבקש רעתך (ש"א כד י). וירע להם רעה גדולה אשר בא אדם לבקש טובה לישראל (נחמיה ב י). אם יאמר לך אדם אל אני מכזב הוא (ירוש' תעני' סה:). — ואחרי שלילה במשמעת שום אדם: ויאמר דוד אל שאול אל יפל לב אדם עליו עבדך ילך ונלחם עם הפלשתי הזה (ש"א יז לב). אל תריב עם אדם חנם (משלי ג ל).— ה) יצור חלש לא שלם בתכלית השלמות: אני אמרתי אלהים אתם ובני עליון כלכם אכן כאדם תמותון (תהל' פב ו-ז). והמה כאדם עברו ברית שם בגדו בי (הושע ו ז). אם כסיתי כאדם פשעי לטמון בחבי עוני (איוב לא לג). ויאמר אליה שמשון אם יאסרני בשבעה יתרים לחים אשר לא חרבו וחליתי והייתי כאחד האדם (שופטים יו ז). —ו) להפך יצור חשוב: ותקטן זאת בעיניך אלהים ותדבר על בית עבדך למרחוק וראיתני כתור האדם המעלה (דה"י א יז יז). ויעשהו כתבנית איש כתפארת אדם לשבת בית (ישעי' מד יג). כל יהודי שאין לו אשה אינו אדם (יבמות סג.).—ז) יצור משכיל: כי בער אנכי מאיש ולא בינת אדם לי (משלי ל ב). הן האדם הלז בתבל היה כאחד מצבא המרום במרום, לבבו מני ים רחבו גדותיו (ר' ידעיה הבדרשי בחי' עול' ב). — ד) *האנשים, הבריות בכלל, on; one; an: אדם בא מן השדה בערב נכנס לבית הכנסת (ברכ' ד:). שפעמים אדם בוש למכרו (ב"ב קט.). אדם זורע ספק אוכל ספק אינו אוכל אדם קוצר ודאי אוכל (סוכ' מט:) אדם נותן פרוטה לעני זוכה ומקבל פני שכינה (ב"ב י.). שמא יאמר אדם הואיל והקנאה והתאוה והכבוד וכיוצא בהם דרך רעה הן (רמב"ם הלכות דעות ג א). לעולם לא יאכל אדם אלא כשהוא רעב. לעולם ישתדל אדם שיהיו מעיו רפין. כל זמן שאדם מתעמל ויגע הרבה ואינו שבע ומעיו רפין אין חולי בא עליו וכחו מתחזק (שם פרק ג).—ח) בחבור לשם או תאר: אדם בליעל איש און הולך עקשות פה (משלי ו, יב). זה חלק אדם רשע מאלהים (איוב כ כט). — והשם המתאר קודם: והוא יהיה פרא אדם (ברא' יו יב). בן חכם ישמח אב וכסיל אדם בוזה אמו (משלי יה כ). אוצר נחמד ושמן בנוה חכם וכסיל אדם יבלענו (שם כא כ). — ט) ומפני שהאדם הראשון נקרא אדם, על כן יאמר לאיש אחד בן אדם, ולרבים בני אדם, בפרט להורות על תכונת האדם שבו, אם למעלה או לחסרון: לא איש אל ויכזב ובן אדם ויתנחם (במד' כג יט). הן עד ירח ולא יאהיל וכוכבים לא זכו בעיניו אף כי אנוש רמה ובן אדם תולעה (איוב כה ה-ו). מה אנוש כי תזכרנו ובן אדם כי תפקדנו (תהל' ח ה). מי את ותיראי מאנוש ימות ומבן אדם חציר ינתן (ישעי' נא יב).—ולנכח: ויאמר אלי בן אדם עמד על רגליך ואדבר אתך (יחז' ב א). ואתה בן אדם שמע את אשר אני אדבר אליך (שם ח). בן אדם צופה נתתיך לבית ישראל (שם ג יז). בהנחל עליון גוים בהפרידו בני אדם (דברים לב ח). אני אהיה לו לאב

לשם הזה, ע"ש האדמה שממנו נוצר. ואולם חכמי הלשון החדשים סוברים שהוא מדרש מלים המוני, אך לא מצאו דבר המתקבל בגזרת מלה זו. קצת החכמים (דל' ואחרים) חפשו לו דמיון בלשון אשור, אדמ אפרות ילד וכדומ', נלד' בערב' אנאם a) ר"ל בריה, אדם. וכבר דחה קניג (Kö 3, 183) סברה זו והתקרב קצת למדרש המלה של התורה ושער כי הכונה באדם עובד האדמה, או „בונה" האדמה. אבל כל זה רחוק ודחוק.

a أَنَام

והוא יהיה לי לבן אשר בהעותו והוכחתיו בשבט אנשים ובנגעי בְּנֵי אָדָם (ש"ב ז יד). בְּנֵי אָדָם שניהם חנית וחצים ולשונם חרב חדה (תהל' נז ה).—ובמשמעת אנשים בכלל: משמים הביט ה' ראה את כל בְּנֵי האדם (שם לג יג). השמים שמים לה' והארץ נתן לִבְנֵי אָדָם (שם קיה יו). עשיתי לי שרים ושרות ותענוגות בְּנֵי הָאָדָם (קהלת ב ח). מי יודע רוח בְּנֵי האדם העולה היא למעלה ורוח הבהמה היורדת היא למטה (שם ג כא). אלו בני אדם שמניחין דברי תורה ועושין כל ימיהם כחגים (שבת קנא:). דברה תורה כלשון בני אדם (ברכות לא:). אמר ר' יוחנן הלכו בנדרים אחר לשון בני אדם (ירוש' נדרים לט ג). דעות הרבה יש לכל אחד ואחד מבני אדם וזו משונה ורחוקה מזו ביותר (רמב"ם הלכות דעות א א). כך בני אדם שנפשותיהם חולות מתאוים ואוהבים הדעות הרעות ושונאים הדרך הטובה ומתעצלים ללכת בה (שם ב א).—ושגור הדבור: פלוני אינו בֶּן אָדָם כלל, לאמר אינו בן דעת, אינו מתנהג כמנהג בְּני אדם, וכדומה. ויאמרו: גם זה בֶּן אָדָם, וכדומה, עי' ערך בֵּן.—לֹא־אָדָם: ונפל אשור בחרב לא־איש וחרב לא־אָדָם תאכלנו (ישעיה לא ח). אָדָם לְאָדָם, כמו איש לרעהו: כמים הפנים לפנים כן לב הָאָדָם לָאָדָם (משלי כז יט).—ובצרוף עם חָבֵר: עבירות שבין אדם לחברו אין יום הכפורים מכפר עד שירצה את חבירו (יומא פה:).

קצת משלים בנוגע לאדם:

כל אדם שאין בו דעה אסור לרחם עליו (סנהדר' לב.). — אדם שיש בו דעה כאלו נבנה ביהמ"ק בימיו (ברכות לג.). — אדם שאין לו קרקע אינו אדם (יבמות סג.). — בשלשה דברים אדם נכר בכוסו ובכיסו ובכעסו ואמרי לה אף בשחקו (ערובי' סה:).—אדם רוצה בקב שלו מתשעה קבים של חברו (ב"מ לח.).—אדם צריך לצאת ידי הבריות כדרך שצריך לצאת ידי המקום (משנה שקלים ג ב.). — אדם קרוב אצל עצמו (משנה יבמות כה:). — אין אדם דר עם נחש בכפיפה אחת (כתובות עב.). — אין אדם מת וחצי תאותו בידו (קהלת רבה ה ז). — אין אדם יודע במה משתכר (פסחים נד:). — אין אדם משטה בשעת מיתה (ב"ב קע"ה.). — אדם עשוי למשמש בכיסו בכל שעה (ב"ק קיח: ב"מ כא:). — אין אדם לומד תורה אלא ממקום שלבו חפץ (ע"ז יט.). — אין אדם עומד על ד"ת אלא א"כ נכשל בה (גטין מג.). — אין אדם עובר עברה אא"כ נכנס בו רוח שטות (סוטה ג.).

אָב וָאֵם, וכו' עין למעלה. — *אַבְרֵךְ, בחור נבון. — אָדָם הָרִאשׁוֹן, אבי כל אדם. — *אָדָם קַדְמוֹן, בלשון המקבלים, ראשית התגשמות. — *אַדְנֵי הַשָּׂדֶה, קוראת ההגדה למין חיה בצורת אדם מחבר להאדמה בחבל של בשר היוצא מטבורה ואם אך נפסק החבל תמות. — אֶזְרָח, בן אמה וארץ אחת: הוא אזרח הארץ ההיא, — אָח וְאָחוֹת, בני אב אחד או אם אחת. — אִישׁ וְאִשָּׁה, עין במקומם. — *אֹכְלוֹס, אוכלוס, המון רב. — *אַמְבּוֹהָה, עדת אנשים. — *אֻמָּה, קבוץ אנשים שיצאו ממקור אחד ויש להם מסורות אבות ודברי הימים משתפים, לשון וספרות משתפות. — אֱנוֹשׁ, אדם, עין במקומו. —*אֱנוֹשׁוּת, תכונת האנוש, וכל מין האנושי. —

*בֹּגֶר, בגרה, הגיעה לזמן הבגרות, וראויה להנשא והיא *בוגרת. בָּחוּר, אדם בימי הבחרות, אחרי הנערות. — *בָּשָׂר וָדָם, כנוי לאדם בבחינת הגשמיות שבו. —

גֶּבֶר, איש זכר. — גּוֹי, לְאֹם, עַם, שמות נרדפים לאמה. — גְּוִיָּה, גוף, גֶּשֶׁם, ואברי הגוף, למשל הידים, הרגלים וכו' עין גוף. גַּמָּד, ננס — גֵּר, זר, נכרי בנגוד לאזרח. —

דִּבֵּר, מדבר: האדם הוא ממערכת המדבר בארבע מערכות הטבע: דומם, צומח, חי מדבר. — דּוּדָאִים, צמח שיש לו קצת צורת אדם יחסו לו הקדמונים סגלה להריון. — *דַּחְלִיל, תמונה בצורת אדם שמעמידים בשדה להברית העופות.

הָמוֹן, הרבה אנשים יחדו, עין במקומו. —

זָכָר וּנְקֵבָה האיש והאשה. — זָקֵן, זְקֵנָה, זֶרַע האדם: כל האנשים הם זרע האדם.

חֶבְרָה, אגודה, אנשים שהשתתפו והתחברו יחד לאיזו תכלית. — חַוָּה, אשת אדם הראשון, אם כל האדם. —

*טָלִי, *טַלְיָה, כמו נער, נערה. — *טֻמְטוּם, (טומטום), מי שסמן המין שלו אינו נכר. —

יֶלֶד יַלְדָּה, האדם בקטנותו. — יְלוּד אִשָּׁה, כנוי לאדם. — יוֹנֵק, ילד קטן, בעת שהוא נזון מחלב אמו. — יַעֲלָה, שם חבה כפי המשוררים לעלמה יפה. — יָשִׁישׁ, זקן.

מַטֶּה, הוא שֵׁבֶט. — מִשְׁפָּחָה, האנשים הקרובים זל"ז קרבת דם, עין במקומו. — *מְדוּת,

האדם: רחום, אכזרי, טוב, רע וכו' עין מדה.

*נַנָּס, אדם קצר קומה ביותר. נַעַר, נַעֲרָה, האדם בעת נערותו, אחרי הילדות — נֶפֶשׁ, הכח הרוחני שבאדם. כחות הנפש, כמו חכמה, דעת, אולת וכו' עין נפש. — נְשָׁמָה, שם נרדף לנפש. —

עוּל יָמִים, בחור. עוֹלָל, ילד. —*עוֹלָם קָטָן, האדם הוא עולם קטן — עֶלֶם, עַלְמָה, האדם בימי עלומיו, מיד אחרי הנערות. — עָמִית, חבר, בן ארץ אחת עם רעהו.

*פֶּעֶט פְּעָטוֹת, אדם שלא בגר עדין, שאין לו עדין כל זכות אזרח במדינה, — *פֶּרֶא אָדָם, אדם בלי, דעת שאינו מהישוב.

צְבִי צְבִיָּה, שם של חבה בפי המשוררים לעלם ולעלמה בבחינת יפים ונעמם. — צָעִיר, האח הקטן ביחס להרב, להגדול ממני בשנים, ובכלל, אדם רך בשנים. —

קָהָל, אספת אנשים הרבה. עין מקומו. — קוֹף, חיה בעלת ארבע ידים וצורת אדם לה. —*קִפֵּחַ, אדם גבוה ביותר, ועין כל השמות ממין הזה בערך מום.

רוּחַ, רוח האדם, נפשו, נשמתו. —*רָוָק, גבר לא נשוא אשה. —*רִיבָה, נערה, עלמה. —

שָׂב, אדם שכבר הגיע לשיבה, שהלבינו שערותיו. — שֵׁבֶט, בני ישראל נחלקו לשנים עשר שבט, שבט ראובן, שבט שמעון וגו'. —

*תִּינוֹק, יֶלֶד.

***אָדָם הָרִאשׁוֹן**, (ר"ת אדה"ר) — הבריה הראשונה בצורת אדם שמספרת התורה שנבראה ביום הששי של ימי בריאת העולם ונקרא שמה אָדָם, Adam: היה ר' מאיר אומר אדם הראשון מכל העולם כלו הוצבר עפרו (סנה' לח.). א"ר אדם הראשון מסוף העולם ועד סופו היה וכו' כיון שסרח הניח הקב"ה ידו עליו ומיעטו (שם:). א"ר אליעזר אדם הראשון (היה) מן הארץ עד לרקיע (חגי' יב.). ת"ר לפי שראה אדם הראשון יום שמתמעט והולך אמר אוי לי שמא בשביל שסרחתי עולם חשוך בעדי וחוזר לתוהו ובוהו וכו' כיון שראה תקופת טבת וראה יום שמאריך והולך אמר עולם כמנהגו נוהג (ע"ז ח.).

***אָדָם קַדְמוֹן**, בפלסופית המקבלים — תחלת התגשמות האצילות מהאין=סוף: אישתמודע דאית אדם קדמון לכל הקדומים (תקוני זהר, תיקון א). עוד יש אדם קדמון וכו' ונקרא קדמון להורות כי הוא קדמון לכל אצילות (ר"מ קורדוכירו פרדס ערכי הכנויים). והנה מן האין סוף נשתלשל אח"כ מציאות האצילות המאור הגדול הנקרא אדם קדמון לכל הקדומים (ר"ח ויטל, עץ חיים היכל אדם קדמון, ענף ב). מאותה החזרה (של האור הקדמון) והוא היש מאין דהיינו ההיולי נתהוה איזה שרש, ובאותו שרש נקפה אותו האור וכו', דהיינו אדם קדמון (קבלת תלמיד האר"י, ר"י סרוג, כתעלומות חכמה ליש"ר מקנדיה). ותחלה נשתלשל ממנו (מן האין סוף) באצילותו באמצעותו אדם קדמון ובבחינת היותו שני אל האין סוף נקרא אדם דבריאה (סדר האצילות של הרב כ"ק, שם). תוך אויר קדמון יש אדם קדמון והוא כנגד עולם הבריאה וכו' ולמה נקרא אדם קדמון לפי שידוע שסוד המתקלא הוא תיקון הפרצוף של אדם (עס"מ, שער אדם קדמאה סתימאה ח י). הפרק הזה הגדול והנורא בו אבאר קומת אדם קדמון (שם ח ט) להיות שלא היה יכול העולם להשתמש באויר הגדול של כתר שבכתר לכן נתע"ם בסוד אדם קדמון (שם ט ו). ובדרך ירידתו (של האור אין סוף) האיר בחלל ההוא עגול אחד של אור רחוק מעט מאור א"ס, וברדתו עוד האיר עגול שני וכו' וכללות יושר זה עומד ברוחב העגולים בצלם אדם ישר וכו' וזה נקרא אדם קדמון (מסכ' חסידי', ב). עשר ספירות פנימיות חיצוניות ודמיונם כמראה אדם הראשון שבכולם אדם קדמון (רמח"ל, תומ"ק).

אָדֹם[1], אָדוֹם, פת"ז, לנק, אֲדֻמָּה, מ"ר אֲדֻמִּים אֲדֻמּוֹת, — שצבעו ועינו כעין הדם, האש, וכדומה, rot; rouge; red: מדוע אָדֹם ללבושיך ובגדיך כדורך בגת, פורה דרכתי לבדי וכו' ויז נצחם על בגדי (ישעי' סג ב—ג). והשמש זרחה על המים ויראו מואב מנגד את המים אֲדֻמִּים כדם (מ"ב ג כב). — ופני האדם: דודי צח ואָדוֹם (שה"ש ה י). — ולגון שערות הבהמות: דבר אל בני ישראל ויקחו אליך פרה אֲדֻמָּה תמימה אשר אין בה מום (במדב' יט ב). ראיתי הלילה והנה איש רכב

---

[1]) באשורית לגון של דם נוטה לשחור, ביחס לבגד. וכן בערבית אַדַם אַדְמַאנַה a), ויש לחשב כי נגזר מן השם דם.

---

a) آدم أدمانة

על סוס אָדֹם וכו׳ ואחריו סוסים אדֻמים שרקים ולבנים (זכריה א ח). — ולגון מאכל, עדשים וכדומה: ויאמר עשו אל יעקב הלעיטני נא מן האדם האָדֹם הזה (בראש׳ כה ל).— ובהשאלה, ״כנוי לכעס וקצף, לאכזריות: הגבור הנוצח במלחמה ראוי שיתיחס אליו ה א ד ו ם להיות שדרכו לשפך דם וג״כ האדום הוראות האכזריות חמה ושטף אף (ר״מ קורדוביירו, הפרדס שפר הגוונים).

״אֲדוּמָה, המרה האדמה.

אֹדֶם, גון האדֹם ואבן יקרה אדמה.—אֲדַמְדָּם, אַדְמוֹנִי, ״אַדְמוּת, ״אַדְמִימוּת, עי׳ לקמן. —״אַדְמָה, ש״נ, מין אדמה נותנת צבע אדֹם, ״אַדְמִיִּי, אדומיי, בעל מרה אדמה.— ״אֲדֶמֶת, מחלה. ״אוג, ש״ז, גרגרים נותנים צבע אדֹם. אַרְגְּוָן, אַרְגָּמָן, ארג צבוע אדֹם נוטה לסגול, ועצם הגון הזה,—אַלְגֻּם, אַלְמֻגּ, חמר אבני אדֹם,—אָמֹץ אדֹם חזק.

״בַּקָּם, עץ אדֹם נותן צבע אדֹם,

״דִיהֶה, כֵּהֶה.—דָּם.

״וָרֹד, ״ורדי, שיש לו גון ורד.

״זְהוֹרִית, צבע אדֹם כעין הכרמיל, וארג צבוע בצבע זה. —

כַּרְמִיל, צבע אדם פתוח.

״מַאְדִּים, כוכב מאיר באור אדמדם,

״סוּמָק, אדֹם. –״סְמוּקָה, מחלה.—״סִקְרָא, אדמה נותנת צבע אדֹם ועצם הצבע. — ״סַרְטָן: אדֹם כסרטן.

״פּוּאָה, עשב נותן צבע אדֹם.

״קוּצָה, עשב כעין הפואה. — ״קָנִי, אדֹם עז. שָׁנִי.—״שָׁנִית, מחלה.—שָׁרֹק, אדֹם נוטה לצהוב. תּוֹלַעַת שָׁנִי וּמְתֻלָּע.

אָדַם[1]), פ״ע, עתיד יֶאְדַּם[2]), —היה אָדֹם, be; rot sein red; être rouge: אדמו עצם מפנינים (איכה ד ז).

—הֶאְדִּים, עתיד יַאְדִּים,—היה, נעשה אדֹם, rot werden; become red; devenir rouge: אם יהיו חטאיכם כשנים כשלג ילבינו אם יַאְדִּימוּ[3]) כתולע כצמר יהיו (ישע׳ א יח). היו שבריה שוין ותוכה מ א ד י ם (תוספ׳ כלים ב״ק ב ו). כל ימים שהיה שמעון הצדיק קיים היה לשון של זהורית (שהיו קושרים בבית המקדש ביום הכפורים בשעת שליחת העזאזל) מלבין משמת שמעון הצדיק פעמים מלבין פעמים מ א ד י ם (ירוש׳ יומא ו הלכ׳ ד).—ובבשר: בדרוסה וכו׳ עד ש י א ד י מ ו סימנים עצמם (חולין נג:). — ובפני האדם: לשעבר היו פניה (של נעמי מרוב טובה) מ א ד י מ ו ת ועכשיו הן ירוקות (מד״ר רות פסוק ותלכנה). —ובלי השם פנים: היתה (הסוטה) מ א ד מ ת עושין אותה ירוקה (מד״ר במדבר פ׳ ט). — בשערות: היו בה (בפרה האדומה) שתי שערות עיקרן משחיר וראשן מ א ד י ם עיקרן מ א ד י ם וראשן משחיר וכו׳ (מש׳ פרה ב ה). — ובפרות: האוג והתותים (חיבים במעשרות) משי א ד י מ ו וכל האדומים משיאדימו (מש׳ מעשרות א ב). — וגון פני הרקיע: כל זמן שפני מזרח מ א ד י מ ו ת זהו יום הכסיפו זהו בין השמשות (ירוש׳ ברכות א, ב:). — ב) ״עשה אָדֹם: מנין ל מ א ד י ם בשבת (תוספתא שבת ח). אפילו אדומים והלבינום או לבנים ו ה א ד י מ ו ם (מש׳ מקו׳ ג ו). ש ה א ד י ם (עובד אדום) את פני דוד (מד״ר במדבר פרשה ד).

—פע׳ ״אִדֵּם — עשה אָדֹם; redden; rot machen; rendre rouge: ה מ א ד ם אודם כשפה חייב (ירוש׳ שבת ז ב). ומאנת לְאַדֵּם ראש נביא שמרון בחבורה (ר״ש הנגיד, ב ב). והכבד מ א ד ם הכילום הלבן (קאנון ג יב א).

—פע׳ מְאָדָּם[1]), צבוע בצבע הדם, teint de; rot gefärbt; rouge; dyed red: מגן גבוריהו מְאָדָּם אנשי חיל מתלעים (נחום ב ד). נעשית מכסה לאהל עורות אילים מְאָדָּמִים (שמות כו יד).

—התפ׳ הִתְאַדֵּם,—א) נראה והזהיר בצבע אָדֹם: אל תרא יין כי יִתְאַדָּם (משלי כג לא). — ב) ״נעשה אָדֹם: נִתְאַדְּמוּ פניו מכעס, וכיוצא בזה. השמש מ ת א ד מ ת בגבול המערב ופני מערב מאדימין בעת שקיעתה (מדרש תמורה ביה״מ ילינק א). והעינים מ ת א ד מ י ם באדמימות (ר״מ קורדוביירו, אילימה, עין שמש, תמר ב פרק כב).

[1]) עי׳ הערה לאָדֹם. — [2]) מפיק אלף ודלת דגושה כמו יַאְדִּים. — [3]) כך, מפיק אלף ודלת דגושה, בהנוסח׳ המדויקות, וכן רד״ק.

[1]) במקום מְאֻדָּם, רסוק קול לקול ו, בזמן מאוחר, כמו הרסוק מזמן קדום לפני אות גרונית: מבֹהָל, או לפני ר, מבֹרָךְ, והוא לפי דעת בטכר מפני אות דלת שלאחריה, כמו שהתחילו לאמר שָׁדַד במקום שֻׁדַּד: שֻׁדְּדָה נינוה (נחו׳ ג ז), אף על פי שעוד התמידו לאמר גם שֻׁדְּדָה כל הארץ (ירמ׳ ד כ).

אֹדֶם[1], ש"ז, — א) אבן יקרה אדמת הגון, Rubin ; ruby ; rubis : אֹדֶם פטדה וברקת הטור האחד (שמות כח יז). בעדן גן אלהים היית (מלך צור) כל אבן יקרה מסכתך אֹדֶם פטדה ויהלם (יחזק׳ כח יג). ואמר בן סירא : כומז [2]) א ו ד ם על ניב זהב, משפט שיר על משתה היין (כ"ס גניזה לב ה). ור"י הלוי : שתה ומצה שפת אֹדֶם ורוות בצוף פיה מגדי (בעלת כספים). — ב) *עצם גון האד֗ם, Röte ; redness ; rougeur : המאדם א ו ד ם כשפה חייב (ירוש׳ שבת פ"ז הלכה ב). והמראה הזה שהוא מעורב מלבנונית ומעט א ו ד ם הוא הנקרא פתוך (ר"י אבן תבון, פרוש הרמבם משנה נגעים א ב). שמה שיהיה הלובן חלוש יהיה מעט האדמימות ועוד יותר נראה א ו ד ם חזק (שם א ד). שיתאדמו העינים מסוד אודם המחשיך הראות ולא א ו ד ם הכעס בלבד (ר"מ קורדוכירו, אילמה, עין שמש תמר ב פרק לא). — ובהשאלה : בסוד הלבנת הכתר המלבין א ו ד ם ה ד י נ י ם (שם תמר ג פרק ז). לבן ו א ו ד ם דהיינו רחמים ו ד י ן (עפ"מ, ריסא דז"א מג). — ג) *מקום אדום בגוף : ה א ו ד ם שבשפה נדון כבית הסתרים (תוספתא נגעים ב). ו א ו ד ם השפתים נדון כבית הסתרים ואינו מטמא בנגעים (רמבם הל׳ טומאת צרעת ו א). — ד) *לֵחָה אדמה שבגוף האדם, rote Flussigkeit im Körper;humeur rouge ; red humour : שלשה שותפים יש באדם הקב"ה ואביו ואמו אביו מזריע הלובן שממנו עצמות וגידים וכו׳ אמו מזרעת א ו ד ם שממנו עור ובשר וכו׳ (נדה לא.).—ג) *זיבה אדמה, roter Fluss; red flux; flux rouge : כיצד שוה (האנדריגנוס) לנשים מטמא ב א ו ד ם כנשים (בכורים ד ג). למעוטי האיש מ א ו ד ם (נדה לב :). אין האשה מטמאה בלובן ולא האיש ב א ו ד ם אלא האשה ב א ו ד ם והאיש בלובן (רמבם הלכות משכב ומושב, א ו).

---

1) על שם גון האד֗ם, אך לאיזה אבן מהאבנים האדמות קראו העברים כך, בזה נחלקו כבר הקדמונים. השבעים והולגטה תרגמו sardius, וכן הפשיטא (יחזק׳ כח יג) סרדון, וכן מד"ר (שמות לח) שדרגון, והגיה מוספיא שרדנגון (ז׳ ככר REJ XXIX). ויש אומרים שהוא הנקרא בלע"ז Karneol, cornaline. רסע"ג תרגם יאקות אחמר, והוא rubis בלעז. וכן ר"י בן גנאח, וכן הסכימו רוב המפרשים, ובמשמעה זו משתמשים בו רוב הסופרים.

2) המו"ל משערים כי במקום כומז צ"ל כמו. אבל שני הפסוקים שלפניו ושלאחריו שמדבר בהם כמו כן אדות חליים, רביד זהב, ומלואת פז, (כרביד זהב ובו נפך וספיר כך נאים דברים יפים על משתה היין, מלואות פז וחותם ברקת קול מזמור על נועם תירוש) הם מעידים כי כומז היא הנוסחה הנכונה. ועי׳ ניב ונוב.

אֲדַמְדָּם[1]), ת"ז, בהפס׳ ־דָּם, לנק׳ אֲדַמְדֶּמֶת —דֶּמֶת, מ"ר אֲדַמְדַּמִּים אֲדַמְדַּמּוֹת—קצת אָד֗ם, röthlich; redish ; rougeâtre : וכי יהיה בקרחת או בגבחת נגע לבן אֲדַמְדָּם צרעת פרחת היא בקרחתו או בגבחתו (ויקר׳ יג מב). והיה הנגע ירקרק או אֲדַמְדָּם בבגד או בעור (שם מט). והיה במקום השחין שאת לבנה או בהרת לבנה אֲדַמְדָּמֶת (שם יט). בהרת לבנה אֲדַמְדֶּמֶת (שם כד). והנה שאת הנגע לבנה אֲדַמְדֶּמֶת בקרחתו או בגבחתו (שם מג). — ובמשמעה זו משתמשים רוב הסופרים, ואולם השתמשו בה גם במשמ׳ אד֗ם מאד : ו א ד מ ד ם כדם בא ימה החרם (יל"ג אהב׳ דו"מ ח).—

---

1) וכן יְרַקְרַק. והנה כבר בימי המשנה נפסקה כנראה המסורה של משמעת משקל זה בזמן הקדום, אם הוא מגדיל או מ צ ע י ר את המושג, ואמרו בספרא : ירקרק ירוק שבירוקים, ואדמדם אדום ש ב א ד ו מ י ם, ורבי עקיבא במשנ׳ נגע׳ א ב אמר א ד מ ד ם כיין המזוג במים. רסע"ג תרג׳ מחמר. וכן במלת ירקרק כמו הספרא : אמר הגאון שהוכפל לקושי (שפת יתר להראב"ע). ר׳ אדונים בן לברט כרבי עקיבא. ר"י בן גנאח לא הכריע באדמדם וירקרק אם הוא להגדל׳ או להצער׳. רש"י כהספר׳: אדמדם, אדום שבאדומים, וכן הרמבם (הלכ׳ נגעי׳) החליט כהספרא, ופרש ירוק שבירוקים כדעת סומכוס בתוספתא שהיא כמו כנף טוס ואדם ש ב א ד ו מ י ם כמו זהורית היפה. וכן רדק : כפל הלמד לרוב ה א ד מ י מ ו ת. ובן נראה קצת ממלת חלקלקות שהכונה בו למקום חלק הרבה. וכן עקלקל. ומ"מ הכתוב בעצמו מכריע כדעת ר"ע שהכונה באדמדם ק צ ת אד֗ם, מפני שמראה ל ב ן א ד מ ד ם לא יוכל להיות אד֗ם ש ב א ד ו מ י ם. וכן הראב"ע: ירקרק וכו׳ וזה כפול לחסרון וכן שחרחורת. ע"כ. וכן בשה"ש א ו: שחרחורת זה הכפל למעט וכן ירקרק או אדמדם. וכן הרשבם (פרוש שה"ש הוצא׳ ילינק) : שחרחורת אין בה שחרות כ"כ כמו שחורה כענין של א ד מ ד ם שאין בה א ד מ ו מ י ת כ"כ. ומזמן המשנה והתלמוד נמסרו לנו עוד שמות על משקל זה, כמו בצלצול (כלא׳ א ג). פלגלוגה (גמר׳ ירוש׳ שם), אבל גם בהם יש לפקפק אם הכונה בהם הקטנה של בצל, או מין א ח ר של בצל, וכן דעת הרמבם. בערבית ארמית וסורית נהוג זה המשק׳ אבל גם שם אינו מוכרע. ואחדים מהחדשים במשמעת הקטנה. ברט (מס"ש סי׳ 146) אינו מכריע. קֶניג (כ׳ 413) : אעפ"י שעקר שמוש הכפלת אותיות השרש היא לרבוי והגדלה, אינו נמנע שירמז על פקפוק ולא ברור של המושג, ולכן — הקטנה בפרט בהגונים. — כ"ז להלכה, ולמעשה בספרותנו נקבע שמוש המשקל הזה במלים של הגונים עפי"ר ל מ ע ו ט הגון.

ב) ס"ז, יפו אדמדמי מאוריה (ר"י הלוי, יפה תיפה ססרוניה).

***אדמדמן**[1]), חמר מחצבי מרכב מכסף חי ונפרית, אדם הגון ונותן צבע אדם, Minium.

אדמה[2]) ש"נ סמי' אדמת, מ"ר אדמות, — הארץ יעודה להיות עבודה בחרישה וזריעה ולתת פרי, Erde, Land, Acker; sol, terre; soil, land: ויהי הבל רעה צאן וקין היה עבד אדמה (ברא' ד ב). הא לכם זרע וזרעתם את האדמה (שם מז כג). מקנה רב היה לו (להמלך עזיהו) ובשפלה ובמישור אכרים וכרמים בהרים ובכרמל כי אהב אדמה היה (דה"ב כו י). ויבא קין מפרי האדמה מנחה לה' (ברא' ד ג). וברך פרי בטנך ופרי אדמתך דגנך ותירושך ויצהרך (דברים ז יג). — אדמה כחושה שאינה נותנת הרבה פרי. — אדמה שמנה מביאה פרי הרבה: וילכדו ערים בצורות ואדמה שמנה (נחמיה ט כה). — משל: אומרים בני אדם תכחש האדמה ולא יכחש אדונה (בארמית: אמרי אינשי כחשא ארעא ולא ליכחוש מרה. ב"מ קז:). — איש אדמה, העוסק בעבודת האדמה, paysan; Landmann; peasant: ויחל נח איש האדמה ויטע כרם (ברא' ט כ). — ב) חלקה, קנין איש אחד, Grundbesitz; domaine: למה נמות לעיניך גם אנחנו גם אדמתנו, קנה אתנו ואת אדמתנו בלחם וכו' רק אדמת הכהנים לא קנה (ברא' מז יט-כב). הכל היום יחרש החרש לזרע יפתח וישדד אדמתו (ישעי' כח כד). עבד אדמתו ישבע לחם (משלי יב יא). אם עלי אדמתי תזעק ויחד תלמיה יבכיון, אם כחה אכלתי בלי כסף ונפש בעליה הפחתי, תחת חטה יצא חוח ותחת שעורה באשה (איוב לא לח-מ). — ג) עצם החמר שממנו הארץ מרכבה, die Erde als Stoff; la substance même de la terre; soil: ויצר ה' אלהים מן האדמה כל חית השדה ואת כל עוף השמים (ברא' ב יט). מזבח אדמה תעשה לי (שמות כ כד).—ובנגוד לעפר, חמר הארץ ארוק ודבוק יחד בגוש: היוצר הזה מביא עפר זכר ואדמה נקבה כדי שיהיו כליו בריאין (מד"ר ברא' יד). — ד) כל גוף הארץ, Körper der Erde; corps de la terre, globe: ופצתה האדמה את פיה ובלעה אותם ואת כל אשר להם וגו' ויהי ככלותו לדבר את כל הדברים האלה ותבקע האדמה אשר תחתיהם (במד' טז ל-לא). בככר הירדן יצקם המלך במעבה האדמה (מ"א ז מו). — ה) כל הארץ בבחינת היותה מקום הישוב, die Erde; earth; la terre: ויהי כי החל האדם לרב על פני האדמה (ברא' ו א). כי לימים עוד שבעה אנכי ממטיר על הארץ ארבעים יום וארבעים לילה ומחיתי את כל היקום אשר עשיתי מעל פני האדמה (שם ז ד). ונברכו בך כל משפחות האדמה (שם יב ג). והיה ביום ההוא יפקד יי' על צבא המרום במרום ועל מלכי האדמה על האדמה (ישעי' כד כא). — ו) חלק מכדור הארץ, מדינה, Gegend, Land; contrée, pays; country district: והנה אנכי עמך ושמרתיך בכל אשר תלך והשבתיך אל האדמה הזאת (ברא' כח טו). ונתש (אלהים) את ישראל מעל האדמה הטובה הזאת אשר נתן לאבותיהם וזרם מעבר לנהר (מ"א יד-טו). והיתה אדמת יהודא למצרים לחגא (ישעי' יט יז). כי שקר הם (הנביאים) נבאים לכם למען הרחיק אתכם מעל אדמתכם (ירמי' כז י). וקבצתי אתכם מן העמים ואספתי אתכם מן הארצות אשר נפצותם בהם ונתתי לכם את אדמת ישראל (יחזקאל יא יז). איך נשיר את שיר ה' על אדמת נכר (תהלים קלז ד). — ומ"ר מן אדמה: קראו בשמותם עלי אדמות (תהלי' מט יב). — ז) פרורי חמר האדמה, נרדף עם עפר:

---

1) מארמית: בר איתיליד לן ינוקא גבלין ליה אדמדמני וטשין מוחיה דלא ליכלוניה יתושיא (מד"ר ברא' פרשה לד). ובערוך בזה הערך: אדמדמני שהן סממנים. ע"כ. ובערך דמדמניות: ואולי מלת אדמדמני מזה, וכו' ודמדמניות (ענבים) שזובות דם. ע"כ. וכן רשי על המדרש: אדמדמני כמו הדבדבניות וכו' והיינו ענבים שלא בשלו כל צרכם. והסכימו לזה גם לוי וקוהו'. אך קצת קשה לחשב כי ענבים יבריחו זבובים. ולכן יותר נראה פרושו הראשון של הערוך, שאדמדמני הם סממנים, ושער בוקשד' שהוא החמר המחצבי הנותן צבע אדם, בלע"ז minium, וכן בשתלי, וכן מס לנדוי, והעיר שהיה מפורסם אצל הקדמונים רטיה מרכבה מחמר זה, emplastrum minium. בספרי הרפואה שלנו השתמשו בהשם הערבי זנגפר. בסור' אדלתא במשמעה זו.

2) בערבית אדמה אלארצ' a) פני הארץ, אדים b) מה שנראה מן הארץ, הקלפה העליונה, ואידאמה c) קרקע קשה בלי אבנים, לפי דעת פלישר (הער' ללוי) העקר עור האדם וכדומה, ונסתעף לקלפת האדמה המקיף בעור.

a) أدمة الارض b) أديم c) إيدامة

וירץ איש בנימין מהמערכה וכו' ומדיו קרועים ואֲדָמָה על ראשו (ש"א ד יב). והנה לקראתו חושי הארכי קרוע כתנתו וַאֲדָמָה על ראשו (ש"ב יה לב).—ח) *אדמה אֳדַמָּה ישתמשו בה לצבע והשתמשו בה לפנים להותמות, rubric ; rubrique ; Rubrik : אדמה [1]) (שעורה להיות חיב בהוצאתה בשבת כחותם המרצופין, דברי רבי עקיבא, וחכמים אומרים כחותם האיגרת (משנה שבת ח ה). — ט) חמר האדמה בבחינת חלקי הרכבתו : אדמת גיר, וכדומה : מין אדמה לבנה וכו' ויש מין אדמה לבנה אחרת הנקראת בלשון יון סיקרא, ובאלו האדמות היו רושמים וכותבים (בנימין מוספיה, ערוך ערך סס).

א) שמות ופעלים כּללים :

אֲבֵל, אדמה רטובה מכסה חציר. — אָבָק, אדמה שחוקה דק, שהרוח מרים מהארץ. עין במקומו — אַגָן, כמין בור קטן שמים נקוים שם. — אֲחֻזָּה, אדמה שנאחז בה אדם, שהוא יושב עליה, שהיא קנינו. — אִישׁ אֲדָמָה, מי שעסק בעבודת האדמה. — אִכָּר, עין עבודת האדמה. — *אֲפָר, מקום מרעה. — אֶרֶץ, עין במקומו. —

בְּאֵר, חפירה באדמה להוציא משם מים חיים. — בּוֹר, חפירה באדמה למי גשמים. — בִּקְעָה, מקום עמוק באדמה בין הרים. — *בְּתוּלָה, קרקע בתולה, שלא נעבדה, שלא נגעו בה עדין. —

*גְּבָל, גובל, כעין מלבן יגבה מהאדמה סביב להערוגה. —*גַבְשׁוּשִׁית, תל קטן.— *גּוּשׁ, חתיכה של עפר דבוק יחד. — גִּבְעָה, הר, עין במקומו. — *גּוּמָה חפירה עגולה קטנה באדמה. — גּוּמָץ, גומה גדולה. *גַּחַר, קרע עמק באדמה, מעון לחיות טרף לנחשים וכדומה. — גִּיר, אדמת גיר, לבנה, מטבע אבן הגיר. —*גְּנַז, טמן איזה דבר באדמה.—*גְּנִיזָה. — *גַּרְגֶּשֶׁת, אדמה שמנה שעושים ממנה כלים והשתמשו בה גם להתם בה. — *גָּרִיב, שטח אדמה (ג' אלפים ות"ר אמה). —*גָּרִיד, אדמה קדם שירד עליה גשם.—

*דוּת עין בור במקומו. — דֶּרֶךְ, שביל וכו' במקומו. —

הַר, מקום בולט, גבוה מהאדמה, עין במקומו ועין גבוה. —

*זִבּוּרִית, החלק הרע באיזו אדמה, אדמה רעה מאד, לא טובה לעבודה. — *זִהֲרָה, שם כולל לכל מיני קרקעות, זרועים ולא זרועים. —

חוֹל, עפר חלמוני או לבן, עשוי גרגרים גרגרים כמו שנמצא בפרט על שפת הים.— *חוּלָת ו*חֵילָת, אדמת חול. — חוֹר, באדמה. — *חַוָּרָת, אדמה לבנה מטבע האבן. — *חֶלְמָה, מין חמר כעין חלמון ביצה. — חֶלְקָה, חלק אדמה, חלק שדה. — חֹמֶר, אדמה אדמה ישתמשו בה היוצרים למלאכתם. — חָפַר, חתך והפך את האדמה לעשותה תחוחה או לעשות גומה.—*חֲפִירָה, מקום שחפרו בו ועשוהו עמוק. — חָרִיץ, חפירה ארוכה, צרה. —

טִיט וְ*טִין, אדמה שנתרכבה נמסה במים. — טָמַן הסתיר דבר באדמה.—*טַסְקָה, המס שמשלמים מהקרקעות.—*טָרָשׁ, אדמת טרשים, קשה מלאה סלעים. —

יַבָּשָׁה, האדמה היבשה בנגוד להים. — יוֹצֵר מי שעשה כלי חרס. —

כָּבוּל, *כְּחוּשָׁה, אדמה כחושה. —*כִּרְשִׁין, גוש

*מְאוּרָה, חור באדמה לנחש וכדומה —*מַמוּשׁ, האדמה הרכה שמרוצת מי הנהר משקיע על דרכו. — *מָדָר, טיט יבש. — מְחִלָּה, מקום חלול תחת האדמה. — *מַחְפֹּרֶת, מקום שחפרים משם איזה דבר : — *מחְפֹּרֶת, של צריף. — מַחְצָב, שמשם חצבים אבנים וכדומה. — מַחְצַבִּים מה שחוצבים מהאדמה : אבנים, מתכיות וכדומה. —

מַטְמוֹן, דבר טמון באדמה, אוצר נסתר בקרב האדמה. — מִישׁוֹר, אדמה שטוחה, ישרה. — מַעֲלָה, מקום שהולך ועולה. — מְעָרָה, מקום חלול בתוך סלע, בארץ.—*מֵצָר, הגבול בין אדמה לאדמה. — *בַּר־מֵצָר, מי שקרקעו גובל בקרקע חברו הוא בר־

— [1]) לעז רשי את המלה אדמה: ארזילי, והיא argile בצרפתית, והוא חומר בכלל. אבל רמבם פרש : טיט אדום יעשו ממנו חותמות על השקים שמשימים בהם הסוחרים ממונם הנקראים מרצופים וכמו כן יעשו מהם חותמות על הכתבים. ע"כ. וכן ר"ע מברט' ותפא' ישר'. וביד החזקה (שבת יח יח) הקיף הרמבם ושנה : המוציא אדמה כדי לעשות חותם האיגרת טיט כדי לעשות בו כוס, ולא מחתם במחת אחת, מפני שסובר כי המלה אדמה משמשת במקום זה לא לאדמה בכלל אלא ביחוד להטיט האדום שהיה משמש לפנים לחותמות, ruber ברומית. ואולי היו היהודים קוראים לטיט זה לא אֲדָמָה, אלא אֳדַמָּה, מן אָדֹם.

מצר שלו. — *מָשׁוּחַ, מְשׁוּחוֹת, מודד האדמה. עי׳ במקומו. —

*נְגָנָה, חפירה לא עמקה עשרה טפחים.—נַחֲלָה, חלק אדמה השיך לאיזה אדם, אחזתו, קנינו. — *נָעִיץ, חריץ רחב מלמעלה יותר מלמטה. — °נִקְבָּה מחלה תחת האדמה למעבר דרך או מים, Tunnel. — נֶקַע, חפירה עמקה, מעשרה טפחים ומעלה. —

עֲבוֹדַת הָאֲדָמָה, וכו׳ עין לקמן.—*עִדִית, החלק הטוב באיזו אדמה, ובכלל אדמה טובה מאד, — *עוּגָה וְ*עוּקָה, חפירה למים סביב האילנות. — עֲמָק, ההפך מהר. — עָפָר, המר אדמה שחוק כאבק. — עָפָר לָבָן, יעשו בו כלי חרס הטובים של סין. — עָקֹב, ההפך ממישור, מקום תלול.

פַּחַת, גומה גדולה עמקה באדמה. — *פִּיר, מחלה תחת האדמה שמוציאים משם מתכת, מיני מחצבים: פִּיר של גפרית, — פְּנֵי הָאֲדָמָה. פְּרִי הָאֲדָמָה, עין במקומו. — פּוֹרִיָּה, ארמה פריה, שנותנת פרי. —

קָבַר, שם בְּקֶבֶר, והיא חפירה להטמין בו מת — *קְזוּזָה, גוש.— *קְטִינָה, קטינת אדמה, שטח קרקע. — קְלִפַּת הָאֲדָמָה. — קֶרֶב הָאֲדָמָה. — קַרְקַע, האדמה בבחינת ההפך מן מטלטלים.

רֶגֶב, גוש גדול של אדמה. — רָמָה, מקום רם.

שְׁאוֹל, מקום המתים תחת האדמה. — שָׂדֶה, אדמה לזריעה.— *שְׂדֵרָה, תלולים לא גבוהים לא רחבים. — שׁוּחָה, שַׁחַת, פחת שיש בה טיט. — שִׁיחַ, בור ארוך.

*תָּחוֹחַ, אדמה תחוחה, לא דבוקה יחד, שגושיה נפרדים זה מזה, כמו אחרי החרישה.

ב) עבודת האדמה.

אִכָּר, ס״נ *אִכָּרָה, אדם עובד אדמה. —*אִכָּרוּת, עבודת האדמה, מעמד אדם אכר. — אָסִיף, הזמן שהאכר אוסף את תבואתו מהשדה. וחג האסיף, הוא חג הסוכות. —*אָפַךְ, הפך את גושי האדמה, לכסות הזרע, הנטע. — *אָרִיס, מי שמקבל שדה באריסות, והוא למחצה תבואה, לשליש או לרביע. —

*בְּדִיד, מקום שחפרו ב*בָּדִיד. — *בּוּר, שדה עזוב בלי עבודה. — *הֵבִיר, הניח את שדהו בור. — *בֶּזֶל בְּזָלִים, קצות השדה הנבדלים ממנה ע״י חריץ או תל. — בַּיִת, *בֵּית סְאָה. בֵּית רֹבַע. וכו׳ שדה שאפשר לזרע בו סאה, רבע וכו׳. — *בַּעַל, שְׂדֵה בַעַל, אשר לא יסתפק במטר לבדו. — בָּקָר, צמד בקר, זוג שורים לעבודת האדמה. —

*גְּדוּד, חריץ מבדיל בין תלם לתלם. — גָּדַר, עשה גדר סביב שדהו. —גַּן, גִּנָּה, גַּן יָרָק, וכו׳—גֶּפֶן, אילן הענבים, עין במקומו, עבודת הגפן בפרט, וכן, יתר עצי הפרי. — גֹּרֶן, לדוש בו.

דָּגָן, למשל חטה, שעורה וכו׳ שזורעים בשדה עין במקומו. — דּוּשׁ, הוציא הגרגרים מהשבלים. — *דַּיֵּר, עשה דיר לצאן בשדהו לזבלה. — דִּלֵּל, הֵדֵל, תלש מקצת הנטעים למען תת רוח להנשארים — דֹּמֶן, כל דבר שמשתמשים בו לטַיֵּב את האדמה, זבל וכדומה. — דָּקַק, דש. —

*הַבְרָכָה ו*הַרְכָּבָה, עין אילן, גפן. —

*זֶבֶל, גללי בע״ח לזבל בו האדמה. — *זַבָּל מי שאמנותו לזבל. — *זִהֵם, כסה את האילן ב*זוהמה, לשמרה מפני התולעים וכדומה. עין אילן. — זָמִיר, העת שזומרים את הכרמים, עין גפן. —

*זְנַב הַסּוּס, חרישה גסה שעפר תלם אחד נוגע בעפר תלם השני. — זָרָה, הרים הבר ברוח להוציא את המוץ. — זָרַע, שם את הזרע, והוא מה שזורעים, דגן או שאר גרגרים, בהתלמים. —

חָבַט, הכה השבלים במקל לדוש אותן. — חָכַר לקח שדה ב*חכירה, בכך וכך תבואה לשנה. — חָפָה וְחִפָּה, כסה הזרע בעפר. — חָרִישׁ, הזמן שהאכר חֹרֵשׁ את שדהו, חֹתֵךְ את האדמה והופך את הגושים במחרשת ועושה בה תלמים. ואופן החרישה: *חריש גס, *חריש דק. —

*טִיֵּב, את אדמתו, תקן אותה בדמן, בזבל, שתהיה יותר שמנה, שתתן יותר פרי. —

יְבוּל, מה שהאדמה מביאה פרי. עין תבואה. —

כִּאֵב, הִכְאִיב השדה באבנים, קלקלה במה שמלא אותו באבנים. — *כָּדַן, אסר את השורים במחרשת. — *כִּמֵּן, טמן פרי באדמה לרככו. — כָּסַח, כרת את הענפים היבשים מהאילן. עין אילן. —*כָּרַב, עשה *כרב, חרש את שדהו והניחו לזרע הקיץ וזרעה אחרי כן זרע הסתו בעתו בלי חרישה חדשה. — *כְּרִי, צבור גבוה של תבואה בשדה.

*מִדְלָעָה, שדה של דלועים, וכן מקשאה של קשואים וכדומה. — מַדְמֵנָה, צבור של דמן. — מִזְרָע, שדה זרוע. — מַטָּע, שדה נטועה. — *מַלְבֵּן, מקום

זרוע בצורת מ ל ב ן. — מַעֲנָה וּמַעֲנִית, ת ל ם לארך כל השדה. — מַעֲשֵׂר, חלק העשירי מהתבואה שיתנו להמלך, להכהנים. — מִשְׁתָּלָה, מקום ש ש ו ת ל י ם שם נטעים רבים יחד, לנטוע אותם אחרי כן במקום אחר. — *מָשָׁר, ערוגה ארוכה וצרה. —

נָטַע, שם צמח באדמה למען יגדל. — נָטַר, שמר את תבואות השדה מגנבים, מחיות, נוֹטֵר, שומר. — נִיר, שדה שנעבד בפעם הראשנה, והפעל נָר, עשה ניר. — *נִכֵּשׁ, תלש העשבים הרעים מבין הטובים. — *נִקֵּר, האדמה, נקה אותה ע"י עקירת הגבעלים והקלחים.

סָחִישׁ וְשָׁחִיס, מה שיצמח מהאדמה בשנה השלישית מהזריעה מבלי שזרעו אותו שנית. — סְפִיחַ, מה שיצמח בשנה השנית בלי זריעה. — סִקֵּל, לקט והסיר האבנים מן השדה.

עָבוּר, תבואת האדמה, עין תבואה. — עָדַר, חפר את האדמה ב מ ע ד ו ר. - עָזַק, חפר ותחח את האדמה סביב האילנות, וכדומה. — עָנָה, האדמה ע נ ת ה הצמיחה. וְ*עֲנִיָּה, מה שהאדמה עונה, התבואה. — עֲרוּגָה, חלקה מרבעת או בצורה אחרת, בשדה, זרועה או נטועה באיזה דבר. —

פֵּאָה, מה שבעל השדה חיב להניח לעניים. — פַּדָּן, צמד בקר כדונים במחרשת, ושטח אדמה שאפשר לעבד ב פ ד ן אחד ביום אחד. — פָּלַח, בקע את האדמה. — *פַּלָּח, אִכָּר ערבי, ובכלל אכר גם, פשוט. — פִּתַּח, חרש את האדמה בפעם הראשונה אחרי הגשם וּפִתַּח, אותה. — *פְּתִיחַ, החריש הראשון לפַתֵּחַ: תלמים של פְּתִיחַ, ושל זריעה. — פרי, האדמה, עי' תבואה. —

צֶמֶד, שני שורים אסורים יחד בע"ל. צמד, שדה, צמד כרם, שטח אדמה בשדה, בכרם שאפשר לעבד בצמד אחד ביום אחד. —

קָצִיר הזמן שהאכר קוֹצֵר, במגל את תבואת שדהו ועצם התבואה הקצורה. ועי' במקומו כל מלאכות ה ק צ י ר ה. — *קִשְׁקֵשׁ, להוציא את העשבים: ק ש ק ש תחת הזתים.

*רָדִי, (רדיא רידיא) חרישה. *רַדְיָן, רַדְיָנִית, שור או פרה שלמדו ויודעים לחרש.

*שָׁבַח, הִשְׁבִּיחַ, את אדמתו, הגדיל שוי' בעבודה, בבנינים וכדומה. — *שֶׁבַח, תוספת שויה של אדמה

— שִׂדֵּד, שוה את פני החריש. — שָׂדֶה; שדה לבן, זרוע דגן. — *שֶׁלַח, שְׁלָחִים, ובית הַשְּׁלָחִים שדה שצריך להשקותה, ההפך מן שדה בעל. —* שָׁלָף, שדה שלא חרשוהו בעת החריש לזרע הסתו, וחרשוהו אחרי כן והניחוהו לזרע הקיץ. — שָׁמַט את האדמה, שבת ולא עבד אותה. — שְׁמִיטָּה, השביתה מעבודת השדה פעם בשבע שנים. — שקה, הִשְׁקָה את האדמה, הרטיבה ו ל ח ל ח ה במים. — *שַׁתָּל אדם שאומנותו ל ש ת ל.

תבואת השדה, עין במקומו. — *תִּחְחֵחַ, עשה האדמה תחוחה, פִּתַּח אותה ושבר הרגבים והפרידם. — תֶּלֶם, חריץ שעושה ה מ ח ר ש ת, לשים בו הזרע. ותֶלֶם מְפֻלָּשׁ, עובר מראש השדה ועד ראשה. — *תַּפְתִּיחַ, אדמה, שפִּתְּחוּ אותה. —

ג) כלי עבודת האדמה.

אֵת, כלי חפירה ברזל שטוח רחב, כפוף, קצה אחד חד ובשני קוף תבוא בו יד של עץ.

*בָּדִיד, כלי של ברזל ביד של עץ לחפר האדמה. —

*דֶּקֶר, כעין יתד של ברזל לחפירה. — דָּרְבָן, הברזל של המַלְמֵד. —

*זָבִיל, קלשון להפך הזבל. —

חֶרְמֵשׁ, לקצר בו. —

*מַאֲרוּפָה, מין מגרפה של עץ. — *מַגֵּב, כלי בצורת כף האדם בשנים של עץ או של ברזל ביד ארוכה. — מַגָּל, מין סכין לקצר בה. — *מַגְרֵפָה, כלי של עץ או של ברזל שטוח ורחב, ויד ארוכה לו. — מוֹרַג, מ ו ר ג ח ר ו ץ, לוח של עץ בעקצים של אבן או של ברזל לדוש בו. — מִזְרֶה, כלי כעין מזלג ל ז ר ו ת בו. — *מַחְבּוּט, — *מִכְּבֵשׁ, מין אֵת ל כ ב ש. — מַלְמֵד, מוט ארוך וברזל חד, הוא הדרבן, בראשו, וההורש יישר בו את הבקר המושכים המחרשה. — מַחֲרֵשָׁה, כלי ל ח ר ש בו, ועי' במקומו כל חלקיו. — *מַעֲבֵר, לוח או שבכה מרבעת קבועים בו שִׁנַּיִם, ויעבירוהו על החריש לשבור את הרגבים, לעקר את השרשים, לחַפּוֹת הזרע. — מַעְדּוֹר, כלי ברזל חד ל ע ד ר בו, *מַר ו*מָרָה, אֵת ישר, לא כפוף. —

עֹל, מוט של עץ על ערף הבקר לכדנם להמחרשה, ועי' במקומו כל חלקיו והמתיחס לו. — *עֶתֶר, מין מזלג להפך בו החציר בשדה ליבשו. —

*פַּס, לחפר בו.

קלשון, שלש קלשון, מין מזלג בשלשה שנים בעץ או בברזל שהשתמשו בו לפנים לעבודת האדמה. — קרדם. כלי ברזל לחטב עצים וגם לחפירה. —

אדמומית, ש״נ, מ״ר אדמומיות — גון האדמדם, ; rötliche Farbe; couleur rougeâtre : redness : אין מניחין כלי תחת בשר עד שיכלה כל מראה אדמומית שבו (חולין קיב.). היה במראה הלובן מארבע המראות האלה מקצת אדמומיות מעורבות בו וכו׳ (רמבם הל׳ טומאת צרעת, א ד).

אדמון[1], שת״ז, לנק׳ אדמונה, מ״ר אדמונים אדמונות, מי שפניו אדמים, ; mit rotem Gesicht ; rougeau : red faced : האדמון כבט שלא חלה צבה לקחתה ונתבהלה (ר״א קליר, אבן חוג). ובן רימון יפה מראה ואדמון (תחכמוני מט).

אדמוני, אדמני, שת״ז לנק׳ אדמוניה, -ות, מ״ר אדמונים, אדמוניות, — נוטה לאדם וכמו״כ אדם בעל שערות אדמות, ; rot haarig ; roux, rougeâtre : red haired : ויצא הראשון אדמוני (בראש׳ כה כה). והוא (דוד) אדמוני עם יפה עינים וטוב ראי (ש״א טז יב). ויבט הפלשתי ויראה את דוד ויבזהו כי היה נער ואדמני (שם יז, מב).

אדמו״ר, ר״ת אדוני מורי ורבי.

אדמות, ש״נ, — גון האדם: תאר הלבנות הרמז במלת צח לתורה שבכתב וכו׳ והאדמות הרמוז במלת אדום לתורה שבע״פ (רקנטי פרש׳ יתרו).

אדמות[2], ש״נ, —מעמד אדם עובד אדמה: אל תדמה בני כי קדוש המעמד הזה (המסחר) במעמד האדמות (מ״א גינזבורג, קרית ספר קכב).

אדמיי, ת״ז, — של האדמה, מטבע האדמה: חומר האדמיי (ר״י אברבנאל, כי תלא).

אדמי, אדומיי, שת״ז, לנק׳ אדמית, אדומיית, מ״ר אדמים, אדמיות, —מהמרה האדמה, מטבע המרה האדמה, sanguinisch; sanguin; sanguine : על הרוב המשוררים והמנגנים הם שחוריים ואדומיים

---

[1]) משק׳ אחרון עליון.

[2]) יוצר מלה זו אומר: בשם החדש הזה הנני מסמן את מעמד עבודת האדמה. אך לא עלתה יפה יצירה זו והשם ״אכרות עדיף.

(ר״י אברבנאל ב״א יו, וגם תולדות וימלאו ימיה). לפעמים יתהפך הדם וישוב אדומיי או שחוריי ותהיה הקדחת ממין הג׳ (פרקי משה י, כח.). הליחה האדומיית (ר״י אברבנאל מ״א ג). ורוב החכמים הם אדומיים (רשב״ץ דוראן מגן אבות ה יג). והאדומיים כעסנים (דרך אמונה במבוא גו׳ יב ג). לפי שגופן (של הכליות) אדמיי לפיכך יזון בחלב האדומי מהדם (מאיר אלדבי, שבילי אמונה, ד, הכליות). הנקבה שתולדתה אדומיית יתר חמה מהזכר שתולדתו לבניית (בוטריל, פרוש יצירה ג ב).

אדמיות, ש״נ, — טבע אדם אדמי, sanguin. Temperament : והכחושים יותר ראויים להקיא לאדומיותם (קאנון א ד יא).

אדמימות, ש״נ, — כמו אדם, אדמומית: שמה שיהיה הלובן חליש יהיה מעט האדמימות יותר נראה אדום חזק (פירוש הרמבם נגעים א ב). והעינים מתאדמים באדמימות (ר״מ קורדוברו, אילימה עין שמש).

אדמת[1], ש״נ, מ״ר אדמות, — מחלה תצטין בנקודות אדמות המתהוות בעור על הגוף, Masern; measles; rougeole.

אדן[2], אדן, ש״ז, מ״ר אדנים, סמי׳ אדני, — פלח עץ, אבן או מתכת ישמש כתושבת ללוח, לעמוד, וכדומה, Fussgestell, Basis; pedestal, base ; piédestal : ויהי מאת ככר הכסף וכו׳ ככר לאדן (שמות לח כז). וארבעים אדני כסף תעשה תחת עשרים הקרש שני אדנים תחת הקרש האחד לשתי ידותיו (שם כו יט). וחמש עשרה אמה קלעים לכתף עמדיהם שלשה ואדניהם שלשה (שם כז יד). שוקיו עמודי שש מיסדים על אדני פז (שה״ש ה טו). איפה היית ביסדי ארץ, הגד אם ידעת בינה, מי שם ממדיה כי תדע או מי נטה עליה קו, על מה אדניה הטבעו או מי ירה אבן פנתה (איוב לח ד-ו). — ובכלל יהחלק התחתון

---

[1]) מן אָדֹם, במשקל שמות המחלות כמו בהרת וכדומה. ורגיל השם הזה בפי מדברי עברית בזמננו, והשתמשו בו כבר הרבה בהעתונים. ובספרי הרפואות הקדמונים קראו למחלה זו בשם הערבי ג׳דרי, עי׳ זה.

[2]) מלה עברית ר״ל מיוחדה ללשון עברית בלבדה, וביתר לשונות השמיות איננה, בפרט במשמעה זו. באשורית נמצא שרש אדן במשמעות אחרות. ובגזרת שם זה ומקורו לא מצאו חכמי הלשון דבר מתקבל.

חרחב, התושבת של איזה דבר: ונבראו האצבעות מעצמות שאדניהם יותר רחבים וראשיהם יותר דקים (קאנון א א, כג). — ובהשאלה: ושירי אדונים לקרשי השכל אדנים (י' חריזי, תחכמוני ג). וכן לכל אחד ואחד סופרי שטנה אלה משיב (יוסף בן מתתיהו) דברים נכוחים וישרים הבנויים על אדני החכמה והאמת (ריב"ל בית האוצר, תרגום מיוסיפון נגד אפיון).

***אֶדֶן** [1]) אידן, אַדָן — הוא אחד ממיני הערבה, עי' זה, espéce de saule ; Weideart ; specie of willow: אין מדליקים (בשבת) לא בלכש ולא בחוסן ולא בכלך ולא בפתילת האידן [2]) (שבת ב א). — ועי' ערבה.

*אדאני עי' אַרְנִי.

***אַדְנוּת**, ש"נ, — א) שלטון וממשלה Herrschaft ; autorité ; authority: לך והדבק בעפר רגליו וקבל מלכותו ואדנותו (מד"ר בראש' לג). בהלל (היו דומים הפרושים) ביראת האדנות אשר בלבם וכהלל היותם נכנעים (יוסיפון, פרק פז). כל לשון אדנות קרוי בלשון רבים אפילו יחיד (רשי ישעי' יט ד). וכן תאמר באדון ובעבד ששנוי האדנות אין לו בטבע רק מפני שהוא מיוחס לדבר אחר והוא העבד שקנאו בדמים (ר"י אבן תבון, רות חן פרק יא). הנה א"כ היה הבזיון (שבא אל שאול) דבק במשפחתו ושבטו עם היותו בעצמו נאה לאדנות (ר"י אברב"נ ש"א י) ומ"ר: ואדנות האיש הזה היה אדנות הראשונה ושאר האדניות האנשיות מתאחדות בזאת (ההתחלות לאל פרכי, האסיף פיליפובסקי 41). ומדריגות אדנותיהם (שם 44). ואעפ"י שמתחלה כשמכר לו הבית התנה שיחכירנו לו אח"כ אין בכך כלום כיון שגוף הבית קנוי למחכיר והוא גדול באדנות הבית לעולם יותר מן החוכר (ר"י בר ששת, תשובות שם). והיא המדינה (רגושה) מנוצרים ונותנים מס לתוגר והיא אדנות כמו ויניסייה (יוחסין ו דף 247). והיו קוראים לו בשם ד' אלקי אבותיכם שהוא לשון אדנות ומלכות כשם שאומרים יחי המלך (חזקוני עה"ת, שמות ג יד). אדון לכל נמצא אשר המציא, שופט יצוריו באַדְנוּתוֹ (עמנואל, מחברת ד). — ב) ׳מדינה עומדת תחת שלטון אדון, seigneurie ; Lehnsherrschaft ; seigneury: ולקרלו נתן (הקסר) את אדנות סינומנישו (יוסף הכהן, דה"י למלכי צרפת ותוגרמה, לז) — ג) ׳תאר כבוד, Seigneurie, Herrlichkeit ; Lordship: אדנותיך יודעת (כתב יד JQR VII).

אֲדֹנָי [1]), (אֲדוֹנָי), — תאר הכבוד והגדולה לאלהים Herr ; Lord ; mon Seigneur: לנוכח עם שם המפורש אחריו: ויאמר אברהם אֲדֹנָי יי' מה תתן לי (בראשית טו ב). אֲדֹנָי יי' אתה החלות להראות את עבדך את גדלך ואת ידך החזקה (דבר' ג כד). אהה אֲדֹנָי יי' למה העברת העבר את העם הזה את הירדן (יהוש' ז ז). — ובלי שם המפרש אחריו: ויען אברהם (אל אלהים) ויאמר הנה נא הואלת לדבר אל אֲדֹנָי [2]) ואנכי עפר ואפר (בראשית יח כז). ויאמר משה אל יי' בי אֲדֹנָי לא איש דברים אנכי (שמות ד י). בי אֲדֹנָי מה אמר אחרי אשר הפך ישראל ערף לפני איביו (יהוש' ז ח). ויאמר אליו (גדעון לאלהים) בי אֲדֹנָי [2]) במה אושיע את ישראל (שופ' ו יה). אֲדֹנָי כמה תראה השיבה נפשי משאיהם (תהל' לה יז). לך אֲדֹנָי הצדקה ולנו בשת הפנים (דני' ט ז). אֲדֹנָי שמעה אֲדֹנָי סלחה אֲדֹנָי הקשיבה

---

[1]) כך לפי הכתיב אידן יוד אחרי האלף, בכל נוסח' הדפוס, וכן בכ"י (ד"ס) וכן במשנ' שבירוש'. ובמשנה כ"י עם גוף פרוש הרמב"ם אַדָן (עמוד' לו, סהל"מ). — [2]) ותרגמו בגמ' שם אידן באתוינה (כך בנוסח' וכב"י אתווגא), ואמרו: רבין ואביי הוו קאולי בפקתא דטמרוריתא חזינהו להנהו ארבתא (כך בנוסח' וכב"י ערבתא) אמר ליה רבין לאביי היינו אידן דתנן אמר ליה ההיא עץ בעלמא היא, קלף ואחוי ליה עמרניתא דביני ביני. ע"כ. ובעברית: רבין ואביי היו מהלכים בבקעת טמרורית וימצאו שם אלה הערבות ויאמר לו רבין לאביי זהו אידן ששנינו, ויראה לו בין הקלפה והעץ מין עמרנית שממנו אפשר לעשות פתילה. אך מקור השם אידן לא נתברר. ועי' ערך ערבה.

[1]) כך, בקמץ גם שלא בהפסק, להבדיל בין קדש לחול, ונמחק מהרבים אֲדֹנַי מושג הרבים שלו וכמו"כ מושג יחס הקנין, ונהיה כמו שם מפשט, כמו רבי, וכמו גם בלשונות המערביות Madame Monsieur. ואעפי"כ יש מפקפקים אם היה זה נהוג בימי חיי הלשון, כי כמעט בכל המקומות שבא השם אֲדֹנָי, זולתי המקומות האחדים של דניאל, אפשר לקרא אֲדֹנִי במשמעה פשוטה של האדון שלי. וראיה לדבר, שאין הרבים של כבוד זה נהוג שלא בכנויים, ואמרו הָאָדֹן ה' צבאות ולא הָאֲדֹנִים (G. H. Dalman, der Gottes-name Adonai). ולכן סוברים החוקרים החדשים כי „תקון סופרים" הוא בזמן מאוחר, ודעת נֶסטלה (ZAW XVI 325) שהיא פעולה חוזרת של נקוד שם המפרש בקמץ בסוף. — [2]) בהרבה כ"י כתוב פה שם

ועשה אל תאחר למענך אלהי (שם יט). — ובנסתר עם שם המפרש אחריו: לא יעשה אדני יי׳ דבר כי אם גלה סודו אל עבדיו הנביאים (עמו׳ ג ז). כה אמר אדני יי׳ לאדום (עובד׳ א א). — ובלי שם המפרש אחריו: נתנני אדני בידי לא אוכל קום (איכה א יד). ואמרתם לא יתכן דרך אדני שמעו נא בית ישראל הדרכי לא יתכן הלא דרכיכם לא יתכנו (יחזק׳ יח כה). ויאמר (אלהים) לאדם הן יראת אדני [1]) היא חכמה (איוב כח כח). ועתה נכרת ברית לאלהינו להוציא כל נשים והנולד מהם בעצת אדני והחרדים במצות אלהינו (עזרא י ג). יושב בשמים ישחק אדני ילעג למו (תהל׳ ב ד). ברוך אדני יום יום יעמס לנו האל ישועתנו סלה (שם סח כ). — ועם בוכלם א נחה [2]) ויאמר (אברהם אל אלהים) אל נא יחר לאדני ואדבר (בראשית יח ל). הנה חזק ואמיץ לאדני [2]) כזרם ברד (ישעי׳ כח ב). ותאמר ציון עזבני יי׳ ואדני שכחני (שם מט יד). העירה והקיצה למשפטי אלהי ואדני לריבי (תהל׳ לה כג).

*אדני [1]) השדה, ש״ז, מ״ר אדני השדה, — א) קוף ממיני הקופים הדומים ביותר להאדם, Menschaffe; singe anthropomorphe; anthropom. ape.: הפרוטיות אסורות והרמך מותר ואדני [2]) השדה חיה רבי יוסי אומר מטמאות באהל באדם (כלא׳ ח ה). כל הולך על כפיו זה הקוף כל הולך להביא את

המפורש. — [1]) בקצת כ״י שם המפרש. — [2]) עפ״י הכלל של המסורה משה מוציא וכלב מכנים.

[1]) משקל שכוי ערבי נכרי, ועי׳ הערה לקמן. — [2]) כך גרסת הספרים שלנו. ובמשנה תלמ׳ ירוש׳ דפ׳ ויניציה ארני, וכן סה״ש בריל Brülls Jahrb., א׳ 202, מגיה ארני במקום אדני, ומפרש עפ״י לשון סורית מין עז הרים, hoedus, caper silvesrtis, ושם ד׳ קיא, מפרסית ongudan, שהוא הקוף מאני. ובג׳ שם אמבני, ונמצאת גרסה זו בקצת ספרים גם במשנה שבמשניות, וכן גרסת הרא״ש. אך גרסת רש״י היתה ודאי אדני, כמו שמוכח מדבריו בפרושו לאיוב ה כג אמר וז״ל: ובלשון משנה ותורת כהנים נקראים אדני השדה. ונראה כי כן היתה גם גרסת הרמבם והר״ש. ואין להכריע מהו הנקוד האמתי של מלה זו ואם היא מ״י או מ״ר. הקריאה הרגילה היא אדני, אך אפשר כי קריאה זו נולדה מן הדמיון עם אבני השדה של איוב ה כג, ונראה כי באמת יש קצת יחס בין שתי אלה. ומהלשון מטמאות באהל שבסוף מאמר זה נראה כי אדני הוא רבים, אך בר״ש וברטנורא כתיב מטמא באהל בלשון יחיד. וכן החליט לויזון (זד״ת), וידחה הקריאה אדני וינקד אדני מלשון אדון, וכן קוהוט. אך צורת סמיכות זו אדני השדה היא קצת זרה, גם יש לתמה שהמלה אינה כתובה מלאה אדוני כמנהג הכתיב בכ״מ בתלמוד. ובדבר משמעת שם זה, הנה פרשוהו בירוש׳: בר נש דטור הוא והוא חיי מן טיבוריה איפסיק טיבוריה לא חיי (אדם של הר וחי מטבורו ואם נפסק טבורו לא יחיה). וזו בריה הגדית שאינה במציאות. וכן מה שפרש הרמבם: חיות הדומות לבני אדם ואומרים המספרי׳ חדושי העולם שהיא מדברת דברים רבים שאינם מובנים ודבורו דומה לדבור אדם ושמו אלנסנאס בערב׳ עכ״ל, גם זו בריה הגדי׳, והיא אלנסנאס a) בערב׳, אמרים עליו הערבים שהוא חיה בצורת אדם שאין לו אלא עין אחת ורגל אחת, וכדומה. ובלשאן אלערב: אמר כראע אלנסנאס היא חיה תוצד ותאכל והיא בצורת אדם בעין אחת ורגל ויד תדבר כמו אדם אמתי. ואלצחאח: אלנסנאס מין בריה שיש לה רגל אחת להליכה. אלנסנאס בריה בצורת בני אדם ידמה להם בדבר ויתחלף מהם בדבר ואינם מבני אדם. וי״א הם מן בני אדם. ואמרו בחדית כי חלק משבט עד עצבו שליחם ויחליפם אלהים בנסנאס, ויש להם יד ורגל מצד אחד, יקפצו וינתרו כמו שמנתרים העופות, וירעו כמו שרועים הבהמות. ובחדית אבי הרירה אמר הלכו האנשים ונשארו הנסנסים, וי״א שהם יאגוג ומאגוג (גוג ומגוג). ע״כ. ואין ספק כי היו הגדות מזה המין גם אצל היהודים אדות חיות בצורות אדם. אבל אין ספק גם בזה כי המשנה המדברות להלכה כונתה לבריה שישנה במציאות, שראו אותה. וכמו כן המאמר במד׳ קהלת „כגון מגדלי קופות וכו׳ ואדני השדה“, מעיד שזו בריה שנוהגים בני אדם לגדל אותה בבתיהם, ומדברי ר׳ יוסי שהיא מטמא באהל כאדם נראה ברור שזו חיה דומה הרבה לאדם ובכ״ז אין זה הקוף, כמו שנראה מהמאמר כספרא המובא בפנים. ואמר ר״נ בהערוך אדני השדה פי׳ בני אדם הגרים ביערים וי״א היה דומה לבני אדם, ע״כ. וכבר אמר בשתלי שהוא הקוף, וכן מ׳ לנדוי וכן יוסף שורין (תכוה״א). ונכונה דעת לנדוי ויוסף שורץ (תבוא׳ הארץ) כי הכונה באדני השדה למיני הקופים בלי זנב, שמפנזה (לנדוי) או אורנגאוטנג (שורץ), וכן לויזון (זד״ת) ורי״ל בת״י על המשנה ומ״ל מלבים (פרוש תוכ״ה). ואין ספק כי אלה הקופים הם שהולידו את ההגדות בדבר הבריות האגדיות הנזכרות, והשם אדני השדה היה משתף בדעת ההמון גם למין הקופים ההם, שבודאי הובאו לפעמי׳ בפרט מאפריקה ובפרט הילדים, ובאויר החם של ארץ ישראל נתקימו יותר מבארצות הקרות של ארפה, וכן השם אלנסנאס בלשון ההמונית הערבית משתף להבריה האגדית ולמין ממיני הקופים. וכן אומר הרמבם

a) نَسْنَاس

הקפוד ותולדת הסנאים ו א ד נ י [1]) השדה וכלב הים (ספרא ויקר' יא כז). כי יש דברים מרכים הבל כגון מגדלי קופות ותתולות ותולדות הסנאים ו א ד נ י השדה [2]) וכלב הים (מד"ר קהל' פסו' כי יש דברים).— ב) בריה הגדית, חיה בצורת אדם [3]) fabelhaftes ; Geschöpf mit Menschengesicht ; être fabuleux à figure humaine ; human-headed monster : אמרו עליה שהיא מחברה בטבורה בחבל להאדמה וספרו עליה נפלאות: והבחינה האמצעית שבינו (בין הצומח) לחי היא א ד נ י ה ש ד ה שהיא חיה הדבוק בחבל היוצא מטיבורו ונשרש בארץ (מסנ' תבי', ההרכבה ד). פרק עשירי ידבר ב א ד נ י ה ש ד ה וכו' שחיה על ידי חבל הנקשר בטבורו וקצה האחד בארץ ונמצאת בטרטריאה הגדולה וכו' (מעשי טוביה י).

[1]) בפרוש המשנ' ידי' ג ה: והקוף אלקרד, והוא אלד'י יסמונה במצר אלנסנאס,ע"כ.ובעבר': והקוף אלקרד (בער') והוא שקורין אותו במצרים אלנסנאס.—ועוד לא נתברר מקור השם א ד נ י השדה במשמעה זו, כמו שלא נתברר מקור מלת נ ס נ א ס בערב'. המלונים הלאמיים הערביים מביאים מלה זו בשרש נ ש ש, ונראה שהם מחזיקים אותה בחזקת כ ש ר ו ת שֵמית. אך ס' פֶרנקל (Aram. Fremdw. 286) מפקפק וסבר שהיא מלה זרה, אולי מן נ נ ו ס היוני νάννος.ואולי גם אד נ י מלה זרה שנתקבל' מהשם הנכרי ששמעו היהודים ממביאי את הבריה הזאת מאפריקה. ואולי אמרו בתחלה א ד מ י, ר"ל ד ו מ ה לאדם, ונשתבש אח"כ בחלוף מ בנון, שהוא רגיל מאד בלשון. ובדבר צורת המלה, הנה אפשר לקים הקריאה אַדְנֵי גם ליחיד ע"מ אַרְיֵה, עי' זה. ואעפי"כ נקדתי אַדְנִי, ע"מ עַרְבִי. — [1]) בספרא הוצ' שלוסברג (מכ"י אוקספ') כתיב ו א ב נ י. אבל בתורת כהנים עם פרוש מלבים א ד נ י . וכן היתה גרס' רשי בתו"כ, כמו שנזכר למעלה בהערה.—[2]) בילקוט במקום הזה נשמטו המלים האלה.— [3]) במשמעה זו פרשו בגמ' ירוש' את א ד נ י השדה במשנ' כלא'. וכן הרמבם, עי' הערה שלפני זה, וכן הר"ש אמר וזה לשונו: ושמעתי בשם הר' מאיר ברבי קלונימוס מאשפירא שהיא חיה ששמה ידוע והיא ידעוני דקרא ומעצם שלה עושין כמין כשפים וכמין חבל גדול יוצא משורש שבארץ שבו גדל אותה החיה ששמה ידוע כעין אותם קשואים ודלועים אלא הידוע צורתו בצורת אדם בכל דבר, בצורת פנים וגוף וידים ורגלים ומטיבורו מחובר לחבל היוצא מן השרש ואין כל בריה רשאה ליקרב במלא החבל ורועה כל סביבותיה וכשבאין לצודה אין אדם רשאי לקרב אצלה אלא מורים אותה אל החבל עד שהוא נפסק והיא מיד מתה. ע"כ. ורע"ב הוסיף שהוא צ ו ע ק ב ק ו ל מ ר.

אדק [1]), ממנו *אָדוּק, *האדיק, *אֲדִיקוּת, *אֹדֶק.

***אָדַק**, פעול אָדוּק, אָדוּק בדבר, אחוז ומחבר בדבר בכח, כמו דבוק בו, adhere ; adhérer ; anheften : שנים א ד ו ק י ם בטלית זה נוטל עד מקום שידו מגעת (ב"מ ז.). שנים א ד ו ק י ם בשטר מלוה אומר שלי הוא ונפל ממני ולוה אומר שלך הוא ופרעתיו לך (שם). אחד א ד ו ק בטופס ואחד א ד ו ק בתורף זה נוטל טופס וזה נוטל תורף (שם:). מכר את הקרון מכר את הפרדות וכו' ב א ד ו ק י ן (הפרדות) בו (ב"ב עז:). וכולם א ד ו ק י ם בתלי גלגל ולב (יצירה, ו). שכל קשקשת וקשקשת דבוקה בו ו א ד ו ק ה לחברתה (רשי איוב מא ז). הנולדים קודם נח היה ידיהם א ד ו ק ו ת שלימות בלי פירוד ותילוק אצבעות (פענח רזא ליצחק יהודה הלוי, ברא' ה כט). — ובהשאלה, בדברים מפשטים: והפקחים בדתם ו ה א ד ו ק י ם בטעותם ומחנפים בחלקלקותם (ראב"ע תזיונו' מהד' אתיאסף ב קיט). באותם ימים שהיו א ד ו ק י ן לנסך כל יינם לע"ז (רשי תשוב', כספ' תהלה לדוד קויפמן, עמ' יו). ולכך נעשו (ישראל) א ד ו ק י ן בעבודה הסכלה ההיא (של העגלים) שהי' הולכין דרך רב עד דן (ר"י אברבנל מ"א יב). במותו אחריו מלך כסיל קם והוא א ד ו ק בדתו איש נבובי (ר"י אברבנל, קינה, או"ב ב עב). מתחסד בתורתו א ד ו ק בתורתו ודתו (ר"י אברבנל משמיע ישועה הקד'). הוא משומד לכל התורה ו א ד ו ק יותר מן הגוים (הרוקח הרכיל, וכו'). והיו א ד ו ק י ם בה הרבה (החנוך מצוה ל). דגויים בזמן הזה אין בקיאין בטיב ע"ז כ"כ ואינן א ד ו ק י ן בע"ז (התרו', יין נסך, קע.). ונהגו למכר מגע הגוי מטעם שאינן א ד ו ק י ן עתה (שם). וכבר בא משומד אחד שהיה א ד ו ק ביותר לפני הרב ס' יוסף בכור שור (יוסף המקנא REJ III, 5). כל דבר עליוני יש לו דוגמא וענין בזה העולם והוא אליו כצל אצל המיצל ו א ד ו ק בו (הריקנטי ויקרא). וכן בכל המדות אל הפעולות הנאצלות מהן אף כי כולן א ד ו ק י ן זה בזה (שם ויבלח). עשרה לבושין לבש הקב"ה בבריאת העולם והענין כי הכל נבראו באמצעות אעפ"י שנקראו לבושין הם א ד ו ק י ן בו כשלהבת קשורה בגחלת (שם בראשית). שאם לא היה נשוי מתחלה אין רבו מוסר לו שפחה כנענית וכו' שמא יהיה א ד ו ק בשפחה כנענית (חזקוני על התורה, משפטים כא ג). לפי שאין ע"א

[1]) רק בארמית אֲדַק, ובשאר הלשונות א ח ז.

אדוקים עתה לנסך יין (שו"ת תומת ישרים). כי אפילו שנחלקו לב' ראשים גם שניהם נמצאו אדוקים בכח מקורם הנעלם (ברית מנוחה יא: ניקוד הס') כדי שיהיו אחדים ואדוקים כולם לעבוד עבודת הקב"ה ולהשתחוות לפני אדוננו (שם הניקוד הת' י"ח:). האפקורסים דהיינו האדוקים בעבודת כוכבים שכתבו להם כתבי הקדש אין מצילין אותן ואף בחול שורפן (שו"ע או"ח כא). והם אדוקים ונאחזים בתורה שבע"פ (ספ' הקנה ירא' המק' יע). וכפר באלקים חיים ועבר על אנכי ולבסוף היה אדוק בע"א ועבר על לא יהיה לך (ראש' חכמה, ענוה ז:). הוי עניי הדעת, יודע אני חסרונכם במושכלות, קול דברים אנכי שומע באין פעולות ואתם עדיין מבחוץ אדוקים בקליפות (יש"ר מקנדיה מלרף לחכמה דף ט). וכשיוציאם (אלהים) אל הפעולה הרוחנית הוא באמצעות המדות האדוקות בו ית' (ר"י מפיסא מנחת קנאות). ואני בכל עז נפשי בך אדוקה (יל"ג דף קלז). — ובמשמעת מתמיד, שאינו פוסק: וחם אדוק וחזק (ר"י להלון אולר החיים ז א). — ובמשמעת אחוז: אדוקי אש באימה יאפדוך (יול' יוה"כ).

— הִפע', ‏יִה אדיק, עשה שיהיה אדוק, ובהרחבה לחץ, דחק, צר התחיל ליסר :drücken ; presser ; to press אותו להדיק, כהחל בקדוש היום להאדיק (אודך ד' כי אנפת, מחזור רומני יוה"כ). נשקד עול הזמן הן יאדיק (עזר' דאיינקינה, REJ XXXI, 121).

— ‏*אִדּוּק — כח וחֹזק: ויזהר שלא יאזור מתנים בחזק ואדוק (אולה"ת ר"י להלון).

***אֶדֶק**[1]) ס"ז, מ"ר אֲדָקִים, — כלי נקוב בקרקעיתו ופיו צר, ישימו בו משקה ויתנו תחתיו. כלי מתכת יטפטפו המים טיף טיף וישמיעו קול ומזום: מטיפין מן אדק[2]) לחולה (תוספת' שבת ב, גמרא ערוכין קד.).

[1]) משק' כֶּבֶל פֶּלֶס, וכדומה. צ"ד בוקש"ד וכ"ת' אדק, לוי אֲדַק, קוה' אֲדַק. — ולא נתברר מקורו. ועי' הערה שלקמן. — [2]) כך בתוספתא, וכן רה"ג (כלים ט ב) וכן ר"ת והערוך. והביא רה"ג שם עוד גרסה עדק. וכנוסח' מיארק וכן ראש' ובאלפסי מי ארג. וכבר היו שתי הגרסאו' לעיני ר"י ברזילי והביא בס' העתים (145) וז"ל: ומטיפין מאדק ואית דגרסי מי ארק וכו' ופי' אדק כלי כמין כוז ופיו צר מלמעלה ונקוב בקרקעיתו נקבים דקים וכו'. והוא פרושו של ר"ת, והביאו הערוך. ורב האי (שם) פרש שהוא כלי כמו מניקת, רק שהאדק הוא מזכוכית.

אדר[1]), ממנו אדר, אֶדֶר, אָדָר.

אדר, נפ' נֶאְדַּר[2]), כינוני נֶאְדָּר ועם יוד נוספת נֶאְדָּרִי, — היה חזק ורב היפי, mächtig, herrlich sein; être puissant, magnifique; be mighty, glorious: מי כמכה באלים ה' מי כמכה נֶאְדָּר[3]) בקדש נורא תהלת עושה פלא (שמות טו יא). ימינך ה' נֶאְדָּרִי[4]) בכח ימינך ה'

[1]) באשור' אָדָר היה גדול, רחב, נהדר. אָדָר, תפארת והדר. בכנענ' אדר ש"ת להאלהים ומאדרם פעל כמו"כ לאלהים. כערב' קדר במשמ' כח ואמץ וגדולה.

[2]) עי' הערה לאות א אדות מפיק א בפרט לפני ד. — [3]) בכל הספרים המדיקים א בשוא לבד; (מכלול ומ"ש). — [4]) בדקדוק מלה זו כבר התפלפל ריב"ג, אמר זל: ודע כי בנאדרי בכח ענינים מחדדים השכל. מהם שיתכן לומר בו שהוא תאר לשון נקבה לימין עומד במקום הספור ושהתו אשר היא סמן הנקבה נופלת ממנו כנפלה מאמרם אל בית הנשים שני רצה לומר שנית ועקרו להיות נאדרית. ויתכן עוד לומר בו שהוא תאר לשון זכר לימין עומד במקום ההגדה ושיהיה הימין הנה לשון זכר ושתהיה היוד נוספת כהוספתה בהיושבי בשמים, אלא שהוא לשון סתם כשני הפנים האלה אע"פ שהוא בהם תאר לנודע כי פעמים מתארין הנודע בסתם בלשון העברים כאשר נאמר את הכבש אחד וזולתו, ויתכן שרוצה בו הנאדרי בכח וזה על אחד משלשה פנים אם על שיהיה תאר לימין על שני הפנים הקודמים מלשון הנקבה ולשון הזכר ושתהיה ההגדה (ר"ל הגדת ההתחלה והוא ימינך) במה שאחריו או על שיהיה תאר לבורא (ר"ל לאמרו יי') והיוד נוספת או על שיהיה קריאה והיוד נוספת בו כאשר נאמר נאדר בקדש אשר הוא קריאה בלבד. ויתכן עוד להיות נאדרי הגדת התחלה נסתרת כאלו אומר היא נאדרי או הוא נאדרי. ע"כ. רש"י: היוד יתירה כמו רבתי עם, שרתי במדינות, גנבתי יום. ע"כ. וכן ראב"ע ורדק. ומדקדקים החדשים רואים ביוד זו וכמו כן ביוד של גנבתי, רבתי, מקימי וכיוצא בהן שארית מן נטיית הסמיכה שהיתה נהוגה לפנים בלשון בפרט ליחס הקנין, ביחס שממנו, והשתמשו בו אח"כ בפרט המליצים לפעמים בכל היחסים, ועפי"ר אין הנגינה נופלת עליה, אבל פעמים בנגינה עליה. כך Stade, Olsh. § 123, Ew. § 211b § 343: ורגש ההוראה הקדומה של נטיה זו ליחס שממנו נשכח וכבה בלשון, והיתה רצויה ביחוד להמליצה מפני שהיא צורה יותר מלאה ולא רגילה. Böt. § 616 סובר שהקריאה האמתית היתה אולי נַאְדָּרִי, ברִיש פתוחה, וזו אולי שארית סי' נקבה שהיתה אולי נהוגה גם בעבר' כמו שהיא נהוגה בערב'. אבל ברט אומר, כי י זו של מקימי, וכן י אהבתי, רבתי וכו' היא נוספת בעברית

תרעץ אויב (שם ו). — ובדברים לא] בע"ת במשמעת יפי והדר: ו ת א ד ר ותהדר תורת ˙אלהים בעולמו (אשכל הכפר להקראי ר"י הדסי כט). בין צללי שושן ופרח נהדר מה נאדר יין כוסך (ר"י חריזי, תחכמוני שער ה). מה נאוה זהרו, (של השמש בזרחו) על ההרים ומה נ א ד ר בהופיעו על פני חדקל (א' מפו, אהבת ציון טו).

— פע' ˚אִדֵּר, — פאר את פלוני, jem. verherrlichen; glorifier; glorify some one. אמר הפיטן: לאַדֵּר להדר לגבר לדבר (ר"א קליר, אקתה, א סכות). יודו פלאך השמים ויאַדְּרוּךָ קולות מים (שיר היחוד יום א). ת א ד ר נ ו בישע וגיל (הושע' תחנון).— ובאדרת שער ת א ד ר נ י (תוכח' מוס' עזרא הבבלי.:).

— פע' ˚אֻדַּר, א) שאדרו אותו; verherrl. werden: être glorifié, to be glorified: עזוז בקדש נאדר ומכל יציר מאֻדָּר (ר"א קליר, אקתה, א סכות). — ובהשאלה במשמ' מיפה: שלח יונה מבשרת, ואם היא לא מספרת, באגרת קטנה אל כנפיה מחברת, מאֻדֶּרֶת במי כרכם ובלבונה מקטרת (ר"ש הנגיד, זכרון לראשנים, ב יב).

— הפע' הֶאְדִּיר, עתיד יַאְדִּיר, הרבה הכח והכבוד של.. verstärken, verherrlichen; fortifier, rendre magnifique; strengthen, magnify: ה' חפץ למען צדקו יגדיל תורה וְיַאְדִּיר [1]) (ישעי' מב כא). וכן אמר הפיטן: וככן א א ד י ר אלהי באבי (ר"י גיאת).— והניע ר"י הלוי את האלף בחטף פתח והרפה את הדלת מפני דחק המשקל ואמר במשקל ב' ת:וע' ויתד: לבי מעירי,לעלות לבית קדשי ועירי, הוא מַ-אֲדִירִי עד אעמד במקום דבירי.—ובמשמעת אַדֵּר: מי לא י א ד י ר למלך האדיר (היכלות). אדירי איומה יַאְדִּירוּ בקול (יוצר א ר"ה). שנאני שחק באמר מַאְדִּירִים (שמעון בר יצחק, ב' ר"ה). אפארך א א ד י ר ך (מגיד מישרים, ר"י קארו מקץ).

— הֻפ': ו י ו א ד ר ויוערץ ויושגב האל הקדוש (ר"א קליר מלך עתיק).

— התפ' ˚הִתְאַדֵּר, עשה עצמו נאדר sich verherrlichen; se rendre glorieux, to glorify oneself: מלך תהום רבה נִתְאַדֶּרֶת בים ובחרבה (ר"א קליר, מלך אמיץ, ר"ה). מלך בעשרה לבושים יִתְאַדֵּר בקדושים (ר"א קליר, מלך אזור). ונשגבת ונערצת ונתהדרת ו נ ת א ד ר ת (הוא, כעבר מכות ו פסח). — ובמשמעת נהיה אדיר: השמים יתקדרו והמים י ת א ד ר ו ויתחזקו וידחקו את האניה (כסא' לבית דוד שער יב).

א. **אֶדֶר** [1]) ש"ז, מ"ר, אֲדָרִים, — א) שכר, מחיר, Preis; prix; price: וישקלו את שכרי שלשים כסף ויאמר ה אלי השליכהו אל היוצר אֶדֶר[2]) היקר אשר יקרתי מעליהם (זכריה יא יב-יג). — ב) מעיל רחב, weiter Mantel; large manteau; cloak: ממול שלמה אֶדֶר תפשיטון (מיכה ב ח). — ג) ˚תפארת גדולה והדר, Herrlichkeit; glory; gloire: א ד ר מתהומות שבח ממאורות (ר' יוסי בן יוסי, סדר עבודה). צבי מהדום יעל וְאֶדֶר משעל (ר"א קליר, הנסיכה מלכי). — ובמשמעת יפי: אומר היין, אין לי בעולמי כהיותי בספל א ד ר ביד חושקת, וחושקיה סביבה והיא עליהם מתרפקת (עמנואל, מחברת כה).

ב. **˚אֶדֶר** [3]), ש"ז, מ"ר אֲדָרִים, — מין אילן סרק קשה מאד, מין ממיני האלון, quercus robur, ilex: הרוצה שיתקיימו נכסיו יטע בהן א ד ר (ביצה טו:). שדה שיש בה א ד ר אינה נגזלת ואינה נחמסת ופירותיהם משתמרין (שם). עלין של עץ ששמו א ד ר (רשי גיט' סט:). אילן חשוב הוא ויש לו שם למרחוק ואומרים פלוני יש לו א ד ר בשדהו ומתוך כך היא (השדה) נקראת על שמו (רשי ביצה טו:)

בעקרה,ר"ל שנתהותה בלשון עברי' בעצמה ואיננה שארית מלשון השמית הקדומה, ונתהותה בעברית בכונה כדי לתת יותר כח להקשור בין שתי המלים עפ"י ההקש עם הנטיה של מלות הקרבה אָב-אָבִי, אָח- אָחִי. והסכים לדעה זו קויץ (Ges. 27 Aufl. § 90k) בכלל, ובנוגע ביחוד לנאדרי דעתו היא שזו אולי שבוש וצ"ל נאדרה

[1]) האלף בשוא לבדו (מ"ב).

[1]) משרש אדר.— [2]) שער הפרושים דחוקים.

[2]) משק' אֶרֶז. בארמ' א ד ר א, והובא בגמ' ביצה טו: טעם לשם זה כמו שאומרים אנשים: כדאמרי אנשי מאי א ד ר א דקיימי לדרא דרא. ע"כ. והוא מדרש מלים המוני. עכ"פ אנו רואים מזה כי השם היה רגיל אצל ההמון. בסורית הביאו Psm והביא לו עדות מן הקבץ המזר': אילנא רבא ד א ד ר א. ע"כ. אבל כבר העיר על זה עמנ' לֶו (שהל"מ) כי המלונים הלאומיים הסורים אינם מכירים מלה זו. ולא נתברר איזה אילן מן האילנות קראו היהודים לפנים א ד ר. בגמ' ר"ה כג. מתרגם רב את מין הארז ק ת ר ו ס (או קתרום) באדרא בארמית, אבל, מלבד שיש שם עוד פרוש אחר, גם גוף מלה קתרום לא ידוע מה פרושה בדיוק. ממדרש המלים ההמוני להשם אדרא אנו לומדים כי ה א ד ר מתקים דורות הרבה. ר"ח (ביצה טו:) אומר שהיא אילן גדול

אֹדֶר[1], ס"ז, — עור של בהמה או חיה אחרת שהפשיטוהו שלם ומלאוהו תבן כדי שתשאר ד מ ו ת הבהמה כמו שהיתה בחייה, ausgestopftes Tier; animal empaillé; stuffed animal : וכבר השתמשו במלה זו בהעתונים.

אֲדָר[2], ס"ז, מ"ר אֲדָרִים, — שם חדש שנים עשר ליהודים, הוא החדש שלפני חג הפסח, der XII Monat des jüd. Kal.; XII. mois du cal. juif; XII. month of the jew. cal. : על כן היהודים הפרוזים הישבים בערי הפרזות עשים את יום ארבעה עשר לחדש אדר שמחה ומשתה ויום טוב (אסתר ט יט). שלחו ליה למר עוקבא א ד ר הסמוך לניסן לעולם חסר (ר"ה יט :). — ואמר המשורר : בין צלילי שושן ופרח נהדר, מה נאדר יין כוסך בימי אדר, לכן שתה יין אשר ידמה בכוס שהם לטור אדם אשר מולא בְּדֶר (ר"י חריזי, תחכמוני שער ה). — א ד ר ר א ש ו ן (אדר א'), א ד ר ש נ י (אדר ב'), הם שני חדשי א ד ר בשנה מעֻברת : קראו המגילה ב א ד ר ה ר א ש ו ן ו נ ת ע ב ר ה השנה קורין אותה ב א ד ר ש נ י (מגילה ה ד). — ומ"ר : העיד ר' סימאי משום חגי זכריה ומלאכי על שני א ד ר י ם שאם רצו לעשותן שניהן מלאין עושין (ר"ה יט :). — ועושין אותה שני א ד ר י ם אדר ראשון ואדר שני (רמבם קדוש החדש, ה). — סמנים שנתנו רועי בקר לפנים לציֵן חדש אדר בארץ ישראל : אם בכיר ולקיש יָנֵצו יחד זהו א ד ר ואם לא אין זה א ד ר. אם שור בבקר בצנת שלג ימות ובצהרים בצל תאנה ינמנם ועורו יפשט, זהו א ד ר ואם לא אין זה א ד ר. אם קדים חזק יפיח ובלועך יצא לקראתו זהו א ד ר ואם לא אין זה א ד ר (סנהדרין יח : בארמית).

***אַדְרַבָּה**[1]) אַדְּרַבָּא, – הפך ונגוד גמור להנאמר קודם im Gegenteil; au contraire; on the contrary : כל הכלים ניטלים ואעפ"י שנתפרקו בשבת ולא מיבעי בחול, א ד ר ב ה בשבת מוכנין ע"ג אביהן בחול אינן מוכנין ע"ג אביהן (שבת קכב :). סקילה חמורה שכן ניתן למגדף, א ד ר ב א חנק חמור שכן ניתן למכה אביו (סנהד' נ.). — ובלי מלה אחרת אחריה : המבזה את חבירו שלא כדין ואמר לו הלה א ד ר ב ה, נידוי של שני נידוי, ת"ח שביזהו רשע עד שנידהו ואמר לו הרשע א ד ר ב ה יבריזו על הרשע (שו"ע יו"ד של לט מ). —

ומשלח פארות וענפים הרבה. אלה סימנים כלליים ואינם מספיקים לשים על פיהם איזה אילן מהאילנות הוא. עכ"פ, כיון שכבר תרג' פ' שמיט וברון בהשם הרומי ilex, שהוא באמת אילן קשה ומתקים לפחות כשש מאות שנה וחשוב, והואיל ואין לנו בעברית שם אחר לאילן זה, נוכל ליחד לו השם אדר.

[1]) מארמ' א ד ר א , אודריתא. בגמ' ירוש' מע"ש סוף פרק ד מספר כי רצה כותי אחד להתל בחכם היהודים הזקן, ר' ישמעאל, ויבוא אליו ויאמר לו ארמית : חמית בחילמאי ארבעה ארזין וארבעה שקמין מקניתא א ד ר א תורתא וההוא גברא יתיב מדרך. ויען לו ר' ישמעאל כמו"כ ארמית : תיפח רוחיה דההוא גברא וכו' א ד ר א כרא דתבנא וכו' (בעבר' תפח רוחו של האיש ההוא וכו' א ד ר א הוא כר של תבן. ובגמ' בב' נדר' כה. ההוא הויא רהוה בשני דשבור מלכא רמו ליה תליסר א ו ד ר י ת א תבנא ובלע יתהון (גרס' הערוך, וכן רס"ג, תשו' הגא' הרכבי רכט, וכן ר"ח שבוע' כט : אדריתא, וכנוסח' אורייתא, ואינו נכון). והביא הערוך מהילמדנו מעשה בשבור מלכא שהיה עובר במדבר לוב שהיה ת' פרסה על ת' פרסה ועברו כרוכין שלו ראשונה ובלעה (סנחש) וכן שניה וכן שלישית אמרו לו חכמיו הבא ע ו ר ו ת של בהמות מלאות תבן ו י ס ב ו ר הנחש שהן בהמות ויבלעם וינפח כריסו ויבקע, וכן עשו עכ"ל הערוך בשם ילמדנו. וכן תנחומא בוב' בשלח יז המעשה הזה, ושם הגרסה במקום הביא ע ו ר ו ת ומלאו סרודות, ובתנחו' הנדפס סדירות, ועי' בוב' שם שמגיה בכ"מ אדורות, עפ"י הערוך. והנה פרש הערוך אדרא של החלום ואדריתא של הנחש ע ו ר ו ת סתם. אך מהמעשה בהנחש מוכח כי הכונה עור בהמה ממלאה תבן ב ד מ ו ת ה של הבהמה, וכמו שסים הערוך ו י ס ב ו ר הנחש שהן בהמות. וכבר גזר מוספיא שאדרא ואדורה ואדריתא באו מלשון יונית δορά, וכן קוה' ובוב', אך ס' קרויס לא הביאן בין המלות השאולות מלשן יונ' ורומ'. עכ"פ, בעצם משמעת המלה אין לפקפק.

[2]) באשורית אַדַּר שם החדש השנים עשר לחדש הבבלים והאשורים. וחדש העבור : ארח מחר א ד ר, לאמר ירח ד ו מ ה ל א ד ר, וכמו"כ א ד ר ארכ, אדר שני, וכן שם חדש זה ביתר לשונות האחיות, בסורית, וכמו"כ בערבית א ד'ר a). — ובדבר מקור השם, יש חושבים שנקרא כך על שם השמים ה מ ע ו נ נ י ם בחדש הזה בארץ בבל, ויש גוזרים אותו מהשם אִדְּר גֹרן, ר"ל ירח הגרנות, שמתחילים בארץ ההיא להכין הגרנות להדישה הקרובה.

[1]) בארמ' ומרכב מן אד=על, והמלה רבא, רבה, ונכנסה מלה זו בשמוש בלשון העברית.

---

a) أذار آذار

א ד ר ב ה העיון ההוא הכולל השומר אמת לעולם ישפוט לפעולות האדם (רמ"ע מפאנו מאמ' טהור חק' דין כ יג). שלא יטול (אלהים) אותה לדחותה דחייה עולמית כמו שעשה מן הגוף א ד ר ב ה הוא חושב מחשבות שלא יקח ממנו נדרו (ר"י מסילייאון נופת צופים כ ג). נכחיש במה שחשבו מעלה שיהיה הענין כן, א ד ר ב ה נפציר עצמנו להוכיח שהיא פחיתות (שם). ומשיב זה בכללן לומר א ד ר ב ה ה"א חייב לי (לבוש חו"מ הלכו' דיינים, ו). אתה לא אבדת כלום א ד ר ב ה אני פרעתיך וממני נאבד השטר (שם ה' שטרות סס יז).—וכמו שם בהא הידיעה בראש: אפילו עם הארץ ותלמיד נגד רבו מועיל ה א ד ר ב ה (פחד יצחק ערך אדרבה.).

***אַדְרְיוֹן**[1], ש"ז, מ"ר אַדְרְיוֹנִים, — שם צמח, Senecio vulgaris; gem. Kreuzkraut; seneçon groundsel (קאנון לוח הסמים, וגרס המעלות יוסף וידל). — ועי' צמח.

***אַדְרְכָל**[2] (אדריכל), ש"ז, מ"ר אַדְרְכָלִים, — חכם במלאכתהבנין, Baumeister; architecte; architect: משל למלך שבנה פלטין ע"י א ד ר כ ל[3] ראה אותה ולא ערבה לו על מי יש לו להתכעס לא על א ד ר כ ל (מד"ר ברא' כז). הבנאי שמסר (את האבן) ל א ד ר י כ ל אדריכל חייב (ב"מ קי"ח:). אמר רב אסי מחיצות א ד ר כ ל י ן לא שמה מחיצה (עירובין כו.).

אֲדַרְכּוֹן[4] ש"ז, מ"ר אֲדַרְכֹּנִים — שם מטבע פרסית: לַאֲדַרְכֹּנִים אלף (עזרא ח כז).

***אַדְרַכְתָּה**[5] (אדרכתא), — ש"נ, מ"ר אַדְרַכְתּוֹת, — שטר מעשה בית דין הנותן רשות לבע"ח

---

[1]) משק' אַפִּרְיוֹן; בערב' אד'ריון a) מלשון פרסית.

[2]) כך בסור' ולא נתברר מקורו. — [3]) כך גרסת הספרים, וגרסת הערוך בכל המקומות האלה היא אר·ד כ ל, א ר ד י כ ל. וכן תרגום לחרשי העץ ולבנים (מ"ב יב יב) לנגרי אעיא וארדיכליא. ובסורית כמו"כ שתי הצורות א ד ר כ ל א (פשיטא מ"ב יב יב), וארדיכלא (שם כב ו).

[4]) מפרסית, שאולה מיונית δαρεικός.

[5]) מפעל דרך הדריך, במשמעת אחז השיג, והוסיפו סי' נקבה ורבים על ת המשקל הארמי.

---

a) أَذْرِيُون

לרדת לנכסי הלוה ולשלט בהם, gericht. Dokument. zur Besitzergreifung; saisie; writ of distress: כיצד כותבין ה א ד ר כ ת א אם לנכסים בני חורין הורידוהו (את המלוה) אומרים איש פלוני נתחייב לפלוני וכו' וכתבנו לו א ד ר כ ת א זו על שדה פלונית שלו (רמבם, הלכות מלוה ולוה, פרק כב, הלכה ו). — ומ"ר א ד ר כ ת ו ת: ושטר אדרכתא זו והורדה זו שהדרכנוהו ושהורדנו פלוני הנזכר על הקרקעות הנזכרו' שריד וקיים ברור וחזק ככל שטרי א ד ר כ ת ו ת והורדות וחזוקין (ר"י ברזילי ברצלוני, ספר השטרות).

אַדֶּרֶת[1], ש"נ כנו' אַדַּרְתּוֹ מ"ר אֲדָרוֹת, — א) לבוש עליון רחב להתעטף בו, weiter Mantel; large manteau; cloak: וארא בשלל אַדֶּרֶת שנער אחת טובה (יהושע ז כא). — ולבשוהו הרועים: קול יללת הרועים כי שדדה אַדַּרְתָּם[2]) (זכרי' יא ג). הנביאים: ויהי כשמע אליהו (את הרעש) וילט פניו באדרתו ויצא ויעמד פתח המערה (מ"א יט יג). — והמלכים: ויגע הדבר (של נבואת יונה כי נינוה תהפך) אל מלך נינוה ויקם מכסאו ויעבר אַדַּרְתּוֹ מעליו ויכס שק (יונה ג ו). — אַדֶּרֶת שֵׂעָר, לבוש עשוי מעור כבש: ויצא הראשון אדמוני כלו כְּאַדֶּרֶת שֵׂעָר (בראשית כה כה). והיה ביום ההוא יבשו הנביאים איש מחזינו בהנבאתו ולא ילבשו אַדֶּרֶת שֵׂעָר למען כחש (זכרי' יג ד). — ומ"ר א ד ר ו ת (שו"ת מהרשדם יו"ד ק כג). —וסופרי זמננו קוראים א ד ר ת ש ע ר. לכל בגד עשוי בעורות חיות שעירות Pelzrock; pelisse; fur coat: ועי' פַּרְוָה. — ובמשמעת *שטיח של צמר, Teppich; tapis; carpet: ונתן לו א ד ר ת גדולה שישב עליה והיא ממשי ירוק ארוגה מזהב טוב (מעשה הנמלה, ביה"מ ילינק ה). — ב) יכלת ועצמה הדר ותפארת; Macht, Herrlichkeit, Pracht; puissance, gloire; power, glory: הָאַדֶּרֶת והאמונה לחי עולמים (היכלות, ר' משולם בן קלונימוס). ובו מהזיו והנוגה ו ה א ד ר ת (ס"ט פלקירא, המבקש). עורי מליצתי ברוב תפארת, עורי לשון זהב וְהָאַדֶּרֶת (עמנואל, מחב' כ). לך א ד ר ת הקומה ואף צחות עור הגויה (ש' לוצאטו, מלילת ישורון, המליצה מדברת). — *אַדֶּרֶת מֶמְשָׁלָה, שם אחת משלש החומות של ג ן ה ע ד ן: שלש חומות לגן עדן של מעלה וכו' השלישית היא הנקראת א ד ר ת ה מ מ ש ל ה

---

[1]) עין שרש אדר. — [2]) י"מ תפארתם, ויש מגיהים מרעיתם.

ושמותיו של הקב"ה על כל חומה וחומה (מדר' גן עדן, כוס"מ ילינק ג).

א. **אָדַשׁ**, פ"י, מקו' אָדוֹשׁ, — כמו דוש: כי לא לנצח אָדוֹשׁ [1]) ידושנו (ישעי' כח כח).

ב. ***אָדַשׁ**, פע' ארמי סורי[2]) שתק ומשמעתו היה דומם ולא חשש לכלם, schweigen, gleichgültig sein; se taire, être indifferent; be indifferent: מזה מ״אדיש, ״אדישות, עי' הערכים הללו.

****אֶדֶשׁ**[3]), ש"ז, עצם עצמיות, essence; Wesen: מפני ש א ד ש עקר הנפש הוא עקר שכלי וכו' ומאיר יותר מזוהר א ד ש הכוכבים והפלכים (ר' ברכי' הנקדן, סוג' דר' גלגן, פסקה ל). ואין רשות לרגש מראה להשגית בה ובעקרה ו ב א ד ש שלה (שם). והיא עצם הנפש א ד ש נקי וממש מאיר (שם פסק מח).

אהב [4]), ממנו אָהב, אַהַב אֹהֵב אַהֲבָה.

אָהַב, אָהֵב בהפסק ובז"ק, וכמו"כ לפני אָ, אהבת, -הבתי, עתיד, אהב-הב אֹהַב, (וגם "אאה'ב) תאהב -הב, (תא-), ת'אהבי, תאהבי, תאהבי יאהב-הב, יאהב -הב, נ אהב נאהב, ת אהבו ואולי בהמונית: תאהבו[2]) תאהבו,-הבון, — וכנויים אהבו אהבך אהבה, אהבתך אהבתך ״אהבתהו, אהבתך אהבכם [1]) יאהבו, יאהבהו יאהבה; לוי אהב אה'ב, אהבו, — נפשו נטתה לדבר, רצתה וחפצה בדבר, חשה נטיה לדבר, lieben; aimer; to love: וישראל אָהַב את יוסף מכל בניו כי בן זקנים הוא לו (בראש' לז ג). את גאו יעקב אשר אהב (תהל' מז ה) ואהבתם את הגר כי גרים הייתם בארץ מצרים (דברים י יט). אני אהביה אהב (משלי ח יז) וְאֹהַב את יעקב (מלאכי א ב). ויאהב יצחק את עשו כי ציד בפיו ורבקה אֹהֶבֶת את יעקב (בראש' כה כח). תועבת ה' דרך רשע ומרדף צדקה יֶאֱהָב (משלי טו ט). ודבר ישרים יאהב (שם יו יג). והיה כי יאמר (העבד) אליך לא אצא מעמך כי אֲהֵבְךָ ואת ביתך כי טוב לו עמך (דברים טו יו). ונפש יהונתן נקשרה בנפש דוד ויאהבו [2]) יהונתן כנפשו (ש"א יח א). הלא אח עשו ליעקב נאם ה' וָאֹהַב את יעקב (מלאכי א ב). כי נער ישראל וָאֹהֲבֵהוּ (הושע יא א). ארפא משובתם אֹהֲבֵם נדבה (שם יד ה). — ועם ל... להנפעל: לא תקם ולא תטר את בני עמך ואהבת לרעך כמוך (ויקרא יט יח). כאזרח מכם יהיה לכם הגר הגר אתכם ואהבת לו כמוך (שם שם לד). — ולשנאי יי' תאהב (דהי"ב יט ב). — וחבת זכר ונקבה זל"ז: והמלך שלמה אָהַב נשים נכריות רבות (מ"א יא א). ויאהב (שמשון) אשה בנחל שורק ושמה דלילה (שופטים יו ד). ומיכל בת שאול אהבתהו (ש"א יח כח). על כן עלמות אֲהֵבוּךָ (שה"ש א ג). לך אֱהַב אשה (הושע ג א). ואאה'ב: כי אאה'ב גם מאשר אהבתי חיי ונפשי סלה אותך שולמית יענו ויעידו גבעות אלה (רמח"ל מגדל עז ג א). — ונטיה למאכלי' ומשקים: ועתה שא נא כליך תליך וקשתך וצא השדה וצודה לי צידה ועשה לי מטעמים כאשר אהבתי והביאה לי ואכלה (בראש' כז ג-ד). לך נא אל הצאן וקח לי משם שני גדיי עזים טבים ואעשה אתם מטעמים לאביך כאשר אָהֵב (שם ט). כאשר אָהֵב [3]) אביו (שם יד). וְאֹהֲבֵי אשישי ענבים (הושע ג א). — ולדברים לא בע"ת: כי מקנה רב היה לו (לעזיהו) ובשפלה ובמישור אכרים

---

[1]) כך לפי דעת קצת מפרשים. ועי' אָדוֹשׁ.

[2]) בלשון סורית אדש והשם אדש, אדושותא ופרושם שתיקה ולא התפעלות. ובארמי': ההוא דהוה קאמר ואזיל טוביה דשמע ו א ד י ש חלפוה בישתא מאה (סנהד' ז). לאמר, אשרי השומע (חרפתו, קללתו) ואדש, ואינו שם לבו, ואינו מתפעל. והרש ורש"י אשרי ששומע חרפתו ושותק ו מ ר ג י ל בכך. ואדיש כמו דש דש. — סבא סבא, אכול ו א ד י ש (ירוש' פאה דף יח עמוד ג), זקן זקן, אכ'ל וְאָדֵשׁ, ולאיכפת לך שום דבר אחר. נראה כי הכונה בהפעל א ד ש איננה שתיקה פשוטה, שלזה משמשות מלים אחרות כ"א שקט הרוח שאינו מתפעל ואיננו חושש למה שהוא רואה ושומע. ועל סמך זה בניתי שני השמות א ד י ש ו א ד י ש ו ת, עי' במקומם.

[3]) בסורי' א ד ש א. במש' צורה, עצם, א ד ש א ת א סגולה, מיונית εἶδος.

[4]) רק בלשון ה ע ב ר י ת. ונראה כי לשון זו יחדה לה ליסוד לכל מושגי הנטיה והרצון בדבר, את ההברה השניית אה, ותתן לה ע"י הוספת אותיות אחדות גונים מתחלפים: אה־ב, א־ב־ה' א־ו־ה. ועי' הערה לערך א ה ד. ואולי היסוד הוא הב. ובערב' הַב, a), ודומא לזה גם חַב, חבב. — [1]) בֶט' וְקניג אהַב. [2]) בֵהוּ קרי. — [3]) בצירי, לפי דעת קֶניג, מפני שהמלה

---

a) هَبّ

וכרמים בהרים ובכרמל כי אהב אדמה היה (דהי"ב כו י). ויבחר את שבט יהודה את הר ציון אשר אהב (תהלים עח סח). אהב יין ושמן לא יעשיר (משלי כא יז). אהב כסף לא ישבע כסף (קהלת ה ט). כלו אהב שחד ורדף שלמנים (ישעי' א כג). — ובדברים רוחניים ומפשטים: אהבת צדק ותשנא רשע על כן משחך אלהים אלהיך שמן ששון מחברך (תהל' מה ח). אהבת רע מטוב שקר מדבר צדק (שם נב ה). איש אהב חכמה ישמח אביו (משלי כט ג). איש מחסור אהב שמחה (שם כא יז). אהב מוסר אהב דעת ושונא תוכחת בער (שם יב א). אל תאהב [1]) שנה פן תורש (שם כ יג). תאהבון ריק תבקשו כזב (תהלים ד ג). סוס אוהב הזנות והמלחמה (פסחים קיג:). — אוהב את המלאכה ושנא את הרבנות (אבו' א י) וכו' כי עתה יאהבני אישי (בראש' כט לב). אל תוכח לץ פן ישנאך הוכח לחכם ויאהבך (משלי ט ח). ויבוא דוד אל שאול ויעמד לפניו ויאהבהו מאוד (ש"א יו כא). ויקח (יצחק) את רבקה ותהי לו לאשה ויאהבה (בראש' כד סז). — והמקור אהב, אהב, לאהב, (לא-) עם לאהב ועת לשנא (קהלת ג ח). — ועם פעל אחריו: כלם (הצופים שלהם) כלבים אלמים לא יוכלו לנבח הזים שכבים אהבי לנום (ישעי' נו י). כה אמר ה' לעם הזה כן אהבו לנוע רגליהם לא חשכו (ירמי' יד י). כנען בידו מאזני מרמה לעשק אהב (הושע יב ח). ואפרים עגלה מלמדה אהבתי [2]) לדוש (שם י יא). לא יאהב[3]) לץ הוכח לו אל חכמים לא ילך (משלי טו יב). — ובמשמעת שמחה ורצון בדבר: אהבתי כי ישמע ה' את קולי תחנוני (תהל' קטז א).

—אָהוּב, אֲהוּבָה, — א) פעול, geliebt; aimé-ée: beloved: כי תהיינה לאיש שתי נשים האחת אהובה והאחת שנואה (דבר' כא טו). ובגוים הרבים לא היה

סמוכה למלה שלפני הפסק. והוא דחוק. ואולי מפני קול הסמיכות ל אָ שלאחריה, להפריד שלא יתמזגו בהברה אחת. — [1]) האלף בחטף סגול ברוב הספרים. (מ"ס) ובקצת ספר' תְּאַ-, וכן תנך קיטל.

[2]) הקדמונ' החליטו כי זו יוד נוספת לא לצרך. דעת ש' פינסקר (הקד' לנק' אשו' קכ) היא כי בינוני לנק' הי' בזמן קדום פֹּעֲלִתִי. אך רוב החדשים סברים כי זו שארית סי' הסמיכה הקדום בפרט ביחס שממנו, כמו אסרי לגפן וכיוצא בזה, וברט וקויץ רואים בזה פעולת הקש נטית הסמי' של שמות הקרבה אב אח, ועי' הערה לנאדרי. — [3]) האלף בחטף סגול ברוב הספרי' (מ"ס) ובקצת ספרים יֶאֱ- וכן תנך קיטל.

מלך כמהו (כמו שלמה) ואהוב לאלהיו היה (נחמי יג כו). אהוב אוהב את המקום אוהב את הבריות (אב' קנ). לעלם יהי אדם ערום ביראה מענה רך משיב חמה ומרבה שלום עם אחיו ועם קרוביו ועם כל אדם ואפילו עם נכרי בשוק כדי שיהא אהוב למעלה ונחמד למטה ויהא מקובל על הבריות (ברכות יז.). אמרה כנסת ישראל רבש"ע אימת אני אהובה לפניך בזמן שתשמע קול תחנוני (פסח' קיח:). — ב) שם אָהוּב.

— אֹהֵב, אוהב, אוהבת, שם, עי' ערך אוהב.

— נֶאֱהָב, -בָה, -בֶת, — מ"ר נאהבים, -הבות, — מה שראוי לאהב, מה שהכל אהבים, liebenswürdig; aimable; amiable: שאול ויהונתן הנאהבים והנעימם בחייהם ובמותם לא נפרדו (ש"ב א כג) — והיחיד: ויעמד לכבודו בלי כח האיש הנאהב (זכריה בן סעדיה אלז'הרי, ספר המוסר, א כ). וכניצוץ יכלה מפני השלהבת, כן תכל כל רוח מולך, נאהבת (יל"ג כל שירי, תנס). — ובדברים לא בע"ח: וסביבנו משרתים חמודים, במנורות לפנינו עומדים, להביא כל מאכל נעים ונאהב (ר"י חריזי, תחכמוני שער ג). ובעודנו הולכים על הנתיב במדבר בערבה, מצאנו כר נרחב, ועמק נחמד ונאהב (שם שם לז). מדותיו נאהבות ונעימות (ק' בולמן, מו"ע אוסטרליה לו). אגרתך הנאהבה והנעימה וכו' קבלתי במועדה (אגר' ילג א ג). וכל הגיגם נאהבים ונעימים (שם א ב).

— *נֶאֱהַב ובמקור הֵאָהֵב — א) עשה שיאהבהו, sich beliebt machen; se faire aimer; make oneself beloved: האהב לנפשך לעדה ולשלטון עוד הכאף ראש (כ"ס, גניזה ד ז). מדות האלו גרמו לי להאהב לאבי שבשמים (מד"ר ויקרא לב). — ב) נעשה אהוב: שיהי' שם שמים נאהב על ידיך (רבנו חננאל, יומ' פו).

— אֵהֵב, — א) אהב אהבה עזה, lieben; aimer; love: עד מתי פתים תאהבו[1]) פתי ולצים לצון חמדו

[1]) ר"י חיוג, רד"ק (במכלול), וכן האחרונים, גזנ' אולד, אולסה', וקניג החליטו צורה זו לעתיד קל. אמר ר' יהודה וז"ל: שרשו בסגול תחת התיו ושוא תחת האלף כמו יאשמו יחרדו, לכן היה קשה על המבטא בעבור התחברות האלף עם ההא ושמו תחת התיו שוא והניעו האלף בצירי כדי שיקל על הלשון. ע"כ. וכן רד"ק (מכלול, הפועלים שפאיהם אלף נחה): וז"ל: ומלת תאהבו פתי משפטו היה תאהבו בשוא האלף וההא כמו יחרדו

להם, וכסילים ישנאו דעת (משלי א כב). — והשם מְאַהֵב, עי' ערך זה, —ב) *אִהֵב את פלוני על... עשה שיאהבוהו, geliebt machen; faire aimer qqn, make beloved: תהא מְאַהֵב שם שמים על הבריות, שתהא יודע ד"ת ותהא קורא ושונה בד"ת ויהא משאך ומתנך עם בני אדם באמונה כדי שיהיו הבריות הרואים אותך יאמרו אשרי פלוני שלמד תורה (תד"א, כח). מְאַהֲבִין את ולדה (של הפרה) עליה (רשי שבת קכח:).

— אֹהַב, אוּהַב, מְאֹהָב, מְאוּהָב, שאוהבים אותו הרבה, beliebt; aimé; beloved: שתהא מְאוּהָב על הבריות, וירחיק את עצמו מן העבירה ומן הגזל מישראל ומן הגוי (ילקוט א רמז תתלז). מי גדול האוהבים או הַמְאוּהָבִים (שם שופטים רמז נט).

— הֶאֱהִיב את פלוני ל... — א) עשה שפלוני יאהב, Jem. zur Liebe geneigt machen; lui faire aimer; induce to love: שהיה אברהם אבינו מכניסן (את הגרים) לביתו ומאכילן ומשקן וּמַאֲהִיבָן ומקרבן ומגיירן ומכניסן תחת כנפי השכינה (מד"ר שה"ש, על כן עלמות). למה הוא קורא להנשיאים רֵעים אלא שכיון לְהַאֲהִיבָן ולקרבן (שם, כאתי לגני). הַאֲהִבְנוּ לך עלמות הרבה דכתיב ואת הנפש אשר עשו בחרן (ילקוט ב רמז התקפא).—ב) האהיבו על פלוני בעיני פלוני עשה שיאהבהו, beliebt machen; faire aimer; make beloved: ממני דונש בן לברט אחיך אהובך הדורש לאלהיך, בעד שלומך לְהַאֲהִיב הצדק עליך (דונש בן לברט, הקדמת תשובותיו על מנחם בן סרוק). ודברי ריצוי וחבה לְהַאֲהִיבוֹ בעיניה (מחזור ויטרי, הוצ' הילדסה' ריג).

— הִתְאַהֵב, — א) נעשה אהוב, beliebt werden; devenir aimé; to become loved: שיהא שם שמים מִתְאַהֵב על ידיך, שיהא קורא ושונה ומשמש ת"ח ויהא משאו ומתנו בנחת עם הבריות, מה הבריות אומרות עליו, אשרי אביו שלמדו תורה (יומא פו.).—ב) עשה א"ע אהוב, sich beliebt machen; se faire aimer; make oneself loved: ירא אמך ודבר טוב לדודך ולשארך, וכבד את חברך וְהִתְאַהֵב לכל נברא (ר"ש הנגיד לוחה לבנו ממערכות המלחמה). אהרן שהיה מרגיש באדם שתוכו רעי וכו' היה מתחיל לו לשלום והיה מִתְאַהֵב אליו (פרוש הרמבם, אבות ד"ה מתלמידיו של אהרן). שדרך הגולים והנדחים בארץ לא להם לְהִתְאַהֵב ולהתדבק ולהתערב עם הבריות (רשב"ץ דוכן, מג"א קיו). בני אל תִּתְאַהֵב עם הכסיל, כי אהבתו שנאה, ואחותו מריבה וריעותו קטטה (כית מדות שער התכמה).

אַהַב, ש"ז, מ"ר אֲהָבִים, — רגש של חבה, של נטיה חזקה לאיזה דבר, Liebe; amour; love: וכל רז ורז גליתי לו בְּאַהַב (חנוך, כיהמ"ד ילינק ג). לנוצריה בְּאַהַב ומורא, (רשות לחתן תור'). יוציאו לו (לכהן הגדול) בְּאַהַב כף ומגים בנועם (ר' סעדיה גאון, עבודה), ולך תובה (תוך הנפש)

יאשמו, ותכבד פגישת שתי אותיות הגרון עם שני שואין או אפילו היה האלף בסגול כמו יֶחֶרדו כצפור וכל יהתה ההא חטופה, ולהרחיב על ההא נתחלפה תנועת השוא תחת התיו וצירי החת האלף ופתח תחת ההא. ע"כ. אולד (סי' 410) העיר, כי כמו שְׂאֵת במקום שְׂאֵת כן משכת גם פה האלף אליה את התנועה ולכן תֵּאָ במקום תְּאָ. אולסה': מפני שנעתקה שלא כמנהג הסגול לאות השנית של המלה, לכן נִתְאָרְכָה ונתחלפה בצירי. שטדה: מפני המתג נתארכה תנועת האלף ולכן נתקצרה תנועת התיו שלפניה, ואולי זה שבוש ע"כ. ודומה לזה קניג (א 394): לברח מפגישת השואים הטעימו בחזקה את תנועת האלף וע"י זה נתבטלה תנועה הקצרה שלפניה. ע"כ. ובעין כזה גם קויץ סי' צט: להמלט מתנועות חטופות זו אחרי זו. וכל זה אינו מספיק לבאר סבת הצורה המשנה הזאת, כיון שהיתה בלשון הצורה תְּאֶהָבוּנ גם לא בהפס' ומה טעם היה לא לאמר תְּאֶהָבוּ כמו"כ לא בהפסק? ובאמת הכנויים יֶאֱהָבֵנִי, יֶאֱהָבְךָ וכו' מעידים כי קמצות ההא אינה תלויה בהפסק. ומדוע אמרו תֵּאֶהָבוּ אעפ"י שאמר תְּאֶהָבוּן? וריב"ג סובר שתֵּאֶהָבוּ הוא פע' במקום תְּאַהֲבוּ, אמר וז"ל בשרשים: והזכרנו בספר התוספת ובספר ההשואה בתאהבו פתי מה שאנשי הדקדוק העברי צריכים לעמד עליו וכו' ודעתנו בן עתה מתמדת על שיהיה פועל כבד בלבד מפני השוא אשר תחת התו. ע"כ. וככבר התפלפל ריב"ג הרבה בספר ההשואה (כתאב אלתשויה, 353). עם משיגיו בענין מלה זו, אם הצירי שבאלף תְּאֵהֲבוּ היא הצירי שבאלף אֵהַב או שהיא תחת פתח מבנין פִּעֵל, והכריע בהשרשים לראי האחרון. ואם לא נסכים לדעת Haupt כי זו טעות וצריך לקרא תְּאַהֲבוּ, אפשר שתֵּאֶהָבוּ היתה נהוגה בלשון ההמונית, שכבר החל אולי לְהַטּוֹת קול הפתח במלה זו לקול צירי, כמו שהטו אחרי כן בהרבה מלים את קולות הפתח והחיריק לקול צירי שהוא סגול בזמן מאוחר, כמו אֶחָרוּ במקום אִחֲרוּ. והחכמות שהיא מדברת פה בראש הַמִּלּוֹת, ר"ל להמון העם, הַפְּתָיִים, חקתה בכונה לשון בני אדם הללו וכמו שיש הרבה כזאת בתנך. ואפשר שגם פְּתִי במשמעה מפשטת במקום פְּתָיוּת, היא צורה המונית.

ערוגה מן ידידות מלאה, על נהר אהב נטועה (ר' שמואל הנגיד, שיר נשמה מאשר תתאו). ואיך בני תמול שנאת זמנים, בהטותם מתי א ה ב לאיבות (ר"ש בן גבירול, שירי שלמה, דוקס, שיר לא). מי זה מהלך על בנפי לבי ועץ א ה ב בגן אהבה נטוע (שם לג). הכון לצאת מצל בתים, לישב תחת צלי שיחים, ובכוס אהב ייני דודים נשתה על טוב מגד שיחים (משה בן עזרא, תרשיש, ג). יעלה אשר לבי כחוט משכתהו ובגחלי חשקה ביום שרפתהו, חמלי עליו חושק נפשו מכרתהו, ובמאסר אהב עינו נתנתהו (ר"י חריזי, תחכמוני כ). אחרי אהב, כרשפי להב, בי ואוהב, צור כתבת (אהבה לפ' ויקא). גל לאילת אהב, לבוא אל רהב (תמימים, קרוכו' לפורי').—ומ"ר אהבים: התנו אהבים (הוש' ח ט). ואמר המשורר: ונלכדה בחבלי האהבים כמו צפור אשר בפח יקושה (רשב"ג, שירי שלמה לדוקס, ל). כי כל בחורותי אשר עברו, כלם בקברות תאוה חניתי ובאש אהבים ביקוד נחרו (ע' פרנס' מתק שפת' פב). — ועם שם קדם כמו ש"ת במשמעת נאהב: ושמח באשת נעוריך אילת אהבים ויעלת חן (משלי ה יח-יט).

אהב [1], ש"ז, אהבו [2], אהבם וכו', מ"ר אהבים,—תענוגי בשר בין זו"נ. Liebeshandel, Liebhaberei; amourettes; amours; love passages: כענבים במדבר מצאתי ישראל כבכורה בתאנה בראשיתה ראיתי אבותיכם המה באו בעל פעור וינזרו לבשת ויהיו שקוצים כאהבם [3] (הוש' ט' י). מרבדים רבדתי ערשי חטבות אטון מצרים נפתי משכבי מר אהלים וקנמון לכה נרוה דדים עד הבקר נתעלסה באהבים [3]) כי אין האיש בביתו (משלי ז יז יט).

[1]) רד"ק: והנפרד מן אהבים אוהב בפלס אהל. ע"כ. ונראה שדעתו לנקד אֹהַב. אך החדשים כלם נקדו אהב, וכן ברט (מה"ש 24 a). — [2]) לפי רדק (מכלול דקדוק הפעלים) קמץ האלף הוא קמץ רחב. וכן מ"ש: האלף בקמץ רחב וההא בחטף. וכן הקריאה המקבלה של הספרדים. ונקוד הבבלי, שיש בו הבדל בין קמץ ארוך וקמץ חטוף, מקים קריאה זו. והחזיקו בדעה זו גם Baer—Delitzsch בפרושם לספר איוב. אבל רוב המדקדקים החדשים ערערו על קריאה זו, קויץ (Ges. 368 i), ובפרט קניג (Kö. 1, 109). ובאמת מדת הדין הדקדוקי בודאי נתנת שיקראו את א פ הפעל בקול של קמץ חטף, כי הוא במקום קול השורק של הפ"פ. ואעפי"כ אי אפשר לבטל את הקריאה המסורה, ואולי זו מסורה אמתית מזמן חיי הלשון, והשפיעה על זה קרבת האות הגרונית המנגעת בחטף קמץ והיה כבד עליהם שני קולות אלה ז"אז. ועי' הערה לאהל. — [3]) בכמה ספרים האלף בחטף פתח, אבל בספ' מדוייקים בחטף קמץ (מ"ש).

אהבה, — א) מקור כמו אָהֹב, lieben; aimer; to love: ועתה ישראל מה ה' אלהיך שאל מעמך כי אם ליראה את ה' אלהיך ללכת בכל דרכיו ולאהבה אתו (דבר' י יב). ויאמר (יואב אל דוד) הובשת היום את פני כל עבדיך הממלטים את נפשך היום וכו' לאהבה את שנאיך ולשנא את אהביך (ש"ב יט ו ז). ובני הנכר הנלוים על ה' לשרתו ולאהבה את שם ה' (ישעי' נו ו). — ובסמי': לא מרבכם מכל העמים חשק ה' בכם ויבחר בכם כי אתם המעט מכל העמים כי מאהבת ה' אתכם ומשמרו את השבעה אשר נשבע לאבתיכם (דבר' ז ז—ח). הגיד לך אדם מה טוב ומה ה' דורש ממך כי אם עשות משפט ואהבת חסד והצנע לכת (מיכה ו ח). — ועם כנוי: ויעבד יעקב ברחל שבע שנים ויהיו בעיניו כימים אחדים באהבתו אתה (בראש' כט כ). שנאתים על רע מעלליהם מביתי אגרשם לא אוסף אהבתם (הוש' ט טו). — ב) ש"נ, מ"ר אהבות, חבה, רגש נטיה עזה של הלב ל... Liebe; amour; love: כי פי רשע ופי מרמה עלי פתחו דברו אתי לשון שקר ודברי שנאה סבבוני וילחמוני חנם תחת אהבתי ישטנוני (תהל' קט ב ד). באהבתו ובחמלתו הוא גאלם (ישעי' ס"ג ט). גם אהבתם (של בני הדור העבר) גם שנאתם גם קנאתם כבר אבדה (קהלת ט ו). — ובפרט אהבה בין זכר ונקבה: צר לי עליך אחי יהונתן נעמת לי מאד, נפלאתה אהבתך לי מאהבת נשים (ש"ב א כו). זכרתי לך חסד נעוריך אהבת כלולתיך לכתך אחרי במדבר בארץ לא זרועה (ירמי' ב ב). השבעתי אתכם בנות ירושלם אם תמצאו את דודי מה תגידו לו שחולת אהבה אני (שה"ש ה ח). מה יפית ומה נעמת אהבה בתענוגים (שם ז ז). עזה כמות אהבה קשה כשאול קנאה (שם ח ו). — ומ"ר אהבות, במשמעת חבה וידידות: בשני ועדי זהב ובפוך תקשטנה נעימות הנקבות, וקשוטי נעימות הזכרים בארך אף ומתן ואהבות (ר"ש הנגיד, בן משלי ב). מסכתם לי אהבות עם נדבות ונפשי באשישיהן שכורה (ר"י הלוי, שיר שפתי היתה). — ובמשמעת אהבים: מתי עת ה א ה ב ו ת? לעת ערב לעת צאת השואבות (עמנואל מחברת ו). — ג) במ"ר אהבות, מה שנפשו של אדם אוהבת בעולם ומשתוקקת אליהן: ה א ה ב ו ת שלש עשרה, אכילה ושתיה, החשק והשררה וכו' (או"ד לרסע"ג י פרק ד). ויקח מכל אחת מ ה א ה ב ו ת הנזכרות כפי מה שסדרנו (שם פ' יט). ואמר הפיט: שש א ה ב ו ת בקרב

תבל אהבת טוב וערב ואהבת מועיל (ר"י נאגארה, פזמון יב).—ד) *שם לפיוטים שלאחרי תפלת אהבה רבה: וכן ביוצר אור יוצרות ו אהבה באהבת עולם וזולת באמת ויציב (אכן ירחי, המנהיג תפל' השחר).

אָהַב, אַהַב, *אֲהָבִים, אֹהַב אֲהָבִים אֲהַבְהֵב, אָהוּב, אֲהוּבָה, אוֹהֵב, מְאַהֵב.—אָהַד, היתה לו לפלוני—אַהֲדָה, נטית הלב ורגש דומה לאהבה.—אִוָּה, חפץ באיזה דבר, והתאוה תאוה.— אַוָּה, חפץ.— אמן, נֶאֱמָן, אהבה נאמנה, מתקימת. — אַמְנוֹן, בן דוד ותמר אחותו: אהבת אמנון ותמר, משל לאהבה התלויה בדבר, בטל דבר בטלה אהבה. — *אָנֹכִיּוּת, אהבת האדם לעצמו. —*אָנֹכִיִּי, *אָנֹכִיָּה, מי שאהב רק את עצמו. — אֵשׁ האהבה. — אֲשֵׁרָה, היא עשתרת, אלהי האהבה של הכנענים. — אֶתְנַן זונָה, עין זנות. —

בָּגַד בפלוני, לא היה נאמן באהבתו. — בְּחִירָה, מי שהיא בחרה בו. — בְּחִירָתוֹ, במי שהוא בחר. — בִּנְיָמִין, בן זקונים ליעקב, בנו אהובו ביותר; כנוי לכל בן אהוב ביותר להוריו.

*גִּעְגֵּעַ, היו לו *געגועים על... תשוקה חזקה אליו.

דָּבֵק, ב.... והשם *דְּבֵקוּת. — דוֹד, אהוב לאשה. — דוֹדִים, אהבים. — דָּוִד, אהבת דוד ויהונתן, אהבה אמתית, נאמנה, חזקה. — דּוּדָאִים, צמח שהאמינו הקדמונים כי הוא מעורר אהבה. — דְּלִילָה, אהובת שמשון, בגדה בדודה, ותמכרהו לאויביו, שם כנוי לכל אהובה בוגדת.—

הַוָּה, תשוקה עזה. —

זָכָר וּנְקֵבָה. — זָנָה, היה ביחס בשר עם אשה שאינה אשתו; זנתה האשה עם איש שאינו בעלה. זְנוּת, שם הפעולה, ועין במקומו כל השיך לזה.

חָבַב, היתה לו חבה, אהבה לאיזה דבר. — חִבֵּק, הסגיר בתוך זרועותיו. — חָמַד, חפץ בדבר בחזקה. — נֶחְמָד, דבר שהכל חמדים אותו. — חָמַל, היה לו רגש רחמים לפלוני. חֶמְלָה. - חֵן, מצא חן, נשא חן. — חָפֵץ, חפץ, באשה. — חֵץ האהבה. — חָשַׁק, באשה, נולדה בלבו רגש אהבה חזקה אליה, וכן חשקה באיש.— חֶרֶב, רחב החרב, משל: *באשר היתה אהבתנו עזה שכבנו על רחב חרב. ועתה מטה בת ארבע אמות אינה מספקת לנו. — *חוֹשֵׁק, *חֲשׁוּקָה; חֵשֶׁק, תשוקה בין איש ואשה להיות איש לרעהו.

*טִינָה, רגש האוכל הלב מפני חשק: נתן עינו באשה והעלה לבו טינה. — טַעַם, זה יטעם לחכו. —

*יַבְרוּחִים, דודאים. — יָדִיד, אדם אהב את חברו. — יְדִידָה יְדִידוּת. — יוֹנָה, הגה אהבה כיונה. — יַעֲלָה, צביה וכו' שמות חבה לאשה אהובה. —

כָּלָה, כלתה נפשו לדבר פלוני. —כָּמַה לפלוני השתוקק. — לִבֵּב, לִבְּבָה, אמצה את הלב. — לִבִּי, נפשי, רעיתי, תמתי, קריאה של חבה. — *לָהוּט, אחרי איזה דבר, אהב את הדבר מאד: להוט אחרי ממון, אחרי נשים. — לָכַד, נִלְכַּד, נלכד לבו באהבתה.

מָעַל, לא היה נאמן באהבתו. — מָשַׁךְ, את הלב. —

נָטָה הלב לאיזה דבר.— נְטִיָּה, נְטִיַּת הַלֵּב. — נָשַׁק, נְשִׁיקָה. — נָתוּן לאיזה דבר.

סוֹבֵב אשה, הראה לה אותות כבוד ואהבה, שרת אותה למען מצוא חן בעיניה. —

עָגַב, ועָגְבָה על... השתוקק ליחס בשר עם... עֲגָבִים תשוקה ליחס בשר. שִׁירֵי עֲגָבִים, בין איש ואשה. — עֹגֵב, מְעַגֵּב, עַגָּבַת. - עָלַס, הִתְעַלֵּס בָּאֳהָבִים, התענג תענוג בשר עם אשה. — עִמָּנוּאֵל הָרוֹמִי, מפרסם בשירי אהבה ועגבים, — עָרַג השתקק. — עַשְׁתֹּרֶת, אלהות האהבה של הכנענים.

פִּלֶגֶשׁ אשה בלי חפה וקדושים. —

צָרָה שתי נשים אהובות לאיש אחד הן צרות זו לזו. —

קָדֵשׁ, קְדֵשָׁה, איש אשה שהקדש לעשתרת אלת האהבה והתמכרו לזנות במקדש עשתרת. — קִנֵּא, עבר עליו, עליה, רוח קנאה, והיא דאגה וספק ביחס לנאמנות האהוב, האהובה. — קֶסֶם האַהֲבָה. קָשַׁר, נפשו נקשרה ב...

רֶגֶשׁ אַהֲבָה, - רִחֵם יש בו גם משמעת אהבה. — רֵעַ, ידיד. — רֹעֶה נָשִׁים, מי ששועה תמיד בנשים.

שָׁבְתָה את לבו, לקחה אותו שבי. *שִׁטּוּף, באיזה דבר, שטוף בדרך ארץ, נתון להדבר. — שִׁיר הַשִּׁירִים, שיר אהבה. — שָׂנֵא, ההפך מאהב, עין במקומו. — שָׁעָה בדבר, עסק בו.

תָּאַב לדבר, חפץ בו חפץ טבעי. — תַּאֲוָה תשוקה חזקה לדבר, וכפרט ליחס בין איש ואשה. בַּעַל תַּאֲוָה.

אִהַבְהֵב[1], אהב אהבה קלה, דבר בקלות ראש דברי אהבה לאשה.

אֲהַבְהָב[1], ש"ז, מ"ר אהבהבים, — אהבה קלה, משחק בקלות ראש בדברי אהבה עם אשה, flirt.

אַהֲדָה[2], ש"נ, נטיה טבעית לאדם, לדבר מהדברים Sympathie; sympathy.

אֲהָהּ, מלת קריאה לצער ויגון! ach! wehe! ; ah! ; hélas! alas! woe! : ויאמר יהושע אֲהָהּ אדני ה׳ למה העברת העביר את העם הזה את הירדן לתת אתנו ביד האמורי להאבידנו (יהושע ז ז). וירא גדעון כי מלאך יי׳ הוא ויאמר גדעון אֲהָהּ אדני יי׳ כי על כן ראיתי מלאך יי׳ פנים אל פנים (שופט׳ ו כב). ויקרע (יפתח) את בגדיו ויקרא אֲהָהּ בתי הכרע הכרעתני (שופטי׳ יא לה). ויהי האחד מפיל הקורה ואת הברזל נפל אל המים ויצעק אֲהָהּ אֲדֹנִי והוא שאול (שם ו ה). וישכם משרת איש האלהים לקום ויצא והנה חיל סֹבב את העיר וסוס ורכב ויאמר נערו אליו אֲהָהּ אדני איכה נעשה (שם שם יה). ואמר אֲהָהּ אדנָי ה׳ הנה לא ידעתי דבר כי נער אנכי (ירמ׳ א ו). ואזעק ואֹמר אֲהָהּ אדנָי ה׳ המשחית אתה את כל שארית ישראל בשפכך את חמתך על ירושלם (יחזק׳ ט ח). ואמר אֲהָהּ אדני יי׳ המה אמרים לי הלא ממשל משלים הוא (שם כא ה). ואהה ל: אֲהָהּ ליום כי קרוב יום ה׳ וכשׁד משדי יבוא (יואל א יה). ועם כי אחריה: ויאמר מלך ישראל אֲהָהּ כי קרא ה׳ לשלשת המלכים האלה לתת אותם ביד מואב (מ"ב ג י).

אֲהַהּ, אֲהַהּ, ולווי אֲהַהּ, — צעק אֲהָהּ מפני רוב צער ויגון, Aha rufen ; dire Ahah! to say alas! : ואמר (רסע"ג) הוגד וכו׳ אוהֶה מן אהה וכו׳ ונפשם לא אֲהַהֲהָ[1])(תשו׳ דונ׳ על רסע"ג). אֲהַהוּ חרם וסהר מלהגיח למולי (ר"א קליר, קינת אאדה). — ולווי: אֲהַהוּ ישרי אהמו כשרי, איכה כמעט נטיו רגלי כאין שפכו אשורי (הות, קרובה לת"ב, אאכיך).

אָהוּב, ש"ז, לנק׳ אֲהוּבָה, מ"ר אֲהוּבִים, אֲהוּבוֹת, — א) איש שאשה אוהבת אותו ואשה שאיש אוהב אותה, lover, Geliebter-te ; maitresse, amant : למה שאול דומה לאשה שהיתה נתונה אצל א ה ו ב ה ונשבעת בחיי בעלה (ילקוט שמעוני, ש"א כח). — ב) בכלל מי שאדם אֹהבו: האמת ואפלטון שניהם אֲהוּבֵינוּ והאמת יותר חביבנו (ר"י קמחי הקדמת ספר הגלוי). ומשל: כמו שאומר משל הדיוט טוב א ה ו ב בשוק מזהוב בארגז (רלב"ג, משלי כא).

אָהוּד[2]), לנק׳ אֲהוּדָה, מ"ר אֲהוּדִים -דוֹת, — שהכל חשים אליו רגש של א ה ד ה, של נטית הנפש: sympathisch; sympathique; sympathetic.

---

[1]) גיזיניוס סובר כי במקום אֵהֲבוּ הֵבוּ קלון מגניה (הושע ד יח), שאי אפשר להלמו, היה כתוב לפנים אהב הבו כמו חפר פר, פקח קוח, והוא פעל בבנין פעלעל, ובהוראת רבוי הפעולה, או להפך קלותה ודלותה וזלזולה, וכמו אדמדם, אספסוף. ולסברה זו הסכימו גם קצת מחכמי הלשון החדשים, אעפ"י שאחרים הסכימו שזה שבוש וכפל מהפעל אהבו הקדם. עכ"פ, עצם הפעל אִהַבְהֵב הוא יצירה נאה, ולפי הקש הלשון העברית ורוחה, ויאות להשתמש בו להמושג שרשמתי בפנים, וכבר השתמשו בו בדבור ובכתב, וכן השם אהבהב.

[2]) מן אה ד. השרש הזה לא נמצא בתנ"ך בלתי אם בשם עצם פרטי, אֹהַד בן שמעון (בראשי׳ מו י) ואֵהוּד בן גרא (שופט׳ ג טו), ואחד מבני בנימין (דהי"א ז י). והנה דעת רוב בעלי השרשים היא, כי א ה ד הוא כמו א ח ד, ופרוש שם אֹהַד ואֵהוּד הוא מלשון אחדות. אך דחק פרוש זה בולט ונראה לעין, כי אם א ה ד הוא כמו א ח ד למה איפוא נקרא אהוד ולא אחוד? ועוד על פי רוב קראו את הילדים בשם שיש בו משמעת של חבה, של סמן טוב, וכדומה, ומה טעם לשם אחוד? הן אמנם, מצאנו אֵחוּד בדהי"א (ח ו) לאחר מבניו של בנימין, אך בהמקום המקביל בבראשית כתוב אחי, ואין ספק כי נוסחת בראשי׳ היא האמתי׳. והנה בערב׳ יש פעל הָאַד (השרש הוא ה ו ד), והָאוַד a) פרושו: לבו נטה לאיזה אדם, היה לו רגש של רצון אליו, בלעז sympathisieren, והשם מֻהָאוַדָה b), נטית הלב, רצון, Sympathie; וחלופים כאלה בצרופי אותיות השרש בין שתי הלשונות עברית וערבית הוא דבר מצוי, עין למשל שרש אחז, ובערבית חוז, חאז. ואולי זו היתה משמעת השרש א ה ד בעברית, ובהשם אֹהַד ואֵהוּד היתה הכונה ילד שהלב נוטה אליו. ואם באמת יסוד שרשי נטית הלב לדבר הוא הצרוף אה (עי׳ הערה לאהב) נוספה אולי ד ליסוד זה לגון מיוחד של נטיה זו. וכבר נתקבלה המלה א ה ד ה ו א ה ו ד ונתפשט השמוש בהן בין מדברי עברית וגם בספרות בזמן האחרון.

a) هاوَد b) مهاوَدة

[1]) העיר המו"ל שם כי צ"ל אֲהָהָהּ.

[2]) עי׳ הערה לאַהֲדָה.

אֱהִי, מלת השאלה כמו אַיֵּה: ?where ? ; wo ? ; ou; אהי [1]) מלכך אפוא ויושיעך (הושע יג י). אהי בער כבוד האב ופחדו, ואי מוראי שונאי ועוכרי (ר״מ זכות, יסוד עולם הוצ׳ ברלינר).

אֶהְיֶה[2]), — שם כִּנָּה אלהים את עצמו בו למשה בסנה, name of God ; nom de Dieu ; Name Gottes: ויאמר משה אל האלהים הנה אנכי בא אל בני ישראל ואמרתי להם אלהי אבותיכם שלחני אליכם ואמרו לי מה שמו מה אמר אלהם, ויאמר אלהים אל משה אֶהְיֶה אשר אֶהְיֶה ויאמר כה תאמר לבני ישראל אֶהְיֶה שלחני אליכם (שמות ג יג-יד).— ואמר הַפַּיְטָן: אהיה אשר אהיה אשר כל חפצו פעל, הממית והמחיה מוריד שאול ויעל (ר״י הלוי, האמורה יום שני, יען אל תרדס, מחז׳ אויניון). והשם הזה אהיה הוא מקור המקורות ושורש השרשים והכל תלוי בו ואלו המקורות שנכללו בשם אהיה הם כ״ו למנין יהו׳ (כרית מנוחה, דרך ג).

*__אֲהִילָה__[1]), ש״נ, מ״ר אֲהִילוֹת, — א) כללות ההלכות בענין טומאת אהל שבתלמוד: דאמר רבה בר נחמני אני יחיד בנגעים אני יחיד באהילות (ב״מ פו.). — וכן שם המסכת בהתוספתא שנקבצו בה הלכות הללו אהילות. וכן שם מסכת זו גם במשניות המנקד׳ כ״י פרמה. — ב) *שה״פ מן אהל: טרם מתיחת אהילת סכוכו (קרובה א סכות). ג) כמו אהל: יורה שיש לשמש אהילה למעלה ולמטה (נוה שלום, הכר׳ שלום קלו).

אהל[2]), ממנו אֹהֶל, אֵהֵל, אָהַל.

אֹהֶל[3]), ש״ז, סמי׳ אֹהֶל כנוי׳: אָהֳלִי[4]), אָהָלְךָ, אָהֳלָהּ, וכו׳ מ״ר אֹהָלִים, אהלים אָהֳלֵי, אֹהָלֶיךָ,

---

[1]) ת״י אָן מלכך. וכמו״כ השבע׳ והולג׳. וכן מנחם, וכן ריב״ג: אהי מלכך איפוא הוא הפוך איה מלכך איפוא. וכן ראב״ע. רשי ורדק מפרשים שהוא עתיד מן היה. ורוב החדשים הסכימו שהוא כמו איה. ואפשר שכך היו מדברים בני מקומו של הושע. וזו גם דעת אולד. וכן בֶטכ׳: בלשון בני אפרים, אלא שהוא סובר שאמרו אֲהִי, אלף חטף פתח, והנקוד אֱהִי הוא של בעלי המסורה מפני שסברו אהי עתיד מן היה. ואין זה מוכרח, ואפילו אם חשו בזמן ההוא במלת אהי משמעה של איה, אפשר שכבר הטו קול הפתח החטוף לקול צירי חטוף, ולכן הנקוד של חטף סגול. וגם קֶניג (ב רמ״ה) סובר כי נתמעכה תנועת הפתח ונוספה ה לחזוק השאלה.

[2]) עתיד מן היה. ודרשו חכמי התלמוד את השם הזה בדרך דרש וז״ל: א״ל הקב״ה למשה לך אמור לישראל אני הייתי עמכם בשעבוד זה ואני אהיה עמכם בשעבוד מלכיות אמר (משה) לפניו רבש״ע דיה לצרה בשעתה א״ל הקב״ה לך אמור להם אהיה שלחני אליכם (ברכ׳ ט:), אמר ר׳ אבא בר ממל אמר ליה הקב״ה למשה שמי אתה מבקש לידע לפי מעשי אני נקרא פעמים שאני נקרא באל שדי בצבאות באלהים ביי׳ כשאני דן את הבריות אני נקרא אלהים וכשאני עושה מלחמה ברשעים אני נקרא צבאות וכו׳ הוי אהיה אשר אהיה אני נקרא לפי מעשי, רבי יצחק אמר א״ל הקב״ה למשה אמור להם אני שהייתי ואני הוא עכשיו ואני הוא לעתיד לבוא (מד״ר במקומו). — המקבלים דרשו בו דרשות של סודות ורזים. והחוקרים החדשים הסכימו בכללו לדעת רבי יצחק, אלא שאין להכריע אם זו היתה הוראת שעה או באמת היתה בזמן קדום שם האלהות אצל היהודים בצורה זו. ועי׳ ערך יה׳. ויש מפרשים גם אֶהְיֶה שבהושׁ׳ א ט: כי אתם לא עמי ואנכי לא אֶהְיֶה לכם במשמעה זו: אני לא אֶהְיֶה שלכם.

[1]) מן אהל עי״ש.

[2]) שרש עברי וערבי. בערבית אַהַל a)—נשא אשה, אַהִל b) קבל אותו בסבר פנים יפות (לאמר הכניסו להאהל), אֹהִל c) היות נושב (עיר, בית) והשם אַהְל d)— משפחה, בני בית, ובלשון ההמון גם דירה. אך החכם נֶלדֶקֶה שולל כל יחס ודמיון בין אהל העברי ואהל הערבי —[3]) עי׳ הער׳ קודמ׳. ובדבר שני הרבויים אֹהָלִים ואֳהָלִים, והרבו בכנויים אָהֳלֵי אֹהָלֶיךָ וכו׳ ריב״ג ורד״ק סברים כי אהלים אָהֳלֵי וכו׳ הוא מן נפרד אֹהֶל שהיה נהוג בלשון. ולפי עדות המדקדקים הקדמונים הקריאה המקֻבלה היא א בקמץ רחב, אמר ר״י חיוג וז״ל: דע כי סמיכות תואר והבירו וכו׳ ואם יסמך לשם מכונה יהיה הראשון קמוץ גדול ויהיה הקבוץ (ר״ל קמץ קטן) על השני שהוא עין השם וכו׳ כמו תָאֳרוֹ וכו׳ וקובץ השני והוא האלף וכו׳ הראשון יהיה בקמץ גדול וכדומה וכו׳ אהלו. ע״כ. וכן ר״י בן גנאח (שער לח): שכל אות שדינה להיותה חטף ואחריה אות גרונית שהם (העברים) מעתיקים החטפות אל האות הגרונית ומנקדים האות אשר העתקה החטפות ממנה בקמץ גדול כמו מה תָאֳרוֹ וכו׳. ע״כ. ורד״ק (מכלול משקל פֹּעֶל) ובאֹהֶל וכדומה לו שעין הפעל שלו גרונית ישוב הקמץ חטף שהוא בפ״א הפעל תחת עי׳ הפעל ויקרא פא הפעל בקמץ רחב כמו אהלי וכו׳ לאהליהם וכו׳ באהלה. ע״כ. וכן הקריאה המקֻבלה של הספרדים. אבל המדקדקים החדשים ובפרט קניג (א, דף 104 וגו׳) וקויץ דחו קריאה זו והחליטו כי צריך לקרא אָהֳלִי אלף בקמץ חטף מפני שהוא במקום הולם

a) أَهَلَ b) أَهِلَ c) أَهُلَ d) أَهْل

אהליכם, אהליו, אהליהם, סמי' אהלי, — ועם ה המקום בסוף אהלה — דירה שאפשר להעתיק ממקום למקום עשויה מיריעות בד או צמר או ע ו ר ו ת מתוחים ומחברים במיתרים ע"י יתדות תקועים בקרקע, ישבו בה שוכני המדברות, עוברי ארח וכדומה, Zelt; tente; tent: הוא (יבל) היה אבי ישב אהל ומקנה (בראש' ד כ). והוא (אברהם) ישב פתח האהל כחם היום (שם יח א). ועשית יריעת עזים לאהל על המשכן (שמות כו ז). יחד יבאו גדודיו ויסלו עלי דרכם ויחנו סביב לאהלי (איוב יט יב). אגורה באהלך עולמים אחסה בסתר כנפיך (תהלים סא ה). הרחיבי מקום אהלך ויריעות משכנותיך יטו אל תחשכי האריכי מיתריך ויתדתיך חזקי כי ימין ושמאול תפרצי (ישעי' נד ב-ג). וגם ללוט ההלך את אברם היה צאן־ובקר ואהלים (בראשי' יג ה). באנו אל מחנה ארם והנה אין שם איש וקול אדם כי אם הסוס אסור והחמור אסור ואהלים כאשר המה (מ"ב ז י). ויעל גדעון דרך השכוני באהלים מקדם לנבח ויגבהה (שופטים ח יא). ואנכי ה' אלהיך ממצרים עוד אושיבך באהלים כימי מועד (הוש' יב י). יונדב בן רכב אבינו צוה עלינו לאמר לא תשתו יין אתם ובניכם עד עולם ובית לא תבנו וזרע לא תזרעו וכרם לא תטעו ולא יהיה לכם כי באהלים תשבו כל ימיכם (ירמ' לה ו-ז). שבר על שבר נקרא כי שדדה כל הארץ פתאם שדדו אהלי רגע יריעותי (שם ד כ). מה טבו אהליך יעקב משכנתיך ישראל (במד' כד ה). לך אמר להם (לישראל) שובו לכם לאהליכם (דבר' ה כז). ועתה פנו ולכו לכם לאהליכם אל ארץ אחזתכם (יהושע כב ד). ודתן ואבירם יצאו נצבים פתח אהליהם (במד' יו כז), ויברכם יהושע וישלחם וילכו אל אהליהם (יהושע כב ו). ואת כל איש ישראל שלח (גדעון) איש לאהליו (שופט' ז ח). — וסמי': סורו נא מעל אהלי האנשים הרשעים האלה (במד' יו כו). — ועם ה המקום: וימהר אברהם האהלה אל שרה (בראש' יח ו). וישלח יהושע מלאכים וירצו האהלה (יהושע ז כב). ומלרע: ויבאה יצחק (את רבקה) האהלה שרה אמו (בראש' כד סז). — והפעלים המשמשים להקמת האהל במקומו, נ ט ה, נ ט ע, ת ק ע: ויקן יעקב את חלקת השדה אשר נטה שם אהלו (בראש' לג יט). אהלי שדד, וכל מיתרי נתקו בני יצאני ואינם, אין נטה עוד אהלי ומקים יריעותי (ירמי' י כ). ויטע אהלי אפדנו בין ימים להר צבי קדש (דניאל יא מה). שנוטעין אוהלין (ירוש' שבת פרק כ הל' א). ויעקב תקע את אהלו בהר (בראש' לא כה). עליה יבאו רעים ועדריהם תקעו עליה אהלים סביב (ירמי' ו ג). — יושב אהל, אדם תם אוהב לשבת תמיד בבית: ויגדלו הנערים ויהי עשו איש ידע ציד איש שדה ויעקב איש תם ישב אהלים (בראש' כה כז). — ודבור: לאהליך ישראל! לאמר שכל איש ישוב למקומו, שלא ישעה עוד בדבר הזה: וישיבו העם את המלך דבר לאמר מה לנו חלק בדוד ולא נחלה בבן ישי לאהליך ישראל, (מ"א יב יו). — ובהשאלה למקום משכנו של אדם יהי מה שיהיה: והוכן בחסד כסאו וישב עליו באמת באהל דוד שפט ודרש משפט ומהר צדק (ישעי' יו ו). באהל בת ציון שפך כאש חמתו (איכה ב ד). כה אמר יי' הנני שב שבות אהלי יעקב ומשכנותיו ארחם ונבנתה עיר על תלה וארמון על משפטו ישב (ירמיה ל יח). — ולהמחסה והבטחון: כי יצפנני (אלהים) בסכה ביום רעה יסתרני בסתר אהלו (תהל' כז ו). — אהל מועד, שבו היה הארון והלוחות במסעי ישראל במדבר ואהלו של משה: פתח אהל מועד לפני ה' אשר אועד לכם שמה לדבר אליך שם (שמות כט מב). ומשה יקח את האהל ונטה לו מחוץ למחנה הרחק מן המחנה וקרא לו אהל מועד והיה כל מבקש ה' יצא אל אהל מועד אשר מחוץ למחנה (שם לג ז). — ומשל: בהיכלי שן לקנאה קן ובאהל דל כל און יחדל (ר' מפו אה"צ ט.)

*אהילה, *אהל, כמו אהל. — אהל מועד, משכן הקדש של ישראל במדבר. —*אהלות, אהילות שם לאחד מחלקי המשנה. — *אהליה, מחנה אהלים.

*בדויים, יושבי אהל. — בטוחה, אהל.

חפה, יריעה שטוחה על ארבעה בדים.

טירה, כפר של אהלים.

יריעה, כל אחד מחתיכות הארג שהאהל מחבר מהם. — יתד, כעין מסמר של עץ יתחבוה באדמה ויקשרו בו המיתרים של האהל למען יעמד מחבר להקרקע.

ועי' הערה לערך אהב אהבים, שאעפ"י שקמץ האלף עפ"י ת ו ל ד ת ו הוא קמץ חטף, והוא בא במקום קבץ שקראו קודם אהלי, אעפי"כ אין לדחות את הקריאה המקבלה ואפשר שהיא מסורה אמתית מימי חיי הלשון, ונשתנה הקול בפי הדוברים מפני סמיכת הקמץ חטף שלאחריה תחת האות הגרונית.

*כִּלָּה, על המטה.

מַחְסֶה, מקום שיחסו בו. — מֵיתָר, מֵיתָרִים, החבלים יקשרו בהם את היריעות להיתדות. — מְלוּנָה אהל קטן בגן לשמירה. — מָסָךְ, יריעת עור וכדומה שיפרשוהו על איזה דבר לסככו. — מָתַח, פרש ומשך היריעות במיתריהן.

נָטָה אֹהֶל, הקים אותו באיזה מקום, וכן יאמרו — נָטַע. — נָסַח, עקר. נִסַּח, נעקר האהל ממקומו.

סֻכָּה. כעין אהל מסכך בענפים, נצרים, וכדומה. חַג הַסֻּכּוֹת.

צָעַן, הלך האהל, ממקומו. — *צְרִיף. מין אהל של נצרים, רחב מלמטה והולך וצר לראשו.

*שׁוֹמֵירָה, אהל קטן נטוי בשדה, בכרם, לשמור על התבואה.

תָּקַע, היתדות, תחב, נעץ אותם בארץ לתקוע אהלו.

*אָהֵל, ש"ז, כנו' אֲהֵלוֹ (אהילו), — כמו אֹהֶל: שהוא מטמא באָהֵל[1]) (כלי' ח ד). חבית שהיא מלאה משקין וכו' ונתונה באָהֵל[1]) המת (שם ט ב). — אלו מטמאין באָהֵל[1]) המת (אהל' ב א). ומצטרף אהילן עם אהל המת (תוספתא אהילות יג). ועל חצי הקב עצמות (הנזיר מגלח) ועל חצי לוג דם ועל מגעו ועל משאן ועל אהילן (ב ז ז'). עצם כשעורה על מגעו ומשאו אין ועל אהילו לא (גמ' שם נג.).

א. אָהַל[2]), פ"ע, עתיד יֶאֱהַל, — שכן, נטה אהליו, נסע עם אהליו, Zelt aufschlagen; dresser des tentes pitch tents: אברם ישב בארץ כנען ולוט ישב בערי הככר וַיֶּאֱהַל עד סדם (בראש' יג יב). ואמר המשורר: על הערוגות הידידים אהלו היום והגנות ליפים ישבו, כי צללי כלם בענפי עץ וכי רוחי בשמים בם בנשף ישבו (רמב"ע, תרשיש ג).

— נֶאֱהַל, היה תחת אהל: קודם שנאהל באהל (רש"י נזיר מב:). והשמש הנאהל מהכוכבים (נוה שלום, קלו.), שהכוכבים לו כמו אהל. — ובהשאלה: זכור איומה הנקהלת חופפה ובצלך נאהלת (יוצר א סכות, אנא הושיע נא).

1) כך מנקד במשנ' כ"י פרמה, ומזה הכנוי אהילו.

2) עי' הערה לשרש אהל.

— אִהֵל, — א) כמו אָהַל: לא תשב (ארץ בבל) לנצח ולא תשכן עד דור ודור ולא יַהֵל שם ערבי ורעים לא ירבצו שם (ישע' יג כ). — ב) היה, עשה (את עצמו) כעין אהל על דבר: הנוגע בכחצי זית ומְאַהֵל[1]) על כחצי זית (אהל' ג א). האבר עובר ומרדעו על כתפו ואיהל צדו אחת על הקבר טימאו (שבת י.). איהל[2]) על מקצתו (של הדם שנשפך על הארץ) טהור איהל על כולו טמא (מעילה יז.). ובהשאלה: כבודו אִהֵל כהיום ברחמים מלך (ר"א קליר, אופן א ר"ה).

—*הֶאֱהִיל, עתי' יַאֲהִיל, — א) כמו אִהֵל משמ' ב: הנוגע בכחצי זית ומאהיל[3]) על כחצי זית או נוגע בכחצי זית וחצי זית מאהיל עליו (משנה אהלות, ג א). הכנים מקצתו (של העצם) מבפנים והבית מאהיל עליו (שם ד). ומעשה באחד שהיה עובר ומרדע על כתפו והאהיל צדו אחד על הקבר וטמאוהו (תוספתא אהילות טו). — ב) יוצא לשלישי, עשה שדבר יאהיל: המאהיל ידיו על האבן המנוגעת בין מלמעלה ובין מלמטה טהור (שם נגע' ז ג). — ובהשאלה: יושב בסכה תמור נוה אהלו, טלול עצי עדן יאהילו (ר"א קליר, תשורת שי, ב סכות).

ב. אָהַל, הפע' הֶאֱהִיל, יַאֲהִיל, כמו יהל, עי' זה הערך: עד ירח ולא יַאֲהִיל[4]) וכוכבים לא זכו בעיניו (איוב כה ה).

אָהָל[5]), ש"ז, מ"ר אֲהָלִים, — א) אילן טוב הריח, Aloeholz; bois d'aloés; aloe vood: כַּאֲהָלִים נטע ה' כארזים עלי מים (במדבר כד ו). — ב) *מין צמח טוב הריח, נותן שרף חריף, aloés: במים (מותר האבל לכבס כסותו) ולא בנתר ולא באהל (מו"ק יז:).

1) כך בכ"י פרמה.

2) ופרש רשי כגון ששהה על מקצתו.

3) במשנ' מנק' כ"י פרמה מְאַהֵל.

4) רשי אבן עזרא רדק ואחרים, וגם רוב החדשים מפרשים פעל זה כמו יָהֵל, ואלף נוספה, אך קניג מפקפק בזה ונוטה יותר לפרש מן אהל.

5) לפי דעת ר"י בן גנאח הוא הנקרא בלשון ערבי צנדל. אך רוב המבארים החדשים בסמך על התרגום להשם אהלות ואהלות (עי' הערכים האלה), ובגלל דמיון חמלות, סוברים כי העברים קראו אהלים להאילן הנאדר מארץ הודו ואשר נקרא בלשון הודית אגהיל.

אֲהָלוֹת[1], שרף טוב הריח, מצמח האהל, Aloe : נרד וכרכם קנה וקנמון עם כל עצי לבונה מר וַאֲהָלוֹת עם כל ראשי בשמים (שה"ש ד יד).

*__אֲהָלְיָה__[2], ש"נ, מ"ר אֲהָלְיוֹת, — מחנה של א ה ל י ם, בפרט של צבא, Zeltlager ; campement de tentes ; camp : אילו היו אומות העולם יודעים מה אהל מועד יפה להם היו מקיפין אותו א ה ל י ו ת [3]) וקסטריות (מד"ר ויקרא א).

:*__אַהְלִילַג__[4], — ש"ז, צמח ישתמשו בפריו לרפואות, myrobalonus (קאנון א ד ע, וכרשימת הסממנים הובאו בערך הלילג ונתבארו שם פרטיו).

אֲהָלִים[5], כמו אֲהָלוֹת: נפתי משכבי מר אֲהָלִים וקנמון (משלי יז ז).

:*__אָהַם__[6], פ"ע, עבר אָהֲמוּ, עתי' אאהם, תֶּאֱהַם וכו', אֱהַם, אֱהֲמוּ, הוציא קול עמק מרב צער ויגון, ächzen; geindre; to moan: אהה ישרי אָהֲמוּ כשרי, איכה כמעט גטיו רגלי כאין שפכו אשור, (ר"א קליר, קרובה לת"ב אאכיך). איכה א ה מ ו בחופתנו את חרפתנו (ס"ע לת"כ מחז' רומני).

*__אֹהַר__[7], ש"ז, מ"ר אֳהָרִים, — מצודה לדגים ועופות, כמין סל של נצרים רחב למטה וצר למעלה וכעין מסגרת בפיה שע"י נדנוד הדגים או העופות תסגר מעצמה, Reuse; espèce de nasse; snare בארמית[1]).

אוֹ[2]), מלת הקשור, — א) להורות הספק בין שני דברים שני מעשים, שצריך לאחז רק באחד מהם וספק באיזה מהם לאחז ואיזה להניח, oder; or; ou : הגידו לי ואפנה על ימין או על שמאל (בראשית כד מט). תשב הנערה אתנו ימים או עשור (שם נה). ונתן (הנביא או חולם החלום) אליך אות או מופת (דבר' יג א). הלא זה דוד מלך ישראל אשר היה אתי זה ימים או זה שנים (ש"א כט ג). מאין אושעך המן הגרן או מן היקב (מ"ב ו כז). — ובמשמעת א ו ל י : אתה אומר בחנק א ו אינו אלא באחת מכל מיתות שבתורה (ספרא, קדוש' ט). — ב) לא זה ולא זה, לא האחד ולא השני : מה' יצא הדבר לא נוכל דבר אליך רע או טוב (בראש' כד נ). — ג) כמו"כ להורות שאין הבדל בין שני הדברים : והגישו אדוניו אל הדלת או אל המזוזה (שמות כא ו). וכי יכה איש את עבדו או את אמתו (שם שם כ). וכי יכה איש את עין עבדו או את עין אמתו (שם שם כו). ואם שן עבדו או שן אמתו יפיל (שם כז). או בן יגח או בת יגח (שם לא). כי יתן איש אל רעהו חמור או שור או שה (שם כב ט). והוא עד או ראה או ידע (ויקרא ה א). בליל יג א ו טו (גיט' ע.). — ד) בענין אחר מהקדם : וכי יגף שור איש את שור רעהו וכו' וחצו את כספו וכו' או נודע כי שור נגח הוא מתמול שלשם (שמות כא לה-לו). ונפש כי תחטא ושמעה קול אלה וכו' או נפש אשר תגע בכל דבר טמא וכו' או כי יגע בטומאת אדם וכו' או נפש כי תשבע לבטא (ויקרא ה א—ד). — ה) במשמעת אחד משנים יהיה : לא

---

[1]) עי' הערה שלפני זה.

[2]) לוי גוזר מלה זו מן αὐλή ביונית, ומפרש אהליה מבצר, וכן קוהוט וכן ש' קרוים בעצם הגזרה כמו לוי וקוהוט, אך מפרש חצר קרפיף, וכבר דחה זה בהחלט לֵו בהער' לקרוים (השלמות) ושער שם שפירוש מלה זו הוא רכב ופרשים, מיונית εἴλαι וממנו ברומי ala. אבל לֵו בעצמו שם מפקפק אולי זו מלה ש מ י ת אהל, ובאמת נראה לגזר אהליות מן אהל, וכמו קסטרא. — [3]) יש גרסאות רבות אחרות וכבר הביאן בוב' בהער' לפסיקתא רב', וקרוים ולֵו.

[4]) בערבית הלילג ואהלילג a) והוא מערב ר"ל מלה זרה שאולה מפרסית, ונחלקו חכמיהם בדבר אם צריך לאמר-לַג, בלמד חרוקה (כך אלפרא) או-לַג, בלמד פתוחה (שמר ואכן אלאערבי).

[5]) עי' הערה לאֹהֶל.

[6]) יצירת ר"א קליר מן ה מ, שהיא יסוד שרש המה, בתוס' א בראש.

[7]) לא נתברר מקורו. הערוך אומר : אוהרי פי' כמו אוהרי, הן עשויין מן חריות של דקל כדכתיב סלי חורי. ע"כ. אך זה דחוק. אך בעצם משמעת מלה זו אין ספק, כנראה מירוש' המובא לקמן, וכן פרשוהו ר"ח ורשי, והערוך תאר פרטי צורת זה האהר, כרשום בפנים. — [1]) מצודות חיה ועופות ודגים יש בהם משום גזל מפני דרכי שלום, ר' יוסי אומר גזל גמור, באוזלי ואוהרי כולי עלמא לא פליגי (שהוא גזל גמור) כי פליגי בלהי וקוקרי (גיטין סז). רב שרי לחייא בר אשי למיגדל א ו ה ר י בחולא דמועדא (מו"ק יא). ה ו ה ר א שרי מיעבדינא במועדא לצוד בה דגים במועדא (ירוש' מו"ק פרק ב הל' ג).

[2]) אַו a) בערבית דומה ממש לחברו בעברית.

---

a) هليلج واهليلج

a) أو

תגע בו יד כי סקל יסקל או ירה יירה (שמות יט יג). — ו) ובשאלות מחלקות ומפרידות אחרי ה השאלה הראשנה במקום אם: ומי יודע החכם יהיה (האדם שיבוא אחרי) או סכל וישלט בכל עמלי (קהל׳ ב יט). — ז) במשמעת: האם אחרי זה יכלתי לעשות כך וכך: באזנינו צוה המלך אתך ואת אבישי ואת אתי לאמר שמרו מי בנער באבשלום, או עשיתי בנפשו שקר וכל דבר לא יכחד מן המלך (ש״ב יח יב-יג). — ח) עם אָז, במשמעת אולי: אף אני אלך עמם בקרי והבאתי אתם בארץ איביהם או־אָז יכנע לבבם הערל (ויקרא כו מא). — ט) במשמעת אם לא זה, א״כ זה: על כן סביבותיך פחים ויבהלך פחד פתאום או חשך לא תראה ושפעת מים תכסך (איוב כב י־יא). — ובמשמעת אם לא כך אם כן: (הוגעתם את אלהים) באמרכם כל עשה רע טוב בעיני יי׳ ובהם הוא חפץ או איה אלהים המשפט (מלא׳ ב יז).

—בַּעַל אוֹ, אדם שאין לו דעה חזקה, קבועה, ומפקפק וחושב כך או כך: ולא נשאר אנוש מבעלי בין ונמלא הזמן מבעלי או (ר״ש בן גבירול, שיר אז כסעיף).

אוב, ממנו אוֹב, אוּב.

א. **אוֹב**[1]) אב, ש״ז, מ״ר אֹבוֹת, — נֹאד ליין, גדול כגבה קומת אדם, gross. Weinschlauch; grand outre à vin; wine-skin: כי מלתי מלים הציקתני רוח בטני הנה בטני כיין לא יפתח כאֹבוֹת[2]) חדשים יבקע (איוב לב יח יט).

ב. **אוֹב**[3]) ש״ז מ״ר, אֹבוֹת — אחד ממיני הקסמים שהיו נהוגים לפנים, שהיה הקוסם לפי אמונת ההמון מעלה מתים מקברם והיו מגידים לו עתידות ומגלה להם נסתרות, והיה הקוסם (בעל האוֹב) או הקוסמת (בעלת האוב) משמיע בתחבולה קול עמים מצפצף כמו עולה מהארץ Nekromantie; necromancy; necromancie: לא ימצא בך מעביר בנו ובתו באש קסם קסמים מעונן ומנחש ומכשף וחֹבר חבר ושאל אוב וידעֹני ודרש אל המתים (דברים יח י-יא). ויבאו (שאול ואנשיו) אל האשה לילה ויאמר קסומי נא לי באוב והעלי לי את אשר אמר אליך (ש״א כח ח). ושפלת מארץ תדברי ומעפר תשח אמרתך והיה כאוב מארץ קולך ומעפר אמרתך תצפצפי (ישעי׳ כט ד).—ומ״ר: אל תפנו אל האֹבות ואל הידעֹנים (ויקר׳ יט לא). וכי יאמרו אליכם דרשו אל האֹבות ואל הידעֹנים המצפצפים והמהגים (ישעי׳ ח יט). — בעל, בעלת אוב, הקוסם באוב: בקשו לי אשת בעלת אוב ואלכה אליה ואדרשה בה (ש״א כח ז). בעל אוב זה פיתום המדבר משחיו (סנה׳ ז ז). בעל אוב זה המדבר בין הפרקים ומבין אצילי ידיו (גמ׳ שם סה:).

ג. ***אוּב**[1]), ש״ז, מ״ר אוּבים, — בית הצואר של חלוק וכדומה, הפתיחה בהחלוק שסביב הצואר: לא יכנים אדם את ראשו בתוך אוּבוֹ[2]) ויקרא את שמע אם היתה אפרקיסתו חגורה לו מבפנים הרי זה מותר (תוספתא ברכ׳ ב).

א. ***אוּב**[3]), ש״ז, מ״ר אוּבים — כל אחד ואחד מהפֵרות

---

[1]) לא נתברר מקורו. — בערב׳ משמש השם אֲוב a) במשמעת עָב, ענן. ואין להכריע אם יש איזה יחס בין אוב העברי ומלה ערבית זו. — [2]) ת״י לגינין חדתין. מנחם במשמ׳ נאדות: אין למלה זו דמיון בתורה אבל הענין מורה עליה וכו׳ הם נבלי יין הנבקעים מפני מליאותם והריפתם. ע״כ. ריב״ג כמו ת״י: חביות. רשי וראב״ע כמו מנחם, וכן החדשים.

[3]) בעקר משמעת מלה זו אין ספק, כי הכתוב בעצמו (ש״א כח ח) מבאר ענינו, אך אין לעמד על מקורה. יש סוברים כי היא היא המלה אוב שבערך הקודם, וכבר אמר ראב״ע: מגזרת וכאובות חדשים כי הם עיקר זאת האומנות. והחדשים מדמים לזה מה שבלשון הערבית זִכְּרַה b) הוא נאד וגם בטן, ונקרא, לפי סברתם, קסם זה אוב על שם הקול העמום שהיה יוצא כמו מהבטן. ויש אומרים כי מקור אוב זה הוא בהפעל הערבי אוּב a) כמו שוּב בעברית, והאוב הוא השָב מקברו, וכמו revenant בצרפתית. ואולי הסתעף השם אוב מן ע׳יב b) בערבית, כי שני השרשים האלה משתתפים בלשון ערבית במקצת משמעותיהם, ואחת ממשמעות ע׳יב הוא: היה נסתר, לא נראה, ועאלם אלע׳יב יודע נסתרות. וכן אמר ריב״ג באוב: אשר היו בעליהן דורשין בהן ידיעת הנעלם ע״כ. — השבעים תרגמו אוב במלה יונית שמשמעתה היא דבר מן הבטן, ודומה לזה בתלמוד במקום המובא בפנים.

[1]) לא נתברר מקור מלה זו. — [2]) כך גרסת הראב״ע בפרושו לאיוב (לא יט) אמר וז״ל: וי״א שהוא (השם כאובות חדשים) כדברי רז״ל לא יכנים אדם ראשו תחת אובו ע״כ. וכן בפרוש מעין גנים על איוב, ובנוסחאותינו קובו, ובהוצאת צוק׳ חיקו. ופרש מעין גנים אובו: פי החלוק שהוא בית הצואר.

[3]) משק׳ אוג תות. ולא נתברר מקורו. —

---

a) أَوْب b) زُكْرَة

a) آب b) غاب

הקטנים כעין כדורי קטנים, כמו התות, האוג, וכדומה, Beere ; baie ; berry : הסיאה והאיזוב והקורנית (חיבים במעשר) משיניצו וכל האובין [1]) אדומים משיניצו [2]) (תוספתא מעשר׳ א ד).

ב· **אוֹב**, עי׳ איב.

אוֹבֵד, אובֶדת, אובדים, אוֹבְדוֹת,—מי שהוא ברעה גדולה, בעני, בצרה, וקרוב שיאבד, Unglücklicher malheureux ; malhappy one : ברכת אוֹבד עלי תבא ולב אלמנה ארנן (איוב כט יג). אם אראה אובֵד מבלי לבוש ואין כסות לאביון (שם לא יט). תנו שכר לאובֵד ויין למרי נפש (משלי לא ו). — ואובֶדֶת : עתה דעי אחותי אשר הנני היום שבורת רוח, מרה, וכמעט גם אובדת (מח״ל מגדל עוז כ ג). ומ״ר : האם מעטים היום האובדים ומרי נפש (שם).

***אוֹג**[1]), ש״ז, מ״ר אוגים, — שם אילן וגרגריו הנותנים צבע אדום, Sumach; sumac; rhus : ובאילן האוג והחרובין האגוזים והשקדים וכו׳ (פאה א ה). וביהודה האוג והחומץ שביהודה והכסבר (דמאי א א). האוג והתותים משיאדימו (מעשרות א ב).

··**אוֹגָה**[2]). ש״נ, הנקודה במסלול הלבנה ששם היא במרחק היותר גדול מן הארץ, Apogäum;apogée: ותנועת הגלגל השני שהוא הגלגל הנוטה הוא ג״כ ממזרח למערב הפך תנועת גלגל המזלות סביב מרכז העול׳ וכו׳ ותחלתה מתחלת טלה וזו התנועה נקראת תנועת האוגה והוא גובה הירח וכו׳ (מאיר אלדבי, שבילי אמונה ב, ב).

··**אוֹגִירָה**[3]), סימן לשבע מלים שבאו בהן בגדכפת רפויות אחרי אהוי שלא כדין : (בג״ד כפ״ת

---

[1]) כך בנוסח׳ הדפוסי׳, וכן בכ״י וינה. ובכ״י ארפ׳ הוצ׳ צוק׳ האיבין. ורד״פ בחסדי דוד הגיה האזובים במקום האובים, אבל הגר״א לא הגיה, וכן הרש״א במנח׳ בכור׳ הניח הגרסה האובים, אך אינו מפרש מה הֵם. לוי הביא מלה זו בערך אֵב, ותרגם Pflanzen, וכן דר׳ שורץ בתוספתא שלו : צמחים ופרחים או ענפים רכים ואוב או איב לשון מקרא היא עודנו באבו. ע״כ. וקשה למה אחזה התוספתא כאן בשם לא רגיל זה ? ועוד שנראה ברור כי הכונה בכאן היא לסוג מיוחד ולא לצמחים בכלל. והנה בבה ז׳ו של התוספתא היא הוספה על מה ששנו בהמשנה מעש׳ א ב : האוג והתותים משיאדימו וכל האדומים משיאדימו. וע״ז הוסיפה התוספתא וכל האובין האדומין. ולכן נראה שהכונה היא למין פרות דומין לאוג ותות, שהם גרגרים. ולא נתברר לי אם יש איזה יחס בין מלה זו אוב ובין השם הערבי לכל מין פרי הגרגרים חַב a). כי אין סתירה ממה שהשם חַב הוא מהכפולים, כי אפשר שגם אוב הוא מהכפולים, כמו חום וכיוצא בו בכתיב התלמודי. ובמקור השם הערבי חַב לגרגר יש לפקפק קצת, מפני שתמוה הוא איך נסתעפה משמעה זו מהמשמעה העקרית של שרש חבב בערבית, כמו בעברית : חִבה, ואפשר שהוא משרש הבב אחר (ונוטה לזה גם פרופ׳ דלמן), וממנו נגזר אולי גם השם אוב שלנו. — [2]) כן בנוסח׳ הדפוסים ובכ״י ארפ׳ הוצ׳ צוק׳ משיכינו, ובכ״י וינה משייבינו. ואפשר שגרסה זו האחרנה היא הנכונה וצ״ל משיבינו וממנו נשתבש שבוש קל בכ״י ארפ׳ משיכינו, ונשתבש עוד יותר בנוסח׳ הדפוס משיניצו. והוא אולי פעל מיוחד בעברית להתחלת התאדמות האובים, ודומה לשמוש פעל בין בערבי׳ בנוגע לאילן : בַיַּן b) אלשג׳ר, התחיל להוציא עלים, ואולי מזה גם בטרם יבינו סירותיכם וכו׳ עי׳ ערך בִין.

a) حَبّ b) بَيَّنَ ٱلشَّجَرُ

[1]) כך נקד צ״ד, וכך הקריאה הרגילה של ספרדים ואשכנזים. וכן במשנ׳ המנק׳ הנדפסות, ודים׳ בלשון רבנן אָג, וכן קוה׳. לוי אוֹג וכן לֶו, שהצ״מ. בסור׳ אוגא, ופרש בר עלי : אילנא דסומקא שג׳רה אלשמאק. וכן הערוך : אילן ושמו בלשון ישמעאל בטיית אלסומק ובעלין שלו מתקנין העורות שקורין קורטבש ואילן העולה מאליו ביער הוא ופריו דומה לשני תולעת ומבשלין אותו וחמוץ הוא ומאדים התבשיל. עכ״ל. והרמבם בפי׳ המשנה פאה המובא בפנים אומר וז״ל : אוג הוא הסומאק אשר בארץ הצבי והוא צמח שיעבדו בו העורות. ובפרושו לדמאי א א : והאוג נקרא סומאק של ארץ ישראל והם אילנות עושין אשכלות אדומות ויאכלום. ע״כ.

[2]) בערבית אַוג a), העליון, והיא מלה מעֹרבה ומקורה בלשון פרסית אוך, וממשמשת בערבית לנקודת גבה הירח מן הארץ. וכתב ר׳ עובדיה בפרושו להלכות קדוש החדש של הרמבם פ״יב : זאת הנקודה נקראת בלשון ערבי אוג והוא המרחק הרחוק מן הארץ. וכן בספ׳ הנקרא שמימי (כ״י פלורנצה) : רום הכוכב הוא נקודה אחת היותר גבוהה מן הארץ שיהיה לכוכב ההוא והוא נקרא אַאוג בערב׳ וכן בלשון נוצרי.

[3]) י׳ דרנב׳ בהערותיו שער כי בספר שהעתיק ממנו בעל הורית הקורא כלל זה היה כתוב בערבי׳ או ע׳ירה, שר״ל או זולתן, וטעה בעל הורית הקורא וחשב כי זה סימן להמלים האלה. זה מחדד, אך קשה לחשד את בעל הורית הקורא בקלות דעת כזו ובבורות גסה כזו. וכבר חזר בו דרנב׳ בעצמו מהשערה זו

a) أَوْج

ואוי"ה בדגש ורפי יכו' רפין לעולם חוץ מן א ו ג י ר ה ופסיק ודחיק ואתי מרחוק וכו' וזה הוא פירושן א ו ג י ר ה יש בה שבע מלות ארבעה בשירת הים (ת, יח, יו, כח) וחד בישעי' (נד יב) וחד בירמי' (כ ח) וחד בדניאל (ס יח) (הורית הקורא 78). ואין על תיבה ראשונה אלא משרת והן בדגש ונקראין א ו ג י ר ה ואין להם טעם אלא קבלה ביד הסופרים (שם 79).' ארבע מלין בשירת הים משמש לשון א ו ג י ר ה (מסור' גינזב' אות ג).

אוֹגֵר, ש"ז, מ"ר אוֹגְרִים, — אדם האֹגֵר ומקבץ יחד: ויהי בארבע עשרה שנה ומאתים ואלף מיום נחתם חזון ונביא ויכתב ה א ו ג ר את הספר הזה (רסע"ג, הקד' העבר' ל ה א ג ר ו ן, הוצ' דר' הרכבי).

אוּד[1], ש"ז, מ"ר אוּדִים, — שארית גזיר עץ שחלק ממנו נשרף באש, Brandscheit; tison; firebrand: הפכתי בכם כמהפכת אלהים את סדם ואת עמרה ותהיו כְּאוּד מֻצל משרפה (עמוס ד יא). המניח את ה א ו ד בגשמים לכבותו (מכשי' ה ז). — ואמר המשורר: יעשנו עיני כ א ו ד (רסב"ג, בש"ד כו) — ובהשאל' שארית שנשאר מכליון וחרבן: ויראני את יהושע הכהן הגדול עמד לפני מלאך ה' והשטן עמד על ימינו לשטנו, ויאמר... יגער ה' בך השטן.... הלא זה (יהושע הכהן) אוּד מֻצל מאש (זכר' ג א ב). — ולזלזול: אל תירא ולבבך אל ירך משני זנבות האוּדים העשנים האלה (רצין מלך ארם ופקח מלך ישראל) (ישעי' ז ד). — ובסמיכות: רתפו עצמי עלי בנים יקרים אשר כשיד שרופים ב א ו ר אוּדֵי שרידיך (מחיר, קינות, ליון לפירת פאר). — ובהשאלה לכאב הלב מצער: שובי ועמדי יפה, כמו שחר נשקפה, כי כל עין איש בך צופה, לבו א ו ד משרפה (ישראל נאגארא, פזמונים, הוצ' ל' פרידלנדר, נב). — ומשל העם אומר: *שני א ו ד י ם יבשים ואחד רטוב יקדו היבשים את הרטוב (סנהד' לג. בארמ'). — ב) *גזיר עץ

במאמרו REJ IV 276 מפני שמצא המלה א ו גִ י ר ה בקבץ כללי המקרא בערב' בראש חומש תימני כ"י כתוב שם וז"ל: פאמא אל אוגירה תפסירה אלגאמעה פהי פי סבע מואעצ'ה לא גיר פי ג'מיע אלמקרא. ע"כ. (ובעבר': אמנם האוגירה ופרושה קבוץ, והיא בשבעה מקומות לא זולת במקרא). וכן היא נמצאת בהמסורה הוצ' גינזב' שהובא בפנים. ומוכח שזה סימן אמתי שהיה בקבלה בידי הסופרים לשבעה המקומות שבאו בהם בגד כפת דגושים אחרי אהוי שלא כדין. ומ"מ גם הפרוש שנתן הקבץ שהביא דרנב' במאמרו הנזכר להמלה א ו ג י ר ה, במשמ' קבוץ משרש אגר, אינו מספיק, ולא נתקררה בו גם דעתו של דרנב', ואעפ"י שדר' בכר (REJ XXIII, 242) נטה לפרוש זה, כבר דחה אותו דר' פורגס (במאמרו שם XXV, 148) בטענות נכונות. אך לא פחות רחוק וזר גם פרושו של דר' פ ו ר ג ס שפרש אוגירה — מצודה, סוללה, מפני שמצא כי בעל טעמי המקרא נשתמש במליצה: נשפך עליו כסוללה להדגיש האות. והנה כבר הרגיש י' דרנב' במאמרו הנזכר, כי במלה זו א ו ג י ר ה נמצאות ארבע אותיות א ה ו י, ושער כי הן ד' האותות המבטלות דגשות בגד כפת, רק לא עמד על כונת שאר שתי האותיות ג ר שב א ו ג י ר ה, והשערתו כי פרושן היא גֵר, זר, היא באמת זרה מאד. אבל בעצם הענין נראה לי כי דרנב' מצא את פתרון החידה. כי א ו ג י ר ה איננה צורה ד ק ד ו ק י ת, וזה מעיד כי בכאן צרוף של א ו ת י ו ת שנצטרפו כך כדי שיהי' להן איזו משמעה כדי להקל על הזכרון, וצרופים לזכרון כמו זה היו מצויים אז, כמו מנצפ"ך וההרכבות מאותיות השרשיות והשמושיות, וכיוצא בהן. והנה א ו ג י ר ה הוא סימן ל ש ב ע מלים שהן נזכרות בכל מקום ב ש ת י קבוצות, קבוצה אחת של א ר ב ע מלים שבשירת הים וקבוצה אחת של שלש מלים שבמקומות אחרים, ואם נניח כי להקבוצה של שלש מלים רומזת האות ג שב א ו ג י ר ה, הדבר ברור כי במקום ר שבמלה זו צ"ל ד לקבוצה האחר', ואפשר שהסימן היה בתחלה אהוי ג ד, ור"ל ב ש ל ש ה וב א ר ב ע ה מקומות בגד כפת דגושות אחרי אהוי לא כדין, וצרפו האותיות הללו למלה אחת א ו ג י ד ה כדי שיהיה לה משמע א ג ו ד ה, ועפ"י שבוש קל ר במקום ד נעשה אוגירה, ובהיות שגם ב א ו ג י ר ה מצאו משמעה, והיא של קבוץ, לא הרגישו בהשבוש, ונתקבל ונקבע הסימן בצורה זו. — ובדבר סבת דגשות בגד כפת של א ו ג י ר ה, רואה אני את דברי דרנבורג שם, שאמר שאעפ"י שבעל הורית הקורא ובעל קבץ הכללים אומרים שניהם כי אין לה טעם, אפשר שסבת הדבר היא כי בארבעה מקומות ה כ ף הדגושה אינה נבדלה מכף שניה אלא באות אחת, ובשני מקומות יש שלש מלים קטנות מתחילות בכף וגימל, ולכן הרפו רק את הכף האמצעית, ובמקום אחד רק אות אחת מבדלת בין הכף ובין ב. בכלל נכונה דעתו של דרנבורג, כי אין לחשד את בעלי המסורה שקבעו קריאת המלים בתנך ברצונם הפשוט בלי טעם וסבה לדבר, כי הנקוד שקבלנו מבעלי המסורה בכללו מעיד עליהם שהיה להם חוש דק מאד בהברת המלים בלשון העברית, והיו זהירים בזהירות רבה למסר את ההברה, שהיתה חיה בימיהם, בכל דקדוקה.

[1]) בארמ' וסור' אוּדָא, ולא ידוע מקורו. קצת החכמים גוזרים אותו מן הפעל הערבי א ו ד a), במשמ' כפף, ו ב ר ט מדמה לו השם הערבי ע ו ד b) עץ. וכל זה דחוק.

a) آد b) عُود

ישמש להניע ולהפך את הגזירים והגחלים בתנור=Schür-eisen ; fourgon ; poker : אשה לא תכנס לדיר העצים ליטול מהם א ו ד, וא ו ד שנשבר אסור להסיקו ביו"ט, לפי שמסיקים בכלים ואין מסיקין בשברי כלים (כילה לג.).

*אודין[1], (אודייני -נא אודניא) — ס"ז, — לוח רחב או לוחות מחברים יחד, בלי כרעים מתחת ישמש למשכב על הקרקע או לכסוי על איזה דבר וכדומה, Planke; plank; planche: נטלה קצרה (של מטה) ושתי כרעים טמא' מפני שהיא כשירי מטה מטה וישן עליה אם מתחילה עשאה לכן טהורה מפני שהיא כאודניא[2] (תוס' כלים ב"מ ח). ישן על גבי כסא על גבי[3] אודייני[4], גדולה מכולן אמרו אפילו על גבי קרקע לא יצא ידי חובתו (מו"ק כח.). הישן על גבי ספסל או על גבי[1] האודיינא חייב במטה כפויה (שמח' יח).

*אודן[2], ס"ז מ"ר אודנים, — כלי ימלאוהו מים יכנס בו אדם וירחץ בו גופו, וישמש לכבוס בכלל. Wanne ; baignoire ; bath : ורחצי את בגדיך באודניך (עזרת הבבלי תוכח' מוס' ט)

אוה[3], ממנו אוה, אוה, מאוה, תאוה.

אוה, פ"י, — חפץ בחוזקה בדבר מה, begehren, wünschen ; désirer, convoiter ; to wish for : כי תאוה נפשך לאכל בשר (דבר' יב כ). — ובלי ל אחריו : ונתת הכסף בכל אשר תאוה נפשך בבקר ובצאן וביין (שם יד כו). קטר יקטירון כיום החלב וקח לך כאשר תאוה נפשך (ש"א ב יו). ויאמר אבנר אל דוד אקומה ואלכה ואקבצה אל אדני המלך את כל ישראל ויכרתו אתך ברית ומלכת בכל אשר תאוה נפשך (ש"ב ג כא). — ובעבר: אין אשכול לאכול בכורה אותה נפשי (מיכה ז א). — וביחס לדברים מפשטים : נפש רשע אותה רע (משלי כא י). — ובלי נשוא אחריו : והוא (אלהים) באחד ומי ישיבנו ונפשו אותה ויעש (איוב כג יג). — ובלי השם נפש : כי בחר יי' בציון אוה למושב לו זאת מנוחתי עדי עד פה אשב כי אויתיה (תהל' קלב יג-יד). שאיוו אלוהות הרבה (סנהדרין סג.). — ועתיד מקצר : יאו היות כתר לראשם (רמב"ע דיואן). וחברו יאו כל שר ואוזן (מ' אלדרעי, לקו' קדמ' ג). -- וכבר השתמשו מקצת הסופרי' בזמננו בפעל זה קצת בענין אחר במשמ' אחל ואמרו למשל : יאוה לפלוני שנה טובה, אני מאוה לך כל טוב : ומקירות לבי אברכה ו מ א ו ה לו כי לא תהיה יגיעתו לריק (רח"י פאלק, הסכ' לס' וקרוים.

---

[1]) משק' תופין, שופין, ועי' הערה לאוכיל. מקור המלה אינו ידוע, ועי' הערה לקמן. — [2]) כך בתוספתא כ"י אירפ' הוצ' צוק', ובנוסח' באדוניא, והגר"א הגיה בארונות. — [3]) גרסת הרי"ף, והיא העקר. וטעה לוי שהביא אודייני גדולה, כי המלה גדולה שיכת להמלה מכולן. — [4]) כך גרסת הספרים שלנו. ויש גרסאות אחרות אורייני, אודיני, אדוניא, וכדומה, וכמו רוב הגרסות כן רבו הפירושים. ר"ח והערוך בשמו ורשי במו"ק פה פרשו מכתשת גדולה, ובעל המחקר על מס' אבל בספרי השנה של בריל (Brülls Jahrb. 1, 54) הביא ראיה כי המדוכה היתה משמשת לי ש י ב ה מהמאמר על מדוכה זו ישב חגי. וכן לעמידה: כפי ליה אסיתא וקום עלה (מו"ק כב :). (להשערת נורברג שם עפ"י לשון סורית אודנא-אהל אין מקום פה). אבל מה ראו חכמים להזכיר מכתשת ולא כלי אחר? ובב"ב קמד. לא הניח להם אביהם אלא אודייני פרש"י וכן רגמ"ה בור וכסויו, ותוספ' שם הביאו גרסה אחרת אידווני ופרשו ספסל ג ב ו ה. וכן ר"י גיאת : שלחן גדול שעומדים עליו. להרמבם היתה כנראה הגרסה אורייני ופרש ארון. והנה משלשה המשכבים הנזכרים בכאן ובשמח' י"א : כסא או ספסל, ואודייני, וקרקע, נראה כי אודייני הוא משכב נ מ ו ך מכסא ו ג ב ו ה מקרקע. וכן נראה מהתוספתא שאם נטלה מהמטה קצרה ושתי כרעים, וכו' ובכן קצה אחד נוגע בקרקע, היא כ א ו ד נ י א. ואפשר שבמשכב כזה השתמשו שומרי השדות כדי שלא לשכב ע"ג הקרקע מפני ה ט ח ב , וכשהיו נשברים לבעלי השדה היו מביאים האודייני שלהם, וזהו מה שאמרו בגמ' ב"ב שם שאני אודייני דלנטירותא הוא דעבידא, ויהי' דומה פרוש זה לפרושו של ר"י גיאות ור"ת שם שפרשו כמו"כ אודייני כלי תשמישו של השומר. ואולי עקר משמ' אודייני אינו מ ש כ ב נמוך אלא כל שטח של לוחות, וישמש למשכב או לכסוי, כגון לכסות בו בור וכדומה. ור"ש בו"ש בספ' המליצה (סול' דר' ככר, 37) פרש כסא קטן, וגרס א ד י נ ה. ובדבר מקור המלה לא נתקררה דעתי בכל מה שאמרו לוי וקוהוט ויסטרוב

[1]) בספרים שלנו: או ע"ג מטלתא דכרמי אודייני. אך הגר"א הגיה והשמיט את שתי המלים מטלתא דכרמי, וכן היתה גרסת הרמבן ויתר הפוסקים, ונראה כי הן פרוש שהוסיף לומד על הגליון ונכנס אחרי כן בתוך גוף המאמר.

[2]) בארמית : ר' זירא הוה יתיב ב א ו ד נ א דמיא בי מסותא (נרכו' ככ.). חזייה (עולא) לרבה בר רב הונא דיתיב ב א ו ד נ א (גרסת הערוך, וכן בכ"י, ד"ס), ובנוסח' במקום הראשן אגנא, וכאן אוונא דמיא (שבת קנח :). ולא נתברר מקורו, והמשקל אולם, כומז.

[3]) שרש ש מ י אך בשאר הלשונות לא ממש כמשמעתו בעברית, וכבר העירותי (מדרש מלים לאהב) כי נראה שבלשוננו משמש צרוף אה... לנטית הלב. בערבי' ההמונית יאמרו עַיִי במשמעת א ו ה בעברית.

ד' כוס'), — ואינו נכון.

— הִתְאַוָּה, התעוררה בקרבו תאוה, היתה לו תשוקה לדבר, begehren, sich sehnen; désirer, soupirer, to wish; aprés: „והאספסף אשר בקרבו התאוו תאוה וישבו ויבכו גם בני ישראל ויאמרו! מי יאכלנו בשר (במד' יא ד). ולא תתאוה בית רעך שדהו ועבדו (דבר' ה יח). ויתאוה דוד ויאמר מי ישקני מים מבאר בית לחם (ש"ב כג טו). — ובינוני: כי שם קברו את העם המתאוים (במד' יא לד). מתאוה ואין נפשו עצל ונפש חרצים תדשן (משלי יג ד). — ועם את אחריו: המתאוים את יום ה' למה זה לכם יום ה' הוא חשך ולא אור (עמוס ה יח). — ועתיד מקצר יתאו: ויתאו[1]) המלך יפיך (תהל' מה יב). ויתאו[1]) דויד ויאמר מי ישקני מים (דה"י א יא יז). — ועם ל אחריו: אל תלחם את לחם רע עין ואל תתאו[2]) למטעמתיו (משלי כג ו). אל תקנא באנשי רעה ואל תתאו[2]) להיות אתם (שם כד א). אם לוט נתאוה לבנותיו אם בנותיו נתאוו לו (מד"ר בראש' נא). משל למה הדבר דומה לאחד שהיה מתאוה לבנים ונולדה לו בת נודר בחיי בתו (מכילתא פרשת בא, טז).

ב. התאוה, התאויתם (במדב' לד י) עין תאו.

אַוָּה[3]), ש"נ—תשוקה ורצון לדבר מה, Lust, Begehren; plaisir, désir; lust: בכל אות נפשך תזבח ואכלת בשר (דבר' יב טו). ועתה לכל אות נפשך המלך לרדת רד ולנו הסגירו (את דוד) ביד המלך (ש"א כג כ). באותי ואסרם (הוש' י י). — ולתאוה בין זכר ונקבה: פרא למד מדבר באות נפשו שאפה רוח תאנתה (ירמ' ב כד).

או"ה, ר"ת אסור והתר

---

[1]) כך באלף קמוצה לפי עדות הרד"ק (מכלול דף קית) וכן במקראו' גדולות דפוס ראשון. וטעם קמצות זו לפי דעת הרדק מפני פעולת ההקש של צורת ידיו רגליו וכיוצא בזה, (בקצת כ"י כתוב ויתאיו. קניג). אולסה' ובטכר—מזכירים נקוד זה ואינם נותנים טעם לדבר. שטדה רואה בזה פעולת הוו שסגולתה להאריך קול הפתח שלפניה, וכן קניג. נזניו' קויץ מפקפק. והעיד נורצי במ"ש לדה"י א יז כי במקצת ספרים מדויקים הוו בפתח, והוא מסכים לזה, וכן בר חולק על קריאת אָו ומחזיק בקריאת—אַו — [2]) כך במקג"ד הראשנ'.

[3]) מן אוה. והנה קצת חכמי הלשון סוברים כי נמצא גם משקל זכר, אַו, אָו במשמע' זו: אל למלכים למואל אל למלכים שתי יין ולרוזנים או שכר (משלי לא ד), שכך הוא הכתיב (כך במ' וקני'). אבל יותר מסתבר להגיה אַל שכר.

אוֹהֵב, אֹהֵב, ש"ז, כנוי אוֹהֲבִי (אֹהֲבִי) אוֹהַבְךָ (אֹהַבְךָ) לנק' אוֹהֶבֶת כנוי אוֹהַבְתִּי (אֹהַבְתִּי) אוֹהַבְתֵּךְ וכו', אוֹהֲבִים, אֹהֲבִים, אוֹהֲבוֹת (אֹהֲבוֹת), — א) מי שאֹהֵב את חברו, ידיד, Freund; ami; friend: נאמנים פצעי אוהב ונעתרות נשיקות שונא (משלי כז ו). איש רעים להתרועע ויש אֹהֵב דבק מאח (שם יח כד). ואתה ישראל עבדי יעקב אשר בחרתיך זרע אברהם אֹהֲבִי (ישע' מא ח). הלא אתה אלהינו הורשת את ישבי הארץ הזאת מלפני עמך ישראל ותתנה לזרע אברהם אֹהַבְךָ (דה"י ב, כ ז). אֹהֲבַי ורעי מנגד נגעי יעמדו וקרובי מרחק עמדו (תהל' לח יב). וישלח (המן) ויבא את אֹהֲבָיו ואת זרש אשתו (אסתר ה י).—ואמר בן סירא: ° אוהב אמונה אין מחיר ואין משקל לטובתו (ב"ס גניזה ו יד). אל תמיר אוהב במחיר ואח תלוי בזהב אופיר (שם ז ח). יין חדש אוהב חדש, וישן אחר תשתינה (שם ט י). האוהב והשונא (פסול לעדות) אוהב זה שושבינו (סנה' ג ה). מי שזכה בקטורת והיה נוטל את הבזך מתוך הכף ונותנו לאוהבו (תמיד ו ג). נראין כאוהבין בשעת הנאתן (אבו' ב ג). שלשה אוהבין יש לו לאדם בחייו בניו וממונו ומעשיו הטובים (פרקי דר"א לד.). כשיריבו האוהבים יתישבו (ישמחו) האויבים (Brülls Jahrb. VII, 24). אמרו החכמים האוהב הנאמן מי שהתנדב לך בממונו בעת צרכך, בנפשו בעת צרתך (מבחר הפנינים, בחינת האוהבים). אמר החכם: שני דברים אין בעולם יותר מעטים מהם ובכל יום ויום יוסיף מיעוטם; ממון מהתר שתוציאו אותו לשם שמים, ואוהב נאמן שתבטח בו (שם אגדת אוהב הנאמן). ושמע איש לניטפשון החכם מתפלל לאל לשומרו מאוהביו וכו' (רשב"ן דורן מגן אבו' א ו). וכן אמרו החכמים האוהב אחד הוא או הוא או אחת (סוף שם). אמר החכם ד' דברים טובים יותר כשהם ישנים מחדשים: היין והדגן והשמן ועל כולם האוהב (ר"י מודינא למח לדיק). — ב) *איש אוהב אשה, Liebhaber; amant; lover: אוהבתו באת ואינה מוצאת אותו וכו' אוהבה בא ואינה מוצאת אותו (ירוש' ע"ז פרק ב הלכה א). משל לאשה שהיתה אצל אוהבה ונשבעת בחיי בעלה (מד"ר ויקרא כו). כמה חכם אדני המלך ידע שנתתי עיני באחר, ידע שיש לי אוהב ונתן לי את הגט (מדרש תהל' קלח).

אוה"ח, ר"ת אור החיים.

א"ה"ע, ר"ת אומות העולם.

אוה"ש ר"ת אוצר השרשים.

***אוּוֵי**, ש"ז, שם"פ מן אוה: והן בשלם סכו וכו' באהל אוויו (ר"ת קליר, אז היתה חנית סכו, א' סכות). זועמו באוּוים וממאוים נסחו זורו באפסים ולא נחו (סליחו' ה ע"ת). או דרך אווי וחמוד (סורית סקורא, יב).

***אוָז**[1] אוז אוּז אוֹז, ש"ז מ"ר אווים, אוזים, אוזים, אוזים,—עוף מימי ובשרו נאכל, ויש בו ביתי ומדברי, Gans; oie; goose: אמר שמואל אווז ואווז הבר כלאים זה בזה (ב"ק נה.). אווזין ותרנגולין וכל דבר שטפולו מרובה משכרו (ב"מ כח:). ומ"ר ואלו נחמו בבני אווזיו ימלא פי שחוק אברה בעודי (עמנואל מחבר' ט). — אוז מדבר: אווז עם אווז מדבר כלאים זה בזה (ירוש' כלאים פ' ח' בסופו). אווז ביתי ואווז הבר (סמ"ג רפא). אווז ישובי ואווז מדבר, (ס' החנוך, רמד).—אוז הים, אוז גדול ארוך הצואר השוחה בים Schwan; cygne; swon: אוז עם אווז הים וכו' אם בשעה ששניהם ביבשה את אמר (שהם כלאים זה בזה) בשעה שאחד ביבשה ואחד בים לא כ"ש (ירוש' כלאים פח). — והיה האווז סימן לחכמה למי שראהו בחלום: הרואה אווז בחלום יצפה לחכמה (ברכות נז.). — בר־אוז עי' ערך זה.

[1]) בארמי' אווזא, סורי' וזא, בערבי' אִוַּז a) בלשון המוני' וז, ואמר ס' פרנקל, כי הוא שאול בערב' מארמי' ומקורו בלשון רומית avis עוף בכלל. וכן בלשונות שהסתעפו מלשון רומית התיחד השם avis להמין המיוחד, ונהיה בצרפתית oie, בספרדית auca וכו' (ליטרה, מלון לשון הצרפתית).— ובדבר נקוד השם אוז, הנה אין לנו נקוד בקבלה בכתב אלא בארמית למספר רבים: בתשעה ביה (של חדש ניסן) נכסין (היהודים) חיון ואַוָּזין ואכלין ושתין ומתפנקין (תרגום שני אסתר ג ח). צ"ד אַוָּז, וכן מער' המער' ור"א בחור בתשבי. בוקשד' אַוָּז, וכן כשתלי, לוי, קוה' וכן בתוה"ט. הקריאה המקבלה של הספרדים היא אוָז ומ"ר אוָזים, משקל שאין לו אח בשמנה ועשרים משקלי שמות העוף שנשארו לנו מהעברית הקדומה. והאשכנזים מפתחים בנפרד האלף והוו, ודומה לזה השם שחף. במ"ר קוראים אוזים ע"מ שלוים. וכן נקד בעל תוה"ט את הרבים אוזים על פי מה ששגור בפי האשכנזים, אעפ"י שנקד הנפרד אוז ודינו ברבים אוזים.

a) إوَز وَز

כְּנָפַיִם, *מָקוֹר, נוֹצָה, וכל יתר הדברים המשתפים לכל העופות עין עוף.

*קַקָּה, קול האוז וכר האוז. — *קָק, כנוי להאוז על שם קולו. — *קָקִים לְבָנִים, כנוי של החול לאנשים זקנים רגזנים.

***אוּזָה**[1], אוּזָּה, ש"נ, מ"ר אוזות, אוזות, אווזות, נקבת האוז: אז בא כומר אחד ועשה בכישוף אווזה (מנהג' של ווירמייזא). וראה תשב"ץ שהתיר הר"מ ז"ל אווזות שנמלחו עם הכבד (תשבץ מנהגי הר"מ מרוטנבורג, שלח). כשטגנו עוד את האווזות (שו"ת הרא"ש יט א). וששאלת על אווזה דידן שנשברה גולגלתה (שם כה). גם האווזות השמנות אשר דמה רבב"ח בהן ערבות ג"ע (דרך אמונה כ ו ג). מה נאכל בשבת של נחמו אחרי שהכתוב אסר את האווזות (עמנואל מחברת כב). רב נרפשה בסלת נפשה, ברקרק רפשה כאווזה (יעקב עמנואל פרנסים, לכי מודת). המביא אווזות שחוטות וכו' שכל מחיתו היה אפשר שתי זוגות אווזות (ר"י עמדין, התאבקות). — *כנוי להדבקים בהכהן המתקן הטשחי יוח' הוס, (שמשמעתו הוא אוז) שנשרף בגלל מינותו בשנת 1415: ויתנו לב מלכי הערלים להלחם בבעלי אמונה ההיא אשר יקראו אווזות ולכלותם מעל פני האדמה (מעשה, הליכות קדס פאלק).

***אוָּזָן**, ש"ז,— מי שמחבר שירים שקולים: וחברו יאו כל שר ואוזן (מסה אלדעי, לקוטי קדמ' ג).

אוֹי[2], מלת הקריאה לצער ותוגה Wehe! Ach! Hélas! oh!; alas!: וישא (בלעם) משלו ויאמר אוי מי יחיה משומו אל (במד' כד כג). לכן כה אמר אדני ה' אוי עיר הדמים גם אני אגדיל המדורה (יחז' כד ט). — ועם לְ להמדבר: ויאמרו (הפלשתים) אוי לנו כי לא היתה כזאת אתמול שלשם אוי לנו מי יצילנו מיד האלהים האדירים האלה (ש"א ד ז-ט). ואמר אוי לי כי נדמיתי כי איש טמא

[1]) משקל יְעֵנָה, וזו היא הקריאה המקבלה של האשכנזים וכן קריאת מ"ר אִוְזוֹת, ע"מ אַשְׁפּוֹת עַשְׁתּוֹת שרשות; ובהתשבי אוּזּוֹת, מ"ר מן אוזא.

[2]) אשור' אוּא, ערב' וַא וַי a), ארמ' וסור' וַי.

a) وَا وَى

שפתים אנכי ובתוך עם טמא שפתים אנכי יושב (ישעי' ו ה). אוי לנו כי שדדנו (ירמ' ד יג). אוי לי אמי כי ילדתני איש ריב ואיש מדון לכל הארץ (שם יה י). אוי לרשע אוי לשכנו (נגע' יב ו). אוי לי שראיתיך בכך (שבת לג :). אוי לי דברים שבינו לביני שח לאשתו (אבות דר' נתן, פרק ז). אוי לנו טובה זו שאבדנו (שם פרק לב). — ולנוכח' ונסתר: אוי לך מואב אבדת עם כמוש (במד' כא כט). אוי לך ירושלם לא תטהרי אחרי מתי עד (ירמ' יג כז). אוי להם כי נדדו ממני שד להם כי פשעו בי (הושע ז יג). אוי לנפשם כי גמלו להם רעה (ישעי' ג ט). אוי לרשע רע כי גמול ידיו יעשה לו (שם יא). אוי לו לאדם שרואה את הוריו באומנות פגומה (תוספתא קידוש' ה יד). יצא לו (הורקנוס בן ר' אליעזר) והיה צועק אוי לי שנטרפה דעתו של אבא (ירוש' שבת א ה). אוי להם לבנים שגלו מעל שלחן אביהם (ברכות ג.). אוי לו לדור שאתה פרנסו שאי אתה יודע בצערן של ת"ח (שם כח.). אוי לו לפפוס שנתפס על דברים בטלים (ברכות סא:). אוי להם לבריות שלא למדו תורה (יומא פו.). אוי לו למי שעלתה בימיו כך (שם כד.), אוי להן לבריות שרואות ואינן יודעין מה רואות (חגיגה יב :) אוי לי אם אמר ואוי לי אם לא אמר (ב"ב פט :). אוי למי שהכלים את העני אוי לו (רמבם, מתנ' עניים י). — ועם ל.... להורות הסבה: אוי לה לאותה בושה אוי לה לאותה כלימה (ב"ב עה :). אוי לשלש שנים שאבדתי בבית אבא (נדה מה.). — ועם נא אחריו: כי קול כחולה שמעתי צרה כמבכירה קול בת ציון תתיפח תפרש כפיה אוי נא לי כי עיפה נפשי להרגים (ירמ' ד לא). אמרת אוי נא לי כי יסף ה' יגון על מכאבי (שם מה ג). אוי נא לה אמרה רקת כי אבדה כלי חמדתה (מו"ק כה :). — ועם על להורות הסבה. אוי לי על שברי נחלה מכתי (ירמ' י יט). אוי לו על אשתו אוי לו על אשת אחיו (יבמות כט.). ראה את בית המקדש אמר אוי לנו על זה שחרב (אבות דר' נתן פרק ד). — ועם מ להורות מקור האוי: אמר ר' יהושע בן לוי בכל יום ויום בת קול יוצאת ומכרזת אוי להן לבריות מעלבונה של תורה (אבות ו ב). — אוי לי מיוצרי ואוי לי מיצרי (ברכות סא.). אוי לי מבית ביתוס אוי לי מאלתן אוי לי מבית חנן אוי לי מלחישתן אוי לי מבית קתרום אוי לי מקולמסן אוי לי מבית פיאבי אוי לי מאגרופן (פסחי' נז.). ואוי אוי: ויהי אחרי כל רעתך אוי אוי לך נאם אדני ה' ותבני לך גב ותעשי לך רמה בכל רחוב (יחזק' יו כג-כד). — ועם היחס קודם: למי אוי למי אבוי למי מדינים למי שיח למי פצעים חנם למי חכללות עינים למאחרים על היין (משלי כג כט). — ובחבור עם אבוי: אוי ואבוי עליך אלכסנדר איך נמשלה יציאתך אל העולם ליציאתך מן העולם (ר"י חריזי מוסרי הפלסופים ג ה). — בלי אוי ואבוי: ויצאה נשמתו בבת אחת בלי אוי ואבוי (מנהגים של וירמזא ח' אפשטין).

אוֹיֵב [1], אֹיֵב, ש"ז, לנק' אוֹיֶבֶת אֹיֶבֶת, כנוי אוֹיְבִי אֹיְבִי, אוֹיִבְךָ [2] אֹיִבְךָ, אוֹיְבֵךְ אֹיְבֵךְ, אוֹיַבְתִּי אֹיַבְתִּי, מ"ר אוֹיְבִים אֹיְבִים, אוֹיְבוֹת אֹיְבוֹת, כנוי אוֹיְבַי אֹיְבַי, אוֹיְבֵיכֶם אֹיְבֵיכֶם, — אדם שיש לו איבה לחברו, שונאו ומבקש להרע לו, וכמו כן עם אשר מלחמה לו בעם אחר, Feind; ennemi; enemy: אמר אויב ארדף אשיג אחלק שלל (שמות יה ט). אשכיר חצי מדם וחרבי תאכל בשר מדם חלל ושביה מראש פרעות אויב (דבר' לב מג). כרוח קדים אפיצם לפני אויב (ירמ' יח יז) אם לוא הפגעתי בך בעת רעה ובעת צרה את האיב (שם יה יא). אל תצאי השדה ובדרך אל תלכי כי חרב לאיב מגור מסביב (שם ו כה). דרך קשתו כאויב נצב ימינו כצר ויהרג כל מחמדי עין (איכה ב ד). ויאמר שאול אל דוד למה ככה רמיתני ותשלח את איבי וימלט (ש"א יט יז). האירה עיני פן אישן המות פן יאמר איבי יכלתיו (תהל' יג ד-ה). יצילני מאויבי עז משנאי כי אמצו ממנו (ש"ב כב יח). כי תפגע שור איבך או חמורו תועה השב תשיבנו לו (שמות כג ד). בנפל אויביך [3] אל תשמח ובכשלו אל יגל לבך (משלי כד יז). וכי ימצא איש את איבו ושלחו בדרך טובה (ש"א כד כ). אל תשמחי איבתי [4] לי כי נפלתי קמתי (מיכ' ז ח). ותרא איבתי

---

[1]) מן איב. עי' זה. שם ע"ם סופר, ובא ביחס הישר במעט בכ"מ מלא, ובהרבה מקומות גם בנטיות, בכנ' ורבים, אפילו בספרים קדומים בלי ספק. — [2]) נשמר קול החירק הקדום, כמו אספך, בפרשך, גדלך, מקדשכם. — [3]) כתיב אויביך, קרי אויבך. — [4]) נמסר במסורה: ב וחסר ומלעיל. והזכיר זאת רדק בפרושו ובמכלול. וכתב מ"ש: במקצת ספרים מלרע בפשט אחד לבד וכן ותרא איבתי שבסמוך

ותכסה בושה (שם י). אין לה (לירושלם) מנחם מכל אהביה כל רעיה בגדו בה היו לה לְאֹיְבִים (איכה א ב) אֹיְבֵי איש אנשי ביתו (מיכה ז ו). ויאמר בלק אל בלעם מה עשית לי לקב אֹיְבַי לקחתיך והנה ברכת ברך (במד' כג יא). רחב פי על אוֹיְבַי כי שמחתי בישועתך (ש"א ב א). בשוב אוֹיְבַי אחור יכשלו ויאבדו מפניך (תהל' ט ד). וְאֹיְבַי [1]) חיים עצמו ורבו שנאו שקר (תהל' לח כ). ועתה הצילנו מיד אֹיְבֵנוּ ונעבדך (ש"א יב י). ויהי כאשר שמעו כל אוֹיְבֵינוּ ויראו כל הגוים אשר סביבתינו ויפלו מאד בעיניהם (נחמ' ו יו). יהודה אתה יודוך אחיך ידך בערף אֹיְבֶיךָ (ברא' מט ח). כן יאבדו כל אוֹיְבֶיךָ ה' (שופ' ה לא). ורדפתם את אֹיְבֵיכֶם ונפלו לפניכם (ויקרא כו ז). ויירש זרעך את שער אֹיְבָיו (ברא' כב יז). הרימות ימין צריו השמחת כל אוֹיְבָיו (תהל' פט מג). ברצות ה' דרכי איש גם אוֹיְבָיו ישלם אתו (משלי יו ז). עזבתי את ביתי נטשתי את נחלתי נתתי את ידידות נפשי בכף אֹיְבֶיהָ (ירמיה יב ז). והבאתי מרך בלבבם בארצת אֹיְבֵיהֶם ורדף אתם קול עלה נדף ונסו מנסת חרב (ויקרא כו לו). וימכרם (אלהים) ביד אוֹיְבֵיהֶם מסביב ולא יכלו עוד לעמד בפני אוֹיְבֵיהֶם (שופט' ב יד). וינחם (את ישראל) לבטח ולא פחדו ואת אוֹיְבֵיהֶם כסה הים (תהל' עח נג). כמעט אוֹיְבֵיהֶם אכניע ועל צריהם אשיב ידי (שם פא יה). — ו א ו י ב ושונא: ולא ידון (הַדַּיָּן) למי שהוא ש ו נ א ו אעפ"י שאינו א ו י ב לו ולא מבקש רעתו (למכס סנה' כג).

אוֹיָה[2]), — כמו אוי: אוֹיָה לי כי גרתי משך שכנתי עם אהלי קדר (תהל' קכ ה). — ואמר המקונן: אצבעותי שפלו ואשיותי נפלו אוֹיָה, בני ציון גלו וכל אויבי שלו, אוי מה היה לנו (קינות לתשעה באב).

אֱוִיל[3]), שת"ז, לנק' אֱוִילָה, מ"ר אֱוִילִים, אֱוִילוֹת, — אדם שאין לו שכל ודעת, närrish ; sot; foolish : באו ימי הפקודה באו ימי השִׁלֻּם ידעו ישראל אֱוִיל הנביא משגע איש הרוח (הוש' ט ז). כי אֱוִיל עמי אותי לא ידעו בנים סכלים המה ולא נבונים המה (ירמ' ד כב). חכם לב יקח מצות וֶאֱוִיל שפתים ילבט (משלי י ח). — וכמו שֵׁם: דרך אֱוִיל ישר בעיניו ושמע לעצה חכם (שם יב יה). בפי אֱוִיל חטר גאוה ושפת חכמים תשמורם (שם יד ג). כי לֶאֱוִיל יהרג כעש ופתה תמית קנאה (איוב ה ב). — ומ"ר: אך אֱוִילִים שרי צען חכמי יעצי פרעה עצה נבערה (ישע' יט יא). חכמה ומוסר אֱוִילִים בזו (משלי א ז). — ומשל: אם תכתש את ה א ו י ל במכתש של חרשים (פסקתא ר"כ שקלים). א ו י ל מפתח יביט אל בית (פרקא דרבינו הקדוש כמס בן סירא). — ולנק' אֱוִילָה: ולשון נקבה על ההקשה א ו י ל ה ע"מ גביר וגבירה (ריב"ג, שרשים ערך זה). — *אֱוִיל חֵשֶׁק: אלך כמתהולל בלי לב עד כי אויל חשק קראוני (מ' בן עזרא, תרשיש ד).

אִוֶּלֶת, תכונת אדם אויל, אשה אוילה. — *אָטוּם, אֲטוּם הלב, אֲטוּם הנפש, *אֲטִימוּת הנפש — *אָרוּךְ, כנוי לאויל והשם *אֹרֶךְ.

בְּהֵמָה. — בּוּר. — *בּוּרָךְ, אדם בלי דעה. — בַּעַר, נִבְעָר כבהמה. — *בַּרְבָּה, דבר אולת, שאין בו טעם, ספור דברים בטלים שמספרים לאדם.

*גַּלְגָּל, כנוי לאויל. — *גֹּלֶם, אדם שאינו מבין מדעתו לעשות מאומה, וצריך לצוות לו כל דבר.

דַּעַת, קל הדעת, חסר דעת.

הֶבֶל, הֲבֵל הֲבָלִים. *מַהְבִּיל, אוחז, מאמין בהבלים.

חֲמוֹר, כנוי לאויל.

*טְמְטָם, מטמטם המוח. — *טַעַם, דברים שאין להם טעם. — *טִפֵּשׁ, אויל גדול, בלי כל דעת. *טִפְּשׁוּת.

יאל, נוֹאַל, היה אויל.

כְּסִיל, מי ששכלו עצל, אויל.

מוֹחַ, *אין לו מוח בקדקדו.

סַגְרִיד, *נולד ביום סגריד. — סָכָל, אדם חסר כל ידיעה. — סִכְלוּת. — *סָבִים, *סַכְסָן, בלי דעת.

עִוֵּר, *עָנִי בדעת.

פֶּתִי, קל הדעת. — *פֶּתִי שָׁחוֹר כנוי של חבה

ובספרים מדוייקים שניהם מלעיל. ולכן יש סברים שהיוד נוספה ואיננה יוד הכנוי, אבל כבר אמר רד"ק: אפשר שהיוד לכנוי אעפ"י שהמלה מלעיל. וכן רוב החדשים, ולא נתבררה סבת שנוי זה. — [1]) יש סברים שזה בינוני פעל, ר"ל האיבים אותי בחיי (קניג ג רלו).

[2]) ה נוספה לשגב המושג, ומלעיל.

[3]) משק' אֱלִיל. מלה עברית אין לה חבר בלשונות האחיות.

שִׁגָּעוֹן, מְשֻׁגָּע, – *שׁוֹטֶה, *שְׁטוּת. – שֵׂכֶל: חֲסַר שֵׂכֶל, נֶגֶד הַשֵּׂכֶל, עָב הַשֵּׂכֶל, צַר שֵׂכֶל, קְצַר שֵׂכֶל. – *שׁוּפְטָנִי, פתי אדם בלי דעת.

*תָּמִים, מי שאינו ערום, מי שמאמין מה שאומרים לו. – *תְּמִימוּת. — *תָּרָד, *תָּרוּד *תָּרוֹר, *תָּרָך, שוטה מבוהל.

אֱוִילִי, שת"ז, לנק' אֱוִילִית, מ"ר אֱוִילִיִּים, אֱוִילִיּוֹת, — תאר מגבר ומנחץ מן אֱוִיל, ור"ל אויל מאד, sehr närrish; très sot; foolish: ויאמר ה' אלי עוד קח לך כלי רעה אֱוִלִי כי הנה אנכי מקים רעה בארץ הנכחדות לא יפקד הנער לא יבקש והנשברת לא ירפא (זכרי' יא יה יו). ואמר המשורר: הוי פרחת אוילי בן חסר טעם (ילג מבליס א יח). — וללא בע"ח: אגב איערך יקירי על דבר אחד אוילי שנהג ר"ש בלוך בכל הספר (ריב"ל, כאר ילחק ק ז).

***אֲוִיר**[1]), אֲוִיר, אֲוֵיר, אַוִּיר, אֲוִיר, ש"ז, מ"ר אֲוִירוֹת, אֲוִירִים, אֲוִירִים אַוִּירִים, אֲוִירִים, — כעין אד יבש זך, לא נראה, הממלא את חלל העולם סביב הארץ, Luft; air: ושמש במשמעת א) חלל העולם, Raum; éspace; space: היתה (האשה) עומדת על ראש הגג וזרקו (את הגט) לה כיון שהגיע (הגט) לאויר הגג (ר"ל לחלל העולם שמול פני הגג) הרי זו מגורשת (גיט' ח ג). נשפך (הדם) באויר (אהל' ג ג). מגדל שהוא עומד באויר (שם ד). כותל שהוא לאויר (שם ו ג). חלון שהוא לאויר (שם יג ב). דירה שתשמישיה לאויר כגון הבורגנין שבשדה (תוספ' עירו' ג ט). עמוד שהוא מוטל באויר (שם אהל' יג ט). ארובה שהיא לאויר ואין בה פותח טפח (שם יא יז). אמר ר' שמעון בן יוחאי אין אנו יודעין אם פורחין הן (המאורות) באויר ואם שפין ברקיע (מד"ר ברא' ו). כיון שיצא (הילד) לאויר העולם נפתח הסתום ונסתם הפתוח (נדה ל:). וילך דוד ואנשיו בדרך וכי באויר היה להם ללכת (מדר' תהל'). נטל הקבה ארונו של אהרן והעבירו מעל המחנה וראו כל ישראל ארונו של אהרן פורח באויר (פרקי ר"א יז). — ובמליצה: היתר נדרים פורחים באויר (תוספתא חגי' א ט). ר"ל אין לזה שום יסוד. ומשל: זרוק מטה באויר לעקרו נופל (מדר' במדבר כ). — ומוקף מחצות: ובית שער לאוירה של חצר (אהל' י ח). כל אויר שתשמישו לבית דירה כגון הדיר והסהר והמוקצה והחצר (תוספתא עירו' ג ט). מעשה שהביאו קופות של עצמות מכפר טבויא והניחום באויר בית הכנסת (שם אהל' ד ב). אויר סוכה פסול בשלשה (ב"ב קסב:). —וכמו"כ חלל הכלי: נכנסו ידיו לאויר כלי חרס (ידים ג א). כורת פקוקה בקש ומשולשלת לאויר התנור (כלים מ א). וטבול יום שפשט ידו לאויר הבית (תוספתא טהרה יב). — ב) עצם האד הממלא את חלל העולם, Luft; air: האויר שממנו נוצר הרוח למעלה מן המים והאש למעלה מן האויר שהאש קלה מכלם (מד"ר במדבר פרשה יד). המחן (את אפר הפרה) באויר (תוספתא פרה ט). אמר רב אויר מגדל (של דור הפלגה) משכח (סנה' קט.). ויאמרו לו (להמלך אוגיאם) חכמיו לא אויר ארצנו כאויר ארץ כתיים ולא מימינו כמימה, על כן חלתה המלכה בהשתנות עליה האויר והמים (יוסיפון פר' ג).

---

[1]) יונית ἀήρ, רומ' aer; בסורית אַאר, אַאִיר, מ"ר אַאוראת, אַאראת. ובדבר נקוד המלה, הנה בתרגום ירושלמי ע"פ על פני רקיע שמים (ברא' א כ) אֲוֵיר האלף פתוחה והאות ו דגושה וצרויה. וכן נקדוה אברהם הבלמשי בספר מקנה אברהם, אליהו בחור בספר התשבי ולוי, וכן הקריאה המקבלה של הספרדים האות ו מונעת בתנועת צירי (סגול ארוך). אך האלף באה בשירי יהודה הלוי חטופה, כנראה מהבתים המובאים בפנים, שהראשון הוא ע"מ שתי תנועות ויתד ושתי תנועות ויתד, ובשניהם משמש אויר במקום יתד. והאשכנזים מניעים את האות ו בתנועת חירק, וממה שהם קוראים אויר בטעם מלעיל מוכח כי במבטאם האלף איננה הטופה, כי הם נוהגים להטעים אות הטופה בבוא אחריה אות סגולה (אֱמֶת—אֶמֶת, אֲשֶׁר אֶשֶׁר), או חלומה (אֱגוֹז—אֶגוֹז, אֱדוֹם —אֶדוֹם) אבל אם אחרי האות החטופה באה אות קמוצה (אֲגַם, אֲרָם) והרוקה (אֱהִי, אֱוִיל, אֲנִי, אֲרִי) נוהגים לחתוף את החטופה ולהטעים האות שלאחריה. ואעפי"כ חטפו קצתם את האלף, (עי' בפנים מ"ר למשמעה ב). והיוצא מזה כי ארבע צורות למלה זו: אֲוֵיר (תרגום ירוש', אברהם בלמשי וכו'), אֲוִיר (מבטא ספרדים ור"י הלוי). ולשתיהן אין הקש במשקלי השמות שנשארו לנו מעברית הקדומה, זולתי משקל פְּעֵל (מַקֵל), פְּעֵל (זְאֵב), שניהם בלי יוד. והצורה השלישית היא לפי מבטא האשכנזי אַוִּיר, ע"מ סַפִּין (כמו"כ מלעיל במבטא האשכנזים), והרביעית אֲוִיר אוירים (אנא הואל, כך גזרו), על משקל בְּרִיחַ. ובמשנ' מנק' כ"י פרמה אֲוִיר, אוּר.

וששה חדשים הולכת (החמה) לחמם האויר (רשב"ג, כתר מלכות). חיי נשמות אויר ארצך וממ֗ר דרר אבקת עפרך ונפת צוף נהריך (ר"י הלוי, ציון הלא תשאלי). וכל יום אשאפה רוח פאת ים, ואשתומם לנוכח משכנותיו, ואלי יעלה ריח בשמיו ואכיר באֲוִיר עב תמרותיו (הנ״ל, הלכי ים). ומ"ר: ברית נחלקה לאווירות (לאויר של כל מקום שיהי' נעים ליושבי המקום) (מד"ר בראש' לד). עונינו גברו עד שמי אֲוִירִים (סליחות מנחם יוה"כ, אנא הואל). זעקו וחננו לאל משפיל ומרים, חנונים מקשיב משמי אֲוִירִים (רשות לשבת הגדול, כך גזרו, מחזור רומני). — ג) מזג האויר, העת, Wetter; temps; weather: היה להם אויר יפה כמן הפסח ועד העצרת (מד"ר בראש' לד). — ד) שטח חלק, לא כתוב בגליון סביב להכתב, וכמו"כ הרֶוַח החלק שבין השורות, Raum zwischen Zeilen; espace entre lignes; space bet. lines: שני שיטין שאמרו (שאם חתימות העדים מרוחקות מגוף השטר השטר פסול) הן ו אוירן וכו' שיטה אחת ושני אוירין וכו' ושלשה אוירים (כ"ב קסג). ובמזרח יש י"א עמודים צא א' מהם וכו' נשארו שם עשרה אוירים ועשרה עמודים בכ"ה אמה אויר ועמוד לה' אמות תן מהם ג' אוירים לג' עמודים וכו' וישארו לבד אוירים וכו' (חזקוני תרומה כז יח). יריעות עזים שהיו מחזיקות שלשים אמות באורך צא מהם כ"ד אמה ומחצה לי"ט אוירות נשאר לך ה' אמות ומחצה למקום (שם שם). — ד) *אויר רע, חלירע, colera: בענין חשש אויר ר"ל (רחמנא לצלן) תיכף כשיודע לבעה"ב חשש מה בביתו תיכף ומיד יודיע הדבר לפה (פנקס קראקא שנת שנה, אוצ"ס ד). — ה) *כל גוף אשר צורת האויר לו, גז, gaz. ומ"ר אוירים: אוירים או גופים מתפזרים הן המה הגופים אשר חלקיהם יכספו להתרחק זה מזה בכל זמן אשר ימצאו מקום מוכשר להתפשט בו (לבי רכינוכין, תולדות הטבע והמים פר' ג). חכמת הכעמיה (הכמיה) תורנו לדעת כי נמצאו מיני אוירים רבים מאד השונים איש מאחיו במשקלם, בצבעם ורוחם ובכל יתר סגולותיהם (הנ״ל, הרכבה והפרדה סימן קפג). — אֲוִירִים [1]), — מרומי האויר: אל תעופי בגאונך כעוף הפורח בַּאֲוִירִים (תוכח' מוס', עזרא הבבלי תוכח' ט).

[2]) לפי הקש שָׁמַיִם.

אֵד, גוף *אֵדִי, שיש לו מתכונת ומראה האד, האויר הוא גוף אדי. — *אִדָּה, התנשא באויר. *אֲוִירִי, *אֲוִירִי, שיש בה מתכונת האויר. — *אֲוִירִיּוּת, תכונת האויר. — *אֶתֶר, אויר טהור, דק, הממלא, לפי דעת חכמי הטבע, את כל חלל העולם ממעל להאויר.

*גַּלֵּי הָאֲוִיר, הנעשים מכל תנועה בו.

דָּאָה, עף מהרה.

זַךְ, *זָכִיךְ, האויר הוא זך, שאפשר לראות דרך בו.

*טָס, עף, *טִיסָה.

*יְסוֹד, האויר הוא אחד מארבעה היסודות לפי דעת הקדמונים.

*כַּדּוּר הָאֲוִיר, להתעופף בו באויר, עין כדור.—

∞מֹאזְנֵי הָאֲוִיר. כלי לשקל את לחץ האויר.—

*מְנִיפָה, *מְרְוָחָה *רְפָפָה, כלי ישתמשו בו אנשים ונשים להניע האויר לעשות קרירות. — ∞מַשְׁאֵפָה מכונה לשאף בו האויר מאיזה מקום למען תהיה שם ריקות אמתית.

נָשַׁם, שאף האויר דרך נחיריו והכניסו לתוך הריאה וכו'.— *נְשִׁימָה, עין במקומו. —

סוּפָה, סְעָרָה, עין רוח. — *סְפוֹגִי, *סְפוֹגִיּוּת. — *סְפִינַת הָאֲוִיר, *סַפַּן הָאֲוִיר, מי ששט באויר בכדור האויר. — *סַפִּירִי, זך, *סַפִּירִיּוּת.

*עֻגְלַּת הָאֲוִיר, האויר המקיף הארץ. — עוֹף, בעל חי העף באויר. — עָף, התעופף, התנועע בתנועת הכנפים ברום האויר. — *עִפּוּשׁ האויר, שנשחת.

רוּחַ, תנועת האויר, ועין במקומו כל המתיחס לזה. — רָחַף, העוף מרחף על... הרוח מרחף. — *רֵיאָה, כלי הנשימה בבעלי חיים. — רָקִיעַ, כפת השמים הנראה ברום האויר שהמאורות כמו תלויים בו.

שָׁאַף, הכנים את האויר לתוך גופו דרך הפה. — שָׁט באויר, טס. —

∞תֹּכֶן הָאֲוִיר, מכונה לתכון קלישות האויר וכמותו.

∴אֲוִירוּת, כמו אֲוִירִיּוּת: ולזה כשהוא מצטנן הוא מתדקדק ומשתחר לפי שיצא ממנו האוירות ולא נשאר ממנו אלא המימיות (רשב"ל דורן לט:).

∴אֲוִירִי[1]) אֲוִירִי, אֲוִירִי אֲוִירִי, ת"ז, לנק' אֲוִירִית, אֲוִירִית, אֲוִירִית אֲוִירִית, מ"ל אֲוִירִיִּים אֲוִירִיִּים,

[1]) עין אויר, בדבר הנקוד.

אַוִירִיִּים, אַוִירִיִּים, אַוִירִיּוֹת אַוִירִיּוֹת, אַוִירִיּוֹת אַוִירִיּוֹת — דומה להאויר, שיש בו מטבע האויר וסגולותיו luftig, Luft... airy ; aérien : וחבר (אלהים אליו (לגוף האדם) עצם רוחני א ו י ר י דומה לרוחניות הגשמים העליונים, וזה העצם הוא נפשו (ר"י א כ תכון, תרג' חובות הלבבות, שער הבחי'). ונק' א ו י ר י ת הצורה ה א ו י ר י ת (ראב"ד, אמונ' רמה א ב). החלק השני (של החמר הראשון) קבל צורה א ו י ר י ת ונהיה בה יסוד האויר (רות חן, פרק ז). ויש מי שחשב שהמלאכים יתלבשו בגופים א ו י ר י ם ושיתעבו בקרבתם לבני אדם (ר"י אברבנאל, פרשת וירא). לדם רצון ושמחה עם נדיבות גבורה ואהבה ליסוד האַוִירִי[1] (כתי הנפש והלחב', כ"י פריז). קצת לצורה האשיית וקצת המימיות וקצתם ה א ו י ר י ת וקצתו הארציית (נרבונ' מו"נ ע"ב). גם זך א ו י ר י (רמ"ע מפאנו, אמרות טהור', העתים; ט). המקומות ה א ו י ר י ם (רסב"ל דוראן, מג' אב' לז:). וכשהוא (העץ) מתעשן יוצאים ממנו חלקים א ו י ר י ם (שם, חלק שוסים א). (המזל) אשיי או מימיי או אויריי (ר"י מטוליטילא, מספ' הככ' ד). — ובמשמעת של ה א ו י ר : וכבר כתבו הטבעיים שמלהט השמש כשיתרשם בלחות ה א ו י ר י שנתחדש מהמטר תראה הקשת (ר"י אברבנ', ש"ב כב). יש מי שאמר שהגופים בזמן התחיה לא יהיו מרכבים מהפכים אלא יהיו א ו ר י ם דקים וקלים (הוא, נחל' אב', תח' המתים). המים הנמצאים מכח העב ה א ו י ר י והאד מכח הלחות (ר"מ קורדוביר, אילימה, פרק ז). — ומ"ר : מהסבות ה א ו י ר י ו ת המתהפכות מהקיץ והחרף על האדם (רי אברבנ', ברא"ש ויטע ה' אלה'). — ובמשמעת שמדבר בו אדות ה א ו י ר : ואם למדת הפרשה עברי, הראית ספר ה א ו י ר י (עמנ' מחב' ח).

אַוִירִיּוּת, אַוִירִיּוּת, אַוִירִיּוּת, אַוִירִיּוּת, — תכונת גוף א ו י ר י : כי דם (השדים) נעלמים מבני אדם לדקותם ו א ו י ר י ו ת ם (ר"י אברבנ', והרא, ככד לב פרעה). שיסודם (של השדים) הגובר היא האישיות ו ה א ו י ר י ו ת (נוה שלו', כא). ו ה א ו י ר י ו ת והמימיו' בנערים יותר והעפריות בישישים וזקנים (קאנון א א, השנים).

אֲוִיר קַדְמוֹן, בלשון המקבלים, כנוי לספירת כ ת ר : א ו י ר ה ק ד מ ו ן שהוא הכתר (החייט, פרוש על מערכת אלהות, פרק ג). ומה שהספה הראשונה נקראת א ו י ר ק ד מ ו ן לא נקראת כך מפני שהיא קדמונית כי אין קדמון ואין ראשון אלא הקב"ה (שם בשם אחד הקדמונים). הספירה הראשונה נקראת ה א ו י ר ה ק ד מ ו ן בהסתלק היו"ד ישאר אור וזהו אור שכבר היה רוצה לומר כי אור נכלל ב א ו י ר ק ד מ ו ן (הריקנאטי ברא"ש ג). כי קודם האצילות היה ה א ו י ר ה ק ד מ ו ן יחיד ולא היה נוטה מצד עלויו כלל והיו כחותיו של הקב"ה נסתרים וכו' וכשעלה הרצון מלפניו וכו' להמציא פעליו המשיך תוצאות התעלומה וכו' ונאצלו הספירות הקשורים בו כשלהבת הקשורה בגחלת ושואבים השפע והרצון ממנו יתעלה (הוא, שם). כי האור הזה היה גנוז ב א ו י ר ה ק ד מ ו ן הנקרא חשך כי הם מכוונים ה' כנגד ה' ועל כן נקרא בכל מקום בשם המיוחד (הוא שם ד). מצמצום הא"ס ב"ה נמשך ה א ו י ר ק ד מ ו ן חלל ומקום לכל העלולים הנמשכים אחריו (שער השמים אירירי א ו ז). סוד בוצינא התהלתו ב א ו י ר ק ד מ ו ן שהוא לדעתי אדם קדמון, אך בלתי מתוקן ושלם (שם שם ו ד). דע ש ה א ו י ר ק ד מ ו ן הוא כולו אַיִן שלא נעשה כ"א בהעדר ובהסתלקות האור חצי המלבוש שנשאר הרשימו, ונקרא א ו י ר ק ד מ ו ן מפני שהוא שלול גם מהרגשה (עמק המלך יא). אדם קדמון נקרא חכמה, א ו י ר ק ד מ ו ן נקרא כתר, באופן שכתר הוא במקום זעיר (שם יט). שמתוך דבריו (של הזהר) משמע למבינים שאויר ק ד מ ו ן עם כל מה שיש בתוכו הוא בערך מלכות לגבי הגליפו והמלכות לזעיר אנפין (שם קלז:).

אוֹכִיל[1], ש"ז, דבר מזון, אכל, Speise ; nourriture : food ואנכי תרגלתי לאפרים קחם על

---

[1]) כך מנקד שם, אך הנקוד כנראה יותר חדש ומן כתב היד.

[1]) כל מרי הדקדוק שלנו, ר"י ב"ג (בספר הרקמה), רד"ק (בשרשים) ר"י דוראן (אפודי) אברהם הבלמשי, וכו', החליטו כי היה בעברית הקדומה משקל פ ו ע י ל, ואמרו כי היה השם א ו כ י ל ונתנו לו חברים את אוביל ואופיר. אך שני אלה הם ש"ע פרטיים ואין ראיה מהם. ר"י דוראן מיחס לו עוד אח, את השם בורית, אם שרשו ברת. אך אחוה זו מספקת מאד, יען כמעט ברור הוא כי ת בורית אינה מן השרש ועפי"ז תבא מלה זו חסרה ומשקלה פעית. יותר דמיון עם אוכיל יש לתופין (ויקרא ו יד, בקצת ספרים מלא), וגם לתומיך (תהל' יו ה) שהביא ר"י גנאח, אעפ"י שגם במלה תופין (אפי' אם הנוסחה נכונה) יש ספק אם שרשו הוא תפן, והמלה תומיך היא בינוני ולא שם, ויש גם מפקפקים בהנוסחה. וקצת מהחדשים (אולסה' ואחרים) אמרו שמשקל זה

זרועתיו ולא ידעו כי רפאתים בחבלי אדם אמשכם בעבתות אהבה ואהיה להם כמרימי על לחיהם ואט אליו אוכיל (הושע יא ד). — והשתמשו קצת הסופרים במשמ' אכל סתם: ויט אליו אוכיל לבעבור וכ"ו (ויס כלוך מכתב, אולה"ס ד).

אוֹכֶל[1]) אֲכֶל ש"ז מ"ר אוכלים, לנק' אוֹכֶלֶת, אוכלות, — כנוי למי שאוכל הרבה, Fresser; glutton; manger, האריה: ויאמר להם (שמשון להפלשתים) מהאכל יצא מאכל ומעז יצא מתוק (שופט' יד יד). — לתולעת או כנמה המשחתת התבואה, הגפן, וכדומה: וגערתי לכם באכל ולא ישחת לכם את פרי האדמה ולא תשכל לכם הגפן בשדה (מלאכי ג יא).

אוּל[1]),

הוא שארית משקל ההקטנה שהיה נהוג בלשון כמו בער' פֻעַיל. ב"ט (מסה"ס דף יד.) דחה מציאות הקטנה זו וכבר טען עליו קניג (ב קיד) והוכיח כי החלטתו שבעברית הקדומה לא היתה כלל נהוגה צורת פועיל אינה מוכרחת, ובעברי' בזמן המשנה בודאי היתה נהוגה צורה זו להקטנה, כמו בודידה, שומירה, ולכן לא נמנע הוא כי היה נהוג בלשון, ואולי רק בישראל, המשקל אוכיל לא במשמ' מעט אכל כ"א אולי בדבור של הזערה, כמו בדבור לילדים וכדומה. — [1]) המדקדקים שלנו שנזכרו למעלה אמרו שזה שם ע"מ פועיל, אך הרדק (במכלול) סבר כי זה הפעי' מן אכל, וכן רוב החדשים: גזנ' אוֹלֵד אולסה', שטדה וכו'. אבל זה אינו מתישב כלל על לשון הכתוב, ואפי' אם נגיה (כמו קניג) ואט אליו ואוכיל ג"כ המליצה דחוקה. ויתר נראה דעת המדקדקים שלנו שזה שם, ואולי היה המשקל הזה נהוג רק במקומו של הושע, ואפשר שהיה השם הזה נהוג רק בדבור לילדים, ולכן הושע שאהב לדבר בלשון ההמוני, הואיל ודמה אותם לילדים (תרגלתי לאפרים קחם על זרועותי) השתמש גם בשם אוכיל כמו שמשתמשים בדבור עם הילדים וכדומה, ויש מגיהים בפסוק זה הגהות אחרות.

[1]) כשקל סופר. באשורית אַכְּלֻ — זאב, ותולעת המשחתת הדגן (מלון אשורי דלין ומוס ארנולד). בערב' אַכַּאל[a]) אַכִּיל, אַכּוּל, מי שאוכל הרבה. — [2]) שניהם כתיבים חסרים, אך דינם להיות מלאים, מפני שהוא שם ולא בינוני.

[2]) שרש שמי. בערב' שרש אול[b]) משמש במשמעו' רבות ובהן: הקדים לפני, והשם אָל[c]) החשוב והטוב (בבהמה ועץ), ועמודי האהל, ומה שנראה מרחוק בבקר ובערב, ומשפחה, בית המלכות. והשם אֲלָה[d]) כלי מלאכה וכמו כן אברי הגוף. בארמית נשארה לו רק משמעת

[a]) أَكَّال أَكِيل أَكُول [b]) اول [c]) آل [d]) آلَة

אוּל[1]), ש"ז, מ"ר אולים כמי' אוּלַי, — א) גוף מורכב מאברים, Körper; organisme, body: כי קנאתי בהוללים שלום רשעים אראה, כי אין חרצבות למותם[2]) ובריא אולָם[3]) (תהל' עג ג-ד). — ב) חשוב ונכבד, ראש ומנהיג, Fürst, Edler; prince, noble: ויגל (נבוכדנצר) את יהויכין בבלה ואת אם המלך ואת נשי המלך ואת סריסיו ואת אולי[3]) הארץ הוליך גולה מירושלם בבלה (מ"ב כד יה).

אוֹלָד[4]), ש"ז, מ"ר אולָדים, — עץ שקוצצים עליו הקולמס ומערבים בו הדיו: האולד[5]) והקולמסי' והמטלטלות והמשקלות (תוספתא כלי' ב"ב סוף). עץ שבתוך העץ לערב בו הדיו ולחתוך עליו ראש הקולמוס המשופה שמו אולד (רב האי גאון, פרוש כלים).

אוּלַי[6]), — מלה תורה האפשרות, תקוה, ספק, חשש, vielleicht; perhaps; peut-être. — אפשרות: אולַי יש חמשים צדיקם בתוך העיר האף תספה ולא תשא למקום למען חמשים הצדיקם אשר בקרבה (בראש' יח כד). ואת הכסף המושב בפי אמתחתיכם

קדם: אוּלָא.

[1]) משקל אוּר, גוּף. ולא ידוע מקורו. -- [2]) אולי למו תם, בשתי מלים, ופרוש תם כמו תָמים, בלי כל מום. — [3]) דמיון צורת מ"ה זו עם צורת השם אוּלָם (אולם הבית) הטעה רוב המפרשים והביאם לחשב כי גם כאן הכונה לאותו שם, ואנסו את הכתוב בפרוש דחוק וזר: חזק כמו אולם, מה שאי אפשר כלל, יען נושא המשפט הוא רשעים והיה צ"ל בריאים במ"ר. אך כבר הרגיש הראב"ע כי ם אולם היא שמוש, ורצה לאמר אול שלהם, ויפרש אול כח ועצמה, וכן פרש הרד"ק. אבל גם פרוש זה אינו עולה יפה, כי אין טעם במאמר: הכח שלהם הוא בריא. ולכן נראה יותר דעת המבארים החדשים, המפרשים אוּל במשמעת גוף. — כך הוא הכתיב, והקריא הוא אֵילֵי כמו אֵילֵי, כמו אֵילֵי מואב.

[4]) משק' כוכב עולָם, ולא נתברר מקורו, ועי' להלן בהערה לאולָר. —[5]) כך כתוס' צוק' וכך במשנ' עם גוף פרוש הרמבם בכ"י ברלין. המו"ל פרוש רה"ג הגיה אולר, עפ"י גרסת הספרים. ועי' העוה ערך אולר.

[6]) באשורית אַלָא (מלון אשורי דלין ומוס ארנולד). מֻרכב לפי דעת רוב חוקרי הלשון מן או ומן לא, לו. ברט דחה זה ומדמה לה המלה הארמית לואי ובעברי' באה ו לפני ל, ובערבית אפשר דומה לאולי המלה לַי לַית[a]) שר"ל אף על פי כן.

[a]) لَيْتَ

תשיבו בידכם אולי משגה הוא (שם מג יב). ויהי בצהרים ויהתל בהם (בנביאי הבעל) אליהו ויאמר קראו בקול גדול וכו' אולי ישן הוא (הבעל) ויקץ (מ"א יח כז). — תקוה: כי אמר (יעקב) אכפרה פניו (של עשו) במנחה ההלכת לפני ואחרי כן אראה פניו אולי ישא פני (בראש' לב כא). ועתה לכה נא ארה לי את העם הזה כי עצום הוא ממני אולי אוכל נכה בו ואגרשנו מן הארץ (במד' כב ו). עתה נלכה שם (אל שמואל) אולי יגיד לנו את דרכנו (ש"א ט ו). פתאם נפלה בבל ותשבר הילילו עליה קחו צרי למכאובה אולי תרפא (ירמ' נא ח). עמדי נא בחבריך וברוב כשפיך באשר יגעת מנעוריך אולי תוכלי הועיל אולי תערוצי (ישע' מז יב). יתן בעפר פיהו אולי יש תקוה (איכה ג כט). — חשש לשעבר: כי אמר איוב אולי חטאו בני וברכו אלהים בלבבם (איוב א ה). — חשש להוה: ויאמרו איש ישראל אל החוי אולי בקרבי אתה ישב ואיך אכרות לך ברית (יהוש' ט ז). — חשש לעתיד: אולי יחסרון חמשים הצדיקים חמשה התשחית בחמשה את כל העיר (בראש' יח כח). הן עשו אחי איש שער ואנכי איש חלק אולי ימשני אבי והייתי בעיניו כמתעתע והבאתי עלי קללה ולא ברכה (שם כז יא-יב). — ואם לא: ויאמר אליו העבד אולי לא תאבה האשה ללכת אחרי (שם כד ה). וכמו אפילו: כי רוח יזרעו וסופתה יקצרו קמה אין לו צמח בלי יעשה קמח, אולי יעשה זרים יבלעה (הושע ח ז). — ובמקום לולא: ותראני האתון ותט לפני זה שלש רגלים, אולי נטתה מפני כי עתה גם אתכה הרגתי (במד' כב לג). — ועם ב בראש, באולי: ואם באולי היה ראוי לבוא על ישראל (צרור המור ויחי ס ג.). ואם באולי נמצאי בנביא דבר או דברים שנראה שהם סותרים (עקרים ג כ). ק"ק וורמס הסכימו שלא יוכל שום ישראל וכו' להיות קהיי"א ומינו עליהם ג' פרנסים ואם באולי הקצין או השנגשב"י ירצה לשום עליהם קהייא שישתדלו בכל מאמצי כחם שחפץ הקהל יבא לידי גמר (שו"ת הרדב"ז תסז ג). אם באולי יעלה על הדעת שיש בספר הזה דברים שהם נגד האר"י ז"ל אל ידינני לכף חובה אלא יתלה הטעות בחסרון ידיעתי (מנחת חסידים הקדמה). שאב באולי הקהל יתעצם עלינו ויבחרו להם שוחטים אחרים במקומך וכו' ריוח והצלה אעמיד לך ממקום אחר (שמש לדק' מורפירגו אג א). ומצוה ג"כ על כל גדול העיר כשיערב (ערוב תבשילין) לעצמו שיערב על כל בני עירו שאם באולי יהיה אחד מבני עירו טרוד ולא יערב וכו' שיצא בעירובו (הלכות אות תקכו ז). אם באולי לא ימצא העורב (ששלח נח מהתיבה) מנוח ומחיה עדין מ"מ קרוב הדבר שיוכל לשוב לפחות (פענח רזא נח ה). צוה לו שאם באולי ישלח יברור לפחות הכשרים בעיניו באולי לא יטעו (הזקוני סלח). הנרדפים *אפשר *שמא.

א·אוּלָם [1], מלת הקשור, תורה א) הסכמה והגבלה למה שנאמר קודם, כמו אבל עם כל זה, אלא nichtsdestoweniger; jedoch; néanmoins; nevertheless: והבוא עם ו: ידעתי בני ידעתי גם הוא יהיה לעם וגם הוא יגדל ואולם אחיו הקטן יגדל ממנו (בראש' מח יט). ויאמר ה' סלחתי כדברך ואולם חי אני וימלא כבוד ה' את כל הארץ כי כל האנשים הראים את כבדי וכו' אם יראו את הארץ אשר נשבעתי לאבתם (במדב' יד כ-כב). ידע אביך כי מצאתי חן בעיניך ויאמר אל ידע זאת יהונתן פן יעצב ואולם חי ה' וחי נפשך כי כפשע ביני ובין המות (ש"א כ ג). — ב) כמו אבל aber; mais; but: ויקרא את שם המקום ההוא בית אל ואולם לוז שם העיר לראשנה (בראש' כח יט). ויקראו את שם העיר דן וכו' ואולם ליש שם העיר לראשנה (שופט' יח כט). ועבדי מלך ארם אמרו אליו אלהי הרים אלהיהם (של ישראל) על כן חזקו ממנו ואולם נלחם אתם במישור אם לא נחזק מהם (מ"א כ כג). ובשו החזים וחפרו הקסמים ועטו על שפם כלם כי אין מענה אלהים ואולם אנכי מלאתי כח את רוח ה' ומשפט וגבורה להגיד ליעקב פשעו ולישראל חטאתו (מיכה ג ז-ח). — ובלי ו: ויען השטן את ה' ויאמר עור בעד עור וכל אשר לאיש יתן בעד נפשו אולם שלח נא ידך וגע אל עצמו ואל בשרו אם לא אל פניך יברכך (איוב ב ד-ה). כי אדם לעמל יולד ובני רשף יגביהו עוף, אולם אני

---

[1]) רוב חוקרי הלשון סוברים כי זאת מלה מרכבת מן או ומן לַם a) הערבי, שפרושו הוא לא. אך קשה לשער באיזה דרך קבלו או לא משמעת אך עם כל זה. ויש מדמים לאולם המלה האשורית אַלַּם, שר"ל בפני, וגוזרים אולם מן אול (קָניג, בוהל) במשמ' העומד בפני, ובהוספה סופית -ם כמו אמנם, יומם, חנם. וגם זה דחוק.

a) لَمْ

אדרש אל אל ואל אלהים אשים דברתי (ספ ה ז ח).—ג) במשמעת רק, אפס, allein ; seulement ; only : כי עתה שלחתי את ידי ואך אותך ואת עמך בדבר ותכחד מן הארץ ואולם בעבור זאת העמדתיך בעבור הראתך את כחי (שמות ט יה-יו). ויאמר דוד לאביגיל ברוך ה' אלהי ישראל אשר שלחך היום הזה לקראתי וברוך טעמך וברוכה את אשר כליתני היום הזה מבוא בדמים והושע ידי לי ואולם חי ה' אלהי ישראל אשר מנעני מהרע אתך כי לו‑א מהרת ותבאתי לקראתי כי אם נותר לנבל עד אור הבקר משתין בקיר (ש"א כה לג לד). — ד) אחרי הפסק, להתחלת ענין אחר : ואולם שמע נא איוב מלי וכל דברי האזינה וכו' (איוב לג א). — ה) יואחרי אם — אם במשמעת במה שנוגע לפר'... ותמצא אדון הנביאים יאמר לכלל ישראל שמע ישראל וכו' ויעורר היחידים אל דרכם המיוחד אם בבאור ואם ברמז, אולם בבאור במאמרו היום והשבות אל לבבך (ר"א דלמידיגו, בחי' הדת).

ב.**אוּלָם**[1]) אֻלָם, ש"ז מ"ר אוּלַמִּים, סמי' אוּלָם אֻלַמֵּי (אוּלַם אוּלַמֵּי) כנוי אוּלַמֵּיכֶם, — חדר גדול על פני כל הבית, Vorhalle ; vestibule : והאולם על פני היכל הבית עשרים אמה ארכו (מ"א ו ג). בין האולם ולמזבח יבכו הכהנים משרתי ה' (יואל ב יז). והנה פתח היכל ה' בין האולם ובין המזבח כעשרים וחמשה איש (יחזק' ח יו). (ובבוא הנשיא) דרך אולם השער יבוא (שם מד ג). — ומ"ר וההיכל הפנימי ואלמי החצר (שם מא יה). — ב) חדר גדול מרוח, Saal;salle;hall: אולם הכסא, אולם המשפט : ואולם הכסא אשר ישפט שם אלם המשפט (מ"א ז ז). — פתח של אולם, שהיה גבהו ארבעים אמה ורוחבו כ' (מדות ג ז). והיה למשל לפתח גדול, רחב, ולרחב בכלל : לבן של ראשנים כפתחו של אולם (עירובין נג.).—יבריא כאולם[2]), בריא חזק: אשפך שיחי לפני צורי, בלב נשבר ולא כאולם בריא (סליחות מנחה ויה"כ). יש שישכב בריא כאולם בטרם בקר ואיננו (קלונימוס ב"ר קלונימוס, אבן בחן). — ובהשאלה : ואולם הדבר בכל הצדדים בריא כאולם שהמשפחה בהכשרה עומדת (רשב"א, שו"ת חלק א שפז).—ג) חזק, stark ; strong ; fort : יפעת עפרים שאגת אריה, לא נהיתה כזאת ולא תהיה, ישאג ויטרף כארי אולם [1]) ישם בפי טרפו עדי יחיה (ר"י הלוי יפעת עפרים, דיואן מק"ג). — ועפי"ר עם בריא : היוכלו כל חכמי הגלילות, ואם יתן להם מלא בית ככף וזהב, לעשות ארבות בשמים להזיל ולהשיג מהם דרך כחות אחרית בנין חדש בברוש ובריא אולם (ר' ידעיה הבדרשי בחינות עולם, יב). ובמרוצה כאיש גבור בריא אולם עשה (אברהם) כל העבודות ההם (ר"י אברבנאל, פרשת וירא, א). שידו וכל גופו של משה היה שוה המזג ובריא אולם (הוא, שמות, ויעל משה). אם יהיה בריא אולם וחזק הבנין ומראה פניו יפה (לידה לדרך א ג ח). ביאור בעזר וסיוע לזכרון בריא אולם (לב הארי, אריה מודינה). והוא (שאול) היה יועץ וחכם ובריא אולם (הוא, ש"א כח). חלי אין מרפא כסיל חכם בעיניו, כי כבריא אולם לא ידרש ארוכה לחליו (כ"י סטנוב, אסף א יא). אל תיגע להעשיר פן תמות ברשע כסל בעודך בריא אולם (הוא שם כ עט ד). — ולדבר מפשט : בהיות הכח המתפעל באשה המקבלת מוכן ובריא אולם (אברבנאל, שמות). — *ונהג העם בארץ ישראל לברך אדם חולה או שחלה והבריא לקרא לו : בריא אולם !

***אוֹלָר**[2]), אוֹלָר, ש"ז, מ"ר אוֹלָרִים — תער הסופרים, סכין קטן שמתקנים ומשפים בו הקולמוס

---

[1]) משקל כומז, עוגב. וקמץ ע"פ קים גם בסמי' יחיד כמו כתב, יקר (שד"ל, רקמה). ובסמי' רבים אלמי אף שעפ"י ההקש היה דינו להיות אולמי או אולמי. ומקור השם לא נתברר. קצת חכמי הלשון סוברים שהוא נגזר מן אול במשמעת קודם : ואינו מחור. ביתר לשונות השמיות אין לו חבר. — [2]) עי' הערה לערך אול טעות המפרשים (ואפי' ר"י גנאח בעצמו) בפסוק ובריא אולם (תהל' עג ג) וע"פ טעות זו נשתרש אח"כ המנהג בלשון לאמר בריא כאולם בריא אולם במשמעת בריא וחזק — [1]) כמו זהב אופז, אך לא ינקב ולא יתרבה, מפני שאיננו ש"ת (ר"א שם משקל פועל.

[2]) כך נקדו לוי, ע"מ ככב עולם. בוקשד' וכשתלי אולר, וכך במשנ' מנק כ"י פרמה.וצ"ד אלר. דיסו'אלר, קוה' אולר. מקור המלה לא ידוע. לוי בסמכו על נוסח' משבשה בהערוך שחותרין בו במקום שחותכין בו, חפץ לגזור אולר מן מלה יונית אורוססו δρύσσω אבל כבר העיר דר' פלישר כמה רחוקה השערה זו, ויחליט כי זאת המלה היא אחת מהמלים הרבות שנשתרשו בלשון היהודים בזמן המשנה שאין לעמד על מוצאן. יסטרוב גזרו מן ילד. קרוים חפש לו מקור אחר ביונית, אך כבר דחה לו (הער' לקרוים) את כל ההשערו' הללו והעיר כי בפירושי הדברים והכלים היותר בני סמך הם הגאוני',

לכתיבה, Federmesser; canif; penknife: האזל ר'¹) והקולמוס (משנה כלים יג ח). והאולר שכורתין בו הסופרים ראש הקולמוס של קנה (רמב"ם הלכות כלים, ט יו).

אִוֶּלֶת ²) כנוי אִוַּלְתִּי מ"ר אִוָּלוֹת—אִוְּלָתּוֹת ש"נ העדר שכל, Dummheit; sottise; foolishness: ערום כסה דעת ולב כסילים יקרא אִוֶּלֶת (משלי יב כד). אִוֶּלֶת שמחה לחסר לב (שם יה כא). אם תכתש את האויל במכתשת בתוך הריפות בעלי לא תסור מעליו אִוַּלְתּוֹ (שם כז כב). פגוש ד'ב שכול באיש ואל כסיל בְּאִוַּלְתּוֹ (שם יז יב). — וגם משמעה דברי שטות, מעשה בלי דעת: לשון חכמים תיטיב דעת ופי כסיל יביע אִוֶּלֶת (שם יה ב). אִוֶּלֶת קשורה בלב נער שבט מוסר ירחיקנה ממנו (שם כב טו). ככלב שב על קאו כסיל שונה באִוַּלְתּוֹ (שם כו יא). אל תען כסיל כְּאִוַּלְתּוֹ פן תשוה לו גם אתה, ענה כסיל כאולתו פן יהיה חכם בעיניו (שם ד-ה). — ומ"ר *אִוְּלָתּוֹת: ואינם חושבים כי כאשר הם מדברים בקצת האולתות האל ימותו ויאבדו (ר"י אבן תבון, הקדמת חו"ד לרסע"ג). ב) אשה שאין לה דעת, dumme; sotte; stupid: חכמות נשים בנתה ביתה וְאִוֶּלֶת ³) בידיה תהרסנו (שם יד א).

***אוֹם**¹), ש"נ, מ"ר אומות, — א) פֵּרות כבושים מרסקים או מבשלים וכיוצא בזה שנעשו כעין גוף רך אחד, Marmelade; marmelade; marmalade: התמרים והגרוגרות שהפכן ונעשו אום (תוספתא עוקלים ב). היתה לו אום של זיתים ועתיד להופכו(ה) כיון שתקע בה יתד אעפ"י שיש בה גושין הרבה הרי אלו אינן חיבור (שם טהרות י). גרגרין שנשרו במים ונעשו אום (שם). אם היה (השרץ שנמצא בריחים של בית הבד) נוגע באום (משנה טהרות ט ח). לפיכך שרץ שנמצא על אום של זיתים, והם הזיתים שנעשו כולן גוף אחד, אפילו נגע בכשעורה הכל טמא (רמב"ם טומאת אוכלין, ז טז).

***אוֹם**²)—א) כמו אֵם: מה למטן עשה בת זכר כבת נקבה אף למעלן עשה אום זכר כאום נקבה (ירוש' יבמ' יא יא ד).— ב) עקר הנגע, המכה, כנגוד להפשיון המתהוה אחרי כן: בהרת כגרים ופשתה כחצי גרים והלך מן האום כחצי גרים (נגעים ד ח). היה בו (בהשחין) פסיון או שהלכה לה האום או שנתמעטה (שם א ה).

אוֹם³), ש"נ, — חלק עצם הריאה שהאונות מחֻברות ודבוקות בו, כמו אומה שלקמן. ניקבה האום של הריאה אעפ"י שדופק סותמה טרפה (רמב"ם שחי' ז ג). האום של ריאה שנמצאת סמוכה לדופן (שם ה).

—¹) גרס' ספרי הדפוס, וכן משנ' עם גוף פרוש הרמבם וכן הערו' וכן כ"י פרמה. והביא הערו' שני פרושי' האחד שהוא עץ שקוצצי' עליו הקולמוס, והוא פרושו של רב האי גאון, אך גרסתו היא אולד בדלת. והפרוש השני שהוא כלי שמשפים בו ראש הקולמוס, וכן פרש הרמבם בפרוש המשנה שלו כתב וז"ל: אולר אלמקט' והו אלה תקטע בה אטראף אלאקלאם (תרגום דירינבורג: אולר הוא סכין קטן והוא כלי יחתכו בו קצוות הקולמסים). והשתמש בו הרמב"ם במשמעה זו בספרו משנה תורה, ומ"מ אין לדחות פרושו של רב האי גאון שמפיו אנו חיים בפרושי מלים רבים שמסר לנו כמו שקבל מרבותיו. אפס, בהיות שגרסתו היא אולד בדלת, וגם בתוספתא הוצ' צוקרמנדל כך הגרסה, וכך במשנ' עם גוף פרוש הרמב"ם כ"י ברלין, יש לקבל מלה זו כשם בפני עצמו להכלי שזכר הגאון והמצוי באמת בארצות המזרח במקום שמשתמשים עוד בקולמוסים של קנה, ועי' למעלה ערך אולד.

²) משקל אִגֶּרֶת. ומ"ר דינו להיות אִוָּלוֹת. ור"י אבן תבון שהשתמש במ"ר אִוְּלָתּוֹת נהג בזה לא כדין המשקל, אך לא נגד הקש הלשון. כי כבר נהגו העברים מנהג זה באשפת אשפתות, אלמנות אלמנותים, תזנות תזנותים, כמו שאברר הטעם במקומו. וכן נתקבל אח"כ בלשון מ"ר לאדרכתא אדרכתות אסמכתא אסמכתות, וכן תוספתא תוספתות. — במשקל אֶלֶמֶת חֲגֹרֶת חֲרֹשֶׁת. ואמר ר"י בן גנאח וז"ל: והיתה ההקשה על הדרך הזה שיאמרו בלשון הנקבה מאויל אחר הפך ההא תו ואחר חסר היוד אולת ע"מ גברת ממלכות, ומפני שהיה קשה להם נטו אל בנין אדיר ואמרי ואולת בידיה תהרסנו והוציאו התאר מוצא השם (ספר השרשים). וכן ת"י שְׁטִיתָא. רשי: אשה שוטה, וכן הראב"ע וכן הרד"ק, והביא דמיון עִוֶּרֶת, אמר וז"ל: ויתכן להיות השם והתואר משקל אחד ויהי אולת בידיה תואר בפלס עורת, ואפי' שזה חירק וזה פתח הכל אחד במשקל אִוַּל כמו פִּקֵּחַ, ומזה בא אִוֶּלֶת. ע"כ. ואפשר כי חמשה אוילים שנמסרו במסורה חסרים (ישע' יט א תהל' קז יז (במקום הזה יש מפקפקים באמתת הנוסחה) משלי ט, יו כב) הם מזה המשקל.

¹) כך נקודה מלה זו במשניות מנקדות, וכן נקד לוי, והוא ע"מ כּוֹם.

²) חזרה לקריאה הקדומה, וצריך באמת לקרא אֵם, ועי' שום—שֵׁם.

³) סוברים, כי היא היא המלה אום וקודמת במשמעת אֵם. ואולי צמחה המלה מעצמה מהשם אונא, כדי להבדיל בין שני חלקי הריאה. וכן אומא אומה, מן אונא אונה. בארמית בתש' רב שרירא גאון: בתרתי אומי דריאה (תש' הגא' הרכ' שלא).

אומד אומדן, עי' אמד, אמדן.

*אוּמָּה[1]) ש"נ, מ"ר אומות חלק הריאה שהאונות מחברות אליו: אונה דריאה דסמיכא לאומה דריאה ששאלתם וכו' (רב צמח גאון, חמדה גנוזה, סא). יבדק הריאה בראשונה בשתי האומות בשני צדדין וכו' ואם יבדק אוזן הסמוך לאומה עם האונה (הלכות קצובות דר' יהודאי גאון בקבץ תורתם של ראשונים של הורוין). ואינא הסרוכה באומא והיא אצלה וכו' ולא מצינו אומא בגמ' (רש"י חולין מו:) ולכך קראוה ראשונים אומא לפי שאינה בכלל אונות (תוס שם מז.). וכי בשביל שהשוטים קראוה אומה נאסור אנו הבהמה (תשובות רש"י). חמש אונים יש לה לריאה שלש מימינה ושנים משמאלה חוץ משתי אומות גדולות שהן גופה של ריאה (ר' יהודה הדסי הקראי, האשכול, לד). הריאה יש לה ב' אומות גדולות וה' אונין (ראב"י תוקן הראבד האשכול, סדר יא טריפות). נהגו טבחי מקומנו להתיר סירכה העולה מן האומה לדופן (רשב"א' שעט). ז' כנפי הריאה ה' אונות וב' אומות (רמ"ק, אילימה ה א). נמצאת אונה יתירה בסוף שיפולי האומה כשרה (ר"י קארו, שו"ע יו"ד לה ד). שאנו רואין שהסירכות מצויות במקום חיתוכי דאונות יותר משהן מצויות למטה באומה (מג' משנה רמב' שחי' ז ג בשם הגאונים).

אוֹמֵן[2]) אֹמֵן, ש"ז, לנק' אוֹמֶנֶת. אֹמֶנֶת, מ"ר אומנים, אֹמְנִים, אוֹמְנוֹת, אֹמְנוֹת — מי שאֹמֵן את הילד, מגדל ומרבה אותו, Erzieher; éducateur; educator האנכי הריתי את כל העם הזה אם אנכי ילדתיהו כי תאמר אלי שאהו בחיקך כאשר ישא הָאֹמֵן את היֹנק (במדבר יא יב). ותקח נעמי את הילד ותשיתהו בחיקה ותהי לו לאֹמֶנֶת (רות ד יז). וליהונתן בן שאול בן נכה רגלים בן חמש שנים וכו' ותשאהו אֹמַנְתּוֹ ותנס (ש"ב ד ד). וישלח (יהוא) אל יזרעאל הזקנים ואל הָאֹמְנִים (מ"ב י א). והיו מלכים אֹמְנַיִךְ ושרותיהם מיניקותיך (ישעיה מט כג). — ובפזמון: לו אהיה יונק ואתה אומני (ידד שנת עיני, א"מ ערלקי).

*אוֹמָן[3]) אוּמָן, ש"ז, מ"ר אוּמָנִיּוֹת, אוּמָנִים, — שורה אחת של קמה שהקוצר הולך וקוצר מקצה השדה ועד קצהו, וכן בכרם Erntestreifen; ligne de moisson harvest-strip: של בית נמר היו מלקטים על החבל ונותנים פאה מכל אומן ואומן (פאה ד ה). פועלין אוכלין בהליכתן מאומן לאומן (משנה ב"מ ז ד). לא יאכל עמו (הנודר הנאה עם המודר) מן האבוס שלפני הפועלים ולא יעשה עמו באומן שכל רוגלות ורוגלות אומן בפ"ע (ירוש' נדרים ד ה). — ובכלל הליכה מן קצה אחד עד קצה השני: ויורגלו (המרגלים) אותה (את הארץ) מלמד שהלכו בה ד' אומנין[1]) שתי וערב (רש"י דבר' א כד).

*אוּמָּן[1]), ש"ז, מ"ר אוּמָּנִים, — אדם מלֻמד במלאכה מן המלאכות, Handwerker; artisan: ההדיוט תופר כדרכו והאומן מכליב (מו"ק א ח). עושין מעקה לגג ולמרפסת מעשה הדיוט אבל לא מעשה אומן (שם י.). אלו כלים שאין האומן רשאי למכרם בשביעית מחרישה וכל כליה וכו' (שבי' ה ו). בכפיפה מצרית (שנפחתה) שאף האומן אינו יכול להחזירה (כלי' כו א). הנותן כלים לאומן לעשות לו ונגמרה מלאכתו עד שלא מתקבל שכרו הרי הוא כנושא שכר (תוספתא ב"מ ז יח). — הילמי

[1]) משקל עברי מן אומא, ועי' למעלה הערה לאום.

[2]) מן אמן.

[3]) ע"מ אוֹצָר, עולם, כּוּמָז, עוּגָב, ומ"ר דינו להיות אוּמָנִים או אוּמָנוֹת, כמו אוּצָרוֹת, אך הרבים אומניות קצת ראיה כי מלה זו ממקור זר מוצאה, ובאמת לוי גוזר אותה ממלה יונית ὄγμος שפרושה קו שורה, אך זה רחוק, וכן לא הביא ש' קרויס מלה זו בין המלים השאולות. וכבר העיד דלמן (ZDPV, XXVIII, 35) כי הפלחים הערבים קוראים גם עתה שורה זו אִמאן a): כשיש קוצרים אחדים לקצור שדה, מעמידים את הקוצרים בשורה מימין לשמאל, וכל אחד מהם קוצר מה שלפניו עד קצה השדה, וחוזר ומתחיל שורה חדשה. בדרום ומזרח א"י קוראים כל שורה כזאת, כשנים או שלשה מתר רחבו, וג'ה, ר"ל פניו, ובצפון, בפרט במרג' עיון (עמק יזרעאל) וכמו"כ בחלב, קוראים לזה אִמאן, והוא מקביל ללגנה שהיא שורה של זריעה, וישיר ע"ז הקוצר הערבי: יא אמאנך ריתך בור, ריתך מרעי לזרזור (אהה אומנך הלואי שהיית בור, הלואי שהיית מרעה לזרזור). ע"כ. הרמבם בפרוש המשנה וז"ל: ולא יעשה עמו באומן שלא יקצר בשורה אחת. וכן כתב במשנה תורה (נדרים ו יז). ועי' לחם משנה שם. — [1]) דר' ברלינר (פרש"י על התו') העיר על זה וז"ל: בספרי הנוסחה אונגין, ועי' ב"מ צ"א הפועלין אוכלין בהליכתן מאומן לאומן. ע"כ.

[2]) מן אמן עי' שם. משקל שוּעָל.

a) إمَّان

צריכה אומן מי מלח אין צריכה אומן (ירוש' שבת יד ג). באומן משל בית אבטינס שנוטל בשכרו קטורת (שם שקל' ג מח:). בנוהג שבעולם מלך בו"ד בונה פלטין אינו בונה אותו מדעת עצמו אלא מדעת אומן (מד"ר בראש' פרשה א). אני גַמָּל אני חַמָּר, אני כהן אני כומר, אני שוער, אני זַמָּר, וְאוּמָן לעשות רשת, אני בקי במרחשת ובחצים ובקשת, אני שוע אני בושת, אני יקיר ושעשועים, אני איש חי אביר רועים וְאוּמָן טוב בכובעים (עמנ' מחברת ט). —ובצרוף עם שמות אחרים איכר אומן, טבח אומן, איכר וטבח שזו אומנותם: כדי שיהיה איכר אומן חורש ושונה (תוספתא ב"מ י"א). אם היה טבח אומן לא ישקל בידו ומניח מפני שידו כמשקל (שם יו"ט ג). הנוגע בפסיקות של שתי עד שלש אצבעות חבור מפני שהכובס[1]) אומן מחלידו לתוכו (שם כלים ב"ב א). רופא אומן שריפא ברשות בית דין והזיק שוגג פטור (שם גיט' ד ז). (ספר תורה כתוב) בדיו נאה בקולמוס נאה ובלבלר אומן (שבת קלג:). — ובית האומן: מוליכין ומביאין כלים מבית האומן (פסח' ד ז). גיזי צמר הלקוחות מבית האומן (ב"מ ב ב). תנור שבא מחותך מבית האומן (כל' ה ט). — ומ"ר: האומנין קורין בראש הנדבך (ברכ' ב ד). נתן לאומנין לתקן וקלקלו (ב"ק ט ג). השוכר את האומנין והטעו זא"ז (ב"מ ו א). הלוקח כלים מאומני עם הארץ (תוספתא חגי' ג). צילצול היה במקדש ושל נחשת היה והיה קולו ערב ונפגם ושלחו חכמים והביאו אומנין מאלכסנדריא של מצרים ותיקנוהו ולא היה קולו ערב (ערכין י:). — ומשל: שבע שנים היה רעב בארץ ועל פתח האומן לא עבר (בארמית: שבע שני הוה כפנא ואבבא דאומנא לא חליף (סנה' כט.). אין אומן בלי כלים ואין חכם בלי ספרים (סו"ת גבול בנימין והקד' לוה"ת). הרגל עשה אומן (שם).—אוּמַן יַד, מי שידו מהירה ופקיעה לעשות כל מלאכה: ודאי בבדיקה צריך אומן יד והרגל והרגשה (סו"ת חוות יאיר הלכ' שחיטה). — ועי' מלאכה כל השיכים. — ב) *מקיז דם, מוהל וכדומה Aderlasser; saigneur; surg. barber: כל עיר שאין בה עשרה דברים הללו אין תלמיד חכם רשאי לדור בתוכה, בית דין מכין ועונשין, וקופה של צדקה נגבית בשנים ומתחלקת בשלשה ובית הכנסת ובית המרחץ וביהכ"ס רופא ואומן [1]) ולבלר ומלמד תינוקות (סנה' יז:). — ומ"ר: שמשי אומנין (ירוש' שבת ב ה.).

*אוּמָּנוּת, ש"נ, מ"ר אוּמָּנִיּוֹת, — א) ידיעה לעשות מלאכה כתקונה, Kunstfertigkeit Handwerk; metier; trade: ר' מאיר אומר לעולם ילמד אדם את בנו אומנות נקייה וקלה (קידוש' ד יד). אם היה אומן נותנין לו שני כלי אומנות (ערכ' יג). רבן גמליאל אומר כל שיש בידו אומנות למה הוא דומה לכרם שמוקף גדר ולאריס שמוקף סייג (תוספתא קידושין א). ר' יוסי אומר משום רבן גמליאל כל מי שיש בידו אומנות למה הוא דומה לאשה שיש לה בעל בין מתקשטת ובין שאינה מתקשטת אין הכל מסתכלין בה (שם). — וכל שאינו מלמד את בנו אומנות כאילו מלמדו ליסטות (קידוש' כט). — ומ"ר: כל האומנות אדם הראשון למדם (מד"ר בראש' פרשה כד). — ומשל: תפשת אומנותי לבוש לבושי (ילקוט שמעוני, תהל' עב). —ובמשמעת בני האומנות: שלש אומניות עושין מלאכה בערבי פסחים עד חצות ואלו הן החייטים הספרים והכובסין (פסחים ד ו). — ולא היו יושבים (בבית הכנסת הגדולה באלכסנדריה) מעורבבין אלא זהבים בפני עצמן וכספין בפני עצמן וכו' כדי שיהא אכסנאי בא ומיטפל לאומנותו ומשם היתה פרנסתו יוצאת (תוספתא, סוכה ד). — מכאן אתה למד שאם ברח ראש האומנות ברחה כל האומנות (מדרש תהלים קיד ט). — ועצם המלאכה, הדבר העשוי: לפכך אין בני העיר מעכבין גם על המוכרים להביא אומנותם ולמכור לנקבצים בשוק (רש"י, ב"ב כב.). — ב) עסק שאדם עוסק בו לפרנסתו: יה"ר מלפניך ה' אל' שתהא תורתך אומנותנו (ברכות יז:). לא עשה לרעהו רעה שלא ירד לאומנות חברו (מכות כד.). כל אחד ואחד יפה לו הקב"ה אומנותו בפניו (ברכות מג.). אין לך אדם אוהב את בן אומנותו אבל החכם אוהב את בן אומנותו (מד"ר ברא' פר' מז). —

---

[1]) גרסת הגר"א, וכן עמנ' לו REJ.XVI 159, ובנוסח' הכובים.

[1]) בארמ' אומנא: האי מאן דשתי בקרנא דאומנא (מכ' טז:), ר"ל בקרן של מקיז דם. האי אומנא (ר"ל מוהל) דלא מייץ סכנה היא (שבת קלג:). וכן פרשו הגאונים והערוך ורשי ורמבם השם אומנין במקומות האלה במשמעה זו. וכן סמ"ג: רופא והוא המוהל ואומן והוא המקיז דם.

ג) ובהשאלה, ערמה, תחבולה, Kunst, Kunstgriff; artifice: כל הצדיקים באו באומניות על הקב"ה (מד"ר בה"ב מז).— ד) עבודת המלכות, Staatsdienst; service d'état; state service: האחין והשותפין שנפל אחד מהן לאומנות [1]) (כ"ב ט ד). — בעל אומנות, בעלי אומניות, עי' בעל. — ועי' מלאכה השיכים.

*אומני, שת"ז, לנק' אומנית, מה שנעשה במלאכה, באומנות, künstlich; artificiel; artificial: יהי הצלם שם משותף או מסופק אשר הוא נאמר על הצורה האומנית (ר"י חריזי, תרגום מו"נ א א). שתי הרכבות מעשי וטבעי ושניהם מראים חבור הנפרדים במקום אחד לבד כי ההרכבה האומנית מתגוררת והטבעית נמזגת (יוסף בן צדיק, עולם קטן, א ד).

*אומנית,—ש"נ, אשה בעלת אומנות: אומנית שאמרה ששלחה הכלי ע"י קטן (תש' מהרמ"ט, ב קיח).

און[2]),

און[3]), ש"ז, מ"ר אונים, — א) כח עצמה, Kraft; puissance; strength: הנה נא כחו (של הבהמות) במתניו ואונו בשרירי בטנו (איוב מ יז). — ואמר המשורר: נדוד הסיר אוני והבהיל רעיוני ושת פי ולשוני אסורים בזיקים (ר"א ב"ע). — וישתמשו בו עפי"ר במ"ר: המוציא במספר צבאם (של השמים) מרוב אונים ואמיץ כח איש לא נעדר (ישע' מ כו). נותן ליעף כח ולאין אונים עצמה ירבה (שם כט). — ובפרט כח גבר, כח ההולדה, Manneskraft, Zeugungskraft; force virile; virility: ראובן בכורי אתה כחי וראשית אוני (בראשית מט ג). כי את הבכור בן השנואה יכיר לתת לו פי שנים בכל אשר ימצא לו כי הוא ראשית אנו (דבר' כא יז). — ולכן ראשית און, ראשית אונים שם נרדף לבכור: ויך כל בכור בארץ מצרים ראשית אונים באהלי חם (תהל' עח נא). ויך כל בכר בארצם ראשית לכל אונם (שם קה לו). — בכור און, בכור מן האב להבדילו מבכור פטר רחם, בכור מן האם: כי בכור און מקודש הוא (המכתר, פרשת כוא). הכתוב העדיף לבכור און לקחת חלק נוסף מן אחיו וכו' שבבכור

[1]) באשו' אמנ אמנת עבודת הצבא (כרע).

[2]) שרש שמי, אך נבדלו הלשונות האחיות בשמושו במשמעות מתחלפות.

[3]) מלה עברית, ואין לה חבר בלשונות האחיות

איש יקרא בכור און ובכור האשה יקרא פטר רחם (ר' אהרן הקראי, גן עדן דיני ירושה ג). — ב) בהעברה, בן, יורש, Erbe, Sohn; héritier, fils; son, heir: אור חשך באהלו (של הרשע) ונרו עליו ידעך, יצרו צעדי אונו ותשליכהו עצתו (איוב יח ו-ז). יהי רעב אנו ואיד נכון לצלעו (שם יב).— ואמר הפיט במ"ר: השאננים בטח ובעמל אנוש אינמו, ועם אדם לא ינגעו אונימו (אחשבה לדעת, יוצ' לשב' ברא') ג) ימי הכח והעז של האדם, Mannesalter; virilité; manhood: בבטן עקב (יעקב) את אחיו ובאונו שרה את אלהים (הושע יב ד). — ד) עשר, כמו הון, Reichtum; richesse; wealth: ויאמר אפרים אך עשרתי מצאתי און לי (הוש' יב ט). — ה) צער צרה Schmerz; douleur; sorrow: ויהי בצאת נפשה (של רחל) כי מתה ותקרא לו בן אוני (בראש' לה יח). נחר בקראי גרוני, דבק לחכי לשוני, היה לבי סחרחר מרוב באבי ואוני (בן גבירול, שירי שלמה, דוקס א). — ובמשמעת איש קשה יום; בעל מזל רע: צר לי עליך המשורר בן אוני גם אתה, ידעתי, חלית כמוני (ילג, סלוק שכינה). — לחם אונים, שאוכל האבל בהיותו אונן: ולא יערבו לו זבחיהם כלחם אונים להם [1]) כל אוכליו יטמאו (הושע ט ד).

און[2]) ש"ז, כנוי אוני אונם, סמי' און — א) מה שהוא נגד הצדק והישר, Ungerechtigkeit; iniquité; iniquity: לא הביט און ביעקב ולא ראה עמל בישראל (במדבר כג כא). מעשיהם מעשי און ופעל חמס בכפיהם רגליהם לרע ירצו וימהרו לשפך דם נקי מחשבותיהם מחשבות און שד ושבר במסלותם (ישעיה נט ו-ז). אם און בידך הרחיקהו ואל תלין באהלך עולה (איוב יא יד). כבסי מרעה לבך ירושלם למען תושעי עד מתי תלין בקרבך מחשבות אונך (ירמיה ד יד). און יחשב (הרשע) על משכבו יתיצב על דרך לא טוב רע לא ימאס (תהל' לו ה). — ב) בכלל, דבר או מעשה רע, Uebel; le mal; evil: כן דרך אשה מנאפת אכלה ומחתה פיה ואמרה לא

[1]) יש מגיהים לחמם (BJ, V 30).

[2]) מלה עברית, ולא נשאר לנו במק"א ממשקל זה אלא ארבע מלים וכלן בעלי ע"ו, והן: און, עול, מות, תוך. והוא משקל פעל הקדום שנשתנה לפעל, ולפני מפיק ו נשמר קול הפתח ונת ארך, אעפ"י שבמלת רוח נשתנה לסגול ובעול נשתנה בסמי' עול. בנקוד הבבלי וו פתוחה און.

פעלתי און (משלי ל כ). וישב עליהם את אונם וברעתם יצמיתם (תהל' לד כג). — ג) כזב, שקר, מרמה, Betrug; tromperie; falsehood: כי התרפים דברו און והקוסמים חזו שקר וחלומות השוא ידברו הבל ינחמו (זכרי' י ב). — ומה שהושג באון וחמס: בניו ירצו דלים וידיו תשבנה אונו (איוב כ י). — ה) רעה, צרה, Unheil; malheur; misfortune: כי קול מגיד מדן ומשמיע און מהר אפרים (ירמיה ד יה). מקול אויב מפני עקת רשע כי ימיטו עלי און ובאף ישטמוני (תהלים נה ד). ימי שנותינו בהם שבעים שנה ואם בגבורות שמונים שנה ורהבם עמל ואון (שם צ י). — ו) דברים קשים, חרפה וקלסה, Schmähung; injure; reviling: אז תקרא וה' יענה תשוע ויאמר הנני אם תסיר מתוכך מוטה שלח אצבע ודבר און (ישעי' נח ט). — איש און, אנשי און, פועלי און, מתי און: יעזב רשע דרכו ואיש און מחשבותיו (ישעיה נה ז). אבי יבחן איוב עד נצח על תשבת באנשי און (איוב לד לו). הארח עולם תשמר אשר דרכו מתי און (שם כב יה). וגם הוא חכם ויבא רע ואת דבריו לא הסיר וקם על בית מרעים ועל עזרת (עדת) פעלי און (ישעיה לא ב). הלא איד לעול ונכר לפעלי און (איוב לא ג). — ובאה מלה זו גם במקום אין: הן כלם און אפס מעשיהם רוח ותוהו נסכיהם (ישעיה מא כט). — *און גליון[1], — כנוי של גנאי להספרים שמספר בהם חייו ופעולותיו ותורתו של ישו הנוצרי, Evangelium; évangile; evangel: און גליון[2] וספרי הצדוקים אין מצילים אותם מפני הדליקה (שבת קיו.). ובאו (הנוצרים) בספיקה הזאת (בענין זמן מותו של ישו הנוצרי) מפני שמצאו שנתלה בן שלשים שנה (העבור לר' אבר' הנשיאמער י).

און[3]), ש"ז, לנק' אונה, מ"ר אונים, אונות, — איש און, פשוט הדעת, פתי: במות אדם רשע תאבד תקוה ותוחלת אונים[4]) אבדה (משלי יא ז).

ב. ***און**[1]) אונה אונו אוני ש"נ, מ"ר אונות אוניות, שטר מכר, מתנה, וכיוצא בזה, Schenk- oder Verkaufbrief; lettre de vente, de don etc.; bill of sale: האוכל שדה מחמת אונו ונמצאת אונו שהיא פסולה הרי זו אינה חזקה (תוספתא ב"ב ב). הרי שהיה אוכל שדה ובא בחזקת שהוא שלו וקרא עליו אחד ערער לומר שלי היא והוציא זה את אונו לומר שמכרת לי או שנתת לי במתנה אם אמר איני מכיר בשטר זה מעולם יתקים השטר בחותמיו (ב"ב קיד:). המוכר עבדו לנכרי יצא לחרות וצריך גט שחרור מרבו ראשון אמר רשב"ג במה דברים אמורים שלא כתב עליו אונו אבל כתב עליו אונו זהו שחרורו היכי דמי אונו אמר רב ששת דכתב ליה כשתברח ממני אין לי עסק בך (קדוש' ו:). מי כותב את האונה וכו' מי מעיד על האונה (מד"ר בראש' עט). שניהם באוני[1]) אחת (שם ב). — ומ"ר: אחד מן האחין שהיה נושא ונותן בתוך הבית והיו אונות ושטרות יוצאין על שמו (ב"ב נב:). כמה אוניות נכתבו על שמו (מד"ר בראש' פז). אנחנו הח"מ מעידים ומודיעים לכל רואי כתבינו זה שנתברר לנו באונות ושטרות שיש לו להח"ב קלונימוס ב"ר אשר חלק רביעית וחלק א' מל"ו מכל הקרקע (QGJD I, 334). הנה נתברר ונודע לנו באונות ושטרות שביד ר' משה הלוי (שם). והיחיד און: שטרי און, כותב עליהם און (תנח' ירוש', המספיק, ככר 93, בהערה ג).

***און**[3]), ש"ז, מ"ר אונים. — כריכת חוטים, ובפרט של פשתן בצאתם מהטויה קודם שנתלבנו בתנור, Strähne; écheveau de fils; skein: אין נותנין אונין[4]) של פשתן לתוך התנור אלא כדי שיהבילו מבעוד יום (שבת א ו). השתי משישלק והערב מיד והאונין של פשתן משיתלבנו (נגע' יא ח). תנור

---

[1]) מדרש מלים המוני ושנוי לגנאי של השם היוני. — [2]) כך בהערוך דפ' ויניציה, ובעה"ק שנת שי"ז ובעה"ק קראקא. ובדפוסים אחרונים מחקה הרשות, וכן בנוסח' התלמוד הגליונים. ופרש הערוך: פי' נכתב און על הגליון. ע"כ. והוא מדרש מלים המוני.

[3]) משקל טוב, ועי' לקמן. — [4]) רש"י פרש אונים בניו, ואינו נכון, כי הכנוי חסר. וראב"ע, וכן רד"ק במכלול בשם ר"י בן אלעזר אמרו כי אונים הוא ש"ת ע"מ טובים מלשון און, ויש מפקפקים בדיוק הנוסחה ומגיהים אוילים, עפ"י תרגום השבעים, וזהו המתישב ביתר לענין הכתוב, שר"ל כי האוילים אשר סמכו על הרשע תוחלתם אבדה במותו.

[1]) מלה נכרית, והעד על זה אונו, אוני, ומ"ר: אוניות, והוא מיונית ὠνή ולעניני מקח וממכר וחיי המדינה קבלו היהודים הרבה מלים מהיונים והרומאים בימי שלטונם של אלו בארץ ישראל. — [2]) כך בבכ"י ודפוס ראשון, ובדפוסים נשתבש.

[3]) משקל חוט. לוי, קוה' וקר' רצו לגזרו מיונ', אך כבר דחה זה לו, והמלה נושאת עליה חותם מלה שמית, אך לא נתברר מקור' ועי' הערה שלאחרי זו. — [4]) תרגם רה"ג (נגע' יא ח) ביורגה בטיית, והגיה קוה'

להטמין בו אונין של פשתן (ירוש' שבו' ה לו.).

ב.··**אוֹן**, כמו אוּנָה: אם האונות הקטנות סמוכין און אל און וכו' ואם הקטנה דבוקה אל האום הגדולה אם הריאה (הלד' הדני הול' הפסטין הלכ' טריפות ג ס ט). — ועי' אונה.

***אוֹנָאָה**, ש"נ, מ"ר אוֹנָאוֹת, — א) נזק שגורם המוכר להקונה בלקחו בעד מה שמכר יתר משויה, או הקונה להמוכר בלקחו המקח בפחות משויה, Uebervorteiluug; duperdrie; duping: האונאה ארבעה כסף מעשרים וארבעה כסף לסלע שתות למקח עד מתי מותר להחזיר עד כדי שיראה לתגר או לקרובו (כ"מ ג ד). הורה רבי טרפון בלוד האונאה שמנה כסף לסלע שליש למקח ושמחו תגרי לוד אמר להם כל היום מותר לחזור אמרו לו יניח לנו רבי טרפון במקומינו (שם). אונאה פחות משתות נקנה מקח יותר על שתות בטל מקח שתות קנה ומחזיר אונאה (שם נ:). — ב) *אוֹנָאַת דְּבָרִים, צער שיעשה אדם לחברו בדברים קשים, במעשה רע, Neckerei; agacerie; teasing: כשם שאונאה במקח וממכר כך אונאה בדברים לא יאמר לו בכמה חפץ זה והוא אינו חפץ ליקח אם היה בעל תשובה לא יאמר לו זכור מעשיך הראשונים, אם הוא בן גרים לא יאמר לו זכור מעשי אבותיך (שם). מרובה אונאת דברים מאונאת ממון (תוספתא כ"מ ג כס). באונאת דברים הא כיצד וכו אם היה גר ובא ללמוד תורה אל יאמר לו פה שאכל נבלות וטרפות בא ללמוד תורה שנאמרה מפי הגבורה וכו' אם היו חמרים מבקשים תבואה ממנו לא יאמר להם לכו אצל פלוני שהוא מוכר תבואה ויודע בו שלא מכר מעולם (גמרא שם נח:). גדול אונאת דברים מאונאת ממון וכו' זה בגופו וזה בממונו ר' שמואל בר נחמני אומר זה ניתן להישבון וזה לא ניתן להישבון (שם). לעולם יהא אדם זהיר באונאת אשתו שמתוך שדמעתה מצויה אונאתה קרובה (שם נט.). אמרה ליה (אימא שלום אשת ר"א) כך מקובלני מבית אבי אבא כל השערים ננעלים חוץ משערי אונאה (שם נט:). — ועי' צער.

אונה, התאונה וכו', עי' אנה.

··**אוּנָה**[1], ש"נ, מ"ר אונות, — בהריאה, חלקים עגולים קצת ונבדלים זה מזה כעין אזנים או כנפים, Lungenlappen; lobe du poumon; lobe of lung: אם האונות הקטנות סמוכות און אל און (הלכ' טרפ' להלדד הדני). ונידון אותו (קרום בריאה) כאונה (תשו' רב למח גאון, JQR, XVII, 274). וחמש אונות יש לה לריאה כשיתלה אותה האדם בידו ופני ריאה לפניו, שלש מימין ושתים מן השמאל (רמבם, הלכות שחיטה, ח א). נמצאו שתי האונות כאונה אחת (שם ו). בסירכה הנמצאת בגג האונה (תשו' רשבא, תקלא). ואנו קורין ג"כ גנב לאונה סרוכה התלויה בכים (ספר החיים למהרי"ל).

··**אוּנָה**[2], ש"נ, מ"ר אֻוּנוֹת, — א) מקום לנוח בו לעובר ארח, Station, ומ"ר: כמה אוונות יש מכאן ועד מקום פלוני (רשי שם).

··**אוֹנִיאֵל**, שם לאחד ממלאכי החבלה ממונה בגיהנום, Name eines Engels der Hölle.

---

[1]) בארמי' אונא כמו אודנא, אזן, על שם צורת החלקים האלה. בארמי': ה' אוני אית לה לריאה אפה כלפי גברא תלתא מימינא ותרתי משמאלא (חולין מו.). ובשגרת הלשון קבלה המלה צורה עברית אונה. ובאה גם הצורה העברית בארמי': אונה דריאה דסמיכא לאומה דריאה (רב למח גאון, חמדה גנוזה סא).

[2]) באר': דיתיב בארבא אי נמי דקאזיל מאוונא לאוונא (תענית יא.). דשכיח למיטרח ולמיזבן מאוונא לאוונא (כ"מ עט:). וליהוי (נזירות אחת) כל פרסה ופרסה וכו' וליהוי כל אוונא ואוונא (נזיר ז.). ובסור' אונא, אֻונא, ותרגם בר עלי בערבי' אלמנזל אלמאוי, ר"ל מלון דירה.

כוריגה ושער שזה חַ'רג' a) בערב'. אבל עקר פרוש ח'רג הוא קשוט לבגדים. ואין ספק בדבר שבמקום בירינה צ"ל מידינה, והוא מדג'ה, שכך תרגם מלה זו גם הרמבם שם וז"ל: ואונין של פשתן היא מדג'ה גזל אלכתאן, ותרגם דרנב' מדגה חבילי מטוה, והעיר שהוא מדאשה שהובא בהוספה למלונים הערבים של דוזי (מדאשה b) écheveau de fils) ר"ל כריכות של חוטים וכן Dr. J. Friedlaender Arab. Lex. z. Maimuni. והערו' בפרוש: אונין בל"מ תקוה והוא חוטין. ורשי (שבת ז:) פרש: אגודות של פשתן מנופץ. ע"כ. אבל כבר דחו תוספ' (שם כז:) פרוש זה: פי' בקנטרס שלא נטוה, וכו' ונראה לר"י דאונין היינו מטוה וכן פי' בערוך. וכן ר"ש נגע' יא ח דחה פרושם של מי שאמרו כי אונין הוא פשתן לא טווי. וריגר (Rieger (Technol. I, 11, Anm. שכתב: der ausgekämmte Flachs kam zur Spinnerei in Bündeln (אונין של פשתן, אניצי פשתן) פרש נגד רה"ג והערוך והרמבם והתוספות.

a) خرج b) مداشة

nom d'un ange infernal ; name of an angel of hell : הבית הה' (של גיהנום) נידונים בו עשרת אלפים ריבוא בכל יום וכו' והמלאך הממונה המכה אותם א ו נ י א ל שמו (מדרש כונן).

אוניָה, אוניות, עי' אניה.

*__אוֹנֵן__[1], ש"ז, לנק' אוננת, מ"ר אוננים, אוננות, — א) אבל, ובפרט כל זמן שלא נקבר המת: א ו נ ן טובל ואוכל את פסחו בערב (פסח' ח ח). א"ר יוסי בר בון דוד מת בעצרת והיו כל ישראל א ו נ נ י ן והקריבו למחר (ירוש' חגיגה פרק ב' הל'). — ב) בכלל עצב הרבה: ועל דרכים אלו שאר כל הדעות כגון מהולל ו א ו נ ן וכילי ושוע ואכזרי ורחמן (רמבם, דעות א א). ולא יהא מהולל ושוחק ולא עצב ו א ו נ ן אלא שמח כל ימיו בנחת בסבר פנים יפות (שם ד). — ג) נוהג מנהג אנינות: אשתו ארוסה (אם מתה) לא א ו נ ן ולא מיטמא לה וכן היא (אם מת הארוס) לא א ו נ נ ת ולא מיטמאה לה (כתובות נג.). לא היו (קרובי הרוגי בי"ד) מתאבלים אלא א ו נ נ ין שאין אנינות אלא בלב (סנהד' מו).

*__אוֹנְנוּת__[1], ש"נ, — אבלות ועצב: כל אלה הם מופתים הלציים לקיתים על צד הקינה וה א ו נ נ ו ת (בן טוביב קול בוכים סא:).

*__אוֹנָנִי__[2], ש"ז, — מי שעושה מעשה א ו נ ן בן יהודה, ובפרט מי שמוציא זרע ע"י פעולה בידים על האבר (בן זאב[3], מלון גרמני עברי ערך זעלבסט בעפלעקונג).

*אונקיא, עי' אוקיא.

*__אוֹסֵר__[4] ש"ז, — ראש ומפקד מערכת המלחמה: וזכר שראש המלחמה שנקרא א ו ס ר מלשון ויאסר את רכבו (אברבנאל מ"א יח כ).

*אוף, עי' אף.

__אוֹפֶה__[5], אֹפֶה, ש"ז, מ"ר אופים, אֹפים, אופָה, מ"ר אופות, ש"נ, — מי שאומנותו לאפות לחם וכל מעשה מאפה, Bäcker ; boulanger ; baker : ובסל העליון מכל מאכל פרעה מעשה אֹפֶה (בראש' מ יז). חטאו משקה מלך מצרים והאֹפֶה (שם א). כמו תנור בערה מֵאֹפֶה[1] (הוש' ז ד). כל הלילה ישן אֹפֵהֶם[1] בקר הוא בער כאש להבה (שם ו). — ומ"ר: ויקצף פרעה על שני סריסיו על שר המשקים ועל שר האופים (בראש' מ ב). ויפקדו את ירמיהו בחצר המטרה ונתן לו ככר לחם ליום מחוץ האֹפים (ירמ' לז כא). — ולנק' אֹפות: ואת בנותיכם יקח (המלך) לרקחות ולטבחות ולאֹפות (ש"א ח יג).

*__אוֹפָה__[2], ש"נ, — כמו אופי, אֹפי, טיבו וטבעו ותכונת רוחו של אדם, Charakter;character;caractère: נשמה זו ה א ו פ ה[3] (מד"ר בראש' יד). היא הנשמה והיא ה א ו פ ה (אור השכל שם).

__אוֹפִיר__[4], אֹפִיר, שם ארץ שמשם היה המלך שלמה מביא זהב, Ophir : וישלח חירם באני את עבדיו אנשי אניות יודעי הים עם עבדי שלמה ויבאו אופירה ויקחו משם זהב ארבע מאות ועשרים ככר ויבאו אל המלך שלמה (מ"א ט כח). וגם אני חירם אשר נשא זהב מֵאֹפִיר הביא מֵאֹפִיר עצי אלמגים הרבה מאד (שם י יא). — זְהַב אופיר, כֶּתֶם אופיר, זהב טוב מאד: אוקיר אנוש מפז ואדם מִכֶּתֶם אופיר (ישע' יג יב). שלשת אלפים ככרי זהב מִזְּהַב אופיר (דה"י א כט ד). — ובא השם אופיר לבדו כנוי לזהב: ושית על עפר בצר ובצור נחלים אופיר (איוב כב כד).

__אוֹפַן__[5], אֹפַן, בהפסק אוֹפָן, ש"ז, מ"ר אוֹפַנִּים, — א) גלגל, והוא כלי עגול סובב על קטבו ישמש

---

[1]) מן אנן.

[2]) על שם א ו נ ן בן יהודה, על פי המספר עליו (בראש' לח ט): והיה אם בא אל אשת אחיו ושחת ארצה. — [3]) בן זאב מתרגם במלה זו השם המפשט, עצם הפעולה, אך זה משקל ש"ת ולא משקל של שם מפשט.

[4]) מן אסר.

[5]) מן אפה, עי"ש. וכולם חסרים מלבד שר

האופים. — [1]) יש אומרים כי הכתוב משבש ומגיהים הגהות מתחלפות. —

[2]) עי' הערה לאֹפִי. — [3]) כך במדרש דפ' ויניציה עם רשי ועם פרוש אור השכל. וכן בגוף הפרוש שם ובנוסח' ה א ו פ י. ופרש המדרש בעצמו: דברייתא אמרין ה א ו פ י ת א טבא. עי' אֹפי.

[4]) לא עלה בידי החכמים עד כה לברר לאיזו מהארצות קראו הכנענים והעברים בשם זה. יש סוברים שהיא ארץ בני א ב ה י ר ה בהודו על הנהר אינדוס, ויש אומרים כי ארץ זהב זו היתה באפריקה באדמת סופלה אשר על חוף המזרחי, ואחרים מבקשים אותה בחוף נגב אפריקה. ורוב החוקרים החדשים נוטים יותר להדעה כי א ו פ י ר היתה מדינה בתימן.

[5]) משקל פוֹעַל, שׁוֹשַׁן, דוֹנַג. ולא נתארכה תנוע' הפתח מפני נטית הנון להתכפלות (קניג ב פת, ג תקא). בלשונות השמיות האחרות לא נמצא שם זה במשמעה זו, ולהשרש א פ ן, שישנו אמנם בערבית וסורית, אין משמעה קרובה לזו שנוכל לאמר כי ממנו נגזר השם אופן. וע"כ יש אומרים כי זו מלה זרה

להניע דבר בלי גרירה וחכוך, בפרט עגלה וכיוצא בזה, Rad ; roue ; wheel :ויסר (אלהים) את אֹפַן מרכבותיו (של מצרים) וינהגהו בכבדת (שמות יד כה). כי לא בחרוץ יודש קצח ואוֹפַן עגלה על כמון יוסב (ישעי' כח כז). קול שוט וקול רעש אוֹפָן וסוס דהר ומרכבה מרקדה (נחום ג ב). וארבעת האוֹפַנִּים למתחת למסגרות (מ"א ז לב). וארבעה אוֹפַנֵּי נחשת למכונה האחת (שם ל). — ב) במראה הנבואה של יחזקאל: וארא החיות והנה אוֹפַן אחד בארץ אצל החיות לארבעת פניו מראה הָאוֹפַנִּים כעין תרשיש (יחזק' א יה-יו). וְהָאוֹפַנִּים מלאים עינים סביב (שם י יב). — ג) *כנוי למין אחד ממיני המלאכים, Engelname ; nom d'ange ; name of angel : לא תעשון כדמות שמשיי המשמשים לפני במרום כגון א ו פ נ י ם ושרפים וחיות הקדש ומלאכי השרת (ר"ה כד :). ובכל אחד ואחד (של שלש מאות ותשעים רקיעים) משרתים ושרפים ו א ו פ נ י ם וכרובים וגלגלים וכסא הכבוד (מס' ד"א ב). ולאחר שחצה המים ברא אראלים ומלאכים ו א ו פ נ י ם ושרפים וחשמלים ונפח בהם אש (מדרש כונן יוס ב). כנגדם למעלה היא מעלת משרתי עליון קדוש ומכון מעלתם למעלה במקום אותם הנקראים א ו פ נ י ם ואין מי שישיג מעלתם של אלו כי גבוה מעלתם ונועם השם מגיע אליהם מזוהר התשובה העליונה (ספר גן עדן נוס' ב ביהמ"ד ילינק ג, קלד). וְהָאוֹפַנִּים וחיות הקדש ברעש גדול מתנשאים לעומת השרפים (תפל' שחרית). ובמחנה חיות ו א ו פ נ י ם וכרובים (ר"ש בן גבירול, כתר מלכות). עשרה כתות (מלאכים) אשר הם מקבלים מן עשר ספירות ושמם אראלים אישים וכו' א ו פ נ י ם שרפים ועשרה מלאכים שנבראו תחלה הם ממונים על עשר מחנות אלו וכו' כרוב על הכרובים ורפאל על ה א ו פ נ י ם יהואל על השרפים (עמק המלך עולם הילירה קעה). מין ממיני מלאכים הנקראים א ו פ נ י ם נעשו צורות פשוטות ל א ו פ נ י העשרה והם הרקיעים והגלגלים וכו' וכל אלו נעשו מאש ומים שהם חו"ג דבריאה (המלאכים והרקיעים, משנת חסידים א ג). — ד) ˚כך קראו הַפַּיְטָנִים הקדמונים להפיוטים שיסדו לקראם בתפלה בתוך תפלת והאופנים: ו ב א ו פ ן דר"ה וחיות אשר הנה מרובעות יסד ר"א הקלירי מוספי חדש וכו' (תוספ' ר"ה ח :). לכן יסד ב א ו פ ן מאתמול קידמנוך לחלותך מלך (הרוקח ר"ה סי' נב). ועל דא אנו סומכים לומר פיוטים ויוצרות וזולתות ו א ו פ נ י ם (שבלי הלקט, תפ' כח). שאומרים האשכנזים שאין לאמר א ו פ ן בשביעי של פסח וסמך ממ"ש ויסר את א ו פ ן מרכבותיו (שו"ת תוות יאיר סי' רכה). בשבת הגדול אומר יוצר אתי מלבנון כלה ו א ו פ ן וזולת וקרובץ (מהרי"ל שבת הגדול). ואין משנין אפילו א ו פ נ י ם אעפ"י שהחזן אומר אותם (שם בימים שבין פסח לשבועות). — ד) ˚דרך צד, הָאֵיךְ של הדבר[1], Art, Weise ; manière façon ; manner : וראוי שנחקור אם יודע השם יתברך אלו הדברים הפרטיים אשר בכאן אם לא ידעם, ואם ידעם על איזה א ו פ ן שידעם (הרלב"ג, מלחמות, ג א). שאין כל השלילות נאמרות בו על א ו פ ן אחד (ר"י אלבו, עקרים ב ל). ועל דרך זה תוכל לפרש הכתוב בדרכים רבים ו א ו פ נ י ם מתחלפים (ר"י אברבנאל, פרשת יתרו). — בְּאוֹפֶן ש...: שהיו שומרים תמיד פתח שער בית המלך ב א ו פ ן שכאשר היה בא המלך מביתו אל בית ה' ישאו הרצים אותם המגנים (הוא מ"א יד). — ד) ˚בחכמת התכונה, עגולים דמיוניים המחלקים את הארץ ואת הרקיע, Meridian; Zone; méridien :וכשיהיה קוטב א ו פ ן המזלות נפרד מן נקודת נכח הראש מיד יהיה אופן המזלות נפרד מ א ו פ ן המפריש במנהג כל שני אופנים גדולים שהם נפגשים בכדור (אברהם ב"ר חייא, צורת הארץ ח). והעיגול הזה אשר דברנו בו נקרא אופן המפריש מפני שהוא מפריש ומבדיל בין הכוכבים אשר יתראו ממעל לו ובין הכוכבים אשר יסתרו למטה ממנו (נחמ' וגע' ב לה). — א ו פ ן א ר ב ע ה צ י ר י ם: ונקרא א ו פ ן ארבעה צירים יען שהוא עובר על שני צירי העולם ועל שני צירי המזלות (שם לח). — אוֹפַן הַמִּישׁוֹר, Equator; équateur, והעיגולה הגדולה בעיגולות הנ"ז נקרא א ו פ ן ה מ י ש ו ר, ואופן הזה חולק את הרקיע לשני חלקים שוים, חציו צפונה וחציו לדרומה (הוא, שם א ד). דע כי יש ברקיע א ו פ ן מוקף אל אמצעיתו

בעברית, אך יש סוברים כי בעברית היה לשרש א פ ן משמעת פנה, ומזה נגזר השם לכלי הפונה ו ס ו ב ב. ואינו מְחֻוָּר.

[1]) בירוש' דמאי פרק ו באה מלה זו במאמר א ו פ נ א לית לן א ו פ נ א לית לסתמא, ופרשוה המפרשים בכונה זו, אך המאמר אינו מובן היטב, וע"כ פרשו ר"ז פרנקל עפ"י לשון יונית במשמעת הוספה. ועי' אֹפֶן.

והוא רחוק מכל אחד משני הקוטבים תשעים מעלות (מאיר אלדבי, שבילי אמונה, ב ב). וחכמי המחקר קראו לאופן הזה אופן המישור (שם). — וכמו"כ אופן חֲצִי הַיּוֹם: אמנם אופן חצי היום הוא עיגול עובר על קטבי העולם ועל נקודת נכח ראשינו ונקרא אופן חצי היום כי בכל משכנות הישוב ובכל עת ועת מעתות השנה כאשר יהי' השמש על אופן חצי היום שלו בסבוב התנועה הכללית אז יהיה לו חצי היוֹם (א' ב"ר חייא, הספירה, שער ב). העיגול השלישי נקרא אופן חצי היום ויש שקורין לו עיגול הדרומי (נחמ' וגע' ב לו). — °ובהשאלה למערכת השמים בכלל: האופן לך התנכר, וזמן בוגד לך התאכזר, השקט ובטח, כי המגור לא ידחה מה שנגזר (עמנ' מחב' א). — ה) °כלי מענים השתמשו בו לפנים לענות בו בני אדם[1], das Rad (Folter); la roue (tort.); the wheel (torture): ויוציאום החוצה וישימו אותם באופנים (יוסף הכהן, דה"י למלכי צרפת ועותמן). גם קדושי פורציה נשרפו באותו פרק ואחי חמי ז"ל נדון באופן בעיר האגנוא (זכרונות של יוסלמן REJ. XVI, 85). ר' יצחק הבחור בר יוסף נכתת באופן (ספר זכרון של מגנלא, שם VI 13). ואת אחיה איפנו וקלעו באופן וכו' ונתן רשות להוריד את החסידים מן האופן (QGJD,III,19). נתיסרו ונכתתו עצמותיהם באופן ביסורים קשים (שם 12). אנשים שנהרגו בקדוש ה' במיתת האופן (שד"ל,מכתבי' עה). —ג) °עיגול של מטלית וכדו' מצבע אדם או ירק שאנסו הגויים את היהודים לפנים לשים על בגדיהם: וכשהייתי אני המחבר בצרפת היינו מוליכים אופנים על הבגדים, כי כן גזרו על היהודים בעת ההיא וכו' ויש שהיו עושים אופן מן הקלף ותופרים אותו במחט להבגדים (הר"מ מרוטנברג, שערי תשובות, תכח).

חלקי האופן:

גַּב, °זְרוֹעוֹת, חִשֻּׁק, חִשֻּׁר, °טַבּוּר, יָדוֹת, סֶרֶן, עי' כ"א במקומו. —

והפעל אָפַן, והנרדף גִּלְגֵּל, והשיכים סָבַב וכו' במקומם.

°אוֹפַן[2]), ש"ז, לנק' ־נֶת, מ"ר אופנים, ־נות, רוכב אפנים, Radfahrer; cyclist; cycliste.

[1]) במקרא נמצא: מזרה רשעים מלך חכם וישב עליהם אופן (משלי כ כו), ואולי כונה בזה לאופן הענויים, כי הוא ענוי קדום והיה ידוע להיוני' והרומאי' הקודמים.

[2]) פועל מהשם אופן ואפנים שלקמן.

אוֹפַנִּי ש"ז, לנק' אופַנִּית, תנועה אופַנִּית; יש לשמים ב' תנועות הא' בסבובו והשנית אופנית (ר' יהודה בעל מדרש חכמה).

°אוֹפַנִּיאֵל ש"ז,— שם מלאך: אופניאל שהוא ממונה על אופן הלבנה (היכלות).

°אָפַנַּיִם[1]),— כלי מרכב משני אופנים עומדים זה לפני זה ירכב עליו אדם ויניע את האופנים ברגליו, Rad; Bicycle. וככר השתמשו הרבה במלה זו בהעתונים ובספרים.

°אופק, עי' אפק.

און[2])

און[3]) עבר אָץ, אַצְתִּי עתיד יָאוּץ, תָּאוּץ לווי אוּץ, אוּצִי וכו',—א) פ"ע, מהר, עשה במהירות גדולה, עזה. eilen, hastig sein; se hâter; hasten: וְאָץ להעשיר לא ינקה (משלי כח כ). חזית איש אָץ בדבריו תקוה לכסיל ממנו (שם כט כ). — ומ"ר: רצים אָצִים ומתקבצים וללכת מתאמצים (ר"י הלוי, קדושה ליוה"כ, תשלום אבודרהם). — ועבר: ואיך אשקט ואיך אשלה, ונפשי אל בני תכלה, אשר אצתי לבקש נא, ארוכה לו ואין מעלה (ראב"ע תוחלת נכזבה). — אות זה החדש אָצְתָ מכל לקדש (יוצ' פ' החדש). אצילי מרעו נבד שעיר, תולדות אלה בני שעיר בִקְשָׁם אָצוּ אשו להבעיר (קרו' פ' זכור). אָצוּ פתוח חרבות, והמציאו צרות רבות בארבות (זול' שבת חנכ'). ובשלילה לדבר שאין בו רוח חיים: ויעמד השמש בחצי השמים ולא אָץ לבא כיום תמים (יהושע י יג).

[1]) מן, אופן, ע"מ אָזְנַיִם.

[2]) כנראה שרש עברי, כי ספק הוא אם יש לו יחס להפעל' אַצ אַצ' a) בערב' שמשמע' שבר, חזק, הכרית.

[3]) בכל המקומו' שבא שם פעל זה אין הכרע אם הוא מנע"ו או מנע"י, כי הבינוני שוה בשתי הגזרות, ובשני המקומות שבא העתיד ממנו אפשר לאמר כי הוא הפעיל מנע"ו. ולכן יש לפקפק אם בעתיד קל וצווי צריך לאמר תָּאוּץ אוּץ אוּצוּ או תָּאִיץ אִיץ אִיצוּ כמו שִׁירוּ. אך אבי הדקדוק ר"י חיוג החליט אותו לנע"ו וכתב בפרוש כי עתידו יָאוּץ, ואחריו ריב"ג, והאפודי, והרד"ק החליטו גם הם לנע"ו. ובן זאב אעפ"י שבתל"ע פקפק ונטה יותר לדעת מי שחשבוהו לנע"י, הביאו באוה"ש בכ"ז בין נע"ו, וכמו"כ גזניוס, פירסט, והאחרונים.—ועי'

a) أَصَّ أَضَّ

— וכן אמר המשורר: אקרא ימי נוער אשר רחקו מני היות שבים ולא אצו (רמכע,תרסי׳ ה ג). בין נערצים רצים כנחל שלות המונים אלה אדירי שמים רצה גם אצה כאבק ברוח, הקטנה הצעירה ארץ המים (אד״ס, הדעת והמות). ימים אצים סביב לך רצים (סוף הכל הכל). — ב) פ״י, דחק שיעשה, urge; presser; antreiben: והנוגשים אצים לאמר כלו מעשיכם דבר יום ביומו (שמות ה יג). והתחנן המשורר: שובו בחורי כי מאד צרו לי צעדי זקן אשר אצו (רמכ״ע, תרסים, ה ד). — ועם ב אחריו: אץ (המות) בם להוציאם מבית מגוריהם (רמכ״ע, ככן אזכר מעללי תכל). — כי עתה לא אצה בו לנוע עד הנה (אד״ס אמת ואמונה, מחזה י). ג) אץ ל.. היה המקום וכדומה צר, דחוק, be narrow; être étroit; eng sein, עי׳ אץ. — וביחס להזמן: אך אין לי ללכת שרים שרות לשמע (סד״ל לין תרא לג). הכותב בחפזון גדול כי אצה לו השעה (ילג, אגרות ב רל). — ד) עם מן אחריו, ברח, השתמט מן, — sich e. S. entziehen; se soustraire; withdraw from: ואני לא אצתי [1]) מרעה אחריך ויום אנוש לא התאויתי (ירמ׳ יז יו). — וכן השתמש המשורר במליצה זו; ומרועה אחריך לא אצתי ולא סרתי, כי עמך דבר לא חסרתי (עמנואל, מחב׳ יא).

—האיץ[2]) עתיד יאיץ,—א) עם ב אחריו, האיץ בפלוני, דחק בו שיעשה, drängen; presser; press: ויאיצו[3]) המלאכים בלוט לאמר קום קח את אשתך (ברא׳ יט טו).— ואמר המשורר: אך נוגשים המה מ א י צ י ם בי עד יתנוני אל שאול סוחר (רמכ״ע, תרסים שער ה). — וכעכר: ובהיותו באישון לילה ואפלה לא ה א י צ ו בו לצאת, אבל בכמו השחר עלה אז ה א י צ ו בו (ר״י אברבנאל, ברא׳ יא טו). — ועם כנוי הפעול: יצרי ה א י צ נ י לדבר קשות וכו׳ ורעיון לבי האיצני לאמר (אהרן אלבורקי REJ 1890). — וביחס הפעול של הדבר, האיץ דבר לפלוני: מה תאיצון מוסר, לבן עשר, עוד מעט קט יגדל ויוסר (רמכ״ע, בן אדמה). — ב) פ״ע, כמו אץ: והחמה בזמן הזה היא הולכת ומתרחקת מגלגל המישור

הערה לאיץ.—[1])מליצה זו קשה להלמה, ולכן יש מגיהים בכתוב הגהות מתחלפות, אך כמו שהבאתי בפנים, כבר השתמשו הסופרים במטבע זו.—[2]) הפעיל ע ב ר זה נתן ר״י חיוג, ואחריו אחרים המובאים בפנים.—[3])יש חשבים זה לעתיד קל, כמבואר למעלה.

מ א י צ ה להתקרב לצד צפון (יסוד עולם ילת׳ יסר׳ לא:). עורו נא רעיוני, עורו הקיצו, מלאו ידי ולשורר האיצו (מיכ ל, כנור בת ציון).

*אוץ[1]), ת״ז, לנק׳ אוצה, מ״ר אוצים אוצות, — א) בדבר המקיף לדבר, כשהוא קצת צר ודחוק על המוקף, firmly pressed; serré; fest gedrängt: ט ב ע ת א ו צ ה, לאמר מכונת ממש להאצבע ויושבת עליו חזק: והאגד שעל גבי מכה והקשקשים שעל גבי השבר והשירין והנזמים והקטלאות והטבעות א ו צ י ן חוצצין רפין אין חוצצין (תוספ׳ מקואות ו ח). שירים שבכרעי המטה א ו צ י ן חיבור רפין אינו חיבור ושבידי הזב אפילו א ו צ י ן אינו חיבור (שם כל׳ ב״מ ע). — ב) קרוב וצפוף זה לזה, close; épais; dicht: סלין של גת ושל בד א ו צ י ן צריך לחטחט ורפין צריך לנער (שם ז ב).

אוצר[2]), ש״ז סמי׳ אוצר מ״ר אוצרות, אצרות סמי׳ אוצרות אצרות,—א) צבור של דברים יקרים, כסף וזהב ואבנים טובות וכדו׳ treasure; trésor; Schatz: טוב מעט ביראת ה׳ מאוצר רב ומהומה בו (משלי יה יו). ויקח (שישק מלך מצרים) את אצרות בית ה׳ ואת אוצרות בית המלך ואת הכל לקח (מ״א יד כ). ותמלא ארצו כסף וזהב ואין קצה לאצרותיו (ישע׳ ב ז). ישאו על כתף עירים חיליהם ועל דבשת גמלים אוצרותם (שם ל ו). פעל אצרות בלשון שקר הבל נדף מבקשי מות (משלי כא ו). לא יועילו אוצרות רשע וצדקה תציל ממות (שם י ב).—ואמר בן סירא: חכמה טמונה ו א ו צ ר מוסתר מה תועלת בשתיהן (נוסחה העברית של קמבריג׳ פרשה יא).—ובהשאלה: יראת ה׳ היא אוצרו (ישעי׳ לג ו). — ב) המקום ששם האוצרות צבורים, trésorerie; Schatzkammer; treasury: וכל כסף וזהב וכלי נחשת וברזל קדש הזא לה׳ אוצר ה׳ יבא (יהוש׳ ו יט). ויבא שלמה את קדשי דוד אביו את הכסף ואת הזהב ואת הכלים נתן באצרות בית ה׳ (מ״א ז נא). בחכמתך ובתבונתך עשית לך חיל ותעש זהב וכסף באוצרותיך (יחזק׳ כח ד). ואוצרות עשה (המלך חזקיה) לו לכסף ולזהב ולאבן יקרה ולבשמים ולמגנים ולכל כלי חמדה (דה״י ב לב כז).—ג) מקום שמירה לתבואה, יין, וכדומה, cellar; cave, grenier; Keller,Speicher:

[1]) משק׳ טוב טובים. ועי׳ הערה לשריש אוץ.
[2]) משקל פועל משרש אצר, עי״ש.

עבשו פרדות תחת מגרפתיהם נשמו אוצָרות נהרסו ממגורות כי הוביש דגן (יואל א ז). לאוצָרות היין (ממונה) זבדי השפמי וכו' ועל אֹצְרוֹת השמן יועש (דה"י א כז כז-כח). לא מכר (עם המרחץ) את המגורות של מים ולא את האוצרות של עצים (ב"ב ד ו). רחת של גרוסות טמאה של אוצרות טהורה (כלי' יח ה). ואוצרות יין ושמן אין צריכין בדיקה (פסח' ח.). עשו אוצרות שכר בבבל כאוצרות יין בארץ ישראל (שם). תן דעתך כמה משפלות של תבן אתה מכנים לאוצר כמה משפלות של קוצים אתה מכנים לאוצר (פסיקתא רבתי, כי תשא). — ובכלל חדר לשמירת חפצים וכדומה: איברא שרוב הבתים אין בהם דין חלוקה לפי שאין הבתים שוים שיש בהם בתים וחדרי ועליות ובית מבשלים ואוצר (ר"י בר ששת, תשו' רכז). — ובהשאלה: יפתח ה' לך את אוצָרו הטוב את השמים לתת מטר ארצך בעתו (דברים כ יב). הלא הוא כמס עמדי חתום באוצרֹתָי (שם לב לד). — ד) *אוצר הממשלה Staatsschatz ; le Trésor ; state treasure: לא יאמר ישראל לגוי ולכותי ולמי שאינו נאמן על המעשר הילך מאתים זוז ושקול תחתי (מן) [ל] האוצר אלא אומר לו פטריני מן האוצר[1] (תוס' דמאי ו ז). — ה) *דבר השמור לעת הצרך, Vorrath; provision: עושה אדם את זבלו אוצר (שביעית ג ג). אמר רב עושה אדם את קבו (מעט התבואה שיש לו) אוצר (ב"ב ל:).

אָסָם, אוצר לתבואה. — אָצַר, עשה אוצר, קבץ. — *אֲרִיָה, אוצר גדול בשדה לתבואה.

בֵּית נְכֹות, לדברים יקרים, יקרי המציאות.

*גָּנַז, וכל יתר הפעלים במשמעת הסתיר והחביא באיזה מקום, עין טמן. — גֶּנֶז.

זָהָב, כֶּסֶף וכו'. —

חָנוּת, אוצר סחורות למכירה (עין במקומו מיני החניות והשיכים. — חֹסֶן הַחָסֵן.

מָזוֹן, מְזָוֶה, מקום ישמרו בו מאכלים, וכדומה. — מַמְּגוּרָה, מקום ישמרו בו תבואות. — מִסְכְּנוֹת,

1) כך בתוספתא צוק. ובירוש' ויניציה בסוף פרק ו': לא יאמר אדם לחבירו הילך מאתים דינר ושקול על ידי לאוצר אלא אומר לו פרשיני מן האוצר. והערוך ערך פל גרס בירוש' במקום זה: פול תחתי לעוצר: ובבלי ע"ז. עול תחתי לעוצר. ובנמ' כ"י הגרסה לאוצר.

אוצרות יצברו בהם תבואות וכדומה לצרכי המרינה. — *מַרְתֵּף, ליין וכדומה. — מַתְבֵּן, אוצר של תבן. — סְגוּלָה, *סַגֵּל.

***אוֹקִיָּא**[1], (אונקיא אוקִיָּה), ש"נ, מ"ר אוקִיאות (אוקִיות), א) משקל קטן, Unze ; once ;ounce. ובכלל דבר מועט: אין דור ודור שאיננו נוטל אוקיא ממעשה העגל (מד"ר שמות מג). — ב) *חלק שלשה עשר בליטרה: תשעה קבין שיעור כ"ז ליטרין במדת בבל וכל ליטרה מי"ג אוקיאות (רב האי, תש' גאו' ליק לה). — ובארץ ישראל אחד משנים עשר ברוטל. ושם למשקל הרפואות, והכסף גם הזהב (ש"ת אלדבי ד, ועוד, ובאוצה"ת ר"י להלון הרבה פעמים, ומ"ע ר"י עמדין) ומ"ר: אוקיות (שו"ת שער אפר' פז). שתי אוקיות כסף צרוף. (לדה לדרך אה א).

אוֹקְיָנוֹס[2], (אוקיאנוס, אקיינוס). המים המלוחים המקיפים את הארץ ים הגדול, Ocean: וכי מימי אוקינוס לא מים מלוחים (מד"ר בראש' פ' י"ג). אוקיינוס כולו מים במים (פסיקתא רב כהנא, פסקא ט). נטל הקב"ה כל מימי בראשית ונתנם חצים ברקיע וחצים באוקיינוס (מד"ר בראש' ד). מהיכן הארץ שותה ר"א אומר ממימי אוקיאנוס (שם יג).

אור[3]

א. **אוֹר**, ש"ז מ"ר אורים. א) מה שעושה את המוחשים נראים להעין, ההפך מן החשך, Licht ; lumière ; light: ויאמר אלהים יהי אור ויהי אור, וכו' ויקרא אלהים לָאור יום ולחשך קרא לילה (בראש' א ג-ה). אור שברא הקב"ה ביום א' אדם צופה ומביט בו מסוף העולם ועד סופו (חגיגה יב.). — אור השמש והירח: והיה אור הלבנה כְּאור החמה ואור החמה יהיה שבעתים (ישע' ל כ). — אור הַבֹּקֶר: ויתחרשו כל הלילה לאמר עד אור הבקר והרגנהו (שופ' ו כ). — אור נר: והאבדתי מהם קול ששון

1) ביונית οὐγκία וממנה ברומית uncia. בארמית אונקיא וכן בסורית, ובא גם בהלמוד ומדרשים אונקיא אונקיות ובערב' אוקיה, באה לערב' דרך לשון ארמית (ס' פרנקל).

2) ביונית ὠκεανός.

3) שרש משתף ללשונות השמיות אשורית אוּר, סורית אוּרא ובערבית אוּאר חם האש, ובנון במקום האלף נוּר כמו אור בעברית. — ר"י בן גנאת.

וקול שמחה קול חתן וקול כלה, קול רחַים וְאור נֵר (ירמ' כה י).— אור אֵש: וינחם בענן יומם וכל הלילה בְּאור אֵש (תהל' עח יד).— יום אור: והיה ביום ההוא נאם ה' והבאתי השמש בצהרים והחשכתי לארץ ביום אור (עמוס ח ט). — ובהשאלה, אור הָעֵינַיִם לחוש הראות: לבי סחרחר עזבני כחי וְאור עֵינַי גם הם אין אתי (תהל' לח יא). — אור פנים, סבר פנים, רצון: בְּאור פני מלך חיים ורצונו כעב מלקוש (משלי יו יה). כי לא בחרבם ירשו ארץ וזרועם לא הושיעה למו, כי ימינך וזרועך וְאור פָּנֶיךָ כי רציתם (תהל' מד ד).— אור הַחַיִּים: כי הצלת נפשי ממות הלא רגלי מדחי להתהלך לפני אלהים בְּאור החיים (שם נו יד). הן כל אלה יפעל אל פעמים שלוש עם גבר להשיב נפשו מני שחת לאור בְּאור הַחַיִּים (איוב לג כט-ל).—ומשל לאשר ושמחה: העם ההלכים בחשך ראו אור גדול (ישעי' ט א). ותגזר אמר ויקם לך ועל דרכיך נגה אור (איוב כב כח). אור זרֻע לצדיק ולישרי לב שמחה (תהלי' לז יא). אז יבקע כשחר אורךָ וארכתך מהרה תצמח (ישעי' נח ח). — וכנוי לדעת וחכמה: הקשיבו אלי עמי ולאומי אלי האזינו כי תורה מאתי תצא ומשפטי לאור עמים ארגיע (שם נא ד). כל המשתמש ב א ו ר תורה א ו ר תורה מחייהו (כתו' קיא:). — מורדי אור, *כנוי מליצי למתנגדים לחכמה ודעת: והנה חם ובניו הם היו במורדי א ו ר מסיתים ומדיחים את אנשי דורם לרדוף אחרי המלאכות המותריות (ר"י אברבנאל, דור הפלגה). — ובהשאלה לדבר ברי, ברור: והוציא כָאור צדקך ומשפטך כצהרים (תהל' לז ו). ומשפטיך אור יצא (הושע ו ה). בבקר בבקר משפטו יתן לָאור (צפניה ג ה). מפקחין מ ו צ י א י ן ל א ו ר (רשי כתוב' ה.). שחקר הדבר וכו' והוציאו ל א ו ר (פרוש ילירה ר"י ברצלוני רסז). — *יָצָא לָאור, נדפס, נתפרסם, *הוציא לָאור, erscheinen lassen;publier;publish: אקוה לאל מהרה ה ו צ י א החבור ההוא (המתורגמן) ל א ו ר ה ב ד פ ו ם (אליהו בחור הקד' ג למסורת המסורת). המכתב הזה אשר בידך הוא הקדמה ופתיחת מכתב אחר אשר יצא ל א ו ר בעוד ימים אחדים וכו' וכעת גמרו במועצותיהם ל ה ו צ י א ם ל א ו ר על ידי הדפוס וכו' (נחל הבכור של חברת דל"ע ע"ד המאסף י"ג ניסן תקנ"ג). חדש מקרוב הודיע חכם אחד אצלינו כי בדעתו ל ה ו צ י א ל א ו ר מכתב המאספים (ש"י רפפורט, המגיד תרכ"ב, גליון כז). בדעתי א"יה ל ה ו צ י א ל א ו ר הדפוס מחברת אשר קראתי בשם ספר מוסר השכל (רנ"ה ויזל, תמוז תקמ"ד). לא מאהבת הבצע ולא מאהבת הכבוד הנני מ ו צ י א את המחברת הקטנה הזאת ל א ו ר ה (רמ"א גינזבורג, הקד' קרית ספר). ומפי על ספר כל חדש הם יכתבו, ובכספם ולמעני גם לאור יוציאוהו (אד"ם, אמת ואמונה א כ). על תולדות הספר ואופן י צ י א ת ו ל א ו ר וכו' את כל שירי הגיוני לבי מכל המקומות אשר נפוצו שם ו ל ה ו צ י א ם יחדו ל א ו ר עולם (יל"ג. כל שירי, הקד'). — ב) גרמי השמים הנותנים אור, Gestirn; astres; stars: אם אראה אור כי יהל וירח יקר הלך (איוב לא כו). לעשה אורים גדלים וכו' את השמש לממשלת ביום וכו' את הירח וכוכבים לממשלות בלילה (תהלי' קלו ז-ט).— ואמר החוקר: כי יעמדו בפאת ארץ שני אורים (ראב"ע, פסו' שמש בגבעון). — והמשורר אמר: ומי יודע אם אלה ממעל הָאורים הרבים שאין קץ למו, הה! אם לא מזה גם עליהם יעל המות הרע הזה ויצחק גם במו (אד"ס, הדעת והמות). — ובהשאלה: עינַיִךְ אורים נשבעתי אך בהן (מיכ"ל, האוהב הנשבע). — ג) בקר, תחלת היום, Morgen; matin; morning: ויקרא (עזרא) בו לפני הרחוב אשר לפני שער המים מן הָאור עד מחצית היום (נחמיה ח ג). מאימתי ארבעה עשר אסור בעשיית מלאכה רבי אליעזר בן יעקב אומר משעת ה א ו ר[1]) רבי יהודה אומר משעת הנץ החמה (תוספתא פסח' ג). — אש[2]) Feuer; feu; fire: חרס כדי לחתות בו את האור (שבת ח ז). אחד הביא את ה א ו ר ואחד את העצים (ב"ק ו ד). נפלה לאור ונתמרו בני מעיה (חול' ג ג). סופגין שנעשו ב א ו ר (ירוש' חלה א נז). איזהו הבשיל ברור כל ש ה א ו ר מהלך תחתיו (שם שבת ג ו:). מה פת שנשתנה ע"י ה א ו ר (שנאפה) אף ירקות נמי שנשתנו (שנתבשלו) על ידי ה א ו ר (ברכ' לח:) הרבה מ א ו ר ו ת יש ב א ו ר (שם נב:). אמר ר' לוי זימן לו (לאדם הראשון) שני רעפים והקישן זל"ז ויצתה ה א ו ר ממנו (מד"ר בר' יב). ברזל קשה א ו ר מפעפעו (ב"ב י). מה דרכו של חול אדם מכניסו ל א ו ר ומוציאו בולוס ועו"ה הימנו כלי זכוכית (פסקתא רבתי, יהודה ויסראל). — ז) *ערב[3]), תחלה הלילה, Abend; soir; evening;

[1]) ואמרו בגמ' פסח' ב: על זה: מאי א ו ר עמוד השחר. — [2]) בערבי' אֻוָאר a) חם האש, נאר b) אש, ועי' אוּר. — [3]) בארמ' א ו ר ת א, וכן בסור' נגה אור, וגם

a) أُوار b) نار

אור לארבעה עשר בודקין את החמץ לאור הנר (פסח׳ א א). המפלת לאור שמנים ואחד ב״ש פוטרין וב״ה מחייבין אמרו להם ב״ש לב״ה מאי שנא אור שמנים ואחד מיום שמנים ואחד (עדיות ד י). ואימתי משיאין משואות לאור [1]) עבורו (ר״ה כב.).—ח) ˇאור פשיט, בקבלה, כנוי להאין סוף: דע שהרצון בכלל קראוהו הארה ואין סוף קראוהו אור פשוט (רמ״א גולאטו, תוקר ומקובל).—ˇאור אין סוף, מה שמלא את המציאות קודם שהתחילה האצילות: דע כי טרם שנאצלו הנאצלים ונבראו הנבראים, היה אור עליון פשוט ממלא כל המציאות ולא היה שום מקום פנוי בבחי׳ אויר ריקני וחלול אלא הכל היה ממולא מן אור א״ס פשוט ההוא ולא היה לא בחי׳ ראש ולא בחי׳ סוף אלא הכל היה אור א׳ פשוט שוה בהשואה א׳ והוא הנק׳ אור א״ס (ר״ח ויטאל, היכל אדם קדמון, ענף ג). ˇאור קדמון: כתר עליון וכו׳ אור קדמון אור צח אור מצוחצח (עסים למוניס יא ז, בשם תקוני זהר). ומאור הקדמון נמשכת ממנו המחשבה הטהורה כהמשך מחשבות הלב, ומן האו״ר המצוחצח והצה השני מעיינות נמשכות מהן המדע והשכל (שם יא ז). הגאונים בספריהם הקדימו אור מצוחצח לאור צח וכו׳ כי יתואר אור קדמון לפשיטות הדעת המושרש בכתר מנקודת עצמו והמצוחצח לשורש הבינה שבו והצח שורש חכמה שבו (שם יא א). -- ד) ענן מטר [2]) : Wolke, Regen ; nuage, pluie ; cloud, rain אף אם יבין מפרשי עב תשאות סכתו הן פרש עליו אורו [3]) ושרשי הים כסה (איוב לו כט-ל). — אף ברי יטריח עב יפיץ ענן אורו [4]) (שם לז יא). כחם צח עלי אור [5]) (ישעי׳ יח ד). — ואמר המשורר: וביום עצור שחק מטר, בידו אור (משה בן עזרא, תרשיש א). לאמר, אז ידו נותנת גשם.

ˇאֲבוּקָה, חבילת עצים, פתילות או סמרטוטים דולקים יחד למען האיר אור גדול. — אוֹר, אוֹר, הֵאִיר וכו׳. אוֹרָה. ∞אוֹרִית, מתכת מוציאה אור מעצמה. — ˇאַיֶּלֶת הַשַּׁחַר, אור השחר. אֹפֶל, חֹשֶׁךְ, וכו׳ ההפך מאור, עין חשך — אֵשׁ, המחמם ומאיר לנו. — אַשְׁמָן.

בָּהִיר, מאיר ומזהיר. —ˇבִּהֵק את האור, עשה שיאיר בזהר גדול. ˇמַבְהִיק, אור מבהיק, מזהיר. — בָּזָק, קלות פתאם של אור חזק. — ∞בְּצְבֵּץ האור, נתז לאחור משטח מלטש והשם ∞בִּצְבּוּץ, — בָּרָק, אור היוצא מבין העננים.

ˇגַּהּ, ˇגִּיהַּ, כמו נגה. — ˇגַּוָּן: גוני האור. — ˇגַּחֶלֶת הַלַּיְלָה, זבוב קטן, תולעת קטנה מאירה בלילה. — ˇגְּלָה, איר צח, למשל בלילה.

הֵילֵל, כוכב השחר. —ˇהֵל, ˇהִלִּים. ההל, יָהֵל, יתן אור. — ˇהִלָּה, עטרת אור סביב הלבנה.

זֹהַר, אור צח מאד: זהר הרקיע. מַזְהִיר, יש לו זהר. — ∞זָהֳרִית, גוף מאיר בחשך. — זִיו, זהר. —ˇזִיק וְˇזִיקוּק, ניצוץ.— זַךְ ˇזָכִיךְ.—זָרַח, יצא ונגלה האור: זריחת השמש. מִזְרָח, צד שמשם יזרח השמש.

ˇחָזַר, ˇאור חוזר, מבצבץ. ˇחֲזָרַת, האור משטח מלטש. — ˇחַשְׁמַל, אור החשמל, במקומו.

יוֹם, עת אור השמש. — יפע, הוֹפִיעַ, עשה שיזהיר, נגלה בזהר גדול. — יִפְעָה, זהר גדול. — יָרֵחַ, לְבָנָה, המאור המאיר לנו את הלילה כמו השמש ביום. —

כֵּהֶה, אור כהה, קל, שאינו מזהיר הרבה. — כּוֹכָב, כל אחד מהמאורות הנוצצים בלילה ברקיע השמים. — ˇכֶּסֶף, הכסיפו פני רקיע, הוארו באור כהה באופק השמים בתחלת עלות השחר.

מָאוֹר, דבר המאיר: השמש, הככבים הם מְאוֹרוֹת. — מְנוֹרָה, כלי ישימו בו נר להאיר. — ˇמְנוֹרַת הַיָּם, מגדל גבוה על חוף ים ואור בראשו להאיר להאניות בים. — ˇמַרְאוֹת הָאוֹר, כמו תחזית. — ˇמֶרְכַּז הָאוֹר, הנקודה שבה תתקבצנה כל קרני האור. — ˇמַשּׂוּאָה, אבוקה דלוקה בראש בד ארוך, לעשות בו סמן לאיש מרחוק.

ˇנִבְרֶשֶׁת, ˇפָּמוֹט, וכו׳ עין נר. — נֹגַהּ, אור צח מבהיק: נגה הככבים, נגה אש להבה. — הגיה

בין הערבים, תחלת הלילה. והוא אולי בלשון סגי נהור, וזה מטבע בפרט עמי המזרח לכנות דבר בהפכו, וכן בית החיים לבית הקברות. וכן הערב׳ במרוקו מכנים את העופרת ח׳פיף, ר״ל קל (A.Fischer,MSOS,I,204), והביא בשם Dr. E. Mittwoch שהעיר אותו גם על השם אורתא להערב). — [1]) גמ׳ פסח׳: אלמא אור אורתא. — [2]) אין משמעה דומה לזו לשרש אור בשאר לשונות האחיות, ועי׳ בהערות שלקמן. — [3]) פרש ריב״ג ענן. — [4]) בתלמוד: ואין אור א״א מטר שנאמר יפיץ ענן אורו (תעני׳ ג:). ת״י: הא פרס עלוי מטרא. וכן רסע״ג, וחלק עליו דונש. וכן ריב״ג, רשי, רמבע, רמבן, רדק, ר״ש בן מלך, ור״י ערמא. אך החדשים כלם פרשו אור גם פה במשמעה הכללית של אור. — [5]) כך רסע״ג: בער מטר. וכן ריב״ג ורד״ק. ת״י: שמש, ורשי: עשב.

יגיה. יתן נגה. — *נְהוֹר, אור. — נָהַר, נהרו פניו, האירו. — נְהָרָה, אור. — נְטִיַּת הָאִיר.˚נְלִיזַת, הָאוֹר, ˚נִיצוֹץ, נָצַץ, נתן אור כמו ניצוצות.—נֵר, דבר דולק להאיר. — נֶשֶׁף, אור כהה אחרי שקיעת החמה וקדם זריחתה. — *נִתַּז, האור, חזר משטח מלטש.

˚סָבָק, נר של חלב. — ˚סַפִּירִי˚סַפִּירִיּוּת, סגולת גוף סַפִּירִי.

˚עֲשָׁשִׁית, כעין תבה של זכוכית, ישימו בה נר להגן מפני הרוח.

פוּץ, ˚הפיץ אור. — *פַּנָּס, עששית.

צֵל, אפלה בסכת גוף עכור העומד מצד האור. — ∞צִיּוּר־אוֹר, צורה עשויה בפעולת האור, ∞צַיַּר אור, עושה צורות בפעולת האויר.

˚קְרִיץ, ˚קְרִיצָה, לפני עלות השחר. — קֶרֶן אוֹרָה, אור היוצא מגוף מאיר כעין חוט. — קֶשֶׁת, מראה אור מגונים שונים בצורת קשת בשמים.

רָאָה, בעיניו.

˚שַׁבְרִיר, אור השמש הנכנס דרך נקב קטן, עי' שבריר. — שַׁחַר, אור בקר קדם צאת השמש. — עָלָה הַשַּׁחַר. — שֶׁמֶשׁ.

∞תְּאוּרָה, אורות שידליקו לאות שמחה, כבוד.

— ∞תַּחֲזִית השמש, צורת אור השמש בעברו דרך זכוכית בעלת זויות.—∞תֹּכֶן הָאוֹר, כ״י למדד בו חזק האור.—*תִּמּוּר של החמה, של הלבנה, עי' זה. — *תַּעֲלוּמָה, החלון בשמים שמשם האורה יוצאת.

ב. **אוֹר**[1]), פ״ע, עבר אור[2]), אוֹרְתִי אוֹרְתָ, וכו' אורו, אורנו, עתיד יֵאוֹר, יֵאוֹרוּ תְּאוֹרְנָה, תְּאֹרְנָה, צווי אור, אורו, אורי אוֹרְנָה, — היה אור, נעשה אור, הבהיק כמו האור, leuchten; luire; shine: הבקר אור והאנשים שֻׁלחו (בראש' מד ג). וארח צדיקים כאור נגה הולך וָאוֹר עד נכון היום (משלי ד יח). מאילת השחר עד ש י א ו ר המזרח (ירו' ברכות:). — ועם ל אחריו ובלי נושא: ועתה השכם בבקר ועבדי אדניך אשר באו אתך והשכמתם בבקר וְאוֹר לכם ולכו (ש״א כט י). — ובהשאלה: קומי אורי כי בא אורך (ישע' ס א). — אור העינים: מי שאחזו בולמוס מאכילין אותו אפילו דברים טמאים עד שיאורו עיניו (יומא ח ו). מאכילין אותו (את מי שאחזו בולמוס) שביעית עד שיאורו עיניו (תוספ' יוה״כ ה). ויישב (יהונתן) ידו אל פיו וְתָרֹאנָה [1]) עיניו (ש״א יד כז). ראו נא כי ארו עיני (שם כט).

—נפ' נָאוֹר[2]) עתיד יֵאוֹר, מקור הֵאוֹר, — נעשה אור, קבל אור, וכמו הקל: הן כל אלה יפעל אל פעמים שלוש עם גבר להשיב נפשו מני שחת לֵאוֹר[3]) באור החיים (איוב לג כט־ל). — ועם ל אחריו ובלי נושא: וילכו כל הלילה יואב ואנשיו וַיֵּאֹר[4]) להם בחברון (ש״ב ב לב).—ועי' נָאוֹר במקומו.

— הֵאִיר, עתיד יָאִיר, יָאֵר, וַיָּאֶר, צווי הָאֵר, הָאִירָה, מקור הָאֵר הָאִיר, — א) עשה שיהיה אור, נתן אור על אחר, הסיר החשך, Licht verbreiten; lighten; éclairer: והיו למאורת ברקיע השמים לְהָאִיר על הארץ (בראש' א יה). — פרש ענן למסך ואש לְהָאִיר לילה (תהל' קה לט). אל מול פני המנורה יָאִירוּ שבעת הנרות (במד' ח ב). אמר ר' יוחנן לא נברא ל ה א י ר אלא גלגל חמה בלבד (פסקתא ר״כ, הח״דם).—(כשהיו החכמים נפטרים מבית ר' אמי אמרו כך) עולמך תראה בחייך ואחריתך לחיי העוה״ב וכו' עיניך יאירו במאור תורה ופניך יזהירו כזוהר הרקיע (ברכו' יז.). אמר לו שמעי' לאבטליון: אבטליון אחי בכל יום הבית מאיר והיום אפל שמא יום המעונן הוא (יומא לה:). ב) עם יחס הפעול: הֵאִירוּ ברקיו תבל (תהל' לז ד). וַיָּאֶר את הלילה (שמות יד כ). — ועם ל... למקבל האור: וה' הלך לפניהם יומם בעמוד ענן לנחתם הדרך ולילה בעמוד אש לְהָאִיר להם (שמות יג כא). לא יהיה לך עוד השמש לאור יומם ולנגה הירח לא יָאִיר לך (ישע' ס יט). אֵל ה' וַיָּאֶר לנו (תהל' קיח כז). — ובהשאלה: פתח דבריך יָאִיר מבין פתיים (שם קיט קל). פתח פיך ו י א י ר ו דבריך (ירוש' ברכות ו עמוד ג). היין הזו כל מי ששותה ממנו פניו מ א י ר ו ת (מד״ר ויקרא לו). שיביט בך בפנים מ א י ר ו ת ולא בפנים זעומות (מד״ר במד' יא). דרך לשון בני אדם שהחפץ והמרוצה במעשה אחד יביט אליו בפנים צהובות ו מ א י ר ו ת (מלמד התלמ' יעקב אנטולי גלבים).

---

[1]) עי' ערך א.אור. — [2]) כמו בוש, בּוֹשְׁתִּי (ר״י חיוג). — [1]) הכתיב, והקרי ותארנה. — [2]) יש מפקפקים בנפעל זה ומהכתובים אין הכרע. עי' לקמן. אך מרי הדקדוק שלנו, ר״י חיוג ור״י בן גנאח ורד״ק וכו' מסכימי' כי יש לפעל זה נפעל. — [3]) במקום לְהֵאוֹר, כמו לֵעָנוֹת (שמות י ג), במקום להענות. אך יש מגיהים לָאִיר במקום לְהָאִיר. ויש מגיהים לִרְאוֹת. [4]) אולי קל כמו יֵבֹשׁ.

— ב) עשה שיתן אור, שיזהיר, leuchten lassen; faire luire; let shine: כי אתה תאיר נרי ה' אלהי יגיה חשכי (תהל' יח כט). שמש בענן אכסנו וירח לא יאיר אורו (יחזק' לב ז).— ובהשאלה במשמעת של רצון: יאר ה' פניו אליך ויחנך (במד' ו כה). אלהים השיבנו והאר פניך ונושעה (תהל' פ ד). האירה פניך על עבדך הושיעני בחסדך (שם לא יז). פניך האר בעבדך ולמדני את חקיך (שם קיט קלה). אלהים יחננו ויברכנו יאר פניו אתנו (שם סז ב). — ובמשמ' נתינת חן ויפי: חכמת אדם תאיר פניו (קהל' ח א). — ואת העינים, במשמעת חיים ואשר: האירה עיני פן אישן המות (תהל' יג ד). להאיר עינינו אלהינו ולתתנו מחיה מעט בעבדתנו (עזרא ט ח). — ובמשמעת בינה וחכמה: רש ואיש תככים נפגשו מאיר עיני שניהם ה' (משלי כט יג). שהאיר עינינו במשנתו (ירוש' מ"ק פ"א עד). — וש"ת: מצות ה' ברה מאירת עינים (תהל' יט ט). — ג) עם מ אחריו, קבל אור, beleuchtet werden; être eclairé; be lighte: והנה כבוד אלהי ישראל בא מדרך הקדים וקולו כקול מים רבים והארץ האירה מכבודו (יחזק' מג ב). — ד) כמו הקל: גם חשך לא יחשיך ממך ולילה כיום יאיר (תהל' קלט יב). — ה) הבעיר, הדליק אש, anzünden; allumer; to light: ביבש קצירה תשברנה נשים באות מאירות אותה (ישעי' כז יא). מי גם בכם ויסגר דלתים ולא תאירו מזבחי חנם אין לי חפץ בכם אמר ה' צבאות ומנחה לא ארצה מידכם (מלאכ' א י). יעמיד ממך כהנים שמאירים את המזבח (מד"ר במד' יא).

—*הואר, הוצק עליו אור מגוף מאיר: כמו שהערפל הוא מואר מן האור כן השכל האפשרי הוא נאור מזיו כח השכל הפועל (תגמולי הנפש ח.). שיתחלפו הנצוצות השמשיות ויתרכו בהתרבות המקומות השובים המוארים מהם (מפעלות אלהים ח ה). ישקיף אל המושכל אשר מעצמו הוא ממנו נעדר ואשר ממנו יואר יצטייר וישתלם, (שע' השמ', אירירי, ה א). האור יתזור לאחור מהשטחים המוארים (נ"ה רבינוביץ, אבן בוחנת, ע פד).

א.**אור**[1], ש"ז, מ"ר אורים, אֻרים, — א) אש, בפרט עצים או גחלים בוערים להתחמם, וכדומה: Feuer; feu; fire: נאם ה' אשר אור לו בציון ותנור לו בירושלם (ישעי' לא ט). חציו (של הפסל) שרף במו אש על חציו בשר יאכל יצלה צלי וישבע אף יחם ויאמר האח חמותי ראיתי אור (שם מד יו). אין גחלת לחמם אור לשבת נגדו (שם מז יד). כלכם קדחי אש מאזרי זיקות לכו באור אשכם ובזיקות בערתם (שם נ יא). שלישית באור תבעיר בתוך העיר (יחזק' ה ב). והוי מתחמם כנגד אורן של תלמידי חכמים (אב' ב י). — ומ"ר אורים: והנותר באח יהושלך על אורים (רשב"ג, אזהרות). — ג) *נרות ואבוקות שמדליקים לאות ששון ושמחה, Beleuchtung; illumination: על כן באורים כבדו את ה', במה מכבדין אותו ר' אבא בר כהנא אמר באילן פנסיא (פסיקתא ר"כ, קומי אורי). — *ובהשאלה להמאורות ברקיע: באלו קנאו אורים ליפיה, וללחום שלפו חרב שנונה, וכוכבי רום כלהבת חניתות, והסהר כסוהרה וצנה (אלחריזי, תחכ' כ). היה תמול *דורך עלו ראש עש ויסקלו אורים מסלתו (שם כג).

ב.**אור**, ישוב[1]) במדינות הים, מושבה, עיר, Ansiedelung, Stadt; établissement, cité; town; colony: המה (הנשארים בתוך העמים) ישאו קולם ירנו בגאון ה' צהלו מים, על כן בארים[2]) כבדו ה' באיי הים שם ה' אלהי ישראל (ישעיה כד יד). וכן אמר המליץ: אכן נשיב אל לבנו כי זאת (המיתה) העצה יעוצה על כל החיים באורים ובאיים (זכרי' בן סעדיה אלט'אהרי, ס' המוסר, כקכן על יד, מטמוני מסתרים, א' עמוד כה).

*אֻור[3]), עי' אויר.

אורב[4]) ארב ש"ז, מ"ר אורבים, ארבים, א) כל מי שארב לחברו, Lauernder; qui guètte; lier in wait: כי הקים בני את עבדי עלי לארב כיום הזה (ש"א כב ח). ב) אחד או רבים היושבים במארב להתנפל משם על האויב במלחמה, Hinterhalt (die Mannschaft); embuscade (la troupe); liers in wait: ויקח כחמשת אלפים איש וישם אותם ארב בין בית אל ובין העי מים לעיר (יהושע

---

[1]) בערבית אוּאַר, חם השמש, וכבר העיר ע"ז ר"י בן גנאת. — [1]) כן באשורית אֻר (מלון אשורי של מוס ארנולד). ומזה אור כשדים. ולפי דעת קצת חוקרים מזה גם ירושלם אֻרו־ש־לים. — [2]) המפרשים החדשים מגיהים: בהרים, באיים, באמים. ומנחם בן סרוק, ור"י בן גנאת, ראבע, רדק וכמו'כ אבן זכריה בן בלעם מפרשים אורים עמקים, וכן אור כשדים. — [3]) כך מנקד במשנ' כ"י פרמה. — [4]) מן ארב. —

ח יב). ויצאו אנשי העיר לקראת ישראל למלחמה הוא וכל עמו למועד לפני הערבה והוא לא ידע כי אֹרֵב לו מאחרי העיר (שם יד). וְהָאוֹרֵב קם מהרה ממקומו וירוצו כנטות (יהושע) ידו ויבאו העיר וילכדוה (שם יט). ויצילנו מכף אויב וְאוֹרֵב על הדרך (עזרא ח לא). — ותסר: ויהושע וכל ישראל ראו כי לכד הָאֹרֵב את העיר (יהושע ח כא). וְאֹרֵב ישראל מגיח ממקמו ממערה גבע (שופטים כ לג). וְהָאֹרֵב החישו ויפשטו אל הגבעה וימשך האֹרֵב ויך את כל העיר לפי חרב (שם לז). — ומ"ר: וישם ישראל אֹרְבִים אל הגבעה סביב (שם כט). אל חומת בבל שאו נס החזיקו המשמר הקימו שמרים הכינו הָאֹרְבִים (ירמ' נא יב). — ב) המקום שהאורבים ישבים שם, המארב, Hinterhalt; embuscade; ambush: ואתם תקמו מֵהָאוֹרֵב והורשתם את העיר (יהוש' ח ז).

אוֹרֵג[1], אֹרֵג, ש"ז, מ"ר אוֹרְגִים, אֹרְגִים, אומן העושה בד וכל בגד מחוטים, Weber; tisserand; weaver: שפה יהיה לפיו (של מעיל האפוד) סביב מעשה אֹרֵג (שמות כח לב). כמנור אֹרְגִים (ש"א יז ז). — ומצוי בספרות: ואורג היה (אגרת רב שרירא גאון). ואמר המשורר: ולא אורג ארגני כמו חיט עלי בגדו (רשב"ג שירי שלמה לדוקס). אדם בתוך עולם כמו אורג יארוג, ואך ימים כמו תקוה (רמב"ע, ח קנד). שני חיוטים או שני אורגים שהתנו ביניהם (ש"ע חו"מ קעו ג).

אוֹרָה[2], ש"נ, מ"ר אורות, — א) כמו אור, Licht; lumière; light: גם חשך לא יחשיך ממך ולילה כיום יאיר כחשיכה כָּאוֹרָה (תהל' קל"ט יב). — אותה האורה שנבראת ביום א' היה האדם מביט בה מסוף העולם ועד סופו (מד"ר בראש' מב). ובשעה שנולד (משה) נתמלא כל הבית כאלו אורה (מגלהיד.). משל לתרנגול ועטלף שהיו מצפין לאו', א"ל תרנגול לעטלף אני מצפה לאורה שאורה שלי היא ואתה למה לך אורה (סנהד' צח:). כי ממאור השמש אוֹרָתוֹ (של הירח) (רשב"ג כ"מ). — ומ"ר: אור עולם באוצר חיים אורות מאפל אמר ויהי (ר' יוסי בן יוסי, פיוט). — ב) מרפא, הבראה, Genesung, Heilung; retablissement, guérison; recovery: יחיו מתיך נבלתי יקומון הקיצו ורננו שכני עפר כי טל אוֹרֹת[4] טלך (ישע' כו יט). — ובהשאלה לאשר ושמחה: Glück; bonheur; happiness: ליהודים היתה אוֹרָה ושמחה וששון ויקר (אסתר ח יז). — ג) בקבלה, כחות הרצון של המאציל העליון: התחלת האצילות בזה האופן הנז' כי תחלה נאצלו י"ס בבחי' עיגולים והם י' כלים וכו' ובתוך הי' כלים אלו נתלבשו י"ס עצמות האורות (רח"ו, ע"ח, היכל א"ק א ג). ע"ד זה נקראים כחות הרצון מדות ואורות (רמח"ל חוקר ומקובל). יצאו עשרה כולם בראשונה ואורותיה אח"כ ירדו האורות לכתר ולחכמה ולבינה (שם). — ג) מין ירק נאכל, והוא גרגיר הרפואי, Eruca sativa; Rauke; roquette: ויצא אחד (מבני הנביאים) אל השדה ללקט אֹרֹת[1] (מ"ב ד לט). תנא משמיה דרבי מאיר (אורות) זה גרגיר[2], אמר רבי יוחנן למה נקרא שמן אורות, שמאירות את העינים (יומא יח:). — ד) שם לצמח אַרְנִי l. malva: עשב הנקרא בלשון עברית אורות[3] ובלשון ארם רענין ובלשון יוון מולושנאה ובלשון רומיים מלווא נהנא מטה לנוכח השמש (אסף כ"י מינכן דף 78). — ה) ירק, צמח בכלל, Kraut; herbe; herb: יודו אורות מאין לשון חסד גמל אותם גשם, כי הוציאם מעפרותם לאט גדל בהם גשם (רמב"ע, תרשים ג). ומתוק מהם וחמוץ בעליהם ותפל ומלוח בטעם לאורותיו (ראב"ע כשם אל אשר אמר). — לבאורה עי' ערך לבאורה.

---

[1]) מן ארג. —

[2]) משקל חוֹמָה קוֹמָה. ועי' הערה לאור — [3]) ע"ד שמש צדקה ומרפא בכנפיה. — [4]) כבר הקדמונים הרגישו דחק לשון טל של אור, וע"כ פרשו קצתם אורות במשמעת צח (ר"י בן גנאח ורד"ק). ואהרים (ברט, Etymol. St. 61) פרש אורות-טל גשם, וכמו מליצת מטר גשם, ובערב' ארי a) טל. ויותר נראה כתרגום השבעים שתרגמו טל אורות, טל של רפואה, ואין צרך בהשערת קצת החכמים כי היתה לפניהם נוסחה אחרת. והמליצה טל של רפואה מצויה: הקב"ה מוריד טל של רפואה בימי המשיח (אגק' רוכל, ה.). — [1]) יש סוברים אורות כמו אור במשמעת עשב צמח סתם, אך עדותו של ר' מאיר מכרעת כי אין הכונה פה לירק סתם אלא למין מיוחד. — [2]) אחד ממיני הגרגיר הוא גרגיר הרפואי נקרא בערבית קרה b) (כוסת, נכאת סוריה ופלסטין) ונקרא כמו"כ קרה אלעין שפרושו הוא מנוחת העין קצת דומה לפרושו של ר' יוחנן המובא בפנים. — [3]) וכן תרגמה הפשיטא אורות רוענא ותרגם גם ב"ב בערב' ח'באזי.

---

a) أَرْيٌ b) قُرَّة قُرَّةُ العَيْن

***אוֹרֶה**[1], לנק' אוֹרָה, מ"ר אוֹרִים אוֹרוֹת, מי שאֹרֶה פירות מהאילן, מלוא האורה וסלו חוצה לו (שביעית א ב).

***אוּרָה**[2], ש"נ, מ"ר אֻרוֹת, — רפת, כמו ארוה: ומסכנות (עשה יחזקיהו) לתבואת דגן ותירוש ויצהר וארות לכל בהמה ובהמה ועדרים לאֻרוֹת[3] (דהי"ב לב כח).

אוֹרֵחַ[4] אֹרֵחַ, ש"ז, לנק' אוֹרַחַת, מ"ר אוֹרְחִים אֹרְחִים אוֹרְחוֹת, — א) מי שבא מהדרך, Wanderer; voyageu; rfraveller: וישא עיניו וירא את האיש הארֵחַ ברחוב העיר ויאמר האיש הזקן אנה תלך ומאין תבוא, ויאמר אליו עברים אנחנו מבית לחם יהודה (שופט' יט יז-יח). למה תהיה כגר בארץ וכארֵחַ נטה ללון (ירמ' יד ח). מי יתנני במדבר מלון אֹרְחִים ואעזבה את עמי ואלכה מאתם (שם ט א). — ב) מי שמתאכסן אצל חברו Gast; hôte; guest ויבא הלך לאיש העשיר ויחמל לקחת מצאנו ומבקרו לעשות לָארֵחַ הבא לו (ש"ב יב ד). אורח טוב מהו אומר כמה טרחות טרח בעל הבית בשבילי וכו. כל מה שטרח (בעל הבית) לא טרח אלא בשבילי, אורח רע מהו אומר וכי מה אכלתי משל בעל הבית וכו' לא טרח בעל-הבית אלא בשביל אשתו ובניו (ברכות נח). הכל שקלתי בכף מאזנים ולא מצאתי קל מסובין, וקל מסובין חתן הדר בית חמיו, וקל מחתן אורח מכנים אורח (בן סירא, בגמ' ב"ב לח:). מגונה ממנו (ממי שאוכל לפני אורח) אורח מכנים אורח וכו' אורח מטריח מגונה משלשתן (ד"א זוטא, פרק ח). א"ר יהודה אמר רב גדולה הכנסת אורחים מהקבלת פני שכינה (שבת קכז). אמר ר' יצחק מכאן שהאשה צרה עיניה באורחים (ב"מ פז). — משל: דג ואורח אחר שלשה ימים מסריחים. (בן זאב, פרוש בן סירא ה כט). — *כנוי לוסת האשה: הגיע יום עשרים ולא ראתה והגיע יום שלשים ולא ראתה והגיע יום עשרים וראתה הותר יום שלשים ונאסר יום עשרים מפני שאורח[5] בזמנו בא (נד' סד.). משל לאורח שהיה רגיל לבוא עם הנץ החמה ושכח ושמש מטתו קודם הנץ חחמה (מד"ר ויקר' ד). ומאיזה זמן היא מונה, העשרים שהיא חוששת לו מראיית החמשה ועשרים ולא מראיית העשרים שהיא למודה לפי שהאורח לא היה רגיל לבוא לפחות מעשרים (רשב"א, תוה"ב, וסתות ג). אעפ"י שלא ראתה ליום עשרים חוששת ליום שלשים לראייתה לפי שהיא עונה בינונית לרוב הנשים ולפיכך חוששין שמא יבא אורח בזמן הרגיל לבוא לרובן של נשים (שם).

***אוֹרִי**, ת"ז לנק' אוֹרִית, מ"ר אוֹרִיִּים אוֹרִיּוֹת, — מהאור, מטבע האור, הנוגע להאור, leuchtend: lumineux; shining: האור, אמר החכם הואיגנהנז, היא תנועה רועדת של עצם חמרי דק הממלא את כל חלל העולם שנקרא אותו בשם עטהער (אֶתֶר) אורי (נ"ה רבינוביץ, אבן הבוחנת, ט פד), אם תהי' תבנית של הגל האורי משונה מעט (שם). והנה אם הספגיות אשר להגוף המאיר לא תפגש בכל התנגדות אז יתפשטו הגלים האוריים מסביב להנקודה המאירה (שם). ולכן בכל הגופים האלה נראה חזיונות אוריים אשר יעידו על אמתת ההשערה (שם).

***אוּרִיאֵל**, שם מלאך, והוא אחד מארבעה שרי החכמה, ועומד משמאלו של כסא הכבוד, uame: Name eines Engel; nom d'ange of angel חיבב (הקב"ה) לכסאו ארבעה מלאכים מיכאל וגבריאל ואוריאל ורפאל וכו' אוריאל משמאלו וכו' (מד"ר במדבר ב). שכינה וכל אחד מהם מקבל שפע מאחת מן המדות וכו' אוריאל לפניו מקבל מן הרחמים שמשם אורה יוצאה ר"ל ממזרח זהו שנא' ופני לא יראו ר"ל אוריאל. (ריקאנטי ברא' ז.) נוהם מיכאל וגועה גבריאל זועק אוריאל וגועש רפאל ומהדר הדרניאל (בלולים מאב).

אוּרִים[3], דבר נשאו הכהן הגדול במקדש לפנים על לבו, ועל פיהו הגיד להשואלים מה יהיה

---

[1]) לאורה מן ארה.

[2]) עין אֻרְוָה. — [3]) יש מפקפקים באמתת נוסחה זו ומגיהים הגהות מתחלפות.

[4]) שרש א ו ח, ע"ש. — [5]) אין לעמד על עקרו של דבר, אם אמרו באמת אוֹרֵחַ בהשאלה מליצית, או אמרו אֹרַח, והיא היא המלה ארח בנשים. הערוך עכ"פ סובר שהוא מלשון אורַח, והביאו אחרי אורח טוב, ופרש: לענין דם נדה הוא אומר שבא לעת הקבוע כאורח. ע"כ. ורמבן (ברא' לא לה). מלשון אורח כנשים.

1) עד כה לא עמדו החכמים על מהות האורים ומקור השם ומשמעתו האמתי. יש מדמים לו תות הגזרות (דְפִשִׁימְתִ) שהיו להבבלים ונשאם האל על לבו. והכהן דהורם (בפרושו התדש על שמואל) מדמה השם האשורי אֻרִי: נבו בעל אֻרֵי (Craig, A.-B. Relig. Text).

משפט הענין אשר שאלו בו עליו, eine Art Orakel; espèce d·oracle; kiud of oracle: ולפני אלעזר הכהן יעמד (יהושע בן נון) ושאל לו במשפט הא ו ר י ם לפני ה' (במד' כז כא). וישאל שאול בה' ולא ענהו ה' גם בחלמות גם באורים גם בנביאם (ש"א כח ו). — ובצרוף עם חמלה תמים, אורים ותמים: ונתת אל חשן המשפט את האורים ואת התמים והיו על לב אהרן בבאו לפני ה' ונשא אהרן את משפט בני ישראל על לבו לפני ה' תמיד (שמות כח ל).

אוֹרִית, שם מתכת חדשה שנגלה מקרוב המאצלת מקרבה אור וחם, Radium: א ו ר י ת זו לא בלבד שמשפיעה א ו ר תמידי, עצמי, אלא גם חם תמודי, וכמו"כ עצמי (הצקפ' שנה ד כז). כדור של אורית יהיה תקוע בהכירה שלנו ויספיק לנו את הרום הנצרך לבשל ולצלות (שם, חם הגנוז).

אוֹרָנִי, ת"ז, לנק' — רָנִית, מ"ר אוֹרָנִיים, ־נִיוֹת, — כמו אורים, leuchtend; lumiuex; luminous: ראוי שיהי' אלהינו א ו ר נ י בעצמו (מסכי' התורות, סוף מחב' לשירי שלמה לדוקס, יח) העצמים הא ו ר נ י ם (שם).

אוש[1],

אוֹשָׁה[2], ש"נ, מ"ר אוֹשׁוֹת שאון וקול המיה של המון עם, של הרוח וכדומה, noise; bruit; Geräusch: (יום) שני וחמישי שמתקבצין בני אדם לדון עם חבריהן כתקנת עזרא שיש הומות וקולות ו א ו ו ש ו ת ביום הגשמים כיום הדין (רשי תענ' ח:). — והשתמשו בפרט הסופרים החדשים לקול שאון הרוח: אוֹשַׁת הרוח, וכן השתמשו כבר גם בהפעל אוֹשׁ הרוח.

א. **אוֹת**[1], אֹת, ש"ז, מ"ר אותות אֹתוֹת, — א) רשם עשוי בבשר האדם או דבר אחר לסמן מה, Zeichen; marqué; sign: וישם ה' לקין אות לבלתי הכות אתו כל מצאו (בראש' ד טו). והיה הדם לכם לאֹת על הבתים אשר אתם שם וראיתי את הדם ופסחתי עלכם (שמות יב יג). איש על דגלו באֹתֹת לבית אבותם יחנו בני ישראל מנגד סביב לאהל מועד (במד' ב ב). — ב) מטלית מבגד שהצובע מנסה בו אם יקלט הצבע: אין לוקחין מן הצבע לא א ו ת ו ת ולא דוגמות ולא תלושים של צמר (ב"ק קיט:). א ו ת ו ת הגרדין ו א ו ת ו ת הכובסין אסורות משום כלאים (כלא' ט י). ופרש הר"מ שם: הם סמני האורגים וכובסי הבגדים שהם עושים סמנים

---

[1]) שרש ארמי. בערב' משמש במשמעות אחרות.

[2]) בארמ' א ו ו ש א: הוו קאזלי כולי עלמא לקבולי אפי מלכא וכו' חלף גונדא קמייתא שמעו קול א ו ו ש א: (ברכ' נח.). הלכו כל העולם לקבל פני המלך עבר החיל הראשון שמעו קול שאון. ואולי אפשר לדמות לו בערב' ההמונ' טוֹשָׁה, עוֹשָׁה, קול שאון ומהומה. והפעל: אדהכי נשב זיקא ו א ו ו ש ביני קני (ב"מ פו., בינתים נשב רוח ואוֹשׁ בין הקנים). האי ריאה ד א ו ו ש א אי ידעינן היכא א ו ו ש א וכו' והאי ד א ו ו ש א זיקא דביני ביני הוא (חולין מו:). זו הריאה שאוֹשָׁה אם ידענו מהיכן אוֹשָׁה וכו' ומה שאוֹשׁ הרוח שבין שני הקרומים הוא). — ולקול הברת אנשים רבים: איידי ד א ו ו ש ו כ"ע לא שמעי (ברכ' נ., על ידי שאוֹשׁוּ כל העולם לא שמעו את הברכה). — אוֹשׁוּ על פלוני, התלוננו בקול מפני לא רצון ותמיהה: ויתיב רב המנונא וקאמר כשם שאין הבנים יורשין אלא מן הקרקע כך אין הבנות ניזונות אלא מן הקרקע א ו ו ש עליה כולי עלמא דשביק ארעא הוא דירתי ליה בניה דלא שבק ארעא לא ירתי ליה בניה (כתובו' נ:, וישב רב המנונא ואמר וכו' אוֹשׁ עליו כל העולם מי שמניח קרקע בניו יורשים אותו ומי שאינו מניח קרקע אין בניו יורשים אותו?). — אוֹשׁ הדבר, עשה שאון, התפרסם, דאי אמרת נותנן לחברו וחברו לחברו א ו ו ש א מלתא (עירוב' לז:). כיון דבלילה בעי גברא יתירא ובעי מדוכרי דנורא א ו ו ש א מלתא (מו"ק יב: כיון שבלילה צריך יתר אנשים וצריך אבוקות של אור יאוֹשׁ הדבר). — ב) בהשאלה, היה רב הבמות, הלין משום ד א ו ו ש ו ליה מפרש ההוא דפתח ברישא (נדרים ב: הללו ויש נוחלים ומנחילים, נוחלים ולא מנחילים וכו', משום שאוֹשׁוּ מפרש ההוא שפתח בראשנה). והא במה בהמה יוצאה ובמה אינה יוצאה דלא א ו ו ש א וקתני יוצא גמל (שם). אלא (לכן בברכות של ר"ה ויה"כ שליח צבור מוציא את הרבים) משום ד א ו ו ש י ברכות (ר"ה לה).

[1]) בערבית אָיָה a) סמן ומופת. ובארמית וסורית אָתָא. באשורית אִתּוּ, מן א ת ה במשמ' ראה, והכונה בו לפי השערת חכמי לשון האשורית דבר הנראה (מלון האשורי דליץ; ומוס ארנולד) אך השערה זו עודנה מוטלת בספק. לפי דעת קניג מן אוה, במשמ' עשה גבול, ועברה המלה דרך מדרגות אלה: אוה אֲוָת, אות, וע"י שכחת הלשון נהגה בתו המשקל כמו לו היתה שרשית.

a) آية

בבגדיהם כדי שלא יתערבו). — ג) סימן מוחשי לדבר שאי אפשר לראותו בעין, Zeichen; signe; sign: את קשתי נתתי בענן והיתה לְאות ברית בני ובין הארץ (בראש' ט יג). אך את שבתתי תשמרו כי אות היא ביני וביניכם לדרתיכם לדעת כי אני ה' מקדשכם (שמות לא יג). — *אות כָּבוד עי' כבוד. ד) זכרון למעשה שעבר, Erinner. zeichen, signe comm. sign of remem. והיה לך לאות על ידך ולזכרון בין עיניך וכו' כי ביד חזקה הוצאך ה' ממצרים (שמות יג ט). הרימו לכם איש אבן אחת וכו' למען תהיה זאת אות בקרבכם וכו' אשר נכרתי מימי הירדן מפני ארון ברית ה' (יהושע ד ה ו). — ה) ראיה והוכחה לאמת דבר, Beweis; preuve; proof וזה לך הָאות כי אנכי שלחתיך (שמות ג יב). כי יקום בקרבך נביא או חלם חלום ונתן אליך אות או מופת, ובא הָאות והמופת אשר דבר (דברים יג ב-ג). ועתה השבעו נא לי בה' כי עשיתי עמכם חסד ועשיתם גם אתם עם בית אבי חסד ונתתם לי אות אמת (יהושע ב יב). וזה לך הָאות אשר יבא אל שני בניך אל חפני ופינחס ביום אחד ימותו שניהם (ש"א ב לד). ויאמר חזקיהו אל ישעיהו מה אות כי ירפא ה' לי וכו' ויאמר ישעיהו זה לך הָאות מאת ה' כי יעשה ה' את־ הדבר אשר דבר הלך הצל עשר מעלות אם ישוב עשר מעלות (מ"ב כ ח-ט). — ו) סימן למקרה טוב או רע, Vorzeichen; présage; presage כאשר הלך עבדי ישעיהו ערום ויחף שלש שנים אות ומופת על מצרים ועל כוש כן ינהג מלך אשור את שבי מצרים ואת גלות כוש נערים וזקנים ערום ויחף (ישע' כ ג-ד). ואתה קח לך מחבת ברזל ונתתה אותה קיר ברזל בינך ובין העיר והכינתה את פניך אליה והיתה במצור וצרת עליה אות היא לבית ישראל (יחזק' ד ג). הנה אנכי והילדים אשר נתן לי ה' לאֹתות ולמופתים בישראל (ישע' ח יח). — ז) מעשה פלא יוצא מגדר הטבע והרגיל, נס, מופת, Wunder; prodige; miracle: כי אם אינך משלח את עמי הנני משליח בך ובעבדיך ובעמך ובבתיך את הערב וכו' למחר יהיה הָאֹת הזה (שמות ח יז-יט). ואת המטה הזה תקח בידך אשר תעשה בו את הָאֹתֹת (שם ד יז). ויקרא משה אל כל ישראל ויאמר אלהם אתם ראיתם את כל אשר עשה ה' לעיניכם בארץ מצרים לפרעה ולכל עבדיו ולכל ארצו, המסות הגדלת אשר ראו עיניך האֹתֹת והמפתים הגדלים ההם (דברים כט ב-ג). מכין הרים בכחו נאזר בגבורה, משביח שאון ימים שאון גליהם והמון לאמים, וייראו ישבי קצות מֵאוֹתֹתֶיךָ (תהל' סה ז-ט). לא זכרו את ידו יום אשר פדם מני צר, אשר שם במצרים אֹותֹתָיו ומופתיו בשדה צען, ויהפך לדם יאריהם ונזליהם בל ישתיון (שם עח מב-מד). — ח) מחזות מוזרים בטבע יוצאים מגדר הרגיל, ausserord. Erscheinung; phénomène extraordon; phenomen: אל דרך הגוים אל תלמדו ומאֹתות השמים אל תחתו (ירמיה י ב). — ועי' סִמָּן.

ב. **אוֹת**[1], ש"נ, מ"ר אוֹתִיּוֹת[2] אוֹתִיּוֹת כל אחד מהרשמים שמשתמשים בהם לכתיבה, כל אחד מהציונים של האלף בית, Buchstabe; lettre; letter: הכותב שתי א ו ת י ו ת והמוחק על מנת לכתוב שתי א ו ת י ו ת (שם פרק ז ב). כתב אות אחת גדולה אעפ"י שיש במקומה כדי לכותב ש ת י א ו ת ו ת וכו' המוחק אות אחת גדולה ויש במקומה כדי לכתוב שתי א ו ת י ו ת (תוספתא שבת יא ט) הכתוב אות אחת ועשעה שתי א ו ת י ו ת וכו' (שם). כתב אות אחת סמוך לכתב (שבת יב ה). לפיכך נקראו ראשונים סופרים, שהיו סופרים כל ה א ו ת י ו ת שבתורה (קדושין ל.). חקק וחצב בה עשרים ושתים א ו ת י ו ת וכו' ושבעה כפולות ושנים עשר פשוטות (ס' יצירה מ י. עשרים ושתים א ו ת י ו ת חקקן חצבן שקלן והמירן וכו' הקוקות בקול חצובות ברוח קבועות בפה בחמש מקומות אהחע בומף גיכק דטלנת זסשרץ (שם ב ע). — ובכנוי: קרא (קריאת שמע) ולא דקדק ב א ו ת י ו ת י ה (ברכות ב ג). — *אות באות מדיק לפי הכתוב, buchstäblich; littèralement; literaly: — אותיות מחכימות, ר"ל כשרואה אדם דבר ב כ ת ב יבינהו יותר: ובכר היתה שומה בפי קודמין א ו ת י ו ת מ ח כ י מ ו ת (ר"י עמדין מגדל עוז, עליות הכתיבה).

*אִלֵּם, אותיות אלמות, שאין להם קול תנועה בפני עצמן. — *אָלֶף, שם האות הראשונה. — *אלפבית. אָלֶף־בֵּית, כל שתים ועשרים האות שבלשון העברית. *לוח, ספר קטן, אשר בו מסדרות האותיות הא־ה. — עפ"י סדר א"ב, לפי הסדר שהאותיות מסדרות באלפבית. — *אִמּוֹת הַקְּרִיאָה, אותיות או"י הן אמות הקריאה.

---

[1]) מן השם א ו ת הקודם. — [2]) יש אומרים כדי להבדיל בינה ובין אותות ומופתים (ר' אל בו בחור

*בַּטֵּה, הגה. —*בֵּית, אות השניה בא"ב. — — *בְּטֶן הָאוֹת. - *בְּלַע, הבליע איזו אות, שלא הפיק אותה.

*גַּב הָאוֹת.-*גַּג הָאוֹת, הקו העליון. — *גִּמֶּל, אות השלשית בא"ב. — *גִּנּוּן, הברת האותיות דרך האף. *גִּנֵּן. -*גּוּפָן צורת הכתב. *גשמיות, אותיות הנשיות והגשמיות.

*דְגוּשָׁה, אות שיש בה *דָגֵשׁ, נקודה בפנים, *הִדְגִּישׁ, קרא בדגש, הכפיל, —*דָּלֶת, אות הרביעית בא"ב.

*הֵא, *הֵה, אות החמשית בא"ב. — *הָבֵר, הָגֹה, *הַפֵּק, הוציא האות דרך כלי' הדבור. הֲבָרָה, צרוף אותיות נקראות בתנועה אחת. *הֲבָרָה פְּשׁוּטָה, *הֲבָרָה מֻרְכֶּבֶת, - *הַמְזָה, שם לאלף נעה, נראה ומרגשת בדבור.

*וָו, אות הששית בא"ב.

*זַיִן, אות השביעית בא"ב. — *זִיּוּן, קוים אשר יעשו הסופרים על האותיות לנוי. — *זְעִירָא וְרַבְּתִי, קטנה וגדולה. — *זָקוּף זְקוּפָה, נון זקופה וכדומה.

*חֲטֹטֶּרֶת הָאוֹת, בליטה בגג האות ח', כעין חטטרת. — *חֵת, האות השמינית בא"ב.

*טֵת, טֵית, האות התשיעית בא"ב.

*יוד, האות העשירית בא"ב.—*יָרֵךְ, יַרְכּוֹת האות.

*כִּיס הָאוֹת, הלבן של האות. — כָּף, אות האחת עשרה בא"ב. — כְּתַב, כְּהִיבָה.

*לָמֶד, אות השתים עשרה בא"ב. — *לָפוּף אותיות לפופות כרוכות ומחברות יחד.

*מוֹצָא הָאוֹתִיּוֹת: הגרון, החיך, הלשון, השנים, השפתים, הם חמשת מוצאי האותיות. — מִלָּה, צרוף אותיות אחדות בדבור לפעל או לשם. — *מֵם, אות השלש עשרה בא"ב. אותיות מספר, הסמנים שמשתמשים בהם לצַיֵּן איזה מספר. — *מפיק, מפיק אלף. — מַפִּיק־הא, הא שצריך ל ה פ י ק ה .

*נון אות הארבע עשרה בא"ב. —*נון כְּפוּפָה, *נון זְקוּפָה, פְּשׁוּטָה, ארוכה. — *נְזוּר, נְזוּרוֹת, אותיות נזורות. — *נָחָה, אות נחה, שאינה נקראת — *נְקוּדָה, המורה אופן קְריאת האות: *קָמֵץ, *פַּתַח, *חִירִיק, *צֵירֵה, *סֶגוֹל, *חוֹלָם, *שׁוּרוּק, *שְׁוָא. — *נָתַז, התיז הזין, קרא באופן שנשמעה היטב הברת הזין.

*סַדֵּר, סדר אותיות בדפוס, וּמְסַדֵּר אותיות. *סָמֶךְ, אות החמש עשרה בא"ב.

*עַיִן, אות השש עשרה בא"ב.

*פֵּה, *פִּיף, אות השבע עשרה בא"ב. — פֵּה כְּפוּפָה, וּפֵה פְּשׁוּטָה. — *פְּרִיצָה, הריש והשין הן אותיות פריצה.

*צַדִי, *צַדִּיק, אות השמנה עשרה בא"ב. צ' כפופה ופשוטה. — *צרוף האותיות, לצרפן ולקראן יחד.

*קוף, *קוּף, אות התשע עשרה בא"ב.—*קוֹץ, קו דק בולט מראשי האותיות.*קוצה של יוד, דבר קטן קל הערך.

*רֶגֶל הָאוֹת. -*רֵישׁ, אות העשרים בא"ב. — *רְפוּיָה, אות לא דגושה.

*שִׁין ימין, וְשִׂין שמאל, אות האחת ועשרים בא"ב. — *שִׁמּוּשׁ, אותיות השמוש, אותיות שמושיות או שרשיות.— *שָׁרַק, אותיות השריקה, והן זסש"ץ

*תֵּבָה, צרוף אותיות במלה אחת, מלה כתובה. — *תָּג, קוים דקים לנוי על ראש איזה אות. — *תָּו, אות האחרונה שבא"ב. — *תְּלוּיָה, אות כתובה ממעל להאותיות האחרות בהמלה.

אוֹת, אוֹתִי אוֹתְךָ וכו' עין אֵת, אֹת.

ב. אוּת[1],

אוּת[2], פ"ע, — עב' אות[3]) אוֹתָה, אֹתִי, אֹת, אֹת, אֹתְנוּ, אֹתֶם אֹתְנוּ עתיד יֵאוֹת. תֵּאוֹת, אֵאוֹת, תֵּאוֹת, תֵּאוֹתִי, יֵאוֹתוּ, (יֵאֹתוּ), תֵּאוֹתֶנָה (תֵּאֹתְנָה), נֵאוֹת, תֵּאוֹתוּ תֵּאֹתְנָה, צווי אוֹת, אוֹתִי, אוֹתוּ, אוֹתְנָה (אֹתְנָה), — א) הסכים, התרצה, einwilligen zugeben; consentir; to consent: ויאמרו אליהם (בני יעקב לשכם וחמור) לא נוכל לעשות הדבר הזה לתת את אחתנו לאיש אשר לו ערלה כי חרפה היא לנו אך בזאת נֵאוֹת[4]) לכם אם תהיו כמנו להמל לכם כל זכר (בראש' לד יד-טו). אך בזאת יֵאֹתוּ לנו האנשים לשבת אתנו להיות לעם אחד (שם כב).— ועם שלילה

---

[1]) שרש עברי, בשאר הלשונות אין דומה לו.
[2]) פ' ע ב ר י, דומה לפעל י א ת.— [3]) אות וכו' כמו בוש בֹּשְׁתִּי וכו'. — [4]) המדקדקים הקדמונים, ר"י חיוג, ר"י בן גנאח, רדק וכו' חשבוה משרש יאת. אך לפי הנטיות מסתבר כי זה מנע"ו, וכן החליטו כל החדשים, אך קצתם מפקפקים אם זה קל או נפעל, ואולם כל הקדמונים הנזכרים ומהחדשים היציג ושטרה פסקו שהוא קל. ונ"מ בדבר בהעבר והצווי של הפעל כי אם הוא נפעל צריך לאמר בעבר במשמ' הסכמתי נֵאוֹתִי, ובהצווי הֵאוֹת, הֵאוֹתִי. ואם היא קל - אוֹת אֹתִי, ובצווי אות אותי אֹתנה. והצורה של הצווי נתן רד"ק

אחריו: וַיֵאֹתוּ הכהנים לבלתי קחת כסף מאת העם (מ"ב יב ט). — ובהחלט בלי פעל אחריו: מקנהם וקנינם וכל בהמתם הלוא לנו הם אך נֵאוֹתָה להם וישבו אתנו (ברא' לד כג). — ומדב"ע: אם אני לכם אֵאוֹתָה (אדס או"א א ב). — ועם שֵם עם ב אחריו במשמעת היה מרצה ב.. אם לא יאות הלוקח בטליתו של הלה יכול להחזיר לו הטלית (ר"מ יפה, לבוש חו"מ קלו א). —ועם שם עם ל: הסכים לדבר עד יאותו לצחנתם (קונט' גזל' תתנו דף ט). — ובדברים לא בע"ח: הם משתדלים שיאותו המוחשים לדעותיהם ולא שיאותו דעותיהם למוחשים (נוה שלום, אכר' שלום, י ט. קפח.). — ב) יהיה נאה וראוי, gebühren: geziemen; être convenable à; be suitable לך מלכות לך גאות לך תֵאוֹת תהלתי (רא"ע, לך אלי). יאות לחושק להיות שפל ורצון חשוקו לעשות רוצה (רמב"ע, התרשים ד). והשתכל בזה הפרק ההשתכלות הראוי לו וישלמו לך פנות התורה כולם בו ויאותו לך לדעות עיוניות פילוסופיות (מו"נ ח"ג יח כא:). נפוצים בכל פאות לאלפים ומאות להם לבד יֵאוֹת לקרא עונג שבת (כהושעת טרודי מלור הושע' שבת ותוס"מ סכות, קרובץ ארג"ל). והלא לזאת יֵאוֹת להיות סגולה, לעלות ולֵראות פניו תחלה (נודע בכל, ש"ת קרובץ ארג"ל, יהודה הלוי). והארץ הקדושה הן היא שוה בהחלט אשר לשוויה יאותו פעולות שוות (אכר' כיכאגו, דרך אמונה ג). אשר יאות להן להקרא חצוניות (רמ"ע מפאנו, אמר' טהור', חקור דין א סה). ואלה שני דרכים פשוטים יאותו לנו בפירוש מאמר משרע"ה (שם ג ב). שהמזון המועיל לזה לא יאות לחברו (שם ג יג). יאות שמושם לעסק (ר' ידעי' בדרשי, הפרדס באול' הספ'). לכסיל יאות להנשא לקלונו (מנח' יהודה, סוגא הגנים). מהדרושים שלא יאותו אליו (מאמר סעודת מלה, רשב"ץ דורא קפט:). גם בשאר מנהגות מיוחסים אשר יאות לכל חכמי לב להתנהג בהם (מעלות המדות, יחיאל רופא, נח).

— נִפ', *נֶאוֹת, (ניאות) נֵאוֹתָה, נֵאוֹת נֵאֹת, נֵאֹתְ, נֵאֹתְנוּ, נֵאֹתֶם נֵאֹתֶן, נֵאוֹתוּ, עת' אֵאוֹת, תֵאוֹת כמו קל, בינ' נֵאוֹת נֵאוֹתָה, נֵאוֹתִים נֵאוֹתוֹת, — היה לו תועלת, הנאה מדבר, enjoy; jouir; geniessen: ויבא עם בלם אחריו. עם ל: ואין מברכין על הנר עד שיאותו[1]) לאורו (ברכ' ח ו). — ועם מ אחר':

אין נותנין כלי תחת הנר לקבל בו את השמן ואם נתנו מבע"י מותר ואין ניאותין ממנו לפי שאינו מן המוכן (שבת ג ו). מצות הדלקתו משקיעת החמה וכו' ואם הדליקו ביום אין ניאותין ממנו (מס' סופרים פ' כ ה ד). — ועם ב אחריו: (תנאי בית דין הוא) על המלח ועל העצים (של המקדש) שיהיו הכהנים נאותים בהם (שקלים ז ז). אמר רבי עקיבא מדבריו למדנו שהמפשיט את הבכור ונמצא טריפה שיאותו הכהנים בעורו (עדיו' ב ב). שכיון שהביט (המבדיל על הכוס) בשרטוטי כפיו כבר נאות וכו' וגם צבור הנאות לאור מוציא י"ח (תש' הגא' ליק ס ו). —במשמ' השתמש בו: זה הכלל כל שנאותין בו ביו"ט משלחין אותו (ביצה א י). בית התבן ובית הבקר ובית העצים פטורים מן המזוזה מפני שהנשים ניאותות בהן ומאי ניאותות מתקשטות וכו' באמת אמרו ביה"כ ובית הבורסקי ובית המרחץ ובית הטבילה ושהנשים ניאותות ומאי ניאותות רוחצות פטורין מן המזוזה (יומא יא.) ובמשמ' נהנה, התענג: אין קרי אלא מתשמיש המטה רב הונא אמר ואפילו ראה את עצמו ניאות בחלום (ירוש' ברכ' ג ו ג). — ובמשמעת הסכמה: ולא ניאותי לדבריהם (מהרש"ל טו).

‧‧אוֹתוֹתִי[1]), -תיני, ת"ז, של האותות: מכללות הרפואה נבוא אל חלקיה שהם הסבותיי ההתפעליי האותותיי ההנהגתיי המבריא (אילס, תשוב' יש"ר).

אָז[3]), מלה, —תורה: א) הזמן הנזכר קודם בדבור אם לעבר או לעתיד, damals; alors; then. לעבר: ולשת גם הוא יֻלד בן ויקרא את שמו אנוש אָז הוחל לקרא בשם ה' (ברא' ד כו). שמעו עמים ירגזון חיל אחז ישבי פלשת אָז נבהלו אלופי

בפרוש במבלולו (דף פה). — [1]) ובגמ' (שם נג:): אמר רב יהודה אמר רב לא יאותו יאותו ממש אלא כל שאילו עומד ומשתמש לאורה ואפילו ברחוק מקום. ובירוש' (שם דף יא ע"ק ג): רב יהודה בשם רבי שמואל כדי שיהיו נשים טוות לאורו, אמר רבי יוחנן כדי שתהא עינו רואה מה בכוס ומה בקערה.

[1]) בהוס' י על מ"ר מפני שהצורה אותי תתן מקום לטעות.

[2]) בערב' אִד' a) בכל המשמעו תשל אָז בעברי'. ולפי דעת רוב חוקרי הלשון עקר המלה הקדומה היא אֵזִי, ונתקצרה לאז, וכן בערב' נתקצרה אִד' מן אִד'א b).

a) إذْ b) إذَا

אדום (שמות יה יד-יה). ולא יסף עוד מלאך ה׳ להראה אל מנות ואל אשתו אָז ידע מנוח כי מלאך ה׳ הוא (שופט׳ יג כא). ויעזר לו (לדוד) אבישי בן צרויה ויך את הפלשתי וימתהו אָז נשבעו אנשי דוד לו לאמר לא תצא עוד אתנו למלחמה ולא תכבה את נר ישראל (ש״ב כא יז). ולא יכלו הכהנים לעמד לשרת מפני הענן כי מלא כבוד ה׳ את בית ה׳ אָז אמר שלמה ה׳ אמר לשכן בערפל (מ״א ח יא-יב). ואת בת פרעה העלה שלמה מעיר דוד וכו׳ אָז העלה שלמה עלות לה׳ על מזבח ה, (דהי״ב ח יא-יב). ותכן כל מלאכת שלמה וכו׳ אָז הלך שלמה לעציון גבר (שם שם יו-יז). אָז אמרתי הנה באתי במגלת ספר כתוב עלי (תהלי׳ מ ח). אָז דברת בחזון לחסידך (שם פט כ). — ועם פעל עתיד ביחס לזמן העבר כשרוצה לספר זמן התחלת המעשה ותמידתו: אָז ישיר משה ובני ישראל את השירה הזאת לה׳ ויאמרו לאמר (שמות יה א). אָז יבדיל משה שלש ערים בעבר הירדן מזרחה (דברים ד מא) אָז יבנה יהושע מזבח לה׳ אלהי ישראל בהר עיבל וכו׳ ויכתב שם על האבנים (יהושע ח ל-לב). אָז ידבר יהושע לה׳ ביום תת ה׳ את האמרי לפני בני ישראל ויאמר לעיני ישראל (שם י יב). — ולעתיד: ואתכם אזרה בגוים והריקתי אחריכם חרב והיתה ארצכם שממה ועריכם יהיו חרבה אָז תרצה הארץ את שבתתיה כל ימי השמה ואתם בארץ איביכם אָז תשבת הארץ (ויקרא כו לג-לד). ישמחו השמים ותגל הארץ ירעם הים ומלאו יעלז שדי וכל אשר בו אָז ירננו כל עצי יער לפני ה׳ כי בא כי בא לשפט הארץ (תהל׳ צו יא-יג). לכן חכו לי נאם ה׳ ליום קומי לעד וכו׳ כי אָז אהפך אל עמים שפה ברורה (צפניה ג ח-ט). אָז יזעקו אל ה׳ ולא יענה אותם ויסתר פניו מהם בעת ההיא (מיכה ג ד). — ב) לתנאי, במשמעת באופן זה, in diesem Falle, dann; dans cette condition ; in this case: וכל עבד איש מקנת כסף ומלתה אותו אָז יאכל בו (שמות יב מד). וכי יגור אתכם גר ועשה פסח לה׳ המול לו כל זכר וְאָז יקרב לעשותו (שם שם מח). אם תבקשנה (את החכמה, הבינה) ככסף וכמטמנים תחפשנה אָז תבין יראת ה׳ (משלי ב ד-ה). — ובתחלת המאמר לתנאי הבא אחריו: אָז תנקה מאלתי כי תבוא אל משפחתי (בראש׳ כד מא). — ואחר אִם: אם התרחצתי במי שלג והזכותי בבור כפי אָז בשחת תטבלני (איוב ט ל-לא). — ובצרוף עם המלה כי: אִם אָון בידך הרחיקהו ואל תשכן באהליך עולה כי אָז תשא פניך ממום (שם יא יד-יה). — ואחרי לוּ, לוּא, לוּלֵא, לוּלֵי: כי ידעתי היום כי לא (לוּא קרי) אבשלום חי וכלנו היום מתים כי אָז ישר בעיניך (ש״ב יט ז). ויאמר יואב חי האלהים כי לוּלֵא דברת כי אָז מהבקר נעלה העם איש מאחרי אחיו (ש״ב ב כז). — ג) על כן, לכן, darum; pour cela; therefore: אביך הלוא אכל ושתה ועשה משפט וצדקה אָז טוב לו, דן דין עני ואביון אָז טוב (ירמ׳ כב טו-טז). — ד) אם כן איפוא, da es so ist; puisque c'est; since it is: ואמרתי אני בלבי כמקרה הכסיל גם אני יקרני ולמה חכמתי אני אָז יתר (קהלת ב יה). — ה) כשבא אחריו מקור בצרוף במשמעתה כמו בעת ש..., als; quand; when: אָז בהלוך ירמיהו על קברי האבות (קינה לת״ב). אָז בהלוך החמור עם הארי אדונהו וכו׳ פגש בו חמור אחר ויברכהו (יל״ג משלי יהודה, ד ו). — ועם מ, מֵאָז: לא איש דברים אנכי גם מאתמול גם משלשם גם מֵאָז דברך אל עבדך (שמות ד י). זה ארבעים וחמש שנה מֵאָז דבר ה׳ את הדבר הזה (יהוש׳ יד י). — ועם עבר: ויהי מֵאָז הפקיד אותו בביתו (בראש׳ לט ה). מֵאָז שכבת לא יעלה הכרת עלינו (ישעי׳ יד ח). ומֵאָז באתי אל אל פרעה לדבר בשמך (שמות ה ג). לא היה כמהו בכל ארץ מצרים מֵאָז היתה לגוי (שמות ט כד). ובהחלט: ואני מֵאָז ועתה ואני עבדך (ש״ב יה לד). זה הדבר אשר דבר ה׳ אל מואב מֵאָז (ישע׳ יו יג). הלוא מֵאָז השמעתיך (שם מד ח). מי השמיע זאת מקדם מֵאָז הגידה (שם מה כא). הראשנות מֵאָז הגדתי ומפי יצאו ואשמיעם (שם מח ג). ואגיד לך מֵאָז בטרם תבוא השמעתיך (שם שם ה). עתה נבראו ולא מֵאָז (שם שם ז). נכון כסאך מֵאָז מעולם אתה (תהל׳ צג ב). ה׳ קנני ראשית דרכו קדם מפעליו מֵאָז (משל׳ ח כב). — ועם שם: ותבוא ותעמוד מֵאָז [1]) הבקר (רות ב ז).

*אִזְבְּיוֹן [2]), ש״ז, — צמח עז הריח ממשפחת השפיים, ממין האזוב, griech Lavendel; lavande grecque (Lava. stoechos): אין אוכלין א י ז ב י ו ן [3]) בשבת מפני שאינו מאכל בריאים

---

[1]) יש מגיהים מאור הבקר. —

[2]) דומה למשקל אַפריון, אבל רוב החכמים סברים כי אפריון מלה זרה. — [3]) כך ב מ ל ה א ח ת, גרסת הספרים במקום המובא בפנים וכן בירוש׳ דפוס וינציה, ובערו׳ ערך

שבת יד ג). לא יאכל דברים שאינן מאכל בריאים כגון אזוביון ופואה (רמבם שבת כא כא). (נשפיל הלב) כאזוביון, על כל עווי נעשה ענוי נסדר ודוי נכשיר כליון (אדון עליון, אילת השחר).

*אזהרה[1]), ש"נ, מ"ר אזהרות, —א) הודעה ומצוה שלא לעשות דבר Warnung; avertissement; warning: זה הכלל כל שהוא ממין דגן הרי זה עובר בפסח הרי אלו באזהרה ואין בהן משום כרת (פסח' ג א). אזהרה לבית דין שלא יהא רך לזה וקשה לזה (כתובות מו.). אזהרה ללשון הרע מנין ונשמרת מכל דבר רע (ירוש' פאה פרק א הל' א). אזהרה לגסי רוח מנין אמר רבא אמר זעירא שמעו האזינו ואל תגבהו (סוטה ו.). אם אמרת בנדה שיש בה שתי אזהרות, וכו' תאמר בשבת שאין בה אלא אזהרה אחת (ירוש' שבת ז ט א). אזהרת עשה לא שמה אזהרה (סנה' נו.). —ב) פיוט על האזהרות, על כל המצות של התורה; אזהרות של רסע"ג. אזהרות של ר"ש בן גבירול: והגאון רב סעדיה חבר אזהרות על כל המצות באלה עשרת הדברים (ראב"ע שמות כא). ויש בעלי אזהרות וכו' (הוא, יסוד מורא, שער ב). ושם: והנה בעלי האזהרות דומים לאדם שסופר כמה היא מספר העשבים וכו' (שם). וכן יסד רבינו אליהו הזקן באזהרת אמת יהגה חכי (תוספו' סוכ' מט.).

אֵזוֹב[2]), אֵזֹב, ש"ז, מ"ר אֱזוֹבִים, — צמח טוב הריח ישתמשו בו לרפואה, Ysop; hysope; hyssop: ולקחתם אגדת אֵזוֹב[1]) וטבלתם בדם אשר בסף והגעתם אל המשקוף ואל שתי המזוזת מן הדם אשר בסף (שמות יב כב). וצוה הכהן ולקח למטהר שתי צפרים חיות טהרות ועץ ארז ושני תולעת ואזב (ויקר' יד ד). ולקח אֵזוֹב וטבל במים איש טהור והזה על האהל ועל כל הכלים ועל הנפשות אשר היו שם ועל הנגע בעצם או בחלל או במת או בקבר (במד' יט יח). — ומפני שהשתמשו בו לטהר את הטמא נעשה למשל לדבר מטהר: תחטאני באזוב ואטהר תכבסני ומשלג אלבין (תהל' נא ט). — ומפני קטנו היה למשל לקטנות, לדבר קל הערך: וידבר (שלמה) על העצים מן הארז אשר בלבנון ועד האזוב אשר יצא בקיר (מ"א ה יג). — ומשל: אם בארזים נפלה שלהבת מה יעשו איזובי קיר (מו"ק כה:). איכה אֱזוֹבֵי קיר כים ננערו (רשבג, קינה על ר' יקותיאל). מה יעשו אֱזוֹבֵי קיר אל בית (סליח' מוס' יוה"כ ברית כרותה). — וממנו מינים: אזוב יון, אזוב כוחלי, מדברי, רומי (פרה יא ז). איזוב שבצורים, צרר (אסף לג). ואזוב פרסי (קאנון ג יג כ כ). — ועי' צמח.

*אזון[2]), ש"ז, מ"ר אזונים, — א) הטיית אזן לשמע ולהקשיב, das Horchen; audition; the listenning: זכר אמונה ושקר, אזון שיח וסקר, אות פקודת בקר (ר"א הקליר, זכר תחלת כל מעש). — שקול דבר במאזנים, das Abwägen; action de péser; the wlighing: כי תבחר ותקרב דרכים נערכים ומסלולים שקולים במספר במשקל לכל, הלא

אברת וערך אזביון, וכך כתובה מלה זו בהלכות שבת להרמב"ם, וכן במשנה עם גוף פרוש הערבי של הרמב"ם בכ"י ברלין, ונקוד אֱזביון. וכן במשנה שבמשניות דפוס פיזרא גורם אזביון (ד"ס) במלה אחת, ובריף איזובין, ובמשניות ברוב הדפוסים כתיב אזוב יון בשתי מלים, וכן נזכר אזוב יון בפרוש בשתי מלים במשנה (פרה יא ונגעים יד), ושם רגלים לדבר כי הכונה היא לאזוב הבא מיון, כמו אזוב כוחלי וכו' הנזכרים שם אחריו. מ"מ אין לדחות גרסת אֱזוביון המוחזקת על פי ספרים רבים. והנה הערוך והנמשכים אחריו לוי וקוהוט פרשו אזביון שומשוק, עפ"י דעתו של רב פפי בגמרא שם. אבל באמת רב פפי פרש כך את השם אזוב שבתורה ולא אזביון (רשי שם: שומשוק הוא אזוב דאורייי'). והרמב"ם בפרוש המשנה תרגם אזביון אסטוחודוס (כפי ההגהה הנכונה של כתר כהונה), והוא הרשום בפנים.

[1]) משקל אזכרה מן פעל זהר, עי' שם.

[2]) משקל אֱזור, אֵפוד. באשו' זופ, ארמ' איזובא, סור' זוּפָא, ערב' זוּפא a), והיא מלה זרה בערב'. — והנה פקפקו חכמי הדקדוק אם ברבים צ"ל אֱזוֹבִים או אֵזוֹבִים, והכתיב איזובי קיר ביוד אחר הא' במאמר המובא בפנים אינו מכריע כי יוד משמש בכתיב התלמודי גם במקו' ־ֵ. ורד"ק החליט הרבי' אֱזוֹבִים והסתיע בשיר רשב"ג. — [1]) מנחם בן סרוק אמר: לא עמדו אנשי סברא על פתרונו. וברור הדבר, כי העברים כנו בשם זה צמחים אחדים מזה המין, וכבר תרגם אותו רב פפי (שבת קט:) שמשוק, רסע"ג ור"י בן גנאח, ורמבם, — צעתר, שהוא מין אזוב. ועברה המלה גם להלשון היונית וכבר השתמשו בו רוב האחרונים בספרותנו, להמין אזוב הרפואי.

[2]) מן אזון.

---

a) زُوفاء

אצלת לך ברכות בחשבון מחשבותיך וטוב אִזּוּנָם. (ידע' כדרפי, כתי' עול' עז). בלתי מצורף אל א י ז ו ן ומשקולת (הקד' דרך אמונה אכר' כיכאגי). ה א ז ו ן והחקירה היא בערך החכמים (ר"י אברבנל נחל' אב' ג ו, הכל נתון). והיא כעין המאזנים שהיותר שוים ב א י ז ו ן כשישימו דבר מועט בכף האחת יטו ויצאו מהשיווי (סוף, חיי סרה א). — ג) *ביחס לדפק, הזמן שבין ההתפשטות והמנוחה, acinèsie : והסוג הלקוח מן ה א ז ו ן הוא הקש שעורי הזמנים הד' אשר לשתי התנועות ולשתי העמידות וכו' ונאמר שהדפק אם שיהיה טוב ה א ז ו ן ואם שיהי' רע ה א ז ו ן, ורע ה א ז ו ן וכו' משתנה ה א ז ו ן ועובר ה א ז ו ן והוא אותו שיהי' א ז ו נ ו א ז ו ן שנים נמשכים לזולת שני בעליו כמו לבחורים אזון דפק נערים (קאנון אב, ג. כדפק א).

אֵזוֹר [1]), ש"ז, מ"ר אֱזוֹרִים[2]), סמי' אֱזוֹרֵי, — א) חגורה באמצע הגוף על המתנים, Gürtel; ceinture ; girdle : כי כאשר ידבק הָאֵזוֹר אל מתני איש כן הדבקתי אלי את כל בית ישראל (ירמ יג יא). ותרא אנשי מחקה על הקיר צלמי כשדיים חקקים בששר חגורי אֵזוֹר במתניהם סרוחי טבולים בראשיהם מראה שלישים כלם (יחזק' כג יד-יה). — וביחוד חגורה פשוטה : מוסר מלכים פתח ויאסר אֵזוֹר במתניהם (איוב יב יח). — וסמי' : איש בעל שער וְאֵזוֹר עור אזור במתניו (מ"ב א ח). הלוך וקנית לך אֵזוֹר פשתים ושמתו על מתניך (ירמ' יג א). — ובהשאלה : והיה צדק אֵזוֹר מתניו והאמונה אֵזוֹר חלציו (ישע' יא ה). ובלשון נק' : א ז ו ר זו קטנה (תוספתא שבוע' ג יב יד). — ובכנוי : אמר מר בר רב אשי א י ז ו ר ו מוכיח עליו (מו"ק יד.). — ומ"ר : א ז ו ר י מתניהם התירו (מ"ר ברא' ק). ומה מרי פתח אֱזוֹרָיו (רשב"ג גבורה לוח תפאר' שיכה לגונן). — ועי' חגורה. — ב) *עגול המזלות בשמים, Zodiacus : והנה הככבים אשר אינם באזור ימצא להם ג"ב מבוא בזה (רלב"ג, מלחמות, ה ב). ונקרא א ז ו ר גלגל המזלות בעבור השנים עשרה מזלות הנרשם בו (ר' אברהם ב"ר חייא הנשיא, אספירה ב). אמנם בהיות ש א ז ו ר המזלות יונע בסבוב בכל יום סבוב טבעי מתנועת המתנועע

---

[1]) בערבית אזר a) גב, תָּוֶךְ, אמצע, אזאר b) דבר חוגרים בו. — [2]) ע' מד"ם אזוב הערה.

a) أزْر b) إِزَار

הראשון יקרה מפני זה שבכל עת מהזמן ההוא צורת השמים תשתנה בכל אקלים (שם ג). — ועי' כוכב. — ג) *א ז ו ר ה א ר ץ, כל אחת מחמש חלוקות כדור הארץ, שאנו מדמים לנו בדמיוננו מובדלות זו מזו בקוים מקבילים לקו המשוה, א ק ל י ם, Zone ; zone terrestre ; על פי שני אופני ההיפוך ושני אופני הצירים הנזכרים יחלק שטח הארץ לחמשה א ז ו ר י ם גדולים והמה נקראו א ז ו ר י ה א ר ץ, והאזור בין שני אופני ההיפוך אשר באמצעם הוא קו המשוה יקרא א ז ו ר ה ח ם וכו' א ז ו ר י ם ה מ מ ו צ ע י ם, א ז ו ר י ם ה ק ר י ם, וכו' (ברוך לונדא, ראשית לימודים). רובו (של חלק אפריקה) בין אופני ההיפוך תחת א ז ו ר החם (ר"ש בלאך, שבילי עולם אפריקה).

***אֲזוֹרָה** [1]), ש"נ, מ"ר אֲזוֹרוֹת, — כמו אֵזוֹר : א ז ו ר ה גדולה יש לי בידך (והלה אומר) אין לך בידי אלא א ז ו ר ה קטנה פטור (שבועות מג.). וְאִזּוּרָה ש"נ, כמו אֲזוֹרָה : א י ז ו ר ה בת עשר אמות יש לי בידך וכו' ב א י ז ו ר ה בת חתיכות הרבה (רש"י שבועות מג.).

אֲזַי [2]), מלת החבור, כמו אָז, ובבואה אחרי מלת התנאי לולא תשמש במשמעת בתנאי ההוא, in jenem Falle ; dans ce cas lá ; in that case ; לולי ה' שהיה לנו בקום עלינו אדם אֲזַי חיים בלעונו בחרות אפם בנו אֲזַי המים שטפונו נחלה עבר על נפשנו אֲזַי עבר על נפשנו המים הזדונים (תהל' קכד ב-ה).

אזיקים, עי' אֲזִקִּים.

*אֲזִירוּת, שה"פ מן אזר : ו ב א ז י ר ו ת חיל (תמדת הימים ג יח:).

****אֶזְכָּר**, ש"ז, מ"ר אֶזְכָּרִים כמו אַזְכָּרָה א' : ולמלק ולקבל ולקמץ אַזְכָּרִים (רשב"ג, אזהרות יום א' שבועות). — והיחיד אֶזְכָּר (אולד כי' קסת).

אַזְכָּרָה [3]), ש"נ, מ"ר אַזְכָּרוֹת, — [4]) חלק מקרבן

---

[1]) משקל הֲגוֹרָה.

[2]) צורה הקדומה של המלה אָז, ובסוף - י כמו מתַי, ובערבי' אִדַ'א a) במשמעה זו ועי' בהערה לאז.

[3]) בעברית שבמקרא לא נשאר לנו ממשקל

a) إِذَا

מנחה וכדומה שנועד לְהַקְטִר להעלות ריח טוב, zum Verbrennen bestimmter Teil eines Mehl= opfers u. d. g.; partie du sacrifice destinée à être brûlée; burnt part of meat-offering: ונתת על המערכת לבונה זכה והיתה ללחם לְאַזְכָּרָה אשה לה' (ויקרא כד ז). וקמץ (הכהן) משם מלא קמצו מסלתה (של המנחה) ומשמנה על כל לבנתה והקטיר הכהן את אַזְכָּרָתָהּ המזבחה (ויקרא ב ב). והרים הכהן מן המנחה את אַזְכָּרָתָהּ והקטיר המזבחה אשה ריח ניחח לה' (שם ט). והקטיר הכהן את אַזְכָּרָתָהּ מגרשה ומשמנה על כל לבנתה אשה לה' (שם יו). (הגש ניחח) אזכרה ודשן בכנפי אונים (כ"ס גניז' לח יא) ויבחר בו (באהרן) מכל חי להגיש עלה וחלבים ולהקטיר ריח ניחח ואזכרה ולכפר על בני ישראל (שם מה יה-יו). — ב) שה"פ, *פעולת הזכירה כמו הַזְכָּרָה, Erwähnung; mention: מה אם שאלה (של גשמים) שהיא מדוחק אומרה בשומע תפילה אזכרה (של גבורות גשמים) שהיא מריוח לא כל שכן (ירוש' ברכות ט:). אמר רב והימים האלה נזכרים ונעשים שתהא אזכרתן קודם לעשייתן (שם מגילה פרק ג עד:). — ג) *שם הקדוש של אלהים, Name Gottes; le nom de Dieu; name of God: הגיליונים וספרי מינין אין מצילין אותן אלא נשרפין הן במקומן הן ואזכרותיהם ר' יוסי הגלילי אומר בחול קורא את האזכרות וגונז ושורף את השאר אמר ר' טרפון אקפח את בניי שאם יבואו לידי שאני שורפן הן ואזכרותיהן (תוספתא שבת יג ה). השומע אזכרה מפי העכו"ם אינו חייב לקרוע (סנהד' ס.). מיד גדר (המלך) כל אזכרות שבה (שבמגלת איכה) ושרפן באש (מו"ק כו.). ס"ת שנשתשטש ורושם אזכרותיו ניכר (פחד יצחק, שמות שאינם נמחק'). ספר תורה שנמצאו בו אזכרות מטשטשות (שם).

אפעלה אלא שם זה והשם אלמנה אם הוא מן שרש למן. אך בעברית שבתלמוד ישנם עוד, אזהרה וכדומה. —[4]) תרגם רסעג פיחא, פיחהא, ור"ל ריח טוב, וכן ריבג, וכן הביא ראב"ע: ורבים פרשוהו כריח קטורת כמו זכרו כיין לבנון. וכן רד"ק ואחרים, גם קצת החדשים כמו דילמן, מלשון מזכיר לבונה, וכן יזכר מנחותיך, מקביל לועולתך ידשנה. — ועי' זכר. — [1]) בארמית אדכרתא במשמעה זו (מגי' תענ': בתלתא בתשרי בטילת אוכרתא מן שטרייא). והפעל הזכיר רגיל בענין שמות הקדש של אלהים. וככר פלפלו הרבה בזה פירסט ונגר

אזל, ממנו אָזֵל.

אָזַל[1]), פ"ע, עתיד יֵאזַל, — כלה, תם, אין יתר, ausgehn aufhören; cesser, finir; cease: ויאמר שאול לנערו והנה נלך ומה נביא לאיש כי הלחם אָזַל מכלינו ותשורה אין להביא לאיש האלהים (ש"א ט ז). אָזְלוּ מים מני ים ונהר יחרב ויבש (איוב יד יא). — ב) אָזְלָה יד, — אבדה הרות רפו הידים: כי יראה כי אָזְלַת[1]) יד ואפס עצור ועזוב (דברי' לב לו). — ג) הלך, הלך מן, weggehen; s'en aller; go away: רע רע יאמר הקונה ואֹזֵל לו אז יתהלל (משלי כ יד). משרבו מקבלני טובתיך ומהזיקני טובתך רבו איש הישר בעיניו יעשה וסרחה כל המלכות כולה ואזלה ונולה (תוספתא סוטה יד ז). והתורה אזלה וכלה (צידה לדרך ר' מנחם בר זרח הקד'). פגה בחל וצמל אנונה ועגומה אזלה ונזלה ורבתה הכנימה (סליח' מוס' ליוה"כ ברית כרותה). אזלה לה הקושייא (הקד תמונ' חכמ' אבי עד ספר סלוס). אם כן אזלה לה החכמה הזאת כלה (שם ח). ושניהם לשתי הרחלים נמשלו שיחד בדרך נדדו אזלו (משלי ילג ג יג). — ועם פעל אחר במשמעת מתמיד: משם עברנו והנה איש מסכן חרש ברזל, כל היום וכל הלילה עמל ואוזל (עמנואל, מחב' יח).

במשמעת מלה זו (ZDMG XXXIII—XXXVI).

[2]) בארמית שבמקרא במשמעת הלך. בסורית בכל המשמעות המבוארות פה בפנים. לפי ברט בערבית עזל a). ואולי זאל b) פרושו עבר, חדל תם, זָאלִעַן, c) הלך ממקום למקום אחר.

[2]) ובסגנון ארמי: כל המלבין פני הברו ברבים כאילו שופך דמים, א"ל (רב נחמן) שפיר קא אמרת דחזינא ליה דאזיל סומקא ואתי חיורא (ב"מ נח: — יפה אמרת שרואים אנו כי אזל האדם ובא והלבן). המשל אומר אזלת לקרתא הלך בנימוסיה (מד"ר שמות מז. — הלכת לעיר התנהג בנמוסיה). ווי ליה לאילפא דאזלא בלא מיכסא (ע"ז י: — אוי לה לספינה שאזלה בלי מכס). ווי לה להדא דאזלא ולא אתיא מאי היא אר"ה ינקותא (שבת קנב. — אוי לה לאחת שאזלה ולא תבוא: מה היא? הילדות. ובמשמ' היה בהסכמה עם דעת פלוני ר' יהודה אומר אם לא היתה אמו שוה לאביו בקול ובמראה ובקומה אינו נעשה בן סורר ומורה וכו' כמאן אזלא הא דתניא בן סורר ומורה לא היה

a) عَزَلَ b) زال

— פע', *מְאוֹל, [4]) במשמע' בקי ומנסה: מה שובבו אחינו אשר בזה משובה נצחת אמר כלב מאוזל לרעיו (מח"ג, דביר הכלבים).

*אַזְלָה, אַזְלָא, — בדקד' שם אחת הנגינות המשרתות, Name eines conjonctiven Accents; nom d'un accent servile; name of a conjunct. accent ושבעה משרתים, לטעמים הרותים, ראשון אזלה לעולם עמלה (קונט' המסרת המיוחס לבן אשר). דרך אזלה העולה היא למעלה אם יש לפניה שופר געיא (שם). סבו אל טרחה ואזלה ואל דרגה ומארכה (קטע מכ"י לאחד מתלמידי חוי הבלכי, קכן JQR XIII). ולאלה הי"ב טעמים שמנה משרתים ואלה שמותם בלשון אנשי טבריא שופר וכו' ואזלא ומארכא (ר"י חיוג, ספר הנקוד). אלה המשרתים מונח מכרבל וכו' אזלא דרגא מעיילא (ר"מ הנקדן ס' הנקוד'). — והיהודים באיטליה ואשכנז קוראים אזלא לאחת מהנגינות המפסיקות: אזלא נקרא כן כי הוא הולך ומתקיים במקום גבוה, וצורתו תעיד עליו כי הוא קו יוצא למעלה מן התבה מצד שמאל לצד ימין כאלו הולך ושב לאחור לעמד בו, ונגינתו תורה זה כי היא נמשכת לנגינת הקדמא (קלונימוס בר"ד, בס' מקנה אברהם). תמונת הקדמא הוא מקל אחד למעלה באמצע התיבה נוטה מימין לשמאל, ויש קורין לו אזלא והוא הנכון כי היא לשון הליכה כי הטעם הזה הולך לשרת ואנחנו האשכנזים קורין אזלא המלך שקורין ו האחרים גרש או טרס (ר"א בחור, טוב טעם).

*אזם, איזמא, עי' היזמא.

*אֻזְמִיָה[2]), אֻזְמִית. ש"נ, מ"ר אֻזְמִיּוֹת — רצועה של בגד לכרוך בו ילד וכדומה, Wickelband; : bande de maillot; swaddling band

ולא עתיד להיות ולמה נכתב דרוש וקבל שכר כמאן כר' יהודה (סנה' עא.). ובמשמ' נאבד, נפסד, חדל, נפסק: מקום הכתב (שנמחק) לא קמיבעי ליה (שאינו קדוש) דכי קדוש אגב כתב הוא דקדוש אזל כתב אזלא קדושתיה (שבת קיו.). [2]) צורה הקדומה של סי' נסתרת, וכן וְשָׁבַת (יחזק

[3]) ר"י בן גנאח מפרש ודן ויון מאוזל (יחזק' כז יט). במשמעה זו: הולך מקום למקום.

[3]) משקל עֻזְנִיָּה, או גָפְרִית, מַטְלִית. בערב' חזאמה a),

a) حزامة

שירי פסיקיא כדי לחגור על מותנה של קטנה שירי הקרבן ואוזמיאות [2]) כדי לכרוך על אצבע קטנה (תוספתא כלים ב"ב ה).

*אזמיל, עי' אזמל.

*אִזְמֵל [2]), אִז- ש"ז, מ"ר אִזְמֵלִים, — א) הסכין שבקצת כלי אומנות של נגר, Klinge; lame; blade: האיזמל של רוקני טמא בפני עצמו (תוספתא כלים ב"מ ג ו). מספורת של פרקים ואיזמל של רהיטני חיבור לטומאה (שבת מח:). — ב) תער של רופא, של אומן, להקיז דם להפיס מורסה, למול בו, Lanzette; lancette; lauat: אבל אם הוליך והביא (את הסכין) אפילו כל שהוא אפילו באזמל כשרה (חולין משנה ל:). אין מדתו כמדת בשר ודם שהוא מכה באיזמל ומרפא ברטיה (מד"ר שמות כס). בתינוק ובאיזמל (להמילה) ששבתו במבוי (ירוש' שבת דף יו עמוד ד).— ומשל: אין שוטה נפגע ואין בשר המת מרגיש

ריבה של התולי הילד. —[2]) כך גרסת הספרים. ובתוס' כ"י ארפורט הוצאת צוקרמן שירי הקרבן ואוזמיות. ופרש לוי שירים של כלי. אך איך אפשר בשירים של כלי לכרך על אצבע? והגר"א מווילנה הגיה הקילקן ופוזמיות, וקוהוט הגיה קרפזואוזוניות, והחליט כי במקום אוזוניות צ"ל אותוניות וגזר אותוניות מן מלה יונית odonion! — והנה מרישא של הלכה זו שירי פסיקיא נראה ברור כי היא עוסקת במיני אגד וחגורה, ואוזמיות דומה להשמה זאמה בערבית, ואין כל צרך לשבש הספרים.

[3]) משקל חֶרְמֵשׁ. בארמ' שבמקרא אִזְמֵל (ירמ' לו כג, בתער הסופר ת"י באזמל ספריא) ואזמלא כתער מלטש ת"י באזמלא חריפא), (תהל' נב ד:) ובמשנ' מנק' כ"י פרמה וכן כ"י קויפמן אִז-. בסורית זמיליא; וכן בערבית אִזְמִיל a), סכין של רצען ומפסלת כגון של סתת. ומקורו בלשון יונית smile תער הסופר ומפסלת של גלפים וכדומה. ויש משערים כי השם היוני הזה ממקור שמי מוצאו (בעברית זמר מלשון זמר הגפן ובערבית במשמעה זו זבר) ומשם בא ללשון יונית בחלוף ל במקום ר, ושב למקורו הראשון ללשונות השמיות, בצורתו החדשה. — ונהגו הערבים בשם אזמיל דין משקל אפעיל, והביאוהו בקאמוסיהם בשרש זמל, ולא עוד אלא שגזרו ממנו בלשון ההמונית פעל זמלא b), למושג סתת אבנים.

a) إزميل b) أزملا

ב א י ז מ ל (ירוש' תענית סו :).— ואמר המליץ טריה לרטיה יגלגל בו ב א ז מ ל (רשב"ג התבכה לדעת, זולת שבת כראשית). — ב) סכין של רצען, Schus-messer ; tranchet ; shoesnaker's knife : עור שהוא טמא מדרס וחשב עליו לרצועות ולסנדלין כיון שנתן בו את ה א ז מ ל טהור (כלים כו ט). — ד) כלי מלאכה של הגלפים והמפתחים בעץ ואבן, וכדומה, Meissel ; ciseau ; chisel : המעצד ו ה א ז מ ל והמפסלת ומקדח שנפגמו (כלים יג ד). א ז מ י ל של רהיטני (שבת נח :). — ומ"ר אזמלים: רגילין היו לעשות כמין קרנים ל א י ז מ י ל י ן (רשי חולין לח .).

אזן[1], ממנו אֹזֶן, אִזֵּן, מֹאזְנַיִם.

אֹזֶן[2], ש"נ, סמי' אֹזֶן, כנוי אָזְנִי, אָזְנְכֶם, מ"ז ורבים אָזְנַיִם, סמי' אָזְנֵי, כנוי אָזְנֵי אָזְנֵיכֶם, — א) אבר השמיעה, Ohr ; oreillé ; ear : אֹזֶן שֹׁמַעַת תוכחת חיים בקרב חכמים תלין (משלי יה לא). נזם זהב וחלי כתם מוכיח חכם על אֹזֶן שֹׁמָעַת (שם כה יב). — וסמי' : ונתתה (מדם האיל) על תנוך אֹזֶן אהרן ועל תנוך אֹזֶן בניו הימנית (שמות כט כ). לב נבון יקנה דעת ואֹזֶן חכמים תבקש דעת (משלי יח יה). — ובכנויים : הן כל ראתה עיני שמעה אָזְנִי ותבן לה (איוב, יג א). גם לא שמעת גם לא ידעת גם מאז לא פתחה אָזְנֶךָ (ישע' מח ח). ורצע אדוניו (של העבד העברי שאינו רוצה לצאת לחפשי בשנה השביעית) את אָזְנוֹ במרצע ועבדו לעולם (שמות כא ו). — ומ"ר : ולא נתן ה' לכם לב לדעת ועינים לראות ואָזְנַיִם לשמע עד היום הזה (דבר' כט ג). עינים להם ולא יראו אָזְנַיִם להם ולא ישמעו (תהל' קטו ה-ו).— סמי' : ויאמר (אהרן) אליהם פרקו נזמי הזהב אשר בְּאָזְנֵי נשיכם בניכם ובנתיכם והביאו אלי (שמות לב ב). — ובכנויים : ותבט עיני בשורי בקמים עלי מרעים תשמענה אָזְנָי (תהל' צב יב). אבדון ומות אמרו בְּאָזְנֵינוּ שמענו שמעה (איוב כח כב). פן יראה בעיניו ובְאָזְנָיו ישמע ולבבו יבין ושב ורפא לו (ישעי' ו י). ויתנו אל יעקב את כל אלהי הנכר אשר בידם ואת הנזמים אשר בְּאָזְנֵיהֶם (בראש' לה ד). — ותשתמש הלשון העברית ביחס להאזן בפעלים האלה. — דַּבֵּר בְּאָזְנֵי פלוני : ו י ד ב ר (אברהם) אל עפרון באזני עם הארץ לאמר (בראש' כג יג). בי אדוני י ד ב ר נא עבדך דבר בְּאָזְנֵי אדוני (שם מד יח). בְּאָזְנֵי כסיל אל תדבר כי יבוז לשכל מליך (משלי כג ט).— אָמֹר בְּאָזְנֵי פלוני : ואת אלית וגם אמרת בְּאָזְנַי הנה הכסף אתי (שופט' יז ב). עוד י א מ ר ו בְאָזְנַיִךְ בני שכוליך צר לי המקום (ישעי' מט כ). — הִגִּיד בְּאָזְנֵי : ויגידו בְּאָזְנֵי המלך את כל הדברים (ירמ' לו כ). — קְרָא בְּאָזְנֵי : ויקח (משה) ספר ה ב ר י ת ו י ק ר א בְּאָזְנֵי העם (שמות כד ז).— ועתה ק ר א נא בְּאָזְנֵי העם לאמר מי ירא וחרד ישב ויצפר מהר הגלעד (שופט' ז ג). הלך ו ק ר א ת בְאָזְנֵי ירושלם לאמר כה אמר ה' זכרתי לך חסד נעוריך (ירמ' ב ב). — סַפֵּר בְּאָזְנֵי : ולמען ת ס פ ר בְּאָזְנֵי בנך ובן בנך את אשר התעללתי במצרים (שמות י ב). — הִתְאֹנֵן, בָּכָה בְּאָזְנֵי : ויהי העם כ מ ת א נ נ י ם רע בְּאָזְנֵי ה' (במד' יא א). כי ב כ י ת ם באזני ה' לאמר מי יאכילנו בשר (שם יח). — שִׂים בְּאָזְנֵי : כתב זאת זכרון בספר ושים בְּאָזְנֵי יהושע כי מחה אמחה את זכר עמלק מתחת השמים (שמות יז יד).—הָאֹזֶן לקחה, לאמר שמעה : ואלי דבר יגנב ו ת ק ח אָזְנִי שמץ מנהו (איוב ד יב). — הדבר עָלָה בְּאָזְנָיו, שמע את הדבר : יען התרגזך אלי ושאננך עָלָה בְאָזְנָי (ישע' לז כט). — יָבֹא לְאָזְנָיו, נודע לו : שאם ישמעו ישראל ו י ב א לאזניהם דבר הליבת המרגלים וכו' (ר"י אברב' יהוש' ב). — הַטֵּה אֹזֶן : הטה ה' אָזְנְךָ ושמע פקח עיניך וראה (ישעי' לז יז). אני קראתיך כי תענני אֵל הַט אָזְנְךָ לי שמע אמרתי (תהל' יז ו). בני לדברי הקשיבה לאמרי הַט אָזְנֶךָ (משלי ד כ). תבא לפניך תפלתי הטה אָזְנְךָ לרנתי (תהל' פח ג). אַטֶּה למשל אָזְנִי אפתח בכנור חידתי (שם מט ה). שמעי בת וראי וְהַטִּי אָזְנֵךְ (שם מה יא). ושלח ה' אליכם את כל עבדיו הנביאים השכם ושלח ולא הִטִּיתֶם את אָזְנְכֶם לשמע (ירמ' כה ד). — ועם פעל ק ש ב : ולא תשעינה עיני ראים ואָזְנֵי שמעים תִּקְשַׁבְנָה (ישע' לב ג). תהיינה אָזְנֶיךָ קַשֻּׁבוֹת לקול תחנוני (תהל' קל ב). — וביחיד : תהי נא אָזְנְךָ קַשֶּׁבֶת ועיניך פתוחות לשמע אל תפלת עבדך (נחמ' א ו). — הִקְשִׁיב הָאֹזֶן, עשה שתהיה קשבת : בני אם תקח אמרי ומצותי תצפן

---

[1]) שרש עברי יחיד במקום שני שרשים שמיים אד'ן a) וזן b).

[2]) באשורית אֻזְנֻ. בארמית אודנא, בערבית אֹד'ן, בכל המשמעות שבעברית.

---

a) اذن b) وزن c) اُدن

אתך, להקשיב לחכמה אזנך תטה לבך לתבונה וכו' (משלי ב א-ב). תאות ענוים שמעת ה' תכין לבם תקשיב אזנך (תהל' י יז). — גלה אזן פלוני, הגיד לו דבר שלא ידע פלוני: ויי' גלה את אזן שמואל יום אחד לפני בוא שאול לאמר כעת מחר אשלח אליך איש (ש"א ט יה-יו). הנה לא יעשה אבי דבר גדול או דבר קטן ולא יגלה את אזני (שם כ ב). כי אחקר את אבי כעת מחר השלשית והנה טוב אל דוד וכו' אז אשלח אליך וגליתי את אזנך (שם יב). כי קשרתם כלכם עלי ואין גלה את אזני בכרת בני עם בן ישי (שם כב ח). בחלום חזיון לילה בנפל תרדמה על אנשים בתנומות עלי משכב אז יגלה אזן אנשים (איוב לג יה-יו). — ועם ל של הדבר, גלה האזן לדבר: ויגל אזנם למוסר ויאמר כי ישובון מאון (שם לו י). — ונפעל: ונגלה באזני ה' צבאות אם יכפר העון הזה לכם עד תמתון (ישעיה כב יד). — והשם ־גלוי אזן: ולפעמים ביותר בירור כבר הגיע לאדם הודעה וגלוי אזן ע"י אמצעי הזה (החלום) ממה שעתיד לבוא עליו (רמח"ל דרך ה' ג א). — אזניו אל, ר"ל רוצה לשמע: עיני ה' אל צדיקים ואזניו אל שועתם (תהל' לד יו). — באזני דבר, באזני צוה, לאמר, אני בעצמי שמעתי בדברו, בצווהו: ויאמר האיש אל יואב ולא אנכי שקל על כפי אלף כסף לא אשלח ידי אל בן המלך כי באזנינו צוה המלך אתך ואת אבישי ואת אתי לאמר שמרו מי בנער באבשלום (ש"ב יח יב). ויאמרו הכהנים והנביאים אל השרים ואל כל העם לאמר משפט מות לאיש הזה כי נבא אל העיר הזאת כאשר שמעתם באזניכם (ירמי' כו יא). — אזן כבדה, שאינה שמעת היטב: הן לא קצרה יד ה' מהושיע ולא כבדה אזנו משמוע ישעי' נט א). — הכביד האזנים, עשה שלא יוכל לשמע: השמן לב העם הזה ואזניו הכבד ועיניו השע פן יראה בעיניו ובאזניו ישמע ובלבבו יבין (ישעי' ו י). — אטם אזנו, לא רצה לשמע: אטם אזנו מזעקת דל גם הוא יקרא ולא יענה (משלי כא יג). כמו פתן חרש יאטם אזנו אשר לא ישמע לקול מלחשים (תהל' נח ה-ו). — ומשל: כאטם אזן חרש באדם אין (רמח"ל, מגדל עז ענין ב). — הסיר אזנו: מסיר אזנו משמע תורה גם תפלתו תועבה (משלי כח ט). — וכן העלים אזנו: קולי שמעת אל תעלם אזנך לרוחתי לשועתי (איכה ג נו). — כרה אזנים ל..., העיר אותו לשמע: זבח ומנחה לא חפצת אזנים כרית [1]) לי (תהל' מ ז). — פקוח אזנים, מי שאזניו עלולות לשמע: ראות רבות ולא תשמר פקוח אזנים ולא ישמע (ישע' מב כ). — נמלאה האזן, שמעה יתר מדי: כל הדברים יגעים לא יוכל איש לדבר לא תשבע עין לראות ולא תמלא אזן משמע (קהל' א ח). — ־מלא את האזן של פלוני, דבר לו הרבה: וכבר מלאו אזניך כי הגזברים הם נקראים אותם האנשים וכו' (פרוש הרמב"ם שקלים ה ב). צללו אזניו, מפני השתוממות על צרה: הנה אנכי עשה דבר בישראל אשר כל שמעו תצלנה שתי אזניו (ש"א ג יא). הנני מביא רעה על המקום הזה אשר כל שמעה תצלנה אזניו (ירמיה יט ג). — העיר אזנו, סבב שישמע: יעיר בבקר בבקר יעיר לי אזן לשמע (ישעי' נ ד). ועי' עוד העיר. — ופתח אזן: אדני ה' פתח לי אזן ואנכי לא מריתי (שם שם ה). אז תפקחנה עיני עורים ואזני חרשים תפתחנה (שם לה ה). — *פגום באזנו, שאינו שמע היטב: חושים בן דן היה פגום באזנו ובלשונו (פרקי ר"א לט). — *יצא פלוני ואזניו מקטפות, לאמר בבשת פנים ברוח נכאה מפני דברים קשים ששמע: יצא ראובן (מלפני יעקב אביו שהוכיחו) ואזניו מקוטפות (מד"ר בראש' ד ט). ועי' קטף. — ־גזזו את אזניו, לאמר לא די שלא קבל מה שבקש, אלא גם מה שהיה לו לקחו ממנו, (רמז להמשל בהגמל שאזניו קצרות מפני שבקש קרנים) [2]). — הדבר עומד אחורי אזניו, לאמר מוכן ומזומן, קל להשיגו: מפני שמלכותם (של הגוים) עומדת אחרי אזניהם [3]). האמת קשה לעשותו והשקר עומד אחר האזן (אותיות דר' עקיבא). — ־רחב אזן, מקבל על נקלה לשון הרע: אבל היה (הורדוס המלך) מכביד עול המס על ישראל והיה רחב אזן מקבל לשון הרע, הפכפך שופך דמי נפשות אביונים נקיים (ראב"ד ספר הקבלה, דברי מלכי

---

[1]) יש מפקפקים באמתת נוסחה זו ומגיהים הגהות מתחלפות. — [2]) בארמית: ואת בלעם בן בעור הרגו בחרב, בלעם מאי בעי התם א"ר יוחנן שהלך ליטול שכר עשרים וארבעה אלף שהפיל מישראל אמר מר זוטרא בר טוביה אמר רב היינו דאמרי אינשי גמלא אזלא למיבעי קרני אודניה דהוה ליה גזיזן מיניה (סנהדרין קו. — זהו מה שאומרים אנשים: הגמל הלך לבקש קרנים, האזנים שהיו לו גזזו ממנו). — [3]) בארמית: תנו רבנן ג' אין מתקנאין

בית שני). *אָזְנוֹ רְצוּעָה ל... נאמן הוא לו לעוֹלם (רמז להכתוב „ורצע אדוניו את אזנו במרצע ועבדו לעולם): ועז נפשי אֲשו נגדם שחוח ואת אָזְנִי לאהבתי רצועה (רמב"ע שיר ידידים יזמו, אוצר טוב). —כמו *פֶּה לְאֹזֶן, משל לקֵרוב גדול: וכי יש לך אלוה קרוב שהוא קרוב לבריותיו כפה לאזן (ירוש' ברכות יג). — *מִפֶּה לְאֹזֶן, לאמר בסוד: ואין לנו אלא מן הפה לאוזן לנאמנין (עיטור מאמר ז). — ראה, הראה באזנו לאים עליו: אל יראה אדם לתינוק באזנו (מס' אבל ב ו).—רכן, הרכין אזנו: כשהיה משה מדבר היה אהרן מרכין אזנו לשמע (מכילתא בוא פתי' א דף ג). — *שַׁכֵּךְ הָאֹזֶן, דבר לפי מה שהאדם יוכל לקבל: ויעל עשנו (של ההר) כעשן הכבשן וכו', ומה תלמוד לומר כבשן (הואיל והאש והעשן של ההר סיני היו הרבה יתר חזקים) לשכך האוזן מה שהיא יכולה לשמוע' כ יוצא בו, אריה שאג מי לא יירא (ה' אלהים דבר מי לא ינבא) מי נתן כח וגבורה בארי לא הוא אלא הרי אנו מכנין אותו לשכך האוזן, כיוצא בו והנה כבוד אלהי ישראל בא מדרך הקדים (וקולו כקול מים רבים) מי נתן כח וגבורה במים לא הוא אלא הרי אנו מכנין אותו מבריותיו לשכך האוזן (מכילתא יתרו פרשה ד). וכאשר מצא (יוסף בן מתתיה) דבר גדול וזר וקשה בעיניהם (של הרומאים) האמנתו התאמץ לכתב לשכך את אזנם כפי מה שעלה על לבו ולא חשש לנטות מדרך הכתובים (ר"י אברבנאל מ"א טו). — וכמו כן *שִׁבֵּר הָאֹזֶן: אנו מכנין ומדמין אותו (את אלהים) לבריותיו כדי לשבר את האזן מה שהיא יכולה לשמע (רש"י, שמות יט יח). — *תִּפְקַע הָאֹזֶן, לאמר לא תוכל לקבל את הדבר: אמר ר"י בן קרחא שמא תפקע האזן של שומע יכול כמו שהעבד מסגל מאחר רבו והבן מאחר אביו והאשה מאחר בעלה כן אתם מסוגלים לי ת"ל כי לי כל הארץ (פסיקתא רבתי, יהודה וישראל).— *תָּלַשׁ בְּאָזְנוֹ, לעונש, למשל באזנו של ילד וכדומה: למלך ששלח בנו אצל החנוני ומסר לו איסר ונתן לו צלוחית, שיבר את הצלוחית ואיבד את האיסר, תלש (האב) באזנו ותלש בשערו (פס' דברות ג). — *אוציא את פלוני מאזניך, לאמר על ברחך, אפילו אם הוא טמון באזניך: אושפזיכנא של טבלא כהן היה ועני היה, אמר (ר' טבלא) לו לך והשתתף עם טבח ישראל, מתוך שתתירהו מן המתנות משתתף ע"ך, הלך וחייבו רב נחמן, א"ל והלא ר' טבלא פטרני, א"ל (רב נחמן) אם תפריש (תרומות ומעשרות) מוטב ואם לאו אני מוציא את ר' טבלא מאזניך (רב יהודאי גאון הלכות פסוקות, הל' בכורות, וגמרא חולין קלב. בנוסח ארמי). מעשה בכהן שהיה נשוא גיורית פחותה מבת שלש שנים ויום אחד א"ל רב נחמן מה טעם עשית כך א"ל שאמר רב יעקב בר אידי אמר ר' יהושע בן לוי הלכה כר' שמעון בן יוחי א"ל (רב נחמן) לך וגרשה ואם לאו אני מוציא את ר' יעקב מאזניך (הלכו' פסוקו' שם).—ומשל: *כל מה שיזמר הַזַּמָּר לא יכנס באזן הנוגה[1]). אם אמר לך אחד אזנך של חמור אל תאמינו שנים עתר לך פרוכי (רסן) (ערוך ערך עתר). — פי שנים תשמע במענך ויתד תהיה לך על אָזְנֶיךָ (ס' אלעמי, אגרת המוסר). — *אָזְנַיִם לַכֹּתֶל, לאמר אפילו כשאין איש אתך הזהר בדבריך: גם במדעך מלך אל תקלל ובחדרי משכבך אל תקלל עשיר וכו' ר' לוי אמר אזנים לדרך אזנים לכותל (מד"ר ויקרא לט). — אזנים גדולות סמן לאוילות: כתב אפלטון מי שאזניו גדולות יהיה כסיל (מאיר אלדיתב ב"א ד א). ובמשמ' מעט: *אזן [2]) זכות, מעט זכות (רשי מד"ר ברא' כט). — ב) *כנוי לדברים שיש להם קצת דמיון לאזן בעל חיים, — א) *אזן כלי, בליטה בכלים בצורת אזן יאחזו בה: המוציא חבל כדי לעשות אזן לקופה (משנה שבת ח ב). ואזני החמת ואזני התרמיל (מקואות י ג). החרם שאינו יכול לעמוד מפני אזנו (כלים ד א).—ומ"ר: ומאוזני כלים (כלים יא ג). כל שניטלו אזניה (שם ד ג). הוצין כדי לעשות אזן לסל (גמ' שם עח:). איזהו מקום קרוב מאוזן חבית ולפיה (ירוש' תרו' פרק ח' סוף הל' ה). א"ר יוסי לקופה גדולה מלאה פירות ולא היה לה אזן ולא היתה יכולה להטלטל ובא פקח אחד ועשה לה אזנים והתחילה לחטלטל על ידי אזניה (מד"ר שה"ש א). קופה של ארבע את אזנים (מד"ר איכה ב ה). — *אזני הנעל, שאוחזו בהן כשנועלו: סנדל שנפסקו שתי אזניו או ב' תרסיותיו (תוספ' כלים ב"ב ד, גמ' שבת קיב). — ב) *בקצת אברים החלקים

בהם ואלו הם עכו"ם קטן ונחש קטן ותלמיד קטן מ"ט דמלכותיהו אחורי אודניהו קאי (פסח' קיג).

[1]) בארמ': כל דזמיר זמרא לא עייל באודניה דרקדא (מדר' איכה, פתיחה יב). — [2]) עפ"י הגרסה

הרודמים קצת לאזן. —*כ' אחד מ א ז נ י הלב, Her- ohr ; auricule ; auricle : אמר ר' יהושע בן לוי מעלין אזנים [1]) בשבת (ע"ז כט). וחותך עוקץ הלב ו א ז נ י הלב (הרוקח כי' תי). — ג) *כ"א מאוגנות הריאה: ה' א ז נ י ם יש לריאה בשעה שנופח אותה פניה כלפי האיש שנפחה שלש מימין ושתים משמאל (רב יהודאי גאון הלכות פסוקות, הלכות שחיטה). אמר רבא חמש א ז נ י ם יש לה לריאה (יהודה הדסי הקראי, האשכול רלד). ואם ה א ז נ י ם הקטנות (של הריאה) דבוקות מעיקרן א ז ן ל א ז ן וכו' (אלדד הדני הלכות טרפות כ ז, מהד' אפשטין). —ב) *שם לקצת צמחים. — *אֹזֶן הָעַכְבָּר[2]), מ"ר אָזְנֵי הָעַכְבָּר, הוא צמח שקוראים [*אַל תִּשְׁכָּחֵנִי, myosotis : אזני ה ע כ ב ר וכו' עשב (קאנון ב' לות הסמים). והיתר נכון שיעוטש בו עם עשב א ז נ י ה ע כ ב ר (קאנון ג ב ז). ואלו ג' עשבים שהזכירו נכנסין ברפואות הרבה ושמותם ברפואות מטה הרועה ו א ז ן ה ע כ ב ר וחי לעלם (יעקב פרוכינגליאלי, דברי חכמים.סד). — *אֹזֶן הארנבת [3]), bupleurum (ס' מעשה טוביה). —ד) *אֹזֶן הָעַכְבָּר, מ"ר אָזְנֵי הָעַכְבָּר, צפרנים סדוקות : ומה שיהיה מסדוק הצפרנים אל חלקים חדים ויתלו בבשר ויעקצו ויזיעו אז יאמר להם א ז נ י ה ע כ ב ר (קאנון ד ז ד ו). — ה) *אֹזֶן הָמָן, מין עוגה מתוקה בצורת אזן ליום הפורים : הרקיקים העוגות מן הבצק כדמות א ז נ י ם מבושלות ויטבלו אותם בדבש ויקראו להם א ז נ י ם (ר"י אברבנאל, ענין המן, כשלת, זה הדבר, — ונזכר גם במחזה לפורים מר' אריה די מודינו, כ"י). יום שבו שלחן ערוך ומזומן, בני ישראל הכו את המן, יום שבו עשרת בניו תלו, ואת תנוך א ז נ י ו אכלו (י"ס ריגיו, אגרות). ובהערה שם : רומז למיני מתיקה שעושים בארצותינו ליום הפורים וקוראים אותם א ז נ י ה מ ן).

*אוּלָם הָאֹזֶן, היא החצר החיצונה. — *אַלְיָה, החלק הרך, התלוי, במקום שישימו העגילים.

בְּדַל, סחוס. — *בַּת הָאֹזֶן, לוז מפריש ריר שאחורי האזן.

*גֶּדֶר, האמצעי של האזן.

*הֲמִיָּה, צִלְצוּל, שְׁרִיקָה באזן.

*חִוְיָ, שאזניו ארוכות, סרוחות. — *חֶלְזוֹן, — אחד החללים. — *הַסְחוּם,*סחוס. — *חָצֵר, הפנימית. —חֵרֵשׁ, מי שאינו שומע. — *חֵרְשׁוּת.

כְּבַד אֹזֶן, שומע בקושי. — *כִּשְׁכֵּשׁ, באזנו, הניע האזנים.

*מָבוֹךְ, חלל הפנימי. — *מִילָה, אליה. — *מְשׁוֹרָה, אחת העצמות הקטנות. — *מַשְׁפֵּךְ, אחד מחללי האזן.

נְזָמִים, נְטִיפוֹת, עֲגִילִים, *קְדִישִׁים וכו', מיני תכשיטי האזן.

*סַדָּן, אחת מעצמות הקטנות של האזן. — *סְחוּס, העצם הרך. — *סֶלַע, חלק עצם הגלגלת שבה האזן.

*עֲדָשָׁה, אחת עצמות האזן.

*פַּטִּישׁ, אחת העצמות הקטנות.

*צֶדֶף, אחד החללים בצורת צדף.—*צוֹאַת הָאֹזֶן, כעין שעוה הנפרש מתוכה. — *צִמֵּחַ, מי שאין לו אזנים. — *צִמֵּם, מי שאזניו דומות לספוג.—*צִמֵּעַ, שאזניו קטנות מאד.

*קוּף, השפה העליונה של האזן. — *קָטוּף,אזנים קטופות.—*קֶרֶן השמיעה.

*שֵׁמַע, חוש השמע. — *שחלא,*שַׁחֶלֶת,מחלת נזילת האזנים.

*תּוּף, הקרום הפנימי. — *תְּלִי, באזן הילד ליסרו. — תְּנוּךְ האזן.

אֻזֶן[1]), כמו אֹזֶן.

אזן,

—קל *אָזַן פ"י, אֵאֱזֹן — קבל באזניו, שמע, horchen ; écouter ; to listen : אנא אָזֵן חין תאבי ישעך (הוס' להוס"ר). אנקתם א ז ו ן דופקי דלתך (יוצר יוה"כ חכמי תוס). תחנוני א ז ו ן (סלית' יוס ד' ארי' ביער).

בארמ' בגוף המדרש אינוניתא. אבל בספ' אחרים גרסאות אחרות. — [1]) גרסת הערוך, ובנוסח' אונקלי, ופרש ר' אבא שם אסתומכא דלבא, ופרש רשי תנוך שכנגד הלב. וכן לוי. אבל הערוך פרש גידים, וכן בתש' גא' קדמ', קסל מא, מפרש גידים המחוברין באזן. — [2]) כן בערב' אד'אן אלפאר a), והוא עפ"י השם היוני. [3]) בערב' אד'אן אל ארנב b).

[1]) צורה הקדומה במקום אֹזֶן, ונשתמר השורק ולא נתחלף לחולם, בכח הדגש שאחריו, רק בשע"פ של עיר אֻזֵּן שֶׁאֱרָה (דהי"א ז כד), כמו בהרבה שמות אחרים של ערים וכדומה נשתמרו השמות בצורתם הקדומה ולא נתפעלו מהנטיה שפשטה בלשון לחלופי

a) آذان الفار b) آذان الارنب

א. פע׳ ״אִזֵּן, עתיד אֲאַזֵּן, — עשה, התקין אזנים לדבר mit Ohren versehen; munir d'oreille; provide with ears : ויתר שהיה קהלת חכם עוד למד דעת את העם וְאִזֵּן וחקר וכו׳ עשה א ז נ י ם לתורה (מד״ר שה״ש א). — ב) ״כמו אזן בחזק הפעולה : ממרה חקה (של הפרה אדמה) נגזר, ומגבנון אמרה נגזר, נאמן (ר״ל משה) לְאָזְנָהּ נתאזר (יולר לפר׳ פרה). — ג) ״אזן את החולה, בדק בשמיעת האזן מעמד חזהו, לבו וכדומה.

ב. אִזֵּן [1]). פ״י, עתיד אֲאַזֵּן,—שקל שני דברים במאזנים שיהיו בד בבד, ; ins Gleichgewicht bringen équilibrer ; to poise : — ובהשאלה בחן ובדק בדעתו, prüfen, abwägen ; péser, éxaminer weigh : ויתר שהיה קהלת חכם עוד למד דעת את העם וְאִזֵּן [2]) וחקר תקן משלים הרבה (קהל׳ יב ט). אלופים מסבלים בעב נגהים. אזנת דביר עברית כמהים אנכי ה׳ אלהים (ר״א קליר. אלופים, תפא׳ פיכה לגונן). — ולווי : דבריך חקור וְאִזֵּן (ר״י הלוי, מי כמוך לפסח, ליון תרב קיט). ואמר להם ש י א ז נ ו ה ו וישמעוהו (רדק ישעי׳ כח כג). — ובמלאכת השיר ״ערך לפי המשקל : א ז ן שירים (ראב״ע קהל יב ט).

ג. ״אִזֵּן [3]), זִיֵּן בכלי זין, bewaffnen; armer; to arm : ועדתו (של עמלק) ביד אִזֵּן חלושה (ר״א קליר, אזרת כט).

— ״אֻזַּן, — אֻזְּנוּ אותו, שקלו את הדבר שיהיה בד בבד : יש מי שחושב הנפש היא המזג והוא הערך ה מ א ו ז ן מעירות האיכיות הראשנים אחר פעלם והפעלם קצתם על קצת (ידעיה בדרשי, תשו׳ רשב״א ת״ח). וזה כלו ראוי שישוער ו י א ו ז ן לפי הצדק והיושר האמת (נוה שלום אבר׳ שלום יא ה). — ובמלאכת השיר, ערוך לפי המשקל : אלא שאתה תמצא דברים יותר רחבים ולשונות נאים ויפים, ואולי א ו ז נ ו בשירים ונשקלו במליצות (ר״ש אבן תבון, מו״נ א עד). כי השיר אשר חשב היותו במאזני צדק מ א ו ז ן, כדרך כל שיר חרוז, היו מזיו שגיאותיו מלאים מפיקים מזן אל זן (עמנואל מחברת כג).

התנועות. — [1]) בערב׳ וַזַן a). שקל. — [2]) ריב״ג : שקל הענינים וחקר עליהם וכונם. — [3]) מן אֹזֶן אָזְנֶךָ.

a) وَزَنَ

— הֶאֱזִין, הֶאֱזִין, הֶאֱזַנְתָּ, עתיד אַאֲזִין יַאֲזִין, לווי הַאֲזִין, הַאֲזִינָה, הַאֲזִנָּה, — הטה אזנו לשמע, הקשיב היטב das Ohr zuneigen ,scharf zuhören ; prêter les oreilles ; to listen : ולא שמע ה׳ בקולכם ולא האזין אליכם (דברי׳ א מה). ומעולם לא שמעו לא האזינו (ישע׳ סד ג). קולי אל אלהים ואצעקה קולי אל אלהים וְהַאֲזִין אלי (תהל׳ עז ב). אם שמע תשמע לקול ה׳ אלהיך והישר בעיניו תעשה וְהַאֲזַנְתָּ למצותיו ושמרת כל חקיו כל המחלה אשר שמתי במצרים לא אשים עליך (שמות יה כו). אם קראתי ויענני לא אאמין כי יַאֲזִין קולי (איוב ט יו) קום בלק ושמע הַאֲזִינָה עדי בנו צפור (במד׳ כג יח). ואולם שמע נא איוב מלי וכל דברי הַאֲזִינָה (איוב לג א). הַאֲזִינָה זאת איוב עמד והתבונן נפלאות אל (שם לז יד). אמרי הַאֲזִינָה בינה הגיגי (תהל׳ ה ב). הקשיבה רנתי הַאֲזִינָה תפלתי (שם יז א). שמעה תפלתי ה׳ ושועתי הַאֲזִינָה (שם לט יג). הַאֲזִינָה עמי תורתי הטו אזנכם לאמרי פי (שם עח א). הַאֲזִינָה קולי בקראי לך (שם קמא א). — ולנקבות : נשי למך הַאְזֵנָּה אמרתי (בראׁ׳ ד כג). — ובלי שם הדבר המאזן : הַאֲזִינוּ השמים ואדברה ותשמע הארץ אמרי פי (דבר׳ לב א). שמעו זאת הזקנים וְהַאֲזִינוּ כל יושבי הארץ ההיתה כזאת בימיכם ואם בימי אבותיכם (יואל א ב). — ובהשמטת האלף, אָזִין במקום אַאֲזִין : הן הוחלתי לדבריכם אָזִין [2]) עד תבונותיכם (איוב לב יא). מרע מקשיב על שפת און שקר מֵזִין [3]) על לשון הות (משלי יז ד).

— ״הִתְאַזֵּן השתוה במשקל בד בבד, sich in Gleichgewicht bringen; s'équilibrer; to balance oneself : ההויות הטבעיות משתערות ו מ ת א ז נ ו ת ונערכות בהמזגם מן הטבעים הארבעה (ר״י אבן תבון, כוזרי ג).

אֹזֶן [4]) אֹזֶן, ש״נ, סמי׳ אֹזֶן כנוי אָזְנְךָ, מ״ר אָזְנַיִם, סמי׳

[1]) אמר הראב״ע : י״א וְהֶאֱזִין היה ראוי להיות וְהַאֲזִין כמו לא האמין, פועל עבר, ורבי משה אומר שהיא לשון צווי ולפי דעתי שהיא שם הפועל. ע״כ. ורוב החדשים הסכימו שהיא עבר, ונשמר הפתח הקדום במקום הזה לסבה לא ידועה (הולסה׳ 825, וכן בטב׳ שטדה, קויץ, קניג.—[2]) בחמשה כ״י אַאֲזִין. — [3]) בשלשה כ״י מַאֲזִין. אלסה׳ מחליט כי זה טעות פשוטה.

[4]) משקל יָרֵךְ, כָּתֵף, עָקֵב, (ר״י בן גנאח, גזניוס,

אֲזֵנִי,—כלי זין[1]) Waffe ; arme; weapon : ויד תהיה לך מחוץ למחנה ויצאת שמה חוץ ויתד תהיה לך על אֲזֵנֶךָ [2]) והיה בשבתך חוץ וחפרת בה (דבר' כג ז). — ואמר המשורר: אשכיר אֲזֵנִי מדם זמן ישבירני, ולגרשני נכר ולא יכירני (ר"י הלוי, מי יתנני כפר). הראיתם איש כזה אשר שפתות חניתו ולשונו קלשונו ושניו א ז י נ י ו (ר"י חריזי, תחכמוני ג). בחרב דעתך החרב ראגות וללחום בם יהא שכלך א ז י נ ך (לרי יגון, פלקירא ד:). יום נלחמו בי יחד שבני חסדי ה' היו אזני (לסב' איכה ספרד', ליבורנו). אך היהודים לא שמעו בקול האזרחים אשר צוו אותם להתפשט את אזניהם וכלי מלחמתם (ק"ש די"ע מספט ימי הבינים, סי' שמא). בית האזנים וחדר הנשק (ילג דומ"ר א).

אַזְנָה [3]) ,ש"נ, מ"ר אזנות ואזנות, סמי' אזנות, בליטה מההר, Bergvorsprung ; saillie d'une montagne; projection of hill: אזנות תבור[4]) (יהוש' יט לד).

אזנח [5]),

— הפ' הֶאֱזְנִיחַ [6]) פ"ע, נשחת והעלה ריח רע, stinkend, faulig werden; se gâter, stink ; : ונשתו מים מהים ונהר יחרב ויבש,

והאזניחו נהרות דללו וחרבו יאֹרי מצור קנה וסוף קמלו (ישעי' יט ה-ו).

****אַזְנִית**[1]), ש"נ מ"ר אזניות, — אחד ממיני הרגילה, Art Portulak ; espèce de pourpier; portulaca : אוכלין ברגילה עד שיכלו אגוטרי וכו' וגליל התחתון עד שיכלו א ז נ י ו ת [2]) של מעון אנא (תוספתא שביעית ז). — ועי' רגילה.

אזק[3]) ממנו אולי אזקים

אֲזִקִּים[4]), והקלו את ההמזה אחרי ב ה ואמרו באז, האז- מסגר של כרזל על ידי האסורים, Handfesseln,

---

וכן אד"ס הכהן ביתרון לאדב וכן קניג). — משקל בְּאֵר (פירסט, מ' ריכרסון). — [1]) כך, מלשון זין, מפרשים מלה זו תרגום, מנחם בן סרוק (וז"ל: ענינו יורה עליו כי כלים מכלי מלחמה הם), ר"י בן גנאח, רש"י, ועוד. ואעפ"י שלשון על אזנך מתישב יתר יפה לפי פרוש השבעים, שפרשו אֵזֶן כמו אזור, מ"מ כבר החליטוהו רבי לשוננו במשמ' כלי, וכבר השתמשו בו במשמעה זו ראש משוררנו ר"י הלוי ואחרים. — [2]) יש נוסחאות אוניך ביוד.

[3]) משקל מַלְכָּה, שַׂלְמָה. — [4]) ש"ע פרטי לאחת הערים. אך דעת חוקרי הלשון כי העיר נקראה כך ע"ש בליטת ההר בצורת אזן, וכן החליט החכם ג' א' שמיט בספרו Hist. Geogr. of the Holy Land, כי א ז נ ה היה אחד מהשמות שהשתמשה בהם לשון עברית לסמן צורת בליטה מההר.

[5]) את ש"ת זה רק בנקוד אזן — המציא גזנ' ליסוד להפעל האזניחו שלקמן, וכן אוֹלֵד, ומנקד אַזְ- (סי' קכו) והביא אותו לדוגמה לש"ת אחרים (סי' סב). וכן הביאוהו מיהלוי — פולק ברשימ' המלים בתור שם תאר על משקל אַכְזָב, אַכְזָר. — [6]) ומקור משמעת המלה בשרש זנח' a) בערבית, לאמר נשחת ונבאש טעמו וריחו של השמן. וכמו"כ שנח. וביחס למים־אשן. ויש אח גם בעברית לזנת בשמעה זו, והוא צ ח ן. — [2]) מנחם, ר"י בן גנאח ושאר המבארים הקדמונים אמרו כי האלף יתרה ובארו והאזניחו כמו והזניחו מלשון עזיבה. ודעת ר' דרדק (מכלול סד:) היא כי היה כתוב ואֶזְנִיחו כמו אגאלתי והוסיפו אחרי בן ה לתקון. וכן דעתי קצת החדשים ואחרים (אולסה', סטדה, קניג) מחליטים כי זה ט"ס פשוט במקום והזניחו. אך לנו הנוסחה שבידנו כמו שהיא היא יסוד הלשון וראוי שנקבל השער' גזנ' ואולד בדבר שה"ת אזנח, כמו מן אכזר עשו העברים ה ת א כ ז ר. ובפרוש המלה יתר נראה דעת גזניוס שגזרו מן השרש ז נ ח בערבית במש' נשחת טעמו וריחו.

[1]) אולי מן אֹזֶן, ע"ש צורתו. — ובערבי' אחד משמות הרגילה הוא כַּף, כמו"כ ע"ש הצורה. — [2]) כך א ו ז נ י ו ת של מעון אנא, והגיה הגר"א דבילה במקום רגילה, סגריות במקום אגורטי ואהינות של טובייתא במקום אזניות של מען אנא. אבל המשנה ט' ה, ששם נזכרו ס ג ר י ו ת, גורסת ר ג י ל ה ולא דבילה, וכן היא גרסת הרמבם והר"ש וכו', ורגילה היא י ר ק, ומוכרח שגם הדבר שעד שיכלה הוא מותר לאכל הרגילה הוא ירק ולא פרי עץ. ולוי וקוה' פרשו אזניות אוצרות. וכבר דחה זה דר' שַׁורץ בהגיון אהרן על התוספתא, ופרש: אזניות מין חרגלות, ועלים שלהם אינם סגורים אלא נטויין דומין לאזנים.

[3]) בארמ' אֲזַק, אולי כמו הדק, במשמעת לחץ הציק: ולא שתוי חמר אנא דאפילו ארבע כוסות דאנא שתי בלילא פסחא אזיק (בירושלמי שבת פרק ח הל' א, שקלים פרק ג הל' ג, פסחים פ"י הל' א, ח ז י ק, במקום א ז י ק, ובילקוט קוהל' במקום הזה ד ח י ק, ובבבלי נדרים מט: חוגרני צדעין) לרישי מן פסחא לעצרתא (מד"ר קהל', מי כהחכם—ר"ל: ולא שתוי יין אני שאפילו ארבע כוסות שאני שותה בליל הפסח א ז ק ראשי מן פסח ועד עצרת).

[4]) כבר העיר על זה ר"י בן גנאח וז"ל: והוא דומה למה שאמר הערב למצוק במלחמה אזק ואומרים למקום המלחמה בעבור צוקו מ א ז ק (ספר השרשים). —

(a زنخ

Kandcuffs ; menottes : והוא (ירמיהו) אסור באזקים[1]) בתוך כל גלות ירושלם ויהודה (ירמ' מ א). ועתה הנה פתחתיך היום מן האזקים אשר על ידיך (שם ד).

א. **אזר** [2]), ממנו אזר אזור.

אָזַר, פ"י עתיד אאזר, תאזר, בכנוי יאזרני, — א) אזר הלבוש אותו, הקיפו סביב סביב, umgeben ; entourer ; surround : ברב כח יתחפש לבושי כפי כתנתי יאזרני (איוב ל יח). — ובכ"ל הקיף : עד שכתב הפלסוף שהגלגל היתר גדול מחלקיו עם המניע אותו הוא בעגול הגדול ה א ו ז ר אותו (ר"י אברבנאל כראש' יסו' רקיע). — ב) אזר את מתניו, שם עליהם האזור, gird ; umgürten ; ceindre : ואתה תאזור מתניך וקמת ודברת אליהם (ירמ' א יז). אזר נא כגבר חלציך (איוב לח ג). — ואת האזור, אזר א ו ת ו בהמתנים : איש בעל שער ואזור עור א ו ז ר במתניו (מ"ב א ח). — ובהשאלה, אזר ח י ל, התחזק, sich stärken; se fortifier; strengthen oneself : קשת גבורים חתים ונכשלים אזרו חיל (ש"א ב ד).

—פעו' אָזוּר, אזורים, אזורי, האיש א ז ו ר : גזורי אש אזורי אש (ארוגי עז, אופ' שבת א אחרי פסח).

—נֶאְזַר, ב. אזרו אותו, אזר את עצמו, umgürtet sein; être ceint; be girded ;—ובהשא' נאזר בגבורה, נתחזק : מכין הרים בכחו נאזר בגבורה (תהל' סה ז). — ואמר המשורר : ובאזור שוא נאזר (תחכמוני א).

—אִזֵּר, — הלבישו האזור. — ובהשאלה, אזר אותו, חזק אותו, נתן לו כח, kräftigen; fortifier; strengthen : אני ה' ואין עוד זולתי אין אלהים אאזרך ולא ידעתני (ישע' מה ה). — וכמו כן אזר אותו חיל : ותאזרני חיל למלחמה תכריע קמי תחתי (תהל' יח מ). ובהשמטת האלף : ותזרני (ש"ב כב מ). — אזר אותו שמחה, שמח אותו : הפכת מספדי למחול לי פתחת שקי ותאזרני שמחה (שם ל יב).

—הִתְאַזֵּר לבש את האזור, ובהשאלה התחזק : לבש ה' עז התאזר (תהל' צג א). התאזרו וחתו, ה ת א ז ר ו וחתו (ישע' ח ט). — ובמשמעת מכין את עצמו למלחמה : דעת נקתניבור המלך נאמנה כי ארתחששתה המלך מ ת א ז ר לעלות עליך (יוסיפון ו).

—אָזַר כמו נאזר : ואיש שכל ובחכמה מ א ו ז ר (רב האי גאון, דיני ממונות).

ב. **אזר** [1]), ממנו אזר.

אִזֵּר זיק, הוציא אש מעץ, אבן, anzünden; allümer; to light : הן כלכם קדחי אש מאזרי [2]) זיקות לכו באור אשכם ובזיקות בערתם (ישעי' נ יא).

—*אזרד, אוזרד, עי' *עוזרד.

אֲזָרָה [3]) אֲזָרָה [4]) ש"נ, כמו אזור : וכמו חזקת אזרתי, אספת מנוף פזרתי, לציון תמהר תזרתי (ר"י טוב עלם, זולת אור ישראל).

אֶזְרוֹעַ [5]) אֶזְרֹעַ ש"נ, כמו זרוע : ותוצא את עמך את ישראל מארץ מצרים באתות ובמופתים וביד חזקה ובאזרוע נטויה (ירמ' לב כא). אם הניפותי על יתום ידי וכו' כתפי משכמה תפול ואזרעי מקנה תשבר (איוב לא כא-כב).

אֶזְרָח [6]), ש"ז, מ"ר אזרחים, סמי' אזרחי — יליד הארץ שהוא ישב בה, ההפך מן גר Eingeborener; indigène a native : תורה אחת יהיה לכם לאזרח ולגר הגר בתוככם (שמות יב מט). חקה אחת

ופרש מנחם בן סרוק — רתוקות ; ר"י בן גנאח — מוסרות וכבלים ; רד"ק — שלשלאות של ברזל. — [1]) כן הכתיב. והקריא בזקים, ובקצת כ"י לפסוק הראשון חסרה האלף. אמר בן גנאח וז"ל : העקר באלף הזאת להראות והרפוה, ויש שיפילוה מן המלה ויבינו המלה בלעדיה כאשר אמרו בזקים יעבר, וכו'.

[2]) עי' אזור.

---

[1]) אי, לשרש זה אח בלשונית האחיות. —

[2]) ריב"ג : מאזרי זיקות הוא כמו קודחי אש והראיה על זה אמרו ובזיקות בערתם, וכאלו מאזרי בענין מבערי. ע"כ. וכן אבו זכריה בן בלעם : מאזרי זיקות פי מעני קודחי, אי יקדחון אלשרר, ע"כ. ור"ל, מאזרי במשמעה קודחי, ר"ל יקדחו הניצוצות. וכן ר"ש פרחון : מאזרי זיקות פי' מבערי לפידים. ע"כ. וכן רדק : ומוציאי אש מן העצים ומן האבנים יקראו מ א ז ר י זיקות ע"כ. ואעפ"י שרסע"ג מתרגם קצת במשמעה אחרת : מ ד'ר י אלשרר, וסובר מ א ז ר י כמו מזרי, ורוב החדשים סוברים כי במקום מ א ז ר י צ"ל מ א י ר י כמן בתרגום הסורי, אעפי"כ לנו דעתן של רבי לשוננו הנזכרים למעלה היא המכרעת, ששרש זה משמש בעבר' במשמעת הוצאת זיקים.

[3]) משקל קְעָרָה.—כך מנקדה מלה זו ברשימת המלים של צונץ. — [4]) משקל שִׂמְלָה.

[5]) משקל אֶגְרוֹף אֶפְרוֹחַ, ועי' זרוע.

[6]) בערבית צריח[a]), מן צרח שר"ל היה צח, טהור, גלוי, מפרסם, וכמו"כ בעברית זרח, עי' זה. וככר תרגם כך ר"י בן גנאח אלצריח, הנגלה ביחס העיקרי,

---

a) صَرِيح صَرُحَ

יהיה לכם ולגר ולאזרח הארץ (במד' ט יד). וכי יגור אתך גר בארצכם לא תונו אותו כאזרח מכם יהי לכם הגר הגר אתכם ואהבת לו כמוך (ויקר' יט לד). והיו (הגרים) לכם כאזרח בבני ישראל אתכם יפלו בנחלה בתוך שבטי ישראל (יחזק' מז כב). — ובהרחבה אדם שיש לו זכיות המדינה, Bürger ; citoyen ; citizen: וישימו חק בארץ כי היהודים היושבים בצרפת אזרחי הארץ הם ככל הצרפתים (ק"ס, די"ע, המלך כלרפת ס"ג). — ובהשאלה אילן נשרש היטב, stark ; eingewurzelter Baum ; arbre enracinée ; rooted tree : ראיתי רשע עריץ ומתערה כאזרח [1]) רענן (תהל' לז לה).

***אזרחית**, מ"ר אזרחיות, ש"נ, מהשם אזרח : לרבות את הנשים האזרחיות שחייבות בעינוי (סוכה כח.).

אח[2]), אוח, ש"ז, מ"ר אחים, — בעל חי טורף שוכן יערים וחרבות, ממין הנמיה [3]) Marder ; martre ; marten : ורבצו שם (בבבל החרבה) ציים ומלאו בתיהם אחים ושכנו שם בנות יענה ושעירים ירקדו שם (ישע' יג כא). — ועי' נמיה.

א. **אח**[4]), מלת קריאה של צער ויגון, ach! ; hélas! ; alas!: כה אמר אדני ה' הכה בכפך ורקע ברגלך ואמר אח אל כל תועבות רעות בית ישראל אשר בחרב ברעב ובדבר יפלו (יחזק' ו יא). כל שזכרו (את אחשורש) אומר אח לראשו (מגלה י א.). הצדיקים אומרים על אותו היום אח מה קשה (מד"ר תהל' מו).

ב. **אח**[1]), ש"ז, סמי' אחי, כנוי אחי, אחיך, אחיך אחיו, אחיהו, אחיה, אחינו, אחיכם כן, אחיהם־הן, מ"ר אחים[2]), סמי' אחי, כנוי אחי ובהפסק אחי, אחיך, אחיך, אחיו, אחיה, אחינו, אחיכם־כן, אחיכם, אחיהם־הן, — א) בני אב אחד או אם אחת הם זה לזה אח, Bruder; frère; brother: ולרבקה אח ושמו לבן (ברא' כד כט). מי יתנך כאח לי יונק שדי אמי אמצאך בחוץ אשקך (שה"ש ח א). בכל עת אהב הרע ואח לצרה יולד (משלי יז יז). ורגילים להשתמש במאמר זה במשמעת שבבוא צרה על אדם תבאנה אחריה עוד צרות. — וסמי' : ויקחו את לוט ואת רכושו בן אחי אברם וילכו (ברא' יד יב). — וכנוי' : ויהי בהיותם (קין והבל) בשדה ויקם קין אל הבל אחיו ויהרגהו, ויאמר ה' אל קין אי הבל אחיך ויאמר לא ידעתי השמר אחי אנכי (שם ד ח-ט). ויאמר אליה אבשלום אחיה האמינון אחיך היה עמך (ש"ב יג כ). מה בצע כי נהרג את אחינו וכסינו את דמו (ברא' לז כו). חי פרעה אם תצאו מזה כי אם בבוא אחיכם הקטן הנה (שם מב טו). לבוא חמס שבעים בני ירבעל ודמם לשום על אבימלך אחיהם אשר הרג אותם (שופט' ט כד). ומ"ר : ויאמרו (בני יעקב ליוסף. שנים עשר עבדיך אחים אנחנו בני איש אחד (ברא' מב יג), — וסמי' : ויקחו שני בני יעקב שמעון ולוי אחי דינה איש חרבו ויבאו על העיר בטח ויהרגו כל זכר (שם לד כה). וכנוי : ויאמר (יוסף) את אחי אני מבקש הגידה נא לי איפה הם רעים (שם לז טז). ועתה אם מצאתי חן בעיניך אמלטה נא ואראה

(השרשים מהד' דר' באכר) — [1]) יש מפקפקים בנוסחה זו. השבעים קראו ארז. ולזה מסכימים קצת מהאחרונים. אך מרי הלשון שלנו פרשוהו במשמעת צמח. מנחם בן סרוק : כאזרח רענן, מתלחלח ומצמיח כאשל הנשרש. ומזה גזר גם המשמעה הראשנה ואמר וז"ל : ואזרח מאזרחי בני אדם : נשים שרשיים המה. וכן הביא רש"י את לשונו. ר"י בן גנאח : כשרש לח ורטוב. רד"ק : הוא העץ הלח והרטוב. וכן אחרים.

[2]) בערבית אין אח לשם זה. בהכתבות האשוריות מצאו החוקרים שם אחו ואותו למין חיה, אך לא עלה בידי החכמים לגדר טהותה. — [3]) תרגם רסע"ג נמוס, וכן ר"י בן גנאח : פרשו בו נמיות. רד"ק : היא חיה הנקראת בלשון רבותינו ז"ל נמיה שמה בלשון לעז מרטורו, וי"א שהיא חיה שלועזין לה פירון. — גזניוס, פירסט ואחרים פרשו שהוא עוף הדורס הנקרא בגרמ' Eule וגם Uhu על שם קולו. ופרופ' Cheyne תרגם jackal.

[4]) כן גם בערבית אחa).

---

a) أَخ

[1]) מלה שמית. באשורית אחו, ואמרו חכמי לשון אשורית כי עקר משמעתו היא : היה שיך להמשפחה, ונגזר משרש אחה שפרושו באשורית היה שיך אל ואולם יש סברים (ברט סי' ב) כי זה כמו אב ואחרים אחד מהשמות הקדומים העקריים שנוצרו בלי ספק על שום פעולה או תאר, ואחרי כן על פי התשוקה הטבעית של הלשונות השמיות לשלשות נוספה עליהם תנועה ארוכה. בער' אח' a) אח'ו. ארמית וסורית אח אחא. — [2]) לפי דעת רד"ק משקל שני דגושי כמו גל גלים גליכם ולפי קניג מפני נטית החית להכפל בעצמו.

---

a) أَخ أَخُو

את אחי (ש"א כ כט). אספרה שמך לאחי בתוך קהל אהללך (תהל' כב כג). מוזר הייתי לאחי ונכרי לבני אמי (שם סט ט). ויאמר ישראל אל יוסף הלוא אחיך רעים בשכם לכה ואשלחך אליהם (בראש' לז יג). את תקות חוט השני הזה תקשרי בחלון אשר הורדתנו בו ואת אביך ואת אמך ואת אחיך ואת כל בית אביך תאספי אליך הביתה (יהוש' ב יח). יוסף בן שבע עשרה שנה היה רעה את אחיו בצאן (בראש' לז ב). ויאמר שכם אל אביה (של דינה) ואל אחיה אמצא חן בעיניכם ואשר תאמרו אלי אתן (שם לד יא). ותקרבנה (בנות צלפחד) לפני אלעזר הכהן ולפני יהושע בן נון ולפני הנשאים לאמר ה' צוה את משה לתת לנו נחלה בתוך אחינו (יהושע יז ד). ומולדתך אשר הולדת אחריהם (אחרי אפרים ומנשה) לך יהיו על שם אחיהם יקראו בנחלתם (בראש' מח ו). ובבע"ח: שחט את האם ואח"כ חמשה א ח י ם (ספרא אמור, פרק ח).—ב) קרוב, בן את, בן דוד, וכדומה, Verwandter, Neffe; parent, neveu; relation: וישב (אברהם) את כל הרכוש וגם את לוט אחיו (בראש' יד טז). ויגד יעקב לרחל כי אחי אביה הוא (שם כט יב). ויקרא משה אל מישאל ואל אלצפן בני עזיאל דד אהרן ויאמר אליהם קרבו שאו את אחיכם (את בני אהרן) מאת פני הקדש (ויקרא י ד).— ג) בני שבט אחד, בני עם אחד, בני ארץ אחת, Stammesgenosse; Landsmann; compatriote; countryman: ויגדל משה ויצא אל אחיו (שמות ב יא). כי יהיה בך אביון מאחד אחיך באחד שעריך וכו' לא תאמץ את לבבך ולא תקפץ את ידך מאחיך האביון (דבר' טו ז). נביא מקרבך מאחיך כמני יקים לך ה' (שם יח טו). והמלך דוד שלח אל צדוק ואל אביתר הכהנים לאמר דברו אל זקני יהודה וכו' אחי אתם עצמי ובשרי אתם ולמה תהיו אחרנים להשיב את המלך (ש"ב יט יב-יג). ואצוה את שפטיכם בעת ההיא לאמר שמע בין אחיכם ושפטתם צדק בין איש ובין אחיו (דבר' א יו). ואתם תעברו חמשים לפני אחיכם כל גבורי החיל (יהושע א יד). והביאו (הגויים) את כל אחיכם מכל הגוים מנחה לה' בסוסים וברכב ובצבים ובפרדים ובכרכרות על הר קדשי ירושלם (ישע' סו כ). אמרו לאחיכם עמי ולאחותיכם רוחמה (הושע ב ג). — ועם אלף פתוחה: ובאחיכם בני ישראל איש באחיו לא תרדה בו בפרך (ויקרא כה מו). האחיכם יבאו למלחמה ואתם תשבו פה (במדבר לב ו). — ד) עמים העומדים בברית, Bundesgenosse; peuple allié; ally: על שלשה פשעי צר וכו' על הסגירם גלות שלמה (של העברים) לאדום ולא זכרו ברית אחים (עמוס א ט). — ה) ידיד, רע, Freund; ami; friend: צר לי עליך אחי יהונתן נעמת לי מאד (ש"ב א כו). אמר לו ר' ישמעאל א ח י היאך אתה קורא (ע"ז כ ה). בזמן שהשנים יפות הבריות נעשין אחים אלו לאלו (מד"ר ברא' פט) — ו) אנשים ממדרגה אחת, מאומנות אחת, וכדומה, Mit=bruder; confrère; collegue: ויאמר (חירם מלך צור לשלמה) מה הערים האלה אשר נתתה לי אחי (מ"א ט יג). וישחטו (הכהנים) הפסח לכל בני הגולה ולאחיהם הכהנים (עזרא ו כ). — ז) קריאה של חבה: ויאמר (לוט לאנשי סדום) אל נא אחי תרעו (בראש' יט ז) ויאמר להם (להרועים) יעקב: אחי מאין אתם (שם כט ד). — ח) בהצטרפות עם איש, איש אחיו, איש לאחיו, איש מאחיו וכו', זה לזה, זה מזה, einer den andern; l'un l'autre; one another: וישכימו (אבימלך ושר צבאו) בבקר וישבעו איש לאחיו וישלחם יצחק (בראש' כו לא). לא ראו (המצריים) איש את אחיו ולא קמו איש מתחתיו שלשת ימים (שמות י כג). וכי תמכרו ממכר לעמיתך או קנה מיד עמיתך אל תונו איש את אחיו (ויקרא, כה יד). ויאמר יואב חי האלהים כי לולא דברת כי אז מהבקר נעלה העם איש מאחרי אחיו (ש"ב ב כז). ויהי העם כמאכלת אש איש אל אחיו לא יחמלו (ישע' ט יח). ונפצתים איש אל אחיו (ירמ' יג יד). וירדו סוסים ורכביהם איש בחרב אחיו (חגי ב כב). ורעת איש אחיו אל תחשבו בלבבכם (זכר' ז' י). —וגם בבעלי חיים: כגבורים ירצון (הארבה) כאנשי מלחמה יעלו חומה ואיש בדרכיו ילכון ולא יעבטון ארחותם, ואיש אחיו לא ידחקון (יואל ב ז-ח). —ובדבר שאין בו רוח חיים: והיו הכרבים פורשי כנפים למעלה סככים בכנפיהם על הכפרת ופניהם איש אל אחיו (שמות כה כ). אחד באחד יגשו (אפיקי המגנים של הלויתן) ורוח לא יבא ביניהם, איש באחיהו ידבקו יתלכדו ולא יתפרדו (איוב מא ט-י) . — ט) מי שדומה לאחד בדבר מה: אח הייתי לתנים ורע לבנות יענה (שם ל כט). גם מתרפה במלאכתו אח הוא לבעל משחית (משלי יח ט). אם לרמאות הוא (לבן) בא גם אני א ח י ו ברמאות (רשי ברא' כט יב, ובתרג' מגילה יג:). — י) יהשתמשו בו המשוררים במשמעת בעל: אחי קנאה אחי משרה (ר"ש הנגיד, בן משלי ו ז). דע א ח י המוסר

כי לא יתכן לאמר בפתרון וכו׳ (דונש על מנחם, תרעית). ראה אתה אָחִי מוסר ובינה (ר״ש בן גבירול, שירי שלמה, דוקס ט). אָחִי תבל שאל תבל מה אחרית עמה (הוא, שם סא). אָחִי מוסר ליד שר (ר״י הלוי, הפסט הזמן). נטוש תאוה אָחִי שכל (ר״מ בן עזרא, תרשיש, ט). בעט סופר יהי עושה אָחִי בין, אשר לא יעשה גבור בחרב (הוא, שער י). ויצאתי מן הספינה ערום, אחי יגון ותוגה (ר״י חריזי, תחכמוני טו). — יא) בלשון המפרשים, ״מלה דומה לאחרת במשמעה או בצורה ובמשקל: ויתרוצצו מלשון מרוצה והצד״י כפול ו א ח י ו כברקים ירוצצו (ראב״ע, ברא׳ כה כב). העֵצָה ידוע ממקומו ואין לו א ח (הוא, ויקרא ג ט). — יב) ״כהן, כומר מאגודת הכהנים והכומרים, Bruder (Geistl.); frère (prêtre); brother (priest): ובימים ההם נתגייר כומר אחד מ א ח י סאן פרנציסקו קורניליא שמו (יוסף הכהן, דה״י, כסוף). — שאל א ח גרין ימח שמו להר׳ נתן (יוסף המקנא, לדוק הכהן, ברכ׳ אברהם לכבוד דר׳ ברלינר פה). א ח לודויקור מואלינצא מכת הדרשנים (מגן אברהם, אברה׳ פריציל, גרן ע 49). ומ״ר: — וראינו אותו (את המומר) כשהאחים היו מוליכים אותו אל הגעל (שו״ת תמת ישרים שאלה ע). ככל סדרי האחים והאחיות הנמצאים כיום בין הנוצרים (ר״ע מן האדומים, מע׳ ס). האחים והגלחים (השחר ב יח). — יג) ״אָחִי שֵׁנִי, בן הדוד, Cousin: ומרי ר׳ יהודה אחי שני (שב׳ הלקט הלכ׳ קפה, שמח׳ כט, ודר׳ בכר בקר׳ כ״י, כספ׳ ברכת אברהם). — ומשל: ״תגרה בין אחים שמחה לנכרים (בארמית: כד איתא תגרא בין אחיון מתישבין נוכרי׳) דכתיב ויהי ריב והכנעני והפריזי אז יושב בארץ (יהושע, אבן שועיב דרשות יג ז).

אַחֲוָה אָחוֹת.

בְּכוֹר, בְּכוֹרָה, האח והאחות שנולדו ראשונים. — בְּכוֹרָה, מעמד וחק הבכור, הבכורה. — ״בָּבִיר, בְּכִירָה, אח ואחות יתר בשנים.

*גִּים, אחי האשה, אחי הבעל. — ״גִּיסָה, אשת האח.

דּוֹד, אחי האב, אחי האם.

״חוֹרֵג, ״אָח חוֹרֵג, בן אשת האב, בן בעל האם.

יָבָם, אחי הבעל. — יְבָמָה, יְבֶמֶת, אשת האח. — יִבֵּם, נשא לאשה את אשת אחיו המת. — ״יִבּוּם.

מְסָרֵף, אחי האם.

*עיטרא (בענין חלוקת אחים).

קַיִן, הורג אחיו.

תְּאוֹמִים, תְּאֳמִים, אחים שנולדו יחד.

אָח משמש בלשון העברית להרכבת שמות עצם פרטים: אֲחִיאָם, אֲחִיָּה אַחְיוֹ, אֲחִיהוּד, אֲחִיהֹר, אֲחִיטוּב, אֲחִילוּד אֲחִימוֹת, אֲחִימֶלֶךְ, אֲחִימָן, אֲחִימַעַץ, אַחְיָן אֲחִינָדָב, אֲחִינֹעַם, אֲחִיעֶזֶר, אֲחִיקָם, אֲחִירָם, אֲחִירַע, אֲחִישַׁחַר, אֲחִישָׁר, אֲחִיתֹפֶל.

ג׳ **אָח**[1], ש״ז, מ״ר אָחִים, — כלי ישימו בו גחלים לחשות, לחמם את הבית, Feuertopf; réchaud; brasier; stove: והמלך יושב בית החרף בחדש התשיעי ואת האח[2] לפניו מבערת ויהי כקרוא יהודי שלש דלתות וארבעה יקרעה בתער הספר והשלך אל האש אשר אל הָאָח (ירמ׳ לו כב-כג). — ואמר המשורר: נפשי מכורה לאָח עזב ביום עזב מדורו בלבי אָח ובצלעי מדורה (ר״ש הנגיד, יריבוני).

ד׳ **אָח**[3], מלה, — מה שיהיה, איזה שיהיה, was es auch sei; quoi que ce soit; what ever it be: והוליד (האיש הצדיק) בן פריץ שפך דם ועשה אָח[4]

---

[1]) באשורית אַחוּ והוא תנור המטלטל (מלון אשורי אלגולד מוס). בערבית אין לו חבר, ותשתמש למושג זה בהשם כ נ ו נ ה a), שישנו גם בעברי׳, ובהשם מ ו ק ד, ובלשון ההמונית בהשם מ נ ק ל b). וסברו קצת החכמים כי מקור משמעת מלה אח הוא במשמעת חם שיש להשרש אחח c) (אחאח, אחית, אחיחה) בערב׳. — [2]) בגמ׳ (שבת כ.) נראה כי היתה להם נוסחה אחרת: והאח לפניהם מבערת. ויש מנסחים (עפ״י תרגום השבעים) וְאֵת הָאֵשׁ. — ופרוש מלה זו נראה ברור מהענין, וכן אמר מנחם: ענינו יורה עליו כלי גחלים העשוי לאש. ור״י בן גנאח: הוא המחתה ובלשון ערבי כאנון.

[3]) אולי כמו א ח באשורית המשמשת גם במשמעת חלק. — [4]) נוסחה זו קשה מאד להלמה, ולכן רוב המפרשים האחרונים משבשים הכתוב, קצתם עפ״י השבעים ועשה חטאות, וקצתם מנסחים במקום ועשה אח ועשק אח. וגם לפי הנוסחה המקבלה פרשו התרגום ורש״י אָח זה מלשון אחיו בן אביו. והחדשים חשבים שהיא מלת קריאה כמו האח. אך ר״י בן גנאח כתב: אמרו בו שהוא בענין א ח ד. וכן הרד״ק. וכן בן זאב. ויתר מתישב על לשון הכתוב המשמעה הרשומה בפנים. וכן פרש ראב״ע כונת המלה, אמר וז״ל: ויתכן היותו (זו המלה אָח) כמשמעו והטעם איזה שיהיה (שפת יתר, קלד). וקצת דמיון לזה נמצא באשורית, עי׳

---

a) كانونة b) منقل c) إخّ

מאחד¹) מאלה (יחזק׳ יח י).

אַח²), ס״ז, מ״ר אַחִים, שדה של אחו, ובכלל דשא, עשב, מדשאה, Wiese ; prairie ; meadow : כי הוא (אפרים) בין אַחִים³) יפריא יבוא קדים רוח יי׳ ממדבר עלה ויבוש מקורו ויחרב מעינו (הוש׳ יג טו).

אח״ב, באח״ב, ר״ת, ברד, ארבה, חשך, בכורות: רצך עדש באחב (בהגדה ללֵיל פסח).

אחבַ״י, ר״ת אחינו בני ישראל.

אחד, ממנו אֶחָד, ״אחֵד, וכו׳— ״אַחְדוּת.

אֶחָד⁴), ולפעמים אַחַד⁵), ס״ז ות״ז, סמי׳ אַחַד⁶), מ״ר אֲחָדִים, שם המספר הראשון מכל המספרים, ein, einer ; un ; one : אֶחָד, שנים, שלשה, ארבעה,— ויגדר מספר דברים ממין זכר ויבוא לרוב אחרי השם הנגדר בו: איש אֶחָד, דבר אֶחָד.—וישמש במשמעות האלה.—א) אחד ולא שנים, ולא שלשה, וכו׳, nur ein ; seulement un ; only one : ומאת עדת בני ישראל יקח (אהרן) שני שעירי עזים לחטאת ואיל אֶחָד לעלה (ויקרא טז ה). ויבאו (המרגלים) עד נחל אשכל ויכרתו משם זמורה ואשכול ענבים אֶחָד וישאהו במוט בשנים (במדבר יג כג). על פי שנים עדים או שלשה עדים יומת המת לא יומת על פי עד אֶחָד (דבר׳ יז ו). ולקחתי המלוכה מיד בנו (של דוד) ונתתיה לך את עשרת השבטים ולבנו אתן שבט אֶחָד (מ״א יא לה-לו). וגם אַחַד: ואני נתתי לך שכם אַחַד על אחיך (בראש׳ מח כב). ויעברו את הירדן עד אור הבקר עד אַחַד לא נעדר אשר לא עבר (ש״ב יז כב). ודבר חד את אַחַד (יחזק׳ לג ל). לאַחַד קראתי נעם ולאַחַד קראתי חבלים (זכרי׳ יא ז). לאַחַד מבני הנביאים (כ״ב ט א). ובצרוף עם המספר עשרה, אַחַד עָשָׂר: הנה חלמתי חלום עוד והנה השמש והירח ואַחַד עָשָׂר כוכבים משתחוים לי (בראש׳ לז ט).— ועם מספרי העשרות, אֶחָד ועשרים, אֶחָד ושלשים, ועם ה הידיעה לפניו: עד יום האֶחָד ועשרים (שמות יב יח). — וגם אחרי העשרות: יום שלשים ו א ח ד, יום ששים ו א ח ד (נז׳ ג ב).—ב) לא מחלק, nicht geteilt; non divisé; not divided : ונתנו את בנתינו לכם ואת בנתיכם נקח לנו וישבנו אתכם והיינו לעם אֶחָד (בראש׳ לד טז). וחברת את האהל והיה אֶחָד (שמות כו יא). ויחבר את היריעת אחת אל אחת בקרסים, ויהי המשכן אֶחָד (שם לו יג). ויעמדו המים הירדים מלמעלה קמו נד אֶחָד (יהוש׳ ג טז). הנה אני לקח את עץ יוסף אשר ביד אפרים ושבטי ישראל חברו ונתתי אותם עליו את עץ יהודה ועשיתם לעץ אֶחָד (יחזק׳ לז יט). ועשיתי אתם (את כל ישראל) לגוי אֶחָד בארץ בהרי ישראל ומלך אֶחָד יהיה לכלם למלך ולא יהיה עוד לשני גוים ולא יחצו עוד לשתי ממלכות (שם שם כב).— ג) אותו בעצמו, derselbe; le même; the same : למה אשכל גם שניכם יום אֶחָד (בראש׳ כז מה), ר״ל באותו היום בעצמו. ויחלמו חלום שניהם (המשקה והאופה של פרעה) איש חלמו בלילה אֶחָד (שם מ ה). וארא בחלמי והנה שבע שבלים עלת בקנה אֶחָד (שם מא כב). משפט אֶחָד יהי׳ לכם כגר כאזרח יהיה (ויקרא כד כב). וזה לך האות אשר יבא אל שני בניך אל חפני ופינחס ביום אֶחָד ימותו שניהם (ש״א ב לד). בי אדני אני והאשה הזאת ישבת בבית אֶחָד (מ״א ג יז). כזאת עשה (שלמה) את עשר המכנות וכו׳ קצב אֶחָד לכלהנה (שם ז לז). החכם עיניו בראשו והכסיל בחשך הולך וידעתי גם אני שמקרה אֶחָד יקרה את כלם (קהל׳ ב יד). — ד) עם לֵב, פֶּה, קול, שְׁכֶם, בענין הסכמת רבים כאלו היה להם לכלם לב וכו׳ אֶחָד, einträchtig; unanime ; unanimous : ויען כל העם קול אֶחָד ויאמרו כל הדברים אשר דבר ה׳ נעשה

בהערה שלפני זו.— ¹) בקצת ספרים מאחת (מנחת ש״י). ²) לפי דעת רוב החכמים נתקצר מן אָחוּ. ועי׳ לקמן.—³) כך מפרש מלה זו מנחם בן סרוק: הם מקומות הנעשבים והנדשאים מזיבי מים על ידי יאורים ואגמים. ור״י בן גנאח: והקבוץ (מן אחו) כי הוא בין אחים יפריא וכו׳. ויתכן שיהי׳ מ ק ו ם הצמח נקרא ג״כ אחו וכו׳. ורש״י: מפריח וצומח באחו בין אחים בין הגדל בפלגי מים. וכן הראב״ע: אחים מגזרת באחו. —אך יש מפרשים מלשון אחוה (רד״ק ואחרים). ויש מפקפקים בנוסחה זו.

⁴) בערבית אַחד, ואחד a), בארמית וסורית חד, באשורית אדו, ולנק׳ אחדת.—⁵) ולא מצאו החכמים טעם מספיק לשנוי הנקוד הזה במוכרת, וראב״ע (יסוד מספר) אמר במקום שהוא מוכרת ב ט ע ם ה ע נ י ן או במוכרת על דרך מקרה שהוא האתנח וסוף פסוק, אמר אחָד. אבל גם זה אינו מספיק, כי יש אַחַד במוכרת גם בטעם הענין ובטעם הנגינה.— ⁶) במקום אַחַד שהי׳ ראוי; לפי דעת קניג התרשלות הלשון מפני רוב השמוש ומפני הדמיון עם המוכרת.

a) أحد وَاحِد

(שמות כד ג). הנה נא דברי הנביאים פה אחד טוב אל המלך (מ"א כב יג). כי אז אהפך אל עמי שפה ברורה לקרא כלם בשם ה' לעבדו שכם אחד (צפניה ג ט). לתת להם (להעם) לב אחד לעשות מצות המלך והשרים (דה"ב ל יב). — ה) דבר שלא ספר עדין אדותיו, ein...; un...; a: ויהי איש אחד מצרעה ממשפחת הדני ושמו מנוח (שופט' יג ב). ויהי איש אחד מן הרמתים צופים (ש"א א א). וירא איש אחר ויגד ליואב (ש"ב יח י). ונביא אחד זקן ישב בבית אל ויבוא בנו ויספר לו את כל המעשה (מ"א יג יא). ויבא אתי אל פתח החצר ואראה והנה חר אחד בקיר ויאמר אלי בן אדם חתר נא בקיר ואחתר בקיר והנה פתח אחד (יחזק' ח ז-ח). ואשא את עיני וארא והנה איש אחד לבוש בדים ומתניו חגרים בכתם אופז (דני' י ה). פ"א הייתי מהלך בדרך ופגע בי אדם א ח ד ונתן לי שלום (אבו' ו ט). — ותבוא במשמעה זו המלה אחד גם לפני השם הנגדר בה ויאמרו אחד דבר: ואשמעה אחד קדוש מדבר ויאמר אחד קדוש לפלמוני המדבר (דני' ח יג). — ו) יחיד מבין רבים, כשאין המספר מתכון ביחוד לאיזה מהם, irgend einer; quelque; some one: ויאמר דוד אל לבו עתה אספה יום אחר ביד שאול (ש"א כז א). וישכב (אליהו) ויישן תחת רתם אחד (מ"א יט ה). ויקרא מלך ישראל אל סרים אחד ויאמר מהרה מיכיהו בן ימלה (שם כב ט). — אחד מאחיו יגאלנו (ויקר' כה מח). אחד מן החמשים מן האדם (במד' לא מז). הן האדם כאחד ממנו (בראש' ג כב). ויש שיאמרו במשמעה זו בפרוש אחד מן: ויען אחד מהנערים ויאמר הנה ראיתי בן לישי בית הלחמי (ש"א טז יח). ולאביגיל אשת נבל הגיד נער אחד מהנערים לאמר (שם כה יד). — ועם ה' הידיעה בלבד: ויתנו לנו שנים פרים ויבחרו (נביאי הבעל) להם הפר האחד וינתחהו (מ"א יח כג). — ויאמרו בני הנביאים אל אלישע הנה נא המקום אשר אנחנו ישבים שם לפניך צר ממנו נלכה נא עד הירדן וכו', ויאמר לכו, ויאמר האחד הואל נא ולך את עבדיך (מ"ב ו א-ג). ויגזרו העצים ויהי האחד מפיל הקורה (שם שם ד-ה). — ובמשמעה זו בפרט ישמש אחד: ויאמר ה' אלהים הן האדם היה כאחד ממנו לדעת טוב ורע (בראש' ג כב). והובא (המצורע) אל אהרן הכהן או אל אחד מבניו (ויקרא יג ב). כי ישבו אחים יחדו ומת אחד מהם ובן אין לו לא תהיה אשת המת החוצה לאיש זר (דבר' כה ה). ותשלח איזבל מלאך אל אליהו לאמר כה יעשון אלהים וכה יוסיפון כי כעת מחר אשים את נפשך כנפש אחד מהם (מ"א יט ב). — ולרוב בסמיכות: ותשלך (הגר) את הילד תחת אחד השיחם (בראש' כא טו). והעלהו שם לעלה על אחד ההרים אשר אמר אליך (שם כב ב). כמעט שכב אחד העם את אשתך (שם כו י). כי בא אחד העם להשחית את המלך (ש"א כו טו). ועתה לכו ונהרגהו ונשלכהו באחד הברות ואמרנו חיה רעה אכלתהו (בראש' לז כ). דן ידין עמו כאחד שבטי ישראל (שם מט טז). כי יהיה בך אביון מאחד אחיך באחד שעריך בארצך אשר ה' אלהיך נתן לך לא תאמץ את לבבך ולא תקפץ את ידך מאחיך האביון (דבר' טו ז). ויאמר (האיש העובר ארח) לנערו לך ונקרבה באחד המקמות ולנו בגבעה או ברמה (שופט' יט יג). ויאמר אליה שמשון אם יאסרני בשבעה יתרים לחים אשר לא חרבו וחליתי והייתי כאחד האדם (שם טז ז). ועשהאל קל ברגליו כאחד הצבים (ש"ב ב יח). ותאמר (מיכל) מה נכבד היום מלך ישראל אשר נגלה היום לעיני אמהות עבדיו כהגלות נגלות אחד הרקים (שם ו כ). הדבר דברתי את אחד שבטי ישראל וכו' לאמר למה לא בניתם לי בית ארזים (שם ז ז). ואיך תשיב את פני פחת אחד עבדי אדני הקטנים (מ"ב יח כד). — ז) *אחד מ..., במשמ' חלק אחד: וכמה היא פרוטה א ח ד משמנה באיסר האיטלקי (קידו' א א). — ואחד ל: נותן לו גירומיו א ח ד לעשרה בלח ו א ח ד לעשרים ביבש (ב"ב ה יא). — ח) כמו ראשון, בפרט בספירת ימי החדש, the first; le premier; der Erste: בעשירי באחד לחדש נראו ראשי ההרים (בראש' ח ה). ויהי בחדש הראשון בשנה השנית באחד לחדש הוקם המשכן (שמות מ יז). בשנת שתים לדריוש המלך בחדש הששי ביום אחד לחדש (חגי א א). — ועם מספר החדש אחריו: כי באחד לחדש הראשון הוא יסד המעלה מבבל ובאחד לחדש החמישי בא אל ירושלם (עזר' ז ט). — ט) — *אחד בשבת, יום הראשון בשבוע, Sonntag; dimanche; sunday: כיצד חל להיות באחד בשבת מותר לכבס כל השבת (תענית כט:). — לאחד, ל- כל אחד ואחד, every one; chacun; jeder: ויהי ביום הששי לקטו (בנ"י את המן) לחם משנה שני העמר לאחד (שמות טז כב). ויביאו (הנשיאים) את קרבנם לפני ה' שש עגלת צב ושני עשר בקר עגלה

על שני הנשאים ושור לאחד (במדב' ז ג).— י) אחרי שלילה, שום איש, nobody ;niemand; personne: אבל אגיד לך את הרשום בכתב אמת ואין אחד מתחזק עמי על אלה כי אם מיכאל שרכם (דני' י כא). — ומדרך הלשון לאמר האחד והאחד, תחת האחד והאחר או והשני: ואת שני בניה (של צפורה אשת משה) אשר שם האחד גרשם כי אמר גר הייתי בארץ נכריה ושם האחד אליעזר (שמות יח ג-ד). ועשה את האחד חטאת ואת האחד עלה (במד' ח יב). הדוד אחד תאנים טבות מאד כתאני הבכרות והדוד אחד תאנים רעות מאד (ירמי' כד ב). ויצא המשחית ממחנה פלשתים שלשה ראשים הראש אחד יפנה אל דרך עפרה אל ארץ שועל והראש אחד יפנה דרך בית חרון והראש אחד יפנה דרך הגבול (ש"א יג יז-יח). — וכמו"כ: אין יתרון בו לאחד על האחד (רלבג איו' מענה א ב).— ואחד עם ל בראשו, לאחד קראתי נעם ולאחד קראתי חבלים (זכריה יא ז). — יא) ויאמרו דבר אחד דבר אחד ל, ר"ל לכל אחד דבר אחד: איש אחד איש אחד למטה אבותיו תשלחו (במד' יג ב) — יב) ויאמרו אחד אחד, ר"ל כל אחד לבדו, זה אחרי זה: והיה ביום ההוא יחבט ה' משבלת הנהר עד נחל מצרים ואתם תלקטו לאחד אחד בני ישראל (ישעי' כז יב). ומעמידן אחד אחד ממקומו (מכילת' בוא יג). כדי שיתבאר לנו מדבריהם מה שנתיחד בו אחד אחד מהם (רלב"ג הקד' איוב). — יג) *כל אחד, כל אחד ואחד, ר"ל כל אחד בפני עצמו, jedermann ; chacun ; every one: היו יושבין לאכל כל אחד ואחד מברך לעצמו הסבו אחד מברך לכלן (ברכות ו ו). ישבו לאכל אעפ"י שכל אחד ואחד אוכל מככרו (גמ' שם מב :).— ואחר אין: שאין כל אחד ואחד מישראל שלא העלה עמו (ממצרים) תשעה חמורים טעונין כסף וזהב (מכילתא ויהי בשלח א).— יד) כאחד, ר"ל יחד, zusammen ; ensemble ; together: זאב וטלה ירעו כאחד ואריה כבקר יאכל תבן (ישע' סה כה). כל הקהל כאחד ארבע רבוא אלפים שלש מאות ששים (עזרא ג סד). כי הטהרו הכהנים והלוים כאחד (שם ו כ). — המקדש לשנים כאחד [1]) (פרה ז ג). רואה את ההדר ואת העליה כאחד (בכור' ז ג). שתי אכילות כאחד (ספרא פרשה יא, נפש לרבות).— יה) באחד, הוא באחד, ר"ל עומד על דעתו, קורא קול אחד: מצות שפתיו ולא אמיש מחקי צפנתי אמרי פיו והוא באחד [1]) ומי ישיבנו ונפשו אותה ויעש (איו' כג יב-יג). — ובמש' זה רוב שמושו בהספרות החדשה — יו) *אחד... ואחד... ר"ל אין הפרש, ohne Unterschied ; sans différence ; without difference: בביהכ"נ אחד מרובין ואחד מועטין אומר ברכו (ברכות ז ג). נחום המדי אומר מדליקין בחלב מבושל וחכמים אומרים אחד מבושל ואחד שאינו מבושל אין מדליקין בו (שבת ב א). אחד הלוקח ואחד המוכר יש להן אונאה (ב"מ ד ד). ובכרכים אחד ימות החמה ואחד ימות הגשמים שנים עשר חדש (שם ח ו). לא יטע אדם אילן סמוך לשדה חבירו אלא א"כ הרחיק ממנו ארבע אמות אחד גפנים ואחד כל אילן (ב"ב ב יב). המחלק נכסיו על פיו רא"א אחד בריא ואחד מסוכן נכסים שיש להן אחריות נקנין בכסף ובשטר (שם ט ז). אחד בתולות ואחד בעולות, אחד גרושות ואחד אלמנות, ואחד נשואות ואחד ארוסות (יבמ ד י). מצרי ואדומי אינם אסור' אלא עד ג' דורות אחד זכרים ואחד נקבות (שם ח ג). אחד כלים גדולים ואחד כלים קטנים (מקו' ד א). אחד דיני ממונות ואחד דיני נפשות בדרישה וחקירה (סנהד' ד א). אחד חקירות ואחד בדיקות בזמן שמכחישים זא"ז עדוהן בטלה (שם ה ב). אחד הנכנס לעזרה ואחד הנכנס לתוספת העזרה (שבו' ב ב). אחד המקדיש את נכסיו ואחד המעריך את עצמו אין לו לא בכסות אשתו ולא בכסות בניו (ערכ' ו ה). ר' יהודה אומר אחד כותב לנשיא ואחד כותב להדיוט (נדר' ה ה). וחכ"א אחד זה ואחד זה אין צריך לזכות (שם). — אחד שוגג ואחד מזיד מקדימין (מכו' ב ו). — וכל מצות האב על הבן אחד אנשים ואחד נשים חייבי' וכל מצות ל"ת בין שהז"ג בין שלהז"ג אחד אנשים ואחד נשים חייבין (קדושין א ז). ר"ש אומר מייבם לאיזו שירצה

---

[1]) כך במשניות עם גוף פירוש הרמב"ם. —

[1]) רשי מפרש: לפי שהוא יחיד בעולם, ולדעתו הסכימו קצת מפרשים חדשים. ראב"ע אמר כי לא יכול לגלות הסוד שבפסוק זה. אך הרלב"ג מפרש: הוא כאשר היה בענין אחד ומי ישיבנו ממנו והנה לא ישתנה רצונו. וכן מצודת דוד: ועם כי נגלה לפניו יושר דרכי הוא בדעת אחת ולא יאבה להסיר מעלי היסורים. ועפ"י פרוש זה פשט השמוש בו בספרותנו במשמעה זו.

חולץ לשנייה אחד שהוא בן תשע שנים ויום א׳ ואחד שהוא בן עשרים שנה (יבמ׳ י ט). אחד שבישל בו ואחד שעירה לתוכו רותח (זבח׳ יא ז).—ויתר משני אחד: אחד הבאה מן הקציר ואחד הבאה מן הזיתים ואחד הבאה ממדינת הים (עדי׳ א יב). אחד משוח בשמן המשחה ואחד המרובה בבגדים ואחד שעבר ממשיחתו מחזירין את הרוצח (מכו׳ כ ו). אחד העובד ואחד הזובח אחד המקטר ואחד המנסך ואחד המשתחוה ואחד המקבלו עליו לאלוה (סנה׳ ז ו). אחד דברים של עצמו ואחד דברים של אחרים ואחד דברים שיש בהם ממש ואחד שאין בהם ממש (שבוע׳ ג ה). אחד הבונה ואחד הלוקח ואחד היורש ואחד שנתן לו במתנה וכו׳ אחד הנוטע כרם ואחד הנוטע חמשה אילני מאכל וכו׳ (סוטה ח ב). ובגמ׳: אחד המרבה ואחד הממעיט ובלבד שיכוין לבו לשמים (ברכו׳ ה :). אחד הצועק ואחד הנצעק (ב״ק לג.). אחד שערי בתים ואחד שערי חצרות ואחד שערי מדינות ואחד שערי עיירות יש בהן חוקת מצוה (יומ׳ יא .).—ויאמרו כמו כן אחד ב: אחד הלוה מן האדם בלוה מן המקום (אבו׳ ב ט). —יח) כשם עצם: החונק את אחד בשוק (ב״ב יח). — ואֶחָד שֶׁ: למה הדבר דומה לאחד שהיה מתאוה לבנים (מכילתא, בא טו). לאחד שהיה מהלך בדרך ופגע בו זאב (שם). לאחד שאמר לעבדו צא והבא לי דג (שם ויהי בשלח א).

ומ״ר אֲחָדִים, — א) לא רבים, מעטים, einige ; quelques ; some : ועתה בני שמע בקולי וקום ברח לך אל לבן אחי חרנה וישבת עמו ימים אֲחָדִים עד אשר תשוב חמת אחיך (בראש׳ כז מג-מד). ויעבד יעקב ברחל שבע שנים ויהיו בעיניו כימים אֲחָדִים באהבתו אותה (שם כט כ). — ב) אותם בעצמם, דומים, the same ; les mêmes ; dieselben : ויהי כל הארץ שפה אחת ודברים אֲחָדִים (שם יא א).—ג) דברים רבים שיהיו אחד, zu Einem geeinigt ; plusieurs choses unies ; united together : וקרב אתם (את שני העצים) אחד אל אחד לך לעץ אחד והיו לַאֲחָדִים בידך (יחזק׳ לז יז). — ד) ״המדרגה הראשנה בהמספרים, אֲחָדִים, עשרות, מאות. בסך שלש מאות חמש וששים יש חמשה אחדים שש עשרות ושלש מאות: ראשון לאחדים (סהל בן תמים, פי׳ יצירה, שירי שלמה לדוקס). והנה מפאת אחת האחדים תשעה כי עשרה תחלת כלל והאחד אינו מספר (ר״א בן עזרא, יסוד מורא יא). וכאשר תחבר האחדים יעלה מאה וששים וחמש (שם). והזכיר עשר בעבור היותו סך חשבון כי הוא סוף האחדים וראש העשרות (הוא, במדב׳ יד כב). ונתן האחדים והעשרות והמאות (עמו׳ ט). שיכוונו ציוניהם לעמד לפי סדר מעלותיהם אחדים תחת אחדים, עשרות תחת עשרות (תז״ז, יסודי חכמת המעור). — וסמי׳: כשאר אחידי העולם (רשע פלקירא אגר׳ הויכוח ט). — ובהשבון: תכה אחדי המכה על אחדי המוכה (עוכר לסוחר א ג). ולנק׳ אֲחָדוֹת: והנה על דרך סברה נאמר בעד נקבות אחדות ולא אחתות (צחות קסג :). כי אין הבדל בין הרעות אשר לצדיקים ובין הרעות אשר לרשעים אבל הן אחדות במין (רלבג פרוש איוב י). —ה) ״בלשון המסחר, מוכר לאחדים, ר״ל בכמיות קטנות, in detail ; en détail ; im Einzelnen :

״אָחוּד, ז׳, לנק׳ אֲחוּדָה. מ״ר, אֲחוּדִים אֲחוּדוֹת. — א) שוה ממש לחברו: והם (ששה הפנים של השם אחד) אחודי דמיון שינויי פתרון (מנחם ן׳ סרוק מחב׳ אב). — ב) מחברים יחד, בהסכמה, geeinigt ; united ; uni : אגודים אֲחוּדִים תוך וסוף וראש (שיר היחוד). אזי בעת נסעו (ישראל) מרפידים אל סיני באו כאחד אֲחוּדִים (קרובה א׳ שבועות, תמכו כבוד). פרצוף אָחוּד לעזר עשאה (מחז׳ ויטרי תקסד). אנחנו אחודיך לבוריך (הרוקח, קדוש׳ היחוד). כי להיות כל הווה אחד או אחוד או מסודד אל אחד (ר״י אבוהב, שער השמים לאירירו, א ד). אך בלי התנועעות אחודה ואחת וכו׳ והבלתי תכליות הזה הנה הוא אחוד בעצמו (שם א ו). ועמה אחודות וכו׳ אחודה בעצם הרגע (שם ב ב). ויהיה כל מציאותה ומהותה באופן אחוד וקיים (שם ג ד). בלתי מוגבל ובלתי תכליי כלו אחוד ואדוק (שם). הנצחיות וההתמדה האחודה ובלתי תכלית (שם בסוף).

״נֶאֱחַד, — נהיה אחד, devenir ; vereinigt werden ; be united ; uni : וכאחד נֶאֱחָדִים (פיוט שחרית יוה״כ). משותפות ונאחדות (ר״נ קרוכמל, כ״ח).

״אִחֵד, פ״י, — א) עשה אֶחָד, מציין במינו: אִחַדְתָּ יום זה בשנה (פיוט שחרית יו״כ). — ב) חבר יחד, unite ; unir ; vereinigen. הרבה בספרות החדשה.

״הִתְאַחֵד, — א) התבודד, s'isoler ; sich absondern ;

isolate oneself : הִתְאַחֲדִי[1]) הימיני השימי השמיל אנה פניך מעדות (יחזק' כא כא). — ב) "היה אחד, נמשך בלי הפסקה : כי לולי היות תבניתו זאת התבנית לא יתכן בשום פנים שיתנועע תנועה מסובבת מתאחדת (י' תריזי, תרגום מו"נ ב יא). — ג) "התחבר יחד, s'unir ; sich vereinigen ; unite : והיודע יתאחד בידוע (ראב"ע עה"פ ואדעך ב שם). והגיע מהתאחד דעותם בהשגתו (מו"נ ג כא). מתאחדים גב לגב (שם ג ל). יתאחדו הניצוצות עם עצם השמש (ר"י אברבנאל מפע' אלה' ח ה). ונהרו אל טוב יי' ויתאחדו בו ויתענגו מטובו (שם ה ה). כי המתאחדים אינם בעצמם אחד (שם ו). אי אפשר שיתאחד עם האמונה האמיתית (אבר' כיבג', דרך אמונה א א). בהתאחד העיוני והמעשי (שם ל ז). כי המלך אמנם הוא מלך בהתאחד אנשי מלכותו בהסכמת הדעות (נוה שלום ה ו סט :). הוא אחד מתאח'ד בכחותיו כלהב האש בגווניו (ספר העי' לר' תמאי). כי אלו התאחד השכל והמושכל ממנו מכל הצדדים (רשט פלקיירא, מורה המורה א סב). הוא עומד בפני עצמו אינו מתאחד עם זולתו וכו' הוא המתאחד עם זולתו ומינו דומהולו (כתיי, כרא' בן האדם). ואז (בעת השנה) תנוח הנפש המרגשת מפעלותיה ויהיה אפשר מפני זה באיש השלם להתבודד שכלו מבין שאר כחות הנפש ויתאחד בשכל הפועל וכו' שישגיח על המתאחד עמו להצילו מהרעות (רלב"ג איוב לג). והיו (אנשי דור הפלגה) כפויי טובה ונתאחדו בעצה אחת למרות עיני כבודו (צרור המור, לך לך, טו). ברא העולם בכוכבים מתחלפים מתרבים מצד אחד אבל הם מתאחדים נסכמים מצד אחד (רשב"ל דורן, מגן אבות, הקד' חל' אל' ממעל). כלהב אש המתאחד בגוונותיו (שם חלק שוסינו, דף טו). וכל הצורות מתאחדות בצורתו (אלח' בן אבר' יסוד עולם כא ו, ספ' הבנה ביהמ"ד לרב' בודפסט 98-99). ואם לא היה המקבל מתאחד במקביל והמקביל במקבל ומתאחד בכח אחד, היה נכר ששניהם כח א' אך בהתאחדם (דרך אמונה, ר"מ גבאי, י' ספי' תשו' יב). והמספר עשר המתאחדים בו כשלהבת קשורה בגחלת (שם שאל' יב).

— "מִתְאַחֲדִים, כנוי לפלסופים המאמינים באחדות הכחות, עי' ערך מתאחדים.

"אַחְדוּת, ש"נ, — א) סגולת הדבר שהוא אחר, unite ; unité ; Einheit : נעלם (אלהים) וגם אין סוף לְאַחְדוּתוֹ (יגדל אלהים ח). אתה אחד ובסוד אחדותך חכמי לך יתמהו (רשב"ג כתר מלכות). עד שיקדם, תחלה מופת מציאותו ומופת אחדותו ושהיא לא תדמה לאחדות דבר אחד (אמונה רמה ג). אמנם האחדות העצמית וכו' ואלה כולם אחדויות כוזבות (שם ד' מח). דע כי האחדות הוא קודם האחד כאשר החמימות הוא קודם החום (רמב"ע ערוג' הבשם, ליון ב.). קצרו הלשונות לספר אותה מפני אחדותה (שם). והפלסופים האמינו באמונת האחדות וכו' ואודיע מה היא מורה ענין האחדות הפשוטה וענינה שהיא האחדות שאין עמה חבור (רשב"ל דורן, מגן אבו'). והיא ההשואה גמורה באחדות השלימה (דר' אמונה, ר"ג גבאי י' ספירות תשו' ב). אין אצילות נאצל ב"א להעיד באחדות בא"ם (שם שם תש' יא). — ובהלצה : והאחדות היא כשתעשה ההרחבה בתבות מתחלפות אחדות בטעם (ר"י מסיר ליאון, נופת צופים ב יא, 87). — ב) "חבור והסכמה בדעות ורגשות, unity ; union ; Einigkeit : כי מצד האחדות אשר להם (לשבטי ישראל) אמרו לבער הרע (ר"י אברבנאל, שופט' כ ח). ולהתגאות בחכמתם ולהורות אחדותם (של בני המגדל) אמר ויאמרו איש אל רעהו וכו' (צרור המור סוף לך לך).

"אַחְדוּתִי, ת"ז, לנק', אַחְדוּתִית מ"ר, אַחְדוּתִיִּים אַחְדוּתִיּוֹת — שיש לו סגולת האחדות : הצורה האחדותית (מקור חיים לרשב"ג יב יו). פשוטים אחדותיים (שם ד ל).

"אַחֲדִי, ת"ז, לנק' אַחֲדִית, מ"ר אַחֲדִיִּים, אַחֲדִיּוֹת, — שיש בו רק אחד : הקול האחדי (אשכל הכפר, יהודה הדסי, הנקודות). ואם איש אחד מן הפותרים יאמר כי יתכן להיות הוזים מן השניים כמזים מן האחדיים (דונ' ב לברט, ערך הוזים), ר"ל מן השרשים של אות אחת. ואלה קצות האחדיים (ר"י קמחי, ספר הגלוי עז).

*אָחָה[1]), פ"י, חבר בפרט בתפירה, zusammen-nähen ; coudre ; sew together : והדיינין עומדין על רגליהן וקורעין ולא מאחין (סנה' ז ה).

---

[1]) ר"י בן גנאח : התבודדי באחת המקומות, וכן רד"ק. והחדשים במשמ' התקבץ יחד. או התחדד.

[1]) באשורית משמש שרש אח אחה במשמעת יחד, אך לא עמדו חכמים על עקרו של דבר אם נגזר השם אח מן הפעל אחה או להפך.

תנו רבנן רשאי (האבל) להפכו (את הקרע) למטה ולאחותו רשב"א אוסר לאחותו (מו"ק כו:). על כל המתים הוא (האבל) שולל (את הקרע) לאחר שבעה ומאחה לאחר שלשים (ירוש' שם פר' ג הל' ה). כל שיאחהו (את הקרע) כל צרכו (שמחות ט'). — ובהשאלה, אברהם שאיחה את כל באי העולם, בר קפרא אמר כזה שהוא מאחה את הקרע (מד"ר כרא' לט). עונות מוחה, עבדות מְאַחֶה (אבא דעי, מוס' א ר"ה).

— פעו' *אָחוּי, אֲחוּיִים, מאוחדים: לפיכך עתיד לקראם אחותי שיהיו אחוים אצלו (מד"ר במד' י"ג). אֲחוּיִים: צמד שעירים שם (בביהמ"ק) מהון עדה, צמודים אֲחוּיִים שוים בתאר וקומה (עבודה אמיץ כח).

— *נֶאֱחָה, — שאחו אותו. ובהשאלה שאחדו אותם, שאחדו את עצמם: חשבה כהיום זכרה להֵאָחוֹת (אכן תוג א' ר"ה). זכיתם בתורה באהב לְהֵאָחוֹת, (קרובות יום א שבועות, אורח חיים).

— *נִתְאַחָה, — נתחבר על ידי תפירה = zusammengenäht sein ; être cousu ensemble ; be sewn together : ואלו קרעים שאין מתאחין הקורע על אביו ועל אמו ועל רבו שלימדו תורה וכו' (מו"ק כו.) מת אביו וקרע מת בנו והוסיף תחתון מתאחה עליון אינו מתאחה (שם כו:). הלוקח חלוק קרוע מחברו אינו רשאי לאחותו אא"כ הוא יודע שהוא מן הקרעים המתאחין (שמחות ט). — ואני אם מתאחות ב' אבנים זו לזו יודע שאינו יוצא הימני פסולת (מד"ר בראשית סח). — ב) נתחבר ונדבק על ידי צמיחה וגידול וכדומה, = zusammenwachsen; se joindre; grow together: נוטל הוא מעה אחת מפיטמה של אבטיח ומעה אחת מפיטמו של תפוח ונותנן לתוך גומא אחת והן מתאחין ונעשין כלאים (ירוש' כלא' פר' א הל' ז). ביצד הוא בודק (את הדלועים אם הוקשו או אין) רבי יוסי בן חנינה אומר עוקצו אם נתאחה אסור (לקיימם בשביעית (כי זה סימן שעוד לא הוקשו) ואם לא מותר (שם שביעית פר' ב הל' יה). ילדה (נטיעה) שספקה לזקנה וכו' שמא השרישה הילדה עד שלא תתאחה מן (עם) הזקנה וכו' דר' יהודה אמר מתאחה היא עד שלא תשריש (שם ערלה פ' א הל' ד). — ובהשאלה במשמעת נעשו אחים: שנתאחו (ישראל) לי במצרים בשתי מצוות (מד"ר שה"ש אני ישנה). תומכים עליך ובך מתאחים (סליחה אוך נפתח פה).

א. *אחו, ממנו אָחוּ.

אָחוּ [1]), ש"ז, (איננו נוטה ולא מתרבה), — עשב יגדל במקום מים, — ואמרו הקדמונים שהוא מין ממיני אספסת, Art Klee ; espèce de trèfle ; kind of clover. והחדשים אמרו שהוא עשב ממין קנה וסוף, Art Riedgras; espèce de laiche ; kind of reed : והנה מן היאור עלת שבע פרות יפות מראה ובריאות בשר ותרעינה באָחוּ [2]) (בראש' מא ב). היגאה גמא בלי בצה ישגה אָחוּ בלי מים (איוב ח יא).

ב. *אחו, ממנו

— נתפ' נִתְאַחְוָה: נתאחוּ, נעשו אחים, = sich verbrüdern ; fraterniser ; fraternise : שנתאחוו בני יהודה ובנימין ונדבקו בתועבות מלכי ישראל (רש"י זכר' יא יד). שנתאחוו (שמעון ולוי) כאחד בכלי חמס (לא נרשם בפתקה המראה מקום). בני אל תתאחוו עם הכסיל (מעלות המדות, יחיא' רופא, מדת הסכלות, נט:).

אח"ו ר"ת אם חס ושלום.

*אחוּד, ש"ז, כמו אחדות: אין מראה וגב לאִחוּדְךָ ואין גוף לעצם יחודך (שיר היחוד יום ג').

---

[1]) משקל שָׁחוּ, וכן בֹּהוּ, תֹּהוּ, ושע"פ שֵׁבוּ. ואמר ריב"ג (רקמה משק' פָּעוּל) באחו עקרו שיהיה ע"מ פעול והוקל, ויתכן שיהיה בלתי מוקל מפעול אבל ע"מ ארך ונעמן והרפו הואו והניעו מה שלפניה בקבוץ להורות על הואו הרפה כי הקבוץ מהואו ויתכן עוד שיהיה בנין בפני עצמו, ואיננו על בנין ארך ונעמן ולא מוקל ג"כ מן פעול. ע"כ. וכן דעת אולסה' ושאר החדשים כי אָחוּ הוא במקום אֲחוּ, והתנועה של החית קצרה, ולכן המלה מלעיל. והחליטו החדשים כי זו מלה מצרית. ומשמעתה העקרית דבר ירוק. — [2]) תרגם רסע"ג: ורעאת פי אלקרט. והנה יש בערב' שני שמות, קרט, אחת בקוף הרוקה, קרט a) והוא מן ממיני הכרישים, והשני בקוף חלומה, קרט b). והוא מין ממיני האספסת, וריב"ג בספר השרשים כתב קורט, ונראה שגם רסע"ג כון לזה המין, אמר ריב"ג וז"ל: והוא (האחו) שם צמח רועים בו הבהמות ופרשו בו המפרשים שהוא הקורט והקורט צמח, דומה לאספסתא, והוא גדול כמנו ועליו יותר גדולי'. ע"כ. וכך פרשו המלונים הערבים את השם אלקרט: נבאת כאלרטבה אלא אנה אגל מנהא ואעט'ם ורקהא.

a) قَرْط b) قُرْط

א.**אחוה**[1]) ס"נ, — א) קרבת אחים, Bruderschaft; fraternité; brotherhood: ואגדע את מקלי השני את החבלים להפר את האחוה בין יהודה וישראל(זכר' יא יד).—ב)*אהבת אחים. Brüderlichkeit, Bruderliebe; amour fraternel; brotherly love: השוכן בבית הזה (בביהמ"ק) יטע ביניכם אחוה ואהבה שלום וריעות (ירוש' ב. ת, ה' ג ג). בשעה שהשנים גיפות הבריות נעשים אחים אלו לאלו, ותרעינה באחו, אהבה ואחוה בעולם (מד"ר ברא' פט).

ב.**אחוה**[2]) ס"נ, מ"ר אחוות [2]), — דבור, גלוי דעת, Erklärung; déclaration; declaration: שמעו מלתי ואחותי [3]) באזניכם (איוב יג יז).

אחוז [4]) אחז, — א) ס"ז, מ"ר אחוזים, — דבר לקוח מתוך הרבה: והרמת מכס לה' מאת אנשי המלחמה היצאים לצבא וכו' וממחצית בני ישראל תקח אחד אחז מן החמשים מן האדם מן הבקר מן החמרים ומן הצאן מכל הבהמה ונתת אתם ללוים (במד' לא כח-ל). ויקח משה ממחצית בני ישראל את האחז אחד מן החמשים מן האדם ומן הבהמה ויתן אתם ללוים (שם מז). ויכתבם (את בני אלעזר ובני איתמר) שמעיה בן נתנאל הסופר מן הלוי לפני המלך והשרים וכו' אחד. אחז לאלעזר (דה"י א כד ו). — והשתמשו בה הסופרים בזמננו במשמ' כך וכך למאה: חמשה אחוזים למאה. — ב) עי' אחז.

אחוזה, עי' אחזה.

*__אחוי__ [5]) ס"ז, מ"ר אחויים, מה"פ מן אחה, חבור על ידי תפירה, Naht; couture; seam: וכולן רשאין לשוללן ולמוללן וללוקטן ולעשות במין סולמות אבל לא לאחותו אמר רב חסדא ובאיחוי אלכסנדרי (מו"ק כו.). איזהו איחוי אמר רבי אחא כל שאין מקומו ניכר. עשרה קרעים אסורים באיחוי (ירוש' מו"ק ג' ג ו).

---

[3]) משקל אהבה מן השם אחו, את.

[1]) מן חוה ע"מ אפעה, אפעה, וכן אתנה. — [2]) אדם הכהן (יתרון לאדס) מ' ריכרסון (תה"ג). — [3]) אמרו ר"י חיוג וראב"ע: כמו ההות. וריב"ג כמו אזכרה. ויש מפקפקים בנוסחה זו וגורסים, לפי תרגום השבעים, ואחוה.

[4]) מן שרש אחז, ע"ש.

*__אחוין__[1]) אחון, ס"ז מ"ר, אחוינים, — אחד ממיני הערבה, Weideart; espèce d'osier; kind of willow. ועי' ערבה.

*__אחון__[2]), ס"ז, מ"ר אחונים, — פרי עץ בגרעין בפנים בקלפה דקה חלקה דומה קצת במראהו לעין הבקר, plum; prune; Pflaume: עשרה מהם נאכלין מה שבחוץ ואלו הן תמרים זיתים חרובים

---

[1]) משקל גרזן, גרעין. בארמית: אידן אחוינא (שבת כ:). ההוא דאמר להו מאן בעי אחוונא אשתכח ערבתא (שם עמוד א. — ההוא שאמר מי רוצה אחוונא ונמצא ערבה). — והנה בפרוש המלה אין ספק, הואיל והלשון החיה העידה על זה. אך מקור המלה לא ידועה לנכון. והנה גרסת הספרי' שלנו, אחוינה ובכ"י אחוונא (דקדוקי סופרים). וגרסת האלפסי אחואנא. אך להבדיל בין אחון שהוא מספא לבהמות ובין אחון שהוא ערבה יש אולי לסמך על גרסת הספרים שלנו.

[2]) כמו אגוז. בארמ': בר קפרא ותרין תלמידוי נתארחו אצל בעל הבית בהדין פונדיק' דברכתא אפיק קומיהון פרגן ואחונייא וקפלוטין (ירוש' ברכו' פרק ו דף י:). ונקד לוי אחוניא, ואחריו דלמן אחונית, אך זה אינו נכון, מפני שלא כתיב אחווניא בשתי ווים. ובפרוש מלה זו כבר העיר הרשב"א כי אחוניא שבכאן הם כנגד דרמסקין שנזכרו במעשה זה בעצמו בבבלי (ברכו' לט.) שהביאו לפני בר קפרא כרוב ודורמסקין ופרגיות. אלא שהרשב"א בחשבו שאחוניא ואחוונא אחד הוא, ראה מהירוש' סיוע לדעת רשי כי דורמסקין הם ירקות, והדבר הוא ממש להפך, כי דורמסקין מלמדים על אחוניא מה הם, כי אין ספק שהעקר כמו ששמע רשי שדורמסקין הם פרונ"ש בלעז, והוא על שם העיר דמשק שמשם בא המין המובחר מפרי זה, וקראו לו גם הרומאים דמסקינא. וכן פרש הערוך וז"ל: דרמסקין פי' פרונא ובל' ישמעאל אגאץ עין בקר ע"כ. וכן קוראים לפרי זה בערבית עד היום עין אלבקר. ומה שהקשו תוספות שם ממה שסבר התלמיד המלגלג שהיה צריך לברך בורא פרי האדמה אינה קושיה כלל, כי כונת המלגלג היתה להכרוב ולא להדרמסקין, וכמו שנאמר שם אהדי כן בפרוש ומר סבר (ר"ל התלמיד המלגלג) כרוב עדיף דזיין. ועל קושית רש"י כבר העיר בעל גליון הש"ס. וראיה נצחת כי במעשה זה היו ירקות ופרי העץ ולא שני מיני ירקות, כדעת רש"י ותוספות ורשב"א, ממה שנאמר בירושלמי כאן: אמרי נברך על קפלוטה דו פטר אחוניתא (כי בפה"א פוטר פרי העץ) ולא פטר פרגיתא נברך על אחונייתא לא פטר לא דין ולא דין (כי בפה"ע אינו פוטר פרי אדמה). ואם היה שהיו שם שני מיני ירקות מה נפקה מינה על איזו מהם יברך? ויפה כוון בפרוש סוגיה זו בעל פני משה, ובזה הוסר

פירסקין עוזרין שוופין א ח ו נ י ן[1]) גדגדניו' (אלף בית של בן סירא, ס"ס כב.).

אָחוֹר[2]), א), ש"ז, מ"ר אֲחוֹרִים, אֲחֹרַיִם — הצד שכנגד הפנים בגוף בעל חי ובכל דבר, Hinterteil; derrière; hinder part: והיה בעבר כבדי ושמתיך בנקרת הצור ושכתי כפי עליך עד עברי והסירתי את כפי וראית את אחֹרָי ופני לא יראו (שמות לג כב כג). אָחוֹר וקדם צרתני (תהל' קלט ה). והנה פתח היכל ה' בין האולם ובין המזבח כעשרים וחמשה איש אחֹרֵיהֶם אל היכל ה' ופניהם קדמה (יחזק' ח יו)' יצא (הכהן) ובא לו כדרך כניסתו וכו' שלא ליתן א ח ו ר י ו לקודש (ירוש' יומא פ"ה הל' ג). צררן (את המעות) והפשילן ל' א ח ו ר י ו (ב"מ ג י). — ובבע"ח: (עמד הים של שלטה בבית המקדש) על שני עשר בקר שלשה פנים צפונה ושלשה פנים ימה ושלשה פנים נגבה ושלשה פנים מזרחה והים עליהם מלמעלה וכל אחֹרֵיהֶם ביתה (מ"א ז כה). — ולא בע"ח: חצי היריעה העדפת תסרח על אחֹרֵי המשכן (שמות כו יב). כבר שמעתי מ א ח ו ר י הפרגוד שובו בנים שובבים (חגיג' טו.). היו מכניסים את הכלכלה ל א ח ו ר י הגגות (ירוש' מעשרות פ"ג הל' א) — ב) תה"פ, adv.: ואראה והנה יד שלוחה אלי והנה בו מגלת ספר ויפרש אותה לפני והיא כתובה פנים ואָחוֹר (יחזק' ב ט-י). ועם הפעלים הכה, הלך, כשל, נסוג, נָזור, נפל, רתע, שוב, rückwärts, zurück; en arrière; back-ward: ויקץ כישן אדני כגבור מתרונן מיין ויך צריו אָחוֹר (תהל' עח סה-סו). את נטשת אתי נאם ה' אָחוֹר תלכי (ירמ' יה ו). למען ילכו וכשלו אָחוֹר ונשברו (ישעי' כח יג). עזבו את ה' נאצו את קדוש ישראל נזורו אָחוֹר (ישעי' א ד). מדם חללים מחלב גבורים קשת יהונתן לא נשוג אָחוֹר וחרב שאול לא תשוב ריקם (ש"ב א כב). יבשו ויכלמו מבקשי נפשי יסגו אָחוֹר ויחפרו חשבי רעתי (תהל' לה ד). יהי דן נחש עלי דרך שפיפן עלי ארח הנשך עקבי סוס ויפל רכבו אָחוֹר (בראש' מט יז). בשוב אויבי אָחוֹר יכשלו ויאבדו מפניך (תהל' ט ד). מפר אתות בדים וקסמים יהולל משיב חכמים אָחוֹר ודעתם יסכל (ישעי' מד כה). גדע בחרי אף כל קרן ישראל השיב אָחוֹר ימינו מפני אויב (איכה ב ג). — לְאָחוֹר: וילכו (ישראל) במעצות בשררות לבם הרע ויהיו לְאָחוֹר ולא לפנים (ירמ' ז כד). מה לך הים כי תנום הירדן תסב לְאָחוֹר (תהל' קיד ה). — וכמ"כ עם פעל רתע: וראיתי (את הירח) ונבהלתי ונרתעתי ל א ח ו ר י ו (ירוש' ר"ה פר' ב' הל' א). — מֵאָחוֹר, von hinten; de derrière; from behind: וירא יואב כי היתה אליו פני המלחמה מפנים וּמֵאָחוֹר (ש"ב י ט). — ג) במשמעת מקדם, למפרע: הגידו האתיות לְאָחוֹר ונדעה כי אלהים אתם (ישעי' מא כג). מי בכם יאזין זאת יקשב וישמע לְאָחוֹר (שם מב כג). — ד) מערב, Westen; ouest; west: ארם מקדם ופלשתים מֵאָחוֹר ויאכלו את ישראל בכל פה (ישעיה ט יא). — ה) *כנוי להשת, Hinterer; derrière; buttock: גמל א ח ו ר כנגד א ח ו ר (בכורות ח). דאין הנשים נאמנות בניקור ה א ח ו ר י ם דאית בזה טרחה גדולה (רש"ל יש"ש א). מנקרי חלק האחוריים (פסק מהר' סורלזינו בסוף ספר שו"ת הרא"ש). והלא כמה חתיכות מבשר א ח ו ר י י ם שהן ג"ב חלוקים ושעועות (מהרי"ל, או"ה). המנקר הזה מנקר בשר ה א ח ו ר י י ם עפ"י הקבלה (שו"ת גבעת שאול יב). — ו) מ"ר *אֲחוֹרִים, הצד החצון בכלי, Aussenseite eines Gefässes; extérieur d'un vase; outside of a vessel: ושאר כל הכלים שאינם יכולים לקבל רמונים שאין להם א ח ו ר י ם ותוך (כלי' כה ו). כלים (כלי) שנטמא א ח ו ר י ו במשקין א ח ו ר י ו טמאים תוכו ואוגנו ואזניו וידיו טהורים (שם). כר שהפכו ונעשה א ח ו ר י ו תוכו ותוכו א ח ו ר י ו (תוספת' כלי' ב"ב יג א).

אַחַר, אַחֲרֵי, אַחֲרוֹן, אַחֲרִית, אַחְרַנִּית. — בָּעַט, הכה, למשל סוס, ברגליו האחרנות לאחור. גַּב, אחורי הגוף בבע"ח, וכן בכסא.

כל הדחק שנדחק בזה בעל חרדים שם. ולחנם רצה ל ו י מפני קושית רש"י ותוספות לשבש הספרים בהבבלי ולגרס בפה"ע במקום בפה"א. — וקוהוט שאחז בדעת רש"י ששני מיני ירקות היו פה תרגם אחונייא Gartenmelde, ומפני שלא מצא מקור לזה שבש הספרים וגרס במקום אחונייא אחושא, לפי לשון הערבית. אך כבר הוכחתי כי אחונייא הם דורמסקים, ואם לשבש הספרים אנו באים יותר יש לתקן תקון קל א ח ו ת י א במקום א ח ו נ י י א, והוא הוא ח'וח בערבית שהוא שם הדורמסקים, ובאמת באלף בית של בן סירא כתוב ברוב הנוסח' א ח ו נ י ן. — [1])כך בנוסח' כ"י הולנד (ס"ס שם דף כב.); ובגוף הנוסחה א ח ו נ י ן.

[2]) מן אחר. בערב' אח'ר a).

---

a) أخر

*הֲרוֹרִים, *הֲרוּרִים,—האחוריים.

זָנָב, אבר ארוך כמו שבט יוצא מאחוריהם של בע"ח הרבה.

מְאַסֵּף המחנה, הגדוד ההולך מאחורי כל הצבא. — מַפְרֶקֶת, כמו עֹרֶף.

נָסוֹג לאחור, שב לאחוריו.

סַב, סב לאחור, הסב פניו לאחור.— *סָלַד, סלד לאחוריו. -*סַרְטָן, בע"ח ההולך כמו לאחוריו.

*עֲגָבוֹת, הלחיים התחתונות. — *עַכּוּז, אחור. — עָקֵב, אחורי הרגל. שב על עקביו, שב לאחור. — *עָקַב, הלך אחורי איש בעקבותיו. — *הִתְעַקֵּב, היום והלילה מ ת ע ק ב י ם, באים זה אח"ז. — עֹרֶף, אחורי הצואר. —*עָרַף, שמש מאחור.

*רָתַע, נרתע לאחוריו,נסוג לאחור בקפיצה, בפחד.

שֹׁבֶל, מה שנסחב מאחור בשמלה.

שֵׁת, חלק התחתון באחורי הגוף.

***אָחוּר**[1]) ת"ז, לנק' אֲחוּרָה, מ"ר אֲחוּרִים אֲחוּרוֹת — מי שמתעכב, שאינו ממהר לבוא, : späteintretend ; attardé, tardif ; belated ויצא אב ברעה הקדומה, ובא אלול בטובה לא אֲחוּרָה (ר"ש הנגיד, אלוה עוז).

***אִחוּר**[2]), ש"ז, — א) עשיית דבר לא מיר, : Verspätung, Säumnis ; retard ; delay ואם איפשר (לקרא המגלה קודם ואינם קוראים) א י ח ו ר הוא לעיירות, (ירוש' מגילה, פר' ג הל' ה). וכל ה א י ח ו ר (בענין יפת תואר) אולי לא יקחנה (ראב"ע, יסוד מורא שער כ). שיצאו מעבודתם בעת ההיא מבלי א י ח ו ר על התכונה ההיא (הכוזרי א ק). ובי לעגו אשר יראו את א י ח ו ר גאולתי (אשר לו הים, שפת רננות). ויועדו כלם יחדיו זקן ובחור לשלח תיכף בלי א י ח ו ר (כגידת הזמן, דף ז :). שלא יאחר (אלהים) עשיית המשפט ורוב הצדקה אבל יעשהו תכף בהמצא המקבל בזולת א י ח ו ר (רלב"ג איוב לז). —ב) *עשיית דבר א ח ר י דבר. קדימה ואִחוּר: ואין ביניהם אלא ההקדמה ו ה א י ח ו ר (הכוזרי ד כה). כי הידיעה תאמר בש"י ובנו בשתוף השם ר"ל בקודם ו א י ח ו ר (רלב"ג איוב ל"ז). והשכלים הנבדלים התבאר שימצא בהם הקדימה ו ה א י ח ו ר אף שלא יהיו עלות ועלולים קצתם מקצתם (שם טוב, פרוש מו"נ ב א). סדר הקדימה ו ה א י ח ו ר (שלטי הגבור' דף נז). ושלא נבלבל הסדר המיוחד בלשון מקדימת התבות ו א ח ו ר ם (ר"י מיסיר ליאון, נופ' צופ' ח).— ג) *סגולת דבר שהוא מ א ו ח ר : לפיכך פרוזבול המאוחר כגון שעומד בניסן וכתוב בו זמן באייר פסול מפני ש ב א י ח ו ר ו ייפה כח המלוה שלא ישמט (לבוש חו"מ הלכ' שמי' סז לג). — ד) *הפך מן מהירות, עשית דבר לאט לאט, Langsamkeit ; lenteur ; slowness : אם תערוך אחת מהנה (מהתנועות) אל האחת תדע כי יש להם א י ח ו ר ומהירות (ר"י אבן תבון או"ד א). וכאשר התבאר לאריסטו זה כולו שב והשתכל ומצא הגלגלים רבים במופת, תנועת זה מתחלפת לתנועת זה במהירות ו ב א י ח ו ר (ר"ש אבן תבון, מו"נ ב ד). ואולי בעבור זה התאחרה תנועתה (של הארץ) לקבלת ההתפעלות והמזגות ל א י ח ו ר הכוכבים בתנועה (שם ו). בעניני המלחמות נגיד הדבר במהירות וכו' ואם בענינים אחרים נרבר ב א ח ו ר יותר (נופ' צופים מסיר ליאון, 40) והמזג הקר הוא נאות לזה ל א י ח ו ר תנועתו (רשב"ל דורן עב :). כוכבי שבת מרוב כבדות ו א י ח ו ר סבובם (נחמד ונעים, דוד גנז, ריז).

אָחוֹת[1]), ש"נ, סמי' אֲחוֹת, כנוי אֲחוֹתִי, אֲחוֹתְךָ, אֲחוֹתוֹ וגם אֲחֹתוֹ, אֲחוֹתְכֶם, אֲחוֹתָם, מ"ר אֲחָיוֹת [2]) אֲחָיוֹת [3]), סמי' אַחְיוֹת, כנויים אַחְיוֹתַי, אַחְיוֹתֶיךָ וגם אֲחוֹתַיִךְ, אַחְיוֹתָיו אֲחוֹתָיו, אַחְיוֹתֵיכֶם אֲחוֹתֵיכֶם, אַחְיוֹתֵיהֶם,— א) נקבה שיש לה א ח י ם

---

[1]) מן אחר.

[2]) בערב' אַחַ'רַה a).

a) [illegible]

---

[1]) מן אח, בתוספת ת לנקבה, אַחַאת, וכבר בזמן קדום נשתנ' קול הפתח לחולם: אָחוֹת. באשו' אחַת, בער' אֻחְתּ a) מ"ר אַחַוָאת, ארמ' אֲחָת, וסור' אֲחָתָא.— [2]) לפי הקריאה המסורה של הספרדי' והאשכנ'.— [3]) ראב"ע צחות (שער בנין נפעל) ורד"ק ; וכן היתה אולי גם דעת ר"י בן גנאת מפני שאמר וז"ל : ועקרו (של השם אחות) אחיה, ע"מ כוסי רויה, אשה חכמה. ע"כ. וכן נהג רמב"ע שהניע בהבית המובא בפנים את חית אחיות בנפרד. וכן גם בן זאב, ועל פיהו נקדו אד"מ ויל"ג בהבתים המובאים בפנים וכן החדשים, אך כל הלכה זו אינה מוברחה להכריע הכף נגד קריאה המסורה של הספרדים

a) أُخْت ج أَخَوَات

היא אָחוֹת לָהֶם, Schwester; soeur; sister: ולאבשלום בן דוד אָחוֹת יפה ושמה תמר (ש"ב יג א). אחות לנו קטנה ושדים אין לה מה נעשה לַאֲחֹתֵנוּ ביום שידבר בה (שה"ש ח ח).—וסמי': ויהי יצחק בן ארבעים שנה בקחתו את רבקה בת בתואל הארמי מפדן ארם אֲחוֹת לבן הארמי לו לאשה (בראש' כה כ).—ובכנוי: אמרי נא אֲחֹתִי את למען ייטב לי בעבורך (בראש' יב יג). בת אמך את געלת אישה ובניה ואחות אֲחוֹתֵךְ את אשר געלו אנשיהן ובניהן (יחזק' יו מה). ויהי כראות (לבן) את הנזם ואת הצמדים על ידי אֲחֹתוֹ וכו' (בראש' כד ל).— ועם אלף פתוחה: לאביו (של הכהן) ולאמו לאחיו ולַאֲחֹתוֹ לא יטמא (במד' ו ז).— וישלחו את רבקה אֲחֹתָם ואת מנקתה (בראש' כד נט). — ומ"ר אחיות: ארבעה אחים שנים מהם נשואים שתי א ח י ו ת [1]) ומתו הנשואים את ה א ח י ו ת הרי אלו חולצות (יבמ' ג א). אַחְיוֹת [2]) גדולות לי ולבו גונח (עמנואל מחב' יו). לזרוק דמי אֲחָיוֹת ואחים ולקטר אמורי נחותים (זול' שבת א אחר פסח, אין כמוך, וכן נקוד בסדור עבודה כלב).— ואֲחָיוֹת: תקונן היונה בפיה ותבכה בלבה לעזבה אֲחָיוֹת[3]) בגני כפרים (ר"מ בן עזרא, תרשי' ג). ונתערבו דמי אחים וַאֲחָיוֹת ודמי חתנים וכלות (סלי' ער"ה, אנא הבט). מאם מרעיה מאחים וַאֲחָיוֹת (אד"מ, מראה הערב והבקר). תאומים מבטן אֲחָיוֹת הנה (החכמה והאמונה) בנות אלהים להטיב לבחירו (יל"ג מזמו' יהוד').—ובע"ח: או שנכרכה (על הבכור) א ח ו ת ו (רמבם בכור' ד).—ובכנוי': והחייתם את אבי ואת אמי ואת אחי ואת אחותי (אַחְיוֹתַי קרי) ואת כל אשר להם (יהוש' ב יג). וגם את בושי ושאי כלמתך בצדקתך אַחְיוֹתֵךְ (יחזק' יו נב). וזכרת את דרכיך ונכלמת בקחתך את

והאשכנזים יחד, שאינה מתנגדת להקש הלשון, כי כבר נשארו לנו גם מהעברית הקדומה מ"ר פַּעְלוֹת גם בנפרד, כמו מַאַשְׁפּוֹת ירים אביון, וכמו שכבר העירותי על זה, וכן החליט בפשטות ר"א בלמשי וז"ל: והרבוי בא בתוספת יוד, ויאמר אַחְיוֹת, וכן נקד פירסט אֲחָיוֹת.—[1]) קריאה המסורה של הספרדים והאשכנזים אַחְיוֹת, וכן מנקד במשניות דפוס ברלין (שנת תקצג) ובמשניות דפוס קאראץ, על פי הקריאה המסורה. ובמשניות דפוס מנטובה (שנת תקלז) מנקד אֲחָיוֹת, אך הנקוד הזה חשודי מפני שר"ד אלטאראס, שהיה מדקדק, הגיהו עפ"י ה ד ק ד ו ק.—[2]) לפי המשקל, ב"ת ויתד ב"ת ויתד.— [3]) לפי המשקל יתד ותנועה ויתד ותנועה.

אֲחוֹתַיִךְ הגדולות ממך אל הקטנות ממך (שם שם סא). אמרו לאחיכם עמי ולַאֲחוֹתֵיכֶם רחמה (הוש' ב ג). ויבאו אליו (לאיוב) כל אחיו וכל אַחְיֹתָיו וכל ידעיו (איוב מב יא). והלכו בניו (של איוב) ועשו משתה בית איש יומו ושלחו וקראו לשלשת אַחְיֹתֵיהֶם לאכל ולשתות עמהם (שם א ד).—ב) קריאה של חבה: לבבתני אֲחֹתִי כלה לבבתני באחד (באחת קרי) מעיניך באחד ענק מצורניך (שה"ש ד ט).—ג) בת זוג למי, ולכן יאמר גם לא בבע"ח אשה אחותה במשמ' זו את זו, eine die andere; l'une l'autre; one another: חמש היריעת תהיין חברת אשה אל אֲחֹתָהּ (שמות כו ג). מקבילת הללאת אשה אל אֲחֹתָהּ (שם ה). חברת אשה אל אֲחוֹתָהּ כנפיהם (יחזק' א ט).—ד) *בלשון המפרשים, מלה דומה בצורה, במשקל, במשמעה: אין א ח ו ת למלה זאת (ר"א אבן עזרא, ויקרא יד לז).—ה) *אחת מאגודות הכומרות, Schwester (Nonne); soeur (relig.); sister (relig.): שתאסר (האשה) מפני היחוד שנתיחדה בבית ה א ח י ו ת הכומרות (הר"י קולון תשובות קס). ככל סדרי האחים ו ה א ח י ו ת הנמצאים אצל הנוצרים (ר"ע מן האד' מא' ע').

*אֲחוֹת הַשֶּׁמֶשׁ,—שם פרח: הצמח הנקרא א ח ו ת ה ש מ ש שמבטו לפאת מזרח בבקר ועולה עם השמש עד חצי היום ואח"כ יורד מעט לצד מערב (רשב"ל דורן, מגן אבות, חלק יעקב ד). ויש צמח אחד שנכר בו פועל השמש יותר מכל הצמחים ונקרא א ח ו ת ה ש מ ש ובלע"ז שולשיג"א, כי מבטו לפנות השמש ונכחה לנגדו, בבקר מביט וזקוף לצד מזרח, וכל עוד שיגבה השמש על הארץ הולך ומגביה עד חצי היום שהוא זקוף ונצב בעמוד זקוף וכל עוד שירד השמש עד הערב ונוטה לצד מערב נוטה גם הוא אחריו (רגב"ש, שער השמים ג).

אחז[1]) ממנו אַחַז, אֲחֻזָּה *אֲחִיזָה.

אָחַז[2]), פ"י, עתיד אֹחֵז, אֹחֲזָה, תֹּאחֵז, יֹאחֵז, יֹאחֶז, יֹאחֲזוּן, יֹאחֲזוּ, אֶאֱחֹז, יֶאֱחֹז, יְאחֹז, תֶּאֱחֹז, וַיֹּאחֶז,

[1]) שרש משתף לכל לשונו' השמיו'.—[2]) באשורי' אחז במשמעת לקח, תפש, נשא אשה, צפה בזהב וכסף וכו', בערב' אַחַ'דַ' a) לקח, אַחַ'דַ' ב תפש, אִתַּחַ'ד,b) ברר

a) أَخَذَ b) اِتَّخَذَ

ותאחז, ותחז, ואחז, ואחזה, יאחזמו, יאחוּך[1]. לווי אחז, אחזי אחזי[2]), אחוז, מקור אחז אחז. — תפש במהירות, fassen, ergreifen; saisir; hold, seize: באחז אותו פלשתים בגת (תהל' נו א). ויאמר לו אבנר נטה לך על ימינך או על שמאלך ואחז לך אחד מהנערים (ש"ב ב כא). אחזו לנו שעלים שעלים קטנים מחבלים כרמים (שה"ש ב יה). שאגה לו כלביא ושאג ככפרים וינהם ויאחז טרף ויפליט ואין מציל (ישע' ה כט). אשרי שיאחז ונפץ את עלליך אל הסלע (תהל' קלז ט). כמעט שעברתי מהם (מהשומרים) עד שמצאתי את שאהבה נפשי אחזתיו ולא ארפנו (שה"ש ג ד). ויאחזוהו (את שמשון) פלשתים וינקרו את עיניו (שופט' יו כא).—ועם ב אחריו: הנה אדניהו ירא את המלך שלמה והנה אחז בקרנת המזבח (מ"א א נא). שלו הייתי ויפרפרני ואחז בערפו ויפצפצני (איוב יו יב). ואני תמיד עמך אחזת ביד ימיני (תהל' עג כג). שלח ידך ואחז בזנבו (שמות ד ד). הבי המטפחת אשר עליך ואחזי בה (רות ג יה). ויאחז בדלתות שער העיר ובשתי המזוזות (שופט' יו ג). אם שנותי ברק חרבי ותאחז במשפט ידי (דבר' לב מא). ואחז בפילגשי ואנתחה (שופט' כ ו) וישלח עזה אל ארון האלהים ויאחז בו כי שמטו הבקר (ש"ב ו ו)—ועם ה בסוף ואחזה בו ואהרגהו (שם ד ו). אמרתי אעלה בתמר אחזה בסנסניו (שה"ש ז ט).—ב) החזיק ושמר בידו, halten; tenir; hold: ואחרי כן יצא אחיו (של עשו) וידו אחזת בעקב עשו (ברא' כה כו). שלש מאות אלף בחור יוצא צבא אחז רמח וצנה (דהי"ב כה ה). ואחת (שלשלת) שהוא אוחז בה מלמעלן בשביל שלא תתגלגל (תמו' ה ה). היה רכוב על החמור אם יש לו מי לאחוז בחמורו יורד ומתפלל למטן (ירוש' ברכות פר' ד, עס"מ היה רכוב). —ג) דבק ב, sich an etwas anhängen; être attaché à qqch; attach oneself to. ויאחז צדיק דרכו וטהר ידים יסיף אמץ (איוב יז ט). תרתי בלבי למשוך ביין את בשרי ולבי נהג בחכמה ולאחז[3]) בסכלות עד אשר אראה אי זה טוב לבני האדם (קהל' ב ג), ואף בעונות אבותם אתם ימקו כשאוחזין מעשי אבותיהם בידיהם (סנה' כז:). הנח דברי ואחוז דברי ר' חייא (ע"ז לו:).—ד) ביחס לדבר לא בע"ח, כשאינו מניח לדבר לפרש ממנו׳ כי שלח (הרשע) ברשת ברגליו ועל שבכה יתהלך יאחז בעקב פח (איוב יח ח-ט).—ה) צפה בעץ, belegen; revêtir; dress: ויאחז את הבית בעצי ארזים (מ"א ו י).—ובמש' נכנס ב: כי מגרעות נתן לבית סביב חוצה לבלתי אחז בקירות הבית (שם שם ו).—ו) בהשאלה, לפחד, צרה, מחלה, במשמעת פגע ב, יפל על, שלט ב, befallen, sich jem. bemächtigen; s'emparer de, atteindre; seize; שמעו עמים ירגזון חיל אחז ישבי פלשת (שמות יה יד). פחדו בציון חטאים אחזה רעדה חנפים (ישע' לג יד). ואם זכרתי ונבהלתי ואחז בשרי פלצות (איוב כא ו). ויאמר אלי (שאול) עמד נא עלי ומתתני כי אחזני השבץ (ש"ב א ט). על כן מלאו מתני חלחלה צירים אחזוני כצירי יולדה (ישעי' כא ג). מה תאמרי כי יפקד (בעל העדר) עליך ואת למדת אתם עליך אלפים לראש הלוא חבלים יאחזוך כמו אשת לדה (ירמ' יג כא). זלעפה אחזתני מרשעים עזבי תורתך (תהל' קיט נג). ועתה עלי תשתפך נפשי יאחזוני ימי עני (איוב ל יו).—ח) *אחזה בו האש, התחיל לשרף, zuverbrennen aufangen; commencer à consumer (le feu); begin to burn: כופין קערה על גבי הנר בשביל שלא תאחוז (האש) בקורה (שבת יו ז).—ט) סגר, verschliessen; fermer; close; אחזת שמרות עני נפעמתי ולא אדבר (תהל' עז ה). — י) *אחז את העינים, עשה מעשה אחיזת עינים, Gaukelspiel treiben; faire de la prestidigitation; conjure. ת"ר מעונן ר"ש אומר זה המעביר שבעה מיני זכור על העין וחכ"א זה האוחז את העינים (סנה' סה:). וכן האוחז את העינים ומדמה בפני הרואים שעושה מעשה תמהון והוא לא עשה הרי זה בכלל מעונן (רמבם הל' ע"ז יא ט).—*אחזו דם, *אחזתו חמה, שנחלה מחמת הדם, מחמת חם הקדחת, וכיוצא בזה׳ בכור שאחזו דם מזיקין לו את הדם (בכור' לג): שמואל אמר אחזתו (את הילד) חמה ממתינין לו (בהמילה) שלשים יום (ירוש' שבת סוף פר' יט). מעשה בי רבי עקיבה שאחזתו העין (ר"ל כאב עינים) והעבירו עליו כלים בשבת (שם פר' יד הל' ג).—*אחזו שד: וכבר העידו לי כי ערבי אחד אחזו שד והיה מדבר

ולקח אחד מתוך רבים. בארמית וסורית אחד. —[1]) ובכנוי יאחזוּך (רדק בפרוש).—[2]) עקבות החולם של אחז.—[3]) במקצת ספרים ולאחז (מבות לנקו הסורי, תל' הגרמני, XX).

בלשון הלועזים (רמב"ל דורן מגן אבות, עו:)

— אָחוּז, אָחֻז, — א) עי' ערך אָחוּז. — ב) כמו אחז: הנה מטתו שלשלמה ששים גבורים סביב לה מגבורי ישראל כלם אחזי חרב מלמדי מלחמה (שה"ש ג ז־ח). אהרן ושבעים זקנים אחוזין בידיו של משה (שלא להניח לו לשבר הלוחות) ולא יכלו לו (מד"ר שמות מו). — ג) מי שדבר אחז בו, ergriffen; saisi; seized: וכצפרים האחזות בפח כהם יוקשים בני האדם לעת רעה כשתפול עליהם פתאם (קהל' ט יב). — ד) מחבר ומהדק, befestigt; attaché; fastened: חור כרפס ותכלת אחוז בחבלי בוץ וארגמן על גלילי כסף ועמודי שש (אסתר א ו). — ה) *אחוז דם, מי שאחזו דם: אחוזת הדם והמעושנת וכו' (חולין נח:). — ו) *אחוז השדים, מי ששלטו בו השדים, Besessener; possédé; one possessed: וכן העיד כי ראה איש אחוז שד וקורא פרשיות מספרים (רמב"ה, הביאו רשבן דורן, מגן אבות, עו.). אם שם משמות אלהים ישים בם על מצח אחוזי השדים מידם יצילמו (אד"ס, אמת ואמונה מחזה ח).

— נֶאֱחַז, נאחז, נאחוז, האחוז, — א) נתפש, שאחזו אותו, gefangen, ergriffen werden; saisi, pris; be caught: וישא אברהם את עיניו וירא והנה איל אחר נאחז בסבך בקרניו (בראש' כב יג). כי גם לא ידע האדם את עתו כדגים שנאחזים במצודה רעה (קהלת ט יב). כל אותו היום היה אברהם רואה את האיל נאחז באילן זה וניתור ויוצא נאחז בחורש זה וניתור ויוצא נאחז בסבך זה וניתור ויוצא אמר לו הקב"ה אברהם כך עתידין בניך נאחזים בעונות ומסתבכים במלכיות (ירוש' תענית פר' ב' הל' ד). למד לשונך לומר איני יודע שמא תתבדה ותאחז (ברכ' ד. — ופרש"י תהא נאחז ונכשל בדבריך) — ב) התישב במקום, קבע שם מושבו, sich ansässig machen; s'établir; establish oneself: ואתנו תשבו והארץ תהיה לפניכם שבו וסחרוה והאחזו בה (בראש' לד י). וישב ישראל בארץ מצרים בארץ גשן ויאחזו בה ויפרו וירבו מאד (שם מז כז). ואם לא יעברו (בני גד ובני ראובן) חלוצים אתכם ונאחזו בתככם בארץ כנען (במד' לב ל). — ובמלת בתוך בלבדה בלי השם ארץ: עברו לכם אל ארץ אחזת ה' אשר שכן שם משכן ה' והאחזו בתוכנו ובה' אל תמרדו (יהוש' כב יט).

— אִחֵז, — כסה, bedecken; couvrir; cover: צרר מים בעביו ולא נבקע ענן תחתם מאחז פני כסה פרשז עליו עננו (איוב כו ח־ט).

— *הֶאֱחִיז, האחיז את האור, עשה שיאחז: ומאחיזין את האור במדורת בית המוקד (שבת א יא).

— הָאֳחַז, מֹאחז, פעול מן האחיז: ושש מעלות לכסא וכבש בזהב לכסא מאחזים (דהי"ב ט יח).

אח"ז, ר"ת אחר זה.

אחזה [1], (*אחוזה), ש"נ, מ"ר אחוזות, — א) קרקע שנאחז אדם בה, שהיא שלו לעולם, ובכלל קנין של איזה אדם, Eigentum, Besitz; possession; propriété: ויושב יוסף את אביו ואת אחיו ויתן להם אחזה בארץ מצרים במיטב הארץ (בראש' מז יא). למה יגרע שם אבינו (צלפחד) מתוך משפחתו כי אין לו בן תנה לנו אחזה בתוך אחי אבינו (במד' כז ד). — וסמי': ויאמר (אלהים) אלי הנני מפרך והרביתיך ונתתיך לקהל עמים ונתתי את הארץ הזאת לזרעך אחריך אחזת עולם (בראש' מח ד). ושדה מגרש עריהם (של הלוים) לא ימכר כי אחזת עולם הוא להם (ויקרא כה לד). — ובכנויים: וקדשתם את שנת החמשים שנה וקראתם דרור בארץ לכל ישביה יובל היא תהיה לכם ושבתם איש אל אחזתו ואיש אל משפחתו תשבו (ויקרא כה יא). — עיר אחזתו, שדה אחזתו, נחלת אחזתו: ואשר יגאל מן הלוים ויצא ממכר בית ועיר אחזתו ביבל (שם שם לג). ואם משדה אחזתו יקדיש איש לה' והיה ערכך לפי זרעו (שם כז טז). צו את בני ישראל ונתנו ללוים מנחלת אחזתם ערים לשבת (במד' לה ב). בשעה שהיה אדם מוכר שדה אחוזתו היו קרוביו מביאין חביות וממלין אותן קליות ואגוזים ושוברין לפני התינוקות והתינוקות מלקטין ואומ' נקצץ פלוני מאחוזתו (ירוש' קדוש' פ' א' הל' ה). — אחזת העיר, הקרקע שהוא קנין העיר: ואחזת העיר תתנו חמשת אלפים (אמה) רחב וארך חמשה ועשרים אלף (יחזק' מה ו). — ועבדים וכדומה: וגם מבני התושבים הגרים עמכם מהם תקנו (עבדים) וממשפחתם אשר עמכם אשר הולידו בארצכם והיו לכם לאחזה והתנחלתם אתם לבניכם

[1]) אשורית אַחְזַת, ערבי' אח'אד'ה a), קרקע שאחז

a) إخاذة

***אַחְלוֹם**, אחלומיו, — כמו א ח ל מ ה: כי הים יכיל פטדותיו ויהלומיו תרשישיו ו א ח ל ו מ י ו [1] ורפש וטיט (אגר' ר"י מווינצה, ישרון ס' תרכח דף כ).

אַחְלָמָה[2], ש"נ מ"ר אַחְלָמוֹת, אבן טובה יקרה כשתחמם באש יהיה עינה אתרוגי, Amethyst: ומלאת בו (בחשן המשפט) מלאת אבן ארבעה טורים וכו' והטור השלישי לשם שבו ואחלמה (שמו' כח יז-יט).—ולאבן זו השתמשו בהשם אחלמה סופרי זמננו.

***אַחְמָת**[3], ש"ז, מ"ר אַחְמָתִים, — מקום גניזה לכתבים קדומים וכדומה, Archiv; archives: ובדקו בבית הספרים שהאוצרות מונחים שם בבבל וכו' ונמצא מכתב של מגילה אחת שם ב א ח מ ת א [4] (פרוש מיוחס לרשי עזרא ו ב).

---

[1]) אולי רק בשביל החרוז עם יהלומיו.

[2]) ה' נוספת ולכן מלעיל כמו לילה, חלילה (יהב"י הנקדן). והיא מלה עברית, ומתרגמה בתרגום השבעים ככתוב בפנים. ואונקלוס תרגם עין עיגלא, רסע"ג פירוזג, עלי בן סלימאן אלג'זע (onix). ור"י בן גנאח אמר: פרשו בו בלשון ערבי בהרמן (כצ"ל, ובטעות נדפס ברהמן) והוא מין ממיני ה מ ו ר י ק א נקרא כן מפני שצבע האבן כצבע ההוא. עכ"ל. ואולי מקור השם אחלמה בהשם ח ל מ ו ן ביצה, עין זה הערך. והראב"ע העיד בשם חכם ספרדי וז"ל: בערבית אלחלמה והיא אבן כל מי שהיא באצבעו לעולם יראה חלומות. ע"כ. ולא מצאתי שם אלחלמה לאבן בערבי'. ולפי דעת בעל שלטי הגבורים היא האבן שקוראין בלעז אוניקס, וכתב וז"ל: ואמרו החכמים שלהם כי מי שישא האבן הזאת עליו הוא מביאו לידי דאגה ופחד ורעדה וירבה החלומות המבהילים והמריבות והמלחמות. ורבנו בחיי פרש שאחלמה היא קרישטאל בלעז ואמר וז"ל: וסגולת האבן הזאת שמחזקת הלב שלא ירך בלכתו למלחמה ולכך נקראת אחלמה מלשון חוזק. והיונים יחסו לאבן הרשומה בפנים סגולה נגד השכרות ועל שם זה קראו לו אמיטוסטוס ἀμήθυστος. והערבים יקראו לאבן זו ג'משת.

[3]) משקל אַפְעָל, אכזב, או פעלל, כמו חשמל. ועי' הערה לקמן, — [4]) בארמי': והשתכח באחמתא בבירתא די במדי מדינתא מגלה חדה וכן כתוב בגוה דכורנה (עזרא ו ב). ואמר מנחם וז"ל: פתרו בו אנשי פתרון הכלי העשוי לספרים ולאגרות וגליונים והעמידוהו מגזרת חמת מים, ואלף אשר במלה איננה עקר. ע"כ. וכן הקראי עלי בן סולימאן באגרונו: אלקמטרה וי"א באמתחת (לק'קד'). וכן הראב"ע: יש אומרים שהיא מן חמת מים או הוא שם כלי יגנזו בו כתבי הזכרונות. וכן הערוך: פי' חמת בלשון עברית. וכן העתיק הפרוש המיוחס לרש"י בעזרא שם את דברי מנחם אות באות. וכן בתרג' אמתר א ח מ י ת רעין ארון: שנית מאה ותמנן אחמיתין דנחשא מלין דהב טוב. ואעפ"י שאין ספק בדבר כי הכונה האמתית של הכותב היתה במלה א ח מ ת א לעיר הבירה של מדי שקוראין Ecbatana, מ"מ להלשון דעת מרי לשוננו אלה מספקת לקבע בה המלה בהכונה שיחסו לה.

*אח"ס בט"ע, אחד מצרופי אותיות האלפבית, שנהגו בהם לפנים מקריאי דרדקים, ובעלי האגדה השתמשו בהם לפעמים לדרשותיהם: אח"ס בט"ע גי"ף אני הם עליהם מפני שבעטו בגי"ף (שבת קד.). א ח " ס בט"ע אל תקרי אחס אלא איחוס ואין איחוס אלא לשון רחמים לשון תחנונים וכו' מלמד שאמר הקב"ה למה"ש אני בעצמי אחוס על ישראל (א"ב דר"ע נוס' ב ביה"מ ילינק ג). — ושם בגמ' שבת שאר הצרופים: דב"צ הל"ק, ומ"ר, ז"נ ש"ת.

אחר[1]), ממנו אָחוֹר, וכו' אַחֲרֵי אַחֲרֵי

אַחַר[2]), מלה תורה הזמן בשני מעשים או שני דברים מי מהם היה השני בזמן או במקום, וישמש בדרכים האלה: — א) תה"פ, adv; dann, nachher; après, ensuite; then: ואקחה פת לחם וסעדו לבכם אַחַר תעברו כי על כן עברתם על עבדכם (בראש' יח ה). ויאמר אחיה (של רבקה) ואמה תשב הנער אתנו ימים או עשור אַחַר תלך (שם כד נה). נקם נקמת בני ישראל מאת המדינים אַחַר תאסף אל עמיך (במדבר לא ב). כי ימים רבים ישבו בני ישראל אין מלך ואין שר ואין זבח ואין מצבה ואין אפוד ותרפים אַחַר ישבו בני ישראל ובקשו את ה' אלהיהם ואת דויד מלכם (הושע ג ד-ה). הכן בחוץ מלאכתך ועתדה בשדה לך אַחַר ובנית ביתך (משלי כד כז). — ועם ו בראש: ותלד (לאה) בן ששי ליעקב וכו' ותקרא את שמו זבלון וְאַחַר ילדה בת ותקרא את שמה דינה (בראש' ל יט-כא). ותגש גם לאה וילדיה וישתחוו וְאַחַר נגש יוסף ורחל וישתחוו (שם לג ז). תסגר (מרים) שבעת ימים מחוץ למחנה וְאַחַר תאסף (במדב' יב יד). וכבס בגדיו הכהן ורחץ בשרו במים וְאַחַר יבא אל המחנה (שם יט ז). ונכבשה הארץ לפני ה' וְאַחַר תשבו

---

[1]) שרש שמי. באשור' אַחְרְ, בערבי' אַחַ'ר a), בארמ' וסור' אחרא.

[2]) מהשרש השמי א ח ר. ובערב' אַחִ'ירא b)

a) أَخَّرَ b) أَخِيرًا

והייתם נקים מה' ומישראל (שם לב כב). ונחבתם שמה שלשת ימים עד שב הרדפים ואחר תלכו (יהוש' ב יו). ושמעת מה ידברו (במחנה מדין) ואחר תחזקנה ידיך (שופט' ז יא). ערב לאיש לחם שקר ואחר ימלא פיהו חצץ (משלי כ יז). — ובתחלת ענין אחרי הפסקה גדולה: ואחר באו משה ואהרן ויאמרו אל פרעה (שמות ה א).—ועם מלת כן: ושאלו (האנשים) לך לשלום ונתנו לך שתי לחם ולקחת מידם אחר כן תבוא גבעת האלהים (ש"א י ד-ה). וצוה הכהן ופנו את הבית בטרם יבא הכהן לראות את הנגע ולא יטמא כל אשר בבית ואחר כן יבא הכהן לראות את הבית (ויקר' יד לו). וישבה (האשה הלקוחה בשביה) בביתך ובכתה את אביה ואת אמה ירח ימים ואחר כן תבוא אליה (דבר' כא יג).—ועם *כך, אחר כך: בש"א מברך על היום ואחר כך מברך על היין ובה"א מברך על היין ואחר כך מברך על היום (ברכ' ח א). נכרי שקצר את שדהו ואחר כך נתגייר (פאה ד ו). ואחר כך מכניסין את השני ובודקין (סנהד' ה ד). ומתה אשתו של שני ואחר כך מת נשוי נכרית (יבמות ג ז). בן תשע שנים ויום א' שבא על יבמתו ואחר כך בא עליה אחיו (שם י ז).

ב) מלת הצטרפות, .prepos — א) להזמן, nach; après; after: ויולדו להם (לבני נח) בנים אחר המבול (ברא' י א). ויולד (שם בן נח) את ארפכשד שנתים אחר המבול (שם יא י). במספר שנים אחר היובל תקנה מאת עמיתך (ויקר כה יה). עד אשר לא תחשך השמש והאור והירח והכוכבים ושבו העבים אחר הגשם (קהל' יב ב). אחר הדברים האלה היה דבר ה' אל אברם (ברא' יה א). ויהי אחר הדברים האלה והאלהים נסה את אברהם (שם כב א). אחר הדבר הזה לא שב ירבעם מדרכו הרעה (מ"א יג לג). — ועם ל: וולדן וחלבן מותר לאחר פדיונן וכו' ולאחר מכאן נולד להם מום קבוע (חולין י ב). ר' יוחנן אמר במותר לאחר מיתה פליגין (ירוש' נדר' יא הל' ד). אמרה הריני נזירה לאחר שלשים יום (שם שם הל' ח).—ועם של: ברך על היין שלפני המזון פטר את היין שלאחר המזון (ברכ' ו ה). — ולפני פעל: ואם ישוב הנגע ופרח בבית אחר חלץ את האבנים (ויקר' יד מג). ונתן (הכהן) על כפי הנזיר אחר התגלחו את נזרו (במד' ו יט). הדבר אשר היה אל ירמיהו מאת ה' אחר שלח אתו נבוזראדן רב טבחים מן הרמה (ירמ' מ א).—ועם זה: אחר זה שלח סנחריב מלך אשור עבדיו ירושלימה (דהי"ב לב ט). —ועם אשר, ש: בארבע עשרה שנה אחר אשר הכתה העיר (יחזק' מ א). הזורק ונזכר לאחר שיצתה מידו (שבת יא ו). — ב) להמקום, במשמע' מאחורי פלוני, hinter; derrière; behind: בכור השפחה אשר אחר הרחים (שמות יא ה). ויבא (פנחס) אחר איש ישראל אל הקבה (במד' כה ח). ויקח (אהוד) את החרב מעל ירך ימינו ויתקעה בבטנו (של עגלון מלך מואב) ויבא גם הנצב אחר הלהב (שופט' ג כא-כב). והשלישית (משרי הצבא) בשער אחר הרצים (מ"ב יא ו). וירדפו חיל כשדים אחר המלך (צדקיהו) וישגו אתו בערבות ירחו (שם כה ה). ואחר הדלת והמזוזה שמת זכרונך (ישע' נז ח). קדמו שרים אחר נגנים בתוך עלמות תופפות (תהל' סח כו). אלכה נא השדה ואלקטה בשבלים אחר אשר אמצא חן בעיניו (רות ב ב).— ובמשמ' אל: וינהג (משה) את הצאן אחר המדבר ויבא אל הר האלהים חרבה (שמו' ג א).— ג) הלך אחר פלוני, הלך בדרך שהוא הלך, folgen; suivre; follow: וילך יוסף אחר אחיו וימצאם בדתן (ברא' לז יז). — ובהשאלה, שמע בקולו, הסכים עמו, עשה כמעשהו: ויכרת (יאשיהו) את הברית לפני ה' ללכת אחר ה' ולשמר מצותיו (מ"ב כג ג). וילך (יהואחז) אחר חטאת ירבעם בן נבט (שם יג ב). פרשתי ידי כל היום אל עם סורר ההלכים הדרך לא טוב אחר מחשבתיהם (ישע' סה ב). אם תטה אשרי מני הדרך ואחר עיני הלך לבי (איוב לא ז). — ועם כבוד, אחר כבוד, למען כבוד: אחר כבוד שלחני אל הגוים השללים אתכם (זכרי' ב יב). בעצתך תנחני ואחר [1]) כבוד תקחני (תהל' עג כד). ועם פעל בקר, דרש: יתור (הפרא) הרים מרעהו ואחר כל ירוק ידרוש (איו' לט ח). מוקש אדם ילע קדש ואחר נדרים לבקר (משלי כ כה). — ועם מ בראש, מאחר: אני לקחתיך מן הנוה מאחר הצאן (ש"ב ז ח). פשע וכחש בה ונסוג מאחר אלהינו (ישע' נט יג). מאחר עלות הביאו (את דוד) לרעות ביעקב עמו (תהל' עח עא).

ג) אחר ש, מאחר ש כמו הואיל, כיון, da; puisque; since: אמר ר' מאיר וכי מאחר שבקרא אחר מרבה ומקרא אחר ממעט מפני מה אני אומר

---

[1]) יש מפקפקים בנוסחה זו ומנסחים אחריך ביד, וכדומה. אך ר"י בן גנאח אמר: זה דומה למה שאומרים הערב אנחנו מאחרי עזרתך כלומר אנחנו עוזרים לך. עכ"ל.

נערך ולא מעריך (ערכין ה:). וכי מ א ח ר שאנו מחכים והוא מחכה מי מעכב מידת הדין מעכבת וכי מ א ח ר שמידת הדין מעכבת אנו למה מחכין (סנהדרין לז:). מ א ח ר ששנינו רובו של אחד כמוהו למה שנינו רוב אחד בעוף (חול' כט.). שאלה אשה חכמה את ר"א מ א ח ר שמעשה העגל שוין מפני מה אין מיתתן שוה (יומא ס"ו:). שחטו עליהן מ א ח ר שאילו בתוך הבית ואין הבית מצטרף פטור או מ א ח ר שאילו בתוך הכלי והכלי מצטרף חייב (ירוש' פסחים פר' ה הל' ד). או מ א ח ר שאין חייבין אלא בבית דין (שם שבוע' פ"ד הל' ד). וכי מ א ח ר שבקול גבוה היה מדבר ולמה לא היו שומעים (תנחומא ויקרא). וצורת כל גלגל מתחלפת לצורת הגלגל האחר א ח ר שזה יתנועע מן המזרח למערב וזה האחר מן המערב למזרח (ס' אכן תכון, מו"נ ב יט). א ח ר שזה החמר משותף לכל הגלגלים וכו' מי הוא מיחד אלה הנושאים (שם). מ א ח ר שהיה כל שנוי מדבר אל דבר וכו' א"כ מהחיוב הוא שהשנוי ימצא בפועל (ר' חסד קרשקש, פרוש למו"נ ב' הקדמ' ז). א ח ר שיש יחס בין המניע והמתנועע והכח הוא מתפשט בכל חלקיו וכו' אם כן איזו סבה הוא המונע שלא תתמיד זאת התנועה (שם הקד' יב). הם (התארים) עצמותו יתב' לא דבר זולתו א ח ר שאין לו תוארים נוספים על המהות (ר"י פיסא, מנח' קנאו' כב).—ובירוש' במקום מגו בבבלי: שבועה שנתן פלוני לפלוני ונמצא שלא נתן מ א ח ר שאין בידו לבא אין בידו לשעבר (ירוש' שבוע' ד' לה ד). — ה) כמו אָחוֹר, אַחַר היד, גַבה: המוציא בין בימינו בין בשמאלו בתוך חיקו או על כתפו וכו' לא ח ר [1]) ידו ברגלו בפיו ובמרפקו (שבת י ג). התוקע לחברו נותן לו סלע וכו' סטרו נותן לו מאתים זוז לא ח ר ידו נותן לו ד' מאות זוז (ב"ק ח ו). הכהו ב א ח ר ידו (תוספתא ב"ק ט לא). לא ח ר ידו ורגלו ד"ה פטור (גמ' שבת לב:). וכלאחר: ואי אתה מודה כ ל א ח ר ידו ורגלו שהוא פטור (שם).—ובכלל, ע"י שנוי: מפרק כ ל א ח ר יד הוא (יבמ' קיג). יונק מפרק כ ל א ח ר י ד וכו' מ"ט מתקן כ ל א ח ר י ד הוא (כתוב' ס.). — והשתמשו בזה במשמעת מן הצד, בדרך טפל: וכשאמר משה בנערינו ובזקנינו נלך אמר ראו כי רעה נגד פניכם לומר אתם רוצים לברוח כמי שטוען כ ל א ח ר י ד מדוע אתם רוצים טף וגם שלשת ימים (תולדות יצחק הרי"ן קארו נז:).

אַחֵר [1]), ת"ז, לנק' אַחֶרֶת, מ"ר אֲחֵרִים אֲחֵרוֹת, — א) איש או דבר זולת המדבר אדותיו או הידוע, anderer; autre; another: ויאמר לבן טוב תתי אתה לך מתתי אתה לאיש אחר (בראש' כט יט). ויחלם (יוסף) עוד חלום אחר ויספר אתו לאחיו (שם לז ט). ונפתחה את אמתחתינו והנה כסף איש בפי אמתחתו כספנו במשקלו ונשב אתו בידנו וכסף אחר הורדנו בידנו לשבר. אכל (שם מג כא-כב). ויחל (נח) עוד שבעת ימים אחרים ויסף שלח את היונה (שם ח י). ויתחפש שאול וילבש בגדים אחרים (ש"א כח ח). ויחפרו (עבדי יצחק) באר אחרת ויריבו (רועי גרר) גם עליה (בראש' כו כא). ויאמרו לו (אחי יפתח) לא תנחל בבית אבינו כי בן אשה אחרת אתה (שופט' יא ב). והנה שבע פרות אחרות עלות אחריהן מן היאר (בראש' מא ג). — ועם ה הידיעה: ואמר אליה ביום האחר תני את בנך (מ"ב ו כט). ואת בריתי אקים את יצחק אשר תלד לך שרה למועד הזה בשנה האחרת (בראש' יז כא). ותאמר האשה האחרת לא כי בני החי ובנך המת (מ"א ג כב).—ועם ל, מ: ושתי דלתות לאחרת (יחזק' מא כד). הרעה הגדולה הזאת מאחרת אשר עשית עמי לשלחני (ש"ב יג יו).—ובמש' לא אתה, הזולת: אשה תארש ואיש אחר ישגלנה (דבר' כח ל). — ובמשמעת משנה ממה שהיה קדם: וצלחה עליך רוח ה' והתנבית עמם ונהפכת לאיש אחר (ש"א י ו). ויהפך לו אלהים לב אחר (שם שם ט).—ובמשמ' לא שלך, נכרי: בניך ובנתיך נתנים לעם אחר ועיניך ראות וכלות (דבר' כח לב). — ב) שֵׁם, במקום איש אחר, ein Anderer; un autre; another: כי יבער איש שדה או כרם ושלח את בעירה ובער בשדה אחר (שמו' כב ד). לאמר בשדה של איש אחר. ויסב (דוד) מאצלו אל מול אחר (ש"א יז ל). לא יבנו ואחר ישב לא יטעו ואחר יאכל (ישע' סה כב). אני ה' הוא שמי וכבודי לאחר לא אתן (שם מב ח). ונסבו בתיהם לאחרים שדות ונשים יחדו (ירמי' ו יב). ביוצא מתחת יד א ח ר

---

[1]) כך בהרבה דפוסים ובכ"י ובירוש' ובהרי"ף. ובקצת דפוס' כלאחר. — ואמר הרמבם: לאחר ידו פירוש ע"ג ידו.

[1]) בערבית אַחַ'ר a), בארמית אָחֳרָן.

a) آخر

אבל מיד עצמו לאו (כתוב' כ .).— ובמשמ' זר, נכרי: אלהים אחרים שהם א ח ר י ם לעובדיהם (מכי' יתרו ו)' — דְּבַר אחר, עי' דבר.

אֵחַר[1], מ"ל אחרו אחרו אחרתם, עתיד אחר[2] (אאחר) תְּאַחֵר, תְּאַחֲרִי, תְּאַחֲרוּ, — א) לא מהר לעשות דבר, zögern,säumen;hésiter, tarder; hesitate, tarry: ולא אֵחַר הנער (שכם בן חמור) לעשות הדבר (להמול למען ישא את דינה בת יעקב) כי חפץ בבת יעקב (בראש' לד יט). כי תדר נדר לה' אלהיך לא תְאַחֵר לשלמו (דבר' כג כב). — ובלי פעל אחריו: בעד החלון נשקפה ותיבב אם סיסרא בעד האשנב מדוע בשש רכבו לבוא מדוע אחרו[3] פעמי מרכבותיו (שופט' ה כח). קרבתי צדקתי לא תרחק ותשועתי לא תְאַחֵר (ישע' מו יג) אם יתמהמה חכה לו כי בא יבא לא יְאַחֵר (חבק' ב ג). אלהים חושה לי עזרי ומפלטי אתה ה' אל תְּאַחַר (תהל' ע ו). — ועם ל אחריו: לא יְאַחֵר (אלהים) לשנאו אל פניו ישלם לו (דברים ז י). — ב) שהה זמן רב, התעכב הרבה במקום, spät bleiben, verweilen, s'attarder, rester; tarry, retard: עם לבן גרתי וָאֵחַר עד עתה (בראש' לב ה). הוי משכימי בבקר שכר ירדפו מְאַחֲרֵי בנשף יין ידליקם (ישע' ה יא). שוא לכם משכימי קום מְאַחֲרֵי שבת (תהל' קכז ב). אמר להן (אחד מבני החבורה המנויים על הפסח) אם א י ח ר ת י צאו ושחטו עלי (פסחים ט ט). א י ח ר בעמידה כדי לומר אין כאן נדר (ירוש' נדר' פר' י הל' י). — אחר עַל דבר: למי פצעים חנם למי חכללות עינים לַמְאַחֲרִים על היין לבאים לחקור ממסך (משלי כג כט-ל). — ג) פעל יוצא, zurückhalten, verspäten; retenir, retarder; to retard, delay: ויאמר (אליעזר) אלהם (לאחיה ואמה של רבקה) אל תְּאַחֲרוּ אתי וה' הצליח דרכי שלחוני ואלכה לאדני (בראש' כד נו). מלאתך ודמעך לא תְאַחֵר (שמות כב כח). אלהים אחרים שהם מ א ח ר י ן הטובה מלבא לעולם (מכי' יתרו ו). תמיד של בין הערבים בכלל מוקדם היה מה ת"ל תעשה א י ח ר בו מעשה (ירוש' יומא פר' ג הל' ג). — ד) עשה לאט לאט: ימהרו בתנועת' או י א ח ר ו (אמונה רמה 66). — ופ"י: מרצונך לא יעבירוך לא ימהרוך ולא י א ח ר ו ך (שיר היחוד ה).

— אֻחַר, פ ע ו ל, — מה שאחרו לעשותו: כשתחייב ההקזה ותחדש הקבסא אז ראוי שיאוחר ענין ההקזה עד שיתעכל המאכל ההוא (פרקי משה להרמב"ם יב). נשלח לו לא י א ו ח ר מבעת שבוע הבע"ל (קרית ספר למה"ג עט).

— מְאֻחָר, מְאֻחָרִים, *מְאֻחֶרֶת, מְאֻחָרוֹת, — א) עשוי אחרי השעה שנעשה בה דבר זולתו, später gemacht; fait plus tard; made later: פרוזבול המוקדם כשר והמאוחר פסול שטרי חוב המוקדמין פסולין והמאוחרין כשרין (שביע' י ה). רבן גמליאל אומר יש רבית מוקדמת ויש רבית מ א ו ח ר ת כיצד נתן עיניו ללוות הימנו והיה משלח לו ואומר בשביל שתלוני זו היא רבית מוקדמת לוה הימנו והחזיר לו את מעותיו והיה משלח לו ואומר בשביל מעותיו שהיו בטלות אצלי זו היא רבית מ א ו ח ר ת (ב"מ ה י). תמיד של שחר בכלל מ א ו ח ר היה (ירוש' יומא פר' ג הל' ה). שטרי חוב המ א ו ח ר י ן כשרין שהרי הורע כחו של בעל השטר שאינו טורף אלא מזמן השטר ואף על פי שלא כתבו בו שהוא מ א ו ח ר (רמבם מלוה ולוה, כג ב). ויהיו (רטובי המזג) יתר חזקי הגוף עד אחרית ימיהם מ א ו ח ר י ם מתשות כחם מזולתם (פרקי משה להרמב"ם ג).— אבל המשל אומר יותר טוב המ א ו ח ר מאשר עדן לא היה (צרור המור, אכר' סג"ע פ' מקן). — ב) מי שעושה דבר לאט לאט, langsam, träge; lent; slow: ועברת המלך הוא בעבד מ א ו ח ר התנועה ובושש ללכת באשר ישולח (רלב"ג משלי יד לה). ואמנם מי שהוא מ א ו ח ר הכעס ישקיט הריב והמדון (שם טו יח). ואמנם הסוג הלקוח מן זמן כל תנועה, הנה מיניו שלשה, ה מ ה י ר והוא אשר תשלם התנועה בו בזמן קצר, והמ א ו ח ר הפכו (קאנון א כ ג, מאמר כדפק). ויתנועעו (המים) אל הנביעה תנועה מ א ו ח ר ת (שם א כ ב). ולפי שהוא מ א ו ח ר התנועה שאינו מתנועע כי אם חלק

---

[1]) באשורית אָחַר, בערבי' אַחַ'ר a). — [2]) מפני קושי ההברה. ורוב המדקדקים סברים כי זה עתיד מבנין הקל (רד"ק ואחרים), וי"ם כי זה קל משרש יחר כמו אחר. — [3]) כמו יֶחֱמוּ, יֶחֱמָתְנִי, במקום אחרו בחירק, שעוד אמרו במ"ר אעפ"י שביחיד כבר נתמעך החירק לקול צירי, ובזמן מאוחר, אולי בפרט בלשון ההמון, פשטה זו הנטיה גם על מ"ר, ולכן נקדוה בעלי המסורה ב ס ג ו ל, שהוא הוא צ י ר י מ א ו ח ר.

a) أَخَّر

א׳ בק׳ שנה ע״כ הארץ חסרת התנועה (רשב״ג דורן מגן אבות, חלק בוסינו פרק ב). דפק מהיר ומאוחר (אוצה״ת ר״י לבלון ג א). ואריסטו אמר היה בושש ומאוחר בלקיחת העצה ומהיר בדברים המועצים (למת לדיק, אריס מודינו יח). שהוא (הכסף) מאוחר ההתכה (רד״ק יחזק׳ כב כב. — ר״ל שיותך לאט לאט) — ועי׳ עוד ערך מְאֻחָר, בע״ח מְאֻחָר, שטר מְאֻחָר. — ובהגיון, מוקדם ומאוחר: אמרו אם אין תורה אין דרך ארץ הוא מֻופת סבה מהקודם למאוחר ואמרו אם אין ד״א אין תורה הוא מופת ראיה מהמאוחר אל הקודם (ר״מ אברבנאל נחלת אבות ג). — ג) תה״פ, ״אחרי השעה הקבועה, הרגילה, רחוק מהבקר, קרוב לסוף היום: כבר מְאֻחָר. נהוג בדבור העברי בא״י.

— נִפ׳ ״נֶאֱחַר, נשאר לאחור: וכל המשכילים ורוכבים הקלים, עוזבם ברגלים לאחור נאחרים (תבוב׳ תלמי׳ דונש לתלמי׳ מנחם).

— ״הֶאֱחִיר, — דחה לאחרי כן, verschieben ; diéffrer defer : והקדים הדכא וכו׳ אמנם השפל האחירו בעבור וכו׳ (ר׳ אהרן הקראי, ע״ת קיד).

— *הָאֳחַר, עתיד יוּאֳחַר, — נדחה לאחרי כן, verschoben werden; être différé; be deferred : יואחר דבר שנאמר בו בין הערבים וכו׳ לדבר שלא נאמר בו אלא בין הערבים וכו׳ (ירוש׳ יומא פר׳ ג מ ג). — מואחר: אין מוקדם ומואחר בתורה (שם סוטה ח כב ג).

— ״הִתְאַחֵר, — א) כמו אֵחַר: בעת מפקד אל תתאחר פטר לביתך ושלם ברצון (כ״ס גני׳ יא יו). ואלמלא מקדים (הדרקון המזמן להכיש את האילה) רגע אחד או מתאחר רגע אחד מיד מתה (כ״ב יו:). עדים שקנו מיד הלוה או המוכר וכיוצא בהן ונתאחרה כתיבת השטר זמן מרובה וכו׳ ואין צריכין לומר ונתאחרה כתיבת ידינו עד יום פלוני (רמבם מלוה ולוה כג ו). קרחת יום המתחרשת מהסתימה מתאחרת ירידתה (פרקי משה להרמבם ו). ראינו שנתאחרה הבטחה זו להם אלפים של״ג שנה (רבנו בחיי, לך לך). אבל הזמן שאינו שוהה ומתאחר יותר הוא שנים עשר חדש (שם ס׳ ויחי). — ב) ״עשה דבר לאט, langsam sein ; être lent ; be slow : יש עמל ויגע וכדי בן הוא מתאחר (כ״ס גני׳ יא יא). מהם שהממהר התנועה למעלה מן המתאחר התנועה ומהם מה שהמתאחר התנועה למעלה מן הממהר (ס׳ אבן תכון, מו״נ ב יט). — ג) בא אחריו, nach jem. kommen ; venir après; follow after : ולמוליד ראשית וקדימה ואם יֵראה מתאחר הנה הוא ימשול ראשנה על החומר (ר״י אבן תכון, כוזרי יב). שניהם ידעו שמציאותם (של השכלים הנפרדים) לא התאחר בזמן למצאת כסא הכבוד (ר״ש אבן תכון, יקוו המים). אבל הרִאשון הוא אמור על הקדמון בזמן בלבד מבלי שיהיה הקדמון ההוא סבה למתאחר אחריו (ר״י חריזי מו״נ ב לא). ומזה הצד היה לחכמת הדקדוק הזה יתרון מעלה ושלמות על חכמת הרפואות עם ששתיהן יודע בהן הקודם מהמתאחר (ר״י דורא, מעשי אפוד ח). ולחוזק הספיקות הנופלות בזה הדרוש (השגה באישי המין) לא סרו הקודמים מלספק בו ולא יסורו המתאחרים (רלב״ג, איוב הקדמה). כי אין המתאחר מתחייב בהכרת מהקודם (ר״מ נרבוני, ד״ת לט). — ד) בא אחריו, במקום: folgen;suivre follow : כי כל תיו התפעל מנהגו להיות קודם פא הפועל כמו והתגדלתי והתקדשתי רק אם יהיה הפא אחד מאותיות השריקה יתאחר התיו (צחות, קמו :).

*אָחַר [1]) פ״ע, עתיד, יֶאֱחַר, תֶּאֱחַר, — היה ברתיחת הדם, פרזל, היה בחרי אף מתקף תאוה או כעס ורץ ונשך והכה כמו בשגעון, wüten ; être en fureur, en frénésie ; be frantic : גמל שחיה אוחר [2]) בין הגמלים ונמצא אחד גמל מת חייב בידוע שזה המיתו (תוספת׳ ב״ק ג, גמ׳ ב״ב לג.).

*אַחְרָאִי, עי׳ אַחְרָי.

∞אַחֲרָה[3]), ש״נ, רתיחת הדם, התרגשות עצומה עד שגעון מתקף תאוה או כעס, Wut, Wahnsinn; frénésie fureur ; frenzy.

---

[1]) מלה עברית: ובשאר לשונות השמיות אין לה אחות. — [2]) ר״נ בעל הערוך: נוחר בנשיכה והורג. — וזקנו של רש״י אעפ״י שטעה בגזרו פעל זה מן אחור, מ״מ בגוף הכונה הרגיש היטב ויפרש: וסתם בהמות בשעת תשמיש משתגעין ומכין הזכרים זא״ז. והוא הוא מעמד סערת הרוח הנזכר בפנים. וקוהוט הביא לדמיון את הפעל הערבי עהר a), אך שרש זה משמש בערבית רק למושג הפריצות, ולא להתרגשות — ורשאים אנו לגזור מפעל זה השם אַחֲרָה, כמו אַהֲבָה מן אהב.

[3]) משקל אַהֲבָה, אַהֲדָה, מן הפעל אָחַר, עי׳ מד״מ שם.

---

a) عهر

אַחֲרוֹן[1], ת"ז, לנק' אַחֲרוֹנָה, אַחֲרֹנָה, מ"ר אַחֲרוֹנִים, אַחֲרֹנִים, אַחֲרוֹנוֹת, אַחֲרֹנוֹת, — א) מי שהוא אחר האחרים, אחר הקדמים לו, Letzter; dernier; the-latter: והיה אם לא יאמינו (העם) לך ולא ישמעו לקל האת הראשון והאמינו לקל האת הָאַחֲרוֹן (שמות ד ח). ויצאה (האשה הגרושה) מביתו (של בעלה) והלכה והיתה לאיש אחר ושנאה האיש הָאַחֲרוֹן וכו' לא יוכל בעלה הראשון אשר שלחה לשוב לקחתה (דברים כד ב-ד). היטבת חסדך הָאַחֲרוֹן מן הראשון (רות ג י). הראשון אכלו מלך אשור וזה הָאַחֲרוֹן עצמו נבוכדראצר מלך בבל (ירמ' נ יז). דברו אל זקני יהודה לאמר למה תהיו אַחֲרֹנִים להשיב את המלך אל ביתו (ש"ב יט יב). ואלה דברי דוד הָאַחֲרֹנִים (שם כג א). — ולנק' אחרונה -רֹנה: בן ננס אומר וכי מפני שהיא (האשה רביעית) אחרונה נשכרה (כתו' י ס). אם תשמע לי עשה את האחרונה ראשונה (ילקוט הוש', פסוק שובה ישראל). ואשר יראה לי מדברי אריסטו שהתכלית האחרונה אצלו לאלה המינים הוא התמדת ההויה וההפסד (מו"נ ג יג). אלו כלן תכליות אחרונות (שם שם). נמצא טלה גולה בשתי שעות אחרונות בלילה (ר"ה רפי יא:). — וסתם אחרונים, האנשים מהדורות האחרונים: אני ה' ראשון ואת אַחֲרֹנִים אני הוא (ישע' מא ד). על יומו (של הרשע) נשמו אַחֲרֹנִים וקדמנים אחזו שער (איוב יח כ). לבן של ראשונים כפתחו של אולם ושל אחרונים כפתחו של היכל (עירובין נג.). — ועם ה הידיעה סתם, במשמעת החכמים של הדורות האחרונים: ותשבו קצת משכילי האחרונים מהמדברים שהוא (אריסטו) התיר זה הספק (ר"ש אבן תבון, מו"נ ב יד). והגשם נאמר על אלה הגשמים אשר אתנו ועליהם בהשתתף השם כמו שבארו האחרונים (שם יט). רוב הראשונים והאחרונים ז"ל הסכימו בזה (ריב"ש שו"ת קז). מה אעשה שלא מצאתי כן לאחד מן הראשונים והאחרונים ז"ל שיאמר כן (שם שם). תקנה וגזרה שתקנו האחרונים ז"ל להרחקה יתירה (שם קס"ג). והסכימו כל האחרונים ז"ל דקימא לן כרבא וכו' (שם ק"ע).

וזאת הרפואה לקצת הקדמונים הלכו אחריה קצת האחרונים (קאנון ד א). שלפעמים הפוסקים חולקים על הגאונים והולכים אחרי האחרונים (רמ"א שו"ע חו"מ כה ב). וכבר הסכימו האחרונים הגדולים שבדורינו (מרד' יפה, לבוש חו"מ, דיינים א ו). — ב) מי שעומד מאחור, Hinterer; qui est derrière; the one behind: וישם (יעקב) את השפחות ואת ילדיהן ראשנה ואת לאה וילדיה אַחֲרֹנִים ואת רחל ואת יוסף אַחֲרֹנִים (בראש' לג ב). — ומשל: אחרון אחרון חביב (מד"ר בראש' עח). — ים הָאַחֲרוֹן, שממערב לארץ ישראל, שמאחורי האיש העומד ופניו מזרחה: מן המדבר והלבנון מן הנהר נהר פרת ועד הים הָאַחֲרוֹן יהיה גבלכם (דבר' יא כד). והדחתיו (את הארבה) אל ארץ ציה ושממה את פניו אל הים הקדמני וספו אל הים הָאַחֲרוֹן (יואל ב כ). — ג) מי שעתיד לבא אחרינו, künftig; futur; future: ואמר הדור הָאַחֲרוֹן בניכם אשר יקומו מאחריכם (דבר' כט כא). אין זכרון לראשנים וגם לָאַחֲרֹנִים[1]) שיהיו לא יהיה להם זכרון (קהלת א יא). — ובמשמעת זה האחרוני: והחליקו רגליה האחרונות (הרוקח סי' שפח). — בָּאַחֲרֹנָה, תה"פ, — במשמעת אחרי כלם, בסוף, nachher, zuletzt; après, à la fin; at last: ידך תהיה בו (בהמסית) בראשונה להמיתו ויד כל העם בָּאַחֲרֹנָה (דבר' יג י). וסרני פלשתים עברים למאות ולאלפים ודוד ואנשיו עברים בָּאַחֲרֹנָה עם אכיש (ש"א כט ב). ויקרא אבנר אל יואב ויאמר הלנצח תאכל חרב הלוא ידעתה כי מרה תהיה בָּאַחֲרוֹנָה (ש"ב ב כו). אך עשי לי משם עגה קטנה בראשנה והוצאת לי ולך ולבנך תעשי בָּאַחֲרֹנָה (מ"א יז יג). באחרונה ירד פרעה וטבע (מכי' בשלח ב ו). שלא נתן להם (הקב"ה לישראל בשר) אלא באחרונה (שם ד א). — לָאַחֲרֹנָה: כל הפקדים למחנה דן וכו' לָאַחֲרֹנָה יסעו לדגליהם (במד' ב לא). — ובמשמעת בעתיד, künftig; dans l'avenir; in the future: וגם לאחרנים שיהיו לא יהיה להם זכרון עם שיהיו לָאַחֲרֹנָה (קהל' א יא).

אַחַר, אַחֲרִית, וכו', במקומם.—

*אֲפִיקוֹמָן, המאכל האחרון בליל הסדר, ובכלל כל מאכל הבא לקנוח סעודה.

---

[1]) בערבית אַחִ'ר a), משרש אחר המשתף לכל הלשונות השמיות.

a) آخر

[1]) בקצת ספרים כ"י לָאַחֲרֹנִים (ש' פינסקר, נקוד' האשורי, חל' הגרמני, דף כ).

גָּמַר, כָּלָה, תָּמַם, *סִיֵּם, במקומם.

זָנָב, האחרון לכל דבר. —

זְקוּנִים, ילד זקונים, האחרון.

*חֲתִימָה, חתימת הספר, הפרק האחרון, הדברים האחרונים.

מְאַסֵּף, לכל המחנות, הגדוד האחרון בצבא.

סוֹף, סוף הדבר.

עָלֵינוּ, האחרונה בתפלות הקבועות המתחלת „עלינו לשבח" וכו'. — עָקֵב, *הִתְעַקֵּב, הלכו איש אחרי רעהו.

*פָּטַר, הִפְטִיר, קרא הפטרה, הפרשה מהנביאים שהיא הפסקה האחרונה בקריאת התורה בצבור, בבהכ"נ.

צָעִיר, הצעיר, האחרון בילדים.

קֵץ, קִיצוֹן, קָצֶה, וכו' עין במקומם.

שְׁאָר, שְׁאֵרִית, נותר, יתר, מה שנשאר באחרנה.

ת, אות האחרנה באלף בית.

*אַחֲרוֹנִי, ת"ז, לנק' ־רוניה ־נית, מ"ר אַחֲרוֹנִיים, אַחֲרוֹנִיּוֹת, — כמו אַחֲרוֹן: עלץ בנערה אהרונית אחרונית (עירוב' נג:). אם תשמע לי עשה את האחרוניה ראשונית (פסקתא רכתי דפוס פרלג, בוכה ישראל). וחמרי הגשמים המרכבים הרכבה אחרונית (ר"מ אבן תבון מו"כ א עג).

*אַחֲרוֹנִית, ש"נ, — חלק האחור. החכמה היא הצורות האצורות באחרונית הראש (ראב"ע, שמות לא ג).

אַחֲרֵי [1], בכנויים אַחֲרַי אַחֲרֶיךָ, אַחֲרַיִךְ, אַחֲרָיו, אַחֲרֶיהָ, אַחֲרֵינוּ, אַחֲרֵיכֶם־כֶן, אַחֲרֵיהֶם־הֶן, — מלת היחס ותה"פ כמו אַחַר.

א) להזמן: ויהיו ימי אדם אַחֲרֵי הולידו את שת (בראש' ה ד). וה' אמר אל אברם אַחֲרֵי הפרד לוט מעמו (שם יג יד). ותצחק שרה בקרבה לאמר אַחֲרֵי בלתי היתה לי עדנה (שם יח יב). — ועם שמות: ותלד שרה אשת אדני בן לאדני אַחֲרֵי זקנתה (שם כד לו). ויהי אַחֲרֵי הדברים האלה ויאמר ליוסף (שם מח א). — ועם פעל עבר: אַחֲרֵי נמכר גאלה תהיה לו (ויקרא כה מח). ויהי אַחֲרֵי הסבו אתו (את הארון) ותהי יד ה' בעיר (ש"א ה ט). — ועם ה הידיעה עם הפעל: חזון נראה אלי אני דניאל אַחֲרֵי הַנִּרְאָה אלי בתחלה (דני' ח א). — ועם ו בראש: ואם ישוב הנגע ופרח בבית אחר חלץ את האבנים וְאַחֲרֵי הקצות את הבית וְאַחֲרֵי הטוח (ויקרא יד מג). וְאַחֲרֵי מות הכהן הגדל ישוב הרצח אל ארץ אחזתו (במד' לה כח). — ועם אשר: ויהי מקצה שלשת ימים אַחֲרֵי אֲשֶׁר כרתו להם ברית (יהושע ט יו). ויהי מימים רבים אַחֲרֵי אשר הניח ה' לישראל (שם כג א). וכלה (אלהים) אתכם אַחֲרֵי אֲשֶׁר היטיב לכם (שם כד כ). — ועם כַּאֲשֶׁר: והשער (של יריחו) סגרו אַחֲרֵי כַּאֲשֶׁר יצאו הרדפים (שם ב ז). — ועם מלת כֵּן: עוד נגע אחד אביא על פרעה ועל מצרים אַחֲרֵי־כֵן ישלח אתכם מזה (שמות יא א). ויכם יהושע אַחֲרֵי־כֵן וימיתם (יהוש' י כו). ויהי אַחֲרֵי־כֵן ויאהב (שמשון) אשה בנחל שורק (שופט' יו ד). כי הוא (שמואל) יברך הזבח אַחֲרֵי־כֵן יאכלו הקראים (ש"א ט יג). ויקם

[1]) רד"ק: והקבוץ מן אחר אַחֲרֵי מות משה, ע"כ. וכן גזנ' ואֶוַלר ואחר', וסובר אֶוַלד כי זו היא הצורה הראשונה של מלה זו, ואחרי כן נתקצרה ואמרו גם אַחַר, והביא קֶניג ראיה לדעה זו כי במשנה נהוג בלי כנויים רק אַחַר ולא אחרי (ואף שבמכילי' נהוגה אחרי, אולי הוא חקוי ללשון המקר'). אך ברט הרבה לטען על זה (כהעתון ZDMG כרך מכ), והשיג על דעת המדקדקי' שסוברי' כי צורת אחרי, כמו צורת אֱלֵי, עֲדֵי, תחתיו, וכיוצא בהן היא צורת מ"ר. כי מלבד שאין טעם למ"ר זה, עוד קשה שמ"ר של תַּחַת צ"ל, לפי דעתו, לא תַּחְתָּיו אלא תְּחָתָיו. ואעפ"י שכבר העיר מילר על זה והביא מ"ר עֲשָׂרִים ולא עֶשְׂרִים, ויש עוד בבדומה לזה, אעפי"כ לא נתקררה דעת ברט בזאת והחליט כי צורה זו של אַחֲרֵי ושאר המלות הדומות לה נולדה מטעות הלשון עפ"י הקש עם מלות אחרות, כמו עֲלֵי, שזו היא צורת סמי' יחיד שלה עפ"י הדקדוק, כי תחלתה היתה עֲלַי כמו מְתַי, וכמו שְׂדֵי סמי' יחיד לא מן שָׂדֶה, אלא מן שָׂדַי, ואחרי כן כאשר חדלה מהלשון צורה עתיקה זו של שמות בסוף ־י, ולא נשאר מהן אלא מלים אחרות, נדמה לה להלשון כי הסוף ־ֵי הוא סוף מיוחד למלות הטעם, ותחברהו גם למלות טעם אחרות כדומה להן, ותבנה אַחֲרֵי עפ"י הקש עם לִפְנֵי. וכבר דחה קניג (ח"ב מח) טענותיו של ברט, וגבב ראיות לחזק דעת המדקדקים שהחזיק בה גם לגרד (Symitica II, 101), כי למושג של חלל האויר והזמן השתמשה הלשון במ"ר. והסכים לזה גם גזנ' קויץ (GK § 103 n). ולמבר (REJ. XLIII,212) סובר כי ־ֵי היא סי' הנקבה הקדום שהיה בלשון עברית כמו שהוא נהוג עוד בערבית. — וידוע כי בעלי המדרש ראו הבדל גם במשמעות בין אחר ואחרי, שר' יודן אמר בכל מקום שנאמר אחרי סמוך ואחר מופלג ור' הונא אמר בכל מקום שנאמר אחר סמוך אחרי מופלג (מד"ר בראש' מד). אבל אין השמוש בתנך בשתי המלים האלה מצדיק הבדל זה.

דוד אחרי־כן ויצא מן המערה (שם כד ט). ויהי אחרי־כן וישאל דוד בה' (ש"ב ב א). ויהי אחרי־כן ולאבשלום בן דוד אחות יפה ושמה תמר (שם יג א). — ועבדום (את ישראל) וענו אתם ארבע מאות שנה וגם את הגוי אשר יעבדו דן אנכי ואחרי־כן יצאו ברכש גדול (בראש' טו יג-יד). כי אמר (יעקב) אכפרה פניו (של עשו) במנחה ההלכת לפני ואחרי־כן אראה פניו (שם לב כא). — ועם הכנויים: ועתה השבעה לי בה' אם תכרית את זרעי אחרי (ש"א כד כב). ויאמר נתן אדני המלך אתה אמרת אדניהו ימלך אחרי (מ"א א כד). והקמתי את בריתי ביני ובינך ובין זרעך אחריך לדרתם (בראש' יז ז). הנה נתתי לך לב חכם ונבון אשר כמוך לא היה לפניך ואחריך לא יקום כמוך (מ"א ג יב). נכסי לך ו א ח ר י ך ירש פלוני ואחרי א ח ר י ך ירש פלוני (ב"ב קכט:). כי עד הוא (המזבח) בינינו וביניכם ובין דרותינו אחרינו (יהוש' כב כז). לפניו (לפני הארבה) לא היה כן ארבה כמהו ואחריו לא יהיה כן (שמו' י יד). ואני הנני מקים את בריתי אתכם ואת זרעכם אחריכם (בראש' ט ט). ומולדתך אשר הולדת אחריהם לך יהיו (שם מח ו). התשועות שעברו היה א ח ר י ה ם שעבוד אבל התשועה העתידה אין א ח ר י ה שעבוד (מכי' בשלח, שירתא, א). — ועם מ בראש: ואמר הדור האחרון בניכם אשר יקומו מאחריכם (דבר' כט כא). ועם ל בראש: מעשה בבלוריא שטבלו מקצת שפחותיה לפניה ומקצת ל א ח ר י ה ובא מעשה לפני חכמים ואמרו את שטבלו לפניה בנות חורין ל א ח ר י ה משועבדות (מכי' בוא, פסחא, טו). — *אחריך במשמעת כלום, בתשובה על שאלה מה דבר חדש שמעתם: כבר שבתו תלמידים ביבנה ולא שבת שם רבי יהושע וכשבאו תלמידיו אצלו אמר להם מה דברים היה לכם ביבנה אמרו לו א ח ר י ך[1] רבי אמר להם ומי שבת שם אמרו לו ר' אלעזר בן עזריה אמר להם אפשר ששבת שם ר' אלעזר בן עזריה ולא חרש לכם דבר (מכי' בוא, פסחא, טז)

ב) להמקום: ותקם רבקה ונערתיה ותרכבנה על הגמלים ותלכנה אחרי האיש (בראש' כד סא). ויצו (יעקב) גם את השני גם את השלישי גם את כל התלכים אחרי העדרים (שם לב כ). שלא אמרו למשה היאך אנו יוצאים במדבר שאין בידינו מחיה לדרך אלא האמינו והלכו א ח ר י משה (מכי' בשל' ב ג). ויאמר אליו (לאברהם) העבד אולי לא תאבה האשה ללכת אחרי אל הארץ הזאת (שם כד ה). אשר קרך (עמלק) בדרך ויזנב בך כל הנחשלים אחריך (דבר' כה יח). התקשר רים בתלם עבתו אם ישדד עמקים אחריך (איו' לט י). הנה עודך מדברת וכו' ואני אבוא אחריך ומלאתי את דבריך (מ"א א יד). ויצא אליהם לוט הפתחה והדלת סגר אחריו (בראש' יט ו) ויפן בנימן אחריו והנה עלה כליל העיר השמימה (שופט' כ מ). לא ישכור אדם את הפועלים ע"מ שילקוט בנו א ח ר י ו (פאה ה ו). ותצאן כל הנשים אחריה בתפים ובמחלות (שמות טו כ). ומדד ארך הבנין אל פני הגזרה אשר על אחריה (יחזק' מא טו). מנחה היא שלוחה לאדוני לעשו והנה גם הוא אחרינו (בראש' לב יט). ואתכם אזרה בגוים והריקתי אחריכם חרב (ויקרא כו לג). עברו לפני הנני אחריכם באה (ש"א כה יט). והנה שבע שבלים דקות ושדפות קדים צמחות אחריהן (בראש' מא ו). וישבו המים ויכסו את הרכב ואת הפרשים לכל חיל פרעה הבאים אחריהם בים (שמות יד כח). — ועם הפעלים רדף, הביט, זנה, נטה: ולא רדפו אחרי בני יעקב (בראש' לה ה). חרב יד שעשה פרעה לרדוף א ח ר י ישראל (מכי' בשלח ב א). אל תביט אחריך (בראשי' יט יז). והביטו אחרי משה (שמות לג ח). ולקחת מבנותיו (של עם הארץ) לבניך וזנו בנתיו אחרי אלהיהן והזנו את בניך אחרי אלהיהן (שם לד טז). ויט לבם (של בעלי שכם) אחרי אבימלך (שופט' ט ג). — ועם פעל מלא, מלא אחרי פלוני, עשה רצונו: בלתי כלב בן יפנה הקנזי ויהושע בן נון (הם יראו את הארץ) כי מלאו אחרי ה' (במד' לב יב).— ועם מ בראש מאחרי מאחריך, מאחריו מאחריה: כי יסיר את בנך מאחרי ועבדו אלהים אחרים (דברים ז ד). ולא יראה (אלהים) בך ערות דבר ושב מאחריך (שם כג טו). ואזניך תשמענה דבר מאחריך[1] לאמר זה הדרך לכו בו (ישעי' ל כא). ותבט אשתו (של לוט) מאחריו ותהי נציב מלח (בראש' יט כו). שים לך ארב לעיר מאחריה (יהוש' ח ב). ויסע מלאך האלהים ההלך

[1]) הכונה ב ר ו ר ה על פי ענין השיחה בין הרב ותלמידיו אך אין לעמד על עקרו של דבר באיזה דרך בא אופן דבור זה. ומה שפרש שם בעל זה ינחמנו: כל מה ששמענו היה אחריך כלומר כבר שמענו זה ממך הדבר, ע"כ, אינו מסכים לכונת הדברים.

[1]) דר' ו' בכר מנסח מאשריך (REJ. XLII).

לפני מחנה ישראל וילך מאחריהם ויסע עמוד הענן מפניהם ויעמד מאחריהם (שמות יד יט). לאחד שהיה מהלך בדרך והיה מנהיג את בנו לפניו באו לסטים לשבותו מלפניו נטלו מלפניו ונתנו ל א ח ר י ו בא הזאב מ א ח ר י ו נטלו מ א ח ר י ו ונתנו מלפניו (מכי' בשלח ב ד). ועם של: שלפניו אינו שכחה ו ש ל א ח ר י ו שכחה (פאה ו ד).

ג) עם מלת אשר, אחרי אשר, תורה סבת הדבר, במשמעת יען, הואיל, כיון, ; eimmal da ; puisque since : ויאמר מפיבשת אל המלך גם את הכל יקח אחרי אשר בא ארני המלך בשלום (ש"ב יט לא).

אחרי מות, קדושים אמ'ר, מ'של המוני מיוסד על סדר פרשיות התורה אחרי מות בני אהרן, קדושים תהיו, אמר אל הכהנים, ור"ל אחרי מותו של אדם הכל מספרים בשבחו: והשבנו להיות אחרי מות קדושים (עמנ' מחברת כא). — ובמשמעה אחרת השתמש בזה ר' שמואל ארקולטי: וגם אחרי מות קדושים אומר למזמותי (דגל אהבה, ויגילים פיא).

אחרי[1], אחרי, אחראי, ת"ז, מ"ר אחרים אחראים, — א) מי שנסוג אחור, ההפך מן מתקדם: מוכיח אדם אחרי[2]) חן ימצא ממחליק לשון (משלי כח כג). ואמר המשורר: בי איך אחי משכיל ואיש שכל אריב ואוכית אנוש אחרי (ר"מ בן עזרא, תרשים ו). — ב) *מי ש א ח ר י ו ת איזה דבר מוטלת עליו[3]), verantwortlich ; responsable ; responsible : לא אמר (אחד מבני החבורה שנמנתה על קרבן פסח) להן (להחבורה שישחטו או לא ישחטו הפסח) ולא אמרו לו אינן א ח ר א י ן זה לזה (משנה פסחים ט ט, — ר"ל אינם יכולים לתבע זמ"ז כלום). הנותן לפונדקית מעשר את שהוא נותן לה ואת שהוא נוטל ממנה מפני שחשודה לחלוף א"ר יוסי אין אנו א ח ר א י ן לרמאים (דמאי ג ה). — ועם שתי יודים: ואין אנו א ח ר י י ם לרמאים (ירוש' מעשר' ה נא ד). — ובמקח וממכר: נפל על גבי חבירו והזיק התחתון בעליון העליון חייב והעליון בתחתון התחתון פטור אם אמר לו קבליני שניהם א ח ר א י ן זה לזה (תוספתא ב"ק ב). — ומי שחייב לשלם ב ע ד חברו: שנים שלוו מאחד אע"ג דלא כתבין א ח ר א י ן וערבאין זה לזה א ח ר א י ן וערבאין ז"ז (ירוש' שבועות, ריש פ"ה). היה עליהן (על השותפין) חוב לאחר אם אינן א ח ר א י ן זל"ז חולקין (רמב"ם הלכ' שלוחין ושותפין ד ד). — ובדברים לא בע"ת, דבר שממנו גובים: מי שמת והניח שומרת יבם והניח נכסים במאה מנה אעפ"י שכתובתה אינה אלא מנה לא ימכור שכל נכסיו א ח ר א י ן לכתובתה (כתוב' פא:).

***אחריות**[1]), ש"נ, עמידה אחרי אדם או דבר לבוא במקומו, לשלם בעדו, ; Sicherheit, Bürg= schaft ; garantie ; securety. נכסים שיש להם א ח ר י ו ת, קרקעות, ונכסים שאין להם א ח ר י ו ת, הם מטלטלים וכדומה: נכסים שיש להם א ח ר י ו ת נקנין בכסף ובשטר ובחזקה ושאין להם א ח ר י ו ת אין נקנין אלא במשיכה (קידושין א ה). מצא שטרי חוב אם יש בהן א ח ר י ו ת נכסים לא יחזיר שב"ד נפרעין מהם אין בהן א ח ר י ו ת נכסים יחזיר שאין ב"ד נפרעין מהם (ב"מ א ו). עבר הרגל ולא חג אינו חייב באחריותו (חגיגה א ו). הגונב טלה מן העדר והחזירו ומת או גנב חייב ב א ח ר י ו ת ו (ב"ק יח). אלא שהנדרים מתו או נגנבו חייבים ב א ח ר י ו ת ם ונדבות מתו או נגנבו אין חייבים ב א ח ר י ו ת ם (קנים א א). ר"ט אומר ישתמש בהן (בהדמים) לפיכך אם

---

[1]) משקל מהרי הנטפתי (ש"ב כג כח) נחרי הבארתי (שם שם לז) וכן בלגי, חלדי, שבתי, בילי. — [2]) זה אחד מהפסוקים שלא מצאו בו המפרשים ידיהם ורגליהם, ולכן יש מפקפקים בנוסחה זו. אך כבר החליט ר"י בן גנאח אחרי לשם תאר, וכתב בהרקמה וז"ל: מוכית אדם אחרי פרושו מוכיח האדם החורט. ובסהש"ר אמר: פירושו מוכיח האדם החולק כלומר הנוטה מן הישרה. וכן הרי"ק. והרד"ק: ואדוני אבי ע"ה פירש אחרי שם תאר ופירושו מוכיח אדם שהוא נסוג אחור (רד"ק, שרשים ערך אחר). וגם אולסה' אינו מנכר אפשרות ש"ת אחרי מן אחרי כמו לפני (הוא ההיכל לפני (מ"א ו יז), אעפ"י שיש מגיהים, לפי קצת נוסח' של תרג' היוני, לפני הדביר) ובתלמ' לפני ולפנים. וכן שטדה (§ 301), קניג (ב' קיט). — [3]) מן אחר, כי האחראי כמו עומד מ א ח ר י האיש או הדבר שאחריותו עליו. ובער' כפיל a) כנראה מן כפל b) שר"ל אחור, ואכתפל c) שם אותו מאחוריו.

a) كَفِيل b) كَفَل c) إِكْتَفَل

והסכימו שתי הלשונות בענין זה לא בהשרש כי אם בהמושג, וזו אחת מהלכות הגדולות בחכמת הלשונות כי לפעמים צריך לחפש הדמיון בין שתי לשונות לא בגוף המלה כ"א בהרעיון, בהדרך שבחרו ליצר להן מלה למושג מן המושגים.

[1]) עין הערה לערך הקדם.

אבדו חייב באחריותן ר"ע אומר לא ישתמש בהן לפיכך אם אבדו אין חייב באחריותן (ב"מ ג ז). ר"ש אומר קדשים שהוא חייב באחריותן יש להן אונאה (שם ד ט). המוכר יין לחברו והחמיץ אינו חייב באחריותו (ב"ב ו ג). אומר היה רבי מאיר שטר חוב שאין בו אחריות נכסים אין גובה לא ממשעבדי ולא מבני חרי (ב"מ יג:). הרי עלי עולה ע"מ שלא אתחייב באחריותה (מנחות קט.). שטר שכתוב בו ואחריות שקבל עליו פלוני הוא בשביל הספינה (ר"מ מלוה, תשו' ע). המקבל עליו אחריות נכסים דרך ים (רשב"ם ח"מ ר"כ).—ובמשמ' סכנה: (פי' המלה זיונא) יציאה ואחריות (רש"י כתו' סו:). וא"ל ראובן איך אמרת שאתה יכול להבריחה וא"ל שמעון ירחם ה' וא"ל ראובן אם עשית כן פעם אחרת איני רוצה שתהיה סחורתי בכל כך אחריות כמו שאתה אומר (רשב"א, ד ה). — ובהשאלה: אמרו לו (לר"ע) אין כאן זבין מעתה אמר להם אין אחריות זבים עליכם (זבים ב ב). אמר משה להקב"ה למה אתה כועס לא בשביל תורתך באחריותי היא שאני וחבירי נקיים אותה (מד"ר שמות פ' מג).

אַחֲרִית, ש"נ, סמי' אַחֲרִית, כנוי אַחֲרִיתִי, אַחֲרִיתְךָ, — א) הקצה האחרון מן הדבר, Ende; fin; end: עיני ה' אלהיך בה (בארץ ישראל) מרשית (מראשית קרי) השנה ועד אחרית שנה (דברים יא יב). טוב אחרית דבר מראשיתו (קהל' ז ח). — ובפרט אחרית חיי האדם, גורלו האחרון: וה' ברך את אחרית איוב מראשתו (איוב מב יב). תמת נפשי מות ישרים ותהי אחריתי כמהו (במדב' כג י). והיה ראשיתך מצער ואחריתך ישגה מאד (איוב ח ז). ראשית גוים עמלק ואחריתו עדי אבד (במד' כד כ). אסתירה פני מהם אראה מה אחריתם (דבר' לב כ). — ב) הזמן שעתיד לבא, die nachfolgende zukünftige Zeit; le temps futur; future time: המוליכך במדבר הגדל והנורא וכו' למען ענתך ולמען נסתך להיטבך באחריתך (דבר' ח טז). ונהמת באחריתך בכלות בשרך ושארך (משלי ה יא). שמע עצה וקבל מוסר למען תחכם באחריתך (שם יט כ).— ויאמרו במשמעה זו באחרית הימים, לאמר בזמן רחוק: האספו ואגידה לכם את אשר יקרא אתכם באחרית הימים (בראשית מט א). לכה איעצך אשר יעשה העם הזה לעמך באחרית הימים (במד' כד יד). באחרית הימים ושבת עד ה' אלהיך (דבר' ד ל). והיה באחרית הימים נכון יהיה הר בית ה' בראש ההרים (ישע' ב ב). והיה באחרית הימים אשוב את שבית עילם (ירמ' מט לט). —ג) שארית, מה שנשאר אחרי חרבן וכדומה, der Rest; le reste; the remainder: הך הכפתור וירעשו הספים ובצעם בראש כלם ואחריתם בחרב אהרג (עמוס ט א). כי הנה ימים באים עליכם ונשא אתכם בצנות ואחריתכן בסירות דוגה (שם ד ב). בניך ובנותיך יקחו (האויבים) ואחריתך תאכל באש (יחזק' כג כה). אל יהי לו (להרשע) משך חסד ואל יהי חונן ליתומיו יהי אחריתו להכרית בדור אחר ימח שמם (תהלים קט יב-יג).—ובמשמעה תולדה, תוצאה: אם תחשב לחתך דבר מן הגוף כוון ג' כוונות וכו' ג' בשתבטח באחרית ואמנם האחרית יהי' בג' כוונות א שיתברר לך שכונתם תשלם בהכרה (פרקי משה טו לה:).

***אַחֹרַנִּי**, אֲחוֹרַנִּי, ת"ז, נקב' אֲחוֹרַנִּית, מ"ר אֲחוֹרַנִּים אֲחֹרַנִּיּוֹת.—הנמצא, העומד מאחור, והנסוג אחור: האדם האחורני (הקדמה מסקל פעלי).

אֲחֹרַנִּית[1], — א) תה"פ, מעבר האחור, לאחור, rückwärts; en arrière; backward: ויקח שם ויפת את השמלה וישימו על שכם שניהם וילכו אחרנית ויכסו את ערות אביהם ופניהם אחרנית וערות אביהם לא ראו (בראש' ט כג). ויהי כהזכירו את ארון האלהים (כי לקחוהו הפלשתים) ויפל (עלי הכהן) מעל הכסא אחרנית בעד יד השער ותשבר מפרקתו וימת (ש"א ד יח). הנני משיב את צל המעלות אשר ירדה במעלות אחז בשמש אחרנית עשר מעלות (ישע' לח ח). — וביחס להלב: ואתה הסבת את לבם אחרנית (מ"א יח לז). — ב) שם: עצב הצומח ממנו (מהמוח) מהזוג הה' שהוא קרוב לאחורנית המוח (רשב"ל דורן, מגן אבות חלק יעקב נב.).

אֲחַשְׁדַּרְפְּנִים[2], בארץ פרס לפנים שם שרי המדינות, ויכתב ככל אשר צוה המן אל אחשדרפני המלך ואל הפחות אשר על מדינה ומדינה (אסתר ג יב).

אֲחַשְׁתְּרָנִים[2], בארץ פרס לפנים תאר למין ממיני הסוסים: האחשתרנים בני הרמכים (אסתר ח י).

---

[1] משקל תה"פ כמו קדרנית.

[2] מלות פרסיות עתיקות, שלא נתבררה משמעתן בדיוק.

אַחַת[1], כהפס׳ אֶחָת, — המספר הראשון לנקבה כמו אֶחָד אַחַד לזכר, eine ; une; one : ותשמש כמו מלת המספר אחד : ויאמר עשו אל אביו הברכה אַחַת הוא לך אבי (ברא״ש׳ כז לח). חיב על הראש שתים אחת מיכן ואחת מיכן ועל הזקן ב׳ מיכן וב׳ מיכן ואחת מלמטה (שבועות ב :).— ואֶחָת : נקי יהיה (מי שלקח אשה חדשה) לביתו שנה אֶחָת (דבר׳ כד ה). ויתקבצו בני בנימן אחרי אבנר ויהיו לאגדה אֶחָת ויעמדו על ראש גבעה. אֶחָת (ש״ב ב כה). —ולפני הסִפור : *רשב״ג אומר אם ניטלין באחת יד מטלטלין אותן (תוספתא שבת יד יח). מלא לעצמו באחת ידו ועשה מלאכה באחת ידו וקדש לעצמו באחת ידו (שם פרה ו ד).— ועם ה הידיעה : שם הָאַחַת (מהמילדות העבריות במצרים) שפרה ושם השנית פועה (שמות א טו). — והאֶחָת : ארך היריעה הָאַחַת שמנה ועשרים באמה ורחב ארבע באמה היריעה האֶחָת (שם כו ב). — אַחַת אל אַחַת, אַחַת אל אֶחָת : ויחבר את היריעות אַחַת אל אַחַת בקרסים (שם לו יג). ויחבר את חמש היריעת אַחַת אל אֶחָת (שם שם י). והמלה אַחַת לבדה במשמעת פעם אחת, =ein mal ; une fois ; once : וכפר אהרן על קרנתיו (של המזבח) אַחַת בשנה (שמות ל י). אַחַת דברתי ולא אענה ושתים ולא אוסיף (איוב מ ה). אַחַת נשבעתי בקדשי אם לדוד אכזב (תהל׳ פט לו). וילך (אלישע) בבית אַחַת הנה וְאַחַת הנה (מ״ב ד לה). לא אַחַת ולא שתים (שם ו י).— אחת לשנה וכדומה : אַחַת לשלש שנים תבוא אני תרשיש נשאת זהב וכסף שנהבים וקפים ותכיים (מ״א י כב). הסיטון מקנח מדותיו אחת לשלשים יום ובע״ה אחת לי״ב חדש (ב״ב ה י). — ובמשמעת דבר אחד, שאלה אחת, וכדומה : אַחַת שאלתי מאת ה׳ אותה אבקש (תהל׳ כז ד). אַחַת דבר אלהים שתים זו שמעתי (שם סב יב). וּבְאַחַת יבערו ויכסלו מוסר הבלים עץ הוא (ירמ׳ י ח). — אַחַת לְאַחַת : ראה זה מצאתי אמרה קהלת אַחַת לְאַחַת למצא חשבון (קהל׳ ז כז). — ובצרוף עם עֶשְׂרֵה, אַחַת עֶשְׂרֵה, לאמר עשר ואחת elf onze; elewen : ובשנת אַחַת עֶשְׂרֵה שנה ליורם בן אחאב מלך אחזיה על יהודה (מ״ב ט כט).—ולהוציא מהכלל שני דברים מתחלפים : תורה אַחַת יהיה לכם לאזרח ולגר הגר בתוככם (שמות יב מט). ויהי כל הארץ שפה אֶחָת ודברים אחדים (ברא׳ יא א). הן עם אחד ושפה אַחַת לכלם (שם ו). — כל אחת : קידש אחת מה׳ נשים ואינו יודע איזו קידש כל אחת אומרת אותי קידש (יבמ׳ טז ז). — ואחת אחת, במשמעת כל אחת בפני עצמה : כל המחובר לטמא טמא והמחובר לטהור טהור וכולן אחת אחת בפני עצמן טהורות (כלים יב ב) ויזכור הספיקות הנופלות באחת אחת מהם (רלב״ג הקד׳ איוב).—*בת אחת, בפעם אחת : כדי שלא יזדקר הגדי בבת אחת (עירוב׳ טז.).—*כְּאַחַת, ר״ל יחד, בפעם אחת, =auf einmal, zusammen ; à la fois, ensemble; at the same time : שלשה שאכלו כאחת חייבין לזמן (ברכות ז א). כלל אמרו בפאה כל שהוא אוכל ונשמר וגידולו מן הארץ ולקיטתו כאחת ומכניסו לקיום חייב בפאה (פאה א ד). אפי׳ אלף נותנים לו כאחת הרי זה יטול (שם ח ח). ר״ג אומר שלש נשים לשות כאחת ואופות בתנור א׳ זא״ז (פסח׳ ג ד). אם באו להנשא כולן כאחת נוטלות עישור וכו׳ (כתוב׳ ט ח). הואיל ואי אפשר לקרות שני שמות כאחת דבריו קיימין (תמור׳ ה ג). נטמאו שניהן כאחת פסולין וכו׳ עשו שניהן כאחת פסולין (פרה ח א). הירק אעפ״י שלקיטתו כאחת (תוספתא פאה א ז). אין מחייבין אותו למכור כלן כאחת אלא מוכר והולך על יד על יד (שם ב״ק ח טו). השולט בשתי ידיו כאחת (שם בכורו׳ ה ח). קדש ומלא לעצמו בשתי ידיו כאחת וכו׳ מלא וקדש קדש ומלא לאחד בשתי ידיו כאחת אם לו כשר (שם פרה ו ד). אין משקין שתי סוטות כאחת כדי שלא יהא לבה גס בחבירתה (סוט׳ ח .). אין משקין שתי סוטות כאחת ואין מטהרין שני מצורעין כאחת ואין רוצעין שני עבדים כאחת ואין עורפין שתי עגלות כאחת לפי שאין עושין מצות חבילות חבילות (שם). משל לשתי מטרונות דומות שהיו מהלכות שתיהן כאחת (מ״ר שמות יט).—*אחת זה ואחת זה, הכל אחד, אין הפרש : ר״י אומר לעולם אינה נאמנת אלא א״כ באתה בוכה ובגדיה קרועין אמרו לו אחת זו ואחת זו תנשא (יבמ׳ טו א). אחת אלמנת ישראל ואחת אלמנת כהן כתובתה מנה (כתוב׳ א ה). אחת מנחת חוטא ואחת כל המנחות שקמצן זר אונן וכו׳ (מנח׳ א ב). ר״מ אומר אשה יש לה כתובה פלגש אין לה כתובה ר״י אומר אחת זו ואחת זו יש לה כתובה (ירוש׳ כתוב׳ פר׳ ה הל׳ ב). א״ר הונא איילונית אשה ואינה אשה אלמנה

---

[1]) נצטמצם מן אחדת. ורד״ק סובר שהוא נק׳ מן אח, אחה.

אשה גמורה וכו' ורבי יהודה אומר אחת זו ואחת זו אשה ואינה אשה (כתובות קא:). —ואחת לי: אחת לי עוקה ואחת לי גיסטרא (עירו' פח:). אחת לי ארוסה ונשואה ואפילו נדה ואפילו חולה ואפילו שומרת יבם (כתוב' סג.). — *על אַחַת כמה וכמה, ר"ל במדה עוד יתר גדולה זה נכון : um so mehr ; à plus forte raison ; the more: אמר ראב"ע מה אם לגבוה אין אדם רשאי להחרים את כל נכסיו על אחת כמה וכמה שיהא אדם חייב להיות חס על נכסיו (ערכ' ח ד). והלא דברים ק"ו ומה אם מלך ישראל שלא עסק וכו' שאר אדם על אחת כמה וכמה (תוספתא סנה' ד ח). וכן הוא אומר לא ימוש ספר התורה הזה מפיך שאר בני אדם על אחת כמה וכמה (שם ט). ומה עכשיו שנברא יחידי גוזלין חומסין אילו נברא שנים על אחת כמה וכמה (שם ח ד). ומה משה שהוא רבו של אליהו לא רצה לגלות הממזרים עד שנתגלו מעצמן אליהו תלמידו של משה על אחת כמה וכמה (שם עדיות ג ד). א"ל (הדגים להשועל שיעץ להם לעזוב המים וללכת לדור אתו ביבשה) אתה הוא שאומרין עליך פקח שבחיות לא פקח אתה אלא טפש אתה ומה במקום חיותינו אנו מתיראין במקום מיתתנו עאכו"כ (ר"ת על אחת כמה וכמה — ברכו' סא:). אם לעוברי רצונו כך. לעושי רצונו על אחת כמה וכמה (נדר' נ:) ומה אני שלא נטלתי ואם נטלתי שלי נטלתי כך מקבלי שוחד על אחת כמה וכמה (כתוב' קה:). מה חטה שנקברה ערומה יוצאה בכמה לבושין צדיקים שנקברו במלבושיהן על אחת כמה וכמה (שם קיא:). הדרך לא יכילון מלאכי רום ועל אחת אני כמה וכמה, (ר"ש בן גבירול, שפל רוח שפל ברך, קונט' הפיוטים מק"ג). — *עַד לְאַחַת, מאד מאד: אמר רבי כשהלכתי למצות מדות אצל ר"א בן שמוע וכו' מצאתי יוסף הבבלי יושב לפניו והיה חביב לו ביותר עד לאחת[1]) (מנחו' יח י). —ותשמש אחת אחרי שמות נקבה שלא נזכרו עדין, שאינן ידועות, לא בכונה לקבע מספר: ואשה אַחַת מנשי בני הנביאים (מ"ב ד א). אף הוא ראה גולגולת אחת שצפה על פני המים (אבות ב ו).

[1]) והביאו שם התוספות: במגילת סתרים דרבינו נסים גרים עד לאחת פי' עד מאד כדמתרגמינן מאד לחדא, ע"כ.

*אחת[1]),

— נפ' *נֶאֱחַת, התחבר, התאחד: קועו ונשחתו, ויעם יולדיו נאחתו (ר"א קליר, קרוב' פורים, אותו מכהלת)

אַחַת[2]),

ש"ז, כנוי אחתי, מ"ר אחתים, כנוי' אחתי, אחתיך, — כמו שחת, : Grube ; fosse ; pit: הולך תמים יושע ונעקש דרכים יפול באחת[3]) (משלי כח יח).

אַט[4]),

תה"פ וש"ז,

א) תה"פ, — א) בלי כח, בצער, ברוח נכאה, niedergeschlagen ; abattu: ויהי כשמע אחאב את הדברים האלה (שנבא לו אליהו רעה) ויקרע בגדיו וישם שק על בשרו ויצום וישכב בשק ויהלך אט[5]) (מ"א כא' כז). — ובמשמעת: במתינות[6]) לא מהרה gemach, langsam ; lentement, doucement leise,: לא הענגים הם אשר נבקעו כי אם שתי עיני אשר דמעו אַט שוחרי פן אש אנחה

[1]) אולי מן אחות, ואולי הרחבה מן אחה.

[2]) משקל גַחַל, פַחַם. ועי' הערה לקמן. — [3]) המפרשים הקדמונים פרשו פשוט יפול בדבר אחד. אך האחרונים ראו כי לפי הענין הכונה פה יפל בפחת וכדומה, ולכן הם מנסחים בשחת במקום באחת, אבל, אפילו אם נניח שכך היתה הנוסחה לפנים להלשון העקר הוא הנוסחה כמו שהיא בידינו, יען לשוננו בעת בנויה על התנך כמו שהוא ומה שיש בו נתקבל כצורתו באוצרה. ומלבד זה אין צרך כלל לשבש הספרים, ויתכן שגם לפנים אמרו העברים שחת וגם אחת, כמו שכבר העירותי על חלוף א במקום ש אצל העברים, ועי' הערה לערך אַחַל.

[4]) מלה עברית; וביתר לשונות השמיות אין לה אחות, ומה שהביאו החדשים דמיון לזה השרש אַט a) בערבי', אינו נכון, כי הערב מפילים שרש אט על השמעת קול צרוד ואין בו כלום ממושג של הפך המהירות. — [5]) נמסר במסורה ליתא. ותרגם יונ': והליך יחף. ובגמ' ירוש' (כתו' יו כח:): מהו אט אמר ריב"ל שהיה מהלך יחף. מנחם: פתרונו כפי ענינו כמו יחף וכן רש"י. אך אין לזה שום יסוד. ריב"ג: כלומר בנחת. רד"ק בפרושו: הלך בתוך ביתו לאט כאדם דואג. וכן רלב"ג: כאבל וכמנודה. — [6]) ממש אופן הדבור הזה ושתוף שני המושגים של חולשה ונחת ומתינות אנו מצאים בלשון ערבית בשרש הון b), המשמש גם בעברית במושג של הפך המהירות. הַאנַ c) מפרשים המלונים הערבים צ"ע ושכן, שר"ל חלש ונח, ויאמרו הערב אמש

a) أطّ b) هون c) هان

תשרפם ומנחמי פן בבכי יטבעו (ר"י הלוי, לא הענגים). אז (במצרים) העלני (אלהים) מנף ובענגו ואשו א ט נהלני ואפגעה במקום קדשו (ר"א בן עזרא, מי יתנני כימי עולם, מחז' סיליאן, על אורות לסד"ן). ואיבה לא אומר לו (להזמן) והנה בנותיו כל חפצי אַט מביאות (ר"מ בן עזרא, או"ט דר' ברלינר תרמא). זכר איך טפחוך (אבותיך) ברחמים ואיך יגעו בתרבותך לילות וימים וישאוך א ט עד אשר גדלת (מסלי ערב כס' דרך טובים). אחזנו בדרך ונרכב א ט (רמא"ג, דביר, מכת' מא"י, כ). ואני אַט אתנהלה אדדה ביתי (אד"מ, דל מכין). השומרים איש איש וחניתו עמדו הולכים אַט כי הלכו כל הלילה (יל"ג, שני יוסף בן שמעון).— ועם פעל רחף: כשרפים ממעל לך אַט ירחפו (אד"מ, ברכת המלוכה).—וביחס להקול, במשמעת בלחש: כן נפש המנגן אַט התעטפה רק אזן הרות שיחו שמעה (יל"ג, אדו"מ ג). אך לא חלום שקר כלו הנהו כי שם גם האמת אַט קולה תשמיע (שם ה).— ועם ל בראשו: לְאַט[1]), לְאִטִּי, לְאִטְּךָ לְאִטּוֹ: יען כי מאס העםהזה את מי השלח ההלכים לְאַט (ישע' ח ו). — ובכנוי: יעבר נא אדני לפני עבדו ואנכי אתנהלה לְאִטִּי[2]) לרגל המלאכה אשר לפני ולרגל הילדים (בראש' לג יד). הקדרים מני נחלים יעברו עד כי ל א ט ם יהמרו יהמיו (רמב"ע, דיואן, Monatsschr. : 96, 36). ותחזר ל א ט ה על המסלה (ר"י חריזי, איתיאל יג).— ולנסתרי' ל א ט ם: הקב"ה ינהל את ישראל מהגלות ל א ט ם (רד"ק ישעי' מ יא). והלכו ל א ט ם עד שהגיעו למחוז חפצם (אוס"ה ר"י יעבץ ג). והמרחם עליהם ומנהלם ל א ט ם זוכה ומנהיגם בעת ילכו גאולים (ריבב, עט). אולי נמצא דרך למצא מנוח לכף רגלנו ורגלי הילדים המתנהלים ל א ט נ ו (שו"ת רמא סי' יא). וילכו סדומה ל א ט ם עד בוא עתם בערב (גרור המור, וירא, כ:). שאותו חצי היום היה להם בתנועת השמש מתנהל ל א ט ו וכהפסקתו כאלו היה יום שלם (נוה שלום לאבר' שלום, א יו, כו:). רוח נכון שכליי פנימיי זך מתנהל ל א ט ו לרגל המלאכה אשר לפניו (כרם חמד מחב' ט מכת' כו). אך בהגיעו אצל ביתה שם יצעד ויטייל ל א ט ו כי ישתעשע בצעדו (רב פנינים, מהר"מ אלשיך משלי ז ח).

ב) ש"ז, — א) כמו אֵט: אלו כמו ברק ירוצצו שרים ויתנהל וילך אט לא יהיו רואים אבקו עד ידמו מבקשי אל לדורשי אַט (רמב"ע, תרשים, א). — ב) נחת, מתינות: קבע ברכת מזון בְּאַט ובחפזון (ר"ש בן גבירול, אזהרות). — ג) הכנה ותרגיל לאט לאט לתכלית מהתכליות, Vorbereitung; Übung; pré-paration, exercice; exercise, preparation: עניני הקרבנות הם א ט י ם ונהולים להתעוררות התשובה (יהודה הדסי הקראי, האשכול ענין יוה"כ). אמנם המצות התוריות הם א ט י ם ונהולים (ר"א הקראי, גן עדן הקד'). על כן אמרו החכמים כי אלו המעשים א ט י ם ונהולים לענין התשובה וכו' כפי שראה בחכמתו יתב' על פי ה א ט והתקנה (הוא, ענין יוה"כ ס:). על כן יש לנו לומר שעניני הקרבנות הם א ט י ם ונהולים להתעוררות התשובה (הוא, שם דף סא.). והנה מצות השכליות הם בעצמם תועלות על כן יפים תובע לחיובם ולא כן מצות התוריות כי אין הם עצמם תועלות אלא מצד היותם מתחייבים לרפואת הנפש המשכלת מחליה ע"כ יתיפו וזהו טעם שהם א ט י ם ונהולים וא"כ מצד שיתחייבו לרפאת הנפש הם יפים (הוא, ענין מלה קסד.). מצות התוריות הם א ט י ם ונהולים למצות השכליות (הוא, דף ל"ח, ענין טומאה וטהרה). והחכם אומר שיש יחם בין ה א ט ובין העשוי שאל"כ לא יהיה ה א ט א ט עליו (הוא, עץ חיים קכ).

אִט[1]), **אַט**[2]) ש"ז, מ"ר אִטִּים, — קוסם, מגיד עתידות Wahrsager, Zauberer; magicien; devin; soothsayer: ונבקה רוח מצרים בקרבו ועצתו אבלע ודרשו אל האלילים ואל הָאִטִּים[3]) ואל האבות ואל הידענים (ישע' יט ג).

עלי הונק, לך לְאִטְּךָ. — [1]) דעת ר"י חיוג היא כי ל לְאַט וכן ל לְאִטִּי היא שרשית. אך מנחם, ר"י בן גנאח, רש"י, ראב"ע, רד"ק החליטוה שמושית, וכן רוב החדשים אולד, בטכר, אולסה', שטדה, קניג. — [2]) ריב"ג: והיוד נוספת בלאטי ואיננה כנוי המדבר. ע"כ, וא"כ לא תשתנה בכל המדברים וגם לנכח ורבים צ"ל לאטי. וכן דעת רש"י. וראב"ע ורד"ק מפקפקים. אך מסרת בעלי הטעמים שהטעימוה מלרע היא עדות כי המדברים עברית חשו היוד לא נוספת. ומנהג הערבי במלת הונך מכרעת כך, ולכן צ"ל לנכח ל א ט ך וכו' ולנסתר' ל א ט ם, וכן פשט המנהג בספרות.

[1]) כך נקודו בהמלונים של האחרונים, פירסט, בן זאב, שי"פ, בוהל, שטדה, ברוין, והוא משקל עֵז עִזִּים, אעפ"י שזה האחרון הוא מן ע"ג והשם אִט הוא כנראה מהכפולים.— [2]) נקוד ר"מ בן עזרא, עי' ערך אַט, וכן כנראה דעת כל הקדמונים, מנחם, ריב"ג, רד"ק, שלא חלקו בין ויהלך אַט ובין האִטים. וכן גזנ' דיטריך. ומ"ר הָאִטִּים יוכל להיות גם ממשקל פַּל, כמו פַּת, צַד. — [3]) רסע"ג תרגם אלמנג'מין, והם החוזים בכוכבים; וכן הביא ר"י בן גנאח: ויש מי שאומר שהם ה א ס ט ג נ י ם

*אֵטֶב [1]), אֹטֶב, ש"ז, מ"ל אֲטָבִים, — מין צבת קטנה מחתיכה אחת עץ או מתכת סדוקה מקצה אחד ומכניסים בהסדק הדברים שרוצים להחזיק יחד, כמו דפי ספר, גליונות, וכדומה, Klemmer, Zange; mordache, gland; clamp. אטב [2]) הסופרים: שש תי צלעות האטבא סמוכות זו לזו (רשי שבת לח:).

אך אונקלוס תרגם חרשין, ר"ל מכשפים, וכן מנחם בן סרוק, וכן ר"י בן גנאח, ; ם וז"ל: מין מן המלאכות הנעלמות אשר ידרשו בהם בעליהם ידיעת העתידות לפי דעתם וכו' ואין רחוק בעיני שיהיה (השם אטים) דומה למה שאומרים הערב לקול אטיט כענין והיה כאוב מארץ קולך וכו', ע"כ. וכן גזניוס והאחרונים. אך כיון שלשון ערבית בעצמה לא גזרה משרש זה שם למין ממיני הקסם נראה כי אין זה כרוח הלשונות השמיות. ואולי יש לדמות אטאטים, להשם הערבי חַ'אטט a) ח'טאט, והוא קוסם הרושם קוים על הארץ ולפיהם מגיד עתידות, géomancien. ומה שהביא רד"ק בשם אביו וז"ל: וכן יקראו (למכשפים) בלשון ערבית אלאטוט, טעות הוא, כי לא הזכירו המלונים הערבים שם אטוט למכשפים, ולכן לא הסתיע בו ר"י בן גנאח. ואולי היתה כונת הרי"ק להשם ח'טאט שהזכרתי.

[1]) בארמ' אַטְבָּא. כך נקדוה צמ"ד, מער' המערכ', בוקשד' וכשתלי. לוי אַטְבָּא. ולא נתברר מקור מלה זו. לוי סמך על הנוסחה של הספרים שלנו שגורסים אטבעי במקום אטבי של הערך שלאחרי זה, והחליט כי מלה אטבא זו כמו אטבי שלקמן נגזרה מן טבע. אך זו גרסה משבשת, עי' הערה לערך שאחרי זה, ועוד שאין כל דמיון בין טבעת ובין הכלי שקראו בשם אטבא שלנו. וקוה' נקד אֶטֶבָא והביא לה דמיון מלשון פרסית תאבה, שמשמעתו, לפי עדותו, מחַלֵק. ואינני רואה איזה יחס יש בין צבת קטנה ובין משמעת מחַלֵק. והנה לא נמצא משקל עברי ממלה זו בכל ספרותנו, ונוכל לשקלה בשני המשקלים העברים פֵּעֶל ופֹּעֶל שהמשקל הארמי פעלא מכונת נגדם, כמו אֶבֶן אבנא, אֵבֶק אבקא, וכדומה. — [2]) בארמי': (צריך להניח ריוח למעלה ולמטה במזוזה) כמלא אטבא דספרא (מנחו' לה. — כמלא אטב הסופרים). ופרש הערוך: עץ שאוחזין בו הקלף שלא יתהפך וקורין אותו בלעז מורד קלא. ע"כ. והעיר קוה' שהיא באיט' morsacolo. ובעה"ק דפוס קראקא לעז באשכנזית טענטהאלץ וי"א צוועגלכין. והביא גם בוקשד' לעז זה. רש"י פה: עץ סדוק הנושך דפי קונטרוס שלא יכפלו. וכן רשי שבת צח: אטבא דספרי האמור במנחות והיא גלואון בלעז שמבקע מקל אחד בראשו ונושך בו דפי הקונטרוס. ע"כ. ואין ספק בדבר כי היה אצלם פרוש זה בקבלה, ואין לפקפק בו.

a) خَاطّ

*אֵטֶב [1]), ש"ז, מ"ל אֲטָבִים, מח"ר אטבי, — מין מסגרת להחזיק הדברים הטעונים בעגלה שלא יפלו: אבל לקרשים היו עושים אטבי [2]) של ברזל שבהם מחזיקים הקרשים שלא יפלו מעל העגלות (מד"ר במד' ו). העגלות אין החתיהם רשית הרבים אלא בזמן שהאטבי מונחין עליהן בלבד וכו' כי אין

[1]) משק' דֶבֶש. בארמית במ"ר אטבי. ולא נתברר מקור מלה זו. וכבר הזכרתי בהערה שלמעלה, כי לוי סמך על הגרסה אטבעי וגזרה מן טבע, וקוה' גזר אותה מהפעל תאב בלשון פרסית שר"ל פתל וממנו השם תאבו, חבל. אבל, כל זה רחוק מאד ממשמעת השם אטב לפי מה שפרשוהו הגאונים, עפ"י מה שהיה לחם בקבלה ולפי מה שהיה נהוג בימים ההם אצלם בטעינת העגלות, ולכן יכלו לתאר לנו את הדבר בכל הפרטים. — ואין לברר איך קראו לפנים מלה זו, ובאין נקוד מקֻבל ראוי לקבע לו נקוד מיוחד להבדילו מהשם אטב הקודם. — [2]) בארמ' בתלמוד בבלי: באטבי (כך גרסת תש' גאונ' הרכבי שנ"ד, וכן גרסת הערוך, וכן רשי בדפוסים ישנים, וכן רשי בדפוסים החדשים בעמוד ב, וכן בעה"ק וכן בס' המאור ובחי' הרשבא והרן. ד"ס. ובספרינו אטבעי) אטבי היכא מנח להו אגבא דעגלא (שבת לח. — האטבים היכן מניח אותם? על גב העגלה). ופרש גאון: אטבי עמודים של ברזל שמסמכין בהן את הקרשים שהם מונחים כמו סור של קורות על העגלות למען לא יפלו. ע"כ. ור"ח המובא בפנים תאר הדבר בכל הפרטים, בודאי עפ"י מה שראו עיני' שהיה נהוג בימיו. והערוך בקצור: אטבי הם המסגרות שמשימים (בעגלה) למעלה סביב כשהיא טעונה ובלעז איסטריטורא. ע"כ. והעיר קוה' שהוא strettora באיטלקית, שהוא דבר שמחזקים בו. — והנה אעפ"י שגם במקומות שנזכרה מלה זו בתוך מאמר עברי לא באה אלא במ"ר ארמי אטבי, ולא אטבים, מ"מ יש לחשבה כמלה שנתאזרחה כבר בהלשון העברי'. כי אפי' אם נסכים לדעת אחרוני המדקדקים אולסה', בֶּטֶכר, שטדה, גז' קויץ וקניג, שהם מפקפקים במציאות מ"ר פעלי בעברית הקדומה, כמו שסברו קצת המדקדקים על יסוד המלים: מְנִי (ירמ' לא כז), הַכְּרִי (מ"ב יא ד), עַמִּי (ישע' נא ד), וכיוצא בהן, ואפי' אם לא נסמך על ההלכה שקבעתי שלשוננו מיסדת עתה על התנך בצורתו כעת — אעפי"כ אין אנו יכולים לשלל זכות העבריות ממלים רבות ארמיות שנכנסו כבר בשמוש הלשון העברית, מפני שגם במקורות העברים באו בצורה ארמית. כי אין ספק בדבר, שבזמן האחרון לתחית הלשון השתמשו גם המדברים עברית בהרבה מלים בצור' הארמית, מפני שכל כך חזקה אז השפעת הלשון הארמית על העברית, שלא חשו המדברים עברית זָרוּת בצורה הארמית של המלים.

דרך ה א ט ב י להניחם אלא על גבי העגלה לסמוך את הקרשים בשעה שהן עליה (תש' הגא' דר' הרככי שנד). אחרי שמטעינין העגלה (בלוחין) מביאין ד' קרשים רחבים כשיעור טפחיים ונקראין א ט ב י שנים מהם ארוכין כארך העגלה ושנים ארוכין כשיעור רוחב העגלה נקובים כל אחד נקב בראשו ב' נקבין בכ"א ואחד ומכנים אלו הקרשים נקביהן בראשי העצים העומדין בעין כנופי המטה, הארוכין לאורך העגלה והקצרין לרוחב העגלה ונמצאו אלה העצים הנקראים א ט ב י כמין מסגרות ונמצא העצים העומדים בארבעה מקצועי העגלה כעין קירום מחזיקים הקרשים שלא ישמטו לא לאורך ולא לרוחב והן כמין מסגרות שסוגרין בעד הקרשין מכל צד ואלמלא ה א ט ב י היו הקרשין דוחין העצים ונופלין ויש מי שעושין א ט ב י הללו מן ברזל (ר"ח שבת לח:).

*אטבח [1]) אחד מצרופי אותיות האלפבית כמו אתם בטע, את בש וכו' שהשתמשו בהם מקריאי דרדקים ללמוד הקריאה: שכן באטבח של ר"ח קורין לסהרה מנון (ככה נכ:). כל האותיות מזדווגין חוץ מב' אותיות הללו כיצד א"ט הרי י' ב"ח הרי י' ג"ז הרי י' ד"ו הרי י' נמצא ה לעצמה וכו' (מד"ר שמות פט"ו). ויתר הצרופים, גז, דו, הנ"ך, יצ, כפ, לע, מס, קץ, רף, שנ, תם.

אָטָד[2]), ש"ז, מ"ר אֲטָדִים, — אילן קוצי יגדל בארץ ישראל על חוף הים, בערבת הירדן: Lycium Europaeum L., Bocksdorn; lyciet; Box-thorn :

ויאמרו כל העצים (שלא מצאו אילן אחד שירצה למלך עליהם) אל הָאָטָד לך אתה מלך עלינו ויאמר הָאָטָד אל העצים אם באמת אתם משחים אתי למלך עליכם באו חסו בצלי ואם אין תצא אש מן הָאָטָד ותאכל את ארזי הלבנון (שופט' ט יד-יה). ועמוד ענן וכו' משפיל הגבוה ומגביה השפל והורג נחשים ועקרבים ושורף סירים ו א ט ד (תוספת' סוט' ד ב). בגורן זה שמקיפין לו א ט ד (גמ' שם יג.). — ומ"ר: לולבי האלה והבטנה ו ה א ט ד י ן יש להן שביעית (שביעי' ז ה). הקנין והחגין והוורד ו א ט ד י ן מין אילן הן (תוס' כלא' ג יה). — ואמר המשורר: אם איש בחרך לחברה היה לו סומך ותהיה בחשבו לניצוץ והיה תמורת א ט ד י ן לארז וברוש תמורה לסרפד ונעצוץ (ר"ש הנגיד, בן משלי א לד). ואיך אפגיע אמיר בשמיר ואלונים בסלונים וברושים בבאשים וערמונים בקמשוני ושקדים ב א ט ד י ם (ר"י הלוי, מכתב לר' דוד נרבוני). ואם הגפן עצרה תשועה א ט ד י יער איך יתנו פרים (שערי תשובה מהר"מ מרוטנבו' ג' קכג).—יעלת חן בת איומה, ועוז תני לאל בעודך בין בני שעיר ושמה, שוררי צורך מעודדך, כי לכלם תך בעצמה, תחלפם קשתך ואטדך יום אקבץ שה פזורי (נפלאה לי, ס' שבח תודה, קרובץ ארגיל, קמ.). ועי' קוץ.

*אֲטוּ[1]), — א) בגלל, בשביל, umwillen, wegen; à cause de; because of: החמירו

---

[1]) הירונימוס (סוף מאה ה' למנינם) מסיח לפי תמו (בפרושו לירמ'), ואומר כי להקל על זכרון התינוקות היו המקריאי דרדקים מסדרים את האלף בית גם בסדר את בש. ורסע"ג בפרוש ספר יצירה מעיד כי בא"י ובמצרים היו לתינוקות של בית רבם כ"ב צרופי אותיות כאלה בפנקסיהם. ור"א רוקח אומר: ומביאים הלוח שכתוב עליו אבגד וכו' וקורא הרב כל אות ואות מן אב והתינוק אחריו וכל תיבה של תשרק והתינוק אחריו (Loew, Graph. Requis.; Dr. Berliner Beitr. zur hebr. Gram.; Jüd. Erzieh. 1,5 ביהמ"ד ילינק, ח' הפשטין מאמר על ספר יצירה).

[2]) באשורי' אטד, בארמ' אטדא, בערב' אַטַד a), ופרש בו הקאמוס ע י ד ן א ל ע ו ש ג b), וכן תרגם רסע"ג גרן אטד אנדר אלעוסג. וכן ר"י בן גנאח: האטד בלשון ערבי עוסג'. ואמר הרמב"ם: ואטדין מין ממיני הקוצים שצומחין בו גרגרים שחורים קשים כמו אפונים ונאכלים (פרוש המשנה, שביע' ז א). ואסף הרופא (כ"י מינכן ד' נה.) תרגם אטד ספינא אלבא. אך לֹו (Jew. Encycl. Plants, Thorns), וכן במאמרו בהקדם ב, (Zwei bibl. Pflanzennamen) ברר עפ"י עדותו של בוסת (Post, Flora), כי ע ו ס ג הוא הוא Lycium Europ. L., ולא Rhamnus Palest., שגם לֹו בעצמו תרגם כך את האטד בספרו על הצמחים. כי זה שמו בערב' עַגְרַם a) (בוסת, נכאת סוריה ופלסטין, 196). והביא עוד ראיה לדבר כי הכונה באטד הוא Lyc. Europ., שהמשנה מעידה שהלולבים של האטד נאכלים, וכן העיד אוקן (Oken, Bot. 985), שלולבי Lyc. Eur. נאכלים, ולא כן שאר מיני Rhamnus.

[1]) מלה ארמית, ונקדו לוי אֲטוּ, עפ"י הקריאה המסורה של האשכנזים שקוראים אותו כמו שהם קוראים אָחוּ ולא כמו דַלוּ. בוקשד' אֲטוּ, וקוה' אַטוּ. — ו ב ע ב ר י ת יש משקל ד ו מ ה לאֲטוּ: אָחוּ, שָׁתוּ, עי' הערה לאָחוּ. ומקורו לא נתברר. לפי דעת שד"ל (דקדוק ארמי) מרכב מן על טעונא, על טונא. אך אינו מחור,

---

a) أَطَد b) عَوْسَج

a) عَجْرَم

בדם ביצים גזירה אטו דם עוף שהביצה באה ממנו (תוספ' חול' סד: ד"ה והוא) — אסרו וכו' קודם המשכה אטו אחר המשכה (סמ"ג סי' קמח). אסרו חכמים קדירה שאינה בת יומא אטו בת יומא (שם דף סג.). — ב) לשאלה ותמהון: אטו החשוד על הקל חשוד על החמור (אלם דת, נגד חיון ב:).

אָטוּם[1]) ת"ז, לנק' אֲטוּמָה, מ"ר אֲטוּמִים אֲטוּמוֹת, — א) סגור, סתום, verschlossen; fermé; closed ויעש לבית חלוני שקפים אטמים (מ"א ו ג). וחלונות אטמות אל התאים (יחזק' מ טז). מזבח אדמה שהוא אטום באדמה (זבחים סא:). — ב) *שאין לו חתוך אברים: גוף אטום (נדה כד.). המפלת את שגולגלתו אטומה (שם). ר' יוחנן אמר בשם ר' ינאי וירכתו אטומה אינו וולד רבי יוחנן בשם רבי יוסי בי רבי יהושע טיבורו אטום אינו וולד רבי יוחנן בשם רבי זכאי נקובתו אטומה אינו וולד (ירוש' נדה פר' ג ב ע"ק ד). וטומטום אטום אינו ניכר בו לא זכרות ולא נקבות (רשב"ם ב"ב קמ:). — ובגוף מלאכותי: יכול לא יעשה לו (תמונה) גלופה אבל יעשה לו אטומה (מכילתא יתרו ו). — ג) *מלא, הפך מן חלול, massif: נפש (ציון על הקבר) אטומה הנוגע בה מן הצדדים טהור (אהל' ז א). בית גובה שש אמות אטום סתום כמו יסוד לו (רמב"ם בית הבחירה, ד ג). כלם (אילי הבזל) היו אילי עגלות ולכלם ראש עגול אטום וצואר עב (יוסיפון סז). הארץ הוא בדור אטום (ר' יצחק הישראלי ב א). העצמות של הירכות הם חלולים והעצמות של פרקי היד הם אטומים (הקד' פר' יצירה מיוחס לראב"ד). הגלגלים הם כדורים חלולים אבל השמש והירח וכל הכוכבים הם כדורים אטומים (מאיר אלדבי ש"א ב ב). להיות הארץ חמר אטום ועומדת נכח השמש (מעשה טובי' העולם, ח). — ד) *בהשאלה: כל הרגיל ביין אפילו לבו אטום כבתולה מפקחו (ב"ב יב:). אבל חמור אטום ואינו מבין בעליו (רשי ישעי' א ג). אטומי הלבבות ואפילו העינים והבבות (הקד' מתרגם פרוש המשנ' להרמב"ם על מועד). ומי שתגבר עליו הנפש הזאת ר"ל הנפש הבהמית הוא כסיל אטום מעט ההבנה (מאיר אלדבי, ש"א). לשום שפלים למרום והאטומים פקחים (אלנעים, ב פסח, קרבן אילת השחר קן:). — ה) *תותרן, שאין לו חוש הריח, des Geruchsinnes beraubt; privé de l'odorat; deprived of sense of smell: וכמו ערבה בלי טעם וריח בן בינימו (בין ישראל) עקשים אטומים מלהריח (ר"א קליר, אקחה ביום הראשון, א' סכות). — *כאב אטום, לא חד, לא ברור: כאב דופק יגיד חמימות באברים כאב אטום יורה קרירות בחלקו (ר"י להלון, אוצה"ת ה ג דף לג ע"ב א).

ויש סוברים שנתקצר מן אמטו. — ומשמש בארמית: א) בגלל: מר סבר קנסו שוגג אטו מזיד ומר סבר לא קנסו שוגג אטו מזיד (שבת ג:). גזירה יום טוב אטו שבת (שם קכד.)— ב) לשאלה ולתמהון, במשמעת הַאִם, וְכִי: אטו כולהו בחדא מחתא מחתינהו אלא היכא דאיתמר איתמר והיכא דלא איתמר לא איתמר (ברכו' כ. — וכי כלם באריגה אחת ארגם? אלא היכן שנאמר נאמר והיכן שלא נאמר לא נאמר). אטו בשופטני עסקינן (ב"ק פה. — וכי בשוטה אנו עוסקים). אטו במנהגא תליא מילתא (חולין סג. — האם במנהג הדבר תלוי ?). אטו תנא כרוכלא ליחשב וליזיל (גיטין לג. — האם התנא כרוכל יחשב וילך ?).

[1]) מן פעל אטם. עי' במקומו.

אֵטוּן[1]), ש"ז, מ"ר אֵטוּנִים — פתיל, חבל דק מפותל מצמר או משי וכדומה; Schnürchen; cordonnet; string: מרבדים רבדתי ערשי חטבות אֵטוּן[2]) מצרים (משלי ז טז). — ומ"ר: וכמה תוצאות משפט יגלה בחכמתו ויתיר האטונים (ר"ש בן גבירול, שירי שלמה לדוק' ט).

אָטוּר[3]), ת"ז, לנק' אֲטוּרָה, מ"ר אֲטוּרִים אֲטוּרוֹת, — סגור, verschlossen; closed; fermé: יחוסה (פרה האדומה) אטורה ודחוקה (ר"א קליר יוצר פרה). השחורות צחורות החשופות אֲטוּרוֹת (שם).

אֲטִימָה[4]), ש"נ, שה"פ מן אטם: וערלתם ערלתו ואטמתם אטימתו (רש"י ויקרא יט כג). מראה ירוק בעינים או בגוף יורה שיש אטימה בכים מרה (ר"י להלון, אוצה"ת ה ג). אטימת דרכים שבהם (מי רגלים) עוברים (שם ג ב). ויתיז בזין של

[1]) משקל אֵבוּס. בארמית אטונא חבל, בערבית ההמונית קיטאן a), חבל דק של משי וכדומה. — [2]) מנחם בן סרוק, ר"י בן גנאח, רש"י, רד"ק וכו' מפרשים כלם עפ"י לשון ארמיה חבל, פתיל. אך לשון ערבית ההמונית בהשם קיטאן לנו לעזור ליחד איזה מין חבל הוא, שהוא חבל דק מן משי וכדומה לקשוטי הבגדים וכדומה.

[3]) מן אטר.

[4]) מן אטם.

a) قِيطَان

תזכרו שלא יראה לשון א ט י מ ה (ר"מ אלדכי, ש"א ז). וענין החרשות הוא זולת א ט י מ ת השמע וכו' ואמנם א ט י מ ת השמע והכבד הוא אשר לא יגיע הפגע להאביר החוש (קאנון ג ג).

·אֲטִימוּת[1] ש"נ, — א) העדר השכל והבינה, טפשות, Stumpfheit ; stupidité; stupidity : עוד יוליד אכילת בשר קצת הבע"ח עובי ועכירות ו א ט י מ ו ת בנפש (ר"י אלכו עקרים ג טו). — ב) ·תותרנות, העדר חוש הריח, Fehlen des Geruchsinnes ; manque d'odorat ; lack of sense of smell : תמורת שמיעה חרשות תמורת ריח א ט י מ ו ת (פרוש ילירה מיוחס לראב"ד, א ב).

·אֶטְלוּלָה[2], ש"נ — צחוק והתול : זכד זכרני מלכי, יזהיר כזוהר רקיע, בתי גאולתי חכי, על יד מבשר משמיע, אפרוש לך שלומות סוכי, ספון יחשוב רקיע, שלום מבשר מאל חי גואל, שירו לדודי א ט ל ו ל ה וחוכה (רני ושמחי מד. זכד זכדני).

אטם, ממנו ·אטימה, ·אטימות, *אֹטֶם, אֻטַּם.

אָטַם[3], פ"ע. עתיד יֶאֱטֹם, סתם, סגר, verstopfen ; boucher ; stop : ובהשאלה אֹטֵם אזנו. לא אבה לשמע : אֹטֵם אזנו משמע דמים ועצם עיניו מראות ברע (ישע' לג יה). אֹטֵם אזנו מזעקת דל גם הוא יקרא ולא יֵעָנֶה (משלי כא יג). כמו פתן חרש יַאְטֵם[4]) אזנו (תהל' נח ה). — ואמר רמ"ח לוצאטו : כְּאֹטֵם אזנו חרש באדם אין (מגדל עז כ ב). — וְאֹטֵם שְׂפָתו, לא דבר : גם אויל מחריש חכם יחשב אֹטֵם שפתיו נבון (משלי יז כח).

— אָטוּם, אֻטָּם, עי' ערך אָטוּם.

— ·נֶאֱטַם. שאטמו אותו, verstopft ; bouché ; stopped. — ביחס להקול, נאטם הקול : ואל יחר גרוני ולא ·א ט ם קולי כל זמן שאני עומד בתפלתי (ס' תפלה לר' נפתלי טריוש, תפלת ג' רגלים). — בהשאלה : חכמתך כים התבל מקפת אך אזני סוג לב משמוע נֶאֱטָמוּ ובת עין עקש אינה משקפת (יל"ג אדו"מ ב).

[1]) מן אטם.
[2]) בארמ' אטלולא, משר' טלל, עי' במקומו.
[3]) בערבי' אָטַמַ a) אלבאב, סגר הדלת. ואַטַּמַ אלרג'ל, לקה ב א ט א ם, והוא עצירת השתן. — [4]) אלף המזה, עי' הערה לאות האלף.

a) آطَمَ الباب b) أُطِمَ

***אֹטֶם**[1]), ש"ז, כנוי אִטְמוֹ, מ"ר אֹטָמִים, — א) בנין אטום, לא חלול בפנים, תושבת לכתלי הבנין, Unterbau ; soubassement ; substructure : ההיכל מאה על מאה על רום מאה ה א ו ט ם שש אמות וגובהו מ' אמה (מדו' ד ו). — ב) רגלי הכפה : וכבש היו עושים מהר הבית להר המשחה כיפין ע"ג כיפין וכיפה כנגד ה א ו ט ם (פרה ג ו). — ג) דבר האוטם : טומאה בין הקורות וכו' רואין את הטומאה כאילו היא א ו ט ם (אהלות ו ה). — ובהשאלה אֹטֶם הלב : ערלת לבבכם אוטם לבבכם (רש"י דבר' יז ט). — ד) אֹטֶם בריאה, כמו אָטוּם בריאה, עי' ערך אטום. — ה) ·פקק שאוטמים בו הבקבוק, Pfropf, Stöpsel ; bouchon ; cork : אך כל משקה עתיק ישן א ו ט מ ו יכה יעלה עשן (אד"מ, שש"ק א, על כית מסחרו).

***אִטְמוֹן**, כנוי למלאך גבריאל, Name ein. Eengels ; nom d'ange ; name of angel : ג' שמות יש לו פיסקון א י ט מ ו ן סיגרון (סנהד' מד :). מביעים סלד וכן בישר ובכשרון ואתם מטטרון פסקון אִטְמוֹן וסגרון (כנימין, פיוט לבעל התפארת, שבת ג אחר פסח).

***אִטְנִי**[2]), איטני, ש"ז, מ"ר אטנים, — תיבה קטנה, בית, נרתק, וכדומה, Besteck ; étui ; etwee : כיצד עושין לו (להשמיר שהיה מבקע כל דבר) כורכין אותו במוכין של צמר ונותנין אותו בתוך א י ט נ י של עופרת מלא סובין של שעורים (תוספתא סוט' יה ב). במה משמרין אותו (את השמיר) כורכין אותו בספוגין של צמר ומניחין אותו ב א י ט נ י[3]) של אבר מלאה סובי שעורין (סוט' מח :).

[1]) בערב' אֹטֻם a) מבצר. אטאם עצירת השתן b).
[2]) משקל מִשְׁעִי. ועל כרחנו אנו צריכים לקבל משקל פִּעְלִי לשמות דברים בלשוננו מפני שמצאנו מִשְׁעִי, שְׁבִי, ואעפ"י שיש מפקפקים במשעי אם זוהי הנוסחה האמתית וגם שבוי לא נתברר היטב ענינו, אך להלשון העקר הוא הנוסחה שיש לנו, כי לשוננו עתה בנויה על התנ"ך כמו שהוא ומה שיש בו בעברית הוא ע ב ר י ת . וכבר כל גאוני לשוננו החליטו משעי לשם דבר, עי' ערך משעי, וכן השתמשו בספרותנו החדשה. — ומקור השם לא נתברר. לוי גוזרו מן ט נ י עי' ערך זה, וקוהוט מן א ו ד נ א בסורית או ת ו ן בפרסית. אך לכ"ז אין רגלים. ס' פרנקל (Aram. Fremdw. 76) סובר כי זו מלה שאולה מיונ', וצורתה מעידה אמנם קצת על זרותה, אך לא מצא גם פרנקל מאיזו מלה יונ' לקוחה זו. — [3]) כך גרסת ספרי הגמ' והתוספתא. וגרסת הערוך

a) أُطُم b) أُطَام

***אֶטֶף**[1]), ש"ז, מ"ר אֲטָפִים, — גומה קטנה כמו עין בגבינה וכדומה : שכל שאינו רואה חלב טמא מתברר מתוך חלב שלקח מן העובד כוכבים כשהוא מגבנו אין בו לחוש לביני א ט פ י שהיאך אפשר שכל חלב טמא שבו ילך לו לביני א ט פ י ולא נשאר ממנו כלל לחוץ (ר"נ, ע"ז, סי' אלף רמב).

אטר[2]), ממנו אִטֵּר, אָטַר.

אִטֵּר[3]), ש"ז, מ"ר אִטְּרִים, לנק' אִטֶּרֶת[4]), — מי שאינו שולט באחד מאבריו, בפרט באחת ידו ורגלו. וביחוד אִטֵּר יַד יְמִינוֹ, שאינו שולט ביד ימינו, Linker; gaucher; lefthanded one : ויקם ה' להם (לישראל) מושיע את אֵהוּד בן גרא בן הימיני איש אִטֵּר יַד יְמִינוֹ וישלחו בני ישראל בידו מנחה לעגלון מלך מואב וכו' וישלח אהוד את יד ש מ א ל ו ויקח את החרב מעל ירך ימינו ויתקעה בבטנו (של עגלון) (שופט' ג יה-כא). שבע מאות איש בחור אִטֵּר יד ימינו (שם כ יו). — ועם השם יד לבדה : א"ר ירמיה (מה שהמשנה מחיבת את הכותב בשמאל בשבת אעפ"י שאין דרך כתיבה בכך) ב א י ט ר י ד שנו (שבת קג.). — וגם אִטֵּר לבדו : תנו רבנן א י ט ר מניח תפילין בימינו שהיא שמאלו (מנח' לז.). — ו א י ט ר ב ר ג ל ו, שאינו שולט ברגלו הימנית כבשמאלית : א י ט ר בין בידיו בין ברגליו פסול (תוספתא בכור' ה ח). מי שהוא א ט ר ברגל ימינו (רמב"ם, ביאת המקדש יח). ו א י ט ר (יכתב) בשמאל של עולם שהיא אליו ימין (ס' התרומה, הלכות תפילין סי' כד). — ולנקבה אִטֶּרֶת : ואם היתה (האשה החולצת) א י ט ר ת יד ימינה הוי שמאל דידה כימין דעלמא (מרדכי יבמות, מצות חליצה). ואם היתה א ט ר ת יד תעשה בימין דידה (טור אה"ע, הל' חליצה).

אָטַר[1]), פ"י, עתיד יֶאְטַר, — אָטַר (הבור וכדומה) עליו הפה, סגר אותו, verschliessen fermer; shut : אל תשטפני שבלת מים ואל תבלעני מצולה ואל תֶּאְטַר[2]) עלי באר פיה (תהל' סט יו). — וביחס להאדם, אטר פיו : פצו פערו פה מבאר שחת ו א ט ר ו עלי בתוכחת (ר"א הקליר, איכה אשפתו, ת"ב). — נפע' נֶאְטַר, נאטר פיה (א' גוטל' ממצרים).

אטר, איטרא, עי' עטר, עיטרא.

***אִטְרִיָּה**[3]), ש"נ, — כעין חוטים עשויים מבצק ומבשלים אותם, Fadennudeln; vermicelle :

— בטני. ופרש"י איטני גובתא משא בלע"ז. והגיה לנרא קש"א ולועז hâsse, וצ"ל châsse. וקוהוט הגיה manche, במש' נוד, והגיה עוד קופסא במקום גופתא.

[1]) בארמ' אטפא : אפילו תימא דקבעי לה לגבינה איכא דקאי ביני א ט פ י (ע"ז לה :). כך גרסת הספרים שלנו, ופרש"י וז"ל : ביני אטפי בתוך הגומות שבגבינה. ע"כ. ורה"ג גרס איטאפי, ותרגם א ל ע ב ק א ת בטיית (תש' גא' הרכבי מז), והיא פסלת החמאה שנשארה בדפני כלי עשיית החמאה. והערוך גרס א ט י פ י, ופרש כ פ י ל ו ת בתוך הגבינה. ולא ידוע מקורה של מלה זו. ועי' הערה לְאַטַב בדבר מ"ר ארמי.

[2]) שרש מסֻפק ועין הערה לְאִטֵּר ולְאָטַר.

[3]) משקל בעלי מום, כמו אִלֵּם, עִוֵּר. — [4]) כמו אִלֶּמֶת. — והיא מלה עברית שאין לה אחות בשאר לשונות האחיות. ואמר מנחם בן סרוק : נמצאת ידו הימנית (של אהוד שלא שלט בה) כבדה וסגורה, וכמוהו ואל תאטר עלי באר פיה. ע"כ. וכן ר"י בן גנאח : שימינו סתומה ונמנעת מהפשר ומהפתח. וכן רד"ק. וכן יתר המפרשים הקדמוני' והאחרונים. אבל הפעל אָטַר בעצמו קצת בספק, עי' להלן.

[1]) פעל שֵׁמִי, אך ישמש בערבית במשמעת כפף, הקיף, וכדומה, הרחוקים ממשמעתו אצלנו. וע"כ י"א כי אטר כמו אטם, ובהיות שלא נמצא בתנ"ך אלא פעם אחת יש אומרים כי לא היה כלל בעברית שרש אטר במשמעה זו. — [2]) א המזה, עי' הערה לאות אלף. גֹּרֶץ מנסח תֶּאְטַם. אך אעפ"י שהפילו העברים אטם על השפתים, מ"מ יש לפקפק אם אמרו אטם פיו ע ל י.

[3]) בארמית אטרי אטריתא : הדא איתתא שאלת לרבי מנא בגין דאנא בעייא למיעבד אצוותי א ט ר י מהו דינסבנה ותהא פטורה מן החלה (ירוש' חלה א נו ד). — אשה אחת שאלה את ר' מנא הואיל ואני רוצה לעשות עיסת א ט ר י האעשנה ותהי פטורה מן החלה הדא אטריתא ליבש אסור לקדירה מותר (שם כלה א ה ד — זו ה א ט ר י ה ליבש אסור לקדירה מותר). ופרש מוספיא וז"ל : בל"י ורומי מין מאכל עשוי מן עיסה כמו חוטים ארוכים ודקים. ע"כ. ונראה שהיתה כונתו להמלה ἴτριον אך משמעתה של מלה זו היא עגה בכלל. וגם מה שהביא שינהק ἀδήρα הוא נזיד של קמח בכלל. ויש גם בערב' השם אִטְרִיָּה a) ופרשוהו המלונים הערבים וז"ל : טעאם כאלח'יוט מן אלדקיק, — ור"ל מאכל כמו חוטים מן קמח. והביאוה המלונים בשרש טרי, ונראה שהם חשבים אותה ערב', אבל לא בארו איך נסתעפה משמעת חוטי בצק מן שרש טרי שמשמעתו

---

a) إِطْرِيَة

ומזה הטעם יש להתיר חוטי הבצק שנקראין בלשון המשנה[1]) א ט ר י ה (ר"י על הריף, ברכות סי' קמח).

אַי[2]), מלת שאלת המקום, wo; ou ; where : וישמש רק בכנויים אַיֵּכָּה, אַיּוֹ, אַיָּם : ויקרא ה' אלהים אל האדם ויאמר לו אַיֶּכָּה (בראש' ג ט). ותאמרן (בנות כהן מדין) איש מצרי הצילנו מיד הרעים וגם דלה דלה לנו וישק את הצאן ויאמר (כהן מדין) אל בנתיו וְאַיּוֹ (שמות ב יט-כ). כגללו לנצח יאבד (הרשע) ראיו יאמרו אַיּוֹ (איוב כ ז). אַיָּם אפוא חכמיך ויגידו נא לך (ישעי' יט יב).

א.**אִי**[3]), ש"ז, מ"ר אִיִּים,—שטח יבשה מוקף מים, Insel; île; island: דמו ישבי אִי סחר צידון עבר ים מלאוך (ישע' כג ב). ונבהלו הָאִיִּים אשר בים מצאתך (יחזק' כו יח). והיה ביום ההוא יוסיף ה' שנית ידו לקנות את שאר עמו אשר ישאר מאשור וממצרים ומפתרוס ומכוש ומעילם ומשנער ומחמת וּמֵאִיֵּי הים (ישע' יא יא).— ובסמי': מאלה נפרדו אִיֵּי הגויים (בראש' י ה). — וכשרוצים לדבר על הארצות רחוקות: שמעו דבר ה' גוים והגידו בָאִיִּים ממרחק (ירמי' לא י). ישימו לה' כבוד ותהלתו בָּאִיִּים יגידו (ישע' מב יב). הָאִיִּים הרחוקים אשר לא שמעו את שמי ולא ראו את כבודי (שם סו יט). — ונק': משל האנשים בעולם הזה כספינה הולכת בים סוער אל קצות נעלמות וראו מרחוק א י קטנה מוקפת ים (ידע' בדרשי פרדס א', אולה"ס ג). — ועי' שרטון. — *חֲצִי-אִי, שמוקף מים רק משלשה עברים, Halbinsel; peninsula ; péninsule : שטח כל ח צ י האי (של הודו) עד הנהר גנגוס 70000 פרסאות מרבעות (ס' כלוך, ס"ע, הודו המזרחית). להוציא לאור את המזמה הזאת חתר (נפוליון) להביא את חֲצִי־אִי הפירנאי תחת שבט מלכותו (ק' שולמן, די"ע, סי' שלה). — ומ"ר: כאשר נפן מפרס קדמה נפגע בארץ הודו מזרחית הנחלקת לשני ח צ י י א י י ם (ס' כלוך, ס"ע הודו המזרחית). איטליה היא התיכונה בין שלשה ח צ י י א י י ם הדרומים אשר בארפה (ק' שולמן, מוסדי ארץ, איטליה).

ב.**אִי**[1]) ש"ז, מ"ר אִיִּים, אחד ממיני חיה דורסת, קטנה הולכת על ארבע, דומה לשועל, משוטטת בלילות לבקש טרף, שוכנת בחורבות, Schakal ; chacal ; jackal : ורבצו שם (בבבל) ציים ומלאו בתיהם אחים ושכנו שם בנות יענה ושעירים ירקדו שם וענה אִיִּים[2]) באלמנותיו ותנים בהיכלי ענג (ישע' יג כא-כב). והיתה (אדום) נוה תנים חציר לבנות יענה ופגשו ציים את אִיִּים[3]) ושעיר על רעהו יקרא (שם לד יג-יד). — *בת א י י ם, מ"ר ב נ ו ת א י י ם : והזאב יתר רע מן הכלב וכן מה שהוא בגדלו מן הצבועים ו ב נ ו ת א י י ם (קאנון 7 ו 7). —

ג.**אִי**[4]), מלת שלילה, כמו לא, אין, nicht ; non; not : ותקרא (כלת עלי הכהן) לנער אִי־כָבוד לאמר גלה כבוד מישראל אל הלקח ארון האלהים (ש"א ד כא). ימלט (אלהים) אִי־נָקִי[5]) ונמלט בבר כפיך (איוב כב ל). — ומשמש עפי"ר בפרט עם מלת הגוף : הלוהו על שדהו ואמר לו אם א י א ת ה נותן לי מכאן ועד שלש שנים (ב"מ ה ג). היום הזה אתה עבור ו א י אתה עבור לעולם הבא (סנה' ו ב), אם נותנים לך מעות הרבה א י א ת ה נכנס לעכו"ם שלך

בערב' כמו בעבר'. אך ס' פרנקל (Aram.Fremdw.37) החליט כי זו מלה ש א ו ל ה בערב' מסורית וארמ'.—[1]) כבר הגיה בעל עין משפט הירושלמי במקום המשנה.

[2]) מלה משתפת ללשונות השמיות, ומשמשת לשאלות המקום והאיש ולקריאה. ועי' לקמן בהערכים אי. בערב' אַי a).

[3]) מלה כנענית עברית, שיצרו אולי הכנענים, הראשונים בעמי בני שם שהחלו לנוע למדינות הים. וסברו קצת החכמים כי נגזרה מהשרש א ו י ששמש בלשון השמית הקדומה גם במשמעה של דירה, ונשמר במשמעה זו בלשון ערבית : אַ ו י b) התאכסן לילה או יום, וְאָוִי אלי, א כ ס ן אותו. ונצטמצם אוי לאי כמו מן רוי רִי מן כוי כִּי.—ולשון הערבית השתמשה למושג זה בשרש גזר, א ל ג' ז י ר ה.

a) أيّ b) أوَى

[1]) בערבי' אִבן אָוִי a), ובלשון ההמוני' וָאוִי b), על שם קול צעקתה ו א ו א בערבית. ונצטמצם אוי ויהי אִי. ומ"ר בערבי' בנאת אוי.—[2]) ת"י וינצפון חתולין. ורסע"ג : ויעוי בנו אוא. וריב"ג סובר שאיים הוא הרבוי מן אַיָּה, עי' זה הערך. — [3]) עי' הערה הקודמת.

[4]) באשורית אִי, לא אל. וכן בלשון כנענית אִי. — [5]) ריב"ג : אפשר שיהיה מן איש. רד"ק : והנכון שהוא כמו יושב האי הזה שהקדמנו ופרושו כי הנקי ימלט כל האי בזכותו : ע"כ. אך מנחם ורש"י פרשו אי זה כמו לא וכן המפרשים האחרונים.

a) اِبْنُ آوَى b) وَاوِى

ערום (ע"ז ג ד). והוי מחשב הפסד מצוה כנגד שכרה ושכר עבירה כנגד הפסדה והסתכל בג' דברים ואי אתה בא לידי עבירה (אבות ב א). ואי אתה יכול לומר בחמותו ובאם חמותו וכו' (יבמות א א). אמר להם רבי עקיבא אי אתם מודים לי בנותן עירובו במערה (עירובין ה ט). או שמא אי אתם יודעים שסופינו לבדוק אתכם בדרישה ובחקירה (סנה' ד ה). הן באין בנצחונו של בשר ודם וכו' אבל אתם אי אתם כן (סוט' ח א). אמרו ב"ה לב"ש אי אתם מודים במי שטעה וקרא לתשיעי עשירי (נזיר ה ג). כל דבר שהיה בכלל ויצא מן הכלל לידון בדבר חדש אי אתה יכול להחזירו לכללו עד שיחזירנו הכתוב לכללו בפרוש (ספרא פתי'). כבר היה (רכוש מצרים) בידם שנים עשר חדש ואי אתה מוצא אחד מהם שהלשין על חבירו (מכי' בוא, מסכ' דפסחא, ה). היום הזה אי אתם מוצאים אותו אבל אתם מוצאים איתו מחר (שם בשלח, ד ד). בשנת אחת לדריוש בן אחשורוש מזרע מדי וגומר אי אתה מוצא שנה למדי בכתובים אלא זו בלבד (סע"ר כח). דבר ה' אשר היה אל מיכה המורשתי וגו' מלמד שכלן נתנבאו בפרק אחד אבל אי אתה יודע מי קדם את מי (שם כ). אמר להן (ר' יהושע להפרושין) בני מפני מה אי אתם אוכלין בשר (ב"ב ס:). במקום בת אתה מעביר נחלה מן האב ואי אתה מעביר נחלה מן האב במקום אחין (שם קט.). אמר להם (ר"ע לבני משפחה אחת בבני ברק) אי אתם רשאים לנוולו (שם קנד.). אי אתה מודה שאם הוציאוהו בספל לבית החיצון שהוא טהור אמר להן אבל (נדה כז.). האומר לבנו קונם שאי אתה נהנה לי ומת (נדרים מז.). נכנס לדיר להתעשר אי אתה יכול לומר בבא ליד כהן (בכורות יא.). — ועם אֶפְשִׁי: אלמנה שאמרה אי אפשי לזוז מבית בעלי אין היורשין יכולין לאמר לה לכי לבית אביך וכו' אמרה אי אפשי לזוז מבית אבא יכולים היורשים לומר לה אם את אצלינו יש לך מזונות (כתובות יב ג). יכול הוא שיאמר לאחיך הייתי רוצה ליתן ולך אי אפשי ליתן (כתובות ו ב). אם אמר לו הבעל אי אפשי שתתקבל לה וכו' (גיט' ו א). שהוא (הבעל) יכול לאמר אי אפשי באשה מנוולת וכו' אי אפשי באשה מגולחת (נזיר ד ה). אי אפשי ללבש שעטנז אי אפשי לאכל בשר חזיר (ת"כ סוף קדוש'). אלא שאי איפשי בנבואתך (מכי' בוא, מסכ' דפסחא, פתו'). האומר אי אפשי אלא אני בבגדי והיא בבגדה יוציא ויתן כתובה (כתו' מח.). אי אפשי בתקנת חכמים כגון זו (ב"ק ח:). כל האומר אי איפשי בתקנת חכמים כגון זאת שומעין לו (ב"ב מט:). כיון שאמר הלה אי איפשי בהן כבר זכו בהן יורשין (שם קלח.). והוא אומר אי אפשי אלא בדרום (מד"ר במדב' ב). — ועם אפשר: שחיטה שאי אפשר לה לעשותה מערב שבת דוחה את השבת (פסח' ב ו). ואל תאמר דבר שאי אפשר (אב' ב ד). נשבע על דבר שאי אפשר לו (שבועות ג ח). שהיה ר"ש אומר אי אפשר שלא בשחיטה ושלא בקבלה וכו' (זבח' א ד). אי אפשר לצמצם (בכורות ב ו). אי אפשר לומר אלף אמה שכבר נאמר אלפים אמה (סוט' ה ג). לפי שאי אפשר לבשר ודם בלא לחם ונתתיו לכם חזרתם ושאלתם בשר (מכי' בשלח ד ג). אי אפשר לבר בלי תבן וכו' אי אפשר לחלום בלי דברים בטלים (ברכות נה.). אילמלא מקרא כתוב אי אפשר לאומרו (ב"ב טז.). משל למי שמהלך עם המלך ראה ליסטין הניח את המלך וטייל עם הליסטין כשחזר אצל המלך א"ל המלך לך עם אותו שטיילת שאי אפשר לך שתלך עמי (מד"ר במדבר פ' ב). שאם יפתח אחד מהם (מהנקבים שבגוף) או יסתם אחד מהם אי אפשר להתקים אפילו שעה אחת (ברכות השחר). — וכן נהגו הסופרים לחבר הרבה שמות: אִי־דַעַת, אִי־יֹשֶׁר, אִי־צֶדֶק.

ד. **אִי**[1]), מלת קריאה של צער ויגון, כמו אוי, wehe; malheur; woe: אִי לך ארץ שמלכך נער (קהל' י יו). רבי יהושע אומר אי לו על אשתו ואי לו על אשת אחיו מוציא את אשתו בגט ואת אשת אחיו בחליצה (יבמ' ג ז). אי לכם חיות שבארץ ישראל אי לכם עוברות שבארץ ישראל (ירוש' כלאים ט לב:). כל ימיו של רבי טרפון היה מתענה על הדבר הזה ואומר אי לי שנתכבדתי בכתרה של תורה (ירוש' שביע' ד לה:). אי לי שאני רואה אותך כן (שם שקל' ה מט:). אי להם לבני אדם שהם מעידים מה שאינם רואים (מד"ר שמות מו). אי קרייה נאמנה! אי מעון שכינה! אי תפארת פלשטינה! אי משוש מלאכי עליון (שבט יהודה שמד לב.) אי לו איש לא נכון לבו בה' ואף

[1]) מלת קריאה טבעית, ועי' אֵי.

הוא לא יקום (כ"ס תרג' כ"ז, כ יד).

ה.*אִי[1]), כמו אִם, ושמש במו"מ של הלכה וכדומה, במקום המאמר, אם נאמר: אי זכר יכול אפילו יצאת נקבה לפניו (ספרא פתיחה). — (הכתוב אומר ושחטו אותו וכו') בין הערבים שומע אני עם דמדומי חמה ת"ל בערב אי בערב יכול משתחשך ת"ל כבא השמש (מכי' מסכ' דפסחא ו ה). והגדת לבנך שומע אני מראש חדש ת"ל ביום ההוא אי ביום ההוא יכול מבעוד יום ת"ל בעבור זה בשעה שיש מצה ומרור מונחים לפניך על שלחנך (שם יז). אי עד יום האחד ועשרים אוציא סמוך לעשרים ת"ל שבעת ימים (שם ח). ויקם פרעה שומע אני בשלש שעות שכן דרך מלכים לעמוד בשלש שעות ת"ל לילה אי לילה שומע אני ע"י שרים ושרות ת"ל הוא (שם יג). — ובמשמעת או אולי תאמר: אי מה ישראל בני מקבלי ברית (ספרא פתיחה פר' ג). מה החדש אחד ממנויו אף שנה אחד ממנויה אי מה חדש אחד מל' בו אף שנה אחת מל' בה ת"ל שמור את חדש חדש אתה מעבר ואי אתה מעבר אחד מל' בה (מכי' מסכ' דפסחא ב). מה שביעי רשות אף כולן רשות אי מה שביעי רשות אף לילה הראשון רשות ת"ל בארבעה עשר הכתוב קבעו חובה (שם יז). נאמר כאן מטר ונאמר להלן מטר מה להלן מטר אף כאן מטר ואי מה כאן גפרית ואש אף להלן גפרית ואש ת"ל מאת ה' (שם בשלח מסכ' דשירתא, ה). לא תחמוד את בית רעך וכו' מה הפרט מפורש בדבר שהוא קונה ומקנה אף כלל מפורש בדבר שהוא קונה ומקנה אי מה הפרט מפורש בנכסים המטלטלין שאין להם אחריות אף אין לי אלא נכסים המטלטלים שאין להם אחריות וכו' (שם יתרו מסכתא דבחדש ח). — אי - אי, — כמו אם אם, או או: כמה הוא גדול פרע אין פחות משלשים יום אבל מחודש ולמעלה אי חודש ויום אחד אי חודש ושני ימים (ספרי נשא, דף ט.).

אִי[2]), מלת שאלה, — א) שאלת המקום, wo; où; where: ויאמר ה' אל קין אֵי הבל אחיך (בראש' ד ט). כי יראה כי אזלת יד ואפס עצור ועזוב ואמר אֵי אלהימו צור חסיו בו (דברי' לב לז). ועתה ראה אֵי חנית המלך (ש"א כו יו). — ואמר המשורר: הן יאמרו כי יחזו גפן יקר אֵי נמצאה כזאת ואֵי נטעת (ר"י הלוי, לא האמין).— ובחבור עם זה: והחכמה מאין תבוא ואֵי־זֶה מקום בינה (איוב כח כ). — ועם מִזֶּה, במשמעת מאין, woher, von wo; d'où; whence; הגר שפחת שרי אֵי־מִזֶּה באת ואנה תלכי (בראש' יו ח). ולא שאלתיהו אֵי־מִזֶּה הוא ואת שמו לא הגיד לי (שופט' יג ו). ולקחתי את לחמי ואת מימי ואת טבחתי אשר טבחתי לגזזי ונתתי לאנשים אשר לא ידעתי אֵי־מִזֶּה המה (ש"א כה יא). ויאמר לו דוד אֵי־מִזֶּה תבוא ויאמר אליו ממחנה ישראל נמלטתי (ש"ב א ג). ובחבור עם זה, שאלה מי הוא המבקש מבין האחרים welcher; quel; who: וידבר אלהם אביהם אֵי־זֶה הדרך הלך (מ"א יג יב). ויאמר (יתושפט) אֵי־זֶה הדרך נעלה ויאמר (יהורם) דרך מדבר אדום (מ"ב ג ח). כה אמר ה' עמדו על דרכים וראו ושאלו לנתבות עולם אֵי־זֶה דרך הטוב ולכו בה (ירמ' ו יו). תרתי בלבי למשוך ביין את בשרי ולבי נהג בחכמה ולאחז בסכלות עד אשר אראה אֵי־זֶה טוב לבני האדם (קהל' ב ג). בבקר זרע את זרעך ולערב אל תנח ידך כי אינך יודע אֵי־זֶה יכשר הזה או זה (שם יא ו). אמר להם אי זה דבר חדש יתר על זה (מכי' בא מסכ' דפסחא, טז). למה נאמר יום לידע באי זה יום נתנה תורה לישראל (שם בשלח ד א). ואי זה זה: חדש הסמוך לאביב אתה מעבר ואי זה זה הוי אומר זה אדר (שם בוא מסכתא דפסחא ב). שמצינו שגדול מרבן גמליאל שמש את הבריות אמרו אי זה זה אמר להם אברהם אבינו (שם יתרו, א). — ואי זה זה זה: ואי זה זה זה חמשת המינין (שם בוא, מסכתא דפסחא יז). — ועם ב בראש וזו אחריה: באי זו זכות נתנה להם קבורה (שם, מסכתא דשירתא ט). באי זו זכות זכה יהודה לגדולה (שם בשלח ב ה). ואי זו זו: בעזה שברוחות ואי זו זו רוח קדים (שם בשלח ב ד). ואי זו זו: ארץ יפה כארצך ואי זו זו זו אפריקא (מסכתא דפסחא יח). הוסיף לו הכתוב שמירה אחרת ואי זו זו נשיבה (שם משפ' מסכ' דנז' יב).—ועם זה הוא: ואי זה הוא דבר שהוא בבל יראה ובל ימצא (שם בא, מסכתא דפסחא, ח). ואי זו היא טרפה שהוא פטור מלשלם כגון טרפת הזאב (שם משפט' נזיק' טז). — ועם מִזֶּה, לשאלה

[1]) בארמית אי כמו אִם בעברית.

[2]) בערבית אַי a), באשורית אַי, איה, מי, בערבית אי שי, איזה דבר. ונצטמצם אולי מן אין עי' זה. —

a) أيّ

מי הוא שממנו בא דבר, von welchem ; de ; quel ; of whom : הגידה נא לנו ... מה מלאכתך ומאין תבוא מה ארצך וְאֵי־מִזֶּה עם אתה (יונה א ח). ועם לְ בראשו : לְאֵי זה בן אנוש יקר צבא רום למי ישתחוו כל רבבותיו (ר"י הלוי הלכי יס). — ולרבים בצרוף אִלּוּ : הרי הוא אומר עד מלאת הימים א י א ל ו ימים שצריכין למלאות הוי אומר שלשים (נזיר ו :). וחקר מעקרי הדתות כמה הם ו א י א ל ו הם וכו' ו א י א ל ו הם עקרי הדת האלהית ו א י א ל ו הם עקרי הדת הנמוסית (ר"י אלבו, עקרים, פתיחה). והנה תדע בנקלה אי א ל ו הן שרשיות ו א י א ל ו הם שמושיות (אברהם בלמשי, מקנה אברהם, מולא האותיות). כאשר ג"כ נדבר ונקום ונשב בלתי שנדע ב א י א ל ו העצבים והכלים הטבעיים תשלמנה פעולותינו (ר"ע מן האדומי', מ"ע ס). אלא שצריך לבחון סבות רוע המזג א י א ל ו הם (ר"י עמדין, בירת מגדל עז). וכן ראוי שנזכיר למתחילים א י א ל ו הם הטעמים שאינם מפסיקים (שד"ל, כללים בדקדוק, פניני שד"ל עמוד שקג). — ועם מאלה : יתגרו אלה באלה בחרבותיהם ונראה א י מ א ל ה יותר מלומדי מלחמה (ר"י אברבנאל, ש"ב ב ויאמר אבנר). — וכאי זה צד, במקום כיצד : כ א י זה צד אדם עושה מריבה עם חברו (אלי' רבה, ג). ו כ א י ז ה צד מודעה דגט ומתנה (תש' גא' הרבני, ב). כ א י ז ה צד מברכין (שם שלז). כ א י ז ה צד ראוי לומר (סדור רע"ג, סד' שבתות). — ב) כמו אֵין : אל למלכים למואל אל למלכים שתו יין ולרוזנים או [1] (אֵי קרי) שכר (משלי לא ד). — ולא פשט שמוש זה בספרותנו.

ב. אֵי [2], — מלת קריאה לתמהון, להתרגשות, ! ei : אֵי [3] לזאת אסלות לך בניך עזבוני וישבעו בלא אלהים (ירמיה ה ז). א י חכמה מפוארה בכלי מכוער (תענ' ז.). הלכו (היהודים) והפגינו בלילה אמרו א י שמים לא אחיכם אנחנו ולא בני אב אחד אנחנו ולא בני אם אחת אנחנו מה נשתנינו מכל אומה ולשון שאתם גוזרין עלינו גזרות קשות (ר"ה יט.). — ולדבור עם הזולת :

ואומרים לו (למי שרוצה לחזור בתשובה אחרי המות) א י שוטה שבעולם אי אתה יודע שהעולם הזה דומה לשבת וכו' (מד"ר קהל', מעוות). אמר הקב"ה (לטיטוס) א י רשע בן רשע תייך בבריה פחותה מכל מה שבראתי בששת ימי בראשית אני פורע מאותו רשע (שם, ויתרון ארץ). א"ר אבין הלוי ברבי עם שהן הולכין בא השטן מימינו של יצחק ואמר א י ע ל ו ב בנה של עלובה (תנח' בובר וירא מו). א"ל א י בן עלובה היאך יקהו שניך ו א י א ת ה יודע כי לזבוח מוליכך אביך בזו הדרך (מדר' ויושע). שלחה לו א י טפש יצא לבך מיינך (מדרש אבא גוריון, ותמאן). מה עשה (סמאל) הלך ואמר לשרה א י שרה לא שמעת מה שנעשה בעולם (פרקי ר"א לג). אמר לו (הקב"ה להעכבר) א י שרץ טמא ! (א"ב של בן סירא, כה). אמר להם (השועל להדגים) א י שוטים אני למלאך המות שחקתי כל שכן אתכם (שם). וכראות פיליפוס את גבורתו (של אלכסנדר) ועצם חכמתו נשא חן בעיניו ויאמר לו א י אלכסנדר טוב אתה בעיני אבל איני מכיר בך אם יצאת מחלצי (תולד' אלכס' עמוד ד, ה"ל ישר' לוי). ויצא (נובינר) אל שער מדינת תיגיאה נאנח ובוכה עד בוא אלכסנדר ויהי כבואו וישאל לו אלכסנדר א י רבי מה לך (שם עמוד יז). ויוכיחו אותם ויאמרו להם א י עניים למה אתם נושאים הזכרת השם על פיכם (אלדד הדני, א אפשטין ספור ד). א י ים ו א י ירדן (תש' דונש על רסע"ג לז). א י אדוננו, א י מושיענו א י מלך וכו' א י חרשים ו א י עורים וכו' אי בת א י שובבה (שם מ). א י הדור (שם מו). וכשראתה (האשה) מהרה בזריזות ותקרע בגדיה ותצעק לאמר לבעלה א י אדם רע לזנות באת (משלי סנדבאר). אמר לו מטטרון שר הפנים (לר' ישמעאל) אשריך ישראל שגילה לכם הקב"ה סוד השם שלא גילה אותו למלאכי השרת שאתם יכולים לבטל את הגזרות בשם המפורש אך א י ישמעאל בני כך שמעתי מאחורי הפרגוד בת קול צווחת ואומרת עשרה מחכמי ישראל מסורין למלכות נטל ר' ישמעאל את ראשו של רשב"ג ונתנו על ארכובותיו וכו' ואמר א י פה המתגבר בגבורה של תורה וכו' איך נקנסה עליך מיתה משונה (מעשה י' הרוגי מלכו' ביה"מ ילינק ו). שלחו והביאו את האשה ההיא והיא היתה מפונקת מאד וכו' ונשאה עיניה למרום ואמרה א י דיין אמת שופט צדק וכו' הושיעני (מעשיות ביה"מ ילינק ו). — ולבהמה : כיון שהגיע אצלה החסיד (להפרה שמכר לגוי) אמר לה באזניה א י פרה

---

[1]) פרשו רוב המפרשים לפי הקרי כמו אֵד הקדמים. אך הנוסחה מספקה ויש מקימים הכתיב ומנקדי' אֱו, ומפרשי' מלשון תאוה.

[2]) מלת קריאה טבעית השתמשו בה הרבה לשונות — [3]) מנחם פרש כמו לא. אך יתר לפי הענין פרש רשי : בתמיה שמא לזאת אסלח לך. ע"כ. ורד"ק : מלת אי לשון קריאה, והוא הפך בערבי יא.

כשהיית בידי היית שומר[ת] את השבת (מד"ר עש' הדברות, ביהמ"ד ילינק א). — ולדבר מפשט: אי לך מזלי עלי אמץ אנפת (ע' פרנסים הקד' מתק שפתים). — וללא בעלי חיים: אי מות מה מר אתה לאיש עשיר, שוקט על נכסיו (בן זלב, תרגום בן סירא מב).

א"י, ר"ת אינו יהודי ארץ ישראל.

איב, ממנו איב, אויב, איבה.

איב [1]), פ"י, עתיד אאיב, לווי איב, — איב את פלוני, היה לו לאויב, התנהג עמו' כעם אויב, jem. befeinden; être ennemi de qqn.; be enemy to: כי אם שמע תשמע בקלי ועשית כל אשר אדבר ואיבתי את איביך וצרתי את צרריך (שמות כג. כב). ויהי שאול איב את דוד כל הימים (ש"א יח כט). — וקרא המשורר: יונה איך תדמי כי איבתיך (ר"י ב' סכות, קרוב' לרגיל). — ואמר המשורר: איב דודים אשר טובם כחדק וישר שבכלם ממסוכה (ר"מ בן עזרא, תרשיש ו). — ועת' לא יאיב (מוס' השכ', ורשא תרלה). ויאייבך (משא גי חזיון מרכ בנימין, מא).

— נפע' נאיב, יאיב: הלבעבור זאת יאיב האוהב ותוק המוסר להשיב לשואלו דבר יופר (ס' כלוך, אולה"ס ד).

— פע' איב: חיבני ואיבני [2]) אזי בירה תמוז (סליתו' י"ז תמוז, אמרר בככי).

***איב** [3]), ש"ז, — איב האילן, מקום רוב הענפים של האילן: בקנים ובגפנים (מותר לקטום) מן הפקק ולמעלה ושאר כל האילנות מן איבו [4]) של אילן ולא מן חודו של אילן מן חדש שאינו עושה פירות ולא מן ישן שהוא עושה פירות ממקום שאינו רואה את החמה ולא ממקום שהוא רואה את החמה (ב"ק פא.). — ועי' חוב.

[1]) באשורית איבו ר"ל אויב.

[2]) כך נקוד בסדור עבוד' ישראל ואעפ"י שאפשר לאמר גם איבני בקל, מ"מ אולי באמת רצה הפיטן איבני כדי לזווגו עם חיבני.

[3]) לא נתברר מקור מלה זו. — [4]) כך ברשי, וכן בכ"י, וכן ברשי דפוס שונצינו פיזרו וויניציה ובסליואה וקראקא ובנבשתי, וכן בראש' (ד"ס). ובנוסח' באובו, והערוך חובו, וכן בקצת כ"י. והביא נוסחה זו גם רשי בשם הגאונים. ופרש ר"נ מענפין שבצדדין. ורשי פרש מאיבו של אילן מפריו, כלומר מענפין הרכין ודקין, ע"כ, וסבר שהוא מלשון עודנו באבו, באבי הנחל. אבל זה בודאי דחוק, כי הלא עקר כונת כל המאמר הוא לאסור קטימת הנטיעה במקום הפרי. עכ"פ בעצם פרוש מלה זו מסכימים הגאונים והערוך ורשי.

איבה [1]), ש"נ, רגש האויב לאויבו, Feindschaft; inimitié; enmity · ואיבה אשית בינך (בין הנחש) ובין האשה ובין זרעך ובין זרעה הוא ישופך ראש ואתה תשופנו עקב (בראש' ג יה). או באיבה הכהו (הרוצח) בידו וימת (במד' לה כא). ואם בפתע בלא איבה הדפו (שם שם כב). שונא כל שלא דבר עמו ג' ימים באיבה (סנה' ג ה). א"ר ישמעאל ומה אם לעשות שלום בין איש לאשתו אמר המקום שמי שנכתב בקדושה ימחה על המים ספרי מינין שמטילין איבה ותחרות וקנאה בין ישראל לאביהם שבשמים עאכ"ו (תוספתא שבת יג ה). — וסמי' יען היות לך איבת עולם ותגר את בני ישראל על ידי חרב (יחזק' לה ה). — ומ"ר ולא תטור איבות ולא תשאל אובות (ר"ש בן גבירול, אזהרות). — ועי' שנאה השיכים. — ב) כנוי למלאך הממונה על אחד מפתחי היכלי הגיהנם ולהיכל זה בעצמו: בהיכל זה (היכל הנקרא שאול) יש פתח אחד ועליו ממונה אחד ושמו איבה והוא מעורר מדנים ואיבות בעולם על שמו נקרא ההיכל הזה איבה (ראשי' חכמה יג כח).

ב. **איד** [2]), פ"ע, עבר אד, עתיד יאיד, — עלה אד מן, ausdünsten; s'exhaler; exhale: והליתה המקבלת לעפוש היא אם אדומה ויהיה חק מה שיאיד ממנה להיות עשני דק ואם דם ויהיה חק מה שיאיד ממנו אד דק ואם לבנה ויהיה חק מה שיאיד ממנה אד עב ואם שחורה ויהיה חק מה שיאיד ממנה אד עשני עב אבקיי (קאנון ד, א ג).

איד [3]), ש"ז, כנויים אידי, אידך, אידו, אידכם, — צרה פתאומית, Unglück; adversité; misfortune: קרוב איד מואב לבוא ורעתו מהרה מאד (ירמ' מח יו). לעג לרש חרף עשהו שמח לאיד לא ינקה (משלי יז ה). יקדמני (האויבים) ביום אידי ויהי ה' משען לי (ש"ב כב יט). ובית אחיך אל תבוא ביום אידך (משלי כז י). על כן פתאם יבא אידו פתע ישבר ואין מרפא (שם ו יה). גם אני באידכם אשחק אלעג בבא

[1]) מן פעל איב.

[2]) מהשם אד עי"ש.

[3]) בערבית אד a), צרה הבאה על האדם. —

a) | ﺩ ﺀ

פחדכם (שם א כו). לי נקם ושלם לעת תמוט רגלם כי קרוב יום אֵידָם (דבר' לב לה). אל תבוא בשער עמי ביום אֵידָם (עובד' א יג). —ואמר המליץ: בשומו את ענן אידו ופידו לבושי וערפל לי חתולה (עמנ' יז). — ומ"ר: ואתם תלמידיו ורעיו וידידיו אשר תבכו אידיו במספד תמרורים (תפ' אבן בחת לתלמ' מנחם). — ב) *לפי הברת קצת, כמו עֵיד, ובכונת כנוי של זלזול לעידי העכו"ם: לפני אידיהם [1] של עכו"ם שלשה ימים אסור לשאת ולתת עמהם (ע"ז א א). לא ישא אדם ויתן עם הגוי ביום אידו (תוספתא שם א א).

*אִידָן [2], עִידָן, ש"ז, — א) עי' אִדָּן. — ב) כעין צמר בין הקלפה והעץ בקצת אילנות, Bast; liber; bast: ולא בפתילת האידן [3] (שבת ב א).

[1]) ואמרו בגמ' שם: רב ושמואל חד תני אידיהם וחד תני עידיהם מאן דתני אידיהם לא משתבש דכתיב כי קרוב יום אידם.

[2]) משקל מִיכָל. — [3]) כך בכל נוסחאותינו, וכן בכ"י וכן בר"ח הנדפס בש"ס וילנה. ובכ"י גוף פרוש המשניות של הרמבם בערב' אֻדָן. ובערוך (ערך עמרנית) הובאה הגרסה עידן, בעין, והביא גרסה זו גם תנחום ירושלמי. והנה כבר קבעתי למלה זו ערך אִדָּן, ופרשתיה על פי פרושה של גמרה בבלי (שבת כ:) שתרגמה אידן באחוינה, ועפ"י המספר בגמרה שם שרבין ואביי היו מהלכים בדרך וראה רבין ערבות ואמר לו לאביי: זהו אידן שבמשנה. ועין הערה לערך אִדָּן. אבל הירושלמי (שבת כ ד ג) מפרש אידן עירניתא, והסכימו המפרשים שצ"ל עמרניתא, והוא הליפים כעין צמר שבין הקלפה והעץ. וכן נראה מפרוש הרמב"ם (שבת ב א) וז"ל פתילת האידן כמין צמר המתהוה במין ממיני העץ, ע"כ. וכן תנחום ירושלמי בפרוש: פתילת העידן ויקרא איצ'א באלף אידן והוא צופה תטלע עלי בעץ, אלאעשאב ליינה באלקטן תעלק פיה אלנאר וקד יפתל מן הד'י אלנבאת וג'ירה ממא ישבהה מן אלחלאפי ואלקצ'באן וערוק אלאשגאר ואללייף ונתוהא חבאל וי'עמל מנהא חצר וינסג מנהא קפף ואואני לאלאת'מאר ונחוהא פת'סמא תלך אלחבאל אל מפתולה מן הד'א אלנבאתאת עדנים (כ"י ערך עדן). ובעברית: פתילת העידן ויקרא כמו"כ באלף אידן והוא (ר"ל האידן) צמר יעלה על קצת העשבים כעין צמר גפן, ותאחז בו האור וכבר יפתלו מן אלה הצמחים וכיוצא בהם מן החלף והקנים וגידי האילנות וכדומה חבלים יעשו מהם מחצלאות ויארגו מהם קפות וטנא לפֵרות וכיוצא בזה, ושם אלה החבלים הפתלים מן אלה הצמחים עדנים. וכן תרגם לו אדן Weidebast. ויש אולי ליחד לגוף האילן המשקל הרגוש אִדָּן או אִדָּן, ולהעמרנית שתחת הקלפה המשקל אידן.

אַיָּה [1], ש"נ מ"ר אַיּוֹת. — שם עוף דורס חד הראות, Habicht; autour; hawk: ואת הָאַיָּה [2] למינה (ויקר' יא יד). נתיב לא ידעו עיט ולא שזפתו עין אַיָּה (איוב כח ז). — ובמשמעה זו השתמשו בשם איה בספרות החדשה: האיה (דער האביכ'ט) Falco milvus, גדול כשבוי וטורף ודורס ארנבות ושפנים ועופות הקטנים מערכו (ראש' למו' לינדא ו א). — ומ"ר: המחלקה הזאת תכלכל בתוכה את האיות (תוה"ט, העופות).

אַיֵּה [3], מלת שאלת המקום, כמו אֵי אֵי, wo; où; where: וישמש לרוב בנפרד: ויאמרו אליו (המלאכים אל אברהם) אַיֵּה שרה אשתך (בראש' יח ט). אַיֵּה האנשים אשר באו אליך (שם יט ה). הנה האש והעצים וְאַיֵּה השה לעלה (שם כב ז). ויאמר אליו זבל אַיֵּה איפוא פיך אשר תאמר מי אבימלך כי נעבדנו (שופט' ט לח). אַיֵּה נא אלהיהם (תהל קטו ב). — ועם פעל אחריו: אַיֵּה המעלם מים את רעה צאנו אַיֵּה השם בקרבו את רוח קדשו (ישע' סג יא). — ואחרי השם: נדד הוא (הרשע) ללחם אַיֵּה (איוב טו כג).

אי"ה, ר"ת אם ירצה השם.

*איהא מיהא, השבעה שמשביע החזן את הממונים על הקול: איהא מיהא קיסתא פינסא איסור איסתוור סריאל משביע אני עליכם שתסייעו לי בקולי ואצעק ואתפלל בקול רם ובקול ערב כל היום הזה (ס' תפ' לר' נפתלי טריוש, ג' רגלים, בשם ר' משה הדרשן).

[1]) יש סוברים על שם קולו. — [2]) רסע"ג ור"י אבן גנאת תרגמו אלצרא, והוא הלילית. הרד"ק הביא: אומרים שהוא נקרא גאזא בלעז, ע"כ, והוא מה שקורין בצרפ' pic ובגרמ' Specht. תרגום השבעים מתרגם בויקרא באופן אחד ובאיוב באופן אחר. לפי השערת החוקרים החדשים הוא העוף הנקרא בערב' יויו a), על שם קולו יא יא והוא אחד ממיני העוף הרשום בפנים, ועל סמך זה השתמשו בו בעל ראש' למוד' ובעל תוה"ט. ולפי שאין הדבר מוכרע, שמוש המחברים האלה קובעי' משמעת השם הזה בלשוננו.

[3]) מֻארך מן אֵי ונוספה תנועת יֵה לחזק השאלה, או מפני שהברה זו משמשת בלשונות השמיות במשמעת הרמז כמו פֵּה. בערב' אַיְנַ b).

a) يُؤْيُو b) أَيْنَ

*אִיּוּךְ[1], ש"ז, מ"ר אִיּוּכִים, — בפלוסופיה, תאור דבר מה באיכות מן האיכויות, Qualification: והתמה מהיות האומרים בתארים מרחיקים ממנו יתעלה הדמוי והאיוך (ר"ש אבן תבון, מו"נ א נב). ולא היתה כונתם לאיוך רק לא מצאו מלה מכוונת לצייר הדבר (ר"א הקראי, ע"ח עב).

*אִיּוּלָה, ש"נ, סמי' אִיּוּלַת, — כח ועז: המלאכים ואיולת יכלתם (ר' ברכיה הנקדן, פסק' ט).

*אִיּוּם[2], ש"ז, מ"ר אִיּוּמִים, — שה"פ מן אִיֵּם, הפלת אימה על איש: ומאיימין עליהם (על העדים) איום גדול (רמב"ם קדוה"ח). וענין האיום הזה כלו בלשון שהן (העדים) מבירין (שם, הל' שבועות יא יז). דברי הדיינים והאיום שמאיימין עליו (ש"ע ח"מ לה יא). אמר לו (היהודי למרע"ה) דרך גדוף ואיום מי שמך לאיש שר ושופט וכו' (מלמד התלמי' יעקב אנטולי וארא מט ד). וכבר ידעת איום הנביאים בזה באמרו ודמו מידך אדרוש (ר"א הקראי ע"ח קיב).—ומ"ר במש' מורא ופחד: משגיח מחרך הללו באִיּוּמִים (פיוט אאמיץ, ב סוכות).

אָיוֹם, עי' אָיֹם.

*אֵיזֶה, לז'.ולנק' אֵיזוּ,—מלה להודיע אחד מרבים ולשאלה welcher; lequel; who: היו לפניו מינים הרבה וכו' מברך על איזה מהם שירצה (ברכ' ו ד). שכך היו כותבין על קרשי המשכן לידע איזו בן זוגו (שבת יב ג). רשב"י אומר אין קורין מעות אלא למי שהיה מתוקן מתחילה ונתעות ואיזה זה ת"ת הפורש מן התורה (חגיגה א ז). נפל הבית עליו ועל בת אחיו ואין יודע איזה מהם מת ראשון (יבמ' ז ד). איזה המרכב המיוחד (ספרא מצורע, פ' זבים ג). כלי שמקבל טומאה דרך פתוחו ואיזה זה כלי חרם (ספרי חקת קכו). — וגם בפעול: גזלתי לאחד מכם מנה ואיני יודע איזה מכם (ב"מ ג ד). גזל אחד מחמשה ואינו יודע איזה זה אומר אותי גזל וזה אומר אותי גזל (גמ' שם לז).—ועם בכל"ם: באיזה שלחן אמרו (שאסור להעלות בשר בחלב) בשלחן שאוכל עליו (חול' ח א). א"ר יוסי וכי באיזה מדרס נגע זה (כלי' כז ט). באיזה לשון הם מדברים (ספרי דבר' כ). באיזה דרך נלך לעיר (עירובין נג:). — גזל אחד מחמשה ואינו יודע מאיזה גזל (יבמ' טו ז). פ"א הייתי מהלך בדרך וכו' אמר לי רבי מאיזה מקום אתה אמרתי לו מעיר גדולה של חכמים (אבו' ו ט). בא לו לכתוב את המגילה מאיזה מקום הוא כותב מאם לא שכב איש וכו' (סוט' ב ג). אמר ר"ש מצאני ר"י בר' צ[י]ידין ואמר לי וכו' מאיזה טעם אמרתי לו לפי שא"א לעבודה בלא שחיטה (תוספתא זבחים א ה). -- ובאיזה צד, כאיזה צד, במקום כיצד: באיזה צד סדר הסעודה אורחין נכנסין ויושבין ע"ג ספסלים (תוספתא ברכות ד ח). איני יודע באיזה צד אוהבים את הקב"ה (ספרי ואתחנן לג). רבי יונתן אומר מצינו נדר שאינו מתחלל על ידי אחרים אלא בו הרי הוא מפר כאיזה צד אמר קונם פירות העולם עלי הרי זה יפר (ספרי מטו' קנה). באיזה צד היו עושין (מד"ר במדב' פ"ד). — ולנקבה איזו: ואיזו היא קולנית כל שהיא מדברת בתוך ביתה ושכניה שומעין קולה (כתובות ז ו). רבי אומר איזו היא דרך ישרה שיבור לו האדם (אבות ב א). א"ר יוסי וכי מי מודיעני איזו היא גדולה ואיזו היא קטנה אלא הכל לפי דעתו של רואה (כלים יז ו). איזו היא מחלוקת שהוא לשם שמים זו מחלוקת הלל ושמאי (אבו' ה יז). אמר להם (ריב"ז לה' תלמידיו) צאו וראו איזו היא דרך רעה שיתרחק ממנה האדם (שם ב ט).—ופעול: קדש אחת מחמש נשים ואינו יודע איזו קדש (יבמות טו ז). הרי עלי מנחה יביא איזו שירצה (מנח' יג א). — היו בודקין אותן (את העדים) בשבע חקירות וכו' באיזו שנה וכו' באיזו שעה (סנהד' ה א). — ועם ל בראשה: רבי שמעון אומר מיבם לאיזו מהן שירצה או חולץ לאיזו מהן שירצה (יבמ' ב ב). יתר מכן אמר ללבלר כתוב לאיזו שארצה אגרש פסול לגרש בו (גיט' ג א).— ויש שהשתמשו בו במשמעת קצת גם לרבים, אעפ"י שאיננו נכון: שאלו תלמידיו את ריב"ז באיזו כלים פרה נעשית אמר להם בבגדי זהב (ספרי חקת קכג:). איזו מים כשרים ואיזו פסולים לנטילה (או"ח קס א). — וכמו"כ במלת איזה [1]: נאמרו דברים בפה ונאמרו דברים בכתב ואין אנו יודעין איזה מהן חביבים (ירוש' מגילה ב עד ד). על איזה הוצאות חייב מנהתורה (או"ח שמז א). ור' אליה טוען שאם דודו ר' משה הנז' לקח איזה מעות (שו"ת מהרשדס חו"מ טו). כי איזה רשימות תן בהכרת

---

[1] מן המלה אֵיךְ, עי"ש.

[2] מן אים, עי"ש.

[1] בארמ' ולימא לן מר איזה מהן (שבת קמה).

לא נבונות (ש"י רפפורט, הקד' תש' ג"א דוד קסל). ואיזה מכתבי מסתר (מ"א גנזבורג, הקד' קרית ספר). מוצא לנחוץ לעשות בו (בהמאמר) איזה השמטות קטנות (יל"ג, אגרות, כ רה). — ובמשמעת יהי מה שיהיה: שמא יתשב ויאמר איזה דבר היה במקומה (ר"י אבן תבון, או"ד לרס"ג א ד). ושהמלך יתן איזה כסף (יוסף הכהן, דה"י למלכי צרפת ועותמן מד). ותלמי המקדוני היה איש חכם ונבון ואוהב לקרא בספרים מאיזה חכמה יהיו ומאיזה דת ומאיזה עם יהיו (מעשיות, כיה"מ ילינק יז). והם רעות הבאות לפעמ' על האדם לטוב לו למרק איזו זוהמא או טומאה שבנפשו וכו' וכשהקב"ה מביא יסורין וכו' למרק איזה חטא שצריך כפרה (מרפא לנפש רפאל מנירלי יז:).

*אֵיזֶהוּ, מ', מרכבת מן אי זה הוא, מלת שאלה:
איזהו פרט הנושר בשעת בצירה (פאה ז ג). איזהו ערים הנוטע שורה של חמש גפנים בצד הגדר (כלא' ו א). איזהו שחול שנשמטה ירכו (בכור' ו ז). איזהו טוב ברע בעלי מומין שקדם הקרשן את מומן (תמיד א ב). איזהו תם ואיזהו מועד (ב"ק ב ד). איזהו דרך ישרה שיבור לו האדם (אבות ב א). איזהו חכם הלומד מכל אדם וכו' איזהו גבור הכובש את יצרו וכו' איזהו עשיר השמח בחלקו (שם ד א). ואיזהו דבר של עולי בבל (נדר' ה ה). איזהו גט ישן כל שנתייחד עמה אחר שכתבו לה (עדיו' ד ז). איזהו דבר שהנשמה נהנית ממנו ואין הגוף נהנה ממנו הוי אומר זה הריח (ברכ' מג:). — ולנקב' אֵיזוֹהִי: איזוהי[1]) חצר שהיא חייבת במעשרו' ר' ישמעאל אומר חצר הצורית שהכלים נשמרים בתוכה (מעש' ג ה).

*איזו, עי' איזה, איזוהי, עי' איזהו.

*אִיטָן[2]), ש"ז, — עשב, אחד ממיני הגמי הגדלים באפר[3]), cat's, tail, laîche; Lieschgras: החשיפה והאיטן[4]) והגמי וכל הגדילין באפר מיני דשאין (תוספתא כלא' ה ח).

---

[1]) כך ברוב הנוסח' וכן בגמ' ניד' מז:

[2]) מקור השם לא ידוע. — [3]) ר' שמואל גמע בהאגור ויתר המבארים. והר"ש בובר פרשו כמהים ופטריות מלשון יונית ἴτον ונמשך אחריו ש' קרוים, אך כבר דחה זה החכם ע' לֶו בהערותיו לספרו של קרוים. — [4]) בספרי הדפוס, ובתוספתא צוקרמן אוטן.

אֵיךְ[1]), — מלת שאלה ותמה, באיזה אופן, wie? how? comment?: כי אֵיךְ אעלה אל אבי והנער איננו אתי פן אראה ברע אשר ימצא את אבי (בראש' מד לד). ותאמר אליו (דלילה אל שמשון) אֵיךְ תאמר אהבתיך ולבך אין אתי (שופט' יו יה). ויאמר שמואל (לה') אֵיךְ אלך (למשח את דוד למלך) ושמע שאול והרגני (ש"א יו ב). ויאמר דוד אל הנער המגיד לו אֵיךְ ידעת כי מת שאול (ש"ב א ה). ויאמר אליו דוד אֵיךְ לא יראת לשלח ידך לשחת את משיח ה' (שם שם יד). ויועץ המלך רחבעם את הזקנים אשר היו עמדים את פני שלמה אביו בהיתו חי לאמר אֵיךְ אתם נועצים להשיב את העם הזה דבר (מ"א יב ו). — ועם ו העטוף: אך הנה אשתך הוא וְאֵיךְ אמרת אחתי הוא (בראש' כו ט). הן כסף אשר מצאנו בפי אמתחתינו השיבנו אליך מארץ כנען וְאֵיךְ נגנב מבית אדניך כסף או זהב (שם מד ח). וידבר משה לפני ה' לאמר הן בני ישראל לא שמעו אלי וְאֵיךְ ישמעני פרעה (שמות ו יב). — ובלי שאלה: ותאמר (נעמי לרות) שבי בתי עד אשר תדעין אֵיךְ יפל דבר (רות ג יח). ויבא אחד מהכהנים אשר הגלו משמרון וישב בבית אל ויהי מורה אתם (את השמרונים) אֵיךְ ייראו את ה' (מ"ב יז כח). — ולתמה והשתוממות: אֵיךְ נפלו גברים בתוך המלחמה (ש"ב א כה). ונשאת המשל הזה על מלך בבל ואמרת אֵיךְ שבת נגש (ישעי' יד ד). אֵיךְ נפלת משמים הילל בן שחר (שם שם יב). כי קול נהי נשמע מציון אֵיךְ שדדנו (ירמ' ט יח). אֵיךְ נלכדה ששך ותתפש תהלת כל הארץ אֵיךְ היתה לשמה בבל בגוים (ירמ' נא מא). ונשאו עליך (על צור) קינה ואמרו לך אֵיךְ אבדת נושבת מימים (יחזק' כו יז). ונהמת באחריתך בכלות בשרך ושארך ואמרת אֵיךְ שנאתי מוסר ותוכחת נאץ לבי (משלי ה יא-יב). — ולהתרגשות הנפש: אֵיךְ אתנך אפרים אמגנך ישראל אֵיךְ אתנך כאדמה אשימך כצבאים נהפך עלי לבי יחד נכמרו נחומי (הושע יא ח). — °ובחכמת ההגיון, הָאֵיךְ: ודע כי הסוגים העליונים לכל הנמצאות לפי מה שבאר אריסטו יוד מינים, הסוג הראשון העצם, הסוג השני הכמה, הסוג השלישי האיך (כמה"ג להרמבם שער י). כי אלו הם משער האיך והאיך מצד שהוא איך וכו' (רש"ט, מו"נ ב הקד' יא). — °ובנוסחאות השטרות יש שתבוא מלת איך להתחלת עצם המעשה שעליו נכתב השטר:

---

[1]) לפי דעת חוקרי הלשון מקֻצר מן אֵיכָה, עי' זה הערך

זכרון עדות שהיה בפנינו ביום פלוני בירח פלוני בשנת פלוני למניינא דרגילנא למימני ביה במתא פלוני דעל מקום פלוני מותבה א י ך פלוני ב"ר פלוני אמר לפנינו הוו עלי עדים (נוסח עתיק של שטר אירוסין ספר השטרות של הר"י ברצלוני). ביום פלוני בכך בשבת בכך וכך לירח פלוני וכו' במתא פלונית א י ך פלוני בר פלוני חתן דנא אמ' לה לפלוני' וכו' (שם, שטר כתוב').

***אִיֵּךְ** [1], פ"י, — במחקר, יחס איכות לדבר, qualifizieren; qualifier; qualify: שדעתם ע"ה לא היתה לְאַיֵּךְ (ר' אהרן הקראי, ע"ח ע ז).

***אֻיַּךְ**, — נִתנה לו איכות מה: כי הנמנע מציאות איכות אלא ב מ א ו י ך מפני שהאיכות מקרה ו ה מ א ו י ך עצם (א' חסדאי תרג' ס' יסודו' לר"י ישראלי).

— ***נִתְאַיֵּךְ**, — א) יחסו לו איכות, qualifiziert werden; être qualifié; be qualified: ואין ענין אמרם לא י ת א י ך אלא שאינו בעל איכות (ר"ש אבן תבון, מו"נ א נכ). — ב) קבל איכות מהאיכות, eine Eigenschaft bekommen; prendre une qualité; acquire a quality: אם יהיה כלו (הרוח החיוני) מתילד בלב ו י ת א י ך בשאר המקומות (ר"י אברבנאל, ברא' א ורות). ובל אחד מאלה המזגים השמנה לא ימלט אם שיהיה בלי חמר והוא שיתחדש בגוף אותו המזג איכות לבדה מבלי ש י ת א י ך הגוף בה וכו' שיהי' הגוף אמנם נ ת א י י ך באיכות מאיכות אותו המזג (קאנון א א כ א). כי יש לאנשי הודו מזג ובללם יהיו בריאים בו ולאשכנזים מזג אחר יהיו בריאים בו וכו' כי הגוף ההודי כאשר י ת א י י ך במזג האשכנזי יחלה או ימות וכן ענין הגוף האשכנזי כ ש י ת א י י ך במזג ההודי (שם א א ג א). כי האיכות ההיא (של חולה הנכפה) אם נ ת א י י ך בו המות ראוי שתהיה הכפייה דבקה בו (שם ג ה ד). ולו י ת א י י ך הכושי במזג האשכנזי והאשכנזי במזג הכושי יחלה (פרד' רמונ' רש"ע ו ט יט). ימצא בטבע בעלי חיים מהממית בניצוצי עינם למה ש י ת א י י ך באויר מזג ארסיותו (נוה שלום, אבר' שלום ה ד). שהגרמים אינם מ ת א י י כ י ם בדבר מאלה האיכיות (שם ת ו קכו :).

אֵיכָה [2], — א) מלת שאלת באיזה אופן, כמו אֵיךְ, wie; comment; how: אֵיכָה אשא לבדי טרחכם ומשאכם וריבכם (דבר' א יב). כי תאמר בלבבך רבים הגוים האלה ממני אֵיכָה אוכל להורישם (שם ז יז). ויאמרו בני ישראל (לבני בנימין) דברו אֵיכָה נהיתה הרעה הזאת (של הפלגש בגבעה — שופט' כ ג). — ולתמה, ולהשתוממות: אֵיכָה היתה לזונה קריה נאמנה (ישעי' א כא). נדו לו (למואב) כל סביביו וכל ידעי שמו אמרו אֵיכָה נשבר מטה עז מקל תפארה (ירמ' מח יז). אֵיכָה ישבה בדד העיר (איכה א א). — ב) כמו אֵי, אַיֵּה, הגידה לי שאהבה נפשי אֵיכָה תרעה אֵיכָה תרביץ בצהרים שלמה אהיה כעטיה על עדרי חבריך (שה"ש א ז). — ג) *בחשבון, בשברים, המספר התחתון שהוא מורה לכמה חלקי' נחלק הדבר: ולהיות שמנין הנאחז באחדות הוא מוליד הציור בלב מגודל השבר לכן יקרא ציון ההוא א י כ ה (כליל החשבון ג). המספר התחתון מורה על מנין כל החלקים שנתחלק בו האחד השלם ונקרא בשם א י כ ה (יסודי חכמ' השעור ח"ם חשבון הכללי ג).

[1]) מן אֵיךְ, ועי' הערה לערך איכות.

[2]) מרכב מן אי ומן כה.

אֵיכֹה, — כמו אֵיפֹה, אַיֵּה, ויאמר (מלך ארם לעבדיו) לכו וראו אֵיכֹה הוא (אלישע הנביא) ואשלח ואקחהו (מ"ב ו יג).

אֵיכוֹ [1], כמו אֵיכָה, במשמעת אֵיפֹה, (מ"ב ו יג).

***אֵיכוּת** [2], אֵיכֻ- ש"נ, מ"ר אֵיכֻיּוֹת, — מה שעושה דבר כך או כך, Eigenschaft; qualité; quality: כשם שכל דברים שמתחייבים ונעשים בעולם בהשתנות עקרם מהבריאה ומן היצירה הנבראת מששת ימי בראשית מארבע טבעים ומן א י כ י ו ת ואותות שמן האש והאויר והמים והארץ נצמדים (נסי ב"ר נח הקראי, לקוטי קדמ' נספח' ג). ותראה פעולתו בו ו ב א י כ ו ת פעולתו והתפעלותו (ראב"ע, ספר העצמ'). אחר כך יאמרו (הסוברים שהעולם נעשה במקרה) איך היו (החלקים) מקדם זה הקבוץ העל מה שהם או על זולתו ואם היה ענינם בהפך מה שהם עליו איך תושבים ה א י כ ו ת ההיא (ר"י אבן תבון, חו"ד א).

[1]) כך הקרי במקום הכתיב איכה.

[2]) בנוהו המתרגמים מלשון ערבי' עפ"י השם כַּיְפִיַּה a) בלשון זו מן כַּיְף — איך. ובמחזור קרובץ ארג'יל מנקד אַיְכוּת: מהות וכמות וְאֵיכוּת ראשון (סכת ותוה"מ פסת, ערוך כשכת'), וכן קריאת הספרדים.

a) كَيْفِيَّة

ת א י כ ו ת בכלל היא שם לתכונה אשר בהם יאמר לאישים כלומר הפרטים א י ך הם נשאים והם אשר בהם יענה שאלת השואל על איש א י ך היא (ר"ש אבן תבון, באור מלות זרות במו"נ). והמשל השלישי בתארך האדם ב א י כ ו ת המתפעלת והפעליות באמרך פלוני הבעסן או הקוצף או הפחדן או הרחמן (הוא, מו"נ א נב). אבל היה זה האור א י כ ו ת מתפשט[ת] באויר בלתי מושפע[ת] מניצוצות גשם מאיר (ר"י אברבנאל, ברא' ויהי אור). ואחרי שסדרנו א י כ ו ת השגותינו לדברים נבאר עכשיו אנה ימצאו הדברים (יוסף לדיק, עולם קטן שער א). הפרק הב' ב א י כ ו ת הולד הליחות (קאנון א א ד). וכן במהות הנכסים אם הם קרקעות או מטלטלים וכן ב א י כ ו ת ם ר"ל אם נפלו לו בירושה (ר"י בר ששת, תש' תסח). לא נודע לך אופן השטר ו א י כ ו ת ו אלא נאמר לך בסתם שיש לו שטר מתנה (הר"י קולון תש' קסא). עוד הבדל אחר בין ספר משלי לספר הזה בענין א י כ ו ת המליצות (בן זאב, הקד' בן סירא). — ומ"ר: בכל צורה מהן נמשכו אחריה שתי א י כ י ו ת (ר"ש אבן תבון מו"נ ב יט). בהיותינו משיגים מציאותם (של היסודות הפשוטים) ומספרם ו א י כ י ו ת י ה ם המיוחד' הנה לא ידענו צורותיהם העצמיות אשר מהם ימשכו אותם האיכיות (ר"י אברבנאל, פרוש מ"א ג). וזה שהגשמים אמנם יפעלו קצתם בקצתם ויתפעלו קצתם מקצתם ב א י כ ו י ו ת י ה ם לא בצורותיהם העצמיות (רלב"ג, מלחמות, מאמר ה, ג ב). אין ראוי לדמות לו (לאל) דמויים שהם א י כ י ו ת שבב"א (ר"מ קורדוירו, אלימה ב ב). והאויר והדם מתדמים בשתי איכיותיהם (רד"ק יחזק' יד יח). ואלה הכחות הטבעיים הארבעה יעבדום א י כ י ו ת י ה ם הד' הראשונים ר"ל החום והקור והלחות והיובש (קאנון א א ו ג).— ומצוי הדבור קטן הכמות ורב ה א י כ ו ת (הקד' חזות קשה, ר"י ערמאה).— ובחכמת החשבון כמו איכה, המספר התחתון בשברים (ספר' עוכר לסוחר, ה). ומ"ר, א י כ ו ת י ם (שם ו).

אֵיכוּתִי, ת"ז, נק' ־תית, מ"ר ־תים ־תיות, של איכות, ואחרי המשך התנועות ה א י כ ו ת י ו ת (דרך אמונה אבר' ביבאגו ב, יה ע"ק ג).

אֵיכָכָה[1], — מלת שאלה כמו אֵי, אֵיכָה, ביתר נחץ, wie ; comment ; how : פשטתי את כתנתי אֵיכָכָה[2] אלבשנה רחצתי את רגלי אֵיכָכָה אטנפם (שה"ש ה ג). כי אֵיכָכָה[1] אוכל וראיתי ברעה אשר ימצא את עמי ואֵיכָכָה אוכל וראיתי באבדן מולדתי (אסת' ח ו).

***אֵיכַן**, כמו *היכן: בבגד אין לי אלא בגד שיש לו ל א י כ ן שיפשה בגד שאין לו ל א י כ ן שיפשה מניין ת"ל והבגד (ספרא תזריע פ' נגעים פ' יג). — ובפרט מצוי בתלמוד ירוש': עד א י כ ן הוא אומר בש"א עד אם הבנים שמחה ובה"א עד חלמיש למעיינו מים (במשנה ירוש' פסחים י ה). א י כ ן יצאת בת קול (ירוש' ברכ' א ג ב). א י כ ן הוא מצוי (שם ה ח ד). מ א י כ ן למדו תפלות (שם ד ז.). ל א י כ ן מצילים אותן (שם שבת יו טו ג). א י כ ן היא טובתו של זה א י כ ן היא אריכות ימיו של זה (שם חגיגה ב עז:). מצורע אין לו א י כ ן להגן זב יש לו א י כ ן להגן בכל ירושלם (שם פסח ז לה:). עד א י כ ן היו קיימות (מד"ר, שה"ש יפה את). אמר (יוסף לבנו מנשה) ראה ל א י כ ן הם (השבטים) הולכים (תנח' בובר מקץ יז). ו מ א י כ ן נלמוד שהרי הלכה כרבי (הלכ' פסוק' 47).

איכפת, עי' אִכפת.

אַיָּל[2], ש"ז, מ"ר אַיָּלִים, לנק' אַיָּלָה וְאַיֶּלֶת, מ"ר אַיָּלוֹת, — סמי' אַיְלוֹת, שם חיה ארוכת הרגלים קלת המרוץ, בעלת קרנים מסתעפות, Hirsch; cerf; stag: אַיָּל וצבי ויחמור (דבר' יד ה). אז (בצאת ישראל מבבל) ידלג כָּאַיָּל פסח (ישעי' לה ו). עד שיפוח היום ונסו הצללים סב דמה לך דודי לצבי או לעפר האַיָּלִים על הרי בתר (שה"ש ב יז). היו שריה (של ירושלים) כְּאַיָּלִים לא מצאו מרעה (איכ' א ו).—ולנק': נפתלי אַיָּלָה שלחה (ברא' מט כא). — ואַיֶּלֶת עי' במקומו. — ומ"ר: משוה רגלי כָּאַיָּלוֹת (תהל' יח לד). — וסמי': השבעתי אתכם בנות ירושלם בצבאות או

---

[1]) מרכב מן אי ומן ככה — [2]) הנגינה כראוי על כֵּכָה. — [1]) הנגינה מלרע, עפ"י המסרה, ולא מצאו החכמים פתרון לזה, ואין לאמר שהסבה לזה היא האות א של אוכל הבאה אחריה, כי גם באיככה אלבשנה באה א אחריה. רק גם בערבית בפרט ההמונית יטעימו במלות קריאה מלרע: יא פטמה! וכן יחברו הערבים בדבור ההמוני בנגינה אחת מלות אחדות בקריאה, כמו: יא-מחמד-אפנדי! (שפיטא, דל"ע של מצריס, דף סא).

[2]) בער' אַיָּל ואִיָּל[a]), ישם להזכר של חיה זו. ואין לעמד על מקור המלה.

a) أَيِّل إِيَّل

באילות השדה (שה"ש כ ז). — וכנוי לאשה יפה: אורבי מחולות אוהבי כלולות חושקי יעלות נושקי אילות (כתיב' עולם יד יא יז).

*ארזיל, עופר.

יחמור, ממיני הצבי.

*כוי, מין צבי.

ערג, יאמר על קול צעקת האיל. — עפר הקטן של האילה. — *ערזיל, כמו ארזיל.

*פצל, קרני האיל מפצילות, מסתעפות כמו ענפי האילן. — *פצול, כל אחד מסעיפי הקרנים.

*צהל, צהלה, קול צעקת האיל.

איל[1], ש"ז, סמי' איל, מ"ר אילים אלים, סמי' אילי, — א) הזכר בכבשים, כשהוא יותר מבן שנה, Widder, bélier; ram: איל תמים מן הצאן (ויקרא ה יח). איל אחד כבש אחד בן שנתו לעלה (במדבר ז טו). ואשא עיני ואראה והנה איל אחד עמד לפני האבל ולו קרנים והקרנים גבהות וכו' ראיתי את האיל מנגח ימה וצפונה ונגבה (דניאל ח ג-ד). ואת איל המלאים תקח (ויקרא כט לא). — ומ"ר: וערות אילים מאדמים (שמות כה ה). הים ראה וינס הירדן יסב לאחור ההרים רקדו כאילים גבעות כבני צאן (תהל קיד ג-ד). — וסמי': זה עשרים שנה אנכי עמך רחליך ועזיך לא שכלו ואילי צאנך לא אכלתי (בראש' לא לח). — ואילי נביות, מפורסמים בטובם: כל צאן קדר יקבצו לך אילי נביות ישרתונך יעלו על רצון מזבחי (ישע' ס ז). — ומשל לקרבן מובחר, לכפרה: ת"ר כל אלו (הסכומים לבושת) שאמרו דמי בושתו אבל צערו אפילו הביא כל א י ל י נ ב י ו ת שבעולם אין נמחל לו עד שיבקש ממנו (ב"ק צב.). — ב) ראש, מנהיג, חשוב[2] Adeliger, Führer, Haupt; noble, chef; head, leader: אז נבהלו אלופי אדום אילי מואב יאחזמו רעד (שמות יה יה). ויקח (מלך בבל) מזרע המלוכה (של יהודה) ויכרת אתו ברית ויבא אתו באלה ואת אילי הארץ לקח (יחזק' יז יג). — ג) במלאכת הבנין, כעין עמוד בולט מהכתל, וכן מלבן בולט סביב להפתח[3], להחלונות, Wandpfeiler, vorspringendes Gesims; colonne en saillie, chambranle; jamb: ואת פתח הדביר עשה דלתות עצי שמן האיל מזוזות חמשית (מ"א ו לא). וחלונות סביב סביב לפנימה ואל איל תמרים (יחזק' מ יו). וימד איל הפתח שתים אמות (שם מא ג). ועמדים אל האילים אחד מפה ואחד מפה (שם מ מט). — ד) *כלי מלחמה, קורה ארוכ' לנגח החומה, Sturmbock; bélier; battering ram: ויהי אורך ה א י ל ההוא ל' אמה (יוסיפון פז). ויערך (טיטוס) ארבעה א י ל י ברזל לנגח בהם את החומה (שם). כלם היו א י ל י עגלות ולכלם ראש עגול ואטום וצואר עב (שם). כמו שעושין א י ל י הברזל לנגח החומה (רד"ק שרשים ערך כר). וזה מעשה א י ל הברזל וכו' יקחו ראשונה קורה גדולה ועבה וישימו בראשה כובע גדול וחזק בתבנית איל (מעשיות, ביה"מ ילינק א). חן אשה בנחת קולה והומיה כמתי קבל וכאילי ברזל במלחמה (בן זאב, תרגום בן סירא כו). — ועי' כבש. — ואילי נחשת, במשמ' מקלעים (יוסף הכהן, דברי הימים למלכי צרפת ועותמן). — ה) *כלי בצורת איל בהספינות: היה מנהג הספנים לעשות כמין א י ל[1]) של עץ וממלאין אותו ממון (ערוך ערך איל א). בכל ספינה היו עושין דמות איל מעץ לנחש ולסימן שתהא הספינה קלה בהליכתה

---

[1]) באשורית איל. בער' איל[a]) זכר היעלים וכדומה. — [2]) עי' אול, והערה שם. — [3]) לא גזרת המלה ולא מקומו בכתוב ולא פרוש מסור אינם נותנים בית אחיזה לגדר בברור מהותו של הקשוט הבניני הזה. המפרשים הקדמונים פליגים; אונקלוס תרגם אלהי ואיליא. וכן אמות הספים וזעו אילות ספיא, ויש לחשב כי בזמנו היתה מלה זו עוד ידועה; מנחם בן סרוק פרש: מפתח עגול בבנין. ר"י בן גנאח סובר כמו תרגום שאילים הם כמו אמות הספים. רש"י מפרש: אילי הפתח הם המזוזות. רד"ק, רלב"ג ואברבנל פרשו להפך איל הסף העליון שעל המזוזות. ורוב האחרונים הסכימו שהוא הבליטה כעין עטרה סביב הפתחים והחלונות. — [1]) בארמית: מן שית מילי איעתר רבי עקיבא מן כלבא שבוע מן א י ל א דספינתא דכל ספינתא עבדין ליה מן עינא זמנא חדא אנשיוה על כיף ימא אתא הוא אשכחיה (נדר' נ. — מן ששה דברים נתעשר רבי עקיבה מן כלבא שבוע, מן איל הספינה, שבל ספינה עושים אותו (את האיל) מן ע י ן פעם אחת שכחוהו על שפת הים ויבא הוא וימצאהו), ופרשו הערוך רשי ור"נ וכו' כי היו עושים צורת איל וממלאים אותו דינרי זהב, וזהו מה שמצא ר"ע. אך לפי"ז קשה למה ספר ממה היו עושין את האיל? והגרסה שהביא רש"י מ י ן ע נ א, שר"ל מין צאן, היא דחוקה מאד מפני שענא צאן הוא שם הקבוץ ואי אפשר לאמר עשה מין צ א ן, ומדוע לא נאמר מין כבש, כיון שהכלי

---

[a]) أيّل

כ א י ל והיו ממלאין אותו דינרי זהב (ר״ג נדרים נ.). — ״איל בעל קרנים, כנוי למי שאשתו זונה תחתיו Hahnrei ; cornard ; cuckold : פלונית ישאלו עליה איה הקדשה היא בעינים ובעלה הוא האילי[1]) אשר ראית בעל הקרנים (עמנואל, מחב׳ ה).

איל[2]), ש״ז מ״ר אילים, — אילן, עץ, Baum ; arbre ; tree : עד איל[3]) פארן אשר על המדבר (בראש׳ יד ו). כי יבשו[4]) מאילים[5]) אשר חמדתם ותחפרו מהגנות אשר בחרתם (ישע׳ א כט). וקרא להם (לאבלי ציון) אילי הצדק מטע ה׳ להתפאר (שם סא ג).

איל[6]), ש״ז, מ״ר ״אילים, — כח ועז, Kraft; force; might: כי שבעה ברעות נפשי וחיי לשאול הגיעו נחשבתי עם יורדי בור הייתי כגבר אין איל[7]) (תהל׳ פח ד־ה). — ופשט השמוש הזה בספרותנו : לך הצור לך נאוה תהלה ואתה אל ומידך אילים (ר״ש הנגיד, הלי תעש). כגבור אין איל ובאורת נס ובורח ומר צורח (שיר היחוד יוס ד). אבל אחרי אשר למצא חפץ להשיג

נקרא איל, וגם הגרסה שהיתה אולי לפני הערוך עבדין להמין אילא, כמו״ב דחנקה, כי עכ״פ קשה, שהעיקר שהיו ממלאים את האיל דינרי זהב חסר מן הספר, ל ו י פרש חוטם הספינא. וקוהוט גזר מלשון פרסית ויונית, אך כלם אינם נמלטים מהדחק. — [1]) לפי לשון איטלקית beco cornoudo, ר״ל תיש בעל קרנים.

[2]) משקל איד, חיק, ריח, ואין לעמד על מקור מלה זו, ועי׳ הערה לערך אילן. — [3]) תרגום מישר. מנחם בן סרוק : מפתח עגול בבנין. ריב״ג ג ש ר ויתכן להיות כמו שאמר התרגום מ י ש ר. — [4]) תרגום ובשלשה כתבי יד : תבושו. — [5]) תרגום, מנחם בן סרוק, ר״י בן גנאח, ורד״ק : אילנות. ורש״י פרש שהוא מין אילן מיוחד ולעז אול״מא.

[6]) ממשקל זה ממש לא נמצא בתנ״ך אלא עוד שם אחד והוא אסר. ויש בחטף פתח אנך. ורבים ע״מ פעל: יקר, כפר, שרד. ואין למלה זו אחות בשאר לשונות השמיות, זולתי אולי בסורית אילא במשמעת עזר, אך לא באשורית. ובערבית בין המלים הרבים שיש בה למושג הכח אין אף אחת שתדמה קצת לאיל, וזה קצת תמוה במושג יסודי קדמון כזה. ולכן יש חשדים מלה זו שהיא אחת מאותן המלות בלשוננו שנוצרו בטעות. אך אין בודקין ביחס המלים שבתנ״ך, ואיל נולדה במערכה טובה וחבה מיוחדה נודעה לה מהפיטנים והסופרים יותר מלמלים אחרות שאין שום פקפוק ביחוסן השמי. — [7]) תרגום חילא. מנחם בן סרוק : כגבר אין איל וכו׳ ענין כח ומעוז הוא. וכן ר״י בן גנאח, רש״י, ראב״ע ורד״ק וכו׳, וכן החדשים.

איל ולהוסיף עילוי ותלוי ראש לא חמלת (ר׳ ידעיה בדרשי, בחי״ע עז). ראשית גבורה איל ותוכה גבורה ואחריתה תלאה (אסף ב סו יד). — ועי׳ אילות. — וגזרו מזה הפעל ״איל, ״איל שלקמן.

״איל, פ״ע, עתיד תאיל, — היה חזק, stark sein, être fort ; be strong : מה א י ל ו[1]) פלאי נסיך (ר״א קליר, ב פסח). בכל מעשיך היה מהיר וחלי לא יקרב אליך יגע בחפצך או תאיל (בן זאב, בן סירא לא ג).

״איל, פ״י, — איל אותו, נתן לו כח ועצמה kräftigen; rendre fort ; make strong : הסבית שועה מאמולת שבעה ואז אל שעה ואיל ישועה (הקליר, פורים, תמימים). רגיל מהר עוד לאילי (הוא, פ׳ פרה). אילני ואמצני מרפיון וחיל (פיוט, ירחתי בפלותי). צור יאזרהו ובעוז י א י י ל ה ו וחן וחסד ימצאהו (ר׳ שלמה ראש ישיבה, שנת אשלה, JQR .1092). בצר לי קראתיו ולא נטשי אילי וחילי ולא בזה לחשי (מסה ברכי קלונימוס, לו תכתה נפשי, אחרון פסח). והואיל שהקב״ה א י י ל את האדם (ר׳ ברכיה הנקדן, פסקה כב).

— פע׳ ״אויל : הוספתי על אמונתי חזוק ותקנתי מחשבותי בעוצם אמוץ והאמנתי בשכל מאיל כי עורי הנפש וגנאיה וכו׳ (ר׳ ברכיה הנקדן, פסקה לא).

***איל**[2]), ש״ז, מ״ר אילים, — תולעת הענבים, Wurm der Weintraube ; ver qui pique le raisin ; grape-worm : נהוג אצל המדברים עברית בא״י.

אילה, עי׳ איל.

אילו, עי׳ אלו.

אילולי, עי׳ אלולא.

***אילונית**[3]), ש״נ, מ״ר אילוניות, אשה עקרה מטבעה ודמות גבר לה במקצת, קולה עבה, אבריה גסים[4]) וכדומה, unfruchtbare und männliche Frau ; femme stérile et hommasse ;

[1]) במחזורים נקוד אילו, אך זה בודאי שבוש, כי אין ע ב ר כזה בקל. והפעל מהפעל הזה משמש אצל הקליר יוצא.

[2]) בארמ׳ : א״ר יהודה מקק דסיפרי תכך דשיראי ו א י ל א דעינבי ופה דתאיני וחה דרימוני כולהו סכנתא (שבת צ. — מקק של ספרים ותכך של משי ו א י ל של ענבים ופה של תאנים וחה של רמונים כלם סכנה).

[3]) נגזר מן איל, בתנ״ך לא נמצא משקל פ ע ל ו נ י ת — [4]) בגמרא כתובות יא. פרש רב נחמן :

sterile and manlike woman: כהן הדיוט לא ישא א י ל ו נ י ת אלא אם כן יש לו אשה ובנים ר' יהודה אומר אע"פ שיש לו אשה ובנים לא ישא א י ל ו נ י ת (יבמות ו ה). וכן א י ל ו נ י ת לא חולצת ולא מתיבמת (שם ח ה). בת עשרים שנה שלא הביאה שתי שערות תביא ראיה שהיא בת עשרים שנה והיא א י י ל ו נ י ת (נדה ה ט). בוגרת ו א י י ל ו נ י ת כתובתן מאתים (תוספת' כתו' א ג). פרט ל א י י ל ו נ י ת שאינה ראויה לזרע (שם סוטה ה ד). ואיזו היא א י ל ו נ י ת כל שהיא בת עשרים ולא הביאה ב' שערות ואפילו הביאה לאחר מכאן הרי היא כ א י ל ו נ י ת לכל דבריה ואלו הן סימניה כל שאין לה דדים ומתקשה בשעת תשמיש רשב"ג אומר כל שאין לה שיפולי מעים כנשים רשב"א אומר כל שקולה עבה ואינה ניכרת בין אשה לאיש (גמ' יכמ' פ:). לאחר שנשאת נמצאת יבמתו א י ל ו נ י ת (הל"ג רמד). עקרה מחמת מזל שכבר נישאת לשלשה בני אדם ולא ילדה להן והותזקה עקרה א י י ל ו נ י ת ממעי אמה ויש לה סימנין שאין לה שערות ולא דדין (רבי עירו' מז.).—ומ"ר: וכולן (הנשים שנזכרו שם) אם מתו או מיאנו או נתגרשו או נמצאו א י ל ו נ י ו ת צרותיהן מותרות (יכמ' א א). — ועי' עקרה.

*אִילֹנִית [1]), ש"נ,—מין נחש: ה א י ל ו נ י ת והוא נחש נקרא דורישוש זה מעוט ב א י ל נ ו ת (קאנון ד ו ג מב).

אֱיָלוּת [2]), ש"נ, — כח ועצמה ומחסה, Macht, Stärke force, puissance; might: ואתה ה' אל תרחק אֱיָלוּתִי [3]) לעזרתי חושה (תהל' כב כ). — והשתמשו הסופרים במלה זו הרבה: אֱיָלוּתִי, קחה נפשי למען נשא יגון אשר כזה לא יבולה (ר"ש הנגיד, ומי יתן ויעלני). רפא נא את שברם ונחם אבלותם כי אתה סברם ואתה אֱיָלוּתָם (ר"ש בן גבירול, שמרון קול תתן). וסר לבי וכשל מאד כחי וכלתה א י ל ו ת י (הוא, שירי שלמה דוקס לד). ראה נא שועתם שעה נא תפלתם בפעם ראשנה היה נא אֱיָלוּתָם (הושענו' יום א). טובך על א י ל ו ת י יחלתי בגלותי (סדו' רב עמרם סלי' ב). שקרא אברהם והודיע לבריו' סוד הנהגת העולם בכללו שהוא בשם ה' החסין בכח שיש לו א י ל ו ת בכלם (רמב"ן, ברא' כא לג). משלו בנו עבדים ואנחנו בגלות הושיע ה' כי בך אֱיָלוּת (שלמה, גאולה שבת ב אחר פסח). אשר שמך א י ל ו ת ה בעניה ובדלותה ואל תפן לסכלותה והקם את שפלותה נדהמה בגלותה וסוערת כאניה (סלית' מנה' אויגניון אשמור' ליל ב, נלר רוב). שהם (השמים) מספרים הכח ו ה א י ל ו ת שלו (ר"א הקרא, ע"ח לב). — וכח האדם: על כן תברך כראוי לך כפי קדשך כבודך וגדלך ומפי הכל בכל אֱיָלוּתָם כפי מדע אשר אתה חננתם (שיר היחוד יום א). ואף אם ראה כי יש אתו און ויכולת א י ל ו ת וממשלת לגזור על כל תפוצות הגולה (ר"י בר ששת, תש' רעא). מה לי יקרת בני אז שרת על אולים וֶאֱיָלוּתוֹ (אד"מ, שיר אב לבן). —וכח של לא בע"ח: הקל מחבירו (מארבעה היסודות) קשה מחבירו וכל הדק מחבירו א י י ל ו ת ו קשה מ א י י ל ו ת חבירו (ר"י אבן תבון, האוה"ד לרסע"ג ב).

*אֵילָךְ [1]), אֵילֵךְ, — מלת תה"פ תרמז להמקום והזמן. — א) הזמן הבא אחר רגע המדבר: רבי יהושע אומר (גומר את קריאת שמע) עד

א י י ל ו נ י ת דוכרנית דלא ילדה. ובעל ערוך השלם דחה פרוש זה ויאמר כי יש בו ריח דרוש, וגזר איילונית מן אילן, לאמר דומה למכת עץ! אך לפי זה היו צריכים לקרא את האילונית עֲצָנִית, כי אי אפשר כלל לאמר מכת א י ל ן. — והנה אַיִל היה בעצם וראשונה שם לכל זכר, ואח"כ התיחד בעברית לזכר מן הצאן, ובערבית לזכר מן היעלים, ולכן היה דבר טבעי לגזור ממנו א י י ל ו נ י ת. וכן בערבית פַּ ח ל a) סתם זכר, ו פַּ ח לָ ה b) אשה גסה.

[1]) מן אילן, ע"ש שהוא נתלה תמיד באילן.

[2]) מן אֱיָל, עי"ש. — ואין אח למשקל זה בתנ"ך, זולתי פְּעִיּוּת, פְּתַיּוּת, ועי' לקמן, — [3]) גרץ (כפרו' לתהל') גזר על מלה זו כי אינה כלל מלה (Unwort) וינסח אֵילִי. אך סופרי כל הדורות השתמשו בה בחבה רבה.

[1]) בארמ' (ת"י במד' כא ד). והעיר נלד' (במלון להמכילתא, מ' אוירבך), כי מלה זו בודאי מקורה מארמית כי הסוף הרומז להעומד מרחוק זר להלשון העברית. והביא דלמן בדל"א שלו דמיון למלה זו בארמית הלכא: לא תקרב הַלְכָא (ת"א שמות ג ה). הלכא והלכא (ת"י במד' כא לו), שאין ספק בדבר שיש בה המלה כא שרומזת המקום ונשתנה הלבא בהילבא, ונתקצר להילך, ומזה אילך, והוא מצוי בין שתי הלשונות הללו.

---

a) فحل b) فحلة

שלש שעות שכן דרך מלכים לעמוד בשלש שעות הקורא מכאן ואילך לא הפסיד כאדם הקורא בתורה (ברכ׳ א ב). לא היה סיקריקון ביהודה בהרוגי מלחמה מהרוגי המלחמה ואילך יש בו סיקריקון (גיט׳ ה ו). ר״י אומר מלכות פרס בפני הבית ל״ר שנה מלכות יון ק״פ מלכות בית חשמונאי ק״ג מלכות הורדוס ק״ג מכאן ואילך צא וחשוב לחרבן הבית (סעו״ר ל). מן הדבור ואילך (ספרי מצורע, זכים א). לשעבר אהריש אתאפק מכאן ואילך אפעה (מכי׳ בשלח, מס׳ דשירתא ח). דברי בפיו (של הנביא) אני נותן אבל איני מדבר עמו פנים בפנים מכאן ואילך הוי יודע היאך רוח הקודש נותנת בפי הנביאים (ספרי שופט׳ קעו). ומתקנת יהושע בן גמלא ואילך (ב״ב כא.). המפקיר את שדהו כל ג׳ ימים יכול לחזור בו מכאן ואילך אין יכול לחזור בו (נדר׳ מג:). אמר לו (אברהם לבנו יצחק) יודעים אנו שאחריך מעט יהיו ימינו הוא שנחמנו עד שלא נולדת הוא ינחמנו מיום זה ואילך (מדרש ויושע ג). צריך אתה להזהר מיכן ואילך שלא תסבור כי הקלף שאמרו רבותינו הוא רק הנקרא מצה (גנזי מצרים, הל׳ ס״ת יד). או שאמר לו האומן (לבעה״ב) גמרתיו ולא באו הבעלים ולקחו הכלי משם ואילך הרי האומן שומר חנם (לבוש הל׳ אומנים שו א). מאז ואילך (הרבה פעמים בספר יסוד עולם). — ב) להמקום, רומז התנועה שאליו, כמו הֵנה, שמה, dort ; là ; there : כל הנוגע בשרו של משה לחה פורחת אילך ואילך (ספרי וזאת הברכה). נפש שנפרצה משתי רוחותיה אילך ואילך (עירובין נה:). ושני קנים יוצאים ממנו (מחלק החלק של המנורה) אחד אילך ואחד אילך (מנח׳ כח:). שלשים יום כדת איום כסות שאולה מעכבת לעת הלך כן ואילך הלא ציצת חיבת (אהבה לפי׳ שלח). אם בורחין המים אילך ואילך (והזהיר ויקר׳ מג).

אֵילָם עי׳ אֵלָם

***אִילָן**[1], ש״ז, מ״ר אִילָנִים אִילָנוֹת, — צמח יצמח מן האדמה, בעל גזע חזק, עצי, מתקים שנים רבות וענפים רבים מסתעפים ממנו, Baum; arbre; tree : ר״ש אומר המהלך בדרך ושונה ומפסיק ממשנתו ואומר מה נאה אילן זה ומה נאה ניר זה מעלה עליו הכתוב כאילו מתחייב בנפשו (אבו׳ ג ז). הוא (רבי אלעזר בן עזריה) היה אומר כל שחכמתו מרובה ממעשיו למה הוא דומה לאילן שענפיו מרובין ושרשיו מועטין והרוח באה ועוקרתו והופכתו על פניו וכו׳ אבל כל שמעשיו מרובין מחכמתו למה הוא דומה לאילן שענפיו מועטין ושרשיו מרובין שאפילו כל הרוחות שבעולם באות ונושבות אין כזיזין אותו ממקומו (שם שם יז). משל למה הדבר דומה לאדם שהיה הולך במדבר והיה רעב ועיף וצמא ומצא אילן שפירותיו מתוקין וצילו נאה ואמת המים עוברת תחתיו אכל מפירותיו ושתה ממימיו וישב בצילו וכשביקש לילך אמר אילן אילן במה אברכך (תעני׳ ה:). — — אילן מאכל, שעושה פרי, ואילן סרק, שאינו עושה פרי : אחד אילן סרק ואחד אילן מאכל (שביע׳ א ג). ובכנוי׳ : הרי אומר לו הלוקח (להמוכר) עקור אילנך (רמב״ם מכירה ה ח). — ומ״ר : איזהו שדה האילן כל שלשה אילנות לבית סאה (שביע׳ א ב). יתיב רבן גמליאל וקא דריש עתידים אילנות שמוציאין פרות בכל יום (שבת ל:). אילנות וקצצות (ירוש׳ כתוב׳ לב:). — ובסמי׳ : הנוטע חמשה אילני מאכל (סוטה ח ב). אומרים לאילני מאכל למה אין קולכם הולך אמרו להם אין אנו צריכים פירותינו מעידין עלינו אומרים לאילני סרק למה קולכם הולך אמרו להם הלואי נשמיע קולנו ונראה (מד״ר ברא׳ טז). — ומשל : אם בקשת ליחנק היתלה באילן גדול (פסח׳ קיב.). — והשתמשו בדבור זה במשמעת סמך על אדם גדול : וגם יש לי להתלות בהרבה אילנות גדולות אנשים שהיו לפני אשר קטנם עבה ממתני (ר׳ אליהו בחור, הקד׳ מסורת המסורת). — ובצרוף עם שמות אחרים : *אִילָן אֲבַטִּיחַ : הוא העץ יפה ענף וגבה קומה הנקרא באאבאב או אילן אבטיחים (ש׳ בלאך, ש״ע אפריקה). — בּוֹרִית : אילן בורית בתוך הפירות הגדולים עליו ימצא מוח שמן ישתמשו בו לכביסת משי (שם הודו). — דוֹנַג : אילן דונג הזלזלים במזמרו׳ יכרעו ויצקו עליהם מי אפר רותח אשר יוציא שמנותם ויטיפו דונג ירוק על הארץ (שם). — *הֶחָלָב : אילן החלב מראה עליו כמראה הלפידים ופריו שמן כגודל הלוזים מסוגר בתוך קלפה מוחו ימהל בתוך שמן פשוט ומהם יעשו נרות (שם חינא).

---

[1]) בארמ׳, וכמו אֵיל בעברית עי׳ הערה לזה הערך. ולא נתברר היטב מקורה. רוב החוקרים סברים כי נגזר מהשם איל במשמעת חזק וכח, ויש סוברים שנקרא כך על שם שהוא גבוה ונראה למרחוק. אך כל זה לא מחור.

— אילן הַחַמְאָה (בס הודו). — הַטִּיט: אילן הטיט ממנו יוצא משקה זב ונגר כמראה החלב והאומנים ישתמשו בו להצהיב הכלים (בס חינה). — ילחם הקופים (בס ארץ כוש).

א) שמות ופעלים כללים.

אֵב, לַח האילן ורטיבותו. — *אִבֵּק, פִּזֵּר עליו אבק. — אֲגַם, חרש של קנים וקוצים. — אֶזְרָח, אילן יליד המקום שהוא נטוע שם. — *אוב, *אִיב, *חוב, אמצע מקום הענפים. — *אִידָן, כמו עמרנית, — אָמִיר, ראש האילן. — *אִצְוָה, סיב הנכרך סביב הדקל. — *אַרְזָל, כעין עריסה בין ענפי האילן לנטר השדה. — *אַרְנָס, כעין חוט ארוך יגדל ויכרך סביב לקצת אילנות, למשל הגפן. — אֲשֵׁרָה, אילן מקדש לעשתרת.

בַּד, חטר דק, שבט שיוצא מהאילן: בַּד של הדס. — *בְּדִיד, חפירה שעושים סביב עקרי האילנות. — בַּיִת, *כעין סרג וכדומה סביב האילן. — *בֻּסְתָּן גן יפה אצל הבית. — ברך, *הִבְרִיךְ, כפף הנטיעה ושם הקצה באדמה למען תצמח משם. — *בְּרִיָּה, אילן העשה בְּרֵכָה אחת או שתי ברכות, לאמר נותן פרי פעם בשנה או שתים. — בְּתוּלָה, בְּתוּלַת שִׁקְמָה, וכדומה, אילן שלא נקצצו ענפיו.

*גֶּדֶד, *גְּדוּד, *גְּרוּד, אילן בלי ענפים ועלים. —*גְּדֵרִית, קנים הרבה מחברים בעקר אחד ומפרדים למעלה. — *גוזזות, נצרים הפרים משרשי האילנות. — *גִּזֵּם, את הענפים. — גֶּזַע, חלק האילן מרגליו ועד ענפיו הראשונים. — *גֶּדֶם, שארית אילן שנגדם. — *גִּמֵּז, עי' במקומו —*גַּמְזִית כמו נצן. — גַּן, מקום נטוע אילני פרי או אילני סרק. — *גִּנָּה, גן קטן. — גִּפֵּר, פזר גפרית על האילן. —*גַּרְגַּר גַּרְגְּרִים, פרי דק, עגל, של מקצת אילנות: הענב הוא גרגר. — *גְּרוּפִית ענף לנטוע להרכבה, בפרט של זית. — *גֶּרֶר, כמו גדרית.

דָּלִית, זמורה ארוכה.

הֶמֶס הֲמָסִים, ענפים יבשים לבער אש.

*זִהֵם, משח האילן בזהמה להמית את התולעים, להגן על המכה. —זַלְזַל, זְמוֹרָה, וכו' עי' גפן במקומו. —זָמִיר, זָמַר את הגפן וכו'. — זָנָב, אילנות יוצאים חוץ משורה הנטועה. — *זִנֵּב, כרת קצה הענפים. —*זֶרֶד, זְרָדִים, ענפים רכים, מקצצים למאכל בהמה. — *זֵרֵד, קצץ את הזורדים.

חוּשׁ, חושים של קנים, — *חֲזָזִית על האילן. —חֹטֶר, ענף היוצא מגזע האילן. —*חִישָׁה, חישת קנים. — *חֲלַלְחַל, מְחֻלְחָל, שיש לו לב, מח להעץ. — *חֲלִיפָה, מה שיצמח שנית מהגזע אחרי אשר נגמם האילן. — חֲמָמָה, מקום חם לגדול אילנות מאקלים יותר חם. —*חֲרָיוֹת, ענפים יבשים של תמרים להסקה וכדומה. — חֹרֶשׁ, חֹרְשָׁה, יער לא גדול. — *חֲשִׁיפָה, *שִׁיפָה, עין תמר.

*טָעוּן, אילן טעון, מלא פרי. — *טָעַן, את האילן באבנים שיכחש, וכדומה. — טָרָף, עלה ירוק כלו.

*יְחוּר, ענף יוצא מגזע האילן, ובפרט בתאנה ובזית. — יוֹנֵק, ענף רך, אשר צמח עתה. —*יַלְדָּה, וּזְקֵנָה. — יָלַךְ, ילכו יונקותיו. — יַעַר, מקום הרבה אילנות. — *יִעֵר, נטע יער.

*כִּוֵּן, הנטיעה, תלה עליה אבן וכדו' שתגדל בישר. — *כָּסַח, כרת את הענפים היבשים, הרעים. —כִּפָּה, סַנְסָן, וכו' עין תמר במקומו. — כְּפִים, קשר, מסמר בעץ. — *כֹּרֶת, גוף האילן שממנו מסתעפים הענפים. — *כֹּתֶשׁ, שער כתש, ענפים ארוכים.

לֵב, *הרך, המוח, שבעץ האילן. — *לִבְלֵב, התחיל (האילן) להוציא עלים ופרח (אחרי הגשמים), אילנות מְלַבְלְבִים, יער מְלַבְלֵב. — *לוּלָב, ענף ירוק ורך מאד, שראוי לאכילה: לולבי אלה, לולבי גפנים, לולבי תמרים. — לֵחַ, כמו אֵב.

מוֹחַ, *הלב, הרך שבאילן. — מַצֶּבֶת, גוף האילן אחרי שנשרו עליו וענפיו. —*מַרְבִּית, *מָרְבִּית, מַרְבִּיּוֹת (מַרְבִּיּוֹת) ענף כרות. — מִשְׁתָּלָה, מקום ישתלו שם נטעים רכים הרבה, לשתלם אחרי כן במקומם.

*נֶבֶג, ענף שיצא מהאילן במשך שנה או מעט יותר. — *נוֹף, כל ענפי האילן היוצאים מהכֹּרֶת. — נְטִישָׁה, ענף שרוע. — נָטַע, שם באדמה למען יגדל. —נֶטַע, נטיעות — *נִיא, נשימת האילן, האדים הנודפים ממנו ומתפשטים באויר. —*נֵץ, נִצָּה, הפרח שהאילן מפריח, — הֵנֵץ, עשה נצה. — נֵצֶר, ענף ירק יוצא מהגזע, מהשרש. — *נָצִיר נְצִירִים. — נִקֵּף, גדע את האילן בגרזן.

סֹבֶךְ, סְבָךְ, סֵבֶךְ, עצים הרבה צפופים ומסבכים במקום אחד. — *סַדָּן, הגזע. — *סִיב, כעין חוטים על קלפת העצים, יעשו ממנו חבלים וכדומה, — סֵעֵף, כרת את הַסְעַפּוֹת, הן הענפים העליונים

באילן.— *סְרָק, אילני סְרָק, שאינם נושאים פרי.

*עֲבֹף, כמו עבֹת. — עָבֹת, אילן שענפיו ועליו מרבים. — *עוּגִית, כמו בדיד. — עֲטָרָה, *שמקיפין את הנטיעות בילדותן. — *עַיִן, כעין כפתור שמשם יוצאים הענפים. — עָלֶה, כעין דף קטן, דק, הנולד על האילנות ושאר הצמחים. — עָלָה, *נתאחה אחר שנפשח. — *עִירָנִית, *עַמְרַנִית, כמין צמר באילנות בין הקלפה והעץ. — עָנָף, מה שיוצא ומסתעף מכרת האילן. — עֳפִי, עֳפָיִים, ענפים. — *עִקָּר, השרש. — *עִשֵּׁן את האילן, מפני התולעים וכדומה.

פֻּארָה, פֹּארוֹת, הענפים, ובפרט הענפים התחתונים. — *פְּסוּג, כסוח קצת ענפים מבין הענפים. — *פִּסֵּג, עשה פסוג. — *פְּסוּל, כריתת היבש מן הענף. — *פִּסֵּל, עשה פסול. — *פֶּקֶק, כעין קשר מסביב הגזע או הענף. — פַּרְדֵּס, גן אילנות, ובפרט גן אילני פרי. — פְּרִי, פרי האגוזה הוא אגוז, פרי עץ התפוח הוא התפוח, וכדומה, ועין במקומו כל השכים לזה. — *פָּשַׁח, נתק ענף ממקום חבורו להכֹּרֶת. — נִפְשַׁח, וכו׳.

*צָוָא האילן, נעשה יבש לגמרה. — *צִיב, כמו המס. — צִיץ, מה שיציץ האילן, ועי׳ במקומו. — צַמֶּרֶת, ראש האילן רחב ורב הענפים, כמו בארז.

*קָטַם, כרת ראש הענף. — *קֵנֶס, קיסם של ענף. — קָצִיר, קלח חדש יוצא מהשרש. — קְצָפָה, אילן שקרסמוהו הארבה. — *קְצָצָה, יער שקוצצים ממנו האילנות לעץ, לבנין. — *קִרְסֵם, כרת את הענפים היבשים. — *קִשְׁקוּשׁ, קִשְׁקֵשׁ,

*רֹבֶד מקלעת ענפים. — *רוֹכֵב, מה שמרכיבים. — רָטֹב, שיש בו לח. — *רֶכֶב, על מה שמרכיבים. *הִרְכִּיב, *הַרְכָּבָה. — רַעֲנָן, רטב, רך ומלא אב.

*שַׁבְשֶׁבֶת, *שִׁשֶּׁבֶת, ענף דק, שבט. — שָׂגָא, גדל, התפתח. — שֶׂדֶה, שדה אילן — שְׂדֵרָה *שְׂדֵרַת אילנות, שורת אילנות מצדי הדרך. — *שׁוֹטִית, כמו שבשבת. — שׂוֹךְ, שׂוֹכָה, ענף גדול. *שַׁהַם, הקלפה. —

— שִׂיחַ, אילן קטן. — שְׁלֻחָה, ענף ארוך מתפשט למרחוק. — שַׁלֶּכֶת, זמן נשירת העלים. — *שִׁלְשֵׁל, האילן, נתארכו הענפים. — שַׁרְבִיט, ענף דק — שֹׁרֶשׁ, חלק האילן המחֻבר להאדמה שדרך בו ימץ את לשדה. — שֵׁרֵשׁ, עקר השרש. — שָׁתִיל, נטע רך, שנשתל, שנטע מזמן קרוב. — שָׁתַל, נטע. — *שַׁתָּל, מי שאומנתו לשתל אילנות.

*תַּמְרָה, שם כללי לכל מיני פרי הדקלים. — הִרף, *הִתְרִיף, לקה בתולעת.

ב) מיני האילנות*).

*אָגָה, מין קוץ — *אֱגוֹזָה, עץ האגוז. — *אֲגָס אילן הנותן אגסים. — *אִדָּן, מן ערבה. — *אֶדֶר, מין אלון. — אָהָל, עץ טוב הריח. — *אוֹג, נותן צבע אדום. — *אָחוֹן, — *אָטָד. — אֵלָה, הוא בֹּטֶם. — אַלְגֻּם. — אַלּוֹן. — *אַמְלוּג, שיח מדברי. — *אָס, הוא ההדס. — *אֲפַרְסֵק, הוא תפוח פרס. — *אִצָּה מין ערבה הודית. — *אַרְבָּן. — אֶרֶז, אילן נהדר, לו עלים כעין מחטים. — אֹרֶן. — *אַשּׁוּחַ. — *אָשְׁכְּרוּעַ, — אֵשֶׁל, — *אֶתְרוֹג.

*בֹּטֶם. — בָּטְנָה, הוא פסתק. — בָּכָא, מין אילן דומה להצרי. — *בַּלְדּוֹר *בַּלְזוֹר, אמרו כי פריו יפה לשכחה. — *בַּקָּם, עץ נותן צבע אדם כדם. — בְּרוֹשׁ, בְּרוֹת. — *בַּת־שׁוּחַ, בְּנוֹת שׁוּחַ, מין תאנה.

*גַּלְמוֹשׁ, אילן גדול יפה. — *גֹּמֶז, הוא שקמה. — גֶּפֶן, נותנת היין. — *גֶּפֶן צֶמֶר, נותנת צמר גפן *גֶּפֶן זְאֵב, נותן *ענבי הזאב. — גֹּפֶר, עין במקומו.

*דּוֹלָב, *דַּפְנָה, הוא *ערא.

הָבְנִן עץ שחור. — הֲדַס. — *הִיג, *הִיג רומי. —

*וָקְוָק, עץ הגדי ברצות אדם ללקט ממנו צועק וקוק. — *וֶרֶד, *וְרָד, וְרָד הַבָּר.

*זַיִן, עץ גדול. — זַיִת, נותן השמן. — *זֶרֶד.

*חָבוּשׁ, פְּרִישׁ. — *חִזָּר, קני הודו. — *חַזְרָד. — *חִלָּף, ערבה מצרית. — *חֵלֶף הַיָּם. — *חֲמָם. — *חָרוּבָה, אילן החרוב.

*יוּנְס, יַחְנוּן, עי׳ במקומם. — *יַסְמִין.

*כִּינָר, עי׳ במקומו. — *כְּלִיל הָהָר. — כֹּלְמִישׁ, עין במקומו. — כֹּפֶר. — *כְּרוֹמָשׁ. — *כִּשְׁתְּ.

לְבוֹנָה. — לִבְנֶה. — לוּז, הוא השקד. *לוּז הודי. — לוֹט, נותן שרף הַלּוֹט. — *לִמּוֹן

*מוּז. — *מִיל, נותן העפץ. — *מַיִשׁ. — מֹר. —

*נִיל, — נַעֲצוּץ, סִרְפָּד, וכו׳. — *נִצְפָּה, הוא צלף. — *נַרְגִיל,

*סְמָלָק, *סִמְבָּק, יסמין ערבי. — סְנֶה. — *סִיתָם.

---

*) ברשימה זו נקבצו רוב השמות מתנ״ך, תלמוד ומדרשים ומהנמצא בספרות כמו שהם, אעפ״י שממקצתם אין דעתי נוחה, וקצת שמות חדשים עפ״י השמות שבלשון ערבית. ומלואים לרשימה זו יבואו בההוספות.

*עוּזְרָד. — עֲרָבָה. — עַרְמוֹן. — עַרְעָר.

*פִּטֶּל. — פִּלְפֵּל. — *פֻּנְדֶּק. — *פֶּרֶס, עין במקומו. — *פִּרְשֶׁע.

צָאֶל. — *צְלוּלִיב, ממיני הקיקיון. — *צְלָף. — צַפְצָפָה, ממיני הערבה (קנה אדם ועלה עגל ופיה כמגל). — *צַתְרִי.

*קְטָף, נותן הצרי. — קִידָה. — קִיקָיוֹן. — קִנָּמוֹן. — קְצִיעָה

*רִימִין. — רִמּוֹן. — רֹתֶם.

*שָׂג, שָׂגָא, אילן קשה ישתמשו בו לבנין אניות. — *שָׁזִיף. — שִׁטָּה. — שַׁעַם. — שָׁקֵד. — שִׁקְמָה. — *שְׁרַבִּין מין ברוש. —

תְּאֵנָה. — *תְּאֵנַת אָדָם הָרִאשׁוֹן. — תְּאַשּׁוּר, מין ארז. — תִּדְהָר. — *תּוּת, שעליו מזון לתולעת המשי. — תָּמָר. —

***אִילָנִי**, ת"ז, מ"ר אִילָנִיִּים, לנק' אִילָנִית, מ"ר אִילָנִיּוֹת, — של האילן, שיש לו צורת אילן: והוא (האלגום) צמח צומח בים בהרים אשר תחת המים ונודע באבן האילני (ר"י בן גנאח, ס' השר' ערך לגמ). צפרדע האילני והוא הצפרדע הירוק המדברי אשר מעונו בצמחים והאילנות ומדלג מאילן לאילן (קאנון גז י כ).

אַיֶּלֶת[1], ש"נ, — א) כמו אַיָּלָה, Hindin; biche; hind: כי גם אַיֶּלֶת בשדה ילדה ועזוב כי לא היה דשא (ירמ' יד ה). — ובהשא"ה לאשה: ושמח מאשת נעוריך אַיֶּלֶת אהבים ויעלת חן (משלי ה יח יט). — ב) כלי נגינה: למנצח על אַיֶּלֶת הַשַּׁחַר[2]) מזמור לדוד (תהל' כב א). — ג) אור השחר[3]) Morgenröte; aurore; dawn: מאילת השחר עד שיאור המזרח אדם מהלך ד' מילין (ירוש' ברכ' א ב:). ראו אילת השחר שבקעה אורה (מד"ר שה"ש פסוק מי זאת). — ד) כמו *אֱיָלוּת: אֱיָלַת אווי תשוקות לחלות עיוף שוקקות (יוצר א' דפסח אור ישע).

אים, ממנו אָיֹם, אֵים, *אִיֵּם וכו'.

אָיֹם, אָיוֹם, ת"ז, נק' אֲיֻמָּה, מ"ר אֲיֻמִּים אֲיֻמּוֹת, — מי שמפיל אימה ופחד על זולתו, schrecklich; effroyable; fearful: כי הנני מקים את הכשדים הגוי המר והנמהר ההולך למרחבי ארץ לרשת משכנות לא לו אָיֹם ונורא הוא (חבקוק א ו-ז). מי זאת הנשקפה כמו שחר יפה כלבנה ברה כחמה אֲיֻמָּה כנדגלות (שה"ש ו י). — וללא בע"ח: על קו דק נטוי תחל אז לנסע מעל לתהום אָיוֹם גליו פרצו (אד"מ, התמלה).

אֵים[1]), אֵם ש"ז, מ"ר אֵימִים אֵמִים, — א) פחד ומורא גדול, Schrecken; frayeur; terror: שלף ויצא מגוה וברק ממררתו יהלך עליו אֵמִים (איוב כ כה). עני אני וגוע מנער נשאתי אֵמֶיךָ אפונה (תהלים פח יו). — ואמר הפיטן: זכור צדקו (של יעקב) ואת נאקו לשארית נשארה אשר נשאה וגם נלאה זה כמה אֵימֶיךָ (סל' לתענית ב, יה איוס). — וכן השתמשו בו הסופרים: העיר בי פחד ואימים (בן המלך והנזיר ה). באו באיש ההוא פחד ואימים (שם). אחוז בחבלי פחד ואימים (אהרן ב"ר משלם, בכת' אלרסאיל לרמ"ה ו כו). לגרש האימים שנתו יחטפו (יוסף הלוי, שיר הגיון). משאת אימי סער בעותי נפש (מיכ"ל, אחרית שאול). — ב) אלילים, Götze; idole; idol: כי ארץ פסלים היא (בבל) ובְאֵמִים יתהללו (ירמ' נ לח). תבנית זכר או נקבה אימים ידועים (הראב"ע, דבר' ד ט). — ג) כך קראו המואבים את הרפאים: רפאים יחשבו אף הם כענקים והמאבים יקראו להם אֵמִים (דבר' ב יא). — ובהשאלה לבריות המטילים אימה: ובארץ הסופרים אֵמִים יהלכו על אם הדרך כשדים יראו (יל"ג, הבאת בכורים).

***אִיֵּם**, אִיֵּם את אִיֵּם על, הטיל עליו מורא ופחד: Furcht einflössen; faire peur; frighten: כיצד מאיימין את העדים על עדי נפשות היו מכניסין אותן ומאיימין עליהם שמא תאמרו מאומד ומשמועה וכו' הוו יודעים שלא כדיני ממונות דיני נפשות וכו' דיני נפשות דמו (של מי שהעידו

---

1) עי' הערה לערך אַיָּל. — 2) יש מפרשים גם אילת השחר זו במשמעה ג אשר לקמן. ויש סוברים שזה היה שם שירה שהיה לחן שלה ידוע ובלחן ההוא היו מזמרים גם המזמור הזה. וכתב הראב"ע וז"ל: אילת השחר, אמר הגאון כטעם כגבר אין איל ולדעתי הוא תחלת פיוט בדברי חשק או דרך משל, כשיר השירים (שפת יתר כב). — 3) כמו שמבואר בגמ' יומא כט. מה איילה זו קרניה מפצילות לכאן ולכאן אף שחר זה מפציל לכאן ולכאן. — וכן בערב': אלע'זאלה a), אלשמש ענד טלועהא, ור"ל: הצביה, השמש בזריחתה.

a) إِلغَزَالَة

1) משקל איד; מלה עברית.

עליו עדות שקר) ודם זרעותיו תלויים בו (בעד השקר) עד סוף העולם (סנהד׳ ד ה). היו מעלין אותה (את הסוטה) לבית דין הגדול שבירושלים ומאיימין עליה כדרך שמאיימין על עדי נפשות ואומרים לה בתי הרבה יין עושה הרבה שחוק עושה הרבה ילדות עושה הרבה שבנים הרעים עושים עשי לשמו הגדול שנכתב בקדושה שלא ימחה על המים (סוט׳ א ד).—והסופרים האחרונים השתמשו בפעל זה גם במשמעת גזם, menace ; drohen ; menacer: ותאיימני באצבעה (רמ״ג דכיר, גלעד).

—״אַיֵּם א) היתה אימתו על,—והבינוני מְאֻיָּם, שאימתו מוטל על: ע״י שראיתם אותו (את אלהים) יראוי ומאוים תדעו כי אין זולתו ותיראו מפניו (רש״י שמות כ יז). שפניהם צהובים ומאויימין (רש״י ישע׳ יג ז). מאויימין הם לרואה אותם (רש״י יחזק׳ א יח). מניקה שפסקה לחניק את בניהם (של בני בית הריש גלותא) יראה לחזור בה מפני שבני אדם מאוימים הם (רש״י כתובות ס:). וכובען אמה אף מלבושיהן מאויימים משאר בני אדם (רש״י גיט׳ יד:).—ב) הוטל עליו אימה ופחד: הענין נכון כמו שבארתי להיות פתרונו (של ויחגרו ממסגרותיהם) ויאוימו ויפחדו (כ״ת על דונש). וישקיט לו מהגוים המסייעים אותו שלא יהא נזוק ומאוים ומאבד תביעתו (REJ 1888 Juil. 70).

—״הִתְאַיֵּם, — א) נהיה אָיוֹם: הראה שנית צפיר גדול ועצם להתאימה הקרן הגדולה נשברה וארבע תחתיה להתקימה (מנחם בר׳ מכיר, שבת ב חנכה).— ב) נבהלו: אנכי שמעתי ונתאימו קבלו מלכותי ולא תאשמו שמעו מוסר וחכמו (קרובות, אופן א שבועות).

אֵימָה[1], ש״נ, מ״ר אֵימוֹת, — מורא ופחד גדול, Schrecken ; frayeur ; terror : ויהי השמש לבוא ותרדמה נפלה על אברם והנה אֵימָה חשכה גדלה נפלת עליו (בראש׳ טו יב). מחוץ תשכל חרב ומחדרים אֵימָה (דבר׳ לב כה). הוד נחרו (של הסוס) אֵימָה (איוב לט כ). דלתי פניו (של הלויתן) מי פתח סביבות שניו אֵימָה (שם מא ו). התורה נקנית וכו׳ באימה ביראה (אבות ו ה). כשהיה משה מדבר היה אהרן מרכין אזנו לשמע באימה (מכי׳ בוא, פתיחתא ג). משל למלך שיצא הוא וחיילותיו למדבר הניחוהו חיילותיו במקום הצרות ובמקום הגייסות ובמקום ליסטות והלכו להם נתמנה לו גבור אחד אמר לו מלך אל יפול לבך עליך ואל יהי עליך אימה של כלום חייך שאיני מניחך עד שתיכנס לפלטורין שלך ותישן על מטתך (ספרי האזינו שיג). לעולם אל יטיל אדם אימה יתירה בתוך ביתו (גיטין ו:). אימה יתירה היתה לו ממנו (סנהדרין לו:). — ואֵימָתָה, עי׳ זה הערך. — וסמי׳: נהם ככפיר אֵימַת מלך מתעברו חוטא נפשו (משלי כ ב). אזהרה לצבור שתהא אימת דיין עליהם (סנהדרין ח.). אמר רבי ינאי לעולם תהא אימת מלכות עליך (חולין ז:). — וכנוי: הנה אֵימָתִי לא תבעתך ואכפי עליך לא יכבד (איוב לג ז). אך שתים אל תעש עמדי אז מפניך לא אסתר כפך מעלי הרחק וְאֵימָתְךָ אל תבעתני (איוב יג כ-כא). ותאמר (רחב) אל האנשים (מבנ״י שבאו לתור את ירחו) ידעתי כי נתן ה׳ לכם את הארץ וכי נפלה אֵימַתְכֶם עלינו (יהושע ב ט). — שום תשים עליך מלך שתהא אימתו עליך (סנה׳ כ ה). — ומ״ר: לבי יחיל בקרבי וְאֵימוֹת מות נפלו עלי (תהל׳ נה ה). חמש(ה) אימות הן אימת חלש על גבור אימת מפגיע על ארי אימת יתוש על הפיל אימת סממית על העקרב אימת כילבית על לויתן (שבת עז:).

[1]) כמו אֵיבָה, ועי׳ הערה לְאִים.

***אִימָה**[1], ש״נ, מ״ר אִימוֹת,—כעין מקל ארוך או לוח צר יתחברו עליו הצמר או הפשתן לטוות ממנו, distaff ; quenouille ; Spinnrocken : הכוש והאימה[2] והמקל וכו׳ (כלים יא ו). הנוגע בצמר שעל האימה באשוויה טהור (שם כא א).

***אֵימָת**[3], — מלת שאלת הזמן, quand ; wann ; when : — ועם מ לשאלת התחלת הזמן: גזלן מאימת מותר לקנות ממנו (ב״ק קיט.).

אֵימָתָה[4], ש״נ,— כמו אימה גדולה: אז (כששמעו

[1]) משקל טירה. ולא נתברר מקורו.— [2]) כן גרסת הספרים ויש גורסין עימה, עי׳ זה הערך. ופרש רב האי גאון: פילכא בטיית. והרמב״ם בפרוש המשנה: אימה הכלי אשר יתחבר עליו הפשתן או הקוטו״ן אצל הטויה.

[3]) נתקצר מין אימתי. בארמ׳ אֵימַת: כל אימת דעיילין (ת״י ויקר׳ כו יב).

[4]) כמו ישועתה, מזמתה סוכתה, צרתה, ומלעיל. והנה בכל אלה אמרו המדקדקים הקדמונים כי נכפל בו סי׳ הנקבה, וברבם יתכן שזה לנחץ והגדלת, אך אין מקום לכונה זו בהמלה ישועתה (תהל׳ ג ג.

פלאי יציאת מצרים) נבהלו אלופי אדום אילי מואב יאחזמו רעד נמגו כל ישבי כנען תפל עליהם אֵימָתָה ופחד בגדל זרועך ידמו כאבן (שמות יה יה-יו).

אימתי[1], מלת שאלת הזמן, wann ; quand ; when : — ובקצת במשמעת באיזה תנאי : עד א י מ ת י חורשין בשדה האילן ערב שביעית בש"א כל זמן שהוא יפה לפרי (שביע' א א). עד א י מ ת י נקראו נטיעות ר"א בן עזריה אומר עד שיחולו (שם שם ח). — הוא (אבטליון) היה אומר אם אין אני לי מי לי וכשאני לעצמי מה אני ואם לא עכשיו א י מ ת י (אב' א יד). א י מ ת י הקדש עושה תמורה (ספר' ויקר' פרק יו). א י מ ת י אלו ואלו נוטלים לכחר כשתבוא גאולה (ספרי, האזינו שכד). אימתי הראהו סמוך למיתה (שם, סוף וזאת הברכ'). ועם מ לשאלת תחלת הזמן : מ א י מ ת י קורין את שמע בערבית משעה שהכהנים נכנסין לאכל בתרומתן (ברכ' א א). מ א י מ ת י מזכירים גבורת גשמים ר"א אומר מיום טוב הראשון של חג (תענית א א). מ א י מ ת י נעשה בן סורר ומורה (סנה' ח א). מ א י מ ת י חייב משיאכל טרטימר בשר (שם שם ב). מ א י מ ת י היא טהרתה בש"א משיחבל ובה"א משיחבר (כלים יד ב). מ א י מ ת י הוא חבור למטה משיסרג בה שלשה בתים (כלי' יט א). זתים מ א י מ ת י מקבלין טומאה משיזועו זיעת המעטן (טהר' ט א). מ א י מ ת י טהרתן בש"א משירבו וישטופו (מקו' א ה). מ א י מ ת י הוא מונה לו (לאילן שנטע לענין ערלה) משעת נטיעה (ספרא קדשים פרשה ג). — ולהורות הזמן בלי שאלה : כרם רבעי היה עולה לירושלים וכו' ותנוי היה הדבר א י מ ת י שירצו יחזור הדבר לכמות שהיה ר"י אומר משחרב ביהמ"ק היה תנוי זה תנוי א י מ ת י שיבנה מקדש יחזור דבר לכמות שהיה (חלה א). מכר לו את השדה ונתן לו מקצת דמים ואמר א י מ ת י שתרצה הבא מעות וטול את שלך (כ"מ ס ג). א י מ ת י שתעשו ככה הדם מתכפר להם (סוט' ט ו). התקין הלל הזקן שיהא (המוכר בית חומה והגיע יב חדש) חולש את מעותיו בלשכה ויהא שובר את הדלת ונכנס א י מ ת י שירצה הלה יבוא ויטול את מעותיו (ערכין ט ד).— ומשמש קצת במשמעת באיזה אופן, באיזה תנאי, וכדו' : החוכר שדה מישראל תורם ונותן לו אמר רבי יהודה א י מ ת י בזמן שנותן לו מאותו השדה ומאותו המין (דמאי א ו). עפר חוץ לארץ שבא בספינה לארץ חייב במעשרות ובשביעית א"ר יהודה א י מ ת י בזמן שהספינה גוששת (חלה ב ב). אשה מדדה את בנה א"ר יהודה א י מ ת י בזמן שהוא נוטל א' ומניח א' (שבת יח ב). אמרו לו (לר' עקיבא) א י מ ת י בזמן שאין בה דיורין (עירוב' ה ט). הלוקח מסיקריקון נותן לבעלים רביע א י מ ת י בזמן שאין בידו ליקח אבל יש בידו ליקח הן קודמין לכל אדם (גיט' ה ו). א י מ ת י בזמן שנתגרשה מן הנשואין וכו' (שם ח ט). זה הכלל (בחלוקת החצר) כל שיחלק ושמו עליו חולקין ואם לאו אין חולקין א י מ ת י בזמן שאין שניהם רוצים אבל בזמן ששניהם רוצים אפילו בפחות מכאן יחלוקו (כ"ב א ה). אמר ר"י א י מ ת י (המשחק בקוביה וכו' פסו' לעדות) בזמן שאין להם אומנות אלא הוא אבל יש להם אומנו' שלא הוא כשרין (סנה' ג ג). אמר ר"ש א י מ ת י (התמי' והמוס' אינם מעכבין זל"ז) בזמן שהיו אנוסין או שוגגין (מנח' ד ד). אמר ר' יוסי א י מ ת י בזמן שהוא מפתח אחד (כלים יב א). אמר רבי יהודה א י מ ת י (צריך המוכר בהמה להודיע שמכר אמו או בתה) בזמן שאין לו ריוח אבל יש לו ריוח אינו צריך להודיע (ספרא אמור פרק ח).

יונה ב י). והמדקדקים החדשים אמרו בכל המלים האלה כי התנועה ־ָה הנוספה בהן היא שארית סי' יחס הפעול הקדום שנשאר עדין בער' בשמות אַן, ונתקצר בעבר' ונהי' ־ָה, וכאשר פסק מנהג יחס הפעול בלשון נשמרו קצת מלים בהוספ' סי' ההוא וע"י סגולת שכחת הלשון הוראתם הקדומה השתמשה בהם ביחס הישר. וכן בלשון הערבית בהספרות המאוחרת מצוי הוא שיבואו שמות בסוף של יחס הפעול ־אן במקום שצריך לבוא יחס הישר (שפיטה סי' עו). וגם בלשונות החדשות שנולדו מהלשון היונית והרומית הרבה שמות שלהן נסתעפו לא מיחס הישר של השם ההוא בלשון הקדומה אלא מיחס הפעול.

[1]) בערבית המדברת במצרים אֶמְתִי, (שפיטה) בסוריה, אֵמְתַי, בארמ' אֵימַת, אֵימָתַי אֵימָתַי, בסורית אֶמַת, מקצר מן אֶמַתַי, ובמש' מנקד' כ"י פרמה (כלים יב א. יג ב) מנקד אֲמָתַי, מֵאֵמָתַי, ועל הגליון רשום : ב' אֵימָתַי, וכן במשנ' עם גוף הערבי של פרוש הרמבם הוצ' דרנבורג כתיב א מ ת י בכל מקום. וקריאה המקבלה של הספרדים ג"כ אימתי מלעיל. וסבר אוֹלד ואחרים כי זו כפילות כח השאלה (סי' 104 a). והוא דבר מצוי בלשון שקצת מלים שנחלש קצת כחן מפני רוב השמוש השה הלשון צרך לחדש כחן ע"י הוספה חדשה. ואעפי"כ יש סברים כי יש פה רק א נוספה כמו תמול אתמול וכיוצא בזה, והיוד רק לסימן הנקוד. ועי' מָתַי בדבר מקור מלה זו.

***אֵימְתָן**[1], ב"ז, — מי שמטיל אימה על הזולת: האימתנין והגפתנין והזחתנין והזדונין ועזי פנים ובעלי זרועות עליהם הכתוב אומר כי זרועות רשעים תשברנה (דרך ארץ, פר' ב). מי ידמה לך ובמה נקדם את פני אֵימְתָן (סלוס, אופן הפסקה כ' סמן).

א. אַיִן[2], — מלת שאלת המקום, כמו אֵי, אַיֵּה, ואינו נהוג בלשון[3] כ"א בחבור מ, מֵאַיִן, whence; d'où; woher: ויאמר להם יעקב אחי מֵאַיִן אתם ויאמרו (הרועים) מחרן אנחנו (בראש' כט ד). מֵאַיִן לי בשר לתת לכל העם הזה (במד' יא יג). ויאמר אליהם (יוסף לאחיו) מֵאַיִן באתם ויאמרו מארץ כנען לשבר אכל (בראש' מב ז). ותאמר (רחב) כן באו אלי האנשים ולא ידעתי מֵאַיִן המה (יהוש' ב ד). ויאמר אליהם יהושע מי אתם וּמֵאַיִן תבאו (שם ט ח). מֵאַיִן אושיעך המן הגרן או מן היקב (מ"ב ו כז). והחכמה מֵאַיִן תמצא ואי זה מקום בינה (איוב כח יב). — ועם מקור אחריו: כדי שיהא לו מֵאַיִן לגבות (תוספתא ב"מ ט ז). היה לו מאין ללמד (ירוש' סנהד' י כח ג). — ועי' מִנַּיִן. — ועם ל, לְאַיִן, לְאָנָה: שוב מעשה בי רבי יהושע שהיה מהלך בדרך ובן זומא בא כנגדו שאל בשלומו ולא השיבו אמר לו (ר' יהושע) מאין ולאין בן זומא (ירוש' חגיגה ב עז.). — והשתמש בו המשורר בשביל החרוז גם בלי מ: אתה נמצא וכו' ולא ישלט בך איך ולמה ואַין[4] (רשב"ג, כתר מלכות).

ב. אַיִן[5]) כהפ' אֵין, בכנוי *אֵינִי אֵינֶנִּי, אֵינְךָ אֵינֵךְ, אֵינוֹ אֵינֶנּוּ, *אֵינָהּ אֵינֶנָּה, אֵינְכֶם אֵינְכֶן, אֵינָם אֵינָמוֹ, אֵינָן, — מלה תורה ההפך מן יש, ותשמש א) כמו שם, דבר שלא יש בעולם, לא־דבר, מאומה, נרדף עם אפס, nothing; rien; Nichts: כל הגוים כְּאַיִן נגדו מאפס ותהו נחשבו לו (ישע' מ יז). תבקשם ולא תמצאם אנשי מצתך יהיו כְּאַיִן וכאפס אנשי מלחמתך (שם מא יב). — ובהפסק: הנותן רוזנים לְאָיִן שפטי ארץ כתהו עשה (שם מ כג). — ובלשון המחקר: אתה חכם ומהכמתך אצלת חפץ מזומן כפועל ואומן למשך משך היש מן האין כהמשך האור היוצא מן העין (ר"ש בן גבירול, כתר מלכות). כי מאש הנשמה נברא הגוף ויצא מאין ליש (שם). שהבריאה להוציא יש מאין (רמב"ע, בראשית א א). וכאשר תתקיימנה אלה השלש הקדמות תהי' התולדות מהן למי שידע להשתמש בהן ולחברן כי יש לעולם בורא בראו מן האין (ר"י אבן תבון, תו"ה שער היחוד). ואולם מי שהניח העולם הווה יש מאין יש לו גם כן פנים מן ההראות (רלב"ג, מלח' ו א ג). מראש מקדמי עולמים נמצאתי במכמניו החתומים מאין המציאני ולקץ הימים נשאלתי מן המלך (מלאת חפנים, אכרהם גילגר דף לט). אז ברכה ושפע נתיסף ממקור האין אל היש (הריקנטי, יתרו ז.). וכשהגיע עת הרצון והחפץ הפשוט להמציא הנבראים האציל מן האין יש (ר"מ גבאי, דרך אמונ'). שהכל היה כמוס וגנוז בעמקי האין (שם). כי כל הנסים והנפלאות שבאו בתורה בשנוי טבעו ומנהגו של עולם לא היו יצירה יש מאין אלא יש מיש (ר"י אלבו. עקרים א יב.). — ב) נרדף עם כמעט, almost; presque; fast: ואני כמעט נטיו רגלי כְּאַיִן שפכו אשרי (תהל' עג ב). — ג) לא יש, there is not; il n'y a pas; es gibt nicht: וכל שיח השדה טרם יהיה בארץ וכו' כי לא הממטיר ה' אלהים על הארץ ואדם אַיִן לעבד את האדמה (בראש' ב ה). כי באו בנים עד משבר וכח אַיִן ללדה (מ"ב יט ג). — ובלי פעל אחריו: ואנכי ה' אלהיך מארץ מצרים ואלהים זולתי לא תדע ומושיע אַיִן בלתי (הושע יג ד). — ובשלוה: ויאמר (שאול לדודו)

---

[1]) מן אֵימָה. בארמית: אֵימְתָנִי די בשוה קריתים (ת"א בראש' יד ה). מלך תקיף גיבר ואימתן (ת"י ישעי' כח יו).

[2]) בלשון הערבית אַין a) ר"ל אַיֵּה, וכן מן אַין b) כמו בעברית מֵאַין. וכבר העיר ר"י בן קריש (רסאלה 16). על הדמיון הזה, וכן החדשים, אלא שקצתם סברים כי זו היא המלה אַיֵּה עם ן נוספה. — [3]) יש סברים כי בא בכתוב שמוש אַין במשמע' איה בפסוק היש אלוה מבלעדי ואין צור בל ידעתי ישעי' מד ח). וצריך לקרא וְאַין, הכונה אַיֵּה צור, ומקביל יפה להשאלה היש אלוה. — [4]) ככר העיר ר"ש זקש (התחיה ב). על הכונה האמתית של המשורר ועל הטעות שטעה דר' י"ם זקש במה שתרגם Nichts.

[5]) לפי דעת קצת החכמים משרש און. ואחרים מדמים לו השרש הערבי אַין a) במשמ' עיף. באשורית דומה לזה יָגַ, לא היה (מוס ארנולד).

a) أَيْنَ b) مِنْ أَيْنَ

a) أَيْن

לבקש את האתנות ונראה כי אַיִן ונבוא אל שמואל (ש"א י יד). ועתה אם תשא חטאתם (של ישראל שחטאו בעגל) ואם אַיִן מחני נא מספרך אשר כתבת (שמות לב לב). ויאמר האטד אל העצים אם באמת אתם משחים אתי למלך עליכם באו חסו בצלי ואם אַיִן תצא אש מן האטד ותאכל את ארזי הלבנון (שופט׳ ט יה). — ועם ו העטוף: ויעברו (שאול ונערו) בארץ שעלים (לבקש האתנות) וָאַיִן ויעבר בארץ ימיני ולא מצאו (ש"א ט ד). העניים והאביונים מבקשים מים וָאַיִן לשונם בצמא נשתה (ישע׳ מא יז). יחשכו כוכבי נשפו (של הלילה שנולד איוב בו) יקו לאור וָאַיִן ואל יראה בעפעפי שחר (איוב ג ט). — ובהפס׳ מחלט אָיִן: ויקרא (משה) שם המקום מסה ומריבה על ריב בני ישראל ועל נסתם את ה׳ לאמר היש ה׳ בקרבנו אם אָיִן (שמות יז ז). וכשלו איש באחיו כמפני חרב ורדף אָיִן ולא תהיה לכם תקומה לפני איביכם (ויק׳ כו לז).

ובסמי׳ אֵין, — א) כוללת בה כל הנשוא השלילי של המשפט, ותבא בצרוף עם יחיד ועם רבים אם קדם המשלל או אחריו, בלי מפסיק או במפסיק ביניהם. — קדם המשלל בלי מפסיק: וישב ראובן אל הבור והנה אֵין יוסף בבור (בראש׳ לז כט). אחרי הודיע אלהים אותך את כל זאת אֵין נבון וחכם כמוך (שם מא לט). ויאמרו (בני יעקב) אל פרעה לגור בארץ באנו כי אֵין מרעה לצאן אשר לעבדיך (שם מז ד). ויפן כה וכה וירא כי אֵין איש (שמות ב יב). ויאמרו (בני ישראל) אל משה המבלי אֵין קברים במצרים לקחתנו למות במדבר (שם יד יא). וידבר העם באלהים ובמשה למה העליתנו ממצרים למות במדבר כי אֵין לחם וְאֵין מים ונפשנו קצה בלחם הקלקל (במדב׳ כא ה). גם את בדם בריתך שלחתי אסיריך מבור אֵין מים בו (זכר׳ ט יא). — ועם מ"ר: ואם אֵין אחים לאביו ונתתם את נחלתו לשארו הקרב אליו ממשפחתו (שם כז יא). אֵין ענבים בגפן וְאֵין תאנים בתאנה והעלה נבל (ירמ׳ ח יג). אֵין אמר וְאֵין דברים בלי נשמע קולם (תהל׳ יט ד). — ואחרי המשלל: ולחם אֵין בכל הארץ כי כבד הרעב מאד (בראש׳ מז יג). וישסעהו (שמשון את הכפיר) כשסע הגדי ומאומה אֵין בידו (שופט׳ יד ו). הישאג אריה ביער וטרף אֵין לו (עמוס ג ד). מלך אֵין לארבה ויצא חצץ כלו (משלי ל כז). — ובמאמר של עבר במשמעת עבר: צעקה הנער המארשה ואין מושיע לה (דבר׳ כב כז). ר"ל ולא היה מושיע לה. בימים ההם אֵין מלך בישראל (שופט׳ יז ו). ויהי לפנינה ילדים ולחנה אֵין ילדים (ש"א א ב). — ויבוא אֵין במקום וְאֵין, בלי: ומת או נשבר או נשבה אֵין ראה (שמות כב ט). וישבו שלש שנים אֵין מלחמה בין ארם ובין ישראל (מ"א כב א). כי ימים רבים ישבו בני ישראל אֵין מלך וְאֵין שר וְאֵין זבח וְאֵין מצבה וְאֵין אפוד ותרפים (הושע ג ד). ר"ל בלי מלך. — ועם מלה אחרת בין המלה והמשלל: ותהי שרי עקרה אֵין לה ולד (בראש׳ יא ל). ויקחהו (אחי יוסף) וישלכו אותו הברה והבור רק אֵין בו מים (שם לז כד). מכף רגל ועד ראש אֵין בו מתם (ישע׳ א ו). כי אֵין במות זכרך בשאול מי יודה לך (תהל׳ ו ו). — ועם ה השאלה: הַאֵין בבנות אחיך ובכל עמי אשה (שופטים יד ג). — ועם ש: על מנת שאין לכם עלי אלא פת וקטניות בלבד (ב"מ ז א). — ב) תהיה חלק מן הנשוא השלילי או תשלל הנשוא מן הנושא: ויאמר אליו (משה אל ה׳) אם אֵין פניך הלכים אל תעלנו מזה (שמות לג יה). וכי יראה הכהן את נגע הנתק והנה אֵין מראהו עמק מן העור (ויקרא יג לא). ואם בהרת לבנה הוא בעור בשרו ועמק אֵין מראה מן העור (שם שם ד). תבן אֵין נִתָּן לעבדיך ולבנים אמרים לנו עשו (שמות ה יו). אֵין המלך נושע ברב חיל (תהל׳ לג יו). וירא המן כי אֵין מרדכי כרע ומשתחוה לו (אסתר ג ה). נטע רבעי ומעשר שני שאין דמיו ידועין (סנה׳ א ג). בזמן שהאיש מנוקה מעון מים בודקין את אשתו אין איש מנוקה מעון אין המים בודקין את אשתו (קידו׳ כז:). אין בעלי אומניות רשאין לעמוד מפני תלמידי חכמים בשעה שעוסקין במלאכתם (שם לג .). — ובלי הנושא: ואמר ר"ש בן לוי יצרו של אדם מתגבר עליו בכל יום ומבקש להמיתו ואלמלא הקב"ה עוזרו אין יכול לו (שם ל:). — ועם הפעל קדם השם: אתם לכו קחו לכם תבן מאשר תמצאו כי אֵין נִגְרָע מעבודתכם דבר (שמות ה יא). כל העיר עזובה וְאֵין יושב בהן איש (ירמ׳ ד כט). — וגם עם פעל עתיד: ויאמר המלך צדקיהו הנה הוא (ירמיהו) בידכם כי אֵין המלך יוּכַל [1]) אתכם דבר (שם לח ה). — ועם פעל עבר: אשר אֵין נַעֲשָׂה פתגם מעשה

---

[1]) ויש מנסחים יָכוֹל.

הרעה מהרה (קהל׳ ח יא). — ועם יש : אזנים להם ולא יאזינו אף אין יש רוח בפיהם (תהל׳ קלה יז). — ועם פעול : מי שהיו לו עשר שורות של עשר עשר כדי יין ואמר שורה החיצונה אחת מעשר ו א י ן י ד ו ע איזו היא (דמאי ז ח). שור שנגח את הפרה ונמצא עוברה בצדה ו א י ן ידוע אם עד שלא נגחה ילדה אם משנגחה ילדה (ב״ק ה א). המפלת ו א י ן ידוע מה הוא וכו׳ אין ידוע אם ולד היה אם לאו (נדה ג ו). שני שבילים אחד טמא ואחד טהור הלך באחד מהם ו א י ן ידוע באיזה מהן הלך האהיל על אחד מהם ו א י ן ידוע על איזה מהם האהיל (טהר׳ ה א). ויש שטעון ברכה לפניו ו א י ן טעון ברכה לאחריו (נדה ו י). כלים המיוחדין וכו׳ ו ש א י ן מיוחדין (כילה ה ג). בדבר ש א י ן א ב ו ד (ב״מ עו :). — ג) כמו בלא, בלי, ohne ; sans ; without : ואם שלש אלה (שארה כסותה ועונתה) לא יעשה לה (להאמה העבריה) ויצאה חנם אין כסף (שמות כא יא). רדי ושבי על עפר בתולת בת בבל שבי לארץ אין כסא בת כשדים (ישעי׳ מז א). נחשבתי עם יורדי בור הייתי כגבר אין איל (תהל׳ פח ה). — ועם פעל מקור ובראשו ל במשמעת אי אפשר, לא ראוי, לא נכון, אסור, unpassend , unmöglich : inconvenable, impossible ; not allowed ויבוא (מרדכי) עד לפני שער המלך כי אין לבוא אל שער המלך בלבוש שק (אסתר ד ב). כי כתב אשר נכתב בשם המלך ונחתום בטבעת המלך אין להשיב (שם ח ח). וגם ללוים אין לשאת את המשכן ואת כל כליו לעבדתו (דהי״א כג כו). ידעתי כי כל אשר יעשה האלהים הוא יהיה לעולם עליו אין להוסיף וממנו אין לגרע (קהל׳ ג יד). א י ן לבזות דל משכיל ו א י ן לכבד כל איש חמס (בן סירא גני׳ י כג). א י ן לאמר (ז)ה למה זה כי הכל לצרכו (נב)חר (שם לט כא). א י ן להשיב על דברי מי שאמר והיה העולם (מכי׳ בשלח ב ו). אמרו רוצים או לא רוצים א י ן לנו לעשות אלא דברי בן עמרם (שם א). ו א י ן לאדם לזלזל בספר של גויל מלעשותו כך (הלכ׳ ס״ת ר״י ברגלוני, דף כ). — ו*עם פעל בינוני במשמעת אסור : א י ן נוטעין ירקות בתוך סדן של שקמה א י ן מרכיבין פיגם על גבי קדה לבנה מפני שהוא ירק באילן א י ן נוטעין יחור של תאנה לתוך החצוב (כלאים א ח). א י ן חמור יוצא במרדעת כו׳ ו א י ן התרנגולים יוצאין בחוטין ולא ברצועות שברגליהן (שב׳ ה ד). — ה) *עם לי אחרי כן, במשמעת אינני יודע, לא אוכל להוכיח : א י ן לי (שאסור להקריב) אלא אלו בלבד מנין לרבות שאר המומים (ספרא אמור פר׳ ג). א י ן לי (שצריך לאכל מצות בליל הפסח) אלא בזמן שבית המקדש היה קים בזמן שאין ביהמ״ק קים מנין (שם פרק י). א י ן לי (שצריך לשבות בשביעית) אלא לזרע ולזמיר, לחריש לעידור ולניכוש ולכיסות ולביקוע מנין (שם בהר בתחלתו). א י ן לי אלא משה דיין לפרעה אהרן מנין ת״ל אל משה ואל אהרן (מכי׳ פתי׳). א י ן לי אלא לשעבר לעתיד לבא מנין ת״ל וסוכה תהיה לצל יומם (שם בשלח ב וישעו). — ובלשון התנאים והאמוראים במדרשי מלים והכתובים, אין מלה פלונית אלא, ר״ל אין לה פרוש אחר אלא זה : יגעתי באנחתי ומנוחה לא מצאתי ו א י ן מנוחה אלא נבואה שנאמר ותנח עליהם הרוח (מכי׳ בוא, פתי׳). לעברך בברית ה׳ אלהיך ו א י ן ברית אלא תורה (שם מסכתא ד פסחא ה). והדרת פני זקן א י ן זקן אלא חכם (ספרא). א י ן עני אלא בדעת (נדר׳ מא .). — ואין לך, ר״ל אין בעולם : א י ן לך אדם ש א י ן לו שעה ו א י ן לך דבר ש א י ן לו מקום (אבות ד ג). א י ן לך כלי שמחזיק ברכה יותר מן השלום (סוף עוקצין). ר׳ יעקב אומר א י ן לך כל מצוה ומצוה שכתובה בתורה שמתן שכרה בצדה ש א י ן תחיית המתים תלוייה בה (קידושין לט :). — *אין־תכלית, עי׳ תכלית.

ובכנויים — אינני *איני, ר״ל אין אני : לא תעלו ולא תלחמו כי אינני בקרבכם ולא תנגפו לפני איביכם (דבר׳ א מב). לא תשורני עין ראי עיניך בי ואינני (איוב ז ח). — ועם פעל : כה אמר פרעה אינני נתן לכם תבן (שמות ה י). כי אנכי מת בארץ הזאת אינני עבר את הירדן (דבר׳ ד כב). גם כי תרבו תפלה אינני שמע ידיכם דמים מלאו (ישע׳ א טו). ויאמר ירמיה שקר אינני נפל על הכשדים (ירמ׳ לז יד). — *איני : אמר להם (ר׳ גמליאל) א י נ י שומע לכם לבטל הימני מלכות שמים אפילו שעה אחת (ברכות ב ג). הא לך א י נ י במותך (ספרא קדוש׳ פר׳ ג). אמר רבי שמעון בן עזאי א י נ י במשיב על דברי רבי אלא במוסיף על דבריו (מכי׳ בוא פתי׳). — ש איני : שורי וחמורי ש א י נ י חייב בהם מצות (ידים ד ז). — אינך אינך : ועתה השב אשת האיש כי נביא הוא ויתפלל בעדך וחיה ואם אינך משיב דע כי מות תמות (ברא׳ כ ז). אם אינך ממלט את נפשך הלילה מחר אתה מומת (ש״א יט

יא). — ובלי פעל ; כל יודעיך בעמים שממו עליך בלהות היית ואינך עד עולם (יחזק' כח יט). בלהות אתנך ואינך ותבקשי ולא תמצאי עוד לעולם (שם כו כא). — ועם ה השאלה : האינך ראה מה המה עשים (ירמ' ז יז). — איננו *אינו : וישב (ראובן) אל אחיו ויאמר הילד איננו ואני אנה אני בא (בראש' לז ל). לעת ערב והנה בלהה בטרם בקר איננו זה חלק שוסינו וגורל לבוזינו (ישעי' יז יד). יבש נדף ואיננו (שם יט ז).— ובמאמר של עבר במשמעת עבר : ויתהלך חנוך את האלהים ואיננו כי לקח אתו אלהים (בראש' ה כד). ויהי עבדך עשה הנה והנה והוא (האיש) איננו (מ"א כ מ). — ועם מלה אחריה : כי לא נוכל לראות פני האיש ואחינו הקטן איננו אתנו (בראש' מד כו). כי את אשר ישנו פה עמנו עמד היום לפני ה' אלהינו ואת אשר איננו פה עמנו היום (דבר' כט יד). — ועם תאר ופעל : איננו (פוטיפר) גדול בבית הזה ממני (בראש' לט ט). ומראהו (של הנגע) איננו עמק מן העור (ויקרא יג לד). כל הנחלים הלכים אל הים והים איננו מלא (קהל' א ז). וירא (משה) והנה הסנה בער באש והסנה איננו אכל (שמות ג ב). את הגמל כי מעלה גרה הוא ופרסה איננו מפריס טמא הוא לכם (ויקרא יא ד). מתוקה שנת העבד אם מעט ואם הרבה יאכל והשבע לעשיר איננו מניח לו לישון (קהל' ה יא).—*אינו : וכל דיין שלוקח שוחד ומטה את הדין אינו מת מן הזקנה עד שעיניו כהות (פאה ח ט). וכל מי שאינו צריך ליטול (צדקה) ונוטל אינו נפטר מן העולם עד שיצטרך לבריות (שם). אינו דין שנחמיר (ב"ק ב ה). אינו דומה לומד מעצמו ללומד מרבו (כתו' קיא.). טבל באחד מהן ואינו ידוע באיזו מהן טבל (מקו' ב ב).— ועם כן אחריו, ר"ל אין הדבר כן : אפי' תשעים ותשעה אומרים לחלק ואחד אומר לבוז לזה שומעין שאמר כהלכה, בדלית ובדקל אינו כן אפילו תשעים ותשעה אומרים לבוז ואחד אומר לחלק לזה שומעין שאמר כהלכה (פאה ד א-ב). — ועם ש בראש : מי שאינו יכול לעשות עיסתו בטהרה (חלה ב ג). ברבו שאינו מובהק (קידוש' לג.). ושאינו מחוסר צידה (שבת יג ה). — ועם כש בראש : שלא עשה בו את המזומן כשאינו מזומן (ספרא אמור, פר' ח). — ואם מש : משאינו נקוב על הנקוב (דמאי ה י). — ו"במשמעת מה שאין בעולם : יצר מתהו ממש

ועשה אינו ישנו (ספר יצירה ב ה). — ו"עם שם אחריו כמו שם מרכב אחד,—"אינו יהודי,"אינו ישראל: לא יאמר לאינו יהודי לעשותו (שו"ע או"ח של"א ו). אסור ליתן לא"י (לאינו ישראל) מעות מעשר שני (שו"ע או"ח ש"ז ג). ואסור לומר לאינו יהודי שיאמר לאינו יהודי אחר לעשות לו מלאכה (שו"ת חות יאיר מט). אינו ישראל שעשה מלאכה בשביל ישראל וכו', אלא אם עשאה האינו ישראל בשביל עצמו (גן עדן, ענין שבת). — איננה : לכל הבהמה אשר היא מפרסת פרסה ושסע איננה שסעת וגרה איננה מעלה טמאים הם לכם (ויקר' יא כו). ושפלה איננה (הבהרת) מן העור (שם יג כא). — ו*אינה : קמה שיש בה סאתים ושכחה אינה שכחה (פאה ו ז). וכל מיתה שנאמר סתם אינה אלא חנק (ספרא קדוש' פר' ט). — ועם ש : ושאינה גבוהה עשרה טפחים (סוכה א א). לא היתה חצר בירושלם שאינה מאירה מאור בית השואבה (שם ה ג). אינה יהודית (שו"ע או"ח תקנא ג). —איננו [1]). ר"ל אין אנו : הדבר אשר דברת אלינו בשם ה' איננו שמעים אליך (ירמ' מד טז). — אינכם : קול דברים אתם שמעים ותמונה אינכם ראים (דבר' ד יב). ויאמר אליהם (המלך יהואש לכהנים) מדוע אינכם מחזקים את בדק הבית (מ"ב יב ח). — אינם : אהלי שדד וכל מיתרי נתקו בני יצאוני ואינם אין נטה עוד אהלי ומקים יריעותי (ירמ' י כ). אבתינו חטאו ואינם ואנחנו עונתיהם סבלנו (איכה ה ז). הפוך רשעים ואינם ובית צדיקים יעמד (משלי יב ז). ולמד אתם (את ישראל) השכם ולמד ואינם שמעים (ירמ' לב לג). ובית ישראל לא יאבו לשמע אליך כי אינם אבים לשמע אלי (יחזק' ג ז). אלו שאינם צריכים שיבאו בהם המים (מקו' י ג). שני עומרים שכחה שלשה אינם שכחה (ספרי תצא, רפג). — אינן : בית הסתרים ובית הקמטים אינן צריכין שיבואו בהן מים (מקו' ח ה). — "אינם יהודים (שו"ע או"ח שפא ה). — אינימו [2]). אינמו, במליצ' כמו אינם : כלה בחמה (את הרשעים) כלה ואינמו (תהל' נט יד). בעמל אנוש אינימו [3]) (שם עג ה).

---

[1]) ולפי הענין תכיר בין המדברים בערם ליחיד נסתר (רד"ק מכלול, דקדוק השמות). ובנקוד אשורי איננו. — [2]) אולי לפי הקש אלימו עלימו (קניג ב 446), מו מן המה, שהיה בתחלה אולי חמה, ותנועת קמץ השנית נעברה לחולם כנהוג בעברי' (שם).— [3]) בספרים מדויקים

ועם בבל"ם.

בְּאֵין, א) בלי: הצדיק אבד ואין איש שם על לב ואנשי חסד נאספים בְּאֵין מבין כי מפני הרעה נאסף הצדיק (ישעי' נז א). כלם ישבים בְּאֵין חומה ובריח ודלתים אין להם (יחזק' לח יא). באפס עצים תכבה אש וּבְאֵין נרגן ישתק מדון (משלי כו כ). — ב) כאשר אין, כאשר לא היה: מעולם נסכתי (החכמה) מראש מקדמי ארץ בְּאֵין תהמות חוללתי בְּאֵין מעינות נכבדי מים (משלי ח כג-כד).

כְּאֵין כמו שאין: נגששה כעורים קיר וּכְאֵין עינים נגששה (ישעיה נט י).

לְאֵין, — א) למי שאין: ויאמר להם (נחמיה להעם) לכו אכלו משמנים ושתו ממתקים ושלחו מנות לְאֵין נכון לו (נחמ' ח י). — ב) בלי, עד בלי, ועצי ארזים (הכין דוד) לְאֵין מספר (דהי"א כב ד). ואחרי כל זאת נגפו ה' (את המלך) במעיו לחלי לְאֵין מרפא (דהי"ב כא יח).

מֵאֵין, א) בלי, באופן שאין: אם לא בתים רבים לשמה יהיו גדלים וטובים מֵאֵין יושב (ישע' ה ט). במקום הזה אשר אתם אמרים חרב הוא מֵאֵין אדם וּמֵאֵין בהמה (ירמ' לג י). עיני נגרה ולא הדמה מֵאֵין הפגות (איכה ג מט). דבר ה' עליכם כנען ארץ פלשתים והאבדתיך מֵאֵין יושב (צפני' ב ה). — ב) מפני שאין: וקברו בתפת מֵאֵין מקום (ירמ' ז לב). הן בגערתי אחריב ים אשים נהרות מדבר תבאש דגתם מֵאֵין מים ותמת בצמא (ישע' נ ב). ושממו הרי ישראל מֵאֵין עובר (יחז' לג כח). ותהיינה צאני לאכלה לכל חית השדה מֵאֵין רעה (שם לד ח).

***אֵין־סוֹף**, — בלשון המקבלים כנוי להאלהים, **Kab. Unendlicher, Gott; cab. l'infini, Dieu; the Infinite, God**: ובגין דא קרא לגרמיה אין סוף דלית ליה דמות וצורה (רעיא מהימנא — ובשביל זה קרא לעצמו א י ן ס ו ף שאין לו דמות וצורה). ה א י ן ס ו ף הוא הסבה הראשנה בלתי מסובב מזולתו (שער השמים, ר"א הירירו ג ט). ומשם אדיר יתאצלו כל מיני שפע האצילות מן המקור הנקרא א י ן ס ו ף (שערי אורה, ר"י גיקאטיליה ד:). דע כי כל הנראה והנתפש בהרהור הלב מוגבל, וכל מוגבל וכו' א"כ מה שאינו מוגבל קרוי א י ן ס ו ף (עזריאל מפאנו, עשר ספירות). והנה נודע

אין בו יוד אחר הנון (מ"ם).

כי האור העליון למעלה עד אין קץ הנק' א"ם (אין סוף) ושמו מוכיח עליו שאין בו שום תפיסה לא במחשבה ולא בהרהור כלל ועיקר וכו' ואין בו ראש וסוף (ר"ח ויטאל, ע"ח היכל אדם קדמון ענף ב). מה שאנו קוראים א י ן ס ו ף (א"ם) אינו אלא שמו שקדם לעולם (עמק המלך, אדם קדמאה ט). אור א י ן ס ו ף הידוע מציאותו ולא מהותו המציא שרש הדין (משנת חסידים, מסכת למלום פ"א).

אִין[1], מלת תה"פ, — הֲלֹא, ודאי, קרוב לודאי, **wahrscheinlich, vielleicht; peut être, probablement; perhaps**: ובהשאלה של ספק כמו א ו ל י, ויאמר דוד לאחימלך וְאִין[2] יש פה תחת ידך חנית או חרב כי גם חרבי וגם כלי לא לקחתי בידי כי היה דבר המלך נחוץ (ש"א כא ט).

אִין, עי' אִן.

***אֵיפָה**[3], אֵפָה ש"נ, סמי' אֵיפַת, כנו' איפתם ־תן, מ"ר אֵיפוֹת, — שם מִדה של דברים יבשים, של

---

[1]) בסור' אִין: באמת, ודאי, אמנם, ונצטמצם אולי בעברית למושג של ק ר ו ב ל ו ד א י, ומזה למושג ה א פ ש ר ו ת, וקצת דומה לזה המלה הן לאִמות וגם לאפשרות. — [2]) מלה באה רק פעם אחת במקרא, וכבר פקפקו ונחלקו הקדמונים בפרוש משמעתה. ת"י: ואלו אית כה. השבעים תרגמו כמו לו קראו רְאֵה הֲיש וכו'. פשיטא ותר' ערב' תרגמו כמו וְאֵין. ר"י אבן גנאח: ואין וכו' במקום אם וכבר נאמר כי היא כמו אין בצירי וענינו ו ה ל א יש תחת ידך. ע"כ. רש"י פרש ואִם, וכן ר"ש פרחון והעיר שכן בלשון גמר' ירושלמי. רד"ק החליט אִן כמו אֵין. וגם החדשים נחלקו ככה. קצתם (.Welh ואחרים) נוטים לנוסח' השבעים. קצתם מחליטים כי זה פשוט טעות, אִין במקום אֵין, ויש שהגיהו ואֵי יש, במשמ' ואיה. וקצתם פרשו כמו אִין בסור' במשמ' ודאי. והנה אעפ"י שמליצת אֵין יש אפשרית, כמו תהל' קלה יז: אֵין יש רוח בפיהם, מ"מ אם לא נחליט הנקוד אִין לשבוש פשוט מאוחר, מוכרחים אנו לאמר כי לפחות בזמן התחדשות הנקוד כבר חיתה זו קריאה מקבלה, ובהיות שאין כל טעם לקריאת אִין במקום אֵין דוקא במקום הזה, הואיל ויש במקום הזה בעצמו כמה פעמים אֵין ולא אִין, לכן רגלים לדבר כי לפחות בזמן ההוא ראו במלה וְאִין כונה אחרת לא כמו אֵין, והכונה האחת ה א פ ש ר י ת לפי הענין היא שאלת א ו ל י, וכונה זו יכלה להסתעף מן משמעת אין בסור', בדרך הרשום בפנים. וכבר פלפל במלה זו קניג בהעתון ZAW XVII 238.

[3]) משקל בֵּיצָה, צֵידָה צֵדָה, תֵּבָה. והנה אמרו חוקרי לשונות המזרח' כי זו מלה מצרית, אִפַּת. וכבר

רגן וכדומה, תכיל שלש סאות, או עשרה עמרים, Getreidemass; mesure des grains; a measure of grain: — א) הכלי שמדדים בה: והעמר עשירת האיפה הוא (שמו׳ יו לו). לא יהיה לך בביתך איפה ואיפה גדולה וקטנה וכו׳ איפה שלמה וצדק יהיה לך (דבר׳ כה יד-יה). אשה אחת יושבת בתוך האיפה (זכריה ה ז). אוצרי פירות ומלוי רבית ומקטיני א י פ ה ומפקיעי שערים עליהם הכתוב אומר לאמר מתי יעבר החדש ונשבירה שבר והשבת ונפתחה בר להקטין איפה ולהגדיל שקל וכו׳ אם אשכח לנצח כל מעשיהם (ב"ב צ:). — ב) עצם הדבר הנמדד, חטה שעורה וכדומה בכמות זו: כי עשרת צמדי כרם יעשו בת אחת וזרע חמר יעשה איפה (ישע׳ ה י). ועשירית האיפה סלת למנחה בלולה בשמן כתית רביעת ההין (במד׳ כח ה).—אפה: והביא את קרבנו אשר חטא עשירת האפה סלת לחטאת (ויקר׳ ה יא).—איפת: איפת צדק והין צדק יהיה לכם (שם יט לו). וגדעון בא ויעש גדי עזים ואיפת קמח מצות (שופט׳ ו יט). קח נא לאחיך איפת הקליא הזה (ש"א יז יז).—ובמליצה: אצרות רשע ואיפת רזון זעומה (מיכ׳ ו י).—וכנ׳ ומ"ר: ואם היו להם אילים מרובין ולא היה להן א י פ ת ן יביאו איל אחד וא י פ ת ו ולא יקריבו כלם בלא א י פ ו ת (מנח׳ מה:).—ובהשאלה, *חלק, גורל: אמר לו הקב"ה (לאיוב) איוב אמור לי ה א י פ ה[1]) שלך באיזה מקום היתה תלויה בראשו (של אדה"ר) או במצחו או באיזה אבר שלו אי יודע אתה באיזה מקום היתה א י פ ת ך אתה מתוכת עמי (מד"ר שמות מ).

ב. *אֵיפָה, ש"נ, כמו *חֵיפָה, עי"ז: יכול אף עור מצה ועור ה א י פ ה במשמע ת"ל מלאכת יצאו עור המצה ועור ה א י פ ה שלא נעשה בה מלאכה (ספרא שמיני ו, — ועוד שם תזריע יג).

העיר ר"י בן גנאח כי היא המלה וַיְבָה a) בלשון ערב׳, אמר וז"ל: מדה נקראת בלשון ערבית ו י ב ה והיא מכילה מן היבש ארבעת אלפים ושמנה מאות זוז עכ"ל. ולפי המלונים הערבים ה ו י ב ה היא ארבעה ועשרים מדא, והיא לפי דעתם מלה „מולד" לא מעקר הלשון הערבית. — [1]) מתנ׳ כה׳ פרש כמו אופי, ה ע י ק ר שלך. ולפי זה יסטרוב: התכונה והטבע, וכו׳. אבל, אולי פשוט המדה שלך, החלק שלך.

---

a) وَيْبَة

אֵיפֹה[1]), מלת השאלה, — א) שאלת המקום, באיזה מקום נמצא או נעשה דבר מהדברים, wo; où; where: ויאמר (יוסף) את אחי אנכי מבקש הגידה נא לי אֵפֹה הם רעים (ברא׳ לז יו). וישאל (שאול) ויאמר אֵיפֹה שמואל ודוד ויאמר הנה בנוית ברמה (ש"א יט כב). ויאמר לו (דוד) המלך אֵיפֹה הוא ויאמר ציבא אל המלך הנה הוא בית מכיר (ש"ב ט ד). ותאמר לה חמותה אֵיפֹה לקטת היום (רות ב יט). זכר נא מי הוא נקי אבד ואֵיפֹה ישרים נכחדו (איו׳ ד ז). אֵיפֹה היית ביסדי ארץ (שם לח ד). — ובדרך ספור: ואיש אל ידע אֵיפֹה אתם (ירמ׳ לו יט). — ב) שאלת האיכות, איך הוא הדבר, wie; comment; how: ויאמר (גדעון) אל זבח ואל צלמנע אֵיפֹה[2]) האנשים אשר הרגתם בתבור ויאמרו כמוך כמוהם אחד כתאר בני המלך (שופט׳ ח יח).

אֵיפוֹא, אֵיפֹא, עי׳ אֵפוֹא.

*אֵיפוֹפֵי[3]), אֵיפוֹפֵי יִשְׂרָאֵל!— מלת קריאה של שבועה, נדר וקנם בשביל קפדה וכעם וכדומה, שהיה נהוג בדבור ההמוני בקרב היהודים לפנים.

---

[1]) מלה מרכבה מן אֵי ומן פֹה. — [2]) גם מעצם השאלה ובפרט מהתשובה: כמוך כמוהם וכו׳, נראה ברור כי המלה איפה זו משמשת שמוש איכה. וכן בלשון כושית אֶפָּ.

[3]) בארמ׳: חד בר נש אתא מישרי נדרא קומי ר׳ יוסי מתעטף ויתיב לי׳ א"ל מה אשתבעת אמ"ל א י פ ו פ י ישר׳ לא עללה לביתי, א"ל א י פ ו פ י ישר׳ ולא עללה לבייתך (ירוש׳ נדר׳ יב מב ג. — איש אחד בא לפני רבי יוסי כשהיה מתעטף ויושב לבקש להתיר לו נדרו אמר לו (ר׳ יוסי) מה נשבעת? אמר לו (האיש) א פ ו פ י ישראל לא אכנם אל ביתי. אמר לו (ר׳ יוסי) א פ ו פ י ישראל ולא תכנם לביתך). והנה לא הקריאה הנכונה והנקוד ולא מקור המלה ולא פרושה המדיק אינם ידועים. לוי נקד אִיפוֹפִי וגם אוּפוֹפִי. קוהוט אִיפוּפֵי אוּפוּפִי. יסטרוב אֱיפוֹפִי. קרוים מעתיק ipophi. ובדבר מקורה, הנה בניטין מוספיה ערך פופי אמר כי כך כותבים היונים את שם יהוה מפני שהאותיות האלה דומות להאותיות ו II ו II, ומזה נתפשט אח"כ מלה זו גם בקרב היהודים. לוי מביא דעת מוספיא ואינו מוסיף עליה כלום. קוהוט מפקפק בין השערתו הוא כי זו מלה יונית אפופוי Ωποποι שפרושה אהה אלהים, ובין השערת מוספיא. לפי דעת יסטרוב אפופי כמו אֱלוהַי, והיא קריאה של חול במקום הקריאה האמיתית של השם הקדוש. אך ק ר ו י ם דחה השערה זו, מפני הכתיב איפי ביוד אחרי האלף, והציע השערה אחרת,

איץ[1], פ"ע, עב' אַצְתִּי, עת' תָּאִיץ תְּאִיצוּ, צווי אִיצוּ,— כמו אוּץ, מהר והתאמץ, על כן אמרתי שעו מני אמרר בבכי אל תאיצו[2] לנחמני על שד בת עמי (ישעי' כב ד). — עורה והקיצה רוצה ואיצה (תוכח' כסוף לקוטי הפרדס, כומכירגי).

***איק**, — צרוף אותיות האלפבית איק בכר גלש: כי העשרה והמאה והאלף הם כמו אחד והוא חשבון איק בכר שילמדו הנערים בספרים (הרא"ב"ע ספר העכו').

***אִיָּר**[3], אייר, ס"ז,— שם החדש השני בשנה, בהחל השנה מחדש האביב, Name des zweiten jüd. Monats (Mai); nom du 2e mois juif; the 2e Jew. mouth: בשבעה באייר[4] חנוכת שור ירושלם (מגי' תענית כ). על ששה חדשים השלוחין (בדבר קדוש החדש) יוצאין על ניסן מפני הפסח וכו' וכשהיה ביהמ"ק קים יוצאין (שלוחים אף על אייר[5]) מפני פסח קטן (ר"ה א ג). בחדש השני וכו' זה אייר שהוא שני לניסן (סע"ר ד). השלים ניסן אירע אייר להיות בשבת (מכי' בשלח ד א). טל גד (ר"ל של מן) לצידם תִּיר, מחמשה עשר באייר (ר"א קליר, על). אייר בו מתחילים הקצירים תוך ארץ הצבי מן השעורים (הרא"ב"ע, שמעו נא). חדש אייר מחמד החדשים כי בו רפואות אנשים וגבורות החלשים המשמח אלהים ואנשים (תחכמ' חליוי ה). ראה הגן בטורי ציץ מצויר, ורוץ לשתות לאור יפיו באייר, ושור כי הזמן כתב רקמות עלי הציץ בלי קלף וגייר (שם). באייר אשבעה שובע שמחות ובשמאלי ובימיני נעימות כשורי חושקים מכל עברים כציץ ציצים לשחר העלמות (עמנ' ט).

שזה שם אלהות מצרית אַפּופּיס. והנה אעפ"י שטענת קרוים אינה בלי יסוד, מ"מ השערת יסטרוב היא היתר מתקבלת על הדעת, והסכים לזה גם דר' בכר בהקבץ REJ 35, 116, וגם פירסט שם 66, 38, והעיר שהוא כמו נזיח במקום נזיר, ואמר דר' בכר שם כי יש דוגמאות לזה בהקריאות ההמוניות בלשונות האחרות, בצרפתית morbleu במקום mordieu, sapristi במקום sacristi וכיוצא בזה, ובגרמ' — Potz במקום Gotz, וכדומה. והנה, יהי המקור מה שיהיה, עכ"פ נראה שזו היתה מלת קריאה נהוגה אצל היהודים בזמן ההוא לשבועה, לקיום דבר, להתרגשות וכדומה.

[1]) כמו שיר שרתי שירו, — ועי' אוּץ.— [2]) יש סברים כי זה הפעיל מן אוּץ.

[3]) באשורית אַר אַאַר. ואמר דליטש שנגזר מן אַר במשמעת אור. אך מוס ארנולד (בהעתון JBL XI 172) פקפק בזה אם אפשר שיסתעף מן אר איר, וגזרו מן איר באשורית במשמ' שלח מן, הוציא, ור"ל חדש המוציא ציץ, וכמו זיו בעברית וכנענית. וכן בסור' אִיָּר, ובערבית אַיָּאר a).—[4]) בסגנון עברי, ואעפ"י שאין ספק כי מ"ת נכתבה בעקרה בארמ', מ"מ ראשי קצת פרקים, אולי מפני שהדבור הזה בעבר' היה רגיל הרבה בפיהם, נכתב כך בעברית, כמו פרק ג, ד, ה.— [5]) כך בשתי יודים בכל הנוסחאות של הבבלי, וכן בירושלמי וכן במתניתא דבני מערבא מחד' לו.

a) أيّار

אִיר, משקל עברי מן אירא שלקמן.

***אִירָא**[1], ס"ז, מ"ר אִירִין. — חתיכה קטנה של צמר, צמר גפן, וכדומה, Wollflocke; flocon de laine, etc.; flock of wool: לא יצא החייט במחטו התחובה לו בבגדו ולא נגר בקיסם שבאזנו ולא סורק במשיחה שבאזנו ולא גרדי באירא שבאזנו ולא צבע בדוגמא שבצוארו ולא שולחני בדינר שבאזנו (שבת יא:). המוציא סמנין שרויין כדי לצבוע בהן דוגמא לאירא (שם עט.). לפי שאין אדם טורח לשרות סממנין לצבוע בהן דוגמא לאירא[2]) (שם ל.). אין לוקחין מן הגרדי לא קוצין ולא אירין (תוספתא ב"ק יא יא). אין לוקחין מגרדי לא אירין ולא נירין (ב"ק קיט:).

***אִירָה**, ס"נ, כמו עירה: חולדה שגררה את האירה[3]) שהוא עתיד להחזירה (תוספתא כל' ב"ב א ד).

[1]) לוי וקוהוט, פרשו שהם צמר סתם, גזורה מלה זו מן השם היוני אירון εἶρον, וכן קרוים. יסטרוב — מן אור, חור, ומפרש דבר לבן. אך הפרוש אשר מסרו הגאונים הוא לא סתם צמר כ"א חתיכה של צמר. ולכן יתר מסתבר כדעת לֶו, בהער' לקרוים, כי מקורה בהשם עור בארמית ובסורית עורא, ובערבית עואר a), שפרושו מוץ, ומזה השאל לחתיכה קטנה של מוכין, צמר וכדומה. — [2]) גרסת ר"ח עירא, בע', ואמר כי בלשון ארמי היא אודרא (או אודדא) ופרש וז"ל: והוא כמין מוך חתיכה קטנה מן הצמר או מן הפשתן או מן צמר של גפנים שאורגין אותן בתוך מטפחות של מילת נקראת בלשון ישמעאל כמל. ע"ב. והובאו הדברים האלה בלשונם ממש בערוך.

[3]) כך תוספתא צו"ם; ובמהד' וילנה עירה.

a) عوّار

***אִירוֹנִית**[1], ת"נ, מ"ר אִירוֹנִיּוֹת, — תאר קערה של חרס של הכפריים, כשעדין לא נצרפה באש, ird. Schüssel; écuelle en terre; clay-dish: ועל לפסים א י ר ו נ י ו ת[2]) וכו' שלא נגמרה מלאכתן (עדיות כ ה). ועי' הרנית.

***אֵירוֹס**[3], אֵרוּס, ס"ז, — א) שם פרח טוב הריח, תכלת הגון, ועליו דומים קצת לחרב, Iris: ה א י ר ו ס[4]) והקיסום וירקות תמור (אהל' ח א). ה א י ר ו ס והקיסום ושושנת המלך מין זרעים (תוספתא כלא' ג יג). — וחסר: ה א ר ו ס והקיסום (כלאים ה ח). — ב) מין אבן יקרה, רב הגונים, iris: למלך שנשא למטרונה והכניסה לו שנים א ר י ס י ן (מד"ר דבר' ג ז, וילקוט כרא"ש' בג).

ב·אֵירוֹס[1], אֵרוּס, אָרוּס, ס"ז, — כלי נגינה. תף בכפה אחד, Handtrommel; tambourin; tambourine: בפולמוס של אספסיינוס גזרו על עטרות חתנים ועל ה א י ר ו ס[2]) (סוט' ט יד). רבי יהודה אומר ה א י ר ו ס טמא מושב מפני שהאלית יושבת עליו (כלי' יה ו).

---

[1]) הרמב"ם בפרושו אמר כמו עירונית בע' ונגזר מן עיר. וכן לוי. קוהוט—נקד אִירוֹנִית, וגזר מן המלה היונית אַאֶר ἀέρινος אויר, ר"ל כלי מלא אויר. וכל זה דחוק. גם השערת קרוים שזו היא המלה הרומית hirnea, שהיא שם לגביע סגור לשתות יין, רחוקה, מפני שמהענין שמדבר עליו במקומות שהובאה מלה זו נראה שזה שם לכלי חרס פ ש ו ט, וכן פרש התלמוד, משא"כ הכלי שקראו לו הרומאים הירניאה. גם נראה שהמלה אירוניות היא ת א ר להשם לפסים ולא שם בפני עצמו. ולכן ראה אני יתר דעת עמנ' לֹו שהשם אירוניות, שבקצת מקומות אחרים כתוב במקומו חרניות, פרושו מעיר חרנים במואב, כמו לחמיות מבית לחם. — [2]) כך הגרסה בנוסח' במקום הזה. והראב"ד גרם פה ע י ר ו י ו ת. ובמתנ' דבני מערבא, מהד' לֹו, עירניות. ובגמ' בבלי (ב"מ לב ב.) חרניות, ובירוש' (שם סב ג ושבת יג.) ארוניות. ופרש אביי (ב"מ שם) צעי חקלייתא, ופרש ר"ח קדירות בעלי כפרים, והוסיף רש"י: קערות של בני עיירות שאינן בני כרכים גדולים ואין מקפידין על כלים נאים ומשנפשטה הקערה של חרש אוכלין בה בשר ואין ממתינים עד שתתחקק ותצרף בכבשן. ע"כ. ערוך ורמב"ם וראב"ד פרשו: מחבתות שעושין אותן מזדוגות הכלי והכסוי יחד והולקים אותו אח"כ.

[3]) כן נקוד במשנ' כ"י קויפמן. בוקשד' אֵירוּס, וכן יסטרוב, לוי אִירוּס, והיא ביונית אירים ἶρις ברומית iris, על שם זהרו וגונו הקשתי. וכן בלשונות סורית וערבי' אירסא a). — [4]) רמב"ם תרגם ס י ס נ ב ר ונקרא כמו"כ נמאם b) בערבית, והוא מין נענע, או צעתר, thymus serpillum. וכן ערוך סיסימברו ואמר: והם מיני מרקחת שמשימים בתבשיל, וי"א הוא עשב ובשמזריע מקיש הזרע כמין זוג. ע"כ. ואסף הרופא קורא לאירוס שושן ברא (עמ' לֹו סמ' הלמ').

a) ايرسا b) نَمَّام

[1]) לא ידוע מקורו. קוהוט ויסטרוב סברים כי נגזר מהשם אֵרוּסִים מפני שהשתמשו בכלי זה בשמחת א ר ו ס י ם. וכן דעת דר' בכר (ZDMG ,47, 150) כי זו מלה עברית. אבל, האם רק לארוסים בלבדם השתמשו בו? פרופ' דר' דלמן הגיד לי בע"פ השערתו שנגזרה מן אוילוס ביוני' αὐλός, שפרושו חליל. ועי' הערה שלקמן.— [2]) כן בספרים הנדפסים בבבלי וירוש', וכן במשנ' שבמשנ' עם גוף פרוש הערבי של רמב"ם ובמדב"מ. בערוך: הארוס, וכן במשנה כ"י. ובמשמעת שם זה, שהיה כנראה רגיל בזמן המשנה, כבר היה ספק בה בזמן התלמוד. ר' אלעזר פרש טבלא דחד פומא (סוטה מט:); והערוך ערך אלית גרם אחרי פרושו של ר"א: אביי אמר כ ו ב א; וכן רב האי גאון בפרוש טהרות, אלא שבמקום כובא כתוב שם דכובא. ואין להכריע אם אביי פליג על ר"א ב ה ד ב ר, ר"ל שכונתו היתה ל כ ל י אחר, או רק ב ה ש ם ר"ל שהוא תרגם אירוס בהשם כובא, ואולם שניהם לכלי אחד נתכונו. כי אם בדברי אביי העקר הוא הגרסה דכובא כמו ברה"ג וקצ' נוסח' ערוך, והכונה היא כדעת לֹו בהערותיו לקרוים להשם א ר ד ב ק א בסורית, שפרושו הוא תף, בודאי אין שום הפרש בין פרושו של ר' אליעזר ובין זה של אביי. אך אם הגרסה שברוב נוסח' הערוך גם העתיקות כ ו ב א היא העקרית. והוא אלכובה a) בערב' יש מקום לספק, יען המלונים הערבים מיחסים לו, מלבד משמעת נרד בלשון בני תימן, עוד שלש משמעות מתחלפות לכלי זמר: אלטבל אלצע'יר אלמכ̇צר (תף קטן צר בתוך), וקיל אלברבט (וי"א כנור), וען אבי סעיד הי אי אלכובה קצבאת תג'מע פי קטעת אדים יכ'רז עליהן ת'ם ינפכ' את'נאן יזמראן פיהמא (אלברתוני— בשם אבי סעיד, היא קנים מחברים בחתיכת עור תפורה עליהם ויפיחו שנים ויזמרו בהם). ולא הזכיר Lane משמעה זו. ולפי"ז אפשר שאביי סבר שהאירוס הוא מין ח ל י ל מ ו ר כ ב, ותצדק השערת דר' דלמן שלמעלה שהשם א י ר ו ס משבש קצת, ונגזר באמת אולי מהשם היוני אוילוס. על כל פנים הסכמת הגמרא היא כפרוש ר' אלעזר, כנראה מהמעשה המספר שם מיד אחרי זה שרב הונא עשה לבנו ט נ ב ו ר א ואביו שברו שמא יתחלף בעיני העם בטבלא דחד פומא, שאסור לעשות. וכן פרש הרמב"ם:

a) الكوبَة

איש, ממנו אִישׁ, *אִישִׁי, אִישִׁיּוּת.

אִישׁ[1], ס"ז, כנו' אִישׁוֹ אִישָׁהּ, אִישֵׁךְ אִישֵׁךְ, מ"ר אֲנָשִׁים אִישִׁים, סמי' אַנְשֵׁי, אִישֵׁי, אֲנָשַׁי, אֲנָשֶׁיךָ, אַנְשֵׁיהֶם, — א) אדם, Mensch ; homme ; man : אם בהמה אם אִישׁ לא יחיה (שמות יט יג). ולכל בני ישראל לא יחרץ כלב לשנו לְמֵאִישׁ ועד בהמה (שם יא ז). וגנב אִישׁ ומכרו ונמצא בידו מות יומת (שם כא יו). לא אִישׁ אל ויכזב ובן אדם ויתנחם (במד' כג יט). ויעשהו (את הפסל) כתבנית אִישׁ כתפארת אדם (ישע' מד יג). ואנכי תולעת ולא אִישׁ (תהל' כב ז). — ומוקף עם לא, לא־אִישׁ: ונפל אשור בחרב לא־אִישׁ וחרב לא אדם תאכלנו (ישעי' לא ח). — ומ"ר: שרית עם אלהים ועם אֲנָשִׁים ותוכל (בראש' לב כט). ותאמר להם הגפן החדלתי את תירושי המשמח אלהים וַאֲנָשִׁים והלכתי לנוע על העצים (שופטי' ט יג). עיני גבהות אדם שפל ושח רום אֲנָשִׁים (ישע' ב יא). — ומ"ר אִישִׁים: אִישִׁים פעלי און (תהל' קמא ד). אליכם אִישִׁים אקרא וקולי אל בני אדם (משלי ח ד). נבזה וחדל אִישִׁים (ישעי' נג ג).— והשתמשו הסופרים במליצה זו הרבה: לבן בן נחור בתואל אביו היה חדל א י ש י ם (חזקוני ויצא). — ואמר המשורר: וראיתי בכור מות בעיני וְאִישִׁים בקרב ספים וכלים (ר"ש הנגיד, שיר הלי תעם). כ א י ש י ם אשר המה בבור יגון שקועים (שם, דכריך כתוך לכי). עלמות לא ידעום איש ואיכה ל א י ש י ם בוערים יהיו בעולות (רמב"ע, העוגות, או"נ ב 184). אך לא כאלה חלק א י ש י ם תמימי דרך (כהנ' אכר' ב ב סח). ולך דומיה תהלה לך א י ש י ם לב מוריקים (שם). — ועם פלוני אחריו: איש פלוני אמר לי שהוא חייב לו לא אמר כלום (סנה' ג ז). איש פלוני חייב לי מאתים דינרין (מכי' כ). עד שיאמר לאיש פלוני אני מכה (שם ח). ת"ח יושב ומדקדק בד"ת ומברר ד"ת ומשקלם א י ש פלוני אוסר א י ש פלוני מתיר א י ש פלוני מטמא א י ש פלוני מטהר (ספרי, עקב, פיסקא מח). שמעון בן עזאי אומר מצאתי מגלת יוחסין בירושלים וכתוב בה א י ש פלוני ממזר מאשת איש (יבמות מט:).—ועם אותו קודם: מעשה באדם אחד שהיה מוציא מעשרותיו כראוי וכו' אמר להם (הבן לקרוביו) מה באתם לשמוח על אותו ה א י ש שנדווה (פסיק' דר' כהנ', כאכ' לו.). א"ל (ר' אבא לחביריו) אם סותם פיו של אותו ה א י ש (תנחו' כוב' ברא' יג). — ב) הזכר של האדם, Mann ; mâle ; a male: על כן יעזב אִישׁ את אביו ואת אמו ודבק באשתו (בראש' ב כד). לזאת יקרא אשה כי מֵאִישׁ לקחה זאת (שם כג). וילך אִישׁ מבית לוי ויקח את בת לוי (שמות ב א). והמית אִישׁ או אשה (שם כא כט). אִישׁ ואשה אל יעשו עוד מלאכה לתרומת הקדש (שם לו ו). — ומ"ר; ונתת לאמתך זרע אֲנָשִׁים (ש"א א יא). הקהל את העם הָאֲנָשִׁים והנשים והטף (דבר' לא יב). — ג) בהרחבה גם הזכר בבעלי חיים, d. Männchen; le mâle; male of animals: מכל הבהמה הטהורה תקח לך שבעה אִישׁ ואשתו

ראירה שבה אלגרבל ורק עליהא מן אלג'הה אלואחויה ויצ'רב באליד ואשמהא אל משהור ענדנא אלטאר,— ובעברית (תר' דרנבורג): עגול דומה לכברה ועליו קלף מצדו האחד ויכהו ביד ושמו המפורסם אצלינו אלטאר.

[1]) בכנענ' אש, בערב' אִישָׁאן a) מ"ר אִיאשִׁין, וכמו"כ נמצא השם הזה בצורתו גם בכתבת א ר מ י ת אחת (CIS 2, N 141 ,145). אפס, לפי דעת נֶלדקה (Nö ZDMG 40, 741) זו מלה זרה בארמית ולקוחה מלשון הכנענית. והנה נחלקו החכמים בדבר. קצתם מסתיעים בהרבים אֲנָשִׁים והנק' אִשָּׁה, שהם מחליטים שהוא במקום א נ ש ה, וסברים כי א י ש נסתעף מן שרש א נ ש, שהיתה משמעתה בעקרה, כמו עוד עתה בערב' b): היה מקורב וידיד וכו', ונרפה הדגש שהיה צריך להיות באִשׁ ונתארכה תנועת האות א. אך דליטש (Prolog 161) טען על כל זה כי מן אנש היה צריך להתהוות אש כמו עז מן ענז, אַב מן אנב, וכיוצא בזה. ולכן החליט דליטש בדעת גזנ' ואחרים כי יש בעבר' שרש א ו ש, שמשמעתו היא: היה ח ז ק, ומזה התאוששו, ומזה עוד לפי דעתו החלק השני של השם י ה ו א ש, ומזה נסתעף איש על שם הכח, וכמו גֶבר. אך נֶלד' בהמאמר הנז' למעלה (ZDMG 40 ,741) דחה טענותיו של דל', ואומר כי התאוששו אינו מן אוש כ"א מן אשש, או הוא פעל שנסתעף מן השם איש. והחלק איש בהשם יהואש הוא מהשרש אוש c) שנהוג בערב' ומשמ' נתן, ובמלה מצויה כל כך אינו תמוה אם אֵשׁ נתרככה ונהיתה א י ש. — ואעפי"כ, מציאות השם א י ש א ן בערב' יחד עם השם א נ ש א ן, ובעבר' מ"ר א י ש י ם אעפ"י שלא השתמשו בו העברים לפנים אלא מעט, הם רגלים להשערה כי שני השמות א י ש ו א נ ו ש שניהם קדומים ומקוריים ונצחו בעבר' היחיד של איש והרבים של אנש, ואלו הרבים אישים והיחיד אנוש לא נשתמשו בהם אלא מעט ובקצת כונה מיוחדה. ובערב' להפך א י ש א ן אינו מצוי, כמו שהעיד אלשרתוני על מלה זו: לע'ה טאייה, ר"ל בלשון ט י י ת יאמרו אישאן במקום אנשאן.

---

a) إِيسان أَيَاسِين b) أَنِسَ c) آسَ

(בראש׳ ו כ). — ד) בעל אשה, Ehemann, Gatte
mari ; husband : אלה החקים אשר צוה ה׳ את
משה בין איש לאשתו בין אב לבתו (במדב׳ ל יז).
וימת אלימלך איש נעמי (רות א ג). כי אמרה
(לאה) כי ראה ה׳ בעניי כי עתה יאהבני אישי
(בראש׳ כט לב). ותאמר אבל אשה אלמנה אני
וימת אישי (ש״ב יד ה). ואל אישך תשוקתך והוא
ימשל בך (בראש׳ ג יז). ויאמרו (הפלשתים) לאשת
שמשון פתי את אישך ויגד לנו את החידה (שופט׳
יד יה). ותתן (שרה) אתה לאברם אישה (בראש׳ יז ג).
ואשה גרושה מאישה לא יקחו (ויקר׳ כא ז). ותשאר
האשה משני ילדיה ומאישה (רות א ה).—ומ״ר : וכי
אנחנו מקטרים למלכת השמים ולהסך לה נסכים
המבלעדי אנשינו עשינו לה כונים (ירמי׳ מד יט).
ואחות אחותך את אשר געלו אנשיהן ובניהן (יחזק׳
יו מה). — ה) אמיץ הרוח, גבור, Tapferer ; brave
hero : ויאמר דוד אל אבנר הלוא איש אתה ומי
כמוך בישראל ולמה לא שמרת אל אדוניך המלך
(ש״א כו יה). אנכי הלך בדרך כל הארץ וחזקת והיית
לאיש (מ״א ב ב). התחזקו והיו לאנשים פלשתים פן
תעבדו לעברים כאשר עבדו לכם (ש״א ד ט). — ו)
בחבור עם שם אחר אחריו, מי שיש לו איכות
השם האחר : ובת איש כהן כי תחל לזנות (ויק׳ כא
ט). מי שמך לאיש שר ושפט עלינו (שמות ב יד).
וישלח ה׳ איש נביא אל בני ישראל (שופט׳ ו ח).
וישמע עבד מלך הכושי איש סריס והוא בבית
המלך (ירמ׳ לח ז). אנשים אחים אנחנו (בראש׳ יג
ח). — ובפרט עם שמות היחס לעם, ארץ, עיר :
איש עברי (שמות ב יא). איש יששכר (שופט׳ י א).
גדעון בן יואש איש ישראל (שם ז יד). אנשים
עברים (שמות ב יג). אנשים מדינים (בראש׳ לז כח).
ויצאו אנשי ישראל מן המצפה (ש״א ז יא). — וגם
היחיד במשמעת רבים : ויאמרו אליו (הגבעונים אל
יהושע) ואל איש ישראל (יהושע ט ו), ר״ל לכל
ישראל. ויצעק איש ישראל מנפתלי ומן אשר
(שופט׳ ז כג). ויאמר איש ישראל (ש״א יז כה). —
והפעל ברבים : וכל איש ישראל בראותם את האיש
(שם שם כד). ויאמרו איש ישראל אל גדעון משל
בנו (שופט׳ ח כב). המלו לה׳ והסרו ערלות לבבכם
איש יהודה וישבי ירושלם (ירמי׳ ד ד). — ז) בעל
איזה דבר, רגיל באיזה דבר, einer dem etwas
eigen, habituell, ist; possesseur de, habitué à
possessor of, habituated to: ויהי עשו איש ידע ציד
איש שדה (בראש׳ כה כז). ויחל נח איש האדמה
ויטע כרם (שם ט כ). ה׳ איש מלחמה (שמות יה ג).
והוא איש מלחמה מנעריו (ש״א יז לג). לא איש
דברים אנכי (שמות ד י), ר״ל אינני איש ידע לדבר.
הנה ראיתי בן לישי בית הלחמי ידע נגן וגבור
חיל ואיש מלחמה ונבון דבר ואיש תאר (ש״א יז
יח). ויצא איש הבנים ממחנות פלשתים (שם יז ד).
איש הבליעל הזה : (שם כה כה). איש הדמים ואיש
הבליעל (ש״ב יו ז). איש בשורה (שם יח כ). איש מות
(מ״א ב כו), ר״ל חיב מיתה. יען שלחת את איש חרמי
מיד (שם כ מב). איש דמים ומרמה יתעב ה׳ (תהל׳
ה ז). מאיש חמס תצילני (שם יח מט). איש לשון
בל יכון בארץ (שם קמ יב). הרב דברים לא יענה ואם
איש שפתים יצדק (איוב יא ב). איש אמונות רב
ברכות (משלי כח כ). גבר חכם בעוז ואיש דעת מאמץ
כח (שם כד ה). אולת שמחה לחסר לב ואיש תבונה
יישר לכת (שם יה כא). איש תהפכות ישלח מדון
(שם יו כח). איש מחסור אהב שמחה (שם כא יז).אל תתרע
את בעל אף ואת איש חמות לא תבוא (שם כב כד).
איש מכאבות וידוע חלי (ישעי׳ נג ג), ר״ל איש כאב,
סבל מכאובים. — ומ״ר : כי אנשי מקנה היו עבדיך
(בראש׳ מו לג). אנשי חיל (שם מז ו). כי לא היה כל
בית אבי כי אם אנשי מות לאדני המלך (ש״ב יט
כט). וישלח חירם באני את עבדיו אנשי אניות ידעי
הים (מ״א ט כז). גבורי חיל אנשי שמות לבית אבותם
(דהי״א יב לא), ר״ל מפרסמים, חשובים. אנשי מלאכה
(שם כח א). וארח לחברה עם פעלי און וללכת עם
אנשי רשע (איוב לד ח). אנשי לצון משלי העם הזה
אשר בירושלם (ישעי׳ כח יד). אנשי לצון יפיחו קריה
(משלי כט ח). נביאיה פחזים אנשי בגדות
(צפנ׳ ג ד). אנשי דמים ישנאו תם (משלי כט י).
הצילני מפעלי און ומאנשי דמים הושיעני (תהל׳ נט
ג). — ח) בצרוף עם אחיו, רעהו, עמיתו, כטעם זה
לזה, עם זה, את זה, der eine d. andere ; l'un
l'autre ; one anoother : ויאמרו איש אל
רעהו הבה נלבנה לבנים (בראש׳ יא ג). אשר לא
ישמעו איש שפת רעהו (שם שם ז). ויפרדו (אברהם
ולוט) איש מעל אחיו (שם יג יא) וישכימו (יצחק
ואבימלך) בבקר וישבעו איש לאחיו (שם כו לא).

ויאמרו (בני יעקב) איש אל אחיו הנה בעל החלמות הלזה בא (שם לז יט). דבר נא באזני העם וישאלו איש מעת רעהו ואשה מאת רעותה כלי כסף וכלי זהב (שמות יא ב). כי יהיה להם (להעם) דבר בא אלי ושפטתי בין איש ובין רעהו (שם יח יו). וכי יזד איש על רעהו להרגו בערמה (שם כא יד). וכי יריבן אנשים והכה איש את רעהו (שם שם יח). לא תגנבו ולא תכחשו ולא תשקרו איש בעמיתו (ויקרא יט יא). ולא תונו איש את עמיתו (שם כה יז). וכשלו איש באחיו (שם כו לז). כי ינצו אנשים יחדו איש ואחיו (דבר׳ כה יא). — ויאמר גם איש באיש: ונגש העם איש באיש ואיש ברעהו (ישעי׳ ג ה). — וגם איש אישו: ויכו איש אישו וינסו ארם (מ״א כ כ). והרגו א י ש את א י ש ו חמשים הגבורים (מדרש ויכעו, כיהמ״ד ילינק). — ותבוא המלה האמצעית גם לפני איש: ואך את דמכם לנפשתיכם אדרש מיד כל חיה אדרשנו ומיד האדם מיד איש אחיו אדרש את נפש האדם (בראש׳ ט ה). במקום איש מיד אחיו. — וגם ביחס לא לבע״ח: ויקח לו את כל אלה (העגלה והעז והאיל) ויבתר אתם בתוך ויתן איש בתרו לקראת רעהו (שם טו י). ופניהם (של הכרובים) איש אל אחיו (שמות כה כ). אחד באחד יגשו (המגנים של הלויתן) ורוח לא יבא ביניהם איש באחיהו ידבקו יתלכדו ולא יתפרדו (איוב מא ח-ט). — ט) אחד מי שיהיה, jemand; qqn.; somebody: וכי יכה איש את עבדו או את אמתו (שמות כא כ). וכי יפתח איש בור או כי יכרה איש בר (שם שם לג). אם יתן איש את כל הון ביתו באהבה בוז יבוזו לו (שה״ש ח ז). — י) איש איש ל... לכל אחד איש אחד, je einer; un à chacun; one to every: ואתכם יהיו איש איש למטה (במד׳ א ד), ר״ל איש אחד לכל מטה. — יא) כל אחד, jeder; chacun; each: ויקחו שני בני יעקב שמעון ולוי אחי דינה איש חרבו ויבאו על העיר (בראש׳ לד כה), כל אחד חרבו. ויחלמו (המשקה והאופה של פרעה) חלום שניהם איש חלמו בלילה אחד (שם מ ה). איש אל שקו (שם מב כה). ויהי הם מריקים שקיהם והנה איש צרור כספו בשקו (שם שם לה). ונפתחה את אמתחתינו והנה כסף איש בפי אמתחתו (שם מג כא) ויקרעו (בני (יעקב) שמלתם ויעמס איש על חמרו וישבו העירה (שם מד יג). ויברך אותם איש אשר כברכתו ברך אתם (שם מט כח). ואלה שמות בני ישראל הבאים מצרימה את יעקב איש וביתו באו (שמות א א). בעשר לחדש הזה ויקחו להם (בני ישראל) איש שה לבית אבת שה לבית (שם יב ג). איש לפי אכלו תכסו על השה (שם שם ד). לקטו ממנו (מן המן) איש לפי אכלו עמר לגלגלת מספר נפשתיכם איש לאשר באהלו תקחו (שם יו יו). שבו איש תחתיו (שם שם כט). כל אחד במקומו, איש על שמו תהיין (האבנים) לשני עשר שבט (שם כח כא). והיה כצאת משה אל האהל יקומו כל העם ונצבו איש פתח אהלו (שם לג ח). וחנו בני ישראל איש על מחנהו ואיש על דגלו (במד׳ א נב). כאשר יחנו כן יסעו איש על ידו לדגליהם (שם ב יז). איש את שמו תכתב על מטהו (שם יז יז). ויקחו איש מטהו (שם שם כד). עשו אתי ברכה וצאו אלי ואכלו איש גפנו ואיש תאנתו ושתו איש מי בורו (ישעי׳ לו יו). כלנו כצאן תעינו איש לדרכו פנינו (שם נג ו). כלם לדרכם פנו איש לבצעו מקצהו (שם נו יא). — וכפול, איש איש: ויבאו כל החכמים העשים את כל מלאכת הקדש איש איש ממלאכתו אשר המה עשים (שמ׳ לו ד). איש איש כי יהיה זב מבשרו זובו טמא הוא (ויקרא טו ב). איש איש מבית ישראל אשר ישחט שור (שם יז ג). איש איש אל כל שאר בשרו לא תקרבו (שם יח ו). כי איש איש אשר יקלל את אביו ואת אמו מות יומת (שם כ ט). ושמו אותם (את בני אהרן) איש איש על עבדתו ואל משאו (במד׳ ד יט). — ו איש ואיש: ולציון יאמר איש ואיש ילד בה (תהל׳ פז ה). לעשות כרצון איש ואיש (אסתר א ח). — יב) עם שלילה, במשמעת שום איש, Niemand; aucune personne; nobody: איש ממנו את קברו לא יכלה (בראשית כג ו). לא ירים איש את ידו ואת רגלו (שם מא מד). איש אל יותר ממנו עד בקר (שמות יו יט). אל יצא איש ממקמו (שם שם כט). לא יומת איש ביום הזה (ש״א יא יג). לא נמלך איש (מ״ב י ה). — יג) האנשים בסתם, העולם, man; on; one, men: ושמתי את זרעך כעפר הארץ אשר אם יוכל איש למנות את עפר הארץ גם זרעך ימנה (בראש׳ יג יו). לפנים בישראל כה אמר האיש בלכתו לדרוש אלהים לכו ונלכה עד הראה (ש״א ט ט), ר״ל כך היו כלם אמרים. — יד) *אישי, תאר כבוד, כמו אדוני, mein Herr; monsieur; sir: מסרו לו (לכהן הגדול) זקנים מזקני ב״ד וקורין לפניו כסדר היום ואומרים לו א י ש י כהן גדול קרא אתה

בפיך (יומא א ג). ונפטרו והלכו להם ואומרים לו א י ש י כהן [1]) גדול אנו שלוחי בית דין ואתה שלוחנו (שם שם ה). הסגן אומר לו א י ש י כהן גדול הגבה ימינך (שם ד א). הממונה אומר א י ש י כ״ג הקטר (תמיד ו ג). סמכו ידיהם עליו וא״ל א י ש י כהן גדול טבול אחת (פרה ג ח).—ולאב״ר: אז בקול אחד הכהנים והלויים ואנשי מעמד ענו ואמרו א י ש נ ו אב״ד הגדול נחמתנו (אכר׳ הרופא, שלטי הגבו׳ ככ). — יח) *עצם פרטי, יחידי, כל אחד מפרטי המין, Individuum, Einzelwesen ; individu ; individual : ואין לסוג מציאות ולא למין אלא ל א י ש י ם (אמונה רמה א ב). איש מ א י ש י השרץ (ר״י אבן תבון, כוזרי). וחבר אליו (להאדם) עצם רוחני אוירי דומה לרוחניות ה א י ש י ם העליונים (תו״ה, הבחינה). ואלה דברים החלוקין הם כשני א י ש י ם שהן תחת מין אחד (מלמד התלמי׳ הקד׳). הגלגלים ומה שבהם א י ש י ה ם מתמידים (ר״ש אבן תבון, מו״נ ג יז). א י ש י כל מין מן הצמחים (שם). וענין המין שהוא כולל שפל ממנו וצריך להיות מקבץ תחתיו א י ש י ם ר״ל פרטים כמו האדם שהוא כולל ראובן שמעון ולוי (רוח חן י). ושני הכחות האלה הם צריכים להעמיד א י ש י המין בשלמות (שם פרק ב). וכשם שאנו מוצאים במין האנושי א י ש י ם בתכלית החסרון וכו׳ כן נמצא בלי ספק ע״ז חיוב א י ש י ם שהם קרובים למע׳ המלאכים (הקד׳ שער השמים לאבן לטיף, הסתר שנה ב לא). ולפי שאילני ג״ע קיימים ב א י ש שאין בהם זרע לשיהיו קיימים במין שהדברים שהם קיימים ב א י ש אין צריך שיהיו קיימים במין (תולדות יצחק, להרי״ן קארו ה:). — יו) *כנוי למלאכים: ומעלה עשירית היא מעלת הצורה הנקראת א י ש י ם והם המלאכים המדברים עם הנביאים (רמבם יסודי התורה, ב ז). שנאנים צדקיאל וגבריאל ממונה עליהם תרשישים ושלומיאל ממונה עליהם, א י ש י ם צפניה ממונה עליהם (מסכ׳ אצילות ה). וכבר ידעת ש ה א י ש י ם הם כמו תולדות השרפים והם מאש חלש מאוד (כרית מנוחה דלך ג). והמין התחתון של מלאכים אלו נקראים א י ש י ם שיכולים ליראות לבני אדם בלבוש חומר שלהם (משנת חסידים,

---

[1]) וכבר העיר בעל צרור המור (פרשת ויצא) ואמר וז״ל: ואיני יודע מה טעם אמרו א י ש י כ״ג וכו׳ ולמה לא אמרו אדון כ״ג או שם אחר. ע״כ. ותרץ קושיה זו בדרך דרש שהוא מלשון אֵש.

המלאכים פא). — יז) *בפלסופיה, כנוי לשכל הפועל: והשכל הפועל הוא אשר ראוי שיאמין בו שהוא הרוח הנאמן ורוח הקדש וכו׳ ומדריגתו הנקרא א י ש י ם (התחל׳ לאלפרבי ב). השפע המגיע לנביא הוא מאת השכל הפועל ונקרא לדעתם בני א י ש י ם (האמונות לרס״ע ח ד). — יח) אִישׁ הַבֵּינַיִם, — במסחר סרסר, עמיל: א י ש ה ב י נ י ם ביניני ובין סוחרי צרפת (ק״ס לרמא״ג א).

***אִישָׁה**[1]) , ש״נ, סמי׳ אִישַׁת, מ״ר אִישׁוֹת, חרשה קטנה של קנים, Gestränch ; broussaille ; brushwood : אין מציתין את האור ב א י ש ת [2]) קנים (ירוש׳ שבי׳ ד לה:). הכותל והאילן ו א י ש ו ת קנים (שם ערוב׳ ב כ.). ונפלה דליקה ב א י ש ת קנים (שם ע״ז ב מא ד). אין מציתין את האור ב א י ש ת הקנים מפני שהוא עבודת קרקע (רמבם, זרעים, הל׳ שמיטה ויובל פ״א).

אִישׁוֹן[3]) , ש״ז, מ״ר אִישׁוֹנִים,— א) בבת העין, השחור שבאמצע, Augapfel, Augenstern; pupile, prunelle ; apple of the eye : ימצאהו בארץ מדבר ובתהו ילל ישמן יסבבנהו יבוננהו יצרנהו כְּאִישׁוֹן עינו (דבר׳ לב י). שמר מצותי וחיה ותורתי כְּאִישׁוֹן עיניך (משלי ז ב). שמרני כְּאִישׁוֹן בת עין בצל כנפיך תסתירני (תהל׳ יז ח). — ואמר המליץ: באין א י ש ו ן

---

[1]) בערבית החרשה הִישָׁה a) ועי׳ לקמן.—[2]) במאמר המכון לזה בבבלי כתיב חישת, ובהמאמר בבבלי המכון להמאמר בירושל׳ ע״ז שלקמן כתוב בחישת, אך בהיות שהגרסה באלף באה כמה פעמים, וכן גרסת הרמבם, אין לחחליטה לטעות פשוטה, ויש לחשב יותר כי אמרו גם אישה וגם חישה.

[3]) מן איש; ואמר ר״י בן גנאח שהוא תאר מפני שנראית בו צורת איש. ע״כ. וכן בערבית אִ נ שׂ א ן b) אלעין. אך הרד״ק הביא בשם אביו כי א י ש ו ן הוא הקטנה, מפני שהצורה נראית בעין קטנה, והוסיף וז״ל: וכן דרך העברים להוסיף אותיות להקטין, כמו שבת שבתון. ע״כ. אפס זה אינו מוכרח, עי׳ ערך שבתון, והקטנה בעברית ע״י ון בסוף מוטלת בספק, אעפ״י שבארמ׳ וסורית נהוגה, וככר פקפק בזה דליטש (Prol. 161). ומהשם הערבי א נ שׂ א ן אלעין, שאינו הקטנה, נראה יותר כדעת ר״י בן גנאח. רק בסורית נ א ש י נ א הוא להקטנה, איש קטן. גם בין חכמי הלשון החדשים יש סברים כר״י בן גנאח, ויש

---

a) هِيشَة b) إِنْسان العَيْن

יתסר אור ובאין דעת תחסר חכמה (בן פירא גני׳ ג כס). נלאה עבור נחל מליצות כי נחל קדומים הוא והוא קישון היה לעין חשיר כעפעף יום כל שר יקר הבת והאישון (מסה דרעי, לקו׳ קדמני׳ נס). שמך יניס דאבוני ויאר אפלת אישוני ויערב זכרך על לשוני כמו נופת צוף טעמתי (סדר רב עמרס גאון סדר סליחות חלק כ). — ובהרחבה, ״העין בכלל, eye ; l'oeil ; das Auge : צמאה להראות פני אשר לא תשיג אישון (ר״י בן גיאת, יתידס לחנות מחנה, מחזור והרמן, טל אורות לסד״ל). ואיך אישן ועפעפי קשורים בגבותי ואישוני עקודים (רסב״ג, סירי ס׳ דוקס, כו). גור כאשר תגור במקום נאמן תשכון בלבנו ואישוננו (רמב״ע, אוי״כ א). בנפשי אוהבי עפרה ולה אישון כפת לו חץ ואין בה מום לבד דדה אשר לב חושקים לוחץ (הוא, התרסיס ד). יסיתוה זרים לאלהים אחרים והיא במסתרים תבכה לבעל נעורים ותשא אישון לבעלה הראשון (ר״י הלוי, יונה נסאת, סבת סלפני סבועות). היש דבר שלא אראנו בעיני ולא אשורנו באישוני (ראב״ע, אגר׳ חי בן מקיץ). מאל ראשון מאיר אִישׁוֹן (ר״י קמחי, ספר הזכר׳ דף א). תתעורר משנתה תלטוש אִישׁוֹנֶיהָ מארבות חורי עפר וכפים (ר״י הפניני, כתי׳ עולס יד).—ב) שָׁחוֹר עָמֹק tiefe Finsternis;obscurité profonde;great darkness: בנשף בערב יום בְּאִישׁוֹן[1]) לילה ואפלה (משלי ז ט). מקלל אביו ואמו ידעך נרו בְּאִישׁוֹן[2]) חשך (סס כ כ). עיניך שלא נתת בממון שאינו שלך הם יאירו באישון חושך (מס׳ ד״א זוטא פ״ד). — ובהרחבה ״חשך בכלל, obscurité ; Finsterniss darkness : דרש להשוות בו גיה ואִישׁון (אדון מקדס, קרו׳ פ׳ התדס). ללומדיה ושוניה באישון כמו באורה (קלונימוס ב״ר יהודה, קינה מי יתן ראשי מים). שלחתיו עם מניקתו באישון חצות לילה (יהודה אכרב׳ או״נ כ 171). שם בפי מענה לשון ומאיר בעיני אישון לכן אקום בעוד אישון (ר״ל בעוד חשך)

כהרד״ק. — [1]) כך ר״י בן גנאח, וז״ל : חשכת לילה והוא חוזק ע״פ שדמה שחרות הלילה לשחרות האישון על הרוב. ע״כ. וכן רד״ק : שחרות הלילה, ומזה לפי דעתו אישון העין. והנה ר״י בן גנאח אמר עוד : ואיפשר שרצו בו עוד על מה שזכרנו חצי הלילה שהוא אמציעתה, בעבור שהאישון באמצע העין ע״כ. ולזה הסכימו החדשים. — [2]) כך הכתיב, והקריא בֶּאֱשׁוּן, עי׳ במקומו.

בזמר נערב שיר מהלליו (ר״י נאגארא, פזמונים, פרידל׳ פס). סוערת באחב תומכיה למלטם מאישונים (רסות לח״ת, מחזור ויטרי). ובאש לילה בלי להכשל באישונים (אמן גבורתיך, יוצר אחרון פסח). — ג) ״איש קטן, petit homme ; Männchen manikin : כי אין לי גואל זולתי אף כי אישון כמוני בלי אח וקרוב (יסר׳ מקנדיה, מעין גנים, הקדמה). במקום קדוש ובאישון הליל נצב הָאִישׁוֹן כאיש וכבן חיל (יל״ג, סוד אלוה).

אִישׁוֹנִי, ת״ז, לנק׳ ־נִית,—דומה לאישון, עשוי ע״י האישון : האישוני הוא דבר דומה לאישון (קאנון ב, לוח הסמים אופיוס). ופעם תגבר האדומה ותפעל בו תעתועי דברים ושגעון דבק וצוקה והבטה אישונית[1]) (סס ג, א ג ח), ר״ל הבטה עזה קבועה.

***אִישׁוּת**[2]), ס״נ,— א) מעמד של איש ואשה נשואים זל״ז, matrimony ; matrimonalité ; Ehestand : אשתו בראויה לאישות הכתוב מדבר (ספרי נשא, ז). מוכר הוא אדם את בתו לאישות ושונה לשפחות ושונה לאישות אחר שפחות אבל לא לשפחות אחר אישות (ירוש׳ קידוש׳ א נט ג). פנוי הבא על הפנויה שלא לשם אישות עשאה זונה (יכמ׳ עו.). אישות דרך חתנות (ע״ז לו :). — ב) ״כמו אישיות : כדור הגלגל הקיצון בכל מה שבו הוא איש אחד בלא ספק כראובן ושמעון באישות והשתנות עצמיו (מו״נ א עב).

אִישׁוּת, עי׳ אשות.

אִישִׁי, ת״ז, לנק׳ אישִׁית, מ״ר אִישִׁיִּים, ־יוֹת,— של האיש היחיד, הנוגע להאיש היחיד, indi= individual ; individuel ; viduell : אם שיהיה חשם בלתי יודע דבר מאלו העניינים האישיים ר״ל הפרטיים ובלתי משיג אותם (מו״נ ג טז). כי מבואר

---

[1]) עפ״י לשון ערבית חַדַּקַ a), קבע בדבר את החדקה, ר״ל האישון, והביט בו בחזקה.

[2]) כך בשין לא דגושה, לוי וקוה׳ ויסטרוב, ודעתם כי נגזר מן איש. ואעפי״כ לבי נקפני, שמא צריך לקרא אִשּׁוּת, בשין דגוש׳ מן אִשָּׁה, והיוד לסימן הניקוד, ומקום ערך זה אחרי ערך אשה. וכן בוקשר׳.

a) حدّق

הוא הנגוד בין המציאות הפרטי והאישי ובין המציאות המשותף לאחד או לרבים זולתו (ר"י אבוהב, שער השמים ר"א אירירו, א א). והכדורים היסודיים והשמימיים הסוגיים והמינים אישיים ויתר הגשמים (שם). והדברים אמנם הם מה שהם בצורותיהם האישיות (אמונה רמה א ב). אחרי מות הגוף האישי (אור עמים יב). הצורות האנושיות האישיות (שם). פעולתו אינה דבר אחר אלא הפשטת הצורות האישיות הרוחניות (דרך אמונה ביכאגו כא, לה:). בעל הכחות כלם הסכים בשניהם לעשות את האדם שיתחברו בו שני הענינים הקיום הכללי והקיום האישיי הכללי מצד החמר והאישי מצד הנפש (ר"י אלבו, העקר׳ א יא).

***אִישִׁיּוּת**, ש"נ, — סגולת מה שהוא אישי, individualität ; -té ; -ty: אישיות איזה דבר לא ימצא בזולתו (ר"י אבוהב שער השמים, ר"א אירירו, א א). ואם לא יופשט ממקריו ומהאישיות (אבר׳ שלום, נוה שלום, כא, כח). לפי שכל מהות שיש בו אישים נמנים לא ימלטו מחלוקה אם שיהי׳ אישיות אותו המהות בעצמו או בזולתו (רשב"ל דוראן, מגן אבות, חל׳ אלוה ממעל ב).

אִיתוֹן[1], מ"ר אִיתוֹנִים, — כניסה, ביאה, בפרט כניסה של כבוד, של צבור, וכדו׳, Ehreneingang ; entrée d'honneur; intrance of honour: ועל פני השער הָאִיתוֹן[2] על לפני אלם השער הפנימי חמשים אמה (יחזק׳ מ יה). שבעה שמות נקרא לו (לשער המזרחי) שער סור וכו׳ שער האיתון שהוא משמש כניסה ויציאה (ירוש׳ עירו׳ ה כג ג).— ואמר הפיטן: נחשב כצג באיתון (ר"ל הכהן הגדול) דחות בפלולי עקלתון (מוסף יוה"כ).

אֵיתָן[1] (אֵתָן),

א) ת"ז, לנק׳ אֵיתָנָה, מ"ר ־תָנִים ־תָנוֹת, — א) מתמיד, אשר אינו נפסק, dauerud, unaufhörl. incessant ; perpétuel: — בפרט לנהר נזל תמיד, בנגוד לְאַכְזָב, perennierend ; qui coule continuellement ; perennial: והורדו זקני העיר ההוא את העגלה אל נחל אֵיתָן[2] (דברים כא ד). ויגל כמים משפט וצדקה כנחל אֵיתָן (עמו׳ ה כד). אתה בקעת מעין ונחל אתה הובשת נהרות אֵיתָן (תהל׳ עד יה).—וביחס לעם, העמד ומתקים זמן רב: הנני מביא עליכם גוי ממרחק בית ישראל נאם ה׳ גוי אֵיתָן הוא גוי מעולם הוא (ירמ׳ ה יה).—ולדירה, מושב, נוה: וירא (בלעם) את הקני וישא משלו ויאמר אֵיתָן מושבך ושים בסלע קנך (במדבר כד כא). הנה כאריה יעלה מגאון הירדן אל נוה אֵיתָן (ירמי׳ מט יט).—לריב, וכדומה: והוכח במכאוב על משכבו וריב עצמיו אֵתָן (איוב לג יט).—ולדרך: ודרך בגדים אֵיתָן[3] (משלי יג יה). — ב) חזק, stark

---

[1]) משקל היצון, תיכון, תאר במשמ׳ שם עצם. ועי׳ לקמן. — [2]) כך הקריא, והכתיב היאתון. ותרגם יונתן תרעא מציעאה, וכן ר"י בן גנאח, לפי הענין. אך אין הענין דורש פה המלה מציעאה, וכבר אמר רדק בפרושו פה כי אינו יודע כונת התרגום. בתרגום היוני כתוב במקום היאתון או האיתון אכסודן ἔξωθεν ר"ל חיצון, כנראה בנגוד להשער הפנימי שבסוף הפסוק. ובתלמוד ירושלמי, בהמאמר המובא בפנים, אמרו שהשער נקרא איתון על שם שהוא משמש כניסה ויציאה. וכן פרש רש"י: שער האיתון שער הביאה, שדרך שם יבאו כל העם להמקדש, ואמר כי תרגום ביאה איתון. והנה אעפ"י שהשם איתון לביאה אינו במציאות בתרגום, ובכלל תמוה הוא למה השתמש יחזק׳ פה למושג של כניסה דוקא במלה זו, שאפילו אם היתה במציאות בלשון לא היתה עכ"פ רגילה, ולא השתמש בהשם ביאה כמו למעלה ח ה, אעפ"כ נטה לפרוש זה גם הרד"ק, מלשון אתא בקר, וכמו כן הגר"א מוילנה, ומפרש השער האיתון כמו איתון השער, ר"ל כניסת השער. וכן קצת החדשי׳ ואמרו כי איתון הוא במקו׳ אתיון, וכן דליטש (Prol. 139) שהוא דרך לשון בבלית, כורניל, קרצשמר, וכן קניג: כמו מדנים במקום מדינים וכדומה. אבל כ"ז אינו מתקבל על הלב, ויתר נראה כי הכתיב היאתון היא שארית משבשת מן מלה אחרת, שהיתה כתובה פה בתחלה: היוד שבין ה א היא שארית ר שנמחקה קצת, והתו היא במקום שין, והיה כתוב פה בתחלה הראשון, ממש כמו בפסוק כא. ובהיות כי מלה היאתון אינה כלל מלה עשו ממנו בעלי הקריא האיתון, שאולי היתה מלה זו במציאות בלשון אז, אף שלא ידענו באיזו משמעה היתה משמשת. ובאמת, יש שם עצם פרטי איתון בכתבות הארמיות (Cook, Glossary of Aram. inscr.). ובנוגע לשמוש הלשון, הנה המלה נמצאת בתנך, ואין לנו רשות לגרשה מלשוננו, ועלינו להשתמש במשמעה שפרשוה התלמוד ורוב המפרשים.

[1]) משרש יתן, משקל אפעל, אַכְזָב, אקדח. כך רוב המדקדקים החדשים, ולא כדעת רד"ק שהנון נוספת או שהוא משקל היכל.—ובערבי׳ ותן [a]), היה מתמיד. בפרט לנהר נוזל תמיד. — [2]) אמרו בספרי: איתן כמשמעו קשה (שופטים רז). [3])— בפרוש מלה

---

[a]) وَتَنَ

fort; strong: בנים איתנים ראויים לעמד ממנו (מד"ר בראש' לח). דפקי הימין אֵיתָנִים (עמנואל מח"ב יא). עצו (של הארז) לא ירקב איתן וטוב לבנין (ילג, גרן אטד, אגר' ב רפה).

ב) ש"ז, מ"ר אֵיתָנִים, אֵית־,—א) מעמד הקבוע, הרגיל של איזה דבר, normaler Zustand ; état normal; normal state : ויט משה את ידו על הים וישב הים לפנות בקר לְאֵיתָנוֹ (שמות יד כז). מעשה בעינבל אחד [1]) שנטלו זאב את (כל הזובן) וחזר לאיתנו (בכור' לט:). רבי חנינא בן אחי רבי יהושע אומר מעולם לא קדם צד שמאל לצד ימין חוץ מאחת שהיתה בשכונתו שקדם צד שמאל לצד ימין וחזר לאיתנו (ניד' מח:). אמר ר"י משום ר' מאיר ששבה קשתו (של יוסף) לאיתנה (סוט' לו:). — ופשט השמוש הזה הרבה בלשוננו: המלך הקדוש כמו קדשה (לישראל הדומה לבתולה) בחתנה הרבה סבלונות שגר לה במתנה ונשבע לה להכניסה כשתעמד באיתנה (זול' לשב' הג', אז כארשת). שאחר שנפרד מחברת לבן ונסתלקו ממנו טרדת התנאים וערעורי לבן שב (יעקב) לאיתנו הראשון ונראו לו בנבואתו מלאכי אלהים (ר"י אברבנל, פרוש ויצא). שגם אחרי הרעב תשאר הארץ חסרה כל כך שלא תשוב בנקלה לאיתנה הראשון (שם, מקץ, ויאמר פרעה אל יוסף). שהרי לשבעים שנה חזרה (צור) לאיתנה (רדק, ישע' כג יז). שלא שבו לאיתנם הראשון (רמ"ע מפאנו, אמר' טהור', חק' דין, כח). ואם יהי' שם רופא וחכם שיכיר החולי ויבין היסוד הנחלש ויחזיקנו והחזק ויחלישנו ישוב הגוף לאיתנו הראשון (אברהם ב"ר חסדאי, ספר התפוח). אם נאמר שקרה זה (שהיסוד נפסד) לא נדע סבה איך אותו היסוד שב לאיתנו (אור עמים ספורנו, דף יג.). והיותו (איוב) מוכן להתמיד אם ישוב לאיתנו (הוא, הקדמ' פרוש איוב). לקחו (האדם את הנחש הקפוא מקר) וכרך עליו בגד לחממו וכששב הנחש לאיתנו התחיל להשליך הסם בבית (תולדות איזוביוס, בקבץ דה"י של משה). כי בהתרבות החתימות תשוב הגזרה לאיתנה (ר"י לאטש, שו"ת קמא). במה ישמרו (בני אדם) את בריאותם ובמה ישובו לאיתנם אם נתרחקו ממנו (אבר' של', נוה שלום, יב ב"ב). כי שב לאיתנו החשק נפל ברשת הדמיון בזמן קדום (משה ריאטי, מקדש מעט, הל' האולם). נתרפאתי וחזרתי לאיתני ולבריאותי (ליקוט' יוס, סמב', סד' החב' וקור' העתים, ניבויאר קא). הפנקס הראשון קיים באיתנו הראשון (פנקס קרקא, מבנת א', אוצה"ם ד, 622). יעמדו (התקנות) על תקפן ואיתנן הראשון (פחד יצחק, ערך הסכמות, שאלה קה"י, נתנו כח). כחץ יירה למטרה הרוח יחלק וכרגע ישוב לְאֵיתָנוֹ ולא יראה בו און עבר (רנה"ו חכמ' של' ה יב). הוקל לי הרבה וכמעט שבתי לאיתני הראשון כאשר הייתי בימי חרפי (אגרות ילג, א קיט).—ג) דבר חזק, מתקים, וכנוי להרים גבוהים, hoher Berg ; haute montagne ; high mountain : שמעו הרים את ריב ה' וְהָאֵתָנִים [1]) מסדי ארץ (מיכ' ו ב). פאר מלכים תהלה לברורים מפחדו יחילו איתנים וצורים (קרובות, אופ' יום א שבועות, ועתה בניס). — ובהשאלה, לאנשים גדולים, חשובים: ירח שנולדו בו איתני עולם (ר"ה יא.). מי גרם לך להדחות מן האיתנים קשיות שנתקשתה עם אדונתך (מד"ר בראשית לח). שאלמלא כן לא היה נאמר בפני איתני עולם כאלה (רב האי גאון, תשו' גא' הרכבי סו). איתני עולם (ר"י ברצלוני, יצירה קד). וחכמי איתני ישראל נזהרין בזה (הוא, העתים, ע"ש א). וזאת לדעת שכבר אמרו מיסדי העולם האיתנים רבותינו הקדושים והגאונים (חזוק אמונה, לר"י ב"ר אברהם, הקד' תלמ' המחבר). וביחוד כנוי לאברהם ושאר האבות: עוד יזכור לנו אהבת איתן אדונינו (שחר' יוה"כ, כי מקדישיך). וצדקותיך מתנים לזכור למו שלשת איתנים (שחרית יוה"כ, מי יתנה). כתר נותנים בני האיתנים (מוס' יוה"כ, ליושב תהלות). זרע קדש גזע האיתנים (האמ' לרש"ט ד יד). אז החלו האיתנים מוסדי ארץ להתנגד זה לזה (דביר רמא"ג, ב' חכמי תרשיש). — וכנוי לכחות הטבע החזקים: כי התהפכו הָאֵיתָנִים [2])

זו נתחבטו כל המפרשים ולא מצאו דבר מתקבל על הלב. רבים פרשו חזק, קשה, ואין מליצת הכתוב עולה יפה בזה. יוסף הלוי (REJ 3, 171) מפרש איתן זה כמו לא סלולה, אך בלי יסוד. ויתר מסתבר, לפי תרגום השבעים, להגיה אידם במקום איתן. —[1]) הגיה ש"מ וב"ח באחד.

—[1]) כל הקדמונים מפרשים שהוא כנוי להרים הגבוהים, ואולם זה קצת קשה, ואינו מתישב היטב על מליצת הכתוב. ולכן הגיה ולה' והאזינו במקום והאֵתנים. —[2]) ופרש שם רנה"ו בעצמו וז"ל: כלומר יסודות הארץ שהם נקראים בלשון עברי' איתנים כמו שבאים בפירוש ספר בראשית מכל המקראות שבתנ"ך כמו העפר

ויתי לכל אחד תבנית חדש[ה] (רנס"ו, חכמ' סל' יט). כי לא בידי איש א י ת נ י ם אלה יוקחו (אד"מ, או"א מחזס י). כי ה א י ת נ י ם לא ישאו פנים אל כל קנינים ויגיע כפים (יל"ג, הכערס). — ד) עם ב, בְּאֵיתָן, יָשְׁבָה הַקֶּשֶׁת בְּאֵיתָן, ר"ל נכונה היטב, fest sein (d.Bogen), être solide (l'arc); be firm: וישטמהו בעלי חצים ותשב בְּאֵיתָן [1]) קשתו ויפזו זרעי ידיו (ברא' מט כג-כד). — ה) התכונה העקרית של איזה דבר, Eigentümlichkeit; caractère; nature:— ובהשאלה לתכונת הלשון וטבעו: ויש מחכמי הדור החוקרים על א י ת ן לשון הקדש אומרים השנה נאמר על שנת החטה (אכר' הכסיא, העכור ג א). ויהיה משקל לתקופה תפולה כמו ענין תשועה אשר ענין שרשם ו א י ת נ ם אחד היא (סס ב). ואמרו חכמי א י ת ן בלשונם נקרא החדש הזה בשם הזה בלשון ג ל ו י מפני שהלבנה נראית בו (סס ב א). —ו) ירח הָאֵתָנִים[2]), שם לחדש תשרי, Monat Tishri; mois de Tichri; month Tishri: ויקהלו אל המלך שלמה כל איש ישראל בירח הָאֵתָנִים בחג הוא החדש השביעי (מ"א ח ב).

א. אַךְ[3]), מלת תה"פ, וישמש בפנים אלה:

א) בתחלת מאמר בטעם אין ספק בדבר, באמת, בודאי, אין זה אלא, fürwahr, gewiss; surement certainement; surely, certainly: ויספר ללבן את כל הדברים האלה ויאמר לו לבן אַךְ עצמי ובשרי אתה (ברא' כט יג-יד). אַךְ בזאת נאות לכם אם תהיו כמנו (סס לד יה). ויצא האחד מאתי ואמר אַךְ טרף טרף ולא ראיתיו עד הנה (סס מד כח). ויראו (עבדי עגלון) והנה דלתות העליה נעלות ויאמרו אַךְ מסיך הוא את רגליו בחדר המקרה (סופ' ג כד). כי אמרו (איש בנימין) אַךְ נגוף נגף הוא לפנינו (סס כ לט). ויהי כראות שרי הרכב את יהושפט והמה אמרו אַךְ מלך ישראל הוא ויסרו עליו להלחם (מ"א כב לב). ויהי בבואם (בני ישי) וירא (שמואל) את אליאב ויאמר אַךְ נגד ה' משיחו (ש"א יו ו). ויאמר אדם אַךְ פרי לצדיק אַךְ יש אלהים שפטים בארץ (תהל' נח יב). אמרתי אַךְ תיראי אותי תקחי מוסר (צפ' ג ז). ואני אמרתי אַךְ זה חלי ואשאנו (ירמ' י יט). ואני אמרתי אַךְ דלים הם (סס ה ד).

ב) רק זה בלבדו ולא עוד, ולא אחר, nur; seulement; only: וימח את כל היקום אשר על פני האדמה וכו' וישאר אַךְ נח ואשר אתו בתבה (ברא' ז כג). אל נא יחר לאדני ואדברה אַךְ הפעם (סס יח לב). ועתה שא נא חטאתי אַךְ הפעם והעתירו לה' אלהיכם (שמות י יז). אַךְ את זה תאכלו מכל שרץ העוף ההלך על ארבע (ויקרא יא כא). ויאמרו (מרים ואהרן) הרק אַךְ במשה דבר ה' הלא גם בנו דבר (במד' יב ב). בכל עצב יהיה מותר ודבר שפתים אַךְ למחסור (משלי כא ה). מחשבות חרוץ אַךְ למותר וכל אץ אַךְ למחסור (סס כא ה). — ובמשמעת אין חפצי אלא זה: הן יקטלני לא איחל אַךְ דרכי אל פניו אוכיח (איוב יג יה). — וכן לא היה או לא יהיה אלא זה: יכבדו בניו ולא ידע ויצערו ולא יבין למו אַךְ בשרו עליו יכאב (איוב יד כא-כב). אַךְ שם הרגיעה לילית ומצאה לה מנוח וכו אַךְ שם נקבצו דיות אשה רעותה (ישע' לד יד-יה). — ובמשמעת אין דבר אחר אלא: אַךְ הבל כל אדם סלה (תהל' לט יב). אַךְ בחלקות תשית למו (סס עג יח). — וכן במשמעת לגמרה, gänzlich; entièrement; completely: כי יברכך ה' אלהיך בכל תבואתך ובכל מעשה ידיך והיית אַךְ שמח (דברים יו יה). והיית אַךְ עשוק וגזול כל הימים (סס כח כט). לאשישי קיר חרשת תהגו אַךְ נכאים (ישע' יו ז). אַךְ אולים שרי צען (סס יט יא). ודוד אמר אַךְ לשקר שמרתי את כל אשר לזה במדבר (ש"א כה כא). אַךְ ריק זכיתי לבבי (תהל' עג יג). אחי מעלי הרחיק וידעי אַךְ זרו ממני (איוב יט יג).

ג) הפך מן הקדם, כמו אֲבָל, aber, jedoch; mais; but: וגם אמנה אחתי בת אבי הוא אַךְ לא בת אמי (ברא' כ יב). אַךְ אם אתה לו שמעני

והמים והאש והרוח, ע"כ. —[1]) כל המתרגמים והמפרשים הקדמונים והאחרונים תרגמו ופרשו גם פה במשמעת חזק. ת"א בתוקפא. השבע' קרטוס κράτους רסע"ג: פת' בתת קוסה פי צ ל א ב ה (ר"ל בקושי). וכן מנחם בן סרוק, ר"י בן גנאח, רש"י, ראב"ע, וכמו"כ רוב החדשים. ולכן בודאי רשאים אנו להשתמש במליצה זו. ישבה הקשת באיתן. ובכ"ז יש מקום לפקפק בנוסחה זו. Rev. C. J. Ball בהעת' האנגלי PSBA, XVII 196 תגיה קצת עפ"י השבעים, ו ת ש ב ר מ י ת ר ק ש ת ו. —[2]) בלשון כנענית ירח א ת נ ם (CJS N 86 בכתבת קפרוס). יש סברים כי א י ת ן הוא שם אלהי ההרים, ובשביל זה נקרא החדש כך. יוסף הלוי (REJ III, 171) ויש אמרים חדש של ה נ ח ל י ם ה א י ת נ י ם.

[3]) רוב החוקרים החדשים סברים כי זה קצור מן אכן, והוא צרוף של אות הרמז כ עם אות של הערת ההתבוננות א. בארמ' וערב' אין מלה זו.

נתתי כסף השדה (שם כג יג). וכי יכה איש את עבדו או את אמתו בשבט ומת תחת ידו נקם ינקם אַךְ אם יום או יומים יעמד לא יקם (שמו' כא כ-כא). — ולהגביל הקדם : ועתה שמע בּאֻלם אַךְ כי העד חעיד בהם (ש"א ח ט). צדיק אתה ה' כי אריב אליך אַךְ משפטים אדבר אותך (ירמ' יב א). בני אַךְ שמע בקלי (בראשית כז יג). כי אעשה כלה בכל הגוים אשר הפיצותיך שם אַךְ אתך לא אעשה כלה (ירמ' ל יא).

ד) מורה שתכף אחרי פעולה אחת קרה מעשה שני, kaum ; à peine ;scarcely : ויהי אַךְ יצא יצא יעקב מאת פני יצחק אביו ועשו אחיו בא מצידו (בראש' כז ל). ויבא גדעון ומאה איש אשר אתו בקצה המחנה ראש האשמרת התיכונה אַךְ הקם הקימו את השמרים (שופט' ז יט).

ה) רק בתנאי ש... unter d. Bedingung ; à condition ; under the condition : ויאמר שאול אל דוד הנה בתי הגדולה מרב אתה אתן לך לאשה אַךְ היה לי לבן חיל והלחם מלחמות ה' (ש"א יח יז). — מ"ר : אכים ורקים (ר"ה ז :).

ב.***אַךְ**[1]) — ש"ז, Unheil, Unglück ; malheur ; calamity : אך [2]) גדול היה באותו היום (שנדו את ר"א) שבכ"מ שנתן בו עיניו ר"א נשרף (כ"מ נט :).

***אֲכוֹז**[3]), אָכוּז[4]), —כמו עכוז : עי' זה.

***אִכּוּל**, ש"ז, א) אכילת האש, שרפה, das Verzehren; combustion : איכול אברים (ירוש' ברכ' ד ז :). איכול בראש המזבח (שם סוטה ג יט:). — ב) כמו עִכּוּל, Verdauung ; digestion : וכמה הוא אכול כל זמן שאינו רעב מחמת אותה אכילה (הלכ' גדול הילד' סה סת). — ג) "עקיצה תחת עור הגוף המוליד תשוקה לגרר ולחכך, Jucken ;

---

[1]) לא נתברר מקורו. יש חשבים שמקורה בלשון יונית אָכוּס ἄχος שפרושו אבל. קוהוט מבקש לו מקור בפרסית. יסטרוב סבר כי נתקצר מן אנך, כמו אנת. ולא מתור. ובערב' אַכָּה a) שדה אלדהר, ר"ל צוק הזמן. —[2]) גרסת קצת ספרים אַף, ר"ל קצף וחרון, וזה מתישב היטב לפי הענין.

[3]) נקוד לוי.—[4]) נקוד יסטרוב. ונקודו של קוהוט הוא שעטנז אֲכּוּז ! — ועי' עכוז.

---

a) أكّة

démangeaison ; itching : אותות כאב הראש שבסבת תולעת שיהיה אכול הזק ובאשת ריח (קאנון ג א כ ז). ויקרה עמהם אכול רב מתערובת דם רב (מאיר אלדבי, ש"א ד א). — ד) "שחין, שאכל הבשר סביב: יתרחב (השחין) ויתפשט במה שהוא מסביבותיו מן הכאב עד שיאכל האבר הבריא הנלוה אל האבר העלול והעלה הזאת יאָמר לה איכול. האיכול הוא שחין אוכל מעמקו (פרקי משה, כג).

***אִכּוּף**[1]), ש"ז, מ"ר אִכּוּפִים, — כמו אוּכָף אֻכָּף : על איכוף[2]) של בעל הבית חוצץ ועל של זקקין אינו חוצץ (מקוא' ט ה). בין איכוף לאיכוף כמלוא איכוף (ירוש' ערוב' א יט :). מ"ר איכופים (שם).

אַכְזָב[3]), ש"ז, מ"ר ־זָבִים, — נחל, שמימיו פוסקים בימי הקיץ, הפך מן אֵיתָן, Bach versiegend im Sommer ; torrent tarissant en été ; brook dry in summer : היו תהיה לי כמו אַכְזָב מים לא נאמנו (ירמ' יה יח). בתי אכזיב לְאַכְזָב למלכי ישראל (מיכה א יד).

***אַכְזָבָה**, ש"נ, מ"ר ־בות, — איכות של האכזב : ותהיינה מעונות הששונות אותי מקיאות, מבמות טלואות לארץ תשואות, ומרבץ דאות וקאות, והתקדרו ברום הבבות, ומתהום הלבבות עבות זבות, בלי אכזבות, יפעת אורי מעיבות, ושפעת גיל מדיבות (תחכמוני יו).

אַכְזָר[4]), ש"ז, מ"ר אַכְזָרִים, מי שלבו קשה, שלא ירחם, der Grausame; homme cruel; cruel person: גם תנין חלצו שד היניקו גוריהן בת עמי לְאַכְזָר כיענים במדבר (איכה ד ג). תהפך לְאַכְזָר לי בעצם ידך תשטמני (איוב ל כא). — ובדברים לא בע"ח, במשמעת מזיק מאד, verderblich ; pernicieux ; pernicious : חמת תנינם יינם וראש פתנים אַכְזָר (דבר' לב לג). חשבתיו חשוק עצום ואכזר (עמנ' מחב' כג). — ולנק' אכזרת : כיענה

---

[1]) משקל כִּבּוּר, גִּדּוּל, חִשּׁוּק חִשּׁוּר חִתּוּל, סִפּוּן, צִבּוּר, צִמּוּק.—[2]) כן במשנה עם גוף פרוש הערבי של הרמבם, וכן במדב"מ. ונקוד האלף אינו מכרע מכאן כ"א עפ"י הכתיב איכוף איכופים בירושלמי במקומות הנזכרים להלן בפנים .

[3]) משק' אַכְזָר, אַרְגָּז, אֶזְרָח, אֶשְׁנָב, מן כזר.

[4]) עי' למעלה אַכְזָב. ועי' ערך כזב.

זו שאכזרת על בניה (ר"י קרא, פרשת איכה).

אִכְזֵר, — פ"י, עשה שיהיה אַכְזָר, grausam machen; rendre cruel; make cruel: לנביאים נאצו לקרץ עפעפים ואִכְּזְרוּ עלינו ארך אפים (ר"א קליר, ת"ב, איכה אשפתו).

אַכְזָרִי, ת"ז, לנק', ־זָרִית, מ"ר ־זָרִים־רִיּוֹת—כמו אַכְזָר, grausam; féroce; cruel: כה אמר ה' הנה עם בא מארץ צפון וגוי גדול יעור מירכתי ארץ קשת וכידון יחזיקו אַכְזָרִי הוא ולא ירחמו (ירמ' ו כב=כג). פן תתן לאחרים הודך ושנתך לְאַכְזָרִי (משלי ה ט). גמל נפשו איש חסד ועכר שארו אַכְזָרִי (שם יא יז). עם אכזרי אל תלך פן תכביד את רעתך כי הוא נוכח פניו ילך ובאולתו תספה (בן סירא, גני' ח יה). ומנין שאם לא מחל לו (הניזק להמזיק שבקש ממנו מחילה) שהוא אכזרי שנאמר ויתפלל אברהם אל האלהים וכו' (ב"ק צב.). מנהגו של עולם מלך ב"ו שסרחה עליו מדינה אם אכזרי הוא הורג את כלם אם רחמן הוא הורג את חצים (כנה' לט.). רבי יוחנן אמר כל ימי עני רעים זה רחמן וטוב לב משתה תמיד זה אכזרי (ב"ב קמה:). במי שמשים עצמו אכזרי על בניו כעורב (עירוב' כב.). יבוא עורב שהוא אכזרי ויקרנה (ירוש' פיאה, א טו ד).— כל מי שנעשה רחמן במקום אכזרי סוף שנעשה אכזרי במקום רחמן (מד"ר קהל', אל תהי צדיק). וזה אכזרי עמד לעקור אומה שלמה חנם (מד"ר במדבר כ). מכאן למי שמבקשים ממנו שלא יהיה אכזרי מלמחול (שם יט). — ולנק' אַכְזָרִית: יעלה זו אכזרית על בניה (ב"ב טז.). אי אכזרית הלא תרחמי הרגת נפשות נקיים ולא תנחמי (עמכ' מחכ' ג). — ומ"ר אכזריים: אומרים על הושע ואליהו אכזריים היו (פסיקתא רב' מד). ולדברים לא בע"ח: כלא אכזרי (ידע' בדרשי, פרדס א, אוצה"ס ג).

אַכְזְרִיּוּת, ש"נ, ובן סמי', מדת האכזרי, Grausamkeit; cruauté, férocité; cruelty: אַכְזְרִיּוּת חמה ושטף אף ומי יעמד לפני קנאה (משלי כז ד). תפילתן של צדיקים מהפכות דעתו של הקב"ה ממדת אכזריות למדת רחמנות (סוכה יד.). — אכזריות על הרעים חמלה על הטובים (ספר לוית חן, גנזי נסתרות של קקק. והעיר שטינשנידר שם שהוא משל המוני, וגם מסורס: החמלה על הרעים אכזריות על הטובים).

אַכְחַל[1], ש"ז,— אחד מערקי הזרוע, Armvene; veine du bras; vein of arm: והשני (הוריד) משתלח לשטח המרפק וכו' והאכחל יתחיל מהשמאל ועולה אל העמוד העליון (קאנון א א ה ד). ואם תחת האצילים (יהיו המורסות) להקיז מן האכחל (כאר לחי, לר"י כר' טוד').

אֲכִילָה, ש"נ, מ"ר אֲכִילוֹת, — שה"פ מן אָכַל, das Essen; act. de manger; eating: ויקם (אליהו) ויאכל וישתה וילך בכח הָאֲכִילָה ההיא ארבעים יום וארבעים לילה (מ"א יט ח). יום הכפורים אסור באכילה ובשתיה וברחיצה (יומא ח א). הלוקח פירות לאכילה ונמלך למוכרן (תוספתא דמאי א כ). אם יש מתחלת אכילה ראשונה עד סוף אכילה אחרונה כדי אכילת פרס מצטרפין (שם תרו' ז ג). אחר כל אכילתך אכול מלח ואחר כל שתייתך שתה מים ואי אתה נזוק (ברכ' מ.). האוכל אכילה גסה ביוה"כ פטור (יומא כ:). — אכילת בן דרוסאי (ירוש' שבת א ד), — בשר שלא נתבשל אלא שליש הבשול. — ומשל: *אמר המשל יש אכילה מונעת כמה אכילות (יהוש אבן שועיב, דרש' מ"ד). אכילה בלא שתיה כמכה בלא רטיה. — ובהשאלה, *לשרפה: אכילת מזבח (ירוש' סוט' ג יט:).—ב) *תפיסת מקום: אכילת הגפן והקבר והסלע עולין במדת רובע (כלא' ב י).

אֵבוּס, כלי שנותנים בו מאכל לבהמה, וקערה גדולה. — *אָבַס, האכיל אותו הרבה. — *אבוס, *אביסה. – אוֹנִים, לחם אונים, בסעודת הבראה לאבל. — *אִפּוּל, כעין דגדוג וקריצה תחת העור, בפצע, וכדומה. — אֹכֶל, אָכַל וכו'. — *אַכְלָן, מי שאהב ויודע לאכל הרבה. *מי שלוקח שחד. — *אַכְסַנְיָה, הכנסת אורחים בסבר פנים יפות באכילה ושתיה. — אַלְיָה, משל: *האוכל אַלְיָה, מתחבא בַּעֲלִיָּה, לאמר: האוכל תמיד בשר שמן, ובכלל דברים יקרים, צריך להסתתר בביתו מפני נושיו. — אֱלִיעֶזֶר, רבי אליעזר ב"ר שמעון היה אַכְלָן גדול. — *אסטומכא, קיבה.—*ארח, *הֶאֱרִיחַ אדם בביתו, הכניסהו והאכילהו. — אֲרֻחָה, כמות קצובה של

---

[1]) בערבית אַכְחַל a) ערק פי אלדראע יפצד (המלוניס הער'—וריד בהזרוע יקיזו ממנו).

---

a) أَكْحَل

מזון לזמן קצוב. — *אֲרִיחָה, אכילה ושתיה עם אחר.

בֶּטֶן, מלא בטנו, מלא כרסו. — *אֹהֵב בִּטְנוֹ, אהב לאכל היטב. — *בֵּית אֹרְחִים, *אַכְסַנְיָה, מָלוֹן, *פֻּנְדָּק. — בֵּית הָאֹכֶל, החדר המיוחד לאכילה. — בֵּית־מָזוֹן, שידה או מגדל לשמר בו המזון. — *בֵּית־מֶלַח. *פִלְפְּלִים. *תַּבְלִים. *סַכִּינִים. וכו', כלים ישמרו בהם את הדברים האלה. — בְּלִיל, מאכל לבהמה. — בַּל, הכין בליל. — *בְּלְמ֗ס, רעבון חזק מאד. — בְּלִיעָה, שה"פ של בלע. — בָּלַע, הוריד המאכל דרך בית־הבליעה שבגרונו להקיבה. — *נִבְלַע: הבשר נבלע באבריו, נעשה בשר מבשרו. — בֶּלַע, מה שבלעים. — *בִּלְעֵן, אוכל במהירות גדולה, ברעבתנות. — *בִּלְעֵם, בלע באופן רע, מסכן עד להחנק בו. — בֵּלְשַׁאצַּר, סעודת בלשצר, סעודה גדולה בשתיה ושכרות — *בוּלֶעָם, בולעמים, עין במקומו. — *בָּסִים, מאכל נעים וערב. ומשל: רוח לבסים מצוי (בארמית: רווחא לבסימא שכיחא, ר"ל אפילו כשאכל אדם לשבע יוכל עוד לאכל דבר, של טעם טוב). — *בָּצַע, את הככר וחלק פרוסות להמסבים. — בָּצָל. משל: אכול בָּצֵל ושב בַּצֵּל, לאמר, הסתפק באכילתך בדברים פשוטים, ותוכל לשבת במנוחה. — בָּרָה, אכל אכילה קלה וסעד לבו, למשל חולה וכדומה. — הִבְרָה את, האכילהו בִּרְיָה, לאמר אכילה קלה. — בָּרוּת, אכילה. — *סְעוּדַת *הַבְרָאָה, להאבל אחרי הקבורה. — בְּרָכָה, ברכת המוציא קדם, וברכת המזון אחרי האכילה. — בִּשֵּׁל, הכין המאכל והכשיר לאכילה ע"י האש, הקיבה *בשלה המזון, עכלה אותו.

גָּד, אלהות המזל שהיו עבדים לו באכילה ושתיה. — *גִּיץ, העכברים יגיצו את הבגד וכדומה. — *גָּסָה, אכל אכילה גסה בבלענות, כמו חיה. — *גְּדִיל, המפה המכסה השלחן. — *גָּרַד וגָרָה, העיר תאבון לאכילה. — *גּוֹרֵד וגוֹרֵה, דבר המעיר תאבון לאכילה. — *גַרְגְּרָן, שאוהב לאכל מטעמים מתקים, מעדנים.

*דַּק, טחן המאכל היטב בשנים. — *דָּרַס, תחב המאכל לתוך פי הבהמה.

*הִלְקִיט, נתן אכל בידו לתוך פי תרנגלת, אוז, וכדומה. — *הנה, נֶהֱנָה ממאכל. *הֲנָאָה *בעל הנאה, האהב לאכל היטב וליהנות מחייו. — הָנָה, *יהנך! ברכה לאוכל. — *הָסֵב *הֲסִבָּה, ישיבה אל שלחן האכילה בקצת נטיה על הצד (לפי המנהג לפנים) והפעל: *הֵסֵב.

זמן, *הִזְמִין איש לסעודה, בקש שיבוא לאכול אתו. — *זִמֵּן, ברך ברכת המזון בזמון, שלשה או יותר יחד. — *זָן, את פלוני, המציא לו מזון, כל דבר אכילה, מאכל. — *מְזִין המשביע היטב. — זָרָא, המאכל נעשה לו לזרא, נמאס לו.

חַיִל, משל: *לפי חילך אכול ופחות ממה שאתה לֹבש (בארמית: לפום חילך אכול ופרא מן מה דאת לביש). — חָסַל הארבה את הצמחים, החריב על ידי אכילה. — ח֗ק לחם חֻקּוֹ, הקצוב לו.

טַבָּח, מי שמכין המאכלים. — טָעַם, לקח מעט מהמאכל בפיו לדעת מה טעמו. — טַעַם, טוב, מר, מתוק, וכו' במקומו. — *טֶקֶס השלחן, כל הכלים הנצרכים להשלחן לאכילה. — טָרַף, ארי, זאב, טורף ואוכל. — טֶרֶף, מה שהחיה טרפת לה לאכילה. ובהשאלה למזון בני אדם, והפעל: הַטְרִיפֵנִי, הזמין לי טרפי, לאמר מזוני. — יָד: *יָדָיו יפות, מהיר באכילה. — *יַמֵּר, הִתְיַמֵּר ב... זן את עצמו באיזה דבר. — יָנַק, הילד מצץ החלב בשפתיו, הֵינִיקָה את הילד, מֵינֶקֶת.

כָּדוּ, תערובת מאכלים רבים, ללפת הלחם. — כִּלְכֵּל, את פלוני, הספיק לו כַּלְכָּלָתוֹ, כל הנצרך לקיומו: אכילה, שתיה וכדומה. — *כִּימוּס, מאכלים טובי הכימוס, הנוחים להתעכל ולהבלע באברים. — *כָּסַס, ו*קָסַס, קרץ בקצה שניו, למשל חטה. — כָּפָן, רעב. — כָּרָה, עשה כֵּרָה, סעודה לכבוד ארח. — *כָּרַךְ *רִיפְתָּה, בהשאלה: אכל. — *כֶּרֶס ומשל: יקר לגבך ושוה לכרסך. (בארמית: עשיק לגבך ושוי לכריסך, לאמר: בגדים תקנה אפילו דברים יקרים ולאכילה מה ששוה). — הכרס נושא את הרגלים (בארמית כרסיה טעין רגליה). — כִּרְסֵם ו*קִרְסֵם, חתך בשניו לאכול (חזיר, נמלה וכדומה).

לֵב, *על לֵב ריק, בעוד לא טעם מאומה. — *ל֗גֶם, מלא ל֗גמו, מה שאדם לוקח בפיו בפעם אחת. ל֗גמו של בן בטיח, ל֗גם גדול מאד. — *לְגִימָה, שה"פ, ובהשאלה אכילה או שתיה, ודבור רגיל: גדולה לגימה, ר"ל הלגימה שאדם נותן לחברו פועלת הרבה. — לָחַךְ, קנח בלשונו, ובהשאלה על אכילת הפרה, השור: כִּלְחֹךְ השור, שלא ישאיר אחריו מאומה. *מְלַחֵךְ קערות, אדם המלחך בלשונו מה שנשאר בקערות, וכנוי לאדם המרבה לאכל אצל זרים. — *לָעַט, אכל בתאוה גדולה, במהירות

בלי מדה. — הִלְעִיט את פלוני, נתן לו איזה דבר ללעט. — *לָעַס טחן ורסק את האכל בשנים. — *לָפַת, את הפת, את הלחם : אכל הלחם באיזה דבר להטעימו. — לָקַט, *הלקיט, זרק האכל לפני העופות.

מַאֲכָל, כל דבר אשר יאכל, כל דבר מוכן ומתקן לאכילה. — מיני המאכלים עי' במקומו. — מָזוֹן, אוצר המזון. — *מְזְוָדָה, כוס לקחת בו צידה לדרך. — מַטְעַמִּים, מאכלים טובי טעם. — *מַטְעֶמֶת, מה שטועמים. — *מְלַוֵּה מַלְכָּה, סעודת המקבלים במוצאי שבת. — מָן, שירד לישראל במדבר. — *מִסְעָדָה, בית שסועדים בו. — מִסְפּוֹא, מאכל בהמה. — מַעֲדָן, מאכל טוב הטעם מאד. — *מַפָּה, חתיכת בד יפרשו על השלחן בעת האכילה. — מֻרְאָה, כיס להעופות תחת הגרון יתקבץ שם האכל קדם רדתו להקיבה. — *מרה *הִמְרָה, הרביץ (את העגל וכדו') ונתן לתוך פיו אכילה ושתיה. — הַמְרָאָה, שה"פ. — מִרְזָח, אכילה ושתיה מרבה במנגינות ושירים והוללות. — מִשְׁתֶּה, סעודה גדולה, לכבוד חג וכדומה.

*נִגֵּס, חתך בשניו חתיכה מן האכל, ובהשאלה להאכילה בכלל : יושב ונוגס. — *נַקְדָּן, מבין בעניני מאכלים ומוקיר אותם. — *נַקְדָנֵי הוצל היו מפורסמים בנקדנותם. — *נָקִיד, שם המלאך הממונה על המזון. — *נָקַר, העוף ב*מָקוֹר (חרטום) שלו, וכן העכבר וכדומה. — נֶקֶר, מה שנקר העוף, העכבר.

*סְבֹּלֶת, סעודה שכל אחד מהסועדים משתתף בהוצאות הנצרכות להסעודה. — *סִלֵּק, את המאכלים, השלחן וכדומה. — *סֹלֶת, סלת שבמזון, (תמצית), עי' סלת. — *סָמוּךְ : ראובן סמוך על שלחן שמעון, אוכל תמיד על שלחנו, וראובן סמך אותו. — סָעַד, את לבו באכילה, בשתיה. חזק את לבו. — מאכל *סֹעַד, המחזק הכח : היין סֹעַד. — *סָפָא, האביל הרבה : ספא אותו (את הילד) כשור. — *ספק : הספיק לאיש מזונו. — *הִסְתַּפֵּק מדבר, לקח מדבר צרכי מזונו. — *הסתפק, בסעודה פשוטה, קלה. — *הסתפקות, המדה הזאת. — *עִכּוּל, בשול המזון בהקיבה. — *עִכֵּל, התעכל. — עָלַס, נהנה מדבר מאכל וכדו'. — עִנָּה, את נפשו, התענה, ישב ב*תַעֲנִית, לאמר בלי אכילה. — עָצַם, גרם ושבר את העצמות בהשנים. *עקר, קם מהשלחן. — ערב, ברכה לאוכלים : *יערב לכם יבסם לכם. — עָרַךְ, השלחן, סדר עליו הכלים הנצרכים לאכילה.

פֶּה, כלי האכילה בבעלי חיים. — פִּטֵּם, עגלים תרנגולות וכדומה, האכילם הרבה למען ישמנו. — פַּטָּם, מי שאומנתו בכך. — *פטר, מפטירין. — *פֻּנְדָּק, בית אורחים, בפרט על הדרך ינוחו שם ויאכלו. — *פַּלָּג, מי שמחלק ונותן המנות להמסבים. — *פִּרְנֵס, המציא לאיש *פרנסתו, הנצרך למזונו. — *פְּרוּסָה, חתיכה אחת. — פָּרַס, את הלחם, הפריש על ידי שבירה, חתוך. — *פְּרַס, אכילת פרס. — פֵּרֵשׁ, הפריש (הצפעון, הנחש), טרף, קרע ואכל. — פַּת : פַּת־בַּג, פַּת־לֶחֶם. פַּת־שַׁחֲרִית, סעודה קלה שאדם אוכל בבקר.

ר' צָדוֹק, הסתפק בקב חרובים מערב שבת לערב שבת. — צוֹם, מניעת אכילה ושתיה, והפעל צָם, ישב בצום.

קָאָה, הקיא את המאכל, המזון שב מהקיבה. — קִיא, המזון המושב מהקיבה. — קֵבָה כלי העכול בבע"ח. — *קִנַּח, *קנוח סעודה, המאכלים שאוכלים בסוף הסעודה. — *קִנּוּחַ פֶּה, ממתקים וכדומה לקנח הפה אחרי שתיית איזה משקה. — *קָפָה, *הקפה את האכל (במים, ביין), שתה בעת האכילה.

רָעֵב, מי שיש לו רעבון, צרך ותשוקה לאכילה. — *רַעַבְתָּן, מי שיש לו רעבון חזק, מי שאוכל הרבה. — *רַעַבְתָּנוּת, המדה הזאת. — רָעָה, (בהמה) נהג אותה בשדה לאכול עשב. — והבהמה רֹעָה, אוכלת עשב השדה. — *רְפוּאָה וְחַיִּים, ברכה מאיש הבא לבית חבירו ומצאו אוכל, וברכה מהמסבים איש לרעהו אחרי גמר האכילה.

שָׂבַע, הפך מן רָעֵב, שָׂבֵעַ, שֹׂבַע וכו'. — *שֵׁרוּת, סעודה, ומשל : עלית לגגך שרותך בכנפך (באר, סלקת לאגרך שירותך בכנפך).

*תַּאֲבוֹן, תאוה לאכול.

אכל[1] ממנו : אוכל, אֹכֶל, אֲכִילָה, אָכְלָה, *אַכְלָן, מַאֲכָל, מַאֲכֶלֶת, מַאֲכֹלֶת, מַכֹּלֶת.

אָכַל, פ"י, עת' אכל, אכלה, תאכל, כהפסק ־כל, יאכל, הפסי ־כל, תאכלי ־כלי, נאכל ־כל, תאכלו ־כלו,־לון

[1]) שרש שמי קדום בללי ומשתף לכל הלשונות השמיות. באשורית אַכָל, בערבית אַכַל a), בארמית ובסורית אֲכַל.

a) أَكَلَ

יאכלו, -כלון. עם ו המהפך ויאכל, ותאכל, ומלרע ואכל, וכהפסק ואכל, אכל (אוכל). אכלה, אכלת אכלים אכלות, אכל (אכול) אכלה. אכלנה, אכל, אכול, באכל, באכל, מאכל, לאכל, כאכל, אכלו אכלך. — א) הכניס מזון עב לתוך פיו ולעסו ובלעהו, eat ; manger ; essen : ויהי (משה) שם עם ה׳ ארבעים יום וארבעים לילה לחם לא אכל ומים לא שתה (שמות לד כח). ויקם יהונתן מעם השלחן בחרי אף ולא אכל ביום החדש השני לחם (ש״א כ לד). אביך הלוא אכל ושתה ועשה משפט וצדקה (ירמ׳ כב יה). — וביחס לבע״ח : לא אכל האריה את הנבלה (מ״א יג כח). יתר הגזם אכל הארבה ויתר הארבה אכל הילק (יואל א ד). — פחך אכלת תקיאנה (משלי כג ח). — וכהפסק : המן העץ אשר צויתיך לבלתי אכל ממנו אכלת (בראש׳ ג יא). לחם לא אכלתי ומים לא שתיתי (דבר׳ ט יח). אכלתי יערי עם דבשי שתיתי ייני עם חלבי (שה״ש ה א). — וכהפס׳ : ואולי צאנך לא אכלתי (בראש׳ לא לח). סלת ודבש ושמן אכלתי[1] ותיפי במאד מאד (יחזק׳ יו יג). מדוע לא אכלתם את החטאת (ויקרא י יז). חרשתם רשע עולתה קצרתם אכלתם פרי כחש (הוש׳ י יג). רק אשר אכלו הנערים (בראש׳ יד כד). אבות אכלו בסר ושני בנים תקהינה (ירמ׳ לא כט). — וכהפסק : בארי שואג טרף טרף נפש אכלו (יחזק׳ כב כה). — ועם ו המהפך עבר לעתיד: ועתה פן ישלח ידו ולקח גם מעץ החיים ואכל וחי לעלם (בראש׳ ג כב). ותלה אותך על עץ ואכל העוף את בשרך מעליך (שם מ יט). — וכהפס׳ : ועשה אתם מטעמים לאביך כאשר אהב והבאת לאביך ואכל (שם כז ט-י). וקוץ ודרדר תצמיח (האדמה) לך ואכלת את עשב השדה (שם ג יח). כי תבא בכרם רעך ואכלת ענבים כנפשך שבעך ואל כליך לא תתן (דבר׳ כג כה). גשי הלם ואכלת מן הלחם (רות ב יד). מתניכם חגרים נעליכם ברגליכם ומקלכם בידכם ואכלתם אתו בחפזון (שמות יב יא). והשיג לכם דיש את בציר ובציר ישיג את זרע ואכלתם לחמכם לשבע (ויקרא כו ה). — ועתיד : ויאמר (אליעזר) לא אכל עד אם דברתי דברי (בראש׳ כד לג). אם תעצרני לא אכל בלחמך (שופ׳ יג יו). וימאן (שאול) ויאמר לא אכל (ש״א כח כג). ואכל

פתי לבדי (איוב לא יז). שבועה שאוכל ושלא אוכל חייב (שבוע׳ ג א). שאיני אוכל לך שאיני טועם לך אסור (נדרי׳ א א). — וכהפס׳ : אצלה בשר ואכל (ישע׳ מד יט). — ועם ו המהפך : ויבא לי ואכל מכל בטרם תבוא (בראש׳ כו לג). — וכהפס׳ : האשה אשר נתתה עמדי הוא נתנה לי מן העץ ואכל (שם ג יב). — ועם ה בסוף להרצון והכונה : כי ירחיב ה׳ אלהיך את גבלך כאשר דבר לך ואמרת אכלה בשר כי תאוה נפשך (דבר׳ יב כ). הגשה לי ואכלה מציד בני (בראש׳ כז כה). — וכהפס׳ : ועשה לי מטעמים כאשר אהבתי והביאה לי ואכלה (שם שם ד). — ועפר תאכל כל ימי חייך (שם ג יד). בזעת אפיך תאכל לחם (שם שם יט). — וכהפס׳ : ודם זבחיך ישפך על מזבח ה׳ אלהיך והבשר תאכל (דבר׳ יב כז). רק את דמו לא תאכל על הארץ תשפכנו כמים (שם יה כג). — למה תבכי ולמה לא תאכלי ולמה ירע לבבך (ש״א א ח). לכן אדם לא תאכלי עוד (יחזק׳ לו יד). בבקר יאכל עד (בראש׳ מט כז). נצר תאנה יאכל פריה (משלי כז יח). — וכהפ׳ : ומן הקדשים יאכל (ויקרא כב כב). אזרעה ואחר יאכל וצאצאי ישרשו (איוב לא ח). ויתרם תאכל חית השדה (שמות כג יא). והנפש אשר תאכל בשר (ויקרא ז כ). מפתו תאכל ומכסו תשתה (ש״ב יב ג). ולחם עצלות לא תאכל (משלי לא כז). — מה נאכל בשנה השביעת (ויקרא כה כ). לחמנו נאכל ושמלתנו נלבש (ישע׳ ד א). — וכהפס׳ : מפרי עץ הגן נאכל (בראש׳ ג ב). ועם ה בסוף : ונקחה דגן ונאכלה ונחיה (נחמ׳ ה ב). וכהפסק : כי יבכו עלי לאמר תנה לנו בשר ונאכלה (במדב׳ יא יג). וכי תאכלו וכי תשתו הלוא אתם האכלים ואתם השתים (זכר׳ ז ו). וכהפס׳ : ובשר בנתיכם תאכלו (ויקרא כו כט). אם תאבו ושמעתם טוב הארץ תאכלו (ישעיה א יט). — ועם ן בסוף : לא יום אחד תאכלון ולא יומים (במדב׳ יא יט). אתי יאכלו האנשים בצהרים (בראש׳ מג יו). המת לירבעם בעיר יאכלו הכלבים והמת בשדה יאכלו עוף השמים (מ״א יד יא). אבות יאכלו בסר ושני הבנים תקהינה (יחזק׳ יח ב). וכהפס׳ : חלק בחלק יאכלו (דבר׳ יח ח). אמרו צדיק כי טוב כי פרי מעלליהם יאכלו (ישע׳ ג י). ועם ן בסוף : לא יראון ולא ישמעון ולא יאכלון ולא יריחן (דבר׳ ד כח). אם תאכלנה

[1]) במס׳ אכלת קרי.

נשים פרים עללי תפחים (איכה ב כ). והנשארות תאכלנה אשה את בשר רעותה (זכר' יא ט). — ועם ו המהפ': מי אפוא הוא הצד ציד ויבא לי ואכל מכל (בראש' כז לג). הוא נתנה לי מן העץ ואכל (שם ג יב). כי שמעת לקול אשתך ותאכל מן העץ (שם שם יז). ותקח מפריו ותאכל ותתן גם לאישה עמה ויאכל (שם שם ו). ויאכל וישת ויקם (שם כה לד). ויעש להם משתה ויאכלו וישתו (שם כו ל). ובהפס': והוא עמד עליהם תחת העץ ויאכלו (שם יח ח). ויתן להם ויאכלו (שופט' יד ט). ותאכלנה הפרות רעות המראה (בראש' מא ד). — ועם הכנויים: לגר אשר בשעריך תתננה ואכלה (דברים יד כא). חיה רעה אכלתהו (בראש' לז כ). והיתה לאהרן ולבניו ואכלהו במקום קדש (ויקר' כד ט). כל מצאיהם אכלום (ירמי' נ ז). שה פזורה ישראל אריות הדיחו הראשון אכלו מלך אשור (שם שם יז). נמצאו דבריך ואכלם (שם יה יו). אפגשם כדב שכול ואקרע סגור לבם ואכלם שם כלביא (הושע יג ח). בקדש הקדשים תאכלנו[1]) (את הקרבן) (במדב' יח י). לפני ה' אלהיך תאכלנו (דברים יב יח). כאשר יאכל את הצבי ואת האיל כן תאכלנו (שם שם כב). בעצבון תאכלנה כל ימי חייך (בראש' ג יז). ועגת שערים תאכלנה (יחזק' ד יב). כל זכר בכהנים יאכלנו (ויקרא ז ו). כלם כבגד יבלו עש יאכלם (ישעי' נ ט). ישלח בהם ערב ויאכלם (תהל' עח מה). כל זכר בבני אהרן יאכלנה (ויקרא ו יא). הכהן המחטא אתה יאכלנה (שם שם יט). תאכלך כילק (נחום ג טו). תאכלנו (תאכל אותו את היין ואת הכרם) התלעת (דברים כח לט). חרב לא אדם תאכלנו (ישע' לא ח). כי תאכלם (היא תאכל אותם) בחסר כל (שם שם נז). לא תאכלום כי שקץ הם (ויקרא יא מב). ואכל לא תאכלהו (שם ז כד). על מצות ומררים יאכלהו (במדב' ט יא). כי מאספיו (של הדגן) יאכלהו (ישעיה סב ט). בחצר אהל מועד יאכלוה (ויקרא ו ט). עין תלעג לאב ותבז ליקהת אם יקרוה ערבי נחל ויאכלוה בני נשר (משלי ל יז). המנחה והחטאת והאשם המה יאכלום (יחזק' מד כט). — ובינו': ולא ידע אתו מאומה כי אם הלחם אשר הוא אוכל[1]) (בראש' לט ו). והעוף אכל אתם מן הסל (שם מ יז). כל אכל חמץ (שמות יב טו). ומפיבשת אכל על שלחני (ש"ב ט יא). כאשר יחלם הרעב והנה אוכל (ישע' כט ח). וזיתים אשר לא נטעתם אתם אכלים (יהוש' כד יג). אכלים ושתים וחגגים (ש"א ל יו). והנפש האכלת ממנו עונה תשא (ויקרא ז יח). אכלת אדם אתי (יחזק' לו יג). — כל אכליו יאשמו (ירמיה ב ג).—ולווי: עלה אכל[2]) ושתה (מ"א יח מא). ויאמר קום אכל כי רב ממך הדרך (שם יט ז). לך אתי הביתה ואכל לחם (מ"א יג טו). דבש מצאת אכל דיך פן תשבענו והקאתו (משלי כה יו). פצה פיך ואכל את אשר אני נתן אליך (יחזק' ב ח). והנה זה מלאך נגע בו ויאמר לו קום אכול (מ"א יט ה). ואשימה לפניך פת לחם ואכול ויהי בך כח (ש"א כח כב). אכול ושתה יאמר לך (רע העין) ולבו בל עמך (משלי כג ז). את אשר תמצא אכול אכול את המגלה הזאת (יחזק' ג א).—ועם מקף אחריו אכל־: קום אכל־לחם (מ"א כא ז). אכל־בני דבש כי טוב (משלי כד יג). לך ברח לך אל ארץ יהודה ואכל־

---

[1]) כך בת'פ לפי עדות יהב"י הנקדן בעין הקורא ע"פ הספרים המדיקים, וכן כלם בחומ' מאור עינים של זא"ה. ובתנ"ך מיכאלים, גינזבורג וקיטל בשוא פשוט, וכבר הביאו המדקדקים הקדמונים והאחרונים את הכלל אשר כלל בן אשר בדקד' הטע' וז"ל: כל לשון אכילה, אם בשלש פעלה, בפתחא היא לעולם מלולה, בקריאה כולה, כגון ועגת שעורים תאכלנה (יחזקאל ד יג), בעצבון תאכלנה (בראש' ג יז), כל המקרא על זה ירוץ, בדבר חרוץ, חוץ מאחד, במקרא מיוחד, ברבות הטובה רבו אוכליה (קהל' ה י). ע"כ. ופרש ר"א בחור את דברי ב"א ואמר שכונתו היא שאם הטעם בלמד הפעל הכף בת"פ, ואם אין הטעם בל"פ הכף בשוא פשוט. וכן בעל מ"ש בראש פ' לך לך, וכן שאר המדקדקים, וכן גם מהחדשים שטדה סי' 105, ולכן הוא פוסק בפרוש בסי' 6376, כי למ"ב צריך לנקד תאכלנו. אבל כבר טען זא"ה בהגהותיו לעין הקורא (דברים יב יח מ) על פרושו זה של ר"א בחור בדברי בן אשר והקשה מן תאכלנו האש יאכלמו כקש, ואוכלים ואוכלין וכו' שכלם בשוא פשוט לפי עדות כל הספרים. לכן החליט כי כונת ב"א היא שאם ל"פ הוא בשלש נקוד, ר"ל ב ס ג ו ל, אז נקראת הכף בת"פ, ור"ל אם אחרי הסגול באה נון דגושה, כי הדגש שלאחריו הוא פועל שנוי הקריאה. והנה גם נגד כלל זה יש לו סתירה מן תאכלנו התולעת (דבר' כח לט), שגם בספרו של זא"ה בעצמו הוא בשוא פשוט, וכמו כן וחרב לא אדם תאכלנו (ישע' לא ח), כמו"כ בשוא פשוט. ואין לעמד על טעמו של דבר.

[1]) נמסר במסורה: ד' מלא' וסי' כי אם הלחם, כאשר יחלם הרעב, אם ינועו ויפלו, אשר בטחתי בו. ע"כ. והנה שנים האחרונים הם יותר שם. — [2]) נמסר במסור' (יחז' ב): ה' מלאים, ואשימה לפניך פת לחם ואכול, ויאמר לו קום אכול, אשר תמצא אכול ב' בו, אכול ושתה

שם לחם (עמוס ז יב). — ועם ה בסוף: קום נא שבה ואכלה מצידי (בראש' כז יט).— ולרבים: ואכלו את חלב הארץ (בראש' מה יח). אכלו רעים שתו ושכרו דודים (שה"ש ה א). — ובהפס': לכו שברו ואכלו (ישעיה נה א). — ועם הכנ': ויאמר משה אכלהו היום (שמות יו כה). ואכלוה מצות (ויקרא י יב). — ומקור: אכ'ל, אכול [1]): מכל עץ הגן אכ'ל תאכל (בראש' ב יו). אכ'ל תאכלו אתה בקדש (ויקרא י יח). וחלב נבלה וחלב טרפה יעשה לכל מלאכה ואכ'ל לא תאכלהו (שם ז כד). לוא אכ'ל אכל היום העם משלל איביו (ש"א יד ל). וילך (שמשון) הלוך ואכ'ל (שופט' יד ט). האכול אכלנו מן המלך (ש"ב יט מג). כה אמר ה' אכול והותר (מ"ב ד מג). וזה לך האות אכול השנה ספיח (שם יט כט). ואכלתם אכול ושבוע (יואל ב כו). ערך השלחן צפה הצפית אכול שתה (ישעיה כא ה). הרג בקר ושחט צאן אכ'ל בשר ושתות יין אכול ושתו כי מחר נמות (שם כב יג). אכול ואין לשבעה שתו ואין לשכרה (חגי א ו). — ומקור סמי' אכ'ל, אכל־: רק חזק לבלתי אכ'ל הדם (דבר' יב כג). המן העץ אשר צויתיך לבלתי אכל־ממנו אכלת (בראש' ג יא). — ועם בכלם: באכ'ל, באכ'ל לאכ'ל: ויישם לפניו לאכ'ל [2]) (בראש' כד לג). ויקרא לאחיו לאכל־לחם (שם לא נד). ויהי כאשר כלו לאכ'ל את השבר אשר הביאו ממצרים (שם מג ב). כי לא יוכלון המצרים לאכ'ל את העברים לחם (שם שם לב). ישב אשב עם המלך לאכול (ש"א כ ה). וימאן לאכול (ש"ב יג ט). ויצקו לאנשים לאכול וגו' ויאמרו מות בסיר איש האלהים ולא יכלו לאכל (מ"ב ד מ).—ובהשמטת האלף *לוכל: משעה שהכהנים נכנסים לוכל בתרומתן (ירושלמי ברכות א א). לוכל דבר שדרכו לוכל (שם שבי' לח.). — וכסמי' אכ'ל: כי שכחתי מאכל לחמי (תהל' קב ה). — ועם הכנוי: כי ביום אכלך ממנו מות תמות (בראש' ב יז). כי ביום אכלכם ממנו ונפקחו עיניכם (שם ג ה). באכלכם מלחם הארץ (במדב' טו יט). ויהי אחרי אכלו לחם (מ"א יג כג). אחרי אכלה [1]) בשלה (ש"א א ט). לחיה נתתיו לאכלו (יחזק' לג כז). והשיאו אותם עון אשמה באכלם את קדשיהם (ויקרא כב יו). וישבת המן ממחרת באכלם מעבור הארץ (יהושע ה יב). ויהי כאכלם מהנזיד והמה צעקו (מ"ב ד מ).— ואכל באיזה דבר: היה אוכל באשכול (בילה לה.). — ומליצה: אכל ק'רץ [2]) על פלוני, הלשין עליו, למחר אכלו עליו קורצין לפני נמרוד הרשע (מה"ג, שכטר בענין אכרהם לתרח).—ומשל: *משל הדיוט אומר מי שאכל התבשיל יודע מה טעמו (תנחו' נוב' ואתחנן). — *אכל באצבעות ידיו ורגליו, אכל בזוללות: כמשל האומרים יאכל כל מה שיאכל באצבעות ידיו ורגליו (רלב"ע במד' יא יט).—ב)בהרחבה, האש אכלה, החריבה, עשתה שלא יהיה, verzehren; consumer; consume: ואש יצאה מאת ה' ותאכל את החמשים ומאתים איש (במד' יו לה). כאש אכלת בראש ההר (שמות כד יז). כי אש יצאה מחשבון להבה מקרית סיחן אכלה ער מואב (במדב' כא כח). אש אכלה נאות מדבר (יואל א יט). ואש אכלה אהלי שחד (איוב יה לד). אכלה אש בריחיך (נחום ג יג). ושלחתי אש בבית חזאל ואכלה ארמנות בן הדד (עמוס א ד). חמשה דברים נאמרו באש של מערכה רבוצה כארי וברה כחמה ויש בה ממש ואוכלת לחין כיבשין ואינה מעלה עשן (יומא כא:). — וכמו כן המחלה, דבר: אשר בשדה בחרב ימות ואשר בעיר

יאמר לך.—[1]) נמסר במסור' (יוא' סוף ב). י' מלאים בקריאה בליש' ויאכל גם אכול את כספנו, הן לא הובא את דמה וכו', אכול תאכלו אתה, האכול אכלנו, אכול השנה, אכול ושתו, אכול ושבוע, אכול ואין לשבעה, אכול ושבוע והותר, ע"כ. ושבעה חסרים. — [2]) נמסר במסור' (יחז' י ו) יג מלאים, הנה חדש מחר וכו' עם המלך לאכול, וישב המלך על הלחם לאכול, ותצק לפניו וימאן לאכול, לאכול הנערים, ודבש וכו' לעם אשר אתו לאכול, ויצקו לאנשים לאכול, ותזבחים להם לאכול, את הנשיא וכו' לאכול לחם, אם כלא לאכול, כנשר חש לאכול, הוא עצור וכו' לאכול הארץ, לאכול ולשתות, אין אשכול לאכול.—[1]) ה בלי מפיק. ובמ"ש וז"ל: מקור בתוספת ה ואלף בק"ת והלמד קמוצה וההא רפה, כן היא בספרים כ"י מדוייקים ובדפוסים קדמונים וכן משמע בהדיא מפירוש רשי ורד"ק וכו' ובספרים שהלמד בחולם טעות הוא. ע"כ. וכבר העירו התוספ' (כתוב' סה.) אחרי אכלה כמו אחרי אכלה מפיק ה.

[2]) בארמ': קרבו גברין כשדאין ואכלו קרציהון די יהודיא (דני' ג ח). לא אכל קורצין בלישניה (תר' תהל' פג). איזיל איכול בהו קורצא בי מלכא (גיטין נו.— אלך ואכל בהם קרץ בבית המלך). וגם באשורית נהוגה מליצה זו, ומצויה במכתבי תל אלעמרנה: ש אכלונם כרצי (כ במקום ק. Winckler KB,V. N 48) —אשר אכלו קרצי, הלשינו עלי. ומשמעתה האמתית של מליצה זו לא נתבררה היטב וכבר נשא ונתן בזה שלוטמן, ZDMG 33 254. ועי' ערך קרץ.

רעב ודבר יאכלנו (יחזק' ז יה). — והח'ם : הייתי ביום אכלני חרב (בראש' לא מ). — והחרון : תשלח הרנך יאכלמו כקש (שמות טו ז). — והחרב: ויקרא אבנר אל יואב ויאמר הלנצח תאכל חרב (ש"ב ב כו). אכלה חרב סביביך (ירמיה מו יד). — וקנאה : קנאת ביתך אכלתני (תהל' סט י). — והארץ : ארץ אכלת יושביה (במדבר יג לב). — ג) אכל איזה דבר של מי, לקחהו ממנו, השתמש בו, אכל הכסף, וכדומה, הוציא אותו, verbrauchen, sich zueignen; dépenser, s'approprier; expend, appropriate: כי מכרנו ויאכל גם אכול את כספנו (בראש' לא יה). א ו כ ל י נכסים של זרים (לבוש חו"מ קח). — ד) במליצה, השמיד, עשה כליה בדבר, aufreiben; anéantir; reduce to nothing: ואכלת את כל העמים אשר ה' אלהיך נתן לך לא תחום עינך עליהם (דברי' ז יו). שפך חמתך על הגוים אשר לא ידעוך ועל משפחות אשר בשמך לא קראו כי אכלו את יעקב ואכלהו ויכלהו ואת נוהו השמו (ירמ' י כה). כלם יחמו כתנור ואכלו את שפטיהם (הושע ז ז). הכסיל חבק את ידיו ואכל את בשרו (קהל' ד ה). ר"ל הולך וכחש. — אכל את ימיו, בלה אותם, verleben seine Tage; passer les jours; pass the time: גם כל ימיו בחשך יאכל (קהל' ה יו). — ה) נאות, נהנה מאיזה דבר, geniessen; jouir; to enjoy: אכלה ומחתה פיה ואמרה לא פעלתי און (משלי ל כ). וזה ימות בנפש מרה ולא אכל בטובה (איוב כא כה). מה בין תלמידיו של אברהם אבינו לתלמידיו של בלעם הרשע תלמידיו של א"א א ו כ ל י ן בעולם הזה ונוחלין לעולם הבא (אבו' ה יט). — ומליצה, ·אכל מכות : רק פרעה הרשע א כ ל עשר מכות (והזהיר, שמות). — *אכל פניו של פלוני, דבר לו קשות, הקניטו בדברים, קנטרו : התחילה (מיכל בת שאול) עושה מריבה כנגדו (של דוד) מבקשת ל א כ ל פ נ י ו אמרה לו אם ראית כבודיך מה נכבד היום מלך ישראל עכשיו הודעת שאת מלך אשר נגלה היום הלוויי בצניעות אלא לעיני אמהות עבדיו (מד"ר במדב' ד). — ו) *תפס מקום, Raum einnehmen; occuper un espace; occupy space: והיסוד היה מהלך על פני הצפון ועל פני כל המערב ו א ו כ ל בדרום אמה אחת (מדות ג א). — זיז שהוא סובב את כל הבית ו א ו כ ל בפתח שלש אצבעות (אהל' יד ד). שאם תעלה (הקדרה) ושפתיה א ו כ ל ו ת בשקוף (תוספ' אהל' יא ב). אין לך עשרים וחמשה שאין הארץ א ו כ ל ת בהן טפח (שם יג ט). ד' אמות א ו כ ל ו ת מתחום טבריה ומתחום מגדלה (ירו' עירו' ד כא ד). כמה לוחות א ו כ ל ו ת בארון (ב"ב יד.). — ז) *לקח לצרכיו, גם לא בע"ח, verbrauchen; user; use: ונמצאת עיסה א ו כ ל ת מן הכור כמו א ו כ ל ת מן הקב (תענית יט:). — ח) *משחית ומכלה מעט מעט, abnutzen; user; wear out: שעשה לו (להנעל) טס או יתד כדי שיהלך בו ולא תהא הארץ א ו כ ל ת ה"ז מותר (תוספת' שבת ד ח). מקל שעשה בראשו מסמר להיות תופס בו ממקום הדייש טהור ואם בשביל שלא תהא הארץ א ו כ ל ת ו טמא (שם כלים ב"מ ד ג). שנמצא א ו כ ל מקום הציר שהדלת סובבת עליו (מגדל חננאל, פי' המשנה מר"ת, מו). והנה יוטתו (הטחורים) במיבא פעמים רבות כי היא א ו כ ל ת הטחורים (קאנון ג י ז ו). — ט) ·עשה פצע בבשר (דבר חריף), ובעין חפירה, למשל במתכת, ätzen; corroder; corrode: הסייד כשהוא סך קרקעית הבית בסיד נועל סנדלו של עץ ברגלו כדי שלא יהא הסיד א ו כ ל ברגלו (ר"ת שבת ס"ו). כי החומץ ההוא א ו כ ל בנקלה קני הסוללה (שלטי הגבורים, פר' מב). — י) בלשון העם בא"י, לקח שחד : פלוני א ו כ ל הרבה.

נפע' נאכל, — אאכל, יאכלו, בהפס' יאכלו, האכל — א) אכלו, יאכלו אותו, gegessen werden; être mangé; be eaten: בבית אחד יאכל (שמות יב מו). לכן כל אכליך יאכלו וכל צריך כלם בשבי ילכו (ירמ' ל יו). — ועתיד בדרך צווי : בבית אחד יאכל (הפסח) לא תוציא מן הבית מן הבשר חוצה (שמות יב מו). ושרפת את הנותר באש לא יאכל כי קדש הוא (שם כט לד). שלש שנים יהיה (העץ החדש) לכם ערלים לא יאכל (ויקרא יט כג). טמא הוא לכם לא יאכלו (דבר' יד יט). — ועם את, מ אחריו : סקול יסקל השור ולא יאכל את בשרו (שמו' כא כח). ואם האכל יאכל מבשר זבח שלמיו (ויקרא ז יח). — ובמשמע' כל איש יאכל: מצות יאכל את שבעת הימים (שמות יג ז). — ב) שהכל אכלים, שדרך העולם לאכל מה, קח לך מכל מאכל אשר יאכל ואספת אליך (בראש' ו כא). אשר יצוד ציד חיה או עוף אשר יאכל (ויקר' יז יג). להבדיל בין הטמא ובין הטהר ובין החיה הנאכלת ובין החיה אשר לא תאכל (ויקרא יא מז). והדוד אחד תאנים רעות מאד אשר לא תאכלנה מרע (ירמ' כד ב). —

הבכור נאכל לכהנים והמעשר לכל אדם ו נ א כ ל י ן בכל העיר וכו' הפסח אינו נ א כ ל אלא בלילה ואינו נ א כ ל אלא עד חצות (זבח' ה ח). הפסח נאכל אכילת שבע ואין מצה ומרור נ א כ ל י ם אכילת שבע (מכי' מס' דפסחא כא ו). יצא זה שאינו נאכל בכל מקום וכו' יצאו אלו שאינן נ א כ ל י ן בכל מושבותיהם (שם י). — ג) נשרף, verzehrt werden; être consumé; be consumed: כי תצא אש ומצאה קצים ונאכל גדיש (שמות כב ה). — ובהשאלה, נשחת (הגוף) על ידי מחלה, וכדומה: ויאכל חצי בשרו (במדב' יב יב).

פע' *אכל, — גרם כאב דומה כמו שרץ אוכל: והמכאובים ה מ א כ ל י ם אשר ידמה שיש בראש מקצת אנשים שרץ א ו כ ל (קאנון ג א א יב). ליחה עוקצת מ א כ ל ת (פרקי משה ג).

פֻעל, אֻכל, — נשמד ע"י האש, ע"י החרב, vom Feuer u. dgl verzehrt werden; être dévoré par le feu l'épée; consumed by fire etc.: וירא והנה הסנה בער באש והסנה איננו אֻכל [1]) (שמות ג ב). —ומ"ר אֻכלים: שתאמר מהם לרבים אֻכלים (מכלול סב). — ועבר: אֻכלו בקש יבש (נחום א י). — ובינ': נטל מחתת הכסף ועלה לראש המזבח ופנה את הגחלים הילך והילך וחתה מן ה מ א ו כ ל ו ת[2]) הפנימיות (תמיד א ד). — ועל החרב: אם תאבו ושמעתם טוב הארץ תאכלו ואם תמאנו ומריתם חרב תְּאֻכְּלוּ כי פי ה' דבר (ישע' א יט-כ).

— הפעיל, האכיל, האכלתי, ועם ו המה' והאכלתי, אאכיל, תאכל, יאכיל, יאכילנו, וחסר יאכלנו, — עשה וגרם שאחר יאכל, zu essen geben, nähren; faire manger, nourrir; nourish: למען יראו את הלחם אשר האכלתי אתכם במדבר (שמות טז לב). — ועם ו המהפך: והאכלתי את מוניך את בשרם (ישעיה מט כו). — ועם כנ': סלת ושמן ודבש האכלתיך ונתתיהו לפניהם (יחזק' טז יט). — ועם ו המהפ': והרכבתיך על במותי ארץ והאכלתיך

[1]) וכתוב בהשרשים של רד"ק: ובא מלא. אבל כבר העיר ע"ז מנחת שי כי בכל הספרים הוא חסר, המלים „בא מלא" נכתבו בטעות מן הפסוק „קש יבש מלא" שלפניו. ונעלם זה מן König 1,389, וטעה ואמר וכי דעת רד"ק היא שצריך לכתב אוּכַּל מלא. — [2]) כך במשנ' שבמשניות ובמדב"ם, וערוך וספרא צו ב', ובמשנה שבגמ' מעוכלות.

נחלת יעקב אביך (ישע' נח יד). והאכלתים את בשר בניהם ואת בשר בנתיהם ואיש בשר רעהו יאכלו (ירמ' יט ט). האכלתם לחם דמעה ותשקמו בדמעות שליש (תהל' פ ו). ויאמרו מי יאכלנו [1]) בשר (במד' יא ד). ויענך וירעבך ויאכלך את המן (דברים ח ג). ואפתח את פי ויאכלני את המגלה הזאת (יחזק' ג ב). בן אדם בטנך תאכל ומעיך תמלא את המגלה הזאת (שם שם ג). ויאכילהו מחלב חטה (תהל' פא יז). וילבשום וינעלום ויאכלום וישקום (דהי"ב כח טו). — וגווי: אם רעב שנאך האכילהו לחם ואם צמא השקהו מים (משלי כה כא). שימו זה בית הכלא והאכילהו לחם לחץ (דהי"ב יח כו). משל לחולה שנכנס הרופא אצלו לבקרו אמר לבני ביתו ה א כ י ל ו ה ו כל מה שהוא מבקש וכו' (מ"ר שמות ל). — ובינוני: הנני מאכיל אותם (את הנביאים) לענה והשקתים מי ראש (ירמיה כג טו). המאכלך מן במדבר (דבר' ח טז). הנני מאכילם את העם הזה לענה (ירמ' ט יד). מ א כ י ל ת ו שאינו מעושר (כתוב' ז ו). אביך מ א כ י ל ך בשר דגים ומשקך יין ישן ואני מ א כ י ל ך בשר דגים וכו' (ספרי, עקב לז). משל לעירוני שהיה נשוי בת מלכים אעפ"י ש מ א כ י ל ה כל מעדני עולם אינו יצא י"ח (מד"ר ויקרא ד). מ א כ י ל ת ו ומשקתו (שם במד' יא). והאכיל באיזה דבר: אמר ר"ל מ א כ י ל ה (הכהן לאשתו) בתרומה ואין מ א כ י ל ה בחזה ושוק (יבמו' פא).

— פועל, עבר, אוכל, אוכלתי, אוכלת, אוכלתם, עת' אאוכל, תאוכל תאכל, ועם כנ' תאכלני, תאכלהו, בינ' מאוכל, מאוכלים, מאוכלה, מאוכלות, — לחזוק הפעולה ונחצה ועזה: חשך טמון לצפוניו תאכלהו [2]) אש לא נפח (איוב כ כו).

[1]) נמסר: כל לישנא חסר.

[2]) ר"י אבן גנאח: כמו מלשני מן לושן לושנתי, שופט שופטתי (הרקמה עט). וכך רד"ק, וז"ל: והמרבע מזה תאכלהו אש לא נפח, כי הנפרד תאכל בחולם ובהתחברו אל הכנוי שב לקמץ חטף במשפט כמו מלשני (מכלול, דקדוק הפעלים, אכל). ומסכים לזה גם מיהלוי ולק במקומו. ואעפ"י ששאר המדקדקים מבארים צורה זו באופן אחר, (אולד, שטדה ואחרים תאכלהו במקום תאכלהו. גזניוס וכמו"כ קניג תאכל' במקום תאכל' כמו מאספיו (ישע' סב ט, בקצת ספרים במקום מאספיו ברוב הספרי'). הירצל, אולסה' ואחרי' תאכ' במקום תאכ', במשמעת היה אכל על ידי האש, ובטכר, שדוחה כל זה רואה בצורה זו חזוק הגזימה והאיום) — אעפי"ב

— נתפ׳, *נתאכל,—כמו נתע׳: האברין והפדרין שלא נתאכלו מבערב סולקין אותם לצדדי המזבח (תמיד ב א). שהיו מתאכלין על גבי המזבח (ירוש׳ ברכ׳ ד ז: מד״ר ברא׳ סח). נתאכל הבשר (ירוש׳ סנה׳ ו כג ד). שהוא (הנותן אונין של פשתן בתנור) מתירא שמא מתאכל ציבעו (שם, שבת א ד.). נתאכלה אחת מהן (מד״ר בה״ש כמגדל). — ב) *כלה ואבד, הוצא: ואף על פי שנתאכלו המעות (קיד׳ נט.).

אֹכֶל, ש״ז, כנ׳ אָכְלִי, אָכְלוֹ, — א) שה״פ של האכילה, d. Essen; act. de manger; eating: איש לפי אכלו תכסו על השה (שמות יב ד). לקטו ממנו (מן המן) איש לפי אכלו (שם יו יו). ויאמר לה בעז (לרות) לעת האכל גשי הלם ואכלת מן הלחם (רות ב יד). — ב) הדבר מה שאוכלים, מזון, ומ״ר אכלים[1]) אכלים, אכלים, Speise; nourriture; food: ויקבצו את כל אכל השנים הטבות (ברא׳ מא לה). הלא נגד עינינו אכל נכרת (יואל א יו). כנשר יטוש עלי אכל (איוב ט כו). כי תאנה לא תפרח ואין יבול בגפנים כחש מעשה זית ושדמות לא עשה אכל (חבקוק ג יז).—ובכנ׳: את כספך לא תתן לו בנשך ובמרבית לא תתן אכלך (ויקרא כה לז). ויקחו את כל רכש סדם ועמרה ואת כל אכלם וילכו (בראשית יד יא). לא זרו מתאותם עוד אכלם בפיהם ואף אלהים עלה בהם (תהל׳ עח ל-לא). והיה בתבואת ונתתם חמישית לפרעה וארבע הידת יהיה לכם לזרע השדה ולאכלכם (ברא׳ מז כד).— ומ״ר *אכלים, ולא מנקד מלא *אוכלים, גם *אכלים, *אכלים: המוציא אוכלים[2]) כגרוגרת חייב (שבת ז ד). המוציא אוכלין ונתנן על האסקופה (שם י ב). אינו מציל (כלי חרס) אלא על האוכלין ועל המשקין וכו׳ והלא טהרתם אוכלין ומשקין שבתוכו (עדיות א יד). השרץ בתנור אוכלין שבתוכה טמאין (כלים ח א). השרץ בחבית אוכלין שבתוכה טמאין (שם י ג). היו לפניו מיני אוכלים בורר ואוכל בורר ומניח (שבת עד.). אין נוהגין בזיון באוכלים ואין זורקין אוכלים ממקום למקום (מס׳ סופ׳ ג). — אכל נפש[3]): במשמעת מזון: אין בין יו״ט לשבת אלא אוכל נפש בלבד וכו׳ וכלים שאין עושים בהם אוכל נפש (מגילה א ה). אבל משאיל לו (המודר להמודר) חלוק וטבעת וטלית ונזמים וכל דבר שאין עושין בו אוכל נפש (נדרים ד א). כל אוכל נפש דוחה יו״ט (מכי׳ מסכ׳ דפסח׳ ט ו).

**אֹכָל[1]), איכל, ש״ז,—שחין אכל הבשר סביב, Krebs, chancre; cancer: ויתחדשו חלאים כגרב וכו׳ והצרעת והאיכל עד שתפסד צורת האבר (מו״נ א עב).

אָכְלָה, — א) מקור, לכו אספו כל חית השדה התיו לאכלה (ירמ׳ יב ט). — ב) שם מפשט של האכילה, ובהרחבה מזון, das Essen, Speise; act. de manger, nourriture; act of eating, food: ואת כל העץ אשר בו פרי עץ זרע זרע לכם יהיה לאכלה (בראש׳ א כט). הבהמה אשר היא לכם לאכלה (ויקרא יא לט). ותהיינה צאני לאכלה לכל חית השדה (יחזקאל לד ח). לעיט צפור כל כנף וחית השדה נתתיך לאכלה (שם לט ד). — ובהשאלה להאש: הנה לאש נתן (עץ הגפן) לאכלה (שם יה ד). לאש תהיה לאכלה (שם כא לז). — ג) כמו אכילה משמעה ב: אכלת[2]) הגפן והקבר והסלע (כלא׳ ב י).

**אַכְלָה[3]), ש״נ, — כלי ארוך הצואר ישאבו בו יין מן החבית וכיוצא בזה: ואכלה הוא כלי

הואיל ובעצם דין משקל המרבע מודים כל ראשי המדקדקים שלנו, שהוא נוהג בלשוננו, דעת ריב״ג ורד״ק בזה מכרעת אצלנו.

[1]) כמו תאמים, הבנים, בטנים. — [2]) מלשון הכתוב אך אשר יאכל לכל נפש (שמו׳ יב יו).—[3])כך הכתיב בכ״מ בספרי הדפוסים, וכן במשנה תלמ׳ ירוש׳ וניציה, וכן במשנה שבת מהד׳ דר׳ שטרק עפ״י כ״י, וכן באלפסי וכן בכ״מ ביד החזקה. ומנקד במשנ׳ מנקד׳ נדפ׳ אוכלים. אך בכ״י פרמה, הכתיב בכ״מ אכלים ומנקד אכלים, ובכ״י מס׳ פרה REJ 273 XVI אכלים, ובכ״י פרמה בקצת מקו׳ אכלין ושם ג א: לאכלין. וכן הכתיב אכלים חסר בלי ו בהרבה מקומות במשנ׳ עם גוף הפרוש הערבי של הרמבם, למשל כלים ג א, וכן הכתיב אכלים בירוש׳ למשל ע״ז ד מג ד, והגיה לוי אוכלים, אך אין זה שבוש אלא קריאה אחרת. ובקצת משנ׳ מנקד׳ נדפסות מנקד אוכלים (דפו׳ אמש״ד שנת״ו כדפו׳ מנ׳ בן ישראל), כאלו היה היחיד אוכל, משקל חותם.

[1]) משקל כבר, נצב. בארמ׳ אוכלא. בסורית אכלתא, בערב׳ אכלה a).

[2]) גרס׳ הערוך ומדב״ם, ובמשנ׳ שבמשני׳ אכילת.

[3]) בארמ׳ אכלא: כאכלא לדנא (סנה׳ כח:) דדמי רישיה לאכלא (בכור׳ מג:). כך הגרס׳ בנוסח׳ וגרס׳ הערוך (ערך אוכלא וערך כלן) אובלא. והרמבם בפרוש המשנה אכלה. ופרש רגמ״ה: אכלא דדנא שהוא משופע וחד למעלה.ע״כ. והביא פרוש זה גם הערוך

a) آكلة

שיש לו צואר ארוך ששואבין בו יין מן החבית (פרו' המשנ' להרמבם בכורו' ז א). — ב) מכסה של חבית וכדומה בצורת צריף, kegelf. Deckel; couvercle de forme conique; coniform lid : הכילון שראשו חד מלמעלה ורחב למטה ודומה לכיסוי של חבית שקרוי א כ ל ה (רע"ב בכו' ז א).

אַכְלָן[1], ש"ז, מ"ר אַכְלָנִים, — א) מי שאוכל הרבה einer der viel isst; grand mangeur; one who eats much : ותאותו (של הנולד במזל שור) רבה והוא א כ ל ן (ראב"ע ראשית חכמה, כ"י פריז). — ומ"ר : והנשים שלנו קוראין לאנשים ה א כ ל נ י ם בולעמים מפני שכל מאוים להשתמש בבית הבליעה (שלטי הגבורים, פ' נג נח). — ב) בלשון העם בא"י, מי שלוקח ש ח ד.

אַכֶּלֶת, כמו אִכָּל, והוא משקל שמות המחלות, בַּהֶרֶת, דַּלֶּקֶת, שַׁחֶפֶת. מצוי בהעתונים.

אכם[2], ממנו, אָכֹם, *אכם, *נתאכם.

אָכֹם[3], ת"ז, נק' אֲכֻמָּה, מ"ר אֲכֻמִּים,-מוֹת, — מי שגונו כאשכרוע, נוטה לשחור, braun; brun; brown : נהוג בדבור העברי בא"י ובהעתונים.

אכם, קל אינו נהוג.

— נתפ' נִתְאַכֵּם, נעשה אָכֹם : ל"ש (שכלי חרס ישן כשר) אלא שלא נ ת א כ מ ו[4]) פניו אבל נ ת א כ מ ו פניו פסולין וכו' נ ת א כ מ ו והחזירן לתוך כבשן האש ונתלבנו מהו (סוטה יה:).

וכן רשי : לאכלא לכסוי של חבית שחד מלמעלה ורחב מלמטה. ע"כ. רק הרמבם (פרוש' המשנ') פרש שהוא כלי ארוך הצואר, כמו שהובא בפנים. ולא נתברר מהו מקור מלה זו. קוה' אומר, כי ב א ל א בפרס' הוא כסוי. ויש קצת דמיון להדבור כאכלא לדנא במשל שהיה נהוג בלשון רומית והביאו הירונ', לאמר : הקדרה מצאה לה כסוי, במשמעת : שניהם דומים זה לזה. ור"ש בר"ש בעל ספ' המליצה (הול' ככר) פרש א כ ל א פטיש : כאכלא לדנא, כלומר מה קריבות יש בין אבי החתן ואבי הכלה אלא שנאה, כמו שיש בין החבית ובין הפטיש.

[1]) בארמ' : ר' אליעזר בי ר' שמעון על ידי דהוה א כ ל ן הוה משער גרמיה כן (ירוש' מעשר' ג נ ד).

[2]) שרש מיוחד ללשון ארמית וסורית. בערבית משמש במשמעה אחרת. וי"א שדומה לחם בעבר'.

[3]) משקל עברי מן אוכם.

[4]) יש נוסח' נתפחמו.

אָכֵן[1], תה"פ, א) קרוב לודאי, ודאי, כמעט אין ספק בדבר gewiss, wahrlich; certainement, probablement; certainly : וייקץ יעקב משנתו ויאמר אָכֵן יש ה' במקום הזה ואנכי לא ידעתי (בראש' כח יו). ויאמר (המצרי למשה) מי שמך לאיש שר ושופט עלינו הלהרגני אתה אמר כאשר הרגת את המצרי ויירא משה ויאמר אָכֵן נודע הדבר (שמות ב יד). מן הגוים אשר אמר ה' אל בני ישראל לא תבאו בהם והם לא יבאו בכם אָכֵן יטו את לבבכם (מ"א יא ב). וילך אליו אגג מעדנת ויאמר אגג אָכֵן סר מר המות (ש"א יה לב). — ב) ובמשמע' באמת, wahrlich; en vérité; in truth : איכה תאמרו חכמים אנחנו ותורת יי' אתנו אָכֵן הנה לשקר עשה עט (ירמי' ח ח). יבש הציר נבל ציץ כי רוח ה' נשבה בם אָכֵן חציר העם (ישע' מ ז). אָכֵן אתה אל מסתתר (שם מה יה). — ג). הלא בכל זאת, dennoch, nicht destoweniger; cependant; nevertheless : ואמר אהה אדני ה' אָכֵן השא השאת לעם הזה ולירושלם לאמר שלום יהיה לכם (ירמ' ד י). — ד) אבל, להורות ההפך מן הקדם, aber; mais; but : ואני אמרתי בחפזי נגרזתי מנגד עיניך אָכֵן שמעת קול תחנוני בשועי אליך (תהל' לא כג). און אם ראיתי בלבי לא ישמע אדני אָכֵן שמע אלהים הקשיב בקול תפלתי (שם סו יח-יט). אמרתי אך תיראי אותי תקחי מוסר וגו' אָכֵן השכימו השחיתו כל עלילותם (צפנ' ג ז). אני אמרתי אלהים אתם ובני עליון כלכם אָכֵן כאדם תמותון (תהל' פב ו-ז). אמרתי ימים ידברו ורב שנים ידיעו חכמה אָכֵן רוח היא באנוש (איוב לב ז-ח).

אַכְּאָס[2]) אכאס, — שטר המחאה, Anweisung; traite; bill of exchange : הבכור נוטל פי שנים בין בשבח

---

[1]) ר"י בן גנח אמר : כמו אך, והרשבם אמר כי מרכב מן אך כן. לפי דעת גזנ' שרשו כון, כמו הכין בארמי'. אולד, שטדה וקניג וכו', סברים כי עקרו כֵּן ונוספה עליו אָ הרמז.

[2]) הביא מלה זו ר"ש גמע בהאגור הוצ' בוכר וז"ל בארמי' : הדא מילתא בכתבי רשואתא א) מרב נטרונאי כתב בשדר (צ"ל בכתבא דשדר) ליה למר נתן בר חנינא לקירואן וכו', ואייתי מה דאייתי מקצת אכאם דילנא וכו'. ב) בשאילת שלמד שביב (צ"ל של מר שרירה וכו' בכור שמכר בכורתו לאחיו בחיי אביו וכו' ו א כ א ם צ"ל (ואכאם) דהוה מיאש מיניה, פי' הלואות, ג) ורב הושיל (צ"ל חושיאל) וכו', — ואלה דברי ר"ש

ששכחו בנכסים אחר מיתת האב בין במלוה בין בפקדון בין באכאם [1]) בין בכל השטרות (אגור ר"ס גמע).

***אַכְסַדְרָא**[2]), אכסדרה, ש"נ, מ"ר אכסדראות, — בנין מקורה מוקף דפנות משלשה עבריו ופתוח מצד אחד, לפני הבית, אצל השער, או בפנים הבית אולם ארוך, פתוח או יותר פתוח מצד אחד, Halle; gr. salle; hall: בית שער אכסדרה ומרפסת הרי אלו בחצר (מעשר' ג ו). הנותן את עירובו בבית שער אכסדרה ומרפסת אינו עירוב (ערו' ח ד). הבונה בית שער אכסדרה ומרפסת (סוט' ח ג). וכן חצר שהיא מוקפת אכסדרה (סוכה א י). ונחלקו (הכהנים) לשתי כתות אלו הולכין באכסדרה דרך המזרח ואלו הולכין באכסדרה דרך המערב (תמיד א ג). קוברי המת שהיו עוברים באכסדרה והגיף אחד מהם את הדלת (אהל' ו כ). אנשי חצר ששכח אחד מהם ולא עירב והיתה אכסדרא על פתחו (תוספת' עירו' ח ה). אכסדרה לפנים מביתו (שם כ"מ יא יג). בתים הפתוחין לאכסדרה (שם אהל' ח ה). יכול הבונה בית שער ואכסדרה ומפרסת יהא חוזר ת"ל בית (ירושלמי סוטה ח כב ד). אכסדרה שהיא לפנים מן הבית (מס' מזוזה ירוש' הוצאת קירכהיס, ג). אכסדרה גדולה היתה ותלקוה לשנים (כרכ' י:). אכסדרה בבקעה רב אמר מותר לטלטל בכולה (עירו' כה.). חצר ואכסדרה מצטרפין לארבע אמות (שם פח.). אכסדראות בעזרה וכו' באכסדראות של בנין (תמיד כח:).

***אַכְסַן**[1]), ש"ז, — אחד מחלקי נול האורגים: כלי אומנות האורג כגון האכסן והכבד[2]) שהיריעה תלויה בו מלמעלה והכבד שפשוטה עליו מלמטה (ר"ח שבת קיג: וערוך ערך קונאי).

***אִכְסֵן**[3]), פ"י, עתי' יְאַכְסֵן,—הכניס והחזיק אורח אצלו, beherbergen; donner hospitalité; give hospitality: ולולי היא (מדת הבושה) לא היו מאכסנים אכסנאי ולא מקיימים דבר (חו"ס, הכתיבה, קו). לא יארחוהו בני אדם ולא יאכסנוהו (תקנת ר"ת, בשו"ת בנימין זאב סד). ויחרד האיש מאד והסכי' לבלתי לכת אל ביתו והלך ואכסן הבחור בבית אחד ממיודעיו ורעיו (שו"ת נחלה ליהושע צונציו, סי' ס).

— נתפ', נתאכסן, — דר כאורח אצל, Gastfreundschaft empfangen; recevoir hospitalité; receive hospitality: נתאכסן אצל בעל הבית (מדר' תהל' קיו). אין שום פונדק מיוחד להתאכסן בו אדם ברגילות (הזקוני חיי שרה כד).

***אַכְסַנָאוּת**[4]), — כמו אכסניות: הבא לדור במבוי לשם אכסנאות (תוס' עירו' סט: ורא"ש שם). גוי הנכנס בחצר לשם אכסנאות (טור ושו"ע או"ח שפד).

***אַכְסְנַאי**[5]), -סניי, מ"ר אכסנאים, אכסניים—א) אדם נכרי, זר, Fremdling; étranger; stranger: שני אכסנאין (שאינם מכירים זא"ז) אוכלין על שולחן אחד זה בשר וזה גבינה ואין חוששין (חול' ח ב). ולא היו (היהודים בביהכ"נ באלכסנדריא) יושבין מעורבבין אלא זהבים בפני עצמן וכו' וטרסיים בפני עצמן כדי שיהא אכסנאי בא ומיטפל לאומנותו (תוספתא סוכה ד ו). אם היה אכסנאי אסור בן עיר מותר (ירוש' ע"ז א לט ד)

בובר בהערה שם: הביא המלה באות בית בטעות, וצ"ל אכאם בכף, וכן העירני הרב החוקר מוהר"ר ב"ג ז"ל במכתבו אלי כי אכאם הוראתה שטר (אנוויזונג) וכו' ואמר גליום בעל השרשים הערבי כי זה בא מלשון יוני' והוא באמת מלשון עברי. והנה הגאונים בזמנם היו שולחים חכמיהם אשר המה ראשי כלה לקבץ ממון לצרכי הישיבה ומפני סכנת הדרכים מצאו כי טוב להחליף הכסף בניירות אכאם כאלה וכו' והמחבר דילן מצא המלה הזאת בכתבי הרשואתא שהמה הגאונים, והביא שלשה עדים לזה לכן החלקתי המאמר לשלשה מאמרים וציינתי באותיות א ב ג והנהתי כיד ה' הטובה עלי וגם בכ"י קמברידש המאמר משובש. ע"כ. — [1]) כך הגיה שם בובר במקום באבנים, וכך נראה מהכתוב אח"כ בין בכל השטרות.

[2]) כך הקריאה המקבלת וכן נקוד כ"י קויפמן, מלה יונית ἐξέδρα ורומית exedra. וכן השתמשו בה בסורית. וכן נמצאה מלה זו בכתב' תדמר' (Lidzbarsky). ולהפך היונים לקחו מעברית שם נרדף לאכסדרה שלהם, היא המלה לִסְכָּה λέσχη, שהיא, לפי דברי שמיט (Lect. Rel. sem.) המלה העברי' לשכה.

[1]) בארמי' אכסן דגרדאי (ת"י פוסט' יו יד). עם אכסנא (שם יג). וסברו שהוא מהשם ἄξων ביוני', שר"ל סרן, ופרשו שהוא הקורה בנול האורגים. ועי' נול.— [2]) בר"ח הנדפס (שם וילנה) וכבר, אך בערוך הגרסה כבר.

[3]) פעל מן השם *אכסנאי, עי' זה.

[4]) שם מפשט מן השם אכסנאי, עי' זה.

[5]) מיונית ξένος, שר"ל נכרי. זר, אורח, וגם שכיר צבא.

יעשה באכסנאי ויהא מותר (פס עירוב' נ כ:). אכסנאי שבא לעיר על עסקי אכילה ושתיה שואלים אותו או על עסקי אשתו שואלים אותו (ב"ק נב.). אמרו לאותו יהודי פלוני טול מעות ועלה לנס (לאי הים) הזה וקח לנו משם מאומה, אמר להם לא אכסנאי אני מכיר אני להיכן אלך אמרו ויש אכסנאי יהודי בכל מקום שאתה הולך אלהיך עמך (מד"ר דבר' ב).—ומ"ר:אין מאבילין אכסניין פירות שביעית (תוספתא שבי' ה). מאכילין את העניים ואת האכסנאים דמאי (סוכה לה:). — ואכסנין: משל למלך שנכנס למדינה וגזר ואמר כל אכסנין שיש כאן לא יראו פני עד שיראו פני המטרונא תחלה (מד"ר ויקרא כז). — ב) אורח המתארח אצל אחד, Gast; hôte; guest: אכסנאי לעולם אינו אוסר (תוספ' עירוב' ח 7). אכסנאי פוגם ונפגם (ערכ' יז:). -סניי: ואכסניי שבא לעיר וכו' אותו אכסניי וגו' (מבלס ב"ר קלונ' תפ' גא' קד', דוד קסל סד).

***אַכְסַנְיָא**[1], מ"ר אַכְסַנְיוֹת, — א) כמו אכסנאי, שם הקבוץ, נכרים, אורחים וגם שבירי צבא: מאכילין את העניים דמאי ואת האכסניא דמאי (דמאי ג א). אכסניא של גר (גמ' ירוש' שם). אכסניא לפי בני אדם היא מתחלקת (ב"ב יא:). — אכסניא עוברת: ודוקא באכסניא עוברת אבל אם לנו שם בלילה וכו' (רשי דמאי ג א). — ב) הכנסת אורחים, Gastfreundschaft; hospitalité; hospitality: כשנכנסו רבותינו לכרם ביבנה היו שם רבי יהודה ור' יוסי ור' נחמיה ור' אלעזר בנו של ר' יוסי הגלילי פתחו כולם בכבוד אכסניא וכו' פתח ר' נחמיה בכבוד אכסניא וכו' ומה יתרו שלא קרב את משה אלא לכבוד עצמו כך המארח ת"ח בתוך ביתו ומאכילו ומשקהו ומהנהו מנכסיו על אחת כמה וכמה (ברכ' סג:). עתידה מצרים שתובא דורון למשיח כסבור אינו מקבל מהם אמר לו הקב"ה למשיח קבל מהם אכסניא עשו לבני במצרים (פסח' קיח:). — ג) בית שאורחים מתאכסנים בו Herberge, Gasthaus; auberge; inn: אמר רב יהודה א"ר מניין שלא ישנה אדם באכסניא שלו מן התורה שנאמר אל המקום אשר היה שם אהלו בתחלה (ערכ' יו:). אמר רבי ירמיה (מי שהוא ת"ח ובנו ת"ח ובן בנו ת"ח) מכאן ואילך תורה מחזרת על אכסניא שלה (ב"מ פה.). — ובעל אכסניא: לוי שמשו של הקב"ה ובנימין בעל אכסניא שלו (פסק' רב' יא, דף מד.). כדי להקל על בעלי האכסניא (פרוש המשנ' של הרמבם דמאי ג א). תביר מה שהטיב (אלהים) לך וכאלו אתה בא באכסניותו קרוא אל שלחנו (כוזרי ג ו).— ד) בעלת אכסניא, Wirtin; maîtresse d'hôtel; landlady: פעם אחת נתארחתי אצל אכסניא אחת עשתה לי פולין ביום ראשון אכלתים ולא שיירתי מהן כלום (עירו' נג:). לימדה תורה דרך ארץ שישאל אדם באכסניא שלו והאמר שמואל אין שואלין בשלום אשה כלל ע"י בעלה שאני (ב"מ פז.). אתה מוצא בעת שנלקח אליהו מאלישע וזכה ליטול פי שנים ברוחו וכו' היה לו לילך אצל אביו ואמו להחיותם כמו שהחיה בן אכסניא שלו וכן אליהו היה לו להחיות אבותיו כמו בן הצרפתית אלא שמסר נפשו על אכסניא שלו (מד"ר שמות ד).—ה) הנכר, מקום נכרי, die Fremde; pays étranger; foreign country: מלך בשר ודם אם יש לו אוהב הוא מחבבו ואם חלה אותו האוהב משלח ומבקרו ואם מחבבו ביותר הוא הולך ומבקרו שמא אם יצא לאכסניא יכול שיצא המלך עמו אבל מלך מלכי המלכים הקב"ה אוהב ליעקב שנאמר ואהב את יעקב ומתה דבורה ובא לבקרו וכשיצא לאכסניא היה עמו שנאמר והנה אנכי עמך (תנח' בוב' ויצא כב).

[1]) ביונית ξένια שמשמשת גם במשמע' שבירי צבא.

***אַכְסַנְיָה**, כמו אכסניא.

***אַכְסַנְיוּת**, ש"נ, מעמד האדם הגר אצל אחרים, גרא (בן בנימין) שגר (יוסף) באכסניותו[1] (סוט' לו:). ואכסניות ולבישת שחורים (אורח' לדיקים שער התשובה).

***אַכְסַנִית**, — אשה בעלת בית אכסניה: הנותן לפונדקית כלומר אכסנית (רגמ"ה חול' ו:).

***אַכְסָר**[2], כמו אכסרה: יין בלי מדה אבל באַכְסָר ישתו אנשים (פזמון לשבת, תימני).

***אַכְסָרָה**[3], תה"פ,—כמה שהוא, לא במדה או במשקל, in Bausch u. Bogen; en bloc; in a body

[1]) וברש"י שם באכסנאה.

[2]) וכן הביא בעל צ"ד אכסר.

[3]) כך נקוד בכ"י קויפמן, וכך יסטרוב. וכך בוקשד' וכשת' ובקצת משנ' מנק' אַכְסְרָה. לוי נקד

סלי תאנים וסלי ענבים וקופות של ירק כל זמן שהוא מוכרן א כ ס ר ה[1]) פטור (דמאי ב ה). ואין פודין מעשר שני א כ ס ר ה (מע"ש ד ב). אין פודין ההקדש א כ ס ר ה (ספרא בחוקותי ד ו י). אין פודין מע"ש א כ ס ר ה אלא מדקדק במדתו או במשקלו ונותן דמיו (רמב"ם, מע"ש ד).

אכף[2]), ממנו אָכַף, אֶכֶף ואולי *אָכְף ו*אַכְפָּה.

אָכַף[3]), עתיד אֹכַף[4]) יֶאֱכַף, יֶאֱכֹף, — הכריח את פלוני, האיץ, העירו, גרהו לדבר, עם על אחריו: drängen; presser, exciter; urge: נפש עמל עמלה לו כי אָכַף[5]) עליו פיהו (משלי יו כו). — וביג': כי פיהו א ו כ ף עליו (רד"ק שר', ערך אכף). — והשתמשו הסופרים גם בלי על: והאויב א כ ף

אַכְסָרָה, וכן קרא קרוים, וקוהוט -סַרה. והנה הכל הסכימו שזו המלה היוני' אֶנסכרו ἐνσχερῶ,רק יסטרוב רצה למצא לה מקור עברי ואמר שהרכבה מן א ך סרח במשמע' פחות או יתר! דלמן מסרס אסכרה.—[1])כך ברוב הנוסח' ובמשנ' שבתלמ' ירוש' ויניצי' -רא, אך בגמ' שם -רָה. ופרש הערוך: דבר שאינו לא מדוד ולא שקול נקרא אכסרה. והרמבם פרוש המשנה שם: מוכרין אכסרה פי' בלא שיעור ומדה אלא כפי שיזדמן.

[2]) שרש לא מצוי אלא בעברית, ארמית, וסורית. באשור' כנראה משמעתו ק ר ב, התקרב (פר' דליטש), וגם ה א י ץ דחק (הרג' מוס). בערב' לא נמצא אלא השם אכאף אולי שאול מארמ' ופעל נגזר ממנו. בסור' הפעל אכף משמעתו דאג ל, הוכיח, העיר, האיץ.

[3]) משרש אכף שלמעלה. — [4]) רד"ק. — [5]) ת"י דמן פומא אתי לה כיפא, ובנוסח' אחרות כי יפא, ופרשו במש' כפיפה והכנעה. רסע"ג תרגם: תנכס ענה מקדארה, כנראה פרש אכף כמו ה פ ך. מנחם: מלשון כפופים. ר"י בן גנאח פרש פרוש תמוה מאד, ויחס לאכף משמעת חטא, אמר וז"ל: ופירוש המלה כמו חטא, ופירוש הפסוק נפש עמל גרמה לו העמל במה ש ח ט א עליו פיהו. ע"כ. השבעים (שכנראה היתה לפניהם נוסחה אחרת) והולג' תרגמוה במשמעת הכריח, האיץ. וכך רש"י פרש וז"ל: כשפיהו כופהו ותובע לו מאכל. הרדק בהשרשים מסכים בפרוש המלה למנחם, אמר: ענינו לפי דעתי כמו כפף. ע"כ. ובמשמע' הענין הסכים לפרוש רש"י: כי פיהו אוכף עליו ומבקש לו אכילה. גז' סובר כי משמע' ההכרח והכפיה נסתעפה מן משמעת טעינת משא ומשמעה זו באה מן מושג הכפיפה של הגמל וכדומה כשטוענים עליו המשא, אך יחס לאכף גון מיוחד של כפיה, והוא האיץ בו, גרה אותו לזה, וכן החדשים פרשו במשמעת זו של הכריח והאיץ, העיר וגרה את פלוני. והסופרים החדשים השתמשו במשמעת הכריח.

לקברני בלא עת וכו' ו א כ פ ו את הטבע בחזקה (מא"ג, אכיעזר א). בעת אשר תצלח בידם ל א כ ו ף אותה אל השלום (הוא, דביר ב ז).

אֶכֶף[1]), ש"ז, — להץ ודחק, נגישה, Druck; pression; pressure: הנה אימתי לא תבעתך וְאַכְפִּי[2]) עליך לא יכבד (איוב לג ז). — ב) חטא ועון, Sünde; pêché; sin: יום אַכְפִּי[3]) הכבדתי ויכפלו עוני בשלחי ידי בדם נביא (ר"י הלוי, לת"ב).

***אֻכָּף**[4]), ש"ז, מ"ר אֻכָּפוֹת אֻכָּפִים, — סרג של חמור או גמל, Packsattel; bât; packsadle: ה א ו כ ף שנקרע (כלי' כג א). א ו כ ף של נאקה (שם שם ב). יוצא חמור ב א ו כ ף בזמן שקשור בו (תוספתא שבת ד ב). חמור וכליו אני מוכר לך מכר את המרדעת ואת ה א ו כ ף ואת השלוף (שם ב"ב ד ב). חמור (מחזירין אותו) בסימני ה א ו כ ף (ב"מ כז.). — ומ"ר: שיירא שחנתה בבקעה והקיפוה בגמלין ב א ו כ פ ו ת בעביטין (עירו' יח:). סתם קרדום עשוי כמין כלי אומנות שעושין בו א ו כ פ ו ת וסרגות (רשי כילה לא.). — ומשל: חברך קראך חמור חבוש אֻכָּף על גבך (בארמי' ב"ק צ"ב:). — המשל אומר: מי שאינו יכול להכות החמור מכה ה א ו כ ף (יהושע אבן שעיב).

***אַכְפָּה**, אִכְ' - כמו אֶכֶף: כי קרא (יהושע) אל אל עליון כ א כ פ ה[5]) ל... ויענהו אל עליון באבני... (בן סירא גני' מו ה).

[1]) מן שרש אכף שלמעלה. כשת' אַכַף, גזנ' מהד' א' אֶכֶף גם אַכַף, פירסט אֶכֶף, וכן ב"ז וכן החדשי'.—[2]) כך בנוס' של המסורה, ותרגם יונתן טונא. רסע"ג תרגם ו ג ב ר י לא יתקל עליך, ר"ל הכרח וכפיה. ראב"ע: י"א שהוא דבר קשה, וכמוהו כי אכף עליו פיהו וי"א שהם שתי מלות כמו אכזר והלכאים. ורש"י פי' אכפי כפייתי. וכן רד"ק בפרושו. וכן פרשו גם רוב החדשים במשמעת לחץ. אך מתרגום השבעים משמע שהיתה לפניהם נוסחה כַּפִּי במקום אכפי, וזו תשובה על דברי איוב שטען: כַּפְּךָ מעלי הרחק ואימתך אל תבעתני (שם יג כא). והסכים לזה רדק בשרשים. אפס הפעל יכבד בלשון זכר סותר לזה. — [3]) עפ"י פרוש ר"י בן גנאח לפעל אָכַף.

[4]) משקל קֻטָּל. בערבית אִכָּאף וְכַאף a). בסורית אוּכָּפָא, ותרגם בר עלי בערב' אלאכאף אלוכאף. וכבר אמר ס' פרנקל כי מלה זו באה לערב' דרך לשון הארמ', כי אין בשרש אכף וכף בערב' משמעה שיסתעף ממנה השם אכאף להמרדעת של החמור.

[5]) כן כתוב בפסוק זה. ובפסוק יו פרשה זו

a) إِكَاف وِكَاف

***אִכְפַּת**[1], איכ׳, — אִכְפַּת לִי, לְךָ, לכם, להם,—נוגע בנפשי, בנפשך וכו׳, מענין אותי, מדאיג אותי, אני חושש ל, sich um etw. bekümmern, Jem. an einer Sache gelegen sein; intéresser qqn., se soucier de; concern, to trouble oneself about: מה א י כ פ ת להן לעכברין והלא אוכלין בין מהרבה ובין מקימעא (ב״מ ג ז). המקבל שדה מחבירו ולא רצה לנכש ואמר לו (לבעל השדה) מה א י כ פ ת לך הואיל ואני נותן לך את חכורך (שם ט ד). אמר להן רבי יהושע אם חברים מתלחמים אתם מה א י כ פ ת לכם (ירוש׳ מו״ק ג פא ד). (ר׳ חנינא שאל את בתו למה היא עצובה אמרה לו) כלי של חומץ נתחלף לי בכלי של שמן והדלקתי ממנו אור לשבת אמר לה בתי מאי א י כ פ ת לך מי שאמר לשמן וידלוק הוא יאמר לחומץ וידלוק (תענ׳ כה.). הוציאה (בת מואב) יראתה מתוך חיקה אמרה לו (ליהודי) עבוד לזה אמר לה הלא יהודי אני אמרה לו ומה א י כ פ ת לך כלום מבקשים ממך אלא פיעור (סנה׳ קו.). רב אמר לא נתנו המצות אלא לצרף בהן את הבריות וכי מה א י כ פ ת ליה להקב״ה למי ששוחט מן הצואר או מי ששוחט מן העורף הוי לא נתנו המצות אלא לצרף בהם הבריות (מד״ר ברא׳ מד). ראובן בשמחה שמעון מה א י כ פ ת ליה כך שרה נפקדה אחרים מה א י כ פ ת להם (שם נג). הנה עם יצא ממצרים אמר לו (בלעם לבלק) אתה מה א י כ פ ת לך א״ל הנה כסה את עין הארץ (שם במדב׳ כ). למלך שמשיא בתו חוץ למדינה אמרו לו בני המדינה אדונינו המלך שבתך הוא ובדין הוא שתהא בתך אצלך במדינה אמר להם וכי מה א י כ פ ת לכם אמרו לו שמא למחר אתה הולך אליה (מד״ר שה״ש, פסוק כרם היה). כל הימים שאדם חבר לא א כ פ ת לו בצבור ואינו נענש עליו נתמנה אדם בראש ונטל טלית לא יאמר לטובתי אני נזקוק לא א כ פ ת לי בצבור אלא כל טורח הצבור עליו (שם, שמות כז). משל לבני אדם שהיו יושבין בספינה נטל אחד מהן מקדח והתחיל קודח תחתיו א״ל חביריו מה את יושב ועושה א״ל מה א כ פ ת לכם לא תחתי אני קודח אמרו לו שהמים עולין ומציפין עלינו את הספינה (שם, ויקרא ד). כל השבטים לא א י כ פ ת להם בכלי בית המשכן אבל שבטו של לוי טוענין בכל המשכן (שם, במד׳ ה). א״ל הקב״ה (לאבימלך) מה א י כ פ ת לך מפיום יודע הוא (אברהם) למה שנביא הוא (תנח׳ בוב׳ וירא כה). אמר יהודה זו היא זונה מה א י כ פ ת לי בה (שם,וישב יז).מאי א י כ פ ת לי שאמות ותלקח רוחי (מדר׳ תמורה, ביהמ״ד ילינק א). ועוד דלאחר ד׳ שעות אף הצל חם ולא א י כ פ ת לה לחיה בצל ור״ל אין לה צורך עוד בו אינה רוצה בו (רש״י עירו׳ מג:). — ובנקוד אִיכַּפַּת: מה אִיכַּפַּת[1] לו שבא לעדותו (אגרת חשן משפט, דון וידאל שלמה, בספ׳ תפאר׳ שיב׳ לאונן).—ובלי ל: לא אִכְפַּת, (שגור בפי העם בא״י), ר״ל אין דבר, אינו כדי לשים לב לזה.

אכר[2], ממנו אִכָּר, *אִכָּרָה, *אִכָּרוּת.

כתוב: וגם ה ל ל ביו מסביב. ועפ״י שני שברי פסוקים הללו שבו ובנו החכמים את הפסוקים באופן זה: פסוק ה: כי קרא אל אל עליון כאכפה לו אויביו מסביב; פסוק יו: וגם הוא קרא אל אל כאכפה לו אויביו מסביב, ונקדו אַכְפָּה, אַכ׳, ופרשו מלשון צרה ומצוקה, ור״ל כ ש ה צ י ק ו לו האויבי׳ מסביב. כן קוילי ניב׳, שכט׳ טיל׳, וכן במהדורה האחרונה של נ׳ פטרס. וכן דר׳ בכר (REJ XXXVII 315),אך הלשון כ א כ פ ה לו אויביו במקום כ ש א כ פ ו דחוק. דר׳ בכר מדמה המליצה ב צ ר ל ו, ויותר יש אולי לדמות: אל ה׳ ב צ ר ת ה לי קראתי (תהל׳ קכ א). ואעפי״כ יש לפקפק בתקון נוסחה זו.

[1]) כך הקריאה המקבלת של ספרדי׳ אשכנזי׳ ותימני׳. וכן מערכ׳ המערכ׳ בוקשד׳ וכשת׳ וכן במשנ׳ מנקד׳ נדפס׳, לוי, וכו׳. ויש פקפוק בשרש מלה זו וצורתה הדקדוקית. הערוך פרשה במשמ׳ כפייה וקשירה, וא״כ משרש כפה, כפת. וכבר העיר דוד לארא בכתר כהונה לאמר: לא מצאתי לפי׳ המלה הזאת מוצא. לוי מפקפק בין שרש אכף ובין כפת. פרלס (Frankel Mon .YVII 263). גזרה מן א כ ף בסור׳ במשמ׳ דאג לדבר, ויאמרו בסור׳ א כ פ ת לי על... והוא עבר לנק׳ נסתרת במשמ׳ פעל סתמי (נלד׳, דקד׳ לשון סורית 264 a). וכ״נ מהצורה א כ פ ה בירוש׳: מה איכפה ליה (סוט׳ כ:). וכן החליט דלמן. אך מהדבור מ י כ פ ת לא איכפת ליה (גיט׳ סב.) ברור הוא כי הם הרגישו בו שרש כ פ ת. ועפ״י הדקדוק העברי הצורה אִכְפַּת קשה, אם לא נחליט כי המדברים עברית ירגישו בו, לו יהי בטעות, תה״פ כמו אֶפְשָׁר.

[1]) אולי עפ״י הנקוד של התרגום שנזכר למעלה, אך אין לו לנקוד זה מקום בעבר׳.

[2]) משתף באשורי׳, ערבי׳ ארמי׳ וסורי׳ במשמש פעל אַכַּר במשמ׳ חפר באדמה, חרש. וכן בערב׳ אַכַּרַ a).

a) أَكَرَ

אכר [1]), ש"ז, מ"ר אכרים, אכרי, אכריהם, — איש עובר אדמה, Bauer ; paysan ; peasant : בכל רחבות מספד ובכל חוצות יאמרו הו הו וקראו אכר אל אבל (עמוס ה יו). ונפצתי בך רעה ועדרו ונפצתי בך אכר וצמדו (ירמיה נא כג). א י כ ר נותנין לו את צמדו (ערכ׳ ו ג). ש ה א י כ ר עובר והמרדע על כתפו (אהל׳ יה א). אכר אומן : כדי שיהא א י כ ר א ו מ ן חורש ושונה (תוספ׳ כ"מ יא י).—ומ"ר: הבישו אכרים הילילו כרמים על חטה ועל שערה כי אבד קציר שדה (יואל א יא). בעבור האדמה חתה כי לא היה גשם בארץ בשו אכרים חפו ראשם (ירמי׳ יד ד). וישבו בה יהודה וכל עריו יחדו אכרים ונסעו בעדר (שם לא כד) . כי מקנה רב היה לו ובשפלה ובמישור אכרים וכרמים בהרים ובכרמל (דהי"ב כו י). ועמדו זרים ורעו צאנכם ובני נכר אכריכם וכרמיכם (ישע׳ סא ה). — אכרה, ש"נ, אשה עבדת אדמה, אשת אכר, Bäuerin; paysanne; peasant-woman ׳ נהוג בדבור העברי בא"י ומצוי בהעתונים.

***אכרוב** [2]), ש"ז, ומ"ר אכרובים, — ירק נאכל, כרוב, Kohl ; chou; cabage : חוץ מספיחי א כ ר ו ב [3]) (שבי׳ ט א). קולסי א כ ר ו ב [3]) וחלפות תרדים (עוקצ׳ א ד). איזהו תבשיל שהוא מצטמק ויפה לו כגון א כ ר ו ב ואפונים ובשר טרוף (ירוש׳ שב׳ ד לה ד). ר׳ יוסי אומר (נותנין פיאה) אף ל א כ ר ו ב (שם פסח׳ ד לא :) . למלך שהיה לו גינה אחת מלאה א כ ר ו ב נאה ומשובח (מד"ר במדב׳ ז). ירק עשב נקרא בלשון עברית א כ ר ו ב ובלשון יון קרמבין (אסף הרופא, כ"י מינכ׳). ירותחו במימי א כ ר ו ב, ה א כ ר ו ב י ם חמים וטובים (שם).

***אכרוע** [4]), ש"ז, — כרוע, והוא אילן קיק, Ricinus : המקיים מליאה של א כ ר ו ע לזרוע (ירוש׳ מעש׳ מח ד).

***אכרות** [1]), ש"נ, מלאכת האכר, מעמד האכר, Agricultura (יוסף הלוי), ונהוג בדבור העברי בא"י ומצוי בהעתונים.

***אכרזה**, ש"נ, — כמו הכרזה : ר׳ יודן בן פזי אמר (אגרת ביקורת היא) א כ ר ז ה (ירוש׳ סנה׳ א יט :).

***אכרזיאל**, — שם מלאך, Name ein. Engels ; nom d'ange ; an angel : אותו מלאך הממונה על ההכרזה א כ ר ז י א ל שמו (ילק׳ וילך כו תתק"מ).

***אכתריאל**,—כנוי לאלהים: א"ר ישמעאל בן אלישע פ"א נכנסתי להקטיר קטרת לפני ולפנים וראיתי א כ ת ר י א ל יה ה׳ צבאות שהוא יושב על כסא רם ונשא (ברכ׳ ז .).— ואמר הפיטן : קדושים כתרשישים קרואים מלאכי האל, רן רוחשים בעת רוגשים ואומרים יה אכתריאל (ארוגי עז, שב׳ א אחר פסח). הוד ליה אכתריאל ואני כנסת ישראל מעידה כי אין כאל (ר׳ בני׳ בן זרח, בלולי אם, אופ׳ לשבת הג׳). ר׳ ישמעאל ראה צורה אחת מצורות האור הבהיר הברוי תחלה ושם זו הצורה א כ ת ר י א ל וקרא אותה הוא אלהי ישראל (ר"י ברצלוני יצירה כא). נראה שבנה זה השם המופלא א כ ת ר י א ל עפ"י הקבלה שאומרים אל הספירה הראשנה ראש כל הספירות כתר עליון (עקידה עד) . עין הימיני מביט ברחמים וצופה ברחמים וכו׳ ונקרא שמו הקדוש א כ ת ר י א ל יה ה׳ אלהי ישראל (ברית מנוחה, דרך א׳ ה) . ולהיות שרקיע זה הוא מקום שמתקבצים ונשמעים שם אורות כל ההיכלות העליוני׳ לכן נקרא הרקיע הזה א כ ת ר י א ל בשם הכולל כל עולם הבריאה (עמק המלך קעג).

אל, מלת השלילה, Verneinungswort;partic. négat. negat. partic. . וישמש בשמושים האלה :

א) כמו שם, במשמ׳ אין ואפס, Nichts ; rien nothing : ואם לא אפו מי יכזיבני וישם לאל מלתי (איוב כד כה).

ב) מלה מודיעה ר צ ו ן המדבר שלא יעשה ולא יארע דבר : היה דבר ה׳ אל אברם במחזה לאמר

---

[1]) יחיד בצורה זו בין שמות העסק והאומנות, שכלם פ"פ בפתח פעל: גנב, דיג, סבל, טבח ולא מצאו המדקד׳ החדשי׳ טעם מספיק לדבר. באשורי׳ אכר. בארמ׳ איכר איכרא, בסור׳ אכרא. בערב׳ אכאר a),ובלשון ההמונ׳ גם אכאר באלף חרוקה, וככר פסל גואליקי צורה זו. והחליט פרנקל כי המלה אכאר שאולה בערב׳ מארמ׳.

[2]) משק׳ אזרוע מן כרוב עי׳ זה. — [3]) כך בקצת נוסח׳, וכן במש:׳ עוקצ׳ עם גוף פרוש הרמבם בערבית.

[4]) משקל אזרוע, מן כרוע, עי׳ זה.

a) أكّار

[1]) בסורית אכרותא.

אַל תירא אברם אנכי מגן לך (בראשׁ׳ יה א). ויאמר אלהם ראובן אַל תשפכו דם השליכו אתו אל הבור הזה אשר במדבר ויד אַל תשלחו בו (שם לז כב). ויאמר (אשר על בית יוסף לאחיו) שלום לכם אַל תיראו (שם מג כג). אַל יפל לב אדם עליו (ש״א יז לב). אַל תירא כי עמך אני (ישע׳ מא י). ועתה אַל יפל דמי ארצה מנגד פני ה׳ (ש״א כו כ). מכאן אמרו חכמים אל יתחבר אדם לרשע (מכי׳ יתרו א). לעולם אל תהי רגיל בנדרים שסופך למעול בשבועות ואל תהי רגיל אצל עם הארץ שסופך להאכילך טבלים אל תהי רגיל אצל כהן עם הארץ שסופך להאכילך תרומה ואל תרבה שיחה עם האשה שסופך לבוא לידי ניאוף (נדרים [1]) כ.). אמר להן (רבי לחכמי ישראל כשבאו לבקרו קודם מיתתו) אל תספדוני בעיירות (כתוב׳ קג.). אל יקנא בשלוותו ואל יבחר בכל דרכיו (מד״ר במד׳ יא). — ולמדבר בעדו: ותלך (הגר) ותשב לה מנגד הרחק כמטחוי קשת כי אמרה אַל אראה במות הילד (בראשׁ׳ כא יו). התפלל בעד עבדיך אל ה׳ אלהיך וְאַל נמות (ש״א יב יט), במשמעת כדי שלא נמות. אלמוד דבר שהיא שוה בד׳ דרכים מדבר ששוה בד׳ דרכים ואל אלמוד דבר שהיא שוה בארבעה דרכים מדבר שאינו שוה אלא בדרך אחד (מכי׳ מס׳ דפסח׳ ה). — ועם ה הרצון בסוף: לכו ונכהו בלשון וְאַל נקשיבה אל כל דבריו (ירמ׳ יח יח). — ובקשה: אלהי בך בטחתי אַל אבושה אַל יעלצו אויבי לי (תהל׳ כה ב). אַל לארך אפך תקחני (ירמי׳ יה יה). אַל באפך תוכיחני וְאַל בחמתך תיסרני (תהל׳ ו ב). — בפרט עם נָא אחריה: אַל נא אשא פני איש ואל אדם לא אכנה (איוב לב כא). ויאמר אברם אל לוט אַל נא תהי מריבה ביני ובניך (בראשׁי׳ יג ח). ויאמר (אברהם אל המלאך) אדני אם נָא מצאתי חן בעיניך אַל נא תעבר מעל עבדך (שם יח ג). אַל נא יחר לאדני (שם שם ל). ויאמר (לוט לאנשי העיר) אַל נא אחי תרעו (שם יט ז). — וגם בלי הפעל: הרי בגלבע אַל טל וְאַל מטר עליכם (ש״ב א כא). — והדבור: אַל נא, במקום אל נא תעשה כך: ויאמר לוט אלהם אַל נא אדני הנה נא מצא עבדך חן בעיניך וכו׳ (בראשׁ׳ יט יח-יט). — ובמשמעת כך לא טוב: ויאמר להם (עלי אל בניו) למה תעשון כדברים האלה אשר אנכי שמע את דבריכם רעים מאת כל העם אלה אַל בני כי לוא טובה השמעה (ש״א ב כג-כד). הלהן תשברנה עד אשר יגדלו הלהן תעגנה לבלתי היות לאיש אַל בנתי כי מר לי מאד (רות א יג).

ג) צווי שלילי, אזהרה ואסור לא לעשות דבר, כמו״כ עם העתיד: אַל תשלח ידך אל הנער וְאַל תעש לו מאומה (בראשׁ׳ כב יב). ויאמר לו פרעה לך מעלי השמר לך אַל תסף ראות פני כי ביום ראתך פני תמות (שמות י כח). אַל תאכלו ממנו נא (שם יב ט). שבו איש תחתיו אַל יצא איש ממקמו ביום השביעי (שם יו כט). — אמרו לו (להנזיר) אל תשתה אל תשתה והוא שותה חייב וכו׳ אמרו לו אל תגלח אל תגלח והוא מגלח חייב וכו׳ אמרו לו אל תיטמא אל תיטמא והוא מיטמא חייב על כל אחת ואחת (נזי׳ ו ד). אשה זו (המגורשת בספק) בחזקת היתר לשוק עומדת ומספק אתה בא לאוסרה אל תאסרנה מספק (יבמות ל:). — ובלי שום פעל או שם אחריו, צווי גמור: ויאמר אלישע אל מלך ישראל מה לי ולך לך אל נביאי אביך ואל נביאי אמך ויאמר לו מלך ישראל אַל כי קרא ה׳ לשלשת המלכים האלה (מ״ב ג יג).

ד) כמו לא, not ;non ;nicht: דרשו טוב וְאַל רע למען תחיו (עמוס ה יד). — ועם פעל עתיד: אמרו לו (אוה״ע לאברהם) מלך את עלינו נשיא את עלינו אלוה את עלינו א״ל אל יחסר העולם מלכו ואל יחסר העולם אלוהו (מד״ר בראשׁ׳ מב).

ה) בתבור עם שם אחר תעשה כעין שם מרכב חדש, במשמעת שלילת השם: בארח צדקה חיים ודרך נתיבה אַל מָוֶת (משלי יב כח). — והשתמשו האחרנים בזה: ושמו מעין אַלְמָוֶת (דכיר, היהודים בארץ סיניס). אך גרי בית אל נצורי אַלְמָוֶת הם לא יראו שחת (יל״ג, אם מככה).

אֶל[1]), כמעט בכ״מ עם מקף[2]) אחריו, אבל גם בלי מקף כן. במליצה אֱלֵי[3]), עם כנ׳ אֵלַי, וכהפס׳ אֵלָי,

---

[1]) במס׳ ד״א א, הובא מאמר זה, בקצת שנויים, שם אבא חלפי בשם אבא חגרא אביו.

[1]) בנקוד האשורי אִל. בכנע׳ אל, בער׳ אִלַי a).
— [2]) לפי דעת קניג (ב תקב) דברו אותה על פי רוב במקף מפני נטיית הלמד לכפילה. — [3]) וסבר ריב״ג כי היוד נוספת, אמר וז״ל: ויש פעמים שיוסיפו עליו (על המלה אֶל) היוד שרשי פתוח אלי מים. ע״כ. אך

a) إِلَى

אליך, אליה, ובהפס' אליך, אליו, אלי, אליה, אלינו, אליכם [1], אליכן, אליהם [2], ובמליצה אלימו, אליהן [3].

א) מלת היחס,—א) התנועה והעתקה ממקום למקום, :Präpos. zu, gegen; prépos. à, vers; to, towards בפרט אחרי הפעלים בוא, ברח, הלך, ירד, עלה, רץ, שוב: — ויבאו (הבהמות והחיות) אֶל-נח אֶל-התבה שנים שנים (בראש' ז יה). ויבאו (אברהם ויצחק) אֶל-המקום אשר אמר לו האלהים (שם כב ט). ותבאנה (בנות כהן מדין) אֶל-רעואל אביהן (שמות ב יט). וישבע (אלהים) לבלתי עברי את הירדן ולבלתי בא אֶל-הארץ הטובה (דבר' ד כא). לך לך מארצך וכו' אֶל-הארץ אשר אראך (בראש' יב א). לך נא אֶל-הצאן (שם כז ט). וילכו אֶל-המארב (יהושע ח ט). אֶל-גנת אגוז ירדתי לראות באבי הנחל (שה"ש ו יא). ומשה עלה אֶל-האלהים (שמות יט ג). ואליהו עלה אֶל-ראש הכרמל (מ"א יח מב). ויצא מעמך הוא ובניו עמו ושב אֶל-משפחתו ואֶל-אחזת אבתיו ישוב (ויקרא כה מא). שבתי אֶל-ציון (זכר' ח ג). שובי בתולת ישראל שבי אֶל-עריך אלה (ירמ' לא כא). ברח לך אֶל-לבן אחי (בראש' כז מג). ויהי בברח אביתר בן אחימלך אֶל-דוד קעילה (ש"א כג ו). וירץ לבן אֶל-האיש החוצה (בראש' כד כט). — אֶל מחוץ, אֶל מבית, אֶל מתחת, אֶל אשר, אֶל אחרי, אֶל בין: והוציא את כל הפר אֶל-מחוץ למחנה (ויקר' ד יב). הוציאו אתה אֶל-מבית לשדרת (מ"ב יא יה). ולקחו אבנים אחרות והביאו אֶל-תחת האבנים (ויקר' יד מב). ויבאו הכהנים את ארון ברית ה' אֶל-מקומו וכו' אֶל תחת כנפי הכרובים (מ"א ח ו). נחה את העם אֶל-אשר דברתי לך (שמות לב לד). סב אֶל-אחרי (מ"ב ט יח). ויתן צמרתו אֶל-בין עבותים (יחזק' לא י).

— ובכנ': בא אלי העבד העברי (בראש' לט יז). רדה אלי אל תעמד (שם מה ט). ויעף אלי אחד מן השרפים (ישעיה ו ו). — ובהפס': ויאמר אלהם יצחק מדוע באתם אלי (בראש' כו כז). — שנים מכל יבאו אליך להחיות (שם ו כ). האל אדניך ואליך שלחני אדני (ישע' לו יב). והלכו אליך שחוח בני מעניך (שם ס יד). וידעת כי ה' צבאות שלחני אליך (זכר' ב יה). ותבא אליו היונה (בראש' ח יא). ונגשה יבמתו אליו (דבר' כה ט). ואבימלך לא קרב אליה (בראש' כ ד). ונקוו אליה כל הגוים (ירמ' ג יז). עלה אלינו מהרה והושיעה לנו ועזרנו כי נקבצו אלינו כל מלכי האמרי (יהוש' י ו). כי על כן שלח (ירמיהו) אלינו בבל לאמר ארכה היא (ירמ' כט כח). ואני והנער נלכה עד כה ונשתחוה ונשובה אליכם (בראש' כב ה). וזר לא יקרב אליכם (במד' יח ד). לכה ואשלחך אליהם (בראש' לז יג). ובטרם יקרב אליהם ויתנכלו אתו להמיתו (שם שם יח). מי בעל דברים יגש אליהם (שמות כד יד). בטרם תבוא אלהן המילדת וילדו (שמות א יט). ואת הערים אשר נבא אליהן (דבר' א כב). — אלימו: אז ידבר אלימו באפו (תהלי' ב ה). — ב) תנועה של פניה גופנית או רוחנית, ולכן עם הפעלים נטה, פנה, שעה, הביט, ראה, נגלה, השתוקק, דבר, וכיוצא בזה פעלים של פניה ונטיה: וישע ה' אֶל-הבל ואֶל-מנחתו ואֶל-קין ואֶל-מנחתו לא שעה (בראש' ד ד-ה). כי נטה אֶל-אל ידו (איוב טו כה). ויט אליה אל הדרך (בראש' לח יו). הטה אלי אזנך (תהל' לא ג). ופניתי אליכם והפריתי אתכם (ויקר' כו ט). כי פנה אֶל-אלהים אחרים (דבר' לא יח). אל תפן אֶל-מנחתם (במדב' יו טו). אֶל-כל אשר יפנה ישכיל (משלי יז ח). כי ירא (משה) מהביט אֶל-האלהים (שמות ג ו). ואֶל-זה אביט אֶל-עני ונכה רוח (ישע' סו ב). הנגלה נגליתי אֶל-בית אביך (ש"א ב כז). קול דמי אחיך צעקים אלי מן האדמה (בראש' ד י). אם צעק יצעק אלי שמע אשמע צעקתו (שמות כב כב). חסד ומשפט שמור וקוה אֶל-אלהיך תמיד (הושע יב ז). יחל ישראל אֶל-ה' (תהל' קל ז). נכמרו רחמיו אֶל-אחיו (בראש' מג ל). כי הכרבים פרשים כנפים אֶל-מקום הארון (מ"א ח ז). להיות עיניך פתחת אֶל-הבית הזה (שם שם כט).—ועם הפעל הכה: הנבא והכה כף אֶל-כף (יחזק' כא יט). וגם אני הכיתי כפי אֶל-כפי (שם שם כב).—ועם ספק: לכן ספק אֶל-ירך

הרדק ראה ביוד זו סי' הרבים, וז"ל: ויבוא ביוד הרבים אלי מים (מכלול, שע' המליס). ואחז בדעה זו מהחדשים בפרט לגרד (Sym. II, 101). אבל אלי הערב' מעידה כי אלי היא הצורה הקדומה של מלה זו גם בעבר' ונתקצרה אח"כ לאֵל—אֶל. ונטה לדעה זו גם הרד"ק בעצמו בהשרשים ואמר: היוד למד הפועל ותמורת ה בפלם עלי עשור. ע"כ. וזו דעת רוב המדקדקים החדשים, וסוברים הם כי גם הכנויים מתחברים לא להרבים, כפי דעת רדק ולגרד, אלא להיחיד של הצורה הקדומה. ועי' עוד ערך אלי. — [1]) נמסר במסורה: ו' חסרים בתורה. — [2]) רבם חסרים. ונמסר: י"ז מלאים. — [3]) נמסר: ה' ד' מל' וא' חסר.

(שם שם יז).—וגם בלי הפעל: פה אֶל־פה אדבר בו (במדב׳ יב ח). כי ראיתי אלהים פנים אֶל־פנים (בראש׳ לב לא). — ועם שֵׁם: וְאֶל־אישך תשוקתך (שם ג יו). וְאֵלֶיךָ תשוקתו (שם שם ו).—ובהשמטת מושג הנטיה: אין נפשי אֶל העם הזה. — והנני אֶל פלוני, לטובה או לרעה: הנני אֵלֶיךָ זדון נאם אדני ה׳ צבאות (ירמ׳ נ לא). הנני אֵלֶיךָ הר המשחית (שם נא כה). הנני אֵלַיִךְ נאם ה׳ צבאות והבערתי בעשן רכבה (נחום ב יד). כי הנני אֲלֵיכֶם ופניתי אליכם ונעבדתם ונזרעתם (יחזק׳ לו ט). ועם זדה: אֶל־ה׳ זדה אל קדוש ישראל (ירמ׳ נ כט). — ג) קרוב למשמ׳ עד, להגביל המטרה: צהר תעשה לתבה וְאֶל־אמה תכלנה מלמעלה (בראש׳ ו יח). כי נגע אֶל־השמים משפטה ונשא עד שחקים (ירמ׳ נא ט). — ד) להורות הוספה: ואשה אֶל־אחותה לא תקח (ויקר׳ יח יח). נשא לבבנו אֶל־כפים אֶל־אל בשמים (איכה ג מא). — ה) תורה הסבה, הכונה של מעשה מהמעשים: ויאמר ה׳ (הרעב בא) אֶל־שאול וְאֶל־בית הדמים (ש״ב כא א). אשת ירבעם באה לדרש דבר מעמך אֶל־בנה כי חולה הוא (מ״א יד ה). בנות ישראל אֶל־שאול בכינה (ש״ב א כד). אֶל־הנער הזה התפללתי (ש״א א כז). — וילך אֶל־נפשו (מ״א יט ג). וינוסו אֶל־נַפְשָׁם (מ״ב ז ז).

ב) ישמש קצת כמשמעת אצל, ותורה מקום הפעולה בלי תנועה שמה, an, bei ; près de, à near, at: ויברך (אליעזר) הגמלים מחוץ לעיר אֶל־באר המים (בראש׳ כד יא). ויהי הם ישבים אֶל־השלחן (מ״א יג כ). ופלשתים עמדים אֶל־ההר מזה וישראל עמדים אֶל־ההר מזה (ש״א יז ג). וימל (יהושע) את בני ישראל אֶל־גבעת הערלות (יהוש׳ ה ג). כי אם אֶל־המקום אשר יבחר ה׳ אלהיך לשכן שמו שם תזבח את הפסח בערב (דבר׳ יו ו). אֶל־כל המקום אשר נבוא שמה אמרי לי אחי הוא (בראש׳ כ יג). אין לחם חול אֶל־תחת ידי (ש״א כא ה).

ג)*עם מִ, מֵאֵלַי, מֵאֵלָיו, מֵאֵלֶיהָ, ר״ל בלי עזרת אחרים, von selbst ; de soi ; by istelf: והעולה מ א ל י ו חייב בערלה (ערלה א ב). כאשר צוה ה׳ ולא מ א ל י אני אומר (יומא ה:). אין לי אלא שנתחמץ מ א י ל י ו מחמת דבר אחר מנין (פסח׳ כח:). רב הונא אמר (כי תרנגול שדליל קשור ברגלו ושבר כלי משלם חצי נזק) כשנקשר (הדליל) מ א י ל י ו אבל אם קשרו הוא (בעליו) משלם נזק שלם (ירוש׳ ב״ק א ב ד). כמה יגיע יגעתי עד שתבא (הברכה) לידי אבל אתה מ א י ל י ה היא באה אצלך (מד״ר בראש׳ עח). הפיל גורלות על חשבטים והם מוסרין מ א י ל י ה ן (מד״ר במדבר כא). — ונכח: חכם אתה מֵאֵלֶיךָ (שיר היחוד ליום ג).

אֵל[1], ש״ז, מ״ר אֵלִים, כנ׳ אֵלִי. — א) אֱלוֹהַּ, Gott, Dieu; God: ויברכהו (מלכי צדק מלך שלם את אברהם) ויאמר ברוך אברם לאֵל עליון קנה שמים וארץ וברוך אֵל עליון אשר מגן צריך בידך (בראש׳ יד יט כ). ותקרא (הגר) שם ה׳ הדבר אליה אתה אֵל ראי (שם יו יג). וירא ה׳ אל אברם ויאמר אליו אני אֵל שדי התהלך לפני והיה תמים (שם יז א). ויקרא (אברהם) שם בשם ה׳ אֵל עולם (שם כא לג). אנכי

[1]) באשור׳ אִל,—שם העקרי לאלהים. ובעברית עברה תנועת החירק לתנועת הצירה, כנהוג. וכן יוסף הלוי (REJ X 176), כי הנקוד הקדום היה אִל. וכן בכנענית. בסורית אִיל. אך לא בארמית ולא בערבית. משקל גֵר, זֵד, לֵץ, מֵץ, עֵד, שֵׁד.—והנה הראשונים גזרו מלה זו מן איל. אמר ר״י חיוג: ומזה השרש (איל) יש לאל ידי אין לאל ידך, בין האלף והלמד נח נעלם והיא היוד שהוא במלת אֱיָל אֱיָלוּתִי. ע״כ. וכן ר״י בן גנאח: ומהשרש הזה והענין הזה (אֱיָל) האל י״י. וכמו״כ הרד״ק. ואמרו רוב הראשונים כי מזה גם אֵיל, אולי הארץ, וכי מקור הכל הוא השרש א ו ל שהוא משמעתו כח ועז. אך לגרד וקצת האחרונים מפקפקים במשמ׳ הכח של שרש א ו ל, ורואים בו משמ׳ אַוּל, ראשון, כמו ק ד מ ו ן. אולד סבר כי זה השם נגזר מן שרש א ל ה, פול דלגרד (במחברת אוריינט׳ ב׳, ובמחברת Uebers.), מן אֶל, אלי, במשמ׳ התשוקה ל... והכונה, העצם שאליו פונה האדם בצרתו. אבל זה, כמו שכבר העירו חוקרים רבים מהאחרונים, מושג יתר מדי דק ומפשט לא בלבד ל ת ש מ י י ם הקדמונים, אלא להאדם הקדמון בכלל. וקניג אחרי פלפול גדול החליט כמו כן כי נגזר אֵל מהשרש אלה, במשמעת כח. אחרים גזרו מן ו ל י [a], במשמ׳ מחסה ומגן. יוסף הלוי גזרו מן י א ל, כמו דע מן ידע, ופרושו אולי, כמו בעבר׳ הואיל או בערב׳ ו א ל, בקש מחסה, ועל כל פנים, הוא שם כ ל ל י ל א ל ה י ם. אבל, הכנוי אֵל גבור לילד, ומ״ר מזה אֵלִי גבורים, וכמו״כ אֵל גוים, צוחים כי תחלת משמ׳ השם אינו אלהים, אלא עצם נעלה ונשגב בגבורה בכלל.

[a]) وَلِيّ

ה' אלהיך אֵל קנא (שמות כ ה). ה' ה' אֵל רחום וחנון (שם לד ו). ויצעק משה אל ה' לאמר אֵל נא רפא נא לה (במד' יב יג). ויפלו (ישראל) על פניהם ויאמרו אֵל אלהי הרוחת לכל בשר האיש אחד יחטא ועל כל העדה תקצף (שם יו כב). מה אקב לא קבה אֵל ומה אזעם לא זעם ה' (שם כג ח). לא איש אֵל ויכזב ובן אדם ויתנחם (שם שם יט). אֵל מוציאם ממצרים כתועפת ראם לו (שם שם כב). כי אֵל אנכי ולא איש (הוש' יא ט). מי אֵל כמוך נשא עון (מיכ' ז יח). אֵל קנוא ונקם ה' (נחו' א ב). הלא אֵל אחד בראנו (מלאכי ב י). ואתה אמרת בלבבך השמים אעלה ממעל לכוכבי אֵל ארים כסאי (ישע' יד יג). ומצרים אדם ולא אֵל וסוסיהם בשר ולא רוח (שם לא ג). למען תדעו ותאמינו לי ותבינו כי אני הוא לפני לא נוצר אֵל ואחרי לא יהיה (שם מג י). השמים מספרים כבוד אֵל ומעשי ידיו מגיד הרקיע (תהל' יט ב). ואמרו (הרשעים) איכה ידע אֵל ויש דעה בעליון (שם עג יא). וידברו באלהים אמרו היוכל אֵל לערך שלחן במדבר (שם עח יט). אולם אני אל שדי אדבר והוכח אל אֵל אחפץ (איוב יג ג). ירעם אֵל בקולו נפלאות (שם לז ה). האזינה זאת איוב עמד והתבן נפלאות אֵל (שם שם יד). — ועם ה הידיעה: אנכי הָאֵל אלהי אביך (בראש' מו ג). כי ה' אלהיכם הוא אלהי האלהים ואדני האדנים הָאֵל הגדל הגבר והנורא אשר לא ישא פנים (דברי' י יז). כה אמר הָאֵל ה' בורא השמים ונוטיהם רקע הארץ וצאצאיה (ישע' מב ה). הָאֵל תמים דרכו (תהל' יח לא). הָאֵל המאזרני חיל (שם שם לג). — ובכנ' אֵלִי: זה אֵלִי ואנוהו אלהי אבי וארממנהו (שמות יה ב). הצילני כי אֵלִי אתה (ישע' מד יז). אֵלִי צורי (תהל' יח ג). אֵלִי אֵלִי למה עזבתני (שם כב ב). — ומ"ר אֵלִים (אלם): מי כמכה בָּאֵלִם ה' (שמות יה יא). כי מי בשחק יערך לה' ידמה לה' בבני אֵלִים (תהל' פט ז). ועשה כרצנו המלך ויתרומם ויתגדל על כל אֵל ועל אֵל אֵלִים ידבר נפלאות (דני' יא לו). — ובחבור עם הרים וכדומה, במשמעה של גדולים, עצומים, קדומים: צדקתך כהררי אֵל (תהל' לו ז). כסו הרים צלה (של הגפן) וענפיה ארזי אֵל (שם פ יא). — ודרך הדבור: יש לְאֵל יד פלוני לעשות, ר"ל יש לו היכלת, etw. zu tun die Macht haben; avoir le pouvoir de faire qqch.; have the power to do: יש לְאֵל ידי לעשות עמכם רע (בראש' לא כט). הוי חשבי און ופעלי רע על משכבותם באור הבקר יעשוה כי יש לְאֵל ידם (מיכ' ב א). אל תמנע טוב מבעליו בהיות לְאֵל ידיך לעשות (משלי ג כז). — ועם פעל נתן: אלהים נתן לְאֵל יד עבדך (אהבת ציון למפו ו). — ובשלילה: אין לְאֵל ידו, אינו יכול מאומה, ohnmächtig machtlos sein; être impuissant; be powerless: בניך ובנתיך נתנים לעם אחר ועיניך ראות וכו' ואין לְאֵל ידך (דבר' כח לב). ויש מבנתינו נכבשות ואין לְאֵל ידנו (נחמ' ה ה). — ובקללה: האומר יכך ה א ל (תוספת' שבועו' ב יה). — ובברכה: ייטיב לך א ל (שם).

אֵל[1]), הָאֵל, — מלת הרמז כמו אֵלֶּה: רק לאנשים הָאֵל אל תעשו דבר (בראש' יט ח). כי לך ולזרעך אתן את כל הארצות הָאֵל (שם כו ג). כי את כל התועבת הָאֵל עשו אנשי הארץ אשר לפניכם (ויקר' יח כז). ונס (הרוצח) אל אחת מן הערים הָאֵל וחי (דבר' ד מב). ונשל ה' אלהיך את הגוים הָאֵל מפניך מעט מעט (שם ז כב). — ובלי ה הידיעה: אֵל[2]) נולדו להרפא בגת (דהי"א כ ח).

*__אֶלָּא__[3]), תה"פ, — א) רק, כי אם, זה ולא דבר אחר, ולא יותר, nur; seulement; only: אין עומדין להתפלל א ל א מתוך כובד ראש (ברכ' ה א). אם אין שם כהן א ל א הוא (שם ה ד). אין שואלים את הגשמים א ל א סמוך לגשמים (תעני' א ב). רבו שמעון בנו אומר כל ימי גדלתי בין החכמים ולא מצאתי לגוף טוב א ל א שתיקה (אבו' א יז). אין להם זה על זה א ל א תרעומות (ב"מ ו א). לא עבד איוב את הקדוש ברוך הוא א ל א מאהבה (סוטה ה ה). ואין הכל כשרין לדון דיני נפשות א ל א כהנים לוים וישראלים המשיאין לכהונה (סנהדרין ד

1) בכנענית אל האל, ועי' אֵלֶּה. ונמסר במסור' (בראש' כו ג). ת' סבירין בלשון אלה. — 2) י"א כי היא היא המלה אלה, אלא שזו שארית מהזמן הקדום כשעוד לא כתבו אות ה לסימן תנועה בסוף הברה פתוחה בסוף המלה, כמו אמרת וכיוצא בזה, וכן בכנע' קראו אל.

3) מרכב מן אם לא. וכן בערב' אִלָּא a). בארמ' אֶלָּא, אִלָּא, אֵלָא. בסור' אֶלָא. וכבר שער גם קניג (ג' ס' 341t) כי זו לא מלה שאולה מארמית כי אם

a) إلّا

כ). מימיהן לא נחלקו א ל א [1]) על הסמיכה (תוספתא חגיגה כ ח). ואין רשף א ל א מזיקין (ברכ' ה.). רבי שמעון בן יוחאי אומר ג' מתנות טובות נתן הקב"ה לישראל וכולן לא נתנן א ל א על ידי יסורין (שם). לא שנו א ל א במקום אחר אבל בשנים שלשה מקומות כשר (סוכה לג.). ל"ש א ל א ענביו שחורות אבל ענביו ירוקות (שם לג:). אף על פי שלא נתן א ל א שלשה (סנה' ד:). מה יעשו אנשי בבל שאין להם א ל א שמן שומשמין מה יעשו אנשי מדי שאין להם א ל א שמן אגוזים בלבד (ירוש' שבת ב ד ד). אמרו לו זקני מדין אין כחו של ישראל א ל א בפיו (מד"ר במד' כ). לא צויתי א ל א מהבהמה שהיא ברשותך (שם). ובלי השלילה קודם: א"ר אושעיא משל לאדם שהיתה לו פרה בחושה ובעלת אברים האכילה כרשינין והיתה מבעטת בו א"ל מי גרם לך שתהא מבעטת בי א ל א כרשינין שהאכלתיך (שם).— ב) חוץ מן, save;excepté;ausser: כל המתבשלין זה עם זה מותרין א ל א עם הבשר (תרומ' י יא). המגרש את אשתו ואמר לה הרי את מותרת לכל אדם א ל א לפלוני (גיט' ט א) הרי את מותרת לכל א ל א לאבא ולאביך וכו' הרי את מותרת לכל אדם א ל א אלמנה לכהן גדול (שם שם ב). טומאה תחתיה (של הכוורת) או בבית או על גבה הכל טמא א ל א תוכה (אהל' ט ג). כל הבתים מטמאין בנגעים א ל א [2]) של נכרים (גיט' פב:). — ג) במשמעת לכן צריך להפך, rather ; plutôt ; vielmehr : שנים שהפקידו אצל אחד זה מנה וזה מאתים זה אומר שלי מאתים וזה אומר שלי מאתים נותן לזה מנה ולזה מנה והשאר יהא מונח עד שיבא אליהו א"ר יוסי א"כ מה הפסיד הרמאי א ל א הכל יהא מונח עד שיבא אליהו (ב"מ ג ד). בשעה שבקש הקב"ה להחריב את ביהמ"ק אמר כל זמן שאני בתוכו אין אומות העולם נוגעין בו א ל א אכבש את עיני ממנו וכו' (מד"ר איכה, פתיחה). — ד) ההפך מן הקדם, but ; mais ; sondern : ולא זו בלבד א ל א כל מה שאמרו חכמים (ברכ' א א). ולא המדרש הוא העיקר א ל א המעשה (אבו' א יז). קושרין את הלחי לא שיעלה א ל א שלא יוסיף (שבת כג ה). לא שתיעקר יציאת מצרים מהם א ל א שתהא מצרים מוסיף על מלכיות (תוספתא ברכו' א ב). לא שהן גבורים וחיילותיהן מרובין א ל א שמנצחין בפיהן (שם). אין כבודו לילך עם אלו א ל א עם גדולים מהן (שם). ולא לעבור על ד"ת א ל א לעשות סייג לתורה (יבמ' ל:). בני לא תהיו סבורין שאני עושה אתכם כעבד שאדונו מבקש למכור אותו וכו' א ל א כך אני מביא עליכן יסורין (מד"ר דבר' ג).— ובלי מלות השלילה לא, אין: טועים כל האומרים כן א ל א אם יש שם ד"א מעקר גפנים ולגדר (כלא' ו א). כי גרים אנחנו לפניך כצל ימינו וכו', והלואי כצילו של כותל או כצילו של אילן א ל א כצילו של עוף בשעה שהוא עף (מ"ר בראש' לו). — ובפרט עם לא כי: היא אומרת בתולה נשאתני והוא אומר לא כי א ל א אלמנה נשאתיך (כתוב' ב א). זה אומר שורך הזיק (את שורי) וזה אומר לא כי א ל א לקה (ב"ק ג יא).— ה) רק מפני טעם זה, only because ; parce que ; seulement ; nur weil : למה קדמה פרשת שמע לוהיה אם שמוע א ל א כדי שיקבל עליו עול מלכות שמים תחלה (ברכ' ב א). ערביות יוצאות רעולות ומדיות פרופות וכל אדם (כך ולמה אמרו ערביות וכו') א ל א שדברו חכמים בהווה (שבת ו ו). כל כהן שאינו שוקל חוטא א ל א שהכהנים דורשים מקרא זה לעצמן וכו' (שקלים א ד). אם כן למה נאמר שור או חמור א ל א שדבר הכתוב בהווה (ב"ק ה ח). למה נאמר נופל א ל א אפילו הרוג ותלוי באילן לא היו עורפין (תוספת' סוט' ט א). ורודף שהיה רודף אחר רודף להציל ושבר כלים בין של נרדף בין של כל אדם פטור ולא מן הדין א ל א שאם אי אתה אומר כן אין לך אדם שמציל את חברו מן הרודף (ב"ק קיז:). מה ראה משה להוסיף על שמו של יהושע יוד א ל א כלב נטל שכרו מן הארץ וכו' ויהושע נטל שכר עשרה אנשים (מד"ר במד' טז). מה ראה זה להתגרות לא כך אמר להם הקב"ה וכו' א ל א שהיו בעלי קסמים (שם כ). וכי לא היה יכול המלאך לנשוף בו ויצא רוחו וכו' א ל א כך אמר לו (שם). בקש (קין) להטעות את הקב"ה היה צריך לאמר וכו' א ל א אמר לו (שם). א ל א התחיל מתגאה וכו' א ל א אמר לו בלק בן צפור (שם). והלא מתחילה נסיך היה וכו' א ל א משנהרג סיחון המליכוהו תחתיו (שם). בנוהג שבעולם לגיון שמרד במלך חייב מיתה ואלו כפרו בו (באלוהים) ומרדו ואמרו אלה אלהיך ישראל לא היה צריך לכלותם א ל א אפילו באותה שעה לא זז מחיבתן (שם). בדין הוא שלא אענה אותך שהכעסת אותי א ל א שלא לנעול

היתה נהוגה אולי גם בעברית העתיקה, אולי בלשון החמונית. — [1]) במהד' צוק"ם נשמטה מלת אלא. — [2]) ובמשנ' נגעים יב ב חוץ במקום א ל א.

 אלא

דלת לפני השבים (מד"ר דברים ב). — ו) להמעיט ולהגביל את הקודם, allein ; seulement ; only : כל הזבחים שנזבחו שלא לשמן כשרים א ל א שלא עלו לבעלים לשם חובה (זבח' א א). כל אמות באמה בת ששה א ל א הללו שוחקות והללו עצובות (עירוב' ג :). לאדם שהיה מוכר ארגמן והיה מכריז הרי ארגמן הציץ המלך ושמע את קולו קרא אותו ואמר לו מה אתה מוכר אמר לו (המוכר) לא כלום אמר לו (המלך) אני שמעתי את קולך שהיית אומר הרי ארגמן ואתה אומר לא כלום אמר לו (המוכר) מרי אמת ארגמן הוא א ל א אצלך אינו כלום (מד"ר דבר' א).—ז) ולפני פעל במשמ' רק בתנאי זה, בפרט עם אם כן אחריו, mit dieser Bedingung : à cette condition ; with this condition והבור והניר וזרע אחר והקוצר לשחת מפסיק דברי ר"מ וחכמים אומרים אינו מפסיק א ל א אם כן חרש (פאה ב א). ואין נאמנין על המבושל א ל א אם כן היה לו דבר מועט (שם ח ד). גוי שהביא חלילין בשבת לא יספד בהן ישראל א ל א אם כן באו ממקום קרוב (שבת כג ד). כהן הדיוט לא ישא איילונית א ל א אם כן יש לו אשה ובנים (יבמ' ו ה). לא יבטל אדם מפריה ורביה א ל א אם כן יש לו בנים (שם שם ו). לא יחפור אדם בור סמוך לבורו של חבירו וכו' א ל א א"כ הרחיק מכותל חבירו ג' טפחים (ב"ב ב א). לא יטיף אדם שמן לא לתוך נר חדש וכו' א ל א אם כן קורא שם לתרומת מעשר שבה (תוספתא דמאי ח י). האומר תנו בית אלמנות לבתי אין נותנין לה א ל א אם כן קיבלה עליה שתשב בתוכו (שם כתוב' יא ז). לא יספות (הפועל) במלח ואוכל א ל א אם כן נתן להם בעל הבית רשות (שם מעשר' ב יד). אין ממלאין הימנה (מן אמת המים) בשבת א ל א אם כן עשו מחיצה (שם עיר' כו ט). לא יחפר אדם באר סמוך לבורו של חבירו א ל א אם כן הרחיק מכותלו של חבירו שלשה טפחים (שם ב"ב א א). אין מעברין את השנה א ל א אם כן היתה תקופה חסרה עד רובו של חדש (שם סנה' ב ז). — ח) ואחרי לא עוד, במשמ' עוד יותר ; noch mehr ; plus que cela ; still more : אמר עד אחד אני ראיתיה שנטמאת לא היתה שותה ולא עוד א ל א אפילו עבד אפילו שפחה הרי אלו נאמנין (סוטה ו ב). כל העוסק בתורה לשמה זוכה לדברים הרבה ולא עוד א ל א שכל העולם כלו כדי הוא לו (ערו' ו א). ולא עוד א ל א אפילו בשביעית (תוספתא שביעית ב א). מדור אלמנה שנפל אין היורשין חייבין לבנותו ולא עוד א ל א אפי' היא אומרת הניחוני ואבננו משלי אין שומעין לה (כתוב' קג.). אמר לו הקב"ה (לאברהם) לך אני פוטרך מכיבוד אב ואם ואין אני פוטר לאחר מכיבוד אב ואם ולא עוד אלא שאני מקדים מיתתו (של תרח) ליציאתך (מ"ר ברא' לט). ולא עוד א ל א שכל הנביאים היו במדת רחמים על ישראל ועל אומות העולם (שם במד' כ בתחלתה). ולא עוד א ל א אף אותן שהטמינו עצמן במערות להרגן רמז הקב"ה להר ורצץ אותן (שם במד' יט בסוף). — ואחרי לא די : אתה מוצא בשעה שבא בלעם לקלל את ישראל לא דיין שלא קללן א ל א בירכן (שם שמות ז). — ט) אחרי ומה בין, במשמעת אין דבר כי אם, nichts als dies;rien que cela;nothing but this : ומה בין מחבת ומרחשת א ל א שהמרחשת יש לה כסוי (זבח' ה ז). מה בין תם למועד א ל א שהתם משלם חצי נזק מגופו ומועד משלם נזק שלם מן העליה (ב"ק א ד). מה בין שדה אחוזה ובין שדה מקנה א ל א שבשדה אחוזה נותן חומש ובשדה מקנה אינו נותן חומש (ערכין ג ב). מה בין האולם ולמזבח ולהיכל א ל א שבין האולם ולמזבח נכנסים לעבודה ושלא עבודה ולהיכל אין נכנסים א ל א לעבודה בלבד (מד"ר במד' ז). — י) אחרי אילו, במשמעת אבל עכשיו שאין הדבר כך, אבל בהיות ש : ואמר להן אילו זה לפני זריקת דמים וזה לפני זריקת דמים יפה אתם אומרים א ל א מצורע לפני זריקת דמים ונזיר לאחר זריקת דמים ולא תעלה לו לימ צרעתו ונזירותו ותעלה לימי צרעתו וטומאתו אמר להן אילו זה לפני ביאת מים וזה לפני ביאת מים יפה אתם אומרים א ל א טמא לאחר ביאת מים מצורע לפני ביאת מים (נזיר ס :). אילו לאומה אחרת בקש שאקלל כגון בני אברהם ויצחק הייתי יכול א ל א יעקב (מד"ר במדב' כ). אילו אחר היה אומר עתה ידעתי כי גדול ה' וגו' היו אומרים זה אומר עתה ידעתי א ל א יתרו שהיה יודע שחזר על כל בתי ע"ז שבעולם ולא מצא בהם ממש ואח"כ בא ונתגייר לזה נאה לאמר עתה ידעתי ד"א אילו אחר היה אומר הבל הבלים היו אומרים זה אין לו פרוטה לאכול והוא אומר הבל הבלים א ל א שלמה שכתוב בו ויתן המלך את הכסף בירושלים כאבנים לזה נאה לאמר הבל הבלים (מד"ר דבר' א). אילו אחר היה אומר וכל דיירי ארעא כלא חשיבין א ל א נבוכדנצר

שכתוב בו וכל די דיירן בני אינשא וחיות ברא ועופא דשמיא יהב בידך והשלט בכולא לזה נאה לומר וכל דיירי ארעא כלא חשיבין (שם). — יא) חזרה מן הקדם, תקון להקודם: מה לי חסר ומה לי מלא א ל א לא שנא (ברכ׳ ל:). אמר לו ר׳ יוחנן הא אפילו תינוקות של בית רבן יודעין אותו וכו׳ א ל א כל שאפשר לו לעסוק בתורה ואינו עוסק הקב״ה מביא עליו יסורין (שם ה:); את סבור שמתחת חרוב אחד או שקמה אחת הביאה לו (הקב״ה את חוה לאדה״ר) א ל א משקשטה בכ״ד מיני תכשיטין אח״כ הביאה לו (מד״ר בראׄ יט). — יב) להתחלת שאלה וכדומה, במשמ׳ אם כן הדבר: א ל א מעתה לא תפסול בטבול יום אלמה תניא נתנה במכתשת נפסלה בטבול יום (שבוע׳ יח.). — יג) כמו אף על פי כן, מכל מקום, dennoch; cependant, toutefois; yet, however: א״ל הקב״ה יודע אני (ובאמת אין צריך לשלח מרגלים) א ל א אם בקשת שלח לך לעצמך (מד״ר במד׳ יו). — יד) במשמ׳ ולכן, ובכן, also; donc; therefore: א״ל המלך (לאוהבו) תדע שאצלך אני סועד א ל א לך ותקן לי (מד״ר במד׳ טו). אמר לו השומר איני יכול לשומרו כולו לבדי א ל א הביא עוד אחרים שישמרו עמי (שם). לבן מלך שעמד מחליו א״ל פדגוגו ילך בנך לאיסכולי א״ל המלך עדיין לא בא בני בזיוו שנשתנה מחליו א ל א יתעדן ויתענג בני כשלשה חדשים בבאכל ובמשתה ואח״כ ילך לאיסכולי (שם שה״ש רבה, סמכוני).

***אלבם**, אחד ממיני צרופי אותיות א״ב שהיו נהגים ללמד את התינוקות למען יהיה שגור על פיהם: אל בם גן דס הע וף זץ חק טר יש כת (שבת קד.). טבאל באלב״ם רמליא (מד״ר במד׳ יח). שכן בא״ט ב״ח קורין לסהדה מנון פי׳ כגון א״ת ב״ש ג״ר ד״ק וא״לב״ם ג״ן ד״ק וביוצא בהן (ר״ת סוכ׳ נב:). פתר את בן טבאל כי הוא בן רמליה בגימטריא מן א ל ב ם (ת׳ דונש על רס״ג יח).

אֶלְגָּבִישׁ[1], ש״ז, מ״ר אֶלְגָּבִישִׁים, — א) אבן הברד, Hagelkorn; grêle; hailstone: היה גשם

---

[1]) אין חבר למשקל זה בלשון. וקצת דמה לו ארגמן. וחשבו רוב האחרנים כי זו מלה ערבית משרש ג ב ש a). שפרושו הוא נקפא, נגמד, ואל הא

---

a) جَبس

שוטף ואתנה אבני אֶלְגָּבִישׁ תפלנה ורוח סערות תבקע (יחזק׳ יג יא); ובקעתי רוח סערות בחמתי וגשם שוטף באפי יהיה ואבני אֶלְגָּבִישׁ בחמה לכלה (שם שם יג) ונשפטתי אתו בדבר ובדם וגשם שוטף ואבני אֶלְגָּבִישׁ אש וגפרית אמטיר עליו (שם לח כב). — ב) ״אבן נפלת מן האויר[1]) אבן שמים, Meteorstein, aérolithe; meteorite: ולפעמים שרפה כמו שיקרה מאבני א ל ג ב י ש השורפים (ראב״ע, ספר העצמים).

אַלְגֹּם[2]), אַלְגּוּמִים, אַלְגֻּמִּים, כמו אַלְמֹג: ושלח לי עצי ארזים ברושים ואלגומים מהלבנון (דהי״ב ב ז). וגם עבדי חירם ועבדי שלמה אשר הביאו זהב באופיר הביאו עצי אַלְגּוּמִּים ואבן יקרה (שם ט י). ויעש המלך את עצי האַלְגּוּמִּים מסלות לבית ה׳ ולבית המלך וכנרות ונבלים לשרים (שם שם יא).

״אֱלֹדֵי אֱלֹדִיּוֹת, אֱלֹדִים, — במקום אֱלֹהִים, אֱלֹהֵי, אֱלֹהִיּוֹת וכו׳ שלא להגות השם הקדוש בשפתים ולא לכתבו בכתב, ומצוי הרבה בספרים.

א.אַלָּה[3]), ש״נ, — כמו אֵלָה[4]) : ויקח (יהושע) אבן ויקימה שם תחת האַלָּה אשר במקדש ה׳ (יהושע כד כו).

ב.*אַלָּה[5]), ש״נ, כנ׳ אַלָּתִי, אַלַּתְכֶם, — א) מטה קצר,

הידיעה, והוא הוא ג ב י ש שנזכר באיוב, וזה קצת דחוק שדוקא יחזק׳ שהיה בבבל, שדברו שם אשורית, השתמש במלה כלה ערבית כמו שהיא. וקצת החדשים דמו למלה זו את השם הבבלי אַלְגָּמֶשׁ, מין אבן. — [1]) בקצת נוסח׳ אֶל־גָּבִישׁ, בשתי מלים. ופרש מנחם: אבני ברד הוא כמשמעו. וכן ר״י בן גנאח: הם אבני הברד הגדולות. וכן רש״י, וכן הרד״ק. וכן רוב החדשים. אך הראב״ע פרש כי אלגביש אבן הנופל מן האויר. ועי׳ הערה הקודמת.

[2]) משקל חַרְטֹם, קַרְסֹל. ומ״ר אַלְגֻּמִּים, והכתיב אַלְגּוּמִּים כדרך הכתיב המאוחר ; גם במקום תנועה קצרה ודגש אחריה.

[3]) משקל אַיָּה, חַלָּה, חַיָּה, ועי׳ ערך אֵלָה. — [4]) כך דעת כמעט כל הקדמו׳ ריב״ג, רד״ק, וכו׳, וכן החדשי׳, ופרשו במשמע׳ זו אלה המובא בפנים. אך יונתן תרגם אַלָּה זו ב א ל ת א, ואמר ריב״ג ע״ז: איני יודע דעתו בו. ע״כ. ורש״י ורד״ק פרשו אלתא מזוזת הפתח׳ ועי׳ הערה לאַלָּה, דעת עמ׳ לו כי רמב״ם תרגם אַלָּה בבלוט.

[5]) כך נקוד במשניות המנקדות, וכך הקריאה הרגילה של ספרדים. וכך קוהוט יסטרוב ודלמן. ואשכנז קרא׳ כמו בקמץ קטן, וכך נקדו בוקשד׳ וכשת׳ אַלָּה

בקצהו האחד ראש מסמר עבה [1]), Keule, massue; club: לא יצא האיש (בשבת) לא בסייף ולא בקשת ולא בתרים ולא ב א ל ה [2]) ולא ברומח (שבת ו 7). חפוי ה א ל ה הקשת והרומח (כלי' יו ח). היה אבא שאול בן בטנית ואבא יוסי בן יוחנן איש ירושלם אומר אוי לי מבית ביתוס אוי לי מ א ל ת ן (תוספתא מנח' יג כא). וחמושים עלו ב"י מארץ מצרים מלמד שהיו מזוינים בחמשה עשר מיני זיין ואיזו היא ה א ל ה [3]) (ירוש' שבת ו ח ב) — ב) קלשון בעל שני שנים, Zweizink. Gabel; fourche à deux dents; pitchfork: מאימתי תורמין את הגורן משתיעקר ה א ל ה [4]) (תוספתא תרומ' ג יא. ירוש' מעשר' א מט א. ושם שבת ו ח:).

א. אלה[5]), ממנו א. אָלָה, ב. אָלָה, ולפי דעת קצת גם אֵל.

א. אָלָה[1]), ש"נ, מ"ר אָלוֹת, — א) קללה, מה שאדם מבקש לו לעצמו או לאחרים אם יעשה או לא יעשה כך וכך, בפרט בשעת הבטחה, כריתת ברית, וכדומה, Verwünschung; imprécation; curse: ונאמר תהי נא אָלָה בינותינו וגו' אם תעשה עמנו רעה כאשר לא נגענוך וכאשר עשינו עמך רק טוב (בראש' כו כח=כט). אז יעשן אף ה' וקנאתו באיש ההוא ורבצה בו כל האָלָה הכתובה בספר הזה ומחה ה' את שמו מתחת השמים (דבר' כט יט). והשביע הכהן את האשה בשבעת האָלָה ואמר הכהן לאשה וכו' ובאו המים המאררים האלה במעיך לצבות בטן ולנפל ירך (במד' ה כא=כב). אָלָה פיהו מלא ומרמות ותך (תהל' י ז). יככה ה' אלהים וכן יככה אלהים זו היא א ל ה הכתובה בתורה (שבוע' ד יג). — ומ"ר: וכתב את האָלֹת האלה הכהן בספר (במד' כג ה). ונתן ה' אלהיך את כל האָלוֹת האלה על איביך ועל שנאיך (דבר' ל ז). — ב) נרדף עם שבועה, ברית, Vertrag, Schwur; pacte, serment; oath, covenant: ולא אתכם לבדכם אנכי כרת את הברית הזאת ואת האָלָה הזאת (דבר' כט יג). לעברך בברית ה' אלהיך ובְאָלָתוֹ אשר ה' אלהיך כרת עמך היום (שם שם יא). אז תנקה מֵאָלָתִי כי תבוא אל משפחתי ואם לא יתנו לך והיית נקי מֵאָלָתִי (בראש' כד מא). — — ויאמרו בא בְאָלָה: וּבָאִים בְּאָלָה ובשבועה ללכת בתורת האלהים (נחמ' י ל). — וְנָשָׁא אָלָה בפלוני: אשר יחטא איש לרעהו וְנָשָׁא בו אָלָה (מ"א ח לא). — הביא את פלוני בְאָלָה: ויקח מזרע המלוכה ויכרת אתו ברית ויבא אתו בְּאָלָה (יחזק' יז יג). — ג) הרע שבא בעקב האלה: על כן אָלָה אכלה ארץ ויאשמו ישבי בה (ישע' כד ו). כי מפני אָלָה אבלה הארץ יבשו נאות מדבר (ירמ' כג י). — ד) הדבר, האיש שנתקימה בו הָאָלָה, שאמרים בני אדם יבוא עליך מה שבא על פלוני: יתן ה' אותך לְאָלָה ולשבעה בתוך עמך בתת ה' את ירכך נפלת ואת בטנך צבה (במד' ה' כא). וצבתה בטנה ונפלה ירכה והיתה האשה לְאָלָה בקרב עמה (שם שם כז). מקטן ועד גדול

ולוי נקד אֵלָה כמו שם האילן. בארמ' אלותא, בערב. אַלָּה a), ופרשוה המלונים הערבים: אלחרבה אלעריצ'ה ואלשלאח ועוד פי ראשה שעבתאן. ע"כ. ובעבר': חרב רחבה, וכלי זין בכלל, ועץ בראשו שני סניפים. ועי' הערה שלאחרי זו. — [1]) ערוך, וז"ל: והוא של ברזל והוא כאמה ו ח צ י וראשו עגול כמו כדור ויוצאין בו יתדות שדומות לשקדים ושמו בלשון ישמע' דבוס ובלעז מצא. ע"כ. והוא בלעז איטלקי mazza. — [2]) ופרשו בגמרא שם מאי אלה קופל. כך גרסת הערוך, וכן בכ"י (ד"ס), ובנוסח' הדפוס' ק ו ל פ א. ותאר רה"ג (כלי' יא 7) צורת הקופל שהוא כמעשה קסת הסופר, והוא קסת הסופרים המצוי בארצות המזרח שבקצהו האחד בית קבול הדיו כמו ראש וממנה יוצא כעין צואר ארוך והוא בית קבול הקולמסים. ואמר ס' פרנקל (Aram. Fremdw. 17) שזו מלה פרסית כובאל. והרמבם בפרוש המשנה פרש אלה מגן ואמר וז"ל: ואין בין המגן והאלה אלא שהמגן תבניתו כמו משולש ואלה תבניתו עגולה. ע"כ. אבל, ממאמר הירוש' המובא בפנים נראה ברור כי א ל ה היא כלי זין ש מ כ י ם בו ולא מ ג ן מפני המכות, וכן גם א ל ת ן של בית ביתוס מעידה על זה. — [3]) ופרשו שם ד י ק ר ן, והוא ביונית קנה מפוצל בראשו. אבל, זו רק השערה עפ"י דמיון להשם אלה שבגרן, כמו שנא' שם בפרוש: מן מה דתני ר' יעקב וכו' שתיעקר האלה הדא אמרה כמין ד י י ק ר ן שבשדות. ע"כ. אך אין זה מוכרת. — [4]) ופרשו בירוש' (שבת ו ח:) אלה זו כמין דייקרן, והוא δίκρανον ביונית, והוא מין קלשון בשני שנים (עמנ' לֹו, הערות לקרוים ערך דוקרן), וכמו משמעה השלישית שמיחסים המלונים הערבים להשם אַלָּה, כמובא למעלה בהערה [5].

[5]) שרש משתף לעבר' וערב' במשמעה של שבועה וקללה. בערב' אלו a).

[1]) בער' אַלְוָה b), אַלִיָּה, שבועה.

---

a) أَلّ

a) الوه b) أَلْوَه أَلِيَّة

בחרב וברעב ימתו והיו לאלה לשמה ולקללה ולחרפה (ירמ' מד יב).

אָלָה[1], פ"ע, אלה, אָלות[2], אָלִית, אָלֹה, אאלה[3] יאלה אלה, אלה, אלי, אלינה, אלה, אלים אלות — נשא אלה, נשבע שבועות האלה, שלא יעשה כך וכך, verwünschen ; jurer ; to curse : ויאמר (מיכיהו) לאמו אלף ומאה הכסף אשר לקח לך ואתי אָלית וגם אמרת באזני הנה הכסף אתי אני לקחתיו (שופט' יז ב). אין אמת ואין חסד ואין דעת אלהים בארץ אָלה וכחש ורצח וגנב ונאף פרצו (הוש' ד א-ב). דברו דברים אָלות שוא כרת ברית (שם י ד). — ועתיד : אמרו לשמח בלילו גם מבוא תבוסה לו יהי אולה (תרשיש שער ח). מדי ימותי אאלה על כי ברח ותחתיו קננה דאה (שם שער ה). אמת ודין בני חלוף אהב ושוא אלה (עמנ' מחב' כו).

הפע' האלה, האליתי[4] האלו, אאלה, יאלה, ויאל, האלה, האלי, ומקור האלה, האלות, — עשה שפלוני יאלה : את אשר יחטא איש לרעהו ונשא בו אלה להאלתו (מ"א ח לא). — ועתיד עם ו' המהפ' צריך לאמר ויאל, אך אמרו ויאל : ויאל[5] שאול את העם לאמר ארור האיש אשר יאכל לחם עד הערב (ש"א יד כד).

ב. **אלה**[1], ממנו ג. אלה.

ג. **אָלָה**[2], פ"ע, עבר אלית, צווי אלה, אלי, — קונן, נשא קולו בבכי, wehklagen ; se lamenter ; lament : אלי כבתולה חגרת שק על בעל נעוריה (יוא' א ח). אלי ציון ועריה כאשה בציריה (קינה לת"ב). אלו הרבה עלי תורה אשר הלכה לבית צוה (ר"ש הנגיד, שיר הכמות פליליה). וכיו' : שחר יעירהו שאון ים עד פיהו אשר צחק יהי אולה (רמב"ע תרשיש שער ח). ומתענג אשר לולא כבודו יהי גלמוד ומתאונן ואולה (יהודה אלחריזי, אותיאל ב).

א. **אֵלָה**[3], ש"נ, שם היחיד, מ"ר אֵלים, אֵלות — שם אילן גדול מצוי, ממין הבטנה terebinthus : ויטמן אתם

---

[1]) בער' אלי a). —[2]) כמו שתות : אכל בשר ושתות יין (ישעי' כ ב). ראות (שם מב כ לפי הקריא), וזו פעולי הנטייה העבר' לשלש הפעלים ה„חסרים". ואמר בטבר שהוא כדי לחרז עם ברת שאחריו, וכן גזנ' קויץ. — [3]) ר"י חיוג אאלה וכו', והרד"ק נקד בפרוש ואמר : אחר שלא מצאנו העתידים באלף נחה נאמר העתידים באלף נעה אאלה יאלה וכו'. — [4]) ר"י חיוג בלי נקוד האליתי, אאלה. — [5]) כך כמעט בכל נוסח' הדפוס, אך בקצת דפוסים ויואל, ואולי כן היה גם נוסח' ריב"ג. וחשבו הקדמונים שהוא משרש יאל. כך ריב"ג בהשרשים בשם ספר ההשגה. והרד"ק שרשים שרש יאל : וענין אחר ויואל שאול את העם פירוש השביע אותם ויהיה יאל ואלה בענין אחד. עכ"ל. אך בהיות שלא מצאנו יאל במשמעה זו במקום אחר, לכן הסכימו רוב החדשים כי הוא מן אלה. אמר אולד: בגזרת פ"א כמו אלה יוכל בהפעיל להתהוות חולם במקום שני פתח' באופן שיהיה במקום ויאל ויאל תחת ויאל כמו לוא היה זה משרש יאל (סי' רלב ד). אלסה' משער כי השנוי הזה נתהוה בדבור מפני כח ההקש עם המלה הרגילה יותר בדבור ויואל במשמ' התרצה, וכן קניג (א תקעט). בטב': ויאל במקום ויאל במקום ויאל מן יאלה. שטדה כמו ולה' מגיה ויאל תחת ויאל.

[1]) הניחו רוב החדש' שרש שני אלה להפעל אלה שלאחרי כן, ומשתף לעבר' וארמ' וערב'.

[2]) בערב' אלא a), נאנח, בארמ' אלא. ור"י חיוג סבר כי השרש הוא יאל, כמו דעי מן ידע. אך ריב"ג בשרשים החליטו משרש אלה. וכבר אמרו רמב"ע ור"י חריזי אלה בבינ'.

[3]) אולי דומה לזה בערב' אלא, אלי b), אילן מר תמיד ירוק. והסכימו קצת הראשוני' וכל האחרוני' כי זה שם היחידה לאיל אֵלים. אך ריב"ג ורד"ק מפקפקים בזה, וסברים כי הם אולי שני שמות שונים ; אֵיל אֵילים שם כללי כמו אילן, וכן ת"י אֵילים (ישעיה א כט) אילניא, ואֵלה שם למין אחד מהאילנות, ויקבץ א"ב אֵלות כמו שֵׂרה שֵׂרות. וכן דונש בן לברט (תשוב' על רסע"ג סי' מט), אעפ"י שהוא סבר כי אֵלים הוא הקבוץ מן אֵלה, מ"מ הוא מחליט כי אפשר גם קבוץ אֵלות ומסים ואומר : ודע כי השמות האלה הנקבות שנתקבצו במם (כמו אשרה אשרים וכדו') אם קבצתם בתו (ר"ל ־רות) אתה על האמת. ע"כ. — ועי' למעלה ערך אֵיל. ובאשור' אלנ לאחד ממיני האילן. בארמ' אילנא אילן בכלל. אונקלס תרגם תחת האלה (בראשי' לה ד) תחות בוטמא ; וכן ת"י במקומות הרשומים בפנים. וכן תרגם רס"ג בערבי' בוטמא. וכן ריב"ג : והוא הנקרא בלשון ערבי בטם. וכן רד"ק: ובטם הוא בלעז terebinthus. והשבעים תרגמו אלה באילן זה ואלה תרגמו פעמים בזה ופעמים באילן שקראים לו בערבי בלוט. רש"י פרש אילים ואלה אולמא בלעז, אך זה כנראה רק השערה מפני דמיון שתי המלים.

---

a) آلى

a) ألّ b) ألاء، ألّى

יעקב תחת האלה אשר עם שכם (ברא' לה ד). וישב (המלאך) תחת האלה אשר בעפרה (שופט' ו יא). ואבשלום רכב על הפרד ויבא הפרד תחת שובך האלה הגדולה ויחזק ראשו באלה ויתן בין השמים ובין הארץ (ש"ב יח ט). על ראשי ההרים יזבחו ועל הגבעות יקטרו תחת אלון ולבנה ואלה כי טוב צלה (הוש' ד יג). כי תהיו כאלה נבלת עלה וכגנה אשר מים אין לה (ישע' א ל). אל כל גבעה רמה בכל ראשי ההרים ותחת כל עץ רענן ותחת כל אלה עבתה (יחזק' ו יג). ולולבי האלה[1]) והבטנה והאטדין (שבי' ז ס). ה א ל ה[2]) terebinthus P. הוא עץ גדל על אי ציפערן אשר ממנו ישיגו אם יבקעו בו שמן טערפענטין (תולד' הטב' מ' שינהק ב סי' רא).

ב. אֵלָה[3]), ש"נ, סמי' אלת, אלתי, — אלהות נקבה, Göttin ; déesse ; goddes: אתנה בתו היא מינרוה אלת החכמה, אפרודיתה אלת היפי האהבה והתענוגים ועוד אלים ואלות וכו' מקום משכן האלים והאלות האלה היה לפי דמיונם על אחד מהרי תסליה הוא הר הקדש אלמפוס (דס"י כ"י. היונים).

אֵלֶּה[4]), — מלת הרמז לרבים ורבות קרובים, כמו אל, diese ; ces ; there: בא אל פרעה כי אני הכבדתי את לבו ואת לב עבדיו למען שתי אתתי אלה בקרבו (שמות י א). וירדו כל עבדיך אלה אלי והשתחוו (שם יא ח). ושמתם את דברי אלה על לבבכם (דבר' יא יח). ויהיו דברי אלה אשר התחננתי לפני ה' קרבים אל ה' אלהינו יומם ולילה (מ"א ח נט). אשרי עבדיך אלה העמדים לפניך תמיד השמעים את חכמתך (שם י ח). הנה נתן ה' רוח שקר בפי כל נביאיך אלה (שם כב כג). שובי בתולת ישראל שבי אל עריך אלה (ירמ' לא כא). זכרה אלהי לטוביה ולסנבלט כמעשיו אלה (נחמ' ו יד). — ועם ה הידיעה: אחר הדברים האלה היה דבר ה' אל אברם במחזה (בראש' יה א). והנה תנור עשן ולפיד אש אשר עבר בין הגזרים האלה (שם שם יז). האנשים האלה שלמים הם אתנו (שם לד כא). הכר נא למי החתמת והפתלים והמטה האלה (שם לח כה). סורו נא מעל אהלי האנשים הרשעים האלה (במד' יו כו). ראו הפלתי לכם את הגוים הנשארים האלה בנחלה לשבטיכם (יהוש' כג ד). וישמע שאול וכל ישראל את דברי הפלשתי האלה (ש"א יז יא). ואת עשרת חרצי החלב האלה (שם שם יח). אל תירא ולבבך אל ירך משני זנבות האודים העשנים האלה (ישע' ז ד). — ולנק': ולא תעשו מכל התועבת האלה ויקרא יח כו). ואם לא תשמעו לי ולא תעשו את כל המצות האלה (שם כו יד). וכתב את האלת האלה הכהן בספר (במד' ה כג). מה הערים האלה אשר נתת לי (מ"א ט יג). כתאנים הטבות האלה כן אכיר את גלות יהודה (ירמ' כד ה). העצמות האלה כל בית ישראל המה (יחזק' לז יא). — וקדם השם: אשים מחשך לפניהם לאור ומעקשים למישור אלה הדברים עשיתם ולא עזבתים (ישע' מב יו). הנה אלה רשעים ושלוי עולם השגו חיל (תהל' עג יב). ואלה נאדות היין אשר מלאנו חדשים והנה התבקעו ואלה שלמותינו ונעלינו בלו מרב הדרך (יהוש' ט יג). הנה אנכי חטאתי ואנכי העויתי ואלה הצאן מה עשו (ש"ב כד יז). — ונהוג זה הרבה בסגנון הסופרים: והנה נניח כל א ל ה הדברים (רא"ב"ע שמות טו כה).

— [1]) כך „חסר" בכל הנוסח'. זולתי במדב"מ ה א י ל ה מלא. ונראה מפרוש הר"ש כי קרא אֵלה, כיון שהביא הפסוק בישעי' ו כאלה וכאלון. וכן נקוד במשנ' המנקד' (דפ' אמש"ד ופיסא), ורמב"ם בפרוש המשנה תרגם אלה בלוט. והעיר ע"ז עמנ' לו (שמות הצמחים סי' מד). כי לפי פי' זה של הרמבם צריך לקרא פה אַלה, וראיה לזה הכתיב ה ח ס ר. ע"כ. אך המלים של המקרא כתובים במשנה ובתלמוד עפי"ר „חסרים" גם אחרי צירה או חירק, ובמדב"מ הכתיב הוא אילה ולא אלה. — [2]) ובהערה שם מראה מקום לבראש' לה ד (האֵלה אשר עם שכם) והביא התרגום בוטמא.

[3]) באשורית אִלַת, מ"ר אלת. בער' אִלָהָה a).

[4]) בנקוד הבבלי הלמד בפתח חטוף נחי ולפעמים בלא דגש מלרע ואז הלמד בפתח רחב (מבוא נק' הבב' 56). וכשתבוא אלה סמוכה למלה זעירה ינוקד הלמד בפתח חטוף דגושי בסבת הדחיק כגון אלה לך (שם 109). בערבית אוּלי אוּלַא הָוּלַא b). בארמי' אלין, הלין. גם באשו' אלות. ולא עמדו חוקרי הלשון על טיבה של מלה זו, ועכ"פ לא נתברר טעם צורה זו למספר רבים בערב' ובעבר' וטעם דגש הלמד בעבר'. ולפי דעת דלמן זה ואלה הן שתי מלות קדומ' מיוחדות ליחיד ורבים כ"א ונתיחדה אח"כ זה ליחיד ואלה לרבים. ואין להכריע איזו משתי הברות באלף היא היותר קדומה אם זו של הערב' באלף חלומה או זו של העבר, והארמ' באלף חרוקה וסגולה.

a) إِلَاهَةٌ b) أُولَاءِ هٰؤُلَاءِ

ואלה הפסוקים אינם כתובים (שם יט כה). — ב) כמו שם נושא המשפט, בלי השם שהוא רמז עליו: אם הרמוז קודם לו או אחריו: אֵלֶּה (האמורים שם למעלה) היו בני בשמת (בראש' לו יג). כל אֵלֶּה (המלכים הנזכרים שם) חברו אל עמק השדים (שם יד ג). אֵלֶּה (נבית וקדר וכו' האמורים קדם) הם בני ישמעאל (שם כה יו). אֵלֶּה הם מועדי ששת ימים תעשה מלאכה וביום השביעי שבת שבתון מקרא קדש וכו' (ויקרא כג ג). — ובלי הם: אֵלֶּה תולדות השמים והארץ בהבראם (בראש' ב ד). אֵלֶּה (הפקודים למעלה) בני הם למשפחתם ללשנתם (שם י כ). כל אֵלֶּה (הפקודים למעלה) בני יקטן (שם שם כט). ויאמרו אֵלֶּה אלהיך ישראל אשר העלוך מארץ מצרים (שמות לב ד). אֵלֶּה כל (האמור למעלה) פקודי המשכן משכן העדת אשר פקד על פי משה (שם לח כא). וְאֵלֶּה (האמורים אח"כ) שמות בני אהרן הבכר נדב ואביהוא אלעזר ואיתמר (במד' ג ב). — ונשוא המשפט: ותלד (זלפה) את אֵלֶּה (האמורים למעלה). ליעקב שש עשרה נפש (בראש' מו יח). ואת אֵלֶּה תשקצו מן העוף וכו' את הנשר ואת הפרס וכו, (ויקרא יא יג). אלמנה וגרושה וחללה זנה את אֵלֶּה לא יקח (שם כא יד). עורת או שבור או חרוץ או יבלת או גרב או ילפת לא תקריבו אֵלֶּה לה' (שם כב כב). — ובלי שם קרוב לפניו או לאחריו, אֵלֶּה במקום האנשים האלה, הדברים האלה המעשים האלה האמורים שם בענין: לו חפץ ה' להמיתנו לא לקח מידנו עלה ומנחה ולא הראנו את כל אֵלֶּה (שופט' יג כג), ר"ל כל הנפלאות המספרות בפרשה שם. אֵלֶּה (המעשים המספרים שם) עשו שלשת הגברים (ש"ב כג יז). הקבצו כלכם ושמעו מי בהם הגיד את אֵלֶּה (ישע' מח יד). ואמרת בלבבך מי ילד לי את אֵלֶּה ואני שכולה וגלמודה גלה וסורה וְאֵלֶּה מי גדל (שם מט כא). גם להם שפכת נסך העלית מנחה העל אֵלֶּה אנחם (שם נז ו). ערי קדשך היו מדבר וכו' וכל מחמדינו היה לחרבה העל אֵלֶּה תתאפק ה' (שם סד-יא). האמרים קרב אליך אל תגש בי כי קדשתיך אֵלֶּה עשן באפי אש יקדת כל היום (שם סה ה). הראית אשר עשתה משבה ישראל הלכה היא על כל הר גבה ואל תחת כל עץ רענן ותזני שם ואמר אחרי עשתה בל אֵלֶּה אלי תשוב (ירמ' ג ו-ז). דרכך ומעלליך עשו אֵלֶּה (הצרות הנזכרות שם) לך (שם ד יח). העל אֵלֶּה (כל המעשים שהוא מונה שם קודם) לוא אפקד (שם ה ט). וכי תאמרי בלבבך מדוע קראני אֵלֶּה (שם יג כב). מי חכם ויבן אֵלֶּה נבון וידעם (הושע יד י). הקצר רוח ה' אם אֵלֶּה מעלליו (מיכה ב ז). אֵלֶּה אזכרה ואשפכה עלי נפשי (תהל' מב ה). הן כל אֵלֶּה יפעל אל פעמים שלש עם גבר (איוב לג כט). על אֵלֶּה אני בוכיה עיני עיני ירדה מים כי רחק ממני מנחם משיב נפשי (איכה א יו). על זה היה דוה לבנו על אֵלֶּה חשכו עינינו (שם ה יז). — ונשנה פעמים, אֵלֶּה — אֵלֶּה, אֵלֶּה — וְאֵלֶּה: ויחנו (ארם וישראל) אֵלֶּה נכח אֵלֶּה שבעת ימים (מ"א כ כט). ואלה יצאו מן העיר לקראתם ויהיו לישראל בתוך אֵלֶּה מזה וְאֵלֶּה מזה (יהוש' ח כב). וישבו (עבדי יואב ועבדי דוד) אֵלֶּה על הברכה מזה וְאֵלֶּה על הברכה מזה (ש"ב ב יג). — ובמשמ' קצתם: הנה אֵלֶּה מרחוק יבאו והנה אֵלֶּה מצפון ומים וְאֵלֶּה מארץ סינים (ישע' מט יב). אֵלֶּה ברכב וְאֵלֶּה בסוסים ואנחנו בשם ה' אלהינו נזכיר (תהל' כ ח). — ועם בכל"ם: ואם לא יגאל בְּאֵלֶּה ויצא בשנת היבל (ויקר כה נד). ואם בְּאֵלֶּה לא תוסרו לי (שם כג). ויעש לו צדקיה בן כנענה קרני ברזל ויאמר כה אמר ה' בְּאֵלֶּה תנגח את ארם (מ"א כב יא). בזאת יתהלל המתהלל השכל וידע אותי כי אני ה' עשה חסד משפט וצדקה בארץ כי בְאֵלֶּה חפצתי נאם ה' (ירמ' ט כג). הבל המה (האלילים) מעשה תעתעים בעת פקדתם יאבדו לא כְאֵלֶּה חלק יעקב כי יוצר הכל הוא (שם יה-יו). ויען איוב ויאמר שמעתי כְאֵלֶּה רבות מנחמי עמל כלכם (איוב יו א-ב). וּלְאֵלֶּה תטמאו וכו' לכל הבהמה אשר הוא מפרסת פרסה (ויקרא יא כד-כו). וּלְאֵלֶּה אמר באזני עברו בעיר אחריו והכו (יחזק' ט ה). מֵאֵלֶּה נפרדו איי הגוים בארצתם (בראש' י ה). והיה כי יאשם לאחת מֵאֵלֶּה והתודה (ויקרא ה ה). ויסף עוד בלק שלח שרים רבים ונכבדים מֵאֵלֶּה (במד' כב יה). וארא ואין איש ומֵאֵלֶּה ואין יועץ (ישע' מא כח). — עם מספר תבוא המלה אלה אחרי המספר: שלשה אֵלֶּה בני נח (בראש' ט יט). ואם שלש אֵלֶּה לא יעשה לה (שמות כא יא). ותבאנה לך שתי אֵלֶּה רגע ביום אחד (ישע' מז ט). שבעה אֵלֶּה עיני ה' המה (זכרי' ד י).

אלה[1]) לפי דעת קצת שרש מיוחד שממנו נגזר השם אֱלוֹהַּ

°אלה[2]), פעל נגזר מהשם אלוה והשתמשו בו רק בהפעיל:

—°הֶאֱלִיהַּ: עשה אלוה, נתן כבוד אלוה, vergöttern, anbeten; déifier, adoerr; to worship, to adore: אשר לעץ ואבן מַאֲלִיהִים (סליח' ער"ה אמת אתה).

אֱלַהּ, — אֱלֹהִים, עי' אֱלוֹהַּ.

***אֱלָהוּת**[3]), ש"נ, מ"ר אלהות־הויות, — הכח המפשט, הסגולה של האלוה, ובהעברה עצם האלה, divinity; divinité; Gottheit: אם פונה אתה אחריהם (של האלילים) אתה עושה אותם אלהות (ספרא קדושים ח). שצפה הקב"ה שעתידין אומות העולם לעשותן (את החמה והלבנה) אלוהות אמר הקב"ה מה אם מי שהן שנים מכחישין זה את זה אומות העולם עושין אותן אלהות אלו היו אחת על אחת כמה וכמה (מד"ר כראש' ו). פעמים שאין העולם ומלואו מחזיקים כבוד אלהותו (שם ד). הסיעו עצמן מקדמונו של עולם אמרו (בני דור הפלגה) אי אפשינו לא בו ולא באלהותו (שם לח). אם מקבלין בניך אלהותי אני אהיה להם לאלוה (שם מו). שהצלם לא היה תופס באלהות (תוספות כתוב' לג:). טהר מחשבותי לדעת אלהותך (ר"י הלוי, יוצרי ורועי). ועד העולם לא תשתנה מֵאֱלָהוּתְךָ לא תתגנה (שיר היחוד ג). אין אֱלָהוּת כֵּאלָהוּתְךָ (שם ה). שאין האלהות לשם יתברך מצד היותו קדמון (רלב"ג מלח' ו יח). וכשנפטר מהעולם לא השאיר אחריו שום נברא שיורה על אלהות של הקב"ה (כחיי יתרו). משה רבינו שאין אנו מיחסין לו אלהות חלילה אבל שלמות אנושי (מלמד התלמי', קפט ב). גם בעיר גינואה כבר נשרף בשנה ההיא החכם המופלג סירביטוס בעבור שכפר באלוהות משיחם (דוד אוז, ל"ד סית לאלף ו'). — ומ"ר: ומה אברהם שלא עבד אלא אלוה אחד ירש את הארץ אנו שעובדין לאלוהות הרבה אינו דין שנירש את הארץ (תוספתא סוטה ו ט). אשר העלוך מלמד שאיוו לאלוהות הרבה (ע"ז נג:). כמה אלוהות בראו את העולם (ירוש' ברכ' ט יב ד). אמר הקב"ה לישראל לא בשביל שראיתם פנים הרבה תהיו סבורין שמא אלוהות הרבה בשמים דעו שאני הוא ה' אחד (מ"ר שמות כט). עשו שהוא עובד לאלהות הרבה (שם ויקרא ד). מה אלוה הוא מאלוהות (שם שה"ש מה דודך). — וכנ': אלהותיהם (אלהויותיהם) של בבל כרעו (רשי ישע' מו א). —°חכמת האלהות, Theologie: והחלק הג' (של החכמה) קורין לה בלשון ערב אלעלם אלהי והיא חכמת האלהות (חובות הלבבות, הקדמה). קצתם הם מחכמת הטבע וקצתם מחכמת האלהות (רלב"ג, מלח' הקד'). ונשא עין אל אם החכמות רבת האוצרות ותקרא חכמת האלהות בין האומות (ר' משה ריאטי, מקדש מעט ג). שמעשי בראשית הוא חכמת הטבע ומעשה מרכבה הוא חכמת האלהות (נרבוני מו"נ פתיחה). חכמי האלהות (ישר' מקנדיי' אליס, כתב זרת, ג).

°אֱלֹהִי, ־היי, שת"ז, לנק', ־הית, ־היית, מ"ר ־היים, ־היות, — א) שיש בו מטבע האלהות, שנוגע לאלהות, göttlich; divin; divine, godlike: וסוקראט האלהי אמר השמרו ממי שישנאהו לבבכם (רשב"ג, תקון מדות הנפש ג ב). וסוקראט האלוהי אמר בתשבחותיו ישתבח שמך האל אשר כל מפעלך כפי הראוי להיות (רמב"ע ערוגת הבשם, ציון ב 120). אמנם השמות האלהיות שהם הכחיות (ראב"ע ט' השלו'). אמר הכוזרי אבל המעלה הזאת אלהית מלאכותית אם היא נמצאת, וזה מדין הענין האלהי לא מן השכלי ולא מן הנפשי ולא מן הטבעי (כוזרי א מב). איך לגויה במחוגה אלהית מתוארת (כתינת עולם, ג), ר"ל של אלהים. ושלהיותו אלהי ועיוני לא הזדווג לאשה (ר"י אברבנאל נח, בני יפת). ספרו (של הרמב"ם) האלהי (עלילות דבר', או"נ דף 185). ואמנם יאמרו למשלשל רפואה אלהית כי מעשה המשלשל הוא ענין אלהיי נמסר לכח הטבע (קאנון, מזכרת הרפואה, ב א). — ב) מי שעוסק בחכמת האלהות, theologian; théologien; Theologe: חכם גדול אלהי רבני (מו"נ פתיחה). כמו שאמר אחד מן האלהיים (נרבוני שם).

---

[1]) כן ריב"ג בשרשים: האלף והלמד וההא הנראה אלוה מתימן וכו'. וכן רדק. וכן פלישר (Fleischer) (Klein. Schriften 1, 154), לפי הפעל אַלַהַ a) בערב', יחס לשרש אלה משמע' בקש מחסה.

[2]) בערב' אַלַהַ b) עבד אותו.

[3]) מן אֱלוֹהַּ. באשור' אִלוּת. בערבית אִלַאהַה c) אלוהַת, אלוּהִיַּה. בארמ' אלהותא.

---

a) أَلِهَ b) أَلَهَ c) إِلَاهَةٌ أُلُوهَةٌ أُلُوهِيَّةٌ

אֱלֹהִית, ת"נ, כמו ס"נ, מ"ר אֱלֹהִיּוֹת, — החכמה האלהית כמו חכמת האלהות: העיון בלמודיות וטבעיות ואלהיות (רלב"ג מלח׳, הקד׳). רמז אל האלהיות השמימיות והטבעיות (עמנו׳ ע). אחר לטבעיות במסלולים ישוב יבין והאלהיות אחרית העסק ובם ישלים (מסה ריאטי, מקדש מעט).

***אֵלּוּ**[1], מלת הרמז לרבים ורבות, כמו אֵלֶּה: אלו הן בין הפרקים בין ברכה ראשונה לשניה (ברכ׳ ב ב). אלו ואלו (את שלפני המטה ואת שלאחרי המטה הנזכר שם) פטורים מן התפלה (שם ג א). אלו דברים שבין בית שמאי ובית הלל בסעודה (שם ח א). אלו דברים שאדם אוכל פירותיהן בעוה"ז והקרן קיימת לו לעולם הבא כבוד אב ואם וגמילות חסדים והבאת שלום בין אדם לחבירו (פאה א א). אלו דברים שאדם יוצא בהן ידי חובתו בפסח (פסח׳ ב ה). אלו מציאות שלו ואלו חייב להכריז (ב"מ ב א). ואלו הן שמצילין אותן בנפשם הרודף אחר חבירו וכו׳ (סנה׳ ח ז). ואלו הן הנשרפין וכו׳ ואלו הן הנהרגין הרוצח ואנשי עיר הנדחת (שם ט א). ואלו נאמנין להעיד בגודלן מה שראו בקוטנן (כתוב׳ ב י). אלו נערות שיש להן קנס (שם ג א). אלו הן החרצניים ואלו הן הזגים החרצנים אלו החיצונים והזגים אלו הפנימים (נזיר ו ב). על אלו טומאות הנזיר מגלח (שם ז ב). אלו באו בכבודם ואלו באו בניוולם (מד"ר קהלת ככל עת). וקבעו שמונת ימי חנכה אֵלּוּ להודות ולהלל לשמך הגדול (תפל׳ שמ"ע, בימי מתתיהו). — ועם ה הידיעה אחרי השם: הרי הפירות האלו נתונים לך במתנה (מע"ש ד ה). ארבעת מראות האלו מצטרפין זע"ז (נגע׳ א ג). — ובענין זה גם בלי ה ולפני השם: מכל אלו הדברים נתבאר לך (רמב"ס, זרע׳ כלא׳ ד). התכלית אשר התהוו אלו הדברים בעבורה (רלב"ג, מלח׳ א ו). שלא השיג איוב עצת ה׳ על מה הביא לו אלו היסורין (ע"ח לר׳ אהרן הקראי). למה באו לו אלו הצרות וכו׳ כל אלו המהומות (דה"י ליוסף הכהן, א ח). — אֵלּוּ בְּאֵלּוּ: אם ראית מלכיות מתגרות אלו באלו צפה לרגלו של משיח תדע שכן שהרי בימי אברהם ע"י שנתגרו המלכיות אלו באלו באה הגאולה לאברהם (מ"ר ברא׳ מב). — אֵלּוּ עִם אֵלּוּ: הן חולקין אלו עם אלו (שם שה"ש, את היא). — מֵאֵלּוּ: שתי חבורות שנתערבו פסחיהן וכו׳ אחד מאלו בא לו אצל אלו ואחד מאלו בא לו אצל אלו (פסחים ט י). — אֵלּוּ ש: עד שאתה מביט באלו שאוכלין ושותין (מד"ר שה"ש, ברח דודי). להטביל את אלו שעליה (רשי ביצה יח.). — ועם אֵי, אֵי אֵלּוּ, עי׳ אֵי.

אִלּוּ[1], מלת התנאי, כמו לוּ, באופן ש, נניח ש, wenn ; si ; if: וְאִלּוּ חיה אלף שנים פעמים וטובה לא ראה הלא אל מקום אחד הכל הולך (קהל׳ ו ו). וְאִלּוּ לעבדים ולשפחות נמכרנו החרשתי (אסת׳ ז ד). הפוסק מעות לחתנו ופשט לו את הרגל תשב עד שתלבין ראשה אדמון אומר יכולה היא שתאמר אילו אני פסקתי לעצמי אשב עד שילבין ראשי עכשיו שאבא פסק עלי מה אני יכולה לעשות (כתוב׳ יג ה). המוציא שטר חוב על חבירו והלה מוציא שמכר לו את השדה אדמון אומר יכול הוא שיאמר אלו הייתי חייב לך היה לך להפרע את שלך כשמכרת לי את השדה (שם שם ח). אלו הייתי חייב לך כיצד אתה לוה ממני (שם שם ט). אמר להם נחום המדי אלו הייתם יודעים שבית המקדש עתיד ליחרב הייתם נוזרים אמרו לו לא (נזיר ה ד). אלו היה לי ג׳ עינים אלו היה לי ג׳ ידים אלו היה לי ג׳ רגלים אלו הייתי מהלך על ראשי אלו היו פני הפוכים לאחורי כמה היה נאה (ספרי האזינו שז). אילו היה יוחאי אבא קיים יכולין אתם לומר לו תן בנך להריגה (מעילה יז:). אילו לא באנו אלא לשמוע דבר זה דיינו (ברכ׳ טז.). יכולין החרטומים שיאמרו לו (לפרעה) אילו שאלת אותנו כבר פתרנו אותו לך (מ"ר ברא׳ פט). שלא יאמרו (ישראל) אלו הזהירנו עליה (על הע"ז) פירשנו ממנה (שם דבר׳ ב). אילו ישראל עלו חומה מן הגולה לא חרב ביהמ"ק פעם שנייה (שם שה"ש, אם חומה). ואלו פינו מלא שירה כים (תפלה, נשמ׳). ואלו יללה מלא פינו אלו לדיו יהיה ימים ונמתחו גוילים כשמי מרומים וקני סופר כל עֲצי רתמים אין די לכתוב קצת צרותינו (רמב"ע, שבת איכה, ספרדים). — ועם מה, מה אִלּוּ: ומה אילו עבד כהן שברח ואשת כהן שמרדה על בעלה הלא אוכלין בתרומה וזה אינו אוכל (גיט׳ יב:).

[1]) כך הקריאה המקבלת של הספרדים, וגם האשכנזים, והתימנים, וכן במשנ׳ המנקדות, וכן בסדרי תפלה המנקדים.

[1]) מרכב מן אִם ומן לוּ.

—וְאִלּוּ במשמ׳ תחת אשר, während dass; tandis que, while : ספק טומאה ברה״ר ספיקו טהור ו א י ל ו ספק מים מגולין אסורין (חול׳ ט:).— ועם כ, כְּאִלּוּ : העושה סוכתו תחת האילן כ א י ל ו עשאה בתוך הבית (סוכ׳ א כ). רואין אותה כ א ל ו היא שפחה נמכרת (כתו׳ ג ז). האשה ששמשה את ביתה וירדה וטבלה ולא כבדה את הבית כ א ל ו לא טבלה (מקו׳ ח ד). הדבק בחכמים ובתלמידים וטעלה אני עליך כ א ל ו עלית למרום ונטלת ולא שעלית ונטלתּ בשלום אלא אפי׳ כ א ל ו עשית מלחמה ונטלת (ספרי, עקב פיס׳ מט). כל יהודי שאין עוסק בפריה ורביה כ א י ל ו שופך דמים (יבמ׳ סג:). כביכול ישראל נגאלים כ א ל ו הוא נגאל (מד״ר במדבר ב).—כִּילוּ : ורואין את האמצעיות כ י ל ו אינן (ירוש׳ כלא׳ ה, כט ד, הרבה פעמים). — ועם הפעל אמר אחריו, כְּאִלּוּ תאמר, במשמעת למשל, וכדומה : מורות מענינים קדומים לעולם כ א ל ו תאמר הסבה הראשונה (רלב״ג, מלח׳ הקד׳). משאר ההשגות הנמצאות לנו כ א י ל ו תאמר החוש והדמיון והמחשבה (שם א ט). השלישי אחרי הגיעו לידיעת הקדמות רבות וידע להשתמש בהם בסדור מופתי ויוציא מהם תולדות אמתיות אשר יכחישם הדמיון כ א ל ו תאמר עמידת שני אנשים בשני קצות הכדור הארצי וראשם כנגד השמים ורגליהם על יושר הקוטר ולא יפלו (ר״י מפיס מנח׳ קנאות סד). דבר אמצעי בין האל לאדם כ א ל ו תאמר איזה מלאך (שם סז).— שֶׁאִלּוּ : לא נתבקעו ממש אלא כל ש א י ל ו מניחן עפ״י חבית והן נתבקעות מאיליהן (פסחים מ.). רואין כל ש א י ל ו תינטל החוט וניטלין עמו חייב (שם מה׳). כל ש א י ל ו בנכסי הגר קנה בנכסי חבירו קנה כל ש א י ל ו בנכסי הגר לא קנה בנכסי חבירו לא קנה (כ״ב נז.).

*אַלְוַאי[1]), מלת תה״פ של הרצון והאחול והתשוקה כמו לוּ : א ל ו א י אנו נעשין דגלים כמותן (מד״ר במדב׳ ב). אמר לה שושבינה א ל ו א י את שומעת שהיה בעליך משבחיך וכו׳ אמר להם ירמיה א ל ו א י אתם שומעין מה הוא אומר עליכם (שם).

אֱלוֹהַּ[2]), אֱלֹהַּ, ס״ז, מ״ר, אֱלֹהִים, סמי׳ אֱלֹהֵי, עם ו העטוף ועם בכל באלף נחה, ועם מֵ בא אחריה : כנ׳ אֱלֹהַי, ־הֶיךָ, ־הֵיכֶם, — העצם למעלה מן הטבע, סבת כל הסבות, יוצר הכל, מחיה ומהוה הכל, God ; Dieu ; Gott : ויטש (ישרון) אֱלוֹהַּ עשהו וינבל צור ישעתו (דבר׳ לב טו). יזבחו לשדים לא אֱלֹהַ (שם שם יז). אֱלוֹהַּ מתימן יבוא וקדוש מהר פארן (חבק׳ ג ג). היש אֱלוֹהַּ מבלעדי ואין צור בל ידעתי (ישע׳ מד ח). כי מי אֱלוֹהַּ מבלעדי ה׳ (תהל׳ יח לב). מלפני אדון חולי ארץ מלפני אֱלוֹהַּ יעקב (שם קיד ז). כל אמרת אֱלוֹהַּ צרופה מגן הוא לחוסים בו (משלי ל ה). היום ההוא יהי חשך אל ידרשהו אֱלוֹהַּ ממעל (איוב ג=ד). ועל כל אֱלוֹהַּ לא יבין כי על כל יתגדל (דניאל יא לז=לח). ואתה אֱלוֹהַּ סליחות חנון ורחום (נחמ׳ ט יז). כי לא יוכל כל אֱלוֹהַּ כל גוי וממלכה להציל עמו מידי (דהי״ב לב יה). ועם וְ, לְ, לֵ מֵ בראש : וֶאֱלוֹהַּ לא ישים תפלה (איוב כד יב). קרא לֶאֱלוֹהַּ [1]) ויענהו (שם יב ד). כי עוד לֶאֱלוֹהַּ מלים (שם לו ב). האנוש מֵאֱלוֹהַּ יצדק אם מעשהו יטהר גבר (שם ד יז). וְלֶאֱלֹהַּ[2]) מעזים על כנו יכבד וְלֶאֱלוֹהַּ אשר לא ידעהו אבתיו (דני׳ יא לח). — וכנויים : זו כחו לֵאלֹהוֹ (חבקוק א יא). לפי שהגוים לא א ל ו ה ו של זה א ל ו ה ו של זה ולא מאכלו של זה כמאכלו של זה (ספרי דבר׳ שנד). א״ל (אוה״ע לאברהם) מלך את עלינו נשיא את עלינו א ל ו ה את עלינו א״ל אל יחסר העולם מלכו ואל יחסר העולם א ל ו ה ו (מד״ר ברא׳ מב). א ל ו ה ו של חזקיה גדול מאלהיך (מד״ר אסתר פתיח׳ ג).

---

[1]) כמו לְוַאי, הַלְוַאי, עי׳ זה.

[2]) משקל אֱנוֹשׁ, הֲדוֹם, וכדומה. והעידו הקדמונים כי קראו אותו לפנים אלוֹאַה ; אמר ראב״ע וז״ל : ויוסיפו ב ק ר י א ה א ל ף פתוחה וע״כ יכתבו פתח בין האות שהוא קודם ההא ובין ההא כמו אֱלוֹהַּ גָּבוֹהַּ (צחות, קלח.).— בערבית אִלַהּ a), ועם אל הידיעה אַלְלָה, בארמית וסורית אֱלָהּ. ונחלקו חכמי הלשון במקור מלה זו. יש אומרים כי היה בלשון שמית הקדומה שרש א ל ה במשמעת מורא, פחד, עי׳ למעלה הערה לשרש אלה, ואלוה הוא דבר שיראים ממנו. וי״א כי א ל ו ה נשתרבב מן אֵל, ואחרים סברים כי היחיד אלוה יצרו המליצי׳ מן הרבים אלהים שהוא לפי דעתם רק הרחבה מן אֵלים בהוספ׳ ה כמו אמהות לאֵם (Welh. ZDMG LV 669). — [1]) מ״ש : הלמד בסגול. אך תנך מיכאל׳ עפ״י חמשה כ״י לֵא. — [2]) מ״ש : האלף בחטף סגול ברוב הספרים וכן חברו בפסוק ויש ספרים ולַאלה האלף בלי נקוד בשניהם או בשוא לבדו.

a) إِلَهٌ اللّٰهُ

ומ"ר אלהים,

א) לאלהיות רבות: כי שם נגלו אליו האלהים (בראש' לה ז). ויהי כאשר התעו אתי אלהים מבית אבי ואמר לה (שם כ ג). ושם אלהים אחרים לא תזכירו (שמות כג יג). ויאמרו (ישראל) לי עשה לנו אלהים אשר ילכו לפנינו (שם לב כג). כי מי גוי גדול אשר לו אלהים קרבים אליו (דבר' ד ז). לא תלכון אחרי אלהים אחרים (שם ו יד). וסרתם ועבדתם אלהים אחרים והשתחויתם להם (שם יא יו). ויעבדו אלהים וגו' אשר לא ידעום (שם כט כה). הגידו האתיות לאחור ונדעה כי אלהים אתם (ישע' מא כג). ומי כעמך כישראל גוי אחד בארץ אשר הלכו אלהים לפדות לו לעם (ש"ב ז כג). יבחר אלהים חדשים אז לחם שערים (שופט' ה ח). היעשה לו אדם אלהים והמה לא אלהים (ירמ' יו כ). לכו וזעקו אל האלהים אשר בחרתם בם המה יושיעו לכם בעת צרתכם (שופטים י יד). אוי לנו מי יצילנו מיד האלהים האדירים האלה אלה הם האלהים המכים את מצרים (ש"א ד ח). — וסמי': ויתנו אל יעקב את כל אלהי הנכר אשר בידם (בראש' לה ד). וילכו אחרי אלהים אחרים מאלהי העמים אשר סביבותיהם (שופט' ב יב). ההצילו אלהי הגוים איש את ארצו מיד מלך אשור (ישע' לו יח). — ובכנ': למה גנבת את אלהי (בראש' לא ל). גוים ואלהיו (ש"ב ז כג). וכל פסילי אלהיה שבר לארץ (ישע' כא ט). ואלהיהם (של הגוים) יהיו לכם למוקש (שופט' ב ג). ובאלהיהם עשה ה' שפטים (במדב' לג ד). לא תשתחוה לאלהיהם (שמות כג כד). לא תכרת להם ולאלהיהם ברית (שמות כג לב). וזנו בנותיו אחרי אלהיהן (שם לד יו). ויאכל העם וישתחוו לאלהיהן (במדב' כה ב). — ושבועה: כה יעשון לי אלהים וכה יסיפו אם ישפק עפר שמרון לשעלים לכל העם אשר ברגלי (מ"א כ י). ותשלח איזבל מלאך אל אליהו לאמר כה יעשון אלהים וכה יוספון כי כעת מחר אשים את נפשך כנפש אחד מהם (שם יט ב). — ומשל: *הך האלהים ויבהלו הכומרים (בארמ': מחי אלהיא ויבעתו כומריא. מד"ר שמות ו).

ב) להאל היחיד: בראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ (בראש' א א). ויאמר אלהים יהי אור וכו' וירא אלהים וכו' ויבדל אלהים, וכו' ויעש אלהים וכו' (שם ג–ח). והאלהים נסה את אברהם ויאמר אליו (שם כב ב). כי מי כל בשר אשר שמע קול אלהים חיים מדבר מתוך האש (דברים ה כג). אם אלהים הוא (הבעל) ירב לו (שופט' ו לא). — ובסמי': ברוך ה' אלהי שם (בראש' ט כו). ה' אלהי השמים אשר לקחני מבית אבי (שם כד ז). אנכי האל אלהי אביך (שם מו ג). — ועם ו העטוף ובכלם: ואשביעך בה' אלהי השמים ואלהי הארץ (בראש' כד ג). מה המעל הזה אשר מעלתם באלהי ישראל (יהוש' כב יו). הנשבעים בשם ה' ובאלהי ישראל יזכירו (ישע' מח א). וספרים כתב (סנחריב) לחרף לה' אלהי ישראל ולאמר עליו לאמר כאלהי גויי הארצות אשר לא הצילו עמם מידי כן לא יציל אלהי יחזקיהו עמו מידי (דהי"ב לב יז). ויזבח זבחים לאלהי אביו יצחק (בראש' מו א). — ועם מ: ישא ברכה מאת ה' וצדקה מאלהי ישעו (תהל' כד ה). — ועם ה השאלה: האלהי מקרב אני וגו' ולא אלהי מרחק (ירמ' כג כג). — ועם כנ': ה' אלהי אתה ארוממך (ישע' כה א). לא אוכל לעבר את פי ה' אלהי לעשות קטנה או גדולה (במדב' כב יח). — ועם ובכלם: ואלהי היה עזי (ישע' מט ה). ויהי ה' לי למשגב ואלהי לצור מחסי (תהל' צד כב). הקשיבה לקול שועי מלכי ואלהי (שם ה ג). באלהי אדלג שור (ש"ב כב ל). אזמרה לאלהי בעודי (תהל' קד לג). למה תאמר יעקב ותדבר ישראל נסתרה דרכי מה' ומאלהי משפטי יעבר (ישע' מ כז). — ונזבחה לה' אלהינו (שמות ג יח). ואלהינו בשמים כל אשר חפץ עשה (תהל' קיה ג). אנחנו מעלנו באלהינו (עזרא י ב). ואין צור כאלהינו (ש"א ב ב). נלכה נזבחה לאלהינו (שמות ה ח). ונבקשה מאלהינו על זאת (עזר' ח כג). כי הקרה ה' אלהיך לפני (בראש' כז כ). כי בה' אלהיך פשעת (ירמ' ג יג). המלאים חמת ה' גערת אלהיך (ישע' נא כ). כה אמר אדניך ה' ואלהיך יריב עמו (שם שם כב). ואתה באלהיך תשוב (הושע יב ז). ויראת מאלהיך (ויקרא יט יד). אלהיכם ואלהי אביכם (בראש' מג כז). פן תכחשון באלהיכם (יהוש' כד כג). לכו זבחו לאלהיכם (שמות ח כא). ויחל משה את פני ה' אלהיו (שם לב יא). ויקלל הפלשתי את דוד באלהיו (ש"א יז מג). כי קדש הוא לאלהיו (ויקרא כא ז). כי לא אלמן ישראל ויהודה מאלהיו (ירמ' נא ה). כי מרתה באלהיה (הושע יד א). ויעבדו את ה' אלהיהם (שמות י ז).

ואמר אי אֱלֹהֵימוֹ (דבר' לב לז).

ג) בהשאלה, א) עצם נורא מחוץ לגדר הטבע, majestätisch. übernatürl. Wesen ; être majestueux,surnaturel; majestic,supernatural being ותאמר האשה אל שאול אֱלֹהִים ראיתי עלים מן הארץ (ש"א כח יג).—ב) שופטים, דינים, השופטים בשם ה׳: והגישו אדניו אל הָאֱלֹהִים (שמות כא ו). אם לא ימצא הגנב ונקרב בעל הבית אל הָאֱלֹהִים אם לא שלח ידו במלאכת רעהו (שם כב ז). על כל דבר פשע על שור על חמור וכו׳ עד הָאֱלֹהִים יבא דבר שניהם אשר ירשיען אֱלֹהִים ישלם שנים לרעהו (שם שם ח). אם יחטא איש לאיש ופללו אֱלֹהִים ואם לה׳ יחטא איש מי יתפלל לו (ש"א ב כה).

להשם אלהים יִחברו שמות אחרים: א) איש אלהים, ר"ל איש עשה נפלאות, נביא, חסיד: וזאת הברכה אשר ברך משה אִישׁ הָאֱלֹהִים את בני ישראל (דבר' לג א). אִישׁ הָאֱלֹהִים בא אלי ומראהו כמראה מלאך האלהים נורא מאד (שופט׳ יג ו). ויבא אִישׁ אֱלֹהִים אל עלי ויאמר אליו (ש"א ב כז). ויאמר לו (הנער אל שאול) הנה נא אִישׁ אֱלֹהִים בעיר הזאת והאיש נכבד כל אשר ידבר בוא יבוא (שם ט ו). ויהי דבר האלהים אל שמעיה אִישׁ הָאֱלֹהִים (מ"א יב כב). והנה אִישׁ אֱלֹהִים בא מיהודה בדבר ה׳ אל בית אל (שם יג א). — ב) בֶּן אֱלֹהִים, בְּנֵי אֱלֹהִים, מלאך: ויראו בְּנֵי הָאֱלֹהִים[1] את בנות האדם כי טבת הנה (בראשית ו ב). ויהי היום ויבאו בְּנֵי הָאֱלֹהִים להתיצב על ה׳ ויבוא גם השטן בתוכם (איוב א ו). ברן יחד כוכבי בקר ויריעו כל בְּנֵי אֱלֹהִים (שם לח ז). — ג) בצרוף עם שמות אחרים מורה דבר שהוא מעשה אלהים ודבר מצין בגדלו, או ביפיו, או בתכונתו: הר אֱלֹהִים: הר אֱלֹהִים הר בשן הר גבננים (תהל׳ סח יו). —אֵשׁ אֱלֹהִים, ברק וכדומה: אֵשׁ אֱלֹהִים נפלה מן השמים ותבער בצאן ובנערים ותאכלם (איוב א יו).— פֶּלֶג אֱלֹהִים: פֶּלֶג אֱלֹהִים מלא מים (תהלים סה י).— חִתַּת אֱלֹהִים: ויהי חִתַּת אֱלֹהִים על הערים אשר סביבותיהם (בראש׳ לה ה).—חֶרְדַּת אֱלֹהִים: ותרגז הארץ ותהי לְחֶרְדַּת אֱלֹהִים (ש"א יד טו). — נַפְתּוּלֵי אֱלֹהִים: ותאמר רחל נַפְתּוּלֵי אֱלֹהִים נפתלתי עם אחתי (בראש׳ ל ח). — והדבור: עיר גדולה לֵאלֹהִים (יונ׳ ג ג). — *הָאֱלֹהִים! שבועה, א"ל ה א ל ה י ם : bei Gott ; par Dieu ; by God עיני ראו ולא זר (שבת קמה.). אמר רבא ה א ל ה י ם אמרה (ערוב׳ יד :). ו ה א ל ה י ם כל אותן שנים ששמש אותו תלמיד בישיבה אני שמשתי בעמידה (חול׳ כד .). (אשת רב חסדא היתה מתקשטת (במועד) לפני כלתה. ישב רב הונא בר חיננא לפני רב חסדא ואמר) לא שנו (שאשה עושה תכשיטיה במועד) אלא ילדה אבל זקנה לא א"ל (רב חסדא לרב הונא) ה א ל ה י ם ! אפילו אמך ואפילו אימא דאימך עומדת על קברה (מו"ק ט :). (מסתברא שדברי רב היו בששיבר) אבל נטל לא ו ה א ל ה י ם אמר רב אפילו נטל (סנהד׳ עב.). (אמר רבא מסתבר שדברי רב היו בשדה סתם אבל בשדה זו לא) ו ה א ל ק י ם אמר רב אפילו בשדה זו (ב"מ טז:). א"ל רב אחא בריה דרב יוסף לר"ח פת קטנית תנן או פת וקיטנית תנן א"ל ה א ל ה י ם צריכה וי"ו (ב"מ פז.). ה א ל ה י ם האמת לא תתנגד להאמת (יש"ר מקנדיה, אלים 113).

אֲבִיר יִשְׂרָאֵל, כנוי לאֵל. — אַבִּיר, הוא בעבר׳ כנוי להשור אשר נתנו לו המצרים כבוד אלהים. — אֲדֹנָי, הוא אחד התארים של אלהים. — אַדְרַמֶּלֶךְ שם אלהי ספרוים. — אֶהְיֶה אשר אהיה, השם אשר נגלה בו אלהים למשה. — *אַחֲדוּת ה׳, מאמיני האחדות. — *אֵין סוֹף, תאר לה׳. — *אַכְתְּרִיאֵל, כנוי להאלהות. — אֵל, אֱלוֹהַּ, אֱלֹהִים, — *אֱלָהוּת, *אֱלֹהֵי, *אֱלֹקִים. — *אֵלָה, אלהות נקבה. — אֱלִיל, כנוי לאלהי השקר, פסל האלהים האלה. — *אֱלִילָה. — אָמוֹן, אלהי השמים במצרים. — אֱמוּנָה, מאמין בה׳. — *אֱפוּפֵי יִשְׂרָאֵל, שבועה במקום אלהי ישראל. — (אַשְׁמָן, אלהי השמש להכנענים).—אֲשֵׁרָה, עֵץ מקדש לאלהות אצל הכנענים.

*בּוֹרֵא, הַבּוֹרֵא, מי שברא יש מאין.—*בֵּית הַכְּנֶסֶת, שמתפללים שם לאלהים. — בֵּל, אלהי בבל. — בֶּן אֱלֹהִים. — בַּעַל, אלהי הכנענים. — בַּעַל פְּעוֹר, בַּעַל צְפוֹן.

גָּד, מְנִי, אלהי המזל להבבלים. — *גְּזֵרָה, גזרת האל. — גִּלּוּלִים, כנוי בזיון לאלהי השקר. *גֶּשֶׁם,— *מַגְשִׁימִים, מי שחושבים כי אלהים הוא בעל גשם וגוף, והשם *הַגְשָׁמָה.

דָּגוֹן, אלהי הפלשתים. — *דָּת, עבודת אלהים

[1]) מ"ש: חול, וכן אשר יבאו בני אלהים בסמוך.

התורה והחקים, האמונה באלהים. — *דָּתִי, אדם דתי, שומר הדת, וכו'.

ה', כן נוהגים לכתב שם אלהים מפני יראת הכבוד שלא לכתב כל השם בפרוש.

חָסִיד, מי ששומר מצות האלהים.

יָהּ, קצור שם ה' שלקמן. — יְהֹוָה, (החדשים אמרים יַהֲוֶה), שם הקדש המיוחד לאלהי ישראל. — יוֹצֵר, הַיּוֹצֵר, מי שיצר הכל. —*יִחֵד, מְיַחֵד, מְיַחֲדִים, לאמר המאמינים ב*יִחוּד ה', ר"ל שהוא יחיד ואין שני לו. — יי', כך נוהגים לכתב שם אלהים. — *יִרְאָה, *יְרֵא שָׁמַיִם, מי שירא מאלהים. — *יִרְאָה, כנוי לאלהות העכו"ם.

כֹּהֵן, מי שמכהן (עובד) במקדש האלהים. — כְּהוּנָּה. — *כִּבְיָכוֹל, מלה ישתמשו בה כשמיחסים דבר אנושי לאלהים. — כְּמוֹשׁ, אלהי מואב. — כֹּמֶר, כֹּהֵן. — *כּוֹפֵר, מי שאינו מאמין באלהים.

מִזְבֵּחַ, מקום להקריב עליו קרבנות לאלהים. מַלְאַךְ אֱלֹהִים. —*מֶלֶךְ הָעוֹלָם, תאר לאלהים. — מֹלֶךְ, אחד מאלהי כנען, העבירו לו את הילדים באש. — מִלְכֹּם, אלהי מואב. — (מָמוֹן, אלהי העשר לכנענים). — *מְמַלֵּא כָל הָעוֹלָם, תאר לאלהים. — מִפְלֶצֶת, אלהות בצורת אבר הזכרות. — מָצָא, *ממציא כל הנמצאים. — מִקְדָּשׁ, בית אלהים.

נְבוֹ, אחד אלהי בבל. — נְבוּאָה. — נָבִיא, המדבר בשם ה'. — נָזִיר, המקדיש א"ע לאלהים.

*סִבָּה רִאשׁוֹנָה, *סִבַּת כָּל הַסִּבּוֹת, תאר לאלהים. — סִינָי, ההר אשר עליו נגלה אלהים לישראל ונתן התורה.

עֶבֶד אֱלֹהִים. — *עֲבוֹדָה זָרָה. — *עֲבוֹדַת כּוֹכָבִים וּמַזָּלוֹת. — עֵגֶל, הזהב שעשו בני ישראל במדבר. — *עכּו"ם, ר"ת עבודת כוכבים ומזלות. — *עִלָּה רִאשׁוֹנָה, *עִלַּת כָּל הָעִלּוֹת, תאר לאלהים. — עֶלְיוֹן, תאר לאלהים. — עֲנַמֶּלֶךְ, אלהי ספרוים. — עָצָב, עֲצַבִּים, כנוי לפסלי האלילים. — עַשְׁתֹּרֶת, אלהות האהבה ופריה ורביה לכנענים. — *עַתִּיק יוֹמִין, תאר לאלהים.

פְּסִיל, פסל, צורת אליל בעץ באבן וכדומה.

*הקב"ה, ר"ת הקדוש ברוך הוא, תאר לה'. — קָרְבָּן, מה שמקריבים לאלהים: מנחה, עולה, שלמים, וכו'.

*רִבּוּי אֱלֹהִים, המאמינים כי יש אלהים רבים. *רַבָּנִי, —מי שעוסק בחכמ' האלהות. —רִמּוֹן, אלהי ארם.

שַׁדַּי, כנוי לאלהים. —*שְׁכִינָה, כנוי להאלהות. —*שָׁלֵם בְּתַכְלִית הַשְּׁלֵמוּת, תאר לה' — *שֵׁם, הַשֵּׁם, בָּרוּךְ הַשֵּׁם, הַשֵּׁם יִתְבָּרֵךְ, שמות הקדש. —*שֵׁם בֶּן אַרְבַּע, וכו'. — *שְׁנִיּוּת, אמונה בשתי רשויות. — *שִׁלּוּשׁ, מאמיני השלוש, הנוצרים. — *שָׁמַיִם, כנוי לאלהים. — *שִׁתּוּף, מאמיני השתוף, כמו השניות . — תּוֹרָה. — תְּפִלָּה לאלהים. — תְּרָפִים, אלהות הבית .

***אָלוּחַ[1])**, ת"ז, מ"ר אֲלוּחִים, —טמא, נתעב, ובהרחבה למגן שנטמא ונגעל ע"י ידים טמאות של אויב: שמנה מאות מגנים בערב אלוחים (ר"א קליר, אם תאכלנה). — ולמלאך וכדומה: מה יענה מלאך צחון נתעב וְאָלוּחַ (אלי' בר שמע', אנא חטא, סחר' יוה"כ).

***אַלְוַי[2])**, ש"ז, — צמח טוב הריח נותן שרף ישתמשו בו לרפואה, לשלשול, וכדומה, Aloe ; aloés : ומקיימין את האלווי[3]) בראש הגג אבל אין משקין אותו (ירוש' שביע' ד לה:).

אֱלוּל[4]), ש"ז, —שם החדש האחרון בשנה היהודית הוא החדש הששי במספר החדשים מחדש האביב'

---

[1]) מן אלח, עי"ש. ויש לפקפק אם נכון השמוש הזה בפעול במקום נאלח.

[2]) מקור השם כנראה מלשון הודית, ומשם בא לכל הלשונות. — [3]) כך גרס' ירוש' דפוס ויניציה, והוא היחיד בצורה עברית וצריך להגיה שם בירוש' ומשקין אותו ולא אותן וכמו"כ אולי אלויי, וכן הוא בהרמבם (שמיט' ויובל' א ו) בפרוש: ומקיימין האלויי בראש הגג אבל אין משקין אותו, וכן העיר רדב"ז שם שזו גרס' הירוש'.

[4]) באשור' אֻלוּל, שם החדש הששי של הבבלים, ובחלוף במקום, כמו אֱדום בעבר' אֻדם באשור'. הערת מוס ארנולד במאמרו היפה על שמות החדשים של האשורים בקבץ האמריק' JBL XI, 88. ואמר החכם הזה שם, כי פרוש שם זה אפשר ללמד מהשם מרזח שקראו הכנענים לחדש מחדשי השנה. השם הזה נמצא בהכתבת הכנענית של פיראוס (ביםם ד למרזח), וכונתו משתה של אֵבל, כעין סעודת הבראה, שהיו עושים בסוף סדר האבלות והבכי, ורגלים לדבר כי זה השם מרזח אצל הכנענים מכון להשם אלול של הבבלי משרש אלל, כמו בעבר' ילל, והוא הבכי והמספד על תמוז, הוא אדוני, שמת בימי החרף. — בערב' a) וסור' כמו כן.

---

a) أَيْلُول

lezter Monat d. jüd. Jahres ; dernier mois : de l'année juive ; last month of Jew. year ותשלם החומה בעשרים וחמשה לאֱלוּל (נחמ' ו יה). באחד באלול ראש השנה למעשר בהמה (ר"ה א א). על ששה חדשים השלוחין יוצאין (להודיע את קדוש החדש) על ניסן מפני הפסח על אב מפני התענית על אלול מפני ר"ה (שם שם ג). מימות עזרא ואילך לא מצינו אלול מעובר (גמ' שם ע:).— ואמר המשורר : מת אב ומת אלול ומת חמם גם נאסף תשרי ומת עמם ר"ש הנגיד, מת אכ). אלול הנה הוא אחרון לירחים בו יפלו גם יבלו הצמחים (ראב"ע, שמעו נא). בינך ובין היגון תנה הכום גבול, אך בערוגה כום שתה בימי אלול (ר"י חריזי, תחכמ' ה'). והגולות ירוצו ברהטים באֱלוּל יתנו שמי רביבים (עמנו' מחב' ט').

*אֱלוּלִי, ת"ז, לנקב'—לית, מ"ר ליים, ־ליות.—שנולד בחדש אלול: אמר שמעון בן עזאי הואיל ואילו אומרין באחד באלול ואילו אומרין באחד בתשרי האילוליים מתעשרין לעצמן (תוספתא ר"ה ו א).

*אִלּוּלֵי[1], — א) מלת תנאי השלילה, כמו לולא, wenn nicht; si non; if not. עם שמות הגוף: חייכם אילולי אני שהמשכתיו (את החמור) ברסן של פיו היה מזיקו (מד"ר שמות כ). שאילולי היא (אֻמת ישראל) הייתי מחריב את עולמי (שם כראש' סו). קרא הקב"ה למלאבי השרת וא"ל רדו נשקו שפתותיהן של אלו שאילולי אלו לא קבלו תורתי ומלכותי בסיני (שם שה"ש וחכך). — ועם שם אחריו: אילולא ר' בא היה לנו להתיר עבודה זרה שלהן (ירוש' ע"ז א לט ג). אילולי רחמיו של הקב"ה ודפקום יום אחד כבר מתו כל הצאן בימי הדריינום (מד"ר כרא' עח). שאלולי הצרעת היאך הי' הקב"ה פורע מן האמוריים (שם שמו' י). שלא יאמר אלולי המטה לא היה יכול לקרוע את הים (שם כא). שלא היו רוצים לירד (אל תוך הים) אילולי שבט יהודה שקפץ תחלה (שם כד). אילולי המלאך כבר היית שחוט (שם ויקרא כ). אילולי כָּלב ששלף את הזיין וירץ לפניהם (לפני המרגלים) ואמר להם אם אין אתם נוטלין (אשכול) או אתם הורגים אותי או אני הורג אתכם לא היו נוטלין (שם במדבר טז). אילולי יוסף היו מצרים אובדים ברעב (שם ג). והם אומרים לפניו רבונו של עולם אילולי תורתך שנתת לנו כבר אבדונו האומות (שם איכה, זכר עניי). ללמדך שאילולי יצר הרע לא בנה אדם בית ולא נשא אשה ולא הוליד בנים (שם קהל', את הכל עשה). אילולי זכיות הרבה וכו' לא היה יכול לעמוד (פסיקתה רבתי, אחרי מות). א"ר אילולי שהחול הזה מקיף את אוקיינוס ועשוי לו סייג היה עולה אוקיינוס ומציף את כל העולם ומחריבו (שם שם פרה). — ועם מלה: שבא גבריאל וגו' ולימדו (את יוסף) שבעים לשון וכו' שאילולי כן לא היו המצריים מקבלים את יוסף לשליט עליהם (מד"ר במדבר יד). אָמר לו דוד רבון העולמים לעולם אין אתה בא עלינו אלא במדת הרחמים אילולי כך לא היינו יכולים לעמד אפילו שעה אחת (פסיק' רב', בחד' השבי'). — ועם פעל עם ש בראשו: אלולי שאמר משה ליהושע בחר לנו אנשים לא היה מצטער (מכילתא בשלח, וידי משה). שכך אמרת לו (לאדם הראשון) כי ביום אכלך ממנו מות תמות ואילולי שנתת לו יום אחד משלך שהוא אלף שנה היאך נזקק להעמיד תולדות (מד"ר בראש' כב). שלא תאמר אלולי שרימה יעקב באביו לא נטל את הברכות (שם סז). ראויים היו ישראל כליה בימי המן אילולי שנסמכה דעתן על דעת הזקן (שם עו). כיון שעמד שלמה וראה שהזכיר משה שבעים ושבעה צדיקים חיים ולא הועיל כלום אילולי שהזכיר זכות שלשת האבות שהיו מתים התחיל אומר ושבח אני את המתים (שם דבר' ג). שאלולי שהיו מהולין לא היו יכולין להביט בשכינה (שם במדב' יב). אלולא שאסר הקב"ה עצמו בשבועה לא היו ישראל נגאלין לעולם (שם שה"ש, כשושנה). כבר היה העולם מתמוגג והולך אלולי שעמדו ישראל לפני הר סיני (שם רות, ויהי בימי). אילולי שנמלאת עליו רחמים כבר נהרג (שם קהלת, אי לך ארץ). אמר דוד רבון העולמים אילולי שדנת את האדם הראשון ברחמים שאכל מן האילן לא חיה אפילו שעה אחת (פסק' רב', בחד' השבי'). אמר אברהם לפני הקב"ה רבש"ע אילולי ששיתפתה כבודך עמי ועזרתני מה אדם א' יכול לעשות כנגד ט' מלכים וחיילותיהן (תנח' בובר, לך לך יא). — ב) כמו אִלּוּ, wenn ; si ; if: שאילולי לא הסתיר (משה) את פניו גלה לו הקב"ה למשה מה למעלה

[1]) מרכב מן אִלּוּ-לא, וכמו לוּלֵא, לוּלֵי, עי' שם, ואח"כ בפעולת ההקש למושג ההפך אמרו לחיוב אלו־לו, ונשתנה כמו"כ מפני קֹשי כפילת התנועה, ומפני כח ההקש של אלו-לא. ועי' אלמלא.

ומה למטה ומה שהיה ומה שעתיד להיות (מד"ר שמות ג). אלולי לא חטאו במעשי העגל (שם במדב' ו). שאלולי לא סרח ראובן במעשה בלהה היה ראוי ליטול כהונה ומלכות (שם). אלולי לא היה זוכר יפה לא היה פוסק דבריו (הלכ' פסוק' מד).

אלום, אלומים, עי' אָלֻם, אֲלֻמִּים.

אלומה, עי' אֲלֻמָּה.

***אַלּוּם**[1], אָלוּם, אֶלּוּם. אַלּוּם, ש"ז, שרש החלתית, חלתית: התיאה החלתית והאלום[2] (עקול יוס א ה).

אַלּוֹן[3], ש"ז, מ"ר אַלּוֹנִים, אַלּוֹנֵי, — א) אילן סרק גבוה, חזק, יפה, קשה העץ, oak ; chêne ; Eiche: ותקבר (דבורה מינקת רבקה) מתחת לבית אל תחת הָאַלּוֹן ויקרא שמו אַלּוֹן בכות (בראש' לה ח). על ראשי ההרים יזבחו ועל הגבעות יקטרו תחת אַלּוֹן ולבנה ואלה כי טוב צלה (הוש' ד יג). כגבה ארזים גבהו (של האמורי) וחסן הוא כָּאַלּוֹנִים (עמו' ב ט). אַלּוֹנִים מבשן עשו משוטיך (יחזק' כז ו). ועל כל ארזי הלבנון הרמים והנשאים ועל כל אַלּוֹנֵי הבשן (ישע' ב יג). הילילו אַלּוֹנֵי בשן כי ירד יער הבצור (זכר' יא ב). של שקמה ושל חרוב ושל דקל ושל מייש ושל אלון (תוספ' מנחות ט יד). — וכן קבוע השמוש בו בספרות: פירות האלון (אייכעלן) הוא מספוא טוב לחזירים וכו' וקליפות האלון יקחו לעבד בהן העורות (רפא' לימ' לינדא, ז). האלון (quercus, אייכע) הם שבעים מינים, הידוע הוא עץ ידוע הנפלא ביפיו גם בקשיו (תוה"א סינה', הצמח' רסח). — ב)*פרי האלון כמין אגוז, Eichel;gland;acorn: הרימון והאלון והאגוז שתקקום התינוקות למוד בהם את העפר (כלי' יז טו). התקדשי לי באלון ברימון ובאגוז (קדוש' מז .). יעשה מזה פתילות כאלונים (קאנון ג יו ד ג). — ג) דבר עשוי בצורת אלון: ראוי שיגמל (הילוד) בהדרגה לא בבת אחת ויתעסק למזון באילונים עשויים מלחם וסוקרו (שם א ג ב, בהנהג' היונק).

*בַּלּוּט, ש"נ לאלון. — *יַתּוּשׁ, זבוב מנקר פרי האלון. — *סַדָּן, מין אלון, אלון הירק. — *עֶפֶץ, כעין אגוז בולט מעלי אחד ממיני האלון, ויעשו בו דיו. — *שַׁעַם, ישתמשו בקלפתו הספוגית לפקקים.

אֵלּוֹן[1], ש"ז, כמו אֵלָה, בשמות פרטים של מקומות: אֵלון מורה (בראש' יב ו), וכדומה, אֵלֹנֵי ממרא (שם יג יח). שתו ושכרו מיין אשישי כי על הָאֵלוֹן תלו את אריסי (אמרי נועם לר' גלייגו, פוריס פוריס).

***אַלּוֹנִי**, ת"ז, — מה שהוא בצורת אַלּוֹן, ר"ל הפרי של האלון, רחב למטה והולך ומצר למעלה, conical ; conique ; konisch: גולם אלוני[2].

אַלּוּף[3], א. ת"ז, לנק' אַלּוּפָה וכו', — ביתי, למוד ורגיל עם האדם ונכנע, tame ; apprivoisé ; zahm: ואני ככבש אַלּוּף יובל לטבוח ולא ידעתי כי עלי חשבו מחשבות (ירמ' יא יט).

ב. ש"ז, מ"ר אַלּוּפִים אַלֻּפִים, אַלּוּפֵי. — א) אדם למוד עם אחד, ידיד ומקורב לאיש, Vertrauter friend ,intimate ; ami intime ; Freund : אל תאמינו ברע אל תבטחו בְּאַלּוּף (מיכ' ז ה). איש

---

[1]) כך נקוד במשנ' המנקד' הנדפסות, וכן לוי, יסטרוב אָל־, ואולי יותר נכון אַל־ כמו תַּפּוּח, ולפי גר' רה"ג והמשנ' עם גוף פרוש הרמב"ם ומדב"ם אילום צריך לקרא אולי אִילּוּם כמו צִמּוּק, קִשּׁוּא. — [2]) כך בנוסח'. ובפרוש רה"ג באו שתי גרס' אילום, אלים, ובמשנ' עם גוף פרוש הרמבם ומדב"מ התייה והחלתית והאילום. ותרגם רה"ג שם מחרות (כך צ"ל במקום מוחרת) בטיית. ומחרות בערב' הוא: אצל אלאנגדאן, ר"ל שרש האגדן, שהוא מין חלתית. וכן בפרוש המשנה להרמב"ם: והוא אצל מן אלחלתית.

[3]) מלה עבר'. בשאר הלשונו' האחיות אינה נהוגה לשם פרטי לאילן מהאילנות. והנה תרגם יונתן בכל מקום בלוטא בליטין, והוא בלוט בערב' וכן במשמעה זו גם תרגום השבעים. וכן מד"ר בראש' יח: אלונים בלוטים. ואעפ"י שבר"ה כ"ג. וב"ב פ. אמרו אלונים בוטמי שהיא terebinthus ואלמונים בלוטי, הנה כבר העיר שיינהק (המזכיר הערה כז), כי יש בכאן אולי ט"ס וצ"ל אֵלונים בוטמי אלונים בלוטי. וגם ממה שקראו אלון להפרי, שהכל מודים שהוא פרי הבלוט מוכח כי באַלון כונו אז לבלוט. וכן ר"י בן גנאח: והוא הנקרא בלשון הערבי בלוט. ע"כ. וכן לעז רש"י בב"מ קישנש שהוא chêne בצרפתית. וכן כל האחרונים. ובמשמעה זו השתמשו בה בספרות. — והסכימו רוב המדקדקים כי שרשו אלה והוא משקל פעון. אך ריב"ג סבר ששרשו אלן ומשקלו פעול.

---

[1]) עי' הערה לאַלּוֹן.

[2]) נשמט בהפתקה מראה המקום, וכמדומני נזכר בהמזכיר של ש"ש.

[3]) שרש אלף, עי' זה. וכן גם בערב' a). וככר

---

a) أَلُوف

תהפכות ישלח מדון ונרגן מפריד אַלּוּף (משלי יו כח). ואתה אנוש כערכי אַלּוּפִי ומידעי (תהל׳ נה יד).—ג) אהוב, בעל, Ehemann, Gemahl; époux husband; : הלוא מעתה קראתי לי אבי אַלּוּף נערי אתה (ירמ׳ ג ד). להצילך מאשה זרה מנכריה אמריה החליקה העזבת אַלּוּף נעוריה (משלי כ יו–יז). — ד) שר, ראש השבט, אדון ומושל, Fürst, Haupt; chef, prince chief : אלה אַלּוּפֵי בני עשו בני אליפז בכור עשו אַלּוּף תימן אַלּוּף אומר וכו׳ (ברא׳ לו יה). והיה כְּאַלֻּף [1]) ביהודה (זכר׳ ט ז). ואמרו אַלֻּפֵי [1]) יהודה בלבם (שם יב ה). — ואמר המשורר: סכלו אנשים קרואים חנם בשם שר ואלוף לו נשגבו יום לטבחה הובאו ככבש ואלוף (רמב״ע, תרשי׳ ח).—למד את פלוני אַלּוּף לראש, בעצמו נתן לפלוני היכולת להיות לו לאדון ומושל: ואת למדתי אתם עליך אַלֻּפִים [2]) לראש (ירמ׳ יג כא). — ״ועם הפעל הרביב: להרכיבהו אלוף לראשנו (מפו, אה״צ ח). — ה) היותר טוב, היותר חשוב, der Beste; le meilleur; the best : לאלוף שבדור למעולה [3]) שבדור (מדר׳ תהל׳ קה). —ו) ״תאר כבוד לאחד מראשי הישיבה בימי הגאונים [4]) : מר רב אדא אלוף נוח עדן (תשו׳ הגא׳ הרכבי, רכט). מר ר׳ אלעזר אלוף שבא מן אליסאנו (שם שפו). ושמא קצת הראשים או אלופים בתראי אסרו דברים הללו (שם רס). השאלות ששאלתם לפנינו צוינו וקראו אותם לפנינו כשיושבין לפנינו אב״ד ואלופים וחכמים (תש׳ הגא׳ ליק, סי׳ נו). ויהי כאשר שמע נשיאנו וראשי הישיבו׳ והאלופים וכל הברורים וכל מבין עם תלמיד היושבים בבבל (REJ XVI, 235). והסכמתי [עם ראשי הישיבות וא]ב בית דין ואלופים והחכמים [והחרימוהו (את רסע״ג)] (כתב החרם של הנשיא דוד בן זכאי על רסע״ג, זכרון לראשונים הרכבי ה). כך מנהג הישיבה שיורדין תנאים לפני גאון ואב בית דין ואלופיהן וכל הישיבה (שבלי הלקט, בשם רב עמרם גאון). ומרשות ראשי ישיבות ואלופי תורה (מרשות האל).—ז) תאר לאחד ממדרגת היחס אצל קצת גויי ארפה, Graf ; comte ; count : מעלה ידועה כמו אלוף בזמננו זה כי הוא בלשון לעז קונדי (ר״י אברבנאל, ש״ב ט ז). אלוף טולושא (י׳ הכהן, דה״י למלכי צרפ׳ יג:). אח״ב שלחם המלך (את היהודים האנוסים) לארזילייא ליד האלוף הצר הצורר שיענה אותם (צרור המור, בחקותי). — ח) ״ראש הקהל, אפוטרופוס על היתומים, Vormund guardian ; tuteur : וגם יבררו האלופים על היתומים (פנק׳ קרק׳ שנ״ה, אוצה״ס ד). פסקנו בין האלופים הקצינים מנהיגי ד״א יצ״ו ובין האלופים הקצינים מנהיגי מדינות ליטא יצ״ו ע״ד החילוקים וכו׳ (פנקס ליטא שלג). הן היות עת האסף האלופים הקצינים פרנסים ומנהיגי היהודים היושבים תחת הקיהורים יר״ה והציעו האלופים וכו׳ (פנקס כומכרג 15). — בכלל ״מיוחס, אדון ושר: וכן כתב האלוף וכו׳ (תשו׳ מהר״י קולון קפב). האלוף כמוהר״ר יוסף וכו׳ עם האלוף וכו מרפים (פנק׳ קרק׳ שם). בבית האלוף גיסי (מנח׳ קנא׳, ר״י מפיסא דף ו). יורם בן אחיעזר אלוף ביהודה ושר אלף (מפו, אה״צ יא). וכל בני האלופים חמדו את יפיה (שם). אך שאוני, אלופי, אם אכביר מלים (שם ז). — י) כמו אלף, בקר, גם לנק׳: אַלּוּפֵינוּ [1]) מסבלים (תהל׳ קמד יד).

״אִלּוּץ, שה״פ מן אִלֵּץ: אם אחרי האלוץ וההפצר הוזקקו במעשיהם (דון וידל שלמה, אגר׳ חשן משפט). אחרי האלוץ הרב וההפצר העצום נדרשתי לאשר שאלני (שו״ת ר״י לאטיש דף לד).

״אֱלוֹקִי, אלקי־קים וכו׳, במקום אלהי, מפני יראת הכבוד.

אלח [2]), — במקרא לא נשאר ממנו אלא נפעל נאלח, ובספרות המאוחרת גם הקל:

״אָלַח, תֶּאֱלַח,—תִּעֵב, verabscheuen ; abhorrer abhor : מרוד וטרוד בפתלי גדש און לֶאֱלֹחַ

העיר ר״י בן קריש על הדמיון הזה.—[1]) החדשים קראים כאֶלֶף במשמ׳ שבט וכן אַלְפֵי במקום אַלֻּפֵי. ושי״ר (ע״מ ארם) פרש כאלף כמו העיר אלף (יהושע יח כח). — [2]) כך מפרשים ריב״ג רש״י ורד״ק. אך כל הכתוב הזה קשה להלמו. עכ״פ בהספרות החדשה נקבע הדבור במשמעה זו. — [3]) והעירו שם: כדתנן תקוע אלפא לשמן. — [4]) לפי דעת דר׳ הרכבי (בהער׳ לתשו׳ הגא׳) אלוף דומה לתאר ריש כלא. אך ש׳ פוזננסקי (REJ XLVIII 152) סובר כי זה היה תאר לחכמים מארצות נכריות.

[1]) יש קוראים אַלְּפֵינוּ.— והוא עפ״י מנהג הקדום של הלשונות השמיות לא לציֵּן את מין הנקבה הטבעי בסי׳ הנקבה (Brock. GVG. 1, 417).

[2]) אולי כמו בערב׳ אלח a), אִיתְלַח, נתבלבל

---

a) الخ

(מנח' כ"ר מכיר, זולת, תדע כי, שבת תשובה). פונה לענות עני תפלתו בל לשקץ ו ל א ל ו ח (סליח' ג עי"ת, אנוש כמה יזדק).

— נפע' נאלח, נאלחו, נאלחו, — נתקלקל ונפסד, בטעמו, בריחו, ובמליצה בבחינה מוסרית, verdorben ; gâté ; corrupted : הכל סר יחדו נאלחו [1]) אין עשה טוב אין גם אחד (תהלים יד ג). הן בקדשו לא יאמין ושמים לא זכו בעיניו אף כי נתעב ונאלח איש שתה כמים עולה (איוב יה יה-יו). — וכן אמר המליץ: דור נ א ל ח עיניו מאד רמו, אבל להביט האמת נשעו (רמב"ע נטפי דמעות, בס' דברי חכמים). כל ימי צבאי מרמס ארעה מה חדל ומה נ א ל ח כלחי ואמאן הנחם (ידע' בדרשי, בחינ' עולם יב). נתעבתי ו נ א ל ח ת י כי מלאתי דופי ושמצה (תלי' בר שמע' סליח' לערב ר"ה, איככה אפלה). שומם אשב נ א ל ח נדלה לכל עם מרמס (יפר' נהנהרה, פומ', מ"ל פרידלנדר, יחידה תמדה). שנוצר מטפה סרוחה נתעבת ו נ א ל ח ת ומזוהמת (מעין גנים איוב).

— הפע', האליח את פלוני, עשהו נאלח: עד הנם (ישראל) בהם אין (עמלק) להאליחם ובסוף האחם ופה בחשף נלחם (קרובו' לפורים, אורת כט).

אליה[2]),
ש"נ, מ"ר אליות, סמי' אליות. — א) הזנב העבה השמן של הכבשים, Fettschwanz queue grasse; fat tail: ולקחת מן האיל החלב והאליה (שמות כט כב). והקריב מזבח השלמים אשה לה' חלבו האליה תמימה לעמת העצה יסירנה (ויקרא ג ט). —*אליה וקוץ בה, משל לדבר טוב מאד שדבר צדדי קטן ממעיט טובו: (הכתוב אומר) נושא עון ועובר על פשע לשארית נחלתו אמר רבי אחא בר חנינא א ל י ה ו ק ו ץ ב ה ל ש א ר י ת נחלתו ו ל א לכל נחלתו (ר"ה יז.). א ל י ה שמנה יש כאן וקוץ בה כלומר דבר תנחומים יש כאן אבל יש בתוכה דבר קשה (רש"י שם). — ומשל: *האוכל א ל י ה מתחבא בעליה, ר"ל האוכל מן המובחר סופו להסתתר בחדרו מפני בעלי חובותיו (בארמ' [1]) פסח' קיד.). — *כלפי אליה[2]), ר"ל לעומת האחור, לתמה על דבר שצריך להיות להפך: תנא תנא קמיה דרב נחמן שנים שהוציאו קנה של גרדי פטורין ורבי שמעון מחייב כלפי א ל י ה אלא אימא חייבין ורבי שמעון פוטר (שבת לג:). אמר מר אין לי אלא בנכרי שלא כיבשתו ואין שרוי עמך בחצר נכרי שכבשתו ושרוי עמך בחצר מניין ת"ל לא ימצא כלפי אליה אמר אביי איפוך (פסח' ה:). — ב) *הקצה התחתון הרך שבאזן, Ohrläppchen lobe de l'oreille ; ear-lap : מפני מה אזן כלה קשה ו א ל י ה רכה שאם ישמע אדם דבר שאינו הגון יכוף א ל י ה לתוכה (כתוב' ה.).

*אליה[3]),
(אילייה), קינה, שירת אבל, Trauerlied élégie ; elegy, dirge : אמר רבי יונתן דבית גוברין ארבעה לשונות נאים שישתמש בהן העולם ואילו הן לעז לזמר, רומי לקרב, סורסי לאילייה עברי לדיבור (ירוש' מגלה א עא ב).

*אליון[4]),
ש"ז, מ"ר אליונים, — בהן, אגודל, האצבע העב בידים וברגלים, Daumen; pouce; thumb ואמר להם (נבוכדנצר ללוים על נהרות בבל) הכינו עצמיכם עד שאנו אוכלים ושותים אני מבקש שתעמדו ותקישו לפניי בכינורות שלכם כדרך

הענין, והחלב נתחמץ. — [1]) פרשו כל המפרשים במשמ' קלקול הטעם והריח והוא הכפל מן סר שפרושו נבאש: מלחא כי סרי. מנחם: פתרונו כפי ענינו נאלחו כמו נבאשו. ר"י בן גנאח: ענינו ההפסד והשנוי והוא הפוך סיר אשר חלאתה בה. רש"י (תהל'): נאלחו נהפכו לקלקול. ראב"ע: נאלחו כמו נשחתו. רק יונתן בתהלים תרגם נאלחו אתרשלו. ואולם באיוב תרגם נאלח מסאב. ורש"י שם פרש מעורבב.

[2]) בערב' אליה a), הבשר הרך בשרש הבהן והבשר הרך השמן של הבהן ושל הפחד. וזנב השמן של הכבשים. וכן בארמית אליתא. — [1]) מתלין במערבא דאכל אליתא טשי בעליתא. — [2]) כך גרסת הערוך ערך כלפי. ובר"ח פסח' ה: כלפליא, ופרש: כלומר דברים מהופכין הם כמו שהאליה הפוך מן הראש. ע"כ. ונראה שצריך להיות פה כלפי אליה. ובנוסח' כלפי לייא.

[3]) מן הפעל אלי, עי' שם.

[4]) כן נקד לוי, קוהוט ויסטרוב, וזה נראה מהכתיב במקומות המובאים בפנים בלי י' אחרי א, וכן נראה מהשם אלמון ולא אלמון. ואמרו חוקרי הלשון כי נגזר שם זה מהשם א ל י ה, וכמו בער' א ל י א ן a), מי שיש לו א ל י ה, אף כאן אליון דבר שיש לו אליה, ר"ל הבשר הרך, ועי' אליה. — בארמ' אליון, ועל אליון ידיהון דימינא ועל אליון רגליהון דימינא (ת"א שמות כט כ).

---

a) أَلْيَة

a) أَلْيَان

שהייתם מקישים בבית המקדש שלכם לה' אלהיכם מסתכלים אילו באילו ואמרו לא דיינו שהחרבנו בית מקדשו בעונותינו אלא עכשיו אנו עומדים להקיש בבינורותינו לפני הננס הזה מיד עמדו כולהם ונטלו עצה ותלו כינורותיהם בערבות שהיו שם ושלטו בנפשותם ונתנו א ל י ו נ י ידיהם לתוך פיהם ומרצצים ומקצצים אותם (פסק' רכ' ותאמר ליון, מדר' תהל' קלז, ילקוט). שבאשר נבוה מנגיעת גחלת אש נוגע ב א ל י ו ן אזנו (פלא יועץ, כויה).

אֱלִיחָה, ש"נ, מ"ר אֱלִיחוֹת, בס"פ מן אלח: יכלו לי בשבעה עשר בו ב א ל י ח ו ת (מנח' כ' מכיר, סליח' י"ז תמוז, אמרר בככי).

אֱלִיל[1], ש"ז, מ"ר אֱלִילִים, סמי' אֱלִילֵי, — א) דבר של שוא, בטל, אפס, שאין בו ממש, Nichtigkeit; néant; nothingness: חזון שקר וקסם ואלול[2]) ותרמות לבם המה (הנביאים) מתנבאים לכם (ירמ' יד יד). כי הנה אנכי מקים רעה בארץ הנכחדות לא יפקד הנער לא יבקש והנשברת לא ירפא וכו' הוי רֹעִי האליל[3]) עזבי הצאן חרב על זרועו ועל עין ימינו (זכר' יא יו-יז). ואולם אתם טפלי שקר רפאי אלל[4]) כלכם (איוב יג 7). ואמר בן סירא: א ל י ל[5]) בעוף דברה וראש תנובות פריה (בן סירא גני' יא ג). — ופשט השמוש בדבור רופאי אליל בספרות: הרופאים אשר בפרס ר ו פ א י א ל י ל כלם כי די להיות שם רופא מהולל אם יקרא רק ספרים מעטים (ס' כלוך, סכי"ע, פרס). — ב) צורת אלהות עשויה מכסף זהב וכדומה, idol; idole; Götzenbild: לא תעשו לכם אֱלִילִם ופסל ומצבה לא תקימו לכם (ויקרא כו א). אל תפנו אל האֱלִילִם ואלהי מסכה לא תעשו לכם (שם יט 7). ותמלא ארצו אלילים למעשה ידיו ישתחוו (ישע' ב ח). ונשגב ה' לבדו ביום ההוא והאלילים כליל יחלף (שם יז-יח). — עֲבוֹדַת הָאֱלִילִים, נתינת כבוד אלהות לאלילים, idolatry; idolâtrie; Götzendienst: אין לך דבר שעומד בפני פקות נפש אלא ע"א (ר"ת עבודת א ל י ל י ם) וגלוי עריות ושפיכות דמים בלבד (כתוב' יט.). ועי' עבודה. — ג) כנוי להאלהיות של המאמיני' באלהיות רבות: את ה א ל י ל פאראבראמא לא יעבדו בהיכל וכו' ואולם לשני אחיו ה א ל י ל י ם הנזכרים (וישנא ושיוא) בנו היכלות (ס' כלוך, סכי"ע הודו). עלמות מיוחדות לעבודת א ל י ל י ה ם ולדברי הכהנים ישאו א ל י ל י ה ם אותם לנשים (שם). ככל דתי עמי הקדם התהללה גם דת היונים ב א ל י ל י ם רבים ושונים וכו' זולת ראשי א ל י ל י ם ההם היו להיונים עוד א ל י ל י ם רבים במדרגה תחתונה אשר משלו בהרים ויערים שדות ואחים נהרות ויאורים (ק"ס, די"ע, היונים). — עבודת א ל י ל י ם: אמונתם (של הסינים) מבטן ע ב ו ד ת א ל י ל י ם יצאה (שם, סינה).

אֱלִילָה, כמו אֱלָה, אלהות נקבה של המאמינים באלהים רבים, goddess; déesse; Göttin: ה א ל י ל ה המושלת על החכמות והמדעים והדבור והמליצה והשיר (ס' כלוך סכי"ע, הודו). גם בה (בבבל) קדשו כל בנות הארץ את בתולי נעוריהם ל ה א ל י ל ה מיליטה (שם). מהתחפשות והתלבשות האלילים ו ה א ל י ל ו ת בגויות היצורים (שם). מ ל י ט ה א ל י ל ת האהבה גברת התענוגים ומברכת את עובדיה בפרי בטן וכו' כי הכשדים היו רודפי זמה ויעשו כל תועבה לכבוד ה א ל י ל ה ההיא ובהיכלה (ק"ס, די"ע, בבל).

אֲלִים[1]), ת"ז, לנק' אֲלִימָה אֲלֻמַּת, מ"ר אֲלִימִים אֲלִימוֹת, אֲלֻמּוֹת, — כמו אַלָּם שלקמן: שהיה כח ביד הבי"ד למחות ביד ה א ל י ם שלא יגבר על חבירו בכח אלמותו (לבוש, חושפ' בקרקע קע ג).

---

[1]) משקל אֱוִיל, כְּסִיל, שְׁחִין. והנה למשמעה א' דומה בערב' אַלַאל a) שר"ל דבר בטל. ובדבר משמע' ב' המיוחדה לעברית ואין בלשונות האחיות חבר לה נחלקו חוקרי הלשון. י"א כי נסתעפה ממשמעתו של אפס ואין. וי"א כי זהו השם אֵל בהוספ' יל להקט' וזלזול כמו שיש כיוצא בזה גם בקצת לשונות אחרות (בגרמ' Götze — Gott). — [2]) כך הקריא, והכתיב א ל ו ל, וזה ממש כמו בערב' אלאל, ותנו' הפתח נתחלפה בעבר' בתנ' חולם כנהוג. — [3]) אולי האויל, כמו בפסוק הקדם. — [4]) נמסר: חסר. והוא כפל מן טפלי שקר, וטפלי במשמעת טפילת דבר על הגוף וכדומה עי' ערך טפל. רסע"ג תרגם אלמתאל, ר"ל רופאי שוא והבל, ובמשמ' זו שאר המפרשים הקדמונים והחדשים, ואעפי"כ יותר מסתבר שפרושו האמתי הוא כפרוש התלמוד מלשון א ל ל שלקמן. — [5]) בתרגום היוני מיקרא, ר"ל קטן, בסור' שיטא, ר"ל בזוי.

a) أَلَل

---

[1]) מן אלם, עי' שם. בארמ' אֲלִימָא.

***אֲלִיתָ[1])**, אֵלִית, ש"נ, מ"ר אֲלִיּוֹת, — אשה שאומנתה היא לאלות, לקונן על מת וכדומה, מקוננת, Klagefrau; pleureuse; wailing-woman: ר"י אומר האירום טמא מושב מפני שהאליות[2]) יושבת עליו (כל' יט ו). והמרכוף של זמר ורביעית של אליית[2]) (שם יו ז).

***אֲלִיתָה[3])**, ש"נ, מ"ר אליתות, — חתיכת עץ דקה, מתקנת להאחיז בה האש ולהבעיר בה גם גזרי העץ הגסים בבירה וכדומה, Brennspan; bûchette; kindling: וריוח היה בין הגיזרין שהיו מציתין את האליתא[4]) משם (תמי' כ ז). לימד על הצתת אליתא שלא תהא אלא בכהן כשר (יומא כד:). ירד (הכהן) והצית את האש באליתות (פרה ג ט).

אל"כ, ר"ת אם לא כן.

אֲלַכְסוֹן[5]) — א) ש"נ, קו נטוי, לא נצב ולא משכב, schräge Linie; ligne oblique; obl. line: ועל כלם הוא נותן ממטה למעלה חוץ מזה שהיתה לפניו כנגדו אלכסון (תוספתא יוה"כ ד א). המעביר ד"א בר"ה אינו חייב עד שמעביר הן ואלכסונן (עירו נא.). — ועם ב, תה"פ: מבוי שצידו אחד ארוך וצידו אחד קצר פחות מארבע אמות מניח את הקורה באלכסון (שם ח:). — ועם כנ': לא אמרן אלא שאין באלכסונו יותר מעשר אבל יש באלכסונו יותר מעשר דברי הכל אינו מניח (שם). בתפרן (של התפלים) ובאלכסונן (מגי' כד:). — ב) בפרט קטר, והוא קו עובר דרך מרכז העיגול וחותכו לשני חצאים שוים, והקו המחבר שתי זויות המרבע ומחלקו לשני משלשים, Diagonale; Hypotenuse: ובלבד שלא ירבה יותר ממדת העיר באלכסונה[1]) (עירוב' נט.). ואם הציב השפופרת משופעת בשיפוע אלכסון של מרבע אין צופה ממי' אלא כמדת אותו אלכסון וכו' כשיעור שיפוע אלכסון שבין שני הצלעות (תמו' גא' הרכבי, סיד). כשאתה מודד אלכסון שלהם (של הריבועים) אתה מוצא לכל אמה שבריבוע תוספת שני חומשים וכו' ודבר עגול כל רחבו שוה כאלכסונו (רמ"י סוכ' ח.). שמא הראשון מקרן אלכסון העיר מדד (רמבם שבת כח יח). אלכסון הוא קו נוטה מן היושר ועובר על רוחב העיגול או הריבוע או זולתו (אלחריזי, מו"נ פלוס המלי' הזרות). — וכן יאמרו הפלסופים שהמציא מרובע שאלכסונו כצלעו וכו' כל אלו מכת הנמנע (ר"מ אבן תבון, מו"נ ג יה). שיתר זוית הנצבת הוא אלכסון העגול (גלת ישראל, יס"ע א). ואם הזוית היא נצבת אז נתיחד ליתרה שם לעצמו וקראוהו אלכסון (כליל החשבון, ה ג). הקו העובר על פני כל העגול דרך המרכז וכו' נקרא אלכסון העגול (חז"ס, יסו' חכמ' השע' מדידה א ו). והצלע בד ממנו (מן המשולש נצב הזוית) המקביל ממול זוית הנצבת נקרא אז בשם אלכסון (שם ב טו). — ומ"ר: וחלוק אותם לאלכסונים (תוספות סכה ח. כד"ה כל אמתא). — חצי אלכסון, — קו מחבר המרכז עם נקודה מנקודות העגול, Radius; rayon: דע שיתר שתות העגולה הוא שוה לחצי אלכסונו (ילת' ישראלי, יס"ע א). ותרשם על מרכזו עגול שאלכסונו חצי אלכסון הגדול (יס"ר מקנדיס, מעין חתוס). — ג) תה"פ: מטה שגרד בה

---

[1]) נקוד לוי, קוה, יסטרוב, שי"פ, ובמשנ' מנק' נדפ' אֲלִית, אֲלִיַּית וְאַלִית, משק' קצת שמות פרט' בָּשְׂמַת וכו' וקצת שמות מפשט' שפעת, נחלת, עזרת, אעפ"י שבקצתם יש מפקפקים באמתת צורה זו, והשם קָאַת שג"כ ־ת בסופו. אעפי"כ נראה שהשם אֲלִית נולדה מלשון ארמית אֲלִיתָא (ת"י ירמ' ט יו), וקבל קצת צורה עברית ע"י נפילת א האחרונה, ואולם נשארה בצורתה הארמ' העקרית. — [2]) כך בשתי יי ברוב הדפוס' וכן בערוך רוב כ"י (עי' עה"ש). ובמשנה עם גוף פרוש הרמב"ם בפעם הראשנה אלית והשנ' אליית. וכן במשנ' מנק' אמשד' דפוס מנשה בן ישראל. ובמד"מ הראשונה אליית והשניה אלית.

[3]) מקור השם לא נתברר. הערוך ששאב מדברי רה"ג; אמר וז"ל: פי' עצים קטנים להלהיב בהם עצי המערכה בדכתיב משני זנבות האודים העשנים האלה ואליה הוא זנב ובאותם הזנבים הקטנים שהן אליתות מציתין את האור בעצים גדולים. ע"כ. וכן לוי, וקוהוט, ויסטרוב, ואעפי"כ אין זה מתקבל על הדעת, מפני שאליה היא זנב גדול, שמן, ולדבר דק השתמשו רק בשם זנב, וסמך לדבר כזנב הלטאה. — [4]) כך ה בסוף במשנה שבגמ', ובמדב"מ ובמשנ' שבמשנ' אליתא.

[5]) מלשון יונית לוכסון λοξον וכמו אַדְרִכּוֹן. ולפי דעת ריב"ג נהוג משקל אַפְעֲלוֹן גם בעבר' הקדומ' ועי' ארמון. ונשתנתה בפי היהודים קול החולם לפני כם לקול פתח (ע' קרויס, מלים שאול').

[1]) כך בנוסח' ובכ"י וס' העתים ועוד: ואלכסונה (ד"ס). — וכלל חשבוני, בארמית: כל אמתא ברבוע אמתא ותרי חומשי באלכסונא (סוכ' ח.). — כל אמה ברבוע אמה ושני חומשים באלכסון.

שני לשונות א ל כ ס ו ן או שתי כרעיים א ל כ ס ו ן או שגרד בה טפח על טפח א ל כ ס ו ן (תוספתא כלי' ב"מ ח ה). ועי' קרנזיל.

אֱלֵל, א) עי' אֱלִיל. — ב) עי' אֱלָל.

*__אָלָל__[1], ס"ז, — א) גיד הצואר והשדרה וכו' רחב, לבן, קשה, Sehne ; tendon : העור והרוטב והקיפה והאלל והעצמות והגידין והקרנים והטלפים מצטרפין לטמא טומאת אוכלין אבל לא טומאת נבלות וכו' ר' יהודה אומר האלל המכונס אם יש בו כזית במקום אחד חייב עליו (חול' ט א). השוחט את הזבח לאכול כזית מן העור מן הרוטב מן הקפה מן האלל מן העצמות מן הגידין מן הטלפים מן הקרנים (זבח' ג ד). ובבהמה העור והרוטב והקיפה והאלל והעצמות והגידים והקרנים והטלפים (טהר' א ד). אילו לא מפגלין ולא מתפגלין העצמות והגידין והקרניים

[1]) דוד מהתפוחים בצ"ד, ובמשנ' מנקדו' של אמש"ד (ת"ו) ושל מנטובה (תקלח) ושל פיסה (תקסח) ושל ברלין (תקצג), מנקד אָלָל, משקל בָּשָׂר, וכן בסליחה של ר' שמואל איה אלהיך : רופאי אלל חרוז עם מהולל ואתפלל (צונץ לי"ס, ג"ס 407). וכן שי"ר בערך מלים סבר שהמלה היתה נקראת אָלָל או אֵלֶל ע"מ חֵלֶל. בוקשד' וכשת' אֲלַל, לוי נקד אֱלֶל או אֲלַל. קוה' אֲלַל. יסטרוב רש"י פין ודלמן אֱלֶל. והנה כבר בימי בעלי המשנה בעצמה לא היה ידוע לנכון פרוש מלה זו ונחלקו בו ר' יוחנן וריש לקיש (בגמ' חולין קכא :) : מאי אלל ר' יוחנן אמר מרטקא (כך בנוסח', ובפרוש רה"ג לכלים מורטקא, ובערו' מדרקא ומרדקא), ר"ל אמר בשר שפלטתו סכין. והקשו שם : מיתיבי ואולם אתם טופלי שקר רופאי אליל כלכם בשלמא למ"ד מרטקא היינו דלאו בר רפואה הוא אלא למ"ד בשר שפלטתו סכין בר רפואה הוא ? ותרץ : באלל דקרא דכ"ע לא פליגי כי פליגי באלל דמתני'. וחזר והקשה : ת"ש ר' יהודה אומר האלל המכונס אם יש כזית במקום אחד חייבין עליו ואמר רב הונא והוא שכנסו בשלמא למ"ד בשר שפלטתו סכין היינו דכי איכא כזית מיחייב אלא למ"ד מרטקא כי איכא כזית מאי הוי עץ בעלמא הוא ? ותרץ: אליבא דר' יהודא לא פליגי (ופירש"י : באלל דר' יהוד' לא פליגי דודאי ר' יהודה אבשר שפלטתו סכין קאי ור' יוחנן נמי מודי דבשר שפלטתו סכין אקרי אלל) כי פליגי אליבא דרבנן (ר"ל : ר' יוחנן סבר שרבנן דברו על אלל מרטקא כמו במקרא, ור"ל סבר שרבנן דברו על אלל בשר שפלטתו סכין). היוצא מזה הוא, כי בימי ר"י ור"ל היתה קבלה כללית ומסכמת כי אֱלִיל שבמקרא הוא מרטקא, ושר' יהודה השתמש במלה זו במשמעת בשר שפלטתו סכין. ולא נחלקו אלא באיזו משמעה השתמש במלה זו הנא קמא של משנה חולין הנ"ל. ודבר מצוי הוא בכל הלשונות שתשמש מלה אחת בשתי משמעות אפילו במקום שיש חשש טעות, ואולי נתחלפה משמעת מלה זו במשך הזמן שבין ימי המקרא ובין ימי ר' יהודה. כלל הדבר, יש לנו עדות נאמנה כי היתה להשם אֱלִיל משמעת מרטקא או מודרקא, ושעכ"פ ר' יהודה השתמש בהשם אלל (הקריאה האמתית מספקת) במשמעה של בשר שפלטתו סכין. והנה לו ידענו לנכון פרוש מרטקא או מודרקא ופרוש בשר שפלטתו סכין כי אז לא היה עוד ספק במשמעת מלת אלל ואלל. אך יש ספק בדבר, יען רק בבשר שפלטתו סכין הסכימו המפרשי' כי הוא: כשמפשיטין את הבהמות פעמים שהסכין פולט מן הבשר אצל העור (לשון רש"י חול' שם), והוא : שיורי הבשר המתדבקים בעור בשעת הפשט (לשון פרוש הרמבם למשנה זבח' ג ד). וכן ביד החזקה הלכ' פסולי המוקדש' : והבשר שפולטתו הסכין בשעת הפשט וישאר מודבק בעור והוא הנקרא אלל. ואעפ"י שדעתי מהססת גם בזה, עכ"פ כל המפרשים מפרשים כך. אבל במרטקא או מודרקא יש חלוקי דעות. הערוך הביא בשם רבנו חננאל פרוש מורדקא בשר מת, והסכים לזה ר"ת בתוס' חולין שם ד"ה מרטקא. ורש"י פרש : מרטקא גיד השדרה והצואר והוא רחב ולבן וקשה מאד. ור"ש אבן תבון בתרגום המורה פרש מורטקא סחוס. והנה, אעפ"י שבכלל בפירוש משמעת המלים של התלמוד רבנו חננאל הוא אחד מהיותר בני סמך, מפני שהוא קבל מרבותיו הגאונים שבקרבם עוד נשמרה המסורה החיה של הלשון, ודעתו מכרעת נגד דעת רש"י אפילו במקום שגם הוא קבל מרבותיו, מפני שבצרפת ואשכנז לא היתה קבלה נמשכת חיה כמו בבבל, — אעפי"כ במקום הזה כמו בקצת מקומות אחרים נראה כי ר"ח פרש עפ"י הסברה ולא בקבלה. ובאמת רה"ג בפרושו לטהרות (א ד) פרש אלל מוטרקא בלשון רבנן, אך לא פרש מה זה מוטרקא. והסברה מכרעת יתר לפרושו של רש"י, שקבל אולי מרבותיו והיא אולי אחת מהקבלות האמתיות שנשמרו בקרב רבני צרפת ואשכנז, או שראה בשכלו החד והצלול, כי הכונה בזה לאחד מהדברים הנמצאים תמיד בגוף החי כמו העצמות והגידים הקרנים והטלפים וכו' המנויים שם. וראיה לזה מה שאמרו בגמ' חולין שם שמרטקא עץ בעלמא הוא, שזה נאות לגיד הקשה ולא לבשר מת. וכן מה שאמרו (מעילה ז :) האי אלל כיון דלית ביה ממשא לא קיבל טומאה, לא יאות לבשר מת. ומה שהקשו תוספ' חולין שם על פרוש רשי מגמ' זבח' שהזכיר שם אלל בעוף, ובעוף אין גידים קשים ? כבר פרש רש"י שם כי אלל של עוף הוא רך. ובדבר מקור המלה מרטקא ומורדקא ודעת לוי ופלישר וכו' עי' כל זה בערכים הללו. וגם שי"ר בערך מלים מכריע יתר לפרש מרטקא בפרוש רש"י.

והמלפיים וצמר שבראש כבשים ושער שבזקן תיישים ביצי תורין ומוראות העוף והעור והאבר ו ה א ל ל והשליל והשליא (תוספתא זבח' ג ט). בנבלתו ולא ה א ל ל המפוזר (ספרא שמי' י). פיגל ב א ל ל נתפגלה מוראה במוראה לא נתפגל א ל ל (זבח' לה.). — ב) שיורי הבשר שחותך הסכין מן הבהמה בשעת הפשט העור ונשאר דבק בעור: והבשר שפולטתו הסכין בשעת הפשט וישאר מודבק בעור והוא הנקרא א ל ל (רמבם הלכ' פסולי המוקדשים יד ז).

*אָלַל¹), פ"י, עם אחרי, — דרש וחקר ובקש לדעת, nachsuchen, forschen; épier, s'enquérir; look for, inquire: אמר לו הקב"ה (למשה) אחר דברי תורה א י ל ל ת חייך שאין אני מקפח שכרך הריני משרה עליך רוח הקדש (מד"ר שה"ש א, ושם קהלת א). משם מ א ל ל את השנה אם טובה ואם רעה (פסיקת' רבה מז). משם היה מ א ל ל ומרגל אוכל של כל השנה כולה (תנחו' אחרי ד). — עי' חִפֵּשׂ, רָאָה, רִגֵּל.

אַלְלַי²), -לַי, — מלת קריאה לצער ויגון, עפי"ר עם לי אחריה, woe; malheur; wehe: אַלְלַי³) לי כי הייתי כאספי קיץ כעללת בציר אין אשכול לאכל בכורה אותה נפשי (מיכה ז א). אם רשעתי אַלְלַי לי וצדקתי לא אשא ראשי (איוב י יה). — ועם עָלֶיךָ: א"ל (הקסר להילד) וכי יש אלוה לעולם א"ל (הילד להקסר) א ל ל י עליך קיסר וכי עולם של הפקר ראית (מד"ר איכה, על אלה אני בוכיה). א"ל התינוק א ל ל י עליך קיסר על הדברים שאתה אומר לי (תד"א כט). להרג בחורים ושחיטת כשרים א ל ל י לי אויה לי (שחר' ת"ב ספרדים, לשכינה עלתה). שר המליצה א ל ל י נעדר מי יקונן עוד ומי ישיר כי אם בלי תואר ובלי הדר (הוספ' למתק שפת' עו).

א.אלם¹), ממנו א.אִלֵּם.

א.אִלֵּם²), ש"ז, מ"ר אִלְּמִים, נק' אִלֶּמֶת (ואלמית עי' זה) מ"ר אִלְּמוֹת, — א) בעל מום שאין לו סגולת הדבור, dumb; muet; stumm: מי שם פה לאדם או מי ישום אִלֵּם או חרש או פקח או עור (שמות ד יא). אז ידלג כאיל פסח ותרן לשון אִלֵּם כי נבקעו במדבר מים ונחלים בערבה (ישע' לה ו). ואני כחרש לא אשמע וכאִלֵּם לא יפתח פיו (תהלים לח יד). פתח פיך לאִלֵּם (משלי לא ח). — ומ"ר: צפו עורים כלם לא ידעו כלם כלבים אִלְּמִים לא יוכלו לנבח (ישע' נו י). למלך שבנה פלטין והושיב בה דיורים א י ל מ י ם והיו משכימים ושואלים בשלומו של מלך ברמיזה ובאצב' ובמנוולי' (מ"ר ברא' כח). — ולנקבה *אִלֶּמֶת: אלם ו א ל מ ת שחלצו חליצתן

אעפ"י שהשם אלל הוא מפרש בשר מת. ומה שאמרו שם כי מרטקא לאו בר רפואה היא, יש להביא סמך לדבר לפי פרוש רש"י, כי ידוע שהרופאים הקדמונים חשבו שהפצע של הגיד הנשה אשר קראו גידו של א כ י ל ו ס, tendon d' Acheile, אינו נרפא. וגם פרושו של ר"ש בן תבון שהכונה באלל היא להסחוסים ג"כ נאות לפי הענין, ואולי הסחוס הוא רק של האזן והאף והאלל ומודרקא של העצמות, ואולי חשבו אז גם על אחת ממחלות הסחוסים שאינה נרפאת.

¹) בארמ' רַגֵּל: לְאַלָּלָא ית ארעא (ת"א, במדב' יד לח).

²) סוף של קצת מלות הטעם, כמו אימתי אולַי; באשורית אַללוּ. וסבר קניג כי זו מלה קדומ' נולדה להלשון למושג של קריאת צער, ולא נסתעפה מפעל, ואדרבה ממנה אולי נסתעף פעל אַלַּ a) בערב' לאנחה וכדומה, וילל בעבר'. — ³) נמסר: ל' בטעם מלעיל. וכן באיוב י יה: חד מלעיל. וכן רד"ק פה: מלעיל הטעם באלף אם רשעתי אללי לי מלרע הטעם בלמד. וכן מ"ש פה: ב' דין בטעם לעיל וחד בטעם לרע אם רשעתי אללי לי. והזכירו אולסה' וקניג חלוף זה, ולא מצאו לו יסוד, כי בשני המקומות בא אללי לפני מלה קטנה לי, וכשניהם בנגינה משרתת. ואולי טעם החלוף הוא מ ק ו ם אללי בהמאמר, פה בתחלתו ובאיו' באמצעו, ואולי בתחלת הדבור היו העברים מטעימים את ההברה הראשנה ובאמצע ובסוף דבור היו מטעימים הברה האחרנה. ויש חלופים במלעיל ומלרע דומים קצת לזה בלשון ערבית המדברת, והזכירם שפיטה דל"ע ההמונית של מצרים בפרק על הנגינה.

¹) שרש שמי. באשור' ישנן מלים אחדות מזה השרש אך לא נתבררה היטב משמעתן, ועכ"פ אין קרבה בינהן ובין מלי השרש הזה בשאר הלשונות. בערב' משמש שרש זה במשמ' צער וכאב. בארמית במשמ' חזק, וגם כמו בעבר'. בסור' במשמ' כעס וקצף.

²) מלה עברית וארמית ולא נתברר מקורו. יש גוזרים זה מן מ א ל מ י ם אלמים, ואִלֵּם ר"ל מי שלשונו קשורה, וזה דחק. ולשון ערבית השתמשה למושג זה בהמלים אבכם ואחרש a).

---

a) أَلَّ

a) أَبْكَمُ أَخْرَسَ

כשרה (יבמות קד :) . באלמת וגידמת (חול' עט .). נעשית כיונה אילמת (סוט' י :). ואמוה האשה ולא אלמת (מד"ר במדב' ט) . — ובהשאלה . אות אלמת: שאר האותיות שאמר שהן אלמות וחרשות שוכנות (ר' נסים פיר' יצירה, קונטר' המכפ' דוקס). והם (י ה ו) אותיות המבטא שבהם נהגים שאר האותיות האלמות (ר"י ישראלי, פיר' יצירה, שם) . —׳קו אִלֵּם: וכן קוים אין תכלית לסופו מדבר ואלם וגלוי (משה ריאטי, מקד" מעט ג) . — ו״שם להנים העב בהכנור, עי' קו.—׳רקוד אלם, עי' רקוד.

אֵלֶם[1], ש"ז,— המום של האִלֵּם, ובמליצה ההתאפקות מלדבר, Stummheit ; mutisme ; dumbness : למנצח על יונת אֵלֶם [2]) רחקים (תהל' נו א). האמנם אֵלֶם [3]) צדק תדברון (שם נח ב). — ואמר הפיטן : אֵלֶם פיהו יה צדק (ר"י בן יוסי, בשופרות). יה רם וגאה הקריבה אֵלֶם רחוק אליו אמרת ובבן קח נא את בנך את יחידך אשר אהבת(אהב' לפ' ויר').—ואמר המשורר: יונת אֵלֶם צבי לחשך (ר"י הלוי), והוא כנוי לאֻמת ישראל. — וכנ' : הרבו גבוהות לענות יום אלמו (ר"ל האִלֵּם שלו) אך נאלמו עמו (רמב"ע, דברי חכמים פג).

אָלַם, הקל אינו נהוג.

— נפעל נֶאֱלַם, הֵאָלֵם, תֵּאָלֵם,—נעשה אִלֵּם, או כמו אִלֵּם, חדל מדבר, לא יכול לדבר, stumm werden ; devenir muet ; become dumb : ולשונך אדביק אל הכך ונאלמת ולא תהיה להם לאיש מוכיח (יחז' ג כו). ויפתח פי ולא נאלמתי עוד (שם לג כב). נאלמתי דומיה החשיתי מטוב וכאבי נעכר (תהל' לט ג). ביום ההוא יפתח פיך את הפליט ותדבר ולא תֵּאָלֵם עוד

[1]) משקל אֵבֶל, חֵפֶשׂ וכיוצא בהם. ואעפ"י שיש ספק באמתת מציאות המלה בצורה זו לפנים, עי' הערה לקמן, אעפי"כ הואיל וכבר השתמשו בה הפיטנים והמשוררים, כנראה מהמשלים המובאים לקמן, יש לה זכות מלה בלשוננו. — [2]) היתר מסתבר כדעת החדשים שזה שם כלי מכלי הנגינה, ואולי יש פה שבוש. אך הקדמונים, בעלי התלמ' והתרגום, רש"י ורדק ועוד, מפרשים אֵלֶם במשמ' שם מפשט, כמו אִלְמוּת. רק רסע"ג פרש אלם קהל, מלשון מאלמים אלומים, ותרגם ג'מעא. וריב"ג פקפק ויפרש אלם זה מלשון אלמון והוא ארמון. — [3]) גם פה נראים דברי הסוברים (הרמבן והחדשים) כי צריך לקרא אֵלִים. אך תלמו' ותרגום ורשי מפרשים במשמ' אלמות, ורסע"ג פרש גם אלם זה קהל ,וכן ריב"ג.

(יחזק' כד כז). תֵּאָלַמְנָה שפתי שקר הדברות על צדיק עתק (תהל' לא יט). — וכינ' נֶאֱלַם נֶאֱלָמָה : נגש והוא נענה ולא יפתח פיו כשה לטבח יובל וכרחל לפני גוזיה נֶאֱלָמָה [1]) (ישע' נג ז). — ואמרים יֵאָלֵם כדג ; כן דרך כל דודים יסדרו בפיהם צפצוף דרור ולבסוף יאלמו כדגים (ר"ע פרנסים, בשבת חתן וכלה מתק שפתים קה).

—פִּעֵ' ״אִלֵּם, פ"י,— עשהו אִלֵּם, ובהשאלה השתיק, schweigen machen; faire taire; make silent : ודמות הלשון הנלעג כדמות כנור אשר רעו יתריו טוב לו לאלם מנגן שיריו (מנחם, פתיחה). לְאַלֵּם מלשינים (יוצ' יוה"כ, מי יתנה).

— הִפְעִיל, ״הֶאֱלִים, — כמו אִלֵּם : וכי תחסם פי ברוח קדים ותאלים את לשוני בהבלי מהתלות (מנחם בן סרוק, מכתב לר' חסדאי). תובעי חפצם שפתם תפתח אל תַּאֲלִימֵם, אל יהיו מוכשלים לפניך כבוערים להגלימם (כליח' שחר' יוה"כ, אנא חטא). — ולווי הַאֲלֵם: האלם מלשני והגבר סניגור (סליחה כ' עי"ת אנחנו החמר).

— התפ', נתפ' ״נִתְאַלֵּם, — כמו נאלם : אשרי מי ששמע חרפתו ומתאלם (תפ' גאו' קדמ' דוד קסל מב.). ונתאלם כפגר מת (ר"ם מולכו, בדה"י למלו"ע לר"י הכהן). או יתחרש או יתאלם מן הרות ההוא (ס' רזיאל המש"ד, דף י.).

ב. אלם[2]), ממנו ב. אִלֵּם, אֲלֻם, אֲלֻמָּה.

ב. אָלַם, אינו נהוג.

ב.אִלֵּם , פ"י, — עשה אֲלֻמִּים ; Garben binden ; faire des gerbes; bind into sheaves : והנה אנחנו מְאַלְּמִים אלמים בתוך השדה והנה קמה אלמתי וגם נצבה (בראש' לז ז).

[1]) כך א חטף סגול בתנך מיכאל' ודומי. וכבר העיד מ"ש בפרוש: בדפוסים ישנים וספרים כ"י האלף בחטף סגול וכן נקוד בשרשים ובעל הלשון. ע"כ. וברוב ספרי הדפוס וגם תנך קיט' נֶאֱ־. בקצת נוסחאות מלרע, וכך נכון, רק ודק כתב שהוא מלעיל והוא פעל עבר.

[2]) לפי דעת רוב חוקרי הלשון משמעתו העקרית של שרש זה היתה קשר, וחבר לו בערבית למ a) (למם), שמשמעתו הוא קבץ ואגר יחד דברים מפוזרים. ונתייחד בעברית לקשירת השבלים יחד.

a) لمّ

אֱלֻם[1], ס"ז, מ"ר אֲלֻמִּים, —אגדת שבלים שנקצרו, כמו אֲלֻמָּה: והנה אנחנו מאלמים אלֻמים בתוך השדה (בראש' לז ז).

ג.*אלם[2], ממנו *אֵלִים, *אֹלֶם, ב.*אִלֵּם. *האלים, *אלם, *אֲלָמוֹת. ואולי *אַלְמָא.

***אַלָּם**[3], ס"ז, מ"ר אַלָּמִים, —תקיף בדעתו ושאינו ירא מפני איש, שאי אפשר להכריחו לעשות דבר שאינו רוצה, mächtig ; puissant; powerful: אם הגוי אלם שיאמר זו הבהמה מכרת לי וישראל אינו יכול לדחותו לבהמה אחרת (ערוך, ער' רס). לגדור פרצות הדת ולחזק הבדק או לקנוס אלם (רמב"ם סנהד' כד ו). היתה יד העכום תקיפה ובעל דינו אלם ואינו יכול להוציא ממנו בדייני ישראל (שם כו ז). סתם גוי אינו אלם ויכול לכופו לדין רמב"ן תש' עט). הוציא (האפטרופוס) הוצאות ושוחדות כדי שלא יבוא הממון ליד קרוב אלם שהיה משתדל בעש"ג (ר"י בן לב, ח"ב כז). רשאין בי"ד בכל עיר ועיר לרדות ולייסר בכל מיני רדויין ונדויין המסרב על תקנתו ואם הוא אלם ופריץ חובטין אותו ע"י גוי (הרא"ש תש', כלל ז סי' לב). ואם הבעל דין אלם ובא מי שיש לו תביעה עליו לב"ד ואמר פלוני בעל דיני אלם וכו' כופין את האלם (טור הל' עדות כח).— ומ"ר אַלָּמִים: לוקח ראשון שהניח נכסים ונמכרו לאלמים ואין בע"ח יכול לגבות מהם (רמב"ן תש' עט). בדורות שרבו המתפרצים והגזלנים והאלמים (תש' שבות יעקב, תש' קסז). בזמן הזה שיד הגויים תקיפה ואין יכולת בידינו לכוף כל המעיזים והסרבנים והאלמים (לבוש, הלכ' דיני' כו ג). וכעבד תמסרני ביד אַלָּמִים (תוכח' מוסר, עזרת הבבלי סח).

אָלַם, הקל אינו נהוג.

[1]) משק' נאם, זבל, גבל. פירסט: אָלֹם. שאר המלונים מ"ר מן אלמה.

[2]) ואולי מן אלם במושג הקשירה שהשתמשו בו הלשונות השמיות למושג הכח. עי' אגד. בארמית אֲלֵם, היה תקיף וחזק: תקיף ואלים (תר' דהי"א כב יג). ואלימו ית רחבעם (שם יא יז), חזקו אותו, ומצוי הרבה בתלמוד גם בהשאלה: אלומי קא מאלימנא למילתיה (קידוש' מג .).

[3]) משק' גַּנָּב גַּנָּבִים, משרש אלם שלמעלה. בארמ' אַלָּמָא: אינשי אלמא (חול' לט :).

— פִּעֵ' אִלֵּם, — חִזֵּק, נתן לדבר כח ועז, stärken ; fortifier ; strengthen: כשהיו רוצים לאלם הענין רצו ליחד דבר מה כדי שיחול עליו הקנין (לבוש, חו"מ כז יו).

— הִפְעִ', הֶאֱלִים, —כמו אִלֵּם: גבורי כח רצונך חזק והַאֲלֵם (ומי יעמוד, נעילה).

***אָלָם**[1], ת"ז, לנק' אֲלָמָה, — עב: לא ארוך ולא גוץ לא קטן ולא אלם ולא צחור ולא גיחור (בכור' לח:)

אֳלָם, עי' ב.אולם.

אֵלָם, עי' אֵילָם.

***אַלְמָא**[2], —גם בסגנון עברי במשמ' אם כן, מזה מוכח: folglich; par cousequent ; conse quently: אלמא עושה בגפן זה אינו אוכל בגפן אחר (ב"מ נא :). וכל נעשה במרחשת ועל מחבת אלמא על שום הכלים נקראו ולא על שום מעשיהם (מנחות סג .). אמרת לישתן ועריכתן (של שתי הלחם) בחוץ אלמא מדת יבש לא נתקדשה ואפייתן בפנים אלמא מדת יבש נתקדשה (שם לה :). אלמא וסת במקומו עומד (רא"ב"ד בעלי הנפש, שער הוסתות). אבל נתגרשה מן האירוסים נפרעת על ידי עצמה שאין לבו גם בה אלמא שהיא נפרעת ממנו הלואתה או ע"י שליח או ע"י עצמה (התרומ' לז א). אלמא רשאין בי"ד בכל עיר ועיר לרדות ולייסר בכל מיני רדויין (רא"ש תש' ז לב). ביום עשות ה' אלהים ארץ ושמים אלמא ביום אחד נבראו (חזקוני, בראשי' א). אלמא המחשבות הפגומות ישנן וכו' (רמע מפאנו, אמר' טהור' ב). אלמא

[1]) כך כתובה מלה זו, ואין לחשב שקריאתה הוא אַלָּם, מפני שזה משקל מיוחד לתאר לאדם בעל מדה מיוחדה או עסק מיוחד, ופה הכונה לתאר של איכות כללית, כמו קטן, ולכן צריך לקרא אָלָם כמו קָטָן, או אָלֹם כמו קָטֹן. בארמ' אֲלִים: באלימי (חול' עו .). ההפך מן קטיני.

[2]) בארמ': מיתיבי לאור יקום רוצח יקטל עני ואביון ובלילה יהי כגנב הא מדקאמר ובלילה יהי כגנב אלמא אור יממא הוא (פסח' ב :). מדקאמר יהא נאכל אור לשלישי אלמא אור אורתא הוא שמע מינה (שם ג.). ומקטיר את הקטורת ומטיב את הנרות אלמא קטורת ברישא והדר נרות וכו' (יומא יד :). ומצוי מאד במו"מ של הלכה בתלמוד.—והנה ב' מוספ' (הערך עכ"פ משבש גם בדפוס ראשון כי המשל אלמא מספקא וכו' שייך למשמעה ב, והמשל למשמ' א' נשמט בטעות, ולא העיר ע"ז קוה') משער כי אלמא מרכבה

כשאדם נותן אל לבו לעשות הטוב מיד מתקבל לרצון (ארחות צדק' התשוב'). א ל מ א שהם עניני' נפלאי' (רנה"ו, לבנון, אב', א א). — ו־אלמה: א ל מ ה מקדם לבן לא היתה אמונתם בכך (עץ החיים, אהרן הקראי לו).

אַלְמֹג[1]), — מוג, אלגם, ס"ז, מ"ר אלמגים אלגמים — חמר מתהוה בים מטבע הגיר והאבן עפ"יר אדם הצבע ודמות אילן לו, Koralle ; corail ; coral. עץ אלמג, מ"ר עצי אלמגים, — עץ אדם הגון, טוב הריח, מוצאו מהודו, Sandelholz ; sandal ; -wood: וגם אני חירם אשר נשא זהב מאופיר הביא מאפיר עצי אלמגים ויעש המלך את עצי האלמגים[2]) מסעד לבית ה' ולבית המלך וכנרות ונבלים לשרים לא בא כן עצי אלמגים ולא נראה עד היום הזה (מ"א י יא יב). ושלח לי עצי ארזים ברושים ואלגומים (דהי"ב ב ז). — והשם אלמג לבדו: טבעת של מתכת וחותם שלה של א ל מ ו ג טמאה (כל' יג ח). — ובמשׁ' זו פשט השמוש בו בספרותנו: והגיע הענין אל מה שהוא ממוצע בין הצמח והדומם והוא ה א ל מ ו ג (כוזר מאמ' א יב). ובין כל מין ומין יש מין ממוצע כ א ל מ ו ג י ם גדלים בנצרים (כתי הנפש והלחשים, כ"י פריז, מאמ' ז).

אַלֻמָּה, ס"נ, מ"ר אלמים, אלמות, — שבלים שנקצרו

מן אלא ומן מה (או מא, מאי), וזה היותר נכון. השערת ר"י שינה': כמו הא לימא. דחוקה מאד. — לוי וקוהוט ואחר' משערים כי זו הרכבה מן על ומן מא, אך אינו נראה איך נסתעפה מן ע ל מ ה שהיא שאלה בשלות משמ' הכרח והוכחה? ולכן יתר אולי צדק יסטרוב הגוזר אותו מן אלם במשמ' חזק וכח. ויש קצת דומה לזה בצרפת': force est de conclure, etc. ואולי אפשר לדמות מלה זו להמלה הערבית אלם a), אלמא (מן אלם=לא) במשמ' שאלה האם לא עוד, וכמו הלא בעבר', שיש בה בשאלה זו גם מושג חיובי בכח, ונמחקה ממנה המשמ' של שאלה ונשאר רק מושג ה ח י ו ב י, וכמו הלא, הרי.

[1]) משקל כַּפְתֹּר. והנה גזנ' ועוד, המפרש' עצם מלה זו בעץ הצנדל, אמרים כי מקורו היא המלה הסנסקר' mocho, ואל היא מלת הידיעה הערבית, כי הערבים הביאו את העץ הזה מהודו. וקשה מדוע לא נשאר השם הזה להעץ הזה בערב'? וי"א כי מקורו בהמלה הסנסקר' volgu. והנה בער' אחד משמות החמר האדם הגדל בים הוא מ ר ג א ן b), שקצתם משתמשים בו אמנם כמו שם נרדף ל ל ו ל ו, שהוא שם הפנינים, אך רוב שמושו הוא לחמר האדם, ואעפ"י שאלאזהרי גזרו מן מ ר ג במשמ' ערבוב, מפני „שהוא בין אלחג'ר ובין אלשג'ר" (ר"ל בין האבן ובין העץ), אך כבר הכיר גואליקי האמת שהיא „מערב"ר"ל שאולה, והיא היא המלה הארמי' מרגליתא, מרגניתא (ס' פרנקל, 59), יוני' μαργέλλιον, רומית margarita. ויש לשער כי גם א ל ג ם ואלמג ממקור זה יצאו גם הם, ואלה גלגוליהם: אלגם, ארגם, ארגן, מרגן, וכלם ממקור אחד באו אולי ע"י הכנענים שהביאו את האלגמים בתחלה. — [2]) כל המפרשים היהודים הקדמונים, למן התלמוד ועד הזמן האחרון, פרשו כלם פה אחד כי הוא החמר האדום הגדל בים כעין אילן. התלמוד (ר"ה כג.) פרש אלמגים כ ס י ת א, ולפי המספר שם איך מושים אותו מקרקעית הים אין ספק בדבר שכונתם היתה להחמר האדם הזה. ואולי זוהי המלה בשד או בשד' a) בערבית לחמר זה, שכבר העיד אלאזהרי עליה שהיא מלה זרה. רב האי גאון (כלים ג ח) תרגם בטיית מרגאגאן, וכבר העיר בצדק קוהוט שצריך לומר מרגאנאן והיא מ ר ג א ן. מנחם בן סרוק: אלמגים ואלגומים מין אחד הם, והם עצים אדומים הגדלים בים כמשמעו. ע"כ. וכן ריב"ג בשם אחרים אמר וז"ל: ופרשו במלה הזאת בערבי' מרגאן (ובלעז קוראל), והוא צמח צומח בים בהרים אשר תחת המים ונודע באבן האילני מפני שהוא מתאבן אחר הוצאתו מן המים. ע"כ. רש"י (מ"א י) לועז קוראל. וכן הרמבם (כפרוש המשנ' כלים יג כו): ואלמוג אלמרג'אן והיא נבאת פי קער אלבחר לא ישך פי ד'לך אלא מן לם ירי אלמרג'אן ענד כרוג'ה מן אלבחר והו לין קבל אן יתמכן מנה אלהוא ויורדה שבה אלחג'ר והוא מפרד מן קולה עצי אלמוגים (ותרגומו בעברי' עפ"י דרנבורג: ואלמוג הקורלין והוא צמח הגדל בקרקע הים אין ספק בזה אלא למי שלא ראה את האלמוג בעת יציאתו מן הים. והוא רך קודם שיגבר עליו האויר וישיבהו דומה לאבן והוא לשון יחיד מאמרו עצי אלמוגים). וכן פרחון: צמחים צומחים ביד אדומים ייבשום ויתלום בצוארי תינוקות. וכן כל הבאים אחריהם. רק ר"י בן גנאח הביא עוד בשם אחרים: ויש מי שפירש בו בקם בערבי (והוא בלעז ברזיל). ע"כ. והוא בעצמו סבר שהוא אחד ממיני הארזים, ומביא ראיה על זה ממה שנאמר בכתוב (דהי"ב) ושלח לי עצי ארזים ברושים ואלגומים מהלבנון, והלבנון אינו מצמיח לא מרגאן ולא בקם. ואולי גדל בהלבנון בימי מחבר דה"י מין עץ אדם הגון ואולי קראו גם לעץ ההוא בימים ההם עץ אלגומים, על שם מראהו, ולכן יכול מחבר דה"י ליחס לשלמה בקשת עץ אלגום מחירם. — היוצא מכל זה הוא כי אלמג הוא בודאי החמר האדם הגדל בים, ועץ אלמג הוא מין עץ אדם המראה, ואולי באמת הצנדל, ונכון ליחד לזה אולי השם א ל ג ו ם. ועי' למעלה.

---

a) أَلَمْ b) مَرْجَان

a) بَسَدٌ بُسَّذٌ

ונאגדו יחד אגדה גדולה, Garbe; gerbe; seaf: והנה אנחנו מאלמים אֲלֻמִּים בתוך השדה והנה קמה אלמתי וגם נצבה והנה תסבינה אלמֹתיכם ותשתחוין לאלמתי (כראש׳ לז ז). מצא כריכות ברשות היחיד אסורה משום גזל וכו׳ האלומות בין ברה״י ובין ברה״ר אסורות משום גזל (תוספתא מע״ר ב יז). והאלומות בין ברה״ר ובין ברה״י נוטל ומכריז (ב״מ כב:). מכרו לו אלומה אחת (מד״ר במות לא).

***אַלְמָה[1]**,—מלת שאלת הסבה,הטעם, כמו למה,מדוע, warum weshalb; pourquoi; wherefore: אלא מעתה (שכלי זכוכית עושים החכמים ככלי חרס) לא תהא להן טהרה במקוה אלמה תנן ואלו חוצצין בכלים הזפת והמור בכלי זכוכית (שבת יה:). אלמה אמר רב אילעא אמר רב רחבה ד׳ אעפ״י שאינה בריאה (עירוב׳ ג.).

א.**אַלְמוֹן**, עי׳ אַלְמָן.

ב.***אַלְמוֹן[2]**,—ס״ז, כמו אַלְמָן: באלמון שנשא אלמנה (כתובו׳ ז.). מאי לאו אפילו אלמנה שנשאת לבחור לא לאלמון (שם:). הוא אלמון והיא בתולה (ירוש׳ שם ה כט ד). אלמון שנשא ריבה (שם סוט׳ ח כב ד).

ג.***אַלְמוֹן[3]**, ס״ז, מ״ר אַלְמוֹנִים,—אילן, והוא האַלּוֹן, Eiche; ehêne; oak: הוסיפו עליהן (על מיני האילן) אלונים אלמונים[4]) אלמוגים, אלונים בוטמי אלמונים בלוטי (ב״ב פ:).

ד.**∴אַלְמוֹן**, ס״ז,— כמו אַלְמוּת, תקיפות, (כרשימת המלים של צונץ בספ׳ Synag. Poesie כפיוט זולתך של ר׳ אליעזר מוירמיזא לכ״א סיון).

א.**אַלְמוֹנִי**, עי׳ אַלְמָנִי.

ב.**∴אַלְמוֹנִי**, ת״ז, — כמו האַלְמוֹן, האַלְמָן, במעמד של אלמן, wie ein Witwer; comme un veuf; like a widower: רעי מתי סודי עזבוני אחי קרובי רחקו מני בני יצאוני ואמותם ואלכה שכול ואלמוני (ר״ע פרנסים, מבוא למתק שפתים). מיום עלה המות בחלוני ויקח ממני גרציה אשתי מחמד עיני ואת דוד יחידי ראשית אוני ,ואת אסתר בתי פרי בטני ואותר לבדי שכול ואלמוני (הוא, מתק שפתים עח).

∴אַלְמוּת, ש״נ,— מדת האַלָּם, Gewalt; violence: שמעון שירד לגן ראובן באלמות בלא רשות בית דין וכו׳ שאם יש ליורשי ראובן ראיה ששמעון ירד באלמות ולא הורידוהו בי״ד של אותו מקום (תשו׳ גאוני מו״מ קנג). כל שיש אצלו תביעות ממון מעויין והוא דוחה אותו מחמת אלמות שיש בו (ס׳ החינוך, מצוה רכח). ישומו בי״ד כל השטרות וכו׳ ולפי נכסי הלוה ואלמותו (תשו׳ הרא״ש לח ז). פלוני בעל דיני אלם ויש לי עדים עליו ואינם רשאין להעיד מפני אלמותו (טור הל׳ עדות כח). ואין לשום אחד מהקהל יד להוכיחו ע״ז משום אלמותו (שו״ת בנימין זאב קי) גזלן נקרא כל מעכב ממון חבירו באלמות (רשד״ם ח״ד קפג). שאין זה אלא כדי להראות אלמותו ולהפחיד את הדיינים להטות הדין (לבוש הלכ׳ דיינים כו ב). שמא שדה זו שאני קונה ממנו גזולה היא בידו שמתוך אלמותו גזלה מאחרים (שם לז יג). ולא אבה (הבעל דין) לשמוע לקולם כנחש ילך מפני אלמותו (שו״ת חוט השני כח).

∴אִלְּמוּת[1], ש״נ, — מום האִלֵּם, Stummheit; mutisme; dumbness: אני הוא, שמחצתי אותם בעוה״ז בעורות עינים וכו׳ בערלות שפתים באילמות פה ולשון ואני הוא שמרפא אותם לעולם הבא (א״ב דר״ע). או חרשות או עורון או אלמות (ראב״ע, ספר העצמים). רז״ל קוראים ג״כ לאלם חרש לפי שסבת האלמות היא תרשות (פרוש הרמבם, תרומ׳ א ב). ולא הזכיר בקללתו (להנחש) כי קללת האלמות היה קשה מן הכל (רבנו בחיי בראש׳, על גחונך).

---

[1]) כך בוקשד׳ בשת׳ לוי קוה׳ יסטרוב. וכן הקריא׳ המסור׳ האשכנ׳ אלמָה. ומרכב מן על מה, כמו שנמצא כך בקצת מקומות בירו׳ (ר״י קארו, כללי הגמ׳ ה״ע ש״ב). או שהאל׳ נוספה להערה ולחזק.

[2]) אחת המלים בגוף הלשון העברית שאנו רואים כמעט בעינינו את מעשה השתנות תנועת הפתח הארוך ָ לתנועת o, בהזמן שמימי המקרא ועד ימי התלמוד.

[3]) משקל ארמון וכדומה לו.—[4]) כך בנוסחאות שלנו. ויש נוסח׳ אחרות מתחלה, ובקצתם במקום אלמונים אלמוגים (ד״ס, וה״ג הד״ה 272). ולכן החליט שינהק וקוה׳ כי אין מקום למלה זו במלון תלמודי. אך אין לדחות הנוסח׳ שלנו, וכבר הובאה מלה זו בכל המלונים, ואפילו אם בטעות, כבר יש לה זכות אזרח.

[1]) משקל עַקְשׁוּת, מן עִקֵּשׁ.

אַל-מָוֶת, וכסמי' אַל־מות, ס"ג, ־ — הסגולה לא למות לעולם, סגולת הנצחיות, Unsterblichkeit ; immortalité ; immortality : בארח צדקה חיים ודרך נתיבה אַל־מָוֶת [1]) (משלי יב כח). — ופשט הרבה השמוש במלה מרכבה זו בהספרו' החד' : מכל מזרע אור בשדה מות שטות מכתב אַל־מָוֶת פה חרות על לוח (מ' לטריס, נסיא בישראל, אחרית דבר). גדול כבוד אל־מות החופף על מיתתו (א' גוטלבר, ממצרים 184). המצרים האמינו כי נפש האדם בת אַל־מָוֶת היא ולא תגוע בגוע הגויה (ק"ש, די"ע מצרים) . ובבה"ז האמינו חכמי היונים באַל־מות הנפש ובשכר ועונש אחרי המות (הוא, היונים). שמך מיכה יוסף לעדי עד יחיה שם בדביר אַל־מָוֶת על לוח שיש וכו' שם אצבעי אני שמך חרתה (יל"ג, הוי את, בסופו). הוי חיי אַל־מָוֶת מרים ממות (שם, קודש).

[1]) החדשים מגיהים אֶל, אך כבר נתקבלה ההרכבה אַל־מָוֶת בלשון .

אִלְמָלֵא,-לֵי [1]), — מלת החבור של תנאי שלילי וחיובי, verneinend. u. bejah. Bedingungs-Partikel ; particule de condit. négat. et posit. ; negat. and posit. condit. particle.

א) לשלילה כמו, לולא, wäre es nicht ; n'était ce pas ; if it were not : אם בא שֵם או מלת הגוף אחריה, או שֵם ופעל אך השם הוא העקר בהמאמר ועליו הנגינה, או שבא הפעל עם ש בראשו : גדולה מילה שאלמלא היא לא ברא הקב"ה את עולמו (נדר' ג יא). שאלמלא מוראה של מלכות איש את רעהו חיים בלעו (אבו' ג ב). צריך היה הדבר לאומרו (להכפיל התנאי ואם לא יעַברו חלוצים) שאלמלא כן יש במשמע שאפילו בארץ כנען לא ינחלו (קדו' ג ד). אלמלא דוד לא עשה יואב מלחמה (סנהד' מט.). אלמלא מקרא כתוב אי אפשר לאומרו (ר"ה יז:). שאלמלא הן היינו חוטאין בכל יום (כתוב' סח.). אלמלא שאסורים ידיה (של אשה) שאינה תובעת בפה לא היתה מנחת לאדם שלא תתא

[1]) כך הנקוד בתרג' תהלי' קו כג ותרג' שה"ש ד יב, וכן הקריאה המקבלה. וכך הוא הנקוד במחזורים וסדורי תפלה קדמונים. וש' בֶר בסדור עמודי שמים (אב' ג ב), נקד אִלּוּמָלֵא, והתפלפל בזה ורצה לדחות הנקוד המקבל, והחליט „שנקוד הספרים אִלְמָלֵא או אִלּוּמָלֵא מוטעה הוא", ואין החלטתו מכרעת. וסברים רוב החכמים כי זו הרכבה מן אילו מא לא ומן אילו מא לו. ואמר ר' דיובל (R Duval, REJ IV 269) כי יש לדמות למלה זו את המלה מָלֵא שבסור' ההמונ' המשמשת במשמ' אם לא, ונוספה ל התנאי בשאלה ומלת התנאי אי, והמלה מרכבה מן אי לְמָא לי. ואולי פשוט כמו אילולי, ובמקום ו ם, קצת דומה להה שנוספה באמָהות וכדומה אחרי אותיות השפתיות (ברע, ZDMG 41 621 , והביא גם ברוקלמן GVG). והנה תוספות מגי' כא. הקשו וז"ל : שיש אילמלא שרוצה לומר אילו לא ויש אילמלא שרוצה לומר אילו היה. ותריץ ר"ת ועשה חלוק שאלמלא באלף בסוף היא אילו לא ואלמלי ביוד בסוף היא אילו היה. והחזיקו בחלוק זה בעל כללי התלמ', בעל ה"ע ואחרים. אבל, כבר דחו כלל זה בוקשד' ושד"ל והבאים אחריהם, יען בכל המקומ' בתלמ' ומדר' שבאה מלה זו נראה ברור כי אלמלא ואלמלי משמשות כאחד לחיוב ולשלילה. ואולם קשה לחשב כי בלשון חיה שמשה מלה אחת כזו בשתי משמעות הפכיות כל כך בלי שום הבדל, אעפ"י שזה נותן מקום לטעות הרבה. אך אם נתבונן היטב לכל המקומות שבאה שם מלה זו נראה עכ"פ שיש מנהג קבוע בשמושה לחיוב ולשלילה. והנה אציג אלו מול אלו המקומות שבאה שם אלמלא, ־לי בעברית וארמית בשתי המשמעות :

לשלילה

גדולה מילה שאילמלא היא לא נתקיימו שמים וארץ (תוספתא נדרי' ב ז). אלמלא אני לא הייתי יושב בשמים וכו' (ספרי, וזאת הבר' שמו). אלמלא שבטים לא נתרצה המקום לראובן (שם שמז). אלמלא שלש מקראות הללו נתמוטטו רגליהם של שונאי ישראל (ברכ' לב.). אלמלא מקרא כתוב אי אפשר לאומרו (שם). אלמלא אוהבי זה שיושב לפני הרגתיך (שם). אלמלא חמה של כסיל לא נתקיים עולם מפני צינה של כימה ואלמלא צינה של כימה לא נתקיים עולם מפני חמה של כסיל (שם נח:). שאילמלא שבת אין נביא בר"ח (סכת כד.). אתרוג צנון וביצה

לחיוב

אלמלי נתנה רשות לעין לראות אין כל בריה יכולה לעמוד מפני המזיקין (ברכות ו.). אלמלא נשבעת להם בשמים ובארץ הייתי אומר כשם ששמים וארץ בטלים כך שבועתך בטלה ועכשיו שנשבעת להם בשמך הגדול וכו' (שם לב.). אלמלי אני חי והוא מת יכול החי להכחיש את המת ועכשיו שאני חי והוא חי וכו' (שם כז:). כמה צדקות עשיתי עמכם שלא כעסתי וכו' שאלמלי כעסתי לא נשתייר משונאיהם של ישראל שריד ופליט (שם ז.). אלמלי הטיח בן זכאי את ראשו בין ברכיו כל היום כולו לא היו משגיחים בו (שם לד:). אלמלי שמרו ישראל

תובעתו (מד"ר במדב׳ ט). אלמלא שנתן הקב"ה שלום בארץ היו חרב וחיה משכלות את הארץ (פרקי ד"א, הבלוס).

ב. לחיוב, כמו לוּ, wenn wirklich; si c'était; if it were: אם בא אחריה פעל בפרוש או הפעל נמשך בכח, או אם שם הגוף משמש שמוש פעל לפני השם, וכמו"כ אם בא שם ופעל אחריה אך השם איננו העקר במאמר ולא עליו הטעם: אלמלא ניתנה רשות לעין לראות אין כל בריה יכולה לעמוד מפני המזיקים (ברכ׳ ו.). אמר משה לפני הקב"ה

לשלילה

אילמלא קליפתן החיצונה אינן יוצאין מבני מעיים (שם קח:). שאילמלא דם ברית לא נתקיימו שמים וארץ (שם קלז:). ירושלם אלמלא דלתותיה ננעלות בלילה חייבין עליה (ערו׳ ו:). אלמלא תודוס אתה גוזרני עליך (פסחים נג.). אלמלא גלגל חמה נשמע קול המונה של העיר ואלמלא קול המונה של העיר נשמע קול גלגל חמה (יומא כ:). שאלמלא מוראו של הקב"ה היאך אומה אחת יכולה להתקיים וכו׳ (שם סט:). אלמלא בגדי כהונה לא נשתייר משונאיהן של ישראל שריד ופליט (שם עב:). הני בודיתא דבני מחוזא אילמלא קיר שלהן מסככין בהו (סכה כ:). יצרו של אדם מתגבר עליו בכל יום וכו׳ ואלמלא הקב"ה שעוזר לו אינו יכול לו (שם נב:). אלמלא תרגומא דהאי קרא לא ידענא מאי קאמר (מגי׳ ג.). אלמלא איגרות הראשונות לא נשתייר משונאיהן של ישראל שריד ופליט (שם יב:). אלמלא מקרא כתוב אי אפשר לאומרו (שם כא.). זכור אותו האיש לטוב וחנניה בן חזקיה שמו שאלמלא הוא נגנז ספר יחזקאל (חגיגה יג.). אלמלי חוני אתה גוזרני עליך נדוי אבל מה אעשה לך וכו׳ (תענית יט.). אלמלא מעמדות לא נתקיימו שמים וארץ (שם כז:). זכור אותו האיש לטוב ויהושע בן גמלא שמו שאלמלא הוא נשתכח תורה מישראל (ב"ב כא.). שרו של ים רהב שמו ואלמלא מים מכסין אותו אין כל בריה יכולה לעמוד בריחו (שם עד:). עתיד גבריאל לעשות קניגיא עם לויתן וכו׳ ואלמלא הקב"ה עוזרו אין יכול לו (שם עה.). בשעה שלויתן רעב מוציא הבל מפיו ומרתיח כל מימות שבמצולה וכו׳ ואלמלא מכנים ראשו לג"ע אין כל בריה יכולה לעמוד בריחו (שם). אילמלא מוראה של מלכות כל הגדול מחבירו בולע את חבירו (ע"ז ד.). אילמלא וי"ו שבהעלוך נתחייבו רשעיהם של ישראל כלייה (סנהדרין סג.). כיון שיצא לאויר העולם נפתח הסתום ונסתם הפתוח שאלמלא כן אין יכול לחיות אפי׳ שעה אחת (יבמ׳ עא:). ד׳ רוחות מנשבות בכל יום ורוח צפונית מנשבת עם כולן שאילמלא כן אין העולם מתקיים אפילו שעה אחת ורוח דרומית קשה מכולן ואילמלא בן נץ מעמידה מחרבת כל העולם כולו (גיטין לא:). גדולה תורה שאילמלא תורה לא נתקיימו שמים וארץ (נדרי׳ לב.). אילמלא תפילתו של דוד היו כל ישראל מוכרי רבב וכו׳ אילמלא תפילתו של חבקוק היו שני תלמידי חכמים מתכסים בטלית אחת (סוטה מט.). ליבעי רחמים איתבליא על עליא דאילמלא עליא לא מתקיימין

לחיוב

שבת ראשונה לא שלטה בהן אומה ולשון וכו׳ (שבת קיח:). אלמלי משמרין ישראל שתי שבתות כהילכתן מיד נגאלין (שם). ואלמלא[1]) חזיתיה מקמיה הוה מחדדנא טפי (עירוב׳ יג:). אלמלא אנו צריכים להם (לעמי הארץ) וכו׳ היו הורגין אותנו (פסח׳ מט:). א"ל הקב"ה לדור וכו׳ אלמלי אתה שאול והוא דוד איבדתי כמה דוד מפניו (מו"ק טז:). אמר ר"י משום רשב"י יכול אני לפטור את כל העולם כולו מן הדין מיום שנבראתי ועד עתה ואילמלי אליעזר בני עמי מיום שנברא העולם ועד עכשיו ואילמלי יותם בן עוזיהו עמנו מיום שנברא העולם עד סופו (סכה מה:). שאלמלי הן יוצאין מחריבין כל העולם (מגילה ו:). אלמלא אתה לוי פסול אתה מן הדוכן (שם כד:). אלמלי נשתייר במערה שעמד בה משה ואליהו כמלא נקב מחט סדקית לא היו יכולין לעמוד וכו׳ (שם יט:). אלמלי הייתי באותו הדור לא קבעתיו אלא בעשירי (תעני׳ כט.). שאלמלי שתים (נימות) יונקות מגומא אחת מחשיכות מאור עיניו של אדם (ב"ב יו.). שאלמלי שתי טיפין יוצאות מדפוס אחד מטשטשות את הארץ (שם). אילה זו רחמה צר בשעה שכורעת ללדת אני מזמן לה דרקון וכו׳ ואלמלי מקדים רגע אחד או מאחר רגע אחד מיד מתה (שם). יעלה זו אכזרית על בניה וכו׳ ואני מזמן לה נשר שמקבלו בכנפיה ומניחו לפניה ואלמלי מקדים רגע אחד או מאחר רגע אחד מיד מת (שם). לויתן נחש בריח ולויתן נחש עקלתון זכר ונקבה בראם ואלמלא נזקקין זל"ז מחריבין כל העולם (שם עד:). שאלמלי היה יודע שבנו קיים לא היה כותבן (שם קמו:). אילמלא היה ר׳ יוחנן הא זימנא באתרא דקא שקלי מיכסא אפי׳ מבע"ה הוה אסר (ע"ז יג:). אילמלי אני נשרפתי לבדי היה הדבר קשה לי עכשיו שאני נשרף וס"ת עמי וכו׳ (שם יח.). אילמלי נגדוה לחנניה מישאל ועזריה פלחו לצלמא (כתו׳ לג:). שאילמלי יהודה קיים לא ביטל עונתו (שם סב:). לא ראית את ר׳ יוסי אילמלי ראיתו נמוקו עמו (גיטין סז.). יפה עשיתי שלא דרתי ביניהם שאלמלי דרתי ביניהם ציערוני (קדושין לא.). אילמלי דרשיה אחר להאי קרא כרבי יעקב בר ברתיה לא חטא (שם לט:). כל שאינו מלוה ומתלוה כאילו שופך דמים שאילמלא ליווהו אנשי יריחו לאלישע לא גירה דובים לתינוקות (סוט׳ מו:). (בריות) שבים אילמלי עולות ביבשה מיד מתות שביבשה אילמלי יורדות לים מיד מתות (חולין קכז.).

---

[1]) כך בכ"י ובע"י ובילקוט וכו׳ (ד"ס).

רבש״ע א ל מ ל א נשבעת להם בשמים ובארץ הייתי אומר כשם ששמים וארץ בטלים כך שבועתך בטלה ועכשיו שנשבעת להם בשמך הגדול מה שמך הגדול חי וקיים לעולם ולעולמי עולמים כך שבועתך קיימת לעולם ולעולמי עולמים (שם לב.). א ל מ ל א אני נ ש ר פ ת י ל ב ד י היה הדבר קשה לי עכשיו שאני

לשלילה

איתכליא (חולין לב.). א י ל מ ל א צדקתך כהררי אל מי יוכל לעמד לפני משפטיך תהום רבה (ערכין ח.). וכיון שיצא (הולד) לאויר העולם נפתח הסתום ונסתם הפתוח ש א ל מ ל א כן אין יכול לחיות (נדה ל:). הניחוהו (לפנחס) ונכנס (אל המדינית) ש א ל מ ל א כן לא הניחוהו ליכנס (מ״ר במדבר כ). ואע״פ שעשו תשובה לא יצאו (ישראל) משם (ממצרים) א ל מ ל א זכות אבות (שם שמות א). למלך שנשא מטרונא וכו׳ א״ל אדני המלך א ל מ ל א כתובה מרובה שכתבת ונתת לי כבר אבדוני שבנותי (מד״ר איכה, זכר עניי). למה אמר הקב״ה לנח שיעשה תיבה כדי שיראו אותו שהוא עוסק בה ויעשו תשובה ו א ל מ ל י כך לא היה הקב״ה יכול להציל (תנחומא בובר בראשית לז).

לחיוב

א ל מ ל א הלווהו יהונתן לדוד שתי ככרות לחם לא נהרגה נוב עיר הכהנים (סנהדרין קד.). ש א י ל מ ל א כעסתי כל אותן הימים לא נשתייר מרשעיהם של ישראל שריד ופליט (שם קה:). חיטי כרזיים וכפר אחים א ל מ ל א סמוכות לירושלים וכו׳ (מנח׳ פה.). א י ל מ ל א בא הקב״ה עם אברהם יצחק ויעקב בדין אין יכולין לעמוד מפני תוכחה (ערכין יז.). ו א י ל מ ל א דרשוהו דואג ואחיתופל הכי לא רדפו בתר דוד (סוטה כא.). א י ל מ ל י דבר חדש אמרת לנו וכו׳ (נדה כה.). א י ל מ ל י ידיה בעיניה כל בין השמשות יפה אתם אומרים (שם נג.). א ל מ ל א אתם שמעתם לבדכם והם לא שמעו וכו׳ (מ״ר במדבר יח).

מכל אלה המשלים נראה כי לשלילה השתמשו ב א ל מ ל א ו א ל מ ל י בצרוף שם תכוף אחריה, ואם בא גם פעל עכ״פ השם קודם והוא העקר, ועליו טעם המאמר. ולחיוב במשמ׳ לו באה אלמלא, ־לי, כמעט בכל המשלים בצרוף לפעל כתוב מפורש, ובאותם המאמרים שנעדר הפעל הרי הוא נשמע ונמשך בכח, כמו במאמר אלמלא אתה שאול וכו׳ שהכונה היא אלמלא ה י י ת אתה שאול, והטעם הוא עכ״פ על אתה ולא על שאול. ואם נאמר אלמלא שאול אתה, ונטעים את שאול, הכונה תהיה לו לא היית שאול, כמו אלמלא חוני אתה. ובמאמר יכול אני לפטור את כל העולם וכו׳ ואלמלא אליעזר בני עמי וכו׳ ואלמלא יותם בן עזיהו עמנו, נשמע היטב את הפועל ה י ה או נ ת ח ב ר עמי, הנמשך בכח. וכמו״כ במאמר אלמלא יהודה קיים העקר הוא הפעל קיים. ומופת חותך כי עם פעל משמעת אלמלא הוא לחיוב, הוא צרוף מלת השלילה לא באותם המקומות שבאה אלמלא בצרוף לפעל והכונה היתה לשלילה, ואלה הם: ש א י ל מ ל א ל א הזיקו היה יפה ח׳ מאות זוז (תוספ׳ ב״ק ג ה). א ל מ ל א ל א באתי אלא לשמוע דבר זה (ברכו׳ כד.). ש א ל מ ל י ל א מינה פוטיפר את יוסף אפוטרופוס בתוך ביתו לא בא לאותו דבר (שם סג.). אשריך שראיתני בכך שאילמלא לא ראיתני בכך לא מצאת בי כך (שבת לג:). אילמלי לא היית עמנו וכו׳ יפה אתה אומר (שם לד.). א ל מ לי ל א נשתברו לוחות הראשונות (עירובין נד.). דברים ש א ל מ ל א ל א נכתבו דין הוא שיכתבו (יומא סז:). א י ל מ ל א ל א נצטננו גחלים מידו של כרוב לידו של גבריאל לא נשתיירו משונאיהם של ישראל שריד ופליט (שם עז.). א י ל מ לא ל א העליתי את ישראל ממצרים אלא בשביל דבר זה שאין מטמאין בשרצים דיי (ב״מ סא:). ריקא א ל מ ל א ל א ראית לא האמנת (ב״ב עה.). א ל מ ל א ל א זכו ישראל (סנהדרין מב. — וכן הנוסחה בתפלת קדוש הלבנה אלמלא ל א). ש א ל מ ל א ל א נתקלל נחש כל אחד ואחד מישראל היו מזדמנין לו שני נחשים (שם נט:). ש א י ל מ ל א ל א הקדים אברהם תפלה לצרה (שם מד:). ש א י ל מ ל א ל א בא מלאך וסטרו על פיו בקש לגנות כל שירות ותושבחות שאמר דוד (שם לב:). א ל מ ל א ל א נשתייר אביתר לאחימלך (שם לה:). א י ל מ ל א לא בא גבריאל והעמידו לא היה תקנה לרשעי ישראל (שם לו.). א י ל מ ל א ל א חטאו ישראל לא ניתן להם אלא חמשה חומשי תורה וספר יהושע בלבד (נדר׳ כב:). אילמלא לא נקרא שמה דלילה ראויה היתה שתיקרא דלילה (סוט׳ ט:). כל שתחילתה באונס וסופה ברצון אפילו היא אומרת הניחו לו ש א י ל מ ל א לא נזקק לה היא שוכרתו מותרת (כתוב׳ נא:). כמה נאה ומשובח פלטין זו א ל מ ל א ביב של בורסקי לא היתה עוברת בתוכה (אדר״נ יט).—וכן משמשת אלמלא בשלילה אם בא הפעל בצרוף ש בראשיתו, כמו במאמר אלמלא שנתן הקב״ה שלום בארץ. וכן: א ל מ ל א דת שניתנה [1]) עמה אין אדם יכול לעמול בה (ספרי, וזאת הברכ׳ שמג). אלמלא שאסורים ידיה שאינה תובעת בפה לא היתה מנחת לאדם שלא תהא תובעתו (מ״ר במד׳ ט).—רק שני מאמרים יוצאים מכלל שקבעתי, והם: בשעה שלויתן רעב ואלמלא מכנים ראשו בג״ע, שהכונה היא לו ל א הכנים ראשו; ומאמר בתוספתא סנה׳ ד ז: ראוי היה עזרא שתינתן תורה על ידו אלמלא קדמו משה. — והנה זה המאמר האחרון בא בבבלי סנה׳ כא: וכתוב שם אילמלא ל א קדמו משה. וכן בדפוסים הקדמ׳, רק ישע׳ פיק מחק מלת לא. ובירוש׳ הנוסח: א ל א שקדמו דור משה. ובמאמר אלמלא מכנים ראשו צריך להוסיף ש על הפעל מכנים: אלמלא שמכנים.

---

[1]) כך בכ״י בן ז״א ג׳ (הערת מ׳ א״ש).

נשרף וס"ת עמי מי שמבקש עלבונה של ס"ת הוא יבקש עלבוני (ע"ז יח.).—ועם לא [1]) אחריה לשלילה: אלמלא לא ניתנה תורה היינו לומדין צניעות מחתול (ערוב' ק:). אלמלא לא עלינו אלא לרחץ בחמי טבריה דיינו (פסח' ח:). א"ל (רשב"י לר' פנחס) אשריך שראיתני בכך (שהיו פילים בגופו) שאילמלא לא ראיתני בכך לא מצאת בי כך (הרבה תורה) (שבת לג:).

אַלְמָן[2]), ש"ז, מ"ר אַלְמָנִים, — איש שמתה אשתו, Witwer; veuf; widower. ובמליצה: כי לא אַלְמָן ישראל ויהודה מאלהיו (ירמ' נא ה).

והנה אין לבקש טעם מפני מה משמשת אלמלא לפני שם בשלילה ולפני פעל בחיוב כי אין לעמד על סתרי נטיות חוש הלשוני, ולפעמים מקרה פשוט מכריע את הכף, כשיש צרך לעשות הבדל למנוע הטעות.

הדברים האלה נכתבו מזה כתשע שנים. אחרי כן קראתי את מאמרו של החכם מ' למבר (M. Lambert REJ IX, 290) וראיתי כי כבר עמד גם הוא על עצם הבדל זה, אלא שנסח את הכלל קצת בנוסח אחר, והוא: בכל מקום שאלמלא הוא מלת יחס (préposition) היא משמשת שלילה ומשמעתה היא כמו בלי, sans, ובכל מקום שהיא חבור (conjonction) בין שתי מחוות היא משמשת בחיוב, כמו אלוהיה. למשל: אלמלא דוד, פרושו הוא: בלי דוד, אלמלא מילה — בלי המילה, וכיוצא בזה. והוקשה לו שמוש אלמלא במאמר אלמלא תודוס אתה, אלמלא חוני אתה, שאי אפשר לפרש בלי תודוס, בלי חוני, אלא: אלו לא היית תודוס, אלו לא היית חוני, וכן במאמר אלמלא בן נץ מעמידה, אלמלא מים מכסים אותו. ותרץ החכם למבר בשם איז' לב כי טעות נפלה בהמאמרים האלה, ובמקום אלמלא תודוס, אלמלא חוני צ"ל אלמלא לא תודוס, אלמלא לא חוני, ובמקום אלמלא בן נץ מעמידה ואלמלא מים מכסים צ"ל שמעמידה, שמכסין. מ' יסטרוב (REJ XI,158) תרץ עוד יותר פשוט, כי זה מזמן שעוד לא הבדילו בשמוש אלמלא בין חיוב ושלילה. והנה, באמת, גם בשלילה אלמלא היא חבור (conjonction), והתרגום המדיק הוא, כמו שכבר העיר החכם דיובל במאמרו שהזכרתי למעלה, si ce n'était. ומה שחשוב ביותר הוא כי יש הבדל גדול להלכה למעשה בשמוש אלמלא בשלילה לפי נוסחת הכלל של החכם למבר ולפי הנוסחה שלי. כי לפי הכלל שלי המאמר אלמלא תודוס אתה אלמלא חוני עתה הוא לפי הדין, וכך בכל פעם שאדם רוצה לאמר לחברו: אלו לא היית פלוני הייתי עושה כך וכך, צריך לאמר אלמלא פלוני אתה. ולפי הכלל של החכם למבר צריך לאמר אלמלא לא פלוני אתה, וזה אינו מתקבל על חוש הלשון שלי.— גם בקצת מדרשים מאוחרים ובכל הספרות שלאחרי התלמוד השתמשו עפי"ר, בלי כונה אך בהרגשה טבעית עפ"י השגור בפיהם, בהסכמה להכלל שקבעתי: אמר הקב"ה וכו' שאלמלא שירה וזמרה שהם אומרים לפני בכל יום ויום לא בראתי את עולמי (א"ב דר"ע ביה"מ ילינק, 12). שאלמלא גמילות חסדים שלי אין העולם מתקיים (שם 20). אילמלא נשתיירה הקרקע אצלו לא היה לו רשות להושיט ידו בשאר קרקעות (ספר שלוש, תשו' גא' קדמ' דוד קסל סי' נא). אלמלא שראיתי טעם זקף גדול נקוד על ופניהם לא הייתי יודע לפרשו (רבי יחזק' א יא). אלמלא חשוכא לא אשתמודע נהורא (זוה' תזריע). אלמלא לא חב אדם לא יטעם טעמא דמותא בהאי עלמא (שם שלח). שאלמלא לקח אברהם בידו כחותיו של יצחק שהם האש והמאכלת אין כל בריה יכולה לעמוד לפני פחד יצחק (שערי אורה גיקאטיליה, מנטובה מח.). נתן הקב"ה ידו בשטן ומעטו ואלמלא כן לא יכלו ישראל לעמד לפניו (הריקנטי, בשלח י). ואלמלי שעמד א"א בעשר נסיונות שנסהו המקום לא נשאר משונאיהם של ישראל שריד ופליט (הקנה ה: הקדמה). וכאלו אמר אלמלא לקחתם גביע הכסף לבדו (פענח רזא, ויגש כב). כשברא הקב"ה את עולמו נמתחו השמים עד ת"ק ואמר הש"י די ואלמלא כן עדין היו נמתחין והולכין (שם בראשית ב). שאלמלא הייתם כולכם משיבים בפה אחד שאתם רוצים לילך בשמחה גדולה תכף היו נגאלים כל ישראל (עמק המלך, קמא). שהוא (רזיאל המלאך) עומד בפני הכסא וכנפיו פרושות לקבל הבל פיהם של חיות הקדש שאלמלא כן נשרפים כל מלאכי השרת (בשם מעין חכמה, בספ' חמדת ימים דף סה.). — [1]) ר"י פיק מחק „לא" זה בכל מקום בגמ'. אך אי אפשר לשבש כל הספרים, ואין זה נכון.

[2]) באשור' אַלְמַתּ, אלמנה, ובכנע' אלמת אלמנה. מזה יש קצת סמך כי השרש הוא אלם, ומשקלו פעלן. אך בערב' ארמל a), וכן בארמ' וסור' וא"כ השרש הוא רמל והמשקל אפעל, וא אלמן וארמל הוא א המשקל. ויש בער' פעל רמל b) במשמ' היה אלמן, היתה אלמנה. ויש מרמל c) היה בצער, בלי עזרה. וכמו בעברית בעצמה אלמן כמו ארמון, כן בעבר' ואשו' אלמן מכון לארמל שבשאר הלשונו' האחיות. וזו גם דעת ברט (מה"ש קנא א). ואולם, רוב בעלי השרשים החליטו כי השמות אלמן, אלמון ואלמנה נגזרו מן שרש אלם במשמ' צער שיש לו בערב' d). וכן דעת ריב"ג שהשמות האלה הן מן אלם, רק במשמעת אלם, נאלמתי וכו', אמר וז"ל:

---

a) أَرْمَل b) رَمَل c) مُرْمَل d) أَلِم

אַלְמֹן, ס"ז,— מעמד האלמן והאלמנה, Witwenschaft veuvage ; widowhood : ועתה שמעי זאת עדינה היושבת לבטח האמרה בלבבה אני ואפסי עוד לא אשב אלמנה ולא אדע שכול ותבאנה לך שתי אלה רגע ביום אחד שכול ואלמן כתמם באו עליך (ישע' מז ח-ט).

***אִלְמֵן**, פ"י,—עשה אותה אלמנה, zur Witwe machen rendre veuve ; to widow : תנו רבנן כל תלמיד חכם המרבה סעודתו בכל מקום סוף מחריב את ביתו ו מ א ל מ ן את אשתו ומייתם את גוזליו ותלמודו משתכח ממנו ומחלוקות רבות באות עליו ודבריו אינם נשמעים (פסחים מט.).

— נתפ', *נתאלמן, נתאלמנה,—נהיה אלמן, אלמנה : אומדין כמה אדם רוצה ליתן בכתובתה של זו שאם נ ת א ל מ נ ה או נתגרשה (מכות א א). נ ת א ל מ נ ו או נתגרשו מן האירוסים (ירוש' כתוב' ה כט ג).

א. **אַלְמָנָה**[1]), ס"נ, מ"ר אַלְמָנוֹת, כנ' אַלְמְנוֹתָיו, וכו',—אשה שמת בעלה ואינה נשואה לאחר, Witwe ; veuve ; widow : ויאמר יהודה לתמר כלתו (אחרי מות בעלה) שבי אלמנה בית אביך (בראש' לח יא). כל אלמנה ויתום לא תענון (שמות כב כא). עשה (אלהים) משפט יתום ואלמנה ואהב גר לתת לו לחם ושמלה (דבר' י יח). ותאמר (האשה התקועית) אבל אשה אלמנה אני וימת אישי (ש"ב יד ה). למדו היטב דרשו משפט אשרו חמוץ שפטו יתום ריבו אלמנה (ישע' א יז). יתום לא ישפטו וריב אלמנה לא יבוא אליהם (שם שם כג). ברכת אבד עלי תבא ולב אלמנה ארנן (איוב כט יג). — ומ"ר : וחרה אפי והרגתי אתכם בחרב והיו נשיכם אלמנות ובניכם יתמים (שמות כב כג). להטות מדין דלים ולגזל משפט עניי עמי להיות אלמנות שללם ואת יתומים יבזו (ישע' י ב). יתומים היינו ואין אב אמתינו כאלמנות (איכה ה ג). — ועם כנ' : על כן על בחוריו לא ישמח אדני ואת יתמיו ואת אלמנתיו לא ירחם (ישע' ט יו). עזבה יתמיך אני אחיה ואלמנתיך עלי תבטחו (ירמי' מט יא). שרידיו במות יקברו ואלמנתיו לא תבכינה (איוב כז יה). קשר נביאיה (של ירושלם) בתוכה כארי שואג טרף טרף נפש אכלו חסן ויקר יקחו אלמנותיה [1]) הרבו בתוכה (יחזק' כב כה). — ובמליצה, למשל הצער והיגון והחרבן : איכה ישבה בדד העיר רבתי עם היתה כאלמנה (איכה א א).— *אלמנת עיסה, עי' עיסה. — ובהשאלה, דלת אלמנה, שחסר לה אחד ממכשירי הדלת : ד ל ת א ל מ נ ה [2]) הנגררת אין נועלין בה (עירוב' קא.). ד ל ת שהיא א ל מ נ ה מתקוניה (רשי שם).

ב. **אַלְמָנָה**[3]), מ"ר אלמנות,—כמו ארמון 'ארמונים, Palast ; palais ; palace : וענה איים באלמנותיו[4]) ותנים בהיכלי ענג (ישעיה יג כב). וידע אלמנותיו ועריהם החריב (יחזק' יט ז). — ואמר המשורר : מאד יסכל אשר נשים ירבה, ולא יזכור מחונן אלמנותיו, ויבנה ארמנות משכית ואיים, למחר יענו תוך אלמנותיו (ר"מ בן עזרא, תרשיש ח).

אַלְמָנוּת, ס"נ, סמי' אלמנות, כנ' אלמנותה, מ"ר אלמנותים[5]), כנ' אלמנותיך — מעמד האלמנה, הזמן שהאשה אלמנה, Witwenschaft ; veuvage ; widowhood : ותסר בגדי אלמנותה מעליה (בראש' לח יד). ותלבש בגדי אלמנותה (שם יט). ויתנם (המלך

ומן הענין הזה נאמר לאשה שמת בעלה אלמנה מפני שאין לה יכולת לדבר ולריב עם אנשי ריבה, והנון באלמנה נוספת. ע"כ. וכן דעת כל רבי הדקדוק שלנו. אך טעמו של ר"י בן גנאח להשם אלמנה אינו נהיר, כי מה טעם השם אלמן ? ויש קצת ראיה שהא' היא שרשית ממה שיש בער' למושג זה בעצמו עוד שרש נרדף א י ם , אִים a), אלמן, ואִם היה אלמן. מזה יש ללמד כי שתי האותיות היסודיות בשרש זה הן א מ , והשאר נשתנו ונוספו לפי טבע לשון לשון מהלשונות האחיות האלה.

[1]) באש' אלמת, בכנע' אלמת, בער' ארמלה b), בארמ' וסו' ארמלתא. ועי' למעלה הערה לאלמן.—[1]) יש מפרשים זה במשמ' ב. אלמנה (גרן). — [2]) ושאלו שם בגמ' : היכי דמי דלת אלמנה, והשיבו : איכא דאמרי דחד שיפא ואיכא דאמרי דלית ליה גשמה. ועי' ערך גשמה, וערך שיף.

[3]) ל במקום נ שבהשם ארמון.—[4]) בקצת נסח' כ"י ארמנותיו. ותרגם יונתן בברניתהון, וכן כל המפרשים אלמנותיו כמו ארמנותיו. ויש סברים כי זה בכונה של לצון (כעכר).

[5]) משקל פ ע ו ל י ם , כמו נעורים, עלומים, ונהגו בת' הנוספ' לסמן המשקל כמו לו היה מהשרש, כמו זנות זנותים, תזנותים, כריתותים. כך דעת הקדמונים וכן גם קצת המדקדקים החדשים וכן גם גזנ' קויין

a) أَيِّم b) أَرْمَلَة

דוד את נשיו) בית משמרת ויכלכלם ואלהם לא. בא ותהיינה צררת עד יום מתן אלמנות [1]) חיות (ש"ב כ ג). אלמנה שאמרה הרי אני מיגדת א ל מ נ ו ת י בבית בעלי שומעין לה (ירוש' כתוב' ה כט ד). ויושבת (האשה) בביתו אחרי מותו כל זמן א ל מ נ ו ת ה (סמ"ג מ"ע סי' מח). — ומ"ר בכנ': אלמנותיך: אל תיראי כי לא תבושי ואל תכלמי כי לא תחפירי כי בשת עלומיך תשכחי וחרפת אלמנותיך[2]) לא תזכרי עוד (ישע' נד ד), בהשאלה לימי החרבן והשממון. — ועי' אישות, מות.

אַלְמֹנִי[3]), ת"ז, — אדם או דבר לא ידוע בשמו, או שלא יחפצו לנקב בשמו, Unbenannter, un tel, quidam; certain one, בחבור עם פלוני: ואת הנערים יודעתי אל מקום פלני אלמני (ש"א כא ג). ומלך ארם היה נלחם בישראל ויועץ אל עבדיו לאמר אל מקום פלני אלמני תחנתי (מ"ב ו ח). ובעז עלה השער וישב שם והנה הגואל עבר אשר דבר בעז ויאמר סורה שבה פה פלני אלמני (רות ד א). —ונהגו הסופרים להשתמש במלה זו גם בלבדה אם ידבר בשני אנשים: פלוני אמר כך ואלמוני אמר כך. ולנק' אלמונית.

***אֶלְסָר**[4]), אִלְּ, ־מ"ר אלסרים, אִלְּס־, —האגוז הקטן, Haselnuss; aveline, noisette; hazelnut:

וקצתם דוחי' מ"ר זה. ועי' לקמן הערה [2]).—[1]) יש מגיהים אלמנות חיות.— [2]) אולסה' ושטדה סברים כי אלמנותיך במקום אלמנותך כדי לזוג עם עלומיך הקודם.

[3]) ראב"ע (רות ד א) גזר מלה זו מן אלם: שאין לו שם ידוע. עכ"ל. וגם החדשים לא מצאו השערה יתר טובה מזו. אך זה דחוק ורחוק מאד, ואינו מתקבל על הדעת. ויתר מסתבר כי אין למלה זו אולי שום משמעה מיוחדה ולא נוצרה אלא להיות לבת זוגה של פלוני, כמו שצף קצף וכדומה, וכמו שיש הרבה כאלה בלשון ערב'.

[4]) כמו סרפד. אך מפני הכתיב אילאסרין סבר לו כי ראוי לנקד אִלְּסרים כמו פִּלַּגְשִׁים. בסור' אילסרא, אילרסא־סיא, (כ"ע וכ"ב), ופרש ב"ע וז"ל: אילרסא וגוז מלכא אלבנדק ואלגוז. וכר בהלול: אילרסיא איך חו' אלבנדק, והו אלגלוז ב"צ דהנין פנדקא יוחנן גוז מלכא. PSm הביא גרס' אילסרא, וג' פרושים: ערמון, אגוז הקטן, ובטנים. והנה הערוך, שהביא מלה זו בערך אלצרין, לא פרש מאומה, וכן לוי הסתפק בפרוש פרי עץ. קוהוט פרש מין בטנים, וכן יסטרוב. אך כבר הכריע עמ' לו כפרושו של חונין שהביא ב"ב, וספ' כתב האכרות ותר' גלי' כי הוא א ל ב נ ד ק בערב', ר"ל

הפרסקין והאיסטרובולין משיעשו קליפה האילסרין [1]) (תוספ' מעש"ר א א). אבל ה א י ל א ס ר י ן הפרסקין והאיסטרובילין לא צרכו חכמים ליתן בהם סימן לפי שיש כיוצא בהם בארץ ישראל (שם ג יד). מודין חכמים לרבי יודה ב א ל צ ר י ן ובאפיסטקין ובאיצטרובילין משיעשו קליפה (ירוש' מעש' א מח ד).

אלף[2]), ממנו אֶלֶף, אִלֵּף, *אַלֵּף.

אֶלֶף[3]), ש"ז, כנ' אלפי, אַלְפְּךָ, מ"ז אֲלָפִים, מ"ר אֲלָפִים, כנ' אַלְפֶיךָ, סמי' אַלְפֵי, — א) שם המספר, עשר מאות, tausend; mille; thousand: נתתי אֶלֶף כסף לאחיך (ברא' כ טז). אֶלֶף אמה סביב (במדבר לה ד). ולשמרי מצותו לאֶלֶף דור (דברים ז ט). שלשים אֶלֶף איש גבורי החיל (יהושע ח ג). שלשים אֶלֶף רכב (ש"א יג ה). עשרים אֶלֶף כר חטים (מ"א ה כה). אֶלֶף גפן באֶלֶף כסף (ישע' ז כג).—בכל אלה וכדומה בא המנוי במ"י כדין בשמות המספר למעלה מעשרה. ובא גם שלא כדין במ"ר: וארבעים אֶלֶף פרשים (ש"ב י יח). ואֶלֶף עזים (ש"א כה ב). אֶלֶף עלות (מ"א ג ד). כי אֶלֶף שנים בעיניך (תהל' צ ד). ארבעה עשר אֶלֶף צאן וכו' ואֶלֶף אתונות (איוב מב יב). — ובפרט בבוא המנוי לפני המספר יבוא ברבים: וחמרים אחד וששים אֶלֶף (במדבר לא לד). פרים אֶלֶף אלים אֶלֶף כבשים אֶלֶף (דהי"א כט כא). כרים עשרים אֶלֶף וכו' ויין בתים עשרים אֶלֶף (דהי"ב ב ט).—ומ"ז אֲלָפִים: ויכו ממנו אלפים איש (שופ' כ מה). אלפים בת יכיל (מ"א ז כו). ואתנה לך אלפים סוסים (מ"ב יח כג). באלפים אמה במדה (יהושע ג ד).— ומ"ר אלפים: ושלשת אלפים (שמות לב כו). שלשת אלפים איש בחור (ש"א כד ג). שבעת אלפים פרשים (דהי"א יח ד). שבעת

האגוז הקטן. — [1]) כך בתוס' הוצ' צוק"מ וכן באגור של ר"ש גמע. ויש גרסאות אחרות אלצרין, ואלרסין.

[2]) שרש משתף לכל הלשונות השמיות. משמעתו הראשנה לפי דעת קצת החוקרים היתה: קשר, אגד, חבר, ובמשמעה זו נשאר באשור' לפי דעתם אלפ אגו'. ומזה לפי דעתם בער' א ל פ a), הסכין עם, היה רגיל עם, וגם שאר המשמעות נסתעפו ממשמעה יסודית זו.

[3]) בער' אַלְף b). באר' וסור' אַלַף, אַלְפָא.

a) أَلِفَ b) أَلْف

אלפים רבב (שם יט יח).—ויאמרו אלף אלפים: ויהי כל ישראל אלף אלפים ומאה אלף איש שלף חרב (דהי"א כא ה). משל לאדם שהיו לו אלף אלפים דינרי זהב (מגילה כה.). על אחת מאלף אלפי אלפים ורבי רבבות (תפלת נשמת). — לאלפים, הרבה אלפים: עברים למאות ולאלפים (ש"א כט ב). וככנוי: הכה שאול באלפו (שם יח ז). — ובסמי': את היי לאלפי רבבה (בראש' כד ס). כשלשת אלפי איש (שמות לב כח). עשרת אלפי איש (שופטים ד י). ושלשת אלפי גמלים (איוב א ג). — ב) לפנים, אחת מחלוקות השבט, בת אלף משפחה: הנה אלפי הדל במנשה (שופטים ו טו). ראשי אלפי ישראל (במדבר י ד). לשבטיכם ולאלפיכם (ש"א י יט). יום עמדי באלפי וטפי כבוש יה קשי ערפי ואכפי (ארוממך, ר"ש בן גבירול).—ג) בקר[1], Rind; boeuf, vache; ox, cow: והאלפים והעירים עבדי האדמה (ישעי' ל כד). שגר אלפיך ועשתרת צאנך (דברים ז יג).

*אָלֶף[2], אלף, ש"נ, מ"ר אלפים. — שם האות א בעברית, Name des Buchstabes א; nom de la lettre א; name of the letter א: בג' קופות של שלש סאין תורמין את הלשכה וכתוב בהן אלף בית גימל (שקל' ג ב). אלף רישיה דאלפא ביתא מם באמצעיתה תיו בסופה (ירוש' סנה' ראש פר' א). אלף בית אלף בינה גימל דלת גמול דלים (שבת קד.). א"ר אלעזר בר חנינא בשם ר' אחא עשרים וששה דורות היתה האלף קוראת תגר לפני כסאו של הקב"ה אמרה לפניו רבונו של עולם אני ראשון של אותיות ולא בראת עולמך בי (מ"ר בראש' א). ולמה הוא אמת אלף בראש האותיות מם

[1]) באש' אלפ, בכנע' אלף השם הרגיל לבקר.

[2]) הקריאה המסורה של מלה זו בקרב הספרדים והאשכנזים והתימנים היא אָלֶף, וכן העתיקוה השבעים (איכה א ד) Αλφ Αλεφ ובן איזיביוס Αλφ. אך נקודה בעבר' בספרי דקדוק של היהודים ושל לא יהודים בזמננו הוא אָלֶף (א קמוצה), כן גזניוס, פירסט, אולד, וכן בן זאב בתל"ע, וכן רבינוביץ וכן בטכר, אולסה'. נלד', שטדה, קניג, גזנ' קויץ. והנה הראשון אשר נקד נקוד זה הוא, לפי ידיעתי, ר' אליהו בחור בהתשבי (שנת ש"א) ערך אָלֶף בית גימל וכו'. ושם ערך אלו: אחר האלף, ושם ערך אלמלא: הכתוב באָלֶף היא מלה מורכבת, וכן במחז' ויניציה עם הדר' הקוד' משנת שיד בפיוט ארץ מטה. וכן בס' בשם קדמון (ויניציה שנת שנז) אָלֶף בלתי מוצאת. אך הספר נתחבר בשנת רצה, ואיני יודע אם המחבר בעצמו נקדו, ואז הוא אולי הראשון שנקד כך. ואחרי כן בוקשר', ואח"כ מעריך המערכות שנת 1629. ובפיוט אהלל של ר' בנימין בן זרח לשבת לפני שבועות בסדור שער השמים מבעל השל"ה משנת תע"ב נקוד כמו"כ: אָלֶף אות ראשונה. במקנה אברהם להר"א בלמשי שנדפס בשנת רפג, נקוד פעם אַלֶף ופעם האָלֶף, ובכלל נקוד הספר הזה מצטין בזרותו ואין לסמך עליו הרבה. ואיני יודע על מה סמך ר"א בחור שקמץ את האות א, הואיל וגם האשכנזים קראים alef ולא olef. ואולי למד זאת מלשון סורית, שנוהגים לנקד את שם האות הראשונה אַלַף, וחלוק' בקריאתו הסוריים המזרחיים מהמערבים, שהללו קראים alaf והללו קראים olaf. וכבר העיר פרופ' ת' נלדקה במחברתו „Beiträge zur Semitischen Sprachwissenschaft אדות זה לאמר: Amir hat אַלַף, und so vocalisieren auch einige Drucke (1 PSm. 215), aber in Übereinstimmung mit der ostsyrischen Form und mit den Namen für ג ד ל ס hat der im 1200 geschriebener Codex Crawford Ap. 1, 8 אָלַף (John Gwyrne, in Transact. of the R. Jrish Acad. 30, 14, 398) und so die Ausgaben Apoc. 1, 8. 21, 6. 22, 3. sowie andere Drucke. אַלַף wird durch das arab (a אַלִף veranlasst sein“.

היוצא מזה, כי גם בסור' נקדו קצתם אַלֶף והנקוד אָלַף נמצא בכ"י משנת 1200. אלא שלפי דעת נלדקה הנקוד אַלִף נולד תחת השפעת הנקוד הערבי של שם זה. ושאלתי את המרוניים פה ויגידו לי כי הם קראים olaf, אך לא יכלתי לברר אם קריאה זו היא מסורה עתיקה בידם או נתחדשה אצלם מפני קמצות האות א, שהם קראים o. עכ"פ קריאת האשכנזים והתימנים alef ולא olef היא עדות כי מעולם לא היה להם הרגש שהאות א בהשם אלף היא קמוצה, וא"כ הנקוד אָלֶף הוא חדש ואין לו יסוד. וכבר העיר ע"ז C. J. Ball (PSBA, XV 398) ואמר שהוא כמו נקוד הסגוליים לפני הפסקה, ע"כ. ואולי מפני רבוי השמוש בשם האות הראשונה נשארה קריאתה בהויתה כמו שהיו קראים את הסגוליים קודם שנשתנה קול הפתח לקול סגול. והנה רוב החוקרים סברים כי נקראה האות א כך על שם צורת ראש בקר שהיתה לה בכתב העברי הקדום, כזה . והחכם פילשר (E, J. Pilcher,PSBA,XXVI,168) אומר כי צורתה בצורת שאר האותיות, היא הרכבה מצורות הנדסיות משלש וקו ישר, ונקראה אלף ע"ש המספר אָלֶף.

a) أَلِفٌ

באמצע תיו בסופן לומר אני ראשון ואני אחרון (שם שה"ש, לסוסתי). א"ל הקב"ה לאברהם יבואו עשרים ושתים אותיות ויעידו בהן בישראל מיד באו כ"ב אותיות באה אלף להעיד בישראל שעברו על התורה א"ל אברהם אלף את ראש לכל האותיות ובאת להעיד בישראל ביום צרתם וכו' מיד עמדה אלף לצד אחד ולא העידה בהן (שם פתיח' דאיכ', מגא גיא חזיון). מם דוממת שין שורקת אלף חוק מכריע בינתים (ספר יצירה). לאלף הקדמת בית ביצירת בראשית (ר"א קליר, ארץ מטה ב' שבועות). והקלה שבאלה השלש היא האלף הקל הנקרא בלשון הקדש פתח גדול רפה (רבנו נסים, פירו' יציר', קונטר' המסורת). —ומ"ר: כתב לאלפים עיינים ולעיינים אלפים (ספרי, ואתחנן פיס' לו). שלא יכתוב אלפין עיינין (שבת קג:). דע כי רוב האלפים ראשוני המלה ותיבוניה (דקדוק ר"י חיוג, דוק' קלא).

אלף[1]), עתיד אאלף[2]), תאלף, יאלף, תאלפנה, צווי אלף, אלפי אלפו אלפנה, — א) פ"י, למד והתרגל בדבר, learn; apprendre; lernen: אל תתרע את בעל אף ואת איש חמות לא תבוא פן תאלף[3]) ארחתו ולקחת מוקש לנפשך (משלי כב כד-כה).—ואמר המשורר: אצעק בעוד אישן אהה אוי ואבוי כל כך שפתי בנהי אלפו (ר"ע פרנסיס, קינה על אחתו, ממזרח וממערב, א). — צווי: קשט מעבדיך והצדק אותם, צפה לחכמים ואלף ארחותם (שמעון בר יצחק, אלוף מסבל, א' שבועות).

— פע', אלף, עת' אאלף, יאלף, וכו' אאלפך, אאלפך,—בינוני מאלף, ועם כנ' מאלפני[4]), ובהשמט' א' מלפני,—עשה שיאלף, teach; enseigner; lehren: כי יאלף עונך פיך ותבחר לשון ערומים (איוב טו ה). אם יש מלין השיבני דבר כי חפצתי צדקך אם אין אתה שמע לי החרש ואאלפך חכמה (שם לג לב-לג). מלפנו (במקום מאלפנו) מבהמות ארץ ומעוף השמים יחכמנו (שם לה יא). — ובסגנון המאוחר: ר' שמלאי אתא לגבי ר' יוחנן אמר ליה אלפני הגדה אמר ליה מסורת בידינו מאבותינו שלא ללמד הגדה לא לבבליים ולא לבני דרום (ר"ת פסחים סג.). נתני (אלהים) עסיסו להשקות אלפני בנשיקות (פיוט אפיק רנן, לפסח). זכור נא בני את אהבתי אשר אהבתיך ואת חיבתי אשר חבבתיך ופקוד את אשר הראתיך ולמדתיך ואלפתיך (הקד' חזוק האמונה). ובלא ספק התורה היא המאלפת שבילי האמת והצדק (ילק' לטיף, אגר' התשובה).

— הפעי': "האליף, — כמו אלף תורת אמת בפיה מאליפה (כתאב אלרסאיל לרמ"ה כז).

ב. אלף, קל ופעל אינם נהוגים

— הפע' האליף, בינ' מאליף,—עושה, נותן אלף, נתרבה לאלפים, bring forth thousannds; produire des milliers; tausend hervorbringen: מזוינו מלאים מפיקים מזן אל זן צאוננו מאליפות מרבבות בחוצתינו (תהל' קמד יג). — ועומד: וישב עליהם תשובות מאליפות מרובבות (ס' המוס' לר' זכר' בן סעד' אלג'אהרי). כי הוא בחכמותיו המאליפות והמרובבות (עמנ' מחב' כב). תהלותיך מאליפות מרבבות חסידים בכבוד ירננו (ערוגת הבושם, סוף פרק כט).— ועם נשוא אחריו: האליפו מלים (אדם, שב"ק מהלל יה).

—צווי "האלף: האלף מן מאליפות (בלקוטים מספר דקדוק ישן, זכרון לראשונים, הרכבי).

— פע' "אלף, מאלף,—יש בו אלפים, אלפים: שוא עמלו בונים אשר הוסיפו מצוות מאולפות (משה ומריבה, פתיחה).

ג. אלף,

נתפ', "נתאלף, נהיה אות אלף, קבלה אות אלף: ובאמרך אתא בקר נתאלפה המלה משתי קצותיה (מנחם בן סרוק, ערך הג ד"ה מלאתי ראיתי).

***אלף בית**, אלפבית, נק' — כללות האותיות מן אלף ועד ת מסודרות לפי סדרן זא"ז, Alphabet: כל האותיות הכפולות באלף בית כותב הראשונות בתחילת התיבה (ירוש' מגילה א עא ד). כותבין מגילה לתינוק להתלמד בה אמר ר"ל משום ר' ינאי באלף בית (יומ' לז:). מפני מה לקו באלף בית מפני שעברו על התורה שניתנה באלף בית (סנהדרין קד.). — ושיר או פיוט שראשי בתיו מתחילים באחד מאותיות האלפבית על הסדר:

---

1) בער' אלף a) הסכין, התרגל —2) ר"י חיוג ורד"ק. 3) מ"ש: האלף בחטף סגול ברוב ספרים. ע"כ. וכן מיכא' בשם ט' כ"י. וברוב נוסחאותינו תאלף.—4) ואולי צ"ל מאלפני, למד בחטף פתח כמו ותאלצהו.

a) ألِفَ

רבי ור"י ברבי יוסי היו יושבים ועוסקים במגלת קינות ערב תשעה באב שחל להיות בשבת עם חשכה מן המנחה ולמעלה שיירו בה אלף בית אחת (מד"ר ויקרא טו). וכל יוצר ויוצר הוא אלפבית מאלף ועד תיו ועוד אחרי אלף בית שמי ושם אבותי (מסה הכהן, שנת א שלה לשטרות). — ומ"ר: זהנה מספרי האלפבת הן רלא אלפביתות הקבועות וכו' (פירוש יליר' רחכה, כ ג). שתי אלפביתות משונות (כתב מסה מינץ). — ומ"ר זכ': שבעה אלפביתין הם (פי' איכה לר"י קרא, זכור ה').

∵אֶלְפָּה[1], ש"נ, — פרה: קפאון חוק אַלְפַּת היקר לוטה באור יקר (יוצר פרה).

***אִלְפָּס**[2], אִיל־ אַל־, זו"נ, מ"ר אִלְפָּסִים, אַל־ — כלי מכלי התבשיל, מחבת עמקה בכסוי לטגן ולבשל בו ; Pfanne ; poêle ; pan: האלפס[3] והקדרה שהעבירן מרותחין לא יתן לתוכן תבלין (שבת ג ה). כדי לבשל בו (בהקנה) ביצה קלה שבבצים טרופה ונתונה באילפס (שם ת ה). המערה ממיחם למיחם ומאילפס לאילפס ומקדירה לקדירה (תוספתא מעש"ר א ט). הנודר מן הנעשין בקדירה מותר בנעשין באילפס (שם נדר' ג כ). מפני שהוא שופת עליהן (על הפטפוטים) את האילפס ואת הקדירה (שם כל' כ"ק ה ט). אלפס רותח (חול' קד:). הנודר מן היורד לקדרה אסור ביורד לאילפס שכבר ירד לקדרה קודם שיורד לאילפס (נדר' נא.). מניחין פיאה ממעשה אלפס ואי מניחין פיאה ממעשה קדרה (ד"א ו). באלפס וכיסויה (מד"ר בראשית א). — ומ"ר: אלפסין סתומות (תוספתא יום טוב ג יג). מקבלין על דופנותיהן כאלפסין (שם כלים כ"מ ה י). — ונהגו עכשיו בא"י לקרא אלפס כלי נחשת עמק לבשל, Kasserolle casserole ; saucepan. — ומאכל העשוי באלפס: לשה עיסה אחרת ובשלה אלפס אחר (ד"א ו).

אלץ[4], ממנו אֵלֵּץ וכו'.

---

[1]) מן אלף במשמ' בקר, ולפי משקל עֶגְלָה.

[2]) כך בוקשד', כשת', לפי הכתיב מלא איל־, וצ"ד ומער' המער' אַל־, לפי הכתיב אל־, וכן במשני מנק' אמשט"ד. לשון חכמ' אִלְפֵּס, פ' רפה. לוי לא נקד, קוה' אַלְפֵּס, יסטר' אִלְפֵּס. — ביונ' לֹפֵּס λοπάς. — [3]) כך ברוב הנוסח', וכן כ"י (משנת שבת הול' שטרק), והרבה ספרי דפוס אלפס.

[4]) באשור' ספק אם היה. באר' וסור' דחק, לחץ,

אָלַץ, אינו נהוג.

פעול ˙אָלוּץ: גם עתה חלץ אָלוּץ ממאלץ ומדוי לב תאלץ (הוש' ליוס ד, כהושעת מקיר).

— פִּע', אִלֵּץ, עת' ככנ' יְאַלְּצֵנִי, — דחק, לחץ, הכריח, אנס, in jem. dringen, drängen; presser, contraindre; urge, importune: ויהי כי הציקה לו בדבריה כל הימים וַתְּאַלְצֵהוּ[1] ותקצר נפשו למות (שופט' יו יו). ויאלצני להפיק משאלו וכו' ויהי כאשר אלצני חפצך (ידע' בדרשי, הפרדס). הנשיא ר' יצחק אלצני לחוות דעי בשאלותיך (ר"נ גירונדי, תש' ז). ואלצני ההכרח לצאת ממחיצת וכו' (הקד' גידולי תרומה). ובשאלותיו אם אדם אלצהו ענה פה אחד אהה אל תשאלו (יל"ג סוד אלה).

— הִפְע', ˙הֶאֱלִיץ — כמו אִלֵּץ: ויהי כאשר האליצוני ומתרדמת שנתי הקיצוני (ר' ילח' אבי סהולה, הקד' פרושו לשה"ש, מטמוני מסתר').

— נִתְפ' ˙נִתְאַלֵּץ: כי השנים מהן (מחוטים עבים וקשים) אין נכבשין ואין מתאלצין וע"ז (ר"ח שבת קה.).

— ונהגו הסופרים להשתמש בנפעל: ˙נאלצת להגיד, וכיוצא בזה, במשמעת הֻכרחתי.

∵אֶלֶץ, ש"ז, (רשימת לונץ, ריטוס).

***אלצר**, אלצרים עי' אלסר.

∵אלק, אלקו, אלקי, במקום אל'ה, מפני הכבוד כמו אלד.

אַלְקוּם[2], ש"ז, — א) מנהיג, דַּבָּר היוצא בראש עם למלחמה, ומלהיב אותם לגבורה בדבריו: Anführer ; chef, commandant ; leader:

צער. — [1]) חטף פתח במקום דגש, כך ברוב הספרים שלנו, כמו מְהַלְלַי יְהַלְלוּ, וכיוצא בזה, והוא מפני טבע הלמד שהיא מאותיות הרעידה. אך לא כל הספרים שוים בנקוד מלה זו, והעיד מ"ש וז"ל: במקצת ספרים הלמד בדגש וברוב המדוייקים רפה וכ"כ ר' יונה בספר הרקמה וגם רדק כתב רפה הלמד ודינה להדגש שהוא מבנין פִּעל הדגוש ונקודת הלמד בשוא לבדו בספרים כ"י מדוייקים וכן נקודה בשרשים וכבעל הלשון. ע"כ. וכן מיכאל', בשם חמשה כ"י.

[2]) משק' פִּלְעוֹם ־וֹם. ואעפ"י שבעבר' לא נשאר ממשקל זה אלא תה"פ, כמו פִּתְאֹם, ואולי שִׁלְשׁוֹם, אך כבר ברר ברט (NB, § 213) כי שמות בהוספ' ם בסופן היו נהוגים בלשון השמית הקדומה, ועוד נשארו הרבה מהם בערב' בסוף ־ַם, ־ָם, ־ֻם, וכמו צלדאם בערב' כנוי לאריה, מן צלד, כן אולי אלקום מן אלק

שלשה המה מיטיבי צעד וארבעה מיטבי לכת ליש גבור בבהמה ולא ישוב מפני כל זרזיר מתנים או תיש ומלך אַלְקוּם 1) עמו (משלי ל כט-לא).—ב) כח, Kraft; force; strength: איך יעמד סכל, פני צורו ויקום, והוא לעפר מאכל, ואין עמו א ל ק ו ם (רמב"ע מלך מכל, תשלום הכוזרסס).

*אַל תִּגַּע בִּי, —שם פרח, Springkraut; impatiente, touch-me-not: וכן יש ג' מיני צמחים ידועים אשר יש בהם הנועה והרגש במקצת כב"ח האחד הוא עשב הנקרא בלשונם (סינסייבים) והוא נקרא בכל לשון א ל ת ג ע ב י על שם ענינו מפני שכל הנוגע בו אפילו באצבע קטנה מיד ירגיש ויכפל את עליו והיה כאשר יעקר האדם את רגליו וילך ממנו אז יפתח את עליו כאשר בתחלה (ספר הברית, יא ד).

*אַלְתִּית1), אִל-, ש"נ, מין ממיני הדגים, נמכר חתיכות חתיכות, Art gross. Fisch; espèce de gros poisson; kind of large fish: כל הדגים בחזקת טומאה ר"י אומר חתיכת א ל ת י ת2) ודג המצרי הבא בקופה וקולים האספנין הרי אלו בחזקת טהרה

ועי' לקמן.—1) רוב המפרש' הקדמו' ראו במלה זו הרכבה מן אַל-לא ומן קום, ופרשו אלקום לא קימה. רסע"ג: אל מלך לא קואם מעה. ראב"ע: כלומר שאין אדם קום להלחם נגדו. רש"י: אין עומד נגדו. רלב"ג: שאין תקומה עמו. רד"ק: כשלא יקום מלך אחר עמו כמוהו או יתר חזק ממנו. אך דחק פרוש זה בולט, כי מלבד הרכבת אלקום שהיא מספקת, גם מליצת הלשון קשה מאד. וקצת החדשים ראו באלקום המלה הערבית קום שפרושו עַם, עם אל הידיעה ופרושו: מלך אשר העם או הכרוז אתו. אבל כבר נדחתה השערה זו, כי אין מקום למלה ערבית גמורה בתוך מליצה עבר'. אולה' הגיה אלהים, ואחרים אֲלָפִים, ויש שאמרו כי הוא שם מלך מהמלכים. אך כל ההשערות האלה אינן נתנות למליצת הכתוב כונה טבעית. השבעים תרגמו: בזיליאוס דימיגורון אן אתני, βασιλεὺς δημηγορῶν ἐν ἔθνει ר"ל: מלך מליץ ודורש בתוך עמו. וכן ת"י: ומלכא דקאֵם וממלל בית ע מ מ י ה. וכבר העירו החכמים כי זה תרגום זר מאד, והחליטוהו להשערה בעלמא כסומא בארובה. ומכל מקום אין לדחות זה כל כך על נקלה, וכל מה שהתרגום יותר זר יותר רגלים לדבר כי אינו ב ד ו י כלו והיה להם יסוד לסמך עליו. והנה מה שאנו למדים ראשית כל משני התרגומים האלה הוא כי קראו אחרי אלקום לא עִמּוֹ אלא עַמּוֹ, ובזה מליצת הכתוב היא טבעית ויפה: המלך שהוא ה א ל ק ו ם של עַמּוֹ. ועוד לא ידענו מה פרושו האמתי של אלקום, אך לפי הענין ומהדמיון עם ליש ותיש נראה כי א ל ק ו ם הוא תאר של גבורה והליכה בראש בגאוה והדר. ויש א ו ל י למצוא סמך לזה במשמעת שרש א ל ק a) בערבית, ופעל אַלִק, היה משגע, נטרפה דעתו, והנפעל תַּאַלַּקַת b) וז"ל הקאמוס: תַּאַלַּקַת אל מראה תזינת וקיל תשמרת ללח'צומה ואשתעדת ללשר ורפעת ראשהא. ע"כ. ובעב': ת אלקת אלמראה ר"ל התיפתה (האשה), ויש אומרים ה כ י נ ה ע צ מ ה ל ק ט ט ה והתעתדה לרשע ונשאה ראשה. אבל איך נסתעף מושג זה? וקשה לחשב, שהונח פעל זה לכתחלה לאשה שמכינה א"ע לקטטה ונשאה ראשה, ולכן יש א ו ל י לשער, כי שרש א ל ק הונח בתחלה להיוצא בראש החיל בהוד והדר ותתלהבות ומלהיב את העם בדבריו, וחדלו אח"כ מעט מעט להשתמש בפעל זה למושג זה הכללי ולא נשאר ממנו בער' אלא שרידי משמעתו ביחוד לאשה שמתיפה או מכינה עצמה לקטטה ונושאת ראשה, ובעבר' נשאר רק השם העתיק אַלקום. ואולי משמעת זו של אלק הסתעפה ממשמעה יותר קדומה, של דבור בהתלהבות לזרז השומע. ומזה אולי נסתעף גם מושג השגעון, ודומה קצת להשרש נ ב א, שיש בו משמעת ד ב ר, ו ה ש ת ג ע, ונביא. שתוף שני המושגים של ד ב ו ר ו ה נ ה ג ה אצל השמיים נראה ברור מן דָּבָר, דִּבֵּר, וַדָּבָר הדור. ומן בערב' הפעל ש י ע a) יש במשמ' קרא את הגמלים והצאן שפגרו מלכת ובכלל זרז ואמץ הלב, ובקצת מקומות משמעתו: היה מ נ ה י ג (קאיד, Dozy, Suppl.). והיתה אולי ל א ל ק ו ם משמעת נביא, דברן, וַדָּבָר, והוא מקור תרגום השבעים אלקום במשמעת הדברן.

ואזכיר עוד כי יוסף הלוי סבר כי אלקום זה הוא שם אלהות ערבית, ואולי הוא האלוה אלקום, שמצאו התירים דיסו בכתבת נבטית וליטמן בכתבת אחת בתדמור שנאמר בה: לשיע אלקום אלהא טבא ושכרא די לא שתא חמר. וכבר פלפלו ליטמן (J As. IX, XVIII, 374) וכלירמן גנו (RecEpS VI 382 — 384) במהותו של האלוה ה נ ז י ר הזה, ולפי דעת החכם כל' גנו הוא א ו י ב ו של אלוה השכור בכבוס, ואולי היה תפקידו לצאת בראש החיל למלחמה.

1) צורה חִרְסִית. כך נקוד במשנ' מנק' אמש"ד, וכן נראה מהכתיב החסר אִל- ולא איל-, וכן צ"ד ומער' המער' אַל-. בוקשד', בשת', לוי, קוה', יסטר' אִל-, ועי' הערה לקמן. — 2) בנוסח': אלתות. וכן עה"ק וכן צ"ד. ערוך פ"י וקצת דפו' ומער' המער' אלתת. אך בפרוש רה"ג, ובמשנ' עגפה"ע של הרמב"ם: אלתית. ופרש רה"ג: דג קטן ושמו כן. ע"כ. והערוך: דג נצוד

a) الق أَلِق b) تَأَلَّقَت

a) سيع

(מכש׳ ו ג). וכל החתיכות טמאות וחתיכת א ל ת י ת טהורה (תוספתא, כלים ב״מ ה ז).

***אַלְתַּר**[1], אֲלְתַּר[2], — מלת תה״פ של הזמן, עם לְ במשמ׳ מיד, חכף ומיד, sofort; tout de suite at once: המביא גט ואבד הימנו מצאו ל א ל ת ר כשר (גיט׳ ג ג). ר׳ אליעזר אומר אם לאלתר יצא (הגט מיד האשה) אין זה גט אם לאחר זמן יצא הרי זה גט (שם ח ח). כל עבירות שבתורה תולין לו שנים ושלשה דורות וזו (של שבועת שוא) ל א ל ת ר (תוספתא סוטה ז ג). איזהו שלא ל א ל ת ר ר״נ אומר ששהא כדי שתעבור שיירא ותשרה (גיט׳ כז:). צדיקים גמורין נכתבין ונחתמין ל א ל ת ר לחיים (ר״ה טז:). (אונאה) פחות משתות לרבנן ל א ל ת ר הויא מחילה או בכדי שיראה לתגר (ב״מ נ.). פעם אחת חזר (מרדכי) ולא מצא לאסתר ל א ל ת ר מניקה והיה מניקה הוא (מד״ר אסתר ו). כדי שיתמצא הדם של בהמה ל א ל ת ר (והזהיר ויקרא ה). והיה אורה (של הלבנה) ל א ל ת ר מתגדל וצומח (ר״א בר חייא הנשיא, העבור, שער ד). היה נותן דמי מקח לְאַלְתַּר[3]) ותן שכר בעתו לשכירים (מנח׳ מלוגזנו דכך חיים). — וגם בלי לְ: ו א ל ת ר שיוצא ר״ה לאחר יו״ט (תש׳ גא׳ ליק, א). בדבר שעלה במחשבה לפני הבורא יִתרומם לעד א ל ת ר הוא ברוי (ר״י ברצלוני, יצירה, 190).

במקום אלתית. וי״מ דג קטן ששמו כן. ע״כ. ואולם ממה שנזכר ח ת י כ ת אלתית נראה שהיה נמכר חתיכות חתיכות. וכן אמר הרמב״ם בפרוש: נוע מן אלסמך יקטע קטע. ע״כ. ובעבר׳: מין דגים שחותכין חתיכות. ומזה נראה שהכונה היא לא לדג קטן, אלא גדול. עכ״פ אין להחליט איזה מין דג קראו היהודים כך. וגם עמ׳ לֹו במאמרו „שמות הדגים" בהספר שנתפרסם לכבוד נֶלד׳ לא מצא באור נכון לשם זה. ובירושלם בקצת בתים שמדברים שם עברית מכנים בשם זה את הדג הגדול והיבש שקראים פה בַּקָּלָה, והוא ממין morue בלעז צרפתי, והוא הדג הנותן שמן דגים ששותים לרפואה, ומולחים ומיבשים אותו ומוכרים התיכות חתיכות.

[1]) כך נקדו בוקשד׳, מער׳ המער׳, לשון דרבנן, לוי, קוה׳, יסטר׳, ומרכב מן אל=על ומן אתר, מקום, על המקום במשמע׳ תכף ומיד. ובירושׁ׳ (ברכ׳ א ח ג) בא על אתר בפרוש. ובער׳ עלי א ל א ת׳ ר a), אך מן משמעה אחרת, ר״ל על הרשם, בעוד שלא נמח הרשם. — [2]) נקוד צ״ר ומשנ׳ המנקד׳ הנדפ׳. — [3]) כך נקוד שם.

---

a) على الأثر

אֵם[1]), ש״נ, סמי׳ אֵם, כנ׳ אִמִּי, אִמְּךָ, אִמֵּךְ, אִמּוֹ, אִמָּהּ, אִמֵּנוּ, אִמְּכֶם־כֶן, אִמָּם־ן, מ״ר אִמּוֹת, וגם *אִמָּהוֹת, אמותי, אִמּוֹתֵינוּ, — א) אשה שיש לה ילדים שילדה, Mutter; mère; mother: אֵם על בנים (ברא׳ לב יב). ביום מלחמה אֵם על בנים רטשה (הוש׳ י יד). שתים נשים בנות אֵם אחת היו (יחזק׳ כג ב). אב וָאֵם הקלו בך (שם כב ז). כי אין לה אב וָאֵם (אסת׳ ב ז). משדד אב יבריח אֵם בן מביש ומחפיר (משלי יט כו). — וסמי׳: כי היא (חוה) היתה אֵם כל חי (ברא׳ ג כ). לבן בן בתואל הארמי אחי רבקה אֵם יעקב ועשו (שם כח ה).—וכנ׳: וגם אמנה אחתי בת אבי הוא אך לא בת אִמִּי (ברא׳ כ יב). והחיתם את אבי ואת אִמִּי ואת אחי ואת אחותי (יהוש׳ ב יג). אוי לי אִמִּי כי ילדתני איש ריב ואיש מדון לכל הארץ (ירמ׳ טו י). מי יתנך כאח לי יונק שדי אִמִּי (שה״ש ח א). כבד את אביך ואת אִמֶּךָ (שמות כ יב). הבוא נבוא אני וְאִמְּךָ ואחיך להשתחות לך ארצה (ברא׳ לז י). והטלתי אתך ואת אִמְּךָ אשר ילדתך על הארץ אחרת (ירמ׳ כב כו). ואת אביך ואת אִמֵּךְ ואת אחיך ואת כל בית אביך (יהוש׳ ב יח). איש אִמּוֹ ואביו תיראו (ויקרא יט ג). כאיש אשר אִמּוֹ תנחמנו כן אנכי אנחמכם (ישע׳ סו יג). ותרץ הנער ותגד לבית אִמָּהּ (ברא׳ כד כח). אחת היא לְאִמָּהּ ברה היא

---

[1]) באשור׳ אֻמ (ולפי דעת נלדקה באמת גם שם אֻמם, והתנועה האחרונה רק מפני השפתיות של מ). בערבית אמ a), באר׳ אימא, בכנע׳ אם. ובכל אלה הלשונות כמעט ברוב המשמעות כמו בעברית. ומ״ר בערב׳ אִמַּאת וגם אִמַּהַאת b), והכריע נֶלדקה כי קבלת אֵם מ״ר זה עפ״י פעולת הקש מ״ר של אב א ב ה א ת (Nö. Beitr. 69-72). והנה לפי דעת דליטש ואחריו קניג נגזרה מלה זו מן שרש אַ מ מ, שמשמ׳ באשו׳ היה רחב ומזה חלל רחב, ומזה האם. אבל אפילו אם היתה באמת באשור׳ משמ׳ רחב לשרש אמם, חנה זה יתר מדי מהדר למלה למושג קדום ופשוט כזה. ויתר נראה דעת גזנ׳ וחבריו שזה אחד מן השמות העקרים הקדומים, והוא חקוי להברה אֻמם היוצאת מפי הילד כשהוא מתחיל להוציא הברות מפיו והחלטה לשֵם להאֵם, ואעפ״י שהרבה לגלג דליטש ברעה זו, היא היותר מתקבלת. ואין ספק בדבר כי התנועה הקדומה היתה אֻם ונהיתה בפי היהודים והארמיים אֵם ולכן

---

a) أُمّ b) أُمّات أُمّهات

ליולדתה (שה"ש ו ט).— ומשל: הנה כל המשל עליך ימשל לאמר כְּאִמָּהּ בִּתָּהּ (יחזק' יו מד).— אי זה ספר כריתות אִמְּכֶם אשר שלחתיה (ישע' נ א). בושה אִמְּכֶם מאד חפרה יולדתכם (ירמ' נ יב). אִמְּכֶן חתית ואביכן אמרי (יחזק' יו מה). יתומים היינו אין אב אִמֹּתֵינוּ כאלמנות (איכה ה ג). על הבנים ועל הבנות הילודים במקום הזה ועל אִמֹּתָם הילדות אותם (ירמ' יו ג). לְאִמֹּתָם יאמרו (הילדים בירושלם) איה דגן ויין בהתעטפם כחלל ברחבות עיר בהשתפך נפשם אל חיק אִמֹּתָם (איכה ב יב). בת כהן שזנתה יוצא כ"ג לפניה וא"ל אלו עשית בדרך שעשו אמותיך זכית שיוצא ממך כ"ג (ספרי,בלק קלא).—ומ"ר אחר *אמהות[1]): הנושא אשה כהנת צריך לבדוק אחריה ארבע אמהות שהן שמנה אמה ואם אמה ואם אבי אמה (קידוש' ד ד). להיות נמנע שיהיה כל אבהותיו ואמהותיו של זה הגוי מעשרת השבטים (סע' אבן דאבן, תמדה גנוזה יג). — ובפרט *הָאִמָּהוֹת, נשי האבות אברהם יצחק ויעקב: אמהות נביאות היו ורבקה היתה מן האמהות (מד"ר ברא' סז).—וקללה: תקברם אמן (כ"כ קנו:). — וגערה, שחוק באמך: אמרו לו (להאיש שהביא לחכמי ישראל פרה אדומה שכבר עלה עליה עול ורצה לרמותם) טול את פרתך אין אנו צריכים לה שחוק באמך (פסקתא רבתי, פסק' פרה).—וכן גלוג לאמך, עי' גלג. — ומשל: לא כמו שאומרת אמך אלא כמו שאומרת שכנתך (מדרש תהלים מח), ר"ל בעיני האם הכל יפה וטוב אצל ילדיה[2]). — ובבע"ח: כן תעשה לשרך לצאנך שבעת ימים יהיה (הבכור) עם אִמּוֹ ביום השמיני תתנו לי (שמות כב כט). כי יקרא קן צפור לפניך וכו'. אפרחים או ביצים וְהָאֵם רבצת על האפרחים או על הביצים לא תקח הָאֵם על הבנים שלח תשלח את הָאֵם ואת הבנים תקח לך (דברי' כב ו-ז). שמין עגל עם אמו וסיח עם אמו (ב"מ ה ה). אמר רב יהודה כל שאוזניו קטנות אמו סום ואביו חמור גדולות אמו חמורה ואביו סום (ירושלמי ברכות יא:). הרבה סייחין מתו ונעשו עורותיהן שטוחין על גבי אמותיהן (מד"ר ויקרא כ'). אם היה בו (בהשדה) אמהות ובנות בעת מכירת הפירות מניח בריכה ראשנה שיולידו האמהות כדי שיצטוותו האמהות

אמי וכו' ואח"כ אֵם. — [1]) עיין הערה שלפני זה. — [2]) ומשל יפה בענין זה אצל הערבים: כל חנפש ענד אלאם ע'זאל (A. Fischer, Marok. Sprichw. MOS 1, 220)

עם הבריכה הראשונה ועם הבנות שעמהם (רמב"ם הל' מכירה כג יב).—ובהשאלה, אשה חשובה, שהיא מגן ומחסה לעמה, וכדומה: עד שקמתי דבורה שקמתי אֵם בישראל (שופ' ה ז). — *אֵם זְקֵנָה[1]), אֵם האב, אֵם האֵם, וכנ' אמי זקנתי: שאפי' היה טוען שממין פירות של אמי זקנתי טענתו טענה (ר' חנוך, תשוב' גא' מו"מ רט). — *אֵם חוֹרֶגֶת, אִמִּי חוֹרַגְתִּי, אשת האב ביחס לילדיו, Stiefmutter; marâtre; stepmother: אף לא ידי אמי חורגתי היו במעל הזה (רמא"ג, דביר, גלעד ב). ועיני אמי הורגתי הציפו עלי מהתלות (שם א).— ב) עיר גדולה, חשובה, wichtige, grosse Stadt; importante, grande ville; great city: אתה מבקש להמית עיר וְאֵם בישראל (ש"ב כ יט). — וכן נהגו הסופרים לכתב עיר הָאֵם של מדינה פלונית, ר"ל עיר מושב המלך, הממשלה העליונה, Hauptstadt; capitale; capital: כל איש בכם מכל עמו יהי אלקיו עמו ויעל לקושטנדינה אם מלכותי (יוס' סמברי, סד' החכ' וקור' העת' ניבויאר 138). ג) אֵם הדרך[2]) המקום שמשם מתפצלים דרכים רבים, Scheideweg; bifurcation; cross-road: כי עמד מלך בבל אל אֵם הדרך בראש שני הדרכים (יחז' כא כו).—ובמש' *באמצע הדרך, בגלוי: והלך לו (בעל החמור) מן הצד להסיך רגליו והניח את החמור על אם הדרך (תנ' רא"ש כד כ). — ד) *בצמחים, בפרי האדמה, חלק היושב בתוך האדמה בנגוד להעלים, וכדומה: האמהות של בצלים (פאה ג ד). כאן (מה שאמרו כי צנון הוא סם המות) בעלין כאן (מה שאמרו שהוא סם חיים) באמהות (עירו' נו.). א"ר אחי רביעה ראשונה יורדת מיד האמהות עולות (ערוך בשם ילמדנו). — וכמו כן הפרי ביחס להגרעינים[3]) וכיוצא בזה: כגון חומץ זה שיצא ממנו קרוי נמי על שם אמו חומץ סיתוניות (רש"י נדרים נג.). — ה) *מקום הולד ברחם, Gebärmutter; matrice; womb: מעשה בפרה (של בית מנחם) שניטלה האם שלה והאכילה ר"ט לכלבים (סנהדרין לג.). ניטלו הכליות ניטל לחי התחתון ניטלה האם שלה (חול' ג ב). ואמ׳

ור"ל כל חפושית לאמה צביה. — [1]) אימא זקינה, עי' ערך אמא. — [2]) בערבית אֻם אלטריק a). הדרך הגדול שממנה יוצא דרך קטן. — [3]) בארמית: גרעיני דתמרי ארמייתא שרו לטלטלינהו הואיל וחזיין אגב

a) اُمُّ الطريق

תודוס הרופא אין פרה וחזירה יוצאה מאלכסנדריאה עד שהם חותכין את ה א ם שלה בשביל שלא תלד (בכור׳ ד ד). א ם של אשה מלא דם (מד״ר ויקרא יד). א ם של בהמה כלה עשויה אבעבועות (רש״י זבחים מ:). ובזמן שהן (הנשים) שופעות לא תוכלנה להתעבר כי ה א ם תתנקה מן המותר ההוא וכו׳ ואשר אינן מולידות אחר נקיון הנדות הוא מפני פגיעה שתקרה ב א ם וכו׳ ואם שפתות ה א ם חלקות ושמנות לא תוכל לעצור הזרע ותפלט אותו וכו׳ ויש נשים שמפילות ומתעברות יחד בזמן אחד כשהאחד יוצא מן ה א ם מקבלת אחר וכו׳ וכאשר יפול הזרע בצואר הרחם אז ה א ם תמשוך אותו בכח המושכת אשר בה (שער השמים לרב״ל שער ח).—ומ״ר: ורוב הנשים כשהן קרובות לעת הנדות יקרה להן פגיעה ב א מ ו ת י ה ן עד שיצא הדם (שם). ויקרה לנשים חכוך ברחם ומצוקת ה א ם (מאיר אלדבי ש״א). — ו) *יסוד ושרש שראוי לסמך עליו, Basis; base: רבנן סברי יש א ם למסורת [1] (כמו שהמלה כתובה) ורבי שמעון סבר יש א ם למקרא (סוכ׳ ו:). — ז) *כל דבר שהיא סבה ועלה לדבר אחר, Ursprung, Ursache; origine, cause; origin: והיא (רות החיים) ה א ם הגדולה וממנה יצאו כל התולדות (ר״י ברצלוני, יצירה 179). ומה נפלאה חכמה בארבע יסודותי׳ והם אש ורוח ומים והעפר וכו׳ והם נקראו א מ ו ת הכי ילדו בנות (ראב״ע, שיר בשם אל). — נבואת משה אשר היא היתה א ם כל הנבואות (דרך אמונה, ביכאגו לו:). הזקנה היא א ם השכחה (רשב״ל דוראן מגן אבות ד כ). ועל ספירת החכמה אמרו שהיא א ם כל המאורות (עמק המלך ג.). — וכנוי למקצת אותיות האלף בית: עשרים ושתים אותיות יסוד, שלש א מ ו ת ושבע כפולות (יצירה א ב). דע ישכילך האלקים כי אותיות אלו (א ו י) הן א מ ו ת לכל האותיות וכו׳ ונקראו א מ ו ת בעבור כי לא תוכל להוציא לא תיבה ולא אות בעולם מבלי אות זה (הרד״ק מכלול, שער אותיות אוי) — *עקר וכלל ראשי, Principe: ושמע העם דבור צח בעשרת דברים הם א מ ו ת התורה ושרשיה (כוזרי א פ ז). אלה הם א מ ה ו ת דרכי המדברים (מו״נ א עד). אלה א מ ה ו ת הדרכים אשר ילך בהם אריסטו (שם ב יד). ואמנם הפתילות להפשט הנה א מ ו ת רפואותיו (קאנון ג יו ב ו). בצורות אשר ידמום א מ ה ו ת והתחלות לצורות אשר במורכבות (ר״מז גרבוני, פי׳ למאמ׳ אבן רשד בכת שבזורעים כ״י ברלין).—ט) *אחד מחלקי כלי ההבטה: ואחר זה ה א ם והוא השטח העגול שהוא בחוץ אשר בתוכו כל הלוחות (כלי נחשת לראב״ע שער א). והיה נותן כלי ההבטה שבחשן וכו׳ הם הלוחות שבתוך ה א ם הנקראים בנות (אגר׳ חשן משפט׳ דון וידל סלמה, כספ׳ תפאר׳ שיבה לכבוד צונץ). — י) *עקר הריאה, כמו א ו מ ה: אם האזן הקטנה דבוקה על הגדולה א ם הריאה סרך רך וסרך קשה (הלכ׳ טריפה לאלדד הדני, ב ח). — יא) *אֵם השנים עשר, חלק ראשון של המעי הדק הארוך, Zwölffingerdarm; duodenum: המעיים הם ששה האחד יִקרא א ם ה ש נ י ם ע ש ר הוא שם המיעי כי יחלק ממנו שנים עשר בני מעיים קטנים וממנו תוצאות המעיים איש לדרכו ולמעשהו (אסף הרופא, כ״ימינכן, דף 35). — יב) *אֵם הנערים, אם הילדים, אחד ממיני הכפיה ועוית, Gichter; éclampsie; eclampsia infantum [1]: והכפיה החזקה השחוריית היא יותר רעה מהלבניית וכו׳ והמיוחד אצל קצתם בשם א ם הנערים הוא ממית מיד (קאנ׳ ג א ה ד). מחלה ילדים בשנה ראשנה והסמו בכייה רבה והקיצה (ספר הגדרים). — יג) אֵם ה ד ם [2], — דם שנצרר מסביב לשבר בשריינים ecchymose, Haematome [1]: ואם יהיה (השבר) בהשריינים ולא יתדבק והדם יזול אל החלל אשר יקיפם עד שימלא החלל ההוא ואם יעורה ביד ישוב אל העורק ונקרא א ם ה ד ם ורבים יקראו לכל קריעת שריין א ם ה ד ם (קאנון א ב למוד א פ׳ ד). ורבים מהרופאים יחשבו שכל שסוע יקרה לשריין יוביל ל א ם ה ד ם (שם ד ד ב יו).— יד) *אֵם טובה [3], הפנימי, הקרום השני הרך של המוח, weiche Hirnhaut; pie-mère; pia mater [1], והקרום השני של המוח הוא דק ודבוק למוח ונקראת א ם ט ו ב ה לפי שהיא מחבקת המוח ומחזקת אותו כמו האם הטובה (מאיר אלדבי, ש״א ד א).—טו) *א ם המרגליות, הוא הצדף, Perlmutter; nacre; mother-of-pearl: וסמוך לשפת הים כלו

אימן (שבת קמג.). — [1]) פי׳ רש״י שם וז״ל: כמה שכתב משה ומסר בספר תורה לישראל היא ה א ם והעיקר.

[1]) תרגום דר׳ מזיא. — [2]) בער׳ אם אלדם a).— [3]) בערב׳ אֻם אלדמאע׳, אם אלראש b).

a) أُمّ الدام b) أُمّ الدماغ أُمّ الرأس

מלא מאם המרגליות (ארחות עולם כט).

ב. **אֻם**, אֻמִּים, — א) עי' אֵים. — ב) ״כדור הירויה מנשק של אש וכדומה, ball ; balle ; Kugel : שבגלל הדבר הזה (האימה הנופלת על הבריות) יקראו הכדורים (המוטלים מתוך נשק האש) אֻמִּים (שלטי הגבורים פר' מב).

אִם[1], מלה הקשור והחבור, וישמש:

א. להגות התנאי, if ; si ; wenn, falls. עם פעל עתיד: ויאמר ה' אִם אמצא בסדם חמשים צדיקם בתוך העיר ונשאתי לכל המקום בעבורם (בראש' יח כו). וידר יעקב נדר לאמר אִם יהיה אלהים עמדי ושמרני בדרך הזה אשר אנכי הולך וכו' (שם כח כ). אִם תעשה לי הדבר הזה אשובה ארעה צאנך אשמר (שם ל לא). אִם כה יאמר נקדים יהיה שכרך וילדו כל הצאן נקדים (שם לא ח). אִם פשה תפשה (הצרעת) בעור וטמא הכהן אתו (ויקרא יג כז). אִם תאבו ושמעתם טוב הארץ תאכלו וְאִם תמאנו ומריתם חרב תְּאֻכְּלוּ (ישע' א יט-כ). אִם אשכחך ירושלם תשכח ימיני (תהל' קלז ה). — ועם פעל עבר: אִם זרחה השמש עליו דמים לו (שמות כב ב). אִם לא שלח ידו במלאכת רעהו (שם שם ז). אִם לקרא לך באו האנשים קום לך אתם (במד' כב כ). אִם מצאנו חן בעיניך יתן את הארץ הזאת לעבדיך (שם לב ה). ועתה אִם באמת ובתמים עשיתם ותמליכו את אבימלך וכו' וְאִם באמת ובתמים עשיתם עם ירבעל ועם ביתו היום הזה שמחו באבימלך (שופ' ט יז-יט). — ועם נא: אדני אִם נא מצאתי חן בעיניך אל נא תעבר מעל עבדך (בראש' יח ג). ועתה אִם נא מצאתי חן בעיניך הודיעני נא את דרכך (שמות לג יג). — ועם בינוני: אִם לֹקֵחַ יעקב אשה מבנות חת כאלה מבנות הארץ למה לי חיים (בראש' כז מו). כי אִם מאן אתה לשלח ועודך מחזיק בם הנה יד ה' הויה במקנך (שמות ט ב-ג). — ועם יֵשׁ, אַיִן, הוּא: אִם יש את נפשכם לקבר את מתי מלפני שמעוני ופגעו לי בעפרון בן צחר (בראש' כג ח). אִם יש אחינו הקטן אתנו וירדנו (שם מד כו). אִם יֶשְׁךָ משלח את אחינו אתנו נרדה (שם מג ד). אִם יֶשְׁכֶם עשים חסד ואמת את אדני הגידו לי (שם כד מט). אִם יֶשְׁךָ מושיע בידי וכו' (שופט' ו לו). כי אִם יֶשְׁנוֹ ביונתן בני כי מות ימות (ש"א יד לט). והיה אִם יֶשְׁנוֹ בארץ וחפשתי אתו בכל אלפי יהודה (שם כג כג). — ועם אין: אִם אֵין לו ונמכר בגנבתו (שמות כב ב). ועתה אִם תשא חטאתם וְאִם אַיִן מחני נא מספרך אשר כתבת (שם לב לב). אִם אֵין פניך הלכים אל תעלנו מזה (שם לג יט). וְאִם אֵינְךָ משלח (את אחינו) לא נרד (בראש' מג ה). אִם אֵינְךָ ממלט את נפשך הלילה מחר אתה מומת (ש"א יט יא). — ועם שם או מלה: אִם בעליו עמו לא ישלם (שמות כב יד). אִם עלה קרבנו וכו' (ויקרא א ג). וְאִם לא הגידו לי (בראש' כד מט). וְאִם לא וידענו (ש"א ו ט). וְאִם לא חדלו (זכר' יא יב). ועם הוא וכו': אִם בן הוא והמתן אתו (שמות א יו). אִם בעל אשה הוא ויצאה אשתו עמו (שם כא ג). אִם שכיר הוא בא בשכרו (שם כב יד). אִם בנים אַתֶּם וכו' (בראש' מב יט). — ובמשמ' אפילו, even if ; même si ; sogar wenn : ויען בלעם ויאמר אל עבדי בלק אִם יתן לי בלק מלא ביתו כסף וזהב לא אוכל לעבר את פי ה' (במד' כב יח). ויאמר איש האלהים אל המלך אִם תתן לי את חצי ביתך לא אבא עמך (מ"א יג ח). לכו נא ונוכחה יאמר ה' אִם יהיו חטאיכם כשנים כשלג ילבינו אִם יאדימו כתולע כצמר יהיו (ישע' א יח). כי אִם יהיה עמך ישראל כחול הים שאר ישוב בו (שם י כב). כי אִם תכבסי בנתר ותרבי לך ברית נכתם עונך לפני (ירמ' ב כב). ויאמר ה' אלי אִם יעמד משה ושמואל לפני אין נפשי אל העם הזה (שם יט א). חי אני נאם ה' כי אִם יהיה כניהו בן יהויקים מלך יהודה חותם על יד ימיני כי משם אתקנך (שם כב כד). כי אִם הכיתם כל חיל כשדים הנלחמים אתכם ונשארו בם אנשים מדקרים איש באהלו יקומו ושרפו את העיר הזאת (שם לז י). אִם תגביה כנשר ואם בין כוכבים שים קנך משם אורידך נאם ה' (עובד' ד). — ורגיל בספרות זה השמוש: ובנשוא אותם על כנפיהם ו א ם היו נכבדי ארץ (מלמד התלמי' תכוא). ו א ם נגזר (א פ י ל ו אִם נגזר) צריך שישתדל בדבר הנכסף וכו' הנה ההפסד ו א ם הוא נמצא וכו' אפשרו בלתי מוכרח (מ' נרבוני, בכחירה). כי הטבע ו א ם הוא חכם במה שמביא אל התכלית (הוא, מו"נ א עב). ואל אנשים האלה ו א ם הם מעטים אספנו דברים מתוקים (דוד בן בילא, יסודי המשכיל). — ובדבר נמנעת אפשרותו, במשמעת אם רק אפשר, עם פעל יוכל אחריה או גם בלי הפעל הזה: ושמתי

---

[1]) גם בכנע' אם. בער' אִן a).

a) إِن

את זרעך בעפר הארץ אשר אִם יוכל איש למנות את עפר הארץ גם זרעך ימנה (בראש׳ יג טז). כה אמר ה׳ אִם ימדו שמים מלמעלה ויחקרו מוסדי ארץ למטה גם אני אמאס בכל זרע ישראל (ירמ׳ לא לז). כה אמר ה׳ אִם תפרו את בריתי היום ואת בריתי הלילה וכו׳ גם בריתי תפר את דוד עבדי (שם לג כ כא). — ועם לוּ, להגות הרצון והבקשה: אִם אתה לוּ שמעני נתתי כסף השדה קח ממני (בראשית כג יג). - ולפעמים גם בלי לוּ בהטעמה על אִם, קצת במשמ׳ לוּ, הלואי שֶׁ: ועתה אִם תשא חטאתם ואם אין מחני נא (שמות לב לב). אִם תקטל אלוה רשע ואנשי דמים סורו מני (תהל׳ קלט יט). — אם אמרת .... שֶׁכֵּן, עי׳ כן. — ונקבע מנהג להוסיף ב בראש אִם התנאי, בְּאִם [1]: ולמי אדמה את שברי ומחלתי וּבְאִם אספר אין מי יאמין דבר (שבח תודה, נשאל לאלוה, קרובץ ארג׳יל). והם ח״ו נכוִים תחלה באם יחשו (שו״ת רמ״א סי׳ לא). מובטחים אנחנו במעלות גאוני אשכנז יצ״ו באם ישמעו דברי המסדר הגט בהווייתו יחושו לגזרת הקדמונים וכו׳ (שם). ומגלים לו דברים שאדם עושה בחדר משכבו ובאם ח״ו יש איזה עון בקהל (עמק המלך, הקדמה). אכן באם יברר מהיום תוך זמן הנ״ל וכו׳ שהשלשים זהובים וכו׳ אזי וכו׳ באם שיעשה עמהם שותפות וכו׳ אך באם שלא יתנם לו וכו׳ (פנקס הקהלה של קרקו, שנת תל״ב). באם שלא יחזיק משרתת וכו׳ אכן באם יקנה (שם שנת תל״ו). שבאם ח״ו יעברו הזוג הנ״ל על זמן ומועד וכו׳ אז תיכף נתבטל הריצוי (שם). ע״כ אני בדיעה מיושבה מצוה באם שיגזור ה׳ עלי לילך בדרך כל הארץ איך יתנהגו עם נכסי (צוואה שם). פן יחרה אף המלך באם ירצה (השתדלן) לתת רק סך של הבל (שו״ת חות יאיר סו). והתחייבתי עצמי שבאם יבוא על ראובן שום מערער וכו׳ (שם סי׳ לח). באם אשר תבקש לדעת בו גובה הציר קח המעלה בקשת המזלות וכו׳ (נחמד ונע׳ דוד גנז רנג). אלא שחילקו חכמים בין הוקף לדירה לשאינו היקף לדירה באם הוא גדול יותר מבית סאתיים (הלבוש, או״ח שבת א). כי חק המדינה כאן בעו״ה באם יצאה (דלקה) מבית ישראל ח״ו אחת דתו לזורקו לתוך האש (חתם סופר חו״מ, תשו׳ לט). שמא אתה מכשיל לעתיד באם שיראו עכשיו שאין עושין רק ע״י וכו׳ (באה״ט או״ח שבת יד). באם ח״ו לא אשתדל ואתאמץ וכו׳ (מגיד שיחות, שבחי הר״ג). רק באם שאביא לה אבן טוב (בחן צדיק, מכתב טז). — ב) ועם פעל עבר מסמן זמן עתיד, במש׳ עד אשר יהיה: גם לגמליך אשאב עד אִם כלו לשתת (בראש׳ כד יט). לא אכל עד אִם דברתי דברי (שם שם לג). אִם גֻלחתי וסר ממני כחי (שופ׳ טז יז), ר״ל אם יגלחוני. אלף אחד (ינוס) מפני גערת אחד מפני גערת חמשה תנסו עד אִם נותרתם כתרן על ראש ההר (ישע׳ ל יז). עם הנערים וכו׳ עד אִם כלו את כל הקציר (רות ב כא). וכן עם עד אשר: ואנחנו נחלץ חשים לפני בני ישראל עַד אֲשֶׁר אִם הביאנם אל מקומם (במד׳ לב יז). ואמר עד מתי אדני ויאמר עַד אֲשֶׁר אִם שאו ערים מאין יושב ובתים מאין אדם (ישע׳ ו יא). — והעבר הנשלם במשמעת כאשר: והיה אִם כִּלָּה לאכול את עשב הארץ ואמר (עמו׳ ז ב). כעללת אִם כלה בציר (ישע׳ כד יג).—ג) במשמעת בכל פעם, jedesmal; chaque fois que; every time: והיה אִם בא אל אשת אחיו ושחת ארצה (בראש׳ לח ט), בכל פעם שבא. והיה אִם נשך הנחש את איש והביט אל נחש הנחשת (במד׳ כא ט).—ובמש׳ אך, מיד כאשר, sobald als; dès que, so soon: כל מבצריך תאנים עם בכורים אִם ינועו ונפלו על פי אוכל (נחום ג יב). אִם שכבתי ואמרתי מתי אקום (איוב ז ד). — ד) ביעוד ושבועה וברית, כשהמאמר הוא חיובי לשלילה, ועם מלת השלילה לחיוב: הרמתי ידי אל ה׳ אל עליון קנה שמים וארץ אִם מחוט ועד שרוך נעל ואִם אקח מכל אשר לך (בראש׳ יד כב-כג), ר״ל שלא אקח. תהי נא אלה בינותינו וכו׳ ונכרתה ברית עמך אִם תעשה עמנו רעה (שם כו כח-כט), ר״ל שלא תעשה. חי פרעה אִם תצאו מזה (שם מב טו). חי אני וכו׳ אִם יראו את הארץ אשר נשבעתי לאבתם (במד׳ יד כב-כג). ויקצף (אלהים) וישבע לאמר אִם יראה איש באנשים האלה הדור הרע הזה את הארץ הטובה אשר נשבעתי לתת לאבתיכם (דבר׳ א לד-לה). ולכן נשבעתי לבית עלי אִם יתכפר עון בית עלי בזבח ובמנחה עד עולם (ש״א ג יד), ר״ל שלא יתכפר. כה יעשה לך אלהים וכה יוסיף אִם תכחד ממני דבר (שם שם יז). חלילה לי מה׳ אִם אעשה את הדבר הזה לאדני למשיח ה׳ לשלח ידי בו (שם כד ז), ר״ל לא אעשה. כה יעשה אלהים לאיבי דוד וכן יסיף אִם אשאיר מכל אשר לו עד הבקר משתין בקיר (שם כה כב), ר״ל שלא אשאיר. וישבע לה שאול (לאשת האוב) בה׳ לאמר

---

[1]) אינני יודע איך בא מנהג זה ואימתי התחיל, ועי׳ אולי.

חי ה' אם יקרך עון בדבר הזה (שם כח י), ר"ל שלא יקרך. השבעה לי באלהים אם תמיתני ואם תסגרני ביד אדני ואורדך אל הגדוד הזה (שם ל טו), ר"ל שלא תמיתני ולא תסגרני. חיך וחי נפשך אם אעשה את הדבר הזה (ש"ב יא יא), ר"ל שלא אעשה. ותען האשה ותאמר חי נפשך אדני המלך אם אש להמין ולהשמיל מכל אשר דבר אדני המלך כי עבדך יואב הוא צוני (שם יד יט). ויען יואב ויאמר חלילה חלילה לי אם אבלע ואם אשחית (שם כ כ). ישבע לי כיום המלך שלמה אם ימית את עבדו בחרב (מ"א א נא). ואשבע לו בה' לאמר אם אמיתך בחרב (שם ב ח). חי ה' אלהי ישראל אשר עמדתי לפניו אם יהיה השנים האלה טל ומטר (שם יז א). ותאמר חי ה' אלהיך אם יש לי מעוג (שם שם יב), ר"ל שאין לי. חי ה' אלהיך אם יש גוי וממלכה אשר לא שלח אדני שם לבקשך (שם יח י). כה יעשון לי אלהים וכה יוספו אם ישפק עפר שמרון לשעלים לכל העם אשר ברגלי (שם כ י). ויאמר (אלישע) חי ה' וחי נפשך אם אעזבך (מ"ב ב ד). ויאמר אלישע חי ה' צבאות אשר עמדתי לפניו כי לולי פני יהושפט מלך יהודה אני נשא אם אביט אליך ואם אראך (שם ג יד). ועתה קח נא ברכה מאת עבדך ויאמר חי ה' אשר עמדתי לפניו אם אקח (שם ה טו-טז), ר"ל שלא אקח. ויאמר (המלך) כה יעשה לי אלהים וכה יוסף אם יעמד ראש אלישע בן שפט עליו היום (שם ו לא), ר"ל שלא יעמד. נשבע ה' בימינו ובזרוע עזו אם אתן את דגנך עוד מאכל לאיביך ואם ישתו בני נכר תירושך אשר יגעת בו (ישע' סב ח), ר"ל שלא אתן. הלדרש אתי אתם באים חי אני אם אדרש לכם (יחזק' כ ג). ר"ל לא אדרש. נשבע ה' בגאון יעקב אם אשכח לנצח כל מעשיהם (עמוס ח ז). וישבע המלך צדקיהו אל ירמיהו בסתר לאמר חי ה' את אשר עשה לנו את הנפש הזאת אם אמיתך ואם אתנך ביד האנשים האלה אשר מבקשים את נפשך (ירמ' לח טז). אשר נשבע (דוד) לה' נדר לאביר יעקב אם אבא באהל ביתי אם אעלה על ערש יצועי אם אתן שנת לעיני לעפעפי תנומה עד אמצא מקום לה' משכנות לאביר יעקב (תהל' קלב ב-ה). השבעתי אתכם בנות ירושלם וכו' אם תעירו ואם תעוררו את האהבה (שה"ש ב ז). נשבע הקב"ה בכסא הכבוד שלו אם אניח נין ונכד של עמלק תחת כל השמים (מכי' מסכ' דעמלק ב), ר"ל שלא אניח. חי ה' צבאות אם נהניתי מכתובתי כלום (גיט' לה.), ר"ל שלא נהניתי. — ועם לא לחיוב: חי אני נאם ה' אם לא כאשר דברתם באזני כן אעשה לכם (במד' יד כח), ר"ל שאעשה. אני ה' דברתי אם לא זאת אעשה לכל העדה הרעה הזאת הנועדים עלי במדבר הזה יתמו ושם ימתו (שם שם לה). ויאמרו זקני גלעד אל יפתח ה' יהיה שמע בינותינו אם לא כדברך כן נעשה (שופ' יא י). כה יעשה לי אלהים וכה יוסיף אם לא שר צבא תהיה לפני כל הימים תחת יואב (ש"ב יט יד). באזני ה' צבאות אם לא בתים רבים לשמה יהיו גדלים וטובים מאין יושב (ישע' ה ט). נשבע ה' צבאות לאמר אם לא כאשר דמיתי כן היתה וכאשר יעצתי היא תקום (שם יד כד). חי אני נאם אדני ה' אם לא במקום המלך הממליך אתו וכו' בתוך בבל ימות (יחזק' יז טז). חי אני אם לא אלתי אשר בזה ובריתי אשר הפיר ונתתיו בראשו (שם שם יט). חי אני נאם אדני ה' אם לא ביד חזקה ובזרוע נטויה ובחמה שפוכה אמלוך עליכם (שם כ לג). חי אני אם לא אשר בחרבות בחרב יפלו ואשר על פני השדה לחיה נתתיו לאכלו (שם לג כז). חי אני נאם אדני ה' אם לא יען היות צאני לבז וכו' לכן הרעים שמעו דבר ה' (שם לד ח-ט). אני נשאתי את ידי אם לא הגוים אשר לכם מסביב המה כלמתם ישאו (שם לו ז). נשבע על דבר שאי אפשר אם לא ראיתי גמל פורח באויר אם לא ראיתי נחש בקורת בית הבד (שבוע' ג ח), ר"ל נשבעתי שראיתי. — ד) אם אם, במשמעת הכל אחד, אין שום הבדל בין זה לזה, sei es—sei es, soit—soit; whether—or: אם בהמה אם איש לא יחיה (שמו' יט יג). ואם זבח שלמים קרבנו אם מן הבקר הוא מקריב אם זכר אם נקבה תמים יקריבנו (ויק' ג א). אם שור אם שה לה' הוא (שם כז כו). אם לשלום יצאו תפשום חיים ואם למלחמה יצאו חיים תפשום (מ"א כ יח). אם טוב ואם רע בקול ה' אלהינו אשר אנו שלחים אתך אליו נשמע (ירמ' מב ו). ודברת את דברי אליהם אם ישמעו ואם יחדלו (יחזק' ב ז). חי אני נאם אדני יי אם בנים ואם בנות יצילו (שם יד טז). מתוקה שנת העבד אם מעט ואם הרבה יאכל (קהלת ה יא). כי את כל מעשה האלהים יבא במשפט על כל נעלם אם טוב ואם רע (שם יב יד). — ה) והשתמשו בו הסופרים להתחלת כל פרט ופרט מהפרטים אחרי הכלל, וקצת במשמע' בנוגע ל[1]:

[1] כמו בער' אמא a), וכבר העיר ע"ז ד' קויפמן בספר Attributenlehre.

ונבאר אותם (את תארי האלהות) במופת א ם אחדותו כבר בארנוהו וכו׳ (אמונה רמה א). והשתדלו (החכמים) לבארה בחפוש ובהקש. א ם בחפוש כאשר עיינו בחלקי הנמצאות ההוות הנפסדות מצאו שכלם יתהוו מדבר מה ונושא. וההקש הוא כי לא יתהוה איזה דבר הזדמן מאיזה דבר הזדמן (דרך אמונה, ר״א ביבאגו ג). כי רבה היא (פחיתותנו) מכל הג׳ בחי׳ הנז׳. א ם הא׳ אין צריך באור כי שרשנו וחמרנו עפר מן האדמה וכו׳. ו א ם הב׳ והוא מצד השכונה מי יתן ולא היו כ״כ שכנים רעים (ראש׳ דעת ר״מ אלבילא ב א).

ב, מלת שאלה. — א) שאלה פשוטה, כמו הֲ, ob; si est-ce que; if, whether: אִם מאת אדני המלך נהיה הדבר הזה (מ״א א כז). אלהי הרים אלהיהם על כן חזקו ממנו ואולם נלחם אתם במישור אִם לא נחזק מהם (שם כ כג). הפככם אִם כחמר היצר יחשב (ישע׳ כט טז). ואיה אלהיך אשר עשית לך יקומו אִם יושיעוך בעת רעתך (ירמ׳ ב כח). שאלו נא וראו אִם ילד זכר מדוע ראיתי כל גבר ידיו על חלציו (שם ל ו). כי דכיתנו במקום תנים ותכס עלינו בצלמות אם שכחנו שם אלהינו ונפרש כפינו לאל זר (תהל׳ מד כ-כא). ואולם שלח נא ידך וגע בכל אשר לו אִם לא על פניך יברכך (איוב א יא). אִם שמתי זהב כסלי ולכתם אמרתי מבטחי אִם אשמח כי רב חילי וכי כביר מצאה ידי (שם לא כד-כה). הביטו וראו אִם יש מכאוב כמכאבי אשר עולל לי (איכה א יב). ראה ה׳ והביטה למי עוללת כה אִם תאכלנה נשים פרים עללי טפחים אִם יהרג במקדש אדני כהן ונביא (שם ב כ). ועם ה השאלה: הַאִם תמנו לגוע (במד׳ יז כח). הַאִם אין עזרתי בי (איוב ו יג). — ועל פי רוב בשתי שאלות זו אחרי זו ישימו לפני הראשנה הֲ הַ ולפני השנית אִם: הַכְּתֹנֶת בנך הוא אִם לא (בראש׳ לז לב). הֲיֵלֵךְ בתורתי אִם לא (שמות טז ד). הֶאָנֹכִי הריתי את כל העם הזה אִם אנכי ילדתיהו (במדב׳ יא יב). וראיתם את הארץ מה הוא ואת העם הישב עליה החזק הוא הרפה הַמְעַט הוא אִם רב ומה הארץ אשר הוא יושב בה הֲטוֹבָה היא אִם רעה ומה הערים אשר הוא יושב בהנה הַבְּמַחֲנִים אִם במבצרים ומה הארץ הַשְּׁמֵנָה הוא אִם רזה היש בה עץ אִם אין (שם יג יח-כ). הצאן ובקר ישחט להם ומצא להם אִם את כל דגי הים יאסף להם ומצא להם (שם יא כב). הֲיִקְרְךָ דברי אִם לא (שם שם כג). הֲנַעֲשֶׂה את דברו אִם אין (ש״ב יז ו). הֲנֵלֵךְ אל רמת גלעד למלחמה אִם נחדל (מ״א כב טו). הֲיִתְפָּאֵר הגרזן על החצב בו אִם יתגדל המשור על מניפו (ישע׳ י טו). המדבר הייתי לישראל אִם ארץ מאפליה (ירמ׳ ב לא). הינטור לעולם אִם ישמר לנצח (שם ג ה). הַאוֹתִי לא תיראו נאם ה׳ אִם מפני לא תחילו (שם ה כב). הצרי אין בגלעד אִם רפא אין שם (שם ח כב). הַמֶּלֶךְ אין בך אִם יועצך אבד כי החזיקך חיל כיולדה (מיכ׳ ד ט). הֲיַחְתֶּה איש אש בחיקו ובגדיו לא תשרפנה אִם יהלך איש על הגחלים ורגליו לא תכוינה (משלי ו כז-כח). הֲלַמֵּתִים תעשה פלא אִם רפאים יקומו יודוך (תהל׳ פח יא). הֲיִנְהַק פרא עלי דשא אִם יגעה שור על בלילו הֲיֵאָכֵל תפל מבלי מלח אִם יש טעם בריר חלמות (איוב ו ה-ו). — ובשאלה הראשנה אִם ואחרי כן או או: איני יודע של מה הוא א ם של כסף היתה א ו של ברזל א ו של עופרת א ו של נחשת א ו של בדיל (מכי׳ בשלח ד ה). — ובחבור עם מלים אחרות. בִּלְתִּי אִם — כמו אֶלָּא: לא נשאר לפני אדני בִּלְתִּי אִם גויתנו ואדמתנו (בראש׳ מז יח). הילכו שנים יחדו בִּלְתִּי אִם נועדו (עמוס ג ג). — ויותר תדיר כִּי אִם: ולא ידע (פוטיפר) אתו מאומה כִּי אִם־הלחם אשר הוא אוכל (בראש׳ לט ו). חי פרעה אם תצאו מזה כִּי אִם־בבוא אחיכם הקטן הנה (שם מב טו). לנפש לא יטמא (הכהן) בעמיו כִּי אִם־לשארו הקרב אליו (ויקרא כא א-ב). ולא יאכל (הטמא) מן הקדשים כִּי אִם־רחץ בשרו במים (שם כב ו). וצלפחד בן חפר לא היו לו בנים כִּי אִם־בנות (במד׳ כו לג). ולארץ לא יכפר לדם אשר שֻׁפַּךְ בה כִּי אִם־בדם שפכו (שם לה לג). ולא יקח (הכהן) ממך בשר מבשל כִּי אִם־חי (ש״א ב טו). ויאמרו (היהודים) לא כִּי אִם־מלך יהיה עלינו (שם ח יט). אין לחם חל אל תחת ידי כִּי אִם־לחם קדש (שם כא ה). לא תראה את פני כִּי אִם־לפני הביאך את מיכל בת שאול (ש״ב ג יג). ולרש אין כל כִּי אִם־כבשה אחת קטנה (שם יב ג). אל ישם אדני המלך אל לבו דבר לאמר כל בני המלך מתו כִּי אִם אמנון לבדו מת (שם יג לג). כי לא היה כל בית אבי כִּי אִם־אנשי מות לאדני המלך (שם יט כט). אם יהיה השנים האלה טל ומטר כִּי אִם־לפי דברי (מ״א יז א). ולא מצאו בה (בפגר איזבל) כִּי אִם־הגלגלת והרגלים וכפות הידים (מ״ב ט לה). כי כאשר ירד

הגשם והשלג מן השמים ושמה לא ישוב כִּי אִם־הרוה את הארץ (ישע' נה י). שלא היתה כונתו כי א ם להשמיעו (ספרי בהעל' פה).—אִם כֵּן: ויתרוצצו הבנים בקרבה ותאמר אִם־כֵּן למה זה אנכי (בראש' כה כב). שנים שהפקידו אצל אחד זה מנה וזה מאתים זה אומר שלי מאתים וזה אומר שלי מאתים נותן לזה מנה ולזה מנה והשאר יהא מונח עד שיבא אליהו אמר רבי יוסי א ם כ ן מה הפסיד הרמאי (ב"מ ג ד). אלא א ם כ ן, עי' אלא.—ומה אם, עי' מה.

*אָם, ס"ז, מ"ר אֻמִּים [1]) -ן, — אחד ממיני המורסה על בשר הגוף, Art Blatter ; espèce de pustule ; kind of pustule : (את שבפסוק וטבל הכהן את אצבעו בדם באה) להכשיר א מ י ן [2]) שבאצבע (זבח' מ.).

אֹם, ס"ז, מ"ר אֻמִּים,— כמו אֻמָּה: הללו את יי' כל גויים שבחוהו כל הָאֻמִּים (תהלי' קיז א). הן עד לאומים נתתיו נגיד ומצוה לְאֻמִּים (ישע' נה ד) — ועי' אֻמָּה.

*אַמָּא [1]) א-, *אַמָּה, קריאה של חבה בפי הילדים לאֵם, Mama ; maman ; mamma : שמאי הזקן אומר אלו תפלין של אבי אימא [2]) (מכי' מסכתא דפסחא יח). שאין התינוק יודע לקרוא אבא ו א י מ א עד שיטעום טעם דגן (ברכ' מ.). ר' שמעון אומר (קטן שאינו צריך לאמו הוא) כל שנעור משנתו ואינו קורא א מ א [3]) א מ א (סוכ' כח:). אמרו עליו על ר' ישמעאל בן קמחית שהיה חופן ארבעה קבין במלא חפניו ואומר כל הנשים זרדו וזרד א י מ א [4]) עלה לגג (יומא מז). ואמרת שלי הן (השטרות) שנפלו לי מבית אבי אבא או מבית אבי א מ א (ב"ב נב:). —ואַמָּה: הלל הזקן אומר אילו מאבי א מ ה הן (ירוש' עירו' י כו א). אמרה (התינוקת) תלך א מ ה ותינשא לו (שם יבמ' יג יג ג). — ואִמָּה: שמעון אחי א י מ ה (ירוש' הוריות ג יז ד).— אַמָּא, אמה זקנה, [5]) אֵם האב או האֵם, Grossmutter ; grand'mère ; grandmother : אימה [6]) זקינה היתה לי פעם אחת מכרה כיפה שבראשה (מגילה כז:). — וכנוי לאשה באה בימים, אַמָּא, אִמָּא פלונית, אמא= (בצרוף שהפ"ר), Mütterchen; mère une telle; mother...: ור"ש אומר (סמוך לזקנתה של אשה הוא) כל שקורין לה אמא [7]) ואינה בושה (ניד' ט:). איזו היא זקינה רשב"ל אומר כל שקורין אותה א מ ה ואינה מקפדת וכו' אמר ר' אבין שהיא ראויה להיקרות א י מ א (ירוש' שם א מט ג). העבדים והשפחות אין קורין אותם אבא פלוני ו א י מ א פלונית, של בית רבן

[1]) כך מנקד בשיטה מקבצת. מקור מלה זו לא ידוע, ולא מצאתי לה דמיון לא בערב' ולא בסור'. ועי' הערה שאחרי זו. — [2]) כך בנוסח', ובקצת כ"י אמון (ד"ס). והנה בהערוך לא הובאה מלה זו ולא הזכירוה לא מוספיא והבאים אחריו, ולא החדשים, שינהק, לוי, קוהוט, יסטרוב. רק רש"י פין הביאה. ולא מצאתי לה פרוש בדברי הגאונים, והרמב"ם השמיט הלכה זו, אף שאין חולק עליה בגמ', ומפרשי הרמב"ם שדרכם להעיר על כל השמטה קלה, לא העירו כאן כלום. וכבר שאלתי דבר זה את פי קצת היתר חריפי' בהויות התלמוד בעירנו, והיתה תכן תשובותיהם כי סמך הרמב"ם על מה ש ל א מנה מום זה לא בין המומים ולא בין הדברים החוצצים בטבילה. ולא נתקררה דעתי בתשובה זו (עי' למבל כ"מ ביא' המקד' ה ט). והנה רש"י פרש בשם רבו וז"ל: שאם עלתה לו א ם באצבע שקורין וושיאה כמו ניטלה האם דאילו טריפות לא הוי חציצה. ע"כ. לפי גזרה זו צריך לקרא אֵמִין, וכן נקד ש"י פין. אך זו גזרה רחוקה, כי מה דמיון יש בין ה א ם של הולד ובין אבעבוע? גם הרבים של אֵם בתלמוד אינו אֵמִין. ו א ו ם שבנגעים, אפילו אם לא נחוש להבדל הנקוד, אינו אלא ביחס להפשיון. ועוד שבשיטה מקבצת המלה נקודה בפרוש אֻמִין, כנראה להפיק מפרוש רש"י, ואינני יודע על מה סמך ר"א אשכנזי בנקודו. גם יש לפקפק אולי זה אינו רבים אלא יחיד ע"ם חציר, ובפרט לפי הגרסה א מ ו ן שהוב' בד"ס. אעפי"כ, לפי דרך הלשון יותר נראה שזה מ"ר. וכן נראה דעת רש"י, אך הנקוד ה מ פ ו ר ש של השיטה מקבצת מחיבנו לקרא אֻמִין ולא אֵמִין, ועכ"פ לפי הענין נראה שהכונה באמין לא' ממיני המורסות, ובעל תורה תמימה פרש אמין ד ל ד ו ל בשר, אך מה שרצה לגזר אמין מן אומנייא שבת"י על פאת ראשכם בודאי אינו נכון.

[1]) כמו אבא, משקל הארמי נתיחד בפי העברים לקריאה של חבה, וכבר העיר ע"ז החכם נֶלד' במחברתו „הלשונות השמיות". והנה באר' א הראש' הרוקה, ובסור' סגולה, וזה מכֻון לאֵם העבר'. אך אולי הכתיב א מ א חסר, המצוי בהספרים (עי' לקמן הערה [3]) יעיד כי קראו גם א פתוחה, מפני ההקש של אַבָּא, וכמו שכבר הראה נלדקה השפעת הקש השם אב על השם אֵם. ובאמת אמא היא הברה יותר קלה ונוחה לילדי' מאִמָּא.— [2]) וכן בספר והזהיר (שמו' ח).— [3]) כך חסר בלי י אחר א בהרבה דפוס' בכאן, גם בשם וילנא החדש. וכן ברא"ש, וכן ברש"י דפ' ויניציה ופיזארא (ד"ס). אך בעירו' פב. אימא, וכן בדפ' אמש"ד כאן, וכן העתיקו ר"ח ואו"ז. — [4]) כן בכ"י (ד"ס). — [5]) וכן בתוך מאמר בארמית ה ש ם ב ע ב ר י ת שהיה שגור בפיהם: רב אסי הוה ליה ההיא א מ א זקינה א"ל בעינא תכשיטין עבד לה (קידו' לא:).—[6]) דפו' אמש"ד אמא, וכן הביא לוי בערך זקן. — [7]) כך בכל הדפוס' וכן העתיק הטור

גמליאל היו קורין לעבדיהן ולשפחותיהן אבא טב ו א י מ א טביתא (שם). איזו היא זקנה כל שקורין אותה א י מ א פלונית ואינה מקפדת (מד"ר כרת' כז). איזו היא זקנה כל שקורין לה א מ א בפניה מחמת זקנתה ואינה חוששת (טור יו"ד קפט).— ובלשון הקבלה, ״כנוי לספירת בינה, בת זוגו של א ב א שהוא כנוי לספירת חכמה: דע שמציאת כתר א"א (ארך אנפין) להיותו למעלה מן הכל ונתפשט לי׳ מדריגות וכו׳ ולצורך התחתונים נתעלם בחו"ב (בחכמה ובינה) כדי להלביש חכמה באבא ובינה ב א מ א (רת"ו הקד׳ ע"ת). הויה הוא אבא המקבל שם ע"ב וכו׳ אלהינ"ו היא א י מ א המקבלת שם קס"א (מבנת חסידי׳ יב ו). או"א (אבא ואמא) הם התפשטות החסד המביא מוחי ז"א עד המקום שצריך (רמח"ל פ"ת, קיב) .

***אַמְבָּט**, ש"ז, — כמו אמבטי: ולא יניח רגלו על שפת ה א מ ב ט ויהא קופץ לתוכו (כלה רבתי ז).

***אַמְבַּטִי**[1], אמבט, אבטי, ש"נ, מ"ר אמבטיות, אמבטיאות, — א) כלי ירחץ בו האדם גופו, ורוחץ עמו : Badewanne ; bain ; bath (המודר הנאה מחברו) ב א מ ב ט י גדולה אבל לא בקטנה (נדר׳ ד ז). אם מקבלת ה א מ ב ט י רביעית עד שלא יגיע לאביק כשר (מקואות ו י). ב א מ ב ט י קטנה אם יש בה רשות רוחץ בה מיד (מכש׳ ב ה). אמר רב יצחק בר אבדימי פעם אחת נכנסתי אחר רבי לבית המרחץ ובקשתי להניח לו פך של שמן ב א מ ב ט י (שבת מ:). — ומ"ר: שתי א מ ב ט י ו ת (ירושלמי שם ג ו.). — *אמבטיאות, בית מרחץ: א מ ב ט י א ו ת של כרכים מטייל בהן ואינו חושש (שבת מ:). — ועי׳ אבט, מרחץ, מטהרת. — ב) ״כלי גדול: וששאלתם מה שמולחין ב א מ ב ט י על גבי עצים והציר נוטף אם יש שום איסור באותה

[1]) במשנ׳ מנק׳ כ"י פרמה—אַמְבַּטֵי. צ"ד, בוקשד׳ כשת׳ אִמְבִּטִי. משנ׳ מנקד׳ נדפ׳ אַמְבַּטִי. קוה׳ אֶמְבַּטֵי, ש׳ קרוים העתיק ambati, והביא מכ"י קויפמן אִנְבִּטִי. והסכימו חוקרי הלשון שזו היא המלה היונית אֶמבטי ἐμβατή. ואעפי"כ רצה פלישר לגזרו מן שרש א ב ט a) בערב׳ שמשמש במשמעות דבר מקוער. ומזה אֶבט b) בית השחי .

a) ابط b) إِبْط

א מ ב ט י להשתמש בה רותח או לכבוש בה שום דבר כבוש (תשב"ץ מנהגי מהר"מ מרוטנברג שלז) .

***אַמְגוּשִׁי**, — מָג, מכשף: פרעה שהיה בימי משה א מ ג ו ש י היה (מו"ק יח.) . אמגושים (תש׳ גא׳ ליק לט). — ובכלל עכו"ם, Magier ; mage ; magician : ופגע (הפרוש) באדם אחד מעובדי כוכבים ומזלות וכו׳ אמר לו ה א מ ג ו ש י ומה אתה עובד וכו׳ אמר לו ה א מ ג ו ש י פעלך סותר את דבריך (תו"ה הבטחון) .

***אמד**[1]), ממנו *אֹמֶד, *אֻמַּד, *אֻמְדָּן, ״אֻמְדְּנִי

***אֹמֶד**[2]), ש"ז, ומ"ר אמדות [3]) — הערכה, השערה עפ"י מה שהדעת נתנת שכך וכך הוא הדבר, Mutmassung, Abschätzung ; supposition, estimation ; guess, conjecture : ומאיימין עליהם (על העדים) שמא תאמרו מ א ו מ ד ומשמועה (סנה׳ ד ה). אמדוהו (את החייב מלקות) א ו מ ד אחד לוקה ופטור (מכות ג יא). כיצד מ א ו מ ד שלא יאמרו ראינוהו שרץ אחר חבירו וסייף בידו נכנס מפניו לחנות ונכנס אחריו לחנות ונכנסנו אחריו ומצאנוהו הרוג והסייף ביד הרוצח ומנטף דם (תוספתא סנה׳ ח ג). על כל א ו מ ד ו א ו מ ד שאמדוהו ב"ד (ספרי כי תצא רפו). כשם שתרומה גדולה ניטלת ב א ו מ ד ובמחשבה כך תרומת מעשר ניטלת ב א ו מ ד ובמחשבה (מנח׳ נד:). ואם לאחר כן הכביד (החלי) ומת הלך אחר א ו מ ד האמצעי וכו׳ וחכ"א אין א ו מ ד אחר א ו מ ד (סנה׳ עח:). אמר רב זוטרא בר טוביה אמר רב כל מכה שצריכה א ו מ ד מחללין עליה את השבת (ע"ז כח.) . דבר שאין לו קצבה כגון טלית וחלוק וירק הנמכרין ב א ו מ ד פעמים מותר למכור בזול ופעמים בצמצום (רש"י כתו׳ לח:).

[1]) בער׳ משמש שרש זה a) במשמ׳ גבול, ובסו׳ במשמ׳ ברח, נמלט. והנה יש סברים כי אמד העברי הוא אמד הערבי, וי"א כי עקרו הוא מדד בהוס׳ א בראשו. אך יותר מסתבר שהוא השרש אמת b) בערבי׳ שהוא משמש ממש במשמעת שמשמש אמד בעבר׳. —[2]) עי׳ הערה שלפני זו לשרש אמד. כך נקדו בוקשד׳ כשת׳, וכן במשנ׳ מנקד׳ נדפס׳ אמש"ד שנת ת"ו. וכן דיסוי בלשון דרבנן, וכן ש"י פין. לוי, קוה׳, ויסטרוב אוּמָד.—[3]) כמו שֶׁבֶך שְׁבָכוֹת, גורל גורלות.

a) امد b) امت

המיוחד לכך שאין אדם מוכרו באומד וכו' הרי ביצה הרבה נמכרת באומד בלא מנין (הוא, כיל' ג:). ואח"כ חולק כל חלה וחלה לשנים באומד (רמבם הלכ' מעשה הקרב' י ג). לפרנס (את האלמנה) מהם כפי אומד דעתה וכו' שנתן לה הכל לילך אחר אומד דעתינו וכו' ומיהו הכותב נכסיו לאחר שאין בו אומד הדעת שאינו חש כ"כ לכבודו (רמבם כ"כ קלא:). בגט שכיב מרע הניתק צריך האומד על פי שני רופאים (רי"ל כן חביב נב). אומד שבנות שלא נולדה הבת במקומה (רמד"ס אה"ע פ"ז). ואם באלה הדברים המושגים לאדם נפלה ביניהם (בין הפלסופים) זו המחלוקת וכל דבריהם בו דברי אומד כ"ש בדברים הרוחניים (ס"ע פלקיירא, מורה המורה קיב). ואותם בני עמנו המאמינים היום בדברי הפלסופים וכו' חושבים באומד דעתם מענה לדבר (אכקת רוכל וויגליה, סגז דף יה:). וגם אי אפשר לי לדון על פי האומד לרוב ריחוק המדינות (מוהר"י קולון א). ועם כל חכמתו (של אריסטו) לא נתן טעם מספיק ונכון כי אם דרך אומד וסברא (מנח' קנא' ר"י מפיסא, קד). ראובן שמכר לשמעון מרתף של יין שהיה לו בכפר כל מדה בכך וכך ועשה לו שטר עליו במעות לפי אומד סכום המדות (תשו' הרא"ש קב כ). אין מודדין קמח ביו"ט כדי ללוש אלא יקח באומד הדעת (או"ח תקו א). השפתים נבראו להרבה ענינים וכו' וגם לצורך השתיה שהם משערות באומד ובצמצום צורך המשקה (מאיר אלדכי, שבילי עולם נא.). אין בשר ודם יכול לראות (מדת הלב) רק לפי אומד הדעת (חזקוני, יתרו יח כה). שגובה המכס לפי אומד דעתו ואין בדבר קצבה (הגה' אשרי ורמ"א, הלכ' עד לד יא). ובמקום שאין יכולין הדברים להתברר בראיות ובעדיות יכול הדיין לפסוק לפי אומד הדעת ולפי ראות עיניו (לבוש, הלכ' דייני' יב ט). שמאי העיר שמעריכין המס של בני העיר לפי אומד דעתם וכל ראשי הקהל שמשימים מס לפעמים לפי אומד הדעת על כל א' וא' יהיו נזהרין שלא יחניפו (שם הלכ' עדות לד יד). המטיל מס על העיר לפי אומד הדעת (חמדת ימים, עי"ת ג קלח:).—ומ"ר כתה"פ[1]: ואל תרבה לעשר אומדות[2] (אב' א טז). שלא יהא אדם דן אומדות (ירוש' תענ' ד סח ג).

*אמד[1]), פ"י, עתיד יאמד, יאמדו, אמד אמדנה, — שער במחשבתו, העריך דבר בכמותו או איכותו על פי שקול הדעת, על פי מה שנראה שכך או כך הוא, abschätzen; supposer, estimer; estimate: הרוח שפזרה את העמרים אומדין אותה כמה לקט היא ראויה לעשות (פאה ה א). זה גיטך מהיום אם מתי מחולי זה ועמד והלך בשוק וחלה ומת אומדין אותו אם מחמת חולי הראשון מת הרי זה גט ואם לאו אינו גט (גיט' ז ג). אומדין כמה אדם כיוצא בזה רוצה ליטול להיות מצטער כך (ב"ק ח א). המכה את חבירו בין באבן בין באגרוף ואמדוהו למיתה והקל ממה שהיה ולאחר מכאן הכביד ומת חייב (כנה' ט א). אומדין כמה אדם רוצה ליתן בכתובתה של זו שאם נתאלמנה או נתגרשה וכו' אומדין כמה אדם רוצה ליתן ויהיו בידו אלף זוז בין נותנן מכאן ועד ל' יום בין נותנן מכאן ועדעשר שנים (מכו' א א). אין אומדין אותו (את הלוקה) אלא במכות הראויות להשתלש אמדוהו לקבל ארבעים ולקה מקצת ואמדו שאינו יכול לקבל ארבעים פטור אמדוהו לקבל שמנה עשרה משלקה אמדו שיכול הוא לקבל ארבעים פטור וכו' אמדוהו אומד אחד לוקה ופטור (שם ג יא). כיצד משלמת (הבהמה) מה שנהנית אומדין כמה אדם רוצה להאכיל את בהמתו מה שאכלה היא (תוספתא ב"ק א ז). וכולן שמין ונותנין לו (להנזק) מיד לפיכך אם מתנונה והולך אפילו חמש שנים אין לו אלא מה שאמדוהו (שם שם ט ג). המכה את חבירו אמדוהו למיתה אומדין אותו לחיים אין אומדין אותו למיתה אמדוהו למיתה חייב מיתה ופטור מן הממון אמדוהו לממון חייב ממון ופטור מן המיתה אמדוהו למיתה והיקל אומדין אותו לממון שניה וכו' אמדוהו לחיים ומת משלם נזק וכו' אמדוהו למיתה והיקל ממה שהיה והכביד ואח"כ מת אומדין אותו אם מחמת מכה ראשונה מת

---

[1]) כמו מישרים, פלאים, וכדו'.—[2]) כך בנוס' ובערו' וכן במדב"מ; ורשב"ץ (מגן אבות א יז) מביא נוסחה במשנה עומדות, וריב"ג מביא שתי הנוסח' אומדות ועומדות (ערך עמד), וכן תנח' ירוש' (לקוט', ככר). במש"נ' מנק' נדפ' אומדות. וכן בוקשד'. ס' בר (סדור עבוד' ישר') נקד אמדות.

[1]) עי' שרש אמד. ובער' אמת a)

a) أمت

(שם שם ה). רועה שהיה רועה והניח עדרו ובא לעיר בא זאב וטרף ובא ארי ודרס וכו' אומדין אותו אם יכול להציל חייב (ב"מ לג:). חולה שאמדוהו לגרוגרת אחת[1] וכו' שאמדוהו לב' גרוגרות (מנחו' סד.). אמדוהו אומד של נזקין (ערכין יט:). ומודדת ושקלת וכלת וְאָמְדַת וצברת (כ"א קליר, סלוק לפי' שקלים, אז ראית). כשם שאומדין למיתה כך אומדין לנזקין (רמב"ם חובל ומזיק א יח). המכה את חבירו בזדון. באבן או בעץ והמיתו אומדין דבר שהכהו בו ומקום שהכה עליו אם ראוי אותו חפץ להמית באבר זה או אינו ראוי וכו' וכשם שאומדין החפץ שהכה בו ומקום המכה כך אומדין כח ההכאה שנאמר באבן יד מכאן שמשערין את היד (הוא הלכ' רוצח ג א-ב). והוא הדין לכל תנאי ממון שאומדין דעת המתנה ואין כוללין באותו התנאי אלא דברים הידועין שבכללן היה התנאי (הוא, הלכ' מכירה יט ו). ומתוך שהוא בא ממטבע עבה ורחבה טועין בו לאומדו בשקל (רש"י ב"מ נב.). וסתם עשיר אומדים אותו בני אדם זה בכה וזה בכה (הוא, גיט' נב:). אנו אומדין את דעת האב שאילו היה כן בחייו (של אבי היתומים) לא היה ממנהו אפוטרופוס על נכסיו (בר ששת תשו' שכד). —ועתיד: יאמד את היד כמה היא שוקלת ואת הרגל כמה היא שוקלת (תוספתא ערכ' ג ב). שיאמדו הדיינים דעתו של נותן למי רצונו ליתן יותר (תוספות כתוב' פה:). והדין הוא שיאמדוהו לחיים (רמב"ן שמו' כא יט). ולפי הממון אשר הניח אחריו ולאמוד בערך הממוצע כמו אם השיא בת אחת וכו' (תשו' מהר"י קולון עח). —*אָמַד נַפְשׁוֹ, למשל אם יוכל לקפץ ממקום גבוה: הניח בהמה למעלה ובא ומצאה למטה אין חוששין משום ריסוקי אברים וכו' (מפני שהיא) אמדה נפשה (חול' נא.). אם עומדת בהמה על הגג וראתה שעורים או אספסתא ונפלה מן הגג לארץ אמדה עצמה שיכולה לטול (הלכ' פסו' רב יהוד' גאון, שחיטה). שהבהמה אמדה נפשה לקפוץ (והזהיר, ויק' מה). וכל שקופצת אומדת עצמה היא (מגיד משנה שחי' ט ט). מסתמא קודם שתרד אמדה נפשה שלא תתרסק מאותו גובה (ב"מ שם).— וכן, אמד עצמו או בעצמו אם יוכל להתאפק באיז' דבר: מי שבדק א"ע קודם שיתפלל ואח"כ הלך להתפלל ובתוך תפלתו התאוה תאוה לקטנים מחמת חולי ואומד בעצמו שיכול לעמוד על עצמו עד שיסיים התפלה (רשב"א קלב).

—*אָמוּד, אֲמוּדָה: שמי שהוחזק רמאי ודרכיו מקולקלין במשאו ומתנו והרי הוא אמוד שיש לו ממון וטען שאין לו כלום (רמב"ם מלוה ולוה ב ד). בי"ד שהעמידו אפוטרופוס ושמעו עליו שהוא אוכל ושותה ומוציא הוצאות יותר ממה שהוא אמוד בו יש שם לחוש שמא מנכסי יתומים הוא אוכל (הוא, נחלות י ז). אם ידע הדיין שזה המת אינו אמוד להיות לו חפץ זה וכו' מוציאין מן היורשין ונותנין לזה שהוא אמוד בו (הוא, סנה' כד א). במה דברים אמור' בשטען דברים שהוא אמוד בהן או שהוא אמוד שמפקידין אצלו אותן דברים שטען (שם גזלה ואבדה ד ג). והיה אמוד ששוה שלו ת"ק כפולות ומעלה (הריב"ש קח). העת האמוד בו שמה שעבר מן האצטומכא אל הכבד והגיע בו כבר נתעכל (קאנון ג יד א יז).—ולנקב': שמתחלה לא היתה אמודה ביותר (תשו' מהר"מ מרוט' ג יז). לפי שהיתה אמודה ועשירה (שם לג).

— נפ', *נֶאֱמַד, נֶאֱמָדִים: שיקדם בפלס בשוה נאמדים (מחז' ויטרי, ברכ' נשוא' תקלד.).

— הפ', הֶאֱמִיד, כמו הקל: שהאמידו אותה (את השדה) ועשת מאה כמה שהאמידוה (מד"ר ברא' סד). באותה שעה האמיד עשו בדעתו ואמר ומה העוה"ז שאין ליעקב חלק בו וכו' (אלי' זוטא כט).

*אֻמְדָּן[1] (אומדן), ש"ז, ומ"ר אֻמְדָּנוֹת— כמו אֹמֶד: הכותב כל נכסיו מתנה לאחד מבניו וכו' לא עשהו אלא אפוטרופוס והרי הוא בכל הנכסים כאחד מאחיו אומדן דעת הוא שלא נתכוון אלא להיות אחיו נשמעין לו (רמב"ם, הלכ' זכיה ומתנה ו ב). המשלח כלים לביתו סתם והיו בהן כלים הראויין לבנות יטלו אותן בנותיו אומדן דעת הוא שלהן שלח (הוא, שם יד). שהיו שם (בדברי המשלח) רמיזות ודברים שאומדן הדעת בהן שכל אחד שימצא ישחט על חבירו (הוא, הלכ' קרבן פסח ג). דע כי רוב דברי' (של מלאכת הרפואה) בנויים על אומדן הדעת (רש"ט פלקירא, המבקש). — ומ"ר אומדנות: הולכין בענין קידושין

[1]) רש"י: שאם יאכל אחת ירפא.

[1]) משק' אֵבְדָן, שֻׁלְחָן. בארמ' אומדנא: אומדנא לאו כלום הוא (ב"ק מא.) דבנזקים בתר אומדנא דהשתא אזלינן (ב"ב כז:) תרי אומדני למה לי (כתו' עח:).

אחר אומדנות והוכחות המוכיחות שלא כיוונה לשם קידושין (הרמ"א, שו"ע אה"ע מב ב). אין סומכין על האומדנות להתיר אשת איש (כנה"ג, א"ת קסג). אעפ"י שאין כאן ראיות רק אומדנות המוכיחות היטב (לבוש חו"מ לט ח). שאילו האומדנות אינם אלא סעיפים לאמת (פסקי ריקאנטי האחר' לז.).

אֻמְדָּנִי ש"ז, לנק' אמדנית—שידוע רק באֹמדן ולא בודאות: והלחות היא הוראה אומדנית (קאנון א כ כ ג, כאות' המזגים). ומאחר שזאת המלאכה (מלאכת הרפואה) אומדנית אי אפשר שלא יחטא ויטעה (רמ"ע פלקיירא, המבקש).

אמה, לפי דעת קצת החוקרים מזה אָמָה.

א. אַמָּה[1], ש"נ, סמי' אַמַּת, מ"ר אַמּוֹת, מ"ז אַמָּתַיִם. — א) חלק הזרוע מן המרפק ועד כף היד Unterarm; avant-bras; fore-arm: וארבע אמות רחבה באַמַּת איש (דבר' ג יא). —ב) שם למדת הארך כארך אמת איש, ומדתו לפנים כחצי מתר, Elle; aune; ell: ויעש את מזבח הקטרת עצי שטים אַמָּה ארכו וְאַמָּה רחבו רבוע וְאַמָּתַיִם קמתו (שמות לז כה). עשר אַמּוֹת ארך הקרש וְאַמָּה וחצי הָאַמָּה רחב הקרש האחד (שם כו יו). אמת הבנין ששה טפחים ושל כלים חמשה (כל' יז י). איזו היא אמה בינונית זה אמה של חמש טפחים (תוספתא כלים ב"מ ו יב). —ויאמרו כך וכך באמה: ארך היריעה האחת שמנה ועשרים בָּאַמָּה ורחב ארבע בָּאַמָּה (שמות כו ב). —ויאמרו כך וכך אַמָּה במדה: אך רחוק יהיה ביניכם ובינו באלפים אַמָּה בַּמִּדָּה (יהוש' ג ד). —*אַמָּה שׂוֹחֶקֶת, מלאה, שיש בה קצת יתר מהמדה המדיקת, וְ*אַמָּה עֲצֵבָה, אַמָּה *גְּרוּמָה, *גדוּמה, ר"ל אמה מצמצמת: ר"י בן לוי אומר עוביין אמה באמה שוחקת וארכ' באמה גרומה (ירוש' שקלי' ו ז יא.). כל אמות באמה בת ששה אלא הללו שוחקות והללו עצבות (עירוב' ג:). ואמה *גמודה (ירוש' יומא ד מא ג), כמו גרומה. — ג) בבנין, היא המזוזה הנשאת עליה את הסף, Pfosten, poteau; jamb: וינעו אַמּוֹת[1] הספים מקול הקורא (ישע' ו ד). — ד) *האצבע האמצעית הארוכה ביד, Mittelfinger; médius; middle finger: זו זרת זו קמיצה זו אמה זו אצבע זו גודל (כתוב' ה:).—ה) *עץ ארוך המחבר שתי ידות המגרה באמצע בין המגרה והחוט, הנוגע ביד מגרה מכאן ומכאן טמא בחוט ובמשיחה באמה ובסניפין (כל' כא ג). — ו) *כנוי לאבר הזכרות באדם ובהמה, männliches Glied, membrum virile: המטיל טפין עבות מתוך האמה טמא (מקו' ח ג). היה אוכל בתרומה והרגיש שנזדעזעו אבריו אוחז באמה ובולע את התרומה (נדה ה ב). יד לאמה תיקצץ (שבת קח:). רבי אליעזר אומר כל המחזיק באמתו ומשתין כאילו מביא מבול לעולם (נדה יג.). חתימת פי האמה (שם כב.). נבט ראה אש שיוצאה מאמתו וכו' אחיתופל ראה צרעת שזרחה לו על אמתו (סנהד' קא:). שחקק (יהויקים) שם עכו"ם על אמתו וכו' שחקק שם שמים על אמתו (שם קג:). קוסם באמתו היה (בלעם) (שם קה.). — ובבהמה: כשבשה (הבהמה) באמתה (ב"ק יט:). — ו) *תעלה לא רחבה מוליכה

[1]) באשו' אמת, בארמ' אמא; וכמו"כ בער' הדרו' אמת. והנה יש סברים כי מקורה במצר' מתי, ודעת דל' כי נגזרה משרש אמם במשמ' רחב, וי"א כי הונחה בתחלה לחלק הזרוע מן המרפק ועד כף היד ואח"כ למדת הארך, ובלש' את' כן שם הזרוע, ובדרך זה קוראים בערב' למדת הארך ד'ראע a). וכן היתה דעת ר' נחמיה שפרש ותשלח את אמתה—ידה (סוט' יב:). וכן ת"א פסוק זה (נתינה לגר). וכן תרגם רסע"ג: ומדת דראעהא.—[1])ת"י אילות (או אלוות או אילי) ספי היכלא. אבל פרוש מלת אילות לא ידוע בברור. השבעים והולג' תרגמו כמו מזוזות ומשקוף. רסע"ג: מלאבן אלסכפאת, ור"ל המלבנות של המשקופים. ר"י בן גנאח פרש מזוזות. בן בלעם תרגמו: מלאבן אלעתאב, והוסיף: אי אלעצ'אדתאן אלתאן תכון אלעתאבה עליהמא, —ור"ל שתי המזוזות שעליהם יהיו המשקופים. רש"י פרש מזוזות, אבל טעמו: מפני שהן נמדדות באמה, בודאי אינו נכון. רדק: מזוזות, או הפנות שעל המזוזות שהמשקוף נשען עליהם. — ובכן, דעת הכל הוא כי הכונה באמות היא להמזוזות. וכן לפי ענינו. ופרושו של יוסף הלוי, (REJ XI 63) ציר, וכמו"כ זה של דל' (פרול' 110 הער' 5) בית קבול המפתן, אינם מחורים כלל. וראוי להתבונן, כי המלה עצ'אדתאן a) בער' שהשתמש בו בן בלעם לפרש בה השם אמות נגזר משרש עצ'ד b) שממנו נגזר גם השם עַצ'ד c) לחלק הזרוע מן הכתף ועד המרפק, ממש כמו אמה— זרוע ומזוזה.

a) ذِرَاع

a) عَضَادَتَان b) عضد c) عَضُد

מים מן מעין וכדומה, canal ; Kanal: א מ ת המים שאינה יכולה להקצר באחת (פאה ב ב). התלם ו א מ ת המים שהם עמוקים טפח (כלא' ג ב). מעשה שעשו אנשי טבריה והביאו סלון של צונן לתוך א מ ה של חמין (שבת ג ד). נתפזר ממנה (מן המחתה) כקב גחלים והיה מכבדן לא מ ה (תמיד ה ה). א מ ת המים שלפני החלון משלשל וממלא הימנו בשבת (תוספתא עירוב' ט כה). מעשה ב א מ ת המים שהיתה באה מאבל לצפורי והיו ממלאין ממנה על פי זקנים בשבת אמרו לו מפני שלא היתה עמוקה עשרה טפחים ורחבה ארבעה (שם שם כו). וכל מקוה שאין בו ארבעים סאה ממשיכין לו א מ ת המים ומשלימים לו ארבעים סאה (שם שקל' א ב). באר קרוב ל א מ ה מתמלא ראשון וכו' קדם והעביר א מ ת המים על גבי בורו של חבירו הרי זה זריז ונשכר (שם יבמ' ד ד). חמש גינות משתמשות ב א מ ה אחת ונתקלקלה כולן מתקנות עם העליונה (שם ב"מ כא). אלו ואלו מתערבין (הדמים) ב א מ ה ויוצאין לנחל קדרון (שם זבח' ו ט).פתק א מ ת המים עליו ובאו המים עליו ושטפוהו (ירוש' סנה' יו כז.). א מ ה בית השלחין אני מוכר לך נותן לו שני אמות לתוכה וכו' א מ ה בית הקלון אני מוכר לך נותן לו אמה אחת לתוכה וכו' א מ ת המים שבלו אגפיה מתקנה מאותה שדה (ב"ב לט:). השותה מן א מ ת המים העוברת בביה"ק (הור' יג:). א מ ת המים באה מעוטם פעם אחת עמדו הסיקריקין והחריבוה (מד"ר איכה, ו). — ומ"ר: וחופרין את הבורות ואת השיחין ואת המערות ואת המקואות ואת א מ ו ת ה מ י ם (תוספת' שקל' א ב). מעין שהיו א מ ו ת קטנות נמשכות ממנו ורבו עליו מים שאובין עד שגברו המים שבאמות ושטפו הרי הן כמעין לכל דבר (רמב"ם מקוא' ט יא). — ובהשאלה, כעין שביל לעבור בו מים וכיוצא בזה בתוך צבור של פרות וכדומה: העושה א מ ה בפירות[1] (תוספתא מכשי' ב ד). —ט) *אמת הריחים, עגול של עץ סביב להרחיים של יד, עמוד ו א מ ת[2] הריחים הואיל ואדם קובע להם מקום (עירו' פט.). א מ ת הריחים הו מקום שנופל בו הקמח (רס"ג, זב' ד). כל תפיסת הריחים של יד קרוי א מ ת הריחים (ערוך אם ד)' ויש מי שאמר (כי אסטרוביל הוא) א מ ת הריחים והוא מקום בית קיבול (שם ערך אסטרובל). כל בנין מושב הריחיים קרוי א מ ת הרחיים (רש"י בכר' יח:). — ועי' טחנה. — אמת בית השחי, עי שחי.

אָמָה[1], סמי' אֲמַת, כנ' אֲמָתִי, אֲמָתְךָ, אֲמָתוֹ־תָהּ, מ"ר אֲמָהוֹת[2], סמי' אַמְהוֹת, כנ' אַמְהוֹתַי, אַמְהוֹתֵיכֶם אַמְהוֹתֶיהָ,—אשה קנויה לשם שֵרות, שפחה, Sklavin esclave;slave(fem.):מאת הגוים אשר סביבתיכם מהם תקנו עבד וְאָמָה (ויקרא כה מד). וכי ימכר איש את בתו לְאָמָה לא תצא כצאת העבדים (שמות כא ז). ותאמר (שרה) לאברהם גרש את הָאָמָה הזאת ואת בנה כי לא יירש בן הָאָמָה הזאת עם בני עם יצחק (בראש' כא י). ותאמר (רחל) הנה אֲמָתִי בלהה בא אליה ותלד על ברכי (שם ל ג). אם אמאס משפט עבדי וַאֲמָתִי ברבם עמדי (איוב לא יג). אל ירע בעיניך על הנער ועל אֲמָתֶךָ (בראש' כא יב). למען ינוח שורך וחמרך וינפש בן אֲמָתְךָ והגר (שמות כג יב). וכי יכה איש את עבדו או את אֲמָתוֹ בשבט (שם כא כ). ותרא (בת פרעה) את התבה בתוך הסוף ותשלח את אֲמָתָהּ[3] ותקחה (שם ב ה). ויבא לבן באהל יעקב ובאהל לאה ובאהל ש ת י הָאֲמָהֹת (בראש' לא לג). ונקלתי עוד מזאת והייתי שפל בעיני ועם הָאֲמָהוֹת אשר אמרת עמם אכבדה (ש"ב ו כב). מה נכבד היום מלך ישראל אשר נגלה היום לעיני

---

[1]) הגר"א הגיה במים במקום בפירות. אבל אין הלשון עשה אמה ב מ י ם מתישב היטב. ומלבד זה, הגרסה בפירות נמצאת גם בכ"י ארפורט, וכן הביא גרסה זו הר"ש במשנה מכשי' ה ב.

[2]) רש"י: כל בנין העמדת הריחיים מקום מושבן קרי ליה אמת הריחיים. ע"כ. ומקור פירושו בדברי רה"ג והערוך המובאים בפנים. וטעה יוסף הלוי (REJ) שם שפרש אמת הריחיים י ד הריחיים, כי אין בכל המקומות שנזכרה מלה זו שום דבר שיכריע נגד פירוש הגאונים, ואמתא דריחייא בארמי': זיל שקלינהו (את הזוזים) באמתא דריחיא (בכר' יח:) ראיה כי זה מקום שאפשר להצניע בו דבר.

[1]) אשור' אַמַת, ערב' אַמַה a) ארמ' וסור' אַמְתָא, כנענ' אמת. — [2]) לפי דעת ברט (מס"ש סי' ב) הרחבת השרש השני לשלשי ע"י ה באמצע מפני בריחת אות י משכנות תכף אחרי מ. וכן קניג. — [3]) רבי יהודה (סוטה יב:) פרש ידה, וכמו"כ ת"א שתרגם ו א ו ש ט ת ית אמתה (נתינה לגר). וכן רסע"ג ומדת ד ר א ע ה. אך ר' נחמיה (סוט' שם), רש"י, ראב"ע, רשב"ם, וכו' פרשו שפחה. וז"ל הרד"ק: ואומרים כי המלה הזאת מחלוקת בקריאתה כי יש שקורא' אותה בדגש אַמָּתָהּ מן אמה ארכו. ע"כ. וכן מ"ש.

---

a) ܐܡܬܐ

אֲמָהוֹת עבדיו (שם שם כ). גרי ביתי וְאַמְהֹתַי לזר תחשבני נכרי הייתי בעיניהם (איוב יט יה). וירפא אלהים את אבימלך ואת אשתו וְאַמְהֹתָיו וילדו (ברא׳ כ יז). וְאַמְהֹתֶיהָ מנהגות כקול יונים (נחו׳ ב ח). ושמחתם לפני ה׳ אלהיכם אתם ובניכם ובנתיכם ועבדיכם וְאַמְהֹתֵיכֶם (דבר׳ יב יב). מלבד עבדיהם וְאַמְהֹתֵיהֶם אלה (עזרא ב סה). — ובהשאלה, בדרך הכנעה מאשה מדברת אדות עצמה לאדם חשוב, או בדבר איש אחר אדות אשה לאדם שהוא רוצה לכבדהו: (ויאמר האיש מהר אפרים עם פלגשו להזקן בגבעה) וגם לחם ויין יש לי וְלַאֲמָתֶךָ (שופט׳ יט יט). ותדר (חנה) נדר ותאמר ה׳ צבאות אם ראה תראה בעני אֲמָתֶךָ וזכרתני ולא תשכח את אֲמָתֶךָ ונתת לַאֲמָתְךָ זרע אנשים (ש״א א יא). ותאמר (אביגיל לדוד) כי אני אדני העון ותדבר נא אֲמָתְךָ באזניך ושמע את דברי אֲמָתֶךָ (שם כה כד). ואני אֲמָתְךָ לא ראיתי את נערי אדני (שם שם כה). ותאמר הנה אֲמָתְךָ לשפחה לרחץ את רגלי עבדי אדני (שם מא). ותאמר שפחתך אדברה נא אל המלך אולי יעשה המלך את דבר אֲמָתוֹ כי ישמע המלך להציל את אֲמָתוֹ מכף האיש (ש״ב יד יה-יז). ותאמר לו (האשה החכמה ליואב) שמע דברי אֲמָתֶךָ (שם כ יז). ותקם (האשה האחרת) בתוך הלילה ותקח את בני מאצלי וַאֲמָתְךָ ישנה ותשכיבהו בחיקה (מ״א ג כ).

אֻמָּה[1], (אומה), ש״נ, מ״ר אֻמּוֹת, — קבוץ אנשים בעלי מוצא אחד, בעלי לשון אחת ודה״י משתפים להם וישבים עפי״ר בארץ אחת, Nation: ראש אֻמּוֹת בית אב במדין הוא (במדבר כה יה). שנים עשר נשיאים לְאֻמֹּתָם (ברא׳ כה יז). אמרו לו (החכמים להמן) אומה זו (הישראלית) משולה לעפר ומשולה לכוכבים כשהן יורדין עד עפר וכשהן עולין עולין עד לכוכבים (מגי׳ יו.). ג׳ סמנים יש באומה זו הרחמנים והביישנין וגומלי חסדים (יבמ׳ עט.). אוי לאומה שתמצא בשעה שהקב״ה עושה פדיון לבניו (סנה׳ קו.). כשחלה ר׳ יוסי בן קיסמא הלך רבי חנינא בן תרדיון לבקרו אמר לו חנינא אחי אי אתה יודע שאומה זו (של רומא) מן השמים המליכוה שהחריבה את ביתו ושרפה את היכלו והרגה את חסידיו ואיבדה את טוביו ועדיין היא קיימת (ע״ז יח.). אמרו להם יכולין אנו להזדווג לאומה זו (מד״ר איכה, פתיח׳). — אֻמָּה ולשון: שכל אומה ולשון ששלטה על ישראל שלטה מסוף העולם עד סופו (מכי׳ בשל׳ א). אשריכם ישראל בזמן שעושין רצונו של מקום אין כל אומה ולשון שולטת בהם (כתו׳ סו:). — עכשיו יהיו אומות העולם מקישים עלינו כזוג לומר מה אלו שהיו ברשותם הניחו והלכו להם (מכי׳ בשל׳ א). לעתיד לבוא באים אומות העולם ומתגיירין (ע״ז ג:). בשעה שאמר הקב״ה אנכי ולא יהיה לך אמרו אומות העולם לכבוד עצמו הוא דורש (קידו׳ לא.). לא עמדו פלסופין לאומות העולם כבלעם בן בעור וכאבנימוס הגרדי (מד״ר איכה, פתי׳). אומות העולם אף על פי שגולין אין גלותם גלות אבל ישראל שאין אוכלים מפתם ואין שותים מיינם גלותם גלות (שם א). — ובהרחבה לכתה גדולה: ותלמידי ענן וכו׳ ועדיין הם בטעותם ונעשו אומה לעצמן (סדר רב עמרם גאון, סדר הגדה).

אמ״ה, ר״ת אלהינו מלך העולם.

***אַמְהוּת**, ש״נ, מעמד אשה אמה, Zust. einer Sklavin; état d' une esclave; servile condition: נמצינו למדין שמקדשה קידוש אחר קידוש וקידוש אחר אמהות אבל לא אמהות אחר קידוש ואין צריך לאמר אמהות אחר אמהות (מכילתא משפט׳ ג). אמהות עת נכבשה הבת הנאה (מחזור ויטרי ברכ׳ חתנים).

אמה״ע, — ר״ת אמות העולם.

⁘**אֻמְלָל**[1], ת״ז, לנק׳ אֻמְלָלָה, מ״ר אֻמְלָלִים אֻמְלָלוֹת, — נתון בצרה, במעמד שפל ורע, unglücklicher, malheureux, misérable; unfortunate: הם שגבו חיל ואוייך אֻמְלָל (ר״א קליר, איכה אצפתו). זכרתי מה בלבב עדתם לעמי הנמוכים האמולים (ר״ש הנגיד, הלי תעם). ויעמד (העוף שבלע חכה) במבוכה גדולה ולא ידע עצה לנפשו האמולה (אבר׳ ב״ר חסדאי, בן המלך והנז׳ שער ט). נחה אותם וגם בזכות אבותם, וצדקתם לעדה האמולה

---

[1]) באשור׳ אמנ. בער׳ אֻמָּה a) באר׳ אומתא. ולא נתברר מה היתה המשמעה הקדומה היסודית של שרש אמם זה. גזנ׳ יחם לו משמ׳ התחבר והתקבץ, אך לא נשארה לו משמעה זו בשום אחת מלשונ׳ השמ׳. יוסף הלוי גזר אֻמָּה מן אם. דל׳ מן אמם-רחב.

a)

[1]) עי׳ אמל.

(עמר הככרה, לגתגפל). אמו לב אם תאהב (קרוכן הרגי"ל ה בכו'). — וכנ': אנא גונן נא אמוליך (תכלוס הכודרכס, ליל יוה"כ). — וביחס לדבור, תשובה וכדומה: והנה שמו תשובתם האמולה חלק קטן מהשאלה הגדולה (רהכ"ע, הקד' פרוס התורס). מה אמולה זאת התשובה (ס"ע, מלריס).

***אָמוּם**[1], אֲמוּם, ב"ז, מ"ר אֲמוּמִים, — דמות, צורה גשמית, תבנית שעליה יעשו בגד וכדומה לפי צורתה, Form, Model; modèle, forme: והאמום[2] של גודלי מצנפות וכו' וטפום של תפלה ואמום של עושי סותות[3] (כלי' יו ז). מנעל שעל האמום (שס כו ד). המקדש ביין נסך וכו' באימום ובמה שעליו (תוספ' קידוש' ד ח). והמנעל משיגוב על האימום (שס כליס כ"מו ה). אין מפרקין את המנעל מעל האימום ביום טוב אבל מפרקין את המנעל מעל האימום בחולו של כועד (ירוש' כילה ה ס ה). שומטין מנעל מע"ג אימום (בבלי שבת קמה:). ויהיה לו (למי שעושה תפלין) עץ של אמום מתוקן (סימוס תפלין של רס"י, כספ' סבלי הלקט הסלס).

א. אָמוֹן[4], ס"ז, מ"ר אֲמוֹנִים,—חניך, ילד שאמנים אותו, Zögling; pupile; pupil: ואהיה אצלו אָמון[5] ואהיה שעשועים יום יום (מסלי ח ל). — ואמר המשורר: איך בם (באנשי הזמן) אחי אמון והם בנים לאם בשמה פעליה (רמב"ע תרסיס ו). — ולנק': שעד עת לוקחה ממנו (אסתר ממרדכי) היתה אמונתו ובת חנוכתו (רס"ל דורהן, מגי' ס' ויהי תומן).

ב. אָמוֹן, ס"ז, — שם אלהי השמש במצרים, Amon, ägypt. Gott; divinité égypt.; egypt. deity: הנני פוקד אל אָמון מנא ועל פרעה ועל מצרים ועל אלהיה ועל מלכיה (ירמ' מו כה).

ג. אָמוֹן, — כמו הָמון: ואת יתר הָאָמון[1]) הגלה נבוזראדן רב טבחים (ירמ' נכ יה).

אָמוּן[2], ס"ז, מ"ר אֱמוּנִים, — אדם נאמן, ישר, מתנהג באֵמוּן, zuverlässiger, treuer; fidèle, loyal, faithful: אנכי שלמי אֱמוּנֵי ישראל (ש"ב כ יט). הושיעה ה' כי גמר חסיד כי פסו אֱמוּנִים[3] מבני אדם (תהל' יב ב). אהבו את ה' כל חסידיו אֱמוּנִים נצר ה' (שס לא כד). אמונים גשו לנצחך איום (נעילה).

אֵמוּן[4], אֵמֻן, מ"ר אֱמוּנִים.—א) מדת מי שהוא נאמן וישר, Treue; loyalité, fidélité; faithfulness: כי דור תהפכת המה בנים לא אֵמֻן[5]) בם (דבר' לב כ). מלאך רשע יפל ברע וציר אֱמוּנִים מרפא (מסלי יג יז). עד אֱמוּנִים לא יכזב ויפיח כזבים עד שקר (שס יד ה). ואיש אֱמוּנִים מי ימצא (שס כ ו). — ב) כמו אמונה: ועוד שהאמון ההוא בנבואה (אהרן הקראי, עס"ח לו).

***אִמּוּן**, שה"פ.—א) מן אִמֵּן ידיו: גם זה אינה חתימה מעליא וכו' משא"כ כשהם עצמם חותמים שאימון עקימות ידיהם מקולמוס ניכר שיש הבדל בינו לשאר עקימות (לבוש חו"מ מה ד). — ב) מן אמן את הילד: לפי שהאימון אינו נופל אלא על זמן

---

[1]) משק' אֵבוּס, אֵטוּן. ובמשנ' מנקד' כ"י פרמה, וכמו"כ בנדפ' דפ' אמש"ד ופיסא אֲמוּם. צ"ד אָמוּם, וכן קוה'. ובמש' מנקד' אִמּוּם, והוא עפ"י הכתיב אימום, וכן העתי' הרמבם אִמּוּם, וכן נקדו בוקשד' ולוי. בערב' אִמאם a), דמוה, צורה, מן אַםּ b) היה לפניו, נגד עיניו, ונתעבר' תנוע' הפתח הארוכה לתנו' שור' ארוך, כנהוג. ובסור' אֱמוּמָא וגם אִמוּמָא, צורה, תבנית. — [2]) ופרש הערוך: וגודלי מצנפות עושין להם צורת ראש אדם וגודלין עליה המצנפת ע"כ. והוא עפ"י תרגום רה"ג שתרגם קאלב, וכן רמב"ם, והוא צורה לעושי כובעים וכדומה. — [3]) יש נוסח' אחרות, עי' סותות.

[4]) משרש אמן, במשמ' אמן את הילד, עי' זה. — [5]) רסע"ג תרגם ג' מהורא, ר"ל קבוץ, כמו אמון ג, ואינו מהור. מנחם, ריב"ג, רש"י, ראב"ע, רד"ק, כלם פרשו מלה זו מלשון ויהי אמן את הדסה. אלא שקצתם (ראב"ע ואחר') אמרו שזה שם מפשט וקצתם (רש"י ואחרים) שהוא שם פעול. וכן תרגם עקילא. וחכמי המדרש פרשו אָמון כמו אומן, ואחרים כמו אוּמן, וכן גם גזנ', קניג, אך אינו מתישב.

[1]) במלכ' (כה יא) במקום המקביל לזה כתיב ההמון.

[2]) משרש אמן, משק' זָכוּר, יָקוּד, לָמוּד, לִמֻּדֵי, לְקֻחֵי, וכדו'. כן בטכר, ברט, וכן קניג. בערב' אַמִין a).—[3])אפשר שהוא שם מפשט כמו אמונים שלקמן ע"מ נעורים. רסע"ג. ואמר ריב"ג: ויתכן להיות אמון תואר עב"ל. והביא ראב"ע שתי אלה האפשריות, וז"ל: אמון אמר הגאון אמונה ויאמר ר"א שהוא תא' והטעם ללשון יחיד כמו פסו אמונים, ואני אומר ששניהם נכונים (ספת יתר).

[4]) משרש אמן, משקל אֵבוּס, אֵטוּן, אֵסוּר, ועי' אמן. בערב' אַמַנַה b). — [5]) ודונש פרשו כמו אָמוֹן, נאמן (תשוב' דונש על רסע"ג סי' קמד).

a) إمام b) أمّ

a) أمين b) أمنة

הקטנות וימי ההנקה וכו' וכבר היתה (אסתר) גדולה ויוצאה מתורת אימון (רש"ל דורלאן, מגי' ספ' ויהי אומן).

אֱמוּנָה[1], ש"נ, כנ' אֱמוּנָתִי, מ"ר אֱמוּנוֹת, — א) המדה להיות נאמן ומתמיד ולא מתחלף ומשתנה, Beharrlichkeit, Festigkeit;fermeté, constance; firmness : ואהרן וחור תמכו בידיו (של משה) וכו' ויהי ידיו אֱמוּנָה[2]) עד בא השמש (שמו' יז יב). — ב) בטחון, שלוה, Sicherheit; securité; security: והיה אֱמוּנַת עתיך חסן ישועת (ישע' לג ו) . — ג) הסגולה והמדה להיות נאמן לדברו, להבטחתו, Treue, Zuverlässigkeit;véridicité,fidélité;faithfulness אל אֱמוּנָה (דבר' לב ה). וארשתיך לי בֶּאֱמוּנָה (הושע ב כב). והיה צדק אזור מתניו וְהָאֱמוּנָה אזור חלציו (ישע' יא ה). שוטטו בחוצות ירושלם וראו נא וכו' אם יש עשה משפט מבקש אֱמוּנָה ואסלח לו (ירמ' ה א). וחסדי לא אסיר מעמו (מעם דוד) ולא אשקר בֶּאֱמוּנָתִי לא אחלל בריתי ומוצא שפתי לא אשנה (תהל' פט לד=לה). נשבעת לדוד בֶּאֱמוּנָתֶךָ (שם שם נ). יפיח אֱמוּנָה יגיד צדק ועד שקרים מרמה (משלי יב יז). איש אֱמוּנוֹת רב ברכות (שם כח כ).—ואמר בן סירא: אוהב אמונה אוהב תקיף ומוצאו מצא הון, אוהב אמונה אין מחיר ואין משקל לטובתו, צרור חיים אוהב אמונה (בן סירא גניז' ו).—ד) במשמע' חובת היושר והצדק ומבלי למעל מעל Gewissenhaftigkeit : conscience ; conscientiousness : ולא יחשבו את האנשים אשר יתנו את הכסף על ידם לתת לעשי המלאכה כי בֶאֱמֻנָה[3]) הם עשים (מ"ב יב יו). בשעה שמכניסין אדם לדין אומרים לו נשאת ונתת באמונה (שבת לא.). אלו סופרים ומשנים שהן מלמדין את התינוקות באמונה (מד"ר ויקרא ט). — ה) מה שאדם חשב ומאמין שזה אמת, Glaube, croyance; faith : ואמרת אליהם זה הגוי אשר לוא שמעו בקול ה' אלהיו ולא לקחו מוסר אבדה הָאֱמוּנָה ונכרתה מפיהם (ירמ' ז כח) . — *ובפרט בדברי הדת, האמונה באלהים, בתורת משה, במשיח, religiös. Glaube; croyance réligieuse; rel. belief: בזכות אברהם שהאמין בהקב"ה וכו' היא האמונה שישראל נוחלין בה (מד"ר שמות כג). אך שמרו אמונות בם היו אמונות (ר"י הלוי, שיר עד מתי). כמו שתמצא רבים מן הפתאים ישמרו אמונות לא יציירו להם ענין בשום פנים (מו"נ א נ). האמונה בדבר הוא הצטייר הדבר בנפש ציור חזק עד שלא תשער הנפש בסתירתו בשום פנים (עקרים א יט). וע"ז הדרך תפול האמונה בכל זמן בדברים שלא הושגו אז בחוש (שם). האמונה בש"י ובתורתו היא המביאה את האדם אל ההצלחה הנצחית (שם א כא). האמונות שראוי להאמינם כל בעל תורת משה (שם כג). אם הבעל דת מצד היותו בעל דת רשאי או מחויב לחקור על עיקרי דתו ואמונתו (שם כד).—ו) *דבור בהן צדק וכדומה, שבגללו אדם מאמין בחברו, Ehrenwort ; parole d'honneur ; word of honour : החונק את אחד בשוק ומצאו חבירו ואמר לו הנח לו ואני נותן לך פטור שלא על אמונתו הלוהו וכו' הלוהו (הִלְוֵהוּ) ואני נותן לך חייב שכן על אמונתו הלוהו (ב"ב י ח). הנושא ונותן באמונה[1]) וכו' לא ימכור לא את היפה בשוייה ולא את הרע באמונה (תוספתא ב"מ ג כג). הנושא ונותן באמונה אין לו עליו אונייה וכו' לא יחשב את הרע באמונה ואת היפה בשוה (רמב"ם מכירה יג ה=ו).—*נתן אמונתו לפלוני, אמר לו בהן צדק שיעשה כך וכך : מעשה בבחור אחד שנתן אמונתו לריבה אחת שישאנה וכו' לימים עבר על אמונתו ונשא אחרת (רש"י תענית ח.). אשת שמעון שנתנה אמונתה לתת לו עורה של וורד לצורך נשואי בנו וכו' והשיב שלא נתנה אמונתה (שע' תש' ב"מ מלוע' שא). ראובן שתקע לו אמונתו וכו' אחרי שעבר האיש על אמונתו (מרדכי ב"מ סי' רנב).—*על אמונתי, שבועה: על אמונתי נעלם ממני אם ספרתי הדבר (שו"ת רמ"א נג). על אמונתי ויהדותי (שו"ת תמת ישר' שא לג). —ז) *הרגש להאמין באחד שהוא יעשה כך וכך, Zutrauen; confiance; confidence : אין אמונה בעכו"ם (חול' קלג:). זה ארבעה שבועות אשר החלה אמונתו (של הסוחר) למוט (מא"ג, קרי' ספ' יב).

---

[1]) מן אמן, בערב' אַמַנַה, אַמַאנַה, אִימַאן a). —[2]) שם מפשט יחיד במקום תאר רבות, דרך מליצה רגיל בעברית. —[3]) נמסר : כל ליש' מל' במ"ז חס' ו בליש' וכו' כי באמנה הם עשים .

a) أمنة أمانة إيمان

---

[1]) בגמ' ב"מ נד : באמנה במקום באמונה.

*אָדוּק, מאמין ודבוק בהדת בחוקה.—*אָמַד, חשב שדבר פלוני הוא כך עפ"י *אֹמֶד הדעת.—אמן, הֶאמין בדבר, האמין לפלוני. — *אֲמָנָה, קטן אֲמָנָה, חסר אֲמָנָה, קל אֲמָנָה.—*אִמֵּת דבר, הראה שהוא אמת.—*אַפִּיקוֹרוֹס, כנוי לאדם שאינו מאמין.

בטח, בָּטַח בו;—בִּטָּחוֹן.—*בָּרוּר לי הדבר, אין ספק בו, *בָּרִי.

דעת, דַּעְתִּי היא כך.—*דקדק, מדקדק במצות.

*דָּת, חובת האמונה באלהים, והחקים והמשפטים שבין אדם לאלהים. — אדם בעל דת, דָּתִי וכו'.

*הַקָּפָה, הוא נותן לו בהקפה, מקיף לו על אמונתו, נותן לו בלי כסף בעין.—*הַשְׁעָרָה.

חָסִיד, *שומר ומקים כל מצות הדת—*חֲסִידוּת, —*חָרֵד, כנוי לחסיד.

יְרֵא ה', יראת ה'.

כַּחַשׁ.—*כּוֹפֵר, מי שאינו מאמין בהמקבל.— כָּפַר, ההפך מן האמין.—*כְּפִירָה—*כַּת—*כִּתָּה, בני אדם נבדלים מהכלל באיזו אמונה: כַּת שבתי צבי.

*מִין,—*מִינוּת, נרדף עם כופר, כפירה.— מָסוֹרֶת, מה שנמסר מאבות לבנים.

נֶאֱמָן, *נֶאֱמָנוּת.

*סָפֵק, ההפך מן ברור; בעלי הספק, *בעלי אמונה, בעניני אמונה ודת.

*עִקְּרֵי הָאֱמוּנָה, שלשה עשר הָעִקָּרִים.

*פִּקְפֵּק, מְפַקְפֵּק, *פִּקְפּוּק.

*קַבָּלָה, מה שנתקבל מאבות לבנים בעניני אמונה. —*קַנָּאִי. *קַנָּאוּת.

תּוֹרָה, תּוֹרַת משה.

*אֱמוּנִיִּי, ת"ז, לנק' אמוניית, מ"ר-ניים,-ניות,—מטבע האמונה, שנוגע להאמונה, למוד הדברים האמוניים (ר"י אברבנאל,יהוש' א). לפי שהעקרים כלם הם מהמצוות האמוניות לא המעשיות (הוא, ראש אמנה יב). ההבדל האחרון האמוניי (ר"א ביבאגו, דרך אמונה ג). התוצאה האמוניית (שם ד). רדיפה האמוניית (ר"א הקראי, ע"ח נז). וביחוד (יענש) על העברות המעשיות יותר מהאמוניות (ר"י עמדין, מגדל עז קח:). שש אומות אמוניות יוצאות משרש אחד (הוא, שם סג.).

אָמוּץ, עי' אָמֹץ

*אָמוּץ[1]), ת"ז, לנק' אֲמוּצָה, מ"ר אֲמוּצִים, אֲמוּצוֹת, — שטעמו בין מתוק ובין חמץ: והשקהו (את הילד החולה) עסיסי המגדים החמוצים והאמוצים (מאיר אלדבי, ש"א נתיב ה). הענבים הם חמים ולחים במיצוע והמתוקים טובים מהאמוצים והלבנים טובים מהשחורים (שם).

*אִמּוּץ,—שה"פ: אימוץ הלב מוזהר אדם כשלבו נוטה לרחם שלא יסוב את לבו ולא יאמצו להסב הרחמנות מלבו (סמ"ג לאוין רפח).

*אִמּוּר[1]), ש"ז, — קנוניה והסכמה בין הפועלים וכדומה שלא לעבד וביוצאבזה, Streik; grève strike: אִמּוּר הפועלים (נתחדש בהשקפה שנה ד ופשט השמוש בו בדבור ובהעתונים).

*אֲמוֹרָא[2]), ש"ז, מ"ר אֲמוֹרָאִים, — לפנים שם להעומד על יד התנא ומברר את דבריו להעם להתלמידים, ואחרי כן שם לחכמי התלמוד אחרי התנאים: כשם שהדורש יושב ודורש והאמורא עומד לפניו (מד"ר שמו' ח). וחכמי האמוראים שהיו אחרי ר' נצטרכו יותר לאלו הברייתות וכו' ובכל מקום שחולקים אמוראים וכו' אנו עושים כאמורא ההוא אשר גם המשנה תלמוד כמוהו (אגר' רב שרירא גאון). ועמדו אמוראים רב בבבל ור' יוחנן בארץ ישראל ותלמידיהם אחריהם וביארו טעמי המצות (הקד' סמ"ג דף ג.). שלא מצינו אמוראים שבא"י חולקין על תלמודנו (שבלי הלקט תפלה סי' כח). רבי יוחנן וחבריהם שהיו תחלת האמוראים עד רב אשי ורבינא שהיו סוף האמוראים וסוף התלמוד (ס' כרית' הקד', ימות עולם). אין דרך אמוראים לחלק על התנאים (כנה"ג א"ח כללי גמ' אות עח). פעמים שהאמורא ישמיענו מה שמפורש בברייתא (שלה' כלל אמוראים). כמו שהתנאים עסוקים בפרוש המקרא כן האמוראים עסוקים בפרוש המשנה (ר"מ אלדבי ש"א ח).

אֱמוֹרִי, ש"ז, מ"ר אֱמוֹרִים,—א) שם עם קדום לפנים בארץ ישראל:—ב) *אדם קשה הלב, אכזרי: שכל זמן שאדם קשה קורין אותו אמורי (תוספתא שבת

---

[1]) נעלם ממני מקור משמע' זו למלה זו ומי השתמש בה עוד במשמ' זו.

[1]) מן אָמַר, עי' שם.

[2]) מן אמר. בארמ': רבי מפקיד לאבדן אמוריה אבריז קומי ציבורא (ירוש' ברכ' ד ז ג). אוקים רב נחמן אמורא עליה ודריש (תענית יז:). רבא ורב יוסף אמוראי דנהרדעא (סנה' יז:).

ז כג). — ג) דרכי ה א מ ו ר י ם , שהיו מאמינים באמונות של הבל, בנחש וכדומה, Aberglaube superstition: יוצאין בביצת החרגול ובשן שועל ובמסמר מן הצלוב משום רפואה דברי ר"מ וחכ"א אף בחול אסור משום ד ר כ י ה א מ ו ר י (שבת ו י). ניטלה פת הימנו ואמר החזירוה לי שלא תאבד ברכתי הניח נר על הארץ כדי שיצטערו המתים וכו' נפלו הימנו ניצוצות ואמר אורחין לנו היום הרי זה מדרכי ה א מ ו ר י (תוספתא שם ו כ). היה מתחיל במלאכה ואמר יבוא איש פלוני שידיו קלות ויתחיל בה פלוני שרגליו קלות ויעבור לפנינו הרי זה מדרכי ה א מ ו ר י בחבית או בעיסה אמר יבוא פלוני שידיו מבורכות ויתחיל הרי זה מדרכי ה א מ ו ר י וכו' האומר סקלו תרנגולת זה שקרא בערב תרנגולת זו שקראה כזכר האבילוה כרבלתה שקוראה כזכר הרי זה מדרכי ה א מ ו ר י קרא עורב ואמר לו צרח קרא עורב ואמר לו חזור לאחוריך הרי זה מדרכי ה א מ ו ר י (שם).

*אֵמוּרִים[1], אימורים, — אותם החלקים בהקרבנות הנשרפים ע"ג המזבח, בא לו (הכה"ג) אצל פר ושעיר הנשרפין קרען והוציא את א י מ ו ר י ה ן נתנן במגס והקטירן ע"ג המזבח (יומא ו ז). קרע (את קרבן הפסח) והוציא א י מ ו ר י ו נתנן במגס והקטירן ע"ג המזבח (פסח' ה י). ב א מ ו ר י הרגלים (סוכה ה ז). שוחט את הזבח וכו' להקטיר את א מ ו ר י ו בחוץ או מקצת א מ ו ר י ו בחוץ (זבח' כ כ). השוחט את הזבח וכו' להקטיר מ א י מ ו ר י ו למחר (תוספתא שם כ ט). ואלו הן א מ ו ר י ן שתי כליות ויותרת הכבד ואליה (שם תולי' ט יד). האיברים ששורפין אותן ע"ג המזבח מן החטאות הנאכלות ומן האשמות ומן השלמים הן נקראין א י מ ו ר י ן (רמב"ם מעשה הקרב' א). ובקרבן עולה הועלה (יצחק) בברורים ונרצה בכליל ושלמי א מ ו ר י ם קרובות א שבועות, שעשוע יום).

א.**אֲמוּת, ש"ז, — שה"פ מן אֵמֶת, טבע דבר אמת: א מ ו ת לשתי הנפשות שהוא כן בלי ספק (אמ"ו ד ו). הנה המחברים כלם הסכימו ש ה א מ ו ת בדברי הנביא הוא משיג ממשיגי הנבואה (ר"י אברבנל, מ"א ד, ויגל שמואל). ראוי שנאמין מה שנתבאר א מ ו ת ו מצד העיון (רלב"ג מלח' הקד'). לא היינו נמנעים מלפני התורה להגיד בהם ה א מ ו ת (שם). תכלית השלימות בציור ו ה א מ ו ת יצא מבין גנזיה (ר"א ביבאגו, דרך אמונה, הקד'). שהחכמות אם יסתעפו חלקיהן הנה הן נכללות בשני חלקים הציור ו ה א מ ו ת וכו' ואם ה א מ ו ת כידיעתם שהעול מחודש ושיש להמאמינים שכר טוב וכו' וכל א מ ו ת הנה בהכרה יקדמו לו שני ציורים וכו' וכל מה שאפשר א מ ו ת ו מבלעדי דרישה לא יגיע כ"א בטענה (תרג' כוג' הפילסופ' לאלגזלי). ו ה א מ ו ת וכו' ואחר נלך ל א מ ו ת ההקש שני סוגים סוג באמתת הבקשה וכו' והסוג השני באמתת המאמר המורכב הפועל ל ה א מ ו ת (כל מלא' הגי' סוף מאמרות). בשתי כנפי הציור ו ה א מ ו ת (העקידה ויניליס מג :). ה א מ ו ת הוא המוכיח אמתת מבוקשנו (נופ' צופ' ר"י מסיר ליאון כ י). כי תכף כשישלם הספור יצפה לב השומע א מ ו ת המבוקש (שם). ואין ספק שהדברים אשר אמונתם מצד התורה או מצד הפרסום אשר לבעלי הדת לבד כאשר תפול המחלוקת בם בין אנשי התורה המפורסמים לא יתכן ה א מ ו ת בם (ר"א דלמידיגו, בחי' הדת כ .). ואנחנו המחפשים א מ ו ת הענין (תשו' בנימין זאב ב, בסופו).

ב.**אֲמוּת, ש"נ, — השאלה אִם הוא. אִם הדבר נמצא: אבל הוא (האל) שאין לו עילה אבל הוא עלת כל דבר אין שואלין אורתו א ם הוא, וזאת היא החקירה על א י מ ו ת ו ועל אמתתו (יוס' בן צדיק עולם קטן, מאמ' ג באיכו' ידיע' הבורא).

**אֲמוּתִי, ת"ז, מן א.אֲמוּת: ומה שיביא אל הידוע ה א מ ו ת י יקרא טענה (כונ' הפלס' לאלגזלי). א מ ו ת י וציורי (כל מלאכ' הגיון, מבוא).

---

[1]) מן אמר, במשמ' הקריב קרבן, עי' שם. והנה כל חוקרי הלשון התלבטו בחפוש מקור להשם הזה ולא מצאו את ידיהם ורגליהם. הערוך (ערך מר) אמר ולמה נקראו החלבים א י מ ו ר י ם שהם מורים ואדונים על כל יתר ה א י ב ר י ם. אך כל מי שיש לו חך בטבע הלשון יחוש עד כמה אי אפשר שהעם יבנה לו שם לענין כזה עפ"י דרשה כזאת. וגם לגזרת הרמב"ם ואחריו אחרים מפני שאלה הם הדברים האמורים בתורה להקריבם. אין כל טעם. ועוד יתר מכל זה תמוה מה שרפפורט ושינהק ולוי וקוהוט גוזרים מלה זו מן מלה יונית. היתכן כי שם כל כך עקרי בעבודת הקרבנות ישאלו להם היהודים מלשון נכריה ועוד לא שם כמו שהוא בלשון ההיא אלא בנו בעצמם שם חדש מאיזה שרש יוני במשמעה רחוקה כל כך? וכבר עזבו האחרונים השערה זו ומסכימים שזה שם עברי, ונברא בפי העם בזמן קדום בעוד שהיה לשרש אמר משמ' נרדפת עם משמעת הקריב קרבן לאלהים. עי' זה. ור' תנחום הירוש' פרש מן א מ י ר, ה א מ י ר, במשמ' העלה למעלה (לקוטי ככר).

***אָמִיד**[1], בת"ז, לנק' אֲמִידָה, — א) כמו אָמוּד: צריך שיהא מכיר את עצמו זריז וזהיר ואמיד בדעתו שיוכל לכוין בתפלתו מראש ועד סוף (תשובת הרא"ש, ד). — ב) איש אמיד, אשה אמידה, מי שהוא לא עני, שיש לו קצת הון, wohlhabend; aisé; wealthy: עד כדי שהדעת מגעת לשם שהוא רגיל ואמיד משתעבד (טור, ערב וקבלן קלא). ובעת שנשאה (את האשה) לא היתה אמידה (בערי תשו' מהר"מ מרוטנבורג ג יז).

***אֲמִידָה**, —בה"פ מן אָמַד: הקילו חכמים לסמוך על אמידה בעלמא ואומדו בלבו והולך לו (תוספ' עירובי' נת. ד"ה אין אומרים). הרי זה חולה שיש בו סכנה ואין צריך אומד שחליו רב הוא לפיכך מחללין עליו את השבת מיד בלי אמידה (רמב"ם שבת ב ה). רק לא דברו בו אלא באמידת המשכת הענין שאילו היו הגלגלים מסבבים והיה הזמן נמצא היה הביטול הזה כאלף שנים וכו' ולפי שאין אמידה ידועה אצלינו אלא בהצטרף אל הזמן וכו' כי הוא אדון הזמנים ולמעלה מהם יתברך עלוי רב מכל אלו הדמיונות אלא שדבר הכתוב דרך אמידה (רסב"א ת"א, תשו' י). כשבא גובה המס לגבות חוק הקצוב והוא מטילו על בני העיר לפי אמידת דעתו (טור הל' מכניס קסג). צריך אמידה אם היה יכול להציל עצמו בחבלה מועטת (שם נזיקין תכא).

אַמִּיץ[2], אַמִּץ, ת"ז, — חזק ותקיף, gewaltig, stark; vigoureux, fort; mighty: וְאַמִּיץ לבו בגבורים ערום ינוס ביום ההוא (עמוס ב יו). המוציא במספר צבאם (של השמים) לכלם בשם יקרא מרב אונים ואמיץ כח איש לא נעדר (ישעי' מ כו). חכם לבב ואמיץ כח מי הקשה אליו וישלם (איוב ט ד). אם לכח אַמִּיץ הנה (שם שם יט). — וחסר אַמִּץ: ויהי הקשר אַמִּץ והעם הולך ורב את אבשלום (ש"ב יה יב). הנה חזק וְאַמִּץ לאדני כזרם ברד שער קטב (ישע' כח ב).

***אֲמִיצָה**, שה"פ מן ג.אמץ, כמו עמץ: אמיצת עיניו (מאירי).

***אֲמִיצוּת**, ש"נ, — סגולת האַמִּיץ: ומעלות הגוף כמו

[1]) מן אמד. בארמית: חזינא אי אינש אמיד הוא דאית ליה כסא דכספא (ב"ק סב. — אנו רואים אם איש אמוד הוא). דידענא ביה בר' מיאשיה בר בריה דר' יהושע בן לוי דלא אמיד (כתו' פה:).
[2]) עי' שרש אמץ.

הבריאות ויופי והאמיצות והעריצות (גופ' לופיס, ר"י מסיר ליאון). ותן אמיצות כח וכר לבב וכח להפליא על עבודתי עבודת הקדש (דרך ישרה, ש' התחינות).

אָמִיר[1], ש"ז, מ"ר אֲמִירִים, —א) ראש האילן, Wipfel ein. Baumes; cime d'arbre; top of tree: ונשאר בו עללת כנקף זית שנים שלשה גרגרים בראש אָמִיר (ישע' יז ו). ביום ההוא יהיו ערי מעוזו כעזובת החרש והאמיר [2]) אשר עזבו מפני בני ישראל (שם שם ט). — ובהרחבה, ענף בכלל [3]): (הצמר וכו') הנסבכין בין האמירים שאפשר לאדם ללקטן (ר"ח פסח' נב:). מקום שצומחין ומגדלין אמירין ונצרים (הוא, שם עד.). — ואמר המשורר: אמיר בשם יניפוהו נשמות ויזל מור ונופת על מניפיו (ר"י הלוי, קחה מן הסדם, דיו' מק"נ ב מז). — ומ"ר: אשר המה מפוזרים בפאות כמו גרגרים בראשי האמירים (כתי הנפש והלחשים, כ"י). — ובהשאלה: אלקטה נא ואספתי בעמרים אחרי הקוצרים שנים שלשה גרגרים בראשית אמירים מספרי אותם המחברים (מאיר אלדבי, הקדמ' ש"א). — והסופרים החדשים משתמשים בשם זה גם לראש ההר.

***אֲמִירָה**, ש"נ. מ"ר אֲמִירוֹת, — א) שה"פ מן אָמַר: אמירתו לגבוה כמסירתו להדיוט (קידוש' א ו). אמר ליתן (לצדקה) ונתן נותנים לו שכר אמירה ושכר מעשה (תוספתא פאה ד יז). כל מקום שנאמר כה ככה עניה ואמירה הרי זה בלשון קדש (מכי' יתרו ט). ואין אמירה בכל מקום אלא תחנונים (ספרי, בהע' פיס' לט). באמירה הראשנה אמר לו וכו' ובאמירה השנייה אמר לו (ירוש' סוף סנה'). מה אם אלו (המים) שאין להן לא פה ולא אמירה ולא דיבור והרי הן מקלסין אותי וכו' (מד"ר בראשית ה). העליונים שאין יצר הרע מצוי בהם אמירה אחת דייה להם (שם ויקרא כו). ופתי יאמין לכל אמירה (ר"ם הנגיד). — ומ"ר: שתי אמירות (ירוש' קדוש' א נט:). לאמירות

[1]) מן אמר עי"ש. — [2]) הקדמ' פרשו גם מלה זו כמו הקודמת. וקצתם אמרו שהכונה פה יער, וגזני', פירסט, ואחרים אמרו כי אמיר זה פרושו ראש ההר, ועפ"ז נהגו קצת הסופרים האחרנים להשתמש במלה זו במשמעה זו. ואולם יתר מסתבר כי במקום אמיר צריך לקרא פה אמרי, וכן מגיהים רוב אחרונים. — [3]) וכן דעת דונש, וז"ל: ואני אומר כי אמיר לשאר שריגי האילן וכו' כי הוא (אמיר) שריגים וענפים. ע"כ. (תשו' דונש על רס"ג סי' ג).

ולציווים (מד"ר במד' יד). אנא זכור בן הכמיר רחמי אב בַּאֲמִירוֹת שנים (סמא"ל, הושע' יוס ב, אנא אל). — *אָמַר הָאֲמִירָה, הסכים, הצדיק את הדבר: ביקש (מי שבנה חורבתו של חברו) ליטול אבניו ועציו אין שומעין לו רבי יעקב בר אחא בשם ריב"ל (אמר כי טעם הדבר הוא) משום יישוב א"י. רב נחמן בר יצחק שאל אילו מי שנכנס לחורבתו של חבירו ופירק חבילתו לשעה וביקש ליטלו שמא אין שומעין לו. כיון דשמע דמר ר' יעקב בר אחא משום יישוב א"י אמר האמירה (ירוש' ב"ק טו ד). — ב) *משא ומתן בדברים בין מלכים או שרי מדינה לכריתת ברית השלום בין הנלחמים וכיוצא בזה, Konferenz conférence: מלך בשר ודם יוצא לאמירה[1]) יוצא יחידי נלחם יוצאין עמו רבי רבבות (מד"ר שמות כט).

אַמִּיתָה[2]), שע"נ, ירק טוב הריח ישתמשו בה לרפואה, Ammei; ammi: ומושך את האמיתה ונותן לתוכה (תוספת' שבת יד יג). וכן באמיתא וכן בפיגם (שם יב, וגמ' בבלי קכח.).

אמל[3]), ממנו *אֻמּוּל, אָמֵל, *אָמֵל, אֻמְלַל, אֻמְלָל, אֻמְלַל.

אָמֵל[4]), ת"ז, לנק' אֲמֵלָה, — א) נפסד ונשחת ומקולקל ושפל במוסריות, verdorben; corrompu crled spoi: מה אֲמֻלָה[5]) לבתך נאם אדני אלהים בעשותך את כל אלה מעשה אשה זונה שלטת (יחזק' יו ל). — ב) *במשמ' של כאב וסבל יסורים גשמיים ורוחניים, unglücklicher; malheureux; unhappy: הסכית שועה מְאֻמְּלֶלֶת שבעה ואז אל שעה ואיל ישועה (ר"א קליר, תמימים כרשו ארץ, קרובות לפורים). וברוב נדודי לבתי אמלה ובביתי אין לחם ואין שמלה (ר"י כ"ר שלמה, הקד' פי' שה"ש). מה אֲמֻלָה לבחך אשה עבריה, תתאו לדעת לחיים ואין (יל"ג, קוצו של יוד א). מה אמלל אביך, הורתך מה אֲמֻלָה (שם).

***אָמֵל**, ת"ז, לנק' אֲמֵלָה, — חלש ורפה כח, מדכא מצער, schwach, niedergeschlagen; abattu, faible; depressed, weak: המפליא לעשות עם בריא ואָמֵל (יוצר לשבת כראשית, אחשבה לדעת). מיגע ועמל ולחוץ ואָמֵל (ר"י הלוי, היוכלו פגרים). הדר השרון והכרמל לרפא כל שבורי לב ואמל (ככל' הנקדן, משלי שועלים כז). איך שב אמל ראש בכרמל (עמנ' מחב' כו). עוד אביא על פרעה נגע אחד מהר יהיה אמל ונכחד (ר"י נאגא', זמיר' של' הגד' י).

***אָמַל**, עתי' אֶאֱמַל יֶאֱמַל, אֱמַל, אֱמַלְנָה, — א) היה אָמֵל: אב (אברהם) לא חמל בן (יצחק) לא אָמֵל (ר"א קליר, ר"ה, מחז' רומני). אָמַל ורבך חמישי כהנבך די בי סובך (הוא, קרוב' לפורים). וזקפן כתבור וכרמל ירום ולא יאמל (מחז' רו', יום גאלתני, לפסח). — ב) יוצא: תשור מענו לאמול (הוא, קינה איכה אשפתו). — *נפע': בית יער הלבנון מלבלב מגדים וגומל, זהב פרוים פירות פרחיו עוד מהאמל, לזרעו של יצחק ביום הגמל (אור יום הנף, מער' פסח, מחז' ויטרי). ביום שבת יום נועם ומנוחת כל עמל, במאכל אל חך ינעם ופרי שרון וכרמל, אך עתה הפעם להתענות יֵאָמֵל (שבת רא"ש מקורא", שבת ויוה"כ, אילת השחר). — *הפע': זעכתי קמיך לְהֻאֲמַל, רצצתים כקנה קמל (אודך, זול' לפסח). נקנו מכתם ושמץ ולא נֶאֱמַל (סלי' תענ' ב', אל נא רפא). — *הופע': רוחש חשמל, אשר חש ומל, שבחו למל ומעצומו יואמל (אמלו כתופף, שבת חנכה).

---

[1]) י' שינה' בהמשב' גזרו מיונית ἡμερος, בייתי, ר"ל שהוא יוצא לענין ביתי, לא למלחמה. לוי כמו"כ מיונית ὁμερία, ופרשה במשמעת לקיחת עֲרֻבָּה. קוה' כתב אימירה, ונקד אֵימִירָה, וגזר מן ἡμερότςε, ר"ל דבר פיום ורצון. רק יסטרוב פרש אמירה מעבר' מלשון הכרזה. אך יותר נראה שהכונה בה המו"מ של דברים בענין השלום, וכן בער' מוּאַמַרָה a), וכן במד"ר במדב' במקום זה: כשהוא הולך לשלום.

[2]) כך נקוד ע' לֵו (שמה"ל), והוכיח שם כי זה שם שמי, אולי מצרי, וממנו השם ביונית ורומית.

[3]) באשור' היה כנראה שרש זה, אך לא נתברר פירושו. בערב' אמל b), קוה. אך אולי אמל שבעב' הוא הוא השרש אלם c) בערב' שמש' כאב ומצטער וכו'.

[4]) משק' אָחֵז אֲחֻזֵי (ולא אֲחֻזֵי). וגם בערב' יש משקל דומה לזה (כרע מה"ש סי' ו). — [5]) השבעים והולג' חשבו כנראה אמלה עתיד מן פעל מלל או מלה. אך שאר המפרשים הקדמונים והאחרונים פרשו אֲמֻלָה במשמ' רפה וחלשה. מנחם: מה אמלה לבתך וכו' ענין חלש ורפיון המה. ע"כ. ריב"ג: מה אמולה לבתך וכו' הכל ענין חלושה. רד"ק: מה אמולה לבתך וכו' ענין חולשה. וכן האחרונים גזנ', פירסט, וכו' מענין חלושה וליאות ועיפות, וכדומה. אך כל זה אינו מתישב היטב לפי כונת כל הענין, ורק מושג של קלקול המדות. מבארים את הכתוב באור מספיק ונאה, וכך רש"י: אמולה מקולקלה. וכן ת"י: מה תקיף הות רשע לבך.

---

a) مُؤَامَرَة b) أَمَل c) أَلَم

***אַמְלַג**[1], ש"ז, — אילן יגדל בהודו, פריו אכים שחוף, השתמשו בו לרפואה, myrobalan emblic: בלול ו א מ ל ג מכ"א ה' דרכמונים (אסף הרופא, כ"י מינכן דף כא:). א מ ל ג טוב הוא מכל מיני עיקרים (שם לא.). א מ ל ג הוא מירא בולאנש א י מ ל י ש ם י ש מהותו ידוע (קאנון ב, לוח הסמים). וממיני הרפואות וכו' א מ ל ג וכל אילן שבו סם המות וכל דבר מר (לידה לדרך, א כ ט).

***אֻמְלָה**, ש"נ, — רפיון, העדר הכח, Mutlosigkeit: abattement; despondency: אֻמְלַת לב (בן זאב, אוצה"ש חל' גרמני עברי).

אֻמְלָל[2], שת"ז, מ"ר אֻמְלָלִים, — נדכה, חלש, מסכן, שפל, armselig; misérable; wretched: וילעג (סנבלט) על היהודים ויאמר לפני אחיו וחיל שמרון ויאמר מה היהודים האֻמְלָלִים עשים היעזבו להם היזבחו היכלו ביום היחיו את האבנים מערמות העפר (נחמ' ג לד). — ואמר המשורר: דוד הרועה בשאון יום מלחמת, על כובעו רחף נשר ארך הכנפים, ובצפרניו שסע אֻמְלָלָה תנשמת (יל"ג כל שירי ג ו).

אֻמְלָל[3], אוּמְלָל[4], ת"ז, לנק' אֻמְלָלָה, מ"ר -לָלִים -לוֹת, — א) כאב ואפס הכח, schmachtend; affaibli: abbattu; feeble, languid: חנני ה' כי אֻמְלַל[5] אני רפאני ה' כי נבהלו עצמי (תהל' ו ג). — ב) *אדם במעמד רע, אשר יד הזמן כבדה עליו, unglücklicher; malheureux; unhappy: ב א ו מ ל ל י ם שבעמך הכתוב מדבר (סנה' סו.). אלא חייב לשמח העניים ו ה א ו מ ל ל י ם (רמב"ם חגיגה ב). הישמח היהודי ה א ו מ ל ל וחלקו בין בני אדם מקולל (רמ"ע פלקיירה, המבקש). וגם אני בתוך בני הגולה ה א ו מ ל ל י ם (הקד' תב' חות יאיר). ה א מ ל ל י ם האלה יאהבו את בניהם (דכיר רמח"ג, מכתב לו, כ). ואנכי א מ ל ל מאד (מפו אה"ל ז). ובהיכל נמוג ישב מלך עברי גלמוד כְּאֻמְלָל אף דומם כתהו (יל"ג, אדו"מ ח). ה א מ ל ל הזה תקע את עצמו במקום לא נכון לו (הוא, אגרות א כו). האהבת אֻמְלָלָה הטרם תדעי כי אהבה בלבב בת ישראל אין (הוא, קוצה של יוד א). כי שער בנפשו נפש ה א מ ל ל ה ויאמר לראותה לדעת חיה (שם ה). עור ועורירי אסיר ברזל ועני היש עוד בארץ איש אֻמְלָל כמני (הוא, לדקיםו). — — וגם לבע"ח: ושה אֻמְלָל זה אמתי יודיע שרעה באחו בין הערבים (הוא, משלים א יט).

אֻמְלַל[1], כהפס' -לַל, -לְלוּ, הפס' -לָלוּ, עב' אֻמְלַלְתִּי, עתיד אֶאֻמְלַל, — נהיה אֻמְלָל. בבע"ח, נהיה כאב ונכא רוח ואבל, betrübt, bekümmert sein: être affligé, triste; be sad: על כן תאבל הארץ וְאֻמְלַל כל ישב בה (הוש' ד ג). ואנו הדיגים ואבלו כל משליכי ביאור חכה ופרשי מכמרת על פני מים אֻמְלָלוּ (ישעי' יט ח). אֻמְלְלוּ מרום עם הארץ (שם כד ד). — ואמר הפייטן: א מ ל ל נ ו בנפש אנושה נאנחנו בעבודה קשה (סדר ר' עמרם, יוה"כ כ). אֻמְלַלְתִּי ונאלמתי, בזכרי אשר אשמתי (סליחה ער"ה, שוממתי). — ובהשאלה לצמח, נפסקה רטיבותו ורעננותו, נכמש, verwelken; languir; languish: הגפן הובישה והתאנה אֻמְלָלָה רמון גם תמר

---

[1]) בער' אמלג a). אמר לשאן אלערב כי נקרא כך בערב' על שם גונו שהוא אכים וירקרק, אמלג b) בערב'. אך כבר ראו אחרים שזו מלה „מעֻרבה" שאולה, בפרסית אמלה. והעיד דאוד אלצ'ריר בהתזכרה כי במצרים שמו שנאניר c).

[2]) אמר אולד (סי' 157 b): התנועה של הפעולה העמדת נעתקה לפנים. ע"כ. אולסה' וכן שטדה רואים בזה צורה קדומה אֻמְלַל. ברט (מה"ש 143) מדמהו למשקל הערבי פֻעלל, והצירה נעתק לע' הפ'. למד קמוצ', לפי דעת קניג, כדי להפריש בין שתי אותיות דומות.

[3]) כך קמוץ נקדו ריב"ג (הרקמה: ויבוא על פוּעלָל כפול כמו א ו מ ל ל (ישע' יו ח) והוא תואר) ע"כ. וכן בן זאב אוה"ש, וכן ברט (מה"ש סי' קמג). וכן קניג (ת"א רמ"ז). וכן המשוררים החדשים, יל"ג וכו'. — [4]) כן פתוח רבי יעקב בן אלעזר (רד"ק סה"ש). וכן אפ"ד (מעשה אפד): לפעלַל כי אֻמְלַל, והוא תאר. ע"כ. וכן אולד (דקד' סי' קמז) ואולסה' ושטדה. — [5]) כך פתוח בהספרי' שלנו וכן נמסר בישע' יו: אמלל ליתא. והעיד הרד"ק (סה"ש) לאמר: אבל מצאנוהו פתוח ב ר ו ב הספרים, ע"כ. אלא שמזה משמע שבקצת הספרים היה קמוץ. וכן העיד מ"ש כי בס"א כ"י הלמד בקמץ. ע"כ. והעיר ראב"ע בפרושו לאמר: בעבור שמצא ר' משה הכהן אמלל פתוח אמר כי איננו שה"ת רק הוא חסר כמו ונאשאר אני שהנכון ונשארתי. ע"כ. והרד"ק בספ' השרש' כתב וז"ל: והחכ' ר' יעקב בן אליעזר כתב כי אומלל אני תאר ואם הוא פתוח והביא כמוהו תאר ופתוח הנני יסד בציון, לב הותל. ע"כ.

[1]) עי' למעלה שרש א מ ל. משקל פעלל

---

a) أَمْلَج b) آمْلَج

ותפוח כל עצי השדה יבשו (יואל א יב). אבל תירוש אמללה גפן נאנחו כל שמחי לב (ישע' כד ז).—ולשדה וכדומה: גוער בים ויבשהו וכל הנהרות החריב אמלל בשן וכרמל ופרח לבנון אמלל (נחו' א ד). — ולארץ וערים: אבלה נבלה הארץ אמללה נבלה תבל (ישע' כד ד). ויאבל (אלהים) חיל וחומה יחד אמללו (איכה ב ח).

אמן[1], ממנו אומן, *אומן, *אומנות, אמון, אמון, אמונה, *אמוני, אמן, אמן, אמן, אמן, אמנה, אמנה, אמנה, *אמנות, אמנם, *האמנה, *נאמן, *נאמנות.

אמן[2], ש"ז, — המדה של מי שהוא שמר ידידותו והבטחתו ודבורו לרעהו, Treue ; fidélité; faithfulness : ה' אלהי אתה ארוממך אודה שמך כי עשית פלא עצות מרחק אמונה אמן (ישע' כה א).

אמן, עי' אמון.

אמן[3], אמן[4], אמן[5], אמן[6], — בקי במלאכה, Künstler, Werkmeister ; artisan, artiste ; workman : חמוקי ירכיך כמו חלאים מעשה ידי אמן

---

[1]) שרש משתף לכל לשונות השמיות, ומשמש כמעט בכלן במשמעות דומות, ועקרו חזק והתמדה וקיום וכו'. ומזה לפי דעת רוב החכמים גם אמן הילד, ואומן במלאכה. ויש מיחדים למלים הללו שרש בפ"ע שנסתעף מן י מ ן.

[2]) בערבית אמנה a) ואמאנה.

[3]) כך א קמוצה בקמצה גרידה ומם רפה, במ"ג בומבי', וכן בהרבה כ"י (מיכא'), ואפשר שיהיה משק' זכר, חכם. — [4]) כך דגושה, רד"ק במכלול, וכן בהרבה כ"י (מיכא'), והסכימו לזה המדקדקים החדשים. וכבר העיר ריב"ג ואמר: והלשון הזה (של אמן לאדם מהיר במלאכתו) נוהג במשנה הרבה כמו שאומרין האומנין קורין בראש האילן. ע"כ. והנה הקריא' המסורה של מלה זו שבמשנה היא אומן ולא אומן, וכן בארמי' אומ־(ת"א שמו' כו א), אעפ"י שבקצת משנ' מנקד' נדפ' נקדו אומן, אולי עפ"י נקודה של המלה אמן שבמקרא. והנה אפשר אמנם שזה משקל שועל, ואעפי"כ רגלים לדבר כי ו זו נכתבה רק לסימן תנועת קבץ, כמו ג ו מ ץ, ואמן היא הצורה הקדומה, ונשארה עוד בפי העם, ואולי בפרט ביהודה, ובצפון נשתנ' כבר קול הקבץ לקול חולם. — [5]) רד"ק סה"ש, וכן קצת כ"י, והחטף להורות כי הוא קמץ חטף, אך איננו חטף קמץ ממשק' פעל. — [6]) בנקוד הבבלי כ"י ברלין נקוד אמן שהוא א,

a) أَمَنَة أَمَانَة

(שה"ש ז ב).—ומ"ר אמנים: מעשי אמנים (מיכ"ה הריסת טרויא). — ונתיחד בספרות החדשה לבקי במלאכה דקה יפה, Künstler ; artiste; artist : ושור מכתב רקמוהו בחכמה ידי א מ ן (ר"י הלוי, התירה, הול' מק"ג).

אמן[1], — א) ש"ז, כמו אמן, אשר המתברך בארץ יתברך באלהי אמן והנשבע בארץ ישבע באלהי אמן (ישע' סה טז).—ב) תה"פ הבא לקים ולאשר דבר ולחזק אותו, להסכמה, לשבועה, במשמעת אני מסכים, כן יהי[2], Amen, so sei es ; ainsi soit il ; so be it : וענו הלוים ואמרו אל כל איש ישראל קול רם ארור האיש אשר יעשה פסל ומסכה וכו' וענו כל העם ואמרו אמן ארור מסיג גבול רעהו ואמר כל העם אמן וכו' ארור אשר לא יקים את דברי התורה הזאת לעשות אותם ואמר כל העם אמן (דבר' כז יד-כו). ובאו המים המאררים האלה במעיך לצבות בטן ולנפל ירך ואמרה האשה אמן אמן (במדב' ה כב). והוא (שלמה) ימלך תחתי ואתו צויתי להיות נגיד על ישראל ועל יהודה ויען בניהו בן יהוידע את המלך ויאמר אמן כן יאמר ה' אלהי אדני המלך (מ"א א לה-לו). כה אמר ה' אלהי ישראל ארור האיש אשר לא ישמע את דברי הברית הזאת וכו' ואען ואמר אמן ה' (ירמ' יא ג-ה). ויאמר ירמיה הנביא (אל חנניה הנביא אשר נבא כי ישבר עול מלך בבל) אמן כן יעשה ה' יקם ה' את דבריך אשר נבאת (שם כח ו). על מה היא (הסוטה) אומרת א מ ן א מ ן, אמן על האלה א מ ן על השבועה א מ ן מאיש זה א מ ן מאיש אחר א מ ן שלא שטיתי וכו' א מ ן שלא נטמאתי וכו' א מ ן שלא אטמא (סוט' ב ה). א מ ן בו שבועה בו קבלת דברים בו האמנת דברים בו (שבועו' לו.). כל העונה א מ ן אחר שבועה כמוציא שבועה מפיו דמי (שם כט.). מעשה בבתו של נקדימון בן גוריון שפסקו לה חכמים ד' מאות זהובים לקופה של בשמים לבו ביום אמרה להם כך תפסקו לבנותיכם וענו אחריה א מ ן (כתוב' סו:). שני מלאכי השרת מלוין לו לאדם בע"ש מבית הכנסת לביתו אחד טוב ואחד רע וכשבא לביתו ומצא נר דלוק ושלחן ערוך ומטתו מוצעת מלאך

ונמסר חס' (KMT, 105), וכן בקצת כ"י (מיכא').

[1]) משק' גדר, זקן. ועי' שרש אמן. — [2]) בעלי התלמוד דרשו בר"ת: מאי א מ ן א"ר חנינא אל מלך נאמן (סנהד' קיא.).

טוב אומר יהי רצון שתהא לשבת אחרת כך ומלאך רע עונה א מ ן בעל כרחו (שבת קיט:).—ובפרט בסוף תהלות ותשבחות לאלהים וכדומה: ברוך ה׳ אלהי ישראל מהעולם ועד העולם אָמֵן וְאָמֵן (תהל׳ מא יד). וברוך שם כבודו לעולם וימלא כבודו את כל הארץ אָמֵן וְאָמֵן (שם עב יט). ברוך ה׳ אלהי ישראל מן העולם ועד העולם ויאמרו כל העם אָמֵן (דהי״א יו לו). ועונין א מ ן על כל ברכה וברכה (תוספתא תענית א י).—ומ״ל: אל תקרי אמונים אלא א מ נ י ם שעונים א מ ן (דרש לר״ה, כיס״מ ילינק א). בפרט בעניית ה א מ נ י ם (תמד׳ ימים, כ״ה ז). — וכמו ש״כ: א מ ן חטופה (במהירות גדולה), א מ ן קטופה (שאינו הובר את השם), א מ ן יתומה (שלא שמע הברכה): אין עונין לא א מ ן חטופה ולא א מ ן קטופה ולא א מ ן יתומה (ברכ׳ מז.).

אָמֵן, עי׳ אומן, אָמָן, ובהערה לאָמָן.

אָמַן[1], פ״י, עב׳ אָמְנָה, עתיד אֶאֱמֹן, בינו׳ אֹמֵן,—עסק בילד והרגילו וחנכו וגדלו, erziehen; élever un enfant; educate: ויהי (מרדכי) אֹמֵן את הדסה היא אסתר בת דודו כי אין לה אב ואם (אסת׳ ב ז). — ו־החזיק את הילד כמו א ו מ נ ת: בנפשי יעלות ביופי כלולות בשער כלילות ובפני לבנות ב א מ נ ן לכנור ועוגב בחיקן תדמם לאמות מניקות לבנות (רמב״ע, תרשיש ב).

— אָמוּן, ־מֻן, נק׳ אֱמוּנָה, מ״ר אֱמוּנִים ־נוֹת,—שאמנו אותו, erzogen; élevé; educated: האכלים למעדנים נשמו בחוצות הָאֱמֻנִים[2] עלי תולע חבקו אשפתות (איכה ד ה). — ואמר המשורר: אבל שמרו אמונות בהם היו א מ ו נ ו ת (ר״י הלוי, עד מתי). — ילד אָמוּן: אחר כך הייתי כילד א מ ו ן המתפרד ואיננו דבק באמו (ר״מ אלשיך, משלי ח ל).

— פועַל, אוּמַן, אוּמַנְתִּי,— כמו אָמַנְתִּי: אבל כאב חומל גדלתני ו כ א ו מ ן את היונק אוּמַנְתִּנִי[3] (רשב״ג, כתר מלכות).

— נִפעַל, נֶאֱמַן, בינו׳ ־מָן, נֶאֱמָנָה, נֶאֱמָנוּ, עתיד אֵאָמֵן, יֵאָמֵן, תֵּאָמַנָּה, — א) נשא על הזרוע וכדומה כילד ביד ה א ו מ נ ת, getragen werden (ein Kind); être porté (enfant); be borne (as a child): שאי סביב עיניך וראי כלם נקבצו באו לך בניך מרחוק יבאו ובנתיך על צד תֵּאָמַנָה[1] (ישע׳ ס ד). — ב) היה מתמיד וקים ולא נפסק, dauerhaft sein; être durable; be lasting: וְנֶאְמַן[2] ביתך וממלכתך עד עולם לפניך (ש״ב ז יו). ובניתי לו בית נֶאֱמָן והתהלך לפני משיחי כל הימים (ש״א ב לה). — ומים נ א מ נ י ם, שנוזלים תמיד, שאינם פוסקים: היו תהיה לי כמו אכזב מים לא נֶאֱמָנוּ (ירמ׳ יה יח). — מימיו נאמנים, נְתֻנִים לו תמיד: לחמו נִתָּן מימיו נֶאֱמָנִים (ישע׳ לג יו).—ואדות מחלות: והפלא ה׳ את מכתך ואת מכות זרעך מכות גדלת וְנֶאֱמָנוֹת וחלים רעים וְנֶאֱמָנִים (דבר׳ כח נט). —ג) היה נֶאֱמָן[3] ל, ראוי לסמך עליו ולבטח בו ולהאמין לו, vertrauenswürdig sein; être digne de confiance; be trustworthy: לא כן עבדי משה בכל ביתי נֶאֱמָן הוא (במד׳ יב ז). ויען אחימלך את המלך ויאמר ומי בכל עבדיך כדוד נֶאֱמָן (ש״א כב יד). יהי ה׳ בנו לעד אמת וְנֶאֱמָן אם לא ככל הדבר אשר ישלחך ה׳ אלהיך אלינו כן נעשה (ירמ׳ מב ה). ואעידה לי עדים נֶאֱמָנִים (ישע׳ ח ב). ולא יהיו כאבותם דור סורר ומרה דור לא הכין לבו ולא נֶאֶמְנָה את אל רוחו (תהל׳ עח ח). ולבם לא נכון עמו ולא נֶאֶמְנוּ בבריתו (שם לז). כצנת שלג ביום קציר ציר נֶאֱמָן לשלחיו (משלי כה יג).—וסמי׳: הולך

---

[1]) לפי דעת רוב החכמים מן שרש א מ ן שלמעלה. —[2]) כך, א בחטף סגול, בכל הנוסח׳, ורדק בהשרש׳ אֱמ־, א בחטף פתח. — [3]) אולי במשמעה שמתיחסים קצת המדקדקים למשקל המרבע פועל, אמנתני בעבר ועודך מוסיף לאמן אותי. אך יש נוסח׳ אמנתני בקל. — [1]) אמר רד״ק (מכל׳ דקס״פ) וז״ל: ובא על צד תאמנה רפה הנון ועיקרה להדגש לחסרון נון השרש. ע״כ. וכן בס׳ השרשים, והוסיף: או יהיה לשון יחידה בתוספת הא. ע״כ. ונקד הרד״ק שם תֵּאָמַנָה מם בקמץ, וכן מיכאלים בשם ז׳ כ״י.

[2]) א בשוא פשוט בהרבה כ״י (מיכאלים), ואמר י״ש מונרצי וז״ל: במקצת ספרים האלף בחטף סגול, אך במדויקים בשוא לבדו וכ״כ רד״ק במכלול דף עב ובשרשים, וכ״כ בעל רב פעלים, ובמשלי יא ע״פ וְנֶאֱמַן רוח נמסר עליו במ״ג ב׳ אֱ וְאְ ופי׳ הדבר ר״ל פי׳ ונאמן חד בחטף סגול היינו של משלי וחד בשוא פשוט זה דשמואל וכן מצאתי בספרים מדויקים כ״י שנמסר כאן דשמואל לְ וא׳ וְנֶאְמַן רוח ותרווייהו פתחין, ע״כ.

[3]) בערבית אַמֻן a).

---

a) أَمُنَ

רכיל מגלה סוד ונאמן רוח מכסה דבר (שם יא יג). עיני בנאמני ארץ לשבת עמדי הלך בדרך תמים הוא ישרתני (תהל' קא ו).ואם אמר לו הפרשתי לתוכה רביעית קדש נ א מ ן (חגיגה ג ד). האשה שהלכה היא ובעלה ובנה למדינת הים ובאה ואמרה מת בעלי ואחר כך מת בני נ א מ נ ת (יבמ' טו ח). אמר (יהויכין) לפניו רבונו של עולם לשעבר היינו נ א מ נ י ן לך והיו מפתחותיך מסורין לנו עכשיו שאין אנו נ א מ נ י ן הרי מפתחותיך מסורין לך (ירוש' שקל' ב ג א). — *פלוני נאמן על דבר פלוני, ר"ל ראוי ל ה א מ י ן לו בענין זה: נ א מ נ י ם על הלקט ועל השכחה ועל הפאה וכו' נ א מ נ י ם על החטין ואין נ א מ נ י ם על הקמח וכו' (פאה ח ב). על עצמו אינו נ א מ ן כיצד יהא נ א מ ן על אחרים (דמאי ב ב). — נאמנין עליהן בשעת הגיתות (שם ג ד). נ א מ ן פלוני עלי, ר"ל אני מאמין לו: א"ל נ א מ ן עלי אבא נ א מ ן עלי אביך נ א מ נ י ן עלי שלשה רועי בקר (סנה' ג ב). — ד) נמצא ונגלה שאמת נכון הדבר, נתאשר ונתקים, wahr befunden werden ; être trouvé vrai ; be found true: אם כנים אתם וכו' ויאמנו דבריכם ולא תמותו (בראש' מב יט-כ). ועתה אלהי ישראל יאמן [1]) נא דבריך אשר דברת לעבדך דוד אבי (מ"א ח כו). ועתה ה' הדבר אשר דברת על עבדך ועל ביתו יאמן עד עולם (דהי"א יז כג). —ועי' ערך נאמן ושמושו כמו שם.

— הפע', האמין [2]) האמנת, האמין, -נה, האמנה, יאמין, תאמנה, — בהחלט, חשב בדעתו כי כך הוא, glauben, croire ; to believe: למען יאמינו כי נראה אליך ה' אלהי אבתם (שמו' ד ה). וידבר אהרן את כל הדברים אשר דבר ה' אל משה ויעש האתת לעיני העם ויאמן העם (שם לא-לב). לא האמינו מלכי ארץ וכל ישבי תבל כי יבא צר ואויב בשערי ירושלם (איכה ד יב). אם קראתי ויענני לא אאמין כי יאזין קולי (איו' ט טז). —ועם ל אחריו, האמין לפלוני, חשב שדבריו אמתים וסמך על זה, jem. Glauben schenken, croire à ; to believe in: ויגדו לו (ליעקב) לאמר עוד יוסף חי וכי הוא משל בכל ארץ מצרים ויפג לבו כי לא האמין להם (בראש' מה כו). ותמרו את פי ה' אלהיכם ולא האמנתם לו ולא שמעתם בקלו (דבר' ט כג). והן לא יאמינו לי ולא ישמעו בקלי (שמות ד א). —והאמין לדבר: והיה אם לא יאמינו לך ולא ישמעו לקל האת הראשון והאמינו לקל האת האחרון (שם שם ח). פתי יאמין לכל דבר (משלי יד טו). — ועם ב, האמין בפלוני, חשב בודאות שהוא ישנו במציאות, שהוא כמו שהוא נראה, שהוא אמתי, an jemanden glauben ; croire en qqn. ; to trust in: והאמן (אברהם) בה' ויחשבה לו צדקה (בראש' טו ו). הנה אנכי בא אליך בעב הענן בעבור ישמע העם בדברי עמך וגם בך יאמינו לעולם (שמות יט ט). יען לא האמנתם בי להקדישני לעיני בני ישראל (במדב' כ יב). ובדבר הזה אינכם מאמינם בה' אלהיכם (דבר' א לב). ויקשו את ערפם כערף אבותם אשר לא האמינו בה' אלהיהם (מ"ב יז יד). כי גם אחיך ובית אביך גם המה בגדו בך וכו' אל תאמן בם כי ידברו אליך טובות (ירמ' יב ו). אל תאמינו ברע אל תבטחו באלוף (מיכה ז ה). התאמין בו כי ישוב זרעך (איוב לט יב).—ובדבר: ופחדת לילה ויומם ולא תאמין בחייך (דבר' כח סו). יקום ולא יאמין בחיין (איוב כד כב). טוב טעם ודעת למדני כי במצותיך האמנתי (תהל' קיט סו). — ועם יחס הפעולה ופעל שני אחריו, במשמע' החזיקו לנאמן, ה א מ י ן בו ו נ ת ן לו לעשות הפעולה השניה, jem. Zutrauen erweisen ; croire qqn. ; to trust one: ולא האמין סיחן את ישראל עבר בגבלו (שופט' יא כ). והוא אינו מ א מ י נ ו על המעשרות (דמאי ו ב). —ובהחלט, ואם אינו מ א מ י נ ו מניח טליתו אצלו (שבת כג א). אילולי שראיתי בעיני לא ה א מ נ ת י (פסקתא רבתי לב).—ו*ה א מ י ן את פלוני על: אמר לו אותו הגמון (לר' אליעזר) זקן כמותך יעסק בדברים הללו אמר לו (ר' אליעזר להגמון) נאמן דיין עלי כסבור אותו הגמון שלא אמר אלא לו וכו' אמר לו הואיל וה א מ נ ת נ י עליך אף אני כך אמרתי וכו' (תוספתא חולין ב כד). מה אעשה שהתורה ה א מ י נ ת ו (גיט' נד:). אמרנו לו לפלוני זה (שמנה איש אחד לאפוטרופוס ואמר שהאפוטרופוס הזה איש נ א מ ן הוא) דע שכבר ה א מ נ ת ו על עצמך (ר"י ברצלוני, בשטרות, דף סד). — ובשמע' *הפקיד אדם ל נ א מ ן על: למה הדבר דומה לעבד ש ה א מ י נ ו המלך על כל מה שיש לו (מדר' ברכת יעקב, כיסמ"ד

---

[1]) בקצת כ"י מַ (מיכה').

[2]) בערב' אַמַנ a), אַמִנ b).

a) آمَنَ b) أَمِنَ

ילינק ג). — *והאמין דבר לפלוני, עשה שפלוני יאמין בדבר זה, glauben lassen; faire croire; cause to believe: שבועת שקר שאין בדאותו נכרת ומאמין שקר לבריות[1]— *והאמינוהו גשם בעל תארים (מו"נ ח נח), ר"ל האמינו כי הוא גשם בעל תארים. — וכסמי' מאמיני ההגשמה (שם נג). — האמין דבר לפלוני, anvertrauen; confier; confide ואני האמנתי לו גופי ונפשי (מעביות, כיסמ"ד ילינק).

פע', ׳אִמֵּן, פ"י, — לִמד והרגיל וכִוּן את ידיו במלאכה מן המלאכות וכדומה, die Hand einüben; exercer, diriger la main; to train: המכה בקורנס על הסדן (חייב) וכו' מפני שמאמן את ידו (שבת קג.), ר"ל שמלמד את ידו ומרגילה להכות בקורנס. שיכול לאמן ידו לעצמו לתקנו בלי כלי אבל לחבירו אין יכול לאמן את ידו ליטול יפה בלא כלי (שם רש"י לד:). דמתוך כך צריך לאמן את ידיו מגבוה לנמוך ומנמוך לגבוה (הות, שם לז.). צריך להיות יודע לאמן את ידיו בשחיטה (שבלי הלקט, שחיטה ח). ללמד לשון וכתב וספר לנערים וּלְאַמֵּן ידיהם באמנות ומלאכה (יל"ג בני יוסף בן שמעון, ו). אמנת מאז ארשת שפתם בתפלה ובתחנון דפק שערי דלתים (סליח' לו"ג). — ועם על: אביו (של הקטן שתרם) שהוא אימן על ידו (ירוש' תרו' א מ ג). — ב) ׳קִיֵּם ואשר: עצתו מרחוק אִמֵּן לאמני חקות שמים וארץ שם למעני (שמעון ב"ר יצחק, א שכו'). כיון שהעידו וחתמו על שובר וחקרו בית דין עידותם אמינוה (צ"ל אימ-) וקיימוה בית דין (ספר שלוס, תש' ג"ק סי' נח). אלהי האמת שאימן ושמר הבטחתו זאת (רשי ישע' סה טז).—ג) ׳מן אמן הילד: אדון אִמְּנַנִי אצלו שבנני אדם הקנני ה' קנני (יוצר א שבוע').

— הֻפְע', הופ', ׳הֻאֲמַן, ׳וּאֳמַן, — א) הדבר הֻאֲמַן לו, הֻפקד אצלו, anvertraut sein; être confié; be entrusted: האמן[2] .... לבניו כזה וכן בניו לדורותם (כ"ס גני' מה יג).— ב) היה מוכרח להאמין, überzeugt sein; être convaincu; be convinced: ואותם (את האותות) יעשה לעיני העם יואמן העם (מפעלות אלה' י יב).

— נתפ' ׳נִתְאַמֵּן, נתרגל ונהיה אמן באיזה דבר, sich einüben; s'exercer; train oneself: ואם לא יענש הגנב עונש גדול יהיה מתאמן כל היום

---

[1]) לא נרשם בהפתקה המראה מקום.

[2]) כך במהדו' שמנד ונשא ונתן בהערה שם.

לגנוב (ר"י אברבנאל, משפטים, וכי יפתח איש בור). וחזר (רבי אלעזר חסמא) לעירו ולמד הרבה והיו קורין לו חסמא על שם שחזר ונתאמן ונעשה חסום באומנותו (מחזור ויטרי דף תקיח). להתאמן (יוצר יוה"כ יאתה תהלה).

— ׳אֻמָּן, מְאֻמָּן, — שמאמינים בו: כי לא מפני שלא תדע טעם נכחיש הענין המאומן בקבלתנו מסיני (ר"מ קורדיבירו, אילימה רבתי, יו).

ב. *אֲמַן[1], *אִמֵּן[2], חבר האגוזים בעקציהם בחוט וכיוצא בזה ועשה כעין חבל לתלותם ליבשם וכדומה: האגוזים שאמנן[3] הבצ"ים שחמרן הרי אלו חבור (עוקצ' ב ה).

א. אָמְנָה[4], ש"נ, גִדוּל וחִנוּך, Erziehung; éducation; education: ואת מאמר מרדכי אסתר עשה כאשר היתה באמנה אתו (אסת' ב כ).—ואמר המשורר: אחי התרע אל דוב שכול או דור במקום חבר אָמְנָה[5] (רמכ"ע תרבים ו).

ב. אָמְנָה[6], מלת תה"פ לְקִים ולאמת דבר, wahrlich; in Wahrheit; en effet, certes; truly: ויאמר אברהם (אמרתי כי שרה אחותי) כי אמרתי רק אין יראת אלהים במקום הזה והרגוני על דבר אשתי וגם אָמְנָה[7] אחתי בת אבי הוא אך לא בת אמי (בראשית כ יא-יב). ויען עכן את יהושע ויאמר

---

[1]) כך נראה הקריא לפי הכתיב במשנה המובא בפנים אמנן ולא אימנן, וכן הכתיב בהערוך וכן במשנ' עם גוף פרוש הערבי של הרמב"ם, ונקוד במשנ' המנק' הנדפס' שֶׁאֲמָנָן. — [2]) כך נקד בוקשד' ולוי. —

[3]) כך בכל נוסח' הדפוס והיתה זו גם נוסחת הערוך, וכן בנוסחא' המשניות עם גפה"ע של הרמבם. ורה"ג גרס האגוזים שחמרן. ופרש הערוך אמנן קבצם, והרמבם אמר וז"ל: אמנן גדלם וחבר קצתם בקצתם, ויהי אומן את הדסה, וענינו שלקח האגוזים בעודם ירוקים ותתך אותם עם העץ שלהם וחברם במשיחה כמו בחוטים או בגמי עד שיהיו לחבילה אחת כגוף אחד כדי שיקל עליו לתלותם. ע"כ. אך הגזרה מן ויהי אומן אינו מחור ונהיר. ולא ידוע מקורת האמתי של מלה זו, שהיתה כנראה נהוגה ומיוחדה למעשה הזה בין האכרים.

[4]) משקל חכמה.—[5]) רשום מהצד היתה באמנה אתו.

[6]) סברים כי נסתעף מן אמן בהוספת -ה, אך לא נכון, מפני שהוא מלרע. ויש סברים שנתקצר מן אמנם כמו אבדה מן אבדון, והיה אופן דבור מיוחד לקצת אנשים (אֻולד). ואחרים סברים כי זה ש"נ כמו חכמה, במשמ' תה"פ.— [7]) בקצת כ"י אמנם.

אמנה אנכי חטאתי לה' אלהי ישראל וכזאת וכזאת עשיתי (יהוש' ז כ). — והשתמש בו המשורר שמוש שם: ורחק מכל ילדי אדם כי לא נמצא בהם אמנה [1]) (רמב"ע, תרשיש ו), כמו אמונה, אמת.

אֹמְנָה[2]), ש"נ, מ"ר אֹמְנוֹת, — עמוד הנושא עליו את הבנין, Pfeiler; colonne; column: בעת ההיא קצץ חזקיה את דלתות היכל ה' ואת האֹמְנות[3]) אשר צפה חזקיה מלך יהודה ויתנם למלך אשור (מ"ב יח יו). — ועי' ע מ ו ד.

אֲמָנָה, ש"נ, — א) ברית וקשר בין שני צדדים לקים דבר, Bündniss, Vertrag; convention, pacte treaty: ובכל זאת אנחנו כרתים אֲמָנָה וכתבים ועל החתום שרינו לוינו כהנינו (נחמי' י א). — ב) דבר חובה קבועה, קצובה, Verpflichtung; obligation: כי מצות המלך עליהם (על בני אסף) וַאֲמָנָה על המשררים דבר יום ביומו (שם יא כג). — ג) *כמו אֹמן, אמונה, אמונים. איש או בעל אמנה, שראוי להאמין לו, vertrauenswürdig; digne de confiance; trustworthy: אין גשמים יורדים אלא בשביל בעלי א מ נ ה וכו' בא וראה כמה גדולים בעלי א מ נ ה וכו' (תענית ח.). משחרב ביה"מ בטל השמיר ונופת צופים ופסקו אנשי א מ נ ה וכו' (סוט' ט ס). — קטני אמנה, שאמונתם קטנה: ר"א הגדול אומר כל מי שיש לו פת בסלו ואומר מה אוכל למחר אינו אלא מ ק ט נ י א מ נ ה (גמ' שם מח:). — אין אמנה: יען לא האמנתם בי וכי לא אמר (משה) דבר קשה מזה שאמר הצאן ובקר ישחט להם וכו' אף שם אין א מ נ ה והיא גדולה מזו מפני מה לא גזר עליו שם (מד"ר במדבר יט). — מחוסר א מ נ ה, שאינו מאמין: נח מחוסר א מ נ ה היה (מד"ר בראש' לג). — ובמשמעה אחרת, אדם שאינו עומד בדבורו: וכן מי שאמר לחבירו ליתן לו מתנה ולא נתן ה"ז מ ח ו ס ר א מ נ ה (שו"ע חו"מ רכ). — שמר אֲמָנָה עם פלוני, האמין בו ועמד באמונתו לפלוני: אם הורג אני אתכם (המצריים) אומרים אין לשמור א מ נ ה עם זה עם אחיו לא שמר א מ נ ה עם מי הוא משמר אמנה (פסיקתא ר"כ נחמו). — ובעניני מו"מ: היתה כתובתה אלף זוז ואמר לה התקבלת כתובתיך והיא אומרת לא התקבלתי ואינה אלא מנה נפרעת שלא בשבועה וכו' באומרת א מ נ ה היתה לי ביני לבינו (כתו' פז:). אמר רב נחמן עדים שאמרו א מ נ ה היו דברינו אין נאמנין (שם יט:), ר"ל ראובן לא הלוה כלום לשמעון אלא כתבנו השטר ב א מ נ ה, שכשיצטרך יתן לו. האומר שטר א מ נ ה הוא זה אינו נאמן (שם יט.). אסור לו לאדם שישהה שטר א מ נ ה בתוך ביתו (שם) שהמעיד על שטר א מ נ ה כמעיד בשקר (רמבם עדו' ג ז). — ד) נתינת מעות על פירות שיבואו אחרי כן, או סחורה שנפרע אחרי זמן בתנאים קצובים, Kredit créance; credit: עושין א מ נ ה בפירות ואין עושין א מ נ ה בדמים (ב"מ סג.). מכרנו ב א מ נ ה וצריכים אנו לשהות כאן עד שנגבה חובות שלנו (רש"י ב"ב כב.). כגון מלוה ו א מ נ ה גביא בעיא כלומר עדיין הוא צריך לגבות (רשב"ם פסח' קיג.). ושלא יהא כרבית שמוכרים ב א מ נ ה וחוזרים וקונים מהלוקח ביותר על דמי המכירה (ר"מ אלשיך, תשו' יט). ואם אומרים (העדים) שבשעה שחתמו לא ידעו שהיה א מ נ ה ואח"כ נתברר להם שהוא א מ נ ה נאמנים (טור מלוה ולוה מח). במה דברים אמורים כששוחקין במעות מוכנים אבל אם שוחקים ב א מ נ ה אין מוציאין הימנו מה שהפסיד (שם, הל' מכירה רז). מה שחייב אחד לחבירו מחמת ממכר סחורה ב א מ נ ה (פנק' קראקא שעג, אוצה"ם ד). זקיפה על א מ נ ה (זכר' יוסלמן, REJ. 1888, Janv .87). — ומ"ר: מי שאין לו אלא א מ נ ו ת הרבה ואינו יכול להוציא מהם (כתב' איסרלן סי' קמד). — ה) [1]פקדון) מה שהפקד אצל אדם, Depositum; dépôt; trust-money: והזהיר מהרע

---

[1]) רשום מהצד אמנה אנכי חטאתי.

[2]) כך היחיד גזנ' ורוב שאר החדשים, והוא כמו סֹלְלָה, והזכירו משקל זה ר"י בן גנאח, רד"ק ואחרים, ולא נתברר טעם שם זה ומקורו. — [3]) מלה זו לא באה בשום מקום אחר בתנך ואין לה אחות בשום לשון אחרת מהלשונות השמיות. והנה מן הענין אי אפשר ללמד מה היתה מהותן בדיוק של האמנות הללו. יונתן תרגם סקופיא וכן תרג' סור'. השבעי' תרגמו אסתריגמינא ἐστηριγμένα. מנחם הביא את המלה ולא פרשה. ריב"ג אמר וז"ל: ומן הענין הזה נאמר לעמודים הנשאים את הבנין ואת האמנות אשר צפה חזקיה מלך יהודה וזה ע"ד השאלה והדמיון. ע"כ. רש"י נמשך אחר ת"י. ר"י אברבנל: שהם מפתני הבית. רד"ק: עמודים שהיו קיום הבנין. ע"כ. וכן רוב החדשים.

---

[1]) כמו בערב' אמאנה a).

a) أَمَانَة

ולהשיב האמנות (תו"ה הבטחון). — ו) ״קבלת פקדונות: קניני האדם וסיבות טרפו ואופני עסקיו מסחורה ומלאכה וכו׳ ועבודת המלכים וגזברות ו א מ נ ה וספרות (שם).

״אֻמָּנוּת, — כמו אומנות: נחם על הרעה לאימתך, מטה כלפי חסד אֻמָּנוּתֶךָ[1]) (סליח׳ תע׳ ב אלהי׳ בישר׳).

אֳמָּנוּת, ש"נ, — מלאכת אָמָּן, מצטינת ביפי וגוי, Kunst; art. נתחדש בזמן האחרון ופשט השמוש בו בהעתונים ובדבור.

אָמְנָם[2]), תה"פ, — א) באמת, אמת כי כך הדבר, gewiss, wirklich; assurément, certes, truly, certainly: אָמְנָם ה׳ החריבו מלכי אשור את הגוים ואת ארצם ונתנו את אלהיהם באש כי לא אלהים המה (מ"ב יט יז-יח). ועתה כי אָמְנָם כי אם גאל אנכי וגם יש גאל קרוב ממני (רות ג יב). ויען איוב ויאמר ״אָמְנָם ידעתי כי כן ומה יצדק אנוש עם אל (איוב ט א-ב). ואף אָמְנָם שגיתי אתי תלין משוגתי אם אָמְנָם עלי תגדילו ותוכיחו עלי חרפתי דעו אפו כי אלה עותני (שם יט ד-ו). אף אָמְנָם אל לא ירשיע (שם לד יב). כי אָמְנָם לא שקר מלי (שם לו ד). — ונהוג הרבה בספרות: ואנחנו א מ נ ם בחרנו תחלה שתצייר המציאות בצורה המבוארת (מו"נ א עב). ו א מ נ ם היתה ידיעת השכל תבנית בו (מקור חיים, רשב"ג ב). וכן הרבה. — ב) ״ובמשמעת אבל, aber; mais; but: מצוי הרבה בספרות מכל הדורות ומכל המקצועות: א מ נ ם הקבלה ביארה שבאה לפטור העוסק במצוה (מלמד התלמיד׳ ואתחנן). אין זה שאני מאמין בקדמות א מ נ ם אני רוצה שאקיים מציאותו יתב׳ באמונתו בדרך מופת (מו"נ א עא). מעכב התקיעה לאחר שסתמו, א מ נ ם בירוש׳ מפרש אם מעכב את התקיעה קודם שסתמו (סמ"ג עשין מב). והוצרך לעשות קשר אחר א מ נ ם לא הסיח דעתו וכו׳ (שו"ע או"ח כה יב). — ג) ״השתמשו במלה זו הסופרים במשמעת בנוגע ל, was betrifft; quant à; as to...: בהתחלת מאמר או פרק: א מ נ ם היות הגלגל בעל נפש הוא מבואר עם ההשתלשלות (מו"נ ב ראש פרק ד). א מ נ ם שהגלגלים חיים משכילים ר"ל משיגים זה אמת נכון (שם ראש ה). ו א מ נ ם פתרוני יוסף וכו׳ (ר"י אברבנאל מקץ). ו א מ נ ם ספר איוב וכו׳ (הוא, הקד׳ פרו׳ נביאים ראשנ׳).—ובפרט, אחרי שנזכרו שנים שלשה ויתר ענינים יחד ואח"כ מתחיל לבארם אחד אחד: ושני המועדים האלה רוצה לומר סוכות ופסח מלמדים דעות ומדות א מ נ ם הדעת בפסח הזכרת אותות מצרים והתמדתם לדורות א מ נ ם הדעת בסכות להתמיד זכר אותות המדבר לדורות (מו"נ ג מג). והם ה ח מ ש ה דברים אשר זכרנו במה שקדם וכו׳ א מ נ ם הראשון מהם והוא שהמדע האחד יאות וישוה לדברים הרבה (רלב"ג מלח׳ ג ה). הנה (הרוח) הדרומית ברוב הארצות חמה ולחה א מ נ ם החום כי היא תבוא מצד המחמם לקרבת השמש ו א מ נ ם הלחות כי המים רובם דרומיים אליו (קהלון א ב ב ח). והביא (רסע"ג) ראיות הא׳ שכלית והא׳ מקובלת א מ נ ם השכלית ממה שנתפרסם מהענין וכו׳ אמנם הראי׳ המקובלת ממ"ש הכתוב וכו׳ (רשב"ל דוראן, מגן אבות חלק יעקב ד). וזה נתבאר מהשכל ומדברי החכמים וכו׳ א מ נ ם מהשכל כי כל וכו׳ (שו"ת יוסף יענץ ב). אם קודם החרבן ואם אחרי החרבן א מ נ ם קודם החרבן וכו׳ (הקד׳ בן טוביה לפירושו על איכה).

אֻמְנָם[1]), כמו אָמְנָם, בפרט לשאלה עם אף: האף אֻמְנָם, ועם הַ הַאֻמְנָם, ר"ל האם באמת, ist es wirklich? ; est-ce que vraiment? is it true?: האף אֻמְנָם אלד ואני זקנתי (ברא׳ יח יג). הלא שלח שלחתי אליך לקרא לך למה לא הלכת אלי האֻמְנָם לא אוכל כבדך (במד׳ כב לז). כי הַאֻמְנָם ישב אלהים על הארץ הנה השמים ושמי השמים לא יכלכלוך אף כי הבית הזה (מ"א ח כז).

אמץ[2]), ממנו אַמִּיץ, ״אַמִּיצוּת, אֹמֶץ, וי"א גם אָמֹץ, אמצים, אֹמֶץ וכו׳, *אַמֵּץ, וי"א גם אַמְצָה, מַאֲמָץ.

---

[1]) כלומר כך היא האומנות שלך להטות כלפי חסד.

[2]) במקום אָמְנָם הקדומה, מן אֹמֶן בהוספ׳ ־ָ לסמן תה"פ, כמו רֵיקָם, חִנָּם, יוֹמָם, ובער׳ אִמָּא a).

a) إمَّا

[1]) מן אֹמֶן, הצורה הקדומה שנשתנתה אח"כ לאֻמן, ונשארה עוד תנועת הקֻבּץ במלת הטעם, ונשתנתה אחרי כן בזמן מאוחר לתנועת ־ָ קמץ חטוף.

[2]) שרש עברי ואין אח לו במשמעה זו בשום אחת מהלשונות השמ׳, זולת אשור׳ שהיה בה אולי שרש זה ושמש אולי במשמ׳ לחץ ודחק ורעב. וי"א

אֹמֶץ, ש"ז, — כח ועז, Kraft ; braveur, force migth : ויאחז צדיק דרכו וטהר ידים יוסיף אֹמֶץ (איוב יז ט). — ואמר הפיטן : א מ ץ דר חזקים אבאר (שבת ג' אחר פסח).—וככנ' אָמְצוֹ : אָמְצוֹ בתופף בשתים יעופף (הוש' ב שבת חנכ'). ומצוי הרבה בספרות החדשה אמץ לב, אמץ רוח וכו'.

אָמֹץ[1], — ת"ז, נק' אֲמֻצָּה, מ"ר אֲמֻצִּים אֲמֻצּוֹת, — שצבעו וגונו אָדֹם נוטה לשחור, braunrot ; brun brown-red : במרכבה הראשנה סוסים אדמי' ובמרכבה השנית סוסים שחרים ובמרכבה השלשית סוסים לבנים ובמרכבה הרבעית סוסים ברדים אֲמֻצִּים[2] (זכר' ו ב-ג). וְהָאֲמֻצִּים יצאו ויבקשו ללכת להתהלך בארץ (שם ז). — ב) השתמשו הסופרים במלה זו לגון האפר, grau;gris;gray : מראה דשן א מ ו ץ (כן זאב אוצה"ש, חלק גרמני עברי ערך גרוי). מראה גזעו (של הערמון) א מ ו ץ (י פינה' תוה"א הלמ' שג). מראהו (של העוף כוס) ממעל בלול משחרחר עמוק ועל חזהו א מ ו ץ

כי דומה לו בערבית אבצ a) שמשמע' היא : היה (הסוס) חרוץ וזריז. ואולי אֲמֻצ' b) ר"ל החליט ולא ישים לבו למה שיאמרו הבריות (לשאן אלערב).

[1]) לא נתברר היטב מקורו. — [2]) אמר ריב"ג : אמוצים אדומים כמו חמוץ בגדים. ויש מי שפירש בו מראה הדשן ואל הענין הזה נטה בו המתרגם באמרו קטמין. והרד"ק : העתיק דברי ריב"ג, ובפרוש לזכר' נטה אחרי התרג' וכתב וז"ל : אמוצים אמר בו התרגום קטמנין ר"ל שמראיהן כמראה הדשן. ע"כ. ודומה לו, לפי דעת קצת, רְמַץ בארמ', ובא א במקום ר, כמו אֶמֶשׁ רֶמֶשׁ (כן זאב). וכן בערב' לגון האפר רמאד'י c). וכן תרגום השבעים קטמנין שהוא גון האפר. והולג' תרגמה אמצים fortes, ר"ל חזקים, ובמשמעה זו פרש גם ראב"ע עצם מלת אמצים אלא שהוסיף וז"ל : והוא גון התקיף ונראה למרחוק יותר מכל הגונים. ע"כ. וכונתו לגון האדם כמו שכתב בפרוש בפסוק ז' : והאמצים הם האדמים, גזנ' פרש אמץ כמו א ב ו ץ d) בער' ופרושו סוס חרוץ וזריז, והחכם לגרד (Uebers. 29). פרש אָמֹץ כמו מָאֵץ, והוא מאצ e) בער' גמל לבן. ויש סבר' כי המלה אמצים נוספה אח"כ בפסוק כדי לבאר את השם ברודים, ובפס' ז' צריך להיות במקום והאמצים והאדמים. ומנחם אמר רק כי אין אמצים מענין חזק, אך לא פרש יותר. — עכ"פ רוב המפרשים הקדמונים נטו אחרי התרגום וכן רשי, ועפי"ז השתמשו בו במשמעה זו קצת הסופרים.

a) أَبِصَ b) اِمِضَ c) رَمَادِيّ d) أَبوص e) مأص

חור (שם העוף, הכוס). החונק ה א מ ו ץ וכו' הוא הגדול בין מיני החונקים אשר במדינתינו (שם, החונק). עליו (של אילן הערבה) ארוכים וצרים ממראה א מ ו ץ (שם הצמח'). ויזוב ממנו מיץ חלבי לבן הנקפא ברוח למראה א מ ו ץ ירוק (שם סי' רלה).

אָמֵץ, —פ"ע, עב' אָמְצָה אֲמַצְתֶּם, עת' אֶאֱמַץ, תֶּאֱמַץ, יֶאֱמַץ, יֶאֶמְצוּ, צו' אֱמַץ, — היה אמיץ, היה חזק בגופו וברוחו stark sein ; être fort ; be strong : ולאם מלאם יֶאֱמָץ ורב יעבד צעיר (ברא' כה כג). חזק וֶאֱמָץ כי אתה תבוא את העם הזה אל הארץ (דבר' לא ז). חזקו וְאִמְצוּ אל תיראו ואל תערצו (שם שם ו). רק חזק וֶאֱמַץ מאד לשמר לעשות ככל התורה (יהוש' א ז). יצילני מאיבי עז משנאי כי אָמְצוּ ממני (ש"ב כב יח). ויכנעו בני ישראל בעת ההיא וַיֶּאֶמְצוּ בני יהודה (דהי"ב יג יח).— *אֲמַץ הלב,—כמו אִמֵּץ: משרבו צרי העין וטורפי טרף הן הן שופכי דמים רבו א ו מ צ י[1]) הלב וכל אחד ואחד קופץ יד מחבירו (תוספ' סוט' יד ז).

— פֻּעַל, *אֻמּוּץ, — נבחר, נועד : אֻמּוּץ (בחדש ניסן) לעורר מרדם ישנים (מוס' פ' החדש, ראשון).

— פִּעֵל, אִמֵּץ את פלוני, — עשהו אמיץ, חזק אותו, נתן לו כח גשמי או רוחני שיעמד נכון ולא ימיט, jem. stärken ; rendre qqn. fort ; strengthen : וצו את יהושע וחזקהו וְאַמְּצֵהוּ (דברים ג כח). אל תשתע כי אני אלהיך אִמַּצְתִּיךָ אף עזרתיך אף תמכתיך בימין צדקי (ישע' מא י). אֲאַמִּצְכֶם[2]) במו פי (איוב יו ה). ויתחזקו את מלכות יהודה וַיְאַמְּצוּ את רחבעם בן שלמה (דהי"ב יא יז). אשר ידי תכון עמו אף זרועי תְאַמְּצֶנּוּ (תהל' פט כב). — וברכים, זרוע, וכיוצא בזה : חזקו ידים רפות וברכים כשלות אַמֵּצוּ (ישע' לה ג). כושל יקימון מליך וברכים כרעות תְּאַמֵּץ (איו' ד ד). חגרה בעוז מתניה וַתְּאַמֵּץ זרועתיה (משלי לא יז). — אִמֵּץ את כ ח ו : ואבד מנוס מקל וחזק לא יְאַמֵּץ כחו וגבור לא ימלט נפשו (עמוס ב יד). גבר חכם בעוז ואיש דעת מְאַמֶּץ כח (משלי כד ה). רבי יוחנן אמר לעולם יבקש אדם רחמים שיהו הכל מְ א מ צ י ן את כחו ואל יהי לו צרים

[1]) בגמ' בבלי במקום זה מ א מ צ י הלב.

[2]) נשמרה תנועת חירק הקדומה של מ ע"פ בהויתה אולי מפני אות צ השנית שלאחריה. בקצת כ"י מתג תחת המם. ובקצתם אֲאַ- (מיכא').

מלמעלה (סנהד' מד:). — אמץ את לבו, נתן רוח גבורה לפלוני לעשות או לא לעשות דבר, ermutigen, encourage; encourager: ולא אבה סיחן מלך חשבון העברנו בו כי הקשה ה' אלהיך את רוחו ואמץ את לבבו למען תתו בידך (דבר' ב ל). — אמץ לבו מן דבר, ר"ל הקשיחו שלא לעשות הדבר: לא תאמץ את לבבך ולא תקפץ את ידך מאחיך האביון כי פתח תפתח את ידך לו והעבט תעביטנו די מחסרו אשר יחסר לו (שם יה ז-ח). ויקש (צדקיהו) את ערפו ויאמץ את לבבו משוב אל ה' (דהי"ב לו יג). משרבו צרי עין וטורפי טרף רבו מאמצי הלב וקופצי ידים מלהלוות (סוטה מז:). — *אמץ את עצמו בדבר, עסק בדבר בכח והתמיד בו, exert o. s.; s'efforcer; sich anstrengen: ריש לקיש אמר המאמץ עצמו בתפלה מלמטה אין לו צרים מלמעלה (סנה' מד:). — "אמץ את ידו וכיוצא בזה על, לחץ אותה בכח על: ונתן (אברהם) רגליו עליו כדרך שאדם עושה בשעה ששוחט את הבהמה כדי שלא תבעט ואמץ את זרועו ואת שתי ארכובותיו עליו (פרקי ר"א לא). — ובדבר לא בע"ח, עשהו חזק, נכון, שלא ימוט: באמצו שחקים ממעל (משלי ח כח). ויעמידו את בית האלהים על מתכנתו ויאמצהו (דהי"ב כד יג). ומה שמאמצו זה (את הפרוש הנזכר שם) אצלו אמרו אח"כ, וכו' (ר"י אבן תבון, הקדמ' לריב"ג, נסח). — אמץ אילן נטע, שתל, to plant; planter (arbre); pfflanzen: ויקח תרזה ואלון ויאמץ לו בעצי יער נטע ארן וגשם יגדל (ישעיה מד יד). הבט משמים וראה ופקד גפן זאת וכנה אשר נטעה ימינך ועל בן אמצתה [1]) לך (תהלי' פ יה-יו). — ובמש' בחרת, יעדת: ראשון אמצת לפרח שושנים (מוס' פ' החדש). — ונהגו קצת הסופרים לאמר: פלוני "אמץ את פלוני לבן או לבת לו, ר"ל לקח ילד זר וקבלהו לבן או לבת לו, affiliate; adopter; adoptieren. —

"אמץ את המעים, הפך מן שלשל, הקשה וקמט המים שבהם ועשה היציאה קשה, hartleibig machen, constipate; constiper: ודברים שמאמצין את בני מעים כגון רמונים ופרישים ותפוחים (רמב"ם, הלכות דעות, ד ו).

— הפ', האמיץ, עת' יאמיץ, יאמץ, כמו קל: חזק ויאמץ [1]) לבך (תהל' כז יד). חזקו ויאמץ לבבכם כל המיחלים לה' (שם לא כה). — והשתמשו קצת הסופרים בהפעיל זה במקום פעל: שהרי בשביל כן שתקבל את מנחתי אאמיץ עצמי לראות פניך (תוקוני ויגלת לג ח).

— פע' אמץ, אל נא למען אב אמץ ממוצאי עלילה על מים (הושענות להוש"ר).

— התפ' התאמץ, ואחריו פעל עם ל בראשו או שם עם ב בראשו, — א) עשה בכל כחו בדבר, sich anstrengen, exert o. s.; s'efforcer: והמלך רחבעם התאמץ לעלות במרכבה לנוס ירושלם (מ"א יב יח). — "התאמץ בדבר, נשען עליו בחזקה: ומתוך שאינו יכול להשען על גודליו ואין ידיו מסייעות אותו בזקיפתו וצריך להתאמץ במתניו ומתוך כך נצלע (רש"י מגי' כב:). — ב) עמד על דעתו בחזקה באיזה דבר, beharren, insist; insister: ותרא (נעמי) כי מתאמצת היא (רות) ללכת אתה ותחדל לדבר אליה (רות א יח). — וגם בהחלט בלי פעל שני: בשעת מיתתי תתאמץ בהספד שלי שיתחממו ויכמרו רחמי העומדים ויבכו (רש"י שבת קנג.). האמת שאין להתאמץ ולהתעצם בקושיות אלו (כללים בסוף ספ' תחלת חכמה יב:). טענות חזקות נתאמץ בהם גאלינוס (רמב"ל דורלן, מגן אבות, חלק יעקב ג). — ג) עם על, התאמץ על פלוני, התקומם עליו, sich empören, to revolt; se soulever: ויקבצו עליו (על ירבעם) אנשים רקים בני בליעל ויתאמצו על רחבעם בן שלמה ורחבעם היה נער ורך לבב ולא התחזק לפניהם (דהי"ב יג ז). — ועם נגד: וכן גם כן בעלי הפשט וכת המתפלספים מאנשי אומתם יתאמצו נגד אלה (יש"ר מקנדיה, מלרף לחכמה יג.). — ד) "התחזק וקבל אמץ רוח, s'encourager; Mut fassen, take courage: ויסיתנו בדבריו להאמין במאמריו ולהצדיק שקריו והתאמצנו בעצתו וימשכנו בעבות אמרתו (ר"י אלחריזי, אתיאל יב). — ה) "התנגד לבקשת

---

[1]) את השם בן כבר פרשו הקדמונים, בחוש הלשון הדק שלהם, במשמ' ענף וסעיף האילן, עי' ערך בן. ולכן אין ספק כי הפעל אמץ הוא הכפ? לפעל נטע, ואעפ"י שאין בשאר הלשונות האחיות חבר למשמעה זו. ואולי קצת קרוב לזה פעל נצב a) בערב' שמשמש גם במשמ' נטע, שתל.

a) نَصَبَ

[1]) יש סברים שצ"ל ויאמץ, אך אפשר גם הפעיל, כמו האדים (נרע, 43, ZDMG).

אדם, מאן לשמע לו, widerstehen; resister; resist שנאת החושק למתאמצת (עמנו"ל, מחב' ה).— ו) ״התאמץ בפלוני, דבק בו בכל כחו: אשרי איש שלא ישכחך ובן אדם יִתְאַמֶּץ בך (תפל' מוסף ר"ה, אתה זוכר). והיודע ועד יורע כי הנפש בכם מתאמצת ולרוץ עדיכם מתרוצצת (ר"י הלוי מכת' לתכ' נרבונה, האסיף תרנד).ותתאמץ בי ותאמר החביאני נא בצלך (א מפו, אשמת שמרון ה). ואנכי התאמצתי באישי ידך הגדתי לו כי לא אתנהו לרדת אל המלחמה (שם ח). — ז) ״בהחלט, משתדל בחזקה באיזה דבר: ונמצאת מתאמץ ובוטח על עולם שאינו שלך (כתי' עול' טו לב). — ח) ״נתאמצו המעים, verstopft werden se constiper; become costive:ובמה ירפה אדם מעיו אם יתאמצו מעט אם היה בחור יאכל בבקר מלוחים וכו' (רמב"ם הלכ' דעות ד יג). ועי' חזק, כח.

ב.*אָמַץ, אִמֵּץ, כמו עִמֵּץ: הרוצה לאמץ עיניו של המת נופח לו יין בחוטמו וכו' (תוספ' שבת יח יט). אין מאמצין את המת בשבת (גמ' שם קנא:).
— נתפ': נופח לו יין בחוטמו (של מת) ונותן לו שמן בין ריסי עיניו והן מתאמצות מאליהן (תוספתא שבת יח יט).

אַמְצָה[1], אֻמְצָה[2],—ש"נ, כח וע"ז, כמו אֹמֶץ, Macht force; migth:ואמרו אלפי יהודה בלבם אַמְצָה[3] לי ישבי ירושלם בה' צבאות אלהיהם (זכר' יב ה). —והשתמשו הסופרים במשמעה זו: הכל בכתב על ידי דוד לאמצה (ר' יפת, לק' קדמ' נספח' כג). ואם יתעלם ממה שביכלתו ויקל במה שיש בכחו תרחק עזרת אלהים ואמצתו ממנו (ר"י אבן תבון, תו"ה חבב' הנפ').

״אַמְצוּת, ש"נ, — כמו אמיץ, אמיצות: כי היה להם אמצות כח ולב לעלות לבית החיים ועלו כמה פעמים (יוסף סמב', סד' תכ' וקורות העתי', ניבויאור קנז). גבורה ואמצות הלב(כיאו' תהל' סח כח).—ובהשאל׳: והחריף (ממין הגבינה) הוא רע המזון אמנם אם יאכלוהו אחר המזון יחזק פי האצטומכא לפי אמצותו (ש"א ה, גבינה).

״אֲמָצִי[1], ת"ז, לנק' -צית, מ"ר -ציים, -ציות, — מגון האָמֹץ, האָפֹר, נוטה לגון האמֹץ, graülich grisâtre; grayish: מראהו בתחילה ירוק אדמוני ואח"כ יהפך לשחרחר אמוצי (י' שינס' תוה"א, הלמ' תקלב). מראהו ספיר אמוצי (שם היונק' ה).

*אֶמְצַע[2], ש"ז, מ"ר אֶמְצָעִים, — א) המקום שהוא במרחק שוה משני הקצוות, Mitte; milieu middle: פרח מן האמצע לצדדין אחד הילך ואחד הילך (קיני' ב ה). ואינו מודד מן האמצע מפני שהוא מפסיד (תוספתא עירו' ו י). — ועם ב, בְּאֶמְצַע, במרחק שוה מן שני הקצוות, בְּתוֹךְ: ארבע (זרעונים) בארבע רוחות הערוגה ואחד באמצע (כלא' ג א). אחד מכאן ואחד מכאן ואחד באמצע (שם שם ב). בין בתחילה בין באמצע בין בסוף (יבמו' ה ו). השותפין שרצו לעשות מחיצה בחצר בונין את הכותל באמצע (ב"ב א א). נותן אדם פאה מתחילת השדה ובאמצע ובסוף (תוספת' פאה א ה). התורה הזו דומה לשני שבילין אחד של אור ואחד של שלג היטה בזה מת באור היטה בזו מת בשלג מה יעשה יהלך באמצע (ירוש' חגי' ב עז א). כרם שחרב מאמצעו (כלא' ד א). קרחת הכרם מקריחים אותו מאמצעו (ירוש' שם ה כט ד). — ובמשמעת בין זה לזה: מרה"י לרה"י ורה"ר באמצע (שבת יא א). חטאת מכאן ועולה מכאן וסתומה באמצע (קינין ב ה). כרוב מלמעלה וכרוב מלמטה ומין אחר באמצע (תוספת' תרומ' ג ח). כל שבאת רשות עני לאמצע (שם פאה ג ה). כוללה בתחילה וכוללה בסוף ופורט באמצעו (ספרי, קרח פיס' קיח). — מן האמצע, מתוך: אבדנו את ר' אליעזר מן האמצע (אדר"נ ו). — יד פלוני באמצע, יש לו חלק בדבר הוא גרם בדבר: יד נכרי באמצע (ב"מ ע:). אצבע הגוי באמצע (ירוש' ע"ז א מ.). —ב) חֵצִי, Hälfte; moitié; half: שני אחין אחד עני ואחד עשיר והניח להן אביהן מרחץ ובית הבד עשאן לשכר השכר לאמצע (ב"ב י ז). שנים שהטילו לכים זה במנה וזה במאתים אם עשו בפרקמטיא השכר לאמצע (תוספ' כתו' י ד).—ובמשמ' שתפות, שוה בשוה:

---

1) משק' עֻוְלָה.—2) משק' חָכְמָה.—3) כן הנקוד ברוב הספ', וכן רד"ק בספ' השרשים. והעיד מ"ש: י"ס שהאלף בקמץ, — והנה ריב"ג ושאר הקדמונים, רש"י, ראב"ע, ורד"ק, וגם קצת החרשים הסכימו שזה שם. אך אין המליצה מתישבת היטב. ויש מגיהים הגהות מתחלפות. היציג: אם צהלו ישבי ירושלם. ואחרים: נמצא חיל ירושלם. ואחרים: אמצה כמו אָמצה, והוא עתיד משרש מצה. ומהתרגום נראה כי במקום לי ישבי היתה לפניו נוסחה לישבי ירושלים, וכבר העיר על זה מיכאלים.

1) עי' אָמֹץ.

2) מן מצע, עי' זה.

ביירא שנפל עליה גיים ועמד אחד מהם והציל מידן הציל לאמצע וכו' השותפים שמחלו להן מוכסין מחלו לאמצע (ירוש' ב"מ ו יא ב). — מאמצע, מהשתפות, מכים הכללי: החופר וכו' שומרי העיר וכו' נוטלין שכרן מן האמצע (שם ט יב.). ינתן לו מן האמצע, חלה (אחד מן השותפין) ונתרפא נתרפא מן האמצע (שם יז.). — ג) ˇבהשאלה, דבר שעל ידו עושה אדם איזה דבר, משיג דבר מהדברים, מגיע להתכלית הרצויה, Mittel; moyen; means: א"א בתכלית שיהי' אמצע ולא באמצע שיהיה תכלית (רלב"ג, ו א י). אם שיפעלהו בלי אמצע על שיהיה הוא הסבה הקרובה (מעשה אפוד יא). — ד) ˇמשתמשים הסופרים החדשים במלה זו במשמעת המעות הנצרכות להוצאות לדבר מהדברים Geldmittel; moyens pecuniaires; pecuniary resources: אין לו האמצעים למחיתו.

***אֶמְצָעוּת**, ש"נ, — א) כמו אֶמְצַע, המקום בין שני הקצוות בתוך, Mitte; milieu; middle, midst: מם באמצעותה (של אלף בית) תיו בסופה (ירוש' סנה' רפא פרק א). — ב) ˇבאמצעות דבר פלוני, ר"ל על ידי הדבר ההוא עשה, השיג מה שרצה, mittelst; moyenant, par l'intermédiaire; by means of: באמצעותם (של הכחות המשכילים) יתנועעו הגלגלים (ר"י חריזי, תרגום מו"נ ב ו). שתורתנו לא תכחיש היותו יתעלה מנהיג זה המציאות באמצעות המלאכים (ר"מ אבן תבון, שם). ובאמצעות חוה נזוק אדם והמיתו הנחש (שם ב לד). ובאמצעות הכח המדמה שפעמים לא יהיה מה שישמעוהו (שם ג לד). יביאו לענינים שבין אדם לחברו אך אחר אמצעות דברים רבים (שם לה). סוד ה' אל העדה שהגיעה אצלם באמצעות הנביא (רות תן, ו). שהוא מקבל השלמיות קצתם באמצעות קצתם (רלב"ג מלח' א ו). ובזה האופן יעשה השם יתברך הרבה מהפעולות באמצעות מניעי הגרמים השמימיים (שם). התידות המושגות בנבואה באמצעות הדמיון (ר' אהרן הקראי, ע"ח א כד). באמצעות הרכבה והתמזגות תתהוה ותתחדש צורה (חסדאי קרשקש, אור ה' ב א ג). בהתבטל הכחות הגופניות אין ראייתו ושמיעתו באמצעות הכלים המיוחדים להן כמו העין והאזן אלא בעין הנפש בלבד (ריקנטי ויקרא כד). באמצעותו יתוקנו הענינים (העקר' א ו). שהשכר המושג באמצעות המצות הוא עקב רב יותר מועיל מזהב ומפז רב (שם א ח).

סמאל הוא יצר הרע המטריד את האדם באמצעות האשה מהשיג שלמותו (שם שם יא). היה עושה (אחאב) צורות ועובד ע"א לקבל שפע המערכת באמצעותם (שם א יד). שה' יתברך אינו שומע באמצעות חוש השמע ואינו רואה באמצעות חוש הראות (ר"י מפיסא, מנחת קנאות). אי אפשר שתבוא שום ברכה והצלחה לאומות העולם אלא באמצעות אומת ישראל (ר"י ב"ר אבר', חזוק האמונה א כב). היתפתה ה' לכם באמצעותם (עליל' דבר', אוצ"נ דף 187). אחרי שאתה עלול ממני ומושפע באמצעותו אי אפשר שתעלה למדרגה יותר ממדרגתי (נסר פישון לח:). באמצעות השתדלותך (שו"ת תמת ישרים כא). האם אכה בערך עיר ומלואה ואשלח את הפליט להודיעך כאשר נפתח פי בן בוזי באמצעותה (מא"ג דכיל, מכתבי מסת' יד).

***אֶמְצָעִי**, ת"ז, לנק' -עִית, מ"ר -עִיִּים -עִיּוֹת, — א) מי שהוא באמצע, middle; moyen; mittler: עוקר שלש רוחות ומניח את האמצעית (שבי' ג ד). שלש נשים שהיו ישנות במטה אחת ונמצא דם תחת האמצעית (נדה ט ה). ג' אבנים שעשאן שתי כירים וכו' האמצעית המשמשת את הטמאה (כל' ו ג). חזור לאמצע האמצעיים ימותו (קיני' ב ה). ורואין את האמצעיות כאילו אינן (כלא' ס ב). היו שלשה מגדלין והאמצעי מובלע בינתים (תוספתא עירו' ו ט). קונם שאני לזה ולזה ולזה הותר האמצעי (שם נדר' ה א). ובזמן שהן שלש מטות גדול מיסב בראש של אמצעית שני למעלה הימנו שלישי לו למטה הימנו (שם ברכ' ה ה). שלשה דיוטאות זו למעלה מזו התחתונה של אחד והאמצעית של אחד לא ישלשל מן העליונה לתחתונה דרך האמצעית (שם עירו' יא ד). נמצאו כולם (כל נרות המנורה) מקבילים את האמצעי מכאן היה רבי נתן אומר האמצעי מכובד (ספרי נשא בסוף). מפריש מן הראשון על האמצעיים ומן האמצעיים על הראשון (ירוש' פיאה י מג ג). שלשה ימים הראשונים ודאי יין האחרונים תומץ אמצעיים ספק (שם ב"מ יה:). שלש ברכות ראשונות ושלש ברכות אחרונות שבחן של מקום והאמצעיות צרכן של בריות (שם ברכ' ב ד ד). אין בין ג' ראשונות לשלש אמצעיות אלא שבאלו מותרין בעשיית מלאכה ובאלו אסורין (תענ' יג:). ויש כלים אמצעיים שהם סוג בערך מה שלמטה

מהם ומין בערך מה שלמעלה מהם (רות רבה י). — ב) ‏*כמו שֵׁם, דבר שעומד בין זה לזה, שעל ידו עושה אדם דבר מהדברים, Vermittler; intermediaire; intermediary: והנה אנכי יושב בשמים ואני דברתי עמכם לא ע"י אמצעי (רלב"ג שמות, כ יט). ויש אמצעיים בין הנשמה והגוף (הוא שם כג כה). האל יתברך שמו לא יפעל הדברים בלי אמצעי וכאשר תשרף האש באמצעי (ר"י תריזי מו"נ כ ה). שהוא שמם אמצעיים להנהגת הברואים (ר"ש אבן תבון שם). אין השם עושה דבר רק על ידי אמצעיים והאמצעיים רבים שונים זה מזה (הוא, יקוו המים). כחות עליונים יורדים ונופלים מאת השם על ידי אמצעיים (יעק' אנטולי מלמ' התלמי' בראשי'). המופת האמיתי הוא הלקוח מהקדמות בלתי בעלות אמצעיים (תגמ' הנפש כ.). והנה חשבו א"כ שתהיה ההודעה מהאל יתברך אבל תהיה על ידי האמצעי הזה (ר"י אברבנאל, שופט' ענין פסל מיכה). והיה טועה (אחאב) בעבוד אלילים אם בהכניסו אמצעי בינו ובין השם יתברך (העקרים א יד). האלמוג שהוא כמו אמצעי בין הדומם והצומח (שם ג א). רבוי הדברים שנמצאו בעולם הם מצד האמצעיים לא מצד שימצא ריבוי בהתחלה ראשונה כלל (שם כ יג). מדליקין נר חנוכה מנר חנוכה ודוקא להדליק זה מזה בלא אמצעי אבל זה מזה ע"י נר של חול אסור (שו"ע או"ח תרעד א). —ובמשׁ' ‏*מְתַוְּכִים: ובין כך באו אמצעיים ודברו עם ראובן ונתנו לו עצה ההוגנת לו שיפרע הנדוניא ושיתפשר עם אשתו וכו' וכראות האמצעיים כן א"ל וכו' (פס' ריקאנטי האחר', שאל' כז). — בחשבון, ‏*האמצעיים: הדבור על האמצעיים העשרה, וזה אשר יקרא אותו בעל זה הספר בערבי אלעואר (צ"ל אלגיאר) ומשמעותו הקבלת שני יחסים או יותר מזה בין גבולים מונחים אם מעצמם וכו' ונאמר שהאמצעיים אשר יודו בם הקדמונים ר"ל פיתאגורוש ואפלטון וזולתם הם שלשה (תרגום החשבון של ניקומכוס, כ"י, 74, 1894. Monats). —‏*ובתכונה, ובמשמעת לא האמתי: לקיבוץ הירח והשמש בהלוכם האמצעי לא במקומם האמתי (רמב"ם קדוש החדש ז ז). — ימים אמצעיים, ההפך מן אמתיים: ויהפוך הימים האמיתיים ההם ויחזירם אמצעיים הן יהיו עודפים עליהם או חוסרים מהם (יסו"ע, י' ישראלי מד.).

*אֶמְצָעִית, ש"נ,—כמו אמצעות, אמצע: כרם שחרב אמצעיתו ונשתיירו בו ד' וה' גפנים בין מד' רוחות בין משלש בין משתי רוחות (תוספת' כלא' ג א). כשהיתה חבית נמכרת בירושלם בשלשה שערים פיה שוליה ואמצעיתה (שם ב"מ ו יד). העושה חגור מאמצעיתו של בגד ומאמצעיתו של סדין (תוס' כל' ב"ב ה ח). חגור שבלו צדדיו ואמצעיתו קיימת (שם ט). לקנות דרומה (של שדה) ולא אמצעיתה (ירוש' ב"ב ג ג ב). כל הספרים נגללין מתחילתן לסופן וס"ת נגלל לאמצעיתו (גמ' שם יד.). מה להלן מאמצעיתו היה מודד אף כאן מאמצעיתו היה מודד (זבח' נט:). אחד בראש הדף ואחד באמצעיתו ואחד בסופו (שבלי הלקט תפלה סי' לא). מלשון תוכו משמע אמצעיתו (התרומה הלכ' תפלין רד). — ובהשאלה: ‏*אימתי הוצרך אל אמצעיות המלאכים בבריאת השפלים אשר יודע מציאותם מצד פעולתם (ר"ש אבן תבון יקוו המים ז). באמצעית קצתם (העקרים א ו).

אמר[1], ממנו ‏*אֲמוֹרָא, אָמִיר, ‏*אֲמִירָה, אֹמֶר, אֵמֶר, אִמֵּר, אִמְרָה, מַאֲמָר.

אֹמֶר[2], ש"ג, — א) מלה, דבר שיצא מפי המדבר, Wort, Spruch; mot, parole; word: יום ליום יביע אֹמֶר ולילה ללילה יחוה דעת אין אֹמֶר ואין דברים בלי נשמע קולם (תהל' יט ג-ד). — ב) הבטחה, Verheissung, Versprechen; promesse; promise: הלעולמים יזנח אדני ולא יסיף לרצות עוד האפס לנצח חסדו גמר אֹמֶר לדר ודר (תהל' עז ח-ט). — ג) מצוה ופקודה, Befehl; ordre; order: תעתיר אליו (אל האלהים) וישמעך ונדריך תשלם ותגזר אֹמֶר ויקם לך (איוב כב כז-כח).

אֵמֶר[3], ש"ז, כנ' אִמְרִי, מ"ר אֲמָרִים, סמי' אִמְרֵי—א) כמו אֹמֶר, מלה, דבור, Wort, Spruch; mot, parole; word, speech: האזינו השמים ואדברה ותשמע

---

[1] שרש משתף בלשונ' השמיות במשמ' דבור וצווי. רק באשור' שמשה במשמעות אחרות, כמו מלא (ר במקום ל) והקיף.

[2] בערבית אמר a).

[3] כך רוב המדקדקים, וכן ברט (מה"ש), ובערב' אִמְר b), אלא שהוא משמש במשמעה מיוחדה. אך ש'

---

a) أَمر b) إِمْر

הארץ אמרי פי (דבר' לב א). הוא זמות יעץ לחבל ענוים באמרי שקר (ישע' לב ז). לדעת חכמה ומוסר להבין אמרי בינה (משלי א ב). מה נמרצו אמרי ישר ומה יוכיח הוכח מכם (איוב ו כה). צוף דבש אמרי נעם מתוק לנפש ומרפא לעצם (משלי טז כד). — מרדף אמרים (שם יט ז). בני אם תקח אמרי ומצותי תצפן אתך (שם ב א). בני לדברי הקשיבה לאמרי הט אזניך (שם ד כ). חושך אמריו יודע דעת וקר רוח איש תבונה (שם יז כז). קח נא מפיו תורה ושים אמריו בלבבך (איוב כב כב). חכמות שרותיה תעננה אף היא תשיב אמריה לה (שופט' ה כט). אף אין מגיד אף אין משמיע אף אין שמע אמריכם (ישע' מא כו). ולא ערך אלי מלין ובאמריכם לא אשיבנו (איוב לב יד). — ובמשמ' חלק וגורל: זה חלק אדם רשע מאלהים ונחלת אמרו [1]) מאל (איוב כ כט).

אָמַר[2]), פ"י, אמרתי וכו' גם לפני אתנח וסו"פ[3]), אמרתם וכו', עת' אמר, תאמר, תאמרו, תמרו, יאמר, ויאמר ויאמר וכהפס' -מר, לווי אמר, -מר-נא, אמרנה, — אמר, אמור, אמר, אמר, האמר, באמר, כאמר, לאמר (במקום לאמר, מפני רוב השמוש בלשון) וגם *לומר, — א) גלה דעתו, חפצו, בדבור פה, sagen; dire; say: אף כי אמר אלהים לא תאכלו מכל עץ הגן (בראש' ג א). אל האשה אמר הרבה ארבה עצבונך (שם יו). ויוסף אמר לאשר על ביתו (שם מד ד). וישמע משה לקול חתנו ויעש כל אשר אמר (שמות יח כד). ועם ו המהפ': והיה כי יקרא לכם פרעה ואמר מה מעשיכם (בראש' מו לג). ואמר הדור האחרון בניכם אשר יקומו (דבר' כט כא). — ובכל אשר אמרתי אליכם תשמרו (שמות כג יג). למה אמרת אחתי הוא (בראש' יב יט). וגם אמרת באזני הנה הכסף אתי (שופ' יז ב). והיא גם הוא אמרה אחי הוא (בראש' כ ה.) ואמרה (עתיד) שתה וגם גמליך אשקה (שם כד יד). השלום אביכם הזקן אשר אמרתם (שם מג כז). ואמרתם גם הנה עבדך יעקב אחרינו (שם לב כא). לכו ונהרגהו ונשלכהו באחד הברות ואמרנו חיה רעה אכלתהו (שם לז כ). ראה אתה אמר אלי העל את העם הזה (שמות לג יב). זאת אמרת זה בני החי ובנך המת וזאת אמרת לא כי בנך המת ובני החי (מ"א ג כג). שמעתי אמרים נלכה דתינה (בראש' לז יז). ולבנים אמרים לנו עשו (שמו' ה יו). שמעו הדבר הזה פרות הבשן אשר בהר שמרון העשקות דלים הרצצות אביונים האמרות לאדניהם הביאה ונשתה (עמוס ד א). והנה אמרת הסיתוך ויכלו לך (ירמ' לח כב). על אחד ההרים אשר אמר אליך (בראש' כב ב). והיה הנער אשר אמר אליה הטי נא כדך ואשתה (שם כד יד). ואמר לה זה חסדך (שם כ יג). ואמר אל אדני אלי לא תלך (שם כד לט). ואומר למלך (נחמ' ב ז). אעלה ואגידה לפרעה ואמרה אליו אחי ובית אבי וכו' (בראשית מו לא). אומרה לאל סלעי למה שכחתני (תהל' מב י). ולא תאמר אני העשרתי את אברם (בראש' יד כג). כה תאמר לבני ישראל (שמות ג יד). ושבר עבדיך אתן לך ככל אשר תאמר (מ"א ה כ). ותאמר אל עבדיך הורדהו אלי (בראש' מד כא). כל אשר תאמרי אלי אעשה (רות ג ה). ותאמרי לעולם אהיה גברת (ישע' מז ז). אם כה יאמר נקדים יהיה שכרך וילדו כל הצאן נקדים (בראש' לא ח). ויברכהו ויאמר ברוך אברם (שם יד יט). ויאמר אדני יי' במה אדע כי אירשנה (שם יה ח). ויאמר אלהים יהי אור (שם א ג). ויאמר אלהים יהי רקיע (שם שם ו). — ובספ' איוב ויאמר בהפסק מלעיל: ויען איוב ויאמר [1]) (איוב ג ב). — ויש סברים שבזמן מאוחר אמרו בדבור התמוני ויאמר גם מדבר בעדו במקום ואמר [2]): ויאמר (המלאך) אלי מה אתה ראה ויאמר [3]) ראיתי והנה מנורת זהב (זכר' ד ב). ואריבה את החרים ואת הסגנים וכו' ויאמר[3]) לא טוב הדבר אשר אתם עשים (נחמ' ה ז-ט). ואצוה את חנני אחי וכו' ויאמר [3]) להם לא יפתחו

פינסקר (מבוא לנקוד אשורי, 154) מחליט כי מן אֱמר צריך לאמר אֱמרי כמו מן חֵלק חלקי, ואמרו הוא במקום אֱמרו ונתחדד לחירק. — [1]) יש מגיהים עריץ במקום אמרו.

[2]) בערב' אַמַר a). — [3]) דק' הט' סי' נט: כל אמרתי פתח בכל הקריה בין באמצע בין באתנח בין בסוף פסוק בר מן חד אמונתך ותשועתך אמרתי (תהל' מ יא). וכן במסו' שם נמסר ל'. ואין לעמד על טעם הענין.

a) أمر

[1]) נמסר במס"ג: וכל ויען ויוסף דאיוב וכו' אבל הם כולם מלעיל. ע"כ. ואין לעמד על הדבר אם היה זה אופן הדבור מיוחד למקום אחד, או זו פעולת הדבור המליצי. — [2]) כך בטב' סי' 430. — [3]) כך הוא הכתיב ונקוד וַיֹּאמַר, ונמסר ע"ז ואמר קרי,

שערי ירושלם עד חם השמש (שם כ ז-ג). ותדר נדר ותאמר ה' צבאות אם ראה תראה (ש"א א יא). ותען אסתר ותאמר שאלתי ובקשתי (אסתר ה ז). ותאמר האשה אל הנחש מפרי עץ הגן נאכל (ברא' ג ב). ותאמר שרי אל אברם הנה נא עצרני ה' (שם יו ב). העזה פניה ותאמר לו (משלי ז יג). במקום ותאמרי[1] מה נאמר לאדני מה נדבר ומה נצטדק (שם מד יו). ואיך נאמר אליו מת הילד (ש"ב יב יח). ונאמר[2] תהי נא אלה בינותינו (ברא' כו כח). ונאמר אליו כנים אנחנו (שם מב לא). מי הגיד מראש ונדעה ומלפנים ונאמר צדיק (ישע' מא כו). ואשר תאמרו אלי אתן וכו' ואתנה כאשר תאמרו אלי (ברא' לד יא-יב). ואם משא ה' תאמרו לכן כה אמר ה' (ירמ' כג לח). כה תאמרון לאדני לעשו (ברא' לב ה). כה תאמרון לאיש (ש"א יא ט). כה תאמרון אל אדניכם (מ"ב יט ו). כה תאמרן אל צדקיהו (ירמ' כא ג). ותענו אתי ותאמרו טוב הדבר אשר דברת (דבר' א יד). ותקרבון אלי כלכם ותאמרו נשלחה אנשים (שם כב). ותרגנו באהליכם ותאמרו בשנאת ה' אתנו הוציאנו מארץ מצרים (שם כז). כי יאמרו לא נראה אליך ה' (שמות ד א). והיה כי יאמרו אליכם בניכם מה העבדה הזאת לכם (שם יב כו). למה יאמרו מצרים לאמר ברעה הוציאם להרג אתם (שם לב יב). ואם חי ה' יאמרו לכן לשקר ישבעו (ירמ' ה ב). ועזוז נוראותיך יאמרו וגדלותיך אספרנה (תהל' קמה ו). כבוד מלכותך יאמרו וגבורתך ידברו (שם יא). ויאמרו איש אל רעהו (ברא' יא ג). ויאמרו הבה נבנה לנו עיר (שם ד). ויאמרו כן תעשה כאשר דברת (שם יח ה). ויאמרו אליהם לא נוכל לעשות הדבר הזה (שם לד יד). ויביאו אל אביהם ויאמרו זאת מצאנו (שם לז לב). ותען רחל ולאה ותאמרנה (בראשית לא יד). ותאמרן המילדת אל פרעה (שמות א יט). ותאמרן (בנות רעואל) איש מצרי הצילנו מיד הרעים (שם ב יט). ותענינה הנשים המשחקות ותאמרן הכה שאול באלפו ודוד ברבבתו (ש"א יח ז). — והשמיטו את האלף הנחה גם מהכתב: ולעמשא תמרו[1] הלוא עצמי ובשרי אתה (ש"ב יט יד). אשר ימרוך[2] למזמה (תהל' קלט כ). — ובארץ ישראל בזמן מאוחר הוקלה מאד החמזה גם כשאין לפניה אות שמושית, והיו שאמרו מר במקום אומר ובמקום אמר: אמר (ר"ע) מזו לימדתי עליהם מה אם בשעה שאינן זפהות את מר[3] מותרין בשעה שהן זפותות אלא זיפתן לא כש"כ (ירוש' ע"ז ב מא ב). אם אבק שאין דרכו להלך את מר והיה לאבק וכו' (שם פסח' ה לב ג). שמע רבי יוחנן ומר יפה לימדנו רבי (שם ע"ז ד מג ד). שמע רבי לעזר ומר אין רשות גדולה מזו (שם שביעי' ו לו ג למטה). הזר ר' יונה ומר האשה הזאת אינה מחמצת כל צורכה (שם ערלה ב סב ב, למעלה).

— ולווי: אמר אל אחיך (ברא' מה יז). לכן אמר לבני ישראל (שמו' ו ו). אמר־נא שבלת ויאמר סבלת (שופט' יב ו). עתה רוץ נא לקראתה ואמר־לה השלום לך (מ"ב ד כו). ורקע ברגלך ואמר־אח אל כל תועבות רעות בית ישראל (יחזקאל ו יא). אמרי־נא אחתי את (בראשית יב יג). לכי אמרי לירבעם (מ"א יד ז). אמרו־נא אל יואב קרב עד הנה (ש"ב כ יו). אמרו לבת ציון הנה ישעך בא (ישעי' סב יא). — ומקור: ואם אמר יאמר העבד אהבתי את אדני (שמות כא ה). כה תברכו את בני ישראל אמור[4] להם יברכך ה' וישמרך (במדב' ו כג-כד). אם אמר אמר לנער הנה החצים ממך והנה (ש"א כ כא). אמרים אמור למנאצי דבר ה' שלום יהיה לכם (ירמ' כג יז). האמר תאמר אלהים אני לפני הרגך (יחזק' כח ט). האמר למלך בליעל (איוב לד יח). — וסמי': יען אמר מואב ושעיר הנה ככל הגוים (יחזק' כה ח). כי טוב אמר־לך עלה הנה (משלי כה ז). באמר ה' אלי הקהל לי את העם (דבר' ד י). ויחללו את שם קדשי באמר להם עם ה' אלה ומארצו יצאו (יחזק' לו כ). ויהי כאמר יהושע אל העם (יהוש' ו ח). — וכנ': ולא

ובמסה"ג נחמ' ה ט ואו"א נמסר ד' כתיב ויאמר וקרי ואמר והזכיר את ג' הפסוקים שהובאו פה בפנים, ועוד ש"ב א ז-ח: ויקרא אלי ואמר הנני ויאמר לו מי אתה ויאמר אליו עמלקי אני. אבל רוב החדשים מחליטים כי טעות פשוטה, הואיל ובאותו הדבור של הנער כתיב קודם ואמר.

[1]) נמסר (אסת' ה): ה בפתח וזה לבדו מלעיל. והעיר רא"ב (מכל' דה"פ) אמר וז"ל: נחשב להפסק בעבור מלת לו. ע"כ. — [2]) ממ סגולה ומלעיל אעפ"י שהוא בהפסק. — [1]) נמסר ג' חסרים אלף בלישנא דאמירה, והם שנים שהובאו בפנים ואחד ממר בארמ'— [2]) הסכימו שם רוב החדשים כי הכונה היתה פה ימרוך, מן מרה. — [3]) מאמר זה הוא כלו עברי, ורגלים לדבר כי המלים את מר במקום אתה אומר נאמרו בתוך הדבור העברי. בהמאמרים האחרים המובאים בפנים אעפ"י שגם הם בעברית יש מקום לפקפק שמא המלה ומר במקום ואמר היא חלק מהמאמר הארמי שקודם לכן — [4]) נמסר: ו ג' מל' וג' חס'.

יצא מפיכם דבר עד יום אמרי אליכם הריעו (שם ו י). באמרי לרשע מות תמות (יחז׳ ג יח). יען אמרך[1]) את שני הגוים ואת שתי הארצות לי תהיינה (שם לה י). הנני נשפט אותך על אמרך לא חטאתי (ירמ׳ ב לה). יען אמרכם[1]) את הדבר הזה (שם כג לח). הוגעתם ה׳ בדבריכם ואמרתם במה הוגענו באמרכם[1]) כל עשה רע טוב בעיני ה׳ ובהם הוא חפץ (מלאכי ב יז). ברצח בעצמותי חרפוני צוררי באמרם אלי כל היום איה אלהיך (תהל׳ מב יא). ויהי באמרם אליו (עבדי המלך למרדכי) יום ויום ולא שמע אליהם (אסתר ג ד). ועם ל בראש לאמר (במקום לאמר): כי ירא לאמר אשתי פן יהרגני (ברא׳ כו ז). לנטע שמים וליסד ארץ ולאמר לציון עמי אתה (ישע׳ נא טז). — ואחרי הפעלים דבר וכו׳ עי׳ לקמן.—ובחלוף שתי התנועות ״לומר: נאמנין על השמן לומר של מעשר עני הוא ואין נאמנין עליו לומר של זיתי ניקוף הוא (פאה ח ג). יכול הוא לומר לו טול אתה חטים (דמאי ו ט). בוש אתה לומר (תוספתא כל׳ ב״ק א ו). וחש לומר שמא ניסך הוא (ירוש׳ ע״ז ב מא:). רבי תרשיני לומר לפניך דבר אחד שלמדתני (חגי׳ יד:). -- ודרך הלשון לאמר: אמרת, במשמעת הנה כבר אמרת זה, אין אני צריך לאמר, אמר לו (ר׳ אליעזר לשמעון הצנוע) בוש אתה לומר שכלבו של כהן גדול חביב הימך א״ל (שמעון הצנוע לר״א) רבי אמרת (תוספת׳ כלים ב״ק א ו). — ״אמר בפתח וקמץ, ר״ל בדברים ברורים, שאין מקום לטעות בהם: ״ואומרה אל הנער בפתח וקמץ לך אמור אל השולח אותך כי שירתו ערבה לי כריח ניחוח (עמנוא׳ מחבר׳ יג).— ב) חשב, זמם, think, penser; denken: ואמר אך טרף טרף (יוסף) (ברא׳ מד כח). הלהרגני אתה אמר כאשר הרגת את המצרי (שמות ב יד). אמר אמרתי כי שנא שנאתה (שופט׳ טו ב). אמור אמרתי ביתך ובית אביך יתהלכו לפני (ש״א ב ל). מה תאמר נפשך (שם כ ד). אמר בלבו (תהל׳ י ו). אמרתי אחכמה והיא רחוקה ממני (קהל׳ ז כג).—ג) העלה קרבן: ויעשו להם מסכה מכספם בתבונם עצבים מעשה חרשים כלה להם הם אמרים[1]) זבחי אדם עגלים ישקון (הוש׳ יג ב).— ובהשאלה: אמר אני מעשי למלך (תהל׳ מה ב). — ד). — ״אמר באיזה דבר[2]) האמין בדבר זה, החליט דבר זה: שאין דרך לבקש תכלית לכלל המציאות לא לפי דעתינו האומרים בחדוש העולם ולא לפי דעת אריסט״ו בקדמות (מו״נ ג יג). אבל הכתובים אומרים בנצחותו (שם ב כז). לאומרים בקדמות העולם (חסדאי קרשקש, אור ס׳ ב ג). — *תאמר, במשמ׳ אתה תוכל לחשב: לפי שהיה אברהם אבינו אומר תאמר שהעולם הזה בלא מנהיג הציץ עליו הקב״ה ואמר לו אני הוא בעל העולם (מד״ר ברא׳ לט). אמר (יעקב) כל השנים הללו הוא (עשו) יושב בארץ ישראל תאמר שהוא בא עלי מכח ישיבת א״י כל השנים הללו הוא יושב ומכבד את הוריו תאמר שהוא בא עלי מכח כיבוד אב ואם שהרי כך אמר יקרבו ימי אבל אבי תאמר שמת אותו זקן ובא עלי להרגני (שם עו).— *זאת אמרת, ר״ל מזה אנו לומדים: אמר רבי יוסי זאת אומרת היה עומד ומקריב על גבי המזבח ונודע שהוא בן גרושה וכו׳ שעבודתו כשרה (ירוש׳ תרומ׳ ח מה ב). אמר רבי יוסי זאת אומרת היו לפניו מאה סאה וכו׳ (שם שם ט מו ד). אמר רב הושעיה זאת אומרת המנהג מבטל את ההלכה (שם ב״מ ראש פרק ז). אמר ר״ש בן לקיש זאת אומרת ברכות אין מעכבות זו את זו (ברכו׳ יא:). אמר רבינא זאת אומרת נר חנוכה מצוה להניחה בתוך עשרה (שבת כא:). אמר רב חסדא זאת אומרת אבל אסור בתכבוסת כל שבעה

---

[1]) חשב ריב״ג אמרך אמרכם באמרכם בין הזרים, כמו שכלך, והיה ראוי אמרך, אמרכם, מפני שהוא סובר שכך צריך להטות מקור פועל, והנטיה פעלך פעלכם היא למקור פעול, אמר וז״ל: וההפרש אשר בין שער בשכבך ובין לשמרך כי הכנויים בשער ובשכבך סמוך אליהם והמה לפועלים והם בשער לשמרך בדרך פעול בהם. ועי׳ בהערות להמקורים ע״מ פעלך פעלכם, מאסכם, קצרכם, וכיוצא בהם.— [1]) המפרשים פרשו אמרים במשמעת דבור, ומבארים הכונה שהם אמרים כי זובחים האדם ינשקו את העגלים. אך אין כונה זו מתישבת בדרך טבעי בסגנון הכתוב, והפרוש האחד הטבעי הוא, כי אמרים הוא הפעל של זבחי, והכונה היא שהם אומרים להעצבים זבחי אדם, ר״ל מעלים להם אמורים של זבחי אדם. ונראה שהיה לפעל אמר לפנים משמעה זו של הבאת קרבן, אולי באמת מן משמעת גובה והעלאה שיחסו גם הקדמונים לשרש אמר. ועי׳ הערה לערך אמור,אמורים. וזבחי במקום זב-, או היה לפנים גם שם זבח, והושע אהב להשתמש במלים בצורות עתיקות ולא רגילות.

[2]) עפ״י דרך לשון ערב׳ קאל ב a).

---

a) قَالَ ب

(תענית יג:). א"ר אדא בר יצחק זאת אומרת ימי נדתה שאין רואה בהן עולין לספירת זיבתה (נדה נד.). —*אָמוּר מעתה וכו' ר"ל דון מזה: אמור מעתה היו ידיו טמאות ואחורי הכוס טהורין ומשקה טופח באחורי הכוס אוחזו בבית צביעתו (תוספתא כלי' ב"ב ג ט). אמור מעתה ארבעה בלועין בכותל ותשעים וששה נראין מבחוץ (שם אהילו' יג ט). אמור מעתה בא דייתיכום שלו (של משה) והרשות נתנה ביד אחר (ספרי, האזינו שלד). אמור מעתה במצרים לקו ארבעים מכות ועל הים לקו נ' מכות (הגדה לפסח). — פעול, אָמוּר, אֲמוּרִים, ־רָה, ־רוֹת: — הָאָמוּר [1]) בית יעקב (מיכ' ב ז), ר"ל הַקָּרוּא בית יעקב. כשהוא אומר ווגותם וכו' הרי חג אמור (מכי' מס' דפסחא ז). הרי לחם כפול אמור (שם ויסי בשלח ד ב). והיכן אמור (שם מספ' נזי' ד). חוקה האמורה בפסח (שם בוא, מסכ' דפסחא יד). שני אילם הם אחד האמור כאן ואחד האמור בחומש הפקודים (יומא ג.). מה שאמור ברגלים (סוכה נה:). אמר רבי אין הדברים הללו אמורים אלא לדברי ר"ע (יבמו' נכ:). — ודבור קבוע בפרט במו"מ של הלכה בתלמוד, *במה דברים אמורים: המשרה את אשתו על ידי שליש לא יפחות לה משני קבין חטין או מארבעה קבין שעורים וכו' ונותן לה מטה ומפץ וכו' נותן לה מעה כסף לצרכיה וכו' במה דברים אמורים בעני שבישראל אבל במכובד הכל לפי כבודו (כתוב' ה ח=ט). במה דברים אמורים (שמי שלקח אשה אינו צריך ללכת למלחמה) במלחמת הרשות אבל במלחמת מצוה הכל יוצאין אפילו חתן מחדרו וכלה מחופתה (סוט' ח ז). א"ר ישמעאל במה דברים אמורים בשדה בעל אבל בשדה אילן כנס את תבואתו וכו' הרי אלו ג' שנים (ב"ב ג א). במה דברים אמורים בכהן נמלך אבל בכהן שאינו נמלך אחת לזו ואחת לזו (קנים ג א). במה דברים אמורים בגדול אבל בקטן תחילת כל שהוא (כלים ה א). במה דברים אמורים כזמן שפיה לחוץ (אהל' ט ה). במה דברים אמורים בזמן שהיא כלי מחולחלת (שם שם ז). במה דברים אמורים שנתן לו דמי כולן אבל לא נתן לו דמי כולן לא קנה (קידוש' כז:). — ואָמוּר במשמעת קצוב ונדור: אמורה הייתי להנשא לאחי אמה (הכיא

סטינסנדר במאמרו על מלין רב האי בשם רב האי, במשמע' חטיבה בערב'). —לֵאמֹר, מלה יוסיפו על הפעלים אמר, דבר, הגיד, וכו' במשמעת כדברים האלה, כמו שבא לקמן, nämlich ; à savoir ; namely: ויברך אתם אלהים לֵאמֹר: פרו ורבו (ברא' א כב). ויצו ה' אלהים על האדם לֵאמֹר: מכל עץ הגן אכל תאכל (שם ב טז). וידבר אלהים אל נח לֵאמֹר: צא מן התבה (שם ח טו=טז). ותצחק שרה בקרבה לֵאמֹר: אחרי בלתי היתה לי עדנה (שם יח יב). ותכחש שרה לֵאמֹר: לא צחקתי (שם שם טו). ואשר נשבע לי לֵאמֹר: לזרעך אתן את הארץ (שם כד ז). וידר יעקב נדר לֵאמֹר: אם יהיה אלהים עמדי (שם כח כ). וישאלהו האיש לֵאמֹר: מה תבקש (שם לז טו). ותתפשהו בבגדו לֵאמֹר: שכבה עמי (שם לט יב). ואני שמעתי עליך לֵאמֹר: תשמע חלום לפתר אתו (שם מא טו). ויגידו לו את כל הקרת אתם לֵאמֹר: דבר האיש אדני הארץ אתנו קשות (שם מב כט-ל). העד העד בנו האיש לֵאמֹר: לא תראו פני (שם מג ג). והקל נשמע בית פרעה לֵאמֹר: באו אחי יוסף (שם מה טז). ויבאו כל מצרים אל יוסף לֵאמֹר: הבה לנו לחם (שם מז טו). על כן הם צעקים לֵאמֹר: נלכה נזבחה (שמות ה ח). והנגשים אצים לֵאמֹר: כלו מעשיכם (שם שם יג). ויכו שטרי בני ישראל אשר שמו עליהם נגשי פרעה לֵאמֹר: מדוע לא כליתם חקכם (שם שם יד). ויראו שטרי בני ישראל אתם ברע לֵאמֹר: לא תגרעו מלבניכם (שם שם יט). אלהי העברים שלחני אליך לֵאמֹר: שלח את עמי (שם ז טז). וישם ה' מועד לֵאמֹר: מחר יעשה ה' (שם ט ה). והשתחוו לי לֵאמֹר: צא אתה (שם יא ח). וילֹנו העם על משה לֵאמֹר: מה נשתה (שם טו כד). ועל נסתם את ה' לֵאמֹר: היש ה' בקרבנו (שם יז ז). והגבלת את העם סביב לֵאמֹר: השמרו לכם עלות בהר ונגע בקצהו (שם יט יב). ויעבירו קול במחנה לֵאמֹר: איש ואשה אל יעשו עוד מלאכה (שם לו ו). כי יבכו עלי לֵאמֹר: תנה לנו בשר (במדבר יא יג). ויעלו אל ראש ההר לֵאמֹר: הננו ועלינו (שם יד מ). וישלח ישראל מלאכים אל סיחן מלך האמרי לֵאמֹר: אעברה בארצך (שם כא כא=כב). אחינו המסו את לבבנו לֵאמֹר: עם גדול ורם (דברים א כח). ובשלח ה' אתכם מקדש ברנע לֵאמֹר: עלו ורשו (שם ט כג). כי יסיתך אחיך וכו' לֵאמֹר: נלכה ונעבדה (שם יג ז). כי תשמע באחת עריך וכו' לֵאמֹר: יצאו אנשים (שם שם יג=

[1]) בקצת ספרים כ"י האמר.

יד). פן יהיה דבר עם לבבך בליעל לֵאמֹר: קרבה שנת השבע (שם טו ט). והנה הוא שם עלילת דברים לֵאמֹר: לא מצאתי לבתך בתולים (שם כב יז). והתברך בלבבו לֵאמֹר: שלום יהיה לי (שם כט יח). וישלח יהושע וכו׳ מרגלים חרש לֵאמֹר: לכו ראו (יהוש׳ ב א). והודעתם את בניכם לֵאמֹר: ביבשה עבר ישראל (שם ד כב). למה רמיתם אתנו לֵאמֹר: רחוקים אנחנו (שם ט כב). אגלה אזנך לֵאמֹר: קנה נגד הישבים (רות ד ד). דאג לָכֶם לֵאמֹר: מה אעשה לבני (ש״א י ב). ויאל שאול את העם לֵאמֹר: ארור האיש (שם יד כד). ויאמן אכיש בדוד לֵּאמֹר: הבאש הבאיש בעמו (שם כז יב) ואדניה בן חגית מתנשא לֵאמֹר: אני אמלך (מ״א א ה). ונתן ביום ההוא מופת לֵאמֹר: זה המופת (שם יג ג). ותכתב בספרים לֵאמֹר: קראו צום (שם כא ט). כאשר כרתי לדויד אביך לֵאמֹר: לא יכרת לך איש (דהי״ב ז יח). ישא בַיּוֹם ההוא לֵאמֹר: לא אהיה חבש ובביתי אין לחם (ישע׳ גז). המבקשים את נפשך לֵאמֹר: לא תנבא (ירמ׳ יא כא).—ובמש׳ בכונה זאת, מפני כך: ויקרא את נח לֵאמֹר: אלהים ינחמנו (בראשית ה כט). נגשו אלי השרים לֵאמֹר: לא נבדלו העם (עזרא ט א). כלם מיראים אותנו לֵאמֹר: ירפו ידיהם (נחמ׳ ו ט).— ומפני רוב השמוש במלה זו נהייתה כמו מלה ז ע י ר ה ולכן במקומות שהיא רהוטה מאד להמלה שלפניה, לפי הטעם והענין, ידברו בדגשת הלמד שבראשיתה, ולכן כל לאמר אחרי משה שבתורה למד דגושה [1]: וידבר יי׳ אל משה לֵּאמֹר בא דבר אל פרעה (שמות ו י, וכמו״כ יג א, יד א ועוד). — לומר: ל ו מ ר שאין שוטה נפגע (ירוש׳ תעני׳ ג סו ד). — וכמו״ם של הלכה: ל ו מ ר לך הרי שלקחו רבו ע״ש עם חשכה וכו׳ (מכילת׳ מסכת׳ דפסחא טו). ל ו מ ר אם הרגו ביום חייב (שם נזיקין יג). — תלמוד ל ו מ ר עי׳ תלמוד. — ועם כ כ ל ו מ ר עי׳ כלומר. — יאם אמר אומר [1]), יאם יאמר אומר, במשמע׳ אם

[1]) אמר רד״ק (מכלול שער אוי) וז״ל: לפיכך (מפני הסמיכות של המלה הזעירה אל שלאחריה) למד אל משה לֵּאמֹר דגושה ולמד אל משה ואל אהרן ל א מ ר איננה דגושה. ע״כ. והעיר ר״מ לונזאנו בס׳ אור תורה (שמות ו י) וז״ל: אמר מנחם למד משה לאמר דגושה בכל התורה חוץ מן א׳ בפסוק ויאמר בני גד ובני ראובן (במדב׳ לב כה), מפני כי מלת משה שם בטרחא וכפי הנראה היה ראוי להיות רפה כיון שהיא סמוכה לאהו״י ואין כאן לא דחיק ולא אתי מרחיק. ובספרי המדקדקים לא מצאתי שידובר בה זולתי במכלול דף כז. חשב רד״ק לתת לזה טעם ולא אמר כלום כי רצה לדמותו למלה זעירא סמוכה והיה צריך להראות לנו דוגמתו במלה בלתי זעירא ובלתי סמוכה כי משה איננה מלה זעירא ולא סמוכה ועוד אפי׳ נודה שהודגש למד לֵּאמר לסבת הנח נסתר שקדמה בסוף משה עדין יקשה עליו קושיה חזקה שאם כן בפסוק ויאמר משה משה (שמות ג ד) היה ראוי להדגיש מם משה השני וכן בפס׳ לץ היין הומה שכר (משלי כ א), היה ראוי להדגיש השין. וכן היה ראוי להדגיש הלמד כן אעשה לכם (במדב׳ יד כח). ואולם מה שנ״ל בזה הוא: ידענו כי היה ראוי להניע אלף לאמר בשוא סגול כמו והיה לאכול (דברי׳ לא יז), באמור אלי כל היום (תהלי׳ מב ד), אלא שלרוב ההשתמשות שנשתמשו במלה זו הניחו האלף להקלו אך צריך לפתות להורות עליו בנשימה ולכן הלמד בצרי המורה נחות. והנה אם נקרא הלמד רפה אחר שקדם לו נחות בסוף משה טבע הלשון יביא להקרותה כמו בשוא למד ולא יהיה זכר לאלף הנחה בנשימה כמו על צוארי בנימין (בראש׳ מה יד). לכן הדגישו הלמד כי ע״י שהאדם מכה בה בכח קריאתה הדגושה נמצא קורא הלמד בצרי ונמצאת האלף נדגשת בנשימה: והסכים לזה ו״ה בחומ׳ עין הקורא שם. אך טענותיו של רמ״ל אינן מכרחות, ודבר טבעי הוא שנהג הלשון מנהג זה במלת לאמר מפני שמרוב השמוש בו נהיתה כמו מלה זעירה, מה שאין כן במלים אחרות. ובנקוד הבבלי למד לאמר דגושה בכל מקום אחרי מלה בטעם משרת, כמו אלַי לֵּאמר (ירמ׳ א ד), יצאו ששה מקומות, ובטעם מפסיק למד רפה כמו ירושלם לאמר (שם ב ב). ולכן דחה ש״פ (מבוא לנק׳ אשו׳) את דעתו של רד״ק שהדבר תלוי בנח נסתר שלפני לאמר, וכמו״כ את דעתו של רמ״ל באו״ת שדגש הלמד משמש להגן על האלף שלאחריה שתהיה נשמעת קצת, אמר וז״ל: בכל מקום שהתיבה שלפניה במשרת והקריאה רהוטה בחבור המלות היו מבטאין מלת לאמר בנחות האלף לרהיטת המבטא, אשר על כן שמו המנקדים (לפני המצאת הנקוד עוד) נקודה בהלמד, בכדי להעיר על קריאה זו של האלף, אבל כשהתיבה שלפניה נפסקה בטעם היו באמת מניעין האלף בצירה חטוף למתינות המבטא. ולפיכך לא הדגישו הלמד לסימן, אלא שברבות הימים נשתקע הדבר ונחות האלף גברה להאחז בכל מקום בקריאה אף אחר טעם מפסיק לרוב השתמשותה כך, עד שבסוף הימים דגשו הנקדנים את הלמד גם אחרי מפסיק כמו שהודענו לעיל מנקוד המלה ביחזקאל. ע״כ. עכ״פ נראה, כי בזמן הנקוד הטברני לא נשאר המנהג להדגיש את למד לאמר אלא במקום שהיא רהוטה מאד להמלה שלפניה, כמו בהדבור הרהוט מאד משה לֵּאמר.

[1]) לפי לשון הערב׳ אִן קַאל קַאִיל a).

a) ان قَال قَائِل

יאמר אדם: ואם אמר אומר איך יֵאמר וכו' (תשו' דונ' סי' קיט). ואם יאמר אומר שזה הבטול לא יחויב (רלב"ג מלח' א ב).

— נפע', נֶאֱמַר, עתיד יֵאָמֵר וכו', אמרו אותו: אשר יֵאָמֵר היום בהר ה' יראה (ברא' כב יד). עיר ההרס יֵאָמֵר לאחת (ישע' יט יח). לא יאמר לך עוד עזובה ולארצך לא יֵאָמֵר עוד שממה (שם סב ד). ביום ההוא יֵאָמֵר לירושלם אל תיראי ציון אל ירפו ידיך (צפנ' ג יז). והיה הנשאר בציון והנותר בירושלם קדוש יֵאָמֶר לו (ישעי' ד ג). — ובהפסק: על כן יֵאָמַר כנמרד גבור ציד לפני ה' (ברא' י ט). ועם ו ההפוך: וַיֵּאָמֵר למלך יריחו לאמר (יהוש' ב ב). ועבר: ומראה הערב והבקר אשר נֶאֱמַר אמת הוא (דני' ח כו). — ודבור קבוע בתלמ' שנ' כך וכך, ר"ל שכך וכך נאמר בתורה: על ג' דברים העולם קיים על הדין ועל האמת ועל השלום שנאמר אמת ומשפט שלום שפטו בשעריכם (אבו' א יח). עד שלא נבחר דוד היו כל ישראל כשרים למלכות משנבחר דוד יצאו כל ישראל שנאמר הלא לכם לדעת כי יי' אלהי ישראל נתן הממלכה לדוד (מכי' מס' דספח' פתי'). — ומקור: תישר לבבנו ביראתך להחטיב וּלְהֵאָמֵר (מוס' יוה"כ, אנוש איך ילדק). — נאמרות: אינך צריך מהידיעה בנאמרות ליתר מהידיעה בסוגים (ס"ע פלקיירא, מקור חיים לרשב"ג).

— הִפע', הֶאֱמִיר, הֶאֱמַרְתָּ, — האמיר את פלוני, הכריז ופרסם אותו בגלוי באיזו משרה, Jem. proklamieren, proclamer qqn; proclame: את ה' הֶאֱמַרְתָּ[1]) היום להיות לך לאלהים וללכת בדרכיו ולשמר חקיו ומצותיו ומשפטיו ולשמע בקולו וה' הֶאֱמִירְךָ היום להיות לו לעם סגלה וכו' ולתתך עליון על כל הגוים (דבר' כו יז-יט). — ואמר הפיטן: אאמיר אותך סלה בהוד והדר ותהלה (ר"א קליר, אאמיר, א סכות). אאמיר מסתתר במעון חביון (ר"י טוב עלם, שבה"ג). והירים הֶאמירוּ את שם הגדול (ר"י ברצלוני אזהרות). כבודי ה' גא אמירנו הֶאֱמַרְנוּהוּ וְהֶאֱמִירְנוּ (שיר היחו' ד). — ובדברי חול: ויהי בחור אוכל ימים מתמיד הולך תמים וראש הישיבה עשה לו חטיבה וְהֶאֱמִירוֹ לבחיר התלמידים (יל"ג, ג ו, נהרא ופשטיה). — ובמשמ' פאר, שבח: התנבלה (תבל) איך אֶאֱמִירֶהָ, התבאשה איך לא אֲמִירֶהָ (ר"י הלוי, יונה תקנן). זכרך מאד מפארים חסנך בפימו מַאֲמִירִים (אילי השחר שבור"ת, אתה המאזין). לילה אברכהו יומם אשחרהו באמת ארוממנהו כן אאמיר אותו (יסב"י הנקדן, הקד' עין הקורא). או כי אאמיר אמרתי אם מרה תהיה באחרונה (כתי"ע ז). — ב) יהרים: הן במשפט ישפיל ויאמיר (משה ריאטי, מקדש מעט, מאמ' ב). חזק לבה כמו שמיר ועל אויבה אותה תאמיר (ישראל נאגארה, מ"ל פרידלודר, יה לי קרא). — ג) ינתן כח ושלטון: הוגעת יוצרך בחוזק מצח האמרת יצרך להרע נצח (רב עמרם גאון, סליח' ב). — ד). יחס לפלוני דבר מהדברים, אזהרה שלא להאמיר האלהות לזולתו (ר"י אברבנאל, ראש אמנה, ד). — ה) יתאר אותו בתארים, אֵיך באיכות מה, ומי הביא את הפלסופים להעיד השקר הזה בבורא הכל יען כי האמירו הש"י מצד מחשבתם לבד ודמו הבורא לנביאיו (ר"י יעבץ, מאמ' האחדות ב). ובבכה מעלות האמירו (יש"ר מקנדיא, מצרף לחכמה בתחלתו). — יהאמיר דבר לפלוני בכך, נתנהו לו בתנאי זה: ועוד אתה פשעת בו שהאמרתו (את הדבש) לעכו"ם בבדוק וכו' שאלו לא האמרתו בבדוק אין עליו בדיניהם כלום (פסק החסיד מנחם דוד טיקטין, נדפ' בראש ברך ב' אלפסי הול' ווינה, שמיד). — ו) יהקדיש, יעד לקרבן, לדבר קדוש, weihen; consacrer, consecrate: בך בחר ה' האמירך להעלותך לעולה (של' אוליוירו, אגר' איל' אהב'). — ז) היוקר יאמיר: בעקבות משיחא חוצפא יסגא ויוקר יאמיר[1]) הגפן

[1]) ת"א ית יי' חטבת וכו' ויי' חטבך. וכן התלמוד: עשהוני חטיבה (תוספתא סוט' ז ו, גמ' ברכ'). ועי' ערך חטב. רסע"ג פתרו מלשון אמיר a) בערב' במש' נסיך ושליט, והשיג עליו דונש (תשו' דונש סי' ב) ואמר: ואין לפתח באלו הפסוקים כלום וכו' ונפרש את ה' האמרת וה' האמירך מלשון אמירה ע"כ. אבל, אעפ"י שהזהיר דונש מאד מפרוש זה ואמר: השמר בני מן הים העמוק וגליו פן תטבע בשאון גליו, אעפי"כ נכון פתרונו של רסע"ג עפ"י שמוש הלשון הערב' אַמַר b), קצת במשמעה זו. מנחם לא פרש כלום. ריב"ג: וענינו אצלי הרוממות והעלאה ולכן קראו לסעיף העליון אמיר ולפי זה ענין האמירך רוממך והעלך ויתכן עוד שיאמר פרסם אותך ושמך לאות מאשר אמרו הקדמונים על האות אמרא וכן פירש בו רב שרירא ז"ל בפרושו למלות. ע"כ. רשי פרש הפריש והבדיל. ראב"ע פרש כמו ריב"ג, ובשם ר"י הלוי כמו דונש. ולפי הפרושים המתחלפים האלה השתמשו בהפעיל זה בספרות.

[1]) כך הגרסה פה, אך בסנה' צז. הגרסה העוות

a) أَمِير b) أَمَر

תתן פריה והיין ביוקר (סוט' מט :).— ופשט בספרותנו השמוש והיוקר יאמיר במשמעת עליית השער של צרכי א"נ.

— *אמֵר, אִמֵּר[1]), עשו (למשל פועלים) קנוניה וקשר ביניהם לחדל ממלאכה מפני טענה מן הטענות שיש להם על בעה"ב, streiken ; se metre en grève, to strike. ופשט השמוש הזה בדבור ובעתונים.

— התפ', הִתְאַמֵּר הִתְאַמְּרוּ, — א) קשרו קשר יחד, sich verschwören; conspirer, conspire: עד מתי רשעים ה' עד מתי רשעים יעלזו יביעו ידברו עתק יִתְאַמְּרוּ כל פעלי און (תהל' צד ג-ד). ואמר המשורר: מי יעמד לפני עדת מתקוממים יתיעצו עלי ויתאמרו (רשב"ג, שש"ד, יח).— ב) נתוכח, נתקוטט, disputieren, se disputer ; dispute: מלמד שנתאמרו (הבל וקין) זה בזה דין אמר חלוש ודין אמר פרוח (מה"ג, הל' שכטר, ויאמר קין).— ג) *התפאר בדבר: זה אלי ואנוהו זעקו ושוררו חבל נחלתנו הוא ובו נִתְאַמְּרוּ (סליח' מוסף יוה"כ, אלהים אל דמי). ואלו העושים עתה דבריהם בצנעה יתנשאו לעשות דבריהם בגלוי פנים בפרהסיא ויתאמרו לאמר ידנו רמה (מנח' קנא', אכא מארי, כא). — ואמר המליץ: סגלת חכמים וכבוד עשרם תבונה וכסילים בסכלות יתאמרו (אסף כא א). — ויחס לעצמו מעלה מן המעלו': ועניה בני נביאים יתאמרו (מפו אה"צ ט). באהבתם וחסדם כל היום יִתְאַמְּרוּ ודמי עמי מידם כמים נגרו (לטרים, נשיא ישראל). באמת יתאמרו יעלו עדי צדק וכנף שקוצים תחת האדרת (יל"ג דו"מ ס). כל ההמצאות אשר בני דורנו החכמים בעיניהם מתאמרים כי הם המציאום (הוא, ספור קפילת הדלך). וקדוש אני יתאמר בגאוה (יוסף הלוי). — וכמו נאמר: לך בגרון חסידים רון יִתְאַמָּר כי שוע לא נכר בך נאמר (אחרית יוה"כ, לך אדר).

***אִמָּר**[1]), ש"ז, מ"ר אִמְּרִים, — כֶּבֶש: סם המות אמריך וקוץ ודרדר אמירך רוש פתנים בשר אִמְּרֶיךָ ועפרות תבל גובה אמיריך (עזרא הבבלי, תוכח' מוסר קכ.).

א. **אִמְרָה**, אֶמרה ש"נ, כנ' אִמְרָתִי, אֶמְרָתוֹ, מ"ר אֲמָרוֹת, סמי' אִמְרוֹת אִמְ-, —א) דבור, חבור מלים יחד, Rede; discours; speech: עדה וצלה שמען קולי נשי למך האזנה אִמְרָתִי כי איש הרגתי לפצעי וילד לחברתי (בראש' ד כג). יערף כמטר לקחי תזל כטל אִמְרָתִי (דבר' לב ב). האזינו ושמעו קולי הקשיבו ושמעו אִמְרָתִי הכל היום יחרש החרש לזרע יפתח וישדד אדמתו (ישע' כח כג-כד). אני קראתיך כי תענני אל הט אזנך לי שמע אִמְרָתִי (תהל' יז ו). כי שמרו אִמְרָתֶךָ ובריתך ינצרו (דבר' לג ט). ושפלת מארץ תדברי ומעפר תשח אִמְרָתֵךְ (ישע' כט ד). השלח אִמְרָתוֹ ארץ עד מהרה ירוץ דברו (תהל' קמז טו). עשה ה' אשר זמם בצע אֶמְרָתוֹ[2]) אשר צוה מימי קדם (איכה ב יז). אִמְרוֹת[3]) ה' אֲמָרוֹת טהרות (תהל' יב ז).—ב) *דבר פאר: עוזר וסומך אתה לכל באי העולם אבל לי יותר עשאני אימרה ועשיתיו אימרה (מכי' מס' דשירתא

תרבה והיוקר יעות. ופרש רש"י: שלא יכבדו זה את זה, ל"א היוקר יעוות מכובד שבהן יהיה עוותן ורמאי. ע"כ. אך תויו"ט פה סוטה פרש: יאמיר מלשון גבהות ויהיה עניינו היוקר יגדל עד למעלה כאדם האומר יש יקרות שאין למעלה הימנו.

[1]) בארמ': דאייקר עבידתא ואימרו פועלים ואזל בעה"ב ופייסינהו מהו דתימא מצי אמרי ליה כי מפייסינן אדעתא דטפת לכו א אגרא קמ"ל דאמר להו אדעתא דטרחנא לך באכילה ושתיה וכו' דזל עבידתא ואימר בעה"ב ואזול פועלים ופייסוה מהו דתימא מצי אמר להו אדעתא דבצריתו לי מאגריי קמ"ל דאמרי ליה אדעתא דעבידנא לך עבידתא שפירתא (כ"מ עז.—שנתיקרה העבודה וְאִמְּרוּ פועלים (חדלו מלעבוד) והלך בעה"ב ויִפֵּס אותם. מהו שתאמר יכולים הם לאמר אם נתפיסנו על הדעת שתוסיף על שכרנו, הרי הוא (בעל ההלכה) משמיענו שהוא (בעה"ב) אומר להם פִּיסתיכם על הדעת (במחשבה) לטרח לכם באכילה ושתיה וכו' שהוזלה העבודה וְאִמֵּר בעה"ב והלכו הפועלים ויפיסוהו, מהו שתאמר הוא יכול לאמר להם (נתפַּיסתי) על הדעת שתפחיתו לי משכרכם הרי הוא (בעל ההלכה) משמיענו שיכולים הם לאמר לו (פִּיסַּנוּךָ) במחשבה לעשות לך עבודה יתר יפה).

[1]) אשור' אִמֵּר, ולפי דע' חל"א מן אִמַּר היה לבן, נקי. וכמו"כ בכנע'. בארמ' וסור' אִמַּר, אימר, אימרא. בערב' אִמַּר a), הקטן מהכבשים. וככר העיר גידי (Guidi, della sede) כי מלה זו שאולה בער' מארמ'. וכן ס' פרנקל.

[2]) כך בכל הנוסח'. וכן העיד רד"ק בפרושו, וכמו אִשְׁכֶּם, אִשְׁתּוֹ.—[3]) מ"ש: במקצת ספרי הדפוס המם בשוא לבד אך בכמה ספרים כ"י ודפוסים ישנים בחטף פתח. ע"כ. וכן מיכאלים בשם שמנה כ"י. והזכירו אולסה' ושטדה חטף פתח זה, אך לא מצאו טעם מספיק. ואולי כדי לזוגו קצת עם אֲמָרוֹת שלאחריו.

---

a) أَمَّر

ג). — ג) ‏יבלשון הפלסופים היהודים האלכסנדרוניים ותלמידיהם, הכח והרצון האלהי היוצר ובורא והחכמה האלהית, Logos : ידיעת האמרה הפועלת כלומר הרצון (מקור חיים להרשב"ג ה). הפרק בין התנועה והאמרה כי האמרה כח משולח בעצמים הרוחניים (שם). האדם אשר דבר באמרה תתרשם צורתה (שם). תדמה הבריאה לאמרה (שם). ובכן תהיינה אלה שתי האמרות המקבילות מבדילות האמת מן השקר (תגמ' הנפ' ה :).

ב.***אִמְרָה**[1]), (אימרא), ש"נ, סמי' אִמְרַת, מ"ר אִמְרִיּוֹת[2]) -רִיוֹת[3]), חפוי על תפר הבגד או על פיו, Saum; ourlet ; seam, hem : חלוק שנראה בו נגע מציל את האמריות[4]) שבו אפילו הן ארגמן (נגע' יא י). לא יעשה הימנו (מבגד שאבד בו כלאים) אימרא המפורסמת (תוספתא כלא' ה יט). האורג שני חוטין על גבי הגם[5]) ועל גבי האימרא (שם שבת יב א). האמריות של שוראין ושל זהב (ספרא תזרי' נגע' טו). פשתן שצבעה בחרם לא יעשה ממנה אימרה (ירוש' כלא' ט לב.). פירסמו עצמן כאימרא בחלוק (שם קידוש' סס ב). יבוא עלי אם ראו קורות ביתי שערות ראשי ואימרת חלוקי (שם יומא א לח ד). איזהו הדיוט ואיזהו אומן אמר ר' יוסי בן חנינא כל שהוא מזויג את האומריות זהו אומן וכל שאינו מזויג את האומריות זהו הדיוט (שם מו"ק א עד ד). (מהו חִיט הדיוט שאמרה המשנה שהוא תופר כדרכו אמרו בית ר' ינאי) כל שאינו יכול להוציא מלא מחט בבת אחת ר' יוסי בר חנינא אמר כל שאינו יכול לכוין אימרא בחפת חלוקו (מו"ק י.). במה שימש משה כל ז' ימי המלואים וכו' בחלוק לבן שאין לו אימרא (תעני' יא :). זה נתן מדת ארכה ורחבה (של הבגד שמצא אחד) וזה נתן מדת האמריות שבה יתן למי שנתן מדת ארכה ורחבה (רמב"ם גזלה ואבדה יג ז). חלוק שנראה בו נגע מציל את האמריות שבו אפילו היתה האימרה צמר או פשתים מצילה ואינה נשרפת (הוא, טומאת צרעת יג י). בחלוק בלי שפה ואמרה (ר"י אזובי, שיר קער' כסף).

****אַמְרִיאֵל**, מלאך השולט בחדש סיון (כתרס גדול בספר כרכ' אברהם לכבוד דר' ברלינר).

אֲמַרְכָּל[1]), ש"ז, מ"ר אֲמַרְכָּלִים, — פקיד, ממונה, אחד משבעה הפקידים שהיו ממונים על המקדש, Beamter im Tempel; fonctionnaire du temple; officer of the temple : אין פוחתין משלשה גזברין ומז' אמרכלין (שקל' ה ב). משוח מלחמה קודם לכהן סגן קודם לאמרכל (הור' יג י). הגיזבר חותם ונותן לאמרכל (ירוש' שקל' מט). והוא (אלעזר) היה אמרכל הלוים (מד"ר במדב' ג). ראש בית אב קודם לאמרכל אמרכל קודם לגזבר (שם ו).

אֶמֶשׁ[2]), — מלת הזמן, הלילה שלפני יום הנכחי,

---

[1]) ת"י (שמו' כו ד) : אִימרא דיריעתא. אימרא דלבושיו (ת"י תהל' קלג ב). לפי דעת רב שרירא גאון וריב"ג (השרש' ערך אמר) עיקר פרושו הוא סימן, וכן בערב' אמַארא a) סימן ואות. ויש קצת ראיה לזה, כי גם בערבית ישתמשו למושג שפת הבגד בהשם עלאמה, שפרושו סימן ואות, עי' הערה לקמן. וקוה' סובר שנגזר מרומית orula (הקטנ' להשם ora). ולא הביאה ש' קרוים בין המלים השאולות מרומית.—[2]) נקוד המשנ' עם גפה"ע של הרמבם.—[3]) נקוד המשנ' המנק' הנדפסות.—[4]) כך הכתיב והנקוד במשנ' עם גפה"ע של הרמבם הוצ' דרנב'. ופרש רה"ג (והביאו הערוך בלשונו ממש): אלו בני אדם חשובים כשתופרין את הבגד מחפין את התפר בבגד נאה בארגמן. ע"כ. והרמב"ם כתב : ואמריות אלצנאיף ואלעלאמת. ע"כ. ותרגם המתרגם המצנפות. אך זה אינו תרגום אלא העתקה במלה ערבית דומה לה, ובאמת צנאיף בערב' הוא מ"ר מן צנף b) שפרושו הוא שפת הבגד, וכמו אלעלאמאת c), אעפ"י שהמלונים הערבים לא הזכירו משמעה זו (מלון ערב' גרמ' להרמב"ם של דר' פרידלנ'). ויפה תרגם פה דרנב' את דברי הרמב"ם הכנפות והשפתות. — [5]) כך גרס' תוספתא צוקמ', ושאר הנוסח' וכן בגמ' בבלי, וגרס' רש"י. ורה"ג גרס גם וכן הערוך ערך גם.

a) أَمَارَةٌ b) صِنف c) عَلَامَات

[1]) ארמית, אמרכל, -כלא : אֲמַרְכְּלָא דממני על רברבי ליואי (ת"א במד' ג לב). אֲמַרְכַּל מהימן (ישע' כד כג). משקל צְפַרְדֵעַ. בעלי התלמוד דרשו מלה זו במדרש מלים המוני ואמרו שהיא מרכבה מן מר ומן כל או מן אמר ומן כל : אמר ר' יהודא למה נקרא שמו אמרכל שהוא מר על הכל (תוספתא שקל' ב יה). וכן במד"ר ויקרא ה. ובגמ' בבלי (הור' יג.) מאי אמרכל אמר רב חסדא אמר כולא. ואעפ"י שיש סברים כי מוצאה מלשון יונית ולפי דעת קוה' מפרסית, מ"מ אין ספק בדבר כי היהודים בהוציאם מלה זו מפיהם שמעו בו באמת הרכבת שתי המלים עבריות אמר כל.

[2]) באשור' אמשת, בלילה הקודם. בער' אֲמש a)

a) أَمْس

: gestern Abend ; hier la nuit ; yesternight ויהי ממחרת ותאמר הבכירה (מבנות לוט) אל הצעירה הן שכבתי אמש את אבי (בראש' יט לד). יש לאל ידי לעשות עמכם רע ואלהי אביכם אמש אמר אלי לאמר השמר לך מדבר עם יעקב מטוב עד רע (שם לא כט)[*]. את עניי ואת יגיע כפי ראה אלהים ויוכח אמש (שם מב). אם לא את דמי נבות ואת דמי בניו ראיתי אמש (מ"ב ט כו). שאני אומר חטים של א מ ש היו משל אחר ושל היום היו משל אחר (דמאי ה ג). אומר החליצנו וכו' אם היום אם למחר ולמחר הואאומר אם היום אם א מ ש (עירוב' ג ט). בית שמאי אומרים אין מוליכין חלה ומתנות לכהן ביו"ט בין שהורמו מ א מ ש בין שהורמו מהיום (ביצ' א ו). שלמים של א מ ש ושלמים של היום של א מ ש קודמין (זבח' י ו). א מ ש הבריע אחי אבא הלכה כר"ג (עירובין מג.). אמר לו (המלאך ליהושע) א מ ש ביטלתם תמיד של בין הערבים ועכשיו ביטלתם תלמוד תורה (שם סג:). שהורמו מהיום ושנשחטו מהיום ושהורמו מ א מ ש ושנשחטו מ א מ ש (ביצה יב:). א"ל ר"ט (לר"י) היום פניך צהובין אמר ליה א מ ש יצאו עבדיך לשדה והביאו לנו תרדין ואכלנום בלא מלח (נדר' מט:). אין מערבין שמרים של א מ ש בשל יום ולא של יום בשל א מ ש (ב"מ ס.). א"ר זירא א מ ש נראה לי רבי יוסי ברבי חנינא וכו' (שם פה:). א מ ש הרגו שכיח ברוב עדיות עכשיו הרגו לא שכיח ברוב עדיות (סנהד' מ:). אמר לו ריקה אי אתה יודע ש מ א מ ש היינו זהירין בך (מס' ד"א ה). אמר ר' יוחנן א מ ש הייתי יושב ושונה מעשה שגזרו תענית בתנכה בלוד (ירוש' מגי' א ע ד). אמר לו (הקב"ה למשה) א מ ש היית אומר ומאז באתי אל פרעה ועכשיו אתה עומד ומרבה בתפלה מה תצעק אלי א מ ש היית אומר המבלי אין קברים ועכשיו אתה מרבה בתפלה (מד"ר שמות כא.). אמר לו הקב"ה (לאברהם) אתה עשית עמי מ א מ ש עד חצי הלילה וכו' (תנחומא כוכר לך לך יא). — ובמשמעת בלילה שלפני מחר: מעשה בשמעון התימני שלא בא א מ ש לבית המדרש בשחרית מצאו יהודה בן בבא אמר לו מפני מה לא באת א מ ש לבית המדרש (ביצה כא.). — ובמשמעת יום תמול: יום ו א מ ש ושלפניו (מכילתא, מסכ' דנזיקין פרשה יוד). — ובכלל תמול: לא תונו אותו שלא תאמר לו א מ ש היית עובד עכו"ם והיום נכנסת תחת כנפי השכינה (ספר' קדוש' ח). — ובמש' לילה, Nacht ; nuit; night: ונפשך עולה אצלי בכל א מ ש ו א מ ש (תנחומא כוכר משפטי' ט). — וככנו': דרשתיך בשמשי ו א מ ש י (רסב"ג' רשות מוסף יוה"כ לספרדים, ארוממך). מהר חמישי בפורו להמשי והגיה אמשי [1]) בהעריב שמשי (קרובו' לפורים, אספר' אל תוק). צם (אליהו) ארבעים עם א מ ש י ה ם (Monats. 1894, 87). — ג) חשך ואפלה עמקה, Finsterniss ; obscurité ; darkness: הערקים ציה אמש[2]) שואה ומשאה (איוב ל ג). הם (המצריים) האפילו ברכה כשמש לבן בשברם יום נהפך ל א מ ש (ר"ה קליר, בעשר מכות, ב פסח). הפחדת ארמי ב א מ ש לילה (אז רוב נסים, הגדה ליל א פסח). כעטלף מתהלך בשואה ואמש מכה העורון כל חוזה שמש (בן זאב, שיר למעלות, הקד' תל"ע). יום כביר מליל א מ ש (אדם שם"ק, עת לאת אביב). פה במחלת צור פה חשך ואמש (שם, קול נאקת). ובקרב לבו (של המלך שלמה) שואה ו א מ ש (מיכ"ל קהלת). אך לבי דובר ברעדה לו גילה אל אל בי יתפלל בדמי האמש (מיכ"ל, התפלה). עת יצא שחר זרח השמש נסה האולת ברח האמש אור נגה על כל נגע גם בנו (יל"ג דרך בת עמי). חשרת עבי אמש נטשה שמים ותקום השמש ותור קרנים (הוא, חג לה').

אָמֵשׁ, פ"ע, — נהיה אמש, חשך, שקע האור: זכור רד אל הנף להחניף ממלכת שמשי אשר שמשו מאמשת והולכת (ר"א קליר, יולר זכור, זכור איש). בטרם שמש בחדרו וחפתו יאמש לעמך סליחה כפרו תנה אל וחטאתו המש (נעילה, מחזור רומני).

— הפ', האמיש, אחר הרבה באמש, בלילה: יען אשכים ו א א מ י ש מושלך כמו חלמיש ממקומו לא ימיש (רב עמרם גאון, ערב ליל יוה"כ, סטר עלי). מצחו חזק כחלמיש ומגאותו לא ימיש בחטאתיו ישכים ויאמיש (עזרא הבבלי, תוכח' מוס' ה).

תמול אחרי הצהרים, בלילה שלפני היום. לפי דעת החכמים מן משה, קרובת חשבת הלילה, ועקר משקל אמשה, אמש, אמש. והבדילו הערבי' קצת בין אמש כשרוצי' לאמר לילה או יום שלפני היום, ובין אמש כשרוצים לאמר יום מהימים שעברו.

[1]) בסדור עבודת ישרא' נקוד אמשי, אלף חרוקה. אך זו טעות, כי הנקוד העקרי של אמש הוא אמש באלף פתוחה, ובנטיות אמשי. — [2]) רוב המפרשים פרשו מלה זו במשמ' חשך ואפלה, ועל סמך זה השתמשו בו ככה הסופרים, ואולם יש מגיהים ארץ, אם, וכדומה.

— *נאמש, *יאמש, נעשה חשך, שקע: והשמש כי יאמש על פיו יסע ויחנה (יתו לבון, סבת יוה"כ וסוכות). יאמש שמש ויכשל כסיל עמו (אדס, סס"ק, קול נאקת).

***אַמְשִׁי**[1], ת"ז, לנק' אַמְשִׁית, מ"ר אַמְשִׁיִּים, אַמְשִׁיּוֹת, —של אֶמֶש: ויהיה המאכל ה א מ ש י (שאכל א מ ש) כבר נתעכל באצטומכא ובכבד ובעורקים (קאנון א ג כ ג). בכל בוקר אחר ניקוי הגוף מהמותרות יהיו המאכלים ה א מ ש י י ם כבר נתעכלו תרחץ בניקיון כפיך (כאר לחי, לר' יצחק בן טודרוס הרופא).

אֱמֶת[2], ש"נ, כנ' אֲמִתִּי, אֲמִתְּךָ, אֲמִתּוֹ, —איכות הדבר כמו שהוא במציאות, ההפך מן שקר, Wahrheit, truth ; vérité : שלחו מכם אחד ויקח את אחיכם ואתם האסרו ויבחנו דבריכם האמת אתכם (ברא' מב יו). עד כמה פעמים אני משביעך אשר לא תדבר אלי רק אמת בשם ה' (מ"א כב יו). והסג אחור משפט וצדקה מרחוק תעמד כי כשלה ברחוב אמת ונכחה לא תוכל לבוא (ישע' נט יד). ואיש ברעהו יהתלו ואמת לא ידברו למדו לשונם דבר שקר (ירמ' ט ד). אלה הדברים אשר תעשו דברו אמת איש את רעהו (זכר' ח יו). כי אמת יהגה חכי ותועבת שפתי רשע (משלי ח ז). — וכמו תאר לשם אחר: ודרשת וחקרת ושאלת היטב והנה אמת נכון הדבר נעשתה התועבה הזאת בקרבך (דבר' יג יה). ואם אמת היה הדבר הזה לא נמצאו בתולים לנער (שם כב כ). אתה הוא האלהים ודבריך יהיו אמת (ש"ב ז כח). ותאמר (מלכת שבא) אל המלך אמת היה הדבר אשר שמעתי בארצי על דבריך ועל חכמתך (מ"א י ו). ומראה הערב והבקר אשר נאמר אמת הוא (דני' ח כו). ועתה אמת אגיד לך הנה עוד שלשה מלכים עמדים לפרס (שם יא ב). —איש אמת וכו' שמדבר אמת, שראוי להאמין בדבריו, wahrhaftig; véridique, veracious : אנשי אמת שנאי בצע (שמות יח כא). יהי ה' בנו לעד אמת ונאמן (ירמ' מב ה). מציל נפשות עד אמת (משלי יד כה). שפת אמת תכון לעד ועד ארגיעה לשון שקר (שם יב יט). — והמלה אמת, לדבר, להחלטה במקום הדבר הוא אמת: יתנו עדיהם ויצדקו וישמעו ויאמרו אמת (ישע' מג ט). — ב) מה שראוי והגון ומסכים להצרך, להתועלת, das richtige, passende; convenable ; ce qui est juste : ואברך את ה' אלהי אדני אברהם אשר הנחני בדרך אמת לקחת את בת אחי אדני לבנו ועתה אם ישכם עשים חסד ואמת את אדני הגידו לי (ברא' כד מח-מט). והוכן בחסד כסא וישב עליו באמת (ישע' יו ה). מעשי ידיו אמת ומשפט נאמנים כל פקודיו וכו' עשוים באמת וישר (תהל' קיא ז-ח). — ג) מה שעומד ומתקים, Beständigkeit; stabilité; stability : ויאמר חזקיהו אל ישעיהו טוב דבר ה' אשר דברת ויאמר כי יהיה שלום ואמת בימי (ישע' לט ח). וגליתי להם עתרת שלום ואמת (ירמ' לג ו). הנה הנביאים אמרים להם לא תראו חרב ורעב לא יהיה לכם כי שלום אמת אתן לכם במקום הזה (שם יד יג). — באמת, מה שמסכים עם המחשבה הפנימית שבלב, עם הנראה למראית עין: ויאמר האטד אל העצים אם באמת אתם משחים אתי למלך עליכם (שופט' ט יה). אך יראו את ה' ועבדתם אתו באמת בכל לבבכם (ש"א יב כד). קרוב ה' לכל קראיו לכל אשר יקראהו באמת (תהל' קמה יח). אך ידע תדעו כי אם ממתים אתם אתי כי דם נקי אתם נתנים עליכם ואל העיר הזאת ואל ישביה כי באמת שלחני ה' עליכם לדבר באזניכם את כל הדברים האלה (ירמ' כו יה). — *ובעין שלילה להנאמר קודם, להמעיט קצת ממנו: אין תורמין מטהור על הטמא וכו' ב א מ ת אמרו העגול של דבילה שנטמא מקצתו תורם מן הטהור שיש בו על הטמא שיש בו (תרומ' ב א). ולא יקרא לאור הנר ב א מ ת אמרו החזן רואה היכן תנוקות קוראים (שבת א ג). — ובלי אמרו: אין מערבין פירות בפירות אפילו חדשים בחדשים ואין צריך לומר חדשים בישנים ב א מ ת ביין התירו לערב קשה ברך (ב"מ ד יא). לא יפתח אדם חנות של נחתומין ושל צבעין תחת אוצרו של

---

[1]) בער' אִמְשִׁי a) אלף חרוקה לא לפי הקש הלשון (לשאן אלערב).

[2]) צורת שֶׁכֶם. והסכימו המדקדקים כי מקורו אמן, ונתקצרה מן אֱמֶנֶת, במקום אֲמִנְתּ, אֲמִתּ, ובא הדגש בהכנ' להשלמת הנון ובנפרד מפני שנרפתה התו נתמעך החירק. אך בנקוד האשורי במקום זה אַמַת, מם פתוחה וא"כ תחלתו לא אמֵנת אֲמִנת, כ"א אַמַנת (מבוא לנ"א, 54), אבל חריקת המם בנטיות אֲמִתִּי, וכו', מעידה מכל מקום, כי הנקוד העקרי היה אמנם אֲמִת, מ חרוקה, ולא אמַת.

---

a) إِمْسِي

חבירו ולא רפת בקר באמת ביין התירו (כ"כ נ ג). — וככ': ברוך ה' אלהי אדני אברהם אשר לא עזב חסדו וַאֲמִתּוֹ מעם אדני (כראש' כד כז). כי לא שאול תודך מות יהללך לא ישברו יורדי בור אל אֲמִתֶּךָ (ישע' לח יח). שלח אורך וַאֲמִתְּךָ המה ינחוני (תהל' מג ג). כל דיין שדן דין אמת לַאֲמִתּוֹ אפילו שעה אחת מעלה עליו הכתוב כאִילו נעשה שותף להקב"ה במעשה בראשית (שבת י.). לא ביקש רבי אלא לעמד על אמיתן של דברינו (ירוש' שבוע' ו לז.). אמתה של תורה זמן היא לבעליה (מד"ר במד' יב). — אמיתו של דבר, עצם הדבר, הדבר ההיא ממש: הרי היא (מגלת אסתר) כאמיתה של תורה (ירוש' מגי' א ע.). — ובמשמע' כמו שצריך על פי האמת והישר: לבעל הבית ששכר פועלים ועיין בהם למי שעושה לאמיתו (אליהו רבא, פרק א, ימים יוצרו, מהד' איש שלום). — וקצת משלים: אמת מרחקן מליה ושקר מקרבן מליה (ר"י ברצל', יצירה 146). המעט מן האמת ינצח הרבה מן השקר כאשר המעט מן האור דוחה הרבה מן החשך (חו"ה יתוה"מ). האמת כבדה, האמת מרה (הקד' או"ד רסע"ג בסוף). אין ראוי לאמת שתהא בישנית ופחדנית (מלמד התלמיד' ואתחנן). האמת ואפלטון שניהם אהובינו והאמת יותר חביבנו (ר"י קמחי, הקד' הגלוי). כמ"ש ראש הפילוספים אם סוקרא"ט ואפלטון אהובינו האמת יותר אהובה אצלנו (הקד' חזוק אמונה). האמת אין צריך עזר (רשב"א, הקד' משמ' הבית). האמת לא תחלק על האמת (כבו' אלה' יוסף ס"ט כו:). האמת עד לעצמה (נרבוני, המורה כב, ויוסף כספי, לואה, טעם זקנים, ואלי' דלמידיגו, בחי' הדת בסופו). וזאת סגולת האמת שהיא מעדת לעצמה (דין דוד נבילה, הקד' הודא' בעל דין). שמע האמת ממי שאמרו (רמב"ם הקדמת פרוש אבות). האמת גבור בדעות ולא ישוב מפני כל (אד"ס, הקד' יתרון לאדם על תל"ע). — ושבועה, יְחִי הָאֱמֶת: וחי האמת לא סרנו מלירוא מחבר בספר כמו אלו הדברים (מלח' רלב"ג הקד').

****אִמֵּת**[1], פ"י,—א) ברר והוכיח וקים שהדבר אמת, die Wahrheit beweisen; établir la véracité; establish the truth: ולא רצה הנבותה ואמת האמת לא חש להשיב עד הבינו הענין (תשוב' תלמי' מנחם לב). במה שאאמת לך אמתות השכל (ראב"ע ספר השלמים). ובדי לאמת דבריו השיבם בן (רש"י בראש' כ יב). וכבר הישרתיך את המקומות אשר תאמת מהם כל מה שזכרתי לך (ר"ש אבן תבון, מו"נ ב כד). דע כי כל ספור שתמצאהו כתוב בתורה הוא לתועלת הכרחית בתורה אם לאמת דעת שהוא פנה מפנות התורה או לתקון מעשה מן המעשים (שם ג נ). ומה שאמתוהו החושים וכו' (הות, יקוו המים ג). הענינים הכללים וכו' שכבר אמתום הענינים החולפים (שער השמים לאבן לטיף). מתועלותיה (של החכמה) הראשנים והכרחים שהיא תאמת לנו מציאות השם (ידע' בדרשי, תשו' לרשב"א, תשו' תיח). כי מי יאמת להם שצוהו המלאך שלא ישחטהו (ר"י אברבנאל, וירא, ענין העקדה). וזה דבר אמיתי יאמתנו המציאות (מלמד התלמידים, כוא). אחד מהדרכים המאמתים מציאות הדבר (תגמולי הנפש, הלל מווירונה, ב.). כל מה שאמרתי עליו אני מוכן לאמת ולהוכיח לפני אוהבים ושונאים שלא היה דרך גוזמא אבל אמת גמור (הריב"ש תשו' ם). וחשבו קצתם כי עשון מה שתחת האמה בקוצי קפוד הנה יוריד החצץ וזהו מה שלא אמתתיו אני (קאנון ג יח ב ז). אין צריך לאמת מדרגת נבואתו (עקרים א יח). אעפ"י שלא יאמתהו החוש והשכל (שם). — וקצת במשמעה אחרת, הגיע להבין מהות הדבר: ואולי אח"כ ימצא דרך לעמד על אמתת זה לא בקבלת ההמון אבל בהיותו מאמת אמתת החולי וערך הסמים המקררים להסיר המחלה (מאזני צדק לאגזלי). — ובינוני: *מְאַמֵּת, מְאַמְּתִים, בשמוש שֵׁם, עי' ערך מְאַמֵּת. — ב) אמר שכן הוא האמת, behaupten; affirmer; assert: ולמה נאמת כי היה העולם מלא דבר (ראב"ע, אשאל מכס). אותה דבה כמו ששמעה היה הוא מביאה אל אביו ולא היה מאמת שכן הוא (ר"י אברבנאל, וישב א). ולפי הנשמע שחמיה אבי הבעל מאמת הענין גם חקר אותה בפני עדים בחקירות ובבדיקות להוציא מפיה שכן הוא (מהר"י קולון תשו' פא).

— פֻּעַ', *אֻמַּת, נתבררה אמתתו: אבל זה מאמר הלציי בלתי מאומת (ר"י אברבנאל אבות ב, ר"י אומר עין רעה). ולכן חל עלינו חובת ביעור תשובתו זו באופן יותר

---

[1]) אמר ר"ש אבן תבון וז"ל: בנו המעתיקים ממלת אמת בנינים נמשכים אחר לשון הערבי שיש להם בנינים מן המלה שהיא במקום אמת. ע"ב. וכונתו להשם חקיקה a) בערב'.

a) حقيقة

עצמי ומאומת (מפעלות אלה' ט ט). כי מה שלא יובן איך יוכחש ואיך יאומת (יהוד' בן שלמ' נתן, הקד' כוונת הפלסו' לאלגזלי). ולפי זה יאומת כי זה הקשת הוא כפליים בקרוב אל שעור נטיית השמש הגדולה (הנשיא ר' אברהם בר' חייא, ס' אספירה, שער ב). התשובה להיות הקללות הראשונות אמורות על חרבן בית ראשון לבד זה הדבר בלתי מאומת מן הכתובים (ר"י בר אבר', חזוק האמונה, א ה). בתשובה מספקת ומאומתת מדברי הנביאים ע"ה (שם כא). מאומתת ההקדמה בשלמות השנית וגם השלישית האומרת שיש שני מיני מלאכים (ר"י אבוהב, נהר פישון כט:). מאומתת היא אצלי וברורה (רמח"ל, דרך חכמה).

— הִפע', *הֶאֱמִית, כמו אִמֵּת: על תם ומועד ודמי עבדים להאמית (רסע"ג, אזהר' קובץ מעשי גאונ'). ויגזלו ויחמסו זה לזה ולא יאמיתו בפיהם אחד לחבירו ואין שלום ביניהם העולם אבד (מחז' ויטרי, פרוש אבות). — הופע' *הואמת: וכה פעל נגדם האל יתעלה טובות רבות הואמת כי ידו עשתה זאת (בשמים ראש, רנא). —נתפ', *נִתְאַמֵּת, נתברר כי הדבר אמת: יסורו כל הספקות האלה מלבך ויתאמת אצלך ענין הנבואה (ר"י אבן תבון, תו"ה יחוהמ"ע ה). שכבר התאמת שזאת ההוויה בלתי מתמדת (מו"נ ב כז). וממה שצריך שיתאמת אצלך הוא שקצת אנשי זאת הכת הג' יתחדשו להם דמיונות (שם ב לז). והנה התאמתה אצלי זאת האמונה ג"כ מדברי התורה (שם ג ב). ונתאמת אצלם שהיה רוח צפוני רפואה למכת דם (ר"י אברבנאל יהושע ה, וזה הדבר). בעבור שבדרך ההוא יתאמת המופת (הוא, מפעלות אלהים ט א). וכשיתאמתו השלש בקשות העצומות במופת האמיתי (שם). שנתאמת מצד הנסיון (רשב"א, תיג). התתאמת בחירתי היאמן דברי (ידע' בדרשי, כתי' עול' ז). ומומחה הוא שנבחן ונתנסה שלש פעמים ונתאמת בו הנסיון (פירוש המשנה להרמב"ם, שבת ס.). וכשיבחנו החלקים כלם הנה נתאמת אצלנו כי כשיהיה למקום הנוכחי למשוה היום וכו' (קאנון א א ג א). מאחר שנתברר ונתאמת אצלי על פי כתבים מקויימים מאנשים גדולים בתורה (מהר"י קולון, תשוב' עט). ונפלו בבלבול גדול לאמת חדוש העולם כדי שיתאמת להם מציאות האל (רשב"ץ דורן, מגן אבות א). אנו העדים חתומי מטה הטפסנו הפתקה הנזכרת אות באות תבה בתבה ונתאמת אצלינו שהכתב כתב יד החכם וכו (רב ששת תשו' קעט). ובזה יתאמת לנו כאלו ראינו בעינינו הכל (מערכת האלהות א). אם לא יתאמת היותו שליח (ר"י אלבו, עקר' א יח). עליך יתאמת כי התורה מחזרת על אכסניה שלה (ר"י מפישא, מנח' קנא' דף ב). ונתאמת ונתחזק הדעת הזאת בלב קהל ישראל (שם דף יט). גם כתב בו דברים אשר לא נתאמתו לו מפי עדים נאמנים (מעשיות ביה"מ ילינק ו).— ובמשמ' ברר האמת לעצמו: אמנם מתוך תורה שבכתב לא נוכל להתאמת על זה (ר"מ אלדבי ש"א, נתיב ו).

אֲמִתָּה[1], ש"נ, אֲמִתַּת, אֲמִתָּתוֹ, מ"ר אֲמִתּוֹת, כמו אֱמֶת,

א) מהות הדבר לפי המציאות: והיה מאמתת משקלת הלשון להיות כמשפטם רחום ושחוט (מנחם בן סרוק, מעלת בית). ואפן בה וכה למצא ציר נאמן לשלח לארצם לדעת אמתת הדבר (הוא, מכתב חסדאי למלך כוזר). ועל איזה צד נדע אמתתו (ראב"ע, ס' העצמים). הוא (אלהים) לבדו האמתי ואין לאחר אמת כאמתתו (רמב"ם הל' יסוד' התורה, א ד). ואמתת הדבר (של מהות האלוה) אין דעתו של אדם מבין ולא יכולה להשיגו ולחקרו (שם ט). ביקש (משה) לידע אמיתת המצאו של הקב"ה (שם י). דע כי אמתת הנבואה ומהותה הוא שפע שופע מאת השם ית' (מו"נ ב לו). וטבע החמר ואמתתו שהוא לעולם לא ימלט מחברת ההעדר (שם ג ח). שמע תשובתי אשר תסיר מלבך זה החלי ויגלה לך אמתת מה שעוררתיך עליו (שם ג לב). וכבר הציץ אפלטון על קצת אמתת זה הענין (ר"י אברבנאל, מפע' אלה' ח ה). אפי' מי שהם חושבים שהם חכמים אינם משיגים אמתת עניני המעלות (רש"ט פלקירא, המעלו', מע' א). — ומ"ר: אמרי אמתות לאנשי זמן רע והמה יפיתון לנגדם כזבים (ראב"ע תרשיש ו). שלא השיג אמתותיה רק מדרך קבלה (מלמ' התלמי' ויגש). לפי שלא היה לו (לאלהים) דבקות עם זולתיו ע"ב לא ידעו אמתותיו (רשב"ץ דורן, מגן אבות, יא). לך השיר ושריו ואמת יהגה בך בלבדו אשר שמת אמתות כל שקריו (בן הראב"ע, הממך הזמן, בסוף שירי הראב"ע ח"ב). — ב) דעת וסברה אמתית, תורה אמתית: אם לא יוכל (היצר הרע) לספק אותו בהם

---

[1]) אֱמֶת בהוס' הָ הנקבה.

ידבר עמו עליהם בדרך הטענה והמופת לבטל עליו אמתותיו (ר"י אבן תבון חו"ה, יחוה"מ ה). איזו משתי האמתות גדולה וראויה (שד"ל, מכת' ש').—ג) סגולת דבר לא מזיף: שיעור האמינכם באמתת תורתו (מו"נ ג כד). ולא היה (הפודה דבר מקדשיו) מדקדק בדמי ההקדש ולא היה מראה אותו בכל הצריך עד שיעמד על אמתת דמיו (שם מה).

***אמיתות**[1], ש"נ, תכונת דבר אמת, Wahrhaftigkeit; véracité; veracity: דכולה משתעי באמנות ובאמיתות המקום (תוספ' פסח' קד: ד"ה חון). השם המושג המורה על אמיתות פועל מהפעולות (ראב"ע ס' העצמי'). ומן החזק שבשלוחיו (של יצה"ר) וכו' שישתדל לספק עליך את אמתותך (ר"י אבן תבון חו"ה יחוהמ"ע ה). וכף במעט כף האמתות שבאה על המלים לאמת הדבר (רד"ק ישעי' א ט). מזוזה שיש בה אמיתות מלכות שמים (סמ"ג מ"ע דרכנן י ד). הרי לך שיש להעניש כפי אומד דעתו בראותו אמיתות הדברים כאשר הוא (מהר"י קולון, תשו' א). אמיתות הלשון וצחותו (ספר יוחסין מאמ' ו דף רמג). אמת שהוא הפועל באמתות (רלב"ג מלחמ' ד כ). ואשביעהו לאמר אם היה יודע אמתות ספר הזהר אם היה אמת או לא (מכת' אדות הזהר, סוף יוחס'). וסבת האמתות היא כי ר' משה הנז' היה כותב סודות ונפלאות לעשירים (שם). וסבות אמתות דברי הוא כי היה נותן לי קונטרסים וכו' (שם).אבל לא ידענו אמתות זה הענין לאורך הזמן (תרג' שאל' ר"י מיגש). וביארתי הנה אמיתות אלה שני המינים מן התגמול (תגמ' הנפ' כ.). יראה ממנו הלקוי כפי מה שהוא באמתות (מאיר אלדבי ש"א כ ד). הוצק חן.האמת בשפתותיך וימינך נאדרי בכח להשפיע ממקור אמתותך (ר"י מפיסא, מנח' קנא', דף ג). ויאמת הדברים ויוציאם לאמתות (שם דף לז). כי אין השכל האנושי מספיק לדעת זה באמיתות (עקרים א ח). ואינו יודע באמיתות שפרעם אלא שטוען שמא פרע (שו"ת מהרשד"ס חו"מ מ).

אמתחה[2], ש"נ, — כמו אמתחת.

---

[1]) אמת בהוספ' -ות ההפשטה.

[2]) כן ר"י בן גנאח: באמתחת בנימין על דמיון אזכרה. ע"כ. וכן הדעת הראשנ' של הרד"ק בשרשים: כי מבלי הסמי' אמתחה בפלם אזכרה. ע"כ.

אמתחת[1], ש"נ, כנ' -תחתי וכו', מ"ר אמתחות, סמי' -תחות, — שק להובלת תבואה, צדה לדרך וכדומה, sac; sac à blé etc; Getreidesack udg.: ויפתח האחד את שקו לתת מספוא לחמרו במלון וירא את כספו והנה הוא בפי אמתחתו[2]) ויאמר אל אחיו הושב כספי וגם הנה באמתחתי (ברא' מב כז-כח). ואת גביעי גביע הכסף תשים בפי אמתחת הקטן (שם מד ב). מלא את אמתחת האנשים אכל כאשר יוכלון שאת (שם שם א). וכסף משנה קחו בידכם ואת הכסף המושב בפי אמתחתיכם תשיבו בידכם (שם מג יב). ויאמרו על דבר הכסף השב באמתחתינו בתחלה אנחנו מובאים (שם יח).— והסופרים משתמשים במלה זו להע"ב, והוא כעין שק לשים הבגדים להדרך: ועי' מרעל. — ויהי ליל מוצאי שבת שמעון רצה להוציא מלבושיו כדי שיהיו מוכנים אצלו למחרתו ובפתחו האמתחות לא מצא הפקדון (שו"ת מהרשד"ס חו"מ מח).

***אמתי**[3]), כמו אימתי.

***אמתי**, ת"ז, לנק' -תית, מ"ר -תיים -תיות, —א) מי שמדבר אמת, שאהב האמת, wahrhaftig; véridique; veracious: מתוך שיודעין בהקב"ה שאמתי הוא לפיכך לא כיזבו בו (יומא סט:). יודעים הם הנביאים שאלוהן אמיתי ואינם מחניפים לו (ירוש' ברכ' ז יא ג). אפשר יעקב אמיתי היה ומרמה בו (מד"ר ברא' סח). —ב) מה שהוא מסכים עם האמת, true; vrai; wahr:

---

[1]) מלה עברית, משקל ארנבת. כך הדעת השנית של הרדק: והנכון כי אמתחת אחד בסמוך ובנפרד והיבורו לכנויים יוכיח אמתחתו אמתחתי ואילו היה מן אמתחה היה התיו רפה. ע"כ. וכן החדשים ברט וקניג. וגזרוהו הקדמונים מן שרש מתח במשמעת משיכה, הרחבה. אך מרגוליות (בערך Language, במלון Hasting, Dict. of the Bible) גזר אמתחת משרש מתע בער' a) במשמע' חפצים וכלי בית וגם צרכי אכל נפש, וכדומה. — [2]) אונק' תרגם טועניה. וכל המפרשים פרשו שק. ואמר ר"י אברבנל: הם השקים הקטנים שמכניסים בהם החמרים החבלים. ע"כ. וזה לפי דעתו ההבדל בין השק ובין האמתחת. אך מפסוק מד א נראה כי אמתחת היא השק להתבואה.

[3]) כך במשנ' מנקד' כ"י פרמה, וכן במשנ' עם גוף פרוש הערבי של הרמב"ם. ועי' למעלה ערך אימתי

a) متع

וכל זה על דין העברה לא על דין אמתי (רמב"ע ערוג' הבשם, גנך ב קלו). אלה ההעברות הן אמתיות (שם קלז). לא טוב לנו להתפאר בידיעת אמתיות הנבראים ואנחנו לא נדע נפשנו (שם). יקראו גם כן לשמים האמתיים רקיע (מו"נ ב ל). כי יש כהם נבואות אמתיות ר"ל אלהיות (שם ב מ). ולא נתחייב שתהיינה הקדמותיהם אמיתיות (ראב"ד, אמונה רמה דף ב וג). והפלסופים היחידים האמתיים אשר נקבו בשמות ונודעו בחכמות האמתיות (הקד' שער השמים לאבן לטיף). בלמוד ידיעות ההשגות האמתיות (ר"י אברבנל, הקד' פרוש נביאים ראשנים). וכשיתאמתו השלש בקשות העצומות במופת האמיתי (הוא מפעלו' אלה' ע א). והמופתים אשר בנה עליה אמתיים אצלו (שם). חקירת הדברים האמתיים או נראים אמתיים (נופת צופים, מסיר ליאון ד). ובאר תעלומותם בדרכים שלא יסופק על אחד מהמשכילים אמתיותם (ידע' הבדרשי, מכת' לרשב"א, תית). כש"כ בעלי הדת האמתית כעמנו (רשב"א תשו' י). כמו שבאה כזה בקבלה האמתית (חסדאי קרשקש, אור ה', הקד'). הדעות האמתיות והמעשים המשובחים (עקרים פתיח'). ולפי שהיו המאמרים אם מוחלטים אמתיים או מסופקים (מעש' אפוד קסד).

***אֲמַתְלָא**[1], -לָה, ש"נ, מ"ר -לָאוֹת, -לוֹת, — טעם שאדם נותן להתנצל בו באיזה דבר, תאנה לא לעשות דבר, passende Ausrede; raison plausible; plausible reason: יצא שמה בעיר מקודשת הרי זו מקודשת מגורשת הרי זו מגורשת ובלבד שלא יהא שם אמתלא איזו היא אמתלא גירש איש פלוני את אשתו על תנאי זרק לה קידושיה ספק קרוב לה ספק קרוב לו זו היא אמתלא (גיט' ע ט). אמרה אשת איש אני וחזרה ואמרה פנויה אני אינה נאמנת ואם נתנה אמתלא לדבריה נאמנת ומעשה נמי באשה אחת גדולה שהיתה גדולה בנוי וקפצו עליה בני אדם לקדשה ואמרה להם מקודשת אני לימים עמדה וקידשה את עצמה אמרו לה חכמים מה ראית לעשות כן אמרה להם בתחילה שבאו עלי אנשים שאינם מהוגנים אמרתי מקודשת אני עכשיו שבאו עלי אנשים מהוגנים עמדתי וקדשתי את עצמי (כתוב' כב.). — ובצורה עבר' עם זה בסוף וכמו"כ בבנ' ובנטיה עברי': ואם נתנה אמתלה לדבריה נאמנת (והזהיר, ויקרא). הנביא כאשר רצה להודיע האמתלה והעלה במעוט התאפקו מהבכי וכו' יודעים אמתלתו במעוט התאפקו (ר"י אבן תבון, השרשים לריב"ג ערך בלג). ומדנסתפק באמתלתו (שו"ת רמ"א, ב). — ומ"ר אמתלאות ואמתלות: ואל ירחיב ע"ע האמתלאות בו (ר"י אבן תבון חו"ה תשב' הנפש). שהראיות הבאות עליהן בדרך עיון הם הסברות וטענות ואמתלאות לא מופתים (מלמד התלמי' יז). וכשראה משה שלא הועילו דבריו ואמתלאותיו הכתובות למעלה גלה הדבר שאין רצונו לעשות השליחות (חזקוני, שמות ד יב). ואמתלאות זאת היבמה אינן מכלל האמתלאות שאמר רש"י ז"ל (ריב"ש כט). כי יש עדים רבים ואמתלאות חזקות (שבט יהוד' שמד כט). ומבקש ומתחנן לפניו ית' בכמה וכמה מיני טענות ואמתלאות שראוי לו יתברך שיקרבו לעבודתו (מגיד שיחות). וכשהיה האורח אומר אמתלאות שצריך ליסע לביתו היה פוטרו לשלום (ספו' מעש' להצדיק מנסכאיז). אמתלות רבות (שו"ת בנימין זאב שעה). ונתן כמה אמתלות מוכיחות דבריו (שו"ת מהרשד"ס יו"ד ל).

***אֲמַתְלָאָה**[1], — כמו אמתלא -לָה: במה דברים אמורים שלא היה שם אמתלאה אבל אם היה שם אמתלאה ושמעו האמתלאה כששמעו שנתקדשה לא הוחזקה מקודשת (שו"ע אה"ע מו ג). ואם נותנת אמתלאה לדבריה שאמרה כן תחלה כדי שלא יקפצו עליה אנשים שאינם מהוגנים וכו' הרי זו נאמנת (שם מז ד). ומה שאמר אח"כ אמתלאה אחרת שבתחילה לא הכיר שהיה ממנו אף שנראה סתירה לאמתלאה הראשונה וכו' שנתן אמתלאה לדבריו הראשונים (תו"ת למהר"ש ג נכ). איך עלה על לבו להתיר מחמת דברי הבאי הללו כיון שאין שם מכה ולא אמתלאה של מכה (שו"ת מים רבים י בא' ט). אמר המלך לאמתלאה כזו ראוי להכותו ביסורים (ק"ש, מוא"ר איטליה). ואמתלאתו (של היצה"ר) רחבה (ר"י אבן תבון חו"ה התשובה, ב).

[3]) מן מתלא בארמ', כמו משל בעבר'. ונקדו לוי וקוה' כמו בפנים וכך קריאת האשכנז'. והוא משק' אֲפְעֲלָה, אך במש' מנק' נדפסות אֲמַתְלָא, שאין דוגמתו במשקלי השמות שבתנך, זולתי אֲבַטִּיחַ דומה קצת. ובצור' עבר' אֲמַתָּלָה והיא כמו אַזְכָּרָה. וצ"ר ובוקשד' אֲמַתְלָא.

[1]) עי' למעלה הערה לאמתלא.

אֲמַתְלַאי [1]) : להצליח לפני שר ושלטון קודם שיעמוד לפניו יאמר א מ ת ל א י בר כרנבו טו"ב פעמים ויצליח (פתחי עולם, טו"ע או"ח קיד, כמס ספ' שרפי השמות כ"י).

***אֶמְתָּן**, ש"ז, מ"ר, אֶמְתָּנִין, (דא"ז כ). — עי' אֵימְתָן.

אָן [2]), מלת השאלה,—א) שאלת המקום, wo,wohin; où where : ויאמר דוד שאול אליו ואל נערו אָן הלכתם ויאמר לבקש את האתנות (ש"א י יד). ויאמר לו (אלהים להאדם) איכה א ן נטה לבך (סנה' לח:).—ועם מ, מֵאָן, לשאלת המקום שמשם בא, woher; d'où; whence : ויאמר אליו אלישע מאן [3]) גחזי (מ"ב ה כה). —ועם ל לפניה *לְאָן, כמו אָן לבדה, המקום ששמה : דע מאין באת ו ל א ן אתה הולך (אב' ג א).— "והשתמשו במלת אָן במשמעת אַיֵּה : חברי אָן יהי נמצא דבר חכמה ותושיה (ר"ש הנגיד, הכמות פליליה). — "אָן ואָן, כמו פה ושם : הודות הוגים לך אָן וְאָן (קונט' הפיוטים, הול' מק"נ דף ח). — ב) לשאלת הזמן, עם עד, עד אָן, עד כמה זמן עוד : ויען בלדד השוחי ויאמר עַד אָן תמלל אלה (איוב ח א-ב).

אָנָּא [4]), — מלת הקריאה לבקשה ותחנה, וכעין פיום לבקשת חסד ותנינה בתחלת הדבור, ach, ich bitte; ah, de grâce; ah, I pray : כה תאמרו ליוסף אָנָּא שא נא פשע אחיך וחטאתם (בראש' נ יז). וישב משה אל ה' ויאמר אָנָּא חטא העם הזה חטאה גדלה וכו' ואם אין מחני נא מספרך (שמו' לב לא-לב).

---

[1]) בגמ' (ב"ב צא.) נזכר שם אמתלאי, ואמרו שם שאמו של אברהם היה שמה א מ ת ל א י ב ת כרנבו ואמו של המן היה שמה א מ ת ל א י בת עורבתי. וכן בפדר"א : ושם מתו תרח אביו ואמתלאי אמו.

[2]) לפי דעת חכמי הדקדוק האחרונים מקֻצר מן אַין. ויש דומה לקצור כזה גם בערבית. ודעת הראשנים (ריב"ג ואחרים) כי היסוד היא אָן והוסיפו ה במלת אנה. — [3]) כך ה כ ת י ב, ונקוד מֵאַן, ונמסר מאין קרי.

[4]) מלה עברית, ואין אחות לה בשאר הלשונות. והביא הראב"ע בשם ה נ ג י ד כי א נ א מ ב ו ל ע הלמד כמו א ל נ א. וריב"ג אמר וז"ל: והאלף (האחרונה) באנא נוספת להשען עליה ויתכן לומר בה שהיא שרש ושהאלף הראשנה נוספת על נא. ע"כ. והרד"ק בשרשים החליט כי האלף הראשנה היא השרשית והשניה נוספה, אמר וז"ל: נא לשון תחנון ובקשה ואלף השרש נפקדה. ונוטה לזה גם אוּלֶד, כי תחלת המלה היתה אָן, ואחרי כן אנא, ואחרי כן נא. ודגשות הנון אינה סתירה לזה מפני שיכלה להולד מהנטיה הטבעית של האות נ לכפילה. בן קָניג (ת"כ, שלה). ואעפי"כ יותר מסתבר שעקר המלה היא נא והאלף הראשנה נוספה. גזנ' אמר כי זו מלה מרכבת מן אָהּ ומן נָא, והדגש להשלמת ההא, והסכימו לזה רוב האחרנים. אך בֶּהמֶה (Böhme, ZAW VII, 162) דחה סברה זו, מפני שאין אָהּ נמצאת בתנך, וכמו"כ הרכבה מן אֲהָהּ נא אינה נראה לו, ולכן סובר כי אנא מרכבת מן אל נ א. ונעלם ממנו כי כבר קדמהו בסברה זו ר"ש הנגיד, כמו שנזכר למעלה. והנה יש מחלקת בין המדקדקי' אם היא מלעיל או מלרע. הרד"ק בשרשים אמר : והיא לעולם מ ל ע י ל כי האלף קמוצה והנון דגושה. ע"כ. וכמו"כ במכלול. וכן לוית חן א ט. והעיר ע"ז בעל מנחת שי (תהל' קיו), כי אמנם האלף קמוצה והנון דגושה ב כ ל הספרים, אך בטעמים יש חילופים, שבקצתם היא מלרע. והוא שם העיד שמצא ספר דקדוק ישן כ"י כתוב בו לאמר : אנא אשר פתרונו לשון נא קמץ ואין הדגש מבטלו ולא נודע לי טעם בדבר, אך הטעם לפי שאין הדגש בא מפני יתרון האלף שלפניו שאין ביסוד התיבה רק נא וכו' וכן אלף של א נ א מיותרת ואין בשרש יסודו כי אם נ א ותדע כי נגינת א נ א למטה לפי שהנון עיקר התיבה ואין האלף עיקר כמו אנא שפתרונה איה שהנגינה קבועה כמו עד אן לכך טעמו באלף ודינם בקמץ כי נרפים הם אבל אנא שהוא כמו נא טעמו למטה באות עיקר ויש לפתור על דגשות (כצ"ל במקום בקשות) הנון כדי להפריש בין אנא אשר פתרונו לשון נא לאנא שפתרונו איה ולכך אין דגש הנון מבטל הקמץ כן נראה לי. ע"כ. ואברהם בלמשי מפקפק בין שתי הדעות, ואמר וז"ל: יש מעמידים הקריאה בחמש תבות בראשם שסימנם ל"ב אי"ש בהיותם בקמץ קודמות לדגש כמו למה בתים אנא ימה שמה. ואנחנו לא ראינו מן המדקדקים בלשונם שיעמידו בגעיא כי אם ל י ש בלבד ובא הן מלרע בהיותן בנות שתי אותיות כמו בָּתִּים אָנָּא. ע"כ. וכמו"כ מפקפק בעל ערוגת הבשם, ואלה דבריו: אכן מלת אנא שהנון דגושה רבים מהמדקדקים קיימו שקריאתה מלעיל וכו' מצאתי בספר אחד בכתב יד וכו' כתב וז"ל: ולא תטעה לקרות אנא מלעיל כמו ימה שמה כי אות ראשנה יסוד בהם אבל אנא אות ראשנה נוספת שהיא כמו נא לכן תקראנה מלרע וכו' אמנם בהיות שנמסר על מלת אנא בפרשת ויחי ובפרשת כי תשא חד מן ה' מלין בתרי טעמי וחפשתי במקרא גדולה שהדפיסו הבומבירגי בויניציה בשנת רעה ומצאתי שכל מלות אנא וכו' הן בתרי טעמי, לכן נראה לפשר שתהיה קריאת אנא נקראת בהעמדה קצת לא מלעיל ולא מלרע בהחלט כי כן יחייבו תרי טעמי. ע"כ. ודע, כי הנקוד הבבלי מסכים בנגינת מלת א נ א עם המנגנים אותה מלרע, והנון בסימן ר פ ה שם. ובדבר שני הטעמים שבמלת אנא דעת ר"ש פינסקר היא שמניחי הטעמים הטעימוה כך מפני הספק שהיה להם בנגינת המלה אם היא מלרע אם מלעיל, מפני

אָנָּא ה' הושיעה נא אָנָּא ה' הצליחה נא (תהל' קיח כה). ואמר אָנָּא ה' אלהי השמים וכו' תהי נא אזנך קשבת ועיניך פתוחות לשמע אל תפלת עבדך (נחמ' א ה-ו). ואתפללה לה' אלהי ואתודה ואמרה אָנָּא אדני האל הגדול וכו' חטאנו ועוינו והרשענו ומרדנו וכו' וכו' ועתה אדני אלהינו וכו' ישב נא אפך (דני' ט ד-יו). — וכך היה (הכה"ג) אומר א נ א השם עויתי פשעתי חטאתי לפניך וכו' א נ א השם כפר נא לעונות ולפשעים (יומא ד ב). — ועי' אָנָּה.

א·**אָנָה**[1], — א) מלת שאלת המקום למגמת התנועה ותכליתה, whither ; où ; wohin : אי מזה באת וְאָנָה תלכי (ברא' יו ח). כי יפגשך עשו אחי ושאלך לאמר למי אתה וְאָנָה תלך (שם לב יח). ויאמר הילד איננו ואני אָנָה אני בא (שם לז ל). אָנָה אנחנו עלים (דבר' א כח). לא ידעתי אָנָה הלכו האנשים (יהוש' ב ה). ויאמר האיש הזקן (להאורח) אָנָה תלך ומאין תבוא (שופ' יט יז). ואני אָנָה אוליך את חרפתי (ש"ב יג יג). והיה כי יאמרו אליך אָנָה נצא ואמרת אליהם כה אמר ה' אשר למות למות ואשר לחרב לחרב (ירמ' יה ב). אָנָה[2]) אלך מרוחך וְאָנָה מפניך אברח אם אסק שמים שם אתה ואציעה שאול הנך (תהל' קלט ז-ח). אָנָה הלך דודך היפה בנשים אָנָה פנה דודך ונבקשנו עמך (שה"ש ו א). — וגם במשמ' אֵיֵה: ותאמר לה חמותה (לרות) איפה לקטת היום וְאָנָה עשית (רות ב יט). על מי תנוסו לעזרה וְאָנָה תעזבו כבודכם (ישע' י ג). — ואמר המשורר: וְאָנָה תדרשו לחם ואין בורה ואין בריה (ר"ש הנגיד, הכמות פלוליס). — ו·מאמר ה א נ ה, בחכמ' ההגיון: מאמר ה א נ ה הוא בתארך הגוף ביחוסו למקומו (רות חן, פר' י). והנה מיני ה א נ ה מוקבלים וזה ש ה א נ ה הטבעי לקות אם מהתנועה הישרה אם מהסבובית (תסדאי קרשקש, אור ה' א א). — ומ"ר: א נ ו ת רבות (אכר' כדרשי, חותם תכנ' אגה). — ·וכמו שֵׁם במשמעת הפנייה לצד מהצדדים,

שכבר היה בזמן ההוא שתי קריאות מתחלפות וקצתם קראוה מלרע וקצתם מלעיל ולכן נגנוהו גם מלעיל וגם מלרע. וז"ל (מנ"א 185): הנה המסורה מוסרת בג' מקומות אנא ו' כתיב' ה' בלישן בקשה, וסי' זכר נא (ישע' לח) וחברו (מ"ב כ) מלטה נפשי (תהל' קיו) כי אני עבדך (שם) אל נא נאבדה (יונה א) הלא זה דברי (שם ד) ואני הודעתי בפנים שבכ"י הבבלי כל אנא מלעיל ורפי, ועתה אוסיף כי בישע' לח וביונה א מצאתי אנא באלף ומלרע, אבל ביונה ד אנה בהא ומלעיל, וזהו חדוש נפלא, וטעם הדבר הוא זה. כי הטברניים הבינו כל הששה אנה הנזכרים לשון בקשה, וההא א"כ בהם במקום אלף, ולכן השוו דין ניקודם וטיעומם לניקוד מלת אנא וטיעומה, והספרים שהיו לפני הרד"ק ז"ל נקדו שניהן מלעיל ודגש, ואותן שהיו לפני בעל ס' דקדוק ישן נקדו שניהן מלרע ודגש, אבל קריא' הבבליים היא יותר נכונה, כי רק ד' מן הששה הנזכרים שאחריהן נמצאת בקשה בפועל, כגון אנא י"י זכר נא (ומסתמא גם חברו דמלכים כך, אלא שלא נתקיים הכ"י מנביאים ראשונים לעיין עליו) אנא י"י אל נא נאבדה (ומסתמא גם אנא י"י מלטה נפשי) כתבו באלף ומלרע כמו כל שאר נא שהן מלשון זו, אבל אנא י"י הלא זה דברי (וה"ה גם אנא י"י כי אני עבדך) שהן רק לקריאה, לפי שאין אחריהן בקשה, כתבו בהא ומלעיל, והטעם הוא (כמו שהיטב לדקדק בזה בעל דקדוק ישן) כי כל אנא באלף מלת נא בה עיקרית, והאלף בראש נוסף, וא"כ הטעם במקומו בנון כמו שהוא במלת נא, אבל כל אנה בהא, מלת אן בה עיקרית, והאות הסופי הוא הנוסף, א"כ זה האות הוא הא כמו כל הא הנוסף, ודין הטעם מלעיל, וא"כ להבבליים אין שום יוצא מן הכלל, כי כל לשון בקשה היא באמת באלף ומלרע, וכל לשון איה או לשון קריאה בהא ומלעיל, אבל הנון רפה בכולם, וכן מצאתי בהכ"י הבבלי ואנא תעזבו (ישע' יוד) אשר בדרך אגב אעיר שהטעם שבאלף הוא טפחא, אנה נצא (ירמ' טו) אנה פניך (יחזק' כא) אנה אתה הולך (זכר' ב) אנה המה מוליכות (שם ה). ולהטברניים כל אנא שהיא באלף, או הששה הנמסרים שהן בהא ת' אלף, צריכין לטיעום מלרע אעפ"י שהן ברגש (כדעת בעל דקדוק ישן, ונגד הרד"ק ז"ל, והכתיב של הכ"י הבבלי ונקודו מעיד ע"ז כנ"ל) וכל הנשארים שהן בהא שאינן מלשון בקשה הן מלעיל ורפה, בר מן ב' שהזכרנו, והמסורה דלעיל היא א"כ טברנית. ע"כ. — ומהחדשים החליטוה מלעיל גזנ' ופירסט, בסבר סובר כי התחלפות מקום הנגינה תלוי בהתחלפות רות המדבר. אולסה' הזכיר את פקפוק הספרים בדבר מקום הנגינה. ואחרים החליטוה מלרע. וכן קניג (ח"א 679 וח"ב 335). בוהל כתב אותה בטעמים. והקריאה המסורה של הספרדים היא מלעיל.

[1]) אָן בהוספ' ה המגמה והמקום, ולכן כלם מלעיל, לבד משנים אָנָה אנחנו עלים, אָנָה אלך מפניך (רד"ק מכלול, דקדוק המליס). ובשניהם אחריהם א, וראיה לדבר כי הגורם לזה הוא האות א, כי באותו הפסוק בעצמו וְאָנָה מפניך, מלעיל. ומלבד הטעם הזה להמלעיל, הנה בכלל תנועת חרמז ארוך לרמז התכלית היא בטבעה לא מנגנה כמו הלְאָה, שָׁמָּה, הֵנָּה (קניג ח"ב רנח), ובערבי אֲנַי a) במשמ' איה, ובמשמעת מאין, ובמשמע' מתי. — [2]) בקצת ספרים גם זה מלעיל.

a) أَنَّى

direction;Richtung: ואין לגלגל מנוחה אלא שבהיותו באנה אחד יש לו כח להתנועע באנה אחר כמו שבהיותו במזרח יש לו כח להתנועע במערב (מפעלות אלה' ע ט). — ב) לשאלת הזמן, כמו עד מתי, bis wann, until when ; jusqu'à quand : עד אנה ינאצני העם הזה ועד אנה לא יאמינו בי (במד' יד יא). עד אנה תגיון נפשי ותדכאונני במלים (איוב יט ב). הוי חרב ליי' עד אנה לא תשקטי (ירמ' מז ו). עד אנה ה' תשכחני נצח עד אנה תסתיר את פניך ממני עד אנה אשית עצות בנפשי יגון בלבבי יומם עד אנה ירום איבי עלי (תהל' יג ב-ג). — ועם פעל עבר: ויאמר ה' אל משה עד אנה מאנתם לשמר מצותי (שמות יו כח). עד אנה ה' שועתי ולא תשמע (חבקוק א ב). — ועם בינוני: עד אנה אתם מתרפים לבוא לרשת את הארץ (יהוש' יח ג). — ובכפול אנה[1]) ואנה, לרמז על תנועה למקומות מתחלפים, ולכן גם באיזה מקום שיהי', ועם שלילה לשום מקום: בנה לך בית בירושלם וישבת שם ולא תצא משם אנה ואנה (מ"א ב לו). ביום צאתך והלכת אנה ואנה ידע תדע כי מות תמות (שם מב). ויאמר אליו אלישע מאן גחזי ויאמר לא הלך עבדך אנה ואנה (מ"ב ה כה).

א׳ אנה[2]) — ממנו אנה, אניה, תאניה.

ב׳ אנה[3]), פ"ע, עב' אניתי[4]), עת' אאנה[5]), יאנה, תאנינה, בו' אנה, אנינה, — היה עצב ונוגה מצער, trauern, s'attrister ; to sorrow : ואנו[6]) הדיגים ואבלו כל משליכי ביאור חכה (ישעי' יט ח). — ואמר המליץ: כמה בערב לן בכי ולבקר רנה יצחק פה אמש מאד אנה (ר"מ בן עזרא, תרשיש ט). — ומקור עתיד: והתחיל (המלך) לאנות על התמוז ולהגיד מה שקרהו וכו' והיה זה מנהג מתמיד בתחלת יום מחודש תמוז יקוננו ויבכו על תמוז ויספדו עליו ויאנו בני אדם (מו"נ ג כט). — ומדבר בעדו עבר: אבלנו ואנינו וחלינו ונהינו (עמג' מחב' כד). — ובינוני: זה העני אנה גם הוא גם טפהו (אד"ס, התמלה). — ובהשאלה: ואנו ואבלו פתחיה (ישע' ג כו).

ב׳ אנה[1]), ממנו אנה אנה תאנה.

א׳ אנה, פ"י, — הסב וגרם שיבוא הדבר בעתו, במקום פלוני, לידי פלוני, הקרה והזמין, treffen lassen herbeiführen; faire advenir à temps ; cause to happen to: ואשר לא צדה והאלהים אנה לידו ושמתי לך מקום אשר ינוס שמה (שמו' כא יב-יג). — ובכב': רעה ותעבה שנא יי' ולא יאננה ליריאיו (כ"ס גני' יס יג).

פע' אנה, — קרה את, הגיעו, herbeigeführt werden ; atteint, arrivé à ; to befall : לא יאנה לצדיק כל און ורשעים מלאו רע (משלי יב כא). לא תאנה אליך רעה ונגע לא יקרב באהלך (תהל' צא י). — ובכל': והוא התאונה לכל מאונה וסבה לכל מסובב (דוד הבבלי אלמקמן, הוצא בהקד' פיר' יצירה לר"י ברזילי ברצלוני). — ובכב': היה בצור לבלבל ים שאונך, היה מראה זרוע עם גבורה בעת מקרה ופגע רע יאונך (רס"ע פלקירא צרי היגון).

— התפ', התאנה לפלוני, — בקש תאנה, הזדמנות, Vorwand, Gelegenheit suchen ; chercher occasion; seek occasion: ויאמר (מלך ישראל) האלהים אני להמית ולהחיות כי זה שלח אלי לאסף איש מצרעתו כי אך דעו נא וראו כי מתאנה הוא לי (מ"ב ה ז). — ואמר המשורר: ומה בצע להתאנות לימים ומה הועיל בהרבות תאניה, והגלגל עלי קוו מסובב עשה חפצו וכן יהיה והיה (רמב"ע דיואן Monatschr. 1897,170). — "התאנה ב: כשם שמוכיחין את הנשבעין כך מוכיחין את המשביע שאם הוא מתאנה בטענתו כדי לפגום את בעל דינו האלה

---

[1]) להמלט מרבוי תנועות ד זו אחרי זו (ע' פינסק' מכ"א, וקניג ב 188).

[2]) עי' הערה לקמן.

[3]) דומה לפעל א נן. — [4]) כך בפרוש ר"י חיוג. — [5]) אמר רדק: אחרי שלא מצאנו העתידים באלף נחה נאמר העתידים באלף נעה: אאנה, אנה. — [6]) כך פרשוהו כל רבי הלשון הקדמוני' שלנו. רסע"ג תרגם: ויגתם אלסמאכון, והוא פעל ע'ם, אע'תם בערב' a). מנחם בן סרוק: ואנו הדיגים וכו' ענין עצבות ואבלות המה. רש"י: לשון אוני ואבל. רד"ק: ענין אבל. וכן שאר המפרשים. וכן נראה מההקבלה של החצי השני בפסוקים דמובאים בפנים. — אך החרשים כלם פרשוהו כמו אנח, והביאו גם מערב' אנה b) כמו אנח. ואעפי"כ, דעת רבי הלשון שלנו מכרעת לנו, בפרט במקום שגם מהמקרא בעצמו יש קצת ראי' לדעתם.

a) غَمَّ اغْتَمَّ b) انه

[1]) בערב' אני a) בא בזמן שנועד.

a) أَنَى

חוזרת עליו (ערוך ערך הסת).—התאנה כי: אחר אשר תעיר משנתך אבד מנוס ממך ולא תוכל ל ה ת א נ ו ת כי השינה תקפתך (ר"מ חלביק, רב פניניס משלי ו ט).

ג.* **אנה**[1], פ"י, — צער והכאיב לבו של פלוני בדבר, placken; vexer; tease: רעך אם אונאה אנאך ובאונאת דברים אם רדפך (אזהרות ר"י ברצלוני). ה א ו נ ה את הגר אף בדברים עובר בשני לאוין וכו' והאונה אותו בממון עובר משום אל תונו (סמ"ג קעג).

—פועל, אונה, אונית, אוניתני, — בעניני מקח וממכר, רמה אותו, לקח המוכר מהלוקח בעד הסחורה יותר משויה, או נתן הלוקח להמוכר פחות, übervorteilen, tromper, duper; overreach: רצה (הלוקח) אומר לו תן לי מעותי או תן לי מה ש א ו נ י ת נ י[2] (ב"מ ד ד). מכר לו שוה ה' בו' וכו' רצה (הלוקח) אומר תן לי מעותי או תן לי מה ש א ו נ י ת נ י[3]) מכר לו שוה שש בחמש וכו' רצה (מוכר) אומר לו תן לי מקחי או תן לי מה ש א ו נ י ת נ י (גמ' שם מט:).

— פעל, ב.*אנה, כמו אונה: והאונאה פחות משתות נקנה מקח לגמרי ולא יחזיר לו ה מ א נ ה כלום דמחילה היא (רש"י ב"ב לה.). וחייב ה מ א נ ה לשלם את ההונייה ולהחזירה כולה (רמב"ם הלכ' מכירה, יב כ). אסור להונות את חבירו בין במקחו בין בממונו ואיזה מהם ש א י נ ה בין לוקח בין מוכר עובר בלאו (טור חו"מ רכז).—ב) צער והקניט אותו בדבור, kränken; vexer, blesser; vex, tease: ה מ א נ ה את הגר (ב"מ נט:). כל ה מ א נ ה את הגר בין בממון בין בדברים (רמב"ם הל' מכירה יד יח). עבד שברח לא"י הרי זה גר צדק והוסיף לו הכתוב אזהרה אחרת למי ש א י נ ה אותו מפני שהוא שפל רוח יותר מן הגר (שם קפ).

—נתפועל, *נתאונה שאונו אותו: בשעה שהמוכר מ ת א ו נ ה מ ת א ו נ ה עד חומש בשעה שהלוקח מ ת א ו נ ה מ ת א ו נ ה עד שתות (ירוש' ב"מ ד ט ד).

— נתפ', *נתאנה, — שאנו אותו: מכר לו שוה ה' בו' מי נ ת א נ ה לוקח וכו' מכר לו שוה שש בה' מי נ ת א נ ה מוכר (ב"מ מט:). אין לי אלא ש נ ת א נ ה לוקח נ ת א נ ה מוכר מניין (שם נא.). וחייב המאנה לשלם את ההונייה ולהחזירה כולה ל מ ת א נ ה (רמב"ם מכירה יב כ). בין ש נ ת א נ ה שוכר בין ש נ ת א נ ה משכיר הרי זה מחזיר הונאה (שם יג יז).

1) פעל בנוי מן השם אונאה.

2) במשנה שבגמ' ירוש' שהוניתני.—3) י"ג שאינתני.

אנה[1]), — בקשה לתחלת דבור, כמו אנא: אנה[2]) ה' זכר נא את אשר התהלכתי לפניך באמת ובלבב שלם (מ"ב כ ג, ישע' לח ג). ויקראו (המלחים) אל ה' ויאמרו אנה ה' אל נא נאבדה בנפש האיש הזה (יונה א יד). ויתפלל (יונה) אל ה' ויאמר אנה ה' הלוא זה דברי עד היותי על אדמתי וכו' ועתה ה' קח נא את נפשי (שם ד ב-ג). אנה[3]) ה' מלטה נפשי (תהל' קיו ד). אנה ה' כי אני עבדך אני עבדך בן אמתך (שם יו).

אנו[4]),אנו, — מלת הגוף למדברים בעדם ומדברות בעדן, כמו אנחנו, wir; nous; we: בקול ה' אלהינו אשר א נ ו[5]) שלחים אתך אליו נשמע (ירמ' מב ו). שבכל הלילות א נ ו אוכלין חמץ ומצה וכו' שבכל הלילות א נ ו אוכלין שאר ירקות וכו' שבכל הלילות א נ ו אוכלין בשר צלי שלוק ומבושל (פסח' י ד). ואומרים לו (זקני כהונה לכה"ג) א נ ו שלוחי בי"ד וכו' משביעין א נ ו עליך במי ששכן את שמו בבית הזה שלא תשנה דבר מכל מה שאמרנו לך (יומא א ה). מוזהרין א נ ו שלא לצאת (מכי' מס' דפסחא יג). והרי דברים ק"ו מה אם שמואל רבן של נביאים וכו' נתיירא מיום הדין א נ ו על אחת כמה וכמה (ירושלמי חגי' ב עז.) — ובהצטרפות עם פעל:

1) עי' למעלה הערה לאנא.— 2) ונמסר: ו כתיבין בה' לשון בעיתה. וכתוב במ"ש בישעי' לח ג וז"ל: במקצת ספרים כ"י בשני טעמים אנה ובשאר ספרים בטעם אחד לבד.—3) עי' למעלה הערה לאנא.

4) לפי דעת נלדקה (ZDMG 1884, 420, Untersuchung z. sem. Gram.) זו צורה חדשה שנוצרה אח"כ על פי ההקש של אני, והעקר אנחנו, עי' זה. — 5) כך הכתיב, ונקוד אנו, שהוא נקוד הקרי אנחנו למערבאי, אך למדנחאי גם הקריא אנו (חלופים מנ"ח). וכבר העיר רד"ק כי הכתיב הוא העקר, אמר וז"ל: אנחנו או נחנו או אנו כי נמצא במקרא אשר אנו שולחים אותך, ובמשנה הרגילו בו מאד. ע"כ (מכלול שער דה"מ). וכן .Ges ושאר החדשים. ולפי ההקש עם אני אני צריך לקרא גם אנו שלא בהפסק אנו ובהפסק אנו. וכן באמת רד"ק (שם שם) נקדו אנו כמו שהוא במקרא, אעפ"י ששם הוא נקוד של הקרי, וכן גזנ', אולד, אולסה' שטדה. אך הקריאה המקבלה של האשכנז', למשל בהגדה של פסח, היא אנו (ónu) אוכלים, וכן הוא הנקוד במשנ' המנק' הנדפסות, גם בדפוס ר' מנשה בן ישראל, וכן GesK אנו.

חוששנו חוששים א נ ו: שתים ח ו ש ש נ ו למותר (תוספתא נגעי' כ ג). ק ו ב ל נ ו[1]: אומרים ביתותים וכו' ק ו ב ל נ ו עליכם פרושים (שם סוף ידים).

אָנוּחַ, ת"ז, לנק' אֲנוּחָה, מ"ר -חִים, -חות,—מי שנאנח תמיד: ראה רוע נפשי זנוחה משלום ומשלוה ומהנחה רטושה בהרי נשף א נ ו ח ה (ר"א קליר, ת"ב, איכה את אשר). חובש להעלות ללהקת א נ ו ח י ם (מחז' ויטרי, דף 450). הדוף דאגת אֲנוּחִים היות לַחַי שמחים וישירו פתחים אשר אכלו נצחים (זה שכינתך, אחרון של פסח, קרובץ ארג'יל). והעבר רעה מנפשות הָאֲנוּחוֹת אל אלהי הרוחות (סליח' ג עי"ת, אזעק אל אלהים).

אָנוּן, ת"ז, לנק' -נוּנָה, מ"ר -נוּנִים, -נוֹת,— אבל ונוגה, : traurig, bekümmert; affligé; afflicted

נשקד על עון ונבאב, כהושבת אֲנוּנָה מבלי אב (ר"א קליר, ת"ב, איכה ישבה חבללת). למה גזר ה' וכו' לשבת השוגגים באסור עצוב ו א נ ו ן (יהודה האבל הקראי, האשכול, רעה). אזון את אנקתי בקראי בלב א נ ו ן רפא את מגנתי (ליל יוה"כ, תשלום אבודרהם). פגה בחל וצמל א נ ו נ ה ועגומה אזלה ונזלה ורבתה הכנימה (סליחות מוסף יוה"כ, כרית כרותה). ראה בענוי אֲנוּנִים ועגומים שור נא בשפלות מעטי עמים (סליח' ד עי"ת מלך מלכ'). יגילון ה א נ ו נ י ם גדולים וקטנים ואבות עם בנים (הפליט, שלמה בר' יצחק, שנת רצון). והנה באתי עד הנה להשיב את נפשי ה א נ ו נ ה וכו' (זכר' בן סעד' אלצאהרי, הקד' ספר המוס', מטמוני מסת' ת"א ע). אנכי הניצבת עמכם בזה ה א נ ו נ ה (עמנ' מחב' יט). ואנכי ה א נ ו נ ה והקטנה היום בת שמנה עשרה שנה (שם יו). בעבור מה שסבלו בחייהם אלה ה א נ ו נ י ם (שם כח).

אָנוּס, ש"ז, מ"ר אֲנוּסִים, — שם ליהודים שקבלו דת הנוצרית באנס, בהכרח ובכפיה: אותם שבארץ הגלות מתקף הצרות והשמדות יצאו מכלל הדת וכו' והם הנקראים אצלינו היום א נ ו ס י ם לפי שבאנס יצאו מכלל הדת (ר"י אברבנאל, משמיע ישועה, ב). היבמה שנשארה זקוקה לשני אחין והגדול הוא מ א נ ו ס י הזמן והשני הוא יהודי (תשובות הריב"ש א). שהמלך

---

[1]) בתוס' הוצ' צוק"מ קובלני, ביוד בסוף. אך פה מדברים ר ב י ם וצ"ל ק ו ב ל נ ו. וכן הגיה הגר"א שם ק ו ב ל נ ו עליכם פרושים וכו' ק ו ב ל נ ו עליכם טובלי שחרית. וכן הביא שם בעל זר זהב מהמשנה ידים ד ז קובלנו עליכם, אעפ"י שבגוף המשנה כתוב קובלים אנו.

מעליל שלא כדין כדי להעניש ממון כמו שעושה עתה בממון ה א נ ו ס י ם (שם ב). אלה ה א נ ו ס י ם אשר נשארו בארצות השמד כל זה הזמן (שם) אם יוכל אדם מ א נ ו ס י הזמן לדרוך ענבים בגת של ישראל ויהיה היין כשר כאילו דרכו ישראל (שם ד). מעשה היה בפני רש"י ב א נ ו ס שקדש עלמה בפני א נ ו ס י ם חביריו (מהר"י קולון, תשו' פה). מן היום ההוא רבו ה א נ ו ס י ם בכל ארץ ספרד (ר"י הכהן, דה"י שנת 1430). שאביו היה מבני ה א נ ו ס י ם אשר בפורטוגל אבל אמו לא מבנות ה א נ ו ס י ם (שו"ת מהרשד"ם, אה"ע קיב). א נ ו ס אחד וכו' צוהו אביו לפני מותו להשתדל לחזור לדת ישראל כי א נ ו ס י ם היו (משה גביזון, עמר השכחה בסוף). נזדמן שם אב ובנו שהיו א נ ו ס י ם והיו משמשים בבית האסורים (צרור המור בחוקותי). הגם שאביו היה מ ה א נ ו ס י ם אמו לא היתה מבנות ה א נ ו ס י ם כ"א מבנות הגוים (שו"ת לחם רב ה). התחילו השופטים וכו' לחקור כנגד כל ה א נ ו ס י ם על ענין הדת (קצור זכר צדיק לר' יוסף בן צדיק, סדר החכ' וקורות העתים ניבויאר, א). ובזאת השנה התחילו לחקור בעד ה א נ ו ס י ם על ענין הדת ונשרפו ונידונו בשריפה (יוחס' השלם פילופובסקי, ה דף 226).— ולנק' ·אֲנוּסָה: אשה אחת באה וכו' מאותן ה א נ ו ס ו ת וכו' (תשו' ריב"ש ו). גט ה א נ ו ס ה שחתמו בו אנוסים (שם). מאשה א נ ו ס ה שנתגרשה מבעלה שהוא אנוס (שם יא). גט אחד שבא לבאן ל א נ ו ס ה אחת (שם מג).

***אֲנוּסָה**, ש"נ, מ"ר אֲנוּסוֹת, — אשה ש א נ ס איש אותה: נושאין על ה א נ ו ס ה ועל המפותה וכו' נושא אדם א נ ו ס ת אביו ומפותת אביו א נ ו ס ת בנו ומפותת בנו (יבמ' יא א). א נ ו ס ת עצמו ומפותת עצמו לא ישא (הכה"ג) ואם נשא נשוי א נ ו ס ת חבירו ומפותת חבירו לא ישא (גמ' שם יט). כל הנבעלת בשדה הרי הוא בחזקת א נ ו ס ה (רמב"ם נערה בתולה א ב).

·אֲנוּק, אֲנוּקִים,—הנאנקים: בקבצך אֲנוּקִים ממרחקים וסבתך תקים (אנא ישר, הושע"ר, קרובץ ארג'יל).

אֱנוֹשׁ[1]), ת"ז, לנק' אֲנוּשָׁה, מ"ר -שִׁים, -שׁוֹת, — א) שאי אפשר לרפא אותו, כאב פצע, וכדומה,

---

[1]) מלה עברית, ואין לה אחות בלשונות האחיות. ונתלבטו החכמים במקור מלה זו ולא עלה בידיהם כלום. יש מי שרצו לבאר אותו בדרך סגי נהור מן א נ ש

נד קציר ביום נחלה וכאב אָנוּשׁ (ישע׳ יז יא). כה אמר ה׳ אָנוּשׁ לשברך נחלה מכתך אין דן דינך למזור רפאות תעלה אין לך (ירמי׳ ל יב-יג). מה תזעק על שברך אָנוּשׁ מכאבך (שם שם יה). למה היה כאבי נצח ומכתי אֲנוּשָׁה מאנה הרפא (שם יה יח). כי אֲנוּשָׁה מכותיה (מיכ׳ א ט). — ב) בהשאלה, להאבר, החולה: עקב הלב מכל וְאָנֻשׁ הוא (ירמי׳ יז ט). — ונפש אנושה: וירפאו הנפשות האנושות ויחלימו הגופות הנגופות (מכת׳ ר״י בן תנחום ירש׳ לר׳ דוד בן אבר׳ בן הרמב״ם). — ולהדבר הגורם הפצע: אָנוּשׁ חצי בלי פשע (איוב לד ו). — וליום של צרה גדולה: ויום אָנוּשׁ לא התאויתי (ירמ׳ יז יו).

אֱנוֹשׁ[1], ש״ז, — א) נרדף עם אָדָם, Mensch; homme; man: על כן כל ידים תרפינה וכל לבב אֱנוֹשׁ ימס (ישע׳ יג ז). אוקיר אֱנוֹשׁ מפז ואדם מכתם אופיר (שם יב). אשרי אֱנוֹשׁ יעשה זאת ובן אדם יחזיק בה (שם נו ב). ואתה אֱנוֹשׁ כערכי אלופי ומידעי (תהל׳ נה יד). ויין ישמח לבב אֱנוֹשׁ וכו׳ ולחם לבב אֱנוֹשׁ יסעד (שם קד יה). הנה אשרי אֱנוֹשׁ יוכיחנו אלוה (איוב ה יז). מה אֱנוֹשׁ כי תגדלנו וכי תשית אליו לבך (שם ז יז). והחכמה מאין תמצא ואי זה מקום בינה לא ידע אֱנוֹשׁ ערכה ולא תמצא בארץ החיים (שם כח יב-יג). — ובפרט בכונה לטבע החלשה והרעה של האדם: מי את ותיראי מֵאֱנוֹשׁ ימות ומבן אדם חציר ינתן (ישע׳ נא יב). קומה ה׳ אל יעז אֱנוֹשׁ ישפטו גוים על פניך שיתה ה׳ מורה להם ידעו גוים אֱנוֹשׁ המה (תהל׳ ט כ-כא). חנני אלהים כי שאפני אֱנוֹשׁ (שם נו ב). הבאתנו במצודה שמת מועקה במתנינו הרכבת אֱנוֹשׁ לראשנו באנו באש ובמים (שם סו יא-יב) — ומ״ל: הן עד ירח ולא יאהיל וכוכבים לא זכו בעיניו אף כי אֱנוֹשׁ רמה ובן אדם תולעה (איו׳ כה ה-ו). הוי שפל רוח בפני כל אדם שתקות אנוש רמה (אב׳ ד ד). — ובמשמ׳ כל האדם, Menscheit; humanité; human race: אמרתי אפאיהם אשביתה מֵאֱנוֹשׁ זכרם (דבר׳ לב כו). בעמל אֱנוֹשׁ אינימו ועם אדם לא ינגעו (תהל׳ עג ה). — ב) במשמעת ההמון, der Pöbel; le vulgaire; common people: קח לך גליון גדול וכתב עליו בחרט אֱנוֹשׁ (ישע׳ ח א), ר״ל הנהוג בהמון העם. — ומשל: אֱנוֹשׁ קובל על אבוד דמיו ואינו קובל על אבוד ימיו (מבחר המוסר ח.). אֱנוֹשׁ בפה מתוק ולבו מר פנימו לא כחיצונו (שם י.).

אֱנוֹשׁוּת[1], ש״נ, — טבע האדם, Menschlichkeit; humanité; human nature: כל מטיב לזולתו מבני אדם מכל המינים אשר זכרנו אין לו יתרון על מי שמטיב לו אלא במקרה מן המקרים אבל באנושותם ועצמם הם נמשלים וקרובים זה לזה (ר״י אבן תבון, חו״ה עבוד׳ אלה׳). אוהב התחקות על שרשי מחצב אנושותו[2] (כתי׳ עול׳ א ב). — ובמשמ׳ דרך ארץ ונמוס של בני אדם, Höflichkeit; politesse; politeness: שמנות אמר נעצרה נא אותך ובזה היה מורה אנושותו כמי שמזמין רעהו לסעודה (ר״י אברבנל, שופט׳ ענין מנוח).

אֱנוֹשִׁי, ת״ז, לנק׳ -שִׁית, מ״ר -שִׁיִּים, -שִׁיּוֹת, — שיש בו מטבע האנושי, menschlich; humain; human: כי השמאל הכי נכבד כי הוא משכן ללב שהוא שרש לחיים האנושיים (יוסיפון, יא). וזה כלו כשיתעסק השכל האנושי עם תאות הגוף ולא תפרש בו יותר ממה שהעירותיך עליו (הרמב״ם אגרת

במשמ׳ ידיד, ובכונה: רע מאוד (וטשטין). ואחרים (דליטש לגרד) במש׳ חלש כאשה. אבן היותר נכון בב״ז היא דעת ברוין דריור כי נוצר בעברית שרש אנש למושג זה. עי׳ ערך אנש ועי׳ עוד נוש.

[1]) משקל דְּרוֹר, הֲדוֹם, חֲמוֹר. בערב׳ אִנְשׁ a) ומ״ר אנאש, אדם, וכל האדם יחד, וברור הדבר שנגזר מהשרש אנש b) המשמש בערב׳ במשמע׳ היה נעים וטוב לחברו, מנמס, ת׳מל, וכן התרגל אליו, היה בחבורה אתו וכדומה. וכן בארמ׳ אֱנָשׁ, וכן בסור׳. ודעת ברט כי הרבים אנאש נהיה בעבר׳ יחיד, ותנוע׳ הפתח הארוך נתעכר ונהיה בעבר׳ לתנו׳ החולם, כמנהג (כרט מה״ש סי׳ 88), ובודאי טעות היא לגזר שם זה מן השרש אנש במשמ׳ שממנו נגזר התאר אָנוּשׁ שלמעלה, רק זה אפשר באמת, שמושג זה של אנוש גרם קצת שהשם אֱנוֹשׁ קבל קצת מושג של אדם חלש ורפה כח.

a) إِنْس b) أَنِس

---

[1]) כך קריאת הספרדים, וכך מנקד׳ המלה בקצת מקו׳ ועי׳ הערה לקמן. והאשכנז׳ עפי״ר קראים אנוּשׁוּת בערב׳ אנשאניה a). — [2]) כך הכתיב, ונקוד במהד׳ חביב ופרנסיש (פירארו שיב), ור״ש מורפורגו (ויניציה תסד) ועוד: אנוּשׁוּתוֹ. ובמהד׳ אחרות וכן של סלוצקי אֲנָשׁוּתוֹ, ואינו נכון.

a) إِنْسانيَّة

לכנו). ומחכמת הנפש ה א נ ו ש י ת בפרט ומה שיושפע עליה (אמונה רמה ד). שלא היה הקול א נ ו ש י או מלאכותי (ר"י אברבנאל, שמואל ג). ללמד לבני אדם המדות ה א נ ו ש י ו ת המשובחות (הוא, הקד' נחל' אב'). במין ה א נ ו ש י ובאישיו (רלב"ג מלח' ה הקד'). הנהגה כללית במדת א נ ו ש י ת (ידע' בדרשי, הפרדס, הקד' אולה"ס ג). שהנפש היא הדבר שבעבורה נהיה האיש איש וכי נמצא במציאות א נ ו ש י ת (תגמ' הנפ' א.). ואולם הנפש ה א נ ו ש י ת מצד שהיא נפש א נ ו ש י ת יחלקו כחותיה לכח חכם ולכח פועל (מאזני צדק אלגזאלי דף לא). כי אין השכל ה א נ ו ש י מספיק לדעת זה באמיתות (עקר' א ח). אבל הוא התחלה לכל הפעולות ה א נ ו ש י ו ת הנפעלות ברצון (שם ט). מדות טובות כלליות שלמיות א נ ו ש י ו ת (משה וקאר, אגרי נועס וגר ישראל).

**אֱנוֹשִׁית, ש"נ, כמו א נ ו ש ו ת: יש לך אדם שממונו חביב עליו. מגופו כלומר שאין לו מן ה א נ ו ש י ת רק השם (מלמד התלמי' ואתתן). האם תתחלל מדרגת ה א נ ו ש י ת בזה ההשארות (רלב"ג מלחמ' הקד'). שהיה מורכב מאלקות ו א נ ו ש י ת (חזוק אמונה א לו). בצד המלכות הוא אחד ובצד ה א נ ו ש י ת אינו אחד (מהר"ל מפראג, באה"ג, באר ב).

אנח[1], ממנו נֶאֱנַח, אֲנָחָה.

אָנַח, קל אינו נהוג[2].

— נפ', נאנח, על, אל, נאנחה, נאנחה, נאנחו, נאנחו, אאנח, תאנח, כינ' נאנח, נאנחה, — נאנח מן עבודה, מן לחץ ובדומה, נאנח על שמועה, על התועבות ובדומה, הוציא קול הברה מעמק הקרב מפני כאב, צער ויגון, seufzen;soupirer, gémir; groan,sigh: ויאנחו בני ישראל מן העבדה ויזעקו (שמות ב כג). מה נאנחה[3]) בהמה נבכו עדרי בקר (יואל א יח). אבל תירוש אמללה גפן נאנחו כל שמחי לב (ישע' כד ז) כל שעריה (של ירושלם) שוממין כהניה נאנחים בתולתיה נוגות (איכה א ד). גם היא נאנחה ותשב אחור (שם ח). שמעו כי נאנחה[1]) אני אין מנחם לי (שם כא). ואתה בן אדם האנח בשברון מתנים ובמרירות תאנח לעיניהם והיה כי יאמרו אליך על מה אתה נאנח[2]) ואמרת אל שמועה כי באה ונמס כל לב ורפו כל ידים (יחז' כא יא-יב). והתוית תו על מצחות האנשים הנאנחים והנאנקים על כל התועבות (שם ט ד). ברבות צדיקים ישמח העם ובמשל רשע יאנח[3]) עם (משלי כט ב).

— *נתפ': כאשר סרים יחבק נערה ו מ ת א נ ח כן עשה באונס משפט (בן סירא גניז' יח ב). למה נ ת א נ ח ו (בני ישראל) לפי שאמרו חרטומי מצרים אין לך רפואה אם לא נשחוט מקטני ישראל ק"נ בערב וק"נ בבקר ורחץ בדמיהם שתי פעמים ביום כיון ששמעו ישראל גזרה קשה התחילו מ ת א נ ח י ם וקוננים (מד"ר שמות א).

אֲנָחָה[4]), ש"נ, מ"ר אֲנָחוֹת, אַנְחוֹתַי,—קול נשימה מפני צער וכאב, Seufzer; soupire; a sigh: ובאו ציון ברנה ושמחת עולם על ראשם ששון ושמחה ישיגו ונסו יגון ואנחה (ישע' לה י). כי כלו ביגון חיי ושנותי באנחה (תהל' לא יא). מקול אנחתי דבקה עצמי לבשרי (שם קב ו). יגעתי באנחתי ומנוחה לא מצאתי (ירמ' מה ג). כי לפני לחמי אנחתי תבא ויתכו כמים שאגותי (איוב ג כד). הלא דמעה על לחי תרד ו א נ ח ה על מרוד לב (בן סירא גניז' יח יט). אמר רב א נ ח ה שוברת חצי גופו של אדם (כתוב' סב.). — ומ"ר: כי רבות אנחתי ולבי דוי (איכה א כב). כגון בביות ו א נ ח ו ת (תשו' גא' ליק לת).

***אנחותא**, כמו *נְחוּתָה: הקולב מנורה ו א נ ח ו ת א (תוספתא כלים ב"מ ו ז). אשה שהיא טבולת יום לשה את העיסה וקוצה הימנה חלתה ומניחתה בכפישה או ב א נ ח ו ת א (ניד' ז.).

---

[1]) שרש שמי, באש' אנח, בערב' אנח a) ובארמ' אנח במשמ' כמו בעברי' לקול שמוציא אדם מפני צער כאב ויגון ובדומה.

[2]) רק בקצת כ"י יאנח עם (משלי כט ב) במקום יאנח.— [3]) מ"ש: בספ' בעל הלשון האלף בסגול והנון בשוא נח וכן הוא בספרים כ"י מדוייקים ובמקצת ספרי הדפוס, וכן מצאתי מסורת כ"י נאנחת ב וסימניהן חטא חטאה ירושלם מה נאנחה בהמה. ע"כ. אבל שמעו כי נאנחה אני נון שניה בקמץ. ע"כ. אבל ברוב ספרי הדפוס אלף בחטף סגול ונון בקמץ, וכן העיד מיכאלים בשם הרבה כ"י. — [1]) מ"ש: במקצת ספרים א בשוא לבדו. — [2]) מ"ש: כן הוא בס"ם האלף בשוא לבדו ויש ספרים בחטף סגול. ע"כ. וכן מיכאלים בשם ח' כ"י נא-. — [3]) בקצת ספרי דפוס מלרע. ובקצת כ"י יאנח בקל (מיכאל').

[4]) עי' למעלה שרש אנח.

---

a) أَنَّ

אֲנַחְנוּ[1], כספס' אֲנַח-, — מלת הגוף למדברים בעדם ולמדברות בעדן, wir ; nous ; we : והנה אנחנו מאלמים אלמים בתוך השדה (ברא' לז ז). ויאמרו (אחי יוסף) על דבר הכסף השב באמתחתינו בתחלה אנחנו מובאים (שם מג יח). אנחנו נעלה ונלחמנו (דבר' א מא). מה אנחנו ישבים פה (מ"ב ז ג).— ואחרי הפעל : משחתים אנחנו את המקום (ברא' יט יג). אבל אשמים אנחנו על אחינו (שם מב כא). נסעים אנחנו אל המקום (במדב' י כט). אם יספים אנחנו לשמע את קול ה' אלהינו (דברים ה כב). — וגם בזמן מאוחר : אם לאו נקיים א נ ח נ ו משבועתך (מכי' ויסי בשלח, ב' פתי'). מיתתנו במדבר קשה לנו ממיתת אחינו באפילה שאחינו נספדו ונקברו ו א נ ח נ ו תהיה נבלתנו מושלכת לחורב ביום ולקרח בלילה(שם ב). —ועם שם בלי פעל : אנחנו בני איש אחד (ברא' מב יג). שנים עשר אנחנו אחים (שם לב). ואמרתם אליהם עבדיכם אנחנו ועתה כרתו לנו ברית (יהוש' ט יא). — וכהפסק : אל נא תהי מריבה ביני ובינך ובין רעי ובין רעיך כי אנשים אחים אנחנו (ברא' יג ח). ויאמר להם יעקב אחי מאין אתם ויאמרו מחרן אנחנו(שם כט ד). הננו עצמך ובשרך אנחנו (ש"ב ה א). דבר נא אל עבדיך ארמית כי שמעים אנחנו ואל תדבר עמנו יהודית (מ"ב יח כו). איך תאמרו גבורים אנחנו ואנשי חיל למלחמה (ירמ' מח יד). — ואחרי ממנו לחזק ולהטעים : הכשר ממנו יתב' קריאת השמות לעצמו הוא כאשר ממנו א נ ח נ ו (אהרן הקרא', עץ חיים, ע).—ועם וַ : וַאֲנַחְנוּ לא נדע מה נעבד (שמו' י כו). גדרת צאן נבנה למקננו פה וערים לטפנו ואנחנו נחלץ חשים לפני בני ישראל (במדב' לב יו-יז). — ועם פעלים שיש להם סי' מד"ב להטעים : כאשר עשינו אנחנו ואבתינו (ירמ' מד יז). אנחנו נשבענו להם ביי' אלהי ישראל ועתה לא נוכל לנגע בהם (יהוש' ט יט).ומדוע נעבדנו אנחנו (שופ' ט יח).

אֲנִי[1], בטעם מפריד אָנִי,—מלת הגוף למדבר בעדו ומדברת בעדה, ich ; je, moi ; I : אני בנך בכורך עשו (ברא' כז לד). אני יוסף אחיכם אשר מכרתם (שם מה ד). כי אני עבדך אני עבדך בן אמתך (תהל' קיו יו). אני חבצלת השרון שושנת העמקים (שה"ש ב א). ואחרי השם : כי קדוש אני ה' אלהיכם (ויקרא יט ב). עני אני וגוע מנער (תהל' פח יו). צעיר אני לימים ואתם ישישים (איוב לב ו). — ועם פעל בינוני לפני הפעל או אחריו : המכסה אני מאברהם אשר אני עשה (ברא' יח יז). שמע בקולי לאשר אני מצוה אתך(שם כז ח). את חטאי אני מזכיר היום (שם מא ט). את כל אשר אני דבר אליך (שמות ו כט) . בפעם הזאת אני שלח את כל מגפתי אל לבך (שם ט יד). יודע א נ י היאך היתה כונתך (מד"ר שמות לז). — ועם עבר ועתיד עם סי' הגוף להטעים ולחזק את הגוף : ולא תאמר אני העשרתי את אברהם (בראשית יד כג). והלכתי אף אני עמכם בקרי (ויקר' כו כד). אני אמית ואחיה מחצתי ואני ארפא (דבר' לב לט). הם קנאוני בלא אל וכו' ואני אקניאם בלא עם (שם כא). ויאמר אלהם (יהושע לזקני ישראל) אני זקנתי באתי בימים (יהוש' כג ב). ויאמר הפלשתי אני חרפתי את מערכות ישראל היום הזה (ש"א יז י). ויאמר (דוד) אל אחימלך החתי ואל אבישי בן צרויה אחי יואב לאמר מי ירד אתי אל שאול אל המחנה ויאמר אבישי אני ארד עמך (שם כו ו).כה אמר ה' צבאות אני לקחתיך מן הנוה (ש"ב ז ח) . אני אהיה לו לאב והוא יהיה לי לבן (שם יד) . אני נותרתי נביא ליי' (מ"א יח כב). קום אכל לחם ויטב לבך אני אתן לך את כרם נבות היזרעאלי (שם כא ז). ויאמר ה' מי יפתה את אחאב ויעל ויפל ברמת גלעד וכו' ויצא הרוח ויעמד לפני ה' ויאמר אני אפתנו (שם כב כ-כא) . יתמיך אני אחיה (ירמ' מט יא). — ובפרט אחרי הפעל

---

[1]) אמר ריב"ג : ומן השרש הזה (שרש אנח) אצלי אנחנו ותוספת הנון עם הואו בו לכנוי וכו' ואפשר ש י פ י ל ו האלף ויאמרו נחנו כמו שהפילו אלף אחד מן ודבר חד את אחד. ע"כ. אבל רוב החדשים סברים כי עקר מלת הגוף למדברים רבים היא נחנו, ובערב' נַחנ a) ונוספה א בראשה בכח פעולת ההקש עם מלת הגוף למדבר אחד. בכנע' אנחן, בארמ' שבתנך אנחנא, באש' אנינ.

[1]) בערב' אַנַא b), ובערב' ההמוני' של מצרים ועוד גם אני a). וסברו חוקרי הלשון קודם כי אנא אני מקצר מן אָנֹכִ הקדומה. וכבר טען על זה פיליפי (Philippi, ZDMG, 1876, 366). מפני שאין אנכ נהוג אלא בהצפוניות שבלשונות השמיות ולא בהדרומיות. והחליטו רוב האחרנים כי א נ א היא המלה היסודית למד"ב יחיד, והוא מרכב מן קולות הרמז הטבעיים של אנ-א. (Philippi, BA, 2 367) וכן שאר האחרונים. ונתחדדה בעבר' וכמו"כ בערב' ההמונ' תנועת הפתח לתנועת החירק, בכח פעולת ההקש של הנוסף הסופי למדבר בעדו בפעלים עבר -תִי ושל י הקנין בשמות (Nö. ZDMG 1884, 418).

---

a) نَحنُ b) أَنَا

a) أَنِى

להטעים אני ולא אתה,ולא אחר, אני בעצמי, באמת אני: אסף את יתר העם וחנה על העיר ולכדה פן אלכד אני את העיר ונקרא שמי עליה (ש"ב יב כח). ונלחמתי אני אתכם (ירמ' כא ה). קמתי אני לפתח לדודי (שה"ש ה ה) ואותר אני לבדי (מ"א יט י). עשה לי שירים נזמים טבעות ואקדש א נ י לך (קידו' מח.). — ועם גם: ויאמר המלך אל העם יצא אצא גם אני עמכם (ש"ב יח ב). — ולפני שם כללי או פרטי להטעים: אני הגבר ראה עני (איכ' ג א). אני קהלת הייתי מלך על ישראל (קהל' א יב). אני דניאל בינתי בספרים (דני' ט ב). — ועם הוא אחריו,אני הוא: למען תדעו ותאמינו לי ותבינו כי אני הוא לפני לא נוצר אל ואחרי לא יהיה (ישע' מג י). גם מיום אני הוא ואין מידי מציל אפעל ומי ישיבנה (שם שם יג). עד זקנה אני הוא ועד שיבה אני אסבל (שם מו ד). שמע אלי יעקב וישראל מקראי אני הוא אני ראשון אף אני אחרון (שם מח יב). לכן ידע עמי שמי לכן ביום ההוא כי אני הוא המדבר הנני (שם נב ו). עמד שמואל הקטן ואמר א נ י הוא שעליתי שלא ברשות (סנה' יא.).—וכפול:ראו עתה כי אני אני הוא ואין אלהים עמדי (דבר' לב לט). אני אני דברתי אף קראתיו (ישע' מח יה). — ומלה מפסקת בינו ובין הפעל: אני טרם אכלה לדבר אל לבי והנה רבקה יצאת (בראש' כד מה). הילד איננו ואני אנה אני בא (שם לז ל). ואני הנני מביא את המבול (שם ו יז).— ועם ה הידיעה: האני אשביר ולא אוליד (ישעי' סו ט). — ועם כש-: אמר הקב"ה לא כ ש א נ י נכתב אני נקרא(קיד' עא.).— וכהפסק [1]: ויאמר אתה זה בני עשו ויאמר אני (בראש' כז כד). והלכתי אף אני עמכם בקרי והכיתי אתכם גם אני (ויקרא כו כד). חסר משגעים אני כי הבאתם את זה להשתגע עלי (ש"א כא יו). וכזאת וכזאת יעצתי אני (ש"ב יז יה). יבשו רדפי ואל אבשה אני יחתו המה ואל אחתה אני (ירמ' יז יח).—ובפרט בהשבועה, חי-אני: חי-אני נאם ה' כי כלם כעדי תלבשי ותקשרים ככלה (ישעי' מט יח). חי-אני נאם ה' כי אם יהיה כניהו בן יהויקים (ירמי' כב כד). — וכשבא אני עם עוד גוף אחר יבא הפעל המשתף לשניהם בלשון

[1] ולא בלבד במפסיקים גדולים סלוק (בראש' כז כד), אתנח (ויקרא יא מד), ז"ק (שם כו כד), ז"ג (יחזק' יח ג), רבי' (ברא' לא כב), סגו' (יחזק' יז יט).—אלא גם במפסיק קטן: פשטא (מ"ב ה ז), טפחא (בראש' כז לד), זרקא (ירמ' כב כד). ואפילו גרש (יחזק' לד ח), וגם מונח ותליק"ט (מלא' א ו). (Kö, 2, 546. Anm. 1).

יחיד או רבים: ונאספו (יושבי הארץ) עלי והכוני ונשמדתי אני וביתי (ברא' לד ל). כי מצאתי חן בעיניך אני ועמך (שמות לג יו). והייתי אני ובני שלמה חטאים (מ"א א כא). אני ואחי לחם הפחה לא אכלתי (נחמ' ה יד). גם אני ונערתי אצום כן (אסתר ד יו). מה עשיתי אני ואבותי (דהי"ב לב יג). ואני והנער נלכה עד כה ונשתחוה ונשובה אליכם (בראש' כב ה). ועתה לכה נכרתה ברית אני ואתה (שם לא מד). הבוא נבוא אני ואמך ואחיך להשתחות לך ארצה (שם לז י). ונפלינו אני ועמך (שמות לג יו). ואם מימיך נשתה אני ומקני (במד' כ יט). אשר דברנו אני ואתה (ש"א כ כג). אני והאשה הזאת ישבת בבית אחד (מ"א ג יז). כי נמכרנו אני ועמי (אסתר ז ד). — וגם במשמ' אותי: ויאמר אל אביו וכו' ברכני גם אני אבי (בראש' כז לה). —ואחרי פעל עם כנוי מד"ב: וכה אמר (דוד) בלכתו בני אבשלום בני בני אבשלום מי יתן מותי אני תחתיך אבשלום בני בני (ש"ב יט א). — —ועם פלוני אחריו: בראשנה היה כותב א נ י פלוני חתמתי (גיט' לו.). — ויתקצר ותפל ממנו האות א ותספח לפע' בבינ', חוששני, ר"ל חושש אני: מעשה בא לפני רבי יוחנן בן זכאי בערב ואמר ח ו ש ש נ י לו מחטאת (שבת כב ג). — מקבלני — מקבל אני, מחזיקני — מחזיק אני: משרבו מ ק ב ל נ י טובתיך ו מ ח ז י ק נ י טובתך רבו איש הישר בעניו יעשה (תוספת' סוט' יד ז).—שומעני—שומע אני: ש ו מ ע נ י מיעוט חדשים שנים (מכי' מס' דפסחא ב). ויי' הכה כל בכור ש ו מ ע נ י על ידי מלאך או על ידי שליח (שם יג). ש ו מ ע נ י כדרך יום הכפורים שפושט בגדי קודש ולובש בגדי חול (יומא כג:). אמורני, אמר אני: אלו דברי רבי חנניה בן גמליאל אבל א מ ו ר נ י בשתיהן החיצונה טהורה (תוספתא נגעים ב ד יא). גוזרני, גוזר אני: שלח לו רבי גמליאל (לר' יהושע) ג ו ז ר נ י עליך שתבוא אצלי במקלך ובמעותיך ביוה"כ שחל להיות בחשבונך (ר"ה כה.) — יכולני יכול אני, עי' יכול. — מעידני, מעיד אני, מוחזקני, מוחזק אני, עי' בכ"א מהערכים הללו.

אֳנִי [1], שז"ג, כנ' אניו, מ"ר אנאים, — קבוץ של

[1] מלה עברית, משקל צרי, עפי, מן אני.—בערב' אנא a), כלי, אגן. ויש את להסתעפות זו גם בקצת לשונות

a) إِنَاء

אניות הלכות יחד בים, Schiffsgeschwader;escadre squadron: כי אני תרשיש למלך בים עם אני חירם אחת לשלש שנים תבוא אני תרשיש נשאת זהב וכסף שנהבים וקפים ותכיים (מ"א י כב). ואני[1]) עשה המלך שלמה בעציון גבר אשר את אילות על שפת ים סוף בארץ אדום וישלח חירם באני[1]) את עבדיו (שם ט כו-כז). מקום נהרים יארים רחבי ידים בל תלך בו אני-שיט וצי אדיר לא יעברנו (ישע' לג כא). — ולשון זכר: וגם אני חירם אשר נשא זהב מאפיר הביא מאפיר עצי אלמגים (מ"א י-יא). — ועי' ספינה.

אָנִי[2]), ת"ז, לנק' אניית, — של האנה, מטבע האנה: המקום ה א נ י י וכו' התנועה ה א נ י י ת והמקומית. (דרך אמונה, אכר' כיבאגו, א א).

אחרות, כמו vascello באיטלקית, ובצרפתית vaisseau, שעקר פרושם הוא כלי, מהשם הרומי vas. וכבר העירו החכמים בזמן האחרון כי בהמכתבים של תל אלעמרנה נמצאה המלה א נ י כתרגום בלשון כנענית להשם אלף, שהיא אלפה, ר"ל ספינה. — והנה המפרשים הקדמונים לא הבדילו בין אני ובין אניה, אך החדשים הטיבו לראות כי אני הוא שם ה ק ב ו ץ נגד אניה שם היחיד, כנהוג בפרט בלשון ערבית. —[1])קמץ של ו- זה וכמו"כ קמץ של ואניות ושל באניות ושל באניות שלקמן הם מן הקמצי' שחלקו בהם רוב המדקדקים החדשי' הנכרים על המדקדקים הקדמונים שלנו והחליטום לקמץ חטוף שצריך לקרא בקול החולם (o), וכן העתיק קניג (Kö. 1 ,103) ואני בפרוש בכתב לעז vo-oni. אבל זה הוא נגד כונתם של בעלי המסורה שמתגו את הקמצים הללו, ונגד ע ד ו ת ם של כל המדקדקים הקדמונים שלנו, שהעידו עפ"י הקריאה המקבלה אצלם שכונת בעלי המסורה היתה במתג זה לצין את ט י ב ו של הקמץ. אמר ר"י חיוג וז"ל: כמו תארו נפל הוו שהיה בין התיו והאלף במלת תואר קדם שיסמך ו ק ו ב ץ (ר"ל נקוד בקמץ חטף) השני והוא האלף כדי שיורה הקבוץ על הוו ולא נח השני כמנהג חודש ואורח וחביריהם והראשון (ר"ל האות הראשנה התיו) יהיה ב ק מ ץ ג ד ו ל. וכמוהו זהרו פעלו טהרו אהלו. ע"כ. (שער הנקוד 19). וז"ל ריב"ג: ואיזו אות שיהיה דינה שתונע בקמץ חטף, החטפות בה במכתב ובלשון יחד או תהיה בלשון בלבד, מבלי המכתב, ותהיה האות הסמוכה לה גרונית יעתיקו הקמצות (ר"ל הקמץ חטף) ממנה אל האות הגרונית ותונע היא ב ק מ ץ ג ד ו ל וכו' יורה אותך זה נקדם למד לחדשיו יבכר (יחזק' מז יב) בקמץ ג ד ו ל וזה ב ע ב ו ר ה ח ט ף א ש ר א ח ר י ה, וכו' ונקדם עוד ואו וחלים רעים (דבר' כח נט) ב ק מ ץ ג ד ו ל בעבור החטף אשר אחריה וכו' וכמו זה ביום בחרי (יחזק' כ ה) וכו' (רקמה שער טו). ונשנו הדברים עוד במקומות. וכן רדק: ואם עין הפעל אות גרוני תהיה בקמץ חטף ופא הפעל בקמץ רחב כמו יען מאסכם, ביום בחרי (מכל' שער דס"פ לב:). ועוד (שם לט.): ואם האות הראשון בקמץ חטף הנקוד עם השוא יהיו אותיות כלב קמוצות (ר"ל בקמץ גדול) אעפ"י שאין הדבר ידוע כמו בעני אמתך (ש"א א) באניות סוחר (משלי לא) בחרי אף (שמות יא) לחדשיו יבכר (יחזק' מז). ועוד (שם לח:) בפרוש: ואם האות גרונית בשוא וקמץ תהיה הוו קמוצה (ר"ל בקמץ רחב) ואני עשה המלך שלמה, ואניות תרשיש, וחלים רעים ע"כ. והנה כל הדברים הללו לא נאמרו בדרך ס ב ר ה בלבד ורק כעין ב א ו ר דעת המסורה, כמו שטוען קניג: weil sie (die Auffassung der jüdischen Grammatiker) n u r eine A u s d e u t u n g der von der Masora gebotenen Metheg-Setzung ist (Kö. 1,107), שנהיה רשאים להקביל נגד ס ב ר ת ם ו ב א ו ר ם את ס ב ר ת נ ו ו ב א ו ר נ ו אנו, כמו שאומר שם קניג: wie wir e b e n auch eine solche A u s d e u t u n g geben. מי שבקי בסגנון דברי הקדמונים ודרך לשונם שומע כי הדברים שהבאנו נאמרו בדרך החלט, עפ"י הקריאה שהיתה ב ק ב ל ה א צ ל ם מ ד ו ר ל ד ו ר, וזו עדות מספקת כי כך היתה באמת כונת בעלי המסורה. והלא הכל מודים עתה כי בעלי המסורה עשו את מלאכתם באמונה והקפידו ודקדקו למסור לנו את הברת כל מלה ומלה בכל גוניה כמו שהיתה ה ב ו ר ה בימיהם. ולכן אין שום מקום לפקפק בענין זה, וברי הוא שבימי קביעת המסורה היתה הברת הקמצים שלפני קמץ חטף כהברת קמץ רחב בימיהם, א ע פ"י שעפ"י ת ו ל ד ת ם הדי נותן שיהיו קמץ חטף, כי קצתם הם במקום שורק קדום, וכדומה. ובודאי היתה כבדה עליהם הברת שני קמצים חטופים זה אחרי זה. ותטאים כמו זה של חוש הלשון נגד מה ש ה ד י ן ה ד ק ד ו ק י נותן הם מצויים בכל הלשונ' ואין להרהר אחריהם. וכל פלפולו של קניג שם אינו יכול לעמד בפני המעשה שאין ספק בו, כי בימי קביעת המסורה היתה הברת כל הקמצים הללו כהברת קמץ רחב, וצדקה בזה הערתו של דר' מרגליות בהבקרת על המהדורה החדשה של ספר הדקדוק של גנז' קויץ (Dr. Marg. AJSL, 1903, 165), שצריך לדעת דקדוק של איזו לשון מלמדים המדקדקים אותנו, אם לשונו של ישעי' שממנה אינם יודעים כמעט כלום, או לשונם של בעלי המסורה. ואם לשונם של אלו, הלא דעתם היא מכרעת. וכן היא הקריאה המקבלה של הספרדים ba-onioth, va-oni. ולכן צדק בזה דליטש בהקדמתו לאיוב שערער על קריאת המלה פעלו poolo, וביוצא בזה. ועוד תתברר שאלה זו בכל שאר המלים שיש להן קמץ מתוג לפני קמץ חטף.—[1]) פה גם קניג וגזנ' וכו' מסכימים כי הבית נקודה בקמץ רחב במקום ה הידיעה.

[2]) משק' נקי.

אניה[1], ש"נ, מ"ר אניות, אונ-,— כלי שיט בנהר או בים, Schiff ; vaisseau, navire ; ship : וירד (יונה) יפו וימצא אניה באה תרשיש ויתן שכרה וירד בה לבוא עמהם תרשישה ופו' ויהי סער גדול בים והאניה חשבה להשבר וכו' ויטלו את הכלים אשר באניה אל הים להקל מעליהם (יונה א ג-ה). שלשה המה נפלאו ממני וארבע לא ידעתים דרך הנשר בשמים דרך נחש עלי צור דרך אניה בלב ים ודרך גבר בעלמה (משלי ל יח-יט). ומ"ר: זבולן לחוף ימים ישכן והוא לחוף אניות (ברא' מט יג). גלעד בעבר הירדן שכן ודן למה יגור אניות (שופט' ה יז). וישלח חירם באני את עבדיו אנשי אניות ידעי הים (מ"א ט כז). הילילו אניות תרשיש כי שדד מעזכן (ישע' כג יד). כי לי איים יקוו ואניות [2]) תרשיש בראשנה להביא בניך מרחוק (שם ס ח). כל אניות הים ומלחיהם היו בך לערב מערבך (יחזק' כז ט). זה הים גדול ורחב ידים וכו' שם אניות יהלכון (תהל' קד כה-כו). יורדי הים באניות [2]) עשי מלאכה במים רבים (שם קז כג). היתה (אשת החיל) כאניות [2]) סוחר ממרחק תביא לחמה (משלי לא יד). וירדו מאניותיהם כל תפשי משוט מלחים כל חבלי הים אל הארץ יעמדו (יחזק' כז כט). וישלח לו חורם ביד עבדיו אוניות [3]) ועבדים יודעי ים (דה"י ב ח יח).— אנית קיטור (הכר' גוטלבר ממלריס 14).

אניה[4]), ש"נ, — שה"פ מן אנה, במשמעה אבל וקינה, Klage; plainte; mourning : והציקותי לאריאל והיתה תאניה ואניה (ישע' כט ב). היה אדני כאויב בלע ישראל בלע כל ארמנותיה שחת מבצריו וירב בבת יהודה תאניה ואניה (איכ' ב ה).

אניות, ש"נ,— שם מפשט מן אנה: ו ה א נ י ו ת מגיד על המקום (דוד הבבלי, בהקד' ילירה ר"י ברללוני, ורש"ע על המורה ב הקד' כד).

*__אנין__[5]), ת"ז, לנק' אנינה, מ"ר אנינים -נות,— אנין הדעת, מי שנפשו לא תוכל לסבל שום דבר מגונה ומאום, empfindlich ; susceptible, délicat ; delicate : שלשה חייהן אינם חיים הרחמנין והרתחנין ו א נ י נ י הדעת (פסח' קיג:).

ב..**אנין**[1]),— א) ש"ז, מעמד האיש האונן, כמו אנינות, Trauer ; tristesse, deuil ; mourning : אם אכלו ב א נ י נ ו אינו מתודה (רמב"ם הלכ' מעשר שני, פרק יא). — ב) ת"ז, מ"ר אנינים, נק' אנינה אנינות, — כמו אונן: בכו בכה ברוב יגונים, האבלים האנינים, שאו על שפיים קינים, ללוקחה ממעונים (קינות על המתים, סידו' ארס לובה, לקול לועק).

*__אנינה__, ש"נ, — מעמד נפשו של האונן, אבל ויגון, innere Trauer,Betrübniss;deuil,tristesse; mourning : אם אכלו ב א נ י נ ה [2]) (מע"ש ה יב). אין לי אסור ב א נ י נ ה אלא בנים מנין כל האמור בפרשה וכו' יכול יהיו הלוים אסורים ב א נ י נ ה בשיר ת"ל אותי אני אסור ב א נ י נ ה ואין הלוים אסורים ב א נ י נ ה לשיר (ספרא שמיני, פרשה א פרק ב). איזו היא א נ י נ ה משעת מיתה עד שעת קבורה (ירוש' הורי' ג מח:). אין א נ י נ ה אלא למת בלבד (שם). אונן שהביא א נ י נ ה לעצמו (מ"ר ברא' פה). א נ י נ ה מבפנים ואבילות מבחוץ (שם איכ' פתית'). למי אוי למי אבוי ענין עגם ו א נ י נ ה (מנח' בן סרוק, מח' אבוי). אל תתן להם אל חנינה, ביגון יהיו ובמגינה, תהיה שמחתם להם א נ י נ ה, כי נתנו עלי עול ומס (רני ושמחי כז. אהוב ונחמד). באשה שמר (יעקב) עשרים שנה בגדול בנים נטרח באנינה (קרוב' א שבועות, זך היה ונכר). אוחילה ב א נ י נ ה (שחרית ת"כ ספרדים, איך נוי שודד). ובתוגה ו א נ י נ ה וברעימה (שם, איך

[1]) משקל נק' מן אני, ועי' הערה שם.

[2]) עי' למעלה עמוד 315 א. הערה [1]).

[3]) כך הכתיב, ונקוד אוניות, ונמסר יתיר ו. ע"כ. זה סימן שכבר התחילו לכתוב ו במקום תנועת קמץ חטף, כמו שנהוג אחרי כן במשנה וגמ'.

[4]) משק' צדיה, שביה.

[5]) משרש אנן, עי"ש. ובסגנון ארמי: רבינא הוה קאי אחורי דרב אשי נזדמן לו רוק פתקיה לאחוריה א"ל לא סבר לה מר להא דרב יהודה מבליעו באפרקסותו א"ל אנא א נ י נ א דעתאי (ברכ' כד:— רבינא היה עומד מאחורי רב אשי נזדמן לו (לרב אשי) רוק ויפתקהו לאחוריו. ויאמר לו רבינא: האין אדוני סבר מה שאמר רב יהודא מבליעו (את הרוק) באפרקסתו? ויען לו רב אשי: אני דעתי א נ י נ ה (ולא אוכל לסבל הרוק בכנף בגדי). הני לדידי ד א נ י נ א דעתאי כי קיטרא ובית הכסא דמו לי (כ"ב כג.— אלה (העורבים המגאלים את התמרים בדם) לי שדעתי א נ י נ ה כמו קיטור ובית הכסא דומים לי). שאני רב הונא ד א נ י נ א דעתיה (חול' קיב.— משונה הונא שדעתו א נ י נ ה).

[1]) משקל הליך, יגיע, חריש, קציר, מן פעל אנן.

[2]) בקצת דפוסים באנינות.

נוי תעלתי השמימה). מתי חכמה ומזמה כיום ישירו בניהם קול קינה ואנינה ונהי נשמע בפיהם (קינה כלפנת פענח, קובץ על יד, ז). אמרה (האשה אם הבן הנמול) טוב מותי מחייתי באנינה (ר"י נאגארה, זמי' לשב' חנכה).

א.*אֲנִינוּת, ש"נ, — כמו אנינה, אבל פנימי, :innere Trauer; deuil intérieur; mourning והקרובין (של מומתי בי"ד) באים ושואלין בשלום הדייני' ובשלום העדים כלומר דעו שאין בלבנו עליכם כלום שדין אמת דנתם ולא היו מתאבלין אבל אוננין שאין אנינות אלא בלב (סנה' ו ו). מה תלמוד לומר אז נבהלו אלופי אדום מפני אנינות (מכילתא, מס' דשירתא ט). באנינות יאכלוה (יומא ה:). זרות אמרתי לך ולא אנינות וכו' (יבמ' ע:). אפילו בשעת אנינותו של אדם יצרו מתגבר עליו (קידוש' פ:). און (קראו לו) שכל ימיו באנינות (מד"ר במדב' יח). — ובכלל לאבל פנימי: אניה לשון אנינות (דונש, תשו' על רסע"ג, סי' כ). הנביא אומר הקינה והאנינות כאלו זו בבל מתאוננת (רש"י ישע' כא ג). שהוא (מי שמביא בכורים) חייב לאכלן בשמחה לא באנינות (רמב"ם הלכ' בכור' כג). אהה והיא מלת אבל ואנינות (ר"י אבן תבון, השרשים לריב"ג, שרש אהה). כבר אמרו מהחכמים שאומרנו כאן כל דכפין וכו' הם דברי אנינות על גלותנו (ר"י אברבנאל, זבח פסח, הא לחמא). אבל אעורר אנינות אגרר אויה לי (מנחם העלוב, ת"כ). כאן נתקיימה מקצת נבואת אמו שקראתו בן אוני בן אנינות (ר' משה הדרשן מנרבונה, פיר' לתנ"ך). — ואמר הפיטן: מפני אנינות לוטי ולטוי נמעד, יאחזמו רעד ונמסו עמנו בנתועד (יוצר שבת א אחר פסח, ויושע).

ב.**אֲנִינוּת, ש"נ, — אנינות הדעת, מדת מי שהוא אנין הדעת, שאינו יכול לסבול דבר מאוס, Empfindlichkeit, susciptibilité ; touchiness: וכן כוס של מילה אם אין מקבלים עליהם (לשתות אחרי שטעם ממנו המברך) מפני אנינות הדעת שותה אם הילד (תשו' רב נטרונאי גאון, חמדה גנוזה קיח). כוס של חתן וכלה ואמו של תינוק משום אנינות (הלכות גדולות, הילכות' מו). שלא נטל ידיו אלא במפה כרך ידיו משום אנינות הדעת (רש"י יומא עט.). למשנאים דעתו באנינות (הוא, עירוב' לט.). זה (צעקת העורבים) לא היה מספיק אלא אנינות הדעת דהיינו טינוף הפירות (לחם משנה על הרמב"ם, שכנים יא ה). וכן אם נמצא בו צרעת וכיוצא בו מן הדברים המנולים ה"ז מום מפני שנפשו של אדם קצה מהם מפני אנינות הדעת (לבוש חו"מ, הלכ' אונאה, רלב י).

אֲנִיץ[1]), ש"ז, מ"ר אֲנִיצִים, — אניצי פשתן, גבעולי הפשתן מדוקים ונפוצים ולא סרוקים: אמר קונם צמר עולה עלי מותר להתכסות בגיזי צמר פשתן עולה עלי מותר להתכסות באניצי פשתן (נדר' ז ג). גיזי צמר הבאות ממדינתן ואניצי[2]) פשתן ולשונית של ארגמן (כ"מ כ א). תנור שהסיקו וכו' להיות טומן בו אניצין של פשתן (תוספתא כלים ב"ק ד ד). יכול לא ילבש גיזי צמר ואניצי פשתן (ספרי, כי תצא רלג). סככה (את הסוכה) באניצי פשתן פסולה בהוצני פשתן כשרה (סוכה יב:). שמא שערה (של האשה) נאה דומה לאניצי פשתן (נדר' סו:).

*אֲנִישׁוּת, ש"נ, — תקף הכאב והמחלה: כאב הראש שהוא אנישות כאב באברי הראש (קאנון ג א א).

אֲנָךְ[3]), ש"ז, — א) עופרת, Blei ; plomb ; lead: ונתיחד למשקל העופרת של הבנאים להישיר הבנין, Bleigewicht, Bleischnur ; fil à plomb ; plummet: כה הראני והנה אדני נצב על חומת אֲנָךְ[4]) ובידו אֲנָךְ ויאמר ה' אלי מה אתה ראה

---

[1]) לא עמדו חכמים על מקור מלה זו. — [2]) כך בספרים וכן בגמ' ירוש', ובתוספתא עניצי. — ופרש הערוך: פשתן דדייק ונפץ העומד לטוייה, ולפי דעת רש"י שם גם אחר שסרקו במסרק. ונראה שפרש אניצי חבילות פשתן סרוק. אך מהסוגיה שם מוכח כי העיקר כמו הערוך, וכן נראה מהתוספתא שם.

[3]) באשו' אֲנָבֻ (בדיל), אֲנָךְ עופרת, בסור' אנכא, וכן גם במנד', ואתאפ'. ואעפי"כ קצת החכמים סברים כי זו לא מלה שמית כ"א מלה זרה שאולה מלשון אחרת. בערבי' אָנֻךְ a) בדיל, שאולה אולי מארמית (ס' פרנק' Aram. Fremdw.). — [4]) פרש ר"י בן קריש אנך עפ"י לשון ערב' במשמעת בדיל עפרת ואמר: הכונה בובידו אנך והנני שם אנך רוצה בו משקלת הבנאי במה שהוא שוקל ומישר הבנין, ור"ל משפט צדק, כמו ושמתי משפט לקו וצדקה למשקלת, וכמו ונטיתי על ירושלם את קו שומרון ואת משקלת בית אחאב, וכמוהו ונטה עליה קו תהו ואבני בהו, ורצה בזה משקלת בהו. ומנחם אמר וז"ל: מלה זו אין לה דמיון בתורה אבל ראויה היא להיות גרועת אלף וכו' אנך מנכים נאספו עלי נכים, תהגו אך נכאים, ענין

---

a) آنك

עמוס ואמר אֲנָךְ ויאמר אדני הנני שם אֲנָךְ[1]) בקרב עמי ישראל לא אוסיף עוד עבור לו (עמוס ז ז-ח). — ואמר המליץ: כי שמת לגויה משקל תישר כַּאֲנָךְ עמדתה (מִשְׁלֵי אסף, ג לה יז). — ובפרט העופרת כמו שהיא נמצאת באדמה, Bleiglasur; galène; galena שעושים: ממנו צפוי הזכוכית לכלי חרם העושה כלים מן ה א נ ך [2]) הטמא (תוספתא כלים ב"מ א ג). כלים הטהורים שאנכן ב א נ ך הטמא (שם).—ועצם הצפוי, Glasur; vernis; glaze: היורה הזו אין מעמידה אלא א נ כ ה כך אמר הקב"ה אנככם אני ביסורין בעוה"ז (מד"ר ויקרא לג). — וכנו': תורה תנבי תושיה א נ כ י (קרובו' ב שבועות, קדוש הופיע), ר"ל התושיה היא ה א נ ך שלי המעמיד אותי. — ב) *אחד מכלי המדידה והוא הנקרא כלי הרובע: אך אנחנו נבחר לנו כלי מחזה אחד אשר צורתו חלק רביעי משטח עגול אחד שלם אשר מפני זה נקרא כלי הרובע ובלשון לטין (קוואדראנט) ר"ל חלק רביעית מהעגול ואני המחבר אחשוב לקרוא לכלי זה שם מיוחד וראיתי לקרוא שמו ע"ד השאלה א נ ך[3]) וכו' (נחמד ונעים, דוד גנז, רמב). ארכו כאורך קו אלכסון של א נ ך וכו' ויהיה כ"א מהן רחוק משני קצוותיו כמו ד' אצבעות מ א נ ך של חצי אמה על חצי אמה (שם רעג). ואחר אשר הראיתי לדעת תקונו של הכלי א נ ך אבאר לך איכות השתמשו וכו' תעמיד הכלי א נ ך על הארץ וכו' וצריך כלי ה א נ ך שיעמוד ישר ושוה (שם רעד).

***אֲנָךְ**[1]), ס"ז,—אונאה: א"ר חסדא כל השערים ננעלים חוץ משערי אונאה שנאמר הנה ה' נצב על חומת א נ ך [2]) (ב"מ נט.). א"ר אלעזר הכל נפרע בידי שליח חוץ מאונאה שנאמר ובידו א נ ך (שם). — ואמר הפיטן: קדם ידעתיך חונן דל עזרתה שערי דמע ו א נ ך לא נעלתה (ר"י בר משה, אלהים אלי). פתח שער א נ ך, מוני כלה בחרונך (ר' אפרים, אלהים לא אדע).

אָנֹכִי[3]), כהפסק אָנֹ֑כִי,— מלת הגוף היותר קדומה למדבר בעדו ולמדברת בעדה, כמו אֲנִי, ותשמש בכל אותם הדרכים כמו אני, ich; moi, je; I:

נפץ והרם הם, על חומת אנך על חומת נפץ והרם וערץ, ע"כ. וכבר השיב ע"ז דונש ואמר כמו ריב"ק: אנך הוא בדיל כמשמעו בלשון ערבי וכו' ונודע כי מאנך תעשה משקולת הבונים התלויה בקו המדה. ע"כ. ולגלגו תלמידי מנחם על פרוש זה ואמרו: אנך פתר כבדיל, ותהפוכות הגדיל. ע"כ. אך ריב"ג כמו"כ הסכים לריב"ק ואמר: אנך הוא הבדיל, וכן אומר הערב אלאנך בהמשך הא' וקמוץ הנון, והענין בהנני שם אנך כמו ענין ושמתי משפט לקו וצדקה למשקלת הרצון בו וגם באמרו ובידו אנך אינו כי אם הבדיל אשר מישר בו הבונה את הבנין ואותו רוצה לאמר באמרו למשקלת וכאלו אמר הנני שם משקלת. ע"כ. וכן ראב"ע והפרחון: משקל מאזנים של בנאים וכו'. וכן רד"ק.—ות"י: שור דדין וקדמוהי דין, אך אין זה אלא באור כונת המליצה.—[1])יש מפרשים אנך זה מלשון ערב' אֲנֻכּ a) ר"ל הצטער.—[2]) אין ספק בדבר כי אנך שנזכר כאן הוא מין עופרת, שעושין ממנו כעין צפוי של זכוכית לכלי חרם, ואיננו א י נ ך שנזכר בע"ז ח: שפרשו הערוך אבן טובה, והוא השהם, onyx בלעז, כי בשהם אין עושין צפוי לכלים.— [3]) ובאר שם מפני ש א נ ך שבמקרא הוא כלי מדידה למד בו הכותל אם הוא נצב ישר.

a) آنَكَ

---

[1]) עין הערה לקמן. — [2]) קצת קשה לחשב שהספיק להם הדמיון המועט שבין השם אנך ובין השם א ו נ א ה להביא ראיה מטנה לדרושם. ואולי בזמן ההוא דבר ההמון א נ ך במקום אונאה? עכ"פ על סמך זה יסד הפיטן מה שיסד.

[3]) באשור' אֲנָכֻ, בכנענ' אנך, וגם אנכי. ועי' הערה לאני, דעת האחרונים כי המלה השמית הקדומה למד"ב היא אנא, ובאשור' נ ו ס פ ה עליה החלק כֻ, בכח פעלת ההקש של הסוף כֻ למד"ב בפועלים בלשון זו, ומשם באה הוספה זו גם לכנענ' ועבר' ונשתנתה ל-כי, וקול הפתח הקדום של הנון נשתנה לקול חולם, כנהוג בעבר'. ודחה אונגנד (Ungnad BA, V, 3, 334). דעה זו ושב לדעת החכמים קודם, שהמלה השמית הקדומה היתה אנכ, והיתה באמת נהוגה גם בלשונות הדרומיות, ונתקצרה אח"כ ונפלה הסוף כֻ, ובלשונות הדרומיות לא נשאר יותר שום זכר להצורה הקדומה, ובכנענית נשארה כהויתה, ובעבר' שמשו זמן רב שתי הצורות בערבוביה, ומעט מעט הצרה הצורה הקצרה את צעדיה של הצורה הארוכה עד שלבסוף נצחה אני על אנכי ודחתה אותה במעט לגמרה מתוך הלשון, במצרית הקדומה וי ואח"כ אינוך ובקפט' אנוך. וידוע דרושו היפה של רבי נחמיה: משל למלך בו"ד שנשבה בנו ועשה ימים הרבה אצל השבאים לבש אביו נקמה והלך אצלו והביאו ובא להשיח אתו בלשונו של שבאים, כך הקב"ה עשו ישראל במצרים כל אותם השנים ולמדו שיחתן של מצרים כשגאלן הקב"ה ובא ליתן להם את התורה אמר הקב"ה הריני משיח עמהם בלשון מצרי אנכי אנוך. ע"כ. וכבר בדקו ומנו חכמים (Bö. § 858. Gisberecht, ZAW, I) כמה פעמי' נמצאת המלה אנכי וכמה המלה אני בכל אחד מספרי התנ"ך ומצאו: בראש' אנכי נג=אני ם. שמות כב=לט. ויקרא עג. במדב' ז=כא. דבר' נז=ח. יהוש' ט=ד. שופט' יה=יב.

את קלך שמעתי בגן ואירא כי עירם אָנֹכִי ואחבא (בראש' ג י). השֹמר אחי אָנֹכִי (שם ד ט). כי לימים עוד שבעה אָנֹכִי ממטיר על הארץ (שם ז ד). אל תירא אברם אָנֹכִי מגן לך (שם יה א). וגם את הגוי אשר יעבדו דן אָנֹכִי ואחרי כן יצאו ברכש גדול (שם שם יד). אָנֹכִי אלהי אביך (שמות ג ו). ויאמר משה אל האלהים מי אָנֹכִי כי אלך אל פרעה (שם שם יא). וזה לך האות כִּי אָנֹכִי שלחתיך (שם יב). בי אדני לא איש דברים אָנֹכִי גַם מתמול גם משלשם גם מאז דברך אל עבדך כי כבד פה וכבד לשון אָנֹכִי (שם ד י) לך וְאָנֹכִי אהיה עם פיך (שם שם יב). לא אוכל אָנֹכִי לבדי לשאת את כל העם הזה (במד' יא יד) הנה אָנֹכִי יצאתי לשטן (שם כב לב). ראה אָנֹכִי נתן לפניכם היום ברכה וקללה (דבר' יא כו). הארץ אשר אָנֹכִי נתן להם לבני ישראל (יהושע א ב). ועתה הנה אָנֹכִי היום בן חמש ושמונים שנה (שם יד י). ויאמר אָנֹכִי אשב עד שובך (שופטים ו יח). ותקעתי בשופר אָנֹכִי וכל אשר אתי (שם ז יח). הלוא אָנֹכִי טוב לך מעשרה בנים (ש"א א ח). אשה קשת רוח אָנֹכִי ויין ושכר לא שתיתי (שם שם יה). נער מצרי אָנֹכִי (שם ל יג). עמלקי אָנֹכִי (ש"ב א ח). אָנֹכִי שלמי אמוני ישראל (שם כ יט). שאלה אחת קטנה אָנֹכִי שאלת מאתך (מ"א ב כ). כי איש טמא שפתים אָנֹכִי ובתוך עם טמא שפתים אָנֹכִי ישב (ישע' ו ה). אָנֹכִי אָנֹכִי הוא מחה פשעיך (שם מג כה). אָנֹכִי אָנֹכִי הוא מנחמכם (שם נא יב). אל תאמר נער אָנֹכִי כי על כל אשר אשלחך תלך (ירמ' א ז). ודברת אליהם את כל אשר אָנֹכִי אֲצַוֶּךָּ (שם שם יז). והיא לא ידעה כי אָנֹכִי נתתי לה הדגן והתירוש (הוש' ב י). הנה אָנֹכִי מעיק תחתיכם (עמוס ב יג). ויאמר אליהם עברי אָנֹכִי (יונה א ט). ואולם אָנֹכִי מלאתי כח (מיכה ג ח). לא נביא אָנֹכִי איש עבד אדמה אָנֹכִי (זכר' יג ה).—ועם ה השאלה: הֶאָנֹכִי הריתי את כל העם הזה (במדב' יא יב). הֶאָנֹכִי לאדם שיחי (איוב כא ד). — ועם חַי: כי אשא אל שמים ידי ואמרתי חַי אָנֹכִי לעלם (דבר' לב מ).

שמוא' ג=נ. מלכ' ט=מד. עמוס ז=א. יואל א=ד. הוש' יא=י. ישעי א ה=ח. ירמי' כו=נג. מיכ' א=ב. רות ז=ב. שה"ש=יב. איכה=ד. חבק'=א. צפנ'=ב. יחזק' ה=קלח. ישע' ב יה=סב. חגי=ד. זכר' א=ח. זכר' ב (מן פרשה ט) ד=ב. מלאכי א=ה. תהל' יב=ע. משלי ב=ז. איוב יד=בח. קוהלת=כט. עזרא=ב. נחמי' א=יה. דה"י א=ל. אסתר=ו. ואעפ"י שעל סמך המספרים האלה אין לדון בדיוק על קדמות ספר מהספרים, מפני שהרבה תלוי מטעמו הפרטי של מחברו, ובקצתם נראה ברור כי המלה אנכי שאולה מספר קדום. מכל מקום, ב כ ל ל ם רואים אנו כי אנכי הולכת ומתמעטת עד שלבסוף בספרי המקרא האחרונים ובלשון המשנה אינה נהוגה יותר כלל.

אנן[1], ממנו אוֹנֵן, ״אֲנִינָה, ״אֲנִינוּת, אָנַן.

אָנַן, קל אינו נהוג.

—פוּעַ'[2]) אוֹנַן, אוֹנַנְתְּ, אוֹנֵן, אוֹנֶנֶת, אֲאוֹנֵן, יְאוֹנֵן, לווי אוֹנֵן, אוֹנְנִי—א) היה באנינות ואבלות, נהג מנהג אוֹנֵן: היו שניהם כהנים הוא א ו נ ן עליהם והם א ו נ נ י ם עליו הוא אינו מיטמא להם והם אינן מיטמאין לו (יבמ' יא ז). ולא היו (קרובי מומתי בי"ד) מתאבלין אלא א ו נ נ י ן (סנהד' ו ו). אשתו ארוסה לא א ו נ ן ולא מיטמא לה וכן היא לא א ו נ נ ת ולא מיטמאה לו (כתוב' נג.). — ב) נפגע מפני דבר מאוס: וכן אם נמצא בו צרעת וכיוצא בה מדברים אלו המגואלים הרי זה מום מפני שנפשו של אדם א ו נ נ ת מהם (רמב"ם הלכ' מכירה טו יג). הלא תראה שאם תניח חתיכה של בשר תחת בית השחי שלך התוכל עוד לאכול אותה מתוך שנפשו של אדם א ו נ נ ת עליו (מדה"ג בכטר, זאת הפעם).

— הִפְע', ״הֶאֱנִין, — א) פ"ע, כמו אונן, היה אונן, עשה אנינות: התאבלי הימיני ה א נ י נ י השמילי (מנח' בן סרוק, אגרת לחסדאי תסדאי אבן שפרוט). לפנים זאת בישראל מקריבי הקרבן, אם חטאו כשנים כלו הפך לבן, ואדדה כל שנותי ו א א נ י ן על החרבן (שלמה הקטן, שחר קמתי, סליח' ג).—ב) ״יוצא, צער אותו, גרם לו אנינות ויגון, kränken; affliger; grieve, hurt: ואם בעלה לא יכול לעשות חפצה הציקה עליו ותגער ו ת א נ י ן אותו (ר"י ברזילי ברצלוני, ילירה).

[1]) בערב' אַנּ a) נאנח. וכבר הביא יהודה בן קריש זה הדמיון. וריב"ג לא הביא שרש זה בהשרשים והביא את ה ת א ו נ ן שלקמן בכתאב אלמשתלחיק ובהשרשים בשרש און. וכן רדק. — [2]) בעבור שלא נמצא העבר והעתיד קל, מהסס אני אם ראוי לאמר בעתיד אֶאֱנַן, ויותר מתקבל עלי לאמר אֲאוֹנֵן, ולחשב הבינוני אוֹנֵן מן פוּעַל.

a) أَنَّ

שבעתים השב לחיק מאניני, שבר חציך מדם מעני (ס לי ס עי"ת אזון תחן). בלי רדות תמתו בעבודתו להאנין נבחו אם יזין לשוטט ולהצנין (מחזו' ויטרי תפכ).—ויקונן המקונן: נעדר הדר הדור ודרדר דר בכל לבב ודמעת רם בכל עינים, לבי למת אונן ומתאונן עלי זה הזמן הרע כבד אזנים (עמנ' פרנ', הוס' למתק שפת')· — התפע', הִתְאוֹנֵן, הראה עצמו כאונן, התלונן, התרעם, sich beklagen; se plaindre; complain: ויהי העם כְּמִתְאֹנְנִים [1]) רע באזני ה' (במדבר יא א). מה יִּתְאוֹנֵן אדם חי גבר על חטאו (איכה ג לט). — ואמר המשורר: ושלום אנוש נאנח בוכה בלב נשבר תמיד מקונן עלי צירי חבליך, ויתאונן כהנים ובנות יענה ויקרא מספד מר בגלליך (ר"מ רוט', שאלי שרופה).

*אֹנֶס, אוֹנֶס, ש"ז, מ"ר אֹנָסִים, — הכרח וכפיה, או כח טבעי או איזו סבה חיצוני' שמכריח את האדם לעשו' או להמנע מלעשות דבר, zwingende Gewalt; force majeur; compulsion: מי שהפך את זיתיו ואירעו אבל או אונס (ר"ל איזו סבה שבשבילה לא יכול לתתם לבית הבד) וכו' טוען קורה ראשונה ומניחה לאחר המועד (מו"ק ב א). הבא על יבמתו בין בשוגג בין במזיד בין באונס בין ברצון (יבמ' ו א). ואם ראתה (אשה) הראשונה (ראיית דם בפעם ראשנה) מאונס אף בשנייה דייה שעתה (נדה' א ו). לעשות האונס כרצון (מכי' מס' נזי' יד). דיני אונסין (שם כשלח ד). זאב אחד אינו אונס (שבשביל זה יהיה פטור מלשלם הנזק לבעליה) שני זאבים אונס רבי יהודה אומר בשעת משלחת זאבים אף זאב אחד אונס וכו' והנמר והברדלס והנחש הרי זה אונס אימתי בזמן שבאו מאליהן אבל אם הוליכן למקום גדודי חיה ולסטים אינו אונס (ב"מ ז ט). מתה (הבהמה) כדרכה הרי זה אונס סגפה ומתה אינו אונס (שם י). ובשני לא יכנים ואם מחמת האונס מותר וכו' הרי שהיה פיתו אפוי וטבחו טבוח ויינו מזוג ומת אביו של חתן או אמו של כלה (כתוב' ג:). זקן ששכח תלמודו מחמת אונסו נוהגין בו בקדושת ארון (ירוש' מו"ק ג פא ד). נגנבה באונס ואח"כ ניכר הגנב וכו' (ב"מ לג:). אם הבאתה לפני קרבן ברצון ובטובה הוא קרבני ואם באונס על ברחך איני מעלה לך שתקריב לפני אלא אשה לה' (מ"ר ויקר' כז). אפי' תלוהו עד שמכר ממכרו ממכר שמפני אונסו גמר ומקנה (רמב"ם מכירה י א). וצריכים העדים לידע שהוא מוכר מפני האונס (שם שם ב). או שהפחידו בדבר שאפשר לו לעשות בין בידי עכו"ם בין בידי ישראל הרי זה אונס (שם ד). המוכר קרקע לחבירו והתנה עמו שכל אונס שיולד בקרקע זה יהיה חייב לשלם אבל אם נפסק הנהר שהיה משקה אותה וכו' או שבאה זועה והשחית אותה הרי זה פטור שאלו וכיוצא בהן אונס שאינו מצוי הוא ולא עלה על לב המוכר דבר זה הפלא וכל אונס שאינו מצוי אינו בכלל התנאי (שם יט ה). — וההפך פשיעה: תחילתו בפשיעה וסופו באונס (ב"מ לג:). — ומ"ר אונסים: נדרי זירוזין ונדרי הבאי ונדרי שגגות ונדרי אונסים (נדר' ג א). נדרי אונסים הדירו חבירו שיאכל אצלו וחלה הוא או שחלה בנו או שעכבו נהר הרי אלו נדרי אונסין (שם שם ג). ונתתי נגע צרעת פרט לנגעי אונסים (ספרא, פרשה ה). אם למדת על נושא שכר שהוא נשבע על האונסין ומשלם את הגנבה ואת האבדה אף השכיר נשבע על האונסין ומשלם את הגנבה ואת האבדה (מכילתא משפט', מס' דנזיקין טז). אלו הן אונסין שש"ש פטור עליהן (ב"מ ל"ג:). — ובמשמעת התאמצות: שכשזוקף גופו מאיליו ואינו נשען על ידיו בחזקה לדחוף גופו למעלה נמצא כל אונס זקיפתו על מתניו (רש"י סוכ' נג.).

*אַנָּס, ש"ז, מ"ר אַנָּסִים, — מי שאונס את חבירו, מי שלוקח בכח הזרוע, בעל כרחו ושלא בטובתו של חבירו, Gewaltthäter; violanteur; violent man: האנס שזרע את הכרם ויצא מלפניו קוצרו (בעל הכרם) אפילו במועד וכו' מאימתי הוא נקרא אנס משישקע (כלא' ז ו). אין הבקר אנסים הבקר (ירוש' סוכה ד נד ב). אמר לו אנס הושיט לי פקיע עמיר זה או אשכול ענבים זה (ב"ק קיז.). סתם עכו"ם אנס הוא (סנהדרין מה.). ילמדנו רבנו מה לעשות באיש שנתפרסם עליו שהוא מלשין ביחידים מישראל ובקהל לאנסים והוא מגזים תמיד שילך ויאמר על אנשים יחידים וקהילות ישראל דברים שיוכל להגיע להן נזק בגופם ובממונם (בו"ת הרא"ש).

אָנַס, פ"י, עת' אֶאֱנֹס, יֶאֱנֹס, תֶּאֶנְסִי, — א) הכריח וכפה בכח, zwingen; contraindre; to force: והשתיה כדת אין אֹנֵס כי כן יסד המלך על כל רב ביתו לעשות כרצון איש ואיש (אסתר א ח). הוא אנוס והיא לא אנוסה היא אנוסה והוא לא אנוס (יבמ' ו א).

[1]) ראב"ע מן אָוֶן, מדברים דברי אָוֶן.

העדים שאמרו כתב ידינו הוא זה אבל אנוסים היינו וכו' הרי אלו נאמנין (כתוב' כ ג). לא שנו אלא שאמרו אנוסין היינו מחמת ממון אבל אנוסין היינו מחמת נפשות הרי אלו נאמנין (גמ' שם). מי שאנסוהו עד שמכר ולקח דמי המקח אפי' תלוהו עד שמכר ממכרו ממכר (רמב"ם מכירה י א). אחד האונס את חבירו בשהכהו או תלאהו עד שמכר או שהפחידו בדברים שאפשר לו לעשות (שם ד). אנסוהו ישראל לגרש שלא כדין וכו אנסוהו עכו"ם וכו' (שו"ע אה"ע קלד ו=ח). ודבור ידוע: אנוס[1]) הרחמן פטרו.—ובהשאלה: קחו לכם דמיון מחלקי העולם כלו וראו איך חלק ימשול בחלק וחלק יכנע אל חלק ולא תקשו ערפכם לאנוס את מקרה טבע העולם (יוסיפון פד).—אנוס ביצרו, ליצרו: שהרי לא ברצונו כתב לה ואנוס ביצרו היה (סמ"ג מ"ע פכ). אבל רשעים לתאבון בעבירות אחרות שהם כמו אנוסים ליצרם (מנוה"מ א א כ). — ב) אָנַס את הדבר, לקחו ממנו בחזקה, על כרחו, gewaltsam nehmen ; prendre par force ; take by force: הרי שאנסו בית המלך גרנו (חול' קלא.). ואנס הנכרי קרקעו בחובו (רש"י גיט' נח:). ואם לא ירצה חבירו למוכרו (את החפץ) יאנוס אותו ממנו (ס' חיי' מלוה לח). — ג) אנס את עצמו, עשה דבר במאמצי כח, sich anstrengen ; s'efforcer ; strain o. s.: אנסה (הבהמה) עצמה (לפשט צוארה בשעת שחיטה) (חול' מה.). אנסה הבהמה עצמה ומשכה צוארה הרבה (רמב"ם שחי' א ח). — אָנַס בדבר, אחז בדבר בכח: אנס (השוחט) בסימנים ושחט פסולה (שם).—אנס עצמו מן דבר, התאפק במאמצי כח מן הדבר, sich enthalten ; se retenir ; abstain from: שהיו אונסים את עצמן מן השחוק ומן השיחה ומן השינה (כנה' לג:).—אנס את פלוני מדבר, מנע אותו בכח: ולא תאנסהו מכל אשר ידבר (ספ' הישר, ספורים, שרה ואברהם).— ד) אָנַס אשה, בעלה על כרחה, ענה אותה, notzüchtigen ; violer ; rape: האונס והמפתה והמוציא שם רע וכו' (כתוב' א א). אנסת ופתית את בתי והוא אומר לא אנסתי ולא פיתיתי (שבו' ה ד). אונס[2]) שגירש אם ישראל הוא מחזיר ואינו לוקה (תמור' ה.). האונס את הבוגרת ואת הממאנת (רמב"ם נער' בתול' ב יא).

ואם היא אנוסה יש לה צער (שם י). ואפילו אם אחר שהתחיל האונס לאונסה אמרה הניחו לו פטורה מפני שיצרה מתגבר עליה (סמ"ג מ"ע נד). — נפ', *נֶאֱנַס, — א) נאנסה האשה, נבעלה על כרחה ושלא ברצונה: הנושא את האשה ולא מצא לה בתולים היא אומרת משארסתני נאנסתי ונסתחפה שדך (כתו' א ו). מעשה בתינוקת שירדה למלאות מים מן העין ונאנסה (שם שם י). המגורשת מן הארוסין אם נאנסה יש לה קנס (רמב"ם נער' בתו' א ט). — ב) קרהו אֹנֶס, קרהו דבר על כרחו ושלא בטובתו: שגג או נאנס ולא עשה את הראשון (פסח' ט א). שגגה נאנסה הזידה ולא בדקה (נדה ד ז). שליח שנאנס (ירוש' כ"מ ה י:). נאנסה וטבלה (ברכות מה). — ד) נִצַּח על ידי כח טבעי, übermannt werden ; vaincu par une force naturelle; be overcome: וגם אם נאנסת במטעמים קום קוה וינוח לך (ב"ס גני' לא כא) אמר שמע ישראל יי' אלהינו יי' אחד ונאנס בשינה (ברכ' יג:), ר"ל פתאם חטפתו שֵׁנה ולא יכול לגבר עליה. — ובכלל היה אנוס לעשות דבר: כל שפושטת (הבהמה) צוארה ורועה ובלבד שלא תאנס (חול' מה.). שלא תיאנס למשוך הסימנים חוץ לחזה (רש"י שם).—ד) נאנס הדבר אצל פלוני, נאבד ממנו באנס: אמר שמואל הנוטל כלי מן האומן לבקרו ונאנס[1]) בידו חייב (ב"ב פח.). אם אבדו (מעות שהפקיד אדם אצל שולחני) חייב (השלחני) באחריותן אמר רב הונא ואפילו נאנסו (המעות) וכו' שטבע ספינתו (של השולחני) בים ורב נחמן אמר נאנסו (המעות) לא (ב"מ מג.). מתוך שיכול (השומר) לומר לו (להמפקיד) לא היו דברים מעולם יכול לומר לו נאנסו (שבו' מה:). הלוקח כלי מן התגר לשגרן לבית חמיו וכו' נאנסו בהליכה חייב (נדר' לא:). מלוה שעשה שליח להביא מעות מלוה ונאנסו המעות ביד שליח (רב יהודאי גאון, הלכ' ממונ' סה). ואם נאנסו (המעות אצל השולחני) כגון שאבדו בלסטים מזוין ה"ז פטור (רמב"ם שאל' ופקדון ז ו). שנאנס ממונם מידם (רשב"ס פיר' קוה' ד א). כגון זה שלא הגיעו המעות לידו והשליח אומר נאנסו ממנו והלה טוען איני מאמינך שנאנסו (התרומ' נ ג י).—ה) "נעשו אנוסים, הכרחו להמיר דתם: והאנוסים שנאנסו בכל הקהלות חזרו למוטב באותה שנה תתקנז (אפר' בר יעק' QGJD II,64).

[1]) בארמ': אנוס רחמנא פטריה (נדר' כז.). —

[2]) כמו שֵׁם, ומקומו בערך לבדו למעלה, ונשמט.

[1]) ופירש"י שנשבר בידו.

מעשה ביום הרג רב בכהן וזוגתו ש נ א נ ס ו והמירו דתם (שו"ת הרא"ש כט א).

— פע', *אנֵס, — כמו קל, בחזק הפעולה: שאמרה לו (אשת פוטיפר ליוסף) שאם לא ישכב עמה היא אומרת לבעלה שהוא חפץ ל א נ ס ה ובעלה הורגו (מד"ר במד' יד). ראובן ש א י נ ס את שמעון למכור שדהו (ר"י ברצלוני, שטר מודעה). ש ה מ א נ ס את האשה שותה בעציצו (סמ"ג מ"ע פד). או ש א י נ ס השוחט את הסימנין ומשבן למעלה (רמב"ם שחי' א ת). והיו גוזלין ו מ א נ ס י ן מהם (התרו' הלכ' א"י).

אַנְסִי, ת"ז, לנק' אַנְסִית, מ"ר -סִיִּים,-סִיּוֹת, — מטבע האֹנֶס: אין לך אדם שאין לו איזה צער ויגון אם באיבריו או בבניו וכו' וכל זה בסבות טבעיות או א נ ס י ו ת (ר"י אברבנל,נחל' אב' ג,הבל נתון). כשיהיה באופן שלא ירגיש בו הפועל אונס והכרח וכו' וזה שאין לפעולות ה א נ ס י ו ת מבוא בשתהיינה האזהרו' והמצוו' מניעו' לעשותם (חסדאי קרשקש ב ה ג).

אנף[1]

אָנַף[2], פ"ע, עת' תֶּאֱנַף, יֶאֱנַף, בעצם שאף והוציא אויר דרך האף—ועם ב אחריו אָנַף בפלוני, כעס וקצף עליו,חרה אפו בו,zürnen;être fâché;be angry: כי יחטאו לך כי אין אדם אשר לא יחטא ואנפת בם ונתתם לפני אויב (מ"א ח מו). אודך ה' כי אנפת בי ישב אפך ותנחמני (ישעי' יב א).— ובלי ב: נשקו בר פן יאנף (תהל' ב יב). אלהים זנחתנו פרצתנו אנפת תשובב לנו (שם ס ג). עד מה ה' תאנף לנצח תבער כמו אש קנאתך (שם עט ה). הלעולם תאנף בנו תמשך אפך לדר ודר (שם פה ו).

—התפ' התאַנַּף, יִתְאַנַּף, כמו הקל,עם ב,—נתכעס מאד: גם בי התאנף ה' בגללכם לאמר גם אתה לא תבא שם (דבר' א לז). וה' התאנף בי על דבריכם וישבע לבלתי עברי את הירדן (שם ד כא). ובאהרן התאנף ה' מאד להשמידו (שם ט כ). ובחרב הקצפתם את ה' ויתאנף ה' בכם להשמיד אתכם (שם שם ח). ויתאנף ה' בשלמה כי נטה לבבו מעם ה' (מ"א יא ט). ויתאנף ה' מאד בישראל ויסרם מעל פניו (מ"ב יז יח).

—הפ', *הֶאֱנִיף: חמת אל וקצפו מַאֲנִיפִים (יוצ' א שבוע', תכלית כל פעל).

—פע', *אִנֵּף: הם נקהלו עבורו אל כהן ואִנֵּף בהשמיד איש מכהן (סלוק פ' פרה, וכן).

אֶנֶף, ש"ז, — אף וחרון, כעס, Zorn; colère;anger: ואם לנגף ואנף באף מפקדים כסף תת כפר הם מפקדים (ר"א קליר, יוצר שקל', מי יוכל). רחצתי בנקיון כפות עמום במו כפות אף ואנף לכפות (הוא, יוצ' א סכות, אקחה פרי). בנשק לראשם סבות ומאנף להקם חשבת (הוא, יוצ' א סכות, קשט שעינת עץ). חשכם מאנף בלי להאשימם (יוצ' יוה"כ, אחדת). חשכנו מאנף ונחתנו בישר מעגל (סליח' יז תמוז, אל נא). דגלי עם פדויי בזרוע חשוף הצל מאנף ואל יהיו לשסוף (סלי' אל נא).

אֲנָפָה[1], ש"נ, — עוף מימי, ממשפחת ארוכי השוקים והמקור, דומה קצת להחסידה, Reiher; héron; heron: והחסידה והאנפה למינה (דבר' יד יח).

---

[1]) שרש משתפות בו הלשונ' עבר' וארמ' בעקר משמעתו שהוא חקוי קול הנשימה והשאיפה היוצא מהאף. גם בערב' אַנִפַ a) קצת דומה לזה.

[2]) חקוי קול הנשימה והשאיפה מהאף, בפרט בשעת כעס והתרגשות, ועי' אף. בכלל אפ, נפ, מחקות תנועת האויר היוצא מהגוף: ש-אף, נפ-ח, נפ-ש.

a) أنف

---

[1]) באשור' אַנְפַּת, מין עוף, ולא נתברר איזה עוף. בסור' אנפא, ותרגמה בר עלי באלעקאבa), ובעקאב יכנו הערבי' את העוף שאנו רגילים לקרא נשר. מקורו האמתי של שם זה וכונתו לא ידועים. עפ"י צרופו החיצון נראה כי נסתעף מן שרש א נ ף, וכבר בעלי התלמוד תרגמוה בדיה ר ג ז נ י ת, כנראה ראו בהשם אנפה משמעת של כעס וקצף. והוסיפו שם: למה נקרא שמה אנפה שמנאפת עם חברותיה, ופרש רגמ"ה שם שמנאפת לשון אף וחרון, ורש"י פריש כמו ה ת א נ ף בי. והגיה הב"ח שם מאנפת במקום מנאפת. והנה ת"א תרגם אבו, ולא ידוע לנכון איזה עוף נקרא בשם זה בארמ', ואולי אִבּוּ=אִנְבּוּ, היא אנפה, בחלוף ב תחת פ. השבע' תרגמו אנפה כרדריאום χαραδριός שהוא עוף דר במערות ושפת הים. ורסע"ג תרגם בגבגה, שהוא ב ב ע' א b), ר"ל העוף היודע לחקות לשון בני אדם, וכן אמר ריב"ג: אנפה עוף קורין אותו בלשון ערבי בבגא. וכן פרחון: עוף כמו יונה ומלומד בדיבור וישחקו בו המלכים. ע"כ. והנה אעפ"י שפרושי הגאונ' רבם דברי קבלה הם, מ"מ יש לפקפק בתרגום זה של אנפה, כי ה ב ב ג א לא היה מעולם מצוי בארץ ישראל, ועוד שפרוש התלמוד ד י ה ר ג ז נ י ת מתנגדת לפרושם של רסע"ג והנגררים אחריו. ורש"י הביא פרוש הגמרה שהאנפה היא דיה רגזנית, והוסיף: ונ"ל שהיא שקורין אותה היורו"ן, והוא héron

a) عُقَاب b) بَبْغَاء

אַנְצָה[1], ש"נ, — אחת מפעולות חלי הכבד וחמו: כשיהיה (כאב הכבד) מן החום עושה א נ צ ה גדולה ושריפה ויובש וצמאה ועתיקות הלשון והחך והחוטם (מ' אלדבי, ש"א ד הככד). ועי' כָּבֵד.

אנק[2],

אָנַק, פ"ע, — הוציא הנשימה בקול אנחה חזקה, בפרט החלל, הנפצע, stöhnen ; gémir ; groan: לכן הנה ימים באים נאם ה' ופקדתי על פסיליה ובכל ארצה יֶאֱנֹק חלל (ירמ' נא נב). הלא מקול מפלתך בֶּאֱנֹק [3]) חלל בהרג הרג בתוכך ירעשו האיים (יחזק' כו יה).

— נפע', נֶאֱנַק, -נַק, -נְקִים, מקור הֵאָנֵק, עת' אֵאָנֵק, — התזיר הנשימה עמוק, עם עַל של הדבר, נֶאֱנַק על דבר: והתוית תו על מצחות האנשים הנאנחים והנאנקים על כל התועבות הנעשות בתוכה (יחזק' ט ד). הנני לקח ממך את מחמד עיניך במגפה ולא תספד ולא תבכה ולא תבוא דמעתך הֵאָנֵק [4]) ד'ם מתים אבל[5])

אֲנָקָה[1], ש"נ, סמי' אֶנְקַת, — א) קול האדם הנאנק, das Stöhnen; gemissement; groaning: כסות דמעה את מזבח ה' בכי וַאֲנָקָה (מלאכ' ב יג). תבוא לפניך אֶנְקַת אסיר (תהל' עט יא). משד עניים מֵאַנְקַת אביונים עתה אקום יאמר ה' (שם יב ו). — ואמר הפיטן: פתחיך דפקנו בבכי ו א נ ק ה וראה כי כל גבולנו הקיפה הצעקה וכי מלאו מתנינו חלחלה ומועקה (יוצ' ליוה"כ, מחזו' רומני). א נ ק ת מסלדיך תעל לפניך אל רם ונשא (ר' מ"ה).—ובפרט היבבו' הקצרות בסוף הבכי: אמרו לו (לכלינוס) ומה ה א נ ק ה אשר תארע לבוכה אמר כשיהיה תחלת הבכי באנחה ואחריתה ב א נ ק ה הוא כפי מכאוב הלב (ר"י חריזי מוסר הפלסופ' ב יז). — ב) שם בע"ח, ממיני הלטאה, גדולה, ארוכת הזנב, ומצויה בחול ובין הסלעים, תאכל עקרבים ובפרט נחשים והיא מאוסה על הערבים והשבים אותה רעה מאד: והעכבר והצב למינהו וְהָאֲנָקָה [2]) והכח והלטאה והחמט והתנשמת (ויקרא יא כט-ל). משל לרופא שבא לרפאות בלשונו נשוך הנחש בדרך ראה א נ ק ה אחת התחיל מבקש מטה להורגה אמרו לו זה אין אתה יכול ליטול האיך באתה לרפאות נשוך הנחש בלשונך (תנחו' כוכר, בלק לא תעשה (שם כד יו-יז).— והשתמשו הסופרים בשתי המלים האלה במשמ' נשתק על כרחו מפני צער: ולא יכול אמנון לכלות דבריו כי נֶאֱנַק ד'ם (מפו, אה"ל).

אֶנֶק, ש"ז, — שם מהפעל הקודם: קבל אֶנֶק וגדור פרצה (שמעון ב"ר יצחק, תמיס פעלך, ב ר"ה). אֶנֶק שמע ולחש הבין (יוצר יוה"כ, תאות נפש). טוב באֶנֶק שעו (הושענות).

---

[1]) אולי רעידת המעים מרעב וכיוצא בזה, בערב' אֲניצ'b), ופרשוה המלונים הערבים ב ח פ ק א ן אלאמעא, והוא רעידת המעים מרעב.

[2]) שרש שמי, אבל רק בארמ' משמעתו דומה למשמעתו בעבר'. בשאר הלשונות משמש במשמ' אחרות, ואולם כבר העיר ריב"ג כי הפעל הערבי הדומה לו הוא שהקc). והבדיל ריב"ג בהשרש אנק שני גונים דקים, אמר וז"ל: והוא על שני פנים אחד מהם השבת הנשימה ובו נאמר האנק דם וכו' והפנים השנים מן האנקה היא הוצ' הנשימה לחוץ ובו נאמר ובכל ארצה יאנק חלל כי החלל לא ישיב הנשימה אבל מוציא והוא הפוך ונאק נאקת חלל שהיא צעקה וצוחה, וכבר נזדמנו בלשון העברי באנקה שני הענינים שהם במלת ש ה י ק הערבי' האחד מהם השבת הנשימה והשני הוצאתה. ע"כ. ועי' נאק, נהק, חנק, שנק.

[3]) יש ספרים בְּאֱנֹק, האלף בשוא לבדו (מנחת ש' במקומו). — [4]) ריב"ג שרשים: האנק ושתוק. רש"י: התמקמק בתוגה. ורד"ק: מֵהאנק דום, כאלו אמר מצעוק דום. — [5]) יש מסרסים אבל מתים.

a) مالك الحزين b) أَنِيض c) شهق

בלעז צרפתי, והוא מצוי בא"י ויש ממנו מינים הרבה, ורגיל לעמד על רגל אחת כמו סר וזעף וקוראים אותו הערבים מאלך א ל ח ז י ן a) על שם היגון והעצבות, ובזעפו יכה במקודו הארוך מכה מסכנה. צ"ד תרגם פיקה, הוא pica. ויוס' שינה' (תוה"ת) סמך על השערתו כי אבו שבת"א הוא העוף איבים, והשתמש בהשם אנפה במשמעה זו.

[1]) מלה עברית, בסורית אולי א מ ק ת א. ולא נתברר מה עקר משמעתה. ועי' הערה שלקמן.—[2]) ת"א ילא, אפס גם משמעת מלה זו מספקה. השבע' תרגמו אנקה במוגלי μεγάλη, והוא מין עכבר מחדד החרטום, ובמשמעה זו תרגמו רוב החדשים, וגם טריסטרם. הפשיטא תרגמה אמקתא, ונחלקו חל"ס בעצמם בפרושם, יש תרגמו אבן ערס בערב', ויש תרגמו שאם אברץ, שהוא מין לטאה. ורסע"ג תרגם אנקה ב א ל ו ר ל, והוא הלטאה הגדולה ארוכת הזנב וַרַל a) בערבית. וכן עב"ם: אנקה שם אחד השרצים המטמאים קורין אותו אלורל (לקו' קדמ'). ובמשמעה זו השתמש בשם זה מתרגם הקנון.

a) وَرَل

יג). ורל וכו' הוא האנקה והוא הגדול מתבנית התנשמת (קלגון, כסמים, אות ו).

אֲנַקַת אִיָל[1], שם צמח קוצי, Astragalus tragacantha : עץ קוצי נקרא בלשון ארם אנקת איילא ובלשון יון דרקקנתי והוא מוציא זיעה לבנה כלבונה (אסף, כ"י מינכן פכ:).

אנש[2],

אָנַשׁ, קל אינו נהוג.

— נִפע', נֶאֱנַשׁ,—נחלה מחלה קשה, schwer krank werden ; tomber gravement malade ; become very ill : ויגף ה' את הילד אשר ילדה אשת אוריה לדוד וַיֵּאָנַשׁ [3] (ש"ב יב יה). — ואמר הפיטן : המון אשר צמאה לך נפשו, כמה בשרו לך בְּהֵאָנְשׁוֹ, הולך חצות לילה למקדשו (סדור מנהג אר"צ, סליח' שבת שובה).

— הִפע' : ״האנשתי מכותיך הזקות והולות אנושות (רש"י מיכה ו יג). אין ראוי שיוקחו (הרפואות) אלא במקום שהכאבים הם חזקים וקשים המאנישים (פרקי משה ח).

אָסוּךְ[4], ש"ז, מ"ר אֲסוּכִים, — כלי יחזיקו בו השמן, Oelflasche ; fiole à l'huile ; oil-flask : ותאמר (האשה לאלישע) אין לשפחתך כל בבית כי אם אָסוּךְ שמן (מ"ב ד ב).

״אָסוּם, ת"ז, נק' אֲסוּמָה, מ"ר אֲסוּמִים, -מות, — של אֹסֶם, מבורך באֹסם : אֲסוּמָה טלולה גשומה אם שחונה (ר"א קליר, מוסף א ר"ה).

---

[1]) צורה עברית מהשם הארמי אנקת איילא. כך גם בסורית אנקת אילא, והביאוהו בר עלי ובר בהלול ותרגמו כת'ירא a) בערבית, והוא השרף מהצמח הנזכר.

[2]) כבר נזכר בערך אנוש כי אין חבר לשרש זה בשאר הלשונות השמיות, זולתי אֱנַשׁ באשור' במשמ' חלש ורפה. ואולי יש יחס בינו ובין שרש נש בסור', ועי' ערך נוש.

[3]) ונמסר : פתח בס"פ. ואמר ריב"ג (רקמה 41) כי ממנהג העברים שלא יעתיקו הפתחות הנעתקות מהצירי בתוך הדברים וכו' אל הקמצה לא באתנח ולא בס"פ. ע"כ.

[4]) הסכימו רוב חכמי הלשון הקדמונים כי נגזר מן סוך, והוא משקל אָפוּל, אעפ"י שבמשקלי השמות שבתנך לא הזכירו המדקדקים משק' אפול. ואולי אדון. ובכלל אין גזרה זו מחורה. רש"י מפרש אסוך כמו סיכה.

a) كَثِيرَاء

אָסוֹן[1], ש"ז, מ"ר אֲסוֹנִים, — פגע רע, מקרה של צרה גדולה, Unglück; malheur; harm, mischief : ואת בנימין אחי יוסף לא שלח יעקב את אחיו כי אמר פן יקראנו אָסוֹן[2] (בראש' מב ד). ויאמר (יעקב) לא ירד בני עמכם כי אחיו מת והוא לבדו נשאר וקראהו אָסוֹן בדרך אשר תלכו בה והורדתם את שיבתי ביגון שאולה (שם שם לח). וכי ינצו אנשים ונגפו אשה הרה ויצאו ילדיה ולא יהיה אָסוֹן ענוש יענש וכו' ואם אָסוֹן יהיה ונתתה נפש תחת נפש (שמו' כא כב-כג).— ואמר בן סירא : בכל מעשיך היה צנוע וכל אסון לא יגע בך (כ"ס גני' לד כב). — ואמר המשורר : כי יום ששון אסוני וביום אסוני ששוני (ר"ש גבירול, דברי חפץ 20). — ומ"ר אֲסוֹנִים : ומראש מאסה נעם אדמה וחייה בעיניה אסונים (רשב"ג, שירי שלמה דוקס ט). ואסונים מענים איש לרעהו (כתי' עולם יד).

אֲסֻפָּה, ש"נ, מ"ר אֲסֻפּוֹת, — א) עי' אַסֵּפָה, — ב) *חבורה : תלמידי חכמים שיושבין אסופות אסופות ועוסקין בתורה (חגי' ג :). — *בעלי אסופות, כנוי לתלמידי חכמים : בעלי אסופות נאספו וקבעו לו נציב אחד (סנה' יב .). — ג) ״ספר אֹסף מאמרים, חבור : בעלי אסופות הם הלוקטים מספרים רבים ויתחברו מחברות (ראב"ע קהל' יב יא). וקורא לחכמים בעלי החבורים בעלי אסופות לפי שאוספים דברי החכמות בספריהם (רד"ק אוה"ש אסף). עד עתה הוצאתי רוב דברי בספרי אסופות אשר יתקבצון שמה מאמרים מאנשים שונים כאשר המה בכורי העתים כרם חמד וצנון (שד"ל בית האוצ' א, הקד'). — ד) ״אַסֵּפָה, שכל העמים הקימו להם חברות ואסופות אנשי חכמי לב (שם).

---

[1]) מלה עברית. וכבר פקפק ריב"ג בדבר שרשו מהו, ואמר וז"ל : יתכן בהקשה שנשים המלה הזאת נחת העין על דמיון ששון, או שנשים אותה נחת הלמד על דמיון במשמניו רזון, אך בעבור שלא היתה לנו ראיה על זה מן הגזרה ראינו שנשאיר בו הנון שרש ושלא נוציאנה לתוספת בלי ראיה. ע"כ. אך רוב החדשים החליטו ששרשו אסה, בערב' אַשִׁי a) ומשמעתו בלשון זה היה עצב ונוגה, והשם אַשַׁי עצב ויגון. אך זו השערה דחוקה שנגזר אסון במשמ' מקרה של צרה או מות פתאומית ממשמעת עצב ויגון. — [2]) תרג' אונק' מותא, ורסע"ג תרגם אלמנייה, ר"ל צרה, מות.

a) أَسِيَ

***אֲסוּפִי**, ת"ז, נְקֵ' ־פִית,—ילד שנמצא בשוק ואינו ידוע מי אבותיו, Findelkind; enfant trouvé; foundling: אסופי כל שנאסף מן השוק ואינו מכיר לא אביו ולא אמו (קידו' ד ב). אלא מעתה אסופי אסופית לא ישא (גמ' שם עג.). א"ר לוי אותו היום שגמל אברהם את יצחק בנו עשה סעודה גדולה היו כל אוה"ע מרננים ואומרים ראיתם זקן וזקנה שהביאו אסופי מן השוק ואומרים בנינו הוא ולא עוד אלא שעושין משתה גדול להעמיד דבריהם (ב"מ פז.).

אֵסוּר, ס"ז, מ"ר אֱסוּרִים.—א) פעולה לאסר ידי אדם בחבלים וכדומה,—בית־הָאֵסוּר: בית ששמרים שם אנשים אסורים בחבלים, Gefängniss; prison: ונתנו אותו (את ירמיהו) בית הָאֵסוּר (ירמ' לז יה).—ב) דבר שאסרים בו הידים של האסירים, חבל וכיוצא בזה, Fessel, Band; lien; bond: ותהיינה העבתים אשר על זרועותיו (של שמשון) כפשתים אשר בערו באש וימסו אֱסוּרָיו מעל ידיו (שופט' יה יד). ומוצא אני מר ממות את האשה אשר היא מצודים וחרמים לבה אסורים ידיה (קהל' ז כו).

אָסוּר, מ"ר אֲסוּרִים,— א) בינוני מן אָסַר.— ב) מי שהוא אָסוּר באזקים, חבוש במאסר, Gefangener, prisonnier; prisoner: לאמר לַאֲסוּרִים צאו לאשר בחשך הגלו (ישע' מט ט). שלחני לחבש לנשברי לב לקרא לשבוים דרור וְלַאֲסוּרִים פקח קוח (שם סא א). ה' מתיר אֲסוּרִים ה' פקח עורים (תהל' קמו ז־ח). — ג) דבר אָסוּר, שאין להשתמש בו, גנב אסורי הנאה פטור מלשלם (מכי' נזי' יג). ה' מתיר אסורים מה שאסרתי לך התרתי לך (חול' מ.).

***אִסּוּר**, אִיס־, ס"ז, מ"ר אִסּוּרִים, — א) מצוה שלא לעשות דבר מהדברים, Verbot; prohibition; defense: כלל אמרו ביבמה כל שהיא אסורה איסור ערוה לא חולצת ולא מתיבמת איסור מצוה ואיסור קדושה חולצת ולא מתיבמת (יבמ' כ ג). אחד איסור אכילה ואחד איסור הנאה ואחד איסור בישול (מכי' מִשפ' כ). הפסח שאיסורו בכל דבר (שם). אין איסור חל על איסור (יבמ' יג:). דבי ר' ישמעאל תנא לא תבשל גדי בחלב אמו ג' פעמים אחד לאיסור אכילה ואחד לאיסור הנאה ואחד לאיסור בישול (חול' קיה:).— ב) הדבר האסור: אין מבטלין איסור לכתחילה (ביצה ד.). ומ"ר איסורים: כל איסורים שבתורה (בטלין) בששים (חול' צח.). ונתיחד השם למה שאסור מפני מצות הדת, מפני יחס האדם למקום, ולעומת זה דיני ממונות וכדומה. — ג) *אִסּוּר לחג, הוספה וחבור להחג: כל העושה איסור לחג באכילה (סוכה מה:).

***אִסְטְדָן**[1], ס"ז, — כעין כוך קטן היו נותנים שם את עצמות המתים, Beinhaus; ossuaire; ossuary: המוצא (עצמות) בכוך הן באסטן[1] לא יזיזם ממקומם (שמח' יג).

***אסטוונא**, עי' אצטונא.

***אסטנים**, עי' אסתנים.

***אסטניסות**, כמו אסתניסות (כוזרי ב לד).

אָסִיף, אָסִף, ס"ז, מ"ר אֲסִיפִים,— העת שיאסף האכר את תבואת אדמתו מהשדה, בחדש תשרי, Ernte, saison de recolte; harwest: וחג שבעת תעשה לך בכורי קציר חטים וחג הָאָסִיף תקופת השנה (שמו' לד כב). וחג הקציר בכורי מעשיך אשר תזרע בשדה וחג הָאָסִף בצאת השנה באספך את מעשיך מן השדה (שם כג יו). — ומ"ר אֲסִיפִים: ששה זרעים וששה אסיפים לא ששה זרעים ושבעה אסיפים (ספרא בהר א ה, ירוש' שביע' ב לד.).

***אֲסִיפָה**, ס"נ, — א) שם הפעולה מן פעל אָסַף, משעת אסיפת עם (ירוש' תעני' א סד ג). מאסיפת האפר (תוספתא פרה ד יא).— ב) קבוץ, חבורה: שנאמרין באסיפה (ירוש' סנה' י כח.). —

---

[1]) לא נתברר מה מקור מלה זו. הגר"א הגיה נקע. אך אין יסוד להגהה זו. לוי פרש חלל צר, ממלה יונ' στενόν. קוהוט: מלה פרסית אשתאנה, ר"ל בית הקברות, אך למה דוקא פה נקרא ביה"ק בשם הזר הזה? יסטרוב שבש והגיה או בארזין, ומפרש בארון, קרויס ראה במלה זו המלה היונית, ὀσοῦν, עצם, ומשבש המאמר במקום המוצא בכוך או באסטן המוצא אסטן בכוך, אך מלבד כי זו הגהה חדה יתר מדי כבר העיר בצדק ע' לֵו כי לא יתכן שבעל מס' שמחות, שלשונו עבר' צחה עפי"ר, ישתמש במקום השם עצם הרגיל פתאם בשם זר כזה. לכן דחה לֵו השערת קרויס. ואחרי שקול הדעת בא לֵו להשערה, כי השם הרומי ossuarium אולי נתיון ונהיה ostuarion, ונשמטה ר ונעשתה אסטן, והכונה החלל הפנימי של הקבר. והנה יהי מקור המלה מה שיהיה, אך במשמעתה אין ספק שהוא שם להכוך הקטן שיש למשל „בקברי המלכים" (כלבא שבוע) בירושלם, ששמה היו מפנין את העצמות מהארונות שעמדו בהכוכים הגדולים.

ג) הפעולה לאסוף התבואה מן השדה: אסיפת תאנים משמר את שדהו מפני ענבים אסיפת ענבים משמר את שדהו מפני ירק (תוספתא מע"ר ג יב). חג הבא בזמן אסיפה (חגי' יח.). — ד) מיתה: גויעה ואסיפה (כ"כ יו:). אלו טעונין שחיטה ואלו (הדגים) טעונין אסיפה (מד"ר במדבר יט). לפי שאין אתה יודע איזה יום אסיפתך ואין מזכירין שמך כתוב בספר בן סירא זכור את יום אסיפתך ואסוף חרפה וקבץ זכיות כי ביום אסיפת האדם אין מלוהו הון ורב כח (כלה רבתי ג). בשעת אסיפתו של יצחק (פרקי ר"א לט). לכל זמן ולכל נדוד קץ ושפה אך אין לנודי קץ וקצה עד אסיפה (ר"ש הנגיד, שיר יז). אסיפתו ביום ד' בעשרים לחדש אב שנת תתמ (נפש על קבר, Chwols. Corp. Inscr. Hebr. ,343).

אָסִיר[1], ש"ז, סמי' אֲסִיר, לנק' אֲסִירָה, מ"ר אֲסִירִים, -רוֹת, — מי שהוא אסור בבית האסורים, Gefangener ; prisonnier ; prisoner: ויתן שר בית הסהר ביד יוסף את כל האסירם[2] אשר בבית הסהר (בראש' לט כב). ויקח אדני יוסף אתו ויתנהו אל בית הסהר מקום אשר אֲסוּרֵי[3] המלך אסורים (שם שם כ). שם תבל כמדבר ועריו הרס אסיריו לא פתח ביתה (ישע' יד יז). תבוא לפניך אנקת אסיר (תהל' עט יא). שם (בקבר) רשעים חדלו רגז ושם ינוחו יגיעי כח יחד אסירים שאננו לא שמעו קול נגש (איוב ג יז-יח). לדכא תחת רגליו כל אסירי ארץ (איכה ג לד). שלחתי אסיריך מבור אין מים בו (זכר' ט יא). קורת החצים טמאה ושל אסירין טהורה (כלי' יב א).—ובהשאלה: שובו לבצרון אסירי התקוה (זכר' ט יב). — ואמר המשורר: בעודי אסיר יצרי (ר"י הלוי).—ועי' בית אסורים.

אַסִּיר, כמו אָסִיר: ואספו אספה אַסִּיר על בור וסגרו על מסגר (ישע' כד כב). להוציא ממסגר אַסִּיר מבית

[1]) מן אסר, עי"ש. — [2]) ברוב הספרים שלנו כתוב בפנים האסורם ועל הגליון רשום: האסירים קרי. וכבר קרא תגר ע"ז באו"ת לאמ': טעה המדפיס במלה זו ב' טעיות גדולות, א' שהדפיס האסור' בויו ושם בחוץ האסירים קרי ביוד, וזה שקר כי בכל הספרים כתוב האסירם ביוד ואין כאן קרי וכתיב כלל. גם במסורה רבתי דף תתקכא לא נמנה עם מלין דכתיבין ויו באמצע תיבה וקריין יוד. והטעות הב' ששם יוד אחר הריש וגם זה שקר אך חסר יוד תניינא ומסור עליו לית חסר. ע"כ. וכן הרמ"ה: את כל האסירם מלא יוד קדמאה וחסר יוד בתראה. [3]) נמסר: אסירי קרי.

כלא ישבי חשך (שם מב ז). ואם חשף לך סודו עמיתך תנה לו בחדר לבך קבורה אסירך[1]) הוא ואם ימס אסורו תהי נפשך בידו מסורה (קערת כסף לר"י אזובי).

אֹסִיר[2]), — שם אלהי המצרים, Osiris: בלתי כרע תחת אסיר[3]) (ישע' י ד).

***אֲסִירָה**, ש"נ, — שה"פ מן אָסַר, פעולת אסירת אדם בבית אסורים, Verhaftung; emprisonnement; inprisonment: עשרה בני אדם שנמצא אחד מהן בגניבה כולן באסירה (מד"ר בראש' לב).

***אַסְכָּרָה**[4]), ש"נ, — חלי בגרון, מצוי בפרט בתינוקות ומחנק אותם, Angina ; diphtheritis: תשע מאות וג' מיני מיתה נבראו בעולם וכו' קשה שבכולן אסכרה[5]) ניחא שבכולן נשיקה (ברכ' ח.). אכל כל מאכל ולא אכל מלח שתה כל משקין ולא שתה מים ביום ידאג מפני ריח הפה ובלילה ידאג מפני

[1]) ואולי צריך לקרוא אֲסִירֵךְ.

[2]) מלה מצרית.—[3]) הגיה Lagarde הכתוב הזה כך: בלתי כרעת חת אֹסיר, ובלתי היא האלהות בת זוגו של בל, ואֹסיר הוא אלהי השמש במצרים בעלה של אזים.

[4]) בשמות המחלות הקדמונים אין משקל זה למחלה. והנה חכמי התלמוד ראו כנראה במלה זו שם מן הפעל סכר במשמעת סגירה וסתימה, מפני סתימת הגרון ע"י הצמחים הקרומיים שעולים בגרון וסתמים את דרך הנשימה. אך כבר פקפק בעל הערוך וחשב שאולי מקור השם הזה במלה יונית. וכבר העיר Sachs (Beitr.), כי יש בלשון היונית השם אַסְכָּרָה ἐσχάρα למחלם המורסה בגרון. אך יש סברים להפך, כי השם eschara וביונית ἐσχάρα, בא מהשם אסכרה העברי' והזכירו הרופא היוני Artaeus במאה ב' לספיה"נ, שקבל השם כנראה מהיהודי' ולכן קראו עוד מגפה סורית של הגרון, syr. Halspest. (I. Preus כספ' ברכ' אבר' לכבוד דר' ברלינר).—[5]) מהמאמרי' בתלמוד שנזכר בהם אסכרה, שכלם מובאים פה בפנים, נראה ברור שבשם זה קראו למחלה בגרון ומצויה ביתר אצל הילדים, ותבונתה היא שהיא מתנקת את החולה על ידי העדר יכולת לנשם, ושהיא מסכנת מאד, ושהיא לפעמים מכה מתהלכת, ואמרו שצער מיתה זו דומה כחיזרא בגבבא דעמרא דלאחורי נשרא ואיכא דאמרי כפיטורי בפי ושט. על כל פנים כל הסימנים מעידים, כי אסכרה היה שם כללי לדלקת הגרון כמו angina, שגם הוא נגזר ממושג חניקה, angere בלעז, והיו כוללי' בזה כל מיני angina, הקלה והרעה, גם מה שקראים croup ומה שקראים diphteritis, ואולם בפרט נתיחדה לאסכרה של ילדים המסכנה, שהיא croup. ובהצבי (שנת יב) נתפלפלו בזה הרבה דר' שטין ודר' מזיא.

אסכרה (כס מ.). אסכרה באה לעולם על המעשר וכו׳ כשנכנסו רבותנו לכרם ביבנה היה שם רבי יהודה ורבי אלעזר ב״ר יוסי ור״ש נשאלה שאלה זו בפניהם מכה זו מפני מה מתחלת בבני מעיין וגומרת בפה (שבת לג:). ברביעי היו מתענין על התינוקות שלא תעלה אסכרה לתוך פיהם (ירוש׳ תענ׳ ד סח:). אסכרה עלתה בגרונם ונחנקו ומתו (מד״ר קהלת, פסו׳ כי גס). לפיכך מתענות בתחנה על אַסְכָּרַת תינוקות וגמולי שנה (יול׳ שבת ד אחר פסח, אביאס כדכרי). ואסכרה שתלית ביום זה תשמור ממנה תינוקות של עמך ישראל שלא תכנ׳ בפיהם (תילת השחר, סד׳ שומרי מחמר׳, יהי רצון ליום ד). זה צווי להרופא לחתך בסכין האסכרה (עמעו׳ מתכרת כב). פעמים יקרה חולי בגרון מהליחות היורדות לו מן הראש ובסבתו תתעכב הנשימה והיא האסכרה וכו׳ וחכמי הרפואות קראוהו בלעז שיונגא? והוא מסוכן הרבה (מ׳ אלדכי ד ג).— ב) *חלי מעים גורם עצירת היציאה וכאב במעי: יש כאב אוחז במעי הנקרא קולוס וכו׳ ויש מין אחר ממיני כאב הקולוס שהוא אסכרא [1]) אשר עוצר בתחתית הבטן לבלתי צאת הרוח וכו׳ וכאב האסכרא של קולוס המעי הוא אוחז מטעל למקום הכליות ונכאב בכליות השתן ובעל האסכרא שבקולוס כל היוצא ממנו ממים עד גלל ועד רוח במכאוב קשה (אסף, כ״י מינכן, לד).

*אֵסֶל[2]), אֵסָל[3]), אַסָּל[4]), אַסָל[5]), אֵסִיל[6]), —מוט של עץ ישימוהו הסבלים על כתפם ומקצה מזה ומקצה מזה מפנים ומאחור יתלו בו משאות, Trageholz palanche; yoke: הקדר שהוא עובר והאסל[7]) על כתפו והאהיל צדו אחת על הקבר הכלים שבצד השני טהורים (אהל׳ יו ג). הממלא (מים) לו ולחטאת ממלא את שלו תחלה וקושרו באסל ואח״כ ממלא את של חטאת (פרה ז ה). וכן האסל שהוא נתון ע״ג התנור וכו׳ שני קללות א׳ מכאן וא׳ מכאן (שם י ד).

*אַסְלָה[1]), ־לָא,—ספסל של ברזל מחפה עור לשבת עליו בבית הכסא: האסלה[2]) טמאה מדרס וטמא מת פרשה העור טמא מדרס והברזל טמא טמא מת (כלים כב י). עור האסלא (תוספת׳ כלי׳ ב״ב א יד).

אסם[3]), ממנו אסם, אסום, אֹסֶם.

אָסָם[4]), ש״ז, מ״ר אֲסָמִים, כנוי אֲסָמֶיךָ,— בית אוצר לדגן, לתבואה, Vorratskammer; grenier storehouse: יצו ה׳ אתך את הברכה בַּאֲסָמֶיךָ ובכל משלח ידך (דבר׳ כח ח). כבד את ה׳ מהונך ומראשית כל תבואתך וימלאו אֲסָמֶיךָ שבע ותירוש יקביך יפרצו (משלי ג ט-י).

---

[1]) לפי דעתו של דר׳ מויא זהו מה שקוראים הרופאים עתה tenesmus, והשם הכללי להמחלות שיבואו בהן הסימנים הללו הוא Kolitis.

[2]) כך נקוד בכ״י קויפמן וכך בכ״י אוקספורד, שנתפרס׳ בהקבץ (REJ,1887,274) וגם אֵסֶל, שעב״פ אינו נכון. — [3]) משניו׳ מנקדו׳ נדפסו׳. — [4]) כך צ״ד. — [5]) כך לוי ויסטרוב. — [6]) כך קוהוט. — ומקור המלה יונית, ἄσιλλα, ועי׳ נשא. — [7]) ופרש הערוך אסל מוט, והרמב״ם במקום הזה פרש דיוק וז״ל: אסל אסם אלעוד אלד׳י ינקל בה אלעתאנין אלאחמל ונחוהא. ע״כ. ור״ל בעבר׳: שם העץ אשר ישאו בו הסבלים המשאות והדומה להם. ובמשנה פרה י ה: אסל הו אלקצב יעמל עלי אלכתף ויעלק מנהו אלשי אלד׳י ינקל. ע״כ, ור״ל האסל הוא המקל אשר ישימו על הכתף ויתלו בו הדבר אשר ינשא (דרנבורג).

[1]) מרומית sella, ופרש ר״ח (שבת קלח.) אסלה הוא ספסל של ברזל ועליו עור נטוי לשבת עליו. ע״כ. וכן הערוך וז״ל: אסלה הוא ספסל של ברזל וכו׳ נטוי עליו עור נקוב באמצע בשיעור פי׳ סיט הן חסר הן יותר ויושב עליו אדם ותחתיו גרף כדי לקבל בו הרעי. ע״כ. ובשם ר׳ נסים גאון הביא וז״ל: וכך שמענו כי בארץ יון יש להם כסא של ברזל ועושין לו שתי רצועות רחבות אחד מצד זה ואחד מצד זה כדי לתפוש הרגלים של ברזל שלא יפלו ויהיו מוכנים ליושב לעשות צרכיו לישב עליהם לפיכך עושין כאצבעים או פחות מכן ונשאר בין שתי הרצועות שהוא אמצע הכסא מגולה ועושין עור גדול שהוא מכסה את כלו ותופסין אותו ברגל אחד של כסא ופורשין אותו על הכסא ונראה ככסא שהוא מלא ומכוסה בעור וכשרוצה לישב עליו לעשות צרכיו מגלה העור באמצע ומחזירו לרגל שתפור בו ונשארו שתי רצועות בלבד ואמצע הכסא פתוח ופונה לשם וכשהוא נפנה מחזיר העור ומכסהו ובלשון יון קוראין אותו סילא. ע״כ. רש״י (שבת קלח.): עשוי כעין כסא ועור פרוש עליו נקוב. — [2]) כך בנוסח׳ ובמשנה עם גוף פרוש הערבי של הרמב״ם וז״ל: אסלה כרסי מן חדיד ופיה מוצ׳ע יג׳לס עליה ללגאיט יג׳על פי אלמסתרחאת ועליה גטא מן ג׳לד יסתר בו. ע״כ, ור״ל כסא מברזל ובו מקום לישב עליו לעת הצורך ויניחו אותו בבית הכסא ועליו מכסה מעור לכסות אותו. הערוך גורס סלא, ובכ״י קויפמ׳ הַסְלָה.

[3]) רק בארמ׳ וסור׳ דומה לזה אסן.

[4]) כך נקד Ges. Fürst, Cast., בן זאב, וכן ורוב החדשים. — מיוחד לעברית בלבדה. בסור׳ אסנא במשמעה דומה לזה.

***אֹסֶם**, ש"ז, — רוב יבול, Erntesegen ; récolte abondante ; rich harwest : שנת אֹסֶם (פיוט מוסף יוה"כ).

***אָסֹם**, אסמָה, — של אֹסֶם, עי' אסום.

אָסַם, לא נהוג.

—הפע',*האסים, גנזו לעת הצרך באֹסֶם:גנזו והאסימו לעוסקים בתורה אור (יוצר שבת ור"ת, אלהינו אלהים). אמן מפלא משבה בסוד בנאים באָמנותו פליאה דבר הסתר והאסם בכבוד מלכים חקר כבודם לפרסם (מאיר ברי"צ, שבת אחר שבוע', אדיר ונאה).

***אַסְמַכְתָּא**[1], (־תָה), ש"נ, מ"ר *אַסְמַכְתּוֹת,— בכלל סמך, סמיכת דעתו של אדם על איזה דבר, ובפרט—א)בהלכו' מו"מ, הבטחה מצד הלוה או המוכר שדעתו של המלוה או של הקונה סמכת עליה, Zusage, Versicherung; assurance, promesse; promise, surety : כל דאי אינו קונה שהיתה א ס מ כ ת א ו א ס מ כ ת א אינו קונה ואם כתב לו מעכשיו קונה (הלכ' פסוק', הל' ממונות). במה דברים אמורים בשקנה (הקונה) בדרך מן הדרכים שקונין בהן והרי יש עליו לקיים את התנאי אבל אם לא קנה עתה והתנה עמו שאם נתקיים התנאי זה יקנה ואם לא נתקיים לא יקנה אע"פ שנתקיים התנאי לא קנה שזו א ס מ כ ת א היא (רמב"ם הלכ' מכירה יא ב). אם התנה ואמר לו אם תלך עמי לירושלם ביום פלוני או אם תביא לי דבר פלוני אתן לך בית זה או אמכרנו לך בכך וכך והלך עמו באותו היום או שהביא לו אע"פ שהחזיק בבית אחר שקיים התנאי לא קנה שזו היא א ס מ כ ת א (שם שם ג). אבל כבר ידענו מדיני ה א ס מ כ ת ו ת דכל התולה בדעת אחרים לאו א ס מ כ ת א היא (התרומות, מ"ג א ו, בשם הרמב"ן). שנתחבטו חכמי הדורות הראשנים והאחרונים בענין ה א ס מ כ ת א מהו הדבר שנקרא א ס מ כ ת א (רשב"א ח"א תתקלג). שבל שיתנה אדם עם חבירו דרך (כלומר אם לא יהיה כן יענש בממון כך וכך) זה

[1]) בארמית : א ס מ כ ת א קניא ומניומי אמר א ס מ כ ת א לא קניא (ב"מ סו .). ואמר ר"פ אע"ג דאמור רבנן א ס מ כ ת א לא קניא אפותיקי הוא למיגבא מיניה (שם סו:). ר' יוסי סבר א ס מ כ ת א קניא (ב"ב קסח. ופרש רש"י שם: אסמכתא, המבטיח לחבירו דבר ע"מ שיעשה דבר לעתיד וסומך בלבו בשעת התנאי שיכול לקיים הדבר כשיגיע זמן וכשיגיע הזמן יאנס ולא יוכל לקיים. ע"כ.

יקרא א ס מ כ ת א (ס' החנוך מצוה שכג). ראויה (אסמכתא זו) לקנות משאר א ס מ כ ת ו ת (מרדכי, איזהו נשך סי' תיח). ומועיל בכל דבר ובכל ענין יותר מכל הקנינים המבטלים ה א ס מ כ ת ו ת (ר"י אברבנאל יהושע, ענין עמידת השמש). — ב) דבר שסומך עליו, Stütze ; appui ; support : וביחוד בדרכי דרשות התלמוד, מקרא שהובא כעין קצת ראיה וסמך להלכה מן ההלכות [1]) : ויש דרך דרש ויש דרך א ס מ כ ת א בעלמא (ראב"ע, יסוד מורא, שער ו). אומר רבינו יעקב דכל המקראות שמביאין התנאין בפרק אין דורשין אינו אלא א ס מ כ ת א בעלמא (סמ"ג לאוין עה). יש חילוק בין אותה א ס מ כ ת א שהיא כעין מכר ולכך סובר שם רב הונא שקונה ואילו בשאר א ס מ כ ת ו ת אמר רב הונא דלא קניא וכו' אין מועיל קנין בשאר א ס מ כ ת ו ת אלא בבית דין חשוב (הוא מ"ע פב). כל א ס מ כ ת א שבגמרא זה שנודר אדם לחבירו לעשות לו דבר זה ואם לא יעשה שמקבל עליו להפסיד כו"ב (שו"ת הרא"ש עב ב). ואיזה (פרוש) נאמר על דרך העברה לבד בדרשת א ס מ כ ת א או בדרשה המונית (תגמ' הנפ' כט:). שהפסוקים האלה הנדרשים על דרושים כאלה אינם אלא א ס מ כ ת ו ת לבד (שם ל.). גם הפסוק שדרשו על הבינויים אינו אלא א ס מ כ ת א דמיונית במליצה צחה ולא כיון הנביא אל מה שדרשו באותו פסוק (שם). ויותר מהמה בני הזהר במדות חכמי הגמרא בדרשותיהם ו א ס מ כ ת ו ת י ה ם (ראש השער הרביעי לספר הליכות עולם). ואין ספק כי אלו הקניות כלן מתקנת חכמים הן הביאו הכתובים ל ס מ ך בהן דבריהן וכו' שאותן א ס מ כ ת ו ת נלמדות מתוכן (ס' התנוך מצוה שלו).

אסף[2]), ממנו אַסַף, אֹסֶף, אָסִיף, אסופה, אספָה, אספָה.

אָסַף, פ"י,עתי' אאסֹף, וגם אֹסִף, אֹספָה, תאסֹף, וגם תֹסֵף יאסֹף, תאספו, יאספו, תאספי, תאספני, יאספה, צווי אסֹף, אספה, אספו, אספי, אסֹף, אֱסֹף, אספך, אספכם, אפילו לא בהפסק, — א) קבץ ואגר דברים רבים יחד, למקום אחד, sammeln, einsammeln rassembler ; assemble, gather : הממעיט אָסַף

[1]) בארמ' : הוא סבר מדקא נסיב לה הש"ם קרא דאורייתא היא ולא היא מדרבנן וקרא א ס מ כ ת א בעלמא (יבמ' עב.).

[2]) שרש כנעני ועברי. ואולי גם אשורי (מלון אשורי נוס ארנולד).

(מן השלו) עשרה חמרים (במד׳ יא לב). לך ואספת את זקני ישראל ואמרת אליהם (שמות ג יו). ושש שנים תזרע את ארצך ואספת את תבואתה (שם כג י). ואספתי את כל הגוים אל ירושלם למלחמה (זכר׳ יד ב). הכסף המובא בית ה׳ אשר אספו שמרי הסף מאת העם (מ״ב כב ד). אסף אאסף יעקב כלך קבץ אקבץ שארית ישראל יחד (מיכה ב יב). כאסף קציר קמה (ישע׳ יז ה). וכאסף ביצים עזבות כל הארץ אני אספתי (שם י יד). לאסף גוים לקבצי ממלכות (צפנ׳ ג ח). ולחוטא נתן ענין לאסף ולכנוס (קהל׳ ב כו). וחג האסף בצאת השנה באספך את מעשיך מן השדה (שמות כג יו). בחמשה עשר יום לחדש השביעי באספכם את תבואת הארץ (ויקרא כג לט). אסף אאסף יעקב כלך (מיכה ב יב). זרע רב תוציא השדה ומעט תאסף (דבר׳ כח לח). התאמין בו (בהרים) כי ישוב זרעך וגרנך יאסף (איוב לט יב). ויאסף לבן את כל אנשי המקום (ברא׳ כט כב). ויאסף סיחן את כל עמו ויצא לקראת ישראל (במד׳ כא כג). ויאסף שלמה רכב ופרשים (מ״א י כו). הן לא נזרע ולא נאסף את תבואתנו (ויקרא כה כ). — ועם הוס׳ אות בסוף, איתן בפתח: ויאספו את כל זקני בני ישראל (שמות ד כט). ויאספו את השלו (במד׳ יא לב). ויאספם לרחוב המזרח (דהי״ב כט ד). — ולווי: אסף את העם (במד׳ כא יו). אסף את יתר העם (ש״ב יב כח).—ועם ה בסוף: אספה [1]) לי שבעים איש (במד׳ יא יו). לכו אספו כל חית השדה (ירמ׳ יב ט). קראו עצרה אספו זקנים (יואל א יד). אספי [1]) מארץ כנעתך (ירמ׳ י יז). — ב) הכנים, הביא לתוך מקום, hineinbringen; faire entrer; take in: ויאסף רגליו אל המטה (ברא׳ מט לג). ואספתו (את שור אחיך או את שיו) אל תוך ביתך (דבר׳ כב ב). ועמד (הרוצח) פתח שער העיר ודבר באזני זקני העיר ההיא את דבריו ואספו אתו העירה אליהם (יהוש׳ כ ד). וישלח דוד ויאספה (את בת שבע) אל ביתו (ש״ב יא כז). ויאמר שאול אל הכהן אסף ידך (ש״א יד יט). רוחו ונשמתו אליו יאסף (איוב לד יד). כי אבי ואמי עזבוני וה׳ יאספני (תהל׳ כז י). הנני אספך [2]) על אבתיך (מ״ב כב כ). בני על המת הזיב דמעה התמרר ונהה קינה, כמשפטו א ס ו ף שארו (ב״ס גני׳ לח יו). — ג) סלק, עשה כי יחדל: אסף אלהים את חרפתי (ברא׳ ל כג). רק יקרא שמך עלינו אסף חרפתנו (ישע׳ ד א). פן יפגעו בכם אנשים מרי נפש ואספתה נפשך ונפש ביתך (שופט׳ יח כה). לכו סרו רדו מתוך עמלקי פן אספך [3]) עמו (ש״א טו ו). אספתי את שלומי מאת העם הזה (ירמ׳ טז ה). שמש וירח קדרו וכוכבים אספו נגהם (יואל ב י). — ובלי א: תסף [4]) רוחם יגועון (תהל׳ קד כט). — ד) אסף איש מצרעת וכדומה, רפא אותו, heilen; guerir; heal: ותאמר (הנערה) אל

[1]) במקום אס־ כמו מכרה מן מכור, וכן עוד ערכה. וכבר אמר ר״י חיוג: והוא זר כי הדרך הידוע בכל צווי שהוא על פעול כשיוסיפו עליו ההא שמנהג העבריים להוסיפו יהיה על משקל פעלה כמו מן שמור שמרה, זכור זכרה, אכול אכלה, ואם היה לשון הצווי פעל יהיה בתוספ׳ ההא פעלה כמשמע שמעה, שלח שלחה, רק אחד הוא זר מחבירו כאשר הוא אספה זר, והוא קרב אתה ושמע קרבה אל נפשי גאלה. ע״כ. והעיר ריב״ג על זה במשתלחק שיש עוד זר נצור נצרה, והמדקדקים החדשים הוסיפו עוד הזרים מכור מכרה, ערוך ערכה, ועוד. ואולם ברט (Barth, ZDMG, 1889) סובר כי כל ה ז ר י ם הללו הם שארית מ ה ע ת י ד ה ח ר ו ק יפעל שהיה נהוג הרבה בלשון בזמן קדום, וגבר עליו העתיד החלום יפעול וירש מקומו, ולא נשאר ממנו אלא שרידים מעטים, כמו יאטם (במקום יאטם), והיה גם יאסף, ומדב״ע מקצר אסף, והצווי אסף, והצווי הנוסף בפ״פ מונעת בתנועת הע״פ אספה כמו מן שמר שמרה, ונשתנה החירק לסגול אח״כ, אולי מפני שכנות הקמץ שאחריו. — [1]) פ דגושה, וכן חשפי, ואולי מפני פעולת נקודת החירק שתחתיה.—[2]) י״ם כי חירק הסמך הוא ד ק י ק ה (Verdünnung) או חדוד (Zuspitzung) במקום סגול אספך כמו יוצרך, או במקום קמץ של העתיד, אך נכונה דעת Barth שנזכרה למעלה כי זה כנוי מעתיד ה ח ר ו ק אסף, ונשמר החירק בהויתו. — [3]) נמסר ג׳ וחסר. ומנחת שי: במקצת ספרים יש מאריך בסמך, ובס״ם המדוייקים הוא באלף ובמסורת כ״י א ס פ ך ג׳ חסר וסימן ויאמר שאול אל הקיני, לכן הנני א ס פ ך על אבותיך דיאשיהו במלכים, ותברו דדברי הימים. ע״כ. והשנים אחרים הם בלא מאריך בסמך בכל הספרים שמע מינה דכי הדדי נינהו וחדא קריאה אית לכולהו. ע״כ. ומפני המתג שבסמך והמסורה חסר יוד החליטו ריב״ג ורד״ק שאספך זה הוא מבנין הכבד, כמו א ו ב י ד. וכן גם Bö. 1042 בהערה. אך יותר נראה שגם זה הוא קל מעתיד החרוק כמו חבריו שלמעלה. — [4]) במקום תאסף, עתיד חרוק.

גברתה אחלי אדני לפני הנביא אשר בשמרון אז יאסף אתו מצרעתו (מ"ב ה ג). האלהים אני להמית ולהחיות כי זה שלח אלי לאסף איש מצרעתו (שם שם ז). והניף ידו אל המקום ואסף המצרע (שם שם יא). — נפע', נאסף, נאספו, האסף, האסף, יאספו, — א) באו או הובאו כלם במקום אחד, sich versammeln; s'assembler; be gathered: ונאספו שמה כל העדרים (בראש' כט ג). וכל מדין ועמלק ובני קדם נאספו יחדו (שופט' ו לג). וסרני פלשתים נאספו לזבח זבח גדול לדגון אלהיהם (שם יו כג). ופלשתים נאספים מכמש (ש"א יג יא). קול המון בהרים דמות עם רב קול שאון ממלכות גוים נאספים (ישע' יג ד). אם את כל דגי הים יאסף להם ומצא להם (במד' יא כב). ויאסף כל איש ישראל אל העיר כאיש אחד חברים (שופט' כ יא). ויאספו אליו כל בני לוי (שמות לב כו). כל הגוים נקבצו יחדו ויאספו לאמים (ישע' מג ט). הן עוד היום גדול לא עת האסף המקנה (בראש' כט ז). האסף יאסף עליך כל ישראל מדן ועד באר שבע (ש"ב יז יא). ויקרא יעקב אל בניו ויאמר האספו ואגידה לכם (שם מט א). האספו ונבואה אל ערי המבצר (ירמ' ד ה). אמר לצפור כל כנף ולכל חית השדה הקבצו ובאו האספו מסביב על זבחי אשר אני זבח לכם (יחזק' לט יז). האספו על הרי שמרון וראו (עמוס ג ט). — ונאספו על, בכונה של איבה: ונאספו עלי והכוני (בראש' לד ל). ועתה נאספו עליך גוים רבים האמרים תחנף ותחז בציון עינינו (מיכ' ד יא). ונאספו עליה כל גויי הארץ (זכר' יב ג). ובצלעי שמחו ונאספו נאספו עלי נכים ולא ידעתי קרעו ולא דמו (תהל' לה יה). — נאסף מן המקום, נלקח משם: כל זמן שבשוק אביו ואמו נאמנים עליו נאסף מן השוק אין נאמנים עליו (קידו' עג:). — ב) בא, נכנס אל תוך דבר: ונאספתם אל עריכם (ויק' כו כה). ויאסף משה אל המחנה (במד' יא ל). הוי חרב לה' עד אנה לא תשקטי האספי אל תערך (ירמ' מז ו). לא יבוא עוד שמשך וירחך לא יאסף (ישע' ס כ). — נאסף אל אבותיו, מת, to die; mourir; sterben: ונאספת אל עמיך גם אתה כאשר נאסף אהרן אחיך (במד' כז יג). ומת בהר אשר אתה עלה שמה והאסף אל עמיך (דבר' לב נ). וגם כל הדור ההוא נאספו אל אבותיו (שופט' ב י). בני חיי מתן אל תחי טוב נאסף ממסתולל (כ"ס גני' מ כח). אל תתהלל על

גוע זכר כלנו נאספים (שם ח ז). כל אדם שיש בו גסות הרוח לסוף מתמעט וכו' ואם חוזר בו נאסף בזמנו כאברהם אבינו (סוטה ה.). — ג) חדל, נפסק: הצדיק אבד ואין איש שם על לב ואנשי חסד נאספים באין מבין כי מפני הרעה נאסף הצדיק (ישע' נז א). ונאסף שמחה וגיל מן הכרמל ובכרמים לא ירנן (שם יו י). — ד) נרפא מצרעת: תסגר (מרים) שבעת ימים ואחר תאסף וכו' והעם לא נסע עד האסף מרים (במד' יב יד-יה).

— פע', אסף, — א) כמו קל א: ונפלה נבלת האדם כדמן על פני השדה וכעמיר מאחרי הקוצר ואין מאסף (ירמ' ט כא). כי מאספיו [1]) יאכלהו והללו את ה' ומקבציו ישתהו בחצרות קדשי (ישעיה סב ט). — ב) מכנים, מביא לתוך: ואין איש מאסף אותם הביתה (שופט' יט יה). — ג) שם מאסף, עי' מאסף.

— פע', אסף, — א) שאספו אותו: ואסף שללכם אסף החסיל (ישע' לג ד). ואספו אספה אסיר על בור (שם כד כב). ואספו עליהם עמים (הוש' י י). עם מאסף מגוים (יחזקאל לח יב). — ב) נקוד בקבץ: והיה היוד ראוי להיות מאוסף בשורק (ראב"ע ויקר' טז ח).

— התפ' התאסף, — באו אל מקום אחד: בהתאסף ראשי עם יחד שבטי ישראל (דבר' לג ה). — ונהוג התפעל זה הרבה בספרות המאוחרת.

אֹסֶף[2]), ש"ז, מ"ר אספים, סמי' אספי, אספי, — א) שהפ"ע מן אסף, d. Einsammeln; act. de ramasser; de cueillir; collection, gathering: ואסף שללכם אסף החסיל (ישע' לג ד). — ב) התבואה שאספים מן השדה, Ernte; récolte; harwest: כלה בציר אסף בלי יבוא (שם לב י). — ג) התאנים המאוחרות שנשארות באילן אחרי הקיצה, Spätfeige; figue tardive; late fig: אללי לי כי הייתי כאספי [3]) קיץ כעללת

---

[1]) ואמר ע"ז רד"ק (מכלול נח.) וז"ל: במקצת ספרים האלף בקמץ ובמקצתם בפתח, ובמסרה פליגין עליה יש שקורין בגעיא מאספיו, ויש שקורין בחטף מאספיו. ע"כ. וכן מיכא' בשם הרבה כ"י.

[2]) עי' שרש אסף. — [3]) יש ספרים אספי, פ דגושה. ורפיון פ לפי דעת ברט הוא עוד עקבות הסתעפות משקל זה מן המקור (Barth § 74 c). ות"י כסיופי קיטא, והם התאני' האחרנים שנשארי' באילן, ובלשון המשנה סייפות, והוא ההפך מן בכורה: הבכורות והסייפות (תרו' ד ו). לארים רע שהיה אוכל את הבכורות והיה מכבד למלך את הסייפות (מד"ר בראש' כב). וכן רש"י, אעפ"י

בציר אין אשכול לאכול בכורה אותה נפשי (מיכ׳ ז א).

אָסֹף[1], ש״ז, מ״ר אֲסֻפִּים, — כמו סַף: שוערים משמר בַּאֲסֻפֵּי[2]) השערים (נחמ׳ יב כה). וְלָאֲסֻפִּים שנים (דהי״א כו יז). בֵּית הָאֲסֻפִּים (שם שם יה), כמו בית שער.

אֲסֵפָה, אסיפה, ש״נ, מ״ר אֲסֵפוֹת — א) שהפ״ע מן אסף: וְאֻסְּפוּ אֲסֵפָה אסיר אל בור (ישע׳ כד כב). — ב) ״קבוץ בני אדם להתיעץ אדות איזה דבר, Versammlung; assemblée; gathering, meeting. מצויה הרבה בספרות החדשה.

אֲסֻפָּה[3]), ש״נ, מ״ר אֲסֻפּוֹת, — א) ראש המסמר, Kopf eines Nagels; tête de clou; head of a nail: דברי חכמים כדרבנות וכמשמרות נטועי׳ בעלי אֲסֻפּוֹת[4]) (קהל׳ יב יא). ולכן דימה החכם דברי החכמים למסמרות הנטועים הראשים ולא ליתר המסמרות שאין להם אסופות (דונש בן לברט, תשוב׳ על מנח׳). במסמרות נטועים כמו הבעלי אסופות מהם שיש בהם בראשם אסופות ברזל אשר בו יוכל החפץ להוציאם לאור בצבת או בזולתו (ספורנו, על פסוק זה). — ב) עי׳ אֲסוּפָּה.

*__אֶסְפּוֹגִית__[1]), -גִת, ש״נ, — כמו סְפוֹגִּן: רבב כדי לסוך תחת אספוגית[2]) קטנה (שבת עח:).

אֲסַפְסֻף[3]), ״סוּף, ש״ז, — קבוץ אנשים, בפרט קצת

שפרש אספי אסיפה הוסיף: והן סופי תאנים שהן רעות. ע״כ. ואספי קיץ מקביל לעוללות בציר, וכמו״כ אין בכורה לעומת אספי.

[1]) כך החדשים המוכרת מן אֲסֻפִּים. והוא משקל כָּבוֹד, חָשֹׁךְ (שם דבר). — [2]) ופרש רש״י כמו בסיפי השערים, וזה הוא היתר נכון, וכן בארמית אסיפא במקום סף, וכן ר״ת מפרש אספי כמו סף (הכרעות ר״ת), והרד״ק אמר כי כך היה נקרא המקום, והחדשים פרשו אסֹף כמו אֹסף, במשמעת דבר הנאסף.

[3])עי׳ הערה שלקמן.—[4])מנחם בן סרוק בחוש הלשון שלו שם את בעלי אספות תאר למסמרות, אמר וז״ל: אומרים בעלי פתרון כי מלה זאת מגזרת סף השער (יחזק׳ מ ז) ואמות הספים (ישע׳ ו ד), נראין דבריהם לפי הענין, ולפי דקדוק המלה אינו כן. כי אמנם יתכן להיות פשר כמשפט מכתבה. אספות מגזרת אסופה הם המסמרות המאספים את הלוחות ומחזקים את הדבק היטב למען לא ימוט, להם נדמו רועי ישראל ושטריו ולהם נמשלו דבריהם, ודגשנות הפה יורה על ענינה כמו אֲפֻדָּה, אֲגֻדָּה, עֲבֻדָּה, והדלתין האלה ובלעדיהן אם ירפיון במ׳לים נעשו פעולים ואם ידגשון נעשו מפעלים. ע״כ. ועל זה השיג דונש בן לברט ויאמר: ולא יתכן פתרונך מפני מה אמרו בעלי אספות ולו היה כאשר דמית היה על המתוקק לחקות וכמסמרות נטועים אסופות ובאמרו בעלי אסופות ידענו כי האסופות הם שמות ראשי המסמרות, ולכן דימה החכם דברי החכמים למסמרות הנטועים הראשים ולא ליתר המסמרות אשר אין להם אסופות. וכמוצא ענין בעלי אסופות למורג חרוץ חדש בעל פיפיות וכאשר הפיפיות מעשה המלאכה במורג כן האספות מעשה מלאכה במסמרו׳. ע״כ. א״כ בגוף הדבר הסכים גם דונש כי בעלי אספות שיך למסמרות, אלא שהשיג על מנחם שעשה את אספות תאר, והקשה למה המלה בעלי, ובזה צדק דונש ממנחם, ותלמידי מנחם עמלו לשוא להצדיק את רבם, וכמו״כ היה לשוא עמלו של רבנו תם בהכרעותיו בענין זה, ואין ספק בדבר כי פרושו של דונש הוא היתר מתישב על מליצת הכתוב, ורש״י בשכלו הזך הסכים על פרושו של דונש וכתב לאמר: בעלי אסופות מסמרות שיש להם גלגלת, כן פירשו דונש בן לברט. ע״כ. ונראה כי גם ריב״ג האמיר בעלי אספות להמסמרים ואמר: ויתכן שיהיו ממנו בעלי אספות ויהיו פירושם בעלי תפישה והכנסה, ממש כדברי מנחם, אע״פ שבדחק אפשר לאמר כי כונתו לחכמים בעלי תפיסה. וכן פרש גם רבי בחיי הדיין בעל חו״ה, אמר (פתי׳ לשער הכניעה) וז״ל: ודמה אותם (את דברי החכמים) למסמרות נטועים בעלי אסופות בעבור קיום עניניהם בלבבות וקיום אופני החכמה בהם. ע״כ. רק אח״כ הוסיף עוד פרוש אחר, עי׳ פה לקמן. ואעפ״י שהבאים אחריהם, וכל החדשים שבו לדעת הקדמונים שבעלי אספות הוא תאר לחכמים, מ״מ פרושם של מנחם ודונש הוא פרוש נאה מאד, והסכמת רש״י מוסיפה לו כח, וכן פרש גם הרב ספורנו, כמו שהובא בפנים, וכבר השתמשו דונש וספורנו בהמלה אספות לראשי המסמרים וכתב דונש: לא כשאר המסמרות שאין להם אספות, וספורנו: ויש בהם(בהמסמרו׳) אספות ברזל להוציאם בצבת. כ״ז קובע את המלה אֲסֻפָּה כשם לראש המסמר, להגלגלת שעליו, כמו שאומר רש״י, ור״ת קורא לו שושנה. — ושאר המפרשים פרשו אספות במשמע׳ אספות. ראב״ע: הם הלוקטים מספרים רבים ויחברו מחברות. והביא גם ר׳ בחיי הדיין בעל חו״ה פרוש זה, ואחרי שהביא את דברי המקרא באופן שהמלים בעלי אספות הן תאר למסמרים הוסיף ואמר: וכבר פירשו בבעלי אסופות בעלי החבורים. ר״י קמחי פרש: אסופות לשכות הישיבות שחכמים נאספים שם, וכמוהו באספי השערים לשכות קטנות עשויות לשוערים (ספר הגלוי). והרד״ק אמר: פירושו. דברי בעלי אסופות וקורא לחכמים בעלי החבורים בעלי אסופות לפי שאוספים דברי החכמים בחבוריהם. ע״כ. ובמשמעה זו פרשו כל החדשים. והסופרים השתמשו בצרוף הזה בעלי אסופות במשמ׳ מחברי ספרים.

[1]) מן ספוג עי״ש. — [2]) כך בערוך, ובדי״ף אספוגת, בספרי הדפוס אספגין.

[3]) הסכימו הקדמוני׳ והאחרונים כי הוא משקל

ממדרגה שפלה ובזויה וכיוצא בזה, Gesindel ramassis; mob: והאספסף[1]) אשר בקרבו התאוו תאוה וישבו ויבכו גם בני ישראל (במד' יא ד). ומצוי השמוש במלה זו הרבה בספרות.

ּאַסְפֶּסֶת[2]), ש"נ, — עשב ממין הירקות ישמש לחציר לבהמה, Luzerne; lucern. השתמשו בו הרבה פעמים ב„האכר היהודי". — פתילת האספסת, כל שבשבת ושבשבת מהעשב הזה. ועי' פתילה.

***אַסְקוּפָּה**[3]), אס- ש"נ, סמי' -פת, מ"ר -פות, — מפתן, Schwelle; seuil; threshold: המוציא אוכלין ונתנן על האסקופה וכו' קופה שהיא מליאה פירות ונתנה על איסקופה החיצונה (שבת י ב). היה קורא בספר על האסקופה ונתגלגל הספר מידו (עירו' י ג). נוטל מפתח מן האיסקופה ונותנו במנעול (תוספתא עירו' י א). מאיסקופת עזרה ולחוץ (שם פסח' ח ג). הוא (הבעל) מבנפים והיא (האשה) מבחוץ וזרקו (את הגט) לה כיון שיצא מן האיסקופה ולחוץ הרי זו מגורשת (שם גיט' ח א). אדם עומד על האסקופה נוטל מבעה"ב ונותן לו נוטל מהעני ונותן לו (שבת ח:). אסקופת רה"ר אסקופת רה"י (שם). אסקופה משמשת שתי רשויות בזמן שהפתח פתוח כלפנים פתח נעול כלחוץ (שם ט.). איסקופה הנדרסת (עירו' לח.). שהיה מוטל על האסקופה מקצתו בפנים ופיו לחוץ (ירוש' שבת א ב ג). איסקופה הגבוהה י' ואין רחבה ד' מותר לכאן ומותר לכאן (שם עירו' א יח ד). מאסקופת עזרה ולחוץ (שם פסח' ו לג ב). תהי כאסקופה שהכל דשין אותה (ד"א רבה א, בהלכ' גדול'). וכשראו (הנוצרים) אחד ממנו רצו אחריו ודקרוהו ברומח עד שהיינו יראים לפסוע אפילו על איסקופתנו (מעשה הגזרות, מגנצא ומקור' לדה"י ליהודי' בגרמני' ב, 48). — ומ"ר: אסקופותינו שאינן גבוהות מן הקרקע עשרה טפחים (שבלי הלקט שבת סי' קג, בשם ר' אביגדור כהן צדק). — עשה את פלוני באסקופה, ר"ל דרס עליו ולא השגיח בו: אבא אם ביקשתה לבוא תשועה על ידך עשה אותי כאסקופה[1]) (ירוש' סנהד' יג כג ב).

אסר[2]) ממנו אַסַר, אִסֵּר, אֵסֶר, אָסוּר, אָסִיר, אַסִּיר, *אִסּוּר, *אֲסֵרָה, מַאֲסָר.

אִסָּר[3]), (גם כסמי', וי"א כסמי' אִסַּר), אֱסָר, כנ' אֱסָרִי, -סָרֵהּ, מ"ר אֱסָרִים, -רֶיהָ, — מה שאדם מקבל עליו

פעלעל מן אסף, ודומה לו חֲבַרְבֻּר. והנה חשבוהו שטדה (Stade § 236) וברט (Barth § 147) בין השמות ממשק' קטלטול, בתנועה ארוכה סופית, אעפ"י שהיא כתובה חסרה, והביאה קניג (Kö. 2, 501) בין המלים שנתקצרה התנועה הסופית בהן מפני פעולת הסמך. — [1]) באכלה ואכלה נחשבה מלה זו בין מ"ח מלין נסבין א במצעא תבותא ולא קרין. וכן הרמ"ה: מלא אלף ולא קריא וחסר ואו. ואפשר שבאמת אמרו העברים לפנים והספסף, ואעפי"כ הכל סברים שמקור מלה זו בשרש אסף. ת"א: וערברבין. ונחלקו ר' שמעון בר אבא ור' שמעון בן מנסיא אחד מהם אומר והאספסוף אלו הגרים שעלו עמהם ממצרים ונאספו עמהם ואחד מהם אמר והאספסוף אלו סנהדרין שנ' אספה לי שבעים איש (מד"ר במד' טו). וכן שאר המפרשים, וכן החדשים. ואולי באמת אין אלף אספסף שרשית ועקרה היא ספסף ובערבית שפשאף a), ור"ל הפסלת והרע מכל דבר.

[2]) בארמ': קטיל אספסתא ושדי לחיונא (יבמ קכא:). פתילה דאספסתא (ב"ק כ.), ר"ל כל שבשבת ושבשבת מהעשב הזה, שהיא דומה לפתילה. קביל ארעא לאספסתא (שם). בפרס' אִשְׁפִּשְׁת ונכנס גם בערבית אִשְׁפִּשְׁת b) ויקראוהו בערבי' גם פצפצה c) ונמצאה מלה זו בכתבת אשור' אחת בצורת אַסְפַּסְתּ.

[3]) משקל אפעולה, אשמורה, מן סקף, דומה להשם משקוף. ובערבית אסכפה d) במשמעה זו. —

a) سَفْسَاف b) إِسْفِسْت c) فِصْفِصَة d) أُسْكُفَّة

[1]) יש שפרשו מלה זו מטרה, ממלה יונית σκοπός, אך אין זה מוכרח.

[2]) שרש משתפים בו כל הלשונות השמיות, באשורית אֶסֵר, בערבית אַסַר a), בארמי' אֲסַר, ובכולן כמעט במשמעה שהוא משמש בעבר'.

[3]) בערבי' אִסַאר b), דבר שאוסרים בו. והנה דעת Olsh. וכן Barth היא כי גם בעבר' היא בעצם משקל רפה אִסָר ואמרו אִסָּר בסמך דגושה רק כדי לשמר על החירק הקצר, ולכן בנטיות נחטפה תנועת פה"פ. אך ריב"ג החליט כי אסרה אסריה הוא מן מוכרת אֵסֶר או אֱסָר, אמר וז"ל: ואסרה אשר אסרה על נפשה הוא ע"מ ושערה לא הפך לבן וצריך לפי זה שיהיה ואסרה קודם שיצטרף אל הכנוי אסר (אֱסָר) ע"מ שֵׂעָר וזהו ענין שאני בוחר בו יותר משיהיה משער שלל ודבר וזולתם ממה שהוא על משקלם. ויתכן שיהיה קודם שיצטרף אסר ע"מ דבש וכתב וזמן.

a) أَسَرَ b) إِسَار

בשבועה וכדומ' שלא לעשות כך או כך Enthaltungs-gelübde; voeu d'abstinance; vow of abstin.: ואשה כי תדר נדר לה' ואסרה אסר בבית אביה בנעריה וגו' וכל אסר אשר אסרה על נפשה יקום (במד' ל ד=ה). ואם בית אישה נדרה או אסרה אסר על נפשה בשבעה וגו' וכל אסר אשר אסרה על נפשה יקום וגו' כל נדר וכל שבעת אסר לענת נפש (שם יא=יד). כל מוצא שפתיה לנדריה ולאסר [1]) נפשה (שם יג). ושמע אביה את נדרה ואסרה אשר אסרה על נפשה וגו' כל נדריה ואסריה אשר אסרה על נפשה לא יקום (שם ה=ו). וקמו נדריה ואסרה אשר אסרה על נפשה (שם ח). והקים את כל נדריה או את כל אסריה אשר עליה (שם יה).

אָסַר[2]), פ"י, עתיד אאסֹר, יאסֹר, יאסֹר, יאסרהו, צווי אסֹר, לאסֹר, לא־, לאסרך, — א) קשר דבר אל דבר אחר לבלתי יזוז ממקומו, binden, anbinden: attacher; to tie: אסרי [3]) לגפן עירה (ברא' מט יא). ויאסֹר אזור במתניהם (איוב יב יח). — ב) קשר איש בחבלים, בחבלי ברזל, fesseln; lier qqn.; to bind: ויקח מאתם את שמעון ויאסֹר אתו לעיניהם (ברא' מב כד). לאסרך ירדנו וכו' אסֹר נאסרך ונתנוך בידם וכו' ויאסרהו בשנים עבתים חדשים (שופט' יה יב=יג). ויאסרוהו בנחשתים ויהי טוחן בבית האסירים (שם יו כא). ידיך לא אסרות ורגליך לא לנחשתים הגשו (ש"ב ג לד). והוא אָסור באזקים (ירמ' מ א). — ג) רתם בהמה בעגלה, בע"ל, במרכבת המלחמה, anspannen: atteler; bind animals to a vehicle: ואסרתם את הפרות בעגלה (ש"א ו ז). ויקחו שתי פרות עלות ויאסרום [4]) בעגלה (שם י). אסרו הסוסים ועלו הפרשים (ירמ' מו ד). — וגם אסר את המרכבה: ויאסֹר יוסף מרכבתו (ברא' מו כט). ויאסֹר (פרעה) את רכבו (שמות יד ו). דרך מלכים להיות עומדים ואחרים מציעין להם תשמיש המרכבה ו א ו ס ר י ן אותה אבל פרעה הרשע הוא בידו א ס ר ו והציע תשמישי רכבו וכיון שראו גדולי מלכות עמדו כולם ו א ס ר ו מרכבותיהם (מכי' בשלח א). — ד) אסַר המלחמה, התחיל את המערכה, die Schlacht eröffnen; engager la bataille; begin the figth: ויאמר (אחאב) מי יאסֹר המלחמה (מ"א כ יד). ויאסֹר אביה את המלחמה בחיל גבורי מלחמה (דהי"ב יג ג). — ה) בהשאלה אסַר אסר על נפשו, אסַר איזה דבר על נפשו, קבל עליו שלא לעשו' איזה דבר, Enthaltungs-gelübde machen; faire voeu d'abstinance de qqch; to bind o. s. with a vow: איש כי ידר נדר לה' או השבע שבעה לאסֹר אסר על נפשו לא יחל דברו (במד' ל ג). ושמע אביה את נדרה ואסרה אשר אסרה על נפשה (שם ה). או מבטא שפתיה אשר אסרה על נפשה (שם ז). כל אשר אסרה על נפשה יקום (שם י). — ובלי על נפשה: ואשה כי תדר נדר לה' ואסרה אסר בבית אביה (שם ד). — *אסר א"ע, התחיב: אלולי ש א ס ר הקב"ה עצמו בשבועה לא נגאלו ישראל לעולם (מד"ר ויקרא כג). — ו) *אסר דבר פלוני, צוה להמנע מהדבר, שלא לעשות הדבר, verbieten; défendre; interdict: ב"ש (בית שמאי) מתירין הצרות לאחין וב"ה (ובית הלל) א ו ס ר י ן וכו' אע"פ שאלו א ו ס ר י ן ואלו מתירין אלו פוסלין ואלו מכשירין לא נמנעו ב"ש מלישא נשים מב"ה (יבמ' א ד). מה בא ל א ס ו ר (ירוש' מגיל' א ע ג). לא א ס ר ה תורה אלא שעל הכף בלבד (חול' לו.). מה ש א ס ר ת י לך התרתי לך א ס ר ת י לך חלב בהמה והתרתי לך בחיה א ס ר ת י לך גיד הנשה בחיה והתרתיו לך בעוף א ס ר ת י לך שחיטה בעופות והתרתי לך בדגים (מד"ר ויקר' כב). — ועם כנו': א ו ס ר כ ם אני (תוספתא שבו' ג ז). — וכינו', *אָסור, *אסורה: שאבל א ס ו ר לרחוץ (ברכות כ ו). שם המפורש א ס ו ר לומר בגבולים (ספרי, נשא פיס' לט). א ס ו ר להתענות (ירוש' מגיל' א ע ג). — אמר לו בני מכאן ואילך אתה א ס ו ר (ספרי, פנחס פיס' קלד). — ועם שם אחריו עם ב לפני השם: א ס ו ר אדם בצרת קרובת חלוצתו (יבמ' כז.). יודע אני שהנזיר א ס ו ר ביין (נזיר יא.). ו א ס ו ר (האבל) ברחיצה ובסיכה ובנעילת הסנדל (שמח' ו א). ש א ס ו ר בהספד (ירוש' מגי' א ע ג). — וביחס להרבר: אין א ס ו ר משום כלאים אלא צמר ופשתים (כלא' ט א). הנולדים מן הסוס עם הנולדים מן החמור א ס ו ר י ם זה עם זה (שם ח ד). הפרוטיות א ס ו ר ו ת (שם שם ה). כלאי הכרם א ס ו ר י ן מלזרוע (שם ח א). טמאה עם טהורה וטהורה עם טמאה א ס ו ר י ן לחרוש ולמשוך ולהנהיג (שם שם ב). ביצה בס' והיא א ס ו ר ה בס' ואחת והיא מותרת (חול' נח.). ביצים טהורות ששלקן עם ביצים טמאות אם יש בהן בנותן טעם כולן א ס ו ר ו ת (שם).

---

[1]) בהרבה כ"י סמך בקמץ.

[2]) עי' שרש אסר. — [3]) בהוספת י, עי' בראש שער היוד. — [4]) ואסרם (הושע ו י) עי' עינה.

— ועם ל הגוף: אסור לאדם שיקדש את האשה עד שיראנה (קידו' מא.). אסור לאדם שיקדש את בתו כשהיא קטנה (שם).—ובלי גוף, אסור לאכל, אסור לדבר, וכו': אסור לרכוב ע"ג פירדה (תוספתא כלא' ה ו). אסור לקיימן (המים שנתגלו) מפני סכנת נפשות (שם שבת יד ט). — ז) גרם אסור: המוכר פירות בסוריא ואמר משל א"י הן חייב׳ לעשר מעושרין הן נאמן שהפה שאסר הוא הפה שהתיר (דמאי ו יא). זה וזה (עציץ נקוב ושאינו נקוב) אוסרין (כלא' ז ח). הכבד (שבשלה עם בשר אחר) אוסרת (תרומ' י יא). עדות ראשונה שאין אוסרתה איסור עולם וכו' עדות אחרונה שאוסרתה איסור עולם (סוט' ו ג). האשה שאמרה אשת איש אני וחזרה ואמרה איני אשת איש נאמנת שהפה שאסר הוא הפה שהתיר (תוספתא כתוב' ב ב). — ועם על: אין אדם אוסר על חבירו דרך אויר (עירוב' פט.). — ח) *מנע אותו בכשוף וכדומה מלעשות דבר: האומר אל תפשיל ידך לאחוריך שלא תאסר עלינו מלאכה הרי זה מדרכי האמרי (תוספתא שבת ו ט). — ובפרט ״עשה בכשוף שלא יוכל לבעול אשה: פנוי הנושא אשה ואינו יכול לבעול אותה והיא בבתוליה והוא אומר אסרו אותי הריני בודק את עצמי באשה אחרת (רב האי גאון, תורתם של ראשוני' הורוין, מחב' ב יט). לאסור, קח מצמר טלה חי ועשה ממנו חוט וקשור בו ג' קשרים ואמור על כל קשר ג' שמות אלה שורה שורה שבור קשרתי אני פלוני על משכב פלוני וכו' ולא יוכל לשכב עם אשה עד שאני פב"פ אתיר אלו הקשרים וכו' (ראב"ע, ספר הנסיונות, כ"י פריז ו יא).

— נפ', נֶאֱסַר, — א) שאסרוהו בחבלים, בבית האסורים וכדומה: אֲחִיכֶם אחד יֵאָסֵר בבית משמרכם (בראש' מב יט). ואתם הֵאָסְרוּ (שם שם יו). ובמה תֵּאָסֵר לענותך ויאמר אליה שמשון אם יאסרני בשבעה יתרים לחים (שופט' יו ו-ז). לשונך שים בפיך נאסרה וכאלם היה בין החבורה (מוס' הלש' לרב האי, פסוק קא). — ב) *שאסרו התשמיש בו, verboten ; défendu ; become forbidden: הכבד (שבשלוה עם בשר אחר) אוסרת ואינה נאסרת (תרומ' י יא). קטנה שזינת אין לה רצון להיאסר על בעלה (ירוש' סוט' ב יז ד). על ידי שדרכה ליאסר בין לו בין לאחר היא נבדקת (שם ה כ.). — ג) ״שאסרוהו בכשוף: לאדם הנאסר ולא יוכל לשכב עם אשתו (אסף, כ"י מינכן 84).

— פע', אֻסַּר, — אסרוהו בכבלי ברזל וכדומה, לֻקח בשבי, gefesselt werden ; être lié ; chained: כל נמצאיך אֻסְּרוּ יחדו (ישע' כב ג).

*אֲסָרָה, ש"נ,—שה"פ מן אסר: תבוא אסרה שאסר יוסף לקראת אביו ותעמוד על אסרה של פרעה שהיה הולך לרדוף את ישראל (מד"ר בראש' נה).

*אִסְרוּ חַג [1], יום המחרת לאחר החגים, פסח, שבועות, סכות: ונוהגין להרבות קצת באכילה ושתייה ביום אחר החג והוא אסרו חג (הגה' רמ"א, שו"ע או"ח תכט). אסרו חג השבועות אסור להתענות ואסרו חג פסח וסוכות המנהג שלא להתענות (מגן אבות שם). והר"מ נ"ע כתב בחנוכה ובאסרו חג פי' מחרת החג מותר בעשיית מלאכה (ארחות חיים, חנוכה). בימי עזרא לא רצו לעשות תענית בימי אסרו חג (ברכי יוסף לאזולאי, או"ח תלד). אסרו חג שחל בששי אין לדחותו (מוהרח"ש, כספר תורת חיים ח"ג ח). ושמא על כן נהגו שלא ליפול על פניהם ביום אסרו חג (תניא, סוף ענין מוקצה פא:).

*אסתומכא, עי' אצטומכא.

*אֶסְתָּן [2], ש"ז,—צד צפון, north ; nord ; Norden: עדים בצד אסתן (כתוב' כג.).

*אִסְתְּנִים [3], אִסְתְּנֵם, אסטנים,—א) חלש, קצת חולה, schwach, kränklich ; faible, maladif ; feeble health: רחץ (רבן גמליאל) בלילה הראשון שמתה אשתו אמרו לו תלמידיו לא למדתנו רבינו שאבל אסור לרחוץ אמר להם איני כשאר בני אדם אסטנים אני (ברכ' ב ו). אם היה כהן גדול זקן או איסטנים מחמין לו חמין ומטילין לתוך

---

[1]) על הכתוב אסרו חג בעבתים (תהל' קיח כז) אמר ר' ירמיה משום ר"ש בן יוחי ורבי יוחנן משום ר"ש המחוזי משום ר' יוחנן המכותי כל העושה איסור לחג באכילה ושתיה מעלה עליו הכתוב כאילו בנה מזבח והקריב עליו קרבן שנאמר אסרו חג בעבתים (סוכה מה:). ופרש רש"י: איסור לחג, אגודה לחג וכו' ויש אומרים יום שלאחר החג.

[2]) באשור' אִשְׁתָּנוּ, צפון. באר' אסתנא רוח צפון: מצפונא אסתניא ייתא (תרג' איוב לז כב). הרואה רקיע בטהרתה וכו' אימתי אמר אביי כי אתא מטרא כולי ליליא ובצפרא אתא אסתנא ומגלי להו לשמיא (ברכ' נט. — כשיורד מטר כל הלילה ובבקר יבוא אסתן ומגלה השמים). דשמעתא בעא צילותא כיומא דאסתנא (מגי' כח:). וכן בסור'.

[3]) מיונית ἀσθενής, קצת חולה.

הצונן כדי שתפוג צינתן (יומא ג ה). מערבין לחולה ולאיסטנס במזונו (תוספ׳ עירו׳ ט ד).—ב) בהשאלה, אנין הדעת, מפונק, שנפשו סולדת מדבר מאוס: ומעשה באחד ששתה מים ולא שפך מהן ונתן לתלמידו ואותו תלמיד איסטנים היה ולא רצה לשתות ומת בצמא (תמיד כז:). כל ימי עני רעים זה אסתנים וטוב לב משתה תמיד זה שדעתו יפה (סנה׳ ק:).—ומ״ל: מטלטלין את האיסתניסין (ירוש׳ כילה א ס ג). מפני אסתנסים (מד״ר כרא׳ יא).

***אִסְתְּנִיסוּת**: ויוליד(היין לבן) נפח ואסתניסות ורוח באצטומכא (מאיר אלדבי, ש״א נתיב ה). הדברים המטונפים שיש לאדם אסטניסות להביט אליהם (כוזרי ב לד).

***אֶעְ**, ש״ז, מ״ר אֶעִים, — כמו עֵץ: מעשה שהלך ר״י בן קרחה אצל ר״י בן נורי לנגינר והראהו שדה אחת וביתרתה היתה נקראת והיו שם פרצות יותר מעשר והיה נוטל אעים וסותם ודוקרנים וסותם עד שמיעטן פחות מעשר (ירוש׳ סוכה א נב.).

א״ע, ר״ת את עצמו.

אע״ג, ר״ת אף על גב.

אע״פ, אעפ״י, ר״ת אף על פי.

אעפי״כ, ר״ת אף על פי כן.

א.אַף[1],— מלת הקשור והצרוף והתוספת בין שני גופים או שני משפטים, conj. auch, noch sogar; aussi, encore, même; also, more, even: וירא שר האפים כי טוב פתר ויאמר אל יוסף אַף-אני בחלומי (כרא׳ מ יו). ואם לא תשמעו לי וכו׳ אַף-אני אעשה זאת לכם והפקדתי עליכם בהלה (ויקרא כו יד=יו). ואם באלה לא תוסרו לי והלכתם עמי קרי והלכתי אַף-אני עמכם בקרי (שם כג=כד). ויסרתי אתכם אַף-אני שבע על חטאתיכם (שם שם כח). וזכרתי את בריתי יעקוב ואַף את בריתי יצחק ואַף את בריתי אברהם (שם מב). ולקחת את המרצע ונתתה באזנו ובדלת והיה לך עבד עולם וְאַף לאמתך תעשה כן (דבר׳ יה יז). הכמות שרותיה תעננה אַף-היא תשיב אמריה לה (שופט׳ ה כט). ויקלהו ויבאו אַף-אחריו (ש״ב כ יד). הנך יפה דודי אַף נעים (שה״ש א יו). יי׳ כגבור יצא כאיש מלחמות יעיר קנאה יריע אַף-יצריח על איביו יתגבר (ישע׳ מב יג). ויקח מהם ויחם אַף-ישיק ואפה לחם (שם מד יה). ואגיד להם את יד אלהי אשר היא טובה עלי וְאַף־דברי המלך אשר אמר לי (נחמ׳ ב יח). ומביאים הערמות ועמסים על החמרים וְאַף־יין ענבים ותאנים (שם יג יה). וְאַף־המה נגד אחיהם ישבו בירושלם עם אחיהם (דהי״א ח לב). אף הוא ראה גולגולת אחת שצפה על פני המים (אבו׳ ב ו).— והקבלה לאִם: שאם יאמר לך אדם כלום יש עבד שמורד ברבו אף אתה אמור לו כלום יש בן שמורד באביו (כרכ׳ י.).—וכפול ומשלש לחזק: אמצתיך אַף-עזרתיך אַף-תמכתיך בימין צדקי (ישע׳ מא י). אַף־דברתי אַף־אביאנה יצרתי אַף־אעשנה (שם מו יא). — ולהטעים ולהבליט יותר את הגוף: רפאים יחשבו אַף־הם כענקים (דבר׳ ב יא). הודעתיך היום אַף־אתה (משלי כב יט), לאמר אף אותך.— ובצרוף עם מלה אחרת: והתודו את עונם ואת עון אבתם במעלם אשר מעלו בי וְאַף אשר הלכו עמי בקרי (ויקר׳ כו מ). וְאַף־אמנם שגיתי (איוב יט ד). — ועם גם אחריה, קצת במשמעת מכל מקום: והבאתי אתם בארץ איביהם וגו׳ וְאַף־גם זאת בהיותם בארץ איביהם לא מאסתים ולא געלתים לכלתם (ויקר׳ כו מא=מד). — ובמשמעת אפילו: אדם ילוד אשה קצר ימים ושבע רגז כציץ יצא וימל ויברח כצל ולא יעמוד אַף־על זה פקחת עינך (איוב יד א=ג). — ובמשמעת לכן: כה אמר ה׳ אתם עזבתם אתי וְאַף־אני עזבתי אתכם ביד שישק (דהי״ב יב ה). אמר להם הקב״ה (לכנען) אתם כבדתם את ידידי (אברהם שקראו לו אדוני) אף אני אקרא הארץ על שמכם (מכי׳ מס׳ דפסחא, יח). ולפי שהוציא את עצמו מן הכלל וכפר בעיקר אף אתה הקהה את שיניו (שם). אמר להם (המלך לשני בניו) בני שניכם לא כוונתם אלא לכבודי אף אני לא אקפח שכרכם (שם ויהי בשלח ה). — ובמשמעת באמת, מפני טעם זה: מאימתי מזכירין על הגשמים רבי אליעזר אומר משעת נטילת לולב וכו׳ אמר לו ר׳ יהושע והלא גשמים בחג אינו אלא סימן קללה אמר לו רבי אליעזר אף אני לא אמרתי לשאול אלא להזכיר (תענ׳ ב:). — ובמשמעת אם כן אז: אמרו להן (זקני רומי לחכמי ישראל) אם כן (שאין אלהים מבטל את האלילים מפני שבקצתם יש צרך לעולם בהם) יאבד דבר שאין צורך

[1]) בארמ׳ וסור׳ אַף, אוּף. ונראה מקצת מקומות בפרט בתלמו׳ ירוש׳ כי בזמן ההוא אמרו היהודים אַף גם בתוך דבור עברי: אמר להן רבי עקיבא משם ראייה אם את אומר כן אוף היא עצמה מביאה לידי כעירות (ירוש׳ סוף גיט׳). — ובערב׳ משמשת במשמעה זו רק פ פתוחה לבדה.

לעולם בו ויניח דבר שצורך העולם בו אמרו להן (חכמי ישראל לזקני רומי) אף אנו מחזיקין ידי עובדיהן של אלו שאומרים תדעו שהן אלהות שהרי הן לא בטלו (ע"ז ד ז). ר' טרפון ור' עקיבא אומרים אלו היינו בסנהדרין לא נהרג אדם מעולם רבן שמעון בן גמליאל אומר אף הן מרבין שופכי דמים בישראל (מכו' א ח).—ועם שלילה: ויאמר המן אף לא הביאה אסתר המלכה עם המלך אל המשתה אשר עשתה כי אם אותי (אסת' ה יב). — ושנויה ומשלשה: אף בל נטעו אף בל זרעו אף בל שרש בארץ גזעם (ישע' מ כד). אף אין מגיד אף אין משמיע אף אין שמע אמריכם (שם מא כו).— ועם ה השאלה הַאַף, במשמ' האם באמת: למה זה צחקה שרה לאמר הַאַף אמנם אלד ואני זקנתי (בראש' יח יג). ויגש אברהם ויאמר הַאַף תספה צדיק עם רשע (שם שם כג). הַאַף אין זאת בני ישראל (עמו' ב יא). אזר נא כגבר חלציך אשאלך והודיעני הַאַף תפר משפטי תרשיעני למען תצדק (איוב מ ז=ח).—ועם כִּי- אחריה, אַף כִּי-, להוסיף ולהגביר על האמור קודם בכח קל וחומר, במשמעת על אחת כמה וכמה, עפי"ר עם המלים הן, הנה בתחלת המאמר, wie vielmehr; d'autant plus; how much rather: הנה בני אשר יצא ממעי מבקש את נפשי וְאַף כִּי־עתה בן הימיני (ש"ב טז יא). הן בעודני חי עמכם היום ממרים היתם עם ה' וְאַף כי־אחרי מותי (דבר' לא כז). — ובלי ההתחלה הן הנה: ויאמר יונתן עכר אבי את הארץ ראו נא כי ארו עיני כי טעמתי מעט דבש הזה אַף כִּי לוא אכל אכל היום העם משלל איביו אשר מצא (ש"א יד כט=ל).— ובמשמ' עאכו"כ שלא: ויאמרו אנשי דוד אליו הנה אנחנו פה ביהודה יראים וְאַף כִּי נלך־קעלה (שם כג ג). — ועם שלילה: הנה השמים ושמי השמים לא יכלכלוך אַף כִּי־הבית הזה (מ"א ח כז). לא נאוה לנבל שפת יתר אַף כִּי־לנדיב שפת שקר (משלי יז ז). לא נאוה לכסיל תענוג אַף כִּי־לעבד משל בשרים (שם יט י). הן בקדשו לא יאמין ושמים לא זכו בעיניו אַף כִּי־נתעב ונאלח איש שתה כמים עולה (איוב טו טו=טז). הן עד ירח ולא יאהיל וכוכבים לא זכו בעיניו אַף כִּי־אנוש רמה ובן אדם תולעה (שם כה ה=ו). הנה בהיותו (עץ הגפן) תמים לא יעשה למלאכה אַף כִּי־אש אכלתהו ויחר ונעשה עוד למלאכה (יחזק' טו ה). — ובמשמ' עאכו"כ כשקרה כך: ויאמר להם (דוד לרכב ובענה שהרגו את איש בשת והביאו ראשו לדוד) חי ה' אשר פדה את נפשי מכל צרה כי המגיד לי לאמר הנה מת שאול והוא היה כמבשר בעיניו ואחזה בו ואהרגהו בצקלג אשר לתתו לי בשרה אַף כִּי־אנשים רשעים הרגו את איש צדיק בביתו על משכבו ועתה הלוא אבקש את דמו מידכם (ש"ב ד ט=יד). ויגשו עבדיו (של נעמן) וידברו אליו ויאמרו אבי דבר גדול הנביא דבר אליך הלוא תעשה וְאַף כִּי־אמר אליך רחץ וטהר (מ"ב ה יג). זבח רשעים תועבה אַף כִּי־בזמה יביאנו (משלי כא כז). לו חיה רעה אעביר בארץ וכו' או חרב אביא על הארץ ההיא וכו' או דבר אשלח אל הארץ ההיא ושפכתי חמתי עליה בדם להכרית ממנה אדם ובהמה ונח דנאל ואיוב בתוכה חי אני נאם אדני יי' אם בן אם בת יצילו המה בצדקתם יצילו נפשם כי כה אמר אדני יי' אַף כִּי־ארבעת שפטי הרעים חרב ורעב וחיה רעה ודבר שלחתי אל ירושלם להכרית ממנה אדם ובהמה (יחזק' יד יז=כא).—ויש שישמיטו את כִּי ויטעימו את אַף בכונה זו: הן בעבדיו לא יאמין ובמלאכיו ישים תהלה אַף שכני בתי חמר אשר בעפר יסודם (איוב ד יח=יט).— ואַף כִּי־ במשמע' כל כך ש: עוד זאת עשו לי (אהלה ואהליבה) טמאו את מקדשי וכו' כה עשו בתוך ביתי וְאַף כִּי תשלחנה לאנשים באים ממרחק וכו' (יחזק' כג לח=מ).—וְאַף כִּי־ במשמע' אחרת, לחיוב דבר נגד מה שנראה לכאורה, וכמו אף על פי שלקמן, obgleich; quoique; though: ואתה אלוה סליחות חנון ורחום ארך אפים ורב חסד ולא עזבתם אַף כִּי־עשו להם עגל מסכה ויאמרו זה אלהיך אשר העלך ממצרים (נחמ' ט יז=יח).— *ועם אלו אחריה, ובשתי מלים, כמו אפילו: ויטול את שאר נמצא בכליו ואף אלו ספרו גם תפליו (מערי מכוע' לרה"ג, גנזי נסת' לק׳כק), ר"ל אפילו ספרו.— *ועם עַל פִּי, אַף עַל פִּי (ר"ת אע"פ, אעפ"י), לחיוב דבר נגד הנראה לכאורה, נגד הראוי לפי שקול הדעת הראשון, obgleich;quoique;though: ואף על פי שאמרו אין לפאה שיעור הכל לפי גודל השדה ולפי רוב העניים ולפי רוב הענוה (פאה א ב). אף על פי שאלו אוסרין ואלו מתירין אלו פוסלין ואלו מכשירין לא נמנעו בית שמאי מלישא נשים מבית הלל (יבמ' א ד). אף על פי שאמרו בתולה גובה מאתים ואלמנה מנה אם רצה להוסיף אפילו מאה מנה יוסיף (כתוב' ה א). פועלין שהיו עודרין בתנאים וגודרין בתמרים ומוסקין בזיתים אף על פי שמפסיקין ואוכלין מפסיקין ואוכלין אין צריך לברך למפרע (תוס'

כרכ׳ סוף ד). הירק אף על פי שלקיטתו כאחת אין מכניסו לקיום (שם פאה א ז). אף על פי שאמרו אין קורין בכתבי הקודש אבל שונין ודורשין (שם שבת יג א). אף על פי שנדבר עמהם (עם הנביאים) בחוצה לארץ לא נדבר עמהם אלא בזכות אבות (מכי׳ מס׳ דפסחא, פתי׳). ואף על פי שאין ראיה לדבר זכר לדבר (שם א). אין השומר צריך להיות יושב ומשמר אלא אע״פ שיוצא ונכנס מותר (חולין ג.). אמר הקב״ה אע״פ שאין בה (בע״ז) ממש כיון שפורש אדם ממנה מעלה אני עליו כאלו הוא עובד למי שיש בו ממש (מד״ר דבר׳ ב). א״ל ר׳ מתיא בן חרש (לר׳ יאשיה) ר׳ מה לך לעזוב דברי אלהים חיים ולשטוף בדרך ארץ ואע״פ שאתה רבי ואני תלמידך אין טוב לעזוב דברי אלהים חיים ולשטוף בד״א (אדר״נ פ״א). — ובלי ש: ואבוב של קלאין וסילונות אעפ״י כפופין ואף על פי מקבלין (כל׳ ב ג). אף על פי מדביקן זו לזו והן נראות (תוספתא שבת יא ז). סילונות שבברכין מחזיקין סאתים אף על פי נקובין שופכין לתוכן מים בשבת (שם עירוב׳ ט יח). האיש חולק אף על פי בעל מום אין הקטן חולק אף על פי תמים (שם זבח׳ יא ו). אזוב שהטביל עצו עם גבעוליו אף על פי מזה והמים שופעין מן העץ לגבעול כשר (שם פרה יב ג). — וקצתם כתבו שלש המלים במלה אחת, אפעלפי: ואלו האותיות שהן רפין אפעלפי שהן נודעות (תשו׳ דונש, תשו׳ על רסע״ג דף 34). — ובהוספת כן, אף על פי כן (ר״ת אעפי״כ), השלמת החלטת ההגברה, doch, trotzdem; tout de même; nevertheless: המחזיר חוב בשביעית ויאמר לו (המלוה) משמט אני אמר לו (הלוה) אף על פי כן יקבל ממנו (שבו׳ י ח). אף על פי שאמרה בלבי היה להתקדש לו אף על פי כן אינה מקודשת (קידוש׳ ב ג). מעשה שנפלה דליקה בחצירו של יוסף בן סימאי משיחין ובאו אנשי קצטרא שבציפורי לכבותה ולא הניחן וירד ענן מן השמים וכיבה ואמרו חכמים לא היה צריך אף על פי כן שילח להן למוצ״ש סלע לכל אחד (תוספתא שבת יג ט). מפני הדחק מעברין אותה (את השנה) אחרי ראש השנה מיד אף על פי כן אין מעברין אלא אדר (שם סנה׳ ב ז). והלא אין לך מקום שנתבכר בארץ ישראל קודם לבעל שלישה ואף על פי כן לא ביכר אלא מאותו המין שהביא לאיש האלהים (שם שם ט). שלש ערים הפריש משה בעבר

הירדן ומשבאו לארץ הפרישו עוד שלש ואף על פי כן לא היו אילו ואילו קולטות עד שכיבשו וחילקו (שם מכות ב א). אמרו על מדבר [כוב] שהיה תשע מאות פרסה על תשע מאות פרסה כלו מלא נחשים ועקרבים וכו׳ ואף על פי כן לא אמרו (ישראל) איה ה׳ המעלה אותנו מארץ מצרים וכו׳ (מכי׳ ויסי בשלח ד א). אמרו לו (תלמידיו של ר׳ יוסי בן קיסמא) רבינו תן לנו אות אמר להם (ר׳ יוסי) ולא כך אמרתם לי שאין אתם מבקשים אות אמרו לו ואף על פי כן (סנה׳ צח.). באותה שעה אמר משה לירמיה לך לפני שאלך ואביאם ואראה מי מניח ידו עליהם אמר לו ירמיה אי אפשר לילך בדרך מפני ההרוגים א״ל אף על פי כן (איכה רבתי, פתי׳ משא גיא חזיון). כשהיו ישראל במצרים ראה הקב״ה מה שעתידין לעשות וכו׳ אף על פי כן איני דנם לפי המעשים העתידין לעשות (מד״ר שמות ג). אשר נשבעתי מעבור מי נח עוד על הארץ אתה מוצא אע״פ כן ארבעים יום בכל שנה היו עושין אותן המים רושם בעולם (תנח׳ בובר נח יז). ויקח אדוני יוסף אותו ויתנהו אל בית הסהר אעפ״י כן ויהי ה׳ את יוסף (שם וישב טז). —אַף שֶׁ, כמו אעפ״י: היו חמריו ופועליו טעונין טהרות ועוברין לפניו אף שהפליגו יותר ממיל הרי אלו טהורין (תוספתא טהר׳ ו יו).

ב.אַף, ש״ז, כנ׳ אַפִּי, אַפְּךָ, מ״ז אַפַּיִם, אַפֶּיךָ אַפָּיו, — א) אבר הנשימה והריח בבע״ח, חוטם, Nase; nez; nose: אַף להם ולא יריחון (תהל׳ קטו ו). ומיץ אַף יוציא דם (משלי ל לג). במוקשים ינקב (הבהמות) אָף (איוב מ כד). הטבעות ונזמי הָאָף (ישע׳ ג כא). נזם זהב בְּאַף חזיר אשה יפה וסרת טעם (משלי יא כב). ואשם הנזם על אַפָּהּ והצמידים על ידיה (ברא׳ כד מז). התשים אגמן בְּאַפּוֹ (איוב מ כו). ושמתי חחי בְּאַפֶּךָ ומתגי בשפתיך (מ״ב יט כח). וריח אַפֵּךְ כתפוחים (שה״ש ז ט). ואתן נזם על אַפֵּךְ ועגילים על אזניך (יחזק׳ טז יב). ועשו אותך בחמה אַפֵּךְ ואזניך יסירו (שם כג כה). ויפח בְּאַפָּיו נשמת חיים (ברא׳ ב ז). כל אשר נשמת רוח חיים בְּאַפָּיו (שם ז כב). מגערתך ה׳ מנשמת רוח אַפֶּךָ (תהל׳ יח יו). כי כל עוד נשמתי בי ורוח אלוה בְּאַפִּי (איו׳ כז ג). רוקו כיחו וניעו ומי האף שלו וכו׳ מי האף אמר רב בנגררין דרך הפה לפי שא״א למי האף בלא צחצוחי הרוק (נדה נה:). — ומפני שבעת כעס וזעם יחרה האף כמו באש,

אמידה והשערה,

ישתמש העברי בלשון בערה וחם ועשן באף לכעס וזעם, Zorn ; colère ; anger : כי אש קדחה באפי ותיקד עד שאול תחתית ותאכל ארץ ויבלה (דבר' לב כב). כי אש קדחתם באפי עד עולם תוקד (ירמ' יז ד). הנה שם ה' בא ממרחק בֹּעֵר אַפּוֹ וכבד משאה שפתיו מלאו זעם ולשונו כאש אכלת (ישע' ל כז). לא יאבה יי' סלח לו כי אז י ע ש ן אף ה' וקנאתו באיש ההוא ורבצה בו כל האלה הכתובה (דבר' כט יט). אלה עשן באפי אש יקדת כל היום (ישע' סה ה). למה אלהים זנחת לנצח יעשן אַפְּךָ בצאן מרעיתך (תהל' עד א).— ובפרט נהוג השמוש עם הפעל חרה, והשם חרי, חרון, חָרָה אַפּוֹ, חֳרִי אַף, חֲרוֹן אַפּוֹ : וְאַף יי' חרה בעם ויך יי' בעם מכה רבה מאד (במדבר יא לג). על הרעים חרה אַפִּי ועל העתודים אפקוד (זכר' י ג). למה יי' יחרה אַפְּךָ בעמך (שמות לב יא). וַיִּחַר אַף יעקב ברחל ויאמר התחת אלהים אנכי אשר מנע ממך פרי בטן (בראש' ל ב). ויסף אף יי' לחרות בישראל (ש"ב כד א). ואמרו כל הגוים על מה עשה יי' ככה לארץ הזאת מה חרי הָאַף הגדול הזה (דבר' כט כג). ויצא מעם פרעה בחרי אַף (שמות יא ח). שוב מחרון אַפֶּךָ והנחם על הרעה לעמך (שם לב יב). לפני זעמו מי יעמוד ומי יקום בַּחֲרוֹן אַפּוֹ (נחום א ו).— והשם אַף לבדו במשמ' כעס: כי יגרתי מפני הָאַף והחמה אשר קצף יי' עליכם להשמיד אתכם (דבר' ט יט). ויתשם יי' מעל אדמתם בְּאַף ובחמה ובקצף גדול (שם כט כז). על רדפו בחרב אחיו ושחת רחמיו ויטרף לעד אַפּוֹ ועברתו שמרה נצח (עמו' א יא). מכה עמים בעברה מכת בלתי סרה רדה בְּאַף גוים (ישע' יד ו). אתן לך מלך בְּאַפִּי ואקח בעברתי (הוש' יג יא). בזעם תצעד ארץ בְּאַף תדוש גוים (חבק' ג יב). הנה אַפִּי וחמתי נתכת אל המקום הזה על האדם ועל הבהמה ועל עץ השדה ועל פרי האדמה ובערה ולא תכבה (ירמ' ז כ). כי גדול הָאַף והחמה אשר דבר ה' אל העם הזה (שם לו ז). סכתה בָאַף ותרדפנו הרגת לא חמלת (איכ' ג מג). פורה דרכתי לבדי ומעמים אין איש אתי ואדרכם בְּאַפִּי וארמסם בחמתי (ישע' סג ג). ואבוס עמים בְּאַפִּי ואשכרם בחמתי(שם שם ו). עתה הקץ עליך ושלחתי אַפִּי בך ושפטתיך כדרכיך (יחזק' ז ג). אשפך חמתי עליך וכליתי אַפִּי בך (שם שם ח). מתן בסתר יכפה אף ושחד בחק חמה עזה (משלי כא יד). הרף מֵאַף ועזב חמה (תהל' לז ח). כי ימיטו (האויבים) עלי און וּבְאַף ישטמוני (שם נה ד).— ומ"ר אַפַּיִם: ומיץ אַף יוציא דם ומיץ אַפַּיִם [1] יוציא ריב (משלי ל לג). ובימים אחדים ישבר ולא בְּאַפַּיִם ולא במלחמה (דני' יא כ). — ועם הפעל עלה, עָלָה אַפּוֹ: שמע יי' ויתעבר ואש נשקה ביעקב וגם אף עלה בישראל (תהל' עח כא). מענה רך ישיב חמה ודבר עצב יעלה אָף (משלי יה א). יד אלהינו על כל מבקשיו לטובה ועזו ואפו על כל עזביו (עזרא ח כב). — ואמר בן סירא: כי רחמים ו א ף עמו ונושא וסולח ושופך חמה (כ"ס גני' יו יא). — על אַף: כי על אַף יי' היתה בירושלם וביהודה (מ"ב כד כ). כי על אַפִּי ועל חמתי היתה לי העיר הזאת למן היום אשר בנו אותה (ירמ' לב לא). על אַף איבי תשלח ידך ותושיעני ימינך (תהלים קלח ז). — יום אַף, עֵת אַף: ויהיו מכשלים לפניך בעת אַפְּךָ עשה בהם (ירמ' יח כג). ולא היה ביום אַף יי' פליט ושריד (איכ' ב כב). הרגת ביום אַפֶּךָ טבחת לא חמלת (שם שם כא). בטרם לא יבוא עליכם יום אַף יי' (צפנ' ב ב). מחץ ביום אַפּוֹ מלכים (תהל' קי ה). יגל יבול ביתו נגרות ביום אַפּוֹ (איוב כ כח). — שב אַפּוֹ, חדל, נפסק כעסו: וישבת עמו ימים אחדים עד אשר תשוב חמת אחיך עד שוב אַף אחיך ממך ושכח את אשר עשית לו (בראש' כז מד-מה). בכל זאת לא שב אַפּוֹ ועוד ידו נטויה (ישע' ה כה). ארפא משובתם אהבם נדבה כי שב אַפִּי ממנו (הוש' יד ה). ותאמרו כי נקיתי אך ש ב אַפּוֹ ממני (ירמ' ב לה). — הֶאֱרִיךְ אַפּוֹ, לא כעס מהרה: שכל אדם האריך אַפּוֹ ותפארתו עבר על פשע (משלי יט יא). — הֶחֱזִיק אַפּוֹ, התמיד בכעסו: לא ה ח ז י ק לעד אַפּוֹ כי חפץ חסד הוא (מיכ' ז יח). — אֶרֶךְ אַף, כמו ארך רוח, סבלנות, langmut patience: זכרני ופקדני והנקם לי מרדפי אל לארך אַפְּךָ תקחני דע שאתי עליך חרפה (ירמ' יה יה). — ויותר רגיל במ"ר, אֶרֶךְ אַפַּיִם, וְאֹרֶךְ אַפַּיִם: בְּאֹרֶךְ אַפַּיִם יפתה קצין (משלי כה יה). — וש"ת: אל רחום וחנון אֶרֶךְ אַפַּיִם ורב חסד ואמת (שמו' לד ו). אֶרֶךְ אַפַּיִם רב תבונה (משלי יד כט). טוב אֶרֶךְ אַפַּיִם מגבור ומשל ברוחו מלכד עיר (שם יו לב). — וההפך קְצַר אַפַּיִם, מהיר לכעס: קְצַר אַפַּיִם יעשה אולת (משלי יד יז).— ו״קצרות אפים, עי' קצרות. — גֹּבַה אַף, גאוה: רשע

---

[1]) יש מפקפקים בנוסח זה, וסוברים שזה נוסף או שזו נוסחה אחרת במקום ומיץ אף.

כג׳בה אפו בל ידרש אין אלהים כל מזמותיו (תהל׳ י ד). — איש אַף, בַעַל אַף, כעסן: איש אף יגרה מדון ובעל חמה רב פשע (משלי כט כב). אל תתרע את בעל אף ואת איש חמות לא תבוא (שם כב כד). עם בעל אף אל תעיז מצח ואל תרכב עמו בדרך כי קל בעיניו דמים ובאין מציל ישחיתך (כ״ז תכ״ס ח יו). —ובהשאלה, *כנוי למלאך הממונה על הכעס: בשעה שנתרשל משה רבינו מן המילה באו אף וחימה ובלעוהו ולא שיירו ממנו אלא רגליו (נדרי׳ לב.). — ואַפַּיִם, במשמעת פנים [1]), Angesicht ; face : בזעת אַפֶּיךָ [2]) תאכל לחם (בראשית ג יט). — ובפרט בענין השתחויה וקידה: וישתחו אַפַּיִם ארצה (שם יט א). ויקד דוד אַפַּיִם ארצה וישתחו (ש״א כד ט). ויכרעו אַפַּיִם ארצה על הרצפה וישתחוו (דהי״ב ז ג). — ועם על, וכנוי המשתחוה: ותפל עַל אַפֶּיהָ ארצה ותשתחו (ש״ב יד ד). ויבא (אבשלום) אל המלך וישתחו לו על אַפָּיו ארצה לפני המלך (שם שם לג). — וגם לְאַפֵּי מי שמשתחוים לפניו: ותפל לְאַפֵּי דוד (ש״א כה כג), ר״ל לפניו. — וכמ״י אף במשמ׳ פנים, במליצה *הלך על כף ועל אַף, ר״ל על הידים והפנים: ונפשי שבעה ראשי בשמים, וריח נעצוץ שמתי רקחי, וחדלתי הלוך על כף ועל אף ונתתי בלב ים ארחי (ר״י הלוי, הליקתני תשוקתי). ועי׳ כף. — ואַפַּיִם במשמע׳ כִּפְלַיִם, doppelt ; double : ונתן (אלקנה) לפננה אשתו ולכל בניה ובנותיה מנות ולחנה יתן מנה אחת אַפָּיִם [3]) כי את חנה אהב (ש״א א ד-ה).

*אַפִּי, מה שמתיחס להאף. — אותיות *אַפִּיּוֹת, יוצאות מן האף. — *אַרְנֶבֶת, קצה האף.

*בָּלֹם, אַף בלֹם, גס, עב מאד.

*גִּנּוּן, דבור דרך האף. — *גרף מחוטמו, עי׳ זה.

---

[1]) באר׳ אַנְפִּין, וכן בסורי׳ אפא במשמ׳ זו. אבל ברט(Barth,ZDMG,41,630)סובר כי זה מ״ר מן פאה,בסור׳ פאתא. —[2]) י״מ גם אפך זה במשמ׳ חוטם. כך ריב״ג, והוסיף הפרחון: כי יותר יזיע החוטם מכל הפנים. ע״כ. וכמו״כ אפים של השתחויה שלקמן י״מ במשמ׳ חוטם, וכן אמר ראב״ע בפרוש על וישתחו אפים ארצה ר״ל עד שם אפיו בארץ והם הנחירים שהם גבוהים על הפנים. — [3]) ת״י: חולק חד בחיר. ריב״ג: מנה חשובה גדולה. רש״י: הראוי להתקבל בסבר פנים יפות. רי״ק: בכעס. אברב׳ בשם הנוצרים: בצער ויגון. רלב״ג ור׳ ישעי׳: מנה שמנה, שהיו לה שני פנים. וקצת החדשים מגיהים במקום אפים אפס, ויש מגי׳ כפי שנים.

חוֹטֶם, אף. — חָטֻם, האריך אפו, התאפק מכעס —חרון, עי׳ זה.—*חַרְטוֹם, חלק הפה של קצת בע״ח.

*מחט את אפו, קנח אותו ממי האף. — *מְמְחָטָה, מטפחת קטנה שמוחטים בה את האף. — *מְסַנֶּנֶת, אחת מעצמות האף.

*נְזִילָה, *נַזֶּלֶת, מדוה האף, שנוזלים ממנו מי האף תמיד. — נְחִירַיִם, שתי הפתיחות של האף, שנושם בהם. — נַחַר, נשם בקול שאון.—נַחַר, נַחֲרָה. — *נטף, אף נ׳טֵף, ארוך. — *נפץ, דחה בכח את מי האף. — *נְקִפָּה, הכאה באף בראש שתי אצבעותיו. — נְשִׁימָה, נָשַׁם, *מתנשם, נְשָׁמָה.

סָלַד, אף ס׳לַד, קצר, וקצה ארנבתו פונה קצת למעלה.

עֲטִשָׁה, תנועה של עוית באף שדוחה את הרוח דרך הנחירים בקול שאון מיוחד. — *הִתְעַטֵּשׁ, עשה עֲטִישָׁה. — *עָקַם חוטמו, מפני ריח רע וכדומה.

*פִּיקָה. — עי׳ זה.

*קמט האף, מפני כעס וכדומה.

רֵיחַ הריח, חוש הריח.

ועי׳ עוד חוטם.

***אַף בְּרִי**[1]), —שם המלאך הממונה על הגשמים: אף ברי אֻתת שם שר מטר להעביב ולהענין להריק להמטר (ר״א קליר, טמע״ל, לאשכנזים).

אפד[2]), ממנו אֵפוֹד, אֲפֻדָּה, אֲפֻדָּה.

אָפַד[3]), פ״י, אֲפַדְתֶּם, עתיד אֶאְפֹּד, יֶאְפֹּד, —עם לו אחריו ועם ב של הדבר הנאפד, —התקין ותכן, richtig anpassen ; ajuster ; adapt : והלבשת את אהרן את הכתנת ואת מעיל האפד ואת האפד ואת החשן וְאָפַדְתָּ לו בחשב האפד (שמו׳ כט ה). ויתן עליו

---

[1]) שתי מלים הללו נמצאות במקרא (איוב לז יא): אף ברי יטריח עב יפיץ ענן אורו. ונתלבטו המפרשים בכונתן, ולא עלה בידם פרוש נכון. ובעלי האגדה ראו בהן שם מלאך הממונה על המטר. ואין אגדה זו בידינו, אך עליה יסד הפיטן את דבריו. וכן רש״י: אף ברי שם מלאך הממונה על העננים. ע״כ. ועי׳ ברי.

[2]) אין לשרש זה אח בשאר לשונות השמיות.

[3]) לפי דעת רוב החכמים פעל נגזר מהשם אֵפֹד. ותרגם אונק׳ בארמ׳ בפעל תקן. רסע״ג תרגם ואפדת ואשדדה, שר״ל חזק אותו, ותרגם ויאפד לו בו וצדרה בהא, שר״ל שם הצדרה, הוא האפוד. מנחם פרשו תכן, אך ר״י בן גנח פרש חגר. ורש״י פרש כהתרגום ומנחם. והרד״ק כריב״ג, וכן רוב החדשים. והפיטנים והמשוררים השתמשו בו במשמעת של תקון וקשוט.

את האפד ויחגר אתו בחשב האפד ויאפד[1]) לו בו (ויקר' ח ז).—ובהשאלה, במליצה, אפד מלוכה, וכרומה: ועד שחק רומה ותאפד מלוכה (ר"א קליר, אדרת מלוכה א ר"ה). — ופאר: אדוקי אש באימה יאפדוך (יוצ' יוה"כ, כי אדוקי אש). — ותכן: אפדתה אהלי רום למכון (מכולס כר"ס). ויאפדו את ההיכל במעילים (בריד ופליט, מן ספר התשמוני דף יא, קבן על יד כרך ז). — ובפעול: אפודי שש לאל שונא שש אומרים קדוש (ר"י אכיתור [2]). תמימים בעודם בסין רפודים שבוץ עדי עדיים אפודים (קרובות לפרשת זכור). ולבשה האדמה שש ורקמה ועשתה משבצות זהב רפידות וכל מזרע יאור תשבץ כאלו נאות גשן בחשן הם אפודות (ר"י הלוי, הפסט הזמן). ערבות קול ומנעימות זמר בחשב חן וכל יופי אפודים (מסס אדרעי, לקו' קדמ' נג). צר לי עליך שמעון אחי אפוד מועצה (אודך ה' כי אנפת, מתו' רומני, יוס"כ). אלוף מסבל בהוד אפודים בידיו גלילי זהב עמודים (קרוב' א שבועו').

—נפע', ״נאפד, בהשאלה: נאפד נקמה (תהלה אתה הוא אלהינו, כ ר"ה).

— פע', ״אפד,—פאר: אהללה אלהי אשירה עזו אספרה כבודו אאפדנו מלוכה (ר"א קליר, מוסף א ר"ה). תקף ענניו אפדה (את אמת ישראל) בכבוד (הוא, אלופים, תפא' סיב' לגונך). אפר אפריון אהליו אבני יקרה מסכתו (שבת ה אחר פסח). והגור שעל ירו הוא מאפדו ומתקנהו לכהן ומקשטו (רס"י שמות כח ח). — ושה"פ אפוד: הדר כיהון אפודיך (רשב"י, שבת חוה"מ פסח).

— פע',״אפד: אפד מאז לשפט היום בחון מעשה כל יום (ר"א קליר, מוס' א ר"ה). המאופדת בין שני הכרובים (סד' אליהו רבה, מהד' איש שלום, פר' יב). יכובדו יאופדו אפודת טכס תתנים (מחזור ויטרי, דף 595).

— הפע', ״האפיד: אאפיד נזר איום בשלוש קדושה ביום (ר"א קליר, א ר"ה).

אפד, עי' אפוד.

אפדה[3]), ש"נ, כנו' דתו, — א) שה"פ מן אפד: וחשב אפדתו [4]) (של האפוד) אשר עליו כמעשהו ממנו יהיה (שמות כח ח). — ב) כמו אפוד שלהלן: וטמאתם

[1]) מ"ש: ויאפד האלף בשוא לבדו והפא בדגש, ע"כ. וכן בהתאג התימני: הפא דגושה בכל התיגאן. — [2]) כך במחזור כ"י ובמחזור ויניציה רפ"ב. ובטעות מיוחס לר"י הלוי במחז' הספרדים הנדפסים.

[3]) משק' סגלה, חתלה, רכלה, וביוצא בהן. — [4]) ת"א: והמין תקוניה. ורסע"ג: ושפשג אלצדרה,

את צפוי פסילי כספך ואת אפדת[1]) מסכת זהבך (ישע' ל כב).—ואפודה: אפודת נזר לשבט מושלים (מכתב ר' חסדאי לכוזר). אלה תולדות האותיות אפודת שמוש הכל (דקדו' הטע'). — ג) עי' אפודה.

אפדן[2]), אפדן [3]), אפדן [4]), ש"ז, כנוי' אפדני וכו' — היכל, ארמון, Palast; palais; palace:
ויטע אהלי אפדנו [5]) בין ימים (דני' יא מה).—ואמר הפיטן: ואשתה כוס ישועות מנחל עדני ונשא מגבעות אהל אפדני (סדור מגא"ל סלית' ר"ה אל הסכים).

אפדו[6]), אפדו, וכו', — התמדת הדבר בכח ועז, Beharrlichkeit; persistance; perseverance:
שקדו ואפדו [7]) (של האבל) הוא דבר אצור וכמוס ומונח בנפש (האשכול, לר' יסודה הדסי רסג). — וכבר השתמשו במלה זו הרבה בדבור בא"י ובהעתונים.

אפה[8]), ממנו אופה, אפה, מאפה.

אפה[9]), פ"י, עכ' אפית וכו', עתי' אופה[10], תאפה, תופה יאפה, יופה, צווי אפה, אפי, אפו, אפנה, אפינה,—תקן בצק באש בלי מים, שיהי' נאות וטוב לאכילה, backen; cuire le pain; bake: ויעש להם משתה ומצות אפה ויאכלו (בראש' יט ג). ויאפו את הבצק אשר

ובאלצדרה מתרגם רסע"ג את האפוד. — [1]) ת"י: וית תקון מסכת דהבכון. ורסע"ג תרגם אפדת מסכת זהבך ומסכות דהבכם וושיהם, ע"כ, ור"ל בושיהם הקשוט שלהם.

[2]) רד"ק, מכלול: משקל אפעל, אפדן, הדלת בפתח או בצירי. ע"כ. וכן ערוגת הבושם. — [3]) אברהם בלמשי: אפעל, האלף בקמץ והפא והעין בפתח והפא בדגש כמו אפדן, ע"כ. — [4]) גזנ' ושאר החדשים וכן קניג, והוא מביא כעין סמך לזה שאר השמות הזרים פתשגן, וזו סגולת נטית הלשון העברית להסגוליים. — והנה השם אפדן נמצא גם בכתבת של אהשורש מנימון (כוולד, כתבות כני אחימן). ובערבי' פדן a), מגדל גבוהי' מארמ' אפדנא, היכל.—[5]) גרץ (REJ 1883, 305) משער שזה שם העיר Appadno. — וכתב הרשב"ץ: ואומרים כי קבלה היא כי קריאת ד של ויטע אהלי אפדנו היא בקריאת הט' הרפה שבלשון ישמעאל (מגן אבות, נג.).

[6]) עי' הערה לקמן. — [7]) מענינו נראה כי כונת השם הזה הוא התמדת האבל בכח ועז. ולא ידוע מוצאו.

[8]) באשורית אפו, ארמ' אפה, אפי, ובערבית לא נהוג אמנם הפעל אך יש השם מיפ b) לתנור.

[9]) עי' הערה שלפני זו.— [10]) כך רד"ק בפרושו (מכל' שדס"פ).

a) فَدَن b) مِيفَى

הוציאו ממצרים עגת מצות (שמות יב לט). את אשר תאפו אפו [1] (שם טז כג). ולקחת סלת ואפית אתה שתים עשרה חלות (ויקר' כד ה). ואפו עשר נשים לחמכם בתנור אחד (שם כו כו). אף ישיק ואפה לחם (ישעי' מד יה). ואף אפיתי על גחליו לחם (שם שם יט). ותקח קמח ותלש ותפהו מצות (ש"א כח כד). מימיהן של בית אבא לא היו אופין פתין גריצין אלא רקיקין (כילה ב ו).— וכינו' פעו' : אין לחם אלא האפוי בתנור (פסח' לז:). הרוצה דבר אפוי היה טועם כל אפויים שבעולם (מכילתא בשלח ד ד).— ומקור : כדי לאפות בו סופגנין (כליס ה א). אבל לאפות אינו אופה אלא מה שצריך לו (כיל' יז.). —וגם *לופות: כדי לופות בו (משנ' כלי' כ"י פרמה ה א, ושם ט). — ועכר עם כנוי : רבי נחמיא אומר אפאה (את העיסה שנלושה במים מגולים) הרי זה מותרת (תוספתא תרו' ז יג). כגון שחזר ואפאו בתנור (פסח' לז:). שהפקיד דינר זהב אצל אלמנה והניחתו בכד של קמח ואפאתו בפת ונתנתו לעני (גיט' לה.). — *לחם אפוי : מנהג בני אדם לומר כשימצא אדם דבר מזומן ומתוקן מצא פלוני לחם אפוי (מאיר אלדבי, ש"א נתיב ט, בשם הרמב"ם, בענין המשית).

— נפ' נאפה, האפה, תאפה, — שאפו אותו : לא תאפה (המנחה) חמץ (ויקר' ו י). וכל מנחה אשר תאפה בתנור (שם ז ט). סלת תהיינה חמץ תאפינה (שם כג יז). ממלאה אשה כל התנור פת מפני שהפת נאפה יפה בזמן שהתנור מלא (כילה יז.). נמצאת עיסה נאפת כתיקנה ונאכל כתיקנה (תעני' יט:). שתי הלחם נילושות אחת אחת ונאפות אחת אחת (מנח' יא א). כשנאפית (החררה) על הכירה (שו"ע או"ח תנא טו). והפת נאפית מיד (טור שם תפא).— ומקור: מי איפוא מי הוא זה שהוא עתיד ליאפות כאן אני או בני יעקב (מ"ר כרא' סז).

— נתפ', *נתאפה : מי שהיה רוצה אפוי מתאפה לו (מכילתא, בשלח, ד ו).

אפו[2]), אפוא, וגם איפוא (ולא נכון), — מלת הטעם להטעים ולהדגיש ולנחץ הדבור ולהפנות אליו הכונה במשמ' כיון שכך, ועתה, denn, nun; eh bien, donc, then now, ותבוא — א) אחרי מצוה : דעו אפוא כי לא יפל מדבר ה' ארצה (מ"ב י י). עשה זאת אפוא בני והנצל (משלי ו ג). דעו אפו כי אלוה עותני (איוב יט ו).— ב) בשאלה : ויחרד יצחק חרדה גדלה עד מאד ויאמר מי אפוא (הואיל ואתה עשו) הוא הצד ציד ויבא לי (בראשית כז לג). אם כן אפוא זאת עשו (שם מג יא). ובמה יודע אפוא כי מצאתי חן בעיניך (שמות לג יו). ויאמר אליו זבל איה אפוא פיך אשר תאמר מי אבימלך כי נעבדנו (שופט' ט לח). אים אפוא חכמיך ויגידו נא לך (ישע' יט יב). מה לך אפוא כי עלית כלך לגגות (שם כב א). אהי מלכך אפוא ויושיעך (הוש' יג י). ואיה אפו תקותי (איוב יז יה). — ותבוא המלת אפוא גם לפני עצם דבור השאלה : ולכה אפוא מה אעשה בני (ברא' כז לז). אם לא אפו [1]) מי הוא (איוב ט כד). — ג) ובמאוה ותשוקה : מי יתן אפו ויכתבון מלי (שם יט כג).

אפוד[3]), אפד, ש"ז,— א) אחד מבגדי הכהנים לפנים, עשוי שתי חתיכות אחד להחזה ואחד להשכם, ומרכסים זל"ז על הכתפים בכתפות : ואלה הבגדים אשר יעשו חשן ואפוד ומעיל (שמו' כח ד). ועשו את האפד זהב תכלת וארגמן וכו' שתי כתפות חברת יהיה לו (שם שם ו-ז). ושמואל משרת את פני ה' נער חגור אפוד בד (ש"א ב יח).— ואמרו נשא אפוד לפני ה', במשמע' כהן : ובחר אתו מכל שבטי ישראל לי לכהן וכו' לשאת אפוד לפני (שם שם כח). ואחיה בן אחיטוב וכו' כהן ה' בשלו נשא אפוד (שם יד ג). וימת ביום ההוא שמנים וחמשה איש נשא אפוד בד (שם כב יח). — ב) ביחוד האפוד עם הארים ותמים שהיו שאלים באלהים על ידו, Ephod : ויהי בברח אביתר בן אחימלך אל דוד, קעילה אפוד ירד בידו וכו' וידע

---

[1]) עפ"י ההקש של צאו, שבו.

[2]) נמסר במסורה : (ברא' לז יו) ד' כתי' אפו וסי' ואיה אפו, דעו אפו כי אלוה, מי יתן אפו ויכתבון מלי, אם לא אפו מי יבזיבני, ועי' לקמן. — מנחם בן סרוק : מלה זו איננה נגזרה מיתר המלים והיא מיוחדת במתכונת במשפטה, ולולא הענין לא נודע לה בנין. ע"כ. ר"י בן גנאח אמר : רק ענינו אם כן, ענינם עתה. ורד"ק מפקפק ומביאה ביחס עם מלת השאלה איפה. ומן החדשים, הנה היתר תמוהה היא השערתו של גזני' שיש לה איזה יחס עם אף, אפה, ומצא לזה סמך שגם בגרמנית יש דומה לזה בהמלה gar. אולד חשב כי זו היא המלה פה ונוסף עליה א הרמז. ויש עוד שבקשו לה מקור בשרש פוא. אולסהו' כמו רד"ק. רק קניג הודה ולא בוש כי אין למצא לו מקור.— [1]) מ"ש : בספרים מדויקים כתוב אלף פא ואו אלף.

[3]) משקל אזור. ולא עמדו חכמים על מקורו של השם הזה ולא על טיב האפוד במשמעה השלישית הרשום פה.

דוד כי עליו שאול מחריש הרעה ויאמר אל אביתר הכהן הגישה הָאֵפוֹד ויאמר דוד ה' אלהי ישראל שמע שמע עבדך כי מבקש שאול לבא אל קעילה וכו' היסגרני בעלי קעילה בידו וכו' ויאמר ה' יסגירו (ש"א כג ו־יב).— ומ"ר: והנה אפודים רבים היו עם הכהני' (ראב"ע שמו' כח ה).—ג) צלם שעבדו לו ושאלוהו עתידות: ויעש אותו (את הזהב) גדעון לְאֵפוֹד ויצג אתו בעירו בעפרה ויזנו כל ישראל אחריו שם (שופט' ח כז). ויעש (מיכה) אֵפוֹד ותרפים (שם יז ה).

**אֲפוּדָה, ש"נ, מ"ר אֲפוּדוֹת, — א) עי' אֲפֻדָּה. — ב) אזור המזלות ברקיע, Zodiaque: קבע קו ירוק אבני בוהו הוא המגלגל אפודת שחקים (רשב"ג מלכותך, או"כ ב). האפודה האמצעית שיש בה תמונות מכוכבים נקבצים (ראב"ע שה"ש ה יד, פעס ג). בתנועה המיוחדת לשמש שיסוב כל אפודת י"ב מזלות בשס"ה ימים (ר"י אברב' ברא' א, ויהי מאור'). והנה דרך השמש לסבוב כל אפודת המזלות שנה בשנה (הוא, נחלת אבות). אמנם שאר כוכבי לבת יתרחבו מזה הקו ולפעמים ילכו לצד דרום ולפעמים בקצה אחד מן האפודה שהוא צפון (ר' אבר' בר חייא, אספ' ב). הנה אפודת המזלות לבד תחשב לשטח אשר יש לו י"ב מעלות רוחב (שם). אראה י"ב צורות אשר באפודות גלגל המזלות (עמנ' מחב' כז). הגלגל השמיני אשר בו אפודת המזלות (ר"י מפיסא, מנח' קנאו' כט). הכוכבים הקיימים הרשומים באפודת הגלגל השמיני (שם לד). מקומם האמתי (של הכוכבים) באפודה (אליס ליש"ר מקנדיה, כתב זרתי, ג). וכאשר נחתכה האפודה עם עגול האופק (שם).

*אַפּוֹטְרוֹפּוֹס[1], אפט־, אפי־, מ"ר ־רופין, ־רופסין, — פקיד יתומים, אדם שנמנה אם מהאב בחייו או מבי"ד להיות כמו אב להיתומים, או לקטנים לא בעלי דעת וכדומה, להנהיג את עניני נכסיהם ולדאג להם וכדומה, Vormund; tuteur; guardian: כותבין (פרוזבול) לאיש על נכסי אשתו וליתומים על נכסי אפוטרופין (שבי' י ו). בי"ד מעמידין להן (לחרש שוטה וקטן) אפוטרופוס ומעידין להם בפני אפוטרופוס (ב"ק ד ד). ואלו נשבעין שלא בטענה השותפין והאריסין והאפוטרופין[2] (שבוע' ז ח).

[1]) מלה יונית ἐπίτροπος, והוא פקיד, ממונה.

[2]) במשנה שבגמ' אפוטרופסין. ובמשנ' מנק' נדפ' אֶפּוֹטְרוֹפּוֹס פ רפויה גם הראשנה גם השניה.

אפטרופוס שמינהו אבי יתומים ישבע מינוהו בי"ד לא ישבע (תוספתא ב"ב ח יג). אפיטרופין עד שלא החזיקו בנכסי יתומין יכולין לחזור בהם (שם שם יב). ממנה אפוטרופין על היתומים (פסיקתא קכג.). מי שמת והניח יורשין גדולים וקטנים צריך למנות אפוטרופוס שיהיה מתעסק בחלק הקטן עד שיגדיל (רמב"ם נחלו', טור וש"ע חו"מ רצ).— ובהשאלה משגיח ומפקח וערב: אין אפיטרופוס לעריות (תוספתא כתוב' א ו).— ב) מנהיג ומפקח על נכסי אדם: אפוטרופוס של אגריפס המלך (סוכה כז.). אפוטרופוס על קופה של צדקה (פסח' מט:). אפוטרופסין רעים (מד"ר אסתר, בימים ההם).

**אַפּוֹטְרוֹפּוּת, ש"נ, — כמו ־רופסות: אפוטרופוס אפוטרופותו תלויה בדבר וביד בית דין הוא מסור (רב האי, תשו' גא' הרכ' קעת).

*אַפּוֹטְרוֹפְּסוּת, פקידות ומשרה של אפוטרופוס: כל זמן שאפיטרופוס יוצא מאפיטרופסותו הרי הוא כאחד מכל אדם (תוספתא כתוב' ט ג). נראה שיכולין בי"ד לקיימה באפוטרופסות כדי שיקבלו אותה (ריב"ש תשו' תלה). ולא יעשה בשבילם להשתדל באפוטרופסות (לבוש חו"מ רצ כד). באומרים דמאחר שקבל האפוטרופסות עם חבירו כל אחד ערב בעד הכל (שו"ת רמ"א סי' כז). כי אין הדברים הללו מחקי האפוטרופסות (תשו' גא' מילר, בית תלמ' ד 26).

*אָפוּן[1], מ"ר אֲפוּנִים, — מין ממיני הקטניות, גרגרים עגלים, Erbse; pois; pea: וכן באפונין (פאה ג ג). ואפונים השופין מין זרעים אפונים הגמלנים מין ירק (כלא' ג ב). רבי אלעזר אומר אפונין הגמלונין משתרמלו לפני ראש השנה (שבי' ב ח). אפונים שחורים אפונים לבנים (ע"ז א ה).

[1]) השרש אולי פון, כמו פום a) בערב', ונוספה א, והמשקל הוא אָפוּל. ופרש בעה"ע בלעז ציצירי ובל"ע אלחמץ b), וכן תרגם הרמב"ם בטבול יום אפונים אלחמץ, והוא הנקרא בצרפתית pois chiche, ובגרמנית Kichererbsen. וכן המנהג הקבוע בשמושו בספרות, — ולוי ויסטרוב אחריו שתרגמו אפונים פולים טעו טעות גסה, וקוהוט תרגם בדיוק Kichererbsen, וכן לֹו שמות הצמח'. — ועי' קטניות.

a) فوم b) الحمّص

מעשה באחד שורע סאה של אפונים ועשת שלש מאות סאין (ירוש' פאה ז כ:). האפונין השחורים (שם דמאי ב כב ג). אפונים חיים מערבין בהן וכו' שלא תאמר הואיל והן מסריחין את הפה (שם עירו' ג כ ד). האפונים הם חמצים חמים וטובים לגוף (אסף הרופא, כ"י מינכן לב:). גם במיני קטניות אפונים ואינם אלה הנמצאים בצרפת כי אלה הם קרים ורעים ומנפחים והאפונים הם נמצאים בספרד ומצרים ורומא ופרווינצא והם על ג' מינים מהם לבנים ומהם אדומים ומהם שחורים וזה המין נכבד מכלם ושלשה המינים חמים ולחים ומימיהם רפואה לכבד והם מצהילין את הפנים יותר מן היין ויוכל אדם להכיר שאלה שבצרפת בלי פה והשלשה המינים פה להם (ראב"ע דני' א טו). אפונין יש בהן שני מינים לבן ושחור וכו' ומזונו טוב וחזק ממזון הפולים וכו' (מ' אלדכי, פ"א ה כ). קח קמח פולין וקמח אפונים ציצי בלעז (סוד ישרים, סגול' לאליה מודינו סגול' ע). וכל מי שרוצה בפשרה ישים אחד מאפונים ציצי ceci בלעז (הקד' ס' תכרה דק"ק רומה מסג' תקלג, קכן על יד, סריד מעיר, דף 14).

*אפוּף, פס"פ מן אפף, עי' שם: הענש באפוּף [1]) ושב היות חפוף הועילו לב בפוף בקול כפיפת שופר (ר"ה קליר, מוסף א ר"ה, אחא דעי).

אפז [2]), ממנו *אָפַז.

*אָפַז [3]), פ"ע, אָפַז בו, אָפַזְתָּ, אָפַזְתִּי, וכו',—לעג עליו וקנטר אותו בדברים, verspotten; versifler; baater: מעלים ומורידים בו (המלאכים ביעקב אפזים [4]) בו קפזים בו סונטים בו שנאמר ישראל אשר בך אתפאר את הוא שאיקונים שלך חקוקה למעלה עולים למעלה ורואים איקונים שלו ויורדים למטה ומוצאים אותו ישן (מ"ר ברא' סח). והנה מלאכי אלהים זה חנניה מישאל דעזריה עולים ויורדים בו מעלים בו (בנבוכדנצר) ומורידים בו אפזין בו קפזים בו שוטטים בו ידוע ליהוי לך מלכא די לאלהך לא איתנא פלחין ולצלם דהבא די הקמת לא נסגוד (שם).

*אַפְטֵט [1]), ס"ז, — מקל שהוא רודה בו את הבהמה, Gerte; houssine; rod: אפטט [2]) שיש בו מתכת הרי זה טמא טמא מת (תוספתא כל' ב"מ א יב).

---

[1]) וכבר קרא תגר על מלה זו בעל ערוגת הבשם פר' לב, וז"ל: מה מאד קשה לשמוע במחזו' לועזים חדלה יופיפה, מן יופיפית כי שם יופיפה לא נמצא בכתובים ובמחזור ק"ק אשכנזים בפיוט לסדר שופרות הוענש באפוף מן אפפוני.

[2]) עי' הערה להפעל אָפַז.

[3]) עי' הערה שלקמן. — [4]) כך, בלי ו בין אלף ובין פ, בכל נוסחאות הדפוסים גם הישנים, וכך בערוך ערך אפז. ונראה לכאורה שהוא בארמ', ואין פרכה לזה מסי' הרבים ־ים, כי למטה שם כתוב באמת אפזין קפזין. אבל המלה בו במקום ביה מעידה שזה בעברית, ובערוך ערך קפז כתוב אופזים קופזים, וכן בילקוט. ונוסח המאמר הוא כך: רבי חייא ור' ינאי (חולקים בפרו' הכתוב והנה מלאכי אלהים עולים ויורדים בו) חד אמר עולים ויורדים בסולם וחד אמר עולים ויורדים ביעקב מאן דאמר עולים ויורדים בסולם ניחא, ומאן דאמר עולים ויורדים ביעקב מעלים ומורידים וכו'. והנה רבנו נתן הביא מלת אפזים ולא פרשה, ולא ידענו כלל מה פרשו בה הקדמ'. צ"ד כתב אֲפָזִים ופרש נגוהות ותרג' splendor, והוא תמוה. הפרוש היתר קדמון שהגיע לנו הוא זה המיוחס לרש"י, שפרש וז"ל: אופזים בו כמו אופצים דוחקים בו אפוצה במשנת כלים. ע"כ. (ברוב נוסח' אופנים אפונה, בנון, אך זה שבוש ודאי, יען כונתו להמלה אפוצה במשנ' אהלות, וכן כתובה המלה בגוף הפרוש שנדפס בראשנה בספר אור השכל, וכן הביאו בעל אות אמת). אבל, לשרש אפץ אין כלל משמעת דחיקה בכונת נגישה ולחיצה, כי אם של מלוא החלל, וגם קשה למה השתמש רבי ינאי למשמעה זו דוקא בפעל מוזר זה ולא בהפעלים הרגילים לחץ, ודחק, ונגש, והציק, וכדומה, — מלבד כל זה אין פרוש זה מתישב לפי כונת המאמר מעלים ומורידים בו. רבי אב"א בעל הפרוש אור השכל בעצמו, רצה לפרש אפזים כמו אובזים, במשמעת בזיון, או מלשון אפזייני שהוא תכשיט של אשה, ובעל מ"כ פרש אפזים כמו קופצים, וכן בוקשר' ולוי וקוה', וקצת אפשר להביא סמך לדבר מלשון ערב' אבז [a]) ר"ל קפץ. והמשביר מיונית מלשון צחוק. ויסטרו' מלשון פזז, במשמעת השתעשע. אבל, כל זה אינו נאות להמאמר השני בנוגע לחנניה וחבריו, וכאן על כרחנו נפרש אפזין וכו' מלשון לעג וקנתור, כמו שכתוב בפנים, אעפ"י שאיני יודע מקור מלה זו.

[1]) צורת אַרְגָּז. כך לוי. קוה' אֲפַטֵּט, יסטר' אִפְטֵט. וכל זה השערה בעולם, כי קריאה מסורה אין למלה זו. עכ"פ לנקודו של לוי יתר צורה עברית, ועי' בדבר משמעת המלה בהערה שלקמן. — [2]) גרסת כל הדפוסים וכמו"כ צוק"מ. והגר"א הגיה אספתי, ועפי"ז פרש בעל מנחת בכורים שהוא כלי האורג, כמו אספתי במשנה אהל' יג ד. אך להגהת הגר"א אין שום יסוד, ויש להביא ראי' כי להר"ש לא היתה גרסה אספתי בתוספת כאן, כי לא הביא בפרושו לאהלות שם שהוא מביא פרושי'

---

a) أبز

***אִפִּי¹),** אוֹפִי, ס"ז, — תכונת האדם או הדבר ומהותו טיבו וטבעו, Charakter; caractère; nature: אין את יכול לעמוד על אופי של אומה הזאת נתבעין לעגל ונותנין נתבעין למשכן ונותנין (ירוש׳ שקל׳ א מה ד). אין אנו יכולין לעמוד על אופי של דוד פעמים שקורא עצמו עני ופעמים שקורא עצמו מלך (מד"ר ויקרא ל). א"ר הושעיא מי כאומה זו שהיא יודעת אופי של אלהיה (ערוך, בשם ילמדנו, ואתחנן). נשמה זו האופי¹) (מד"ר בראש׳ יד).

אֲפִידָה, ש"נ, — שם"פ מן אפד: ובעבור האפידה הזאת נקרא האפוד אפוד (ריב"ג השרש׳, ער׳ אפד).

א. ***אֲפִיָּה,** אֲפִיָה, ש"נ, מ"ר אֲפִיּוֹת, — שם"פ מן אפה: הכופת עשאו לאפייה שיעורו כתנור עשאו לבישול שיעורו ככירה (כלים ה ב). אחד שתי הלחם ואחד לחם הפנים לישתן ועריכתן בחוץ ואפייתן בפנים (מנח׳ יא ב). לא תאפה חמץ אפייה בכלל היתה ולמה יצאה להקיש אליה מה אפייה מיוחדת מעשה יחידי וכו׳ אף אני מרבה את לישתה (ספרא לו ב ג). שלשה שבתות של אפייה (ירוש׳ ע"ז ה מה.). והלישה והאפיה (רמב"ם הלכ׳ שבת ו א). — ומ"ר: שלשה הסיקין ושתי אפיות (ירוש׳ פסח׳ ג לב).

ב. ***אֲפִיָּה²),** — שם כללי לקצת מיני פירות יאכלום לתענוג לקנוח סעודה, כגון אבטיחים וכיוצא בהם: הנודר מן האפייה³) אסור בקישואין ובדילועין

מתחלפים למלה זו, וקצתם לא יתכנו פה. ולכן, בהערוך לא הובאה כלל, ופרושה מספק, כי פרוש מסור בקבלה אין בידינו, והקדמ׳ לא פרשוה, ופרושו שלבעל מנחת בכורים נופל כיון שנפל היסוד שלו היא הגהת הגר"א. לוי פרש אפטט כמו פטפוט של כירה, ואחריו נמשכו קוה׳ ויסטר׳. אך קשה למה אחזה התוספתא רק כאן בהשם אפטט במקום פטפוט המצוי כ"כ גם בתוספתא וחוץ מזה, פטפוט של כירה אינו שייך היטב בכאן בין מה שקודם אפטט ומה שאחריו.

וכדי שנמצא איזה יסוד לסמך עליו בפרוש מלה אפטט צריך להתבונן לכל בריתה זו ולראות מה יש במקומה במקורות אחרים. וזה לשון התוספתא:

כל הפרצופות טמאין ופרצוף הדקה טהור מנעל שלו של מתכת ה"ז טמא טמא מת. כל החותמות טהורין ואינו טמא אלא חותם של מתכת שחותמין בו בלבד. קמיע של מתכת הרי זה טמא טמא מת. נתפרק התחתון טמא והעליון טהור. עור שכורך בו את הקמיע טמא פשטו טהור מטמא ומטהר אפילו י׳ פעמים ביום. פסלין שהוא כותב עליו את הקמיע טהור ספת הימנו ועשה חוליא לתכשיט טמאה. אפטט שיש בו מתכת הרי זה טמא טמא מת. כל תכשיטי בהמה כגון השירים הנזמים והקטלאות והטבעות טהורין ואין טמא אלא זוג המשמיע קול לאדם. העושה זוגין למכתשת ולעריסה וכו׳.

והנה הרמב"ם הלכ׳ כלים פר׳ ח הלכה ט הביא תחלת בריתה זו מן כל הפרצופות ועד שבו חותמין. וסופה מן כל תכשיטי בהמה וכו׳. וכן הזכיר קמיע של מתכת, רק המאמר אפטט שיש בו מתכת איננו שם, ולעומת זה יש מאמר אחר: וכן מקל של בהמה של מתכת הואיל ואדם רודה אותה בו מקבלת טומאה. והנה את המאמר הזה שאב הרמב"ם מגמרא שבת נב: ושם נאמר: מי לא תניא מקל של בהמה של מתכת מקבל טומאה, ע"כ. ולא פורש היכן נשנתה בריתה זו. ולכן נראה כי זהו המאמר של התוספתא אפטט שיש בו מתכת, ו„מקל של בהמה" הוא פרושו של אפטט שלנו.

ועל פי זה בארתי את השם אפטט בפנים. ואע"פ שאינני רוצה להחליט כי באמת כך היתה צורת מלה זו מתחלתה בתוספת א, אך כיון שאין יסוד להגיה על פיהו עלינו לקבל המלה כמו שהיא בכל הנוסחאות.

¹) לא נתברר מקור מלה זו. רוב מפרשי המלים חפשו מקורה בלשון יונית, מוספיא אמר בל"י פרושו קול ודיבור. לוי גורה מן המלה היונית ἦθος, ר"ל טבע, אך בין אופי ומלה היונית הזאת אין כל דמיון בצרוף האותיות. קוהוט, מן εὐφυΐα קרוים, מפני שמצא במקום אחד אוסי, שבש את כל המקומות והחליט כי זו היא המלה οὐσία ביונית. וכבר השיג על זה לו ואמר כי אין לשבש הספרים. על כל פנים, אין ספק בדבר, כי בימים ההם היתה מלה זו נהוגה בפי היהודים לפחות בצורה ארמית אופיתא, בעדות המדרש בעצמו מלשון ההמון: נשמה זו האופי דברייתא אמרין האופיתא טבא (שם), ובמשמעת הדברים אין לפקפק, כנראה מענין המאמר, וכן פרש הערוך העיקר, דעתו, וידוע כי דעתו משמשת במשמעת מדה, תכונה. — ¹) כך ברוב הנוסח׳ וכך הביא הערוך. ובמדרש עם פרוש אור השכל אופה.

²) משקל לְבִיבָה. ועי׳ לקמן. — ³) כך בכל הדפוסי׳. הערוך לא הביא מלה זו, לוי וקוהוט בקשו מקור לה בלשון יוני׳ וימצאו צרוף אותיות קצת דומה לזה, ושפרושו עשב. וקרוים מצא מלה יותר דומה apium, שהוא מין חסא. אבל כבר הוכיח לו (הגהות לקרוים, ערך אפיה וערך אפומלייא) עד כמה השואות חיצוניות כאלה רק לפי צרוף האותיות אינן נכונות לפי הענין. והנה בתוספתא (נדר׳ ד ג) באה הלכה זו בגרסה אחרת: הנודר מן החפירה אסור בקישואין ובדילועין ומותר בפירות אילן. ע"כ. וכבר העיר בעל חשק שלמה על התוספתא כי כך צריך להגיה גם בירושלמי, וקבל דעתו יסטרוב ואמר שחפירה וחפורה אחד. ולו בהגהות׳ לקרוים, שהסכים בעצם הדבר להגיה חפירה במקום אפייה, השיג לנכון על יסטרוב שפרש חפירה במשמ׳ חפורה, ואמר כי בירוש׳ חפירה הוא פירות

ובאבטיחין ובמלפפניות ואסור בכל פירות האילן (ירוש' נדר' ח מ ג).

שחופרים סביבם, ומנהג הלשון בזמן ההוא היה לקרא „פירות שחופרים סביב" רק למיני האבטיחים וכדו', ולכן, הנודר מפירות חפורים מותר בפירות האילן. אולם, קשה להבין איך הגיע הלשון לזה לקרא פירות חפורים למיני אבטיחים, המונחים על האדמה ולא בתוך האדמה, וכל „חפירה" מיוחדת אין להם יותר מלפרות האילן? גם מפרשי הירוש' התלבטו בפרוש מלת אפייה. בעל פני משה אומר: אפייה שם הכולל מפירות הארץ. ובעל חסדי דוד סובר כי השם אפייה בא מהשם עפי, עפאים, ור"ל דברים הגדלים עם העלים, ולכן הנודר מהאפיה אסור בפירות האילן (כגרסת הירושלמי) מפני שגם הם גדלים בעלים. וכן גם לו בשמות הצמחים נוטה לזה. והגר"א מוילנה הגיה תאנים. — כלל הדבר: אין ספק, שאפייה וחפירה היא היא מלה אחת, ושבימים ההם היה מנהג הלשון לכנות בשם זה בפרט מיני האבטיחים והקשואים, ומ"מ היה אפשר לכנות בו גם פרי האילן, אך אין טעם למנהג זה במשמעת שרש חפר בכונת חפר את האדמה,ולכן אין לגרסת חפירה שום יתרון על גרס' אפייה, ובהיות כי הגרסה חפירה בתוספתא אינה אלא בהוצ' צוק' ובכל שאר הנוסחא' יש גרסאות אחרות, והגרסה אפייה בירושלמי בכל הנוסחאות, אין להכריע הכף לחפירה נגד אפייה ואין אנו רשאים לגרש מלה זו כצורתה מהסתפח בנחלת לשוננו, ועלינו לקבלה ולגדר משמעתה לפי ענינה פה, כי לעולם זהו העקר ולא צרופי האותיות. ולפי הענין, הדבר ברור כמו שאמרתי כי מנהג הלשון היה לכנות בשם זה קצת פרות ממיני האבטיחים והקשואים, וגם לפרות האילן נכון שם זה.

ושם מעין זה יש בערב' והוא פַאכִהה a).

שרש פכה משמש בלשון זו במשמעת נחת רוח ושמחת הנפש, ופאכהה הוא שם לקצת מיני פרות שאוכל אדם לא לשבר רעבונו אלא לשום נחת רוח, ופרשו שם זה המלונים הערבים וז"ל: אלפאכהה מא יתפַּכַּה בה אי יתנעם באכלה רטבא כאן אם יבשא כאלתין ואלבטיח. היש איזה יחס בין השם אפייה ובין פאכהה? אינני מוצא את לבי לענות על זה בודאות, אף כי דבר מצוי הוא שתבא באחת הלשונות השמיות א במקום כ ובמקום ק שבחברתה, ואולי בתוספתא הגרסה העקרית היא חפייה ובאה פה ח במקום כ. — ואף חכמי הערבים נחלקו ביחס למלה זו כעין המחלקת של התוספתא והירושלמי. בדבר השורה של הקוראן: פיהמא פאכהה ונח'ל ורמאן, נחלקו המפרשים אם גם ענבים תמרים ורמונים בכלל פאכהה או לאו. ואמר לשאן אלערב: וכבר נחלקו בו ואמרו קצת החכמים

a) فَاكِهَة

אָפִיל[1], ת"ז, לנק' אֲפִילָה, מ"ר אֲפִילִים, אֲפִילוֹת, — א) שצומח מתבשל, או נולד בעונה מאוחרת מעונות השנה, למשל צמחים, ולדות, spätzeitig ; tardif ; late: והחטה והכסמת לא נכו כי אֲפִילֹת הנה (שמות ט לב). אם יש אפילות מהן (מהדליות שבאבל) אוכלין עליהן (תוספתא שביע' ז יח, מהד' צוקרמ). אוכלין על הירק מן האפל על הבכיר (שם ד יד). שהן (החטים) אפילות לכך נתאחרו לבשל עד אחר הפסח (רש"י סנהדרין יג.). — וביחס לולדות: לבשו כרים הצאן אילו הבכירות ועמקים יעטפו בר אילו האפילות (ירוש' שקל' ג מז ג). — ולהמטר: איזו היא רביעה ראשונה הבכירה בשלשה במרחשון בינונית בשבעה בו אפילה בשבעה עשר בו (תענ' ו.). איזהו זמנה של רביעה וכו' ר' יוסה אומר הבכירה בשבעה עשר והבינונית בעשרים ושלשה והאפילה בשלשים יום (ירוש' תענ' א סד א). — והשנה: שהיתה השנה אפילה ואין הצמחים ניכרין (שם מו"ק א פ ג). מראש חדש כסליו שהוא זמן רביעה שנייה בשנה אפילה (רמב"ם הלכ' מתנות עניים, א). — ב) הפרי האפיל, Spätfrucht, fruit tardif; late fruit: כאן (שיוצאין להכריז על הכלאים בחדש אדר) בבכיר כאן (שיוצאין בחוהמ"פ) באפיל (מו"ק ו.). וחוזרין שלוחי בי"ד בחולו של מועד הפסח לראות האפיל שיצא (רמב"ם הלכ' כלא' ב). — ג) עונת השנה שבו יצמח האפיל: אם זרעת בבכיר זרע באפיל שאי אתה יודע איזהו מכשיר אם של אפיל אם של בכיר (מ"ר כרא' סא).

*__אֲפִילוּ__[2], מלת החבור,לחבר דבר שלכאורה אינו צריך להיו' כך, sogar,selbst;même;even if,although: איני שומע לכם לבטל ממני מלכות שמים אפילו

הואיל ויצאו שאר הפירות מכלל פאכהה ונפרטו בשמם ענב ורמון שמע מזה שאינם בכלל פאכהה, ואם נדר אדם שלא יאכל פאכהה ואכל ענבים ורמונים לא חלל נדרו ואינו מחלל נדר. ואחרים אומרים כל הפירות הם פאכהה ולמה פרט אותם הקראן באמרו יתעלה בהם פאכהה ותמר ורמון מפנ, מעלתם של התמרים והרמונים על שאר הפירות וכו', וכן מי שאומר שפירות התמר והרמון אינם בכלל פאכהה מפני שפרטם אלוה יתעלה אחרי אשר זכר פאכהה הרי הוא בור והוא נגד הדעת ונגד הלשון הערב'. ע"כ.

[1]) מלה עברית, וארמ', ואין בשאר הלשונות השמיות אחות לה, ולא ידוע מקורה.

[2]) מרכב מן אף אִלּוּ.

שעה אחת (כרכ׳ כ ג). אפילו המלך שואל בשלומו (בשעת התפלה) לא ישיבנו ואפילו נחש כרוך על עקבו לא יפסיק (שם ה א). אפילו הוא שוגג והיא מזידה הוא מזיד והיא שוגגת (יבמ׳ ו א). אפילו עני שבישראל (שמת לו אשתו) לא יפחות משני חלילים ומקוננת (כתוב׳ ד ז). מעשה ברבי יוחנן בן מתיא שאמר לבנו צא ושכור לנו פועלים הלך ופסק להם מזונות וכשבא אצל אביו אמר לו בני אפילו אם אתה עושה להם כסעודת שלמה בשעתו לא יצאת ידי חובתך עמהן (ב״מ ז א). אפילו חרב חדה מונחת על צוארו של אדם אל ימנע עצמו מן הרחמים (ברכ׳ י.). אפילו אתה מושלם בכל המעלות אם אין בך ענוה אתה חסר (מסכ׳ כלה רבתי ג). אפילו בשעת אנינותו של אדם יצרו מתגבר עליו (קידוש׳ פ:). אפילו דבר עבירה יפה בעתו (מד״ר קהלת ג). אפילו חושב לעשות מצוה ונאנס ולא עשאה מעלה עליו הכתוב כאילו עשאה (שבת סג.). אפילו משיב רעה תחת רעה לא תמוש רעה מביתו (מד״ר בראש׳ לח). ואין מלכות נוגעת בחברתה אפילו כמלא נימא (יומא לח:).

אֲפִיסָה, ש״נ, — א) שה״פ מן אפס: כי הרגיש יעקב בעצמו אפיסת הכחות ויתרון החולשה (רמב״ן בראש׳ מז כט). עולם האמת אשר לא ישיגהו אפיסה (דוד בר י״ט בן בילא, י״ג יסודות, בד״ת). ומפני שהחשך אינו דבר כי אם אפיסת האור ואבדתו (ר׳ אבר׳ ב״ר חייא הנשיא, העבור א ט). והסיבה השלישית (של חולי הקולון) מאפיסת הרגש המעי ההוא (מאיר אלדבי, ש״א ד ב). כי המות בשאר הבע״ח אם ימותו מיתת עצמם יהיה הענין מצד חולי וכו׳ או אפיסת הכחות מצד הזקנה (ראשית חכמה, שער האהבה פ״ו). — ב) כמו העדר: הקב״ה ברא כל הנבראים מאפיסה מוחלטת (שם א א). כי הם לא יראו כי העמידה היא אפיסת התנועה (חריזי מו״נ א עב). אעפ״י שהחשך והעורון אפיסות ואינן מפעולת פועל (שם ג י). והצורות הרוחניות והגשמיות אחר אפיסה גמורה (שער השמ׳ לאבן לטיף כג, השחר ב). אבד הגושם (של העולם) ובטל הגולם וחזר להעדרתו ואפיסתו כמו שהיה מקודם היותו (ריקנטי, אמור). כמו שהאין היא מניעת המציאות ואפיסתה לגמרה (יסו׳ עול׳, הקד׳). כאפיסת נפש החיונית לשאר בע״ח (רש״ט שפרוט, פרד׳ רמונ׳ כב). אם למציאותו או לאפיסתו (ר״א הקראי, ע״ח ד). עם אפיסת הפנאי (חות יאיר שו״ת ל). צהיבות השער וכו׳ מאפיסת חום התולדי ולבחורים ילבינו מרוב אפיסת חום הטבעי (מאיר אלדבי, ש״א ד א).

אֲפִיסוּת, ש״נ, — כמו אפיסה: השמים הם בלתי קדמונים אבל היה להם מציאות אחר אפיסות והעדר מחלט (אור עמים ספורנו יט:). בהיות שבין המציאות והאפיסות מוחלט אין שום אמצעי (שם אחדות). וי״ם שהוא האפיסות וההעדר כי הבא עד חקר תהום יגיע אל האפס (אוהב משפט לאיוב, הנגלו לך).

אֲפִיפָה, ש״נ, — שה״פ מן אָפַף: זכור אפיפתי בשרב ונם כי ינטו צללי ערב (ר״א קליר, ת״ב, איכה אפפתו).

אֲפִיפְיוֹר[1], (אפיור), ש״ז, מ״ר אֲפִיפְיוֹרִים, — א) שר[2]: נדיב יועץ דכם וְאַפִּיפוֹר נצרו חקם ויציתוך כביור (יוצר שבת חנוכה, כאז אכן). — ב) שם לראש הכנסת הקתולית שברומא[3], pope; pape; Papst:

---

[1]) אין משקל עברי דומה לזה ועי׳ הער׳[3].—[2]) בארמ׳ אפיפיורא(ע״ז יא.) ועי׳ הערה שלקמן.—[3])צ״ד כתב ונקד אפיפייר, אפיפיורי, ופרש גדול שבכומרים. בוקשד׳ אַפִּיפִיוֹר ותרגם Papa Pontifex Romanus.ובדבר מקורו התפלפלו בזה הרבה וינר בתרגום הגרמני של עמק הבכה הערה קעו, ודר׳ ברלינר בספרו דה״י ליהודים ברומא, קרוים בהקבץ הצרפתי REJ XXXIV דף 218 ושם XXXVI, 105, ודר׳ פורגם שם XXXV, III. וינר הביא בשם איזנמינגר בשם הרב זלמן צבי, כי אפיפיור היא מלה מרכבת: פיו יורה. אך מלבד שאיזנמינגר הוחזק שקרן, שטות המדרש הזה בולטת. בוקשד׳ שער שהיא המלה התלמודית איפופוידין שפרושו הדום הרגלים, והיא כנוי של גנאי.יש מי שראו בהשם אפיפיור שתי המלים ἱερεὺς παπας. וינר בעצמו משער כי אפיפיור מרכבת מן אֶפִי פיור, epi Pior, ור״ל ממלא מקומו של פטרוס (באיטלקית פיור). גם דר׳ ברלינר (בדה״י שלו) מסכים כי פיור היא צורה האיטלקית של פטרוס, רק אפי היא במקום אבי, ור״ל אבי פטרוס, וכן מצא דר׳ ברלינר באמת באחד הכתבים ברומא אביפיור במקום אפיפיור. אך קשה, איך נאבדו לגמרה עקבות הצורה האמתית של השם הזה ולא נשאר ממנו זולתי בהב״י ההוא? ומלבד זה ראש הכנסת הקתולית אינו פטרוס ב״א במקום פטרוס, והעקר א״ב חסר מחשם. וקרוים סבר כי זו היא המלה התלמודית אפיפיורא, ושהיא בעצמה אינה לפי דעתו אלא שבוש מהשם παπίας, תאר לנושאי האבוקות לפני השרים, ונחלף ליהודים בין מלה זו ובין המלה הקרובה לה παπας שבתחלה היתה שם כללי לכל הכהנים הנוצרים, ורק עפ״י גזרת האפיפיור גריגוריוס השביעי נתיחדה להכהן הגדול ראש הכנסת. והנה בדבר השם אפיפיורא נכונה דעת רינך, שהוא בן סמך בדבר, כי

ועשאוהו(את שמעון)גלח וסוף עלה לגדולי עד שנעשה אפיפיור (מעשה שמעון הגדול, גנזי נסתרות קובק דף ג). ולפני האפיפיור מלך הגוים (כ"י בודלי' מסג' 1332 רשימ' שטש"נ ח"א כ' 448). אדונינו המלך ישמח בה' שולח אל מעלת האפיפיור מלאכים לפניו (מכת' כ"י אכרכ' לר"י מפיסא, א"נ ב). הודיעני בחסדך אדוני האפיפיור הזה אם הוא דובר שלום לכל זרעינו (שם). ונתנו לו הקהל כ"ה פרחים כדעת האפיפיור(קובץ ויכוח' כג.).עד שנעשה אפיפיור שלהם (מעשה האפיפיור Steins. Letterb. 171,). כי שאל מאת האפיפיור שיביאו חכמי ישראל לפניו והוא יוכיח להם שהמשיח בא (שבט יהודה שמד מ.) וישם ליאון האפיפיאור כתר הקסרות לראש קרלו (דה"י ליוסף הכהן, שנת 752=820). וכן כל הקסרים הבאים אחריו היו רודפין הנוצרים והיו הורגין את האפיפיורין וכל הנמשכים אחרי דת ישו (חזו' התמונה לר' יצחק כ"ר אכר' ח"א פ"ב). וצוה האפיפיור להוציא משם כסף וזהב וכלים (הגדה של זמן זמנים יונה רופא, BEJ, XLVIII, 93). וזה אנו רואים היום בגבולנו אשר בסבת ישיבת האפיפיור בארצנו נטעו בכל הארץ כרמים (אבן כספי, כ"י, רשי' כ"י קמברידש 206, כהערה). נודע לנו שהאניות ממלכות פורטוגאל הולכים בים לשלול שלל ולבוז בז לכל יהודי וישמעאל שימצאו בים במאמר האפיפיור (שו"ת הרא"ש ח יג). ואחר שנתגלגלו החובות בכתבי האפפיור ובכתבי המלך שלא יוכלו לגבות בשטרי חובותיהם (שם קז ו). עד שקם האפיפיור שגזר על היהודים האנוסים באנקונה להומם ולאבדם (שו"ת מהרשד"ס, חו"מ נד). — ואפיור: על ענין הבולה שהוציא מעלת אדוננו האפיור פאוולא יר"ה (ברלינר, דה"י של היהוד' ברומא, ח"ב דף ה, הערה).

***אֲפִיפְיוֹרוּת** — כהונת האפיפיור, Papstum, papauté;papacy: בימים ההם העביר קלימנטו החמישי האפיפיאור את האפיפיורות מרומא לאביניון (דה"י ליוסף הכהן, שנת 1305). קיסר קוסטנטינו אשר מסר ממשלת הכרך הגדול לרוממות כסא האפיפיורות (כסא' לבית דוד, שער כח).

***אָפִיץ**, לנק' אֲפִיצָה, — כמו אֲפוּצָה, עי' אָפַץ.

***אֲפִיצָה**, ש"נ, —שה"פ מן הפעל אָפַץ: אין דרך לעשות אפיצה אלא בנקבים (ר"מ מרוט' אהל' ט ג).

אָפִיק[1], ־פִק, סמי' אֲפִיק, ש"ז, מ"ר אֲפִיקִים, אֲפִיקֵי ־פְקֵי, — א) חריץ באדמה, שדרך שם יעברו מי הנחלים והנהרות[2], Flussbett;lit de fleuve;bed of stream: ויראו אֲפִקֵי ים יגלו מוסדות תבל (ש"ב כב יו). והיה ביום ההוא יטפו ההרים עסים והגבעות תלכנה חלב וכל אֲפִיקֵי יהודה ילכו מים (יואל ד יח). ולכן הנה אדני מעלה עליהם את מי הנהר העצומים והרבים וכו' ועלה על כל אֲפִיקָיו והלך על כל גדותיו (ישע' ח ז). והשקיתי ארץ צפתך מדמך אל ההרים וַאֲפִקִים ימלאון ממך (יחזק' לב ו). — ב) גוף מי הנחל שוטף בחזקה, Brook ; ruisseau courant ; Bach: יבשו אֲפִיקֵי מים ואש אכלה נאות המדבר (יואל א כ). עיניו כיונים על אֲפִיקֵי מים (שה"ש ה יב). כאיל תערג על אֲפִיקֵי מים (תהל' מב יב).חיל מעול כנחל איתן וכאפיק אדיר בחזיז קולות (כ"ס גני' מ יג).—ג) גי שנחל עֹבר בו: כה אמר אדני אלהים להרים ולגבעות לָאֲפִיקִים ולגיאות הנני אני מביא עליכם חרב (יחזק' ו ג). ורעיתים (את הצאן) אל הרי ישראל בָּאֲפִיקִים ובכל מושבי הארץ (שם לד יג).— ד) בד עב ארוך[3], Stange, barre;bar: עצמיו (של הבהמות) אפיקי[4] נחשה

[1]) משרש אפק, עי"ש. — [2]) בסורית אפקא. בשאר לשונות השמיות אין לו רע במשמעה זו.— [3]) כך רד"ק ורלב"ג, ועי' לקמן. — [4]) ת"י: פצידי. מנחם לא הזכירו ולא בארו. ריב"ג פרש תעלות ומגרים אך הביא שיש מפרשי מחזקים. ובפרוש זה החזיקו רש"י וראב"ע, אך באמת זה לא יתכן לפי הענין, כי אין לאמר: חזקי נחושה, או חזקי מגנים. ואעפ"י שפרושו של ריב"ג נכון לפי הדקדוק, ויש לו כעין מקור במשמ'

הכונה במלה זו היא שר חמש מאות (REJ, XXXIV,239). ובנוגע לשמוש המלה אפיפיור לכנות בו את ראש הכנסת הקתולי' דעתו של דר' פורגס(בקבץ REJ XXXVI שנזכר למעלה) היא אמנם כמו כן שהיא היא המלה התלמודית אפיפיורא, אלא שלפי דעתו בכונה השתמשו בה היהודים במלה זו, שיש לה קצת דמיון להשם papa, כדי שלא לשאת את השם הנוצרי הזה על שפתם, כמו ששנו הרבה שמות, קצה במקום פסח של הנוצרים וכדומה. וזהו היתר נכון. על כל פנים, בזה בודאי צדק קרוים נגד דר' ברלינר שהחליט כי היהודים התחילו לכנות את ראש הכנסת הקתולית בשם אפיפיור לא קדם המאה השש עשרה לספה"נ, וצדק קרוים באמרו כי נזכר השם הזה במשמעה זו בכתבים מהמאה השלשה עשר, אפילו אם נסכים לדעת דר' ברלינר כי מה שבא בהתוספות בכ"י אחד של הלברשטם בזה"ל אפיפיור הוא אמרכל ממונה על כל הנוצרים, ע"כ, אינו באמת מבעלי התוספות והוספה מאוחרת היא.

גרמיו כמטיל ברזל (איוב מ יח). גאוה [1]) אֲפִיקֵי מגנים (שם מא ז). — והשתמש בו המליץ במשמעת הבצר של מתכת: הללוהו צאצאי אדמה אבני יקר אפיקי נחושה כסף וזהב (אסף ג, מט ח). — ה) ת"ז, לנקב' אֲפִיקָה, מ"ר אֲפִיקִים, אֲפִיקוֹת, — חרוץ [2]), מהיר, חכם, clever; habile; geschickt: שופך בוז על נדיבים ומזיח אֲפִיקִים [3]) רפה (איוב יב כא).

*אֲפִיקוֹמָן[4]), ־קימין, ־קומין, — א) תשלום משתה של שמחה, שיר וזמרה שבסוף הסעודה, הליכה בסך מבית לבית, מהבורה לחבורה, שיר תהלה או דרשה לגבור וכדומה, Nachtisch=Unterhaltung divertissements aprés le repas; aftermeal entertainement: אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן [5]) (פסח' י ח). — ב) *מה שאכלים בקנות סעודה Dessert: אין מפטירין אחר הפסח אפיקימון כגון אגוזים ותמרים וקליות (תוספתא פסחים י יא). — והשתמשו במשמעה זו הסופרים: ואחר הצמיאהו צמאון ארוך ויועילהו ההעתקה לאפיקומן גרגרי הצוקר הגדולים (קאנון ג כ כ). וגם נאות לאצטומכא העתקת האפיקומן הצמוקים המחזקים (שם ג יג א לג). והנה חשבו קצתם כי היותר מועיל לדחיית תאות הטין שיאכל בריקות נפש אפרותים צלויים ויאכל באפיקומן ממנו אחר המאכל (שם שם כ ז). ומן האפיקומן (ראוי שיאכל בעל השבר) הערמונים והלבבות אשר אין בהם חדות (שם ד ה כ יח). — ג) ־פרוסה של מצה שיאכלו היהודים בת"ם סעודת הסדר של ליל א של פסח: פעם אחת שכח רבי ולא אכל מצת אפיקומן (רמ"י בהל' פסח סלו). וחציה (של

א של אפיק, ולכן החזיקו בפרוש זה כל האחרונים. אעפי"כ אינו נראה לי מפני המליצה אפיקי מגנים, כי אם אמנם אפשר לכנות את העצמות בשם שפופרות, הנה זה אי אפשר בנוגע למגנים, כי מה עניו שפופרות למגן שצורתו הוא כעין לוח שמחזיק הלוחם בידו? . לכן יתר אני רואה דעתו של הרלב"ג והרד"ק, שפרשו אפיקי נחושה חתיכות גדולות, אעפ"י שאינני יודע מקור לזה. — [1]) לפי נוסח' תרגום השבעים והולג': גֵוה, עי' זה. — [2]) אולי דומה לו בתלמוד פקיע, עי' זה. ואולי עוד כמו חרוץ וחריץ, כן משמש גם המלה אפיק בשתי המשמעות, אפיק חריץ ונחל בארמה, ואפיק חרוץ. — [3]) כמעט כל הקדמונים והאחרנים פרשו אפיקים זה במשמ' חזק וגבור. תרגום: נקיף. מנחם: אבירים. ריב"ג: חזקים, וכן רש"י, אבן עזרא, רד"ק, וכל הבאים אחריהם. ואעפ"כ נראה לי יתר לתת למלה זו משמ' של מהיר וחרוץ, ראשית מפני שזה נאה לפי הענין, ושנית מפני המלה התלמודית הדומה לה פקיע, וגם מפני היחס שיש כנראה בעברית בין המושג של החריצים באדמה ומושג התריצות.

[4]) כך במשנה, וכך נקוד ברוב ספרי ההגדה המנקדים, ובהתשבי אֲפִיקוֹמֵן, ־מֶן. ומקורו בלשון יונית ἐπικώμιος, ועי' לקמן. — [5]) כבר בימי בעלי התלמוד התלו לפקפק מה היתה הכונה בימי המשנה במלה זו. רק זה ידעו בברור כי רצו לאמר במלה זו איזה דבר שעושים בסוף הסעודה, ושאלו בגמ' שם קיט: מאי אפיקומן אמר רב שלא יעקרו מחבורה לחבורה ושמואל אמר כגון אורדילאי לי וגוזלייא לאבא ורב חיננא בר שילא ור' יוחנן [אמר] כגון תמרים קליות ואגוזים. ובירושלמי: ר' סימון בשם רבי אינייני בר רבי סיסיי מיני זמר. והנה לא יוכל להיות כל ספק בדבר כי זו המלה אפיקומן היא היא המלה היונית ἐπικώμιος, ושמושה במשמעת מה שנוגע להמשתה, והוא משתה של שמחה בימי החג, בפרט משתה לכבוד אלוה היין בכוס, וגם לכבוד נצחון וגבור, וכדומה, ובסוף המשתאות האלה היו מנגנים ומזמרים ויוצאים במחול, והיו עברים בחבורה גדולה בחוצות על פני בתי ידידים ובפרט על פני בית האהובה גם היו שרים שיר תפלה ודרשים דרשה לכבוד גבור מנצח וכדומה, ולכל זה יחד היו אמרים ביוני' ἐπικώμιος. ואין ספק בדבר כי במשמעה זו השתמש גם מסדר המשנה, ורב שהצטין בחוש הלשון ובצחות הלשון פרש היטב שלא יעקרו מחבורה לחבורה, וכן נכון ומדיק פירו שו שלר' אינייני בהירושלמי מיני זמר ולזה בודאי נכון הפעל מפטיר, בפרט להזמרה והדרשות. אך בזמן קצת מאוחר כששבתו שיר וזמרה מקרב היהודים נשאר עוד השמוש במלת אפיקומן לתשלום הסעודה, אך הצטמצם לרבוי מיני קנות סעודה, וכדומה, ובמשמעה זו פרשוה שמואל ורבי יוחנן אעפ"י שאי אפשר שנתכונו באמת בתחלה באפיקומן למשמעה זו, שיש לה שם קבוע קנות סעודה, מיני תרגימא, אפיה, וכדומה. וכן אין, נכון לזה הפעל מפטירין. ובמשמעה זו פרשוה כל המפרשים הקדמונים, מפני שפרושו של רב לא היה מובן להם, מפני שנשכח מהם מנהג היונים. בהערוך: אין עושין סילוק לאכילה ממיני מגדים כמנהג כל הסעודו'. רש"י פרש המלה במדרש מלים המוני: ולשון אפיקומן הוציאו והביאו מיני מתיקה. ע"כ. וכן רשב"ם, וכן רוב האחרונים. ורמב"ם בפרוש המשנה: ואפיקומן הוא אכילת הפרפראות שאדם אוכל אחר סעודתו כגון מיני קטניות והזרעים הקלויים והגרוגרות והצמוקים והשקדים. ע"כ. ר' אליהו בחור: אפיקומום נקרא (ביונית) סעודה גדולה, ומה שאוכלין אחר הסעודה נקרא אפיקומן. מהחדשים, ל' לֶו (בספרו פרקי החיי') פרש כמו פרושו של רבי אינייני בירושלמי. לוי בדה צרוף יוני שלא היה מעולם בלשון יונית. קוהוט: ממילה מובן, מלשון פרסית אבכאמא, ור"ל שום וצנון. יסטרוב וקרוים תפסים החבל בשני ראשי'. ע' לֶו כמו ל' לֶו. דלמן ἐπίκωμος Tischlied.

המצה) כורך אותה בקצת המפה ומניחה עד לאחר סעודה וכו' והיא הנקראת **אפיקומן** (שבלי הלקט פסח, סי' ריח). ונוטלין חצי המצה הנקראת **אפיקומן** (שם). ולפני קריאת ההגדה יפרס אחת מן המצות ויתן חציה בין שתי השלמות לחובת אכילת מצות והחצי תחת המפה למצות מצה **אפיקימון** הנאכלת באחרונה ואם שכח ולא אכל מצת **אפיקומן** וכו' (אבן ירחי, המנהיג). מנית חציה (של המצה) בין שתי השלמות וחציה תחת המפה **לאפיקומן** (סמ"ג מ"ע, סי' מא). ובוצע האחת (מן המצות) לשתים ושומר חציה **לאפיקומין** (שו"ת הרא"ש, יד ה). צריכין לשבר אחת מן המצות **לאפיקומן** וכו' ויניח **האפיקומן** לפניו ע"ג השלחן תחת המפה זכר לצרורות בשמלותם ויבצע **האפיקומן** בשנייה **אפיקומן** אוכלין בגמר סעודה (מהרי"ל סגל, מנהגים). ויקח מצה האמצעית ויבצענה לשתים נותן חציה לאחד מן המסובין לשומרה **לאפיקומן** (ר"י קארו, שו"ע או"ח תעג). אם שכח ולא אכל **אפיקומן** וכו' (שם תעז). ואחר שאכל די צרכו אוכל **מהאפיקומן** הצפונה כזית זכר לפסח (משנת חסידים ליל פסח פי"ג). לכך נהגו העולם לתת **האפיקומן** תחת המפה זכר לצרורות בשמלותם (חזקוני בא יב לד). ואחר כך לוקח המצה האמצעית ופורסה לשנים הפרוסה יותר גדולה יקח **לאפיקומן** ויניח אותה במפה על השולחן (הגדה, הול' יעקב מרקריאה, משנת שכא). ויוציא **האפיקומן** כמו שהוא כרוך במפה וישלשל לאחוריו וילך בבית ד"א ויאמר כך היו אבותינו הלכים משארותם צרורות (מהרש"ל פו). יצניע **האפיקומן** בין כר לכסת תחת מראשותיו (ר"י עמדין, נתיב יחן). טעם למנהג שהתינוקות לוקחים **האפיקומן** וכו' (ח"י, הובא בבאה"ט תעג). אחר שאכלו ושתו נוטל אותה חציה שהיא בצד השולחן ואוכל כזית בהיסב השמאל ונותן לכלם וזהו **אפיקומן** (צלי אש על ההגדה, ר"א ממודינו). הריני מוכן ומזומן לקיים מצות אכילת **אפיקומן** לשם יחוד וכו' (הגדה בית חורין, שנת תקסו). סגולה בחונה ליוצא לדרך יוליך עמו כזית **מאפיקומן** כי ע"י זה מברית המזיקין (דרך ישרה, ש' הסגולות).

***אַפִּיקוֹרוֹס**[1], ־קורס, ש"ז, מ"ל ־קורוסים, ־קורסים. — כופר באלהים, מכחיש בתורה ודת ופורק כל עול מעליו, **Freidenker, Ungläubiger; mécréan, épicurien; freethinker, atheist**: ואלו שאין להם חלק לעולם הבא האומר אין תחיית המתים מן התורה ואין תורה מן השמים **ואפיקורוס** (סנה' י א). ר' אלעזר אומר הוי שקוד ללמוד תורה ודע מה שתשיב **לאפיקורוס** (אבות ב יד). **אפיקורוס** נכרי **אפיקורוס** ישראל (סנה' לח:). והנחש היה ערום וכו' רבי ירמיה בן אלעזר אמר **אפיקורס** היה (מד"ר בראש' יט). ורבינו סעדיה הגאון ז"ל שכת' בספר המבחן ובתשובותיו על בן סקליה **האפיקורוס** ועל זולתו החולקים ומאריכים לשון על התורה ועל הקבלה מה שיספיק לכל שומעיו (רמב"ע, ערוגת הבשם, ליון ב קלז). **אפיקורוס** הכופר בפינות התורה (ר"י אברבנאל, נחל' אב' ב). וכל הכופר באלו הדברים (מעשי נסים שבתלמוד) ומלעיג עליהם הרי הוא **אפיקורוס** (תגמולי הנפש כו). **אפיקורס** שם אחד מהיונים שהיה כופר באל יתברך ואומר אין אלהים ורז"ל שמשו בו בזה השם לכל מי שכופר באמונתו (רשב"ל דוראן, מג"א א ב). —ומ"ר: שהיו (ישראל) **אפיקורוסים** (ספרי דברים יב). המינין והמשומדים והמסורות **והאפיקורסין** ושכפרו בתורה (תוספת' סנה' יג ה). המינין והמסורות **והאפיקורסים** שכפרו בתורה (ר"ה יז.). שאומרים ליה לאדם אל תלך בין **האפיקורסים** ואל תכנס לשם שמא תכשל בם (אבו' דר' נתן ב). ימח שמם של **אפיקורסים** שהרי אומרים אין תחיית המתים (ילק' חקת, רמז תשסד). אעפ"י שתלמד דעות **האפיקורסים** לדעת איך תשיב עליהם השמר שלא יעלה בלבך דבר מן הדעות ההם (פי' המשנה להרמב"ם אבו' ב יד). בימי ר"ג רבו האפיקורוסין בישראל וכו' עמד הוא ובית דינו והתקין ברכה אחרת שתהיה בה שאלה מלפני השם לאבד **האפיקורוסין** (הוא הל' תפלה ב). שלשה הן הנקראין **אפיקורסין**

---

[1]) על שם הפלסוף היוני אפיקור Επίκουρος. א"ב נקד אֲפִי־, צ"ד אֶפִּי־, מער' המער' אֶפִּ־, בוקשר' וכשת' אֶפִּי־, במשנ' מנק' נדפ' אֲפִי־, וכך היה ראוי לפי ההקש ולפי הברת השם אֲפִיקוֹמָן. ואעפי"כ, ההברה המקבלה של ספרדים ואשכנזים היא אַפִּי־, ר"ל פ דגושה דגש קל, וכן נקדו לוי ויסטר' וכן העתיק קרוים ־api. רק מה שהעתיק ההברה השניה ־ku אינו נכון, כי ביחיד בין ספרדים ובין אשכנזים קוראים ק חלומה ולא שרוקה, רק ברבים קוראים האשכנזים בקריאה בספרים ק שרוקה, וכן נקד א"ב ברבים אפיקוּרוסים, ואולם בדבור בלשון יהודית הוברים גם האשכנזים ־ko.

האומר שאין שם נבואה כלל ואין שם מדע שמגיע מהבורא ללב האדם והמכחיש נבואתו של משה רבנו והאומר שאין הבורא יודע מעשה בני האדם (סוף תשו' ג ח). האפיקורסין שאין עובדין עכו"ם ואין מחללין שבת כגון צדוקין וביתוסין וכל הכופרים בתורה שבע"פ (שם, הלכ' עירו' ב). והאפיקורסין הן שכופרין בתורה ובנביאים מורידין לבור ולא מעלין (סמ"ג סי' קסג). כתות האפיקורסים אשר נאמר עליהם כחשו בה' ויאמרו לא הוא (חזות קשה, ר"י ערמאה ז). האפיקורסים הגמורים אשר כחשו כל שום אלדות והיא תכלית הרשע וההתפקרות (שם). בהמצא לפניך אפיקורס חרוץ שהוא מחליק לשון לוכד חכמים בערמתם וכו' לזה אין די שישנא אותו בלב וכו' באותם האפיקורסים שונאי ה' אתקוטט (טעם זקנים). תקנו להזכיר (בתפלה) מדת לילה ביום להוציא מלב האפיקורסים שאומרי' שמי שברא אור לא ברא חושך (תלמידי ר' יונה, ברכ' יב .).

***אַפִּיקוֹרְסוּת**[1], ש"נ,— דעתו של אפיקורוס, כפירה בעניני אמונה ופריקת ע'ל בדת: אמר רב נחמן בר יצחק מיד נזרקה בו (בינאי המלך) אפיקורסות (קידו' סו.). הרחק מעליה דרכך זו אפיקורסות (אבות דר"נ ב). וכשנכנס ר' חנינא בן תרדיון לאפיקורסת גזרו עליו שריפה (שמחו' ח). שמלאכים אין ביניהם לא איבה ולא קנאה ולא שנאה ולא אפיקרסות ולא תגרות ולא מחלוקת (ד"א זוטא, השלום). אחר שניתנה התורה האלדית וכו' אין ספק שנתמעטה כח האפיקורסות (חזות קשה, ר"י ערמאה ז). ואפילו הרשעים מהם הנוטים למינות ואפיקורסות אין ההבל של הגוים חשוב בעיניהם לכלום (חמדה גנוזה, סעדיה אבן דיאן, ע"ד האנוסים). לא מצאתי שיספק ויפקפק באמונות הללו (של האחדות וכו') זולתי קול כאוב מארץ מאיזה צבוע האפיקורסות אוזב המינות (כסא' לבי"ד א א).

***אָפַךְ**[2], פ"י, עת' אֹפַךְ, תאפך, ונסתר יופך במקום יאפך, — כמו הפך, בפרט את האדמה בהמחרשת, umwenden; tourner; turn over: היתה שדהו זרועה חטים ונמלך לזרעה שעורים ימתין לה עד שתתליע ויופך[3] ואח"כ יזרע אם צמחה לא יאמר אזרע ואח"כ אופך אלא הופך ואח"כ זורע (כלא' ב ג). יאפוך (רשי' לונץ בשם מאיר כר"י, תמו פסו).

[1]) עי' הערה לאפיקורוס.

[2]) עי' הערה שלקמן.—[3]) כבר העיר ע"ז הרמב"ם ואמר וז"ל: ויופך ויהפך אחד והם הבקיאים בל' הקודש אפשר שיהיה אצלם זה הלשון שהיו אומרים הופך ויופך ועניינם אחד וזה אינו חידוש בלשוננו שהרי יאמר ילך והלך והם ב' עיקרים משתנים והענין אחד, וכשיהיה הפעל העבר הפך יהיה הפעל העתיד ממנו יופך ואופך. עכ"ל.— אלא שנראה מדבריו שסבר, כי היה פעל יָפַך, ובינוני יוֹפֵך, וא"כ הנה העתיד צריך להיות אֵפֵך כמו אֵלֵך וכמו אֵלֵך. וממה שאמרו אופך, יופך, בעתיד נראה שהפעל היה מנפ"א, כמו אוּכַל, יוכלו, ת'מרו.

***אַפְכָה**[1], ש"נ: אמר לו כיצד אתה שונה אמר לו אפכה אמר לו בשביל כך לא אמר לך כלום (הלכ' פסוק' רב יהודאי גאון, עמ' 72).

[1]) כמו מעלה, חלילה, וכמו נגדה, ד רפויה ומלעיל. — בארמ' איפכא, איפכא מסתברא, מצוי הרבה במו"מ של הלכה בתלמודים, ונקד בוקשר' אִפְכָא, ולוי עפ"י ההכרה המקבלה של האשכנזים איפכא, ותימני' איפכא.

א. אפל[2], ממנו אֹפֶל, אָפֵל, *אפל, אֲפֵלָה, מאפל, מאפליה.

[2]) שרש משתפות בו עברי' וערב' וארמ'.

אֹפֶל, ש"ז, — העדר האור, חשך, Dunkelheit, obscurité; darkness: ושמעו ביום ההוא החרשים דברי ספר ומאפל ומחשך עיני עורים תראינה (ישע' כט יח). הלילה ההוא יקחהו אפל אל יחד בימי שנה (איוב ג ו). כי טוב קויתי ויבא רע ואיחלה לאור ויבא אפל (שם ל כו). כי הנה הרשעים ידרכון קשת כוננו חצם על יתר לירות במו אפל לישרי לב (תהל' יא ב). כי הוא (אלהים) יצילך מפח יקוש וכו' מדבר באפל יהלך (שם צא ג-ו). — ועי' חשך.

אָפֵל, ת"ז, לנק' אֲפֵלָה, מ"ר אפלים, -לות, — א) שאין בו אור השמש, dunkel; obscur; dark: הלא חשך יום ה' ולא אור ואפל ולא נגה לו (עמוס ה כ). בית האפל אין פותחין בו חלונות לראות את נגעו (נגע' ב ג). בית האפל וחלונותיו מוגפות (תוספ' שם א ח). אם היה בית אפל מותר (שבת פו.). בכל יום הבית מאיר והיום אפל שמא יום המעונן הוא (יומ' לה:). — ומ"ר: ומדליקין בבתי כנסיות ובבתי מדרשות ובמבואות האפלים (פסח' ד ד). מבואות אפילות היו מביתו (של שאול) לבית המדרש והיה מדליק נרות בהם כדי להאיר בהם לרבים (מד"ר ויקר' ט). שהיה השעה אפלה להם כלילה (שם

כו). — ובהשאלה, אדם אפל, שאין לו ברק וזהר, נרדף עם שפל: כי האש ואורו יסתפקו בו השפלים האפלים (יוסיפון פב). וכשמחשב (האדם) בדברים האלו עצמן מיד הוא נרתע לאחוריו ויפחד ויודע שהוא בריה קטנה שפלה אפילה עומדת בדעת קלה מעוטה לפני תמים דעות (רמב"ם יסודי התור' ב ב). — ב) גוף אפל, שאין האור עבר דרך בו, שאי אפשר לראות דרך בו, undurchsichtig; opaque: כי הגוף אפל (ספ' היצר לר"ת ה).

אפל[1], פ"ע, עת' יאפל, — נעדר האור, היה אפל, sich verdunkeln; s'obscurcir; darken: עשרת השבטים שאפל[2]) להן כך עתיד להאיר להן (סנהדרין י ג). ואפל סהר עמם ובאה שמש בעוד יומם (ר"י הלוי, היום לא יום רננה). הכוכבים אפלו והגבעות התקלקלו (על מלכת האלפסי, בסוף ספ' הנה' הרי"ף). ויהי כי אפל הלילה והנה הארי בא לגנב (משלי סנדאבר).

— נפ', נאפל, — נעשה אפל מפני גוף אחר, verdunkelt werden; devenir obscur; darken: ומפני זה אתה מוצא צורות הלקות בגוף הלבנה וערך הנאפל ממנו עומד על קצבה אחת בכל המקומות אשר הוא נראה שם (ר"א ב"ר חייא, צור' הארץ ב). — ובהשאלה: נאפלים נשפלים בתגרת רודה ולוחץ (סדור מנהא"ז, סלי' צום גדליה, חי בכל ממשלתו).

— פע', אפל: בזויים הם ונשפלים שעריו גם מאופלים (ר' מכור' בן ניסן, בימי רסע"ג, ליקוט' קדמ' סו). לעת העיר אזרח ממאפל עולם היה תוהו ומאפל (א ר"ה, אמץ אדירי). מאורה האר ותאיר מאפלת (סלית' יום ד, אים כל נפלאות). טרם יהיה לך העולם חשוך ומאופל שלא יאירו לך המאורות (רשב"ס, קהל' הוצאת ילניק יב ב). — וביחס להעינים: העין המאופלת והמנושפת (אסף הרופא, כ"י מינכן, 48). — ובהשאלה: ודר' יהודא בן בבא ודר' יהודא בן בתירא כלם (ר"ל כל דבריהם) מסובכות זו בזו ומאופלות ביותר (רב צמח גאון, תש' גא' ירוש' קיא).

— הפע', אאפיל, יאפיל, מאפיל, — א) פ"ע, היה אפל, dunkel sein; être obscur; be dark: מה היום מאפיל ומאיר (סנהד' י ג). — ב) פ"י, עשה אפל, verdunkeln; obscurcir; darken: מרחיקין את האילן מן העיר וכו' משום שעומד ומאפיל (ירוש' ב"ב ב יג ג). ומכנגדן (של החלונות צריך להרחיק כותלן) שלא יאפיל (ב"ב כב:). היתה החלון למעלה בכותל ובנה חבירו כותל כנגד החלון למטה אם היה מראש הכותל שבנה עד החלון גובה ארבע אמות או יותר אינו יכול למנעו אע"פ שלא הרחיק מכותל החלון כלום שהרי לא האפיל עליו (רמב"ם, שכנ' ז ג). אם רצה בעל החצר לבנות כותל בסוף חלקו בונה בפני האכסדרה ואע"פ שמאפיל עליו (שם י). ולדבריכם לא הנחתם בית לזרעו של אברהם אבינו בית שיהיה בו חלונות לאורו כי כל אחד יבנה ויאפיל וכו' (תשו' ר"ת, הוצ' מק"נ 197). אין מוציאין זיזין וגזוזטראות לרשות הרבים אא"כ היו למעלה מגמל ורוכבו והוא שלא יאפיל הדרך על בני רשות הרבים (הוא, נזקי ממון יג כד). — והאפיל בדבר: ות"ת מאפיל בכסותו (נדה יז.). — ובהשאלה האפיל את: ואל תתן עיניך בממון שאינו שלך שהוא מאפיל אותך כאישון לילה ואפילה (ד"א זוטא ד). כשיבא גוג הקב"ה מאפילו ומכסה עליו (תנח' בובר נח כא). בי כשופי רשעה יאפילו נגה צדקה (רנה"ו, חכמת שלמה ד יב).

— הפע' האפל, האפלו: שני מקדשים אשר במעלה ובמטה זה על גבי זה האפלו בעלטה (קינה, על חרבן בית המקדש).

אפלה, ש"נ, מ"ר אפלות, — כמו אפל: ויט משה את ידו על השמים ויהי חשך אפלה בכל ארץ מצרים שלשת ימים (שמות י כב). והיית ממשש בצהרים כאשר ימשש העור באפלה (דבר' כח כט). יום חשך ואפלה יום ענן וערפל (יואל ב ב). ואל ארץ יביט והנה צרה וחשכה מעוף צוקה ואפלה מנדח (ישע' ח כב). לכן יהיה דרכם להם כחלקלקות באפלה ידחו ונפלו בה (ירמ' כג יב). בנשף בערב יום באישון לילה ואפלה (משלי ז ט). דרך רשעים כאפלה לא ידעו במה יכשלו (שם ד יט). ראוה שנתיחדה עמו באפילה (תוספתא גיט' ז ד). למלך שעשה סעודה וכו' ועלו למטותיהן באפילה וכו' (שמחות פ"ח). אמר (נח לחם בנו) אתה מנעתה אותי מלעשות דבר שהוא באפילה לפיכך יהיה אותן האיש כעור ומפוחם (מד"ר כרא' לו). — ועם

---

[1]) בערב' אפל a) שקע השמש, הירח, הכוכבים. — [2]) כך בקצת דפוסים ישנ', ובדפוס' אחרים אפילה.

a) أفل

כנ׳ : וזרח בחשך אורך ואפלתך כצהרים (ישע׳ נח י).— ומ״ר : נקוה לאור והנה חשך לנגהות באפלות נהלך (ישעי׳ נט ט). — ואמר המשורר : ואת אפלם יכסה באורותיו, ונגה והוג כוכב וטהר אשר יזהיר ברחקו, ואם יקרב ילבש באפלותיו (ראב״ע, בשם אל אשר אמר).—ובהשאלה : חשך אור שכלו וכבה נר תבונתו בגבור אפלת תאותו עליו (תו״ה הכטחון, שער ו).— ״בן אפלה, כנוי של גערה : אמר לו (התנוני להלוקח) בן אפלה כלום אין בידך ואתה מבקש ליטול שמן ויין (הובא במג״א לרשב״ם דורן, אב׳ ג י, בשם אדר״נ[1]).

״אַפְלְטוֹנִי, ת״ז, לנק׳ ־טונית, מ״ר ־טוניים, ־ניות.— של הפלסוף אפלטון, כמו אפלטון, ברוח אפלטון, הנמשכים אחרי אפלטון : ולפי האמת דעתם זה דומה אל מציאות הצורות האפלטוניות שהניחו אפלטון וסיעתו (ראב״י דעת, אלכילא ג ב). ואשר ראה דברי קדומי הפלסופים וגם כן קצת דברי האפלטוניים (אלי׳ דלמידיגו, בחינ׳ הדת).

אפן[2]), ממנו אולי אוֹפָן, ואולי אֹפֶן או *אָפְנָה[3]) ∞אפנה, ∞אפנים.

אֹפֶן[4]) , ככנ׳ אָפְנָיו,—בהדבור: דבר על אפניו, ובמשמ׳ כראוי לו, כהגן, בכל תקונו, schicklich; convenablement; becoming: תפוחי זהב במשכיות כסף דבר דבֻר על אפניו[5]) (משלי כה יא). — ומצוי שמוש זה בספרות : ורמזתי כאן לישב המקרא על אפניו (רש״י ויקר׳ יג נה). והם סדורות דבר דבור על אופניו זו אחרי זו (הקד׳ סמ״ג). והיד כותבת דבר מה לעתים בלתי דבור על אופניו (כסא׳ לכי״ד א ב). ואפני בחינתו הוא בחינת שלמות האיש ההוא (מו״נ ב מ). שאנחנו נסכל עלת קצתם ולא נדע אפני החכמה בהן (שם ג ו).—וכסמי׳ : אפני ראיותיהם והקדמותיהם בקיום חדוש העולם (שם א עא).— ובנסתרים רבים : ויהי כראות השר השירים ההדורים, על אופניהם דבורים , והמליצות הנמרצות בזהב החן משובצות, נפל ארצה על פניו (עמנ׳ מחב׳ יב).— וכיתי׳ : כל זה וכיוצא בו אי אפשר להלמו ולישבו על אפנו (עבודת הקדש, ר״מ בן גבאי, יח).

א. **״אִפֵּן**[1]), פ״י, עת׳ יְאַפֵּן לְאַפֵּן, — הסב האופן, ובהשאלה הפך, החריב, umwälzen; renverser overtrow : ישך (מלך מקדון) כשך שפיפון, חבלו טמן לספון, נופף ידו לְאַפֵּן, הר ציון ירכתי צפון (מנח׳ ב״ר מכיר, שבת חנכה אין מושיע, ב). טעמי חין יחפון, כתר מהם לספון, ומשביע לאפון, על ראש מלך מלכי המלכים (ארהל׳ ומלא׳, שמיע״ל)

— נפ׳, ״נֶאֱפַן, — א) הוסב : והאופן לצד נֶאֱפַן (סמך לעד, יוצר לספסקה ב). — ב) נמתח על האופן, והוא אחד ממיני הענוי, gerädert werden; être roué; be suppl. on the wheel : בקרוצנבא נאפן

---

[1]) לא מצאתי זה באדר״נ שלנו.

[2]) שרש שיש ספק אם היה בעברית הקדומה. לפי דעת קצת מזה בעברית אופן ואפניו. בשאר הלשונ׳ האחיות כמו״כ איננו שרש מצוי. בערבי׳ משמש בלשון חליבת הנאקה וכדומה. בסורי׳ יש השם אופנא, חלזון עגול, ואפנא, פרכת אהל, חדר האורחים. — [3]) Barth, עי׳ לקמן.

[4]) מנחם ורד״ק , ורוב החדשים , ועי׳ הערה שלקמן.— [5]) אחת המלים שבאו רק פעם אחת בתנ״ך ונתלבטו בה המפרשים והמדקדקים הרבה. יונ׳ תרגם פסיאית. אך משמעתה של מלה זו פסיאית אינה ידועה בברור. ורדב״א הקראי פרש אפניו מלשון פניו, אמר וז״ל : וקד תג׳י זאידה נחו דבר דבור על אפניו על פניו יעני קולא מקולא על גהתה. ורצה לומר בעברית : וכבר בא (האלף) נוסף כמו דבר דבור על אפניו על פניו (לקו׳ קדמ׳ קלא). מנחם אמר : ואין מגזרתם (של המלים אופן, אופנים) דבר דבור על אפניו, כי פתרונו מתוקן על פי הדבר. ע״כ. — עכ״פ הוא סובר כי האלף בה יסוד ושרשו אפן, כי הוא מדמה אותה לשאר השמות ממשקל פֹּעֶל, ארח, קדש, שרש, וכו׳. וחלק עליו ריב״ג ונטה לדעת רדב״א : אבל דבר דבור על אופניו אינו מזה אך האלף בו נוספת ועקרו על פניו. ע״כ. וכן הרמב״ם (הקד׳ מו״נ כגוף הערבי) תרגם בערב׳: הוא אלכלאם אלדי קיל עלי וג׳היה. ע״כ. רש״י: על כנו ודוגמתו נשאתי אימיך אפונה, מבוססת ומיושבת בקרבי ואין זה מגזרת אופן וגלגל שאלו כן היה נקוד פתח תחת הפא כמו האופנים ולא יפול בו נקודת חטף קמץ. ע״כ. הרד״ק בשרשים : על אפניו על גלגליו והוא משקל אחר והוא עד״ם מיושב על מקומו ומשקלו הפניו שהוא מן השניים (ר״ל זוגי) והיחיד ממנו חופן כן האחד מזה אופן.(ר״ל אֹפֶן). ע״כ. וכן נפלגו בזה החדשים. רבם סוברים כמו רד״ק, וקצתם מפרשים כמו המלה ערב׳ אפאן a) במשמ׳ עת, ור״ל דבר בעתו. אבל ברט (Barth, ZDMG 42,345) שב לדעת רדב״א הקראי וריב״ג שפרשו אפניו מלשון פנים, ואמר כי המוכרת הוא אָפְנָה, ואפניו הוא היחיד מן אָפְנָה, והסתיע גם הוא ממליצת הלשון הערבית שאומרים עלי וג׳הה b).

[1]) פעל נגזר מהשם אופן.

---

a) إفّان b) على وجهه

ר' אפרים ב"ר אליעזר הלוי (הזכר' נירנב', QGJD,II,4). ו נ א פ נ ו נקיי הדעת על קדוש השם (שם דף 59). יזכר נשמות הרוגי ושרופי של הקהילות והישובים עם נשמות איוש"רול שנהרגו ונטבעו ו נ א פ נ ו ונתלו ונעקרו ונקברו חיים ונתייסרו בכל מיני מיתות על קידוש השם (שם דף 85). נטבחו נגררו נ א פ נ ו (זולת גזרת פורלהיס, סלית' וירמס).

— פִעֵ', *אִפֵּן, — עִנה אותו במתיחה על האופן, : rädern ; rouer ; break on the wheel ותפשו את אם המשוגע (היהודי שהרג נערה נוצריה) ואת אחיה וכו' וקברו את האשה חיים ואת אחיה א י פ נ ו וקלעו באופן (זכרי' אפר' בר יעקב, QGJD,II,73).

— הִפעִ', הֶאֱפִין, — הסיר וסלק על ידי אפינה וגלגול : מוקש עם זה ל ה א פ י ן ולגלגל (ר"א קליר, אז מלפני).

ב. *אָפַן[1], פ"י, — עשה על אפניו, סִדר, — אָפוּן, ערוך בסדר על אפניו : ויחנו אלה נוכח אלה א פ ו נ י ם מחנה אש מול מחנה קש פנים בפנים (אמן גבורי, אחר פסח).

אָפְנֶה, עי' אֹפֶן.

אָפְנָה[2], ש"נ, — צורה, ה א ו פ ן שמתקבלים בעת מן העתים בפרט בעניני הלבושים והתכשיטים והמנהגים וכיוצא בזה, Mode. נתחדשה מלה זו בהשקפה שנת א' תתלו, ופשט השמוש בו מאד בדבור בעברית בא"י ובהעתונים.

אָפְנַיִם, — מכונה על שני אופנים ירכב האדם עליה ויניענה ברגליו ותרוץ במהירות גדולה, Fahrrad; bicycle : נתחדשה בהשקפה ופשט השמוש בה בדבור בא"י ובהעתונים העברים.

אפס[3]) ממנו אֶפֶס, אָפֵס, אָפַס, *אַפְסִי.

אֶפֶס,

א) ש"ז, כנ' אַפְסִי, מ"ר אֲפָסִים, סמי' אַפְסֵי, — א) קָצֶה, קֵץ, Ende; extrémité; end, extremity : אליך גוים יבאו מֵאַפְסֵי ארץ (ירמ' יו יט) ומשלו (של מלך המשיח) מים עד ים ומנהר עד אַפְסֵי ארץ (זכרי' ט י). כי עתה יגדל עד אַפְסֵי ארץ (מיכה ה ג). וידעו כי אלהים משל ביעקב לְאַפְסֵי הארץ (תהל' נט יד). וירד מים עד ים ומנהר עד אַפְסֵי ארץ (שם עב ח). מי עלה שמים וירד וכו' מי הקים כל אַפְסֵי ארץ (משלי ל ד). — ובהשאלה : בכור שורו הדר לו וקרני ראם קרניו בהם עמים ינגח יחדו אַפְסֵי ארץ (דבר' לג יז). ה' ידין אַפְסֵי ארץ (ש"א ב י). פנו אלי והושעו כל אַפְסֵי ארץ (ישע' מה כב). חשף ה' את זרוע קדשו לעיני כל הגוים וראו כל אַפְסֵי ארץ (שם נב י). שאל ממני ואתנה גוים נחלתך ואחזתך אַפְסֵי ארץ (תהל' ב ח). יזכרו וישבו אל ה' כל אַפְסֵי ארץ וישתחוו לפניך כל משפחות גוים (שם כב כח).—ואמר המשורר : האל אנה ואנה אברח מפניך והן חדלי כמר מדלי וכאין בעיניך בַּאֲפָסִים בלי משים תאחזני ימינך (הרמב"ע דוקס, כז ל).— וככנו' : וארץ על בלימה היא תלויה והעמיד כל א פ ס י ה (זכר' בן סעדיה אלל'אהרי מטמ' מסתר' יג).

— ב) אין, העדר המציאות, Nichts ; rien ; nothing : הן כלם און אֶפֶס מעשיהם רוח ותהו נסכיהם (ישע' מא כט). וכל שריה יהיו אֶפֶס (שם לד יב). תבקשם ולא תמצאם אנשי מצתך יהיו כאין וּכְאֶפֶס אנשי מלחמתך (שם מא יב). כל הגוים כאין נגדו מֵאֶפֶס ותהו נחשבו לו (שם מ יז). — ואמר בן סירא : כל מ א פ ס אל א פ ס ישוב כן חנף מתהו אל תהו (כ"ס גני' מא י). — ואמר רמב"ע בלשון נופל על לשון בשתי המשמעות : היחיה מחצית לבי בארץ ומחציתו יהי שוכן בְּאַפְסוֹ (בקצהו) ואיך יחיה בלי פניו ובלתו בעולם אין להחיותו בְּאַפְסוֹ (בלעדו) (התרשיש ז). — ומצוי בסגנון הפלסופי : ואם נאמר שעשה א"ע קודם הויתו בעת ההיא היה א פ ס ואופס ו ה א פ ס לא יהיה ממנו מעשה ולא הנחה כי ה א פ ס לא יעשה דבר (תו"ה שער היחוד ה). ההתחלה אשר המציאתך מן ה א פ ס (ע"ת לר"א הקראי נט). עד ששמוהו משער הנמנע להמציא גוף מן ה א פ ס (שם ו יה). ולא מצא הטבע לברוא דבר מן ה א פ ס המוחלט (רש"ע ספרוט, פרדס רמוני' כב). כאשר נסע מאת ה' יתברך רוח נדיבה ורצון גמור להוציא את העולם מ ה א פ ס המוחלט (חזות קשה, ל"י ערמאה, שער ה). הרי שיש לנו להודות ביסוד ראשון פשוט נברא מאין ו מ א פ ס מוחלט (הקד' יסו"ע, לר"י היסראלי). ומי שהוא נדמה לא יוכל להוציא יש מאין ונמצא מ א פ ס כבריאת העולם וכל אשר בו (הקנה

---

[1]) פעל נגזר מהשם אֹפֶן.

[2]) שם נגזר מאופן, אֹפֶן.

[3]) שרש עברי. בשאר הלשונות השמיות איננו.

הקדמה). — ועם כנוי : ואז תראה כי חסד אלהים עליו (על האדם) המציאו אחר אפסו (חו"ח הכניעה ה). — ד) בחכמ' החשבון, אות מספרי שבעצמו אין לו שום מספר אך בעמדו מימין אותיות מספריות אחרות מגדיל את ערכם פי עשרה [1], (בכתב הארפי בצורת טבעת 0) : הסר מהם (מהמספרים 100 300 וכו') אותיות העגולות אשר יקראו אותם בלשונם א פ ס ואין (כסא' לכי"ד, ד כב). באופן שבהסרת אותיות ה א פ ס (שם). והוא הוראת ציון ה א פ ס בעבר השמאלי (כליל החשבון א ט). הראשון מהם (מציוני המספרים) הנצב מימין נקרא בשם א פ ס (יסו' תכ' השעו' א א). אם רצוננו להציג המספר אלף לבד אז נרשם אותו כזה 1000 אשר הג' ציונים הראשונים הם א פ ס י ם בלי שום הוראה עצמית רק ממלאים ג' מעלות החסרות (שם ג). ולכן המציאו את האות 0 הנקרא א פ ס וכו' כי ה א פ ס לא נחשב וכו' (מכת' החשבון).

ב) מלת תה"פ, — א) לשלילה, לא יש, אין יתר, nicht mehr da ; il n'y a plus ; no farther : אך בך אל ואין עוד אפס אלהים (ישע' מה יד). למען ידעו ממזרח שמש וממערבה כי אפס בלעדי אני ה' ואין עוד (שם שם ו). כי יראה כי אזלת יד ואפס עצור ועזוב (דבר' לב לו). כי ראה ה' את עני ישראל מרה מאד ואפס עצור ואפס עזוב ואין עזר לישראל (מ"ב יד כו). כי אנכי אל ואין עוד אלהים ואפס כמוני (ישע' מו ט). — ועם ה השאלה : ויאמר המלך האפס עוד איש לבית שאול ואעשה עמו חסד (ש"ב ט ג). — ועם כנוי : ועתה שמעי זאת עדינה היושבת לבטח האמרה בלבבה אני ואפסי עוד (ישע' מז ח), ר"ל ואין יתר כמוני. זאת העיר העליזה היושבת לבטח האמרה בלבבה אני ואפסי עוד איך היתה לשמה (צפניה ב יה). — ועם ב, כמו בלי : באפס עצים תכבה אש ובאין נרגן ישתק מדון (משלי כו כ). ברב עם הדרת מלך ובאפס לאם מחתת רזון (שם יד כח). ימי כלו מני ארג ויכלו באפס תקוה (איוב ז ו). ובאפס יד ישבר (דניאל ח כה). — ובמשמעת בלי כל סבה : מצרים ירד עמי בראשנה לגור שם ואשור באפס עשקו (ישע' נב ד). — ב) להגביל ולמעט את הקודם,

[1]) הראב"ע קראהו גלגל, עי' זה. בספר מלאכת המספר של אלי' מזרחי ואפילו במלאכת מחשבת של משה איזנשטט עוד אין שם זה להציון הזה, וקראום ובלשם הלועז ג ו ל. בעובר לסוחר : עגול.

כמו אך, רק, allein, nur ; seulement ; only : לך נא אתי אל מקום אחר אשר תראנו משם אפס קצהו תראה וכלו לא תראה (במדבר כג יג). לך עם האנשים ואפס את הדבר אשר אדבר אליך אתו תדבר (שם כב לה). — ועם כי אחריו, אפס כי, כעין אלא : ואשר יהיה לך את אחיך תשמט ידך אפס כי לא יהיה בך אביון כי ברך יברכך ה' (דבר' יה ג-ד). ותאמר (דבורה לברק) הלך אלך עמך אפס כי לא תהיה תפארתך על הדרך אשר אתה הולך (שופט' ד ט). ה' העביר חטאתך לא תמות אפס כי נאץ נאצת את איבי ה' בדבר הזה (ש"ב יב יג-יד). והשמדתי אתה מעל פני האדמה אפס כי לא השמיד אשמיד את בית יעקב (עמוס ט ח).

אָפֵס, פ"ע, עתי' יאפס, — כלה, תם, sich endigen aufhören; disparaître, finir; cease, fail : הבה לנו לחם ולמה נמות נגדך כי אפס כסף וכו' הבו מקניכם ואתנה לכם במקניכם אם אפס כסף (ברא' מז יה-יו). כי אפס המץ כלה שד תמו רמס מן הארץ (ישע' יו ד). כי אפס עריץ וכלה לץ ונכרתו כל שקדי און (שם כט כ). האפס לנצח חסדו גמר אמר לדר ודר (תהל' עז ט). — ועתיד : ויקרה לנשים חכוך ברחם ומצוקת האם ובו י א פ ס הכח מהם ומתדלדלות תמיד ורזות (מאיר אלדבי, ש"א ד ב).

אֹפֶס, מ"ז אפסים [1], — כף הרגל, הקרסולים, Knöchel cheville du pied; ankle : והנה מים מפכים וכו' וימד אלף באמה ויעברני במים מי אפסים וימד אלף ויעברני במים מים ברכים וימד אלף ויעברני מי מתנים (יחזק' מז ג-ד).

[1]) משקל אזן אזנים. ולא אפסים. אמר בעל מנחת שי וז"ל : בכל הספרים כ"י מדוייקים שראיתי וגם בדפוסים קדמונים בקמץ חטף האלף. ע"כ. ומנחם בן סרוק אמר וז"ל : אפסים נראית מלה זו שהיא מהמלים גרועי האלף כמו רבע מארבע, וסוך מאסוך, ופס ידא מאפסים, וכה ענינו לא היו מגיעים כ"א עדי כף רגל. ע"כ. וכן ריב"ג : מי אפסים איננו מהשרש הזה אבל האלף נוספת כאשר נוספת וכו' שהכף בעברית נקראת בארמית פס ידא די כתבא ובלשון רבותינו התר לו פסת היד וענין מי אפסים מי כפים ורצונו בזה כי המים לא יהיו מכסים כי אם על כפות רגליו בלבד. ע"כ. וכן פרחון ערך פס. אך הרד"ק פרש אפסים מן אפס, מי בליון שאין בהם אלא מעט. — ומהחדשים, רבם מסכימים כי מקורה היא פס, קצתם כמו מנחם וריב"ג כף הרגל, וקצתם, כמו התלמוד ות"י : קרסולים.

״אַפְסִי, ת״ז, לנק׳ ־סִית, מ״ר ־סִיִּים, ־סִיּוֹת: שכל הנמצאים היו אפסיים ונעדרים בלעדי השם כי הוא לבדו הקדמון והנצחי (מפעל׳ אלה׳ ז ג). הסרת הצורות אפסיות (כסא׳ לבית דוד, שער מ).

אפע[1],

אֶפַע[2], כהפ׳ אָפַע, — א) כמו אֶפֶס, ונרדף עם אין, Nichts; rien; nothing: הן אתם מֵאַיִן ופעלכם מֵאָפַע[3] תועבה יבחר בכם (ישע׳ מא כד). — ואמר הפיטן: דין אם תמתת מול אנוש חציר יפול כמו דשא, דשא כן נמשל ימולל ויבש ואפע דמיונו (מוסף יוה״כ, אתה מכין). — ואמר המליץ: כרעם קול על מיכל מים אפס ואפע כל דבריה (בן אירא, בהקד׳ פי׳ יצירה, לרסע״ג). הוציא לאור תעלומי עולם מאין ויצר פעלו מאפע (שלמה אוליוירו, אגרת אילת אהבים). אל תקנה עבדים אם אפע עבודה (אסף ל ח). — ב) ״בלשון פלסופי הקראים, כמו מקרה בנגוד לעצם, Accidens; accidence; accident: כל דבר שהוא חל ונקרה וחונה בגוף ולא יעמד בנפשו הוא אפע כגון העינות והטעמים הדבקים בגופים (האשכול ליהודה הדסי סי׳ סג). והקול הוא אפע ומנפש האפע להיותו צריך להתחלה (שם ענין הלשון והנקוד). החד שהוא מתחלק לשני חלקים גוף ואפע וכו׳ והאפעים מתחלקים למינים רבים כמו הלבנות והשחרות (שם אות ע).

אֶפְעֶה[4], ש״ז, מ״ר אֶפְעִים, ־עוֹת[5], — נחש רע, ארסי, רחב הראש, קצר הגוף והזנב, לבוש קשקשים קטנים, Otter; vipère; adder: בארץ צרה וצוקה לביא וליש מהם אֶפְעֶה ושרף מעופף (ישע׳ ל ו). ביצי צפעוני בקעו וכו׳ והזורה תבקע אֶפְעֶה (שם נט ה). ראש פתנים יינק תהרגהו לשון אֶפְעֶה (איוב כ יו). והאפעה הוא הנחש מופלג הראש הרחב וכש״כ אצל קרבת הצואר הדק וצוארו חד וניביו דקים ורפים (קאנון, מזכר׳ הרפוא׳ א א ב). — ואמר המשורר: אֶפְעֶה וראש אֶפְעֶה לשוני תער (אכר׳ הכהן, כהנ׳ אכר׳ לט ד). — ומ״ר: תחת האבנים שמקוננים בהם האפעים (ספ׳ רפוא׳ להרמב״ם יט, הוצ׳ גרוסברג). והכת השני מהאפעים וכיוצא בהם מתחלפים ג״כ יש מהם האפעה השרשי ומהם האפעה האלוני ומהם האפעה הצמאוני (קאנון ד ו ג כא). אמר לו (המלך להצרצ״ר) ומי חייליו (של הנחש) ועוזריו אמר לו אפעים עקרבים עכבישים והדומה להם יחד (ר׳ קלונימוס, בעלי חיים פרק יא). — ועי׳ נָחָשׁ. — ״ראש אֶפְעֶה, צמח, עי׳ ראש.

״אֶפְעוֹן[1] ש״ז, — צמח דק העלה, בראשו פרח ארגמני, פריו נוטה לשחור, Natterkraut, vipérine; viper's bugloss.

אפף[2],

אָפַף[3], פע״ו, עב׳ אָפַפְתָּ, אָפְפוּ, עת׳ אֶאֱפֹף, תֶּאֱפֹף, וכו׳, **א)** עומ׳, — א) עם עַל אחריו, התנפל פתאם בע״ז, באף וחמה, sich auf etw. stürzen; fondre sur; to rush upon: כי אָפְפוּ[4] עלי רעות עד אין

---

[1]) שרש מספק. בשאר הלשונות האחיות איננו. אך קצת הקדמונים ובתוכם ריב״ג הניחו צרוף זה להמלה אֶפַע שלקמן.

[2]) יש ספק בדבר אם באמת היתה מלה זו בעבר׳ הקדומה. עי׳ הערה שלפני זו והערה שלקמן. — [3]) כמעט כל המפרשים אמרו כי פרוש מלה זו הוא כמו אפס. תרגום: לָא מִדְעַם, רד״א הקראי: מן לא שי, והביא דעה זו גם מנחם. ריב״ג: מלא כלום. רי״ק ורד״ק: מאפע כמו מאפס. אך כבר הביא רד״א הקראי בשם יש אומרים כי מאפע ר״ל יתר רע מארס אפעה. וכן דעת מנחם: נמשלה פעולת זרים ופועלי און לפעולת אפע עכשוב וכפירים וצפעונים. וכעין זה ר״מ קמחי. ורש״י: אינכם אלא פועים ומרימים קול להטעות בדברי כזב. ורוב החדשים סברים כי לא היתה כלל מלה כזאת בעברית, וזה פשוט שבוש במקום אפס. ובספרותנו השתמשו במשמעת שם נרדף לאפס ואין.

[4]) בערבי׳ אַפְעַי a) כנראה מן שרש פעי, פעה, עי׳ זה הערך. — [5]) במקרא לא נמצא, ושום אחד מהמדקדקים לא אמרו מ״ר שלו איך הוא, ולפי ההקש יוכל להיות עם ־ים, משנֶה ־נִים, ועם ־ות כמו מַחֲנֶה מַחֲנוֹת, ונמצא בספרותנו עם סי׳ הרבים ־ים, כמו שמובא בפנים לקמן.

(a) أفعى

[1]) מן אפעה, על שם העלה הדומה קצת לראש האפעה, וביונית אחיון ἔχιον, כמו״כ על שם האפעה, וכן בכל הלשונות.

[2]) חלא״ש אומרים כי מצאו שרש זה באשור׳ אפפ ומשמעתו היתה הקיף. והשם אַפַּפּוּ הקף, טבעת. בערב׳ משמש שרש זה במשמעות אחרות, ואחת מהן חיה מהיר, קל. ועי׳ ערך אָפַף.

[3]) בער׳ משמש שרש אפף גם במשמעת מהירות: אלאפוף אלשריע a), ומזה אולי משמעה א א. למשמע׳ ב כבר הביא ברט דמיון מערב׳ חפף b) ר״ל הקיף. — [4]) כמעט כל המפרשים פה וגם בשאר המקומות שבאה שם מלה זו פרשו אפפו

(a) الأفوف (b) حفف

מספר השיגוני עונתי (תהל' מ יג). — ואמר המקונן: אשפך כים מי דמעות, ואלבש פחד וזועות, כי אָפְפוּ עלי רעות (סד' רב עמרם, סלית' ליל ג, כי שומע). אָפְפוּ עלי רעות ואנחות (סלית' ספרד' י"ז בתמוז, וארץ).

ב) פ"י, — א) נכנס ופלש אל תוך דבר, penetrate; pénétrer; eindringen: אֲפָפוּנִי[1] מים עד נפש תהום יסבבני סוף חבוש לראשי (יונ' ב ו). — ב) הקיף סביב סביב[2], umgeben; entourer, surround: כי אֲפָפֻנִי משברי מות נחלי בליעל יבעתני (ש"ב כב ה). אֲפָפוּנִי חבלי מות ונחלי בליעל יבעתוני (תהל' יח ה). אֲפָפוּנִי חבלי מות ומצרי שאול מצאוני (שם קטז ג).—ובמשמעה זו רוב שמושו בספרותנו[3]: בליל זה סבוני א פ פ ו נ י צרות (קינ' ליל ת"ב). והענן א פ פ ו עת אספו (רשב"ג, הפרש הלילה). א פ פ ו נ י הדפוני מצוקים וחצי הזמן נגדי נכונים (הות, שירי שלמה לדוקס, שיר ע). טורפי בדי גורות אָפְפוּ את צאנך יאחזו ויפליטו ואין מציל צאנך (סדור מנה"ג, שחר' יוה"כ, רועה ישראל). עד מתי בן בכור יהי תועה כשבור, בחררי נמרים ובעמק עכור, א פ פ ו ה ו לוהטים זה יקנה וזה ימכור, אב רחמן זכור (סד' רב עמרם, סלית' ליל ב, יושב הכרובים). והשדים תכפוני והשעירים א פ פ ו נ י וכדור צנפוני (ר"י הלוי, מכתב לר' אלעמאני). זכור לי ברחמיך המעצבות והמקרים ש א פ פ ו נ י ומצאוני בעולם ותשים עדיך רוב תכיפות אלו המצרים שתכפוני בחיי (תגמ' הנפ' ל:). לשירי הזמן ידו ינופף, והגלגל לשעטתו ירופף, כנהר מימי פלגיו והוא (השיר) חוצה עד צואר ו א ו פ ף (ר"י חריזי, תחכמוני יו). הרעות אשר א פ פ ו נ י מימים קדמונים (אגרת המוסר, לשלמה אלעמאני). ותבער אש החשק בקרבה וכו' עד אשר ניצוצי החשק א פ פ ו ה וכמעט חשמליו שרפוה (עמנ' מחב' ג). הן צרות א ו פ פ ו ת איש איך ישיג גבר (אדם הכהן, התמלה). האילי תפתה ושאול א פ פ ו נ י הממראה עיני משגע הנני (גוטלבר ממלריס קלב). קרא — והמון יורים אותו אָפְפוּ ובקול ענות קראו חי חי תפשהו (יל"ג דו"מ ט). צרות חדשות אותנו אָפְפוּ ואין גודר גדר עומד בפרץ (הות, תהליך).—אָפוּף,-פים: מבצרי העוז א פ ו פ י ם (זכרי' בן סעדיה, ספ' המוס' מחב' מה). — נפע', ״נֶאֱפַף, נֶאֶפְפוּ,—הוקפו: סלית צרים ונשטפו עברה וזעם נ א פ פ ו (קרובו' ז פסח, מי יס סוף). — פע', ״אִפֵּף,— עשה שיאֻפַּף: מלך צוה מכל רות עריצי גסי רוח לאַפְּפָם בשטף רוח (ר"א קליר, א ר"ס מלך אזור).

*אַפָּף[1], ש"ז, מ"ר אַפָּפִּים, — במלאכת האריגה, כ"א משני חוטים כ פ ו ל י ם של הערב: כשאשה אורגת בשני חוטים כ פ ו ל י ן הן נקראין א פ פ י ן (מד"ר תהל' יח).

סבבו, וכך תרגמוה התרגומים הקדמונים, ה ש ב ע י ם, וכן ולג' circumdedunt. וכן ת"י: א ק י פ ן (תהל' יח ה, קטז ג, יונה ב ו). וכן מנחם: כמו סבוני גם סבבוני. ריב"ג לא פרש כלום. רש"י (תהל' יח ה): אפפוני כמו סבבוני, וכן אפפו עלי רעות. ע"כ. ראב"ע נשתמט ולא פרש כלום אף באחד משלשה המקומות. רד"ק בתהלים: אפפוני הענין הקיפוני. וכן נראה משמושו של רשב"ג, ואולי כך היתה דעת שאר הפיטנים והמשוררים בשמושם בשרש זה. — ואעפי"כ אני מפקפק אם פרוש זה בא במסורה אמתית מזמן חיי הלשון, ונוטה אני יתר להאמין כי במלה זו כמו במלים רבות אחרות נפסק חוט המסורה, ופרשוה אח"כ באמד הדעת על סמך מה שבשני מקומות נאמר אפפוני חבלי מות, ובפסוק אחר נאמר שם חבלי שאול סבוני וגם סבבוני, לכן פרשו גם אפפוני במשמ' סבב והקיף. אך בשני כתובים (בכתוב שאנו עמדים בו פה ׳וביונה) אין פרוש זה מתישב היטב עם השמוש שלאחריו עָלַי ועַד נפש, ולכן נראה כי עם על אחריו שמש פעל אפף במשמ' ה ת נ פ ל על, וכמפורש בפנים. וכן היתה דעתו של יונתן פה שתרגם כי אפפו עלי ארום תַקִיפִין עלי, וזה טעות וצ"ל תַכְפִין, וכן היא הגרסה בנוסח' ת"י דפוס ג'ינובה משנת רעו (שד"ל, אוהב גר 125). וכעין זה בילקוט תהלים מלשון עוף: הצרות טסות עלי כעוף. ע"כ. וכבר הרגיש שד"ל במקצת בפרוש האמתי של אפף, אמר וז"ל: ואולם שרש אפף יורה על ביאת דברים הרבה בזמן אחד סביבות דבר אחד במרוצה ובמהומה (בית האוצר קפת). רק סוף דבריו שם שאמר: ונגזר השרש הזה מן אף אף כלומר לא זו אף זו, לא נאה למי שאמרו. ור"ש פרחון פרש אפף לשון משיכה ורדיפה ולא ידעתי אם פרושו הוא, או מצאו. — [1]) משמעה זו מכרחת כאן מלשון עד הנפש. — [2]) עי' הערה למעלה. — [3]) לא בכל המשלים המובאים פה פרוש זה מכרח, בקצתם אפשר לפרש במשמעת השיג, מצא את, וכדומה.

[1]) לא ידוע מקור מלה זו. בנימין מוס' אומר: פי' בל"י מוסיף חוט' באריגה. ולוי וקוהוט הביאו המלה היונית ἠφυφέ, שפרושה היא חוט הערב, וכן קרוים. אבל, המדרש הלא אומר בפרוש דוקא כשהאשה אורגת בשני חוטים כ פ ו ל י ם, ובהמלה היונ' אין רמז ל כ פ י ל ו ת החוטים. ולכן שער ריפמן (בית תלמ' ד דף קמד), כי אפפין הוא כמו עפפין, עיף בארמית, שפרושו כפול. וגם זה דחוק. עכ"פ המדרש הזה מעיד שאם אורגים בשני חוטים כפולים החוטים הכפולים הללו נקראים א פ פ י ם, ורשאים אנו לקבל מלה זו

****אפפניאל**, שם מלאך, — למעלה מהם יש אחד שר גדול ונורא, גבור ונכבד, אלוף ונערץ, ישיש ועז, ואפפניאל ה' שמו, שיש לו ששה עשר פנים ארבעה לכל צד, ויש לו שמונת אלפים ושבע מאות וששים ותשע עינים וכו' ורם קומתו מהלך שני אלפים וחמש מאות שנה וכו' ולמה נקרא אפפניאל[1]) שהוא ממונה על האופנים (היכלות כיה"מ ילינק ה).

אפץ[2]),

***אָפַץ[3])**, פ"י, (אָפַצְתִּי, אֶאֱפֹץ, תֶּאֱפֹץ, אֱפֹצְנָה), — א) הקריב ודחק גוף אחד לגוף אחר קרוב גדול, engannähern; rapprocher, serrer; put closely בד"א (שכורת תכיא טומאה לבית) בזמן שהיא מחולחלת היתה פחותה ופקוקה בקש או אפוצה[4]) איזו היא אפוצה כל שאין לה טפח ממקום אחד (אהל' ט ג). בד"א (שהכלי מציל עם אוהלים) בזמן שהוא אפוץ מבחוץ מצד אחד ומבפנים משני צדדים אבל אם היה אפוץ כחצי טפח מכאן וכחצי טפח מכאן ה"ז אינו מציל (תוספתא שם ו א). קורה שהיא נתונה מכותל לכותל וקדרה בה אם אין בין פיה (של הקדרה) לקורה פותי טפח הרי זו מצלת אם יש בין פיה לקורה פותי טפח אינה מצלת היתה אפוצה בארץ ובקורה אם אין בין פיה לקורה פותי טפח הרי זו מצלת אם יש בין פיה לקורה פותי טפח אינה מצלת (שם שם ה). (זה שצריך לבדק חמץ בין החביות במרתף) במחוללות אבל באפוצות מעביר עליהן את הנר ודיו (ירוש' פסח' א כז ג). —

אפק[1]),

הואיל וצורתה עברית, ולדונה דין מלה עברית.

[1]) אולי הוא הוא אופניאל, עי' זה.

[2]) שרש עברי, בשאר הלשונות איננו, זולתי בארמ' וסורי' במקום ע פ ץ. אבל קרובים לו השרשי' אוץ וצפף בעברית, ובערבית צפ a).

[3]) עי' הערה [2] ולקמן. — [4]) ז"ל רה"ג: או אפיצה פ"י תמור כפה אפוצה ופי' דחוקה ותניא בתוספת' איזה היא אפוצה כל שאין לה טפח מרוח אחת. ע"כ. והנה אין ספק בדבר שהמלים הראשונות משבשים, והגיהן י"ר שם כמו מכסה, וקוה' בעה"ש הגיה סתומה. אבל אין שתי הגהות הללו נכונות, מפני שאין זה מסכים להפרוש דחוקה שרה"ג נותן להמלה אפוצה ומביא ראיה לפרושו זה מהתוספתא שמהלשון כל שאין לה טפח מרוח אחת במקום ממקום אחד שבמשנתנו נראה יותר ברור שהכונה באפוצה היא שהכורת עומדת דחוקה בתוך הפתח ואינה מחולחלת, שפרשה התוספתא כל שיש לה טפח מארבע רוחותיה. ומוכרת פרוש רה"ג משמוש הלשון בפרט בתוספ' אהל' ו ה שהובא בפנים בענין קדרה שהיא אפוצה בארץ ובקורה שאין ספק שר"ל שהקדרה עומדת דחוקה בין הארץ ובין הקורה. וכבר העיר הר"ש (אהל' ה ו) שבתוספתא ו א לא יתכן לפרש אפוץ אלא במשמ' דבוק. וכן מוכרת פרוש זה לאפוץ בירוש' פסח' המובא בפנים חביות אפוצות במרתף, וכן בירוש' שבת יז יו ב בצורה ארמ' אפיצה אך בסגנון עברי: האבן שבקירויה אם ממלין בה ואינה נופלת ממלין בה כיון שהיא (האבן) אפיצה לה (להקירויה) כגופה היא. וכן בירוש' שבת ג ו ג פתילה אפוצה, וכן שם ז: ברצועות הסנדל ברפים מותר להשמיט באפוצים אסור. והערוך הרכיב שני פרושים יחד הביא בתחלה דברי רה"ג: פי' אפוצה דחוקה. והוסיף: כסוי בל' ישמ' עפאץ כלו' כסוי של כורת דחוק בו. והנה עפאץ a) בערב' הוא חתיכת עור או סמרטוט לבוש על פי הבקבוק, ומתחלף מן צמאם שר"ל פקק, שהצמאם נכנס בתוך פי הבקבוק והעפאץ לבוש עליו (לשאן אלערב), ואם נניח במשנתנו שהמלים או אפוצה הן הנגוד לפקוקה בקש יבוא פרוש זה שפיר, והכונה היא שהכורת פקוקה בקש בתוך הפתח או אפוצה בסמרטוט על הפתח. עכ"פ לא כהערוך שהרכיב שני המושגים המתנגדים יחד: כסוי של כורת דחוק בו. וכן באמת פרש הר"ש במקום הזה: או אפוצה, שיש כסוי דבוק במקום אחד. אבל כבר העיר הר"ש בעצמו פה וז"ל: משמע דאפוצה אחלחול קאי, ע"כ, ור"ל שאפוצה הוא הנגוד של מחולחלת ולא של פקוקה. והרמב"ם פרש אפוצה ממלאה, אטומה, אמר וז"ל: והו אן תכון סאלמה לכן מלאת באלקש ונחוה חתי לא יבקי פיה חלל טפח. ע"כ. ובעברי': שהיא שלמה אבל מלאה קש והדומה לה עד שלא ישאר בה חלל טפח. ע"כ. וכן כתב ביד החזקה: שהיתה (הכורת) אפוצה עד שלא יהיה בה חלל טפח אלא אטומה (טומא' מת יט א). וכן רוב המפרשים האחרונים, ואחריהם נמשכו גם לוי קוה' ויסטר'. רק בעל משנה אחרונה (במשנ' ווילנא התדשים) הרגיש כי גם במשנתנו יותר נאות לפרש אפוצה במשמ' קרובת, דחוקה.

[1]) רוב חוקרי הלשון אמרו כי שרש אַפַק b) שבערבית, שמשמעתו היא עלה על פלוני במעלות וכדומה, הוא הוא השרש שלנו. אבל עמלם למצא משמעה עקרית שנסתעפו ממנה המשמעות שהוא משמש בהן בעברית וערבית, לא עלה יפה. ובאמת

---

a) صفّ

a) عِفاص b) أُفُق

א. אָפַק, — אינו נהוג בלשון.

— התפ׳, התאַפֵּק, אתאַפַּק [1], תִּתְאַפַּק, וכהפ׳ ־פַּק, — א) עצר בעד חפצו ורגשותיו, שלט ברוחו וכבש בכח את תשוקתו, sich bezwingen, Gewalt antun : se retenir, se contenir ; restrain oneself ולא יכל יוסף לְהִתְאַפֵּק לכל הנצבים עליו וכו׳ ויתן את קלו בבכי (ברא׳ מה א־ב). וירחץ (יוסף) פניו ויצא וַיִּתְאַפַּק ויאמר שימו לחם (שם מג לא). החשיתי מעולם אחריש אֶתְאַפָּק (ישע׳ מב יד). בית קדשנו ותפארתנו אשר הללוך אבתינו היה לשרפת אש וכל מחמדינו היה לחרבה העל אלה תִּתְאַפַּק ה׳ (שם סד י־יא). וימלא המן על מרדכי חמה וַיִּתְאַפַּק המן ויבוא אל ביתו (אסתר ה ט־י).—ב) בהשאלה, גם בדברים לא בע״ח, במשמעת חדל, נעצר, aufhören : s'arrêter ; cease איה קנאתך וגבורתך המון מעיך ורחמיך אלי הִתְאַפָּקוּ (ישע׳ סג טו). — ואמר ר״י אברבנל: שלא י ת א פ ק ו רחמיך לעשות בהמשך הזמן אלא כרגע פתע פתאם (ענין העקדה, ויכוס אכרהם). — וכן אמר המליץ בדברו על האש: פעמים ה ת א פ ק ו להבות לבל תאכלנה כל בהמת משלחת (רנה״ו, תכמ׳ שלמ׳ יה יח). — ג) התגבר על לא רצונו ועשה: ויאמר שאול כי ראיתי כי נפץ העם מעלי ואתה לא באת למועד הימים ופלשתים נאספים מכמש ואמר עתה ירדו פלשתים אלי הגלגל ופני ה׳ לא חליתי וָאֶתְאַפַּק ואעלה העלה (ש״א יג יא־יב). ה ת א פ ק י על צער הרפואה (חו״ה, עבוד׳ אלהים ה). היה ירא (רבינו הקדוש) מאד שמא תשתכח התורה מישראל וכו׳ לפיכך ה ת א פ ק לחבר חבור המשנה (הקד׳ בעל הסמים לאבן לטיף, השתר ב). ולעשות רצונו מ ת א פ ק י ם משתוקקים (הקד׳ בית מדות). — ד) היה מְרֻצֶּה בדבר, zufrieden sein : être content ; be content כל אחד עם חסרונו מ ת א פ ק ובמה שגזר עליו (אלהים) מסתפק ולא

אין זה אלא דמיון חיצוני, והשרש המכון לאפק שלנו בערבית הוא עַוַק a), שמשמעתו היא : עצר ומנע את פלוני, ותַעַוַּק b), עצר, מנע את עצמו וכו׳, גם שרש וַקַף c) בערבי׳, תַוַקַּף d), משמש בקצת משמעות התאפק שלנו.

[1]) פ פתוחה אולי מפני שכנות הקוף.

a) عوق b) تعوّق c) وقف d) توقّف

תמצא איש בזמן ולו היה הדל באלפו יחליף ברצונו כל מעמדו לאיש מכל אשר נשמת רוח חיים באפו (עמנ׳ מחב׳ יה).

ב. אפק[1]), ממנו אָפִיק, *האפיק.

ב. אפק, — קל לא נהוג.

— הפע׳, *הֶאְפִּיק, — עשה אפיקים : כמהים שבע רצון להספק בלחלוח נגב לְהַאְפֵּק (ר״א קליר, טל א פכח).

***אֹפֶק[2]),** (אופק), מ״ר אֲפָקִים, — עגול גבול ראות עינינו ששם השמים והארץ כמו מתאחים ונשקים זה את זה, Horizont ; horizon : או אם יהיו (הלוחות) כמספר ה א ו פ ק י ם יעשו אותם שלש וכו׳ (רא״ע, כלי נחשת א). יחסים מתחלפים אל ה א ו פ ק י ם (רא״ד, אמונה רמה 66). לא ימלט מהיות הקוטר נכחי ל א ו פ ק או בלתי נכחי (מו״נ א עג). ידוע כי עת זריחת השמש בכל המקומות כפי השתנות ה א ו פ ק י ם (רש״ט שפרוט, פרד׳ רמנ׳ נח :). אמנם ה א ו פ ק הוא העגולה אשר תבדיל בין מה שיראה מן הכדור על הארץ ובין מה שיסתור (אספ׳ לר׳ אכר׳ ב״ר חייא, שער ב). א ו פ ק ישר (שם ג). ויעמדו בין מראינו ובין ה א ו פ ק י ם ויראו אותם אלינו יותר גדולים כאדם הרואה דרך הזכוכית (שם שער א). — וככנוי : א ו פ ק ך וכו׳ הוא שטח העגולה המוצעת והמתוחה בחלל העולם שמרכזו הוא קבוע תחת כפות רגליך כשאתה עומד ומשם היא עגולת ה א ו פ ק הזאת הולכת ונמתחת עד לעקמומית הרקיע ותוקקת לשם עגולה קוית גדולה עוברת ממזרחך לצפונך למערבך לדרומך ועד למזרחך והעגולה הקוית הזאת תקרא קו ה א ו פ ק כמו

---

[1]) עי׳ הערה לערך אפיק.

[2]) מן ערבית אֻפְק a), שעקר משמעתו הוא ארצות רחוקות, קצוי ארץ, ומזה הקצה המְדמה של הארץ במקום שיכלה שם הראות. והכניסו המתרגמים מלה זו בעברית, ואמר ר״ש אבן תבון : והוא שאלנוהו מלשון הערבי והוא בכלל שם לעגולה שטחית מדומת בערך לשוכנים במקום אחד עוברת על מרכז העולם וחולקת העולם לשנים לחצי הנראה לשוכנים במקום ההוא, ולחצי הנסתר מהם, ואולי אופק השוכנים תחת קו המשוה המהלך באמצע העולם הוא מיוחד בעברו על שני קטבי הגלגל הקוטב הדרומי והקוטב הצפוני והוא אופק העולם (כאור מלים זרות).

a) أُفْق

שמ־תחה הוא ה א ו פ ק עצמו (ר"י ישראלי, יסוד עולם כ ד). וכאשר תחפוץ לדעת כמה גובה קוטב הצפוני ממעל ל א ו פ ק ך בכל מקום קח לך בתחלת הלילה א׳ מן הכוכבים אשר לא ישקע מתחת ל א ו פ ק ך וכו׳ (נחמ׳ וגע׳, דוד גנז, כ נג). — א ו פ ק חצי היום: ויכול להיות א ו פ ק חצי היום א׳ משותף לכמה מקומו׳ עובר על קטבי א ו פ ק י ה ם (ר"י ישראלי, יסו"ע כ ד). א ו פ ק ישר ו א ו פ ק נוטה, ה א ו פ ק המעוות (דוד גנז, נחמ׳ וגע׳ כ לה). — ובהשאלה: מדרגת זאת הנפש הכללית אצל הפלוסופים תחת א ו פ ק השכל והשכל מקיף בה (העתק׳ ממאזני העיונים, או"נ כ).

אֳפָקִי, ת"ז, לנק׳ ‑קִית, מ"ר ‑קִיִּים, ‑קִיּוֹת, — א) של האופק: העגול ה א ו פ ק י (חכר׳ כ"ר תייא, אפפ׳ ג). עגול השני הנקרא אופן המפריש או א ו פ ק י או עגול הראיה (נחמד ונעים, דוד גנז, כ לה). גובה הצירים מהעמודים והצללים שבשטחים הראשיים או ה א ו פ ק י י ם (יס"ר אילס, י"כ עיונות, א). מידיעת היום היותר ארוך נדע שעור הקשת ה א ו פ ק י ת שבין המשוה ללקותיי הנקרא רוחב הזריחה (שם תקות שמים, כ ה). — ב) משכב, ההפך מן נצב, הנטוי כנטיית האופק, horizontal: השוכב על שטח ה א פ ק י (פרוש ס׳ המדו׳ לאריסטו א ו). תנועה א פ ק י י ת (הוא, קור׳ הפלסופ׳ כסקד׳ פרו׳ גכע׳ המורה). ומקום מונח בין הדף ה א פ ק י לרצפת הבית (יל"ג, מעלות ומורדות).

א. אפר[1]), ממנו אֵפֶר, ∞ אָפֹר.

אֵפֶר[2]), ס"ז, כנ׳ אֶפְרוֹ, אֶפְרָם, — הדק הנשאר מדבר הנשרף באש, Asche, cendre ; ashes: ושרף (הכהן) את הפרה וכו׳ ואסף איש טהור את אֵפֶר הפרה והניח מחוץ למחנה (במדב׳ יט ה-ט). ואוצא אש מתוכך היא אכלתך ואתנך לְאֵפֶר על הארץ (יחזק׳ כח יח). ויקח לו (איוב) חרש להתגרד בו והוא ישב בתוך הָאֵפֶר (איוב ב ח). — ועם כנוי: ועל הפרה (התקינו) שלא יהו מועלין ב א פ ר ה (שקלים ז ז). חבילי אזוב ש א פ ר ן יפה ומרובה (תוספת נרס ד י). חובל בצריך לכלבו מבעיר בצריך ל א פ ר ו

---

[1]) לפי דעת Barth, השרש הדומה לו בערבי הוא ע׳בר a) אבל לשרש זה מקביל בעברית עפר. הצרוף אפר משמש בערבית למושגים אחרים.

[2]) מלה עברית.

a) غبر

(כ"ק לד:). מימיך מי מערה ו א פ ר ך אפר מקלה (כרכ׳ כח.). — ובמליצה, כנוי לדבר נבזה ושפל הערך: הנה נא הואלתי לדבר אל אדני ואנכי עפר וָאֵפֶר (ברא׳ יח כז). הרני לחמר ואת משל כעפר וָאֵפֶר (איוב ל יט). ועסותם רשעים כי יהיו אֵפֶר תחת כפות רגליכם (מלאכי ג כא). — ולסימן אבל ויגון: ותקח תמר אֵפֶר על ראשה וכתנת הפסים אשר עליה קרעה ותשם ידה על ראשה ותלך הלוך וזעקה (ש"ב יג יט). בת עמי חגרי שק והתפלשי בָאֵפֶר אבל יחיד עשי לך מספד תמרורים (ירמ׳ ו כו). הכזה יהיה צום אבחרהו יום ענות אדם נפשו הלכף כאגמן ראשו ושק וָאֵפֶר יציע (ישעי׳ נח ה). לשום לאבלי ציון לתת להם פאר תחת אֵפֶר שמן ששון תחת אבל (שם סא ג). ויקרע מרדכי את בגדיו וילבש שק וָאֵפֶר [1]) ויצא בתוך העיר ויזעק זעקה גדולה ומרה (אסת׳ ד א). — ומ"ר אֲפָרִים: תורה תורה חגרי שק התפלשי ב א פ ר י ם (Monats. XXXVII, 326).

— פִּעֵ׳ אִפֵּר, עשה אותו לאפר, ומתיך ו מ א פ ר (קאנון ד א כ א). האפר של אתמול ש א פ ר ת בה (מכתב מא"י כספ׳ תעל׳ תכמ׳, לר"י מקנדיה).

— הִפְעִ׳, הֶאֱפִיר, — כסה באפר: והיה מ א פ י ר את עצמו באפר (מכת׳ מא"י כספ׳ תעל׳ חכמ׳ לר"י מקנדיה).

— נִתְפּ׳, נִתְאַפֵּר, — נהיה לאפר: עד ש י ת א פ ר הכל (קאנון ד א כ א). ויתיבש ממנה מה שישוב כסיד ותשוב ללבן באש הנשאר ממנהש עד י ת א פ ר ואחר ישחק היטב (שם ג יח כ ו).

∞**אָפֹר**, ת"ז, לנק׳ אֲפֹרָה, — מגון הָאֵפֶר, aschfarbig, cendré ; ash-gray, נהוג בדבור בא"י ובהעתונים.

ב. אפר[2]), ממנו אֲפֵר.

אֲפֵר[3]), ס"ז, מ"ר אֲפֵרִים, — מסוה מכסה רק העינים בלבד [4]), Augenbinde ; bandeau ; bandage:

---

[1]) השערת יעקב ריפמן (ליון שנ׳ תרא) כי בעל הפיוט אשר הוא קרא וַאֲפֵר במקום וָאֵפֶר.

[2]) באשור׳ אַפָּר, לבוש בפרט על הראש, תג וכדו׳ (Del. כספ׳ Prolog דף 45, ואחריו שאר חל"א). בערבית דומה לו השרש ע׳פר a) ובעברית כפר.

[3]) משקל בְּאֵר, זְאֵב, פְּאֵר. — [4]) ת"י תרגם מעפרא, ורדב"א הקראי (ל"ק קעג) וריב"ק (רסאלה ח.) תרגמו

a) غفر

וילך הנביא ויעמד למלך אל הדרך ויתחפש בָּאֲפֵר על עיניו וכו' וימהר ויסר את הָאֲפֵר מעל עיניו ויכר אתו מלך ישראל כי מהנביאים הוא (מ"א כ לח=מא). — ואמר המשורר: וירח כקשת שלח אור בצדיה ומתוכה אֲפֵרָיו [1]) (ר"ש הנגיד, שיר עלי כל אים). ואסיר מעל עיני לבבי בהתלות אֲפֵר ליל אֲפֵרָיו (רשב"ג, שירי שלמה לדוקס יב).

ג. אפר[2]), ממנו *אָפָר.

***אָפָר[3])**, ש"ז, — שדה של עשב למרעה, Wiese; pré meadow: כוסבר שבהרים והכרפס שבנהרות והגרגר של אפר (שבי' ט א). אלו הן (בהמות) בייתיות הלנות בעיר מדבריות הלנות באפר (ביצה ה ז). וכל הגדילין באפר מיני דשאין (תוספתא כלא' ג יד, וירוש' שם ה ל א). היתה לו בהמה מוחכרת ומושכרת אצל אחרים ופרה רועה באפר (שם ב"ב ז ד, וגמ' בבלי קכג:). ואלו הן (בהמות) מדבריות כל שרועות באפר ואין נכנסות לישוב לא בימות החמה ולא בימות הגשמים (שבת מה:). שתהא פרתך רועה באפר ואין חיה מזיקתה (פסח' ח:). מגרש הוא ריוח מקום חלק חוץ לעיר וכו' ולא לזרוע בו זריעה אלא יהיה כמו אפר לרעות שם בהמתם (סמ"ג מ"ע, קנה).

ד. אפר[4]), ממנו *אָפֵר.

***אָפֵר[5])**, פ"ע, עת' יְאַפֵּר, —והגיע לשנת כך וכך מימי חייו: אפר [1]) חמשים ועשה דבר שהוא בהיכרת וכו' אפר שיתין ועשה דבר שהוא בעון מיתה וכו' (ירוש' ביכו' ב סד ד).

אֶפְרֹחַ[2]), ש"ז, מ"ר אֶפְרֹחִים, —הילד של מיני העופות, Kichlein, Vöglein; osillon; young of bird: כי יקרא קן צפור לפניך בדרך בכל עץ או על הארץ אֶפְרֹחִים או ביצים והאם רבצת על הָאֶפְרֹחִים או על הביצים לא תקח האם על הבנים (דברים כב ו). משם חפר (הנשר) אכל למרחוק עיניו יביטו וְאֶפְרֹחָו יעלעו דם (איו' לט כט=ל). גם צפור מצאה בית ודרור קן לה אשר שתה אֶפְרֹחֶיהָ את מזבחותיך (תהל' פד ד). כופין את הסל לפני האפרוחין כדי שיעלו וירדו (שבת יח ב). משכרת אשה לחברתה תרנגולת לישב על הביצים בשני אפרוחים לשנה (תוספתא ב"מ ד כד). אשה שאמרה לחברתה תרנגולת שלי וביצים שליכי ואני ואת נחלוק באפרוחין (גמ' שם סח:). אפרוחים שפרחו ואין צריכין לאימן (תוספתא חולין י יא). השמה תרנגולת מחברתה מיטפלת באפרוחיה כל זמן שצריכין לאימן (שם ב"מ ה ה).

באלמגפר, וכן ריב"ג והוא בערבית אלמִגְפַר a). אפס, אלמג'פר היא כעין קובע על הראש ולא על הפנים, ולכן יותר יש לדמות לזה השם ע'פארה b) שהיא התיכת מטפחת תעטף בה האשה את פניה. מנחם: מיני מסוות וכסות המה המכסים את הראש ואת הפנים זולת העינים לבדהן ובלשון ערבי אל. ע"כ. והנה המו"ל השלים אל ברקע, שהוא מסוה הפנים. אך ש' פינסקר (ל"ק שם) העיר כי צריך להשלים אלמג'פר. — [2]) ופרש דר' הרכבי: בתוך הירח בעצמו ימצא האפר המכסה אותו ומאפיל זהרו.

[2]) באשור' אַפָּר, בצה, מקום קנים ודשא. ובערב' אולי ופרא c) אדמה מכסה דשא. בארמי' אפרא. ותשם בסוף ת"י ושויתיה באפרא.

[3]) כך נקדו בוקשד', כשת', לשח"ב, דלמן. קצת משנ' מנק' אֵפֶר, וקצתן אֲפֵר, וכן יסטר'. תימנים אֲפַר, לוי אֲפֵר.

[4]) עי' הערה לקמן. — [5]) אולי כמו בערבית עַמַר a), שר"ל חי חיים ארוכים. — [1]) זה לשון כל המאמר בכל נוסחאות הדפוס: אפר חמשים ועשה דבר שהוא בהיכרת אכל רב חדי אפר שיתין ועשה דבר שהוא בעון מיתה אכל חדי. והנה בהערוך לא הובאה מלה זו כלל, וזה נותן אמנם מקום לפקפק באמתותה, ולחשדה שהיא משבשת. וקצת סעד לזה מהמלים אכל רב חדי ואכל חדי, שקשה למצא להן פרוש נאה, ונראה שהן משבשות. ולכן כפר יסטרוב במציאות מלה אפר, והגיה במקומה אפי' והוסיף מלת בן; ובמקום מלים אכל רב חדי הגיה אבל רבתי, ואמר כי זו הגה' תלמיד על הגליון שרמז למס' שמחות פרק ג שנזכר שם מעין זה, ונכנסה אח"כ בגוף המאמר. והנה אעפ"י שעצם הגהתו של יסטר' בהמלים אכל רב חדי היא יפה וחריפה באמת, מ"מ אין דבריו בכלל מניחים את הדעת, כי אין הגרסה אפי' בן חמשים וכו' מתישבת לפי הענין, ועוד קשה איך נכפלו המלים אכל חדי, והעקר שבכ"י הירוש' של סיריליו בבריט' מוז' הגרסה היא כמו"כ אפר, אלא שבמקום אכל רב חדי כתוב יאכל וחדי. ואעפ"י שלא מצאתי פרוש מספיק גם לזה, עכ"פ רגלים לדבר כי הגרסה אפר היא נכונה, ואולי יאכל וחדי היה משל נהוג. ובעל פ"מ פרש אפר כמו עבר, וכן לוי ודלמן. קוה' ממלה פרסית ויונית.

[2]) כמו אֶגְרֹף, ועי' פרח. בערב' פַרְח' b) מ"ר אֶפְרֹח'.

---

a) المِغْفَر b) غِفَارَة c) وَفْرَاء

a) عَمَر b) فَرْخ أَفْرُخ

לאחר שגדלתים כ א פ ר ו ח י ם של תרנגולים (מד״ר איכה, פתיחתא). — והיח״ד: ו א פ ר ו ח שיצא מן הביצה (עד׳ ד כ). אין שם (בקן) אלא א פ ר ו ח אחד או ביצה אחת חייב לשלח (חולין יב ג). א פ ר ו ח שנולד ביום טוב (תוספתא ביצה א א). ביצה תאכל היא ואמה ו א פ ר ו ח וקליפתו (ביצה ד.). — ומשל: אתמול א פ ר ו ח עכשיו ביצה (מד״ר ברא״ש לו). ולמה נעלים ריב ומצה אשר היו כחומה פרוצה לא יבוש מזאת העצה יאמר תמול א פ ר ו ח והיום ביצה (רמב״ן מכתב לפרובינציה, קבוצת מכתב׳ בוזח 4). — ובהשאלה: ולא נמצאת בגסי הרוח החכמים בעיניהם ולא ב א פ ר ו ח י ם קטנים שלא נפתחו עיניהם (ר״י עמדין, בירת מגדל עז נס.).

****אֶפְרֹחִי**, ת״ז, לנק׳ אֶפְרֹחִית, — של אפרח: וא״ב היה ההיולי בזמן מה בזולת צורה כלל לא ביציית ולא א פ ר ו ח י י ת (ר״י קארו, תולד׳ יצח׳ ברא׳ ז).

****אֶפְרִי**, -רִיִי, ת״ז, לנק׳ אֶפְרִיִית, מ״ר אֶפְרִיִים, רִיוֹת, — ממראה האפר: ה א פ ר י י והירוק (כל מלאכ׳ ההגיון, מלילה).

אַפִּרְיוֹן[1], ש״ז, מ״ר אַפִּרְיוֹנִים,—כעין מטה או כסא ארוך לשאת בו אדם בחוץ, בפרט כלה ביום חפתה, Sänfte; litière; litter: אַפִּרְיוֹן עשה לו המלך שלמה מעצי הלבנון עמודיו עשה כסף (שה״ש ג ט-י). בפולמוס האחרון גזרו שלא תצא הכלה ב א פ ר י ו ן בתוך העיר (סוט׳ ט יד). אפי׳ היא (נערה שנתקדשה) יושבת ב א פ ר י ו ן והלכה אצל מי שנתקדשה לו ואמרה אי איפשי בפלוני בעלי (תוספתא יבמ׳ יג א). שעשה לה (עמרם ליוכבד) מעשה ליקותין הושיבה ב א פ ר י ו ן ואהרן ומרים מרקדין לפניה (סוטה יב.). למלך שנשא אשה וביקש לילך למדינתו הושיבה ב א פ ר י ו ן ולא הספיק ליכנס למדינה עד שמתה (מד״ר שמות כ) שאחר שנתרפאת (מרים) עשה (כלב) בה מעשה ליקותין הושיבה ב א פ ר י ו ן ברוב שמחתו בה (שם א). לבת מלך שנתקשטה ליכנס לחופה לישב ב א פ ר י ו ן (שם במדב׳ כ). נאה לה לבת המלך להרכיבה על הפיל כשהיא יושבת ב א פ ר י ו ן (פסיקת׳ רבתי, מתן תור׳). שהיתה (רהל) עשוקה שהושיבה אביה ב א פ ר י ו ן והכנים את לאה (תנחומא ילמדנו ויצא). — ואמר המשורר: אבכה ואתגולל עלי ערש, רבוד בעל סירים ועל סכות, אהמה לְאַפִּרְיוֹן עפרים נטשו אותו ועל אהל צבאים עזבו (ר״מ בן עזרא, תרשיש ז). ותתן ב א פ ר י ו נ ו בכלת חתנים מעוטרה (רשות לחתנים, Monats. 1895, 34). —ובהשאלה, חתונה: יום המוגבל ל א פ ר י ו נ ך (תשו׳ ר״ע איגר ח״א סי׳ כט). — ובנוי לבית המקדש[1]: ותזכו לחיות בנעם א פ ר י ו ן (רמב״ן, מכתב לקהלות ארגון). וחיש תרם הנם לקבוץ גליותינו בשכלול אַפִּרְיוֹן ותדוש ימי שלותינו (סדור מנהג ארם צובא, סליח׳ ר״ה, שירו לאלהים). ישובון אל ציון ברצון ובצביון ויבנו אַפִּרְיוֹן עזרות ודבירים (שם סליח׳ צו״ג, בערב כפורים). ונוחילה לרב עלילה כי נשיר לו שירים בעיר ציון בְּאַפִּרְיוֹן הוא יבנה כמו רמים (שם, פזמו׳ של סכות, איתנים ונאמנים). ברוך אל עליון, אשר נתן מנוחה לנפשו פדיון, משאת והנחה, יבנה א פ ר י ו ן, ועיר הנדחה (הפזמונים לאליעזר ערא[ק]י הכהן יז:).

****אֶפְרִיּוּת**, ש״נ, — מראה האפר וטבעו: ואותות זה (של מי שנפל ממקום גבוה) כי הוא ידמה למת בהעלות על פניו א פ ר י ו ת וירוקות (ר״י חריזי תרגום ספר אסור הקבורה לגלינוס, כ״י ברלין). שתשרף (הלחה) האדומה בעצמה ותתחדש בה ה א פ ר י ו ת ולא יתביר הדק שבה מ א פ ר י ו ת אבל יעצר ה א פ ר י ו ת בה (קאנון א א, במהות הלחה). ואם תהיה הלבנה דקה מאד מימיית הנה א פ ר י ו ת ה תהיה מלוח (שם). הטחול אם יחלש משני דברים אחד מהם משיכת שמרי אדם ודרדיותו ו א פ ר י ו ת ו מן הכבד (שם ג א ד ט). וישאר א פ ר י ו ת ו ועפריותו אשר אינם הצעת הקדחת והחום (שם ד א כ א).

***אַפְרָשָׁה**, ש״נ, מ״ר -שׁוֹת,—שה״פ מן פרש, הִפְרִישׁ, כמו הַפְרָשָׁה: זה א פ ר ש ת ו בטהרה (ירוש, יומ׳ א לח א). מיכן לשלש א פ ר ש ו ת (שם שקל׳ ג מו ד).

אֶפְרָתִי[2], ת״ז, מ״ר -תִים, —א) מן אֶפְרָת: ודוד בן איש אֶפְרָתִי הזה מבית לחם (ש״א יז יב).—ומ״ר:

---

[1]) משקל יחיד, ואין לו חבר בין משקלי השמות הנמצאות בתנ״ך. ובהרקמה נראה שבספרי ריב״ג היתה מלה זו מנקדה אַפִּרְיוֹן ולא אַפִּי- ולכן הביא משק׳ אִפְּעְלוֹן. והנה המדקדקים וחכמי הלשון הקדמונים החליטו כי שרשו הוא פרה, והאלף היא אלף המשקל. אך החדשים סברים כי זו מלה זרה, אולי יונית φορεῖον, והאלף היא תוספת בראש המלה. ונמצאה גם בכתבת כנענית, ובסורית פ ו ר י ו ן.

[1]) עפ״י הדרש בפסיקתא ומד״ר אפריון זה אוה״מ, זה משכן.

[2]) בארמ׳: אפרתים ר׳ יהושע בן לוי אומר פלטייאני

אפרתים מבית לחם יהודה (רות א ב).—ב)משבט אפרים: והיה כי יאמרו פליטי אפרים אעברה ויאמרו לו אנשי גלעד האפרתי אתה (שופט' יב ה). ויהי איש אחד מן הרמתים צופים מהר אפרים ושמו אלקנה וכו' בן צוף אפרתי (ש"א א א). וירבעם בן נבט אפרתי (מ"א יא כו).—ג) *מיוחס, אציל, Edler; noble, aristocrate: אפרתים מגדולי הדור (פלקי' ר"א מה). — ואמר הפיטן: הזמנתו לשלישים לאפרתים מגלשים למנות בו עד שלשים (ר"א קליר, יוצר פ' החדש, דרשתו מכל חדשים). — ובמשמעה זו השתמשו בו סופרי זמננו: וברצון אביה היתה על אפה וחמתה אשה לאפרתי עשיר ובעל נכסים (דכיר, ליל שמורים). והאפרתי הזקן בא וימצאני יושב על יד אשתו (שם). יסדו להם הרומאים ממשלה חפשית בארצם אשר האפרתים יחוקקו חקיה (קלמן שולמאן, מוסדי ארץ, איטליה). גם ריבות ומדנים התעוררו בין האפרתים ובין מגני העם (שם). ויער את רוח פריצי המון העם להרג ולהשמיד את האפרתים ועשירי הארץ (הוא, די"ע, ח"ד 619).

***אֶפֶשׁ**[1], ש"ז, כנו' אַפְשִׁי,—כמו חֵפֶץ, רצון, עפי"ר רק בדבור אִי אַפְשִׁי, ר"ל אין רצוני, ich will nicht; je ne veux pas; I will not: הפוסק מעות לחתנו ומת חתנו אמרו חכמים יכול הוא שיאמר לאחיך הייתי רוצה ליתן ולך אי אפשי ליתן (כתוב' ו ב). אלמנה שאמרה אי אפשי לזוז מבית בעלי וכו' אי אפשי לזוז מבית אבא (שם יב ג). שאמר האב אי אפשי שתשמשני (גיט' ז ו). לא יחזיר (הגט) עד שיאמר אי איפשי שתקבליני לה (תוספ' שם ו א). אי איפשי אלא שתקבלני במקום פלוני (שם שם ד). אם אמר אי איפשי באשה נזירה (שם נזיר' ג יב). שיכול לומר לו אי איפשי באשה מנוולת וכו' אי איפשי באשה מגולחת (שם שם יד). הניח אבנו ומשאו ברשות הרבים אמרו לו פנה אותן אמר אי איפשי בהן כל הקודם בהם זכה (שם ב"ק ג ד). ואם אמר אי איפשי שלא ליטול ושלא ליתן הרשות בידו (שם ב"ב ז ו). הכותב נכסיו לאחד והיה בהם עבדים אף על פי שאמר הלה אי איפשי בהם וכו'

ור' ב"ר נחמיה אומר אבגניסטי (מד"ר רות, ושם הא׳ים).

[1]) גם בסור' אֶפֶשׁ. ואמר פליישר (הער' ללוי) כי בשתי הלשונות באה מלה זו מיונית ἔφεσις, רצון, ויש סוברים כי אפש כמו נפש, ואי אפשי כמו אין נפשי (Geig. Zeitsch. VIII, 182), וכן יסטרוב.

כיון שאמר הלה אי איפשי בהן זכו בהם יורשין (שם ח א). שאי איפשי בנבואתך (מכילתא, מסכ' דפסחא פתי'). היה הבן ההוא (שצוה עליו אביו שלא יאכל מאכלים רעים) מתרעם על אביו לומר שלא מפני שאוהבני אלא שאי אפשי לו שאוכל (ספרי, בהעלתך פז), אמרו לו רבינו משה אי איפשי לנו שתברכנו (שם דברים יא). באומר אי איפשי ליתן מתנה כל עיקר (ירוש' דמאי ו כה ב). אי איפשי שתכפר (העולה) לי אינה מכפרת לו (שם יומא ח מה ב). באומרת אי אפשי לא בנשואיך ולא בנישואי אחיך (שם יבמ' יג יג ב). רשות ביד האשה לומר אי איפשי להתפרנס מאחר אלא מבעלי (שם כתוב' ז לא ב). יכיל מימר (הבעל) אי איפשי אשה נדרית שהיא קוברת את בניה (שם). הוליכו לה ונתנו לה אם רצה להחזיר לא יחזיר עד שיאמר לו אי איפשי שתקבלו לה אלא שתוליכו לה (שם גיט' ו מז ד). האומר אי אפשי אלא אני בבגדי והיא בבגדה יוציא ונותן כתובה (כתוב' מח.). בטל הוא (הגט) אי אפשי בו דבריו קיימין (גיט' לב.). האומר לאשתו כל נדרים שתדורי אי אפשי שתדורי אין זה נדר לא אמר כלום (נדר' עז:). אני אומר לשבטו של יהודה שישרה במזרח והוא אומר אי אפשי אלא בדרום (מד"ר במדב' ב). —ולרבים: אי אפשנו לא בו ולא באלהותו (מד"ר ברא' לח). קטנים שנתגיירו ואפילו עם אביהן יכולין למחות ולומר אי אפשנו להיות גרים (רש"י כתו' יא.).—וגם בחיוב: שלא יאמר אדם אי אפשי לאכל בשר חזיר אי אפשי לבוא על הערוה אבל אפשי ומה אעשה ואבי שבשמים גזר עלי כך (ספר' קדוש' קכז). באומרת אפשי בנישואיך אבל לא בנישואי אחיך (ירוש' יבמ' יג יג ב).

***אֶפְשָׁר**[1], — א) תה"פ, עם ל ופעל מקור אחריו, —יש יכלת, möglich; il est possible; it is possible: כל מלאכה שאפשר לעשותה מערב שבת אינה דוחה את השבת (שבת יט א). השבר והשבי אפשר להיות בין בידי שמים בין בידי אדם (מכי' נזיק' טז). — ועם שם או מלה בינו ובין המקור:

[1]) כמו אֶתְמוֹל, תה"פ. והנה לוי וקוהוט ויסטרוב ואחרים החליטו כלם כי נגזרה מלה זו משרש פשר העברי, במשמעת נפשר ונמס, ומזה בהירות (!), או במשמעת פרש הפריש, או פתרון, וכמו"כ ברט מן פשר (Barth, NB §151d). אך Nö. סובר שמקורו בלשון פרסי' (M. Au. Wb. Mech. 105). וכל זה לא מחוור. ובלשון

א פ ש ר לתחתון לבא עד שלא בא העליון (ניד׳ ו א). כל ש א פ ש ר לו לבקש רחמים על חבירו ואינו מבקש נקרא חוטא (ברכ׳ יב :). ג׳ הקב״ה בוכה עליהן בכל יום על מי [1]) ש א פ ש ר לו [1]) לעסוק בתורה ואינו עוסק וכו׳ (חגי׳ ה :). — ועם פעל עבר, היה, ועם ש לפני הפעל השני בעתיד : שהיושב בביתו א פ ש ר היה לו שישמע וזה לא היה א פ ש ר לו שישמע (הור׳ א ב). — ועם עבר אחריו עם שֶׁ לפני הפעל: שאל רשב״י את ר״א ברבי יוסי אמר לו א פ ש ר ששמעת מאביך מהו בעטרה שעטרה לו אמו (מד״ר שה״ש, גאינה).—ועם עתיד : א פ ש ר יעמד אדם במקום גבוה (ניד׳ יג .). — ועם אי לפניו לשלילה : מלאכה שאפשר לעשותה מע״ש אינה דוחה את השבת ו ש א י א פ ש ר לעשותה מע״ש דוחה את השבת (שבת יט א). אלמלא מקרא כתוב א י א פ ש ר לאומרו (מכי׳ פסח׳ יד). חזר ונפסק לעשותן קשרים א י א י פ ש ר אלא חוזר ומתיר (ירוש׳ שבת יה טו.). א י א פ ש ר לומר עד בואם אל ארץ נושבת (קידו׳ לח.). אמר הקב״ה בני סרבנין הן לכלותן א י א פ ש ר להחזירן למצרים אי א פ ש ר להחליפן באומה אחרת איני יכול אלא מה אעשה להם הריני מייסרן בייסורים (מד״ר רות, ויהי בימי שפוט). — ועם פעל עבר : שהיה (אברהם) מהרהר בלבו על דור המבול ואמר א י א פ ש ר שלא היה בהם צדיקים (תנח׳ כוכר וירא ז). —ועם שם ומקור אחריו : מה ש א י א פ ש ר לבו״ד לומר כן (מכי׳ פסח׳ ז). — ובשם אחר שם עם מלת השלילה ביניהם : ש א י א פ ש ר לבו״ד בלי לחם (מכי׳ בשלח ד ג). א י א פ ש ר לישראל בלי תורה (שם ויבוא עמלק, א). וכשם שארבע מינין הללו (שבלולב ואתרוג) א י א פ ש ר בהם בלא מים כך א י א פ ש ר לעולם בלא מים (תענית ב:). א י א פ ש ר לעולם בלי זכרים ובלי נקבות (פסח׳ סה.). אי א פ ש ר לעולם בלא בסם ובלא בורסקי (קידו׳ פב.). — ולשאלה, עם וכי לפניו : רבי ישמעאל אומר וכי א פ ש ר להגוות קונו (מכילתא, מסכ׳ דשירתא ג). וכי א פ ש ר לבשר ודם לעמוד על חציו של לילה (שם מסכ׳ דפסחא יג). וכי א י פ ש ר לגומא להתגדל בלא ביצה (שם עמלק א). וכי מה א פ ש ר לעשות לו וכו׳ (קידו׳ טז.). — ובלי מלת שאלה מיוחדה : יי׳ איש מלחמה א י פ ש ר לומר כן והלא כבר נאמר הלא את השמים ואת הארץ אני מלא (מכי׳ מס׳ דשירתא ד). אמר מרדכי א י פ ש ר חסידה זו תנשא לערל זה אלא שמא עתיד לאירע לישראל דבר והם עתידין להנצל על ידה (שם עמלק ב). משל לאחד שלוה מן המלך אלף כורים חטה בשנה היו הכל אומרים א פ ש ר שזה יכול לעמוד באלף כורים אלו אלא משכנו המלך וכו׳ (ספרי ואתחנן כו). א פ ש ר עתיד זרעו לעמוד על הר עיבל ולומר ארור שוכב עם אשת אביו ויבוא חטא זה לידו אלא מה אני מקיים וישכב את בלהה פילגש אביו עלבון אמו תבע (שבת נה :). אמרו (מלאכי ישראל לאלכסנדרוס מוקדון) א פ ש ר בית שמתפללים בו עליך ועל מלכותך שלא תחרב יתעוך עכו״ם להחריבו (יומא סט.). (מהו וחברון שבע שנים נבנתה לפני צוען מצרים אם נאמר נבנתה ממש) א י פ ש ר אדם בונה בית לבנו קטן קודם שיבנה לבנו גדול וכו׳ אלא שמבונה על אחת משבעה בצוען (כתוב׳ קיב .). כשחלה ר״א נכנסו תלמידיו לבקרו אמר להן חמה עזה יש בעולם התחילו הן בוכין ור״ע משחק אמרו לו (התלמ׳ לר״ע) למה אתה משחק אמר להן וכי מפני מה אתם בוכים אמרו לו א פ ש ר ספר תורה שרוי בצער ולא נבכה (סנה׳ קא.). א פ ש ר בא אסא ולא ביערו (את נחש הנחשת) בא יהושפט ולא ביערו והלא כל ע״א שבעולם אסא ויהושפט ביערום (חולין ו :). מעשה בתלמי׳ של ר״ע שהיה קושר תפיליו בלשונות של תכלת ולא אמר לו דבר א י פ ש ר אותו צדיק ראה תלמידו ולא מיחה בו (מנחות לה .). אמרו מלאכי השרת לפני הקב״ה רבש״ע מפני מה אין ישראל אומרים שירה לפניך בר״ה וביוה״כ אמר להן א י פ ש ר מלך יושב על כסא הדין וכו׳ וישראל אומרים שירה לפני (ערכין י :). כיון שאמרו למשה נשלחה אנשים לפנינו התחיל משה עומד ותוהא אמר א פ ש ר לי לעשות דבר עד שאמלך בהקב״ה (מ״ר במדב׳ טז). אמר להם הקב״ה (לנח ובניו) א פ ש ר שאהא כועס ומחריב את העולם ואתה בונה (תנח׳ כוכר נח יז). — ב) משמש שמוש שֵׁם, מה שאפשר להיות, the possible ; le possible ; d. Mögliche : אין דנין א פ ש ר משאי אפשר (יבמ׳ סא :). אם מכת הנמנע או מכת ה א פ ש ר (מו״נ ג טו). והצדק משני קצות הָאֶפְשָׁר (כתינת עולם יג). וזה ההבדל בין ה א פ ש ר והכח (אפודי מו״נ ב הקדמ׳ ז). כל משכיל בוחר לנפשו הדרך היותר בטוח והמשומר מכל נזק ומכשול ואפי׳ ב א פ ש ר רחוק (ר״נ גירונדי סא׳ פח). ואמרו הפילוסופים על זה כל א פ ש ר הוה (רשב״ל דורלאן, מ״א ד 7). — אפשר המציאות ומחויב

ההמון הערבי אֶבְשׁר. — [1]) כך בכ״י (ד״ס).

המציאות: כל מה שלמציאותו סבה הוא אפשר המציאות בבחינת עצמו (מו"נ ב הקד' יט). וכן אם היה מחויב שתהיה כל עלה מהוה או מפסדת במקרה ויהיה כל מה שאפשר שיתהוה בהבא ויסולק טבע האפשר וזה חלוף המוחש (המא' כבחירה, נרבוני, כד"א). אין שם אפשר אך הכל מחוייב ונגזר הכל בגזרה (שם). אם שתהיה מציאותו (של הנמצא) נאצלת לו מזולתו ויקרא זה אפשר המציאות (רשב"ג דוראן מגן אבות, חלק אל' ממעל א).—ומ"ר: להפך אחרי הזכות אפילו באפשרים רחוקים (אבא מארי, מנח' קנא' יט). אני בקי באפשָׁרים ובעצם ובמקרה (עמנואל, ט).

אֶפְשָׁרוּת [1], ש"נ, מ"ר -שָׁרֻיּוֹת, — טבע האפשר וסגולתו Möglichkeit; possibilité; possibility

זה האפשרות הוא מפעל הדמיון לא בבחינת השכל (מו"נ ג טו). אמנם כשיערכו לשם יתברך אי אפשרות בהן כלל (שם ג יז). בהכרעה סגולה נפלאה משארת טבע אפשרותם (כתי"ע יג). כל כח היא אפשרות (תגמ' הנפ' ו.). לא יכלו חכמי האומות לצייר אפשרות הבריאה בהיות נמנע אצלם שיתהווה דבר מלא דבר (אור עמים, ספורנו, פרק ו). עמד אדוננו משה בהר ימים ארבעים והשיג כל מה שבאפשרות השכל האנושי להשיג (מנח' קנא' לר"י מפיסא, יב). אמונת מציאות ה' ואמונת אפשרות הנבואה (שם יו). — ומ"ר: וזה דבר שלא יסופק בו ולא יסכל אותו אלא מי שיתערבו לו האפשריות בנמנעות (מו"נ ב מו). האפשרות אשר על דרך הטבע ייוחד מבין שאר האפשריות שאין יחסו אל כל העתים יחס אחד (מלח' ה' רלב"ג, א כד).

אֶפְשָׁרִי, -רִיִּי, ש"ז, לנק' -שָׁרִית, מ"ר רִיִּים -רִיּוֹת, — א) ההפך מנמנע, שאפשר לעשותו: לפי שישובו אצל ההמון והנערים הענינים הנמנעים בתכלית המניעה אפשריים (ס' החנוך מלוה רג). אמר שזאת ההשכלה לנפרד אינה אפשרית (ר"א ביבאגו, דרך אמונה מד:). אעפ"י שהם נמנעים אצלינו הם אפשריים אל הנביא (רשב"ץ דוראן, מ"א, על אבות, ודע מה שתשיב). שידע האל יתברך את מעשיהם בהיותם בחיריים ואם כן הם איפשריים ועם זה הם על מספר בלתי תכלית (ספורנו, אור עמים, לז.). שהוא יתברך אינו יודע אלא הדברים האפשריים (ר"י ערמאה, חזות קשה, שער ו). — אפשרי רחוק: האותות והמופתים בשמים ובארץ אשר תמעט הויתם ומציאותם אפשרי רחוק (כתי"ע יב). באפשרי רחוק יכול להיות בעיר גדולה שבאים אנשים רבים (בשמים ראש, סי' סה). — ב) ההפך מן מחויב, מה שאפשר שיהיה או שלא יהיה: וקצת מי שיסכל חכמת הלימודית ולא ידע מאלו העניינים רק המלות לבד לא ציור ענין יחשבם אפשריים (מו"נ ג טו). ואמרו שאלו אשר נקראם אפשריים כעמידת ראובן ובא שמעון הם אפשריים בערך אלינו (שם ג יז).—ג) מי שאפשרות בידו לעשות או לא לעשות דבר: והדברים אצלו (אצל האדם) אפשריים לנטות אל אשר יהיה שמה רוחו וכו' ונאמר באדם שהוא אפשרי במעשיו על השווי (ר"י אברבנל, נחל' אב' ג, והרבות נתונים).

אֶפְשָׁרִיּוּת [1], — כמו אֶפְשָׁרוּת: ולא ישערו ישנו באפשריותו בשום צד (ר"י ערמאה, חזות קשה, שער ג). מצד אפשריותם ומצד היותם על מספר בלתי בעל תכלית (ספורנו, אור עמים לו.). אם רק יהיה באפשריותו יעשה (יל"ג, אגר' א יב).

אֵץ [2], ת"ז, לנק' אֵצָה, מ"ר אֵצִים, אֵצוֹת, — צַר, לא די מקום, eng; étroit; narrow: ויאמר אליהם יהושע (לבני אפרים) אם עם רב אתה עלה לך היערה ובראת לך שם בארץ הפרזי והרפאים כי אָץ [3]) לך הר אפרים (יהוש' יז יה).

אֶצְבַּע [4], ש"נ, כנ' אֶצְבָּעִי, -בָּעוֹ, -בָּעֵךְ, מ"ר אֶצְבָּעוֹת, סמי' -בְּעוֹת, כנ' -בְּעוֹתַי -בְּעוֹתֶיךָ, -בְּעוֹתָיו -בְּעוֹתֵיכֶם

---

[1]) במשקלי השמות שבתנ"ך, אם לא נניח אלמנות מן למן אין משקל אפעלות, אלא אפעליות, אכזריות, ונקוד פול"פ בשוא: אַכְזְרִיּוּת. אך כיון שאנו אומרים אֶצְעָדָה, וּמִסְכֵּנוּת, וַהַשְׁמָעוּת אפילו בסמיכות, ומשק' פעְלָנות, רחמָנות, לפי הסכמת המדקדקים והקריא' המקבלה, אין סבה שלא נאמר אֶפְשָׁרוּת. וכן היא הקריאה הנהוגה. — ובסמיכות, יש לפקפק אם אפשָׁרות כמו השמָעות, או אֶפְשְׁרוּת כמו אַלְמְנוּת, וכמו מַלְאֲכוּת, ומהקריאה הנהוגה אין להכריע, כי אין מנהג קבוע בזה, והראוי לומר בסמיכות אֶפְשְׁרוּת הדבר.

[1]) משקל אַכְזְרִיּוּת.

[2]) עי' ערך אוּץ, וקצת דומה לו בערב' עוץ, היה הדבר קשה עליו. — [3]) לשון הכתוב דחוק והכתובים שלאחריו מעידים כי אינו בצורתו האמתית, ויש מגיהים: כי אז (יהיה) לך הר אפרים. וגם זה דחוק. עכ"פ, לפי הנוסחה שלפנינו אָץ הוא תאר.

[4]) שם שֵׁמי כללי. בערב' אֶצְבַּע a), בארמית

a) أُصْبُع

— א) כ"א מחמשה החלקים הנבדלים זה מזה כעין יתדות ומתנועעים, שבקצות פסות הידים והרגלים בבע"ח, finger ; doigt ; Finger : לחות אבן כתבים באצבע אלהים (שמו׳ לא יח). ולקחת מדם הפר ונתתה על קרנת המזבח באצבעך (שם כט יב). וטבל הכהן את אצבעו הימנית מן השמן אשר על כפו (ויקר׳ יד יז). למעשי ידיו ישתחוו לאשר עשו אצבעתיו (ישע׳ ב ח). כי כפיכם נגאלו בדם ואצבעותיכם בעון (שם נט ג) וידי נטפו מור ואצבעתי מור עבר (שה"ש ה ה). המלמד ידי לקרב אצבעותי למלחמה (תהל׳ קמד א). כי אראה שמיך מעשי אצבעתיך (שם ח ד). קורץ בעינו מולל ברגלו מרה באצבעתיו (משלי ו יג). — ובלי כנוי: הואיל ונאמרו אצבעות בתורה סתם ופרט לך הכתוב באחת מהם שאינה אלא ימנית אף פורטני כל אצבעות שבתורה שלא יהו אלא ימנית המיומנת שבימין הרגילה שבאצבעות (ספרי, חקת קכג). — וברגלים: ואצבעת ידיו ואצבעות רגליו (ש"ב כא כ). — וכן בלשון נק׳ בזמן שאחרי כן: כדי לכרוך על אצבע קטנה (תוספתא כלי ב"ב ה יז). טובל אצבעו המיומנת (שם זבח׳ ו י). נותן (הכהן) שתי גפיה (של העוף) בין שתי אצבעותיו ושתי רגליה בין שתי אצבעותיו (שם ז ד). — ובעופות: כל עוף הדורס טמא כל שיש לו אצבע יתירה וזפק וקורקבן נקלף טהור (חול׳ ג ו). — ומליצה, אצבע של פלוני הוא, פלוני עשה זה: ויעשו כן החרטמים בלטיהם להוציא את הכנים ולא יכלו וכו׳ ויאמרו החרטמים אל פרעה אצבע אלהים הוא (שמו׳ ח יד-טו). — ואצבע פלוני באמצע, יש לו חלק בדבר: הואיל ואצבע הגוי באמצע נפטרה מן הבכורה (ירוש׳ פסח׳ ד לא א). ונכנסו גדולי המלכות אצל הקסר ומצאו בו דברים הפוכים אמרו אצבע יהודי היה לכאן (מעש׳ ביה"מ ילינק ו ה, הלכות גדולות פרק מעילה, בקלת שנוי). — ו*נתן אצבעו בין שני פלוני, ר"ל הוא בעצמו חיב בדבר שפלוני נשכהו: האשה שנדרה בנזיר ושמע בעלה ולא הפיר לה ר"מ ור׳ יהודא אומר היא נותנה אצבעו בין שיניה (ירוש׳ סוף נדר׳). שנדרה היא (האשה) וקיים לה הוא (הבעל) ר"א סבר הוא נותן אצבע בין שיניה ור׳ יהושע סבר היא נתנה אצבע בין שיניה (כתוב׳ עב.). האמנתיו שנטל רשות משרית ולא חשדתיו כי חשבתיהו לאיש תמים כי לא הכרתיהו כי חדש הוא מקרוב בא ועד עתה לא שמתי אצבעותי לאדם בין שיניו (תש׳ ר"ת סב). אצבע נתון בין השנים (תשב"ץ חל׳ ד כז). — *יגעתי, עבדתי בעשר אצבעותי, לאמר עבדתי עבודה הרבה: בשעת פטירתו של רבי זקף עשר אצבעותיו כלפי מעלה אמר רבש"ע גלוי וידוע לפניך שיגעתי בעשר אצבעותי ולא נהניתי אפי׳ באצבע קטנה (כתוב׳ קד.). — נגע באצבע קטן, ר"ל נגיעה קלה מאד: שצוה (המלך) על האשה אחד מנעריו להביא המדבר אליה או מי שיגע בה אפי׳ באצבע קטן (נופ׳ לופ׳, מסיל ליאון יג). — ב) רחב כמדת אצבע, Fingerbreite ; largeur d'un doigt ; f.'s breadth : ועביו ארבע אצבעות (ירמ׳ נב כא). היתה יתרה (האמה שעל קרן מזרחית צפונית) על של משה חצי אצבע שעל קרן מזרחית דרומית היתה יתירה עליה חצי אצבע נמצאת יתירה על של משה אצבע (כלים יז ט). שאין על גבה עפר אלא שתי אצבעות וכו׳ ר׳ יוסי אומר שלש אצבעות (תוספ׳ כלא׳ ד יא). אין בין זל"ז אלא ג׳ אצבעות (חגיג׳ יח.). — ו*אצבעים: זיז שעל גבי שירי המאור שיעורו ברוב אצבעיים (תוספתא אהל׳ יד ז). אצבעים על אצבעים על רוב אצבע (ירוש׳ שקל׳ ג מז ג). והוא שיהיה (הזיז) גבוה מעל החלון רום אצבעיים או פחות היה למעלה מאצבעיים אינו מביא את הטומאה (רמב"ם, טומא׳ מת יז ג). — ג) ביחוד, *האצבע הראשון שאחרי הבהן, index ; Zeigefinger : זו זרת זו אמה זו אצבע זו גודל (כתוב׳ ה:). רבי אליעזר אומר באצבעו היה [מראה] מטטרון למשה והראהו את כל א"י (ספרי האזינו, שלח). — ד) אצבע הכבד, חלק חצר הכבד שיורד על פני השדרה עד מקום הכליות [1], (pars lumb. diaphragmae) נטל את הסכין והפריש את הריאה מן הכבד ואצבע הכבד מן הכבד וכו׳ התכו (העוקץ) ונתנו למי שזכה בו והאליה ואצבע הכבד ושתי כליות עמו (תמיד ד ג). הפריש את הריאה מן הכבד ואצבע הכבד מן הכבד (גמ׳ שם לא.). — ה) אבר הזכרות, membra virilia

---

אצבע, אצבעא, וגם באתיופ׳. בסור׳ צבעא, וגם במצר׳ קרוב לזה דבע, ובאשור׳ י"א צמב. ואמר דליטש כי מקורו בפעל אשורי צבע, שמשמע׳ היא אחז, חבק, וכדו׳. ודעת ברט (Barth,NB, § 151). כי אין לנו לדון שם זה עפ"י תורת צורות השמות השמיות, כיון שהיה משתף גם להמצרית. ועי׳ עוד ערך צבע.

[1]) פרוש ותרגום דר׳ מזיא.

איזו היא הערייה רב יהודה בשם ר' שמואל עד כדי שתהא אצבע נראית בין השפיות (ירוש' יבמ' ו ז:). ובשעת גמר ביאה האבר נכנס בפרוזדור ואינו מגיע עד ראשו שמבפנים אלא רחוק ממנו מעט לפי האצבעות (רמב"ם, הלכ' איסורי ביאה, ה ז). — ו) *אצבעות שבכסלים: הבליטות הנראות בכסלים על עצלי המשור[1]) mus.seratus: האומרי' שה' אצבעות שבכסלים היינו שיש בכסל דמות ה' אצבעות בשר אדום ובין כל אצבע ואצבע יש שומן לבן שהוא חלב גמור וכו' חשבתי בראשנה מה שקורין הליואנסיני חמשה אצבעות הם החמשה חוטים שבכסלים שהם דומים ליד וכו' וכל ארץ אשכנז בואימיה מוראביא פולוניה ורוסיה אינו רגיל בפיהם שם זה אצבעות (פסק מי יבוא, בסוף ס' תשו' הרא"ש א.). — ז) *אצבעות ברכומיים, מין צמח דומה קצת בצורתו לאצבעות כף היד, לו פרח אדמדם כרכומי, digitalis purpurea [2]): אצבעות כרכומיים, ובלשונם דגידי סיטריני דמות תבניתו כתבנית כף טולא מכרכומית ולובן (קאנון ב, לוח הסמ'). הוא אחד ממיני כלידוניא וכו' והוא ציץ אדמודקטיל כלומר אצבעו' מכורכמים המהות תבניתו כתבנית כף יד והוא מנומר מעורב מכרכמות ולובן והוא קשה ובו מעט מתיקות ויש ממנו מכורכם כוהה מאין לובן (שם). — ח) *אצבַּע הָעַיִן, במחלת השחנת עור הקרן, יתהוה לפעמים כעין צרור של גידים ופתילים מכסה חלק אחד מעור הקרן, Ceratitis [1]): חולי נקרא אצבע העין שהוא בשר או עור כבגד העולה ופורח מזוית גדולה של עין ומתפשטת עד לבן העין (אוצה"ח, ר"י לטלון ז כ סב:). — בית אצבע, עי' בית.

*אֲגוּדָל, *אֶלְיוֹן, בֹּהֶן *גּוּדָל, — שמות להאצבע העבה. — *אַמָּה, האצבע האמצעית הארוכה. — *אֶצְבַּע, הראשנה אחרי הבהן. — *אֶצְבָּעִי, קטן כמדת האצבע.

בֹּהֶן, עי' אגודל. — *בית אצבע.

*גּוּדָל, עי' אגודל.

זֶרֶת, *האצבע הקטנה האחרונה, ומדה מקצה הבהן עד קצה הזרת.

טַבַּעַת, ילבשו על האצבע.

יָד, וכו'.

כַּף.

מְלַל, מולל באצבעותיו.

*נִקְפָּה.

*סִיט, מדה כמלא הארך בין הבהן והאצבע.

*פָּרָז, מפריזין באצבעותיהם. — פָּרַט, על פי נבל. — *פֶּרֶק, פרקי האצבע.

צָבַע, *הִצְבִּיעַ, הרים האצבע. — *צִיצִים, אצל הצפרן. — צִפֹּרֶן. — *צְרָדָה, או צַרדה, אצבע צרדה.

*קֶרֶץ, העור והבשר בין האצבעות. — *קֶשֶׁר, קשרי האצבעות, הפרקים.

***אֶצְבָּעִי**, ת"ז, נקב' *בָּעִית, — כנוי לאדם קצר קומה ביותר: ננס לא ישא ננסת שמא יצא מהם אצבעי[1]) (בכור' מה:).

***אִצְטוֹמְכָא**[2]), — קיבה, ומצוי מאד השמוש בו בהספרות במקום השם העברי קיבה: כח המושך הוא המקבל המאכל והמגיעו אל האצטומכא (חו"ה, הבחינה, פרק ה). גידי האצטומכא (רמב"ע, ערוג' הבשם, ליון ב, 119). ולא למלאות אצטומכתם להוציא רעי כבהמה (פרדס רמונים, רש"ע ספרוט לט:).

***אִצְטְוָנָה**[3]), ש"נ, — גוף עגול, Cylinder; cylindre: מי שחשב מחודד האצטוונה חצייה (מו"נ א לו). והנה כאשר תהיה הירח בנגוד בראש או בזנב התלי או בנקודה הנכחיות למרכז השמש או הארץ תהיה בין השמש והירח ואצטוונת צל הארץ תפיל על גוף הירח (אספ' להגביה ר"א ב"ר חייא, שער ד). שהצללים ההוים מכדורי הארץ והירח מתודדים אצטוונים (יס"ר מקנדיה, איל' כתב זכת ג).

---

[1]) פרוש ותרגום דר' מזיא. — [2]) בערבית אצאבע צפר a).

a) أصابع صغر

---

[1]) גרסת הערוך אוצבתא.

[2]) מיוני' στόμαχος. בארמי' אסטומכא, אסתו־: מקיבתא לאסתומכא (מד"ר קהל' לפסוק ז יט). מזה נראה כי השתמשו בהשם אסתו' לחלק האחרון מהקיבה. גם בסורית השתמשו בשם יוני זה.

[3]) מן פרסית אשתון עַמוד. וכן בער' אסטֻואנה a).

a) أُسْطُوَانَة

אָצִיל[1], ס"ז, מ"ר אֲצִילִים, סמי' אֲצִילֵי, — א) חשוב ומיוחס, בן טובים[2], Vornehmer, Edler ; noble : ואל אֲצִילֵי[3] בני ישראל לא שלח ידו (שמות כד יא). — וכן פשט השמוש בו בלשוננו : הגדולים והאצילים אשר רוב ישיבתם בבית המלכים (לידס לדרך, מנח' כ"ר זרח, א א). הגבירים אצילי אשכנז (בו"ת רמ"א לא). להקות שועים ואצילים (א מפו, אה"צ ו). — ב) קצה[4] של הארץ וכדומה, Ende ; extrémité ; extremity : אשר החזקתיך מקצות הארץ וּמֵאֲצִילֶיהָ[5] קראתיך (ישע' מא ט).

אַצִּיל[6], ס"ז, מ"ר אַצִּילִים, —מקום חבור חלקי האברים זה לזה, פרק, קשר, Gelenk ; jointure ; joint : הוי למתפרות כסתות על כל אַצִּילֵי[7] ידי (יחזק' יג יח). — והתיחד לפרק המרפק, Ellbogen;coude;ellbow : הניח ידיו בין ברכיו או בין אציליו (תוספת' ידים א יד). משקל ידי ומשקל רגלי עלי רבי יהודה אומר מביא חבית וממלא מים ומכנים ביד עד האציל וברגל עד הארכובה (ערכ' יט:). אין חוגרין (הכהנים) לא למטה ממתניהן ולא למעלה מאציליהן אלא כנגד אצילי ידיהן (זבח' יח:). ממזבח הזהב ולמנורה היה (הכהן) נכנס מהלך ביניהן עד שהוא מגיע לצפון דוחק היה באצילי ידיו כדי שלא ישרפו הפרכות (ירוש' יומא ה מב ב). שבן הוא עושה חלל באצילי ידיו (בס סוכה א נב ב). —*הִטָּה אַצִּיל עם פלוני, הסב עמו, סעד אצלו, sich zum Mahle legen ; se couche à table; lie down to a meal : ..... לה וברית ממטה אציל[1] על לחם (כ"ס גני' מא יט).

---

[1]) מן שרש אצל עיו"ש. — [2]) בערב' אַצִיל a), משורש בארץ, ומיוחס, ממשפחה מיוחסת. — [3]) ת"א : וּלְרַבְרְבֵי, רסע"ג : נ קבא b), והם השרים ראשי השבטים. מנחם : ענין נשיאות המה. ריב"ג : ואל אצילי בני ישראל והם הפרושים והנכבדים שבהם. רש"י : אצילי לשון גדולים. — וכן שאר המפרשים. — [4]) אולי ממקור השם אַצִיל שלקמן. — [5]) ת"י : וממלכותא, (כמו אצילי בני ישראל), וכן חברו מנחם במחברת אחת. וכן רש"י: מן הגדולים שבהם, וכן ראב"ע (שמות כד יא). וכן רד"ק : מגדולי הארץ וממלכיה. אך ריב"ג : מקצותיה ומרחקיה. וכן פרחון. וכן החדשים.

[6]) מן ב. אצל. באשור' אצל, קשר, ובערב' וַצַל c), שמשמעתו היא חבר ואחד שני דברים, ומזה וצל d),אוצאל, חבורי וקשורי האברי' זה לזה. ובסור' יצילא, פרק האברי', וביחוד המרפק. והנה אמרו בעלי השרשים (מנחם רד"ק ואחרים) כי אַצִיל הוא בית השחי. אבל אעפ"י שביחזק' אין הכרע ואפשר כן, הנה מהמקומות בתלמוד המובאי' בפנים נראה ברור כי הכונה היא על מקום חבור המרפק, וכן פרש"י שם בכל המקומות. — [7]) תרגום : מרפקי ידיו.

a) أَصِيل b) نُقَبَاء c) وَصَلَ d) وُصْل

— [1]) תחלת הפסוק נמחק בגוף הגני', ושפצוהו והחזירוהו חוקרי ב"ס החדשים בהגהות מתחלפות. הכל מסכימים כי לפני לה היה כתוב א, והמלה היתה אלה, וטעה המתרגם הרומי וסבר שהוא השם אלוה, ותרגם dei,ואולם באמת המלה היא אָלָה, ולכן רגלים לדבר כי במקום המלה הראשנה היה כתוב פעל שמשמעתו חלל, הפר, וכיוצא בזה. הסורי כתב: דמבטל. שמנד : משנות, ואין ספק בעצם משמ' מלת אציל שבכאן, שהוא מרפק, הואיל וכן תרגמו גם היוני ἀγκῶνος, שהוא מרפק. אלא שהוא תרגם מלה במלה : שלח זרוע בסעודה, ואין לה למליצה זו ביונית משמעה משאלה. אולם הכונה האמתית נתן המתרגם הרומי שתרגם מטה אציל discubitu, שפרושו הוא : שכב (על מרפקו) אל השלחן בסעודה, ור"ל הסב, כדרך שהיו הרומאים נוהגים במשתאותיהם, וכמו ההסבה בסדר ליל הפסח שלנו. והנה קצת קשה אמנם כונת המלים על לחם שבסוף הפסוק, ועוד מהו הדבר שבן סירא מיעץ להתביש ממטה אציל על לחם ? ואולי פשט אז המנהג להטות אציל, ר"ל להסב בדרך בני חורים, גם בכל סעודה קלה, אפילו על לחם יבש, ולגלג על זה בן סירא, שהוא, כנראה מכל דבריו, הצטין בחוש טוב טעם ומדה בכל דבר. עכ"פ, בכונת הדבור הטה אציל אין ספק, כמו שמעיד עליו תרגום הרומי שהזכרנו, וקרוב הדבר שדרך הדבור הזה בא ליהודים יחד עם עצם המנהג מהרומאים, ונהוג הדבור הזה ממש ברומית כמו שאמר .Petr : ponere cubitum apud aliquem, ובעבר' שם אציל אצל פלוני, ורצה לומר סעד אצלו. ובאמת אין דרך הדבור הזה בודד בבן סירא שלנו, וכבר בא עוד במקום אחד ושם בודאי אין ספק במשמעתו. בפרשה ט פסוק ט נאמר בנוסח' הגניזה ; עם בעלה אל תטעם ואל ... סב עמה שכור. וכבר הרגישו חוקרי ב"ס כי המלה תטעם היא שבוש שנפל בטעות, או תקון בכונה קצת מפני שלא הבין המעתיק כונת המליצה האמתית, שהיה כתוב : אל תט אציל,כמו שהוא בפרוש בהתרגום הסורי יציל ך, ויציל בסור' כמו אציל בעבר' מרפק. וסמך לזה היא נוסחת הפסוק הזה בעצמו שהובא בגמ' סנה' ק : אל תט אצל בעלה למסוך עמו יין ושכר. מזה אנו רואים שגם בעלי התלמוד קראו אל תט ולא אל תטעם. והובא בד"ס שם נוסחת כ"י במקום אצל בעלה, — אצלה עם בעלה. וכן בכל הדפוס' הישנים ברש"י אצלה. וכשנדמ' נוסחה זו עם נוסחת התרגום הסורי יתברר לנו בודאות שאין בה שום מקום לפקפוק, כי אין אצלה זו אצלה אלא אַצִּלָה, והוא שם במשקל אחר, נרדף עם

אֲצִילָה[1], אַצִּלָּה, ס"נ, מ"ר אֲצִילוֹת, אַצִּלוֹת — א) חבור זרוע העליון בהכתף, בית השחי, Achselhöhle aisselle; armpit: שים נא בלואי הסחבות והמלחים תחת אַצִּלוֹת[2] ידיך וכו' (ירמ' לח יב). — ב) במלאכת הבנין, קורה הנושאת עליה את הגג[3], Sparren spar; chevron: וראיתי לבית גבה סביב סביב מיסדות הצלעות מלו הקנה שש אמות אַצִּילָה[4] (יחזקאל מא ח). — ג) "אמה ארוכה: אמות המשכן לא ידענו אם הם כאמות יחזקאל שהם א צ י ל ה (ראב"ע שמות כו טז). אולי היתה (האמה) כמדת בית ראשון שהיתה א צ י ל ה (שם לו ט).

אֲצִילָה, ס"נ, — א) שה"פ מן אצל: ואח"כ יתחבר אותו השכל האנושי אל הפועל ויאצל ממנו א צ י ל ה נכבדת (ר"י אברבנאל, ראש אמנה א). — ב) כמו אצילות: מלמד שברא הקב"ה ארבע עולמות נגד שמו יתברך שנאמר בו ארבע אותיות ואלה שמותן א צ י ל ה מלמד שהאציל הקב"ה מאורו כביכול וכו' מאיזה אור נברא זה העולם מאור בריאת בראשית וכו' (מסכ' אצילות, ילינק ה, גנזי הקבלה, מערכ' האלהות). לפי צורת ה א צ י ל ו ת וכו' אשר ה א צ י ל ו ת נאצלות משם (ר' אבר' אבולעפיה, אגרת, גנזי הקבלה, ילינק). מקרא נגד עשייה משנה יצירה תלמוד בריאה קבלה א צ י ל ה (נר למאור, מערכה ה).

אֲצִילוּת[1], ס"נ, — א) בפלסופיה, מה שנאצל: והכל שב אל הסבה הראשונה לא בעבור כונה ממנה אבל היא א צ י ל ו ת נאצלת ממנה סבה שנית ואח"כ שלישית ורביעית (הכוזרי א א). בכח אין מציאות רום מעלה שממנו א צ י ל ו ת החכמה (רמב"ן, פרוש יצירה כתחלתו). וחביון הוא הכח המתעלה הנחבא במקום א צ י ל ו ת ו (סוף כראב' מט כד). וכבר התבאר בחכמת משפטי הכוכבים אפשרות א צ י ל ו ת השפעת כוכב באמצעות פעולת פועל (חסדאי קרשקש, אור ה' ב ב ב). נפש משכלת או שום א צ י ל ו ת נכבדת (תגמ' הנפש ז). נקודה זו (שהאציל הקב"ה כשעלה ברצונו לברא את העולם) היתה בלולה מתחלת א צ י ל ו ת ה (כ"ת ויטאל, ע"ח שער א). נתן לנו (אלהים) תורת אמת וכו' וממקבת באר ה א צ י ל ו ת העליון[ה] חוצבה (מנח' קנא', כ"י מפיס' י).הארה הוא דבר א' שהוא א צ י ל ו ת אור מעצמו כעין קירון (רמח"ל פתחי חכמ').דע שיש בכח ה א צ י ל ו ת כח ההויה וכח הבריאה וכח העשייה ו ה א צ י ל ו ת שרש ועקר (ר' עזריאל, בכו של הרמב"ן,

---

אציל ואצִילָה למרפק, כמו אַצִּילָה להקורה ששמה בערב' המדברת וצלה. ואולי הרבוי אַצִּלוֹת (ירמיה לח יב) אינו חסר פשוט מן אֲצִילוֹת, אלא מ"ר כדין מן המשק' אצלה שהיה לפנים בלשון. עי' הערה למלה זו בערך אצילה. והשם בעלה צריך לקרוא לא בַּעֲלָהּ, אלא בְּעֻלָה, על פי עדות התרגום היוני והרומי והסורי. ובבן הנוסח' האמתית של הפסוק הזה בבן סירא היא: עם בְּעֻלָה אַל תֵּט אַצִּיל ואַל [תָּ]סֵב עמה [למסך] שכר. וכמו"כ בגמ': אַל תֵּט אצלה עם בְּעֻלָה למסוך עמה שכר. אלא מפני שהיה נהוג פעל מיוחד הֵסֵב למושג זה ולא השתמשו אולי הרבה בהדבור הטה אציל, נשתבש הפסוק, שבכלל כנראה היה שגור בפי הכל, ובמקום אל תט אציל או אצלה עם בעלה, החלו קצתם לאמר אל תט אצל בעלה. וכן נסח שמַנד באמת במהדורה ב"ס שלו אל ת ט א צ י ל , אלא שטעה גם פה וחשב כי בן סירא גנה הטיית האציל, אן פשיטת האציל בפני אשה, שחשב זאת לא מדרך המוסר, ובאמת אינו כן, אלא שבן סירא גנה עצם המעשה להיות בסעודה ומשתה עם אשת איש, שהיה כנראה דבר נהוג אז.

[1]) עי' הערה לערך הקודם. בָּט' (Bö. § 720β) כופר במציאות משק' הנק', ועי' הערה שלקמן. — [2]) כך (חס' ובסי' מ"ר נק') ברוב ספרי הדפוס, ומיכ' וד"מ אצי- מלא, וקניקו' בשם כ"י אצילי. והנה דעת בָּט' (Bö. § 720β) כי מ"ר נק' זה הוא דרך הדבור ה מ ו נ י , של עבד כושי, במקום אֲצִילי. ואולי זה מ"ר מן אצלה. — [3]) בערב' ההמונית ו צ ל ה a), קורה נושאת עליה הגג. — [4]) כך ומלעיל בכל ספרי הדפוס. ומזה נראה כי אין -ָה שבסופה סי' נק' אלא נוספת, וכ"ד רוב הקדמונ' וקצת האחרונ', Bö. ואחרים. בקצ' כ"י אציליה. ופקפקו המפרשי' בפרוש מלה זו. רוב הקדמונים פרשוה במשמ' אֲצִילָה א' ואמרו שהכונה היא אמה שמדתה היא מן או עד האציל: כך רבנו חננאל: פרוש מאצילי ידיו עד אחרית אצבעו האמצעית נקראת אמה (מגדל חננאל). מנחם לא פרש. ריב"ג: כל אמה מהם... עד בית השחי, וכן ראב"ע. וכן פרחון: כאמת שחי. וכן רד"ק: מדות גדולות עד בית השחי. ת"י: שית אמין רוח. אך כל זה אינו מתישב היטב על לשון הכתוב, ולכן סברים המפרשים החדשים כי זה שם מלאכותי לאיזה דבר במלאכת הבנין שאין אנו יודעים עתה מהותו. והנה כבר ראינו כי לאֲצִיל העברי מקביל בערב' השרש ו צ ל, ובלשון ההמונ' משמש השם וַצְלָה במשמעה הרשומה בפנים. — ושער המנתח הירטלה כי אצילה זו מקור השם axila ברומ' (דר' קלנילנסון, רמה אברים 83).

a) وَصْلَة

[1]) מן אצל, עי"ש.

פרוש י' ספירות). שמעתי שיש אצילות ויש בי"ע והחילוק ביניהם שבי"ע אינם אלא הארה מהאצילות (רמח"ל חוקר ומקבל). ענין האצילות הוא הכח הכמוס והחתום לצאת מן הכח אל הפעל (עכוה"ק, רמכ"ג, יחוד כ). כי האצילות אינו אלא כמדליק נר מנר (שם).— ב) ״בקבלה, העולם הראשון מארבע העולמות שנאצלו מהאלהות: והנה המלבושים האלה הם בתוך בחינ' הבתים שהם ו' היכלות דאצילות שהם בחינ' עולם בעצמו שהם השמים והארץ והאויר שביניהם כי כל זה בחי' הבתים והוא נקרא עולם אצילות אשר בתוכו יושב האדם העליון וכו' ואח"כ נברא עולם הבריאה (רח"ו היכ' אכי"ע). מתחילת בריאותו של עולם רמז לנו אלה העולמות אבי"ע ארבעתן באופן זה כי בעולם המלבוש הוא אור לבושו שנא' עליו עוטה אור כשלמה רמז לנו עולם האצילות אשר כל הנאצלים נאצלים ממנו (עה"מ, בער עול' הכריא' ג). והשלישית היא לבוש האצילות והוא עשר לבושים לעשר כליו והלבושים האלה הם החלוק של הבורא הנקרא זהריאל והרביעית היא בית האצילות והיא שבעה היכלי האצילות והם סוד שמים וארץ הרוחניים שלו ואויר שביניהם ואלה הם נקראים עולם האצילות (מבנת חסידי כלל האצילות). — עולם האצילות: עולמו של הקב"ה הוא עולם האצילות (עכוה"ק, רמכ"ג, יחוד כ). ע"כ נקרא הכל עולם הא"ס שהוא בבחי' מה שנתפשט הא"ס ב"ה בנמצאים ומשם ולמטה הן העולמות התחתונות והן אבי"ע (אצילות בריאה יצירה עשיה) שהם מבחי' הנמצאים עצמם כי הנה האצילות תצא בראשנה אח"כ ממלכותו נעשה בריאה וממלכותו עשיה וכו' (רמח"ל פ"ח).— ובמליצה, עולם העליון: המשורר חלה מכתב ושבת כי סום הרוח תמיד הרכיבהו אל עולם האצילות לנוה מחשבת (יל"ג, נקמת הרופא).

״אֲצִילִי, ת"ז, לנק' -לית, — מה שהוא מהאֲצִילָה: והרביעי (הוריד) יתר גדול ויחלק לשלשה חלקים היותר גדול מהם הולך על קנה הזרוע אל היד והוא הנקרא אצילי בער' אבאטי (קאנון א א ה ג).

א. **״אצל**[1]), ממנו אולי אֵצֶל.

אֵצֶל[1]), כנ' אֶצְלִי אֶצְלוֹ, אֶצְלָהּ, אֶצְלְךָ, אֶצְלֵנוּ, אֶצְלָם. — א) מלת יחס המקום, קרוב אל, על צד, neben auprès, à côté de; near: והנה שבע פרות אחרות עלות אחריהן וכו' ותעמדנה אֵצֶל הפרות על שפת היאר (בראש' מא ג). והשליך אתה אֵצֶל המזבח (ויק' א יו). הישב בערבה מול הגלגל אֵצֶל אלוני מרה (דבר' יא ל). ויציגו אתו (את הארון) אֵצֶל דגון (ש"א ה ב). וישבת אֵצֶל האבן האזל (שם כ יט). אבן הזחלת אשר אֵצֶל עין רגל (מ"א א ט). לשכת בני חנן וכו' אשר אֵצֶל לשכת השרים (ירמ' לה ד). והנה אופן אחד בארץ אֵצֶל החיות (יחזק' א יה). ועל בגדים חבלים יטו אֵצֶל כל מזבח (עמו' ב ח). — ובקרבת מקום: ותבא להם השמש אֵצֶל הגבעה אשר לבנימן (שופט' יט יד). וכל בית שאן אשר אֵצֶל צרתנה (מ"א ד יב). ביום ההוא יהיה מזבח לה' בתוך ארץ מצרים ומצבה אֵצֶל גבולה (ישע' יט יט). וישבו בגרות כמוהם אשר אֵצֶל בית לחם (ירמ' מא יז). וְאֵצֶל כל פנה תארב (משלי ז יב). — ומֵאֵצֶל: ודוד קם מֵאֵצֶל הנגב (ש"א כ מא). וסף השער מֵאֵצֶל אולם השער (יחזק' מ ז).— וככנ': ותקח את בני מֵאֶצְלִי (מ"א ג כ). ואיש היה עמד אֶצְלִי (יחזק' מג ו). ובנה אֶצְלוֹ ציון (שם לט טו). לשכב אֶצְלָהּ (בראש' לט י). והחמור עמד אֶצְלָהּ (מ"א יג כד). ובלכת החיות ילכו האופנים אֶצְלָם (יחזק' א יט). —ואחרי פעל מורה תנועה אל המקום, במקום אל: בראשונה היו שולחין אצל בעלי בתים שבמדינות (מע"ש ה ח). אחד מאלו בא לו אצל אלו ואחד מאלו בא לו אצל אלו וכו' (פסח' ט י). גוזרני עליך שתבוא אצלי במקלך (ר"ה ב ט). בא לו אצל ר' דוסא (שם). לא רצו (האחים ליבם) חוזרין אצל גדול (יבמ' ד ה). קדם הוא אצל אשתו או ששלח אצלה שליח (גיט' ד א). וכשבא אצל אביו אמר לו וכו' (ב"מ ז א). המחהו אצל חנוני או אצל שולחני (שם ט יב). בזמן שהנכנסים מרובין הזכרים דוחין אותו אצל נקבות נכנסים מועטין הנקבות דוחות אותו אצל זכרים (ב"ב ט ג). זה מושך אצלו וזה מושך אצלו (סנהדרין ז ב). וכשבא הדבר אצל חכמים וכו' (נז' ה ד). למלך בו"ד שבעם

---

[1]) בכנענית יצלת (כלוך), ובצורית אדלן, אצלינן וסברים רוב החכמים כי אֵצֶל זה נגזר מן אצל במשמעת חבור וקשור. אך זו גזרה רחוקה.

[1]) בערב' אצל a) שרש, וצל b) חבר ואחד יחד. חל"א אמרים כי אצל בלשון זו פרושו קשר.

a) اصل b) وصل

על בנו והלך לו הבן ההוא א צ ל אוהבו של מלך (ספרי, בהעלתך פו). למלך שבא א צ ל בניו לפרקים כל אחד ואחד אמר א צ ל י הוא שורה (שם, וזאת הברכ' שנב). הרי שבא בעה"ב ומצאו ואמר לו כלך א צ ל יפות (תוספ' תרו' א ה). מדת בו"ד הולך א צ ל עושה צלמים ואומר לו עשה לי צורתו של אבא (מכי' שירת' ח). אמרו הסדומיים אין אנו צריכים שיבוא אדם א צ ל י נ ו (שם שם ב). דרכה של אש שאם קרב אדם א צ ל ה נכוה (שם בחודש, ד). באותה שעה נכנסו מלכי אומות העולם א צ ל בלעם (שם ה). הלכה (אחר שנתקדשה) א צ ל חכם והתירה מקודשת (כתו' עד:). כשהוא (הבעל) כועס עליה אומר לה לכי א צ ל כתובתיך (שם פב :). שלח יוחנן בן בג בג א צ ל ר"י בן בתירה לנציבין (קידו' י :). — ואמר ב"ם : אל תעמידהו (את השונא) א צ ל ך למה יהדפך ויעמוד תחתיך (כ"ם גני' יב יב). — ב) ברשותו, בידו, בביתו, bei ; chez ; with : ויעזב בגדו אֶצְלִי (בראש' לט יה). ואהיה אֶצְלוֹ אמון (משלי ח ל). — ובמשמעה זו רב השמוש בו בלשון : מתארח א צ ל עם הארץ (דמאי ב ב). המפקיד פירותיו א צ ל הכותי (שם ג ד). המדיר את חבירו שיאכל א צ ל ו (שם ד ב). גזל פרה ונתעברה א צ ל ו וילדה רחל ונטענה א צ ל ו וגזזה משלם כשעת הגזלה (ב"ק ט א). הרי תיטיך עשויות עלי בשלשים דינרים והרי לך א צ ל י בהן יין (ב"מ ה א). פועלין שהיו עושין א צ ל בעל הבית (תוספ' ברכ' ה כד). יתומין שסמכו א צ ל בעה"ב (שם תרומ' א יב). וה הימנו והחזיר לו מעותיו והיה משלח לו ואמר בשביל מעותיו שהיו בטלות א צ ל י זו היא רבית מאוחרת (ספרי, כי תצא רסג). מנה לו א צ ל פלוני (מכי' כספא, ב). היו כל חכמי ישראל מסובין א צ ל ו (שם עמלק א). עשרה כדי שמן מלאים יש לי א צ ל ך (כתובו' קח :). — ג) *ביחס לו, בין, בקרב, *בדעתו, בטבעו, במנהגו : כל טובתן של רשעים אינה אלא רעה א צ ל צדיקים (נזיר כג :). הרי מזון יוצא מ א צ ל נ ו וכסף וזהב ואבנים טובות ומרגליות יוצאות מ א צ ל נ ו (מכי' שירתא, ב). אמור להם שאני הוא הידוע א צ ל ם מצד הקבלה שקבלו מאבותם (תו"ה, היחוד י). צורת הנפש בלעדי הגוף איננה ידועה א צ ל י נ ו (שם הבטחון ד). שאינה מקבלת א צ ל הבורא (שם יחוד המעשה). ושבו השכליות והשמעיות א צ ל ם [1]) שויב בהערה עלירב (שם עבוד' אלה' ג). הכחות ההם המפורסמים א צ ל ההמון הראות והשמע וכו' (ת' פר' להרמב"ם א). ואינו מופת גוזר אלא א צ ל מי שלא ידע ההבדל וכו' אמנם א צ ל מי שיודע וכו' (מו"נ א עא). והנה טוב א צ ל י שאשלים דעת הפילוסופים וכו' (שם ב ב). ואיננו נכון א צ ל י כי האצילות יהיה המשכה או הנחה וכו' (רמב"ן במדב' יא יז), ר"ל בעיני. כי הוא (השם אצילות) א צ ל ם לשון המשכה (שם). וכן הוא (אלהים) נעלה א צ ל הפילוסופים מידיעת חלקי הדברים (ר"י אבן תבון, כוזרי א א). מה שהתקבל א צ ל כל אדם שהנפש ניתנה מלמעלה (תגמ' הנפ' א :). ואחד הוא א צ ל ם שיארע דבר זה לכל המין (ר"י אלפאכר, אגרות המורה, 13). וממנו א צ ל ו ואל אצילו (הפרפ' לריב"ג, אלל), ר"ל לפי דעתו. עמדתי על זה והתבוננתי בו ונתאמת א צ ל י אמת שאין אחריו שום ספק (ר"מ בן גבאי, עבוד' הקדש הקד'). בהיות נמנע א צ ל ם שיתהוה דבר מלא דבר (ספורנו, אור עמים ו).

ב. **אצל** [1]), ממנו אֵצֶל, *אֲצִילָה, *אֲצִילוּת, ואולי אַצִּיל.

אָצַל [2]), פ"י, עתיד יֶאֱצֹל [3]), יֶאֱצָלוּ, — א) הפריש מעט מן, abteilen, absondern ; séparer un peu ; separate : וְאָצַלְתִּי מן הרוח אשר עליך ושמתי עליהם (במדב' יא יז). וַיָּאצֶל [4]) מן הרוח אשר עליו (שם שם כה). — ופשט השמוש בפעל זה מאד

---

[1]) כמו השמוש שמשמש בערב' רמלה עידם a).

a) عندهم

[1]) עי' הערה לשרש א. אצל, השרש הערבי וצל והאשור' אצל.

[2]) אמר ראב"ע : אצלת לי עזבת לי א צ ל ך , ואצלתי אקח מאשר א צ ל ך . וכן הרמב"ן, וכן הרד"ק. וכן גזרו רוב החדשים פעל זה מן אֵצֶל. — [3]) כן נראה דעת רד"ק שאמר : אצל כשלמים. אך סברים כי הוא נוהג מנהג נפ"א, ולכן וַיָּאצֶל, עי' הערה לקמן, וכן שצ"ל יוצלו במקום יוכלו (יחזק' מב ה), במקום יאצלו. — [4]) אמר ר"י חיוג : כי נעלם אלף וַיָּאצֶל מן הרוח, ושרשו וַיָּאצֶל והוא פועל כבד מבטא הפעול. ע"כ. אך נראה כי נפל פה קצת טעות, כי העיד ריב"ג במשתלחק כי דעת חיוג היא שצורתו העקרית היתה וַיְאַצֵּל כמו וַיְאַמֵּן. ראב"ע : על דעתי מהבנין הכבד הנוסף. ע"כ. הפרחון : משפטו וַיְאַצֵּל. רד"ק (מכלול) : ובבנין הפעיל ממנו וַיָּאצֶל מן הרוח נחה האלף. ע"כ. וכן רוב החדשים. אך ברט (Barth, ZDMG 43, 179) הכריע כדעת בֶטכר, ואמר כי ויאצל הוא שארית עתיד קל יִפְעֹל, שהיה נהוג לפנים דרבה בלשון, ונדחה לאחוריו מפני העתידים יִפְעַל, יִפְעֹל, שרבו יהכריעו הכף לצדם.

בספרות: אתה חכם ומחכמתך אצלת חפץ מזומן כפועל ואומן למשך היש מן האין (רשב"ג, כתר מלכות). ועל טלה ושור אצלת כחך (שם). לך אצלתי נסוכת הדומים, בעבורה עשיתי ארץ ושמים (הוא, שלמית בתרתרת, ליון ב, קמה). שם שואף השמש זורח והוא אוצל מאורו לירח (רמב"ע, יעירוני סעפי, מוס' יוה"כ, ספרדים). סמכה ימינה כאלו תְּאַצֵּל מענה פיהו לפיה (ר"י הלוי, בעלת כשפים). — וגם לא בדברים מפשטים: ואוצל מהם (מהתפילין) רצועה מגעת אל ידו (הכוזרי ג יא). — ופעול: ברכי אצולה מרוח הקדש את שם אדיר נאדר בקדש (ר"י הלוי, נעי' יוה"כ ספרדים). אֲצוּלִים מפרך סֹנים בחוזק יד ונסיונים (משה ב"ר קלונימוס, יוצ' אחרון של פסח). הנשמה אצולה מאורו (ראב"ע משלי כ כז). והם אצולות מהאל יתברך והם אמצעיות בין האל ואלה הגופים (ר"י תריזי, מו"נ ב ה). ואומרים בנפש אצולה מרוח הקדש כי הוא אצלם לשון המשכה (רמב"ן במד' יא יז).וידיעתנו אצולה וקנויה מהידועים באמצעות החושים והדמיון (תסדאי קרשקש, אור ה', ב א ד). שהמלאכים הם אצולים מהוד הש"י (תגמ' הנפש א :). הנפש הזאת אשר עשה לנו נורא עלילה מזיו זהר כבודו אצולה (ר"מ בן גבאי, הקד' עבוד' הקדש). — ב) עם ל... אחריו, אצל דבר לפלוני, הניח ושמר מעט לפלוני, vorbehalten réserver à ; reserve for: ויאמר (עשו ליצחק) הלא אָצַלְתָּ לי ברכה (בראש' כז לו). — ג) אָצַל דבר מן פלוני, מנעו, refuse ; refuser ; verweigern: וכל אשר שאלו עיני לא אָצַלְתִּי מהם (קהל' ב י).

— נפע', נֶאֱצַל,—שאָצְלוּ אותו, שהפרישוהו והבדילוהו: על כן נֶאֱצַל מהתחתנות ומהתיכנות (יחזק' מב ו).—ואמר בן סירא: לכן גם הם (יהושע וכלב) בשנים נאצלו משש מאות אלף רגלי (ב"ס גנ' מו ח). והפרושים מהם שנאצלים אל עצמן מכלל המון העם (רמב"ן במד' יא יז). — ובפרט באצילות רוחנית: ומכח המזלות ההם נאצל כח כל ברואי מעלה (רשב"ג, כתר מלכות). האחדות אשר אמרנו על כל אחד מהברואים על דרך העברה נאצלת מענין האחד האמת והאחדות האמתית (חו"ה, היחוד ט). החמר הראשון הנאצל מאצל הבורא (ר"י תריזי, מו"נ א כז). והדברים הנאצלים מאין סוף הם י' ספירות (ר' עזריאל, פרוש י ספירות). ועל מה ששאלת אם הספירות נאצלות ולא נבראות וכו' ואם הנברא שהוא חסר מן הנאצל וכו' (שם). שבל נאצל מסבת הסבות האלהיות (רש"ט פלקיירא, המעלות, א). נפש האופן הנאצלת מן החיה (רד"ק, מעשה מרכבה). ועדיין היה הכל גנוז וסתום דרך העליון עם שהיה שם יותר מזומן להגלות ולהאצל (ר"מ בן גבאי, עבוד' הקד' יג). גזרה מוסכמה מכל המקובלים כי האורות וכו' המה נאצלים מהא"ם (ר"י אבוהב, שער השמים ה ג). שפע ניצוצי האור והפעולה והממשלה הנאצלים על היצורים מכוחות המון הכוכבים (יסוד עולם ב ח). המינים והאחדים האלהיים כלליים או ממוצעים כמו שהם הספירות הנאצלות (שער השמים, אבר' כהן אירירו ד י). אם הם נאצלים ממנו הם חוץ ממנו (רמח"ל חומ"ק). השכל הנאצל אשר הוא למעלה מהשכל המקנה (מנח' קנא' לר"י מפיסא כח). — *עם ל אחריו, נאצל ל, נתחבר אל: מה יחובר זאב אל כבש כן רשע לצדיק נאצל (ב"ס גני' יג יז).

—הפע', הֶאֱצִיל,—גרם אצילות דבר מדבר: בהאצילך על גלגל המזלות גלגל תשיעי במערכו (רשב"ג כתר מלכות). והוא (האלהים) מאציל אותו (את האור) עליהם (הכוזרי ב ג). מלמד שהאציל הקב"ה מאורו כביכול (מסכ' אצילות, ילינק ה, גנזי קבלה, מערכ' האלה'). ואם הנברא שהוא חסר מן הנאצל יש בו כח להאציל כל שכן המאציל (ר' עזריאל, י ספירו').ועלה במחשבה הטהורה להמציא ולהאציל מאור הנעלם האצילות (רמב"ג עבוד' הקד', יחוד יז). וידוע שהמאציל לא יאציל ראשנה אלא בדומה לו (תגמ' הנפ' א :). ובהגבילו כבודו וכחו הבלי תכלית האציל מהות ועלול מוגבל (שעה"ש לאברהם כהן אירירו). ומשפיע ומאציל עליהם מהכח והעצמה שנתן לו יוצרו (ר"י ישראלי, יסו"ע ב ט). כדי שתשפיע (החמה) מזהרה ותאציל על העליונים ועל התחתונים (שם). והאציל עליו (על האדם) אור השכל אשר בו ידע אמתת הנמצאים כלן (דוד בן בילא, י"ג יסוד'). ע"ם הם הכחות שהאציל הא"ם ב"ה להוציא מהם כל התולדות הצריכים (רמח"ל פ"ח).

— הפע', הֻאֲצַל, מֻאצל: וצריכים המה שיתדמו לך בכל התוארים שבך כי המאציל והמואצל צריך שיהיה דמיון ויחס אחר בניהם (כלי יקר, שמות יח כא).

—נתפ', נִתְאַצֵּל, — כמו נאצל, אצל את עצמו: שכל קבוע שממנו מתאצלים כל הכחות הרוחניות בדקות האצילות שמתאצלות אלה מאלה (ראב"ד הקד' יצירה). כי שכל הנפש באחרון יתאצל ויתקיים מהשכל האלהיי (שעה"ש לר"א אירירו, ד י). כי להיותו

מתאצל בלי אמצעות וכו' בהתאצלו הראשנ' (שם ד יד). כלהב אש המתאחד בגוונותיו ומתאצלים כחותיו מאחדותו וכו' שזה מתאצל מזה וכח המאציל בנאצל (רשב"ג דורן, מ"ח, חלק שוסינו ח). שנפש האדם נתאצלה מאתו יתברך (דוד בן בילה, י"ג יסודות).

אצ"ל, ר"ת אין צריך לאמר.

אצץ[1], ממנו ״אצץ, ״אצץ.

״אצץ[2], ״צא, ס"ז, — לחץ ודחק: אמר לו אביי והלא שנינו כבשים שהוא יכול לאכול מהם במועד כובשם אמר לו אף אילו נאכלין על גב אצצא[3] (רב יהודאי גאון, הלכ' פסוקות, מועד).

״אצץ[4], פ"י, — אצץ אותו, לחץ ודחק וכבש אותו, drücken; presser; to press: כשכובשין הדגים ומאצצין ודוחקין ומצירין אותו לחלוח היוצא מהן נקרא ציר (ערוך ערך צר).

אצר[5], ממנו אולי אוצר, אצר.

---

1) בארמ' עי' לקמן, ודומה לו אוץ.

2) משק' אסר, שם לפעולה מתעברת יוצאת מפשטת. בארמית: שאני התם דאגב איצצא מזקי (ברכ' לג. — שונה שם (בענין מי שנפל לחפירה מלאה נחשים ועקרבים שאמר הדעת הוא כי בודאי מת) מפני שאגב האצץ (הלחץ שבנפילתו לחץ אותם) הם מזיקים). א"ב (איכא בינייהו) דאתי בתר אצצא (שבת קמד: — יש ביניהם (ההפרש בדעות) שבא (המוחל מן הזיתים) אחרי אצץ (לחץ בהכומר). הני נמי מיתאכלי אגב איצצא (מו"ק יא. — אף אילו (הדגים הנצודים ביו"ט) נאכלין על גב אצץ, ור"ל ע"י כבישה חזקה פעם אחר פעם אפשר לאכלם מיד).—[3]) צורה ארמי' אמנם, אך כל המאמר הוא בסגנון עברי, כדרך רב יהודאי גאון לתרגם עברית את מאמרי התלמוד שהם בארמית, ואעפ"י שפעמים הוא מניח את השם בצורתו הארמ' מ"מ הוא נוהג בו מנהג שם עברי. ושמות רבים בסי' א הארמית בסופם קנו להם זכות מלים עבריות בתוך לשוננו בזמן ההוא, כמו שכבר העירותי על זה.

4) פעל נגזר מהשם אצץ שלמעלה.

5) עברי' וארמית. אך יש מפקפקים אם היה השרש הזה המקור להפעל אצר, וסוברים כי אצר נגזר מן אוצר (Nö. Mand. Gram.). בערב' דומה לו במשמעתו ד'ח'ר[a] נמצא שאות ד' בערבי' באה במקום צ בעבר' ואות ח' בערבית במקום א בעברית.

---

a) دَخَرَ

אצר[1], פ"י, אצרתי, אצרו, עת' תאצר, תאצרו, אצרים, אצרנה, — קבץ דברי חפץ ושם במקום למשמרת, Schätze sammeln; thésauriser; to store: האצרים חמס ושד בארמנותיהם (עמו' ג י). הנה ימים באים ונשא כל אשר בביתך ואשר אצרו אבתיך עד היום הזה בבל (ישע' לט ו).—ובפרט *שמר תבואה וכיוצא בזה באוצר לאחרי זמן כדי להעלות השער: אין אוצרין בארץ ישראל דברים שיש בהן חיי נפש כגון יינות שמנין וסלתות (תוספתא ע"ז ג ד). אוצרי פירות ומלוי רבית ומקטיני איפה ומפקיעי שערים עליהן הכתוב אומר וכו' נשבע ה' בגאון יעקב אם אשכח לנצח כל מעשיהם (ב"ב צ:). ומותר לאדם לאצור פירות בארץ ישראל ג' שנים וכו' (שם). וכל המפקיע שערים או שאצר פירות בא"י וכו' הרי זה כמלוי ברבית (רמב"ם מכיר' יד ו). — ויצפה לעתות אצור המסחרים ועתות מכירתם (חו"ס תשבון הנפ' ג).

— נפ', נאצר, האצר: והיה סחרה ואתננה קדש לה' לא יאצר ולא יחסן (ישע' כג יח). — ובמשמ' ״נאסף במקום אחד, sich ansammeln; s'accumuler, accmulate: קול אד עשני נאצר בבטן העב (ר"ש אבן תבון, יקוו המים ד). וזה אמנם יהיה בסבת האצר האד הקיטורי בבטן האדמה (רלב"ג איוב י).

—פע' *אצר: בבונס מתוך שלו אפילו עשר שנים מותר לאצר[2] (תוספתא ע"ז ד א). ובשני בצורת אפילו קב חרובין לא יאצר (ב"ב צ:). ועל התבואה שתירקב שאל"כ היו בעלי בתים מאצרין אותה ומביאין רעבון לעולם (רש"י פסח' נד:).

— פוע', אוצר, עם ו ההפוך ואוצר, — הפקיד אוצרים, פקידים על האוצרות: ואוצרה[3] על אוצרות שלמיה הכהן וצדוק הסופר (נחמ' יג יג).

—התפ', ״התאצר, נשתמר כמו באוצר: בצרור החיים להתאצרה (קונט' גזר' תתנו, דף ד).

א"ק, ר"ת אדם קדמון.

---

1) עי' אוצר, ועי' הערה לשרש אצר. — 2) נראה הדבר כי הכונה במלה זו בנין פעל, כי בקל צריך להיות, עפ"י דרך הכתיב הרגיל של התלמוד, לאצור, יאצור. וכן בכתב יד יאצר ולא יאצור. — 3) ראב"ע פועל נגזר מן אוצרות והטעם: פקדתי גזבר עליהם. ע"ב. ולפי זה צ"ל אוצרתי וכו'. ובעתיד אאוצר, ולהקל אוצר, אוצרה. רד"ק מפקפק אם זה במשקל ואומרה או

אֶקְדָּח[1], ס״ז, מ״ר ־דָּחִים, — א) אבן מהאבנים היקרות, אדמה ומזהרת כגחלת, Karfunkel : escarboucle ; carbuncle : ושמתי כדכד שמשתיך ושעריך לאבני אֶקְדָּח[2] (ישע׳ נד יב).—ואמר המשורר : אבל נפשם בטוחה במבינים להותירם כרמים על עפרים, ואקדחים על חרשי אדמות וסם על מק ומור על גוש פגרים (משה דרעי, גרית שיר, ל״ק ל).—ב) ∞כלי זין מורה בכח האש[3], והתיחד בזמן האחרון להקנה הקטן, שבית קבול הכדור שלו סובב ומורים בו פעמים אחדות זו אחרי זו, Revolver. — ופשט השמוש בו הרבה בדבור ובהעתונים.

אֶקְדַּחַת,— כמו אֶקְדָּח : מקום ספיר ואקדחת (רשב״א לאבא מרי, מנח׳ קנא׳ כ). סוד תיסד נויהם בכדכוד וְאֶקְדַּחַת (אלהים אזון, הושע׳ לשבת).

אַקּוֹ[4], ס״ז, כנ׳ אַקּוֹי, או אקואי, מ״ר אַקּוִּים, או אֲקוֹאִים[5]) — תיש הבר, ibex ; bouquchin ; Steinbock : איל וצבי ויחמור וְאַקּוֹ[6]) ודישן (דבר׳ יד ה).—והשתמשו במשמעה זו רוב הסופרים : אקו (שטיין באק Capra ibex) משכנו בשוויץ על הרי השלג והקרח הגבוהים (כאס׳ למוד׳ להח׳ ליגדא). האקו[7]) העצום אשר נתפש עוד בקטנותו על הר סיני (א׳ גוטלבר ממלרים).

אָקוֹן[1], עקון, ס״ז, מ״ר אֲקוֹנִים, — מין סל של צידים כעין תבה של עץ שיש בה למטה אגמון של ברזל, Steerhamen : (אונקלי) של שידה טמאה ושל אקון[2]) טהורה (כלים יב כ). הרשתות והמכמרות והמדף והפלצור ומצודות הסכרין טמאים והאקון והרטוב והכלוב טהורין (שם כג ה).

אַקְלִים[3], איק־, מ״ר אקלימים, היקל־,—שטח ארץ שזמנה ומזג אוירה שוים פחות או יותר, Zone; climat : ושם היה סגולת נח מפני שהוא יורש האיקלימים השוים (הכוזרי א לה). אמרו על אדם כי כאשר יצא מאקלים תשאם הקרוב להודו ונכנס באקלים בבל הביא עמו פליאות וכו׳ וחלקו המוצאים והאקלמים לככבים ואמרו

הפעיל במקום אוצירה (מכלול נחי פ״א). וכן החדשים. רבם החליטוה הפעיל. אך יש מגיהים וְאַצּוּה, כמו שם ז ב,

[1]) מן קדת, עי׳ שם. — [2]) ת״י לאבני גְמַר ור״ל אבני גחלת. רסע״ג תרגם חג׳ארה ג׳והר, ר״ל אבן יקרה. וכמו״כ ריב״ג סתם : ומן זה נאמר לאבני אקדת מפני זכותם שמאירים כמו אש. ע״כ. ורש״י : והם מין אבנים טובות בוערים כלפידים והוא קרבונקלא. ע״כ. וכן רד״ק : אבן מזהירה כאש וכו׳ וכן תרגם יונתן לאבני גמר. ואעפ״י שהשבעים תרגמו κρύσταλλος, ואעפ״י שבערב׳ משמש השם קדאח a) לאבן החלמיש, מ״מ כבר תרגמו רוב המתרגמים בהאבן האדמה ההיא. — [3]) הצעתי השם הזה בהצבי לכלי הנשק הדוחה בכח האש, וגזרתיו מן השרש קדח.

[4]) דומה לו אָחוּ, דְיוֹ, תְאוֹ, שְׁבוֹ. — ומקורו לא נתברר, והביאו דמיון לו המלה הערב׳ ענאק b), ובאשו׳ אְנִיק. — [5]) לפי הרבוי של שבו תאו לדעת הרד״ק (מכלול מה״ש פעו). — [6]) כך תרגום אונק׳ יעלא. רסע״ג : אלועל. ריב״ג : הוא תיש הבר. רש״י : הוא אשטינבאק. וכן רד״ק. השבעים תרגמו τραγέλαφος. — [7]) ובעצמו תרגם שטיינבאק.

---

a) قدّاح b) عناق

[1]) כך בקצת משנ׳ מנקד׳ נרפ׳. וכך לוי ויסטרוב. צמח דוד ומער׳ המע׳ אָקוֹן, קוהוט נקוד מוזר כדרכו אַקֻן. וסבר ש׳ קרוים כי זו היא המלה היוני׳ ὄγκινος, אבל פרוש מלה זו הוא עגן, וגם האנך של הספינות שמדדים בו את עמק המים, ואינני רואה שום יחס בין מלה זו ובין אקון שלנו. ס׳ פרֶנק׳ (S. Fränk. 229) רואה באקון מלה דומה לעגן, ואומר כי מקור שתיהן אחד. קוהוט בקש מקור לו בהשם היונ׳ σαγήνη, רשת, או בלשון פרס׳ אכנגו שמשמעתו הוא אונקל, אך כל זה רחוק ודחוק.—[2]) רה״ג והרמב״ם מעידים כי ס״א גורסים עיקון עקון ופרש רה״ג וז״ל : דומה לשידה והוא מכלי הצידים. ע״כ. ולהלן כג ה אומר : מכלי הצידים שצודים בו הדגים ודוגים בו ודומה לכלב ושמו בטיית לחלוח ויסמעוה איצא אלסלהה. והנה לא עמדתי על מהות המלי׳ הערב׳ אשר פה. והגהות קוהוט אינם נכונים. אך מהות הכלי נראה ברור מפרוש הגאון, וכן פרש גם הרמב״ם: הי סלה אלציד ושכלהא משהור ענד אלציאדין והי תאבות מן עוד פיה מכ׳אטיף יעלקנוה פי אלבחר ידכלה אלסמך ולא יקדר יכרג׳ מנהו. ע״כ. ובעבר׳ (תלגוס דרנכ׳) : היא תיבת ציד והיא שידה מעץ אשר בה אינקליות ותולין אותה בים ויכנסו בה הדגים ולא יוכלו לצאת ממנה.

[3]) מיונית κλίμα, קלימא, שבעקרו ר״ל נטיה, והוא נטיית הארץ. בתוספת א בראש כנהוג בשמות זרים בשוא נע בראש, כמו אכסניה, וכדומה. ומשקל עברי דומה לו אכזיב, (אעפ״י שלא ידוע אם באמת שרשו הוא כזב) ארגיע. וקרוב לו אֲבַטִּיחַ. — ונתקבלה מלה זו בצורה זו גם בערב׳ אקלים a), וממנה הועתקה ללשוננו.

---

a) إقليم

שהאקלים הפלוני אלהיו (מו"נ ג כט). השבעה אקלמים שהם שבעת חלקי הישוב (מלמד התלמיד' יעקב כ"ר אנטולי, מתן תורה). המזג הנאות לאומה מן האומות כפי ההקש אל אקלים מן האקלימים ופלך מן הפלכים ואויר מן האוירים (קאנון א א ג א). וחלקו המושב בצפון לז' חלקים קראו כל חלק וחלק אקלימה האקלים הראשון מתחיל מן הקו השוה ומתרחב עד י"ו מעלות וחצי בפאת צפון וכו' (אכר"ת לוה"א א ז). ויקרא אקלימים לשיעור אחד מכמות הארץ אשר יראה בו לחוש השתנות במספר השעות (הוא, אפפ' ג). שחכמי המחקר . שסדרו האקלימים כתבו בקצת חבוריהם שארץ ישראל באקלים הרביעי (רכנו בחיי, שמות). כיון שהארץ היא הנקודה ויש ג' אקלימים מכאן וג' אקלימים מכאן (סס). ונזדמן שהמלך המולך על האקלים שמע מעלת זה האיש (ידע' הכדרסי, פרדס א). והם ראו לחלק רצועות הישוב לארכה בז' רצועות נמשכות מקצה מזרח עד מערב וקראו אותם אקלימים (י' היסראלי, יסו"ע, ב ג). דנוהו (לאדה"ר) בשלוחין חוץ לגן עדן ובגרושין מאקלם לאקלם (רמ"ע מפאנו, אמר' טהור' ג טו). שכן ורגז תחתיו בשפל האקלים (מנח' קנא' לר"י מפיסא ד). יש לך לבחון הרעות והטובות בכל איש ואיש כפי מה שהוא וזה על צדדים רבים מהם לפי האקלים אשר הוא שם כי יש אקלים מאריך ימי יושביו בבריאות במקומות הצפוניים ויש אקלים מקצר הימים וכו' ולפי כל אחד מאלו האקלימים יש ליחם מקרי האדם לטוב או לרע (אוהב משפט, באורים לאיוב כב).

*אַקְפָּדָה[1], ש"נ, — כמו הקפדה: בני אדם מתוך אקפדה הם נודרים בנזיר וכיון שהם נודרים מתוך אקפדה סופן לתהות (מד"ר במדב' י).

אראיל, עי' אריאל.

אֲרְאֶל[2], ש"ז, כנ' אַרְאֶלִּי, -אֶלְּם, מ"ר אַרְאֶלִּים, -אֵלִים, — א) בעקרו עובר ארח, או שליח, או אורחה של

---

[1]) משרש קפד, עי' שם.

[2]) במשקלי השמות שבמקרא אין דמיון לצורה זו. לפי סופה ־ֶל דומה לברזל, כרמל, ויהי' אראל משרש ארא, ולפי תחלתו אֶר- דומה למשקל אֶפעל. והדומה לו בנקוד הוא רק משקל הֶפְעָל המאוחר, על פי הקריאה המקבלה בשני סגולים כמו הֶרֶגל, וכדומה. ונמצא שֵם דומה לזה בין שמות הפרטים אַרְאֵלִי (ברא' מו טז) משפחת האַרְאֵלִי (במד' כו יז), וכן השם אראל מואב, וקצת דומה לו בצורתו השם אֲרִיאֵל (יחזק' יג יה=יו). והנה ארבע דעות נאמרו בדבר טבע מלה זו ומהותה. יש מכחישים מציאות שֵם אראל בלשון העברית לפנים וסוברים שהמלה אֶרְאֶלָּם שבאה בכתוב אינה שֵם כלל, אלא פעל עתיד מְחֻבר עם מלת היחס, אֶרְאֶ־לָּם במקום אֶרְאֶה לָהֶם, או אֵרָאֶה להם. זו דעת ת"י, ותרגם: הא כד אִתְגְלֵי להון. וכעין זה תרגום ולגתה. בזמן חכמי התלמוד היתה כנראה הסכמה כללית כי השם אראל נרדף עם מלאך, אך אין לדעת אם זו היתה באמת קבלה ישנה או השערה בעולם על סמך חצי השני של הכתוב. רסע"ג בתרגומו תרגם נג'בהם a), ופרושו שריהם וחשוביהם. והביא פרושו זה גם ראב"ע בשפת יתר. אך דונש בתשובותיו הביא בשם הגאון עוד פרוש אחר, בסי' נז: ואמר בפתרון אראלם כמו גמליהם. ע"כ. וחזר והביא זאת בסי' קפא: ואמר אראלם רכבי גמלים הממהרין בדרך. ע"כ. ונעלם ממנו באיזה מקום פרש רסע"ג פרוש זה. רדב"א הקראי כמו ת"י: הנה אראה להם בנבואה. ע"כ. והרבה מנחם לטעון על פרוש זה ואמר וז"ל: אנשי פתרון אמרו כי מלה זו נחלקת לשנים אֵרָאֵה לָם. אמנם ידעתי כי יש מלים בלשון עברית אשר יחצו לשנים אך לא אראלם, כי אראלם אינו ממנינם כי בחזקתו עומד, וכו'. וסים: ועל כן לדבריהם ומחלקותם ורפואתם לא יקום פתרון ולא ענין המחוה היטב. ע"כ. ופרש בעצמו אראל כמו אריאל שֵם להמזבח. ואמר: ופתרון הן אראלם צעקו חוצה עת אשר נהרס המזבח הנקרא אראל צעקו ובכו אותו קוננו מקדשם ובכו אראלם וספדו מזבחם, ואם אמר יאמר הטוען לא יתכן בלשון עברית צעקו אראלם ובכו אראלם כי אם צעקו על אראלם ובכו על אראלם, יש להשיב ולומר יתכן כה וכה. וכו'. ואחרי כל טענותיו של מנחם החליט גם דונש כמו ת"י ורדב"א, ואמר בהשגתו על רסע"ג: וזו המלה אינה מצויה בספרי הנבואה שהיא לשון גמלים כלל ותחלת טעותו כי כל קבוץ צריך לתוספת יוד והיה ראוי לומר אראלים. ולפיכך אני אומר בפרושו כי אמר הנביא אראה להם בעין הנבואה כי הם צעקו חוצה על מה שהגיעם. ופירשתיו על טעם אראה למו, ולָם ולמו טעם אחד הם כמו בם במו שטעמן אחד וכמו זו המלה חילקה בפרוש נאמר ובכלי הבקר בשלם הבשר ופתרונו בשל לַם הבשר. שמע בני ואל תהי פורע מוסר. ורוב חכמי הלשון הסכימו בכלל בגוף הדבר כי אֶראל הוא שֵם ונחלקו בפרושו. יש מסכימי' עם מנחם שהכונה בו המזבח, או ציון. כן ריב"ג, רש"י, ראב"ע (בשפת יתר נד). רד"ק ואחרים פרשו כהתלמוד אראל מלאך, ואמר רד"ק: כמו שמלת מלאך יאמר על שליח גופני ועל שליח רוחני כן מלת אראל, והפסוק כפול בענין במלות שונות אמר המלאך שלהם שהיו שולחים מעיר לעיר. ע"כ. ומהחדשים קצתם

---

a) نجّبهم

רוכבי גמלים, Reisender, Bote, Karawane; voyageur, messager, caravane; traveller, messenger caravan: הן אֶרְאֶלָּם [1]) צעקו חצה מלאכי שלום מר יבכיון נשמו מסלות שבת עבר ארח (ישע' לג ז-ח). — והשתמשו בו הסופרים במשמ' שליח: ציר נאמן שפתי נבון ואַרְאֵל לא שֻׁלח מדבר בל יבין מוצא שפתיו (אסף ב לא יג). — ב) מלאך, Engel; ange; angel: א ר א ל י ם ומצוקים אחזו בארון הקודש נצחו א ר א ל י ם את המצוקים ונשבה ארון הקודש (בר קפרא בקינתו על רבי, כתוב' קד.). בשעה ששלח אבינו אברהם את ידו ליקח המאכלת לשחוט את בנו בכו מלאכי חשרת הה"ד הן א ר א ל ם צעקו חוצה (מד"ר בראש' נו). ולאחר שחצה את המים ברא א ר א ל י ם ומלאכים ואופנים (מדרש כונן). שינוי שמות המלאכים על שם מעלתם הוא ולפיכך נקראים חיות הקדש והם למעלה מן הכל ואופנים ו א ר א ל י ם וחשמלים ושרפים ומלאכים ואלהים ובני אלהים (רמב"ם, יסוה"ת ב ז). — והשתמשו בו הרבה הפיטנים במשמעה זו: סכות באי בתחן למר בכו א ר א ל י מלך (ר"א קליר בכודו אהלו). המון א ר א ל י ם לנאדר באלים אומרים קדוש (ר"י אכיתור, אפודי שש). א ר א ל י ם צאו וצעקו מרה ספוד תמרור האגדו בחבורה (קינה החרישו ממני). א ר א ל י ם בשם תם ממליכים למלך מלכי המלכים (מנחה יוה"כ לאשכני). א ר א ל י הוד פוצחים הלולו ברתת וזיעה מפארים סלסולו (שם). ומלאכי השרת ו א ר א ל י ם (ס' דוגולו, נעשה אדם). ובלהקת א ר א ל י ם תתפאר (רשב"ג, כתר מלכות). ומתעטפים (ישראל ביוה"כ) כשרפים ו א ר א ל י ם ונמשלים לתרשישים וחשמלים (ר"י הלוי, הממשלה השלישית, שחרית יוה"כ ספרדים). מאורי אור וכוכבים ו א ר א ל י ם וחשמלים ורוכבים על כנף עבים (הוא, קונט' הפיוטים כו). אני הייתי אצורה במרומי דירות בין אֶרְאֶלֵּי טוהר אמרותי טהורות (קרוב' א שבוע', רכו שנים). לשוח בשדה לקראתך יצא ולמענו אֶרְאֶלִּים ממחיצה מר צעקו חוצה (שם ב שבוע', קרבן שלם). יום יצאה כלת עדנים לששים רבואות חתנים בצבאות אֶרְאֶלֵּי מעונים ורכב אלפי שנאנים (זרחיה הלוי, יום ילאה). להקת חשמלים וצבאות אֶרְאֶלִּים צעקו לאל אלים (סמא"ל, סליח' לו"ג, אנא אל). כתות המלאכים הם עשר אשר אלו הם א ר א ל י ם אישים בני האלהים מלאכים חשמלים תרשישים שנאנים כרובים אופנים שרפים וי' מלאכים שנבראו תחילה ממונים על עשר מחנות הללו אשר אלה שמותם מיכאל על ה א ר א ל י ם וכו' (ברית מנוחה ג, לכא המרום). ועשרה מלאכים שנבראו תחלה הם ממונים על עשר מחנות אלו אשר אלה שמותם מיכאל על ה א ר א ל י ם צפניה על האישים וכו' (עמק המלך, עולם היצירה יח). מר יבכיון ויהמיון וצעקו חוץ א ר א ל י נ ו (שירים מהרשב"ל, לפני פענח' קב' על יד, ז). לפי ש א ר א ל י ם הם מלאכי דין ונקמה (צרור המור ויגא מג:). א ר א ל י שחקים ועזוזי' נצבים על ה' (ס' אוליוירו, אגרי' אילי' אהבי').

הסכימו לפרוש ת"י ודונש וכו' (Ew. § 73) ויש מדמים אראל לאריאל ומפרשים ה א ר י של אל, ר"ל גבור, ויש שרואים בו השם המצרי אראריֹ גבור, ואמרו שהכונה היא על גבורי ירושלם, וי"א גבורי יהודה המכבי, שבימיו, לפי דעתם, נתחברה נבואה זו. — והנה ריב"ג ופרחון ועוד הביאו מלה זו בשרש ר א ל, וכבר היו שרצו לדמותה לשרש ראל בערבית, ואמנם יש בקצת מִלונים השם מִרְאִיל a) שמהיר בהליכתו, אך בהמלונים הלאומיים הערביים הובא רק הדבור מר מראילא b), עבר במהרה. ואין לעמד על מקור דבור זה מאין נסתעף, על כל פנים דחוק הוא לחפש בזה מקור השם א ר א ל שלנו. אבל יש שרש אחר בערב' והוא רַחַל c) שר"ל נעתק, עבר ממקום למקום, והשם רָאחִל d), נ ו ס ע, ע ו ב ר א ר ח, ומשמעה זו היא נאותה מאד לאראל שלנו והיא היתר מתישבת בהכתוב לפי הענין, שהכונה היא לתאר השממה של הדרכים בשעת חרום זה מפני הגייסות וכדומה, ולכן א ר א ל ם ר"ל עוברי ארח צעקו, מלאכי שלום מר יבכיון כי נ ש מ ו מסלות שבת עובר ארח. ולהפרוש שליח אפשר לדמות השרש הערבי רשל e) שממנו השם רשוּל, שליח, ומ"ר ארשאל f) גדוד, עדר. ולפרושו השני של רסע"ג שהביא דונש בשמו, גמלים, אפשר לדמות אַרְעָאל g) בערב' מ"ר מן רעלה, והיא אורחה של גמלים או של סוסים, וגם של אנשים. — [1]) בהרבה כ"י -לים. אבל הקדמונים מעידים פה אחד על הכתיב לם, וע"ז סמכו ת"י ורדב"א ודונש שפרשו לם כמו להם. וכבר אמר ריב"ג: אראלם אחד במקום קבוץ. ע"כ. ואפשר שהוא שארית ממ"ר ש ב ו ר שהוא נהוג בערבית והיה נהוג בלשון שמית הקדו', ונשארו ממנו שרידים בעבר' כמו שכבר העירו המדקדקים החדשים ע"ז. וכבר נזכר למעלה מ"ר א ר ע א ל בערב' לאורחה של גמלים, של אנשים וכדומה. וכמו"כ ארשאל, במשמעת גדוד, עדר. ועי' עוד אֲרִאֵל.

---

a) مَرَائِيل b) مرمرايلا c) رَحَل d) رَاحِل
e) رسل f) ارسال g) أَرْعَال

אֲרִאֵל[1], שת"ז, — בלשון מואב, כֹּהֵן הגדול, Priester; prêtre; priest: הוא (בניהו בן יהוידע) הכה את שני אֲרִאֵל[2]) מואב (ש"ב כג כ).

ארב[3]), ממנו אורב, אֶרֶב, אֹרֶב, אָרְבָּה, מַאֲרָב.

אֶרֶב[4]), ש"ז, הפס' אָ־, — א) שה"פ מן ארב, פעולת מי שאֹרֵב לחברו: כי ישחו (חיות הטרף) במעונות ישבו בסכה למו אָרֶב (איוב לח מ). — ב) מקום הארב, מעון החיות וכדו': ותבוא חיה במו אָרֶב ובמעונתיה תשכן (שם לז ח).

א. **אֹרֶב**, ש"ז, כנ' אָרְבּוֹ, — כמו אֶרֶב: בפיו שלום את רעהו ידבר ובקרבו ישים אָרְבּוֹ (ירמ' ט ז).

[1]) עי' הערה שלקמן. — [2]) כך כאן הכתיב והנקוד המסורים, ובדהי"א יא כב אריאל, וכן גם כאן בקצת כ"י. אך המסורה, אומרת בפרוש ל' חסר. והשבעים תרגמו כאלו היה כתוב ב נ י א ר י א ל, ולכן פרשו קצת החדשים אראל שע"פ. אך מלה זו נמצאת בכתבת מישע מלך מואב בספור מעשי גבורותיו, כתוב שם לאמר: ואלתחם בק ואחזה ואהרג את כל העם [מ] הקר רית לכמש ולמואב ואשב משם את א ר א ל דודה ואסחבה לפני כמש בקרית.ע"כ.ובהיות שאין איש מפקפק עתה באמתותה של כתבת מישע, אין מקום לפקפק גם באמתותה של המלה אראל שלנו וכמו"כ שאינה שע"פ והפעל ו א ש ב שלפני א ר א ל, שהכל מסכימים שהוא מלשון שְׁבִי, מוכיח על אראל שאינו שם ד ב ר, מזבח וכיוצא בזה, מפני שאין שבי אלא בנפשות. ובודאי יותר נכון פרושם של הלוי ולמבר (R. S. VIII) גרימה, וינקלר (Lidzb. Eph. II 152, RB, X) שפרשו אראל ש"ת ל א ד ם, כהן הגדול. וכעין זה ת"י ר ב ר ב י. ומפני שאראל בא בכאן ביחיד יתכן שהנוסח' האמתית היא של השבעים בני אראל ור"ל בני כֹהן מואב. ואי אפשר להחליט אם יש איזה יחס בין אראל זה ואראל של הן אראלם, עי' למעלה. ואפשר אמנם כי הנקוד אֲרִאֵל נולד מהדמיון עם המלה אריאל, וההברה האמתית של אראל מואב היתה כמו בן אַרְאֵל או אֲרָאֵל, אך באין לנו יסוד נכון להשערה זו עלינו לקבל ההברה המסורה.

[3]) בערב' משמש שרש זה אַרִב a) במשמ' היה ערֹם, השתדל בערמה לרמות את פלוני, לנצח את פלוני. וכן קרוב לזה שרש ורב, וַאֲרַב b), השתמש בערמות ותחבולות לרמות את פלוני.

[4]) בערב' אִרב c), במשמעת ערמה ותחבולה.

a) أَرِبَ b) وَرَبَ وأَرَبَ c) إِرْب

ב. **אֹרֶב**[1]), ש"ז, — שרש הפחד, במקום חבורו להירך, Leistengegend; aine; groin: במורסת האורבים הם אינגש וכו' זרע הלפת על מי שיש בו מורסות האורבים יועילו אליו (רא"ע, ספר הנסיונות, כ"י פריז ח ח). היתר טוב שישב העלול על קצה עצהו וכו' ותגביה ארכובותיו מעט למעלה אל ה א ו ר ב י ם (קאנון ג יט כ ז). ראוי שיקשרו הידים משרש הזרועות והרגלים משרש פחד הירכים אצל ה א ו ר ב י ם (שם ג כא ג כ). וכשיתרפה תחת מתניה (של ההרה) ויתנפחו א ו ר ב י ה ויתחזק פתיחת ה א ו ר ב י ם הנה אין בינה ובין המליטה כי אם מעט (שם ג כא א יז). ומה שיוחש הכאב והעקיצה ישתתף בו גב הערוה וההולבים וכפות הירך ו ה א ו ר ב י ם (שם ג כא ד ח). והכאבה במתנים ו ה א ו ר ב י ם עם הערוה (שם ג כא ד ו). שהיה באדם חבורה והיתה שקיעתה קרובה מן ה א ו ר ב הוא א ו נ ג י ופיה קרובה מן הארכובה (שם ד ד א ח). ואי אפשר שיכפף רגלו אצל ה א ו ר ב ותראה ה א ו ר ב נפוח במורסא כי ראש הירך נתקע בו (שם ד ה א כה).

אָרַב[2]), פעו"י, עת' אֶאֱרֹב תֶּאֱרֹב, תֶּאֶרְבִי, נֶאֶרְבָה, נֶאֶרְבָה, יֶאֶרְבוּ. עם אֶל, לְ, על אחריו, — שמר והמתין לאחד ממקום נסתר למען התנפל עליו פתאם, lauern; guetter; lie in wait: וכי יהיה איש שנא לרעהו וְאָרַב לו וקם עליו והכהו (דבר' יט יא). אם נפתה לבי על אשה ועל פתח רעי אָרָבְתִּי (איוב לא ט). לכו וַאֲרַבְתֶּם בכרמים וראיתם והנה אם יצאו בנות שילו לחול במחלות ויצאתם מן הכרמים וחטפתם לכם איש אשתו (שופט' כא כ-כא). קלים היו רדפינו מנשרי שמים על ההרים דלקנו במדבר אָרְבוּ לנו (איכה ד יט). ויסבו (אנשי עזה) וַיֶּאֶרְבוּ לו כל הלילה בשער העיר (שופט' יו ב). כי הנה אָרְבוּ לנפשי יגורו עלי עזים (תהל' נט ד). אל תֶּאֱרֹב רשע לנוה צדיק אל תשדד רבצו (משלי כד יה). יֶאֱרֹב (הרשע) במסתר כאריה

[1]) בערב', א ר ב י ה a), במשמעה זו.

[2]) כבר נזכר למעלה כי בערב' קרוב לזה אַרַב, וַרַב. ולמושג הָארב השתמשה לשון ערב' בשרש רצד b), שישנו גם בעבר', וגם בשרש ר ק ב c). והנה חלוף ק במקום א בשתי אלה הלשונ' מצוי מאד, ולכן ר ק ב

a) أُرْبِيَّة b) رَصَدَ c) رَقَبَ

בסכה יארב לחטוף עני (תהל׳ י ט). פעם בחוץ פעם ברחבות ואצל כל פנה תארב (האשה הזרה) והחזיקה בו ונשקה לו (משלי ז יב-יג). אם יאמרו לכה אתנו נארבה לדם (שם א יא). אבד חסיד מן הארץ וישר באדם אין כלם לדמים יארבו איש את אחיהו יצודו חרם (מיכ׳ ז ב). ויקם אבימלך וכל העם אשר עמו לילה ויארבו על שכם (שופט׳ ט לד). ראו אתם ארבים לעיר מאחרי העיר (יהוש׳ ח ד).— ומקור: דברי רשעים ארב דם (משלי יב ו). — וצווי: קום לילה אתה והעם אשר אתך וארב בשדה (שופט׳ ט לב).

— פע׳ ארב[1], ארבתי, יארב — כמו ארב בחזק׳ הפע׳, ומזה מארב, עי׳ במקומו.

— הפ׳, האריב, — כמו בקל[2]:

ארבה[3]), ש״ז,—שרץ העוף מנתר ומעופף ופושט במספר רב מאד על השדות ואוכל ומחריב את תבואת האדמה, והוא שם הקבוץ להרבה יחד ולכל אחד ואחד כפ״ע, Heuhscrecke; sauterelle; grasshopper: הנני מביא מחר ארבה בגבלך וכסה את עין הארץ וכו׳ ואכל את יתר הפלטה הנשארת לכם מן הברד ואכל את כל העץ הצמח לכם מן השדה (שמו׳ י ד-ה). ורוח הקדים נשא את הארבה ויעל הארבה על כל ארץ מצרים וינח בכל גבול מצרים (שם יג-יד). וישא (רוח הים) את הארבה ויתקעהו ימה סוף לא נשאר ארבה אחד בכל גבול מצרים (שם יט). את זה תאכלו מכל שרץ העוף ההלך על ארבע אשר לא (לו קרי) כרעים ממעל לרגליו לנתר בהן על הארץ וכו׳ את הארבה למינו ואת הסלעם למינהו (ויקרא יא כא-כב). זרע רב תוציא השדה ומעט תאסף כי יחסלנו הארבה (דבר׳ כח לח). יתר הגזם אכל הארבה ויתר הארבה אכל הילק (יואל א ד).— ומשל למה שבא ברוב עצום: ומדין ועמלק וכל בני קדם נפלים בעמק כארבה לרב (שופט׳ ז יב). כי רבו מארבה ואין להם מספר (ירמ׳ מו כג). — ובענין סדר הליכתם: מלך אין לארבה ויצא חצץ כלו (משלי ל כז).

ארבה[1]), -בה, ש״נ, מ״ר ארבות, -בות, — א) ערמה, תחבולה, וארבת יד, מה שעשוי בחריצות, בתחבולה, Kunstgriff; tour de main; artifice, knack: ופרש ידיו בקרבו כאשר יפרש השחה לשחות והשפיל גאותו עם ארבות[2]) ידיו (ישע׳ כה יא).— ב) כמו ב.ארב: ויזיעו אצילי ידיו ו א ו ר ב ו ת רגליו זיעה קרה (קהון ג ט ה). ודחית המעי לצדי א ו ר ב ו ת הרגלים (שם ג יו ג ד).

ארבה[3]), ש״נ, מ״ר ארבות, — א) פתיחה בגג הבית,

הערבי הוא ראב או ארב העברי. — [1]) ריב״ג במשתלחק: ובעקרו היה בנין כבד ארב ארבתי כמו קרב קרבתי, יארב מארב. ע״כ. וכן רד״ק: או יהיה (המלה ויִרֶב) מהדגש ומשפטו ויארב (מכלול פעל ארב). — [2]) ואפשר שיהיה מבנין כבד אחר והוא האריב וכו׳ ויארב יוד בפתח ואלף בשבא ופתח כמו ויאמן העם (ריב״ג משתלק). משפטו (של ויִרֶב) ויארב בנחל (מכלול).

[3]) באשור׳ ארבו: כמ תבות ארב מאד שפנ שת, (לוח סנח׳, מלון דל׳), ר״ל כמו בוא ארבה של ימי האביב. לפי דעת חלא״ש, מהפעל ארב בלשון ההיא שמשמעתו החריב והשם את האדמה, וא״כ א שרשית, והמשקל הוא איפוא פעלה, כמו פעלה, לבנה.

[1]) משקל חכמה, ערמה, שפכה, חרבה, ומ״ר חרבות ב רפויה, וחרבות (מכלול) יטבה, וכמו״כ עקבה עקבה, עי׳ זה. — [2]) כן כתיב ברוב ספרים מדוייקים בקמץ חטף והבית דגושה (מ״ש). וכן .Mich וכן .Ken בשם הרבה כ״י. ולפי רד״ק אינו רבים מן ארבה, כ״א מן ארב, כמו גרנות מן גרן. והנה רבו פרושי מלה זו. ת״י: עם אשות ידוהי, ע״כ. אבל יש ספק בכונת המלה אשות. רסע״ג תרגם מכ׳אתלה אידיהם, ערמות ותחבולות ידיהם. מנחם: מכמנים. ע״כ. ריב״ג פרש בדרך תמוה מאד, אמר וז״ל: האלף בו (בהשם ארבות) נוספת וכו׳ ופרושו והשפיל גדולתו ורומו ברוב מקומותיו וכו׳ פרשתי ידיו מקומותיו כמו ויד תהיה לך ופרשתי עם במקום ב. ע״כ. רש״י הביא דברי ת״י ופרש א ר ב ו ת מגדלים. ורד״ק פרש ארבות, אצילי הידים. גם החדשים פקפקו, קצתם פרשו כמו רד״ק. וקצתם פרשו כמו ארב במשמ׳ רמאות וערמה. וכבר נזכר למעלה בהערה לארב השם הערבי ארב, וגם ארבה, חריצות וערמה, ובמשמ׳ זו תרגם .Ges ארבות Kunstgriffe.—כ״ז: ואולי ארבות ידיו ע״ד ארבא בתלמוד שהוא שם לספינה. ע״כ. וכן ריב״ל: ולי נראה ארבות פירושו ספינות, כי הספינה נקראת בתלמוד בשם ארבא וכו׳ ובניקוד כזה ארבה, ואולי הכונה של ידיו הקטנות, ארבת יד, או המתנהגת ביד. ע״כ. וכן שד״ל.

[3]) משקל אגדה, אלמה. ומקורו לא ידוע לנכון. קצת החכמים (גזנ׳ ואחר׳), אמרים כי מקורו הוא בפעל ארב a) בערב׳ במשמ׳ עשה קשר, מפני שלפי דעתם הארבה היא סריגה כמו שבכה. אבל זה אינו, כי הארבה היא פתיחה בלי כל סריגה, כנרא׳ מהשמוש במשנה.

---

a) ارب

בתקרה שבין בית ועליה, יבוא דרך בו האור, יצא העשן וכדומה, Dachluke;lucarne; opening in the roof: כמץ יסער מגרן וכעשן מארֻבָּה (הושע יג ג). משילין פירות דרך ארובה ביום טוב (ביצה ה א). ארובה שהיא בתוך הבית ויש בה פותח טפח טומאה בבית כנגד ארובה טהור (אהל' י א). ארובה שבין הבית לעליה (תוספתא שם ה ט). פעם אחת לא מצא (הלל) להשתכר ולא הניחו שומר בית המדרש להכנס עלה (על הגג) ונתלה וישב על פי ארובה כדי שישמע דברי אלהים חיים מפי שמעיה ואבטליון וכו' הציצו עיניהן וראו דמות אדם בארובה (יומא לה :). — ומ"ר : ארובות זו על גב זו (אהל' י ד). בית וארובה באמצע תקרת הבית ועלייה על גביו וארובה אחרת יש באמצע תקרת העלייה והארובות מכוונות זו למעלה מזו בין שיש בארובות פותח טפח וכו' (רמב"ם טומאת מת א ג). — ובמליצה : ביום הזה נבקעו כל מעינת תהום רבה וארבּת השמים נפתחו (בראש' ז יא). ויען השליש את איש האלהים (אשר אמר כי יהיה סאתים סלת בשקל) ויאמר והנה ה' עשה ארבּות בשמים היהיה כדבר הזה (מ"ב ז יט). כי ארבּות ממרום נפתחו וירעשו מוסדי ארץ (ישע' כד יח). אם לא אפתח לכם את ארבּות השמים והריקתי לכם ברכה עד בלי די (מלאכי ג י). — ובהשאלה, חלל מושב העינים : וחשכו הראות בארבּות (קהל' יב ג). — ומשל : כסומא בארובה (ב"ב יב :), ר"ל מצא את הפתיחה במקרה ולא בכונה. מצאתי מעט כבארובה סומא (הקד' שמן המאור, בסוף חות יאיר). — ב) כעין פתיחה בכותל, מקום מושב יונים, Taubenloch; boulin, dove-hole: מי אלה כעב תעופינה וכיונים אל ארבּתיהם (ישע' ס ח). היה תור זכר ונקבה ויאספו להם חטים בימי הקיץ ומלאו ארובה אחת (משלי סנדבר). לבי לעלמה אהובה יעוף כרב חבה ידמה ליונת ארובה תצא וגם שבה (ר' סעדיה בן יוסף, מטמ' מסת' ג). — ג) בכלל פתיחה באמצע איזה דבר, בלוח, בדלת, Öffnung; ouverture; aperture: כמה ארובות יש בדלת (יומא עו.). קודרה (את המוראה) בסכין כמין ארובה (זבח' סה.).

*אַרְבָּה[1], ש"נ, מ"ר אֲרָבּוֹת, סמי' אֲרַ-, — אניה קטנה של גומא וכדומה, Nachen; nacelle; skiff: ומי שיהיה מהם ביניהם באיי הים ישאו אותם בספינות עם כסף וזהב וכו' ומי שיהיה מהם בארץ כוש ישאו אותם בארבות של גומא עד שיגיעו למצרים כי במקום הגבוה הר יוצא במים לא יוכלו הדוגיות לעבור בו שלא ישברו אך ארבות הגומא העשוים בשעוה אם יגעו בהר תכפף לא תשבר (ר"י בן תבון, או"ד ח).

*אֲרֻבָּה, עי' ארובה, ערבה.

*אַרְבָּן[1], ש"ז, כוש של ארובן[2] (פרה יב ח), עי' רובן.

אַרְבַּע[3], -בַּע, ש"מ לנק', לזכ' -בָּעָה, סמי' -בַּעַת, כנ' -בַּעְתָּם, -תָּן, — שלשה ואחד, שתים כפול שתים, vier; quatre, four: ארבע טבעת זהב (שמו' כה יב). שרץ העוף ההלך על ארבע (ויקר' יא כא). ארבעה מלכים את החמשה (בראש' יד ט). — ובצרוף למספר עשרה, לנק': ערים ארבע־עשרה וחצריהן (יהוש' טו לו). — ולז': עד ארבעה עשר יום (שמות יב ו), כדין המספרים מעשרה ומעלה. — ויבוא גם בנסמך, אם המספר הוא ידוע : ואת ארבעת הבקר (במדב' ז ז). ארבעת גברי השערים (דהי"א ט כו). על ארבעת רבעיהם (יחזק' א ח). — ויבוא גם בלי הידיעה בנפרד : ארבעת ימים בשנה (שופט' יא מ). ארבעת אלפים ושש מאות (דהי"א יב כז). כארבעת אלפים איש (ש"א ד ב). — ובכנויים : והילדים האלה ארבעתם (דני' א יז), לאמר כל ארבעה האלה. דמות אחד לארבעתם (יחזק' י י).

אַרְבָּעָה, עי' ארבע.

אַרְבָּעִים, — ארבע פעמים עשרה, vierzig, quarante; forty: ויהי המבול ארבעים יום על הארץ (בראש' ז יז). ויהי יצחק בן ארבעים שנה (שם כה כ). פרות ארבעים (שם לב טו). וארבעים אדני כסף (שמות כו יט). ויהי לו ארבעים בנים (שופט'

---

[1]) בא"מ' ארבא, שדמו קצת החוקרים להשם קארב a) בערב', שמקורה, לפי דעת Dozy, ביונית κάραβος, היא באמת עֲרָבָה בעבר' (Nö. Mand. Gram.), וכן (Frä. Aram. Frw.).

[1]) משקל שלחן. — [2]) כך בהרבה ספרים, ובנוסח' אחרות וברב האי והרמב"ם רובן.

[3]) מן רבע, עי"ש, משתפ' בו כל לשונ' השמיות.

a) قارب

יכ יד). ארבעים בת יכיל (מ"א ז לח). משא ארבעים גמל (מ"ב ח ט). ארבעים ושני ילדים (שם ב כד).

ארבעתים,—ארבע פעמים, vierfach; quadruple four-fold : ואת הכבשה ישלם ארבעתים (ש"ב יב ו).

ארג[1]), ממנו ארג, ארג.

ארג, הפס' ארג, — א) חלק מכלי האריגה, שהאורג מקפל עליו הדבר הארוג: ויסע את היתד הארג [2]) ואת המסכת (שופט' טז יד). — ב) כעין אניה קטנה שבו חוטי הערב והוא עובר ושב בין חוטי השתי Weberschiffchen ; navette ; shuttle : ימי קלו מני ארג [3]) ויכלו באפס תקוה (איוב ז ו). הארג שיניעהו הארוג בקלות מקצה אל קצה (רלב"ג שם). —ג) "השתמשו במלה זו בכתב ובדבור לעצם הדבר הארוג, Gewebe ; tissu ; web.

ארג[4]), פ"י, עת' יארג, תארגי,—קלע החוטים זה בזה שתי וערב, weben ; tisser ; weave ; אם תארגי את שבע מחלפות ראשי עם המסכת (שופט' יו יג). הנשים ארגות שם בתים לאשרה (מ"ב כג ז). ביצי צפעוני בקעו וקורי עכביש יארגו (ישע' נט ה). הצובע מלא הסיט בקליפי ערלה וארגו בבגד וכו' האורג מלא הסיט מצמר הבכור (ערלה ג ב-ג). ארג בו את הבגד הבגד אסור בהנאה (ע"ז ג ט). כמה יהא בפקעת ותהא מיטמאה בנגעים כדי לארוג ממנה שלש על שלש (נגע' יא ח). אין אסור משום כלאים אלא טווי וארוג (כלא' ט ח). הקלע שבית קבול שלה ארוג (עדי' ג ה). מעשה באשה אחת שהיתה אורגת מפה בטהרה וכו' (תוספתא כלים ב"ב א ג). על מקום הארוג ולא על מקום הפתיל (ספרי, שלח קטו). שומע אני יארגנה עמה (שם). מעשה באשה אחת שבאת לפני רבי ישמעאל ואמרה לו רבי בגד זה ארגתיו בטהרה (חגיגה כ.). — ובהשאלה לכל דבר שהולך שתי וערב זה ע"ג זה: קנים שנועצים בארץ

[1]) רק בעברית וכנענית משמש למושג המלאכה בחוטים. בערב' משמש שרש זה למושג אחר רחוק משלנו לגמרה, לפי דעת לוי (H. Levy. Sem. Frw.) שרש זה בא גם ליונית מעברית.

[2]) ריב"ג: הוא כלי האריגה בעצמו. ורד"ק: כלי האורג שמקפל בו הבגד לפניו בארגו. — [3]) רד"ק: הוא אותו הכלי שבו חוט הערב וכו' שמעבירו האורג במרוצה מן הקצה אל הקצה.

[4]) עי' הערה לשרש ארג.

לארוג בו קוצים או נסרים סביבות השדה וכו' הקוצים שאורגין בו סביב (רש"י ב"מ קג:).—ולחבור דברים יחד: והוא אורג את העולם שיצאו כולם למיניהם (מד"ר במדב' יב). שהיו אורגים עמו בדברי תורה (שם רות). אנעים זמירות ושירים אארג כי לך נפשי תערג (שיר הכבוד י). ארוגי עז בקול מעוז לנערץ בצבא המלה בוטים רן בחיך וגרון לך ה' הגדלה (אופן שבת א אחר פסח). — ואומרים: "וכי באריגה אחת ארגם [1]) כולם (פתד יצחק, ערך אטו), ר"ל חברם וכללם יחד בלי שום הבדל ביניהם.

— נפ', *נארג: פרוכת עביה טפח ועל שבעים ושנים נימין נארגת (שקלי' ח ה). כליו של כהן שהיו נארגין אצל כליו של ישראל (תוספתא תרומ' י ט). כל הכלים הנארגים במחט כגון הכים וכו' כל הכלים הנארגין ע"ג מחט (שם כלים ב"מ ו ה). שהיה נארג אצל ישראל (ירוש' תרומ' יא מח ב). — ובהשאלה: בנין הנארג נדוש במורג (אזכרות ספלו, קינה ת"ב). נארגו בתוכן חרוזים (גוטלבר ממצרים כח).

— פע', *ארג, — עושה איזה דבר מימין לשמאל וחוזר משמאל לימין, כמו האורג בחוט הערב שלו: המארג חייב בתחילתו וחייב בסופו (תוספת' פאה א ט).

— פע' "ארג: אז באין לבוש הוד והדר לובש עד לא ארג גאות לבש (שסי"ת יוס ו).

— התפ', "התארג, נתארג: כל הדברים מתמזגים ומתארגים (כסאות לבית דוד א ז).

"ארגוזה[2]), ש"נ, — שיר ב"פ יתד ושתי תנוע' ויתד ותנועה: ארגוזה לרבינו האי גאון בדינין ושבועות (פתי' לשער דיני ממונו' לרב האי גאון). ואמר (ר' שמואל הנגיד) על זה (את השירה) והיא ארגוזה (כראש שיר אהלל אשר, לר"ש הנגיד). ונהוג שם זה אצל משוררי הספרדים.

ארגון[3]), ש"ז, — כמו ארגמן: ועתה שלח לי איש חכם לעשות בזהב ובכסף ובנחשת ובברזל

[1]) תרגום מארמית: אטו כלהו בחדא מחתא מחתינהו (פסח' מב.).

[2]) בערב' ארגוזה a), שירה במשקל ר ג ז.

[3]) בארמ' ארגוונא, וכן בערב' ארגואן b), וככר רשם אבן מנצור אלגואליקי, מלה זו בין ההע'רב. ועי' ארגמן.

a) ارجوزه b) ارجوان

ובארגון וכרמיל ותכלת (דהי"ב ב ו). — ומ"ר ארגונות -ונים, — בגדי ארגמן: כך וכך ארגונות טובות אני נותן לך (מד"ר איכה, זכר עניי). ר' שמעון אומר ארגונים היו מלבישים אותם (פסיק' רב' לג).

ארגוני, ת"ז, לנק' -ונית, — מצבע הארגון: בן רשד אומר שמראה הקשת שלשה האחד אדום ארגוני (ר"ש בן תבון, אותות השמים, כ"י פריז). הבהיריים שבבינוניים הם האדום כגחלים בוערות והכרפסי והארגוני (יס"ר מקנדיה, מעין התוס מו).

ארגז[1], ס"ז, מ"ר ארגזים, — תבה תלויה על גב גמלים או בצדי העגלה, וכדומה, Kiste; caisse; chest: ולקחתם את ארון ה' ונתתם אתו אל העגלה ואת כלי הזהב אשר השבתם לו אשם תשימו בארגז[2] מצדו (ש"א ו ח). וישימו את ארון ה' אל העגלה ואת הארגז (שם יא). והלוים הורידו את ארון ה' ואת הארגז אשר אתו (שם יה). — ובכלל תבה, — ואמר המליץ: בני שים ספרים חבריך וארגזיך ותבותיך פרדסיך וגנותיך (צואת ר"י אבן תבון, דרך טובים).

ארגיעה[3], -גיע, ס"ז, — כמו רגע, Augenblick, moment: שפת אמת תכון לעד ועד ארגיעה[4] לשון שקר (משלי יב יט).

ארגמן[5], ס"ז, — שם לחמר נותן צבע אדם נוטה לסגל, ושם לחוטים צבועים, ואריג צבוע צבע ארגמן, Purpur; pourpre; purple: ותכלת וארגמן ותלעת שני (שמות כו א). לעשות בתוך התכלת ובתוך הארגמן ובתוך תולעת השני ובתוך השש (שם לט ג). ופרשו עליו בגד ארגמן (במדב' ד יג). לבד מן השהרנים והנטיפות ובגדי הארגמן שעל מלכי מדין (שופט' ח כו). תכלת וארגמן לבושם מעשה חכמים כלם (ירמ' י ט). תכלת וארגמן מאיי אלישה היה מכסך (יחזק' כז ו). ארם סחרתך מרב מעשיך בנפך ארגמן ורקמה ובוץ (שם שם יו). עמודיו עשה כסף רפידתו זהב מרכבו ארגמן (שה"ש ג י). ודלת ראשך כארגמן (שם ז ו). מרבדים עשתה לה שש וארגמן לבושה (משלי לא כב). משיחות של ארגמן (כלא' ט ט). חוט מאזנים של זהבים ושל שוקלי ארגמן טוב (כלים כט ד).

ארגמני, ת"ז, — מצבע הארגמן: ומזה (השתן) הארגמני והוא רע ממית (קאנון א ב ג ב, בשתן). ואספו הנשים החשובות בקיאות לעשות הבריה, וללבב הלביבות עגלות גדולות כהקף המרחשת ומראיהן טוב ייני וארגמני כמראה הקשת (אבן בחן, לקלונימוס). וגרמת הארגמני. שהוא הפנימי (בקשת) הוא שחרורית העבים (מאיר אלדבי, ש"א, כסוף נתיב כ). אם זר סביב לו (להירח) כגוון העופרת והברזליי והארגמני סופו גשם (מעשה טוביה, העולם פרק יז).

ארד[1], ס"ז, מ"ר ארדים, — מין ממיני הכמהים, Art Trüffeln; esp. de truffe; truffle. השתמשו בו ב„האכר היהודי". ועי' כמהים.

---

[1]) הסכימו החכמים שנגזר משרש רגז עי' זה, וכמו רגאזהa) בער' כעין אפריון קטן על גב הגמל וכדומ'. וכן בסור' רגזתא. ואולם רד"ק סבר כי הוא מרבע אמתי. — [2]) תרגום: תיבותא. מנחם: ענינו כמו ארון, וכעין זה שאר המפרשים.

[3]) במשקלי השמות שבמקרא לא נמצא אלא שם עצם פרטי אכזיב בעין זה, בלי -ה ועי' הערה שלקמן. — [4]) מנחם, ריב"ג, רש"י, רד"ק, ומהחדשי' ברט (Barth, §86), הסכימו כי זה שם. ובהיות שהוא מלעיל, קרוב הדבר שההא היא שארית סימן היחס, והשם הוא ארגיע, כמו אכזיב (Barth id.), והעיר ברט כי יש משקל זה גם בערבית. ויש סוברים כי גם ארגיעה שבירמיה מט יט כמו"כ שם. ואחרים, ובהם גם החדשים אולד, אלסה', בטכר, ועוד, סברים כי לא היה כלל בלשון שם ארגיעה, וכלו עתיד מן רגע. ועי' זה.

[5]) כבר התפלפל ריב"ג בהרקמה על דבר משקל זה השם ולא מצא דומה לו אלא שמות עצם פרטים, אשכנז, ואמרפל. — באשו' ארגמנו: שפת תכלת שפת ארגמנו, ר"ל עורות תכלת ועורות ארגמן. בשאר לשונות השמיות ארגון, אך מקור המלה לא נתברר, וסברים כי עקרו בלשון סנסקרית רגמן, שר"ל אדם.

[1]) בארמי' ארדא: א"ר ענן בר תחליפא הוה קאימנא קמיה דמר שמואל ואייתו ליה תבשילא דארדי ואי לאו דיהב לי איסתכני (כתוב' סא. — א"ר ענן בן תחליפא עמדתי לפני מר שמואל והביאו לו תבשיל של ארדים ולולא נתן לי ממנו הייתי מסכן). דגים קטנים וארדי ודייסא (ע"ז לח.). נהמא דאפוי בארדי (הלכ' גדולות הילד"ה סד.). — בסורית ערדא, וכן בערב' ע'רדa) צ'רב מן אלכמאה, מין ממיני הכמהים, וכן פי' הערוך ארדיא כמהים.

---

a) رِجَازَة

a) غَرْد

ארד[1], ס"ז, — מתכת, תערובת נחשת בעפרת, Bronze, bronze. והשתמשו במלה זו בהעתונים, ונהוגה אצל המדברים עברית בא"י.

ארה[2], ממנו אָרָה.

אָרָה, פ"י, אָרִיתִי, אֶאֱרֶה[3], תְּאֹרֶה, אָרֵה, אָרִי, אָרְךָ, אָרְיָה, — תלש ולקט עשבים, צמחים, pflücken; cueillir; to pluck: באתי לגני אחתי כלה אריתי מורי עם בשמי (שה"ש ה א). למה פרצת גדריה (של הגפן) וְאָרוּהָ כל עברי דרך (תהל' פ יג). — ובפרט בתאנה: פועלים שהיו אורין בתאנים (ב"מ פט:). התאינה הזו בתחלה אורים אותה אחת אחת ואחר כך שתים ואחר כך שלשה עד שאורים אותה בסלים ובמגריפות (מד"ר ברא' מו). כאדם שהוא אורה את התאנים (שם במדב' כ). — ואמר המליץ: גשו אחים לגן שכלי ארו את עצי תום מפרי חיים טעונים וסבו אל חדר דעתי שתו מן כלי בינה מלאתים יין עדנים (ר"ש הנגיד, בן משלי). ולכל צורר אמרו סורר מסרעפיו יארה לו איד (רמב"ע תרשיש, שער א). קול העבירו לכל איש חוסר בידו וקוצר חלקת חסדים שמטה חנם לאורה וקוצר (שם). ושם (בעולם הנשמות) יֶאֱרֶה אנוש נסעו ויאכל פת לחם ביד חבלו אפויה (הוא, Monats. 1876 (XL) 170). מי יתנני אחיה עד אארה בשם ומר מבין הליכותיך (ר"י הלוי, מה לך צביה, דיואן מק"ג, ב 7). בני שים ספרים חבריך וארגזיך ותבותיך פרדסיך וגנותיך רעה בגניהם וארה מפריהם בשמיהם ומוריהם (ר"י אבן תבון, צואה, דרך טובים). כמו זה יחיה בגלות חיים ערבים ויארה פרי תורתו בעולם הזה ובעולם הבא (כוזרי ג יב). ותמיד אֶאֱרֶה פרי ענפיו (ר"י חריזי, איתיאל ט). ואארה מורה ובשמיה (עמנו' מחב' יז). ויארו ציצים בגן חברה (פנילי מליצות, גנזי פע"ב, ד כד). ולא ארה מראשי בשמיו ולא שתה מהיין המשומר בענביו (ר"י היצהלי, יסוד עולם, הקדמה). — ומקור: ואיך גבר יקו לארות ביד פרי בנות (נ"א בינות) בצמאון שתולות (רמב"ע, העוגות, או"ב ב). תמטיר ימינו למלקוש עולם בעתו ומורו גן אל והשמט מגדיו לֶאֱרוֹת בשמיו ומורו (הוא תרשיש א). והמתהלל בחילו והוא רשת למעגליו ומה הוה בכל עמלו וילדי יום מבהיליו לֶאֱרוֹת תנובות פעלו ולקצור פרי מעלליו (הוא דוקס, מתי ישני). אל גן נתן נררי ריחו רבעו ישים בו ומסבו וְאָרוֹת מגדי דודים בשלו ואכול חנם את טוב חלבו (שם תשו' לר"י הלוי, ילדי ימים). אבל אם לא הביא שליש אלא לאחריו אעפ"י שלא נמנע מלארות ממנו (רמב"ם, הלכ' מע"ש א). אז קמנו והלכנו אל בית הצביה היפה פוריה וענפה לארות יערת דבשה וצופה (עמנואל מחב' יז). — ופעול: אשר פריו במחשבי ארויים (ר"י הלוי, התילה הנחשים).

— נפ', נֶאֱרָה, ומקור הֵאָרֵה: בְּהֵאָרוֹת דת מפאר כחתן יכהן פאר (ר"א קליר, ארק הכניפה, תפארת שיבה לוגן). שהמוסף איננו צמח שיארה (הפרשים לריב"ג).

1) באשורית אֶרְדוּ (מוס ארנולד).

2) רק בלשון אתאופ' במשמעת אסף.

3) רד"ק (מכלול שה"פ).

***אֲרוּבָה**, ס"נ, — א) עי' אֲרֻבָּה. — ב) לוח שמסדר עליו הנחתום ככרות הלחם בעודן עיסה: הן העידו על ארובות[1]) של נחתומים שהן טמאות (עד' ז ז). ארובות של נחתומין טמאות (כלים יח ב). ארובות של נחתומין שסודרין עליהן החלות כשהן בצק (רמב"ם הלכ' כלים ה א).

***אֲרוּגָה**, ס"נ, מ"ר ־גות, — א) דבר ארוג, Gewebe; tissu; web: ארוגה טמאה מהו לסכך בה (ירוש' סוכה סוף פרק א). — ב) *אחת מקרומי העין, והמחיצה: Bindehaut; conjonctif; conjunctiva הרביעית היא החוברת וגם נקראת ארוגה וצמיחתה מן העור שעל הגלגלת (מאיר אלדבי, ש"א, ד א).

***אֲרוֹד**, ס"ז, מ"ר אֲרוֹדִים, — כמו ערוד: שמיום שגלה (יוסף) לא חפפתי את ראשי ולא סרקתי

1) כך במשנ' שבגמ'. וכך ברוב הספרים במשנה כלים המובא לקמן. ומפרוש הערוך מלשון עריבה מוכח שהקריאה המקבלה היתה ארובה ולא ארֻבה, וכן במשנ' המנק' הנדפ' אֲרוּבָה, וכן הגרסה בהרמב"ם הלכ' כלים. ופרש הרמב"ם בפרושו להמשנה בכלים וז"ל: לוחות הנחתומים אשר יניחו עליהן הבצק סדרים סדרים. וכן בעדיות: לוחות של נחתומים שעורכין עליהן הככרות שהם עיסה. וכן לשון הרמב"ם בהלכות שלו המובאים פה בפנים. והנה העיד הערוך כי בס"א הגרסה ארוכות בכף. וכן העיד על זה הראב"ד בפרוש משנ' עדיות. ובאמת כך הגרסה במשנה עם גוף הערבי של פרוש הרמב"ם. וכן הגרסה במשנ' מנקד' כ"י פרמה ומנק' אֲרוּכּוֹת בכ' דגושה, ואעפי"כ, גם הגרסה ארובות בב' מקימה על פי נוסחאות רבות, וכן כתב הרמב"ם בהלכות שלו, ולכן יש לקבלה בצורה זו ארובה, בב' רפה, לשם מיוחד לזה. — ועי' ארוכות.

ונעשיתי עליו כארוד (מדה"ג ויגש, וכני כנימין).

ארוה[1], ארוה[2], ס"נ, מ"ר ארוות, סמי' ארוות, — מקום להחזיק בו בהמות, ובפרט סוסים ופרדות, Stall; étable; stall: ומסכנות (היו ליחזקיהו) לתבואת דגן ותירוש ויצהר וארוות לכל בהמה (דהי"ב לב כח). — וסמי': ויהי לשלמה ארבעים אלף ארות סוסים למרכבו (מ"א ה ו). ועי' אריה.

ארוז, ארוזים, ־רוזים, — א) פעול מן ארז. — ב) כמו שם, חרוז חרוזים: המה רכליך במכללים בגלומי תכלת ורקמה ובגנזי ברומים בחבלים חבשים וארזים[3] במרכלתך (יחזק' כז כד).

ארוחה, עי' ארחה.

***ארוך**[4], ת"ז, לנק' ארוכה[5], מ"ר ־כים ־כות, כמו ארך ארכה, — מה שמתפשט כמו קו, כמו חוט, ההפך מן קצר, langer ; long: (מברך ברכה) אחת ארוכה ואחת קצרה (ברכ' א ד). אבא שאול ארוך בדורו הוה (ניד' כד:). ארוכה שלבשה חלוקה של קצרה וקצרה שלבשה חלוקה של ארוכה (שם נח.). עולם שכולו ארוך (קידו' לט:). חיים ארוכים ומתוקנים (יומא עא.). — ומשל: כל ארוך שוטה (מעשה טוביה 1), עולם הקטן כ). — ואמר המליץ: יש לי שבן ארוך שוטה וכמדקרת חרב בוטה (עמנואל ה).

***ארוכה**, מ"ר ארוכות, — א) עי' ארכה. — ב) תה"פ, בארוכה, באופן ארוך: בא לו בארוכה (ירוש' הורי' ב מו ד). היה מטייל עמו ארוכות וקצרות (שם ברכות ב ה ג). כיון שראהו המלך (להפועל) כשר במלאכתו יותר מדאי אחזו בידו והתחיל מטייל עמו ארוכות וקצרות (מ"ר שה"ש, דודי ירד). — ג) ס"נ, הלוח שבין שני כרעי המטה לארכה, lang. Seitenbrett; long pan ; long bedside: המקרה סוכתו בשפודין או בארוכות המטה (סוכה א ח). ניטלה קצרה ושתי קרעים טמאה ארוכה ושתי קרעים טהורה (כל' יח ה). מטה שניטלו שתי ארוכות שלה ועשה לה חדשות (שם יט ו). — ד) עי' ארוכה. — ה) הארכת הזמן, Frist ; délai ; respite: ואבדתם מהרה מיד אני מגלה אתכם ואיני נותן לכם ארוכה וא"ת אנשי דור המבול היה להם ארוכה ק"כ שנה אנשי דור המבול לא היה להם ממי שילמדו (ספרי עקב מג). תנה לנו ארוכה ימים שמנה כי לא תטרידנו במלחמה (מעש' ביהמ"ד ילינק ג כח).

ארוכי, ת"ז, — מן ארוך: תארו עגול ארוכי ממראה ירוק (י"ם תוהל"מ ט). פריו עגול ארוכי כרבע אמה (שם). כוכבי לכת אינם מתנועעים בעגול כדורי אך בעגול ארוכי כתמונת ביצה (לה"ט, ג). עגול הארוכי שלו (שם ה).

ארון[2], ארון, ס"ז, סמי' ארון, מ"ר ארונות, ־נים, — א) כעין תבה מעץ, מחרס, וכדו', לשים בה חפצים, כסף וכדומה, Kasten ; caisse ; chest: ועשו ארון עצי שטים אמתים וחצי ארכו ואמה וחצי רחבו (שמו' כה י).

---

[1]) כך נראה דעת ריב"ג שכתב במשקל פועל וז"ל: ומן הדמיון הזה וארות לכל בהמה (הרקמה דף סא), ר"ל שזה משקל נקבה מן משקל הזכר פועל. וכן בפרוש דעתו של הרד"ק (שער דקדוק השמות מכלול) אמר וז"ל: פועלה ארוה אחד מן וארות לכל בהמה ובסמוך ארות סוסים. ובמשקל הזה שם בדברי רז"ל חתלה. ע"כ. וכן שמואל ארקוולטי ערוג' הבושם דף עח. ואף כי אין דמיון למשקל זה בשמות הנמצאים במקרא, אינו חוץ מהקש הלשון: כיון שיש פעלה מדוע לא יהיה פעלה? —

[2]) כך אבר' בלמשי, מקנה אברהם: פעלה הפא בקבוץ שפתים והעין בשוא והלמד בקמץ ולא נמצא בזה המשקל נפרד יחיד אבל נמצא אחד בסמיכות ורבוי, במלכים ספ' ג' סי' ד ארות סוסים. ע"כ. ונראה כי נשמט מדעתו הנפרד לרבים בדהי"ב לב כח. וכן גזנ' והרבוי ארות לפי דעתו כמו חרבות ארחות שהם לפי דעת הרבה מהמדקדקים מן חרבה ארחה, והיה ראוי להיות ארות, אך עפ"י דרך לשון סורית במקום ־ָ־ אמרו ־ְ וכן בן זאב (אוה"ש), וכן קניג (ב קפז), וכן גזנ' בוהל. וכן נהוג בדבור בא"י. — באשורי' ארו, גדר מקיף, ומקום עמידת הסוסים, וגוף הסוסים, ורב ארו רב הארוה.

[3]) ריב"ג: הוא כמו צוארך בחרוזים והם הענקים המחוברים באבנים יקרות והאלף תמורת החת בו. ע"כ. והראב"ע (בפרוש שה"ש א י) דחה זה אמר וז"ל. וי"א כי וארוזים במרכולתך כמוהו ויתחלף האלף בחת, וזה אינו נכון כי לא יתחלפו בלה"ק חוץ מאותיות יהוא לבדם. ע"כ. אבל, חלוף ח באלף בעבר' נהוג, ומלבד זה דעת ריב"ג מכרעת נגד הראב"ע.

[4]) עי' ארך. — [5]) כך הקריאה המסורה, בכף רפויה, אעפ"י שאפשר שבתחלה לא שמשה הוו אלא לסי' תנועת השורק. — [1]) ובאר שם הטעם כי "אצל קצרי הקומה יש מעט ריוח בין הלב שהוא משכן הרוח החיוני לבין המוח שבו מורשי המחשבה ובנקל יתנשאו האדים למעלה אל המוח אשר בו נולדה המחשבה ועל ידי זה ימהר להבין וכו' משא"כ בגדולי קומה שמתפזרים (האדים) ומשתבשים".

[2]) משקל פעול, כבוד, שלום, סגור, שאור. באשו'

ויקח יהוידע הכהן אָרוֹן אחד ויקב חר בדלתו וכו' ונתנו שמה הכהנים שמרי הסף את כל הכסף המובא בית ה' ויהי כראותם כי רב הכסף בָּאָרוֹן וכו' (מ"ב יב י-יא). מסמר השלחני וארון של גרוסות (עדי' ג ח). — ומ"ר: והמביא ארונות ותנורין ספלין וכלי חרש מחוצה לארץ לארץ (תוספתא חול' א כב). — אֲרוֹן אלהים, אֲרוֹן ה', אֲרוֹן הברית, אֲרוֹן העדות, אֲרוֹן הַקֹּדֶשׁ, — הארון שהיו בו הלוחות, die heil. Lade l'arche sainte; the holy ark: הכהנים נשאי אֲרוֹן ה' (יהוש' ג יג). ושמואל שכב בהיכל ה' אשר שם אֲרוֹן אלהים (ש"א ג ג). וַאֲרוֹן ברית ה' נסע לפניהם (במד' י לג). שאו את אֲרוֹן הברית ועברו לפני העם (יהוש' ג ו). ודברתי אתך מעל הכפרת מבין שני הכרבים אשר על אֲרוֹן העדת (שמות כה כב). תנו את אֲרוֹן הקדש בבית אשר בנה שלמה (דהי"ב לה ג). — אֲרוֹן העֹז: קומה ה' למנוחתך אתה וַאֲרוֹן עזך (תהל' קלב ח).— הארון סתם: מסורת בידם מאבותיהם ששם הארון נגנז (שקל' ו א). — ומ"ר: שלש ארונות עשה בצלאל (יומא עב:). — ב) ישאו בו את המת ויקברוהו בו, Sarg; cercueil; coffin: וימת יוסף בן מאה ועשר שנים ויחנטו אתו ויישם בָּאָרוֹן במצרים (ברא' נ כו). ארון שהיא רחבה מלמטן וצרה מלמעלן והמת בתוכה (אהל' ט ט). ארון העובר ממקום למקום עומדין עליו בשורה ואומרין עליו ברכת אבלים (מו"ק כה.). מנודה שמת ב"ד סוקלין את ארונו (שם טו.). ואין לך כל ארון וארון שבא"י שאין סוס מדי אוכל בו תבן (סנה' לח:). ראו ארונות שהיו באין מחו"ל לארץ א"ר בר קיריא לר' לעזר מה הועילו אילו אני קורא עליהם ונחלתי שמתם לתועבה בחייכם ותבואו ותטמאו את ארצי במיתתכם (ירוש' סוף כלא'). נזדעזע ארונו של יוסף וכו' וכל אותן שנים שהיו ישראל במדבר היו שני ארונות הללו אחד של מת ואחד של שכינה מהלכין זה עם זה (סוטה יג.). — ומ"ר °ארונים: עץ קבר וארונים (מיכל, מצה על הר העברים). —

ארנָ, בכנע' ארן, בערב' אִרַאן a), מטת המת, בסור' ארינא. והנה לפי דעת חל"א בלשון האשורית הכונה העקר' היא בית קבול. וקצת חל"א סברים כי המקור הוא ארה באשור' (מוס ארנולד). וא"ב יהיה משקלו פָּעוֹן.

a) إِرَان

ו°ארון שבבתי הכנסיות שבו ספרי התורה: אין עושין הפתח במזרח ששם הארון וכו' ובונין בה היכל והוא שאנו קורין לו ארון הקדש להניח בו ספרי התורה (הלכות או"ח קנ ה).

*אָרוּס[1], שת"ז, לנק' אֲרוּסָה, מ"ר אֲרוּסִים, -סוֹת,'— מי שנקשר עם אשה להתאחד אתה בברית הנשואים הוא אָרוּס, Verlobter; fiancé; betrothed, והיא אֲרוּסָה: ארוסה ושומרת יבם (סוט' ד א). ארוסה שזינתה סוקלין אותה על פתח בית אביה (תוספ' סנהד' י י). עד מתי ארוסי יושב אצלכם ואני יושבת עגומה עליו (ירוש' חגי' ב עז ד). ארוס וארוסתו (כתוב' יג:). הרי את אשתי הרי את ארוסתי הרי את קנויה לי מקודשת (קידו' ו.). ביהודה קורין לארוסה חרופה (שם). ארוסה שעיברה וכו' הולד ממזר (קידו' עה.). ארוס מיפר (נדרים של ארוסתו) בקודמין (נדרים סז:). — ומ"ר: והארוסות ינשאו חוץ מן הארוסות שביהודה מפני שלבו גס בה (יבמ' ד י). שהיו מייבמים את הארוסות ופוטרים את הנשואות (קידו' עה:). שהתורה ארוסה היא לישראל (מד"ר שמו' לג). — ואמר המשורר: ונפתה בארוס תבל לבבי (רשב"ג, שירי שלמה סג). ארוס יבורך עם ארוסתו יתברכו בו כל קהלתו (סמנא"ל, פיוטים לחתן). וידוע שהארוסה רבת החשק והיא משגחת מן חלונות מציצה מן החרכים לראות את ארוסה (מלמד התלמי' במדבר).

*אֵרוּסִים, אֵיר-, ש"ז כמ"ר,—מעשה הבטחת הנשואים, בדרך הנהוג, בקשר כתוב בין איש ואשה וכדומה, Verlobung; fiançailles; betrothal: כ"ג לא ישא אלמנה בין אלמנה מן האירוסין בין אלמנה מן הנשואין (יבמ' ו ד). אין כותבין שטרי אירוסין ונשואין אלא מדעת שניהם והחתן נותן שכר (ב"ב י ד). קודם הזמן הזה (לפני ת"ב) העם ממעטין בעסקיהם מלישא ומליתן מלבנות ולנטוע ומארסין אבל לא כונסין ואין עושין סעודת אירוסין (יבמו' מג.).

ארז[2], ממנו אֶרֶז, ואולי אָרַז.

---

[1]) מן ארס עי"ש.

[2]) בערב' אַרַזַ a) קבץ, וגם עמד בחזקה. וסברים כי מזה בא השם אֶרֶז ואולי גם פעל אָרַז.

a) أَرَزَ

אֶרֶז, ס"ז, מ"ר אֲרָזִים, — אילן גדול וחזק, במקום עלים בעין מחטים לו, יגדל בפרט על הרי הלבנון, Zeder ; cedre ; cedar : ולקח למטהר שתי צפרים חיות טהורות ועץ ארז ושני תולעת ואזב (ויקר׳ יד ד). וידבר (שלמה) על העצים מן הארז אשר בלבנון ועד האזוב אשר יצא בקיר (מ"א ה יג). אתן במדבר ארז שטה והדס ועץ שמן (ישע׳ מא יט). בהר מרום ישראל אשתלנו ונשא ענף ועשה פרי והיה לארז אדיר (יחזק׳ יז כג). צדיק כתמר יפרח כארז בלבנון ישגה (תהל׳ צב יג). — ומ"ר: כאהלים נטע ה׳ כארזים עלי מים (במד׳ כד ו). צוה ויכרתו לי ארזים מן הלבנון (מ"א ה כ). אשר כגבה ארזים גבהו וחסון הוא כאלונים (עמו׳ ב ט). תצא אש מן האטד ותאכל את ארזי הלבנון (שופט׳ ט יה). כל ארזי הלבנון הרמים והנשאים (ישע׳ ב יג). אני עליתי מרום הרים ירכתי לבנון ואכרת קומת ארזיו מבחר ברושיו (שם לז כד). וקדשתי עליך משחתים איש וכליו וכרתו מבחר ארזיך (ירמ׳ כב ז). — והעץ של האילן למלאכה: ארבעה טורי עמודי ארזים וכרתות ארזים על העמודים וספן בארז ממעל (מ"א ז ב–ג). ויאמר המלך אל נתן הנביא ראה נא אנכי יושב בבית ארזים וארון האלהים ישב בתוך היריעה (ש"ב ז ב). קרות בתינו ארזים רהיטנו ברותים (שה"ש א יז). המשכיר בית לחבירו ונפל חייב להעמיד לו בית היה מקרה ב א ר ז י ם לא יקרנו בשקמים בשקמים לא יקרנו ב א ר ז י ם (תוספ׳ ב"מ ח לב). — ומשל לקושי: לעולם יהא אדם רך כקנה ואל יהי קשה כ א ר ז (תענ׳ כ.).

אָרַז, פ"י, עתיד יארז, בינ׳ אָרוּז, — קשר וחבש היטב חפצים, סחורה, וכדומה, ועשה מהם חבילות וצרורות וכדומה, zusammenbinden, einpacken, empaqueter; to pack, embale : במכללים בגלומי תכלת ורקמה ובגנזי ברומים בחבלים חבשים וארזים[1] במרכלתך (יחזק׳ כז כד). — והשתמשו בו הסופרים האחרונים במשמעה זו: את צרור הספרים חבושים ו א ר ו ז י ם היטב (אגרות יל"ג א מט).

אַרְזָה[2], ס"נ, — דבר עשוי בעץ הארז, Zederwerk, travail en cedre ; cedar-work : ורבצו בתוכה עדרים כל חיתו גוי גם קאת גם קפד בכפתריה ילינו קול ישורר בחלון חרב בסף כי ארזה[1] ערה (צפנ׳ ב יד).

ארח[2], ממנו אֹרַח, אָרַח, אֹרְחָה.

אֹרַח, ס"ז, כנ׳ ארחי, ארחך, ארחו, מ"ר ארחות־ארחים, סמי׳ ארחות, כנו׳ ארחותי, ארחותיך[3], ארחותיו, ארחותיכם, ארחותיהם. — א) דֶּרֶךְ, Weg ; voie ; way: יהי דן נחש עלי דרך שפיפן עלי ארח (ברא׳ מט יז). סורו מני דרך הטו מני ארח (ישע׳ ל יא). נשמו מסלות שבת עבר ארח (שם לג ח). ירדפם יעבור שלום ארח ברגליו לא יבוא (שם מא ג). ישיש כגבור לרוץ ארח (תהל׳ יט ו). בארח רשעים אל תבוא ואל תאשר בדרך רעים (משלי ד יד). וארח לא אשוב אהלך (איוב

[1]) ריב"ג ואחרים החליטו שזה שם, עי׳ ערך ארוז. רש"י פרש: נתון בתוך עץ ארז. קצת החדשים פרשו חזקים ומתקימים, ממשמע׳ שרש ארז, עי׳ למעלה.

[2]) עי׳ הערה שלקמן.

[1]) ת"י וטללה סתרו. רש"י: גג הבית הספון בארז. הראב"ע: הם הסיפון. ורד"ק אמר: ההא נחה ודינה במפיק, וארזה ר"ל על קרוי הבתים הספונים בארץ. — וכן רוב החדשים פרשו ארזה ספון וצפוי של ארז. אבל, כל הפסוק מליצתו קשה, ורגלים לדבר שהוא משבש, וגם סופו: א ר ז ה ערה משבש בודאי, ועי׳ ערך ערה. ומ"מ, לפי הנוסחה המקבלה ולפי פרוש רוב המפרשים יש לה להמלה א ר ז ה זכות קיום בלשון. ונראה מתוספתא ב"מ ח לב שהובא בפנים למעלה סוף ערך אֶרֶז שהיה באמת מנהגם לקרות תקרת הבית בארזים, ולכן אינו מהנמנעות שהיה שם מיוחד לזה א ר ז ה.

[2]) שרש עבר׳, אשור׳, ארמ׳, וסור׳.

[3]) במקום אֹרַח הקדום, ונשמר בארמ׳ אורחא. ובעבר׳ עפ"י נטייתה של לשון זו, להעביר את קול u לקול o בהברה מנגנת, אם אין דגש שומר על קול u, נתעכרה כבר בזמן קדום קול u של אֹרַח לקול o בכל מקום שנשארה האלף מוטעמה בנגינה או לפחות בחצי נגינה, במתג, ולכן אֹרַח, וכמו כן ארחותיך, ארחותיו, ארחותם, שבהיות תנועת האלף ה ש ל י ש י ת לפני הנגינה, תמתג. וכמו כן ארחותי, לפי קריאתו של בן נפתלי, עי׳ לקמן. אבל בכל הנטיות שנשארה התנועה הראשנה שבמלה ערמה מכל טעם, ואפילו מחצי טעם, והוא בכל הנטיות שתנועת האלף היא ה ש נ י ה או ה ר ב י ע י ת מהנגינה, כמו ארחות בסמי׳ וכמו ארחותיהם, שיחול המתג בה על תנועת אות החית, נשמרה התנועה u בהויתה עוד זמן רב, ואמרו אֻרְחוֹת אֻרְחוֹתֵיהֶם, רק בזמן מאוחר פשטה סוף סוף ההעכרות גם על u זה ונהיה o, ונקדו אותו בקמץ, שהוא סי׳ o שנתהוה בזמן מאוחר, ואמרו אָרְחוֹת אָרְחוֹתֵיהֶם. וכבר הרגיש שטדה בעקר הדבר, שהיה להמתג מבוא בהבדל הנקוד (Stade § 109), אך לא ראה את טיבו

יו כב). ארחי גדר ולא אעבור ועל נתיבותי חשך ישים (שם יט ח). ארחי ורבעי זרית וכל דרכי הסכנת (תהל' קלט ג). לא נסוג אחור לבנו ותט אשרינו מני ארחך (תהל' מד יט). — ומ"ר: בימי שמגר בן ענת בימי יעל חדלו ארחות והלכי נתיבות ילכו ארחות עקלקלות (שופט' ה ו). צפר שמים ודגי הים עבר ארחות ימים (תהל' ח ט). על ימין פרחח יקומו רגלי שלחו ויסלו עלי ארחות אידם (איוב ל יב). כגבורים ירצון (הארבה) כאנשי מלחמה יעלו חומה ואיש בדרכיו ילכון ולא יעבטון ארחותם (יואל ב ז). ותשם בסד רגלי ותשמור כל ארחתי[1] (איוב יג כז). ויציתו קרית קדש וישמו ארחתיה (כ"ס גני' מט ו). — ובהשאלה במושג המוסרי, אופן מעשיו ומנהגיו של אדם בחייו ועם הבריות: ארח לצדיק מישרים וכו' אף ארח משפטיך ה' קוינוך (ישע' כו ז-ח). תודיעני ארח חיים שבע שמחות את פניך (תהל' יו יא). מכל ארח רע כלאתי רגלי למען אשמר דברך (שם קיט קא). מפקודיך אתבונן על כן שנאתי כל ארח שקר (שם קד). בארח צדקה חיים (משלי יב כח). כי פעל אדם ישלם (אלהים) לו וכארח איש ימצאנו (איוב לד יא). במה יזכה נער את ארחו לשמר כדברך (תהל' קיט ט). כן ארחות כל שכחי אל (איוב ח יג). כל ארחות ה' חסד ואמת (תהל' כה י). כן ארחות כל בצע בצע את נפש בעליו יקח (משלי א יט). לנצר ארחות משפט (שם ב ח). העזבים ארחות ישר ללכת בדרכי חשך (שם יג). עמי מאשריך מתעים ודרך ארחתיך בלעו (ישע' ג יב). דרכיך ה' הודיעני ארחותיך למדני (תהל' כה ד). בפקודיך אשיחה ואביטה ארחתיך (שם קיט יה). בכל דרכיך דעהו והוא יישר ארחתיך (משלי ג ו). אל תתרע את בעל אף ואת איש חמות לא תבוא פן תאלף ארחתו ולקחת מוקש לנפשך (שם כב כד-כה). והלכו גוים רבים ואמרו לכו ונעלה אל הר ה' ואל בית אלהי יעקב ויורנו מדרכיו ונלכה בארחתיו (מיכה ד ב). אשר ארחתיהם עקשים[2] ונלוזים במעגלותם (משלי ב יה). כשחלה ר"א נכנסו תלמידיו לבקרו אמרו לו רבינו למדנו אורחות חיים (ברכות כח:). — ואמר המשורר: ולמה זה אבקש לי אורחות עקלקלות ואעזב אם ארחים (ר"י הלוי, דכליך כמור עובר). — ב) דבר קבוע, וסתה של האשה, Menstruation ; règles : ואברהם ושרה זקנים

של הדבר כראוי. — [1]) לפי קריאת בן נפתלי ארחתי, בחולם.— [2]) יש מגיהים מעקשים.—

באים בימים חדל להיות לשרה ארח כנשים (בראש' יח יא). שאורח בזמנו בא (נדה יו.). בת תשעים אחר שנפסק האורח ממנה תלד (ר' בחיי, לך לך, הלכן מלה).—ג) *הנקרה שתחת האף: הפסק השערות תחת החוטם וכו' והם חלוקים בהשואה חציה לצד זה וחציה לצד זה וכו' בענין שהאורח[1]) הזה מפולש וכו' והנה האורח הזה נגד החוטם ממש ולכך נתינת האצבע באורח מורה על השתיקה (ר"מ קורדיבירו אילימה, עין רואי, ד כ). (תחת החוטם) יש אורח אחד שהוא מעט נמוך משני צדדיו המגיע עד הפה ושערות קטנים חזקים ומתגברים בזה האורח וכו' ולכן מי שרוצה לגזם לחבירו שיהא לו מורא ופחד מלפניו שני פעמים מכה באצבעו על זה האורח (עמק המלך, רישא דז"א, נח). והשפה העליונה הוא שני וארח הפנוי משער שבאמצעיתה הוא שלשי וכנגדה בתחתונה השפה הוא רביעי והארח הוא חמישי (משנת חסידים, מס' אריך ז).

אָרַח, עתיד יארח, — א) פ"ע, הלך בארח, בדרך, gehn ; marcher ; to walk : וארח לחברה עם פעלי און וללכת עם אנשי רשע (איוב לד ח). — ב) *פ"י, כמו ארח: המסרב בחבירו לאורחו ואין בלבו לקראותו (תוספתא ב"ק ז ח).

— ארח, עי' אורה. — ארחים פרחים, עי' פרח.

— פע', *אֵרַח, — הכנים אורח אצלו, bewirthen ; donner l'hospitalité ; receive a guest : ולא מארחו (ת"ת את ע"ה) אצלו (דמאי ב ג). המארח תלמיד חכם בתוך ביתו ומאכילו ומשקהו ומהנהו מנכסיו (ברכו' סג:). לא יסרב אדם בחבירו לארחו בשעה שאינו רוצה (ירוש' ע"ז א לט ג). ויש מצוה שמתן שכרה בנים כגון שרה שאירחה את האורחים (תנח' בובר תלא ב). ארחה (אסתר) שונא כדת אל עונה בלי מצוא מענה (קרובות לפורים, תמימים כרשו אכן). לא יארחוהו בני אדם ולא יאכסנוהו (תקנת ר"ת, בשו"ת בנימין זאב, סד).

— הפ', *האריח, — כמו ארח: אלים כהשעין אב תחת עץ סכה ונצב להאריחם בנפש השוקה (ר"א קליר, אלים כהשעין, ב סכות, אשכנ'). זמירות קידוש יום עלי כוס מזכירים חפצים להאריתו בשמחה

[1]) כבר הביא רמ"ק בשם האידרה מלה זו בארמ': מאמצעיתא דתחות חוטמא מתחות ב' נוקבין נפיק חד אורחא ושערין זעירין תקיפין מליין להוא אורחא (אילימה). וכן רח"ו ארחא שכנגד אמצעות החוטם (ע"ת היכל כתר).

ובשירים (מחז' ויטרי, דף 601). אשל נטע (אברהם) והעוברים הארח ובקצוי ארץ ריחו הירח (קרוב' ה סכוע', לדק). את אורחים יאריח שמין ומי פולין יגמע אף ברי יטריה (פיר לעג לבני רינוס, ה' גייגר, מלה תפנים). תגזרו באלה חמורה על כל איש ואשה מזרע בית ישראל הנלוים אליכם שלא יהו רשאין לדבר עמו לישא וליתן עמו להאריחו ולהאכילו ולהשקותו (תבוכ' ר"ת מכ).

— נתפ', *נתארח: ואינו מתארח (ת"ח) אצל עם הארץ (דמאי ב ג). המתארח אצלו אינו צריך להפריש חלת דמאי (ירוש' חלה ד ס.). פעם אחת נתארחתי אצלה (אצל אלמנת ת"ח שמת בחצי ימיו) והיתה מסיחה כל אותו המאורע (שבת יג:). פעם אחת נתארחתי אצל אכסניא אחת (עירו' נג:). קונם שאני נהנה לך אם אי אתה מתארח אצלי ותאכל עמי (נדר' כד.).—ונתארח ל: פעם אחת נתארחתי אני ורבי למקום אחד (שבת לה.). ב' אכסנאים שנתארחו לפונדק אחד (חולין קז:).— ונתארח ב: המתארח בחצר אפי' נתארח בבית בפני עצמו אם לא נתארח דרך קבע (ש"ע או"ח שע ח). לפי שבמקום שיש בני בית רבים נוהגים להתארח עוברי דרך (רש"י כתוב' סא.).

אֲרֻחָה[1], אֲרוּחָה, ש"נ, מ"ר אֲרֻחוֹת, — א) מזון, פרנסת האדם, Beköstigung ; entretien, nourriture food, maintenance: ויתן לו רב טבחים (לירמיהו) ארחה ומשאת וישלחהו (ירמ' מ ה). וארחתו[2] (של המלך יהויכין) ארחת תמיד נתנה לו מאת מלך בבל דבר יום ביומו (שם נב לד). טוב ארחת[3] ירק ואהבה שם משור אבוס ושנאה בו (משלי יה יז). לאדם שבא אל אחד מאוהביו מן העשירים והיה חייב בארוחתו (תו"ה, היחוד י). — ובמשמעת מטעם, מנה, Gericht; met, plat; dish: ויכרה כרה לקוצרים והוא נשא את ארוחתם בידו להגיש לפניהם לאכל (יוסיפון ה ג). — ובמשמעת *סעודה: אל תשת ידך עם מערכי ארוחות פן תדל ומאום בכיסך אין (כ"ז תרג' בן סירא, יט ד). עשה אבי ארוחת ערב לקרובי ביתו

[1]) אולי משרש ארח באשור' שמשמעתו הוא אכל, בלה. ואחרים גוזרים שם זה מן השם ארח, במשמעת המזון הנצרך להדרך, וזה אמנם מתיישב בהמשל הראשון בירמיה, אך בהמשל השני שם, ובמשל השלישי במשלי זה אינו נכון. — [2]) ריב"ג הוצאתו. וכן רש"י: נוטל פרס מבית המלך לכל צרכיו. — [3]) פרשו רוב המפרשים סעודה, מנה.

(דכיר למה"ג, הכי עזר ג). — ובמשמעת *כמות קצובה, Portion: וגם ארוחת גפרית ושרפה נתן בו עד נעלמו קרני הברזל והחרוצים (יוסיפון ג).

אֹרְחָה[1], אֹרְחָה, ש"נ, מ"ר אֹרְחוֹת, אֳרָחוֹת, — חבורה של הלכי ארח, שיירה, Karawane ; caravane caravan: וישאו (בני יעקב) עיניהם ויראו והנה ארחת[2] ישמעאלים באה מגלעד (בראש' לז כה). ביער בערב תלינו ארחות דדנים (ישע' כא יג). הביטו ארחות תמא הליכות שבא קוו למו (איוב ו יט).

***אָרְחִי**, -חִיִּי, ת"ז, — של אֹרַח, בפרט של דרך היבשה בנגוד להים: שהיתה (ארץ ישראל) באמת מסוגלת מאד אל מסחר החיצוני בימיי ובארחיי ולא היתה דוגמתה בכל העולם וכו' היתה מסוגלת מאד למסחר הארחיי ובפרט ירושלם וכו' והמסחר הארחיי הזה היה נהוג בארץ מזרח מאז ומקדם (תעודה בישראל ג ס).

***אָרְחִית**[3], ש"נ, — של אֹרַח, של הדרך, ובפרט אגרת ארחית, שטר ארחית: קודם הפסח בא הנה יהודי אחד מירושלם בשטר ארחית ולפי דבריו זה כשתי שנים וד' חדשים יצא משם (שו"ת בר ששת, תקת). אגרת ארחית למוהר"ר קלונימוס בן קלונימוס עשוה ליהודי א' על מקרה קרה לו שהעלילו הגוים עליו בעדות שקר וייסרוהו בשוטים פצעים נאמנים עד אשר קצצו את רגלו ויעשו לו רגל עץ להשען עליו (REJ 1884 Juillet, 117). חתימה לאגרת ארחית עשאה משה בוטריל (שם 59).

אֲרִי[4], ש"ז, וגם כהפסק אָרִי, מ"ר אֲרָיִים, אֲרָיוֹת, — חיה טרפת, מצטינת בהוד המראה ובגבורה ואמיץ לב מאד, Löwe lion: רעה היה עבדך לאביו בצאן ובא הארי

[1]) מן ארח, משקל, סללה. — [2]) רד"ק בהשרשים: ומשקל אחר ארחת ישמעאלים וכו' וכן ארחות דדנים. ע"כ. אך בכל הספרים ארחת ארחות.

[3]) משק' גפרית, תכנית.

[4]) משקל גדי, פרי, ונשאר השוא גם בהפסק, באשורי' ארו וגם למז' אריה, ובכנוי להאלהים נרגל (Muss Arnold), בארמי' וסורי' אריא. בערב' יש הרבה שמות לחיה זו, אך שם דומה לארי אין, ובשם ארויה a) יכנו הערבים את עפר האילים.

a) أروية

ואת הדוב ונשא שה מהעדר וכו' גם את הארי גם הדוב הכה עבדך (ש"א יז לד-לו). כאשר יציל הרעה מפי הארי שתי כרעים או בדל אזן כן ינצלו בני ישראל (עמוס ג יב). ארי נהם ודב שוקק מושל רשע על עם דל (משלי כח טו). אמר עצל שחל בדרך ארי בין הרחבות (שם כו יג). — ומ"ר: ושנים עשר אריים עמדים שם (מ"א י כ). — ולמשל לגבורה ועז, וצמא לדם, ולבטחון בגבורתו: הן עם כלביא יקום וכארי יתנשא לא ישכב עד יאכל טרף ודם חללים ישתה (במד' כג כד). כרע שכב כארי וכלביא מי יקימנו (שם כד ט). מה מתוק מדבש ומה עז מארי (שופט' יד יח). קשר נביאיה בתוכה (בתוך ירושלם) כארי שואג טרף טרף נפש אכלו (יחזק' כב כה). מאכל ארי פראי מדבר כן מרעית עשיר דלים (בן סירא גני', יג יט). מלך שבחיות ארי (חגי' יג:). — ארי תרבות (כ"ק יו:), שהסכין עם בני אדם. —ובהשאלה, להיתר גדול וחשוב בחבריו: אני וארי שבחבורה (קידו' מח:). ארי (ריש לקיש) עלה מבבל (כ"ק קיז.). אין משיבין את הארי לאחר מיתה (גיט' פג:). —ומשל: ארי שאמרת נעשה שועל (כ"ק קיז), ר"ל אינו כל כך גדול בחכמה כמו שאמרת. בני אל ירע לך שהוא ארי בן ארי ואתה ארי בן שועל (כ"מ פד:). אין ארי נוהם מתוך קופה של תבן אלא מתוך קופה של בשר (ברכ' לב.), משל שאדם אינו בועט מתוך דוחק אלא מתוך טובה. — ו*הבריח הארי מעל פלוני, ר"ל הרחיק ממנו אויב עז, מסכן[1]: — ארי רובץ על דבר פלוני[2], ר"ל כח עז, שמונע את האדם לנגע בדבר, לעשות הדבר, כגון אסור או גזרה וכיוצא בזה. הרבצת לי ארי סמוך לי בגבולי (פחד יצחק ארוח ארבעת), ר"ל שמת לי אדם איום על גבולי. — ומשלים: ואל תרפה ארי אסור בחבלים ואם אותו תשלח ואכלך (מוסר השכל, רב האי). הרעותם אשר עשיתם להקיץ הארי הנרדם (אגר' יהושע בן נון, סוף ספ' יוחסין). והארי גם אם לו קדחת רביעית נקרא ארי ושואג כארי (שארית ישראל יח). — וחמור בעור הארי, רצה לומר שפל מראה פנים של גדלות: הורד נא עדיו וראה כלו כחש ובעור הארי חמור חמרתים (משלי יהודה, יל"ג, א כב). —ב) שם מטבע[1], Piastre: והנה הארי היה שוה בשעת ההלואה ערך זול ובשעת הפרעון עלה ערכו יותר (שו"ת דרכי נעם כד). ועי' אריה. — ג) ארי הים, כנוי למזל מן המזלות: ארי הים ויש שקורין אותו דוב וכוכביו שנים ועשרים (ראב"ע ראש' חכמ' א). — ג) *שם עשב, ישתמשו בו ברפואה להזיע, Kamille; camomille; -mile: עשב הנקרא בלשון ארם ארייא[2] ובלשון יון כמומילון והוא כמין קוץ ושפל הוא מכל הקוצים (אסף דף 78). — ד) חולי הארי, מין ממיני הצרעת[3] leontiasis: והנה יגיע מעובי דם הגדמיים שיצא בהקזתם כחול וזאת העלה נקרא חולי הארי ליאונינא בלשון יון ונאמר כי נקראת כן כי הרבה תקרה לארי (קאנון ד ג ג א).

אַרְיֵה. — גּוּר, הילד של הארי. — כְּפִיר, ארי בחור. — לָבִיא, לְבִיָּא. — לַיִשׁ. — נָהַם, שָׁאַג, קול צעקת הארי. — שחץ, כנוי לארי.

אֲרִיאֵל[4]; —א) עיר יתקבצו אליה עם רב לחגיגת קדש וכדומה, Pilgerstadt; ville de pèlerinage, town of pilgrimage, ובפרט ירושלם: הוי אריאל אריאל[5] קרית חנה דוד ספו שנה על שנה

[1]) בארמי': ואמר רבא שרי ליה לצורבא מרבנן למימר עבדא דנורא אנא לא יהיבנא אברגא מ"ט לאברוחי אריא מיניה קאמר (נדר' סב: — רש"י צרב מרבנן לאמר עבד האור אני ולא אתן מס מה טעמו להבריח ארי (גבאי המכס) הוא אומר). — [2]) בארמ': פיתחא הוא ואריא דרביע עליה (עירוב' עח: — פתח הוא (ואעפי"כ אי אפשר להשתמש בפתח זה מפני) שארי רובץ עליו, ר"ל אסור חמור עליו). — [1]) על שם צורת אריה שהיתה חקוקה על מטבע זו שיצאה בצרפת בימי המלך פרנסוא הראשון ונקראה lion. — [2]) בסור' אריא דעפרא, ארי העפר. וכבר העיר לו (Pfln. § 35) כי זה בא בטעות שנתחלף השם היוני χαμαίμηλον, שפרושו הוא תפוח אדמה, שכנו בו העשב הזה ע"ש ריחו, עם χαμαιλέον, שר"ל ארי האדמה, שהוא הזקית. — [3]) כך בסור' וכן בערב' דָא אלאשד וגם דָא אלשבע a).

[4]) לא נתברר מקורה וטיבה של מלה זו, ועי' הערה שלקמן. — [5]) ת"י וי מדבחא מדבחא. ע"כ. ודומה לזה במשנה: ההיכל צר מאחוריו ורחב מלפניו ודומה לארי שנאמר הוי אריאל אריאל וכו' (מדות ד ז). וכן ר"ת (מגדל חננאל), וכן שאר המפרשים הישנים והחדשים. רש"י פרש טעם שם זה: על אש של מעלה שהיתה רובצת כארי על גבי המזבח. ע"כ. והחדשים גוזרים השם אריאל מן אִריה b) בערב', שמשמעתו אש, מוקד, ומפרשים אריאל מוקד האל, שהוא המזבח, והכל מסכימים שבהרחבה הוא כנוי לירושלם. וכן אמנם גם רסע"ג, אלא שהוא תרגם את עצם השם אריאל במשמעה אחרת, וז"ל: יא איהא אלמוסם מוסם אלקריה אלתי

a) داء الاسد داء السبع b) إِرْبَة

חגים ינקפו והציקותי לַאֲרִיאֵל והיתה תאניה ואניה והיתה לי כַּאֲרִיאֵל (ישע׳ כט א ב). והיה כחלום חזון לילה המון כל הגוים הצבאים על אֲרִיאֵל וכל צביה ומצדתה והמציקים לה (שם ז).—ואמר הפיטן: אוהבי ה׳ המחכים לבנין אֲרִיאֵל ביום השבת שישו כמקבלי מתן נחליאל (זמירות ליל שבת). — ב) אחד מחלקי הבנין בבית המקדש של יחזק׳: וההראל ארבע אמות וּמֵהָאֲרִאֵיל [1]) ולמעלה הקרנות ארבע וְהָאֲרִאֵיל שתים עשרה ארך בשתים עשרה רחב (יחזק׳ מג יה-יו). — ג) *גבור מלחמה [2]): זהו אֲרִיאֵל זה גבור חיל (יל"ג, יהודה המכבי). — ובהשאלה כח עז ועצום: ובקרב זה העש זאת התולעת (האדם), שני א ר י א ל יאבקו יתרוצצו, האמונה תעז עת חושי יאמצו, ובהרים שכלי ידו וגברה הדעת (הוא, האמונה והדעת).

*אָרִיג [3]), ש"ז,—הדבר הארוג, Gewebe; tissu; web: השק שהוא מטמא משום א ר י ג (כל׳ כז א). נראה בשתי העומד ה א ר י ג טהור נראה ב א ר י ג השתי העומד טהור (נגעי׳ יא י). מכיון שהיה מגיע ל א ר י ג הוה שרי לה (ירוש׳ שבת יט יט א). אי זהו איחוי כ א ר י ג (שם מו"ק ג פג ד). הלבדים אסורים משום כלאים אע"פ שאין בהם משום א ר י ג יש בהם משום שוע (ספרי, כי תצא רלב). מעשה רוקם הוא שתהיינה הצורות הנעשות באריגה נראות מצד אחד בפני ה א ר י ג (רמב"ם, כלי המקדש, ח טו). ויש לו כמו שתי ידות יוצאות ממנו ב א ר י ג לכאן ולכאן (שם ט ט).

*אֲרִיגָה, ש"נ, — שם"פ מן ארג: האורג שלשה חוטין בתחלה ואחת על ה א ר י ג ה (שבת יג א). צריך שתהא א ר י ג ת ן בקדש (ירוש׳ יומא ג מ ג). שהוא א ר י ג ת שתי קירות שאין צורות שני עבריהם דומות זו לזו (רש"י שמו כח ו). ו ה א ר י ג ה והבציעה והקשירה וכו׳ (רמב"ם הלכ׳ שבת ז א).—ולנפה: הנפה צריך לדקדק בה מאד לנקותה מפתיתי החמץ הנדבק בה ונסרך ונדבק בנקבי א ר י ג ת הנפה (ש"ע או"ח תנא יח).—ומשל: וכי ב א ר י ג ה אחת ארגתם לכלם (רש"י חול׳ כח:), ר"ל חברתם וכללתם אותם ב א ו פ ן א ח ד, בלי הבדל.— ובהשאלה: (מפני שתקון הדבור קוראים אנשים) א ר י ג ה שמסדר את דבריו (שם). — ו*הרכבת הבשר והעצלים בגוף בע"ח: רפיון א ר י ג ת אותו אבר בעצביו (קאנון אכ כב כט).

אוֹרֵג, אֶרֶג, אָרַג, *אָרִיג. — *אַשְׁוָה, *אַשְׁוָיָה.

בֶּגֶד. — בַּיִת, *בָּתִּים, *בָּתֵּי נירים.— *בְּצִיעָה, בֶּצַע.

גְּדִיל, גָּדִל.

דַּלָּה. — *דוּלָל. — *דִּקְדֵּק.

חוּט, וכו׳ עי׳ במקומו.

טָוָה, *טְוִיָּה, וכו׳ עי׳ במקומו.

*יֹשֵׁב.

*כֹּבֶד העליון, *כֹּבֶד התחתון, הם חלקי הנול.— *כַּרְכֵּד.—*כּוּכְיָה, כעין ספינה קטנה שזורק האורג בנפש המסכת.

מְנוֹר. — *מסך, מַסֶּכֶת, *מַסְרֵק. — *מַסְתּוֹרִית. — *מַעֲדָן, מַעֲדַנִּים.— *מַצּוֹבִית. — מִשְׁבֶּצֶת.

*נוֹל, הוא מכונת האריגה, ועי׳ חלקיו במקומו.— *נִים, *נִימָה. — *נִיר. — נָסַךְ, *הנסכת המסכת. — *נֶפֶשׁ המסכת.

*סְלִיל. — *סָרַג, *סְרִיגָה.

*עִימָה.— *עִירָה. — עֵרֶב, החוטים לרחב הארג.

*פִּיף. — *פִּיקָה.— *פָּצַע הנימים. — פֶּלֶךְ. — *פַּקַּעַת. — *פָּרַע הפקעת.

נזלה דאוד אלתי באצ׳אפה סנה אלי סנה יחדק בהא אלחאג׳, לאצ׳יקן עלי ד׳את אלמואסם וכו׳ פ׳תציר כאלמוסם אלד׳י תקדמהא. ע"כ. וכן בפסוק ז: אלמתגישין עלי ד׳את אלמוסם. ע"כ. והנה מֻוסם a) בערבי׳ פרושו זמן ה ח ג י ג ה, ר"ל התקבצות כל ה ח ו ג ג י ם אל עיר הקדש מכה, שיש שם בעת ההיא שוקים גדולים. ובכן, הגאון פרש אריאל ממשמעת ה ח ג י ג ה והעליה לרגל, ור"ל עיר שמתכנסים שם העם בימי החגים, ושער י׳ דרנב, כי רסע"ג פרש אריאל כמו ר א י א ל, והוא מקום ה ר א י ו ן, במקום ששלש פעמים בשנה י ר א ה כל זכורך. אבל זה דחוק. ואולי תרגם רסע"ג כך רק עפ"י חצי השני של הפסוק, שנה על שנה ח ג י ם ינקפו, ופרש חגים מלשון ח ו ג ג י ם, וכבר פרש גם ת"י החצי הזה של הפסוק על שם העם המתכנס לירשלם בכל שנה ואמר: מן קדם כנישת מַשִׁרְיָן דמתכנשין עלה שנא בשנא בדחגין יבטלון. עכ"פ, לפי הענין המדבר עליו בפסוק זה, תרגומו של רסע"ג לאריאל הוא יותר נאות מהפרושים האחרים, שגם להם אין שום יסוד נכון. — [1]) כתיב וקרי, ובאן אין ספק שזה שם לחלק מחלקי המקדש, והיה מקבל בזמן המשנה שהוא המזבח, כמו שאמרו: וכשעלו בני הגולה הוסיפו עליו (על המזבח) ד׳ אמות מן הדרום וד׳ אמות מן המערב כמין גמא שנאמר והאריאל יב וכו׳ (מדות ג א). וכן כל המפרשים. — [2]) על שם אֲרִאֵל מואב, שפרשו קצת המפרשים גבור מואב.

[3]) מן ארג.

---

a) مَوْسِم

*צִפּוּף.
*קִטְקוּט, *קִטְקֵט.
*שְׁבַט.—שְׁבֵץ.—שְׁתִי, החוטים לארך הארג.
תַּשְׁבֵּץ.

אַרְיֵה[1], ש"ז, מ"ר אֲרָיוֹת,—א) כמו אֲרִי, Löwe; lion: כרע רבץ כאריה וכלביא מי יקימנו (בראש' מט ט). וילך וימצאהו אריה בדרך וימיתהו (מ"א יג כד). הישאג אריה ביער וטרף אין לו (עמוס ג ד). כי גוי (הארבה) עלה על ארצי עצום ואין מספר שניו שני אריה ומתלעות לביא לו (יואל א ו). כאשר יהגה האריה והכפיר על טרפו (ישע' לא ד). והיה שארית יעקב בגוים בקרב עמים רבים כאריה בבהמות יער ככפיר בעדרי צאן אשר אם עבר ורמס וטרף ואין מציל (מיכ' ה ז). היתה לי נחלתי כאריה ביער נתנה עלי בקולה על כן שנאתיה (ירמיה יב ח). הנה כאריה יעלה מגאון הירדן (שם מט יט). דמינו כאריה יכסוף לטרף (תהל' יז יב). וישראל מתגברים כ א ר י ה שנפל בעדרי צאן ומכה והולך ואין מציל מידו (מד"ר אסתר, נקהלו היהודי').—ומ"ר: שאול ויהונתן הנאהבים והנעימם בחייהם ובמותם לא נפרדו מנשרים קלו מאריות גברו (ש"ב א כג). וישלח ה' בהם את האריות ויהיו הרגים בהם (מ"ב יז כה). יחדו ככפרים ישאגו נערו כגורי אריות (ירמ' נא לח). מה אמך לביא בין אריות רבצה (יחזק' יט ב). ויתהלך בתוך אריות כפיר היה וילמד לטרף טרף (שם ו). שריה בקרבה אריות שאגים שפטיה זאבי ערב (צפנ' ג ג). תשורי מראש אמנה מראש שניר וחרמון ממענות אריות מהררי נמרים (שה"ש ד ח). — ובמלאכה, דמות אריות ממתכת וכדומה: ועל המסגרות אשר בין השלבים אריות בקר וכרובים (מ"א ז כט). ושנים אריות עמדים אצל הידות (שם י יט) — ומשל: הוי זנב ל א ר י ו ת ואל תהי ראש לשועלים (אבות ד יה). הוי ראש לשועלים ולא זנב ל א ר י ו ת (ירוש' סנהד' ד כב:).— ב) *מזל אריה[2], מזל חדש אב, החמשי בהמזלות, Sternbild Löwe; Constel. Lion: כיון שבא (הקב"ה) להחריבו (את המקדש) בחמישי לא היה יכול לפיים שנקרא חמישי א ר י ה (פסיקתא רבתי כז). סרטן א ר י ה בתולה משמשין עם החמה בדרום (ילק' פקודי תית). טלה א ר י ה קשת פונים צפונה (שם מ"א קפה). ביום השלישי במזל א ר י ה (שם אסת' תתרנט).—ואמר המשורר: זרע נשאר מעט מזער, ומכל טוב כארבה ננער, במזל א ר י ה פה יפער כאריה בבהמות יער (רא"כ"ע, תקון הגשם, אל חי). — *לב האריה: כי ל ב ה א ר י ה על דרך משל כשיהיה על אמצע המזרח וכו' (אמונה רמה 60). כאשר היה שבתאי עם לב ה א ר י ה בהיותו במרחק הרחוק יחלש הפעל המגיע ממנו מפני הרוחק ויתחזק הפעל המגיע ממנו אם היה עם ל ב ה א ר י ה במרחק הקרוב לפי שהוא אז יותר קרוב אליו ובאופן אחר יתחלף פעלו בהיותו במרחק הרחוק עם ל ב ה א ר י ה לפעל המגיע ממנו בהיותו במרחק הקרוב עם ל ב ה א ר י ה (מלחמ' ה' ה ט). הכוכב הנקרא ל ב ה א ר י ה הוא תקוע בט' ש' וה' רגעים ממזל א ר י ה (יסוד עולם לר"י הישראלי ו).— *כתב האריה: והכתב השביעי כ ת ב ה א ר י ה והוא כגון ששולחין אחריו זקני העדה או הבית דין הזוק לאחד מחבריהם או אפילו לבעלי דין במה שנסכמים דעתם היא הקרויה כתב ה א ר י ה[1] (ספר השטרות לר"י ברצלוני 134).— ג) *מטבע: ואם בשטר הפרעון כתוב בפרוש לפרוע סך א ר י ו ת בין יעלו בין ירדו (שו"ת דרכי נועם כד). ראובן שהלוה לשמעון מאה א ר י ו ת וכו' (שו"ת שמש צדקה, יו"ד כא). ונתן סימנים במטבעות שבתוך הכיס א ר י ו ת כך וכך (שו"ת תורת חסד, קמח). ונגמר המקח ביניהם בעד מאה א ר י ו ת (גינת ורדים, יו"ד ג יא). והתנה לתת לחתנו שלש מאות גרו' א ר י ו ת (שו"ת פרי הארץ אה"ע ה). שיתן לו בהלואה דרך משל עשרה

---

[1]) משקל לְבֵנָה, אַרְבֶּה. והצרי אולי מפני פעולת היוד. ובדבר מקור המלה עי' הערה לארי. — [2]) בחכמת המזלות: א ר י ה ממזלות האש, זכר, ממזלות היום, מוליד תחלואים, וחלקו מן החיות האריות והנמרים וכו' וכלי המתכות הזהב והכסף והאבנים היקרות והאבן הנוקבת האבנים היקרות הנקר' דיאמנטי והאבן המלקטת התבן הנקר' אמברו וכל מלאכ' האש, ובחלקו מן הגבולים הרביעי בגדד ופרס ותורק עד סוף השוק, וארמוני המלכים והמבצרים החזקים וכל הר גבוה וכל מקום שאוירו פתוח. הנולד בו יהיה נאה הגוף ועיניו כעיני החתול, ומתגבר וכעסן ושוקיו דקות ואיש מוסר ומרמה אוהב משגל נדיב עקר עומד על דבורו רב עצבון מביא עצמו בסכנות רב אוכל, וחלקו המלכים והשרים והנדיבים ועושי מלאכת הזהב והכסף ואבן יקרה וכל אומנות מעולה הוא סומכו ועל מלך ונסיכיו במאמר קונו ונסיכו עלה אריה מסובכו (נדה לדרך ת א כח). —

[1]) בהערות בסוף הספר: אולי הוא מן א ד א בערב' והוראתו חזוק, וצריך להיות א ד י ה במקום א ר י ה, ואולי משרש א ר י בערב' ג"כ חזוק. אך כ"ז דחוק ורחוק.

; א ר י ו ת (פלא יועץ, הלואה). — עי' אֲרִי.

אריה, אריִיה, — סה"פ מן ארה: זרעו (את פול המצרי) לירק וחישב עליו לזרע אין מחשבת זרע חלה עליו אא"כ מנע ממנו ג' א ר י ו ת[1]) וכו' אבל אם לא הביא שליש אלא לאחריו אע"פ שלא נמנע מלארות ממנו ג' א ר י ו ת (רמב"ם מע"ב א י).

אריות[2]),—רגז והתרגשות שמגיע לשגעון, furor[3]):
ואותות ההוה משחורה שרופה הוא ששטותו ו א ר י ו ת ו יהיה עם מחשבה ושחוק ומנוחה (קאנון ג א ד ח). ואמנם המזג היבש הנה' יורה עליו קושי הדפק ואחור הפעולות ואחור המנוחה ו א ר י ו ת המדות ויובש הגוף (שם ג יא א ג).

*__אריח__[4]), ש"ז, — כפיס, ובפרט לְבֵנָה ארוכה וצרה כדי חצי רחב הלבנות הרגילות, כטפח וחצי רחבו, schmaler Ziegel;brique étroite; narrow brick: הקורה שאמרו רחבה כדי לקבל א ר י ח ו א ר י ח חצי לבנה של ג' טפחים דיה לקורה שתהא רחבה טפח כדי לקבל א ר י ח לארכו (עירוב' א ג). רחבה כדי לקבל א ר י ח ובריאה כדי לקבל א ר י ח (שם שם ד). קורות המתאימות לא בזו כדי לקבל א ר י ח ולא בזו כדי לקבל א ר י ח (גמ' שם יד.). הקורה ו א ר י ח י ה (ירוש' שם א יח ד). התיר לה להחזיר ה א ר י ח (שנפל מן התנור) למקומה (ערוך, ערך ארת). נפל א ר י ח שממקום אחר בתנור (שם). ואם המבוי רחבה י' אמות צריך לקבל י"ח א ר י ח י ם (מג"א ש"ע או"ח שסג יו). כנחש תתעקש באורחיך ועלי תבנה א ר י ח י ך (תוכח' מוס', עזרת הכבלי, פה).—ובהשא', בצורת כתיבת השירים, שורה קצרה, kurze Zeile; petite ligne; short line: שירת הים ושירת דבורה נכתבים א ר י ח על גבי לבינה ולבינה על גבי א ר י ח עשרת בני המן ומלכי כנען נכתבין א ר י ח על גבי א ר י ח ולבינה ע"ג לבינה (ירוש' מגי' ג עד:). כל השירות כולן נכתבות א ר י ח[1]) ע"ג לבינה ולבינה ע"ג א ר י ח חוץ משירה זו ומלכי כנען שאריח ע"ג א ר י ח ולבינה ע"ג לבינה (מגי' יו:). והנמשך בקצור קראוהו א ר י ח שהוא חצי לבנה בשיעור גופה וזה המשקל הערוך אשר יענה הראשון עם השלישי והב' עם הד' קראוהו א ר י ח על גבי א ר י ח ולבנה על גבי לבנה (ר"י אכרבנל, אז ישיר).

*__אריחה__[2]), ש"נ, מ"ר אֲרִיחוֹת, — סעודה של אורחים: ולא ירבה (התלמיד חכם) ב א ר י ח ו ת עמי הארץ וישיבתן (הרמב"ם יסוה"ת ה יא). לבן בקש זבחו ל א ר י ח ו ת, ויין רקח להשיב הנשמה (ספ' המוס' כ"י תימ' לה).

אריחי, ת"ז,— שיש לו צורת אריח, והוא גוף מְרֻבָּע ארוך בעל ששה פנים, Parallelopipedon: מרובע ומשוטח שם נשלמים מעוקש א ר י ח י וגם מוגשם ומחודד ולבני בה חתומים (מבה ריאטי, מקד' מעט ג).

ארייִי, ת"ז, לנק' אֲרִיִּית, — של הארי, מטבע הארי, דומה לארי: פי' מאניא הוא השטות ה א ר י י ודע כי הליחה הפועלת לשטות ה א ר י י היא מעצם הליחה הפועלת מלאנכוניה כי שניהם שחוריות אך שהסבה הפועלת לשטות א ר י י ת וכו' ואמנם מאניא כל התגעשות וקפיצה וחוגגות ונהמת ה א ר י י ועיון שלא ידמה לעיון האנשים אבל דומה לעיון הארי (קאנון ג א ד ח).

*__אריכה__, ש"נ,—בס"פ מן ארך: ה א ר י כ ה שהאריך שמואל (מד"ר קהל', טוב אחרית).— אריכת לשון: כהן שיש בו תורה ולא יצא עליו שם רע בילדותו אבל יש בו מדות שאינן מיושרות כגון א ר י כ ת ל ש ו ן ביותר ומתוך שהוא הכם בעיניו אומר לכל סכל הוא (תשו' גא' מו"מ קלב).

*__אריכות__[3]), ש"נ, — טבע ואיכות מה שהוא ארוך, Länge ; longueur; length: כתוב בה א ר י כ ו ת

---

[1]) והעיר ע"ז הראב"ד: לא ידענו מהו א ר י ו ת והוא שהוציאו מן אורה וסלו, והוא ענין לקיטה.

[2]) מן א ר י, ועי' זה הערך.—[3]) תרגום דר' מזיא.

[4]) בארמ' בד, מוט. בדי עצי שטים (שמות יג יד), ת"א אריחי דאעי שיטין. וישאוהו במוט (במד' יג כג) ת"א ונטלוהו באריחא. אך לא נתברר מקור מלה זו. — ונתיחדה ללְבֵנה ארוכה וצרה. בגמ' (כ"כ ג.) מפרש כפיסא אריה. וכן בגמ' שבת (קכט.) שמואל הוה רגיל ועבד מילתא בביתא דשב לביניא ואריחא יומא חדא עבד וארגיש בנפשיה בדק וחסר חד א ר י ח א (ר"ל שמואל היה רגיל להקיז לו דם בבית שעובי כתלו היה שבע לְבֵנים ואריח יום אחד הקיז והרגיש בנפשו ויבדק וימצא כי חסר אריח אחד). ועוד: דביתהו דרבי חייא נפל לה אריחא בתנורא (כיל' לב:—אשת ר"ח נפל לה אריח בתנור). — [1]) ופרש רש"י: אריח הוא הכתב, לבינה הוא חלק. ע"כ. ור"נ בשם ר"ת פרש לבינה שורה ארוכה ואריח שורה קצרה. והרמב"ם (ס"ת ח) פרש ריוח כנגד הכתב והכתב כנגד הריוח.

[2]) מן אוֹרַח, ואולי כמו ארוחה.

[3]) מן ארך.

ימים (ספרי כי תצא רכח). הרי שאמר לו אביו עלה לבירה והבא לי גוזלות ועלה לבירה ושלח את האם ונטל את הבנים ובחזירתו נפל ומת היכן טובת ימיו של זה והיכן אריכות ימיו של זה (קידו׳ לט:). אריכות פנים שהאריך ר׳ יהושע עם עקילס (מד״ר ברא׳ ע). בקצרה ולא באריכות (רסב״ג, כ״מ). ואריכות לשון בעלמא הוא (רש״י תענ׳ ג:). אבל בקדושין בריש האומר אין שם כל זה האריכות (תוס׳ גיטין לב:). וילמד לתלמידים בשובה ונחת בלא צעקה ובלא אריכות לשון (רמב״ם, דעות, ב ה). ולא תבקש ממנו לספרם בלשונותם ולא באריכותם (מו״נ א ד). ואריכות הגלות הוא על שאין אנו עובדים את השם בכל לבבינו (מלמד התלמידים, ואתחנן). שעם היות שהיתה המלחמה ביניהם בהשגחת השי״ת ורצונו הנה מפני אריכות אפו חדלו ממנה (ר״י אברבנאל מ״א יט, ויאמר ה׳ אליו). כי אין דרך הכתוב לשנות מה שהזכיר רק בהפסיקו הענין באריכות או בדברים וכו׳ (רמב״ן שמות ל לד). אריכות הישיבה במקום אחד הוא ביד האדם אבל אריכות החיים הוא ביד הימים בגזרת הבורא (רד״ק, אלך). ועל זה יש ראיות רבות והזקות וכו׳ נגיח זברונם מפני יראת האריכות (מנח׳ קנא׳ לר״י מפיסא 25). — בדקדוק, אריכות התנועה: שיורה עליו העמדת האריכות (לאב״ע, אותיות הנוח לר״י חיוג).

*אָרִיס[1], ש״ז, מ״ר אֲרִיסִים, — מי שעובד שדהו של אחר בכך וכך מתבואת האדמה, למחצה, לשליש, ולרביע, Pächter; tenancier; tenant: האריסין והחכירות (בכור׳ א ב). ישראל שהיו אריסין לגוים בסוריא (חלה ד ז). מלוה אדם את אריסיו חטין בחטין לזרע (ב״מ ה ח). והשותפין והאריסין והאפיטרופין אין להן חזקה (ב״ב ג ג). לוקח הימנו

[1]) בארמ׳ אריסא, וכבר דחה Fleischer בהערותיו ללוי את השערתו של לוי כי זו היא המלה העתיקה היונית οὖρος, והביא את השם הערבי אַרִיש, אריש בדגשו׳ הריש, והפעל אַרַש, היה אריס. אבל, דבר ברור הוא שזה הפעל נגזר מן השם אריס ואין למצא מקור להשם אריס גם בהשרשים הערבים (Frä. Frw. 127). וכבר גזר עליה יאקוט שהיא מלשון עברית a), והביא לשאן אלערב בשם אלאזהרי שאמר: אחשב אַרִיש ואריש במשמ׳ אִכָּר הוא מלשון אנשי סוריה.

a) لغة عبرانية

ערב שביעית ושביעית ומוצאי שביעית נעשה לו שותף או אריס פטור (תוספ׳ כתוב׳ ט ג). האריסין והחכורות והמוכר קמתו לחבירו (שם פאה ג א). למלך שהיה לו שדה ונתנה לאריסים התחילו האריסים נוטלים וגונבים אותה (ספרי, האזינו שיא). אריס אין לו חזקה בן אריס יש לו חזקה (ירוש׳ ב״ב ג יד.). רב הונא אמר באריס לעולם אבל באריס לשעה יש לו חזקה (שם). לאריס רע שהיה אוכל את הבכורות ומכבד למלך את הסייפות (מד״ר ברא׳ כב). למלך שהיה לו שדה בור אמר לאריס לך פרנסה ועשה אותה כרם הלך האריס ופרנס אותה שדה ונטעה כרם הגדיל הכרם ועשה יין והחמיץ כיון שראה המלך שהחמיץ היין אמר לאריס לך וקוץ אותה מה אני מבקש מן כרם עושה חומץ אמר האריס אדוני המלך כמה יציאות הוצאת על הכרם עד שלא עמד ועכשיו אתה מבקש לקצצו (שם שמות מג). שני אריסים אחד היה נוטע אילנות ומקצצן (שם דבר׳ ז). אומרים אנשים האריס לבעל הקרקע משתעבד [1])—וכנוי: אריסיו וחכיריו (ירוש׳ מו״ק ג פ ב). משל למלך שבאו אריסיו ובני ביתו לכבדו בא אחד ואמר מי הוא זה אמרו לו אריסך הוא (מד״ר ויקרא ט).

*אֲרִיסוּת, ש״נ, — מעמד האריס, עבודת האריס, Pachtverhältniss; état de tenancier; tenancy: שנים שקבלו השדה באריסות זה נותן לזה חלקו וכו׳ (פאה ה ה). אין כותבין שטרי אריסות וקבלנות אלא מדעת שניהם (ב״ב י ד). כל זמן שאריס יוצא מאריסותו הרי הוא ככל אדם (תוספתא כתוב׳ ט ג). שטרי מקח וממכר שטרי אריסות וקבלות בהמה הרי זו לא יחזיר (שם ב״מ א ח). אדם נותן שדהו לאריסות והוא נותן זרע (מד״ר שמות מא).— ומ״ר: שטרי אריסיות (ירוש׳ מו״ק ג פב.) מה תקנה יש ליהודי שקנה שוורים ועשה אריסות עם הנכרי לשנה ולשנתים והנכרי חורש בהם בשבת (שבלי הלקט, שבת, קיג).—וגם ביחס לענינים אחרים: אפי׳ מרחץ או תנור וכו׳ אם מנהג רוב אנשי אותו המקום להשכירם או ליתנם באריסות (שו״ע או״ח רמג ב).

*אֲרִירָה, ש״נ, — שה״פ מן ארר: פרעה הרשע שהיה מונע בר בעת צרה יקבוהו לאום יעשה ארירה

[1]) בארמ׳: אמרי אינשי אריסא למארי ארעא משתעבד (רי״ף פ״ה דב״מ קח:).

לאוה"ע (פסיקתא ר"כ, וזאת הברכה). שמשם א ר י ר ה יוצאה לעולם (ירוש' ברכ' ד ח ג). הופכין דבר א ר י ר ה לברכה (מד"ר שמות מא). נח התחיל בנטיעה ובשכרות ו ב א ר י ר ה ובעבדות (תנח' בובר נח כ). מי גרם לו ה א ר י ר ה הזאת (שם כא). היאך העולם יכול לעמד והוא נברא בלשון א ר י ר ה (ילקוט שמעוני, ברא"ש ב). כי זאת ה א ר י ר ה (של הנחש) שיהיה יתר חסר חום הטבעי (רשב"ל דורן, מ"א חלק יעקב, ד סב). ותהית ה א ר י ר ה שיחשכו כוכבי נשפו (ר"מ אלביך, איוב, ג ט).

***אֲרִירָן**[1] ש"ז, — בעין סכין עקֻמה ישמש שני תשמישי', כלי אומנות של הרצען ישתמש בו לקטע בו העור, Schustermesser ; tranchet ; shoe-knife, וגם כלי זין, Hieber ; coutelas; broadshword : אחד אומר בסייף הרגו ואחד אומר ב א ר י ר ן [2]) הרגו (סנה' לֹ:).

***אֲרִישָׁה,** — שה"פ מן אָרַשׁ : עת ישבו (החכמים אצל בן הורכינס) בנועם א ר י ש ה בשם חגי על דין צרת הבת (משה ריאטי, מקדש מעט, ז).

א. אָרַךְ[3]), ממנו אָרוֹךְ, אֲרוּכָה, *אֲרִיכָה, *אֲרִיכוּת, אֵרֶךְ, *אָרֵךְ, אֲרַךְ, אֹרֶךְ, אֶרֶךְ, אַרְכָּה, *אַרְכָּה, *אַרְכָּן.

אֹרֶךְ, ש"ז, מ"ר אֳרָכִים, — א) תכונת מה שהוא ארוך, Länge; longueur ; length : שלש מאות אמה אֹרֶךְ התבה חמשים אמה רחבה (ברא"ש ו יה). אֹרֶךְ היריעה האחת שמנה ועשרים באמה ורחב ארבע באמה (שמו' כו ב). ועשית את המזבח עצי שטים חמש אמות אֹרֶךְ וחמש אמות רחב (שם כז א). והאולם אשר על פני הָאֹרֶךְ (דהי"ב ג ד). וכן לפאת צפון בָּאֹרֶךְ (שמות כז יא). בְּאֹרֶךְ יריעת האהל (שם כו יג). — ועם הכנ': ועשו ארון עצי שטים אמתים וחצי אָרְכּוֹ (שמות כה י). ויעש כפרת זהב טהור אמתים וחצי אָרְכָּהּ (שם לז ו). קום התהלך בארץ לְאָרְכָּהּ ולרחבה (ברא' יג יז). כמראה הלשכות אשר דרך הצפון כְּאָרְכָּן כן רחבן (יחזק' מב יא). — ומ"ר : וגדול כח המשלש בכל מלאכת מחשבת ובשמושי בני האדם הוא המודד ה א ר כ י ם הרוחבים העומקים השטחים הגשמים (יס"ר אילס, ג, י"ב עיגות). — אֹרֶךְ יָמִים, רבוי ימים : כי הוא חייך וְאֹרֶךְ ימיך לשבת על האדמה אשר נשבע ה' לאבתיך (דבר' ל כ). אֹרֶךְ ימים בימינה (של החכמה) בשמאולה עשר וכבוד (משלי ג יו). אֹרֶךְ ימים אשביעהו ואראהו בישועתי (תהלים לא יו). בישישים חכמה וְאֹרֶךְ ימים תבונה (איוב יב יב). — אֹרֶךְ אַף, כמו אֶרֶךְ אַף : בְּאֹרֶךְ אַפַּיִם יפתה קצין ולשון רכה תשבר גרם (משלי כה יה). — ומצוי בדברי הסופרים : שלא ישיאהו אורך סתר הבורא יתעלה עליו ו א ו ר ך א פ י ו לו כדי שיהיה בטוח מקצפו וימרה אותו (חו"ה, עבוד' האלהים ז). הטוב שיגיע מ א ו ר ך ה א ף הוא יותר עצום (רלב"ג משלי טז לב). — ב) בהשאלה, רבוי דברים : כל ה א ו ר ך הזה (רבוי דברים של הכנות לשאול) למה מביטות בנויו של שאול היו ולא היו שבעות ממנו (ילקוט שמעוני, ש"א ב). — ומ"ר ארכים, אָרְכֶּיהָ : מי שם הרחקותיה ו א ר כ י ה וקצותיה (הסרס' לריב"ג, שרש מדד). — ג) *בחכמת כתיבת הארץ, המרחק של מקום מהמקומות בכדור הארץ מאחד מקוי חצי היום ממזרח למערב, שהסכימו לחשבו הראשון, geogr. Länge ; longitude : כי תהלוכות הלבנה מפאת גלגלה גם גלגל השמש משתנות וגם מפני א ו ר ך ורוחב המדינות (ראב"ע, הקד' פרושו לברא"ש'). א ר כ ה (של ירושלם) בסוף המערב ס"ג מעלות וכו' והנה אם היתה ארצנו מזרחית לירושלם נסתכל כמה א ו ר ך ארצנו ונחסר א ו ר ך ירושלם ואם היתה ארצנו מערבית נחסר א ר כ ה מ א ו ר ך ירושלם (ספ' העבור להראב"ע). וקראו למרחק הישוב שממערב למזרח א ו ר ך (יסוד עולם לר"י הישראלי ב ב). והקוים האלה (המקבילים זל"ז ועוברים דרך הקטבים). ואחיהם יקראו קו ה א ו ר ך לפי שמהם תלקח קשת א ו ר ך המדינה (שם). ש א ו ר ך ירושלם הוא כעין קשת ש"ג מהצורה והחוקרים בדקו ומצאו מדתה ס"ו מעלות (שם). וקראו למרחק אשר ממזרח למערב א ו ר ך הארץ (ספ' העבור, אברהם ב"ר חייא א ה). א ו ר ך המדינה הוא שעור המשוה שבין עגול חצי היום וכו' (יס"ר אילס, חקות שמים). הסכימו להתחיל ה א ו ר ך מהאיים הנזכרים שבקצה המערב (שם). לדעת כל פרטי מקומות

---

[1]) משק' שפיפון. ולא נתברר מקור מלה זו. —

[2]) כך גרסת הספרים. וכן בתשו' הגא' הרכ' סי' שסג. וגרסת הערוך ארזן, וקצת כ"י אריזן, ד' במקום ר השניה. ופרש גאון שם וז"ל : וששי' אריזן מהו וכו' אמרו כגון אוזמל ונקרא אלשפרה ע"כ. ואלשפרה a) פרשו המלוגים הערבים שכין עט'ים עריצ' ואזמיל. וכן הערוך : פי' כעין אזמל וי"א כמין גרזן. ורש"י לעזו ביושארמה והוא jusarme בצרפ', שהוא גרזן פיפיות.

[3]) באשור' אַרָךְ, וכן בכנע' ובארם'. בערב' ארכ במשמ' אחרת.

---

a) الشَّفْرَة

הישוב לארכם ולרחבם (הות, הקד' סוד היסוד). והנה הסכימו לספור מדת הארכים במשוה ולא בעגולים (הות, חקות שמים). שכל מקומות העולם המשתתפים בארכם ר"ל ששוים במרחקם וכו' (נתמ' ונע' כ לו). עד מאתים ושבע מעלות וחמשים וחמש חלקים לארך כדור הארץ (יל"ג, פרקים ממגי' אלכסנדר). — וארך הכוכבים ברקיע: מידיעת אורך ורוחב הככב נדע זריחתו ושקיעתו (יס"ר, חקות שמים). הקו אשר בו רשומים מספרי הש"ם מעלות וכו' ודרך סיבוב של זה הקו נקרא אורך הרקיע (נתמ' ונע' ה ל). יש קדימה למרכז ההקפה על הירח באורך רקיע בכדי חצי קוטר של גלגל הקפה (שם ת רו). — ד) תכונת מי שהוא ארוך, ר"ל שוטה[1]: ופעם נדבר בענין הכילי ופעם בענין האורך ופעם בענין הצרך (עמנו' מחב' ה). אורך פלוני אורך עוג מלך הבשן אורך פלוני אורך ויו ויזתא (שם).

אַמָּה, מדת הארך. זרת, טפח, סיט, וכו' עי' מִדָּה. — אָרוֹךְ, אֲרוּכָה, *אֲרִיכוּת, אָרוֹךְ, אָרֵךְ, אַרְכָּה, אַרְכָּן.

גָּלוּת, *ארוך כארך הגלות.
*הַאֲרָכָה.
וָו ויזתא, *ארוך כמו וו ויזתא.
חֶבֶל, מדת הארך.
כִּבְרַת אֶרֶץ.
מְתוּשֶׁלַח, האריך ימים.
סוֹף, אין סוף, בלי סוף.
*פַּרְסָה.

*קו ארוך. — קָצָר, ההפך מן ארוך, ועי' במקומו.

אָרֵךְ[2]), ת"ז, סמי' אֶרֶךְ, — כמו אָרוֹךְ, lang; long: הנשר הגדול גדול הכנפים אֶרֶךְ האבר מלא הנוצה (יחזק' יז ג). — ובהשאלה, בפרט רוח, אף, אֶרֶךְ אַפַּיִם, אֶרֶךְ רוּחַ, — מי שמדתו להתאפק על רגשותיו, לא לכעס במהרה, langmütig; patient: אל רחום וחנון אֶרֶךְ אַפַּיִם ורב חסד ואמת (שמות לד ו). אֶרֶךְ אַפַּיִם רב תבונה וקצר רוח מרים אולת (משלי יד כט). איש חמה יגרה מדון וְאֶרֶךְ אַפַּיִם ישקיט ריב (שם יה יח). טוב אֶרֶךְ אַפַּיִם מגבור ומשל ברוחו מלכד עיר (שם יו לב). — וְאֶרֶךְ רוּחַ: טוב אֶרֶךְ רוח מגבה רוח (קהל' ז ח).

אֹרֶךְ[1]), ש"ז, סמי' אֹרֶךְ, אֹרֶךְ אַף, — המדה של מי שמתאפק וכובש יצרו ואינו ממהר להפרע ולנקם, Langmütigkeit; patience: זכרני ופקדני והנקם לי מרדפי אל לְאֶרֶךְ אַפְּךָ תקחני דע שאתי עליך חרפה (ירמ' יה יה). עשרה דורות מאדם ועד נח להודיע כמה ארך אפים לפניו שכל הדורות היו מכעיסין ובאין עד שהביא עליהם את מי המבול (אבו' ה ב). הרואה מרקולים אומר ברוך שנתן ארך אפים לעוברי רצונו (ברכ' נז:). — ומ"ר: קשה לכעוס תת לאפים ארכים (סלי' ה, תענית צבור, קכטו).

*אָרְךְ[2]), ת"ז, — כמו אָרוֹךְ: כתבתיו (זה הכתב) והמות מצחק לנגדנו בפה רחב וְאָרְךְ[3]) ולא אדע בקום הצר למחר הלנו אם לצרנו יעורך (ר"ש הנגיד כלוחה לכנו, ממערכת המלחמה).

---

[1]) עי' סוף ערך ארוך.

[2]) כך גזנ' ואחרים, כֶּבֶד עון מן כָּבֵד, וְעֶרֶל לב מן עָרֵל, וגֶדֶר מן גָּדֵר, וירך מן יָרֵךְ. וטעם הדבר לפי דעתו של קניג (כסי' נח) מצד אחד אולי להבדיל בין סמי' פָּעֵל ופָעָל, ומצד השני מפני דמיון הקול של ע"פ בין פָּעֵל ופֶעָל. ואולם המדקדקים הקדמונים שלנו אמרו כי גם הנפרד הוא אֶרֶךְ ואעפי"כ הוא תאר. אמר ריב"ג בשער יא וז"ל: ומה שבא על פעל בשש נקודות ארץ, אבן, וכו', ארך אפים, ארך האבר, לא נשתנו כי שער ארץ לא נשתנה בסמוך כי אם מעט. ע"כ. ובשער הסמיכה (שער יט) אמר מפרש: ואמרם בסמוך וְעָרֵל זכר בקצת המקומות עֶרֶל לב וערל בשר, ואמרם בסמוך כבד מאד עם כֶּבֶד עון וכו' ולא הנהגנו ערל לב וערל בשר וכבד עון מנהג ארך אפים וארך האבר מפני שמצאנום בהפרד וְעָרֵל זכר, כָּבֵד מאד, על משקל ירך וכתף ואח"כ ראינו אותם בהתחבר עֶרֶל לב וערל בשר כבד עון וכו' כי כבר אמרו יָתֵר מרעהו צדיק ע"מ ירך וכתף ואמרו עוד גדול יֶתֶר (בקצת ספרים יֶתֶר בצרי, וכן הביאו מכלול בין בעלי חמש נקודות, וכן מעיד מ"ש שיש ספרים שבהם יֶתֶר בחמש נקודות) מאד ע"מ ארץ, ושניהם שני תארים בלתי סמוכים. ע"כ. וכן נראה דעת הרד"ק אמר: והתאר אֶרֶךְ אפים ואֶרֶךְ האבר בשש נקודות. ע"כ. ולא אמר כי זה סמי' מן אָרֵךְ.

[1]) כן בפרוש רד"ק: והשם אֹרֶךְ וכו' ומשקל אחד (של השם) אל לְאֶרֶךְ אפך תקחני הוא בשש נקודות. ע"כ.

[2]) משקל לָבָן. — [3]) נקוד זה מכרח עפ"י החרוז של כל השיר הזה ־רָךְ. וכבר שער בֶּטכ' (Bö. § 763) כי היתה לפנים בעבר' הקדומה התאר אָרָךְ, כמו קָטָן, קָטֹן.

ארך, פ"ע, יארך, יארכו, תארכנה, —א) היה, נהיה ארוך, lang sein, werden ; être, devenir long ; be, become long : ותרבינה סרעפתיו (של הארז) ותארכנה פארתו (יחזק' לא ה). — ב) בהשאלה, ביחס לימים, רבו : ויהי כי ארכו לו שם הימים (ברא' כו ח). מה המשל הזה לכם על אדמת ישראל לאמר יארכו הימים ואבד כל חזון (יחזק' יב כב). — ג) *התאחר לבוא : אם יתמהמה קצי וארך לא אכלמה כי צץ ודרך כוכב יענה מהרכים בא אורך (קונט' הפיוט' לת).

— הפע' האריך, הארכתי הארכתם, האריכו, מאריך, אאריך, תאריכו, יאריכו, האריכי, הארכנה, — א) פ"י, עשה שיהיה ארוך, lang machen ; allonger ; lengthen : הרחיבי מקום אהלך ויריעות משכנותיך יטו אל תחשכי האריכי מיתריך ויתדתיך חזקי (ישע' נד ב). על גבי חרשו חרשים האריכו למענותם (תהל' קכט ג). מקום שאמרו להאריך אינו רשאי לקצר (ברכ' א ד). אמר הקב"ה להר הרחב והארך וקבל בני אמוניך (תנחו' לו). —ובהשאל' האריך ימים, חי ימים רבים, lange leben; vivre longtemps ; to live long : למען ייטב לך והארכת ימים (דבר' כב ז). הזקנים אשר האריכו ימים אחרי יהושע (יהוש' כד לא). ולמען תאריך ימים על האדמה (דבר' ד מ). למען תחיון וטוב לכם והארכתם ימים בארץ אשר תירשון (שם ה ל). למען יאריך ימים על ממלכתו הוא ובניו בקרב ישראל (שם יז כ). ובדבר הזה תאריכו ימים על האדמה (שם לב מז). — ועם ן בסוף : לא תאריכן ימים עליה (דבר' ד כו). — והאריך ימי פלוני, עשה שפלוני יאריך ימים : ואם תלך בדרכי וכו' והארכתי את ימיך (מ"א ג יד). כל העושה מצוה אחת מטיבין לו ומאריכין לו ימיו (קיד' א י). — ועם אף, נפש : למען שמי אאריך אפי (ישע' מח ט), אתאפק מכעס. שכל אדם האריך [1]) אפו (משלי יט יא). מה כחי כי איחל ומה קצי כי אאריך נפשי (איוב ו יא), אתחזק ואקוה. — ב) פ"ע, היה ארוך, lang sein ; être long ; be long : ויאריכו הבדים ויראו ראשי הבדים מן הקדש על פני הדביר (מ"א ח ח). ויאריכו הבדים ויראו ראשי הבדים מן הארון (דהי"ב ה ט). שתיהן קצרות והאריכו אחת קצרה ואחת ארוכה והאריכו שתיהן (נגע' א ו). — ובהשאלה עם

---

[1]) ריב"ג (ספר ל א) : אשר היתה ההקש בו להיות האריך בפתחות ההא כי הוא מקור כמו בה אריך הענן.

ימים, היו רבים : אבן שלמה וצדק יהיה לך איפה שלמה וכו' למען יאריכו ימיך על האדמה (דבר' כה יה). כבד את אביך ואת אמך למען יאריכון ימיך על האדמה אשר ה' אלהיך נתן לך (שמו' כ יב). —ג) שהה זמן רב, lange verweilen ; demeurer longtemps ; to last, tarry : ובהאריך הענן על המשכן ימים רבים (במד' ט יט). או ימים או חדש או ימים בהאריך הענן על המשכן לשכן עליו (שם כב). יש צדיק אבד בצדקו ויש רשע מאריך ברעתו (קהל' ז יה). אשר חטא עשה רע מאת ומאריך לו (שם ח יב). שופר מאריך והצוצרות מקצרות (ר"ה ג ג), ר"ל קולו של השופר ארוך.— *האריך בדבר : מעשה בכהן גדול אחד שהאריך בתפלתו אמרו לו מפני מה הארכת בתפלתך וכו' אל תהי רגיל לעשות כן שהרי שנינו לא היה מאריך בתפלתו כדי שלא להבעית את ישראל (יומ' נג :).— והאריך על : אמרו לו תלמידיו (לר"י) רבי כמה הארכת עלינו אמר להם מוטב שאאריך עליכם בעולם הזה כדי שיאריכו ימיכם לעולם הבא (נדה טז :).

— נפע' *נארך, — נעשה ארוך : שנארך חנית של רומח עד שנכנס בשני גולמים (ספרי במד' קלא).

— נתפ', *נתארך, — א) נהיה ארוך : היום הולך ומתקצר והלילה הולכת ומתארכת (יסוד עולם לר"י היםרחלי, א יב). — ב) נמשך ונתקים זמן רב : פעמים כשמתארך הנדוי ימים רבים (ר"י ברצלוני, השטרות דף קלו). — ג) התארך על, השתטח : ופירוש ויתמודד על הילד ויתארך עליו כלומר השתטח עליו (הספרים לריב"ג, מדד).

ב. ארך[1]), ממנו ב. ארך, ארכה.

ב. ארך, ס"ז, כמו ארכה : להמציא לשולחי ארך ותעלה (יוצר יוה"כ תמיך). שת תעל למזורו וארך לחליונו (סליח' ב ע"ת, תבס בעלי).

***ארכה**[2]), ס"נ, — הארכת הזמן לאיזה דבר, Frist ; délais ; delay : ונתן להם (לבני דור המבול) ארכה ולבסוף פרע מהם (מד"ר במדב' יד). זבולי חרכה מתמימי פרכה ונתן לה ארכה רחבה וארכה וקשת

---

[1]) בערב' ארכ a), הבריא הפצע.

[2]) מן א.ארך. ויש מנקדים ארכה.

a) أَرِكَ

דרכה ועול האריכה (ר"א קליר, יוצ' א' כ"ה, אדר' ממלכה). בעשר מכות פתרוסים הפרכת וארכה למו הארכת הוא, כעשר מכות פסח). ועל ארכה שניתן להם (לדור המבול) מתחילה היה איוב קובל שהרבה מתו ולא ראו בפורענות זו (רש"י איוב, כד כ).

אֲרֻכָה[1], אֲרוּכָה, — א) הבשר הבריא, האדם שעולה במקו' הפצע. כשמתחיל להבריא במקו' הבשר הרקוב, d. gesunde Fleisch das sich in ein heil. Wunde bildet; la chaire saine qui se forme dans une plaie guerie; the new flesh on a healing wound. ובהשאלה במוסריות: כי אעלה ארכה לך וממכותיך ארפאך (ירמ' ל יז). הצרי אין בגלעד אם רפא אין שם כי מדוע לא עלתה ארכת בת עמי (שם ח כב). אז יבקע כשחר אורך וארכתך מהרה תצמח (ישע' נח ח).—ואמר המשורר: לחוצה בארך גלות משכלת, וכו' אשיבך לממשלת ואגדור פרצך ואשים למחצך ארוכה, וארצך ואהבך נדבה (ר' לוי בן יעקב, על אורות, סי' עז).—ב) בהשאלה לסתימת פרץ בחומה וכדומה: הנני מעלה לה ארכה (להעיר והבתים הנתוצים) ומרפא ורפאתים (ירמ' לג ו). ויהי כאשר שמע סנבלט וכו' כי עלתה ארֻכָה לחמות ירושלם כי החלו הפרצים להסתם (נחמ' ד א). ויעשו עשי המלאכה ותעל ארוּכָה למלאכה בידם (דה"ב כד יג). אלו כלים שנפגמו בבית הראשון ולא עלתה להן ארוכה (תוספתא ערכ' ב ה).—ובמשמעתו העקרית: פירש ממנו אבר שאין עליו בשר כראוי וכו' שיעור בשר כראוי כדי להעלות ארוכה רבי יהודה אומר אם יש (בשר) במקום אחד כדי להקיפו בחוט ערב יש בו להעלות ארוכה (כלי' א ה). אבר המדולדל בבהמה ואין בו להעלות ארוכה אסור לבני נח ואין צריך לומר לישראל ואם יש בו להעלות ארוכה מותר וכו' (תוספתא ע"ז ח ו). וכמה היא כדי להעלות ארוכה רואין אותו כאלו ייחור של תאנה שנפשח ומעורה בקליפה קטנה (שם כלים ב"ק א יג). דבר זה שאלתי לחכמים ולרופאים ואמרו מסרטו בעצם ומעלה ארוכה (חולין עז.). זאת אומרת מוח בפנים אינו מעלה ארוכה מבחוץ (שם קכה.). זה (עור הגוף שנסרט) מעלה ארוכה וזה (בגד שנקרע) אינו מעלה ארוכה (ב"ק נא:). — ובמשמעת רפואה: ואם למות תהי נוטה בהתיז אנוש ראשה תחי מאין אֲרוּכָה (הרמב"ע דוקס, תודה על הנגר). ויהיה להם הספר הזה כבחלים המועילים לבעלי העינים החלושות שמקוים הארוכה ברפאם אותם (תו"ה, היחוד, בסופו). — ובהשאלה: ויהיו רופאים לאמונה ולנפשות יעלו ארוכה להם בעת נטות מהמדות הטובות אל המדות שאחריתם מגונה וכו' ימהרו להעלות לו ארוכה באמתת חכמתם (שם, הפרישות ב).

***אַרְכֻּבָּה**, ש"נ, מ"ר אַרְכֻּבּוֹת, — א) בֶּרֶךְ בבע"ח, והוא פרק החבור בין השוק ועצם הירך, Knie; genou; knee: מן הארכובה ולמטה חליצתה כשרה מן הארכובה ולמעלה חליצתה פסולה (יבמ' יב א). בהמה שנחתכו רגליה מן הארכובה ולמטה כשרה מן הארכובה ולמעלה פסולה (חול' ד ו). כ' (אברים) בשוק ה' בארכובה א' בירך (אהל' א ט). איזהו עיקור שיש בו טרפה מן הארכובה ולמטה (תוספתא שבת ז כ). מעשה בעסיה באחד ששלשלוהו לים ולא עלתה בידם אלא רגלו ואמרו חכמים מן הארכובה ולמעלה תנשא מן הארכובה ולמטה לא תנשא (יבמ' קכ:). משקל ידי ומשקל רגלי עלי רבי יהודה אומר מביא חבית וממלא מים ומכניס ביד עד האציל וברגל עד הארכובה (ערכ' יט:). באיזו ארכובה אמרו בארכובה הנמכרת עם הראש (חול' עו.). — וככנו': היו משקעין אותו (את הנדון לשרפה) בזבל עד ארכובותיו (סנה' ז ב). המקיש בקרסוליו ובארכבותיו (בכור' ז ו). איזהו העיקל כל שהוא מקיף פרסותיו ואין ארכבותיו נוקשות זו לזו (בכור' מה.). שתי אציליו על שתי ארכובותיו (ניד' ל:). שבח הוא לבני אהרן שיהלכו עד ארכובותיהן בדם (זבח' לה.). — ועי' בֶּרֶךְ. — ב) בהשאלה, כל דבר כפוף כצורת ארכובה: הארכובה שבגפן (כלא' ז א). מפתח של ארכובה שנשבר מתוך ארכובתו (כל' יד ח). ארכובתו של למד (ירוש' מגי' א עא ג).

***אַרְכָּן**, ש"ז, מ"ר אַרְכָּנִים, — מי שמאריך יותר מדאי בדבריו, במעשיו: מעשה בתלמיד אחד שירד לפני התיבה בפני ר"א והיה מאריך יותר מדאי

---

[1]) מן ב. ארך, ובערב' אַרִיכָה a): ט'הרת אריכה אלג'רח, הלך מהפצע מה שהיה עליו מהלחה ונראה הבשר הבריא האדם.

---

a) أَرِيكَة

א"ל תלמידיו רבינו כמה א ר כ ן הוא זה (כרכ' לד.). ואל תשת עלי חטאת לאמר כמה א ר כ ן הוא בשנותו את טעמן של דברים פעמים רבות (טו"ת כבמיס רלט, סוף סי' רנח). — ובמשמעת המאריך אף: ז א ר כ ן מקים מורכן (שלמה בן יהודה, פזמון חננו).

אַרְמוֹן[1], ס"ז, מ"ר ארמנות, סמי' ארמנות, כנ' ארמנותינו, בנין מפאר, מגדל, מצודה, Palast, Hochburg; bourg, palais; palace, castel: ויהי כראות זמרי כי נלכדה העיר ויבא אל ארמון[2] בית המלך (מ"א יז יח). ויכהו (פקח) בשמרון בארמון בית-מלך (מ"ב טו כה). ושלחתי אש בבית חזאל ואכלה ארמנות בן הדד (עמוס א ד). השמיעו על ארמנות באשדוד ועל ארמנות בארץ מצרים (שם ג ט). כי ארמון נטש המון עיר עזב (ישע' לב יד). הנני שב שבות אהלי יעקוב ומשכנותיו ארחם ונבנתה עיר על תלה וארמון על משפטו ישב (ירמ' ל יח). אח נפשע מקרית עז ומדונים כבריח ארמון (משלי יח יט). כי שמת מעיר לגל קריה בצורה למפלה ארמון זרים מעיר לעולם לא יבנה (ישע' כה ב). והצתי אש בשעריה ואכלה ארמנות ירושלם ולא תכבה (ירמ' יז כז). — וכנכ': כי עלה מות בחלונינו בא בארמנותינו (ירמ' ט כ). והוריד ממך עזך ונבזו ארמנותיך (עמוס ג יא). יהי שלום בחילך שלוה בארמנותיך (תהל' קכב ז). מתאב אנכי את גאון יעקב וארמנתיו שנאתי (עמוס ו ח). ועלתה ארמנותיה סירים קמוש וחוח במבצריה (ישע' לד יג). והצתי אש בחומת רבה ואכלה ארמנותיה (עמוס א יד). סבו ציון והקיפוה ספרו מגדליה שיתו לבכם לחילה פסגו ארמנותיה (תהל' מח יג-יד). האצרים חמס ושד בארמנותיהם (עמוס ג י).

---

[1]) לא נתברר מקור שם זה, יש גוזרים אותו מן א ר ם במשמ' גבוה. ויש מדמים אותו להשם חרם a) בערב', ר"ל חדר הנשים. אך כל זה דחוק. ועי' הרמון. וכמו"כ לא נתבררה סבת מ"ר ארמנות ולא ארמנות. — [2]) כאן ת"י לאידרון. אך ברוב שאר המקומות, יצאו אותם שפרש בדרך מליצה לבית המקדש, תרגם ברניתא. וכן רסע"ג קצור, ר"ל מגדלים. מנחם: אלמון וארמון וקריה ומדינה ועיר קרובים זה מזה. ע"כ. וכבר השיג עליו דונש. ופרש ארמון מגדל, ונתוכחו תלמידי מנחם ודונש הרבה בזה.

---

a) حَرَم

אֲרַמִּי, ת"ז, לנק' -רַמִּיָּה, -רַמִּית, — א) מארץ אֲרָם, Aramäer; araméen; aramaean: רבקה בת בתואל הארמי מפדן ארם אחות לבן הארמי (כרא"ש כה כ). פילגשו הארמיה (דהי"א ז יד). ויכו ארמים את יורם (מ"ב ח כח). — ב) *רומי, לא יהודי, עכו"ם, גוי, Heide; gentil; heathen: עיר שאין בה רופא ישראל ויש בה רופא א ר מ י ורופא כותי ימול א ר מ י ואל ימול כותי (מנח' מב.). זה שהוא נושא א ר מ י ת (ירוש' מגי' ד עה ג). הבועל א ר מ י ת קנאים פוגעים בו (סנה' פא:).

אֲרָמִית, תה"פ, — בלשון הארמים, aramäisch, araméen; Aramaean: ויאמר אליקים ושבנא ויואח אל רבשקה דבר נא אל עבדיך ארמית כי שמעים אנחנו (ישעי' לו יא). —ובל"ז *ארמי: אף הוא (שמואל הקטן) אמר ג' דברים בשעת מיתתו וכו' ו ב א ר מ י אמרן (מד"ר בה"ש, אס תומה).

***אַרְמִילוֹס**[1], — שם איש אגדי צר ואויב ומתנגד להמשיח ובכלל אויבם ושונאם של עם ישראל, Armilus,(Antichrist): וכשיגיעו ימות המשיח יעלה גוג ומגוג על ארץ ישראל וכו' ואחריו יקום מלך אחר רשע ועז פנים ויעשה מלחמה עם ישראל שלשה חדשים ושמו א ר מ י ל ו ס ואלו הן אותותיו יהיה קרח ועינו אחת קטנה ואחת גדולה וזרועו של ימין טפח ושל שמאל שתי אמות וחצי ויהיה לו צרעת במצחו ואזנו הימנית סתומה ואחת פתוחה וכשיבא אדם לדבר לו טובות מטה לו אזנו הסתומה ואם ירצה אדם לדבר לו רעה מטה לו אזנו הפתוחה ויעלה לירושלם ויהרוג משיח בן יוסף שנא' והביטו אליו אשר דקרו וכו' ואח"כ יבא משיח בן דוד כענין שנאמר וארו עם ענני שמיא וכו' וימית א ר מ י ל ו ס

---

[1]) יש סברים שזה שם מרכב מן שני השמות רומוס ורומילוס שיחסה להם ההגדה הרומית בנין עיר רומא, ובא זכרם באגדה היהודית: יום שהעמיד ירבעם שני עגלי זהב באו רומוס ורומילוס ובנו שני צריפים ברומי (ירוש' ע"ז א לט ג). ויש אומרים (N. Brüll, כיבורון כל קוכק ז, וכן W. Bacher ZDMG 28, 31) כי זה שם משבש מן אהרימן שר החשך של הפרסים. ויש מי שראו בארמילוס את קליגולא קסר שהציק ליהודים מאוד, וגזר את השם ארמילוס מן armillae ברומית, שפרושו אצעדה, על שם האצעדה של נשים שהיה הקסר המשגע הזה מתקשט בה, כמו שספר עליו הסופר הרומי סואטון. ויש ששערו כי ארמילוס הוא ש"ת ביונית מרכב משתי מלים ἐρεμήγαος שפרושו הוא מחריב העם. וש' קרוים (S. Kr. Lehw. 1,242) החליט כי ארמילוס הוא רומולוס.

הרשע [1]) (מדרש ויושע). ואמרו שסבת זה עמידת איש מבני יוסף בהר הגליל ויתקבצו אליו אנשים מבני עמנו וילך אל בית המקדש אחר שיהיה ברשות אדום ויעמוד שם עמם זמן ואחר כן יעלה עליהם מלך ששמו א ר מ י ל ו ס וילחם בה וילכוד העיר ויהרג וישבה. ויענה ויהיה האיש אשר משבט יוסף בכלל ההרוגים (האמונות והדעות לרסע"ג, ח"כ ח). והיה כי ישב משיח בן יוסף וכל העם אשר עמו בירושלם ושמע א ר מ י ל ו ס את שמעם והוא בא ועושה כשפים ומדוחים להטעות בה רבים ויעלה וילחם בירושלם וינצח את משיח בן יוסף ועמו ויהרוג מהם וישבה מהם ויחלק שללם (תשו' מיוח' לרב ה"ג, טעם זקנים נט.). ויראני אבן בדמות אשה ויאמר אלי אבן זאת ישכב שטן עמה ויצא ממנה א ר מ י ל ו ס והוא ימלוך על כל העולם כלו וכו' וכל א"ה יטעו אחר אותו רשע שטן א ר מ י ל ו ס חוץ מישראל (ספר זרובבל, ביהמ"ד ילינק ב). אמרו שיש ברומי אבן של שיש דמות נערה יפה תואר והיא אינה עשויה ביד אדם אלא הקב"ה בראה כן בגבורתו ובאין רשעי א"ה בני בליעל ומחממין אותה ושוכבים אצלה והקב"ה משמר טפתן בתוך האבן ובורא בה בריה ויוצר בה ולד והיא מתבקעת ויוצא ממנה דמות אדם ושמו א ר מ י ל ו ס השטן זה שהאומות קורין אותו אנטיקריסטו ארכו שתים עשרה אמה ורחבו שתים עשרה ובין שתי עיניו זרת והן עמוקות אדומות ושער ראשו כצבע זהב פעמי רגליו ירוקין ושתי קדקדין יש לו ויבוא אצל אדום הרשעה ויאמר להן משיח אני וכו' באותה שעה משגר לנחמיה בן חושיאל ולכל ישראל ואומר להם הביאו לי תורתכם והעידו לי שאני אלוה וכו' מיד יקום נחמיה בן חושיאל ושלשים אלף שעמו ויעשו עמו מלחמה ויהרגו ממנו מאתים אלף, מיד יחרה אפו של א ר מ י ל ו ס הרשע ויקבוץ כל חילי אומות העולם לעמק החרוץ וילחם עם ישראל וכו' ויבוא משיח בן דוד וכו' מיד א ר מ י ל ו ס הרשע ימות הוא וכל חילו (ס' אותות המשיח, אות ז). ויצמח להם משיח בן יוסף ויעלה אותם לירושלם וכו' ויעמוד מלך רשע ושמו א ר מ י ל ו ס הוא קרח ועיניו קטנות וצרעת במצחו ואזנו הימנית סתומה והשמאלית פתוחה ואם ידבר לו אדם טובה יטה לו אזנו סתומה ואם ידבר לו אדם רעה מטה לו אזנו פתוחה (והוא בריה דסטנא ודאבנא) ועולה לירושלם ויעורר מלחמה עם משיח בן אפרים ומלך המשיח יצמח שם וכו' ויפיח באותו א ר מ י ל ו ס הרשע וימיתהו (נסתרות של רשב"י, ביהמ"ד ילינק ג). א ר מ י ל ו ס ארכו שתים עשרה אמה (אבקת רוכל ו. וגו' כמו באותות המשיח). וברומי יש צלם מאבן שיש ואז יצא ממנו א ר מ י ל ו ס בן השטן ויביא עמו עשרה מלכים ויגלה את ישראל פעם שנית למדברות (מ' אלדבי, ש"א י). ויתפלל עליו (על משיח בן יוסף) שלא יהרג על ידי א ר מ י ל ו ס הרשע (מסכת חסידים אגלות דערכית ז). שמך יעמוד לנו בעת ההיא והרם דגל משיחנו על א ר מ י ל ו ס הרשע ועל כל אגפיו (תמדת הימים שבת א, זיו שדי).

ארמל[1]),

— נתפ',*נִתְאַרְמְלָה, — כמו נתאלמנה, נעשתה אלמנה: מיאנה בו ונשאת לאחר ו נ ת א ר מ ל ה או נתגרשה (יבמ' יג ד). האשה ש נ ת א ר מ ל ה או שנתגרשה (כתוב' ב א). נ ת א ר מ ל ו או נתגרשו מן הנשואין (יבמ' ו ג). הרי שהלכה זו ונשאת לאחר מן השוק והיו לה בנים ו נ ת א ר מ ל ה או נתגרשה (גִטין פג.). ומודי רב ששת שאם נ ת א ר מ ל ה שאינה אוכלת (נדרים ל:).

***אַרְמְלוּת[2]),** ש"נ, — כמו אלמנות: האומר ליורשיו תנו בית חתנות לבני או בית א ר מ ל ו ת לבתו (ירוש' נדר' ו לט:). אבל אין רגיל לעשות בית א ר מ ל ו ת לבנו (רש"י ב"ב לח:).

אֹרֶן[3]), ש"ז, מ"ר ארנים, — שם אילן, אַלון שעליו הירקים מתקימים כל ימות השנה, immer grüne Eiche, jeuse ; holly (ilex): נטע אֹרֶן [4]) וגשם יגדל (ישע'

---

[1]) ת"י ישע' יא ד: ובממליל ספותיה יהא ממית ארמילוס רשיעא. אבל יש חושדי' שזו הוספה מאוחרת על פי' ההגד' שפשטה בקרב היהודים בזמן הגאונים.(Zunz. Gdv.295).

[1]) פעל מן השם הארמי ארמלא ארמלתא, ועי' הערה לארמלות.

[2]) בארמ' ארמלו, ארמלותא, מן השם ארמלא ארמלתא, כמו אלמן אלמנה בעבר' בחלוף ל נ ר זו בזו. וכן בערב' ארמל ארמלה a) והפעל אַרמַל תַרמַל b), ועי' הער' לאלמן.

[3]) חל"א אומרים כי בלשון אשור' ארנ הוא שם אילן גבוה, ארז. ת"י: אורנא. — [4]) רסע"ג תרגם סנדיאן, והוא אחד ממיני האלון, והוא האילן הרשום כפנים. מנחם לא פרש מאומה. ריב"ג: שם אילן ולא פרש איזה. רש"י פרש ארן ייהור, נטע, ולעז פלאנצון, שהוא כנראה plançon בצרפתית. רמב"ם במשנה פרה

a) أَرْمَل أَرْمَلَة b) أَرْمَل تَرَمَّل

מד יד). ועצים היו מסודרים שם עצי ארזים וארנים וברושים (פרס ג ח). ויוקחו לתכוכי השינים מהאילנות המרים המתכבים כמו ארן[1]) וזיתים (קלגון ג ו י ט). — ואמר המשורר: לא מכל גוזל מים, ולא מכל אהל שמים, ולא מכל הרון ינלד אהרן, ולא מכל אורן יעשה תורן (ר"י הלוי, מכת' לר"א אלעמני).

***אַרְנָב**[2]), ש"ז, מ"ר אַרְנָבִים, — זכר של הָאַרְנֶבֶת, Hase; lièvre; hare: וצמר ארנבים (ספרא תזריע, יג). בדגים טמאים וארנבים לכבד השרים (מהר"מ מרוט', בעלי תשו' נג).

אַרְנֶבֶת[3]), ש"נ, — א) חיה קטנה מהלכת על ארבע, רגליה קצרות מידיה, מהירת המרוצה ופחדניה, וצמרה רך, Hase; lièvre; hare: ואת הָאַרְנֶבֶת כי מעלת גרה הוא ופרסה לא הפריסה (ויקרא יא ו). —

שלקמן לא תרגם מהו רק אמר שהוא קבוץ מן אורן, והם דברי רה"ג בפרושו. וכן הערוך, והוסיף והביא עוד פרוש הגמרא (ר"ה כג.) ארונים ערי. והנה יש שנויי נוסחאות במאמר זה כאן ובב"ב פא. (ד"ס שם), עכ"פ קשה להנית שבּארן שבכתוב היתה הכונה להעֵר. ואולי יש לדמות לאֹרן השם הערבי ערן a), והביא לשאן אלערב בשם אלאזהרי שהוא אלט'מח b) שהוא אילן דומה להדולב, שהוא ערמון. ר"ש גמע העיד בשם רב דוסא גאון כי שמע מן הזקנים הראשנים כי האֹרן הוא אלבאן בלשון ערב' (אגור בספ' עטרת זכי גרן), והגיה שם המו"ל במקום אלבאן אלבאן c), ופרשוהו המלונים הערבים שהוא האילן הנותן אגוז מושקד. רד"ק בשרשים אמר ויש מי שפרשו אלצנובר בערבית. אבל בפרושו לישעי' אומר כי תרזה מפרשים צנובר, ואֹרן לא פרש מהו. ובמעשי טוביה (פרדס רמונים): פינוס, עפ"י תרגום ולגתה, וכן רוב החדשים.— [1]) לא נתברר לי לאיזה אילן נתכון מתרגם הקנון.

[2]) עי' הער' לְאַרְנֶבֶת.

[3]) באשור' אַרְנַבֻ, בער' אַרְנַב אַרְנַבַה d), בארמ' וסור' ארנבא. והנה הערבים נהגו בו מנהג אפעל ואמרו מ'רנב e), ארצ' מ'רנבה, ארץ שיש בה הרבה ארנבות. אבל חכמי הלשון החדשים מפקפקים בדבר. ברט (BarthNB§151) אמר שאין אנו ידעים אם א ארנבת היא א המשקל (אפעל) או שרשית בהוספ' ר, או היא מלה רבעית. דלי' (Prolog.) מחליט כי שרשה אנב ומשמ' היה בלשון אשור' קפץ, דלג, ונוספה ר, ופרוש ארנבת המקפצת. אך כבר דחה זה נלד' (Nö. ZDMG 40, 734) מפני שמציאות שרש אנב מוטלת בספק ומפני שהריש שבארנבת משתפת לכל הלשונ', ויתר יש לחשב כי ר

a) عرن b) الظمخ c) البان d) أرنب أرنبة e) مرنب

ב) *ארנבת ימית: ארנבת ימית בעל חיים בעל מגן ביציו נוטה לאודם מה (שם כ, לוח הסמים). מיני סמי המות שני מינים וכו' כמו הארנבת הימיית וכו' והארנבת הימיית (תפעל) על הריאה (שם ד ו א כ). ארנבת הימיית יקרה למי ששתה ממנה צרות נפש ואודם עינים (שם כ ד). ארנבת הים גופו ארוך כאמה וחצי רחב ועב הרבה מראה גבו שחור (תולדות החיים, רך). — ג) *ארנבת מדברית (שם). — ד) *שם לאחד המזלות: והרביעית הארנבת וכוכביו ארבע ושלשים (ראב"ע, ראשית חכמה א). הארנבת נמצא הוא תחת רגל הכוכב שלפניו נכר הוא ע"י שני כוכבים בעלי גודל השלישי (למודי הטבע, ליאוויל ט). — ה) *קצה האף[1]): ואמנם קצוי הארנבת ידבקו בה ב' עצלי' קטני' וכו' לתנועת קצה הארנבת (קאנון א א כ ח). ואמנם הארנבת הנה הוכן שתרפה במלאכת יד (שם ג ה כ ו).

***אַרְנַבְתִּי**, ת"ז, לנק' -תִּית, — מטבע וצורת הארנבת, — בפרט בעלות עפעפי העינים, lagophtalmus[2]): אחד מהם (ממיני התהפכות העפעף), שיקווץ ולא יכסה הלובן ויקרא ביוצא בזה העין הארנבתי (קאנון ג ג ג ח).

***ארני**, עי' הרני.

***ארם**[3]), ממנו *אָרוּס, *אֲרוּסָה, *אֵרוּסִים, *אָרֵס.

***אָרַס**[4]), פ"ע, עתי' יֶאֱרֹס, יֶאֶרְסֶה. — עשה ארוסים עם אשה, sich verloben; fiancer; betroth: אסור לארס אשה בערב שבת וכו' הא לארוס[5]) יארס (ירוש' כילא ה סג א). ומחזרת הארוסה השאר לאורסה (רשב"ס כ"כ קמד:). ואינו נהוג הרבה בקל. — נפ', *נֶאֶרְסָה (האשה), הֵאָרֵס, לֵיאָרֵס: רבי יוסי מתיר ליארס ולינשא מיד (כתוב' ס:). משדכין על התינוקת ליארס בשבת (שם ה.). מקום שמותר לישא וליתן אינו דין שמותר ליארס (יבמ' מג.). — פע', *אֵרֵס, אירס, — א) כמו אָרֵס, והוא היותר נהוג: אירס את האלמנה (יבמ' ו ד). היא אומרת

זו נחלפה באשורי' בנון.— [1]) לפי לשון ערב': אלארנבה ט'רף אלאנף a), הארנבה קצה האף.— [2]) תרג' דר' מזיא.

[3]) עי' שרש ארש.

[4]) כמו אָרַשׁ, עי' זה. — [5]) כך הביא לוי, וכן

a) الارنبة ظرف الانف

משאירסתני) נאנסתי ונסתחפה שדך והלה אומר לא כי אלא עד שלא אירסתיך (כתוב׳ א ו). אחד המארס את הבתולה ואחד המארס את האלמנה (סוט׳ ת כ). קודם הזמן הזה ממעטין בעסקיהם מלישא וליתן מלבנות ולנטוע ומארסין אבל לא כונסין (יבמ׳ מג.).— ב) עשה ארוסים לבתו עם איש אחד: המארס את בתו וגירשה אירסה ונתארמלה כתובתה שלה (כתוב׳ ד ב).

— פע׳, *אֹרַס (האשה), מְאֹרֶסֶת, מאורסת: בת ישראל מאורסת לכהן (יבמ׳ ע ד). נערה המאורסה היא ואביה מקבלין את גיטה (גיט׳ ו ב). אורסה אין לה קנס (כתוב׳ לח.).

— נתפ׳, *נִתְאָרְסָה: נערה שנתארסה ונתגרשה (כתוב׳ ג ג). כל הנשים יתארסו חוץ מן האלמנה מפני האיבול (יבמ׳ ד י). נמצא זה מחזיר גרושתו משנתארסה (גמ׳ שם פח:).

***אֶרֶס**²), אֶרֶס, כנ׳ אַרְסִי, אַרְ־, מ״ר אֲרָסִים, אַרְ־, — א) חמת, חמר נוזלי שמפרישים קצת בע״ח בעקיצתם, Gift, venin; poison: עיסה שלשה במים מגולים וכו׳ אפאה ה״ז מותרת מפני שארס של נחש כלה באור (תוספתא תרומ׳ ז יג). יודע הוא אם הטיל בו אירס (ירוש׳ תרומ׳ ג מב א). והיה אותו הריח מפעפע בגופה כאירסה של חכינה (שם תגי׳ ב עז ב). שארס של נחש דומה לספוג וצף ועומד במקומו (ב״ק קטו:). ג׳ מיני ארס הן של בחור שוקט של בינוני מפעפע ושל זקן צף (ע״ז ל:). כל השרצים יש להם ארס (שם לא:). אמרו לנחש למה אתה נושך באבר אחד וארסך מהלך בכל האברים (מד״ר דבר׳ ה). היתה נכנסת (הצרעה) לתוך עינו של ימין ושופכת אירסה והיה מתבקע ונופל ומת (שם במדב׳ יח). ארס נחש בשניו הוא עומד וכו׳ ארס נחש מעצמו הוא מקיא (סנהד׳ עח.). והכין (הטבע) להם (להעופות הדורסים) בצפרנים ארס יטילו אותו בעת הדריסה כדי לבשל המזון ולדקדקו שבח הארס וחומו עומד להם במקום האש לבשל הבשר (רפאל מנורלי, מרפא לנפש כה:).

— ומ״ר: שלשה אירסין הן אחד צף ואחד שוקע ואחד עשוי כשבכה (ירוש׳ שבת א ג ד). כל הארסין מעלין חטטין ואירס נחש ממית (שם תרומ׳ ח מה ד). — ב) *חריפות של צמח וכדומה: איזהו בצל של רכפה כל שעוקצו נמעך לתוכו ר״נ אומר כל שאין לו אירס (ירוש׳ סוף מעשרות נב.). — ועי׳ חֵמָה.

— נתפ׳, *נִתְאָרֵס, — נדבק בו הארס, במוסריות: שגם בקצת החכמים חולי הקנאה תדבק מחלת הספק ויתארסו ממנו מעט מעט (הקד׳ אגרות רמ״ד).

***אַרְסִי**, ־סִיִּי, ת״ז, לנק׳ אַרְסִית, מ״ר אַרְסִיִּים, ־סִיּוֹת, — שיש בו אֶרֶס, מטבע האֶרֶס, giftig; vénéneux poisonous: כי טבע הארסיי שבו לא יעשה רשם (קאנון א ב ב יח). בהתפשטות איד ארסיי אל האברים הראשיים (שם ג כא ד ע). כח הרפואות הארסיות (שם א ב ב טו). הליחה הארסיית אשר היתה מחליאה אותו (רלב״ג מלח׳ ב ד). הנחש הוא ארסיי בטבע מוזר לטבע האדם (זכות אדם ו מתב׳ יין לבנון). חולי הלב ארסיי נולד מדבר ארסיי הפכיי בעצמו ללב (אולה״ת ר״י נהלון, ב יט).— ומ״ר: והקשקשים בבעלי הקשקשים והארס בארסיים (רלב״ג מלח׳ א ז). קדחות ארסיות (מעמ׳ טוב׳ מאמר, הכית, הקד׳ פר׳ ג). — ובהשאלה: סברות ארסיות ממיתות באמת (ר״מ אלשיך, רב פנינים, משלי ה ד). — הבטה ארסיית: שהעין הוא האבר שיוזק יותר מפני זאת ההבטה הארסיית ויבא באמצעותו ההיזק אל המות (תולד׳ יצחק לר״י קארו, כי תצא).

***אַרְסִיּוּת**, ש״נ, — טבע דבר ארסי: ויש מהם שיגרש וינגד ארסיות הרמשים העוקצים (ראב״ע הנסיו׳ כי״פ א). וכן תנים ובנות יענה עם כל ארסיותם ורשעתם יכבדוני ויהללוני (ר״י אברבנאל, זבח פסח, יהללון).— ובצמח׳: להסיר רוע ארסיות העשבים הממיתים (הוא, מ״ב ד). ודחה התבשיל ההוא הלאה הארסיות אשר היתה מחליאה אותו אל מקום אחד מגופו (מלחמות ה׳ רלב״ג ב ד). הלא חכמי הטבע אמרו שמרירותה (של הלענה) כוללת ארסיות (ר״מ אלשיך, משלי ה ד). — ושל החץ וכדומה: חצי שדי שעמדי אין כח בחומר לסבול אלא שרוחי שותה ארסיותם (הוא לאיוב, ו ז). — ובהשאלה במוס׳: ארסיותו מטיל זוהמתו באותו מקום באותו פרק (כסא׳ לבית דוד ג יח).

***ארע**¹), ממנו *אָרַע, *מְאֹרָע.

קוה׳, ואומר בפרוש וגם נשתמש בקל. אך בדפ׳ ויניציה לארס, בלי וו אחרי הריש. ועי׳ הערה לפעל.— ¹) כך ביוד אחרי א במשנה שבירוש׳ דפוס ויניציה וכן נקוד משאֵר- בקצ׳ משנ׳ מנק׳ נדפ׳, אך בקצת דפוס׳ משאר- בלי יוד, ואפשר שהוא מהקל.

²) מלשון רומי׳ virus. וכן בסור׳ אירסא.

¹) עי׳ הערה לערך אָרַע.

א. *אָרַע[1], פ"ע, עתי' יֶאֱרַע, יֶאֶרְעֵנּוּ, — קָרָה, נהיה דבר, treffen; advenir, se passer; happen: אמר להם בכניסתי אני מתפלל שלא יארע[2] דבר תקלה על ידי (ברכ' ד ב). ומתקינין לו כהן אחר תחתיו שמא יארע בו פסול (יומא א א). שאם יארע בו פסול ישמש תחתיו (תוספתא יוה"כ א ד). שמא יארע בו דבר קלקלה (שם ד יג). לא יתן אדם פרוסה לשמש בין שהכוס בידו בין שהכוס בידו של בעה"ב שמא יארע דבר קלקלה בסעודה (חולין קז:). שעתיד דבר גדול שיארע על ישראל (מד"ר אסת' ויהי אומן). — ועם כנו': אם ארעו[3] אונס (כלא' ז ז). הרי הוא חולה ומתירא שמא יארענו מות פתאם (ס' הבטח', ר"י ברצלוני עח). ויארעוהו תקלות (אוהב משפט לאיוב ד). אישי מין האדם הם משולחים למקרה הזמן ויארעום רעות בלי פשע ובלא חטאת (שם ב). — ועם ל: ולא תתערב בהם תוגה ולא יארע לך פגע (ר"י אבן תבון, חו"ה, עבוד האלה' י). כי מפני זה יארע לקצת בני אדם מומים גדולים (הוא, מו"נ ג יב). המשים לעצמו סימן אם יארע לי כך וכך אעשה דבר פלוני (סמ"ג ל"ת, נא). שמא יארע אונס לאדם ולא בא בבית הכנסת (תניא, קריא' סה"ת, כא). — וקצת במשמ' נאמר: אז יבדיל משה וכו' אמר רבי לוי לפי שארעה פרשת רוצח על ידו בערי מקלט (מד"ר דברי' ב).

— נפ'[4]: שכבר פשט האיסור על ידי המאורעות הנארעות (תשו' ר"ת מג.).

— פע', *אֵרַע, אירע[5], — כמו אָרַע, עם את ועם ל אחריו: חמשה דברים אירעו את אבותינו בי"ז בתמוז (תענ' ד ו). ולא נראה זבוב בבית המטבחים ולא אירע קרי לכהן גדול ביום הכפורים (אב' ה ה). אירע בה פסול בשחיטתה (פרה ד ד). ולא אירע מעשה מעולם (ירוש' קידו' א נח ד). אוי לי שאירע לי פסולת בבני (ספרי ואתחנן לא). שג' דברים אילו אירעו בו ביום (שם נשא א). על מה שאירע נקרא (המקום קברות התאוה) (שם בהעלתך לח). תבואה שאירע בה קרי או אונס קודם הפסח נידונית לשעבר (ר"ה טז.). מי שאירע בו דבר צריך להודיע לרבים (חולין עח.). אומר לפניה דברים של הגדה ומעשים שאירעו בכתובים הראשונים (סוטה ז:). מעשה ביוסף בן עלם בציפורי שאירע בו פסול בכהן גדול ומינוהו תחתיו (יומא יב:). אדם שאירע בו קרי או אונס קודם יום הכפורים נדון לשעבר (ר"ה טו.). כל מה שאירע לזה (ליעקב) אירע לזה (ליוסף) (מד"ר בראש' פד). ועל ששתה (נח) ונשתכר אירע בו פסול שנסתרס (שם במדב' י). מעשה שאירע בר' יאשיא ובר' מתיא בן חרש (אבות דר"נ א). כאשר ראו זה המאורע שאירע בכו שלשים יום (רא"ע במדב' כ כט). שהשם העלים סבות המצות שלא יזלזלו בהן כמו שאירע לשלמה בשתי מצות אשר התבארה עלתם (ר"מ א"ת, מו"נ ג כו). אירעו דברים בין הקהל ובין ראובן (שו"ת הרא"ש סט ט). — ובכנו': מי שהפך את זיתיו ואירעו אבל או אונס (מו"ק ב א). יארעיך כשם שאירעה לפלונית (ספרי נשא יח). — וביחס להזמן: ניסן שיצאו ישראל ממצרים אירע להיות בחמישי בשבת השלים ניסן אירע אייר להיות בשבת (מכי' בשלח ד). שאותו היום אירעה שבת להיות (שם). השלים ניסן ואירע אייר להיות בשבת חסר אייר ואירע סיון להיות באחד בשבת (שבת פז:). יחיד שקבל עליו שני וחמישי ושני של כל השנה כולה ואירעו בם ימים טובים (תענית יב.). — ומקור, לְאָרַע: שמא עתיד לאירע[1] לישראל דבר והם עתידים להנצל על ידיה (מכי' בשלח ב). אמר (דוד המלך) שמא דבר עתיד ליארע את ישראל והן עתידין לינצל ע"י מרדכי (מד"ר אסתר, ויהי אומן).

— פע', *אֹרַע: והיתה לבני ישראל לחקת משפט אורעה[2] כל הפרשה כולה להיות דין (כ"ב (קיג:).

ב. אֲרַע[3], — לווי אֲרַע, ככנ' אִרְעוֹ, — פרסם וצין דבר

---

[1]) כמו קרה, א במקום ק, ע במקום ה. ובארמ' ארעו, כמו פגעו, ובערב' עַרָא a) ממש במשמ' ארע שלנו. — [2]) כך גרס' המשנה שבגמ' בספרי הדפוס, אך במשניות וכן במשנה שבגמ' ירוש' וכן ברי"ף הגרסה שלא תארע תקלה, והקריאה המסורה גם ספרדים ותימ' תֶּאֱרַע בקל, וכן במשנה יומא א א, יֶאֱרַע, וכן הביאו זה לוי וקוה' בקל, אך במשנ' מנק' נדפ' תְּאָרַע, יְאָרַע, בנפ' וכן יסטרוב. — [3]) עי' בהערה שלמעלה תְּאָרַע שבמשנה. — [4]) כך בלי י אחרי האלף ברוב הספרים, ולכן נראה שהוא קל, וצריך לקרוא אֲרָעוֹ, אך הקריאה הרגילה היא אֵרְעוֹ, כמו פִּעֵל, ובמשנ' מנק' נדפ' אִרְעוֹ. — [5]) יש סברים שגם זה קל, ולא באה יוד אחרי האלף אלא להורות שאמרו כמו בסור' האלף בחטף סגול. —

a) عَرَا

[1]) יוד אחרי אלף לסי' חטף סגול. — [2]) פרש"י מלשון מאורע. ואולי במשמ' ב. ארע שלקמן.

[3]) בארמ', מקרא קדיש ת"א ות"י מארע קדיש'

בחגיגות, בדברים, במעשה מצין, proklamieren proclaim; proclamer: וביום הראשון מקרא קודש יהיה לכם א י ר ע ו[1]) במאכל ובמשתה ובכסות נקיה (כפרי פנחס קמז).

***אַרְעוֹן[2])**, ש"ז, — מקרה, מאורע: תאלת יום ענוי וארעון צער ומבוכה שמור נשמרה ועד היום נמשכה (סמא"ל סליח' לו"ג).

***אַרְעִי**, עי' עראי.

***אַרְעִית[3])**, ש"נ, — התחתון, השולים של דבר, bottom; le fond, le bas; d. Unterste: שהן (השרשים) עושין עפר תחוח והן מלקין א ר ע י ת ו של כותל (ירוש' כלא' ז ל ד). והן מלקין א ר ע י ת ו של בור (שם שבי' א לג ב). תל ברה"ר והקק בו עד א ר ע י ת [כנגד] רה"ר מקצתו עשאו ביד ומקצתו עשאו חוליא על הבור ו א ר ע י ת הבור עם רה"ר שוה לו (ר"ח שבת ק.). שאם ניקב העציץ ב א ר ע י ת ו או קרוב ל א ר ע י ת ו (שם לז:). קח דלעת עגולה ארוכת הגרון ו ב א ר ע י ת ה יוצא גרון אחר (מאיר אלדבי, ד, האלטומכא).

אֶרֶץ[4]), ש"נ, הפס' אָרֶץ, כנ' אַרְצִי, מ"ר אֲרָצוֹת, אַרְצוֹת, — א) הכדור שאנו חיים עליו, la terre; die Erde the earth: ביום עשות ה' אלהים ארץ ושמים (ברא' ב ד). בצאתך משעיר בצעדך משדה אדום ארץ רעשה גם שמים נטפו (שופט' ה ד). שמעו שמים והאזיני ארץ כי ה' דבר (ישע' א ב). הנותן מטר על פני ארץ ושלח מים על פני חוצות (איוב ה י). איפה היית ביסדי ארץ הגד אם ידעת בינה (שם לח ד). ה' בחכמה יסד ארץ כונן שמים בתבונה (משלי ג יט). — ועם ה הידיעה: בראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ (ברא' א א). ויאמר אלהים תדשא הארץ דשא עשב (שם יא). ואד יעלה מן הארץ והשקה את כל פני האדמה (שם ב ו). ותגעש ותרעש הארץ ומוסדי הרים ירגזו (תהל' יח ח). — ב) קרקע, אדמה, Erdboden soil; sol: על הארץ תשפכנו (את הדם) במים (דבר' יב יז). ואשחקם כעפר ארץ (ש"ב כב מג). גפרית ומלח שרפה כל ארצה (דבר' כט כב). וישבו אתו לארץ (איוב ב יג). וכסאו לארץ מגרתה (תהל' פט מה). ותניתו (של שאול) מעוכה בארץ (ש"א כו ז). ותפל לאפי דוד על פניה ותשתחו ארץ (שם כה כג). — ובפרט עם ה בסוף: וירץ לקראתם מפתח האהל וישתחו ארצה (ברא' יח ב). וישתחו אפים ארצה (שם יט א). וישתחו ארצה לה' (שם כד נב). ויורדו איש את אמתחתו ארצה (שם מד יא). ויאמר השליכהו (את המטה) ארצה וישלכהו ארצה ויהי לנחש (שמות ד ג). ובא ולן ושכב ארצה (ש"ב יב יז). — ומליצה, *נתון בארץ, שפל: כל פרקמטיה שאתה רואה שהיא נתונה ב א ר ץ לך עסוק בה שסופה להתעלות וכו' ולא ראיתי אומה נתונה ב א ר ץ אלא ישראל (ילק' תהל', קמז). — *ארץ עיפתה, אחד ממדורות גיהנם: שבעה מדורות יש בו ושמנה הם כי התחתון הנקרא א ר ץ ע י פ ת ה שבו דנין לחוטא באמן האמור הוא כפול (מסכת חסידי', שחרית ערבית ו).— ג) שדה, אדמה עבודה זרועה, field; champs; Feld: באספכם את תבואת הארץ תחגו את חג ה' (ויק' כג לט). ושש שנים תזרע את ארצך ואספת את תבואתה (שמות כג י). כמו פלח ובקע בארץ (תהל' קמא ז). א ר ץ א ר ץ הכניסי פירותייך (כתוב' קיב.). — ד) מקום, חלק מחלקי הארץ מוגבל בגבולים, שיושב בו עם מהעמים, וכדומה, country; pays; Gegend: הוא (נהר פישון) הסבב את כל ארץ החוילה אשר שם הזהב וזהב הארץ ההוא טוב (ברא' ב יא–יב). ונתתי לך ולזרעך אחריך את ארץ מגריך את כל ארץ כנען (שם יז ח). ולך לך אל ארץ המריה (שם כב ב). ולהעלתו מן הארץ ההוא אל ארץ טובה ורחבה אל ארץ זבת חלב ודבש (שמו' ג ח). כי ה' אלהיך מביאך אל ארץ טובה ארץ נחלי מים עינות ותהמת יצאים בבקעה ובהר ארץ חטה ושערה וכו' ארץ אשר לא במסכנת תאכל בה לחם (דבר' ח ז–ט). אשים מדבר לאגם מים וארץ ציה למוצאי מים (ישע' מא יח). — ועם כנ': הנה ארצי לפניך בטוב בעיניך שב (ברא' כ יה). ויאמר הדד אל פרעה שלחני ואלך אל ארצי

---

[1]) וכן תרגמו כל קריאה האמורה במועדים (מ"ע על הספרי). — [2]) במכי' בוא ט כבדהו.

[3]) משק' זִכָּרוֹן.

[4]) מן א ר ע א, ארץ. בארמ' ארעיתא: ארעיתא דמנא (מנח' יא.).

[5]) באשור' ארצת, בערב' אַרְצ'[a]), בארמ' וסור' ארע, ארק.

---

[a]) أرض

(מ"א יא כא). ויאמרו אלינו זקינינו וכל ישבי ארצנו (יהוש' ט יא). כי אוריש גוים מפניך והרחבתי את גבלך ולא יחמד איש את ארצך (שמות לד כד). שלוש ערים תבדיל לך בתוך ארצך (דבר' יט ב). לא ישמע עוד חמס בארצך שד ושבר בגבוליך (ישע' ס יח). וכי יגור אתך גר בארצכם לא תונו אתו (ויקרא יט לג). ואכלתם לחמכם לשבע וישבתם לבטח בארצכם (שם כו ה). ויכהו ישראל (את סיחון) לפי חרב ויירש את ארצו מארנן עד יבק (במד' כא כד). איש אל עמו יפנו ואיש אל ארצו ינוסו (ישעי' יג יד). וירשת אתם (את הגוים) וישבת בארצם (דבר' יב כט). — ומ"ר: לך ולזרעך אתן את כל הארצת האל (בראש' כו ג). הנה אתה שמעת אשר עשו מלכי אשור לכל הארצות להחרימם (ישע' לז יא). וינבאו אל ארצות רבות (ירמיה כח ח). והנשארים בכם ימקו בעונם בארצת איביכם (ויקרא כו לט). ויתן להם ארצות גוים (תהל' קה מד). מאלה נפרדו איי הגוים בארצתם איש ללשנו (בראש' ו ה). — ובפרט ישמש השם ארץ לסמן ארץ כל אמה בשמה. ארץ ישראל: במראות אלהים הביאני אל ארץ ישראל (יחזק' מ ב). ויאמר אמציה אל עמוס חזה לך ברח לך אל ארץ יהודה (עמוס ז יב). ארץ כנען (בראש' יז ח). ארץ פלשתים (שם כא לב). ארץ מצרים (שם מא יט). —ועם ה המקום: ללכת ארצה כנען (בראש' יא לא). ויבאו ארצה גשן (שם מו כח). —*ארץ מולדת, הארץ שבה נולד אדם, Vaterland; patrie; native country: ורבים מאהבת ארץ מולדתם שבו לצרפת (בהרית ישראל פרק ב). שראוי לאהוב האלוה יתברך והאבות וארץ מולדתנו (גופ' לופ', מסיר ליאון, ב יד). כל איש מר נפש כל רגל מועדת שם ימצא מקלט לו־ארץ מולדת (יל"ג, אכן חדשה). — *דרך ארץ, עי' דרך. — *חוץ לארץ, חוצה לארץ, — מה שהוא מחוץ לגבול איזו ארץ, Ausland; l'étranger; foreign country: אין תורמין מפירות ארץ על פירות חוצה לארץ (תוספ' תרומ' ב ט). איזו היא הארץ ואיזו היא חוצה לארץ כל השופע ויורד מטורוס אמנוס ואילך ארץ ישראל מטורוס אמנוס ולהלן חוצה לארץ (שם יב). ספינה שבאה מחוצה לארץ וכו' והיוצא לחוצה לארץ (שם יד). עפר חוץ לארץ הבא בספינה לארץ (גיט' ז:). ישרה אדם בארץ ישראל אפילו בעיר שרובה גוים ולא בחוצה לארץ ואפילו בעיר שכולה ישראל (תוספתא ע"ז ד ג). —*עם הארץ, עי' עם.

אדמה, וכו', עי' במקומו. — *אזור, אזורי הארץ. — *אקלים. — *ארך, המרחק מקו חצי היום. —

*ארצי, *ארצות. — *ארק, *ארקים, *האריק.

בלימה, *מרכז הכבד של הארץ.

יבשה.

*כדור הארץ. — כתב את הארץ, *כתיבת הארץ.

*מעלה, מעלות כדור הארץ. — *מפה, צורה שטוחה של הארץ על ניר.

*סרן, הקו המדמה העובר דרך המרכז ושני הצירים שעליו היא סובבת.

עולם.

*ציר, צירי הארץ, כמו *קוטב.

קו, *קו חצי היום, קו המשוה. —*קטב, שני קטבי הארץ, הנקודות בצפון ובדרום. — קרקע.

רחב, המרחק מקו המשוה. — *רעד. —רעש.

תבל.

אַרְצָה[1], — כמו ארץ, שטח ארץ שהוא קנין של יחיד או של רבים, Territorium; territoire; -tory: כעת הראשון הקל ארצה זבלון וארצה נפתלי (ישע' ח כג). — ובכלל הארץ, ואמר הפיטן: לכל נמצא בשמים וארצה מנהג הוא (פזמונ' תימנ', איומת).

***אַרְצִי**, ת"ז, לנק' ארצית, מ"ר ארציים, ארציות, — א) של הארץ, מטבע הארץ, Erd-, zur Erde gehörig; terrestre; earthy: כבר נגדרו לו החיים הארציים כלם בזכר הנהרות ואחר כן בזכר המאורות (ר"י א"ת, כוזרי ה י). וישנתן לו (להשטן) שלטון על אלו הדברים הארציים כולם (ר"ם א"ת, מו"נ ג כב). הנה מוסדות השמים הארציים ירגזו (ר"י אברבנל, ש"ב כב). וההפך בב"ת הימיים והארציים שעשאם הרב מדרגה אחת (סוף כרא' א). שבחמלת ה' ישאר לכם שארית מהקנינים הארציים ההם (שם ויגש). לא יתנהו טבע היסוד הארציי והמימיי (רלב"ג, מלח' ו יג). כי האדם מפני שהיה בלתי אפשר בו לדקות חמרו שיהיה בו מהחומר הארציי מה שיהיה ממנו מגן לו (שם א ז). לצורה האישיית וקצת המימית וקצתו האוירית וקצתו הארצית (נרבוני מו"נ כב). כי העוה"ז הארציי החומרי הוא נקודה האמצעי תכונת כל העגולים

---

[1] מלעיל, כמו חרסה, לילה, מותה, עזרתה, לפי דעת החכמ' שארית סוף של יחס הפעול שהיה נהוג לפנים גם בעבר' ונהיה ליחס הישר.

(ר"ח ויטאל, ע"ח, היכ' א"ק א ג). עמידת שני אנשים בשני קצות הכדור הארציי (מנח' קנ' לר"י מפיסא סד). אורך הישוב הארציי ביבשה מן המזרח למערב הוא זה מתחלת המזרח (ארח' עול' ס). שהחושים דומים לאור השמשי שיאיר הכדור הארציי ויחשיך הכדור השמימי (יס"ר אילס לג). כי החלק הארציי ישוב למקומו העפר על הארץ (אורח חיים, רפאל מנורלי כא :). דברים הלחיים הם יסובבו במהירות יחזיקו הדברים הארציים באמצע (רש"ט ספרוט, פלד' רמונ' לד). יש מהם (מבע"ח) ימיי מימיי ויש מהם ארציי והאמצע בין הארציי ומימיי הוא אל תמסאח (רשב"ל דורלן, מ"א, חלק יעקב ד). בע"ח ארציים (ר"י אבוהב, נהר פישון כח). — ב) של ארץ מהארצות: החוליים הנקראים ארציים הם החוליים המיוחדים באותה המדינה ברוב אנשיה (פרקי משה ג).

אַרְצִיּוּת,— טבע מה שהוא אַרְצִיִי: וכי אנו דוחים שיש לעליונות מעשה בארציות (כוזרי ד ט). והאדומה (הלחה) לדקותה ולמיעוט ארציות בה ולהתמדת תנועתה (קאנון א א ב). חסרים מהם לארציותם ועפריותם (כתב משה מינן). ארץ הוא ארציות וחומריות (דברי אלימלך שלח).

אַרְצִית[1], ש"נ, שם רמש קטן, בנה שבעץ, Termite: וכמו כן הרמש הנקרא ארצית יבנה על עצמו בית מטיט כמו כילה וכיפה מבלתי שתקבץ עפר או תשאב מים (ר' קלונימוס, אגר' בעלי חיים ה). הרמש הארצית ואם הוה לה גוף קטן ובנין חלוש הנה לה נפש חזקה וכו' ככה בנין זה הרמש הארצית (שם ח).

אֶרֶק, ש"ז, מ"ר אֲרָקִים, — כמו אֶרֶץ, נהוג רק במליצה: אֶרֶק הכניסה זמר לכלו כבוד אומר (ר"א קליר, תפא' שיכה לגונן). בשוקים וחוצות יתנו חוק בכל ארקים (רסע"ג הוש' ב). כאישון ינצרהו האלהים אשר ירה לאבן הארקים (מכת' ר"ז הלנאהרי לרסע"ג, מטמו' מסתרי'). שבעה אלה עיני ה' משוטטים בכל הארקים ללמד בישראל משפטים (קטע תלמ' חוי JQR, XIII,365). אחד אלהים מיוחד בפי כל בורא ארקים וגבוהים (עבודה לר"י בן אביתור). בטרם שחקים וארקים נמתחו (סד' רב עמרם, ערב' יוה"כ). שחקים רקע ארקים תקע (פיס"ם לשב' סי' ז). הוא התולה אגודת ארקים הוא האומר יהי כן ויקים (רשב"ג, אולר נחמד ב). אלהים ברא שחקים ותלה בתוכם ארקים (ר"י הלוי, מי כמוך). רבות אורך ימים ומעון מנוקים שום לכבודו ולמוראו גוזר ומקים תחת כן הודוהו מלכי אֲרָקִים (קרוב' א שבוע', אומן). אֲרָקִים וגבוהים יסד בפצח קבל מוראו ואל תעיז מצח (שם). שוה אַרְקוֹ שפר מתקו שב בהנתקו בשומו לים חקו (שם אדון אמני). ענה בשוקים והומיות יהגו חק בכל אֲרָקִים (סמא"ל, הוש' ג, ענה תאיבי). יזלו שחקים להחיות נשיה ועבות מריקים משמי עליה ואורו אֲרָקִים ענגים נוגהים (שם פזמ' לסוכ', ירעפו שחקים). ביום הגשם בהראות הברקים נמרקים מחרבי ארקים נזרקים (כתי' עול' יב מו). הנה זה בא לפרקים זמון לגאול רצוצי אֲרָקִים חדש אשר רביבים בו מריקים (מוסף פ' החדש). בר ובהיר שחקים ומכסה בעבים מכין לארקים בורות וגבים (פזמונ' לאלעזר ערהקי). בר ובהיר הוא בשחקים הוא מכסה בעבים מכין מטר לארקים גשמי בורות וגבים (יסר' נגהרה, פזמו' מ"נ פרידלנדר ל). ראו ספר יספר סוד שחקים ואותותם ברוצם על ארקים (הקד' יסוד עול' לר"י היסראלי). שמו נודע ממרחקים כאחד ממלכי ארקים (שו"ת מהרש"ל יד).

—הפע', הֶאֱרִיק, — עשה אֶרֶק, יצר הארץ: חלד האֱרִיק חור הזריק חץ המריק חלף מעריק (רשב"ג אל נשא, שבת ברא"ש).

אֲרָק[1], ש"ז, — נדידת השנה, Schlaflosigkeit, insomnie; insomnia: זה החולה התמיד השמש בזמני הקיץ עד שמוחו חם המזג ויפגש בו ימצאהו ארק ומעט שינה ואין משותק אחד בו ארק ושינה מעט (מלאכ' הגיון, הקש תמונ' ב, מין ד).

אַרְקָה[2], ש"נ,— כמו אֶרֶק: קול חלושה בארקה חליצה (ר"א קליר, אבא דעי, מוס' א ר"ה). בעבור פשעך אורידך לתהתיות ארקה מי שלח בי ידו ונקה (תוכח' מוס', עזרא בבלי פז:).

ארר[3], ממנו אָרַר, אֵרֵר, מְאֵרָה.

---

[1]) מן ארץ, בערב' אַרְצ'ה a).

a) أرضة

---

[1]) בער' אַרַק a), נדידת שנה מפני מחלה או מקרה רע.

[2]) מארמ' ארקא.

[3]) חל"א אומרים בי באשור' שמש פעל ארר כמו בעברית.

a) أرق

ארר[1], אררתי, וכו' וגם קל עבר אר, ארתי, ארת, עתי' אאר, תאר, יאר, תארי, תארו, צווי אר, ארה, ארי, ארו, ארנה, — א) הוציא מפיו דבור של בקשה ורצון כי יקרה את הזולת צרה ופגע רע, fluchen ; maudire ; to curse : ואברכה מברכיך ומקללך אאר (בראש' יב ג). אלהים לא תקלל ונשיא בעמך לא תאר (שמו' כב כז). ויאמר אלהים אל בלעם לא תלך עמהם (עם מלאכי בלק) לא תאר את העם כי ברוך הוא (במד' כב יב). — וצווי : ועתה לכה נא ארה־לי[2]) את העם הזה (שם ו). לכה ארה־לי יעקב ולכה זעמה ישראל (שם כג ז). אורו[3]) מרוז אמר מלאך ה' ארו ארור ישביה כי לא באו לעזרת ה' (שופט' ה כג). — וליחיד : ומוני אר והבה לי ברכה (זור לכבי, שבת ותוהמ"פ, קרובץ הרגיל). כי אל צוהו אור וקוב אותו כי ענה בהירי (סמא"ל, פזמוני' לפסח, שיחו). — ועב' : ושלחתי בכם את המארה וארותי את ברכותיכם וגם ארותיה כי אינכם שמים על לב (מלאכי ב ב). — ועבר כמו שלמים ובבנוי : וקצץ רגליו של נחש וארו מכל החיה ומכל הבהמה (פרקי ר"א יד). — ומקור : אל הזידון לאר נשיא (תרי"ג מצו' רסע"ג). — ובינו' כדרך השלמים : יקבהו אררי יום (איוב ג ח). אורריך ארור ומברכיך ברוך (בראש' כז כט). ויאמר ה' אלהים אל הנחש כי עשית זאת ארור אתה מכל הבהמה ומכל חית השדה על גחנך תלך ועפר תאכל כל ימי חייך (שם ג יד). — וביחס לדבר לא בע"ח : ארורה האדמה בעבורך (בראש' ג יז). ארור אפם כי עז (שם מט ז). ארור טנאך ומשארתך ארור פרי בטנך ופרי אדמתך (דבר' כח יז־יח). ארור היום אשר ילדתי בו (ירמ' כ יד). ועתה ארורים אתם ולא יכרת מכם עבד (יהוש' ט כג). ארץ ארורה אשר לא תפרח פרי (דונש על מנח', סוחף).

— נפע', נאר, נארים : במארה אתם נארים[1]) ואתי אתם קבעים (מלאכי ג ט). — ואמר המשורר : ולקט הקציר ופרט הבציר עזב לבלי תצור לדלים נארים (רשב"ג, אזהרות ליום א). — ו*בשלמים : שני אויבים לא נאררו עד שהשלים עליהם ע' פסוקים (מ"ר במד' יד). ולמה שהבריה נאררת בעד דברתו (ביהמ"ד ילניק, מדרש תדשא ז). נאררו אבי שדה נלקחו מטעמי אוכל (מוס' יוה"כ, תכפו עלינו). נזכרת הבל ונרעשת מקדם נאררת ונחלשת (קרוב' ז פסח, תהום).

— פע', ארה, — א) כמו ארר : האדמה אשר אררה ה' (בראש' ה כט). אתה מנעתה אותי מלהעמיד בן רביעי לפיכך אני מארר בן רביעי שלך (מד"ר בראש' לו). שאיררו וקיללו את יומו (פסיקתא רבתי כו). אין הנביא היה מארר על דבר שאי אפשר בלתו גם לא בא לארר מי שיסור לבו מהשם הסרה גמורה (יעקב אנטולי, מלמד התלמ' בסר). שעם שדרכם להיות מאררים לא בלבד יאררו אלא גם יקבוהו כי קבה גדול מארה כנודע (ר"מ אלשיך, איוב ג ח). — ב) גרם מארה: ובאו המים המאררים האלה במעיך לצבות בטן ולנפל ירך (במדב' ה כב).

— הפע', יהאריר : רעל מר המרירו וחרבון האריר והדם העירו ולשחת גררו (קרוב' לפורים, אותו מבהלת).

— הפ', הואר, יואר, : ואשר תאר יואר[2]) (במדב' כב ו).

— נתפ' : תדע שנתאררו טללים (תוספתא סוט' טו ב). ויאמר ארור כנען חם ראה כנען נתארר (תנח' בובר נח, כא). ארץ מה חטאה שנתאררה אלא שלא הגידה המעשה לפיכך נתאררה (פרקי ר"א יד). לא נתארר (דוד) אלא נתברך מאת השי"י (חזוק אמונ' א טז).

ארר, ש"ז, מ"ר אררים, — שה"פ : הושענה אדמה מארר (ר"א קליר הוש', אדמה). סור משבועת שקרים

---

[1]) עי' למעלה הערה לשרש ארר. — [2]) אמר ר"י חיוג וז"ל : שרשו בשני רישים קלים מבנין ארר והעמידו הריש האחד במקום שנים. ע"כ. ואמר ע"ז רד"ק במכלול וז"ל : כתב ר' יהודה כי ארה לי מהדגוש ומשפטו אררה לי ויתכן היותו מן הקל והיה מבלי תוספת ההא אור בפלס ס'ב וכשתוסף הא על ס'ב תאמר סבה בחטף ומפני שלא היתה הריש ראוי להדגש הרחיבו תנועת האלף והוסבה לקמץ רחב תחת קמץ חטף. ע"כ. אבל רוב החדשים (Ew. § 228,b Olsh. 235,f, Sta. § 591,e, Kö. I,109, 364) חולקים על הקריאה המסורה שלנו וקראים óra-lli : רק קויץ (GeK § 60,o) מפקפק ומניח האפשרות שלהקריאה המסורה. —[3]) מ"ש : פליגי ביה ספרי ומסאראתה אם חסר או מלא ובמקרא גדולה נמסר כאן על ארו ארור ב' חסר ובשמואל א יד על פסוק כי ארו עיני נמסר ג' דין חסר מרוז ב' בו' מלא וכו' קצרו של דבר ליכא מאן דפליג דקדמאה (אורו מרוז) מלא, ותליתא (ארו עיני) חסר, כי פליגי במציעאה דהוא ארו ארור ובספר' מדויקים ב' חסר. ע"ב.

[1]) כך רוב המדקדקים הקדמו' והחדשים, כי זה נפעל מן ארר. רק ר"י חיוג החליטו מן נאר. —[2]) רוב המדקדקים סברים שהוא הפעל. וכן אמר ריב"ג בפרוש במשתלחק שהוא עתיד מבנין הכבד הואר. אבל בט' (Bö, § 906) וברט (Barth, Festschr. Hild. 145 ff.) החליטו כי זה פעול מן הקל.

ערוך בה (בהתורה) אלות וארורים פורעת מעור ומבשרים (את שם אדיר, יוצר ב שבוע').

ארר,— כמו ארירן: הכהו לאחר ידו בלוח באר ר בנייר בפנקס וכו' (הלכ' קצוב' דר' יהודה גאון, גיט', תורתם של ראשנ', חיים מ' הורווין).

ארש[1]), ממנו *ארש, ארש, ארשת.

***ארש**[2]), עתי' יארש, — דבר, הגה והוציא דבר ע"י דבור פה, ausdrücken; exprimer ; to express: עד שלא יארש[3]) לשוני דבור כבר הן ה' ידעת כלה (מד"ר ברא' ט, מד' שמ"א ה). לראש מנה שלישי לשרת בבהונת קדושי מהללו תמיד לארוש (ר"י בן אביתור, עבודה). אמרי כזב ומען כחשים בניב שפתיך בל יהיו ארושים (יוצ' א שבוע', אמרי כזב). קדושתו בכל יום ארושה (סלי', רב עמר' גאון). הגיגי לארוש המזקק לפרוש הנפלא לדרוש (יוצר א שבוע', אדון אמנני). גשנו להלל ושפתינו תארוש ויהי בימי אחשורוש (סמא"ל, סלי' לו"ג, אתאנו עדיך). ארשה ארוש רחשון (ר"א קליר, טל א פסח).

— הפ' האריש,— כמו קל: ספור מעשיך ברנה יפצחו מאר ישים (שחרית יוה"כ, מלכותם תכון).

ארש, ש"ז, דבור, כמו ארשת: ארשה ארוש רחשון בארש ניב ולשון (ר"א קליר, טל א פסח). אדר יקר אלי אחוה בארש מלולי (שחר' יוה"כ, אדר יקר). דברי הימים באו לפניו להפרש, היו לפניו נקראים להדרש, ומזכירין איש יהודי בארש, וימצא כתוב אשר הגיד מרדכי על בגתנא ותרש (סמא"ל, סלי' לוס אסתר, ה' מה רבו). ובדברים עתיקים אך בלשון לועז ונכרי כי לא נסה לדבר בארש העברי (ר"י אבוהב, הקד' לתרגום שער השמים). וכל טוב הארש ידיו מגישים יחדיו ירונו בשבתות וראשי חדשים (הקד' תוכח' מוסר, עזרא הבבלי).

ארשת[4]), ש"נ, כנ' ארשתי וכו', מ"ר ארשות, — מה שארש והגה בפיו, Ausdruck ; expression: תאות לבו נתתה לו וארשת[5]) שפתיו בל מנעת (תהל' כא ב).— ואמר הפייטן: גשים פני ארון להעצים ארשת רון (ר"א קליר, מוס' יוה"כ, אשא דעי). קראתיו מכובד המאסר ספר המוסר להיות כל הקורא בו בארשת שפתיו וניבו (ר"ש אלגאזי, הק' לס' המוסר). להוקים בגשת מקרישים בארשת אומרים קדוש וברוך (ר"י אביתור, אפודי שש). ומכאן ואילך אדבר בארשת ואומר כי כבר נודע חטא קרח וכו' (צרור המור, ויקח קרח). ומתי אהיה לחשבת בשפתי ובארשת (ר"י ברצלוני אזהר'). ארשת שפתים יערב לפניך (פיוט). אחד היה אברהם וירש את הארץ לו נתנה ארשת שפת כנען למורשה (בנימין מוספיא, הקד' מוס' הערוך). עדה מקודשת דובבו בארשת (אור עט אדרת, קונט' הפיוט' ד). ומארשת שפתי הקרבתי מנחה לפני עדת סגולה (הקד' תוכח' מוסר, עזרא הבבלי). כן המברר שפתותיו בלמוד ארשת כונן ניבה לדרכה כמטרה לקשת (בן זאב, הקד' תלע"ז שיר למעלות).

ארש[1]), ממנו ארש, ארוסה וכו'.

ארש, פ"י,— כמו ארס: אשה תארש (דבר' כח ל). תנה את אשתי את מיכל אשר ארשתי לי (ש"ב ג יד). וארשתיך לי לעולם (הוש' ב כא).

— פע', ארשה, ארשה: וכי יפתה איש בתולה אשר לא ארשה (שמות כב יה). מארשה לאיש (דבר' כב כג).

איש[2]), ש"נ, כנ' אשי, אשו, אשכם, מ"ר אשים, אשות, א) אותה הפעולה הטבעית הנותנת חום ואור יחד

---

[1]) חל"א אמרים כי משמעת ארש באשור' בקש, רצה, והוא לפי דעתם שרש השם ארשת בעבר' שלקמן. בערב', משמש ארת' וארש במשמעות אחרות. בעבר' משמש במשמעה מיוחדה ללשון זו.

[2]) עי' הערה שלמעלה. — [3]) אולי הוא פעל.

[4]) משק' עטרת. ומצאו חל"א מלה דומה לה באש' ארשת, במשמ' חפץ, אך בעבר' לפי הסכמת כל הקדמו' משמעתה דבור מפרש. עי' הערה שאחרי זו. — [5]) ת"י: ופרוש ספותיה. יהודה בן קריש: תפסירה אד'ן מן אלתרגום רשו. מנחם: ענינו יורה עליו כמו מבטא שפתים. ע"כ. ריב"ג: מבטא ודבור. רש"י: לשון דבור ואין לו דמיון. ע"כ. ראב"ע: וארשת מה שידבר בפיו. ע"כ. רד"ק: מבטא שפתיו. — והנה, מנחם וראב"ע אמרו ששרשה רשה, אך כבר דחה זה ריב"ג, אמר וז"ל: ויש שמשימין וארשת שפתיו מזה והוא אצלנו כמו ששמנוה באות האלף. ע"כ.

[1]) היותר מתקבלת היא סברת לגרד (Lag. Sem. 1,50) שמקורו בהשרש ארש שבערב' a) שמשמעתו נתן מחיר, מתנה. וכבר הובא למעלה כי באשורית ארש הוא חתן.

[2]) באשור' אשת, ארמ' אישא, אישתא, בסור' אשתא, באתיאפ' אשת, — בכלן סימ' נקבה, ולפי דעת (ZDMG 41, 604) נתקצרה בעברית ונפל הסוף.

---

a) أَرَشٌ

Feuer; feu; fire : תנור עשן ולפיד אש (בראש' טו יז). לא תבערו אש בכל משבתיכם ביום השבת (שמות לה ג). ולילה בעמוד אש להאיר להם (שם יג כא). כי אש יצאה מחשבון להבה מקרית סיחן אכלה ער מואב (במד' כא כח). תצא אש מן האטד ותאכל את ארזי הלבנון (שופט' ט טו). ארצכם שממה עריכם שרפות אש (ישע' א ז). חציו (של העץ) שרף במו אש (שם מד טז). הנה היו כקש אש שרפתם (שם מז יד). והצתי אש בשעריה ואכלה ארמנות ירושלם ולא תכבה (ירמ' יז כז). והצתי אש בחומת רבה ואכלה ארמנותיה (עמו' א יד). באפס עצים תכבה אש ובאין נרגן ישתק מדון (משלי כו כ). — ועם הבכלם: ונתנו בני אהרן הכהן אש על המזבח וערכו עצים על האש (ויקר' א ז). ונמסו ההרים תחתיו וכו' כדונג מפני האש (מיכה א ד). וירא והנה הסנה בער באש (שמו' ג ב). והנתר ממנו עד בקר באש תשרפו (שם יב י). קוצים כסוחים באש יצתו (ישע' לג יב). בקר הוא בער כאש להבה (הוש' ז ו). פחם לגחלים ועצים לאש ואיש מדונים לחרחר ריב (משלי כו כא) אוד מצל מאש (זכר' ג ב). — וככנוי: ועל הארץ הראך את אשו הגדולה (דבר' ד לו). גם אור רשעים ידעך ולא יגה שביב אשו (איוב יח ה). ואשם לא תכבה (ישע' סו כד). הן כלכם קדחי אש מאזרי זיקות לכו באור אשכם ובזיקות בערתם (שם נ יא). — ומ"ר אשות: בדבר אל ע[צ]ר (אליהו) שמים גם [ירדו] שלש אשות (ב"ם גני' מח ג). שש אשות הן יש אוכלת ואינה שותה וכו' ויש אוכלת לחין כיבשין (יומ' כא:). בשתי אשות באש של מעלה ובאש של מטה (מד"ר שה"ש, סמכוני). ובמה אלף אלפים ורבי רבבות מלאכים שאין אשותיהם דומין זה לזה (ר"י ברצלוני, יצי' קלד). אראה הפלא הזה אם נשתנה הסנה משאר העצים או נשתנה האש משאר האשות (רבנו בחיי, שמות). וברוב ממשלתו שבו מקרר האשות החזקות והאשות שאין שורפין (ברית מנוחה, ניקוד הט'). שהוא אש (הגיהנם) יסודי דק פנימי וחזק יותר משאר אשות (אבק' רוכל ב). — וגם אשים בנטלו בימין מחתה בגחלי אשים (ר"י בן אביתור, עבודה). גופם (של המלאכים) אשים לא כגוף אישים (ר"י הלוי, סלחי קדוש, אופן א פסח). ואיננו בשאר העננים והאשים הנקרים באויר מסבות אחרות (ר"י אבן תבון, כוזרי ב ג). אם הוא אש מורכב רצוני אויר מתלהב ושורף כאשים הנמצאים אצלינו (ר"י אברבנאל, מ"א ט). יש מן האשים העליונים שיש לה זוהר גדול ואינה אוכלת כאש המלאך הנראה בסנה (ר"י קמחי, ס' הגלוי, לב). — ובמליצה, חם חזק מאד: אש אכלה נאות מדבר (יואל א יט). — ג) כעס וחרון גדול, Zorn; colère; anger: כי אש קדחה באפי ותיקד עד שאול תחתית ותאכל ארץ ויבלה ותלהט מוסדי הרים (דבר' לב כב). אלה עשן באפי אש יקדת כל היום (ישע' סה ה). כי אש קדחה באפי עליכם תוקד (ירמ' טו יד). כי אש קדחתם באפי עד עולם תוקד (שם יז ד). ושפכתי עליך זעמי באש עברתי אפיח עליך (יחזק' כא לו). — ובכלל כל רגש חזק, עז: ובאש קנאתו תאכל כל הארץ (צפנ' א יח). ועל שפתיו כאש צרבת (משלי טז כז). חם לבי בקרבי בהגיגי תבער אש (תהל' לט ד). — וכל דבר מחריב ומכלה, דבר, מגפה: כי אש היא עד אבדון תאכל (איוב לא יב). לכן שמע ה' ויתעבר ואש נשקה ביעקב (תהל' עח כא). בחוריו אכלה אש (שם שם סג). — אש נחה: ויבושל באש נחה (מאיר אלדבי, ש"א ד, אלטומכא). ותבשל הכל על אש נחה עד שיתעצה (שם). — ומשל: אש מעט שורפת גדישין הרבה (א"ב של בן סירא). עצים קטנים מדליקים את הגדולים (רשב"ג דורקן, מ"א א ו). בעלות העשן נודע האש (בן זאב, תרגום בן סירא, כז). — ד) *כנוי לקדחת[1], Fieber; fièvre; fever. אש עצמות: (מה היא) אחילו אמר רבי אליעזר אש של עצמות (גיט' ע.), ר"ל קדחת פנימית, עי' אחילו. — ה) *אש פרסית, — אחד ממיני המורסות, עי' יציאות. — ו) *אחד מארבעה היסודות שהניחו הפלסופים הקדמונים להרכבת הגופים: שלש אמות אמש בעולם אויר מים אש (יצירה ג ג). ומה נפלאה חכמה בארבעה יסודותיו והם אש והרוח ומים והעפר בהתחברם עולם אזי בם ותולדותיו (ראב"ע בשם אל). והיסודות הארבע שהם האש והרוח והמים והעפר (חו"ה היחו' ה). אש היסודית וכו' האש העליונה אין גון לה (כוזרי ה יד). ברא האל למטה מגלגל הירח גולם אחד שאינו כגולם הגלגלים וברא ארבע צורות לגולם זה וכו' צורה ראשנה צורת האש נתחברה במקצת גולם זה ונהיה משניהם גוף האש וכו' הגוף הראשון הסמוך לגלגל הירח הוא גוף האש למטה ממנו גוף הרוח למטה ממנו גוף המים למטה ממנו גוף הארץ (רמב"ם יסוה"ת ג י). ארבעה

---

[1]) בארמ' אישתא: אישתא דסתיוא קשיא מדקייטא (יומ' כט. — קדחת של סתו קשה משל קיץ). אשתא בת יומא, אשתא תלתא.

גופים הללו שהם אש ורוח ומים וארץ הם יסוד כל הנבראים למטה מהרקיע (כס ד ה). הסכימו החכמים שיש ארבע יסודות מתחת גלגל הירח וטבע כל א׳ וא׳ מהם מקיף את חבירו וכולל אותו מכל צד הראשון הוא האש והוא חם ויבש בטבעו ואחריו יסוד האויר וכו׳ (כות חן ז). והח׳מר אשר הוא רחוק ממנו הוא המים והאויר וה אש והארץ אשר מחבורם יהיו הצמחים ואלו הד׳ הם א׳ש נקראם יסודות (מלות הגיון ע).— ומצוי הרבה מאד בספרות הפלסופית.

אוּר, וכו׳ עי׳ במקומו. — אוּר. — אוּד, גזיר עץ שנשרף קצתו באש. — אֹזֶר, מְאַזֵּר זיקות.—אָח, כלי לגחלים לחמם הבית. — אָכַל, אש אֹכֶלֶת. — *אֲלִיתָה, עץ דק להדליק האש. — אֹפֶה, להם וכדומה. — אִשֶּׁה.

*בָּלַח, מַבְלִיחַ. — בָּעַר, אֵשׁ בֹּעֶרֶת. — הִבְעִיר אש. — בְּעֵרָה. — בִּשֵּׁל, התקין מאכל באש ומים.

גַּחֶלֶת.—*גֵּץ.

דָּלַק, הדליק. — דְּלֵקָה.

זִיק, זיקות.

חוֹל, עוף שטובל באש ומחדש נעוריו.— ח׳ם, חַם, חִמֵּם, במקומו. — חָרַךְ.

יָקַד, יְקוֹד.

כִּבָּה. — כִּבְשָׁן, לשרף לבנים. — כִּדוֹר.—כָּוָה. — כִּיּוֹר.— *כִּירָה.— *כַּנוּנָה.

לִבָּה. — לֶהָבָה. — לָהַט, האש להכה. — לַפִּיד. — לָשׁוֹן, לְשׁוֹן אֵשׁ.

*מַדְלֵק, קיסם ראשו טבול בגפרית וכדומה, להדליק אש. — מוֹקֵד. — מִכְוָה.

*נהר אש, קבוץ הרבה כוכבים קטנים ברקיע. — נוּר. — נטף. — ניצוץ. — נשא.

*סִכְסֵךְ באש. —*סִפְסֵף.

*עֲלִיתָה, בריה הגדית שמכבה האש.

*פְּתִילָה, שבה נאחזת האש בתוך שמן וכדומה.

צ׳ר, אבן שמוציאים ממנו אש בהקשה. — צָרַב. — צָרֶבֶת. — צָלִי, צלי אש.

קָדַח. — קָטַף. — קָלָה, קָלוּי. — קָלַח, האש קלחה.—*קושיאל, מלאך מכה בשבט של אש.

*רִגְיוֹן, נהר של אש שטובלים בו המלאכים. — רָתַח, הרתיח באש.

שְׁבִיב.—שלהבת.—שָׂרַף, עי׳ במקומו.—שְׂרֵפָה. תַּבְעֵרָה, כמו שרפה.

אִשׁ, — בקצת מקומות בא״י (בתקוע וכדומה) אמרו אִשׁ במקום יֵשׁ: ותען האשה (התקועית) ותאמר חי נפשך ארני המלך אם אִשׁ להמין ולהשמיל (ב״ב יד יט). עוד הַאִשׁ בית רשע אצרות רשע (מיכה ו י).

***אַשְׁבּוֹרֶן**[1], — א) שטח ישר, אפקי, לא נטוי, לא מדרון, Fläche; plan; plane: נשפך באויר אם היה מקומו קטפרס וכו׳ היה אשבורן[2] או שקרש (הל׳ ג ג). מעין שמימיו מועטין ורבו עליו מים שאובין שוה למקוה לטהר באשבורן (מקו׳ ה ז). שופכן במקום אשבורן בשהיה אשבורן גבוה (ירוש׳ פסח׳ ג כט ג). שופכין במקום מדרון ואין שופכין

---

[1]) כן הכתיב במשניות גם בכ״י וברי״ף, וכן בפרוש רה״ג וכן גם בגמ׳ פסח׳ בכ״י. ובדפוס׳ שלנו בגמ׳ שם איש-, וכך מנקד׳ במשנ׳ מנק׳ כ״י פרמה ובצ״ד ובסד׳ שה״ג קרוב׳ ארג׳יל ובוקשד׳. ובמשנ׳ מנק׳ נדפס אֶשְׁבּוֹרֶן. ואין במשקלי השמות שבתנ״ך דמיון לזה. ונגזר אולי משרש שׁ ב ר a) שמשמש במשמע׳ מדידה גם בערב׳ ושממנו השם תִּשְׁבֹּרֶת בעבר׳ לחכמת השעורי׳ והמדידה, עי׳ ערך תִּשְׁבֹּרֶת, ועי׳ הערה שלקמן. — [2]) רה״ג: פי׳ במקום הישר יש כמין מקום עמוק שיקוו בו המים ושם אותו מקום עמוק הוא אשבורן. ע״כ. והובאו דברים הללו כלשונם בהערוך. וכן פרש״י בגמ׳ פסח׳ במשמעה זו, אמר וז״ל: האישבורן לשון שבירה שמשתבר הקרקע ויש בקעים שהמים נאספים ושוהים בתוכם. וכן רמב״ם כאן: ואשבורן אלמוצ׳ע יכון פיה תקעיר ואד׳א אנהרק פיה שי מאיע אסתקר ולם יסל. ע״כ. ובעברית: אשבורן הוא המקום אשר יש בו קערורית ואם ישפכו בו דבר לח יעמוד ולא יזל. וכן פרש בשאר המקומות, וכן פרשו שאר המפרשים. וכבר הביא בעה״ש את המלה הערב׳ מַשַׁאבִר b), שפרושו הוא נהר נמוך יקוו אליו המים מהקרקע סביב. ואעפי״כ, מכל המקומות שבאה שם מלה זו נראה ברור שהעקר באשבורן הוא ההפך מקטפרס, שהוא ממדרון, ובשום מקום אין שום צרך להענין שיהיה על פניו שקיעה, אלא שהשטח אינו נטוי ולכן המים שעליו עומדים תחתם. וכן מוכח בפרט בגמ׳ פסחים שתרצו שם שמי שאמר שופכין מי הלישה באישבורן הוא: דלא נפישי דלא קוו (שאין המים מרבים ואינם נקוים במקום אחד), ובמקום שיש שם נקע גם מים מעטים נקוים ועומדים ולמה יהיה מותר שם לשפך?

---

a) شبر b) مسابر

במקום האשבורן (גמ' בבל' שם מב.). מים של נחתום שפוך במדרון ולא באשבורן (ר' קלונימוס, סדר בה"ג, קרובץ תרג"ל).— ב) *כלי כעין אגן: האשבורן [1] שעושין מן עפר לקבל עליו הילד (ר"ש פרחון, ערך בכר). אשבורן קטן עשו המזקקים את הזהב והכסף עשויה מאדמה חשובה בולע את הכיגים ומוציא את הזהב נקי (שם ערך עלל).

***אשגרה**[2], ש"נ, סמי' אשגרת, — טבע דבר שהוא שגור: רק דרך אשגרת לשון השתמשו קצתם לפעמים במליצות נמצאות במחבר שקדם להם (פניני שדל כז).

אשד[3],

אשד[4], שפך, תוצאות הנחל, Mündung; embouchure; mouth (of river): על כן יאמר בספר מלחמת יי' את והב בסופה ואת הנחלים ארנון ואשד[5] הנחלים אשר נטה לשבת ער ונשען לגבול מואב

וכן נראה מלשון הירושלמי אשבורן גבוה. ובזה תתורץ קושית תפארת ישראל כאן למה צריך אשבורן בסיפא הרי אפילו בקרקע שוה נמי משמע ברישא דמטמא, עי"ש שנדחק לישב, והתרוץ האמתי הוא שאשבורן הוא קרקע שוה ואין בו גומה.— [1]) עפ"י הפרוש מקום עמוק באדמה. ואמר ר"ש פרחון בשרש אבן: והוא (המשבר) אשבורן בלשון רבותינו.

[2]) מן שרש שגר עי"ש. בארמי': באשגרת לשון היא מתניתא (ירוש' מגיל' ב עג ה).

[3]) בארמ' וסור' משמש במשמ' שפך. בערבית אשד הוא השם הרגיל לאריה, וסובר נלדקה (Nö, ZDMG, 40, 160) כי נגזר ממושג הזנוק והקלוח. באשור' אשד יסוד, ואולי הוא באמת שרש יסד ולא אשד.

[4]) עי' הערה למעלה משמ' שרש אשד בארמ' וסור'. — [5]) מ"ש: האלף בסגול בספרים רבים מדוייקים וכ"כ הרד"ק בשרשים ובעל רב פעלים כתב העיד רד"ק שהוא בג' נקודות ומצאתיו ברוב ספרים בב' נקודות. ע"כ. וכן מיכאל' בשם כ"י האלף בצירי. — ות"א שפוך נהליא. ובעלי המדרש דרשו אשד מלשון שד, ואמרו: והנחל מלמעלה עשוי מערות וכנגד הר שכנגדו עשוי סלעים כגון שדיים שנאמר ואשד הנחלים וכו' רמז (הקב"ה) להרים ונכנסו שדיים של הר זה לתוך מערה ומתו כלם. ע"כ. ריב"ק: תרג' שפך הדשן מישד קיטמא וכו' ותפסירהא צב ומצב. ע"כ. מנחם: פתרונו כפי ענינו נובע הנחלים. ע"כ. ריב"ג: משפך הנחל. רש"י: שפך הנחלים, שנשפך שם דם אמוריים. ראב"ע: כל אלה שמות מקומות. ע"כ. רמב"ן מפרש מדרון. רד"ק משפך. ורוב החדשים כמו הרמב"ן במשמ' מדרון. ויש מפקפקים בהנוסחה וסברים כי זה כפל מלים מן ואת הנחלים שבפסוק הקודם.

(במד' כא יד-טו). — והשתמשו בה הסופרים במשמעה זו: במקום אשד הנהר קאמישענקא בנהר וואלגא (ס"ע, ג ב:). במקום אשד נחל (תכר' מפו, תה"ל כג).

אשדה[1], ש"נ, מ"ר אשדות, סמי' אשדות, — א) מקום של אשד נחלים: ההר והנגב והשפלה והאשדות (יהוש' י מ). ובערבה ובאשדות (שם יב ח). ואשדות הפסגה (שם יג כ).— ו*בכלל נחלים: מעטי אשדות המים אשר שמה יעלו בתוהו ויאבדו בימים החמים (שבילי עולם יט ג.). — ובמשמע' *תוצאות: אצל אשדות בריח הים (שם ט.). — ובמשמעת *אמת המים: התעלות והצינורות ואשדות הנגרות לפתחם (שם ה יב:). — ב) *שפך מי נהר וכדומה, בפרט מן מקום גבוה למקום נמוך, Wasserfall; cataracte, chute d'eau; waterfall, cataract: גם באשדות המים אשר יתפזרו מאד בטפות דקות מרוב דחיקת האויר וכו' נראו ג"כ מיני קשת בהצבעים הנזכרים (למודי הטבע ליתוועל, לבעי הקשת). ואשדות מים (קלמן בולמן, מוסדי ארץ, אוסטרליה). פתע נעור הארי ובשצף קצף כידודי איש מעיניו יתמלטו ינהם כים כאשדה יזה קצף (יל"ג ספ' ה, משל כג).

אשדת, עי' דת, שדת.

אשה, ממנו אשיה.

אשה[2], ש"נ, סמי' אשת, מ"ר אשות (אינו נהוג, ובמקומו נשים), בכ' אשתי, -תך, וגם אש- אשתו, — א) הנקבה מהאדם, Weib; femme; woman: הנה נא ידעתי כי אשה יפת מראה את (בראש' יב יא). לא יהיה כלי גבר על אשה ולא ילבש גבר שמלת אשה (דבר' כב ה). וירא (דוד המלך) אשה רחצת מעל הגג והאשה טובת מראה מאד (ש"ב יא ב). היא (תמר)

---

[1]) יש מכחישים במציאות יחיד זה, וחשבים אשדות מ"ר מן אשד (Kö. II, 92). ואפילו המודים במציאות אשדה אמרו כי אשד ואשדה אחד הוא. וקצתם אמרו אשדות הפסגה הן מדרון הר הפסגה או רגליו. — והסופרים החדשים השתמשו בו במשמעת מי נהר וכדומה הנופלים ממקום גבוה למקום נמוך.

[2]) מן אנש, במקום אנשה, אשור' אשת. כנענ' אשת. ארמ' וסור' אתתא, ואנתא. בערב' אנת'י a) נקבה, והפעל אנת' b) היה רך, היה חלש ורך כמו נקבה. — ומדרש מלים המוני: לזאת יקרא אשה כי מאיש לקחה זאת.

---

a) أُنْثَى b) أَنُثَ

היתה אשה יפת מראה (שם יד כז). ותרא האשה כי טוב העץ למאכל וכי תאוה הוא לעינים (ברא' ג ו). ויעבר אלישע אל שונם ושם אשה גדולה (מ"ב ד ח). — ודבור נהוג איש ואשה, מאיש ועד אשה: וכי יגח שור את איש או את אשה (שמות כא כח). איש או אשה כי יעשו מכל חטאת האדם (במד' ה ו). והמתה מאיש עד אשה (ש"א יה ג). איש ואשה אל יעשו עוד מלאכה (שמות לו ו). למה אתם עשים רעה גדולה אל נפשתכם להכרית לכם איש ואשה עולל ויונק (ירמ' מד ז). — ב) נשואה לאיש, שהתקשרה אתו בקשר הנשואים, Gattin ; épouse ; vife: ויקח (יצחק) את רבקה ותהי לו לאשה (בראש' כד סז). את בתי נתתי לאיש הזה לאשה (דבר' כב יו). — וסמי' אשת[1]): שם אשת אברם שרי (בראש' יא כט). לא תחמד אשת רעך (שמות כ יז). ובאשת נעוריך אל יבגד (מלא' ב יה). — וכנ': אהבתי את אדני את אשתי ואת בני (שמו' כא ה). תנה את אשתי את מיכל (ש"ב ג יד). ולאדם אמר כי שמעת לקול אשתך ותאכל מן העץ (בראש' ג יז). למה לא הגדת לי כי אשתך הוא (שם יב יח). אשתך[2]) כגפן פריה בירכתי ביתך בניך כשתלי זיתים סביב לשלחנך (תהל' קכח ג). ויקרא האדם שם אשתו חוה (בראש' ג כ). ויעל אברם ממצרים הוא ואשתו וכל אשר לו (שם יג א). על כן יעזב איש את אביו ואת אמו ודבק באשתו (שם ב כד). בין איש לאשתו בין אב לבתו (במד' ל יז). — ג) אשת דבר פלוני, ר"ל שיש לה הדבר ההוא, שהיא מטבע הדבר ההוא: אשת חן, שהיא מוצאת חן: אשת חן תתמך כבוד (משלי יא יו). — אשת חיל: אשת חיל עטרת בעלה וכרקב בעצמותיו מבישה (שם יב ד). דלף טורד ביום סגריר ואשת מדונים נשתוה (שם כז יה). — ומ"ר אשות: כבוא אל אשה זונה כן באו אל אהלה ואל אהליבה אשת[3]) הזמה (יחזק' כג מד). — ואמר הפיטן: בקצוי מדברות מתקוטטות אשות זמה (כנף רננ', יסתו סער', פזמונ' ליוה"כ). — ושר המשורר: ותקמנה כלבאות אשות החיל וברגל ישרה על קיר הספינה דרכו (יל"ג במצולותים ד). — ד) כל אחת, jede;chacune;anyone: ושאלה אשה משכנתה ומגרת

[1]) השתנות קדומה של קול i מנגן לקול é. —
[2]) השתנות מאוחרת שהתחילה לפשט גם חירק לא מנגן.
[3]) יש מפקפקים בנוסחה זו ומגיהים לעשות.

ביתה (שמו' ג כב). ופרצים תצאנה אשה נגדה (עמוס ד ג). ה) אשה אחותה, אשה רעותה, ר"ל זו את זו, זו עם זו, ואפי' בדברים לא בע"ח: אך שם נקבצו דיות אשה רעותה (ישע' לד יה). ואמר לא ארעה אתכם המתה תמות והנכחדת תכחד והנשארות תאכלנה אשה את בשר רעותה (זכר' יא ט). חמש היריעת תהיין חברת אשה אל אחתה (שמות כו ג). כנפיהם ישרות אשה אל אחתה (יחזק' א כג). — ה) בהשאלה, הנק' בבע"ח: מכל הבהמה הטהורה תקח לך שבעה שבעה איש ואשתו (בראש' ז ב). — ומ"ר נשים, עי' במקומו. — ומשלים אדות האשה: נזם זהב באף חזיר אשה יפה וסרת טעם (משלי יא כב). ומוצא אני מר ממות את האשה אשר היא מצודים וחרמים לבה אסורים ידיה (קהלת ז כו). אדם אחד מאלף מצאתי ואשה בכל אלה לא מצאתי (שם כח). אשה טובה מתנה טובה (סנה ק: בשם בן סירא). אשה יפה[1]) אשרי בעלה מספר ימיו כפליים (שם). אשה רעה צרעת לבעלה (שם). בתואר אשה יפה רבים הושחתו ועצומים כל הרגיה (שם). כל מכה ולא [מכת] לב כל רעה ולא ר[עת אשה] (כ"ס גני' כה יג). מאשה תחלת עון ובגללה גוענו יחד (שם). רוצה אשה בקב ותפלות מתשעה קבין ופרישות (סוטה ג ד). חסיד שוטה ורשע ערום ואשה פרושה[2]) כו' הרי אלו מבלי עולם (שם). שהנשים גרגרניות הן אשה מגלה את הקדרה לידע מה חברתה מבשלת (תוספתא טהרות ח יו), שהאיש עינו יפה והאשה עינה רעה (ספרי בלת קי). אין אשה אלא ליופי, אין אשה אלא לבנים אין אשה אלא לתכשיטי אשה (רבי חייא, כתוב' נט:). אין אשה מתקנאת אלא בירך חבירתה (מגי' יג.). אין חכמה לאשה אלא בפלך (יומא סו:). אמר ר"א כל יהודי שאין לו אשה אינו אדם (יבמ' סג.). אשה כלי זינה עליה (ע"ז כה:). שהאשה מכרת באורחין יותר מן האיש (ברכ' י:). אשה חמת מלא צואה ופיה מלא דם (שבת קנב.). ג' חייהן אינם חיים ואלו הן המצפה לשלחן חבירו ומי שאשתו מושלת עליו וכו' (ביצה לב:). שהאשה צרה עיניה באורחים יותר מן האיש (ב"מ פז.). נשים דעתן קלה עליהן (שבת לג:). אשה כיון שאין לה תבואה בתוך ביתה מיד צועקת (תמור' טו.). שהנשים דברניות הן (ברכ' מח:). שהנשים רחמניות

[1]) בב"ם גני' טובה במקום יפה. — [2]) י"ג פרוצה.

הן (מגי׳ יד:). ההולך בעצת א ש ת ו נופל בגיהנם (כ״מ נט.). א ש ה [1]) עם שותה פלכה (מגי׳ יד:). בת [2]) ששים כבת שש לקול התוף רצה (מו״ק ט:). יותר משהאיש רוצא לישא א ש ה רוצה להנשא (יבמ׳ קיג.). כנמלה [3]) בעל כסא בין בני חורים העמידו לה (שם קיח:). נפיץ [4]) בעל תקראהו בספי השער ותשב עמו (רב פפא, שם). שומר [5]) קשואים בעל אינה מבקשת עדשים להקדרה (רב אשי שם). כל המלמד את בתו תורה מלמדה תפלות (סוט׳ כא:). א ש ת ך [6]) קצרה גחון ולחוש לה (כ״מ נט.). אין א ש ה מעיזה פניה בפני בעלה (נדר׳ נא.). יצר תינוק וא ש ה תהא שמאל דוחה וימין מקרבת (סנה׳ קז:). שנתן הקב״ה בינה יתרה ב א ש ה (ניד׳ מה:). א ש ת ו של לסטם כלסטם א ש ת ו של חבר כחבר (פסקתא ר״כ, ויהי בחלת). הכשרה ש ב נ ש י ם בעלת כשפים (מסכ׳ סופר׳ טו). אין תשוקתה של א ש ה אלא לאישה (מד״ר ברא׳ כ). אוהבת הא ש ה בחור מסכן מזקן עשיר (שם רות, ויאמר בועז). רוצה א ש ה שתהא בבתים מצויירים מלאכול עגלים מפוטמין (שם, אסתר, גס ובתי). שאל עצת ה נ ש י ם ועשה הפכן (רבב״ל דורן, מ״א כ ז). הא ש ה יפה שבחיות (מבל׳ חכמים, דרך טובים). לעולם ה נ ש י ם דמעותיהן קרובה (מדרש לקח טוב, על אסתר, ותוסף אסתר). אמר רבי אבין רוצה א ש ה שתהא מבטת בצורות נאות מלאכול עגלות פטומות (שם, גס ובתי). אם תראה עורב כלו לבן כן תמצא כשרה ב נ ש י ם (מעשה תורה שער ד, וספר הקנה לב.). ארבעה דברים קשים זה מזה מכת כלב קשה בגוף, חולי מעים קשה ממכת כלב, א ש ה רעה קשה משתיהן חסרון כים קשה מכולן (מעשה תורה שם). אין שמירה לא ש ה כביעור הפנים (כסאות לבית דוד ל.). שלשה דברים מגרשים האדם מביתו העשן והבית מגולה וא ש ה רעה (למת לדיק הש״ס) המסתכל ב נ ש י ם ולא שב בתשובה מתגלגל בעוף הנקרא ראה (ככר לאדן קח:). אין ראש ערום מראש נחש ואין צר מ א ש ה זרה (כ״ז תרג׳ כ״ס כה כ). אין פחז ממים ולא משתנה מלב א ש ה (שם כח). א ש ה, העצם שנפלה בחלקך, טובה או רעה, גרר [7]) (פלא יועץ ערך מספט). הא ש ה מחוייבת להיות צנועה יותר מן האיש (הנהגות אדם, פרק ח). — *אִשָּׁה בלי בעל, כנוי לאחד המזלות: ראיתי לבאר במקום הזה שמות השלשים וששה צורות הנוספות ואוציא במספר צבאם, ואלו הן הדוב הקטן, הדוב הגדול וכו׳ הסוס בעל כנפים, הא ש ה בלי בעל, המשולש וכו׳ (נחמד ונעים, דוד גנז בה).

אֲדוֹנָה, תאר דרך ארץ לאשה. — אָהַב, אהבה וכו׳ עי׳ במקומו. — אָחוֹת, בת אב או אם אחת. — *אַיְלוֹנִית, דומה לזכר בדמותה, קולה, מנהגיה. — אַלְקָנָה, שמת בעלה. — אֵם, אשה שיש לה ילדים. — אֲרוּסָה, יעודה לאיש אחד לאשה, והאיש הוא הארוס. — אֲרוּרָה, כנוי לאשה רעת הטבע, המציקה לבעלה. — אֹרַח נָשִׁים, *וֶסֶת. — *ארמל, נתארמלה, נעשית אלמנה. — אִשָּׁה, *אִשּׁוּת, תכונת האשה. — אֶתְנַן, שכר לזונה.

בָּא על אשה. —*בּוֹגֶרֶת, שהגיעה לשנות ה*בַּגְרוּת, שראויה להנשא וכדומה. — בַּחוּרָה, אשה צעירה לימים. — *בחל, ימי הנעורים של האשה. — בַּיִת, בהשאלה כניי לאשתו של אדם: ביתו זו אשתו. — בָּעַל אשה. — *בְּעִילָה. — בַּעַל, מי שנשא אשה הוא ב ע ל ה. —*בַּעֲלַת בַּיִת, המנהגת את עניני הבית, היודעת להנהיג בית. — בַּת. — בְּתוּלָה — בְּתוּלִים.

גְּבֶרֶת, גְּבִרְתִּי, תאר כבוד ודרך ארץ לאשה. — גוף, *פלג הגוף, כנוי לאשה. — *גֵּט, שהאיש נותן לאשתו בעת שמגרש אותה ומפסיק ברית הנשואים שביניהם. — *גנדר, *גַּנְדְּרָנִית, מתיפה, מבקשת למצא חן בעיני אנשים. — *גֵּרוּשִׁים, פעולת הגרוש, והיא *גְּרוּשָׁה,

דָּוָה, אשה בעת וסתה. — דְּלִילָה, השתמשה באהבת שמשון אליה ותמסרהו לפלשתים, כנוי לכל אשה בוגדת באהבה. — דְּרוּשָׁה, שרבים מחזרים אחריה.

הוֹמִיָּה. — הָרָה, הֵרָיוֹן.

*וֶסֶת, זמן יציאת הדם בכל חדש.

*זוּגָה, כנוי לאשה נשואה, ביחס להבעל, *זוּגָתִי, *זוגתו. — זוֹנָה, המפקרת א״ע לרבים. — זְנוּת זְנוּנִים, תַּזְנוּת.

חַוָּה, האשה הראשנה, אשת אדם הראשון. — בַּת חַוָּה, בְּנוֹת חַוָּה, כנוי לכל הנשים בבחינת

—[1]) בארמ׳: איתתא בהדי שועא פילכא. —[2]) בארמ׳: בת שתין כבת שית לקל טבלא רהיטא. —[3]) בארמ׳: דשומשמנא גברא כורסיה בי חרתא רמו לה. —[4]) דנפצא גברא תיקרי בסיפי בבא ותיתיב. —[5]) בארמ׳: דקולסא גברא לא בעיא טלפחי לקידרא. —[6]) בארמ׳: איתתך גוצא גחין ותלחוש לה. —[7]) בארמ׳ אשה גרמא דנפל בחולקיך טוב או ביש גרריה.

התכונות של חוה שלהן. — חָמוֹת. — חֻפָּה. — חֵשֶׁק ·חֲשׁוּקָה, עי' אהבה. — חֹתֶנֶת, עי' אֵם.

יְבֵמָה, עי' נשואים. — יַלְדָּה. — ינק, הֵינִקָה משדיה את הילד. — ·יַעֲלָה.

כַּלָּה, נערה בימי כְּלוּלוֹתֶיהָ, בין הארוסים והחתונה, ואשת הבן ביחס לאביו. — ·כָּנַס אשה, נְשָׂאָהּ

מֹהַר, עי' נשואים. — ·מָרַת, ·מָרִית, תאר כבוד ודרך ארץ: מרת פלונית, מָרִית פלונית. — מְשֻׁגָּל.

נֹאֶפֶת, נאפופים וכו'. — נִדָּה. — נִדָּה, אשה בימי וסתה — *נְדוּנְיָה, בגדים וכלים שהאבות נותנים לבתם לנשואיה. — נַעֲרָה, אשה בחורה. — נְקֵבָה, האשה היא נְקֵבָה, והאיש זָכָר. — נָשָׂא אִשָּׁה, לקחה שתהיה אשתו. — *נִשּׂוּאִים.

עָגַב, על אשה, הפיק בה בתאות בשר. — עֹגֵב, עֲגָבִים. — *עִגֵּן אִשָּׁה, בעל שעזב את אשתו ולא נתן לה גט שתוכל להנשא לאחר. — *עֲגוּנָה, עֲזוּבָה. — עֵזֶר כְּנֶגְדּוֹ, כנוי לאשה ביחס לבעלה. — עַלְמָה. — ·עֲקָרָה, אשה שאינה ילדת. — ·עֲקֶרֶת הבית, בעלת הבית, יודעת היטב להנהיג הבית.

*פגה, שעדין לא בגרה. — *פגומה. — פִּילֶגֶשׁ, לא נשואה בקדושים עפ"י החק. — פֶּלֶךְ, מלאכת האשה.

צְבִיָּה, ·תאר חבה לאשה. — *צמל, הזמן אחרי הבגרות.

*קִדּוּשִׁים, עי' נשואים. — קְדֵשָׁה. — *קונעת. — קִנְאָה. — קנאי.

רֶחֶם, כלי הלידה באשה.

שָׁגַל. — שָׁדַיִם. — ·שִׁדֵּךְ אשה. — *שִׁדּוּכִים, ·שדכן עי' נשואים. — שׁוֹמֵמָה, אשה שישבת בלי בעל, ההפך מן בְּעוּלָה.

אִשֶּׁה[1], ש"ז, סמי' אִשֵּׁה, מ"ר אִשִּׁים, אִשֵּׁי, אִשַּׁי, — כנוי לקרבן, לקטרת שמקטיר, להאלהות, Opfer; sacrifice: והקטרת את כל האיל המזבחה עלה הוא לה' ריח ניחוח אִשֶּׁה לה' הוא (שמות כט יח). בגשתם אל המזבח לשרת להקטיר אִשֶּׁה לה' (שם ל כ). כל שאור וכל דבש לא תקטירו ממנו אִשֶּׁה לה' (ויקרא ב יא). והקטירו הכהן המזבחה לחם אִשֶּׁה לה' (שם ג יא). ומיום השמיני והלאה ירצה לקרבן אִשֶּׁה לה' (שם כב כז). לא תקריבו אלה (בעלי המומים) לה' וְאִשֶּׁה לא תתנו מהם על המזבח לה' (שם שם כב). זה הָאִשֶּׁה אשר תקריבו לה' כבשים בני שנה (במד' כח ג). — וסמי': אִשֵּׁה ריח ניחוח לה' (ויקרא א ט). — וסמי' רבי': והקטיר הכהן אתם המזבחה על אִשֵּׁי[1] ה' (שם ד לה) שוק התרומה וחזה התנופה על אִשֵּׁי החלבים יביאו (שם י יה). כי את אִשֵּׁי ה' לחם אלהיהם הם (הכהנים) מקריבם (שם כא ו). — וכנ' רב': חלקם (של הכהנים) נתתי אתה מֵאִשָּׁי (ויקרא ו י). את קרבני לחמי לְאִשַּׁי ריח ניחחי (במדב' כח ב). אִשֵּׁי ה' אלהי ישראל הוא נחלתו (של שבט לוי) (יהוש' יג יד). ואתנה לבית אביך את כל אִשֵּׁי בני ישראל (ש"א ב כח). וכליל ל א י ש י ם (זבח' ה ד).

אֶשְׁדָּה, כנ' אֶשְׁתָּם[2] כמו אש: נחר מפוח מאשתם[3] עופרת (ירמ' ו כט).

***אָשׁוּחַ**[4], אָשִׁיחַ, ש"ז, ברכה גדולה, Wasserbehälter, réservoir; tank: שמעון בן יוחנן הכהן, אשר בדורו נבדק הבית ובימיו היכל, אשר בדורו נכרה מקוה א ש י ח[5] (בם) [כים] בהמונו (ב"ס גני' נא ב).

---

[1]) אין לו חבר במשקלי השמות, זולתי בשלמים לְבֵנָה. ואולי צֵחֶה (כן ריב"ג ורד"ק). — ובמקור מלה זו ופרושו המדיק הנה אונק' תרגם אותו בכל מקום קרבן. וחכמי הלשון הקדמונ' פרשוהו משרש אֵשׁ, ור"ל דבר הנאכל באש. מנחם: אש מתחלק לששה מחלקות וכו' אשה ריח ניחות. וכן ריב"ג הביאו בערך אֵשׁ. רש"י: אשה לשון אש והיא הקטרת איברים שעל האש (שמות כט יח). ראב"ע: אשה תואר מגזרת אש. ע"ב. רד"ק: אשה בפלס צחה צמא מן צחה והוא תואר לקרבן על שם שהוא כלה באש (ספר השרשים). ואולם החדשים מפקפקים בדבר. וטשטין ולגרד סברים כי מקור מלה זו הוא שרש אנש, במשמעת ידידות, ור"ל דבר המרצה את האלהות. שטדה סובר כמו הקדמונים שנגזר מן אש. ברט (NB § 237) מפקפק אם ה הסופית היא סי' המשק' או אולי מהשרש. קניג אינו מכריע. עכ"פ הכל מסכי' כי אִשֶּׁה בא מן אִשֵּׁי הקדום, והוא אחד מהשמות היותר קדומים בלשון. — [1]) סובר ברט כי אִשֵּׁי אינו סמי' רבים כי אם סמי' יחיד, וכמו שְׂדֵה מן שדה, שְׂדֵי כמו"ב יחיד מן שָׂדַי, כן אִשֵּׁה מן אִשֶּׁה, ואִשֵּׁי לפי דעתו מן אִשַּׁי, מפני שמ"ר אִשִּׁים אין (NB § 230). אבל במשנה: וכליל לָאִשִּׁים.

[2]) כמו אִשְׁתִּי מן אִשָּׁה. — [3]) כך הכתיב במלה אחת, ומנויה מלה זו במסורה בין המלין „דכתיבין חד מלה וקריין תרי מילין" (ס"ג דהי"א כז). אך י"ס, כי זה משקל אחר להשם אֵשׁ. וכן תרגום הסורי, ועי' אֶשְׁתָּם.

[4]) משק' אולי מן שׂוּחַ, משקל אָפוּל, דומה לשוחה שיחה בעבר', עי' במקומם, וכן באר' שווח ובסור' שחא, במשמ' בור. — [5]) כך הנוסח' בגוף הכ"י א ש י ח ב ם

***אַשּׁוּחַ**[1], ש"ז, מ"ר אַשּׁוּחִים, — אילן גדול יריק תמיד ומוציא שרף, Tanne; sapin; fir(tree): השתמשו בו בהעתונים, ומשתמשים בו המדברים עברית בארץ ישראל.

אֲשׁוּיָה, עי' אָשְׁיָה.

***אַשְׁוָיָה**[2], ־וָה, ש"נ, מ"ר ־יוֹת, —כּעין גלגל של עץ, יכרכו עליו חוטים, במכונת אריגה, הטויה, הרקום וכדומה, Spule; bobine; spool: הנוגע בצמר שעל האימה באשויה[1] (כלים כא א). הנוגע בצמר שעל גבי האשוה ובטווי שעל גבי הפלך (תוספתא כלים ב"ב א ו).

אֱשׁוּן[2], אִי־ — אֱשׁוּן, החשך, חזקו ועצמתו ושחרותו, Tiefe der Finsterniss; profondeur de l'obscurité; deep darkness: מקלל אביו ואמו ידעך נרו בֶּאֱשׁוּן[3] חשך (משלי כ כ). — ואמר

בהמונו, והם דברים בלי טעם. וכבר העיר שֶׁבֶּטֶר (Sch. JQR X,206), וכמו"כ ב"ם שו"ט, (WBS, SchT כי מנוסחה היונית נראה כי בפסוק זה נזכר הים, ובמקום אשיח כתוב בקצת נוסח' יונ' המלה λάκκος ר"ל אגם, ולכן הגיה שבטר כים במקום בם, ופרש אשיח מלשון שוחה שיחה בעבר' וארמ', במשמ' אגם, מקוה מים. והעיר Prof. Beavan, כי יש דמיון למלה זו במצבת מישע מלך מואב. שורה ט: ואבן. את. בעלמען. ואעש. בה. את. ה אשוח. ואב[ן] את קריתן. ובשורה כג: ואנך. בנתי בת. מלך. ואנך. עשתי. כלאי. האשו[ח למ]ין בקר[ב] הקר, — וכבר פרשו החכמים אשוח זה במשמ' ברכת מים, והסכימו עתה כל מפרשי בן סירא, פטרס, סמנד ואחרים, שזו היא גם משמ' המלה אשיח של ב"ס. ובאמת, אין ספק שאשיח בם היא הגהת המעתיק הקדו' של הכ"י, שנעלם ממנו משמע' המלי' אשוחכים, ולכן תקן אשיח בם, עפ"י הכתוב אשיחה בנפלאותיך. וזו המלה שיצאה לאור עולם עתה בהקלפים שהיו טמונים בהגניזה עכ"פ מאות בשנים, מעידה על אבן מישע שנמצאה לפני כשלשים שנה ושמלה זו כתובה שם, שאיננה מזיפת, ואבן מישע מצדה מעידה על הכ"י של בן סירא של הגניזה שאינה מעשה ידי מתרגם מאוחר, שעכ"פ לא ראה את אבן מישע, ואיך עלה בדעתו להשתמש במלה אשוח שלא היתה נהוגה בלשון בזמנו.

[1]) משק' פַּעוּל תַּפּוּחַ. ואולי אָשׁוּת, משק' אָפוּל, משרש שוח. בארמ' אשותא: בארזי ואשוחי (שבת קנז.). ופרש ר"ח שם ארזים וברושים. והביא פרוש זה גם הערוך, והוסיף וז"ל: פ"א עץ הוא והוא נקרא בל"ע שוח ומהם עושים תרני הספינות הטובות והוא כמִין ארז אלא שיאריך עצו יותר מן הארז והוא יותר סובל מהארז. ע"כ, בנוסחה המדיקה של כ"י ל"ד ו"ו וה"ב שהביא הערוך השלם. ולא נתברר לי מאין שאב הערוך פרוש זה, עכ"פ הוא העקר, כי באמת השם שׁוּח[a], שהביאו כבר Dozy, נהוג בלשון ערבי' ההמונית בסוריה וארץ ישראל להאילן הרשום בפנים.

[2]) כך הכתיב והנקוד של מלה זו בגוף פרוש הערבי של הרמב"ם, מהד' דרנבורג. וכן צ"ד אשְׁוָיָא. ומקור המלה לא נתברר.— [1]) בנוסח' בכ"י ברלין אשויה, במשנ' עם גוף פרוש הרמבם בערב' אשוייה, רה"ג בפרושו אושיא, ועוד הזכיר גרסה שוה, ערוך אשויא, ובקצת נוסח' אישוה, ופרש רה"ג מלה זו: אורנסאי בלשון רבנן בגמרא, ואמר כי יש מוציאים מלה זו מן תרגום והשפיל גאותו עם ארובת ידו (שתרגם יונתן אשוית ידיה), ומן תרגום ועל בגדים חבולים, ומן תרגום יצועי עלה. ע"כ. וכן הערוך הביא הדברים האלה ולועז קונוקלא. והרמב"ם פרש וז"ל: ואשְׁוָיָה אלכ'לאל אלד'י עליה אלגזל אלד'י ירקם בה והו איצ' מתצל באלתו'ב. ותרגומו בעברית: הכוש אשר עליו המטוה אשר ירקמו בו והוא מחובר בבגד.— ויש בסור' שתי מלים דומות לזו, שוותא, הוא הקורה שעליו יכרכו הארג, ושוָיתא, הוא כלי לכרוך החוטים על הפקעת.

[2]) לפי דעת הקדמונים כמו אישון. ולפי דעת קצת החכמים מן שרש אשן במשמ' קשה. ולפי דעת אחרי' דומה לעשן, או אתון, בארמ': אתון חשוכא.—[3]) כך הכתיב והקריא, ונמסר במסורה יתיר יוד. ריב"ג (ערך אים): באישון לילה ואפלה חשכת לילה וכו' וכבר הסרו י' אישון מן באשון חשך להקל והמירו בו החולם בשורק. רש"י פרש: בהנשף ובהשחיר החשך. ראב"ע: באישון חשך כפול. ע"כ, ור"ל שאישון נרדף עם חשך. רד"ק שרש איש: באישון לילה ואפלה שפרושו בשחרות הלילה, וכן במשקל אחר בנפול עין הפעל בֶּאֱשׁוּן חֹשֶׁךְ. וא"ר שלמה מנורצי במ"ש וז"ל: באשון קרי ומה שכתב רד"ק בשרשים שרש איש שנפל במלה זו עין הפעל ר"ל בקריא כי הכתיב ביוד כמו באישון לילה ואפלה סימן ז ובדפוס נאפולי כתוב באשון חסר יוד ובחולם השין והוא טעות. ע"כ. והנה, יש מפקפקים אם כך באמת היה הקריא הנהוג אז, ונולד שנוי זה בפי העם, או זה היה קריא מלאכותי של הסופרים ששגו בכונה במקום הזה מפני שהיה קשה עליהם המליצה אישון חשך, שפרושו היה אצלם, לפי פרושם אולי אישון לילה, חשך החשך, ולכן קראו אשון במקום אישון וחשבו באמת שהכונה פה היתה אחרת באמת אולי קושי וחזק כמו אשן בארמ'. ואפשר שבאמת לא שמשה היוד שאחרי האלף אלא לסימן הנקוד של ֱ כמו שהיה נהוג הרבה בהכתיב בזמן המשנה, וקצת החדשים מפרשים כמו הקדמונים מלשון חזק וקושי, וקצתם אומרים כי זה פשוט התקצרות מהשם אישון, וב'יקב (B.Jacob, ZAW, XVII, 92) מפרש עפ"י לשון ארמית וסורית של ארץ ישראל, אשון עת וזמן, ור"ל בשעה של חשך.

[a]) شُوح

ר"י הלוי: ופשט עדיים ולבש כל לבבות אשון חשך ושום מבלואי שק חגוריה (זאת התלאה). — ואמר ר"י אלחריזי: יליד ליל אשון חשך ישופו ובור המאפל שבע צרפו (תחכמוני ד). באשון הוא הליל, אל נגה הירח, לבש בגדי מלחמתו זה גבור החיל (יל"ג, מלחמות דוד בפלשתים ב). — וכנ׳: ומהאש עשנו ומהעב חשכתו ו א ש ו נ ו (בן המלך והנזיר ה). — ובמשמעת חשך חשך חזק, והשתמשו בו הסופרים הרבה: דרך יער באשון חשך (א׳ מפו עיט צבוע ב יד). ב א ש ו ן ליל נצח (יל"ג, אם מבכה).

***אָשׁוּן**[1], ת"ז, לנק׳ אֲשׁוּנָה, מ"ר אֲשׁוּנִים, ־שׁוּנוֹת, — קשה, לא חלק, לא נגמש, stif ; rigide ; steif : משמוש העור ביד אם הוא רך או א ש ו ן (ערוך, ערך גבתא). שרוחצין הבגד ומתיבש בשמש או ברוח עומד א ש ו ן פירוש קשה ורוצה לרככו נותן הבגד לתוך ידו ומוליך ומביא ידיו עד שיעשה הבגד כמו קפולים קטנים כמין קמטים (שם ערך כסכס).

אַשּׁוּר, עי׳ אַשֻׁר.

***אִשּׁוּר**, ש"ז, מ"ר אִשּׁוּרִים, — א) שה"פ מן אִשֵּׁר, במשמעת קיום, confirmation ; Bestätigung

אם היה א י ש ו ר הדיינין הרי זה יחזיר (ירוש׳ ב"מ ב ח.). — ב) שה"פ, אמירת אשריך, אשרי פלוני: בעשרה לשונות של שבח נאמר ספר תילים ב א י ש ו ר בניצוח בניגון, וכו׳ (ירוש, סכה ג נד.). ה א ש ו ר הזה הוא על היודעים לכוין המבוקש במצות תרועה (מלמד התלמ׳ נלכים). .ענוי נפש שור, עון בלי תשור, עורכי שוע בישור, ענם באמת ואִשּׁוּר (מוסף יוה"כ, לפה ככת). — ג) תהלה ושבח ופאר, glory ; louange ; Ruhm : א י ש ו ר ך הוא הודך הוא (מד"ר שה"ש, ברס היס). — ד) ־כתב חתום מהמלכות וכדומה לאשר ולקים איזו זכות והנחה: אעפ"י שלשנים קדמוניות עברו חלפו למו א י ש ו ר י ם וקיומים ליושבים בה וכו׳ ונתנו לו החזקה ב א י ש ו ר י ם וקיומים הנצרכים, (פסקי ריקאנטי האחרו׳ לג). — ה) ־בסגנון חוקרי הקראים

---

[1]) בארמ׳ אשון אשין: דלועין ד א ש ו נ י (שבת קנה:). א ש ו נ י הוו צומת הגין רכיבי לא הוו צומת הגידין (חול׳ עו.). הא ברכיבי הא ב א ש ו נ י (נדר׳ מט י) וי"ג אשיני. — וכן בערב׳ חַשִׁן a), בחלוף ח׳ — א.

a) خَشِنَ

כמו מִקְרֶה, accident ; Accidens : וזהו א ש ו ר ראשון מ א ש ו ר י ה׳ אלהיך ו א ש ו ר שני כי הוא ראשון ואין מבלעדו ו א ש ו ר שלישי כי הוא אחד כי הוא חכם לבב (ספר האשכול כז). חכמי המחקר לא השיגו מן הגוף רק הגוף ומקריו וכו׳ יש מהם שקראום א ש ו ר י ם ויש מהם שקראום מקרים ויש מהם שקראו מקצתם מקרים וקצתם א ש ו ר י ם וההבדל שבין ה א ש ו ר ובין המקרה ש ה א ש ו ר אינו ענין שיבדל מעצם המאושר אלא קיומו עם אותו ה א ש ו ר אבל המקרה יסוד והגוף ישאר ומזה הצד הבדילו בין המקרה ו ה א ש ו ר (ע"ח לר"א הקראי, ד). ואין תוספת על נפש הדק כי אם א ש ו ר העסק (שם). ואין לנו דרך להודיע לאחרים נפשו ו א ש ו ר ו אלא בדבור לשוננו (שם ע). לפי זאת הדעת צריך להיות, לכלם א ש ו ר אחד (הוא ג"ע, טמאת התייס ט).

***אַשּׁוּרִי**, ת"ז, לנק׳ אַשּׁוּרִית, — א) מ א ר ץ א ש ו ר מעם אשור: — ב) בפרט, כתב אשורי, כתב ה מ ר ב ע של הלשון העברית: בחרו להם (היהודים) כתב א ש ו ר י ולשון עברי ולמה נקרא שמו א ש ו ר י שהוא מאושר בכתבו אמר ר׳ לוי על שש שעלה בידם מ א ש ו ר (ירוש׳ מגי׳ א עא ב). — ואשורית: והלועז ששמע א ש ו ר י ת יצא (מגי׳ ב א). שתהא כתובה א ש ו ר י ת על הספר ובדיו (שם ב). בתחילה ניתנה תורה לישראל בכתב עברי ולשון הקודש חזרה וניתנה להם בימי עזרא בכתב א ש ו ר י ת ולשון ארמי בירור להן לישראל כתב א ש ו ר י ת ולשון הקודש (סנהד׳ כא:).

***אֲשׁוּת**[1], אֱישׁוּת, ש"נ, — בריה קטנה הולכת על ארבע, חיה במחלות האדמה, ועיניה קטנות מאד ואינה רואה כמעט אור היום, taupe ; Maulwurf ; mole : צדין את ה א י ש ו ת [2]) ואת העכברים משדה

---

[1]) בארמ׳ אֲשׁוּתָא: וילא וכחא וחלטיתא וחמטא ואֲשׁוּתָא (ת"א ויקרא יא ל). — [2]) כך גרסת הנוסח׳ וגרסת הערוך אשות. ואמרו שם בגמ׳ ירוש׳ אישות זו חולדה. וצריך לומר כי מזמן המשנה ועד זמן גמר׳ ירוש׳ נתחלפה משמעת השם חולדה, כי מצודת האישות טהורה ושל חולדה טמאה (כלי׳ יח ו). ובבלי שם: מאי אישות א"ר יהודה בריה שאין לה עינים אמר רבא בר ישמעאל ואיתימא רב יימר בר שלמיא מאי קרא כמו שבלול תמס יהלך נפל אשת בל חזו שמש. ואמר רבי תנחום ירוש׳: קיל פיה אנה חיואן יפסד אלזראעאת והו עדים אלעינין והד׳י הוא אלכ׳לד והוא צנף מן אצנאף אלפאר, ע"כ, ור"ל אומרים שהוא בע"ח מפסיד הזרעים ואין בו

האילן (מו"ק ה ד). מצודת האישות[1]) טהורה (כלים כא ג). כאישות זו שאינה מספקת לראות שמש עד שהיא חוזרת לעפר (מד"ר בראש' נא). הם שני הבריות הניפול והאישות (אבן כחן, עטר' צבי גרן, קיא). והאישות יראה בחשך (תגמ' הנפש יג.).

אֵשׁוּת, ש"נ, — טבע האֵשׁ: הַחלק הראשון מן החומר קבל צורת האש ואין לזו הצורה שם מיוחד רק אשות (רוח חן ז).

אִשּׁוּת, ש"נ,— מה שנוגע להאשה, מה שנוגע לעניני נשואים: הלכות אישות (הרמב"ם וטור ושו"ע א"ע). ישראל שבא על הכותית דרך אישות או ישראלית שנבעלה לעכו"ם דרך אישות (רמב"ם אסו"ב יב א). — והשתמשו הסופרים החדשים במלה זו במשמעת טבע האשה וטיבה ותכונתה: האשות שבאשה. אין לאשה זו שום אשות.

אִשִּׁי, ת"ז, נקב' אִשִּׁית, מ"ר אִשִּׁיִּים, אִשִּׁיּוֹת, — מטבע האֵשׁ: ומתי ראינו גשם אשי ואוירי נכנסים בהומר הצמח והחי (ר"י ה"ת, כוזרי ה יד). כשיתילד בארץ או במים דברים אויריים או אשיים יעלו מיד אל מקום האויר והאש (ר"ש א"ת, יקוו המים ב). ואם תענש ביסורין היהיו אותם היסורין שריפת אש ממש באש חמרי מיסוד האש היסודי או להבה אשיית (תגמ' הנפ' ב א). אם תעגיל עגולה אשית ותכנים העקרב בתוכה (אגר' התשו', ר"י לטיף). האש שיחמם העץ מעט מעט עד שיתן בו האיכייות המיוחדות אל הצורה האשיית (ראש' דעת, אלבילא קמה:). וקצתו (שלהאויר) חם ויבש לובש צורה אשיית מצד קורבתו אל הגלגל ותנועתו (אור עמים, ספורנו א). החם האשי המופלג (קאנון אבן סינא, א א ד ב). צורת האש בגשם הנשרף נמשך לחדוש החום האשיי בו (רלב"ג מלחמ' ה ג ב). והיסוד האשי המלאכותי (מקור חיים לרשב"ג, ב). לפי שהריאה היא מקור האויר הקיטורי האשיי (תרגום לר"י ישראלי, פרוש ילי', קונט' המסורה

עינים והוא החלד והוא מין ממיני העכבר. והנה מאמרם עכברים בלשון רבים נראה כי גם אישות היא רבים, וב"נ מרש"י פה שאמר: שמפסידין בו, בל"ר. ומזה יהיה ראיה לדעת קצת המדקדקים שאמרו כי מ"ר מן פְּעוּת וּפֵעוּת הוא גם פְּעוֹת פֵּעוֹת. אך מלשון הירוש' אישות זו חולדה נראה שחשבו שהוא יחיד.— [1])כך גם במש' עם גוף פרו' הערבי להרמב"ם, מהד' דרנבורג. אואמר הרמב"ם שם: אישות נוע מן אלגרדאן, ובעבר': אישות מין עכבר.

דוקס). שהמתלהב באחד מחלקיו יקרא אשיי ולא אש (בער הסמים לר"א אירירו ד יב). כל בעל חיים יחיה בחמימות האשיי שהיא מרכבת הנפש והאשיי במה שהיא אש היא יוקדת תמיד ולא תכבה (ג'ידה לדרך א ג א). ואמנם השדים וכו' גופם מיסוד האש וכו' ולהיותם מחלק האשיי והאוירי יטוסו באויר העולם (מנח' קנא' לר"י מפיסא, מח=מט). כי חלקי האש אין להם תכלית מקיף מחוץ אלא חלקים אחרים אשיים או אויריים (העקרים ב יז). אלא יקראום אשיים ואויריים (אילם ליש"ר מקנדיה, כתב זרח ג). — ולנק': וזהו דין אש שיוצא הדם להוץ ופניו אשיות (תולדות יצחק לר"י קארו, בראשית).

אֻשְׁיָה[1]), אֻשְׁיָּה, ש"נ, מ"ר אֻשְׁיּוֹת, אשיותיו, יסוד, עמוד, חלק התחתון של קיר החומה, Basis; base: הריעו עליה (על בבל) סביב נתנה ידה נפלו אָשְׁוִיּתֶיהָ[2]) נהרסו הומותיה (ירמ' נ יט). — ואמר המליץ: וכאשר נגמרה עצתי והסכמתי לחברו תקנתי אשיותיו והצעתי מכונותיו (הקד' תו"ה).

אִשִּׁיּוּת, ש"נ,— טבע האש: מלא הגלגל כלו אש אך כל מה שירד היה יותר עב אשיות ויותר קר (ר"י ה"ת, כוזרי ה ד). והאשיות שוה בנערים ובבחורים והאויריות והמימיות בנערים יותר (קאנון א א, במזג הסנים). העצר החום הטבעי והשתנותו אל האשיות (שם אב ב יז). ואכזריות והחריצות ואשיות המדות (שם א ב ב ג).

אֲשִׁימָא[3]), ־מָה, — שם אלהות אנשי חמת, Gottheit der Hamathäer; divinité hamatéene; divinity of Hamath: ויהיו עֹשִׂים גוי גוי אלהיו

[1]) משק' חָכְמָה, אלף בחטף קמץ, ועי' הערה שלקמן. באשור' אשית, בארמית אשיתא, וסוברים החכמים כי שרשו אשה, דומה לשרש אשש. ובערבית אשיה a). משמש במשמעת חלק התחתון של הכותל וכמו"כ עמוד. אבל כבר העיר ס' פרנקל (Aram, Lehnw.) כי מלה זו שאולה מארמית. וכמו"כ מפקפק פרנקל בהשם אשׁ b) והפעל אשש c) בערב' וחושד אותם שהם שאולים. — [2]) כך הכתיב, והקריא אָשְׁיוֹתֵיהֶם. ואמר ר"ש מנורצי: ויש ספרים שהאלף בפתח ורד"ק כתב בפרוש ובשרשים שהאלף בקמץ חטף בפלם ארחותיה.

[3]) לא נתברר היטב מקור השם ומהות האלהות וצורתו. חכמי התלמוד (סנהד' סג:) אמרו: ומאי ניהו

a) آشِيَة b) إِس c) اشش

וכו' ואנשי כות עשו את נרגל ואנשי חמת עשו את אשימא (מ"ב יז ל):

א. **אשיש**[1], ש"ז, מ"ר אשישים, סמי' אשישי, — א) כעין עגה עשויה מפרות דבוקים יחדיו, מענבים וכדו', Kuchen v. zusammengepressten Früchten, gateau des fruits; cakes of grapes, etc.: והם (בני ישראל) פנים אל אלהים אחרים ואהבי אשישי[2] ענבים (הושע ג א). לכן ייליל מואב למואב כלה ייליל לאשישי[3] קיר חרשת תהגו אך נכאים (ישע' טז ז). — ועשויה מעדשים וכדומה ברבש: (הנודר) מן העדשים אסור באשישים[4] ור' יוסי מתיר מן האשישים מותר בעדשים (נדר' ו י).

ב. **אשיש**[5], ש"ז, מ"ר אשישים, — יסוד, כמו אשיה: המות דופק יום יום על פתחי שעריו גם כי יאטים אזנו משמוע, גם אשישי בתי נפשי יהגו אך נכאים (שבילי עולם, הקדמה).

ברתא קרחא, ר"ל תיש קרח. וכן בירוש' (ע"ז ג מב ד) אשימא אמרא.

[1]) מקור השם לא נתברר.

[2]) רסע"ג (ישעי' טז ז) תרגם: קנאני אלכ'מר, ר"ל קנקני יין, והוא מלשון אשישא בארמית, עי' הערה לאשישה ב'. וכן בן בלעם. מנחם: ענין גביעי יין המה. ריב"ג: והיא מזרק ובאמר ואשישי הסתר והשיעור ואשישי יין ענבים. רש"י הביא דברי מנחם. וכן גם רד"ק: אשישי ענבים פירוש אשישות מלאות יין ענבים. — ואולם החדשים פרשו לפי מה שנשמע ברור מצרוף שתי המלים האלה אשישי ענבים, שזה כעין עגה עשויה מענבים בעצמם. וכן ברור הדבר משמוש מלה זו בהמשנ'. — [3]) ת"י: על אנש כרב תוקפיה. ריב"ג: האשישים הם היסודות והאשיות ורמזו בה הנה אל האנשים הגבורים החזקים אנשי החיל והעוז והמלכות שהם יסוד המלכות ועמודיה. ע"כ. רש"י: אשישי קיר חרשת אל חומו' קיר חרשת ואשישי כמו נפלו אשיותיה. ע"כ. וסמכו כלם על שמוש שרש אשש בערבי' ועברי'. וכן פרש הרד"ק בתחלה, אבל בסוף כבר העיר כי יש לפרש אשישי זה במו אשישי ענבים וכו' כענין שנאמר כי שדמות חשבון אומלל גפן שקמה, ע"כ, ולזה הסכימו כל המפרשים החדשים, כי היתה קיר חרשת מפרסמת באשישיה והיתה אולי עושה בהם מסחר גדול. — [4]) ובנדרים הלכו אחר לשון ב"א ומזה ראיה שכך קראו בארץ ישראל בזמן ההוא לעדשים מטגנים. ואמרו על זה בירושלמי: רבי יסא אזל לגבי רבי יוסי ואפיק קומוי טלופחין מקליין וטחינון ומגבלן בדבש ומטוגן אמר ליה אילין אינון אשישין שאמרו חכמים (נדר' ז מ א).

[5]) משרש אשש, עפ"י פרוש הקדמונ' לאשישי קיר חרשת, עי' הערה למעלה.

ג. **אשיש**[1], מ"ר אשישים — גביעים של זכוכית: מראה בזק תוך אשישים (אד"ס, שש"ק, על חנות כנו').

א. **אשישה**[2], ש"נ, מ"ר אשישות, — א) כמו א. אשיש, עגה עשויה מפרות: ויחלק לכל העם לכל המון ישראל למאיש ועד אשה לאיש חלת לחם אחד ואשפר אחד ואשישה[3] אחת (ש"ב ו יט). סמכוני באשישות[4] רפדוני בתפוחים כי חולת אהבה אני (שה"ש ב ה). אני היום סמכוני באשישות (כילה כא.). — ואמר המשורר: ואם אין סמוך על לבבי בתפוח ורפד באשישה (רשב"ג, שירי שלמה ל). — וגם מקמח מטגן בשמן וכדומה: וחלות משרת ואשישה (מכילתא בוא י). לחם עוני פרט לחלוט ואשישה (ספרי ראה קל, פסח' לו:). אשישות ועשו אותן עוגות (מד"ר תהל' כג). וטוב לכתחלה שלא לעשות המצה רחבה יתר מדי דהוי כאשישה (רמ"א שו"ע או"ח תנד א).

ב. **אשישה**[5], בקבוק, בפרט מזכוכית, gläs. Flasche, bouteille en verre; glass bottle: לא ידהוק אדם מוכין שרויין בפי אשישא שמא יבוא לידי סחיטה ר"ח שבת קמא.). היתה (בהמתו) טעונה כלי זכוכית ואשישות (שם קנד:). כובא כלי היא כגון אשישה וכיוצא בה (הוא, ע"ז ל.). — ואמר המשורר: אשישות מבלי יין כבדות והן חרס ככל חרסי האדמה וקלו בעת יהיו מלאים כמו תקל גויה בנשמה

---

[1]) בארמ' אשישא, ועפ"י פרוש הקדמונים לאשישי ענבים.

[2]) עי' הערה לערך אשיש. — [3]) רב חנן בר אבא פרש בדרך דרש אחד מששה באיפה, אך שמואל תרגם: גרבא דחמרא (פסח' לו:). — [4]) הקדמונ' פרשו אשישות זו כמו אשישה ב. וכבר הבאתי בהערה לערך אשיש דברי מנחם בן סרוק וריב"ג. וכן ראב"ע: באשישות כלי זכוכית מלאות יין וכן רד"ק: סמכוני באשישות אשישות מלאות יין. רק רש"י פרש סמכוני עתה כמדת החולים באשישי ענבים או באשישות סלת נקיה. וכן פרשו כל החדשים שהכונה פה היא לאשישי ענבים וכדומה. ועי' הערה לאשישה שלקמן.

[5]) כמו עששית. בארמ' אשישא: לא ליהדוק איניש אודרא בפומא דאשישא (כך גרס' הערוך, וכן אלפסי, ובנוסח' שישא) דילמא אתי לידי סחיטה (שבת קמא.). והנה כאן אין ספק שהכונה היא לכלי שפיה צר, כי זו עדות של מסיח לפי תמו, הואיל ורבא אמר זה להלכה עפ"י דרך שמוש הדבור אז. וכן: רב אשי נסביה לבריה ותליא ליה אשישא דמישחא (ב"ב קמד.). ועפי"ז פרש שמואל גם אשישה שבמקרא כך, וכן רוב המפרשים הקדמונים. עי' הערה לערך אשיש ב.

(ר"י הלוי, תידות?). — ומצוי הרבה השמוש בשם זה בספרות: אסור לדחוק מטלית או מוך וכיוצא בהן בפי האשישה וכיוצא בה כדי לסתמה שמא יבא לידי סחיטה (רמב"ם שבת כב טו). וכלי שתייה כגון אשישות וכוסות (הוא, סוכה ו ה). ראוי שיהיה לו בכל עת שיישן אשישה משמן שקדים מתוקים (ר"י תריזי, תרג' אסור הקבורה, לגלינוס). וראוי שיוקח השמן בשלמותו באשישה רחבה וכו' אלא אחר שינות באשישה במקום שלא ימצאהו השמש (קאנון א ב, ב בשתן א). ברך ראובן לשמעון בקול גדול על ששלח לו אשישה יין טוב (רלב"ג משלי כ ז). בשלש אשישות זכוכיות (מקור חיים לרשב"ג ד). יקח אשישת זכוכית ויבנים בו (בה) הדד כלו ויבנים האשישה במים חמין (מאיר אלדבי, ש"א ד). התהפכות ניצוץ האשישה וכו' מפני שהאשישה גשם מלוטש ספירי (ספר המראים לאקלידוס, כ"י פריז, Monats 9335). ואור היוצא מן המים הוא שממלאים אשישה זכה מזכוכית מים ומשימין אותה לנוכח השמש (אבודרהם תפי' מוצ"ש). כלי עץ שמשימין בו צלוחיות ואשישות ואוכלין ומשקין (תפא' ישר' כלי' כב א).— ומשל: אין רכיל מהאשישה ממה שבתוכה (מאיר אלדבי, ש"את).

אֶשֶׁךְ[1], בהפ' אָשֶׁךְ, מ"ר אֲשָׁכִים, — ביצי הזכר, גוף בשרי בצורת זית, המפריש הזרע בגוף הזכר, Hode; testicule; testicle: או גרב או ילפת או מרוח אָשֶׁךְ (ויקרא כא כ). רבי ישמעאל אומר כל שנמרחו אשכיו (בכור' ז ה). מי שנמרחו אשכיו (ריב"ק בשם ספר רפואות). ולמה בלתי אשכים לא יצמח שער זקן (שא' הרא"ע). נתיחד לאשכים ולשדיים זולתי שאר האברים (פרקי משה א). ולפעמים יתארכו האשכים (קאנון ג יד ד ב). ויש עופות שאשכיהם בפנים והם בחבור מועט ויש שאשכיהם בחוץ (שע' השמ' לאבי הרלב"ג ה א). באשר יהפץ זנבו כמו ארז ישורגו אשכיו להוליד מחומו (ר"מ אלשיך, איוב מ יז). — ב) "אַשְׁכֵי השועל[2], — שם עשב, Satyrium album: וכן העשב הנקרא אשכי השועל אם ישתה בחלב וכו' (רא"ב"ע, ספר הנסיונות ו י). — ג) "אַשְׁכֵי הכלב[1], — עשב, (Orchis Morio L): וגם שרש העשב הנקרא אשכי הכלב (קאנון ג ב א כו).

"אשכן, מאֲשכן.

"ביצה, ביצים.

"זבן.

"כים.

מרח, מרוח אשך.

"קיין.

ועי' הוֹלָדָה.

"**אֶשֶׁךְ**[2], ש"ז, — מהירות, זריזות, Behendigkeit, Schnelligkeit; agilité, rapidité; -lity, dity: ותזדוג עם בֹּשֶׁךְ, אֹשֶׁךְ בֹּשֶׁךְ, אָשְׁכִי בָּשְׁכִי, המהירות והזריזות שלי: האומר גד גדי וסנוק לא אושכי[3] בושכי יש בו משום דרכי האמורי (שבת סז:).

---

[1]) באשור' נמצאה מלה אִשְׁכּ או אִשְׁכֻּ, שחל"א סברים כי הוא הוא אשך שלנו, וכן באתאפ' אסכת, בערב' אִשְׁךְ a), צדי הרחם, וי"א צדי השת. — [2]) על שם השרשים שדומים קצת בצורתן לאשכי שועל, בארמ' אשכי תעלה: (אסף). והביא זה ריב"ק בשם כתב אלטיב (ר"ל ספר רפואות) באלסוריאני. וכמו"כ ריב"ג: וקורין בארמית צמח שדומה לביצי השועל אשכי דתעלי (השרשים אשכ). וכמו"כ בערבי' ח'צי אלת'עלב a). — [1]) על שם צורת השרשים שהם דומים לאשכים, בסור' אשכי כלבא, וכמו"כ בערב' ח'צי אלכלב b).

[2]) בערב' וַשְׁכ, וֻשְׁכ, וִשַׁאכ c) מהירות וזריזות. — [3]) כך בערוך. בנוסח' שלנו אשכי ובושכי, ובקצת כ"י וצינוק לא אושקי ובושקי, ובקצתם אשבי ובשבי. והנה כל דברי הנַחַש שהובאו כאן בגמרה וכמו"כ בתוספתא שבת ח, שיש בהם או שאין בהם משום דרכי אמורי, כלם הם בעברית צחה, ולא עוד אלא שהם טבועים בחותם של עתיקות, ואין ספק בדבר, כי כלם הם דבורים שהיו רגילים בפי העם מאז ומקדם לנחש ולסימן טוב, ולכן נשמרו בעבריותם ובעתיקותם, והם אוצר יקר מלשון העברים ואמונותיהם ההמוניות בזמן הקדום. ולכן אין ספק בדבר, כי גם דברי הנחש הזה הם כמו כן בעברית טהורה, ואושכי ובושכי הן יחס הקנין כמו גד גדי שלפניהם, ור"ל האושך והבושך שלי. ופרש רבנו נתן נחש זה בערך גד וז"ל: התמזל מזלי כלומר התגבר מזלי וסינוק לא אל תייגע כמו גדי מסנקן (פסח' ג:), אושכי ובושכי שיכול בשיכול כלומ' בכח בבלי יכולת. ע"כ. והעיר רשד"ל בהפלאה שבערכין וז"ל כ"ה בכ"י והמדפיס

a) إِشْك

a) خصى الثعلب b) خصى الكلب c) وُشْك وَشْك وِشَاك

א. **אֶשְׁכֹּל**[1], ־כּוֹל, ש"ז, מ"ר אֶשְׁכּוֹלוֹת, — א) גרגרי ענבים, תמרים וכדומה מחֻברים על שבט דרך גדולם, cluster ; grappe ; Traube : ויכרתו (המרגלים העברים) משם זמורה וְאֶשְׁכּוֹל ענבים אחד וישאהו במוט בשנים (במדב' יג כג). אללי לי כי הייתי כאספי קיץ כעללת בציר אין אֶשְׁכּוֹל לאכל בכורה אותה נפשי (מיכה ז א). כאשר ימצא התירוש בָּאֶשְׁכּוֹל ואמר אל תשחיתהו כי ברכה בו (ישע' סה ח). אֶשְׁכֹּל הכפר דודי לי בכרמי עין גדי (שה"ש א יד). באשכול שאבור לי מגרגר ואוכל (מעשר' ב ו). סוחט אדם אשכול של ענבים לתוך הקדרה אבל לא לתוך הקערה (שבת קמד:). — ומ"ר : זאת קומתך דמתה לתמר ושדיך לְאַשְׁכֹּלוֹת (שה"ש ז ח). מגפן סדם גפנם ומשדמת עמרה ענבמו ענבי רוש אַשְׁכְּלֹת מררת למו (דבר' לב לב). כְּאֶשְׁכְּלוֹת הגפן (שה"ש ז ט). בשני אשכולות אלו (מעשרות ב ו). הסיג של אשכולות (תוספתא עוקצין א ב). — וכנוי : ובגפן שלשה שריגם וכו' הבשילו אַשְׁכְּלֹתֶיהָ ענבים (בראש' מ י). ועי' גפן. — ואמר המ"יץ : נתלה עולם בידו כאשכול (רסב"ג, מלכותך). הנה מי ראש מימי וגם מרור אֶשְׁכּוֹלִי (הוש, סליח', סמא"ל). בבה יקוד לבי במי אֶשְׁכּוֹל ומלא לי כפור (רמב"ע, תרשים ב).—ומשל : יבקשו רחמים האשכולות[1]) על העלים שאלמלא העלים לא יכלו האשכולות להתקים (חול' צב.).—ב) *אֶשְׁכּוֹל של ביצים,—קבוץ הביצים המאורעות ודבוקות יחד בגוף בע"ח, Eierstock;ovaire;ovary : (האוכל) מן האשכול של ביצים מן הקורקובן וכו' (בילה ז.). ביצה מעורה היא באשכול (תוספות תמו' לא.).

ב. ***אֶשְׁכֹּל**[2], מ"ר אֶשְׁכֹּלוֹת, — כנוי לאיש בקי בכל החכמות והמדעים : משמת יוסי בן יועזר איש צרידה ויוסי בן יוחנן איש ירושלם בטלו האשכולות (סוט' ט ט). כל האשכולות שעמדו להן לישראל משמת משה ועד שעמד יוסף בן יועזר איש צרידה ויוסף בן יוחנן איש ירושלם אי אפשי ליתן בהם דופי (תוספתא ב"ק ח יג).—ויחיד : ולא עמד אשכול

הראשון טעה וכתב בלא יכולת וכל הבאים אחריו הדפי, בכה בלי יכולת. והנה פרוש זה של הערוך מעיד על עצמו שהוא קדום ובא לו לר"נ בקבלה, ודבר ברור הוא שזה היה נחש שהיו אנשים נוהגים לאמר כשהיו מתחילים עבודה ומלאכה וכדומה, לסגולה שלא ייעפו וילאו. ואת שתי המלים אושכי ובושכי פרש ר"נ שיכול בשיכול, כלו' בכח, בכל יכולת, אבל לא גלה מקור משמעה זו, כמנהגו, וכמו במאמר זה בעצמו במלת סינוק, וזו ראיה שפרוש זה אינו סברת עצמו אלא קבלה. וגם רש"י הביא את דברי הערוך לחלק ראשון של הלחש, אך בשתי המלים אושכי ובושכי נטה רש"י מפרושו של הערוך, מפני שלא מצא לזה סמך בלשון, ויפרש אושכי ובושכי יום ולילה, אולי לפי מה שנראה בעיניו לפי הענין, או אולי באמת כדעת בעל עה"ש שסמך רש"י על מה שמצא בתוספתא: האומר יממיא ומציא. אבל הפרוש שקבל ר"נ הוא אמתי בכללו, גם בשתי המלים אושכי ובושכי, שהכונה בהן היא יכולת וכח, ומשמעתה בדיוק של המלה אושך היא מה שפרשתי בפנים, מהירות וזריזות, וזו המלה בעצמה משמשת במשמעה זו ממש בערב', כמובא בהערה שלפני זו. והמלה בושכי, בת זוגה של אושכי, גם היא מעידה על אמתות פרוש זה של אושכי, כי גם המלה בַּשַׁךְ a) משמשת בערב' במשמעת מהירות, ואמרים לאשה בַּשַּׁבִי אלידין, ר"ל קלת הידים, מהירה, וכן בַּשַּׁבִי אל עמ?, קלה ומהירה בפעולה, ונאקה בַּשַּׁבִי, ר"ל נאקה מהירת הליכה. ועי' עוד ערך בשך. ושתי המלות הן מלות מזדוגות יחד, אֶשֶׁק בֶּשֶׁק, מפני החרוז ומפני משמעתן השוה, ונהוג זווג מלים כזה הרבה בלשון הערבית. ואפשר שהאלף שבמלת לא שלפני אושכי היא כפל מהאלף של אושכי ובמקום לא אושכי צריך להיות לאושכי ובושכי, ואולי יש לסנוק משמעה אחרת, עי' ערך סנק. עכ"פ הזדמנות שתי המלים הללו יחד, ששתיהן משמשות בלשון ערב' במשמעה אחת, מכֻונת ממש לפרושו המקבל של הערוך ונאותה מאד לפי הענין, היא עדות גמורה לאמתות הפרוש המדיק שקבעתי להן, ובזה הצלתי מאבדון שתי מלים עבריות קדומות, שלא שערו כל המפרשים וחוקרי המלים.

1) בארמ' אתכלא, ערבי' אִת'כאל, ועת'כאל b). והנה הקדמונ' שמו אשכל אפעל מן שכל, אעפ"י שלא מצאו טעם לדבר, ואולם החדשים מפקפקים וסברים כי אולי זה שם רבעי, והאלף אינה מהמשקל אלא מהשרש, וסמך לדבר מה שבערבית יש גם בעין ע'תכ'אל מ"ר ע'תאכאל (NB § 143). — 1) בארמית : ליבעי רחמים איתכליא על עליא דאילמלא עליא לא מתקיימין איתכליאי

2) רב שמואל סבר שזו מלה מרכבת, איש כל : מאי אשכולות אמר רב יהודה אמר שמואל איש שהכל בו. ואף שרוב חכמי זמננו דחו גזרה זו וקצתם הסכימו עם ר"ב מוספיא שסובר כי הוא השם אסקולא, וקצתם סברים שהיא המלה אשכול של גפן, ורק בדרך מליצה כנו כן את החכמים החשובים, אעפי"כ אין זה ברור.

a) بَشَكَ إِثْكَال وعُثْكَال

עד שעמד רבי עקיבא (ילוּמ' סוט' ט כד.).

אשכן, — פע', *אִשְׁכֵּן, *מְאֻשְׁכָּן, — בעל אֲשָׁכִים גדולים: המאושכן [1]) ובעל גבר (בכורות ז ה).

אַשְׁכְּנַז[2]), —א) שם עם נזכר בתורה בין בני גמר: ובני גמר אַשְׁכְּנַז וריפת ותגרמה (בראש' יג). — ב) קראו היהודים כן לארץ גרמניה [3]), Deutschland, Allemagne; Germany: ובכל אספמיא ובכל קהלות ישראל שבארץ אשכנז [4]) כלם זכורים לאלף טובות (סדר רב עמרם, שחרית ה). בלשון אשכנז ובלשון כנען (רש"י דברים ג ט). אבל בארץ אשכנז נוהגין בו היתר (הוס, חולי' לג.). ובלשון אשכנז (הוס, ב"מ עג:). בכל ארץ אשכנז (מחזור ויטרי שנג). ובאשכנז ראיתי מורין לאיסור (רא"ש שבת פרק א). וכן נוהגין באשכנז וצרפת (שם כ א). א"י ובבל מצרים וספרד וצרפת וארץ אשכנז ושארי ארצות (יסוד עולם לר"י הישראלי יא). בכל הארצות בקטלוניה ובאשכנז (ריב"ש ר"ע). שזה יותר מעשר שנים שנשאלתי על זה מארץ אשכנז (מהר"י קולון לא).

***אַשְׁכְּנַזִּי,** ת"ז, לנק' ־נַזִּית, מ"ר אַשְׁכְּנַזִּים, ־זִּיּוֹת, — איש מבני ארץ אשכנז, Deutscher, allemand; germain: ומהם היו ג"כ האשכנזים והם הטודיסקי בני אלמאנייא ובני הטוטי (ר"י אברבנאל, נח, בני יפת). כן יהיו (יעקב ועשו) מתחלפים בטבעיהם ודתיהם ואמונותיהם כשני גוים מאומות שונות וכאלו האחד מהם היה הודיי בקצה המזרח והאחר אשכנזי בקצה המערב (הוס, תולדו'). קמו עזי פנים עם לועז גוי המר והנמהר צרפתים ואשכנזים (QGJD II, 36) — ובפרט היהודים שנתישבו משנים קדמוניות בארץ גרמניה: שכל אדם רגיל להתנות כן בין האשכנזים שבאלו הארצות (תשו' מהר"י קולון עג). ותירץ לי אשכנזי אחד כי בכאן נראה ענותנותו של הקב"ה (צרור המור, כא עא.). אשכנזי ההולך בין הספרדים או ספרדי בין האשכנזים (פלא יועץ, גר).

***אַשְׁכָּף**[1]), אשְׁ־, ש"ז, — אחד ממיני הָאַרְבֶּה בכנפים, בלי זנב, ועל מצחו גבחת, Heuschreckenart, espèce de sauterelles; genus of locusts: (ואת הסלעם למינהו) להביא את האשכף (חול' סה:).

***אֻשְׁכָּף**[2]), מ"ר אֻשְׁכָּפִים, —רצען, מתקן נעלים: המסר הגדול ויתר של מחרישה וסכין של טבחים וחרב של אושכפים וחצין החרשים (רמב"ם שבת כה ט). כקשר שהאושכף עושה כשתוחב הרצועה במנעל (ר"נ על הרי"ף, שבת מא:). — ובפרט רצען פשוט, טולא טלאים: החייטין והרצענין והאושכפין שהם עניים (אבן ירחי, המנהיג).

אֶשְׁכָּר[3]), ש"ז, מ"ר אֶשְׁכָּרִים, — מנחה, מס, מתן לאות הכרת טובה או הכנעה, Abgabe; tribut; -te: מלכי תרשיש ואיים מנחה ישיבו מלכי שבא וסבא אֶשְׁכָּר יקריבו (תהל' עב י). בני דדן רכליך איים רבים סחרת ידך קרנות שן והובנים השיבו אֶשְׁכָּרֵךְ [4]) (יחזק' כז יה). — ואמר המשורר: עופר הנה אודם שפתיך מגדי ועסות שדך אֶשְׁכָּר (ר"מ בן עזרא, תרשיש ב). —ומ"ר: עלי שלח לו מלי ושירי ומשלי מקום האשכרים (דונש בן לברט יד). וכבוא אלכסנדר מדינת בבל מלאכי כל הממלכות מוחילין אותו במסים ואשכרים (תולד' אלכסנדר, ישר' לוי 50).

---

[1]) כך גרסת הערוך. ובקצת נוסח' מאושבן.

[2]) חל"א אומרים כי זהו שם הארץ שנזכר בכתב אשוריות אַשְׁגּוּז או אַשְׁכּוּז, וקצת החכמים סברים כי הכונה בשם זה לארמניה (לוי REJ, 13, 13).—[3]) בירוש' מגי' א עא: גמר גרממיא. וכן בבלי יומא י וכן במד"ר בראש' על פסוק זה: גמר גרמניקייא. והנה נחלקו החוקרים החדשים בדבר לאיזו ארץ היתה הכונה בשם גרממיא זה. י"א לארם נהרים (Neub. Geogr.) וי"א לארמניה, אך אין ספק בדבר כי בדורות שאחרי התלמוד, וכבר בימי הגאונים, היתה הסכמה כללית כי אשכנז, שהוא מבני גמר, הוא כנוי לארץ גרמניה שבארפה, וכבר השתמשו בזמן ההוא באשכנז לכנות בה את גרמניה. — [4]) יש מפקפקי' אם אלה דברי רע"ג בעצמו או זו הוספ' מאוחרת. ונזכר השם מלך אשכנז או מלך אשכנזי באגרת חסדאי למלך כוזר, אבל גם בה יש פקפוקים.

[1]) לא נתברר לא פרושו האמתי של מלה זו ולא לאיזה מין ממיני החגב קראו כך.

[2]) ארמ' אושכפא, ובערב' אשכף, ואשכאף, ואשכוף, ושכאף a). ולא נתברר מקור מלה זו. ובארמ': דהוה קאמר לאושכפא עביד לי מסאני (גיט' סח:). רב חנניה ורב הושעיא דאושכפי נינהו (פסח' קיג:).

[3]) לא נתברר מקור מלה זו. ואולי מערב' שַׁכַר b), הודה, הכיר טובה. וי"א כי באשור' אִשְׁכָּר כבל, ע"ל, ומזה נגזר בארמ' וסור' אשכרא צמד כרם וכדומה, ובעבר' מנחה לפי ע"ל, הכנעה. —[4]) יש מפקפק' בנוסח' זו וסברים כי זה שבוש, אולי במקום סחריך (Cheyne, PSBA, XXI, 246).

---

a) أُسْكُفّ إِسْكَاف أُسْكُوف سَكَّاف b) شَكَر

***אֶשְׁכְּרָע**[1], -כְּרוֹעַ, ש"ז, — אילן שעצו מגון צהוב כהה, :Buchsbaum ; buis ; boxwood, (Buxus) רבי ישמעאל אומר בני ישראל אני כפרתן הרי הן כ א ש כ ר ו ע [2]) לא שחורים ולא לבנים אלא בינונים (נגע' ב ה, ספרא תזריע). וכל גולמי כלי עץ טמאים חוץ משל א ש כ ר ו ע[3]) (כל' יב ח). שני גורלות של א ש כ ר ו ע היו ועשאן בן גמלא של זהב (יומא ג ט). אבל עושהו (את המחק) של זית ושל אגוז של שקמה ושל א ש כ ר ו ע (ב"ב פט:).

אשל, ממנו אֵשֶׁל, ״האשׁיל.

א. **אֵשֶׁל**[4]), ש"ז, מ"ר אֲשָׁלִים, — אילן קצר הקומה, קטן העלים, Tamariske ; tamaris ; tamarisk : ויטע (אברהם) אֵשֶׁל בבאר שבע (בראש' כא לג). ושאול יושב בגבעה תחת הָאֵשֶׁל ברמה (ש"א כב ו). — ומ"כ: בפרדס רמונים ותמר וגפנים ונטעי נעמנים ומיני ה א ש ל י ם (ר"ש בן גבירול). —ו״בהשאלה, אשל[5]) אדם גדול: ה א ש ל הגדול אשר היה ברמה (הנביא שמואל) שהיה מתפלל עליו (רש"י ש"א כ כ). — ו״בנוי לישראל: קצץ אֲשָׁלִים בחיק נחשלים וקלם

[1]) כך נקוד כ"י פרמה, צ"ד אֶשְׁכְּרַע, בוקש' אֶשְׁכְּרַע, וכן במשנ' מנקד' נדפסו'. לוי הביא שני הנקודים, קוה' אֶשְׁכְּרַע. בארמ' וסורית אשכרעא. ולפי דעת קצת חל"א השם ארכרנ שנמצא בקצת כתבות אשור' (של סרגון ועוד) והוא שם אילן, הוא אולי זה אשכרוע. ויש דוחים דמיון זה, ומקור המלה לא ידוע. — [2]) כך בנוסח'. בערוך א ש כ ר ע. והנה בירוש' יומא ג ט פרש אשכרוע פ ס ק נ ו ן, וצ"ל פקסינון, והוא ביונ' πύξινον שם זה האילן. רה"ג: והוא פיוקסי מין עץ שהוא לא לבן ולא שחור. ע"כ. וריב"ג בשרש אשר בפרוש השם תאשור אמר וז"ל: ואמר בו התרגום אשכרועין והעץ הזה הוא שקורין לו בלשון ערב ב ק ס. הערוך: פי' בל"ע בקס בלשון לעז ב ו ש ו. ע"כ. והרמב"ם בפרושו אמר: ואשכרע נוע מן אנואע אלארז מתוסט אללון בין אלאביץ ואלאסוד קיל אנה אלבקס, — ור"ל בעבר': ואשכרוע מין ממיני הארז אמצעי הגון בין לבן ושחור ואומרים שהוא אלבקס. ובפרושו לכלים יב ח אמר וז"ל: חוץ משל אשכרוע יעני אואני אלבקס וקיל אלשמשאר ואלצחיח אנה נוע מן אנואע אלארז. ע"כ, ור"ל בעבר': כלים מעץ הנקרא בערבי אלבקס וי"א שהוא אלשמשאר והאמת שהוא מין ממיני הארז. — [3]) כך במשני' עם גפה"ע של הרמב"ם. [4]) בערב' אַתְ'ל a), בארמ' אתלא. — [5]) כן גם

a) أَثْل

מושלים בחטא נשולים (קרוב' לפורים, אורח כט). אנא שגב אֲשָׁלֵי נטעך עריצים בהניעך (הושע' להושע"ר, אנא אזון). — ו״בכלל נטעים: תענה שואלים ברבוע אֲשָׁלֵי מים (הושע' להושע"ר, תענה אמונים). — א ש ל י מטע גן אוכלי מן ודגן (אלף בית ש"ת).

ב. ״**אֵשֶׁל**[1]), מ"ר אֲשָׁלִים, — בית אורחים, בית הכנסת אורחים, Hospice : ויעש אברהם אשל גדול בבאר שבע ויש לו שם ד' שערים לד' רוחות העולם ויטע בו כרם למען כאשר יבוא לו (אורח) יהיה נגד דרכו וישב שמה ואכל ושתה ושב והלך לו (ספר הישר, וירא).

א. ״**אשל**, פעל מן השם אֵשֶׁל, ומזה:

— הִפע', ״הֶאֱשִׁיל, — נטע, זרע, pflanzen ; planter ; to plant : בבר דשא ה א ש י ל ועשב וזרע אכר, בעת תת כחה ותרשיל ועץ פרי ופסת בר (רסע"ג, עבודה, קנן מעשי גאונים).

ב. ״**אשל**, פעל מן השם הארמי אשלא, אֶשֶׁל שפרושו חבל. ומזה:

— נִפ', ״נֶאֱשַׁל, — נאסר באשלים, בחבלים: מה בצע כי נ א ש ל ו ובזיקים שולשלו (ר"א קליר, ת"ב).

***אַשְׁלָג**[2]), אַשְׁלֶג [3]), -לַג [4]), — קלי מחצבי, יוציאו מאפר צמחי הים, ישתמשו בו לכבוס וכדומה, :Mineral-Alkali; alcali minéral; miner. alkali נתר ובורית קמוליא ו א ש ל ג [5]) כדי לכבס בהן

בערב' את'יל a), אדם גדול, מיוחס.

[1]) מן השם אֵשֶׁל שבערך הקודם, שר' נחמיה פרש הכתוב ויטע אשל כונן פונדק (סוט' י.). והנה רש"י שם באר דעת ר' נחמיה שדרש המלה אשל בראשי תבות: ולשון אש"ל נוטריקון א כ י ל ה ש ת י י ה ל ו י י ה, שהיה מאכילן ומשקן ואח"כ מלוה אותן. ע"כ. וכן הביא דרשה זו ילקוט תהל' רמז תתמט בשם ר' אלעזר. וי"א כי רחוק לפני ר' נחמיה בהמלה אשל השם היוני ἄσυλον, או אולי פשוט השערה לפי טבעו ומדתו של אברהם. עכ"פ כבר השתמש בו בעל ספר הישר במשמעה זו של בית הכנסת אורחים כמובא בפנים.

[2]) כך במשנ' מנקד' כ"י פרמה, וכך לוי. — [3]) כך בכ"י עם גוף פרוש הערבי של הרמב"ם, וכן במשנ' מנק' נדפסות. — [4]) יסטרוב, וכ"י קויפמן. בערבי' ע' א ש ו ל b) והוא צמח ה ח ט מ י בערבי', וגם כל דבר שינקו בו הידים כמו א ל א ש נ א ן (כך בהמלונים הערבים). — [5]) ואמר שמואל (נגמ' שם ל.) שאלתינהו לכל נחותי

a) أَثِيل b) غاسول

בגד קטן (שבת ע ה). שבעה סממנין מעבירין על הכתם רוק תפל ומי גריסין ומי רגלים ונתר ובורית קמוניא ו א ש ל ג (נדה ט ו). נתר זו נתר אלכסנדרית בורית זו קימיליא ו א ש ל ג[1]) מכל מקום (תוספתא שם ח י)׳

אשם[2]), ממנו אָשָׁם, אָשֵׁם, אָשַׁם, אַשְׁמָה.

אָשָׁם[3]), אֲשָׁמִי, ש״ז, מ״ר אֲשָׁמִים, אֲשָׁמֵינוּ, — א) מעשה רע שאדם עושה, חטא, guilt ; faute ; Schuld : ויאמר אבימלך מה זאת עשית לנו כמעט שכב אחד העם את אשתך והבאת עלינו אָשָׁם (ברא׳ כו י). כי ארצם מלאה אָשָׁם (ירמ׳ נא ה).— ומ״ר : אך אלהים ימחץ ראש איביו קדקד שער מתהלך בַּאֲשָׁמָיו (תהל׳ סח כב). — ואמר המליץ : בהשגיחך לדעה מה תחילה לחכמת לב ומה ראשית לאשמה אזי תמצא מרי ראש ה א ש מ י ם ויראת האלהים ראש לחכמה (ר״ש הנגיד, בן משלי, אות ב). אם ימצא בחשבונו א ש מ י ם וחטאות וכל מדה חסרה יבילוהו לפח מוקש כמו אש תאכלהו באף זעם ועברה (ר״ז בן סעדי׳ אלאהרי).— ב) עצם הדבר שבגללו עשה האדם האשם, הכלי שלקח באשם וכיוצא בזה : איש או אשה כי יעשו מכל חטאת האדם למעל מעל בה׳ וכו׳ והשיב את אֲשָׁמוֹ בראשו וחמישתו יסף עליו וכו׳ ואם אין לאיש גאל להשיב הָאָשָׁם אליו (במדבר ה ו-ח). — ג) הקרבן לכפר על הָאָשָׁם, sacrifice ; Schuldopfer : איל תמים מן הצאן בערכך לְאָשָׁם אל הכהן (ויקר׳ ה יח). וזאת תורת הָאָשָׁם קדש קדשים הוא במקום אשר ישחטו את העולה ישחטו את הָאָשָׁם ואת דמו יזרק על המזבח (שם ז א-ב). כחטאת כָּאָשָׁם תורה אחת להם (שם שם ז). והביא את אֲשָׁמוֹ לה׳ על חטאתו אשר חטא נקבה מן הצאן (שם ה ו). כל קרבנם לכל מנחתם ולכל חטאתם ולכל אֲשָׁמָם (במד׳ יח ט). ואין מביאין א ש ם תלוי על עשה ועל לא תעשה שבמקדש (הור׳ ב ד). הביא א ש מ ו ולא הביא גזילו וכו׳ הביא א ש מ ו ולא הביא מעילתו (תוספת׳ פסח׳ ג א).—ומ״ר אֲשָׁמוֹת : הריני נזיר ע״מ לגלח על ק׳ חטאות ועל מאה א ש מ ו ת קורא אני עליו כפי נדרו וכו׳ (ספרי נשא לח). — "כנוי לישו הנוצרי : באו כתבים מרומי אל הכומרים שבירושלם כתבים ותהנונים שיתפללו בעדם אל א ש ם ששי (עמק המלך הקדמה). ארסו ווהמתו של נחש הבאה על חוה אשר עשו עצמם ע״ז ובפרט א ש ם ששי שאין בו ניצוץ קדושה (שם תיקו׳ התבו׳, א)

אָשֵׁם[1]), ת״ז, לנק׳ אֲשֵׁמָה, מ״ר אֲשֵׁמִים -מוֹת, — מי שעשה אָשָׁם, שחטא, guilty; coupable; schuldig: ולמה חשבתה כזאת על עם אלהים ומדבר המלך הדבר הזה כְּאָשֵׁם (ש״ב יד יג). אבל אֲשֵׁמִים אנחנו על אחינו אשר ראינו צרת נפשו בהתחננו אלינו ולא שמענו על כן באה אלינו הצרה הזאת (ברא׳ מב כא). — ונהוג הדבור הוא אָשֵׁם, הוא איננו אָשֵׁם : איננו א ש ם בזה (צרור המור ויצא כב :). ומשל הדיוט א ש ם החמור (שם תולד׳ כט :).

אָשַׁם[2]), פ״ע, כהפס׳ אָשֵׁם, אָשְׁמוּ, עתי׳ תֶּאְשַׁם, יֶאְשַׁם, עם לְ של האיש שלו עשה הרע, ועם לְ, ועם בְּ של דבר האשם — א) עשה מעשה רע, עבר על החקים, cometre un crime ; sich verschulden : become guilty : נשיא יחטא ועשה אחת מכל מצות ה׳ אלהיו אשר לא תעשינה בשגגה וְאָשֵׁם (ויקר׳ ד כ). והיה כי יחטא וְאָשֵׁם והשיב את הגזלה אשר גזל (שם ה כג). ואם נפש כי תחטא ועשתה אחת מכל מצות ה׳ אשר לא תעשינה ולא ידע וְאָשֵׁם וכו׳ אָשֹׁם אָשַׁם לה׳ (שם יז-יט). איש או אשה כי יעשו מכל

יומא ואמרו לי שינאנא שמיה. ע״כ. וכך הגרסה בנוסח׳ פה. אבל בגמ׳ נדה סב : הגרסה אשלגא. וכן בערוך. והנה שנאנא הוא ממש אשנאן הערבי, והוא האלקלי, וכן באמת מפרשי׳ בעלי המלונים הערבים את ע׳אשול. ומה שמוסיף. שם שמואל וז״ל : ומשתכח בנוקבא דמרגניתא ומפקי ליה ברמצא דפרזלא. ע״כ. אינו מובן היטב כי מה ענין האשנן והקלי למרגלית? אלא אם נאמר כי מרגניתא זו היא צמח ממין זה. ובאמת את הקלי המתצבי יוציאו מאפר צמחי הים. רה״ג והערוך מסתפקים בזה שמביאים את דברי שמואל. אולם הרמב״ם פרש אשלג צאבון, וז״ל בפרוש משנת נדה : ובורית נבאת, והוא אלמשהור באלגאסיל וכו׳ קימוניא מלח אלקלי ואשלג אלצאבון. אך דעתו של שמואל מכרעת כנגד הרמב״ם, מפני שהוא חקר ודרש בזה בעוד שהיתה הלשון חיה ומפי עדים חיים בקיאים בדבר שמע כי כך נקרא בדבור הרגיל. — [1]) במהד׳ וילנה החדשה הגרסה היא : בורית וקמוליא ואשלג מכל מקום.

[2]) בערב׳ את׳ם a).

[3]) בערב׳ אִת׳ם b), עון, חטא.

a) اثم b) إثم

[1]) בערב׳ אַת׳ִם a).

[2]) בערב׳ אַת׳ִם b).

a) أَثِمَ b) أَثِيم

חטאת האדם למעל מעל בה' ואשמה הנפש ההוא וכו' והשיב את אשמו בראשו וחמישתו יסף עליו ונתן לאשר אשם לו (במד' ה ו=ז). בדמך אשר שפכת אשמת (יחזק' כב ד). ועשו אחת מכל מצות ה' אשר לא תעשינה ואשמו (ויקרא ד יג). — וגם עם ל של דבר האשם: או נפש כי תשבע לבטא בשפתים להרע או להיטיב וכו' והוא ידע ואשם לאחת מאלה (שם ה ד). — ועתיד: והיה כי יאשם לאחת מאלה (האשמות) והתודה אשר חטא עליה (שם ה). כי לא (צ"ל לוא) אתם נתתם להם כעת תאשמו [1]) (שופט' כא כב). והזהרתם אתם ולא יאשמו [2]) לה' והיה קצף עליכם ועל אחיכם כה תעשון ולא תאשמו [3]) (דהי"ב יט י). רחק מאיש שליט להרוג ואל תפחד פחדי מות ואם קרבת אל ת א ש ם פן יקח את נשמתך (ב"ס גני' ט יג). — ב) נענש בשביל האשם, die Schuld büssen ; cxpier ; expiate: אם זנה אתה ישראל אל יאשם [4]) יהודה (הוש' ד יה). תאשם שמרון כי מרתה באלהיה (שם יד א). כדבר אפרים רתת נשא הוא בישראל ויאשם בבעל וימת (שם יג א) כל מצאיהם אכלום וצריהם אמרו לא נאשם [5]) (ירמ' נ ז). אלך אשובה אל מקומי עד אשר יאשמו [6]) ובקשו פני (הוש' ה יה). חלק לבם עתה יאשמו [7]) (שם י ב). כל אכליו יאשמו [8]) רעה תבא אליהם (ירמ' ב ג). תמותת רשע רעה ושנאי צדיק יאשמו [9]) (תהל' לד כב). ולא יאשמו [10]) כל החוסים בו (שם כג). אשר קניהן (של הצאן) יהרגן ולא יאשמו (זכריה יא ה). — ג) אבדו, נשמדו, נחרבו, zu Grunde gehn ; périr ; perish: על כן אלה אכלה ארץ ויאשמו [11]) ישבי בה (ישעיה כד ו). למען יחרבו ויאשמו [12]) מזבחותיכם ונשברו ונשבתו גלוליכם (יחזק' ו ו). והגבלן י א ש ם [1]) (סוט' ט טו). — נפע', נאשם, — א) אבד, נחרב, כמו קל משמ' ג: נבכו עדרי בקר כי אין מרעה להם גם עדרי הצאן נאשמו [2]) (יואל א יח). — ב) בזמן האחרון נהגו הסופרים לאמר פלוני נאשם, במשמ' אמרו עליו שאשם באיזה דבר רע, שעבר איזו עברה, beschuldigt werden, être accusé; be accused. פלוני נאשם בדבר פלוני, וכמו"כ ישתמשו בו שמוש שם: הנאשם, עי' נאשם. — הפע', האשים, מקור האשם, צווי האשים — א) עשה שיאשם, שיענש בגלל אשמו, büssen lassen; punir, punish: האשימם [3]) אלהים יפלו ממעצותיהם ברב פשעיהם הדיחמו כי מרו בך (תהלים ה יא). — ב) חשב שפלוני אשם [4]), אמר עליו שהוא אשם בדבר מהדברים, יחס לו עון, jem. beschuldigen, accuser qqn.; accuse anyone: שלא י א ש י מ נ י המאשים כי לא אמרתי הנה עיקרה (ר"נ, הקדמ' מפתח, גולדנתל). כראות יהודה בן קריש מפתח פתרון אונקלוס וכו' ה א ש י מ ו חנם ויחשב בלבו כי הוא פתרון ותשב באיתן (מנחם, איתן). ואל י א ש י מ נ י אדוני כי מרוב שיחי וכעסי דברתי עד הנה (ר' חסדאי למלך הכוזרי). ואין צריך ל ה א ש י ם מה שהוא קצת מן הדברים ולא הגיעו עד תכליתם (רשב"ג, תקון מדות הנפש). א א ש י ם נפשי ואוכיחנה (הקד' תו"ה). אל י א ש י מ ם ואל יתלה בהם קצור (שם הבטחון ד). וכאלו ה א ש י מ ם (יעקב את בניו) במאמר הזה ויחסם אל החמס (הפרשים לריב"ג, פרש מכר). תחלת דברי המלאך ה א ש י מ ן בשני דברים וכו' (רש"י מגי' ג.). והנה ה א ש י מ ם בגניבות זו מג' בחינות (ר"י אכרבנל, מקץ, הבקר אור). וכאשר גם הוא (בעשא) הרשיע לעשות ה א ש י מ ו הנביא (הוש, מ"א יו). ראיתי בפרושי הרב הגדול רבינו שלמה הצרפתי ש ה א ש י מ ו (את מנחם בן סרוק) על אשר לא חבר ואשר לא צדה עם הצד ציד (ר"י קמחי, ס' הגלוי, קמג). מתחלה היה מ א ש י ם (עבד יוסף) את כלם למה שלמתם רעה תחת טובה הריעותם אשר עשיתם (רמב"ן בראש' מד י). והנה היה ראוי משה ל ה א ש י ם אותו (את אהרן) תחלה על חטאתו

---

[1]) מ"ש: האלף בשוא לבדו ובלא מאריך בתיו בספרים כ"י. — [2]) בקצת כ"י יאשמו (מיכא'). — [3]) מ"ש: האלף בשוא לבדו בדפוס' ישנים ובמדוייקים בכ"י. ע"כ. ובהרבה כ"י תאשמו (מיכא'). — [4]) מ"ש: בספרים כ"י מדוייקים וגם במקצת ספרי הדפוס האלף בשוא לבדו. וכ"ב במכלול. ע"כ. — [5]) מ"ש: האלף בשוא לבדו. שרשים. — [6]) מ"ש: האלף והשין בשוא לבדו. — [7]) מ"ש: בס"א קדמון מהדפוס האלף בשוא וסגול ובספרים מדוייקי' בשוא לבדו ובלא מאריך ביוד. ע"כ. וכן בחט"ם בקצת כ"י (מיכא'). — [8]) מ"ש: האלף בשוא לבדו. רד"ק. ע"כ. ובקצת כ"י יאשמו בחט"ם (מיכא'). — [9]) מ"ש: האלף בשוא לבדו. ע"כ. ובקצת כ"י יאשמו (מיכא'). — [10]) מ"ש: האלף בשוא לבדו. ע"כ. ובקצת כ"י יאשמו (מיכא'). — [11]) מ"ש: בשוא האלף והשין. רד"ק. ע"כ. — [12]) מ"ש: בשוא האלף. — והנה יש סוברים כי יאשמו זה הוא מן שמם, ויש מותקים אותו. — [1]) במשניות שבגמ' ישום. — [2]) בקצת כ"י נאשמו. ויש מגיהים נשמו. — [3]) מ"ש: האלף בגעיא בס"ס. — [4]) בערבית אתם a).

---

a) أَثِمَ

אשר חטא הוא ואחרי כן יאשים אותו על אשמת העם (סוף שמות לב כא). ויתחיל (איוב) להאשים בתוך צערו ההנהגה העליונית (מנח' קנא' לר"י מפיסא לד). כל הקהל יחדיו האשימו הדורש להרחבת האמונה (שם יד). וכבר הראני אלילי בהלומי את כל אשר עשית ואשר אירע לך וע"כ אין אדם יכול להאשימך (תולד' אלכסנ', ישר' לוי ד). וכן ישעיה הנביא האשים ישראל במדת האמונה (רכנו כחיי, כד הקמח, אלף). עוד פעם אחרת נתעלף חתנו ליל שבת וטלטל הנר ואתה האשמת אותו וירע בעיניך זה המעשה (תשב"ל נד). יכול להיות שאיש אחד מהנוצרים עשה כזאת להאשים את היהודים (שארית ישראל יח). שבל אחד היה מפליג להאשים את חברו ומרבה בטענות (ריב"ש תקו). האשמתני והשדתני על היותי מחפה על הרב רבינו משה (שם שלח). אשר האשמתם שמגלים מה שכסה עתיקו של עולם (מכתב רשב"א, בספר מנח' קנא'). שנמצא הש"י מוכיח את איוב כשהיה קורא תגר על דרכי השם ומאשים את השם (העקרים א טז). אם המשורר לא יטה מדרך הצניעות וישבח אשתו או כלתו או אשה פנויה ודעתו לקחתה לו לאשה אין להאשימו על זה (מתק שפתים, ר"ע פרנסים מח). האשים את אחינו על רע לבם על משלוח ידם (יל"ג משלים, א כה).

*אשמאי, עי אשמַי.

*אשמדאי, עי אשמדי.

*אַשְׁמְדוֹן[1], — אביו של אשמדאי: ויש אומרים שהיא(נעמה)היתה אשת אשמדון אם אשמדאי והשדים נולדו ממנה (ר' בחיי [2], בראשית).

*אַשְׁמְדַי[3], דַאי,—ראש השֵדים ומלכם, Asmodeus: וכיון שחטא (שלמה) טררו אשמדאי (מד"ר במד' יא). וכשבקש השמיר היה מביא אשמדאי מלכא דשידי בשלשלאות של ברזל וטבעת שחקוק עליו שם המפורש והיה תפוס אצלו ימים רבים וכו' והתירו ושאל ממנו (אשמדאי) שיתן לו טבעתו שהיה חקוק בו שם המפורש וכו, וכשלקח הטבעת השליכו לים ובא דג א' ובלע אותו אז השליכו ארבע מאות פרסאות בארץ העמים וגרשו מעל מלכותו וכו' ותכף הכיר (שלמה) את הטבעת הזה (שנמצא בתוך הדג) ושם אותו באצבעו ותכף שב רוחו אליו ודעתו נתישבה עליו ועלה לירושלם וגרש את אשמדאי וישב על כסא מלכותו (מעשה בשלמה, ביהמ"ד ילינק ב). מיד אמר הקב"ה לאשמדיי מלכא דשידי לך אצל שלמה וטול חותמו מידו ונדמה כדמותו וישב על כסאו והיו סבורים ישראל שהוא היה שלמה וכו' מה עשה אשמדיי אותם ג' שנים עבר על נשיו של שלמה עד שבא אצל אחת מהן והיא פירסה נדה כיון שראתה אותו אמרה לו למה שנית מנהגך אשר היית נוהג בו מיד שתקה אמרה לו אין אתה שלמה ועוד הלך לבת שבע אם שלמה ואמר לה כך וכך אני רוצה ממך מיד הלכה אצל בניהו אמרה לו כך וכך תבע ממני שלמה בני מיד נזדעזע בניהו וקרע את בגדיו ואמר אם כן ח"ו אין שלמה בנך זה אלא

---

[1]) בארמי': אשמדון רבהא דרוחתא (מד"ר בראשי' לז).—[2]) כבר הובא זה ברמב"ן, אך שמדון במקום אשמדון.

[3]) עוד לא החליטו החכמים מה מקור שם זה. Benfey ושי"ר וקוה' ואחרים אמרו כי הוא השם הפרסי Aeshma-daewa, ר"ל אֶשמא הרמאי, והוא ראש השטנים. וי"ס כי זה שם עברי נקרא כך ע"ש שהוא משמיד ומכלה הכל, משרש שמד. וכמו"כ לא נתברר באיזה זמן בדיוק נתפשט שם זה בקרב היהודי'. בפעם הראשנה אנו נפגשים בשם זה בספר טוביה במעשה שרה בת רעואל: היו נותנים אותה לאיש ובלילה הראשון קודם שישכב עמה היה נפטר לבית עולמו כי אשמדאי (בסורי' אסמדאום) היה עמה והיה חונק את האנשים הבאים אליה (שם ג ח). ויאמר טוביה אל המלאך שמעתי אחי שכבר נתנה אל שבעה אנשים ומתו טרם שיבואו אליה ושמעתי שאשמדאי מלך השדים הוא הורג אותם ועתה ירא אני מאד פן יהרגני אשמדאי (שם ו יד) ואחרי כן בצואת שלמה, שספרים החכמים שנתחבר במאה הראשנה לספה"נ, ושם אומר אשמדאי על עצמו: ועסקי לחבל תחבולות על הבתולות ביום חתונתן שלא יזדווגו, ואני שולל יפי הבתולות, וכו'. בגמ' גיט' סח. מספר בארוכה מעשה שלמה ואשמדאי, אך כבר הוכיח שי"ר כי יש מקום לפקפק אם באמת היה השם הזה בתחלה בספור הזה. הערוך אינו מביא השם אשמדאי בצורתו זו, וכן איננו שם בכ"י בגמ' (ד"ס). וכמו"כ בפסחים קי: מה שאמר לו יוסף שידא לרב יוסף שאשמדאי מלכא דשידא ממונה אכולהו זוגי, יש מפקפקים אם היה שם השם אשמדאי כתוב בתחלה או נוסף אח"כ, כי ברש"י ורשב"ם לא נזכר. ומתרג' קוה ומד"ר במדב' אין ראיה, כי הם מאוחרים. בזהר נזכר השם אשמדאי פעמים אחדות, והוא מורה ומלמד לשלמה, ונזכר שם ספרא דחרשין דאשמדאי: דאנח אשמדי לשלמה מלכא אמר תלתין יומין ואמר דלבתר דסיים עובדא לישדי מיין צלילן סוחרניה לערסיה ונטורא דכלא (ויקרא יט.) ובספרא דחרשין דאשמדאי אשכחנא דאינון דידעי לחרשא חרשין מסטר שמאלא ולהתדבקא בהו יקום לנהורא דשרגא או באתר דיתחזון אינון צולמין דיליה ויימא אינון מילין דמתתקני לאינון חרשין וכו' (שם מג.).

א ש מ ד י י הוא וכו' מיד הלך עמהם בניהו ונטל החרב והכהו את א ש מ ד י י מכה גדולה ונטל החותם מידו וביקש להורגו יצתה בת קול ואמר אל תגעו בו כי ממני יצא הדבר (מדרש אל יתהלל, שם). יום א' נכנס א ש מ ד א י מלכא דשידי ואמר לו אתה הוא שכתוב עליך ויחכם מכל האדם אמר לו שלמה כך הבטיחני הקב"ה אמר לו א ש מ ד א י אם תרצה אני מראה לך דבר שלא ראית מימיך מעולם אמר לו הן מיד הושיט ידו בארץ תבל והוציא ממנה איש בעל שני ראשים וארבעה עינים מיד נזדעזע ונבהל שלמה ואמר הכניסוהו לחדרי (משלים של שלמה, שם ד, והובא כתוס' מנח' לז.). ונביא אותו לפני א ש מ ד א י המלך והוא ידין אותו (מעשה ירושלמי, העת' ר"א מימון). מרדה מדינה אחת ב א ש מ ד א י המלך וקבץ חילותיו ללכת על אותה מדינה (שם). ומשם לבעל בי"ק חצי יום והיא בעלת בבקעת הלבנון אשר בנה שלמה לבת פרעה ובנין הארמון מאבנים גדולות אורך האבן עשרים זרתות ורחבה שתים עשרה זרתות ואין בין אבן ואבן כלום ואומרים בני אדם שלא נעשה בנין זה אלא על ידי א ש מ ד א י (בנימין מטודילו, מסע'). חי נפשי וחי זקני א ש מ ד א י אם לא תאמר לסבלותך די וכו' ואומר אליו בלשון רכה ונפשי עלי מבכה אדני אשאלך ואל יחר בעיניך איזה א ש מ ד א י היה זקנך ויאמר א ש מ ד א י השר הגדול וכו' בן רם בן שרם בן א ש מ ד א י בן ארמאי וכו' בן אבראי בן א ש מ ד א י מלך השדים (ר"י זכרא, ס' שעשועים, מח' יין לבנון 37). ותחת מרכבה זאת כנגד עולם היצירה יש לה מרכבה שנית והיא כמין חתיכה מרובעת ושולט עליה כח הקליפה ו א ש מ ד א י יוצא ממנה (עמק המלך שער תיקוני התשובה ו). ראה שלא יתפוס אותך המקטרג א ש מ ד א י שיש לו רשות לקטרג ביום שני (שם קרית ארבע, קכו).

אַשְׁמָה[1], ש"נ, סמי' אַשְׁמַת, כנ' אַשְׁמָתִי, -תֵנוּ, מ"ר אַשְׁמוֹת, סמי' אַשְׁמוֹת, כנ' אַשְׁמוֹתַי, — א) מקור להפעל אשם: מכל אשר יעשה לאשמה בה (ויקר' ה כו). — ב) כמו אָשָׁם: למה יבקש זאת אדני (לפקד את העם) למה יהיה לאשמה לישראל (דהי"א כא ג). מימי אבתינו אנחנו באשמה גדלה עד היום הזה ובעונתינו נתנו אנחנו מלכינו כהנינו ביד מלכי הארצות (עזרא ט ז). — וסמי': אם הכהן המשיח יחטא לאשמת העם (ויקר' ד ג). הנשבעים באשמת שמרון (ר"ל בדבר שאשמו בו, העגל) ואמרו חי אלהיך דן (עמוס ח יד). אתם מעלתם ותשיבו נשים נכריות להוסיף על אשמת ישראל (עזרא י י).—וכנ': לאשר הוא לו יתננו ביום אשמתו (ויקר' ה כד). כי עונתינו רבו למעלה ראש ואשמתנו גדלה עד לשמים (עזרא ט ו) ויהי קצף על יהודה וירושלם באשמתם זאת (דהי"ב כד יח).—ומ"ר: עמכם אשמות לה' אלהיכם (דהי"ב כח י). אלהים אתה ידעת לאולתי ואשמותי ממך לא נכחדו (תהל' סט ו).

[1]) עי' אשם.

***אַשְׁמוֹן**[1], ש"ז, מ"ר אַשְׁמוֹנִים, —כמו אַשְׁמָן: והחליפה להם תבל דביריה בקברים וחדריה בארץ לא סדרים וארמונים ב א ש מ ו נ י ם (ר"י חריזי, תחכמוני ב).

***אַשְׁמוֹר**, ש"ז, — כמו אַשְׁמוֹרָה: בחפלת אשמור אקדם שחר אעורר גשתי פני תיבה מלך לברר (סליח' יוס ג, אקרא בשמך).

אַשְׁמוּרָה[2], ש"נ, מ"ר אַשְׁמוּרוֹת, -מֻרוֹת, — חלק שליש הלילה, זמן עמידת אנשי משמר על משמרתם עד יחליפום אנשי משמר אחרי', Nachtwache, veille de la nuit; watch: כי אלף שנים בעיניך כיום אתמול כי יעבר ואשמורה בלילה (תהל' צ ד). קומי רני בלילה לראש אשמרות (איכה ב יט). קדמו עיני אשמרות לשיח באמרתך (תהל' קיט קמח). אם זכרתיך על יצועי באשמרות אהגה בך (שם סג ז). בדבר אל יעמדו חק ולא ישנו ב א ש מ ר ו ת ם (כ"ס גני' מג' י). מאימתי קורין את שמע בערבין משעה שהכהנים נכנסים לאכול בתרומתן עד סוף האשמורה הראשונה (ברכ' א א). רבי אומר ד' א ש מ ו ר ו ת ביום וארבע א ש מ ו ר ו ת בלילה (גמ' ירוש' שם). מלאכות אלהים נורא קמתי לעשות במורא ועד לא תופע נהרה הקיצותי ב א ש מ ו ר ה (רמב"ע, תחנון ע"ת).

***אשמורת**, עי' אַשְׁמֹרֶת.

***אַשְׁמַי**[3], -מַאי, ת"ז, — אדם גס, בור, ופושע, unwissender, roher; ignorant, grossier; uncultured, rough: מפני שיבה תקום יכול אפילו

[1]) עי' אשמן, וע"מ פעלון, להתריזו עם ארמון

[2]) מן שרש ש מ ר, משקל אפעולה. אך לפי דעת ברט (NB § 135) א נוספה זו אינה שמושית לסימן המשק', הואיל ומשק' זה י ח י ד י, אלא נוספה לתפארת הקריאה. אבל, יש *ארכובה בזמן המשנה.

[3]) משקל אללי, ושם הפרטי חלדי, מהרי, וכמו"כ סוף.

מפני א ש מ י י ת"ל זקן ואין זקן אלא חכם (ספרא קדוש' יט ז). יכול אפילו מפני זקן א ש מ א י (קדוש' לב:). אשר כתב אחיטוב הנקלה לנחמיה אביו הזקן ה א ש מ א י (א' מפו, א"ל ב ג).

אַשְׁמַן[1], ש"ז, מ"ר אַשְׁמַנִּים, — א) בריאות ומרפא וכח, : Lebenskraft; force vitale; vital force נגששה כעורים קיר וכאין עינים נגששה כשלנו בצהרים כנשף בָּאַשְׁמַנִּים [2] כמתים (ישע' נט י). — ב) מקום אפלה, הקבר, Finsterniss; tenèbre; darkness: ויך במצרים כל אליל וחמן ויבחר כל גבור שר ומשמן והגיה אור והאיר אַשְׁמָן (ר' שמעון, א' שבוע', קרב מועד). למה אהי מבני חיים ואתה בעפתה מסגר ב א ש מ נ י קבריה (ר"י הלוי, זאת התלאה). באשון חשך כפושה בְּאַשְׁמַנִּים רפושה (שחרית יוה"כ, מי יתנה). שבוים ימלט מ א ש מ נ י עלט (סלי' לו"ג, שמעון ב"ר יצחק, תורה הקדושה). קלע ובלע פני הלוט ריבי עם ב א ש מ נ י ם לעלוט (סלי' תענ' אסתר, אתה האל). שמענו קול שוכני א ש מ ן ובבית שחת מאז לנו עורו הולכים על גבינו מחר תהיו רעים לנו (רמב"ע, תרשיש ח). קרא נא את נעים שירי עלי איש אשר חולה באולתו ויחי ושים אותו עלי נקבר ב א ש מ ן כסילותו וחיש יקיץ ויחי (שם י). ואמר (סוקראט) כל עושה רע הוא מת ואם הוא בנוה החיים והמטיב חי ואם הוא ב א ש מ נ י המתים (ר"י חריזי, מאמ' הפלסו' ב א). ואם אינך שומע לי ולא תקשיב לקולי (שהבת חולת אהבה) מהרה תהיה זו האילה שלוחה ל א ש מ נ י ם כמתים ויורדת לשוחה (רש"ט פלקיירא, המבקש). יאכלם עש בקבר ו א ש מ ן

השמות שַׁדַּי, גַּבַּי, כִּילַי, וכדומה, כלם בפתח ולא בקמץ גדול בסוף. והצורה א ש מ א י א רק לסימן הפתח ולא ל מ ד ת ו. — ומקור מלה זו ומשמעתה בדיוק לא נתבררו. הערוך פרש ב ו ר, והביא מקור לזה: תרגום והאדמה לא תשם וארעא לא תיבור. אך זו גזרה יותר מדי מלאכותית. רש"י פרש רשע ועם הארץ, ולא באר מקור המלה. לוי גזר אותה מן אָשֵׁם, וקוה' מפרסית asmâi, טמא ורע. וב"ז סָפֵק.

[1]) עי' הערה לקמן. — [2]) מההקבלה זה לעומת זה: כשלנו בצהרים—כנשף, באשמנים—כמתים, נראה ברור כי א ש מ נ י ם הוא ה ל ע ו מ ת של מ ת י ם, כמו צהרים הוא הלעומת של נשף. ולכן אי אפשר לפרשו אלא במשמעת של ח י י ם ו ב ר י א ו ת. והנה הכנענים קראו א ש מ ן (אֶשְׁמֻן, -מֻן) לאחד מהאלהים הגדולי' שלהם, ועל שמו נקראו אנשים הרבה: אשמנעזר, עבדאשמן, וכדומה. ובשנת 1901 גלו החופרים בצידון שארית היכל מפאר של אשמן. ונמצא השם אשמן לאלהים גם באשור' אל יַ—שֻ—מֻ—נַ, האל אשמן (באשורית יַ = אַ), ואומר וינקלר כי פרושו הוא האֵל מעבר הנהר. אבל אין ספק עתה בדבר, שהכנענים חשבו את אשמן לאלהי כח החיים והמרפא, ולכן העתיקוהו ביונית ורומית בשם Ἀσκληπίος, Aescuplapius, כמו שמוכח בפרט מהכתבת בג' לשונות, בכנענית ויונית ורומית, שנמצאה בסרדיניה, כתוב בה לאמר: לאדן לאשמן מארח מזבח נחשת משקל לטרם מאת . . . אש נדר אכלין שחסגם אשר בממלהת שמ[ע] [ק]לא רפיא בשת שפטם חמלכת ועבדאשמן בן חמלך (CJS i, 143). ויש קצת ספק במשמעת הכנוי מ א ר ח שמכנה בו אשמן פה. יש מפרשים מלשון וְרֻחַ לשאול, וי"א מארח כמו מארך, מלשון אֲרֻכָה ורפואה. וברומית כתוב במקום לאשמן מארח Aescolapio Merre וביונ' Ἀσκληπίῳ Μηρρῆ, והנודר אכלין (ברו' Cleon) אומר בעצמו שנדר מזבח נחשת זה לאדון לאשמן ש ש מ ע ק ו ל ו ו י ר פ א ה ו. כתבת זו היא מזמן שלאחרי המלחמה הגדולה של הרומאים עם הפונים, והמקריש אכלין היה כנראה אחד מהיל הפונים, אולי מקרת חדת. אבל ברור הוא שכבר קודם הזמן הזה היה אשמן אצל הכנענים אלהי כח החיים והרפואה, והעיד הסופר היוני סטרבו (Strabo, XVI), כי היה אצל צידון יער שהיה שמו Ἀσκληπίου ἄλσος ר"ל יער אשמן, ורגלים לדבר שהיה זה כעין מ ק ו ם מ ר פ א, כעין sanatorium, ואולי היה באמת שמו א שׁ מ נ ם. עכ"פ, אין ספק בדבר, כי בהמלים באשמנים כמתים היתה הכונה עצם כח החיים והבריאות. וכבר הרגיש דונש בעקר הדבר, רק גזרו משרש שמן, ואמר וז"ל: אין פתרונו אלא מגזרת שמן חלקו וכו' והיינו בין החיים השמנים כמתים היבשים. ע"כ. וכן רש"י: אבל דונש פתר בו לשון שומן וכו' אף כאן באשמנים בין החיים השמנים אנחנו כמתים. ע"כ. אך שאר הקדמונים שחשבו מלת ב א ש מ נ י ם לא ל ע ו מ ת כמתים אלא ה ה ש ל מ ה של כמתים, ור"ל כמו המתים באשמנים, פרשו אשמן מקום חשך וקבר. ת"י: כמא דאחידין ק ב ר י א באפי מתיא. וכן הירונימוס. וכן רסע"ג: וצרנא כ א ל מ ו ת י פי אללחוד, ר"ל והיינו כמתים בקברים. ומנחם: פתרונו כפי ענינו ב מ ח ש כ י ם. וכבר התלוצצו תלמידי מנחם בפרושו של דונש, והביאו דמיון ב מ ח ש כ י ם הושיבני כמתי עולם (איכה ג ו). וכן ריב"ג: פרושו לפי ענינו ב א פ ל ו ת רצוני לומר באפלות הצרות כאלו הם באפלות המתים כלומר בקברים. ע"כ. וכן ר"ת (כתשוב' על דונש): גם שרי הדור פתרו אשמן חשך והוא רבי שמעון הגדול אמר בסדרו והגיה אור והאיר א ש מ ן. ע"כ. והנה מזה אין ראיה, כי אולי א ש מ ן מקביל לאור וכמו ו ה ג י ה א ו ר כן והאיר אשמן, ר"ל והאיר אור. וכן ראב"ע (שפת יתר שב). וכן ר"י קמחי: מלת ב א ש מ נ י ם פירשם אדוני אבי ז"ל כי הנון נוספת ושרשו אשם, מן תאשם שמרון שהוא ענן שממה ו ה ק ב ר י ם הם מקום שממה. ובמשמעה זו השתמשו במלה זו בספרות דור אחר דור, כמובא בפנים, אף על פי שבודאי לא זאת היתה משמעת מלה זו לפנים.

ורימה ותולעה ישתו חלבן ודמן (ר' קלונימוס, אגר' בעלי חיים ז). חוה הראשונה היא תעיד למבינים בה (ר"ל בשבילה) גורש האדם מגן העדונים בה צמחו השדות קוצים גם סלונים בה ירדו הדורות נצח באשמנים (עמנואל מחב' א). היושבים בבתיהם ספונים גורשו מהיכלי עדן וענג לשכן בנצורים ו א ש מ נ י ם (בלמה אלעמי, אגר' המוסר). המתים ב א ש מ נ י ם יעמדו על רגליהם (תעודה כיסראל ד א). ההיכל נמוג אלמיו נאלמו קורי עכביש במקרה נטיו ונות השמנים כ א ש מ ן נשמו (יל"ג, דוד ומיכל יב).

***אַשְׁמָנָה**, ש"נ, — כמו ב.אשמן: במות ירבעם והורד ל א ש מ נ ה, כבר עזריה במלכות עשרים ושבע שנים נמנה (תלמיד חוי, קטע כ"י JQR 1901 April, 361).

אַשְׁמֹרֶת[1], ש"נ, —כמו אַשְׁמוּרָה: ויבא גדעון ומאה איש אשר אתו בקצה המחנה ראש האשמֹרת התיכונה אך הקם הקימו את השמרים (שופ' ז יט).— וסמי', אַשְׁמֹרֶת הבֹקר, השליש האחרון של הלילה: ויהי באשמֹרת הבקר וישקף ה' על מחנה מצרים בעמוד אש וענן (שמות יד כד). ויבאו בתוך המחנה באשמֹרת הבקר ויכו את עמון עד חם היום (ש"א יא יא). שחרים יישנו אישים והיא (הנמלה) תיעור באשמורת בכל עבר וכל דרך משוטטת כסוחרת (ר"י חריזי, תחכמוני ד). וכן ב א ש מ ו ר ת אחת ישבו בביתו (של האר"י) ואמר לתלמידיו עתה רואה אני שתי שידות מלובשות בלבושי משי (עמק המלך, הקד').

אשן[2], ממנו *אָשׁוּן, ולפי דעת קצת אֵשׁוּן.

אֶשְׁנָב[3], ש"ז, כנ' אֶשְׁנַבִּי[4], מ"ר אֶשְׁנַבִּים, אֶשְׁנַבֵּי, — חלון בשבכה: Fennstergitter; jalousie ; window : closed with lattices: בעד החלון נשקפה ותיבב אם סיסרא בעד האשנב[5] (שופ' ה כח). כי בחלון ביתי בעד אשנבי נשקפתי (משלי ז ו). מקום תגור אל יהי א ש נ ב ובית מביט מבוא מסביב (כ"ס גני' מב יא). —ואמר ר"י חריזי: ועל המשאבים גלות ו ה א ש נ ב י ם וסביב התעלות אהלים מעצי אהלות (תחכמוני, מט). ואם תסור אלי להתעדן ב א ש נ ב י צללי ובמשאבי מקלי תרוה

[1]) מן שמר. ועי' אשמורה.

[2]) בארמית וערב' במשמעת קשה, לא חלק.

[3]) מן שנב, עי"ש.—[4]) בדגשות הבית כמו מִשְׂגַּבִּי. — [5]) פרשו הקדמונים כמו חלון סתם.

בנוזלי טללי (שם). — ואמר המקונן: ולא יאיר שביב חרסי בעוני ולא יזרח ב א ש נ ב י ונבי (ר"י אלרכנזל, תלונה על הזמן, או"נ ב עב). — ובהשאלה: א ש נ ב י שחקים נראים כנרתקים וכראי מוצקים טעמי שיר ממתקים (קונט' הפיוט' לא).

***אַשְׁנָה**[1], ש"נ, —מן צמח דק כעין קלפה לבנה יגדל על האילן, Moos ; mousse ; moss: מהותו הוא קליפה רקיקה דקה כרוכה על אילן האלון ותרזה ואגוז ויש לו ריח טוב (קאנון ב, לוח הסמים).—ועי' שִׁיבָה.

אשף[2], ממנו אַשָּׁף, *אֶשֶׁף.

אַשָּׁף[3], ש"ז, מ"ר אַשָּׁפִים, — לוחש קוסם בלחשים וכשופים, Beschwörer; enchanteur, magician: וימצאם (המלך את דניאל וחנניה וכו') עשר ידות על כל החרטמים האשפים אשר בכל מלכותו (דני' א כ). ויאמר המלך לקרא לחרטמים ולאשפים ולמכשפים ולכשדים להגיד למלך חלמתיו (שם ב ב).

***אֶשֶׁף**, ש"ז, — כשוף: מלט סגולה מרשף, מי זאת הנשקפה כשחר בנשף, משכתיה אחריך טיד מתי אשף (מגן לרשב"ג, יוה"כ, תפלות אכודרהם).

א **אַשְׁפָּה**[4], אש-, ש"נ, תיק החצים, Köcher; carquois, quiver: כחצים ביד גבור כן בני הנעורים אשרי הגבר אשר מלא את אשפתו מהם (תהל' קכז ד-ה). וישימני לחץ ברור באשפתו הסתירני (ישעי' מט ב). עליו (על הסוס במלחמה) תרנה אשפה להב

[1]) בערבי' אשנה a), אך כבר אמרו שזו מלה זרה, ובערב' יכנוהו שיבה אלעג'וז b), שיבת האשה הזקנה.

[2]) לפי דעת קצת החכמים באשור' ושף.

[3]) באשור' אַשִׁפ, ר"ל קוסם, לוחש, בסור' אשופא, וסוברים קצת החכמים כי זו מלה שאולה בסור' מהאשור'. ואמרו במדרש: מהו ו ל א ש פ י ם אלו שרותקים את המזל ואין הלשון הזה אלא לשון דוחק (תנח' כוכר מקץ ד). ופריטוריוס סבר כי מקורו בהשרש ושף בסביית שר"ל עזר ברפואה, ואשף הוא אולי רופא. — ויש עוד באשור' שם המפשט מזה אִשִׁפְתוּ, אִשִׁפּוּת, קסם, ואשפות, מים שקוסמים בהם.

[4]) באשור' אִשְׁפַּת. אודות מרודך כתוב: קשת אשפת ידיש אלל (P. Dhorme, Choix de textes, p. 44) ר"ל קשתו ואשפתו היו תלוים על צדו. אך לא ידוע לנכון שרשו. לפי דעת קצת מן שפה עי' זה. במצרית מצאו אשפת אשפת, והסכימו החכמים כי באה מלה זו מעברית למצרית.

a) أُشْنَة b) شَيْبَة العجوز

חנית וכידון (איוב לט כג). ועילם נשא אַשְׁפָּה ברכב אדם פרשים (ישע' כב ו). אַשְׁפָּתוֹ (של הגוי שיעלה למלחמה על ישראל) כקבר פתוח (ירמ' ה יז). דרך קשתו ויציבני כמטרא לחץ הביא בכליתי בני אַשְׁפָּתוֹ (איכ' ג יב-יג). —וכנוי רכיס: אשר לקט ומלא אשפותיו והיורה חצי זיקי דברותיו (אגר' חכמי לוניל לרמ"ה, כתב אלרסאול מא.).

ב.*אַשְׁפָּה[1], ש"נ, מ"ר אַשְׁפּוֹת, — צבור של זבל, Düngerhaufen; fumier; dunghill:

אשפה ברשות הרבים גבוהה עשרה טפחים חלון שעל גבה שופכין לתוכה מים בשבת (עירוב' י ז). המדיר את אשתו וכו' שתהא ממלא ומערה לאשפה יוציא ויתן כתובה (כתוב' ז ה). אין פוסקין על הזבל אלא אם כן היתה לו זבל באשפה (ב"מ ה ז). מצא כלי באשפה (שם ב ג). מכר אשפה מכר זבלה (ב"ב ה ג). הקדיש בור ואחר כך נתמלא מים אשפה ואח"כ נתמלא זבל (מעיל' ג ו). קנובת ירק שבגינה וכו' שעל גבי אשפה בכל מקום הרי זו מותרת (תוספתא דמאי ד ד). אין מגדלין תרנגולים בירושלם מפני הקדשים אם יש לפניהם גינה או אישפה הרי זה מותר (שם ב"ק ח י). בשמצאה (את התרנגולת) באשפה (שם חול' ב ה). אשפה מועלין בה ובזבלה (שם מעילה א יט). בית הפרס שעשה בו אשפה גבוהה עשרה טפחים (שם אהיל' יז ח). חוטרו סלו ומגריפו מוכיחין עליו שהוא עושה אשפה (ירוש' מו"ק א פ ב). בין שהכינה לתוך הבית בין שהשליכה לאישפה (שם שבת ב ד ד). מעשה בתינוקת שראו אותה מושלכת לאישפה (שם כתוב' א כה ד). לא דומה נבעלת באשפה לנבעלת בחופה (שם ג כז ג). צואת אשפה שריחה רע (ברכות כה.). תרנגולת עשויה להטיל ביצתה באשפה (שבת מג:). עשאוני כאשפה (יומא פז.). לא היו ימים מועטין עד

[1]) עי' לקמן אַשְׁפֹּת. והנה גזרו קצת החכמים כי מלה זו יצרוה בעלי המשנה בטעות בשם יחיד מהמלה אַשְׁפֹּת שהשבוה רבים. אך חזותה והשמוש בה מעידים עליה שאינה בריה מלאכותית, כי אם מלה טבעית, אולי ישנה ושני המשקלים אַשְׁפָּה אַשְׁפֹּת היו נהוגים בלשון, או נוצרה בזמן מאוחר, אך עכ"פ בפי המדברים בדרך טבעי. — והרבים אַשְׁפּוֹת (ולא אֲשָׁפוֹת) מן אַשְׁפָּה (כך הקריאה המסורה) אינו צריך ליחס דוקא להטעות הנזכרה, כי אם השרש הוא שפה, הרבוי אַשְׁפּוֹת הוא כדין הרבוי של משקל אַפְעָה.

שמת (הכהן הצדוקי) והוטל באשפה והיו תולעין יוצאין מחוטמו (יומא יט:). בסותר את כותלו ביום לאשפה (ב"ק לב:). תרנגולתך מנקרה באשפה ואין חולדה מזיקתה (פסח' ח:). אדם עשוי להטיל נבילתו באשפה שבבית (חול' יב.).—ואמר המשורר: עצתך הגביר לנו בקשת ומליך כמו חצים באשפה, ובם נלחם בעתות צר בצרים עדי שבו כמו דמן באשפה (רמב"ע תרשיש, א לח).—ומ"ר: אין מוסיפין לא על המשפלות ולא על האשפות (תוספת' שביע' ב יד). היה עושה ארבע אשפות (מד"ר שמות י). שהיה הורש בגנות ומערה לאשפות (שם ברא' פה). כמו מיני התולעים המתילדים מן האשפות (ר"ש א"ת, מו"נ א עב). התולעים המתילדים מן האשפות והמתילדים בפירות שנתעפשו (שער השמים, מיוחס לאבי הרלב"ג ד א).

אַשְׁפּוֹת, עי' אַשְׁפֹּת.

אֶשְׁפָּר[1], ש"ז, — מנה, בפרט של בשר, Portion:

ויחלק (דוד) לכל העם לכל המון ישראל למאיש ועד אשה לאיש חלת לחם אחת ואֶשְׁפָּר[2] אחד ואשישה אחת (ש"ב ו יט). בראות אנשים מנתם שמו אשישה ואשפר לבי אפתה בפתות לחם ואיטב ואשפר (תרשיש ט).

אַשְׁפֹּת[3], -פוֹת, ש"נ, מ"ר אַשְׁפַּתּוֹת, — כמו ב.אַשְׁפָּה:

מקים מעפר דל מֵאַשְׁפֹּת ירים אביון (ש"א ב ח). ואצאה בשער הגיא לילה ואל פני עין התנין ואל שער האַשְׁפֹּת (נחמ' ב יג). ואלף אמה בחומה עד שער השפות[4] (שם ג יג). האמנים עלי תולע חבקו אַשְׁפַּתּוֹת (איכ' ד ה). מאימתי מוציאין זבלין לאשפתות (שבי' ג א). עושה אדם את שדהו ג' ג' אשפתות (שם

[1]) לפי הצורה החיצונה אֶפְעָל מן שפר, אך יש ספק במקורה, ועי' שפר, וכמו"כ בדיוק משמעתה, ועי' הערה לקמן. — [2]) ת"י ופלוג הד. ורב חנן בר אבא דרש אשפר אחד מששה בפר (פסח' לו:). ואמר מנחם: פתרונו כפי ענינו נתח טוב ירך וכתף. ע"כ. ריב"ג לא פרש, רש"י הביא דברי רב חנן בר אבא. רד"ק: חלק אחד מבשר כמו שמנהג לחלוק הבקר או הצאן לחלקים ידועים. ע"כ. וכן גם החדשים.

[3]) הסכימו רוב החדשים כי הוא אַפְעֹל מן שפת, עי' במקומו, אעפ"י שאין ספק בדבר שבימי המשנה היה נהוג מ"ר אשפות מן אשפה, עי' הערה לערך ב.אַשְׁפָּה. ומ"ר אַשְׁפַּתּוֹת, סברים החכמים שהוא מן אַשְׁפָּתְת (Kö. II, 183). — [4]) בקצת כ"י האשפות.

ג). את מה הם בודקין את הביבים העמוקים ואת המים הסרוחים בש"א אף האשפתות (אהל' יח ז). באותה שעה (בשעה שנולד האדם) מתחלפים עליו שבעה עולמות וכו' עולם שני דומה לחזיר שהוא שוגש באשפתות כך הוולד שוגש בצואה כשהוא מבן שנתים (תנחומא פקודי).

אֶשֶׁק[1], ס"ז, — הוא נשדור, Ammoniak; ammoiac : ammonia עשן השמנים כמו שמן זית וזפת וקלפוניה והאשק (תפו' הרמב"ם נב). אשק הוא ארמוניאק מהותו הוא שרף צמח (קאנון ב, לוח הסמים).

א. אשר[2], ממנו אשֶׁר, אִשֵּׁר.

אֹשֶׁר[3], ס"ז, כמו' אַשְׁרֵי, — תכלית הטובה וההצלחה בגשמיות ורוחניות, Glückseligkeit, Glück : bonheur, félicité ; luck, happiness : בְּאָשְׁרִי כי אשרוני בנות (בראש' ל יג).—ומצוי השם הזה בספרות המאוחרת : זה הבן הוא נכלל באושר שלי (ספורנו בראש' יג). האושר האמיתי הוא ההצלחה והתשועה הנפשיית (ר"י ב"ר אברהם, חזוק אמונה, א יח). ורחוקים הם לקבל אמונת האושר השמור לבעליו והצלחתו שהוא מופשט החומריות (כסאו' לבית דוד, שער מט). ובאחרית הימים יזכו להאושר וההצלחה הגדולה (מקוה ישר', מנשה בן ישראל מח.). אל הצלחתנו קוץ, ודרדר לאושר נפשותנו (ארי' מודינא, אלדד ומידד, סור מרע א). היינו כחולמים מעופפים על גפי מרומי האושר (שבילי עולם ב, הקדמה). כל אחד מגרש את רעהו לא רק מהסתפח בנחלת קדושים באושר הנצחי כ"א גם מארץ החיים (שם ג הקד'). אֹשֶׁר ועֹשֶׁר בוראים תענוגים חדשים לבקרים (א' מפו, עיט צבוע ב ד). הוי אשר נחמד חלום ילדי חלד (יל"ג, דוד ומיכל, ט).

א. אִשֵּׁר, קל לא נהוג.

—פִּע', אִשֵּׁר,—אמר לאדם אשריך, beglückwünschen, : féliciter ; congratulate : ותאמר לאה באשרי כי אִשְּׁרוּנִי בנות (בראש' ל יג). כל גוים יְאַשְּׁרוּהוּ (תהל' עב יז) אחת היא יונתי תמתי אחת היא לאמה ברה היא ליולדתה ראוה בנות וַיְאַשְּׁרוּהָ מלכות ופילגשים ויהללוה (שה"ש ו ט). קמו בניה וַיְאַשְּׁרוּהָ בעלה ויהללה (משלי לא כח). כי אזן שמעה וַתְּאַשְּׁרֵנִי ועין ראתה ותעידני (איוב כט יא). — ואמר בן סירא : לפני מות אל תאשר גבר (כ"ס גני' יא כח). מי הוא זה ונאשרנו כי הפליא לעשות בעמו (שם לד ט). חכם לנפשו ישבע תענוג ויאשרוהו כל רואיהו (שם לז כד). כיון שראה דוד היאך הקב"ה סולח לעונותיהם של ישראל ומרחם עליהם התחיל מאשרם ומשבחם (פסי' רבתי מה). לאחר שהיה מקבל חכמים ותלמידיהם והיו הכל מאשרים אותו (מדה"ג, דבר' א א). לפי שיעקב אבינו אישר את עצמו בשמירה (ת' דונש על רסע"ג ה). שחורה אני ונאוה וכו' שאישרה עצמה ביופי שבה (שם יב). ויטבו דבריהם בעיני הפרוש ויברך אותם ויאשרם בענינם (חו"ה, הבטחון ד). ויאשר נפשו על מה שהגיע אליו מידיעת אמתות העולם (שם סוף חשבון הנפש). ואפי' החכמים בגוים לא הרגישו בהם עד אשר העירותים עליהם ובשמעם אשרום מאוד והעתיקום מחיבורי זה (תגמו' הנפש ו:). נמצא שאין לאשר האדם בעודו חי כי מי יודע אם יפול ברעות גדולות עד שיהפך בם (ראשית דעת, אלכילא קנט.).

—פֻּע', אֻשַּׁר, היה לו אֹשֶׁר, glücklich sein; être heureux, : be happy : ה' ישמרהו ויחיהו יְאֻשַּׁר בארץ (תהל' מא ג). עץ חיים היא למחזיקים בה ותמכיה מְאֻשָּׁר (משלי ג יח). סגולה מְאֻשֶּׁרֶת אשר לך סוברת (הושע' יוס ג). מאושר שבחכמים (רש"י גיט' כו :). ולהיותה (שבא) מקום הזהב והאבנים הטובות והבשמים הרחניים קראה בטלמיום ערבי מאושרת בלשונם אראביא פיליציא (ר"י אברבנאל, מ"א י). מאושר הוא מי שיוכיחהו ה' (רלב"ג איוב ה, בסופו). כמה מאושר האדם שימצא חכמות השם יתברך (סוף משלי ג). ואם זה הוא היות אדם מאושר ומשלו על בני תבל ועשרו (הקד' המבקש לרש"ט פלקיירא). מהמדות המאושרות אשר מפז יקרות הן מדות גבורי החכמה ואבירי המזימה (הות, ארי היגון א). וכל אשר יהיה האדם יותר גדול ויותר

---

[1]) בערב' אֻשַּׁק, אֻשַּׁג, וַשַּׁג a), ולקוח מפרסית. ואלה דברי התד'כרה : אשק מערב ען אל פארסיה באלגים וכו, ויערף באלשאם קנאושק ובמצר אלכלח ובאליונאניה אמוניאקון וכו' — ובעברי' : לקוח בערבית מן פרסית, ושם בגימל, וידוע בדמשק בשם קנאושק ובמצרים אלכלח וביונית אמוניאקון וכו'.

[2]) נחלקו החכמים במהות שרש זה. קצתם דמוהו לשרש ישר b) בערבית, שר"ל היה נוח, קל, ושמשמש בבנוים אחדים גם במושג הצלחה ועשר. וי"ם (Nö, ZDMG 40, 723) כי עקר הוא את'ר שבערבי', ואַתַ'ר c) ר"ל בחר, נתן היתרון. וי"א שנמזגו בשרש אשר העברי שני השרשים השמיים הקדמונים את'ר וישר.

[3]) עי' שרש א.אשר.

---

a) أشق أشج وشج b) يسر c) أثر

מוב באלה החיים המאושרים אשר מן המדות יצטרף אל הטובות החיצוניות (יוסף ש"ט, ככוד אלהים ת.). וכן אמנם בפעולות האנושיות אשר היא דומה לזו היא היותר מאושרת (שם :). אוהבת (הנפש) הטוב ואנשיו שונאה הרע ואנשיו מאושרת בנימוסות האלהיים (אכותמד אלגזלי, או"כ ב, קלז). אם יאושר האדם בחייו או לא יאושר רק עד מותו (ראשית דעת, אלכילא קנט.). הייתי עם השר המאושר בחדרי משכיתו (עמנואל מחב' טו). הנה יש מאושרים בעוה"ז ויש בעוה"ב ומי לך גדול מהמאושר בשניהם (רב פנינים, אלשיך, משלי א יח). אבות מאושרים מוצאי אלה נטעי אמת בהם שישו וגילו (ליטריס תהל', המשל מדבר). מי ממני עלמה מאושרה תהיה בארץ (שם, תהלה עם ההד).— ובמשמעת מהלל ומשבח: היה בעיר הזאת בימי החסידים הראשונים הזקנים הקדמונים איש תם וישר ובכל פה מאושר (ס' שעשועים לר"י זכרא יח). ובו יתברכו כל גוים שבע, ואשר מנהם בגיא בגבע (כהונת אכרהם, אכר' הכהן, ב עב).

אֶשֶׁר, אַשְׁרֵי, עי' אַשְׁרֵי.

ב.**אֹשֶׁר**[1]), ממנו אֹשֶׁר, ב.אָשַׁר.

אַשֻּׁר[2]), אֻשּׁר, ש"נ, כנוי אֲשֻׁרִי וכו', מ"ר אֲשֻׁרִים, אֲשׁרִים,—עצם שבין העקב והשוק, ובכלל חלק התחתון של השוק. ובמליצה כנוי להרגל בכלל, Fussknöchel; cheville du pied; ankel (bone): אם תטה אשֻּׁרי מני הדרך (איוב לא ז). אַשֻּׁרֵנוּ[3]) עתה סבבוני (תהל' יז יא). לא נסוג אחור לבנו ותט אֲשֻׁרֵנוּ[1]) מני ארחך (שם מד יט). ויקם על סלע רגלי כונן אֲשֻׁרָי (שם מ ג). ואני כמעט נטוי רגלי כאין שפכה[2]) אֲשֻׁרָי (שם עג ב). תורת אלהיו בלבו לא תמעד אֲשֻׁרָיו (שם לז לא).—ואמר הפיטן: קרא נא טוב לדל נועד אשורו, מצהרים צא מחטאים רועד ומרועע כפים (סמא"ל ר"י הלוי, סלי' נעי' ידידיך מאמש).—ומ"ר אשרות: כונו אֲשׁוּרוֹתָם אלהים ושמע (שם סלי' יוה"כ, פקדו עלי דלת). — ב) פסיעה, Schritt; pas; step: בַּאֲשֻׁרוֹ אחזה רגלי דרכו שמרתי ולא אט (איוב כג יא). — ומליצה: וערום יבין לַאֲשֻׁרוֹ[3]) (משלי יד יה), ר"ל, יבין דרכו, יבין מה שראוי.—והשתמשו הספרים במליצה זו כמו לו היה זה מלשון ישר, הבין דבר לאשורו, לאמר, כמו שהוא: אינו מבין דבר לאשורו (סו"ת הרא"ש לא ט).

ב.**אָשַׁר**, פ"ע, עתיד יֶאְשַׁר, — שם אֲשׁוּרוֹ בדרך, הלך schreiten, gehn; marcher; to go: עזבו פתאים וחיו וְאִשְׁרוּ בדרך בינה (משלי ט ו).

— פע', אִשֵּׁר, — א) כמו הקל בנחץ הפעולה: בארח רשעים אל תבוא ואל תְּאַשֵּׁר בדרך רעים (משלי ד יד). — ב) הסב שפלוני יְאַשֵּׁר, ילך בדרך, führen; diriger, to guide: שמע אתה בני וחכם וְאַשֵּׁר בדרך לבך (משלי כג יט). — ובמשמעת מנהיג במוסריות: ויהיו מאשרי העם הזה מתעים (ישע' ט יה). עמי מְאַשְּׁרֶיךָ מתעים ודרך ארחתיך בלעו (שם ג יב).

— פע', אֻשַּׁר, — שנהגו אותו: ויהיו מאשרי העם הזה מתעים וּמְאֻשָּׁרָיו מבלעים (ישע' ט יה).

— התפ',*התְאַשֵּׁר: שהם מתאשרים מאחרים (ספרא' רא"ב קדוש').

ג.***אָשַׁר**[4]), קל לא נהוג.

---

[1]) כמו ישר.

[2]) הביאו המדקדקים החדשים שם זה בין משקלי qattûl, בתנועה ארוכה בסוף. אבל, היא חסרה בכל מקום שבאה בכתיב. — והנה ת"י מלה זו בכל מקום, זולתי משלי יד יה, בהשם אסתורא, שהוא הקרסול. ובאמת המליצה, תמעד אשריו, מעידה כי הכונה היא על עצם הרגל, ממש כמו המליצת מעדו קרסלי, ואי אפשר כלל מליצה זו על הפסיעות, וכן כונן אשרי מקביל לויקם על סלע רגלי, ור"ל שהעמידו בחזקה, כמו כונן כסאו. וכן גם מליצת שפכה אשרי יותר נכונה להקרסל מלהפסיעה, ולכן אין ספק בדבר, כי אֲשֻׁר הוא האסתורא, כמו שכבר הרגיש בזה לוי, ובלי יסוד דחה דעתו דר' קצנילנסון (רמח אברים סג), ורק בהרחבה פסיעה, וכן פרשו הקדמונים ריב"ג וגם רש"י ורד"ק, ברוב המקומות רגל, ולא כהחדשים שהחליטו עקר פרושו פסיעה, מן את'ר בערב' שמשמעתו רשם שעושה כף הרגל באדמה. אך מקור השם לא נתברר.—[3]) כמעט כל המבארים החליטוה משער אֲשֶׁר זה, אך מנחם דח.. זאת, והמליצ' אינה מתישבת באמת כראוי, וכנראה יש פה איזה שבוש. — [1]) מ"ש: בספר' מדוייקים כ"י יתיר יוד ויש מהם גם מלא וא"ו וכ"כ החכם לונזאנו בכל ס"ם מלא יוד וקשה כי ותטט לשון יחיד. — [2]) נמסר: שפכו קרי. — [3]) ת"י: מתבין לטבתיה, כנראה במשמעת אֹשֶׁר. רסע"ג: רשדה, ר"ל דרכו וכעין זה המפרשים.

[4]) דעת רוב החכמים שהוא השרש שממנו באשו' אֲשַׁר, מקום. בארמ' אֲתַר מקום. בערב' אַת'ר a) רשם. ועי' הערה לאשר.

(a اثر

— פע׳, *אשר, — היה ישר, *מאשר, ישר, gerade, droit ; straigth: למה נקרא שמו אשורי על שום שהוא מ א ו ש ר בכתבו (תוספתא סנהד׳ ד ח). אשורי שהוא מ א ו ש ר בכתבו (ירוש׳ מגי׳ א עא ב). אשורית ש מ א ו ש ר ת בכתב (סנהד׳ כב.). תאשור שהוא מ א ו ש ר מכולן (מד״ר בראשי׳ יה). ויכתוב בכתב מיושר ו מ א ו ש ר ושיהא כתב נאה (לבוש, או״ח לב ב).

—פע׳ *אשר,—כמו ישר: מ א ש ר י המקלות המעוותות (ר״י אברבנאל, לך לך, וסרי אסת).

ד·אשר[1], קל לא נהוג.

—פע׳, אשר,—א) נתן כח, stärken; fortifier; strengthen: למדו היטב דרשו משפט אשרו[2] חמוץ שפטו יתום ריבו אלמנה (ישע׳ א יז).-- ב) *קים, אמר והעיד שאמת הוא, confirm ; confirmer ; bestätigen: צריכין הדיינין לכתוב (על השטר) א י ש ר נ ו ה ו במעמד פלוני ופלוני (ירוש׳ סוף גיטין). הרלב״ג בספרו מאשר ומקיים מציאות החלומות (פניני סד״ל, עח).

— התפע׳, — *נרדף עם התחזק: ה ת א ש ר ו והתחזקו מהר באומנותיכם (רש״י שבת קיט.).

אשר[3], —מלת כנוי הרמז, ליחיד ורבים לזכר ונקבה בלי שנוי, Pron. relat. ומשמש:

א. לצרף ב׳ מאמרים שיש ביניהם יחס צרופי זל״ז, בענין שהמאמר השני גודר וגובל ומבאר את הראשון שקודם לו, ומודיע איזהו, who, which; qui; welcher u. s. w.: ביחס ל ה פ ו ע ל: וכפר הכהן אשר ימשח אתו ואשר ימלא את ידו לכהן תחת אביו (ויקרא יו לב). ה׳ אשר עשה את משה ואת אהרן ואשר העלה את אבתיכם מארץ מצרים (ש״א יב ו). ואלה המלכים אשר מלכו (בראש׳ לו לא). איה האנשים אשר באו אליך הלילה (שם יט ה). מן בניהם אשר נותרו אחריהם (דהי״ב ח ח). אברהם אב המון גוים וכו׳ א ש ר שמר מצות עליון (ב״ס גני׳ מד כ). גבור בן חיל יהושע בן נון וכו׳ א ש ר נוצר להיות בימיו תשועה גדולה לבחיריו (שם מו א). ישוע בן אלעזר בן סירא .. ש ר ניבא בפתור לבו ו א ש ר הביע בתבונתו (שם נג כ). — וכמו״כ ביחס להפעול: וירא אלהים את כל אשר עשה (בראש׳ א לא). ויכל אלהים ביום השביעי מלאכתו אשר עשה (שם ב ב). האשה אשר נתתה עמדי (שם ג יב). קח נא את בנך את יחידך אשר אהבת (שם כב ב). הדבר אשר דברתי (שם מא כח). ויספר העבד ליצחק את כל הדברים אשר עשה (שם כד סו). ויחד יתרו על כל הטובה אשר עשה יי׳ לישראל אשר הצילו מיד מצרים (שמות יח ט). אלה הדברים אשר תדבר (שם יט ו). לסיחן ולעוג אשר החרמתם אותם (יהוש׳ ב י). הדברים אשר שמעת (מ״ב יט ו). ברית ה׳ אשר כרת עם בני ישראל (דהי״ב ו יא).— ועם כנוי הפעל: הדברים האלה אשר צוהו ה׳ (שמות יט ז). רבשקה אשר שלחו מלך אשור (ישע׳ לז ד). אשר כלאו צדקיהו (ירמ׳ לב ג). בניהם וכו׳ אשר לא כלום בני ישראל (דהי״ב ח ח). — ועם מלת הגוף: ומן הבהמה אשר לא טהרה הוא שנים (בראש׳ ז ב). כל רמש אשר הוא חי (שם ט ג). לכל הבהמה אשר הוא מפרסת פרסה (ויקרא יא כו). מן הבהמה אשר היא לכם לאכלה (שם לט), ארץ אשר הוא זבת חלב ודבש (במד׳ יד ח). והאיש אשר הוא טהור (שם ט יג). הערים הרחקת ממך מאד אשר לא מערי הגוים האלה הנה (דבר׳ כ טו). ואתם היום מאסתם את אלהיכם אשר הוא מושיע לכם (ש״א י יט). כלתך וכו׳ אשר היא טובה לך משבעה בנים (רות ד יה). יען ביתי אשר הוא חרב (חגי א ט). אל תשמעו אל נביאיכם וכו׳ אשר הם אמרים אליכם (ירמ׳ כז ט). הלוים אשר הם מזרע צדוק (יחזק׳ מג יט). לקדושים אשר בארץ המה (תהל׳ טז ג).—ובחסרון מלת הגוף: המים אשר מתחת לרקיע (בראש׳ א ז), אשר ה ם מתחת

[1] י״ס שמקור פעל זה הוא באחד השרשים הקודמים.—[2] ת״י: זכו דאנים. ורסע״ג תרגם וארשדו, ר״ל ישרו. וריב״ג פרש מלשון אשר, ר״ל ה ד ר י כ ו. אך רש״י פרש: ה ח ז י ק ו והוא לשון משנה אשרנוהו אי אישר חילי.

[3] בנקוד האשורי אשר. בכנע׳ אש, ונמצאה בכתבת אחת גם ע ש. בשאר הלשונות האחיות אין דמיונה, וכבר נתפלפלו חכמי הלשון הרבה בדבר ועוד לא עלה בידם לברר מקורה האמתי. קצת החכמים גזרוה מן את׳ר a) בערב׳ שמשמע׳ רשם, ומן א ת ר בארמ׳ מקום, ומביאים דמיון לזה שגם בגרמ׳ משמשת מלת המקום wo גם שמוש מלת הצרוף welcher. אבל כבר דחה נלד׳ (Nö, ZDMG, 40, 738) השערה זו, מפני שבארמ׳ בעצמה אין אתר משמשת שמוש זה, והמושג רשם רחוק מאד ממושג הצרוף. אחרים אמרו כי עקרו של אשר הוא אשל, והוא מרכב מאות הרמז א ומן של. ויותר קרובה דעת בוימן (Bauman, Hebr. Relativsätze), כי יסודה היא ש באשור׳ ש בכנענית ועברית, וממנו בכנענית אש ובעברית אשר.

a) أَثَرَ

— ויש שיחסר הנושא או הנשוא, ונרמז בהמלה אשר: את אשר תברך מברך ואשר תאר יואר (במד׳ כב ו), שהכונה את האיש אשר תברך ואת האיש אשר תאר. והוריתיך אשר תדבר (שמות ד יב), לאמר הדבר אשר תדבר. ונתתיך ביד מבקשי נפשך וביד אשר אתה יגור מפניהם (ירמ׳ כב כה). אשר טפחתי ורביתי איבי כלם (איכה ב כב). עשה יי׳ אשר זמם (שם יז), הדבר אשר זמם. אשר ימצא אתו מעבדיך ומת (בראש׳ מד ט), האיש מעבדיך אשר ימצא אצלו. — ומלת עם קודם אשר: עם אשר תמצא אלהיך לא יחיה (שם לא לב). — וכמו״כ בתחלת מאמר: אשר היה, במקום המעשה אשר היה: אשר היה דבר ה׳ אל ירמיהו (ירמ׳ יד א, מו א, מז א, מט לד). — ובמקום אפילו מה ש: רבו משערות ראשי שנאי חנם עצמו מצמיתי איבי שקר אשר לא גזלתי אז אשיב (תהל׳ סט ה). — וכמו״כ אף על פי סתם: לא נכחד עצמי ממך אשר עשיתי בסתר רקמתי בתחתיות ארץ (שם קלט יה). — ובמקום מי, מה שהוא: אשר חוטא לפני עושהו יסתוגר על ידי רופא (ב״ס גני׳ לח יה). כי את אשר שנא לא עשה (שם שם יה יא). לפני אדם חיים ומות אשר יחפץ ינתן לו (שם יז), ר״ל איזה מהם אשר יחפץ. כל מארץ לארץ ישוב ואשר ממרום אל מרום (שם מ יא). — ולפני שם המקום, ויחסר הפעל יושב שוכן וכיוצא בהם: במערה אשר בשדה המכפלה (בראש׳ מט ל) כל מלכי האמרי אשר בעבר הירדן וכל מלכי הכנעני אשר על הים (יהוש׳ ה א). — ואחרי המקום יבואו אחרי אשר מלות המקום שם, שמה, משם. עד המקום אשר היה שם אהלו בתחלה (בראש׳ יג ג) שא נא עיניך וראה מן המקום אשר אתה שם (שם יד). במקום אשר יהיה שם אדני המלך (ש״ב יה כא). ואשים שם את הארון אשר שם ברית יי׳ (דהי״ב ו יא). ומצרים וכו׳ ואת פתרסים ואת כסלחים אשר יצאו משם פלשתים (בראש׳ י יד). ושמתי לך מקום אשר ינום שמה (שמות כא יג). — ויש שתחסר מלת יחס המקום: בשקתות המים אשר תבאן הצאן לשתות לנכח הצאן (בראש׳ ל לח), במקום אשר תבאנה שמה או לשתות שם. ויעל מעליו אלהים במקום אשר דבר אתו (שם לה יד), ר״ל אשר דבר אתו שם. באנו אל הארץ אשר שלחתנו וגם זבת חלב ודבש היא (במדבר יג כז), — אשר שלחתנו שמה. מי מריבה אשר רבו בני ישראל את יי ויקדש (שם כ יג), — אשר רבו שם בנ״י. כי על כל אשר אשלחך תלך (ירמ׳ א ז) — אשר אשלחך שמה. בית קדשנו ותפארתנו אשר הללוך אבותינו היה לשרפת אש (ישע׳ סד יא) — אשר הללוך שם. גם צפור מצא בית ודרור קן לה אשר שתה אפרחיה (תהל׳ פד ד), אשר שתה אפרחיה שם — ועם מלות היחס: לך נחה את העם אל אשר דברתי לך (שמות לב לד), אל המקום אשר דברתי. ישאך על אשר לא אדע (מ״א יח יב). — וביחס להזמן: ועוד חמש שנים אשר אין חריש בארץ (בראש׳ מה ו), במקום אשר אין בהן. למן היום אשר יצאת מארץ מצרים (דבר׳ ט ז), — אשר בו יצאת. וישב ירמיהו בחצר המטרה עד יום אשר נלכדה ירושלם (ירמ׳ לח כח), אשר בו נלכדה. כי כל הימים אשר בן ישי חי על האדמה (ש״א כ לא). והימים אשר מלך שלמה בירושלם (מ״א יא מב). — ולפעמים תחסר מלת אז: הנפלים היו בארץ בימים ההם וגם אחרי כן אשר יבאו בני האלהים אל בנות האדם וילדו להם (בראש׳ ו ד), אשר אז יבאו. בעוד שלשת ימים ישא פרעה את ראשך והשיבך על כנך ונתת כוס פרעה בידו כמשפט הראשון אשר היית משקהו (שם מ יג), אשר אז היית משקהו. — ועם יחסים: אשר בו, אשר בהם, אשר ביניהם, אשר כמוהו, אשר לו, אשר ממנו, מהם וכו׳, אשר עליו אשר שם, אשר גם, אשר תחתיו, עי׳ כל אחד ואחד במקומו. — ויש שיחסר מלת בו, בהם וכו׳: זכר תזכר את אשר עשה יי׳ אלהיך לפרעה וכו׳ והאתת והמפתים והיד החזקה והזרע הנטויה אשר הוצאך יי׳ אלהיך כן יעשה יי׳ אלהיך לכל העמים (דבר׳ ז יח-יט), ור״ל אשר בהם, או על ידיהם הוציאך. — וכן: ויתר דברי ירבעם אשר נלחם ואשר מלך הנם כתובים על ספר (מ״א יד יט), ור״ל פרטי המעשים שקרו במלחמתו ומלכותו. — אשר ל..., להורות יחס השיכות והקנין, כמו של: הצאן אשר לאביה (בראש׳ כ ט). הנערים אשר לי (רות יה כ). אביר הרעים אשר לשאול (ש״א כא ח), השיך לשאול, שהוא קנין שאול. וישב אתם בכלי הרעים אשר לו (שם יז מ). וישלח את שרי החילים אשר לו על ערי ישראל (מ״א יה כ). שיר השירים אשר לשלמה (שיה״ש א א).

ב. לחבור וקשור שני חלקי המשפט, — א) כמו כי, אם, מה: למען תדעון אשר יפלה יי׳ בין מצרים ובין ישראל (שמו׳ יא ז). ויאמר שאול מעמלקי הביאום אשר חמל העם על מיטב הצאן והבקר (ש״א יה יה). ויהי כשמע ירבעם בן נבט והוא עודנו במצרים אשר ברח מפני

שלמה המלך וישב ירבעם במצרים (מ"א יב ב), ר"ל כי ברח. אני משביעך אֲשֶר לא תדבר אלי (מ"א כב יו). וזה לך האות מאת יי' אֲשֶר יעשה ה' את הדבר הזה אשר דבר (ישע' לח ז). אם על המלך טוב ואם ייטב עבדך לפניך אֲשֶר תשלחני אל יהודה (נחמ' ב ה). אגרות יתנו על פחוות עבר הנהר אֲשֶר יעבירוני (שם ז). ראה זה מצאתי אֲשֶר עשה האלהים את האדם ישר (קהל' ז כט). טוב אֲשֶר לא תדר משתדור ולא תשלם (שם ה ד). וישם דניאל על לבו אֲשֶר לא יתגאל בפתבג המלך (דניא' א ח). כי מרדכי צוה עליה אֲשֶר לא תגיד (אסת' ב י). כי הגיד להם אֲשֶר הוא יהודי (שם ג ד). ועם כל אלה העתר אל אל אשר יכין באמת צעדיך (ב"ס גני' לז יה). — ועם אֵת לפניו: אל תשכח את אֲשֶר הקצפת את ה' אלהיך במדבר (דבר' ט ז). כי אתם ידעתם את אֲשֶר ישבנו בארץ מצרים ואת אֲשֶר עברנו בקרב הגוים (שם כט יה). שמענו את אֲשֶר הוביש יי' את מי ים סוף מפניכם (יהוש' ב י). ועלי זקן מאד ושמע וכו' ואת אֲשֶר ישכבן (בניו) את הנשים (ש"א ב כב). היום הזה ראו עיניך את אֲשֶר נתנך יי' היום בידי (שם כד יא). ואת הגדת היום את אשר עשיתה אתי טובה את אֲשֶר סגרני יי' בידך ולא הרגתני (שם כד יט). הלוא ידעתם את אֲשֶר ירו מעל החומה (ש"ב יא כ). ויגד אחאב לאיזבל וכו' ואת כל אֲשֶר הרג את כל הנביאים בחרב (מ"א יט א). ויהי הוא מספר למלך את אֲשֶר החיה את המת (מ"ב ח ה). כי ידעתי את אֲשֶר תעשה לבני ישראל רעה (שם ח יב). זכר נא את אֲשֶר התהלכתי לפניך (ישע' לח ג). ואת רוחי אתן בקרבכם ועשיתי את אֲשֶר בחקי תלכו ומשפטי תשמרו (יחזק' לו כז). — ובמשמעת אִם: עתה אֲשֶר באתי לדבר אל המלך אדני את הדבר הזה כי יראני העם (ש"ב יד יה). כל איש ואשה אשר יבוא אל המלך וכו' אֲשֶר לא יקרא (אסתר ד יא), ור"ל א ם לא יקרא. — ובמשמעת מה: והיה כי יאשם לאחת מאלה והתודה אֲשֶר חטא עליה (ויקר' ה ה). כי הגד הגד לעבדיך את אֲשֶר צוה ה' אלהיך (יהוש' ט כד). וימצא כתוב אֲשֶר הגיד מרדכי על בגתנא ותרש (אסת' ו ב). — ב) כמו למען, בעבור, להורות תכלית וכונה, damit; afin que; in order that: ושמרת את חקיו ואת מצותיו אשר אנכי מצוך היום אֲשֶר ייטב לך ולבניך אחריך (דבר' ד מ). ושמעת ישראל ושמרת לעשות אֲשֶר ייטב לך וַאֲשֶר תרבון מאד (שם ו ג). ויקרא אברהם שם המקום ההוא יי' יראה אֲשֶר יאמר היום בהר ה' יראה (ברא' כב יד). — ובמשמעת באופן שֶ: הבה נרדה ונבלה שם שפתם אֲשֶר לא ישמעו איש שפת רעהו (שם יא ז). ושמתי את זרעך כעפר הארץ אֲשֶר אם יוכל איש למנות את עפר הארץ גם זרעך ימנה (שם יג יו). ומלאו (הארבה) בתיך ובתי כל עבדיך ובתי כל מצרים אֲשֶר לא ראו אבתיך ואבות אבתיך מיום היותם על האדמה (שמו' י ו). הנה נתתי לך לב חכם ונבון אֲשֶר כמוך לא היה לפניך ואחריך לא יקום כמוך וגם אשר לא שאלת נתתי לך גם עשר גם כבוד אֲשֶר לא היה כמוך איש במלכים כל ימיך (מ"א ג יב-יג). ולעבדיו יקרא שם אחר אֲשֶר המתברך בארץ יתברך באלהי אמן (ישע' סה יה-יו). כאשר ישבר את כלי היוצר אֲשֶר לא יוכל להרפה עוד (ירמ' יט יא). — וכיון שֶ, הואיל וְ: יתלחשו כל שנאי עלי יחשבו רעה לי דבר בליעל יצוק בו וַאֲשֶר שכב לא יוסיף לקום (תהל' מא ט). — ג) להורות הסבה, בגלל, יען, מפני, weil; parce que; because: ותאמר לאה נתן אלהים שכרי אֲשֶר נתתי שפחתי לאישי (ברא' ל יח). והמצפה (קראו להמקום ההוא) אֲשֶר אמר יצף ה' ביני וביניך (שם לא מט). ויענו בני יעקב את שכם ואת חמור אביו במרמה וידברו אֲשֶר טמא את דינה אחותם (שם לד יג). בני יעקב באו על החללים ויבזו העיר אֲשֶר טמאו אחותם (שם לד כז). היום ידענו כי בתוכנו ה' אֲשֶר לא מעלתם בה' המעל הזה (יהוש' כב לא). וימת בן האשה הזאת לילה אֲשֶר שכבה עליו (מ"א ג יט). כי למען דוד נתן ה' אלהיו לו ניר בירושלם להקים וכו' אֲשֶר עשה דוד את הישר בעיני ה' (שם טו ד-ה). — ותבוא בראשית תשובה ומענה, להודיע הסבה ששאל השואל: ולמה לא שמעת בקול ה' ותעט אל השלל וכו' ויאמר שאול אל שמואל אֲשֶר שמעתי בקול ה' ואלך בדרך אשר שלחני (ש"א טו יט-כ). — ובמקום אשר בגללו, בשבילו: וירבעם בן נבט וכו' וירם יד במלך וזה הדבר אֲשֶר הרים יד במלך שלמה בנה את המלוא וכו' (מ"א יא כו-כז), ר"ל אשר בשבילו. — ד) לתנאי, כמו אם, wenn; si; if: את הברכה (אני נותן לכם) אֲשֶר תשמעו אל מצות ה' אלהיכם (דבר' יא כז), לאמר אִם תשמעו. ויאמר אל בני ישראל לאמר אֲשֶר ישאלון בניכם מחר וכו' (יהושע ד כא), לאמר אם ישאלו (או בעת אשר ישאלו). — וכמו

כאשר ליחם הזמן: אחרי כל זאת אשר הכין יאשיהו את הבית עלה נכו מלך מצרים להלחם בכרכמיש (דה"ב לה כ). — ותתחבר עם המלים אחרי, תחת, למען, בעבור: אחרי אשר הטמאה (דבר' כד ד). תחת אשר לא עבדת (דבר' כח מז). למען אשר ייטב לנו (ירמ' מב ו). בעבור אשר יברכך (בראש' כז י). — על אשר: כי לא יבא אל הארץ אשר נתתי לבני ישראל על אשר מריתם את פי (במדב' כ כד), על דבר אשר. יען אשר: יען אשר עשית את הדבר הזה (בראש' כב טז). — ועי' עוד במקומם ועם אותיות ב כ ל ם:

— באשר, א) להורות המקום, כמו במקום אשר, vhere ; où ; wo : באשר תמותי אמות (רות א יז), במקום אשר תמותי. באשר כרע שם נפל (שופט' ה כז), במקום אשר כרע. ואנכי הלך לגור באשר אמצא (שם יז ט). ויתהלכו באשר יתהלכו (ש"א כג יג). וגורי באשר תגורי (מ"ב ח א). ובאשר חללים שם הוא (איוב לט ל). כן איש אשר אין לו קן המרגיע ב א ש ר יערב (ב"ס גני' לו לא). — ב) לסבה, כמו יען, weil ; parce que because : ולא חשך ממני מאומה כי אם אותך באשר את אשתו (בראש' לט ט). אין שר בית הסהר רואה את כל מאומה בידו באשר ה' אתו (שם שם כג). באשר הוא סוף כל האדם (קהל' ז ב). — עם למי אחריה: הגידה נא לנו באשר למי הרעה הזאת (יונה א ח), לאמר בגלל מי. — ג) ובמשמעת במה ש: ובחרו באשר חפצתי (ישע' סו ד). ובאשר לא חפצתי בחרתם (שם שם יב). מה יתרון העושה באשר הוא עמל (קהל' ג ט). מוצק לפניך אש ומים ב א ש ר תחפץ שלח ידיך (ב"ס גני' טו טז). — ובסגנון החוקרים: האדם ב א ש ר הוא אדם, המזג ב א ש ר הוא מזג (אור עמים י ב). שבאותו התאר נשיג עוזו ב א ש ר הוא (ע"ח לר"א הקראי עב).

— כאשר, א) לדמיון באיכות או בכמות, כמו, as ; comme ; wie : שנים שנים באו אל נח וכו' כאשר צוה אלהים (בראש' ז ט). ואני כאשר שכלתי שכלתי (שם מג יד). ואתנה כאשר תאמרו אלי (שם לד יב). וירדפו אתכם כאשר תעשינה הדברים (דבר' א מד). כי יאמרו נסים לפנינו כאשר בראשנה (יהוש' ח ו). יהי ה' אלהינו עמנו כאשר היה עם אבתינו (מ"א ח נז). שמחו לפניך כשמחת בקציר כאשר יגילו בחלקם שלל (ישע' ט ב). ואני כאשר אבדתי אבדתי (אסתר ד טז). ויש מהם אשר אין לו זכר וישבתו כ א ש ר שבתו (ב"ס גני' מד ט). — ועם כן: וכאשר יענו אתו כן ירבה (שמות א יב). כאשר עשה כן יעשה לו (ויקרא כד יט). כאשר יחנו כן יסעו (במד' ב יז). כאשר עשיתי כן שלם לי אלהים (שופ' א ז). כאשר יהגה האריה והכפיר וכו' כן ירד ה' צבאות (ישע' לא ד). כאשר עשיתי לשמרון ולאליליה כן אעשה לירושלם ולעצביה (שם י יא). — ומלת כן קודם: כן תעשה כאשר דברת (בראש' יח ה). ויעשו כן בני ישראל כאשר צוה יהושע (יהושע ד ח). — ובמשמעת לו: ולמה מרחם הצאתני אגוע ועין לא תראני כאשר לא הייתי אהיה מבטן לקבר אובל (איוב י יט). ויש מהם אשר אין לו זכר וישבתו כאשר שבתו כ א ש ר לא היו היו (ב"ס גני' מד ט). — ב) להורות קרבת שני מעשים בזמן, בעת אשר, sobald, wenn; dès, quand; when: ויהי כאשר הקריב לבוא (בראש' יב יא). וילך יי' כאשר כלה לדבר (שם יח לג). ויהי כאשר התעו אתי אלהים מבית אבי ואמר לה זה חסדך אשר תעשי עמדי (שם כ יג). ויהי כאשר כלו הגמלים לשתות ויקח האיש נזם זהב וכו' ויאמר בת מי את (שם כד כב-כג). ויהי כאשר ראה יעקב את רחל וכו' ויגש יעקב (שם כט י). והיה כאשר תריד ופרקת עלו (שם כז מ). ויאמר יעקב כאשר ראם (שם לב ג). ויזרח לו השמש כאשר עבר את פנואל (שם שם לב). כי אם זכרתני אתך כאשר ייטב לך (שם מ יד). ויהי כאשר קרב (משה) אל המחנה וירא את העגל (שמות לב יט). והיה כאשר ירים משה ידו וגבר ישראל וכאשר יניח ידו וגבר עמלק (שם יז יא). ויהי כאשר מת גדעון וישובו בני ישראל ויזנו אחרי הבעלים (שופט' ח לג). ויהי כאשר נלחמו בני עמון עם ישראל וילכו זקני גלעד לקחת את יפתח (שם יא ה). ומדוע באתם אלי עתה כאשר צר לכם (שם שם ז). ויהי כאשר זקן שמואל וישם את בניו שפטים לישראל (ש"א ח א). וירע הדבר בעיני שמואל כאשר אמרו תנה לנו מלך (שם שם ו). ויהי כאשר שב שאול מאחרי פלשתים ויגדו לו לאמר הנה דוד במדבר עין גדי (שם כד ב). ויהי כאשר בא חושי הארכי רעה דוד אל אבשלום ויאמר חושי אל אבשלום יחי המלך (ש"ב טז טז). כאשר ראה כל הבא עליו ועמד (שם כ יב). כאשר הגה מן המסלה עבר כל איש אחרי יואב (שם שם יג). ויהי כאשר חזקה הממלכה בידו ויך את עבדיו המכים את המלך (מ"ב יד ה). ויהי כאשר ראם צדקיהו וכו' ויברחו (ירמ' לט ד). בבוא אליו נתן הנביא כאשר בא אל בת שבע (תהל' נא ב). ויהי כאשר באו היהודים הישבים

אצלם ויאמרו לנו עשר פעמים (נחמ' ד ו). ויהי כַּאֲשֶׁר שמעו אויבינו כי נודע לנו ויפר האלהים את עצתם (שם ט). ויהי כַּאֲשֶׁר נבנתה החומה ואעמיד הדלתות (שם ז א). ויהי כַּאֲשֶׁר צללו שערי ירושלם לפני השבת ואמרה ויסגרו הדלתות (שם יג יט). ויהי כַּאֲשֶׁר ישב דויד בביתו ויאמר דויד אל נתן הנביא הנה אנכי יושב בבית הארזים (דהי"א יז א). — וקצת במשמעת אִם: כַּאֲשֶׁר תדר נדר וכו' אל תאחר לשלמו (קהל' ה ג). שמר רגליך כַּאֲשֶׁר תלך אל בית האלהים (שם ד יז). — ג) לסבה, כמו בגלל: עלה אל הר העברים וכו' ונאספת אל עמיך וכו' כַּאֲשֶׁר מריתם פי במדבר צן (במדב' כז יב-יד).

— לַאֲשֶׁר, להאיש אשר: ויאמר לַאֲשֶׁר על ביתו (ברא' מג טז). ולאכלכם וְלַאֲשֶׁר בבתיכם (שם מז כד). ישוב השדה לַאֲשֶׁר קנהו מאתו (ויקרא כז כד). ונתן לַאֲשֶׁר אשם לו (במדב' ה ז). ויאמר לַאֲשֶׁר על המלתחה (מ"ב י כב). ולזבח וְלַאֲשֶׁר איננו זבח (קהל' ט ב). — ומ"ר: לאמר לאסורים צאו לַאֲשֶׁר בחשך הגלו (ישע' מט ט), ר"ל למי שהם בחשך. כי אסלח לַאֲשֶׁר אשאיר (ירמ' נ כ), להאנשים אשר אשאיר. — ובמשמעת לְמַה שֶּׁ: שמע בקלי לַאֲשֶׁר אני מצוה אתך (ברא' כז ח), להדבר שאני מצוה. למעשה ידיו ישתחוו לַאֲשֶׁר עשו אצבעתיו (ישע' ב ח). שמע נא בקול ה' לַאֲשֶׁר אני דבר אליך (ירמ' לח כ).— ויש שהשתמשו בלאשר להורות הסבה כמו מפני: "ו ל א ש ר ידעתי היטב מהות המלוה היותו צורבא מרבנן וכו' (חתם סופר חו"מ).

— מֵאֲשֶׁר, א) מהמקום אשר, וכדומה: אתם לכו קחו לכם תבן מֵאֲשֶׁר תמצאו (שמות ה יא). — ב) מהדבר אשר: ועשה את האחד מן התרים או מן בני היונה מֵאֲשֶׁר תשיג ידו (ויקר' יד ל). וכפר עליו מֵאֲשֶׁר חטא על הנפש (במדב' ו יא). מודיעים לחדשים מֵאֲשֶׁר יבאו עליך (ישע' מז יג). ושתית מֵאֲשֶׁר ישאבון הנערים (רות ב ט). — מֵאֲשֶׁר לְ, — ממה שהוא של פלוני: מאיל המלאים מֵאֲשֶׁר לאהרן וּמֵאֲשֶׁר לבניו (שמות כט כז). וּמֵאֲשֶׁר לאבינו עשה את כל הכבוד הזה (ברא' לא א). — ובמשמעת מִמִּי אֲשֶׁר: ומדלת הארץ מֵאֲשֶׁר לא הגלו בבלה (ירמ' מ ו). לבד מֵאֲשֶׁר יושיט לו המלך את שרביט הזהב (אסתר ד יא). — ג) לסבה: נתתי כפרך מצרים כוש וסבא תחתיך, מֵאֲשֶׁר יקרת בעיני נכבדת ואני אהבתיך ואתן אדם תחתיך ולאמים תחת נפשך (ישע' מג ד). — ד) לערך היתרון: רבים אשר מתו באבני הברד מֵאֲשֶׁר הרגו בני ישראל בחרב (יהוש' י יא). ויהיו המתים אשר המית (שמשון) במותו רבים מֵאֲשֶׁר המית בחייו (שופט' יו ל). וירב היער לאכל בעם מֵאֲשֶׁר אכלה החרב (ש"ב יח ח). רבים אשר אתנו מֵאֲשֶׁר אותם (מ"ב ו יו). וראיתי כי אין טוב מֵאֲשֶׁר ישמח האדם במעשיו (קהל' ג כב). — ובסגנון המחקרי, במשמעת "מעצם הדבר שהוא: וישים תכליתו תכלית האדם מ א ש ר הוא אדם (מו"נ ג ח). ואין לו לאדם מ א ש ר הוא אדם אבל מ א ש ר הוא ב"ח (שם ג כד).

אֲשֵׁרָה[1]), ש"ז, מ"ר אֲשֵׁרִים, — אילן שהיו נוטעים הכנענים לאלהות האשרה: בשומו כל אבני מזבח כאבני גר מנפצות לא יקמו אֲשֵׁרִים והחמנים (ישע' כז ט). ויבנו גם המה להם במות ומצבות וַאֲשֵׁרִים על כל גבעה גבהה (מ"א יד כג). כי את מזבחתם תתצון ואת מצבתם תשברון ואת אֲשֵׁרָיו[2]) תכרתון (שמו' לד יג). ושבר את המצבות ויכרת את הָאֲשֵׁרִים (מ"ב כג יד). מזבחתיהם תתצו ומצבתם תשברו וַאֲשֵׁירֵהֶם[3]) תגדעון ופסיליהם תשרפון באש (דבר' ז ה).

***אַשְׁרַאי**[4]), ־רַי, ש"ז,— אמונה, מכירה בהקפה לפרע אח"כ, Kredit; crédit: מי שמנהגו לקנות בשר שומן ב א ש ר א י ואוכל מתחבא בעליות שלא יבא הקצב ויאמר לו איני מניחך עד שתתן לי דמי הבשר (ר"ת פסח' קיד.). זוזא חריפא ממהר לבא לפי שהכל צריכין לכך ומביאין מעות ואין מקיפין להן ב א ש ר א י (רש"י כתוב' ק:). הסוחר שהוא מוכר ב א ש ר א י למי שאינו מאמינו וימשכנהו בעת המכר מפני יראתו (חו"מ הכעתון).

אֲשֵׁרָה[5]), ש"נ (אשירה), מ"ר אֲשֵׁרִים, אֲשֵׁרוֹת, — א) אלהות האשר ופריה ורביה של הכנענים, והיו נוטעים לה אילן והיו עבדים לה תחתיו, ושם היו הבתולות מקריבות בתוליהן, Assera (phön. Gottheit, déesse phönic.; phenic. deity.): ויעש אחאב את

---

[1]) עי' הערה שלקמן לאשרה.—[2]) בקצת כ"י ולפי התרגום היוני והסורי אֲשֵׁרֵיהֶם. — [3]) הרבה כ"י וַאֲשֵׁרֵיהֶם.

[4]) בארמית: דאית ליה א ש ר א י במתא וכו' כיון דמחסרי גוביינא כמאן דלתינהו דמי (ב"מ סג:— שיש לו אשראי (הקפה) בעיר וכו' כיון שחסרה גבייה דומה כמו שאינן).

[5]) במכתבי תל אלעמרנה נמצאו שמות אנשים פרטים עבד אַשְׁרַת, עבד אַשְׁרַת, ר"ל עבד האלהות אשרה. ובכתיבות הכנעניות נמצא באשרת אל חמן קדש. ועוד

האשרה (מ"א יו לג). ויעשו אשירה וישתחוו לכל צבא השמים ויעבדו את הבעל (מ"ב יז יו). וישם (מנשה) את פסל האשרה אשר עשה בבית אשר אמר ה' אל דוד וכו' (שם כא ז). להוציא מהיכל ה' את כל הכלים העשוים לבעל ולאשרה ולכל צבא השמים (שם כג ד). ויתץ את בתי הקדשים אשר בבית ה' אשר הנשים ארגות שם בתים לאשרה (שם ז). אשר עשתה מפלצת לאשרה (מ"א יה יג). קבץ אלי את כל ישראל אל הר הכרמל ואת נביאי הבעל ארבע מאות וחמשים ונביאי האשרה ארבע מאות אכלי שלחן איזבל (שם יח יט). — ומ"ר : ויעבדו את הבעלים ואת האשרות (שופ' ג ז). — ב) האילן : לא תטע לך אשרה כל עץ אצל מזבח יי' אלהיך (דבר' יו כא).

*אֲשָׁרָה[1], ש"נ, — קיום ואשור, Bestätigung confirmation : א ש ר ת הדיינין אפילו רחוקה במה כשרה (ירוש' גיט' ט ו ג).

אַשְׁרֵי[2], אשרי, אשרי, כנ' אשרי, אשריך, אשריכם, אשריהם, אשריו, אשרהו (ריהו), —מלת הקריאה, אשרי פלוני, טוב לו, תהלה ושבח לו. Heil; heureux; happy: אשרי אנשיך אשרי עבדיך אלה העמדים לפניך תמיד השמעים את חכמתך (מ"א י ח). אשרי[3] האיש אשר לא הלך בעצת רשעים (תהל' א א). אשרי[1] אדם לא יחשב ה' לו עון (שם לב ב). אשרי הגוי אשר ה' אלהיו (שם לג יב). אשרי הגבר יחסה בו (שם לד ט). אשרי העם שככה לו (שם קמד טו). אשרי אדם מצא חכמה ואדם יפיק תבונה (משלי ג יג). אשרי אדם שמע לי לשקד על דלתתי יום יום (שם ח לד). אשרי אדם מפחד תמיד (שם כח יד). אשרי אנוש יעשה זאת ובן אדם יחזיק בה (ישע' נו ב). אשרי אנוש יוכיחנו אלוה (איוב ה יז). מתהלך בתמו צדיק אשרי בניו אחריו (משלי כ ז). ר' יהושע בן הנניא א ש ר י יולדתו (אבו' ב ח). א ש ר י הדור שהנשיא שלו מביא קרבן על שגגתו (תוספתא כ"ק ז). א ש ר י ילוד אשה שכך היה מובטח (ספרי בהעל' סח). עתידים אוה"ע לומר כן א ש ר י תלמיד שרבו מודה לו(ברכ' לב.). א ש ר י אדם השם עצמו כשור לעול וכחמור למשא ויושב והוגה בדברי תורה (ע"ז ה:). א ש ר י עירוני שכך ראה (תנח' בובר תיי ברה ב). — ועם תאר או פעל אחריה: אשרי תמימי דרך ההלכים בתורת ה' (תהל' קיט א). אשרי משכיל אל דל (שם מא ב). אשרי נצרי עדותיו (שם קיט ב). אשרי המחכה ויגיע (דני' יב יב). אשרי נשוי פשע כסוי חטאה (תהל' לב א). — ועם ש אחריה : אשרי שאל יעקב בעזרו שברו על יי' אלהיו (שם קמו ה), ר"ל האיש, מ י שאל יעקב בעזרו. — ועם מי : באותה שעה (כשראה משה את מיתת אהרן) אמר משה א ש ר י מי שמת במיתה זו (ספרי, האזינו שלט). א ש ר י מי שגדל בתורה ועמלו בתורה(ברכ' יז.).א ש ר י מי שלא חטא (סוכ' נג.). א ש ר י מי שבניו זכרים (ב"ב טז:). א ש ר י מי שבא לכאן ותלמודו בידו (פסח' נ.).— ועם עתיד : בת בבל השדדה אשרי שישלם לך את גמולך שגמלת לנו אשרי שיאחז ונפץ את עלליך אל הסלע(שם קלז ח-ט).—ובלי ש: אשרי תבחר ותקרב ישכן חצריך (שם סה ה).— ועם שם ביניהן : ועתה בנים שמעו לי ואשרי דרכי ישמרו (משלי ח יב). — ועם מלה אחריה : אשרי כל חוכי לו (ישעי' ל יח). אשרי כל חוסי בו (שם ב יב). אשרי כל ירא ה' (שם קכח א).—ועם כנ': אשריך ישראל מי כמוך עם נושע בה' (דבר' לג כט). יגיע כפיך כי תאכל אשריך וטוב לך (תהל' קכח ב). אשריך[2]) ארץ שמלכך בן חורים

יש ספק בדבר מהותה של אלהות זו, וכמו"כ במקור השם.

[1]) משרש ד.אשר, עי"ש.

[2]) באופנים הרבה כתובה מלה זו, במונח וגיעא אצל השין, במרכא, במונח, במרכא וגעיא כפולה, במרכא לבדה ועוד. הקדמונים ורוב האחרונים החליטו כי זה סמי' רבים, אולי מן אֶשֶׁר או אָשָׁר, כך רד"ק (מכלול, סוף שער השמות)והמדקדקים החדשים. ואמר הרדק: ואשריך אעפ"י שהקריא בלשון יחיד (שברבים צריך לאמר אשריך) לשון רבים הוא שיוד הרבוי כתובה בו. ובדבר אשרהו אמר קניג (Kö. 2, § 114g), כי הלשון בטעות נהגה בה מנהג שדהו. אבל ברט (ZDMg 356 42) טען על כ"ז, כי כנ' רבים צריך להיות אשריך, כמו עבדיך, ולא אשריך, אעפ"י שיש רחמיך, ולכן החליט שהוא יחיד וקבל צורה זו אשרי על פי פעולת ההקש של המלה אחרי שקבלה צורה זו בכח פעולת המלה לפני, שהוא יחיד מהשם פני ביחיד. בסורית טובי, בערבית טובאך, טובי לך a), וסובר ברט כי שתיהן חקו בזה את העברית. — [3]) מ"ש : במלת אשרי יש בה שני מאריכין א' באלף וא' בשין וכ"כ החכם לונזאנו בסוף ספר עבודת הקדש שלו, כן מצאתי מסורת כ"י בלשון הזה אשרי ד' ריש פ' (ראש הפרשה) בטעם מאריכין וסי' אשרי האיש אשר לא הלך, אשרי אדם לא יחשב, אשרי הגבר אשר שם, אשרי אדם שמע לי, וכולן כתיבין כן בס"ם בשני מאריכין. ע"כ. — וכן מיכא' בשם קצת כ"י. — [1]) בקצת כ"י בגעיא ובקצתם בשתי געיות (מיכא'). — [2]) עי' הערה שלפני זו.

a) طُوبَكَ طُوبَى لك

(קהל' י יז). א ש ר י ך בעולם הזה וטוב לך לעולם הבא (אב' ו ד). א"ר יוסי א ש ר י ך כלים שנכנסת בטומאה ויצאת בטהרה (סוף כלים). א ש ר יך ילדותי שלא ביישה את זקנותי וכו' א ש ר י ך זקנותי שתכפר על ילדותי (תוספתא סוכ' ד). א ש ר י ך אברהם אבינו שיצא מחלציך עקיבא (ספרי בהעלתך עה). אתה הוא עקיבא ששמך הולך מסוף העולם ועד סופו א ש ר י ך שזכית לשם ועדיין לא הגעת לרועי בקר (יבמו' טז.). אמר לו הקב"ה א ש ר י י ו א ש ר י ך כשאעשה לך הדבר הזה (תנח' כוב' וישלח ג). אַשְׁרֵיכֶם זרעי על כל מים (ישע' לב כ). אמר רבי עקיבא א ש ר י כ ם ישראל לפני מי אתם מטהרים (יומא ח ט). א ש ר י כ ם ישראל שזכיתם לעבודת המשכן (סעו"ר פ"ו). א ש ר י כ ם ואשרי יולדתכם אשרי עיני שכך ראו (חגי' יד:). אמור להם דברי שבח א ש ר י כ ם שנתמניתם (ספרי בהעלתך לב). א ש ר י כ ם ישראל בזמן שעושין רצונו של מקום אין כל אומה ולשון שולטת בהם (כתוב' סו:). א ש ר י כ ם תלמידי חכמים שדברי תורה חביבין עליכם ביותר (מנחו' יח). א ש ר י כ ם ישראל שבולכם חכמים מגדולים ועד קטנים (מס' ד"א ו). ומחונן עניים אַשְׁרָיו (משלי יד כא). ובוטח בה' אַשְׁרָיו (שם יו כ). ושמר תורה אַשְׁרֵהוּ[1]) (שם כט יח). א ש ר י ו לאדם שהוא גבוה מפשעו ולא פשעו גבוה ממנו (מד"ר בראש' כב). א ש ר י ה ם ישראל בזמן שעוסקין בתורה ובגמילות חסדים (ע"ז ה:). א ש ר י ה ם לצדיקים לא דיין שהן זוכין אלא שמזכין לבניהם ולבני בניהם עד סוף כל הדורות (יומא פז.). א ש ר י ה ם לצדיקים שמגיע אליהם כמעשה הרשעים בעוה"ז (הורי' ו:). א ש ר י ה ם הצדיקים שמתברכים בארץ ומתברכים בשמים (מד"ר בראש' עה).—ומשתמשים במלה זו לכנוי לדבר רגיל, לא חשוב: מורגל בפי הבריות על דבר שפל בדעתו הוא א ש ר י[2]) (יאיר נתיב לבעל חוות יאיר, כיהמ"ד יא"ו א פט).—ו־בקי בדבר כמו באשרי: ראה לחזור תמיד בש"ע שתהא רגיל בו כ א ש ר י (פתחי עולם, שו"ע או"ח קכה ב).

אַשְׁרָיוּת[3]), ש"נ. — הקפה לפרע אחרי כן, כמו השם אשראי: באותם היהודים שמוכרין ב א ש ר י ו ת

[1]) עי' הערה ראשנה לערך זה.

[2]) ע"ש הפרשה אשרי יושבי ביתיך שקוראים אותה בתפלה בימי החול ג"פ ביום.

[3]) שם מפשט מן השם הארמי אשראי, אמונה, הקפה: אית ליה אשראי במתא (ב"מ סג:). כל אשראי ספק אתי ספק לא אתי (פסח' קי"ג.).

סחורותיהם לבני העיירות אשר סביבותיהם וכשמגיע זמן הפרעון שולחים אנשים עם הרשאות כתובות (תמת ישרי', סא' שפב). ברזילי סוחר נושא ונותן בסחורות מצרים עטר בלעז והיה יושב בחנות באדריאנופילו מוכר ב א ש ר י ו ת ליהודים ותוגרמים (ר"מ אלשיך מ"ב). מכר ראובן לשמעון סך סחורה ב א ש ר י ו ת וכו' (שו"ת תורת אמת, סמן נט).

אשש[1]),

אֹשֶׁשׁ[2]), —שם יסודות לדבר, gründen; jeter les fondements; to found: זבת מקדם א ש ש באד טל (ר"א קליר, טל). סבר לרוששי, צר בפור ששי, ועלה ו א ש ש י בהצהיר עששי (סוא, אספרה, פוריס). ברוך אשר אֻשֵּׁשׁ דוק וחוג (ר"י אכיתור). נוף זה ינופף משוש תבל, ובו הוא יסוד אבן שתיה אשר תבל מ א ש ש ת (רשב"ל דוראן מג"א, אכסוף לספר.).—ובהשא': אני מבל בחורה הייתי וכו' ולצבי אפריונו רפדני א ש ש נ י ופאר עטרני וכבוד הלבישני (כנס' ישר' יז תמוז).—ב) צבר צבור במקום אחד: קטף הכהן חלביו ויפרישם והמכסה על קרבו, בקן המזבח י א ש ש ם[3]) וישרפה תוצה בהתקם (רסע"ג, עבודה).

—פע', *אִשֵּׁשׁ,—שאִשְׁשׁוּ אותו, שיסדוהו, — ובהשאלה מְאֻשָּׁשׁ, מְחֻזָּק: הלכות ה מ א ו ש ש ו ת (מס' סופ' יז ד). — ואמר הפיטן: ציה אם אם מלקשת, ומלקוש אם מבקשת, טל צוק עבים תהא מ אֻ ש ש ת כבענינת קשת (ר"א קליר, טל). מראה הקשת מאש צבועה מ א ו ש ש ת (אבגבי בחקים, קונט' הפיוט' לא). מקדם נארות ונחלשת, בראותה ימינך מ אֻ ש ש ת, אז ערבה לגשת (במעון, ז פסח).

— הִפ', *הֶאֱשִׁישׁ, — כמו אִשֵּׁשׁ: רעצם במחבט אשו, ופקדם נפשו בנפשו, כל אחד ל ה א ש י ש ו, ויכו איש אישו (מנחם בר' מכיר, אין מושי', שבת חנכה).

—התפ', הִתְאֹשֵׁשׁ,— א) חִשב היטב בדבר, שקל בפלס, nachdenken; méditer; meditate: זכרו זאת והִתְאֹשָׁשׁוּ[4]) השיבו פושעים על לב (ישע' מו ח).—

[1]) באשור' אִשֵּׁשׁ, ובערב' אַשַּׁשׁa), חזק, שם יסוד.

[2]) עי' הערה שלמעלה לשרש אשש.

[3]) ופרש שם המפרש צבר. ולא נתברר היטב מאין לקח רסע"ג משמעה זו לפעל א ש ש.

[4]) מענין הכתיב נראה ברור משמעת מלה זו כי הנביא מזהירם ומעוררם על מה שהוא אומר להם. אך

a) أسّس

ב) *נתחזק, sich befestigen ; se fortifier : become strong : לפי שהיו (הברכות) מפוקפקות בידו היכן נתאוששו כאן (מד"ר בראשית עט). — ג) והרבו להשתמש בו הפייטנים והמשוררים : יהירים התקוששו, וזכרו והתאוששו, נשא לב אל כפים אל אל בשמים (רסה"ג, סוכני).מתאוששים לעבדך ומתקוששים (ר"י הלוי סהר׳ יוה"כ לספרד׳). עניה התקוששי זכרי וְהִתְאוֹשְׁשִׁי עפר התפלשי (רמב"ע, דוקס 78). אחי התקוששו, והתבוננו איך ולמה, במה תתאוששו, עבדו בוראה ואימה, גם עוד התבוששו ועטו עדיי ערמה (סמא"ל סלי׳ ר"ה). כי בהיות ההרגשה הדעת מתאוששה (מנחם הגולה, לקו"ק נא). שונאי התאוששו לא התבוששו (ר"י נגרא, פזמו׳ פרידל׳ מא). — וביחס ליד וכדומה : איך ידי מתאוששת לגעת המסכה הנסוכה עליהם (הלמון, ליון ב). עד שקם דור אחרון על עפר ארץ ויתאשש להאיר עיני עששו (יל"ג, הוי את).

*אֶשֶׁשׁ, ס"ז, — כמו אשישה, עששית : נראה (הירח) באשש ובמים אין מעידין עליו (ירוש׳ ר"ה ב ה נח.).

א·אֵשֶׁת, — א) סמי׳ מן אִשָּׁה, עי"ש.—ב) כמו אִשָּׁה[1]) : וראית בשביה אֵשֶׁת יפת תאר (דבר׳ כא יא). נפל אֵשֶׁת [2]) בל חזו שמש (תהל׳ נח ט).

אשת[3]), ממנו אולי ב.אֵשֶׁת.

ב·אֵשֶׁת[4]), ס"נ,— כמו אָשׁוּת : כמו שבלול תמס יהלך נפל אֵשֶׁת [5]) בל חזו שמש (תהל׳ נח ט).

אינני יודע מקור למשמעה זו לשרש אשש. והמפרשים הישנים והחדשים פרשו בענין אחר. ת"י : וְאִתְקְפוּ, ר"ל והתחזקו, וכן מנחם, ריב"ג, רש"י, ראב"ע. רסע"ג תרגם ואיסו מנהא, ר"ל התיאשו, והביא ראב"ע בשם רה"ג פרוש מלשון אש, וכן רי"ק. רד"ק גזר מלשון איש, ר"ל היו לאנשים. ורוב החדשים פרשו כמו ת"י ומנחם וכו׳.

[1]) לפי דעת קצת המפרשים. — [2]) משקל פֵּלֶת, במקום פֶּלֶת, במוכרת, כמו עטרת וכו׳.

[3]) אין לו חבר בשאר הלשונות.

[4]) עי׳ הערה [2]).

[5]) פרשו רבא בר ישמעאל ורב יימר בר שלמיא מלה זו כמו אשות : אמר רבא בר ישמעאל ואיתימא רב יימר בר שלמיא מאי קראה (שאשות היא בריה בלי עינים) כמו שבלול תמס יהלך נפל אשת בל חזו שמש. (מו"ק ו :). ולא נתברר מקור המלה במשמעה זו, ועי׳ הערה לערך אָשׁוּת. וכן פרש רש"י פה ולעז טלפא. אבל ריב"ג ואחרים פרשו אשת אשה.

*אֶשְׁתָּם, ס"ז, — אש של קדחת, וכיוצא בזה : למען יעקב איש תם מלטנו מפח וּמאשתם[1]) (רסע"ג, הופ׳ יוס ז, Monats. 1893, 563).

*אֶשְׁתָּקַד[2]), אֶשְׁתָּקָד, — תה"פ, שנה הקודמת, שנה שעברה, voriges Jahr; année passée, last year : א"ר יוסי אפילו מצא חבית והיא מלאה פירות וכתוב עליה תרומה הרי אלו חולין שאני אומר אשתקד היתה מלאה פירות תרומה ופנה (מע"ש ד יא). מי שלא שקל אשתקד שוקל לשנה הבאה (שקל׳ ו ה). ואם אמר לו יין מבושם אני מוכר לך חייב להעמיד לו עד עצרת וישן משל אשתקד ומיושן משל שלש שנים (ב"ב ו ג). א"ל מכור לי יין ישן אמר לו של אישתקד הוא נאמן הוא (תוספ׳ דמאי ד יט). לא היה מערבן בשל אשתקד שמא יצטרך אחד לתרום נמצא תורם מן הישנה (שם שקל, ב 7). אמרה לו אשתו מפני מה אשתקד של כל העולם כולו לקה ושלך לא לקה ועכשיו של כל העולם כולו נשדף ושלך לא נשדף (ברכ׳ יח :). אשתקד נעשו חיטין יפות (פסח׳ ג:). מהרה יבנה בית המקדש ויאמרו אשתקד מי לא אכלנו ביצה ביו"ט שני (ביצה ה:). אשתקד מי לא קבלנו עדות החדש כל היום (שם). ושתי שנים היו והלא נלמד משל אשתקד (מד"ר רות ה). הפירות יהיו משתמרים וטובים להתישן שיהא ישן הנושן של שלש שנים יפה לאכול משל אשתקד (רש"י ויקרא כו י). שאלה, אשתקד באו לסטים בעיר והזנו נפשות (מרדכי קידו׳ תקסח). וששאלת אדות המלצר שהיה מושל עלינו אשתקד ולוה מהיהודים בא ליטרין (הוא ב"מ שלד). גיתות שלא דרך בהן גוי מאשתקד (סמ"ג). שהממונים אשר שמשו

---

[1]) השתמש רסע"ג במליצת הכתוב נחר מַפֻּחַ מאשתם עפרת (ירמ׳ ו כט), שהקריא שם הוא מאש תם בשתי מלים, והסב אותה למשמע׳ אחרת ועשה מַפֻּחַ מִפַּח, ומאש תם אשתם כמו הכתיב, והתריזו עם איש תם. ונראה כי הביאו לזה הדמיון עם המלה אֶשָּׁתָּא בארמית לקדחת, ואולי פרש פח כמו"כ במשמעה זו. מלשון צנים פחים לפי פרוש התלמוד. ועי׳ ערך פח.

[2]) כך צ"ד ובוקשד׳, וכן במשנ׳ מנק׳ כ"י פרמה, ובמש׳ מנק׳ נדפ׳. ובמשנ׳ מנק׳ בנק׳ בבלי אֶשְׁתָּקַד (הקדס, א א, לוח א). בארמית אֶשְׁתַּקַּד, מצמצם אולי מן שעתא קדמא, ור"ל זמן שלפני היום : די מזמן מן אשתקד (ת"י ויקרא יו). ובמשמעת שנה העברה מצמצם מן שתא קדמא. וכן בסורית אשתקד.

א ש ת ק ד נסתפק להם ספק וכו' (סו"ת מהרשד"ם יו"ד פג). וחפשנו אחר החטים של א ש ת ק ד (סו"ת ר"נ גירונדי סי' נט). — ואמר המליץ: לשוני א ש ת ק ד היתה אמוצה אבל היום מצאתיה רצוצה (ספ' המוס' זכר' בן סעד', מחב' כט).

אַתְּ[1], כהפס' אַתְּ, מלת הגוף לגוף נוכח, Pron. pers. pers. —א) לנק' fem. du; tu; thou: בת מי אַתְּ הגידי נא לי (ברא' כד כג). ויאמרו העצים לתאנה לכי אַתְּ מלכי עלינו (שופט' ט י). — ובהפסק: הנה נא ידעתי כי אשה יפת מראה אָתְּ וכו' אמרי נא אחתי אָתְּ (ברא' יב יא-יג). וברוך טעמך וברוכה אָתְּ (ש"א כה לג). — ב) גם לזכר נוכח[2] .masc ויאמר משה אל ה' למה הרעת לעבדך וכו' ואם ככה אַתְּ[3] עשה לי הרגני נא הרג (במדב' יא יא-יה). קרב אתה ושמע את כל אשר יאמר יי' אלהינו וְאַתְּ תדבר אלינו (דבר' ה כד). אַתְּ (מלך צור) כרוב ממשח הסוכך (יחזק' כח יד). ויען השטן את יי' ויאמר החנם ירא איוב אלהים הלא א ת[4] שכת בעדו ובעד ביתו (איוב א י). כי גם פעמים רבות ידע לבך אשר גם א ת[5] קללת אחרים (קהל' ז כב). כיון שבא (בן המלך) ליכנס לקיטון אומר לו (המלך) מכאן ואילך א ת אסור (ספרי ואתח' כט). אמרה לו (דבורה לברק) מה א ת סבור שתפארתה של שירה נמסרה לך לבדך (מד"ר ברא' מ). א"ר לוי השופט כל הארץ לא יעשה משפט אם משפט א ת מבקש אין עולם ואם עולם א ת מבקש אין משפט (פסיק' דר"כ קכה:).

אמר הקב"ה ליעקב הרבה א ת יקר בעיני (מד"ר במד' ד). א ת סבור שמא על חנם אמר יעקב לעשו שהוא ימכור לו את הבכורה (שם). א"ל ר"י בן זכאי (להגמון) יודע א ת לקרות אבל אין א ת יודע לדרוש (שם). אמר לו הסומא (להפקח) בטובתך כשהייתי בדרך א ת היית מסמכני עד שנכנסנו לתוך הבית א ת היית מלוה אותי (שם טו). התחיל (משה) תמיה ואמר (לבצלאל) אני כמה פעמים הראה לי הקב"ה ונתקשיתי לעשותה ו א ת שלא ראית עשית מדעתך (שם). רבונו של עולם הנסתרות והנגלות לפניך גלויות ו א ת שואלני בשביל אחי (שם כ). היה צריך (יחזקיה) לומר (לישעיה) א ת נביא של מקום ולי א ת שואל (שם). אמר לו הקב"ה (לבלעם) רשע איני חפץ באיבודן של רשעים הואיל ו א ת רוצה לילך ליאבד מן העולם קום לך (שם). שכתב לו (בלק לבלעם) לא תהא סבור שלי לבדי א ת עושה ואני מכבדך לבדי אם תעקרם מכל האומות א ת מכובד (שם). אמר (להאיש שבקש ממנו) מי גרם לך ליטול כל מה ש א ת מבקש (שם דברי' ד). א ת מוצא, א ת למד (תנח' כוכל תולד' כג). ערבי בא להשית עם חבירו יאמר לו ה א ת גוזלינו ה א ת קובעינו (שם תרומה ז). — ונהוג הדבר אצל המשוררים הקדמונים בשביל המשקל וכדומה: וְאַתְּ מושל עלי מלים טהורים כספירים וענינים יגעים, וְאַתְּ מולך עלי לבית חכמים מחכמים ומדעת שבעים (ר"ש הנגיד, דבריך כתוך לבי). זכר דבר לעבדך ואל אבוש בסברתי, התגע לרע לי יד וְאַתְּ ידי וסתרתי (הוא, רהט היום). ולא ישוב לבבו מפני כל אבל רוח לבבך הניסו ו א ת סברו ו א ת שעשועיו ואתה חלקו וכוסו (רשב"ג, שירי שלמה לדוקס, שיר ת). הוא יום ביום משתחוה לך גם אַתְּ (אלהים) מעטה עליו מעיל הדר (הוא, שיה"ש זקס, ב). ה א ת רופא ומכתי אנושה וכאב נצח ו א ת לחש כאבי (ר"י הלוי, לאט לי). שובה שלמה נשיאי רום במרכבתך וצלח, הלא כל בני עיש פרדיה, לבש זמנך כתנת ו א ת בלבד רבידיה (הוא, תהלה לר"ש). בהבצר תבונה מבנים כבן נון א ת והיא נגדך יריחו (הוא, לר' לוי בן אלתבאן). ותענה (העפרה) פתי ואיך תשב וְאַתְּ הולך שבי (רמב"ע תרש' ז פה). זכרה אחי אמון כי אַתְּ לתבל בר כפרי פעליך תתן לפיך בר (שם ח כח). אבי הנה האש ועצי המערכה, איה אדוני השה אשר כהלכה, הַאַתְּ ביום זה דתך שוכח (רי"ש ענאס, עת בערי רצון). יהודה אַתְּ חשקי ויערת צוף מתקי בתבל

---

[1]) נתקצר מן אַתִּי, ובכח בת קול של התנועה האחרונה שנשמרה עוד בדבור נתקימה דגשות התו בדבור. באשור' אַתִּי. בער' אַנְתִּ a), בסור' כתיב אנתי, קרי אַתְּ. בארמ' אַנְתְּ. ועי' אַתִּי לקמן. והנה בארמ' פעמים מתקצרת אַתְּ ותשמט האלף ויאמרו דת במקום דאת: דת מר, דאת אומר. ושמעתי קצת התינוקות המדברים עברי' בדרך טבעי אומרים בשגירת הלשון: תִּרוֹאָה במקום אַתְּ רוֹאָה. — [2]) דעת בטכר (Bö. § 859) כי נתקצר כך בלשון הדבור ההמוני מפני מהירות הדבור, ובאה גם בלשון הספרותית בקצת מקומות אולי לא במקרה אלא מפני סבה שאין אנו יכולים למצא עכשיו. — [3]) נמסר ג' בלשון זכר. — [4]) כך הכתיב, ונמסר אתה קרי. — [5]) נמסר אתה קרי. ומ"ש: אתְ כתיב אתה קרי ובנוסחא' כ"י מטוליטולא ובמקראות ישנות מהדפוס הטפח"א באלף וכן במ"ג נמנה עם אחרים שהם בטעם מלעיל.

---

a) أَنْتِ

את חלקי ללבי את נצחו (עמנו' מחכ' יכ). ומראך שמשו וביתך מקדשו ואת כתר ראשו וציץ הוד על מצחו (שם).

א. **אֵת**[1]), במקף-אֶת, וכמו"כ במרכבה, כנ' אותי[2]), אתי, אותך[3]), אתך, כהפ' אתך, אתכה, אותך[4]) אתך, אותו[5]) אתו, אותה[6]), אתה, אותנו[7]), אתנו, אותכם, אתכם, -כן, אותם[8]), אתם[9]), אותהם, אתהם, אתן, אתנה, אותהן אתהן. — א) מלת יחס הפעול, Praep. Accus., בפרט כשהדבר הפעול ידוע: בראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ (ברא' א א). ויהי כראות את-הנזם ואת-הצמדים על ידי אחתו וכשמעו את-דברי רבקה (שם כד ל). בקחתו את-רבקה (שם כה כ). ויפשיטו את-יוסף את-כתנתו את-כתנת הפסים (שם לז כג). ויבא האיש את-האנשים וכו' ויכינו את-המנחה (שם מג כד-כה). אחרי תתי את-ספר המקנה (ירמ' לב טז). וירדו כל ישראל הפלשתים ללטוש איש את-מחרשתו ואת-אתו ואת-קרדמו ואת-מחרשתו (ש"א יג כ). וישמח עליהם חזקיהו ויראם את-בית נכתה את-הכסף ואת-הזהב ואת-הבשמים ואת השמן הטוב ואת כל בית כליו ואת כל אשר נמצא

---

[1]) בכנענ' אית וגם את. והנה עפ"י מנהג השתנות התנועות בעבר' ידענו כי הברת אֶת-אֵת היא במקום אַת הקדומה, והברת אֶתכם—אַתכם, ואותי וכו' שבנטיות היא במקום הברת פתח ארוך, כעין אאתי. ונשמרו שתי ההברות הקדומות הללו בארמ', יַת ובנט' יָתִי, יָתִיך, ולעומת אֶתכם יַתכם. וסובר נֶלדקה (Nö, ZDMG, 40,73), כי הכתיב א י ת מ ל א בכנענ' מוכית שמלה זו היתה בתחלה בת שתי הברות, אִית ואִית (תנועה ארוכה), ונצטמצמה אח"כ לבת תנועה אחת, שלפי עדות הסופר הרומי Plautus היתה yth. אבל Praetorius (ZDMG,55,369) סובר כי בתחלה דברו העברי' ati לפעול מדבר בעדו, ולנסתר ato, וכן atkum וכו' וכשבאו לא"י ומצאו פה ילידי הארץ שלא היה להם קול a נקי אלא a נוטה קצת להברת o, התחילה גם אצלם הברת פתח ארוכה להתעכר והתחילו לאמר oti וכו' אבל בבנוי עוד הוסיפו לאמר atkum, ואחרי כן אֶתכם ומזה נתהותה אחרי כן אֵת. בערבית אִיָּא a).—[2]) נמסר: כ מלאים.— [3]) נמסר: יז מלאים.— [4]) נמסר: יו מל' בלשון נק'.— [5]) נמסר: כד מל'.— [6]) נמסר: יב מל' אותה, ה' מל' ואותה.—[7]) נמסר: ג מל'.—[8]) נמסר: טו מל' בתורה, וכל יהושע דכו' מל' במ"ו חס' ה מל' בשמו' ט' מל' במלכים, ב' מל' בתריסר, ד' מל' בכתובים, ואותם ג' כ' מל' וא' חס'.—[9]) נמסר: י"ז חס' בירמיה כח חס' ביחזק'.

---

a) إِيَّا

באוצרתיו (ישעי' לט ב). הן גרשת אתי היום מעל פני האדמה (ברא' ד יד). ויבא אתי אל פתח שער בית ה' (יחזק' ח יד).—ואחרי פעל בבנוי: זבדני אלהים אתי זבד טוב (ברא' ל כ). כי אתך ראיתי צדיק לפני (שם ז א). עד השמידו אתך (דבר' כח מח). את כל הגוים אשר אנכי שלח אותך אליהם (ירמ' כה טו). בן אדם שולח אני אותך אל בני ישראל (יחזק' ב ג). ועשית לאהרן ולבניו ככה ככל אשר צויתי אתכה[1])(שמו' כט לה). ביום הולדת אותך (יחזק' יו ד). בנות פלשתים השאטות אותך מסביב (שם שם נז). לבלתי הכות אתו כל מצאו (ברא' ד טו). ויוצא אתו החוצה (שם יה ה). בשלח אתו סרגון ישעי' כ א). — ולפני אֵת: אשר לא יעבד אתו את נבוכדנאצר (ירמ' כז ח). ויהללו אתה אל פרעה (ברא' יב יה). וברכתי אתה (שם יז יו). ויתן אתנו במרגלים (שם מב ל). ואותנו הוציא משם (דבר' ו כג). עד השמידו אותכם מעל האדמה (יהושע כג יו). ועבדום וענו אתם (ברא' טו יג). ואין פותר אותם (את החלומות) לפרעה (שם מא ח). ויגידו לו את כל הקרת אתם (שם מב כט). ואתה תנחילנה אותם (דבר' לא ט). בנחמך אתן (יחזק' יו נד). וינשק לבניו ולבנותיו ויברך אתהם (ברא' לב א). והזהרתה אתהם את החקים ואת התורת (שמות יח כ). אוציאה נא אתהן אליכם (ברא' יט ח). ותגבהינה ותעשינה תועבה לפני ואסיר אתהן כאשר ראיתי (יחזקאל יו נ). ואנשים צדיקם המה ישפטו אותהם (שם כג מה). וברא אותהן בחרבותם (שם שם מז).—ובמשמ' את עצמם וכו': ויראו שטרי בני ישראל אתם ברע (שמו' ה יט). וירעו הרעים אותם (יחזק' לד ח). והשיאו אותם עון אשמה (ויקר' כב טז).—ובחבור עם זה, מי, אשר. את-זה, את-מי, את-אשר. ועם כל: ויברא אלהים וכו' ואת כל נפש החיה (בראש' א כא). —ועם מספרים: את שתי העגלות ואת ארבעת הבקר נתן לבני גרשון (במד' ז ז). — וללא ידוע, את מה' את ש: א ת מה הם בודקים וכו' (אהל' יח ח). מעשר א ת שהוא אוכל (תוספתא דמאי ב ב). המפלת א ת שגלגלתו אטומה (נידה כד.). מעשה בחסיד אחד ברומא שהיה מכבד א ת ימים טובים ו א ת שבתות (פסק' רב' י' הדבר', תליתאה).—ב) מלת הרמז, להטעים ולציין יותר את נושא המאמר: המעט לנו אֶת-עון פעור אשר לא הטהרנו ממנו עד היום הזה (יהוש' כב יז). ובא הארי ואת[2]) הדוב ונשא שה מהעדר (ש"א יז לד).

---

[1]) נמסר: ח"ו ומ"ה.

[2]) נוסחת השומר' ואתה הדוב.

אל ירע בעיניך אֶת־הדבר הזה (ש"ב יא כה). ויהי האחד מפיל הקורה וְאֶת-הברזל[1]) נפל אל המים (מ"ב ו ה). ובני המלך שבעים איש אֶת-גדלי העיר מגדלים אותם (שם י ו). והמלך יושב בית החרף בחדש התשיעי וְאֶת-האח[2]) לפניו מבערת (ירמ' לו כב). וְאֵת כל מברחו בכל אגפיו בחרב יפלו (יחזק' יז כא). יען אמרך אֶת-שני הגוים וְאֶת־שתי הארצות לי תהיינה (שם לה י). אֵת כל הרעה הזאת באה עלינו ולא חלינו את פני יי' (דני' ט יג). ואתה ברחמיך הרבים לא עזבתם במדבר אֶת־עמוד הענן לא סר מעליהם ביומם להנחתם בהדרך וְאֶת־עמוד האש בלילה (נחמ' ט יט). ואתה צדיק על כל הבא עלינו כי אמת עשית ואנחנו הרשענו וְאֶת-מלכינו שרינו כהנינו ואבתינו לא עשו תורתך (נחמ' ט לד).—ולפני אֲשֶׁר: והיה הגוי והממלכה אשר לא יעבדו אתו את נבוכדנאצר מלך בבל וְאֵת אֲשֶׁר לא יתן את צוארו בעל מלך בבל בחרב וברעב ובדבר אפקד על הגוי ההוא (ירמ' כז ח). חי יי' א ת[3]) אֲשֶׁר עשה לנו את הנפש הזאת אם אמיתך (שם לח יו). וטוב משניהם אֵת אֲשֶׁר עדן לא היה (קהל' ד ג).— ולפני כֹּל: וימררו את חייהם בעבדה קשה בחמר ובלבנים ובכל עבדה בשדה אֵת כָּל עבדתם אשר עבדו בהם בפרך (שמות א יד). ויפלו מבנימן שמנה עשר אלף איש אֶת־כָּל אלה אנשי חיל (שופט' כ מד). — ולפני מספר: אֶת־ארבעת אלה יֻלדו להרפה בגת (ש"ב כא כב). — ועם פעלים בענינים פעולים: ויושב אֶת־משה וְאֶת־אהרן אל פרעה (שמות י ח). ולא יֵאָכֵל אֵת בשרו (שם כא כח). והובא אֶת־בדיו בטבעת (שם כז ז). הן לא הובא אֶת־דמה (ויקרא י יח). ויולד לאהרן אֶת־נדב (במדבר כו ס). אם מצאנו חן בעיניך יֻתן אֶת־הארץ הזאת לעבדיך לאחזה (שם לב ה). אך כאשר יֵאָכֵל אֶת־הצבי ואת האיל כן תאכלנו (דבר' יב כב). ותאמר יֻתַּן אֶת־אבישג השנמית לאדניהו (מ"א ב כא). הצל יצילנו יי' ולא תנתן אֶת־העיר הזאת ביד מלך אשור (מ"ב יח ל). הלוא תקחו מוסר לשמע אל דברי נאם יי' הוקם אֶת־דברי יהונדב בן רכב אשר צוה את בניו לבלתי שתות יין (ירמי' לה יג-יד). ויאמרו השרים אל המלך יומת נא אֶת־האיש הזה (שם לח ד). בימים ההם ובעת ההיא נאם יי' יְבֻקַּשׁ אֶת־עון ישראל ואיננו וְאֶת־חטאת יהודה ולא תמצאינה (שם נ כ). בחיק יוטל אֶת־הגורל ומיי' כל משפטו (משלי יז לג).— ופשט השמוש הזה בהלשון בפרט בזמן מאוחר: נושאי המטה וחלופיהן וחלופי חלופיהן א ת שלפני המטה ו א ת שלאחר המטה א ת שלפני המטה צורך בהן פטורין ו א ת שלאחר המטה צורך בהן חייבין (ברכ' ג א). שנים שהתחילו באמצע השורה זה פניו לצפון וזה פניו לדרום ושכחו לפניהם ולאחריהם א ת שלפניהם שכחה ו א ת שלאחריהם אינו שכחה (פאה ו ד). ובית הלל אומרים א ת שדרכו לאגוד בבית אוגדין אותו בשוק (שבי' ח ג). ואין פודין מע"ש אכסרה א ת שדמיו ידועין יפדה על פי עד אחד ו א ת שאין דמיו ידועין יפדה על פי ג' (מע"ש ד ב). לזו (יש) עדים ולזו אין עדים א ת שיש לה עדים אסורה ו א ת שאין לה עדים מותרת לזו בנים ולזו אין בנים א ת שיש לה בנים מותרת ו א ת שאין לה בנים אסורה (יבמ' יו ב). הלוקח כלי תשמיש מן הנכרי א ת שדרכו להטביל יטביל (ע"ז ה יב). רבי חנינא בן אנטיגנוס אומר א ת שיבלת בעינו ושנפגם עצם ידו ועצם רגלו וכו' (הרי זה מום) (בכו' ו י). איזהו הדופק א ת שהגולל נשען עליו (אהל' ב ד). א ת שדרכו למוד בגסה מודדו וכו' א ת שדרכו למוד בדקה מודדו בין בגסה בין בדקה (תוספתא דמאי ג י). גפנים שהשרישו הרי אלו אסורין ומקדשין אבל לא מתקדשין עד שיעשו כפול לבן מקצתן עשו (כפול הלבן) ומקצתן לא עשו א ת שעשו כפול הלבן אסורות א ת שלא עשו כפול הלבן מותרות (שם כלא' ד יב). א ת שטבלו לפניה בנות חורין (מכי' כא טו). א ת שיש לו באדם יש לו בבהמה (שם). א ת שהסמיך נדרו לדבר שאפשר לו ה"ז נדר (ספרי מטו' קנג). ו א ת שאינו לא שומע ולא מדבר ושוטה וקטן פטור אף מן השמחה (חגי' ב:).—וככנ' אֶתְכֶם כמו אתם: הכיתי אתכם בשדפון ובירקון ובברד את כל מעשי ידיכם ואין אֶתְכֶם אלי (חגי ב יז). — ובפרט אותו, אותה, אותם וכו' במקום ה ה ו א, ה ה י א וכו': בא להם יין אחר המזון ואין שם אלא א ו ת ו הכוס (ברכו' ח ח). וכן עיר שלא ירדו עליה גשמים וכו' א ו ת ה העיר מתענה ומתרעת וכל סביבותיה מתענות ולא מתריעות (תעני' ג ג). ושלשה דברים היתה א ו ת ה הקרן משמשת מלמטה ושלשה מלמעלה (זבח' ו ב). רבי יוסי אומר א ו ת ה החלה ו א ו ת ו הסדר שחשב עליו פגול וחייבין עליו כרת והשני פסול (מנח' ב ב). סרח בת אשר נשתירה מ א ו ת ו הדור (מכי' בשלח ב). כל

---

[1]) יש סוברים כי הכונה כאן אֵת הברזל ר"ל קרדום הברזל.— [2]) יש מגיהים ו א ש במקום ואת האח האח. — [3]) נמסר את כתיב ולא קרי.

אותן שנים ששימש אותו תלמיד בישיבה אני שמשתי בעמידה (חול׳ נד.). ליגלג עליו (על נקדימון בן גוריון) אותו אדון (תענ׳ יט:). אותו מצרי שהרגתי הוא הציל אתכם (מד"ר שמו׳ א).א"ל (דוד למיכל) אותן בנות ישראל שצוותת אותן אמהות אינן אמהות אלא אימהות (שם במד׳ ד). והיה שם אדם אחד והיה נקרא אבא יודן והיה למוד ליתן לרבותינו ביד רחבה נעשה אותו אבא יודן עני (שם דברי׳ ד). היא אותה מרים שפסקת לה כך וכך (פסק׳ רב׳ נחמו). אמר לו אותו אוהבו זכור הייתי אותו הר מתחילה (שם הריניו). הלך ואמר לאותו ישראל וכו׳ אותו ישראל הבין (שם פרה). אותו האוהב היה פקח הובה (שם). אמרו להן אותן האומנין (מד"ר שמו׳ יה). ובאותה גינה היה בית הפרס (שם). אם יתן אדם סלע של כסף בתוך מאה סלעים של נחשת אותה של כסף נראית נאה (תנחו׳ בובר, נח ו). אמר לו עשו אבא אמור לי מה הוא אותו התבשיל (תנח׳ בובר, תולדות כג). שלשים ושש שעות שימשה אותה אורה (פסי׳ רב׳, י׳ הדבר׳, תליתאה). אמרתי לו בני לא זכה אותו אדם לדבר תורה וכו׳ (סד׳ אליהו רבא, מסד׳ איש שלום כב). — ועם בכלם: ע"מ שיש לי במקום פלוני אם יש לו באותו מקום מקודשת (קידו׳ ג ג). היו לו אחים מן הראשון ואחים מן השני שלא מאותה האם (יבמו׳ יא ו). נכנס לבקעה בימות הגשמים וטומאה בשדה פלונית ואמר הלכתי למקום הלז ואיני יודע אם נכנסתי לאותה השדה (טהר׳ ו ה). לא יעשר מזה על זה אפילו מאותו הסוג אפילו מאותו המין (דמאי ה ו). האריסין והחכורות וכו׳ והגזלן אין מביאין מאותו הטעם (בכור׳ א ב). אם היו עסוקין באותו ענין גט הוא (ירוש׳ מע"ש ד נה:). ובאו אחיהם שלא מאותה האם ונשאום (יבמ׳ לט.). פלטה נפשי מאותו רשע שהוא חרבך (מד"ר בראש׳ עה). ארבעה דברים היו באותו האיש עשה שלש שנים בלא כתר ובלא כסא וכו׳ (שם אסתר, בשנת שלש). — אותה שעה, באותה שעה, אותו יום, אותם הימים: עני היה באותה שעה (פאה ה ד). וכל הקרוב לו באותה שעה (סנה׳ ג ד). באותה שעה בכה ר׳ ישמעאל (נדר׳ ט י). באותה שעה (ששלחו לו לר׳ גמליאל ספר איוב תרגום) שלח ר׳ גמליאל וגנזו (תוספתא שבת יג ג). באותה שעה (שאמר לו המלך מה לך וכו׳) ידע בן אולם שהוסע מן הכהונה (שם יוה"כ א ד). שמנה עשר דבר גזרו בו ביום אותו היום היה קשה לישראל כיום שעשו בו העגל (שם שבת א יו=יז). לא ירד משם כל אותו היום (שם סנה׳ ט ג). ואותו היום מקיפין את המזבח שבעה פעמים (שם סוכה ד ה). אותה שעה נתברר משה על עסקיו (מד"ר שמות ג). באלו אותו יום נכנסו למצרים (שם א). באותה שעה כנס פרעה כל המצרים (שם). מה היא באותן הימים ר׳ יהודא אומר באשת איש (גיט׳ ז ד). אותה שעה עלה חיל של מצרים לעזר את ישראל (פס׳ רב׳, ויהי בעת). אותה שעה חשב ירמיה בלבו (שם) אותה שעה דבר משה שלא כהוגן (מד"ר שמות ג). אותו היום ששה בניסן היה (שם א). שבאותו הלילה הכה בכוריהם של מצרים (שם יו). כל אותו היום היה אברהם אבינו יושב ותמה בלבו (פסיקתא ר"כ, החדש). כל אותן הימים שהיה משה בסנה אמר לו הקב"ה לך בשליחותי (תנחומ׳ שמיני). — אותו האיש: זכור אותו האיש לטוב וחנניה בן חזקיה שמו (סנהד׳ יג:). — ויאמר המדבר אותו האיש על עצמו או לנוכח ברבור בעס או צער וביוצא בזה: אמר להם (האיש לקרוביו שבאו לראותו) מה באתם לשמות על אותו האיש שנדוה (פסיקתא ר"כ לו), ר"ל עלי שנעשיתי עני. ירגזו עלי בעלי פורענות שאותו האיש אין לי תקוה (מחזו׳ ויטרי), ר"ל שאין לי תקנה. — ולנוכח, במקום אתה וכדומה, מפני כעס וכדומה: אבל היודע ובעל מחשבות יפרע מאותו האיש (מכי׳ משפטים כ), ר"ל ממך. אתה מנעתה אותי מלהעמיד לי בן קטן שישמשני לפיכך יהיה אותו האיש עבד (מד"ר בראש׳ לו), ר"ל לפיכך תהיה עבד. שהופיעה (המילדת פועה) פנים כנגד פרעה וזקפה חוטמה בו אמרה לו אוי לו לאותו האיש (ר"ל אוי לך) כשיבוא האלהים ליפרע ממנו (שם שמות א). הזהר שלא ילקה אותו האיש בצרעת (שם בראש׳ לג). פילוסופוס שאל את רבי אם חביבה המילה למה לא ניתנה לאדם הראשון אמר ליה (רבי להפלסוף) אם כן מפני מה אותו האיש (ר"ל אתה) מגלח וכו׳ אם כן יסמא אותו האיש (ר"ל תסמא אתה) את עיניו ויקטע ידיו וישבר את רגלו שגדלו עמו בשטות (פסיק׳ רבתי, י׳ דברות, תליתאה). לא לברך על בנו של אותו האיש (שם ר"כ אחרי מות). אמר לו מפני מה לאותו האיש לעשות עבודה קשה בזאת (מחזור ויטרי), ר"ל מה לך. — ואותו צדיק, אותה צדקת: רבי שמעון בן אלעזר אומר מוצל אותו צדיק מאותו עון (שבת נה:). שני יציאות יצא אותו צדיק וכתבן

הקב"ה זו אחר זו (מ"ר שמו' א). או ברכה שירת בידה של אותו צדיק או ברכה שירה במעיה שלאותה צדקת (שם ויקר' לד). וכיון שהתפללה עליו אותה צדקת (נעמי על בועז) מיד נפקד (שם רות ה). — אותו מקום, כנוי להערוה של הזכר והנקבה, עי' מקום.— ואותו רשע: שאתה שומע ניאוצו וגידופו של אותו רשע ושותק (גיט' נו:).— ואותו פלוני: שאותו יום היה אותו פלוני עם אותה פלונית עמהם (נ"י על הרי"ף, סנה' כ:). — ובלי שם, ובפעל אחרי אותו, והשם נמשך בכח: באין להם לאותן שעל פתח העזרה (סנהד' יא ב). לאותו שהיה בית הלל קורין אותו גרגרן ר' יהודה היה קורא אותו בועל נדה (תוספתא ניד' ט יט). אותה שנשתמש יש לה שלפנים ממנה ושלמטה ממנה אותה שלא נשתמש בה יש לה שלפנים ממנה ושלמטה ממנה (ירוש' פסח' א כז ג). והיו שם יושבין חרטומי מצרים ואמרו מתייראין אנו מזה שנוטל כתרך ונותנו על ראשו שלא יהיה זה אותו שאנו אומרים שעתיד ליטול מלכות ממך (מד"ר שמות א). שכל זמן שהיה אחד מהם קיים מאותו שירדו למצרים לא שעבדו המצרים בישראל (שם). אני הוא אותו שכתוב בו דן אנכי (שם יה). וכיון שבאו ישראל לים היו אותם התינוקות (שהזכיר למעלה) שם וכו' התחילו אומרים לאבותיהם זהו אותו שהיה עושה לנו כל אותן הדברים (שם כג). וכי אפשר לבשר ודם להלך אחר הקב"ה אותו הכתיב בו בים דרכך ושבילך במים רבים ואתה אומר אחרי ה' תלכו ובו תדבקון (שם ויקרא כה). משל לשתי מטרונות דומות שהיו מהלכות שתיהן כאחת נראות שוות מי גדולה מזו אותה שחברתה מלוה אותה עד ביתה (שם יט). לאדם שהוא בגליל ויש לו כרם ביהודה ואדם אחר ביהודה ויש לו כרם בגליל אותו שבגליל הולך ליהודה לעדר את כרמו וזה שביהודה הולך וכו' (תנחו' קדושי' ו). אותו שמהלך לאחר המהרישה עץ המהרישה בידו (ערוך ערך קנקן). מלמעלה פתחה כאותן שלנו (רש"י שבת פד.), ר"ל כמו התבות שלנו. מצות עשה להאמין כי אותו שנתן לנו התורה וכו' הוא ה' אלהים שהוציא ממצרים (סמ"ג מ"ע א). ומכאן יש טעם לאותם שאוכלין בשבת אחר תפלת המנחה (שם כט). ואעפי"כ מעשה זה הכיור ואותו כלי אחד הוא אבל אותו של משכן היו לו פיות (שרשי רד"ק, כיור). אך דפק אותם שהם בתחלת הבחרות יתר גדול ודפק אותם שהם באמצע הבחרות יתר חזק (קאנון א ב, ג ז). אותם שיחיו אחרי מות (ע"ת לר"א הקראי קיא). אין לוקחים את אותו שהיה בלי ידים (סיפורי מעשיו' מוהר"ן קה.). — ובלי פעל: ולמה כשם שהאדם הולך כך הוא בא שלא יאמרו וכו' דומה שאינן אותן אלא אלו אחרים הם (מד"ר כראש' לה). — ובמשמעת חברו, האחר: אחד מהם עומד עם חבירו בבוקר ואומר לו וכו' ואותו אומר לו אף אני כך (פסי' רכ', וה' פקד), ר"ל וחברו אומר לו. שלא היה רוצה לעשות לא זה ולא אותו (מנחם מלונזנו, דרך חיים), ר"ל לא הדבר הזה ולא הדבר ההוא הנזכר קודם.—ומ"ר אתים: זו אחת משלשה אתים שהיה ר"י דורש בתורה (ספרי נשא לב). ר"ע שהיה דורש כל אתים שבתורה (פסח' כב:).

ב. **אֵת**[1]), במקף אֶת-, כנ' אִתִּי, אִתְּךָ, אִתָּךְ, אִתּוֹ, אִתָּהּ, אִתָּנוּ, אִתְּכֶם, -כֶן, אִתָּם, אִתָּן, ועפ"י חלוף עם אֵת הקודמת של יחס הפעול אמרו במשמעה זו אוֹתִי [2]), אוֹתְךָ אוֹתוֹ, אֹתוֹ, אוֹתָם, מֵאוֹתִי, וכו', —מלת היחס, Praepos.,—א) מורה קרבת מקום, כמו אצל, קרוב ל, bei, nach ; prés de ; at, near: והוא שב מן הפסילים אשר אֶת-הגלגל (שופט' ג יט). ויט אהלו עד אלון בצענים אשר אֶת-קדש (שם ד יא). בעציון גבר אשר אֶת-אילות (מ"א ט כו). במעלה גור אשר אֶת-יבלעם (מ"ב ט כז). — ב) משמשת כמו עִם, יחד עם, mit ; avec ; with: ותבא הבכירה ותשכב אֶת-אביה (כרא' יט לג). וירא והנה יצחק מצחק אֵת רבקה אשתו

---

[1]) נצטמצם מן אִנְתְ, שנתרכך מן עִנְדְּ a) שנשמר בערב' במשמעת צד, ומזה בערבית עִנְדִי וכו' אצלי. ואחרים סברים כי נסתעפה אנת משרש אנה במשמעת פגש. באשו' אִת, צד, וסובר' קצת החכמים שעקרו יד.—

[2]) בין המשלים הנמצ' בתנ"ך ושהובאו לקמן רבם מלאים וו אחרי אלף, ולכן אין לפקפק ולחשד כי הקריא אֹת- במקום אֶת- הוא מעשה המנקדים, והמלאים מעידים על החסרים שגם בהם לא המנקדי' נקדו כך אלא שהם כדרכם מסרו לנו את הקריא המקבל. וכמו"כ אין שום יסוד לחשד שכל זה הוא פשוט שבוש המעתיקים, כי מציאות צורה זו ביחוד בקצת ספרים מאוחרים, ביותר בספרי מלכים, ירמי' ויחזק', וביחוד בקצת דרכי דבור, כל זה עדות ברורה שאין זה מקרה, ושטעות זו של הלשון צמחה עוד בזמן חיי הלשון בפי העם, אולי בקצת מקומו' כמו בענתות, שהצטינה עוד בזרויות הלשון.

---

a) عند

(שם כו ח). היה (יוסף) רעה את-אחיו בצאן והוא נער את-בני בלהה ואת־בני זלפה נשי אביו (שם לז ב). — וכו' : מחלק האנשים אשר הלכו אתי (בראשית יד כד). התלך אתי למלחמה (מ"א כב ד). וכל אשר יהיה אתך בבית (יהושע ב יט). אתה ועמים רבים אתך (יחזק' לח טו). כי תעבר במים אתך אני ובנהרות לא ישטפוך (ישע' מג ב). כי אתך אני להצילך' (ירמ' א ח). ואתנו תשבו והארץ תהיה לפניכם (בראש' לד י). ואתכם יהיו איש איש למטה (במד' א ד). ושלשים ושנים מלך אתו (מ"א כ א). גר הגר אתו (יחזק' מז כג). הוא ועמו אתו (שם ל יא). גם הם אתו ירדו שאלה (שם לא יז). וידעו כי אני יי' אלהיהם אתם (שם לד ל). פרס כוש ופוט אתם (שם לח ה). והקימתי אני את בריתי אתך (שם טז סב). כאשר נשפטתי את אבותיכם במדבר וכו' כן אשפט אתכם (שם כ לו). ונשפטתי אתו בדבר (שם לח כב). נלחם אתם במישור (מ"א כ כג). וידעתם כי אני ה' בעשותי אתכם למען שמי (יחזק' כ מד). וישבו אתו לארץ שבעת ימים (איוב ב יג). — ג) בידו, ברשותו, בביתו, bei; chez; about, with : לא תלין פעלת שכיר אתך עד בקר (ויקר' יט יג). אתה ידעת את אשר עבדתיך ואת אשר היה מקנך אתי (בראש' ל כט). ויעזב (פוטיפר) כל אשר לו ביד יוסף ולא ידע אתו מאומה (שם לט ו). כי פשעינו אתנו ועונתינו ידענום (ישע' נט יב). הנביא אשר אתו חלום יספר חלום ואשר דברי אתו ידבר דברי אמת (ירמ' כג כח). — ועם מ לפניו, מאת, מאתי, מאתך, — מן קרבת, מן רשות, וכדומה, von-weg.; de chez qqn. : from : וירד יהודה מאת אחיו (בראשית לח א). וישאלו איש מאת רעהו ואשה מאת רעותה (שמות יא ב). ויקחו לי תרומה מאת כל איש (שם כה ב). ומקנת כסף מאת בן נכר (בראש' יז כז). ויקם השדה והמערה אשר בו לאברהם לאחזת קבר מאת בני חת (שם כג כ). הנך הולך מאתי (מ"א כ לו). אם תראה אתי לקח מאתך (מ"ב ב י). וישלח את היונה מאתו (בראש' ח ח). וילכו מאתו בשלום (שם כו לא). ותלך מאתו (שם ד ה). ותשלחוני מאתכם (שם כו כז). וחסדי מאתך לא ימוש (ישע' נד י). מאתך תהלתי בקהל רב (תהל' כב כו).—ואותי, אותך, אתה, וכו' במקום אתי וכו' : וידבר מלאך ה' אל אליהו רד אותו 1) (עם השליח שבא לקרותו) אל תירא מפניו ויקם וירד

1) הרבה כ"י אתו.

אותו 1) אל המלך (מ"ב א טו). ויאמר יהושפט יש אותו דבר יי' (שם ג יב). ויקח (מלך מואב) אותו 1) שבע מאות איש שלף חרב להבקיע אל מלך אדום (שם שם כו). רבים אשר אתנו מאשר אותם 2) (שם ו טז). ואני זאת בריתי אותם 2) אמר יי' (ישע' נט כא). אל תיראו מהם כי לא ירעו וגם היטיב אין אותם 2) (ירמ' י ה). ובית משתה לא תבוא לשבת אתם 2) (שם טז ח). האנשים ההלכים אותך (שם יט י). ואבוא בברית אתך נאם אדני ה' (יחזק' טז ח). וזכרתי אני את בריתי אותך בימי נעוריך (שם שם ס). הנני מעיר את מאהביך עליך וכו' פקוד ושוע וקוע כל בני אשור אותם2) בחורי חמד פחות וסגנים כלם (שם כג כג). אתה וכל אגפיך ועמים רבים אותך 3) (שם לח ט). וכרתי להם ברית שלום ברית עולם יהיה אותם 2) (שם לז כו).— ואחרי הפעל הלחם, נלחם אותו במקום אתו הנהוג : איביכם אשר אתם נלחמים אותם 4) (יהוש' י כה). ונלחמה אותם 5) במישור (מ"א כ כה).— ואחרי פעל דרש, נפל, קנה : האין פה נביא לה' עוד ונדרשה מאותו 6) (מ"א כב ז). עוד איש אחד לדרש את יי' מאתו 6) (שם ח). האין פה נביא ליי' ונדרשה את יי' מאותו 6) (מ"ב ג יא). ודרשת את יי' מאותו6) (שם ח ח). ואתה תמנה לך חיל כחיל הנפל מאותך 7) (מ"א כ כה). קנה אקנה מאותך 8) במחיר (ש"ב כד כד). — ומצוי אחר פעל דבר 9), דבר משפט, השפט : לדבר אותך 3) (מ"א כב כד). הלוך אל בית הרכבים ודברת אותם10) (ירמ' לה ב). עמד על רגליך ואדבר אתך 11) (יחזק' ב א). ושם אדבר אותך (שם ג כב). ובדברי אותך אפתח את פיך (שם כז). לכן דבר אותם (שם יד ד). שמע את כל אשר אני מדבר אתך (שם מד ה). ודברתי משפטי אותם 2) (ירמ' א טז). אדבר משפטים אותם (שם ד יב). משפטים אדבר אותך (שם יב א). הנני נשפט אותך על אמרך לא חטאתי (שם ב לה). — ואחרי הטיב : הטובה אשר אמרתי להיטיב אותו12) (ירמ' יח י). — ועשה טובה : הטובה אשר אנכי עשה אותם (שם לג ט). — ואחרי עשה במשמעת התנהג : אולי

1) הרבה כ"י אתו. — 2) יש מגיהים אתם. — 3) הרבה כ"י אתך, כמו למעלה פסוק ה. — 4) בהרבה כ"י בם. — 5) למעלה פסוק כג נלחם אתם במישור. — 6) בהרבה כ"י מאתו. — 7) הרבה כ"י מאתך. — 8) למעלה פסוק כא לקנות מ ע מ ך. — 9) נמסר : כל דבור אתו אתם אתך בר מן ט אותו אותם אותך (מסו' מערכ' את). — 10) יש משמיטים שתי המלים. 11) השבעים אליך. 12) קצת

יעשה יי׳ אותנו [1]) ככל נפלאתיו (שם כא כ). ועשיתי אותך [2]) כאשר עשית (יחזק׳ יו נט). היעמד לבך אם תחזקנה ידיך לימים אשר אני עשה אותך (שם כב יד). ונתתי קנאתי בך ועשו אותך בחמה (שם כג כה). — ועם מי, את־מי: לא נפל אנכי מכם ואת־מי אין כמו אלה (איוב יב ג), ר״ל מי אינו יודע זאת?.

ג.**את**[3]), ש״ז, כנ׳ אתו, מ״ר אתים, אתים, — כלי מכלי האכר, ארוך ומחדד בראש ברזל לחפר בו את האדמה, Haue; pic; pickaxe: וירדו כל ישראל הפלשתים ללטוש איש את מחרשתו ואת אתו [4]) ואת קרדמו וכו׳ למחרשות ולאתים ולשלש קלשון ולהקרדמים (ש״א יג כ–כא). וכתתו חרבותם לאתים וחניתותיהם למזמרות (ישע׳ ב ד). כתו אתיכם לחרבות ומזמרותיכם לרמחים (יואל ד י). — ואמר המשורר: והעמיק עד תהום לו ואני אתן שכרך והך באת לכל עין אשר עליו תהי בוכה (ר״ש הנגיד, לך עוסר).

א״ת, ר״ת אם תאמר, אל תאמר.

***את**, — כמו אות: את הוא בתוך רבבות קדש (מכי׳ מסכ׳ דשירתא א).

***את בש**[5]), — אחד מצרופי אותיות אלף בית שהיו משתמשים בהם מקריאי דרדקים לשנן את התינוקות לקבע האותיות בזכרונם: א״ת ב״ש אם אתה בוש ג״ר ד״ק אם אתה עושה כן גור בד״ק (שבת קד.). שכן ק׳ מתהלפת בד׳ א״ת ב״ש ג״ר ד״ק (מד״ר במד׳ יג). ששך ב א״ת ב״ש בבל (שם יח).

נוסחאות לו. — [1]) נוסחא׳ וכ״י אתנו. — [2]) הרבה כ״י אתך, כמו למעלה פסוק ה.

[3]) לא נתברר מקורו, ואין לו חבר בלשונות האחיות.—[4]) ת״י וית סיכת פדניה, והוא חרב המחרשת. וכן תרגם בישעי׳ וביואל אתים בספים, וא״כ הוא הוא מחרשתו שבכתוב, אלא שיונ׳ תרגם מחרשתו ב פ ר ש י ה, והוא הדרבן. וכן רסע״ג תרגם אתים סככא. והביא ריב״ג בשם רה״ג אמר וז״ל: ומצאתי בפירושים לרבנו האי ז״ל במשנת בית שמאי אומרים יחפור בדקר ויכסה (כי הדקר ברזל חופר דומה ליתד) והוא הנקרא את. ע״כ. והערוך בערך קנקן אמר: אותו שמהלך לאחר המחרישה עץ המחרישה שלאחריה בידו ומכבידו בקרקע כדי שיעמיק חרישתו וקנקן הוא המנא והוא את,ואת אתו ואת קרדומו וכו׳ פי׳ קנקן אותו יתד שבמחרישה. ע״כ. רש״י לעז קולטרא, והוא coutre בצרפתית, והוא חרב המחרשת. היוצא מכל זה הוא כי את הוא בכלל כלי לחפר באדמה בברזל מחדד, צר, כמו דקר, וגם חרב המחרשה.

[5]) עי׳ הערה לאח״ס בט״ע.

אתא[1]), פ״ע, עב׳ רב׳ אתאנו, אתאתם, עת׳ יאתא, ויתא, — כמו בא: אמר שמר אתא [2]) בקר וגם לילה (ישע׳ כא יב). שובו בנים שובבים ארפה משובתיכם הננו אתנו [3]) לך כי אתה יי׳ אלהינו (ירמ׳ ג כב). ויתא [4]) ראשי עם (דבר׳ לג כא). — ואמר הפיטן: א ת א נ ו נושאי אימיך (ר״ד בן גדליה). א ת א נ ו לבקש את מחילתך (ר״י בן יוסף).

אתה[5]), פ״ע, עתיד אאתה, תאתה, יאתה, וגם תאתה, ובחסרון ל״פ אאת[6]), תאת, יאת, נאת, עבר אתיתי, אתתה[7]), צוו׳ אתה, אתו, אתי[7]), — כמו אתא גל״א, ור״ל בא, kommen; venir; to come: יי׳ מסיני בא וזרח משעיר למו הופיע מהר פארן ואתה מרבבת קדש (דבר׳ לג ב). מצפון זהב יאתה [8]) (איוב לז כב). בבא כשאוה פחדכם ואידכם כסופה יאתה[9]) (משלי א כז).— — ובנות האלף: ואתה מגדל עדר עפל בת ציון עדיך תאתה (מיכה ד ח). — ועם ו ההפוך: העירותי מצפון ויאת[10]) (ישע׳ מא כה). — והשתמשו בו הרבה

---

[1]) בערב׳ אתי a), בארמית אתא. ועי׳ לקמן ערך אתה.— [2]) נמסר לית כתיב אלף. ע״כ. אך בקצת כ״י אתה בהא.וכן רד״ק בשרש׳ בשרש אתה.—[3]) הרד״ק: נקרא בקמץ כבעלי האלף והוא מבעלי ההא כמו ואתא מרבבות קדש. ע״כ. ובקצת כ״י כתוב בפרוש אתאנו (Ken.).— [4]) מ״ש: חילופי׳ רבים ראיתי במלה זו בנקוד׳ ובטעמים וד׳ המה. הא׳ בחילופי ב״א וב״נ שבדפוס וכן ראיתי בכ״י לב״א ויתא כולו סגול ובשני פשטין ולב״נ ויתא כולו צירי ופשט אחד לבד. הב׳ ברוב ספרי דפוס כולו בצירי ובשני פשטין. הג׳ במקצת ספרים כ״י היוד בצירי והתיו בסגול ובשני פשטין וכן מסר בספר דקדוק כ״י וכתב ר׳ אליה בספר הרכבה שצירי היוד מורה על אלף פא הפעל. הד׳ בס״ם כולו צירי ובפשט האחרון לבד וכתב עליו בעל א״ת שזהו דעת ב״א, ורד״ק הביא שתי הסברות מענין מלעיל ומלרע בס׳ מכלול דף קטו ולא הכריע. זה לשונו. ומחלוקת בקריאת המלה הזאת ב״א קורא אותה מלעיל בשני פשטין וב״נ מלרע בפשט אחד ויש ספרים בפשט אחד לבד ולא מתחלפין. ע״כ. וקצת החדש׳ מגיהים את או ויאת את.

[5]) כך בערבית אתי a), בכל המשמעות.— [6]) כך רד״ק: והעתי׳ בחסרון בנות פא הפעל אאת וכו׳ כי כבד על הלשון להניע האלף בפלס יפן יקן. — [7]) כך ר״י חיוג. — [8]) בקצת כ״י יאתא (Ken.).— [9]) כך א ח״ס ברד״ק שרשים, וכן מ״ש: האלף בחטף סגול ברוב הספר׳ לא בשוא לבד כמו שנמצא בקצתם. ע״כ. — [10]) כך

---

a) أَتَى

הפיטנים והמשוררים: א ת י ת י לחננך בלב קרוע ומרתה (רשות שחר׳ כ ר״ה). כבא חיות ליד נח א ת י ת ם (ר״י הלוי, אמר לנכח שחקים). לגחלי האש שחה ואתה צבר הקטרת פנימה (סלית׳ ער״ה, תפלה תקח). ברכות יאתו אלה לברך ואלה יעטו כמעיל חרמים (רמב״ע, תרשים א קמא).

—ופעול, ״א ת ו י, ״אֻתוּיִים: בקר וערב לשמי א ת ו י י ם (רסע״ג אזהרות, קבץ מעשי גאונ׳). באבל וטמאה ולמתים א ת ו י י ם (שם). ענה א ת ו י ם בשמך רצים (הושע׳ לרסע״ג יד). וטמא ה א ת ו י לשמש בחדרינו (רשב״ג, אזהרות ליום ב). ברביעית ענין לבאר בצהרים נסי נפלאותיו להגיד א ת ו י נהרים (משה בן חביב, את פני, יוצר הפס׳ ב).—ומקור: ירכיבו על גבם דלתות, כאיש על דגלו באותות, על דרך שלוח ל א ת ו ת (קרו פ׳ פרה, אלילי עם).

אַתָּה[1], בהפ׳ קטן (זקף, פשט, טפחא) אתה [2], ובהפס׳ גדול (אתנח וסלוק) אתה, .Pron. pers. 2 pers: masc. du; tu; thou: כי עשית זאת ארור אתה מכל הבהמה (בראש׳ ג יד). וגם אתה לא הגדת לי וגם אנכי לא שמעתי (שם כא כו). ויאמר פרעה אל יוסף וכו׳ אתה תהיה על ביתי (שם מא מ). יהודה אתה יודוך אחיך (שם מט ח). ועתה הטוב טוב אתה [2] מבלק בן צפור (שופט׳ יא כה). הלא אתה אדני המלך נשבעת לאמתך (מ״א א יג). אתה מושל בגאות הים בשוא גליו אתה תשבחם אתה דכאת כחלל רהב בזרוע עזך פזרת אויביך לך שמים אף לך ארץ תבל ומלאה אתה יסדתם צפון וימין אתה בראתם (תהל׳ פט י-יג). אתה ידך גוים הורשת (שם מד ג).—ולפני זה: גשה נא ואמשך בני האתה זה בני עשו (בראש׳ כז כא). ויאמר אחאב אליו האתה זה עכר ישראל (מ״א יח יז).—ועם ש בראשו: ועשית לי אות שאתה[1]) מדבר עמי (שופט׳ ו יז).—ומלעיל אתה: כי עפר אתה [2]) ואל עפר תשוב (בראש׳ ג יט). ראובן בכרי אתה [2]) כחי וראשית אוני (שם מט ג). הכי אחי אתה[2]) ועבדתני חנם (שם כט טו). עתה ידעתי כי ירא אלהים אתה [2]) ולא חשכת את בנך את יחידך ממני (שם כב יב). למי אתה [3]) ואנה תלך (שם לב יח). כי לא אעלה בקרבך כי עם קשה ערף אתה [2]) פן אכלך בדרך (שמות לג ג) ויאמרו לו אנשי גלעד האפרתי אתה [4]) ויאמר לא (שופט׳ יב ה). ואם יש בי עון המיתני אתה [2]) ועד אביך למה זה תביאני (ש״א כ ח). בא כי איש חיל אתה [4]) וטוב תבשר (מ״א א מב). ואמר לך עבדי אתה [2]) בחרתיך ולא מאסתיך (ישע׳ מא ט). אמרים לעץ אבי אתה [5]) ולאבן את ילדתני (ירמ׳ ב כז). מחסי אתה [4]) ביום רעה (שם יז יז). ואמרתי ללא עמי עמי אתה [2]) והוא יאמר אלהי (הוש׳ ב כה). שבעת קלון מכבוד שתה גם אתה [6]) והערל (חבק׳ ב יו). אתה נורא אתה [5]) ומי יעמד לפניך (תהל׳ עו ח). יי׳ אלהינו אתה [2]) אל יעצר עמך אנוש (דהי״ב יד י). — ונמצא אתה גם באתנח רק בד׳ מקומות: יי׳ אמר אלי בני אתה אני היום ילדתיך (תהלים ב ז). כחסדך זכר לי אתה למען טובך יי׳ (שם כה ז). עזרתי ומפלטי אתה אלהי אל תאחר (שם מ יח, שם ע ו). — ואתה: מי הגיד לך כי עירם אתה [7]) המן העץ אשר צויתיך וכו׳ (בראש׳ ג יא). ועתה ארור אתה [7]) מן האדמה אשר פצתה את פיה (שם ד יא). ויאמר לו יצחק אביו מי אתה[7]) ויאמר אני בנך בכרך (שם כז לב). כי איש מות אתה [7]) וביום הזה לא אמיתך (מ״א ב כו). מה ארצך ואי מזה עם אתה [8]) (יונה א ח). ותקם את דבריך כי צדיק אתה[8]) (נחמ׳ ט ח).

—ועם אף, גם, לחזק הפעל הקדם: ונאספת אל עמיך גם אתה כאשר נאסף אהרן אחיך (במד׳ כז יג). —

בפתח ברוב ספרי הדפוס, ונמסר ל׳ ומלא. וכן רד״ק שרשים בפתח, אך במכלול (דה״פ אתה) נקד ויאת, וכן בשבעה כ״י (.Mich), ובכ״י אחד ויתא (.Ken). וי״ש מנורצי לא העיר כלום.

[1]) באשו׳ את בערב׳ אנת a) בארמ׳ אנתה.— [2]) מ״ש: בספרים מדוייקים כ״י וגם ברוב ספרי הדפוס מלרע. ורד״ק בפירוש כתב מלרע הזקף בתיו. ומקצת ספרים מדוייקים מלעיל הזקף באלף. ע״כ. וכבר הביא רד״ק במכלול חליפות נוסח׳ זו. ובמסרה גדולה מערכת אתה לא נמנה זה במספר אתה מלעיל.— [1]) כן בשין קמוצה בנוסח׳. וריב״ג (רקמה שער ח) חשב מלה זו בין המקומות ששמו בהם פ ת ח במקום סגול. וכתוב במ״ש: בדפוס ישן השין בסגול ובמ״א כ״י בפתח ונכתב עליו בגליון יפה בפתח בשין. עוד כתוב שם נ״א בקמץ. ורד״ק כתב שהיא קמוצה וכן מצאתי בשאר ספרים. ועי׳ בשמוש אות ש. — [2]) בזקף. — [3]) בפשטא. — [4]) בטפחא.— [5]) ברביע.— [6]) בטפחא ותלישא. מ״ש: בכמה ספרי הדפוס מלעיל הטרחא באלף וכן מצאתי במקצת ספרים כ״י ספרדים ואמנם בספרים אחרים כ״י וגם בדפוס׳ קדמונים מלרע גם לא נמנה במסורה גדולה שלנו עם אותם שהם מלעיל. ע״כ. [7]) באתנח.— [8]) בסלוק.

a) أَنْتَ

ואחרי כנוי פעול,במקום אותך, לחוק ולנהין: הודעתיך היום אף אתה (משלי כב יט).

אַתָּהוּ, — כמו אַתָּה הוּא: ואמת ה' אלהינו אתהו אשר בחרת את זרע ישרון וכו' אתהו אשר יסרתנו בעת שהכעסנוך וכו' ואתהו המתנשא לכל לראש (כקבה לרסע"ג, קכן מעשי גאונים).

אָתוֹן[1], ש"נ, כנ' אֲתֹנְךָ, מ"ר אֲתוֹנוֹת, אֲתֹנוֹת,—נקבת החמור, Eseline; ânesse; she-ass: ותחבש האתון ותאמר אל נערה נהג ולך (מ"ב ד כד). ותט האתון מן הדרך ותלך בשדה ויך בלעם את האתון להטתה הדרך (במדבר כב כג). ויקם בלעם בבקר ויחבש את אֲתֹנוֹ וכו' והוא רכב על אֲתֹנוֹ ושני נעריו עמו (שם כא-כב). אסרי לגפן עירה ולשרקה בני אֲתֹנוֹ (ברא' מט יא). על מה הכית את אֲתֹנְךָ זה שלוש רגלים (במדבר כב לב). פרות ארבעים ופרים עשרה אֲתֹנֹת עשרים ועירם עשרה (ברא' לב יו). עשרה חמרים נשאים מטוב מצרים ועשר אֲתֹנֹת נשאת בר ולחם ומזון (שם מה כג). עני ורכב על חמור ועל עיר בן אֲתֹנוֹת (זכר' ט ט). ותאבדנה האתנות לקיש אבי שאול (ש"א ט ג). ותאמר שלחה נא לי אחד מן הנערים ואחת האתנות וארוצה עד איש האלהים (מ"ב ד כב). הבקר היו חרשות והאתנות רעות על ידיהם (איוב א יד). ולאתנות האבדות וכו' אל תשם את לבך להם כי נמצאו (ש"א ט כ).—פי האתון, מליצה לפה מרבה להתוכח, על שם המספר בכתוב: ויפתח יי' את פי האתון ותאמר לבלעם מה עשיתי לך וכו' (במד' כב כח). — ונהוג לאמר: פלוני פתח את פי האתון שלו.

אָתָה[2], עבר, נסתרת בהפ' אתיה, נסתר' אָתָיו, עתי' יֶאֱתָיו, לווי אֵתָיו,אֵתָיו: כי שנות מספר יֶאֱתָיוּ[3] (איוב טז כב). קרבו וַיֶּאֱתָיוּן (ישע' מא ה).— והבינוני: הגידו האֹתִיּוֹת לאחור (שם כג), לאמר מה שיבוא, מה שיקרה. — והלווי לרכיס אֵתָיו[1]), (תחת אֵתָיו): אם תבעיון בְּעָיוּ שבו אֵתָיו (ישע' כא יב). — ועם כנוי הפעול: כי פחד פחדתי וַיֶּאֱתָיֵנִי (איוב ג כה).

אַתְּ, — צורה קדומה של מלת הגוף לנקבה נכחת, שנשמרה עוד בשבעה מקומות בתנ"ך: ואתי[2]) אלית (שופט' יז ב). ולא ידעו כי אתי[2]) אשת ירבעם (מ"א יד ב). למועד הזה כעת חיה אתי[2]) חבקת בן (מ"ב ד טז). מדוע אתי הלכתי אליו היום לא חדש ולא שבת (שם שם כג). קומי ולכי אתי[2]) וביתך (שם ח א). ואתי[2]) שדוד מה תעשי כי תלבשי שני כי תעדי עדי זהב כי תקרעי בפוך עיניך (ירמ' ד ל). יען אומרים לכם אכלת אדם אתי ומשכלת גויך היית (יחזק' לו יג).

אַתְיָה, סמי' אַתְיַת, — שם"פ מן אתה: אתית עת דודים נגעה באחת ועשר פוט נגעה (יולר פ' חדש).

אָתֵי מֵרָחוֹק[3]),— כנוי לדגש שיבא באות הראשנה של מלה מנגנת או מתוגה בהברה הראשנה ולפניה מלה מלעיל שסופה ָה, ֶה, בפעל או בבת ואין שתי המלות מוקפות במקף, כמו עֹשֶׂה פְּרִי (ברא' א יא), ומשנה כסף (שם מג טו), Dages conjunctivum: ודאתי מרחוק כמו וזבחת פסח, ועשית פסח, ואעידה בם, וכו' וכל מה דסמיך לבגד כפת במקף נידון כאתי מרחיק לעולם (דה"ט סי' כט). (אחרי אהוי) בגד כפת רפין לעולם חוץ מן אוגירה ופסיק ודחיק ואתי מרחיק וכו' (הורית הקורא 78). אתי מרחיק הוא הפך הדחיק שהדחיק קירוב טעם לטעם ואתי מרחיק לפי שנתרחק בין טעם לטעם מלכים הרבה בא הטעם הראשון ודחק כל המלכים והשליכם על אות הטעם השני באבני בליסטא כמו הוא יבנה בית הלמתים תעשה פלא סורה שבה פה ואדרשה בה (שם 80). דאתי מרחוק זה פתרונו שהטעם באות הראשנה שאחרי יהוא והמשרת שלפניו

---

[1]) באשו' אַתָנֻ, ובערב' אַתַאן a), בארמ' אַתָּן. — ולא נתברר מקור שם זה. קצת החכמים גזרוהו משרש אתה. ויש סברים ששרשו אתון, ומשקלו פָּעוֹל, ודומה להשרש הערב' אתל b) ומשמעתו הלך בפסיעות מהירות.

[2]) בכל המלונים הובאו העבר והעתיד והצווי במפיק יוד בשרש אתה מנל"ה, אך עדיף לקבוע פעל אתי מהשלמים לבד. — [3]) בבי"י ג ל ן (עם נקוד בבלי) כתיב יאיתיו (Kah. MT, 55).— [1]) כמו אֵפוּ וביוצא בזה.

[2]) נמסר ואת קרי.

[3]) הכלל הידוע בארמ': כל בגד כפת דסמיך לאהוי רפה בר ממפיק מפסיק ודאתי מרחיק, ופרושו הבא מרחוק, הובא בדה"ט, רק דחיק לא נזכר שם: בר מן מפיק ומפסיק ודאתי מרחיק. אבל כבר העיר בכר (Bacher, Anf. 31) כי כלל זה נקבע בוראי קודם בן אשר. ובספר הנקוד לר"י חיוג תרגום ראב"ע: ודייתי מרחיק(דקקלה).ואין דברי פריטוריוס(Praet.ZAW III,22) בענין זה מהורים, ועי' במבוא חלק הדקדוק.

a) أتان b) أتل

רחוק ממנו ב׳ מלכים או חטף ומלך וגו׳ והטעם לפי שנתרחק הטעם כל כך מן המשרת נשפכים ההברות עליו בסוללה להדגיש האות המנוגנת (ר"מ הנקדן, לקוח מטעמי המקרא לר"י בן בלעם והביאם גם יעק׳ בן חיים בגליון מסרה המערכית). ובן אחר קמץ רפה אעפ"י שהיא אתי מרחוק (רד"ק שער אהוי). ואתי מרחיק הוא כשטעם התיבה הקודמת בגד כפת אינו במלך האחרון ובסופה הא שרשית בפעל או בכת (א׳ כלמבי א).

אַתִּיק[1], ש"ז, מ"ר אַתִּיקִים, — כפות נשענות על עמודים לפני הבנין או סביב לו: נגד העשרים אשר לחצר הפנימי ונגד רצפה אשר לחצר החיצונה אַתִּיק אל פני אַתִּיק[2] בשלשים (יחזקאל מב ג). הספים והחלונים האטמות וְהָאַתִּיקִים סביב לשלשתם נגד הסף שחיף עץ סביב סביב (שם מא טז). — ואתוק: ומדד ארך הבנין אל פני הגזרה אשר על אחריה ואתוקיהא[3] מפו ומפו מאה אמה (שם טו).— ואמר המשורר: בנו לו בית מדה עשו שם אתיקים (רמב"ע, נדוד הסיר אוני).

את"ל, ר"ת אם תמצא לאמר.

אַתֶּם[4],—א) מלת הגוף לנכח׳ רבים, Pron.pers.masc. pl. 2 pers. ihr; vous; you: ויאמר להם יעקב אחי מאין אַתֶּם (בראש׳ כט ד). ויאמר אליהם יהושע (ליושבי גבעון) מי אַתֶּם ומאין תבאו (יהוש׳ ט ח). וְאַתֶּם חשבתם עלי רעה (בראש׳ נ כ). אַתֶּם ידעתם כי שנים ילדה לי אשתי (שם מד כז). וילנו כל עדת בני ישראל ממחרת על משה ועל אהרן לאמר אַתֶּם[1] המתם את עם יי׳ (במד׳ יז ו). אַתֶּם ידעתם את האיש ואת שיחו (מ"ב ט יא). וְאַתֶּם תלקטו לאחד אחד (ישע׳ כז יב). — ב) גם לנכחות, fem.: את הנפשות אשר אַתֶּם[2] מצדדות (יחזק׳ יג כ).

אֶתְמוֹל[3], אֶתְמוֹל, אִתְמוֹל, — תה"פ, יום שקדם ליום הנכחי, gestern; hier; yesterday: כיום אתמול כי יעבר (תהל׳ ל ד).—ובחבור עם שלשום להורא׳ זמן העבר בכלל: לא היתה כזאת אתמול שלשם (ש"א ד ז), לאמר מעולם. גם אתמול גם שלשום בהיות שאול מלך עלינו אתה היית המוציא והמבי את ישראל

---

[1]) לא נתברר מקורו ומשקלו. לפי דעת ריב"ג מן נתק וא"ב משקלו אפעיל. ואולי משקלו כמו סַכִּין, ועי׳ הערה שלקמן.—[2]) ת"י: זוי לקבל זוי, והוא תרגום הרגיל של פנה, והוא זוית, וכן תרגם בפסוק מ"א יו ואתיקיה וזויתהא. אבל והאתיקים תרגם עתיקיא, ולא ידוע מהו. השבעים תרגמו στοά (הוא סטיו בתלמוד) וגם περίστυλον ואמר ריב"ג: כבר גזרו מן הענין הזה (מן נתק) אתיק על פני אתיק ופרושו עופל על פני עופל או חַל לעומת חֵל כי הדבר הנפרד מהדבר הוא מוכרת ומוצא ממנו ועקרו אנתיק. ע"כ (שרש נתק). וכן הפרחון: ההיל שלפני החומה. רש"י: ולא ידעתי מה הם ואומר אני שהם כמו עמודים מרובעים בולטים בחומה לחזוק וקורין להם פילירש בלעז, ע"כ. והוא pilliers בצרפת׳. ורד"ק פרש לשכה וכן קצת החדשים.— [3]) כך הכתיב, ונקוד וְאַתּוּקֶיהָא.

[4]) בערב׳ אַנְתֻּם a), בארמי׳ אנתון, אשורי׳ אַתֻּנֻ, וסוברים כי עקרו היה לזכ׳ אַנְתֻּמ ולנק׳ אַנְתֻּנ, אחרי כן השוו בקצת הלשונ׳ התנוע׳ האחרנה בשני המינים ואמרו בערב׳ לשניהם תֻ, ובעבר׳ בשתיהן תֶ, ואח"כ נשתנה קול החירק לקול הסגול כנהוג בעבר׳. וכך באתיא׳ אַנְתֶּמ אנתֶנ, ובקצת הלשונ׳ (באומנ׳) נשמר עוד ההבדל, ובקצתן נפלה האלף ונשאר רק תֶם תֶנ. וסובר אולסה׳ (Olsh. §§ 95, 6, 98, 4) כי תֶם היא תנועה ארוכה וכן לפי דעתו כֶם בכנ׳. וברוקלמן (Bro. Grundr. § 104) אומר כי לפנים היתה מלה זו מלעיל, ולכן היא קצרה. — [1]) יש סברים כי בתחלה היה פה אַתֶּמָה, והוא רבוי זוגי, אך מפני ההא שבראש המלה המתם נשמטה ההא (Bö. § 859). — [2]) יש סוברים כי זה שבוש פשוט. ויש מפקפקים ואומרים כי אולי גרם לזה המם של המלה שלאחריה.

[3]) השם תְּמוֹל, עי"ש, בהוספת א בראשו. כך דונש (תשו׳ סי׳ קמא),וכמו"כ ריב"ג שהביא השם תמול בשרש תמל ואמר: ויש שיוסיפו האלף ויאמרו אתמול, ע"כ. וכן שאר הקדמונים. רק אתמול עמי (מיכ׳ ב ח), סבר בו ריב"ג שהוא מרכב מן אֶת ומן מול, ופרשו ממול, וקבל גזנ׳ סברה זו גם בנוגע להשם אֶתמול והחליט שהוא מרכב מן את ומן מול, ואמר שהוא כמו לפנים. והחזיקו בדעה זו גם אולסה׳ (Olsh. § 223, 7) „אעפ"י שבכלל אין זה מנהג הלשון למזג המלה את עם מלה אחרת במלה אחת" (דברי אולסה׳), וכן בֶט׳ (Bö. § 264) „מפני שאין זה מנהג הלשון להוסיף א לפני תמ, ומפני שאתמול היא צורה יותר קדומה, ומפני שיותר קל למצא לו מקור בהרכבה מן את ומן מול". עכ"ל. וכבר הזכרתי בהערה לערך אַתְּ, ששמעתי הילדים המדברים עברית אומרים בשגירת הלשון תְּרוּאֶה במקום אַתְּ־רוֹאֶה, ולכן אפשר שמן אֶת מול אמרו תְּמוֹל. ואעפי"כ יותר נראה דעת הקדמונים והיותר חדשים שהעקר הוא תְּמוֹל, מפני

a) אנתֻם

(ש"ב ה ב), לאמר תמיד בזמן העבר. ויהי לפניו כאתמול שלשום (ש"א יט ז), לאמר כמו תמיד. כי ערוך מֵאֶתְמוּל תפתה (ישע' ל לג). ויהי כל יודעו מֵאִתְּמוֹל[1] (ש"א י יא), לאמר מקדם. מדבר בעדת קרח א ת מ ו ל מבאישין כנגד משה וכו' והיום מביעים דברים לפני משה (קהלת רבה, זכותי מות). אי זו היא שלא כדרכה מ א ת מ ו ל וכו' שלמי נדבה שסמך עליהן מ א ת מ ו ל יצא (ירוש' ביל' ב סא:).—ובכנוי: והמם (של שלשום) כדרך לשון רבים בעבור היום ו.א ת מ ו ל ו (רמב"ע שמות ד י). כי המקבל איננו אומר בכל יום אלא מה שאמר ב א ת מ ו ל ו (או"ד ג). וישבים ביומו כ א ת מ ו ל ו (מו"כ ג מז).

אַתֵּן[2], אַתֵּן,—מלת הגוף לנכח' רבות, Pron.pers.fem. 2 pers. ihr; vous; you: וְאַתֵּן[3] צאני צאן מרעיתי אדם אתם (יחזק' לד לא).

אַתֵּנָה[4], — כמו אַתֵּן, אַתֶּן: ויאמר להן (יעקב לרחל וללאה) ראה אנכי את פני אביכן כי איננו אלי כתמל שלשם וכו' וְאַתֵּנָה[5] ידעתן כי בכל כחי עבדתי את אביכן (בראש' לא ה-ו). כה אמר אדני יי' הוי למתפרות כסתות על כל אצילי ידי וכו' הנני אל כסתותיכנה אשר אַתֵּנָה[6] מצדדות שם את הנפשות (יחזק' יג יח-כ).

אֶתְנָה[7], ש"נ, — שכר שנותנים לזונה: אשר אמרה אֶתְנָה המה לי אשר נתנו לי מאהבי (הוש' ב יד).

שהרכבה זו של את מול במשמעה של יום שלפני היום היא מ ל א כ ו ת י ת יותר מדי ואינה טבעי' להאדם הקדו' הפשוט, ואין שום דמיון בין זו ללפנים. — באשורית אתמל, אנ תמלי, בארמ' איתמלי, אתמלי, ואח"כ בעברית אִתְּמוֹל, וזוהי הצורה הקדומה בתו דגושה להשלמת הנון. וזה הדגש שמר קצת זמן על החירק שלא יתרחב לסגול, ואח"כ אֶתמול. — [1]) מ"ש: במקרא אחת דפוס ישן וגם במקרא כ"י מצאתי האלף בסגול והתיו רפה אכן בשאר ספרים האלף בחירק והתיו דגושה.

[2]) בערב' אַנְתֻנَّ a), בארמ' אתין. ועי' הערה לאתם.—[3]) כך בצירי ברוב הספרים, וכן רד"ק. והעיד מ"ש כי במקצת ספרים קדמונים תיו בסגול וכן בכ"י (Mich.).

[4]) י"ם שזה רבים זוגי.—[5]) וכתוב במ"ש: ובספר א' קדמון כתיבת יד התיו בסגול. ע"כ.— [6]) מ"ש: במקצת ספרים התיו בצירי וקצתם בסגול ובכולן אין דגש בנון.

[7]) מן תנה, עי' במקומו.

---

a) أَنْتُنَّ

אֶתְנַח[1], את־, ש"ז, — שם טעם מפסיק הגדול, ֑ : א ת נ ח לא ישרתה כ"א שופר עילוי (ר"י בן בלעם). כל מה שיהיה תחתיו א ת נ ח או סוף פסוק לא יתחבר רק יפסק (ר"י חיוג, דקדוק קפד). א ת נ ח או סוף פסוק (ראב"ע, יסוד מספר). המלכים הם אלה וכו' טרחא א ת נ ח (ערוג' הבש' כז). הטעמים המפסיקים הנקראים מלכים כגון א ת נ ח או זקף או רביע (טוב טעם ב). תמונת ה א ת נ ח הוא כדמות ט הפוכה כזה ֑ (שם ד). לא נמצא פסוק בלי א ת נ ח (קב"ק בשער הטעמ'). וביחוד ה א ת נ ח הוא מעמיד ומפסיק (שם). ב א ת נ ח וטעמים (תגיה, גזרת שלשים).—ואמר המליץ: אדם עצל אל תאנת אחר טרחא יבא א ת נ ח (JQR 1902 July 744).

אֶתְנָחָה, — כמו אֶתנח: וסמוך לה א ת נ ח ה, והיא מכל טעם נחה, ריחה נודף כשמן המשחה, ממצעת הפסוק ומרויחה (דה"ט, סי' יז). ומקום הפסקה ב א ת נ ח ה ובסוף פסוק וכו' וזה צורת ה א ת נ ח ה (הורית הקורא, 53). זקף, א ת נ ח ה, וכו' הששי הוא א ת נ ח ה רווחת ומרויחה (שם 74). וה א ת נ ח ה אפשר שתהיה בלי משרת (שם 84).

אֶתְנַחְתָּא, הצורה הארמי' הרגילה של השם אתנח.

אֶתְנָן[2], אֶתְנַן, בכנ' אֶתְנַנִּי, אֶתְנַנָּהּ,—א) כמו אֶתְנָה: כי זנית מעל אלהיך אהבת אֶתְנָן על כל גרנות דגן (הוש' ט א). לא תביא אֶתְנַן זונה ומחיר כלב בית יי' אלהיך (דבר' כג יט). ויהי בך הפך מן הנשים בתזנותיך ואחריך לא זונה ובתתך אֶתְנָן וְאֶתְנָן לא נתן לך (יחזק' יז לד). והשבתיך מזונה וגם אֶתְנַן לא תתני עוד (שם מא). כי מֵאֶתְנַן זונה קבצה ועד אֶתְנַן זונה ישובו (מיכ' א ז). ושבה לְאֶתְנַנָּהּ וזנתה את כל ממלכות הארץ (ישע' כג יז). וכל פסיליה יכתו וכל אתננֶיהָ ישרפו באש (מיכה א ז). איזהו א ת נ ן האומר לזונה הא ליך טלה זה בשכרך (תמורה ו ב).—ב) ״כמו

---

[1]) מלשון מנוחה, ויש אומרים מלשון אנחה. ואמר קב"ק בשער הטעמים בפרוש השם אתנחתא וז"ל: נקרא כן כי הוא מנוחה עם אנחה כדמות האדם שטרח ואחר ישב ויאנח וכו' והוא כדמות עשיית אנחה מהאיש שטרח ויושב ונגינתו דומה לזה כי הוא הפסק גדול מן הפסק הזקף הקטן.

[2]) לפי דעת הקדמונים כמו"כ מן תנה (ריב"ג ואחרים וכמו"כ אולסה'), ולפי דעת קצת החדשים מן תנן, עי' במקומו.

מַתָּן בהדבור משא ומתן: שידע תבואות המדינה וסחרה ו א ת נ נ ה מה הם (נופ' לופ', מסיר ליאון כ יה).

*אַתְקָפָה[1], ש"נ, מ"ר אַתְקָפוֹת, — קושיה על דברי פלוני, Einwanderheben; objection: שהקיפו דבריהן עליו בראיות ברורות שאין עליהן פירכא והתקיפו עליו ב א ת ק פ ו ת מחוורות ששוברין דבריו (המפתח לרבנו נסים, ברכות).

אֲתָר, ש"ז, מ"ר, אֲתָרִים,—א) שם מקום בדרום א"י: כי בא ישראל דרך הָאֲתָרִים[2] (במדב' כא א). — ב) תַּיָּר, מְרַגֵּל[3]: וביתי על הרי בתרים ודרך ה א ת ר י ם ומשכני גיא הצבועים ומשכנות הרועים (אג' לשון הזהב לר"י חריזי). עוד הם נדברים ועדת כלבי ה א ת ר י ם שמה הגיעה שיחתם הפריעה (משלי יל"ג ג יז).

*אֲתַר[4], — מקום, Ort; place. על אתר, על המקום, ר"ל תכף ומיד: אם על א ת ר יצא אינו גט ואם לאחר זמן יצא הרי זה גט (ירש' גיט' ח מט ג). בנחיל שגזלו מן ההליכה ובפורת ובלבד על א ת ר אבל אם יצא וחזר אני אומר מפני יראה ופיתוי אמרו (שם ב"ק ט ז ב).—ומשל: מבית לבית חלוק ו מ א ת ר ל א ת ר נפש (מד"ר בראש' לט), ר"ל מי שמעתיק דירתו מבית לבית יאבד לו הלוק, וממקום למקום תאבד לו נפש.

אתר[5], קל אינו נהוג.

[1]) בארמ': אתקפתא: אתקפתא דר' שישא (חגי' ט:).

[2]) אונק' תרגם ארח מאלליא, ר"ל דרך המרגלים. וכן מדרש: דרך התייר הגדול. וכן המפרשים הקדמונ'. רש"י: דרך הנגב שהלכו בה המרגלים. ראב"ע: י"א כי האלף נוסף והטעם ה ת ר י ם את הארץ. וכן רשב"ם. אך יותר נראה לפי דעת תרגום השבעים שהוא שם מקום, וכן רוב החדשים. — [3]) עי' הערה למעלה.

[4]) בארמי' אֲתַר מקום, בערבי' את'ר a) רשם.

[5]) מן אתר אתרים, עי"ש.

a) أثر

— הִפע' *הֶאֱתִיר,— כמו תִּיֵּר: קדוש סבבתם דרך ל ה א ת י ר (במעון ב"ר יצחק, אותותיך, ז פסח).

*אֶתְרוֹג[1], ש"ז, מ"ר אֶתְרוֹגִים,—פרי ממין הַלִּמּוֹן, גון קלפתו כעין השעוה,ומיצתו פחות חמצה משל הלמון, citrus medica: שיעור א ת ר ו ג הקטן רבי מאיר אומר כאגוז רבי יהודה אומר כביצה ובגדול כדי שיאחוז שנים בידו אחת ר"י אומר אפי' אחד בשתי ידיו (סוכ' ג ז). א ת ר ו ג הכושי וכו' והירוק ככרתי וכו' (שם ו). נתן לו שתי פרוטות אמר לו הבא לי א ת ר ו ג והלך והביא לו בפרוטה א ת ר ו ג ובפרוטה רמון וכו' שהוא אומר לו א ת ר ו ג גדול הייתי מבקש (מעיל' ו ד). מעשה ברבי עקיבה ש ל י ק ט א ת ר ו ג באחד בשבט (ר"ה יד.). וביום טוב הראשון של חג כל ישראל עומדין לפני הקב"ה ולולביהן ו א ת ר ו ג י ה ן לשמו של הקב"ה (מד"ר ויקר' ל).

*אֶתְרוֹגִי, ת"ז, — מצבע קלפת האתרוג: ויצא שתנו א ת ר ו ג י זך (ר"י ישראלי הקדחת, Monats. XXXVII 3, 34).

*אֶתְרוֹגִיּוּת, ש"נ, — גון קלפת האתרוג: ראוי שיהי (השתן) שוה הממשות דק הצבע נוטה אל ה א ת ר ו ג י ו ת (קאנון א ב ג ב, ח).

*אָתַת[2], פ"י,—נתן אות: אות א ת ת י[3]) בקושטא להעמידך (אליהו הזקן, אז הברית).

— פע' *אִתֵּת, נצטַּיֵּן באות: אף ברי אֻתַּת שם שר מטר (ר"א קליר, גשם). בם (באות ברית) מעטרים בחורי בחוני, המסמנים וּמְאֻתָּתִים להנצל מרשפי כויוני (ראב"ן, אות ברית, יוצ' למילה).

[1]) מפרסית ת'רנג a). ובערב' כמו"כ אתר'ג b).

[2]) פעל בנו הפיטנים מן או ת.— [3]) כבר הביא דונש בשם רסע"ג אותת מן אות. אך זה אולי פולל כמו שובב מן שוב.

a) تُرُنْج b) أُتْرُجّ

שער הבית

ב

ב אות השניה באלף בית העברי ושמה בֵּית, עי' ערך בֵּית.

מוצא אות זו עקרו מן השפתים, והיו המדברים עברית מפיקים אותה כמעט באופן אחד בכל מקום שהיא באה [1], בתחלת הברה או באמצע או בסופה, בקבוץ השפתים זו על זו בכח בקצת השתתפות בקצה הדוק הלשון, ולכן נחשבת אות זו גם מאותיות הדליקה, עי' זה. אך מפני שבטבע הברתה הוא שכשהיא באמצע ההברה יפיק אותה המדבר באופן קצת יותר קל ורך, לא בכל כח הקשת חיצוניות השפתים,

---

[1] אעפ"י שגם קצת החדשים ובתוכם גם סיוֵר סובר כי ההברה הכפולה של בגד כפת היא קדומה מאד בעברית, (Siver's Metrik,1,15 : dass die Spaltung der ursprünglichen בגד כפת zwar allerdings secundär, d. h. nicht ursemitisch, ist, wohl aber, nach Massgabe der einschlägigen lautgeschichtlichen Kriterien, für eine der ältesten Speciallautwandelungen des Hebräischen (bez. des Hebr. u. der nächst verwandten Idiome) gehalten werden muss) מ"מ יש בתלמוד עדות שהברת ב סופית והברת ב תחלתית היתה בזמן רבא באופן אחד, והוא מה שאמר רב עובדיה (ברכ' טו:) שצריך ליתן ריוח בין הדבקים (רש"י: תיבות המדובקות זו בזו אם אינך מפרידן כשהתיבה השניה מתחלת באות שהתיבה שמלפניה נגמרת) ואמר רבא על זה כגון על לבבך על לבבכם בכל לבבך בכל לבבכם עשב בשדך ואבדתם מהרה הכנף פתיל אתכם מארץ. זו ראיה ברורה, שעוד בזמנו של רבא קראו ב הסופית של עֵשֶׂב ובית התחלתית של בשדך באופן אחד, בהברה אחת, כמו הלמד של על והלמד של לבבך וכמו מ הסופית של אתכם ומם התחלתית של מארץ. וכבר הרגיש בזה רשב"ץ דוראן ואמר וז"ל: והבית הרפה הוגים אותם הערביים (היהודים הערבים) בדבוק שפתים כמו הדגושה בדגש רפה במעט שנוי ברפיון יותר והישראלים השוכנים בארץ הנצרים הוגים אותה כמו שהוגים הם עצמם הויו וזה שבוש גדול שא"א שתהיה הגיית הבית כהגיית הויו בשום פנים ולא היתה כן הגייתנו בהיותנו בארצנו ויורה זה מ"ש בק"ש שינית ריוח בין הדבקים ומנו שם כמו עשב בשדך יראה כי הגיית בית עשב כהגיית בית בשדך שהיא דגושה, וכן האומות שהועתקו אליהם שמות האבות אברהם יצחק ויעקב הם הוגים הבית שלא כהגיית הויו בשום פנים וכן בהרבה שמות כמו צבאות. ע"כ יראה כי הספרדים הם הקפידו על לשונם בזה יותר מכל שאר היהודים אשר בתפוצת הגולה כי הם הוגים הבית הרפה בדבקות השפתים ברפיון מעט ולא כהגיית הויו (מג"ת נד.). והברה זו היתה בכל מקום כמו b ולא כמו v. ומעידה על זה הברת אות ب בערב', וגם בערב' המדברת, יצאו הערבים במרוקו, שהדרומיים הוגים ב רפה כמו w (A. Fischer, Marok. Sprichw. MSOS, 1, 190). וכן שם העיר בָּבֶל למשל, שכתבוהו היונים Βαβυλών והרומאים Babylon, ואין ספק בדבר שכתבו על פי מה ששמעה אזנם שם זה הגוי בדבור החי, מעיד כי גם להבית השנית של בבל היתה הברת b ולא הברת v. וכן העתיק הירונימוס כל שאר השמות הפרטים שבאה בהם אות ב באות b גם אחרי שונ"ע וגם בסוף הברה. אלא שאפשר לפקפק גם איך היתה בזמן ההוא הברת אות β היונית ואפילו הברת b הרומית. אבל עכ"פ בזה אין ספק שאח"כ נתרככה הברת הבית ונטתה להברת האות v, עד שהעתיקו קצת מלים רומיות שיש בהן האות v באות ב, כך למשל ביבי במקום vive, (SKr. Lehnw.). ובספר יצירה כבר נאמר בפרוש כי יש לאות בית הברה כפולה, וז"ל: שבע כפולות בגד כפרת ומתנהגות בשתי לשונות יסודן חיים ושלום חכמה ועושר וזרע וחן וממשלות מתנהגות בשתי לשונות בב, גג, דד, כב, פפ, רר, תת, רך וקשה (פלק ב משנה ת).

ובקצת שתוף נשימה מבפנים, גברה הברה קלה ורכה זו של קול האות בית יותר ויותר, ובזמן מאוחר, בימי הגמרה, היתה כבר נהוגה הברה כפולה לאות זו: האחת בתחלת הברה, ההברה הקדומה, הכבדה, ובאמצע ההברה (אחרי תנועה פתוחה ואחרי שוא נע) ובסופה, ההברה הקלה שנתרככה ונתנשמה ורפתה לגמרה. וכדי להבדיל בין הבית המצינת הברה הקשה ואותה המצינת הברה הרפה עשו סימן ודגשו את הבית בכל מקום שהברתה קשה בדגש בתוכה כזה בּ, והיא בית דגושה, ויש ששמו גם קו משכב על הבית בכל מקום שהברתה רפה והיא בית רפויה, ואחרי כן החלו מעט מעט להשמיט את סימן הרפה וכתבוה בית רפויה בסתם, בלי סימן. הברה כפולה זו של הבית נהוגה גם עתה בקרב רוב היהודים, ספרדים ואשכנזים ותימנים וקראים. רק קצת יהודי אפריקה (מערבים מאלג׳יר) והספרדים בצפת וטבריה אינם מבדילים והוברים בכל מקום בהברה קשה. השמרונים הברים את הבית רפה בסוף הברה: לבבכם—לבב־.

בצרופי שרשי המלים העבריות לא תבוא האות ב לפני פ, בפ, ואחרי ו, וב, ואחרי מ, מב (מנחס, מחברת דף י).

יש חכמים מיחסים לבית, בפרט רפויה, פעולה מארכת על התנועה שלפניה, כמו עָב במקום עַב, תּוֹשָׁבֵי במקום תּוֹשְׁבֵי, וכיוצא בזה (Kö, II, 495), וכמו כן אות ב אוהבת תנועת ִ ושמרת על תנועה זו גם במקום שלפי מנהג הלשון היתה תנועה זו צריכה להשתנות, כמו סִבלו וכן תעבורו (סס דף 512).

ב היא אחת מאותיות השמוש[1]), ותתחבר עם אותיות

והכלל כל בגד כפת דסמיך לאהוי רפי, הוא בודאי כלל קדום עוד קודם בן אשר (עי׳ הערה לערך אתי מרחוק). והנה עצם הדבר מונח בטבע אות זו להתרכך בשתוף הברה בנשימה, Aspiration, וכן נשתנתה הברת אות β בלשון יונית החדשה, ממש כמו ב רפה. וכן בלשונות האחיות למשל בגרמנית geben ובאנגלית give, ובגרמ׳ בעצמה Schrift ולא Schribt. וכן בלשון צרפתית livre ספר, מן השם ברומית liber, ובלשון צרפתית בעצמה libraire מוכר ספרים. וכן השם febris ברומ׳ וכמו״כ באיט׳ febbre, בגרמ Fieber, ובצרפת׳ fièvre, וכן באנגל׳ fever. ובאנגלית בעצמה web אֶרג, והפעל weawe. ועוד הרבה כאלה. וכן נתרככה הבית הכנענית עד שדמתה להברת אות ו (w, v), ופעמים נשמטה לגמרה (Schr. Phön. Spr. 144), אפס יש סברים, כי בחיי הלשון, אפילו בזמן מאוחר, אי אפשר שתנועה פתוחה בסוף מלה פעלה על אות הראשנה של מלה שלאחריה לרכך הברתה בשתוף נשימה, אלא שדרך הברה זו נולדה מהקריאה המלאכותית המתונה והחגיגית של הפרשה בבתי הכנסיות (Kö, 1, 36: Ich habe darauf hingewiesen, dass beim Leben der Sprache nicht der schliessende Vocal eines vorhergehenden Wortes einen aspirirenden Einfluss auf den aspirirbaren Anlaut des folgenden Wortes ausgeübt haben kann, sondern dass dieser Einfluss erst beim langsamen und ausserdem nach künstlichen Regeln eingerichteten Vortrag der Schriftabschnitte im Gottesdienste hervorgebracht oder vielmehr hinzugebracht wurde). ואם אמנם באמת נדמה שזה לא טבעי בדבור החי, אעפי״כ יש עדות גמורה מרסע״ג (גוף הערב׳ של פרוש ספר יצירה שהוציא לאור למבר והביא המאמר הזה גם ר״י ברצלוני בפרוש יצירה בלשון משבשה) שדבר זה היה נהוג בדבור החי בארמית בזמנו, אמר וז״ל: וזה (ההברה הכפולה של בגד כפת שדבר עליו ספר יצירה) לא במקרא בלבד כי אם בכל דבר שמספרים אפילו הנשים, כאשר יאמר כי אשה הלכה למלמד תינוקות ואמרה לו: יא ספרא אפני ב׳רי (ר״ל בבקשה ממך המלמד, הניחה ב׳ני, ולא אמרה בְּרִי בבית דגושה). ואשה אחרת קראה לבנה יא גד גד, ולא ענה, וכאשר קראה לו יא ג׳ד, בגימל רפויה, ענה לה. ע״כ (עי׳ Bacher, Anfänge 46, ובפרוש יצירה של ר״י ברצלוני דף 231 הלשון משבשה קצת). וכבר העיד החכם סיור (במקום הנזכר למעלה) כי כעין זה היה נהוג גם אצל הקלתים בלשונם החיה, שתנועה פתוחה פעלה על אותיות בגד כפת שלאחריהן פעולה של רכוך בשתוף נשימה.

כללו של דבר, שאין לדעת בוראות איך היתה בדיוק הברתה של אות ב לפנים. כי, כמו שכבר העירותי למעלה, כתיבת השם בכל ביונית באות β במקום הבית השני וברומית באות b, וכמו״כ בשאר השמות העבריות בתרגום השבעים והירונימוס, אינה ראיה ברורה. כי כבר הוכיח Corsen בספרו Ueber Aussprache, Vokalismus und Betonnung der lateinischen Sprache, 2 Aufl. 1, 134 כי האות b ברומית נתרככה מתחלת המאה הרביעית לפני ספירת הנוצרים ונהייתה דומה להברת v. וכן אמר Blass בספרו Ueber die Ausspr. des Altgriechischen, s. 25, שהברת אות β היתה רכה גם לפנים. רק מדברי רבא נלמד שבימיו עוד היתה כמעט הברה אחת לבית סופית ולבית תחלתית, ורגלים לדבר כי זו היתה הברה קשה כמו ב דגושה עתה אצלינו.

[1]) שמוש זה של אות ב משתף כמעט בכל הלשונות השמיות, וסברו קצת המדקדקים כי זה קצור של המלה בית, ורואים קצת ראיה לזה בשם העיר בְּעֶשְׁתְּרָה: ואת בְּעֶשְׁתְּרָה (יהוש׳ כא כז), שהוא לפי דעתם מקצר מן בֵּית

כנוי הגוף בי, בך, בך, בו, בה, בנו, בכם ־כן, בהם, ־הן, — ועי' כ"א במקומו. ותתחבר עם שמות ופעלים, מונעה בשוא ב[1]) ולפני שוא בחירק קצר, ולפני יוד שואית בחירק ארוך והיוד תנוח (בידי, ביעף, ביקר, בישישים), ולפני אהחע בתנועת אות אהחע שלאחריה[2]), ולפני קמץ חטף בקמץ רחב, באני, בחרי[3]), ולפני אלהים בצירי והאלף תנוח, באלהים, ולפני ה הידיעה בפתח או בקמץ ותשמט ה הידיעה, ולפני ה מקור נפעל בצירי ונשמטה ה הבנין, בעטף[1]) במקום בהעטף, או בסגול בהרג, או בחירק ובכשלו. והשמש—א) אל יחס שבו, להמקום והזמן, תחת בתוך, בקרב, in,innerhalb,am; dans, à; in,at: בעיר, בבית, בבור, בידי, בפי, בראשית, בשנה ההיא, ביום, בלילה, בעוד, בטרם: ובהמתך וגרך אשר בשעריך (שמות כ י). ה' אלהינו דבר אלינו בחרב (דבר' ה ו). ונתתי להם בביתי ובחומתי יד ושם (ישע' נו ה). ולמשל ביום ובלילה (ברא' א יח). וביום הראשון מקרא קדש (שמות יב יו). ביום הכפרים (ויקר' כה ט). ובראשי חדשיכם (במד' י י). — ב) להחמר המשמש למלאכת איזה דבר, aus; en; of: ושרף את הבגד או את השתי או את הערב בצמר או בפשתים (ויקרא יג נב). לעשות כל מלאכה בנחשת (מ"א ז יד). וכבש בזהב לכסא (דהי"ב ט יח). — ג) לציון אחד פרט מתוך הכל, מתוך רבים, unter; parmi; among: רבתי בגוים שרתי במדינות היתה למס (איכה א א). היא ישבה בגוים לא מצאה מנוח (שם שם ג). לא היה כמהו בכל מלכי יהודה (מ"ב יח ה). אחיתפל בקשרים (ש"ב טו לא). ליש גבור בבהמה (משלי ל ל). מנשים באהל תברך (שופטי' ה כד). וישר באדם אין (מיכה ז ב). היפה בנשים (שה"ש א ח). האדם הגדול בענקים (יהוש' יד טו). אם יראה איש באנשים האלה (דבר' א לה). אדני בסמכי[2]) נפשי (תהל' נד ו). ה' לי בעזרי (שם קיח ז). —וכן להורות חלק מהכל: ויך בפלשתים (ש"ב כג י). ויהרג במשמניהם (תהל' עח לא). לחמו בלחמי ושתו ביין מסכתי (משלי ט ה). והנותר בבשר ובלחם[3])(ויק' ח לב). כשם שחולקין בחולין כך חולקין בתרומה (דמאי ו ג). האשה שהיתה אוכלת בתרומה (תרומ' ח א).— וכן לפרט פרטים אחדים מכלל אחר: בעוף ובבהמה ובחיה ובכל השרץ (ברא' ז כא). בכל אשר תרמש האדמה ובכל דגי הים (שם ט ב). ואמלל כל ישב בה בחית השדה ובעוף השמים (הושע ד ג). — ד) להורות קרוב וסמיכות, אצל, על יד, am,bei; près de; at,near:

עשתרה. אבל כבר דחה בט' (Bö § 530 Anm. 3) סברה זו, ואמר שאינה טבעית, שבודאי כבר היה שמוש ב נהוג בלשון קודם שידעו המדברים לבנות בית. וכן יוסף הלוי (REJ 1885 ?), ואעפ"י שאח"כ נתקצרה אמנם בית לבי, אי אפשר שיהיה זה מקור השמוש של הבית שאינה נקודה בצירה. ולא יותר מחורה מזה השערתו של בטכר בעצמו שם, שבית השמוש נתקצרה ונצטמצמה מן המלה פי a) בערב' במשמ' בתוך. ולכן עדיף לחשב שזו הברה טבעית מקורית קדומה שנקבעה בלשונות השמיות אולי בתחלה למושג של בפנים, וכיוצא בזה.

[1]) בדה"ט בשער השוא נאמר: ואם תצטרף (השוא) עם געיה בראש התיבה בפתחה גדולה תצא (ר"ל תקרא) כמו בבוא אליו נתן (תהל' נא ב) לכו־חזו (מו ט), בלכתך לא יצר צעדך (משלי ד יב) בשכבך תשמר עליך (ו כב). ברעתו ידחה רשע (יד לב). ע"כ. והנה מזה נראה ברור כי כל השואים האלה של בית השמוש היו קוראים בתנועת פתח, כמו לוא היה כתוב בבוא, לכו, בלכתך בשכבך, ברעתו. וקריאה זו מקימת עפ"י העתקת הירונימוס קצת מלים שיש בהם ב השמוש בשוא: באפו—baaphpho, בסוד—bassod, בסופה—basupha, בציון—bassaion, בקרב—bacereb, ברוח—baruah, בשורי—basori.— ולפני יוד, כמו לו היתה נקודה חירק: כל מלה דסמיך ליוד ואתא קדמיה בראש תיבותא תתנקיד בשוא ומתקרי בחד נקודא (ר"ל חירק) כמו ביום טובה היה בטוב (קהל' ז יד). ביום עשתי (במד' ז עב). וגם זה מקוים על פי העתקת הירונימוס, שהעתיק ביום biom, קריאה זו של שוא בית השמוש הוא לפי מה שהיו נהוגים אז לקרא את השוא בכלל, כמו שמעידים על זה כל המדקדקים הקדמונים. והמלה בראשית העתיק הירונימוס bresith ולא השמיע את השוא כלל. והסכימו החדשים שזה הנקוד של בית השמוש בפתח הוא הנקוד העקרי ואעפ"י שבערב' היא חרוקה, ב b). בערב' ההמונית של מצרים היא חרוקה עפי"ר לפני שמות, אבל לפני כנויים מתחלפת תנועתה ומשתנה להתנועה שלאחריה (Spi.83).—[2]) בנקוד הבבלי בצירי באמר (מכות לנק"א,62). —[3]) כך הקדמונים בפרוש שקמץ הבית הוא קמץ רחב, ועי' המשא ומתן בענין זה בהערה לערך אני.

[1]) בכ"י בעטף. — [2]) לפי דעת קצת, הכונה פה לא בתוך סומכי, בתוך עוזרי, אלא הוא מי שבידו לסמך, מי שבידו לעזר, וקוראים לבית זו בית העצמות, essentiae ב. — [3]) ואמר ריב"ג (הרקמה 33) כי בית זו וכיוצא בה היא במקום מן.

a) فِي b) بِ

חנים בעין (ש"א כט א). החיה אשר ראיתי בנהר כבר (יחזקאל י טו).— ה) ולהורות פעולה בעצם עת פעולה אחרת או תכף ומיד אחריה, indem, als; en, quand; when: ויהי בהיותם בשדה ויקם קין (בראשי' ד ח). ויהי בהקשתה בלדתה ותאמר (שם לה יז). ושני לחת העדת ביד משה ברדתו מן ההר ומשה לא ידע כי קרן עור פניו בדברו אתו (שמות לד כט). ותרץ את שבתתיה בהשמה[1]) מהם (ויקרא כו מג). גאל הדם הוא ימית את הרצח בפגעו בו (במד' לה יט). וברדת הטל וכו' ירד המן (שם יא ט). אם נבלת בהתנשא (משלי ל לב). נפשי יצאה בדברו (שה"ש ה ו). ויהי בהשמע דבר המלך ודתו ובהקבץ נערות (אסת' ב ח). ויבא יעקב שלם וכו' בבאו מפדן ארם (בראש' לג יח). בהוציאך את העם ממצרים תעבדון את האלהים (שמות ג יב). בשנת בא תרתן אשדודה בשלח אתו סרגון (ישעי' כ א). איפה היית ביסדי ארץ (איוב לח ד). וה' שב את שבית איוב בהתפללו בעד רעהו (שם מב י). על כן לא נירא בהמיר ארץ ובמוט הרים (תהל' מו ג). ובפרשכם כפיכם אעלים עיני מכם (ישעי' א טו). — ו) הכלי והאמצע, לעשות ולהשיג דבר, במשמעת על ידי, Werkzeug und Mittel; instrument, moyen; instrument, mean: רבים אשר מתו באבני הברד מאשר הרגו בני ישראל בחרב (יהוש' י יא). תרמסו ברגליכם (יחזק' לד יח). פן יפגענו בדבר או בחרב (שמות ה ג). ואם בכלי ברזל הכהו (במד' לה טז). בנהר יעברו ברגל (תהל' סו ו). קרא בגרון (ישעי' נח א). ה' בחכמה יסד ארץ כונן שמים בתבונה (משלי ג יט). ודוד מנגן ביד (ש"א יט ט). ויט בכח (שופט' טז ל). בפיו ובשפתיו כבדוני (ישעי' כט יג). ותבא לנסתו בחידות (מ"א י א). במה אדע (בראש' טו ח). בזאת תדע (שמות ז יז), ע"י זאת. ואם באלה לא תוסרו (ויקר' כו כג), ע"י אלה. כי באש ה' נשפט ובחרבו את כל בשר (ישע' סו טז). באש תשרפו (ויקר' ח לב). העטופים ברעב (איכה ב יט). בגורל יחלק את הארץ (במד' כו נה). האיש מקדש בו ו ב ש ל ו ח ו (קידו' ב א). והקפה נגבית ב ש נ י ם ומתחלקת בג' (פאה ח ז). נצולין ב צ מ י ד פתיל (פרה יא א). היכה ב א ח ר ידו בנייר בפינקס וכו' (תוספתא ב"ק ט לא). — ז) הסבה והתכלית, Ursache, Zweck; cause, but; cause, aim: התשחית בחמשה את כל העיר (בראשית יח כח). איש בחטאו יומתו (דבר' כד טז). בצדקתי הביאני ה' לרשת את הארץ (שם ט ד). ויעבד יעקב ברחל שבע שנים ויהיו בעיניו כימים אחדים באהבתו אתה (בראש' כט כ). ויעבד ישראל באשה ובאשה שמר (הושע יב יג). בעונתיכם נמכרתם (ישעי' נ א). אל נא נאבדה בנפש האיש הזה (יונה א יד). — ח) לאופן ודרך ותכונת הפעולה: ויברא אלהים את האדם בצלמו (בראש' א כז). ושפט בצדק דלים (ישעי' יא ד). מכה נפש בשגגה בבלי דעת (יהושע כ ג). וישאהו במוט בשנים (במד' יג כג).— ועפי"ר תשמש לתאר הפעל: אדני יי' בחזק יבוא (ישעי' מ י). לא במהרה ינתק (קהל' ד יב). כי בשגעון ינהג (מ"ב ט כ). ואכלתם אתו בחפזון (שמות יב יא). והלכתם עמי בקרי (ויקר' כו כז). ו ב ט ו ב העולם נדון (אבו' ג טו). מותר תרומה מה היו עושין בה לוקחין פירות ב ז ו ל ומוכרין אותם ב י ו ק ר והשכר מקיצין בו את המזבח (כתוב' קו:). ואין מזכירין זכרונות וכו' אלא בשני ימים טובים של ר"ה וכו' ואף באלו ב ק ו ש י התירו (מס' סופרים יט ח). — ט) ליחס שעם, לחבור וקשור ונגיעה וכדומה, mit; avec; with: ויצא אדום לקראתו בעם כבד וביד חזקה (במד' כ כ). ותבא ירושלמה בחיל כבד (מ"א י ב). וישמעאל בן נתניה נמלט בשמנה אנשים (ירמי' מא טו). כי במקלי עברתי את הירדן הזה (בראש' לב יא). ואחרי כן יצאו ברכש גדול (שם טו יד). נטה את ידך במטך (שמות ח א). בשבעים נפש ירדו אבתיך (דבר' י כב). ונשארתם במתי מעט (שם כח סב). בחצים ובקשת יבא שמה (ישעי' ז כד). — ובהשאלה: נקדמה פניו בתודה בזמרות נריע לו (תהל' צה ב). עבדו את ה' בשמחה באו לפניו ברננה (שם ק ב). כי בנפשו דבר אדניהו (מ"א ב כג). — ובמלת השלילה: ובאפס לאם (משלי יד כח). באין אלפים אבוס בר (שם ד). אשר ירצח את רעהו בבלי דעת (דבר' ד מב). — י) להורות המעמד: ואתה תבוא אל אבתיך בשלום תקבר בשיבה טובה (בראש' טו טו). ויראו שטרי בני ישראל אתם ברע (שמות ה יט). והוא אשה בבתוליה יקח (ויקר' כא יג).— יא) ולהורות הדמיון הגמור: בד בבד יהיה (שמו' ל לד). שאיני נהנה מישראל מוכר בפחות אבל שוה ב ש ו ה לא (נדר'

[1]) כבר התחבטו הקדמו' והאחרו' בצורת מלה זו ובנקוד ב השמוש, ואמרו הקדמוני' (ריב"ג רקמה ו ורד"ק מכלול) כי קמץ ה השמה הוטלה על בית השמוש. ויש נוסח' מתחלפות. ועי ערך שמם.

לא). אות באות, דבור בדבור, מלה במלה.—וכן במשמ׳ כל: שנה בשנה (דבר׳ טו כ). וכן יעשה שנה בשנה (ש"א א ז). מדי חדש בחדשו ומדי שבת בשבתו (ישע׳ סו כג). — ובכל היחסים האלה תשמש להרבה פעלים ושמות: וידבר אל עפרון באזני עם הארץ (בראשית כג יג). ונח מצא חן בעיני ה׳ (שם ו ח). ויקם בי כחשי בפני יענה (איוב טז ח).— ולפעלים נתינה ומסירה: וכל יש לו נתן בידו (ברא׳ לט ד). ולא המציתך ביד דוד (ש"ב ג ח). הסגיר ביד אויב (איכה ב ז).— ופעלי נגיעה ופגיעה: הוי מגיעי בית בבית שדה בשדה יקריבו (ישעי׳ ה ח). ויפגע במקום וילן (ברא׳ כח יא). — ופעלי אחיזה ותפיסה: ואחז בערפי (איוב טז יב). ותתפשהו בבגדו (בראש׳ לט יב). — ומריבה ומלחמה: וירב בלבן (בראש׳ לא לו). אקוט בדור (תהל׳ צה י). אל תתחר במרעים (שם לז א). — ולתמורה והלוף: בכסף מלא יתננה לי (בראש׳ כג ט). אלי תבוא כי שכר שכרתיך בדודאי בני (שם ל יז). ויקן את חלקת השדה וכו׳ במאה קשיטה (שם לג יט). איש יבא בפריו אלף כסף (שה"ש ח יא). המחליף פרה בחמור (ב"מ ח ד). תן לפועלי בסלע מעות (שבוע׳ ז ה). ומדד לו באיסר שמן (ב"ב ה ט). סאה בכמה א"ל בשני דינרין (אדר"נ יב). מעות של פורים נתחלפו לי במעות של צדקה (ע"ז יח.).—ובמשמעת תחת: ולא תחום עינך נפש בנפש עין בעין שן בשן יד ביד רגל ברגל (דבר׳ יט כא). — והליכה וביאה: אם בחקתי תלכו (ויקר׳ כו ג). תלכו בשבי (ירמ׳ כ ו). — וזכירה: ובשם אלהיהם לא תזכירו (יהוש׳ כג ז). ובאלהי ישראל יזכירו (ישע׳ מח א). — ועוד פעלים אחרים, בגד, פשע, מרד, מרה, מעל: וימעלו בנ"י מעל בחרם (יהוש׳ ז א). וכחש בעמיתו (ויקרא ה כא). כי דברנו ביי׳ ובך (במדב׳ כא ז). ואני ביי׳ אעלוזה אגילה באלהי ישעי (חבקוק ג יח). שמחו באבימלך וישמח גם הוא (שופ׳ ט יט). איזהו עשיר השמח בחלקו (אבות ד א). כי רוצה ה׳ בעמו (תהל׳ קמט ד). בציון געלה נפשך (ירמ׳ יד יט). ראה ה׳ בעניי (בראש׳ כט לב). כן בקדש חזיתך (תהל׳ סג ג). אבינה בבנים (משלי ז ז). צפה ברוח הקדש (מד"ר בראש׳ עט). המסתכל בקשת (קדוש׳ מ.). נסתכל ביום המיתה (ברכ׳ י.). כי לא ידע עבדך בכל זאת (ש"א כב טו). ולא אריח בריח ניחחכם (ויקר׳ כו לא). ואשעה בחקיך (תהל׳ קיט קיז). עוסק בדברי תורה (ברכ׳ ג:). נושא ונותן בהלכה.— ובמשמ׳ אחרת: נשאת ונתת באמונה (שבת לא.). הנושא ונותן בדברים לא קנה (ב"מ מח.) הנבאים בשמי (ירמ׳ יד טו). הנבאו בבעל (שם כג יג). ויקרא בשם ה׳ (בראש׳ יב ח). — ופעלי שאל ודרש בעצה: לשאל באוב (דהי"א י יג). וישאלו באלהים (שופט׳ כ יח). לדרש בבעל זבוב (מ"ב א ג). שאל בתרפים (יחזק׳ כא כו). שואל בשלומו (ברכ׳ ה א). עת אשר שלט האדם באדם לרע לו (קהל׳ ח ט). הנגשים בעם (שמות ה ו). ויאיצו המלאכים בלוט (בראש׳ יט טו). זה יעצר בעמי (ש"א ט יז).— הוא בחנק, בסקילה: הרי זו בחנק וכו׳ הרי זו בסקילה (כתוב׳ ד ג), ר"ל היא חיבת חנק. דם הכליות דם אברים הרי אלו בלא תעשה (כריתו׳ כב.).—ולהורות השיעור והמדה, בכדבר: הנוגע בכשני חציי זיתים מן הנבילה או נושאן ובמת הנוגע בכחצי זית (אהל׳ ג א). כל האוכלין מצטרפין לפסול את הגויה בכחצי פרס (מקוו׳ י ז). שילות היה מקלת מים בכאיסר צוה המלך והרחיבוהו (ערכ׳ י:). — ובחבור מלות: באין, בלא, בבלי דעת, באשר, בעבור, בגלל בלאט, בעוד, במאד מאד: הגונב סלע בלא יודע והבליע לו בחשבון יצא (תוספת׳ ב"ק י). ומימי רגליו (של הזב) מטמאין טומאה חמורה בכל שהו (כריתו׳ יג:). בעל כרחן הקישן הכתוב (יומא טו.). מערערין אותה ומשקין אותה בעל כרחה (סוטה יט:). לעולם יכנס אדם בכי טוב ויצא בכי טוב (ב"ק ס:). עון הכתיב והחתים בעל פה ובשטר (סלית׳ יוס ז, אין תליה).—ועם ידוע, *בידוע ש: מצאו (הכהן את ביה"ב נעול יודע שיש שם אדם פתוח בידוע שאין שם אדם (תמיד כו.). שור שהיה רודף אחר חבירו וכו׳ אם בידוע שהם המיתום הרי אילו משלמין וכו׳ אם בידוע שהשחורים המיתו את הלבנים וכו׳ (תוספתא ב"ק ג ז). אם לא באתי מיכן ועד יום פלוני אין לי בידך כלום הגיע זמן ולא בא בידוע שאיבד את זכותו (שם ב"מ א יז). קטן אי אתה צריך לחזור עליו בידוע שאין לו גואלין (סנה׳ סט.). כל שהתיבה קולטתו בידוע שלא נעבדה בהם עבירה וכל שאין התיבה קולטתו בידוע שנעבדה בהן עבירה (שם קח:). בידוע שעונותיו מרובין מזכיותיו (נדר׳ כב:). נמצא עליה קורט דם בידוע שלפני שחיטה לא נמצא עליה קורט דם בידוע שלאחר שחיטה (חולין נא.).

אם מהלך שתי וערב בידוע שהיא טהורה ואם לאו בידוע שהיא טמאה (שם נט). אם מסכסך (הקיסם) בידוע שזכר הוא ואם לאו בידוע שנקבה היא (נִיד׳ כח:). משל למלך שיצא וחיילותיו לפניו בידוע שחיילותיו של מלך הן (שם לז:). יביא עריבה מלאה מים ונותן קדרה לתוכה אם כנסה בידוע שכונס משקה ואם לאו בידוע שמוציא משקה (שם מט.). — ועם אולי, *באולי, אם, *בְּאִם, עי׳ במקומו. — ותשמש במשמעת *אדות מה יְדֻבר בענין [1]): שער ב׳ בזכרון מוצאי האותיות (ריב"ג רקמה, ג). מאמר א׳ בהשארת הנפש, השני בהודעת העתידות, השלישי בידיעת השם יתברך, הרביעי בהשגת השם, החמשי בגרמים השמימיים, הששי בחדוש העולם (הרלב"ג מלחמות, הקדמה). המאמר הראשון בחקירה מעקרי הדתות, השני בבאור עקר הראשון (ר"י אלבו, עקרים,הקדמ׳). בסוגי הדברים בהלצה וכו׳ (נופת צופים, מסיר לאון, ראשי הפרקים).

בקצת שמות פרטיים נוספה האות ב לפני שרש השם, בְּגַוַי, בדקר [2]), בלשן, ברשע.

ב יבוא במקום פ, הבקר — הפקר וכיוצא בזה. וכן תבוא במקום פ שבשאר הלשונות האחיות, וגם במקום שאר האותיות שהן ממוצא אחד עמה.

במספרים תשמש תחת המספר שתים [3]): ב תרין כ עשרין (פסיקתא ר"כ, סוף אבים).

בָּא, עבר מן בוא, עי"ש.

***בָּא**, ש"ז, —הבא, העתיד, Zukunft; l'avenir; future: דבר שהוא לבא (ירוש׳ תענ׳ ב סה ג). מיכאן ולבא (שם תרו׳ א מ:).

בִּאָה, עי׳ ביאה.

***בָּאָה**, עבר נסתרת *באתה, במקום באה, —עי׳ בוא.

***בֵּאוּר**, (ביאור), ש"ז, מ"ר בֵּאוּרִים,—א) שה"פ מן בֵּאֵר: כל אחד ואחד כותב לעצמו כפי כחו מביאור התורה ומהלכותיה וכו׳ וכל הדינים וכל הביאורים והפירושים ששמעו ממשה רבינו (רמב"ם, הקדמה). המאמר השלישי בביאור העקר השני שהוא תורה

[1]) כך גם בערב׳. — [2]) סוברים קצת החכמים כי ב׳ זו היא קצור מן השם בן, והוא שם כמו בנימין. אך יוסף הלוי (REJ 1885 Janvier) חולק על זה ואומר כי הוא קצור מן אבי. — [3]) גם בכנענית (Clermont Ganeau sc. N 39).

מן השמים (העקרים ג א).—ב) *ספר, חבור של באורים: רבי הושעיא תלמידו של רבינו הקדוש חיבר ביאור ספר בראשית (רמב"ם הקדמ׳ שם).

***בֵּאוּרִי**, ת"ז, נק׳ בֵּאוּרִית, — של באור, מטבע של באור: והבאת הראיות ההן וסידור הסברות הוא הלימוד השני ויקרא לימוד ביאורי וזה לפי שעל ידו התבארו לתלמיד אותן האותות וכו׳ (יסוד עולם לר"י הישראלי א א). בכל עמלם אשר עמלו לקרב דעתם בתתם גם טעם מוסרי באורי (ציון ב, 23).

בָּאוּשׁ, עי׳ בָּאַשׁ.

***בְּאוּשָׁה**, — א) הענבים קודם גמר בשולם: ר׳ זעירא בשם רבי יסא (אומר כי פרוש מה שנאמר במשנה משיבאיש היא)משיקראו באושה[1])(ירוש׳ מעש׳ א מח ד).—ב) שה"פ מן באש: ואם יכון בצוף אדם היות מור, כמו דמן אשר יבאיש בְּאוּשָׁה (רשב"ג, שירי שלמה, ל).

באות עי׳ בואת.

בא"י, ר"ת: בארץ ישראל, ברוך אתה יי׳.

***בְּאִישָׁה**, —א) כמו באושה, עי"ש בהערה.—ב) *שה"פ מן באש: הגרעון והשטף ימניע ג"כ את עפושת המים ובאישתם בנוחם בעת שקיטת הרוחות במקום אחד (למודי הטבע, מ"מ יאוועלס, הים ותכונותיו).

באר[2]), ממנו בֵּאֵר.

בְּאֵר[3]), ש"נ, מ"ר בְּאֵרוֹת, (בְּאֵרֹת),— א) חפירה עמקה בקרקע, Grube; fosse; pit: תורדם לִבְאֵר שחת (תהל׳ נה כד). ואל תאטר עלי בְּאֵר פיה (שם סט טז).—ובהשא׳: וּבְאֵר צרה (משלי כג כז).—ומ"ר: בֶּאֱרֹת בֶּאֱרֹת חמר (ברא׳ יד י).—ב) חפירה למים חיים נובעים בעמק האדמה, Brunnen; puit; well: ותרא בְּאֵר מים (ברא׳ כא יט). כי חפרתי את הַבְּאֵר הזאת (שם ל). ויחפרו בְּאֵר אחרת (שם כו כא). לבאר עמוקה מלאה צונן (מד"ר ברא׳ לג).— ובכנוי: שתה מים מבורך ונוזלים מתוך בְּאֵרֶךָ(משלי ה טו).—ומ"ר: וכל הַבְּאֵרֹת אשר חפרו עבדי אביו (ברא׳ כו יה).—וסמי׳: ויחפר את בְּאֵרֹת המים (ברא׳ כו יח).— ומשל: באר ששתית ממנו מים אל תזרוק בו אבן (תנחומא בובר, מטות ה).

[1]) כך בערוך, ובנוסח׳ באישה.
[2]) אולי הוא השרש חפר.
[3]) בערב׳ ביר a).

a) بئر

בור, לכנוס מי גשמים. — *בַּיָּר, חופר בארות. —*בַּת בּוֹר, הבור הקטן שלפני הבור, ישקע שם הטיט של מי הגשמים.

גֵּב, גֶּבֶא, באר, או בור לא בנוי בתוכו.—*גַּלְגַּל, להעלות המים.

*דּוּת, בור בנוי. — דָּלָה, העלה מים מהבור בדלי מיוחד לזה. — *דַּלָּאי, שעסקו לדלות.

*חוּלְיָה, אבן חלולה על פי הבאר, הבור, דרך בו ישלשלו הדלי.

*כַּדּוּם, כלי בשלשלאות שבראשיהם ווים להוציא הדלי שנפל הבורה.

*מַשְׁאֵבָה, מכונה ל ש א ב מים מהבור ע"י לחץ האויר. — *מַשְׁלִית, כלי להעלות הדלי מהבור.

שָׁאַב, העלה מים מהבור, מהבאר.

תְּהוֹם, באר תהומית, בארות עמקות מאד הנקובות עד התהום, עד שטח מים בבטן האדמה.

בְּאֵר, עי' בור.

ב. בָּאַר[1], ממנו בְּאֵר.

בֵּאֵר[2], פ"י,— א) חקק וגלף באבן וכדו', eingraben; graver; engrave: וכתבת על האבנים את כל דברי התורה הזאת בַּאֵר[3]) היטב (דברים כז ח). כתב חזון וּבָאֵר על הלחות (חבקוק ב ב). — ב) פֵּרַשׁ את הדבר לפלוני בדברים ופרושים למען יבינו היטב, erklären; expliquer; explain: הואיל משה בֵּאֵר את התורה (דברים א ה). ל ב א ר משנתו (ירוש' מו"ק ג פג:), לפרשה היטב להעם שיבינוה. אין זה טענה אם לא ב א ר לנו חיוב היותו מהחלק ההוא (רלב"ג, מלחמות, הקדמה). והנה אפשר ש נ ב א ר בפנים מה (שם). והמודעה הזאת מ ב א ר ת דעתי שאם אבטל המודעות אני הוא כמו אנוס (הריב"ש קכז).

— פֻּעַל, *בֹּאַר, מְבֹאָר, — שֶׁבֹּאֲרוּ אותו, erklärt; expliqué; explained: מ ב ו א ר הדבר (ידים ג א). המקרה ההוא לבדו צריך שיחקר עליו ו י ב ו א ר

[1]) לפי דעת קצת החכמים הוא הוא שרש באר הראשון במשמעת חפירה ותקיקה. ויש מדמים אותו להשרש עַבַר a) בערב'.

[2]) עי' הערה שלמעלה. — [3]) מ"ש: בס"ם הבית בפתח והאשכנזים בקמץ ובעל אור תורה כתבו בפתח בפשיטות. ע"כ. וכן חלוף בב"י (Mich.). וסובר בטב' (Bö. § 10) כי הפתח נשמר בדבור הנמרץ יותר.

a) عبر

חדושו (מו"נ א עד). ומזל יקראו ג"כ הכוכב תמצא זה מ ב ו א ר בראש בראשית רבה (שם ב י). והוא מ ב ו א ר שהחוקר בזאת החקירה חוקר בדבר אינו מועט (רלב"ג, מלחמ' הקדמ'). וכל הפסוקים עד מה לידידי מ ב ו א ר י ם הם (רד"ק ירמי' יא י). וזה מ ב ו א ר למי שנתחנך מעט במלאכת ההגיון (ר"מ נרבוני, המאמר בבחירה).

—נתפע', *נתבאר: ומשני הגמרות ומן התוספות ומספרא וספרי מכלם י ת ב א ר האסור והמותר הטמא והטהור החיוב והפטור (רמב"ם, הקד' יד החזקה). כבר ה ת ב א ר לך מדעת אריסטו ומדעת כל מאמין בקדמות העולם כי זה המציאות היה נאצל מהבורא על צד החיוב (ר"י חריזי, מו"נ ב כ). כמו ש ה ת ב א ר מדברינו בזה הספר (רלב"ג, מלחמות, הקדמה). אבל זה המבוקש ה ת ב א ר לנביא בדרך הנבואה (שם). אם לא נ ת ב א ר בטול מה שנתחיב ממנו (שם).

בָּאַשׁ[1]), ממנו בְּאשׁ, בְּאשׁ, בָּאַשׁ, בָּאְשָׁה, *בְּאֻשָׁה.

בָּאַשׁ, עתיד יִבְאַשׁ, — התקלקל ריחו, נעשה ריחו רע, stinken; puer; stink: והדגה אשר ביאר תמות וּבָאַשׁ היאר (שמות ז יח). וירם תולעים וַיִּבְאַשׁ (שם טז כ). — ואמר בן סירא: לב כבד ת ב א ש אחריתו ואוהב טובות ינהג בהם (ב"ס גני' ג כו). ועי' ריח.

—פָּעוּ', בָּאוּשׁ: כשר ציר תחן, לוט בְּאוּשֵׁי צחן, להמתיק מר למחן, לבל לקוט בבחן (קרוב' לפורי', אזהת ב ט).

—נפעל, נִבְאַשׁ,—א) במוסריות, ובא בקשור עם ב, את, אחריו: נִבְאַשׁ ישראל בפלשתים (ש"א יג ד), ר"ל בהרגם את נציב הפלשתים עשו דבר שאין לקוות עוד מחילה וסליחה עליו. ויראו בני עמון כי נִבְאֲשׁוּ בדוד (ש"ב י ו), כי בהכלימם את מלאכי דוד עשו דבר שדוד לא יסלח להם בשום אופן. בוא אל פלגשי אביך וכו' ושמע כל ישראל כי נִבְאַשְׁתָּ את אביך (שם טז כא), כי עשית דבר שא"א עוד כי אביך יסלח, כי מרדת בו לגמרה. — ובמשמעתו העקרית: ארבעת מיני הטעם האלה המתוק והחומץ והערב ו ה נ ב א ש באין זולת אלה בבל טעם (אסף הרופא,כז:).

— הפעיל, הִבְאִישׁ, המקור הַבְאִישׁ, — א) פ"י, גרם שיתקלקל ריחו: זבובי מות יַבְאִישׁ יביע שמן רוקח (קהל' י א). נפל לבורו ו ה ב א י ש מימיו (ב"ק ה ג).

[1]) שרש שמי, משתף לאשור' עבר' ארמ' וערב'. בארמ' בְּאֵשׁ, בערב' בִּישׁ a), באשו' בּאשׁ עשה רע.

a) بيش

הוא הבאיש את המים במצרים (מד"ר שמות כו). — ובהשאלה: פלוני הבאיש את ריח פלוני בעיני אלמוני, עשה את פלוני שנוא, כי אלמוני ישטם את פלוני משטמה גדולה וגמורה, verhasst machen; rendre qqn. haï; make hateful: ויאמר יעקב אל שמעון ואל לוי עכרתם אתי להבאישני בישב הארץ (ברא' לד ל). ויאמרו אליהם ירא ה' עליכם וישפט אשר הבאשתם את ריחנו בעיני פרעה ובעיני עבדיו לתת חרב בידם להרגנו (שמות ה כא). מבאישין דברים כנגד דוד (מד"ר קהלת, זכוכי מות). — ואמר הפיטן: ראש להרים נכלמנו בשנו ריח נרדנו כי הבאשנו (סליח' לתעני' ה, תכות לפניך). שאור המעפש ומבאיש העיסה עקרהו נקרהו חטא בלי לשא (סליח' ער"ה, אויל). — ב) עומד כמו הקל, נתן ריח רע: ויניחו אתו עד הבקר וכו' ולא הבאיש (שמות טז כד). הבאישו נמקו חבורתי (תהל' לח ו). הבור של מים אעפ"י שהבאישו מימיו (תרומ' י ב). המפקיד פירות אצל חבירו והרקיבו יין והחמיץ שמן והבאיש אפי' הם אובדים לא יגע בהן (תוספ' ב"מ ג ח). לא' שאמר לעבדו צא והבא לי דג מן השוק יצא והביא לו דג מבאיש (מכילתא בשלח ב א). שמן והבאיש (ב"מ לח.). כל זמן שאני רואה רבי שאין יינו מחמיץ ואין פשתנו לוקה ואין שמנו מבאיש וכו' (סנהד' קא.). שלש דברים בכלי חרס בולע ואינו פולט ואינו מבאיש כל מה שבתוכו (אדר"נ מא). מה המים מבאישים ומחמיצים בקנקן אף דברי תורה כן (מד"ר שה"ש א ב). כשם שהים מבאיש ומסריח כך הפה מבאיש ומסריח (א"כ דר"ע, ביהמ"ד ילניק). — ובהשאלה: ויאמן אכיש בדוד לאמר הבאש הבאיש בעמו בישראל והיה לי לעבד עולם (ש"א כז יב), לאמר, עשה א"ע שנוא לישראל לחלוטים, שא"א עוד כי ישלימו. ורשע יבאיש ויחפיר (משלי יג ה), לאמר, עושה מעשים מגונים, המשניאים אותו לגמרה. אתמול מבאישים כנגד משה (מד"ר קהלת, זכוכי מות). — ג) ביחס לענבים, התחיל להתבשל, נעשה רך, וכבר נראו הרצניו דרך הזג אך עודנו בסר: מאימתי הפירות חייבות במעשרות התאנים משיבחילו הענבים והאבשים משהבאישו (מעשרות א ב). הבוסר משהביא מים אוכל בו פתו בשדה הבאיש כונס לתוך ביתו (שביעית ד ח). — וירקות: אם אין מנכשין את הירק ומשליכין את פסולתן לחוץ הוא מבאיש (ילק' שמע', בלק, תשעא), מתקלקל.

— הפעל, הבאש, הובאש: הובאש בשרו (פיוט', ז פסח), נרקב והסריח.

— התפעל, התבאש, — עם פלוני, כמו נבאש בפלוני, פלוני נעשה לו שונא ואויב גמור שלא יסלח לו: ויראו בני עמון כי התבאשו עם דויד (דהי"א יט ו). שאלתיהו התחבאש ותגע בחכמי דור ותרע אל משיחיו (ר"י הלוי, היתנכל). התנבלה איך אמירה התבאשה איך לא אמירה (הוא, יונה תקנן). — ובמשמעת נהפכו לבאושים: פרחי גפני אכלה האש פתוחי סמדרי מהרו להתבאש (אילת השחר יוס ו, אני הכרם).

בְּאֹשׁ[1]), ש"ז, כנוי בָּאְשׁוֹ, בָּאְשָׁם, — ריח רע, סרחון מפגר וכדו', Gestank; odeur fétide; stench: ואעלה באש מחניכם (עמוס ד י). ופגריהם יעלה באשם (ישעי' לד ג). ועלה באשו ותעל צחנתו (יואל ב כ). ועי' ריח.

בְּאֻשׁ[1]), ש"ז, מ"ר בְּאֻשִׁים, — ענבים מדבריים, wilde Trauben; lambrusques; bad grapes: ויקו לעשות ענבים ויעש באשים [2]) (ישע' ה ב). הענבים והבאושים [3]) משהבאישו (משנה ירוש' מעשר' א ב)

בָּאְשָׁה[1]), ש"נ, — עשב רע, שלא יצלח לשום דבר, Unkraut; mauvaise herbe; bad plant: תחת חטה יצא חוח ותחת שערה באשה [4]) (איוב לא מ).

°**בָּאשָׁה**[1]), ש"נ, סמי' בָּאשַׁת, — כמו באש: בבאשת הפה אמנם יהיה התחלה מן החניכים לעפוש שבהם (קאנון ג ו יט).

ב"ב, ר"ת: בבא בתרא, בני ברית.

****בָּבָא**[5]), (־בָה) ש"נ, — שער, ובהשאלה חלק, פרשה, Abteilung; section: ועוד יש לומר שיש בבבא הזאת פסח מצה ומרור וכו' (שבלי הלקט, פסח ריח).

---

[1]) משרש באש.

[2]) תרגם הירוני' labruscae, וכן רש"י: דומים לענבים וקורין אותם לנברויישא בלעז, והוא ענב מדברי.

[3]) במשנה של תלמוד בבלי והאובשים, עי' זה הערך.

[4]) בנקוד הבבלי בכ"י ברלין נקוד באשה, שהוא בָּאְשָׁה (Ka. M. T. 71).

[5]) בערבי' בַּאב a), בארמי' בבא: חליף אבבא דבי דינא (ב"ק קיג.), ובהשאלה: בבא דרישא (של המשנה) בבא דסיפא. ובתקיעות: תנא דידן קחשיב תקיעות דכולהו בבי (ר"ה לג. — התנא שלנו חושב התקיעות של כל הבבות, ר"ל של תרועות ושברים וכו').

---

a) باب

אם הבבות מסודרות כראוי (שמואל סריליו, כללי שמואל, הקדמ'). ולא זכר בהם התימה כי סמך על הבבות הראשונות (רמ"ע מפאנו, אמר' טהור, חוקר דין ג י). ואחר הזכירו השלש בבות התחיל בבא אחרת (יוסף דון יחייא הקדמ', איכה). וכמו שיעידו עליו הבבות שבכל משנה ומשנה (יין לבנון, פי' על אבות, הקדמה). הפסיק הכוזרי חוט אריגת ספורו וכו' עד עת בא דברו בבבא הנמשכת (קול יהודה, פי' על הכוזרי א יד). ועתה כי העברתי את אשר לי בביאור כל הבבא הזאת בכלל אחזור על פכים קטנים וכו' (שם א מט). — ובנגינה: וי"א דדוקא בשלא הפסיק ביניהם בקול שופר שאינו ראוי באותה בבא (שו"ע או"ח תקפח ב).

בָּבָה[1], ש"נ, — פתיחה באמצע העין, השחור שבעין, pupil ; pupille ; Augapfel : הנגע בכם נגע בְּבָבַת עינו (זכרי' ב יב). — ואמר המשורר: ונלקח מחמד עיני ונשארתי בלי בבה (ראב"ע, תולתי נכזבה). לנודו חרדו לבבות וכל עפעף וכל בָּבוֹת זורמו מים עבות (שמא"ל קינות על המתים, על בחורה). ועי' עין.

°**בֻּבָּה**[2], ש"נ,—דמות ילדה או אשה וכדומה, למשחק לבנות קטנות, doll ; poupée ; Puppe : ופשט השמוש במלה זו בקרב המדברים עברית בא"י וגם בספרות החדשה. ועי' ערך הקדם.

***בָּבוּאָה**[3], ש"נ, — רשם דק שנשאר למשל מאות שנמחק, דמות צורת דבר הנראה במראה, במים, image ; reflêt, Abbild, Widerschein ; shadow ; reflect. image, dans le miroir, l'eau : נמחק (האות) או נטשטש ובבואה שלו קיימת אם יכול לקרות כשר (תוספ' גיט' ט יב). הלכתי למלאות מים מן המעין ונסתכלתי בבבואה שלי (נדרי' ט:). הביא לי מראות גדולות, והביא לו א"ל ראה בבואה שלך בהן (מד"ר כלא"ס' פד). הנה נא ידעתי, כשראה בבואה במים (רגמ"ה ב"ב טז.). ויש שיתפאר ביופי תמונתו וכו' ויסתכל בבבואה שלו ומסלסל בשערו (אבן כחן, וויניליס עת.). וזה הוא כאומר שהבבואה במראה שא"כ אפילו שהמראה תקועה בכותל עכ"ז תתנועע הבבואה (ר"י מקנדיא, מעין חתום, כס' אילם).

∴**בָּבַת**[1], — כמו בָּבָה: אם נצורה כְּבָבַת בוננת בדת נפש משיבת (הושעני' לשבת, אם נלורה). דרור יקרא לבן עם בת וינצרכם כמו בָבַת (זמי' לשבת, דרור). ואם תשמרנו, יה ינצרך כְּבָבַת אתה ובנך וגם הבת (שם, שבת היום).

בַּג[2], ש"ז, — דבר מאכל, בפרט דבר מאכל עָרֵב הנאכל בתאבון, delicary ; friandise ; Leckerbissen: לכן הנני נטיתי את ידי עליך ונתתיך לְבַג[3] לגוים

---

[1]) יש סוברים שהוא מן בבא הקודם, במשמעת שער, פתיחה. אך דיטר' פליש' ואחרים החליטו כי בבה כמו בֻּבֻּו a) בערב', ר"ל ילד קטן. וכמו אישון, וכמו בת עין ובסור' בבתא ובבונא.

[2]) בשנוי התנועה הראשנה, מן השם בָּבָה.

[3]) כך הנקוד של בוקשר' ולוי. צ"ד ביבואה. וסוברים שהוא כמו בָּבָה.

a) بُوبُو

[1]) כמו קָאַת.

[2]) קבעו הערך הזה כל האוגרים הקדמונים רסע"ג, מנחם, ריב"ג, רד"ק, וכו' ועי' הערה שלקמן. —

[3]) כך הכתיב ונמסר לבז קרי. והחליטו כל החדשים כי זה שבוש פשוט, אעפ"י שבכל מקום הם נתנים היתרון להכתיב על הקרי. וככר העיר ע"ז ריב"ג ואמר וז"ל: וממה שמאמץ הפירוש הזה (של בג במשמעת מאכל) עם מה שהוא נגלה לכל המודה באמת כתבם ונתתיך לבז ונתתיך לבג כאלו אמר ונתתיך למאכל כאשר אמר והיה לאכל כי הכתיב ולא קרי איננו ריק אצלם מטעם אלא שהמעתיקים אותו לא היו ברוב המעתיקים הקרי ע"כ כתבוהו ולא קראוהו (ערך בג). וכן הפרחון: ואילולי שיש הנאה בכל קרי ולא כתיב או כתיב ולא קרי לא היה כתבין אותו. ע"כ. ובמשמעה זו מפרשים כל הקדמונים את חלק השני מהמלה פתבג שבדניאל (עי' ערך פתבג), שאעפ"י שהיא כתובה ברוב הספרים תבה אחת הם כתבים אותה בכ"מ שתי תיבות, כמו שהיא כתובה ברוב כ"י מדויקים (מ"ש, וכן Mich.) וכמו שנמסר בס"ס ע"ז: דין וכל לשנא תרתין מלין כתיב וקרי (מ"ס שם), ופרש רסע"ג בג לפתן שמלפתים בו הפת (ספר הגלוי, הרכבי קפט, בערבי' אדאם, והוא דבר שמלפתים בו הפת, ולא פרפת כמו שתרגם שם דר' הרכבי, וכן פלט עטו שם טעות אחרת, שתרגם שם הדק מן הלחם מה שתרגם רסע"ג את אשפר בהברה מן לחם, שהוא בשר). וכן הביא ריב"ג שיש מפרשים לפתן. וריב"ק אמר: בג הוא פרסי באג ותפסירה טביך (רסאלה 64), ור"ל בג הוא מלשון פרסית באג ופרושו דבר מבושל. והנה אעפ"י שאפשר באמת שהמלה לבג היא שבוש פשוט, וצ"ל לבז, מ"מ כבר קבלוה וקבעוה הקדמונים בלשוננו והשתמשו בה כבאחת המלות הקבועות, והרי היא מלה עברית, אלא שלפי מליצת הכתוב יאות יתר לתת לה משמעה של מאכל ערב. ודעתו של פרלס (JQR, XVIII, 384) שזו הגהת סופר במקום לבז, אינה מְחוּרה, מפני שהמליצה ונתתיך לבז היא מובנה היטב ולא יעלה על דעת שום סופר להגיה במקום לבז לבג.

והכרתיך מן העמים והאבדתיך מן הארצות אשמידך (יחזק' כה ז). שנהיתה ל ב ג לכלבים (מדר' לק"ט על אסתר, ויאמר למהומן). ענה טעימת ב ג לא יטעמו חוצה (לסע"ג, הוסע' יוס א, ענה אומני). והוא הפת ו ה ב ג (רא"ב"ע דני' א י).

בגא, ממנו אולי בִּגְאוֹן.

בִּגְאוֹן[1], ש"ז, — השתפכות הגלים בזעם וקול שאון על שפת הים, כאלו רצונם לעבור ולשטף כל החוף: ואשבר עליו (על הים) חקי ואשים בריח ודלתים ואמר עד פה תבוא ולא תסיף ופא ישית בִּגְאוֹן גליך (איוב לח־יא).

א·**בגד**[2], ממנו בֶּגֶד, *בָּגַד.

א·**בֶּגֶד**[3], ש"ז, ספס' בֶּ־, ככנוי בִּגְדוֹ[4], מ"ר בגדים, ובגָדוֹת, — א) דבר ארוג, Gewebe; tissu; web: או בֶגֶד או עור או שק (ויקר' יא לב). העושה אספלנית בין ב ב ג ד

[1]) כל המפרשים הקדמונים והאחרונים ראו במלה זו את המלה הידועה גָאוֹן בהוספת ב שמושית. אבל המליצה קשה מאד, כי מ י ישית ומה ישית? ונשתמטו כל המפרשים מלפרש הכתוב, רק הרלב"ג התר לפרשו ואמר וז"ל ואל זה השעור מהגאון ישית גליך מ י שהוא פועל אותם והוא הרוח וכו' ואפשר שיהיה בית בגאון נוספת וירצה שהרוח ישית גאון הגלים, וכו'. אבל כל זה דחוק. וכבר העירותי בהשקפה (בנה ד כח) כי כל קושי הפסוק בא מפני הטעות שטעו במהותה של בית בגאון שסברו שהיא ב השמוש, ובאמת היא שרשית, ומשקל בגאון פעלון, משרש ב ג א, ופרושו לפי ענינו כמו שכתבתי בפנים, שהוא זעם הגלים ושאונם בהשתפכם ובעלותם על שפת זוטו של הים, ואעפ"י שאין לנו פעל בגא במשמעה זו בשאר לשונות האחיות, וישית הוא פ"ע במשמעת יפסק, עי' ערך שית במקומו. וכן העירו על זה בקבץ החדשי Monatschr. 96, 439.

[2]) עברי. בערבית משמש שרש בגד במשמעה אחרת, שהה במקום, רק השם בגַאד a) דומה קצת להשם בֶגד העברי, ועי' לקמן.

[3]) אין חבר לשם זה בשאר הלשונות במשמעה זו, רק בערבי' השם בִגַאד a) משמעתו כסות משורטטה, ואין לו מקור בשרש בגד הערבי.— [4]) ד רפה, לפי דעת קצת מפני פעולת אות הגרונית. וסוברים רוב החדשים כי צריך לקרא בִּגְדִי, ג מונעה בשוא נע. אבל כבר אמרתי (הערה לערך אבדן) כי עדות המדקדקים הקדמונים שלנו מכרעת נגד זה.

a) بِجَاد

בין בעור וכו' ב ב ג ד טהורה ובעור טמאה (כלי' כח ג). היא (הכסות) של ב ג ד וכנפיה של עור חייבת היא של עור וכנפיה של ב ג ד פטורה (מנח' מ:). — ב) מכסה מדבר ארוג בצמר או בפשתים לכסות בו דבר, Decke; couverture; covering: ופרשו בֶּגֶד כליל תכלת מלמעלה (במד' ד ו). ועל מזבח הזהב יפרשו בֶּגֶד תכלת (שם יא). ותכס בַּבֶּגֶד (ש"א יט יג). ויכסהו בַּבְּגָדִים (מ"א א א).—ג) ביחוד מה שמשמש לכסות גוף האדם, Kleid; vêtement; garment: ועשית בִגְדֵי קדש לאהרן (שמו' כח ב). את בִּגְדֵי עשו בנה הגדל החמדת (ברא' כז טו). וערך בְּגָדִים ומחיתך (שופטים יז י). חֲלִיפוֹת בְּגָדִים (שם יד יג). בִּגְדֵי שְׂרָד (שמות לט א), שמשתמשים בהם בעת השרות, הכהונה וכו'. ותסר בִּגְדֵי אלמנותה מעליה (ברא' לח יד). ולבשי נא בִגְדֵי אֵבֶל (ש"ב יד ב). וישנא את בִּגְדֵי כִלְאוֹ (מ"ב כה כט). וילבש בִּגְדֵי נָקָם תלבשת (ישעי' נט יז). כי הלבישני בִּגְדֵי יֶשַׁע (שם סא י). הפשט הזמן ב ג ד י חרדות ולבש את בגדיו החמדות (ר"י הלוי, הפסט). — והרבוי ע"מ נקבה: מר ואהלות קציעות כל בִּגְדֹתֶיךָ (תהל' מה ט). אהלות ומור הפיחו לו הנה בשמם ב ב ג ד ו ת לנצח (רסע"ג, אזהר'). והקוטות ירקרקות אדמות ולרקמות מַלְבֻּשׁוֹת בְּגָדוֹת (ר"י הלוי, הפסט). — ומשל: כפי ב ג ד י ך יזמינו לך כסא (מסכת פורים, א). —ועי' לבוש.

א·***בִּגֵּד**,— פעל נגזר מן השם בֶּגֶד, משך הבגד, הלבוש: לשני בני אדם שהיו מתכסים בשמלה חדשה בימות הגשמים והיו זה בוגד מכאן וזה בוגד[1]) מכאן (מ"ר איכה, פתיחה).

ב·**בגד**, ממנו בָּגַד[2]), בֶּגֶד, בָּגוֹד, בֹּגְדוֹת, *בְּגִידָה, *בְּגִידוּת, בּוֹגֵד.

בָּגַד, פ"ע, עתיד יִבְגֹּד, יִבְגַּד, והיה לפנים גם יִבְגֵּד, בע"פ חרוקה,— היה לא נאמן, treulos sein; être infidèle; be faithless: ויגידו לשאול לאמר הנה העם חטאים ליי' לאכל על הדם ויאמר בְּגַדְתֶּם (ש"א יד לג). אוי לי בגדים בָּגָדוּ (ישעי' כד יז). כי ידעתי בגוד תִּבְגּוֹד (שם מח ח). ונשמרתם ברוחכם ולא תִבְגֹּדוּ (מלאכי ב יו). — ורוב שמושו עם ב במשמעת רמה

[1]) יש מגיהים נוגד במקום בוגד.

[2]) גם לשרש זה אין חבר בשאר הלשונות. ויש סוברים שהוא השרש בגד הראשון, במשמעת כסוי, ומזה נסתעף המושג של בגידה, מפני שהבוגד הוא

את זולתו במה שהוא האמין בו, שקר באמונתו, verraten ; trahir ; betray : ויבגדו בעלי שכם באבימלך (שופט' ט כג). בגדתם בי (ירמ' ג כ). כי בגוד בגדו בי בית ישראל (שם ה יא). כל רעיה בגדו בה היו לה לאיבים (איכ' א ב). ביי' בגדו כי בנים זרים ילדו (הוש' ה ז). אשת נעוריך אשר אתה בגדתה בה (מלא' ב יד). ובאשת נעוריך אל יבגד[1] (שם שם טו). מדוע נבגד איש באחיו (שם שם י). — ובא גם עם מ אחריו: בגדה אשה מרעה (ירמ' ג כ). — ומקור: לעם נכרי לא ימשל למכרה בבגדו[2] בה (שמות כא ח).— וכמו פ"י, בגד את: אם אמרתי אספרה כמו הנה דור בניך בגדתי (תהל' עג טו).

בֶּגֶד, — שם מפעל הקודם, במשמ' מרמה ומעל, Verrat, trahison ; treason : ובגד בוגדים בגדו (ישעי' כד טז). שלו כל בגדי בגד (ירמי' יב א).—ואמר המשורר: ונת דודים עלי אוכל אהבוך ועל ב ג ד (לבוש) ועת קמו בני ימים להרע בגדו בגד (רמב"ע, תרשיש ו).

בגד עי' בוגד.

***בְּגָדָה**, בגדות, — כמו ב.בגד, בגידה: הלא תשבע ידידי מ ב ג ד ו ת ותלאה מעשותך שערורית (רשב"ג, שירי שלמה ג).

בֹּגְדוֹת, — מ"ר במשמעת שם מפשט, כמו בגד: נביאיה פחזים אנשי בגדות[3]) (צפנ' ג ד).

בָּגוֹד[4]), בגודה, — ש"ת, מי שדרכו לבגד: ותראה בגודה אחותה יהודה וכו' בכל זאת לא שבה אלי בגודה אחותה יהודה בכל לבה (ירמי' ג ז-י).

***בְּגִידָה**, ש"נ, — שה"פ מן בגד: כל ב ג י ד ו ת שבגדת בי (ירוש' פאה א טז:). הרי ב ג י ד ה אחת שנתכסה מן העין (רש"י איוב ו טו). כמו הנחל הבוגד ב ג י ד ו ת (שם טו). כי ירבה שוחד מהון רב אשר קבץ בסלופיו ו ב ג י ד ו ת י ו (ר"מ אלשיך, משלי יא ד).

***בְּגִידוּת**, ש"נ, — כמו ב.בגד, בגידה: כמו הנחל הבוגד בגידות וכו' ומה היא ב ג י ד ו ת ו של נחל וכו' אם בא עליהם קרח נקמטים וכו' (רש"י איוב ו טו).

מ כ ס ה ומסתיר את רגשותיו. וכן מעל ומעיל.—[1]) הרבה כ"י תבגד.—[2]) כמו מכרו וכיוצא בזה, מהעתיד החרוק הקדום יבגד.

[3]) כמו הכמות. בט' (Bö. § 700) רואה בזה משקל לשון המוני.

[4]) משרש בגד, וכמו גדול. ולא נתבררה הסבה

***בגן**[1]), ממנו *הבגין.

***בָּגַן**, — הקל אינו נהוג.

— הפע', הבגין, פ"ע, —צעק, schreien;crier;to cry : באו ו ה ב ג י נ ו[2]) בלילה (תענית יח.). כגון שבאו בני אדם בתוך ביתו ועמד והבגין[2]) בלילה (כ"ק קיד:).

בגר[3]), ממנו *בגר, *בגר, *בגרות, *בוגר, *בוגרת.

***בָּגַר**, פ"ע, — גמל, גדל, הגיע לשנות המעבר בין הנערות והאישות, mündig werden ; devenir mageur;become of age: עמדה בדין עד שלא ב ג ר ה הרי הן של אב (כתוב' ד א). כיון ש ב ג ר ה שוב אין לאביה רשות בה (נדה ה ז). זינתה כשהיא נערה מ ש ב ג ר ה יצאה עליה שם רע (תוספ' כתו' א ה). — ומשל: בתך ב ג ר ה שחרר עבדך ותן לה (פסחי' קיג.). אלו ואלו (הבנים והבנות) עד ש י ב ג ר ו (כ"ב קלט:).— ובינוני: בתך ב ו ג ר ת בא והשיאה (מד"ר ויקרא כא). — וגם לזכרים: בית דין חייבין לחפש זכות ליתומים בכל מה שימצאו אפשר וביתר בזמן שהיתומים קטנים והזמן רחוק עד ש י ב ג ר ו (תשו' הגא' הרכ' קעח). — ובהשאלה אמר המליץ: אהה כי התבונות היקרות כבר ב ג ר ו והביאו שערות (ר"י הלוי, מלא' החוה"ע א). — נפ', *נבגר, — כמו הקל: ומשתביא שתי שערות ועד ש ת י ב ג ר יש לה קנס (כתוב' כט.).

***בֹּגֶר**[4]), ש"ז, —פרק הזמן בשנות האדם אחרי הנערות, Mündigkeit ; majorité ; (coming of) age : ויצאה חנם ב ב ג ר (מכילתא משפטים ג). ימות ה ב ג ר (ירוש' קדושין נט:). אבל לענין פתח פתוח אע"פ שבגרה ראוי הפתח להיות סתום כתקנו ואינו

מדוע שכרו תנועת הבית גם בנטיות ואמרו בגודה ולא בגודה כמו גדולה.

[1]) בסור' בגן, בשאר הלשונות איננו ולא נתברר מקורו.

[2]) כך בבית בערוך, והביא שם ס"א והפגינו בפא, וכן בהנוסח' שלנו.

[3]) יש סוברים שהוא כמו בכר, ואין זה מחור. וגזרת יסטר' מן ב א ג א בתוספ' ר אינה ראויה לשים לה לב. והיותר נראה הוא כי הוא השרש הערב' בלע' a) שעקר משמעתו הוא ה ג י ע, ומשמש גם במשמע' גמל הפרי ונתבשל, והילד הגיע לשנות הבגרות.

[4]) כך נקד לוי וקוה'. בוקשר' בגר, יסטר' בגר. בערב' בלוע' b).

---

a) بَلَغ b) بُلُوغ

נפתח בבגר כדרך שהדמין צומקין בבגר (ערוך ערך פתח). תבעה אחר שבגרה נותנין לה י"ב חדש מיום הבגר (רמב"ם, אישות ט). וכן אם קדשה ביום הבגר נותנין לה י"ב חדש מיום הקידושין שהוא יום הבגר (שם). וכשיטרוף (הבע"ה את חובו) אם יש מותר יזונו בנות עד בגר ואם לאו יפסיד (רשב"ם ב"ב קמ.). וזה יקרה לבחורות בהגיען לבגר ואינן נבעלות (מאיר אלדבי, ש"א, ד ב).

***בַּגְרוּת**, ש"נ, כמו בֶּגֶר: אין בין יבמות הנערות ליבמות הבגרות אלא ששה חדשים בלבד (ירוש' יבמ' א ג). בגרות מוציאה מרשות האב (כתובו' לט.). בוגרת שעברו עליה י"ב חדש בבגרות (שם נז:). הביאה סימני בגרות (קידוש' ד.). בנות בגרות (פסיקתא כ"ב). קידשה אחר שבגרה אם עברו עליה י"ב הדש בבגרותה ואח"כ נתקדשה אין נותנין לה אלא ל' יום מיום התביעה (רמב"ם, אישות ט).

א. **בַּד**[1], ש"ז, מ"ר בַּדִּים, סמי' בַּדֵּי, — א) חלק מכל דבר, Teil; portion; part: קח לך סמים נטף ושחלת וחלבנה סמים ולבנה זכה בַּד[2] בְּבַד יהיה (שמות ל לד), ורצה לומר חלק כחלק. — לְבַד, עי' ערך לְבַד. — והשתמשו במשמעה זו גם בלי ל בראש: הרב על שונאיהן של תלמידי חכמים שעוסקין בד בבד בתורה (תענית ז.). — ב) מטה עץ ארוך לא עב, Stange; barre; bar: ועשית בַדֵּי עצי שטים וכו' והבאת את הַבַּדִּים בטבעת וכו' לשאת את הארן בהם (שמות כה יג–יד). בדי מחטין וצינוריות (ב"מ כד.). — ג) ענף דק, באילן, Zweig; branche; twig: ותהי לגפן ותעש בַּדִּים ותשלח פארת (יחזק' יז ו). ותצא אש ממטה בַדֶּיהָ (שם יט יד). בד של הדס (כתוב' יז.). עלה אחד ובד אחד (סוכה מד.). שהניח לו אביו שלשה בדי חרדל ונפשח אחד מהן (כתוב' קיא:). דבר העולה מן הקרקע בד בד (יומא פא.). — ד) בהשאלה גידי בעלי חיים, אברים[3], Glied; membre; member: יהי רעב אנו ואיד נכון לצלעו יאכל בַּדֵּי[1] עורו יאכל בַּדָּיו בכור מות (איוב יח יב–יג). — ואמר המליץ הערבי: לבדי שאול ירדו בדי (ריב"ג בשם הערב). — ה) גבור חיל, איש מלחמה[2], Kämpfer, combattant; warior: וחלה חרב בעריו וכלתה בַדָּיו (הוש' יא ו). — ו) מגיד עתידות באותות ומופתים, קוסם[3], Wahrsager; devin; soothsayer: מפר אתות בַּדִּים וקסמים יהולל (ישעי' מד כה). חרב על כשדים וכו' ואל שריה ואל חכמיה חרב אל הַבַּדִּים ונאלו (ירמ' נ לה–לו). — ז) דברים בדויים: הרב דברים לא יענה ואם איש שפתים יצדק בַּדֶּיךָ מתים יחרישו ותלעג ואין מכלם (איוב יא ב–ג). — ח) גבורה, כח[4], Macht, Kraft, puissance; power: לא אחריש בַּדָּיו ודבר גבורות (איוב מא ד). — ט) הפליט, שריד מהחרב, הבורח לאיזה מקום לבקש מחסה, Flüchtling; réfugié; fugituve: שמענו גאון מואב וכו' לא כן בַּדָּיו (ישעי' טז ו), לאמר כי הפליטים, הנרחים, אינם בעלי גאוה וכו'. בַּדָּיו לא כן עשו (ירמי' מח ל).

ב. **בַּד**[5], ש"ז, כהפס' בָּד, מ"ר בַּדִּים, — ארג דק של פשתן, Leinen; toile de lin, lin; linen: כתנת בַד קדש ילבש ומכנסי בַד יהיו על בשרו ובאבנט בַד יחגר ובמצנפת בַד יצנף (ויקר' טז ד). ועשה להם מכנסי בד לכסות בשר ערוה (שמות כח מב). נער חגור אפוד בָּד (ש"א ב יח). לבוש בַּדִּים (יחזק' ט ב), בגדי לבן עשוים בַד. — ואמר המליץ: ורעיון לבך יהיה לבוש בדיו כי הזמן כתב עלי לוח בעט ברזל מרורות משני צדיו (ר"י הלוי, מלח' החכמ' והעושר).

---

[1]) מן שרש בדד. בערב' בִּדָּה a). — [2]) ת"א מתקל במתקל. רסע"ג: אגזא מתסאוייה, ר"ל חלקים שוים. ריב"ג: והענין בו שיהיה כל נפרד מן הסמנים האלה במשקל נפרד אחר מהם לא יוסיף עליו ולא יגרע ממנו ר"ל כלם שוים בחלקיהם. ע"כ. ראב"ע: כל אחד לבד יהי'. ורד"ק שרשים הביא את שתי הדעות הללו. — [3]) אמר ריב"ג וז"ל: והשאילו הלשון הזה (של בד במשמ' ענף וסעיף) לעצבים ומיתרים אשר בגוף לדמותן בענפים. כל שכן העצבים כי הוא יוצא ונמשך מן המות כמו הענפים הנמשך מן האילן והמיתרים מורכבים מן העצבים ומחלקי הבשר והקשרים. ע"כ. — [1]) כך ריב"ג. וכן ראב"ע: סעיפי עורו עד"מ. ע"כ. וכעין זה רוב שאר הקדמונ'. וקצת החדשים הגיהו הגהות מתחלפות. — [2]) משמעה זו וכמו"כ המשמעות שלאחריה אינן מסתעפות יפה מעקר משמעתו של בד, ואפשר שמקורן בשרש אחר. בערבית אַבַדּ a) איש בעל גוף, גדול ועבה, וּבַדַּאד b), קרָב, נפתולים. — [3]) עי' הערה הקודמת. — [4]) אמר ריב"ג: ופעמים ישאילו השם הזה לכח ולאמץ וכו' באמרו לא אחריש בדיו וכו' פירושו לא אסתיר ולא אעלים כחותיו.

[5]) לא ידוע מקורו.

---

a) بُدّة

a) أبدّ b) بدّاد

ג.*בַּד[1]), ש"ז, מ"ר בַּדִּים, — כלי או מקום לכתישת ועצירת הזיתים להוציא מהם השמן, Kelter, Butte; pressoir, cuve; olive press: ואין עושין זיתים כ ב ד ובקוטב (שביעי' ח ו). — ובית הַבַּד: הנועל בית ה ב ד בפני הבדדין (טהרות י ח). בית ה ב ד י ם (ב"ב סח.). גתו על גב ב ד ו [2]) ו ב ד ו על גב גתו (כיל' יט.). — ובהרחבה שעור שמן שעוצרים בבד אחד: רצה לטול מהן ב ד אחד או שני ב ד י ם (טהרות ט ז). וע' גת, שמן.

בדא[3]), ממנו בָּדָא, בְּדָאוּת, בַּדַּאי.

בָּדָא, בָּדָה, פ"י, — הוגה והוציא מרעיונו דבר חדש או שאינו כן במציאות, ersinnen; inventer; invent: בחדש אשר בָּדָא מלבד [4]) (מ"א יב לג). כי מלבך אתה בוֹדָאם (נחמי' ו ח). — וכינוי: אין צריך להשיב על ה ב ו ד א י ם מלבם (ראב"ע ויקרא יח יא). ספר אשר הראה באורו נפלאות תורה ובו ה ב ו ד א י ם נבאשו (ר' סעדיה אבן דאנאן, כס' ד"ת).

— פע', *בִּדָּא, כמו קל: בורגני אחד ב י ד א להם ארמית מתוך יוונית (ירוש' מגיל' א עא ג).

***בְּדָאוּת**, ש"נ, — דברים בדויים: גדול שלום שדברו הכתובים דברי ב ד א ו ת (מד"ר ויקרא ט). שדברו השבטים דברי ב ד א ו ת (פרק השלום, סוף ד"א). שבועת שקר שאין ב ד א ו ת ו ניכר ומאמין שקר לבריות (רש"י שבת לג .).

***בַּדַּאי**, שת"ז, מ"ר בַּדָּאִים, — מי שבודא, שמבדה, מדבר דברים בדוים, Lügner; menteur; liar: שמא יטעו אצטגניני פרעה ויאמרו משה ב ד א י הוא (ברכו' ד .). אמר לו הקב"ה למשה משה ב ד א י אתה (שבת פט .). אמר לו כך עונשו של ב ד א י שאפילו אמר אמת אין שומעין לו (סנהד' פט:). משה ותורתו אמת והן ב ד א י ם (שם קי.). אמרו ב ד א י ם אנו (תוספת' כתוב' ב א). — ועל הדברים: נמצאו הדברים ב ד א י ם (ירוש' גטין ד מו.). לשון ב ד א י (פרק השלום, סוף ד"א).

בדד[1]),

בָּדַד, תה"פ, — א) נבדל ונפרד מזולתו, יחיד, einsam, isoliert; isolé; alone: בָּדָד ישב מחוץ למחנה (ויקר' יג מו). ישב בָּדָד וידם (איכה ג כח). גוי שליו יושב לבטח לא דלתים ולא בריח לו בָּדָד ישכנו (ירמ' מט לא). וישכן ישראל בטח בָּדָד (דבר' לג כח). — ובמשמעת לבדו: ה' בָּדָד ינחנו ואין עמו אל נכר (דבר' לב יב). — ועם ל: לְבָדָד: הן עם לְבָדָד ישכן (במד' כג ט), בטח, או לבדו. אתה ה' לְבָדָד לבטח תושיבני (תהל' ד ט), כמו לבטח. רעה עמך בשבטך צאן נחלתך שכני לְבָדָד (מיכה ז יד). — ולעיר וביוצא בזה: איכה ישבה בָדָד העיר (איכה א א), עזובה, שוממה. כי עיר בצורה בָּדָד נוה משלח ונעזב כמדבר (ישעי' כז י).

בָּדַד, — א) פ"ע, היה לבדו: פרא בּוֹדֵד (הוש' ח ט). שקדתי ואהיה כצפור בּוֹדֵד על גג (תהל' קב ח). — ואמר בן סירא: בטובת איש גם שונא ריע וברעתו גם ריע ב ו ד ד (בן סירא גניזה יב ט). — ואמר הפיטן: שורדנו כתורן הר ב ד ד נ ו, סתי ומאום הושם כבודנו (סליח' יום א, אין מי יקרא). — ב) פ"י, פִּזר: ב ו ד ד ה ברגליו (ירוש' יומא ה מב ג).

—פְּעו'*בָּדוּד, — א) קרוע בלוי: מלך שהיה לו בן כל זמן שהוא עושה רצונו היה מלבישו בגדים נאים וכל זמן שהיה כועס עליו היה מלבישו בגדים ב ד ו ד י ן [2]) (מד"ר איכה, פסוק איכה). — ב) *עזוב: זכור סכת שלם היושבת ב ד ו ד ה (יוצר ב ר"ה, זכור מקויך). ובבשת וכלמה נהפרים ונכלמים אבלים וּבְדוּדִים נזופים ושוממים (סליח' ד עי"ת, מלך מלכים). המלא רחמים על עניה סוערה בְּדוּדָה ושדודה כאבה וצעורה (שם ה, מקוה ישראל). — ג) במשמ' מוכן בד בבד: בבלולי קרח בִּבְדוּדֵי [3]) קרח (מוסף יוה"כ, אבר אימתיך).

---

[1]) לא נתברר מקורו. לפי דעת קצת מן בדד במשמעת חפר וכיוצא בזה, ואינו מחור.— [2]) כך ערוך, בספרים כדו.

[3]) שרש עברי וארמי. בערב' אולי דומה לו בַּדַעַ a), התחיל, ועשה דבר חדש, וּבַדַּע b) עשה דברים תמוהים, וְאַבְדַע c) יצר, ברא.

[4]) נמסר: מלבו קרי.

a) بَدَعَ b) بَدَّعَ c) أَبْدَعَ

---

[1]) בערב' בַּדּ a), פרק והפריש והבדיל.

[2]) כך בערוך, ובעסח' בגדי בדד. — [3]) והעיר ע"ז מי' זקש בפרושו באר מיכל: בבדודי, י"ג בברורי וי"ג בברואי וכן מסתב' (רוו"ה). ולא יפה הגי' כי לא בהנם נתפשטה הנוסחא בכל הספרים וגם רוו"ה הניחה במקומה ולא גזר עלי' לדחותה. כי אין ספק שמלת

a) بَدَّ

— נפע׳ *נִבְדַד: קדש הקדשים מכתי קדש כ נ ב ד ד סחת והיללת אהלי שדד (קינה על חרבן ביהמ״ק).

— פעל, *בִּדֵּד, יְבַדֵּד: בסוכת צפונו יאחדו בסכת נאות דשא יבדדו (ר״ה קליר, ב סכות, כי אקח).

— התפעל, *התבּוֹדֵד: כצפור בודד על גג מ ת ב ו ד ד מגג לגג (מד״ר איכ׳ פתיח׳). וכאשר יתפרדו הדברים ההם ו י ת ב ו ד ד ו יאמר על כל אחד מצד אחד (חו״ה, היחוד ח). ושאר תועלותיו הכוללות ו ה מ ת ב ו ד ד ו ת (בס, הכניעה ו). והנה זה היום ראוי ל ה ת ב ו ד ד ולשבת בעבור כבודה (ראב״ע שמות כ ח). ולא יתעסק בהבלי העולם רק ל ה ת ב ו ד ד ללמוד ולהנות וכו׳ והנית הצאן ו ה ת ב ו ד ד לעבד השם (יסוד מורא לראב״ע, ח). בלילה ב ה ת ב ו ד ד ם בנפשם (ראב״ע מיכה ב א). ויושבים שמחים וטובי לב ו מ ת ב ו ד ד י ם (רמב״ם יסוה״ת ז). הנה הוא מבואר שהמוכן אל השלמות הזאת הוא הדבק בו ו ה מ ת ב ו ד ד תמיד בעבודתו (חסדאי קרשקש, אור ה׳, כלל). ואמרה בתו ארד מהמצפה ואלכה לי על ההרים ואפרד מבני אדם ו א ת ב ו ד ד שם (פרשי רד״ק, ירד). ה ת ב ו ד ד י באחת המקומות (בס, אחד). וילכו כל האנשים הביתה ואני נ ת ב ו ד ד ת י עמו (ספ׳ המוס׳, זכר׳ בן סעדי׳, מחכ׳ ח). י ת ב ו ד ד האדם וישב בדד בד״א של הלבה שלו סגור ומסוגר (הנהגות אדם, ד).

בדד, ממנו ג.*בַּד *בַּדָּד.

***בַּדָּד**, ש״ז, מ״ר בַּדָּדִים, — מי שעושה מלאכה בבית הבד בעצירת השמן: ישאלו ה ב ד ד י ם לומר לא נגענו (טהרו׳ ט ח). הנועל בית הבד בפני ה ב ד ד י ן (בס י א). ה ב ד ד י ם והבוצרים (בס ב). אין לוקחין מן ה ב ד ד י ן לא שמן מועט ולא זיתים ממועטין (תוספת׳ ב״ק יא ז). שמן של ב ד ד י ן ומחצלות של ב ד ד י ן (שבת יט :). ו ה ב ד ד י ם לוקחים מהן זיתים במדה ושמן במדה (ב״ק קיט.).

***בדה**, ממנו *בִּדָּה, *בִּדּוּי, *בַּדַּאי, *בִּדְוִיָּה.

א.***בָּדָה**, פ״י,— כמו בדא: לשון ש ב ד ו להן חכמים להיות נודר בו (נדרים ג.). (אמר לו רבי עקיבא לר׳ טרפון) שמא בר״ה וביום הכפורים וביובל (ראית מה שראית) אמר לו (ר״ט לר״ע) העבודה שלא ב ד י ת ה[1] (ספרי, בהעל׳ עה). ומכללם עניין ב ד ה ו והוא שהרע במציאות יותר מן הטוב (מו״נ ג יב). אינו רוצה בדבר ש י ב ד ו אותו מלבם (גן עדן, ר״א הקראי, קדוה״ת ז). בעלי ההזיות ה ב ו ד י ם בדמיונם דברים וחשבום לנבואה (חזות קשה, ר״י ערמאה ז). ובשם חדש תכנהו כאשר מלבך אתה ב ו ד ה ו (עמנואל הקד׳).

— *פעו׳, בָּדוּי: לשון ב ד ו י (מד״ר ויקר׳ ט). השבטים דברו דברים ב ד ו י ם (בס ברא׳ ק). חכמת הטבע היא חכמה ב ד ו י ה והגיה ושיחה בטלה (שו״ת בדבר למוד החכמות, בס׳ ד״ת).

— פע׳, *בִּדָּה,—א) דבר דברים בדויים: שאלו נותנין לי כל ממון שבעולם אין אני מ ב ד ה (מכילתא משפטים כ). מ ב ד י ן היינו (ירוש׳ כתוב׳ ב כו :). יודע אתה בי שאם נותנין לי מאה מנה איני מ ב ד ה (שבוע׳ לא.).

—ב) נתן אותו למדבר דברים בדויים: ואלו מ ב ד י ן אותן בתשובה (תנחומא בלק).

— פעל *בִּדָּה, מְבַדֶּה, מְבַדִּים,— נכשל בדברים בדויים: עד שלא נחקרה עדותן ואמרו מ ב ו ד י ן אנו הרי אלו נאמנין (תוספתא סנהדר׳ ו ה). אפילו אמר מ ב ו ד ה הייתי וכו׳ לא מקרי חוזר ומגיד (שו״ת ר״נ גירונדי, מז). שבאו העדים עצמם והודו איך מ ב ו ד י ם היו בעדותם (שו״ת תמת ישרים א).

— התפע׳, *הִתְבַּדָּה,— נמצא, היה כאיש מדבר דברים בדויים: למד לשונך לומר איני יודע שמא ת ת ב ד ה ותאחז (ברכ׳ ד.).

ב.***בָּדָה**[2], פ״י,—לקח דבר מתוך דבר, absondern, take out ; détacher: ר״מ אומר שאור ב ו ד ה[3] להן מתוכן ומחמצן ר״י אומר אף היא אינה מן המובחר אלא מביא את השאור ונותן לתוך המדה (מנח׳ ה א).

***בַּדּוּד**, ש״ז,—כמו בָּדִיד: ואותו הבדיל (צ״ל הברזל) שעושין הבדידין שמו ב ד ו ד כמות קרדום (רה״ג פרוש כלי׳ כט ז).

***בִּדּוּי**, —שה״פ מן בִּדָּה: ויש בזה ב י ד ו י ויש בה חרוף וגידוף וכו׳ כי מי יוכל לתרגם ספר אחד

בְּדוּדֵי נגזרת משרש ב ד ב ב ד יהיה (שמו׳ ל לד). וכאשר העתיק הפייטן מלת בלולי מל׳ בלול בשמן גזר אמר בדודי ממעשה הקטרת, ור״ל אשר הם ממלחים ומערבים מקדת או מאש ר״ל ח צ ו ב י ל ה ב ו ת כאשר נמצא בכתר מלכות לר״ש בן גבירול.

[1]) כך בילק׳. ובנוסח׳ הספרי ב י ד ת ה.

[2]) הקודמים כללו שני הערכים כאחד, אך יותר נכון לקבע זה בערך מיוחד, מפני שאינו נראה ששניהם מגזרה אחת. — [3]) הערוך: פי׳ בודה לשון הוצאה. וכן רש״י ואחרים.

באיזה לשון שירצה ולומר אלה דברי נבואה, וזה הבידוי (רב האי, תשו' הגא' הרכבי, רמח).

בִּדּוּי, פעול במשמעת פ"ז, — דבר בדוי: וכי רוצה אתה לסמות את עינינו שאין אנו מבינין טעותך ובדויי לבך (פענח רזא, קרח).

בְּדוּיָה, — פעול, כמו פ"נ, במשמעת דבר בדוי: ומהם הטועים אחרי ההזיות והבדויות כנמשכים אחר נביאי השקר (חזות קשה, ר"י ערמאה, שער ז).

בְּדוֹלַח, עי' בְּדֹלַח.

***בְּדוּקִי**, פת"ז, — נרדף עם שתוקי, ילד שאינו ידוע מי אביו: אבא שאול היה קורא לשתוקי בדוקי (קידו' ד ב).

בדח[1], ממנו בַּדְּחָן, בַּדְּחָנוּת בְּדִיחוּת.

בַּדְּחָן, פ"ז, מ"ר בַּדְּחָנִים, — מי שאומנותו לבדח דעת הבריות, ליצן, Possenreisser; bouffon; merry-maker: וזה טיבו של ראובן לשחק עם זאת (האשה) וזאת כי איש בדחן הוא (בו"ת דברי יוסף אירגאס, טו). כהבדחנים שעושים דבר פלא לפני העם שמעמידין כוס מלא על הראש והולך וחוגג ואינו נשפך (ס' פרפראות לחכמה). אחד שהיה בדחן והיה מרבה בשחוק (פלא יועץ, גבלות הפה). והבדחן מכה בחליל לפניהם (ר"י מדוכנא, משלי יעקב). ויהי הוא נכון לדרך, והנה איש קל הערך, בדחן נקרא ומשתולל, פעם יתחכם ופעם יתהולל, פרש ידו אליו דרך תחנונים, לספח אותו אל חברת המחתנים, והוא הצהיל רוחם במצהלותיו, וירנין את לבבם בהוללותיו (תקון לבן הארמי, מ"א גינצבורג).

בַּדְּחָנוּת, — מעשה הבדחן, — רגיל בפי העם.

בְּדִיאָה, — שה"פ מן בדה: ואפילו רצה שיבדא זה מלבו בדיאה (רלב"ג, מלחמות, א ה). אלא שכל זה בדיאה ובנין בלי יסוד (חסדאי קרשקש אור ה', ב ד ב). אבל הפלסוף למה שלא נפקחו עיניו במאור התורה וכו' בדא בדיאות וחשב מחשבות

---

[1]) בארמ' ובסו' בְּדַח: מצוי בת"י, ובתלמוד: חזייה דהוה קא בדח טובא (ברכ' ל.—ראהו שהיה בודח הרבה). בדיחא דעתאי (מו"ק יז. — דעתי בדיחה). ופעל: ומבדחינן עציבי (תענ' כב.—אנו מבדחים הדעת של העצבים). ולא נתברר מקור שרש זה. קצת החכמים רואים בו דמיון עם השרש חדה והשם חדוה.—ולא מצאתי בהפתקאות שלי משלים לשרש זה בסגנון עברי בספרותנו.

לקים הבדיאות ההן ואם הם בתכלית המרחק מהשכל (שם ב ה ה). שהדברים דברי שקר ואין שם אלא בדיאה ודבה ושקר (השב' אבדה, קבץ ע"י, כרך ז). שהבודה בדיאה צריך שיתקנה באופן לא יוכר בה שהיא בדיאה (נופ' צופים, מסיר ליאון ב ג). כי זה היה דבורה (של האשה התקועית) תמיד כי תקנה הבדיאה הזאת באופן מופלג (שם). והמין השני מן המשלים שהמליץ ימציא המעשה ויבדאהו בדיאה (שם ג יח). א"כ ראוי שיהיה לך מן האותות והצחות לפי הענין כבדות קלות תקוה יראה וכו' חשק בדיאה רחמנות וכו' (שם ח).

בְּדִיאוּת, פ"נ, — כמו בדיאה: וזה בדיאות לב מהם כי זה הדת לא נשמע בין הקראים (גן עדן, אהרן הקראי, הבדל שנה, ה). אמנם מאמר בעה"ק לקבוע ולא לקדש זה בדיאות לב (שם קדוה"ח י).

***בָּדִיד**[1]), פ"ז, מ"ר בְּדִידִים, — א) כלי לחפר בו: שירי הדרבן מלמעלן ארבעה יד הבדיד[2]) ארבעה (כלים כט ז).—ב) חפירה סביב להאילן: אלו הן עוגיות אלו בדידין שבעקרי אילנות (תוספ' שביע' א ז).

בְּדִידָה, — שה"פ מן בדד: שמה ארבוץ בצהרים חלדי ועל מפרציו בטח ושבע רצון בחיק הבדידה רעיתי אשכונה (ב"ע, ת"ג, הקדמה).

***בְּדִידָה**, עי' בודידה.

בְּדִידוּת, — שה"פ מן בָּדָד: ולא יהיה משתומם ביחידות ובבדידות (הכוזרי ג א). הוא יחידות גמורה ובדידות שאין עמה חבור (חו"ה, היחוד ז). עזוב אהבת הברואים ואהוב הבדידות (שם הפרישות ב). ולהשתעשע בהם במעלות הבדידות והפרידה מבני אדם (שם תשבון הנפש ג). וזה ישלם על הרוב בבדידות ובהתפרדות (מו"נ ג נא). והוציאם

---

[1]) לא נתברר מקורו. ודעת הגוזרים שם זה מן בדד במשמ' הבדיל איננו נכונה, כי אין שום דמיון בין שני מושגים אלה. — [2]) כך בכל הנוסח, ומפרוש רה"ג שהובא בערך בדוד אפשר אולי ללמוד שהיתה לפניו גרסה בדוד, ו אחרי ד ולא יוד. ואמר רה"ג שם שהוא כמו קרדום ובטיית ביל, ולא נתברר מהו. והערוך: ואותו הגרזן שבו חופרין סביבות האילן שמו בדיד. והרמב"ם: ובדידין הוא אלתפר אלתי יחפר חול אצול אלאשג'ר ליג'תמע פיה אלמא ענד אלשקי ואשם אלפאס אלמעמולה לחפרהא בדיד. ע"ב. ובעבר': ובדידין הן החפירות שחופרין סביב לשרשי האילנות כדי שיתקבצו בהן המים בעת השקאה ושם הגרזן הנעשה לאלה החפירות בדיד (תרג' דרנב').

ממצרים וכו׳ והעמידם שם (במדבר) בבדידות מכל העמים ארבעים שנה (מלמד התלמ׳, יעקב אנטולי, במדבר). כי אתה צריך בעת בדידותך הגופנית אל בדידות רוחנית (ר״י עמדין, מגדל עז קיט :).

*בְּדִיחוּת[1], Heiterkeit ; gaité ; cheer : למדנו על פי דרך בדיחותו שהישן תחת המטה לא יצא ידי חובתו (רש״י, סוכה כ :). בשהייתי מדבר עמהם בבדיחות בלא הטלת אימה (אוהב משפט, באורים לאיוב כט כד).

*בְּדִיָּה, — שם״פ מן בדה, כמו בְּדִיאָה: אבל כל זה בדיה ודבר שאין בו אמת (ר״י אברבנאל, ש״א כח, בענין בעלת האוב). שכל זה הם בדיות הכופרים כי המן היה יורד ברצון אלדי על דרך נס (שם, בשלח, ענין המן). כפי ההנחה וה בדיה אשר בדו מלבם (שו״ת מהרשד״ם, יו״ד, פו).

בְּדִיל[2], ש״ז, מ״ר בְּדִילִים, בכנ׳ בְּדִילֵךְ, ־לַיִךְ, — מתכת לבנה שתופה, יותר קשה אך פחות כבדה מהעופרת, Zinn; étain; tin : אך את הזהב ואת הכסף את הנחשת את הברזל את הַבְּדִיל[3]) ואת העפרת (במדב׳ לא כב). היו לי בית ישראל לסוג כלם נחשת ובדיל וברזל ועופרת בתוך כור סגים כסף היו (יחזק׳ כב יח). — ואבן הַבְּדִיל, הוא האנך שביד הבנאים: וראו את האבן הַבְּדִיל ביד זרבבל (זכר׳ ד י). — ומ״ר: בְּדִילִים, כל מיני מתכיות שמערבים אותם בתוך כסף וזהב, Légierung;alliage;alloy : ואשיבה ידי עליך ואצרף כבר סיגיך ואסירה כל בְּדִילָיִךְ (ישע׳ א כה). — ואמר המשורר: והוא גם הוא כבר צרף לבבי והבדיל את זהבו מִבְּדִילוֹ (ר״י הלוי, כבה על מחרת).

*בָּדִיל, בְּדִילִין, עי׳ *בָּדַל.

*בְּדִיקָה, מ״ר בְּדִיקוֹת,— שם״פ מן בדק, העיון יפה יפה בדבר, Untersuchung;examen;examination:

[1]) בארמ׳ בדיחותא: אמר מילתא דבדיחותא ובדחי רבנן (שבת ל :).

[2]) הסכימו החדשים כי עקר משמעתו הוא הסיגים שבתוך הכסף והזהב, ונגזר מן בדל מפני שבודלים אותם מתוכם. אך יש לפקפק בגזרה זו. — [3]) ת״א: ית אבצא. השבעים תרגמוהו κασσίτερος, שממנו בארמ׳ קסטרא, וממנו בערב׳ קצדיר a), שהוא השם הרגיל בערבי׳ למתכת זו. רסע״ג תרגם פה ואלקלעי, ובישע׳ סתוקך, שפרושו המעות המזויפות.

a) قصدير

הבאים (הבגדים) מחוף הים וממדינת הים אינן צריכין בדיקה (כלאים ט ז), לאמר חפוש ועיון אם יש בהן צמר. כל המרבה בבדיקות הרי זה משובח וכו׳ ומה בין חקירות לבדיקות חקירות אחד אומר איני יודע עדותן בטלה בדיקות אחד אומר איני יודע וכו׳ עדותן קיימת (סנהדרין ה ב). בדיקת חמץ (פסחים ד:). שאור הנר יפה לבדיקה (שם ח.). ומתוך בדיקות שהיה רבי ישמעאל בודקה אמרה לו וכו׳ (חגיגה ב.). אמרה לו רבי והלא בדיקה היתה לי בין כל אחת ואחת (נידה ו :). ופת שאמרו לקנות ולא לבדיקה (שם יב.). — ובמשמעת עיון וחקירה וחפוש בטיבו של אדם מהו: ואם עשה כן צריך בדיקה אחריו (חול׳ מא:).

בדל[1]), ממנו אולי בְּדִיל, בְּדַל, בָּדָל, ״בִּדֵּל, *הִבְדֵּל.

*בָּדַל, פע״ו, — הרחיק את פלוני או את עצמו מן, : sich trennen ; se séparer ; separate o. s. אף הוא בדל מן התרומה (ירוש׳ חגיגה ב עח :), התרחק. איני בודל מהם כל בין השמשות (נזיר ל:). כל הקורא ק״ש על מטתו מזיקין בדילין הימנו כל העוסק בתורה יסורין בדילין הימנו (ברכות ה.). במדומה לי שחברים בדילים ממך (ב״מ נט :). כיון שהקוצר והמתעסק בודל ממנו זכור הוא ואינו בא לידי אבילה אבל הבודק אחר המועד אינו בודל מן החמץ (רה״ג, JQR XVI, 659).—ובמשמע׳ פ״י, הרחיק את פלוני, trennen; séparer; separate : הבודל בתמרים ובגרוגרות (תוספתא ב״מ ח ז), מפריש ומרחיק הדבוקים יחד. בדול עצמך ממנה (פסחים פז:).

— פעו׳, ״בָּדוּל : אִמרה סנונה וצרופה בְּדוּלָה ברתה (קרוב׳ פ׳ פרה, אמרה סנונה). בדולה היתה הלשכה מן הלשכות האחרות ולא היתה נראית עד שיבא אדם לתוכה (ערוך, ערך גזת). בדולי מחלב (רש״י ישעי׳ כח ט).

— נפ׳, הִבָּדֵל,—א) כמו קל, בדל את עצמו: הִבָּדְלוּ מתוך העדה (במדב׳ טז כא). וכל הַנִּבְדָּל מטמאת גויי הארץ (עזרא ו כא). וְהִבָּדְלוּ מעמי הארץ (שם י יא). וכל הַנִּבְדָּל מעמי הארצות (נחמי׳ י כט).—ב) שאחרים בדלו, הרחיקו, :abgesondert werden;être séparé;be separated

[1]) בערב׳ דומה לו בתל a).

a) بتل

וכל אשר לא יבוא וכו׳ יחרם כל רכושו והוא יִבָּדֵל מקהל הגולה (עזרא י ח). — ג) כמו נבחר ונועד לאיזה דבר, auserwählt; choisi; selected: וַיִּבָּדֵל אהרן להקדישו (דהי״א כג יג). — ד) נבדל אליו, לאמר הפריש א״ע מאחד והתחבר להשני: ומן הגדי נִבְדְּלוּ אל דויד (דהי״א יב ט). — ובמשמעת נאצל מאיזה דבר: ואינך נאצל מכל ו נ ב ד ל (ס׳ היחוד ו). שכל נבדל, צורות נבדלות, עי׳ שכל, ועי׳ נִבְדָּל.

— הִפ׳, הִבְדִּיל, — א) חלק דבר לשנים, lostrennen; diviser, séparer; disjoin: ושסע אתו בכנפיו לא יַבְדִּיל (ויקר׳ א יז). היה מולק את ראשה ממול ערפה ואינו מ ב ד י ל (זבח׳ ו ד). — ב) הרחיק והפריש דבר מדבר, trennen; séparer; separate: אשר הִבְדַּלְתִּי אתכם מן העמים (ויקרא כ כד). וְהִבְדַּלְתָּ את הלוים מתוך בני ישראל (במדבר ח יד). וַיַּבְדִּילוּ כל ערב מישראל (נחמי׳ יג ג). הבדל יַבְדִּילַנִי ה׳ מעל עמו (ישעי׳ נו ג). — ב) בחר והפריש לתכלית מה: בעת ההוא הִבְדִּיל יי׳ את שבט הלוי לשאת את ארון ברית יי׳ (דבר׳ י ח). שלוש ערים תַּבְדִּיל לך וכו׳ והיה לנוס שמה כל רצח (שם יט ב-ג). וַיַּבְדִּילֵם אמציהו להגדוד (דהי״ב כה י). וְהִבְדִּילוֹ יי׳ לרעה (דבר׳ כט כ). — ג) היה מחצה בין דבר אחד להשני: יהי רקיע בתוך המים ויהי מַבְדִּיל בין מים למים (ברא׳ א ו). וְהִבְדִּילָה הפרכת לכם בין הקדש ובין קדש הקדשים (שמו׳ כו לג). עונתיכם היו מַבְדִּלִים ביניכם לבין אלהיכם (ישע׳ נט ב). — ד) עשה הפרש בין דבר לדבר, ידע במה הם משנים, unterscheiden; distinguer; distinguish: לְהַבְדִּיל בין היום ובין הלילה (ברא׳ א יד). וּלְהַבְדִּיל בין האור ובין החשך (שם יח). וּלְהַבְדִּיל בין הקדש ובין החל ובין הטמא ובין הטהור (ויקר׳ י י). בין קדש לחל לא הִבְדִּילוּ (יחזק׳ כב כו). — °להבדיל, רגיל בפי העם, כשמזכירים אדם או דבר חשוב ואח״כ אדם או דבר שפל, בזוי: רצוננו יתברך הוא נשמת הכל דרך משל ל ה ב ד י ל כמה הבדלות וכו׳ (עמק המלך, עולם התוהו ד). ויקח יצחק את תורתו אשר הביא מולזון ופנינה, ל ה ב ד י ל, את ספריה התיצונים (יל״ג ו, נהרא נהרא ופשטיה). — ה) *קרא ברכת המבדיל: ה מ ב ד י ל בתפלה צריך ש י ב ד י ל על הכוס (ברכו׳ לג.).

— הָפ׳, הֻבְדַּל, בינוני מֻבְדָּל, — שהבדילו: והערים הַמֻּבְדָּלוֹת[1] (יהוש׳ טז ט). ב׳ בריכות ה מ ו ב ד ל ו ת זו מזו שני עמרים ה מ ו ב ד ל ו ת זו מזו שני גפנים ה מ ו ב ד ל ו ת זו מזו (תוספתא פאה ג ה). שערות הואיל ו מ ו ב ד ל ו ת זו מזו (נזיר ז.). שחמר אחד היה משותף וקראו מים ואח״כ ה ו ב ד ל בשלש צורות (מו״נ כ ל). כמו שהובדל המדבר מבלתי מדבר כן ה ו ב ד ל הנביא מאנשי המחקר (רסב״ג דורן מ״א הקד׳). — ובמשמעת משונים, מצוינים: כל מעשיהם של ישראל מ ו ב ד ל י ם מן אמות העולם (מד״ר במד׳ ט). קו מ ו ב ד ל אשר ה ו ב ד ל למים (ר״א קליר, תפלת גשם).

אֶחָד, ההפך מן הבדיל. מְאֻחָד, °אַחְדוּת.

בָּדָד, °הִתְבּוֹדֵד, °הִתְבּוֹדְדוּת.

גְּבוּל. — *גֵּט, המבדיל ומפריד בין איש לאשתו. — גָּמַל את הילד, הפרישו מן השדים והוא נגמל. — גֵּרֵשׁ, גרש אשה. — גֵּרוּשִׁים.

דָּבַק, דָּבַק בו, מְדֻבָּק וכו׳.

הַבְדָּלָה. — הַפְרָשָׁה.

חִלֵּק את הדבר לשנים. — חִיֵּץ, עשה מְחִצָּה בין ובין. ועי׳ מְחִצָּה במקומו. — חֵרֶם, נדוי, וכו׳, שעושים כהני הדת להבדיל ולהפריש איש מתוך הקהל. — חָתַךְ, וכו׳.

יִחֵד. — יָצָא, הוציא: הוציא אותו מתוך.

לְבַד, לְבַדּוֹ, בִּלְבַדּוֹ.

נָזִיר, שהבדיל והפריש עצמו מיין וכדומה. — נָזוֹר, הִנָּזֵר מאחרי פלוני.

עָזַב, וכו׳.

פָּסַק, הפסיק: הפסיק בין זה לזה. פֵּרֵד, הִפְרִיד. — פֵּרֵק. — פֶּרֶק, מקום שהדרך מתחלק לשנים. — פָּרַשׁ, הִפְרִישׁ, מוּפְרָשׁ, ועי׳ עוד במקומו.

רָחַק, הִרְחִיק.

שָׁבַר, וכו׳. חתך, כרת, וכו׳ עי׳ במקומם.

*תְּחוּם, כמו גבול.

בַּדָּל[1], ש״ז, מ״ר בַּדָּלִים, — ס ח ו ס, והוא הארג הקשה שבגוף בע״ח, יותר קשה מבשר ופחות קשה מעצם

---

[1] אמר הריב״ג: יתכן במלה הזאת שתי פנים האחד שתהיה תאר ע״מ הַמלצר ילד מסכן והשני שתהיה פועל שלא הוזכר פועלו ויהיה החרק בה במקום השרק כאשר זכרתי כמהו בספר ההשגה ובספר ההשואה. ע״כ. וכן החדשים, קצתם סברים כדעה ראשנה וקצתם כדעה שניה.

[1] הראשון שנקד מלה זו במוכרת הוא גזנ׳ Ges., ונקדו בַּדָּל, ואחריו שאר החרשים. רק (Bö. § 744) נקד בֵּדֶל וסובר שהסמיכות בְּדַל נולדה מפני שנוי הנגינה. ומקור מלה זו במשמעתה המקבלה לא נתברר

ונכפף, cartilage ; Knorpel : כאשר יציל הר׳עה מפי הארי שתי כרעים או בדל[1]) אזן כן ינצלו בני ישראל (עמוס ג יב). — ואמר הגאון : ומקחת שחד תחדל, כל תעשו עול ותטו משפט, כי בוחן אני עד שערה ועד ב ד ל (אזהרות לרסע״ג). ותכלית רחב הכתף אצל ה ב ד ל הדבק בו (קאנון אבן סינא, א א יז). והם (העצמות) לבושים ב ב ד ל י ם (שם שם כד).

בֹּדֶל, ש״ז, — דבר המבדיל בין שני דברים : קצב בין קדש לקדש תת בֹּדֶל ממסך (ר״א קליר, יוצר ב סכות, אליס כהטעין), לאמר הבדל בין קדש לקדש.

בְּדֹלַח[2]), ש״ז, כנ׳ בדלחי[3]) וכו׳, מ״ר בדלחים[3]), כנ׳ בדלחי[3]). — א) שרף שחוף טוב הריח הנוטף מאילן יגדל בהודו, Bdellium : וזהב הארץ ההוא טוב שם הַבְּדֹלַח[4]) ואבן השהם (ברא׳ ב יב). והמן כזרע גד הוא ועינו כעין הַבְּדֹלַח (במד׳ יא ז). כ ב ד ו ל ח הזה של פטמים (ר׳ איבו, מד״ר ברא׳ יו). — ב) מרגלית, Perle ; perle ; pearl. — ובמשמעה זו השתמשו בו כל המשוררים : במרבדים כספירים ארוגה ושיתים מ ב ד ו ל ח י ם תפורה (ר״ש הנגיד, אלוה עז). ורק אשחה בים הבין לבדי ללקט כל בדלחיו ודריו (רסב״ג, גבורה לות). קחה לך תשורה ב ד ו ל ח אמרים ומה טוב מנחות כמו זאת שלוחות (רמב״ע, תרשיש הקדמה). ב ד ו ל ח י אמריו לו ילקט אנוש היו עלי חושן כמו טור ואלו כל בני שכל הררים אמת סיני יהי זה מלבד טור (שם, א קכז). ופיפיות יפה-פיות אדמות עלי טורי בדולחים רצופות (ר״י הלוי, יפי קול), לאמר עלי טורי השנים במרגליות. כי יקרה חכמתו וזכו פניני לקחה ואמרותיה מטורי בדולחה ומרגליותיה (ר״י ב״ר תנחום ירושלמי, במכתב לר׳ דוד נכד הרמב״ם). תדמה (החמס) לים שקעו בדלחינו, וכן לא נחזה צדיק בדורותיך (ר״י הפניני, שירי ברכה, הול׳ מק״נ). ואחביר את ב ד ו ל ח י ו ודריו וספיריו בניב שפה ברורה (ר״י חריזי, איתיאל ט). צוארה מגדל השן עיניה יונים שניה כבדולח מתאימים ולבנים (עמנואל מחברת א). — וכן שאר הסופרים : שהם (המצות) כ ב ד ו ל ח המחובר בחוט אם תתיר ממנו גרגיר אחת יתפזרו כלם ויפסד חבורם (חו״ה, הפריבות ה). שהוא דומה לערבי שקוראין ל ב ד ו ל ח נטף (השרשים לריב״ג, נטף). המתעסק בנקיבת ה ב ד ו ל ח יאות אליו לחשב ולהתעסק במלאכתו (מוסר הרופאי׳, הול׳ דר׳ ברלינר). ויש מפרשים הענקים שעושין אותו מאבני ה ב ד ו ל ח הקטנים וכן נקרא ה ב ד ו ל ח הזך בערבי אלנטף (רד״ק ישע׳ ג יט). ב ד ל ח והם המרגליות שהם עגולות ובעלות זוהר (ר״י אברבנל, ענין המן). שיתקשטו ויתפארו בעדי ה ב ד ו ל ח י ם (ר״י קלונימוס, אגר׳ בע״ח ח). — ויש שהשתמשו במלה זו במשמעת גביש[1]): עטרה עושין מאבן של מלח שהוא צלול כאבן ה ב ד ו ל ח (רש״י סוטה מט:). אבדו כל המשכונות הראשונים ואבן ה ב ד ו ל ח כשתפשו המלך ובזז כל אשר לו (תשו׳ הגאו׳, שערי צדק, ד ה). ש ה ב ד ו ל ח הוא ממין זכוכית שמשימים הזקנים

ועי׳ הערה שלקמן. — [1]) ת״י ח ס ח ו ס דאודן. מנחם חברו עם ל ה ב ד י ל. ריב״ג אמר : א ח ת מן האזנים, והביא פרוש זה גם ראב״ע בשם חכמי ספרד. אך זה פרוש דחוק, כי לא נמצא מלה זו בשום מקום במשמעה זו. והביא גם ריב״ג את ת״י, ורגלים לדבר כי זה היה פרוש מקבל, כי בהיות שאין למשמעה זו שום מקור בשרש בדל בעבר׳ אי אפשר לבדא פרוש כזה. ובמשמעה זו פרשו גם רש״י ורד״ק בפרושו וצ״ד. ובשרשים הביא רד״ק שני הפרושים והוסיף עוד פרוש שבית בדל הוא ב השמוש. ואעפ״י שכל החדשים פרשו כמו״כ במשמ׳ הבדיל, חלק, ואעפ״י שלא עלה בידי למצא מקור למשמ׳ סתום לבדל, אעפי״כ הוא יותר ניחא לי הואיל ונראה הדבר שפרוש זה בא בקבלה, והואיל והפרוש האחר הוא דחוק, והואיל וכבר השתמשו בו במשמעה זו בספרות.

[2]) צורה דומה להשם סמדר, בחולם תחת הקמץ. וסובר רד״ק שעקרו הוא בלמד סגולה (אולי במקום חירק קדום) ו נ פ ת ח מפני האות הגרונית. ואמרו קצת חל״א כי נמצאה בכתבות האשוריות מלת בדלת, והמתרגמים היונים תרגמו מלה זו βδέλλιον, וכמו״כ יוסף הכהן bdellium, שהוא מין שרף יוצא מהאילן. ומדברי ר׳ איבו שהובא בפנים נראה שבאמת ב ד ב ו ר ה ת י ה ע ב ר י בימיו היה נהוג שם זה לאחד מ ה ס מ נ י ם של ה פ ט מ י ם. ולכן, אעפ״י שזה רבי איבו בעצמו אומר שם בפרוש כי כונת בדלח שבכתוב אינה לבדלח של פטמים, אלא לאבן יקרה, ואעפ״י שכל הקדמונים שלנו הסכימו לזה ופרשו כמעט כלם שהכונה בזה היא המרגלית, אעפי״כ העדות של ר׳ איבו מדבור החי מכריעה את הכף לצד המתרגמים היונים, שהכונה ב ב ד ל ח שבכתוב היתה לזה השרף שהיו משתמשי׳ בו גם הפטמים. — [3]) כך רד״ק במכלול. — [4]) כבר נזכר למעלה כי ר׳ א י ב ו פרש הבדלח שבמקרא א ב ן ט ו ב ה. וכן תרגם רסע״ג אללולו, ר״ל מרגלית. וכן ר״ש הנגיד, וכן ריב״ג : הוא לולו בלשון ערבי. ע״כ. — [1]) כבר הובאו למעלה דברי ר׳ איבו שפרש בדולח אבן טובה, ועפי״ז פשר רש״י (במד׳ יא ז) שם אבן טובה ק ר י ס ט ל.

בחוטם נגד העינים לראות בהם הגוונים (תולדות יצחק לר"י קארו, כסעלותך). ולפיכך אין לדמותם לבגדים בלי ראיה כי כלי זהב ובדולח אדם מקנה אותם (תשו' מהר"י קולון י). אבל כלי זהב ובדולח לא הזכיר אותם ההלכה (שם). העין הוא דק ובהיר מורכב מליחות וצורתו כעין הבדולח (מאיר אלדבי, ש"א, נתיב ט). ישב רוח מצפון וישם מים כעין הבדלח (בן זאב, תרג' בן סירא מד). זה ירד בבטן האדמה וכו' וימודד קרני הבדולח אשר מהם נתהווה כל דומם (ציון תר"א, תשרי). הביא אתר זה בספל בדולח יפה מרקחת ומים שנצטננו בקרח (גוטלבר, ממלרים לד).

בְּדָלְחִי, ת"ז, — של בדלח: ואמנם התחלפות באיכות הנה פעם בעצם וכו' וגם במראה כי קצתו יהיה אוירי וכו' וקצתו לבן בדולחיי המראה וכו' והלבן בדולחי (קאנון ג ג ד ט).

בְּדָלִי, ת"ז, מ"ר בְּדָלִיִּים, — מטבע הבְּדֶל: וידבק בתחתית החזה עצם בדליי רחב (קאנון אבן סינא, א א). העצה מחֻבר מחוליות שלשה בדליים אין תוספת בהם (שם). וחבורו קצוי העצמות בין כלם לחות דבקה וכולל על פרקיהם קשרים חזקים ופוגשים קרומים בדליים (שם א א, כג).

בד"צ, ר"ת בית דין צדק.

בדק, ממנו *בְּדִיקָה, בֶּדֶק, בָּדַק.

א. **בֶּדֶק**[1], ש"ז, — קֶרַע, סדק, Riss; fissure, ובכלל קלקול בבנין, ובהרחבה תקון הבנין: והם יחזקו את בֶּדֶק הבית לכל אשר ימצא שם בָּדֶק (מ"ב יב ו). ועתה אל תקחו כסף מאת מכריכם כי לְבֶדֶק הבית תתנהו (שם ח). ולקנות עצים ואבני מחצב לחזק את בֶּדֶק בית יי' (שם יג). ויתנו אתו (את הכסף) לעשי המלאכה אשר בבית יי' לחזק בֶּדֶק הבית (שם כב ה). זקני גבל וחכמיה היו בך מחזיקי בִּדְקֵךְ (יחזק' כז ט). מלחיך וחבליך מחזיקי בִּדְקֵךְ וערבי מערבך (שם כז). קרבנות בדק הבית אינן עושין תמורה (תמור' א ו). יש בקדשי מזבח מה שאין בקדשי בדק הבית ויש בקדשי בדק הבית מה שאין בקדשי מזבח וכו' שסתם הקדשות לבדק הבית (שם ו א-ב). ואין מקבלין מהם נדבה להקדש בדק הבית (תוספתא שקלים א ז). קדשי בדק הבית (ר"ס ו.). ואני אומר (שהן נוטלות שכרן) מקדשי בדק הבית (כתוב' קו.).

—נפעל, *נִבְדַּק, — נתקן: אשר בדורו נבדק הבית ובימיו חזק ההיכל (כ"ס גני' נ א).

— פעל *מְבֻדָּק — שיש בו איזה בֶּדֶק: אם נשתבר הקרום ונעשה כשחין וכו' מבודק משונה ממקום אחר טרפה היא (הלכ' טרפות לאלדד הדני, ג ג).

ב. ***בֶּדֶק**, ש"ז, מ"ר בְּדָקִים, סמי' בִּדְקֵי, — דבר שעל ידו תהיה בדיקה, Probe; épreuve; proof: אמרה חנה לפני הקב"ה רבש"ע שלשה בדקי[1]) מיתה בראת באשה וכו' ואלו הן נדה וחלה והדלקת הנר כלום עברתי על אחת מהן (ברכ' לא:).

א. **בִּדֵּק**, ״י, תקן את בדק הבית, reparieren; réparer; to repair: ויתנו אתו (את הכסף) עושי המלאכה אשר עשים בבית יי' לְבְדוֹק ולחזק הבית (דהי"ב לד י).

ב. ***בָּדַק**[2]), פ"י, — א) חפש והתבונן בעיון יפה יפה, אם יש או אין, suchen; chercher; search: אור לארבעה עשר בודקין את החמץ (פסח' א א). לא בדק אור ארבעה עשר יבדוק בארבעה עשר (שם ג). לא ילבש בהן עד שיבדוק (אם יש בהם שעטנז או אין) (כלאי' ט ז). בדקתי את החלוק ולא היה בו כתם (נידה נו:). בני ישראל בודקין מבואותיהן בשעת כבודיהם (אם יש בהם דבר טמא) ואם לא בדקו הפסידוהו (שם). — ובמשמעת חפש בכלל: צא ובדוק שעה שאינה לא יום ולא לילה (מנח' לט:).— ובקש ושאל וחקר אדות אדם או אדות דבר: אין בודקין לא מן המזבח ולמעלה וכו' וגבאי צדקה משיאין לכהונה ואין צריך לבדוק אחריהן (קדושין ד ה). ואם יש מרחץ באותה העיר אף מומין שבסתר אינו יכול לטעון מפני שהוא בודקה בקרובותיו (כתוב' ז ח).—והתבונן ובחן טיבו של דבר, untersuchen; examiner; examine: בשלשה פרקים בודקין את היין בקדים של מוצאי החג ובהוצאת סמדר ובשעת כניסת מים בבוסר (גיט' ג ח). כיצד הוא בודק (את הסלת) הגזבר מכנים את ידו

---

[1]) אמרים חל"א כי בַּתְק באשור' הוא סדק, קשמעתו ששני יב. שר החכמים כי נגזר שם זה מעקר מן וסבר עברם ברב דק שהוא בקע ופרץ.

[1]) הערוך: שבודקים אותה אם קיימתם. ע"כ. ורש"י: שהאשה נבדקת בהן בשעת הסכנה שאם ימצא בה אחד מהם תמות.

[2]) לפי דעת קצת החכמים משרש בדק שלמעלה במשמעת בקע ופרץ ואינו מחור.

לתוכה עלה בה אבק פסולה (מנח' ח ג). אין בודקין את הזרעים בגללים ובעציץ אבל בודקין אותן באדמה ובעציץ (תוספת' שביעי' א יג). היה בודק את החבית להיות מפריש עליה והולך ואח"כ נמצאת של חומץ (שם תרומ' ד ז). הלך רבי ישמעאל לבודקו (שם שבת יג יד). דבר לבדוק נוטלו בודק (שם א). אמר רב ספרא אין בודקין את הנשואות שלא יתגנו על בעליהן (יבמ' מב.). הזב והזבה שבדקו את עצמן יום ראשון ומצאו טהור (ניד' ז:). שמש בודק כוסות וקערות לאור הנר (שבת יב:). צא ובדוק בדייני ישראל (שם קלט.). אין אדם שותה בכוס אלא אם כן בודקו (כתוב' עה:), אם הוא נקי. ובאו ושאלו את ר"ע מהו לבודקו (את המת אם היה קטן בשעת מיתה) (כ"ב קנד.). ונכנס אחריה לחורבה לבודקה (אם תותרנית היא או אין) (שם קמו.). היוצר הזה כשהוא בודק את הכבשן שלו אינו בודק את הכלים המרועעים למה שאינו מספיק להקיש עליו אחת עד שהוא שוברו ומה הוא בודק בקנקנים ברורים שאפי' הוא מקיש עליו כמה פעמים אינו שוברו (מד"ר כרא' נה). להודיע שבדק המלך בדברים (בהלעז שהוציאו על אשתו) ולא מצא בהם ממש (שם ויקר' כז). אמר לו איני מכיר חשבונך אמר לו בדוק אותו (שם דבר' ד). חוקר ודורש ובודק כל לבבות (פיר היחוד ד). — ובמשמעת חקר ודרש על ידי שאלות וכדומה: כיצד בודקין את העדים וכו' ומכניסין את הגדול שבהן ואומרים לו אמור כיצד ראית את הלבנה לפני החמה או לאחר החמה (ר"ה ב ו). כיצד בודקין את העדים היו מכניסין אותן ומאיימין עליהם וכו' אמור היאך אתה יודע שזה חייב לזה (סנה' ג ו). היו בודקים אותם (את העדים) בשבע חקירות (שם ה א). בודקין אותו (את החולה) ג' פעמים אם אמר על לאו לאו ועל הן הן הרי אלו יכתבו ויתנו (גיט' ז א). והיה ר"ג בודקו אם הגיע לעונת נדרים או לאו אמר לו רבי אל תצטער לבודקני (נזיר כט:). — ב) פעל פעולה שהיא סי' וראיה לדבר; כשם שהמים בודקין אותה כן המים בודקין אותו (סוט' ה א). — ג) נסה, העמיד אותו בנסיון, prüfen; éprouver; to try: אין הקב"ה נותן גדולה לאדם עד שבודקהו בדבר קטן ואח"כ מעלהו לגדולה הרי לך שני גדולי עולם שבדקן הקב"ה בדבר קטן ונמצאו נאמנים והעלן לגדולה בדק לדוד בצאן וכו' (מד"ר שמות ב). — והעמיד אותו במעמד של סכנה: ורבן שמעון בן גמליאל אומר אף מנוה הרעה לנוה היפה מפני שהנוה היפה בודק[1] (כתוב' יג י).

— פָּעוּל, בָּדוּק, — עמד בנסיון ונמצא שכך הוא: א"ר עקיבא בדוק זה ומתוקן (תוספתא ניד' ה יו). אותו מקום בדוק הוא אצל מאבולת (והזהיר, ויקרא סה). — ושגור בלשון: בָּדוּק ומְנֻסֶּה, סגולה בְּדוּקָה ומְנֻסָּה.

— נפעל, *נִבְדַּק, — שעמד בנסיון, erprobt; éprouvé, tried: מי הנבדק בו וישלם והיה לו לתפארת (כ"ס גני' לד י). שכל מי שנבדק בדבר ונמצא נאמן להקב"ה מאמינו לעולם שכן את מוצא ביהושע נבדק בעמלק ועשה בו כתורה (תנחומא במדבר לג). — ובמשמעת שבדקו אותו: בת אחת עשרה שנה ויום אחד נדריה נבדקין (נדה ה ו), בודקים אם יש להם ממש. נבדק השם (ירוש' גטין יג מג:). כל הנבדקות אינן נבדקות אלא בנשים (תוספתא נידה ו ח). סכות אותן בשמן מבפנים ומקנחות אותן מבחוץ והן נבדקות מאיליהן (גמ' שם יז:). מזוזת יחיד נבדקת פעמים בשבוע (יומא יא.). דרכו של איש ליבדק ואין דרכה של אשה ליבדק (קידו' ב:).

— הִפְע', הֻבְדַּק: אדון דין אם יֻדקדק בחקר פועל אם יוּבְדַּק גבר לפניך לא יצדק (סליח' ער"ה, אדון דין).

בדר[2], ממנו *בִּדֵּר.

*בִּדֵּר, פ"י, — כמו פִּזֵּר: וכן היה הלל אומר אם ראית את התורה שהיא חביבה על ישראל והכל שמחין בה בדר (ירוש' ברכות, בסוף).

— נתפעל, *נִתְבַּדֵּר, — נפוצו ונמצאו בכל מקום: כי טרם שיגיעו לידי הספרים שלי הנדפסים כבר נתבדרו בעולם (ריב"ל, באר יצחק, ל).

בָּהּ, — בית השמוש לנקבה נסתרת, בכל השמושים של בְּ. — *בָּהּ בשעה, בָּהּ במדה, וכיוצא בזה.

ב"ה, ר"ת: ברוך השם.

*בָּהָא, בָּהָה, — השתומם מאד, היה או נעשה כמו בלי תנועה מפני תמהון, בהלה, entsetzt sein, être stupéfait; be amazed: ישב לו אותו (עבד) תוהא ובוהא (מד"ר ברא' ב). לבן מלך שהיה ישן ע"ג עריסה

---

[1] ואמרו שם בגמרא: מאי בודק כדשמואל דאמר שמואל שינוי וסת תחילת חולי מעים.

[2] בארמית במקום פזר בעבר'.

והיתה מניקתו תוהה ובוהה למה שהיתה יודעת שהיא עתידה ליטול את שלה מתחת ידיו (שם). — ובהשאלה גם על דבר שאין בו רוח חיים: ישבה לה הארץ תוהה ובוהה (שם).— ועי' מורא, תמהון.

בה"ב, ר"ת: בעל הבית, ב' ה' ב', ר"ל, יום השני ויום החמשי ויום השני (שלאחרי החגים).

בהה[1], ממנו בֹּהוּ.

בֹּהוּ[2], —בלבול וערבוביה גדולה ביסודי תבל, והרבן, תמיד בחבור עם תהו, Chaos: והארץ היתה תֹהוּ וָבֹהוּ (בראש' א ב). ראיתי את הארץ והנה תֹהוּ וָבֹהוּ (ירמ' ד כג). ונטה עליה קו תהו ואבני בֹהוּ (ישע' לד יא).

בָּהוּל, עי' בָּהַל.

***בְּהוֹן**[3], ש"ז, מ"ר בְּהוֹנִים, —כמו בֹּהֶן: תבל תרושש עצומי כח וגאים בהונים[4]) עד תתנם שואלי פת לחם קצוצי בְּהוֹנִים (רמב"ע, תרשיש ח). — ומ"ר בהונות, עי' בְּהֹנוֹת.

בהוק, עי' בהק.

***בְּהוֹר**[5], ש"ז, מ"ר בְּהוֹרִים, — כמו בהרת, כתם, Fleck; tache; spot: בשעה שרקיע נעשה בהורין[6]) בהורין להוריד טל ומטר (תענ' ז:).

בַּהַט[7], ש"ז, — מין אבן, לבנה, רכה, כעין השיש, Alabaster; albâtre: רצפת בַּהַט ושש ודר

[1]) סוברים החכמים שעקר משמעתו של שרש זה היה: היה ריק. בערב' בהי a) ר"ל היה יפה, מבהיק, ואין לו שום שיכות לבהו בעבר'.

[2]) משקל פֹּעַל, קֹדֶשׁ, עם ו נחה (Barth, § 256), ות"א ריקניא. ורסע"ג תרגם מסתבחרה, שהוא בערב' מתפשטת, והביא פרוש זה גם ריב"ג, אך אין כונתו מבוארה. ושאר הקדמונים וגם החדשים פרשו כמו התרגו' ועי' תהו.

[3]) לפי דעת רוב המדקדק' זו היא הצורה הקדומה והעקרית. — [4]) ר"ל שיש להם הון.

[5]) מן בהר עי' שם. — [6]) כך בנוסח' הדפוסי' ובכ"י גרסה אחרת, עי' בָּהִיר.

[7]) בתלמוד (מגי' יב.) אמרו: אבנים שמתחוטטות על בעליהם. ע"כ. ועי ערך חטט כונת הדברים. עכ"פ זה אינו אלא דרש, כי פרשו ב בהט כמו ב השמוש. ואמר ריב"ג: הוא בלשון ערבי בלנט b) והוא דומה

a) بهى   b) بلنط

וסחרת (אסתר א ו).—ומ"ר: שלמו שליטי, ונושאי שלטי, שופכו בהטי, ושודדו חריטי (רסע"ג, מנחה ליוה"כ, שופי פליטי). מי יערך לברזל סוחרת וחרס לבהטים (ר"מ מלונזאנו, תו"ת, כס' שתי ידות).

***בְּהִילוּת**, ש"נ, — מהירות גדולה והתרגשות ויראה, Übereilung; précipitation; hastiness: עבר ר' יהושע ושאל בשלומו (של ר"ש בן זומא) פעם ושתים ולא השיבו בשלישית השיבו בבהילות (מד"ר בראש' ב). שלא עשהו אלא באונס מחמת בהילותו להתעסק במצוה (שו"ת בשמים ראש קטז).

***בְּהִיקוּת**, ש"נ, — סגולת מה שמבהיק: באורה (של התורה) ובהיקותה מאיר יותר (ר"א ביכאגי, דרך אמונה ו). ומעוט בהיקות מה שיבהיק מן הכוכבים (קאנון א ב, ב ו). בהירות האור המתפשק ובהיקותו (שם ג ג ד א). וקיום אבריו של אדם קדמון זה הוא מהארות ובהיקות שמבהיק ומאיר (עמק המלך, א"ק, ח).

בָּהִיר[1], ת"ז, נק' בְּהִירָה, מ"ר בְּהִירִים ־רוֹת, — א) מלא בהרות, מנֻמר, fleckig; tacheté; spotted: ועתה לא ראו אור בָּהִיר[2]) הוא בשחקים ורוח עברה ותטהרם (איוב לז כא).— ב) זך ומזהיר שאפשר לראות דרך בו[3]), durchsichtig; transparent: שנקפה (הים) כזכוכית או כשהם ר"ל בהיר עד שיראו קצתם אל קצתם בעברם בו (פי' המשנ' להרמב"ם, אבות ה ד). הגוף הנכבד המאיר הבהיר המתנועע (מו"נ א עב). חוש הריאות אי אפשר שישיג מוחשו בזולת אמצעי וכו' ולפי שהאמצעי לא יקבל רושם המראים אלא כשיהיה בהיר (רלב"ג מלחמות א ו). שמחדדין ומלטשין פני ברזל החץ עד שיהיה בהיר מאד ורואים בו בעלי הקסם (רד"ק יחזק' כא כו). והתנאי השלישי באמצעי והוא שיהיה בהיר ג"כ כמו האויר המלוטש והזך והמים הזכים (אמונה רמה א ו). וצורת האור

לשיש. ע"כ. ופרשו המלונים הערבים בלנט דבר דומה לרח'אם (שיש) אלא שהוא פחות ממנו בגון ורכות. והחדשים מדמים לבהט את השם בהת a) בערב' שפרשו הקאמוס מין אבן, ולשאן אלערב אמר: אבן ידועה.

[1]) מן בהר עי"ש. — [2]) פרש ר' ישמעאל (תענ' ז:) מלשון בהרות וכך ריב"ג בהשרשים ועי' הערה שלקמן וכן רש"י וראב"ע.— [3]) עפ"י ת"י שתרגם בוטט, וכן רלב"ג

a) بهت

הבהיר אשר מעל השמים (סגיון הנפש לבר חייא ז). הדברים הבהירים וצלולים (עבודת הקודש לר"מ בן גבאי ל). בהיר לבנתו (של השלג) ישיש לב ירטיב צחית הארץ (כ"י, תרג' בן סירא, מד יח). — ג) ס"ז, כמו בְּהוֹר: בשעה שהעננים עומדים בהירים[1] בהירים להוריד טל ומטר (תענ' ז:). דומה לבהירים בהירים הנראים בשחקים להוריד גשם (רש"י איוב לז כח). דומה הוא הדבר לבהירים שרואים בשמים להוריד גשם (מעין גנים לאיוב לז).

בְּהִירוּת, ס"נ, — טבע מה שהוא בהיר וזך: וסר אורם ובהירותם לרחקם (מו"נ א עב). שנקב המחיצה הענבית ובהירות הקרני' הוא מפני עבור הרוח (שם ג כה). כמעט נדעך עליהם קצת מבהירות ההשגחה (כתונת עולם יז). ורואין בו (בלהב החין) בעלי הקסם כמו שרואים בבוהן היד בצפורן לבהירות הצפורן וכו' וכן רואים בכבד שיש לו בהירות (רד"ק יחזק' כא כו). והיה האור נותן לו הבהירות (רלב"ג, מלחמות א ו). הכח הכפוריי אשר באמצע העין הדומה לברד ומתנאיו שיהיה בתכלית הבהירות כדי שיוטבעו בו הצורות הנראות (אמונה רמה א ו). שהסבה שלא ראו אור השכל הוא שהוא בהיר הרבה מאד ולבהירותו ואורו לא יוכלו להשיגו (ר"א ביבאגי, דרך אמונה ד) האור הגדול של בהירות השמים (צרור המור, משפטים). ונראה שזה יקרה מצד תנועת ניצוציו (של כלי הזכוכית) ובהירותו (אילם לרימ"ק, גבורות ה' ח). נמצא כיוצא בזה במראה מועטת שמסתכלין בה ראיה גדולה ממנה אלף פעמים מפני בהירותה ולהיטותה (מאיר אלדבי, ש"א ד א). ותפארת נקרא עשיר שהוא כולל יותר שפע מהבירויו מחוזק בהירותו או כליליות הרבה (פעמון ורמון, פלח הרמון, א ז). לא נשתנה זיו תארם והוא הבהירות והזוהר המתנוצץ על פניהם מן האור השכלי (קול יהודה לכוזרי א נז). כביכול הבורא ב"ה מצמצם הבהירות שלו (קדושת לוי, ויחי).

בְּהִירִי, ת"ז, — כמו בָּהִיר, זך: האור וכו' עומד בלי שיתנועע בספיריו והבהירי ומצייר בלי שיתפעל אל העב והקדור (ר"א אירירי, שער השמים ז י). וכן יקרה בכל פעם שנראה דבר דרך שני אמצעיים בהירים מתחלפים בעובי (אילם לר"י מקנדיא 77). ואולם הבהירים שבבינוניים הם האדום כגחלים

ואחרים וכן רוב החדשים. — [1]) כך הנוסח' בכ"י.

בוערות (הוא, מעין חתום מו). שאם היתה הנחת אפלטון אמתית שלנפש השכלית יהיה גוף אחר דק בהירי ונצחי הנה יצטרך בהכרח שלזה הגוף יהיה לו חוש (ר"י מפיסה, מנחת קנאות 70).

בְּהִירִיּוּת, — כמו בְּהִירוּת: והנה הנראים במקרה הם רבים וכו' כמו הבהיריות והמקשיות הצל והחשכה (אילם לרימ"ק, מעין חתום מו).

בה"כ, ר"ת בית הכסא.

בהכ"נ, ר"ת: בית הכנסת.

בהל[1]), ממנו *בָּהוּל, בָּהַל, נִבְהַל, בֶּהָלָה.

בָּהַל, קל עבר אינו נהוג.

— פעול, *בָּהוּל, בְּהוּלָה, — מלא דאגה ופחד אודות איזה דבר, ängstlich; anxieux; anxious: אדם בהול על מתו (סכת מג:). אדם בהול על ממונו (פסח' יא:). — ובמשמע' דחוק, אָץ, gedrängt; pressé; pressed: זמנו בהול (פסח' עב:). וכאשר תתפלל לפניו לא תהיה בהול בתפלתך להוציא ריבוי דברים (רשב"ס, קהל', הוצ' ילינק ה א). — והדבר: ואם הדבר בהול אין מדקדקין בכך (טו"ע או"ח, סכת טו). — ומ"ר בהולים, מלאים פחד ומורא: רפויי ידים ומעודי אברים, בְּהוּלִים וסעורים מכל עברים (סלית' כ עי"ת, שחרית).

— נפעל, נִבְהַל, הִבָּהֵל, — א) אשר היה לו פתאם מורא ופחד מפני איזה דבר, erschrecken; s'épouvanter; be terrified: ותרא כי נִבְהַל מאד (ש"א כח כא). אז נִבְהֲלוּ אלופי אדום (שמות טו טו). ונפשי נִבְהֲלָה מאד (תהל' ו ד). נעויתי משמע נִבְהַלְתִּי מראות (ישע' כא ג). ואם זכרתי ונִבְהָלְתִּי ואחז בשרי פלצות (איוב כא ו). על כן מפניו אֶבָּהֵל (שם כג טו). — ובהשאלה לדבר שאין בו רוח חיים: כי נִבְהֲלוּ עצמי (תהל' ו ד). וידי עם הארץ תִּבָּהַלְנָה (יחזק' ז כז). — ב) בינוני עם ל, מהר יתר מדי, übereilt handeln; agir précipitamment; hasten: נִבְהָל להון איש רע עין (משלי כח כב). חכם אינו מדבר וכו' ואינו נכנס לתוך דברי חבירו ואינו נבהל להשיב (אבו' ה ז). אל תהי נבהל להשיב ותהא מחשב דברים

[1]) בארמ' בְּהַל, בערב' וְהֵל a).

a) وَهَلَ

בענין (ד"א זוטא ב). — ועי' מהר.

— פִּעֵל, בִּהֵל, — א) עשה לאחר פחד, מורא פתאם, erschrecken; effrayer; terrify: אז ידבר אלימו באפו ובחרונו יְבַהֲלֵמוֹ (תהל' ב ה). וִיבַהֲלֻךָ פחד פתאם (איוב כב י). ליראם ולבהלם (דהי"ב לב יח). ושמעות יבהלהו (דני' יא מד). ויהי עם הארץ מרפים ידי עם יהודה ומבהלים[1]) אותם (עזרא ד ד). היכל למה אתה מבהלינו יודעים אנו שסופך ליחרב (ירוש' יומא ו מג ג). — ב) דחק ונחץ לעשות איזה דבר מהרה, beeilen; hâter; hasten: וַיְבַהֵל את תמרוקיה (אסתר ב ט). אל תְּבַהֵל ברוחך לכעוס (קהלת ז ט). ישמעאל אחי חשוק שפתותיך זו בזו ואל תבהל להשיב (ע"ז לה.). שאם באת לבית המדרש ושמעת דבר או הלכה אל תבהל ברוחך להשיב (אדר"נ י).

— פֻּעַל, בֹּהַל, בינוני מְבֹהָל, — ממהר מאד, נחוץ, hastig, précipité; hasty: הרצים רכבי הרכש האחשתרנים יצאו מְבֹהָלִים ודחופים בדבר המלך (אסתר ח יד). נבקע ההיכל אילך ואילך י"ב מיל על י"ב מיל והיו הכהנים מבוהלים לצאת (אדר"נ ט). — והדבר שהושג בבהילות ומהירות יתר מדי: נחלה מְבֹהֶלֶת[2]) בראשונה ואחריתה לא תברך (משלי כ כא). — מְבֹהָל, אדם מבֹהל, אץ יתר מדי במעשיו, מבולבל, שעושה בלי ישוב הדעת. — ובמשמעת מעורר בהלה, פחד: אותן בני אדם הן אמה וכובען אמה ומדברין מחצייהן ושמותיהן מבוהלין ארדא וארטא וכו' (גטין יד:). גזרות קשות ומשונות ומבוהלות שגוזרים שלשה מלכים הללו (אכקת רוכל, ויניציה, ד:).

— הִפְעִיל, הִבְהִיל, — א) עשה לו פחד ומורא, כמו בפִעֵל, erschrecken; effrayer; terrify: ואל הרך לבי ושדי הִבְהִילָנִי (איוב כג טז). — ומצוי השמוש בו בספרות: הרותק הגדול המבהיל (מו"נ ג יד). ראיתי דבר הבהיל אותי (רמ"ע פלקיירא, הקד' מורה המורה). שלש מאות צעדים מזרחה מהמצבה השניה תעמוד התמונה המבהלת הנחצבה כלה מסלע א' (מ"ע, ת"א מלרים). — ב) מהר והאיץ, beeilen; hâter; presser: וַיַּבְהִלוּ להביא את המן (אסתר ו יד). ויפן אליו עזריהו כהן הראש וכל הכהנים והנה הוא מצרע במצחו וַיַּבְהִלוּהוּ משם וגם הוא נדחף לצאת (דהי"ב כו כ). זה קין שהבהיל עצמו ליטול העולם (מד"ר שמו' לא).

— נִתְפַּעֵל, *נִתְבַּהֵל, — כמו נִבְהַל: ומרוב שנכנסה בו חרדה

[1]) כך הקריא. והכתיב מבלהים. — [2]) מבחלת כתי'.

נתבהל ונשר שערו (מד"ר שמות כד). ולא עוד אלא שהיו הנחשים והשרפים רובצים בפניהם כדי שלא יתבהלו ישראל מהן (שם). לא נתבהל (יוסף) מן מעשיה והלך לו לחוץ (מד"ר במד' יד). אם יכעוס המלך עליך כדי להעבירך על חקי התורה אל תתבהל מכעסו (שם). וכל אוה"ע מתרעשים ומתבהלים (פסיקת' רב', קומי אורי). האדמון ככבש שלא תלה צבה לקחתה ונתבהלה (ר"ה קליר, אכן חוג).

°בַּהַל, ש"ז, — כמו בֶּהָלָה שלקמן: זכור בהל וחימה קרב ומלחמה (ר"א קליר, מוסף א ר"ה, זכר). נוצץ ברק בבהל להבריק בסהת מים נוהם ברעש וקול רעם מרעים על המים (תפלת גשם אקסטה כסל). אנא אני בא בבהל רעיונים (סליחות מוסף יוה"כ, אין פס). — ומ"ר: עמים אחזום בהלים סער צירים וחבלים נהי כיולדה חלים (ר"א קליר, שבועות זהב זהב).

בֶּהָלָה[1]), ש"נ, מ"ר בֶּהָלוֹת, — פחד פתאם שנופל על אדם, Schrecken; frayeur; terror: והפקדתי עליכם בֶּהָלָה את השחפת ואת הקדחת מכלות עינים (ויקרא כו טז). הפלתי עליה פתאם עיר ובהלות (ירמ' טו ח). לא יגעו לריק ולא ילדו לַבֶּהָלָה (ישעי' סה כג). ויכל בהבל ימיהם ושנותם בַּבֶּהָלָה (תהלים עח לג). — ובמשמעת מהירות פתאומית: (מת) לשנים (אחרי מחלה של שני ימים) מיתה של בהלה (ירוש' בכור' ב סד ג). שהיו (המצרים) טורדין אותם לצאת בבהלה (מכילתא בוא, פרשה יג). — ובמשמע' של מעשה בצער בלי ישוב הדעת: כל קרע שאינו של בהלה אינו קרע (ירוש' כ"מ ב ח ד). ואומרים לו (למי שנדר להשרף באש) אשריך וכשהגיע יום בהלתו שנדר עושים לו משתה (מסעות ר' בנימין).

בהם[2]), ממנו *בֹּהֵם, בְּהֵמָה, °בַּהֲמִי, °בַּהֲמִיּוּת.

*בַּהָם[3]), ש"ז, מ"ר בַּהָמִים, — מנהיג הבהמה, שומר הבהמה, Viehtreiber; driver; ânier: והיה (ר"י) רוכב על החמור והבהם עמו וכו' א"ל הבהם

[1]) משקל יַבָּשָׁה, משק' דגוש ומ"מ איננו מבנין פִּעֵל, כי משמעתו עומדת ולא יוצאת (Barth, § 93).

[2]) בערב' בהם, וממנו אבהם a) במשמעת חרש, ומזה לפי דעת רוב החכמים השם בהמה. ולא נהיר לי.

[3]) כך נקוד לוי וקוה', סגול לפני ה קמוצה.

a) أبهم

תן לי רשות לומר לך ד"א א"ל אמור א"ל אותו הבהם (מד"ר דברים ג). שמא הבהמים מכניסין לתוכו חמץ (ירוש' פסחים א כז:).

בהמ"ד, ר"ת: בית המדרש.

בְּהֵמָה[1], ש"נ, מ"ר בְּהֵמוֹת, סמי' בֶּהֱמַת[2], בַּהֲמוֹת, כנו' בְּהֶמְתִּי[3], בְּהֶמְתּוֹ[4], בְּהֶמְתְּךָ (כמו מן בְּהֵמֶת), — שם כללי לבע"ח הולכי על ארבע, ביחוד הביתיים, שישתמשו בהם לעבודה וכדומה, Vieh; bête; beast מאדם עד בְּהֵמָה (בראש' ו ז). בְּהֵמָה ורמש וחיתו ארץ (שם א כד). בעוף וּבַבְּהֵמָה ובחיה (שם ז כא). אם בְּהֵמָה אם איש (שמות יט יג). — וגם על חית השדה: זאת הַבְּהֵמָה אשר תאכלו שור שה וכו' איל וצבי ויחמור (דבר' יד ד-ה). בֶּהֱמַת הלוים (במדב' ג מה). ושורך וחמרך וכל בְּהֶמְתֶּךָ (דבר' ה יד). בהמתן ובהמת אחרים בהמתן קודמת (תוספתא ב"מ יא כד). — ומ"ר: כי לי כל חיתו יער בְּהֵמוֹת בהררי אלף (תהל' נ י). ספתה בְּהֵמוֹת ועוף (ירמ' יב ד). ליש גבור בַּבְּהֵמָה (משלי ל ל). כאריה בְּבַהֲמוֹת יער (מיכה ה ז). — ועל אחת מהמין, על החמור, הגמל: הַבְּהֵמָה אשר אני רכב עליה (נחמי' ב יב). — בהמה דקה, כמו צאן וכדומה. בהמה גסה, כמו פרה, שור: בהמה גסה נקנית במסירה וכו' בהמה דקה נקנית במשיכה (קדוש' א ד). אין מגדלין בהמה דקה בארץ ישראל (ב"ק ז ז). מקום שנהגו למכור בהמה דקה לעובד אלילים מוכרין וכו' ובכל מקום אין מוכרין להם בהמה גסה (ע"ז א ו). ואעפ"י שאמרו אין מגדלין בהמה דקה אבל מגדלין בהמה גסה וכו' בהמה דקה איפשר להביא מחו"ל בהמה גסה אי אפשר להביא מחו"ל (ב"ק עט:). —ומליצה, בהמה בצורת אדם: וצריך למי שיבחר להיות אדם באמת לא בהמה בתאר אדם ותמונתו (מו"נ ג ח). אם לא ירחק מן המדות המגונות ומהבלי התענוגים וכו' הוא בהמה בצורת אדם (רות תן ג).

[1]) בערבי' בַּהִימָה a). — [2]) במקום בֶּהֱמַת כמו נִבְלַת, חִשְׁבַּת. —[3]) במקום הראוי בְּהֶמְתִּי כמו גְּזֵלָתִי וביוצא בו. —[4]) כמו מן חֲבֵר, חֲבֵרָתוֹ, מן שְׁכֵן שְׁכֶנְתּוֹ, והוא במקום בְּהֶמְתּוֹ שאמרו עוד זמן רב אחרי שכבר אמרו בְּהֵמָה, ולא בְּהֵמָה. וכן בנקוד האשורי בהמתך (מכות לנה"א 49).

a) بَهِيمَة

*אָבַס, האכיל בהמות לפטמם. — אֵבוּס, מַאֲבוּס. — אַיִל, הזכר מהכבשים. — אֻרְוָה, לעמידת הסוסים. — אָתוֹן, הנקבה מהחמור.

*בֹּהֶם, מנהיג, שומר הבהמות. — *בַּהֲמִי, *בַּהֲמִיּוּת. — *בַּיְתִית, בהמה ביתית. — בֵּכֶר, בִּכְרָה, גמל צעיר לימים. — בָּלַל, עשה בְּלִיל, מאכל להבהמה. — *בָּעַט, הכה ברגליו האחורניות. — בְּעִיר, בהמות משא, גמל, חמור, וכדומה. — בָּקָר, שם כללי להבהמה הגסה.—*בַּקָּר, *בַּקָּרוּת.

גְּדִי, הקטן של הצאן. — *גִּדֵּל, בהמות, מְגַדֵּל בהמות, — גְּדֵרָה, מקום מוקף למרבץ הצאן. — גָּלָל, צואת הבהמה.— גָּמָל. — *גַּסָּה, בהמה גַּסָּה, בהמה דַקָּה.

*הַרְבָּעָה.

חֲזִיר. — חַיָּה, חית השדה וכו', עי' במקומו. — חֲמוֹר.

*יחף, חולי הרגל בבהמה.

כֶּבֶשׂ, כִּבְשָׂה. — *כּוֹי.

*מַזְקֵפָה, מסרק לבהמה. — מִכְלָאָה. — מִסְפּוֹא, מאכל לבהמות, לגמלים, וכדומה.—מִקְנֶה, כלל הבהמות שיש להאדם. —מַרְבֵּק, מקום לעמידת פרות. —מִרְעֶה.

*נָאקָה, נקבה של הגמלים.

סוּס, סוּסָה. — *סַיִח, קטן של חמור, סוס.

עֵגֶל, עֶגְלָה, הקטן של הפרה. — עֵדֶר, קבוץ בהמות רועות יחד. — עֵז. — עַיִר, בן אתונות. — עָלָה, עָלוֹת, פרה מניקה, נותנת חלב. — עַשְׁתְּרוֹת צאן.

פַּר, פָּרָה. — פֶּרֶד, פִּרְדָּה. — פַּרְסָה, הצפרנים שברגלי הבהמות, השור, האיל.

צֹאן.

*קַרְצֵף, סרק במסרק גס.

*רבע, הרביע בהמה. — רָחֵל, כבש. — רַמָּךְ, רַמָּכִים, עי' סוס במקומו. — רֶפֶת, מקום עמידת הבהמות.

שׁוֹר. — שִׁרְבֵּט, השערות, הזקיף אותם.

*תוהר.— תַּיִשׁ, הזכר בעזים.

בְּהֵמוֹת[1], ש"ז, — חיה גסה הולכת על ארבע, גדולת הראש, עבת העור, חיה בנהרות אפריקה, לפנים גם ביאור מצרים, hippopotamus amphibius:

[1]) מלשון הכתוב נראה ברור כי זה אינו מ"ר מן בהמה, אלא ש"ז יחיד, והסוף -ות הוא כמו -וב בעכשוב, וכיוצא בו. וכבר אמר ראב"ע: בהמות שם

הנה נא בְהֵמוֹת אשר עשיתי עמך חציר כבקר יאכל (איוב מ טו). בהמות נוהץ ללויתן בקרנו וקורעו ולויתן נותץ לבהמות בסנפיריו ונוחרו (מד"ר ויקרא יג). ברא כנגדו בהמות בהררי אלף וכל תקופת תמוז נותן הקב"ה כח בבהמות והוא מתגבר ומגביה ראשו וגועה געיה אחת וקולו הולך בכל הישוב וכו' (מדרש ה' בחכמה, ביהמ"ק ילינק ה). — וסמי': משא בַּהֲמוֹת[1]) נגב (ישעי' ל ו).

·בַּהֲמוּת, ש"נ, — טבע של בהמה, Bestialität bestialité; —ty: ד"א כנגד ג' רוחות המושלות בבריאות העולם רוח הגדלות רוח הבהמות רוח השכלי (ר"מ הדרשן, פי' מדרש י' הדברות).

בהמ"ז, ר"ת: ברכת המזון.

***בְּהָמִי**, — כמו בְהֶם: לבהמי שהיה לפניו שתים עשרה בהמות טעונות יין (מד"ר כרא' פו).

·בַּהֲמִי[2]), תאר יחסי זכר, לנק' בַּהֲמִית, — שיש בו טבע הבהמה ותכונתו, bestial; tierisch: ואלה והדומים להם ממדת ור' הבהמית (רסב"ג, תקון מדות הנפש). וכל כחותיו הגופיים צמים מהעניניים הטבעיים מתעסקים בתוריים כאילו אין בו טבע בהמי (הכוזרי ג ה). יתאוה קרבתו שבו מתדמה ברוחניים ויתרחק מהבהמיים (שם). כשלבו שבור ביין אהבת העולם ונוטה אל תאוותיו הבהמיות (חובת הלבבות, הקדמה). אבל עשה עצמו (אדה"ר) כאחד הב"ת הבהמיים שקראם הכתוב נפש חיה (אברבנל בראש' וכל שית). רוח החיים אשר הוא נפש הבהמית גוברת על הנשמה שהיא החכמה (הגיון הנפש לר"א ב"ר חייא ב). ושתתגבר נפשו הבהמית על נפשו המשכלת (המעלות לרש"ט פלקיירא, א). אם תגביר נפשך השכלית על הבהמית נשמתך תחיה ואותה לא תמית (מאיר אלדבי ש"א, הקד'). וצריך להלחם עם נפש הבהמית הזאת כגבור הנלחם עם אויבו (שם ו). הדליקו (המון העם) אש תאות הנפש הבהמית וכבו אור הנפש המשכלת (המעלות לרש"ע פלקיירא ג). הזהר משמוע שירות החשק ונגינות התאוה הבהמית (שלמה אלעמי, פסקה אזן שומעת). תאוותיו הבהמיות (פתיחה למו"נ, תרגום חריזי). הבסגולות בהמיות לנפש איש תהי' מעלה (עמנואל, מחברת ח). יש אוהב אשה בעד ההנאה בלבד וזו היא תאוה בהמית תלויה כלה בחושים הגופניים (גמת לדיק, אריה מודינה ו).

·בַּהֲמִיּוּת[1]), ש"נ, —תכונת דבר בַּהֲמִי, Bestialität bestialité: ובהמיותה תעזור טבע האדם להתנהג במדה הזאת (רסב"ג, תקון עדות הנפש כו). הענוי הוא טוב בדרך רפואה לעתים רחוקים כדי להמית הבהמיות העודף באדם (מלמד התלמידים במיני). שלא יהיה האדם נמשך אחר בהמיותו לבד (מו"נ פתיחה). הוא יודע איכות שתופה בחומר בהמיותו ומנהגה בהנאותיה כפי הכמות הראוי לה מהם (מ' אלדבי, ש"א ו). החליש נפש בהמיותו (שם). לא יעשה מרי רק בבהמיות (מו"נ ג ח).

·בַּהֲמִירוֹן, — שם אחד השרים של סמאל: סמאל הרשע שזכרנו יש לו י"ב כתות וכו' השר הי"א בהמירון כל גוונים שלו כדמות בהמות איומות ונוראות והוא שר מושל על אלף שרים חזקים בהרים (עמק המלך, קרית ארבע, טו). ועתה היה עם פיות אלו המפחדים מהתתולים ומהדגים הגדולים ומהשר בהמירון הממונה על אלף חיות (אגר' אחוז, ר"י מקנדיה).

בהמ"ק, ר"ת: בית המקדש.

בהן, ממנו בֹּהֶן, בְּהוֹן.

בֹּהֶן[2]), ש"נ, מ"ר בְּהֹנוֹת, סמי' בְּהֹנוֹת, *בְּהָנוֹת. — שם לאצבע העב בהידים והרגלים, אגודל, גודל, thumb; pouce; Daumen: ועל בֹּהֶן ידו הימנית ועל בֹּהֶן רגלו הימנית (ויקר' ח כג). — ומ"ר סמי': בְּהֹנוֹת ידיו ורגליו (שופט' א ו). — ובמוכרת: הקדים מתן בהונות זו לזו יחזור ויתן על גבי

---

[1]) בהמה גדולה אין בישוב גדולה ממנה. ע"ב. וכן רלב"ג: הוא בעל חיים שמו כן. ע"כ. וסברים רוב החדשים שזו מלה זרה לקוחה מלשון מצרית, מרכבה: פ-ה-מאו, ור"ל שור המים. — [1]) והוא כנוי למצרים. והקדמונים פרשו בהמות זו סמי' רבים מן בהמה.

[2]) בערב' בַּהִימִי a).

a) بَهِيمِي

[1]) בערב' בַּהִימִיָּה a).

[2]) בערב' אִבְהָאם b), ובערב' ההמונ' בַּאהִם c) וגם בִּהָאם d). והנה החלוף של מם ונון בסוף התבה בלשונ' השמיו' מצוי הרבה (Vollers, Volkspr. 187), ושתי הצורות ההמונ' באהם ובהאם מְכֻוּנות לשתי

a) بَهِيمَة b) إِبْهَام c) بَاهِم d) بِهَام

בהונות כסדרן (תוספתא נגע' ע ד). — ובוהנות[1]: הקרים מתן בוהנות זו לזו יחזור ויתן על גבי בוהנות כסדרן (שם ג).— ועי' אצבע, יד.

בְּהֹן, עי' בֹּהֶן.

בה"נ, ר"ת: בעל הנס.

בהק[2]), ממנו *בָּהַק, בֹּהַק, *בֹּהֳקָן.

***בָּהַק** פ"ע, — כמו הבהיק: שהוא הוד בוהק ואין בריה יכולה להסתכל בו (ערוך, ערך ספקלר).

— פעול, *בָּהוּק, — היה מלא זהר ונגה: בהוקים באש ליוצרם מאש אומרים קדוש (ר"י אביתור, יוה"כ אפודי שם).

— הפע', *הִבְהִיק,—פע"ו, leuchten;luire; to shine: נח בכניסתו לתיבה הכנים עמו אבנים טובות ומרגליות בשעה שהיו כיהות היה יודע שהוא יום ובשעה שהיו מבהיקות היה יודע שהוא לילה (ירוש' פסח' א כז:). ובשעה שהיתה מבהקת היה יודע שהוא לילה (מד"ר בראש' לא) . כיון שפתחה הבהיקה כל ארץ מצרים מזיוה (שם מ). נתעטף הקב"ה בשלמה והבהיק העולם מזיוה (שם שמות ג). כל זמן שאורו של גדול מבהיק אין אורו של קטן מבהיק (פסיקתא פרשת החודש). אם ישתו יין ישחקו לחרב על רעהו יבהיק שכור ולאנשי בושת יעיז פנים (יוסיפון פרק ג). ותרד ירושלם בנויה ומשוכללת מן השמים שיש בה שבעים ושתים מרגליות שמבהיקות מסוף העולם ועד סופו (נסתרות רשב"י, ביהמ"ד ילינק ג). ובשמן זך הנר מאיר ומבהיק וכשהנר מבהיק הרבה גם השמן מזהיר (מבחר חסידים, עולם קטן יג). — וכפעל יוצא: כל המשחיר פניו על דברי תורה בעולם הזה הקב"ה מבהיק זיוו לעולם הבא (סנהדרין ק.). והוא (הברק) יוצא ומבהיק את כל העולם כולו (מד"ר במד' טו). וניצוצין של זוהר מוקפות להן וזיקוקי זיו מבהיקים את פניהם (מדר' א"ב דר"ע, ביהמ"ד ילינק, ג). בהשפך עלי מַבְהִיקֵי רקיעים זיעים

הצורות העבר': בַּאהֶם-בֹּהֶן, בְּהַאם-בהון. — [1]) כמו מן בֹּהֶנָה, כמו אמנות.

[2]) בערב' אין חבר לשרש זה במשמעה של ברק, זולתי בהי a), ובערבי' ההמונית בַּהַק b), יצא השמש מבין העבים. ואולי הוא הוא השרש ברק.

(a بهى (b بهق

משקיעים לא יערכם כל חרוץ (ר"י בדרשי, בחי"ע יב ט). ומאיר (האור היוצא מן הכוכבים) גם כן את האויר ומבהיקו (אבן סינא, השמים והעולם יד). — ולווי: בסיומי פ' ראשון, תרצוני כאישון, והבהק אורי באישון (תוספות יבמ', יומא סוף פ"א).

—הפע' *הוּבְהַק,—שהוצק עליו אור: שאת מובהקת (ספרא, פר' נגעים). הנחושת יוצהב ויובהק בנפול עליו השמש (פרוש דני' מיוח' לרסע"ג יו). והיא (כנסת ישראל) הובהקה ונאצלה מכל המאורות העליונות (ס' האמונות לרש"ט פלקיירא ד יג). ואחר זה האצילות הובהקו שני מאורים (שם ד יד). מן הנקודה רוחניית פורחות הרוחות המובהקות (שם). — ובהשאלה, מפרסם, ברור, בלי ספק: רבו מובהק, רבו שאינו מובהק (קדו' לג.). בד"א בשמות מובהקין אבל בשמות שאין מובהקין (גיטין יא.), שאין ספק בהם למי הם. סימן מובהק (יבמ' קכ:). מומין מובהקין, מומין שאין מובהקין (בכורות לו:). פסילותם מובהקת וא"צ להכריז עליהם (שערי צדק, תשו' הגאו' ה ז). לא יוכל לעבוד עלת העלות יתברך אלא נביא הדור בטבעו או החכם המובהק במה שקנהו מן החכמה (מאיר אלדבי, ש"א א א).

— פעל, *בִּהֵק, — עשה שיבהיק, שיאיר: ביהק נוגה ליום לצאת אדם לפעל ושתחשך לאישון לרמוס חיתו יער (סדר עבודה ליוסי בן יוסי). בִּהֲקַת אור שתריך זרוע לאם משחריך (יוצר ב פסח, אפיק רנן).

— נפע' *נִבְהַק, — א) התחיל להאיר: כעין נחושת מוצהב אשר יזרח עליו השמש כהבהק הנחושת יוצהב (פרוש דני' מיוח' לרסע"ג יו).—ב) נעשה מובהק, נתמחה: והחכמים שנבהקו במלאכת הרפואות (אגר' התשו', יצחק לטיף).

— התפ' *הִתְבַּהֵק, — כמו נבהק א): (אמרה הלבנה) אין הדעת סובלת שנהיה אני והחמה מתבהקין בשוה במדת עוגל שלנו (חזקוני, בראש' א).

בַּהַק[1]), ש"ז, מ"ר *בֹּהָקוֹת ־בֹּהקים,— א) אחד מנגעי העור, כעין כתם לבן, לבן כהה, Vitiligo:

[1]) בערב' בַּהַק a) נגע העור, ופרש לשאן אלערב מהותו בזה הלשון: אלבהק ביאצ' דון אלברץ, אלבהק ביאצ' יעתרי אלג'שד בח'לאף לונה ליש מן אלברץ. ע"כ. ובעבר': הוא לבנונית שלא מן צרעת. הבהק הוא לבנונית

(a بهق

והנה בעור בשרם בהרת כהות לבנת בֹּהַק הוא פרח בעור טהור הוא (ויקרא יג לט). השחין והמכוה ומחית המכוה והבוהק (נגע׳ א ס).—ומ״ר: בעל בוהקות רוח קצרות באה עליו (תוספתא בכור׳ ה ג). ההפרש בין שני הבהקים ונגע צרעת הלבן האמתי כי שני הבהקים הם בעור ואם יעמיקו הנה יהיה מעט ונגע הצרעת בעור ובבשר עד העצם (קאנון ד ז כ ט). בהק השחור, בהק הלבן (שם). הבהרת והבוהק אחד ורפואת שניהם גם כן אחד וכו׳ ומיני הבוהק שלשה וכו׳ (מ׳ אלדכי, פ״א ד ג). — ובהשאלה, *אדם שגון פניו לבן ביותר, כגון הבוהק, Albinos [1]: לבן לא ישא לבנה שמא יצא מהם בוהק (בכור׳ מה:). — ב) *אור מבהיק: עד שמרגיש בוהק האור של נר הבדלה (מרדכי יומא, תסכג).

*בֹּהֲקָן, ש״ז, מ״ר בֹּהֲקָנִים, לנק׳ בֹּהֲקָנִית, מ״ר בֹּהֲקָנִיּוֹת, בעל בֹּהַק, שהלבין עורו, Albinos[1]): הרואה את הבהקנים אומר ברוך משנה הבריות (ברכות נח:). ידיו בהקניות לא ישא את כפיו (מגי׳ כד:).

*בַּהֶקֶת, ש״נ, — נגע בעור האדם יתהוו בו כתמים לבנים מבהיקים, Vitiligo [2]): את הנגע הזה נקרא בשם בהקת, Leuce, Vitiligo, בפי הקדמונים וכו׳ על עור הבשר יולדו כתמים לבנים ועגולים שהולכים ומתרחבים מסביב וכאשר יפגשו הכתמים זה בזה יתאחדו יחד (דר׳ קלנילי, שמות הנג׳, היקב).

בהר[3]), ממנו *בֹּהַר, בַּהַר, *הִבְהִיר, בַּהֶרֶת.

בָּהַר, קל לא נהוג.

— הפע׳, *הִבְהִיר, — עלה על כלם, היה יתר מכלם באיזה דבר [4]), surpass ; surpasser ; übertreffen: בהרת זו יון שהיתה מבהרת[5]) בגזירותיה על ישראל (מד״ר ויקרא יה).

— נפע׳, *נִבְהַר, הִבָּהֵר, — העשה בהרות: ביום חשכה בהבהר שחקים ויחתמו כוכביהם אין הקוסמים יכולים לדקדק ולקסם (מנחם מחברת, א ב ח).

— פע׳, *בִּהֵר, עשה בהרות: בהיות השחק בר וצח יטריח עב ויבהרנו גם מעביר רוח ויטהרנו (מנחם ע ר ח).

— הפע׳, *הִבְהִיר, — כמו בִּהֵר, יבהירנו, יעשהו בהרות: כי אמר בהיות השחק צח יטריח עב ויבהירנו (ספר הגלוי לר״י קמחי קה).

*בֹּהַר[1]), ש״ז — מראה הרקיע בעת שהוא בהורים בהורים, בעננים לבנים: ורסיסי מרום מחלקים לעתות עת טהר ועת בֹּהַר עת בקר ועת עבות (מנחם בן סרוק, מכתב לר׳ חסדאי).

*בַּהַר[2]), ש״ז, — קושי הנשימה: אמנם אותו מלוי חלל החזה מהמוגלא הוא כבד ושעול יבש עם סתימות הנשימה הנקרא בהר (קאנון ג י ד טו).

בַּהֶרֶת[3]), ש״נ, מ״ר בֶּהָרוֹת, — כתם בעור, Hautfleck: tache de la peau; spot on the skin (macula[4]): אדם כי יהיה בעור בשרו שאת או ספחת או בהרת (ויקר׳ יג ב). ואם בהרת לבנה הוא בעור בשרו ועמק אין מראה מן העור (שם ד). ובשר כי יהיה בו בערו שחין ונרפא והיה במקום השחין שאת לבנה או בהרת לבנה אדמדמת (שם יט). ואם תחתיה תעמד הבהרת לא פשתה צרבת השחין הוא (שם כג). או בשר כי יהיה בערו מכות אש והיתה מחית המכוה בהרת לבנה אדמדמת (שם כד). ואיש או אשה כי יהיה בעור בשרם בהרת בהרת לבנת וראה הכהן והנה בעור בשרם בהרת כהות לבנת בהק הוא (שם לח=לט). בהרת עזה כשלג (נגע׳ א א). בהרת כגרים וחוט יוצא ממנה וכו׳ שתי בהרות וחוט יוצא מזו לזו (שם ד ה). היתה בהרת סמוכה לראש לעין ולאוזן וכו׳ (תוספתא שם ב יב). נתמעטה בהרתו מכגרים (שם ג ב). שהיתה בו בהרת ונקצצה (ספרא תזריע, פ׳ נגע׳ ה יב). באומר לקוץ בהרתו הוא יהפך את הגוף הפך מגונו, אבל אינו מן הצרעת. ואחרים פרשו: ביאצ׳ רקיק פי ט׳אהר אלבשרה, והוא: לבנונית דקה בגב העור.

[1]) תרגום דר׳ מזיא.—[2]) ויותר ראוי לקבע שם זה להמחלה הכללית של העור leucodermie (דר׳ מזיא).

[3]) בערב׳ בהר a).

[4]) כך בערב׳ בַּהַר עלה על חברו בדבר.— [5]) לוי וקוה׳ החליטו שזה הִפְעִיל, אעפ״י שאין הכרע ואפשר לומר שהוא פִּעֵל: מְבַהֶרֶת. ופרשו המפרשים: היתה מפורסמ׳. ויותר נכון במשמע׳ הרשומה בפנים, כמו בערב׳.

a) بهر

[1]) עי׳ הערה לשרש בהר.

[2]) בערב׳ בֹּהר a).

[3]) עי׳ הערה לשרש בהר. ותרגם רסע״ג בקעה b) שהוא כתם. ומ״ר בֶּהָרוֹת מן בַּהֶרָה.—[4]) תרגום דר׳ מזיא.

b) بقعة a) بهر

מתכוין (שבת קלג.). ואם העיז פניו בפני מי שגדול ממנו סוף בא לידי בהרת (ד"א זוטא ט).

בוֹ,—מלת הגוף לנסתר ליחס התנ"ך, בכל המשמעות של ב.—*בו ביום, באותו היום בעצמו: בו ביום נמנו וגמרו (ידים ד א). בו ביום אמרו (שם ג). בו ביום אמרו כל המטלטלין מביאין את הטומאה (תוספתא שבת א יח). שגירשה והחזירה בו ביום או שגירשה בו ביום ונתארסה לאחר (שם נדר' ו ד). בו ביום עמד יהודה גר עמוני לפניהם בבית המדרש (שם ידים ב יז). בו בפרק נולדה רבקה (סעו"ר א). בו ביום גדשו סאה (שבת קנג:).— *בו בלשון, באותם הדברים ממש: אתה אמרת להם נא חייך בו בלשון אני מוכית את בניך (תנחומא בובר, ויקרא ה). — בו בדבר, באותו הדבר בעצמו: בו בדבר שאני מכה אני מרפא (פסיקתא רבתי, אנכי אנכי).

בוא[1]), ממנו בוֹא, *בִּיאָה, *מָבוֹא, מוּבָא, תְּבוּאָה.

בּוֹא, פ"ע, עבר בָּא, בָּאָה, בָּאתִי, וגם *בָּאת, *בָּאתָה, בָּאת, בָּאתָה, בָּאת, בָּאנוּ, בָּאתֶם, -תֶן, בָּאוּ, וגם בּוֹאוּ, עתיד יָבוֹא, וחסר יָבֹא, לרבות תְּבֹאנָה, תְּבוֹאֶינָה, לווי בּוֹא, וחסר בֹּא, בֹּאִי, בֹּאנָה, בֹּאֶינָה, מקור בּוֹא, ובכנוי בּוֹאִי, בֹּאִי, בֹּאֲךָ, בֹּאָם, בֹּאָן, בֹּאָנָה וכו', — א) הקריב והגיע במהלכו למקום, kommen;arriver; to come: בָּא כדר-לעמר והמלכים אשר אתו ויכו (בראש' יד ה). וגדעון בָּא ויעש (שופט' ו יט). וּבָא נער הכהן כבשל הבשר (ש"א ב יג). ורחל בָּאָה עם הצאן (בראש' כט ט). כי בָּאָה האשה הגרן (רות ג יד).—וגם*בָּאת[2]) *בָּאתָה: ומעשה באחד שפרע ראש האשה בשוק ; ובאת[3]) לפני ר"ע (ב"ק ח ו). ומעשה באחד שנדר מאשתו הנאה והיתה כתובתה ארבע מאות דינרים ; ובאת לפני ר"ע וחייבו ליתן לה כתובתה (נדר' ט ה). מעשה באשה אחת שהיתה אורגת בגד בטהרה ובאת לפני ר' ישמעאל לבודקה (תוספתא כלים ב"ב א ב). א"ר נתן פעם אחת הלכתי לכרכי הים ובאת אשה לפני שמלה בנה וכו' (שבת קלד.). מעשה בארבע אחיות וכו' רביעית באת לפני רשב"ג (יבמ' סד:). נשכו נחש לאחד מהן ומת ובאת אשתו והודיעה לבית דין (שם קיו:). באחרונה בדקה ומצאה טמאה ובאת ושאלה את רבן גמליאל (ניד' ו:). מעשה ביוֹסטני בתו של אסוירוס בן אנטנינוס שבאת לפני רבי וכו' (שם מה.). כגון שבאת לפנינו בין השמשות (שם ל.). שבאת זבורית או צרעה (והזהיר, ויקרא יב). האשה שהלכה היא ובעלה למדינת הים שלום בינו לבינה ושלום בעולם ובאתה ואמרה מת בעלי תנשא (יבמ' טו א). באתה ואמרה מת בעלי תינשא וכו' ר"י אומר לעולם אינה נאמנת אלא אם כן באתה בוכה ובגדיה קרועין (תוספתא עדיות א ו). נטלה עמה ובאתה ועמדה בבית מדרשו של רבי חייא (ספרי שלח קטו). כל זמן שהיא (הכלה) בבית אביה צנועה מבעלה כיון שבאתה לבית חמיה אינה צנועה מבעלה (יומא כד.). א"ר יהודה פעם אחת היינו יושבים לפני רבי טרפון ובאתה יבמה לחלוץ (יבמ' קו:). מעשה באשה אחת שבאתה לבית מדרשו של ר"מ (סנהד' יא.). באותה שעה באתה דיוקנו של אביו ונראתה לו בחלון (סוטה לו:). וכיון שראה אברהם אבינו את מלאכי השרת באתה שכינה ועמדה למעלה הימנו (מס' ד"א ד). נפלה דליקה בגוש חלב באתה אחותו מבית מדון ונפלה עליו והיתה מחבקתו ומנשקתו (מד"ר שמות ה). הלכה ובאתה אצלה (אדר"נ ג). כשבאתה אותה רשעה (אשת פוטיפר) היתה מענה אותו בדבריה (שם יו). באתה חוה וטמאתו (תנחומא בובר נח א). ראובן ושמעון שהניח להם אביהם קרקע ונשא ראובן אשה וילדה לו בת ומת הוא וכשבאתה אשתו של ראובן לגבות כתובתה וכו' (רסע"ג, תשובות גאוני מו"מ, לד). ואחר אשר קנה הבתים הנזכרים באתה אצלו אחת מנשי ראובן וכו' (שו"ת ריב"ש קעט).— ועבר מ"ב: אני שר צבא יי' עתה בָּאתִי (יהוש' ה יד). מדוע בָּאתִי ואין איש (ישע' נ ב). וּבָאתָ ומשחת את חזאל (מ"א יט טו). והנני מקששת שנים עצים וּבָאתִי ועשיתיהו (מ"א יז יב). וּבָאתָ וירשת את הארץ (דבר' ו יח). וּבָאת וסגרת הדלת (מ"ב ד ד). וּבָאת וגלית מרגלתיו (רות ג ד). לגור

[1]) בערבית בּוֹא, בָּא a), במשמעת חזרה.

[2]) מפני הנטיה הטבעית של הלשון העברית לשלשות הפעלים, התחילו לאמר בָּאת במקום באה, ואח"כ מפני פעולת ההקש עם נל"ה הוסיפו ה הנקבה. ועי' לקמן עמוד 477 הערה [6]). — [3]) כך הקריאה של הספרדים האשכנזים והתימנים וּבָאת אלף נעה. ובמשנ' מנקד' נדפסות של דפוס מנטובה (שנת תקלח) ושל מנשה בן ישראל (שנת ת"ו) ושל ברלין (שנת תקלב) וּבָאת, אך זה תקוי לבְאת העבר לנוכחת וּבָאת כמו שָׁבַת (יחזק' מו יז).

a) بآ.

בארץ באנו (כרא׳ מז ד). כי על יום טוב בנו[1] (ש״א כה ח). ובאתם וירשתם את הארץ (דבר׳ ד א). באו אתי יוסף (כרא׳ מה יו). ובאו ונחו כלם בנחלי הבתות (ישע׳ ז יט). ויכינו את המנחה עד בוא יוסף (כראש׳ מג כה). כי אם בבוא אחיכם הקטן (שם מב טו). בבא בני ישראל (במד׳ לג מ). עד באי ולקחתי אתכם (מ״ב יח לב). השלום באך (מ״א כ יג). כי לא יאכל העם עד באו (ש״א ט יג). ומי מכלכל את יום בואו (מלאכי ג ב). ובבאו יצא עם יהורם אל יהוא (דהי״ב כב ז). ויהי בבואה ותסיתהו (יהוש׳ טו יח). והחרש יעקב עד באם (כרא׳ לד ה). ויחמנה בבאן לשתות (שם ל לח). ותר וסוס ועגור שמרו את עת באנה (ירמ׳ ח ז). בא[2]) אתה וכל ביתך אל התבה (כראש׳ ז א). עתה בוא כתבה על לוח (ישעי׳ ל ח). ויאמר אלי בא וראה את התועבות הרעות (יחזק׳ ח ט). באה אתי הביתה (מ״א יג ז). קחנו ובאה (ש״א כ כא). באו ורשו את הארץ (דבר׳ א ח). כלם תשובו ובאו נא (איוב יז י). הקבצו ובאו התנגשו יחדו (ישע׳ מה כ). בואי[3]) שכבי עמי אחותי (ש״ב יג א). באי אשת ירבעם (מ״א יד ו). עד אשר אבא[4]) אל אדני (כראש׳ לג יד). פן אבוא והכיתי את הארץ (מלאכי ג כד). ואבא[5]) היום אל העין (כראש׳ כד מב). ואבוא ואראה והנה מחקה על הקיר (יחזק׳ ח י). ואכל מכל בטרם תבוא ואברכהו (כרא׳ כז לג). אל תבואי ריקם (רות ג יז). אתי מלבנון תבואי (שה״ש ד ח). ותבאי בעדי עדיים (יחז׳ יו ז).— וגם ותבאתי: ויאמר דוד לאביגל וכו׳ לולי מהרת ותבאתי[6]) לקראתי כי אם נותר לנבל (ש״א כה לג-לד). אם יבוא עשו אל המחנה האחת והכהו (כרא׳ לב ט). פן יבוא והכני (שם יב). ויבא משה ויקרא לזקני העם (שמו׳ יט ז). תבא נא תמר אחתי ותברני לחם (ש״ב יג ה). תבואתה[6]) לראש יוסף (דבר׳ לג יו).

---

[1]) נמסר: ל׳ חסר. — [2]) נמסר: יד מל׳ וכל שמואל וכתוב׳ מל׳ במ״ה חס׳.—[3]) נמסר: ד׳ מל׳.—[4]) נמס׳: ה׳ חס׳.— [5]) נמס׳: יו חס׳ וכל משלי דכו׳ חס׳ במ״ד מל׳.— [6]) כך הכתיב, והקרי ותבאת. שתי המלים תבאתי ותבאתה שלקמן, נתחבטו בהן כל המדקדקים והמפרשים הקדמונים והחדשים. אמר ר״י חיוג וז״ל: כאשר ראיתי התו האחרון שהוא במלת ותבואת נח (ר״ל לפי הקריא, כי לפי הכתיב צריך להניע התיו בחירק: ותבאתי) על מנהג כל תו נקבה, חשבתי כי התו הראשון של תבואתה לנכח הזכר והתו הראשון של ותבואת לנכח הנקבה. ויהיה פירוש תבואתה לראש יוסף צווי על דרך התפלה כאלו אמר בוא לראש יוסף. והנה אלה שתי המלות זרות על משקל תפעלנה לזכר תפעלתה לנקבה, ע״כ. והעיר ע״ז ריב״ג (כתאב אלמשתלחק 65) וז״ל: המא ענדי ג׳מיעא אשתקבלאן מונת׳אן ותאנית׳ תבואתה ללג׳מאעה הי אלאשיא אלמתקדם דכרהא ותלחיץ ד׳לך אן אלהא פי תבואתה דאכלה עלי תבאת כמא מן עאדתהם אן ידכלוא תאנית׳א עלי תאנית׳ פי ישועתה לה׳ ופי נפלאתה אהבתך כי התבאתה ופי ע׳ירהא כת׳יר ג׳דא וחרכה אלתא אלאכרא פי תבאתה מן אג׳ל אגתמאע אלשאכנין וקד ימכן אן תכון אלהא פי תבאתה דאכלה עלי תבאה כמא קיל ותקרב ותבואה פלמא אג׳תמע פי אלחרף האאן שאכנאן קלב אלאול מנהמא תא ותרכוה באלקמץ עלי שרט כל חרף בעדה הא לינא ת׳ם אשכנוא אלאלף ליכף אלנטק בה. ע״כ. ובתרגום עברי: הן שתיהן (ר״ל התו הראשון של תבואתה והתו הראשון של ותבאת) אצלי עתיד לנקבה, וזה סי׳ הנקבה בתבואתה לקבוץ הם הדברים שנזכרו קודם. ובאור זה הוא כי ההא שבתבואתה נוסף על תבואת כמו שהיה מנהגם להוסיף סי׳ נקבה על סי׳ נקבה כמו בישועתה לה׳ ובנפלאתה אהבתך כי התבאתה וכיוצא בהם הרבה, והניעו התו האחרנה בתבואתה שלא יתחברו שני נחים. וכבר אפשר עוד שיהיה ההא בתבאתה נוסף על תבואה כמו שאמרו ותקרב ותבואה וכשנתחברו שתי האין נחות נהפכה הא הראשנה לתו והניעוה בקמץ כדין כל אות שאחריה הא רפה, ואחרי כן הניחו האלף להקל על המבטא. ע״כ. ובדרך זה הזכיר ריב״ג את שתי המלים האלה בהרקמה. וכעין זה הראב״ע בפרושו לתבואתה (דבר׳ לג יו): והתחברו שנים סימנים התו וההא כמו עזרתה ישועתה בצרתה. וכן רד״ק (מכלול שער דה״פ נע״ו): תבואתה תוכן המלה תבוא והתיו סימן הנקבה הנסתרת ר״ל כל ברכה וברכה תבוא לראש יוסף וההא נוספת בסוף המלה כהא ותקרב ותבואה, אשמרה דרכי, והתיו נוספת כתיו נפלאתה אהבתך לי, כי התבאתה, וכשמות ישועתה, עזרתה, ולפי דעתי כי כל תוספת לכפול הענין וכשאמר ישועתה עזרתה ר״ל רוב ישועה רוב עזרה וכו׳ וכן תבאתה ר״ל תבוא ותבוא לרוב ותבאתי לקראתי הורכבה המלה בשני סימני הנק׳ עבר ועתיד כי אם היתה כלה לעתיד היה תבאי כי כן כתוב ותבאתי ביוד, ואם לעבר באה, ולרוב זריזותה לבוא אמר כן, וכן תבואתך טובה (איוב כב) הנרכבה מן תבוא ובאה, או תהיה תיו תמורת הא נוספת במלה. ע״כ. אבל כל זה אינו נראה להמדקדקים החדשים, והחליטו רבם (Olsh. § 226c, Bö. § 929, GesK. §§ 48d, 764, Sta. §§ 510h, 556d, Kö. § 42. 10e) כי ותבאתי הוא שבוש פשוט במקום ותבאי, ונתהוה בכתוב מפני שכנות עם המלה לקראתי שסופה ־אתי, וכמו״כ תבואתה הוא שבוש, אלא שיש סוברים, כי במקומה צ״ל תבואה, ונתהוה השבוש תבואתה מפני השם תבואת שמש

ותבא הבכירה ותשכב את אביה (בראש׳ יט לג). ועתה לכו ונבאה ונגידה בית המלך (מ״ב ז ט). ותבאו ותטמאו את ארצי (ירמ׳ ב ז). יבאו ויעשו את כל אשר צוה יי׳ (שמות לה י). ויבאו עבדי יצחק ויגדו לו (בראש׳ כו לב). ויבאו ויירשו את הארץ (דבר׳ י יא). ותבאנה ותדלנה (שמו׳ ב טז). ואל החכמות שלחו ותבואנה (ירמ׳ ט טז). וקראו למקוננות ותבואינה (שם). ותבואינה[1] נערות אסתר וסריסיה (אסת׳ ד ד). — ובהשאלה לדברים שאין בהם רוח חיים: כי בא מועד (תהל׳ קב יד). בא זדון ויבא קלון (משלי יא ב). הנה יום יי׳ בא (ישע׳ יג ט). קץ בא (יחזק׳ ז ו). הנה ישעך בא (ישעי׳ סב יא). והשמעה באה (ש״ב יג ל). רעה הנה באה (יחזק׳ ז ה). פקודתך באה (מיכה ז ד). פתאם יבוא אידו (משלי ו טו). קומי אורי כי בא אורך (ישע׳ ס א). באו ימי הפקדה באו ימי השלם (הושע ט ז). באת אש מן השמים ולחכה אש בספסליהם (סנהדרין קד:). וכשנהרגו ר״ש ור״י באתה השמועה אצל רבי עקיבא וריב״ב עמדו וחגרו מתניהם שק וקרעו בגדיהם (מס׳ שמחות ח). ובטבת שלאחריו באתה השמועה (רש״י ר״ה יח:). היה העולם חסר מנוחה באתה שבת באתה מנוחה (רות מגיל׳ ט). — ועם אל, ל, להורות הגבול והתכלית: כאשר בא יוסף אל אחיו (בראש׳ לז כג). כספכם בא אלי (שם מג כג). ואהוד בא אליו (שופט׳ ג כ). לא בא אל שלחן המלך (ש״א כ כט).

שכתוב למעלה, וי״ם שצריך לקרא תבואתה, וי״ם שצ״ל תבאנה, דומה לתהיינה בפרשת ויחי (בראש׳ מט כו), ותבואתך טובה י״ם שצריך לקרא תבואתך. רק גזניוס (Ges. Lgb. § 114,3) וכמו״כ אולד (Ew. § 191) הניחו אפשרות הצורות האלה גם בחיי הלשון. גזניום אומר כי שלש הצורות הללו, שהן כ״כ דומות זו לזו, הן מעידות על אמתותן זו על זו, ושאינן שבושים פשוטים. וגם קניג מודה, שזה קצת תמוה וזר, שנזדמנו שלשה השבושים בפעל הזה האחד: Allerdings frappirt dieser Umstand, dass drei abweich. Formen gerade bei demselben Zeitw. vorkommen. והנה, המלה תבאותה היא על כל פנים חשודה, מפני שכל הפסקה שם משבשה, כמו שנראה ברור כשמעריכים אותה עם ברכת יוסף בפרשת ויחי. ואעפ״י שכל הספרים וגם הכ״י מסכימים בעקר הנוסחה כמו שהיא בהספרים שלנו, מ״מ אפשר שבאמת הנוסחה האמתית היא תבואנה. ואם נקרא תבואתך שבאיוב תבואתך, כמו שקרא ת״י, לא נשארה צורה זרה אלא זו שבדברי דוד לאביגיל ותבאתי, ונחלש איפוא כח העדות שהביא גזניום משלש הצורות הדומות זו אל זו, ורפתה גם תמיהת קניג על מה שנזדמנו שלשה שבושים דומים בזה הפעל. ואעפי״כ רואה אני בותבאתי צורה אמתית של עתיד לנכחית, שהיתה נהוגה בחיי הלשון, אולי בפרט בדבור ההמוני, ואותה הסבה שגרמה שאמרו בפרט בדבור ההמוני באת במקום באה, ואח״כ באתה, היא גרמה שאמרו בדבור ההמוני, בפרט אולי בדבור של התרגשות, ותבאתי במקום ותבאי. וכבר הרגיש בזה אולד בחוש הלשון הדק שלו ואמר: Das äusserst kurz klingende häufige Verbum בוא kommen, verstärkt seine Gebilde ausserdem noch: es hängt sich für das Fem. der 2ten Ps. sg. die ganze Endung des Perf. an, תבאתי. ואף בטכר הרגיש במקצת את הסגולה הזאת, ויאמר: Dem stumpfen und kurzen Stamme בוא liesse sich zutrauen, dass er im Fi. auch noch andre Affornm. des Perf. zu Hülfe nahm, woraus ותבאתי für ותבואי, et venisti, 1Sm. 25 34 Kt. erklärbar wäre. ואם בכ״ז נטה גם בטכר לראות בותבואתי שבוש, הוא מפני שהמלה היתה בעיניו צורה בלי שום beispiellose Form דמיון בלשון. וכמו״כ קניג: Aber diesem Umstand steht gegenüber, dass doch dieses Zeitwort an Hunderten von Stellen ganz normal gebildet ist und keinen Anlass zur Zerbrechung der sprachlichen Formen bietet. Also ist das Vorkommen der drei auffallenden Formen nicht durch dises Zeitwort, sondern durch die angegebenen Umstände angeregt. אך כל זה הוא מפני שנעלם מהם, כי עכ״פ עוד בזמן חיי הלשון, לפחות בזמן מאוחר, נהפך במקצת פעל נע״ו זה לפעל מהשלמים, ואמרו באת, באתה, ואפשר שזה באמת היה נהוג גם קודם בפי העם בדבור ההמוני, כמו שהיתה נהוגה הצורה ושבת (יחזק׳ מו יז) במקום ושבה. והרגש של שלשות של באת ובאתה גרם אולי טעות הלשון ההמונית שדנה את ת באתה כמו ת שרשית, ואמרה תבאתי כמו למשל תבעטי מן בעט. והמסרת שנקדה ותבאת אולי מסרה לנו באמת אופן הקריאה הנהוגה בזמן ההוא, שנתקצרה אולי המלה ונפלה התנועה האחרנה, אולי כמו ותכרת־לך (ישעי׳ נז ח) במקום ותכרתי, אם לא נקבל השערת קצת החכמים שצ״ל ותכרי, וכמו ותעשי הרעות ותוכל (ירמ׳ ג ה) במקום ותוכלי, וכמו ותקריבי ימיך ותבוא עד שנותיך (יחזק׳ כב ד) במקום ותבואי, והמסורה הניחה את לה״פ נחה, ובודאי כך היתה באמת הקריאה, ואין זה נפילת היו״ד מהכתב בלבד ולא מהמבטא, כדעת רוב המדקדקים, אפו׳ החדשי׳.

[1]) כתיב, ותבואנה קרי.

אשר בא לשלמה (מ"א י יד). והמן בא לחצר בית המלך (אסת' ו ד). ובא לציון גואל (ישע' נט כ). ובאה עת הקציר לה (ירמ' נא לג). הסב מעליהם ובאת להם ממול הבכאים (דהי"א יד יד). ובאת [1]) אל המלך (ש"ב יד ג). ומאז באתי אל פרעה (שמות ה כג). באנו אל אחיך אל עשו (בראש' לב ז). אם בצרים באו לך (ירמ' מט ט). יפגעו נא ביי' צבאות לבלתי-באו [2]) הכלים הנותרים בבית יי' ובית מלך יהודה ובירושלם בבלה (שם כז יח). — ו*באת, באתה: אם אדם חטא בהמה מה חטאת אלא לפי שבאת לאדם תקלה על ידה (סנה' ז ד). למלך שבאת הלו שמחה (פסיקי כיום השמיני, סה). לבוא אל המלך (ש"ב יה כ). ולא אבא לבוא אליו (שם יד כט). —ועם עד, עדי: באו עד תוך הבית (ש"ב ד ו). ובא המלך דוד עד בחורים (שם טז ה). בא המלאך עד-הם (מ"ב ט יח). בא עד-אליהם (שם שם כ). עדיו יבוא (ישעיה מה כד). בא עד-עיר דויד (דהי"א טו כט). הבאת עד נבכי ים (איוב לח טז). — ובחבור עם לידי, הגיע: כשאדם בא לידי חולי או לידי זקנה (קדוש' ד יד). ואין אתה בא לידי עבירה (אבות ג א). עד שלא הגדילה (הבת) ובאת לידי סימנין היה רואה אותה בשוק מדבר עמה (פסיקתא, ויהי ביום, כד). —וביחס שממנו, להורות המקום שמשם יצא: יי' מסיני בא (דבר' לג ב). איש האלהים אשר באת מיהודה (מ"א יג יד). ובני יעקב באו מן השדה (בראש' לד ז). אי מזה באת (שם טז ח). — ובהשאלה ממקום שבאת, ר"ל מהדבר שהזכרת, מהטעם שאמרת: ר"ש בן אלעזר אומר משום ר"ע אשה נאמנת להביא גיטה מקל וחומר ומה נשים שאמרו חכמים אין נאמנות לומר מת בעלה נאמנות להביא גיטה היא שנאמנת לומר מת בעלה אינו דין שנאמנת להביא גיטה וממקום שבאת [3]) מה להלן צריכות שיאמרו בפנינו נכתב ובפנינו נחתם אף היא צריכה שתאמר בפ"נ ובפני נחתם (גיטין כז.). — ולהורות המעשה שעשה קדם: ועשו אחיו בא מצידו (בראש' כז ל). והנה איש זקן בא מן מעשהו (שופט' יט טז). — ובסמיכות עם פעל אחר עם ל... להורות התכלית למה הוא בא: האחד בא לגור (בראש' יט ט). בא אלי לשכב עמי (שם לט יד). ועבדיך באו לשבר אכל (שם מב י). לזבח ליי' באתי (ש"א טז ב). ובאתי להגיד לאחאב (מ"א יח יב). ובאתי להבינך את אשר יקרה (דני' י יד). לפתתך בא (ש"ב ג כה). באים להלחם את הכשדים (ירמ' לג ה). ערות הארץ באתם לראות (בראש' מב יב). אם לשלום באתם אלי (דהי"א יב יח). — ב) נכנס לתוך דבר, hineingehen, eindringen; entrer, pénétrer; come in, enter: בעצם היום הזה בא נח וכו' אל התבה (בראש' ז יג). ולא נודע כי באו אל קרבנה (שם מא כא). — ועם ב..: ובאו בביתך ובחדר משכבך וכו' ובתנוריך ובמשארותיך (שמות ז כח). כי בא סוס פרעה ברכבו ובפרשיו בים (שם טו יט). ובאו המים המאררים האלה במעיך (במד' ה כב). לבוא בנקרות הצרים (ישע' ב כא). הקנה הרצוץ וכו' אשר יסמך איש עליו ובא בכפו ונקבה (שם לו ו). באי בטיט ורמסי בחמר (נחום ג יד). חרבם תבוא בלבם (תהל' לז טו). באנו באש ובמים (שם סו יב). — ויבוא גם ביחס הפעול במשמעה זו: בכל באי שער עירו (בראש' כג יח). באו שעריו בתודה (תהל' ק ד). כל באיה לא ישובון (משלי ב יט). — וביחס לדבר מפשט: יבוא רקב בעצמי (חבקוק ג טז). כי תבוא חכמה בלבך (משלי ב י). ותבא בי רוח (יחזק' ב ב). — ובמשמעת היה נכלל באיזה דבר: במספר ירחים אל יבא (איוב ג ו). — ולענין התחברות עם אנשים: בסדם אל תבא נפשי (בראש' מט ו). לבלתי בוא בגוים האלה (יהושע כג ז). לא תבאו בהם והם לא יבאו בכם (מ"א יא ב). לא יבאו בקהל לך (איכה א י). — ועם עם: ועם נעלמים לא אבוא (תהל' כו ד). — ועם את: אל תתרע את בעל אף ואת איש חמות לא תבוא (משלי כב כד). — ובהשאלה: יי' במשפט יבוא (ישעי' ג יד). ואבוא בברית אתך (יחזק' טז ח). ובאים באלה ובשבועה (נחמ' י ל). ואל יבאו בצדקתך (תהל' סט כח). מנעך יי' מבוא בדמים (ש"א כה כו). ותבואי בעדי עדיים (יחזק' טז ז). — בא בימים, הזקין: ואברהם זקן בא בימים (בראש' כד א). ואברהם ושרה זקנים באים בימים (שם יח יא). — ובא באנשים: והאיש בימי שאול זקן בא

---

[1]) כך בנוסחא' הדפוס, והעיר מ"ש: תו בלא שוא. — [2]) יש לחשב, כי זה שבוש וצ"ל יבואו, ומפני היוד הסופית של לבלתי נשמטה היוד הראשית של יבואו. אך לפי הנוסחא המקבלה, החליטו המדקדקים שהוא עבר מן גזרת פעול, כמו אורו, טובו (רד"ק מכלול דה"פ כוא). — [3]) רש"י: כלומר הואיל ומיניהו גמרינן נגמור נמי להא דמה הן צריכות וכו'.

בַּאֲנָשִׁים¹) (ש"א יז יב). ג) לשון נקיה לבעילת אשה, einem Weibe beiwohnen; cohabiter; cohabit with: בוא נא אל שפחתי (בראש' טז ב). הנה אמתי בלהה בא אליה ותלד על ברכי (שם ל ג). כי יקח איש אשה וּבָא אליה ושנאה (דבר' כב יג). ויאמר אחיתפל אל אבשלום בוא אל פלגשי אביך אשר הניח לשמור הבית ושמע כל ישראל כי נבאשת את אביך (ש"ב יו כא). וַיָּבֹא אבשלום אל פלגשי אביו לעיני כל ישראל (שם כב). — ועם על: ואיש אין בארץ לָבוֹא עָלֵינוּ כדרך כל הארץ (בראש' יט לא). הבא על יבמתו וכו' וכן הבא על אחת מכל העריות שבתורה (יבמ' ו א=ב). בא יבם על הראשונה וחזר ובא על השנייה או שבא אחיו על השנייה (שם יג ט). אלו הן הנסקלין הבא על האם וכו' (סנהד' ז ד). שמא יבא עליה בדרך (סוט' א ג). רבי יהודה אומר הבא על האם אינו חייב אלא משום אם בלבד (תוספתא סנה' יא). הבא על נערה המאורשה אינו חייב עד שתהא נערה בתולה וכו' (שם ח). הבא על החרשת ועל השוטה ועל הבוגרת ועל מוכת עץ (שם כתוב' ג ה). בא על אחת מכל העריות (ירוש' סוטה ג יט.). עם הארץ מכה (את אשתו) ובא עליה ואין לו בושת פנים (פסח' מט:). מעשה שמתה אשתו של יוסף הכהן ואמר לאחותה בבית הקברות לכי ופרנסי את בני אחותך ואעפ"כ לא בא עליה אלא לזמן מרובה (מו"ק כג.). — ד) השיגו מקרה. רע או טוב, treffen; atteindre qqn.; happen to, ביחס הפעול: שיט שוטף כי־עבר לא יְבוֹאֵנוּ (ישע' כח טו). וְתָבֹאנָה לך שתי אלה רגע ביום אחד שכול ואלמן (שם מז ט). חרב מלך בבל תְּבוֹאֶךָ (יחזק' לב יא). כל זאת בָּאַתְנוּ ולא שכחנוך ולא שקרנו בבריתך (תהל' מד יח). תְּבוֹאֵהוּ שואה לא ידע (שם לה ח). מגורת רשע היא תְבוֹאֶנּוּ (משלי י כד). ולא ידע כי חסר יְבֹאֶנּוּ (שם כח כב). במלאות שפקו יצר לו כל יד עמל תְּבֹאֶנּוּ (איוב כ כב). ויאהב קללה וַתְּבוֹאֵהוּ (תהל' קט יז). שחר טוב יבקש רצון ודרש רעה תְּבוֹאֶנּוּ (משלי יא כז). אל תְּבוֹאֵנִי רגל גאוה ויד רשעים אל תנדני (תהלים לו יב). הסכן נא עמו ושלם בהם תְּבוֹאָתְךָ²) טובה (איוב כב כא). — ועם עַל: וּבָא עָלַיִךְ רעה (ישע' מז יא). שכול ואלמן כתמם בָּאוּ עָלַיִךְ (שם ט). יום אידם בָּא עֲלֵיהֶם (ירמ' מו כא). המתאוננים באת עליהם צרעת (מד"ר במד' ז). והרעה הגדולה שבאה עלי באחרונה (אגרת הרמב"ם לר' יפת הדיין). — ולטובה: וּבָאוּ עָלֶיךָ כל הברכות האלה (דבר' כח ב). —*ובלי הזכרת הדבר הבא, לשבועה: ואומר לה (הכהן) משביע אני עליך ויבא עליך משביע אני עליך זו שבועה ויבא עליך זו אלה (תוספ' סוט' ב א). מה היו פריצי הדור עושין היו הולכין אצל חלונותיו של דוד ואומרים לו דוד אימתי יבנה ביהמ"ק אימתי בית ה' נלך והוא אומר אעפ"י שמתכוונין להכעיסני יבא עלי שאני שמח בלבי (ירוש' ברכ' ב ד:). ר"ל באלה של יבוא עלי כל דבר רע נשבע אני שאני שמח. שמע שמעון בר ווה אמר וכו' יבוא עלי אם שמעתיה (שם פאה א טו ג). שמע ר' אבהו (שהיו חושדים אותו שמה שאמר משם ר' יוחנן שמותר ללמד את בתו יונית הוא מפני שהוא חפץ בזה) ומר יבא עלי אם לא שמעתיה מן ר' יוחנן (שם שבת ו ז ד). יבא עלי אם ראו קורות ביתי שערות ראשי (שם יומא א לח ד). יבא עלי אם אמרתי להן דבר (שם ב"ב ט יו ד). יבא עלי אם נתכוונתי לכך (שם סוט' ג יט.). יבא עלי אם אין בידי הלכות כשער ראשי (מד"ר ברא' עט). יבא עלי אם נסתכלתי בספר אגדה מימי (שם תהלים כב). יבא עלי אם מרות גסה לא עמדתי וקראתי בתורה (ילקוט שמעוני ב ז). שיהיו הכל מחללים ביך יבואך כדרך שבא לפלונית (רש"י במד' ה כא). תבואני זאת בשברי שעברתי על דברי רבי (רש"י ביצה לו:). יבא לו כך וכך לטוב או לרע (רד"ק יחזק' יג יז). — ה) התקים ויצא לפעל הדבר המיועד, הנבואה, התקוה, eintreffen; s'accomplir; be fulfilled: וּבָא האות והמופת (דבר' יג ג). כל אשר ידבר בוא יָבוֹא (ש"א ט ו). כי תְּבֹאינה¹) האתות האלה (שם י ז). האמרים ימהר יחישה מעשהו למען נראה ותקרב וְתָבוֹאָה עצת קדוש ישראל ונדעה (ישעיה ה יט).

— ¹) ת"י והתלמוד ורש"י פרשו פשוטו כמשמעו עם אנשים. ויש מפקפקים באמתת נוסחה זו ומגיהים הגהות מתחלפות. — ²) מ"ש: התיו בגעיא ובקצת מדוייקי' האלף בקמץ וס"א בפתח. ע"כ. ותרגם ת"י: בהון עללתך טובא, ר"ל התבואה שלך, כמו לו היה וו תבואתך שרוקה. וכן באמת הרבה כ"י (Doed.). אבל כל הקדמונ' פרשו תבואתך כמו תְּבוֹאֵךְ (רש"י, ראב"ע), וכבר אמר רד"ק: תבואתך טובה הורכבה מן תָּבוֹא וּבָאָה או תהיה תיו תמורת ה נוספת במלה (מכלול דה"פ). ודעת רוב החדשים כמו ת"י, ועי' למעלה עמוד 477 הערה 6 הסו"מ בזה. — ¹) נמסר: יתיר יוד.

בבא דבר הנביא (ירמ' כח ט). ועץ חיים תאוה באה (משלי יג יב). — ובטעם קרה, הזדמן: לא באת לידו עד שמוכר את שדהו (קדוש' כ.). כגון שבאת לידו דבר עבירה פעם ראשנה ושניה וניצל ממנה (יומ' פו:). לכשיבוא לידך הביאהו לידי (כ"ק מ.). הואיל ובאת לידינו שאלה זו (רגמ"ה כ"ב ט:). — ובא הדבר לרשותו: ישראל שמצא עבודה זרה עד שלא באת לרשותו אומר לגוי ומבטלה (תוספתא ע"ז ה ג). אשה שאין לו חלק בה עד שלא באת לרשותו ומשבאת לרשותו נגמרה לו וכו' (שם נדל' ו ה). גר ונכרי שירשו את אביהם נכרי וכו' משבאו לרשות גר אסור (קידו' יז:). — ובא לידו, כמו לרשותו: מקבל מתנה שאמר לאחר שבאתה מתנה לידו מתנה זו מבוטלת (גיטין לג.). ישראל שמצא ע"א בשוק עד שלא באתה לידו אומר לעכו"ם ומבטלה משבאתה לידו אינו אומר לעכו"ם (ע"ז סד:). — ובכלל קרה: ואל יחשוב שום אדם כי גלות ישראל באת במערכת הככבים (מנורת המאור קלג). — ו) שב, חזר, zurückkommen; revenir; come back: למן היום לכת המלך עד היום אשר בא בשלום (ש"ב יט כה). וצאתך ובאך (מ"ב יט כז). אשר יצא לפניהם ואשר יבא לפניהם (במד' כז יז). היה הולך ובא הולך ובא (גיט' ז ז). יצאו ארבע רוחות העולם קנה הולך ובא עמהן עמדו הרוחות קנה עומד במקומו (ד"א ד). — בא השמש, שקע, untergehen; se coucher; to set: וילן שם כי בא השמש (בראש' כח יא). וזרח השמש ובא השמש (קהלת א ה). — ובמשמעת באאלינו, ההפך מן הלך מאתנו: כל-עמת שבא כן ילך (קהל' ה טו). ישוב ללכת כשבא (שם שם יד). — ז) להורות הזמן העתיד לבוא, המעשים העתידים לבוא: הבאות השמיענו (ישע' מא כב). חיי העולם הבא (אבות כ ז). — ובלי עולם, בזה ובבא, מכאן ולהבא, ולזמן הבא, לעתיד: מיכן ולהבא (כלי' כ א). או מכאן ולבא (ירוש' תרומ' א מ:). לשנה הבאה בני חרים (סדר הגדה של פסח). — לעתיד לבוא, עי' עתיד. — בפרק °הבא, בסמן °הבא, בשורה °הבאה, לאמר הבא מיד אחרי כן. יתבאר במה °שיבוא, ההפך ממה שקדם. — כמו °שיבוא, ר"ל כמו שיבואר בדברים שיבואו אחרי כן: שכל האדם לואה מהשיג הדברים על אמתתם כמו שיבא (העקרים, פתיחה). — ח) לזרז: בואו נשתחוה ונכרעה נברכה לפני יי' (תהל' צה ו). בוא וראה עד היכן פרצה טהרה בישראל (שבת יג.).

בוא וראה כמה חביבה מצוה בשעתה (קדוש' לג.). — ט) *להתמדה: שכל הדורות היו מכעיסין ובאין עד שהביא עליהם את מי המבול (אבות ה ב). היה מודד ובא וכלתה מדתו על שפת תקרה (עירו' מב:). ראה עדים שממשמשים ובאים ואמר גנבתי (כ"ק עה.). ראה מים ששוטפין ובאין הרי זה גודר בפניהם (ב"מ לא.). מעוברת ומניקה שהיו שופעות דם ובאות (ניד' יא.). והיה משה משמרו ובא (מד"ר שמות טו). — וישתמשו בהפעל הזה להורות המקום שאצלו נמצא מקום אחר: ויתרו את הארץ ממדבר צן עד רחב לבא חמת (במד' יג כא). מהר ההר תתאו לבא חמת (שם לד ח). — ועם מן בטעם מן גבול: מלבוא חמת עד נחל מצרים (מ"א ח סה). — ובכנוי: עד בואך עזה (שפט' ו ד). ויכם מערער ועד בואך מנית (שם יא לג). מצידן באכה גררה עד עזה (בראש' י יט), לאמר, ההולך דרך גרר. ויהי מושבם ממשא באכה ספרה הר הקדם (שם ל). כארץ מצרים באכה צער (שם יג י). וישכנו מחוילה עד שור אשר על פני מצרים באכה אשורה (שם כה יח). וירץ לפני אחאב עד באכה יזרעאלה (מ"א יח מו). — י) במשמעת הלך: אנה אני בא (בראש' לז ל). האחיכם יבאו למלחמה ואתם תשבו פה (במד' לב ו). אניה באה תרשיש (יונה א ג). מעשה בשני ת"ח שהיו באין עם אבא יוסי בן סימאי בספינה וטבעה (יבמו' קטו.). היה בא בדרך וביכורי אשתו בידו (גיטין מז:). באר שבאתה עמהם עד שנגנזה לתוך ימה של טבריה (תנחומא חקת ג). — וישמש פעל בא עוד במליצה ובהשאלה במשמעות מתחלפות. בא אל אבותיו, מת: ואתה תבוא אל אבתיך (בראש' טו טו). — *בא משום דבר, ר"ל יש לו זכות בשביל דבר פלוני: והבא משום ירושה אינו צריך טענה (ב"ב ג ג). — *בא עליו בדבר פלוני, טען עליו, חיב אותו בכח דבר פלוני: אמר לו (עכן) יהושע בגורל אתה בא עלי (סנהד' מג:). — *הקרבן בא על דבר פלוני, ר"ל עושים את הקרבן בשביל דבר פלוני: משנערפה העגלה תקבר במקומה שעל ספק באתה מתחילתה (סוט' ט ז). — *בא, בא מן, עושים אותו מן: מנחת העומר אף על פי שבאה מן השעורין היא היתה באה גרש וזו באה קמח (שם ב א). חגיגה הבאה עמו באה מן הצאן ומן הבקר באת מן הכבשים באת מן העזים (תוספתא פסחים

ה ג). — ובמשמע׳ נלקחו המעות הנצרכים לזה מן: וכל קרבנות ציבור ב א י ן מתרומת הלשכה (כתוב׳ קו :). — *בא מדבר פלוני, ר״ל נלקח משם: המפלת יד חתוכה ורגל חתוכה אמו טמאה לידה ואין חוששין שמא מגוף אטום ב א ת ה (נ׳יד׳ כד.). — *בא לעשות דבר, התחיל, היה בדעתו, ברצונו לעשות: ב א לו לכתוב את המגילה (סוט׳ ב ג). אמר רשב״ג אף אנו מחבבין את הצרות אבל מה נעשה שאם ב א נ ו לכתוב אין אנו מספיקין (שבת יג:). אם ב א להזכיר כל השנה כולה מזכיר (תענית ב :).— *בא ועשה דבר פלוני, עשה זה ע ת ה, גם לא בע״ת: כל שנשתנה שמו קודם מתן תורה ו ב א ת ה תורה והקפידה עליה בידוע שיש לו שם לווי (סוכה יג.). — ובסגנון הפלסופים, *בא זה אחרי סור זה, ר״ל בהתמדה זה אחר זה: ואם על צד ב א ז ה אחר סור זה כמו שיראה אבן דקלים (ר״י אלברגלי, מפעלות ה׳ ח ד). — ובמשמעת *הגיע לבגרות [1]: שהאשה ממהרת ל ב א לפני האיש (נ׳יד׳ ה ט), ר״ל ל ב ג ר. — *בואך לשלום, בואכם לשלום, ברכת קבלת פנים לאיש הבא מן הדרך וביוצא בזה: כל בעלי אומניות עומדים מפניהם (של מביאי בכורים) ושואלים בשלומם ואומרים להם אחינו אנשי מקום פלוני ב ו א כ ם לשלום (קידו׳ לג.). אם עשית דברי בשמחה פמליא שלי תצא לשתרך ואף אני בעצמי אצא לקראתך ואומר לך ב ו א ך בשלום (ד״א זוטא ד). — *באי עולם, כל בני האדם: עדות היא ל ב א י עולם שהשכינה שורה בישראל (שבת כב :). שלא יתן פתחון פה ל ב א י העולם (ספרי קרח קיט). שלא יהא פתחון פה ל ב א י עולם (מד״ר ויקרא כ). מי יש ב ב א י עולם שיכול לעשות כן (שם דבר׳ יא). אפילו אם מתכנשין כל ב א י עולם להלבין כנף אחד מן העורב אינן יכולין כך אם מתכנשין כל ב א י עולם לעקור יו״ד שהוא קטן האותיות שבתורה אינן יכולין (שם שיה״ש, ראשו כתם). נחנו התומי מטה מעידים לכל ב א י ע ו ל ם שרבי אפרים וכו׳ (QGJD 1, 116). — ועי׳ עוד עולם.

— בָּא כֹחוֹ, עי׳ כֹּחַ.

— הִפעיל, הֵבִיא, הֵבֵאתָ, והֵבִיאֹת, הֵבֵאתִי והֲבִיאֹתִי וגם הבאותי בכתיב, הֵבִיאוּ, הֵבֵאנוּ, הֲבֵאתֶם והֲבִיאֹתֶם, הֱבִיאַנִי, הֱבִיאוּךָ, הֲבִיאֹתַנִי, הֲבֵאתָנוּ, הֲבִיאֹתִיו, הֲבֵאתִיו, הֲבֵאתִיהָ והֲבִיתִיהָ, הֲבִיאֹנֻם, יָבִיא, יָבֵא, וַיָּבֵא וַיָּבִיא אָבִיא, אָבִי, וָאָבִא, וַיְבִיאֵהוּ, וַיְבִאֵהוּ, וַתְּבִיאֵנִי, הָבֵא, הָבִיא, הָבִיאָה, הָבִיאוּ, מקו׳ הָבֵא, הָבִיא, לְהָבִיא, לָבִיא, — עשה שיבוא, kommen lassen; faire venir, cause to come: ראו הֵבִיא לנו איש עברי לצחק בנו (ברא׳ לט יד). אף לא הֵבִיאָה אסתר המלכה עם המלך אל המשתה אשר עשתה כי אם אותי (אסת׳ ה יב). הֵבֵאתִי להם על אם בחור שדד בצהרים (ירמ׳ טו ח). וְהֵבֵאתִי אתכם אל הארץ (שמות ו ח). וטפכם אשר אמרתם לבז יהיה וְהֵבֵיאתִי[1] אתם וידעו את הארץ אשר מאסתם בה (במד׳ יד לא). והקריבו הקהל פר בן בקר לחטאת וְהֵבִיאוּ אתו לפני אהל מועד (ויקר׳ ד יד). ולמה הֲבֵאתֶם את קהל יי׳ אל המדבר (במד׳ כ ד). חסר משגעים אני כי הֲבֵאתֶם את זה להשתגע עלי (ש״א כא יו). ראו נא לי איש מיטיב לנגן וַהֲבִיאוֹתֶם[2] אלי (שם יו יז). — ובכנ׳: אם לא הביאֹתיו אליך (ברא׳ מג ט). וַהֲבִיאֹתִיו אל הארץ אשר בא שמה (במד׳ יד כד). ופרשתי עליו רשתי ונתפש במצודתי וַהֲבִיאוֹתִיהוּ בבלה (יחזק׳ יז כ). אחזתיו ולא ארפנו עד שֶׁהֲבֵיאתִיו[3] אל בית אמי (שה״ש ג ד). וַהֲבִיאוֹתִים[4] אל הר קדשי (ישע׳ נו ז). וַהֲבִיאוֹתִים אל אדמתם (יחזק׳ לד יג). וַהֲבֵאתִים על הארץ הזאת (ירמ׳ כה ט). אם יהיה נדחכם בקצה השמים משם אקבצם וַהֲבוֹאֹתִים[5] אל המקום אשר בחרתי (נחמ׳ א ט). וַהֲבֵאתִים עליך מסביב (יחזק׳ כג כב). הֱבִיאַנִי המלך חדריו (שה״ש א ד). מי הֱבִיאֲךָ הלם (שופט׳ יח ג). כי ילך מלאכי לפניך וֶהֱבִיאֲךָ אל האמרי והחתי

---

[1]) כמו בערבית בלע׳ a), הגיע.

a) بَلَغَ

[1]) נמסר בישע׳ מג כג ושה״ש ג ד: ד׳ מלא יוד בלישן הבאה בקריאה וסי׳ והביאתי אתם וכו׳. ומ״ש פה: יוד בין בית לאלף וכל שארא באורייתא חסר יוד וכולהון עם אלף קדים לתיו. ע״כ. וסברים קצת המדקדקי׳ החדשים כי זו שארית של צורה אחרת וְהֵבִיאתִי. — [2]) מ״ש: בספרים כ״י וקצת דפוסים ישנים בואו אחר האלף. ע״כ. וכן Mich. — [3]) נמסר כאן ובישע׳ מג כג: ד׳ מל׳ יוד בלישן הבאה בקריאה וסי׳ עד שהביאתיו. ע״כ. ומ״ש כאן: בא מלא בעין הפעל והבית בצירי והאלף נחה ברוב נוסח׳ הדפוס וכ״י וכן נקד המכלול בהפעיל מנחי העין והלמד וכן ראוי עפ״י המסורת וכו׳ ובמ״ג משנת שכת מצאתי הבית בחירק והאלף בחולם וטעות הוא. ע״כ. ועי׳ הערה לוהביאתי אתם. — [4]) נמסר בירמ׳ כה שהוא מלא דמלא. ויש בזה חלוף בין מע׳ ומד׳, כי המע׳ קוראים והביאתים ח״ו. — [5]) כך הכתיב והקרי.

(שמות כג כג). ואל פתח אהל מועד לא הביאו (ויק' יז ד). מאחר עלות הביאו לרעות ביעקב עמו (תהל' עח עא). אף לא אל ארץ זבת חלב ודבש הביאתנו[1]) (במד' טז יד). מי אנכי אדני יי' ומי ביתי כי הביאתני[2]) עד הלם (ש"ב ז יח). הבאתנו במצודה שמת מועקה במתנינו (תהל' סו יא). ויאמר המלך (אל האשה התקועית) המדבר אליך והבאתו[3]) אלי (ש"ב יד י). והבאתה אל תוך ביתך (דבר' כא יב). הלוך אל בית הרכבים ודברת אותם והביאותם[4]) בית יי' אל אחת הלשכות (ירמ' לה ב). מעמלקי הביאום (ש"א יה יה). ולקחום עמים (את ישראל) והביאום אל מקומם (ישע' יד ב). ואנחנו נחלץ חשים לפני בני ישראל עד אשר אם הביאנם אל מקומם (במד' לב יז). בעת ההיא אביא אתכם (צפנ' ג כ). והביא אתכם אל הארץ (שופט' ב א). ואבא[5]) אתכם אלי (שמות יט ד). ואבא[5]) אתם בית ה' (ירמ' לה ד). ואבאה[6]) אתכם אל ארץ האמרי (יהוש' כד ח). אנהגך אביאך אל בית אמי (שה"ש ח ב). את שני בני תמית אם לא אביאנו אליך (ברא' מב לז). ואל ארץ גלעד ולבנון אביאם (זכר' י י). והביאם אל הארץ (יחזק' כ כח). ואוציאם מארץ מצרים ואביאם אל המדבר (שם י). כי אתה תביא את בני ישראל אל הארץ (דבר' לא כג). ועד אביך למה זה תביאני (ש"א כ ח). שמע יי' קול יהודה ואל עמו תביאנו (דבר' לג ז). ובמים לא תבאהו (ירמ' יג א). בשמן תעשה (המנחה) מרבכת תביאנה (ויקר' ו יד). ותביאם אל הארץ (נחמ' ט כג). תבאמו ותטעמו בהר נחלתך (שמות טו יז). יביא[7]) אתו אל פתח אהל מועד (במד' ו יג). וביום השמיני יבא שתי תרים (שם י). ויבא אל האדם לראות מה יקרא לו (ברא' ב יט). ויביא[8]) אותי שמה (יחזק' מ ג). ויביא עזרא הכהן את התורה לפני הקהל (נחמ' ח ב). ויביאני אל החצר (יחזק' מ יז). והיה כי יביאך יי' אל ארץ הכנעני (שמות יג ה). והיה כי יבאך יי' אל ארץ הכנעני (שם יא). אם טרף יטרף יבאהו עד (שם כב יב). ויחבק לו וינשק לו ויביאהו אל ביתו (ברא' כט יג). ויבאהו בבלה (דהי"ב לו י). ואל פתח אהל מועד לא יביאנו (ויקר' יז ט). כל נדיב לבו יביאה את תרומת יי' (שמות לה ה). ויבאה (את הצלע) אל האדם (ברא' ב כב). תמימה יביאנה (ויקרא ד לב). ויבאנו אל המקום הזה (דבר' כו ט). ויביאם לשכתה (ש"א ט כב). ויבאם[1]) בבל (ירמ' כד א). היתה (אשת החיל) כאניות סוחר ממרחק תביא לחמה (משלי לא יד). ותבא לאמנון אחיה (ש"ב יג י). ורוח נשאתני ותבאני כשדימה (יחזק' יא כד). ותבאהו[2]) (יוכבד) לבת פרעה (שמות ב י). ומה נביא לאיש (ש"א ט ז). ונביאם לך רפסדות (דהי"ב ב טו). ואת אחיכם הקטן תביאו אלי (ברא' מב כ). והכינו את אשר יביאו (שמו' טז ה). והתבן לסוסים ולרכש יבאו אל המקום (מ"א ה ח). את הדבר הקשה יביאון[3]) אל משה (שמות יח כו). ויביאו את לוט אליהם (ברא' יט י). ויבאו אתו אל אהל מועד (במד' לא כד). המה ינחוני יביאוני אל הר קדשך (תהל' מג ג). יבאהו במצדות (יחזק' יט ט). ויביאהו ירושלם (שופטים א ז). ויבאום אל יהושע (יהוש' ז כג). ויביאום יבישה (דהי"א י יב). ידיו תביאינה את אשי יי' (ויק' ז ל). — ובינו': ארץ כנען אשר אני מביא אתכם שמה (ויקר' יח ג). והמה מביאים איש מנחתו (מ"א י כה). — ובכנ': כי ה' אלהיך מביאך אל ארץ טובה (דבר' ח ז). ותנתן היא ומביאיה והילדה (דני' יא ו). — וסמי': ומבאי תודה בית ה' (ירמ' יז כו). — ומקור: ואותנו הוציא משם למען הביא אתנו לתת לנו את הארץ (דבר' ו כג). לא תוסיפו הביא מנחת שוא (ישע' א יג). זרעתם הרבה והבא מעט (חגי א ו). לצוד ציד להביא (ברא' כז ה). לביא[4]) אתו בבלה (ירמ' לט ז). מהחל התרומה לביא[4]) בית ה' (דהי"ב לא י). — ובכנ': בהביאי אתכם אל אדמת ישראל (יחזק' כ מב). לפני הביאך את מיכל (ש"ב ג יג). ולהביאך אל המקום (שמות כג כ). עד הביאכם את קרבן אלהיכם (ויק' כג יד). בהביאכם בני נכר (יחזק' מד ז). להביאם אל הארץ (דבר' ט

— [1]) מ"ש: בס"א כ"י וגם בכמה ספרי הדפוס ההא בחטף סגול, ובספרים כ"י מדויקים ובדפוסי' קדמונים בחטף פתח. ע"כ. וכן .Mich בשם הרבה ספרים מדויקים. — [2]) נמסר: ב חד חסר וחד מלא דין חסר. ע"כ. וכן מ"ש בשם ספרים מדויקים. — [3]) י"ס שראוי לקרא והבאתו (Stade. § 628b). — [4]) קצת כ"י והביאתים (Ken.). — [5]) נמסר: ב' חסר. — [6]) מן כ מלין דכתיבין ה בסוף תיבותא ולא קרייה. מס"ג. והוא אחד מחילופי מערב' ומדנ', שלמע' ואביאה כתיב ואביא קרי, ולמד' ואביא כתיב ואביאה קרי. — [7]) נמס' ה' חס' ות' מל'. — [8]) נמסר: ל' מלאים. — [1]) נמס': ל' חסר. — [2]) נמס': ב' חס' וא' מל'. — [3]) כמו יגילון, יזידון, יחילון, וכיוצא בהם. — [4]) נפילת ה הפעל במקור פעל בוא היתה

כח). — ולווי: ויאמר לאשר על ביתו הבא[1]) את האנשים הביתה (ברא' מג יו). ויאמר לו לך הביא העיר (ש"א כ מ). הביאה לי ציד (ברא' כז ז). לכו הביאו שבר רעבון בתיכם (שם מב יט). ויאמר אמנון אל תמר הביאי הבריה (ש"ב יג י). — והביא רעה וצרה: על כן הביא יי' עליהם את כל הרעה הזאת (מ"א ט ט). אתם ראיתם את כל הרעה אשר הבאתי על ירושלם (ירמ' מד ב). והבאותי[2]) על הארץ ההיא את כל דברי (שם כה יג). הלא שמעת למרחוק אותה עשיתי מימי קדם ויצרתיה עתה הבאתיה[3]) (ישע' לז כט). הנני מביא רעה אל המקום הזה (מ"ב כב יו). — וטובה: כה אמר ה' כאשר הבאתי אל העם הזה את כל הרעה הגדולה הזאת כן אנכי מביא עליהם את כל הטובה אשר אנכי דבר עליהם (ירמ' לב מב). — ובנגוד להוציא: ואשר יוציאם ואשר יביאם (במדב' כז יז). כלי העבדה כי במספר יביאום ובמספר יוציאום (דהי"א ט' כח). — ובנגוד למוליך, *מוליך ומביא, תנועה שממנו ותנועה שאליו: ומניח שתי ידיו מלמטן מוליך ומביא מעלה ומוריד (מנח' ה ו). אמר ר"י מוליך ומביא למי שארבע רוחות שלו מעלה ומוריד למי שהשמים והארץ שלו (גמ' שם סב.). בזמן שהוליך (השוחט את הסכין) ולא הביא או הביא ולא הוליך אבל אם הוליך והביא אפילו כל שהוא (חולין ב ג). — ובמשמעת היות סבה לאיזה דבר: שהבטלה מביאה לידי שעמום (כתוב' ה ה). זריזות מביאה לידי נקיות (ירוש' שבת א ג). ואל תביאנו לא לידי חטא ולא לידי נסיון ולא לידי בזיון (תפלה). — והתבואה, עשתה: אין תורמין תבואה עד שלא הביאה שליש (תוספ' תרומ' ב יד). התחיל עד שלא הביאה שליש (ירוש' פאה ב יז.). הבוסר משהביא מים (שביעית ד ח). — ובמשמעת כלל והוסיף דבר חדש: ימי חייך העולם הזה כל ימי חייך להביא לימות המשיח (ברכ' א ה). ושמת את אשתו זו אשתו אשר לקח להביא את יבמתו (סוט' ח ד). ואשר במים מתחת לארץ להביא את הבוביא (מכי' יתרו ו). — ובמשמעת הכריח אותו שיעשה כך וכך: מי יביאהו לומר שעשה זה בששת ימים ולא בעשרה (ר"י אברבנ', מפע' ה' א ב). ואולם הביאם לזה מה שמצאו לרבותינו ז"ל וכו' (עקרים א ד).

— הפעל, הובא, הובאה, הובאת, הב־, הובאת, הובאתה, הבאתה, הובאתם, ־תן, אובא, תובא, יובא, נובא, יובאו, תובאו, תובאי, תובאנה[1]), — שהביאו אותו, בכל משמעות הקל בוא: הן לא הובא את דמה (ויק' י יח). אדם כי יהיה בעור בשרו שאת וכו' והובא אל אהרן הכהן (שם יג ב). קח נא את ברכתי אשר הבאת לך (ברא' לג יא). ראה בעיניך ובאזניך שמע ושים לבך לכל אשר אני מראה אותך כי למען הראותכה הבאתה[2]) הנה (יחזק' מ ד). וייראו האנשים כי הובאו בית יוסף ויאמרו על דבר הכסף השב באמתחתינו בתחלה אנחנו מובאים להתגלל עלינו (ברא' מג יח). כסף מרקע מתרשיש יובא וזהב מאופז (ירמ' י ט). הכלים הנותרים בית יי' וכו' בבלה יובאו ושמה יהיו (שם כז כא–כב). כל הכסף המובא בית יי' (מ"ב יב י). הוא ועמו אתו עריצי גוים מובאים לשחת הארץ (יחזק' ל יא). בתולות אחריה רעותיה מובאות לך (תהל' מה יה). — הובא דבר בתוך דבר, הכנס: והובא את בדיו בטבעת (שמות כז ז).

***בּוֹאת**[3]), ש"ז, — א) שם עוף מהעופות, ו*הוא קפוף, עי' זה, ועי' תנשמת: בואת[4]) שבעופות (חול' סג.). — ב) שם מין ממיני השרצים, נרדף עם תנשמת: בואת שבשרצים (שם). — ועי' תנשמת.

בּוּב, י"א שמזה נבוב.

א.*בּוּבְיָא (־יה), ש"נ, כמו *בבואה: ואשר במים מתחת לארץ להביא את הבוביא[5]) (מכילתא יתרו ו). הבא לי מראות גדולות והביא לו

נהוגה גם בכנענית (MF, S. 190). — [1]) נמסר: ג' ב' חס' וא' מל'. — [2]) כך הכתיב והקרי. — [3]) כך כאן, ובמ"ב יט כה הביאתיה כתיב. והעיר כאן מ"ש: בספרים מועטים כתיב הביאתיה ביוד ואלף אחר הבית וכו' מהספרים המדויקים שזה דישע' חסר ודמלכי' מלא וקצת תימא שלא נמנה חילוף זה עם חילופי' אחרים שנמנו במסורת שלנו בין מלכים לישע'. ע"כ. ובמ"ב, שם העיר מ"ש וז"ל: ובמיעוט ספרים דין דמלכים הבית בחירק והאלף בחולם וליכא למיסמך עליהן. ע"כ. — [1]) הכל רד"ק (מכלול בה"פ). — [2]) במקצת ספרים חסרה בתראה.

[3]) משקל קָאת. בערבית בוה [a]) י"א זכר של הבום, הוא האח, וי"א מין יותר קטן ממיני הבום. בסור' באוא. — [4]) כך הערוך. ובנוסח' באות.

[5]) כך הגרסה כאן, והביא גרסה זו גם הערוך, ובילקוט הבבואה.

---

a) بُوهٌ

א"ל ראה בוביא שלך ראה אותה גדולה הבא לי מראות קטנות הביא לו א"ל ראה בוביא שלך ראה אותה קטנה (מד"ר כרא"ש ד).

ב.*בוביא, עי' בוביא.

בוֹגֵד[1], נק' בּוֹגְדָה, — בינוני פעל ושם למי שמרמה את המאמין בו, Verräter; traître; traitor: חזות קשה הגד לי הַבּוֹגֵד בּוֹגֵד והשודד שודד (ישעי' כא ב). הוי שודד ואתה לא שדוד ובוֹגד ולא בגדו בך (שם לג א). כפר לצדיק רשע ותחת ישרים בּוֹגֵד (משלי כא יח). אוי לי בּוֹגְדים בגדו ובגד בּוֹגְדים בגדו (ישעי' כד יו). כלם מנאפים עצרת בּוֹגְדים (ירמ' ט א). למה תביט בוגדים תחריש בבלע רשע צדיק ממנו (חבקוק א יג). ורשעים מארץ יכרתו בוגדים יסחו ממנה (משלי ב כב). ולא יראה בּוֹגֵדָה יהודה אחותה ותלך ותזן גם היא (ירמ' ג ח). צדקה נפשה משבה ישראל מבּוֹגֵדה יהודה (שם שם יא).

***בּוֹגֵר**[2], ת"ז, מ"ר בּוֹגְרים, — מי שהגיע לבגרות: ואפשר להיות קודם שיהא בוגר לא חולצת ולא מתייבמת (שערי צדק, תשו' סגא' א יח). פרק א בהנהגה המשתפת לבוגרים (קאנון א ג א). פסח דורות נתחייב לזכרים הבוגרים אבל הנשים והקטנים היו אוכלים מן שלמי החג (ר"א הקרא', גא"ע, ענין פסח א).

***בּוֹגֶרֶת**[2], מ"ר בּוֹגְרוֹת, ס"נ, — נקבה שהגיעה לבגרות: ולא ישא (הכה"ג) את הבוגרת (יבמ' ו ד). הבוגרת אין לה לא מכר ולא קנס (כתוב' ג ח). המקדש את בתו סתם אין הבוגרת בכלל (קידוש' ג ח). הבא על החרשת ועל השוטה ועל הבוגרת ועל מוכת עץ (תוספתא כתוב' ג ה). נערה ארוסה והיא בבית בעלה בוגרת ארוסה בבית אביה (שם סנה' י ח). אין הבוגרת רשאה לנוול את עצמה בימי אבל אביה (תענית יג:). נערה ולא בוגרת בתולה ולא בעולה (סנה' סו:). רשע ערום והמשהא בתו בוגרת (שם עו.). כאדם שיש לו בת בוגרת והוא מבקש לכנוס אותה אצל מי שמוצא (מד"ר דבר' ז).

בו"ד, ר"ת: בשר ודם.

***בּוֹדֵד**, — בדקדוק, פעל בּוֹדֵד ר"ל עומד: יאריכו גם הוא פעל עובר, ואיננו בודד כאשר חשבו

[1]) עי' בגד.

[2]) עי' בגר.

רבים וכו' כי אם היה בודד היה קשור עם למד (רד"ק, מכלול, חלק). — ועי' בדד.

***בּוּדְיָא**[1], (-יה), מחצלת של קנים, Matte; natte; mat: מסככין בבודיא[2] ואם יש לה קיר אין מסככין בה (סוכ' כ:). — ועי' מחצלת.

***בּוֹדִידָה**[3], בּידִ-, — בד קטן: ואין עושין זיתים בבד ובקוטב אבל כותש הוא ומכניס לבודידה רבי שמעון אומר אף טוחן הוא בבית הבד ומכניס לבודידה (שביעית ח ו). מקום שנהגו להניח כדי בד מניח כדי בד בידידה מניח כדי בידידה (תוספתא טהר' י יב).

***בּוֹדֵק**[4], ס"ז, — מי שאומנותו לבדק דבר, בפרט בבדיקת הבהמות אחרי השחיטה אם הן כשרות: קרה בינינו שאחד משני בודקי הקהל בדק כבש אחד ואחר שבדקו הוציא הריאה ומכרה אחר כן בא חברו הבודק השני (הריב"ש קיג). כששמע ענין זה הבודק שבדקו הלך לבית הקונה וכו' נכנס לשם הבודק ועיין בכבש וכו' ושאלתי את פי הבודק ואמר שאמת היתה סירכא (שם).

בוז[5], ממנו בּוּז, בּוֹז, בּוּזָה.

בּוּז, ס"ז, — הקלה גדולה בכבוד אדם, Verachtung; mépris; contempt: ויאמר יהודה תקח לה פן נהיה לבוז (ברא' לח כג). שופך בוז על נדיבים (איוב יב כא). חננו יי' חננו כי רב שבענו בוז (תהל' קכג ג). תאלמנה שפתי שקר הדברות על צדיק עתק בגאוה ובוז (שם לא יט). — וכמו ס"ת, אדם נבזה: כי אערוץ המון רבה ובוז-משפחות יחתני (איוב לא לד).

בּוּז, בָּז, פ"י, עם ל... וביחס הפעול, — חשב אדם או דבר לאַל, שאינו ראוי לכבוד, לשים לו לב, verachten; mépriser; despise: בָּז לרעהו חסר

[1]) בארמ': לפי גרס' הערוך והנוסחא' בהרבה מקומ' בודיא. בסור' בוריא, בערב' בוריה a). — [2]) כך הובאה הגרסה בערוך, וכן בנוסח'. ובבב"י בוריא (ד"ס). ופרש הערוך: מחצלת של קנים דאית לה גדנפא שבופפין ארבע קצותיה ואוגדין ותופרים והכפיפה והתפירה האלה נקראים קיר. ע"כ.

[3]) מן בד, משק' הַקְטָנָה, כמו בערב' פֻעַיְלָה.

[4]) עי' בדק.

[5]) בערבית בד'א b), ועי' בוזה.

a) بُورِيَة b) بذأ

לב (משלי יח יב). בז לדבר יחבל לו (שם יג יג). חכמה ומוסר אוילים בזו (שם א ז). באזני כסיל אל תדבר כי יבוז לשכל מליך (שם כג ט). מי בז [1]) ליום קטנות ושמחו וראו את האבן הבדיל ביד זרבבל (זכר׳ ד י). ואל תבוז כי זקנה אמך (משלי כג כב). עין תלעג לאב ותבז ליקהת אם יקרוה ערבי נחל (שם ל יז). אמצאך בחוץ אשקך גם לא יבוזו לי (שה״ש ח א). אם יתן איש את כל הון ביתו באהבה בוז יבוזו לו (שם ז). אל תהי ב ז לכל אדם (אבות ד ג).

בּוּזָה, ש״נ, — כמו בוז: שמע אלהינו כי היינו בוזה והשב חרפתם אל ראשם (נחמ׳ ג לו).—ואמר הפיטן: אבן הייתי בוזה בכל מעבר, ואל מי אישה ואוכל להתחבר (שמואל הכהן, אימתי).

***בּוּט**[2]), עכ׳ בט, בטה, בטתי, אבוט, תבוטי וכו׳. — ראה פתאם, הרגיש בדבר, sehen, bemerken perceive ; apercevoir : האדמון כ ב ט [3]) שלא חלה צבה לקתתה לו ונתבהלה (ר״א קליר, אבן תוג, א ר״ה). יה כ ב ט בכל פעל כי אין חיות בלי מים ישר תת מתנת חנם לעולם מים (אקבטה כסל, גשם לשמע״ע לאשכנ׳). אזרח בט חוץ בכסל גהוץ (ר״א קליר, קרוב׳ לפורים). חיל צבא פרעה בסאסאה פרעו ובט בנם וקרעו מול אב וזרעו (שם). וירא ו ב ט בפועל אשר עשה באומר והנה טוב ונחמד ואין עובד ושומר, וייצר האדם מעפר וחומר (אסרן הקטן, אל מחוללם).

***בּוּטָה**[4]), ש״נ,—פטפוטי דברים בלי טעם, Geschwätz bavardage ; idle talk (כ״ז, מלון גרמני עברי).— ומ״ר: ב ו ט ו ת כאלה כמדקרות חרב אל בעל נפש כי על מלונו נאצות ישמע (הוא תרגוס בן סירא כט).

***בּוּישָׁן**[5]), ש״ז, מ״ר בוישנים,—כמו*בישן: ג׳ סימנים יש בה באומה זו רחמנים ב ו י י ש נ י ם[6]) וגומלי חסדים (ירוש׳ סנה׳ ו כג ד). מפני שלא ראית ב ו י ש ן [1]) חסר דעת ולא דעתן מבלי בושת (רסכ״ג, תקון מד׳ הנפ׳ ג).

בוך[2]), ממנו בוך, נבוך, מבוכה, *מבוך.

***בּוּךְ**, ש״ז, — חקוי קול תקיעת השופר: נותן אימות, מחפיז אמות, ניסו נואמות, מקול ב ו ך שופר (ר״א קליר, אתה דעי). — ובהשאלה, לקול העט: כי באמת טוט אחד היוצא מ ב ו ך עטו של סופר ומבין כמוך ינעם לאזני מאלפי קולות ותרועות (יל״ג, אגרות ב רז).

— נפעל, נבוך, נבכה, נבכו, נבכים, — נתבלבל מאד, פלוני, היה בבלבול ואינו יודע לצאת, verwirrt sein être troublé, confus; be perplexed : דבר אל בני ישראל וישבו ויחנו לפני פי החירת בין מגדל ובין הים לפני בעל צפן נכחו תחנו על הים ואמר פרעה לבני ישראל נבכים הם בארץ סגר עליהם המדבר (שמו׳ יד ב-ג).—ומפני צרה גדולה: מה נאנחה בהמה נבכו עדרי בקר כי אין מרעה להם (יואל א יח). והדת (להרג את היהודים) נתנה בשושן הבירה והמלך והמן ישבו לשתות והעיר שושן נבוכה (אסתר ג יה). — ומצוי השמוש בו בספרותינו: אמנם אין עניין השגחתו כעניין השגחתינו וכו׳ כמו שיחשב כל נ ב ו ך (מו״נ ג כג). כי לא נ ב ו ך אדם כלל ולא שאל למה נצטוינו להאמין שהשם אחד (שם ג כח). כי איוב להיותו נ ב ו ך ומבולבל בענין ההשגחה האלהית וכו׳ (רלב״ג איוב ב). והנה סבת היותו נ ב ו ך זה השיעור מהמבוכה בזה הדרוש היתה חסרונו בהשגות העיוניות וכו׳ שכבר ארז״ל שבמחשבתו היה נ ב ו ך ומבולבל כמו שהוכיח בסוף העניין (שם).

***בּוּכְנָה**[3]), ש״נ, כנ׳ בוכנתו, — עלי שכותשים בו, ובהשאלה כל גוף שיש לו ראש עגול דומה

---

[1]) הסכימו רוב המדקדקים שהוא כמו בז, אלא שקצתם סוברים שהוא טעות וקצתם מניחים האפשרות שגם ב ח י י ה ל ש ו ן אמרו לפעמים נע״ו כמו כפולים.

[2]) עי׳ הערה לקמן. — [3]) בנה הפיט פעל זה מן הביט, שהוא באמת מן שרש נבט, עפ״י שטת הקדמונים ששמו שתי אותיות ליסוד השרש.

[4]) מן בטה, עי׳ שם.

[5]) וכן סולחן מוחלן. וכבר העיד האפודי (מעשה אפוד דף מו) על השמות גוזלן חומסן כועסן ואמר: וכן מצאתים כתובים ומנוקדים במשניות קדומות ועתיקות שהיו אצלי. — [6]) וכן הובא מאמר זה בסמ״ג וגם שם בוישן ולא ביישן. — [1]) והעיר ע״ז המו״ל ח׳ פולק לאמר: בכ״י ב ט ע ו ת בוישן כתיב וצ״ל ב י י ש ן. אבל באמת נשתבש המו״ל הזה ולא הכ״י.

[2]) בערב׳ באך a) אלקום ראיהם, ר״ל נתבלבל ולא מצא מוצא. וכמו״כ אנבאך b) עליה ראיה.

[3]) בארמית בוכנא, בהרבה מקומות בתלמוד. בסור׳ בוכנא, וכן באמת גרסת הערוך ב ו כ נ א. אך בנוסח׳ בכל מקום בוכנא, אך היהודים קוראים בוכ־.

---

a) بَاكَ b) أَنْبَاكَ

לעלי, פטמה של אתרוג וכיוצא בזה: ניטלה בוכנתו (סוכ' לה:). ולפיכך יש להחמיר ולפסול כל שנטלו אחת משתי הבוכנות (ר"נ על הרי"ף, סוכה יז:).— וקצה העגול של העצמות: ויש אנשים שהם מעותדים להקעה בפרקיהם כי נקרת פרקי עצמם בלתי עמוקה והבוכנה הנכנסת באסיתה שבעצמות בלתי נכנסת (קאנון ד ד ה א).

בול[1], ממנו אולי בּוּל, וּמַבּוּל.

א.**בּוּל**[2], ש"ז, מ"ר בּוּלים, — א) כמו יְבוּל: כי בּוּל[3] הרים ישאו לו וכל חית השדה ישחקוּ שם (איוב מ כ). — ב) קטע, חתיכה, Stück; pièce; piece: ולא ישיב אל לבו (מי שעושה לו צלם מעץ) ולא דעת ולא תבונה לאמר חציו שרפתי במו אש ואף אפיתי על גחליו לחם אצלה בשר ואכל ויתרו לתועבה אעשה לְבוּל עץ אסגוד (ישע' מד יט).

ב.**בּוּל**[4], ש"ז,— שם הקדום לחדש השמיני, הוא חשון: ובשנה האחת עשרה בירח בּוּל הוא החדש השמיני כלה הבית (מ"א ו לח). — ואמר המשורר: בואו שתו עמי בצל קורה על קול מטר שחק בירח בּוּל כי פשטה תבל לבוש דשא גם נחשפו שיחים וכלה בול (רמב"ע תרשיש, ב יד).

ג.***בּוֹל**[1], ש"ז, מ"ר בּוֹלים, — חתיכה פחות או יותר גדולה, גוּש, Klumpen; boule; lump: נותנין בול של מלח לתוך הנר בשביל שתאיר ותדליק (שבת סז:). מביא בול של מלח ומניח לה בתוך הרחים (שם קכט:). ואותו היום נפגמה קרן המזבח והביאו בול[2] של מלח וסתמוה (סוכה מח.). שהארץ (בחדש חשון) עשויה בולין בולין של אדמה (מד"ר כהלת' יג). דרכו של חול אדם מכניסו לאור ומוציאו בולים ועושין הימנו כלי זכוכית (שם במד' כ). — ובמשמעת מלא החפן: פרות המרכסות בתבואה והדשות בתרומה ומעשר אינו עובר משום בל תחסום אבל מפני מראית העין מביא בול מאותו המין ותולה לה בטרסקלין שבפיה (ב"מ צ.).

ד.***בּוֹל**, פ"י, — כמו בָּלַל: בירח שבלים לבהמה מתוך הבית (תנחומא בוכר נח יז).

בּוֹלֵס[3], ש"ז, — עוסק בעבודת התאנים, השקמים: לא נביא אנכי ולא בן נביא אנכי כי בוקר אנכי וּבוֹלֵס שקמים (עמוס ז יד).

***בּוֹלְעָם**[4], ש"ז, מ"ר בּוֹלְעָמִים,—א) כמו אַכְלָן: והנשים שלנו קוראים לאנשים האכלנים בולעמים מפני שכל מאוים הוא להשתמש מבית הבליעה (שלטי הגבורים נג). — ב) שם מין חיה אכלנית מאד: על כן במין גולולי (מין חיה שיש בסויציה ואכלנית מאד) יקרא אצלם בולעם (שם).

***בּוֹלֶשֶׁת**, עי' בַּלֶּשֶׁת.

בּוּן, בּוֹנֵן, הִתְבּוֹנֵן, עי' בִּין.

***בּוֹן**[5], פ"י, עתי' בכנ' תְּבוֹנֶהוּ, — פזר ובזק מעט מאד, למשל מלח על בשר, וכיוצא בזה, bestreuen; saupoudrer; to strew: במלח יכול תבונהו[6] ת"ל תמלח אי תמלח יכול במי מלח

והנה הגמרא דרשה מלה זו במדרש מלים המוני בוא ואכנו (שבת עז:). וכבר דחה לו (בהערות לש' קרוים) דעת זקש שאמר שזו היא המלה היוני' βυκάνη כי פרוש מלה זו היא — שופר, והחליט כי אין בוכנא מלה יונית.

[1]) לפי דעת רוב החכמים אין שרש בול מיוחד בעברית, והשם בּוּל נגזר מן יבול. וי"ס שהשרש בול עקר משמעתו נזילת מים, ומזה בערבי' באל a) בול b) לשתן, ובעברית השם בּוּל.

[2]) ת"י עלל טוריא. וכן כל המפרשים מלשון יבול. אך יש מפקפקים נוסחת כל הכתוב הזה ומגיהים הגהות מתחלפות. — [3]) ת"י: יבלי אעא. ורסע"ג תרגם כשבה באליה, ר"ל עץ נשחת, מן שרש בלה, וכמו"כ רש"י: לרקבון של עץ. ריב"ג: בּוּל הוא שם נופל על כל האילנות ואמרו עץ עם אמרו לבול עץ ביאור לענין בול. ע"כ. ורד"ק: ענף של עץ, מן יבול, וכן רוב החדשים בעצם הדבר שהוא מן יבול.

[4]) בכנענ' בל: בירח בל בשנת עסר וארבע למלכי מלך אשמנעזר מלך צדנם (כתבת אשמנעזר). ולא נתברר מקורו. וכבר חלקו בעלי התלמוד במשמ' שם זה ואמרו (ירוש' ר"ה א נו ד): שבו העלה נובל והארץ עשויה בולות בולות, שבו בוללין לבהמה מתוך הבית. ותנחו': בירח מבול. וכן קצת המדקדקים הקדמונים ראו יחס בינו ובין השם מבול: וזה בעבור רוב הגשמים בזמן ההוא (ריב"ג, פרחים), וכן קצת החדשים. ומקצת החדשים רואים בו עצם משמעת השרש בול, ירידת מים, גשם.

a) بَالَ b) بَوْل

[1]) מוספיא וגם החדשים מסכימים כי זו מלה זרה ומקורה ביונית βῶλος.

[2]) כך בהערוך. ובירוש' דפו' ויניציה גוש.

[3]) עי' בלס.

[4]) עי' בלע.

[5]) עי' הערה שלקמן. — [6]) אין ספק בדבר, שזו

ת"ל במלח (ספרא ויקרא יד יג).

בּוֹנֶה[1]), ש"ז, מ"ר בּוֹנִים, לנק' בּוֹנָה, בּוֹנוֹת, — מי שאומנתו לבנות בנינים, Baumeister; architecte, architect : לחרשים וְלַבֹּנִים ולגדרים (מ"ב כב ו).

היתה מלה קדומה שיצאה מהשמוש היומי כבר בזמן האמוראים, ולכן נעלמה מהם משמעתה האמתית, ושאלו (מנח' כא.) מאי תבונהו ונחלקו שם בבאורו : אמר רבה בר עולא הכי קאמר יכול יתבוננו (כך בנוסחא' והגיהה שיטה מקבצת שם יִתְבַּנְּנוּ, והביא בשם ס"א י ת ב נ ה ו) כתבן בטיט. אמר ליה אביי אי הכי יתבוננו (שיטה מקבצת: יתבוננו ס"א יתבלנו) מבעי אלא אמר אביי יכול יעשנו כבנין אמר ליה רבא אי הכי יבננו (שיטה מקובצת: יְבַנְּנוּ) מיבעי ליה אלא אמר רבא יכול ת ב ו נ ה ו (שיטה מקובצת: ס"א יבוננו) מאי תבונהו אמר רב אשי יכול יתן בו טעם כבינה ת"ל תמלח כיצד הוא עושה מביא האבר ונותן עליו מלח וחוזר והופכו ונותן עליו מלח. ע"כ. שמע מזה שרבה בר עולא ואביי לא ידעו בברור פרוש מלה זו משמוש היומי, ופרשוה עפ"י ס ב ר ת ם, וגזרו רבה בר עולא מן תבן ואביי מן בנין, אך אלה שני הבאורים ה מ ד ר ש י י ם נדחו מפני הפרכות של אביי ושל רבא, ורבא בעצמו, שהצטין בבקיאותו בשמוש המלים בלשון, באר תבונהו לא במלה אחרת, אלא באותה תבונהו בעצמה, לפי גרסת הספרים. ואפשר שההבדל בין שתי המלים היתה בהברה, שרבא קרא את המלה לא תבונהו אלא תבונהו, ופרש רב אשי דבריו מלשון תבונה ר"ל יתן בו טעם כ ב י נ ה, ופרש הערוך : כלומר כ ל ד ה ו מלח עד כדי להבין שיש בו טעם מלח. ע"כ. וכן פרש הראב"ד על הספרא : דבר מועט. וכן הרא"ש חולין ח' סי' לג : פירוש מעט להסיר טעם התפל כבינה המישרת את האדם. ע"כ. עכ"פ, ממה שרבא פרש את המלה בקריאת תבונהו בוו שרוקה למדים אנו שהקריאה המקבלה של המלה היתה תבונהו, בוו חלומה, והמקור בון, כמו אור, בוא, בוש. ומקור פעל זה לא ידוע, ובלשונ' האחיות לא מצאתי לו חבר זולתי בהפעל שנ a) בערב' ההמונ' של סוריה, במשמעת פזר אבק, ומצאתי עוד משלים לחלוף ב—ש בין שתי הלשונות האלה. ואלה דברי בעל משפט לשון המשנה (עמוד ו) : אבל לפי דברינו יאמר שרש בון על כל דבר ה נ ח ב ר וממנו על כל דבר הסבוב או העטוי בדבר מה, וע"כ כוונת הברייתא יכול תבונהו כלומר מפני שנאמר במלח הייתי אומר. שיהיה סבוב ועטוי כלו במלח תלמוד לאמר תמלח לאמר תמלח מכל מקום. ועתה על פי הדברים האלה נכון גם מאמר הכתוב יסובבנהו יבוננהו יצרנהו כאישון עינו, שענין יבוננהו בזה ג"כ מהוראת סבוב. ע"כ. וכל המפרשי' קרבן אהרן, עזרת כהנים, עשירית האיפה, מלבים, לא מצאו ידיהם ורגליהם בזה. ובריל מסכים להחלוץ שהוא מיונ'.

[1]) עי' בנה.

a) شَنّ

אבן מאסו הַבּוֹנִים (שם קיח כב). ויפסלו בֹּנֵי שלמה וּבֹנֵי חירום (מ"א ה לב). בֹּנַיִךְ כללו יפיך (יחזק' כז ד). אל תקרא בניך אלא ב ו נ י ך (ברכ' סד.).

בּוּס, ממנו בּוּס, מְבוּסָה, תְּבוּסָה.

בּוּס[1]), פ"י, — א) רמס ברגליו בקצף ובוז, zertreten niedertreten; écraser, fouler au pied; tread with the feet : לשבר אשור בארצי ועל הרי אֲבוּסֶנּוּ (ישע' יד כה). וְאָבוּס עמים באפי ואשכרם בחמתי ואוריד לארץ נצחם (שם סג ו). באלהים נעשה חיל והוא יָבוּס צרינו (תהל' ס יד). בך צרינו ננגח בשמך נָבוּס קמינו (שם מד ו).—ב) בהשאלה, מאס, בחל בדבר : נפש שבעה תָּבוּס נפת ונפש רעבה כל מר מתוק (משלי כז ז).

—בּוֹסֵס, — לחזוק הפעולה, רמס והחריב : רעים רבים שחתו כרמי בֹּסְסוּ את חלקתי (ירמ' יב י). צרינו בּוֹסְסוּ מקדשך (ישע' סג יח). — ופיט הפיטן : יריבי בּוֹסְסִים בפרך ורוחי נבקה ממורך (ר"י בר שמואל, אריות). — ואמר המליץ : לבבי קח לך מוסר ושור כי תהלתך נבלים בּוֹסְסוּהָ חשף שירתך לפני חכמים ולא לפני סכלים יהמסוה (ר"י אלחריזי, תחכמוני, כוספים, הוב' אחיאסף). — ובמשמעת נוגעות : שבע מחיצות של אש היו ב ו ס ס ו ת[2]) זו בזו והיו ישראל רואים ולא היו מתיראים (פסיקתא רבתי, החדש).

— פֻעַל, הוּבַס, מוּבָס, — שבּסּוּ אותו ברגלים : יורדי אל אבני בור כפגר מוּבָס (ישע' יד יט).

— התפ', הִתְבּוֹסֵס, — התגלגל ו ה ת ר פ ש ופרכס, zappeln; se débâttre; to flounder : ואראך מִתְבּוֹסֶסֶת בדמיך (יחזק' טז ו). — ואמר בעל המשלים : חזירת יער בטיט חוצות מ ת ב ו ס ס ת (ברכיה הנקדן, משלי שועלים מט). ו ה ת ב ו ס ס בדם נוער (רסב"ג, שירי שלמה כג). מִתח דינך הפר לעם מִתְבּוֹסְסִים נצח ישראל תושיע לנגשים (סליח' שחרי' יוה"כ, ס' אלסי). בחלאת קיאו י ת ב ו ס ס ומרוב שכרותו יתגוסס (עזרא הבבלי, תוכח' מוס' ו כו). המר והנכאב בדמעתו מ ת ב ו ס ס (ר"ע פרנסים, מתק שפתים 80).— ובמשמע' מתערב : והקש של המדבר היה נוקב עקביהם והיה הדם יוצא ו מ ת ב ו ס ס בחמר (פרקי ר"א מח).—ובמשמ' תענוג : בא גבריאל אצל גן עדן ומכריז ואומר ה ת ב ו ס ס ו צדיקים בפועל ידיכם (ספר אליהו ומשיח, ביהמ"ד ילינק ג).

[1]) אין בלשונ' האחיות חבר לו, ועי' בסס. —
[2]) במד"ר במד' י"א בוססות, ועין בסס.

א.*בּוּעַ[1], פ"ע. עם ב אחריו, בַּע בדבר, עתיד תָּבַע[2] בדבר, — שמח ועלז על דבר, frohlocken; se réjouire; to rejoice: אל תתאוה תואר נערי שוא ואל תשמח בבני עולה, וגם אם פרו אל תבע בם, אם אין אתם יראת יי' (ב"ס גני' יו א-ג).

ב.*בּוּעַ, ש"ז, מ"ר בּוּעִים, סמי' בּוּעֵי, — מקום, בית של משתה יין וכדומה: שהיה מניחם (איוב לבניו) להיות מקיפים בבועי[3] המשתאות תמיד ובסוף כל שבעת ימי המשתה היה מעלה עולות (חלקת מחוקק, אלשיך, איוב א ה).

*בּוּעָה[4], ש"נ, מ"ר בּוּעוֹת, — נפח, מכה מְלֵאה לחה על הריאה, כמו אבעבוע, Geschwür; abcès; abscess: בועה שניקבה בריאה וכו' אין מביאין בועה אחרת להקיף ולקרב אצלה וכו' כיון שנעשית בה בועה אין מראה ניכר בה (רש"י חולין מו:). והעלה הנקב את הבועות הללו סביביו (הוא שם מז.). ואין לאסור מפני שנראה כשתי בועות (תוספות שם). וששאלת בבועה בשיפולי האומה וכו' נראה בעיני טעם הדבר שכל בועה שהיא מליחה בהיותה בשיפולי הבשר כל המשקה והמוגלא יתמצא וירד אליה וכו' ואני ראיתי בעיני בועה אחת בשיפולי האומה מליאה משקה וכו' (שו"ת מוהר"י מטראני, ח"ב יא). בועה גדולה כמו אגוז שנמצאת באונה (שו"ת שער השמים נה). בועה היוצאת אחר סימני בישול וכו' הגדולה יותר טוב מקטנה וכן בועה שאינה מזקת לאברים פנימיים (אולה"ת, ר"י נהלון ו ה). הרבה הן מיני בועות ראשיות כפי חילוק הדם (שם י ב). בועה הנולדה מדם נקראת פלימוני וכו' וזו היא בועה הנולדה מדם טוב (שם). המורסא יובן ענינה בכאן על בועה מתחדשת מן הירוקה (קול יהודה, פי' על הכוזרי, ב מ). — ובפרט שלחופית השתן, (Harn) Blase; vessie; bladder: מפני שהדברים הטבעיים בגדולים

---

[1]) בארמ' בּוּע, אבוע, אשמח ואגיל: ואיבוע בירושלם (ת"י ישע' סה יז). בּוּעוּ (ת"י יואל ב כא). —
[2]) ע"פ פתוחה, לפני ע הגרונית, כמו תָּצַר, וכן תָּשַׁב נא.
[3]) דבר ברור הוא, כי הדבור אין מקיפין בבועי שבגמ' חולין בנוגע לבועות הריאה הביא את הר"מ אלשיך למליצה זו, אף שאין כל יסוד להשתמש בהשם בוע במשמע' בית משתה. ואעפי"כ אפשר שמצא מלה דומה לזו במשמעה זו, ולכן הבאתיה פה.
[4]) בארמ' בוע, בועתא: אין מקיפין בבועי (חול' מו:). לא שביק ליה לבריה למפתח בועתא (סנה' פד:).

חזקים ויתיכו החלטים העבים בכח חומם וירדו אל הבועה בשבילים אשר בכליות ומפני שהבועה בטבעה קרה ומועטת הדם יקפא בה אותם החלטים (רש"ט פלקיירא, המבקש לח:). תולד האבן בכליות בקטנים ובגדולים בבועתם (שם). ויאמר התדע למה כשתמלא הבועה מים לא יעצור לשתן בתוכה ויבא בעליה לסכנה אמרתי לו בעבור כי פי הבועה כולו גידים וכאשר תמלא הנפח וימשכו הגידים מכל צד ויסתום פי הבועה ולא יצא ממנה מים (ס' שעשועים לר' זכרה לב). תועלת הבועה למשוך המותר שבכליות (נידה לדרך, מנח' כר זרת, א יג). — ועי' אֵם אֵמִים.

*בּוֹעֵל, ש"ז, — מי שבעל אשה, בפרט לא נשואה לו כחק: כשם שאסורה לבעל כך אסורה לבועל (סוט' כח.). — ועי' בעל.

בּוּץ, עי' בּוּץ.

בּוּץ[1], בּוּץ, ש"ז, — פשתן דק מאד, לבן, והארג ממנו, Byssus: ודויד מכרבל במעיל בּוּץ (דהי"א טו כז). ותכריך בּוּץ וארגמן (אסתר ח טו). בחבלי בּוּץ ואגרמן (שם א ו). ארם סחרתך וכו' ורקמה וּבוּץ (יחזק' כז יו). בית עבדת הַבֻּץ (דהי"א ד כא). אם רצה לקרות בבגדי בוץ קורא (יומא סח:).

*בּוּצִית[2], בִּיצִי-, ש"נ, — שם המוני בבבל לאניה קטנה, לעֲרבה, דוגית, Kahn; canot; small boat: המוכר את הספינה מכר את האיסכלא וכו' אבל לא מכר את היצועין וכו' ולא את הבוצית (תוספתא ב"ב ד א). רבי נתן אומר המוכר את הספינה מכר את הבוצית[3]) (גמ' שם עג.). להתיר בוצית[4])

---

[1]) גם בכנע' בוץ. בארמ' וסור' בוצא. ובערבי' בַז a), ביונ' βύσσος, שהיא מלה זרה בלשון זו וכנו בה גם ארג צמר גפן וגם של פשתן. בספרים היותר עתיקים בהתנ"ך משמשים שני השמות שש בד במקום בוץ.
[2]) הערוך: ספינות קטנות שמהלכות לפני הגדולות במקום מים מועטין שאין הגדולות יכולות ללכת שם ונכנסין בקטנה ויוצאין ליבשה והיא קלה ומהלכת אפי' בביצה ולכן נקראת בוצית. ע"כ. אך אין גזרה זו עולה יפה, מפני שבצה ובוץ אינן מקום הליכת אניה כלל. בערב' בוצי b), וכבר אמרו חכמיהם שהיא מלה פרסית. —[3]) כך בכ"י וכן בערוך, ובהלכ' פסוק' ריה"ג, ובנוסח' ביצית. — ואמרו בגמר' שם: אמר רבא ביצית היינו דוגית רבי נתן בבלאה הוה קארי לה בוצית כדאמרי אינשי בוציאתא דמיאשן. — [4]) כן בערוך, ובנסחא' ביצית.

---

a) بَزّ b) بوصى

שביניהן (סכת קח :).

בּוֹצֵר[1], לנק' בּוֹצְרָה, בּוֹצֶרֶת, מ"ר בּוֹצְרִים, בּוֹצְרוֹת, — מי שקוטף את אשכלות הענבים מהגפנים, Weinleser ; vendangeur; vintager : יעוללו כגפן שארית ישראל השב ידך כְּבוֹצֵר על סלסלות (ירמ' ו ט). אם בֹּצְרִים באו לך לא ישארו עוללות (סס מט ט). — ואמר המשורר: החי גפן והמות ב ו צ ר ובאשר ילך צעדיו הוא נוצר (רסב"ג סכתי יגול'). — ומ"ר נקבה: ה ב ו צ ר י ם ו ה ב ו צ ר ו ת פצחו רנה וישירו שירי יין ושירי דודים יחד (מפו, אה"ל ה).

בּוּק[2], ממנו בּוּקָה, מְבוּקָה.

בּוּק, קל לא נהוג.

— פעול, מְבוּק, לנק' מְבוּקָה, — נהיתה לבוקה: בוקה וּמְבוּקָה[3]) ומבלקה (נחו' ב יא).

ׂבּוּק[4], ס"ז, מ"ר בּוּקִים, — נוד של יין. ומליצה: תלה בו ב ו ק י ם סריקים, יחס לו דברים שאין בהם ממש ואתה רבי יום טוב אחר אשר חזרת בך להתיר נהפכת לאיש אחר לתלות ב ו ק י ם ס ר י ק י ם על שגיונות פרושים חדשים מקרוב באו אשר אין להם על מה שיסמכו (תבו' ר"ת, 45). ואלו הם הנחנקים, התולים ב ו ק י ם ס ר י ק י ם, באגשים גדולים והבלי הבלים לא האמנתי להם כי תלו דבריהם ברבינו רבי משולם. ואי אפשר לומר כן (סס 84). — ואמר המליץ לאיש שיצא לו שם בנדבה וידיו מכל נדבות חרבה: אתמה לעבי טובך איך נכלאו, דודי ונוזלי ידך איך נקפאו, אתה כמו מחול אשר לו קול מאד גדול ו ב ו ק עור ריק ורוח מצאו (ר"י אלחריזי, בכ"י תחכמוני, דכרי חפן כהקד').

---

[1]) עי' בצר.

[2]) לפי דעת רוב הקדמונ' וגם החדשים זה שרש כפול לבקק. אך ריב"ק רואה בו שרש לבד כמו בַאק a) בערב'. — [3]) ת"י ורש"י ראו במלה זו פ ע ו ל ולא שם מפשט. ת"י: ומתבזזה. רש"י: ו מ ר ו ק נ ת.

[4]) בארמית בוקא, בוקי: לא תיתלו ביה בוקי סריקי בר' נחמן (ע"ז לז :, ב"כ קנח :, חולי' כ :). ופרש הערוך כלים ריקים כמו בקבוק. ורגמ"ה לחולין פרש נודות ריקים. וכבר העיר קוה' כי זה היה משל בפי רבא ביחס לר' נחמן שהיה אוהב יין הרבה, והיה רבא אומר אל תתלו בו נ ו ד ו ת ר י ק י ם, לא תיחסו לו

---

a) بَاق

בּוּקָה[1], ס"נ, — חרבן ושממה גדולה, Verwüstung dévastation ; devastation : בזו כסף בזו זהב ואין קצה לתכונת כבד מכל כלי חמדה בּוּקָה[2]) ומבוקה ומבלקה ולב נמס ופק ברכים וחלחלה בכל מתנים ופני כלם קבצו פארור (נחום ב י-יא). — ועי' בקק. — ורוב מה שהשתמשו בו המליצים הוא במשמע' ׂריקות. ואמר המשורר: ואזני עת פתחתיה מקנאה בבת עיני וידי עת שתיקה ביען חלקו כבוד שתיהן והיא טרם קראת ב ו ק ה מבוקה ותתחנן לפי לאמר קרא נא עדי אשמע ולך תהיה צדקה (ר"י הלוי, ויכ כת ס"ר). הנה עצתי תהי ב ו ק ה ומבלקה (ערוגת הכסס לכ). וכלי שבעה מחזיק ימלא שנייה ויריקהו ב ב ו ק ה (ירחמאל בן שלמה, JQR XI 369). חורי גרונך מלאים עלוקות וכל דבריך ב ו ק ו ת ומבולקות (תוכח' מוס', עזרת הככלי פו :). — ומליצה, ׂעשה את בגדיו עליו ב ו ק ה ומבולקה, ר"ל בסלסול וקשוט ויפוי הקמטים וכיוצא בזה: עוד יגדל הכאב מאד בשבתות ה' אשר הן רבים ע"ה שוהין מלעמוד ממטתם בשחרית של שבת ולא עוד אלא כי אחרי עומדם היו שוהין שעה אחת או שתים לתקן את בגדיהם ולצנוף את צניפם וכל המרבה לעשותם ב ו ק ה ומבולקה[3]) ה"ז משובח עד צאתם לרחוב העיר מקושטים ומבוססים כנשים (נתן העזתי, תה"י א, עונש המיפים עלמס).

בּוֹקֵק[4], ת"ז, לנק' ׂבּוֹקֶקָה, — א) שעולה יפה, שנותן הרבה פרי, גפן וכיוצא בזה, üppig ; luxuriant : גפן בּוֹקֵק[5]) ישראל פרי ישוה לו כרב לפריו הרבה

דברים שאינם לפי טבעו.

[1]) עי' הערה שלקמן. — [2]) ראה ת"י גם במלה זו פעול ותרגם בזיזא. אך שאר המפרשים והמדקדקים החליטוה לשם ופרשוה במשמ' ר י ק ו ת, וכן גם החדשים. זולתי ריב"ק (רסאלה) אמר: בוקה באיקה ובואיק והיא מא ינתפק מן אלמצאיב ואלנוארה ואלנואזל ואלג'מום, — ור"ל צרה ואסון ופגע רע. — [3]) אינני יודע על מה סמך להשתמש בשתי המלים האלה למשמע' זו, אם לא קול ההברה בלבד, והצרך להגות את מחשבתו והעדר מלים מדויקות לכונתו.

[4]) משרש בקק, עי"ש, ובערבית בַּקַּה a) אשה רבת ילדים. — [5]) ת"י בזיזא. מנחם פרשו מלשון ריקות, ובמשמעה זו פרשוה רוב המפרשים הקדמו'. רש"י: גפן המשיר כל פריו הטוב. ראב"ע: גפן ריק אין בו כח לפרות. פרחון: גפן מושחת. רד"ק: בודד. אבל, הכתוב בעצמו הלא מפרש כונת התאר בוקק במה

---

a) بَقّة

מזבחות כטוב לארצו הטיבו מצבות (הוש' י א). — ב) שאינו עושה פרי[1]), unfruchtbar;stéril;sterile: כי ישאר נעור וריק כגפן ב ו ק ק (ר"י אלחריזי, תחכמוני ד). גפן פוריה שהיתה מתחילה ועכשיו ב ו ק ק ה (רד"ק ישעי' לב יב). אולם הכי רק עצי מאכל למלוכה יצלחו הן גם הארז עץ ב ו ק ק הננו (יל"ג, אגרות, גרן האטד). — ג) ש"ז, מ"ר בּוֹקְקִים, מי שתולש את הזמורה מהאדמה[2]) : כי שב יי' את גאון יעקב כגאון ישראל כי בקקום בּ'קְקִים[3]) וזמריהם שחתו (נחום ב ג). פקוד גפן זאת הפקוקה, פרע בּוֹקְקֶיהָ כחקה החקוקה (אנתנו החמר, סליח' ב' עי"ת). — ובהשאלה, מי שמנשל עם מעל אדמתו : ותהיה אתה אל המשיח למחוקק וכל שר זולתך כגנן ב ו ק ק (עמנואל מחב' ט). טפלו עלי ובקקוני בּוֹקְקִים, טהרה בטומאה להמיר לחצוני דוחקים (אנה עורכה, סליחות ער"ה). ומרוקנת על ידי ב ו ק ק י ם (רש"י נחום ב יא).

בּוֹקֵר, ש"ז, — מן בָּקָר, עוסק בגדול בָּקָר : לא נביא אנכי ולא בן נביא אנכי כי בוקֵר אנכי (עמוס ז יד).

בור, ממנו א.בּוּר.

א.**בּוּר**[4]), פ"י, — בחן ונסה דבר למען דעת היטב, untersuchen; éxaminer;inquire into : כי את כל זה נתתי אל לבי וְלָבוּר את כל זה אשר הצדיקים והחכמים ועבדיהם ביד האלהים (קהל' ט א). — ועי' חקר.

בור, ממנו ב.*בּוּר, ג.*בּוּר, *בּוּרוּת.

ב.*__בּוּר__[5]), פ"ע, עבר בָּר, עת' יָבוּר, — היה השדה בּוּר, לא נעבד, לא חרשוהו ולא זרעוהו, brach liegen. rester inculte ; be uncultivated : תיקנו במקבל שלא ת ב ו ר ארץ ישראל (ירוש' דמאי ו כה :). רבי סימון היו לו נוטעי כרמים בהר המלך שאל לר' יותנן אמר ליה י ב ו ר ו ואל תשכירם לגוי (פס ע"ז א מ :). — הפ', *הֵבִיר, הוֹבִיר, — הניח את השדה בור, לא נעבד, בלי חרישה ובלי זריעה : המקבל שדה מחבירו והוביר ה שמין אותה כמה ראויה לעשות ונותן לו (ב"מ ט ג). המוכר את שדהו בשעת היובל וכו' היתה שנת שדפון וירקון וכו' נרה או ה ו ב י ר ה (ערכ' ט א). המקבל שדה מחבירו משוכה בה ה ב י ר ה שמין אותה כמה היא ראויה ליעשות ונותן לו (תוספתא ב"מ ט יב). חוכר שדות הרבה ו מ ב י ר ן (מד"ר בראש' פב) — *פֻּע', *מְבוּרָה, — שהונח בּוּר : עשר שורות מ ב ו ר י ו ת לסאה עשר נטיעות מבוריות (א' בן מיגש).

ג.*__בּוּר__, — א) ש"ז, שדה שלא נעבד, לא חרוש ולא זרוע, Brachfeld; friche, jachère; fallow land: ואלו מפסיקין לפאה הנחל וכו' ו ה ב ו ר והניר וזרע אחר (פאה ב א). — ומ"ר *בּוּרָאוֹת, בּוּרִיּוֹת, — קרקע בּוּר ואילן בּוּר : המקבל שדה מחבירו ליטע הרי זה מקבל עליו עשר ב ו ר י ו ת[1]) למאה (ב"ב לה.). — ועי' עבודת אדמה. — ב) ת"ז, לנק' בּוּרָה, — אדמה ב ו ר ה וכיוצא בזה : כדי שתהא (האדמה) ב ו ר ה[2]) בידו (ב"מ קא.). בשדה שהיתה ב ו ר ה בידו מזמן גדול (רגמ"ה ב"ב קסח.). וכן המקבל שדה אבותיו מן העכו"ם וכו' עד שתשאר לפניו ב ו ר ה (רמב"ס מעשר ו יב). — אילנות ב ו ר ו ת שאין עושין פרי (רשב"ם ב"ב לה.). — ג) בהשאלה, אדם בער, שלא למד ולא יודע מאומה, ungebild. Mensch; homme inculte; uncultured person : אין ב ו ר ירא חטא (אבות ב ה). שלש ברכות צריך לברך בכליום וכו' ברוך שלא עשאני ב ו ר שאין ב ו ר ירא חטא (תוספת' ברכו' ז ח). המהלך לימין רבו ה"ז ב ו ר (יומא לז.). וכל החותם מנחיל ארצות בברכת הארץ ומושיע את ישראל בבונה ירושלם הרי זה ב ו ר (ברכ' מט.). ישראל יש בהם בני תורה וכו' ויש בהם ב ו ר י ם (מד"ר במד' ג). אמנם ב ו ר הוא איש אשר אין לו לא מעלות שכליות ולא מעלות המדות ר"ל לא חכמה ולא מוסר וכו' והוא הנקרא ב ו ר לדמותו כארץ לא יזרע בה דבר מן הדברים (פרוש הרמב"ס אבות ה ז). — ועי' דעת.

בּוֹר[3]), בֹּר, ש"ז, מ"ר בּוֹרוֹת, — א) חפירה בקרקע, כרוי

שנאמר מיד אח"כ : פרי ישוה לו, כרב לפריו. והחדשים פרשו ממשמעת ריקות בהשאלה במשמעת השתפכות ו ה ת פ ש ט ו ת, ור"ל גפן אדרת, מתפשטת. אבל השאלה זו דחוקה מאד. ולכן נראה יותר לדמות תאר זה להשם בקה הערבי' שהזכרתי ומהשרש בקק במשמעתו בערבית. —

1) עפ"י פרוש רוב המפרשים במשמעת ריקות. — 2) עי' בקק. — 3) ת"י בוזין. אך ממה שנאמר אח"כ וזמריהם שחתו נראה כי גם בקקום בוקקים מוסב על גפן, ונראה כי הכונה היא במשמ' תלישה.

4) אולי פעל משנה לברר, עי' זה.

5) בארמ' ביר. בערבי' אין דמיונה במשמעה זו.

1) כך בנוסח', ובכ"י בוראות, וכן ברגמ"ה, וכן ברמב"ם (שכי' ח יא). — 2) כך גרס' ר"ח הובא שם בתוספ', וכך היתה לפני הרמב"ם הגרסה ב ו ר ה, כמוכח מדבריו המובאים בפנים. ובנוסח' ב ר ה, ופרש"י במשמ' ברורה.

3) דעת החכמים כי זה שם משנה לבאר. בערב' בירa)

---

a) بئر

או חצוב בידי אדם, Graben; fossée; pit : וכי יפתח איש בּוֹר או כי יכרה איש בּ'ר (שמו' כא לג). בּוֹר כרה ויחפרהו ויפל בשחת יפעל [1] (תהל' ז טז).— ב) מיוחד למקוה מי גשמים, Zisterne ; citerne ; cistern : אך מעין וּבוֹר מקוה מים (ויקר' יא לו). ואכלו איש גפנו ואיש תאנתו ושתו איש מי בורו (ישע' לו טז). וּבֹ'ר'ת חצובים אשר לא חצבת (דבר' ו יא). אתי עזבו מקור מים חיים לחצב להם בּארות בּאר'ת נשברים אשר לא יכלו המים (ירמ' ב יג). החופר ב ו ר שיח ומערה (ב"ק ה ה). שהב ו ר בחפירה (ב"ב סד.). לא ישפוך אדם מי ב ו ר ו ואחרים צריכים להם (יבמ' יב.).— ומשל: אין הב ו ר מתמלא מחולייתו (סנהד' עז.). ב ו ר ששתית ממנו אל תזרוק בו אבן (מד"ר במדבר כב) . נפל זכותו בב ו ר (בו"ת לחם רב קלב). — ועי' באר. — ג) מקום לשים בו אסירים, כלואים, Gefängnis prison : כי גנב גנבתי מארץ העברים וגם פה לא עשיתי מאומה כי שמו אתי בַּבּוֹר (בראֹ' מ טו). ואספו אספה אסיר על בּוֹר (ישעי' כד כב). שלחתי אסיריך מִבּוֹר אין מים בו (זכר' ט יא). — וּבֵית הַבּוֹר: בבור השבי אשר בְּבֵית הַבּוֹר (שמו' יב כט). כי בא ירמיהו אל בֵּית הַבּוֹר (ירמ' לז יו), ר"ל בית האסורים. עי' מאסר. — ד) קבר, Grab; tombe; sepulchre : אך אל שאול תורד אל ירכתי בּוֹר (ישע' יד יה). כי לא שאול תודך מות יהללך לא ישברו יורדי בּוֹר אל אמתך (שם לח יח). נחשבתי עם יורדי בּוֹר (תהל' פח ה), חי עם המתים. העלית מן שאול נפשי חייתני מיורדי בּוֹר (שם ל ד). ועי' מות.—ה) *בור הספינה, כלי, מקוה למי שתיה על הספינות: כוורת הקנים וב ו ר ס פ י נ ה אלכסנדרית (אהלות ח ג) . כל תקלה ב ו ר הוא (ב"ק לא:). — ובגת, ששם יורד היין: יין משירד לב ו ר ויקפה (ב"מ לב:). לוקחין גת בעוטה מן העכו"ם וכו' ואינן נעשה יין נסך עד שירד לב ו ר ירד לב ו ר מה שבב ו ר אסור (ע"ז ד ה). עכו"ם שנמצא עומד בצד הב ו ר של יין וכו' נפל לב ו ר ועלה ומדדו בקנה וכו, נטל את החבית וזרקה בחמתו לב ו ר (שם י). — ובהשאלה *בור המתגלגל, במשפטי נזקים, כנוי לאבן שהניח אדם בדרך והזיקה, שחיב עליה משום בור: בור המתגלגל ברגלי אדם וברגלי בהמה (ב"ק ו.).— ו) *שם לאחד ממחלקות הגהנום: התחתון ב ו ר כנגד

[1]) וכן בערבית: מן יחפר חפרי יטיח פיהא (A. Fischer, Marok. Sprw. Mittheil. Orient. Sem. 1, 225).

רע שבו נחשים ועקרבים העוקצים הנשמה הנדחית מהיכל הקדושה (משנת חסידים, היכ' הקליפות ג). בהיכל א' והוא נקרא ב ו ר וכו' ובת קול יוצאת שנית ואומרת אוי להם כי נדדו ממני וההיכל הזה נקרא שטן ב ו ר (ראשית חכמה, היראה יג).

בַּת, *בַּת בּוֹר.
*דּוּת.
*חוּלְיָה, אבן נקובה שעל פי הבור.— הָפַּר וכו'.
*כַּדּוּם, *מְשֻׁלֶּשֶׁת.
*שִׁיחַ.

בּוֹר, עי' בּ'ר.

בּוֹרֵא[1]), ש"ז, כנוי בּוֹרְאִי, בּוֹרַאֲךָ, בּוֹרְאֶךָ, — כנוי לאלהים בורא העולם, Schöpfer; créateur; creator: כי הנה יוצר הרים וּבֹ'רֵא רוח וכו' ודרך על במתי ארץ יי' אלהי צבאות שמו (עמוס ד יג). אלהי עולם יי' בּוֹרֵא קצות הארץ לא ייעף ולא ייגע אין חקר לתבונתו (ישע' מ כח). כה אמר האל יי' בּוֹרֵא השמים ונוטיהם רקע הארץ וצאצאיה (שם מב ה). אני יי' קדושכם בּוֹרֵא ישראל מלכבם (שם מג טו). יוצר אור וּבוֹרֵא חשך עשה שלום וּבוֹרֵא רע (שם מה ז). — ובכנ': ועתה כה אמר יי' בֹּ'רַאֲךָ יעקב ויצרך ישראל (ישע' מג א). וזכר את בּוֹרְאֶיךָ בימי בחרותיך (קהל' יב א). שהוא אל הוא היוצר הוא הב ו ר א הוא המבין הוא הדיין הוא עד הוא בעל דין והוא עתיד לדון ברוך הוא (אבות ד כב). דייך שאני ובו ר א ך מכירין כוחך (ירוש' סנהד' א יט .). — ומצוי מאד בספרות.

***בּוֹרְדָּם**[2]), ש"ז,—מחלה, שלשול דם, dysenterie : אמר רבי יוחנן ב ו ר ד ם אין מבקרין ואין מזכירין שמו (נדר' מא:). — ועי' מחלה.

[1]) עי' ברא.

[2]) כך הגרסא בנוסח'. ואמרו שם בגמ' מ"ט א"ר אלעזר מפני שהוא כמעיין הנובע וא"ר אלעזר למה נקרא שמו ב ו ר ד ם שהוא כמעיין הנובע. ע"כ. וכבר העיר רש"י כי יש שתי גרסאות, וכתב: בורדם בסמ"ך שילשול גדול שיוצא כל שעה כמעיין הנובע שאין לו שוליים ויצאו ממנו כל המים ואית דאמרי בורדם במ"ם כמו בור שנובע דם ואית דאמרי מכה שקורין בין מלג"ט שיוצא נמי הימנו דם. ובתוספ' שם בור נובע דם מתחתונים. וכבר רצו החוקרים למצא מקום לשם זה ביונית, אך לא עלה בידם דבר מספיק, והניח לָו (בהערות לקרוים) את הדבר בתיקו.

***בּוּרוּת**, ש"נ, — מעמד אדם בור, Unwissenheit ignorance: שנים עשר דברים שאלו אנשי אלכסנדריא את ר"י בן חיננא ג' דברי חכמה ג' דברי הגדה ג' דברי בורות ג' דברי דרך ארץ (נדה סט:). ובורות ושטות הוא לשנות גירסאות (תשו' ר"ת 86). ועי' דעת.

***בּוֹרֵחַ**, ש"ז, — מי שברח מפני מדת דין שמתוחה עליו וכיוצא בזה: בורח הרי הוא כשבוי (ב"מ לט.). בורח מחמת מרדין (שם). הלכה אין מחזיקין בנכסי בורח ומחאה שלא בפניו הרי זה מחאה (הלכ' פסוק' דף 70). ובורח מחמת מרדין הרי הוא כשבוי ומורידין קרוב לנכסיו (רי"ף ב"מ כח:). ולכשיבוא השבוי והבורח שמין אלו הקרובים שהורדו מה שעשו ומה שאכלו (רמב"ם, נחל' ז ה). בורח מחמת חובות לא מיקרי אונס (תשו מהרשד"ם חו"מ רכז). ויעשו משפט על הבורח ע"פ דת תורתנו הקדושה (האסיף תרנד, חדשים גם ישנים ג). ושאל את אנשי המקום לאמר איה שמעון והשיבו לו שהלך לקוסטאנטינה כמו בורח מחמת אנשים אשר היו נושים בו (שו"ת תורת חסד לר"ח הכהן פרחיה קלב). ידוע לכל באי שער עירנו ההפסד שקרה לו כי יעקב רויט וועלש נעשה בורח והוא היה ערב בעדו (שאל' יעבץ, ח"ב קלה). י' מכתבים על דבר סוחר בינים ובורח (רמא"ג ק"ס קז).—ומ"ר: (ישב) בתפיסה שלשים יום כדין כל הבורחים (פנק' קראקא שנת ת).

בּוֹרִית, עי' בֹּרִית.

***בּוֹרֵר**, ש"ז, מ"ר בּוֹרְרִים, — א) מי שבורר איש לפקודה מהפקודות, Wähler; électeur; voter: וראובן ושמעון ולוי הבוררים שהיה להם הכח מן השלשים לעשות הברירות (שו"ת ריב"ש ריד). — ב) כמו בָּרוּר, עי' זה, ר"ל שנברר לדָיָן או לעשות פשרה: בדבר שראובן ולוי נתעצמו בדין זבל"א וזבל"א ולקח לוי לבורר את הרב ר' שמעון (שו"ת חות יאיר כ). — ג) איש שנבחר לפקודה מהפקודות בהנהגת העדה וכדומה, Gewählter; élu; elected: — למנוי בוררים מדי פסח בפסח כפי הנהוג בא יבאו הראשים וטובים ודיינים וגבאים ועיקרי הקהלה הכשרים זל"ז ובין כלם יעשו בוררים עפ"י רוב (האסיף ו, תרנ"ד). ואין לשום בורר ליקח לו שום התמנות שלא היו לו (שם). מינוי הבוררים יהיה באופן זה כ"א מהנאספים יבחר לו חמשה בוררים וכו' (שם). — ד) כעין כיס של ארג מְרֻוָּח מְחֻבָּר להריחים ועובר בו הקמח הטחון ושומר הסֻבִּים, (Mehl) Beutel; bluteau; bolter: נשאל למהר"ש על שכבסו בורר שקורין בוייטי"ל של חמץ וניפו בו קמח של מצות (מהרי"ל, הלכ' תיקון המצות).

בוש[1], ממנו א.בּוֹשׁ, ב.בֹּשׁ, בּוֹשָׁה, מְבוּשׁ.

א.**בּוֹשׁ**, פ"ע, עבר בּוֹשׁ, בּוֹשָׁה, בֹּשְׁתִּי, בֹּשְׁנוּ, בָּשְׁתֶּם, בינוני בּוֹשִׁים, בּוֹשׁוֹת, עתיד יֵבוֹשׁ, — א) היתה לו בּוֹשָׁה מפני איזה דבר, sich schämen; avoir honte; be ashamed: גם בּוֹשׁ לא יֵבוֹשׁוּ גם הכלים לא ידעו (ירמ' ו טו). בֹּשְׁתִּי וגם נכלמתי (שם לא יט). איך הפנה עורף מואב בּוֹשׁ (ירמ' מח לט). למען תזכרי וָבֹשְׁתְּ ולא יהיה לך עוד פתחון פה מפני כלמתך (יחזק' טז סג). בּוֹשׁוּ וגם נכלמו כלם (ישע' מה טז). בֹּשְׁנוּ כי שמענו חרפה (ירמ' נא נא). ואדברה בעדתיך נגד מלכים ולא אֵבוֹשׁ (תהל' קיט מו). יֵבֹשׁוּ ויחפרו מבקשי נפשי (שם ע ג). בּוֹשִׁי ושאי כלמתך (יחזק' טז נב). — ועם פעל אחר: כי בֹשְׁתִּי לשאול מן המלך חיל ופרשים (עזרא ח כב). רבי יפה דנתי וכו' יפה טהרתי יפה טמאתי ולא בושתי (ברכ' ד.). — ועם מ... בצרוף להדבר הגורם הבושה: כי יֵבֹשׁוּ מֵאֵילִים אשר חמדתם (ישע' א כט). בּוֹשׁוּ והכלמו מִדרכיכם (יחזק' לו לב). וְיֵבֹשׁוּ מִזבחותם (הושע ד יט). לא תֵבוֹשִׁי מִכֹּל עלילותיך (צפנ' ג יא). בוש מאב ואם על זנות (כ"ס גני' מא יז). אל תבוש מן השינים שמא תאכל יותר מדאי (דרך ארץ זוטא א).— וכינו': אשר ירדו את חללים בחתיתם מגבורתם בּוֹשִׁים (יחזק' לב ל). כל שאין אדם בוש מלאכול בתוכה (מעש' ג ה). בוש אתה לומר שבלבו של כה"ג חביב הימך (תוספ' כלי' ב"ק א ו). מרתף שהוא בוש לוכל בתוכו (ירוש' פסח' א כז:). שפעמים אדם בוש למכור על פתח ביתו וגותן לאשתו ומוכרת (ב"ק קיט.). שאינה בושה לעמוד לפניו ערומה (קידו' פא:). אמר רבי יהודה רוצה היא בתקנת בתה ובושה מחתנה (חולין ו.). אשה בושה לבא לבית דין והורגת את בנה (יבמ' מב:). על החדשים אנו בושים אלא שאתם מגלגלים עלינו את הישנים (כתו' עח:). —

---

[1] בארמ' בְּהֵת, בערב' בהת' a), ר"ל זנה.

a) بهت

ב ו ש נ י, בוש אני: ב ו ש נ י מדבריכם (חגי' כג:).— ובהשאלה לדברים לא בע"ח: וחפרה הלבנה ובושה החמה כי מלך יי' צבאות בהר ציון (ישע' כד כג). — ב) נכזבו תקותו ובטחונו באיזה דבר, getäuscht werden; être déçu; be disappointed: עם מ... הדבר שבו בטח: ובש מואב מכמוש כאשר בשו בית ישראל מבית אל מבטחם (ירמ' מח יג). גם ממצרים תבשי כאשר בשת מאשור (שם ב לו). וחתו ובשו מכוש מבטם (ישע' כ ה). בך בטחו אבתינו בטחו ותפלטמו אליך זעקו ונמלטו בך בטחו ולא בושו (תהל' כב ה-ו). — ועם ב: אל יבשו בי קויך אדני (שם סט ז).—ג) נבהל והשתומם משואת פתאם: וישביהן קצרי יד חתו ובשו (ישע' לז כז). חתו ויבשו (מ"ב יט כו). יפחדו יבשו יחד (ישע' מד יא). יבשו ויבהלו מאד (תהל' ו יא).

— הפ', הביש, הביש, לנכח הבישות, והובשת, הבישה, והובישה,— א) גרם בושה לאחר, עשה שפלוני יבוש במעשיו, beschämen; rendre honteux; to put to shame: כי הושעתנו מצרינו ומשנאינו הבישות (תהל' מד ח). הובשת [1]) היום את פני כל עבדיך (ש"ב יט ו). ונער משלח מביש אמו (משלי כט טו). יי' אל תבישני (תהל' קיט לא). עצת עני תבישו[2]) (שם יד ו). ו ה ו ב י ש ת ך בעדת שער (כ"ס גני' מב יא).— ב) עשה דבר בושה, התנהג באופן שבושה הוא לו, schändl. handeln; se conduire honteusement; to act shamfully: כי זנתה אמם הובישה הורתם כי אמרה אלכה אחרי מאהבי נתני לחמי (הוש' ב ז). אגר בקיץ בן משכיל נרדם בקציר בן מביש (משלי י ה). עבד משכיל ימשול בבן מביש (שם יז ב). אשת חיל עטרת בעלה וכרקב בעצמותיו מבישה (שם יב ד). — ג) עומד כמו בבושה מפני דבר שבא עליו: הגידו בגוים והשמיעו ושאו נס השמיעו אל תכחדו אמרו נלכדה בבל הביש בל חת מרדך הבישו עצביה חתו גלוליה (ירמ' נ ב). הבישה בת מצרים נתנה ביד עם צפון (שם מו כד). הוי אל נבו כי שדדה הבישה נלכדה קריתים הבישה המשגב וחתה (שם מח א). כבשת גנב כי ימצא כן הבישו בית ישראל המה מלכיהם שריהם וכהניהם ונביאיהם (שם ב כו). הבישו חכמים חתו וילכדו (שם ח ט). הבישו אכרים הילילו כרמים על חטה ועל שערה כי אבד קציר שדה (יואל א יא).— והביש על: כל הבאיש [1]) על עם לא יועילו (ישע' ל ה).— ובהשאלה לצמח ואילן שלא נתנו פרים: הגפן הובישה [2]) והתאנה אמללה (יואל א יב). נשמו אצרות נהרסו ממגרות כי הביש דגן (שם יז). שדד דגן הביש תירוש (שם י). — ועם מ הדבר שבשבילו באה הבושה: נבער כל אדם מדעת הביש כל צורף מפסל כי שקר נסכו ולא רוח בם (ירמ' י יד).

— התפ', התבושש, — חש והרגיש רגש של בושה: ויהיו שניהם ערומים האדם ואשתו ולא יתבששו (ברא' ב כה).

ב.*בּוֹשׁ, ת"ז, — כמו בּוֹיְשָׁן: משנות דבר תשמע ומתסוף כל סוד עצה והיית ב ו ש באמת ומצא חן בעיני כל חי (כ"ס גני' מב א). — ובוש פנים: ב ו ש פ נ י ם הוא המצוע והבישן הוא בקצה התוספת (רמב"ס ת' פרקיס ד).

*בּוֹשׁ, ש"ז — כמו בּוּשָׁה: לפני ברד ינצח ברק ולפני ב ו ש ינצח חן (כ"ס גני' לה י).

בּוֹשֵׁשׁ, עי' בּשֵׁשׁ.

בּוּשָׁה, ש"נ,—ההפך מן כבוד, Scham; honte; shame מחמס אחיך יעקב תכסך בושה (עובד' א י). ותרא איבתי ותכסה בושה האמרה אלי איו יי' אלהיך (מיכה ז י). וחגרו שקים וכסתה אותם פלצות ואל כל פנים בושה ובכל ראשיהם קרחה (יחזק' ז יח). העטית עליו בושה (תהל' פט מו). ש ה ב ו ש ה מביאה לידי יראת חטא (נדר' כ.). אוי לה לאותה ב ו ש ה אוי לה לאותה כלימה (ב"ב עה.), לאמר אוי לנו בגלל הבושה הזאת. לא ב ו ש ה וכלימה הוא לנו שנגזור טומאה

[1]) אמר ר"י חיוג ז"ל: ואין מזה השרש הובשת היום (ש"ב יט ו) הובישו חכמים (ירמ' ח ט) כל הביש (ישעי' ל ה) אולם הם הפעלים שפא שלהם יוד, וי"א שהם הפוכים, כי עין הפועל נהפך פא. וכן אמרו כי גם בוש לא יבושו (ירמ' ו טו) כי הנח הנעלם שהוא עין במלת בוש נהפך לפניו במלת יבשו כי בין היוד העתיד והבית נח נעלם הוא פא הפועל, ולולי זה היה יבושו בקמץ גדול כמו חביריו וזה דבר מתוקן ונכון בכל לשון ויתכן היותם שני שרשים בוש ויבש ודברו בהם שניהם בעבור היותם קרובים במבטא. ע"כ.—[2]) יש מגיהים תביש, במשמ' פ"ע. — [1]) כך כתיב וקרי. ונראה כי הכתיב רצה הפעיל מן באש: הבאיש. ובבלל כל הפסוק לקוי. — [2]) י"ס כי זה הפעיל מן יבש, במשמעת נתיבש, ומקביל לאמללה, וכן הביש דגן.

על עיר אבותינו (זכתים קיג.).

אָדַם, אדמו פניו מבשת. —*אוֹנָאָה, צער ע"י דבור מכלים. — אֹזֶן, *יוצא פלוני באזנים מקטפות, לאמר בבושה. — אֶצְבַּע, שלח אצבע, בכונה לבישו.

בּוּז, בּזה, *התבזה, בזיון וכו', עי' בּוּז. — בּוּשָׁה, *בִּיֵּשׁ את פלוני, עשה לו בושה. — *בּוֹיְשָׁן, *בַּיְשָׁן, *בַּיְשָׁנִית, *בַּיְשָׁנוּת. — *בֹּשֶׁת פָּנִים.

*גִּנָּה את פלוני, אמר שזה גְנַאי, גנות.

דִּבָּה, הוציא דבה על פלוני. — דֹּפִי, נתן דֹּפִי בפלוני, והפעל *דִּפָּה.

*הִסֵּס, *מְהַסֵּס, בוש לאמר או לעשות דבר מפני יראת הכבוד וכדומה.

זוֹנָה, מצח אשה זונה, שאין לו בושה. — *זִלְזוּל, *זִילוּת.

חָוַר, חורו פניו מבושה. — חָפַר, חפרו פניו, אדמו מבשת, החפיר. —*חָצוּף, מי שיש לו *חֻצְפָּה, ההפך מן בשת פנים. — חֶרְפָּה, חֶרְפָּה ובושָׁה.

יָרַק בפני פלוני, לְבַיְּשׁוֹ.

כָּבוֹד, נתן כבוד לפלוני, ההפך מן בִּיֵּשׁ, ולהפך *פגע בכבודו, בישו, ועי' במקומו כל המתיחסים. — כִּבְשָׁן, משל: *נוח לו לאדם להפיל א"ע לכבשן האש ואל ילבין פני חברו ברבים. — *כָּוַז, כמו הִסֵּס, התביש לעשות או לדבר דבר מיראת הכבוד וכדומה. — כָּלַם, כְּלִמָּה, הִכְלִים. — *כָּסוּף, הכסיף אותו, עשה שיחורו פניו מבושה. — כִּסָּה, הכלמה תכסהו.

לָבַן, הלבין פני חברו, בישו. — לָעַג, *לגלג. — *לעז, הוציא לעז על פלוני. — לָשׁוֹן, האריך לשון עליו לאות זלזול וביוש.

מַיִם, *שפך מֵי פניו, התבזה. — מָמוֹן, משל: *הממון מכסה הבשת.

נַעַל, השליך נעלו עליו.

*עָלַב, *עָלוּב, *עֶלְבּוֹן.

קָלוֹן. — קָלַס, התקלס בו.

רַאֲוָה, שם אותו לְרַאֲוָה, לדבר שיביטו בו בבזיון. — רֹאשׁ, הניע ראשו לבישו. — רוֹק, השליך עליו רוק.

שֵׁן, חרק שן. — שָׁפֵל, השפילו. — שִׁקּוּצִים, השליך עליו שקוצים. — שָׁרַק עליו.

בּוֹשֶׁת, עי' בֹּשֶׁת.

בוּת[1]), ממני בַּיִת.

בַּז[2]), בַּז וגם בָּז, בִּזָּה, ש"ז, — מה שבָּזַז, Beute; butin, spoil: בגוי חנף אשלחנו ועל עם עברתי אצונו לשלל שלל ולבז בַּז (ישע' י ו). פסחים בזזו בַּז (שם לג כג). יתר הַבַּז אשר בזזו (במד' לא לב). — הָיָה לְבַז, נָתַן לְבַז: ולמה יי' מביא אתנו אל הארץ הזאת לנפל בחרב נשינו וטפנו יהיו לָבַז (במד' יד ג). ונטשתי את שארית נחלתי ונתתים ביד איביהם והיו לָבַז ולמשסה לכל איביהם (מ"ב כא יד). והיתה לְבַז לגוים (יחזק' כו ה). חילך ואצרתיך לָבַז אתן (ירמ' טו יג). והיו שאסיך למשסה וכל בוזיך אתן לָבַז (שם ל יו). ונתתיו ביד הזרים לָבַז (יחזק' ז כא). — וככנו' בִּזָּה: הנני נתן לנבוכדראצר מלך בבל את ארץ מצרים ונשא המונה ושלל שללה ובזז בִּזָּהּ (שם כט יט).

ב"ז, ר"ת: בן זכר.

בזא[3]), ממנו אולי בָּזָא.

בָּזָא[4]), פ"י, — בָּזָא הנהר את הארץ, מימיו שטפו וכסו אותה, überschwemmen; inonder; inundate: גוי קו קו ומבוסה אשר בָּזְאוּ[5]) נהרים ארצו (ישע' יח ב, ז). — ואמר המשורר: בזאו נהרים בתוך קריה עליזה לאין קץ לתכונה וסוף פרצו גדריך (רשב"ג, ציון גכרת). בחון בתחלואי עוני, בזאו לחיי נהרי מי עיני (רמב"ע, הקוס להודות). אלהים בעזך נחה אל מחוזך עניה שביה נהר צר בִּזְאָהּ אכלה הממה (עמנואל מחב' יז). — ובמשמ' בזז: וממון אחרים לא בזאו וכו' וכאשר

[1]) משתף לארמי' וערב' בַּאת a). וסובר שמנד כי בא פעל זה גם בעבר' בב"ס גני' (מב יח): מקום תגור אל יהי אשנב ובית מביט מבוא סביב, וסובר שמנד כי צריך להגיה תבות במקום מביט.

[2]) מן בזז, עי"ש. וגם באתנח וסלוק בית פתוחה, רק במד' לא לב בית קמוצה.

[3]) הקדמונ' לא הניחו מציאות שרש זה בעבר', וקצת החדשים אומרים שהוא כמו בזע. ועי' הערה לפעל בָּזָא.

[4]) אולי דומה לזה בערב' פַאצ' a), פַאצ' אלואדי, שר"ל רבו מי הנחל ושטפו, ואעפ"י שהוא בערב' פעל עומד. — [5]) פרשו כל הקדמונים במשמעת בזזו, ואלף במקום אות הכפל. החדשים ראו בו פעל מיוחד להנהר, ופרשו קצתם במשמ' שטף וקצתם במשמ' קרע, כמו בזע.

a) فاض

באו לידם ממון אחרים בזאוהו (שם כה).

*בז, עי' בזבזיה.

*בזבז[1], פ"י, — א) פזר כספו, הונו, או כל דבר ברבוי גדול מאד, verschwenden; dissiper; squander: מעשה במונבז המלך שעמד וביזבז כל אוצרותיו לעניים וכו' וא"ל אבותיך גנזו אוצרות והוסיפו על של אבותם ואתה עמדת וביזבזתה שלך ושל אבותיך (תוספתא פאה ד יח). מפני מה אמרו אלמנה מוכרת שלא בבית דין לייפות כוחן של יתומים שלא לבזבזן את נכסיהם (שם כתובות יא א). המבזבז אל יבזבז יותר מחומש (גמ' שם נ.). מעשה באחד שביקש לבזבז יותר מחומש ולא הניחו לו חבריו (ערכין כח.). שהיה מבזבז את ממונו בדי לחוס על ממונם של ישראל (פסיק' דר"כ, החודש לח). כמה עבדים כמה שפחות יש לו והם מבזבזין במאכל ובמשתה (שם, העמר נח). ואני מבזבז כל נכסי (מד"ר שמות ל). חשב (יעקב) ואמר נכסי חו"ל אין בהן ברכה לכך היה מבזבזן (תנחו' כוכ' וישלח). מבזבזין לפני חתנים ולפני הכלות מחרוזות של דגים (שמחות ח). ועי' הוציא הרבה. — ב) לקח לעצמו דבר בחזקת היד, כמו בזז, plunder; piller; plündern: גר שמת ובזבזו ישראל נכסיו (קדושין כג.). — ובהשאלה: ראש הכנסת אל יקרא עד שיאמרו לו אחרים שאין אדם מבזבז לעצמו (תוספתא מגילה ד כא), ר"ל, אין אדם לוקח לעצמו דבר בלי רשות. — ג) כמו פעל בזה: נערים היו ובזבזו עצמן כקטנים (סוטה מו:).

— בזבוז, — שה"פ מן הקדם.

*בזבזיה, — תחלת לחש לסמטה: בזבזיה[2] מסמסיה כסכסיה שרלאי ואמרלאי (שבת ס.).

בזה[3], ממנו בזה, בזוי, בזיון.

---

[1]) סברים, כי הוא פלפל מן בוז. ובערב' בזבז a), הלך מהרה, ברח.

[2]) בגמ' שם נאמר: לסמטא לימא הכי בזבזיה וכו', אילין מלאכי דאישתלחו מארעא דסדום. ופרש"י שהם שמות מלאכים, וי"א שמות שדים, וכבר נשאו ונתנו בזה החוקרים ולא העלו דבר מחור במקור המלים ומשמעתם האמתית.

[3]) קרוב לבוז, ובערב' בד"א b).

---

a) بزبز b) بذا

בָּזָה, פ"י, בזית, בזית, בזינו, בזיתם, תבזה, יבזה, ויבז, ב'זה, בוזה, בזוי, בזוי, בזויה, בזתני, יבזהו, ב'זי, בוזי, בוזהו, מקור בזה, בזה, — בזה את הדבר, האדם, חשב שאין לו שום ערך וחשיבות, שאינו ראוי לשום כבוד, despise; mépriser; verachten: כי דבר ה' בזה ואת מצותו הפר הכרת תכרת הנפש ההוא (במד' טו לא). כי לא בזה ולא שקץ ענות עני (תהל' כב כה). מדוע בזית את דבר יי' לעשות הרע בעינו (ש"ב יב ט). קדשי בזית ואת שבתתי חללת (יחזק' כב ח). במה בזינו את שמך (מלא' א ו). בן חכם ישמח אב וכסיל אדם בוזה אמו (משלי יה כ). שמר מצוה שמר נפשו בוזה דרכיו יומת (שם יט יו). ויהיו מלעבים במלאכי האלהים ובוזים דבריו (דהי"ב לו יו). הכהנים בוזי שמי (מלא' א ו). הבוזה את חבירו (אדר"נ כט). מפני שהן בוזין בעצמן (שם). לב נשבר ונדכה אלהים לא תבזה (תהל' נא יט). ויבז עשו את הבכרה (ברא' כה לד). — ועם כנו': ועתה לא תסור חרב מביתך עד עולם עקב כי בזתני ותקח את אשת אוריה (ש"ב יב י). ויבט הפלשתי ויראה את דוד ויבזהו כי היה נער ואדמני עם יפה מראה (ש"א יז מב). ובני בליעל אמרו מה ישענו זה ויבזהו ולא הביאו לו מנחה (שם י כז). כי מכבדי אכבד ובזי יקלו (שם ב ל). הולך בישרו ירא יי' ונלוז דרכיו בוזהו (משלי יד ב). — ועם ל אחריו: ומיכל בת שאול נשקפה בעד החלון ותרא את המלך דוד מפזז ומכרכר לפני יי' ותבז לו בלבה (ש"ב ו יו). — ובזה על: וישמע סנבלט החרני וכו' וילעגו לנו ויבזו עלינו ויאמרו מה הדבר הזה אשר אתם עשים (נחמ' ב יט). — בזה בעיניו לעשות דבר: ויבז בעיניו לשלח יד במרדכי לבדו (אסת' ג ו).

— פעו', בזוי, — שבוזים אותו, — עי' בזוי.

— נפע', נבזה, — עי' נבזה. נמבזה, עי' נמבזה.

— פע', בזה, — כמו קל, ביותר עז ותקף: המחלל את הקדשים והמבזה את המועדות (אבות ג יא). אני חלקתי כבוד לדיינים וקראתי אותם אלהים והן מבזים אותם (מד"ר רות, ויהי). שביזה כל בתי ע"ז (ירוש' סוט' ה כ ד). ביזיתו ביישתו וקיללתו (סנה' סה:). לך והבא אותן האנשים שביזית אותי לפניהם ואני מתרצה לך (פסיקתא דר"כ, שובה, קלב). אומרין לו אלו היה לך לבזה הייתה נודר (תוספתא נדרי ה א). אל יביישך שיניך ואל יבזך פיך ואל יקללך לשונך (ד"א זוטא ב). כשם שביזית אותו כך אתה מתבזה (תנחומא ותרא יח). — ובזה על: מפני מה אתה

מבזה על כבודך (מד"ר כרא"ש עה). — ומקור סמי': כאשר יתגאה האדם בדבר מדברי העולם אין מביאו לזה אלא בזות את בעל הטובה (חו"ה הכניעה ט). — וככל': הנחת התענוגים הגופיים ובזותם שזאת תחלת מדרגות אנשי החכמה (מו"נ כ מ).

— פע', כינו' *מבזה: שעל המכובדין אסורין שעל המבוזין מותרין (ע"ז ג ג).

— הפע', הבזה, מקו' הבזות, — כמו בזה: כי יצא דבר המלכה על כל הנשים להבזות בעליהן (אסת' א יז).

— התפ', *נתבזה, — שבזו אותו, שבזה את עצמו: לא דומה המתבזה מעצמו למתבזה מאחר (ירוש' תענ' ב סה.). שאין אדם רוצה שתתבזה אשתו בב"ד (כתוב' לז:). שע"י הדרך אדם מתבזה וזו (שרה) עמדה ביפיה (מד"ר כרא"ש מ). אימתי דברי תורה מתבזין בפני עמי הארץ בשעה שבעליהן מבזין אותם (מד"ר רות, ויהי בימי). לבן מלך שיצא לשוק ומכה ואינו לוקה מבזה ואינו מתבזה (שם). כיון שראתה אותו (מיכל את דוד) משים עצמו בהדיוט נתבזה בעיניה (שם במדבר ד). שויתי נפשי לנגדך שלא נתביישתי להתבזות לפניך לכבודך (שם). כשם שביזית אותו כך אתה מתבזה בפני כל הבריות (תנחומא בובר, וארא יח). אעפ"י כן היה בידם להתבזות על קדושת שמך ולקבל על עצמן הכאות (שם תזריע יג).

בִּזָּה, ת"ז, סמי' בִּזֹה, — כמו בזוי: לבזה[1]) נפש למתעב גוי (ישע' מט ז).

בִּזָּה, ש"נ, מ"ר בזות, — כמו בַּז: בזה ושלל ורכוש להם יבזור (דניאל יא כד). ויכו מהם שלשת אלפים ויבזו בזה רבה (דהי"ב כה יג). ויעזב החלוץ את השביה ואת הבזה (שם כח יד). עשרת בני המן בן המדתא צרר היהודים הרגו ובבזה לא שלחו את ידם (אסתר ט י). ותנם לבזה בארץ שביה (נחמ' ג לו). — בזת מצרים, בזת הים. מ"ר: כמה ביזות נתתי לכם ביזת מצרים וביזת הים וביזת סיחון ביזת שלשים ואחד מלכים (מד"ר איכה, מה אעידך).

***בַּזּוֹז**[2]), מ"ר בַּזּוֹזִים, — Räuber; brigand; robber: מפני אומות העולם שלא יהו מונין את ישראל ואומרין להם הלא אומה של בזוזים[3]) אתם (מד"ר כרא"ש א).

[1]) סברים רוב המדקדקים החדשים כי זה שבוש וצ"ל בזוי.

[2]) משק' לקוח, לקוחות.— [3]) בדפו' ויניציה בזוזות.

בָּזוּי, ת"ז, לנק' בְּזוּיָה, מ"ר בְּזוּיִים בְּזוּיוֹת, — אדם או דבר שהכל מבזים אותו, שהוא ראוי שיבזוהו, verachted ; méprisable ; despised: כי הנה קטן נתתיך בגוים בזוי באדם (ירמ' מט יה). הנה קטן נתתיך בגוים בזוי אתה מאד (עובד' א ב). ואנכי תולעת ולא איש חרפת אדם ובזוי עם (תהל' כב ז). וחכמת המסכן בזויה ודבריו אינם נשמעים (קהל' ט יו). אם כך חסה התורה על ממונו הבזוי ק"ו על ממונו החביב (נגע' יג ה). בזוי בן בזוי (מד"ר אסת', ויכז). מה עז זו בזויה כך ישראל בזויין בשיטים (שם שה"ש, הסבי). לבזויה זו אני אתן ד' מאות זוז (אדר"א ג).

בזז, ממנו בַּז, בִּזָּה, *בַּזּוֹז.

בָּזַז[1]), פ"י, עבר בָּזַז, בָּזְזוּ, בַּזּוּ, בְּזַזְנוּ, בַּזֹּנוּ, עתיד תָּבֹז, יָבֹז, *תִּבְזֹז, יִבְזֹז, — לקח בכח הזרוע מה שנמצא בעיר, בבית, בהמה, סחורה, כסף וזהב, וכיוצא בזה, plündern ; piller ; to spoil: ונלכד את כל עריו בעת ההוא וכו' רק הבהמה בזזנו לנו ושלל הערים אשר לכדנו (דבר' ב לד=לה). וכל הבהמה ושלל הערים בזונו[2]) לנו (שם ג ז). רק הבהמה ושלל העיר ההיא בזזו להם ישראל (יהוש' ח כז). ויהי המלקות יתר הבז אשר בזזו עם הצבא צאן שש מאות אלף (במד' לא לב). וישבו בני ישראל מאחיהם מאתים אלף נשים בנים ובנות וגם שלל רב בזזו מהם (דהי"ב כח ח). וישבו בני ישראל את נשי מדין ואת טפם ואת כל בהמתם ואת כל מקניהם ואת כל חילם בזזו (במד' לא ט). ושללו חילך ובזזו רכלתך (יחזק' כו יב). — וככל': ואת כל אוצרות מלכי יהודה אתן ביד איביהם ובזזום ולקחום והביאום בבלה (ירמ' כ ה).— וכינ': ויהיו ימים שלושה בֹּזְזִים את השלל (דהי"ב כ כה). וכל העם בוזזין ונותנין לפניו (סנה' ב ד). — ובמשמ' חוטף מה שמוצא: וכן פאת הכרם והאילנות ניתנת במחובר לקרקע והעניים בוזזין אותה בידם (רמב"ם, מתנות עניים, ב טו). — וככל': ישראל כל מי שהוא בוזזן או גוזלן בעולם הזה הוא מקהה את שיניו לעתיד לבא (מד"ר במדבר ב). — ועתיד: וכל אשר יהיה בעיר כל שללה תָּבֹז לך (דבר' כ יד). נרדה אחרי

[1]) בערב' בַּז a).— [2]) בקצת כ"י בזזנו, ובקצתם בזנו (K.).

a) بَزَّ

פלשתים לילה ונבזה בהם עד אור הבקר (ש"א יד לו). ועשית לעי ולמלכה כאשר עשית ליריחו ולמלכה רק שללה ובהמתה תבזו לכם (יהוש' ח ב). להטות מדין דלים ולגזל משפט עניי עמי להיות אלמנות שללם ואת יתומים יבזו (ישע' י ב). ועפו בכתף פלשתים ימה יחדו יבזו את בני קדם (שם יא יד). ינקש נושה לכל אשר לו ויבזו זרים יגיעו (תהלים קט יא). הנח לפניהם והם יבוזו (ספרא, פסוק תעזוב). — ועם ו ההפוך: בני יעקב באו על החללים ויבזו העיר (ברא' לד כז). ויפשטו בערי יהודה משמרון ועד בית חורון ויכו מהם שלשת אלפים ויבזו בזה רבה (דהי"ב כה יג). — וככל': לכן חי אני נאם יי' צבאות אלהי ישראל כי מואב כסדם תהיה ובני עמון כעמרה ממשק חרול ומכרה מלח שארית עמי יבזום[1]) ויתר גוי ינחלום (צפנ' ב ט). — ומקור בז, לבז, לבוז: בגוי חנף אשלחנו ועל עם עברתי אצונו לשלל שלל ולבז בז (ישע' י ו). הלשלל שלל אתה בא הלבז בז הקהלת קהלך (יחזק' לח יג). ויבא יהושפט ועמו לבז את שללם (דהי"ב כ כה). להשמיד להרג ולאבד את כל היהודים וכו' ושללם לבוז (אסתר ג יג). — ובמשמ' חטף כאו"א מה שמצא: אפילו תשעים ותשעה אומרים ל ב ו ז ואחד אומר לחלק לזה שומעין שאמר כהלכה (פאה ה ב).

— פעול, בזוז, — שבזזו אותו: והוא עם בזוז ושסוי (ישעי' מב כב). — ובמשמ' גזילה: ואתם הלא ב ז ו ז ה היא (הארץ) בידכם (מד"ר בראש' א), לאמר לקחתם אותה בכח הזרוע. — ואמר המשורר: גביר גבר ובזז החמדות והיו כל כלי חמדה בזוזיו, וקנה כל יקר ביקר אהביו וכל רע בדודיו לא בזוזיו (ר"י הלוי, נאם אסף), ר"ל כי הוא בזז אותם ולקחם. מתוצים לחוצים סובלי מעמס בזוזים גזוזים נותנים למרמס (שבת א' אחר פסח, שביה עניה).

— נבז, נבזז, מקור הבוז, עתיד תבוז, — שבזזו אותו: והוריד ממך עזך ונבזו ארמנותיך (עמוס ג יא). הבוק תבוק הארץ והבוז תבוז (ישעי' כד ג). — וכמו שלמים נבזז, נבזזו: הפריש בכוריו נ ב ז ז ו נמוקו (בכור' א ח). — ואמר הפיטן: בחרון אף וחמה נ ב ז ז י ם נגזזים כמו רחל נאלמה (סמא"ג, סליח' לו"ג, חי בכל ממשלתו).

— פעל, בזז, — כמו נבז, ביתר חזק, היה כלו לבז: חרב אל אוצרתיה ובזזו (ירמי' נ לז). — ועי' לקח.

[1]) במקום יבזום.

— התפ' התבוזז, — התבוזז מן, ברח, entfliehen; s'enfuire; pass away: אם למד אדם דברי תורה ויושב ומתעסק בהן כדי צרכן הרי בידו חכמה ומוסר ואם לאו הם מ ת ב ו ז ז י ם ממנו ונקרא אויל (ילקוט משלי א).

בַּזָּז, ש"ז, מ"ר בזזים, — מי שבזז, מי שדרכו לבזז ולשדד, Räuber; brigand; robber: זה חלק שוסינו וגורל לבזזינו[1]) (ישע' יז יד). לכן כל אכליך יאכלו וכל צריך כלם בשבי ילכו והיו שאסיך למשסה וכל בזזיך אתן לבז (ירמ' ל יו). מי נתן למשוסה יעקב וישראל לבזזים הלוא יי' זו חטאנו לו (ישע' מב כד). ושללו את שלליהם ובזזו את בזזיהם[2]) (יחזק' לט י).

*__בַּזָּזִית__, ת"ז, לנק' בזזית, — מי שבוזז, שבוזזת: מפני אומות העולם שלא יהיו מבזין את ישראל וא"ל הלא אומה ב ז ז י ת אתם (ילקוט מכיר, תהל' קיא).

בִּזָּיוֹן, ש"ז, סמי' בזיון, — רגש של זלזול והקלה בערך אדם או דבר, Verachtung; mépris; contempt: וכדי בזיון וקצף (אסתר א יח). שלא לנהוג בקדשים ב י ז י ו ן (ירוש' שבת יא יג.). שנהג עצמו ב ב י ז י ו ן (שם חגיגה ב עח.). הכה באחר ידו וכו' נותן ארבע מאות זוז ולא מפני שמכה של צער היא אלא מפני שמכה של ב י ז י ו ן היא שנאמר קומה יי' הושיעני אלהי כי הכית את כל אויבי לחי (תוספת' ב"ק ט לא). רבי יהודה אומר רצה (הכהן הגדול) לנהג ב י ז י ו ן בעצמו אין שומעין לו (שם סנה' ד א). המוליך עצמות ממקום למקום הרי זה לא יתנם בדסקיא וכו' מפני שנוהג בהם מנהג ב ז י ו ן (ברכ' יח.). שאם היו נוהגין בו קודש נוהגין בו חול כבוד נוהגין בו ב ז י ו ן (סנה' נב.). משום ב י ז י ו ן קדשים (תמיד לא:). היה יעקב אבינו ראוי לירד למצרים בשלשלאות ובקולרין אמר הקב"ה בני בכורי ואני מורידו ב ב ז י ו ן (מד"ר בראש' פו). אפילו אתם מוכרים את ממונכם לקנות את

[1]) י"ם כי צ"ל בוזזינו והלמד הוא כפל מהלמד של גורל. — [2]) הורית הקורא: אם געיה לאות ראשון, תקדים בנעימות לחשון, י פ ת ח פיו בשוא שתחת אות הראשון, כמו ושללו את שולליהם, השוא שתחת הלמד נע וכן ובזזו את בוזזיהם (דף 67). ע"ב. אבל בכל הדפוס' וכ"י זין בשוא לבד, אעפ"י שבאמת נשמעת בהברה ז חטופה.

התורה בזיון הוא עליכם (שם במד' כ).

***בָּזִיךְ**[2], ש"ז, מ"ר בְּזִיכִים, סמי' בְּזִיכֵי, Schale vessel ; coupe : הכהנים עומדים שורות שורות ובידיהם בזיכי כסף ובזיכי זהב וכו' ולא היו לבזיכים שולים שמא יניחום ויקרש הדם (פסח' ה ה). שם היו נותנין שני בזיכי לבונה של לחם הפנים (מנח' יא ה). ד' כהנים נכנסין שנים בידם שני סדרים ושנים בידם שני בזיכין וכו' הקטירו הבזיכין (שם ז). שני בזיכי לבונה שהקריב את אחד מהן בחוץ וכו' (זבח' יג ו). כיצד מסדרין את הבזיכין (תוספתא מנח' יא יח). שני בזיכי לבונה שנטמא אחד מהם (שם יג כ). כל הבזיכין שבמקדש לא היו להם שוליים (פסח' סד :). — ו"בית קבול השמן שבראש קני המנורה : בהיטיבו לשון נקוי הבזיכין של המנורה (רש"י שמות ל ז). ואינו כן כי הנרות היו כמין בזיכין נתונים בראשי הקנים וקבועין בהן וכו' והבזיכין האלה היו להם פיות שראש הפתילות שוכבות עליהן (תשוב' ריב"ש תי).

°**בְּזִיעָה**, ש"נ, — קרע : אם יש בו (בהטחול) בזיעה אחת ויצא ממנו רטבו פסול (הלכ' טרפ' לאלדד הדני א כ). —ובהפ"ע מן בזע : לשון בזיעה (רשב"ם ב"ב לז.)

°**בָּזִיק**, מ"ר בְּזִיקִים, בְּזִיקֵי, — כמו בָּזָק : ולפני חשמלי זוהר מוקפים בזיקי הדר ולפני בזיקי הדר מוקפים בזיקי גאוה ולפני בזיקי גאוה מוקפים מפזרי נורא (היכלות ו).

***בָּזָךְ**[2], — כמו בָּזִיךְ : והבזך היה בתוכו (בתוך הכף שהיה דומה לתרקב גדול של זהב שהיה מחזיק שלשת קבין) מלא וגדוש קטורת (תמיד ה ד). מי שזכה בקטורת היה נוטל את הבזך מתוך הכף ונותנו לאוהבו או לקרובו (שם ו ג). וחמחתה ביד אחד והבזך ביד אחד וכף וכסויה ביד אחד (שם ז כ). בקרביים הנתונים בבזך (גמ' שם לא:) אוחז (הכהן) את הבזך בראשי אצבעותיו וי"א בשיניו (יומא מט:). וידה של בזך כלפי בין זרועותיו (רש"י שם). וכל דבר שהאדם רוצה לערב יפה יפה מהפכו באצבע או בבזך (רש"י שמות ל לה). —ובלי קבול חשמן במנורה : נר האמצעי (של המנורה) עשוי כמין בזך לצוק השמן לתוכו (שם כה לא).

בזע[1], ממנו °בְּזִיעָה °בָּזַע.

°**בָּזַע**, פ"י, עת' יִבְזַע, — קרע : וכאשר תרד העוקץ השני בסימנים הוא קורע ובוזע (הקנה, סוד השחי'). — הפע' °הִבְזִיעַ, — עשה בזיעה : אכלה עץ והבזיע בושט (הלכ' טרפות לאלדד הדני, ג יא).

א°**בזק**[2], ממנו בָּזָק.

בָּזָק[3], ש"ז, — בהיקות אור פתאם במרומי שחקים שתופיע ותעלם ותופיע ותעלם בפרט לעת ערב או בלילה ובלי רעם אחריה, Wetterleuchten sheet-lightning ; fulguration : והחיות רצוא ושוב כמראה הַבָּזָק[4] (יחזק' א יד). צפייתן כמראה הבזק (ילירה, א ו). וזה הבזק מין אחד הוא משל מיני הברק הכתובים ומכונים בספר החכמה הוא

---

[1]) בארמ' בְּזִיכָא (ת"א ז יד) הוא תרגום של כף, ומ"ר בְּזִיכַיָּא, ולא נתברר מקור שם זה, ואין לו דמיון בכל השמות הרבים בלשון ערב' לכלי קבול ושתיה.

[2]) במשנ' מנק' גדפ' אמש"ד בָּזָךְ.

[1]) בארמ' בְּזַע כמו קרע בעבר'.

[2]) קצת החדשים אינם מודים במציאות שרש בזק בעבר' הישנה, ומפקפקים באמתת השם בָּזָק שלקמן, אך אין יסוד מספיק לפקפוק זה. ואולי יש קצת שיכות בין בזק שלנו ובַזַק a) בערב' כמו בַזַע' b) ר"ל זרח השמש.

[3]) עי' הערה שלפני זו. — [4]) ת"י : כחיזו ברקא. ושאלו בגמ' (חגי' יג:) מאי כמראה הבזק אמר ר' יוסי בר חנינא כאור היוצא מבין החרסים. ופרש ר"ח שם : כשסותמין פי הכבשן בחרסין ויש ביניהם נקבים לשון האש יוצאת משם. ע"כ. אבל רש"י פרש דברי ר' יוסי בענין אחר וז"ל : דרך מזקקי זהב לנקוב כלי חרס נקבים נקבים וכופין אותו על גבי גחלים שהזהב נתון בהן בתוך כתישת החרסים של לבנים על גבי חרס ולהב יוצא למעלה דרך נקבי הכלי והוא עשוי גוונים גוונים ותמיד יוצא ונכנס. ע"כ. וכן בפרושו ליחזק' : כגוון אש שיוצא מבין החרסין שמזקקין זהב בכור בתוכן והאש שיוצא משם צבועה בגוונים. ע"כ. ובמד"ר (כרא"ש' ג) פרש ר' יהודה בשם ר' סימון כזה שבוזק גפת בכירה. ע"כ. עכ"פ, נראה מזה שכבר בזמן ההוא לא היה להם פרוש מקבל במסורה ופרשוה על פי הסברה, ר' יוסי במשמ' בוקא בארמ', חתיכת חרס, ור' יהודה במשמ' פעל בזק. ריב"ג פרש כמו ת"י ברק, וכן רד"ק, אך שבתי דונולו ור"י ברצלוני פרשו שהוא הברק בלי לוית רעם שמתהוה באויר, והוא יופיע ויעלם וחוזר ויופיע, ומכון היטב לרצוא ושוב שבכתוב.

---

a) بَزَقَ b) بَزَغَ

היורד מן השמים ביום סגריר נראה יורד כחוט המטוה של אש מתכת או כחוט דבר של מתכת הנתך באש ויצוק על הארץ ויורד כחוט ומתעות פה ופה כאש חיה בקש (שבתי דונולו, תחכמוני). כי הבזק דומה לברק אבל אינו מראה ברק כי הברק מבריק ומתויך עד הארץ ומבין העבים יברקו כי הם מן העבים יצאו בימי הגשמים שיתפלשו העבים וממהרים לרוץ פוגשים ופוגעים אשה אל אחותה ויברקו ברקים אבל בזק יצא מחמימות החמה ואינה מתויך כברק מבזיקים ושבים והוא נראה לאחר הערב בשמים מטוהרים ודומה כחרב לטושה כשתשלוף מתערה יצאו ממנה כניצוצי האש בשעה שתהיה כנגד השמש (ר"י ברזלי, יצירה 163). — ובהרחבה גם לרעם, ואמר הפיטן: באימתך ויראתך רגליהם יכוננו בקול חזק כמו בזק קדושתך ישננו (רסב"ג, יוה"כ, שנאנים). — ב) ויש שהשתמשו בו במשמ' לשון השלהבת העליונה הדקה של האש: חוטים שלהביות צבועות בכל מיני צבעים עולים ויורדים בנתיבות הקנים וכו' והבזק יתחלף לפי מראה האש אם האש לבנה בזק שלה לבן ואם שחורה בזק שלה שחור ואם תכלת בזק שלה תכלת (ראב"ד פרוש יצירה א ו).— ומ"ר: כמו שמראה הבזקים משתחוין (פרוש יצי' מיוח' לרסע"ג) — ג) *שם לאחד הרקיעים שסברו הפלסופים הקודמים שישנם במרום: ועל ראש סנוניה ורחמיאל יש רקיע הנקרא בזק והוא הרקיע שעל ראש הכרובים שבספר יחזקאל (עמק המלך, הבריאה יא). והבאר הזה לפעמים מתקשה ואינו מאיר ולפעמים מתפשט ומאיר הרבה ומתפשט עד עולם העשייה ובזק זה יש לו ב' שמות א' מימין והוא טעצ"ש ואחד משמאל והוא טגע"ץ (שם). והבזק הזה יסוד שלו שנעשה כעין רקיע כאמור הוא בסוד חיה (שם). וניצוץ היינו שהקו הוא רקיע והנקודה שתחתיו היא הניצוץ והרקיע הזה הוא רקיע שתחת הבזק הנ"ל (שם יב).

א. *בָּזַק, — פִּזֵּר, בִּזֵּר, streuen ; répandre ; tostrew : בוזקים מלח על גבי הכבש (ערוכ' י יד).

ב. *בָּזַק, קל אינו נהוג.

— נפע', *נִבְזַק, — נכנס בכח לתוך דבר, בקע אל תוכו, penetrate ; pénétrer ; eindringen : לפי שבעוה"ז הרוח היא נבזקת באחד מאבריו אבל לעתיד לבוא היא נבזקת בכל הגוף (מד"ר ברא' כו).

— הפ', *הִבְזִיק — פזר: כבירים הבזיק כנסם כבזיק (מאיר בן יצחק, אילת השחר, יוצר שבת ור"ת).

ג. *בָּזַק, פ"ע, — הופיע אור הבזק פתאם: ירוצצו כברקים, חיל וזעות וזקים, לפידים דולקים וכבזק בוזקים (בנימין בר זרח, אופ' שס"ג).

— הפע', *הִבְזִיק, — כמו קל: אבל בזק יצא מחמימות החמה ואינה מתויך כברק מבזיקים ושבים (ר"י ברזלי, יצירה 163).

*בֶּזֶק[1], ש"ז, מ"ר בְּזָקִים, — בקיע של גוף קשה, כאבן חרס, Bruchstück; éclat; fragment. ובפרט אבנים קטנות משמשות למנין: אמר ר' יצחק אסור למנות את ישראל אפילו לדבר מצוה דכתיב ויפקדם בבזק (יומא כב:). אמר רב נהולאי בר אידי אמר שמואל כיון שנתמנה אדם פרנס על הצבור מתעשר מעיקרא כתיב ויפקדם בבזק ולבסוף כתיב ויפקדם בטלאים (שם). אבל במנין בזק לא שייך לכפרה אלא משום איסור מנין (מהרש"א שם). — ומ"ר: והיא נאוה ומרהקת נזקים מרצצת ידיעות כבזקים (ר"י לטיף, אגר' התשוב').

בזר[2], ממנו בָּזַר.

בָּזַר, עתיד יִבְזֹר, — פ"י, כמו פזר: בזה ושלל ורכוש להם יבזור (דני' יא כד). (קטרת) היו מחזירין אותה למכתשת פעמים בשנה בימות החמה בזורה שלא תתעפש (כרית' ו:). — ואמר המליץ: ויצאה רוח אלהים רעה לבזור רכושיך (כתי"ע ט). נשוו מתי תבל כרשע אין נחמד ואין נכבד והון בוזר (ר"י אלחריזי תחכמ' ז מאלתכירי). יאמר אגזור ים לגזרים ורכוש אבזור אגהה מזור (עמנואל מחבר' כה). עזוזך אזור ידידך עזור ליעקב בזור שלל כנעני (שד"ל, הליכות קדם, 6).

— פע', בִּזֵּר, — כמו קל: גער חית קנה עדת אבירים

---

[1]) את השם בֶּזֶק בפסוק ויפקדם בבזק (ש"א יא ח) פרש רבי יצחק (יומא כב:) לא כשם עיר כי אם כשם דבר, ופרש רש"י שם בזק לשון שברי חרס. ובפסיקתא והנחומא פרשת כי תשא אמרו ביחס להשם בזק: כד אינון מסבנין (מנה אותם) באילין בזקיא, ואמרו שם מהו בזק אבן. וכן בסורית בזקא שבר, קטע מאיזה דבר. ואף כי בזק הנזכר בכתוב בודאי שם מקום הוא, מ"מ רבי יצחק ור' נהולאי בשם שמואל השתמשו בשם זה במשמעה של אבנים קטנות משמשות למנין, וכן פרשוה גם קצת מפרשים וכמו"כ השתמשו בשם זה קצת סופרים.

[2]) בארמ' בדר. בערב' בדַר a), במשמ' פזר, זרע.

---

a) بَدَرَ

בעגלי עמים מתרפס ברצי כסף בזר [1]) עמים קרבות יחפצו (תהל׳ סח לא). — ואמר הפיטן: ב ז ר שמטי וחובטי ולובטי (רסב״ג, שופי פליטי).

— פע׳, *בזר, מבזר: אבל אתה בוצר מן המבוזר (ספרא כסר א).

ב״ח, ר״ת: בן חורים, בעל חוב, ב׳ חלקים.

בחון [2]), ש״ז, מ״ר בחונים, — מגדל גבוה של צופים, Wartturm; tour d'observation; watch-tower: הן ארץ כשדים זה העם לא היה אשור יסדה לציים הקימו בחיניו [3]) עוררו ארמנותיה שמה למפלה (ישעי׳ כג יג).

בחון [4]), שת״ז, — מי שבוחן כסף וזהב אם הם נקיים, Metallprobierer; éssayeur des métaux; trier (of metals): בחון [5]) נתתיך בעמי מבצר ותדע ובחנת את דרכם כלם סרי סוררים הלכי רכיל נחשת וברזל (ירמ׳ ו כז-כח).

***בחון**, ת״ז, מ״ר בחונים, בחוני, בחוניך, — שבחנו אותו: ישראל שהן בני בני ב ח ו נ י בני אברהם יצחק ויעקב (פסח׳ פז:). רבש״ע בניך הם בני ב ח ו נ י ך הם (אליהו זוטא ח). ודבר זה ב ח ו ן ומנוסה (תזקוני, תזריע יב).

א. **בחור**, ת״ז, מ״ר בחורים, סמי׳ בחורי, — שבחרו אותו, היותר טוב, selected, auserlesen; choisi: ויקח שש מאות רכב בחור (שמו׳ יד ז). לבד מישבי הגבעה התפקדו שבע מאות איש בחור (שופט׳ כ יט). ויבחר מכל בחור בישראל ויערך לקראת ארם (דהי״א יט י). שויתי עזר על גבור הרימותי בחור מעם (תהל׳ פט כ). מראהו כלבנון בחור כארזים (שה״ש ה יט). ואתו שלשת אלפים איש בחורי ישראל (ש״א כו ב). ויבחר מכל בחורי בישראל ויערך לקראת ארם (ש״ב י ט).

ב. **בחור** [6]), ש״ז, מ״ר בחורים, לנק׳ בחורה, בחורות, — אדם צעיר לימים, בפרט שלא נשא עדין, Jüngling, adolescent, jeune homme; youngman: גם בחור גם בתולה יונק עם איש שיבה (דבר׳ לב כה). ונפצתי בך איש ואשה ונפצתי בך זקן ונער ונפצתי בך בחור ובתולה (ירמ׳ נא כב). כי יבעל בחור בתולה יבעלוך בניך (ישע׳ סב ה). שמח בחור בילדותך (קהל׳ יא ט). ויעש שם שמשון משתה כי כן יעשו הבחורים (שופט׳ יד י). ביום ההוא תתעלפנה הבתולות היפות והבחורים בצמא (עמו׳ ח יג). לא חלתי ולא ילדתי ולא גדלתי בחורים רוממתי בתולות (ישע׳ כג ד). אז תשמח בתולה במחול ובחרים וזקנים יחדו (ירמ׳ לא יג). לבלתי לכת אחרי הבחורים (רות ג י). ואת בחוריכם הטובים ואת חמוריכם יקח (ש״א ח יו). זקניכם חלמות יחלמון בחוריכם חזינות יראו (יואל ג א). ואקים מבניכם לנביאים ומבחוריכם לנזרים (עמו׳ ב יא). על בחוריו לא ישמח אדני ואת יתמיו ואת אלמנתיו לא ירחם (ישע׳ ט יו). בתולתי ובחורי הלכו בשבי (איכ׳ א יח). ואף אלהים עלה בהם ויהרג במשמניהם ובחורי ישראל הכריע (תהל׳ עח לא). ומה היו (בנות ישראל החולות בכרמים) אומרות ב ח ו ר שא נא עיניך וראה מה אתה בורר לך (תענ׳ ד ח). ב ב ח ו ר שנשא אלמנה (כתו׳ ז.). אלמנה שנשאת ל ב ח ו ר (שם:). ומדברת עם כל אדם וכו׳ במשחקת עם ב ח ו ר י ם (שם עב:). אלו ב ח ו ר י ישראל שלא טעמו טעם חטא (פסח׳ פז.). כשישראל עוברין ליטול חפץ בשוק זקנה אומרת לו ב ח ו ר אי אתה רוצה כלי פשתן (מד״ר במדב׳ כ). ככה של כל אחד ואחד ה ב ח ו ר י ם לפי כחן והזקנים לפי כחן (שם שמות כט). אוהבת אשה ב ח ו ר עני מזקן עשיר (תנחומא כוכר, כוא יו). — ועל אנשי המלחמה: מבצריהם תשלח באש ובחריהם בחרב תהרג (מ״ב ח יב). שדד מואב ועריה עלה ומבחר בחוריו ירדו לטבח (ירמ׳ מח טו). לכן יפלו בחוריה ברחבתיה וכל אנשי המלחמה ידמו (שם מט כו). אל ידרך הדרך קשתו ואל יתעל בסרינו ואל תחמלו אל בחריה החרימו כל צבאה (שם נא ג). סלה כל אבירי וכו׳ קרא עלי מועד לשבר בחורי (איכ׳ א יס). ויהי כהגישם האיל אל החומה לנגח ושם היה ב ח ו ר אחד מאנשי טיטום (יוסיפון פ׳ פו). — ואמר הפיטן: המו קמו גבורי לצאת השערה שלפו חשפו ב ח ו ר י חרב מתערה (קינ׳ למט׳ אדכן). — ונתיחד בזמן מאוחר לבחורים לומדים בישיבות: אותן הבחורים הבאין ללמוד תורה ושרויין כל אחד בחדר או בעלייה

---

[1]) אולי בזר.

[2]) מן בחן עי׳ זה. — [3]) כתיב, בחוניו קרי. והסכימו כל המפרשים הקדמונים והאחרונים שהכונה בו מגדל של צופים.

[4]) משק׳ חמוץ, עשוק. — [5]) ת״י בחיר. ורוב הקדמונ׳ פרשוהו במשמ׳ מגדל, כמו בחון. ברט פרשו במשמ׳ צופה.

[6]) לפי דעת קצת המדקדקים הוא משקל דגוש, אך בשביל בחורותי יש סברים כי בחורים היא פעולת הנטיה הטבעית של החית לכפילה.

בפ"ע (תוספ' ערוכ' עב.). הנכבד ר' עזריאל אוהב לומדי תורה כל ימיו ועד היום והחזיק ידי רבותיו כל ימיו ועדיין מחזיק ידיהם בממנו ובגופו והעמיד ישיבות בביתו כל ימיו והכין טרף לבחורים הלומדים (תש' לרשב"א תפז). גם היו באים כ' בחורים ויותר ללמוד פה (ביהכ"נ של רש"י בווירמייזא, א' אפשטין). כי חק הוא לבחורים ביום זה בכל שנה לחלק כל המצות ביניהן (מנהג וירמייזא, א' אפשטין). ומנהיג כמר דוד בר יהושע יוסף ז"ל אופנה"ם בעבור שהיה מאכיל על שולחנו ששה בחורים יותר משלשים שנה (שם). הרב בשחרית אחר יציאתו מב"ה הולך ובא עם הרבנים והבחורים לישיבה שאחורי ב"ה (שם). דבחורים ההולכים ללמוד חוץ לביתם (מרדכי שבת רלד). אפוטרופוס ראובן תבע עלבון הרב שנתפס הוא ובחוריו מבת שמעון (שם קדו' תקסד). ומהר"י סג"ל היה אוסר לבחוריו לאכול בין תפלת מנחה למעריב (מהרי"ל שבת). הנהיג לבחורים וגם הוא בעצמו עשה כן (שות, ת"ב). בחורי עניים או שאר עניים כמותם כשמתקנים להם חלוקות חדשות צריכים לברך ברכת שהחיינו או לאו (שו"ת תרומת הדשן לו). בחורים בני בי רב היו רגילים לדבר בשעת ברכת המזון (שם לט). וצריך אני להספיק ולהמציא ספוק הבחורים והם המטרידים אותי שלא אוכל להשיב בדברים שאינם צריכים לע"ע (שו"ת רמ"א קט). קצת עשירים מופלגים באשכנז שאינם נותנים עיניהם ליתן בנותיהם כוויות מחוטבות עם בית והון לבחורים השובים בעלי תורה וכו' מי שהוא בחור חריף ובקי ולמדן מופלג לא יחשבוהו למאומה והכל בדילין ממנו (שו"ת חות יאיר קכד). והמי"ן עם סיעתו אמרו הבחור הטוב הזה מרוב למודו נשתגע ומוחו נפגע אך הבחור הכשר והישר הלז לא פנה אל רהבים (ר"י עמדין, שתוק הכסיל). המקדיש גילה דעתו ופירש מגמתו שרוצה לגדל בחורים שילמדו גמפ"ת ופוסקים וכו' ובכן בחרנו בבחור ההוא לטובה (חתם סופר, חו"מ ח). —ותזו"נ: בחורה היתה ולא היתה ניכרת בעיבורה (מד"ר בראש' עא). בבלן נאמר הריון חוץ מזלפה לפי שהיתה בחורה מבלן (רש"י, בראש' ל ו). עושה אשה תכשיטיה וכו' ילדה בחורה שדרכה בכך (שות, מו"ק ט:). בכרה גמלה נקבה בחורה שהיא אוהבת לנוע (שות, ירמיה ב כג). וה"ר יהודה פירש דסתם פרה בחורה היא ומסתמא אין אדם רוצה להטריחה (תוספות פסח' כו:). וגם נחור זקן ואשתו איננה בחורה (רמב"ן בראש' כב כ). אבל אם מת האב והיא בחורה והבנים גדולים לא יתכן שתהא עמהם בבית (ס' חסידים, מק"ג, תתרפ"ה). שהיתה (צפורה) בחורה והריון אין ניכר בה (חזקוני, שמות ב כא). — וגם לדברים לא בע"ח: גפן בחור[ה] בגפן זקן[ה] (רבנו גרשום, ב"ב פג.). נטיעות המפוזרין בתוך בית סאה לפי שהנטיעות הן בחורות (שם כו:). אילנות בחורים (שם כב:). בדקל בחור שלא נברך עדיין אלא בסיב אחד (רש"י שבת ל:). ומה שיפול משש שעות ולמטה ועושים בו קביעה קראוהו מולד בחור אבל לפי תקונם יש שני בחורים נדחים כזקנים וכו' (ר"א הקראי, ג"ע, קדוה"ת ח). שספר הזוהר בלי ספק איננו חיבור רשב"י ולא מתלמידיו אלא חבור בחור שלא נתמלאה זקנו (ארי' מודינא, ארי נוהם כג).

*בַּחוּרָה, ש"נ, מ"ר בַּחוּרוֹת,—אשה צעירה לימים, בפרט לא נשואה, Mädchen; jeune fille; girl: בנותינו כזויות אלו בחורות ישראל שלא טעמו טעם חטא (פסח' פז.). — ופשט השמוש במלה זו בספרות: חנה הבחורה (נפש' לדיק', כיס"ק וירמייזא ד' תתמ"ג). הבחורה החשובה הנבחרה (שם מלכה משנת 1275). מעשה בבחורה אחת שהיתה סמוכה על אחיה ועל אלמנת אביה (רשב"א תשו' תקמט). בחורה אחת נשאת לבחור אחד ועמד עמה כמו שמנה חדשים (שו"ת ריב"ש קכז). הגיעתני שאלתך אתה הכהן הפלמוני המדבר באותה הבחורה אשר ארשת לך כפי נמוס הנוצרים (שם ה). שמע בקולי איעצך ויהי אלדים עמך לא תשא על הבחורה ההיא שמע שוא לעגנה (שם). אחר שנדרו לך בשכרך לתת לך הבחורה ועתה חוזרין בהם (שם). ושדכו הבחורה לבן שמעון גם עשו שבן שמעון קדש הבחורה ההיא (שם יד). ושאלו לו אם שמע שאנשלמה הנזכר קדש את הבחורה בילה בת רבי משה (שו"ת ר"נ גרונדי ל). בחור ובחורה בבית רגזן או אשה אל תגור (ס' חסידים, מק"ג, תתש"ב). זאת הבחורה כמה בחורים בקשו אותה ולא רצתה (שם תתש"ג). ומעשה שהיו רוצים לתת לזקן בתולה וכו' והלך הזקן לפני הבחורה והסיר כובעו ואמר לה ראי שאני זקן וראשי מלא שיבה (שם תתש"ה). מעשה היה פה באלג'יר בחור אחד מאי סרדאנייא שמו יהודה בר יצחק שדך בחורה אחת מאלג'יר וכו' (שו"ת תשב"ץ, ח"ג ט). שאיש א' היה משודך עם בחורה אחת (שו"ת מהרשד"ם אה"ע א). רשות נתתי לבחורה אחת לשחוט (שו"ת, ר"י

לאטס קלט). הבחורה מרת פלונית שנחקרה על הלכות שחיטה וכו' (שם). אך דפק הבחורים חזק משל הבחורות (מאיר אלדכי, ש"א ד). וזה יקרה לבחורות בהגיעם לבגר ואינן נבעלות (שם). שראה (מקובל אחד) בעיר פיזארו בחורה אחת שהיה בה רוח (ארי נוסס יז).

בְּחוּרוֹת, שמ"נ, — מעמד האדם בהיותו בָּחוּר: שמח בחור בילדותך ויטיבך לבך בימי בְּחוּרוֹתֶיךָ (קהל' יא ט). — ואמר המשורר: התמיר בזקונים הבחורות ותחליף השחורות בצחורות (ר"י הלוי לר"ש הנגיד). יען בְּחוּרוֹתַי אשר עברו ימי נוער כמו מים כרגע נמאסן (רמב"ע, תרשיש ו). כי כל בחורותי אשר עברו כלם בקברות תאוה הניתי (כ"ע פר', מתק שפתים 82).

בְּחוּרִים, בְּחֻרָיו, — שמ"ז, כמו בְּחוּרוֹת: יהושע בן נון משרת משה מִבְּחֻרָיו (במד' יא כח).

*בְּחִילָה, — שה"פ מן בחל.

*בְּחִילוּת, ש"נ, — נטיה להקיא.

בַּחִין, — כמו בָּחוֹן עי"ש.

*בְּחִינָה, ש"נ, מ"ר בְּחִינוֹת, — א) שה"פ מן בָּחַן: וישתקרו על הדבר ויבחנוהו בחינה אחר בחינה עד שלא יפול בלב אדם ספק (כוזרי א ח). והוא כי פנת הכל שאין בחינה במה שעליו המציאות (מו"נ א עא). דע כי ההקש בין הספקות וכו' אין הבחינה בו רב מספר הספקות (שם ב כג). בבחינת המשלשים אם הם אמתיים (אליס לר"י מקנדיא). — ב) לענין בדיקה וחפוש במוסריות: מהות הבחינה היא התבונן בסימני חכמת הבורא בברואים (חו"ה, הבחינה א). נאמר כי הבחינה בברואים היא העיון בפנות העולם ותולדותיהם (שם ג). ובאלה הבחינות יתבאר גודל העון או קטנו (גופ' גופים, מסיל ליאון ב יא). בחינת עולם (שם הספר של ידעיה בדרשי). תקבץ בחינת ואמתת הנקראים למיניהם (בחינת עולם ב). תשלח עיני בחינתה (שם יד נא). ובזאת הבחינה בחון רוב המצוות תמצאן כלן שהן מלמדות ומרגילות (ח' פרקים להרמב"ם ד). — ג) יחס וסבה מדבר אל דבר, Hinsicht; rapport, considération; respect: ומזאת הבחינה קראם (הרמבם) עקרים ויסודות (ר"י אברבנל, ראש אמנה כג). בעל ספר הכוזרי עשה הטענה הזאת גם כן בבחינת ישראל ולכבודו (מפעלות אלהים א ד). היות קצת הדברים עצם בבחינת דבר מה ומקרה בבחינת דבר מה (אמו"ר א א). אלא שלמה שלכל שנוי בחינות אם מצד הנושא והוא העתק המשתנה מתאר אל תאר ובבחינה הזאת הוא בשאר המאמרות (חסדאי קרשקש, אור ה' א ד). ולפי שהמחויב המציאות ממנו שהוא מחויב בבחינת עצמו וממנו שהוא מחויב בבחינת סבתו ואפשר בבחינת עצמו (שם א ל). כי אין למערכה שום טבע ומבוא בדברים אפילו על הבחינה השנית כל שכן על הבחינה הראשונה (דרך אמונה, אכר' כיכאגו ג). כי חיוב עבוד את קונו הוא משתי בחינות וכו' ועל כן על הבחינה האחת אמר האנוש מאלוה וכו' יצדק ועל הבחינה השנית אמר אם מעושהו יטהר גבר (ר"מ אלשיך, איוב ד יז). מצד היותו חלק מן הכלל לא בבחינת הפרט מצד עצמו (העקרים א טו). כי אלו אינם אלא בחינות שכליות לא ענינים נבדלים (שם ב יג). והסוד הוא כי הקטן הוא לעולם בבחינת דין (מהרח"ו, עץ חיים, שער מוחין דקטנות, א). נשוב ונאמר כי הנער ההוא נקרא בג' שמות הללו כנגד ג' בחינות לג' מלכים (חזוק אמונה לר"י ב"ר אברהם א כא).

בָּחִיר, ש"ז, סמי' בְּחִיר, כנ' בְּחִירִי, מ"ר בְּחִירִים, בְּחִירָיו בְּחִרָיו, — א) מי שבחר בו אדם, הרצוי ביותר, auserwählt; choisi; selected: הן עבדי אתמך בו בְּחִירִי רצתה נפשי (ישע' מב א). כי נתתי במדבר מים נהרות בישימן להשקות עמי בְּחִירִי (שם מג כ). למען עבדי יעקב וישראל בְּחִירִי (שם מה ד). ויאמר להשמידם לולי משה בְּחִירוֹ עמד בפרץ לפניו (תהל' קו כג). וירשוה בְּחִירַי ועבדי ישכנו שמה (ישע' סה ט). ומעשה ידיהם יבלו בְּחִירָי (שם שם כב). לראות בטובת בְּחִירֶיךָ (תהל' קו ה). בני יעקב בְּחִירָיו (דהי"א יו יג). ויוצא עמו בששון ברנה את בְּחִירָיו (תהל' קה מג). — ב) מי שנבחר למשרה מן המשרות, Gewählter; élu; elected: בחירי קהל אחד נועדו ועמדו והסכימו שלא לצרף במעמדם לפלוני עד זמן פלוני (תשו' רמב"ח כתשו' מהלא"מ ז). — ג) ונהוג בלשון ההמון לאמר: בָּחִיר, במשמ' מובחר, טוב מאד.

*בְּחִירָה, — א) שה"פ מן בחר, ובצרוף עם בית: בית הבחירה (מע"ש ה יב). אלא בחירה ובחירה מה בחירה שנאמר להלן בנימן בכלל אף בחירה שנאמר כאן בנימן בכלל (ירוש' מגי' א עב ד). — ב) הכח והיכלת שיש לאדם לעשות או לא לעשות דבר מהדברים על פי רצונו הטוב, Willensfreiheit; libre arbitre; free will: ועדיין לא

השגתי לגבול בקשת המות בדרך הטבע לא ב ב ח י ר ה בלתי רצון ולא ברצון בלתי ב ח י ר ה (יוסיפון פס). ואלו היה האדם מוכרח על פעולותיו היו בטול מצות התורה ואזהרותיה והיה הכל שקר גמור אחר שאין ב ח י ר ה לאדם במה שיעשה (ח' פרק' להרמב"ם ח). אלא שהרבה פעמים יטעו בני אדם ויחשבו קצת פעולות האדם הבאות ל ב ח י ר ת ו שהוא מוכרח עליהם כזוג פלוני (שם). שיתחייב זה במציאות האדם ר"ל שיעשה ב ב ח י ר ת ו פעולות הטוב והרע כאשר ירצה (שם). לך לבדך נתנה הארץ ואין להם בתוכה ממשלה והכרח בכל מה שיש לו התלות גמור ב ב ח י ר ה (כתינת עולם טז). כי הוא לבדו נוצר ונברא במעלת הרצון ז ה ב ח י ר ה (כ"א הקרא, סקד' גן עדן). וזה בבח ה ב ח י ר ה הנתון בו ברצון אלהים (ספורנו, אור עמי' נפש).

·בְּחִירִי, בְּחִירִיִּים, שת"ז, לנקב' בְּחִירִית, בְּחִירִיּוֹת, — דבר שהוא בבחירה: ומצאנו עם זה פסוקים מעידים על היות האדם ב ח י ר י (ראב"ד, אמונה רמה מכוא), ר"ל שאינו מכרח במעשיו, אלא יוכל לעשות או לא לעשות הכל עפ"י רצונו הטוב, בלי כפיה מהחוץ. טבע האפשר בפעולות האדם ה ב ח י ר י ו ת שאין להם מכריח בשום פנים (כאור' ידעיה הפניני לא). פועל ב ח י ר י י והוא הפועל כפי הרצון (מפעל' ה' ז א). יעקב ובניו ב ח י ר י י ם היו בדבר ולא אנוסים (ר"י אברבנל, זבח פסח, על הגדה). מעשה הבהמות טבעיים ומעשה האדם ב ח י ר י י ם (המבקש לרש"ט פלקיירא). התנועה ה ב ח י ר י ת (שם). מצד תמונתו ועצמותו מטביע החפץ האלוקי ורצון ה ב ח י ר י במצולות ים (מכתב מיוחס להרמב"ם, חמדה גנוזה מב:). בעל בחירה ורצון בעשיית פועל מה מהפעלים ה ב ח י ר י י ם או להמנע ממנו (זכות אבות, מתב' יין לבנון 13). שהיה נמנע אצלם שידע האל יתברך את מעשיהם בהיותם בחיריים ואם כן הם אפשריים (אור עמים, ספורנו, ידיעה). ותכלית האדם והנכבד בו הוא עצם הנפש השכלית ה ב ח י ר י ת (שם, נפש). הפעל הנמשך ממנו הדומה אל הפועל ה ב ח י ר י י (עקרי' ב כד). שתחבוש ותעצור מגמת פניהם ורצונם ה ב ח י ר י י (אוהב משפט, כאור' לאיוב, מ יג). וכל הסיבות בין אלהיות והשגחיות בין מערכיות ב ח י ר י ו ת יפעלו לטובתם ולזכותם (דרך ישרה, ס' התחינות). שכל פעולה ב ח י ר י י ת ראוי שתהיה או קיום מצוה או הכנה לקיום מצוה (רמח"ל, דרך חכמה יא.). שהאדם ב ח י ר י י על תנועת גופו ומעשיו (ר"י מודינו, קול סכל ב). האשר פעל ב ח י ר י (פרוש ר"י סטנוב, ספר המדות לארסטו, א ו).

·בְּחִירִיּוּת, ש"נ, — טבע מה שהוא ב ח י ר י: וכבר ידעת שהתנועה הגלגלית נפשית והיא באה בנפש בוחרת מחדשת ה ב ח י ר י ו ת על הדבקות (מורה המורה 7).

א·**בחל**[1], ממנו א.בָּחַל, *בֹּחַל, *בָּחֵל, ˇבְּחִילוּת.

א·**בָּחַל**[2], פ"ע, בָּחֲלָה, יִבְחַל, — בחלה נפשו בדבר, נלאתה, כבד עליה הדבר, müde sein; être las de; be weary: ואקח לי שני מקלות לאחד קראתי נעם ולאחד קראתי חבלים וארעה את הצאן ואכחד את שלשת הרעים בירח אחד ותקצר נפשי בהם וגם נפשם בָּחֲלָה[3] בי (זכר' יא ז-ח). — ואמר הפיטן: מרוב פקדות ובהלה מחלחלת נקטה שחה נפשי לעפר ב ו ח ל ת סמכה

---

[1]) בערב' בלח a), עי' הערה שלקמן.

[2]) בערב' בַּלַהּ b), בַּלֵּה ותַבַּלֵּה, נלאה מְדַבֵּר. — [3]) ת"י דנפשתהון קצת בפולחני. ונראה שבמשמעה זו היתה מלה זו מקבלת גם אצל חכמי התלמוד, שהביאו ראיה מפסוק זה להפעל ביחלו שפרשוהו ח י י ת ה, עי' חות, חַיֵּת. מנחם: פתרונו כפי ענינו כמו בי. ע"כ. אך ריב"ג פרש כמו ת"י: כלומר קצה בי. ובגוף העברי הוסיף כלו' בעלה בי. ואמר בשרש בעל: ודע כי החת במלה וגם נפשם בחלה בי היא תמורת עין בעלתי בם והענין בהם אחד. ע"כ. ועי' לקמן בהערה לערך בעל פרוש ריב"ג לבעלתי בם. רש"י הלך בדרך התלמוד ודמה בחלה להשם בֹחל, אלא שטעה בעצם משמעת שם זה, ואמר: ובחלה פי' רבותינו לשון גודל במס' נידה וכו' בוחל אלו ימי הנעורים שכבר היא גדולה. ע"כ. ופרש נפשם בחלה בי זכרונם היה רב במעי וממלא את רוחי ומציק את בטני. ע"כ. אבל בגמ' (נדה מז.) הוסיף אדם הקין בדבר נראה לו כגדול. ראב"ע: ומלת בחלה בי אין לה חבר ופי' כמו קצרה כפל מלת ותקצר והעד מלת וגם.— וכבר כפר א' ג י ג ר במציאות שרש בחל במשמ' זו בעבר' וגזר כי היה כתוב פה ב ע ל ה כמו ואנכי בעלתי בם (ירמ' לא לב). ובחלה הוא תקון סופרים מפני הכבוד והסכים לזה בעקרו גם נלד' Urschr.270 AWXVII,188 אך מה הועילו הסופרים בתקונם אם שמעו הקוראים בבחלו המשמ' של בעלה? ומלבד זה, לשרש בחל יש לו על מה להשען, והוא, כמו שזכרתי כבר בהערה שלפני זו, השרש בלח בערב' שהוא משמש גם לענין מדרגה אחת ממדרגות בשול התמר, עי' לקמן הערה לבֹחַל, וגם במשמ' נלאה מאיזה דבר, ומאן בדבר, כמו לן נלאה

---

a) بلح b) بَلَحَ

בסן לארץ נשחלת (כליה' יוס ה, הס עוגיגו). — ואמר המליץ: ויהיה ב ו ח ל בקניני העולם הזה ומואס את כל עושרו והונו (הגיון הנפש לבר חייה לז:). ויתנחם אבנר וביגונות ב ח ל (ספ' המוס' לר"ז הלג'יהכרי). ויהי כראותי כי הזמן ב ו ח ל ואין בי כח לעמוד לפני חומות וחיל נואשתי לקחת לי תשורה ועיני כלו מיחל (עזרה הבבלי, תוכח' מוס' קז:). — והשתמשו גם בפעול, *בָּ ח ו ל, הדבר בָּחוּל עליו: כי צער החולי נדבק בו מיום אשר הנפש ב ח ו ל ע ל י ו (מעבר יבק, לט).

*בֹּחַל[1]), ש"ז, — תאנה קרוב לבשולה, אחר היותה פגה, Feige bevor der Reife; la figue avant la maturité; fig for the ripening, — ובהשאלה בגוי לאשה בימי נעוריה: משל משלו חכמים באשה פגה ב ו ח ל וצמל (נדה ה ז). פגה מלמעלה לא הביאה סמנין מלמטה ב ו ח ל מלמעלה הביאה סימנין מלמטה (תוספתה שם ו ד). פגה עודה תינוקת וכו' ב ו ח ל אלו ימי הנעורים (גמ' שם מז.).

*ב·בָּחַל, פ"ע, — מן בֹּחַל, היתה התאנה בֹּחַל: התאנים מ ש י ב ח ל ו[2]) (נדה מז.).

— פִּע' בִּחֵל, כמו קל: הפגים משיוריחו איכל ברם פתו בשדה ב י ח ל ו[3]) כונס לתוך ביתו (שבי' ד ז).

— הִפע' הִבְחִיל, — א) כמו בָּחַל, בִּחֵל: מאימת הפירות חייבין במעשרות התאנים מ ש י ב ה י ל ו[4]) הענבים והאבשים משהבאישו (מעשר' ה ג). — ב) פ"י, ה ב ח י ל את הפרי, עשה שיבחל, שיגע לידי בשולו, zum Reifen helfen; avancer la maturité; advance growth: כל דבר שהיה מ ב ח י ל[1]) את הפירי חייב משום זורע (ירוש' שבת ז י.). והעושה בתים וכל דבר שהוא ל ה ב ח י ל[1]) את הפירי (שם).

ב·בחל[2]), ממנו ב·בָּחַל, מְבֹחָל, *בִּחֵל.

ג·בָּחַל, קל אינו נהוג.

— פִּע',—בִּחַל הדבר, בא במהרה, פתאם, קודם זמנו, eilig; hâtif; hurried נחלה מ ב ח ל ת[3]) בראשונה ואחריתה לא תבֹרך (משלי כ כא).

— פִּע', *בִּחֵל, — מהר לבוא, בא לפני הזמן הרגיל, אז אפילו ב י ח ל[4]) אביב ובא (מכי' מסכ' דפסחה כ).

*בַּחַל, ש"ז, — רגש של געל ומאוס, Ekel; dégoût; disgust: מועד ומוכן לקיטור גחל, מתוקן ונסכן לתורת שחל, מאים ימאס היין ב ב ח ל מתקו לו רגבי נחל (רשכ"ג, ה' מה אדם). הצילה שאונם מ ב ח ל הצגים להרגות מחל (לפה בכת, מוס' יוה"כ).

בחן[5]), ממנו בָּחַן, בֹּחַן, בַּחוּן, ואולי בַּחַן, *בְּחִינָה, *מִבְחָן.

בָּחַן[6]), פ"י, עתי' יִבְחַן, הפס' יִבָּחַן, צווי בְּחַן[7]), —בחן את הכסף, הזהב, ראה ונכה אם הוא טהור, אם אין בו סיגים, prüfen; essayer; prove: והבאתי את השלשית באש וצרפתים כצרף את הכסף ובחנתים כִּבְחֹן את הזהב (זכר' יג ט). ואמר בן סירא: ככור ב ו ח ן[8]) מעשה לוטש כן שכר למצות לצים (לד כו). — ובהשאלה בָּחַן את האדם, את הלב, את הדבר, התבונן ובדק אותו לדעת מהותו או אם הוא כמו שהוא נראה למראית עין: ויי' צבאות שפט צדק בֹּחֵן כליות ולב

ממנו (לפחן הלערב) וזו משמעה מבונה היטב לפי הענין. ואין צרך בדמיון שהביא מילר (Mü. Liebespoesie der alt. Aeg.), ממצרית בּ-חנ-ר, הנלעג.

[1]) בערב' בַּלַח a) היא פרי התמר במדרגה השלישית לבשולו, כי בתחלה הוא טלע ואח"כ ח'לאל ואח"כ בלח ואח"כ בסר ואח"כ רטב ואח"כ תמר (לפחן הלערב). ובא"י הוא השם היותר רגיל להתמרים, כי כל אכילתם אותם הוא בהיותם בלח. ולא דבר תמוה הוא שבערב' משמש שם זה לתמרים ובעבר' לתאנים, כי כן גם בסר משמש בעבר' לענבים ובערב' לתמרים.

[2]) ואמרו שם בשם רבה בר בר חנה בשם רב: משילבין ראשיהן. — [3]) במשנה שבירוש' ב י ח י ל ו, ואמרו גמ' שם (לה: וכמו"כ מעשר' מת.) מהו ב י ח י ל ו רבי חייא ברב בא אמר ה י י ת ה. ועי' חות, חית. — [4]) במשנה שבירוש' מ ש ב י ה ל ו. — [1]) כך בדפו' ויניציה, וכדפו' קרואט' מבתיל, להכחיל.

[2]) אין לו חבר בשאר הלשונו' האחיות במשמ' זו, ועי' הערה להפעל. — [3]) כך הכתיב, והקרי מבהלת, ה במקום חת. ונמסר: חד מד' מלין כתי' ח' וקרי' ה', ופרשו רוב המפרשים במשמ' מה שבא לאדם במהירות ופתאמיות. — [4]) כך בערוך כ"י וכך במכי' בדפו' ליבורנו, ובנוסח' כי חל, וכן גם בהוצאת אי"ש וכן ויס.

[5]) בסורי' בחן, בחר, בערב' מחן a).

[6]) בערב' מַחַן b), בכל המשמעו' שמשמש בהן פעל בחן בעבר', לבחינת כסף וזהב, ובחינת הלך וכיוצא בזה. — [7]) קומ"ק קבע הצווי בחֹן, אך כבר הֶעיר נסטלה (Z A W XXVII,121) כי לפי העתיד אבחַן יבחַן צ"ל הצווי בְּחַן. — [8]) על הגליון רשום ביתן.

---

a) مَحَن b) مَحْن

a) بَلَح

(ירמ' יא כ). אני יי' חקר לב בחן כליות ולתת לאיש כדרכו כפרי מעלליו (שם יז י). ויי' צבאות בחן צדיק ראה כליות ולב (שם כ יב). ותדע ובחנת את דרכם (שם ו כז). יי' צדיק יבחן (תהל' יא ה). עפעפיו יבחנו בני אדם (שם שם ד).—וככנ': הנני צורפם ובחנתים (ירמ' ט ו). כי בחנתנו אלהים צרפתנו כצרף כסף (תהל' סו י). בחנני כזהב אצא (איוב כג י). ותפקדנו לבקרים לרגעים תבחננו (שם ז יח). חקרני אל ודע לבבי בחנני ודע שרעפי (תהל' קלט כג).—ובחן את הדבר: בחנתי כל הדברים ומצאתים נחלקים לד' חלקים (פי' המשניות להרמב"ם, אבות א יז). בכל עת שאשמע דבריו אני בוחן אותם ואםן אמצא מזה החלק הרביעי אדבר בם (שם). כן האדם השלם צריך לו שיזכור מדותיו תמיד וישקול פעולותיו ויבחן תכונות נפשו יום יום (ח' פרק' להרמב"ם ד). — ובחן בדבר, עשה בחינה ע"י הדבר לראות מה יהיה: ועדיין לא ברור הדבר לו שהוא (יוסף) חי ועוד הלך ובחן באלומות וכו' וכשהזכיר להן את יוסף עמדו וכרעו כולן ליוסף (מס' סופר' כא ט).—ובמשמ' ברר על ידי בחינה: ודע שחכמי התכונה בחנו לירח שלש תנועות (ר"א הקראי, ג"ע, קדוה"ח כ). מלקות הלבנה בחנו תנועת הלבנה מקבוץ לקבוץ (שם ג).— ויבחן אותו בלמודים, בדק אם יודע מה שלמד, מה צריך לדעת. — ובמשמעת נסה אם יוכל לעשות דבר מהדברים, versuchen, éprouver, tenter; tempt: גם בחנו אלהים וימלטו (מלא' ג יה). הביאו את כל המעשר אל בית האוצר ויהי טרף בביתי ובחנוני נא בזאת אמר יי' צבאות אם לא אפתח לכם את ארבות השמים והריקתי לכם ברכה עד בלי די (שם שם י). למי הוא בוחן ה צדיק יבחן ולמה אינו בוחן את הרשעים וכו' במה הוא בוחן הצדיקים (תנח' כוכ' שמות י). — ובמשמעת הבדיל בין טוב לרע וכדו', unterscheiden; distinguer; distinguish: הלא אזן מלין תבחן וחך אכל יטעם לו (איוב יב יא).

— נפע', נבחן, עתי' יבחן, יבחנו, יבחנו—שבחנו אותו: בזאת תבחנו חי פרעה אם תצאו מזה וכו' ואתם האסרו ויבחנו דבריכם האמת אתכם (ברא' מב יה-יו). אבי יבחן איוב עד נצח (איוב לד לו). דוד נבחן במרעה וכו' עמוס נבחן במרעה וכו' אף משה נבחן במרעה (תנחו' כוכ' שמות י). ע"י שהבריות מהללים אותו במעשיו הטובים נבחן לרבים אם טוב ואם רע (רש"י משלי כז כא). — ו"נבחן בלמודים, נבדק אם יודע הוא מה שלמד: המלמד דתלמוד תורה לא יתחיל עם איזה תלמיד גמרה זולת שיבחן שלשה שבועות ע"י שלשה המפקחים (פנק' קראקא שנת שלח, אוצה"ס ז, דף 582).

— פע' *בחן, — כמו קל: מינוהו ב"ד (את האפוטרופוס) לא ישבע שבית דין מבחנין אותו (ירוש' כ"ק ד ד:). הם שלא ביחנו אם לנצח אם להנצח ובאחרונה שביחנו הסכימו (יומ' עג:).

— הפע', *הבחין, — הפריש והבדיל, unterscheiden distinguer; distinguish: משנתנה רשות למשחית לחבל אינו מבחין בין צדיק לרשע (מכי', מסכ' דפסחא יא). שאם יזכה יבחין בין מלכי ישראל למלכי עכו"ם (ברכ' ט:). ברוך אשר נתן לשכוי בינה להבחין בין יום ובין לילה (שם ס:). כל תלמיד שבועם עליו רבו פעם ראשונה ושותק זוכה להבחין בין דם טמא לדם טהור וכו' זוכה להבחין בין דיני ממונות לדיני נפשות (שם סג:). להבחין בין בגדו לבגדי אשתו (שבת יב.). להבחין בין זרעו של ראשון לזרעו של שני (יבמ' מב.). א"ר טרפון אקפח את בניי אם לא שמעתי להבחין הפרש בין קבלה לזריקה (זבח' יג.). ואיזו היא קטנה יודעת לשמור את גיטה וכו' כל שמבחנת בין גיטה לדבר אחר (גיט' סד:).—ועם כנו' *הבחינני: מזולתי הבינני ובין טוב לרע הבחינני (מוס' נאה, מיוח' לרמב"ם), ר"ל נתן לי הדעת להבחין. — ו*הבחין בדבר, התבונן ובדק וחקר: משל לאחד פרגמטוט שהיה לו אבנים של זכוכית והיה מוציאן לשוק ולא היה מבחין במניינם שלא היה מוציאם במנין (תנחומא במדבר כג). אבינה באנוש אבחינה יצירתו ולא מצאתי בה חסרון רק את המות הזה (כתי"ע ג).

— הפע' — *הבחן, הוב-,— כמו נבחן: ואמונת החדוש ודבור השם עם הנביאים הם באים כנגד המושכל והמתקת מי מרה כנגד המורגש ומי סוטה כנגד המובחן (יסוד' המשכיל, לדוד בן בילא). כלומר שהוא בחן ונוסה במרדו (אמרי בינה על משלי לר' זרחי' יח).

— נתפ', *נתבחן, נחלק לבחינות מתחלפות: שעם היות שהספירות משתלשלות זו מזו ונכללות זו מזו עכ"ז אין האלוה מתבחן לספי' ונאמר עצמות ונשמה שבכתר עלולה מא"ס (ר"מ קורדוברו, אילימה רבתי, עין כל, א יח). שהאגוז מתבחן לכמה בחינות בעצמה מתוכה אל תוכה (שם, עין רואי, תמר ו, כו). שלא יקשה עלינו למה ההנהגה תתבחן בב' אלו ולא תהיה בד' עם הבינה (שם, עין כל, תמר ג יט).

בַּחַן[1], ש"נ, — א) מבצר, kl. Festung; fort; castle: הנני יסד בציון אבן אבן בֹּחַן [2]) פנת יקרת (ישע' כח יו). — ב) כמו בחינה, מבחן: לכן ספק אל ירד כי בֹחַן [3]) ומה אם גם שבט מואסת לא יהיה (יחזק' כא יז-יח). ומה תהי עוד על בני אם גם שבט מואסת זו תבוא עליו עם שאר הבחן (רש"י שם). כי החרב הזאת הוציאה לבחון בה בני אדם וכו' ומה יהיה זה הבוחן אם גם שבט בני תמאס לכרתו וכו' מה יהיה הבוחן הזה (רד"ק שם). כשר ציר תחן לוט באושי צחן להמתיק מר למחן לבל לקוט בְּבֹחַן (ר"א קליר, קרוב' לפור', אזרת כט). אנשים הם בעת בֹּחַן כנשים בלב הותל ומועצות חסרות (ר"י הלוי, התמיל כזקוניס). וחלתי ואירא בעדי מחן ועק לחוות לחוקר בבוחן חסר חסד ויתור צחן חן איך אמצא בתחן (סליח' יום א, אין מי). — והשתמשו באֶבֶן בֹּחַן לשם האבן שבוחנים בו המתכיות: כי בחינת אברהם היה כזהב שמזככין אותו באבן בוחן ומראים הרושם הנשאר באבן להודיע מה טובו ומה יפיו (ר"מ אלשיך, איוב כג י). — ג) *כלי מכלי הרופאים לבדק בו את הפצע, Sonde: לפעמים יהיה השבר הפנימי (בהגלגלת) רב או עצום ולא יהיה על העור שסוע או שיהיה השסוע מועט ואז יצטרך בהכרת שיודע הענין בבוחן אשר תתפש בו השבר (קאנון ד ה ג א). ויש מן האומנים שיוציא המקדח ויכנים בו זנב הבוחן הנקרא אלמה והוא אלקאליל עד פגישת הנקב להכין אל הקצה החד מן הבוחן וכו' ואחר תתמיד הבוחן זמן ארוך וכו' ואם המים ישובו בימים אשר יתעסק ברפואתם תחזיר הבוחן בנקב ההוא בעצמו (שם ג ד ט).

בַּחַן[4], ש"ז, — מגדל על המבצר, Wartturm; donjon; watch-tower: כי ארמון נטש המון עיר עזב עפל וָבַחַן [5]) היה בעד מערות עד עולם (ישע' לב יד).

***בַּחֲנוּת**, ש"נ, — כמו בחינה: ואחר כן השוב בחנוה הבורא יתעלה בהנהגתו את האדם (חו"ה הבחינה ה).

---

[1]) לא נתברר מקורו ומשמעתו. — [2]) תרגם רסע"ג חג'ר צנאם. ריב"ג פרש ארמון ומגדל. ובמשמעה זו פרש גם רש"י ורד"ק, כמו בחן שלקמן, עי"ש. — [3]) נתקשו כל המפרש' בפרוש מלה זו, ואמרו קצתם שהוא פעל, אעפ"י שהוא מלעיל. ואחרים פרשוהו בענין שם, כמו בחינה. אבל כל זה קשה, ובאמת כל הפסוק לקוי.

[4]) לא נתברר מקורו, ועי' הערה שלקמן. — [5]) ת"י ומטמורנא, שר"ל אוצר. אך רסע"ג תרגם צנאם בערב' וכן כל המפרשים הקדמונ' והאחרונ'. וכן נזכר בנחמי' פעמים אחדות מגדל היוצא אצל עפל.

בחר[1]), ממנו בָּחַר, בָּחוּר, *בְּחוּרָה, בְּחוּרִים, בְּחוּרוֹת, בָּחִיר, *בְּחִירָה, *בְּחִרוּת, מִבְחוֹר, מִבְחָר.

בָּחַר, פ"י, עתי' אֶבְחַר, יִבְחַר, כהפס' -חָר, לווי בְּחַר, מקור בָּחוֹר, ככי' בָּחֳרִי, — הוציא ולקח אחד מתוך רבים, לקח אחד שמצא יותר חן בעיניו, שהוא היותר טוב, choose; choisir; wählen, auswählen: ויִשמש עם פעול ועפי"ר עם בְּ: ויאמר חושי אל אבשלם לא כי אשר בָּחַר יי' והעם הזה וכל איש ישראל לא[2]) אהיה ואתו אשב (ש"ב יו יח). העיר אשר בָּחַר יי' לשום את שמו שם מכל שבטי ישראל (מ"א יד כא). הראיתם אשר בָּחַר בו יי' כי אין כמהו בכל העם (ש"א י כד). כי ירחם יי' את יעקב וּבָחַר עוד בישראל והניחם על אדמתם (ישעי' יד א). שתי המשפחות אשר בָּחַר יי' בהם וימאסם (ירמי' לג כד). למען דוד עבדי אשר בָּחַרְתִּי אתו (מ"א יא לד). אתם עדי נאם יי' ועבדי אשר בָּחָרְתִּי למען תדעו ותאמינו לי (ישעי' מג י). ועבדך בתוך עמך אשר בָּחָרְתָּ עם רב (מ"א ג ח). והתפללו אל יי' דרך העיר אשר בָּחַרְתָּ בה (שם ח מד). אשר בָּחַרְתָּ באברם והוצאתו מאור כשדים (נחמ' ט ז). החיים והמות נתתי לפניך הברכה והקללה וּבָחַרְתָּ בחיים (דבר' ל יט). ויקחו להם נשים מכל אשר בָּחָרוּ (בראש' ו ב). כי שנאו דעת ויראת יי' לא בָחָרוּ (משלי א כט). גם המה בָּחֲרוּ בדרכיהם ובשקוציהם נפשם חפצה (ישע' סו ג). לסריסים אשר ישמרו את שבתתי וּבָחֲרוּ באשר חפצתי (שם נו ד). הנה המלך אשר בְּחַרְתֶּם אשר שאלתם (ש"א יב יג). כי יבשו מאילים אשר חמדתם ותחפרו מהגנות אשר בְּחַרְתֶּם (ישע' א כט). לכו וזעקו אל האלהים אשר בְּחַרְתֶּם בם (שופט' י יד). ובאשר לא חפצתי בְּחַרְתֶּם (ישע' סה יב). והיה האיש אשר אֶבְחַר בו מטהו יפרח (במד' יז כ). אֶבְחַר דרכם ואשב ראש (איוב כט כה). — ובהוס' ה בסוף: אֶבְחֲרָה נא שנים עשר אלף איש (ש"ב יז א). אֶבְחֲרָה דברי עמו (איוב ט יד). אל תקנא באיש חמס ואל תִּבְחַר בכל דרכיו (משלי ג לא). כי יאלף עונך פיך ותִבְחַר לשון ערומים (איוב טו ה). יִבְחַר אלהים חדשים אז לחם שערים (שופט' ה ח). ואת אשר יִבְחַר בו יקריב אליו (במד' טז ה). והיה האיש אשר יִבְחַר

---

[1]) בארמ' וסור' בחר. בערב' נחב a).

[2]) הקריא לו.

a) نخب

יי׳ הוא הקדוש (שם ז). במקום אשר יבחר יי׳ (שם יב יד). הן אתם מאין ופעלכם מאפע תועבה יבחר בכם (ישע׳ מא כד).—ובחית פתוחה גם בהפסק קטן: עמך ישב בקרבך במקום אשר יבחר באחד שעריך (דברי׳ כג יז).—ובחית קמוצה בסו״פ ובאתנח: אל המקום אשר יבחר (יהוש׳ ט כו). בבוא כל ישראל לראות את פני יי׳ אלהיך במקום אשר יבחר תקרא את התורה הזאת (דבר׳ לא יא). המסכן תרומה עץ לא ירקב יבחר חרש חכם יבקש לו (ישע׳ מ כ). מי זה האיש ירא יי׳ יורנו בדרך יבחר (תהל׳ כה יב).— ועם ז״ק: שלוש פעמים בשנה יראה כל זכורך את פני יי׳ אלהיך במקום אשר יבחר בחג המצות וכו׳ (דבר׳ יו יו).— ועם ו ההפוך: ויבחר משה אנשי חיל (שמות יח כה). ויבחר את שבט יהודה (תהל׳ עח סח). ויבחר בזרעו אחריו (דבר׳ ד לז). ויבחר בשלמה בני (דהי״א כח ה). ותבחר מחנק נפשי (איוב ז יה).— ומקור: חמאה ודבש יאכל לדעתו מאום ברע ובחור בטוב (ישעי׳ ז יה).— וככנ׳: כה אמר יי׳ אלהים ביום בחרי [1]) בישראל ואשא ידי לזרע בית יעקב (יחזק׳ כ ה). ואמר לך עבדי אתה בחרתיך ולא מאסתיך (ישע׳ מא ט). הכזה יהיה צום אבחרהו יום ענות אדם נפשו (שם נח ה). למען יי׳ אשר נאמן קדש ישראל ויבחרך (שם מט ז).— ובחר מן דבר, ר״ל מחלק הדבר ההוא: ויבחר מכל בחרי בישראל ויערך לקראת ארם (ש״ב י ט). ובחר אתו מכל שבטי ישראל לי לכהן (ש״א ב כח).— ובחר בפלוני מאלמוני, ר״ל שפלוני יותר רצוי לו מאלמוני: לפני יי׳ אשר בחר בי מאביך ומכל ביתו לצות אתי נגיד על עם יי׳ (ש״ב ו כא). כי על זה בחרת מעני (איוב לו כא).—ובחר בדבר יותר מדבר: ולא אתה הוא שבחרת ביסורים יותר מן העניות (תנח׳ משפ׳).— ובחר לו עדים אתם בכם כי אתם בחרתם לכם את יי׳ לעבד אותו (יהוש׳ כד כב). וזעקתם ביום ההוא מלפני מלככם אשר בחרתם לכם (ש״א ח יח). בחר לנו אנשים וצא הלחם (שמות. יז ט). שלש אנכי נוטל עליך בחר לך אחת מהם (ש״ב כד יב). בחרו לכם היום את מי תעבדון (יהוש׳ כד יה). ויתנו לנו שנים פרים ויבחרו להם הפר האחד וכו׳ בחרו לכם הפר האחד ועשו ראשנה (מ״א יח כג-כה). ויבחר לו חמשה חלקי אבנים מן הנחל (ש״א יז מ). ויבחר לו לוט את כל ככר הירדן (בראש׳ יג יא). משפט נבחרה לנו נדעה בינינו מה טוב (איוב לד ד).—ויאמר גם . בחר לפלוני במקום את פלוני או בפלוני: הלוא

— [1]) עי׳ בהערה לאני בדבר טיבו של קמץ בית בחרי

ידעתי כי בחר [1]) אתה לבן ישי לבשתך (ש״א כ ל), ר״ל בבן ישי. — בחר דבר על פלוני, בחר ורצה להטיל את הדבר על פלוני: ויאמר המלך אתי יעבר כמהם ואני אעשה לו את הטוב בעיניך וכל אשר תבחר עלי אעשה לך (ש״ב יט לט).

— נפע׳, נבחר, — שבחרו בו, נבחר דבר פלוני לפלוני מדבר פלוני, ר״ל הוא רוצה בו יותר: ונבחר מות מחיים לכל השארית הנשארים מן המשפחה הרעה הזאת (ירמ׳ ח ג).—וביג׳: נבחר כמו תה״פ, שראוי לבחר בו שהכל בחרים בו, טוב מאד, **besser, lieber; mieux plus agréable; better, more agreable**: קנה חכמה מה טוב מחרוץ וקנות בינה נבחר מכסף (משלי יו יו) נבחר שם מעשר רב מכסף ומזהב חן טוב (שם כב א).— נבחר לו דבר פלוני, הדבר יותר נעים לו: עשה צדקה ומשפט נבחר ליי׳ מזבח (משלי כא ג). — וכמ תאר, עי׳ נבחר.

— פע׳, בחר, — כמו נבחר: כי מי אשר יבחר [2]) אל כל החיים יש בטחון (קהל׳ ט ד).

— פע׳, *בחר, — כמו קל: בזמן שהיתה ההלכה והמעשה מכוונים לפני הייתי מוציאה והמעשה שהיה קהה הייתי שואלו ומבחרו [3]) (פסיק׳ רבתי, לג).

— הפע׳, *הבחיר: זה הקב״ה שהבחיר לשונו למשה (פסיק׳ דר״כ, סקלים).

— הפע׳, *מבחר, מוב׳, — כמו נבחר, היותר טוב: לא מתמרים שבהרים ולא מפירות שבעמקים ולא מזית שמן שאינן מן המובחר (ביכו׳ א ג). מובחר דוחה אין מובחר מן המובחר דוחה (ירוש׳ פסח ו לג:). מובחר שבבהמות שור מובחר שבעופות תרנגולת (ב״מ פו:). מצוה מן המובחר (ב״ק עח:). זקן חכם מובחר מן הבחור (רש״י אב׳ ד כ).

— התפ׳ *התבחר: ויאמר להם בחרו עוד מן האלף מאה ויתבחרו ויוסף עוד לאמר התבחרו מן המאה שבעה ויתבחרו מן המאה ז׳ חכמים (משלי סנדאבר).

ב. **בחר** [4]), — כמו בחן: הנה צרפתיך ולא בכסף בחרתיך [5]) בכור עני (ישע׳ מח י). ואמר — המשורר בהשתמשו בלשון נופל על לשון: כמור על הכפור הבט

וק־יאתו. — [1]) השבעים קראו חבר במקום בחר. — [2]) כך הכתיב, והקרי יחבר. — [3]) כך הגרסה בהספרים, ובילקוט ומבארו, ואי״ש **תגיה** ומבהרו, מלשון בהירות. [4]) כמו בארמ׳. — [5]) בהרבה כ״י בחנתיך (K.).—

דיו על כתב סופר אשר כל לב בחרו, והדבר כמפי אל למען בבור[1]) הבין והשכל בְּחָרוֹ[2]) (רמב"ע, תרשיש י).

בְּחַרָאן[3]), -רָן, מ"ר בַּחְרָנִים, — שנוי עקרי במעמד המחלה, שאחריו עפי"ר תהפך המחלה לטובה או לרעה, Krisis ; crise ; crisis : וכשיובן פעולתו (של הטבע) בחלאים ובימים אשר הם מנין נפרד הנקרא בלשון קדר בחראן ור"ל שבימים ההם יתהפך ענין החולה לטוב או לרע (ראב"ע, ספר העצמים). מאמר כללי באותות הבחראן, הבחראן יקדימהו בהיות נפילתו בלילה ביום ואם יהיה נפילתו ביום בלילה ענינים ודברים הם אותות לו כמו הצער והמצוק וגעש ושיעול וערבוב שכל וכאב ראש (קאנון ד כ כ ג). מות החולים תהיה על אחד מד' פנים אם שיבוא לחולה בחראן רע שלם ברגע וימות ביום ההוא וכו' ולפעמים ימות החולה פתאם בלי בחראן כלל (פרקי משה ג). ידוע הוא שהמות הזה פתאום בלתי בהראן אי אפשר שיהיה בעת ירידת החולה וכו' אותם שימותו מבלי בחראן הנה ביום העונה תהיה המות (שם). והנה מה שיהיה ענינה כן מן הקדחת הנה הבחרן שלהם יהיה בהרקה ומה שיהיה מן הקדחת דקה רקיקה דומה לאש הנה דרכם שתארך והבחרן שלה יהיה ברוב המורסות (שם י). וכל בחראן יבוא בעמידת החולי (שם יא). שאנחנו נמצא יציאתו (של הדם) כשיהיה ביום בחראן הוא מורה על כח פעולת הטבע (ר"א חסדאי, תרג' ספר יסודות לר"י ישראלי). מיני הבחראן ששה האחד השנוי שיהיה פתאום אל הבריאות ויקרא בהראן טוב והב' השנוי שיהיה פתאום אל המות ויקרא בחראן קשה וכו' (קבוצי גלינוס, בבחראן, כ"י פריז). והבחראן הוא שנוי המהיר החד אשר יחודש בחולי אם לחיים אם למות וכו', ושם הבחראן נגזר מלשון היונים והסוריאנים משם המשפט אשר ישפטו בו השופטים כפי מה שקדם להם (שם, כימי הבחראן). כל מוקדת קדחת חדה תכלה קדחתו בבחראן (מלאכת הגיון כ ד). — ומ"ר: בגבולים הנקראים בחראנים אם תבוא הרקיקה ביום הראשון דבר רקיק בלתי מבושל הנה יפול שנתבשל ברביעי ויהיה הגבול בשביעי (קאנון ג י ד ט). כמו שיקרה בקדחת עד שיתדבק בעונותיהם ובחראניהם (שם ג יא א כ). והסגולה היותר מיוחדה בקדחות השורפות שיצאו בחראנים שלה ברעיפת הדם מהנחירים (פרקי משה י). והבחראנים יבואו בזמן הגעת החליים ותכליתם (קבוצי גלינוס, בבחראן, כ"י פריז).

בַּחֲרוּת, ש"נ, — כמו בְּחוּרִים, בְּחוּרוֹת, הזמן שהאדם בחור, Jugend; jeunesse ; youth : ימי זקנותו יפים מימי בהרותו (תד"א יח). המשילוך בר"ב הזיונות הנך אחד בכל דמיונות, ויחזו בך זקנה ובַחֲרוּת ושער ראשך בשיבה ושחרות (שה"כ, אנעים). לא יחולו זקנה ובחרות עליך גם שיבה ושחרות (שה"י ג). — ואמר המשורר: הכרתי אותה ואבותיה וארץ מגוריה ושמעתי אותה בבחרותיה סופדת על אבדן ימי נעוריה (עמנואל מחב' יו). עובר עמד נא מעט מוער וקרא כתבי זה בציוני, דע כי במחשבתי בַּחֲרוּתִי כמעט עלי עבים אשו קני (עמנ' פרגס', מתק שפת'). נטו ימי בַחֲרוּת ופנו ערף (שם).

בַּחֲרִי, -רִיי, ת"ז, לנק' בַּחֲרִיִּית, — כמו בְּחִירִי: החכם עיניו בראשו ולו ראוי החריצות וההשתדלות אחר שהוא בחריי ואין ראוי להתעצל בדברים הקדושים (צרור המור, וישלח). כי לא ישובח האדם או יגונה על הדבר המוכרח אבל הדבר שהוא בחריי אליו מכל וכל (רפא' מנורלי, מרפא לנפש). שאהבת השם ית' אל ישראל אינו כאהבת ההדמות ולא כאהבת הטבעית אבל אהבה בחריית נמשכה אל רצון האוהב בלבד בלי שום טעם (שם). כי הפעולות הבחריות בבחירה גמורה הן הנה שיפול בהן החריצות ושעליהן ישובח האדם או יגונה (שם).

א**בַּחֲרָן**, — מי שטבעו לבחר, — נהוג בדבור העברי בא"י.

בַּחְרָן, עי' בחראן.

בַּחֲרָנוּת, — סגולת מי שטבעו לבחר, נהוג בין מדברי עברית בא"י.

בַּחֲרָנִי, ת"ז, — של הבחראן, מטבע הבחראן: וכאב הראש הבחרני כלומר הגבוליי (קאנון ג א

[1]) כך בנדפס, וצ"ל בכור. — [2]) ונרשם בצדו: בחרתיך בכור עוני.

[3]) בערב' בֻּחְרַאן a), יום בֻּחְרַאן. והנה הבלשנים הערבים גוזרים מלה זו מן המלה באחור b) והוא חוק החום בחדש תמוז, וי"א שהוא מן המשמעה השניה על באחור, והוא הלבנה, מפני הפעולה שיחסו להלבנה של מהלך המחלה. ועי' בפנים לקמן במשל המובא מקבוצי גלינוס, עוד דעת מי שגזרו מלשון יונית.

a) بُحْرَان b) باحور

כ ה). ואמנם הגבוליי והוא הבחרניי אין ראו שיונע כי הוא יסור בסור הקדחת (שם ג ד ה). והמקרים הבחרניים מהם מה שיהיה בסבת השתלת החומר וכו' (קנוני גלינוס, כתרגום, כ"י פריז ג).

*בחש[1], פ"י, עת' יבחש, — הניע והגים בהכף בתוך הקדרה, umrühren; remuer; to stire: ושוין שבוחשין[2] את השתות בשבת (כרכ' לח.).
—פע', *בחש: ותבשל הכל על אש נחה עד שיתעבה וכו' ויבוחש הכל עד שישוב גוף אחד (מ' אלדבי, ש"א ד).

בטא[3], ממנו בטא, *בטוא, מבטא.

בטא, פ"י, בטאתי, אבטא, עפי"ר עם שפה, בטא בשפתיו, — הוציא מפיו דבר ולא שקל בדעתו, unbesonnen reden; parler sans réflechir; talk inconsideratly: נפש כי תשבע לבטא[4] בשפתים להרע או להיטיב לכל אשר יבטא האדם בשבעה ונעלם ממנו (ויקר' ה ד). ויקציפו על מי מריבה וירע למשה בעבורם כי המרו את רוחו ויבטא בשפתיו (תהל' קו לב-לג). — ופשט השמוש בו במשמ' הוצאת מלים בכלי הדבור, aussprechen; prononcer; pronounce: דע כי בגד כפת יבטאו בהם העבריים על שני דרכים האחד דגוש והשני רפה (ראב"ע, דקד' ר"י חיוג). כי האות הנע שיבטא האדם בו מאחד מהשבע תנועות וכו' והנה השוכן הוא שלא יבטא המדבר באחת מאלה השבע תנועות (שם). אם היה אחד מהשברים שיוכל לבטא בהם והאחרים שלא יוכל לבטא בהם (שם, ספר המספר, שער השברים). שיהיו דברי אשר אשים בפיך במלות נכונות שתוכל לבטא בהן יפה (רמב"ן שמו' ד יב). כי האדם יבטא וידבר באותיות אשר ירצה בקולות מזולת שיתבונן בבטאו אות ואות איך יניע כלי הדבור (רלב"ג, מלח' ה' ג ד).
— קל *בטא, בינו' בטא, — כמו בטא: כבוד וקלון ביד

---

[1]) בארמ' בחש, ר"ל בקש וחפש והגים: בחשן קדרא (גיט' מה.). אדלא אבדנא בחשנא (ב"ב קנג.). ובערב' בחת' a) כמו בקש. — [2]) ופרש רש"י מגיסין בכף לערבו יפה במימיו.
[3]) לא מצאו חכמים חבר לו בערב'.
[4]) ת"א: לפרשא בספון לכל דיפרש אינשא. ורסע"ג תרגם בלפץ' שפתיה, מא ילפץ' אלאנסאן, והוא בערב' לפט' b).

a) بحث b) لفظ

בוטא ולשון אדם מפלתו (ב"ס גני' ה יג). — ואמר הפיט: נשמת אסירי התקוה בוטאים תהלות פני אל תאמצך צור הנדרש לכל שואל (נשמ' שבתי ישורון, קונט' הפיוט' סו).
— פע', *בטא: והנה על הנראה שיבוטא בו לא יבקש עליו בכתב טעם א"כ למה נבקש טעם בנח הנעלם שלא יבוטא בו (ראב"ע שמות כ א). איך יניע כלי הדבור בדרך שיבוטאו אות אות מהם כראוי (רלב"ג מלחמ' ה' ג ד).

*בטבט[1], אינו נהוג אלא בנתפ'.
— נתפ', *נתבטבט, — נפח וצבה, anschwellen; enfler; to swell: למה הרבית דומה למי שנשכו נחש ולא הרגיש מי נשכו ולא ידע עד שנתבטבטת עליו כך הרבית אין אדם מרגיש בו עד שמת בטבטת[2]) עליו (מד"ר שמות לא).

*בטבוט[3], ש"ז, — כמו בצבוץ: והעקל של נצרים ושל בטבוט[4]) ושל עץ ושל שיפה (ירוש' ע"ז מה:).

בטה, ממנו בטה, *בטוי.

בטה[5], פ"י, עבר, בטיתי[6], אבטה, יבטה, בטה, בטי, — כמו בטא: יש בוטה כמדקרות חרב ולשון חכמים מרפא (משלי יב יח). כל הבוטה ראוי לדוקרו בחרב (עירו' סד:). — ואמר הפיטן: ארוגי עז בקול מעוז לנערץ בצבא המולה בוטים רן בחיך וגרון לך יי' הגדולה (אופן שבת א' אחר פסח). יועצי מרמה וכזב מלחשים כמדקרות חרב בוטים מנקשים (א שבוע', אמרי כזב). — ומצוי השמוש בו בהספרות: כל אחד מהם בוטה כחפצו ומדבר כרצונו (הקד' הרקמה). שלא הוציאה השבועה מפיה ולא בטתה בשפתיה (טו"ת סמב לדקה, יו"ד נו). מנשה אינו טוען שבטתה סרח השבועה בפיה (שם). נאמנת לומר אין זה כתיבת ידי מגו דיכולה לומר כתבתי אבל לא בטיתי (שם).

*בטוא, ש"ז, — שה"פ מן בטא: והביא ראיה מדברי המשורר שאמר כי המרו את רוחו ויבטא בשפתיו

---

[1]) לא נתברר מקורו, ואין דמיון לו בשאר הלשונות האחיות במשמעה זו. — [2]) בנוסח' מתבעט, אבל בתנחו' הובא מאמר זה בעצמו ושם הגרסה מתבטבטת.
[3]) לא נתברר מקורו, ועי' בצבוץ. — [4]) כך הגרסה פה ובתוספתא (טהר' יא) בצבץ, ובגמ' (ניד' עת.) בצבוץ.
[5]) כבר הזכיר ריב"ג במשתלחק כי יש סוברים שהעקר הוא בטא באלף וכתוב ה בסוף במקום האלף. —
[6]) ריב"ג שם.

והנה החטא היה ב ב ט ו א ו לא במכה (רלב"ע במד׳ כח).

בטוח, בטח, לנק׳ בטוחה, מ"ר בטוחים, בטוחות, עם ב ועם על אחריו,— א) מי שאינו ירא ומאמין אמונה שלמה בחברו, vertrauensvoll;confiant;trusting: יצר סמוך תצר שלום שלום כי בך בטוח (ישע׳ כו ג). משמועה רעה לא יירא נכון לבו בטח ביי׳ (תהל׳ קיב ז). וכך היתה (האשה החכמה) ב ט ו ח ה בעצמה שהיא נותנה ראשו ליואב (תנחו׳ בובר, ויחי יב). — ואמר המשורר: אשר נתן לשכוי בין ודע, ושת חכמה והשכל בטוחות, ילמד הנפשות הנכאות, ביום צרה היותם בו בטוחות (רמב"ע, תרשיש ט). — בטוח אני שֶׁ, ר"ל אין לי ספק בדבר שכן יהיה, sicher sein, être sûr; be sure: ב ט ו ח אני שאי את יוצא מן הזיקנה עד שתורה הוראות בישראל (ירוש׳ נזי׳ ד נג ג). שכל מי שיגע בה (בהתורה) ב ט ו ח שגוזר ואחרים מקיימין (מד"ר ויקר׳ לא). הדברים שאינו ב ט ו ח שלא יכשל בהם (תו"ס ג 7). — ובטוח על דבר: ר"ש בן חלפתא שהיה ב ט ו ח ע ל כוחו יצא לו בחצי הלילה לילך לעירו (מד"ר דבר׳ ט). הצדיקים ב ט ו ח י ם ע ל בוראם (תנח׳ בובר, מקץ ג). שהעכו"ם ב ט ו ח ע ל י ו ונתן לו מעות על מכר גופו (תוספות קידו׳ יו.). — ב) אדם *בטוח, שבני אדם בוטחים בו, דבר בטוח, שאין מקום לחשש שמא יאבד וכדומה: ומכרם ראובן כפי כתבו לאדם ב ט ו ח וכו׳ (בו"ת לחס רב לד). בתנאי שיתן לו ערב ב ט ו ח ולא נזכר משכון (שם). כי פעמים יש חוב גדול שאינו שוה דמי כלו ואף לא דמי חציו הכל לפי מה שהוא ב ט ו ח (מרדכי ב"ק נה). אין מחיר ב ט ו ח לשטרותיהם (קרית ספר, מת"ג א).

***בטוחות**, — עי׳ בטחות.

***בטוי**, ש"ז, — שה"פ מן בטה במשק׳ הכבד: אין חייבין על שמיעת הקול ועל ב י ט ו י שפתים (הור׳ ב ה). שבועה שאוכל ככר זו שבועה שלא אוכלנה הראשונה שבועת ב ט ו י והשנייה שבועת שוא אכלה עבר על שבועת שוא לא אכלה עבר על שבועת ב ט ו י (שבוע׳ ג ט). ועל חטא שחטאנו לפניך ב ב ט ו י שפתים (תפי׳ יוה"כ). — ובטוי האותיות: הכתב וה ב י ט ו י בענינו ובמשפטו (דקה"ע ג). ניב הגרון ו ב ט ו י שפתים נחלק על שמנה (תשו׳ דונש עא). שחלפו ב י ט ו י י ו ונשוו טעמיו (שם קכב). ש ב י ט ו י י ה ם מתחלפין וטעמיהן שוין (שם).

***בטול**, ש"ז, מ"ר בטולים, — א) שה"פ מן בטל: ב י ט ו ל בית המדרש (שבת יו א), ר"ל בלבול והפרעת הלמוד. מפני ב ט ו ל עניים כיצד שלא יהו עניים יושבין ומשמרין כל היום (תוספתא פאה א ו). ר"י הנשיא אומר (בנים מתים) בעון ב י ט ו ל תורה (שבת לב:), ר"ל שאינם לומדים תורה. בעון ב י ט ו ל תרומות ומעשרות שמים נעצרין מלהוריד טל ומטר (שם). פעמים ש ב י ט ו ל ה של תורה זה יסודה (מנח׳ צט:). אין ב י ט ו ל רשות מחצר לחצר (עירו׳ סו:), ר"ל החלטת אדם שאין לו רשות. המשתחוה לבית יש לו ב י ט ו ל (ירוש׳ ע"ז ג מג:), ר"ל החלטה שהוא אפס ואין. אמנם אופני ראיותיהם והקדמותיהם בקיום חדוש העולם או ב ב ט ו ל קדמותו הם חלוקים (מו"נ א עא).

א·**בטח**[1]) ממנו בטח, א.בטח, בטחה, בטח, בטחון, מבטח, *בטוחות.

בטח, פ"ע, כהפס׳ בטח, בטחת, בטחת, לנק׳ בטחה, בטחה, בטחנו, בטחנו, עת׳ יבטח, צווי׳ בטח, בינ׳ בוטח, בוטח, בוטחה, — בטח בפלוני ועל פלוני ובדבר פלוני ועל דבר פלוני, סמך עליו, ולא היה לו חשש ודאגה בדבר, וחשב כי בשביל האיש ההוא או הדבר ההוא לא תשיגהו שום רעה ושום צרה, vertrauen, se confier;to confide: ויבא געל בן עבד ואחיו ויעברו בשכם ויבטחו בו בעלי שכם ויצאו השדה ויבצרו את כרמיהם וידרכו ויעשו הלולים (שופ׳ ט כו-כז). הוי הירדים מצרים לעזרה ועל סוסים ישענו ויבטחו על רכב כי רב ועל פרשים כי עצמו מאד ולא שעו על קדוש ישראל ואת יי׳ לא דרשו (ישע׳ לא א). הוי השאננים בציון והבוטחים בהר שמרון (עמו׳ ו א). הנה בטחת על משענת הקנה הרצוץ הזה על מצרים וכו׳ כן פרעה מלך מצרים לכל הבוטחים עליו (ישע׳ לו ו). אל ישיאך אלהיך אשר אתה בוטח בו לא מרלא תנתן ירושלם ביד מלך אשור (שם לז י). חמתיך הגבהת והבצרות אשר אתה בוטח בהן (דבר׳ כח נב). בוטח בעשרו הוא יפול (משלי יא כח). בוטח בלבו הוא כסיל (שם כח כו). הבת השובבה הבוטחה באצרתיה (ירמ׳ מט ד). כי בטח יצר יצרו עליו לעשות אלילים אלמים (חבק׳ ב יח). והוא בטח על צדקתו ועשה עול (יחזק׳ לג יג). בטח בה לב בעלה ושלל לא יחסר (משלי לא יא). ביי׳ אלהי ישראל בטח (מ"ב יח ה). ביי׳ לא בטחה אל אלהיה לא קרבה (צפנ׳ ג ב). ואג.

[1]) אין לשרש זה במשמעה שיש לו בעברית דמיון בערבי׳

בחסדך בטחתי יגל לבי בישועתך (תהל' יג ו). השמיעני בבקר חסדך כי בך בטחתי (שם קמג ח). כי בטחת בדרכך ברב גבוריך (הוש' י יג). כי בו ישמח לבנו כי בשם קדשו בטחנו (תהל' לג כא). כי לאלהים זעקו במלחמה ונעתור להם כי בטחו בו (דהי"א ה כ). ואני אבטח בך (תהל' נה כד). כי לא בקשתי אבטח וחרבי לא תושיעני (שם מד ז). התבטח בו כי רב כחו (איוב לט יא). ותבטחי ברעתך אמרת אין ראני (ישע' מז י). אשר שכחת אותי ותבטחי בשקר (ירמ' יג כה). ותבטחי ביפיך ותזני על שמך (יחזק' יו יה). ארור הגבר אשר יבטח באדם ושם בשר זרעו (ירמ' יז ה). אל תאמינו ברע אל תבטחו באלוף (מיכ' ז ה). איש מרעהו השמרו ועל כל אח אל תבטחו (ירמ' ט ג). בטח ביי' ועשה טוב (תהל' לז ג). ובטח עליו והוא יעשה (שם ה) בטחו ביי' עדי עד (ישע' כו ד). טוב לחסות ביי' מבטח באדם (תהל' קיח ח). כי יען בטחך במעשיך ובאוצרותיך גם את תלכדי (ירמ' מח ז). — ועם אל במקום על: אל יי' אלהינו בטחנו (ישע' לו ז). אני אליך אבטח (תהל' נו ד). — ועם לך אחרי הפעל: ותבטח לך על מצרים לרכב ולפרשים (ישע' לו ט). עתה הנה בטחת לך על משענת הקנה הרצוץ (מ"ב יח כא). — ובטח סתם, ובלי ב ועל אחריו, היה בלי יראה ופחד, דאגה, **sicher sein; être tranquille; be secure**: מה הבטחון הזה אשר בטחת (ישע' לו ד). נסו ואין רדף רשע וצדיקים ככפיר יבטח (משלי כח א). יבטח כי יגיח ירדן אל פיהו (איוב מ כג). שקט ובטח ואין מכלים דבר (שופט' יח ז). עם בטח (שם י). חכם ירא וסר מרע וכסיל מתעבר ובוטח (משלי יד טז).

— הפ', הבטיח, הבטחת, יבטח, מבטיחי, — א) הבטיח את פלוני על דבר, עשה שיבטח: ואל יבטח אתכם חזקיהו אל יי' לאמר הצל יצילנו יי' לא תנתן העיר הזאת ביד מלך אשור (ישע' לו יה). ואתה הבטחת את העם הזה על שקר (ירמ' כח יה). ויבטח אתכם על שקר (שם כט לא). כי אתה גחי מבטן מבטיחי על שדי אמי (תהל' כב י). — ב) *הבטיחו דבר, הבטיח לפלוני דבר, הבטיחו ש, — יעד לו דבר ואמר לו בפרוש שכך היה או שכך יהיה, **versichern, versprechen; assurer, promettre; assure, promise**: וכן מי שהבטיחוהו להוציאו מבית האסורים וכו' שוחטין עליהן (פסח' ח ו). ואל יבטיחך יצרך שהשאול בית מנוס לך (אבו' ד כב). כבר עשיתי הבטחה שהבטחתי אברהם אביכם (מכי' בשלח ג). לא יצא הכהן לחוצה לארץ אפילו לישא אשה אלא אם כן הבטיחוהו תגרין שהקדימו זמנו של יריד (תוספ' ע"ז א ט). מכיון שהבטיחן המקום שהוא מכניסן לארץ כמו שהוא לשעה (ירוש' שבת יה יה.). גדולה הבטחה שהבטיחן הקב"ה לנשים יותר מן האנשים (ברכ' יז.). הרי הן עשויין כמה שהבטיח הקב"ה לזקן (תנחו' לוך לך). שהבטיחני הקב"ה שיעשרני (שם יז). — ונתפשט שמוש זה בספרות: אמור לרב שיבוא אלי והנני מבטיחו על ראשי שלא יקבל הזק (כיהכ"י של רמ"י כוירמייזא). ולא אבטיח להנבער מכל מושג וידיעה בלשון שיוכל ללמוד בספרי לבדו (בן זאב, הקד' תל"ע). אבטיחך ידידי כי המעשה לא טובה הזאת לא תקדיר את המעשים הטובים אשר עשה (מא"ג, ק"ס פת). ימים רבים השיאני ויבטיח לי כי יחוש לעזרתי (אגר' יל"ג א כ). ויבטיחני הרים וגבעות (שם קע). — ואמר בבתיו: כוכביך לי ממשלה יבטיחו ובני אבי אותי בשבי הדיחו (אסנת ג). — ג) *הבטיח את סחורתו בים וכדומה, שלם בעדה לחברה סכום קצוב שאם תאבד או תפסד תפרע לו החברה כל שויה, **assekurieren; assurer; insure**: מה שנהגו לתת למי שמבטיח סכנת הים באחריותו (תשב"ץ ג עד). והלא מעשים בכל יום בין הסוחרים שמבטיחים סחורה תוך הספינות ממקום למקום בכך וכך למאה (שו"ת דכלי ריכות עא). שצוהו הבעל הבית שיבטיח את סחורותיו והבטיחם ואח"כ בהגעת הזמן שהיה לו לגבות מה שהבטיח הרויח לו הזמן ונשבר המבטיח (שו"ת תורת אמת ששון, וינ׳ניה, קח). וכתב לראובן הנזכר שיבטיח נכסי שמעון בחמשה פרחים באניה הנז' והבטיח והאניה נשברה והגיע זמן הפרעון שיפרע המבטיח (שו"ת מהרשב"ך, ח"ב מו). פקיד אחד שהיו שולחים לו סחורות ראובן ושמעון באנקונה דרך אניה בלב ים וכתבו לו סדר להבטיח סחורות ראובן והפקיד טעה והבטיח סחורות שמעון וכו' (שם קנט).

— הפ' *הבטח, הוב׳, — הוא הבטח, הבטח לו, שהבטיחו אותו, שיוכל לבטח: כל האומר תהלה לדוד בכל יום שלשה פעמים מובטח לו שהוא בן העולם הבא (ברכ' ד:). כבר מובטח להן לישראל שאין אליהו בא לא בערבי שבתות ולא בערבי ימים טובים מפני הטורח (עירוב' מג:). אמר להם (נחום איש גם זו לבניו) בניי פנו את הכלים ואח"כ פנו את מיטתי שמובטח לכם כל זמן שאני בבית אין הבית נופל (תעני' כא.).

הרי אנו מ ו ב ט ח י ם לברכות הרבה ואתה נותן קצבה לברכותינו (ספרי נהעל' פד). ואם קרא ק"ש והתפלל מיד יהא מ ו ב ט ח שתפלתו נשמעת (מד"ר דבר' ב). שכבר ה ו ב ט ח נ ו כי יבוא הזמן שישובו כל התועים אל האמת (מלמד התלמיד', ואתחנן).—מובטח בפלוני ש: מובטח אני בכם שאין רימה ותולעה שולטת בכם (כ"מ פג:).— ובחבור עם אני, מובטחני, מובטח אני: מ ו ב ט ח נ י בו שמורה הוראה בישראל (גיט' נח.). — *נפע', נִבְטַח על פלוני, בטח עליו או בו: אמר לה הקב"ה (לשרה) ועלי את נ ב ט ח ת חייך אני פוקד אותך (תנח' כוכ', וירא לח). למי שנלקחה חמורו לעבודת המלך הלך ו נ ב ט ח על עבדו של מלך וכו' ועכשיו ש נ ב ט ח ת בעבד וכו' כיון ש נ ב ט ח ת על שר המשקים (מה"ג, כ"י תימן).

בֶּטַח, — א) ש"ז, ההפך מן יראה ופחד ודאגה, sicher-heit; sûreté; security: והיה מעשה הצדקה שלום ועבדת הצדקה השקט ובֶטַח (ישע' לב יז). — ב) תה"פ, ברגש של שלוה, בלי פחד ודאגה, sicher tranquillement securely, safely: ויקחו שני בני יעקב שמעון ולוי אחי דינה איש חרבו ויבאו על העיר בֶטַח ויהרגו כל זכר (בראש' לד כה). וישבתם בארץ אשר יי' אלהיכם מנחיל אתכם והניח לכם מכל איביכם מסביב וישבתם בֶטַח (דבר' יב י). ויך (גדעון) את המחנה והמחנה היה בֶטַח (שופט' ח יא). מעברים בֶטַח שובי מלחמה (מיכ' ב ח). ושמע לי ישכן בֶטַח ושאנן מפחד רעה (משלי א לג). — ולָבֶטַח, כמו בֶטַח: וישבתם על הארץ לָבֶטַח (ויקרא כה יח). וישב יהודה וישראל לָבֶטַח איש תחת גפנו ותחת תאנתו (מ"א ה ה). ורעו בכורי דלים ואביונים לָבֶטַח ירבצו (ישע' יד ל). וקשת וחרב ומלחמה אשבור מן הארץ והשכבתים לָבֶטַח (הוש' ב כ). לכן שמח לבי ויגל כבודי אף בשרי ישכן לָבֶטַח (תהל' יו ט). — והשתמשו גם במשמעת בלי ספק: תדעו ב ט ח כי אין דבר חדש הנוגע לענין ההוא (הקד' פתחי תבונה יו"ד). ב ט ח היתה ידם בערף אויביהם (ק"ב, מו"א איטליה).

בַּטָּח[1], ש"ז, — בליטה יוצאת מן הכותל תחת החלון, Brüstung; appui de fenêtre; breast-moulding: ה ב ט ח[2]) אינו מביא את הטומאה היה בו ויז רבי אליעזר אומר אינו מביא את הטומאה רבי יהושע אומר רואים את ה ב ט ח כאילו אינו (אהל' יב ג).

---

[1]) כך נִקּוּד צ"ד, בוקשד' וקוה' בַּטָּח. במשנ' מנק' נדפ' (אמשטר' תו ומנטובא ?) בַּטָּח. ל ו י בְּטַח. ולא נתברר מקור מלה זו, ועי' הערה שלקמן. — [2]) כן בנוסח', וכך במשנ' של גוף פרוש הערבי של הרמב"ם, וכן הביא הערוך גרסה זו. ובפרו' רה"ג ה ב ט א, והביא עוד גרסה אחרת א ב ט ח, ועוד גרסת התוספתא א ב ט י, וכתוב שם בלשון זו: כמין טיחת בבנין שהוא סמוך לחלון וזיז נתון עליו פי' אבטי כמין אבטי של מרחץ שהוא אונא דמיא בארמית ר ד בטיית וא' ד' ויז. ע"כ. והובאו הדברים הללו כלשונם ממש בהערוך, רק בין מלת טיחת ובין בבנין כתוב שם ט י ט. והנה כבר אמרתי בהערה לערך אַבְטִי, כי ר ד בטיית היא המלה הערבי' רדּ a) והוא סֶמֶך, דבר שסומכים ונשענים עליו. והמלה השנית שהביא רה"ג ו י ז אינני יודע מה היא. ומה שאמר רה"ג בנין כמין אבטי של מרחץ שהוא אונא דמיא בארמית, עכ"ל, רצה בזה לפרש את המלה א ב ט י שבתוספתא במקום המלה בטח שבמשנה, ופרשה עפ"י סברה כמו השם א ב ט י שבא פעמים אחדות במקום השם א מ ב ט י. אבל, כל מי שיש לו קצת רגש בלשון יחוש כמה דחוק ולא טבעי הוא לגזור השם בטח ואבטי, שרה"ג עצמו מפרשו כמין טיחת טיט בבנין, מהשם היוני א מ ב ט י, במשמעת בנין כמין א מ ב ט י של מרחץ. ועוד יש קצת ראיה לדבר שלא היתה כונת התוספתא להשם א מ ב ט י, כי הוא בכ"מ לשון נקבה, עי' ערך א מ ב ט י, ובהשם א ב ט י השתמשה התוספתא בלשון זכר ואמרה: ומודה ר"א ב א ב ט י (צוק"מ באבטו) ש ע ש א ו מתחלה ש ה ו א מביא את הטומאה. ע"כ. וכפרושו של רה"ג פרש גם הרמב"ם את השם בטח, רק לא מטעמו, וז"ל: בטח בניאן נאתי מן אלחאיט אמאם אל חלון מן חות' אד'א תטלע אלמתטלע מן אלרוזנה אסתנד עלי ד'לך אלבנא פלד'לך תשמי בטח מן בוטח בה' ע"כ. ובעבר': הוא בנין בולט מהכותל לפני החלון באופן שאם ישקיף המשקיף בעד החלון ישען על זה הבנין ולזה יקרא בטח מן בוטח בה'. ע"כ. ובתרגום הקודם פרוש המשנ' להרמב"ם שבדפוסים הלשון משבשת, ובמקום שאם ישקיף המשקיף, שהוא תרגום תטלע אלמתטלע, נאמר שם כאשר יעלה העולה מן הארובה, אך להרא"ש היה תרגום מדויק והביא בפרושו דברי הרמב"ם בלשון זה: והמשקיף פי' המביט ורואה מן החלון שוכב לבטח עליו. ע"כ. וכן הביא הרמב"ם בהלכותיו (טומ' מת יז ג) וז"ל: בנין היוצא לפני החלון שהמשקיף נסמך עליו בשעה שמשקיף. ע"כ. והשיג הראב"ד שם עליו ואמר: זו הפיסקא לא נמצאת לא במשנה ולא בתוספתא א ו ל י כתבה תחת הבטח שהוא שנוי פרק יב וא י ן מפרשים כן, וכו, וזה המחבר הפליגו לדברים אחרים שלא מן הענין וכו' הם דברים זרים ואין הדעת מיושבת עליהן אמרתי אחר ש א י ן להם קב ל ה אענה אף אני חלקי גם לי לבב כמוהם, ה ב ט ח מלה מורכבת היא ונקראת על

---

a) ردّ

בַּטָּחָה[1], ש"נ, מ"ר בַּטָּחוֹת, — א) בית דל מאדמה וכיוצא בזה, Hütte; cabane; cabin: ישליו אהלים לשדדים וּבַטֻּחוֹת[2] למרגיזי אל (איוב יב ו). —ב) *מֻשְׂכָּל ראשון, אמתה ידועה ומפֻרסמה, עקר מעקרי החכמה, Grundsatz, Axiome; axiome; axiom: וקרא בטוחות חכמה למושכלות הראשונות שהם יסודות החכמה וכו' כי אפילו המושכלות הראשונות שהם בטוחות חכמה שעל ידם תגיע הידיעה לא נדע היאך תהיה הגעתם לאדם (העקר' א יו).

בִּטְחָה, ש"ז, — כמו בֶּטַח: כי כה אמר אדני יי' קדוש ישראל בשובה ונחת תושעון בהשקט וּבְבִטְחָה תהיה גבורתכם (ישע' ל יה).

בִּטָּחוֹן, ש"ז, מ"ר בִּטְחוֹנוֹת, — א) רגש של אדם בּוֹטֵחַ בדבר, Vertrauen; confiance; confidence: אמרו נא אל חזקיהו כה אמר המלך הגדול מלך אשור מה הַבִּטָּחוֹן הזה אשר בטחת (מ"ב יח יט). רשעים הן אלא שתלו בטחונם במי שאמר והיה העולם (סנה קלט). כל התולה בטחונו בהקב"ה הרי לו מחסה בעולם הזה ולעולם הבא (מנח' כט:). שבטחונן של מלכים שהיו סבורין שלהם ניתנה התורה (מד"ר ויקר' לא). (אמרה שרה להקב"ה) עשה למען שמך הגדול ולמען בטחוננו בדבריך (תנחו' נוכר, לך לך ח). — ב) תקוה, סכוי, Hoffnung; espoir; hope: כי מי אשר יבחר אל כל החיים יש בִּטָּחוֹן (קהל' ט ד). — ג) *בפרט רגש האמונה השלמה בהאלהים שימלא מבקשו של אדם: השער הרביעי בבטחון על האלהים יתברך (חו"ה, שער הבטחון). אך מהות הבטחון היא מנוחת נפש הבוטח ושיהיה לבו סמוך על מי שבטח עליו שיעשה הטוב והנכון לו בענין אשר יבטח עליו (שם ג). אפילו אותם שפשטו ידיהם בגזול יש להם בטחון (ירוש' ברכ' ח יב:).—ובמשמ' ידיעה ברורה, Sicherheit; sûreté; surety: לא התניתי אלא מפני שהיה בטחוני להביא המעות (תשו' הגא' שערי צדק ד ג יב). — ד) *מה שעושה, שהאדם בטוח שלא יפסיד כלום בסחורתו וכיוצא בזה, Versicherung; assurance: וראובן יתן לו כ"ב סחורה לבטחון אותו סך מהמעות (שו"ת תורת חסד כ). ראובן מכר לשמעון בסך מה בהמתנה לזמנים מחולפים ונשבע שלא להתחרט ממכירתו ולבטחון המכר מסרו גם שניהם כ"א מהם ארבעים משקלי זהב (שו"ת מטה אהרן א נג). וע"ז עשו בטחונות גדולות ועצומות להיות מובאו וצאתו בשלום בלי פגע רע (מעשה בימי הרי"ל הליכ' קדס). ועתה נפל הפרש בין ראובן ושמעון על הבטחון הנז' ראובן אומר לי משפט הבטחון וכו' (שו"ת מהרב"ך, ח"ב קנט).

***בִּטְחוּת**, ש"ז, — שגור בפי העם, דבר לסמך עליו לבטח בו, אחריות: מה בִּטְחוּת תוכל לתת לי?

***בְּטִיאָה**, שה"פ מן בטא (רבימת לוגן).

***בְּטִיחָה**, שה"פ מן בטח (רבימת לוגן).

***בְּטִילָה**, עי' בְּטֵלָה.

***בְּטִישָׁה**, שה"פ מן בָּטַשׁ, — א) בעיטה ברגלים על בגד וכיוצא בזה: כשבא מבית הגרדי בוטשין אותו (את הטלית) ברגלים בתוך כלי עץ במים וכו' לפי מנין בטישותיה כך וכך בטישות בכך וכך מעות (רש"י ב"מ קיב.). — ב) בכלל הנגפת שני גופים זה בזה, Zusammenstoss; choc; shock: והנה מצד המתרחק הוא כענין הבטישה שהוא הפעולה הדוחקת ומצד היותה ממש מכחו המשיל בבטישה שהוא פעולה מעצמו המבטש (אילימה לרמ"ק, עין כל, ג יד). וכל זה נעשה מבטישת אבא ואמא בפרצופיהם התחתונים

שם מלאכתה והיא ממלאכת התנור כשהוא צריך טפלה מוציאין ממנה זיז לקבל עליו את הטיט שטופלין בו ומפני אסיפת הטיט ששם פעמים שמותיר והוא בולט ממנו טפח ונשאר שם עם הזיז שלא לצורך ושלא בכונה וכו' פירוש בטח בית טיחה מקום קבוץ הטיט. ע"כ. והנה לא הרמב"ם הפליג את המשנה לדברים אחרים, אלא פרושו ממקור הרה"ג מוצאו, ואפשר שפרוש זה בא לו להרה"ג בקבלה מהגאונים הקודמים, רק מה שגזר הרה"ג המלה מן אמבטי שבמרחץ וכמו"כ מה שגזר הרמב"ם מן בוטח ביי' סברת עצמם היא, ובודאי אינה נכונה, אך בעצם פרוש משמעת המלה הרה"ג והרמב"ם מכריעים את הכף ועליהם אנו צריכים לסמוך. ורוב שאר המפרשים האחרונים החזיקו באותם דברי הרה"ג שלא נאמרו אלא על דרך אגב לפרש המלה אבטי שבתוספתא, והעתיקו הדברים כהויתם זה אחרי זה. והנה הערוך הביא שם עוד פרוש אחר והוא: חלון של מאור מבפנים רחב ומבחוץ צר. וסבר קוה' שהוא עפ"י גרסה הבטה ה בסוף, במקום הבטח, ח בסוף. אבל גם זה דחוק.

[1]) מן בטח, משק' בַּצָּרָה, ועי' לקמן. — [2]) דעת ריב"ג כי זה תאר, אמר: והתאר ובטחות למרגיזי אל ושעורו משכנות מבטחות. וכן אמר הראב"ע: בטחות ענינו משכנות בטוחות. אך מהקבלה לאהלים נראה כי זה שֵׁם, ולפי הכונה שרצה לאמר כי אפילו במשכנות דלים ישליו הרשעים, נראה כי בַּטָּחָה היא בית דל.

שמכים ובוטשים האותיות זה עם זה ומרוב התענוג של שפע אריך והשמחה והיחוד של הזווג יוצאים כבטישתם ובהתנוצצותם אותיות ותיבות של שמות (עמה"מ, תו"ת מד). הה' גבורות והה' חסדים קודם שנתהוו מבטישות מזל עליון ותחתון (שם, קרית ארבע סו). סוף שני המזלות האלה הכוללים שערות הזקן שיוצאים מבטישתם החסדים והגבורות הם על כתר זעיר (שם קכ). ואח"כ יצא קו מכל ניצוץ ונדבקו יחד ונעשית מרובעת מד' קוים ואח"כ נתרבה אור הבטישה בתוך חללה וכו' ויצאתה כדמותה על קו הימיני מבחוץ בעבור הבטישה הגדולה שעשתה (שם). יכל זה בכח המים העליונים שיורדים באלה הרעשות ובטישות של הגלגל (רמח"ל, פתחי חכמה).

בטל[1]), ממנו א.*בָּטֵל, ב.*בָּטֵל, *בְּטֵלָה, *בִּטָּלוֹן, *בַּטְלָן, *בַּטְלָנוּת.

א.**בָּטֵל**, פ"ע, עבר בָּטֵל, בָּטַל, כינו' בָּטֵל, בָּטְלָה, בְּטֵלִים, בְּטֵלוֹת, וגם בֹּטֵל בֹּטְלָה, בֹּטְלִים בֹּטְלוֹת, עת' אֶבְטַל, — א) חדל, נפסק ולא היה יותר בעולם, aufhören ; cesser ; cease to exist: ביום שיזעו שמרי הבית והתעותו אנשי החיל ובָטְלוּ הטחנות כי מעטו וחשכו הראות בארבות (קהל' יב ג). משבטלה סנהדרין בטל[2]) השיר מבית המשתאות (סוט' ט יא). משמתו נביאים הראשונים בטלו אורים ותומים (שם יב). כל אהבה שהיא תלויה בדבר בטל דבר בטלה אהבה ושאינה תלויה בדבר אינה בטלה לעולם (אבו' ה יו). בן מאה כאלו מת ועבר ובטל מן העולם (שם כא). משרבו בעלי הנאה בטלה כבוד התורה (תוספתא סוט' יד ג). אותו היום שמת רבי בטלה קדושה (כתוב' קג:). —ובמשמ' חדל כח הדבר: הקובר את מתו שלשה ימים קודם לרגל בטלה הימנו גזרת שבעה שמנה בטלה הימנו גזרת שלשים (מו"ק ג ה). —ב) שבת ולא עשה מלאכה, müssig sein, feiern ; être désoeuvré ; to idle: מקום שנהגו לעשות מלאכה בתשעה באב עושין וכו' ובכל מקום תלמידי חכמים בטלים (פסח' ד ה). היה בטל מסלע (ב"מ ט ב). כל זמן שאדם מרבה שיחה עם האשה גורם רעה לעצמו ובוטל מדברי תורה (אב' א ה). ואם בטלת מן התורה יש לך בטלים הרבה כנגדך (שם ד י). שבטלין ממלאכתן וקורין (ברכ' יו.). —ג) היה כמו אין, לא היה שוה כלום, nichtig, wertlos sein; être nul, sans valeur; be null, valueless: אחד אומר בשלשה ואחד אומר בחמשה עדותן בטלה (סנה' ה ג). היתה כתובתה מנה ומכרה שוה מנה ודינר במנה מכרה בטל (כתוב' יא ד). משפלת שנפחתה מלקבל רימונים ר"מ מטמא וחכמים מטהרים מפני שבטל העקר בטלה הטפלה (כלי' יט י). עדות שבטלה מקצתה בטלה כולה (גיט' לג.). —ובטלה דעתו, מחשבתו, אין לה חשיבות נגד דעת אחרים: כל ירקות שזורען לזרע בטלה דעתו (תוספתא שבי' ב ז). בטלה דעתו אצל כל אדם (ברכ' לה:). מר סבר בטלה מחשבתו ומר סבר לא בטלה מחשבתו (שבת יו:). — ובמשמ' נעשה כאלו איננו: מי חטאת שנפסלו וכו' בטלו במעיה (פרה ט ה). אם נפל המשקה האסור לתוך המשקה המותר ראשון ראשון בטל (רמב"ם מאכ' אסו' יו ל).

— נפע', *נִבְטַל, — כמו קל, במשמ' המנע מעשות דבר: לא עליך המלאכה לגמור ולא אתה בן חורין להבטל[1]) הימנה (אב' ב יו). נשא אשה ושהה עמה עשרה שנים ולא ילדה אינו רשאי ליבטל (יבמ' ו ו). ליבטל[2]) והלא לא נברא העולם אלא לפריה ורביה (גיט' ד ה). — ואמר הפיטן: שבת משוש לבנו אוי כי נבטלו עולי רגלינו (קינה, זכור ה').

— פע', *בִּטֵּל, פ"י, — עשה שֶׁיִּבָּטֵל: איני שומע לכם לבטל ממני עול מלכות שמים אפילו שעה אחת (ברכ' ב ה). אף הוא ביטל את המעוררים ואת הנוקפים (מע"ש ה יה). ביטל[3]) אם עד שלא תרם ביטל אין תרומתו תרומה ואם משתרם ביטל תרומתו תרומה (תרומ' ג ד). שאלו את הזקנים ברומי אם אין רצונו בעבודת אלילים למה אינו מבטלה (ע"ז ד ז). שאין בית דין יכול לבטל דברי בית דין חבירו עד שיהיה גדול ממנו בחכמה ובמנין (עד' א ה). הורו לבטל מקצת ולקיים מקצת הרי אלו חייבין (הור' א ג). בטל רצונך מפני רצונו כדי שיבטל רצון אחרים

---

[1]) באשו' בַטָל, בארמ' בְּטֵיל. בערב' בַּטַלa).

[2]) בקצת משנ' מנק' בְּטל.

a) بَطَلَ

— [1]) כך גרסת הרבה ספרים, ובקצת ספרים ליבטל, וס"א לבטל. וכבר קרא תגר רשב"צ דוראן והחליט שצריך לקרא לבטל ואמר: לִבְטַל הוא על מִשְׁקַל לשכב והוא מקור מפעל קל כי לא מצינו ממנו כ"א פעל קל (מג"א, ב עז). —[2]) בקצת ספרים יבטל. —[3]) כך במשניות שבירושלמי.

מפני רצונך (אב' ב ד). אפילו הקב"ה גוזר גזרה הוא מבטלה (שבת סג.). אמרו מי ילך ויבטל הגזרות (תעני' יח.). ומבטלות ג' דברים מחשבה רעה וחולי מעים ותחתוניות (כתו' י:). לא חרבה ירושלם אלא בשביל שביטלו בה תינוקות של בית רבן (שבת קיט:). — ובמשמ' עשה אותו כאלו אינו: עכו"ם מבטל עבודת אלילים שלו ושל ישראל וישראל אין מבטל עבודת אלילים של עכו"ם המבטל עבודת אלילים ביטל משמשיה וכו' כיצד מבטלה קטע ראש אזנה ראש חוטמה ראש אצבעה פחסה אעפ"י שלא חיסרה ביטלה (ע"ז ד ד-ה). כיצד מבטל רשות אומר רשותי נתונה לך רשותי קנויה לך (תוספתא עירו' ז יח). אין דם מבטל דם אין רוק מבטל רוק ואין מי רגלים מבטלין מי רגלים (זבח' עט.). ושאינו מינו רבה עליו ומבטלו (חול' קח.), עושהו כאלו אינו. — וּבִטֵּל את פלוני מן דבר פלוני, לא הניחו לעשות הדבר: כל יסורים שהם באים על האדם ומבטלין אותו מדברי תורה יסורים של תוכחת הם (מד"ר בראש' לב). — בִּטֵּל התורה וכדומה, לא למד: וכל המבטל את התורה מעושר סופה לבטלה מעוני (אבו' ד ט). — בטל דבר פלוני, החליט בלבו שדבר פלוני איננו בעולם, או כאלו איננו, שאינו חשוב כלום: מבטלו (את החמץ) בלבו (פסח' ג ו). הבודק (את החמץ) צריך שיבטל (גמ' שם ו:). — ובמשמעת החליט שאין בעולם: כמו שקרה למי שבטל ההויה מהדברים (רלב"ג משלי כ יד).

— פע', *בֻּטַּל, — שבִטְּלוּ אותו: ביטל משמשיה מבוטלין[1]) (ע"ז ד ד). רשותי מבוטלת לך (תוספת' עירוב' ז יח). מתנה זו מבוטלת (גיט' לג.). עכשיו שאנו בגלות כבר בוטלה צורת התורה וקבלה השנוי (נוה שלום א ג). — *מְבֻטָּל, מְבֻטָּלָה, מְבֻטֶּלֶת, מבוטלת, — מי שבטלה דעתו, שנשתטה: וכן בת פנויה מבוטלת אחותם של ראובן ושמעון (תשו' גא' כי"ת ה 278, ובהערה שם).

— הפע', *הִבְטִיל, — גרם שיבטל ממלאכה וכיוצא בזה: להבטיל העם ממלאכה (סוכ' ה ה).

— התפ', *נִתְבַּטֵּל: כשיגיע ימות בן דוד ויתבטל מלאך המות בעוה"ז מן ישראל יהיו כל העכו"ם אומרים אשרי העם שככה לו (תד"א א ה). ואלמלא הברית שכרת הקב"ה עם דוד אזי נהרג יואב גם כן ונתבטלה מלכות בית דוד לגמרי (שם כ ג). לפי

[1]) כך במשנה תלמוד ירוש' ויניציה, וכן בב"י עם גוף פרוש הרמב"ם.

שאתה מתבטל מדברי תורה (רש"י אב' א ה). כחל מתבטל בתשעה וחמשים (שו"ע יו"ד צח ח). כל האיסורים הנוהגין בזמן הזה כולם מתבטלים בששים (הגה' שם).

יָחַד, אֶחָד וכו'. — אַיִן, אַל, אֶפֶס, שם לְאַיִן לְאַל, לְאֶפֶס.

הֶבֶל, הֲבֵל הֲבָלִים.

חָדַל, וכו'. — חָזַר, בו מדבריו. — *חָרַט, *הִתְחָרֵט, חֲרָטָה.

יפר, הֵפֵר מחשבתו, נדרו.

כָּבָה. — כָּלָה.

מָחָה. — מָחַק. — מָנַע את הדבר. — *מְנִיעָה.

נתר, *התיר את האִסור, בטל אותו, התיר את הכשר.

*פָּסַק, הפסיק את הדבר.

שְׁמִיטָה, מבטלת את החובות. -- שָׁמַד, הִשְׁמִיד, *שְׁמַד, וכו'.

ב. *בָּטֵל, ת"ז, לנק' בְּטֵלָה, — א) כאין ואפס, שאינו שוה כלום, nichtig, wertlos; vain, sans valeur; null, void: ואמר לו גט שנתתי לך בטל הוא הרי זה בטל (גיט' ד א). שום הדיינים שפיחתו שתות או הוסיפו שתות מכרן בטל (כתוב' יא ה). — דברים בְּטֵלִים: זקן שכמותך יעסוק בדברים בטלים (ע"ז יט:). — ב) שאינו עושה שום מלאכה, müssig, désoeuvré; idle, unemployed: המושיב את חבירו בחנות למחצית שכר הרי זה נותן לו שכרו כפועל בטל (תוספתא כ"מ ד יא). אדם בטל (כתוב' ה.). סוס אחד והוא בטל (סנה' כא:), ר"ל אינו עושה מלאכה, אינו עובד במלחמה. עשרה בטילים ממלאכתן לבית הכנסת (ירוש' מגי' א ע:). — ובהרחבה לדברים שאין בהם רוח חיים, מעות בְּטֵלוֹת, שאין עושים בהן עסק: לוה הימנו והחזיר לו את מעותיו והיה משלח לו (מתנה) ואומר בשביל מעותיו שהיו בטלות אצלי זו היא רבית מאוחרת (ב"מ ה י). — ג) פ"ז, דבר מְבֻטָּל: ואם בטלת מן התורה יש לך בטלים[1]) הרבה כנגדך (אב' ד י).

*בַּטָּלָה, בטילה, — הפך מן פעולה, לא עשיית מלאכה: Müssiggang; désoeuvrement; idleness: הנותן מעות לחבירו ליקח בהן פירות למחצית שכר הרי זה מחשב עמו שכר בטילה ואיזה הוא שכר בטלה בשעה שלוקח וכו' מחשב עמו שכר

[1]) ואמר הרמב"ם שם: וענין בטלים הרבה הוא שיש דברים הרבה המבטלים.

מכירה וכו' (תוספתא ב"מ ד יד). כיצד מבטלה (את הע"ז) וכו' אפילו דחאה וסטרה ונפלה הרי זו בטילה וכו' עבודה זרה של ישראל אין לה בטילה עולמית (שם ע"ז ה ז). מניין לתקרובת עכו"ם שאין לה בטילה עולמית וכו' (גמ' שם נ.) ישראל אין להם בטילה עולמית לא בעוה"ז ולא בעוה"ב (מנח' נג:).

*בַּטָּלָה[1], ס"נ, — שם מפשט מן בטל, — א) אין ואפס, שוא, בלי תועלת, Nichtigkeit; nullité; vanité; vanity: ולמה מזכירין את דברי שמאי והלל לבטלה ללמד לדורות הבאים (עדי' א ד). שלא להזכיר שם שמים לבטלה (ירוש' ברכ' ו י.). דברים של בטלה (שם כתו' ז לא:). לא יצא הדבר לבטלה (ברכ' סג:). אין אדם מוציא דבריו לבטלה (ערכ' ה.). כל המוציא שכבת זרע לבטלה חייב מיתה (ניד' יג.). אמרה (אות יוד) לפניו רבש"ע הכתבתה בתורתך אות אחת לבטלה (תנחו' כוכ' ואחת נ). — ב) בלי עבודה, Müssigang; desoeuvrement; idleness: ר' אליעזר אומר אפילו הכניסה לו (האשה לבעלה) מאה שפחות כופה לעשות בצמר שהבטלה מביאה לידי זימה וכו' שהבטלה מביאה לידי שיעמום (כתו' ה ו). הניעור בלילה והמהלך בדרך יחידי והמפנה לבו לבטלה[2] הרי זה מתחייב בנפשו (אב' ג ד). (אין אדם מת) אלא מתוך הבטלה (אדר"נ יא). ואין לרבה אלא שכר בטלה בלבד (קידוש' יו:). הַבַּטָּלָה ראשית כל חטאת (כ"ז, תרגום ב"ס לג כו). הרפיון והבטלה ראשית כל עון ונבלה (הוא, מג"ע).

∞אִמּוּר, קשר בין פועלים לחדל ממלאכתם. — *אִמֵּר, עשו אמור.

בָּטֵל. — *בַּטְלָן, *בַּטְלָנוּת.

זְמַן, אבד זמנו, מבטל זמנו.

חִבֵּק ידים. — חַג. — חֹפֶשׁ, עתות החפש ממלאכה.

*טַיָּל *טַיְלָן *טַיְלָנִים, מי שמבטל זמנו בטיול.

יָשֵׁן, שֵׁנָה, נמנם וכו'.

מְנוּחָה, נח ממלאכתו, עבודתו.

נֹפֶשׁ, הנפש מעבודה, עת הנפש בבתי הספר בין שעה ושעה.

*עָסֵק, אין לו עסק, איננו עסוק. — עָצֵל, מי שאוהב ללכת בטל. — עַצְלוּת.

*פִּגֵּר, מהעבודה, לא עבד. — *פַּגְרָה, ימי הפגרה, למשל בבתי הספר בשהם נסגרים. — *פְּנַאי, עת הפנאי, שאדם פנוי מעבודתו. — פִּנָּה, מפנה לבו לבטלה.

שְׁבִיעִית, שנה השביעית, שנת השמיטה שצריך על פי התורה לשבות מעבודה בשדה, — שַׁבָּת, שַׁבָּתוֹן. — *שהי פהי, מוציא את כל ימיו בשהי פהי, לאמר בבטלה.

*בַּטְלָן, ס"ז, מ"ר בַּטְלָנִים, לנק' בַּטְלָנִית, מ"ר ־נִיּוֹת, — א) מי שדרכו להיות בטל ממלאכה, Müssiggänger; oisif; idler: אי זו היא עיר גדולה כל שיש בה עשרה בטלנין (מגי' א ג). בטלנים היו (הסוסים) (ירוש' סנה' ט כג). ועשרה בטלנין של בהכ"נ (גמ' שם יז:). סוסים הבטלנין (שם כא:). — ב) *שגור בפי העם במשמ' אדם המבטל עניני העולם, שאינו מכיר עניני העולם, אינו נותן דעתו ולבו לעניני העולם, ללבושיו ומנהגיו.

*בַּטְלָנוּת, ס"נ, — א) כמו בַּטָּלָה, מעמד אדם בטל ממלאכה: אדם בטל דלית ליה שדות לעסוק בהן ואין מתעסק בשום דבר אלא בבטלנות (רגמ"ה, ב"ב נה.). — ב) בפי העם, טבע הבטלן ומדותיו ומנהגיו, העדר ידיעה בעניני העולם וכיוצא בזה.

*בֹּטֶם[1], — כמו בְּטְנָה: בוטמים שקורין בלשון יון פוסתקיא (אסף נב:).

בטן[2], ממנו בֶּטֶן, ולפי דעת קצת בְּטְנִים, *בַּטְנוֹן.

בֶּטֶן[3], ס"נ, מ"ר *בְּטָנִים, — א) חלל גוף בע"ח שבו המעים, וכמו"כ הצד החיצון ממנו, הנראה, Bauch; ventre; belly: ובאו המים המאררים האלה במעיך לצבות בֶּטֶן ולנפל ירך (במד' ה כב). צדיק אכל לשבע נפשו וּבֶטֶן רשעים תחסר (משלי יג כה). בתת יי' את ירכך נפלת ואת בִּטְנֵךְ צבה (במד' ה כא). ובאו בה המים המאררים למרים וצבתה בִטְנָהּ ונפלה ירכה (שם כז). ויקח את החרב מעל ירך ימינו ויתקעה בְּבִטְנוֹ

---

[1]) כך נקוד במשנ' מנקד' נדפ', וכך הקריאה הרגילה של האשכנזים, וכן שי"פ ויסטר'. ב"ז נקד בַּטָּלָה, וכן לוי. — [2]) גרסת קצת ספרים להבטלה.

[1]) בארמ' בוטמא, בערב' בֻטם a), ועי' הערה לבֹּטֶן.

[2]) משתפות בשרש זה ערב' עבר' וארמ', ועי' הערה לבֶטֶן.

[3]) בארמ' בטנא, בערב' בַטן b), ובא שם זה

a) بُطم b) بَطن

(שופט' ג כא). — והצד החיצון הנראה: שררך אגן הסהר אל יחסר המזג בטנך ערמת חטים סוגה בשושנים (שה"ש ז ג). כי שחה לעפר נפשנו דבקה לארץ בטננו (תהל' מד כו). — ובטן האשה, במקום העבור: וימלאו ימיה ללדת והנה תומים בבטנה (בראש' כה כד). כי נזיר אלהים יהיה הנער מן הבטן (שופט' יג ה), ר"ל מיום הלדה. נזיר אלהים אני מבטן אמי (שם יו יז). אפרים כעוף יתעופף כבודם מלדה ומבטן [1]) ומהריון (הוש' ט יא). בבטן עקב את אחיו (שם יב ד). בטרם אצורך בבטן ידעתיך ובטרם תצא מרחם הקדשתיך (ירמ' א ה). כה אמר יי' גאלך ויצרך מבטן (ישע' מד כד). ערם יצתי מבטן אמי (איוב א כא). — פרי בטן, הילדים: התחת אלהים אנכי אשר מנע ממך פרי בטן (בראש' ל ב). ברוך פרי בטנך ופרי אדמתך (דבר' כח ג). האתן בכורי פשעי פרי בטני חטאת נפשי (מיכ' ו ז). הנני מעיר עליהם את מדי אשר כסף לא יחשבו וכו' ופרי בטן לא ירחמו על בנים לא תחוס עינם (ישע' יג יז-יח). — וכמו"כ מחמדי בטן: גם כי ילדון והמתי מחמדי בטנם (הוש' ט יו). — ובכלל לקרב האדם: דברי נרגן כמתלהמים והם ירדו חדרי בטן (משלי יח ח). נר יי' נשמת אדם חפש כל חדרי בטן (שם כ כז). הרה עמל וילד און ובטנם תכין מרמה (איוב יה לה). כי נעים כי תשמרם בבטנך יכנו יחדו על שפתיך (משלי כב יח). — ונרדף עם רחם: היא (הנדה) קילקלה בחדרי בטנה לפיכך תלקה בחדרי בטנה (שבת לא:). — ובהשאלה לקרב ופנימיות כל דבר: מבטן מי יצא הקרח (איוב לח כט). מבטן שאול שועתי שמעת קולי (יונה ב ג). — ומ"ר: על בקעם בטני הנשים וכו' בקיעת בטני ההרות (תשו' דונש 19). ויועילם בטני עופות המים ובטני אווז ובטני תרנגלת (קאנון א כ יד). — ב) *הריון, עבור: אפרוחים של בטן ראשונה שנייה ושלישית הן נקראין בריכות (תשו' גאו' הרכ' רמג). עגלה משלשת בת שלש שנים או הבטן השלישי (ברכיס לריב"ג, שלש). — *עבד בטנו, ר"ל אדם להוט אחרי אכילה ושתיה: ואשר הוא מהם ירא אלהים וחומל על הצאן וחפץ בטובתם ודבריו נאמנים בראיה ואות ועדות נקבל ממנו ונזהר בדבריו אשר הם נבונים וישרים ואשר הוא עבד בטנו ונער כרסו גוזז הצאן ובוזז נרחק ממנו (סהל בן מצליח, לקו"ק 33). אוילים עבדי בטנם ואחרי עיניהם הולכים (קטע מגני' JQR,XVI,439). — ומתי בטן: הירהב הזמן ברב ורבא, ואם ביניו ובין התלמוד מריבה, ולכן סדרו על פי פתאים מתי בטן ואדרת ושיבה (ר"ש הנגיד, היכהב הזמן). — ואמר המוכיח: עושים בטניהם אלהיהם ותורתם מלבושיהם ומוסרם חזוק משכניהם ותועים במצולות הסכלות (חו"ה, הפרישות ב). — תאות הבטן, אכילה ושתייה: שטוף בתאות הבטן והנשים (מאזני צדק, אלגזלי 88). — *בטן המוח, Gehirnkammer : ventricule du cervau;ventrikel of the brain שאם יהיה האויר מופלג הקור ואחר ישאר לא יהיה הכנסתו לבטני המוח (פרקי משה א). שיעמוד מקום הדם עד שיתבשל וידקדק ויצא לבטני המוח (שם). הראות והוא השגת הכח וכו' אשר בשני בטנים המוקדמים מבטני המוח הבא בלחות הכפוריי בזוג הראשון החלול מזוגי עצבי המוח (אמונה רמה א ו). ומה שמצאנו כתוב לר' דוד קמחי ז"ל בסוד הנסתר בפרשה הזאת שד' הנהרות הם שלשת בטני המוח אשר בהם הדמיון והמחשבה והזכרון (חיים בן ישר', ג"ע, תפא' שיכה לזונץ). — *בטן הלב, Herzkammer ; ventricule du coeur ; ventrikel of the heart : והנה נחלקו בו אריסטו הפלוסוף וגאלינוס הרופא כי הפלוסוף יראה שהבע"ח גדולי הגוף יש בלבם שלשה בטנים (רשב"ג דוראן, מ"א, ת"י, ד). — ג) בהשאלה לכל בליטה עגלה בצורת בטן בכלים, בבנין: וכתרות על שני העמודים גם ממעל מלעמת הבטן אשר לעבר-שבכה (מ"א ז כ). והוא הבטן הרחב שבכותרת (רש"י ירמ' נב כב).

אב, המדבר מהבטן.

גחון, בטן של זוחלים.

*דופן, דופני הבטן.

הרה, אשה שיש לה ולד בבטן.

היק. — חלצים, יוצאי חלציו, הילדים.

*טבור *קרקבן, שרר.

*כרס, בטן. — *כרסתן, בעל בטן.

מעים, שבתוך הבטן.

פרי, פרי בטן, ילדים. — *פרכת, הוא

*צפק, קרום על פני דפני הבטן מבפנים.

קיבה, וכו'. — קרב, כל מה שבפנים הבטן. —

*קרקור בבטן, כעין שאון כשהבטן ריקה.

גם באגרות תל אל עמרנה במלה שאולה מכנענית. —

[1]) י"ם כי צריך לקרא מבטן, והוא מקור מפעל בטן במשמעת הריון.

רֶחֶם, וכו'.

*שִׁפּוּלֵי הבטן, החלק התחתון.

בָּטַן[1], הקל אינו נהוג.

— הִפע', *הִבְטִין, — עשה לה בֶּטֶן, עשה מְעֻבֶּרֶת, trächtig machen ; rendre enceinte ; make pregnant: ומושחות בטניהן ואומרות כך אי ר' פלוני ה ב ט י נ נ י ה ב ט י נ נ י תן לי הריון (ר"י הדסי, האשכול ה ב). ואיך אחריש ודרכי עובדי עבודה זרה בין מקצת ישראל יושבים בקברים ולנים בנצורים ודורשים אל המתים ואומרים יא ר' יוסי הגלילי רפאני ה ב ט י נ נ י [מענהו תן לי הריון] (סהל בן מצליח, לקו"ק 32).

בֶּטֶן[2], ש"ז, מ"ר בָּטְנִים, — פרי אילן הַבָּטְנָה, מארך הצורה והלוז שלו ירק, Pistaize ; pistache pistachio (-nut): קחו מזמרת הארץ בכליכם והורידו לאיש מנחה מעט צרי ומעט דבש נכאת ולט בָּטְנִים[3] ושקדים (ברא' מג יא).

***בָּטְנָה**[4], בּוֹטְנָה, ש"נ, — אילן דומה להאֵלה, נותן פרי הַבָּטְנִים, echter Pistazienbaum; pistachier pistachio-tree: לולבי האלה ו ה ב ט נ ה והאטדין (שביע' ז ה). לולבי האלה ו ה ב ו ט נ ה (תוספת' שם ה יא).

בָּטְנֶה[5], — כמו בֹּטֶן.

---

[1]) בארמ' הקל בְּטַן, בְּטִין, היתה הרה: תוריה מבטין ולא יפלט (ת"י איוב כא י).

[2]) משק' אֹהֶל אֹהָלִים, אעפ"י שקמץ אָהלים הוא ת"ג, כי זה רק מפני ת"ק שלאחריו. זו דעת קצת החכמים שהיחיד ממנו הוא ע"מ פֹּעֶל (Pürsh, Dietrich וכן בעל הה"ש), דומה לבֻטם a) הערבי. וי"א שהיחיד בָּטְנָה, כמו שקמים מן שִׁקְמָה. וי"א שהיחיד בָּטְנֶה, ועי' לקמן. — [3]) ת"א ובוטמין, וכן רסע"ג ובוטמא, וכן המפרשים הקדמו'. אעפי"כ אין ספק בדבר כי הכונה בבטנים לא לפרי האֵלָה, ששמה בוטמא בארמ' ובֻטם בערב', כי פרי זה אינו נאכל אלא בדחק, ומשתמשים בו דלת העם, ואינו מ ז מ ר ת הארץ להביאו מנחה למשנה למלך. ופרי האילן Pistacia vera הוא אהוב על ילדי ארץ המזרח, והאילן בעצמו מצוי בסביבות דמשק (Löw, Pfln. 420). והערוך לועז נוצילי, אבילאנא, ובערב' גלוז, והם האגוזים הקטנים. והנה י"ס שבטנים נקראים ע"ש צורת בֶּטֶן, אך זה דחוק.

[4]) כמו אֱגוֹזָה מן אֱגוֹז.

[5]) משק' תִּפְתֶּה, ופ"פ חרוקה לבנה, וכן י"א פִּשְׁתֶּה וממנו פִּשְׁתִּים. כך Fürst וכמו"כ רש"י פי׳

a) بُطم

***בַּטְנוֹן**[1], ש"ז, — א) כלי מכלי הנגון, כנור גדול, Bassgeige ; violoncelle ; violoncello. — ב) כעין אזור רחב של עור לפני הבטן, לבשים האומנים שלא יתלכלכו בגדיהם, Schürzfell; tablier en cuir; leather apron. — ג) כעין בקבוק ימלאוהו מים המים וישימוהו על הבטן לחמם: ה ב ט נ ו ן[2] והניקטמון והאירום (כלי' יח ו).

***בָּטַשׁ**, פ"י, בָּטַשְׁתָּ, אֶבְטֹשׁ, — א) בטש את הבגד, בעט ברגליו, stampfen ; fouler ; to stamp: כשבא (הבגד) מבית הגרדי ב ו ט ש י ן אותו ברגלים בתוך כלי עץ (רש"י ב"מ קיב.). — ב) פגע והכה בגוף אחר, anstossen ; heurter ; to strike: כשהאציל הא"ס את הכתר בתחלת אצילותו היה הכתר נעלם ואינו מתגלה באויר שאינו נתפס אח"כ ב ט ש בו הא"ס והאצילו בחינה מתגלית (עסיס רמונים ה ה). הנצח והוד דעתיקא הם ב ו ט ש י ן וטוחנין בו הגבורות (עמה"מ, ריש"א דז"א ז). מפני ששערות של אריך ב ו ט ש י ם על ראש זעיר (שם לא). כי האותיות ב ו ט ש י ם ומכים ומתרבים זו על זו ומתנוצצים מעדרי חביריהם (שם עולם התוהו). אחר שהצמצום הניח הנקודה הזר כח הצמצום של א"ס ו ב ט ש באמצע הנקודה ויצאו ממנה הג' נצוצות לכל רוח (שם פעפועי המלך מא). ועתה דע שהבטישה ש ב ו ט ש ת משליש ראשון

---

[1]) כך נקוד במשנ' מנֻקד' כ"י פרמה, וסוברים שנגזר מן בֶּטֶן. — [2]) כך ברוב הנוסח' ובמשנ' עם גוף פרוש הערבי של הרמב"ם. ובפרוש רה"ג הגרסה הביטנון, ובהערוך הובאה גרסה הבטנים. ופרש רה"ג וז"ל: כמין כנור גדול שהוא נותן לפני הבטן וכך מזמרין בו שיש בכנור שנתפס בידו ואינו נותן לפני הבטן וזה נותן לפני הבטן כמין איזור של עור שנותנין בעלי אומנות ובעלי מלאכה לפני בטניהן כדי שלא יתלכלכו בגדיהן. ע"כ. ואין ספק כי הם שני פרושים וחסר לפני כמין אזור המלים פ"א, ר"ל פרוש אחר. והובאו שני הפרושים האלה בהערוך. והגיה קוה' והוסיף פ"א. והרמב"ם תפס בפרוש ראשון ואמר: ובטנון אלאלה מן אלאת אלגנא אלתי תסמי אלקיתארה וסמית בד'לך לאן אלצ'ארב בהא יסנדהא לבטנה ענד אלצ'רב בהא. ע"כ. ובעבר': ובטנון הוא כלי מכלי הנגון הנקרא אלקיתארה ונקרא בטנון לפי שהמכה בו יסמכנו על בטנו בעת שיכה בו. והר"ש העתיק שני הפרושים יחד, והרא"ש עשה מזה פרוש אחד: כלי זמר עשוי כמין נאד של עור ונופחים בו. ובסוף פרוש רה"ג להשם עתר באו דברים שנראה כי גם הם שייכים להשם בטנון, וז"ל: כלי עגול והוא נקוב מבפנים בו מכניסין המין משימין אותו על בטניהן בשביל הקור ושמו בלשון יון פקום.

של ת"ת וזעיר לעשות נוקביה היא בהארת שם אהיה (שם, קרית ארבע). וכמו ש ב ו ט ש י ם אלו האותיות של שמות אלו כך למעלה ב ו ט ש י ן הז' תקונים הנזכרים זה בזה כדי להוציא תוספת הארה (נתן העזתי, תמס"י א ז). ובהגות אדם בהם יתנועעו אלו האותיות ויפעלו התעוררות למעלה ו י ב ט ש ו אורות תחתונים (מעבל יבק א ט). וזה נמשך מן הכת העליון ש ב ו ט ש בו (פתחי חכמה לרמח"ל כ ג). והנה בבוא אור הג' שהוא דין ופוגע באור הרשימו הנשאר שהוא רחמים ואז מכים ו מ ב ט ש י ם זה בזה משום שהם שני הפכים (מהרח"ו, ע"ח, היכל א"ק ה ה). והנה האורות פנימים עם האורות מקיפים מחוברים תוך הפה לכן בצאתם יחד חוץ לפה קשורים יחד הם מכים זה בזה ו מ ב ט ש י ן זה בזה ומהכאה שלהם אתייליד הויות בחינת כלים (שם ה א).

בַּטָּשָׁה, — כמו בְּטִישָׁה: כל בחי' הכאות ו ב ט ש ו ת אורות זה בזה הוא כאשר אינן שוין (מהרח"ו ע"ח היכל א"ק ה ה). איך נעשו בחי' הכלים והוא מהכאת ו ב ט ש ת האורות (שם).

א. **בִּי**, — מלת הגוף למדבר בעדו במשמעת תוך, עם, ומשמש בכל שמושי האות בְּ.

ב. **בִּי**[1], — מלת הקריאה לבקשה, תחנה, להתחלת הדבור: ויגשו (אחי יוסף) אל האיש אשר על בית יוסף וידברו אליו פתח הבית ויאמרו בִּי אדני ירד ירדנו בתחלה לשבר אכל (בראש' מג יט-כ). ויגש אליו יהודה ויאמר בִּי אדני ידבר נא עבדך דבר (שם מד יח). ויאמר משה אל יי' בִּי אדני לא איש דברים אנכי (שמות ד י). ויאמר בִּי אדני שלח נא ביד תשלח (שם יג). ויאמר אהרן אל משה בִּי אדני אל נא תשת עלינו חטאת (במדב' יב יא). ויאמר יהושע אהה אדני יי' למה העברת העביר את העם הזה את הירדן לתת אתנו ביד האמרי להאבידנו ולו הואלנו ונשב בעבר הירדן בִּי אדני מה אמר אחרי אשר הפך ישראל ערף לפני איביו (יהושע ז ז-ח). וירא אליו (אל גדעון) מלאך יי' ויאמר אליו יי' עמך גבור החיל ויאמר אליו גדעון בִּי אדני ויש יי' עמנו ולמה מצאתנו כל זאת (שופט' ו יב-יג). ויפן אליו יי' ויאמר לך בכחך זה והושעת את ישראל וכו' ויאמר אליו בִּי אדני במה אושיע את ישראל (שם יד-יה). ויעתר מנוח אל יי' ויאמר בִּי אדוני האיש האלהים אשר שלחת יבוא נא עוד (שם יג ח). ותאמר (חנה אל עלי הנביא) בִּי אדני חי נפשך אדני אני האשה הנצבת עמכה בזה (ש"א א כו). אז תבאנה שתים נשים זנות אל המלך ותעמדנה לפניו ותאמר האשה האחת בִּי אדני אני והאשה הזאת ישבת בבית אחד (מ"א ג טז-יז). ותאמר בִּי אדני תנו לה את הילוד החי והמת אל תמיתהו (שם כו).

[1]) תרגום: בְּבָעוּ. רסע"ג: יא. ואמר ראב"ע: כל המפרשים פה אחד אמרו כי פירוש בי לשון בקשה ורבי יהודה הלוי אמר כי הוא דרך קצרה והטעם בי אדוני העון כלומר עשה בי עונש מה שתרצה והניחני מזה שלא תשלחני וככה בי אדוני ידבר נא עבדך דבר עשה בי מה שתרצה והניחני לדבר. ע"כ. ומהחדשים, קצתם סמכו על התרגום בבעו, וסברו כי בי נתקצרה מן בְּעִי, במשמ' בקשה, וי"א שנתקצרה מן אָבִי, מלשון אבי יבחן איוב. ולמבר (Lambert, REJ, XXII, 129) סובר כי בִּי הוא מקור השמוש של בְּ במשמ' תוך, והוא כמו בֵּי במקום בית, ולבן בִּי אדֹנִי הוא כמו בַּאדֹנִי. — וכל זה לא מחוור.

א. ***בֵּי**, — קצור מן השם בַּיִת, בֵּית, רגיל בלשון ארמ' ומשתמשים בו גם בסגנון עברי בפרט בחבור עם שמות שבתחלתם אחת מאותיות דטלנת, כמו בֵּי-דאר, במקום ב י ת ד א ר: ולקחו מן הגוי ע"י ב י ד א ר של גוים (תוס' גטו' מו"מ כד). ויש באותו מקום ב י ד ו א ר של גוים שאינו מקבל שחד (תוס' גטו' שם"ל פד). — ב י ד ו א ר קבוע (סו"ת כסמ' רלט טז).

ב. ***בֵּי**[1]), — במקום בן: ודע כי כל מקום שנמצא ר' פלוני ברבי פלוני בספרים הישנים כתוב ב י רבי פלוני כלומר בן רבי פלוני וכן תמצא בפיוטי הקליר בראשי הבתים אלעזר ב י רבי קליר וכן רבן גמליאל ברבי בן היא קריאתם ב י רבי כלומר בן רבי הוא רבינו הקדוש (רשב"ל דורלון, מ"ח, ג ח).

בִּיאָה, בִּאָה, ש"נ, מ"ר בִּיאוֹת, שה"פ מן בוא, — א) המקום שדרך שם יבוא, Eingang;entrée;entrance: והנה מצפון לשער המזבח סמל הקנאה הזה בַּבִּאָה[2]) (יחז' ח ה). — ב) *עצם הפעולה: חייבין עליה על ב י א ת מקדש (נז' ז ד). הקיש ב י א ת ן בימי עזרא ל ב י א ת ן בימי יהושע (ירוש' קדו' א סא ג). ב י א ה במקצת שמה ב י א ה (יומ' לא.). ולואי שתהא ב י א ה כיציאה (שם פו:). כל ב י א ו ת שנאמרו בתורה וכו' (ירוש' חלה נח:). הואיל ונאמרו ב י א ו ת בתורה (קידו' לז:).

[1]) ושמעתי ילדים מדברים עברית אמרים בְּצִיוֹן במקום בן ציון.

[2]) קצת החדשים מוחקים מלה זו.

בביאה אחת שנכנס מנשה לבית קדשי הקדשים (מד"ר דבר' ב). — *ביאת השמש, שקיעתו: ביאת שמשו מעכבתו מלאכול בתרומה (ברכ' ב.).—ג) בפרט *ביאה על אשה, נרדף עם בעילה: (האשה) נקנית בכסף ובשטר ובביאה (קידוש' א א). אחד המערה ואחד הגומר קנה ולא חלק בין ביאה לביאה (יבמ' ו א). על כל ביאה וביאה שבא עליה בעלה הרי הוא חייב עליה (תוספתא סוט' ב ד). הראשונה ביאת ערוה והשנייה צריכה גט (ירוש' יבמ' ב ג ג). ובעלה מלמד שנקנית בביאה (קידוש' ד:).— ומ"ר: הבא על השפחה ביאות הרבה (כרית' ב ג). שתי ביאות לאשה בדרכה ושלא בדרכה (מד"ר שה"ש, גן נעול).

א.*בִּיב, ש"ז, מ"ר בִּיבִים, — חפירה באדמה שיורדים אל תוכה השופכים והמים המלוכלכים וכיוצא בזה, Kloake; cloaque: ביב שהוא קמור ארבע אמות ברשות הרבים שופכין לתוכו מים בשבת וחכמים אומרים אפילו גג או חצר מאה אמה לא ישפוך על פי הביב אבל שופך הוא מגג לגג והמים יורדין לביב (עירו' ח י). וזו (אפרודיטי) עומדת על פי הביב וכל העם משתינין לפניה (ע"ז ג ד). פוקקין את הביב בסודרין ובכל דבר המטלטל כדי שלא יציפו המים את הכלים ואת האוכלין אין פוקקין את הביב כדי שירדו המים לבאר (תוספתא עירוב' יא י). את מה הם בודקים את הביבים העמוקים ואת המים הסרוחים (אהל' יח ח). ביבין היוצאין מארץ העמים לארץ ישראל (תוספתא אהל' יח ט). הפותקין ביביהן והגורפין מערותיהן ברשות הרבים (שם ב"ק ב ו). לטרקלין גדולה וביב של בורסקי קבוע בתוכה (ד"א ג). מלך בו"ד בונה פלטין ואם נתן ביבה על פתחה אינה נאה (מד"ר כלאס' יב). מצא אבן ונכשל בה מצא ביב נופל בו (שם שמות לו). — וגורף ביבים, לנקותם, מלאכה בזויה: נוח לו לשלמה שיהא גורף ביבין שלא נכתב עליו המקרא הזה (מד"ר שמות ו).

ב.*בִּיב[2], ש"ז, מ"ר בִּיבִים, — כעין תנור קטן של חרס ובדומה שאופין עליו מיני מאכל: כל שמניחין על פי הביב[3] של קלאים (ר"ח פסח' מ.). כל שאילו מניחן על פי הביב והם מתבקעות מאליהן (ר"י אלפסי, שם תבלה). ביב[1] של חרס שאופין עליו חלות חמץ כל השנה כולה אין אופין עליו מצה בפסח ואם מלאו גחלים והסיק מקום שהיה מבשל בו החמץ מותר לבשל עליו מצה (רמב"ם, חמץ ומצה ה כב). ואם בלל (השעורים במים) אם רפו כדי שאם הניחן על פי הביב שאופין עליו החלות יתבקעו (שם ו).

ביה"כ, ר"ת: בית הכסא.

ביהכ"נ, ר"ת: בית הכנסת.

ביהמ"ק, ר"ת: בית המקדש.

ביה"ק, ר"ת: בית הקברות.

ביה"ש, ר"ת: בין השמשות.

*בִּיּוּשׁ, ש"ז, — שה"פ מן בִּיֵּשׁ: בעבור שיש בזה מן הביוש והתוכחת לבעלי הדעת הזאת (חו"ה, הבטחון ו). באונאות וביושים בלי הבאה (תשו' ר"י קולון לד). הואיל וכבר הכינו לסעודה ולנשואין ביוש לחתן ולכלה אם לא יכנס (רמ"א, הגה' שו"ע או"ח שלט).

*בִּיט[2]), לווי בִּיטָה, — כמו הַבִּיטָה: אנא אדון הרחמים השקיפה ממרומים ביטה במתהלך תמים (סליח' שחר' יוה"כ). אנא אדון הסליחות והרחמים ביטה משמי מרומים (שם). שמעה דכא ביטה עטף רוחו יהיו לרצון אמריו ושפך שיחו (אקרא בשמך, כליחו' יוס ג). תקיף תומך שפלים נקרא שמך מעולם ביטה בשפלותנו ובמצר אל תתעלם (סליח' מוס' יוה"כ, אבל אנחנו). זעקתנו שעה ממעוניך ביטה באנקת בניך ואל תשיבני ריקם מלפניך (סליח' צו"ג, אלהים אין לך).

*בִּיךְ, בֵּיךְ, — כמו בָּךְ לנק', על דרך לשון ארמית: אמר לה (רבי עקיבא) שמא מכה היתה ביך אמרה לו הן (ניד' ח ג). ואל יכשלו ביך בני אדם (תעני' כד.).

---

[1]) בארמ' בוביא. ודעת רוב החכמים כי הוא מלשון נבוב, חלול. אך זה דחוק, ואין לו אח בלשון הערבית.

[2]) בסור' בוביא, דבר שאופים עליו, ולא נתברר מקורו. — [3]) כך גרסת ר"ח במקום חבית שבנוסח'. וכן גרסת הרי"ף, וכן הרמב"ם, ועי' הערה שלקמן.—[1]) מקור הלכה זו בגמ' (פסח' ל:) האי בוביא הסיקו מבחוץ היא ואסור ואי מלאה גומרא שפיר דמי. ע"כ. והנה הגרסה בנוסח' בוביא בכף אחרי הוו. וכן בר"ח וכן ברי"ף. וכן בגמ' (שבת כט.) שדי קשייתא לבוביא. ובזבח' צה: כוביא. אך בערוך הובא מאמר זה בערך כביא, וכן בקצת גמרות כ"י (ד"ס), וכן הגרסה בה"ג, וכן בלי ספק היתה גרסת הרמב"ם, אלא שנתן למלה זו צורה עברית. ופרש ר"ח: טגן של חרס שאופין עליו עוגות. ע"כ. והובא פרוש זה בהערוך. וכן פרש"י (שבת כט.) ושדי קשייתא לבוכיא כירה של רעפים שקוראין טיולש והיא חלולה.

[2]) יצירת הפיטנים מן הפעל הביט.

***בילד**[1]), בילד בן הנאד, — שם אחד משרי השדים: הן מכת של אשמדאי הזקן הן מכת אשמדאי הקטן הן מכת קפקפוני הן מכת שמהוריש הן מכת בילד בן הנאד (תולד׳ אדם, סגול׳, סי׳ קלד).

***בילק**[2]),— בצירוף עם חילק, חילק ובילק,— שני שמות ישתמשו בהם המדבר כשרוצה להזכיר אנשים לא ידועים, למשל: מי אכל את הבשר? האם חילק ובילק אכל אותו?: אינני יודע לא חילק ולא בילק (והזהיר, ויקרא יג). אך אין הפי׳ של רוח הבריות נוחה הימנו לחילק ובילק שנות עליהם העריבות הקול (נתן העזתי, חה״י א יא). צורת חילק ובילק השותים יין חלק בחלק (הגדה מגוירת, Monats. 1899). אוהב הוא את חילק ואוהב הוא את בילק (מא״ג, ק״ס מה).

***בימה**[3]), ס״נ, מ״ר בימות,—דוכן של עץ וכדומה לעמד עליו לדבר להקהל, לשופטים לשפוט, להנאשמים להשפט וכדומה, Bühne ; estrade ; stage: עושין לו (למלך) בימה של עץ בעזרה והוא יושב עליה (סוט׳ ז ח). למלך שהוא דן על הבימה ומחשיך והיו בניו מחשיכין אצלו אחר שנפטר מן הבימה הוא היה נוטל את הפנס ומאיר לבניו (מכילתא בשלח פתי׳). ובימה של עץ באמצעיתה (של בית הכנסת) וחזן הכנסת עומד עליה (סוכ׳ נא:). וקיצצו ארזים ועשו לו (לאברהם) בימה גדולה והושיבו אותו למעלה ממנה (מד״ר בראש׳ מג). בימה של עץ היתה נתונה (פסיקתא ר״כ, סקליס). אמר לו (יעקב לעשו) הוי רואה את עצמך כאלו אתה יושב על בימה ודן ואני נידון לפניך (שם עו). בכל יום ויום יוצא (יוסף) לדון בבימה (תנחומא בוכר, מקץ יג). ומי זה יערב את לבו לדרוך על סף הבימה לדבר תוך קהל ועדה (תעודה בישראל ב ג).

בין, ככנ׳ בֵּינִי, בֵּינְךָ, בֵּינֵךְ, ־נָךְ, בֵּינֵךְ, בֵּינוֹ, בֵּינָהּ בֵּינֵינוּ, בֵּינֵנוּ, בֵּינֵיכֶם, ־ֶן, בֵּינוֹת, בֵּינוֹתֵינוּ, בֵּינוֹתָם, — א) באמצע, בתוך, שמצדו האחד דבר ומצדו השני דבר, zwischen ; entre ; between: והנה תנור עשן ולפיד אש אשר עבר בין הגזרים האלה (בראש׳ יט יז). והיו לאות על ידכה ולטוטפת בין עיניך (שמות יג יו). העגל אשר כרתו לשנים ויעברו בין בתריו (ירמ׳ לד יח). מה אמך לביא בין אריות רבצה (יחזק׳ יט ב). בין שיחים ינהקו (איוב ל ז). מה המכות האלה בין ידיך (זכר׳ יג ו). אמר עצל שחל בדרך ארי בין הרחבות (משלי כו יג). — וביחס להזמן: בין הערבים (שמות יב ו). — ובמשמ׳ זה עם זה: כי יהיה ריב בין אנשים (דבר׳ כה א). ושפט בין הגוים (ישע׳ ב ד). ושפט בין עמים רבים (מיכ׳ ד ג). — ובמשמ׳ בתוך רבים, לכל אחד ואחד מהרבים: יכרו עליו חברים יחצוהו בין כנענים (איוב מ ל). ומשלח מדנים בין אחים (משלי ו יט). — ובין ל: ועשוי כרובים ותמרים ותמרה בין כרוב לכרוב (יחזק׳ מא יח). בין האולם ולמזבח יבכו הכהנים (יואל ב יז).—בין ובין: ויבדל אלהים בין האור ובין החשך (בראשית א ד). ויבדל בין המים אשר מתחת לרקיע ובין המים אשר מעל לרקיע (שם ז). להבדיל בין היום ובין הלילה (שם יד). עד המקום אשר היה שם אהלה בתחלה בין בית אל ובין העי (שם יג ג). ורוח תשימו בין עדר ובין עדר (שם לב יז). וירא את מלאך יי׳ עמד בין הארץ ובין השמים (דהי״א כא יו). — ובמשמ׳ יחד, זה עם זה: ויהי שלם בין חירם ובין שלמה ויכרתו ברית שניהם (מ״א ה כו). ויהי בהיות המלחמה בין בית שאול ובין בית דוד (ש״ב ג ו). — ב) במשמ׳ הבדלה: למען תדעון אשר יפלה יי׳ בין מצרים ובין ישראל (שמות יא ז). להבדיל בין הטמא ובין הטהר (ויקר׳ יא מז). ושפטו העדה בין המכה ובין גאל **הדם** (במד׳ לה כד). היו לפניו תאינים ורימונים אין מחייבין אותו להיות יושב ומשער בין דקה ובין גסה אלא תורם כדרכו (תוספתא

---

[1]) אינני יודע מקור שם זה.

[2]) בגמ׳ (סנה׳ לח:) אמרו עתידין ישראל דאכלי שני משיח ופרכו פשיטא ואלא מאן אביל להו חילק ובילק (כך בנוסח׳ ובקצת כ״י הלק ובלק. ד״ס) אכלי להו. ע״כ. ובמקום אחר (חול׳ יט.) אמר ליה רב חנן בר רב קטינא לרב נחמן כמאן לא כרבנן ולא כרבי יוסי ברבי יהודה אמר ליה אנא לא חילק ידענא ולא בילק ידענא אנא שמעתא ידענא. וכמו״כ הובא בערוך בשם רב האי: אנשים של פחת. ובשם ר״ח: כמו משל אמר לו זה שאתה שואלני כמי עשית לא כפלוני ולא כפלוני הללו שאתה מזכירם אינני יודע טעמם. ובשם רבנו גרשון הביא: דייני סדום ושמותם כך. ובחול׳ פרש רבנו גרשון לא בילק במשמ׳ של פעל, מבלק הגרגרת. וכך הביא גם רש״י את הפרושים האלה. וקצת דומה למליצה זו שאמר רב נחמן בר יצחק על דברי ר׳ זילאי ור׳ זיואי (ברכ׳ נג:) אנא לא זילאי ולא זיואי ולא זוהמאי ידענא אלא מתניתא ידענא. וכתוב בתשו׳ גאו׳ קדמ׳ קסל סי׳ קיד לאמר: וחילק ובילק הפלגת דברים בעולם הוא וכו׳ ויש לומר אנשים ריקים הם שבני אדם משטים בשמותיהם. אבל דבר ברור לא שמענו בהן. ע״כ.

[3]) ביונית βῆμα.

תרומ׳ ג ה). — ורגיל במשמ׳ זו עם לְ אחריו: והבדלתם בֵּין הבהמה הטהרה לטמאה (ויקר׳ כ כה). בן שמנים שנה אנכי היום האדע בֵּין טוב לרע (ש״ב יט לו). להבין בֵּין טוב לרע (מ״א ג ט). משפט אמת יעשה בֵּין איש לאיש (יחזק׳ יח ח). בֵּין קדש לחל לא הבדילו (שם כב כו). ושבתם וראיתם בֵּין צדיק לרשע בֵּין עבד אלהים לאשר לא עבדו (מלא׳ ג יח). אין ב י ן יו״ט לשבת אלא אכל נפש בלבד (מגלה א ב). מה ב י ן דיני ממונות לדיני נפשות דיני ממונות בשלשה ודיני נפשות בעשרים ושלשה (סנה׳ ד א). אין ב י ן העולם הזה לימות המשיח אלא שעבוד מלכיות בלבד (ברכ׳ לד:). מה ב י ן גזלן לחמסן (ב״ק סב.). — וכמו״כ במשמ׳ זו בין וְ[1]: מה ב י ן לי ולך (שבת קמ.). — ג) בֵּין בֵּין, בֵּין וּבֵין, ר״ל הכל אחד, אין הפרש, **ob so oder so ; soit... soit whether...or** : והעמיד את הבהמה לפני הכהן והעריך הכהן אתה בֵּין טוב וּבֵין רע כערכך הכהן כן יהיה (ויקר׳ כז יא-יב). אין עמך לעזר בֵּין רב לאין כח (דהי״ב יד י). — ומצוי שמוש זה בלשון המשנה והתלמודים: השביעית משמטת את המלוה ב י ן בשטר ב י ן שלא בשטר (שביע׳ י א). בצל שנתנו בתוך עדשים אם שלם מותר ואם חתכו בנותן טעם ושאר כל התבשיל ב י ן שלם ב י ן מחותך בנותן טעם (תרומ׳ י א). לא יתן ב י ן מתוכו ב י ן מעל גביו (שבת ג ג). המקדש בחלקו ב י ן קדשי קדשים ב י ן קדשים קלים אינה מקודשת במעשר שני ב י ן שוגג ב י ן מזיד לא קידש (קידו׳ ב ח). ב י ן מן המוכן ב י ן שאינו מן המוכן טהור (כל׳ כח ב). העושה אספלנית ב י ן בבגד ב י ן בעור טהורה וכו׳ מטפחות ספרים ב י ן מצויירות וב י ן שאינן מצויירות טמאות (שם ג-ד). דיני ממונות מטין עפ״י אחד ב י ן לזכות ב י ן לחובה ודיני נפשות מטין עפ״י אחד לזכות ועל פי שנים לחובה (סנה׳ ד א). נשברה ב י ן לצורכו ב י ן לצרכה פטור (ב״מ ג ט). מסרן גמל לסתת והוזק בהן ב י ן באבן וב י ן בסיתית הסתת חייב (תוספתא שם יא ה). אילן העולה ב י ן מן הגזע וב י ן מן השרשין הרי אילו שלו (שם ב״ב א יה). דיינך בכל דין שדנך ב י ן מדה טובה וב ין מדת פורענות (ברכ׳ מח:). ב י ן פסק עד שלא מדד וב י ן מדד עד שלא פסק שניהן יכולין לחזור בהן (ב״ב פה:). מערב אדם ע״י בנו ובתו הקטנים וכו׳ ב י ן לדעתן וב י ן שלא לדעתן (עירו׳ כב:). שעיר נשיא ב י ן למצוה ב י ן לעכב (זבח׳ מח :). חמרין ופועלין וכו׳ נשיהם להם בחזקת טהרה ובאין ושוהין עמהם בין ישנות ב י ן ערות (נידה יב). — בין... בין... בין: אין אחר חליצה כלום ב י ן יבם אחד לשתי יבמות ב י ן שני יבמין ליבמה אחת וכו׳ ב י ן בתחלה ב י ן באמצע ב י ן בסוף (יבמ׳ ה ה-ו). הבא על יבמתו ב י ן בשוגג ב י ן במזיד ב י ן באונס ב י ן ברצון (שם ו א). לא יפחתו לו מארבע כוסות של יין שיהא בהן כדי רביעית ב י ן חדש ב י ן ישן ב י ן חי ב י ן מזוג (תוספתא פסח׳ י א). — בֵּין שֶׁ וּבֵין שֶׁ: ב י ן שחזר והוציאן וב י ן שהוציאן אחר פטור (שבת י ב). כל כתבי הקודש מצילין אותן מפני הדליקה ב י ן שקורין בהם וב י ן שאין קורין בהם (שם טז א). ב י ן שנראה בעליל ב י ן שלא נראה בעליל מחללין עליו את השבת (ר״ה א ה). ב י ן שהיו בם עד שלא נישאו וב י ן משנישאו גולדו (כתוב׳ ז י). נפל למים ב י ן שיש להן סוף ב י ן שאין להן סוף אשתו אסורה (יבמ׳ יו ד). אלמנה ב י ן שהיא עניה ב י ן שהיא עשירה אין ממשכנין אותה (ב״מ ט יג). ב י ן שעשו ועשה עמהן ב י ן שעשו ועשה אחריהן ב י ן שלא עשו ועשה פטור (הור׳ א א). יחזיר למי שכתובין על שמו ב י ן שמצאן בשוק וב י ן שמצאן בין שטרותיו (תוספת׳ ב״מ א ט). ישראל שלווה מעות מן הגוי וכו׳ ונתגייר ב י ן שזקפן עליו במלוה עד שלא נתגייר וב י ן שזקפן עליו במלוה משנתגייר גובה את הקרן (שם ה כא). ב י ן שיש ממש בדבריו ב י ן שאין ממש בדבריו שומעין לו (שם סנה׳ ט ד). הכל כשירים לעלות במעלות האולם ב י ן תמימים ב י ן בעלי מומין ב י ן שהמשמר שלו וב י ן שאין המשמר שלו (שם סוט׳ ז ח). ב י ן שקרעה ביד ב י ן שקרעה בסכין וב י ן שנקרעה מאיליה וב י ן שהשליך לתוך גופה וב י ן שהשליך לתוך שרפתה וב י ן שהשליך שלשתן באחד (שם פרה ג יב). באמת אמרו ב י ן בשכר שעשיתי עמך וב י ן בשכר שאעשה עמך אינה מקודשת (ב״ק לט:). ב י ן שנתכוון הוא ולא נתכוונה ה י א בין שנתכוונה היא ולא נתכוון הוא חליצתה פסולה (יבמ׳ קב:). — בֵּין כַּךְ וּבֵין כַּךְ, ר״ל בכל אופן, בלי הפרש אם כך ואם כך: עסת הכלבים בזמן שהרועים אוכלין ממנה חייבת בחלה וכו׳ אם

---

[1]) וכבר קרא תגר ר״י בן בלעם על שמוש זה ואמר: וטעה אחד מגדולי ה ש ר י ם שבדורינו שלא הכפיל ב י ן ואמר בקדושה שחבר ורקיע הרקיע לבין חרם ואדמתו (אותות העניניס לר״י בן בלעם). אך מהמאמר המובא נראה כי שמוש זה היה נהוג בזמן התלמוד.

אין הרועים אוכלין ממנה אינה חייבת בחלה וכו׳ בין כך ובין כך מטמאה טומאת אוכלין (חלה א ח). אם יש קשר בראשו מקבל טומאה ואם לאו אינו מקבל טומאה בין כך ובין כך ניטל בשבת (שבת יז ג). עבד שנשבה ופדאוהו אם לשם עבד ישתעבד אם לשם בן חורין לא ישתעבד רשב״ג אומר בין כך ובין כך ישתעבד (גיט׳ ד ד). מצא שטרי חוב אם יש בהן אחריות נכסים לא יחזיר שבית דין נפרעין מהם אין בהן אחריות נכסים יחזיר וכו׳ וחכמים אומרים בין כך ובין כך לא יחזיר (ב״מ א ו). המוכר את החצר מכר בתים בורות שיחין ומערות אבל לא את המטלטלין בזמן שאמר לו היא וכל מה שבתוכה הרי כולן מכורין בין כך ובין כך לא מכר לו את המרחץ (ב״ב ד ד). רבי אליעזר אומר פיו לפנים הבית טהור פיו לחוץ הבית טמא וכו׳ ר׳ יהודה בן בתירא אומר בין כך ובין כך הבית טמא (אהל׳ יא ז). רבן גמליאל אומר אם מבפנים היא כלה סימן פשיון וכו׳ ואם מבחוץ החיצונה טהורה וכו׳ ר״ע אומר בין כך ובין כך טהורה (נגע׳ ו ה). כתף אע״פ שמשאו על כתיפו הרי זה קורא אבל בשעה שפורק וטוען לא יקרא לפי שאין לבו מכון בין כך ובין כך לא יתפלל עד שעה שיפרק (תוספת׳ ברכ׳ ב ז). המרביץ את שדהו עד שלא נכנסו עניים לתוכו אם היה הזקו מרובה על של עניים מותר ואם היה היזק של עניים מרובה על שלו אסור ר׳ יהודה אומר בין כך ובין כך מלקט ומניח על גבי הגדר (שם פאה ג כ). בצק שבסידקי עריבה עשאו לחיזוק אינו חוצץ ואם לאו חוצץ אם יש כזית במקום אחד בין כך ובין כך צריך לבער (שם פסח׳ ב א). שרה חיטים ושעורים במים והחמיצו הרי אילו אסורות ובחומץ בין כך ובין כך מותר (שם ד).—ובמשמ׳ הכל יחד: נמצאת השורה בין כתב בין רווח מאה ועשרים וארבע אצבעות (JQR,XVII,279), ר״ל יחד הכתב והרוח. בין גדיל ובין ענף (שבהל״ק, ציצית), ר״ל בשניהם יחד. — ועם בל״מ: וצמחו בְּבֵין [1] חציר (ישע׳ מד ד).

לא יסור שבט מיהודה ומחקק מִבֵּין רגליו (בראש׳ מט י). וישמע את הקול מדבר אליו מעל הכפרת אשר על ארן העדת מִבֵּין שני הכרבים (במד׳ ז פט). ותסר זנוניה מפניה ונאפופיה מִבֵּין שדיה (הוש׳ ב ד). עליהם עוף השמים ישכון מִבֵּין עפאים יתנו קול (תהל׳ קד יב). ויקרב מאת פני הבית מִבֵּין המזבח וּמִבֵּין בית יי׳ (מ״ב טז יד).—ובכלל מתוך, מקרב: וירם את המחתת מִבֵּין השרפה (במד׳ יז ב). כי אש יצא מחשבון ולהבה מִבֵּין סיחון (ירמ׳ מח מה).— ובכנ׳: ויאמר לבן ליעקב הנה הגל הזה והנה המצבה אשר יריתי בֵּינִי וּבֵינֶךָ (בראש׳ לא נא). ופלשתים עמדים אל ההר מזה וישראל עמדים אל ההר מזה והגיא בֵּינֵיהֶם (ש״א יז ג). רחוק יהיה בֵּינֵיכֶם וּבֵינָו (יהוש׳ ג ד). בתתם ספם את ספי ומזוזתם אצל מזוזתי והקיר בֵּינִי וּבֵינֵיהֶם (יחזק׳ מג ח).—ובענינים מפשטים: זאת אות הברית אשר אני נתן בֵּינִי וּבֵינֵיכֶם (בראש׳ ט יב). אל נא תהי מריבה בֵּינִי וּבֵינֶךָ ובין רעי ובין רעיך (שם יג ח). שפטו נא בֵּינִי וּבֵין כרמי (ישע׳ ה ג). אמרו ישראל משה מבינך לבין פרעה אנו מתים (מד״ר שמו׳ ה). — *בֵּינִי לְבֵין עַצְמִי, בֵּינוֹ לְבֵין עַצְמוֹ, ר״ל שאין איש זולתו באותו מעמד: גר שנתגייר בב״ד ה״ז גר בינו לבין עצמו אינו גר מעשה בא׳ שבא לפני ר״י וא״ל נתגיירתי ביני לבין עצמי (יבמ׳ מז.). התחיל אומר פנחס בינו לבין עצמו ומה אעשה איני יכול וכו׳ עד שהוא נוטל עצה בינו לבין עצמו הנגף נוגף (מד״ר שמות לג). ומה מרים שלא נתכוונה לדבר באחיה וכו׳ אלא לרבות בינה לבין עצמה כך נענשה המתכוון לדבר בחבירו לגנאי וכו׳ ולא לרבות בינו לבין אחרים ולא בינו לבין עצמו עאכ״ו (ספרי בהעל׳ נט). איך אני אעשה בנפשי שקר ומרד כזה לעבור דבר המלך כי ביני לבין עצמי יאסר הענין ולא אוכל לעשות דבר רע (ר״י הברצלני ס״ב יח). ואם אינו יכול לכוון את לבו בלחש מותר לו להשמיע קולו כשמתפלל בינו לבי עצמו אבל כשמתפלל בצבור אסור שלא יטריד את הצבור (שבלי הלקט, תפלה יז).— ישב בינו לבין עצמו, ר״ל לבדו: רחל שהיתה עקרה כך היתה יושבת בינה לבין עצמה (פסי׳ רבתי, כי פקד ס׳).—בינו לבינו, בינה לבינה, ר״ל רק במעמד שנים: עכו״ם מילדת את בת ישראל בזמן שאחרות עומדות על גבה אבל לא בינה לבינה (ע״ז כו.). מי שיש בידו משכון אין צריך להביא בעל המשכון לפני הדיינין

---

[1] כך בספרי הדפוס. ואמר מ״ש: י״ת ויתרבון צדיקיא רכיכין ומפנקין כלבלבי עשב כאילן דמשלח שרשוהי על נגדין דמיא וכדומה לי שהוא היה קורא כבין בכף וכן נראין דברי הראב״ע שכתב וצמחו רוחי ברכתי כמו חציר ורבים אמר על הצאצאים וכן יצמחו כאלו הם יושבין בין החציר והטעם שיפרו וירבו עכ״ל אבל בספרים שלנו בבית וכן כתב רד״ק וכן פרש רש״י וז״ל. ע״כ. ובאמת בהרבה כ״י כבין והרבה בבן וקצתם כבן וישנם שבן (K).

ולהזהירו שיפדה משכונו אלא לאחר שיזהירנו בינו לבינו שיפדה משכונו ואם לאו שימכרנו (טור חו"מ, מלוה עג). — ודברים שבינו לבינה, בין הבעל ואשתו: שלא אכחול שלא אפקום ושלא אשמש מטתי יפר משום דברים שבינו לבינה (נדר' פא:). — ומ"ר נק': בינות [1]), בינותינו, בינותם: תהי נא אלה בינותינו בינינו ובינך ונכרתה ברית עמך (ברא' כו כח). ויאמרו זקני גלעד אל יפתח יי' יהיה שמע בינותינו אם לא כדברך כן נעשה (שופט' יא י). האומר אל תעבור בינותינו שלא תפסיק אהבתנו (תוספתא שבת ז יב). והם לא ידעו כי שמע יוסף כי המליץ בינתם (ברא' מב כג). ויחמל המלך על מפיבשת בן יהונתן בן שאול על שבעת יי' אשר בינתם בין דוד ובין יהונתן (ש"ב כא ז). ושתו והתגעשו והתהללו מפני החרב אשר אנכי שלח בינתם (ירמ' כה יו). עם נבון יהי חשבונך וכל סודך בינותם (ב"ס גני' יה). — ביני וביני [2]), כמו עד כה ועד כה, בינתים: ביני וביני אירע הדברים שהמלך קאיוס כבד לאגריפס ברומי מאד וכו' (ספר' ישראל ב). וביני ביני בתוך ל' יום בא ראובן לביתו (לחם רב קלג). ביני וביני אחר קצת ימים הוכרח ראובן לבא לקושטאנדינה והניח החפץ הנז' ביד שמעון וכו' (שו"ת מטה אהרן עו). והשיב הרב שלהיות שהזמן ההוא היה בימים נוראים שלא היה מן הראוי להשביעם ביני וביני נכנס גביר אחד פשרן בין ראובן וחביריו (שם סד). ויוכל להיות שבלדת בן ראשון אהב אותה וביני ביני נתקלקלה השורה (כלי יקר, ויגש). ועשו שידוכים ולסיבת מה אחרו הקדושין וביני ביני קצת אנשים אנסים עולנים וחומסים שאחר הקטרוג המחפשים היו שואלים ודורשים דרשות של דופי לאבי הנערה (ר"י עוכדיה, אגר' דופי הזמן). — בינים, בינתים, עי' במקומו. — *בין הזמנים, הימים שבין זמן לזמן בבתי הספר וכדומה, Ferien, vacance, holidays: ביומי ניסן וביומי תשרי שקורין בארצות אשכנז בין הזמנים (הקד' מ"ס). — *בין המצרים, הזמן שבין י"ז בתמוז ותשעה באב: טוב ליזהר מלומר שהחיינו בין המצרים (שו"ע או"ח תקנא יז). שאם

[1]) בערב' מרוקנית בינאת a) וכן תונסית ומצרית (A. Fischer, Marok. Sprw. MSOS, I, 222). — [2]) עפ"י דרך לשון ארמ' (כילה ז., יד:).

a) بينات

בין המצרים לקח פרי חדש וכו' אז יברך ברכת שהחיינו (שערי תשו' שם). — *בין הערבים, עי' ערב. *בין השמשות, כמו בין הערבים, עי' שמש.

בין [1]), ממנו א. בין, ב. *בין, נבון, תבונה.

א. **בין**, פ"ע, עב' בנתי, בנת, -תה, בינוני בן, בנים, מקו' בין, לווי בין, בינה, בינו, עת' אבין, ויבן, — נתברר לשכלו מהות הדבר שראה או ששמע וכונתו, verstehen, comprendre; understand: שבתי וקומי בנתה [2]) לרעי מרחוק (תהל' קלט ב). אבדה עצה מבנים נסרחה חכמתם (ירמ' מט ז). — ומקור ועתיד: כי תשב ללחום את מושל בין תבין את אשר לפניך (משלי כג א). — ולווי: זכר ימות עולם בינו שנות דר ודר (דבר' לב ז). בינו נא זאת שכחי אלוה פן אטרף ואין מציל (תהל' נ כב). בינו בערים בעם וכסילים מתי תשכילו (שם צד ח). — וליחיד בין, בינה: אמרי האזינה יי' בינה הגיגי (שם ה ב). ובין את הדבר ובינה לו במראה (דני' י א). — ואמר המשורר: מה בין אנשים את נתיב ארץ בנו ושר יבין נתיב גלגל (רמב"ע, תרשיש א). אשר למד ותורה לו לקנין, ולא למד יסוד דקדוק ולא בן כמו חורש אשר ינהג שורים וידו בלי מלמד ודרבן (רא"ב"ע). — ובמשמעת הבחין והבדיל בין ובין: ולא בן איש אמת מאיש חמסים (ר"ש הנגיד, בן משלי). — והלווי במשמעת דרוש, שאל וחקור: אם יודע תלמיד ברבו שיודע להחזיר לו טעם בין ואם לאו תבין את אשר לפניך (חולין ו.).

— נפעל, נבון, נבונותי, נבנותי, נבונותם, נבונונו [3]), בון, הבון תבון [3]), — דומה להקל: כי אמר בכח ידי עשיתי ובחכמתי כי נבונתי (ישעי' י יג). — ובינוני נבון, נבונה, נבונים, עי' נבון.

— הפע', הבין [4]), הבנת, הבינות [5]), הבינו, הבנו, הבינותם, הבנתם [6]), הבין, הבן, — א) כמו הקל: כי יאמר מעשה לעשהו לא עשני ויצר אמר ליצרו לא הבין (ישע' כט

[1]) דעת רוב החכמים הקדמונ' והחדש' כי עקר שרש זה הוא מנע"י בין, במשמ' הבדיל בין ובין. אך נראה הדבר כי שני שרשים נע"ו ונע"י שמשו פה בערבוביה. — [2]) י"ם כי אולי היתה הקריאה בנת, ומפקפקים במציאות העבר בן בעברית העתיקה. עכ"פ כבר נתקבל בעברית החדשה. — [3]) ר"י חיו"ג. — [4]) סוברים רוב החכמים כי הפעיל זה נולד משבוש הלשון מהעתיד קל אבין מן בין, שהוא דומה בצורתו להפעיל מן בון וחדשה הלשון הפעיל אמתי בעבר ובינוני. — [5]) עפ"י ההקש של הבינותם. — [6]) עפ"י ההקש.

יז). אלהים הבין דרכה והוא ידע את מקומה (איוב כח כג). ה ב נ ת דבר מתוך דבר (שבת לא.). הלוא תדעו הלוא תשמעו הלוא הגד מראש לכם הלוא הבינותם מוסדות הארץ (ישע' מ כא). והמה לא ידעו מחשבות יי' ולא הבינו עצתו (מיכה ד יב). הצדיק אבד ואין איש שם על לב ואנשי חסד נאספים באין מבין כי מפני הרעה נאסף הצדיק (ישע' נז א). כל לבבות דורש יי' וכל יצר מחשבות מבין (דהי"א כח ט). מלך עז פנים ומבין חידות (דני' ח כג). ומשכלים בכל חכמה וידעי דעת ומביני מדע (שם א ד). לא ידעו הבין (ישע' נו יא). לדעת חכמה ומוסר להבין אמרי בינה (משלי א ב). הבינו פתאים ערמה (שם ח ה). ויאמר אלי הבן בן אדם כי לעת קץ החזון (דני' ח יז).—ועבר רבים מב"ע: כי לא ה ב נ נ ו אנחנו מעולם חיים כי אם חיינו (כוזרי ג ג).— ועם ב אחריו, כמו בפעול: כי הבינו בדברים אשר הודיעו להם (נחמ' ח יב). ודניאל הבין בכל חזון (דני' א יז). — ובמשמ' עין היטב והסתכל וחשב וחקר בדבר, **nachdenken; spéculer speculate**: מעשה בתינוק אחד שהיה קורא בבית רבו בספר יחזקאל והיה מ ב י ן בחשמל ויצאה אש מחשמל ושרפתו (חגי' יג.). — ועם אל: היצר יחד לבם המבין אל כל מעשיהם (תהלי' לג יה). — ב) פ"י, הבין את פלוני, נתן לפלוני בינה, כה השופט: אכן רוח היא באנוש ונשמת שדי תבינם (איוב לב ח). פתח דבריך יאיר מבין פתיים (תהל' קיט קל). הבינני ואצרה תורתך (שם לד).—ובמשמ' באר, למד, **belehren, erklären; expliquer, enseigner; explain, teach**: את מי יורה דעה ואת מי יבין שמועה (ישעי' כח ט). את מי נועץ ויבינהו (שם מ יד). דרך פקודיך הבינני ואשיחה בנפלאותיך (תהל' קיט כז). ובאתי להבינך את אשר יקרה לעמך באחרית הימים (דני' י יד). והלוים המבינים את העם (נחמ' ח ט).— ועם ל אחריו: הורוני ואני אחריש ומה שגיתי הבינו לי (איוב ו כד). ויאמר גבריאל הבן להלז את המראה (דני' ח יו). — *הובין[1]) דבר לפני פלוני, פרש ובאר יפה: א"ר עקיבא אני אהיה א ו ב י ן [2]) לפניך כל מקום שאתה מוצא הר גבוה וגבעה נישאה ועץ רענן דע שיש שם ע"ז (ע"ז ג ה).

[1]) כמו בערב' אבאן a), באר ופרש היטב. — [2]) כך במשנ' שבירוש'. וכך במשנ' דפוס נאפולי, ובדא"ש דפוס ויניציה (ד"ס). וכן בפרוש ר"ח שנדפס בש"ס

a) ابان

— הפע', הובן—שהבינו אותו; מובן, שמבינים אותו, מצוי בספרות: ועל הדרך הזה נאמר אחד לשלול ממנו הרבוי לולא לקיים האחדות ה מ ו ב נ ת אצלנו (כוזרי ג ג).

— התפ', התבונן,—א) שם לבו ושכלו היטב לדבר, עין בו, **betrachten; considérer; to consider**: ואקם בבקר להיניק את בני והנה מת ואתבונן אליו בבקר והנה לא היה בני אשר ילדתי (מ"א ג כא). ראיך אליך ישגיחו אליך יתבוננו הזה האיש מרגיז הארץ מרעיש ממלכות (ישעי' יד טז).—ועם ב: עמדתי ותתבנן בי (איוב ל כ). באחרית הימים תתבוננו בה (ירמי' ל כד). — ועם על: והתבוננת על מקומו ואיננו (תהל' לז י). ומה אתבונן על בתולה (איוב לא א), אשים לב. — ועם עד, עדי: התבננת עד רחבי ארץ (איוב לח יח). ועדיכם אתבונן והנה אין לאיוב מוכיח (שם לב יב). — ובלי מלת היחס אחריו: ישראל לא ידע עמי לא התבונן (ישעי' א ג). כי עברו איי כתיים וראו וקדר שלחו והתבוננו מאד (ירמי' ב י). התבוננו וקראו למקוננות (שם ט טז), לאמר חשבו מחשבות. אתבונן ואפחד ממנו (איוב כג טו). עמד והתבונן נפלאות אל (שם לז יד). ורעם גבורתו מי יתבונן (שם כו יד), מי יבין. וירא און ולא יתבונן (שם יא יא). לפי שאין דרכן של בני אדם ל ה ת ב ו נ ן בדרכים (ב"ק כז:).— ב) קנה בינה ודעת: מזקנים אתבונן (תהל' קיט ק). מפקודיך אתבונן על כן שנאתי כל ארח שקר (שם קד). — ג) הראה עצמו נבון: אל תצטדק לפני אל ולפני מלך אל ת ת ב ו נ ן (ב"ס גני' ז ה). — ד) במשמעת היה מובן: אם היה אומר לא רואה ולא יודע ולא מקיץ לא היה מ ת ב ו נ ן החפץ ממנו אלא היה מ ת ב ו נ ן שהוא אומר על אדם מיוחד באמרו פלוני זה לא רואה ולא מקיץ (פרשי רד"ק, אין). ואילו אמר אין חכם לא י ת ב ו נ ן ממנו על אדם מיוחד אלא על כלל כמו שיאמרו אין חכם בעיר וכו'

וילנה החדשים. וכן במשנ' כ"י עם גוף הערבי של פרוש הרמב"ם בביה"ס ברלין, וכן במדמ"ב, וכן דפוס קראק', וכן בספרי (דבר' ס) ובנוסח' שלנו במשניות ובמו"ב בגמ' בבלית, הגרסה היא אני א ו ב י ן ואדון לפניך. והנה כל העדיות העתיקות מקימות כי הגרסה הקדומה והנכונה היא א ה י ה א ו ב י ן. ואינני זוכר אם יש דמיון לסגנון כזה בעברית הקדומה או של המשנה לאמר: אני א ה י ה א פ ע ו ל, ר"ל העתיד של היה עם עתיד של פעל אחר אחריו. גם דמיון לצורת העתיד אובין במקום אבין כמו לו היה זה נפ"י מן יבן יש ה ו ב י ר במקום הביר.

אבל כשאמר לא אדונים לאלה יתבונן גם כן החפין ממנו (שם).

— פועל, בונן, — א) יוצא, בונן אותו, כמו הביא אותו: יסבבנהו יבוננהו[1]) יצרנהו כאישון עינו (דבר' לב י). — ב) *עובד, מעין ולומד: אם נצורה כבבת בוננת בדת נפש משיבת (הושע' לשבת).—ג) *פרש ובאר: ואשוב להשלים מה שהחילותי לבונן (ר"י חריזי, מו"נ א סט).

ב. *בִּין, ש"ז, —כמו בינה: צור למי אמשילך כי לשונות בערו אם לספר גדלך כל צבא רום קצרו חי מדבר מלך בין וחכמה נעדרו (ר"י בן גיאת, היה אשר לך, מחז' וכראן, טל אורות, שד"ל). וכמה יצדקו חכמי אדמה וכמה ביהשו בבין כחישה (רשב"ג, כלפור או דרור). ורק אשחה בים הבין לבדי ללקט כל בדולחיו ודריו (הוא, שירי שלמה לדוקס, יב). כתוב ספר בריתות לתבונה ותיר לולאות הבין וקרסו (שם ח). ואקוץ בחיי ואמאס להיות בשרי סרוגי כי יום ששון אסוני וביום אסוני ששוני אגעלה בין ואדע ככלות בשרי ואוני כי סוף אנחה הנחה עקב רזוני מזוני (הוא, התלונה). ימי נוכל פזורי בין מקבין ותתחר כל קבוצי הון להכאות (רמב"ע, אגרת אמת על הזמן). שאו משאת לבבי אל שריג חן וכנת תם על מי בין נטועה (שם, שיר ידידים, זמן). דבריו יום קרב הבין חייליו ורעיוניו כמו שרי אלפים עדי שבו ואבי בין כבשים ודמו כל כפיריו באלפים (הוא, תרשיש א). ואשתה עד מראשותי בלא בין יהיו בסף ובליל כל יגון לבי בעת הקיץ לרגלו סף (שם ג). בעט סופר יהי עושה אחי בין אשר לא יעשה גבור בחרב (שם י). ונתן בך אמירי בין וידע היותך איש אשר מאש חצבו (ר"י הלוי, זמן אשר). יליד מוסר ובין אמון בחיק משרה (אגר' לשון הזהב לר"י אלחריזי). — ומ"ר בינים: אני אחקר צפוני המליצה ואפתח שערי דעת ובינים ואקבץ מנפוציה חרוזים ואלקט מפזוריה פנינים (רשב"ג שירי שלמה לדוקס ט).

בִּינָה, ש"נ, מ"ר בינות, — א) שה"פ מן בין, השגת דבר בשכל, das Verstehen; compréhension; understanding: עם עמקי שפה משמוע נלעג לשון אין בינה (ישע' לג יט), ר"ל שאי אפשר להבין דבריו. באחרית הימים תתבוננו בה בינה (ירמ' כג כ). ויהי בראתי אני דניאל את החזון ואבקשה בינה והנה עמד לנגדי כמראה גבר (דני' ח טו). עתה יצאתי להשכילך בינה (שם ט כב). — ב) כח השכל להשיג ולהבין דבר, Verstand; intélligence; insight: ונחה עליו רוח יי' רוח חכמה ובינה רוח עצה וגבורה (ישע' יא ב). כי אם לבינה תקרא וכו' אז תבין יראת יי' (משלי ב ג-ה). לי עצה ותושיה אני בינה לי גבורה (שם ח יד). והחכמה מאין תמצא ואי זה מקום בינה (איוב כח יב). כי השה אלוה חכמה ולא חלק לה בבינה (שם לט יז). אך יתן לך יי' שכל ובינה ויצוך על ישראל (דהי"א כב יב). כל שיחה חפוץ לשמע ומשל בינה אל יצאך (ב"ס גני' ו לה). שנתן הקב"ה בינה יתירה באשה יותר מבאיש (ניד' מה:). האיך למדו אומות של אותו הזמן תורה א"ל בינה יתירה נתן בהם הקב"ה (סוט' לה:). אלמלא בינה אין העולם מתקים אפילו שעה אחת (מדר' א"ב דר"ע, ביהמ"ד ילינק ג). גדולה בינה לפני הקב"ה יותר מן התורה שאפילו אדם קורא תורה נביאים וכתובים ושונה משנה ומדרשים הלכות ואגדות שמועות תוספות מושבות ומעמדות והגדות וכל סדרי בראשית ואין בו בינה אין תורתו שוה כלום (שם). — ובסמי': ואבדה חכמת חכמיו ובינת נבניו תסתתר (ישע' כט יד). כי בער אנכי מאיש ולא בינת אדם לי (משלי ל ב). — ובכנ': מוסר כלמתי אשמע ורוח מבינתי יענני (איוב כ ג). המבינתך יאבר נץ יפרש כנפו לתימן (שם לט כו). בטח אל יי' בכל לבך ואל בינתך אל תשען (משלי ג ה). כי היא חכמתכם ובינתכם לעיני העמים (דבר' ד ו). — והדבר המושג בכח השכל, Weisheit; sagesse; wisdom: קנה חכמה קנה בינה אל תשכח ואל תט מאמרי פי (משלי ד ה). קנה חכמה מה טוב מחרוץ וקנות בינה נבחר מכסף (שם יו יו).—ומ"ר בינות: כי לא עם בינות הוא על כן לא ירחמנו עשהו (ישע' כז יא).—ועם פעל ידע: וידעו תעי רוח בינה (ישע' כט כד). איפה היית ביסדי ארץ הגד אם ידעת בינה (איו' לח ד).— *ג) אחת הספירות בקבלה: סוד כ"ב אלפא ביתות שבצרופן נבראו כל המרכבות וכל צבאות העולם במצרף הבינה שהיא סוד ה' ראשונה של שם המיוחד (שערי אורה, ר"י גיקאטיליה ס:). ומן המקור ההוא שהוא העליון על הגבורה ונקרא בינה נובעים כמה מיני כחות של גבורה (שם סו.). והנה הכפירה הזאת הנקראת בינה היא סוד גלוי השם הנעלם בבריאת עולם (שם עב:).—ועי' חב"ד.

***בֵּינוֹנִי**, ת"ז, לנק' בינונית,—א) מה שהוא בין שנים, בין גדול לקטן, בין שחור ולבן, בין טוב לרע וביוצא בזה, mittlerer; moyen; mean: כזית

---

[1]) כך הקדמו' והחדשים שהוא מן בון במשמ' בינה. אבל זה רחוק לפי הענין. ועי' בנה.

שאמרו לא גדול ולא קטן אלא בינוני זה אגורי כשעורה שאמרו לא גדולה ולא קטנה אלא בינונית (כלְ׳ יז ח). האמה שאמרו באמה הבינונית (שם ט). ר״מ אומר כל האמות היו בינוניות חוץ ממזבח הזהב והקרן והסובב והיסוד (שם י). בני ישראל אני כפרתן הרי הן כאשכרוע לא שחורים ולא לבנים אלא בינוניים (נגע׳ ב א): שיעור תרומה עין יפה אחד מארבעים בש״א משלשים והבינונית מחמשים והרעה מששים (תרומ׳ ד ג). הנזקין שמין להן בעידית ובע״ח בבינונית וכתובת אשה בזיבורית (גיט׳ ה א). היו לפניו תאינים ורימונים אין מחייבין אותו להיות יושב ומשער בין דקה ובין גסה אלא תורם כדרכו בבינונית (תוספתא תרומ׳ ג ה). הנותן מעות לחבירו ליתן לו פירות בגורן חייב להעמיד לו כשער בינוני ואיזהו שער בינוני היו הולכות משמונה ומתשעה ומעשרה נותן לו מתשע (שם ב״מ ו יו). כל סנהדרין שיש בה שנים יודעין לדבר וכולן ראויין לשמוע ראויה לעשות סנהדרי שלשה בינונית ארבעה חכמה (שם סנהד׳ ח א). הרשעים שבהם (שבמצריים) היו מטורפין בקש הבינוניים כאבן הפקחים כעופרת (מכי׳ בשלח ה). לא לח ולא יבש אלא בינוני (ירוש׳ שבת א ב ד). אדם בינוני מהלך ארבעים מיל ביום (שם ברכ׳ א ב ג). צדיקים יצר טוב שופטן וכו׳ רשעים יצר רע שופטן וכו׳ בינונים זה וזה שופטן (גמ׳ שם סא:). ושמנים פלגשים אלו שמנים חבורות בינוניות שיושבות ועוסקות בתורה חוץ לעץ החיים (מד״ר שיה״ש, אחת היא). — ב) בדקדוק, ״צורת הפעל של זמן ההוה, שבין עבר ועתיד: הבינונים. הזמן יתחלק לשלשה עבר ובינוני ועתיד ואין בלשון הקדש סימ׳ לבינוני וכו׳ והפעול גם הוא בינוני (ראב״ע מאזנים). והבינונים על שני דרכים הפועל והפעול והם שמנה ויקרא גם הפעול בינוני (רד״ק מכל׳ דה״פ). — ג) ״אמצעי, מְתַוֵּךְ: ואולם בנגיעה נחלקו החכמים אם הוא בבינוני או בלא בינוני ואם היה בבינוני אם צריך שיהיה הבינוני אחד או יותר מאחד (ר״א הקראי, ג״ע, טמאה ז).

בֵּינַיִם, בֵּנַ-, — מ״ז, תָּוֶךְ, אמצע, איש הַבֵּנַיִם, העומד בין שני מחנות הנלחמים: ופלשתים עמדים אל ההר מזה וישראל עמדים אל ההר מזה והגיא ביניהם ויצא איש הַבֵּנַיִם ממחנות פלשתים גלית שמו (ש״א יז ג-ד). והוא (דוד) מדבר עמם והנה איש הַבֵּנַיִם עולה גלית הפלשתי שמו מגת ממערות פלשתים (שם כג). — ומה שבין אצבע לאצבע: בין הבינים של מלא קמצו (יומא מז). בין הבינים של מלא חפניו (שם). — ומה שבין החרצן והזג בענבים: ענבים שהתליעו בין הבינים אותו דבר הקרוש שבין הזג וחרצן (רש״י נזיר לד:). — ובכלל מה שבין שני קצוות, בין שני גונים: אינה לבנה חמורה ממש ולא אדמדמת חמורה אלה בין הבינים (דונש על רסע״ג לה). — והשתמשו הסופרים החדשים בשתי המלים מעמד הַבֵּינַיִם למושג של „לא עם ולא נגד": מעמד הבינים (ניטרליטט) הוא הזכות המוסרי אשר לכל עם ועם לבלי התעבר על ריב לא לו (מא״ג, דכיר, מכתבי מסחר ומדינה). — ״ימי הבינים, עי׳ יום.

***בֵּינְתַיִם**, — כמו בֵּינַיִם: כל שיש בה ידיעה בתחילה וידיעה בסוף והעלם בינתיים (שבו׳ א ג). בית שמאי אומרים מפקפק ונוטל אחת מבינתים (סוכ׳ א ז). כפר עותני בגליל ואנטיפרוס ביהודה בינתיים (תוספתא גיט׳ ז ט). זה גיטך מהיום אם מתי מחולי זה הימים בינתיים זכאי במציאתה ובמעשי ידיה (שם ד). — וכפול: יהי רקיע בתוך המים בינַיים ובנתיים (מד״ר בראשית ד). — ומצוי השמוש בינתים לבד במשמעת בין שני זמנים, בין שני מאורעות: inzwischen; entretemps; in the meantime: ולפי שנעשה מרדכי שר בינתים ירד מחשיבותו אצל החכמים (רש״י מגי׳ יו:). ואם לא טבל בינתים הראשונות תלויות השניות ישרפו (רמב״ם טומאות יט א). ולפי שלא יחשב אדם שנתעצל שלמה בינתים בבנין ולא התעסק בו (ר״י אברב׳ מ״א ז).

***בִּיסָה**[1], ש״נ, — כלי ישמש בשעת לישת הבצק לשים בו הקמח לבלול או לשים בו חתיכת עיסה: כגון שהחזירו (את הקמץ) לביסה[2] גדושה ומקמץ וכו׳ כגון שהחזירו לביסה טפופה (מנח׳ ז.). עשרון שחלקו ונטמא אחד מהן והניחו בביסה (שם כד.). עשרון שחלקו ואבד אחד מהן והפריש אחר תחתיו ונמצא הראשון והרי שלשתן מונחין בביסה (שם:).

***בִּיעַ**, ש״ז, — שה״פ מן הִבִּיעַ, דבור: אמת מה נחמד ברור בִּיעַ מרחמכם כונן ירושלם שם שלום גבול תחומכם (מנחם ב״ר מכיר, אל אל שדי).

---

[1]) בסורית ביסתא, כלי זכוכית, כלי מים, וביונ׳ βίσσα בקבוק (לֶו, הערות לקרויס). אך אצל היהודים שמש מלה זו כנראה ביחוד לעניני לישה, כי בשום מקום לא נזכרה מלה זו אלא פה בעניני לישה. — [2]) כך ה

°בֵּיעַ[1], מ"ר בֵּיעִים, — כמו ביצה ביצים במשמ' ב: שגור בפי העם והשתמשו בו גם בספרות (עמודי השמים, ברוך מטקלוב, ג.).

ביץ[2], ממנו בֵּיצָה, °בֵּיץ, °בֵּיצִי.

°בֵּיץ, ש"ז, — כמו ביצה: היוצא מן החי כגון הביצה וכו' ואפילו לא נגמר הביץ ונפל מותר (ר"י הדסי, האשכול, שחיטה, וג"ע שם יז). שאם לא תהיה ארוגה בתוך הביץ קולף הדם ואוכל הביצה (שם יח).

בֵּיצָה[3], ש"נ, מ"ר בֵּיצִים, — א) כעין כדור יטילו אחדים מבעלי חיים, העופות, התרנגולות, Ei; oeuf; egg: כי יקרא קן צפור לפניך וכו' והאם רבצת על האפרחים או על הַבֵּיצִים (דבר' כב ו). ותמצא כקן ידי לחיל העמים וכאסף בֵּיצִים עזבות כל הארץ אני אספתי (ישע' י יד). בֵּיצֵי צפעוני בקעו וקורי עכביש יארגו האכל מִבֵּיצֵיהֶם ימות והזורה תבקע אפעה (שם נט ה). כי תעזב (החסידה) לארץ בֵּיצֶיהָ ועל עפר תחמם (איוב לט יד). — והיחיד: ביצה שנולדה ביום טוב (ביצ' א א). משיסיקנה (את הכירה) כדי לבשל עליה ביצה קלה שבביצים (כל' ה ב). ירק של תרומה וביצה טרופה נתונה על גביו (תוספתא טבו"י ב ע). ביצה שלוקה (שם עוקצ' ב יה). כל שהוא (גדול) כביצה ביצה טובה הימנו (ברכ' מד:). בדק בקינה של תרנגולין מערב יום טוב ולא מצא בה ביצה (ביצה ז.). ביצת תרנגולת וכו' וביצת הנעמית (תוספתא כלי' ב"מ ז ו). ביצת התרגול (שבת ו י). חלמון וחלבון מעורבין זה בזה בידוע שהיא ביצת השרץ (חול' סד.). עשיר בשורו ואת עני בשיו יתום בביצתו אלמנה בתרנגולתה (פסחי' קיח.). הכניסה לו (האשה לבעלה) עז לחלבה ורחל לגיזתה ותרנגולת לביצתה (כתו' עט:). המבקעת ביצים בכותל בפני האפרוחים (שבת כז:). דג טמא משריץ דג טהור מטיל ביצים (ע"ז מ.). — *ביצי כנים: מקרני ראמים ועד ביצי כנים (שבת קז:). — *ביצי תולעים (רמב"ם כהו' כו.). — °בֵּיצֵי רוח: והעופות מטילים ביצים בלי הבור זכרים ונקראים ביצי הרוח וכו' (רשב"ל דורן, מ"א ד). — *בֵּיצָה מְגֻלְגֶּלֶת עי' גִּלְגֵּל. — *פִּתְפּוּתֵי ביצים, עי' *פִּתְפּוּת. — *קִעֲקַע בֵּיצָתוֹ של פלוני, החריבו, השמידו לגמרה, עקרו משרש: רדוף אחריהם עד שתקעקע ביצתם מן העולם (ירוש' ע"ז ד מד.). מי גרם לבלשצר שתתקעקע ביצתו מן העולם (מד"ר אסת', והשקות). ועי' *קִעֲקַע. — ומשל, אתמול אפרוח עכשיו ביצה: אמר לו הקב"ה (לנבוכדנצר) אתמול אפרוח עכשיו ביצה (מד"ר ברא' לז). — שרי ביצים, מכשפים עושים כשפים בביצים: שרי שמן ושרי ביצים מותרין לשאול בהן (סנהד' קא.). — ב) *אֶשֶׁךְ: אין לו (להבכור) ביצים או אין לו אלא ביצה אחת רבי ישמעאל אומר אם יש לו שני כיסין יש לו שני ביצים אין לו אלא כיס אחד אין לו אלא ביצה אחת (בכור' ו ו). אמר אביי כשביציו (של הטומטום) מבחוץ (חגי' ד.). עבד שסרסו רבו בביצים (קידו' כה.). כל שאין לו אלא ביצה אחת אינו אלא סרים חמה (יבמ' עה.). איזהו פצוע דכא כל שנפצעו ביצים שלו (שם). כל שביציו מבחוץ מוליד (בכור' ח.). ומעוך וכתות ונתוק וכרות כולן בבצים דברי ר' יהודה בבצים ולא בגיד (שם לט.). — ג) *גוש בצורת ביצה: ביצת היוצרים (פרה ה ו), גוש של טיט שהיוצר עושה ממנה כלי חרס. הביצים של יוצר (ב"מ ה ז). אין פוסקין על הביצין של יוצר עד שיעשו (תוספתא שם ו ג). דברי ר"י בחבוט (בסיד חבוט) ודברי ר"נ בביצת הסיד (שבת פ:), ר"ל סיד עבה עשוי גוש כצורת ביצה. ביצת הגיר (ביצה יח.). — °בֵּיצָה בְּכוּתַח[1], רגיל בפי הבריות כשרוצים לומר שהדבר הוא פשוט ומובן ואין להתקשות בפתרונו.

אֶשֶׁךְ, ביצי הזכר. — *אֶשְׁכּוֹל של ביצים בקרב העוף.

°בֵּיצִי, שיש לו צורת ביצה. — *בְּרֵנָה, מה שמטילה בפעם אחת.

*גּוּם, שבר קצת מלמעלה לגמע משם. — *גִּלְגֵּל ביצה על אבן חמה, על הסיד, על חול, עשה אותה

בסוף בדפוס באזל. ובנוסח' ביסא א בסוף.

[1]) בארמ', במקום ביצה בעבר', והשתמשו קצתם בצורה זו קצת מפני רגש של צניעות שנדמה שזה לא כל כך גם כמו השם ביצה לדבר זה.

[2]) בערבי' משמש שרש ביצ' a) למושג הלבן, וסוברים רוב החכמים כי על שם זה נקראת הביצה. אך יש חולקים וסוברים שהמושג לבן בא מן הביצה, שנקראת כך על שם שהיא רכה ונוזלת, וישרשה בצ' b).

[3]) בערב' בַיצ' c) בַיצַ'ה c). — בארמ' ביע, ביעתא, ויאמרו בערב' ביצ'ה אלדיק, ר"ל ביצת תרנגול, על דבר שאי אפשר, שהוא מהנמנעות.

a) بيض b) بض c) بَيْض بَيْضَة

---

[1]) בארמ' ביעתא בכותחא: אפי' ביעתא בכותחא לא לישרי איניש במקום רביה (כתוב' ס:), ר"ל אעפ"י שהוא דבר פשוט שהוא מותר.

*מְגוּלְגֶלֶת, צלויה קצת, רכה. — *גָּמַע ביצה. — *גָּעוּל, געולי ביצים, שיצאו ע"י הכאה במקום האשכול.

דָּגְרָה, ישבה על הביצים לחמם ולהוציא אפרוחים.

*חֲבִיתָה, ביצה טרופה אפויה על מחבת. — חַד, הקצה החד. — *חֶלְבּוֹן, הלֹבן שבביצה. — *חֶלְמוֹן, הצהוב, הפנימי.

*טָעַן, טענה ביצה, היתה לה ביצה בקרבה. תרנגלת *טְעוּנָה, שיש לה ביצה בקרבה. היא טוֹעֶנֶת ביצה. — *טרמיטה, (-מיסה), ביצה צלויה ומצמקה. — *טָרַף הביצה, ערבב החלבון והחלמון ע"י טריפה בכף וכדומה. ביצה *טְרוּפָה.

יָשַׁב, התרנגלת ישבת על הביצים, הושיב תרנגלת על הביצים.

*כַּד. הקצה הרחב בהביצה. — *כָּדַר, כודרת.

*מוזרה, ביצה שנתקלקלה, בפרט ע"י ישיבת האם. — *מרש, גְּמֻרֶשֶׁת, ביצה מבושלה או צלויה מעט, רכה, שנגמעת.

נטל, *הַטִּילָה ביצים, התרנגלת מַטֶּלֶת ביצים. *ספן, ביצה ש ס פ נ ה מהארץ. — סרים, *סרס.

*עגלגלת.

*פִּעְפַּע הביצה, טרף אותה בקערה. *פעפועי ביצים. — *פִּרְפֵּר ביצה, לפרורים. — *פִּתְפּוּתֵי ביצים.

*קִלְּפָה, קלף הביצה, הסיר הקלפה. — *קָעַקַע הביצה, השליכה ושברה ונשפכה לגמרה. — *קֶשֶׁר, טפת דם, התחלת הוית האפרוח.

*רָסַס, את הקלפה, עשה אותה סדוקה ושבורה למען תקלף היטב. — *רקם, נרקם, התחיל האפרוח להרקם בה.

*שִׁחְלָה, הביצים של טעינה אחת, היא טוענת ביצה אחת, שתים וכו' בשחלה. — *שֶׁלֶל של ביצים, האשכול כלו. — *שְׁפוֹפֶרֶת, הקלפה.

*תַּרְנְגוֹל, ביצה של תרנגול, ר"ל דבר שאי אפשר. תַּרְנְגוֹלֶת, אוז וכדומה מטילות ביצים.

*בֵּיצִי, לנק' -צית, — דומה לביצה, כצורת ביצה: והצחניי ו ה ב י צ י י מורה על לחות מתעפשת (קאנון ג יד א יד). המעילה הראשונה (של העין) הסמוכה אל האויר וכו' אחריה ה ב י צ י ת והיא כלובן הביצה (לידס לדרך א יד). ואיך נעשה תמונה ב י צ י י ת מהעגולה (אוליס ליס"ר מקנדיה, כתב ג לזרח).

*בִּיקָה[1]), ס"נ, — א) טיט רך שטובעים בו. — ב). שלשול מעים: ויש שם מים ותחתיו טיט כמו טפל ואם יבקע ויטבע בו אינו יכול לעלות עד שמתקבצין הרבה ב"א ומעלין אותו משם, יש מי שאומרין הרוחץ באותה בקעה מצטנן ואותם המים משלשלין בני מעין וזה פי' ב י ק א[2]) (ר"ח שבת קמז:).

בֵּיר[3]), ס"נ, מ"ר בֵּירוֹת, — בלשון בני ענתות כמו בְּאֵר: כהקיר בֵּיר[4]) מימיה כן הקרה רעתה (ירמ' ו ז).

---

[1]) עי' הערה שלקמן. — [2]) כך בר"ח שם וכן ברוב נוסח' הערוך, שהובאו בו את הדברים בלשונם. ובעה"ך דפוס קראקא ב י ק ה, הא בסוף. והנה הדברים האלה של הר"ח הם פרוש לדברי הגמרא שם על המשנה אין יורדין לפילומא, ושאלו מאי טעמא וענו משום פ י ק א. כך ברוב הנוסח', פא בראש, במקום בית. ובקצת כ"י ב ו ק א, וכן בעה"ך דפוס ראשון, וכן הביא הרמב"ם בהלכותיו (שבת כא כט) שני הפרושים.

[3]) משק' עַיִר, עַיִן, בַּיִת וכיוצא בהם. ועי' הערה שלקמן. — [4]) כך הקרי והכתיב בור, ונקוד בּוֹר. והנה, על פי רוב הכתיב הוא הצורה הקדומה האמתית של המלה והקריא הוא ת ק ו ן מלאכותי של מלה קדומה זרה ולא מובנה על פי צורה מצויה וידועה של מלה זו או אחרת. ופה להפך, הכתיב ב ו ר היא צורה רגילה וידועה, ומה ראו בעלי המסורה לשנותה ולהחליפה בצורה לא מצויה כלל? ואמר בֶטכר (Böt. § 472, c) כי זו הברה מ א ו ח ר ת שאמרו אז ֵ ֵ במקום ו. וכבר הקשה על זה קניג (Kö. II, 54) מדוע זה לא מסרה המסורה הברה מאוחרת זו של בֵּיר במקום בּוֹר אלא במקום הזה בלבד? וא"ת מפני הפעל כ ה ק י ר, כי בּוֹר אינו מ ק י ר מים, אלא המים מקבצים ועמדים בו, עוד קשה מדוע לא נקדו בֵּוֹר כדי שיקראו בְּאֵר תחת בּוֹר? ואין לתרץ כמו קניג שם, כי כונת המסורה בהנקוד בֵּוֹר שהשם בּוֹר במקום זה כונתו עַיִן, כי עוד הקושיה במקומה עומדת: מדוע לא נקדה בֵּוֹר כדי לרמז שבכאן בור הוא באר? ומלבד זה, המסורה מסרה בפרוש ב י ר קרי, ואין ספק בדבר כי זו מסורה קדומה, וכך הובא באמת פסוק זה בשני מקומות בתלמוד (ברכ' נו, וערו' קד:) כהקיר ב י ר מימיה, יוד אחרי הבית, כך ברוב הנוסח' וכך בכ"י ובריו"ף ובס' העתים, ובדפוס שאלוניקו פיזרו ויניציה שנת רפח בייר (ד"ס). ולכן רגלים לדבר, כי באמת כך היתה מסורה בידם שצריך לקרא בֵּיר אעפ"י שכתוב בור, וכך קראו מדור לדור, וכך אמרו באמת בני ענתות בֵּיר במקום בְּאֵר, וזו אחת המלים שמצטינת בו לשונו של ירמי', שהיא לשונם של ב נ י ע נ ת ו ת. ומוכרחים אנו להחליט כי במקום הזה הכתיב הוא ש ב ו ש, שנכתב ו במקום י, וזו ראיה כי הקרי איננו בכל מקום תקון סופרים מלאכותי אלא שפעמים הוא מ ס ו ר ה ק ד ו מ ה אמתית ומוסר לנו את אופן

***בִּיר**, ב"ז, מ"ר בִּירִים, — חופר בורות, ממונה על הבורות: אין נותנין לא לביר ולא לבלן ולא לספר ולא לספן אבל נותן הוא לביר לשתות (בכי' ח ה). הביר והבלן (תוספתא ב"מ ט יד).

***בִּיֵּר**, פ"י, — כמו הביר, הניח השדה בּוּר: ורבי ברכיה אומר ביירתם עצמכם (מד"ר שמות לב).

בִּירָה[1], ש"נ, מ"ר בִּירוֹת, — א) עיר האם של המדינה, Hauptstadt;capitale;metropolis: הייתי בשושן הַבִּירָה (נחמ' א א). עשה המלך לכל העם הנמצאים בשושן הַבִּירָה למגדול ועד קטן משתה שבעת ימים בחצר גנת ביתן המלך (אסתר א ה). איש יהודי היה בשושן הַבִּירָה ושמו מרדכי (שם ב ה). — ומצוי שמושו במשמעה זו בספרות בעת האחרונה: שם הבירה כשם הנוף (שבי"ע, ס' כלוך, במקומות הרבה). ובבירת הממלכה יכולכלו איצטגניני המלך (שם). — ב) בנין גדול, יש בו הרבה בתים: וציפרין שקיננו בטפיחין או בבירה (תוספתא שבת יב ד). גזל מריש ובנאו בבירה מקעקע כל הבירה כולה (תעני' יו.). המשכיר בית לחבירו בבירה גדולה (ב"ב ו:). המוכר בית לחבירו בבירה גדולה (שם סא:). כל בירה ובירה שהיתה בירושלם לא היתה ראויה להתכבש פחות מארבעים יום (מד"ר איכ', הרם). לאחד שהיה עובר ממקום למקום וראה בירה אחת דולקת אמר תאמר שהבירה זו בלי מנהיג הציץ עליו בעל הבירה אמר לו אני הוא בעל הבירה (מד"ר ברא' לט). בירה שהוא בית גדול ובתים קטנים פתוחים לתוכו (טור חו"מ, מכירה יד). — ג) היכל, בפרט המקדש, Tempel ; temple ; sanctuary: והמלאכה (של הבנין) גדולה כי לא לאדם הַבִּירָה כי לה' אלהים (דהי"א כט א). ולשלמה בני תן לבב שלם לשמור מצותיך וכו' ולבנות הַבִּירָה אשר הכינותי (שם יט). עצים לקרות את שערי הַבִּירָה אשר לבית (נחמ' ב ח). חנניה שר הַבִּירָה (שם ז ב). יועז איש הבירה היה מתלמידי בית שמאי (ערלה ב יב). שורפין אותו לפני הבירה (פסח' ז ח). יוצא והולך לו במסיבה ההולכת תחת הבירה (מדות א ט). מפרישין כהן השורף את הפרה מביתו ללשכה שעל פני הבירה צפונה מזרחה (פרה ג א). מגדל היה עומד בהר הבית והיה קרוי בירה רבי שמעון בן לקיש אמר כל הר הבית קרוי בירה (ירוש' פסח' ז לה.). אמר רבה בר בר חנה מקום היה בהר הבית ובירה שמו ור"ל אמר כל המקדש כולו קרוי בירה (יומא ב.). אמר להם תנו עיניכם בבירה (שם ט:). — ומ"ר בִּירוֹת: שלש בירות הן שילה ונוב וגבעון ובית עולמים (זבח' קיט.).

***בירית**, עי' בְּרִית.

בִּירָנִית[1], ש"נ, מ"ר בִּירָנִיּוֹת, — כמו בִּירָה: ויבן (יהושפט) ביהודה בִּירָנִיּוֹת וערי מסכנות (דהי"ב יז יב). וערים בנה (יותם) בהר יהודה ובחרשים בנה בִּירָנִיּוֹת ומגדלים (שם כז ד). עד שעלה אותו האיש מבבל לארץ ישראל ועשאוהו שר החיל של קיסר ומינוהו ראש על כל בירניות שבארץ ישראל (מד"ר במד' ד).

***בִּישׁ**[2], ש"נ, — צמח ארסי, aconit: מהות ביש הוא סם המות (קאנון ב, לוח הסמים). הביש הוא מהרע שבסמי המות ויקרה לשותהו שינפחו שפתיו ולשונו (שם ד ו א א). כמו כח הביש המפסיד לעצם האדם (שם א ב ב). כמו הביש שהוא סם המות לאדם (רשב"ל דורא, מ"א, ח"י ד).

***בִּיֵּשׁ**, פ"י, בִּיֵּשְׁתָּ, אֲבַיֵּשׁ — גרם בושה בדבור, במעשה, beschämen; insulter; insult: שורו שבייש פטור והוא שבייש חייב (ב"ק ג י). המבייש את הערום המבייש את הסומא והמבייש את הישן חייב וישן שבייש פטור (שם ח א). ואינו דומה מביישו ערום למביישו לבוש ביישו במרחץ הרי זה חייב (תוספת' שם ט יב). דבר שהראשונים לא אמרו בו טעם תשאלני בבית המדרש כדי לביישני (ב"ר פא:). כך היא (רחל) ביישה את אבינו (תנחו' בובר, מקץ יג). ואל יביישך שיניך ואל יבוך פיך (ד"א זוטא ב).

— התפ' נִתְבַּיֵּשׁ, — א) שבייש אדם אותו: הכל לפי

הכרת המלה בחיי הלשון בזמן מן הזמנים. והנה יש אמנם ספרים שגם הכתיב הוא ביר, אך המסורה ביר קרי מעידה כי הכתיב אינו ביר. — ואמר רד"ק (דה"ש פיל) וקבוץ ביר לא מצאנו ואולי יקובץ בלשון נקבות כי הוא לשון נקבה, כהקיר ביר מימיה, ונאמר בִּירוֹת כמו עֲיָנוֹת, ואולי נאמר בֵּרִים כמו זֵתִים.

[1]) באשור' בִּרְתָ, עיר בצורה. ונמצאה מלה זו גם בכתבות ארמיות.

[1]) דעת רוב החכמים שהוא מ"ר מורחב מן בירה. ואמר ריב"ג: ואמרו בקבוץ בירניות וכאלו קבץ בירגית.

[2]) כך בערבית ביש a)

a) بيش

המבייש והמתבייש (כ"ק ת ה). — ואינו דומה המתבייש מן היקר למתבייש מן הפגום (תוספת' סס ט יג). — ב) שיש לו בושה: כל העושה דבר עבירה ומתבייש בו מוחלין לו על כל עונותיו (ברכ' יב:). אינו דומה מתבייש מעצמו למתבייש מאחרים (תענ' טו:). אמר להם הקב"ה (למלה"ש) אי אתם מתביישין ממנו לא זהו שירדתם אצלו ואכלתם בתוך ביתו (מד"ר במות כח). נתביישת בעוה"ז אין אתה מתבייש מן הקב"ה לעולם הבא (סס לח). כיון שראה אוהבו (של האדון) את כל הכבוד הזה נתבייש והטמין את כל מה שהתקין לו (תנחו' בהעלותך ט).

*בַּיְשָׁן, ס"ז, לנק' בַּיְשָׁנִית, מ"ר בַּיְשָׁנִים, — מי שדרכו להתביש, bashful ; honteux ; schamhaft: אין בור ירא חטא ולא עם הארץ חסיד ולא הביישן[1] למד (אב' ב ה). העניים והביישנים ושפלי הרוח (מס' ד"א ב) כימן יפה באדם שהוא ביישן (נדר' כ.). ג' סימנים יש באומה זו הרחמנים והביישנין וגומלי חסדים (יבמ' עט.). זה סימן לביישן שאינו חוטא (מד"ר במדב' ח). ואת העזה ומצחה לא בישן לב לה לדעת רק חדת לשן (זולת לסב' כרא"ס, אתפכה לדעת). סמן טוב באדם שהוא בישן ורוחו נשברה שבל מי שהוא ענו עמו שבינה שורה (קרוב' א' סבוע', וכל העס). כל מי שהוא ביישן בכל דרכיו זולתי בלמוד מורה עליו שהוא ירא השם ושעמדו רגלי אבותיו על הר סיני (מגוה"מ, בלז). וביישן היינו שמתבייש על כל דבר ודבר (יין לבנון, פי' על אבות ב ז). —ולנק': כי אין ראוי לאמת שתהיה בישנית ולא פחדנית מלקרוא האנשים ומללמדם (מלמד התלמי', יעקב אנטולי, ואתחנן).

*בַּיְשָׁנוּת, המדה להתביש על נקל, schamhaftigkeit ; honte ; bashfulness: בושת פנים ממוצע בין עזות ובין ביישנות (ח' פרק' להרמב"ם ה). הבלימה או הביישנות הוא עצבון או ערבוב יקרה אצל עשיית הפעלות בלתי נאותות (נופ' לופ', מסיר ליאון ג ח). לא טוב הביישנות בלימוד (מגוה"מ, בלז).

בַּיִת[2]), כהפס' בָּיִת, סמי' בֵּית, כנו' בֵּיתִי, בֵּיתְךָ, מ"ר בָּתִּים[1]), סמי' בָּתֵּי, כנ' בָּתַּי, בָּתֶּיךָ, בָּתָּיו, — א) בנין באבן, בעץ, למחסה מפני רוח וגשם וכדומה ידורו בו בני

---

[1]) במדב"מ הבישן. ובנוסח' אחרות הבוישן, עי' בוישן.

[2]) משק' זַיִת, שַׁיִת, עַיִר, עַיִן. בערב' בַּיְת a) בארמ' בַּיְתָא, באשור' בִּיתֻ. וסברו קצת החכמים כי נגזר מן בוּת במשמעת לן, מלשון לינת לילה. אך י"א להפך, כי העקר הוא השם בית, והוא מהשמות הקדומים מאד, ועקר משמעתו לא ידוע, והפעל בוּת נגזר מהשם.— [1]) הקמץ תחת הבית הוא קמץ רחב. כך עדות כל המדקדקים הקדמונים, וכך באמת נקודה מלה זו בנקוד האשורי בקמץ רחב, כמו ובתי חמדתך (יחזק' כו יב), וכן בכל מקום בתים, בתי, בתיך (נקוד האשורי 72). והמבטא האמתי הוא בָּ-תִּים, (bâ tim), וכן היא הקריאה המסורה של הספרדים בָּ בתנועה פתוחה, תּ בדגש קל ולא בדגש חזק, ולא כמו שקראו גנז', אולד ובטבר, bottim מפני הדגש שבתו שחשבוהו לדגש חזק והשבו הקמץ קמץ חטוף, ואף לא כמו שקוראים קצת החדשים bâttim, ת כפולה. וכבר שער פיליפי (Philipi, ZDMG 1878) כמו כן כי צריך לאמר bâtim ולא bâttim. ועוד לא באו החכמים לכלל הסכמה בטעם צורת הרבים בָּתִּים מן בַּיִת, שלא כמנהג חבריו חַיִל, עַיִן, עַיִר, תַּיִשׁ וביוצא בהם שמתרבים ע"מ עֲיָנוֹת, תְּיָשִׁים, עֲיָרִים, ואף לא כמו זַיִת, שמתרבה ע"מ זֵיתִים, ולא בטיבו של הדגש שבתו. וכבר עמדו על זה המדקדקים הקדמונים, ואמר ראב"ע (צחות בער השמות) וז"ל: ואין במקרא בלל דגש אחר קמץ גדול רק במלת בָּתִּים בָּתֶּיךָ בָּתֵּי כל עבדיך כל מלה שהיא מגזרת בית ויאמר רבי יהודה המדקדק ז"ל כי היה כן בעבור שלא תתערב חיסרון היוד שהוא שורש ושלא תתערב המלה עם בתים שהיא מגזרת בת שהיא מדה. ע"כ. ואמר ר"ש פרחון: לפי שעיקר המלה בית ולא יכלו לומר בלשון רבים בֵּיתִים בֵּיתֶיךָ ובֵיתֵי כל מצרים לפי שיש טורח על הלשון מה עשו הפילו אך בית מלשון רבים ומנהגם כשיפילו אות מדגישין האות שבצדו להודיע עליו ולא יוכלו לרפות או להסיר זה הדגש מפני שיבא תקנתא לתקנתא ולא עבדינן. ע"כ. Ew. סובר כי בָּתִּים מן שם יחיד בּוֹת. Olsh. כי נגזר מן בְּנַת. ויש סוברים כי פתח וחירק נתקבצו ונהיו לקמץ כמו מֵאַיִן נהיה אָן, וכדומה. ואחרים מדמים בַּיִת בָּתִּים לעַיִר עָרִים, וכיוצא בזה. ואולי יותר נכונה דעת הסוברים כי בָּתִּים נולד מן בַּיְתִים, שנשמטה היוד מפני קושי ההברה בפרט במלה רגילה ושגורה כל כך בלשון והוטלה תנועתה על האות שלפניה (מה"ם למבה הכהן), אעפ"י שקניג דוחה סברה זו. וכמו"כ אינני רואה טעמו של קניג שם להרגיש שבתו: weil wenigstens die Idee eines Sichverbergens des im Sing. sichtbaren jeden Anlass gab, auch dieses ת mit demjenigen Punkte zu versehen, der in dem scharf abgestossenen und daher leicht doppelt klingenden t auch sonst auftritt (Kö. 2, 55). זה פלפול יותר מדי.

a) بَيْت

אדם, Haus; maison; house : ויעקב נסע סכתה ויבן לו בית ולמקנהו עשה סכת (בראש' לג יז). כי תבנה בית חדש ועשית מעקה לגגך (דבר' כב ח). טרם ישכבו ואנשי העיר אנשי סדם נסבו על הבית מנער ועד זקן (בראש' יט ד) וידברו אליו פתח הבית (שם מג יט). ותקח האשה בית פרעה (שם יב יה). היוצא אשר יצא מדלתי ביתי לקראתי (שופט' יא לא). כל אשר יצא מדלתי ביתך החוצה דמו בראשו (יהוש' ב יט). פן תורש אתה וביתך וכל אשר לך (בראש' מה יא). זה לי עשרים שנה בביתך (שם לא מא). ויסרו אליו ויבאו אל ביתו (שם יט ג). ותקרא לאנשי ביתה (שם לט יד). ויבאו אל ביתם הרמתה (ש"א א יט). ויעש להם בתים (שמות א כא). פן תאכל ושבעת ובתים טבים תבנה וישבת (דבר' ח יב). וימתו הצפרדעים מן הבתים מן החצרת ומן השדת (שמות ח ט). בתי גזית בניתם ולא תשבו בם (עמו' ה יא). קרות בתינו ארזים רהיטנו ברותים (שה"ש א יז). ומלאו בתיך ובתי כל עבדיך (שמות י ו). ושרפו בתיך באש (יחזק' יו מא). האולם ואת בתיו (דהי"א כח יא). וארבע הידת יהיה לכם לזרע השדה ולאכלכם ולאשר בבתיכם (בראש' מז כד). ותבלע אתם ואת בתיהם (במד' יו לב). —ועם ה המקום בסוף: אסיריו לא פתח ביתה (ישע' יד יז). מושיב יחידים ביתה (תהל' סח ז). ויביאו את לוט אליהם הביתה (בראש' יט י). קום לך פדנה ארם ביתה בתואל אבי אמך (שם כח ב).—ומשל: מ ב י ת ל ב י ת חלוק ומאתר לאתר נפש (מד"ר במדב' יח). — וכעין גדר וסורג סביב אילן ובדומה: מזהמין את הנטיעות וכורכין אותן וקוטמין אותן ועושין להם ב ת י ם (שביע' ב ד). — ודבר שמלבישים על דבר, על אחד מאברי הגוף: שעושה לידיו ב ת י ם של עור (רש"י יבמ' קב:).—בן בית, עי' בן. — בעל בית, עי' בעל.— *תפוסת בית, עי' תפוסה. — עקרת בית עי' עקרת. —ובצרוף עם שמות אחרים, לבית מיוחד לענין מה: בית הזהר, מרזח וכו' עי' לקמן. — ב) המשפחה, בני ביתו של אדם, Familie; famille; family : ואלה שמות בני ישראל הבאים מצרימה את יעקב איש וביתו באו (שמות א א). וקחו את אביכם ואת בתיכם ובאו אלי (בראש' מה יח). ואנכי וביתי נעבד את יי' (יהוש' כד יה). ואתם קמתם על בית אבי היום ותהרגו את בניו (שופט' ט יח). וירדו אחיו וכל בית אביהו (שם יו לא). אם יתכפר עון בית עלי בזבח ובמנחה (ש"א ג יד). — ג) הבנים, וכל הדור הבא אחריו, Nachkommen, descendants : הלוך אל בית הרכבים (ירמ' לה ב).— ובפרט בית המלכות של פלוני, ר"ל בניו ובני בניו שיושבים זה אחרי זה על כסא המלכות שכונן המלך הראשון ממשפחה זו, Dynastie : ויכרת יהונתן עם בית דוד (ש"א כ יו). ותהי המלחמה ארכה בין בית שאול ובין בית דוד (ש"ב ג א). ויאמר מי אנכי אדני יי' ומי ביתי כי הביאתני עד הלם (שם ז יח). ונאמן ביתך וממלכתך עד עולם לפניך (שם יו). ועתה יי' הדבר אשר דברת על עבדך ועל ביתו יאמן עד עולם (דהי"א יז כג). — ד) כל מקום חלול יכנס בו דבר מהדברים, כמו בית, Behälter; receptacle : ואת טבעתיהם תעשה זהב בתים לבריחם (שמות כו כט). לעמת המסגרת היו הטבעת בתים לבדים לשאת את השלחן (שם לז יד). — וכמו כן כלי ששומרים בו דבר, בצרוף עם שם הדבר הנשמר בו: *ב י ת ח ר ס ת, *ב י ת ת ב ל י ם, עי' לקמן. — ושטח אדמה שמחזיק כמות כך וכך: ב י ת ס א ה, ב י ת ס א ת י ם, מקום מחזיק סאה, סאתים: ויעש תעלה כבית סאתים (מ"א יח לב).—וכן בית כור וכו', עי' לקמן. —ה)*באריגה וקליעה, רוח שנעשה בין החוטים הארוגים: מאימתי הוא חבור למטה משיסרג בה (במטה) שלשה ב ת י ם (כלים יט א). לצילצול קטן שארג בו שני חוטין על שלשה ב ת י ם (תוספתא שבת יב א). הכניסו (את החבל) לתוך ג' ב ת י ם כולו חיבור אחד (שם כלים ב"מ ט ד). שאין חבלים חיבור למטה עד שיסרוג בה ג' ב ת י ם לכל רוח (שם א יא).— ו) בהשאלה, *הרחם של האשה: האשה ששמשה את ב י ת ה וירדה וטבלה ולא כבדה את ה ב י ת כאלו לא טבלה (מקוו' ח ד). ובשעה שהיא עוברת לשמש את ב י ת ה (נדה א ז). הצנועות מתקנות להן (עד) שלישי לתקן את ה ב י ת (שם ב א). ישבה על גבי מטה וכו' ונתעסקה בטהרות ושמשה את ב י ת ה ופרשה וראתה (תוספתא שם א ד). מתוך שמהומה ל ב י ת ה אינה מכנסת לחורין ולסדקין (גמ' שם ה.).— *ב י ת ה ח י צ ו ן, החלק הקרוב לפתח הרחם (ניד' מא:). — ומליצה מצויה בסגנון הפוסקים: ישען על ב י ת ו ולא יעמד (שו"ת בנימין זאב קיד, ושם קכו,—וכבר השתמש בזה גם ר"ת בספר הישר).—במשמעת חסרון כח גבר, שאינו יבול לבעול. בתורה אחת נשאת לבחור אחד ועמד עמה כמו שמנה חדשים וישען על ב י ת ו ולא יעמד ונמצאת הבחורה בתולה כבראשונה (שו"ת ריב"ש קכז). נשען על ב י ת ו ולא יעמד (שו"ת חות יאיר רכא). —ז) *בשירים, הדלת והסוגר יחד: וכל ב י ת וב י ת שלשת חרזים (משה הכהן, מכני סיעתו של אבותר רלב

היסיכה, א׳ הלה לפטרות, JQR 1092, 509). ואת שירתי זאת תהי אם לחרוזות: בתיה חוזות לשרי השרים (תשו׳ תלמידי דונש, 15). ופוראיתי מהשלמת התועלת והישור לך אחי שאקבץ ראשי עניני ספרי זה בעשרה בתים עבריים וכו׳ יזכירוך הבתים האלה ליחד לבבך בו לאלהים (חתי׳ תו״ה). לשתי הדלתות רצוני דלת וסוגר מחוברים יקראו בית ופסוק יקראוהו אשר בו פחות מעשרה בתים (סקל הקדש לר׳ דוד יתיא יו). גם שתהיינה התנועות שוות הבאות בחצי הבית הראשון לבאות בחצי הבית השני (שם יה). והנה שלמו שירים ובתים מלאים טוב בשרד בין מתארים (מנחם מלונזנו דרך חיים). ואבנה אלה הבתים עליהם ועל כיוצא בהם ר״י לטיף, אגרת התשובה). אויה לבתי שיר אשר בניתי (ע׳ פרנס׳ הוס׳ למת׳ שפת׳ פב).—ח) *בחכמת הכוכבים, כל חלק וחלק מחלקי הגלגל: כי כן יקראו בתים למזלות (ראב״ע הוס׳ ב י). וכל רגע יתחלק הגלגל על י״ב חלקים במספר: המזלות ויקראו בתים (הוא, ראשית חכמה, ג, כ״י פריז). ובעבור כי הלבנה קרובה אל הארץ שמו זה המזל בית הלבנה ויהיה מזל שני לו שהוא אריה בית השמש (הוא, ספר הטעמים, כ״י פריז). היה מצפה עד עת היותו בבית כבודו ומעלתו והוא מזל מאזנים והוא אחד מהבתים שלו (הוא, ספר העצמים). וכל אחד מהגלגלים וטבעי הכוכבים והמזלות והצורות ובתיהם וטובתם ורעתם (כוזרי ד כט). ולתקן גדרי שנים עשר בית שבעלי האומנות הזה חולקים חלקים הגלגל בכל עת (ר״א בר חייא, חשבון מהלך הכוכבים יח). ויעשו (המכשפים) צורות משונות כפי הצלחות ועתות שבתאי ודבוקו אצל כוכבים אחרים וכפי שבתו בבית ם בנשיאות או בגובה או במפלה וכיוצא בזה (אגר׳ ביכאגו, דרך אמונה ב). והוא טלה והוא בית מאדים (שם). סרטן בית הירח אריה בית השמש תאומים ובתולה בתי כוכב שור ומאזנים בתי נוגה טלה ועקרב בתי מאדים דגים וקשת בתי צדק גדי ודלי בתי שבתאי (אות׳ השמ׳ לר״י בר״ש הכהן). המזל הצומח העילה מן המזרח הוא בית חיו ואם היה בית שבתי מזל הצומה שניו יהיו נ״ז וכו׳ ואם כוכב חמה יהיו שניו ע״ז ובלבד שיהיה המזל בביתו (ס׳ רזיאל).—ואמר הפיטן: עשה קורות שבעה מושלים בשנים עשר בָּתֵּי עליוני יבואו ויעשו את כל אשר צוה יי׳ (קרובץ אדג״ל, שבת כתודה, עבה ירח). עשה הליכות איש נוכח פני משמרתו ויבוא הַבַּיְתָה לעשות מלאכתו (שם).—ט) *כל אחד מהמרבעים של לוח משחק: טורים שמונה ובתיהם הלא ארבע ושישים (שיר על לחוק האיבקאק לר״א מו״ט). וא קרקעיתם שוה שאותו י״א על א׳ אין בו כ״א י״א בתים שהם טפח על טפח ואותו שהוא ו׳ על ו׳ יש בו ל״ו בתים (תשב״ץ א קסה). ועי׳ *פיל.—ויבוא השם בית בצרוף לשמות פרטים לערים: בית אל, בית דגון, בית לחם, וכדומה.

— ויתחבר לשמות דברים, ויעשה כמו שם אחד חדש [1]: בית אב, המשפחה, עי׳ אב. ובמשמעת *מחלקה, מפלגת אנשים: הסגן מימינו (של הכה״ג) וראש בית אב משמאלו (יומא ג ט). וזקני בית אב ישינים שם ומפתחות העזרה בידם (מדות א ח). אם היו שניהם משמר אחד ובית אב אחד נוטל חלק אחד (יבמ׳ קא.). אנשי משמר מתענין ומשלימין ואנשי בית אב מתענין ולא משלימין (תעני׳ טו:).— ובמשמ׳ *יסוד ודוגמה, לאיזה דבר, כמו בנין אב: בית אב של הלכה (מד״ר שיה״ש, הכיאני).— בית אוצר, לשמר בו תבואה, יין וכדומה (פסחי׳ קיח:). בית אוצרות (יומא יא.). — בֵּית אור, מקדש החברים הפרסים: ובמלכות פרסיים היו חברים שהן מחזרין על בתי ישראל ומכבין את הנרות וחותין את הגחלים ומוליכין אותן לבית האור שלהן שהיא ע״ז (ר״נ גאון, שבת מה.).— בית אחיזה, מקום בליטה לאחז בו הכלי: הכלים שיש להם בית אחיזה (שבת יז ח). — בית אילן, גן, פרדס: המקבל שדה מחבירו והיא בית השלחין או בית האילן (ב״מ ט ב).— בית אסורים. בית אסף, בית אספים, לאסף שם דברים, אוצר.—בית אצבע, כעין נקרה לשים בתוכו האצבע: מגופת החבית וכו׳ היה בית אצבע שלה שוקע בתוכה (כלי׳ י ג).—וחור בהקלע להכנים בו האצבע: נפסק בית אצבע שלה (עדיות ג ה).— ובמשמעת תיק, לבוש להאצבע: וכל בית אצבעות טהורות חוץ משל קייצים (כלי׳ כו ג).—ומ״ר: שמלבישין בהן הידים עד האציל ויש בהן בתי אצבעות (ר״ח שבת קכ:).— בית בד (טהר׳ ט ז).— בית הבור (כרא׳ לג טו), בית האסורים. — בית הבחירה, כנוי להמקדש בירושלם (ירוש׳ פסח׳ לו:).—בית הבליעה, המקום בגרון שבולעים שם האכל: כוית בבית הבליעה (טהרו׳ א א).— בית בעל, שדה בית

[1]) רבים מן הצרופים האלה הידועים הנהתי בלי פרוש, וקצתם בלי משלים, וברבים מהם שאינם מפרסמים כ״כ הבאתי משלים אחדים, ויתר הבאורים והמשלים ימצא אצל חלק השני של הצרוף איש במקומו ובערכו.

הבעל, שדי לו במטר בלבד ולא צריך להשקותו (ב"ב כח.). — בית בקוע בהקרדום, פיו החד במה שבוקעים (כלי' יג ג). — בית בקר, רפת לבקר (יומא יא.). — בית הבשת, ערות האשה (ירוש' יבמות ג.). — בית גדגד ובית גלגול, מקום מדרון מאד, שקשה מאד לעלת עליו: שבילי בית גלגול[1]) (טהר' ו ו). — בית גניזה, אוצר (פסחים קיח:). — בית הגרנות (בכורות כו.). — בית גתות (תוספתא תרומ' ג ז). — בית הדאר, ישלחו בו מכתבים. — בית דד, תיק להשדים. — בית דיו, כלי להחזיק בו הדיו (תוספת' כלים ב"מ ד יא). — בית דין, עי' דין. — בית דירה (ב"ב א ה). — בית דלפה, עי' דלפה. — בית דפוס, להדפים ספרים. — בית דשן, מקום שהוציאו שמה הדשן (זבח' קד:). — *בית ההריון, מקום העבר בבטן האשה (ערכין ז.). — בית ועד, מקום שמתועדים (אבות א ד). — בית הזבלים, שדה שנותנים עליה זבל (מנח' פה.). — בית זגג, בית מעשה הזכוכית (מו"ק יג.). — בֵּית זְרוֹעַ, בָּתֵּי זְרוֹעַ, בָּתֵּי זְרוֹעוֹת, חלק הבגד יכניסו בו הזרועות: הגאון אמר כי החיק הוא בית הזרוע (ראב"ע שמות ד ו). משיקשור בין כתפיו את בתי זרועותיהם שקורין ברצייר"א (רש"י שבת ט:). וזה בארץ ישמעאל שבתי זרועותיהם רחבים ונושאים בהם כל דבר אבל בארץ אדום בתי הזרוע שלהם צרים (רד"ק שרשים, חיק). בני אדם הרגילין לתפור בתי זרועותיהם בחוט (מרדכי, שבת שסח). — בית חולים, שחולים שוכבים בו להתרפא. — בֵּית הַזִּוּן, שמשחקים בו ומציגים בו חזיונות. — בית חיים, כנוי לבית הקברות (סמ"ק מח). — בית חליצה: אם היה בית חליצתה (של הסוטה) נאה לא היה מגלהו (ספרי נשא יא). — בית חלל, מקום החלל, למשל בהלב: נקב הלב לבית חֲלָלוֹ (חול' ג ב). — בית חמדה, שהלגיונות עושין להם (מדר' שה"ש כוכ' 33). — בית החליפות, מקום ישמרו שם החלפים (תוספת' זבח' י א), ועי' במקומו. — בית החפשית (מ"ב טו ה). — בית החצים, תיק ישמרו בו החצים (כלים טז ח). — בית חרסת, כלי להחזיק בו החרסת (פסחים ל:). — בית החרף. — בית יד, בהכלים, לאחוז בו: מקל שעשאו בית יד לקרדום (כלים כ ג). — וכסות הידים, עשתה לה בית יד (נדה סה.). —

ומצוי מאד בספרות במשמעה זו, ועי' יד. — בית יציקה, בית מעשה כלי חרס (תוספתא כלי' ב"ק ג ח). — ובית כבוד, בית כסא. — בית הכוסות, תיבה לשמור בו הכוסות (כלים ט ז). — וקצה הכרס, מקום הפחש (חולין מג.). — בית כור, מקום זרע כור (ב"ב ז א). — בית בחול, תיק ישמרו בו הכחול (כלים טז ח). — בית כירים, מקום הכירה (מד"ר ויקרא ב). — בית הכלא, משמר. — בית הכלים, אוצר לשמור הכלים (מ"ב כ יג). — בית כנסת, בתי כנסיות (מגי' ג א). — בית כסא (תמיד א א). — בית לגינים, לשמור הלגינים (כלים יו ב). — בית מדרש, בתי מדרשים, ילמדו שם תורה, הכמה: סורו אלי סכלים ולינו בבית מדרשי (ב"ס גני' נא כג). — בית מדרש עליון. — בית המהפכת (דהי"ב טז י), בית המשמר. — בית מועד: וביתנו יהיה בית מועד לכל עליזי לב (אמת במרון, מפו ד). — בית המוקד, אחת הלשכות בבית המקדש (תמי' א א). — בית מזוזה, נקרה במשקוף להמזוזה, תיק להמזוזה (כלי' טז ג). — בית מחוש, מקום של חשש: אין כאן בית מחוש (קדושין פ:), אין כאן מקום לחשש. — בית מחיה, מקום שמוכרים מזונות האדם (ספרי, מסעי קיט). — בית מטבחים, ישחטו בו הבהמות (אב' ה יח). — בית מטבע, עי' זה. — בית מים, להשתין (מגי ג ב). — בית מכנס (ירוש' ב"מ ט יב.) — בית מכס (ב"ב קכז:), ישלמו שם המכס. — בית המנעול (כלים טז ז). — בית מקדש. — בית מרזח (ירמ' יו ה). בית מרחץ (סנהדרין יז:). — בית מרקחים, ימכרו בו בשמים, רפואות (ילקוט ויקר פד). — בית משגעים. — בית משרה, ברכה ישרו בה התכבסת (מד"ר קהלת, בכל עת). — בית משתה (ירמי' יז ח). — בית הנגר, מקום הבריח (כלים טז ז). — בית [illegible]ירים או נזירות להנוצרים. — בית ניר, בתי נירין (שבת ז ב). — בית נכאת, בית אוצר הבשמים ודברים יקרים. — בית נפש, בתי הנפש, עי' נפש. — ותכשיט: ועל דברי ראובן ששלח ביד שמעון בתי נפש ללוי וטוען ראובן כי צוהו שלא להחזיר הבתי נפש עד שיתן לוי ב' זהוקין (תשו' ר"ת, מק"נ 53). וראובן טען על שמעון הפקדתי בידך אגוז של כסף עם בית נפש של זהב (שערי תשוב' מהר"מ מרוט' שא). — בית הנקב, במבנסים לעומת פי הטבעת (נדה

[1]) יש שנויי נוסח', ועי' גדגד.

יג.).— בית נקובה, פי הטבעת בבהמות תחת הזנב (פסחים ז א). — בית הנר, מקום להעמיד הנר על הכירה (כלים ה ג).— בית הנשים (אסתר ב ג).—בית נשימה, עי' זה. — בית נתיבות, עי' נתיבה. — בית סאה, סאתים וכו' שדה כדי לזרע סאה (בביעית א ב). — בית הסהר (ברא' לט כ), משמר. — בית סלע, קרקע מלא סלעים (ב"ב קנו:).—בית הספלים, בבית המרחץ (בס סז:).—בית ספר, ומ"ר: בתי הספר, ילמדו בו ילדים (כתו' ב י, תוספת' סוט' ב).—בית ספרים, בית יאספו בו ספרים (עזרא ו א). — בית הסתר, להסתר בו. — בית סתרים, מקומות הנסתרים בגוף: בית הסתרים באיש, באשה (מקוא' ח ה). — בית עולם, מקום הקברות (מד"ר ויקר' יב). — בית עולמים, בנוי להמקדש (סכה ה:).—בית עלמין (סנהד' יט.). — בית עכביש (איוב ח יד), האריגה שאורג לו העכביש. — בית העם, להקהל בו העם (ירמ' לט ח, בבת לב).— בית עין, בתי עינים, משקפים (ארח עולם כה, סוד יבר' ארי' מודינא, לבוש או"ח בבת). — בית עצים, לשמור בו עצים (יומא יא.). —בית עקד, עי' עקד. — בית הערוה, מקום הערוה באדם, ופתיחה במכנסים לעומת אבר השתן (נדה יג.). — בית הפגושות. — בית הפך, נקרה בהכירה להעמיד פך השמן (כלים ה ג). — בית פנים: מכסה שקרוי בית פנים שמכניסים בו ראשו של שיח ומלבישים את פניו ממנו שלא יכנו שרב או צנה (מאירי, פתחי עולם, בו"ע או"ח בב י).— בית פקיע, מקום בהקלע תכנס בו הרצועה (עדי' ג ה).— בית הפרס, מקום פנוי לפני הקבר (אהל' יז א). — בית הפרק (תוספתא חול' ט יא). — בית הצביטה, הצביעה, בית אחיזה בכלי (כלים כה ז). — בית צואר, פתיחה בהחלוק, הכתנת, שהצואר נכנס בו (בבת מח.). — בית קבול, כל שקע וחלל בכלי לקבל בו איזה דבר: כלי שיש בו בית קבול (כלים טז ה).—בית קברות (עירו' ג א).— בית קיץ (עמו' ג טו). בית הקלון (ב"ב לט:).—בית הקמטים, מקום הקמטים בגוף האדם (מקוא' ח ה). —בית קערות (כל' יז ב).—בית רב, בית רבן, בית ספר, בפרט לילדים קטנים: תינוקות של בית רבן (ברכ' ה. בבת קיט:). — בית רבע, שדה לזרוע רבע (פאה ג ו).—בית הרחם (בבת סד.): — בית רים, למרוץ הסוסים.—בית רעי, עביט הלילה (כלים יז ב), ובית הכסא (מד"ר בה"ב כמעט), וקיבה של העופות (בס ויקרא א). והמעים, מקום הרעי (מנחות ס.). — בית ראש: בונום שיש לו בית ראש (ערוך, מקטונן).—בית ראש: עוד הסכימו שכל מי שילך ברחובות בגלוי ראש וישא כובע ובית ראש (REJ 1906 III)—בית רגל, בתי רגלים: שלא יעמדו בפני הגדולים אלא בבתי הרגלים (רמב"ם תפל' ה).— בית השאבה, מקום בהמקדש היו שואבים שם מים לנסך: שמחת בית השאבה (סוכה ה א). — בית השאור, כלי ישמרו בו השאור (כלי' ח ו).— בית שוק, בתי שוקים: על זה סמך רב' להניח באבנטו רצועות התלויות בו ויש שקושרים בהם בתי שוקים (רש"י בבת קלט:). — בית השחי, תחת הזרוע (מקו' ט ג). — בית השחיטה, המקום בצואר ישחטו שם (חולין ח.). — בית השלחין, שדה שצריכים להשקותה, ההפך מן בית הבעל (בבי' ב ב).—בית שנים, מקום הפנימי ברחם האשה (ירוש' יבמות ה ז.).— בית שער, מקום מבית להשער (מעבר' ג א). — בית שקע, כעין נקרה בכלי לתחוב שמה הנר וכדומה (כלים ב ח). — בית תבלים, כלי לשמור בו תבלים (בס ב ז). — בית תבן, אוצר להתבן (יומ' יא.).—בית תבשיל (תבו' אלביד עב).—בית תלמוד (ירוש' כתוב' יב לה.). —בית תפלה (יבע' נו ז).— בית התרפה, הערוה באשה (נדה ח.).—וישמש השם בית גם במשמ' בפנים הדבר, בתוכו, בנגוד לחוץ, das Jnnere; l'interieur; inner part: וכפרת אתה מבית ומחוץ בכפר (ברא' ו יד). וצפית אתו זהב טהור מבית ומחוץ תצפנו (שמות כה יא) ואת הבית יקצע מבית סביב (ויקר' יד מא).—ועם ל אחריו, מבית ל, מבית ל: ויבן לו מבית לדבר (מ"א ו יו). ולמבית לפרכת (במד' יח ז). הוציאו אתה אל מבית לשדרות (מ"ב יא יה). — ועם ה המקום בסוף, ביתה, ר"ל אל החלק הפנימי: ושמת אתם על שני קצות החשן על שפתו אשר אל עבר האפוד ביתה (שמות כח כו). ושלשה (מהבקר) פנים צפונה ושלשה פנים ימה ושלשה פנים נגבה ושלשה פנים מזרחה והים עליהם מלמעלה וכל אחריהם ביתה (מ"א ז כה). ויבן דוד סביב מן המלוא וביתה (ב"ב ה ט). בשרתם בשערי החצר הפנימית וביתה (יחזק' מד יז).— מביתה: ויבן את קירות הבית מביתה בצלעות ארזים (מ"א ו יה).—ונתיחד השם בית להמקדש, temple; Tempel: כפני הבית ושלא כפני הבית (חול' ה א). הר

הבית היה חמש מאות אמה על חמש מאות אמה (מד' ב ח). — בית ראשון, המקדש הראשון שבנה שלמה. בית שני, בית אחרון, שנבנה אחרי גלות בבל. — וישמש השם בית במשמע' תלמידיו של אדם גדול, ההולכים בדרכיו, מחזיקים בדעותיו בדברי חכמת ומדע וכדומה, Schule ; école ; school: בית שמאי אומרים, בית הלל אומרים, מצוי מאד.

אֹהֶל, עשוי מיריעות, ועי' במקומו. יושב אהל, אדם אהב לשבת תמיד בביתו. — אוּלָם, חדר גדול פתוח לפני הבית. — אוֹצָר, לשמר בו דברים שונים, ועי' במקומו. — *אַכְסַנְיָה, לאורחים. — אַפֶּדֶן, בנין גבוה, מפואר. — אֻרְוָה, לסוסים. — אַרְמוֹן, בנין גדול, יפה.

בַּטְחָה, כמין אהל, עשוי נסרים וכדומה. — *בִּיב, חפירה לקבל השפכים מהבית. — בִּירָה, בנין גדול מבצר. — *בַּיְתִי. — בֵּית חֹרֶף. — בֵּית קַיִץ. — בֵּית שָׂדֶה. — בֵּית כִּסֵּא, כָּבוֹד, וכו'. — בֶּן בַּיִת. — בָּנָה, עשה בית באבנים וכדומה. — בִּנְיָן, בּוֹנֶה, *בַּנַּאי וכו', עי' במקומו. — *בַּעַל הַבַּיִת, *בַּעֲלַת הַבַּיִת. — *בִּקְתָּה, בית קטן, צר, רע המראה.

גַּג הבית, המכסה מבחוץ. — גִּזְרָה. — גֵּרוּת, מלון בדרך.

דּוּר, ישב בבית. — *דּוֹפֶן, כמו כותל. — *דִּיר, לעצים וכדומה. — *דִּירָה, מדור, בית בתור מקום לדור בו. — *דֻּקָּה, לפני הבית.

זְבוּל.

הֵיכָל, בית גדול, יפה: היכל מלך.

חֶדֶר, לִשְׁכָּה, תָּא, חדר האכילה, וכו'. — חַלּוֹן. — *חָנוּת, שמוכרים בה סחורה. — חָצֵר. — חָרֵב, החריב הבית.

*טִחְלָה, בית דל עשוי מעפר. — טִירָה, בית גדול, מבצר.

יָצִיעַ.

כֶּבֶשׁ, כעין מדרגה. *כּוּבָה, בית קטן חשוך. — *כּוּךְ, כעין חדרים בקיר הסלע לארונות המתים. — כְּלוּב, להעופות. — כְּלֵי בית, עי' כלים. — כֹּתֶל, קיר, ועי' בנין.

לוּל, של תרנגולים וכדומה.

מִבְצָר. — מִבְשָׁלָה, חדר שמבשלים בו. — מִגְדָּל, בנין גבוה. — *מְגוּרָה, כעין בית קטן לגרעיני הפרי, למשל בתפוח. — מַדְרֵגָה, לעלות בה. — מוֹשַׁב הַבַּיִת, אופן הישיבה, השרות וכו'. — *מַזְחִילָה, *מַרְזֵבָת, השפופרת למי הגשמים מהגג. — מַחֲסֶה, הבית הוא מחסה מזרם, ממטר. — מִכְלָא, לצאן. — מָלוֹן, ללון בו לעובר ארח. — מְלוּנָה, לשומר השדה. — מִסְדְּרוֹן. — מַפְתָּן, משקוף וכו'. — מִשְׁכָּן, בית לשכן בו. — *מַרְפֶּסֶת, כעין יציע, פתוח לפני העליה.

סוּגַר, של חיות טרף. — סֻכָּה. — סַף החדר, אצל הפתח.

עִיר, קִרְיָה, כְּפָר, קבוץ בתים רבים במקום אחד לישוב בני אדם. — עֲלִיָּה, מדור העליון בבית. — *עֲרָסָה, חלק אחד מקבוץ בתים.

פְּנֵי הבית, הצד החצון, היותר יפה. — פֶּתַח, דֶּלֶת, בִּיאָה, וכו'.

*צֶפֶד, קלפה קשה, בית של מיני רכוכות אחדות, כמו השבלול וכדומה. — *צְרִיף, מין בית קטן רחב מלמטה וצר מלמעלה.

*קֻבָּה, חדר המטות וכדומה. קֻבָּה של זונות. — *קיטון, חדר השנה. — *קלע, חדר קטן. — קֵן, לצפרים.

רָהִיט, *כעין מהלך בין החדרים, וכלי בית. — רֶפֶת, לבקר.

*שׁוֹבָךְ, של יונים. — שְׁכוּנָה, קבוץ של בתים. — שָׁכֵן — *שׁוֹמֵירָה, בשדה.

תַּחֲנָה, בית יחנו בה, *תחנת מסלת הברזל, וכדומה. — *תְּפוּסַת בית, החזקת הבית.

*בֵּית[1], ש"נ, מ"ר בֵּיתִים, — שם האות ב בעברית, Name des Buchstaben ב ; nom de la lettre ב name of the letter ב, ומ"ר בֵּיתִין, ביתים: ושיירו בה אלף בית אחד (ירוש' שבת יו יט ג). וכתוב בהן אלף בית גימל (שקל' ג ב). ולמה כותבין על הקופות אלף בית גימל לפי שמתחילין ומוציאין מן הראשונה (תוספתא שקל' ב ח). (משום שמזמור תהלה לדוד בא באלף בית (ברכ' ד:). אלף בית אלף בינה (שבת קד.). מפני מה לקו (ישראל בקינת איכה) באלף בית מפני שעברו על התורה שניתנה באלף בית (סנה' קד.). אם אתה עושה כף בית אתה מחריב את העולם (מד"ר ויקר' יט). באתה בית לחעיד בהם בישראל (בס, היכה פתיחתא, רבי יותנן ח). אחז רבי עקיבא

[1]) בקריאת שם זה אין שום פקפוק, וכל היהודים קוראים אותו באופן אחד, וכן נמסרה קריאתו גם בתרגום השבעים Βηθ, ומשמעתו בַּיִת. ועי' בהערה לערך אַלֶף, דעת החכם פילשר בזה.

בראש הלוח ובנו בראש הלוח כתב לו (המלמד תינוקות) אלף בית ולמדה (אדר"נ ו). לאלף הקדמת בית ביצירת בראשית (קלונ' ב' בבוע', אז נכתב). הביתין נוספות אצלי (הפרס' לריב"ג, עד). שהביתים ההם לכלי וזאת לדבוק (בס, מגר). וכמו הביתין האלה בית בהשמה מהם וכו' כי לא יתכן שתפול הבית על הפעלים (הרקמה ו).

***בֵּיתוּת**, — סגולת מה שהוא בייתי (למת דוד לר"ד מהתפוחים).

***בַּיְתִי**, סת"ז, לנק' בַּיְתִית, מ"ר בַּיְתִיִּים בַּיְתִיּוֹת, בַּיי-, — דבר השיך להבית, שהוא מהבית, **häuslich**, **domestique ; demestic**: אין משקין ושוחטין את המדבריות אבל משקין ושוחטין את הבייתיות[1]) אלו הן בייתיות הלנות בעיר (ביצה ה ז), לאמר בהמות הבית, הרגילות עם האדם. ואלו הן בייתיות כל שיוצאות ורועות חוץ לתחום ובאות ולנות בתוך התחום (גמ' בס מ.). והצמח כלו ממנו בייתי וממנו פרדסי וממנו מדברי (קלונימוס בן קלונ', הנמתים, מיוחס לאריסטו).

בִּיתָן[2]), סמי' -תַן, ש"ז, — גן אילנות גדול לטיול, **Lustwald ; parc; park**: והמלך קם בחמתו ממשתה היין אל גנת הַבִּיתָן (אסת' ז ז). עשה המלך לכל העם הנמצאים בשושן הבירה למגדול ועד קטן משתה שבעת ימים בחצר גנת בִּיתַן המלך (בס א ה). — ואמר המשורר: ודמינו בחברה אל בני עש ואל נקוים לביתן בשתיה (ר"ש הנגיד, הכרכי א).

בְּכָה, כהפס' ולנק' בָּךְ, — מלת הגוף לנוכח להורות התוך והפנמיות בכל המשמעות של שמוש בְּ. — ונהגו המשוררים לאמר בָּךְ לזכר גם שלא בהפסק: חברו בָךְ נעים חסדים והשכל כאשר חברו שתי עם ערבים (רמב"ע תרשיש א). — ומצוי שמוש זה אצלם.

בָּכָא[1]), ש"ז, מ"ר בְּכָאִים, — א) שם מין עץ דומה לתות, **Maulbeerbaum ; mûrier ; mulbery-tree**: ויאמר לא תעלה הסב אל אחריהם ובאת להם ממול בְּכָאִים[2]) ויהי בשמעך את קול צעדה בראשי הַבְּכָאִים[2]) אז תחרץ כי אז יצא יי' לפניך להכות במחנה פלשתים (ש"ב ה כג-כד). שבלו מלא קוצים הבכא הזה (מדל'

---

[1]) בנוסח' בייתות, וכן במשנ' וגמר' ירוש' וכן ברי"ף ובראה"ש. ובקצת כ"י ביאתות. אבל בפרוש ר"ח הובאו דברי המשנה והגמרא ובכל מקום הגרסה היא בייתיות, וכן במגיד משנה (רמב"ם יו"ט ב ג), בכ"מ בייתיות, וכן דין הלשון נותן, וכן בספרות.

[2]) לא נתברר היטב מקורו ומשמעתו האמתית. מנחם אמר: אמרו אנשי פתרון הביתן אין לו פתרון כי הוא שם מקום הגינה כמו שושן הבירה ויתכן להיות גזרתו מגזרת בית וכו' ופתרון גנת הביתן כמו גנה הפנימית וכו' ובזאת נראה כי כל גנה הסמוכה לבנין ולהיכל פנימה נקראת גנת הביתן ותהיה שקלת הביתן כשלמן. ע"כ. וכן ריב"ג: שב מגנת הביתן מגנה הפנימית. ע"כ. וכן ראב"ע: ביתן מגזרת בית והוא סמוך וגם מוכרת וטעמו כמו לפנים. עכ"פ דעתם היא שהוא ש"ת לגן, ואיננו שם נרדף לבית. ורש"י בחוש הלשון הדק והעמוק שלו אמר: גנת מקום זרעוני ירקות ביתן נטוע באילנות. רק הרד"ק פרש ביתן בית גדול, ארמון, אמר וז"ל: מגנת הביתן מגנת הארמון ולפי שהארמון הוא בית גדול ונכבד נקרא ביתן. וכן רוב החדשים. והנה אעפ"י שאין הצורה ביתן בלי דמיון במשקלי השמות בעברית, מכל מקום תשמע בה האזן מעין צלצול של מלה זרה, פרסית. ודבר טבעי הוא שכותב ספר אסתר השתמש בשם פרסי לאחד מחלקי היכל המלכות, כמו שהשתמש בהרבה שמות אחרים, ואולי ביתן הוא צורה משונה מן בסתאן, ואולי כך נשתבש שם זה כפי היהודים.

[1]) לא נתברר מקורו ומשמעתו ועי' לקמן. — [2]) ממה שבא בבאים בלי ה הידיעה יש ללמוד כי בכאים הוא שם מקום, ולא שם לדברים. ויש לחשוב שבאו בכאים במקום רפאים שלמעלה פסוק כב: וינטשו הפלשתים בעמק רפאים. אך כבר ת"י בכאים באילניא: מקביל אילניא, ברישי אילניא, אילנות סתם. והשבעים תרגמו ἄπιος והוא אילן מיוחד, והוא האגס. וכן נראה דעת בעל מדרש שוח"ט שהובא כאן שבכא הוא שם מין אילן מיוחד. וגם רוב המפרשים היהודים הקדמונים אמרו כי בכא הוא מין אילן מיוחד, אך לא האגס אלא התות. אמר ריב"ג: יש מי שפירש בו התותים. וכן פרחון: אילנות הנקראין תותים. וכן רד"ק בפרושו: פירשו בהם האילנות הנקראים בדברי רז"ל תותים. וכן בשרשיו: פירשו בו עץ התות מורייש בלעז. וכן הרלב"ג: בכאים הם מוריש בלעז. ואינני יודע על מה סמכו המפרשים כך. וגם רוב החדשים החליטו כי בכא הוא שם לאילן מיוחד, ומצאו לו דמיון בלשון ערבית בַכא a), שהוא שם צמח, ואמרו שהוא אילן כעין הצרי. וכבר ערער על דמיון זה החכם לו(Löw, Pfln.71), ויחליט כי אין לו יסוד. ומלבד זה, המלונים הערבים מפרשים בכא בגרגיר, שהוא ירק שדה, ולא אילן, ובודאי קצת קשה המליצה בשמעך צעדה בראשי הבכאים. ואפילו אם בכאים אילן אין מליצה זו מתישבת, כי איך אפשר לשמע צעדים בראשי אילנות, אם לא נפרש בדרך דרוש כי מלאכי אלהים התהלכו בראשי האילנות, כפרוש רש"י והנגררים אחריו. ולפי סגנון מליצת הכתוב, ואם עוד נתבונן להשם בכא

a) بكا

בות"ט, על הפסוק); עד שתראה את ראשי הבכאים מתנענעים (שם, וילק' רמז קעב). וגם שם ימתין שיבוא רוח יניע ראשי הבכאים בדרך שישמע בהם כמו קול צעדי המתנועעים (רלב"ג ש"ב ה כד). — ב) כמו בכי, הורדת דמעות מהעינים, Gewein; pleur; weeping: אשרי אדם עוז לו בך מסלות בלבבם עברי בעמק הבכא[1]) מעין ישיתוהו (תהל' פד ו-ז). — וכן קרא ר"י הכהן את ספרו „עמק הבכא", על שם הצרות של ישראל שהוא מספר בו. — והשתמשו הרבה הסופרים בו במשמעה זו: הן רבים קראו לתבל עמק הבכא וישתוה ים דמעה (מפו, עיט צבוע ב.). רק לנו אחי שבת בעמק הבכא ולהיות על הורנו למשא (שם).

בכה[2]), ממנו בכה, בכה, בכות, בכי, בכיה, בכייה, בכית.

בכה, פ"ע, עת' יבכה, יבך, צווי בכה, בכי, בכינה, —הוריד דמעות מעיניו, weep; pleurer; weinen: והנה נער בכה (שמות ב ו). על נהרות בבל שם ישבנו גם בכינו בזכרנו את ציון (תהל' קלז א). וישא עשו קלו ויבך (בראש' כז לח). — ועם ל' הדבר, סבת הבכי: אם לא בכיתי לקשה יום עגמה נפשי לאביון (איוב ל כה). אל תבכו למת (ירמ' כב י). בנות ישראל אל שאול בכינה (ש"ב א כד). — ועם אל: ובכו אליך במר נפש (יחזק' כז לא). — ועם על: ואבכה על בתולי (שופט' יא לז). — וכינוי לנק' בוכיה: על אלה אני בוכיה (איכה א טז). — ומקור: ותתפלל על יי' ובכה תבכה (ש"א א י). הלוך ילך ובכה נשא משך הזרע (תהל' קכו ו). — וגם בכו: בכו לא תבכה (ישע' ל יט). בכו בכו להלך כי לא ישוב עוד (ירמ' כב י). בכו אל תבכו (מיכ' א י). בכו תבכה בלילה (איכה א ב) — ועם על במשמעת נפל על... ויבך: ובנימן בכה על צואריו (בראש' מה יד). ויבך עליו וישק לו (שם נ א). — ובכונה להתאונן ולהציק: כי יבכו עלי לאמר תנה לנו בשר (במד' יא יג). ותבך אשת שמשון עליו ותאמר רק שנאתני (שופט' יד טז). — וכמו פעל יוצא, בכה את, למשל על מת: ויבכו את אהרן (במד' כ כט). ויבכו בני ישראל את משה (דבר' לד ח). לספד לשרה ולבכתה (בראש' כג ב). ובכתה את אביה ואת אמה ירח ימים (דבר' כא יג).

— פע' בכה, — א) כמו הקל, בחזק הפעולה: קול ברמה נשמע נהי בכי תמרורים רחל מבכה על בניה (ירמ' לא יד). — וכן שואל המשורר: ואיך לא אבכה, ודמעה אפכה (ר"י הלוי, היוכלו פגרים). — וביחס הפעול למת וכדומה: הנשים ישבות מבכות את התמוז (יחזק' ח יד). שהנשים יושבות עליהן ומבכות את מתיהן (תוספתא כל' ב"ב ב ח). בעגוי נפש קהלי אבכה כי נקף בברזל סבכי (סדר' יוה"כ, אדברה תחנונים). שדי אשר חסדו אחכה טהרני בדמע אבכה כי נחמתי ועל ירך אכה על בן צמתי ואבכה (מוס' יוה"כ, תעלנו). לאשה המבכה ומשרטת פניה (רד"ק הוש' ז יא). — ב) עשה שאחר יבכה[1]): בוכה ומבכה אחרים עמה (מד"ר איכה, בכה תבכה). והיו מבכין אותו (את התינוק) כדי שישמע תינוק ישראל קולו ויבכה עמו (שם שמות א). עמדתי מרעיד ואשתומם כשעה בוכה ומבכה אחרים עמי (בו"ת במס צדק, הקד' בן המח'). וצריכה המינקת לעשות לילד

שבכתוב בעמק הבכא, היותר נכון יהיה אולי כי בכא הוא שם לדבר כמו מעין, ועל שם המעינות הללו שהיו בעמק ההוא נקרא המקום בכאים. ואעפי"כ פרושם של התרגומים הקדמונים והמפרשים מחיבנו ליחס להשם בכא בכאים משמ' של אילן, אך אין שום סבה להכריע להשערת החדשים נגד הקדמונ' שלנו, ועי' הערה לערך בכי. —[1]) יוסף בעתי' היהודים (Jos. Ant. 74) אומר כי כך היה שם עמק קרוב לעמק רפאים והיו החוגגים עברים דרך בו בבואם בשלש רגלים לירושלם. ויש עוד שם מקום כעין זה, והוא בכים על הדרך מגלגל לבית אל. ובתלמוד (ערוב' יט.) דרשו פסוק זה בדרך דרוש ואמרו: עוברי אלו בני אדם שעוברין על רצונו של מקום עמק שמעמיקין להם גיהנום הבכא מעיין ישיתוהו שבוכין ומורידין דמעות כמעין של שיתין. ע"כ. ובדרך דרש זה אחז גם ת"י ואמר: רשיעיא דעברין עם עומקי גהנם בכין בכיתא היך מעינא. ע"כ. וכן תרגום ולגתה, fletus, ר"ל דמעות. והנה לפי ענין מזמור זה, שהמשורר היה בגלות והשתוקק לבוא לחצרות ה' בציון, היותר מסתבר הוא כדברי יוסף בן מתתיה, שכך היה שם העמק, והוא כמו בכאים הקודם, ואולי כדעת קצת הקדמונים (ראב"ע ורד"ק) והחדשים, על שם הבכאים שהיו שם בעמק. אבל, כל זה הפסוק משבש מאד, ואי אפשר לישבו בצורתו עתה בפרוש טבעי. ויש בקצת כ"י שנוי נוסחאות: הבכה במקום הבכא, מעון במקום מעין, ועוד. מנחם חבר אותו עם נבכי ים, נבוכים, מבוכה. עכ"פ, כבר פשט שמושו בפרט בחבור עם עמק במשמע' בכיה.

[2]) בערבית בכי a) כמו בעברית.

[1]) כך גם בערב' בכי a)

---

a) بكى

a) بكى

תמיד דברים המשמחים אותו ותסיר ממנו הדברים המבכים אותו (מ' אלדבי, ש"א, ס ב). ודמע תדמע עיני ואלכה לי שדה בוכים ואֲבַכֶּה עמי מרי לבב הנבוכים על בתולות היפות וילדים הרכים בספריהם נכרכים ולטבח נמשכים (ר' קלונימוס ב"ר יהודה, מי יתן ראשי מים). אאו אמר יזעזע לבבי יעירהו יחיני יחדני ופעם יְבַכֵּנִי (מנחם מלונזנו, טובה תוכחת, קלב).

— הפע',*הִבְכָּה[1]) את פלוני,—עשה שיבכה: שטן הוא יצר הרע אשר בא יבא ברנה להבכותנו באחרונה (רב פנינים, ר"מ אלבזיך, משלי ה א).

— התפ' *הִתְבַּכָּה, — עשה כמו בוכה, בכה מעט מעט, נהוג אצל המדברים עברית בא"י.

אָנַח, הֶאֱנַח, אֲנָחָה, וכו'.

בָּכָה, בָּכֶה, בָּכוּת, בְּכִי, בְּכִית. — *בַּכְיָן, מי שבוכה הרבה.

דָּמַע. — דִּמְעָה, דְּמָעוֹת, הוריד דמעות, שפך דמעות.

יַבֵּב, יְבָבָה. — יִלֵּל, יְלָלָה.

נָהִי, נְהָה.

סָפַד, הִסְפִּיד, מִסְפֵּד, על מת.

עֵמֶק הַבָּכָא, כנוי לעולם הזה.

קִינָה.

תַּמְרוּרִים, בכי תמרורים. — תַּן, תַּנִּין, עשה מספד כתנים, דמעות של תנין.

בֶּכֶה[2]), שמ"ז, — כמו בֶּכִי: כי בכו העם הרבה בֶּכֶה (עזרא י א). — ואמר הפיט: בענוי נפש קהלי אבכה כי נקף כברזל סבבי בכו העם הרבה בֶּכֶה (סחר' יוה"כ, אדכרה). — וכן אמר המשורר: חלק לעיני הנדוד בֶּכֶה ואל קרבי המות ימים (רמב"ע דוקס, תשו' לר"י הלוי). מה אבזר דמיונו לא אשאנו ובכל בֶּכֶה וספוד לא אשקיטנו (אד"ס סב"ק, מיכל דמעה).

בְּכוֹר, ש"ז, מ"ר בְּכוֹרִים, בְּכוֹרוֹת, ולנק' בְּכוֹרָה, בְּכוֹרוֹת, — הילד הראשון באדם ובבהמה, Erstgeborener; premier né; first-born: בְּכוֹר יעקב ראובן (ברא' לה כג). — ותסר: בני ראובן בְּכֹר ישראל (שמות ד יו). — ובבהמה: וכל בְּכוֹר בהמה (שם יא ה). — ובכנויים: ראובן בְּכֹרִי אתה (ברא' מט ג). אני בנך בְּכֹרְךָ עשו (שם כז לב). — ומ"ר: שהכה בְּכוֹרֵי מצרים (תהל' קלו ח). — וע"מ נקבה: ואת בְּכֹרוֹת בנינו (נחמ' י לז). שבתחלה היו הבכורות משמשין וכו' (מד"ר במד' ד). עי' לקמן ערך בכורה. — ובע"ת: מִבְּכֹרוֹת צאנו ומחלבהן (ברא' ד ד). וּבְכֹרֹת בקרכם וצאנכם (דבר' יב ו). — *בכור פטר רחם, מהאם: קדש לי כל בְּכוֹר פטר כל רחם בבני ישראל באדם ובבהמה (שמות יג ב). — *בְּכוֹר שׁוֹטֶה[1]), בכור מן האם בלבד: בכור שוטה שאינו כל כך עיקר בכור כי הוא מן האם (רגמ"ס ב"ב קכו:). — ו*בְּכוֹר אוֹן, בכור מן האב: כי בכור און מקדש הוא (המבחר לר"א הקראי, כוא). — ובכלל הגדול, הרב בין האחים, der Älteste; l'ainé; the eldest: וישבו לפניו הַבְּכֹר כבכרתו והצעיר כצערתו (ברא' מג לג). — ובהשאלה, גדול וחשוב: אף אני בְּכוֹר אתנהו עליון למלכי ארץ (תהל' פט כח). — בְּכוֹר מָוֶת, כנוי מליצי למלאך המות: יאכל בדיו בְּכוֹר מָוֶת (איוב יח יג). — ואמר המשורר: בחיי הבכור מהם ובשלומו שבועתם גזלהו בְּכוֹר מָוֶת ואיננו לרעתם (ר"ש הנגיד ג). — *בְּכוֹר שָׁטָן, חריף מאד, חרוץ, עומד על דעתו: יונתן אחי הוה בכור שטן (ירוש' יבמ' א ג). אח קטן יש לי בכור שטן[2]) הוא ויונתן שמו והוא מתלמידי שמאי והזהרו שלא יקפח אתכם בהלכות (גמ' שם טז.). זאת היא הנשמה החכמה הרוח המושלת וכו' ואחיה אח קטן בכור שטן נצב לקראתי (אבן כתן, ויניליה נט.). וילכו ויבואו לנסותו בחידות וביין קונדיטון וימצאו שהוא בכור שטן ויכלמו האנשים ויעשו באושים (אותי ויסעי, התפלה ח). — וההפך מן בכור, פָּשׁוּט: בכור פשוט (ב"מ קי:). — *בְּכוֹר מְרִים[3]), שם צמח, הוא אזן ארנב שוטה, bupleverum falcatum: ובכור מרים חזק בענין הזה מאד בשתיה והנחה עד שרבים חשבו שאם יציע אותה תחתיה יוביל אל ההפלה (קאנון ג כא ב יב). ומיץ בכור מרים מופלא מאד (שם, ג יו ד ג).

---

[1]) כך בערב' אַבְכַּי a).

[2]) משק' הֶגֶה, קֶצֶה.

a) أَبْكَى

---

[1]) בארמ' בוכרא סכלא: דכל בוכרא דאימא נמי בוכרא סכלא קארו ליה (ב"ב קכו:). והעיר רש"י: ולא משום שטותו אלא לפי שאינו בכור גמור כמו הדם שוטה.

[2]) ופרש"י: חריף ועומד על שמועתו.

[3]) בערב' בח'ור מרים a), ופרושו קטרת מרים, ומפני שנהגו להעתיק ח' ערבית בעברית באות כ יצא השם בכור מרים.

a) بخور مريم

***בִּכּוּר**, — א) עי' בִּכּוּרִים. — ב) *ביאת דבר בזמן מוקדם: יתקדם או יתאחר האביב מפני הגרמת ב כ ו ר המטר ואיחורו (ר"א הקראי, ג"ע, הגדל שנה ד).

בְּכוֹרָה, בְּכֹרָה, ש"נ, מ"ר בְּכוֹרוֹת, — א) משפט הבכור: הנה אנכי הולך למות ולמה זה לי בְּכֹרָה (בראש' כה לג). כי את הבכר בן השנואה יכיר לתת לו פי שנים בכל אשר ימצא לו כי הוא ראשית אנו לו משפט הַבְּכֹרָה (דבר' כא יז). ובחללו יצועי אביו נתנה בְּכֹרָתוֹ לבני יוסף בן ישראל ולא להתיחש לַבְּכֹרָה (דהי"א ה א). — ב) הקדימה בשנים: וישבו לפניו הבכר כִּבְכֹרָתוֹ והצעיר בצערתו (בראש' מג לג). — ג) דיני הבכור: חייבין ב ב כ ו ר ה (חול' י ב). — ד) אשה שנולדה ראשנה לאבותיה: ה ב כ ו ר ה והיורש את אשתו וכו' אין נוטלין בראוי כבמוחזק (תוספתא בכור' ו יט). ראויה היתה ב כ ו ר ה לצאת מרחל (ב"ב קכג.).

בִּכּוּרָה, ש"ז, — הפרי הראשון שבשל ונעשה ראוי לאכילה, Frühfrucht; primeur; early fruit: כְּבִכּוּרָהּ [1]) בטרם קיץ אשר יראה הראה אותה בעודה בכפו יבלענה (ישע' כח ד).

בַּכּוּרוֹת, עי' בִּכֹּרָה, בִּכֹּרוֹת.

בִּכּוּרִים, — א) ש"ז כמ"ר, בשול התבואה והפֵּרוֹת, Reife; maturité; -ty: בִּכּוּרֵי קציר חטים (שמות לד כב). והימים ימי בִּכּוּרֵי ענבים (במד' יג כ). — והיחיד במשמ' זו: חדש האביב חדש ה ב י כ ו ר שהתבואה מתבכרת בבשולה (רש"י שמו' לד יח). וכל ב י כ ו ר התבואה ועתי הקיץ והחרף לחשבון החמה הם (הוא, סנהד' יג:). — ב) עצם הפרי הראשון שנעשה ראוי לאכילה, Die Erstlinge; prémices; firstfruit: ראשית בִּכּוּרֵי אדמתך תביא בית יי' אלהיך (שמות כג יט). ואם תקריב מנחת בִּכּוּרִים ליי' (ויקר' ב יד). תאנים עם בִּכּוּרִים אם ינועו ונפלו על פי אוכל (נחום ג יב). וביום הַבִּכּוּרִים (במדבר כח כו), חג השבועות שבו הביאו היהודים בִּכּוּרִים למקדש בירושלם, — ועי' פרי.

בָּכוּת [1]), בכנ' בָּכוּתִי, — כמו בֶּכִי: אלון בָּכוּת (בראש' לה ח).

בְּכִי, בהפסק בֶּכִי, — הורדת דמעות: ויתמו ימי בְּכִי אבל משה (דבר' לד ח). ויבך חזקיהו בְּכִי גדול (ישעי' לח ג). ויתן את קלו בִּבְכִי (בראש' מה ב). שעו מני אמרר בַּבֶּכִי (ישעי' כב ד). — ואמר בן סירא: המר ב כ י והחם מספד ושית אבלו כיוצא בו (כ"ס גני' לח יז). יצתה התורה בבגדי אלמנות ונתנה קולה ב ב כ י לפני הקב"ה (מד"ר אסתר, אם על המלך טוב). — ובכנ': ויאמר להם דעו כי אני אודיעכם סבת ב כ י י בארץ עני (ר"ז אלנ'האלי, ספר המוסר). ויבכה ב כ י מר ואני ל ב כ י ו בשרי סמר ולבי חמרמר (שם). — בִּכְיִ נהרות, בהשאלה זרם מי הנהרות: מִבְּכִי נהרות [2]) חבש (איוב כח יא). — ואמר המליץ: שמה תתעוררנה (הדמעות) תפרוצנה בדלתי עיני ועם ב כ י נהרות יחדיו ימהלו (ש' כלוך, ש"ע ג, הקד').

***בְּכִיָּה**, ש"נ, מ"ר בְּכִיּוֹת, — כמו בְּכִי: בה נהלך תחת צללים על סביב גנה ל ב כ י ת הרביב שחקת (ר"י הלוי, ארץ כילדה). עד אנה בְּכִיָּה בציון (קינות לת"ב). שומע קול בְּכִיּוֹת (פיוט נעילה).

***בְּכִיָּה**, — בה"פ מן בָּכָה: אתם בכיתם לפני ב כ י י ה של תפלות חיי עתידין אתם לבכות ב כ י י ה של ממש (ירוש' תענית ד סח ד). געו כלם ב ב כ י י ה (גטין נח.). ובכתה ב כ י י ה גדולה בבית המדרש (נדה נב.). געו כולם ב ב כ י ה עד שעלתה שועתם למרום ושמע הקב"ה קול ב כ י י ת ם כבשתי שעות בלילה (מד"ר אסתר, ויאמר המן). וגם מלאכי השרת צעקו לקול ב כ י י ת ה (שם, אם על המלך טוב).

***בַּכְיָן** [3]), ש"ז, לנק' *בַּכְיָנִית, מ"ר *בַּכְיָנִים, בַּכְיָנִיּוֹת, מי שטבעו לבכות הרבה, לבכות תדיר, רגיל בלשון המדברים עברית בא"י, ומצוי בספרות החדשה.

***בַּכְיָנוּת**, ש"נ, — המדה לבכות תדיר, להרבות בכי, רגיל בלשון המדברים עברית בא"י, ומצוי גם בספרות החדשה.

---

[1]) כך מפיק ה עפ"י המסורה. ואעפי"ב ת"י כְּבִכּוּרָה עד לא קיטא, ולא חשב ההא לכנוי. וכך נראה ברור ממליצת הכתוב, וכן רד"ק: כבכורה מפיק ה ואינה לכנוי רק היא לתפארת הקריאה וכמוהו ותעלומה יוציא אור, וגולה על ראשה. וכן דעת רוב החדשים שהא בִּכּוּרָה איננה ה הכנוי. רק רש"י פרש כבכורה כ ב י ש ו ל ה של תאנת ציץ נובל. ע"כ. משמע שפרש בכורה ש"ז בכנוי נקב' ה ב כ ו ר שלה. אבל אין זה מתישב היטב על המליצה. וטעמו של דגש זה, שרד"ק אומר שהוא לתפארת הקריאה, לא נתברר לי, ואיני יודע מה מהותה של תפארת הקריאה פה.

---

[1]) משק' גָּלוּת, גָּלוּתִי.

[2]) פרש"י כ ש ב כ ו מים התחתונים. וכן אחרים. וכבר השתמשו במליצה זו הסופרים. אך יותר נראה כי מבכי הוא שם ע"מ מִשְׁלֵי, ועי' ערך מבך.

[3]) בארמ': חד ב כ י ן (תרג' אסתר ב כא).

***בכיר**, בת"ז, לנק' בכירה, שנזרע או בכרה בעת מוקדמת, עשה הבכיר מותר האפיל (שביע' ו ד).—וגם על זמן הזריעה הראשונה והמאוחרת: אם זרעת בבכיר זרע באפיל שאי אתה יודע איזהו מכשיר אם של אפיל אם של בכיר (מד"ר בראש' סא). — ובמשקל נקבה, הבכירה, זמן הגשמים והזהיעה המוקדמת: איזהו זמנה של רביעה וכו' בכירה בשבעה (תוספתא תענ' א ג). — ועל הפרי: תאינה בכירה (ירוש' סוט' ג יט.).— ומ"ר: הבכירות והמסוייפות (שם דמאי א כא ג). ועי' פרי, שנה.

בכירה, בת"נ,—א) היתר בשנים מאחיותיה, die Aeltere, ainée; eldest, fem.: ותאמר הבכירה אל הצעירה (בראש' יט לא). לא יעשה כן במקומנו לתת הצעירה לפני הבכירה (שם כט כו). שם הבכירה מרב ושם הקטנה מיכל (ש"א יד מט).

בכית, ש"נ, — כמו בכי, בפרט על מת: ויעברו ימי בכיתו (בראש' נ ד).

בכר, בכרה,—א) פ"י, הביא פרי, ילד בפעם הראשונה, בעת מוקדמת, frühe, neue Früchte tragen; porter le prémier fruit; to bear first fruit: כל עץ מאכל וכו' פריו לחדשיו יבכר (יחזק' מז יב). לא ביכר הקרוב לירושלם מביאים אותו מכל מקום (מנח' י ב). אין לך קלה בכל ארץ ישראל לבשל פירותיה יותר מבעל שלישה ואעפ"כ לא בכרה אלא מין אחד (סנהד' יב.). יריחו שהייתה מבכרת (מד"ר בראש' לט), לאמר היתה מוציאה פרותיה הראשנה, בזמן מוקדם. בשעה שהנטיעות הללו מבכרות (שם שיה"ש מה יפו). —ב) פ"ע, גמל, בשל, נעשה ראוי לאבילה בעת מוקדמת, frühzeitig reif werden; mûrir; to be first in ripening: יורד אדם בתוך שדהו ורואה תאנה שבכרה אשכול שבכר רמון שבכר קושרו בגמי (בכור' ג א). ואם בכרו נוטל את הבכרות (מעשר' ה ג). שורה ומשקה ורואה פירות נטיעותיו מבכרות וקופץ ידו ואינו טועם מהם (תנחו', שמיני). — ג) בבע"ח, ילדה בפעם הראשנה: מי שלא בכרה אשתו (בכור' ח ג). חמור שלא ביכרה וילדה שני זכרים (שם א ג). אחת ביכרה ואחת שלא ביכרה (שם ד). נאמנים (הכותי"ם) לומר על הבהמה אם בכרה אם לא בכרה (נדה ז ה). — ד) החליט את פלוני לבכור, נתן לו משפט הבכורה, Jem. als Erstgeb. anerkennen; reconnaître qn. comme premier né; recognize as first-born: לא יוכל לבכר את בן האהובה על פני בן השנואה הבכר (דבר' כא טז).

— פע' בכר,—א) החלט בכור: אך בכור אשר יבכר ליי' בבהמה (ויקר' כז כו).—ב) *שבשל בזמן מוקדם: וי"א שהוא המבוכר (הראב"ע שה"ש ו יא, פעם א).

— הפע' הבכיר, הבכירה, — ילדה בפעם הראשונה, zum ersten Male gebären; enfanter pour la première fois; to bear for the first time: קול כחולה שמעתי צרה כמבכירה (ירמ' ד לא). נכנס לתוך עדרו וראה את המבכירות מניקות (בכור' ג ב). המבכרת המקשה לילד מחתך אבר אבר ומשליך לכלבים (חול' ד ג).

— התפ' *התבכר, מתבכר: משיתבכר אין אתה מקדישו (ת"כ, בחקותי ח). חדש האביב חדש הבכור שהתבואה מתבכרת בבשולה (רש"י שמות לד יח). שאין ניסן קרוי אביב אלא ע"פ בישול התבואה שמתבכרת בו (הוא, סנהד' יג:).

***בכר**, הקל אינו נהוג.

— הפע', הבכיר,—כמו החריב, השחית: המבכיר [1]) כרמו של חבירו סמדר רואין אותו כמה היתה יפה קודם לכן וכמה היא יפה לאחר מכאן (ב"ק נח:).

בכר[2]), ש"ז, מ"ר בכרים,—ילד הגמל, גמל צעיר לימים, junges Kameel; jeune chameau; young he-camel: שפעת גמלים תכסך בכרי מדין ועיפה (ישע' ס ו).

בכרה,—כמו בכר לנק': בכרה קלה משרכת דרכיה (ירמ' ב כג).

בכרה, מ"ר בכרות,—כמו בכורה: תאנים טבות מאד כתנאי הבכרות (ירמי' כד ב). הבכורות[3]) והסייפות בגינה חייבות ובבקעה פטורות (תוספ' דמאי א ג).

בכרה, עי' בכורה.

***בכרות**, — זמן הבכורים: בשלשה פרקים משערים את הכלכלה בבכרות[4]) ובסיפות ובאמצע

---

[1]) כך בנוסח' ובכ"י ר' המפקיר, והוגה בבית (ד"ס). ופרש רש"י שיחת וכילה. ואינני יודע מקור למשמעה זו לשרש בכר, אם לא שזה חלוף במקום החריב.

[2]) בערב' בכר a).

[3]) כך בתוספתא הוצ' צוק"מ. וכן בגמ' ירוש'. ובנוסח' התוספתא ברכות, והגיה הגר"א הבכורות. ויש שהגי' הבכרות. — [4]) כך הכתיב והנקוד בכ"י פרמה. ובנוסח' בכורות.

a) بكر

הקיין (תרומ׳ ד ו).

בַּל[1], — מלת השלילה, כמו לֹא, אֵין, אַל, וישמש עם פֹּעַל עבר ועתיד, ועם מלים אחריו: יחן רשע בַּל למד צדק בארץ נכחות יעול וּבַל יראה גאות יי׳ (ישעי׳ כו י). מתים בַּל יחיו רפאים בַּל יקמו (שם יד). אהל בַּל יצען בַּל יסע יתדתיו לנצח וכל חבליו בַּל ינתקו וכו׳ מקום נהרים יארים רחבי ידים בַּל תלך בו אני שיט וצי אדיר לא יעברנו (שם לג כ-כא). נטשו חבליך בַּל יחזקו כן תרנם בַּל פרשו נס (שם כג). לא יהיה שם אריה ופריץ חיות בַּל יעלנה (שם לה ט). וּבַל יאמרו ללבבם כל רעתם זכרתי (הוש׳ ז ב). הכה אפרים שרשם יבש פרי בַל[2] יעשון (שם ט יו). ישכבו בל יקומו (ישע׳ מג יז). ואין צור בַּל ידעתי וכו׳ וחמודיהם בַּל יועילו ועידיהם המה בַּל יראו וּבַל ידעו (שם מד ח-ט). אמר בלבו בַּל אמוט לדר ודר (תהל׳ י ו). אמר בלבו שכח אל הסתיר פניו בַּל ראה לנצח (שם יא). צרפתני בַל תמצא זמתי בַּל יעבר פי (שם יז ג) תמך אשורי במעגלותיך בַּל נמוטו פעמי (שם ה). תאות לבו נתתה לו וארשת שפתיו בַּל מנעת (שם כא ג). בַּל קרב אליך (שם לב ט). ואדם ביקר בַּל ילין (שם מט יג). בַּל חזו שמש (שם נח ט). ויהפך לדם יאריהם ונזליהם בַּל ישתיון (שם עח מד). איש לשון בַּל יכון בארץ (שם קמ יב). וּבַל אלחם במנעמיהם (שם קמא ד). אשת כסילות הומיה פתיות וּבַל ידעה מה (משלי ט יג). לא יכון אדם ברשע ושרש צדיקים בַּל ימוט (שם יב ג). לך מנגד לאיש כסיל וּבַל ידעת שפתי דעת (שם יד ז). ושבע ילין בַּל יפקד רע (שם יט כג). הכוני בַל חליתי הלמוני בַּל ידעתי (שם כג לה). מפלי בשרו דבקו יצוק עליו בַּל ימוט (איוב מא יה). —ובמש׳ בְּאֵין לא: הנותן רוזנים לאין שפטי ארץ כתהו עשה אף בַּל נטעו אף בַּל זרעו אף בַּל שרש בארץ גזעם (ישע׳ מ כג-כד). —וכמו לִבְלִי, לרמז הכונה והמטרה: הכינו לבניו מטבח בעון אבותם בַּל יקמו וירשו ארץ (שם יד כא). —ועם מלה אחריו במשמ׳ אַיִן: אדני אתה טובתי בַּל עליך (תהל׳ יו ב). אכול ושתה יאמר לך ולבו בַּל עמך (משלי כג ז). —ועם תה״פ: הכר פנים במשפט בַל[3] טוב (שם כד כג). — ולגו׳: לא זה

[1]) בכנע׳ בל: בל תכן, לא תהיה. באשור׳ בַּל. בערב׳ בַּל a) כמו אֲבָל. וסברו קצת החכמים כי בַּל נגזר מן שרש בלי במשמ׳ השחתה. אך זה יותר מדי מחודד להאדם הקדום. — [2]) כן הקרי, והכתיב בלי. — [3]) בקצת

a) بَلْ

הוא חמין שמוזהרים עליו בבל יראה ובבל ימצא (פסח׳ ג ג). הרי הוא עובר על בל תגרע, הרי הוא עובר על בל תוסיף (ר״ה כח:).

***בְּלָא**[1], ש״ז, מ״ר בְּלָאִים, סמי׳ בְּלָאֵי[2], —כמו בלוא בלוי: מבלאי[3] מכנסי כהנים ומהמייניהן מהן היו מפקיעין ובהן היו מדליקין (סוכ׳ ה ג). סכבה בבלאי[4] כלים (גמ׳ שם יח:).

***בַּלְאָדָן**, — שֵׁם בקבלה לכלב של הס״א שרבץ על המזבח כשגרם החטא ואכל הקרבנות במקום הארי של הקדושה שרבץ קודם כשישראל היו זכאים[5].

***בְּלָאָה**, בַּלָּאָה[6], ש״ז, מ״ר בְּלָאוֹת, כנוי בְּלָאוֹתָיו: שניה לזה ולזה אסורה לזה ולזה אין לה לא כתובה ולא פירות ולא מזונות ולא בלאות (יבמ׳ ט ג). הממאנת והשנייה והאילונית אין להן כתובה ולא פירות ולא מזונות ולא בלאות[7] (כתוב׳ יא ו). ר׳ אליעזר אומר יתומה יש לה בלאות (תוספת׳ שם יא ד). מרדה לא הפסידה בלאותיה קיימין (גמ׳ שם סג:). —ואמר הפיטן: יקר חסדך לאיש חסידך בְּלָאוֹתָיו לך מאירות (שבת כ חנוכה, אשר יצר), ר״ל הפתילות העשויות מבלאות.

***בִּלְבּוּל**, ש״ז, מ״ר בִּלְבּוּלִים, — א) שה״פ מן בִּלְבֵּל, ערבוביה, לא כדרים, והתרגשות הנפש והרוח, אשר נפל בהם: Verwirrung, Unordnung; trouble זה הבלבול (מו״ק א ג). אף אני יודע בלבולו של סנחריב (תויו״ט, ידים ד ד). —ב) עלילה, אשמת שקר, לפרוע בשביל חברו כל מיני מסים גם בבלבולים (פזמון, כלבולים). אותות הוצאות הבלבול וכו

כ״י לא (K).

[1]) עי׳ שרש בלה. —[2]) כך ההברה המקבלה, ולא בְּלָאֵי, אולי מפני קושי ההברה, ואולי עפ״י הארמ׳ בְּלָאֵי (ירמ׳ לח ב). —[3]) מנקד במשנ׳ מנק׳ נדפסות מִבְּלָאֵי. —[4]) ואמרו שם (יו.) מאי בלאי כלים אמר אביי מטלניות שאין בהן שלש על שלש דלא חזיין לא לעניים ולא לעשירים.

[5]) כיון דחמת הכי ההיא סטרא אחרא אתתקפת ושדרת לחד כלבא למיכל קרבנין וכו׳ ומה שמיה דההיא כלבא בלאדן שמיה, דלאו איהו בכלל אדם אלא כלבא ואפי כלבא (זהר, הקד׳). וכנראה מקור הדבר הוא באגדה התלמודית, כי בלאדן נשתנו פניו ויהו כלב (סנהד׳ לו.).

[6]) כך נקוד במשנ׳ נדפ׳ אמשט״ד. —[7]) ופרש רש״י אם עדין יש לה בלאות ושחקים מבגדים שהכניסה לו אינה נוטלתן כשיוצאה. ע״כ. והרמב״ם: ו בלאות מה שנשתמש בבגדיה ובכליה עד שבלו. ע״כ.

על השתדלות הבלבול (פנק׳ פוזנה, בנת בנ״ה). מחמת הכתב שכתב וכו׳ על בלבול דסאווין (שם).

בִּלְבֵּל, פ״י, — ערבב יחד הרבה דברים נבדלים, קלקל את הסדר, zus. mischen, verwirren ; mêler, embrouiller ; mix up, disturb : כבר עלה סנחריב מלך אשור ובלבל את כל האומות (ידים ד ד). שמא הרוח בלבלתו (יבמ׳ קכ :). שבא סנחריב ובילבלה (סוט׳ מו :). דבר המבלבל את העינים (בכור׳ לח:). — ובהשאלה : משל לאדם שעשה חופה לבנו והתקין מכל מיני סעודה לימים מת בנו עמד ובלבל את חופתו (סנה׳ קח.). — ובמשמ׳ הביאו לידי טרוף דעת : הכהו הראשון הכיית מיתה ובא השני ובילבלו (ירוש׳ ב״ק ד ד ג).

בַּלְבָּלָה, ש״נ, — כמו בלבול א : אמר יעקב גדולה בלבלה בפתרון לבלה לפי דברי דונש (ר״ת על דונש, לבלה).

בַּלְבְּלָן, ש״ז, לנק׳ -לָנית, — מי שטבעו ודרכו לבלבל : וראו כמה זה בלבלן (תשוב׳ מהר״י קולון).

בלג[1], ממנו הִבְלִיג, וי״א גם מַבְלִיגִית.

א. **בָּלַג**[2], אינו נהוג.

— הִפע׳ הִבְלִיג, אַבְלִיג, פעו״י, — א) פ״י, הבליג אותו עַל, נתן לו כח על פלוני, חזק אותו, הגביר אותו, : Macht geben; donner des forces; give might הַמַּבְלִיג[3]) שד על עז ושד על מבצר יבוא (עמו׳ ה ט). — ואמר הפיטן : קלים תַּבְלִיג להחליף החמורים (סלי׳ ה עי״ת, אתה הרואה). — ב) פ״ע, התחזק והתגבר על צער גדול, על מכאוב, seine Kräfte sammeln : reprendre force ; to collect one's strength : אם אמרי אשכחה שיחי אעזבה פני וְאַבְלִיגָה[1]) יגרתי כל עצבתי ידעתי כי לא תנקני (איוב ט כז-כח). הלא מעט ימי יחדל ישית ממני וְאַבְלִיגָה[2]) מעט בטרם אלך ולא אשוב אל ארץ חשך וצלמות (שם י כ-כא). השע ממני וְאַבְלִיגָה בטרם אלך ואינני (תהל׳ לט יד). — וקרא הנביא הענתותי: מַבְלִיגִיתִי[3]) עלי יגון עלי לבי דוי (ירמ׳ ח יח). —

[1]) אמרו החדשים כי הוא השרש בלג a) בערב׳ במשמעת זרח והאיר והיה שמח. אך אין משמעה זו נאותה לכונת מליצת הכתובים. ואולי אין זה אלא סרוס שרש ג ב ר, ל במקום ר. ואולי הוא שרש בלע׳ b) בערב׳ שמשמש גם במשמעת הגיע, וגם במשמעת מאמצי כח, ועי׳ הערה לקמן.

[2]) עי׳ הערה לשרש בלג ועי׳ הערה לקמן. — [3]) ת״י : דִמְגַבַּר חלשין על תקיפין. וכן נראה היה הפרוש מקבל אצל חכמי התלמוד שאמרו : חמשה אימות הן אימת חלש על גבור אימת מפגיע על ארי וכו׳ אמר רב יהודה אמר רב מאי קרא המבליג שוד על עז (שבת עז:), ובמשמעה זו פרשו כל הקדמונים. מנחם : ענין מאמץ המה כמשמעו. ע״כ. וכן ריב״ג : ואבליגה אתחזק מעט. וכן רש״י וראב״ע ורד״ק. ופרוש זה מתישב היטב לפי הענין. וכבר הזכרתי כי בערב׳ משמש שרש בלע׳ במשמ׳ מאמצי כח, באלע׳ פי a). ואפשר עוד לפרש המבליג כמו בערב׳ אַבְלַע׳ b) ר״ל הובילו, הביאהו, והוא ממש כפל חצי השני של הפסוק : ושד על מבצר יבוא. והחדשים, שדמו בלג העברי לבלג הערבי, פרשו רובם מליצה זו פרוש זר מאד : הוא מבריק מדבר שממה על עזים. — [1]) תרגום : ואתגבר. וכן כל הקדמונים. והחדשים פרשו ואעלז, אך אין זה מכון היטב להמליצה. — [2]) תרגום : ואנוח זעיר. ושאר הקדמונ׳ ואתחזק. — [3]) נתלבטו הקדמונ׳ והאחרו׳ במלה זו, בדקדוקה ובפרושה, ולא מצאו דבר המניח הדעת. תרגום : על דהוו מלעיגין לקבל נבייא דמתנבן להון דונא ותינחתא איתי עליהון אמר נבייא לבי דוי. ע״כ. נראה כי פרש מבליגיתי קצת במשמע׳ מלעיג. ריב״ג ראה במבליגיתי הרכבה מן מבליגי ומן מבליגתי, והכונה גם איש וגם אשה רוצים להבליגו על יגונו. וסבר ריב״ג כי זוהי „דרך קצרה וקלה״ ורצה הנביא „להראות בזה צחות ו״ אך מסופקני אם היתה הרכבה כזאת אפשרית בלשון החיה, ואם השומעים הבינו כי הכונה במלה זו היא מבליגי ומבליגתי. רש״י ורמ״ק ראו במבליגיתי שם ע״מ מרבית, ולזה נוטים קצת החדשים (Olsh, 218 כמו צפיחית). ויש שרצו לרפא הפצע הזה בנתוח ולשבש הכתוב ולהגיה מבליגתי, והוא מה בליגתי, ור״ל מה היא הבליגה שלי (Giesebrecht, ונפל על מציאה זו גם Kö. 2,204) או אולי יותר מַבְּלִיגָתִי, ר״ל מפני הבליגה שלי. אבל, כל זה דחוק ולא טבעי. ואולי זו אחת הזויות שהצטינה בהן לשונם של בני ענתות, כמו שכבר הזכרתי, ונשמרו לנו בלשונו של ירמיהו, שמפני הרגל או בכונה השתמש לפעמים בדרך שמוש הלשון של בני עירו. ואין ספק בדבר, שמלבד השנוי בהתנועות, למשל אלול במקום אליל, סוס במקום סיס, תרמות במקום תרמית, חרסות במקום חרסית, שרוקות במקום שריקות, שבול במקום שביל, צעורים במקום צעירים, ואולי אשוב (ירמ׳ מט לט) במקום אשיב, ולהפך שבית (שם) במקום שבות, ועוד, הצטינה לשונם של בני ענתות גם בקצת צורות דקדוקיות, קצתן באמת עתיקות, וקצתן יותר חדשות. ומלבד הצורה העתיקה

a) بلج , b) بلغ

a) بالغ في b) أَبْلَغ

ומצוי במשמעה זו בספרות: לכל איש באהבינו פלאים בתבל יהיו מופת לבאים אני מבליג על שדי ואתה מעול מאד מכל צבאים (הרמב"ע, דוקס לז 7). ועתה אל תרף ידך אל תשעה ממני ותבליגה בפעם הזאת פן יתעלמו יפלחו פלאי מעשיך אשר עשית מקדם (אגר' איל' אהכ', סל' אוליכרו). הרף זמן בוגד ונבליגה מעט (ר"ע פרנס', הוס' למת' ספת'). הבליגה עלי תשוקתך בני יקירי (מא"ג, קרית ספר נ). הלא לבך לב גבו הבליגה על עצבך והקשית לבך מבתי (א' מפו, אה"ל כס). אך שרה הבליגה על סערת לבה (הוא, עיט לבוע יד). לשוא אך איגע שקר אֲבַלִּיגָה באשר אלכה שם הלכים פניך (יל"ג, דו"מ).

—*הפע', הֻבְלַג, — שגברו עליו, הכניעוהו, שנצחוהו, besiegt; être vaincu; vanquished: כיון שרואה אדם צרתו לפניו דעתו מובלגת[1]) (מד"ר דבר' ט). סכותה והובלג וגבורי ספקו כף ומעדו אברי כסלה כל אבירי (ר"א קליר, קינ' לת"ב, סכת סורו).

—*פִּע', בִּלֵּג את פלוני, — כמו הִבְלִיג, יוצא: הרים צח דלג וגבעות בִּלֵּג וענם מלג בצלמון משלג (ר"א קליר, קרוב' לפור', אזרת כט).

ב*בָּלַג, קל אינו נהוג.

— פִּע' בִּלֵּג, פ"י, — כמו פִּלֵּג[2]), חִלֵּק, בפרט דבר מזון, בשר וכדומה, teilen; partager; divide: גם שחקתם אתו (את גופת ישו) הדק ותבגדו בגוד וחלקתם ובלגתם ותתלוהו במגוד (QGJD IV 341).

של נוכחת ביוד בסוף, היו אומרים מקללוני במקום מקללים אותי, דיגום במקום דגום, ואולי גם הררי בשדה, וגם רעתכי, וכיוצא בהם. ואפשר באמת שאמרו מבליגיתי במקום מַבְלִיגְנִי, במשמ' מבליג אני, כמו זכורני, מדומני, ומבליגיתי היא מצמצמת מן מבליג איתי, והיא המלה אית במקום אֶת, כמו בכנענית, וכמו שמעיד Plautus שהיו הכנענים אומרים yth, וכמו שמוש אותי במקום אני במלת כמותי במקום כמוני, כן אולי איתי זה כמו"כ במקום אני, ומזה מבליגיתי כמו מבליגני, במקום מבליג אני. עי"ז יתבאר הכתוב בדרך טבעי ומליצה נאה, ופותח לנו נקב כקופה של מחט להציץ דרך בו אל תכונתה של הלשון המצינה של בני ענתות ושל ירמיהו.

[1]) י"מ מובלגת במשמ' רחוקה, אך משמ' נכנע ונצות יותר נאה לפי הענין ור"ל שהצרה שוברת אותו ומחלישה את דעתו.

[2]) בארמ' בלגי (יומא פג:) במשמעת מנה: בלגי וצעי, ופרשו בו חתיכות של לחם, אך גרסת הערוך פלוגי, וכן בב"י ויש נוסח' אחרות פלתי ובדו'.

*בַּלְגָם[1]), ס"ז, — אחד מארבעה החלטים שמנו הקדמונים בגוף בע"ח, והיא הלחה הלבנה, Phlegma; flegme; phlegm: ולחות הנקרא בלגם (פי' ילירה לר"י ברצלוני). כל ליחה קרה ורטובה שתהיה בגוף אנחנו נקרא אותה בלגם (פרקי משה ב). שהדם ושתי המרירות והבלגם מזונם ופרנסתם לזה כי שתי המרירות והבלגם נשארת בדם (תרג' ספר יסודות לר"י ישראלי). כל מי שבאצטומכתו בלגם יתחמץ המאכל (מלאכ' הגיון 7). ניצוח הלחה הלבנה הנקראת בלגם (בן רש"ע פלקירא, כתי הנהגת הגוף). וקודם הקיא יאכל מאכל חריף הטעם ויהיה בו כח לנקות האצטומכא מהבלגם (לידה לדרך א ג י). בכל ארבעה ימים ינקה הבלגם (שם). והדם שלא יגמר הוית בשולו הוא הנקרא בלגם היא הליחה לבנה (רשב"ל דורן, מ"א, ח"י 7).

*בַּלְגַמִי, ת"ז, לנק' בַּלְגַמִית, — מטבע הבלגם: הנה המורסא לא תמנע מהיות וכו' או אדומיית או בלגמיית (קאנון ג יד ג א). ואמנם הליחה הבלגמיית לא יתחדש ממנה שטות רב (פרקי משה ו). אמנם מה שהוא בטבע הנה המזג הבלגמי לשני הנערות וכו' (תרג' גליגוס, כ"י פריז). מי שמזגו רטוב הגוף והוא בלגמי יקח סכנגבי"ן עשוי עם זרע אני"ש (לידה לדרך א ג י). והמורכבת (הקדחת) מהשלישית והבלגמית רחוקת התכלית (תרג' גליגוס, כ"י פריז). באמרנו ליחות בלגמיות אנחנו רוצים בה הלחות אשר יגבר על מזגה הקור והלחות (פרקי משה כ). הליחות וכו' הם עבות וקרות בלגמיות (שם ט).

*בַּלְדּוּר, (בלאדור), בלזור, — שם צמח, חשבו שהוא יפה לזכרון, Anacorde: בלאדור הוא אנאקרדי מהות פרי דומה לגרעיני תמרה ולבן כלב האגוז וכו' מועיל מהפסד הזכרון אם יוקח המעוג שלו הידוע באנאקרדי אך מעורר בלבול השכל (קאנון ב, לות הסמים). ואחר תעשה מרקחת הבלאדור כי הוא מהדברים היתר חוקים לחזק השכל ולהקנות השמירה והזכרנות (שם ג א ג ה). הבלדור ייטיב השכחה (עמר השכחה קלג.). — ומשל: חזור חזור ואל תצטרך לבלדור (ר"י אברבנאל, נחל אבות ס). הדור הדור ואל תצטרך

---

[1]) בערב' בלע'ם a), מהמלה היונ' φλέγμα.

a) بَلْغَم

לבלדור (ארית מודינו, לב הארית, א א).

בלה[1], ממנו בָּלָה, בָּלֶה, בְּלִי.

בָּלָה, פ"ע, עת' יִבְלֶה, יִבֶל,—נשחת ונתקלקל מרוב ימים, מרוב תשמיש בו, sich abnützen; s'user; be worn : ואלה שלמותינו ונעלינו בָּלוּ מרב הדרך מאד (יהוש' ט יג). במדבר לא בָלוּ שלמתיכם מעליכם ונעלך לא בָלְתָה מעל רגלך (דבר' כט ד). כלם כבגד יִבְלוּ (ישע' נ ט). שריון שנחלק לארכו וכו' משבלה ואינו משמש מעין מלאכתו בלה ומשתייר בו רחבו מלמעלה (תוספתא כל' ב"מ ג א). — וספר : ספר שבלה אם יכול ללקט הימנו שמונים וחמשה אותיות (שם, ידים ג י). — ועל העצמות : כי החרשתי בָּלוּ עצמי בשאגתי כל היום (תהל' לב ג). — ובמשל : והארץ כבגד תִּבְלֶה (ישע' נא ו). והוא כרקב יִבְלֶה (איוב יג כח). — ובהשאלה על הגוף : אחרי בְּלֹתִי היתה לי עדנה (בראש' יח יב), לאמר שבלה במעט גופי מזקנה. — ועתיד יִבֶל : והיא (תבל) כרקב תבלה ועזו לא יבל (רמב"ע, דוק' יט).

—פע' בִּלָּה, פ"י,— א) עשה שיבלה, במשמעת השתמש בדבר עד שבלה, verbrauchen; user; consume : ומעשי ידיהם יְבַלּוּ בחירי (ישע' סה כב). יְבַלּוּ בטוב ימיהם (איוב כא יג). הנפש מבלה את הגוף והקב"ה מבלה את עולמו (מד"ר ויקר' ד). אדם בונה בנין ואחר מבלה אותו (שם שה"ש, שוקיו). — ב) השחית וקלקל לגמרה, aufreiben; détruire; distroy : בִּלָּה בשרי ועורי (איכ' ג ד). חסיד שוטה ורשע ערום וכו' הרי אלו מבלי עולם (סוטה ג ד). — *תְּבַלֶּה ותתחדש, ברכה למי שלובש בגד חדש : המנהג לומר למי שלובש בגד חדש תבלה ותתחדש (רמ"א, שו"ע או"ח רכג ו).

— הפ' הִבְלָה,—כמו הקל : סבלונות העשוין ליבלות אין נגבין (כ"ב קמו.). שכל מה שנברא ביום ראשון עתידין להבלות (מד"ר אסתר, בראש הפרשה).

— התפ' הִתְבַּלֶּה : אחר שנתבלה הבשר ורבו הקמטים נתעדן הבשר (ב"מ פז.). מה שהיה להן בתוך התיבות נתבלו (מד"ר דבר' ח).

---

[1]) בערב' בַלִי a), בארמ' בלא, וי"א כי שרש בלו באשור' כמו"כ במשמ' זו.

(a بَلِيَ

בָּלֶה, שת"ז, מ"ר בָּלִים, לנק' בָּלָה, בָּלוֹת, — דבר שֶׁבָּלָה, שנשחת ונתקלקל מרוב תשמיש, abgenuzt ; usé ; worn : שקים בָּלִים לחמוריהם ונאדות יין בָּלִים ומבקעים ומצררים ונעלות בָּלוֹת ומטלאת ברגליהם ושמלות בָּלוֹת עליהם (יהוש' ט ד-ה).—ובהשאלה : בָּלָה נאופים (יחזק' כג מג), שבלתה ונעשתה זקנה מרוב נאופיה.

בלה, ממנו בַּלָּה, *בַּלָּה, בַּלָּהָה.

בָּלַהּ, הקל אינו נהוג.

—פע' בִּלֵּהּ, פ"י, עב' בִּלַּהְתִּי, בינ' מְבַלֵּהַּ, מְבַלְּהִים, עת' אֲבַלֵּהַּ, תְּבַלְּהוּ,—עשה לו אימה ופחד, בפרט ע"י בַּלָּהוֹת, על ידי פחדים שאין בהם שום ממש כמו הבלהות, erschrecken ; terrifier ; frighten : ויהי עם הארץ מרפים ידי עם יהודה ומבלהים [1]) אותם לבנות (עזרא ד ד).— ואמר הפיטן : לבעבור גדלת בוחך לשא כבד מְבַלֲּהַי השיבני ואשובה כי אתה יי' אלהי (זולת שבת תשובה, אדעה).

***בְּלָה**, ש"נ, — שה"פ מן בלל, כמו בלילה : לכל אין בילה חוץ מיין ושמן (ר"ה יג:). כל הראוי לבילה אין הבילה מעכבת בו (חולין פג.).

***בַּלָּה**[2]), ש"ז, מ"ר בַּלָּהִים, — כמו בַּלָּהָה : אזנך הט ושמע ועשה שמור מצותי וחיה מבלהים (רסע"ג, אזהרות). לא תשא את גאון השם הנכבד והנורא על כל אלהים בל תחללו ותקננו אכן תחלל לבלהים (שם).

בַּלָּהָה[3]), ש"נ, מ"ר בַּלָּהוֹת, סמי' בַּלְהוֹת, — א) חזיון לילה, רוח או מת המתראה לאדם, לפי אמונת ההמון, בחשכת לילה ואח"כ יעלם, Gespenst ; fantôme ; ghost : לעת ערב והנה בַלָּהָה [4]) בטרם בקר איננו (ישע' יז יד). בַּלָּהוֹת אתנך ואינך ותבקשי ולא תמצאי עוד לעולם (יחזק' כו כא). סחרים בעמים שרקו עליך בַּלָּהוֹת היית ואינך (שם כז לו). איך היו לשמה כרגע ספו תמו מן בַּלָּהוֹת (תהל' עג יט). סביב בעתהו בַלָּהוֹת והפצהו לרגליו (איוב יח יא). — והשתמשו במשמעה

---

[1]) כך הכתיב, והקרי וּמְבַהֲלִים.

[2]) משק' דָּבָר.

[3]) אמרו בעלי השרשים כי נגזר שם זה מן בלה במשמע' בהלה. — [4]) פרשו הקדמונ' בַּלָּהָה כמו בֶּהָלָה. אך אין משמע' זו לבדה מתישבת היטב במליצת הכתובים. ויפה הרגיש רש"י ופרש בכל מקום בלהה בשדים, ומלך בלהות במלך השדים.

זו גם הסופרים: מי לא ינבא כי לעד נגדעת כי בברית באת עם בלהות צלמות (בעלת האוב לבאול, כעין דור). הו קרואים על יום ה׳ והו כלי זעמו להאדיב כל הארץ לפניהם יחרידו בלהות אישון ליל ומאספם בני קטב עוטי שואת צלמות (אד"ס סס"ק, מרחה הערב והבקר). — מלך בלהות, מלך השדים: ינתק מאהלו מבטחו ותצעדהו למלך בלהות (סס יד). — ב) פחד ומגור בכלל: וגם בניו (של הבל) וזרעו מפני רשעתם גורשו מארץ החיים ספו תמו מן בלהות המבול (ר"י אכרבנל, מפעלות ה׳ א ד). אם האיש ההוא הנרדף ימצא לעצמו בית מנוס במקום שאין יד המלך ההוא שולטת בו אז ברוח יברח מידו ולא תשיגנו בלהתו (מגלת ספר לרמ"ל כן למת דורהן). עת בין משפטי שדי תבל ירגיעו ש׳ד פתאום באדם משחקים ישיאו מבלהות פעמיהו בזעם יצערו יסוג אנוש אחור עצמיו יחרדו (בכורי העתים תקפ"ה, עלמת הזמרה).

בלוא[1], בלו[2], ש"ז, מ"ר בלואים, בלויים, סמי׳ בלואי, בלוי, בלויי, — חתיכות מבגד שבלה, Fetz, Lump; haillon, chiffon; rag: שים נא בלואי הסחבות והמלחים תחת אצלות ידיך מתחת לחבלים (ירמ׳ לח יב). ויבא בית המלך אל תחת האוצר ויקח משם בלוי הסחבות ובלוי[3] מלחים (סס יא). בלויי נפה וכברה (כל׳ כז ה). — ואמר המשורר: אף לחדש את בלויי ביען יארך פרוד ידידי (ר"י הלוי, אהי כפר).

בלול, עי׳ בלל.

***בלום**[4], ת"ז, לנק׳ בלומה, — א) נפוח, צבה[5], geschwollen; enflé; swollen, למשל האף, השפה: פיו בלום ורגליו מוהלמות מחמת עצמו ישחט מחמת הרוח לא ישחט (תוספת׳ בכור׳ ד יג). שמא חוטמה נאה בלום הוא (נדר׳ סו:). — ב) במשמעת סגור: תמיד יסכר פיו ושפתו תהי בלומה (יפת הקרהי, לקו"ק נספ׳ 20). גם הספירה העשירית שהיא ספירת השכלים הנפרדים בלומים הם לפניו ואינן יכולין לעשות דבר כ"א ברשותו (גנת אגוז ג׳יקאטיליה, ח"ב, סח.). יבריחונו בזדונם לעשות יותר מכחנו לחרוש ארצם ולדוש גרנם ופינו בלום וחסום (ר"י קלונימוס, אגר׳ בע"ח, א ו).

[1]) מן בלה, משק׳ מלוא. — [2]) משק׳ דיו. — [3]) כתיב, בלויי קרי, ובקצת ספר׳ בלויי קרי וכתיב.

[4]) עי׳ בלם. — [5]) בערב׳ בלם a).

a) بلم

***בלוס**[1], ת"ז, לנק׳ בלוסה, מ"ר בלוסים, -סות, — א) לא נקי, unclean; malpropre; unrein: אלו חוצצין בכלים הזפת והמור בכלי זכוכית בין מבפנים בין מבחוץ על השלחן ועל הטבלא ועל הדרגש על הנקיים חוצצין על הבלוסין[2] אינן חוצצין (מקו׳ ט ה). — ב) לא נקי, מערבב, mixed; mêlé; gemischt: חמשת רבעים קמח ועוד חייבין בחלה הן וסובן ומורסנן אמר אביי שכן עני אוכל פתו בעיסה בלוסה[3] (סכת עו:). מטה של תלמידי חכמים כיצד כל שאין תחתיה אלא סנדלין בימות החמה ומנעלין בימות הגשמים ושל עם הארץ דומה לאוצר בלוס[4] (כ"ב נח.). רבי עקיבא אוצר בלוס[5] (גיט׳ סז.). למלך שהיו לו אוצרות בלוסים והיו בני המדינה מליזין אחרי המלך לאמר מזגו של מלך רעה מה עשה המלך פתח להם המאושרים שבהם ומלאו את כל המדינה סריות (מד"ר כרלה׳ כח). ידמוה (את דת ישראל) בני שעיר ופארן לדתותם אשר המה בלוסים (ספ׳ המוס׳ לזכר׳ בן סעד׳ כ"י תימנ׳, ז).

[1]) לא נתברר מקור מלה זו. מוסף׳ ולוי וקרוים חפשו לו מקור בשרש יוני, אך כבר דחה לו כל אלה ההשערות הרחוקות. גם המקור הפרסי של קוה׳ אינו פחות רחוק. ויותר נראה שהוא שורש שמי. ועי׳ לקמן. — [2]) פרש רה"ג וז"ל: היו בגדים צואים ומלוכלכים כדגרסינן שכן עני אוכל פתו בלוסה. ע"כ. וכן הערוך: פי׳ בלוסין כמו מלוכלבין כמו עיסה בלוסה. ע"כ. וכן הרמב"ם: בלוסין ממרת׳ה, — והוא בערב׳ מזוהמים. וכן שאר המפרשים, וכן מוכרח מהנגוד נקיים שלפני זה, וכן לפי טעם הענין. — [3]) פרוש ר"ח בלוסה שיש בה סובין ומורסן. וכן הערוך: פי׳ שאיננה נקייה ואין מנקין אותה יפה וסובה ומורסנה מעורב בה. ע"כ. וכן לפי הענין. וכן רש"י: מעורבה בסובה ומורסנה. ע"כ. — [4]) מוכרח מההקבלה של אוצר ת"ח שהכונה בבלוס זה שיש שם ערבוביה של דברים הרבה. — [5]) קצת ספרים גורסים בלום, וכן רש"י, ופרש סגור. אך מדברי אדר"נ נראה בפרוש שהכונה היא אוצר שיש בו הרבה דברים יחד, כמו שנאמר שם למה היה ר"ע דומה לעני שנטל קופתו ויצא לשדה מצא שעורים קצר ונתן בה מצא חיטין נתן בה וכן פולין וכן עדשין וכו׳ כך ר"ע כשלמד מרבותיו שמע דבר מקרא מרבותיו ואחריו הלכה ואחריו מדרש ואחריו אגדה נתן לבו לחזור עליהן ולגורסן עד שהיו סדורין בפיו. ע"כ. — והנה מכל המשלים האלה נראה ברור כי הכונה בבלוס הוא מה שהוא מעורבב הרבה זה בזה, בלי סדרים, ואולי יש קצת יחס בין מלה זו ובין לבאש a) בערב׳ שר"ל בלבול וערבוביה. וכבר הביא ריב"ג בשם רב שרירא גאון שכל דבר מעורב מדברים רבים נקרא בלשון רבותינו בלוס

a) لباس

בָּלוּעַ, עי' בָּלַע.

***בְּלוּעָה**[1], ש"נ, מ"ר בְּלוּעוֹת, — סבוב של מים בנחל וביוצא בזה שעושה כמו משפך וכמו בולע אל תוכו הכל, Strudel; gouffre; vortex: א"ר יוחנן ג' נשתיירו מהם (ממעינות תהום של המבול) בלועה[2] דגדר וחמי טבריא ועינא רבתא דבירם (סנהד' קח.).

***בְּלוֹרִית**[3], ש"נ, — שערות ארוכות של הפדחת על המצח: יום תגלחת זקנו ובלוריתו (ע"ז א ג). אילו דברים מדרכי האמרי המספר קומי והעושה בלורית (תוספתא שבת ו א). ישראל המספר את הגוי כיון שהגיע לבלורית שומט את ידיו (שם ע"ז ג ו). המספר לגוי מספר עד שמגיע לבלורית וכיון שמגיע לבלורית הרי זה מושך את ידיו (ירוש' שם ב מא.). ד' מאות ילדים היה לו לדוד וכולן בני יפת תואר היו ומגדלי בלוריות (סנהד' כא.). תפשה (את כזבי בת צור) בבלוריתה והביאה אצל משה (שם פב.). העושה בלורית אינו מגדלה אלא לשמה של ע"ז (מד"ר דבר' ב).

***בַּלְזוּר**[4], — כמו בלדור: חזור חזור ואל תצטרך לבלזור (ר"י עמדין, מגדל עוז קיא:).

***בלח**[5], ממנו בָּלַח, הִבְלִיחַ.

***בָּלַח**, הקל אינו נהוג.

— הפע', הִבְלִיחַ, — הִבְלִיחַ האור, לא עמד קבוע, אלא דלג הנה והנה, to flicker; flamboyer; flackern: מהו לבדוק לאור האבוקות מה צריכה ליה מפני שאורן מבליח[1] (ירוש' פסח' א כז.).

***בָּלַט**, פ"ע, — היה גבוה מעט מהשטח, היה קצהו יוצא מעט, to project; saillir; hervorstechen: שפניה מוריקות ועיניה בולטות (סוט' ג ד). היא כיחלה לו את עיניה לפיכך עיניה בולטות (תוספתא שם ג ג). לחי הבולט מדופנו של מבוי (ערוב' ה.). (הבדים היו) דוחקין ובולטין ויוצאין בפרוכת ונראין כשני דדי אשה (יומ' נד.). — וההפך שוקע: לא היה כתבו שוקע אלא בולט (גיט' כ.). חותמו בולט חותמו שוקע (ר"ה כד:). — ועי' גבוה.

בְּלִי, מלת השלילה, — א) להורות חסרון, העדר דבר, כמו בְּלֹא, without; sans; ohne: היגאה גמא בלא בצה ישגה אחו בְלִי מים (איוב ח יא). ערום הלכו בְּלִי לבוש (שם כד י). אם כחה אכלתי בְלִי כסף (שם לא לט). זך אני בְּלִי פשע (שם לג ט). אנוש חצי בְלִי פשע (שם לד ו). — ב) בחבור עם שמות ופעלים במשמעת לֹא, not; ne, non; nicht: על בְּלִי הגיד לו כי ברח הוא (בראש' לא כ). אפרים היה עֻגָה בְּלִי הפוכה (הושע ז ח). צמח בְּלִי יעשה קמח (שם ח ז). כי כלה בציר אסף בְּלִי יבוא (ישע' לב י). — ועם אותיות השמוש, בִּבְלִי, כמו בלי א: אשר ירצח את רעהו בִּבְלִי דעת (דברים ד מב). בִּבְלִי דעת מלין יכבר (איוב לה טז). ויגועו בִּבְלִי דעת (שם לו יב). — ולִבְלִי, להורות הכונה, התכלית, הגבול: ופערה פיה לִבְלִי חק (ישעי' ה יד) העשו לִבְלִי חת (איוב מא כה). יתעו לִבְלִי אכל (שם לח מא). — ועם מ, מִבְּלִי, להורות הסבה: מִבְּלִי יכלת יי' להביאם אל הארץ אשר דבר להם וכו' הוציאם להמתם במדבר (דברים ט כח). לכן גלה עמי מִבְּלִי דעת (ישעי' ה יג). דרכי ציון אבלות מִבְּלִי באי מועד (איכה א ד). מבשר בניו אשר יאכל מִבְּלִי השאיר לו כל (דברים כח נה), לאמר באופן שלא ישאר לו מאומה. עריו נצתה מִבְּלִי יושב (ירמי' ב טו). מִבְּלִי משים לנצח יאבדו (איוב ד כ). — ועם שלילה שניה אחריו, בְּלִי אֵין: הֲמִבְּלִי אֵין קברים במצרים לקחתנו למות

(הפרס', פרס בלס).

[1]) בערב' המונ' בַּאלוּע a). — [2]) כך גרס' הנוסח' ובקצ' כ"י בליעה. והנה אעפ"י שהמלה דגדר היא ע"ד לשון ארמית, אך השם בלועה הוא במשק' וצורה עברית.

[3]) אעפ"י שיש לה למלה זו קצת צלצול של מלה נכרית, אעפי"כ לא עלה בידי חכמי הלשון למצא לה מקור בלשונות העתיקות היונית והרומית, וכבר דחה לו בהערות לקרויס כל ההשערות בענין זה. ובאה מלה זו גם בסור' בפשי' (ישעי' ג כד) בלורא, אך הסורים בעצמם מפרשים בלורא כמו בלור b) בערב' אבן יקרה. ובמשמעת מלה זו הנה נראה מהמאמר בתוספתא המספר קומי והעושה בלורית, שבלורית אינה קומי, שהם השערות הארוכות שהיו מניחים להם בחורי הרומאים והיונים, ביונית κόμη. והיו מקריבים זה לע"ז. ור"ח (סנה' כא.) תרגם ד'ואבה בטיית (כמו שהגיה לנכון לו) והוא ציצית השער שמעל המצח.

[4]) להתאים יותר להחרוז חזור.

[5]) אין בשאר הלשונ' האחיות דומה לזה במשמ' שהוא משמש בעבר'. ועי' לקמן. — [1]) לא נתברר מקורו. אך מדברי גמ' בבלי בענין זה (פסח' ח.): האי משיך נהורא והאי מיקטף איקטופי, ופרש"י אור הנר נמשך ומאריך במקומו ואינו דולג בקפיצות, נראה ברור משמעתו של פרוש מבליח.

a) بَالُوع b) بلور

במדבר (שמות יד יא). המבלי אין אלהים בישראל אתם הלכים לדרש בבעל זבוב (מ"ב א ג). — ועם עד: והריקתי לכם ברכה עד בלי די (מלא' ג י), לאמר עד בלי גבול ומדה. — ועם אשר לא: מבלי אשר לא ימצא האדם (קהלת ג יא).

ב.**בְּלִי**[1], ש"ז,—כליון, חרבן, אבדון: הנה לשלום מר לי מר ואתה חשקת נפשי משחת בלי (ישע' לח יז), לאמר מהאבדון, מהקבר.—ועד בלי ירח, לאמר לעולם: יפרח בימיו צדיק ורב שלום עד בלי[2] ירח (תהל' עב ז). — ובמשמעה זו השתמשו הסופרים הרבה בדבור הזה.

°**בְּלִיאֵל**, ש"ז, — בקבלה, כנוי לאחד שרי חיל הסטרא אחרא: אחר זה נאצל עולם אחר מצורות משונות ומדמיונים זרים שם ראש אצילותם שר על כל החיילים בליאל אלה הם רעים מן הראשונים וכו' ועליהם אמר איוב ע"ה אשר קמטו בלא עת וכו' פי' קמטו הוא קמטיאל בלא הוא בליאל עת הוא עתיאל (עמה"מ, קרית ארבע יא).

°**בְּלִיָּה**, — שה"פ מן בלה: וכאשר תרבה בהם ההתכה מאד ותמעט הלחות תמהר הבליה כמו שהוא בכושים אנשי כוש יבלו ימיהם בארצם בשלשים שנה (קאנון א ב, ב יא).

°**בְּלִיטָה**, — שה"פ מן בלט: בליטה שהחומה נעשית כמין אבעבועות (רש"י ישע' ל יג). ואם הוציא זיז בולט טפח במשך ג' אין יכול להשלים בליטתו למשכו אלא ישאר כמו שהוא (טור, שכנים קנג). העיגול שיש לו מעט בליטה במוקדמו ובאחריתו וכו' הבליטה אשר באחרון הראש (ר"מ אלדכי, ש"א ד א).

בְּלִיל[3], ש"ז,— א) מאכל לבהמה, Futter; fourrage; forage: והאלפים והעירים עבדי האדמה בליל[4] חמיץ יאכלו אשר זרה ברחת ובמזרה (ישע' ל כד).

---

[1]) מן בלה. — [2]) פרשו רוב הקדמונ' והחדשים מלשון בלי במשמ' לא, ור"ל עד שלא יהיה ירח. וזה דחוק. ויותר מתישב לפי התרגום ישתצון, מלשון כליה והפסד.

[3]) סברו רוב הקדמונ' כי הוא מן שרש בלל, במשמ' בלילה, והכונה מספא בלול מכמה מינים. אבל, אין זה נראה בפרט מהכתוב בישע' שמובא לקמן. ויש גוזרים אותו מן בל[a] בערב' במשמע' רטוב, ומפרשים מספוא רטוב, באבו. וגם זה דחוק. ועי' לקמן. — [4]) תרגום:

---

a) بلّ

הינהק פרא עלי דשא אם יגעה שור על בלילו (איוב ו ה). בשדה בלילו יקצירו וכרם רשע ילקשו (שם כד ו). —ב) השתמשו קצת הסופרים במשמע' בלילה, דבר בלול.

*°**בְּלִילָה**, ש"נ, מ"ר בלילות, — שה"פ מן בלל: כל המנחות הנעשות בכלי טעונות שלש מתנות שמן יציקה ובלילה (מנח' ו ג). במנחת כהן משיח וכו' פסולה שזו בלילתה עבה וזו בלילתה רכה (שם ג ב). יציקות ובלילות תנופות והגשות (תוספתא דמאי ב ז). מצות כהונה לימד על יציקה ובלילה שכשירה בזר (מנח' ט.). ליתן לחלות משיחה ולרקיקים בלילה (מד"ר במד' י). פתרונו (של אבוס) הוא מקום הבהמה העשוי לבלילה (מנחם, אבוס). ולפיכך בלל ה' את שפתם כי בלילת השפה היא סבה להרחיק ההסכמה (יעקב אנטולי, מלמ' התלמי', נח). מיני מרקחת העשויין מבלילת צוקר ודבש ומחפין בבלילת זו מיני קטניות וגרעינים (שו"ת תרומת הדשן קיט).

א.**בְּלִימָה**[1], ש"נ, מ"ר בלימות,— א) מאומה, לא דבר, Nichts; rien; nothing: נטה צפון על תהו תלה ארץ על בלימה[2] (איוב כו ז).—ובקבלה: עשר ספירות בלימה (ילירה,א), שבכחן תלויה הארץ.—ואמר המשורר: הלא בחכמה האדמה עלי מים הרקיע, ברוב עצמה על בלימה אדניה הטביע (הרמב"ע, דוקס, תחנון לעי"ת). האל התולה על בלימה תבל וכאשכול תולה אותה בלי חבל (שם 19). — ב) ימרכז הארץ[3],

---

בליל מפטם. רסע"ג: עלפה, והוא השם הכללי למספוא לבהמות בערב'. ונראה מכתוב זה כי הכונה בבליל היא התבואה שאוכלים הבהמות בשעת עבודתם.

[1]) הסכימו רוב הקדמו' והאחרו' כי זו מלה מרכבת מן בלי ומן מה. ואעפ"י שאין זה בלי הקש בלשון, מ"מ דעתי מהססת בהרכבה זו למשמעה זו. ועי' לקמן. — [2]) תרגום: זקף ארעא עלוי מיא מדלית מדעם דסמיך ליה. ורש"י: בלימה אין כלום. ראב"ע: בלימה שתי מלות. וכן רוב האחרונים. אך קצת קשה לחשב כי היתה הרכבה זו בלשון ולא נזדמן הדבר שהשתמשו בה בכל ספרי התנ"ך זולתי במקום הזה. וכבר ערער מנחם (בערך ארא) על הרכבה זו ואמר: חלילה לאנשי לבב להצדיק אותם להיות מלה בלשון עברית נחלקת לשתים והמלין האלה אשר ישימון מוחלקין כה יקומו לאחת ולא יחלקו לשתים ופתרון תלה ארץ על בלי-מה תולה ארץ על מישור ומגזרת המלה במתג ורסן עדיו לבלום המתג והרסן והחח יישירו הפרד והסוס כמלמד הבקר ודרבן לצמדים. ע"כ. ורש"י הביא פרוש זה בשם דונש. אבל גם זה פרוש תמוה מאד, והדעת נותנת שמלה זו היתה שם לדבר שהאמינו אז כי הארץ תלויה עליו.—[3]) אמר רלב"ג: על בלימה על מה

Mittelpunkt ; centre : בלימה היא מרכז הכבד של הארץ (ספ׳ הגדרים). וכבד יורד אל בלימה בכבוד לאיש תבונה (חס״ף ב, כד יד).

ב.*בְּלִימָה, ש״נ, — סה״פ מן בלם : אין העולם מתקיים אלא בשביל מי שבולם את עצמו בשעת מריבה שנאמר תולה ארץ על בלימה (חול׳ פט.). כי לאותן דברים המרים וחדים אין להם הפסק בגלגולן אם לא בבלימת פינו כאלמים (מו״ת רמא ו). והנה התחיל בחסימת הכח המתעורר ובלימת פיו ברסן החפץ השכלי (קול יהודה, כוזרי ג ה).— ובמשמע׳ יסוף, חתימה : שאין התשעה בלימה אלא עשרה (ר״י ברצלוני, פרוש יצירה, 144). שעשר היא בלימת החשבון לפי שכשיגיע האדם לי׳ חוזר לאחד (שם). ואמרו כי החשבון עקרו תשעה ותשעה הוא סוף החשבון ובלימתו (שם).

*בְּלִיעָה, — א) שה״פ מן בָּלַע : אחר מרגלים היתה מחלקותו של קרח ובליעתו (סדר עולם רבה ח). עשו שהיה בלע ומכר בכורתו בשביל בליעתו (מד״ר במד׳ יד). — והשם בֵּית-הַבְּלִיעָה, פנים הגרון, מקום שבולעים, Schlund ; gosier ; gullet : כזית בבית הבליעה (טהר׳ א א). — ב) כמו *בְּלוּעָה, עי׳ הערה שם.

בְּלִיַּעַל[1], שם וש״ת, לז׳ ולנק׳ ורבים, — דבר רע, משחת ונפסד במוסריות, Niederträchtigkeit; infamie ; wickedness : אל נא ישים אדני את לבו אל איש הַבְּלִיַּעַל הזה על נבל (ש״א כה כה). ויען כל איש רע וּבְלִיַּעַל מהאנשים אשר הלכו עם דוד ויאמרו יען אשר לא הלכו עמי לא נתן להם מהשלל אשר הצלנו (שם ל כב). צא צא איש הדמים ואיש הַבְּלִיָּעַל (ש״ב טז ז). איש בְּלִיַּעַל כרה רעה (משלי טז כז). אדם בְּלִיַּעַל איש און (שם ו יב).—ועם בֶּן, בַּת : כי כלתה הרעה אל אדנינו ועל כל ביתו והוא בֶּן בְּלִיַּעַל מדבר אליו (ש״א כה יז). אל תתן את אמתך לפני בַּת בְּלִיָּעַל (שם א טז).— וכמ״ר אנשים, בְּנֵי : ובני עלי בְּנֵי בְלִיָּעַל לא ידעו את יי׳ (שם ב יב). וּבְנֵי בְלִיַּעַל אמרו מה ישיענו זה (שם י כז). יצאו אנשים בְּנֵי בְלִיַּעַל מקרבך וידיחו את ישבי עירם לאמר נלכה ונעבדה אלהים אחרים (דבר׳ יג יד). אנשי העיר אנשי בְּנֵי בְלִיַּעַל נסבו את הבית (שופט׳ יט כב). תנו את האנשים בְּנֵי בְלִיַּעַל אשר בגבעה ונמיתם (שם כ יג). — עֵד בְּלִיַּעַל : עֵד בְּלִיַּעַל יליץ משפט (משלי יט כח). — ובלי איש, בן וכדומה : האמר למלך בְּלִיָּעַל רשע אל נדיבים (איוב לד יח). וּבְלִיַּעַל כקוץ מנד כלהם (ש״ב כג ו), לאמר אנשי בליעל, בני בליעל. והיה שם (במשתה של ינאי המלך) אחד איש לץ לב רע ובליעל ואלעזר בן פועירה שמו (קידו׳ סו.). — ולא לבע״ח : פן יהיה דבר עם לבבך בְלִיַּעַל לאמר קרבה שנת השבע שנת השמטה ורעה עינך באחיך האביון ולא תתן לו (דבר׳ טו ט), לאמר פן יהיה עם לבבך דבר בליעל, מחשבה רעה. כל שנאי יחשבו רעה לי דבר בְּלִיַּעַל יצוק בו ואשר שכב לא יוסיף לקום (תהל׳ מא ח-ט), לאמר דבר רע, מסכן, מחלה רעה. לא אשית לנגד עיני דבר בְּלִיָּעַל (שם קא ג). אפפוני חבלי מות ונחלי בְלִיַּעַל יבעתוני (שם יח ה). — ובתור שם : ממך יצא חשב על יי׳ רעה יעץ בְּלִיָּעַל (נחום א יא), לאמר יעץ דברים רעים. — ובקבלה, יהס״א כלה : וכללות כל הס״א כולה נקרא אדם בליעל (פתחי חכמה לרמח״ל ח״ב).

*בְּלִיעֹל, ת״ז, — מי שאין עליו שום עֹל, מי שאינו תלוי ברשות אחרים, unabhängig; indépendant ; independent : (בן זאב, מלון גרמני עברי).

בָּלַל[1], פ״י, עבר בָּלַל, עתיד יָבֹל וגם יְבַלֵּל, — נתן וחבר שנים או הרבה דברים יחד, mengen; mélanger ; to mixt : סלת בְּלוּלָה בשמן (ויקר׳ ב ה). וחלת מצת בְּלוּלֹת בשמן (שמות כט ב). ובתמרים ובגרוגרות בולל ונוטל (דמאי ה ה). כחצי ביצה אוכל ראשון וכחצי ביצה אוכל שני שבללן זה בזה (טהר׳ א ה). ברזל טמא שבללו עם ברזל טהור (כלי׳ יא ד). שאור שבללו בשאור אחר (תוספתא תרומ׳ ו יא). בוללום (את הפתקאות) ונתנום בקלפי (תענ׳

שאין לו מציאות בעצמותו והוא מרכז הארץ כי עליו נתלית הארץ.

[1]) עוד לא עלה בידי החכמים לברר טיבה ותכונתה הדקדוקית של מלה זו. בתלמוד (סנה׳ קיא :) דרשו בני בליעל בנים שפרקו עול שמים מצואריהם. אך זה אינו אלא דרוש. ואעפי״כ כמעט כל החוקרים סוברים שזו היא משמעתה של בליעל, והיא מרכבה מן בלי יעל (ראב״ע כשם ר״י הלוי) במשמע׳ בלי תועלת, או שלא יוכל לעלות, אחרים רואים בה הרכבה מן בלי ומן על, ואחרים מן בלי ומן עלה. אך כל זה קצת דחוק, ולא טבעי לאדם הראשון.

---

[1]) בערב׳ בַּלَّ a), שם מים, שמן וכדומה באיזה דבר. בכנע׳ בלל כמו בעבר׳.

a) ابلّ

כז :). שר בָּלוּל מאש וממים (פיוט, גםס). — ובהשאלה, במשמע' בלבול : הבה נרדה ונבלה[1]) שם שפתם (ברא' יא ז), תחת וְנָבְ֫לָה. כי שם בָּלַל יי' שפת כל הארץ (שם ט). — ובמשמעת עשה בליל לבהמה : ויבול לחמורים (שופט' יט כא). — ועכר בַּל, בַּלֹּתִי, היה מלא אֵב, היה רענן [2]) frisch sein ; avoir de la sève : be fresh ותרם כראים קרני בַּלֹּתִי [3]) בשמן רענן (תהל' צב יא).

—*בָּלוּל, יום בלול, — יום של עננים וגשמים וכו' : וי"ט של עצרת ברור זרעו חטים מר זוטרא אמר בלול וכו' לא ברור ברור ממש ולא בלול בלול ממש אלא אפילו בלול ורוח צפונית מנשבתו זה הוא ברור (ב"ב קמז.).

— נפע', *נִבְלַל, — שבללו אותו : כזיתים הנבללים (ירוש' מע"ש ב נג ג). בששים נבללין בששים ואחד אין נבללין (מנח' קג:). מנחה שיכולה להיבלל (שם).

—ובהשאלה: והתורה נבללת בגופן (מכי' בשלח, פתי').

—ובמשמעת שאפשר, שמסגל להבלל : בדבר הנבלל בולל ונוטל בדבר שאינו נבלל וכו' (תוספת' דמאי ה יג).

— הָפע', הֻבְלַל, הוּבְלַל : אש מובללת באש (ירוש' שקל' ו מט ד). תובלל בשמן (תד"א ו).

— הִתפע' הִתְבּוֹלֵל, — בלל א"ע עם דברים אחרים : אפרים בעמים הוא יִתְבּוֹלָל (הוש' ז ח).

אֲסַפְסוּף, אסף אנשים רבים שונים.

בֹּהוּ, תֹּהוּ וָבֹהוּ. — *בִּלְבֵּל, *בִּלְבּוּל, מְבֻלְבָּל. — *בִּלָּה. — בָּלוּל. — *בְּלִילָה. — בָּלַל. — בַּרֵר, אחד מבין רבים בלולים יחד.

*הִתְבּוֹלְלוּת. — *הִתְעַרְבוּת.

*טָמַע נטמע בגוים, התבולל. — *טָרַף, זה בזה, הכה בכף וכדומה עד שנתערב יפה.

כִּלְאַיִם, שני מיני זרעים או בעלי חיים יחד.

מָהַל, את היין וכדומה במים. — מָזַג, שני משקים יחד, יין מזוג.

—[1])לפי דעת .Kö גסר לזה צרוף האותיות בלה שבנבלה, שהן נהגות על נקלה יחד. — [2]) בערב' בַּלֹּה a) אֵב, רעננות הילדות. — [3]) פרשו המפרשים במשמ' בלל, אך אין משמעה זו מתישבת לפי הענין והמליצה. וכבר פרשו קצת החדשים במשמ' המלה הערבית שנזכרה למעלה, ואולי צ"ל בשמן במקום בשמן.

a) بِلَّة

סָבַךְ, הסתבכו הדברים זה בזה, ענפי האילן אחד במשנהו. הדברים מְסֻבָּכִים. — סֵדֶר, ההפך מן בלבול, — ולא סְדָרִים, בלבול.

עֵרֵב, *עִרְבֵּב, *עִרְבּוּבְיָה, *הִתְעָרֵב.
עֵרוּב, *עֵרוּב.

*פִּתֵּךְ, עֵרֵב : פתך צבעים זה בזה.

*צֵרֵף שני דברים יחד.

רבך, מֻרְבֶּכֶת.

שַׁעַטְנֵז, ארג ממינים שונים, צמר ופשתן יחד.

*תַּעֲרוֹבֶה.

א. בלם[1]), ממנו בַּלָם, *בְּלִימָה.

א. בָּלַם[2]), — פ"י, — א) שם כעין זמם בפיו, ובכלל שלט בו, עצר בו, zäumen, bändigen; brider, dompter : bridle, master אל תהיו כסוס כפרד אין הבין במתג ורסן עדיו לִבְלוֹם (תהל' לב ט). אין העולם מתקיים אלא בשביל מי שבולם את עצמו בשעת מריבה (חול' פט.). ואדם שאין בו מע"ט ולמד תורה הרבה דומה לסוס שאין לו רסן לבלום כיון שאדם רוצה לרוכבו זורקו בבת אחת (אדר"נ כד). בלום לבך מלהרהר בלום פיך מלדבר (יצירה א). כמתג הזה שבולמים בו את הסוס מלרוץ ולבעוט (ר"י ברצלוני, יצירה 166). שתתחיל בראשונה לאסור לשונך ולבלום שפתיך (חו"ה, הפרישות ה). בלום פיך מלהנבא (מוס' הרופאים, הוצ' דר' ברלינר). השכלים הנפרדים שהם בלומים לפני הבולם את הכל (ר"י גיק', גנת אגוז כט). בהיותה (הארץ) גוף דומם בולמים אותה ואינה בולמת (שם). ואם קצור קצרה ידו מהושיע ולהשיג האמת היה לו לבלום פיו ולא למהר ולהשיב (עבוד' הקד' לר"מ גבאי, חלק העבודה יג). אל תערץ מכל, חזק דוד ואמץ, עתק תדבר בו ועוד תביע, תבלום עדי העם ברסנך עוד, ועוד חבל לשונו עוד ועוד תשקיע (ר"י פרנס', מתק שפת' 70). רוכבו יבלום עדיו בעז ידו (א מפו, אה"צ ט). — *בָּלוּם : ואם כן הרי הם בלומים מתחת יד המנהיגים אותם ברצון

[1]) שרש משתף גם בערב' וארמ'.

[2]) בערב' בִּלַאם a) ברזל ישימוהו בפי הסוס. ומזה אולי אַבְלַם b) אלרגל, שתק.

a) بِلَام b) أَبْلَمَ الرجل

ובהפין כמו שהרוכב מניע הסוס לחפצו בהיותו בלום (ר"י גיק', גנ' אגוז, סח:).

— נפע', *נבלם, — נסגר, הגיע לסופו וקצו: חושב באוזר ואומר א' ב' עד ט' ונבלם וחוזר ואומר י' דומיא דאחד וב' דומיא דשנים עד תשעים ונבלמו העשיריות וכו' עד תשע מאות ונבלמו המאות (ר"י כרללוני, יצירה 144).

— פע', *בלם: אבל הזכרתי זה לבלם פי קטני אמנה המלעיגים על דברי (רמב"ן, ברא' א א).

— הפע', *הבלים לדבר, הסתפק ועשה רק מה שנצרך להדבר, sich begnügen; se borner; content o. s. ובשעה שהוא (חג הקציר) חל בשבת למחר את חוגג וקוצר אמר רבי יוסי בי רבי בון ובלבד שיבלים[1]) לסעודתו (ירוש' חגי' ב עח.), ר"ל שיסתפק לקצור רק כמה שנצרך לסעודתו בלבד.

— יתפע', *יתבלם: יתבלם פי מצולתי בדברי (אכר' כדרבי, סוף חותם תכנית).

ב. בלם[2]), — הכה ברגליו, בעט: אתה ממתגו והוא בולם) מכשכשו והוא בולם (פסקתא ר"כ, זכור).

ב. בלם, ממנו *בלום, *מבולם.

ג. *בלם, — היה בלום: חוטמו בולם[4]) (בכור' מג:).

— פע', *בלם, מבלמה, מבולמה, — כמו בלום, נפוח, צבה: רגליו מבולמות (בכור' מג:).

בלם[5]), ממנו בלם.

[1]) כך הגרסה בירוש' ויניציה וזיטומיר. ובתוספ' (חגי' יז: ד"ה אלא לאו לתשלומין) שיכלם (ולא כמו שהביא קוה' שיכלה, בהא בסוף). והנה נראה באמת שהתוספ' פרשו במשמ' גמר, שאמרו שם אם כלה סעודתו. אך אין זה מתישב כלל לפי משמעת הענין שבארו התוספות בעצמו, שכונת ר' בון היא שאסור לקצור אלא כמה שצריך לסעודתו, וכן בארו שאר המפרשים כונת זה המאמר. עכ"פ, אין אנו רשאים לשבש את כל הספרים עפ"י גרסה של התוספ' בלבד, וצריך ליחס להפע' הבלים משמעה זו אעפ"י שאין לנו מקור לזה.

[2]) אין לו חבר בשאר הלשונ' במשמ' זו. — [3]) פרש הערוך: מבעט.

[4]) כך בנוסח' במקום בלום.

[5]) לא מצאו החכמים בלשונות האחיות חבר לשרש זה במשמ' דומה לזו שהוא משמש בה בעברית.

בלס[1]), פ"י, עת' אבלס, — עשה התוך בתאנת השקמה להבשירה לגמול מהרה: ויען עמוס ויאמר אל אמציה לא נביא אנכי ולא בן נביא אנכי כי בוקר אנכי ובולס[2]) שקמים (עמו' ז יד).

ב. בלס[3]), ממנו *בלוס, *בלס.

*בלס, פ"י, — בלל, ערב, למשל סממנים יחד: אם נחלה ילדך בלס לו סמי תעלה בנפת צופים (אס"ק מח ז).

א. בלע[4]), ממנו א. בלע, *בלועה, *בליעה, *בלע, *בלען, *בלענות.

א. בלע, פ"י, עת' יבלע, יבלע, תבלענה, יבלענו, יבלעוהו, — הוריד האכל דרך הגרון אל הקיבה, verschlucken; avaler; swalow: כי רוח יזרעו וסופתה יקצרו קמה אין לו צמח בלי יעשה קמח אולי יעשה זרים יבלעהו (הוש' ח ז). כבכורה בטרם קיץ אשר יראה הרואה אותה בעודה בכפו יבלענה (ישע' כח ז). אכלנו הממנו נבוכדראצר מלך בבל הציגנו כלי ריק בלענו[5]) כתנין מלא כרשו מעדני (ירמ' נא לד). וימן יי' דג גדול לבלע את יונה (יונה ב א). עד בלעי רקי (איוב ז יט). — ובהשאלה: נארבה לדם נצפנה לנקי חנם נבלעם כשאול חיים (משלי א יא-יב). חיל בלע ויקאנו (איוב כ יה). משיב יגע ולא יבלע (שם יח). שאלמלא מוראה איש את רעהו חיים בלעו[6]) (אבות ג ב). — ודבר לא בע"ח: ותבלענה השבלים הדקות את שבע השבלים הבריאות (ברא' מא ז). ופצתה האדמה את

[1]) עי' הערה שלמעלה, ועי' לקמן. — [2]) מנחם: פתרונו לפי ענינו מנער עצי יער ועלי שיחים. ע"ב. מזה נראה כי לא היה להם פרוש מסור בקבלה. וכן פרש גם ריב"ג, אמר בזה"ל: פירושו לפי הענין מנער שקמים ר"ל שיש לו בקר ושקמים והוא מנער עלי שקמיו לפני בקריו שיאכלו. ע"ב. ורש"י פרש בולס מחפש, כמו בלש, רק שעמוס היה עמוס בלשונו, ואמר ס במקום ש. אבל כל זה דחוק, כי נראה שהמלה בולס היא פעל מיוחד לעבודת השקמים, ולכן נראה יותר תרגומם של השבעים שתרגמו κνιζων, שר"ל מבשיר תאני השקמה לגמול ע"י עקיצה ותתך. והחדשים אמרו כי יש לפעל בלס חבר בלשון ערב' בהשם בלש a) למין ממיני התאנים.

[3]) עי' ערך בלוס.

[4]) שרש משתף להלשונות השמיות ומשמש גם בהן בכל המשמעות שהוא משמש בעברית.

[5]) קרי בלעני. — [6]) בנוסח' אחרות בלענו.

a) بلس

פיה וּבָלְעָה אתם ואת כל אשר להם וירדו חיים שאלה (במדב׳ יו ל). ותבקע האדמה אשר תחתיהם ותפתח הארץ את פיה וַתִּבְלַע אתם ואת בתיהם (שם לא־לב). פן תִּבְלָעֵנוּ הארץ (שם לד). אשר פצתה הארץ את פיה וַתִּבְלָעֵם ואת בתיהם ואת אהליהם (דבר׳ יא ו). נטית ימינך תִּבְלָעֵמוֹ ארץ (שמות יה יב). אל תשטפני שבלת מים ואל תִּבְלָעֵנִי מצולה (תהל׳ סט יו). ספוג שבלע משקין טמאין (כל׳ ט ד). כוש שבלע את הצינורא מלמד שבלע את הדרבן לבינה שבלעה את הטבעת (שם ו), ר״ל שהצינור, הדרבן, הטבעת נכנס לתוך הגוף השני. שהאזוב בולע (תוספת׳ פרה יב יג), ר״ל בולע את המים שטובלים אותו בהם. שהאור בולע והעצים בולעין (ירוש׳ שקל׳ ו מט ג). חשבון מרובה בולע לחשבון ממועט (שם ר״ה א נו :). ראה כמה יורה (שמפטמים בו שמן המשחה) בולעת וכמה עקרים בולעים (סור׳ יא:). ובשר ודם לווה מחבירו ומבקש לבולעו בריבית וגזל (מד״ר שמות לא). הפגם (של החלוק) בולע את הצואר (או״ז, שבת פד), ר״ל הצואר נכנס בו בפגם החלוק. — בָּלוּעַ: שכל (דם) הבלוע שאינו יכול לצאת (אהל׳ ג ב). אמור מעתה ארבעה(טפחים) בלועין בכותל ותשעים וששה נראין מבחוץ (תוספתא שם יב ט). שכל הבלועין באדם ובהמה ובחיה ובעוף טהורין (שם מקו׳ ז ח). קרח לא מן הבלועים ולא מן השרופים (סנה׳ קי.). היו הבלועים מתרעמים (תנחו׳ קרח כג). ולא יהיה בלוע (הדם) באברים (והזהיר, ויקרא ה). — ולהפך כלי בלוע מדם וכדומה, שהדם נבלע בדופני הכלי: נעורת בלוע מיין (שערי תשו׳, מהר״מ מרט׳ מב). בגד שבלוע מן היין (שם מז). אבל מה שנראה לי אחר הנסיון שהוא בולע וכו׳ כדרך הכלים הבלועים (שו״ת רדב״ז ג תא). הכלי הוא בלוע משמרי יין (שו״ת תוס׳ חע׳ יז).

— נִפע׳, נִבְלַע, — שבלעו אותו: נִבְלַע ישראל עתה היו בגוים ככלי אין חפץ בו (הוש׳ ח ח). רביעית דם שנבלעה בתוך הבית טהור נבלעה בכסות אם מתכבסת ויוצא ממנה (אהל׳ ג ב). ראיתיו (את הילד) שהוא אדום אמרתי לה (לאמו) המתיני לו עד שיבלע בו דמו המתינה לו עד שנבלע בו דמו ומלה אותו (שבת קלד.). מאחד באב ועד אחד בתשרי נבלעו המים (סעו״ר,ד). — ובדקד׳ ״אות נבלעת בחברתה, אות שנפלה מהמלה ונשלמה בדגש וכדומה: כי כאשר אמצא הבלעה בתחלת איזה פועל שיהיה ולא יהיה לו ראיה על האות הנבלעה אשימנה נון מפני שהיא נבלעה יותר מכל האותיות (הפרשים לריב״ג, נקד).

— פִּע׳, בִּלַּע, — כמו הקל בנחץ הפעולה, בלע כלו: למה תביט בוגדים תחריש בְּבַלַּע רשע צדיק ממנו (חבקו׳ א יג). כל איביך שרקו ויחרקו שן אמרו בִּלָּעְנוּ (איכה ב יו). אל יאמרו בלבם האח נפשנו אל יאמרו בִּלַּעֲנוּהוּ (תהל׳ לה כה). — ובהשאלה: עד בליעל יליץ משפט ופי רשעים יְבַלַּע און (משלי יט כח). בראשונה שהיתה תורה משתכחת מישראל היו זקנים מבלעין[1] אותה ביניהן (תוספת׳ סוף ברכ׳). כאיסקופה העליונה שמבלעת פרצופות (אדר״נ כו). — ועי׳ עוד בערך ב.בָּלַע.

— הִפע׳, ״הִבְלִיעַ, — עשה שיבלע, בהשאלה, — הבליע בתוך המדה, החשבון: היה מודד והגיע לגי או לגדר מבליעו וחוזר למדתו הגיע להר מבליעו וחוזר למדתו וכו׳ אם אינו יכול להבליע (עירו׳ ה ד). הגונב סלע בלא יודע והבליע לו בחשבון יצא (תוספת׳ ב״ק י לו). היה עומד בתפלה ונזדמן לו רוק מבליעו בטליתו ואם טלית נאה הוא מבליעו באפרקסותו (ברכ׳ כד:). השובר מפרקתה של בהמה קודם שתצא נפשה הרי זה מכביד את הבשר וגוזל את הבריות ומבליע דם באברים (חול׳ קיג.). מבליע ליה דמי אתרוג בלולב (סוכ׳ לט.), חושב לו את הלולב יותר ביוקר בכדי שיכלול בתוכו גם את דמי האתרוג. הגוזל את חבירו והבליע לו בחשבון (ב״מ סד.), ר״ל שלם לו בעד חפץ אחר יותר מכדי שויו שיכלול בתוכו שוי החפץ שגזל. מהו להבליעו (את מחיר בשר המעשר) בעצמות (בכור׳ לב.). משרבו הפריצים היו מוסרים אותו (את שם הקדש בן י״ב אותיות) לצנועים שבכהונה והצנועים שבכהונה מבליעים אותו בנעימת אחיהם הכהנים (קידו׳ עא.), שלא ישמעו בפרוש. — ובמשמ׳ מִקֵּצֵר: ואם היה במלה שני יתיבין מבליעים בנעימתה ולא מאריכים (הור׳ הקורא 95). — ועם ל אחריו: שאמרת דבר והבלעת לקורח (מד״ר שמות לג).

— הָפע׳ הֻפ׳, ״הֻבְלַע, הוּב-, מוּבְלָע: היו שלשה והאמצעי מובלע ביניהן (עירו׳ ד ו). באו (האויבים) לעיירות המובלעות (בתחום א״י) אין יוצאין עליהן בזיין (ירוש׳ שם ד כא ד). במעוטי שדהו במובלעים בה (שם ב״ב ז יה ג). זרע שמובלע בין אנשים (ברכ׳ נא :). אם היו תחומין שנתנו לו חכמים מובלעין בתוך התחום שלו (עירו׳ מד:). בעיירות הסמוכות לא״י

---

[1] מהד׳ צוק׳ מבליעין.

ומובלעות בתחום ארץ ישראל (גיט' ז.). והוא שמובלעין (הטרשים) בחמשת קבין (כ"כ קג.). מקום המובלעים בבשר (חול' קכח.). ולבינה שהיתה טבעת מובלעת בתוכה (הרמב"ם, טומא' מת כ ד). מחט או טבעת שהיו מובלעין בטפילת התנור (שם). — ובדקדוק: והתיו מובלע (רא"ע במדב' ז פט).

— נתפ', ינתבלע: אם בא אדם לספר גבורותיו של הקב"ה מתבלע מן העולם (ירוש' ברכ' ח יא ד). ומלך בלע היא צוער שנתבלעו דיוריה (מד"ר בראש' מב). ומה מים כשאין אדם יודע לשוט בהן סוף שהוא מתבלע כך דברי תורה אם אין אדם יודע לשוט בהן ולהורות בהן סוף שהוא מתבלע (שם פיה"ש, כי טובים). אלא מה הנייה שאני עומד ומתבלע במים (פסקתא רב', ותאמר ציון). מתבלעת העיר ברוב אלפים אמה (והזהיר, שמות קיד). — ובדקדוק: ודגשות הטית (של תטמאו) להתבלע התיו (רא"ע, ויקר' יא כד).

בֶּלַע, כְּבַלַּע, — רגע אחד, זמן בכדי לבלע איזה דבר: ולא יבאו לראות כבלע[1]) את הקדש (במד' ד כ), לאמר אפילו לרגע אחד.

בֶּלַע, ש"ז, — א) מה שבולעים, שעובר דרך בית הבליעה, Verschlungenes; chose avalée; something devoured: והצאתי את בלעו מפיו (ירמי' נא מד). — ב) דבר הבלוע באיזה דבר, Eingesäugtes; chose absorbée; absorption, leakage: יוציא לו וכו' לוג ומחצה בלע (ב"מ ג ח), לאמר מה שהכלי בולע לתוכו. נפשט הבלע בבולן (תוס"ב לרשב"א, ד ד). לא נשאר שום בלע (שם). שהבלע הנפלט קלוש וחלוש (שם מבמה"כ). — ג) דבר שעמד בבית הבליעה: מה בין קוץ ומה בין בלע[2]) (ירוש' שבת יד יד ד).

***בַּלָּע**, ש"ז, — גרגרן, אוהב לאכל ולשתות הרבה במהרה, gefrässig; glouton; glutton: עשו שהיה בלע ומכר בכורתו בשביל בליעתו (מד"ר במדבר יד).

ב. **בלע**[1]), ממנו ב.בַּלַּע, בִּלַּע, בֻּלַּע.

ב. **בָּלַע**[2]), הקל אינו נהוג.

— בִּלַּע, — עקר מהשרש, ausrotten; extirper; extirpate: על גל שרשיו יסבכו בית אבנים יחזה אם יבלענו ממקמו וכחש בו לא ראיתיך (איוב ח יז-יח). — ובמשמעת סלק, הסיר ממקומו בכח, wegnehmen; enlever; take away: ובלע בהר הזה פני הלוט הלוט עלכל העמים והמסכה הנסוכה על כל הגוים (ישע' כה ז). — ובמשמעת יותר חזקה, השחית, החריב, verderben; ruiner; distroy: אתה מבקש להמית עיר ואם בישראל למה תבלע נחלת יי' ויען יואב ויאמר חלילה חלילה לי אם אבלע ואם אשחית (ש"ב כ יט-כ). חשב יי' להשחית חומת בת ציון נטה קו לא השיב ידו מבלע ויאבל חל וחומה יחדו אמללו (איכה ב ח). ויאמר יי' אל השטן השמת לבך אל עבדי איוב כי אין כמהו בארץ איש תם וישר וכו' ועדנו מחזיק בתמתו ותסיתני בו לבלעו חנם (איוב ב ג). ידיך עצבוני ויעשוני יחד סביב ותבלעני (שם י ח). אוצר נחמד ושמן בנוה חכם וכסיל אדם יבלענו (משלי כא כ). תשיתמו (את האויבים) כתנור אש לעת פניך יי' באפו יבלעם ותאכלם אש (תהל' כא י). בלע המות לנצח ומחה אדני יי' דמעה מעל כל פנים (ישע' כה ח). בלע יי' לא חמל את כל נאות יעקב הרס בעברתו מבצרי בת יהודה (איכ' ב ב). היה יי' כאויב בלע ישראל בלע כל ארמנותיה שחת מבצריו (שם ה). דברי פי חכם חן ושפתות כסיל תבלענו תחלת דברי פיהו סכלות ואחרית פיהו הוללות רעה (קהל' י יב-יג).

— פע', בֻּלַּע, — פעול מהקודם: אל תלן הלילה בעברות המדבר וגם עבור תעבור פן יבלע למלך ולכל העם (ש"ב יז טז). היספר לו כי אדבר אם אמר איש כי יבלע[3])

---

[1]) ת"א ולא יעליון למחוי כד מכסן ית מני קודשא. ע"כ. וכן מנחם: כבלע את הקדש ענין כסות. וכן ריב"ג, וכן רש"י: כבלע את הקודש לתוך נרתק שלו וכו' ובלוע שלו הוא כסויו. ע"כ. והביא גם ראב"ע פרוש זה וכן רד"ק. ויש מפרשים מלשון ב.בלע במשמ' השחתה, ור"ל כשסותרין את ההיכל (רשב"ם ואחרים) אך השבעים תרגמו ἐξάπινα כהרף עין, ור"ל כדי בליעה, כמו עד בלעי רקי, ובמשמעה זו פרשו רוב החדשים.

[2]) בארמי': ההן בלעה שרי מיפקתיה בשובתא (ירוש' שבת יד יד ד). בר בריה (של ר' יהוש') הוה ליה בלע אתא חד בר נש ולחש ליה מן שמיה דישו פנדירא (שם).

---

[1]) אין חכמי הלשון מניחים שרש מיוחד זה ומיחסים כל בלע יבלע שלקמן לשרש א.בלע. אך אין שמוש בלע ובלע שלקמן מסתעף בדרך טבעי ממשמעת א.בלע, ולכן מסתבר כי זה שרש אחר, נתחלף בו ק פה"פ בבית, והוא כמו בערב' קלע a) במשמ' עקר מן השרש, וסלק דבר ממקומו, וכו'.

[2]) עי' הערה לשרש ב.בלע.

[3]) י"מ במשמ' כִּסָּה, הסתיר.

---

a) قلع

(איוב לז כ).— ואמר הפיטן : בִּלַּעְתִּי כמעט בצרתה לולי יי׳ עורתה (אחור וקדם, זול׳ הפסקה א). — ובכלל במשמ׳ נתקלקל : ויצא אלכסנדר בחרי אף ו י ב ו ל ע המשתה ויותר פוליפוס חולה (יוסיפון ז).

ב׳ בֶּלַע, בֶּלַע, — דבר מקלקל, נשחת ורע, Verderben ; chose pernicieuse ; perversion : אהבת כל דברי בָלַע לשון מרמה (תהל׳ נב ו).

***בֶּלַע** ש״ז, — דמע : אם רואים בארון כ ב ל ע[1]) הזה שהוא נופל מן העין מיד הם מתים (מד״ר במד׳ ה).

ג׳ בלע[2]), ממנו ג׳ בָּלַע, נִבְלַע, בִּלַּע, בֻּלַּע, הִתְבַּלַּע.

ג׳ בָּלַע, הקל אינו נהוג.

— פִּע׳ בִּלַּע, — כמו בִּלֵּל, בִּלְבֵּל : ונבקה רוח מצרים בקרבו ועצתו אֲבַלֵּעַ (ישע׳ יט ג). בַּלַּע אדני פלג לשונם כי ראיתי חמס וריב בעיר (תהל׳ נה י).

— פֻּע׳, בֻּלַּע,— נתבלל : ויהיו מאשרי העם הזה מתעים ומאֻשריו מְבֻלָּעִים (ישע׳ ט יה).

— נִפ׳, נִבְלַע,— כמו בֻּלַּע : כהן ונביא שגו בשבר נִבְלְעוּ מן היין (ישע׳ כח ז).

— הִתפ׳, הִתְבַּלַּע,—כמו נִבְלַע : יחוגו וינועו (יורדי הים באניות) כשכור וכל חכמתם תִּתְבַּלָּע (תהל׳ קז כז).

בִּלְעֲדֵי[3]), בִּלְעָדֶיךָ, בִּלְעָדַי,—מלת היחס, לא אני, לא לי, מלבד ממני, חוץ ממני, ohne, ausser; sans, ecxepté; without : ואם אקח מכל אשר לך ולא תאמר אני העשרתי את אברם בִּלְעָדַי רק אשר אכלו הנערים וכו׳ (בראש׳ יד כג-כד). ויאמר פרעה וכו׳ שמעתי עליך לאמר תשמע חלום לפתר אתו ויען יוסף את פרעה לאמר בִּלְעָדָי אלהים יענה את שלום פרעה (שם מא יה-יו). ובִלְעָדֶיךָ לא ירים איש את ידו ואת רגלו (שם מד), לאמר בלי רשותך. למען ידעו ממזרח שמש וממערבה כי אפס בִּלְעָדָי אני יי׳ ואין עוד (ישע׳ מה ו), כמו מלבדי.— וכסמי׳ : בִּלְעָדֵי אחזה (איוב לד לב). — ועם מ בראשו ובפתח ב : מִבַּלְעָדַי : אנכי אנכי יי׳ ואין מִבַּלְעָדַי מושיע (ישעי׳ מג יא).—וכסמי׳ מִבַּלְעֲדֵי : ויתן איש בך את שכבתו מִבַּלְעֲדֵי אישך (במד׳ ה כ). בבנתכם לכם מזבח מִבַּלְעֲדֵי מזבח יי׳ (יהושע כב יט). הֲמִבַּלְעֲדֵי יי׳ עליתי על המקום הזה (מ״ב יח כה), לאמר האם בלי רשותו. הֲמִבַּלְעֲדֵי אנשינו עשינו (ירמי׳ מד יט). כי מי אלוה מִבַּלְעֲדֵי יי׳ ומי צור זולתי אלהינו (תהל׳ יח לב). — ואמר המשורר : וארדוף אחרי דבר מחודש כרודף אחרי שיות אבודות, שבא מרעיוניו נפלה בם ולא הניח ל ב ל ע ד י ו שרידות (ר״י הלוי, הפסע הזמן).

בַּלְעָן, ש״ז, מ״ר בַּלְעָנִים, לנק׳ בַּלְעָנִית, בַּלְעָנִיּוֹת,— כמו בַּלָּע, מי שבולע הרבה, בתאוה : האוכל על שלחנו צריך שלא יהיה גרגרן ו ב ל ע ן (ראשית חכמה, פרק דרך ארץ). והוא (בלעם) לא היה איש דברים אלא בעל חמדה ב ל ע ן בן ב ל ע ן (צרור המור, בלק). הזהירו חכמים שלא יהא גרגרן ו ב ל ע ן בסעודתו (חמדת הימי׳ א יד). שהיה לו זה מרוב תאותו אל הערב לחכו ושהיה מתפאר בזה כדרך הגרגרנים ו ה ב ל ע נ י ם (מאמ׳ סעוד׳ מלוה לרס״ל כן למת דוראן קלד. בספר תפארת ישראל). וי לכם ב ל ע נ י ם בני ב ל ע נ י ם (ספ׳ הקנה, קיג).— ובהשאלה, אדם שבלע דברים, חפץ בכל דבר : ומזה בהרגל הלשון ב ל ע ן על מי שהוא תאב ומשתדל להשיג דברים (ס״י פין, האוצר, ערך בלען). ועי׳ ב ע ל ן.

בַּלְעָנוּת, ש״נ, — מדת מי שהוא בלען : שלשה גופי עבירה אבות נזיקין נבראו בעולם והם הצחוק והקבה ר״ל ה ב ל ע נ ו ת והזנות (ארי׳ מודינא, אלדד ומידד, סוף מרע).

בלק[1]), ממנו בָּלַק.

בָּלַק[2]), פ״י, עת׳ יִבְלֹק,—בקע ופצם ופתח, בכח, spalten ; fendre ; crack : הנה יי׳ בוקק הארץ ובוּלְקָהּ[3])

---

[1]) פרש מ״ב כשיעור הרף עין שהמכסה יורד למטה על העין וחוזר ונגלה עד מהרה. ע״כ. אך אין זה מתישב על המליצה נופל מ ן העין.

[2]) כך ברט (Barth, Beitr. Jes.).

[3]) הסכימו הקדמו׳ והאחרו׳ כי מלה זו מרכבה מן בַּל מן עד.

---

[1]) בערב׳ בלק a), ועי׳ לקמן. גם בסור׳ יש שרש זה אבל משמש במשמעה אחרת.

[2]) בערבי׳ בַּלַק b) פתח או סגר דלת פתאם ובכח. וכבר הביא ריב״ג דמיון זה בין שתי הלשונות : ואומרים אבלקת אלבאב כלומר סגרת השער וכו׳ ואומרים הערב׳ גם כן אבלקת אלבאב כלומר פתחתו כי זה אצלם מהמלות הנופלות על דבר והפוכו. ע״כ.—[3]) ת״י : ומסר לה לסנאה, אולי עפ״י משמעת סגר שיש לפעל זה בערב׳. ורסע״ג תרגם בולקה ויבלקה. וריב״ג פרש במשמ׳ חרבן, מהשם בַּלּוּקָה c) בערב׳ במשמע׳ מקום שאין צומח בו צמח. ע״כ. וכן רש״י: ומחריבה. אבל, מהמליצה ועוה פניה נראה כי הכונה פה על ר ע ש, ולכן יש לפרש ובולקה במשמ׳

---

a) بلق b) بَلَقَ c) بَلُوقَة

ועוה פניה (ישע' כד א). — והשתמשו הסופרים הרבה בפעל זה במשמ' זו: אמת כי המולק במול ערף בולק (ר"ת על דונש). — ובמשמעת השחית, החריב, כמו ב.בלע: מה אזמרה דודים ומה אצטדקה ונשיא זמני בולקים בלקו (עמנואל מחב' יג). כי לשם (לטבריה) הכנהדרין נעתקו מבית המקדש אשר ב'לקו (ספר המוס', כ"י תימ', מחב' כג).

— פעל, בִּלֵּק: בוקה ומבוקה ומְבֻלָּקָה[1] ולב נמס ופק ברכים (נחו' ב יא).—וכך השתמשו הסופרים במשמ' שבירה והרבן: ויהיה כסוח ומבולק צמות ונכרת (הרא"ע, מעדני מלך, פתיחה). דרכי ענוה מבלי איש שוממו מאין גברים חרבו בֻּלְּקוּ (עמנ' פרנס', מתק ספת' 39).

— פע', *בִּלֵּק,— בקע, חתך: אעפ"י שמבלוק הטבעת (רגמ"ה,חול' יט.). במבלק הסימנים (רש"י שם). הביאו את העגל ויאכלוהו ובין שלשתם חילקוהו וביל'קוהו (ספ' המוס', כ"י תימנ', מחב' ד). והנה הוא (החולה) אבנר בן הלק החולי צורתו בילק (שם).

— הִפע', *הִבְלִיק: טשו הרגולי ילק ומורי הבקק והבלק (זול' שבת א תנכ').

— הָפע', *הָבְלַק, — נשחת, נתקלקל: לשון מובלק דבר המתקלקל (ערוך, ער' חלק).

*בלש[2]), ממנו *בָּלַשׁ, *בַּלָּשׁ, *בַּלְּשִׁי, *בַּלֶּשֶׁת.

*בָּלַשׁ, פ"י, עב' בָּלַשְׁתִּי, עת' אֶבְלֹשׁ, — חפש ובדק יפה יפה, search; examiner; untersuchen: פשפש קטן היה לו שבו נכנסין לבלוש את העזרה (מדות א ז). והן בולשין בבורות בשיחין ובמערות (קטע ממכי' דר' ישמעאל, JQR, XVI, 449). הגפן הזו וכו' אלא בולשין אותה מתחתיה ואח"כ נוטעין אותה (מד"ר ויקר' לו). חיל גדול של גדודי עכו"ם שמחפשים ובולשין לשלול שלל (רש"י ביצה כא.). הגנבים שנכנסו לתוך הבית אין טמא אלא מקום רגלי הגנבים מפני שהן מפחדין מלבלוש אלא שנוטלין במזומן (רמב"ם, הלכ' מטמאי משכב ומושב, יב יג).—ובהשאלה: כשם שבלשתי בעצמי ומצאתי י"א מדות כך איני מבקש מכם אלא י"א מדות (תד"א, אים שלום, א"ר, יד).

— פע', *בִּלֵּשׁ: סמוך לעלות השחר יבוא הממונה שעל הפייסות ויקיש על העזרה ופותחין לו ומבלשין את כל העזרה (רמב"ם, עבוד' תמי' ומוס' ו א). והם קראו ולא שנו ולא שלשו, וידברו דברי אוילי עם ולא ראו מאור הרב ולא בִלְּשׁוּ (ר' סעד' אבן דאנאן, כספר ד"ת).

*בַּלָּשׁ, ש"ז, מ"ר בַּלָּשִׁים,—מי שאומנותו לבלש, פקיד המכס וכיוצא בו שמבלש הסחורה בבליש לראות אם יש בה סחורה אסורה: כל התלויים טמאין חוץ מתלוי נפה וכברה וכו' ותלוי מקל הבלשין[1]) (כלים יח ד).

*בַּלְּשִׁי, שת"ז, מ"ר בַּלְּשִׁיִּים, — כמו בַּלָּשׁ: מגל הבלשיין[2]) (כלים יח ד). מקל בלשי (ירוש' דמאי ז כו.).

*בַּלְשָׁן[3]), מ"ר בַּלְשָׁנִים, — אדם יודע לשונות, בקי בחכמת הלשון, Linguiste.

בקע ופצם, במשמ' פתח בעז וכח שפעל זה משמש בערב', כמו שנזכר למעלה.

[1]) תרגום: ופתיה תרעא לסנאה. וריב"ג פרש ומבלקה חרבה מבלי יושב, מופקרת. אך רש"י פרש: מפורצת בחומותיה, מעקר משמ' בלק מלשון פתיחה. רד"ק: כרותה.

[2]) בארמ' בְּלַשׁ: ובלש ולא אשכח (ת"א בראש' לא לה). ויבלשון ית ביתך (מ"א כ ו). ויבלשון ית ירושלם כמא דבלשין בנברשתא (צפני' א יב). 'בלש בספוי חוכמ' (קהל' יב ז). — בערב' יש שרש קצת דומה לזה פתש a), ת במקום ל. ואולי הוא השרש בקש גם ק במקום ל.

a) فتش

[1]) כך בנוסח', ובכ"י פרמה וכן בערוך: הבלשיים ועי' ערך בלשי. ופרש הערוך: בעלי המכס יש להם שמשים שעומדים לעין הנכנסים והבאים ובידם מקל של עץ או של מתכת לראות ולידע מה בתוך השק והוא כעין שפוד. ע"כ. וזה מדברי רה"ג וז"ל: אלו שמחפשין ומפשפשין במקל בין של עץ בין של מתכת לראות ולידע מה בתוך כלי אחר שמו בלישא והוא כעין שפוד ובעלי המכס יש להם עבדים שממשמשים במקל לידע מה בתוך השק (רה"ג, לפי המוגה בר"ש לכלים יח ד). והנה מסגנון הדברים נראה כי כונתו בהמלים שמו בלישא על המקל, שהוא בא פה בלשון יחיד, ולא על המפשפשים והמחפשים, שבאו בלשון רבים. בגוף רה"ג שנתפרס' בקבץ מעשי גאו' חסר סוף המאמר. והנה בלישא זו צורה ארמ' ובעבר' יהיה בְּלִישׁ ע"מ שָׁמִיר, או בָּלִישׁ ע"מ סַכִּין.

[2]) כך בכ"י פרמה וכך בערוך, וכך בפרוש רה"ג. ומנקד בכ"י פרמה הַבַּלִּישִׁיִּין, בית צרויה, וזה קצת תמוה.

[3]) מקור שם זה בדרש התלמודי על השם מרדכי בִּלְשָׁן (עזרא ב ב), שהוא מרדכי דוד אסתר של שם שידע שבעים לשון. ואעפ"י שאין ספק בדבר שאין זה אלא

***בַּלֶּשֶׁת**, ש"נ, מ"ר בַּלָּשׁוֹת, — חבורה של בַּלָּשִׁים, Durchsuchungsmannschaft ; troupe de perquisition; searching troop : ב ל ש ת עכו"ם שנכנסה לעיר בשעת שלום (ע"ז ה ו). ב ל ש ת גוים נכנסה לעיר והייתי מתיירא שמא יפסידו את בני העיר (תוספתא יו"ט ב ו). אין לך כל רגל ורגל שלא באתה ב ל ש ת [1]) לציפורי (שבת קמה :). אמר לו (ר"י בן בבא לשמעון התימני) מפני מה לא באת אמש לבית המדרש אמר לו ב ל ש ת [1]) באה לעירנו ובקשה לחטוף את כל העיר ושחטנו להם עגל והאכלנום ופטרנום לשלום (ביצ' כא.).

בִּלְתִּי[2]), — א) כמו לא, not ; ne ; non, nicht; : בִּלְתִּי טהור הוא (ש"א כ כו).— והשתמשו הסופרים הרבה במשמעה זו : יתחייב בהכרח שיתחלק החלק אשר שמוהו ב ל ת י מתחלק (מו"נ א עג). — ומצוי הרבה : בלתי בעל תכלית, בלתי אפשרי, וכיוצא בזה.— ב) בלי, בלא, חוץ מן, without ;sans,axcepté; ausser, nur; : ויבוא עם הכנוים , בִּלְתְּךָ בִּלְתֶּךָ, וכו' : לא תראו פני בִּלְתִּי אחיכם אתכם (ברא' מג ג). ומושיע אַיִן בִּלְתִּי (הושע יג ד). כי אין בִּלְתֶּךָ (ש"א ב ב).— וכמו כי אם, זולתי : וגם אנכי לא שמעתי בִּלְתִּי היום (ברא' כא כו). זבח לאלהים יחרם בִּלְתִּי ליי' לבדו (שמות כב יט). ועתה נפשנו יבשה אין כל בִּלְתִּי אל המן עינינו (במדב' יא ו). וישבע לאמר אם יראו האנשים העלים ממצרים וכו' את האדמה וכו' כי לא מלאו אחרי בִּלְתִּי כלב בן יפנה הקנזי ויהושע בן נון (שם לב יא-יב).—ועם אם : לא נשאר לפני אדני בִּלְתִּי אִם גויתנו (ברא' מז יח).— וכמו אִם לא : הילכו שנים יחדו בִּלְתִּי אִם נועדו וכו' היתן כפיר קולו ממענתו בִּלְתִּי אִם לכד (עמוס ג ג-ד). אין זאת בִּלְתִּי אִם חרב גדעון (שופט' ז יד). — ועם אותיות היחס, לְבִלְתִּי, והמקור של הפעל אחריו, במשמעת באופן שלא, למען לא : הֲמִן העץ אשר צויתיך לְבִלְתִּי אכל ממנו אכלת (ברא' ג יא). ושחת ארצה לְבִלְתִּי נתן זרע (שם לח ט). והפליתי ביום ההוא את ארץ גשן וכו' לְבִלְתִּי היות שם ערב (שמות ח יח). רק אל יסף פרעה התל לְבִלְתִּי שלח את העם (שם כה).עודך מסתולל בעמי לְבִלְתִּי שלחם (שם ט יז). ובעבור תהיה יראתו על פניכם לְבִלְתִּי תחטאו (שם כ כ).למה נגרע לְבִלְתִּי הקריב את קרבן יי' (במד' ט ז). אשר נשבע יי' להם לְבִלְתִּי הראותם (יהוש' ה ו).לשמר את כל דברי התורה וכו' לְבִלְתִּי רום לבבו מאחיו וּלְבִלְתִּי סור מן המצוה (דבר' יז כ). וחשב מחשבות לְבִלְתִּי ידח ממנו נדח (ש"ב יד יד). — ועם עתיד : והנכם הלכים איש אחרי שררות לבו הרע לְבִלְתִּי שמע אלי (ירמי' טז יב). פן תשכח את יי' אלהיך לְבִלְתִּי שמר (דבר' ח יא).— ואחרי פעל של הסכמה, רצה : ויאתו הכהנים לְבִלְתִּי קחת כסף מאת העם וּלְבִלְתִּי חזק את בדק הבית (מ"ב יב ט).—ובא : לְבִלְתִּי להעביר (שם כג י), תחת לבלתי העביר. — ובא גם עם פעל עבר : וחזקו ידי מרעים לְבִלְתִּי-שָׁבוּ[1]) איש מרעתו (ירמי' כג יד), תחת לבלתי ישובו. יפגעו נא ביי' צבאות לְבִלְתִּי-באו [1]) הכלים הנותרים בבית יי' וכו' (שם כז יח), תחת לבלתי יבואו. — ובא ככה פעם אחת גם ביחזקאל : אשר הלכים אחר רוחם וּלְבִלְתִּי-רָאוּ [1]) (שם יג ג), תחת ולא יראו, שלא לראות.—ועם מ, מִבִּלְתִּי, להורות הסבה,בגלל אשר לא, because not ; parce que ne; weil nicht : מִבִּלְתִּי יכלת יי' להביא את העם הזה אל הארץ אשר נשבע להם וישחטם במדבר (במדב' יד טז). ותזני אל בני אשור מִבִּלְתִּי שבעתך (יחזק' טז כח), יען לא שבעת. — ועם עַד קודם : ויכו אתו וכו' עַד בִּלְתִּי השאיר לו שריד (במד' כא לה). ונכהו עַד בִּלְתִּי השאיר לו שריד (דברים ג ג). ואיש שכב ולא יקום עַד בִּלְתִּי [2]) שמים לא יקיצו (איוב יד יב), עד הזמן אשר לא י ה י ו שמים.

ב"מ, ר"ת : בבא מציעא, בעל מלאכה, בר מינן, בר מצוה, בני משה.

בָּם, —מה"ג לרבים נסתרים, במקום בָּהֶם, במשמעות בְּ. ועי' הֵם

במד"א, ר"ת: במה דברים אמורים.

א.**בָּמָה**[3]), ש"נ, מ"ר בָּמוֹת, סמי' בָּמוֹת, וגם בָּמוֹתֵי, בָּמֳתֵי,

---

דרוש מ"מ נתקבל שם ב ל ש ן במשמעה זו ונהוג בדבור בבית פתוחה, ואומרים כי זה צמצום הרכבה מן בעל ומן לשון.

[1]) כך בנוסח' וברו"ת בולשת. וכן בכ"י (ד"ס).

[2]) בכנע' בלת, במשמ' חוץ מן. והנה הביא ריב"ג מלה זו בשער הבית והלמד והתו, ואמר כי היוד נוספת כמו בזולתי, ונראה מזה שדעתו כי זהו שרש המלה. וכן רד"ק, ושאר המדקד' הקדמונ'. ורוב החדש' סוברים כי שרש מלה זו היא בלה, במשמ' נאבד, נפסד, ובֶלֶת במקום ב ל י ה, אולי מפני הנטיה לסגול בעברית, והיוד היא יוד היחס הקדום, כמו רבתי, ישבתי וכו'. אפס, הגזרה מן בלה מפולפלה יותר

מדי להאדם הקדמון. — [1]) ואולי היה זה מדרכי הדבור המיוחד של בני ענתות. ובפרט כששתי המלים מוקפות במקף, מפני פגישת שתי יודים. — [2]) ויש מנסחים עד בְּלֹת שמים, מן בלה (Geiger, וכמו"כ ZAW, XIX, 271).

[3]) מלה קדומה, ואין לה אחות בשאר לשונות

בכנ' במותיו, במותימו, — א) מקום גבוה, טבעי או בנוי, להקריב עליו קרבנו' להאלהו', Bama: זבח היום לעם בבמה (ש"א ט יב). והנה שמואל יצא לקראתם לעלות הבמה (שם יד). ונשמו במות ישחק ומקדשי ישראל יחרבו (עמו' ז ט). ונשמדו במות און חטאת ישראל קוץ ודרדר יעלה על מזבחותם (הוש' י ח). רק העם מזבחים בבמות וכו' וילך המלך גבענה לזבח שם כי היא הבמה הגדולה אלף עלות יעלה שלמה על המזבח ההוא (מ"א ג ב-ד). אז יבנה שלמה במה לכמוש שקץ מואב (שם יא ז). ויבנו גם המה להם במות ומצבות ואשרים (שם יד כג). וישב ויבן את הבמות אשר אבד חזקיהו אביו (מ"ב כא ג). ויקטר בבמות בערי יהודה ומסבי ירושלם (שם כג ה). ויטמא את הבמות אשר קטרו שמה הכהנים (שם ח). כי נלאה מואב על הבמה ובא אל מקדשו להתפלל (ישעי' טו יב). הלוא הוא אשר הסיר חזקיהו את במתיו ואת מזבחתיו (שם לו ז). ובנו במות התפת אשר בגיא בן הנם לשרף את בניהם ואת בנתיהם באש (ירמ' ז לא). עד שלא הוקם המשכן היו ה ב מ ו ת מותרות וכו' באו לשילה נאסרו ה ב מ ו ת לא היה שם תקרה אלא בית של אבנים מלמטן ויריעות מלמעלן (זבחי' יד ד-ו). אי זו היא ב מ ה גדולה בשעת היתר ב מ ה אוהל מועד נטוי כדרכו אין הארון נתון שם אי זו היא ב מ ה קטנה בשעת היתר ה ב מ ה עושה אדם ב מ ה על פתח חצרו ועל פתח גינתו מקריב עליה הוא ובנו ובתו (תוספתא סוף זבח'). — ובכנ': הצבי ישראל על במותיך חלל איך נפלו גברים (ש"ב א יט). איך נפלו גברים בתוך המלחמה יהונתן על במותיך חלל (שם כה). הררי בשדה חילך כל אצרותיך לבז אתן במתיך בחטאת בכל גבוליך (ירמ' יז ג). והשמדתי את במתיכם (ויקרא כו ל). ואבדתי במותיכם ונשמו מזבחותיכם (יחזק' ו ג-ד). ואת כל צלמי מסכתם תאבדו ואת כל במותם תשמידו (במד' לג נב). ויכעיסוהו בבמותם ובפסיליהם יקניאוהו (תהל' עח נח). — בית במות, בתי במות: ויעש את בית במות[1] ויעש כהנים מקצות העם (מ"א יב לא). כי היה יהיה הדבר אשר קרא בדבר יי' על המזבח אשר בבית אל ועל כל בתי הבמות (שם יג לב). והעמיד בבית אל את כהני הבמות אשר עשה (שם יב לב). — ב) כסמי' במותי[1]), מקום גבוה, גב, גבנון, ובהשאלה ראש ההרים וכדומה, Gipfel; cîme; faite: כי הנה יוצר הרים וברא רוח ומגיד לאדם מה שחו עשה שחר עיפה ודרך על במתי ארץ יי' אלהי צבאות שמו (עמוס ד יג). כי הנה יי' יצא ממקמו וירד ודרך על במותי[2]) ארץ ונמסו ההרים תחתיו (מיכה א ג-ד). נטה שמים לבדו ודורך על במתי[3]) ים (איוב ט ח), מרום הים. אעלה על במתי[4]) עב אדמה לעליון (ישע' יד יד). — ומליצה, ירכיב את פלוני על במתי ארץ, יתן לו כח, שליטה, אשר רב: ירכבהו על במותי[5]) ארץ ויאכל תנובת שדי וינקהו דבש מסלע וכו' (דבר' לב יג). אז תתענג על יי' והרכבתיך על במותי[6]) ארץ והאכלתיך נחלת יעקב אביך (ישע' נח יד). — ופלוני דרך על במות אויביו, הכריעם: ויכחשו איביך לך ואתה על במותימו תדרך (דבר' לג כט). — הדריכני או העמידני על במות, תן לי נצחון על אויב: משוה רגליו[7]) כאילות ועל במתי[8]) יעמידני (ש"ב כב לד). משוה רגלי כאילות ועל במתי יעמידני (תהל' יח לד). יי' אדני חילי וישם רגלי כאילות ועל במותי ידרכני (חבקו' ג יט). — ואמר בן

השמיות, ולא נתברר מקורה ושרשה האמתי. וכבר פקפק ריב"ג ואמר: אפשר שיהיה כמו רעה ורעות (ר"ל נע"ו), ואפשר שיהיה כמו מנה אחת, (ר"ל נל"ה). ורד"ק הביא במה במשקלי נע"ו, וכן גזרוה רוב האחרונים משרש ב ו ם ואמרו קצתם שבום הוא צמצום מן בהם, ושמשמ' בהם היא סגירה וכדומה, ומזה גבה. אך כל זה לא מחור, ובמעט שיש לפקפק אם מלה זו שמית, הואיל ואין כמותה בערבית הקדומה למושג זה הקדום כ"כ. — [1]) יש מפקפקים באמתת נוסחה זו. — [1]) הסכימו הקדמונים וגם רוב האחרונים כי צורה זו גם היא סמיכות מן במה בשני סימני רבים של זו"נ. אמר רד"ק: במתי ארץ בשני סמני הרבוי ברבוי הזכרים וברבוי הנקבות כמו שהמשפט לבוא כן בשני סימנים עם הכנויים אבל זולת הכנויים אין המנהג ברוב וחולם במות נהפך בבמתי לקמץ חטף להקל. ע"כ. וכן דעת רוב האחרונים. רק קצתם ראו בבמתי סמי' מן משקל מיוחד במת. אבל, הכתיב הוא בקצת מקומות במותי ולא במתי, ולפי הכתוב יש לחשב כי הנפרד הוא בְּמוּת ע"מ שרוק. אך ממה שלא השתמשו בזו הסמיכות אלא במשמ' זו בלבד ולא במשמעתה העקרית של במה, נראה שזו איננה בכלל צורה שניה של מ"ר מן במה, אלא צורה מיוחדה למשמעת זו. ומהמליצה ו ה ר כ ב ת י ך על במותי ארץ, י ר כ ב ה ו על במותי ארץ נראה כי עקר משמעת של במותי הוא כמו ג ב, ובאמת גם השם גב שמש במשמעה של במה: ותבני לך גב, בבנותך גבך, עי' ערך גב. וכן על במותימו תדרך, על ג ב י ה ם של האויב. — [2]) כך הכתיב והקרי וס"א במתי כתיב וקרי. — [3]) בקצת ספרים במתי־במקף. — [4]) בס"א במותי כתיב. — [5]) כך כתיב וקרי. — [6]) ס"א במותי כתיב וקרי. — [7]) רגלי קרי. — [8]) מליצה קשה להלמה, ויש מגיהים על במות במקום במותי. אך קשה להניח שבוש בשלשה מקומות מתחלפים.

בירא: אל תתן לאשה נפשך להדריכה על ב מ ו ת י ך (ב"ס גני' ט ב). — ובנו קצת הסופרים מן בָּמְתֵי מ"ר ב מ ת י ם: דורך על ב מ ת י ם ועל כל גבוה יצעד צעדין (ר"י נאגארה, פזמונים ל). — ו־כנוי לבתי כנסיות של הנוצרים: ויפילו את חומות ירושלם ואת בתיה ארצה עד היסוד בה לא השאיר כי אם חורבות המקדש ואת ב מ ת הנוצרים לא הפיל (דה"י ליוסף הכהן 1219). ולנו ה ב מ ו ת אשר שם הדורשים ויגידו לנו דברי אלקים חיים (אגר' בע"ת, ר' קלונימוס ד ה). וצוה הרב לסגור כל ה ב מ ו ת שלהם ולהביא המפתחות ביד הרב (לקוט' ר"י סמברי, סדר החכ' וקורות העת' א, 141). גוף המשיח היושב בשמים לא יתנועע ואשר ב ב מ ה מתנועע (קובץ ויכוחים יז:). אנו קורין לבית תפילתם ב מ ה ולא תועבה (הסתר שנה ב, חקירות על עניני הגולרים בשנת שב"ת, מאת ר"י תנינא). ושמספר גשמי המשיח אשר ב ב מ ו ת מתחלפים לאלפים ולרבבות ומאות (קובץ ויכוחים יו:). וינתצו את ב מ ו ת הכומרים וישלחום באש (הליכ' קדם).

ב.**בָּמָה**[1], ש"נ, מ"ר בָּמוֹת, — א) עמוד שבורכין עליו מגלה: ה ב מ ו ת[2], עמודין של עץ שעושין לספר תורה (ערוך, ערך במות). — ב) בספר, ה ג ל י ו ן, החלק סביב הכתוב או הנדפס, Rand; marge; margin: החלק של מעלה ושל מטה פנים ואחור הם נקראין ב מ ו ת (שם).

בִּמְקוֹם, מ"ר בִּמְקוֹמוֹת, — מי שממלא מ ק ו ם אחר במשרתו, שלשת גבאים ושלשה ב מ ק ו מ ו ת (פנק' קראקא, ש' שיא, אוצה"ס 7).

בֶּן[3], ש"נ, — הנקוד קדום של השם בֵּן, ונשמר רק בסמיכות בהרכבת שע"פ, בהשם בִּנְיָמִין, ולפני נון, ולפני יוד: יהושע בִּן[4] נון (שמות לג יא). אגור בִּן יקה (משלי ל א).

— וכמו"כ בסמי' לפני הפעל הכה: אם בִּן הכות הרשע (דבר' כה ב). — ועי' לקמן בֵּן.

בֵּן[1], ש"ז, — גם במקף אחריו אם אינו סמוך סמיכות ענין, סמי' בֶּן, אם הוא סמוך סמי' ענין, אפילו אם אינו מוקף, ובא גם בְּנוֹ, בְּנִי, מ"ר בָּנִים, סמי' בְּנֵי, וככנ' בְּנִי, בְּנוֹ, בְּנָהּ, בִּנְךָ, בְּנֵךְ, בִּנְךָ, בְּנֵנוּ, בִּנְכֶם[2], -כֶן, בְּנָם, או בְּנָהֶם[2], בְּנֵן[2], בְּנָהֶן[2], בָּנַי, בָּנֶיךָ, בָּנַיִךְ, בָּנָיו, בָּנֶיהָ, בְּנֵיכֶם, -כֶן, בְּנֵיהֶם, -הֶן, — הילד הנולד הוא בן ליולדיו, Sohn; fils; son: ותלד בֵּן ותקרא את שמו שת (בראש' ד כה). ותלד הגר לאברם בֵּן (שם טז טו). ותלד בֶּן-ששי ליעקב (שם ל כ). וימלט בֵּן-אחד (ש"א כב כ). ולמפיבשת בֵּן-קטן (ש"ב ט יב). והוליד בֵּן-פריץ (יחזק' יח י). ואת לוט בֶּן הרן (שם יא לא). בלעם בְּנוֹ בער (במד' כד ג). ולשרקה בְּנִי אתנו (בראש' מט יא). ועתה בְּנִי שמע בקלי (שם כז ח). קח נא את בִּנְךָ את יחידך (שם כב ב). אתה ושאר ישוב בְּנֶךָ (ישע' ז ג). תני נא לי מדודאי בְּנֵךְ

זה העלה פגישת שתי נונים. אך מדוע בִּן יקה, ובִן הכות? ויש חשבים עוד בערך זה שבִּן לילה היה ובִן לילה אבד (יונה ד י).

[1]) בכל הלשונ' השמיות, זולתי האתיאפ'. בכנע' בן ומ"ר בנם, בערב' אִבְּנ a) וגם בנ b) בערב' הדרומ', ומ"ר אַבְנָאא c) וגם בַּנוּן d), באשו' בִּן, בארמ' בַּר, בתלמי ביר. והוא אחד מהשמות היותר עתיקים בלשונ' השמיות, וכמו שאר שמות קרבת המשפחה, אב, אח, זר בדקדוקו ונטיותיו, וכבר נתקשו חכמי הלשון בדבר מקורו וצורתו היותר קדומה. דעת הקדמונ' היתה כי בן נגזר מן בנה במשמ' בנין. אמר ריב"ג: בן הוא חסר הלמד כמו גא מאד. וכן רד"ק: ומהענין הזה (משרש בנה) בן בנים לפי שהם בנין האב והאם. וכך דעת גם קצת ההדשים בעקרה, ואין ספק בדבר שהצורה בֵּן בֶּן מאוחרת, ובתחלה היתה בִּן, ונשמרה בהנטיה בִּנְךָ בִּנְכֶם. ובהשם הפרטי בִּנְיָמִין ובִן נון, מפני שבהשמות הפרטים נשמרות הצורות הקדומות יותר. וכמו"כ בקצת סמיכ', בִּן הכות. ויש סוברים כי הרבים בעבר' בָּנִים ובערב' בַּנוּן, וכן בַּת במקום בַּנְת מעיד כי היתה תחלתו בַּן, ובערב' נוספה עליו א בראשיתו. ויש סברים להפך כי תחלתו היתה אִבְן, ונשמרה בערב' בהויתה, ומפני רוב השמוש נפלה האלף ונעתקה נקודתו אל הבית ביחיד, ובנטיות נשמרה הצורה כמו שהיתה בהיות האלף בתחלתה, אבני-בְּנֵי, אבנים-בָּנִים, וכמו נָשִׁים מן אֲנָשִׁים לפי דעת קצת החכמים, ובִבְנְךָ בהכרת נשמרה החירק בהבית. וכן בִּנְכֶם. — [2]) רד"ק מכלול דה"ש פע.

a) إِبْن b) بِن c) أَبْنَا d) بَنُون

[1]) עי' הערה לקמן. — [2]) כך בערוך בכל הדפוסים הקדמו', וכן בעה"ק דפוסי' הראשנים, והיא המלה שנזכרה בגמ' מגי' לב. הלוחות והבמות אין בהם משום קדושה. והנה בנוסח' הגרסה ב י מ ו ת וכן גורס רש"י, וכן בר"ח הנדפס, אך ברור הוא שבספרי ר"נ בה"ע היתה הגרסה ב מ ו ת, וכן בכ"י (ד"ס). והנה רש"י פרש ב י מ ו ת במש' ב י מ ה שהיו עושין למלך. אך ר"ח פרש במשמעה ב' שהובא בפנים מהערוך. ומשמעה א' שיחס הערוך למלה זו אינני יודע מקורה, אך מלשון הערוך נראה ברור כי אין זו סברתו הוא, אלא פרוש אחד מהקדמונ'. עכ"פ, דעתם של רבי הלשון שלנו ר"ח והערוך נותנת זכות לשתי המשמעות הללו למלה זו.

[3]) עי' הערה לערך בֵּן. — [4]) יש משערים שבצרוף

(בראש' ל יד). וּבְנוֹ הבכור עבדון (דהי"א ח ל). גרש האמה הזאת ואת בְּנָהּ (בראש' כא י). ויולד בָּנִים ובנות (שם ה ד). ושם וחם ויפת בְּנֵי נח (שם ז יג). והבנים בָּנַי (שם לא מג). אתה וּבָנֶיךָ (שם מה י). ובאת וסגרת הדלת בעדך ובעד בָּנֶיךָ (מ"ב ד ד). כי יאמרו אליכם בְּנֵיכֶם (שמות יב כו). ואשתו ונשי בָנָיו (בראש' ז ז). ואשתך ושני בָנֶיהָ עמה (שמות יח ו). ואת בְּנֵיהֶם הקים תחתם (יהוש' ה ז). אשר געלו אנשיהן וּבְנֵיהֶן (יחזק' טז מה). — ועם ה הידיעה והשאלה ובכל"מ: כל הַבֵּן הילוד (שמות א כב). הֲבֵן יקיר לי אפרים (ירמ' לא כ). עבד משכיל ימשל בְּבֵן מביש (משלי יז ב). ויהי לה לְבֵן (שמות ב י). בְּבֶן אמך תתן דפי (תהל' נ כ). האשה אשר הכיח יי' לְבֶן אדני (בראש' כד מד). מִבֶּן עשרים שנה (שמות ל יד). לְמִבֶּן עשרים שנה (דהי"א כז כג). לא תקח אשה לִבְנִי מבנות הכנעני (בראש' כד ג). והגדת לְבִנְךָ ביום ההוא (שמות יג ח). לי ולך וְלִבְנֵךְ (מ"א יז יג). איש בִּבְנוֹ ובאחיו (שמות לב כט). בתך לא תתן לִבְנוֹ (דבר' ז ג). באיש חיקה וּבִבְנָהּ ובבתה (שם כח נו). ויתרצצו הַבָּנִים בקרבה (בראש' כה כב). הֲבָנִים אין לישראל (ירמ' מט א). איך אשיתך בַּבָּנִים (שם ג יט). טוב מִבָּנִים ומבנות (ישע' נו ה). וְלִבְנֵי הפילגשים (בראש' כה ו). נלך בִּבְנֵינוּ ובבנותנו (שמות י ט). לנו הוא וּלְבָנֵינוּ (בראש' לא יז). וכל בכור אדם בְּבָנֶיךָ תפדה (שמו' יג יג). ולקחת מבנתיו לְבָנֶיךָ (שם לד יז). וּמִבָּנֶיךָ אשר יצאו ממך (מ"ב כ יח). לִבְנֵיכֶם אחריכם (ויקר' כה מו). ואקים מִבְּנֵיכֶם לנביאים (עמו' ב יא). כי ראיתי בְּבָנָיו לי מלך (ש"א טז א). וינשק לְבָנָיו ולבנותיו (בראש' לב א). והובא אל אהרן הכהן או אל אחד מִבָּנָיו הכהנים (ויקר' יג ב). כִּבְנֵיהֶם בנינו (נחמ' ה ה). בנותיהם נתנו לִבְנֵיהֶם (שופ' ג ו). לִבְנֵיהֶן אשר ילדו (בראש' לא מג). לא נכחד מִבְּנֵיהֶם (תהל' עח ד). — בן פלוני, כנוי לכל אדם על שם אביו, כשאין רוצים לקרא את האדם בשמו, והיה זה לפנים בקצת כונה של הקלת כבוד: אמר דוד עד מתי אתם מכלימין בכבודי וקורין אותי בן ישי (פסיקתא דר"כ, עניה סוערה ו). לך אצל בן עמרם (שבת פט.). —ולסתם ילדים: בעצב תלדי בָנִים (בראש' ג טז). ובשליתה היוצת מבין רגליה וּבְבָנֶיהָ אשר תלד (דבר' כח נז).—ומשל: רוב בני אבות בווישנין רוב בנים דומין לאחי האם (ירוש' סוף קידו'). אשרי מי שבניו זכרים ואוי לו למי שבניו נקבות (גמ' שם פב:). פעמים שהבן מחכים את אביו (רש"י יבמ' סג.). בנך הד' שנים אדונך וחמש עבדך וחמש משנך ואח"כ אוהבך או שוטנך (בן המלך והנזיר ו).

כשיחף הבן הוא זוכר את שלות בית אביו [1] (מד"ר איכ', זכרס ירושלם). בן שאיננו בן הניחהו על פני המים וישוט [2] (א"ב של בן סירא). מעשה אבות יעשו בנים (משלי שועלים, אריה וכנו). — וליתר בע"ח: פר בֶּן בקר (ויקר' ד ג). בֶּן יונה (שם יב ו). בן עוף (כתוב' ה.). בן צאן (קדוש' לו:). בְּנֵי צאן (תהל' קיד ד). בְּנֵי נשר (משלי ל יז). בְּנֵי יונה (ויקר' ה ז). בְּנֵי ערב (תהל' קמז ט). שחט פרה ואחר כך שני בניה סופג שמונים שחט שני בניה ואחר כך שחטה סופג את הארבעים (חול' פ ג). בא ומצא זכרים תלואים בזקינות ונקיבות במבכירות אינו חושש שמא בנה של זו בא אצל זו ושמא בנה של זו בא אצל זו (תוספתא בכור' ב יט). כיצד מ/שרין מעמיד אימהות מבחוץ והן גועות והבנים יוצאין לקראתן (שם ז י). בן גמל (חולין נט.). — ולדברים לא בע"ח, בהשאלה: בן קשת (איוב מא כ), לאמר החץ. בְּנֵי אשפתו (איכה ג יג).—וישמש: — א) במשמעת נער, עלם, Junge; jeune homme, garçon; boy: כתפוח בעצי היער בן דודי בין הַבָּנִים (שה"ש ב ג). וארא בפתאים אבינה בַבָּנִים נער חסר לב (משלי ז ז). — ב) ילד זר שנתקבל בתור בֵּן: ותבאהו (את הילד) לבת פרעה ויהי לה לְבֵן (שמות ב י). — ג) קריאה של חבה: ויאמר שאול הקלך זה בְּנִי דוד (ש"א כד יז). ויאמר יואב (לאחימעץ בן צדוק) למה זה אתה רץ בְּנִי (ש"ב יח כב). שמע בְּנִי מוסר אביך (משלי א ח). אמר ר"י בן קיסמא פעם אחת הייתי מהלך בדרך ופגע בי אדם אחד וכו' אמרתי לו בני אם אתה נותן לי כל כסף וזהב ואבנים טובות ומרגליות שבעולם איני דר אלא במקום תורה (אב' ו ט). מעשה באחד שבא לפני רבי טרפון להעד על אשה שתינשא אמר לו בני האיך אתה יודע לאשה זו עדות (תוספת' יבמ' יד י). ואמר לי (אליהו) בני מפני מה נכנסת לחורבה זו (ברכ' ג.). וכשבאתי אצל ר' ישמעאל אמר לי בני מה מלאכתך אמרתי לו לבלר אמר לי בני הוי זהיר במלאכתך (עירו' יג.). אמרתי לו (לר' עקיבא שנשברה ספינתו) בני מי העלך (יבמ' קכא.). אמרתי לו (להנזיר) בני מה ראית להשחית את שערך זה הנאה (נדר' ט:). מעשה באדם אחד שפתח חלוניו לחצר השותפין ובא לפני רבי ישמעאל בר רבי יוסי אמר לו החזקת בני החזקת (ב"ב נט:). א"ל (רבי יוחנן לר"ש בן אליקים) בני כיצד שמעתה (סנהד' ל:).

[1]) בארמ': כד יחיפא ברא מדכר שלותא דביתיה דאבוי. —[2]) בארמ': בר דלא בר שבקיה על אפי מיא וישוט.

אמר להם (אביו של בן בוהיין לעניים) בני השליכו מעליכם ואני נותן לכם כפלים במעושר (פסח' נז.). אמר להן (רבי יהושע להפרושין) בני מפני מה אי אתם אוכלין בשר וכו' אמר להן בני בואו ואומר לכם שלא להתאבל כל עיקר אי אפשר (ב"ב ס:). אמר להן (ר"י בן בבא לזקנים) בניי רוצו (סנהד' יד.). אמר להם (רבי לבני רבי חייא) בניי קוצים אתם מטילין לי בעיניי (שם לח.). שלח (ריב"ז) וקרא לאנשי ירושלם ואמר להם בני מפני מה אתם מחריבים את העיר הזאת (אדר"נ ד). — ד) תלמיד: ואיש אחד מבני הנביאים אמר אל רעהו בדבר יי' (מ"א כ לה). ויצאו בני הנביאים אשר בית אל אל אלישע (מ"ב ב ג). ויען עמוס ויאמר אל אמציה לא נביא אנכי ולא בן נביא אנכי (עמו' ז יד). — ה) יליד מקום, עיר: בני ציון (תהל' קמט ב). בני בבל, בני אשור (יחזק' כג כג). בני קדם (איוב א ג). בני המדינה (עזר' ב א).— בן בית, עבד שנולד בבית והוא ממונה על הבית: ויאמר אברם הן לי לא נתתה זרע והנה בן ביתי יורש אתי (בראש' טו ג), ועי' עוד ערך בן בית. — ויאמר: הוא שם בן בית, לאמר רגיל שם, נכנס ויוצא, כמו אחד מהמשפחה. בן הנכר (ישע' נו ג), לאמר יליד ארץ נכריה.—בני עם אחד: עם בני ישראל (שמות א ט). לעיני בני עמי (בראש' כג יא). בשער בני עם (ירמ' יז יט).— ו) בצרוף עם מלת הזמן, פלוני הוא בן כך וכך שנים: ובן שמנת ימים (בראש' יז יב), שעברו עליו מיום מולדו שמנה ימים. ויהי נח בן חמש מאות שנה ויולד (שם ה לב). ואברם בן שמנים שנה ושש שנים בלדת הגר (שם טז טז). שה תמים זכר בן שנה (שמות יב ה). כבש בן שנתו (ויקר' יב ו). שבעת כבשים תמימם בני שנה (שם כג יח). הזכר מבן עשרים שנה ועד בן ששים שנה (שם כז ג). בן מאה ועשרים שנה אנכי היום (דבר' לא ב). בן מאה שנה (ישע' סה כ). תנוק בן יום אחד (נדה ה ג). הצדיק בן יומו אינו יודע מה עתיד לחשוב (מד"ר שמות כא). — ועם מלת הכמות: פנו מקום לבן מאתים מנה (עירו' פו.). שטר בן מאה בני חמשים (הלכ' פסוק' לרב יהודאי 55), של מאה, של חמשים כסף.—ז) בצרוף עם מלים להורות איזו תכונה, מדה, מעלה [1]: וראה שאול כל איש גבור וכל בן חיל ויאספהו אליו (ש"א יד נב). לאמר שיש לו כח, גבור, שלבו אמיץ. חלוצים תעברו וכו' כל בני חיל (דבר' ג יח). בן בליעל (ש"א כה יז). יצאו אנשים בני בליעל (דבר' יג יד). בן עולה, בני עולה (ש"ב ג לד). בן נעות המרדות (ש"א כ ל). בני שחץ (איוב כח ח). בני חלוף (משלי לא ח). — בן הכות, שראוי להכותו, שחיב מכות: והיה אם בן הכות הרשע (דבר' כה ב). — ועוד במשמעות רבות: *בני אכילה (חול' קכז:), ראויים לאכילה. *בני שליחות (קדוש' מב.), ראויים לשליחות. *בני אלול (ירוש' שקל' ג מז:), שנולדו באלול.— *בן אומנות, פלוני בן אומנותו של פלוני, לאמר הוא עוסק בזו האומנות בעצמו: אין לך אדם אוהב בן אומנותו אבל החכם אוהב את בן אומנותו וכו' והקדוש ברוך הוא אוהב את בן אומנותו (מד"ר בראש' לב).—*בני בצלים (שוק' ב ח).—*בני ברית (ב"ק א ג), מי שהם בברית אחד, בפרט היהודים.—*בני גיהנם (ר"ה יז.), המיועדים להיות בגהנם. — בני גולה (עזר' ו כ), שיושבים בגולה.—*בן גיל, פלוני הוא בן גילו של פלוני, שנולד בשעה אחת אתו: שומא מצויה בבן גילו (ב"מ כז:).—*בן דעת (שם ח.), אדם שיש לו דעת. —*בני דעה (חגי' ב:), שיש להם דעה, נבונים.—*בן הריגה (ברכ' סב:), שראוי, שנועד להרג.— *בני הרגשה (נדה יג.), שיש להם כח ההרגשה. — *בן זוג (מד"ר בראש' יא), מי שהוא לזוג להשני, בעל וכדומה. — ובדברים לא בעלי חיים: שכך היו רושמין על קרשי המשכן לידע איזה בן זוגו (שבת יב ג). — בן זקונים (בראש' לז ג), שנולד לעת הזקנה. —*בני זמן, בלשון המליצים, המקרים, הפגעים. — *בני חבורה (שבת ב.), שהם בחבורה אחת. — *בני חפה, שהזמנו להחפה: שושבינין וכל בני חופה (ירוש' סוכ' ב נג.).— *בן חורים, בני חורין (ב"ק א ג.), ההפך מעבדים. נכסים בני חורים (גמ' שם), שאינם משעבדים. ולא אתה בן חורין ליבטל הימנה (אבו' ב טז), אין לך רשות. — *בן חריץ: וחריץ בן חריץ וכמה הוא חריץ ו' טפחים ובן חריץ שלשה (ב"ב ז ד). — *בן טובים, אדם חשוב, ממשפחה הגונה: מעשה בהילל הזקן שלקח בן טובים לעני אחד סוס שהיה מתעמל בו ועבד שיהיה משמשו (תוספתא פאה ד י). — *בני יבשה (ירוש' נדר' ד לח.), היושבים, החיים על היבשה. —*בני יום, כמו בני הזמן בלשון המליצים: אז אם בני יום עתקו חיל (רמב"ע, תרבים א). זנח דודים עלי אוכל

[1]) סדרתי פה רוב הצרופים על מלת בן והבאתי משל אחד או שנים, ושאר המשלים יבואו כל אחד בערך המלה המצורפה לבן.

אהבוך ועל בגד ועת קמו בני ימים להרע בגדו בגד (שם ז). ומתבל ינדוני בני יום באלו בזמן אין לי נחלה (עמנואל, ז).— *בני הים (כבור׳ ח.), החיים בים. —*בני הכנסת (שם ה ה), שמתכנסים יחד.— *בן הכולף (תוספת׳ כלי׳ ב״ב ז ג), בולף קטן.—*בן כפר (חגי׳ יג:).—*בן כרך(מגי׳ כג).—*בני לויה(חול׳ ז.), שהולכים ללוות אדם, בלויה אחת. — בן מות (ש״א כ לא), שחיב מיתה. —*בני מזרח, בני מערב.—*בני מסבה (כפרא, עקב מג), שיושבים יחד במסבה אחת. — *בני מעים (חול׳ נג:). — *בני מצר, השכנים היושבים על הגבול(ב״מ קח:).—*בני משפחה (בכור׳ תי), הקרובים, ממשפחה אחת.—בני הנעורים (תהל׳ קכז ד), אנשים מימי הנעורים.— *בן נפיל, עי׳ נפיל. — בן נץ, עי׳ נץ. — *בני סחיטה (שבת קמד.), שאפשר לסחוט אותם. — *בני עליה (סנהד׳ לז:) אנשים נכבדים, אנשי מעלה.— *בן הפטיש (כלים כט ז), פטיש קטן. — *בן פקועה (חולין סט.), ולד הנמצא בקרב בהמה אחרי השחטה.—*בן קיימא (נדה כו:), שמסגל, עלול להתקים. — בני רשף, עי׳ רשף. — *בן תורה, בני תורה (שבת קלט:).— בני תמותה (תהל׳ עט יא), שיעודים למות, שדרכם למות. —*בן תרבות, בני תרבות (ב״ק א ד), שיש להם תרבות.— וביחס לבע״ה, שהסכינו להאדם.— ועין ילד.

*בן בטיח, שע״פ, — שם אדם בעל אגרופים גדולים: מאור שלא נעשה בידי אדם שיעורו כמלוא אגרוף גדול זהו אגרופו של בן בטיח (כלי׳ יז יב).

בן בית, — בן עבד או שפחה שנולד בביתו של אדוניו, או עבד שנשתחרר ונמנה על הבית: בשר ודם יש לו פטרון אמרו לו הרי נתפס בן ביתך אמר הרי אני מתקיים עליו וכו׳ בא ועמד לו על פתחו של פטרונו וקורא לעבדו או לבן ביתו והוא אומר איש פלוני עומד (ירוש׳ ברכ׳ ט יג.). ר״ג היה לו בן בית אחד (פסיקתא דר״כ, ויהי בשלח). כבד ה׳ ממה שחננך מהוניך בן ביתי אתה אם נתתי לך ויש לי בידך תן לי משלי (פסקתא רבתי, עשר תעשר). בעל הבית יש לו בן בית (שם כי תשא). למלך שהיה לו בן בית והשליטו על כל מה שהיה לו וכו׳ (מד״ר שמות מג). בא אחר וכבדו (למלך) ואמר מי הוא זה אמרו לו בן ביתך הוא (שם ויקר׳ ט). למלך שאמר לבן ביתו תן לפלוני סאה של חטים (שם במדב׳ כא). בשר ודם עושה לו פטרון שהוא מתקיים עליו והוא נתפס וכו׳ ואמרו לו נתפס בן ביתך (שם דבר׳ ב). מעשה שהיה באדם אחד בירושלם שעשה סעודה אמר לבן ביתו לך והבא לי קמצא רחמי (שם איכה, בני ציון). אין אדם מונה על בן ביתו לא משפלות של זבל ולא של מוץ ושל קש ומהו מונה על בן ביתו משפלות של חטים (תנחו׳ בובר, כי תשא ב).

*בן המועד, — כנוי לאסרו חג: יום שאחר י״ט הוא אסרו חג ובירושלם קורים לאסרו חג בנא דמועדא פ׳ בן המועד (תס״י, נתן העזתי, ח״ב, אסרו חג).

*בן נח, עי׳ נח.

*בן עדל, עי׳ עדל.

*בן קמחית, שע״פ, — אדם בעל יד גדולה, שהיתה מחזקת כארבע קבין (ירוש׳ יומא ה מב:).

*בן תמליון, — שד ליצן (מעי׳ יז:), עי׳ תמליון.

*בנאי, ש״ג, מ״ר בנאים,— מי שאומנותו לבנות בנינים, Baumeister; constructeur; builder: הבנאי שקבל עליו לסתור את הכותל (ב״ק ט ג). הקנטר של בנאי[1]) והדקור של חרש (כלי׳ יד ג).— ובהשאלה, *בנאים, אנשים עוסקים בדברים רוחניים, תלמידי חכמים: (בגדים) של בנאים[2]) מצד אחד (חוצץ בהם רבב) (מקו׳ ט ו).

בנה[3]), ממנו בנה, בניה, בנין, מבנה, תבנית, וי״א גם בן.

בנה[4]), פ״י, עתיד אבנה, יבנה, ויבן, מקור בנה, בנות, —שם אבן על אבן, או קירה על קורה, לעשות בית וכדומה, bauen; bâtir, construire; to build: מי האיש אשר בנה בית חדש (דברים כ ה). והערים אשר בנה (מ״א טו כג). בנתה ביתה (משלי ט א). בנה

---

[1]) בכ״י פרמה שלבנאי. — [2]) לפי דרושו של רבי יוחנן: מאי בנאים אלו ת״ח שעוסקין בבנינו של עולם כל ימיהן (שבת קיד.). ואעפ״י שאין פרוש זה אלא דרש, והפרוש האמתי הוא של רבי שמעון בן לקיש: כלים האולירים הבאים ממדינת הים (שם), והם בגדי בד של שמשי בית המרחץ, ובנאים הוא במקום בלנאים, מהשם בלן, מ״מ פרשו רוב המפרשים כפרושו של ר״י. וסוב׳ יסטר׳ כי זו מלה מצמצמה מן בן נאים, כמו בן טובים, ר״ל אדם הגון.

[3]) משתף לכל הלשונ׳ האחיו׳, זולתי אתיאפ׳. באשור׳ בנו, יצר, הוליד.

[4]) עי׳ הערה לשרש בנה.

בניתי בית זבל לך (מ"א ח יג). ערים גדלת וטבת אשר לא בנית (דבר' ו י). את הבית הזה אשר בנתה (מ"א ט ג). אל כל ראש דרך בנית רמתך (יחזק' יו כה). וירד יי' לראת את העיר ואת המגדל אשר בנו בני האדם (בראש' יא ה). ברושים משניר בנו לך (יחזק' כז ה). וערים אשר לא בניתם (נתתי לכם) ותשבו בהם (יהוש' כד יג). ויאמרו נקום ובנינו (נחמיה ב יח). ויהי בנה עיר (בראש' ד יז). הבנים חרבות למו (איוב ג יד). המזבח הבנוי (שופט' ו כח). ירושלם הבנויה (תהל' קכב ג). והעם מעט בתוכה ואין בתים בנוים (נחמ' ז ד). הלשכות ב נ ו י ו ת בקדש ופתוחות לחול (מע"ש ג ח). ולבלתי בנות בתים לשבתנו (ירמי' לה ט). ואבנה הבית לשם יי' (מ"א ח כ). ויבנה את האבנים (שם יח לב). ויבן נח מזבח ליי' (בראש' ח כ). ויבן יי' אלהים את הצלע (שם ב כב). ותבן צר מצור לה (זכר' ט ג). ואם מזבח אבנים תעשה לי לא תבנה אתהן גזית (שמות כ כה). ותבני לך גב (יחזק' יו כד). הבה נבנה לנו עיר (בראש' יא ד). ובית לא תבנו (ירמ' לה ז). ויבנו בני גד את דיבן (במדב' לב לד). בנה לי בזה שבעה מזבחת (שם כג א). בנו לכם ערים לטפכם (שם לב כד). — ובהשאלה: גליתה את אזן עבדך לאמר בית אבנה לך (ש"ב ז כז), לאמר בנים אשר ישבו על כסאו אחריו. אשר לא יבנה את בית אחיו (דבר' כה ט). — ובכל': ביום ההוא אקים את סכת דוד הנפלת ובו' ובניתיה כימי עולם (עמו' ט יא). ובניתים ולא אהרס (ירמ' כד ו). המה בנוהו ויעמידו דלתתיו (נחמ' ג יג). עוד אבנך ונבנית בתולת ישראל (ירמ' לא ד). אשר תשלחני אל יהודה אל עיר קברות אבתי ואבננה (נחמ' ב ה). בית גזל ולא יבנהו (איוב כ יט). ויבנהו שבע שנים (מ"א ו לח). יהרסם ולא יבנם (תהל' כח ה). בבנותכם לכם מזבח (יהוש' כב יז). בבנותיך [1]) גבך בראש כל דרך (יחזק' יו לא). — ובעבר עם א במקום ל"ה: מלמד ש ב נ א ה הקב"ה לחוה כבנין אוצר (ברכ' סא.). — *בנה אב, עשה *בנין אב: זה ב נ ה אב כל מקום שנאמר עד הרי כאן שנים (סוט' לא). — ועי' א ב, ועי' ב נ י ן. — ובהשאלה בדקדוק: "בנה שם, בנה פעל, עשה שם או פעל: וכאשר לא תוכל ל ב נ ו ת מן ויטה יטון ומן ויכה יכון ובו' כן לא תוכל ל ב נ ו ת מן ויגה יגון (דונש על מנחס, יגון). כי השמות

ה ב נ ו י י ם ביוד הם יותר מן ה ב נ ו י י ם בו (הוא על רסע"ג, ט). — ובמשמעת "מרכב: ואולם להיות החדש ב נ ו י מימים שלמים לא יאות רק על פי ראיית הלבנה (ר"א הקראי, ג"ע, קדוה"ח ח). —וביחס לצורות ההנדסה, "רשם צורה: מרבע או משלש בנוי על צלע משתף (ר"י ישראלי, יסוד עולם, א ב ד). —ובכלל "נשען ומיוסד על דבר: ראוי לפרש השמועה על העיקר שהיא ב נ ו י ה וראינו שהיא ב נ ו י ה על מי שמעידין עליו עדים ובו' (ר"ח בבוע' מו:). כל יסודות התורה והאמונה הם ב נ ו י י ם על אמונת ההשגחה (מנוה"מ ה ב, רלב). זה המדרש ב נ ו י על מדרש אחר (סו"ת תמת ישרים ב).

— נפע' נבנה, וגם *נבנית,הבנות,—שבנו אותו, gebaut werden; être bâti; be built: כי לא נבנה בית לשם יי' עד הימים ההם (מ"א ג ב). ונבנתה עיר על תלה (ירמי' ל יח). והושבתי את הערים ונבנו החרבות (יחזק' לו לג). לבית הנבנה לשם יי' (דהי"א כב יט). בחכמה יבנה בית (משלי כד ג). תבנה ותכונן עיר סיחון (במד' כא כז). האמר לירושלם תושב ולערי יהודה תבנינה (ישע' מד כו). אימתי י ב נ ה בית המקדש (ירוש' ברכ' ב ד.). לא עת בא עת בית יי' להבנות (חגי א ב). וחרבות לא ניתנו ל ה י ב נ ו ת (ירוש' כ"ב ג יד:). והבית בהבנתו אבן שלמה מסע נבנה (מ"א ו ז).— ובהשאלה: הנה נא עצרני יי' מלדת בא נא אל שפחתי אולי אבנה ממנה (בראש' טז ב), לאמר יהיה גם לי אח"ב ילדים. ותלד על ברכי ואבנה גם אנכי ממנה (שם ל ג). נשא אשה ושהה עמה י' שנים ולא ילדה יוציא ויתן כתובה שמא לא זכה ל ה ב נ ו ת ממנה (יבמ' סד.). — ו נ ב נ י ת: מה זו נ ב נ י ת על ידי צרתה אף זו נ ב נ י ת ע"י צרתה (מד"ר בראש' עא). — ובמליצה: עוד אבנך ונבנית בתולת ישראל עוד תעדי תפיך ויצאת במחול משחקים (ירמי' לא ד). אם תשוב עד שדי תבנה תרחיק עולה מאהלך (איוב כב כג). —ובדקדוק: מגנת לב מן יגון נ ב נ ת ה (דונש על מנחס, יגון). שמות נ ב נ י ם על הכפילה (הוא, על רסע"ג). ועל המשקל הזה נ ב נ ת ה לשון הארמית (שם). ו נ ב נ ה השם הזה בלשון קבוץ (כוזרי ד א). — ובמשמ' "נשען ומיוסד: ואין זאת הראיה נ ב נ ה על שרשי המדברים (מו"נ). ואני אכתוב לך אלו הנשארים בשרטוט להיותם מבוארת נקל עליך זכירתם כי עליהם נ ב נ ה שרש המלאכה (רמב"ם, תכון העבור).

— פע', *בנה,— לנחץ הפעולה: זו סנהדרי גדולה של

[1]) יש סברים כי באמת אמרו בן בחיי הלשון מפני הדמיון עם מ"ר בנותיך, והוא משכחת הלשון בעצמה, וי"א כי זה שבוש פשוט.

ישראל שהן יושבין ו מ ב נ י ן אותה (מד"ר שמות כג).
—פע' *בֻּנָּה, מְבֻנֶּה,—בנוי היטב, מתקן: חברון מ ב ו נ ה על אחת משבעה בצוען (כתוב' קיב.), מתוקנת יפה. שמבונה מכל מום (סוטה מב:). אך כל זה יבוחש מאלפים ורבבות אשר עברו בזאת המדינה (פירו) וראו אותה מ ב ו נ ה מקצה אל הקצה ארץ רבתי עם ומלאה כל טוב (נחמ' וגע', דוד גנז עה).

— הִתפע', *הִתְבַּנָּה, — מן בֵּן. נעשה, נתקבל כבן: שנתבנו (הגויים) בישראל (פסקתא רבתי, כי פקד).

אֶבֶן וכל המתיחס, עי' במקומו. — אֶדֶן. — *אֹטֶם, אחז את הבנין בעץ וכדומה, צפה. — אַיִל, בליטה סביב הפתח. — אֲנָךְ, משקלת העפרת לישר הבנין. — אֲצִילָה, קורה הנושאת עליה התקרה. — אָשְׁיוֹת, העמודים אשר עליהם נשען הבנין. — אַתִּיק.

בַּיִת, וכל השיך, עי' במקומו. — בּוֹנֶה, *בַּנָּאי אומן שיודע לבנות. — בָּטָן, בליטה בעמוד וכדומה. — בָּמָה, להקריב קרבנות. — בִּנְיָה, בִּנְיָן, מִבְנֶה. — *בֶּעֶט, הכתל בּעט, התעקם ונוטה לנפל. — *בַּרְקָה, מהלכה מקורה בתוך הבנין או סביבו.

גַּב, עי' במקומו. — *גַּבְלִית, בליטה כעין חטטרת בבנין, באבן. — גַּג. — גָּדֵר. — *גָּהָה, נוטה לנפול. — גִּזְרָה, בליטה בעלית העליונה. — גֶּרַע, מִגְרָעוֹת, עי' במקומו.

דְּבִיר. — *דִּירָה, *דִּיוּר. — *דַּיֵּר. — *דַּפָּן, כתל. הָרַס הבנין, סתרו.

*זִיז, בליטה, שפניה למטה, מתחת וממעל לחלון, לנוי.

*חָזִית, פני הכתל. — חַיִץ, כתל בין שני חדרים. — חֹמֶר וּלְבֵנִים. — חָצַב וכו', עי' אבן. — חָרַב, הֶחֱרִיב, *חֻרְבָּה.

טוּר, שורה אחת של אבנים או קורות. — טִיחַ, שטחים על הכתל. — טְפָחָה, טְפָחוֹת.

יָסַד, יְסוֹד. — יָצִיעַ, במקומו.

כֶּבֶשׁ, מעלות לפני הבנין לעלות בו. — כִּיֵּר. — *כִּפָּה. — *כָּפִים. — כַּפְתּוֹר, ראש העמוד. — כְּרוּתָה, קורה של עץ. — כָּתֵף הבית. — כֹּתֶרֶת, על ראש העמודים.

לוּל, מעלה. — לִיָּה. — *לֶחִי, *נסר, *לפוף *לְפוּת.

*מְהַנְדֵּס, בנאי חכם. — מְזוּזָה. — מְחוּזָה, מֶחְזָה, כמו חוות. — *מֶלֶט, לדבק את האבנים. — מַסַּד. — מִסְעָד. — מַעֲקֶה. — מַצֵּבָה. — מִקְלַעַת.

*נִדְבָּךְ, עי' אבן. — *נוי הבנין.

סִפֵּן. — *סָתַר, את הבנין, הרס.

עָב, עֹב, עָבִים, במקומו. — עַמּוּד, והמתיחס במקומו. — עֵץ, בד, *קורה, *כשור, *מריש, במקומם.

*פִּגּוּם, חבור קורות ובדים ועליהם לוחות, יעמדו עליהם הבונים לעשות מלאכתם במקום גבוה. — פִּטּוּרֵי צִיצִים, לנוי הבנין וקשוטו. — פְּנֵי הבנין. — *פַּס, *פסים. — *פָּצִים, עמוד מעץ או אבן בבנין. — *פּוּצָם, מקום בנוי פצימים. — פְּקָעִים, מין נוי. — *פָּתִין, במקומו.

*צִדָּה, את האבן. — צֵלַע. — צִפָּה, את הכתל בעץ, בזהב וכדומה.

*קַבְּלָן, שבונה ב*קבלנות. — קַו, קו המשקלת, נטה קו. — קָטוֹר, קְטָרָה, בנוי כפות. — קָלַע, מִקְלַע נוי. — קָצֶב, מדה של הבנין. — קֶרֶן, קרנות. — *קִשְׁקוּשׁ, בנין קטן. — *קרפף, שטח מוקף כתלים.

*רֹבֶד, עי' אבן. — *רֶכֶס, עמוד מרבע. רִמּוֹנִים, נוי.

שְׂבָכָה. — שְׂדֵרָה, במקומו. — *שָׁחִיף. — *שִׁפֵּץ הבנין, תקן אותו מחדש. — שקוף, בכפה.

תַּבְנִית הבית. — תְּכָנִית. — תִּמּוֹרוֹת, מין נוי. — תִּקְרָה.

בְּנוֹת, בנות, — מ"ר מן בַּת, עי' זה.

בִּנְיָה[2], ש"נ, — דבר בנוי, Gebäude; construction building: ומדד את הבית ארך מאה אמה והגזרה והבִּנְיָה [2]) וקירותיה ארך מאה אמה (יחזק' מא יג).

***בנות שבע**, ***בנות שוח**, עי' שבע, שוח.

°**בְּנִיּוּת**, ש"נ, — סגולת מי שהוא בֵּן: ואחר זה צוה ללמוד הדברים האלה לבנים והתלמידים הם בכלל שעיקר ה ב נ י ו ת הוא בנפש אבל הבנים קודמין שבהן ב נ י ו ת הנפש והגוף (מלמד התלמידים, יעקב אנטולי ותחנן). בא החכם להזהיר תלמידו שהוא בנו ב ב נ י ו ת נפש שלא למאוס מוסר יי' (שם, נהר). חביבין ישראל שנקראו בנים למקום וכו' וראוי שנדע מה ענין המעלה הזאת כי אם שם האב נאמר על הפועל והבורא הנה

---

1) משק', לִוְיָה, צִבְיָה, שִׁלְיָה. — 2) לפי הענין נראה כי זה חלק מיוחד מהבנין, דבר בנוי על פני הגזרה, כאמור למעלה בפסוק יב, אך לא עמדו המבארים על תכונתה של בניה זו, ומשתמשים במלה זו במשמ' בנין בכלל, או יותר במשמ' מפשטת מלאכת הבנין.

האומות כולם ישתתפו בהיותם בני אל חי ולמה א"ב ייחד השלם ר' עקיבא מעלת הצלם לכללות מין האנושי וייחס מעלת הבניות לאומת ישראל בלבד (ר"א הכרככל. נחלת אבות ג). הנה אם כן הבניות מורה על התיחדות האומה להנהגתו מבין שאר האומות (שם).

בנ"ט, ר"ת: בנותן טעם.

בִּנְיָן, ש"ז, מ"ר בִּנְיָנִים, -ינות,—א) דבר בנוי, Gebäude; construction; building: והלשכות העליונות קצרות וכו' מהתיכונות בִּנְיָן (יחזק' מב ה). וימד את רחב הַבִּנְיָן קנה אחד (שם מ ה). והַבִּנְיָן אשר אל פני הגזרה פאת דרך הים רחב שבעים אמה וקיר הַבִּנְיָן חמש אמות רחב סביב (שם מא יב). מי שלא ראה בנין הורדוס לא ראה בנין מפואר בימיו (סוכ' נא:). מה עשו אבותי לאבותיך מהם מיעכו בבנין (סנה' קיא.). — ומ"ר ״בִּנְיָנוֹת: כידוע לבורתי האילנות לבנינות (ס' החנוך תג). — ומשל: ״רקב המעות הבנינים[1]) (ר"י קמחי ספ' הגלוי, 126).—ובהשאלה, *הרכבת הגוף: רובע עצמות מרוב בנין או מרוב המנין ורוב בנינו ורוב מנינו של מת (אהל' ב א)· כל בנינו של אדם הוא שתי השוקים והירכים והצלעות והשדרה (רמב"ם טומ' מת ב ח).— דבר בבנינו, ר"ל כשהוא בנוי כלו בשלמותו: מי שלא ראה ב"ה בבנינו לא ראה בנין מפואר (סוכ' נא:). הנבלה כשהיא בבנינה תקרא נבלה וחלקיה לא יקראו נבלה (ר"א הקראי, ג"ע, טו"ט ב). — ב) *עצם הפעולה לבנות, das Bauen; act. de construire; building: משנבנה הבית התחילו מונין לבנינו וכו' לא זכו למנות לבניינו התחילו מונין לחרבנו (ירוש' ר"ה א נו:). אמת הבנין (שם שקל' ו מט ד). אין מבטלין תשב"ר אפי' לבנין ביהמ"ק (שבת קיט:). ביום שמחת לבו זה בנין ביהמ"ק (מגי' יב.). יכול יהא בנין ביהמ"ק דוחה שבת (יבמ' ו.). שכל העוסק בבנין מתמסכן (שם סג.). אבותינו אכלו מלוחים כשעסקו בבנין ביהמ"ק (קידו' סו.). אין בנין ביהמ"ק בלילה (שבו' טו:). — ומשל: שסתירת זקנים בנין ובנין נערים סתירה (מגי' לא:).—ובהשאלה: ת"ח שעוסקין בבנינו של עולם (שבת קיד.). — *בִּנְיַן אב, מדה ממדות דרשות הכתובים בתורה שמה שנאמר במקום אחד מלמד על מה שנאמר במקומות אחרים[2]) בנין אב מכתוב אחד ובנין אב משני כתובים (י"ג מדות של ר' ישמעאל). זה בנין אב לכל דמיהם בם וכו' בסקילה (ספרא, קדוש' ג). אמר רבי אלעזר כל מקום שנאמר וה' הוא ובית דינו בנין אב שבכולם וה' דבר עליך רעה (ירוש' ברכ' ט יד:).— ג) בדקדוק, ״בכלל אופן המלה וצורתה: נשבתו האותיות ונסתר בנין המלה (מנחם מחב' 41). המלה הזאת לא תסור מבנינה ולא ישתנה ענינה (שם, ערך זאת). ובנין מאירות מן אור (דונש על רסע"ג). זכרון רב בניני השמות המוספים (הרקמה, י). ומן הבנין הזה פיעלה בשבר הפא (שם). — ובפרט ״כ"א משמנה צורות הפעל, בנין הקל, בנין הכבד וכו': הפעל השלישי המוסף מה שאין בנינו בנין הקל (הרקמה, יד). והעתיד מבנין הפעיל יהיה על השלמות והתום והפעול (שם). ממה שישיג הפועל מן הבנינים לענין הנפעל וההתפעל (שם). והנה כל אלה הם מבנין הקל הנקרא בנין פָּעַל (ראב"ע לחות, הפעלים). ואלה השלשה הבניינים הם עיקרים לכל הלשון (שם). בנין הפעלים יבנה בשמנה טורים הטור האחד הוא בנין הקל והוא יסוד הפעלים וכו' אבל ההא והמם הנוספת בבנין הפעיל וכן בשאר הבנינים וכו' (מכלול, שדה"פ).

בנל"ך, ר"ת: ברוך נותן ליעף כח.

בנ"ר, ר"ת: בורא נפשות רבות.

בסא[1]), ממנו *בסיא *בוסיא.

***בְּסְיָא**[2]), *בְּסִיא, — התרשלות וזלזול בשמירה וכדומה, Vernachlässigung; négligence; negl-: השם בהמה מחבירו מתה בבוסיא[3]) משלם כולה שלא בבוסיא משלם פלגה שכך הוא כותב לו

---

[1]) והוא תרגום מלשון ערבי', כמו שנאמר שם: כי ימשלו חכמים שלהם (של הערבים) סוס אל דראהם אלבניאן.— [2]) ואמר ר' ישועה הלוי בהליכ' עולם שער ד: בנין אב מדה בתורה שהכתוב יגלה ויפרש במקום אחד וממנו למדין בכל המקומות הדומין לו שהתורה תקצר ותרמוז במקצת על הכל.

[1]) בערב' בַּשַׁא[a]) בה, — ולזול והתרשל בדבר.

[2]) משקל עברי בְּסִי כמו מְרִי, או בְּסִי כמו חֳלִי, או בְּסִיָּה כמו פְּלִיָּה. בארמ' כוליא. — ועי' הערה לקמן. —[3]) וכן בירוש' (ב"מ ה י:). בסגנון ארמי: מתה בבוסיא יהב כוליה דלא בבוסיא יהב פלגא וכו' מתה בבוסיא יהב ששה של זהב דלא בבוסיא יהב ששים זוז. ע"כ. וכן בבלי (ב"ק קיו:) רק בקצת נוסח' בכוסיא בכ"ף במקום ב.

---

[a]) بَسَابِهِ

אם תמות בבוסיא אשלם כולה שלא בבוסיא אשלם פלגא (תוספתא כ"מ ה ו). שמה במנה והשביחה והרי היא יפה מאתים זוז מתה בבוסיא משלם שלשה של זהב שלא בבוסיא משלם חמשים זוז (שם שם יא). רישאין החמרין לומר כל מי שתמות את חמורו נעמיד לו חמור אחרת מתה בבוסיא אין צריכין להעמיד לו חמור אחרת מתה שלא בבוסיא צריכין להעמיד לו חמור אחרת (שם יא כה).

בסה[1], ממנו בּסּה.

בָּסָה[2], פ"י, בינ' בּוֹסִים, עב' בָּסָה, בָּסִית, בָּסִיתָ, בָּסוּ, בְּסִיתֶם, בָּסִינוּ, אֶבְסֶה, תִּבְסֶה, — דרך ורמס בבח בתוך הטיט והרפש, patschen (in Schlamm); patauger : to splash (through the mud) : והיו כגברים בּוֹסִים[3] בטיט חוצות במלחמה ונלחמו כי יי' עמם והבישו רכבי סוסים (זכרי' י ה). — ובמשמעת "תום ולבלך: לולא פני כבודי אני נושא אז הייתי מעליך ראשך נושא, ואותך בדם כבדך בוסה (ס' מעשועים לר' זכדא, מחב' יין לבנון).

— פע', *בִּסָּה, מְבַסֶּה, מְבַסִּים, מבוסים, — מלכלכים: ואם כל בהמות וחיות קרוצים, נתחים ערוכים על העצים,

---

[1]) אין המדקדקים מודים בשרש בסה בעברית הקדומה, והפעל בוסים שלקמן הם מחליטים אותו לבינ' מן בוס. ועי' הערה למלה זו לקמן.

[2]) עי' הערה לשרש בסה, ועי' הערה שלקמן.—

[3]) כל המדקדקים גזרו שזה בינ' מן בוס. אמר ריב"ג בשרש בית וו סמך וז"ל: ודע כי בוסים בטיט חוצות מזה העיקר והוא תואר אם שם הפועלים על משקל בחתיתם מגבורתם בזשים, טובים היו חללי חרב, והעיקר בהם שיהיו על משק' קרובים ורחוקים והשיגם הרפיון והנוח כאשר קרה לגוחי מבטן אתה גוזי ווזלתם. ע"כ. וכך גם החדשים. ואעפ"י שבעצם הדבר אין זה מן הנמנע, מ"מ יש לפקפק למה באה צורה זו רק במקום הזה בלבד, ועוד קצת קשה בית השמוש בהשם טיט, כי לפי מנהג שמוש הפעל בוס, בוסס, הדין נותן שיבוא אחריו הדבר בפעול, והיה צריך להאמר בוסים טיט חוצות. וכבר היו מי שרצו להגיה כטיט כ במקום ב. ואולם נראה, כי זה פעל מיוחד לפעולת ההליכה בעמל וכח בתוך הטיט, ואפשר שהוא פעל משנה מהפעל בוס, שנתיחד לפעולה זו, והרבה יש בינונים מלאים אפי' במקום שאין להם משמ' שם דבר, בפרט בהכתבים של הזמן המאוחר. וקצת בעין סמך לזה יש בההקבלה שבחצי השני של הפסוק והבישו רוכבי סוסים, משמע שהכונה היא להקביל את הלוחמים הרגלים הבוסים בטיט חוצות לעומת רוכבי הסוסים. וכן ראב"ע שם וכן רד"ק.

ואף זויות מזבח מְבוּסִים, דם כמים לים מכסים (פיר היחוד א).

***בְּסוּם**, ש"ז, — שם"פ מן בִּסֵּם במשמעת נעים: כשהיו מושכין את קולם בנעימה היו אלו ממהרים להבליע את השם וכו' בנעימה ביסום[1]) קול (רש"י קידו' עא.).

***בְּסוֹרָה**[2]), ש"נ, מ"ר בְּסוֹרוֹת, — כוס של בסורות, כוס יין שהיו מעבירים לפני הכלה אם היתה בתולה: נשרפה כתובתה רקדו לפניה שחקו לפניה העבירו לפניה כוס של בסורות[3]) או מפה של בתולים אם יש לה עדים באחד מכל אלו כתובתה מאתים (כתוב' יו:).

***בָּסִיס**, ש"ז, — כַּן, Basis ; base : קני מנורה טהורין הפרח והבסיס טמאין (כלי' יא ז). כוס בסיס לדרקון אסור ודרקון בסיס לכוס מותר (ירוש' ע"ז ג מב ד). בעומדין על בסיסן (ע"ז מא.). כעמוד הזה שיש לו בסיס מלמטה (מד"ר ויקר' כה). העמוד הזה אם אין לו כותרת מלמעלה ובסים מלמטה אינו

---

[1]) בארמ': (עיקר השיר הוא בפה והכלים באו) לבסומי קלא (סוכ' נא.).

[2]) עי' הערה שלקמן. — [3]) כך בערוך דפוסי' קדמו' וכמו"כ בעה"ק דפוסים הראשנים. ובנוסח' התלמוד בשורה. אך רגלים לדבר כי גרסה זו היא תקון עפ"י מה שהתחילו לפרש מלה זו מלשון בשורה, כמו שפרש"י שם: המבשר עליה סימני בתולה. אבל באמת כבר נעלם מבעלי התלמוד בעצמם מהותה של כוס זו ופרושה האמתי של מלה זו, והוו שם וז"ל: מאי כוס של בסורות (כך גרסת הערוך, ובנוסח' בשורה) אמר רב אדא בר אהבא כוס יין של תרומה היו מעבירין לפניה כלומר ראויה היתה זו לאכול בתרומה מתקיף לה רב פפא אטו אלמנה מי לא אכלה בתרומה אלא אמר רב פפא זו ראשית כתרומה ראשית. ע"כ. והנה נתברר מכל הויה זו כי בזמנם של רב אדא ורב פפא כבר לא היה נהוג מנהג קדום זה של העברת כוס לפי הכלה כשהיא בבתוליה, ולכן יש לפקפק אם באמת היו מעבירים דוקא כוס של תרומה, כי אפשר שזו סברה בעולם של רב אדא כדי לפרש הסימן שראויה היתה לאכול בתרומה. וגם פרושו של רב פפא זו ראשית כתרומה ראשית אין ספק שהוא דרוש בעולם. ואפשר שכוס של בסורות היתה כוס של משקה עשוי מבסורות, ר"ל מפרי בסר, כמו שאומרים בערב' בִּשַׁר אלתמר, עשה שכר תמרים בעוד שהתמר בסר, ר"ל מעט קדם שבשל בשול גמור, קודם שנפתח, והיה זה אולי לסימן הכלה שגם היא עודנה בסר, עוד בבתוליה. וכבר השתמשו גם בערב' בפעל זה גם לענין הזדוגות הגמל והנאקה, ואמרו: בשר אלפחל אלנאקה, נזקק לה קודם שתבעה.—ועי' בֹּסֶר.

נראה (תנחו' כוכ' ככר ב).—ומ"ר: שלש בסיסאות[1] הן שלפני חמטה ושלפני סופרים וכו' (כלי' כד ו). — ובהשאלה: בסיס לדבר האסור (שבת קיז.). — ואמר הפיטן: אמת יהגה חכי משפטי יי' אדוני, כל פקודי כל בסיס טבע אדוני (אזהר' ר' אליהו הזקן).

*בְּסִיסָה, — שה"פ מן בסס: בסיסה ופסיסה אחד הוא (רס"ג עוקל' א ה). הדריך סוס למנוסתי בים בקע לְבְסִיסָתִי המירו ומלא בפיסתי לְסַסְתִּי (שלמה כר"י, יוצר א פסח, אור ישע).

*בסם[2]), כמו בשם, ממנו *בֹּסֶם, *בַּסֵּם *בִּסּוּם *בְּסַמְן.

*בֹּסֶם, בוסם, ש"ז, — כמו בֹּשֶׂם: לצלוחית של פלייטין שהיתה מונחת במקום הטנופת במקומה ריחה נודף וכ"ש במקום הבוסם (סנה' קח.).

*בָּסֵם, פ"ע, עת' יִבְסַם, — היה בסים, מתוק, נעים, süss sein; être doux; be sweet: למלך שעשה סעודה וזימן אורחין אצלו והיה מחזיק עליהם ואומר להם יערב לכם ויבסם לכם (מד"ר שיה"ש, באתי לגני). והיו מקלסין לפניו ואומרין לו יערב לך ויבסם לך (שם איכ', טומאתה). ללסטים שנכנסו לתוך המרתף ונטלו קנקן א' של יין ושתו הציץ עליהם בעל המרתף א"ל יערב לכם יבסם לכם שתיתם את היין החזירו את הקנקן למקומו (ילק' יהוש' כד).

— פִּעֵ', *בִּסֵּם, — חפף, התקין בבֹּסם, parfümieren, to perfume; parfumer: כלה מקשטין אותה ומבסמין אותה ואחר כך מכניסין אותה לחופה (מד"ר שמו' כג).—ובהשאלה, עשהו מתוק, שמח: ולשמח הלב העליון ולבסמו כדי שיאציל עליהם היו צריכים מיני הניגון (עבוד' הקד' לרמב"ג, כג).

— פֻּעַל, *בֻּסַּם, *מְבֻסָּם, מְבֻסָּמָה, מְבֻסֶּמֶת, — א) מתקן בבשמים, parfümiert; parfumé; perfumed: לפי שאין שבח לת"ח שיצא מבוסם (תוספתא ברכ' ו ה). המוכר יין לחבירו סתם חייב באחריותו עד הפסח מבוסם חייב באחריותו עד עצרת (שם ב"ב ו ה). ונערה יוצאה מקושטת ומבוסמת ומפתה אותו (מד"ר במד' כ). — ובמשמ' מְתֻקָּן, נאה וטוב: וכשהייתי יוצא לחוץ הייתי יוצא בבגדים נאים כדי שאצא לשוק מבוסם (פסיק' רב' כג-כד). — ובמשמעת נעים לחך: (טעם את היין ולא היה) מבוסם וטוב (רש"י כתוב' ס.).—ב) בהשאלה, שתוי יין מעט, אך עוד לא שכור לגמרה, angeheitert; gaillard; tipsy: הוא מְבֻסָּם (בלשון העם, ועי' לקמן התפעל).

— התפ', *הִתְבַּסֵּם, — א) התקין עצמו בבשמים ושמן, sich parfümieren; se parfumer; perfume o. s.: וכשנושאין (מבית אבטינס) אשה ממקום אחר מתנין עמה שלא תתבסם שלא יאמרו ממעשה הקטורת מתבסמין (יומא לח.). לאדם שהיה מוכר נפט ואפרסמון וכו' בא למדוד אפרסמון אומר לו המתן לי עד שאמדוד עמך כדי שנתבסם אני ואתה (שם לט.). ומפני מה האשה צריכה להתבסם ואין האיש צריך להתבסם וכו' (מד"ר בראש' יז). — ב) בהשאלה, נעשה רך, נעים: שנתבסמה דעתו עליו (שם כז). דינין שיצאו מעולם התוהו וכו' ונתבסמו על ידו בסוד שם אלהים (עמק המלך, רישא דז"א מא). עתה בזה מתבסמין (הדינים) ומתהפכין לרחמים (מעבר יבק, מ"א יב). — ג) שתה והחל לשכר, angeheitert werden; devenir gaillard; become tipsy: אכל ושתה ונתבסם (מד"ר קהלת, שמח). מפני שלא היו רגילין לשתות יין וכו' ועל כן היו מתבסמין ומרגישין במעט יין (ר"ד אבודרהם, סדר תפל' פורים).

*בַּסָּם, ש"ז, מ"ר בַּסָּמִים, — מי שעושה או מוכר מיני בסם, Spezereihändler; épicier; druggist: אי אפשר לעולם בלא בסם ובלא בורסקי אשרי מי שאומנותו בסם ואוי לו למי שאומנותו בורסקי (קידו' פב:). המוכר שטרותיו לבסם (ירוש' שבועות ו לז:).

*בְּסָמְן[1]), ש"ז, מ"ר בְּסָמְנִים, בוסמנים, כמו בֹּסֶם: רוח צפון ורוח דרום מכבדות וזוחלות כל בוסמני גן עדן ונותנין ריחם (מד"ר במדב' יג).

בסס[2]), ממנו א. בָּסַס.

א.*בָּסַס, עת' יִבְסֹס, — שבר לשברים דקים, פתת לפתיתים, zerbrechen, zerbröckeln; briser, émietter; break, crubble: כל ידות האוכלין שבססן[3]) בגורן

---

[1]) כך גרסת הערוך. ובנוסח' בססיות.

[2]) עי' שרש בשם.

---

[1]) משקל שַׁלְחָן.

[2]) בערב' בשׂ a), שבין שאר משמעותיה משמשת גם במשמע' שבר ופתת, ונתפזר, ועקרה הבהמה העשב וערבב.

[4]) כך גרס' כל הספרים שלנו. ובספרים שהיו בידי

---

a) بَسَّ

טהורין (ספרא, שמיני, ט יא).— ובמשמ' החריב : האש והמים הזידונים שטפונו בדלקם ו ב ס ם ו מקדש ובזוו חלקם (סליח' לו"ג, אבלה נפשי). מעט מעט ב ס ם ו ה ו הגוים (רד"ק ישע' יח ב).—ואמר המשורר: אשחק לקורותיו בצדקי אחזיק על זאת אבנים בחרו ב ס ם ו, ארמום וארפוס את כבודם כאשר המה כתלי. אהלי רפסו (ר"י פרנס', מתק שפת' 71).—ובהשאלה, התיר האגד : (ר"א אמר ב ס ם ן) ה ת י ר א ג ד (סוכ' יד.).

ב.*בִּסֵּם[1], קל אינו נהוג.

— פע' *בִּסֵּם, — נתכונן ונתחזק : אימתי כביכול כסא מ ב ו ס ם למעלה (מד"ר במדב' טו).

— נתפ', *נִתְבַּסֵּם, — כמו בִּסֵּם : כיון שעשו לו רגל שלישי נ ת ב ס ם ועמד כך כיון שנעשה המשכן מיד נ ת ב ס ם (העולם) ועמד (מד"ר במד' יב).

בסר[2], ממנו בֹּסֶר, בֶּסֶר, *בִּסֵּר, ואולי גם *בְּסוֹרָה.

בֹּסֶר[3], ש"ז, כנ' בִּסְרוֹ, או בָּסְרוֹ[4]),— הענב קדם שגמל, : unreife Traube; raisin vert; unripe grapes כתם פרח ובֹסֶר גמל יהיה נצה (ישע' יח ה). ה ב ו ס ר משהביא מים אוכל בו פתו בשדה (שבי' ד ח). בג' פרקים בודקין את היין בקדים של מוצאי החג ובהוצאת סמדר ובשעת כניסת המים ב ב ו ס ר (גיט' ג ח). השום ו ה ב ו סר והמלילות שריסקן מבעוד יום (תוספתא עדי' א ט). הוא ב ו ס ר הוא גרוע הוא פול הלבן (ברכ' לו:). אתרוג ה ב ו ס ר (סכה לו.). — ומשל : אבות אכלו בֹסֶר ושני בנים תקהינה (ירמ' לא כט), יאמרוהו לכל דבר שהבנים סובלים בשביל מעשי אבותיהם. — ואמר המשורר : הלא אותך הכעסת למען בושת פניך אכלת הַבֹּסֶר ותקהינה שניך (רמב"ע, תוכחה).

בֶּסֶר[1], ש"ז, כנ' בִּסְרוֹ, — כמו בֹּסֶר : יחמס כגפן בִּסְרוֹ (איוב טו לג).

***בִּסֵּר**[2], בסר על, בסר ב...,—עשה פני בסר, זלזל בדבר, בזה, gering schätzen ; mépriser ; contemn : אר"ש בשם ר' יהושע בן לוי משל למלך שקדש מטרונה בב' מרגליות מיד ליד וחזר ושלח לה עוד שמנה ע"י שלוחו עם שהיתה משחקת עם אוהבה אבדה את ב' המרגליות שנתן לה המלך כיון שידע המלך שאיבדה אותן טרדה מביתו בא לו שושבינה לפיים למלך אמר אדוני המלך אימתי אתה מוצא משובחת ונאה כמותה אמר המלך אי שמים ב' מרגליות נתתי לה מידי לידה ושלחתי לה על ידך שמנה לא היה לה לאבד את שלך או ג' או אפילו כלם אלא כך היתה ב ו ס ר ת עלי שאותן שתי מרגליות שנתתי לה מיד ליד איבדה אותן (מד"ר שמות מג). אמר הקדוש ברוך הוא אם נגלה אני אליו (אל משה) בקול גדול אני מבעתו בקול נמוך ב ו ס ר הוא על הנבואה (שם מה). שמא מפני שהן (דברי תורה) מתוקין מדבש ב ס ר ת י בהן (תנחו' בובר, עקב). מי שרואה את ארבע מינים הללו (האתרוג וכו') הוא ב ו ס ר עליהן והן גדולות לפני הקב"ה (שם אמור כט). לב ב ו ס ר בחלקו[3]) של חברו (שם ברא' לד).

— פעל,*בִּסֵּר,—כמו הקל, בנחץ הפעולה : יתרו כומר היה לע"ז וראה שאין בה ממש ו ב י ס ר עליה (מד"ר שמו' א).

***בַּעְבּוּעַ**,ש"ז, מ"ר בַּעְבּוּעִים,— א) כמו אֲבַעְבּוּעָה, כעין בועה, נפח על פני איזה גוף, Blase ; bule ; bubble: ב ע ב ו ע שבחבית שניקב (טבו"י ב ח), נפח הנעשה על פני כלי חרס או זכוכית בעת שרפתם בכבשן.—ב) שם"פ מן בעבע, עשיית אבעבועות, למשל בגד שהופשט על פני הים, ומשקה בשעת רתיחה :

קדמוני הגאונים היתה הגרסה ש פ ס ס ן , פ תחת ב. אמר רה"ג שם : שפססן איכא דאמרי שבססן. ע"כ. ואין ספק בדבר שעצם משמעת בסם היה ידוע לבעלי הגמרא, אלא שנחלקו מה היתה הכונה פה בהלכה זו בפעל זה, ונחלקו רבי יוחנן ורבי אלעזר : רבי יוחנן אמר ב ס ם ו ממש ורבי אלעזר אמר הותר אגדן. ע"כ. וכתב שם עוד רה"ג : וכבר שאלו בשאלות מה לשון פססן וכו' שבסיסה ופסיסה אחד הוא דכתיב רעים רבים שחתו כרמי בוססו את חלקתי ומתרגם דושישו. ע"כ. והובאו דברים הללו בהערוך. וכן הרמב"ם תרגם אשמהא ורצ'הא, שר"ל כתת ושבר.

[1]) מן בסים.

[2]) בערב' בשר a), במשמעה כללית לדבר קודם זמנו, קודם שהגיע לבשולו.

[3]) בערב' בשר b), בכלל פרי רטוב, ובשר אלנחל c), התמר קודם גמר בשולו. — [4]) כך עפ"י הדין של משקלי פֹעל, כמו קָמְצוֹ או גָרְנוֹ, ועי' הערה לערך בֶּסֶר.

a) بسر b) بُسر c) بسر النخل

---

[1]) כך המדקדקים הקדמונים, שזה משק' אחר (רד"ק שרשים), וכן גם גזנ'. אך קצת החדשים סוברים, כי החולם נתחדד ונתרומם לחירק.

[2]) בערב' בַשַר a) אלרג'ל וג'הה בושרא, רעמו פניו וזעפו. ובארמ' דבר יי' בוזה, פתגמא דיי' ב ס ר.

[3]) כך גרס' הערוך.

a) الرجل وجهه

הטבילן (את הבגדים) נגובין עד שיבעבעו ויניחו מבעבוען (מקוא' י ד). כמין בעבועין שעושה המטר כשימטיר הרבה (רס"ג, שם). ולכן נקרא מזרקי יין על שם שהוא עושה בעבוע ביציקתו (בעל הנפש להראב"ד, שער המים). ומתחלל בדם ועושה בעבוע כגון שעושה המפוח לזכוכית והבעבוע הראשון הוא הלב שהוא משכן החיים (ר"א הקראי, ג"ע, טמאה וטהרה א). שמניחים התבשילין בתנור ורותח בבעבוע (שם, שבת יח). כבר רתחו (הקדרות) ונחו מבעבוען (ר"נ על הרי"ף, שבת שכט).

א. **בִּעְבַּע**[1], — הקל אינו נהוג.

התפ', *הִתְבַּעְבַּע, — התענג, התנעם, sich vergnügen : jouir de ; to enjoy : מונע מנפשו יקבץ לאחר ובטובתו יתבעבע[2] זר (כ"ס גני' יג ד).

ב. ***בִּעְבַּע**[3], פעוי"ו, — א) נעשה כעין בעבועים, מקום נפוח ומקום שפל : בגדים שהטבילן מכובסין עד שיבעבעו (מקוא' י ד). כמעין נובע אשר מבעבע אצל המקור (ר"ת על דונש, זכוכי מות). שידוע שטבע העיף רותח ומבעבע לפיכך צמאו רב (מלמד התלמ', כשלח). והאספלניות המאדימות והמבעבעות טובים מאד וראוי שתבקע האבעבועות ואחר זרה עליהם רפואה מנגבת ואחר תחזור לבעבע (קאנון ג כב כ י). הכונה ברפואת שריפת האש וכו' אחד מהם להשיג שלא יבעבע (שם ד ד כ י). ומפני זה מתאחר מאד התכתו (של הזהב) באש ואם יפול חם על בשר אדם לא יכוה ולא יבעבע (שער השמים לאבי הרלב"ג ב כ). — ובמשמ' פ"ע : שנעשית החומה מבעבעת מפני האבנים הסדורות הנפרדות זו מזו (הגלוי לר"י קמחי לב). — ב) יצא בכח, למשל מים וכדומה מהכלי[4], sprudeln; jaillir ; to bubble : שהיה שמן המשחה מבעבע ויורד עליו (מדר' תהל' יח). שיתמצו המים ומבצבצים ומבעבעים (ערוך, ערך מן). — ג) פרפר ופרכס בהתאמצות הכח להלחם עם איזה דבר, כמו הטובע במים, zappelnd kämpfen ; se débattre ; to struggle (in water) ראה תינוק מבעבע בנהר ונתכוון להעלותו (ירוש' שבת יד יד:). מעשה שהיו באין בספינה ועמד עליהן סער גדול בים ונטלו אחד מהם והטילוהו בים וכו' כיון שהגיע ללמינה של יפו התחיל מבעבע מתחת הספינה (שם יומ' ג מא.).

— נתפ', *נִתְבַּעְבַּע, — נעשה בעבוע : ואם לא נתבעבע המים הרי היא שלמה מכל נקב (הרמב"ם, הלכ' שחי' יא). הכימוסים השחוריים הנה לא יורגש מהם דבר בטעם ולא יברחו ממנו הזבובים ולא יתבעבע על הארץ (פרקי משה ב). אבל ימשך עליו כל שעה בבגד טבול במים קרים משולגים כי זה ימנעהו מהתבעבע (קאנון ד, ב טז). יבריא (ההדס) השחינים אשר בכפית הידים והרגלים ושריפת האש וימנעם מהתבעבע (שם, שמות הסמים, א ס).

ג. ***בִּעְבַּע**[1], — כמו *כִּעְכַּע, השמיע קול כעין כיחה ושעול מתוך הגרון, כדי להעיר דעת השומע, räuspern; tousser légèrement ; to hem : מקשת בפתח ודופקת ומבעבעת[2] (ערוך, ערך מרקפא).

בַּעַד[3], סמי' בְּעַד, וככנ' בַּעֲדִי, בַּעֲדֵנִי, בַּעַדְךָ, בַּעֲדֵךְ, בַּעֲדוֹ, בַּעֲדָהּ, בַּעֲדֵנוּ, -דֵינוּ, בַּעַדְכֶם, -כֶן, בַּעֲדָם, -דָן, — מלת היחס, תשמש במשמ' — א) מתוך, דרך,

---

1) עי' הערה לקמן.

2) בנוסח זה אין שום פקפוק, וכן אין לפקפק במשמעותו של פעל זה. Smend תרגם frohlocken, אך אין זה מתרגם היטב את הכונה. ויותר קרוב להכונה תרגם Peters : sich sättigen. והנה לא מצאתי לא בעברית ולא בארמ' ובערב' מקור למשמעה זו של בעבע, זולתי אולי בהפעל בוע בארמ' במשמע' שמחה וגיל, ועי' שרש בוע למעלה.

3) סברים כי זה פעל משנה מן בוע, עי' במקומו. — 4) אולי דומה לערב' בע a) אלמטר מן אלשחאב, יצאו המים מן העננים.

---

a) بعّ

1) עי' הערה שלקמן. — 2) בפסיק' ר"ב (פר' אחר מות, וכן מד"ר ויקרא כא) נאמר : ר' יוחנן כד הוה סליק למשאל שלמיה דר' חנינא הוה מבעבע. בערוך הובא ערך כעכע, וגרסה אחרת וז"ל : בו"ד שנכנס לבית חבירו צריך לכעכע. ע"כ. ונראה מזה שר"נ ידע פעל כעכע ולא פעל בעבע. אבל, מדברי ר"נ בעצמו בערך מרקפא, שהגרסה בכל הדפוסים הקדמונ' היא מבעבע, כמו שהבאנו בפנים, נראה כי ר"נ השתמש למושג זה בפעל בעבע ולא כעכע. עב"פ גרסת הרשב"ם בפסוק ונשמע קולו געגע ממקום בעבע וכעכע בודאי מוטעה, ולא כדעת בובר שהכריע כי זו הגרסה האמתית.

3) חשבו המדקדקים הקדמונים כי מלה זו מרכבת מן עד ומן בְּ השמושית. אבל החדשים, למן Danz ואילך, וכמו"כ גרץ (MJWJ. 1870, 49) החליטו כי מקורה בפעל בַּעַד a) שישנו בערב' ומשמש במשמ' רחוק, והשם בַּעַד b)

---

a) بَعِدَ b) بُعْد

דבר, par through ; durch : וישקף אבימלך מלך פלשתים בעד החלון (בראש׳ כו ח). ותורדם בחבל בעד החלון (יהושע ב טו). בעד החלון נשקפה ותיבב אם סיסרא (שופט׳ ה כח). ותרד מיכל את דוד בעד החלון (ש״א יט יב). בעד אשנבי נשקפתי (משלי ז ו). בעד החלונים יבאו כגנב (יואל ב ט). הנה ראשו משלך אליך בעד החומה (ש״ב כ כא). ויפל אחזיה בעד השבכה (מ״ב א ב). הבעד ערפל ישפוט (איוב כב יג). — ועם מ, מבעד: עיניך יונים מבעד לצמתך (שה״ש ד א). — ב) חלף ותמורה, for ; pour ; für : עור בעד עור וכל אשר לאיש יתן בעד נפשו (איוב ב ד). כי בעד אשה זונה עד ככר לחם (משלי ו כו). ובעד נכרים חבלהו (שם כ טז). ועם הפעלים בקש, התפלל, דרש וכדומה, במשמעת לטובת פלוני: ויתפלל בעדך וחיה (בראש׳ כ ז). ויבקש דוד את האלהים בעד הנער (ש״ב יב טז). הלא עם אל אלהיו ידרש בעד החיים אל המתים (ישע׳ ח יט). דרש נא בעדנו את יי׳ (ירמ׳ כא ב). ויזעק שמואל אל יי׳ בעד ישראל (ש״א ז ט). חזק ונתחזק בעד עמנו ובעד ערי אלהינו (ש״ב י יב). וכפר בעדו ובעד ביתו (ויקר׳ טז ו). ועשה את חטאתך ואת עלתך וכפר בעדך ובעד העם ועשה את קרבן העם וכפר בעדם (שם ט ז). ונשאת תפלה בעד השארית הנמצאה (מ״ב יט ד). העתירו בעדי (שמות ח כד). כי נביא הוא ויתפלל בעדך וחיה (בראש׳ כ ז). והעליתם עולה בעדכם (איוב מב ח). ועשה הנשיא ביום ההוא בעדו ובעד כל עם הארץ פר חטאת (יחזק׳ מה כב). התפלל בעד עבדיך (ש״א יב יט). אל תתפלל בעד העם הזה (ירמ׳ ז טז). ויתפלל בעדו תמיד (תהל׳ עב טו).— ג) מאחור לפלוני, hinter; derrière; behind, ובפרט אחרי הפעל סגר וכיוצא בו: ויסגר יי׳ בעדו (בראש׳ ז טז), ר״ל בעד נח. ויסגר החלב בעד הלהב (שופט׳ ג כב). ויצא אהוד המסדרונה ויסגר דלתות העליה בעדו ונעל (שם שם כג). ומגדל עז היה בתוך העיר וינסו שמה כל האנשים והנשים וכל בעלי העיר ויסגרו בעדם ויעלו על גג המגדל (שם ט נא). ובאת וסגרת הדלת בעדך ובעד בניך (מ״ב ד ד). — וכמו״כ אחרי הפעלים גבר, גמר גנן, חתם, הסך, עצר,

משמש גם בקצת לשונות הערב׳ הדרומיות במשמ׳ אחרי (Hommel, Süar. §77). וכבר הרגיש זאת אחד מבעלי המדרש ר׳ לוי (מד״ר שה״ש): מ ב ע ד לצמתך ר׳ לוי אמר לשון ערבי הוא אין בעי לימימר ארווח לי הוא אומר א ב ע ד לי (גרסת ר״מ לונזנו במעריך).

שוך, וכיוצא בהם: גדר בעדי ולא אצא (איכ׳ ג ז). יגמר בעדי (תהל׳ קלח ח). ביום ההוא יגן יי׳ בעד יושב ירושלם (זכר׳ יב ח). האמר לחרס ולא יזרח ובעד כוכבים יחתם (איוב ט ז). לגבר אשר דרכו נסתרה ויסך אלוה בעדו (שם ג כג). כי עצר עצר יי׳ בעד כל רחם לבית אבימלך (בראש׳ כ יח). הלא את שכת בעדו ובעד ביתו (איוב א י).—ואחרי שם מגן: ואתה יי׳ מגן בעדי (תהל׳ ג ד). — בעדני: ואמר אך חשך ישופני ולילה אור בעדני[1] (שם קלט יא). — ובעדינו: האמרים לא תגיש ותקדים בעדינו[2]) הרעה (עמוס ט י).—והשתמשו בו גם אחרי שלח, שלח בעדו, במשמ׳ שלח אחריו: וגם אביו שלח ב ע ד ו ולא רצה לבוא (ריב״ש קכז). שלח השוטר ב ע ד החייט (מנוה״מ לה). — ואין זה ברוח הלשון.

בע״ד, ר״ת: בעל דין, בעל דבר.

בעה[3]), ממנו א. בעה.

א. בעה, פ״י, עת׳ אבעה, תבעה, לווי בעה,— בעתה האש את המים, הרתיחתם ונפחתם, ועשתה שיבעבעו[4]), make swell ; gonfler ; anschwellen : בקדח אש המסים מים תבעה[5]) אש (ישע׳ סד ב).

— נפע׳ נבעה, — נבעה פרץ בחומה, נתהוה בחומה בעין נפח שדרך שם נפתח הפרץ: לכן יהיה לכם

[1]) י״א כמו תחתני, וי״א כדי לזוג עם ישופני. —

[2]) יוד יתירה, וי״א שצריך לקרא עֲדֵינוּ. ויש קוראים בע׳דינו, ר״ל בעוד אנו בחיים (Riedel, ZAW, XX, 332).

[3]) שרש משתף לעברית ערבית וארמית, רק בקצת שנויי משמעות, ועי׳ הערה לקמן.

[4]) במשמעה זו אין לשרש זה חבר בשאר לשונות האחיות. קצת החכמים רואים דמיון למשמעה זו במשמעת נפח הפצע, שיש לשרש בע׳א a) בערב׳. אך זה רחוק.

[5]) רוב הקדמונים והחדשים פרשו פעל זה במשמ׳ נפיחה. רסע״ג: וכמא ת נ פ ט אלנאר אלמא, ר״ל כמו שינפח. וכן ריב״ג: כי ענין ת ב ע ה אש תעלה אבעבועות. ע״כ. וכן רש״י: וכאשר המים ת ב ע ה האש כשתתן גחלת או מתכת במים ועלו המים אבעבועות. ע״כ. וכן רד״ק: ת ב עה ענין רתיחה, לפי שהמים ברתיחתם יעלו אבעבועות. וכן רוב החדשים. רק ת״י תרגם במשמעה אחרת, עי׳ לקמן הערה לבעה ב, ומנחם פרש במשמ׳ הפסיד. וקצת החדשים מפקפקים באמתת נוסחה זו ומגיהים הגהות מתחלפות. Cheyne הגיה משמים תבער אש. ויש מי שהגיה הפסוק בהמס דונג אשר תבער אש (ZAW, XXVI, 272).

a) بغا

העון הזה כפרץ נפל נִבְעֶה [1]) בחומה נשגבה אשר פתאם לפתע יבוא שברה (ישעי' ל יג).

ב. **בָּעָה**, — שאל וחפש, fragen, suchen; demander, chercher; ask, seck. — קל, עי' בָּעַי.

— נפע', נִבְעָה, נִבְעוּ, — חפשום, durchsucht werden, être fouillé; be sougth: איך נחפשו עשו נִבְעוּ מצפניו (עובד' ח ו).

ג. ***בָּעָה** [2]), פ"י, עתי' יִבְעֶה, תִּבְעֶה, אכל עשב או תבואה או פרי משדה או כרם, abweiden; brouter; depasture: אל תפול ביד נפשך ותבעה [3]) כשור חילך, עליך תאכל ופריך תשרש והניחתך כעץ יבש כי נפש עזה תשחת בעליה (ב"ס גני' ו ב-ד).

— הִפע', *הִבְעָה, — עשה שֶׁיִּבְעֶה: ארבעה אבות נזיקין השור והבור *והמבעה [1]) וההבער (ב"ק א א). — ועי' *מַבְעֶה.

[1]) יונתן תרגם אִתְחַמַר, במשמ' חרבן ומפלה. ורסע"ג תרגם בערבית ואהיה, ופרושו נקרע, נסדק, נבקע. אך ר"י בן קריש פרשו אנתפאך' אלחאיט ותכ'לכ'לה, ר"ל התנפחות החומה והזדעזעותה. וכן דונש בן לברט (תשוב' דונש 50), וכן ריב"ג וז"ל: לכן דמה בם (באבעבועות) מה שיקרה לכותל בנטותו לחוץ (בשהוא קרוב לנפ"ל) באמרו נבעה בחומה נשגבה. וכן בן בלעם: הד'א אסם אלתנפט ואתסע פיה ללמאיל ואלבארז מן אלחאיט אלי אחדי אלג'התין אלד'י יכון ד'לך סבב תהדמה. ע"כ, ור"ל: זה שם שעקר משמעתו הוא רתח והעלה אבעבועות, ונתרחב לנטייה ובליטה של הכותל לאחד משני צדדין שיהיו סבה להריסתו. וכן רד"ק (בפרושו): ונבעה הוא מקום נפוח בקיר והוא מענין שחין אבעבועות, וכאשר בקיר מקום נפוח הוא קרוב לנפול. ע"כ. והנה לפי פרוש זה קשה הלשון פרץ נבעה, כי לא הפרץ אלא החומה נפוחה. אבל גם פרץ נפל קשה, ואולי הנוסחה לקויה קצת. ורש"י פרש נבעה נגלה, כמו נבעו מצפוניו. וגם החדשים לא מצאו פרוש יותר נכון לישב מליצת הכתוב בנוסחה שלפנינו, ופרשו קצתם במשמעת בליטה ותלייה.

[2]) בארמ' בעא, עי' בהערה לקמן.

[3]) בגוף הכ"י של הגניזה כתוב ותעבה ולא ותבעה. והגיהו Peters וכמו"כ Smend ותבער, על פי הכתוב ובער בשדה אחר (שמות כב 7), וכמו שהשתמש ב"ס בעצמו להלן לו ל בפעל בער בפעל במשמעה זו. אבל, אם נקל לשער כי סופר או מעתיק במהירות הכתיבה השתבש וכתב ר במקום ה או שנמחקה רגל השמאלית של ההא ונדמתה ריש, קצת קשה לשער ההפך שישתבש המעתיק ויכתב ה במקום ר, או שנוספה רגל להריש ונדמתה הא. וזולת זאת, אם אפשר בודאי עדיף שנגיה כמה שאפשר פחות. והנה תרגום הסורי תרגם פסוק זה כך: לא תשתלם באידא דנפשך דלא תבעא איך תורא חילך. ואעפ"י שאין זה מכריע, שאפשר לאמר כי התרגום הזה נעשה לפי הנוסחה המשבשה בגוף העברי, מ"מ אם נצרף לזה את הטעמים שלמעלה בודאי רשאים אנו להחליט שבגוף הספר היה כתוב תבעה במקום תעבה. והנה מליצה זו: תבעה חילך, רצה Peters לבאר במשמ' בקשה, כמו מליצת המבקשים נפשך. אך הוא בעצמו העיר, כי לפי הענין ולפי החלק השני מהפסוק: עליך תאכל וגו', צריך שיהיה פה פעל שמשמעתו דומה למשמעת לחך, כלחוך השור, ובשביל זה הגיה בער במקום בעה. וכ"ז מפני שנעלם ממנו כי בעה הוא פעל קדום ששמש בודאי במשמעה זו של להיכת העשב או התבואה, וישנו גם בארמ' במשמע' זו, וההפעיל ממנו מַבְעֶה נשמר בהמשנה, ואולי היה הפעל בעה גם בהפסוק שמות כב ד. עי' כל זה בהערה לקמן. וכן ת"י מים תבעה אש, מיא מלחכא אשתא, תרגם תבעה לחך. והיוצא מזה כי אין ספק בדבר, שבמקום תעבה שבגוף הכ"י של הגניזה צריך להיות תבעה, והוא קל מן שרש בעה, ופרוש תבעה הוא: לחך את עשב השדה, את התבואה. ולא נתברר לי אם יש יחס בין משמעה זו ובין משמעה של בקשה וחפוש של שרש בעה.

[1]) אין ספק בדבר כי כך היתה הגרסה בהמשנה בזמן קדום, הואיל ורב ושמואל שנחלקו במשמעת מלה זו בקשו פרושה בהפע' תבעיו בעיו ונבעו מצפניו. וכבר העיר מהרש"א על זרות שם זה ואמר וז"ל: המאמר הזה אומר דרשני וכי משום דכתיב בעיו גבי אדם קרי ליה הכא לאדם גבי נזיקין מבעה וכן לשמואל משום דכתיב לשון נבעו שהוא גילוי גבי שן מבעה, ואמאי שינה שמם המיוחד להם אדם או שן לזה השם שהוא ברמז רחוק מאד. ע"כ. ותרץ מהרש"א כל זה בדרך דרוש. והנה, ארבעה אבות נזיקין לקוחים מהכתובים בפרשת משפטים (כא כח, — כב ה) ששם יש שור ובור, והבער הוא הכתוב כי תצא אש, כמו שפרש רש"י. נשאר פסוק כי יַבְעֶר איש שדה למבעה, ואין כל ספק בדבר כי לולא מצאו בעלי המשנה שם זה בכתוב לא היו בודאים שם זר כזה על סמך דרשות כאלה. והגהת שור (סגנת תלמוד התלון א ס.) המבער במקום המבעה, כמו בתוספתא, אינה נראה, כי אדרבה, הגרסה מבעה טבועה במטבעת גרסה קדומה, וגרסת התוספתא היא חדשה. ולכן רגלים לדבר, כמו שהרגיש בזה פינלס בס' דרכה של תורה, כי לעיני בעלי המשנה הראשונים היה כתוב כי יַבְעֶה איש במקום כי יַבְעֶר. ואם אין ראיה לדבר זכר לדבר יש מהנקוד: יַבְעֶר הזר, ומשמעתה האמתית של יַבְעֶה בעברית היתה דומה למשמעתה בארמית, כמו שנראה בת"י ישע' א ח: כמטללתא בכרמא בתר דקטפוהי כערסל מבתותא במקשיא בתר דאבעיוהי. וכן ת"י כלחוך השור, כמא דמבעי תורא ית עישבא. וכן ת"י מים תבעה אש מיא מלחכא אשתא, והיה לו ידוע כי הפעל בעה בעבר' משמש במשמ' לחך. ונשמר פעל זה במשמ' זו גם בבן

בע"ה, ר"ת: בעזרת השם.

בעה"ב, ר"ת: בעל הבית.

***בעוט**, — ש"פ מן בעט: היתה מבעטת והזיקה בביעוטה או צרורות מחמת ביעוט (ב"ק יט.). כסף וזהב וסוסים ונשים לא ירבה פן יסור ופן יזיד בביעוט משמן חלבו (אזה' ר"י בן אבון כב.). אולי בכבוד אב בביעוט אמעלה (סמא"ג, סלי' ר"ה, שדי).

בעולה, ש"נ, מ"ר בעולות, — א) אשה שיש לה בעל, Verheiratete ; mariée ; married: רני עקרה לא ילדה פצחי רנה וצהלי לא חלה כי רבים בני שוממה מבני בעולה (ישע' נד א). לא יאמר לך עוד עזובה ולארצך לא יאמר עוד שממה כי לך יקרא חפצי בה ולארצך בעולה (שם סב ד). — ואמר בן סירא: עם בעלה אל תטעם ואל תסב [1]) עמה שכר (ב"ס גני' ט ט).—ומ"ר: על הבעולות הן חייבין ואינן חייבין על הארוסות (ירוש' קדוש' א נח ב).—ב) בנגוד לבתולה, אשה שנבעלה: כנסה בחזקת בתולה ונמצאת בעולה (כתוב' יב.). נערה ולא בוגרת בתולה ולא בעולה מאורסה ולא נשואה (סנהד' כו:).

***בעור**, — ש"פ מן בער: כרם רבעי בית שמאי אומרים אין לו חומש ואין לו ביעור (מעשר שני ה ג). רבי יהודה אומר אין ביעור חמץ אלא שריפה וח"א אף מפרר וזורה לרוח (פסח' ב א). מי שהיו לו פירות שביעית והגיע שעת הביעור וכו' רבי יוסי אומר אחד עניים ואחד עשירים אוכלין אחר הביעור (שבי' ט ח). מהרו והתקינו את פירותיכם עד שלא תגיע שנת הביעור וכו' שכל הפירות שלא באו לעונת המעשרות פטורים מן הביעור (מע"ש ה ח).

א. **בעות**[2]), ש"ז, מ"ר בעותים, בעותיך — בהלה ופחד, Schrecken ; frayeur ; fright: עלי עברו חרוניך בעותיך צמתתוני (תהל' פח יז). ראה רוב בעותי השמות כל עדתי ראיתה יי' עותתי (ר"א קליר, איכה אשפתו).

ב. **בעות**[1]), ש"ז, מ"ר בעותים, — חיל, גיס, שלוח למלחמה, Heer ; armée ; army: כי חצי שדי עמדי אשר חמתם שתה רוחי בעותי [2]) אלוה יערכוני (איוב ו ד), המשיל צרותיו ויסוריו בגדודי חיל העורכים עליו מלחמה בחצים מסממים.

בעט[3]), ממנו בעט, *בעט, *בעיטה, *בעוט, *בעטן.

בעט[4]), פ"י, עתיד יבעט, יבעטו, — א) בעט הסוס, הכה ברגלים האחרוניות, ausschlagen; ruer; to kick: —ובהשאלה, היה סורר ומורה, בזה וזלזל: וישמן ישרון ויבעט וכו' ויטש אלוה עשהו (דבר' לב יה).—ועם ב: למה תבעטו בזבחי (ש"א ב כט), לאמר תבזוהו. שלא יהא אדם קורא ושונה ובועט באביו ובאמו וברבו ובמי שהוא גדול ממנו בחכמה (ברכ' יז.). לפי שהעושר הוא רמז לכל יתרון מביא האדם לבעוט ולכחש בשם (מלמד התלמ', וילך). — ובמשמעתו העקרית: הבהמה אינה מועדת לא ליגח ולא ליגוף ולא לישוך ולא לרבוץ ולא לבעוט (תוספת' ב"ק א ה, וגמ' שם יה:). אל יאמר לך אדם וכו' שבעטתו פרדה וחיה (ירוש' יומא ח מה:). לשור שהיה יוצא והיו כל החיות בורחות מפניו והיה בועט לזה ומנגח לזה (תנחומא בובר, ויגש ג). — וגם אדם שהכה ברגלו: היה בכור רדפו ובעטו ועשה בו מום (בכור' ה ד). שבעטו (את הבכור) בשעת רדיפה (גמ' שם לה.). וכשראאה הסכין

---

[1]) אולי תסבא.

[2]) מן שרש בעת, עי' שם.

סירא, עי' הערה שלפני זו. אבל בימי רב ושמואל כבר היתה הנוסחה בכתוב יבער במקום יבעה, אפס ידעו כי במבעה כונה המשנה להנזקים של כתוב זה, רק פקפקו אם להאדם או הבעיר, ובזה נחלקו ובקשו לפרשו עפ"י מה שמצאו הפעל הזה במקומות אחרים, אפי' שהפרו' רחוק. ואמר רסע"ג כי בלשון המשנה קורין לרועה מבעה (שבעים מלה לרסע"ג) וגם דונש (תשו' דונ' ח) לא השיג עליו אלא על פרוש הפסוק נבעו מצפוניו, אבל בפרוש מבעה הוא מסכים. ואולם, באמת מבעה אינו רועה אלא מי שגורם שתבעה הבהמה את השדה.

---

[1]) משקל בכור בכורים, צמוק צמוקים, וכדומה. בערבית בעת'a), חיל, מן שרש בעת' שר"ל שלח. — [2]) המפרשים הקדמונים והאחרונים פרשו גם בעותי זה כמו בעותיך שלמעלה. אבל חלק הראשון של הפסוק מדבר על חצים טבולים בארס, והפעל יערכוני, שהוא הספור של בעות, אין ספק שפרושו הוא ילחמו בי, וכן פרש ראב"ע: יערכוני כלומר יערכו עמי מלחמה. ולפעל זה נאה מאד נושא המשפט בעותי במשמעה חיל שנתת לי, והמליצה יפה מאד. — ואעפ"י שמשקל פעול משמש גם בשמות לדברים ממשיים, כמו בכור וצמוק ותשור וכדומה, אעפי"כ אולי נקודו האמתי הוא בעות כמו גבול.

[3]) גם בארמ' וסור'. ובערב' לטע ל במקום ב ומסורס.

[4]) בערב' לטע b), ובערב' המוני' לבט c).

---

a) بعث b) لطع c) لبط

בידך אבעת מפחד הסכין ואבעט בך שהנפש חצופה (מדרש ויושע א). — ב) בכלל, הקיש ברגלו על דבר, דרך ענבים, stampfen; frapper du pied;trample: לוקחין גת בעוטה מן הע"א (ע"ז ד ח). כונסין לו גרנות ובועטין לו גתו (מס' שמחות ה ב). ההוגים ביונים והמנמין והמפפין בידיהם והבועטין ברגליהם והמהלכין בראש אצבעותיהן (דרך ארץ ב). גיגית מלאה ענבים בעוטים (סמ"ג מ"ע, סס). — וגם באחורי היד, למשל בעיסה: שף אחת בועט שתים שף שתים בועט שלש (מנח' עו.). — ג) בהשאלה בעט הכותל, התעקם באמצע ונטה לנפל: וכלונסות של ארז היו קבועין מכותלו של היכל לכותלו של אולם כדי שלא יבעט (מדות ג ח). — ובהשאלה, במשמע' מרד: שאם באת לבעוט דע שאתה ירא (ירוש' ברכ' ע יג:). — ד) נגע דבר בדבר בתנועה מהירה ופתאומית, למשל כף המאזנים שכרעה ונחבטה בארץ, anstossen ; heurter ; to push: שלא יבעט הכף שבה המשקל לארץ (רגמ"ס כ"כ פט.). וצריך להגביה כפות המאזנים ששוקלין בהן מן הארץ שלשה טפחים שלא יבעט הכף שבה המשקל לארץ בכח ויחזור מהרה למעלה (ערוך, ערך נפס).

— נפע', נִבְעַט, — שבעטו בו: הרואה שהוא נבעט מחיות רעות כזבים יתאמר עליו (פתרון חלומ' ג ב).

— פע', *בִּעֵט, — כמו הקל בנחץ הפעולה: היתה (הבהמה) מבעטת או שהיו צרורות מנתזין מתחת רגליה (ב"ק ב א). משל לאדם שהיתה לו פרה בחושה ובעלת אברים האכילה כרשינין והיתה מבעטת בו אמר לה מי גרם ליך שתהא מבעטת בי אלא כרשינין שהאכלתיך (ברכ' לב.). — ובהשאלה, במשמעת מרד: שאם באת לבעוט דע שאתה ירא ואין ירא מבעט (ירוש' ברכ' ט יג:). מבעט בהוראה (הוריות ב:). איוב לוקה ומבעט וכו' (במת' ח). תלמיד חכם המבעט ברבותיו (סוט' כב.). — ובמשמעת זלזול: מבעט ביסורין (ירוש' ברכות ט יג:). והיה יוסף מתגאה עליהם ומבעט אותם (תנחומא בוכר, ויגש ג).

התפ', *הִתְבַּעַט, — עשה תנועות ברגל: שחט וראה עיקור רגליה וכו' והתבעטה בידיה ורגליה יחד (הלכ' טרפות, אלדד הדני, ב ו).

*בַּעַט, ס"ז, — כמו בעיטה, ומשל: בעט בעטך ודוש דישך מטיט ולבנים יצאתי ולטיט ולבנים באתי (ילקוט תהלים [1]). מרודים בעוטי בַּעַט, נחרת סוסים

[1]) רשום בפתקה: ק"ל, אך בילקוט שם לא נמצא זה.

ושעט, מתלעות כפירים ולעט, יעזרו עזר מעט (מנחם ב"ר מכיר, זול' הפסקה א, אחור וקדס).

*בַּעֲטָן, ס"ז, לנק' בַּעֲטָנִית, — מי שדרכו לבעט ברגליו, hinten ausschlagend; rueur—se ; kicker המוכר פרה לחבירו על מנת שיש בה מומין ואמר לו נגחנית היא נשכנית היא בעטנית היא רבצנית היא (תוספתא ב"ב ד ו, — גמ' ב"מ פ.).

בָּעַי[1]), פ"י, עתי' תִּבְעֵיוּ, בהפס' תִּבְעָיוּ, צווי בְּעָיוּ[2]), בהפס' בְּעָיוּ, — שאל וחפש, fragen, suchen; demander chercher ; ask, seek: אמר שמר אתא בקר וגם לילה אם תִּבְעָיוּן[3]) בְּעָיוּ שבו אתיו (ישע' כא יב). — ואמר המשורר: אם תבעיון גבר אשר ראה עני מכל בני עבר אני הגבר (רמב"ע, על צרותיו). — ואמר הפיטן: והשניות לבד במשפטן לחבר יִבְעָיוּ (יוצר להפס' ראשונה). את בתי את מיכל כלם יבעיו (יל"ג, דו"מ א).

*בְּעִי[4]), ס"ז, — שאלה ובקשה, Bitte;demande;prayer: אך לא ישלח יד לעזר מהמות הבעי[5]) והדרישה וכו' (רלב"ג איוב, סוף לא).

*בַּעְיָה, ס"נ, מ"ר בַּעְיוֹת, — שאלה, בפרט שאלה למודית, Frage ; problème ; question: איני יודע ליישב סדר בעיות הללו לפי שיטת הש"ס (רש"י כתוב' סו:). כל אלה בעיות הן ולא נפשטו (סמ"ג מ"ע, קעג). לפרש כל הבעיות (תוספות שבת ד:). ודעתי לשתי בעיות באם תמצא לומר (הכריתות קיח). שכך היתה בעיתו (שם, קלח). ודעתו לשתי בעיות וכו' שמתחיל בה באותה שיטה ועשה כל הבעיות (הליכ' עולם ב ב). שהבעיות רבות (תחלת חכמה לר"י חגיז לט.). ומה ראה התלמוד שלא פשט להם מכל אלו הראיות והעמיד בעיתם בתיקו (המכריע ליו"ד ה).

*בְּעִיטָה, ס"נ, מ"ר בְּעִיטוֹת, — שה"פ מן פעל בעט, (Hinten) Ausschlag ; ruade ; kicking: על השן ועל הרגל משלם נזק שלם ועל נגיפה ועל

[1]) בערב' בַּעְ'י, בארמ' בעא, בעי. — [2]) ר"י חיוג וריב"ג. — [3]) פרשו המפרש' מלשון שאלה או בקשה מהנביא. [4]) משקל מְרִי, מן בעה (רלב"ג איוב ל כד). — [5]) כך מפרש רלב"ג את המלה בְּעִי שבאיוב שם, ואחרים מפרשים אותה שזהו שמו של מלאך דומה הממונה על המתים בקבר, אך רוב המפרשים סברים כי בְּ של בעי הוא ב השמוש, והמלה היא עִי.

a) بَغَي

נגיחה ועל נשיכה ועל רביצה ועל בעיטה משלם נזק שלם (תוספת' ב"ק ה ט). לרכובה שלש ולבעיטה חמש (גמ' שם כז:). אעשה בי מום בבעיטה ואפסל מקרבן (מדרש ויושע א). — ודריסה חזקה ברגל או חבטה ביד: כל המנחות טעונות שלש מאות שיפה וחמש מאות בעיטה והשיפה והבעיטה בחטים ר' יוסי אומר בבצק (מנח' ו ה). — ובהשאלה, במשמעת מרד: המדות המפורסמות לכל מי שגדל בעושר ובנחת רצוני לומר הבעיטה והגאוה ועזיבת הדעות האמיתיות (מו"נ ג לט). טוב העולם הזה הוא כלה מהרה והוא סבה לבעיטת העם (מלמד התלמידים, תולדות). וידוע כי הבעיטה תאמר על העובר במה שהוזהר עליו (שם, קדושים). שהזמן הזה זמן בעיטה שהאוצרות מלאות כל טוב (שם, חג הסוכו'). צריך האדם להתעורר מסורורתו ומבעיטתו עד שיעזוב דרכו שהוא רדיפת התאוות והוא הזנות (שם, שבת תשובה). יהיה זה סבה אל הבעיטה בו (רלב"ג משלי כ כח). ענג ובעיטה (ר"א בדרשי, חותם תכנית, גיל). ולכן התאונן והתרעם כל אותה תרעומת על חסרונן והפקדם ממנו וזאת בעיטתו כלומר שיקשה בעיניו אבדת אותן המותרות ויצטער על הפסקם ממנו (כאוריס, ידע' הפניני לג). שלא היה לו יתברך לשום את כל משא עונות הדור עלי כי אם ע"י יסורין קלים שאוכל לסבול מבלי אבעוט באופן שכל יסורי לא יספיקו למרק בעיטתי (האלשיך, איוב ז כ). בזמן הזה שהוא זמן בעיטה וסוררות וכו' שיתעורר האדם משינה זאת ויסור עצמו מהשמנות ומהבעיטה ויעזוב דרכו שהיא רדיפת התאוות וההנאות (מגוה"מ סי' רלו). חשב (איוב) בלבו כן שמא חטאו (בניו) ברב השלוה והבעיטה וכו' וברכו אלהים בלבבם (אוהל משפט, באור' לאיוב א ה).

*בְּעִילָה[1], ש"נ, מ"ר בְּעִילוֹת, — שה"פ מן בָּעַל, שכיבת זכר את נקבה, Beischlaf; coitus; sexual intercourse: אין גט אחר גט ולא מאמר אחר מאמר ולא בעילה אחר בעילה (יבמ' ה א). אין זונה אלא גיורת ומשוחררת ושנבעלה בעילת זנות (שם ו ה). נותנין לה (לאשה שהגיע זמנה לראות ונישאה) בעילת מצוה (נדה י א). איזו היא איילונית וכו' כל שאין לה דדין ושערה לקוי ומקשה בשעת בעילה (תוספתא יבמ' י ז). זאת אומרת שמותר לבעול בעילה בתחילה בשבת (ירוש' ברכ' ב ה:). נתייחדה עמו כדי בעילה חוששין לה משום בעילת זנות (שם גיט' ד מח ד). אשת איש שזינתה הוולדות לבעל מפני שרוב בעילות מן הבעל (שם סוט' א יז.). ואת החתן ואת הכלה (מכניסין) לחופה ובועל (החתן) בעילת מצוה ופורש (כתוב' ד.).

בְּעִיר[1], ש"ז, ככי' בְּעִירְכֶם, — שם כללי לבהמות, ובפרט נושאות משא, גמל, חמור וכדומה, Lastthiere, bêtes de somme; beast of burden: טענו את בְּעִירְכֶם ולכו באו ארצה כנען (בראש' מה יז). כי יבער איש שדה או כרם ושלח את בעירה ובער בשדה אחר (שמות כב ד). ולמה הבאתם את קהל יי' אל המדבר הזה למות שם אנחנו וּבְעִירֵנוּ (במדב' כ ד). והשקית את העדה ואת בְּעִירָם (שם ח). ותשת העדה וּבְעִירָם (שם יא). ויסגר לברד בעירם ומקניהם לרשפים (תהל'ים עח מח).

*בְּעִיתָה, ש"נ, — שה"פ מן בָּעַת: פחד לשון בעיתת פתאם (רש"י דניאל' יא כה). שבל כך היתה הבעיתה ההיא (של אסתר) עד שרפו בתי סתריה וכל גופה נעשה חלול (רשב"ל דורשן, מגל' ספר). כי כן יקרה לנשים לפי רוב הבעיתה שתאחוז אותן (שם).

בע"כ, ר"ת: בעל כרחו, כרחם, וכו'.

בעל[2], ממנו בַּעַל, בָּעַל, בְּעוּלָה, *בְּעִילָה, *בּוֹעֵל.

בַּעַל[3], ש"ז, כהפס' בָּעַל, מ"ר בְּעָלִים, וגם *בַּעֲלִים[4], כמי' בַּעֲלֵי, כנ' בַּעֲלִי, בְּעָלָיו, בְּעָלֶיהָ, — א) אדם שדבר מהדברים שיך לו וקנוי, הוא בעל הדבר ההוא, Herr, Eigentümer; maître, propriétaire; lord, owner: וכי יגח שור את איש או את אשה ומת סקל יסקל השור וכו' ובעל השור נקי (שמות כא כח). וכי יפתח איש בור וכו' ולא יכסנו ונפל שמה שור או חמור בעל הבור ישלם (שם לג-לד). כי יתן איש אל רעהו כסף

---

[1]) בערבית בִּעַאל a), ואמרו בחדית' אדות ימי תשריק שהם ימי „אכל ושרב ובִעַאל". אבילה ושתייה ותשמיש המטה.

a) بِعَال

[1]) בערב' בַּעִיר a), גמל, בפרט בחור. והשם בַּעַר בערב' גללי בהמות מפריסי פרסה. בארמ' בעירא, בהמה בכלל. על כל פנים לא עמדו החכמים על היחס האמתי שבין שני השמות הללו, ולשרש בער בכלל.

[2]) שרש משתף בכל הלשונות השמיות.

[3]) בערב' בַּעַל b). — [4]) אד"ם ביתרון לאדם הערות לתל"ע חלקת השם מעיד שכך אומרים בדבור הרגיל בַּעֲלִים,

a) بَعِير b) بَعْل

אז כלים לשמר וגנב מבית האיש וכו׳ ונקרב בעל הבית אל האלהים (שם כב ו-ז).— ומ״ר גם ליחיד: ואם שור נגח הוא מתמל שלשם והועד בבעליו ולא ישמרנו והמית איש או אשה השור יסקל וגם בעליו יומת (שם כא כח). ואם גנב יגנב מעמו ישלם לבעליו (שם כב יא). — ב) איש שנשא אשה לו לאשתו הוא בעל האשה, Gatte; mari; husband: אם בעל אשה הוא ויצאה אשתו עמו (שמו׳ כא ג). לא יוכל בעלה הראשון אשר שלחה לשוב לקחתה להיות לו לאשה (דבר׳ כד ד). ותשמע אשת אוריה כי מת אוריה אישה ותספד על בעלה (ש״ב יא כו). אשת חיל עטרת בעלה וכרקב בעצמותיו מבישה (משלי יב ד). אשת חיל מי ימצא ורחק מפנינים מכרה בטח בה לב בעלה (שם לא י-יא). קמו בניה (של אשת החיל) ויאשרוה בעלה ויהללה (שם כח). — ג) מי שיש לו שיכות לדבר מהדברים שאינו קנינו ממש, וכמו״כ מי שיש לו מדה מהמדות וכיוצא בזה: בעלי חצים (בראש׳ מט כג), המורים בחצים. בעלי יריחו (יהוש׳ כד יא), יושבי יריחו. בעלי העיר (שופט׳ ט נא), יושביה. בעלי ברית אברם (בראש׳ יד יג), שכרתו ברית אתו. — ועי׳ עוד להלן. — ד) שם אלהי האלהים של הכנענים, Baal: וילך (אחאב) ויעבד את הבעל וישתחו לו ויקם מזבח לבעל (מ״א יו לא-לב). ויגש אליהו אל כל העם ויאמר עד מתי אתם פסחים על שתי הסעפים אם יי׳ הוא האלהים לכו אחריו ואם הבעל לכו אחריו (שם יח כא). ויקחו (נביאי הבעל) את הפר אשר נתן להם (אליהו) ויעשו ויקראו בשם הבעל מהבקר ועד הצהרים לאמר הבעל עננו ואין קול ואין ענה (שם כו). — ומ״ר בעלים: ויעשו בני ישראל את הרע בעיני יי׳ ויעבדו את הבעלים (שופט׳ ב יא). ויסירו בני ישראל את הבעלים ואת העשתרת ויעבדו את יי׳ לבדו (ש״א ז ד). — ה) *אדמה עמקה שיש בה הרבה לחלוחית מתחת, או ששותה מי גשמים ואינו צריך להשקותה בדרך מלאכותי, ההפך משדה בית השלחים, שצריך להשקותו[1]: הבצלים הסריסים ופול המצרי שמנע מהם מים שלשים יום לפני ר״ה וכו׳ ושל בעל[1]) שמנע מהם שתי עונות (שביע׳ ב ט). שדה הבעל חזקתה שלש שנים (ב״ב ג א). פול המצרי שמנע ממנו מים שלשים יום לפני ראש השנה מתעשר לשעבר וכו׳ בד״א בשל קניא אבל בשל בעל שמנע הימנו שתי מרבעות (תוספתא שביע׳ ב ד). (ערבה) כמושה ושנשרו מקצת עליה ושל בעל כשרה (סוכה ג ג). ערבה של בעל ושבהרים כשירה (תוספתא שם ב ז). אין לי אלא של נחל של בעל ושל הרים מניין (ירוש׳ שם ג נג ג).—ובצרוף עם שמות אחרים[2]: *בעל אבידה (ניד׳ לא:), שנאבד לו דבר. — *בעל אגדה (מד״ר ויקר׳ לו), בקי באגדה. — *בעלי אגרופים (סנהד׳ מט.). — *בעלי אמנה (תעני׳ ח.), אנשים שראוי להאמין בהם. — *בעלי אומניות (חול׳ כד:). — בעל אף (משלי כב כד), המתקצף על נקלה, וקצפו חזק. — *בעל ארבע וארבעים, עי׳ זה הערך.—*בעל בית, הפך מעני, מאומן וכיוצא בזה, עי׳ ערך בעל בית.— *בעל בהקת (תוספתא בכור׳ ה א), שיש לו בהקות על בשרו.— בעלי ברית אברם (בראש׳ יד יג), שכרתו עמו ברית. — *בעל בשר (ב״מ פו.), מי שיש לו בשר הרבה בגופו, עב, שמן. — *בעל גבר (בכור׳ מד:), שהאבר שלו גדול ארוך.— *בעל גמולות (ב״ס גני׳ לה כ), מי שמדתו לגמול. — בעל דבר, ישתמשו לרמוז על מי שאינם רוצים להזכיר שמו בפרוש: הוא הבעל דבר, — וכנוי להשטן (מגיד ביתות ת.). — בעל דברים, מי שיש לו טענות ותביעות על אחר: מי בעל דברים יגש אלהם (שמות כד יד). לא בעל דברים שלי אתה (ב״מ יד.). — *בעל דין, מי שיש לו דין ודברים על אחד (אבות ד כב).—ובכלל מתנגד (מנח׳ קי.). — *בעלי דינים (אבות א ח), הנשפטים יחד, התובע והנתבע. — *בעל הנאה

ולא בעלים.—[1]) בערב׳ בעלa), ונפלגו הכמיהם במשמעתו; י״א שבעל הוא שדה גבוה שלא ישקהו המטר אלא פעם בשנה, וי״א בעל הוא כל צמח שלא ישקה, וי״א שהוא מה שמשקים אותו השמים. אלאצמעי: בעל הוא מה ששותה בשרשים בתוך הארץ ולא ישקוהו השמים, ומנה מיני התמר ואמר כי המין הראשון הוא אלשקי והוא שיושקה במי נהרות ומעינות או בדלי וכדומה, וכו׳ והמין השלישי הוא מה שיצמח באדמה וישתה מהמים שיצר האל יתעלה תחת האדמה, ואין לו צורך יותר להיות משקה מהשמים ומהנחלים ולא להיות משקה בדלי, וזה המין הוא בעל. ואמר אלאזהרי: כבר ראיתי תמר רב השרשים שקועים במים ואין לו צרך להיות משקה במי השמים, ונקרא בעל (לבאן אל ערב). ואינני יודע מקור למשמ׳ זו. יש סברים כי זה על שם מושג הפריה שיש בבעל. — [1]) פרש הר״ש: שדה שהיא בעמק ומלוחלחת ואין צריך להשקותה ומ״מ לירק צריכה השקאה. ע״כ. —[2]) נסדרו פה רוב הצרופים במשלים אחדים, ושאר המשלים במקומם.

a) بعل

(סנהד' כו:), מי שאוהב הנאות. — ומ"ר: *בעלי הנאות (תוספתא סוטה יד א). — *בעל זקן (מס' סופרים יד יד), שזקנו גדול. — *בעל זקנה (מנח' סה.), אדם זקן. — *בעל זמורה (שבת קמה:), נושא הזמורה, עי' זה. — *בעלי זרועות (ב"מ קיח.), תקיפים, העושים בכח הזרוע. — *בעל חדר, משרת החדר: ויוציא מאוצרותיו חמשת אלפים ככרי זהב ויתנם לבעל חדרו (יוסיפון ט). — *בעל חוב (כתוב' ח ט), מי שחייבים לו, המלוה. — ומ"ר: בעלי חוב (תוספתא שם י ג). — ובעלי חובים (טור חו"מ קד). — ובלשון ההמון, הלווה: הוא בעל חוב גדול. — *בעל חטם, שחטמו גדול, ארוך. — *בעלי חטוטרת (בכור' ז א), שיש להם חטוטרת. — *בעל חי, בעלי חיים (שבת קיח:), להבדיל מן הצמח, והוא כנוי לכל הבהמות והחיות. — *בעל חכמה (ב"ב ט:). — בַּעַל חֲלוֹמוֹת, מי שדרכו לחלום חלומות: הנה בַּעַל הַחֲלֹמוֹת הלזה בא (בראש' לז יט). — *בעל החלום, החלומות, כנוי למלאך הממונה על החלומות (תוספתא מע"ש ה ו). — בַּעַל חֵמָה (נחום א ב), הכועס במהרה, הרבה. — בעל כח. — *בעל הכים, עי' זה. — בַּעַל כָּנָף (משלי א יז), העופות. — *בעל כעס. — *בעלי כשפים (מנח' סה.), בקיאים בכשפים. — *בעל לחמו של פלוני, מי שאוכל לחם אצלו תדיר: אנשי צדק (יהיו) בעלי לחמך (ב"ס גני' ט יו). בַּעַל לָשׁוֹן (קהלת י יא), מלשין. — ו*מי שיודע לשונות: חיזרתי על כל בעלי לשונות וכו' ולא אמר לי אדם דבר (ירוש' ב"ב ט יו ג). — בַּעַל מְזִמּוֹת (משלי כד ח). — *בעל מחשבות, השקוע במחשבות הרבה: בעלי מחשבות אתם (סנה' יט:). — *בעל המעות (כתוב' נח:). *בעל מעשה (תשו' גאו' ליק ג). — *בעלי מצוה. — *בעלי המקח (תוספת' ב"מ א יא), מי שקנה דבר. — *בעלי מקרא. — *בעלי מראה (מנח' סה.), שיש להם הדרת פנים. — בַּעַל מַשְׁחִית (משלי יח ט), מי שמשחית הרבה, וכן נהגו לאמר. — *בעל מחבר, לאמר מחבר ספר. — *בעל נחמות (כתוב' ח:). — בַּעַל נֶפֶשׁ (משלי כג ב, — ניד' סה:), שיש לו נפש חזקה. — *בעלי העיון (ר"י אבן לטיף, ספר השמים). — *בעל עצמות (ספרא ד). — *בעלי העקשות. — *בעל פקדון (ירוש' שבת ד ו ד), שמפקידין אצלו. — *בעל פיקה (בכור' ז ו), שיש לו פיקים ברגליו. — בַּעַל פִּיפִיּוֹת: הנה שמתיך למורג חרוץ חדש בַּעַל פִּיפִיּוֹת תדוש הרים (ישעי' מא טו), שיש לו הרבה פיות. — *בעל פלפול (ב"ב קמה:), שיודע לפלפל. — בַּעַל פְּקִדֻת (ירמיה לז יג). — *בעל צדקה (מד"ר במדב' ג). — *בעל צורה, שיש לו הדרת פנים, נכבד. — *בעלי קומה (מנח' סה.). *בעל קווצות (פסיקתא רב' כו), שיש לו קווצות בראשו. — *בעל קרי (מנח' ח א), שראה קרי. — בעל קרנים, שיש לו קרנים. — ו*איש שאשתו מזנה תחתיו (עמנואל יח). — *בעלי ראתן (כתוב' עז:), חולה במחלה זו. — *בעלי שיבה (נדר' ל:), אשר שערותיהם לבנות. — *בעל שֵׁם, אדם ששמו מפרסם, ואדם שעושה נפלאות: והוא היה בעל שם (המנהג' של וירמייזא). ר' ישראל בעל השם, ועי' להלן. — *בעל שמועות (חגי' יד.). — *בעל שקר (תנחומ' בוכר, שלח). — *בעל שתים, מי שאין תוכו כברו: איש רע בעל שתים (ב"ס גני' ו א). — *בעל תורה (ירוש' סוט' ז כא ד), שיודע תורה. — *בעל תכלית ובלתי בעל תכלית, שיש לו סוף, מצוי מאד. — ובלשון ההמון: מי שמבקש תכלית במעשיו. — *בעל תריסים (ברכ' כז:), יודע להתוכח בהלכה. — *בעל תשובה, שחזר בתשובה. — *בעלי תשובות, מי שעונה תשובות הרבה (מד"ר בראש' כ). — *בעל ספר פלוני, מחברו: בעל הכוזרי, בעל מורה נבוכים, בעל בחינת עולם.

*בַּעַל אַרְבָּעָה וְאַרְבָּעִים[1], — הוא הנדל, : Tausendfuss; mille-pieds; milliped

בבעל ארבעה וארבעים רגל הוא בעלתי ידוע (קאנון ד ו ה יט).

*בַּעַל בַּיִת, בַּעַל הַבַּיִת, ומ"ר בַּעֲלֵי בָתִּים, בַּעֲלֵי־בָתִּים[2]), — בנגוד למי שאינו אדון הבית, אורח, עני, פועל עובד אצל אדם, וכיוצא בזה: העני עומד בחוץ ובעל הבית בפנים (שבת א א). בעל הבית שנתן פיאה לעניים לא יטול בעל הבית לקט מן העניים (תוספתא פאה ב ב). קשרי עני שמקפיד

---

[1]) בערב' אם ארבע וארבעין a).

[2]) במשניות המנקדו' הנדפסות בקצת מקומות ב בתים רפויה ובקצת מקומות דגושה. והקריאה המסורה של האשכנזים בעלי בתים ב בתים דגושה לעולם. ואין הברה זו מתנגדת לדין בגד כפת אחרי אהוי, מפני ששתי המלים נקראים בחטיפות כמו שתי מלים מוקפות ויכולה הבית

a) أُم اربع واربعِين

עליהם ושל בעל הבית הרי אלו חוצצין ושל בעל הבית שאינו מקפיד עליהן ושל עני הרי אלו חוצצין (סם מקו' ז ג). הכל לפי כבוד בעל הבית והכל לפי כבוד האורחים (סם כרכו' ד יח). השוכר את הפועלים בין שהטעו את בעל הבית ובין שבעל הבית הטעה אותם וכו' (סם ב"מ ז א).—ובמשמעת אדם סתם שאין לו תפקיד מה או אומנות, וכדומה לזה. בנגוד לאפוטרופוס: יתומים שסמכו אצל בעל הבית או שמינה להם אביהם אפוטרופוס (גיט'ס ד).—ובנגוד לאומן' לרופא, לחנוני, לנחתום, לגנן, וכיוצא בזה: מוסף התנור של בעלי בתים טהור ושל נחתומים טמא (כלים ה ה). שלשלת של סיטונות טמאה של בעלי בתים טהורה (סם יב א). קנה מאזנים של סרוקות טמא מפני אונקליות ושל בעלי בתים אם יש בו אונקליות טמא כסוי טני מתכת של בעלי בתים רבן גמליאל מטמא וחכמים מטהרין ושל רופאים טמא הדלת שבמגדל של בעלי בתים טהורה ושל רופאים טמאה (סם כ). הלוקח מן התגר וכו' הלוקח מבעל הבית (סם דמאי ד כא). מוכר לתגר ואין מוכר לבעל הבית (סם ע"ז א כא). קנובת ירק של גננים אבל בקנובת ירק של בעלי בתים אף רבנן מודין (ירוש' תרומה, יא מח.). — ובמשמעת אנשים אמידים, לא עניים: כא המלך וישב במדינה סמוך לביתו ואמר להשרים והדוכסין שלו כמה בעלי בתים יש להם תנו להם כך וכך חטים ושעורין לאכילה וצמר ופשתים להלבישם כמה עניים ואביונים יש בהם וכו' (תד"א כב). — ואנשים שאין תורה וחכמה והלמודים אומנותם[1]: וזכור כמה בעלי בתים יש בהם בישראל שאין להם פרנסה יעוסקים בתורה בכל יום (סם יט). אם יהיה חכם קהל יספיק לו (הספר) וכו' ואם הוא בעל הבית ימצא לו נחת רוח ואם הוא מלמד תינוקות מה טוב ומה נעים (עמר הבכתם, כרא"ית הסירים והמסלי'). כל הקושיות האפשריות שיעלו בלב בעל הבית ואיש בינוני (REJ 1891, Janv. 83). — כל ראש בית אב שהוא אחד מיחידי הקהלה: קבענו בחוק ולא יעבור שכל אחד מבעלי בתים דפה שיתחיל בנו ללמוד חומש (פנקס קראקא, שנת ש"ח, אוצ"ס ד).

בַּעַל שֵׁם, מ"ר בַּעֲלֵי שֵׁמוֹת, — אדם עושה נפלאות בכח שמות הקדש: כי היה בינינו גדול הדור ושמו האלוף והגאון פ"ה מוהר"ר גדליה והוא היה בעל שם ועשה בשמות שהיה רחוב היהודים מלא בעלי מלחמות (ספרי המנהגים של וירמייזא). טעות קצת אנשים שקוראים עצמם בקצת ארצות ידועות איני רוצה לפרסם גנותם בשם מפורסם בדרכי הקבלה בעלי שמות והטעות היא שהם חושבים שיעשו פליאות עם כח השמות בהשבעות (ר"א אבולעפיה, שבע נתיבות, כב). במדינה זו חשוב בעל שם ובאמת היו כמה בעלי שמות אמתיים וצדיקים ועתה נתרבו הרבה בעלי שמות של שקר (מגיד סיחות עד). כגון מדינת אשכנז שאין להם אמונה בבעלי שמות (סם עה). האחד היה מבני החרשים מפתח חותמות ומחוקק מטבעות, השני בַעַל־שֵׁם כותב קמיעות (יל"ג, עס עקש תתנפל). ומשיחי שקר עמדו בַעֲלֵי שֵׁמוֹת ובעלי קבלה, ויפקידו עלינו בהלה (הוא, מתבני קזין).

בָּעַל[1], פ"י, עתי' יִבְעַל, —א) שם שלטונו על אחר, נהיה לו לאדון, beherrschen; devenir maître de; to have dominion over: יי' אלהינו בעלונו אדנים זולתך (ישע' כו יג).— ב) בָּעַל אשה, נהיה לה לְבַעַל, heirathen eine Frau; épouser une femme; to take a wife: כי יקח איש אשה ובעלה (דבר' כד א). ואחר כן תבוא אליה (אל השבויה) ובעלתה והיתה לך לאשה (סם כא יג). הנך מת על האשה אשר לקחת והוא בעלת בעל (ברא' כ ג). כי ימצא איש שכב עם אשה בעלת בעל ומתו גם שניהם (דבר' כב כב).— ובמליצה: כי בשת עלומיך תשכחי וחרפת אלמנותיך לא תזכרי עוד כי בעליך עשיך יי' צבאות שמו (ישע' נד ד-ה). כי יבעל בחור בתולה יבעלוך בניך (סם סב ה). — ואמר המשורר: נטוש תאוה אחי שכל והשמחה היה בועל (רמב"ע, תרשיש ט).—ג) *ביחוד, שכב אשה, beischlafen; cohabiter avec une femme; have sexual inter course: עשה מאמר ובעל הרי זו כמצותה (יבמ' ה ב). הסרים שחלץ ליבמתו לא פסלה בעלה פסלה מפני שהיא בעילת זנות וכן אילונית שחלצו לה אחין לא פסלוה בעלוה פסלוה (סם ח ה). מי שפרסה אשתו נדה ולא בעל הוא ישן בין האנשים ואשתו ישנה

להיות דגושה מדין הדחיק.— [1]) וכן במשמ' זו בסגנון ארמי אבל עצם השם בעברית: ותלמידי דיתבי וגרסי ואתי בעלי בתים למשמע למילף מפלפולייהו (סדר רב עמרם, שחרית ג).

[1]) בערב' בַעַל a).

a) بَعَلَ

בין הנשים (כתוב' ד :). שבע בעילות ב ע ל אותו רשע (יבמ' קג.). מהו ל ב ע ו ל בתחילה בשבת (כתוב' ז). — נפ', נִבְעֲלָה, — שבעלו אותה : תחת שלוש רגזה ארץ ותחת ארבע לא תוכל שאת תחת עבד כי ימלוך ונבל כי ישבע לחם תחת שנואה כי תִבָּעֵל ושפחה כי תירש גברתה (משלי ל כא-כג). אין זונה אלא גיורת ומשוחררת ו ש נ ב ע ל ה בעילת זנות (יבמ' ו ה). אינו דומה ה נ ב ע ל ת ברצון ל נ ב ע ל ת שלא ברצוי (תוספת' כתוב' ג ו). ה נ ב ע ל ת לקטן חייבת שהיא אשתו של גדול (שם יבמ' ה י). בתולה נישאת ברביעי ו נ ב ע ל ת בחמישי (כתוב' ה.). היא אומרת נ ב ע ל ת י (יבמו' קיב .). — ובמליצה : כי חפץ יי' בך (באֻמת ישראל) וארצך תִבָּעֵל (ישע' סב ד).

— הפ' הִבְעִיל : ה ב ע ל ת י ה (את בתי) לאחד מכל הפסולין לה אינו נאמן (ירוש' קדוש' ג סד:).

—התפ' נִתְבַּעַל : ה ת ב ע ל י לי בטלה זה (ע"ז סג.). שפחה בעולה ש נ ת ב ע ל ה קודם (רגמ"ס כרית, יב:).

בָּעֵל[1], — בָּעֵל בדבר, בפלוני, היה נדהם ונבוך ולא ידע מה לעשות בו, verlegen sein; être perplexe; be perplexed : שובו בנים שובבים נאם יי' כי אנכי בָּעַלְתִּי בכם ולקחתי אתכם אחד מעיר ושנים ממשפחה והבאתי אתכם ציון (ירמ' ג יד). — ובמשמעת מאס בו, כמו בחל, געל, verabscheuen; abhorrer; to loate; לא כברית אשר כרתי את אבותם וכו' אשר המה הפרו את בריתי ואנכי בָּעַלְתִּי בם נאם יי' כי זאת הברית אשר אכרת את בית ישראל וכו' והייתי להם לאלהים והמה יהיו לי לעם (שם לא לב-לג).

בַּעֲלָה, ש"נ, סמי' בַּעֲלַת, מ"ר בְּעָלוֹת, סמי' בַּעֲלוֹת — אשה שדבר מהדברים שיך לה, שהוא קנינה, Besizerin; maitresse de, mistress: אחר הדברי' האלה חלה בן האשה בַּעֲלַת הבית (מ"א יז יז). —ומ"ר : ובישנן (המשרתות) את ילדי ב ע ל ו ת בתיה (יל"ג, ספור כעכור נעלים). —אשת ב ע ל ת ח ו ב (כתוב' י ו), שיש לה חובות אצל אחרים. — ובמשמעת אשה ממעמד אנשים אמידים : שמחייבין אותו (את הבעל) ליתן לה בגדים הראויים בימות הגשמים ובימות החמה בפחות

[1]) בערב' בַּעַל בּ a) בַּעַל באמרה, דהש ופרק וברמ פלם ידר כיף יצנע פיה (לשאן אלערב). — ונראה כי הוא שרש אחר, דומה לבחל וגעל.

(a [illegible]

שלובשת כל אשה ב ע ל ת ב י ת שבאותה מדינה (רמב"ם, הלכות אישות יג). — ובהשאלה, בַּעֲלַת דבר פלוני, אשה מצינה בדבר ההוא, שיש לה הסגולה ההיא וכדומה : בקשו לי אשת בַּעֲלַת אוב (ש"א כח ז), שיודעת להעלות אוב. מרב זנוני זונה טובת חן בַּעֲלַת כשפים המכרת גוים בזנוניה ומשפחות בכשפיה (נחו' ג ד). ב ע ל ת אברים (ברכ' לב.), אשה שאבריה גדולים.— ב ע ל ת יופי (תענ' כד.). ב ע ל ת מום (תמו' כז.), בהמה שיש בה מום. — ב ע ל ו ת נוי : שהיו (בנות ירושלם) ב ע ל ו ת נ ו י והיתה כל אחת מהן אומרת אם תילכד ירושלם אני באה לידי גאולה שאני ב ע ל ת נ ו י (פסיקתא רב' לא). טלית ב ע ל ת חמש (מנח' לז:), שיש לה חמש כנפים. היה רגיל לעשות כל חתיכה ב ע ל ת שלש קרנות (רש"י ביל' כח.). אבל היא ב ע ל ת מצח ועזות (אמרי בינה על משלי).

***בַּעֲלִית**, ש"נ, — כמו בַּעֲלָה : ב ע ל י ת תכלית (אמונה רמה א ד).

***בַּעֲלָן**[1]), ש"ז, לנק' בַּעֲלָנִית, מ"ר בַּעֲלָנִים, -נִיּוֹת, — מי שחפץ בדבר, שיש לו תשוקה לזה, בלשון העם : הנה בילדותי שהיו כוחותי עמי הייתי ב ע ל ן להתעסק תמיד להעמיד העננים כדי שאקדש הלבנה (זכרון טוב, ספורי מעשיות של הלדיק מגעסכאיז יט:).

***בַּעֲלָנוּת**, ש"נ, מדת ה ב ע ל ן, חפץ מיוחד לעשות דבר מה : זו ב ע ל נ ו ת לעשות ככה. נהוג בפי העם.

***בַּעֲלַת הַלַּהַב**, — אחת מצורות הכוכבים : והצורות השמאליות הם (ו)אחת אחת ועשרים וכוכביהם (ו) שם האחת עיש ובניה וכו' והרביעית ב ע ל ת ה ל ה ב וכוכביה י"א (ראשית חכמה לראב"ע, א).

בע"מ, ר"ת : בעל מלאכה, בעל מנת.

***בַּעַץ**[2]), ש"ז, — מתכת, הרכבה של בדיל ועופרת, Legierung v. Zinn u. Blei; claire-étoffe; alloy of tin and lead : אין מקיפין לא ב ב ע ץ

[1]) י"א כי זוהמלה השגורה בפי ההמון (של האשכנזים) היא לא' ב ע ל ן כ"א ב ל ע ן.

[2]) סברים שזו מלה מסורסת מן א ב ץ, עי"ש. ות"י ו ב ד י ל (יחזק' כב יח) ובעיץ. והנה פרשו המפרשים גם בעץ זה שהוא הוא הבדיל ממש, בלעז Zinn; étain; tin. אך ממה שהשתמשו במלה זו עפי"ר לענין הקפת שתי מתכיות וחבורן יחד יש ללמוד ש ב ב ע ץ קראו לא להבדיל הטהור אלא לאחת מהרכבותיו עם העופרת שמשתמשים בה עפי"ר ל ה ק י ף ו ל ל ח ם את המתכיות. וקצת ראיה

ולא בעופרת (כליס י ג). ניקב (הכוס) ועשאו בין בבעץ בין בזפת (שם ל ג). בפתילה של בעץ (ירוש' סנה' יד כד:). שעשו לו מצרים (לארונו של יוסף) שפוד של מתכת וחיברום בבעץ (תוספתא סוט' ד ז). שפודים של ברזל היו וחיפום בבעץ (ר"ה כד:). אין עושין משקלות לא של אבר ולא של בעץ (ב"ב פט:). מנורה היתה באה מן העשת מן הזהב עשאה של כסף כשירה של בעץ ושל אבר ושל גיסטרון ר' פוסל (מנח' כח:).

א. בער[1], ממנו א. בַּעַר, בְּעֵרָה, תַּבְעֵרָה, *בִּעוּר.

א. בָּעַר[2], — א) פ"ע, ביחס להאש, פעולת האש בגופים, brennen; brûler; burn : ואמרתי לא אזכרנו ולא אדבר עוד בשמו והיה בלבי כאש בֹּעֶרֶת (ירמי' כ ט). ובָעֲרָה (הלהבה) ואכלה שיתו ושמירו (ישעי' י יז). — והחמר אשר האש פועלת עליו : הסנה בֹּעֵר באש (שמו' ג ב). כפשתים אשר בָּעֲרוּ באש (שופ' טו יד). גחלים בָּעֲרוּ ממנו (ש"ב כב ט). לזפת בֹּעֵרָה (ישע' לד ט) — ובהשאלה, להכעס, חרון : כי בָעֲרָה כאש רשעה (ישע' ט יז), לאמר חזקה מאד. תִּבְעַר כמו אש קנאתך (תהל' עט ה) — ב) בער בדבר, אחזה האש בהדבר : כי בָעֲרָה בם אש יי' (במדבר יא ג). ותִּבְעַר בצאן ובנערים (איוב א טז). — ג) פ"י, אכלה האש, כלתה את החמר : כאש תִּבְעַר יער (תהל' פג טו). — ועי' אש.

— נפע', נִבְעַר, — נאחזה בו האש, נשרף : ויש עצים שאינן נבערין (ר"נ על הרי"ף פסח' טו).

— פע', בִּעֵר, — א) עשה שאש תבער, anzünden allumer ; kindle : לא תְבַעֲרוּ אש בכל משבתיכם (שמות לה ג). והאבות מְבַעֲרִים את האש (ירמ' ז יח). — וביחס להחמר הבער : וּבִעֵר עליה הכהן עצים (ויקר' ו ה). — ובמשמעת הסיקהו לשרף עצים, לחמם או לבשל, לאפות : והיה (העץ) לאדם לְבָעֵר ויקח מהם ויחם אף ישיק ואפה לחם (ישעי' מד טו). ולבנון אין די בָּעֵר (שם מ טז). — ובבינוני : ואת האח לפניו מְבֹעָרֶת (ירמי' לו כב). — ב) אכל את תבואת השדה החמור, הגמל, abweiden ; brouter; depasture : ושלח את בעירה ובִעֵר בשדה אחר (שמות כב ד). הסר משוכתו (של הכרם) והיה לְבָעֵר פרץ גדרו והיה למרמס (ישעי' ה ה). — ג) עשה שלא ישאר מאומה, השבית, כלה, wegräumen; exterminer, enlever ; remove, exterminate : בִּעַרְתִּי הקדש מן הבית (דברים כו יג). ויתר הקדש וכו' בִּעֵר מן הארץ (מ"א כב מז). ובִעַרְתִּי אתכם מן הארץ (ש"ב ד יא). ארבעה עשר שחל להיות בשבת מבערים את הכל מלפני השבת (פסח' ג ו). — ועם אחרי : ובִעַרְתִּי אחרי בית ירבעם (מ"א יד י). הנני מבי אליך רעה ובִעַרְתִּי אחריך (שם כא כא). — ובמוסריות : ובִעַרְתָּ הרע מקרבך (דבר' יג ו). ובִעַרְתָּ דם הנקי מישראל (שם יט יג).

— פעֻ', *בֹּעַר, השדה שבערה אותו הבהמה : באין גדיר יבוער כרם (ב"ס גני' לו ל). — ובמשמ' שבערו אותו מן העולם : חמץ שנפלה עליו מפולת הרי הוא כמבוער (פסח' ב ג).

— הפ', הִבְעִיר, — א) הדליק האש, anzünden; allumer ; to kindle : ויַּבְעֶר (שמשון) אש בלפידים וישלח בקמות פלשתים ויַּבְעֵר מגדיש ועד קמה ועד כרם זית (שופט' טו ה). כי תצא אש ומצאה קצים ונאכל גדיש או הקמה או השדה שלם ישלם הַמַּבְעִר את הבערה (שמות כב ה). שלשית באור תַּבְעִיר (יחזק' ה ב). והוא הקטיר בגיא בן הנם ויַּבְעֵר[1] את בניו באש (דהי"ב כח ג). (היו לפניו) שתי נירות כבין נתכוון להבעיר את זו והבעיר את זו חייב אחד כבה ואחד דולק נתכוון לכבות את הדלק והבעיר את הכבה להבעיר את הכבה וכיבה את הדלק (תוספתא שבת יא ה). — ב) עם אחרי, עשה שלא ישאר ממנו דבר, vertilgen ; exterminer ; exterminate : הנני מַבְעִיר אחרי בעשא ואחרי ביתו (מ"א טז ג). — ג) השחית תבואת השדה ע"י בהמות : כי יַבְעֶר[2] איש שדה או כרם ושלח את בעירה (שמות כב ד).

— נתפ', *נִתְבַּעֵר, — נפל תחת חובת הבעור : היה אפשר לבערו דמיהן מתבערין בשביעית (שבי' ז ב). פירות שיצאו מארץ ישראל לחוצה לארץ מתבערין בכל

לזה מהמאמר במנחות המובא בפנים, שמנה שם בעץ ואבר וגיסטרון, וגיסטרון שהוא קסטירא הוא בדיל, אלא שרגמ"ה (ב"מ כג :) ורש"י (מנח' במקום הנזכר) לעזו גיסטרון במיטל, שהוא תערובת. ואולם בירוש' סנה' במקום המובא בפנים על השאלה מהו פתילה של בעץ אמרו רבנן דקסרי' בפרוש: אבר וקסטיריו מעורבין.

[1]) אין בערב' שרש זה במשמע' שרפה, אלא אם נניח יחס בין בער ובין שעל a) שבערב'. — [2]) בערב' שַׁעַל b).

a) شعل b) شَعَلَ

[1]) י"ם כי צ"ל ויעבר. — [2]) עי' הערה לב. בעה.

מקום שהן רשב"א אומר יחזרו למקומן ו י ת ב ע ר ו (פסח' נג:). לקח בפירות שביעית בשר אלו ואלו מ ת ב ע ר י ן בשביעית (קידו' נח.). — ובמשמ' שבערו אותו: ש מ ת ב ע ר מן העולם (רש"י סוכ' מ.).

בער[1]), ממנו בַּעַר, ב.בָּעַר, וי"א בְּעִיר.

בַּעַר[2]), ס"ז, כספס' בַּעַר, מ"ר בְּעָרִים, — אדם שאין לו דעת, בלי חכמה וידיעות, **unwissend;ignorant:** איש בַּעַר לא ידע וכסיל לא יבין את זאת (תהל' צב ז). כי יראה חכמים ימותו יחד כסיל ובַעַר יאבדו (שם מט יא). ואני בַעַר ולא אדע בהמות הייתי עמך (שם עג כב). אוהב מוסר אוהב דעת ושונא תוכחת בָּעַר (משלי יב א). כי בַעַר אנכי מאיש ולא בינת אדם לי (שם ל ב).

ב. בָּעַר, — היה בַּעַר: ובאחת יִבְעֲרוּ ויכסלו (ירמי' י ח). — נפע', נִבְעַר, — נעשה כבהמה בלי דעת: נִבְעַר כל אדם מדעת הביש כל צורף מפסל (ירמי' י יד). נִבְעֲרוּ הרעים ואת יי' לא דרשו על כן לא השכילו (שם כא). — ודבר נִבְעָר, בלי חכמה: אך אולים שרי צען חכמי יעצי פרעה עצה נִבְעָרָה (ישעי' יט יא).

בְּעֵר, ס"ז, מ"ר בְּעֵרִים, — כמו בַּעַר: בינו בֹּעֲרִים בעם וכסילים מתי תשכילו (תהל' צד ח). ונתתיך ביד אנשים בֹּעֲרִים (יחזק' כא לו).

בְּעֵרָה, ס"נ, — שרפת האש, **Brand;incendie;burning:** כי תצא אש ומצאה קצים ונאכל גדיש או הקמה או השדה שלם ישלם המבער את הַבְּעֵרָה (שמו' כב ה). השולח את ה ב ע ר ה ואכלה עצים או אבנים או עפר (ב"ק ו ד).

***בַּעֲרוּת**, ס"נ"מ, — חסר דעת והחכמה.

בעת, ממנו בְּעוּת, בִּעֵת, בְּעָתָה.

בִּעֵת[3]), פ"י בִּעֲתָה, בִּעֲתַתּוּ, מְבַעֶתְךָ, יְבַעֲתוּנִי, — הפיל עליו פחד פתאם, **plötzlich erschrecken;effrayer soudainement; frighten suddenly:** ורוח יי' סרה מעם שאול וּבִעֲתַתּוּ רוח רעה מאת יי' (ש"א יו יד). הנה נא רוח אלהים רעה מְבַעִתֶּךָ (שם יה). אפפני משברי מות נחלי בליעל יְבַעֲתֻנִי (ש"ב כב ה). הלא שאתו תְּבַעֵת אתכם ופחדו יפל עליכם (איוב יג יא). וחתתני בחלמות ומחזינות תְּבַעֲתַנִּי (שם ז יד). הנה אימתי לא תְבַעֲתֶךָּ (שם לג ז). היום ההוא יהי חשך וכו' תשכן עליו עננה יְבַעֲתֻהוּ כמרירי יום (שם ג ד-ה). שלא י ב ע ת ו ך חלומות רעים והרהורים רעים (סנה' קג.). אמר הקב"ה אם נגלה אני אליו בקול גדול אני מ ב ע ת ו (מד"ר שמו' ג).

— נפע', נִבְעַת, נִבְעַתִּי, נבעתתי, — נבהל מפחד פתאם: והמן נִבְעַת מלפני המלך (אסת' ז ו). כי נִבְעַת (דוד) מפני חרב (דהי"א כא ל). ויבא אצל עמדי ובבאו נִבְעַתִּי ואפלה על פני (דני' ח יז). ראיתיו רובץ בין שני סלעים ראשו דומה לעגל אזניו דומות לגדי ראיתיו ו נ ב ע ת ת י ונפלתי לאחורי (תוספתא ר"ה א יה). שהיו נ ב ע ת י ם מן הציבור העומדים על רגליהם מפניהם (רש"י כילה כה:). שותה קובעת כוס החמה, אל תהי נִבְעַת כי זרוע רמה, אל וישועת תהיה לך חומה (כמא"ל, סלי' ר"ה, יודעי תרועה).

— הפע', *הִבְעִית, — כמו בִּעֵת: ה מ ב ע י ת את חבירו פטור מדיני אדם (תוספתא ב"ק ו יו). לא היה (הכה"ג) מאריך בתפלתו שלא ל ה ב ע י ת את ישראל (יומא נג:). והיו דלתות ההיכל נפתחות מאיליהן עד שגער בהן רבן יוחנן בן זכאי אמר לו היכל היכל מפני מה אתה מ ב ע י ת עצמך (שם לט:).

— נתפ', *נִתְבַּעֵת, — נבהל פתאם: בוא וקרי את הפסוק הזה על בני שהוא מ ת ב ע ת (ירוש' שבת ו ח:). והיו הרוחות מתחלה מ ת ב ע ת ו ת ממנו ולבסוף התחיל מפחד מהם (מד"ר שמות ל).

בְּעָתָה, ס"נ, — פחד פתאם, **Entsetzen; terreur terror:** לעת מרפא והנה בְעָתָה (ירמ' יד יט). — ומ"ר: לולי ב ע ת ו ת זמנו יבהלוהו ורוח עתו מבעתו אל יעצר לו לרכוב שמים לחבק זרעות עולם (כתי"ע א). לא ירדנו בפרך ולא יפרפרוהו בני ב ע ת ו ת (הג' אילת השכים).

---

[1]) סוברים רוב החכמים כי זהו השרש שממנו נגזר בְּעִיר, עי"ש, והשם בַּעַר והפעל בָּעַר נגזרו כמו"כ מהשם בְּעִיר. וי"א שזה שרש משנה לבור.

[2]) משקל נַעַר. ועי' הערה להשרש.

[3]) בערב' בַּעַ'ת a), בא פתאם, ובאע'ת b) נפל עליו פתאם, ומבע'ות c), נדמה מפחד.

a) بغت b) باغت c) مبغوت

תם כרך ראשון

LIBRARY OF PRINCETON
SEP 23 1910
THEOLOGICAL SEMINARY.

Division PJJ
Section .B45
v. 1